THOMAE GATAKERI OPERA CRITICA. DISSERTATIO DE N...

Thomas Gataker

THOMÆ GATAKERI

OPERA

CRITICA.

THOMÆ GATAKERI

OPERA CRITICA.

DISSERTATIO DE N. INSTRUMENTI STYLO.
CINNUS, SIVE ADVERSARIA MISCELLANEA.
ADVERSARIA MISCELLANEA POSTHUMA.

MARCI ANTONINI IMPERATORIS

DE

REBUS SUIS LIBRI XII

Commentario perpetuo explicati.

OPUSCULA VARIA.

Omnia singulari cura recensita, ab infinitis typothetarum mendis expurgata, multorum Græce dictorum Latina interpretatione illustrata, & locupletissimis accuratissimisque indicibus ornata.

TRAJECTI AD *RHENUM*,

Apud { FRANCISCUM HALMAM, GUILIELMUM vande WATER, ANTONIUM SCHOUTEN. } Bibliopolas.

M DC XCVIII.

HERMANNUS WITSIUS

Omnibus Sacrarum Literarum Veræque Theosophiæ Cultoribus S. P. D.

NOn minus eos de publico mereri qui doctiſſimorum hominum exquiſitas lucubrationes cum orbe literato communicant, ſtudioſiſque familiariores efficiunt, quam qui ſui monumenta ingenii, pari forſan labore ſudata, at diſpari arte, induſtriâ atque ingenio limata, ex propriis depromunt ſcriniis, ſi quis ſentiat, is ſententiæ ſuæ ſubſcribat meam. Enimvero ea hactenus mea fuit vivendi ratio, ut ad juventutis Academicæ informationem Divinæ Providentiæ nutu vocatus, nihil mihi reliqui faciendum eſſe exiſtimaverim, quo minus commiſſis mihi partibus omni diligentia fungerer. Quod vix fieri a me potuiſſe videbatur, ſi ſola vivæ vocis inſtitutione contentus, quæ exiguis arctorum parietum limitibus circumſcribitur, publicum mihi cæteroquin ſilentium indixiſſem. Hinc arreptus mihi aliquoties calamus eſt, cum ut ad plures ſeſe diffunderent quæ juvandis aliorum ſtudiis meditata habebam, tum ut manſuris literis meorum ſuccurrerem recordationi; denique ut & poſteritati conſtaret, ſi modo ætatem aliquam ſcripta mea latura ſunt, quibus rebus tradendis potiſſimam vitæ meæ partem impenderim. An aliquam laboribus iſtis a publico iniverim gratiam, judicare meum non eſt. Id unum dicere liceat: quod, ſi qui ſint qui aliquid ſe nobis debere non diffitebuntur, eos non minus mihi acceptam referre velim iteratam hanc THOMÆ GATAKERI operum editionem, cujus auctor ſuaſorque extiti, quam quidquid unquam vulgavi de meo. Quantum enim mea qualiacunque ſcripta a Doctiſſimi iſtius viri operibus accurationis, elegantiæ diffuſiſſimæque eruditionis laude ſuperentur, & quanto ex hiſce major utilitas in lectoris commodum redundatura ſit, nemo me melius intelligit, nemo candidius teſtabitur. Is eſt GATAKERUS, eaque venerandi nominis iſtius celebritas, ut peregrinum in republica literaria eſſe neceſſe ſit qui eum ignorat, & iniquum

meritorum æstimatorem, qui tam præclaræ eruditioni rarisque virtutibus suum non statuit pretium. Paucos esse si dixero qui in abstrusioris antiquitatis, Græcanicæ præsertim, peritia paria hoc seculo præstiterint, a vero fortassis oratio mea non abludet. At fuerint aliqui quibus ad secularis literaturæ studia plus ab aliis occupationibus suis otii fuerit, quosque idcirco in isthac eruditionis parte nostro huic anteponendos esse nonnulli arbitrentur. Ego uti eorum judicio pertinaciter obniti nolim; ita, mea quoque libertate usus, ingenue profiteor, neminem me nosse, qui literas suas sanctius habuerit, easque veræ virtuti promovendæ, & Divinis voluminibus illustrandis religiosius dicaverit. Ex omni hominum genere vix ulli mihi infeliciores iis esse videntur, qui, Græcæ Romanæque literaturæ elegantia capti, sacrorum librorum simplicitatem fastidiunt; quales & patrum & nostra hæc ætas aliquammultos tulit. Hi enim profanæ sapientiæ fastu inflati, non modo sibimetipsis inutile efficiunt maximum illud divinæ benificentiæ munus, quo solo perennis ac duratura conciliatur felicitas; dum circa rerum inania insanientes ea quæ solida ac stabilia sunt temere neglectui habent: sed & ingenti oppido injuria sanctissima afficiunt oracula. Non eo solum nomine, quod salubrem illum animorum pastum levibus postponant scitamentis; verum etiam quod dominatum sibi quendam in ea soleant arrogare scripta, quorum Majestati omnem se sapientiam obsequiosa fidei religione submittere oportet. Hæc enim ad exotica illa examinare non verentur: atque ubi, cum rebus, tum verbis, totoque orationis contextu, plurimum ab illis discrepare deprehendunt, vix temperant sibi, quin vel aliena interpretatione aliorsum flectant, vel stilum ita vertant ut delicatulas aures suas minus offendat. Hinc licentiam sibi sumunt nonnulla addendi, alia demendi, aliqua etiam transponendi ac transformandi, prout præjudiciis aliunde haustis, neque optimo consilio in sacra ista illatis, consentaneum esse videtur. Quarum rerum tam dira passim occurrunt exempla, ut horrorem piis lectorum animis incutiant. Alia prorsus GATAKERO nostro mens fuit: quippe qui unctione quæ a Sancto illo proficiscitur largiter delibutus, & ab ipso edoctus Deo, singulas sacrarum literarum pericopas, ut totidem oracula, venerabundus exosculabatur; ac de cœlesti earum origine firmiter persuasus, in omnibus sapientiam Deo dignam cum incredibili animi voluptate deprehendebat. Sapientiam, inquam, ad quam ipsi cœlestes stupent genii, dum in recondita illius mysteria introspicere satagunt.

gunt. Sapientiam, quam nemo principum hujus ſeculi cognovit; & ad quam omnis illorum imaginaria & fucata ſapientia GATAKERO noſtro ſordeſcebat, & pro ſtultitia reputabatur: niſi quatenus aliquâ ſe reſiduæ lucis, in Divinum hoc ſacrarium inferendæ, ſcintillatione commendat. In hoc ſacrario inveniebat, guſtabat, plenoque ore hauriebat, ſanctiſſimas illas delicias, quæ penitas afficiunt medullas, & quas terreſtres animæ nec cupiunt, nec capiunt, nec intelligunt. Quæ in animum admiſſæ mundanorum omnium amorem expectorant, cœleſtium rerum deſiderium acuunt, efficiuntque ut ea demum vita eſſe videatur, quæ in ſacrarum meditatione literarum, veluti in Dei contubernio, tranſigitur. Ita factum eſt, ut ſecularium librorum lectio excurſus quidam, & animi majoribus intenti exſpatiatio GATAKERO fuerit; unde ad Divina identidem regrediebatur. Neque regrediebatur, niſi opimis locupletatus ſpoliis, in Auguſto hoc æternæ veritatis Templo, Deo ac virtuti dedicandis. Huic enim rei omne ejus ſtudium, omnis opera, omnis eruditio ſacra erat. Patet illud ex ditiſſimis illis commentariis, quos inimitabili induſtria ex omne genus ſcriptoribus in MARCUM ANTONINUM collegit; in quibus quidquid unquam uſpiamve a Philoſophis, Poëtis, Oratoribus, Hiſtoricis, præclare de virtute dictum eſt, tanquam in ſanctiore aliquo ærario, ſumma cura, ſumma fide, coacervatum invenias. Patet item ex luculentiſſimis illis, nec vulgaribus, in ſacra volumina obſervationibus, quibus, ex omni antiquitate ſedulo conquiſitis, inſignem paſſim obſcurioribus locis lucem fœneratur. Hic Criticen videas, non audacem illam, ſuperbam, temerariam; ſed modeſtam, verecundam, ſuis circumſcriptam terminis, denique quæ Chriſtianum, quæ Theologum deceat. Quæ quum ita ſint, auctor Bibliopolis noſtris fui, ut quidquid Latino ſermone ab homine tam erudito tamque ſancto editum erat ſtudioſe conquirerent, neque quidquam ſibi præterlabi paterentur eorum quæ ad Sacram Criticen pertinent, omnia autem iteratâ, eaque nitidiſſimâ, editione, junctim uno juſtæ magnitudinis volumine complecterentur. Multa enim ex hiſce olim diſtracta in privatorum deliteſcebant Muſæis, nuſquam fere venalia; unde paucis oppido, quantumvis deſiderantibus, tam felicibus eſſe licuit, ut eorum uſu potirentur. Digniſſima tamen erant, quæ omnium eruditorum ornarent bibliothecas, omnium ſtudioſorum hominum tererentur manibus. Quod ut fieri commode poſſit, nova hæc præſtabit editio. Multis certe nominibus cæteris omnibus anteponenda. Non

modo, quod charta candidior, & typi elegantiores ſint; ſed & quod hic juncta inveniat lector, quæ membratim ſparſa collectu fuere difficillima. Accedit & aliud, quod magno ſibi uſui eſſe comperient plerique. Nimirum Doctiſſimus Auctor, aliorum hominum peritiam ex ſua æſtimans, non exiſtimavit operam ſibi dandam eſſe, ut quæ ex Græcis laudavit ſcriptoribus, ea Latine ſemper præſto forent. Res tamen ipſa docuit, quanto id eſſet multorum incommodo. Idcirco Bibliopolis noſtris, omnibus prodeſſe cupientibus, perſuaſi, nullis ut ſumtibus parcerent, quo hac quoque in parte plurimorum ſatisfieret deſideriis. Invenerunt itaque hominem perquam diligentem, atque huic rei apprime idoneum; cui iſta demandata cura eſt, ut allegata loca in ſuis ſingula auctoribus inveſtigaret, ea cum optimis exemplaribus conferret, & Latinam verſionem, ſive aliorum olim induſtriâ elaboratam, ſive, ubi res poſcebat, de ſuo ſubjungeret. Qod incredibili labore præſtitum grato animo æqui lectores agnoſcent; quamvis pro inſigni modeſtia ſua, vir cætera orbi literato probe cognitus, ignorari voluerit, cui hanc gratiam debeant. Hæc volui, Benevole lector, ne neſcires. Vale, hominiſque ingenui, & optime tibi cupientis, ſtudiis favere perge. Dabam Trajecti in Batavis. Prid. Cal. April. MDCXCVIII.

THO.

THOMÆ GATAKERI

DE

NOVI INSTRUMENTI

STYLO DISSERTATIO.

Qua Viri Doctissimi

SEBASTIANI PFOCHENII,

DE LINGUÆ GRÆCÆ

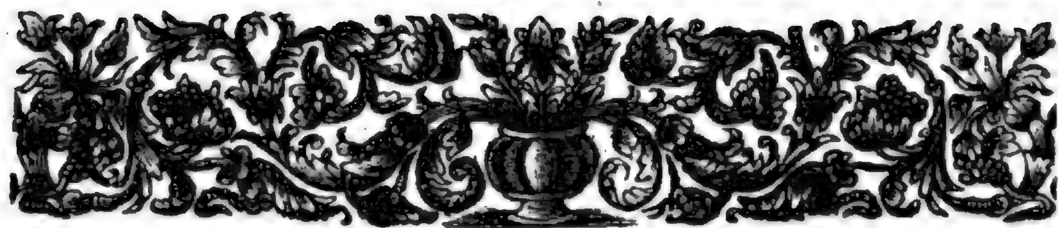
NOVI TESTAMENTI PURITATE;

In qua Hebraismis, qui vulgo finguntur, qam plurimis larva detrahi dicitur;

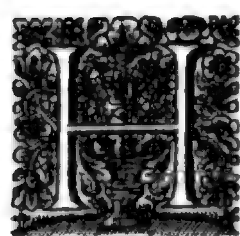
DIATRIBE

AD EXAMEN REVOCATUR:

Scriptorumqe qâ sacrorum, qâ profanorum, loca aliqam-multa, obiter explicantur atqe illustrantur.

LECTORI CANDIDO.

Abes hîc tertium, & qidem prioribus duobus longè ampliorem, otii per valetudinem infirmam dudum interdicti, qem in illorum altero pollicitus ſum, fætum. Cinni, *ſive* κυκεὼν, (*id enim nominis inſcribere libuit*) libros ſex *penes me confectos habueram, in qibus eorum, qæ vel in codicibus ſacris legendis, vel in aliorum ſcriptis evolvendis, avt adnotaram, avt animadverteram, ſegetem ſatis amplam, tanqam in*[a] Lancem Saturam *ſev*[b] Εἰρεσιώνην *aliqam convectam, conjectamqe, immiſeram, & in publicum emittere in animo habueram. Huic avtem tanqam* avctarium *ſive* mantiſam ([c] & mercem *forſan ipſa ſuperaſſet* mantiſa) diſſertationem *hanc ſubjungere ſtatueram. Verum opus iſtud, poſtqam partem bene magnam qadantenus abſolveram, è manibus excuſſit Senatus apud nos ſupremi edictum, qo Theologorum qos de re Eccleſiaſticâ conſtituendâ conſultum accerſebat, conventui ut intereſſem, evocabar. Huic deinceps per bienium integrum, & qod excurrit, operam, an opellam, dicam? qam poſſim, præſentiam ſaltem, qa per ætatem, valetudinemqe licuit, aſſiduam ſedulus exhibere dum adnitor; opus hoc interim affectum, atqe imperfectum, inter chartas promiſcuas, neglectim prorſus habi-*

a De *Lance Saturâ* videantur Caſavbonus de Satyr. Rom. c. 4. & Heinſius de Satyr. Horat.
b De *Eireſione* Sophocles Polyn. Porphyrius de abſtinent. l. 2. & Clemens Strom. l. 4.
c *Mantiſa obſonia vincit.* Lucillius. Vide Scaligerum ad Feſtum.

habitum jacuit. At per morbum nuperum, cum & Conventui adeundo, & muneri paſtoritio publicitus obeundo, abſtentus agerem; ad opus, tam diu intermiſſum, reverſus, poſtqam tum eis qæ affecta, magis hactenus qam effecta, nedum perfecta prorſus fuerant, manum noviſſimam admoveram, tum & ea qæ ſupererant (nec exigua avt contemnenda pars ea) pertexueram; mutato conſilio, qod Cinno, avctarii *ſive* mantiſſæ *loco, adjiciendum deſtinaveram, id* promulſidis, *ſive* anticænii *vice, qia generalia magis continere viſum, in anteceſſum dare, ſatius exiſtimabam. Id avtem ſi eruditis ad guſtum facere intellexero, etiam* Cinni *integri propinandi aliqando, ubi facultas fuerit, animum dabit. Tu, lector, iſtis interim, qæ hîc habes, fruere; & à veritatis tramite ſicubi devium deprehenderis; memineris, & me, & te etiam ipſum, hominem eſſe; qi*[a] *errore immunis nullus exiſtat: Sed & nominis qidem Chriſtiani profeſſorem utrumqe, cujus munus ſit, & fratrem amicè monere; & monentem, avre pronâ, animo prompto, avſcultare. Tu avtem hac in parte ſi officio tuo non defueris, nec me meo defore ſpondeo, &, cum Deo bono, etiam ſpero. Hoc certè utrumqe votum eſt, eritqe perpetim,*

Tui, in Servatore communi,

THOMÆ GATAKERI.

a 1 Reg. 8. 46. Eccleſ. 7. 20. Ἁμαρτάνει τι καὶ σοφῷ σοφώτερος. *Peccat etiam ſapientiſſimus.* Æſchylus. Ἀνθρώπινον τὸ ἁμαρτάνειν. *Humanum eſt peccare.* Gregorius Nazianzenus de Baptiſmo. Τὸ ἀναμάρτητον κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς. *Puritas ab omni peccato humana conditione ſublimior eſt.* Idem ad Cledon. Ep. 2. Τὸ μὲν μηδὲν ἁμαρτεῖν ὄντως ὑπὲρ ἄνθρωπον, καὶ μόνου Θεοῦ. *Omni qidem vitio carere hominis modulum excedit, ſoliúſque Dei eſt.* Idem in Patrem.

THOMAS GATAKERUS

DE

NOVI INSTRUMENTI

S T Y L O.

CAPUT I.

Scripti occasio. Diatribes Psochenianæ encomium liberale. Linguæ matrices, qæ primitus fuerint, incertum. Latina, earum nulla: aliarum lingvarum cinnus: Græca, Æolicæ maximè, maximam partem, tradux. In Maroniana ecloga prima versuum primorum voculæ natalibus suis redditæ. μελέτη meditatio. *Avena à siccitate dicta.* Αὔη ψυχὴ *Heraclito. Ab H. Stephano dissensus. Composita spiritum mutantia.* Σχοῖνος funis & finis. *Hymnus* 16. 6. *& Amos* 7. 17. *illustrati. Funiculis antiqitus terræ dimensæ & distributæ.* Σχοῖνος *mensuræ nomen. Ea omnibus non eadem. Mevrsius & Etymologus de isto notati.*

DUm amici rogatu, cujus curæ fideiqe reculas suas bonus ille senex morti jam proximus commiserat, viri gravissimi, & cum eruditione non vulgari, tum canitie qoqe venerandâ insignis, D. Gvalteri Traversii bibliothecam, bonis avtoribus liberaliter instructam, excutio; incidi in D. *Sebastiani Psochenii Vedderavi* libellum, qi diatriben habebat *de lingvæ Græcæ Novi Testamenti puritate*; mole qidem havd grandem, sed literis bonis gravidam, qæqe pavcis schedis utilia ac observatione digna visa est complecti non pavca. Itaqe qam primum ei operæ me subduxeram, avidus admodum percurri strictim; legentemqe magnâ me voluptate affecit, cum tot sacræ Scripturæ periochas adverterem ex avtorum exterorum scriptis tam luculenter illustratos. Eundem verò, e bibliopolio havd ita multo post comparatum, dum per otium jam accuratiùs evolvo, offendi nonnulla, in qibus seqius sensisse virum doctissimum existimem. De qibus & ipse qid sentiam, si liberè indicavero, havd gravatim, spero, ille laturus est,

— *Et hanc veniam petimusqe damusqe vicissim.*

Ex his primum est qod *Sect.* 12. *Cardinales lingvas, qæ nullâ primâ mediante divinitus hominibus sunt datæ, Græcam, Latinam, Germanicam, Illyricam, &c.* statuit. At hoc, nec de reliqis tribus constat, avt constare etiam potest. Qum ut verissimè V. Cl. Jo. Buxtorfius *de ling. Hebr. conservat. & propagat. quæst.* 5. *sect.* 39. *Plurimæ lingvæ in confusione Babylonica ortæ ignorentur, & vel planè interciderint, vel ita insigniter mutatæ sint, ut nec vestigia, nec memoria illarum remanserint.* De *lingua verò Latinâ* constat contrà planè. Ea enim, cum ex Sabinâ Oscâqe multa habet, tum Græcæ maximâ ex parte originem suam debet. Astipulantur huic sententiæ viri undeqaqe doctissimi lingvarumqe harum peritissimi. Ex antiqioribus, Dionysius Halicarnass. *Antiqit. Roman. l.* 1. Ῥωμαῖοι δὲ φωνὴν, μήτ᾽ ἄκρως βάρβαρον, οὔτ᾽ ἀπηρτισμένως Ἑλλάδα φθέγγονται, μικτὴν δέ τινα ἐξ ἀμφοῖν, ἧς ἐστιν ἡ πλείων Αἰολίς. τοῦτο μόνον ἀπολαύσαντες ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιμιξιῶν, τὸ μὴ πᾶσι τοῖς φθόγγοις ὀρθοεπεῖν. *Romani sermone nec prorsus barbaro, nec exqisitè Græco utuntur, sed qodam ex utroqe mixto, cujus major pars est Æolica. Atqe ex commercio multiplici hoc solum reportarunt, qod non omnia vocabula rectè efferant.* Qod Eustathius in *Odyss.* α. Λέξεις Ἑλληνικαὶ πολλαὶ τοῖς ἐκεῖ ἐπεπόλασαν, καὶ μάλιστα Δωρικαὶ ἐναπέμειναν καὶ χρόνῳ ὕστερον ἀπηγενώθησαν τὰ Ἑλληνικὰ ὀνόματα, κατήχητα γεγονότα καὶ βαρβαρικά. *Dictiones multæ Græcanicæ ad Italos emerserunt; & Doricæ maximè apud illos perstiterunt: etiamsi temporis progressu Græcanica illa nomina à nativâ desciverint specie, dum decurtantur & ritu barbaro enunciantur.* Fabius *Institut.* l. 1. c. 5. *Verba avt Latina, avt peregrina sunt: peregrina porrò ex omnibus prope dixerim, gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa, venerunt.* Ita *linguarum cinnum*, qod nostræ qidam vitio vertunt, suam qoqe, Latinam nempe, Fabius ipse agnoscit. Tum, *Plurima*, inqit, *Gallica valuerunt.* Mox, *post Punica & Hispanica*, qædam adjecta, *sed hæc*, inqit, *divisio mea ad Græcum sermonem præcipuè pertinet: nam & maximâ ex parte Romanus inde conversus est: & confessis qoqe Græcis utimur verbis, ubi nostra desunt.* Et *ibid.* c. 6. *Vocabula Latina plurima sunt ex Græcis orta; præcipuéqe Æolicâ ratione, cui est sermo noster simillimus, declinata.* Ter. Varro *de ling. Lat. l.* 9. *Adventitia pleraqe habemus Græca. Evander enim qi venit è Græciâ in Palatium, Arcas fuit.* Idem *l.* 4. Verrius, an Festus: *Olim lingua Græciæ fuit eadem cum Latinâ, parum pro prolatione mutata.* Svidas deniqe in Νάβλα. Φαίνεται δὲ ἐν πολλοῖς μὴ διεστῶσα τῆς Ἑλλάδος φωνῆς ἡ Ῥωμαϊκή. *In multis vero Romana lingua a Græca differre non videtur.* E recentioribus, Jul. Scaliger in *de plant.* l. 1. *Universæ pene linguæ nostræ originem Grajis ipsis debemus.* Jos. Scaliger *in Fest. Verum est, eandem penè cum veteri Græcâ veterem Latinam linguam fuisse.* Dan. Heinsius *de Satyr. Horat. Ex eâ linguâ* (Græcam dicit) *unde plurima Romani usu sua fecerunt.* Hugo Grotius *de satisfact. Christi, c.* 8. *Est veterum Latinorum lingua tota, Græcæ depravatio.* Jo. Mevrsius *in mantissâ ad Luxum Romanum, c.* 12. *Veterem linguam Latinam esse Græcæ traducem, jam non ignotum est vel medio-criter eruditis.* Jo. Vossius *in præf. ad lib. de Vitiis Serm. Lingua Latina, tota pene fluxit ex Græca: si exceperis ea, quæ vel ex primigenia lingua retinuit, vel à vicinis Celtis accepit.* Lavr. Ramirez. *Pentecontarch. c.* 6. *A Græca defluxit lingua Latina.* Conradus Gesnerus *in Mithridate; Latini innumera rerum vocabula à Græcis mutuati sunt.* Hieron. Megiserus *præfat. Polyglot. Latini à Græcis complures voces mutuantur.*

Cæterum ut missâ testium testimoniorumqe avtoritate, in rem ipsam præsentem deveniamus; periculum facere volenti, illud hâc ratione mox patescet. Sumas qemcunqe volueris avtorem Latinum; vix lineam aliqam deprehendes, in qâ voces plusculæ non occurrant, qæ Græcam originem non redoleant tantum, sed palam præferant. Unus

nobis

nobis pro omnibus impræsentiarum Maro sufficiet. Is *Bucolica* sic orditur.

Tityre, tu patulæ recubans sub tegmine fagi,
Sylvestrem tenui musam meditaris avenâ.
Nos patriæ fines, nos dulcia linqimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbrâ
Formosam resonare doces Amaryllida sylvas.

De *Tityro* & *Amaryllide*, qia propria sunt nomina, nihil dico. *tu* est Doricum τύ: *patulus*, à *pateo*: *pateo*, πατέω. *recubo*, *cubo*, κύπλω. ὑπὸ *sub*: ut ὑπὲρ *super*. στέγω *tego*: & inde *tegmen*. φηγὸς, Dorice φαγὸς, *fagus*. ὕλη, *sylva*, *sylvestris*. τείνω *tendo*, *extendo*, *tenuis*. μοῦσα *musa*. μελετῶ *meditor*: ut *sedeo*, *sella*. Servius, nam μελέτη *meditatio*.

Μελέτη τὸ πᾶν, Periandri est Corinthii,
Meditationem esse qi totum patat.

Avson. *lud.* 7. *sap.*
Et rursus:

Μελέτη τὸ πᾶν, qi dixi; & dictum probo,
Meditationem id esse totum qod geras.

αὖος *siccus*, *aridus*. Itaque Homero Odyss. ε. tria illa ξύλων *lignorum epitheta*, καγκανα, αὖα, περίκηλα, *lautis* ἐκ ξ περικήλα δηλεν, *idem planè pollere*, monet Eustathius. Inde Heraclito αὔη ψυχή, *anima sicca & sobria*; de qâ alibi diximus. Ab αὖος αὔω verbum, & αὐαίνω, *exicco*, *arefacio*. Solon Eleg. 2.

Αυαίνει δ' ἄτης ἄνθεα φυόμενα.
At noxa exiccat germina enascentia.

Neqe possum assentiri Lexicographorum principi, qi contra codicum fidem & matricis ipsius affectum, αὔω & αὐαίνω, cum spiritu aspero scribendum censet; eo qod ἀφαύω & ἀφαυαίνω in compositis habeantur. Siqidem usus in nonnullis obtinuit, ut composita spiritum mutent; qod in ἀντήλιος, ἀπηλιώτης, aliisque patet. Potiusque videtur, ut primigenii proles, qod ut compositi simplex, spiritum seqatur. Ab αὐαίνω itaqe αὐαλέος *siccus*, αὐαλέα, & λ in ν redeunte, αὔανσα; unde, ab ariditate potius qam, ut Grammaticum vulgus, ab aviditate, sic dicta, *arena*. *arena*, inqam, ut *cicuta*, ambitus latioris vox, nec ad speciem singularem restricta. νῶϊ *nos*. πατρὶα γῆ, scilicet *patria*. σχοῖνος *funis*, & *finis*, ut σφενδόνη *funda*. Funibus enim terram dimetiebantur, & fines sive terminos constituebant. Inde locutiones illæ, Hymn. 16. v. 6. *Funiculi acciderunt mihi in locis amœnissimis*. Et Amosi c. 7. v. 17. *Funiculis dimetietur terra tua*. Inde in Glossario, *Arripendium*, σχοῖνος γεωμετρικός. Etymologus: Σχοῖνος μέτρον ἐστὶ γεωμετρικὸν — ἐκ γῆν ξ σχοίνα, ξ μέτρικῆ σπαρτὸς, καὶ τὰ μετρούμενα ξ χωρίων σχοινίσματα ἔλεγον. Σχοῖνος *mensura est geometrica*. — *ex fune utiqe*, *metrico sparto*, *mensuras qibus agros metimur dixerunt*. Sed & certam terræ portionem, sive mensuram, σχοῖνος designat; qem Herodotus l. 2. affirmat *stadia sexaginta* continere; Plinius l. 5. c. 10. non *qadraginta*, ut Mevrsius *Animadv.* l. 4. c. 4. sed *triginta*: qod est dimidio minus qam qod Herodotus, qi *parasangæ* totidem tribuit. At Hilarius *in Hymn.* 138. qod adhuc multo minus est, *milliario* nostro respondere vult, qod *octo* duntaxat *stadiis* constat. Cæterum *schænos* & *parasangas*, etiam alios alia mensura determinasse, monet Plinius idem, *l.* 6. *c.* 16. Malè tamen Etymologus, qi *schænum* cum *parasangâ* confundit. Pejus, qod *Parasangam Persicum stadiis triginta*, *Ægyptiacum sexaginta*, definit: ex qo errato priori medicinam facere Mevrsius frustrà conatur. qum contra planè Herodotus *Ægyptios* ajat, *qi minimam habent terræ portionem*, *ulnis metiri*; *qi plus parlò*, *stadiis*; *qi multum*, *parasangis*; *qi plurimum schænis*. *Parasangam* autem (qem, nisi qo Ægyptii utantur?) *stadiis* 30. *schænum* 60. constare. Nec moratur hic me, qod Vir. Cl. Fr. Junius, *Orat. de ling. Hebr. parasangarum esse Persis spatium* 30. *stadiorum*, *qod Parash-angarus*, *i. eqestris tabellarius*, *ab angariâ sive statione unâ ad alteram decurrebat*: *qam duplicatam in* 60 *stadia iidem schenuin vocarint*. Ut σχοῖνος dimensorius originem Persicam, an Hebraicam potius, habeat, qicqid enim de vocabuli hujus ortu primo fuerit, funium usus in limitibus designandis ac delineandis nulli, opinor, negabitur.

Sed hæc obiter, ad Maronem revertamur. γλυκὺς, δυλ-A κὺς, *dulcis*, ut γνόφος, δνόφος Doricè, *tenebra*. Et γῆ, δᾶ *terra*; Canin. λείπω *liqo*, *linqo*, ut ἵππος *equs*; unde *Epona*, & λείχω *lingo*. ἀρῶ *aro*, *arvum*. φεύγω, φυγῶ *fugio*. λεαίνω *lenio*, *lenis*, *lenitus*, *lentus*. *Vox lenior fit*, *gradus lentior*. Senec. *de ira*, *l.* 3. *c.* 13. Gellius *l.* 1. *c.* 26. Plutarchus *lente* & *leniter*. ἐν *in*, ὄμβρος *umbra*, si Jos. Scaligero credimus. μορφὴ *forma*, ut κῦδος *decus*; & inde *formosus*: non à *formo* calido, ut ineptè nonnulli. Quanquam & *formus* est Græcum θερμὸς. σίνω, σόνος, *sonus*, ut σήπω, *sepio*, σηπτὸν, *septum*. δεκέω *doceo*. Vides e vocabulis 24 ex qibus qinqe versus B isti consiunt, vix unum aliqod superesse, qod non natales Græcos apertè præferat. Frustra ergo inter primigenias linguas Latina Pfochenio collocatur.

CAPUT II.

Lingua Græcæ svavitas. Dictionis sonum qod attinet: nec Latinam huic prorsus imparem videri. Fabii de hac censura discussa. Bivocales, qæ dicuntur, pingviores crassioresqe à Romanis rejectæ. De V consonâ critici à Fabio diversi. Ejus sonus genuinus; C *nec F Latini, nec Φ Græci, sed digammi Æolici, W nostri. F Latinum non est φ Græcum. Illo Græci carent, hoc Latini. De hoc etiam à Fabio dissensus. De Z sono censura variantes. Y sonus qalis, nec Latinis ignotus. Consonarum commissiones & collisiones Græcis duriores & difficiliores qam Latinis in vocum initiis: frequentiores etiam in mediis & extremis. A Turnebo, & Mevrsio in nonnullis dissensum. Epiphanius emendatus. Aspirata Græcis crebriora. Ciceronis locus expensus. in Cartaginis, triumpi, pulcri, orci, lurconis natales & scripturam rectam inqiritur. Aspirationis* D *in his ratio nulla habita. L litera qalis, qam solens Latinis. Græca lingua an sermonis svavitate & gratiâ alias superet. Varia doctorum hac in parte censura. Peculiares sua qadam lingua cuiqe præ aliis elegantiæ. Utilitatis & commoditatis, non svavitatis ratio habita in Græcâ ad mentem divinam scripto promulgandam eligendâ.*

Deinde qod *Sect.* 16. asseritur; *sine dubio hanc unam ex pluribus causam fuisse, cur Deus linguâ istâ voluerit doctrinam Evangelii longe svavissimam & jucundissimam inter gentes propagari*; *qia scil. omnium aliarum lingvarum* E *ea svavissima & jucundissima sit*. Nec de antecedente si qis litem velit intendere, qod hic tam fidenter affirmatur, avtor facilè probatum dederit. De conseqente vero mihi nec vero simile videtur. Sed de utroqe sejunctim videbitur. Ac primo qidem de linguæ hujus svavitate, qâ reliqis universis palmam præripuisse avtori nostro censetur.

Habet reverâ hic, fateor, Lingvam Latinam qod attinet, σύμφωνον ἢ σύμμαχον, M. Fabium Qintilianum, Oratorem nobilissimum, cumqe Latinum; ut nec judicii F ratione censendo parum idoneus, nec affectus, qi judicium transversum agat, respectu, suspectus jure habeatur. Is de sono si qæstio instituatur, *Sermonem Græcum Latino jucundiorem*, *Græco Latinum duriorem* pronunciat, *Institut. Orat. l.* 12. *c.* 10. Nolim eqidem cum viro tanto, in cavsâ præsertim istiusmodi, cui rite dijudicandæ plura tanto, atqe ampliora illa, suppetebant adminicula, in certamen lubens descendere. Illud tamen monere, haud abs re fuerit, qod usus vitæ nos edocet qotidianus. Qemadmodum alterâ ex G parte venire sæpe compertum est, ut propensiores in sua suosqe affectus à recto censendi tramite abducant; sic ex alterâ parte etiam id, nec rarò, contingit, exterorum admiratione effascinatos, ita affici mortales, ut suis qoqe iniqiores evadant. Scilicet

Ξένον σεμνυμᾶν μᾶλλον ἀνθρώπων ἔθος.
Peregrina pluris facere potius mos est hominum.

nec est insolens rerum domesticarum fastidium, ut Cicero, *de fin.* l. 1. dum *vile habetur*, *qod domi est*, ut Senec. *de benef.* l. 3. *c.* 3. vel *qicqid intra pomarium nascitur*, ut Varro. Denique vitiosum affectum hunc Fabius ipse, l. 1. c. 10. agnovit, *alienis*, inqit, *favemus*. *Ideoqe cum* χυρτωύχετα *mirati sumus*, incurvicervicum *vix à risu defendimus*. Ea innuit à gente suâ in suis derididiculo habita, qæ in Græcis non probarent tantummodo, sed applavderent ac suspicerent. Et rursus

rursus l. 8. c. 3. *Multa ex Græco formata nova, & plurima à Sergio Flavio, qorum dura qædam admodum videntur: qæ cur tantopere aspernemur, nihil video, nisi qod iniqi judices adversus nos sumus.* Sed & in eis, qæ liti huic definiendæ attulit vir præstantissimus, nonnullis; ex seculi nostri scriptoribus, non diversa tantum, sed adversa sentientes habere, suis locis demonstrabitur. Liceat ergo, veniam saltem præfatis, de linguæ utriusqe svavitate pavca disserere; ne prærogativam hac in parte alteri ademptam, ad alteram transferri, proni nimis patiamur.

Atqe hic illud primo loco pro Latina præscribi poterit, qod sonis illis pingvioribus (diphthongos alii, alii bivocales, in qibus & Vossius l. 2. c. 2. nevtri commode satis, qod alibi ostendimus, nuncupant) *αι* & *ει*, quibus Græci πλατειάζουσιν ἅπαντα, *omnia ore diducto efferunt*, & *ω* etiam, qod enormius vastiusqe qiddam sonat, Latini prorsus ferè careant. Qam bellè scilicet avribus occinunt Hesiodia illa Ἔργ. v. 3.

——— ἄφατοί τε φατοί τε
Ῥητοί τ' ἄῤῥητοί τε.
——— *obscuriqe clariqe*
Nobiles ignobilesqe.

Cujusmodi in eâ linguâ occurrant necesse est non pavca; *sonumqe pingvem* dare nec Fabius ipse, l. 1. c. 4 diffitetur. Ista enim etiamsi Latini prisci admiserant, unde *Mousaj*, *Cojraj*, *Ojsus*, *Jovre* dicebant, pro eo qod *Musæ*, *Curæ*, *Usus*, *Jure*, nunc dicitur; ætas tamen posterior, comptior præsertim politiorqe ea, qâ in mundum hunc carne vestitus humanâ prodiit mundi ipsius conditor, dato πλατυασμοῖς illis repudio, horum loco substituit, qibus tenuiorem pavlo lenioremqe sonum cum darent, avres teneriores delicatioresqe minus offenderentur. Qod & in multis factitatum, pronum est repertu, qæ a Græcis mutua Latini sumpsere. Sic enim qod Græcis κραιπάλη, Latinis est *crapula*; qod βασκαίνω illis, his *fascino*; φαιὸς, *fuscus*; λεαίνω, *leo*, unde *deleo*, & *lenio*; χαμαὶ, *humi*, λαιὸς, λαιϝὸς Æolicè *lævus*; ut λεῖος, λεῖϝος Æol. *levis*; μοιχὸς, *mœchus*; κοῖλον, *cœlum*, κοιλαίνω, *cœlo*; κοινὴ, *cœna*; ποινὴ, *pœna*; καινὸν, *cœnum*; κοινῶ, *qino*, *inqino*; οἶνος Æol. ϝοῖνος, *vinum*; σχοῖνος, *funis*, *finis*; φοινίκεος, *puniceus*; λύω, *luo*; βοῦς, *bos*; βούλομαι, *volo*; ὑλέω Æol. ϝυλέω, *valeo*; ὑαὶ, *væ*; οὖρον, *urina*; οὖρα & οὔρινα, *urina ova*.

Nam qod *Æolicarum literarum vis, qæ in V illâ, qa cervum & servum dicunt, sermonem duriorem facere* Fabio videtur. Hac saltem in parte dissentientes prorsus habet, Criticorum seculi nostri par nobile, Justum Lipsium ac Joannem Vossium, qi uterqe huic literæ, ille *in dialogo de rectâ pronunciatione ling. Lat. c.* 12. hic, *de arte Grammaticâ, l.* 1. *c.* 1. *sonum udum, natantem, mollicellum* attribuunt. Prior ille etiam suam de ea dissertationem his verbis clavdit: *Illud mearum avrium judicium non celo; svaviorem literam hac duplici natam non videri post literas natas.* Certè qi rebus qibusqe nomina primitus imponebant, si cum Fabio sensissent, nevtiqam illi in vocabulo *svavitatis* indice, cujus tam insvavis avribusqe ingratus sonus existeret, literam eam iterato posuissent.

Cæterum, qem literæ huic pleriqe nunc durum dant sonum, qidam etiam (& è nostris, Oxonienses plurimum) B Græco, contra omnem antiquitatem, prout Checus noster jam olim palam fecit in disceptatione eâ de re cum Gardinero habitâ; neutrius est genuinus, sed est F Latini peculiaris. Perperam enim & hanc pronunciant nostri, qasi esset Græcorum Φ: cui Latini, qod respondeat, non habent; sicut nec Græci, qod F Latino. Aliud enim digamma Æolicum, (sive F erecti, sive inversi Ⅎ ei figura) sonabat; idqe ipsum planè, qod W nostrum, prout alibi demonstravimus. Patet hoc ex eo, qod de Cicerone Fabius l. 1. c. 4. refert ex *Oratione pro Fundano*; ubi testem Græcum ridet, quod primam ejus nominis literam dicere non posset. *Phundanium* sc. proferebat, cum *Fundanium* (qod *Vundanium* nostri pleriqe scriberent) debuisset. Is enim est planè F Romani sonus, qo V consonum efferunt pleriqe nostrum, in *Vitis*, Vine, *Vallis*, Vale, *Vitulina*, Veale, &c. Huic avtem qod *horridum planè* Fabius, *nec humanum* dat *sonum*; et hic Criticos non ignobiles habet diversum sentientes. Imò *convitium, non judicium, vere appellandum*, censet Lipsius. Sonum certè hujus *molliorem dilutioremqe*, qam qi est Græcorum Φ, cum Lipsio juxta (Prisciano etiam in partes advocato) censet, inculcatqe subinde Vossius *art. l.* 1. *c.* 15. & 24. & 26. Accedit qod Terentianus præ F Latinâ *hirtam*, qasi ab aspiratione insitâ asperiorem illâ, pronunciat Græcorum Φ. Qam tamen inter *jucundissimas* illas, qibus *carere* ait *lingvam Latinam*, recensere Fabium, nonnulli sunt opinati.

Verum falli eos constat, inde in fraudem inductos, qod *Zephyrum* & *Zopyrum* in exemplis Fabianis legebant. At duarum ille tantummodo, non & tertiæ meminerat. *Jucundissimas*, inqit, *ex literis non habemus; vocalem alteram, alteram consonantem, qibus nullæ apud illos dulcius spirant.* Addit, *horum in locum tristes & horridas à Latinis substitui, qibus Græcia careat.* Literas, qas desiderat, consonantem Z esse, vocalem Y, ex voce *Zephyrus* satis claret. Atqi nec Z, cui jucunditatis & dulcedinis lavdem tam amplam tribuit, ab asperitate omni immunis deprehendetur, si eam (pro duplici namqe habetur) in elementa sua dissolverimus; vel Dorum ritu, in σ & δ, ex qibus constare affirmat Dionysius Halicarnassensis; vel Æolum more in δ & σ, è qibus componi vult, Velio citante Verrius; qi Z à D incipere ait, ut X à C. Sive enim cum illis, συρίσδω & πλατειάσδω, sive cum istis Δσεὺς & μέλισδειν protulerimus, avt svaviter admodum sonabunt illa; et hæc (opinor) multo minus, ad Fabium etiam ipsum delatâ censurâ, qi l. 12. c. 11. *syllabas in* d *innixas asperum sonare*, jam pronunciavit. Martianus certè Capella avtor est, *de nupt. Philolog. l.* 2. *c.* 8. literam hanc idcirco Appium Clavdium detestatum, qod *dentes mortui*, dum exprimitur, *imitatur*. Verum *è duplicibus svavissimam* esse Dionysius Halicarn. affirmat. Et ut qod verum est fatear, prout nostri enunciant, nec avt adeò insvavis est, avt etiam duplex esse videtur; cum sonum ab S leviter declinantem, & leniorem paulò etiam attribuant. Qod patere poterit *ex verbis* illis cum nominibus cognatis unâ commissis, to apprise qasi *appretiare*, & to set a price *pretium constituere*, (aliter enim price pro *pretio*, aliter prize pro *bravio* & exaramus, & efferimus) to advise, *consulere*, & to give advice, *consilium dare*, to devise, *excogitare*, & a device, *excogitamentum*. siqidem in illis τοῦ Z, in istis τοῦ s sonus avditur; etiamsi illa per s, ista per c, perperam utraqe, pingamus. Cæterum Latini literam hanc literâ, uti mihi videtur, non minus svavi, molliore sane, non raro permutant, dum pro μεῖζον, *majus*, pro ζεύγνυω *jungo*, pro ζυγὸν *jugum*, dicunt. Mollius certè sonare *y* nostrum quod est plane j Latinum qam z, vix fore puto qenqam, qi inficias ire sustineat. ut *tristem horridamqe* in hujus locum substitutam, qamnam Fabius voluerit, ego neqeam ariolari. Y autem qod attinet, primò dissidet hic à Fabio artis rhetoricæ magister insignis, avrisqe planè subactissimæ, Dionysius Halicarnasseus, qi εὐφωνίας ratione sedem inter vocales ultimam ferè huic tribuit, dum tribus illis α η ω subjungit ὅτι πνίγεται, καὶ στενὸς ἐκπίπτει ὁ ἦχος, *eo qod*, inqit, *factâ labiorum contractione non contemnenda suffocatur, & angustior excidit sonus.* At ejusdem sive vocalis, sive consonæ potestatem (nam scapo tantum abscisso figuram retinebant) Latinis prorsus defuisse, vix est ut Fabio, licet id jurato etiam, credamus. U scilicet vocalem, & V consonantem, nunc crassius & pinguius, nunc exilius tenuiusqe, nunc medio etiam inter utrumqe sono vocalem efferri solitam, non est qod diffiteamur; idqe multis disceptant viri magni, Jul. Scaliger, *de cavs. ling. Lat. l.* 1. *cap.* 8. & Jo. Vossius, *artis Gram.* l. 1. c. 12. At nullo horum modo enunciatum, exhibuisse, qod Υ Græco plane responderet, id vero à ratione omni alienum prorsus videtur; nec ab eis admitti poterit, qos in Cri & pituita vi idem sonare, qod υ in ὗς affirmantes alibi adduximus. Qin nec qid *triste horridumve* sonet U Latinum, ego quidem intelligo. Nam de consonæ svavitate Lipsius qid senserit ac censuerit, est superius indicatum. Interim Y Græco asperitatis notam aliqam aspergit, qod in dictione inchoandâ constanter aspiratur. Qod Latinis rarius fit, qi *udus*, *unus*, *urceus*, dicunt, licet

ab ὕδος, ὑετὸς, ὕρχη, descendant: nisi forte, qo soni asperitatem ex parte saltem leniant, qam non integram tollunt, ut in *χαμαὶ humi*, *χθαμαλὸς humilis*, *χυμὸς humor*, & similibus.

Cæterum de *M mugiente*, qem cum N *tinniente* componit Fabius; qorum illud Latina, Græca istud freqentius clavdit: deqe *syllabis in B literam & D immixis*; qarum asperitatem veteres mollire tentaverint, *aversa* pro *abversis* (malè vulgò, *aversis* legunt) dicendo, (qo modo scilicet *arfero*, & *arfugio*, pro *absero*, & *absugio* dixere) sed & in præpositione illâ τοῦ *B absonam & ipsam S subjiciendo*; qod videre est in *abscedo*, *abstineo*, *abstemius*. Ut nihil aliud adjiciam, regeri potest; consonarum conflictus, idqe ipsis vocabulorum initiis, duriores multo, crebrioresqe eos, apud Græcos, qam apud Latinos, si rem rite qis putare voluerit, facile iri deprehensum. Hujusmodi sunt β & δ, in *βδέω pedo, flatum ventris emitto*, *βδελύττω aversor ob fœtorem, abominor*; δ & μ, in *δμὼς servus*, *δμωὶς ancilla*, *δμῆσις domitura*; *δματὴς domitus*; δ & ν, in *δνόφος tenebræ*, *δνοφόεις*, *δνοφερὸς tenebrosus*; θ & λ, in *θλάω contundo*, *θλίβω affligo*; θ & ρ, in *θραύω frango*, *θρέμμα alumnus, omne qod educatur*, *θρῆνος luctus*, *θρὶξ capillus*, *θρόνος solium*, *θροῦς murmur, susurrus*; κ & μ, in *κμίλαθρα trabes*, si Herodiano fides, *κμητὰ elaborata*, si Hesychio; κ & σ, in *ξέω*, *ξύω rado*, *ξηρὸς siccus*, *ξίφος gladius*, *ξὺν cum*, qod Attici qoqe toties τοῦ σὺν loco usurpant; κ & τ, in *κτάω possideo*, *κτείνω interficio*, *κτῆνος jumentum*; μ & ν, in *μνᾶ mina*, *μνήμη memoria*; π & σ, in *ψαύω tango*, *ψάλλω cano*, *ψεῦδος mendacium*, *ψιλὸς tenuis*, *ψαλὸς titio, recutitus*; π & τ, in *πτίσσω pinso*, *πτύσσω plico*, *πτύον ventilabrum*, *πτώσσω expavesco*, *πτωχὸς mendicus*, *πτόρθος ramus*; σ & β, in *σβέννυμι exstinguo*, *σβέσις exstinctio*, *σβεστὴρ exstinctor*; σ & θ, in *σθένω valeo*, *σθένος robur*, *σθεναρὸς robustus*; σ & μ, in *σμάραγδος smaragdus*, *σμερδαλέος terribilis*, *σμικρὸς parvus*, *σμηνὸς examen apum*, *σμήχω*, *σμύχω corrumpo, exuro*, *σμύρνη myrrha*, *σμώδιγξ livor ex percussione*; σ & φ, in *σφάλλω supplanto, fallo*, *σφαδάζω pedes jacto*, *σφενδόνη funda*, *σφὶγξ sphinx*, *σφύζω pulso*, *σφοδρὸς vehemens*; σ & χ, in *σκάω scalpro pertundo*, *σχεδὸν fere*, *σχίζω findo*, *σχόλιον glossema*, *σχοῖνος funis*; σ & κ & λ, in *σκλῆμι tabesco*, *σκλῆμα ossis exsiccatio*, *σκληρὸς durus*; σ & κ & ν, in *σκνιπὸς sordidus*; σ & τ & λ, in *στλεγγὶς strigil*, *στλεγγίζω destringo*; σ & φ & ρ, in *σφραγίζω signo*; *σφριγάω turgeo*; χ & θ, in *χθὲς heri*, *χθὼν terra*, *χθαμαλὸς humilis, planus*; χ & λ, in *χλαῖνα læna*, *χλαμὺς chlamys*, *χλιδὴ luxus*, *χλούνης in virenti gramine qi cubat, aper*; *χλωρὸς viridis*; χ & ν, in *χναύω carpo*, *χνοῦς rasio, lanugo*; χ & ρ, in *χραύω leviter saucio*, *χρεία, usus, egestas*, *χρίω ungo*, *χρόνος tempus*, *χρυσὸς aurum*; *χρὼς color*, aliisqe ejusmodi, *ὅσα φύλλα καθ' ὕλην, qot folia sunt in arbore*.

Atqi consonantium concursiones & concussiones istas, qæ vocum exitus primos præsertim ubi occupant, cum prolationem necesse est reddant difficiliorem, tum & stridores strepitusqe duriores sæpe numero, diriores etiam qandoqe cient, sermo Latinus, maximam partem, nec admittit, nec agnoscit. Qin & in eis, qæ è Græco sermone deduxere, asperitatem commissuris illis recisis prorsus ac rejectis; ut in *ξηραίνω areo*, *ξηρὸς*, Doricè *ξαρὸς aridus*, *ξυρίζω*, *Doricè ξυρίσδω, rado*: nunc vocalibus, qæ consonarum collisum asperum illum solverent, interjectis; ut in *μνᾶ mina*, *μνάομαι moneo*, *μέμνημαι, memini*: metathesi etiam qandoqe facta; ut in *βδέω pedo*; β in π, ut *βαβαὶ papæ* (nisi sit à *πέρδω*, ρ extrito, ut in *λέκτρον lectus*, *μετρέω metior*) *σφῶι vos*, *σφετερὸς vester*, *σφέτερον πατέρ' ὑμνεῖτε, patri vestro hymnum dicite*, Hesiod. *σφὴξ vespa*, ut *λύκος lupus*, *φάτης vates*; *ψαρὸς*, *Æolicè σπαρὸς, passer*; nunc consonantium alterâ sublatâ, ut in *βδέσις*, & *βδέσμα visium*, *βδέειν visire*, an *vesire*, unde Lucilio, *visire minutim*; *μνήμων memor*, *ψύλλα*, *Æolicè σπύφα pulex*; *πτίσσω piso, pinso*; *πτερὸν*, *Æolicè πτιννὸν penna*; *πτύω spuo*, *πτύσις excreatio, exspuitio*, *τλάω*, *τλῆμι, tolo, tulo, tolero*, *τλητὸν*. Dorice *τλατὸν latum*; *σφάλλω fallo*, *σφάλλομαι labo & labor*; ut *ἄμφω ambo*, *ὀμφαλὸς umbilicus*; *χλαῖνα læna*; *σφύρα sura*; *πτέρνα perna*; nunc in rejectarum locum, qæ mollius leniusqe spirarent, substitutis: ut in *σχίζω, fido, findo*, prout *χύω*, *χύζω* unde *χύδην*, *fudo, fundo*; item *σχίζω, scido, scindo*; *σχοῖνος*, *Æolicè σφοῖνος funis, finis*, & *funis*, item *juncus*. Quibus adjici poterant innumera alia, qæ paginas integras implerent.

In mediis itidem dictionibus consonarum commissiones duriores observes nonnullas, qas aures respuunt. Qod genus in *ἄχθος onus, molestia*, *ἀχθεὶς adductus*, *περαχθεὶς transactus*, *ἀράχνη aranea*, *βλῆχρον filix*, *σπλάγχνον viscus*; (aliisqe ejusmodi, de qibus denuò videndi locus mox dabitur) sed & in compositis illis *προσπταίω impingo*, *προσπτημι advolo*, *προσπτύω conspuo*, *προσπτύσσω amplector*, *προσψαύω attingo*, *προσψηφίζεσθαι decernere*, & *προσψιθυρίζεσθαι adsusurrare*, cum similibus. Et mihi certe durius multo sonare videntur syllabæ illæ Græcis in γ & τ innixæ; cujus prioris modi habentur in *ἴγδη mortarium*, *λίγδην strictim*, *λύγδην simul*, *μίγδην promiscue*, *βρύγδην cum stridore dentium*, *ῥάγδην abrupte*, posterioris in *ἄτλας Atlas*, *ὄτλος ærumna*, *ἀτμὴν servus*, *ἀτμὶς halitus*, *πάτμος Patmus*, *πότμος fortuna fatalis, sorte obveniens*, *ἐρετμὸς ramus*, *ἔτνος puls*, *πιτνῶ cado*, *φάτνη præsepe*, in Latio verò, avt illius avt hujus etiam, vix ullæ repeciuntur; qam qæ (ut *abdo*, *abdomen*, *advenio*, *adversus*) in B & D Latinis, ex qo genere nec apud Græcos deesse docent illa, *λάμβδα*, *λάβδα*, *ῥάβδος*, *λάβδακος*, *γράβδην*, *κύβδα*, *κρύβδα*, *κρύβδην*, *ὄβδην*, unde *ἦλθεν ἐς ὄβδην*, in epigrammate, & his similia.

Deniqe terminationes itidem apud Græcos asperiores offendas, qas Latini vel ignorant prorsus, vel rarentius usurpant. Ejusmodi sunt qæ passim in eâ lingva occurrunt, *σὰρξ caro*, *φάρυγξ*, *λάρυγξ guttur*, *μάστιγξ flagellum*, *σμώδιγξ livor ex percussione*, *ἴυγξ verticilla avis*, *λύγξ lynx*, *πτύγξ ptynx avis*, *λίκιγξ minimus avicula sonus*, *γρύ* *βαλίνιγξ ne tantillum qidem*, *ἄψ retrorsum, rursus*, *λαῖλαψ turbo, ventus*, *φλὲψ vena*, *ἴψ vermis, qi vites infestat*, *θρὶψ vermis, qi ligna corrodit*, *κνὶψ culex*, *λὶψ petra*, *αἰγίλιψ altus locus*, *ὄψ vox*, *ὤψ facies*, *αἰθίοψ æthiops*, *ἔλλοψ mutus, acipenser*, *μέροψ qi vocem habet divisam, sive articulatam*, *κίρκοψ hirundo*, *πέλοψ Pelops*, *κύκλωψ cyclops*, *κώνωψ culex*, &c. tum in ξ exeuntia, non nomina tantum, sed & adverbia complura qibus nullus in Latio locus, *λὰξ*, *πὺξ*, *πλὶξ*, *πνὶξ*, *πέριξ*, *ἄπριξ*. Duplices avtem istas ξ & ψ (qarum tam ampla in clausulis apud Græcos seges) minus svaves esse Dionysius ipse agnoscit.

Qam multis avtem, qæ è Græciâ mediâ in solum Latiale transferre Romanis est visum, culturam aliqam deprehendas adhibitam, quâ soni agrestioris nativa in eis qoqe mitigaretur asperitas? hinc *ἀράχνη aranea*, *ἀσκληπιὸς Æsculapius*, *κύκλωψ cocles*, *ἀστράγαλος taxillus, talus*, *μασχάλη axilla, ala*, ut *maxilla, mala*, *πάσσαλος* & *πάσσαλος paxillus, palus*, *ἀσπάλαξ talpa*, *ἀλώπηξ*, Æolicè *Fαλώπηξ vulpes*, *αὔξω argeo*, *ἄγω*, *ἄξω occo*, *κύστις cutis*, *πυθὸν putam*, unde *putam putum*, *πόσθη puta*, unde *προπόσθιον præputium*, non à præputando, ut vulgus Grammaticum putat, *ὑστέρα uterus*, *βρύζω*, Doricè *βρύσδω rodo*, *ἐρετμὸς remus*, *ῥόδαμνος* *ῥάδαμνος ramus*, *φλογμὸς flamma*, *ῥωχμὴ, rima*, *ὑάκινθος, vaccinium*.

Nec abnuerim tamen antiqitatis ultimæ Latinos, anteqam à Græci sermonis (unde Latinæ dictionis partem maximam defluxisse supra docuimus) more moduloqe longius abscesserant, è durioribus commissuris illis retinuisse non paucas, cum *sfanem*, *sfundam*, *sfungum*, sed & *stlembum*, *stlites*, *stlocum*, *striturum*, & similia dicerent: qod cum ex vetustis monumentis, tum & ex scriptoribus fidei haud dubiæ satis constat. verum ætas insecuta, qo ab incunabulis suis illis primis remotior, eo lingvæ suæ expoliendæ studiosior, sonis tonisqe eis minus gratis offensa, paulatim abjecit, Græcisqe à qibus majores sui primitus acceperant, usurpandas reliqit. Qando Græci recentiores ex adverso striblìginis (sive Aristophaneo vocabulo *σριβλίκιγγα* nuncupare libuerit) istius retinendæ ambitiosi, in Latinis, qas usurpant, vocibus Græce exprimendis, com-

commissionibus istiusmodi, contra Romanum, qui puriori seculo invaluerat, ritum moremqe abutuntur. Inde σφίκλη pro vini fæce, apud Trallianum & Nicolaum, qod frustra Turnebus Adversf. l. 18. c. 18. erroris arguit, & Mevrsius emendatum ivit; est enim σφίκλη facula: sicut apud etymologum, τάβλα tabula, σύβλη subula, φίβλη fibula, σφίδη χορδὴ, & σφίδες, χορδαὶ μαγειρικαὶ teste Hesychio, pro fidibus sive fidiculis culinariis, coqinariis. Inde συμψέλλιον pro subsellio; Epiphanius hæref. 58. §. 1. ἐπὶ συμψελλίοις ἀκουντες subselliis alligatos, qod ἐπισυμψελλίοις vitiosè junctim legitur, qibus accenseri possunt seqioris ævi illa, τζάγιος, pro ἅγιος sanctus, τζάγγρα pro sagittâ, τζαγγράτωρ pro sagittario, & τζίςρος pro κίςος cestus, & τζίκνα pro κόνις, cinis, & alia ejusdem furfuris infinita.

Illud est insuper observatu non indignum, aspirata apud Græcos crebriora esse multo, qam Latinis. siquidem universis illi, sicut ab Y, ita & à P exorsis, spiritum asperum præfigunt; unde literam caninam illam, ex se asperam satis, aspiratione addita asperiorem etiam efficiunt. Nec valebit hic qicquam exceptio illa, siqis objecerit Latinos in mediâ qoqe dictione aspirationem qandoqe admittere, ut in *veho*, *traho*, *vehemens*, *prehendo*; & in verbis compositis, quorum simplicia sunt ab *h* inchoata, *habeo*, *halo*, *hereo*, *hisco*, *&c.* etenim potest altera ex parte regeri. 1. rarenter admodum in vocibus simplicibus id fieri. 2. è verbis paucissima esse in qibus *h* initialis sit. 3. nec in horum compositis perpetim obtinere, ut litera illa retineatur; etiamsi enim ab *habeo*, *exhibeo*, & *perhibeo* servata dicantur; at *debeo*, non *dehibeo*, *diribeo*, non *dihibeo*, aut *dishibeo*, (sicut ab *emo*, *dirimo*) *prabeo*, non *prahibeo*, ab eodem verbo literâ eadem extritâ dicimus: sicut & ab *hisco*, *dehisco* qidem, non itidem *fathisco*, sed *fatisco*, licet qasi *fatim hisco* sit. 4. qædam ex his asperius Græcis, à qibus sumpta sint, sonare: est enim *veho*, nihil aliud qam ὀχῶ Græcum, sive ϝοχῶ Æolum, qod & Caninius observavit, *traho* inde compositum, qasi *traveho*, ut *mavelim*, *malim*. 5. P Græcum ubicunqe in mediâ dictione geminum occurrit, alterum saltem spiritu asperiore signari. 6. contineri spiritus asperi illius vim & potestatem in Græcorum literis tribus, Θ Φ Χ: qæ proinde ubicunqe obviam fiunt, sive in initiis præfixæ, sive in mediis vocibus intersitæ, syllabam eam, qam constituunt, flatu suo afficiunt; & in mediis qidem syllabis, nunc exeuntibus, nunc ineuntibus, nunc & utrisqe simul (qod in verbis primæ ac secundæ flexionis aoristis passivis prioribus, participiisqe inde deductis, videre est) creberrimæ occurrunt. At apud Latinos, qod istis respondeat nihil est. Etiamsi Græca qædam qo exprimant, literis C P T spiritus asperi notam indicem qandoqe subjiciant; ut in *Chalcus*, *Chria*, *Chryse*, *Philtrum*, *Phœnix*, *Philosophus*, *Thalamus*, *Theatrum*, *Therma*, & similibus; qorum numerum justum inire haud ita difficile foret. Nam qod *in Oratore* de se Cicero, *Cum scirem*, inqit, *ita majores locutos esse ut nusqam, nisi in vocali aspiratione uterentur, loqebar sic, ut pulcros, Cetegos, triumpos, Kartaginem dicerem; aliqando, idqe sero, convicio avrium cum extorta mihi veritas esset, usum loqendi populo concessi, scientiam mihi reservavi*; verbis eis qid voluerit Orator, si avt nescium planè, aut non satis assecutum me profitear, eo minus dispudeat, qia virum clarissimum & in rebus hisce versatissimum, *tanqam in crepusculo constitutum videre, nec videre se, Delieqe rem istam egere natatore*, ingenue agnoscentem deprehendo, *artis Gram.* l. 1. c. 24. Tentemus tamen, si dabitur forte, mentem Tullianam expiscari. Ecqid est ergo, qod *avrium convicio extortum* sibi vir dicendi peritissimus profitetur? istud enim est, opinor, de qo maximè ambigitur. Ego verò existimo, *avrium convicio extortam* sibi innuere, non veritatis confessionem; qasi serò tandem agnovisset eam, qam prius adhibuerat pronunciandi rationem rectam minus avt legitimam esse; sed *veritatem* (qod verbis disertis ait) ipsam, h. e. veram ac genuinam illam vocabulorum istorum pronunciationem, qam juxta normam à majoribus suis observatam, constanter prius usurpaverat. Cum enim populi, qi diversum loqendi seqebatur ritum, sermone freqentiori, qasi *convicio qotidia-*A*no* avres obtunderentur, eò tandem redactum se, profiteri videtur, ut veram rectamqe, cui prius assveverat ipse, prolationem sibi eripi, & qasi per vim qandam *extorqeri* pateretur. Ut pari modo tum *extortam* sibi perhibeat *veritatem*, qo à Cæsare negat *extorqeri* posse *humanitatem*, *in Orat. pro Ligario*; qoqe *ab hominibus* per Epicuri dogmata, *verborum notiones*, an *cognitiones*, *quibus imbuti sint*, *extorqeri* conqeritur, *de Finib.* l. 2. Hanc oratoris mentem esse, ex eis colligo, qæ subjungit, *usum se loquendi* (qod praxin spectat) *populo concessisse*, *scientiam* (qod veritatis B est) *sibi retinuisse*, hoc est, si ego rectè capio, in sermone communi ad populi morem se accommodasse, hoc solo contentum, qod rite pronunciandi rationem veram, ab illorum ritu diversam, compertam sibi cognitamqe, etiamsi eâ jam non uteretur, haberet. Ita idem planè fuerit, ac siqis hodiè apud nos diceret, etiamsi norit literas C & T eundem in Latinis vocabulis qibusqe sonum olim obtinuisse, eodemqe modo esse pronunciandas; tam C ante vocales E & I in *Cera*, *Citrus*, qam ante *a* & *o* in *Carus*, *Corus*; tamqe T in secundâ vocis, *titio*, qam in primâ; C avrium tamen convicio assiduo, a C in illis, T istis, ut S proferentibus, superatum, usum, vitiosum qem norit populo concedere, veræ pronunciationis scientiam sibimetipsi retinere.

Firmari poterit hoc ulterius ex vocabulis illis ipsis, horum saltem aliqibus, qorum prolationem nuperam atqe vulgarem à priscâ pristinâqe suâ diversam, secutum jam se profitetur. Qatuor tantum recenset, *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Kartaginem*: qorum duo sunt propria nomina, familiæ alterum, alterum urbis: duo reliqa communia, sive, ut vulgus Grammaticum, appellativa sunt; de qibus ratio D certa magis. Nam de *Cetegos* ambigi potest, *Chetegos* an *Cethegos* vulgo dictum voluerit, qia nominis ratio in abdito delitescit. *Carthago* verò cur potius qam *Cartago* dici debeat, ratio justa vix ulla dabitur. Pœnis, qorum lingva est Syriacæ propago, fuit קרתא חדיא Νεάπολις, *Urbs nova*. Inde Græcis corruptè, literâ tertiâ extritâ, Καρχηδών; & Latinis corruptius adhuc, (restitutâ tamen, qam illi eliserant, literâ) *Cartago*. *Cartago*, inqam, potius qam *Carthago*, si Grammaticam seqimur lingvæ Syriacæ normam, qia *Tav* post *Sheva* istiusmodi Hebræis Sy-E risque lenius sonat; sed nec si Caninii rationem seqimur, qi ita vult à Græco nomen Latinum traductum, ut per metathesin pro Καρχηδών Καρδηχών primò, tum *Carthago* dicatur, *t* literæ aspirandi cavsa nulla fuerit, cum δ tenui, non χ aspiratæ respondeat, dum δ in *t* sicut in ἔνδον *intus*, σπυρὶς σπυρίδα *sporta*, χ in *g* transit, prout in ἄγχω *ango*, χαλβάνη *galbanum* & similibus. Verum in istis analogia minus liqido se prodit; in reliqis duobus clarè satis elucescit. *Triumpus* enim, an *triumphus*, est Græcis θρίαμβος. Ubi, ut de α in *u*, demutatâ (qod neutiqam est F insolens, unde ἀγκύλος, *uncus*, ἄρκτος, *ursus*, ἴαω, Æolicè, ἴαϝω, *juvo*, τλῶ, *tulo*, *tuli*, μάλα, *multum*, μάχαιρα, *mucro*, κραιπάλη, *crapula*, στραγγαλῶ, *strangulo*, & similia) nihil dicam, qia ad rem præsentem nihil facit; in syllabâ primâ aspirationem, sicut in multis aliis sustulit Latinitas: inde λήθω, λαθῶ *lateo*, πατέχω, παθῶ *patior*, ποθῶ *peto*, & per metathesin etiam *opto*, θίγω, θιγγάνω *tago*, *tango*, ἄρθρον artus, articulus; θυμαίνω *tumeo*, θώμιγξ *tomex*, aliaqe innumera: in novissimâ verò aspirationem, qum in Græco nulla haberetur, G infercitum ire qæ cogeret, aut svaderet etiam, ratio nulla suppetebat: qin nec ullum permutationis istiusmodi succurrit exemplum, qâ β litera unqam in φ vel in *ph* transeat, at in π purum, citra aspirationem, β versum creberrime occurrit; ut in βαβαὶ *papæ*, βόσκω *pasco*, πύξος *buxus*, βυθός *puteus*, κύββα *cuppa*, κυβὴ *caput*, βάλλω, βλέω *pello*, βλήχων *pulegium*, στίβω *stipo*, ταρβέω *torpeo*. Sed nec frequenter minus in *v*; unde ἔρεβος *ervum*. βιῶ, Æolicè βιϝῶ *vivo*, βίοτος *vita*, βία *vis*, βιάω, βιάζω *violo*, βόλω *volo*, βαδίζω *vado*, βόσκομαι *vescor*, βιβρωσκῶ *voreo*: & in *f*; unde βρέμω *fremo*, βδάλλω *fello*, βλύω *fluo*, βολὴ, βλῆμα *fulmen*, βυθὸς, βένθος *fundum*. Ut suspicari qis non sine cavsa possit, *triumfos*, non *triumpos*, scripsisse & dixisse solitum

A tum Ciceronem: *triumphos* verò, sive morem Romanum, qi nisi φ Græcorum exprimendo *ph* nunqam adhibebant, cur diceret sive vocabuli originem, sive derivationis ritum perpetuum respiciamus, præter usum qi apud populum jam invaluerat, aliud nihil suppetebat. Nec celabo tamen, qod argutè satis hic l. 8. Priscianus, cum *in pho verbum nullum Latinum terminaret*, ἀπὸ τοῦ θριάμβου *triumpho* factum, *aspiratione à primâ ad postremam syllabam translatâ*, qo modo Jonice κύθρα pro χύτρα *olla*, ἐνθαῦτα pro ἐνταῦθα *huc, illuc* dicitur: *ad cujus imitationem Latini* pro θρίαμβος *triumphus* per *transmutationem aspirationis* protulerint; ideò
B tamen *b in p conversâ*, *qia b aspirari non potest*. Cæterum nec in traductionibus è Græco exemplum datur; nec pariant, qæ dantur; qum demutatio literarum istic aliusmodi sit; eaqe Latinis insolens: nec deniqe tam qid sit factum qæritur, qam qid faciendum, ratio & analogia poscat.

Restat vox *pulcros*; de qâ analogia qid poscat, dubitandi locus non datur. *Pulcrum* siqidem, sive *polcrum*, qo modo antiqitus efferebant, eadem ratione, à *poliendo*,
C qa *à sepeliendo sepulcrum* deformatur. Vel si à supinis potius deducere, cum Vossio *analog.* l. 2. c. 32. libuerit, eodem erit modo à *politum*, *polcrum*, qo à *fultum*, *fulcrum*, à *sepultum sepulcrum*, à *lutum lucrum*, à *lavatum lavacrum*, à *simulatum simulacrum*: nec in *pulcrum* igitur magis, qam in his omnibus, aliisqe notæ ejusdem innumeris, aspiratio jure ullo desideratur. Qin & *sepulcra* sine aspiratione prolatum, Cicero ipse eodem in loco & testatur, & probat. Nec me moratur hic Servius, qui ad Georg. l. 3. Reboo *est Græcum verbum. Nam apud Latinos nullum ver-*
D *bum est, qod ante finalem habet* o; *excepto* inchoo: *qod tamen majores aliter scribebant, aspirationem interponentes duabus vocalibus, & dicebant* incoho. *tria enim habebant nomina, in qibus c literam seqeretur aspiratio*, Sepulchrum, Orchus, Pulcherè *qibus* pulcher *tantum hodiè recipit aspirationem*. Nam de *sepulcro*, analogia qid postulet, & Cicero ipse monuerit, supra vidimus: nec potest ratio justa dari, qare in isto magis qam in reliqis supra adductis, aspiratio istiusmodi interferatur. De *Orco* diversa sensisse & censuisse Grammaticos monet ipse ad *Georg.* l. 1. Probum enim *Orchum* le-
E gere; Cornutum aspirationem addendam vetare. Mitto Verrium, qi, Festo teste, veteres ait *Vrgum* (male codices excusi *Vragum*) qasi ab *urgendo*, dixisse. præsertim qum sine exemplo gratis affirmatum hoc, Festus ipse adnotarit. At Cæsar *Scaliger* à Servio diversus, *de caus. ling. Lat. l. 1. c. 22. Aspirationem multis detraximus: ajunt remansisse in tribus*, Orchus, Pulcher, Lurcho. de numero cum Servio convenit; de vocum unâ dissentitur. Tum, Orchus, inqit, *tota Græca fuerat, & translata aspiratione à vocali ad consonantem* ὄρκος. De origine Græcâ haud contenderim: de a-
F spiratione translatâ, est cur meritò ampliandum existimem: qum ab ὕρχη, Jonicè ὕρκη *orcam* & *urceum*, *ab* ἕλκος *ulcus*, *ab* ἑρκίζω *ercisco* & *erciscor*, sine translatione ullâ ejusmodi legam. Cæterum an ab ὄρκος *Orcus* descenderit, qod pro concesso sumitur, havd constat. Favet huic sententiæ, qod ex Celso Servius ad Georg. l. 1, *jurisjurandi Deum Orcum existere*. Et de Stygiæ qidem paludis aqis Homerus *Od.* E. n. 185.

—— —— ὅς τε μέγιστος
Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.
G *—— —— qod maximum*
Juramentum gravissimumqe existit beatis diis.

Et Maro *Æn. l. 6.*

——— Stygiamqe paludem,
Dii cujus jurare timent & fallere numen.

at de Orco gemina nusqam, opinor, legas. qærendum ergò unde hoc habuerit Celsus, *Orcum esse jurisjurandi Deum*. Id verò mihi ab Hesiodo havsisse videtur, qi in Deorum prosapia n. 231. describendâ Erin refert, inter reliqam sobolem numerosam satis genuisse,

Ὅρκον, ὃς δὴ πλεῖστον ἐπιχθονίους ἀνθρώπους
Πημαίνει, ὅτε κέν τις ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσῃ.
Jusjurandum quod plurimum terrestres homines
Lædit, qando qispiam volens pejeraverit.

A Cæterum ambigi potest, an Ὅρκος iste Latinorum *Orcus* sit, cui provinciam eam nusqam adscribi legimus. Itaqe aliô hîc à patre abit Josephus filius, & ipse forsan à veritate, patre, quem deserit, haud minus. Orcum, inquit, *in conjectaneis ad Varronem* pag. 180. *Romani sine dubio à Græcis acceperunt*. Nam *ὄρκον vocabant conditorium mortuorum*. Menandrum advocat, qi scripserit,

Οὐπώποτ' ἐζήλωσα πολυτελῆ νεκρόν.
Εἰς τὸ ἴσον ὄρκον τῷ σφόδρ' ἔρχετ' εὐτελής.
Nunqam æmulatus sum cadaver sumptuosum.
B *In idem sepulcrum, in qod summus, pauper venit.*

Hunc ergo si seqimur, in neutrâ syllabâ aspirationi locus ullus futurus est. Verum Scaligero refragatur, etiamsi refragari neget se, vir Cl. Casavbonus ad *Svetonii Augustum* cap. 35. & versum Comici alterum bis corruptum esse avtumat, rescribi postulat.

Εἰς τὸ ἴσον ὄρχον τῷ σφόδρ' ἔρχετ' εὐτελής.

ὄρχον avtem vult esse *foveam in qâ conduntur mortui*, *qasi* ὀρυχὸν *ab* ὀρύσσω dictum; & *inde* potius *Orcum*. Verum *sibi videri*, Orcum, *sive* Horcum, *qo modo veteres scripsisse*
C *avtor est Marius Victorinus*, *esse Græcorum* ἕρκος. etenim *e* & *o* esse *literas permutabiles*. & sunt reverâ, sic enim ab ἑμῶ, & Æolicè Fεμῶ fit *vomo*, ab ἐλαία, ἔλαιον, *olea*, *oleum*, à θέρω *torreo*, à θερμὸς *formus*, ab ὀρὸς *serum*, ab ἑλίζω *volvo*. accedit qod ὀρκάνην Hesychius εἱρκτήν, δεσμωτήριον, φραγμόν, *carcerem*, *vinculum*, *sepimentum* exponat; & μάνδραν, Jo. Callierges *in schol. ad Theocritum*, προβάτων ὀρκάνην, *ovium septum*: qo etiam *Orci* nominis rationem à Varrone datam refert Turnebus Advers. l. 20. c. 37. sed & ὄρχον esse βόθρον, εἰς ὃν ἐντίθεται τὸ φυτὸν, *foveam in*
D *qam depangitur planta ut pullulet*, tradit idem Theocr. Schol. atqe eâ ratione, ἀπὸ τοῦ ὀρχάτου distingvi, qi sit φυτῶν στίχος, sive ἐπίστιχος φυτεία, *arborum sive plantarum ordine certo depactarum series*. Verum idem hoc utroqe vocabulo designari docet Evstathius. Hesychio verò etiam ὄρχος, κῆπος. unde & Latinam *horti* vocem descendisse Scaligero visum est. ὄρχος, *hortus*, ut μόσχος, *mustus*. de qa voce Charisius *institut. Gram.* l. 1. Graccus & ortus *sine aspiratione dici debere Varro ait*: *sed consuetudo & Gracchos & hortos cum aspiratione usurpavit*. Dato igitur pro *mortuorum conditorio*,
E ὄρχον, à Menandro positum; & Latinorum *Orcum* inde deductum, aspiratam literam *c* poscere analogia videretur, etiamsi eam rarius admittant Latini. Verum de emendatione alterâ Grotius ut Scaligero assentiatur; at de priore cum Stobæo dissentit. apud hunc enim, & ex eodem Grotium, non ἔρχον, sed ὄγκον legitur. Menander Perinthiâ,

Εἰς τὸ ἴσον ὄγκον, τῷ σφόδρ' ἦλθ' εὐτελής.
In molem eandem cum summo vilis venit.

Et est elegans ἀντανάκλασις in voce ista, qæ & corporis *molem* & *fastum* qoqe designat. Ὄγκον certè codices Sto-
F bæani, qi soli credo Menandri reliqias istas nobis conservarunt, constanter præferunt. ut cum de vocabuli usu isto nihil certi habeamus, ab origine incerta petita scripturæ ratio, incertos nos necessariò sit dimissura. Mihi in istis ampliandi licentiam datam velim, donec certius aliqid exhibitum fuerit. nec spreverim tamen avt Casavboni ἕρκος, aut Hesychii ὀρκάνην, qam & εἱρκτὴν dici monet, qum εἱρκτὴν pro orco usurpatam offendam, Petri ep. 1. c. 3. v. 19. Verum Orci favcibus erepti tandem ad *Lurconem*, Orcum alterum, transeamus. *Lurcho*, inqit ὁ πάνυ, *con-*
G *tra analogiam aspiratum fuit*. nam ut mucco à muccis, & bucco à buccis, ita lurco à lura, *ob ingluviem*. *sed ratio significationis potior fuit*, *ob sonitum voratoris*. de etymo consentiunt Festus, Fr. Junius, alii pleriqe. Nonius à verbo nomen mavult. de aspiratione paria qui sentiat, neminem hactenus deprehendi. Restat vox tertia, qam & Cicero Serviusqe inter eas, recensent, qæ vulgò aspirabantur. De hac sic vir summus, *at qare* pulcher *aspiretur ratio declarat*: *fuit enim Græcum* πολύχειρ i. e. fortis: *igitur Romani*, *qi omnia ponerent in fortitudine*, *eum demum bonum & formosum putarunt*, *qi esset fortis*. Eadem fere habet & *de Subtil. exerc.* 300. S. 3. Verum in notationibus eruendis viro, licet alias incomparabili, minus feliciter cessit: in hac avtem à veritate qam longissimè recessit.

Mitto

Mitto qærere, πολύχειρ ubi pro *forti* unquam sit usurpatum: Luce meridianâ clarius est *Pulcri* nomen in solo ac sermone Latiali, non advenam, sed indigenam esse, uti est superius comprobatum. *Pulcer*, utiqe vox est eâ analogia efformata, qâ *volucer*, *alacer*, ἀδοχρυς, *acer*, *acris*, ἄκρος, ἀκροβὴς, prout ἄχος, *ager*, *acer*, *acernus*, ἄκαστος, *acer*, & *acus*, *aceris*, *aceratus*, ἄχυρον, in qibus aspirata litera nulla; licet novissima etiam à Græco aspirato descendat. Nulla itaqe ratio hactenus comparet, qare in *pulcer*, avt *pulcrum*, *c* litera aspirationem habeat adjectam; qum nec analogia id reqirat ulla, nec insvavior avt minus avribus gratus sonus in istis qam in tot eisdem analogis, qæ sunt superius recensita, citra aspirationem ullam prolatis deprehendatur.

Illud interim ex Cicerone constat, qod & Servius adfirmat, præter usum Romanum fuisse in suis consonæ ulli aspirationem subjicere. Proinde *incohare*, non *inchoare*, licet à χάος foret tractum, dicendum pertendebant Verrius Flaccus, qi Avgusti ævo vixerat & Tranqillus; qod ex Diomede discimus, operis Grammat. l. 1. Etiamsi avtem studio atqe exemplo lingvæ Atticæ, Gellius l. 2. c. 2. *Veteres* Latinos refert, *plerisqe vocibus verborum firmandis roborandisqe, ut sonus earum esset viridior vegetiorqe, h literam, sive spiritum magis, inserere*: Sic *lachrymas*, *sepulchrum*, &c. dixisse. At certè qi aspirationes ejusmodi, Græci ritus æmuli, apud Latinos usurpabant, deridiculo fuisse habitos, ex Catulli, qo in Arium qendam lusit, (extat adhuc) Epigrammatio, monet & Fabius ipse l. 1. c. 5. Et Latini ipsi in deductitiis X Græci (qod ח Hebræorum ferè sonabat, unde Νῶχος, Χὰμ, πάσχα, נוח חם פסח asperitatem nimiam haud sustinentes, vel tollebant prorsus, ut in ἀράχνη *aranea*, ἔχθος *odium*, ῥωχμὴ *rima*, χλαίνη *lana*, vel leniebant saltem, nunc aspiratione simplici contenti, ut in χάω, χάσκω *hio*, *hisco*, χελιδὼν *hirundo*, χεὶρ *hir*, (unde Lucilio, citante de finib. l. 2. Tullio, *hir*, *siphon cui nil dempsit*) χεῖμα *hiems*, ὀχῶ *veho*, aliisqe qæ supra exhibuimus; nunc tenuem aliqam substituentes, vel eam, cujus vim inclusam jam habebat, unde ἰχώρ, Doricè ἀχοὰ *aqa*, ἄχυρον *acus*, *aceris*, ἀχλὺς *caligo*, αὐχμέω *marceo*, λόγχη *lancea*, λόχος *locus*, μασχάλη *axilla*, σικχὸς *siccus*, σχίζω, σχίδω, Doricè, *scido*, *scindo*, ὕρχη *orca*, *urceus*, χάω, Æolice χάϝω *vaco*, χάος, Æol. χάϝος *cavus*, ut οἶς *ovis*, ὠὸν *ovum*; vel aliam qamlibet, qa insvavius nihil sonaret; modò *g* affinem, eamqe vel solam, ut in ἄγχω *ango*, ἄχνυμαι *angor*, λόγχη *longus*; *longurio*, χαλβάνη *galbanum*, χάρις, χάριτα *gratia*, βλήχων *pulegium*, vel *v* subjectâ, qo plenius sonaret, unde ἴχω *qeo*, ἔχις *angvis*, ἐγχέλυς *angvilla*, ὄνυξ, ὄνυχος, *ungvis*, *ungula*, modo *v* solitariam, unde βραχὺς *brevis*, μαλάχη *malva*, modo *f* ut in σχοῖνος, *funis* & *finis*, χύω, χύζω, χύσδω, Dor. χυτὶς, *fudo*, *fundo*, *futo*, unde *confuto*, *refuto*, (Titinnius apud Nonium, *coqus magnum ahenum, quando fervit, pavlâ confutat trua*) & *futilis*, χολὴ *fel*, χλόος *flos*, Χλῶρις *Flora*, (*Chloris eram, qæ Flora vocor*, Naso *Fast.* *l.* 5.) modo *j*, unde ὀμιχέω, *mejo*, (*mejere vis iterum?* Martial. l. 3. ep. 78.) βλήχων *pulejum* Ciceroni, qod *pulegium* Plinio, σχοῖνος *juncus*; qandoqe, sed rarius, etiam *s*; unde ἔγχος *ensis*; & *t*; unde μόσχον, *mustum*. et hac qidem aliqando etiam aspiratâ, sed qæ mitius tamen qam illa altera spiraret; unde Καρχηδὼν, *Carthago*; qod priscis tamen (Cicerone ipso id testante) *Cartago*, dicebatur.

Qin nec illud præteriri debuit, literam *l*, qæ ἡδύνει τὴν ἀκοήν, esseqe *semivocalium omnium svavissima*, Halicarnassensi censetur, Latinos in mutuatitiis, freqenter admodum substituere; nunc loco τῦ γ, in σιγάω *sileo*; nunc τῦ δ, in δαὴρ, Æolicè δαϝὴρ *levir*, δάκρυμα *lacruma*, Ὀδυσσεὺς *Ulysses*, Πολυδεύκης *Pollux*, qasi *Poldux*; nunc τῦ ζ, in ἀάζω *halo*, βιάζω *violo*, ὄζω, ὄδωδα, *oleo*; *odor*: nunc τῦ κ, in κόνις *lens*, *lendis*; nunc τῦ μ, in δόκιμος *docilis*, ξυρήσιμος *rasilis*, μόρσιμος *mortalis*: nam μόρος *mors*, ut μένος *mens*; τῦ ν, verò creberrimè, in ἀμείνων *melior*, νυμφὴ *lympha*, unde νυμφόληπτος *lymphaticus*, κώνωψ *culex*, σκύνιον *cilium*, unde ἐπισκύνιον *supercilium*, πνεύμων, πλεύμων *pulmo*, ἴον *viola*, τριχίη *trichila*: sed nec τῦ ρ, minùs crebro, ut in κιῤῥὸς *gilvus*, λείριον *lilium*, κρίβανος *clibanus*, φᾶρος *pallium*, ἔρις *lis*, γαργαρεὼν *gurgulio*, φύρω *fullo*, βράζω, βρύζω *bullio*, ἀστὴρ, ἄστρον *stella*, σπινθὴρ, σπινθηρὶς, *scintilla*. In diminutis verò nulla istâ apud illos frequentior occurrit. Sic enim eis *culter*, *cultrum*, *cultellus*, *cultellum*, *flagrum*, *flagellum*, *scalprum*, *scalpellum*, *scamnum*, *scabellum*, *offa*, *ofella*, *mamma*, *mamilla*, *equs*, *equlus*, & *equleus*, *hinnus*, *hinnulus*, & *hinnuleus*, *parvus*, *parvulus*, *puer*, *puera*, *puerulus*, *puerula*, *puellus*, *puella*, *pulcer*, *pulcellus*, *miser*, *misellus*, *niger*, *nigellus*, *pulex*, *pulicellus*, *cuneus*, *cuniculus*, *culeus*, *culullus*, *cutis*, *cuticula*, *fidis*, *fidicula*, *vinum*, *villum*, *unus*, *ullus*, & alia ἀναρίθμητα qum Græci ad formam eam exprimendam literâ caninâ illa omnium asperrimâ plurimum abutantur, inde enim illis παιδάριον *puerulus*, ὠάριον *ovulum*, ὀνάριον *asellus*, οἰνάριον *villum*, λογάριον *dictiuncula*, κοσμάριον *parvum ornamentum*, χιτωνάριον *tunicula*, ψυχάριον *animula*, aliaque κόμματος ejusdem, qæ nec recenseri qeant. at horum qorundam, (neqe enim universa diminuunt) præter superius recensita, *asellum*, *verbulum*, *dictiunculam*, *tuniculam*, *animulam* dicunt Latini. Istis proinde universis æqa lance perpensis, non tam facile patietur lingvæ Latinæ ἀνόητος τις ὑπερασπιστὴς *propugnator qis acerrimus*, svavitatis prærogativam ei lingvæ præreptam, ad dictionem Græcam delatum iri. sed nec Gallus forsitan qispiam, qorum lingvâ nullâ, opinor, confragosas illas consonantium commissiones collisionesqe religiosius devitat, svavitatis palmam, si cum suâ simul in arenam descenderit, Græcæ concedere ἀκονιτὶ, *sine difficultate* sustinuerit.

Atqe ista qidem vocum ipsarum sonum ac tinnitum (ut ita dixerim) merum spectant: in qo non sine certamine sanè justo, difficiliqe eo, in qo sudet satis, illud concessum iri sibi, Pfochenius sperare potuit, avt debuit; qod pro concesso tamen sumpsit. Cæterum dictionis sensum mentemqe (qod animæ spiritûsqe ei vicem habet) si examini subjecerimus, longè à Pfochenio hic abibunt viri summi, lingvarumqe peritissimi. Siqidem primò de Hebraica pronunciat V. Cl. Fr. Junius, esse *omnium lingvarum principem, omniumqe jucundissimam*. Tum Tho. Erpenius, esse *eandem doctorum unanimi consensu, omnibus svavitatis & majestatis numeris absolutissimam*. Qin & Arabicam idem cum Græcâ pariter ac Latinâ hoc ipso nomine committit; nec dubitat, qin *præjudicio seposito si instituatur examen, pro Arabicâ statuendum fore; & tum Græcorum χάριτας, cum Arabum collatas, ἀχάριτας, tum & ingratas Latinorum gratias, havd rarò deprehensum iri*. qod & de Hebraicâ Junius Erpenio prior censuerat: qam cum eisdem illis componens ipse; *loquendi formulas*, inqit, *& phrases huic lingvæ peculiares, qi æqâ judicii lance examinabit, frigidæ illi, insulsæ, atqe inelegantes Græcorum & Latinorum, etiam nobilissimæ videbuntur elegantiæ*. Verum istud illi viderunt; nec is ego sum, qi præstandi onus avsim in me suscipere, qicqid hac in parte heroes illi pronunciaverint. Nec tam barbara avt impolita mihi videtur ulla lingva, qin elegantias sibi peculiares habere possit, qæ aliâ etiam politiore ac comptiore haud satis commode explicentur. De istis autem qomodocumqe se res habuerit, duram certè difficilemqe nimis provinciam sibi imposuit Pfochenius, cum *lingvarum omnium*, (qarum haud pavcarum mecum pariter ignarum credo) *Græcam svavissimam esse*, probandi, necessitatem ratione hac interdixit ipse sibi.

Tum *svavitatis* nomine *Deum lingvam Græcam delegisse, qâ lætum illud salutis æternæ nuncium mundo voluerit propalatum*, nulla prorsus ratione tam fidenter statuitur. Et aliò planè contendit ex Cicerone *pro Archiâ* subjunctum testimonium; qod non *svavissimam*, sed tunc temporis *receptissimam* fuisse probat; ut si alia, qæ minùs illâ svavis exstiterat, Evangelii primitùs promulgandi tempore pariter obtinuisset, hanc potiùs ei muneri Deus fuerit assignaturus, & emolumenti publici magis qam oblectamenti, habiturus rationem. Qod eo magis credere par est; qia Apostolus ipse palam profitetur 1 Cor. 2. 4. οὐκ ἐν πειθοῖς λόγοις, 1. πιθανοῖς, *non persuasoriis verbis*, (si sincera ea vox)

sive

five ἐν πειθοῖ λόγων; (ut ex Evſebio in *præparationis Evangelicæ* initio Beza) Evangelium ſe prædicaſſe; nec *ſvadæ medullam* illam, avt florem Atticum ſectatum; qi Evangelicæ prædicationis vel vim maſculam enervare poſſet, vel ejuſdem exiſtimationem imminutum ire videretur; cum dictionis ſvavitate potiùs allecti mortales, qam Spiritus ſancti virtute præpotente ad fidem Chriſtianam ſuſcipiendam attracti fuiſſe cenſerentur.

CAPUT III.

Græci ſermonis ubertas. Ciceronis judicium ab affectu profectum videri. Hebraicæ paupertatem perperam concludi, à radicum numero, à variis vocis ejuſdem ſignificatis, avt adverſis etiam. Eſaias c. 59. v. 15. explicatus. יחד *ſeorſim.* צוה *interdicere.* Μέλι *acetum.* γλυκεῖα *fel.* καλλίας *ſimia.* φαῦλος *&* εὐήθης, *quam diſparata deſignent. Eſai. c. 59. v. 9. explicatur. Ubertatem à Synonymorum quorundam varietate minus certò colligi. Viſus, Leonis, avri appellationes complures Hebrais. Nulla non lingva in nonnullis aliâ qavis locupletior. Noſtra in qibuſdam Latinâ & Græcâ.* Panem pinſere, *vix Latinum. Cælius Curio notatus. Diomedes emaculatus. Pomponius reſtitutus. Eraſmi dictio caſtigata. Scaligeri elogium, intemperies locutio minus propria.* Panis *pro* frumento, Frumentum *pro* pane. ἄρτος 1 Cor. 10. 17. *qomodo reddendus. Jovis nomina Græca fruſtrâ in hoc argumento à Pſochenio adducta. Dei itidem Hebraica ab aliis.* Sabaoth *non eſt nomen Dei.* הוה *appellativum etiam. Deut. 6. 4.* אחד *non eſt nomen Dei. Wemeſius & Revchlinus notati.* Unus *per* ſolo. *Job* 31. 15. *& Zech.* 14. 9. *Nec* פחד *Gen.* 31. 42. 53. *expenditur. Nec* אף הוא *4 Reg.* 2. 14. *Nec* הוא *Eſai.* 42. 8. *&c. Provocabulum pro verbo ſubſtantivo uſurpatum. Nec* שם *Lev.* 24. 11. *nec* שכינה *Exod.* 29. 45. *nec* פלאי *Jud.* 13. 15. *Nec* Hu Peloni Almoni, *nec* Palmoni. *Dan.* 8. 13. *De Dei nominibus abſconditis exercitatoris figmentum. Capnionis item de uno qandoqe futuro.*

TErtiò, de *ſermonis Græci ubertate* nolo ἀμφισβητεῖν *contendere*, & ἐρίζειν *litigare* multo minùs: mihi omnium, qæ apud nos in uſu ſunt, (de ignotis enim qis ſanus qicqam ſtatuerit?) lingvarum uberrima ac copioſiſſima videtur. Ægreqe inducor, ut Ciceroni ſubſcribam ſic pronuncianti de ſuâ, *lib. de Fin.* 1. *Ita ſentio, & ſæpe diſſerui, Latinam lingvam, non modo non inopem, ſed locupletiorem etiam eſſe, qam Græcam.* Et de eodem argumento l. 3. *Sæpe diximus, & qidem cum aliqâ qerelâ, non Græcorum modò, ſed etiam eorum, qi ſe Græcos magis qam noſtros haberi volunt, nos non modò non vinci à Græcis verborum copiâ, ſed eſſe in eâ etiam ſuperiores.* Nam qod *Tuſcul. l.* 2. in contrariam mentem protuliſſe videtur; *Hæc duo* (*laborem* utiqe & *dolorem*) *Græci illi, qorum copioſior eſt lingva qam noſtra, uno nomine appellant*; ironicè potuit dictum eſſe. Affectus forſan homini Latino impoſuerit. M. Fronto, homo Latinus & ipſe, Gellio Noct. Attic. l. 2. c. 26. referente, *Non inficias*, inqit, *imus, qin lingva Græca prolixior fuſiorqe ſit, qam noſtra.* Nec vero accedo facilis Cl. V. Thomæ Erpenio fidenter affirmanti, *Inopem fore lingvam Græcam, ſi cum Arabicâ conferatur.*

De Hebræâ, cujus tam pavca extant, qis certi qicqam definierit? Hinc illæ tam adverſâ fronte in ſe invicem arietantes de hâc lingvâ ſententiæ; de qibus videri poterunt Petrus Lizetus in *Dialog. de Sacr. lib. in vulg. eloq. non vertend.* & Dan. Chamierus *de Canon. Verſion.* l. 11. c. 2. S. 9. Alii enim hanc lingvam, verborum qidem inopem valdè, ſed ſenſibus copem admodum uberemqe exiſtere, contendunt. Id eo argumento evinci volunt; qod radices in hâc lingvâ numero ſatis exili, prout rem ipſi ſupputant, comprehendantur, tum qod vocabulum unum, ſive radix una, ſignificationes ſæpenumero plures obtineat. Verum iſta planè nec navci ſunt. Radicum enim numerum qod attinet; dato lingvæ cujuſpiam, Græcæ puta vel Latinæ, tantundem duntaxat extare, partim hiſtoricè, partim didacticè ſcriptum, qantum è lingvâ Hebraicâ purâ jam ſupereſt; ſatis probabile eſt, thematum, ſive radicum, cenſum haud valdè diſparem utrobiqe iri deprehenſum. Imò, ne longiùs abeamus, inſtituatur collatio inter veteris inſtrumenti verſionem Græcam, avt Latinam certam aliqam, ejuſdemqe contextum Hebraicum, thematumqe primitivorum utrobiqe numerus ineatur; haud multo radicum Hebraicarum, ſi hanc ſuperet ſaltem, ſuperaturam vel Græcorum vel Latinorum ſummam exiſtimem. certè haud multum intra numerum bis millenarium ſubſiſtunt themata Hebraica, vel prima, vel qorum natales primi in occulto deliteſcunt prorſus, ut pro primis haberi debeant.

De ſignificatu verò, qod ſubjicitur, multiplici; cuinam lingvæ non eſt iſtud cum Hebraicâ commune? Græca vis? qam varia ſignificant iſta, è multis pavca? ἄγω *ago, eo, habeo, duco, traho, veho, adduco, abduco, educo, impello, rapio, æſtimo, rego, inſtituo, pendo, frango.* βάω *loqor, incedo, abeo, ineo, conſcendo, impono, conſiſto* ἅπτω & ἅπτομαι *necto, accendo, incendo, tango, tento, aggredior, guſto, eſito.* ἄρχω *incipio, impero.* ἡγοῦμαι *exiſtimo, ducatum præbeo,* qod utrumqe & *duco* Latinis. ἵστημι *ſtatuo, erigo, conſtituo, inſtituo, ſiſto, appendo.* καρπὸς *fructus, ſemen, emolumentum, corporis pars, manus utiqe cum cubito commiſſura.* Φοῖνιξ *Pænus, rubidus, palma, inſtrumenti muſici, medicamenti genus.* è Latinis havd pavciora adducere liceret; & ex aliis itidem lingvis; ſi vel opus id, vel operæ pretium eſſet.

At contraria etiam idem vocabulum qandoqe deſignat. ברך & *benedicere* & *execrari.* סכל & *prudentem* & *ſtultum eſſe.* יחד *ſimul*; qod paſſim occurrit; & יחד *ſeorſim*; qod pavcis animadverſum; Eſdr. c. 4. v. 3. & Job c. 34. v. 29. Concedo pavca qædam iſtiuſmodi deprehendi. qanqam horum qod primo poſitum eſt loco, κατ' εὐφημισμὸν, *bonam ominationem*, in ſignificatu altero uſurpari videtur; qo modo Εὐμενίδες *Furiæ* Græcis dicuntur, & ἡ λαιὰ *leva* εὐώνυμος eiſdem nuncupatur. Et Attici, teſte, apud Photium *cod.* 279. Helladio, *Chreſtimath.* l. 4. *acetum* μέλι *mel* vocant, cum ſit à mellis ſapore maximè alienum; & *fel* ſive *bilem*, γλυκεῖαν *dulcem*, cum ſit amariſſimum: & *ſimiam* καλλίαν, qaſi *pulcram*, cum ſit turpiſſima; ut ex Dinarcho Svidas docet. Sed & idem iſtud in lingvis nihilo minus aliis offenditur, ἀγάζομαι & *ſuſpicio* ſignificat, & *ſuccenſeo*, & *cum veneratione colo*, & *invideo*, & *admiror*, & *indignor.* ἄγος & *ſacrum* & *ſcelus.* ſicut & Latinis, *Avri ſacra fames.* Oſtendit itidem Plutarchus *de poetis legendis*, *reg.* 7. ex Homero; Verbum ἀλύειν ſignificare nunc δάκνεσθαι καὶ ἀπορεῖσθαι, *angi & perplexum eſſe*; nunc γαυριᾶν καὶ χαίρειν, *exultare & gaudere*: Ex Evripide & Sophocle, verbum θοάζειν, modo κινεῖσθαι *moveri*, & *concitari*, modò καθίζεσθαι καὶ θαάσσειν, *conſidere & quieſcere.* τὸ φαῦλον obſervat Euſtathius *ad Il.* ω nunc κακὸν ſignificare, unde φαῦλοι σύμμαχοι Demoſtheni; nunc ἀγαθὸν (ſive ut Heſychius, καλὸν) unde φαῦλος Hercules Evripidi: nunc ἐπὶ μεγέθους, de *magnitudine*, unde φαῦλον στόμα *os patulum*; nunc ἐπὶ σμικρότητος, de *parvitate* uſurpari, unde φαύλη ἔλαια *oliva exigua*; nunc ἀντὶ τοῦ ἁπλοῦ καὶ μετρίου pro *ſimplici* ac *mediocri* ſumi; qo modo & Platonem uſurpaſſe avtor eſt Laertius. Sed & τὸ εὔηθες monet Thucydidis Scholiaſtes, ἀντὶ τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀπονήρου, ἐπὶ καλοῦ pro *ſimplici, candido*, ac *malitiæ atqe improbitatis omnis experte*, *in bonam partem* ſumi; in Thucydidis illis *L.* 3. Καὶ τὸ εὔηθες, οὗ τὸ γενναῖον πλεῖστον μετέχει, καταγελασθὲν ἠφανίσθη· τὸ δὲ ἀντιτετάχθαι ἀλλήλοις τῇ γνώμῃ ἀπίστως, ἐπὶ πολὺ διήνεγκεν. hoc eſt qod Eſaias c. 59. v. 15. *veritas ſublata eſt, & qi à malo abſtinet,* משתולל *facit ut pro mente capto habeatur, deridendum ſe propinet,* (ut poſt Abrahamum & Solomonem Junius; qod Thucydides καταγελασθὲν) vel *ſpoliandum ſe præbet, in prædam ſemet exponit*, ut poſt Chaldæum interpretem Piſcator, qod Thucydides ἠφανίσθη, & Salvian. *de provident. Divin. l.* 5. *In hoc ſcelus res devoluta eſt, ut niſi qis malus fuerit, ſalvus eſſe non poſſit*; qum tamen τὸ εὔηθες uſitatiſſimè pro *ſtulto* ac *fatuo* ſumi conſveverit. Galenus, *in comment.* 3. *ad Hippocr. prognoſt. S.* 2. Εὐήθεις ἀνθρώπους, λέγουσι μὲν καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἐν

ὑπο-

ἐπαχεῖσαι τινὶ, καθάπερ καὶ ὁ πίθηκος καλλίας. λέγονται δὲ καὶ οἱ ἐπιεικὲς ἔχοντες τὸ ἦθος. ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον παμπόλλην χρῆσίς ἐστι παρὰ τοῖς Ἕλλησι, τὸ δὲ δευτέρον σπανιωτέρα. *Dicuntur autem mites homines etiam maligni simulatione qadam; sicuti simia formosa. Dicuntur autem & ii, qi bonis moribus praditi sunt. Sed prima qidem significatio apud Gracos freqens est, secunda autem minus usitata.* Περιδύσαι nunc *induere*, nunc contra & *exuere*, significat: qod ex Hyperide Pollux *L.*7. c.12. ex Avtore innominato Svidas, observarunt. Στέγω prætergam, qod *tegere*, unde στέγος *tectum*, & *sustinere*, unde πάντα στέγει, *omnia sustinere*, charitas dicitur. Corinth. ep. 1. c. 13. v. 7. nunc *continere* significat, to keepe in; unde στεγανὸν *stagnum*, qod *aqam continet* ne effluat; nunc *arcere*, to keepe out, unde calceus vel ocrea ὕδωρ στέγειν, *aqam arcere* dicitur ne influat. Latinis pariter, *interdico*, nunc *pracipiendi*, nunc *prohibendi* significationem habet. sicut, & צוה sive צוה Hebræis. Devter. c.2. v.37. & Esai. c. 5. v. 6. Cicero *pro Cecinâ* c.8. *Prator interdixit, ut unde dejectus esset, eo restitueretur.* & inde Plavto *Asinar.* 3. 1. *interdicta* pro mandatis:

Neqeon' ego te interdictis facere mansvetam meis?

Elevo nunc *minuendi* & *deprimendi*. Cicero, *de orat.* l. 2. *Qod frangit adversarium, qod impedit, qod elevat.* nunc *magni faciendi* & *extollendi*. *Persius* sat. 1.

— — non si qid turbida Roma
Elevet. —

i. *altum faciat lavdando.* Schol. vet. qæ Cornuto tribuuntur. Et in proprio significatu Plavtus alicubi;

Capedum lapidem hunc, atqe eleva.

Conficio, nunc *consummare*, nunc *consumere*, nunc ad exitum perducere atqe perficere, nunc exitio atqe internecioni dare significat. *Infractum* animum pro *invicto* & *erecto* dicimus: at Cicero pro *fracto* sive *valde fracto* usurpavit. Orat. *post redit. Non modò non infracto animo erat, sed etiam confirmato, & renovato. Incoctum*, pro *non cocto, crudo, immaturo*. Plavt. *Milit.* 2. 2.

Qicqid est, incoctum non expromit; benè coctum dabit.

Et *incoctum* consilium, qod *immaturum* Sveton. l.2. c.8. at *incoctum, benè, probè excoctum* Persio sat. 2.

— — incoctum generoso pectus honesto.

qo modo Maroni *Georg.* l. 3.

— — Tyrios incocta rubores
Vellera. —

Tamqe Persio eidem, *sat.* 1. *sacer locus*, pro *sacrosancto* & non temerando; qam Maroni *Æn.* l.3. *sacra fames*, pro *scelesta* & execrabili, dicitur. Qin & in Anglicâ nostrâ, to let, & *permittere*, & *impedire*; to cleave, & *satiscere*, & *coharere* denotat, oversight, tam ἐπισκοπὴν, sive *curam sedulam*, qam & παρόραμα, sive *neglectum supinum* designat. Nihil ergò istinc emergit, qod lingvæ sanctæ inopiam pauperiemve evincat.

Cæterum ex adversâ parte, alii lingvam hanc uberrimam & locupletissimam esse contendunt: qum tot in eâ vocabula deprehendantur, qæ rem unam eandemqe ferè significent. Instant nonnulli in verbis illis, qæ *videndi*, sive *aspiciendi* significatum obtinent. ראה unde Græcis ὁράω, שכר . שעש . שזף . שור . שנח . נבט . שקף . פנה . חזה. Habes 10 vocabula idem ferè designantia. Septem apud Hebræos *auri* vocabula sunt, inqit Hieronymus ad *Principium Hymni* 45. ea sic enumerat Drusius *Observ.* l.4. c.15. 1. זהב 2. פז sive אופז 3. חרוץ 4. כתם 5. אופיר 6. בצר 7. סגור. primum & secundum habetur Jobi c.28. v.17. qartum ibidem v.16. septimum ibidem v.15. qintum & sextum ibidem c.22. v. 24. tertium Paroem. c.8. v.10. Qanqam פז sive אופז regionis nomen esse; (qo modo & אופיר Annal. l.2. c.8. v.18. & c.9. v.10.) כתם lapillum sive gemmam designare, Salmasio ad Solinum probetur magis. Qin & *Leonis* nomina septem observant; qibus & ætates distingvi volunt. 1. גור σκυμνὸς *catulus* Genes. c. 49. v.9. 2. כפיר λεοντίσκος *leunculus*; ut *leno lenunculus* Drus. Ezek. c.19. v.2,3. 3. ארי & אריה *leo adultus*, à ראה ab oculorum fulgore Leifild. ut λέων à λάω *video*; qia leo est ὀξυδερκέστατος, *perspicacissimus, acutissimum cernens.* Jun. analogia eadem, qâ ארבה *locusta* a רבה Livel. alii ab ארה *discerpere*; qi prædari jam cœperit. Brighton: vel a ירא qod *qicunqe eum viderit, timore corripitur.* Schindler. Esai. c. 11. v.7. & c.38. v.13. 4. לביא à לב *leo cordatus*, & *animosus*. qia ferarum animosissima hæc. Hist. Reg. l. 2. c. 17. v. 10. Drus. Num. c.23. v.24. 5. ליש λὶς *leo annosus, veteranus*, Paroem. c.30. v.30. 6. שחל *leo immanis*. Job. c.28. v.8. 7. שחץ *leo superbus, fastuosus incessu*. Ibid. horum pars magna simul congesta reperitur. Jobi. c. 4. v. 10, 11. & c. 28. v.8. item Nahum c.2. v.11,12. vide Drus. Observ. l.10. c.4,5. Camius sic distingvit. אריה est commune, ut *homo*; גור ut *infans*; כפיר ut *juvenis*; לבי ut *vir mas*; ליש *vir adultus*, ætatis perfectæ. Opulenta satis procul dubio lingva hæc. verum nulla est lingva adeò inops & egena, qin in particularibus qibusdam, etiam alioqi se locupletiorem, non provocare tantùm, sed & superare possit. Lingva nostra, qantumvis pavpercula compluribus habeatur; at in nonnullis etiam luxuriari videtur, nec cum Latinâ solummodo, sed & cum Græcâ liberè fidenterqe satis in certamen posse descendere. Ex. gr. In eduliorum qorundam apparandi ratione variâ ac multiplici designandâ, qanta nobis sermonis ubertas, ubi penuriâ insigni dictio Latia laborat? qam enim ampla nostris vocabulorum seges, cum dicimus, seeth broth, stew prunes, poch eggs, coddel apples, bake bread! qæ omnia per varietatis parilis inopiam, communi ac generali unâ *coqendi* voculâ Latini exprimere coguntur; qum & *juscula*, & *pruna*, & *ova*, & *poma*, & *panes* qoqe *coqere* dicunt. Errant enim, qi *panem pinsere* Latinum esse putant. In his est Cœlius Curio, grandis illius, qo Rob. Stephani labores invasit, *Thesavri Latini*, sive *Fori Romani*, compilator, qi *Pinsere*; etiam pro *panem facere* sumi tradit. adducto Pomponii Comici vetusti testimonio, qi dixerit,

Neqe molis molui, neqe palmis pinsui.

Verum in codices ille depravatos incidit, qibus in fravdem est inductus. Et qidem apud Diomedem l. 2. editionis Badianæ sic legitur. at apud Priscianum l. 10. ex Probo vera comparet lectio,

Neqe molis molui, neqe (*neve*, Vossius, qo senarius constet) *pilis pinsui.*

Palmis sive manibus, sed & pedibus qandoqe, plantisqe, massa ea (qam nos pastam dicimus, Latini peculiariter qo exprimant, vix reperiunt) subigitur, panesqe efformantur; *pilis*, sive pistillis farra frumentave pinsuntur. à pinsendo *pistillum* & inde *pilum*, ut *qasillus, qalus, paxillus palus, vexillum velum.* Proinde nec dictionis puritati consuluit satis magnus ille Desiderius, qum Diogenis ex Athenæi l. 3. de *placentâ* illud, ἄρτον esse καλῶς πεπεμμένον, *panem bene pistum* vertit: melius Dalechampius, *scitè*; Casavbonus, *probe*; *confectum*, uterqe, reddit. sed nec *pinsere*, aut *conficere*; aut *coqere denotat*; neither to make, nor to bake. *Pisere* siqidem, sive *pinsere*, est Græcorum πτίσσειν. In pistrino avtem pinsuntur farra, uti prodeat farina, unde panes confiant, in furno, qo sint esui, demum coqendi. Qin nec ad sermonis proprietatem astrinxit se Desiderio magno vir major ille, & patre etiam summo in nonnullis longè superior, cum in *prolegomenis ad Canones Isagogicos*, (in qibus adversus Theologos qosdam tam eruditione qam & pietate verendos, sub *Catharorum ac Prophetarum*, nominibus, per animi inpotentiam, calamum strinxit acerbius) dum de *mundi Natalibus* disserit, eos qi ad *Æqinoctium Vernum* referunt, refellendo, αὐτόχθονα, *ex ipsa terra ortum*, aliqem alium eis fingendum ait, *qi Adamo panem pinseret, depseret, coqeret.* coquntur siqidem panes; at nec pinsuntur, nec depsuntur etiam. molitur pinsiturve granum ipsum, qodcunqe fuerit; subigitur depsiturve farina aqâ liqoreve qovis macerata. panibus, qi nondum sunt, nevtrum hoc competit. nisi si metonymicè, *panis* nomine frumentum, pani conficiendo natum aptum destinatumqe, intelligi placuerit. sic enim in sacris, *panis* qandoqe pro frumento usurpatur, Gen. c.47. v.15,16. Hymn. 104. v.15. Eccl. c.11. v.1. & Esaiæ c.28. v.28. sicut & vice versâ, *triticum*, sive *frumentum* pro pane, Thren. c. 2. v. 12. & Zach. c.9. v.17. Sed hæc obiter, & qasi in transcursu sint animadversa. Græci ipsi pariter & κρέα ὀπτᾶν, *carnem assare*, & ἰχθῦς ὀπτᾶν, *pisces assare*, & ἄρτους ὀπτᾶν *panes coqere*,

qere, unde ἀρτοπώλης, *furni* nomen ; promiscue dicunt, at nos distinctius, nec sine varietate qadam idoneâ venustâqe, roſt fleſh, broyl fiſh, bake bread. Itaqe qod Diocles helluo ille apud Athenæum l.8. pag.343. E. percontanti, gonger uter an lupus, piscis esset præstantior, respondit. Ὁ μὲν ὀπτός, ὁ δὲ ἑφθός. *Hic qidem assus, ille vero jurulentus*, nostri commodissimè, nec eleganter minus qam Græcus ille, sic efferrent, the one boyled, the other broyled. roſted, enim omninò non diceremus. Deniqe (plura ne adjiciam) tam panis substantiam in genere, qam & massas singulas inde confectas & efformatas, Græci pariter ac Latini communi ἄρτου *panisqe* appellatione comprehendunt. inde Luc. c.11. v.5. τρεῖς ἄρτους *tres panes*. qod nobis αὐτολεξεὶ, *ad verbum*, esset, three breade. & Cor. ep. 1. c. 10. v. 17. εἷς ἄρτος, *unus panis*. qod vulgo vertunt pariter, one bread. verum nos distinctius elegantiusqe, bread illam, has loaves, dicimus. itaqe rectè reddunt apud Evangelistam, three loaves: rectiusqe apud Apostolum redderent, one loafe. de qo alibi disseruimus. Proinde ineptum planè fuerit, ex vocularum paucarum qarundam copiâ avt inopiâ de lingvæ cujusqam totius ratione velle statuere, perinde enim id foret, ac si qis ex fundi unius & alterius vel feracitate, vel sterilitate, de regionis integræ alicujus conditione pronunciaret. atqi apud nos in provinciis eis etiam qæ sterilitatis nomine notantur, soli pingvioris laciniæ qandoqe occurrunt, qæ nec feracissimarum qæ habentur, parti ulli assurgant. unde de agro, in qo dego Surrejensi dicterium vulgare, *Tunicam esse eam e panno hirto confectam, sed qæ limbo serico prætexta sit.* Et in lingvâ qavis, egentissimâ etiam, ostendi poterunt qæ affluentiæ insignioris specimina exhibeant non contemnenda.

De Dei interim nominibus, qod utrinqe objicitur, nec ad rem ipsam satis facit, qod à Pfochenio de ζεύς, δεύς, δίς, δὴν, δὰν, ζὴν, ζὰν, ζὴς, ξὰς; adducitur; cum hæc pleraqe sint avt dialecti variæ, avt efformationis meræ variationes. nec magis pro diversis, qæ lingvæ fæcunditatem indicent, vocabulis habenda, qam συρίζω, & συρίσδω, συρίσσω & συρίττω, *sibilo, sibilum edo* Græcis; *volucer* & *volucris* Latinis; a ſtone, & ſteane & ſtane nostris, qod pro variis regionibus variè profertur. nec verò sunt reverâ Dei nomina Hebræis ea omnia, qæ ex parte alterâ à multis, qo Hebraicis dictionis copiosæ existimationem concilient, recenseri consveverunt.

Hieronymus, *ad Marcellam de Dei nominibus, decem*, ait, esse *nomina, qibus Deus apud Hebræos nominetur.* qem numerum ut conficiat, אלה & אלהים qæ nullâ re aliâ distant, nisi qod alterum formam singularem habet, alterum pluralem, pro duobus Dei nominibus diversis posuit. poterat eâdem ratione *undecim* facere, si ארני & ארנים (nam & hoc de Deo usurpatur Malac. c. 1. v. 6.) pro duobus posuisset. Sed plura multo recenset Revchlinus, an Capnio avdire magis præoptet, *de verbo mirifico* lib. 2. qibus & alia insuper nonnulla, qi adjiciant, non desunt.

Primo loco τὸ צבאות posuit, qi Hieronymi nomine *in Psalmum* 146. scripsit. eidemqe in Dei nominibus locum dare Hieronymus etiam ipse sustinuit. qin & hoc inde confirmatum volunt, qod in Novo Testamento vocabulum hoc ipsum retentum sit ab Apostolis; Pavlo Rom. c. 9. v.29. & Jacobo c.5. v.4. verum & ficulneum planè est argumentum istud. cum alia ab eis retenta fuerint, qæ tamen Dei nomina neqaqam sint, ut *Amen, Abba, Talitha, Tabitha, Hallelujah*, et *Sabaoth* Dei nomen, non esse patet. 1. qia creaturas ipsas designat, *exercituum* nomine ideò appellatas, qia militiæ divinæ destinatæ sunt, ad imperatoris supremi nutum, ubi is voluerit, operam exhibituræ, vel ad hostium offensam, vel ad suorum tutelam. docet Moses, qi creaturam universam, sive mundi totius *structuram* & *instructuram* hoc nomine insignivit. Genes. c. 2. v.1. 2. qia Deus freqentissimè, אלהי צבאות *Deus Sebaoth* dicitur; ut Sebaoth à priori vocabulo, qod Dei nomen est, regatur. Histor. Reg. l.3. c.19. v.10.14. nec obstat, qod aliqoties אלהים צבאות legitur; ut Hymn. 80. v.4.19. integrum enim pro contracto nonnunqam usurpatur, sic אלהים אמה Jer. c.10. v.10. *Jova Deus veritatis est.* i. *Deus verus*. nec aliter capiendum יהוה צבאות qo modo & interpretes omnes ferè tam Græci, qam Latini, cepere, qi vertunt κύριος δυνάμεων, & *Dominus exercituum*. Nec est opus, ut cum Piscatore אלהי istic supplendum censeamus. unde etiam comprobari potest, tam vocem Jova, qam & *Elohim*, non tanqam proprium tantùm, sed tanqam appellativum qoqe usurpari. qo modo *Adam* & proprium est protoplasti nomen, & hominis etiam, sive generis humani, commune. atqe ita Devteronom. c.6. v.4. (de qo loco amplius infra videbitur) secundo loco sumi videtur, ubi dicitur; *Jova Deus noster, est unus Jova.* 1. *solus verus Deus.* Optimè Epiphanius *hæres.* 26. §.10. de Gnosticis agens; Τὸ ὄνομα τοῦ Σαβαὼθ ἄρχοντά τινα εἶναι νομίζουσι. οὐκ εἰδότες, ὅτι ὅπου λέγει, Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ, οὐκ ὄνομά τινος εἶπεν, ἀλλ' ὄνομα δοξολογίας τῆς θεότητος. [Κύριος] Σαβαὼθ γὰρ ἑρμηνεύεται ἀπὸ τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου, Κύριος τῶν δυνάμεων· ὅπου γὰρ ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ τὸ Σαβαὼθ ὄνομά ἐστι γεγραμμένον δύναμιν ὑποφαίνει. ὅθεν ὁ Ἀκύλας πανταχοῦ τὸ Ἀδωναῒ Σαβαὼθ ἑρμηνεύει, λέγων, Κύριος στρατιῶν. *Sabaoth qendam principum esse existimant nomine insignitum. nescii utiqe ubi dicitur, Hæc dicit* Dominus Sabaoth, *non nomen cujusqam dici, sed qod ad nominis divini celebrationem pertineat. Dominus enim* Sabaoth *est ex lingvæ Hebraicæ usu*, Dominus potestatum. *ubicunqe enim in Veteri Instrumento* Sabaoth *scriptum reperitur, potestatem denotat. proinde Aqila ubiqe* Adonai Sabaoth, *reddit* Dominus exercituum.

Sed & אחד qod *unum* sive *eundem* significat, unde Ethnicorum *Adad* sumptum fuerit, Dei nomen esse volunt. Elicit hoc Jo. Wemesius noster *in tab. 1. leg. 2. exerc.* 5. ex Jobi c.31. v.15. Ubi Job de famulo suo verba faciens; *An non in alvo qi me fecit, fecit & illum? an non concinnavit nos in utero* אחד *unus?* id est *Deus*, verissimè. sic enim Jeremiæ ipse c. 1. v. 5. *Priusqam in utero formaveram te.* scilicet qod Augustinus *de verb. Apost. serm.*11. *qi prius creavit hominem sine homine, idem modo procreat hominem ex homine.* Idemqe *ad Julian. l.3. c.17. Qi primum hominem fecit ex pulvere, omnes etiamnum fabricatur ex semine.* Verum *unus* in Jobi dicto nihil est aliud qam *idem*. idem est planè cum eo qod Malachias c.2. v.10. *An non unus, i. idem, pater nobis omnibus est? An non Deus unus. i. idem, creavit nos?* idem cum eo qod Lucretius l.2.

Deniqe coelesti sumus omnes semine oriundi.
Omnibus ille idem pater est.

Et enervant sane atqe elidunt vim argumentationis, cum Jobi, tum & Malachiæ, à communi utriusqe conditore atqe avtore, sive (ut cum Scholâ loqamur) ab efficientis ac effabricantis causæ principalis identitate petitæ, cum non *Deum eundem*, sed *Deum Echadum*, qod est ipsorum futile commentum, verti postulant. Religiosiùs certè hic scripturam tractant Doctores Hebræi, qi אחד exponunt, אחד פועל *opifex unus*, ut R. Jairus. vel יוצר אחד *figulus unus*, ut R. *Levi*. nam qod Græci vertunt, ἐν τῇ αὐτῇ κοιλίᾳ *in matrice unâ*, ut אחד ad רחם referatur, etsi Mercerus admittat, & de unâ ratione omnes in eodem uteri, sive matricis, loco formandi exponat; mihi certè nullo modo probari potest.

Sed alius locus adducitur, unde certiùs istud evincatur. Is est è Zachariæ c.14. v.9. *Die illo erit Jova unus, & nomen ejus* אחד *unum.* ubi disertè dicitur Dei nomen futurum אחד *Echad.* at vero istic nihil minùs dicitur. hoc tantum prædicitur, fore ut Jova solus, solus verus Deus, pro Deo solus habendus sit, nomenqe ipsius solum in veneratione futurum, non & idolorum, prout ante obtinuerat, firmant antegressa: *erit Jova rex super terram universam.* i. solus regnum & dominium obtinebit. Atqe ita strictim Solomon Jajrus. Sed disertissimè David Camius: *erit Deus unus, qia agnoscent, qod Jova unus est Deus, nec est alius Deus præter ipsum: atqe ita etiam nomen ejus futurum est unum, qia non facient mentionem alterius alicujus Dei in seculo, sed nominis illius tantummodò mentionem facient; juxta id qod supra scriptum est*, Cap. 13. v.2. *Excindam nomina idolorum è terrâ, & non commemorabuntur amplius.* Nec secus Abraham Ezræ filius, *Deum unum futurum, qia unus is per totum orbem rex futurus est:* qanqam de *nomine*

ne,

uno, prout & Moses Maimonides ad ineptum de tetragrammato commentum declinat; qo solo, cum omnibus tunc innotuerit, in diebus illis Deus sit nuncupandus. *Unus* pro *solo*; sicut & Devt. c.6. v.4. *Jova Deus noster Jova unus.* i. *solus est.* ac proinde, qod mox seqitur, *toto corde, animo, valore diligendus*, non tam qia simplex & *unicus*, nec plures; sed qia *solus*, nec alius præter ipsum, qi partem aliqam dilectionis huic, qi solus verus Deus est, subtractam sibi vindicet. Ineptiunt enim prorsus, qi Triadem hoc loci insinuari somniant; in qibus est qi Alexandri Pont. Ro. nomine epistolam prodidit commentitiam. *Si Trinitas*, inqit, *non est, qare in Devteronomio dicitur, Dominus Deus vester, hic est Deus?* nec melioris notæ, qod subjungitur statim; *Si Trinitas non est, qare in eodem dicitur libro, Dominus Deus tuus, Deus magnus & potens est?* qo eodem fine & Avgustinus usurpavit de verb. Ap. serm. 1. qasi hypostaseon trinitas in Deitatis unitate eis verbis designaretur. qæ reverà meræ sunt argutiolæ. Nihil siqidem est aliud qam qod supra dixerat Cap. 4. v. 39. *Jovam Deum esse, & in coelis supernè, & in terris infrà; nec ullum esse* (Deum scilicet) *præter ipsum.* qodqe toties inculcatur Esaiæ c. 45. v.5.6.14.18.21. *Ego sum Jova: & præter me nullus est.* Qin & ita Abraham Ezræ filius; יהוה Deus tuus est אחד יהוה *unus*, & *sensus est* לבדו *solus.* prout Nehem. c.9. v.6. אתה הוא יהוה לבדך *Tu es solus Jova.* pro eo qod est Hymno 86. v.10. אתה אלהים לבדך *tu es Deus solus.* Et remittit nos ad illud Zachariæ superius allatum, tunc complementum habiturum, ubi *Deus verus qi rex solus futurus sit, gentibus omnibus labium purum dederit*, ex Zephan. c. 3. v.9. *ut lingvâ unâ eademqe loqantur universæ, & ipsius solius nomen invocent.* *Et qia*, inqit idem, *non est alius Deus nisi ipse solus, ideo debitor es ut diligas eum toto corde*, &c. Qin & eodem plane Solomon Jajrus concedit. *Ipse*, inqit *nunc est nobis Deus, & non gentibus: sed etiam omni mundo futurus est, ubi Zacharia & Zephaniæ illud complebitur.* Clarum itaqe satis est ex eis qæ allata sunt, non *unius* vocabulo nomen aliqod speciale denotari, qo *Deus* scilicet nuncupetur, sed loco qi adducitur, altero *ejusdem*, altero *solius* significationem obtinere. Illud tantum adjicio, ne phrasis insolens videatur, *unum* pro *solo* etiam apud avtores profanos freqenter admodum usurpatum deprehendi. Flaccus lib.2. od.2.

virtus, inqit, *populum falsis*
Dedocet uti
Vocibus: regnum & diadema tutum
Deferens uni, (h.e. huic soli) *propriamqe laurum*
Qisqis ingentes oculo irretorto
Spectat acervos.

Et ibidem,

Latius regnes, avidum domando
Spiritum, qam si Libyam remotis
Gadibus jungas, & uterqe Pœnus
Serviat uni i. e. *soli.*

Idem epist. 9. l. 1.

Septimius Claudi, nimirum intelligit unus (i. *solus*)
Qanti me facias.

Et ibid, *mihi commodus uni.* i. *soli.*

Plavtus Mostell. 1. 3.

-- *Erras, qæ illum expectes unum.* i. *solum.*

Ibidem,

Qid oleas nescio, nisi id unum, ut male olere intelligas.

Et act. 3. sc. 3.

Sat sapio, si abs te modò uno caveo.

Cicero deniqe Verrin. 2. *Ille erat unus timendus ex his omnibus.* i. e. *solus.*

Qod avtem exercitator doctissimus ex Talmudistarum lacunis putidis אחד in vaticinio illo per magnum ד scribi, qæ litera nota sit numeri qaternarii, qo significatur, Deum in orbis terrarum plagis qatuor solum colendum; geminum est illi planè nugamentum; qo hominem creaturæ totius epitomen qandam, mundumqe minorem existere, indicari volunt ex protoplasti nomine, qod itidem literis qatuor constet, qibus mundi plagæ totidem designentur. Α *ἀνατολὴ oriens*, Δ *δυσμὴ occidens*, Α *ἄρκτος septentriones*, Μ *μεσημβρία meridies*. Videatur Avgustinus in Psalm. 95. Et in Joan. tract. 9. & Psevdo-Cyprianus (qem vel hunc Cyprianum non esse cum Erasmo pro comperto habeas) *de montibus Sion, & Sinai, adv. Judæos.* Ut mirum sit virum gravem ineptiis hisce Rabbinicis qicqam delatum voluisse.

Postqam avtem in hoc pelagus nos immersimus imprudentes, altius paulo provehamur; nec succensebunt nobis, credo, qi veritatis divinæ simplicitatem affectu pio prosequntur, & religiosè venerantur. Proinde τῷ אחד subjungemus τὸ פחד & hoc nomen Dei esse Capnio dictus contendit in opere prænotato. Id confirmat partim ex Jacobi dicto gemino Genes. c. 31. v. 42. *Nisi Deus patris mei, Deus Abraha, &* פחד *Isaaki mecum fuisset.* Et rursus v.53. *& juravit Jacob per* פחד *patris sui Isaaki.* partim ex Petronii illo, *Primus in orbe Deos fecit timor.* unde & θεοὺς ἐκ δέους *Deos* dictos Grammatici voluerint. Verum infirma nimis hæc. ut enim illa omittam, qæ minus huc faciunt, non seqi *Timorem* esse *nomen Dei*, etiamsi detur, timorem primum mentibus humanis divinitatis opinionem vel religionem incussisse; qod tamen secus esse novimus; & opinionem formidini, prout intellectum affectui, præisse, rationi magis est consentaneum. Sed & de notatione posse non immeritò ambigi; cum *Dei* vocabulum potiùs, vel a Δεὺς, qod pro Ζεὺς Æolicum est, qod Francisco Junio; vel a θεὸς, sicut a πέρθω *perdo*, ab ἔνθεν *inde*; qod Angelo Caninio placet, deductum videatur. Non evincunt Mosis testimonia illa פחד esse *Dei nomen*, etiamsi nomine *pavoris*, vel *timoris* potius (neqe enim illis assentior, qi ad pavorem alludi volunt, qo Isaac expavit, vel cum mactandus erat, vel cum Jacobo Esavi loco benedixerat cap. 27. v. 35. licet hoc Rab. Solomon & Junius velint) non inficias iverim, *Deum* illum designari, qem *Isaak* pater Jacobi *timeret*, i. *coleret*, & veneraretur. non magis qam מורא aut מעריץ ejusdem esse nomina, propterea qod Esaiæ c.8. v.13. de eodem dicitur, *esto ille timor, & tremor vester.* avt etiam *spem* & *salutem* esse Dei nomina, qia idem suorum *spes salusqe* dicitur Jerem. c.14. v.8. & Esaiæ c. 12. v. 2. i. is in qem spem suam collocant, & à qo salutem & expectant & adipiscuntur. qod idem & de Φῶς *Lux*, & Ἀγάπη *Dilectio*, etiam potiori ratione dictum fuerit; qia ista absolutè de Deo prædicantur. *Deus est Lux*; et, *Deus est Dilectio* Joan. Ep.1. c.1. v.5. & c.4. v.8.16.

Sed pergamus porrò. Aliud Dei nomen exculpunt nobis nugivenduli qidam Judæi ex historiæ Regum l. 4. c. 2. v. 14. *& assumpsit Eliæ chlamydem, qæ ab eo deciderat, & percussit aqas dicens, ubi est*, (vel *ubi es*) *Jova Deus Eliæ?* אף הוא *Etiam ipse, & percussit aqas & divisæ sunt huc & illuc.* Qæritur hîc, cuinam parti commatis hujus, אף־הוא illud annectendum sit; vel potius, sit ne Elisæi, an historici Elisæi factum referentis. Verba cum seqentibus committunt, & historici verba faciunt, è doctoribus Judæis, qi locum hunc commentariis illustrarunt, R. Solomon Jajrus, R. David Camius, & R. Levi Gersomi filius; & interpretantur, *etiam illi sic factum chlamydem, qomodo Eliæ prius fuerat*; sive ipsum qoqe eodem cum successu aqas Jordanis percussisse. Qos sequntur e nostris Vatablus, Castellio, Junius, & Piscator: nisi qod Vatablus seorsum legit: q. d. *etiam ipsi factum est miraculum*; qod & Camius *αὐτολεξεὶ, ad verbum*: cum isti provocabulum cum verbo percutiendi conjungant, vertantqe, *etiam iste cum percussisset aqas*, &c. Alii, qos mox recensebimus, præcedentibus annectunt. atqe ita faciendum contendit D. Weemesius in tabul. 1. leg. 3. Exercit. 7. Ratio, qam subjungit ibidem, hæc est: *Distingvuntur*, inqit, *à præcedentibus ista per pavsam, qam Pesik vocant.* Resp. 1. Ut de nomine ne contendam; qum tradant tamen Grammaticorum filii lineolam illam, ubi inter duo *Munachin* intercedit, qod hoc loco fit, non *Pesik* sed *Legarme* dici. *Pesik* sive etiam *Legarme* illud levissimam plerumqe vocis suspensionem indicat. tantum abest ab eo, ut sententiæ, in qa reperitur, partes à se invicem divellat. Exempla vis? occurrunt passim. Genes. c. 3. v. 15. ואיבה אשית *Et ponam inimicitiam, inter te & mulierem.* habes *Pesik* propriè dictam post

Munach ante *Rebia*, inter nomen casus qarti & verbum à qo regitur. Ibid. c. 1. v. 30. ולכל רמש *Et omni repenti super terram.* habes *Legarme*, inter duo *Munachim*, prout istic, inter adjectivum & substantivum, cui cohæret, interjectum. qam futilis ergo ratio ista? qam infirmo nixa fundamento?

2. Accentus istic, qi τοῦ *Aph-hu* suffigitur, *Munach* scilicet non est è regiis, qi vocem sistunt; sed e ministrantibus, qi protelare solent. Prior avtem versiculi, sive commatii, pars habet *Athna* affixum vocabulo proximè præcedenti, qam perfectioris distinctionis notam esse, integrum versiculi membrum claudere, & *colo nostro respondere*, fatetur ipse, ad Leg. 10. exercit. 2. ut ex ipsius concessis *Aph-hu* istud, pavsarum rationem si habverimus, sit à præcedentibus sejungendum. Qod si qis dictionis seriem objecerit, verborumqe trajectionem durinsculam admitti obtenderit, si cum seqentibus ista commiserimus: norit is in sacrâ paginâ trajectiones istiusmodi havd infreqentes occurrere. Sic Genes. c. 22. v. 4. ביום השליש וישא *Die tertio & sustulit Abrahamus oculos.* Job c. 23. v. 12. מצות שפתיו ולא אמיש *Mandata labiorum illius & non declinavi.* Prov. c. 23. v. 24. וישמח בו יולד חכם *Sapientem gignens & latabitur de illo.* Ibid. c. 24. v. 27. ובנית ביתך אחר *Postea & domum tibi extruito.* Esaiæ c. 37. v. 16. מימי קדם ויצרתיה *A diebus priscis & formavi eam.* Jer. c. 52. v. 6. בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר *Mense qarto, die mensis nono, & invaluit fames in urbe.* qæ cum aliis multis sunt huic gemina planè. ut nihil istinc præscribi qeat, qo minus historici verba censeantur ista, qibus post Vatis dictum intertextum, ad rei gestæ narrationem denuò redeatur.

Verum prioribus reverâ annectunt non pavci, & Elisæi verba volunt esse: sed qibus de sensu havd inter se perinde convenit. Pleriqe simpliciter, prout & priores illi, verba capiunt. Vetus Lat. *Ubi est Deus Eliæ etiam nunc?* Pagnin. & Tigurin. *etiam ipse?* Heinsius; *ille ipse?* Petrus Martyr, *ac etiam ipse? Elias* scilicet qi discedens spiritus duplam portionem promiserat. qomodo & Camius qosdam accepisse refert.

Alii verò mysticum nescio qid subesse somniant. voluntqe istud אף הוא *nomen* esse *Dei*, qem Elisæus adoraverit. ita R. Abrabaniel intellexisse fertur; qi יהוה pro *Aph--hu* in commentariis substituerit. atqe hanc sententiam multis propugnat vir doctissimus, cujus rationes breviter discutiemus.

1. *Unicum*, inqit, *esse vocabulum patet, qia accentu Euphonico, qi Maccaph dicitur, Aph & hu conjunguntur.*

Imò contra potius; & ideò contra potiùs. ille enim perpetuus ferè τῷ *maccaph* usus est, ut vocabula, qæ à se invicem distincta sunt, uno qasi tono, sive accentu, enuncianda simul indicet. qis enim sani cerebri, כי--טוב *qod bonum esset:* Genes. c. 1. v. 4. ויהי--ערב *& fuit vespera* ויהי--בקר *& fuit mane.* ibidem v. 5. ויהי--אור *fuitqe lux.* v. 3. (ut innumera passim occurrentia taceam) unum conficere vocabulum dixerit? ut mirari non possim satis, virum in literis Hebraicis tam sedulò versatum, tam à lingvæ usu aliena prorsus, uti sciolus qivis facilè animadverterit, chartis suis illinere voluisse.

2. *Septuaginta interpretes nunqam vertunt.*

Qid hoc *nunqam* istic velit, non possum ariolari. qasi verò sæpiùs occurrat *Aph-hu* istud, id enim Lector imprudens forsan hinc existimaverit. Atqi etiamsi hoc loco illi Ἀπφὼ reddiderint; nec alibi tamen uspiam occurrit *Aph--hu* istud, qod Deo scilicet tribuatur; nec apud interpretes illos ἀπφὼ illud, præterqam istic deprehenditur.

3. *Aqila & Symmachus κρύφιον vertunt, qod nomen Dei occultum significat.*

Esto, sed horum avtoritas parum valet; apud eos saltem, qi qales ii fuerint, novere; ad nomen numinis Divini novum conflandum ex vocabulis, qæ sensum usumqe communem alium passim obvium obtinent.

4. הוא *proprio Dei nomini sæpè conjungitur.* Thren. c. 1. v. 18. צדיק הוא יהוה *Jova ipse sanctus est*, הוא פלאי Dan. c. 8. *etiam Messiæ.* Zech. c. 9. v. 9.

De הוא amplius deinceps videbitur. interim μνημονικὸν σφάλμα est illud ex Dan. c. 8. est enim Judic. c. 13. v. 15. Cæterum ratio est ineptissima. הוא. i. *ipse, nunc de Deo, nunc de Messia enunciatur: ergo* הוא & אף--הוא *est nomen Dei*, pari modo ratiocinari licuerit. הוא *de Achazo rege enunciatur*, idqe non sine emphasi qadam Annal. l. 2. c. 28. v. 22. הוא המלך אחז *ipse rex Achaz.* vet. Lat. idem. Junius *talis.* Piscator *Is de rege Achazo dico*, Castell. *ergò Hu est nomen regis Achazi.* vel sic etiam, אנכי & אני i. *ego, de Deo enunciatur; Deiqe nomini passim conjungitur.* Exo. c. 19. v. 12. & Levit. c. 19. eodem in capite duodecies. ergò *Anoci, vel Ani, sive Ego, est nomen proprium Dei.*

5. *Chaldæus non transfert, sed hoc modo* [illegible], *Suscipe petitionem meam, Domine Deus Elijahu Aph-hu.*

Illud ubi [illegible], *Aph-hu* qod transferret, nihil erat; non magis qam nomen Elisæi: qia in utraqe lingva idem utrumqe valebat. nec aliud Camius, qi paraphrasten hîc lavdat, inde collegit.

6. *Judæuli precationes suas ita ordiuntur, Aph-hu, qi ante orbem conditum fuisti; Aph-hu qi orbem condidisti.*

Præclarum scilicet argumentum, à superstitiosulis homunculis mutuatum; qibus qidlibet pro libitu confingere & procudere parum est pensi; qorumqe preculæ tot ineptiis & inaniis, farfari qidem folio levioribus, aranearum avtem telâ vanioribus vilioribusqe sunt refertissimæ. qoties enim, ut reliqa impræsentiarum mittamus, occurrit in preculis illis אנא והנא qasi נא & אנא i. *Nunc* vel, *Qæso, vai, na*, sint peculiaria Dei nomina; uti inter reliqa nugamenta Talmudica Revchlinus; (qibus ille nimium qantum est effascinatus) qia Hymno 118. v. 26. dicitur, *Ana, domine, salvifica Na. Ana domine, fortunifica Na.* uti ille vertit, barbarè satis.

Verum de *Aph-hu* isto, unde Ἀπφὰ & Ἄμφω procuderunt; uti apud Svidam & Procopium videre est, qi plura volet, adeat licet V. C. Danielem Heinsium *in Prolegomenis ad Nonni Censuram*; ex qo Exercitator ipse nonnulla sumpsisse videtur; sed in alienam ab avtoris mente, sensuqe, qi delirio illi nullus favet, sententiam contendit. Non itaqe *nomen Dei in vanum assumunt*, (uti exercitationum avtor fidenter, ac censoriè nimis pronunciat,) *qi istud*, utpote qod pro Dei nomine jure non habeant, *neutiqam advertunt*; sed ii potius Dei verbum sacratissimum in vanum accipiunt, qi commenta istiusmodi ex eodem eliciunt.

De loco illo in Elisæi historiâ, qæstio altera moveri poterat; semel an bis amnis à Prophetâ percussus sit. Neqe enim desunt, qi existiment, vatem, cum irrito successu primò percussisset, ad preces cum expostulatione conceptas confugisse; à qibus, cum denuò idem tentasset, pro voto exitum habuisse. atqe in hâc sententiâ est R. David. qam & seqluntur Græci interpretes, vetus Lat. & Vatablus. alii semel tantùm percussum volunt amnem; ut sit actus singularis iterata narratio. atqe ab hac parte est R. Levi; qem seqluntur Junius, Piscator, nostrùmqe pleriqe. suo qisqe per me eâ de re fruatur judicio: qanqam ipse huc devergam magis.

Verum hoc misso. qemadmodum istud compositum אף--הוא ita הוא (qod est *ille*, vel *ipse*) simplex, volunt esse *nomen Dei*. De hoc mira multa multis sermocinatur Jo. Revchlinus, sive Capnionem mavis, *de verbo mirifico* l. 2. *Sanctissimum ac imprimis venerandum hoc nomen* הוא *ante* אהיה *à nonnullis collocatum fuisse: prophetarum nobilissimo à Deo ipso manifestatum*, Esajæ c. 42. v. 8, *Ego Jehovah* הוא *est nomen meum.* Cap. 43. v. 25. *Ego sum, Ego sum* הוא *delens iniqitates tuas.* ibid. v. 10. *Ego sum* הוא *& ante me non est formatus Deus. &c.* Hymn. 102. v. 27. *Tu es* הוא *& anni tui non deficient. hoc esse qod Platoni ταὐτὸ, qod Latinis idem ipsum, Jovi à Virgilio tributum*, *Æn. l.* 10.

—— *Rex Jupiter omnibus idem.*

tum de hujus nominis virtute ac potestate differere pergit, qæ legenti meritò possint vel navseam parere, vel stomachum movere. Nam loca adducta qod attinet; qis nî blennus bardusqe planè fuerit, non primo statim intuitu animadverterit, provocabulum istud pro *ipso* sive *eodem*, prout passim in argumento qovis, ἀδιαφόρως, *indifferenter* usurpari?

pari? Evincit plane hoc ipsum locus primo lavdatus. *Ego Jova: hoc (Jova, nempe) est nomen meum.* Sed & proximus: *Ego, ego* (inqam) *sum, ipse, qi deleo iniqitates tuas.* Hymni verbis pro *eodem* sumi, antithesis docet. *illa mutantur*; (qæ avtem mutantur, desinunt esse qod fuerant, & incipiunt esse qod non erant.) σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, uti post Græcos interpretes Apostolus, Heb. c. 1. v. 12. *tu avtem idem es*: & æternus scilicet & immutabilis. Qin nec Maroni *Idem* nomen est *Jovis*; qod ridiculè hic assentur; sed *idem*, i. æqualis omnibus, paritèr erga utramqe partem affectus, ὁ προσωποληπτης, *qi personarum discrimen non servat*, ea voculâ prædicatur. *Hu* ergò cum *Aph-hu* eodem abeat. non *Dei nomen* alterutrum magis, qam, *Ille, Iste, Ego, Idem*, Virgilii; qia de se iste,

Ille ego qi qondam, &c.

avt Æneæ, qia de eodem idem,

Multum ille & terra jactatus & alto.

Qanqam & locis illis plerisqe *provocabulum* הוא etiam pro *verbo substantivo* usurpatum dici possit. (qemadmodum & Hymno 44. v. 4. אתה הוא מלכי אלהים ubi non malè vertunt, *Tu es rex meus, o Deus*) qod in literis sacris locis innumeris factum deprehendere licet. Eccles. c. 1. v. 5. שם זורח הוא *ibi est oriens*, i. e. *ibi oritur*. Et v. 10. חדש הוא זה *hoc novum est.* Et c. 5. v. 9. יתרון ארץ בכל הוא *emolumentum terræ in omnibus est.* Ester. c. 7. v. 5. מי הוא זה ואי זה הוא *Qu est iste? aut ubi est iste?* & alibi passim.

Sed nec שם nomen proprium Dei, etiamsi de Dei nomine, cum nomen in genere significet, κατ' ἐξοχὴν usurpetur. Levit. c. 24. v. 11. nec est necesse ut שם ibi pro nomine Dei tetragrammato, prout Jajrus vult, potius qam pro aliqo alio sumatur. etiamsi illud postea vers. 16. exprimatur. Sed de loco isto alibi disseruimus. Et שכינה multo minùs, cujus in sacris literis, tanqam nominis divini, nec vola comparet, nec vestigium. nam qod ex Exod. c. 29. v. 45. producitur ושכנתי *Et habitabo inter eos.* non magis שכינה qod *habitationem* vel *habitaculum* significare ex deductionis formâ debuit, qam הליכה *ambulatio* sive *ambulacrum*; qia Deus idem dixit Levit. c. 26. v. 12. והתהלכתי *Et deambulabo inter vos*; nomen esse Dei evincit. imò hoc qam illud potius; si quid roboris rationibus istiusmodi inesset, qia Dei הליכות *ambulationes*, sive *incessus*, legimus, Hymn. 68. v. 25. Qod si ex loco illo, qo Deus, apud populum suum habitare dicitur, Dei nomen procudere ex usu foret שכן potius qam שכינה nominis id esset; qum is qi habitat, *habitator* potiùs qam *habitaculum* diceretur. Cæterum pari licentiâ, imò ratione etiam potiore, ex Hymno 90. v. 1. מעון qod idem sonat; ex Hymn. 32. v. 7. סתר *Latibulum*; ex Hymn. 9. v. 9. משגב *arx*, ex Hymn. 46. v. 2. מחסה *receptus*; ex Hymn. 18. v. 2. מצודה *propugnaculum*; ex Hymn. eod. v. 31. צור *rupes*; ex Hymn. 31. v. 3. סלע *petra*; ex Hymn. 30. v. 20. מגן clypeus; ut reliqa omittam, pro Dei nominibus haberi possent: atqe ita in infinitum multiplicarentur Dei nomina.

Qin nec illud, פלאי Judic. c. 13. v. 15. (unde הוא & אף־הוא Dei nomina asserebantur, propterea qod הוא פלאי qod sit *Dei nomen*, *præfixum* reperiatur) *Dei nomen* est; cum *occultum* tantùm sive *abditum* eo loci significet. Et si foret etiam, nihil minùs inde evinceretur, qam הוא itidem esse Dei nomen. qale enim hoc esset, de nomine percontanti respondere, *nomen meum Hu est, nomen meum Peli?* verum angeli nomen sciscitanti Manoæ, tegerit ipse, Manoæ curiositatem compescendo; *qorsum inqiris in nomen meum, qum occultum ipsum sit?* Accedit R. Solomon qi מכוסה i. *absconditum* interpretatur, item R. David, qi & qod Chaldæus habet מפרש interpretatur *separatum à notitiâ tuâ* scilicet *qod tuum non est nosse.* Sed & Tigur. *reconditum* & Vatab. *occultum.* Castell. *arcanum.* at Græcus, θαυμαστόν. Lat. vet. *mirabile.* sed illud potius, opinor. neqe enim Junio possim assentiri vertenti, *& mirificus fuit.* Licet versu proximo angelus מפליא *mirificè fecisse*, sive *mirum in modum egisse*, dicatur. & Capnioni multo minùs: qi *nomen mirificum* vertit; &, delirans ipse portentosissimè, *portentificum* exponit. Potiore certè ratione קנא *Kane*, qod *Zelotypum* denotat, in Dei nominibus sedem sortemqe assereret, sibi ac tueretur, qia Deus ipse Mosi, Exod. c. 34. v. 14. יהוה קנא שמו אל קנא הוא *Jova cujus nomen est Zelotypus: Deus est Zelotypus*: ut ab affectu sive attributo illo, nominis, qod sibi ipse indiderit, rationem verbis eis reddiderit; qam *Peli*, sive *Admirabilis*, vel *Absconditus*, qia Angelus, sive *admirabile*, sive *absconditum* esse *nomen suum* dixerit. Nolo interim hic disqisitionem exqisitiorem instituere, angelusne iste qi dicitur, fuerit *angelus federis* Mal. c. 3. v. 1. de qo Deus Mosi Exod. c. 23. v. 21. *nomen meum est in eo* qod non constat.) an *Spiritus* qispiam; uti R. Solomon censet, qi *angelos nomina vel ipsis etiam nota ulla* negat habere, sed *cognomina* pro negotii ratione, cui obeundo destinantur; qo modo angelus שרפים dictus est a שרף qod est *urere*, qia ad vatis labia prunâ admotâ expurgandum missus est; unde & istum vult Petr. Martyr, פלאי qod etiam *mirabilem* significat, dictum; qia ideò venerat, ut *miraculum* ederet: an deniqe *vates* aliqis; qod R. Levi opinatur; qi & Pinchasum (i. *Phœnicem*, si Scaligerum seqimur) esse suspicatur. certè nisi Deus ipse fuerit, (qod non liqet, nec verò verisimile est, cum sacrificium sibi immolari prohibeat,) qo modo *nomen Dei* dicetur *Peli*, cujus istic nulla mentio?

Cæterum monitu gravi serioqe concludit dissertationem suam de nomine *Aph-hu* Exercitator eruditissimus; qo *Dei nomina, qa nobis revelata sunt, inqirenda studiose* monet; verum *qe abscondita sunt penitùs*, qale sit *Hu Peloni-Almoni*, & contractum *Palmoni* Dan. c. 8. *nevtiqam esse investiganda.*

1. Qæro, ubi legatur istud, *Hu-Peloni-Almoni.* nusqam sanè. *Hu-Peli* supra habuimus; tanqam ex Daniele; sed qod alibi reperiatur. at istud sacra pagina nullibi exhibet. Cæterum & hoc inter σφάλματα μνημονικὰ censeatur, qæ apud avtorem illum crebra sunt. qanqam ea tanqam Spiritus sancti verba, qæ omninò nulla sunt, lavdare, incogitantiæ supinæ nimis fuerit.

2. *Peloni-Almoni* pro Dei nomine ubi qæso reperitur? ter tantum legitur, de homine semel usurpatum, Ruth c. 4. v. 1. de loco bis; Hist. Reg. l. 1. c. 21. v. 3. & l. 4. c. 6. v. 8. & nihil est aliud qam qod Græci dicunt ὁ δεῖνα, *hic vel ille homo, hic vel ille locus*; & usurpant, ubi vel nomen hominis locive non succurrit, vel etiam nominatim designare nihil sit opus. qam avtem absurdum, nec à ratione tantum, sed & à religione alienum, è formulâ dictionis istiusmodi, qam usurpare consveverint homines, ubi nihil qicqam pensi habent, illud qod volunt, nomineut nec ne, nomen fictitium comminisci, qod majestati divinæ attributum eas?

3. *Palmoni*, (qod Dan. c. 8. v. 13. reperitur) si ex *Peloni Almoni* contractum fuerit (qod est vero simillimum, & Exercitatori etiam ipsi probatur) qa ratione *Dei nomen* censebitur, nisi illud item, ex qo contractum est, fuerit? at hoc nihil esse minus, liqidò satis est demonstratum. Esse avtem inde *contractum* monent R. Abraham Esræ filius; & Saadias Illustris, qi & ideò angelum allocutum se, à Daniele *Palmoni* vocatum volunt, qia *nomen illius nesciebat.* Symmachus reddidit, τινὶ ποτε. qem & Hieronymus secutum sese profitetur. Pagnin. & Castell. *cuidam.* Tigur. *cuidam eximio.* Lat. vetus & Vatabl. *alteri nescio cui.* Piscator *anonymo*, sive *innominato, cuidam.* Concedunt eodem R. David in radicibus, & Jo. Mercerus. Et verisimilius videtur ac simplicius istud, qam qæ Jo. Calvinus, Fr. Junius, & Constantinus Imperatorius, viri licet summi, contra magis receptam; cum Judæorum, tum & nostrorum, sententiam, de voce istâ argutantur, qo ad *Christum* trahant; qi פלא i. *admirabilis* dictus sit, Esaiæ c. 9. v. 6. qo loco (id ut obitèr advertam) miror, qâ ratione adducti interpretes, duo illa vocabula פלא & יועץ à se invicem dispescuerint, secus qam in reliqis factum est, Christo ibidem attributis appellationibus; ut *mirabilis* pro uno attributo, *consiliarius* pro altero habeatur. Meliore consilio mihi videntur Septuaginta, qi feruntur, interpretes conjunxisse θαυμαστὸς βουλῆς. (neqe enim verum est qod Petrus Cluniacens. l. 2. Epist. 2. *nomina ista tam sublimia, ne Regi scandalum objicerent, reticuisse.*) & Castellio pariter,

ter, *admirabilis consiliarius*. nam qod Hieronymus vult אל & גבור qoqe sejungi, ut jam non qatuor, avt qinqe etiam duntaxat, sed sex constituantur appellationes, vix qenqam opinor astipulatorem habiturum. Cæterum nihil horum Exercitatorem juvat, qi *Palmoni* concedit esse ex *Peloni* & *Almoni* coalitum; qod viri summi illi negant, qi Christo attribuunt; secus facturi, si de vocabulo isto cum Exercitatore nostro gemina sentirent.

4. Si nomen illud *prorsus absconditum* sit, qo modo tandem in hominum notitiam devenit? avt qâ ratione *absconditum prorsus* esse perhibetur, qod in sacris codicibus scriptum palam reperitur? aut ubi tandem in hoc nomen inqirere altiùs prohibemur? aut cur in nomen *Aph-bu* potius, qam in istud inqirere teneamur? tum velim scire, qænam illa sint *abscondita prorsus Dei nomina*: & unde esse ejusmodi aliqa nostro isti innotuerit. Qale enim est nomen, cujus nullus est usus? avt qis usus nominis absconditi prorsus? De Musicâ notum est adagium, qod Lucianus habet in *Harmonide*; οὐδὲν ὄφελος ἀπορρήτου καὶ ἀφανοῦς τῆς Μουσικῆς. hoc est, ut Gellius l.13. c.29. *Musicam, qæ sit abscondita, eam esse nulli rei*. de nomine idem multo justiùs dixeris. qorsum enim nomen, qod mortalium nulli innotescat? avt si cui innotuerit, prorsus absconditum certè ampliùs non erit. nisi forsan Dei nomina nescio qæ somniare velimus, qæ mortalibus ignota prorsus, angelis ac spiritibus beatis in usu sint. qo modo Poetarum princeps, versibus illis, *Iliad.* υ. n.74.

Ὃν Ξάνθον καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον.

Qem Xanthum vocant dii, homines autem Scamandrum.

& *Iliad.* ξ. n.291.

Χαλκίδα κικλήσκουσι θεοί, ἄνδρες δὲ κύμινδιν.

Chalcidem nominant dii, homines autem cymindin.

alia apud superos rerum nomina, alia apud mortales in terris positos obtinere. Nec sanè minus frivolum, qod Capnio *de verb. mirif.* l.2. *hoc tempore plura esse Dei nomina, in futuro seculo non nisi unum fore*; atqe hoc voluisse Zacariam, ubi dixit, *Et nomen ejus unum erit.* Utinam discerent tandem mortales Apostoli monitum illud religiosius observare, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, *supra modum non sapere ultra qam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem.* Rom. c.12. v.3. Interim, de lingvæ vel exilitate vel ubertate, ex istis haud est facile certi qippiam statuere.

CAPUT IV.

Nullam lingvam res qasqe Græcâ aptius exprimere, non posse probari. sed nec idem dici posse de Hebræâ. Jo. Buxtorfii junioris elogium. A nominibus qæ Adam creaturis dedit, id minus solidè censeri. Adæ nec perspicacia, nec comprehensio immensa. Nominum Hebraicorum notationes multæ ignotæ. è notis nonnullæ exteris nihilo feliciores. אריה λέων. לילית *noctua.* שפן *cuniculus.* ארבה ἀκρίς. *Jul. Scaligeri elogium. Nulla non lingva in notationibus, & locutionibus nonnullis felicior aliis. Latina multa Græci, qibus exprimant, non habent. Ineptus. Deliciæ. Inde tralationum difficultas.* Ἐγκομβώσασθαι 1 Pet.5.5. ענק *Hymn.*73.6. ישתרגו רמה *Thren.* 1.14. σαργάνη. *Hesychius, & Arrianus, emendati.* ταργάνη. *Stuckii, & Dunæi conjecturæ rejectæ. Rob. Spaldingi elogium.* τάργανον. רקמה *Hymn.* 139.15. רטפש *Job.*33.25. גלולים *idola. Stercutius. Picumnus. Pithumnus. Bel-Zebul. Bel-Zebub. Verborum apud Hebræos formæ transeuntes & reciprocæ, Græcè ac Latinè difficilius expressæ* הרעב *Deut.* 8.3. λιμαγχονεῖν. הרקיד *Hymn.* 29.6. σκιρτῆσαι, σκιρτοποιῆσαι. v. 8. יחיל ἐκπλῆσαι, μαιεύεσθαι. *LXX & Vulg. notati.* המליך βασιλεύειν, *transitivè usurpatum.* ἀψῆσαι *itidem &* θριαμβεύειν. 2 *Cor.*2.14. γνωσθῆναι, & ἐπιγνωσθῆναι 1 *Cor.* 8.3. & 13.12. *Gal.* 4.8. *à Beza discessum. Reciprocorum apud Hebræos usus non unus. Formæ mixtæ. Agentia Latinis in sensu reciproco. A Vossio recessum. H. Stephanus à Pfochenio frustra accersitus; qum contra ipsum faciat.*

A lingvæ Græcæ svavitate ac ubertate, ad ejusdem significantiam, sive notiones, ac res qaslibet aptissimè exprimendi vim atqe virtutem, transitur sect. 19. *Nulla*, inqit, *lingva est, qæ res qascunqe aptiùs exprimat.* Atqi hâc in parte Pfochenio ex diametro adversum plane iter intendunt, qi de lingvâ Hebraicâ scripserunt plerique, cum Theologi, tum literaturæ humanioris professores. Siqidem lingvam Hebraicam isti ideo contendunt in notionibus rebusqe qibusvis exprimendis fælicissimam habendam, qod ea primitus à Deo protoplastis sic data; qodqe eâ generis nostri avtor, qi creaturarum omnium naturam, cum dotibus innatis perspectissimam habuerat, tum animantibus singulis, tum & rebus aliis qibusqe, pro rerum ipsarum naturâ, nomina commodissima assignaverit. itaqe nusqam alibi notationes deprehendi, qæ rerum vocabulis subjectarum ingenium ac proprietates tam vivaciter depingant. Istis Pfochenius (nec turba tantum numerosa, sed & egregiè erudita sunt) qi satisfacere possit, ipse viderit. Mihi interim, (ut ne controversiæ illi de lingvæ primigeniæ origine me immisceam, qam à viro præstantissimo & professore celeberrimo Joh. Buxtorfio in dissertatione ea de re eruditissimâ, qæ nuperrimè prodiit accuratissimè pertractatam video) nec tam vasta, ac pene immensa, videtur extitisse primi parentis nostri, ab origine ipsâ, comprehensio, ut universas rei totius creatæ facultates ac dotes à primordio statim pervidérit. multa enim experientia edoceri, multa ratiocinationis vi elicere atqe adjicere, opus habuit. nec notationes pleræqe vocum Hebraicarum ejusmodi sunt, qin ex aliis lingvis proferri possint, qæ aptitudinis ratione cum illis meritò committantur. nam & qod inde colligunt interminatam illam Adæ peritiam, qia nomina singulis qibusqe tam apta, tam naturæ cujusqe significantia imposuerit; havd qaqam necessaria mihi videtur conseqentia. neqe enim avt peritiâ, sive perspicaciâ tantâ est opus, ut nomen idoneum satis rei cuipiam qis indat; qum à facultate aliqâ, qæ statim se prodat, satis fæliciter id fiat; avt in eis, qæ extant in codice sacro animantium, rerumve aliarum nominibus, tam clarum hujusce rei specimen elucet. qum qorundam notationes in abdito planè delitescant; (qis enim vocabulorum horum זאב.דוב.שה.שור.תור.סוס.סיס.ליש qæ *leonem, hirundinem, equum, turturem, bovem, ovem ursum, lupum* designant, rationem vel probabilem, nedum certam dederit?) aliorum verò ejusmodi sint, qæ vel cum aliis lingvis communes existant, vel earum saltem nihilo superiores. v. gr. ארי & אריה *leonem* volunt à visu nomen mutuatum. idem Græci de suo jactant; παρὰ τὸ λάειν, τουτέστι βλέπειν, *videre*, λέων dictum. לילית non *lamia*, avt *spectrum*, aut *furia* nescio qæ Adamo in conjugio primitus juncta, (uti delirant Talmudistæ) sed *strix*, avis nocturna, ut Ezræ filius, à לילה, qod *noctem* colat. Latinis pariter *noctua*, & *vespertilio*, à *nocte* altera, à sero *vespere* alter nomen sortiti. שפן à ספן affini, qod sub terram se abscondat, non *mus montanus* (qod Junius vult) Alpium incola, regionibus Canaaniticis ignotus; sed *cuniculus*, qem & Latini pariter inde sic nuncuparunt, qod *cuniculos* clam sub terram agat, unde latibula sibi comparet. Agur paroim. c. 30. v. 25. ארבה *locusta*, à multitudine, qod turmatim incedat, catervatim volet. Idem ibid. v.26. nec minus commodè ἀκρίς eadem Græcis, παρὰ τὸ ἄκρας τῶν ἀσταχύων καὶ τῶν φυτῶν νέμεσθαι. Etymolog. *qod summas segetes stirpesqe depascat.* Frustra ergò, qantum ego asseqi possum, de notationibus tanto cum fastu prædicatur, tam illustres, tam sensuum fætas, tam rebus ipsis accommodas, tam denique peritiæ ac perspicaciæ eximiæ indices, in lingvâ sanctâ reperiri.

Sed nec de lingvâ Græcâ tam fidentèr pronunciatum oportuisse videtur, *nullam esse lingvam, qæ res qascunqe aptius exprimat.* habent lingvæ singulæ appellationes, dictiones, phrases, formulas, sibi peculiares; qæ vix ullâ aliâ fæliciter satis, pariqe vel elegantiâ vel emphasi, exprimi possint. De Latinis qibusdam monuerunt hoc viri magni. Vocabuli *Ineptus vim maximam* esse Cicero affirmat, de Orat. l.2. *nec posse Græcâ voce ullâ vim hujus exprimi*, contendit

tendit multis Jul. Scaliger, summus ille scientiæ omnimodæ literaturæqe thesaurus. De Tito Imperatore dictum illud, *Moriuntur deliciæ generis humani*; Græcos, qi exprimerent, frustra qæsivisse, observat Cl. Casavbonus ad Svetonii Titum. Ita nec *ineptiarum*, qod in partem seqiorem; nec *deliciarum* vocabulum, qod in meliorem sumitur, his avtoribus Græci fælicitèr expresserint. Cæterum hujus ejusdem farinæ farraginem satis amplam, qæ Græcè reddere volenti crucem figat, apud virum illum summum deprehendere est in dissertatione illâ ad Ferronum Atticum inscriptâ. Hinc illud Hieronymi ad Pammachium de optimo genere interpretandi, ex præfat. ad Eusebii Chronicon à se versum; *Difficile est, alienas lineas inseqentem, non alicubi excidere: & arduum, ut qæ in aliâ lingvâ bene dicta sunt, eundem decorem in translatione conservent. Significatum est aliqid unius verbi proprietate: non habeo, qo id efferam, & dum qæro implere sententiam, longo ambitu vix brevis viæ spatia consummo.* Idem comment. in ad Ephes. c. 1. *Multa verba sunt, qæ nec de Græco in Latinum transferri valent, nec de Hebraico in Græcum, & reciprocè nec de Latino in Græcum, nec de Græco in Hebræum.* Et ibid. in c. 4. *Omnis metaphora, si de aliâ in aliam lingvam transferatur ad verbum, qibusdam qasi sentibus orationis sensus & germina suffocantur.* Qin & A. Gellius Noct. Attic. l. 9. c. 9. tametsi *Virgilium* ajat *Theocriti qiddam reliqisse, qod Græcum qidem mirè qam svave sit, verti avtem neqe debuerit neqe potuerit*; subjungit tamen, *non abesse, qin, qod pro eo, qod omiserat, substituerit, jucundius lepidiusqe sit.*

Proinde iniqam nimis censuram exercuerit, qi ex uno & altero vel dicto, vel vocabulo, (imo plura si istiusmodi congesserit) avt Græcæ, avt alicui cuivis lingvæ, peculiari, qod lingvæ aliæ, citra vel elegantiam, vel emphasin deminutam vix exprimant; statuere velit, *nullâ aliâ aptius avt significantius designari res ullas.* cum in qibusdam Latina Græcis, in qibusdam Hebræa utrisqe his, aliæ aliis invicem, in multis hoc nomine palmam præripiant. De voce ἐγκομβώσασθε Petro Ep. 1. c. 5. v. 5. usurpatâ alibi diximus. nec video cur *internè vestire* vertat istic avtor iste, cum nec vocula ipsa *interni* significatum habeat, non magis qam *induendi* verbum; nec, qem adducit, Grammaticus aliqid ejusmodi insinuet. At pro illâ possim ei Asaphi illud opponere Hymn. 73. v. 6. ענקתמו גאוה *Eos torqis instar* (qod ornamenti insignis loco habetur) *cingit superbia.* de qo reddendo Græcus desperasse videtur. possim & τῷ δελεάζειν Hebræum רמה objicere, qod escam vel ejusmodi qicqam projiciendo fallere ac decipere significat. Sed Jeremiæ illud Threnor. c. 1. v. 14. ישתרגו si pensiculatius consideres, vix reperias, avt apud Latinos, avt Græcos etiam, qod vim & ἐνέργειαν vocabuli exprimat satis. habet enim in se inclusam imaginem non unam. tralationem nempe, vel à *ramis arborum densatum* sibi invicem *implexis.* hi enim שריגים Genes. c. 40. v. 10. qod post Esdræ filium Vatablo placuit. vel à *filis*, qæ ad *funem*, sive *rudentem* conficiendum *contorqventur.* unde חמשה סרני *lectorum funiculi.* qod post Jajrum Piscatori visum. vel à *viminibus* etiam è qibus *sporta contexuntur*: qod Junius mavult. vel à *retibus* sive *laqeis*, qibus *pisces*, *feræ*, *volucres*, ita *impliciti*, *involuti*, *intricati*, *constricti tenentur*, ut expedire sese nullâ ratione qeant, siqidem סרגין Chaldæis tam *retia*, qam & *sportas è vimine contextas*, designat. inde avtem σαργάνη Græcis, qod utrumqe horum qoqe, & *sportam* & *sagenam*, significat. frustra enim sunt, qi Græcam largiuntur originem, Etymologus & Favorinus. Usurpavit Apostolus ad Corinth. Ep. 2. c. 11. v. 33. ubi סרגנא Syrus, pro eo qod σαργάνη dixit Lucas Act. c. 9. v. 25. qam vocem ibi Syrus retinuit. Etymolog. Σαργάνη, ἀπὸ σχοινίου πλέγμα ἠλον, εἰς ὑποδοχὴν ἰχθύων. *Σαργάνη, ex funiculo factum, ad recipiendos pisces textum.* Svid. Σαργάνη, οἱ μὲ σχοινίον ἤ, οἱ δὲ πλέγμα τὸ ἐκ σχοινίων. *Σαργάνη, alii qidem funiculum qendam ita vocant. Alii vero textum ex funiculis confectum.* Hesych. Ορσάνη, ἰνίοι κρεμαθρὸν, ἄλλοι σαργάνην. *Ορσάνη, qidam vas pensile, alii sportam vocant.* Idem alibi ὀρσάνην, inter alia ex qorundam sententiâ, σαργάνην. In Æschylum Scholiastes ad illud Tragici, Πατὶ πάλιν δ' ὀρσάνη πυργώσει. Ορσάνη, τὸ θηρευτικὸν δίκτυον, ὃ καὶ σαργάνη καλεῖται. *Ορσάνη, venatorium rete, qod & σαργάνη vocatur.* Rursus Hesychius; Σαργάναι, δεσμοί, καὶ πλέγματα ζυγαδόδη σχοινίων ἀχυρίστρα. pro qo Vir Cl. Salmasius *in Exercit. Plin. pag.* 755. A legendum existimat, Φορμία ἀχυροφόρα. h. e. *corbulæ paleis colligendis ac ferendis.* sunt avtem ζυγαδῆ, ἐκ λύγων πλέγματα: è vimine *contexta* qælibet. addit qi Hesychium transcripsit, Favorinus; ἔτι δὲ καὶ εἶδος σπυρίδος, *est vero & species sportæ.* Qin & Hesychius idem. Δάρπη, σαργάνη, κόφινος. Δάρπη, *sporta, corbis.* qod aliis τάρπη. Sic enim idem, Salmasio itidem restituente, Τάρπη Συρακούσιοι κόφινον. τινὲς δὲ σορόν. Τάρπη, *Syracusii corbem vocant, qidam vero sandapilam.* &, Ταρίφη, κόφινος μέγας οἱ δὲ νεκροφορικὸν ἀγγεῖον. Ταρίφη, *corbis magnus; alii vero vas ad efferenda cadavera accommodatum*, est avtem & hoc ex viminibus contextum, cratis instar. Maro Æn. l. 11.

Haud segnes alii crates, & molle feretrum
Arbuteis texunt virgis, & vimine qerno.

Qid si avtem apud Peripli maris Erythræi avtorem, *pag.* 20. in verbis illis, βαστάζοντες φορτία μεγάλα, τέρπνας, ὀμαμπελίνων παραπλήσια, *afferentes secum magnas sarcinas, nimirum terponas omampelinis similes.* pro τέρπνας, non ἐν ταρπάναις, qod V. Cl. vult, sed ἐν ταργάναις legamus? hoc enim apud Hesychium legitur; (ταργάναι. πλοκαί, συνδέσεις, πέδαι. ταργάναι, *nexus, colligationes, compedes.*) illud, qod hactenus succurrit, nusqam. nam σίπνας, qod Stuckius substitutum ibat, locum istic non habet. Ταργάνην avtem Attici dixere, qod alii σαργάνην. Tzetzes *ad Lycophronem*; ἡ γὰρ ἡμῖν σαργάνη, ἤτοι σπυρίδιον, παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ταργάνη λέγεται. *Qæ enim nobis σαργάνη, sporta, vel sportula, ab Atheniensibus ταργάνη dicitur.* unde ταργανᾶν *implicare, intricare, involvere.* πεταργανωμένη, συμπεπλεγμένη, συνειλημένη. Etymologus. qi & πεταργανῶσθαι ἀντὶ τοῦ συνειλεῖσθαι Lycophroni usurpatum monet. Atqe ita is de Agamemnone,

Ἐν ἀμφιβλήστρῳ συμπεταργανωμένον.
Cinctu sagenæ convolutus undiqe.

ἀμφίβληστρον, h. e. *sagenam* dixit amiculum illud δυσέξοδον, *quo difficulter exiret, qod cum difficultate exueret*, sive ἀγχιστρόφῳ βρόχον, *laqeum qo cervices ejus constrinxerat*, qo implicatum maritum interfecit Clitæmnestra. frustraqe est Dunæus noster, cum συμπεταργημένον legendum existimat, siqidem & vocabulum idem alibi usurpavit Lycophron idem, sed sensu pavlò diverso, pro *committere* sive *compingere*, qum Ulyssis ratem vocat Αὐλωζόμενον βάριν, *manu ejus factum navigium*,

Εἰκαῖα γόμφοις συμπεταργανωμένην.

h. e. *gomphis*, (qâ voce & Septimius est usus) sive *clavis, temerè commissam*, sev *compactam.* Ad Prophetæ threnodi illud (qod Græci συνεπλάκησαν reddidere) proxime accedere avtumabat, Rob. Spaldingus ὁ μακαρίτης, vir literarum Hebraicarum peritissimus, cui ego prima lingvæ sanctæ rudimenta debeo, qiqe D. Livelæo in professione publicâ successit, Plavtinum illud, qo is in Persâ act. 4. sc. 6. usus est, *Contortuplicata sunt.* Eodem Fr. Junius Exod. c. 26. v. 1. expressum voluit, qod de bysso Moses משזר dixit; *contortuplicatum. i. duobus vel pluribus filis in modum chordæ contortis.* Vides qam *contortuplicato nomine*, ut cum Comico loqar, ad Hebraicum illud vix etiam fælicitèr satis explicandum sit opus. Græcè fælicius opinor. non extuleris, qam si ἐσαργανώθησαν vel πεταργάνωνται dixeris. verum nec istud licet a lingvâ sanctâ mutuatum (inde enim natales trahere supra indicavimus) Hebraici vocabuli vim integram asseqitur: qum tot notiones non exprimat Græcorum τὸ ταργανᾶν, qot שרג Hebræum; qia ampliorem hoc משפחה (ut cum Ezraida loqar) sive *cognationem*, qam Græcorum illud habeat. Aliud est (ut id obiter moneam) Platoni Comico οἶνος πεταργανωμένος. qod V. C. Casavbonus ad Athenæi l. 11. c. 13. ostendit esse οἶνον σεσυμφυλιωμένον, *loram.* sic enim Hesych. τάργανον, πῖμα ἐκ στεμφύλων. τάργανον, *potus ex uvarum in torculari expressarum recrementis solidis.* unde apud Phœnicem Colophonium in Iambis, ἐκπιὼν ὁ τάργανον ὄζειν, de sene qi vinum non poterat, loram, qod poterat, libabat. atqe inde

ταργάνην,

ταργάνειν, ταράττειν, turbare, Hesychio. ad prius illud שריג accedit propiùs, qod Grammaticus idem monet, *ὄζον*, i. *ramum*, Lydis *τάργανον* dici.

Qale verò est illud Hymno 139. v. 15. רקמתי pro qo Septuaginta Interpretes, qi vocantur, qos & Latinus secutus est, קמתי legisse videntur, qum reddunt *ἡ ὑπόστασίς μου. substantia mea.* at Aqila, referente Drusio, qam exilitèr, qam jejunè? *ἐποικίλθην, effictus sum.* Certè nec Græcus, nec Latinus qispiam, nisi ambitu verborum adhibito, vocabuli vim nativam ac genuinam unqam absolverit. insignem enim in se continet imaginem ab *opere ac artificio Phrygionico* traductum, qod Hebræis רקמה dicitur. Efformationis opificium, qod nervis, ossibus, carne, cute, consistit, *artificio* confert *Phrygionico*, qod magnâ constat varietate, filisqe ac tincturis sibi invicem intertextis. R. D. Camius. qi & vocabulo מסתבכים usus est, cujus radix סבך est significantiâ שרג illi, de qo dictum superius, affine. Piscator: *Verbum* רקם *significat propriè acu pingere, seu intexere variorum colorum fila: qod Itali verbo ex voce Hebræâ deducto vocant* recamare. *est igitur hic elegans metaphora. nam ut phrygio diversorum colorum fila scitè in telâ contexit; ita Deus ex diversis membris corpus hominis scitè atqe artificiosè compegit.* Imò non corpus tantum ex membris, sed membra etiam singula ex particulis variis & variantibus, qasi opus qoddam variegatum, contexuit. Itaqe Marcus Imperator l. 2. S. 2. corpus humanum vocat, *κροκύφαντον, ἐκ νεύρων, φλεβίων, ἀρτηριῶν πλέγματιον. peplum*, sive *reticulum* potiùs, *ex nervis, venis, arteriis, implexis invicem, contextum.* Hebraicam vocem proximè accessit Symmachus, qi *ἐποικίλθην* reddidit. h. e. *variegatus sum.* nam *ποικιλτὴς, qi acu intexit* Sept. חרקם & *ποικιλτική, πολυμιταρική τέχνη, ars variegandi, versicoloribus filis contexendi.* Hesychio Svidâqe testibus. Cæterum generalius laxiusqe qiddam *τὸ ποικίλλειν* Græcorum, qam Hebræorum *τὸ* רקם qod artificium istud peculiaritèr designat.

Job. c. 33. v. 25. רטפש *viridior ac vegetior, avctiorqe fit caro ejus*, dum plantarum germinumqe in morem vigescit ac accrescit, *qam in pueritiâ fuerit.* dilutè siqidem nimis Græcus *ἁπαλυνεῖ, molliet.* Est enim, ut David Camius, dictio composita ex רטב *virescere* ibid. c. 8. v. 16. & פש *crescere, avgeri.* Malac. c. 4. v. 2.

Qin & גלולים à גלל qod *stercus* significat, *idola*, qasi *stercorea*, & stercoris instar abominanda; Græcè, avt Latinè etiam qî verteris, ut vocabuli vim non corrumpas? aliud est enim Latinorum *Stercutius*; sive *Saturnus* ut Macrobius l. 1. c. 7. sive *Pilumni filius is*, ut Plinius l. 17. c. 9. *cui ob inventum fimum, sive stercoris, ad agros latificandos usum, immortalitatem Italia tribuit.* hoc enim honoris, non dedecoris, nomen fuerat. qanqam Avgustino nevtiqam assentiri possum, qi *à Stercutio stercus* nomen accepisse vult, de moribus Manich. c. 8. qum ab hoc potius manaverit illud; & a munere nomen ille, qisqis fuerit Deunculorum, sortitus sit; ut ex Varrone monet Servius ad Georg. l. 2. *Sterculius* idem Lactantio institut. l. 1. c. 20. ni codices vitiati sint. nam Tertulliano *Sterqilinius* etiam Servio ad Æn. l. 9. qi & *Pithumno Pilumni fratri* appellationem eam inditam vult. ita enim Danielis Servius habet; licet alii, è qibus Giraldus de Diis, & Vives ad Avgustin. Civit. l. 6. c. 9. *Picumnum*, non *Pithumnum* legant. astipulari lectioni illi videtur, qod nonnulli fratres istos *Iardum Deos* habitos idem refert; qasi *ἀπὸ τοῦ πιθοῦς Pithumnus* dicatur; qum Varro tamen *conjugales* faciat: qod & ex Marcello discimus. *Beelzebul* vero, qod literulâ unicâ permutatâ, à *Beelzebub* fluxisse videtur, & *ἀντωλεξεὶ Belum*, sive *Jovem stercoreum*, avt *stercoris Dominum* significat, utrum *ad ignominiam à Judæis confictum* sit necne, ut Jo. Drusius censuit, alterius loci disqisitio fuerit.

Jam illud est Hebrææ linguæ peculiare, qod unum idemqe verbum flexione solâ levitèr immutatum, non activam tantum & passivam, qod & aliis conceditur, sed in alium aliudve transeuntem, in sese etiam redeuntem, obtineat usitatissimè significationem; ut efformatione unâ, id alius ut faciat facere, aliâ ut ipse tibi te facere, significet, qod simpliciter facere te formâ primævâ, fieri à te efformatione primâ denotabat. Id verò Græcis cum sit insolens prorsus, avt ambitu facto, avt efficto noviter vocabulo, avt Hebraismo adhibito, sensum istum exprimere necessariò coguntur. Hinc apud Græcos interpretes verba plane insolentia, *λιμαγχονῆσαι*, qasi *famis anginâ afficere*, qo הרעיב LXX Devter. c. 8. v. 3. Symmachus & Theodotion Prov. c. 10. v. 3. exprimere conati sunt. qod enim de Midâ dictum refert Budæus Comment. Ling. Græc. pag. 454. edit. Colon. *ὁ δὲ τυχὼν τῆς εὐχῆς λιμαγχονηθεὶς ἀπέθανε, qi fortuito ex voto inediæ anginâ suffocatus periit*, recentioris alicujus esse videtur; & est præter fabulæ argumentum. ævi recentioris & illud Galeni, hominis Asiatici, *de dogmat. Hippocr. & Plat. l. 5. c. 7. ὅσοι αὐτῶν (τῶν οἰκετῶν) ἢ κλέπτοντες, ἢ τι τοιοῦτον ἕτερον δρῶντες ἁλῶσι, καὶ μαστιγούμενοι, καὶ λιμαγχονούμενοι, καὶ ἀτιμαζόμενοι πρὸς τῶν δεσποτῶν, οὐκ ὀργίζονται. Qi ex ipsis (domesticis) aut suffurantes, aut hujusmodi aliud qippiam facientes deprehenduntur, si cædantur, fame puniantur, & ignominia a dominis afficiantur, non irascuntur.* nam qod *λιμαγχεῖν* verbum, qod idem significet, eidem avtori ascribit Budæus, & ex Budæo Stephanus: nec locum ullum lavdant, & est merito suspectum. Ejusdem modi sunt & *σκιρτῆσαι*, qo Aqila; *σκιρτοποιῆσαι*, qo Symmachus, הרקיד eorundem, Hymn. 29. v. 6. item *ὠδίνειν*, qo Aqila; *ἐκπειράζειν*, qo Symmachus, Hebr. יחיל ibid. v. 8. reddiderunt. nam qod qinta editio ad hoc exprimendum verbum *μαιεύεσθαι* adhibuit, est omninò ab hymnographi mente prorsus alienum. *μαιεύεσθαι* enim, sive *obstetricari*, dicitur, qi vel qæ parturienti fert opem, datqe operam ut commodius faciliusqe enitatur; cum vocabulum à vate sacro usurpatum significet *ad partum cogere, eiqe adigere ut abortum per pavorem faciat & consternationem*: ut rectè Ezraides. qod & vocabulis illis novâ facie deformatis interpretes illi designatum volebant. mitto enim LXX interpretum (qæ dicitur) versionem, qia aliorsum abscedit, dum vertit *καταρτιζομένην*, in *efformationis* sensu sumptâ voce Hebræâ (prout & Jairus accepisse videtur) qod tamen *præparandi* verbo pejus Latinus vetus extulit.

Hinc & apud eosdem vocabulorum, haud insolentium qidem illorum, significatus & syntaxes insolentiores. ita, qo *τὸ* המליך Hebræorum explicent LXX illi, *βασιλεύειν βασιλέα*, pro *regem constituere*, sive *facere, qi regat, regem.* Histor. Reg. l. 1. c. 9. v. 22. & l. 4. c. 3. v. 27. (etiamsi loco altero à veritate Hebraicâ, & Historici mente recessisse videantur) Esaiæ c. 7. v. 6. Ezech. c. 17. v. 16. Hos. c. 8. v. 4. & alibi. ita Clemens Alex. Stromat. l. 1. editionem nescio qam secutus, Devter. c. 8. v. 3. legit *ἐδίψησέ σε ἐν τῇ ἐρήμῳ. sitivit te*, pro *sitire te fecit*, הצמאך. Hinc & in novo Testamento Hebraismus ille Pauli ad Corinth. Ep. 2. c. 2. v. 14. *τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς.* ubi *θριαμβεύειν ἡμᾶς*, non est qod Hieron. ad Hedybiam, qæst. 11. vel *triumphum suum per nos agere.* qod Erasmo tamen placuit. Et multo minus, *triumphare nos*, uti vetus interpres. i. e. *de nobis triumphare*, sive *nos in triumpho circumducere.* qod & Hieron: attulit ex Ep. 1. ad Cor. c. 4. v. 9. qomodo *βασιλεῖς θριαμβεύειν* Plutarchus dixit in Romulo. & *θριαμβεύσας αὐτούς.* de dæmonibus, Apost. idem ad Colos. c. 2. v. 14. sed & è Latinis, *Achæos triumphandos*, Plinius de viris illustribus. et, *gentes triumphatas*, dixit Maro Georg. l. 4. sed *θριαμβεύειν ἡμᾶς*, est *facere ut triumphemus*, uti rectè Primasius. Ita Tertullian. Apologet. c. 27. *Illos nunqam detriumphamus magis, qam cum pro fidei obstinatione damnamur.* Ejusdem *νόμματος* esse existimat Beza, illa Pauli, in ad Corinth. Ep. 1. c. 13. v. 12. *τότε ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.* ubi Vetus interpres; *Tunc cognoscam, sicut & cognitus sum.* at Beza, *Tunc amplius cognoscam, prout amplius edoctus fuero, ut τὸ ἐπὶ pro loco super veniens incrementum cognitionis declaret. & ἐγνώσθην αὐτὶ τοῦ ἐδιδάχθην sumatur.* In eadem Epist. c. 8. v. 3. *εἴ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ. Si qis Deum diligit, is cognitus est ab eo.* hoc est, inqit interpres doctissimus *scire eum fecit, qod æqipollet τῷ ἐδιδάχθη qo modo & Avgustinus in Joan.* orat. 98. *Qum hoc sit in hominis mente, ut qod credit, sciat; (i. e. amplius intelligat) ipse dicitur cognosci à Deo, qia Deus illum cognoscentem facit.* In Epist.

ad Gal. c.4. v.9. Γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ. *Cum cognoscatis Deum, imò potius cogniti sitis à Deo.* ubi Beza rursus, *cogniti*, i. *scire facti*, *edocti*. ex eodem Augustino; cujus & hæc ibidem verba; *Non tunc cognoverat (i. cognoscere coeperat) eos Deus, præcognitos & electos ante mundi constitutionem: sed tunc eos cognoscere seipsum fecerat.* Verum de primo istorum loco, malim ego simpliciter, cum veteri interprete: *Tunc cognoscam sicut & cognitus sum.* i. ut Piscator; *tunc perfectè cognoscam.* qod & *imperfecti* antithesi confirmatur. In posterioribus duobus cum Grotio & Piscatore; *à Deo cogniti.* i. *pro suis agniti & approbati.* qo modo *viam justorum nosse* i. *probare*, Deus dicitur Psal. 1. v.6. & Apostolus, Rom. c.7. v.15. Ὃ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω. *Qod perpetro, non probo, non agnosco pro meo.* Vide Vers. 17. Et Christus in die novissimo, improbis nomen suum professis, dicturus prædicitur; Math. c.7. v. 23. Ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς. *Nunqam novi vos, nunqam pro meis habui.* & Virginibus fatuis, qeis lucernæ oleo inanes, Math. c.25. v.12. οὐκ οἶδα ὑμᾶς. *nescio, non agnosco, vos.*

Sed nec reciprocam illam significationem, nisi περιφράσει adhibitâ Græcus unqam explicuerit. Cujus tamen insignis, nec unus usus est. Neqe enim significat tantùm, *hoc vel illud sibi facere*, sed & *hoc vel illud facientis personam sibi induere.* Sic Histor. Reg. l. 2. c. 13. v. 5. התחל *ægrotum finge te.* Ibid. c. 14. v. 2. התאבלי *lugentem age, lugere te fingito.* Ibid. l.1. c.21. v.13. ויתהולל *insanum egit, insanire se finxit.* Et c.18. v. 10. ויתנבא *prophetico more se agebat.* & l.3. c.14. v.2. מתנכרה *aliam, extraneam simulans se.* qorum omnium (& adjici multa plura possint) ne unum qidem Græci interpretes ad amussim extulerunt, dum reddunt, μαλακίσθητι, πένθησον, παρεπλήξατο, προεφήτευσε, ἀλλοιωθῇς. Qin & illud Hymni 76. v.5. אשתוללו (qod Sept. ἐταράχθησαν) & vocabulo ipso & sensu procul) unde nobis Græculus qispiam citra ambaginem expediet? hoc enim voculâ unâ insinuatur, ut optimè Junius, *spoliandos dediderunt se.*

Mitto formas flexionesqe mixtas, qia rariùs occurrunt. qale illud Jerem. c.22. v.23. ישבת *ò qæ habitasti, & etiamnum habitas.* uti Sixt. Amama reddidit. illud Zachar. c. 10. v.6. והושבותים *reversos collocabo*, sive *reduces considere faciam.* i. in tranqillitate constituam. Est enim ex שוב & ישב sive השיב & הושיב conflatum: ut D. Camius admonuit. Cæterum de istoc ista sufficiant.

Formæ autem reciprocæ qod respondeat Latinis cum desit, in sensu reciproco verba multa agentia coactè satis ac violentèr usurpare coacti sunt; qibus ideò sensum passivum, sed perperam, puto, assignat V. C. Jo. Vossius de analog. l.3. c.3.

Deniqe, qod ad Henr. Stephani in N. T. *Præfationem* in sectione hac extremâ, nos Pfochenius amandat; nihil ibi qicqam, qod avt sententiæ nostræ adversetur, avt Pfochenianæ patrocinetur, comparet. Adversus illos disserit Vir Cl. qi *in scriptis Evangelicis ac Apostolicis inculta & horrida putant esse universa.* qum *non pavci sint in eis loci, in qibus interpretandis non aliâ de causâ valde laboratur, qam qod selectis & valdè significantibus vocabulis usi sint horum avtores:* & qod παρονομασιῶν sive παρομοιώσεων; qæ in eis occurrunt, *elegantiâ in versionibus exprimi nevtiqam qeant.* Qæ nos viro doctissimo omnino concedimus. Cæterum nec hoc esse linguæ Græcæ peculiare pronunciat ille, ut *res qasvis reliqis linguis qibusqe aptius ac significantius exprimat:* Et in scriptis sacris, cum *Latinismos* etiam, non *Hebraismos* tantum deprehendi agnoscit; tum & ex *Hebraismis* illis qosdam tales esse affirmat, ut *eorum vim, energian, & emphasin nulla in ullâ linguâ loqendi genere assequi possint.* Qod Pfocheniano placito ex diametro adversatur.

CAPUT V.

Pfochenii tria ζητήματα. Tertium, qia nominum duntaxat, qum de re constet, rejicitur. Jo. Cocbii de eo dissertatio. Primum examini subjicitur. Non seqitur stylum N. T. esse eundem, qi Græcorum priscorum fuerat, qia voces, phrases, formulæ multæ eædem utrobiqe. In N. T. vocabula multa Latina, Hebræa in V. T. versione Græcâ; & in N. T. plures significationes vocabulis Græcis datæ qam lingva illius usus ferat, ex analogo illi, Hebraico. σαρκὸς significata varia. σὰρξ καὶ αἷμα. πνεῦμα etc itidem. Joan. 3. 8. Jac. 2. 26. αἰὼν etiam, & κόσμος. 2 Cor. 4. 4. discessum ab Irenæo, & Græcis. Ad qæsitum secundum transitur. Possunt etiam stylo puriori assueti, minus purè scripta intelligere. Græci qà Græci Latina avt Hebraica non intelligerent. Græcus sermo temporibus Apostolicis à puritate pristinâ desciverat. Sermonem minus elegantem rudiores nonnunqam melius intelligunt. Græci prisci ad multa in N. T. hærerent. Beza à Pfochenio adversus semet advocatus.

TRia qærit *sect.* 27. Pfochenius, 1. *An textus novi Testamenti verè Græcus sit, nec alienior à stylo Græco profano.* 2. *An Homerus, Pindarus, Plato, Demosthenes, Isocrates, &c. si reviviscerent, possent novum Testamentum, intelligere.* 3. *An ea lingva dici debeat Græcanica, Hellenistica, seu Græciensis.* h. e. ἑλληνιστική.

De tertio, qia est ὀνομάτων ζήτημα ψιλὸν, *nominum nuda qæstio*, & de qo Heroum par nobile jam dudum certamen acre satis inierunt, ego intactum præteribo; illud tantum præfatus, istic nomine illo qodcunqe tandem assignare libuerit, characterem qendam peculiarem designari, qi Hebræorum ac Syrorum idioma verbis licet Græcanicis facie tota ferè repræsentet, de qo ad viri doctissimi Johannis Cochii in Titulos duos Talmudicos præfationem, Lectorem qi hac de re plura voluerit, (transcribere enim nimis prolixum foret) & Pfochenium cum primis ipsum, qo ista perpendat ulterius, percipiat plenius, amandatum lubens velim.

De prioribus duobus, quantum potero, dispiciam. Primum qod attinet, fidenter asseritur, *Textum novi Testamenti vere Græcum, nec alienum planè à stylo Græco profano esse.* probatur id, qia *Græci avtores profani, eisdem phrasibus & verbis locuti sunt, qibus N. T. Scriptores.* At consecutio ista infirma nimis est, nisi eisdem per omnia vocibus formulisqe usos constiterit. Etiamsi enim in multis conspiraverint, non tamen inde seqetur, stylum utrobiqe esse eundem. qis nisi pituitâ nares penitus obstructus Scholasticorum stylum purè Latinum pronunciaverit? eisdem tamen illi cum vocabulis tum & formulis, utuntur qam plurimis, qæ in Ciceronis, Salustii, Livii, Terentii &c. scriptis passim deprehenduntur. Scriptores verò sacros, cum vocabulis, tum formulis etiam havd pavcis, qæ a Græcæ lingvæ puritate eâ, qæ in scriptoribus profanis, qorum supra mentio facta est, sese exerit, aliena sunt, usos esse, qi negare voluerit, is sanè non ἀμβλυώττειν, *cæcutire, visu obtuso & hebeti esse*, dicendus videtur mihi, sed ἑκουσίως τοὺς ὀφθαλμοὺς καταμύειν, *sponte oculos comprimere.*

Latina plane non Græca, nemo puto negaverit esse illa, ἀσσάριον pro *asse*, formâ diminuente, Matth. c.10. v. 29. Et Luc. c.12. v.6. κοδράντην *qadrantem.* Matth. c.5. v. 26. & Marc. c.12. v.42. κουστωδίαν *custodiam*, Matth. 27. v. 65, 66. & c.28. v.11. κῆνσον *censum.* Matth. c.17. v.25. & c. 22. v.17.19. Marc. c.12. v.14. λέντιον *linteum.* Joan. c. 13. v.4. μίλιον *milliare.* Math. c.5. v.41. πραιτώριον *prætorium.* Matth. c.27. v.27. Marc. c.15. v.16. Joan. c. 18. v. 28, 33. & c.19. v.9. Act. c.23. v.35. Philip. c.1. v.13. σικαρίους *sicarios.* Act. c.21. v.38. σιμικίνθιον *semicinctium*; & σουδάριον *sudarium.* Act. c.19. v.12. σπεκουλάτωρα *speculatorem.* Marc. c.6. v.27. φαιλόνην *penulam*, Tim. Ep.2. c. 4. v.13. φραγέλλιον *flagellum.* Joan. c.2. v.15. φραγελλῶσαι *flagellare.* Matth. c.27. v.26. & Marc. c.15. v. 15.

Hebræa verò, vel Syriaca, non Græca illa, ἀββᾶ Marc. c.14. v.36. Rom. c.8. v.15. Gal. c. 4. v. 6. ἀλληλούϊα Apoc. c.19. v.1.3.4.6. ἀμὴν, qod passim occurrit. βελίαλ Cor. Ep.2. c.6. v.15. γέενναν, qod toties inculcatur, Matth. c.5. v.22, 29, 30. & alibi sæpe, cum apud eundem, tum & apud Evangelistas, Marcum c.9. v. 43, 45, 47. & Lucam c.12. v.5. & Apost. Jacobum c.3. v.6. μαμμωνᾶ Matth. c.6. v. 24.

v.24. & μαμωνᾶ Luc. c.16. v. 9, 11, 13. μεσσίας Joan. c. 1. v.41. & c. 4. v. 25. πάσχα Matth. c. 26. v. 2, 18. & alibi sæpè. ῥαββὶ Matth. c. 23. v. 7, 8. & c. 26. v.25, 49. Marc. c. 9. v. 5. & c. 11. v. 21. & apud Joannem numerosè. & ῥαββονὶ Marc. c. 10. v. 51. pro qo ῥαββουνὶ Joan. c. 20. v. 16. ῥακὰ Matth. c. 5. v. 22. σαβαὼθ Rom. c. 9. v. 29. & Jac. c.5. v.4. σάββατον Joan. c.5. v.9. & alibi passim. Et σαββατισμὸς Hebr. c.4. v.9. σατᾶν Cor. Ep.2. c.12. v.7. Et σατανᾶς Matth. c.4. v. 10. & alibi sæpenumero. σάτον Matt. c.13. v.33. σίκερα Luc. c.1. v.15. ὡσαννὰ Matth. c. 21. v. 9, 15. Marc. c.11. v.9,10.

Formulas avtem phrasesqe, qod attinet, etiamsi multas congesserit avtor iste, qæ apud Græcos scriptores, etiam probatissimos, reperiuntur; qanqam in qibusdam asserendis (qod post, cum Deo bono, ostendendi locus dabitur) lapsus videtur; non tamen hoc evincit, nihil qicqam interesse inter stylum, qo usi Novi Testamenti scriptores, cumqe qo profani illi, si aliæ freqentes reperiantur, qæ lingvæ Græcæ scriptoribus purioribus illis insolentes planè fuerint.

Tum de usu sensuqe vocabulorum, illud observarunt viri magni, qod nemo hactenus est inficiatus, nec etiam inficiari qisqam poterit, nisi mero meridie solem ortum negare, animum obstinaverit, Testamenti veteris interpretes Græcos, hosqe secutos Novi scriptores, vocabulis Græcis plures sensus significatusqe tribuisse, qam Græci sermonis usus receptior ferat; qia qæ illis in sensu primo proprioqe apud Hebræos respondent, notiones in eâ lingvâ plures designant. Moris illius exempla suppeditant haud pavca V. C. Daniel Heinsius in *Aristarcho sacro*, & Sixtus Amama in *appendice ad paranesin de excitandis lingvarum studiis*. Ego unum avt alterum tantùm proponam.

Vocem σαρκὸς apud Græcos scriptores profanos pro *corporis parte* aliqâ, unâ propriè, aliâ unâ & alterâ minus propriè, usurpari, monuit Galenus method. med. l. 10. συνεκδοχικῶς, pro *corpore toto* sumi, docet H. Stephanus *Lexic. Ciceron. Græco-Lat. fructuum* etiam qorundam *pulpam* eâ voce designari, ex Theophrasti scriptis discimus. Atqi σαρκὸς nomine (qod pro αἵματος apud Heinsium reponendum p.211.) horum nihil intelligitur, ubi dicitur, Joanni, Evang. cap. 1. v.13. οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς. *Qi non ex sanguine, nec ex libidine carnis.* ubi ibid. v.14. καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. *Et sermo ille factus est caro.* ubi Paulo ad Rom. c.1. v.3. ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. *Facto ex semine Davidis secundum carnem.* ubi cap.3. v.20. οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σάρξ. *Non justificabitur ulla caro.* ubi c. 6. v.19. διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. *Propter infirmitatem carnis vestræ.* ubi cap.7. v. 18. οὐκ οἰκεῖ ἐν τῇ σαρκί μου ἀγαθόν. *In carne mea non habitat bonum.* ubi cap.8. v.1. & 4. μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσι. *Qi non secundum carnem ambulant.* v. 5. οἱ κατὰ σάρκα ὄντες. *Qi secundum carnem sunt.* v. 6. τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς. *Qod sapit caro.* v.8. οἱ ἐν σαρκὶ ὄντες. *Qi secundum carnem sunt.* v. 9. οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί. *Non estis in carne.* v.13. εἰ κατὰ σάρκα ζῆτε. *Si in carne vixeritis.* ubi ad Hebr. c.5. v.7. ὃς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. *Qi in diebus carnis suæ.* ubi ad Galat. c.5. v. 19. τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς. *Opera carnis.* ubi ad Ephes. c.2. v.3. ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς, *cupiditatibus carnis.* qibus locis ἡ σὰρξ nec eorum qos diximus, ullo, nec uno tamen modo sumitur; sed nunc pro ipso *homine*; nunc pro *humanâ naturâ*; nunc pro ejusdem *infirmitate*; nunc pro *vitiositate*; qia scilicet בשר Hebraico ista designari consveverunt. Ecqem avtem mihi avtorem profanum dabis, qi formulas illas, in codicibus sacris, adeo freqentes, adeò familiares, ἐν σαρκὶ εἶναι, κατὰ σάρκα εἶναι, ζῆν, περιπατεῖν, στρατεύεσθαι, *in carne esse, secundum carnem vivere, ambulare, militare*, eo præsertim, qo Apostolus sensu, vel unicâ saltem vice usurpaverit? Adjici poterat his formula illa σὰρξ καὶ αἷμα, & αἷμα καὶ σὰρξ, *caro & sangvis*, sive *sangvis & caro*; (qam Judæorum Magistris familiarem esse docet V. Cl. Drusius Annot. in N. T. part. alt.) Domino Christo, Matth. c.16. v.17. sed & Pavlo, ad Galat. c.1. v.16. & ad Eph. c.6. v.12. pro *homine*, sive *natura humana* (qomodo Sirachidæ c.14. v.15. γενεὰ σαρκὸς καὶ αἵματος est *genus humanum*) Apostolo avtem eidem ad Corinth. Ep. c.15. v. 50. pro *naturâ corruptâ*, sive *corruptioni obnoxiâ* usurpata. Sed pergamus.

Τῇ σαρκὶ τὸ πνεῦμα, *carni spiritus*, in sacrâ paginâ opponitur. ecqid avtem scriptoribus profanis πνεῦμα? *ventum* significat. idemqe, esto, denotet, ubi D. Christus Joannis c.3. v.8. τὸ πνεῦμα, ὅπου θέλει, πνεῖ. *Ventus, qo vult, spirat.* etiamsi nuspiam alibi in N.T. pariter usurpetur. *Flatum* sive *halitum* designat. idemqe, me Cajetano calculum sponte concedente, designet, in illis Jacobi c.2. v.26. τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρόν. pro *afflatu* sumitur. Et per me licet, sumatur Act. c.20. v. 22. δεδεμένος τῷ πνεύματι. cæterum, qia latiùs longè patet Hebræorum רוח qam Græcorum πνεῦμα, prout apud avtores profanos usurpatur; ut huic respondeat, cum idoneum magis nihil occurreret, aliis planè sensibus ac notionibus exprimendis scriptores sacri adhibuerunt. Hinc illa, Joannis c.4. v.24. Πνεῦμα ὁ Θεὸς. *Deus est spiritus.* & c.1. v.32. Τεθέαμαι τὸ πνεῦμα, *Conspexi spiritum.* & v.33. Ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι. *Qi baptizat spiritu.* & c. 3. v.6. Τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμά ἐστιν. *Qod genitum est ex spiritu, spiritus est.* & c. 7. v.39. οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον. *nondum enim erat spiritus sanctus.* & Hebr. c. 1. v.14. λειτουργικὰ πνεύματα. *ministerii munere fungentes spiritus.* & c.12. v. 23. πνεύματα δικαίων τετελειωμένων. *spiritus justorum consummatorum.* & Marc. c.3. v.11. τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα. *spiritus impuri.* & Thes. Ep.1. c. 5. v.23. τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα. *spiritus, & anima, & corpus*, & Rom. c. 8. v.1. οἱ κατὰ πνεῦμα περιπατοῦντες. *secundum spiritum ambulantes.* & v.5. οἱ κατὰ πνεῦμα ὄντες. *qi secundum carnem sunt.* & Gal c.6. v. 1. ἐν πνεύματι πρᾳότητος. *spiritu lenitatis*, & Cor. Ep.1. c.12. v.10. διακρίσεις πνευμάτων. *discretio spirituum.* & alia innumera. qibus locis τὸ πνεῦμα nunc *numen* ipsum; nunc in numine, *tertiam*, qam dicimus, *hypostasin*; nunc *angelos*; nunc *dæmonas*; nunc *animam humanam*; nunc in animâ τὸ ἡγεμονικὸν *mentem*; nunc *partem* animi *regenitam*; nunc *sanctificationis donum*; nunc *dotes* qasdam *peculiares*; nunc *animæ dispositionem* qamlibet, designat. qæ scriptoribus exoticis peregrina reverâ & extranea sunt.

Αἰὼν Græcis *seculum*, *ætatem*, *æternitatem* significat. Verum nostris, non hæc tantum, licet & hæc, sed *mundum* etiam ipsum, prout עולם Hebræis utrumqe denotat. hinc illa, Hebr. c. 1. v. 2. δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε. *per qem etiam mundum condidit.* & c. 11. v. 3. κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας. *mundum esse compactum.* Sed & qod Apostolus Cor. Ep.2. c.4. v.4. τὸν θεὸν τοῦ αἰῶνος τούτου. *Deum hujus seculi* nuncupat; qem Christus apud Joannem c. 12. v.31. & c. 14. v.30. & c.16. v.11. τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου. *principem hujus seculi.* frustra enim sunt, in qibus est Irenæus *adv. Valent.* l.3. c.7. qem & Jo. Chrysostomus & Theophylactus seqguntur, qi qo hæreticorum cavillationes eludant, de Deo verè dicto intelligi volunt. utrumqe conjunxit Apostolus idem Ephes. c.6. v.12. ubi dixit τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τοῦ αἰῶνος τούτου. *principes mundi seculi hujus.* Qin & κόσμος pro totâ *mundi fabricâ* Græcis est familiare, & peculiariter qandoqe pro *coelo*. At sacris scriptoribus, præter mentem istam, variè admodum adhibetur; nunc pro *hominibus mundi* ipsius *incolis* generatim sumptis, sive pro *genere humano*, Joan. c.3. v. 16. οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον. i. e. ut rectè Calvinus, *genus humanum.* inde qæsita ἐκ τῆς ἀμφιβολίας elegantia eidem c. 1. v. 10. ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. *in mundo fuerat is, per qem conditus est mundus; nec tamen eum norat mundus.* nunc pro *mundi amasiis*, hominibus impiis improbisqe, de qibus, Joan. c.15. v.19. μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. *mundus odio vos habet.* & c.17. v.9. οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ. *non pro mundo rogo.* & Joan. Ep.1. c. 5. v. 19. ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. *totus mundus in malo jacet.* inde formæ illæ ἀντιδιαιρετικαὶ, εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ & εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου. *esse in mundo & esse ex mundo.* Joan. c. 16. v. 19. 33. & c.17. v. 11, 14, 16. nunc pro *gloriâ*, *potentia*, *opulentia*; qibus homines imprimis operam dare solent. unde illud Apostoli; Gal. c. 6. v. 14. ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. *mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* & Joan. Ep. 1. c. 2. v. 15. ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ. *si qis mundum dilexerit, non est charitas patris in illo.* Alia ad navseam etiam adjungi & coacervari poterant. Verum ista impræsentiarum sufficient;

qæ &

qæ & ideò selegi magis, qia ex istis qædam singulis ferè paginis occurrunt.

Verum de istis seorsum infra videbitur. Interim qæsitum secundum aggredior, qo qæritur, *scriptores illi veteres, si reviviscant, utrum Apostolorum & Evangelistarum scripta intelligere possint.* Hoc tu asseris: Et præsumpto priore (qod nondum tamen satis firmatum est) niti adfirmas. *Sect.* 134. Ego verò exadversum tibi hac in parte consisto denuo.

Ac primò, nego tibi illos, qâ Græcos Græciqe sermonis purioris duntaxat gnaros, potuisse multa in sacris codicibus posita intelligere, qum partim *Latina*, partim *Hebraica* sint Græcis freqenter immista, qalia non pavca supra dedimus.

Tum nec in rem tuam fore contendo, etiamsi hoc tibi concessum esset. Etiamsi enim dictio minus pura foret; fieri tamen posset, ut intelligerent etiam illi, qi lingvæ puriori duntaxat essent assveti. Cicero avt Salvstius, si reviviscerent, an non in scriptis Scholasticis, Boethio stolidè tributâ *scholarium disciplinâ*, *epistolis obscurorum virorum*, aliisqe ejusmodi, qisqiliis, an sterqiliniis dicam? Ennianis certè appellatione istâ dignioribus, (nisi sicubi voces exoticæ occurrerent) pleraqe intelligere possent? ecqis tamen scripta hæc, avt purè Latina, avt non etiam impurissima atqe inqinatissima, dixerit? Qod tamen non ita accipi velim, ac si scripta sacra cum putidis illis lacunis, vel cloacis etiam, committam; sed ut ostendam, non si prisci illi intelligere possint scriptum Græcanicè qippiam, inde confici necessariò, ut purè Græcâ illud conceptum sit. Imò missis (si id minùs placet) sterqiliniis illis, Apulejum unum, è seqioris ævi scriptoribus seligamus. Hunc Tullius, si ad vivos redire concederetur, qin maximâ ex parte intelligeret, nullus ambigo. nec tamen stylum Apulejanum ideò purè Latinum avt Romanum esse assentiri qisqam me adegerit. Adjicere poteram Irenæi Lugdunensis Episcopi libros adversus sui temporis μυθοποιὺς καὶ μυθολόγυς, *fabularum fictores & narratores* conscriptos. hos nemo non intelligat satis, qi Latinè qicqam norit, nec qisqam tamen lingvæ utriusqe peritus, dictionis phrasin purè Romanam, ac non planè Græcanicam potiùs dixerit. Unde etiam facilè constare poterat, etiamsi apud Epiphanium scripti hujusce Ἀποσπασμάτια, *particulæ avulsæ*, vel τμάχη, *frusta*, magis, satis ampla & prolixa non superessent, avtorem lingvâ Græcâ scripsisse; nec opus ipsius primigenium, sed versionem esse duntaxat, qam in manibus habemus. Qin & Demosthenes avt Plato redivivi, si in scripta sacra inciderent, multa dubio procul intelligerent, qæ usus Græci non esse intelligerent tamen.

Verum urges *sect.* 135. &c. *Pavlum cum Græcis locutum frustra, ni ab eis posset intelligi. qod si ab illis, qibuscum agebat, qidni & à priscis pariter illis, si ad superos reverterentur?* At ego tibi illud facile concesserim. & nego tamen firmam satis esse conseqentiam. Apostoli siqidem temporibus declinare coeperat lingva Græca, & à puritate priscâ havd parum desciverat, dum exoticas tum dictiones, tum & phrases Italas, Siculas, Syras, Pœnas, alias, partim imperii, partim commercii diuturni ratione usuqe admiserat. Ut ne adjiciam, minus purâ concepta, ab imperitis & plebejis, qibus non minùs qam sapientioribus & peritis rerum ac sermonis, debitores se agnoscunt scriptores sacri, sæpenumerò melius intelligi, qam si purissimâ & elegantissimâ conciperentur. qo Sect. 140. objectioni obviam eatur.

Cæterum etiam literatissimis illis remoram non rarò objiceret, acceptionum formularumqe, qarum superiùs mentio facta est, occurrentium subinde insolentia; qo minùs multa adeo expeditè comprehenderent, avt sensum etiam literalem, qem vocant, facilè expiscarentur. Et ex eis etiam qæ probè satis intelligerent, avribus forsan insolentia acciderent non pavca. Demosthenes certè ipse in scriptis Pavlinis hæreret qandoqe; pluresqe fortasse salebras ostenderet, qam facile conjecerit, nisi qi rationem apud se pensiculatiùs putaverit, uti pavlo post ostendemus.

Sed ad Bezæ de sermone Apostolico dissertationem, qam *annotationibus* in Act. c. 10. subjecit, provocatur. sect. 136. Næ tu, Pfochleni, valdè imprudentèr, & inconsultè facis, dum ad eum provocas, qi jam olim litem contra te eo ipso in loco decideRit. cujus ego sententiam, cum prius adducere potuissem, qæ causæ tuæ jugulum, non impeteret tantum, sed confoderet planè; in hunc tamen locum reservatam malui, qo tuis temet telis confectum haberes, & contra te jam (qod leguleji ajunt) *in Curia rectus* consisteret, nec respui posset, qem pro te ipse vel testem adduxeras, vel Patronum advocaveras, vel avtorem lavdaveras, vel arbitrum judicemqe cavsæ tuæ statueras. Avdi ergò Bezam jam tuum; sed nihil minùs qam tuam, qod tu rere, cavsam agentem, avt pro te in lite istâ pronunciantem. *Qod attinet*, inqit, *ad sermonis Apostolici simplicitatem, eam ego qidem non modò non reprehendo, sed etiam non possum satis admirari. — dicam certè qod sentio, qi hac simplicitate pios animos magis afficiant, scriptores prorsus nullos extare. neqe de rebus ipsis loqor duntaxat, sed de verbis ac dicendi genere. — Sed cur ista potius simplicitas placeret, qam ornata elocutio, gravissimas cavsas habuerunt Apostoli: atqe adeò, cur interdum etiam balbutiendum, atqe adeò solœcissandum cum vulgo putarent. Sic placuit Deo confundere hujus seculi sapientes, ut ex professo Pavlus adversus Corinthios illos disertulos disserit. Deinde res erat illis maxima ex parte cum rudibus ac plebejis hominibus: qorum sermonem si qis ad Grammaticorum avt Rhetorum præcepta exegerit, ineptè profectò fecerit. Ut avtem Hebraismos permiscerent, non modo hac cavsa fuit, qia Hebræi erant, (potuisset enim Spiritus sanctus hoc qicqid erat in ipsis emendare, si displicuisset) sed qia cum de eis rebus disserent, qæ Hebraicis literis erant traditæ, necesse fuit multa retinere, ne doctrinam qampiam novam afferre viderentur. & certè tam multos Hebraismos ab illis servatos fuisse minime miror; qum pleriqe sint ejusmodi, ut nullo alio idiomate tam fœliciter exprimi possint: ut nisi illas formulas retinuissent, nova illis interdum vocabula, & nova dicendi genera comminiscenda fuerint, qæ nemo plane intellexisset.* Hæc ille, qibus nos & ista consignabimus: hoc tantum adjecto (qod & superius attigeram) *Hellenismos* cum nonnullis, an *Hebraismos*, ac *Syriasmos* cum aliis, magis idonee forsan, dixerimus; phrases formulasqe & vocabulorum significationes intelligi, qæ *Orientalium lingvarum, Hebrææ Syrave idiotismum redolentes*, apud Græcos scriptores, Asiaticos præsertim atqe Alexandrinos, seculi ut plurimùm inclinatioris duntaxat, in usu communi deprehenduntur.

CAPUT VI.

Minus idonea paradigmata plurima Pfochleniana; cum & rarius usurpata, nec tam clara Hebraismi vestigia præferant. Temporum enallage nulli non lingvæ communis. Enallage ex usu peculiari in nonnullis. In Hesiodo aliisqe qibusdam explicandis lapsum videri Pfochlenium. Aoristus sæpe notat qid fieri consveverit. De Ioan. 11. 37. ab Heinsio discessum. Mar. c. 15. 6. ex Matthæo explicatus.

IAm ad *selectiora* (uti ipse *Sect.* 30. appellat) *exempla* accedo; qibus de qæstione primâ ratiocinationis assumptum (*eisdem nimirum phrasibus verbisqe locutos Græcos scriptores profanos, qibus & N. T. scriptores*) *ad oculum demonstrare* conatur. Adversus qæ prima nobis esto præscriptio ista. *selectiora* parum meritò dici horum non pavca, præ eis, qæ nos ante attigimus. qalia & plurima alia poterant exhiberi, & nos deinceps exhibebimus obiter nonnulla, partim qia Hebraismum qædam minùs clarum exhibent, qem illa palam præ se ferunt; partim qia rariùs interveniunt nonnulla, qum illa singulis materiis sint intercalaria, & nusqam ferè non occurrant.

Siqidem qæ primâ in acie collocantur, *sect.* 31, 32, 33, *de temporum enallage*, qâ *præsens pro futuro*, *præteritum pro præsenti*, vel etiam *pro futuro* ponitur, id duntaxat nobis ferè repræsentant qod nullius non lingvæ est communis affectio. qanqam exterorum avtoritates adductæ havd ita appositæ forsan censeri possint nonnullæ. Nam qod ex Demosthe-

mosthene, κατείληφα ἀντὶ τοῦ καταλαμβάνω, ex Luciano, μέμνημαι ἀντὶ τοῦ ἀναμιμνήσκω, adducitur, non tam à linguæ usu generali, qam à verborum istorum ratione peculiari profluere videtur. atqe in altero, eo magis, qia præsens in istâ significatione (poetas si semoveris) nusqam ferè reperitur. qâ ratione & *memini*, & *odi*, apud Latinos, cum præteriti formam habeant, præsentis significationem obtinent, qia forma præsentis, qæ in usu sit, nulla est. sed & peculiari locutione *novi* & *noveram* iidem familiariter dicunt, & illud, qod præteriti perfecti, hoc, qod plusqam perfecti, ut vulgo appellitant, formam gerit, præsent's ac imperfecti loco plurimùm usurpant; cum tamen & *nosco* & *noscebam* utrumqe legatur. Tum in Hesiodi illo Ἐργ. v. 334.

Ἔργων ἀντ' ἀδίκων χαλεπὴν ἐπέθηκεν ἀμοιβήν,
Pro operibus iniqis gravem exhibet talionem.

non existimo necessarium esse, ut ἐπέθηκεν, ἀντὶ τοῦ ἐπιτιθέναι sumatur. ego malim reddere, *poenam*, sive *retributionem gravem solet exhibere*. ut sit ἐπέθηκεν, ἀντὶ τοῦ ἐπιτιθέναι εἴωθε, ἔθει, φιλεῖ. hoc enim sensu ἀόριστοι illa creberrimè usurpantur. Sic enim Homerus Odyss. ξ. v. 464. de vino;

—Ὅς τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ μάλ' ἀεῖσαι.
—*Sapientem ad canendum impulit.*

i.e. *impellere assolet*. & Hesiodus ipse v. 242.

Τοῖσιν δ' οὐρανόθεν μέγ' ἐπήγαγε πῆμα Κρονίων.
Jupiter ipse malum induxit grave cælitùs illis.

i. *inducere solet*; *sæpenumero inducit*. qod proximè dixerat v. 240.

Πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ.
Sæpe mali unius poenas urbs integra pendit.

Demosthen. Olynthiac. 2. Ὅταν ἐκ πλεονεξίας καὶ πονηρίας τις ἰσχύσῃ, ἡ πρώτη πρόφασις καὶ μικρὸν πταῖσμα ἅπαντα ἀνεχαίτισε καὶ διέλυσεν. *Ubi vires qis per avaritiam malasqe artes acqisivit, prima qæqe occasio, & offensio levissima, excussit omnis & dissolvit.* i. e. *excutere & dissolvere solet.* Isocrates ad Demonicum: Τὰς τῶν φαύλων συνηθείας ὀλίγος χρόνος διέλυσεν. *Improborum consvetudines exiguum dirimere solet temporis spatium.* Et rursus: Κάλλος, ἢ χρόνος ἀνάλωσεν, ἢ νόσος ἐμάρανεν. *Formam vel tempus absumere, vel morbus corrumpere consvevit.* Hæc ubi chartis illeveram, virum literarum Græcarum peritissimum deprehendi, plane de hoc ipso, qem Pfochenius adduxit Hesiodi loco paria mecum statuentem, in *append. de Dialect.* c. 6. qo loco & geminam planè ex Homero Il. δ. v. 160. sententiam profert de numinis vindictâ. in qâ explicandâ ab Evstathio, qi eodem cum Pfochenio istic inclinat, discedens, in partes nostras pedibus it.

Εἴπερ γάρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν,
Ἔκ τε καὶ ὀψὲ τελεῖ· σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν,
Σὺν σφῇσιν κεφαλῇσι, γυναιξί τε, καὶ τεκέεσσιν.
Nam etiamsi Olympius non protinus finem facit,
Attamen tandem aliqando faciet: & magno luent
Cum propriis capitibus, uxoribus, & filiis.

ubi ἀπέτισαν, pro ἀποτίνειν εἰώθασιν, ut Hesiodo ἐπέθηκεν, pro ἐπιτιθέναι εἴωθεν, dictum, rectè vult Stephanus. qi & inter multa alia qæ congessit ibidem exempla, subjungit & Homeri illud ex *Il.* α.

Ὅς κε θεοῖς ἐπιπείθηται, μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ.

h. e. κλύειν εἰώθασι.

Qi Diis paruerit, hunc præcipuè exaudibant.

i.e. *exaudire consveverunt.* Eodem modo Christi illud Joan. c. 11. v. 33. εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου, exponit V. C. Heinsius in *Aristarcho* suo. cap. 24. ἤκουσας, ἀκούεις, vel ἀκούειν εἴωθας. qod hoc tamen loco nevtiqam necessarium videtur. nam qod ex Tertulliano affertur, qi verterit, *Gratias ago tibi, qia semper me exaudias*; videtur is locum strictim citando, incisa duo in unum contraxisse, ne iteratò idem poneret. Habetur libri adversus Praxeam cap. 23. Verum pari prorsus citra controversiam modo locutus est Marcus Evangelista, c. 15. v. 6. Κατὰ δὲ ἑορτὴν ἀπέλυεν αὐτοῖς ἕνα δέσμιον. *Cæterum singulis festis dimittebat eis unum ex vinctis.* pro eo qod Matthæus c. 27. v. 15. Κατὰ δὲ ἑορτὴν εἰώθει ἀπολύειν ἕνα δέσμιον τῷ ὄχλῳ. *solvebat*, inqit ille, qod iste, *solvere solebat.* Eundem & temporis futuri verborum usum apud Hebræos observat vir doctissimus Simeon de Muis in sacris variis, c. 11. *E consvetudine scilicet idiomatis Hebraici, verbo futuri temporis, rem, qæ fieri soleat, freqenter atqe eleganter exprimi.* ita ישתה & ינחש *bibet* & *avgurabitur.* Gen. c. 44. v. 5. interpretaturis, *bibere solet*, &, *avgurari solet.* itaqe locum sic ἐκφράζει, *Qem surripuistis scyphum, is est, in qo potare herus meus, & ad se venientium fidem experiri solet.*

CAPUT VII.

De Phil. 1. 23. disceptatur. Hebraismus ei à Pfochenio affictus. ἀναλῦσαι, ἀντὶ τοῦ ἀναλυθῆναι. Infinita in Kal passivè sumi exempla Pfocheniana non probant. Indefinitè usurpata multa passivè possunt efferri. Historia 2 Reg. 21. 8. expenditur & explicatur. Nutrix mater dicta. Scaligeri σφάλμα μνημονικόν. at nongenitrix. A Camio discessum. Locus 1. Annal. 3. 16. expenditur. A Iunio discessum. Genuisse Nasoni dictus, qi adoptaverat. Piscatoris vacillatio & lapsus memorialis. Zedekiæ duo. Gen. 50. 23. explicatur, ex c. 30. 3. Locutiones syllepticæ. Hym. 91. 12. Num. 26. 59. 3. Reg. 1. 6. explicantur. Expenditur & explicatur locus subdifficilis. 2. Reg. 24. 1. Evlogii interpretatio rejecta. nec Theodoreti admissa. nec Pseud-Avgustini. Piscatoris ardentior; etiam vix pia. Iunii supplementum minus necessarium. minus tamen avdax ipse Piscatore, a qo avdaciæ nomine notatur. Piè magis Doctores Judæi. Veram videri interpretationem, ut verbum indefinitè sumatur; copula (qod sæpe fit) pro cavsali. Devt. 32. 37. expenditur & explicatur. Altare, Dei mensa; victimæ, cibus. Gen. 41. 13. & 2. 20. & 15. 6. & 9. 6. & 48. 1. 2. 3. Reg. 22. 28. Luc. 6. 38. & 12. 20. locutiones indefinitæ. לקרא *non passivè sumitur Gen. 4. 26. nec* בצרוך *Hymn. 66. 10. nec* באמר *Hymn. 42. 2. nec* אמר *Prov. 25. 7. Locus Tob. 3. 13. à Junio parum rectè redditus. Versus 6 & 7. ibidem explicati. ἀπολυθῆναι, defungi. Ad Philip. 1. 23. 2. Tim. 4. 6. reditur. ἀνάλυσις, resolutio. de morte usurpatur. Epicharmi verba apud Plutarchum restituuntur; Antoninum supplentur. ἀνάλυσις, dimissio. à gladiatoribus certamine exacto dimissis; vel vectoribus itinere confecto, lora solventibus, Beza. Tertulliani varia lectio. aliud καταλύειν, ἀναλύειν aliud. ἀπόλυσις de morte. Matth. 26. 24. explicatur. ἀνάλυσις, reditus. Stobæus emendatur. ἀνάλυσις, migratio, discessus. ἔξοδος, exitus, transitus; de morte. à tentorii funes vel navis rudentes solventibus tractum. cur ἀναλῦσαι, ἀντὶ τοῦ ἀναλυθῆναι, nulla ratio.*

SEct. 35. qod plerique dicuntur tradere Philip. c. 1. v. 23. *ex Hebraismo positum esse* τὸ ἀναλῦσαι ἀντὶ τοῦ ἀναλυθῆναι. qinam illi plerique sint, ego plane sum nescius. neqe hactenus in aliqem, qi id tradiderit, incidi. Qod avtem ipse subdit, qo Hebraismi saltem speciem induat, *infinitiva & gerundia in Kal sæpe passivè usurpari*; sed & *gerundia Latinis passivè sumi qandoqe*; etsi qi negent non desint, evinci posse videtur. Cæterum *infinitiva Hebræis*, ubi cæteroqi verba ipsa non promiscuè usurpantur, in flexurâ primâ *passivè sumi*, non evincunt, qæ istic allata sunt. Id qo liqidius elucescat, sic habeas. Hebræis solenne est verba sæpenumerò indefinitè usurpare; qæ passivâ formâ vertendo optimè expresseris. exempla pavca, sed illustriora dabimus.

De duabus Herodici Thessali natis Livius l. 40. *Theoxena multis potentibus aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam nupsit, & apud eum plures enixa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit; & tanqam omnes ipsa enixa foret, suum sororisque filios in eadem habebat curâ.* De Micale & Merabe, Savlis filiabus, havd absimile qiddam refert historia sacra Reg. l. 2. c. 21. v. 8. *Accepit rex qinqe filios Micalis filiæ Savlis, qos peperit Hadrieli Barzillai filio.* nodus istic non unus. primò unde Micali proles, qæ ἄτεκνος defuncta dicitur. Cap. 6. v. 23. tum qomodo Adrieli ea prolem sustu-

sustulerit, cui non ipsa, sed Merab soror ipsius est uxor data, Lib. 1. c. 18. cum Paltieli ipsa nupserit. Lib. 1. c. 25. v. 44. & l. 2. c. 3. v. 14. Priori solvendo Junius (qod & Piscator probat) *sororis* nomen interserit. ut sit *sororis Micalis.* qod firmatum it ex versu 19. ubi *Golias* idem dicitur, qi Paralip. l. 1. c. 20. v. 5. *Goliæ frater* perhibetur. cui adjici potest & illud Jerem. c. 32. ubi Hanameel vers. 12. Jeremiæ *patruus* dicitur, qi vers. 8. ejusdem *patruelis*, sive *patrui filius* dictus fuerat. sed & qod Mattanias Jeconiæ *patruus*, sive *patris frater* perhibetur, Reg. l. 4. c. 24. v. 17. qi Annal. l. 2. c. 36. v. 10. ejusdem *frater* nuncupatur. At Chaldæus; *filios Merabis, qos educaverat Mical.* Hunc seqcuntur Judæi doctores plerique, Camius, Jajrus, Esajas, & Ezræ filius; qi ideo Micalis filios dictos volunt, qi Merabis erant, qia illa educavit, & pro suis habuit. qod Archus liberis præstitisse Theoxenam retulimus. cui adjici poterit, qod *matris* nomine (id monente Nonio) *nutrix* qandoqe veniat. hinc Maro Æn. l. 8. de lupâ qæ Romulum Remumqe expositos nutricabat.

Geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem.

Ad qem locum Servius, *Matrem. i. qasi matrem, cujus affectum pueris exhibebat. sanè etiam veteres nutrices matres vocabant.* Plautus Menæch. prolog.

Ita formâ similes pueri, ut mater sua
Non internoscere posset, qæ mammam dabat;
Neqe adeò mater ipsa, qæ illos pepererat.

qem locum, puto, Jos. Scaliger in animo habuit, qum in *notis ad Maronis Cirin* scripsit, *Nutrix etiam mater Plauto in Mercatore; & obstetrix etiam mater eidem in Truculento.* sed *Mercatorem*, opinor, pro *Menæchmis*, per memoriæ lapsum posuit.

Sed restat alter scrupulus; qomodo illos Mical *genuisse* sive *peperisse* dici possit. Siqidem hac ratione *genitricem* à *matre* latiusculè sumptâ, ut nutricem etiam comprehendat, distingvi volunt Grammatici. Hunc ut eximant nonnulli, è qibus Camius, volunt *gignere*, vel *parere*, pro *educare* sumi. trahit horsum is illud ex historiola Ruthæ c. 4. v. 17. *Naomiæ natus est filius.* qum eum illa tamen non pepererit, sed enutriverit duntaxat. v. 16. verum aliud *gignere aliqem*, sive *aliqam*, *filium*; aliud *natum esse alicui.* nam & *nobis natus* dicitur Christus. Esai. c. 9. v. 6. & Luc. c. 2. v. 11. & apud Juvenalem Sat. 9. cui ope suâ patris nomen acqisiverat, patrono parasitus,

Qod tibi filiolus vel filia nascitur ex me.

Tum adjungit illud, Num. c. 3. v. 1. *Hæ sunt generationes Aaronis & Mosis*; cum Aaronis filii soli recenseantur. sed, *Mosis*, inqit ille, *perhibentur esse, qia sub Mose educati atqe instituti.* Sed & istud longiùs petitum videtur, & consangvinitatis ratione potiùs dictum, meritò censeatur.

Ad adoptionis itaqe ritum alii confugiunt. & *genuit* pro *adoptavit* dici volunt. Sic enim inqiunt, Annal. l. 1. c. 3. v. 16. Jeconiæ *filius* Zedekias dicitur; cum iste tamen illius *patruus* existeret; successionis ratione. qomodo de Avgusto, qi adoptionis jure Julio Cæsari successit, Naso *Metamorph.* l. 15.

Qam sua progenies; nec enim de Cæsaris actis
Ullum majus opus, qam qod pater extitit hujus,
Qam tantum genuisse virum, qi nominis hæres, &c.

Hoc enim volunt nonnulli, inter qos Junius ad Annal. l. 1. c. 3. & in *Parall.* l. 1. c. 2. & Brughtonus noster in *concentu Scrip.* nam Piscator istic ὁμωνύμως *modo harum, modo illarum partium esse* deprehenditur. siqidem in *Scholiis* ad Annales, *Tsidkia*, inqit, *filius ejus; scilicet Jechoniæ; non naturalis, sed legalis, successor nempe in regno.* at in curis posterioribus idem, in *scholiis* scilicet ad Matthæum, *Ego puto*, inqit, *in Chronicis recenseri duos Sedechias; qorum prior numeratur inter filios Josiæ, posterior verò inter filios Jehojakimi: hunc posteriorem in locum Jechoniæ à Rege Babyloniæ suffectum esse; ac proinde propriè in loco citato* (nempe 2 Reg. 24. v. 17.) *fratrem nominari.* Hæc ille. in qibus, de Jechoniæ successore qod statuit, ego ampliandum censeo. Leviculum est enim, qod bonus senex memoriâ lapsus, *fratrem* dicit in Regum historiâ nominari, qum illic disertè

A *patruus* dicatur. qod superius pavlò, aliâ occasione indicavimus. *Chronicorum*, qam appellant, historiam voluit, cum *Regum* lavdaret. Verum de duobus Sedechiis qod opinatur, scripturæ sacræ contextus mihi liqidò satis prodere videtur. Sic enim verba habent in stirpis Davidicæ genealogiâ producendâ; *Filii Josiæ, Primogenitus Johanan, secundus Joakim, tertius Tsedekias, qartus Shallum. Filii avtem Joakimi, Jeconias filius ejus, Tsedekias filius ejus.* Qo loco qare *Sedekias duos* in unum conflemus, rationem nullam video; præsertim cum *Ezechias* pariter *duos* in eodem Capite Vers. 13. & v. 23. legamus. Nec videtur destina B satis valida locutio poetica, qæ sermonis historici interpretationem, coactiorem saltem, nullo alio tibicine suffultam sustineat. Nec hic itaqe locus locum istic obtinebit. Ut nec illud insuper adjiciam aliam esse adoptionis, qa Julio Avgustus, qod Naso respexit, aliam successionis meræ, qâ Jeconiæ Sedekias suffectus est, existere rationem.

Illud forsan videri poterit, Chaldæi versioni firmandæ, non ineptum, qod Genes. c. 50. v. 23. etiam *filii Maciris filii Manassis nati* perhibeantur *super genua Josephi.* ubi *nati* C sunt pro *educati* sunt, positum videri possit. sed dictio potius est [illegible], qod Junio visum, qi reddidit, *nati sunt, & educati super genua Josephi*: vel [illegible] potiùs, *nati ponebantur*, sive *educabantur, super genua Josephi.* qomodo & Rachel de Bilhâ ancillâ suâ. Cap. 30. v. 3. *ut pariat super genua mea.* i. e. ut rectè Piscator; *ut pariat ponendos* (sive *educandos*) *super genua mea.* Junius: *ut partus ejus excipiam gremio, & tanqam meos habeam.* Chaldæus qem & Jajrus seqitur. *pariat ea, & ego* ארבי *educam.* ut Esaiæ c. 1. v. 2. גרלתי *educavi.* nam רב & גרול freqenter pro eodem usurpantur. itaqe Ezræ D filius cap. 50. ילרו exponit גרלו *educati sunt.* ubi Chaldæus; *Maciri nati sunt* ורבי *& educavit eos Joseph.* & Jajrus; *educati sunt*, sive *creverunt*, *inter genua ejus. super genua*, dixit Moses. qod *in manibus* Livius. altera phrasis à *nutricibus*, qi infantulos manibus gestant; qô allusum Hymn. 91. v. 12. altera à *parentibus*, sive *avis*, avt *aviis*, sumpta, qi filios avt nepotes parvulos, oblectamenti cavsâ, *super genua collocare* solent: qod Piscator adnotavit.

Verum expeditior mihi videtur de Micale extricandi via, qam & Brugtonus noster suggerit. ut verbum *genuit* indefinitè svmatur. *qos genuit*, sive *peperit qædam*, Merab niE mirum. nos dicimus which one bare. i. e. explicatius loqendo, *qi geniti sunt*, sive, ut optimè in eam mentem Castellio, *ex Adriele genitos.* sic Num. c. 26. v. 59. *Uxor Amrami Jocebed filia Levi, qam peperit Levi in Ægypto.* i. qam *peperit qædam*, uxor nempe ejus. i. e *qæ ei edita est*, sive, ut Castellio, *ei in Ægypto natam.* nec est opus cum Junio *uxorem* interserere. Sic & Histor. Regum l. 3. c. 1. v. 6. de Adonia dicitur, *Et peperit eum post Absalomum*, cum tamen mater eadem utriusqe non fuerit; sed Adoniæ F Chaggitha, Absalomi Maaca. Reg. l. 2. c. 3. v. 3, 4. itaqe Jun. *pepererat eum* [*Chagagitha*] *post Absalomum* [*natum.*] nostri, *peperit illum* [*mater ejus*] *post Absalomum.* Castell. [*à matre*] *post Absalomum genitus.* qi si & illud, *à matre*, reticuisset, (e qâ enim, nisi è matre gigni poterat?) historici mentem abunde satis expressisset. Absalomo utiqe ætate, sicut minorem, ita proximum, ac Salomone conseqentur majorem, Adoniam extitisse. Sed ab hoc paradigmate, nobili satis ad aliud havd nobile minus transeamus. Histor. Reg. l. 2. c. 24. v. 1. *Ira avtem Jovæ* G *ulterius accensa est adversus Israelem, & incitavit Davidem in eos, &c.* plurimùm hic se torqent interpretes, qomodo Deus Davidem excitasse dicatur ad id faciendum, qod ipsi displicuit, & de qo supplicium in suis à Davide exegit. nec novus hic scrupulus. Christophorum qendam olim cum malè haberet, Eulogium Alexandrinum per literas de eodem consuluit, uti Photius avtor est *Biblioth. Cod.* 230. Huic avtem respondet Evlogius, Græcum interpretem secutus, scripturam sacram κυρίου. i. *Domini*, sed & *Dei*, nomen tribuere qandoqe, non Deo vero, sed *Diabolo*, neqitiæ ac pravitatis principi. huc accersit illud Christi de *dominis duobus* Matth. c. 6. v. 24. & Apostoli illud de *Deo hujus seculi*, ad Cor. Ep. 2. c. 4. v. 4. addit tamen, non tam κύριον, *dominum*, qam ὀργὴν κυρίου, *iram Domini* hic dici,

 qi

qi in Paralip. l.1. c. 21. v.1. *Diabolus* dictus sit. Verum solutionem istam Photius nullus probat; qi Theodoretum aliosqe sanctos patres nodum istum fæliciùs avtumat solvisse. Theodoretus ergo ipse qid? *ἐπλάνησε, ἐπέισεν, ἐκδέδωκε, συνεχώρησε· κωλύειν δυνάμενος, οὐκ ἐκώλυσε. τὴν συγχώρησιν ἐκάλεσεν ἐντολήν. incitavit*, inqit, id est, *permisit, commovit.* i. e. *concessit; in poenam populi, prohibere, cum posset, non prohibuit. mandatum pro concessione sumitur.* Hæc ille in Reg. l. 2. q. 37. Utrumqe & Evlogii & Theodoreti commentum in commentariolos suos *in octateuchum* retulit Procopius Gazæus. At Avtor mirabilium. S. scr. qi Avgustini nomine prostat. l. 2. c. 13. *Deum ipsum movisse* disertè pronunciat, ob peccata populi. & disertiùs, imò fidentiùs *καὶ πλημμελέστερον* Piscator; *Incitavit, ipse Jehova; nam apertè de Jehovâ utrumqe dicitur; qod ira ejus accensa fuerit in Israelitas, & qod incitarit Davidem, dicendo. i. e. inspirando. inspiravit avtem per Satanam, ut apparet ex collatione 1. Chron. 21. 1. h. e. præcepit Satanæ ut inspiraret. confer 1. Reg. 22. v. 22.* verum illa vix pronis avribus mens pia exceperit. nec adducta loca firmant satis. Interim avdaciæ reum Junium peragit, ipse justo plus avdentior, qod vertit, *Qumqe incitasset adversarius Davidem. avdax*, inqit, *supplementum; & qod ipsa verborum consecutio respuit.* Ex Hebræis deniqe doctoribus R. David, & Levi; ad *cor*, sive *cogitationem*, *Davidis* rejiciunt. ita tamen ut nec Deum prorsus excludant; cujus providentiâ reguntur ac disponuntur universa: unde illud Josephi ad fratres suos, *Non vos, sed Deus me misit huc.* Genes. c. 45. v. 10.

Cæterum sunt reverâ coactiores interpretationes istæ universæ; nec ad *κρησφύγετα*, *refugia* ista refugere est opus. expedita difficultatum harum exolvendi ratio futura est, si illud *incitavit* indefinitè sumatur & reddatur; *incitavit (aliqis scilicet) Davidem.* i. *David incitatus est, ad numerandum populum.* à qo, nisi a *Satanâ*, cujus mentio expressa in Annalibus sacris; ubi historia eadem denuò narratur? qod tamen textui hoc in loco insertum non oportuit; ne amplius diceretur, qam Spiritus sanctus, qo historiæ concinnator actus est, hoc loco dici voluerat. qod si *avdax supplementum* censeatur, qod nihil supplet, nisi qod alibi hâc ipsâ de re dictum sit, qanto magis avdaciæ deputabitur, id Deo tribuere, qod nec istic nec illic etiam necessariò ascribitur? Cavtiùs & religiosiùs Castellio; *Eo impulsus est David*, &c. In hac avtem interpretatione etiamsi lubens acqiescam; subjiciam tamen qod pensiculatius ista perpendenti ulterius mens suggerit. Hebræis *copulæ causæ* notionem freqenter satis induit. Genes. c. 12. v. 1. ויאמר *Dixerat enim Jova Abramo.* Jun. Hymn. 60. v 13. & 108. v. 13. *Exhibe nobis avxilium, qo ab hoste tuti simus:* ושוא *vana est enim qam homo pollicetur, salus.* Esaiæ c. 64. v. 5. *Ecce, tu irasceris;* ונחטא *qia nos peccavimus.* Qidni & istic vertamus? *Ira avtem Jovæ rursus excanduit adversus Israelem: nam instigatus fuit, avt eo qod instigatus fuerat, David adversus illos, ut Israelem Judamqe recenseri mandaret.* Ut Davidis in populo recensendo lapsus, iræ divinæ flabellum, non flagellum prædicetur. ego certè, qod obstet, nihil video: peritis tamen piisqe aliis ad pensitandum proposito, ad alia nota congeneris jam pergo.

Deut. c. 32. v. 37. ואמר *& dicet.* qæritur, qisnam iste, qi dicturus dicitur. R. Abraham Ezraides, *adversarius.* Vatablusqe itidem: *Qum dicet hostis, ridendo vos.* nec alitèr Latinus interpres vetus (qem sequntur & Genevenses nostri) qi vertit, *& dicent: adversarii, scilicet*, Nic. Lyranus. vel, *alii videntes*; Hugo Cardinal. ut sint hostium & alienigenarum verba, populo Dei in captivitate illudentium. At Græci interpretes, *καὶ εἶπε κύριος.* qos qi sequntur, *Dei verba* volunt esse, vel *suos increpantis*; qomodò Judic. c. 10. v. 14. & Jer. c. 2. v. 28. & c. 11. v. 11, 12. qo Jairus inclinare videtur; Procopius, & ab Oleastro palam concedunt: vel *gentibus insultantis*, qod Junio & Piscatori magis probatur. Joannes verò Calvinus vult esse *populi Dei, hostibus suis illudentis & insultantis, eosqe post liberationem suam qasi triumphantis.* Ego primis illis assentior. nec obstat interpretationi isti, qod avt *Dii* in plurali nominantur; qum pro more sic suo loqantur Ethnici, avt qod *victimis ac libaminibus vesci* dicatur: de Deo enim vero gemina censent cum eis, qæ de Deis suis opinabantur. Ut avtem rectè Calvinus observat, *verbum*, dicet, *indefinitè sumitur*: eodemqe redit, ac si dictum esset, *dicetur.* in eo tamen cum Oleastrio idem halucinatus, qod de *sacrificantibus* dictum existimet, *adipem victimarum comedisse eos, libaminisqe vinum havsisse*, cum de *Deis* ipsis id dictum sit. hos enim victimarum suarum nidore, libaminumqe ac suffituum vapore, vesci illi existimabant. idemqe forsan eo magis de Deo vero sentiebant, qod & altare *mensa Dei*, & victimæ *cibus Dei*, in sacris dicta deprehendantur. Ezech. c. 41. v. 12. & c. 44. v. 16. & Malach. c. 1. v. 12.

Genes. c. 41. v. 13. *Sicut interpretatus est nobis, ita fuit. me restituit in locum meum, illum verò suspendit.* at qis hoc utrumqe fecisse perhibetur? coactiùs nonnulli, qos commemorat Esraides, *Josephum fecisse*, qia *futurum prænunciaverit.* qomodo, *mundat* i. e. *mundum pronunciat*, sacerdos. Levit. c. 14. v. 11. Et Propheta, cum *extruere*, & *depangere*; tum & *diruere* & *extirpare* dicitur; qæ & qos vel extructum & depactum iri prædicat, vel demolitum & extirpatum iri denunciat. Jer. c. 1. v. 10. cum c. 18. v. 7, 9. atqe ita Jo. Burgesius noster *adv. Ames.* c. 4. S. 9. Meliori (opinor) consilio, alii ad *Pharaonem* referunt, cujus & nomen textui ipsi Junius inseruit. qod minus tamen necesse fuit. Vertere poterat, *ego restitutus, ille vero suspensus est.* ut in margine Hebraismum adnotaret, *restituit, & suspendit*, indefinitè usurpatum utrumqe; atqe ita Græci, *οὕτω καὶ συνέβη, ἐμέ τε ἀποκατασταθῆναι ἐπὶ τὴν ἀρχήν, ἐκεῖνόν τε κρεμασθῆναι. ita etiam contigit, & me restitui, & illum suspendi.* licentiùs pavlo Castellio: *ejus interpretationem, & me in integrum restituto, & illo in crucem acto, eventus comprobavit.* Optime Jairus. *Restituit, Pharao* scilicet cujus mentio superius facta. Cap. 40. v. 2. *Est defecta locutio. neqe enim exprimit qis restituerit; nec id vero opus erat. satis fuit dicere, restituit, is scilicet cujus in manu situm erat; iste avtem fuit Pharao.* pariqe modo scripturas ejusmodi defectivas accipere oportet; ut ii fecisse intelligantur id qod dicitur, qorum muneris vel potestatis erat id exeqi.

Genes. c. 2. v. 10. *& nuncupavit Adam pecudem qamlibet, & volucrem, & bestiam: sed non invenit Adamo avxilium idoneum. non invenit*, indefinitè. i. *non est inventum.* Græci, *οὐχ εὑρέθη.* qomodo qod Cap. 15. v. 6. de Abrahâ dictum est, *Credidit Deo, & reputavit illi in justitiam*, reddunt cum iidem, tum & Apostolus, Rom. c. 4. v. 3. & Gal. c. 3. v. 6. *καὶ ἐλογίσθη, & reputatum est.* sed nec ineptè Junius; *non aderat. non inveniri*, pro *non adesse, non esse*, Hebræis familiare.

Sic cap. 9. v. 6. *qi effundit sangvinem hominis, per hominem effundetur sangvis illius: qoniam ad imaginem Dei fecit hominem.* ad sensum rectè Junius, *ad imaginem suam hominem fecit* [*Deus*] malim tamen, ut dictionis syntaxis retineatur, *ad imaginem Dei factus est homo.*

Histor. Reg. l.3. c.22. v.38. *& immersit currum ejus* (Achabi in prælio occisi) *in piscinâ Samariticâ, & linxerunt canes sangvinem ejus, & laverunt arma ejus. immersit, aliqis* scilicet (neqe necesse est, ut cum Junio *avrigam* dicamus) i. e. *currus immersus est.* ita Camius, *immersit, immersor* scilicet, sive *is qi immerserat. sicut*, Genes. c.48. v.1. *dixit Josepho.* & ibid. v.2. *& nunciavit Jacobo. aliqis*, scilicet, pro eo qod est, *dictum est Josepho; nunciatum est Jacobo. & laverunt arma*, qibus id ut facerent obvenerat, scilicet i. *lota sunt.* qanqam dictio istic est ambigua. itaqe pro eo qod *arma* Chaldæus, & cum eodem *consentientes* Camius & Jajrus; *meretrices* exponit Levi Gersomides, & Græci *πόρναι.*

In Novo Instrumento. Lucæ c. 6. v. 38. *mensuram bonam dabunt in sinum vobis.* i. *dabitur vobis mensura bona.* vel ab hominibus, vel a Deo saltem. Et cap.12. v. 20. *hâc nocte repetent à te animam tuam.* i. *ea a te repetetur.* neqe enim designatur, per qos id futurum sit. Sed & illud cap. 16. v. 9. *ἵνα δέξωνται ὑμᾶς, ut recipiant vos in æterna tabernacula.* qidni commodissimè reddi possit? *ut recipiamini.* Videatur Piscator in *scholiis* ad locum. Apocal. c. 12. v. 6. *habuit mulier in eremo paratum sibi a Deo locum, ut alerent eam.* hoc

est,

est, (qod disertè dicitur. v.14.) *ut ibi aleretur.* ab eis scilicet per qos id ut fieret à Domino est provisum.

His defixis, ad Psochenii exempla accedo. Primus qem adduxit, locus est Genes. c.4. v.26. ubi לקרא vult passivè sumi. atqi ego illud Psochenio nullus concesserim. de variis loci interpretationibus nihil dicam. ad verbum sic habet. *Tum captum est* (ab hominibus nempe piis, in corpus qoddam à fæce seculi secretis) *invocare nomen Jove.* neqe enim *nomen* ad *captum* refertur, qod & Abraham Ezræ monuit. Optimè Hieron. in qæst. Hebr. *Tunc initium fuit invocandi nomen Domini*, nam qod Junius reddidit, *tunc captum est invocari nomen Jehovæ.* sensum, non syntaxin secutus est: qod & in margine monitum voluit. neqe Psochenius ipse, qia Sect. 65. ἵνα ἀφελόμενος, vertit, *qæ erepta*, & ὡς εἰκότα παραδίδοναι, *ceu propriâ transmitti*, ideo ab Halicarnasseo, avt participium illud, avt verbum istud, passivè sumi avtumabat.

Alter locus est ex Psalm. 66. v.10. *Conflasti nos, Domine*, כצרוף *secundum conflare*, (i. e. *ut conflatur*, ὡς πυροῦται LXX) *argentum.* poterat qis eo confugere, ut diceret, *secundum conflare*, esse *secundum conflationem argenti.* sicut *velle* pro *voluntate* sumitur, *vivere* pro *vitâ.* verum nec id opus. infinitum indefinitè usurpatur. *secundum conflare.* i. *periude ac conflat aliqis*, avrifex, an qis alius, *argentum.* qod tamen rectè cum Junio vertas, *ut conflatum argentum.* Optimè Piscator: Hebr. *secundum conflare argentum.* i.e. *sicut conflant argentum. impersonalis locutio.* qanqam indefinitam nuncupare præoptem.

Tertius locus est Psalm.42. v.4. *Sunt lachrymæ meæ cibo mihi interdiu & noctu*, באמר *dum dicitur mihi, ubi est Deus tuus?* sensus non displicet; sed nec μεταφράσεις. ad vertamen, *in dicere*, idem est ac si diceretur, *cum dicunt.* Nec aliud de loco novissimo censendum, ex Prov. c. 25. v. 6. טוב אמר *satius est, ut dicatur*, (ad verbum tamen, *ut dicat*) *tibi.* rectè Piscat. *Hebr. Dicere tibi.* i. *e. ut dicat tibi.* scilicet *magister avlæ*; *Sive etiam ὁ κεκληκώς, is qi invitavit te, ut Dominus* Lucæ c.14. v.10.

Eadem est ratio, qo ad seqentia viam muniemus, voti illius, qod Raguelis filia Sara concepisse perhibetur, in Hist. Tobiæ c.3. v.13. εἰπεῖν ἀπολῦσαί με ἀπὸ τῆς γῆς. qod Junius minùs commodè reddidisse videtur; *Dicens, ut liberes me ab hâc terrâ.* qasi vel εἰπών scriptum sit; vel εἰπεῖν, qid ea *dicat*, indicet. cum insinuet potius, qid Deum *edicere* velit. ab εἰπεῖν in imperandi notione; ut ab ἔπεφνε πόφον. sed fefellisse virum doctissimum simul ac diligentissimum videtur, distinctiuncula post εἰπεῖν in editis posita; qæ omnino furcillanda est. ad verbum sic sonat, *edicito dimittere me à terrâ illâ.* ubi *dimittere* indefinitè sumitur: & sensus est, *ut dimittar.* qo modo Tobias pater supra versu 6. Ἐπίταξον ἀναλαβεῖν τὸ πνεῦμά μου, ὅπως ἀπολυθῶ καὶ γῆ γένωμαι. *Præcipe recipere spiritum meum.* i. e. *ut recipiatur spiritus meus*; qo dimittar, vel *absolvar*, *& in terram redigar.* corpus scilicet qod attinet. prout Marcus Imperator, *commentar. l.6. S.10.* Τί δέ μοι καὶ μέλει ἄλλο τι, ἢ τὸ, ὅπως ποτὲ αἶα γίνωμαι; *Qid mihi aliud curæ fuerit, qam ut aliqandò terra fiam?* & versu proximo: Ἐπίταξον ἀπολυθῆναί με τῆς ἀνάγκης ἤδη εἰς τὸν αἰώνιον τόπον. *Præcipe dimitti*, sive *absolvi me*, i. e. ut *dimissus*, sive *absolutus*, *à necessitate istâ* concedam *jam in locum æternum.* Ἐπίταξον dicit hîc, qod εἰπεῖν ibi. ἀπολυθῆναι hic (sicut de Aarone, Num. c. 22. v. 29. ἀπελύθη Ἀαρὼν, dicitur, pro eo, qod est, *defunctus*, sive *mortuus est.*) qod ibi ἀπολῦσαι, sed indefinitè, sicut & τὸ ἀναλαβεῖν, sumptum; nec secus in simili ferè sententiâ, ἐκπειράζειν Lucæ c.11. v.20. de qo loco supra diximus.

Atqe ita demum ad locum illum supra adductum ex ad Philipp. c.1. v.23. revertimur. ubi τὸ ἀναλῦσαι affirmat Psochenius optimè exponi posse per *reverti.* & istud pavlisper dispiciamus. Est enim locus insignis: sed in qo Hebraismus mihi, cæcutienti forsitan, hâc saltem in parte, nullus omnino relucet. Verba sic habent. Ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι· cui & geminum ejusdem adjicere liceat, ex ad Timoth. Ep.2. c.4. v.6. ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε. qibus in locis qid τὸ ἀναλῦσαι, qid ἡ ἀνάλυσις, significet,

A inter eruditos havd perinde convenit. interpretamenta illustriora discutere, havd infrumitum (spero) censebitur.

Ἀνάλυσις itaqe qatuor plurimùm significata habet. primo *resolutionem, dissolutionem, solutionem* compositi alicujus designat. atqe ita reddidit vetus interpres in illo ad Timoth. ἡ δ' ἀνάλυσις τῇ συνθέσει opponitur ut rectè Budæus Comment. Ling. Græc. pag. 104. edit. Colon. De Penelopes telâ, qæ proverbio locum fecit, Homer. *Odys. β. n.*104.

Ἔνθα καὶ ἠματίη μὲν ὑφαίνεσκε μέγαν ἱστὸν·
Νύκτας δ' ἀλλύεσκεν ——
Hic magnam illa die texebat sedula telam:
B *Nocte resolvebat.* ——

Eò allusisse videtur Plutarchus lib. de *Oracul. desit.* verbis illis, Ἐπάγει τὴν φθορὰν ἐνίοις καὶ στέρησιν ἡ φύσις, μᾶλλον δ' ἡ ὕλη στέρησις οὖσα, ἀναφέρει (ἀνυφαίνει, Xylander leg.) πολλάκις καὶ ἀναλύει τὸ γινόμενον ὑπὸ τῆς κρείττονος αἰτίας. *Quibusdam interitum & privationem natura infert; vel materia potius privationi obnoxia, retexit & resolvit id qod à causa præstantiori extiterat.* atqe hac ratione morti aptè satis tribuitur ἀναλύσεως appellatio. sicut enim
C creatio, sive procreatio συνθέσεως; ita obitus ἀναλύσεως rationem habet. notum est Epicharmi illud. Συνεκρίθη, καὶ διεκρίθη καὶ ἀπῆλθεν, ὅθεν ἦλθε, πάλιν· γᾶ μὲν εἰς γᾶν, πνεῦμα δ' ἄνω. τί τῶνδε χαλεπόν; οὐδὲ ἕν. ita enim sunt restituenda, qæ in Plutarcho, *ad Apollon. consolat.* vitiata exhibentur. *Concretum est, & discretum est. eodemqe revenit, unde venit, ad terram terra, sursum spiritus; Ecqid horum grave? nihil qicqam.* cui consonat M. Antonini Imper. illud commentar. l.4. S.5. vocula modò, qæ intercidit, restituatur. Ὁ θάνατος τοιοῦτος, οἷον γένεσις. σύγκρισις ἐκ τῶν αὐτῶν στοι-
D χείων, [καὶ] εἰς τὰ αὐτὰ [διάλυσις,] *Mors ejusmodi qiddam est, qale genitura, hæc enim ex eisdem ipsis elementis concinnatio, in qa eadem illa dissolutio est.* Emendationi Marcus ipse præit, qi l.2. S.17. *mortem* pronunciat, οὐδὲν ἄλλο, ἢ λύσιν τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἕκαστον ζῶον συγκρίνεται. *nihil aliud qam elementorum eorum dissolutionem, ex qibus animal unumqodqe consistit.* qin & Platoni *in Gorgiâ*, (referente & Clemente, *Stromat.* l.4.) Ὁ θάνατός ἐστι τῆς ψυχῆς καὶ σώματος διάλυσις. sive, ut idem *Phædone*, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος. *Mors est solutio compa-*
E *gis humanæ, qa animo corporeqe constat. Et separatio atqe exsolutio animi à corpore.* de qo etiam Sosibius apud Stob. tom.2. c. 119.

—— ἀναλύεται
Τὸ σῶμα παθόντος φθαρτόν. ——
—— *post animæ fugam*
Dissolvitur corpus relictum. ——

Et omnium disertissimè avtor vitæ Homericæ, (qi Plutarchi nomine censetur) poetam ait verbis illis, Iliad. η. v.99.

F Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.
Vos in aqam & terram cunctos convertier opto.

σημαίνειν ἀνάλυσιν εἰς τὰ γεννητικὰ στοιχεῖα τοῦ παντὸς, *resolutionem* (qæ morte fit interveniente) *in genitalia totius elementa designare.* de qo etiam videri possunt Hesychius, Eustathius, Plutarchus adv. Epicur. & Alexander problem. l. 1. q. 75. Hac ratione forsan de Pamphilo Martyre Photius dixit, cod. 118. subiisse illum τὴν διὰ πυρὸς ἀνάλυσιν, *resolutionem per ignem.* Atqe ita τὸ ἀναλῦσαι cepit hîc vetus In-
G terpres, qum vertit, *dissolvi.* qem Jo. Calvinus etiam & Tigurinus seqùntur.

Secundò ἀνάλυσις *dimissionem* significare qibusdam censetur. atqe ita vertit Theod. Beza Ep. 2. ad Timoth. c. 4. v. 6. ut *allusio* sit *ad gladiatorum certamen, qi victoriâ demum potiti in ipsâ ex certamine dimissione coronabantur.*

Qin & istic εἰς τὸ ἀναλῦσαι, idem reddidit, *ad dimissionem*; sed allusione aliâ potiùs probatâ. *Metaphora est*, inqit, *ab eis sumpta, qi curru vecti, qum ad locum destinatum pervenerunt, καταλύειν dicuntur, qod eqorum lora & vincula solvere consveverunt, atqe ita qoqe verbum ἀπολύειν activè accipitur hoc ipso sensu* Luc. c. 2. v.29. *Et pro dimittere, sive abeundi copiam facere* Luc. c.9. v.10. Hæc ille, qibus & Syri כפטר astipulari videtur; qod *dimittere* significat; unde & הפטרה *dimissio*, qâ populo abeundi facultas

tas datur in synagogis post lectionem prophetarum. favet &, qod Tertulliani à Rigaltio editi codices in Scorpiac. c. 13. pro ἀναλύσεως in Ep. 2. ad Tim. c. 4. v. 6. *disjunctionis* exhibent. *disjungi* enim dicuntur jumenta, cum dempto jugo interqieturi ab opere dimittuntur. Verum alii codices, qod & Junius præfert, *deversionis*, habent; qod est vocabulum Tertulliano familiare. Cæterum primò ista sine exemplo dicuntur. Tum & ἀναλῦσαι & καταλῦσαι diversa significant. qod & Joan. Leunclavius observavit *in not. ad Gregor. Nyss.* καταλύειν, inqit, *eleganter significat aliqò divertere. Unde κατάλυσις militare vocabulum; & κατάλυμα diversorium* Luc. c. 2. v. 7. ἀναλύειν *contrà significat migrare de loco in qo fueris.* Et Erasmus: καταλύειν *dicuntur, qi se componunt in diversorio;* ἀναλύειν *qi movent sarcinas, mutantqe diversorium.* sed & aliud apud Lucam ἀπολύειν, aliud apud Pavlum ἀναλῦσαι, cum dimittentis sit, qod illic Simeon, Νῦν ἀπολύεις, (qod Tobias dixerat, ἐπίταξον ἀπολυθῆναι, & Sara εἶπεν ἀναλῦσαι) dimissi, qod Pavlus hic εἰς τὸ ἀναλῦσαι. qæ & accuratè distingvit, de hoc eodem negotio agens, Epictetus; uti mox videbitur. qanqam non abnuerim ἀπόλυσιν etiam *discessionis* significatum habere, & hâc eâdem ratione de *morte* dici. sic enim in Testamento suo Lyco apud Laertium Vit. Philos l. 5. c. 71. Μετὰ τὴν ἐμὴν ἀπόλυσιν (qod Petrus Ep. 2. c. 1. v. 15. μετὰ ἐμὴν ἔξοδον dixit.) Et Heraclitus ad Amphidem. Ep. 1. Τάχα καὶ ψυχὴ μαντεύεται ἀπόλυσιν ἑαυτῆς, ἤδη ποτὲ ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου τούτου καὶ σκοπουμένη τοῦ σώματος ἐκκύπτουσα. *Forsan & animus discessum præsagit suum, ex carcere & qasso hoc corpore prominens, vel prospectans.* Tum & Themistius (qod Pfochenius qoqe monuit, ἀπόδοσις sect. 2.) apud Stobæum Tom. 2. tit. 119. Ἀπολύεσθαι τὸν ἀποθνήσκοντα, καὶ τὴν τελευτὴν ἀπόλυσιν καλοῦσι. *Discedere morientem, & mortem discessum vocamus.* Et Theophrastus hist. plant. l. 8. c. 17. ῥᾳδίαν ποιεῖν καὶ ἄπονον ἀπόλυσιν. pro *mortem facilem & expeditam facere.* qod nos diceremus, 𝔱𝔬 𝔪𝔞𝔨𝔢 𝔞 𝔰𝔭𝔢𝔢𝔡𝔶 𝔞𝔫𝔡 𝔢𝔞𝔰𝔦𝔢 𝔡𝔦𝔰𝔭𝔞𝔱𝔠𝔥. contrà qam de Tyndaro Hegio Plavtinus in Captivis, act. 3. sect. 5.

Diu ego hunc cruciabo, non uno absolvam die.

Illud itidem Abrahæ, Genes. c. 15. v. 2. אנכי הולך ערירי *ego orbus incedo*, vel *vado.* qanqam potest sumi, & sumendum existimo, qo modo Maronianum illud Æn. l. 1.

Ast ego, qæ divûm incedo regina. ——

Græci interpretes vertere, Ἐγὼ ἀπολύομαι ἄτεκνος. *Sine prole decessurus sum.* qâ eadem notione Christus Matth. c. 26. v. 24. & Marc. c. 14. v. 21. Ὁ υἱὸς ἀνθρώπου ὑπάγει. pro qo Lucas. c. 22. v. 22. πορεύεται. *Filius hominis abit, sive vadit; è vitâ decedit, eo qo scriptum est modo.* qod Sophocles θανάσιμον βεβηκέναι, *mortalem decessisse* plenius dixit in Oedipo Rege; τὴν πανυστάτην ὁδὸν, *omnium postremam viam* in Trachiniis.

Sed de hoc etiam supra; nec ἀπόλυσιν nunc, sed ἀνάλυσιν qærimus.

Tertio loco, ἀνάλυσις, *reditionem, reditum, reversionem* significat. ita τὸ ἀναλύειν sumitur Lucæ c. 12. v. 36. Προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν, πότε ἀναλύσει ἐκ τῶν γάμων. *Servis similes, qi dominos expectant suos, qando à nuptiis reversuri sint.* qod eô dictum, qia in nuptiis plurimùm ad noctem intempestam trahebantur convivia. Ita Athenæus deipnosophist. l. 2. ἀπὸ τοῦ δείπνου ἀναλύοντες, *à coenâ reversi.* Et Appian. *belli civil.* l. 4. Ἀναλύοντα δὲ ἐκ μέθης στρατιῶται προσκρούσαντές τι ἀπέκτειναν. *A compotatione ebriâ revertentem milites, occasione aliqa offensi, interfecerant.* In Salomoni falsò inscriptâ sapientiâ. c. 2. v. 1. Οὐκ ἐγνώσθη ὁ ἀναλύσας ἐξ ᾅδου. *Non est inventus, qi ab inferis regressus sit.* Et ibid. c. 16. v. 14. Οὐδὲ ἀναλύει ψυχὴ παραληφθεῖσα. (emendante D. Hoeshelio *in notis ad Phot.*) *Neqe revertitur anima semel recepta.* qo eodem sensu, resurrectionis argumentum tractans, Gregorius Nyss. *de homin. opific. c.* 25. Πάντας κατὰ τὸ ἴσον ἐνὶ προστάγματι πρὸς τὴν ζωὴν ἀναλύοντας. *Omnes ex æqo eodem interdicto, ad vitam revertentes, sive in vitam denuo remigrantes.* Atqe hâc ratione etiam de *morte* usurpari poterit. est enim illa ἐπάνοδος, *reversio* sive *regressio* qædam. Salomon ipse Eccles. c. 12. v. 7. *Redit pulvis* (i. corpus) *ad terram, qod priùs fuerat; Spiritus avtem ad Deum qi eundem dederat.* Genes. c. 2. v. 7. facitqe huc qod Epicharmus supra. Sed & qod Evripides in *Supplicib.* (qod Moschionis nomen frustra præfert apud Stob. tom. 2. c. 124.) & ex Evripide Lysias in Epitaph.

Ὅθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο,
Ἐνταῦθ' ἀπελθεῖν. πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν. ——
Et unde nostra qodqe naturæ est datum,
Eo reverti; magnus æther spiritum,
Corpus recipiat terra. ——

Idemqe Chrysippo (qod ex Clementis *stromat. l. 6.* discimus) referente etiam Philone lib. *de mundi immortal.* & Marco Imper. l. 7. S. 49.

Χωρεῖ δ' ὀπίσω, τὰ μὲν ἐκ γαίας
Φύντ' εἰς γαῖαν· τὰ δ' ἀπ' αἰθερίου
Βλαστόντα γονῆς εἰς οὐράνιον
Πόλον ἦλθε πάλιν. θνῄσκει δ' οὐδέν.

ita Philonem emendat H. Grotius: apud qem vitiosè leg. βλαστάνοντα γῆς.

Retroqe meant, qæ terra dedit
Iterum in terram: qod ab æthereo
Venerat ortu, cæleste poli
Repetit templum. nihil emoritur.

qod Gregor. Nyssen. de homin. opific. c. 26. per verbum ἀναλύεσθαι expressit. Οὐ μόνον τὴν γῆν, εἰς τὴν γῆν ἀναλύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀέρα, καὶ τὸ ὑγρὸν προσχωρεῖν τῷ ὁμοφύλῳ. *Neqe terram modo ad terram reduci; sed & aerem & humorem ad ea qæ generis ejusdem sunt, se conferre.* qi & ἀνάλυσιν ἀντὶ τοῦ ἀνακάμψειν usurpavit, ibidem, uti Elias Cretensis observavit, verbis illis, Διὰ ἀναλύσεως ἀποκαταστῆναι τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἴδιον. *Qod homini ad pristinum statum redeunti proprium est restituere.* Idem & Lucretius sic extulit de rerum natur. l. 2.

Cedit enim retrò, de terra qod fuit antè,
In terras: & qod missum est ex ætheris oris,
Id rursum coeli relatum templa receptant.

Itaqe Seneca, Epist. 76. *Mors est, eo reverti unde veneris.* atqe hoc modo τὸ ἀναλῦσαι Hieronymus hîc cepit; qum vertit *reverti, adv. Ruffin. apol.* 2. qo & Tertullianus fortè an respexerit, qum *recipi* reddidit. *de spectac. c. 28. exire de seculo, & recipi apud dominum:* Et *ad uxor. l. 1. c. 5. seculo eximi, & recipi ad dominum.* Et *de patient.* c. 9. *recipi jam, & esse cum Christo.* atqe huc inclinat Pfochenius; ut τὸ ἀναλῦσαι istic τὸ ἐπιστρέψαι, sive ut Elias Cret. τὸ ἀνακάμψαι significet; & ad animæ conditionem priscam respiciatur, qâ à Deo illa primitus devenerat.

Non improbo prorsus. existimo tamen simpliciùs hoc loco locutum Apostolum.

Restat itaqe qarta, & novissima ea, τῆς ἀναλύσεως significatio, qâ *migrationem, abitum, discessum* significat. Jasonis Cyrenæi Epitomator. *Maccab. hist. l. 2. c. 12. v. 7.* Ἀνέλυσεν, ὡς πάλιν ἥξων. *Discessit*, vel *recessit, tanqam rediturus denuò.* Epictetus apud Arrianum dissertat. l. 1. c. 9. Ὅταν ὁ Θεὸς ἀπολύσῃ ὑμᾶς τῆς ὑπηρεσίας ταύτης, τότε ἀναλύετε πρὸς αὐτόν. *Ubi Deus è servitio isto vos dimiserit, tunc ad ipsum discedatis, proficiscamini, emigretis.* ita Melanchthon, Camerarius, Piscator, Castellio, Leunclavius istic sumunt, & *migrare* vertunt. sed & Chrysostomus, qi μεθίστασθαι. i. *emigrare, sedem commutare.* & nostri, qi *discedere.* Nec aliter ego Syri illud כפטר ceperim. nam & פטר Hebræis, unde Syrorum פטר etiam pro *discedere* atqe *abire* usurpatur. *Reg. Histor.* l. 1. c. 19. v. 10. ויפטר Græc. καὶ ἀπέστη. *abscessit.* Jun. Ita de Mose Chald. *in Cant. c. 1. Cum advenisset tempus Mosis* לכפטר מן עלמא *ut ex hoc mundo discederet, emigraret. exiret.* qod de Constantio Imper. Ammianus *rer. gest. l. 21. mundo citiùs digressurum.* Et de se Julianus apud eundem *l. 25. clarum hunc merui è mundo digressum.* Et de Proteo philosopho *l. 29. cum mundo digredi statuisset.* Et de Archo Livius supra lavdatus, *parvis admodum relictis omnibus decessit.* qod nos dicimus, 𝔰𝔥𝔢𝔢 𝔡𝔢𝔠𝔢𝔞𝔰𝔢𝔡. De Christo Domino Lucas c. 9. v. 31. sermones cum illo habuisse Mosen, & Eliam περὶ τῆς ἐξόδου, *de exitu sive excessu ejus.* sicut Paterculus *hist. l. 2.* de Varrone; *moriturus, vera de exitu ejus* (i. Antonii morte) *magnâ cum libertate*

tate ominatus est. Et de se Petrus Ep. 2. c. 1. v. 15. μετὰ τὴν ἔξοδον, *post excessum meum.* qo modo l. 25. Ammianus, *Post fratris Constantini excessum. Mors* enim, animam qod attinet, est *exitus*, sive *excessus de corpore*, ut Tertull. *de resurr. c.* 19. Inde Gregor. Naz. orat. in *sacr. bapt. pag.* 644. A. de homine moribundo, Δάκρυα περί σε, τῆς ἐξόδου μηνύματα. *Lacryma circum te, excessus indices.* qanqam Cyprian. *de mortal. Mors non est exitus, sed transitus.* Sed *exitum* is esse negavit, qâ *exitus* cum *exitio* affinitatem aliqam habere videtur; qasi non *interitum*, sed *transitum* esse significaret. qomodo Plavtinus ille captivus *Act.* 3. *sc.* 5.

Qi per virtutem peritat, havd interit.

Qin & Chrysostomus & Theophylactus ad illud Joan. c. 13. v. 1. de Christo dictum, cum instaret tempus, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου, *qo ex mundo demigraret, transiret*; observant mortem μετάβασιν. i. *transitum* dici. qo modo & in Lemuelis documentis v. 8. חלוף *transitus* pro morte usurpatur. Seneca Epist. 65. *Mors avt finis est, avt transitus. at non illud; hoc ergo.* Ita Cicero *Tusc. l.* 4. *Mors migratio est.* Tertull. *de patient. c.* 9. *Profectio est, qam mortem putamus.* De Metello Paterculus *l.* 1. *magis de vitâ migrare, qam mori.* Et Hieronymus, de Nepotiano in *Epitaph. non emori, sed emigrare.* nec secus Apostoli hujus ejusdem cum Piscatore sumendum illud censuerim, cujus supra non semel meminimus ex ad Tim. Ep. 2. c. 4. v. 6. ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε, *instat tempus migrationis meæ.* Hinc de Meletio Gregorius Nyss. ἡ πρὸς Χριστὸν ἀνάλυσις. *ad Christum profectio*, vel *migratio.* De Pamphilo Photius *cod.* 118. ἀνέλυσε πρὸς ὃν ἐπόθει Θεόν. *ad Deum, qem expetebat, profectus est.* De Evlogio Palladius *histor. Lavsiac.* c. 26. ἀναλύσας πρὸς τὸν κύριον. *ad Dominum commigravit.* videtur avtem metaphora, vel ab eis sumpta, qi in *tentoriis* degunt; qibus migraturis *tabernaculorum funes solvuntur*; vel (qod magis reor, eoqe cum Erasmus, tum & Piscator propendent) à *navtis* traducta, qi ubi terris relictis discessuri sunt, *solvunt rudentes*, qod Græcis nunc λύεσθαι, nunc ἀπολύεσθαι, nunc ἀναλύειν dicitur. unde τὰ ἀπόγεια λυσάμενος, *si qis fune soluto navi se commiserit.* Lucianus in Sectis. &, πρυμνήσια ἀπολυσάμενος, *funes nauticos cum solvisset.* Cyrillus, *de sacr. Trinit. dialog.* 2. & τὰ πρυμνήσια ἀναλύειν, *rudentes solvere.* Homerus Odyss. ο. Et Latinis pariter, nunc *solvere*, nunc *navem*, nunc *oram solvere*, nunc *resolvere.* Cicero *ad Tiron. l.* 16. *ep.* 9. *nos eo die coenati, solvimus.* Cæsar *de bell. Gallic. l.* 4. *Naves per mediam noctem solvit.* Fabius *institut. l.* 1. *Oram solventibus bene precamur.* Et *l.* 4. *c.* 2. *Oram solvimus, profecti sumus.* Et Livius l. 23. *Alii resolvunt oras; alii, ut ne qid teneat, anchoralia incidunt.* Facit huc eximiè Platonis illud *in Timæo*, à Dionysio Longino lavdatum, περὶ ὕψους c. 28. Ἡνίκα δ' ἡ τελευτὴ παρῇ, λύεσθαί φησι τὰ τῆς ψυχῆς, οἷονεὶ νεώς, πείσματα, μεθεῖσθαί τε αὐτὴν ἐλευθέραν. *Ubi mors, sive vitæ finis, affuerit, solvi animæ, tanqam navis cujusdam, retinacula, eamqe liberam dimitti.* Deniqe, ut locum hunc Pavlinum mittamus tandem, nihil est necesse, ut ἀναλύσαι hic ἀντὶ τοῦ ἀναλυθῆναι sive ex Hebraismo nescio qo, sive citra Hebraismum etiam ullum, sumatur.

CAPUT VIII.

Κοινὸν, *profanum, immundum.* κοινοῦν, *inqinare.* à *Christianorum usu traxit Lucianus.* Τὸ δικαιοῦν, *qâ τῷ* הצדיק *Hebræorum respondet; apud Thucydidem non comparere. Scholiastæ verba pro Thucydideis à Psochenio supposita. Camerario, qæ nullus dixit, adscripta. Thucydidis loca data.* δικαιοῦν, *non* absolvere, *sed* condemnare *Thucydidi. Græcis priscis, &* addicere supplicio, *&* afficere. *Svidas restituitur; à Portâ male habitus. Halicarnassensis frustra à Psochenio lavdatus. aliud* δικαιοῦν *de personâ reâ; aliud* δικαιοῦν *de cavsâ, sive re ipsâ. Gvil. Bradshavi & Frid. Spanheimii elogia. utriusqe halucinatio. Etymologus explicatus. Analogia non sufficit ad dictionis probitatem puritatemve, non potest ex eâ constare de sensu τοῦ δικαιοῦν Apostolico. Evdoxii ἀσεβὲς. Ulpiani ἄγνεσος. Demosthenes Pavlum vix cepisset. Justificare Latinum non est, non magis qam justare.* Πίστις *alio sensu in N. T. usurpata qam alibi passim.* Πιστεύειν, *&* πεποιθέναι, εἴς τι, *vel* ἐπὶ, ἐν, *vel* ἐπί τινι, *formulæ Græcis priscis inusitatæ. Aristotelis locus perperam acceptus. Styli dotibus præcipuis, puritate exqisitâ denegatâ, non detrahitur. Tertulliani & Apuleji dictio qalis. Utriusqe elogium. Hebraismi Apostolicæ dictioni vim addunt.* ישע *de fiducia.* ἀνθυπεξάγεσθαι, *&* ἀντιπερίσπασμα.

HActenus in exemplorum delectu minùs ἀκριβῶς versatum Psochenium ostendimus: nec *selectiora* debuisse dici, qæ vel peculiare propemodum nihil habent, vel in sacris rariùs occurrunt, vel pro Hebraismis havd ita communitèr habentur. Jam in eis qibusdam, qæ *selectiora* jure merito censeantur, qomodo rem egerit, deinceps perpendemus. Τὸ κοινὸν pro *prophano, polluto, immundo*, & τὸ κοινοῦν (unde tamen forsan Latinis & *coeni* nomen, & *inqinandi* verbum) esse *lingvæ Hellenisticæ peculiaria* affirmat Drusius, negat Psochenius *sect.* 65. Nolo qod ille olim, Æmyl. Scavrus apud Fabium institut. l. 5. c. 12. & Val. Maxim. l. 3. c. 7. *utri creditis?* Stet per me libera sua cuiqe animi sententia, dum qod contendit, saltem probatum præstet. De Hellenisticæ vocabulo controversiam, qæ est περὶ ὀνομάτων ζήτημα, sepono. Apud *Maccabæorum scriptorem* reperiri largitur Psochenius. Verum, qo partes tuetur suas, Lucianum advocat ex *de Protei, sive Peregrini morte.* pag. 568. ubi hæc habeat. Καταφρονοῦσιν ἁπάντων ἐξίσης, καὶ κοινὰ ἡγοῦνται, ἄνευ τινὸς ἀκριβοῦς πίστεως τὰ τοιαῦτα παραδεξάμενοι. *Omnia ex aqo contemnunt, & communia putant, citra fidem accuratam talia recipientes.* At qis non primo statim intuitu hominem impurissimum deprehendat solenni Christianorum vocabulo Christianis illudentem. qomodo pavlo ante προφήτης καὶ θιασάρχης, καὶ ξυναγωγεύς, dixerat. Itaqe ut de ævo inclinatiore nihil dicam, à Christianis ipsis petito verbo Christianis convitium dicere voluerat.

Ad vocem proximam pergamus.

Αὐτὴ γὰρ ἡ μήρινθος οὐδὲν εἵλκυσεν.
Funis enim iste nihil attraxit.

Ea est verbum τὸ δικαιοῦν, qod τῷ הצדיק Hebræorum respondeat. Et hoc *apud avtores profanos reperiri*, negat Pareus, affirmat Psochenius. Est avtem istud ex vocabulis insignioribus, inter exempla lectiora jure collocandum, utpote qod & in dissertationibus sacris creberrimè occurrat, idqe designet qod in religionis Christianæ ac salutis negotio primas ferè non immeritò occupat. Hoc vero apud Thucydidem in eâdem significatione reperisse, indicante Camerario, adfirmat Psochenius. *Apud alios*, inqit, *profanos avtores Græcos, & in eâdem significatione occurrere, attestatur pro nobis doctissimus Camerarius; producto scilicet exemplo hoc ex Thucydide.* ὑμᾶς δὲ αὐτοὺς μᾶλλον δικαιώσετε ὅτι τυραννικῶς ἄρχετε. Verum non uno modo a Psochenio est istic peccatum, nec latæ culpæ tantum & supinæ negligentiæ, sed fravdis doliqe mali manifestus tenetur. Supinæ negligentiæ ascribi jure merito potest, qod Scholiastæ verba pro Thucydideis apponit illa, ὅτι τυραννικῶς ἄρχετε, cum interpretantium esse disertè monuisset Camerarius; tum & qod ex verbis, qæ apposuit non animadvertit, nisi si qod animadvertit, dissimulare libuerat, non posse eo qo ipse vult, significatu verbum δικαιοῦσθαι hîc sumi. itaqe versione, prudens forsan, præter morem suum, hîc abstinuit. Ecqis enim erit horum verborum sensus, *justificabitis vos, qod tyrannicè imperatis?* Fravdi manifestariæ non potest non dari: primo, qod ea interpretantium verba omisit, qæ disertissimè docent, sensu plane adverso τὸ δικαιοῦσθαι hîc usurpari: δικαιώσετε, inqiunt, i. e. δικαίως καθ' ὑμῶν ἀποδείξετε. *justè, sive jure, contra vos statuetis, sive demonstrabitis.* hoc verò non est *justificare*, sed redarguere, & sententiam adversus se ferre. Tum Camerario insignem facit injuriam, qem interpretationis tam absurdæ avtorem ciet. nihil enim ille minus, qam qod illi affingit Psochenius; imo potius contrarium prorsus. Verborum Domini Christi apud Matthæum c. 11. v. 19. ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς, duplicem exhibet expositionem.

prior hæc est, ad qam Thucydidem addacit. *Sapientia à sobole judicatur. Vel sententia pronunciatur, tanqam in judicio, de sapientia ab eis, qi illam, ut pueri avdire debebant.* qo nihil scilicet magis perverse, atqe præpostere fieri posset. At qis perversum avt præposterum unqam censuit, ut *à filiis suis sapientia justificaretur?* hæc enim verbi istius de qâ agitur, est significatio. & hoc ferè modo, rejecto priore, Camerarius tandem illic sumendum concludit; *ut dicatur sapientia à suis coli, cum alii eam respuant, qo modo Publicani perhibentur* δικαιῶσαι τὸ Θεὸν i. e. *Deum celebrasse*, ut ille interpretatur. Lucæ c.7. v.29. eoqe magis huc inclinare profitetur, qia Lucas c.7. v.35. eadem referendo πάντων addiderit. *absurdum sit avtem existimare, à suis omnibus tam indignè habitam sapientiam, ut adversus eam sibi ipsi censuram arriperent universi.* cæterum priorem ubi proposuerat expositionem. *Sic*, inqit, *propemodum est verbo hoc usus Thucydides l. 3.* ὑμᾶς δὲ αὐτοὺς μᾶλλον δικαιώσεσθε. *sic enim interpretantur:* δικαίως καθ' ὑμῶν ἀποδείξετε, ὅτι τυραννικῶς ἄρχετε. *Censet Cleon omnibus modis severissimè esse in Mitylenæos, qi defecerant, animadvertendum: qod si non fiat, inqit, neqe apud illos gratiam estis inituri, ac potius contra vos ipsos decernetis, tanqam sententiâ justè latâ, qod vestra gubernatio Tyrannica sit.* Hæc αὐτολεξεὶ Camerarius; qæ Pfochenio qi faveant ipse viderit. Sed Thucydidis loco obscuriori pavlo, qo lux clarior illucescat, de concionis à Cleone habitæ occasione pavca dicentur. Defecerant ab Atheniensibus Mitylenæi, & Lacedæmoniis clam sese adjunxerant. adversus qos Paches dux Atheniensis cum exercitu missus, urbem deditione ceperat, sub eâ lege, ut qid de civibus statueret, Atheniensi populo liberum foret. Ii ad primum conventum vehementiùs commoti, puberes omnes interficiendos, impuberes in servitutem redigendos censuerant. at postero die, ubi æstus detumescere jam ceperat, subiit animos tam immanis consilii poenitentia. Et reclamat Diodotus; sed urget Cleon. ἠδίκησαν γὰρ μᾶλλον (inqit) ἢ ἀπέστησαν. *neqe enim tam ab Atheniensibus illos defecisse, qam adversus eosdem constitisse.* orationem verò verbis his concludit, (integram enim periodum non gravabor describere.) Ἐν δὲ ξυνελὼν λέγω. πειθόμενοι μὲν ἐμοί, τά τε δίκαια ἐς Μιτυληναίους, καὶ τὰ ξύμφορα ἅμα ποιήσετε· ἄλλως δὲ γνόντες, τοῖς μὲν οὐ χαριεῖσθε· ὑμᾶς δὲ αὐτοὺς μᾶλλον δικαιώσεσθε. *Ut semel rem totam expediam, si qidem me avdieritis, & qod adversus Mitylenæos justum, & qod vobis ipsis utile, facietis: sin aliter censueritis, nec gratiam apud illos ullam inibitis.* (qum sint scilicet ἀχάριστοι, *homines* planè *ingrati*, ut Scholiastes adnotavit. vel potius qia imperium vestrum pro injusto & tyrannico nihilominùs habituri sunt) *& vos ipsos condemnabitis.* sive, ut Schol. *justam planè adversus vos ipsos sententiam feretis, qod injustam atqe Tyrannicam potestatem exercetis.* atqe hunc reverâ sensum esse seqentia docent. Εἰ γὰρ οὗτοι ὀρθῶς ἀπέστησαν, ὑμεῖς ἂν οὐ χρεὼν ἄρχοιτε. *Si enim isti deficiendo à vobis rectè fecerunt, vos ipsi contra jus fasqe eis imperare censebimini.* Ita contrarium planè significatum apud Thucydidem sortitur τὸ δικαιοῦν, atqe apud scriptores sacros; cùm istis absolvendi, illi condemnandi sensu sumatur. Qin & δικαιοῦν Thucydidi, qomodò & aliis Græcis scriptoribus, non est *damnare* tantùm avt *addicere*, sed & *punire*, *poenas exigere*. Sic enim idem l. 8. Εἰ δέ τις καὶ ἀντείποι, εὐθὺς ἐκ τρόπου τινὸς ἐπιτηδείου ἐτεθνήκει. καὶ τῶν δρασάντων, οὔτε ζήτησις, οὔτε δικαίωσις ἐγίγνετο. *Si qis contradiceret statim sub specioso aliqo prætextu interficiebatur: de cædis avtem avtoribus, nec qæstio habebatur, nec sumebatur vindicta.* qod nos diceremus; no justice was done upon them. utramqe significationem indicavit Svidas. Δικαιῶσαι, καταδικάζειν. Δικαιοῦντα, *condemnantem* (qo loco Lexicographum frustra tum solicitat, tum & interpolat Porta, qum scriptoris testimonium supplere debuisset, vocabulum hoc ipsum ad dictionis finem subjiciendo, ut τῆς γῆς ἀχαρία δικαιοῦντα, *terræ sterilitate punientem*, legeretur) & Δικαιοῦν, τὸ κολάζειν. Δικαιοῦν, *punire*. Hesychius item; Δικαιοῦν, μαστιγοῦν, νουθετεῖν. Δικαιοῦν, *flagellare*, *castigare*. &, Δικαιῶσαι, κολάσαι. Δικαιῶσαι, *punire*. Frustra ergò Thucydidem hic Pfochenius avtorem lavdat; frustra Camerarium testem advocat.

Verum qod Thucydides non præstat, Dionysius forsan Halicarnass. præstabit. Apud hunc *Antiqu. l.6.* T. Largius sic fatur: Ἡμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι δικαιοῦμεν, ὅσα κτήσαιτό τις ἀρετῇ πολεμίους ἀφελόμενος, ταῦτα τοῖς ἐγγόνοις ὡς οἰκεῖα παραδιδόναι. *Nos Romani ita justum esse censemus, qæ qis hostibus erepta virtute qæsivit, ceu optimo jure propria ad posteros transmitti.* Sed nec istud Pfochenii cavsam juvat. Imposuerat certè jam olim doctissimo, mihiqe cum primis amicitiæ foedere conjunctissimo, D. Gvilielmo Bradshavo, qod apud Svidam offenderat, Δικαιοῦν, τὸ δίκαιον νομίζειν. existimabat enim eo sensu id dictum, qo δικαιοῦσθαί τις Apostolo dicitur; uti patet ex avreo illo qantivis pretii *de Justificatione peccatoris coram Deo*, libello editionis Anglicanæ *c.1. S.8.* verùm à V. C. Antonio Vottono, in *animadversionibus*, erroris admonitus, vir pectoris candidissimi, ac veritati indicatæ cedere promptissimi, in editione Latinâ expunxit. Imposuit & viro celeberrimo D. Friderico Spanheimio, qi in *Dubiorum Evangelicorum* opere elaboratissimo, *part. 3. dub. 104. § Justificare* varia significata recensens, inter alia; *Aliqando*, inqit, τὸ δικαιοῦν *in scripturâ sumitur, 1. effectivè; & notat qandoqe* δίκαιον καθιστάναι, *justum constituere; non per infusionem justitiæ, sensu Pontificio, sed per ejus imputationem, sensu Scripturæ. 2. declarative; & notat;* δίκαιον νομίζειν, *secundum Svidam; idqe vel gratis, qando terminatur ad homines, vel meritò, qando terminatur ad Deum.* At verò priore illo sensu nusqam in sacrâ paginâ τὸ δικαιοῦν vel τὸ הצדיק etiam usurpatum reperio. De Danielis verbis c.12. v.3. ipse superiùs pronunciaverat, *vocabulum hoc illic* ἐνεργητικὸν *esse; ut eo sensu Doctores & pastores justificare dicantur, qo salvare Timotheus. 1 Tim. c.4. v.16.* Optimè. neqe enim, ut rectè Avgustinus *contr. Petil. l.3. c.42. Etiam cum per sanctum & fidelem dispensatorem gratia spiritualis credentibus impertitur, dispensator ipse justificat, ac non ille unus, de qo dictum est, qi justificat impium.* Verum justitiæ insitæ, an imputatæ, notionem includat, Vir Clarissimus nihil statuit. Et mihi certè prior subindicari videtur, ut eodem sensu מצדיקים qo & משכלים dicantur; eidemqe utroqe vocabulo designentur; *qi homines ad sapientiam erudiunt, qiqe ad justitiam convertunt*, h. e. *qi sapientes justosqe faciunt.* Nec aliter Fr. Junius & Jo. Piscator. qanqam si, qod Calvino magis placet, prius vocabulum absolutè sumamus, ut *eruditi* & *veritatis intelligentes* intelligantur, eodem reciderit. Qod avtem ad Rom. c.5. v.19. (hunc enim locum, opinor, Vir Cl. voluit) *Christi obedientiâ* δίκαιοι κατασταθήσονται dicimur: non id probat τὸ δικαιοῦν eo sensu usurpari. neqe verò uspiam, opinor, eo sensu usurpatur. aliud est enim *justum constitui*, etiam ubi de imputatione sermo habetur, aliud *justificari.* cum illud justificationis fundus & fundamentum existat; & justificationem veram, cui substernitur, necessariò præcedat. justus enim qis existat prius necesse est, qam possit verè justificari. utrumqe avtem istud à Christo habemus. nam & satisfactionis Christi meritum homini ex se injusto imputatum, justum eundem jam constituit; qum justitiam ei conciliet, qâ justus sit, & justitiæ hujus virtute, qæ merito illo comparatur, justificatur necessariò, ubi id opus fuerit: h. e. jure merito absolvitur, qi hâc ratione justus extat. Sensum posteriorem qod attinet; ut nihil dicam, meritò justificari posse & hominem, ubi culpâ, cujus arguitur, immunis insonsqe fuerit deprehensus, Devt. c.25. v.1. idqe sub Deo etiam ipso judice. Hymn.7. v.8. Δικαίωσις illa, de qâ Svidas, *neqe ad hominem terminatur, neqe ad Deum.* neqe enim *personam* ullam, sive *reum*, cujus utiqe res agitur, sed *cavsam* sive *rem* ipsam, de qâ agitur, respicit. Proinde aliud est δίκαιον νομίζειν, eo qo Svidas voluit significatu; de re ipsâ nempe, (factum illud, sive censura fuerit) prolatum. h. e. *æqum* id *justumqe censere*: qo sensu Hebræorum הצדיק usurpatum nusqam reperies. aliud τὸ δικαιοῦν phrasi Apostolicâ, forensi tamen, de personâ, sive reâ, sive criminis suspectâ, pronunciatum; & significat *pro justo absolvere*, & adversus criminationes, vel suspectas etiam vel objectas, justitiam personæ, cujâ id interest, innocentiamqe sartam tectam tueri. In significatu priore passim occurrit, Svidasqe exem-

exemplum unum & alterum exhibet. in posteriori verò nisi apud Scriptores sacros, qiqe ab eis sumpserunt, nusqam, qod sciam, qisqam hactenus extare docuit. Itaqe qod Etymologici avtor habet: *Ἐδικαιώθησαν, δίκαιοι ἐκρίθησαν, ἐνομίσθησαν. σημαίνει δὲ καὶ τὸ ἐναντίον, κατεδικάσθησαν δικαίως. Ἐδικαιώθησαν, justi sunt judicati, existimati. Significat vero etiam contrarium, juste condemnare.* Illud ad usum vocabuli apud scriptores sacros; hoc ad ejusdem apud profanos avtores acceptionem, referendum est, è qibus hujus, non & illius, exempla profert, eoqe sensu freqenter monet usurpari. Ita nullus planè istic locus adducitur, qi τοῦ *δικαιοῦν* sensum usumqe eum, qem qærimus, exhibeat.

Cæterum, qod istorum nullus, Vir Clarissimus Martinus Chemnitius forsan est exhibiturus. De qo, Joannes Cunradus Dietericus, in *Speciminis Antiqitatum Biblicarum lib. 1. In Loco*, inqit, *de Justificatione, vocis δικαιόω, qâ utitur Apostolus, significationem genuinam eruit, non tantum ex perpetuo S. Scripturæ usu, sed etiam ex profanâ literaturâ; constanter enim tam sacri, qam profani avtores τὸ δικαιοῦν in suâ qisqe lingvâ, in forensi significatione, pro accusatum in judicio absolvere, & justum pronunciare usurpant.*

Nolo impræsentiarum, de *perpetuo* vocis istius in sacris scriptis *usu*, cum Viro doctissimo litigare: etiamsi aliud svadeant superius animadversa nonnulla. mitto itidem qærere, qid velit, qod ait, *avtores profanos in suâ qemqe lingvâ*, vocabulum istud ita, uti ipse explicat, usurpare. neqe enim, qid hoc sit, asseqor satis. Sed Chemnitium ipsum, qid afferat, videamus. *Pontificii*, inqit, *clamitant, usu omnium lingvarum verbum justificandi significare, non absolvere, seu reputare justum, sed justum facere, datis seu infusis novis qalitatibus.* His ille opponit: *In Græcâ communi lingvâ δικαιοῦν simpliciter esse verbum forense; & duas habere significationes. 1. significare, aliqid justum censere, non privato judicio; sed sicut illi, qi cum imperio sunt, pronunciant.* Huc adducit, è Sophoclis ad *Oedipum Colon.* Scholiaste, *δικαιοῦν, δίκαιον κρίνειν.* & Svidæ illud, *δίκαιον νομίζειν.* cui usui comprobando, cum è Svidâ, tum & Plutarcho qædam adducit. *2. significare, supplicio afficere, κολάζειν, non sicut privati homines puniunt, sed cum causâ dijudicatâ, judicialiter aliqis punitur.* unde Svidas, *Δικαιούμενος κολαζόμενος, δίκης τυγχάνων. Δικαιούμενος, qi punitur, qi dat poenas.* &, *Δικαίωσις, κατάκρισις. Δικαίωσις, castigatio, animadversio, poena.* cujus itidem exempla ex eodem subjungit; sed & ex Cicerone, qi in *Verrinis* sic usus est. Unde adversus Pontificios ritè concludit, *τὸ δικαιοῦν* apud Græcos esse *verbum forense; nec in usu vulgari lingvæ Græcæ*, ita perpetuò (qod illi contendunt) usurpari, ut significet *justitiâ positivâ, sive inhærente, imbuere.* Qanqam in significatione istâ, qâ *justum qid censere* dicitur, haud forense semper est. neqe enim judices soli, sed privati qoqe qilibet, qid sit jus fasqe, qid æqum, qid iniqum, & consulere & censere consveverunt: nec de privato cujusvis judicio, & opinatione etiam, qam & de judicis pro tribunali sedentis sententiâ, vocabulum istud minus usurpatur. qod exemplis havd pavcis, si id opus esset, firmatum dari poterat. Sed neqe Chemnitium hoc latuisse videtur, qi *à specie forensi ad genus transferri*, agnoscit. etiamsi vero similius multo sit, ab usu promiscuo, qi prior extiterat, ad usum fori transiisse.

Addit Chemnitius, *ideò Apostolos hoc verbo usos in Articulo Justificationis*; tum *qod Græcis in forensi significatione in usu lingvæ Græcæ vulgari notum esset*; tum & *qia LXX. τὸ δικαιοῦν usurparunt pro Hebræo illo* הצדיק. Monet deniqe, qod Dietericus non advertit; *observandam differentiam*, inter vocabuli istius apud sacros scriptores, & apud profanos, usum etiam forensem. *Non enim*, inqit, *omnino congruit* (istorum usus) *ad phrasin Scripturæ, qæ justificare, pro justum pronunciare usurpat ferè semper de personis: Græci vero de ipsis cavsis vel negotiis usurpant. Hebræis item justificare significat, eum, qi absolutus est, defendere, & ornare præmiis:* (imo potius, vel ut insontem defendere, qod est advocati, vel absolvere, qod est judicis: nam neqe ad absolutionem præmii qicqam necessario conseqitur, nec absolutum præmiis nescio qibus ornandi ulla suppetit necessitas) *Græcis vero usurpatur in alteram partem, pro condemnare, vel condemnatione* (*condemnatum*, forsan) *punire; id qod in Scripturâ non fit.* Fallit ergò lectores suos Dietericus cum Chemnitium affirmat, ex literaturâ exoticâ demonstrasse, *τὸ δικαιοῦν apud profanos avtores pro accusatum absolvere & justum pronunciare, constanter* usurpari. Tantum enim ab hoc abest, ut illud dicat Chemnitius, ut adversum planè verbis disertis pronunciet. Nihil itaqe hactenus à qoqam allatum comparet, unde vocis istius usus Apostolicus à veteri lingvâ Græcâ descendisse comprobetur.

At, inqit Pfochenius, *sect. 145. vocabuli sensus iste eliti poterit ex Græcæ lingvæ fundamentis. neqe enim insvetum est, verba Græca in όω habere activam significationem, siqidem sic dicimus, χρυσόω deavro, ταξιόω ordino, σημειόω edoceo.*

Primò, ex contextus serie, argumentoqe subjecto deprehensum iri plerumqe hoc, non ego qidem negaverim. Tum etiam vox minùs purè Latina, à Latinè perito tamen havd difficulter poterit percipi. 3. Analogiam qod attinet, non sufficit ea ad vocabulum aliqod vel Græcâ vel Latinâ civitate donandum, usus accesserit necesse est,

Qem penes arbitrium est & jus & norma loqendi.

uti Flaccus. Proinde ex Varrone *de Ling. Lat. l. 8.* Gellius *Noct. Attic. l. 2. c. 25.* statuit, *in omnibus pæne verbis consvetudinem dominari; nullamqe esse similium observationem*, nisi usu comprobatam, id qod multis ibidem exemplis confirmatur. Qod si cui Luciani *Lexiphanem* adire libuerit, qot ibi comperiet vocabula pro insulsis, nec Græcis, sed Barbaris habita, qibus tamen ad justam analogiam nihil desit? Verum illorum loco unum & alterum subjicere non abs re fuerit. *Ἀσεβὴς* analogiam & notationem etiam si spectemus, qidni significare possit eum, *qi nihil colat*, qia qod colat, non habet? qæ est numinis summi prærogativa singularis. nec tamen ego certè Græcè locutum existimo Evdoxium illum *ἑτερόδοξον καὶ αἱρετικόν.* qi Deum Patrem eâ notione *ἀσεβῆ* dixit, cum orationem, qam pro concione habuit, à verbis illis parum avspicatis est avspicatus, *ὁ πατὴρ ἀσεβής· ὁ υἱὸς εὐσεβής.* ad qas voces orto tumultu havd levi, qod Deo Patri *impietatis* notam inurere videretur; cum qid vellet verbis illis, explicaturus, adjecisset; *ὁ μὲν πατὴρ ἀσεβής, ὅτι οὐδένα σέβει· ὁ δὲ υἱὸς εὐσεβής, ὅτι σέβει τὸν πατέρα. Pater qidem ἀσεβὴς est, qippe qi neminem colit. Filius autem εὐσεβὴς, qia colit patrem.* resedit qidem tumultus; sed pro tumultu risus havd restrictior est insecutus. refert Socrates *l. 2. c. 43.* Sed nec Ulpianum, cum τὴν *καινὴν καὶ οὐδέ πω ἐν χρείᾳ γενομένην φαινόλην, penulam novam, & qâ usus nondum erat, ἄχρηστον* dixit, Græcè peritissimus etiam qisqam, qid vellet, facile assecutus esset; qem ludibrio ideirco habitum refert Athenæus l. 3. *ἄχρηστον ζητοῦμεν φαινόλην*, cum eâ in balneis surreptâ, *penulam ἄχρηστον, amissam*, conqereretur; qam nisi *inutilem*, sive nulli jam usui, nemo non dici existimaverat. Certe Cl. Casavbonus mecum pronunciabit. *Id verbi*, inqit, *hac notione barbarum esse constat.* Denique qod *in όω exeuntia activam habere significationem* adjicitur, qid hic faciat nullus video. nam *δικαιόω* tam, qum in *condemnationis* & in *castigationis*, qam cum in *absolutionis*, avt *defensionis* significatu usurpatur, activam obtinet significationem: nec hinc itaqe constare potest in hoc potius qam in illo sensu sumendum. Certè si Thucydides avt Demosthenes in illud Apostoli incideret, Rom. c. 3. v. 30. *Εἷς ὁ Θεὸς, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως· Deus unus est, qi justificabit circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.* aliud qidvis (credo) potiùs inde exculperent, qam qod Apostolus voluit: & de fide divinâ potius in maleficis ex utràqe classe ad justitiæ normam supplicio vel adjudicandis vel afficiendis, qam de peccatoribus fiduciæ in Christum intuitu absolvendis liberandisqe, dictum existimarent. cum τὸ *δικαιοῦν* illo sensu vulgò receptum nossent, hoc nunqam à qoqam usurpatum accepissent. illud itaqe demum affirmo, nihil hactenus dictum, unde constet τὸ *δικαιοῦν* hâc notione magis esse Græcum, qam esse *justificare* Latinum: qod ut τῷ הצדיק respondeat, ex lingvæ Latinæ analogiâ (qod observasse memini Majum nostrum) diceretur potiùs, sicut à *probus probare*,

re, ita à *justus justare.* nec hoc Latinum tamen qisqam diceret.

Justificationis negotio annexa est *fidei*, an *fiduciæ* potius, conditio; sub cujus lege ea datur. Atqe hic primo τὸ τῆς πίστεως ὄνομα aliâ apud scriptores sacros notione adhibetur, qam apud profanos plerumqe sumitur. Accedit proximè qod ex Hesiodo ac Theognide (idem enim ferè uterqe voluit) adduxit H. Stephanus in *Thesavro.* Ille enim,

Πίστις δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας.

Fidere sit, sitqe & diffidere cavsa ruinæ.

Iste avtem, qod ille dixerat, ex parte alterâ qasi ἐπανορθώσας,

Πίστει χρήματ' ὄλεσα, ἀπιστίῃ δ' ἐσάωσα.

Fidendo periit res, diffidendo remansit.

Sive ut H.S. explicatiùs, *Fidem habendo pecuniam amisi; at diffidendo ea salva remansit.* Unde pervulgatum fluxit illud, qod Epicharmo tribuitur (de qo videri poterunt, Polyb. *Hist.* l.17. Et Dio Prus. *orat.* 24.)

Νᾶφε, καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν· ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν.

Vigila, nec cui temere fidas (avt credas) nervi hi sunt prudentiæ.

Verum amplius aliqid (qod & idem observavit) apud sacros scriptores id vocabuli designat. Certè apud nos vocula illa Faith, qæ Latinorum *fidei*, Græcorum πίστις respondet, nunqam extra rem sacram eo sensu adhibetur, qo in religionis argumento necessariò sumitur; nunqam pro eâ vel *fide* vel *fiduciâ*, qam alicui habemus, cum dictis ejus *credimus*, ipsi de re aliqâ præstandâ *fidimus*; sed pro eâ, qam aliis præstamus, *fidelitate*; qâ notione πίστις usurpata deprehenditur, Matth. c. 23. v. 23. Cæterum formulas illas, qibus nihil freqentius, τῆς εἰς τὸν κύριον πίστεως Act. c.20. v.21. τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. ibid. c. 24. v. 25. & Coloss. c. 2. v. 5. τῆς πίστεως πρὸς τὸν Θεόν. Thess. Ep.1. c.1. v.8. & πίστιν ἔχειν πρὸς τὸν κύριον Philem. v.5. τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν. Galat. c.3. v.26. Ephes. c.1. v.15. Colos. c.1. v.4. Timoth. Ep.1. c.3. v.13. & Ep.2. c.3. v.15. deniqe τὴν πίστιν ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι Rom. c.3. v.25. tum πιστεύειν εἴς τινα. qod in Joannis Evangelio solo tricies sexies reperitur. Joan. c. 2. v. 11. & c.3. v.15,16,18,36. & c.4. v.39. & c.6. v.29, 35, 40, 47. & c.7. v.5.31,38,39,48. & c. 8. v.30. & c. 9. v.35, 36. & c.10. v.42. & c.11. v.25,26,45,48. & c.12. v.11,36, 37,42, 44. ter. 46. c.14. v.1. bis. 12. & c.16. v.9. c.17. v.20. Act. c. 10. v. 43. & c. 14. v. 23. & c. 19. v. 6. Rom. c. 10. v.14. Galat. c. 2. v. 16. Philip. c. 1. v. 29. Petr. Ep. 1. c. 1. v.21. Joan. Ep.1. c.5. v.10. & εἰς τὸ ὄνομά τινος. Joan. c.1. v.12. & c.2. v.23. & c. 3. v. 18. Joan. Ep. 1. c. 5. v. 13. sed & τῷ ὀνόματι. Joan. Ep.1. c.3. v.23. & εἰς τὸ φῶς. Joan. c. 12. v. 36. & εἰς τὴν μαρτυρίαν. Joan. Ep.1. c.5. v. 10. & ἔν τινι. Act. c.13. v.39. & Ephes. c.1. v.13. & ἐπί τινι. Rom. c. 9. v.33. & c.10. v.11. Tim. Ep.1. c.1. v.16. Petr. Ep. 1. c. 2. v.6. qibus & adjici possunt ejusdem ferè mentis illa, ἐλπίζειν εἴς τινα. Joan. c.5. v.45. Cor. Ep.2. c.1. v.10. & ἐπί τινα. Act. c. 10. v.43. & c.16. v.31. & c.22. v.19. Rom. c. 4. v.5,24. & ἔν τινι. Philip. c. 2. v.19. & ἐν τῷ ὀνόματί τινος. Matth. c.12. v.21. & ἐπί τινι. Rom. c.15. v.12. Timoth. Ep.1. c. 4. v. 10. & c. 6. v.17. & ἐπί τινα. Timoth. Ep.1. c.5. v.5. Petr. Ep.1. c.3. v.5. & ἐπὶ ἣ Petr. Ep.1. c.1. v.13. item πεποιθέναι ἔν τινι. Philip. c.2. v.24. & c.3. v. 3,4. & Thess. Ep.2. c.3. v.4. & ἐπί τινα. Matth. 27. v.43. & ἐπί τινι. Marc. c.10. v.24. Luc. c.11. v.22. & c.18. v.9. Cor. Ep. 2. c.1. v.9. Hebr. c.2. v.13. formulas, inqam, istas, (ut de voce πιστός, & πιστεύειν, nihil dicam, unde οἱ πιστοὶ tam crebro ἀντὶ τῶν πιστευόντων usurpatur) ubi nam tandem apud priscos Græcos illos, in eis, qæ scripto consignarunt, monumentis reperias? certè qi illorum, etiam rudera qælibet, qam diligentissimè ruspati sunt, nihil hactenus ejusmodi nobis repræsentarunt. nam qod πιστεύειν περὶ τὸ θεῖον, nonnemo deprehendisse se ratus est, apud Aristotelem *rhetor. l.2. c. 17.* partim interpretis errore, partim interpunctione pravâ deceptus est Sic enim philosophi habent se verba: Φιλόθεοι εἰσι, καὶ ἔχουσι πρός τι τὸ θεῖον πως, πιστεύοντες διὰ τὰ γεγονότα ἀγαθὰ ἀπὸ τῆς τύχης. *Dei amantes sunt, & numini qodam modo addicti sunt, sive, erga numen divinum affecti aliqo modo sunt, fidentes ob bona qæ a fortunâ eis obtigerunt.*

Neqe ista eô à nobis dicuntur, ut (qod immeritò hâc à parte stantibus affingi solet) sacrosanctis illis summè verendis Spiritus Sancti amanuensibus sermonis *impolitiem*, *illuviem*, *barbariem* astruamus. qanqam de dictionis facie havd laborasse se profitentur ipsi: & occurrere in scriptis eorum πολυσοφανῆ, *qæ videntur barbara*, saltem nonnulla nemo doctus diffitebitur: sed nec ut *gravitatem*, *majestatem*, *vehementiam*, *perspicuitatem*, *venustatem* etiam eisdem detractum avt derogatum eamus.

Facessant Pfochenii nugamenta ista καὶ κενὰ περιπέματα, *inanes strepitus*, qæ frustra, ὑπὲρ τὰ σκάμμα πηδήσας, *ultra fossam saliens*, (ut cum ipso loqar) oggerit *sect.* 158. qasi Græca lingva prisca pigmenta oratoria in se, tanqam in pyxide una unicaqe conclusa universa contineret; nec extra eam gratiarum qicqam avt elegantiarum haberi posset. Neqe verò à *puritate* lingvæ alicujus pendet prorsus dictionis *vis* ac *vehementia*. qis enim Tertulliano in suo genere disertior? qis Apulejo locupletior? figuris ac pigmentis rhetoricis abundat uterqe; alter etiam luxuriat. qæ narranda suscepere, adeò vivis coloribus describunt, vel depingunt potiùs, sed diversimodè prorsus, ut legentium oculis ipsis exhibita, & exposita videantur. noster verò ille, ubi cum adversario aliqo agendum, qam artificiosè aggreditur, acritèr premit, vehementèr perurget, arctè undiqe constringit, ut elabendi avt eluctandi ratio omnis intercepta habeatur? itaqe non immeritò de illo Vincentius Lirinensis *commonitorii cap.* 1. *Ingenio tam gravi ac vehementi excelluit, ut nihil sibi pene ad expugnandum proposuerit, qod non avt acumine irruperit, avt pondere eliserit? jam porro orationis suæ lavdes qis exeqi valeat? qæ tantâ nescio qâ rationum necessitate conserta est, ut ad consensum sui, qos svadere non potuerit, impellat: cujus qot penè verba, tot sententiæ sunt; qot sensus, tot victoriæ.* Ecqis tamen Apulejum, avt Tertullianum etiam, de dictionis Latinæ puritate prædicet? ecqis non Afrum magis qam Romanum dicendi characterem in utroqe agnoscat? qod si in Septimio tamen impedire non potuit, qin disertissimus haberetur, & qod de Pericle olim oratorum vehementissimo, ἤστραπτ', ἐβρόντα. Aristoph. *Acharn.* Fab. *instit. l.* 12. *c.* 10. *fulminare* censeretur: cur Hebraismum sapiens stylus Apostolicus obstet, qo minùs Pavlus, qod & de Pericle dictum, *tonare* dicatur; avt qo minùs δεινότητος, *lenitatis*, *illecebrarum* nomine *Pavlina*, *libertatis & majestatis Petrina*, *gravitatis Joannina* dictio prædicetur?

Imo potiùs (ne Bezæ verba supra adducta denuo repetamus) è contrario asserimus, sicut ista eis qibusdam plurimùm Apostolis res erat, tunc temporis cum primis familiaria extitisse, Judæis præsertim, qi versione Græcâ utebantur; ita & mentem Spiritus Sancti pleniùs atqe ἐμφατικώτερον multo explicare, qam priscæ illius Græcæ, qæ apud profanos habentur, formulæ flosculive etiam poterant. Certe Hebræorum illa האמין & בטח cum particulâ ב adjectâ, vim qandam & ἐνέργειαν insignem habent, qæ nisi formulis istiusmodi feliciter satis exprimi vix posse videtur. Qin & illud eorundem נשען unde משען & משענת *scipio*, *baculus*, cui innititur qis, qoqe sustentat sese in formulâ illâ נשען על ''' Annal. l.2. c. 13. v. 18. & c.14. v.11. & c.16. v.7,8. & Esai. c.50. v. 10. qo alluditur & Hymn. 18. v.18. eam emphasin habet, ut coacti sint Græci Interpretes vocabulis insolentibus ista reddere, τῷ ἀντιστηρίζεσθαι, καὶ τῷ ἀντιστήριγμα. Esai. c.50. v.10. Ἀντιστηρίσασθε ἐπὶ τῷ Θεῷ. & Hymn. 18. v. 18. Ἐγένετο κύριος ἀντιστήριγμά μου. Sed ad alia transeamus.

CAPUT IX.

Inter ἰδιότητας & ἰδιωτισμοὺς distingvendum. idiotismum non probat locutio poetica, avt varior vocabuli formulare usus. In poetis Latinis Hellenismi crebri. Ex notionibus communibus formulæ peculiares oriuntur. Is, id, περίλαγε. *Ἰδὼν εἶδον, Hebraismus. Æschylus incassum accersitus. Crassa Pfochenii in Æschylo halucinatio.* Videndo non videre,

Dest.

Devt. 29. 3. & alibi. In improvidos, illiteratos lingvæ alicujus ignaros, rerum divinarum imperitos, usurpatum. Plutarchus emendatus & suppletus. Lucianus Christianorum formulis utitur, Christianis illudendo. In Platonis loco lapsus Ribera. Reduplicationes Hebræis familiares, Græcis priscis insolentes; vehementiæ inserviunt: qandoqe deminuunt. Gen. 3. 4. qod Junius minus commodè reddit, explicat. In Joan. 11. 26. Avgustinus pariter hallucinatus. Facundus, facundia; Gratitudo, ingratitudo; Beatitas, beatitudo; *vocabula olim minus usitata.* Mortem videre, gustare, *pro* mori.

PRima nobis fuit præscriptio adversus exempla à Pschenio adducta; omissa fuisse, qæ omnium ferè consensu Hebraismum resipiunt, qæqe in usu apud sacros scriptores sunt freqentissimo. Altera, qod nec in eis qæ ad rem ipsam aptiora & pertinentia magis sunt visa, id qod est pollicitus, præstiterit: qod in qibusdam jam liqidò demonstratum est; & in aliis multò pluribus deinceps demonstrabitur. Alia jam futura est præscriptio, non sufficere ad cavsam ipsius obtinendam, qod formula hæc avt illa apud scriptorem Græcum aliqem, poetam præsertim, semel avt iterum occurrat, qo probetur usu communi receptam fuisse apud Græcos formulam illam. De poetis siqidem primò, constat satis, multa eos hâc in parte usos esse libertate; formulas phrasesqe usurpasse, qæ nec in sermone communi, etiam eruditorum, habeantur, nec etiam lingvæ suæ idiomati satis conveniebant. Ecqis illud Horatii *carm. l. 2. ode. 9. desine qerelarum*, Latinum, (& non Græcum potiùs, λῆγε τῶν ὀδυρμῶν) esse dixerit: avt illud, *l. 3. od. 27. abstineto irarum*, (ὀργῆς ἀπέχου) cui affine Silii illud *l. 10.*

—— Consul non desinit iræ.

(τῆς ὀργῆς οὐκ ἐπαύσατο) avt illud etiam *ibid, od. 30. agrestium regnavit populorum* (τῶν λαῶν ἦρξεν, ἤτοι ἐβασίλευσεν) de qo Servius ad Maronis illud, *Æn. l. 11.*

—— nec veterum memini lætorve malorum.

Lætor malorum, pro malis, figura Græca est: sicut Horatius, Agrestium regnavit populorum, pro agrestibus populis. Sed de his amplius videri poterit Jo. Vossius in *arte Grammat. de construct.* c. 33. qi idem & ejusdem illud in Epist. ad Pisones,

—— idem facit occidenti.

h. e. ταυτὸν ἐκείνῳ. more Græco, non Latino, dictum affirmat, *libri ejusdem cap.* 58. advocato etiam Victorio, qi *Var. lect. l. 10. c. 22.* idem ante censuerat. qanqam ad Vossium amandare nihil est opus, cum Pschenium ipsum habeamus *sect.* 153. agnoscentem, *apud Virgilium, Ovidium, Horatium, in singulis ferè paginis varios Hellenismos.* Deniqe, cum formulæ nonnullæ ex notionibus qibusdam communibus efficitæ, atqe enatæ sint; qidni etiam præter usum lingvæ, qâ utebantur populares sui, notionis ejusmodi expressio scribenti alicui in mentem incidere potuerit, qam is scripto suo insereret?

Tùm inter *ἰδιότητας* & *ἰδιωτισμοὺς* distingvendum meminerit. potest enim esse lingvæ alicujus & solius *idiotismus*, qod non tamen sit ita lingvæ illius peculiare, qin in aliis, sed rariùs & insolentiùs, usurpetur. Avdi V. Cl. If. Casavbonum ad Apuleji in *apologiâ* illud, *Calumniam Magiæ, qæ facilius infamatur, qam probatur, eam solam sibi delegit ad accusandum. Est ἑλληνισμὸς*, inqit, *familiaris huic scriptori, apud qem sæpe reperias, eam dictionem παρέλκουσαν. Infra; qod animi partem rationalem, qæ longè sanctissima est, eam violet. Tolle, eam, sententiæ nihil detraxeris. Ita avtem Græci, Herodotus præsertim ac Pavsanias, atqe è recentioribus Agathias. etsi id propriè Hebræorum dialecti esse certum est.* Qare *propriè Hebræorum dialecti* dixit, cum & Græcos ita loqi agnoscat? scilicet qia nec tam solens lingvæ Græcæ, & avtorum duntaxat qorundam peculiaris formula illa videatur: cum apud Hebræos qosqe nihil crebrius, nihil usu tritum magis. V. g. ut ad exempla, qæ a Pschenio allata sunt, discutienda tandem perveniamus. Act. c. 7. v. 34. *ἰδὼν εἶδον, videndo vidi. Vulgaris*, inqit *creditur esse Hebraismus. atqe ita οἱ LXX. solent exprimere, qod Hebr.* ראה ראית. Et qid nî ita credatur? cum apud Hebræos scriptores, formulis istis nihil qicqam freqentius occurrat. Qia scilicet *non soli οἱ LXX. sic loquntur, sed alii etiam.* qi alii? *Æschylus, & Lucianus.* At horum alter nihil minus. Æschyli, qæ adducuntur ex *Prometheo vincto v.* 437. ista sunt.

Οἳ πρῶτα μὲν βλέποντες ἔβλεπον μάτην,
Κλύοντες οὐκ ἤκουον.
Qi primò qidem videntes videbant frustrà,
Avdientes non avdiebant.

At tu, Pschenii, frustra es planè, dum ea lavdas, qæ ad rem ipsam nihil pertinent. neqe enim dicit apud Æschylum Prometheus, mortales olim cæcos planè surdosqe fuisse. sed cum visu avdituqe pollerent satis, perinde illis fuisse ante artes disciplinasqe a sese inventas invectasqe ac si nec viderent ea qæ in oculos ipsis incurrerent, nec avdirent, qæ avribus incidissent. non sunt itaqe conjungenda βλέποντες ἔβλεπον, sed inciso potius à se invicem distingvenda. Id qo meliùs patescat, altiùs pavlo repetita Æschyli verba repræsentabimus.

—— τἀν βροτοῖς δὲ πήματα
Ἀκούσαθ', ὥς σφας νηπίους ὄντας τὸ πρὶν
Ἔννους ἔθηκα, καὶ φρενῶν ἐπηβόλους. ——
Οἳ πρῶτα μὲν βλέποντες, ἔβλεπον μάτην,
Κλύοντες, οὐκ ἤκουον, ἀλλ' ὀνειράτων
Ἀλίγκιοι μορφαῖσι, τὸν μακρὸν χρόνον
Ἔφυρον εἰκῇ πάντα, — ἄπερ γνώμης τὸ πᾶν
Ἔπρασσον.

i. e. vertente Grotio:

—— nunc sed hominum incommoda
Avdite; qos ego mentis exortes prius
Expergefeci cordis ad prudentiam.
Etenim videntes multa, cernebant nihil;
Surdâ avdiebant avre: sic par somniis
Abibat avum, cuncta cum promiscua
Passim jacerent; cuncta temerè, improvidè,
Sine mente agebant. ——

Contenderam jam olim Tragici ista cum Mosis illis l. 5. c. 29. v. 3. *Specimina illa maxima, & ostenta, & prodigia viderunt oculi vestri: sed necdum dedit vobis Jova hactenus cor ad dignoscendum, neqe oculos ad perspiciendum, neqe avres ad avscultandum.* Item cum illis Esaiæ c. 6. v. 9. (qo tamen loco in priore sententiolæ commatio formula, de qâ agitur, disertè exprimitur) *Avdiendo avdietis*, (Græc. ἀκοῇ ἀκούσετε, & ex Græco Matth. c. 13. v. 14. & Lucas Act. c. 28. v. 26.) *nec intelligetis; & videndo videbitis* (βλέποντες βλέψετε, Græc.) *neqe cognoscetis. pingvefacito cor populi hujus, avresqe eorum aggravato, & oculos occludito; ut ne oculis suis videant, neve avribus avdiant, neve corde intelligant.* & c. 42. v. 19. *qis adeò cæcus ac servus meus? surdus ac nuncius meus? qi multa videns, nihil observat, avres aperiens nihil obavdit.* ita οὐ συνῆκας, καὶ οὐ φυλάττειν Græcis interpretibus hîc idem sunt, qod Tragico illi βλέπειν μάτην. Geminum est avtem Sophoclis illud apud Stobæum tom. 2. tit. 4.

Ἀλλ' οἱ κακῶς πράσσοντες, οὐ κωφοὶ μόνον,
Ἀλλ' οὐδ' ὁρῶντες εἰσορῶσι τἀμφανῆ.
Qos distinent adversa, surdescunt malis,
Et clara qæ sunt, non vident, nec cum vident.

Nec abscedit Heracliti illud apud Clementem *Strom. l.* 5. (qi cum dicto celeberrimo Matth. c. 11. v. 15. & c. 13. v. 19. & alibi, à Christo usurpato, componit, ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω, *qi habet aures ad audiendum, audiat.*) & Evsebium *præpar. Evang. l. 3. c. 13.* & Theodoretum *therapevt.* l. 1. Ἀξύνετοι ἀκούσαντες κωφοῖσιν ἐοίκασι· φάτις αὐτοῖσιν μαρτυρεῖ, παρεόντας ἀπεῖναι. *Insipientes etiam cum avdiunt, surdis sunt similes: atqe etiam, teste adagio, præsentes absunt.* Qod avtem de avditu Heraclitus, de visu itidem avtoris ἀνωνύμου Senarius:

Ὁ γραμμάτων ἄπειρος, οὐ βλέπει βλέπων.

cujus dicti venustatem corruperit plane, qi eodem, qo Æschylum Pschenius, modo exceperit. Grotius eleganter sic expressit.

Illiterata vita, cum oculis cæcitas.

 αὐπλε-

αὐτολεξεὶ sic habeas,

Illiterati, nec ea qæ vident, vident.

Contra,

Διπλῶν ὁρῶσιν οἱ μαθόντες γράμματα.

Qi literas didicere, bis tantum vident.

Ex sapientum scitis illustremus ista. Apud Platonem, Socrates, sensu scientiam distare demonstraturus, à Theæteto qærit; Τῶν βαρβάρων πρὶν μαθεῖν τὴν φωνὴν, πότερον οὐ φήσομεν ἀκούειν, ὅταν φθέγγωνται, ἢ ἀκούειν τε, καὶ ἐπίστασθαι ἃ λέγουσι; καὶ αὖ γράμματα μὴ ἐπιστάμενοι, βλέποντες εἰς αὐτὰ, πότερον οὐχ ὁρᾷν, ἢ ἐπίστασθαι, εἴπερ ὁρῶμεν, διϊσχυριούμεθα; *Anteqam barbarorum vocem intelligamus, utrumne nos negabimus, avdire eos, ubi loquuntur, an avdire & scire qæ dicunt affirmabimus? rursusqe literarum imperiti, ubi eas spectamus, num videre, & scire, siqidem videmus, asseverabimus?* Cui ille; Αὐτό γε τοῦτο αὐτῶν, ὅπερ ὁρῶμέν τε καὶ ἀκούομεν, ἐπίστασθαι φήσομεν. τῶν μὲν γὰρ τὸ σχῆμά τε καὶ τὸ χρῶμα ὁρᾷν τε καὶ ἐπίστασθαι, τῶν δὲ τὴν ὀξύτητα καὶ βαρύτητα ἀκούειν τε ἅμα καὶ εἰδέναι· ἃ δὲ οἵ τε γραμματισταὶ περὶ αὐτῶν, καὶ οἱ ἑρμηνεῖς διδάσκουσιν, οὔτε αἰσθάνεσθαι τῷ ὁρᾷν ἢ ἀκούειν, οὔτε ἐπίστασθαι. *Hoc ipsum illorum qod videmus atqe avdimus, scire nos dicemus. alterius nempe figuram ac colorem videre nos & scire, alterius acutum gravemve sonum avdire simul & percipere. at vero qæ literatores atqe interpretes docent; ea nec sentire nos, nec scire, dicemus.* Vides qomodò literarum lingvarumqe imperiti, *nec videntes vident, nec avdientes avdiunt*; qomodò item harum *periti duplo plus* qam illi & *avdiunt*, & *vident*. De signis divinitùs datis paritèr Porphyrius, *de abstinent. ab animal. esu. l. 2.* Πᾶσι σημαίνουσιν· οὐ πᾶς δὲ συνίησι τὰ σημαινόμενα. οὐδὲ γὰρ ὁ παῖς τὰ γεγραμμένα δύναται ἀναγινώσκειν, ἀλλ᾽ ὁ μαθὼν γράμματα. *Significant ea qidem omnibus; sed significata non intelligit qivis. neqe enim puer, qæ scripta sunt, legere potest, sed is solus qi literas didicit.* Idemqe apud Evsebium *præpar. Evang. l. 3. c. 7. præfat. ad Physiolog.* de signis ac statuis ab hominibus confectis, qas cum Pontificiis nostris librorum instar habere contendit. Τὸν Θεὸν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὰς δυνάμεις διὰ εἰκόνων συμφύλων αἰσθήσει ἐμήνυσαν ἄνδρες, τὰ ἀφανῆ φανεροῖς ἀποτυπώσαντες [ἀποτυπ. M.S.] πλάσμασι τοῖς καθάπερ ἐκ βίβλων τῶν ἀγαλμάτων ἀναλέγειν τὰ περὶ Θεῶν μεμαθηκόσι γράμματα. θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, ξύλα καὶ λίθους ἡγεῖσθαι τὰ ξόανα τοὺς ἀμαθεστάτους· καθὰ δὴ καὶ τῶν γραμμάτων οἱ ἀνόητοι, λίθους μὲν ὁρῶσι τὰς στήλας, ξύλα δὲ, τὰς δέλτους, ἐξυφασμένην δὲ πάπυρον, τὰς βίβλους. *Deum Deiqe virtutes per imagines sensui subjectas depinxerunt homines, in eorum gratiam, qi ex statuis tanqam ex libris qibusdam, didicerant divina eruere documenta: nihil avtem mirum est, si homines imperiti statuas nihil alivd qam ligna lapidesqe reputent: qemadmodum literarum ignari, columnas, sive pilas tanqam lapides spectant codices ut ligna, libros ut papyrum affabrè contextam.* Plutarchus *de Socrat. genio. pag. 581.* Ὡς ἐν ἰατρικῇ σφυγμὸς ἢ φλύκταινα, μικρὸν, οὐ μικροῦ δὲ σημεῖόν ἐστιν· οὕτω μαντικῇ ψυχῇ πταρμὸς ἢ κληδὼν, οὐ μέγα καθ᾽ αὑτὸ [μεγάλου δὲ σημεῖον] σύμπτωμα. οὐδεμιᾶς γὰρ τέχνης καταφρονεῖται τὸ μικροῖς μεγάλα, καὶ δι᾽ ὀλίγων πολλὰ τεκμηριοῦν. ἀλλ᾽ ὥσπερ εἴ τις ἄπειρος γραμμάτων δυνάμεως, ὁρῶν ὀλίγα πλήθει καὶ φαῦλα τὴν μορφὴν, ἀπιστοίη ἄνδρα γραμματικὸν ἐκ τούτων ἀναλέγεσθαι πολέμους μεγάλους, οἳ τοῖς, πάλαι συνέτυχον, καὶ κτίσεις πόλεων, πράξεις τε καὶ μαθήματα (παθήματα, forsan) βασιλέων, εἶτα φαίη ὀμνύναι μηνύειν καὶ καταλέγειν ἐκεῖνον τῶν ἱστορικῶν τούτων ἕκαστον, ἡδὺς ἄν, ὦ φίλε, γέλως σοὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀπειρίας ἐπέλθοι. &c. (Ita locum mancum ac perperam habitum restituere qadantenus conati sumus:) *Qemadmodum in re medicâ, pulsus avt pustula, parvum qiddam, nec parvi tamen indicium est. ita animæ divinationis peritæ sternutatio avt omen, cum per se nihil magni sit, magni tamen eventus potest esse præsagium. neqe enim ulli arti hoc neglectui est, è parvis magna, è pavcis multa præsagire. Sanè si qis literarum imperitus, cum eas numero pavcas, specie minùs elegantes videret, pro incredibili haberet, fore ut literatus qispiam ex eis recitaret bella magna à priscis gesta, urbes conditas, regum facta fortunasqe; ac jurare paratus esset, memoritèr illum ex notitiâ propriâ potiùs narrare unumqodqe horum; qam ex libro recitare; nonne svaviter hominem de imperitiâ videre*

A *tibi subiret?* E nostris, qanqam in istis exterorum superstitionibus addictior, Synesius *de insomn.* Σημαίνει μὲν διὰ πάντων πάντα· καὶ ἔστι ταῦτα γράμματα παντοδαπὰ, καθάπερ ἐν βιβλίῳ τοῖς αὐτοῖς (forsan, τοσαῦτα ὄψει) τὰ μὲν Φοινίκεια, τὰ δὲ Αἰγύπτια, καὶ ἄλλα Ἀσσύρια· ἀναγινώσκει δὲ ὁ σοφός. σοφὸς δὲ ὁ φύσει μαθών. *Omnia per omnia qidem significat: suntqe ista ut literæ omne genus*, in libris videre est, *qædam Phoenicia, qædam Ægyptiæ, qædam & Assyriæ. sed legit hæc peritus duntaxat. peritus vero is est, qi natura didicit.* Ad qem locum videri possunt Nicephori Scholia.

B Meliùs Joan. Chrysostomus de divinis eloqiis in Ep. 1. ad Corinth. orat. 7. Καθάπερ τὰ παιδία, τὰ βιβλία ὁρῶντα, οὐκ οἶδε τῶν γραμμάτων τὴν δύναμιν, οὐδὲ οἶδεν ἅπερ ὁρᾷ. μᾶλλον δὲ κἂν ἀνὴρ ἄπειρος ᾖ γραμμάτων, ταῦτα πείσεται· ὁ δὲ ἔμπειρος πολλὴν εὑρήσει τοῖς γράμμασιν ἐναποκειμένην τὴν δύναμιν, καὶ βίους ὁλοκλήρους, καὶ ἱστορίας. καὶ ἐπιστολὴν ὁ μὲν ἄπειρος λαβὼν, χάρτην ἡγήσεται καὶ μέλαν εἶναι· ὁ δὲ ἔμπειρος καὶ φωνῆς ἀκούσεται, καὶ διαλέξεται τῷ ἀπόντι, καὶ ὅπερ ἂν βούληται διὰ τῶν γραμμάτων πάλιν ἐρεῖ. οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ μυστηρίου γίνεται· οἱ μὲν ἄπιστοι, καίτοι ἀκούοντες, οὐ δοκοῦσιν ἀκούειν·

C οἱ δὲ πιστοὶ, τὴν διὰ τοῦ πνεύματος ἔχοντες ἐμπειρίαν, ὁρῶσι τὴν ἐναποκειμένην τὴν δύναμιν. *Qemadmodum pueri libros cum intuentur, qia literarum vim nesciunt, ne norunt qidem qæ vident: qin & pariter afficietur vir qoqe, si literarum fuerit imperitus. at peritus qi fuerit, magnam in literis illis delitescentem vim deprehendet, vitas integras, atqe historias. Epistolam pariter imperitus acceptam pro chartâ duntaxat atramento litâ habebit: at peritus vocem avdiet in eâ loqentem, & cum absente ejus operâ colloqetur, & qicqid libitum fuerit literarum ope respondebit. ad eundem modum in mysteriis istis*

D *usu venit: infideles etiam cum avdiunt, nec avdire videntur: at fideles peritiâ spirituali imbuti, rerum subjectarum vim intuentur.* De operibus divinis itidem Gregorius Nyssenus *lib. de prematurè abreptis*: Ἐπὶ τῶν οὐρανίων θαυμάτων ὁρᾷ μὲν ἐπίσης τὰ φαινόμενα κάλλη, κἂν πεπαιδευμένος, κἂν ἰδιώτης τύχῃ τις ὢν, ὁ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέπων· διανοεῖται δὲ τὰ περὶ αὐτῶν οὐχ ὁμοίως, ὅ τε ἀπὸ φιλοσοφίας ὁρμώμενος, καὶ ὁ μόναις ταῖς αἰσθήσεσι τὸ φαινόμενον ἐπιτρέπων. οὗτος μὲν γὰρ ἢ ταῖς ἀκτῖσιν ἥδεται τοῦ ἡλίου, ἢ τὸ κάλλος τῶν ἀστέρων θαύματος ἄξιον κρίνει, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ σεληναίου δρόμου ἐπὶ τοῦ μηνὸς παρατήρησε.

E ὁ δὲ διορατικὸς τὴν ψυχὴν, καὶ διὰ παιδεύσεως πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν οὐρανίων κεκαθαρμένος, πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἁρμονίαν βλέπει, καὶ ἐκ τῆς ἐγκυκλίου κινήσεως τὴν ἐκ τῶν ἐναντίων συναρμοσίαν ἐπισκοπεῖ. &c. *In coelestibus miraculis, qæ oculis objiciuntur, pulcritudines vident paritèr, sive qis eruditus, sive rudis fuerit, qotqot coelum intuentur. nec tamen pariter de illis cogitant, is qi philosophiâ imbutus accedit, atqe is qi sensibus rem totam permittit. iste enim, vel radiis solaribus delectatur, vel siderum fulgorem admiratur, vel Lunæ per menses singulos redeuntis numerum observat. at verò is qi animum perspicacem*

F *habet, & eruditionis ope ad coelestium contemplationem excultus est, universi totius harmoniam miram intuetur, atqe ex motu circulari rerum sibi invicem adversantium concinentem pulcrè compaginationem considerat.* &c. De eisdem deniqe Avgustinus *in Joan. tract. 24.* *Qemadmodum, si literas pulcras alicubi inspiceremus, non nobis sufficeret lavdare scriptoris artificium, qoniam eas pariles, æqales, decorasqe fecit, nisi etiam legerimus, qid nobis per illas indicaverit: ita Dei facta miranda, qi tantùm inspicit, delectatur pulcritudine factorum, ut miretur artificem; qi artem intelligit, qasi legit. aliter enim*

G *videtur pictura, alitèr videntur literæ. picturam cum videris, hoc est tantum vidisse, lavdasse. literas cum videris, commoveris eas & legere. qod si forte non nosti,* Qid putamus, inqis, esse, qod hîc scriptum est? *interrogas qid sit, cum jam vides, aliqid. sed aliud tibi demonstraturus est, à qo qæris agnoscere qod vidisti. alios ille oculos habet, alios tu: apices similitèr videtis, non similiter signa cognovistis. tu vides, & lavdas; ille videt & lavdat, legit & intelligit.* Idemqe de verb. Dom. orat. 44. *Qemadmodum qi videt literas in codice optimè scripto, & non novit legere, lavdat qidem antiqarii manum, admirans apicum pulcritudinem; sed qid sibi velint, qid indicent illi apices, nescit; & est oculis lavdator, mente non cognitor. alius avtem & lavdat artificium, & capit intellectum: ille utiqe, qi non solum videre (qod commune est omnibus) potest, sed etiam legere,*

legere, qod, qi non didicit, non potest. ita qi viderunt Christi miracula, & non intellexerunt qid sibi vellent, & qid intelligentibus qodam modo innuerent, mirati sunt tantum, qia facta sunt. alii vero & facta mirati, & intellecta assecuti. Verum oblitus es, inqis, eorum, qæ præ manibus habes. nihil minùs. Cinno hæc mantissa destinabatur. mercis avtem maturam referre mantissam novum non est. nec studiosis ingrata fore ista spes est. Sed de viâ in semitam.

Æschylum ostendimus Pfochenio frustra advocatum. Ad Lucianum transimus. Apud hunc Protei Menelaus, *ἰδὼν εἶδον, videns vidi. ita locutus Lucianus ὁ ἀτθικώτατος, nec verisimile Lucianum hominem Ethnicum, Judais (pariter ac Christianis) infensissimum, ab eorumque moribus, vitâ, conversatione qam maximè abhorrentem, Græci sermonis elegantiâ relictâ, illos in stylo imitatum.* ita *sect.* 131. Pfochenius. Respondeo, 1. Lucianus ὁ ἀτθικώτατος ille poetica suis immiscere solenne habet. è qo genere hoc esse potuit. tum potuit per ludibrium è nostris phrasin istam usurpasse. neqe enim hoc scurræ illi impuro insolens, inde enim & τὸ *βραδύγλωσσον, tardiloqum*, pro Mose posuit, & *ἐκ τῶν ἀσεβῶν χώρων λυτρώσασθαι*, pro *liberare à locis impiis*, dixit, in *Philopatride*: qo in centunculo dogmata Mosaica ritusqe Christianos subinde subsannat. ut Dei ipsius apud Mosem. *l.* 2. *c.* 3. *v.* 7. verba *μυκτηρίζων* imitari voluisse non immeritò censeatur. Cui adjici potest, avtores etiam profanos & Christiano nomini satis iniqos, horum tamen formulas, interdum seriò, interdum & per derisum, usurpare. Sic Ammianus *l.* 22. *c.* 11. de Diodoro qodam Alexandrino, *dum ædificanda præesset Ecclesiæ*. qod V. Cl. Cl. Salmasio observatum in *Epist. ad Colvium de Virorum cæsarie & mulierum comâ*. Denique geminationem vocabuli vim aliqam dictis adjicere ratio ipsa, eadem omnibus communis, suggerit. qid ergo impedit, qo minùs istius ductu, formulam qandoqe concipiat qis à lingvæ suæ usu alienam; qæ alii alicui, qam is nesciat tamen, familiaris existat? etiam mulierculæ ad mensam Hebraismum excidisse temerè animadverti non semel; qam tamen literas Hebraicas nunqam attigisse, etiam sacramento interposito, avsim asseverare. Qæ avtem, malùm, pervicacia ista, Hebraismum negare, qod singulis ferè paginis in Hebræis scriptoribus occurrit, qod apud Græcos horum interpretes huic exprimendo adhibetur, qod spiritus sancti amanuenses, ab istis sunt mutuati; Græcismum asserere, cum priscum nullum omninò, qi eo unqam usus sit, laudes; unum duntaxat scriptorum priscorum ætate inferiorem, scriptis sacrisqe Christianis illudentem passim, qi semel tantum id usurparit, proferas? at nos è contrario Græcis receptam formulam non esse, ex priscorum omnium silentio certiùs, non probabilius tantum, multo probabimus. Sic habeas. *Facundum* & *facundiam*, vocabula ista Ciceronis ætate extra poesin havd fuisse usu recepta, rectè contendunt Grammatici, qia *facundiæ literarumqe Latinarum parens Cicero* (Plinium avdis ex *l.* 7. *c.* 30.) cum de re ipsâ tot libros scripserit, toties tam multa dixerit, vocabulis istis nusqam sit usus. Sed & qis non pro certissimo habuerit argumento, *gratitudinis* & *ingratitudinis* vocabula, qæ hodie nec ab illorum scriptis exulant, qi politi tamen haberi solent, nec Senecæ ætate (qam *Ciceronianæ tanqam avreæ argenteam successisse*, Erasmus censuit) nedum Ciceronis obtinuisse, qia hic (qod & Budæo observatum) Græco *ἀχαρίστως* uti maluerit, *ad Attic. l.* 8. ille cum in libris *de beneficiis* istius vel virtutis vel vitii toties meminerit, *animi grati ingratiqe* periphrasi perpetuò id utrumqe expresserit? Certè de *beatitatis*, forsan & *beatitudinis*, vocabulo idem statui possit; cum Cicero semel tantùm, idqe cunctabundus, *sive beatitas, sive beatitudo*, *de Natur. Deor. l.* 1. (qod & Fabius *l.* 8. *c.* 3. monuit) eo usus sit: Seneca argumentum illud ex professo prosecutus, non *de beatitate*, avt *beatitudine* etiam, sed *de vitâ beatâ* librum suum inscripserit. Pariqe nos ratione formulam istam, qâ de agimus, apud Græcos, ab antiqo nevtiqam receptam jure contendimus, qod cum varias admodum qæ vehementiæ inservirent formulas usurparint, istâ tamen ex eis nemo qisqam unqam uspiam usus deprehendatur.

A Cæterum Pfochenio de formulâ istâ suppetias forsan tulerit Fr. Ribera. Is enim in *commentariis* ad Zephaniæ c. 1. S. 7. etiamsi Euthymium castiget, qod ad Hymn. 132. ambigere videatur, an *Hebraismis* accenseri debeant *reduplicationes* istiusmodi; profert tamen ex Platone, qo nemo ἀττικώτερος, compositionis istius, uti ipse censuit, exemplum. Ex *Symposio* itaqe ejusdem adducit, *Βίᾳ γὰρ ἔρωτος οὐχ ἅπτεται, οὐ ποιῶν ποιεῖ*. qod ipse vertit; *violentia enim amoris non tangit, neqe faciens facit*: i. *non vehementèr stimulat*. inqit ille. At vero pari modo in Platone lapsus est Ribera, qo in Æschylo Pfochenius. dictionis Platonicæ

B series hæc est. *Ἔρως οὔτ' ἀδικεῖ, οὔτ' ἀδικεῖται· οὔτε γὰρ αὐτὸς βίᾳ πάσχει, εἴ τι πάσχει, (βία γὰρ ἔρωτος οὐχ ἅπτεται) οὔτε ποιῶν, ποιεῖ*. subit animum viri mihi multis nominibus honorandi D. Joannis Boisii dictum; *Da codicem probè interpunctum, commentarii justi vicem habebit*. interpunctione genuinâ adhibitâ, vides omnia istic proclivia; sed qæ ad Riberæ argumentum nihil qicqam pertinent. *Amor*, inqit, *injuriam nec infert cuiqam, nec a qoqam eandem patitur. neqe enim per vim patitur qicqam, si qid patitur, (vis enim amo-*

C *rem nulla tangit) neqe faciens, facit*. hoc est, *neqe si qid facit, per vim facit*. qod de perpessione superiùs dixerat. dicti ratio ab axiomate illo pervulgato petitur, *Nemo volens læditur*. subjungit enim, *Πᾶς γὰρ ἑκὼν ἔρωτι πᾶν ὑπηρετεῖ. Amori enim qisqe in re qâqe sponte suâ obseqitur*.

Unicum ubi adjecero, qod nemini hactenus animadversum offendi, formulam hanc mittam; *geminationem* nimirum *vocis* istam Hebræis solennem, non *urgere* aut *intendere* semper, sed *minuere* qandoqe atqe *elevare*. Ita sumendum in serpentis verbis. Genes. c. 3. v. 4. *non moriendo morie-*

D *mini*. ubi argutè nimis, sed & dilutè, Junius; qod Piscatori tamen placuit; *infert non esse certum, qod mors secutura sit, si de fructu vetito comedat: non enim dicit*, inqit, *moriendo non moriemini; qod ex diametro pugnaret cum verbis Dei supra c.* 2. *v.* 17. *sed inverso vocum ordine, tantùm negat mortis certitudinem*. At ego vocum ordinem inversum nullum video. מות תמות *moriendo morieris*, inqit Deus. לא מות תמותון *non moriendo moriemini*, inqit Diabolus. qænam istic inversæ voces? nec incertum esse voluit, an morituri essent fructu vetito gustato, sed pro certo planè

E habendum, non esse morituros; nullam esse prorsus à fructus illius esu mortis justam formidinem, vel suspicionem etiam levissimam. qod & Pareus vidit, qi ex Lombardo adducit illa, *Deus affirmat, mulier dubitat, diabolus negat*. ita *non moriendo moriemini*, idem valet ac si dixisset, *non omninò morituri estis*. nihil minùs eventurum est, qam ut mortis discrimen subeatis vel levissimum. Non absimile prorsus est illud D. Christi, Joan. c. 11. v. 26. *Πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Qisqis vivit, & credit in me, non morietur in æternum*. qod malè acci-

F piunt, qasi neget Christus, eos, qi dum in vitâ sunt, in æternum perituros. Avgust. *de verb. Apost. serm.* 33. *Licet moriatur ad tempus, non morietur in æternum*, qum Christus *nunqam moriturum* pronunciaverit. qo modo cum Judæi qoqe ceperant, cum idem ferè; nisi qod aliâ usus mortis periphrasi, *θάνατον θεωρήσῃ*, *αὐτὸ τοῦ ἀποθανεῖν* (qomodo Ethan Hymn. 89. v. 48. & Luc. c. 2. v. 26. & Hebr. c. 11. v. 5. *ἰδεῖν θάνατον*, pro eodem; & contrà *ζωὴν ὄψεσθαι*, pro *vitâ frui*, *vivere*. c. 3. v. 36.) dixit c. 8. v. 51, 52. nam qod ille *θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα*, illi *οὐ μὴ γεύσεται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα*, (eâ usi formulâ qâ & Apostolus

G Hebr. c. 2. v. 9.) *mortem in æternum non gustabit*. hoc tantùm falsi; qod mortem naturalem dixisse Dominum avtumabant, cum spiritualem ille diceret; nec morte istâ qæ naturam conseqitur, defungendos, sed in illâ etiam, qam oppetituri essent morte, morituros negaret. Sed ne de loco illo obstruatur, etiamsi verbi significatio minui videatur, intendi tamen rem ipsam negatè prolatam. plus enim esse extra omne mortis ullâ ex parte admittendæ periculum consistere, qam ejusdem subeundæ necessitate nullâ obstringi. qanqam ad id qod proposuimus obtinendum, illud sufficerit: de verbi siqidem geminati usu sensuqe duntaxat qæritur: alterum huic subjungemus, qo etiam affirmatè enunciata minuit formula ista. habetur is Genes. c. 47. v. 7. ubi

ubi Jacobo cum filiis suis expostulanti qod Benjaminis mentionem apud Ægyptium fecissent; respondent illi, *num cognoscendo cognoscere poteramus*, *dicturum illum fuisse, facite descendat huc frater vester.* rectè Jun. *Poteramus ne ullo pacto cognoscere?* itaqe perperam reddidere, qi vertunt; *poteramusne certò cognoscere?* cum illi hoc vellent, se ne suspicari qidem hoc potuisse. Eadem est formulæ istius ratio in jumenti verbis, qibus Balaamum dominum sessoremqe suum alloqendo interrogat, Numer. c. 22. v. 21. *an solere, sive solendo solita sit.* h. e. *an unqam omninò solens fuerit id facere* qod tum fecerat. Et ne qis objiciat, *ἐρωτηματικὰ* ista negationem vi saltem ac virtute in se continere, habeat ex Mosis l. 4. c. 30. v. 12. & 15. *Si vir illius* הפר יפר *irrita faciendo irrita fecerit.* i. e. si qo modo *irrita fecerit. ubi nostri ἀλλοπρόσαλλοι, modo harum, modo illarum sunt partium,* priore loco, utterly made void; posteriore any wayes made void, rectius, reddunt.

CAPUT X.

נפש anima pro homine. Ezekiel Tragicus qalis avtor. alius sermo communis, alius poeticus, & affectibus commovendis exprimendisve adhibitus. συνεκδοχαὶ lingvarum omnium communes. nec omnes tamen usu parili familiares. σώματα pro servis. Strabo emendatus. Campensis in Athenæo lapsus. Epiphanii ratio altera rejecta. sed & Magii. Animæ pro servis. Corpora *& de liberis. A parte totum. A potiore Hebrais magis familiare. Apoc. 18. 13. explicatur. Pollux notatus.* Anima *pro vitâ. de Evcherio Erasmi elogium.* Anima *ipsa potest in Hesiodi & Homeri locis adductis intelligi. Scholiorum Homericorum avtor qis.* Anima *pro cadavere, Hebrais: Maroni qoqe.* σὰρξ caro, *pro corpore. Hebrais etiam pro homine; in sermone qoqe communi. κρέας pariter poetis Græcis; sed rarius. Sophoclis locus cum Aristophaneo à Scholiaste perperam commissus.* περὶ ψυχῆς, de animâ *dimicare, fugere. Evnapius emendatur.* περὶ κρεῶν, pro carnibus. *ubi frustra Scholiastes. aliter lepus, aliter servulus. Plavti locus, aliter qam Scaligero explicatus.* caro *pro homine Hebrais crebrum, Græcis rarum.* corpus *contra illis rarum, his crebrum.* Caro *Hebrais, pro parte genitali.* Corpus *item, juxta Avgustinum. utrumqe pro parte irregenitâ.*

Istis expeditis alia nonnulla discutiamus. *Sect.* 34. נפש *anima*, pro *seipso Hebrais poni dicitur.* Psal. 16. v. 10. & ψυχὴ pariter Act. c. 2. v. 27, 31. sed & Jerem. c. 51. v. 14. & Marc. c. 13. v. 34. Sed *idem apud Græcos avtores profanos legi* excipitur. Theocr. *Idyl.* 16. v. 24.

> Ἀλλὰ τὰ μὲν ψυχῇ, τὰ δὲ καί τινι δοῦναι ἀοιδῶν.
> *Sed partem animæ*, i. sibi ipsi; *partem etiam alicui poetæ dare.*

Et Evripid. *Hercul. Fur.* v. 451.

> Ἤ τίς ταλαίνης τῆς ἐμῆς ψυχῆς φονεύς;
> *Aut qis misera animæ meæ*, i. mei *occisor?*

Hoc avtem aliis tantùm verbis repetit noster nobis denuò *Sect.* 95. ψυχὴν *animam pro homine usurpari*; LXX. Gen. c. 46. v. 27. *Mosen secutis: & a Lucâ* Act. c. 7. v. 14. *à Petro itidem* Ep. 1. c. 3. v. 20. *Verum ab Evripide pariter usurpatum in Helenâ.* v. 15. *Ubi ea asserit*, ψυχὰς πολλὰς, *animas multas* i. e. *homines ob ipsam occubuisse. Et Ezechielem Tragicum* (qem nemo tamen pro Græci sermonis avtore idoneo jure habuerit) *eadem formulâ usum, ubi ex Mose eadem, qæ apud Lucam Stephanus, denarrat.* Verum cedo nobis arbitrum qemvis, non præjudicio corruptum prorsùs. is sententiam ferat, æqum ne sit pro Hebraismo haberi, qo est nihil apud ipsos in sermone qolibet usitatius; an Græcorum idiomati ideò ascribi, qia apud poetam unum avt alterum semel, bisve, avt sæpiùs etiam, ad affectus maximè teneriores exprimendos, usurpatum deprehenditur.

At *unde*, inqis, *Hebraismi illis innotuerunt, qibus nihil unqam fuit cum gente illâ commune?* norunt omnes *συνεκδοχικῶς partem* pro *integro* usurpari. estqe hoc in genere lingvæ nullius non commune. Verum in rebus qibusdam non in aliis, huic vel illi peculiare. Verbi gratiâ. Græci σῶμα i. *corpus* pro *homine* ipso, præcipuè ubi de *servis* loquntur, usurpant. Demosthenes *Philip.* 3. Τριήρεις γε, καὶ σωμάτων πλῆθος, καὶ χρημάτων πρόσοδοι, καὶ τῆς ἄλλης κατασκευῆς ἀφθονία. *Triremes, corporumqe multitudo, & pecuniarum reditus, reliqiqe apparatus copia immensa.* Aristoteles in *narrat. mirand.* Iberos refert gentem κατά γε, ἀντὶ ἑνὸς σώματος θηλυκοῦ διδόναι τοῖς ἐμπόροις τέτταρα καὶ πέντε σώματα ἄῤῥενα. *pro uno corpore fœmineo qatuor avt qinqe mascula mercatoribus permutare.* inde σωματέμπορος, *venalitius, mango.* Glossar. sive ἀνδραποδοκάπηλος, καὶ μεταβολεὺς ἀνδραπόδων. Evstath. *ad Odyss.* α. & σωματεμπορεῖν Straboni, *l.* 14. qi de prædonibus Cilicibus, λῃζόμενοι καὶ σωματεμποροῦντες. *prædam agentes, & corpora nundinantes.* & rursus προσποιούμενοι σωματεμπορεῖν. *corporum mercaturam prætendentes.* ita enim conjunctim legendum, non divisim σώματα ἐμποροῦντες, & σωματ' ἐμπορεῖν. qod Cl. Casavbonus tamen non mutavit. Sic Athenæus. *l.* 5. ex Moschione refert, molis stupendæ navigium traxisse Archimedem, δι' ὀλίγων σωμάτων. i. e. non *pavcis instrumentis*, uti vertit Dalechampius, sed *pavcorum servorum ope*; qod monuerunt Hieron. Magius *Miscell. l.* 1. *c.* 12. & Casavbon. *ad Athen. l.* 5. *c.* 10. Epiphanius in *ancorat.* S. 59. Ἡ συνήθεια τοὺς δούλους σώματα εἴωθε καλεῖν. δεσπότης, φησὶν, ἑκατὸν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ ψυχὰς ἐχόντων. *Servos usus communis corpora vocare consvevit.* centum, *inqit* dominus est corporum; *cum illa animas tamen habeant.* rationem subjungit primo loco argutiorem pavlò. Ἐπειδὴ ἡ δεσποτεία τῶν ἀνθρώπων σωμάτων κυριεύει, ἀλλ' οὐ ψυχῶν, διὰ τοῦτο δούλους εὐλόγως σώματα ἐκάλεσεν σὺν ψυχῇ, ἵνα δείξῃ τὴν χρῆσιν τῶν σωμάτων. *Qandoqidem dominium in corpora, non in animas, habetur, ideò servos rectè corpora vocarunt, ut corporum usum designarent.* & favet qidem opinioni isti illud Aristophanis *Pluto*;

> Τοῦ σώματος γὰρ οὐκ ἐᾷ τὸν κύριον
> Κρατεῖν ὁ δαίμων, ἀλλὰ τὸν ἐωνημένον.
> *Jus corporis, non illi qi illud possidet,*
> *Sed ei, qi pretio est mercatus, concesserit.*

nec tamen ea videtur formulæ hujusce ratio, cum aliis *animæ* contra pro eisdem dicantur; atqe ita ferè Epictetus apud Stobæum *tom.* 2. *tit.* 5. ubi monuerat, ne ministrantium ad epulas turbâ nimiâ uterentur. ἄτοπον γὰρ, inqit ὀλίγαις στιβάσι πολλὰς δουλεύειν ψυχάς. *absurdum est, ut toris exiguis animæ multæ inserviant:* nec *corporis* tantùm sed *animæ* usum etiam habent fructumqe percipiunt domini, & ab eis præsertim, qi artificio aliqo insignes sunt, servis. Sed nec probabile videtur, qod Magius; ideo *corpora servos dici, qia in nostro sunt dominio, qo modo corpus, qod solum nostrum esse ex philosophorum qorundam sententiâ Servius ad Æn. l.* 6. qasi non & anima nostra sit. Qin nec de servis solis, licet de istis creberrimè, phrasis illa usurpatur, qâ *corpus* pro *homine* ponitur. Siqidem de se Jolaus in Evripidis *Heraclidis*,

> Τὸν Ἡρακλεῖ ἴστε που παραστάτην
> Ἰόλαον; οὐ γὰρ σῶμ' ἀκήρυκτον τόδε.
> *Nostis Jolaum, qi Herculi qondam astitit*
> *Socius? neqe est enim incelebre corpus hoc.*

h. e. non est *incelebris persona* hæc. Et in eadem fabulâ, v. 529.

> Ἡγεῖσθ', ὅπου δεῖ σῶμα κατθανεῖν τόδε.
> *Deducite eò, ubi corpus hoc debet mori.*

h. e. ubi me oportet mori. prout pavlò post ibidem,

> Σὲ δ' οὐ δίκαιον κατθανεῖν ἄνευ πάλου.
> *At te est iniqum sorte non missâ mori.*

Nec secus Sophocles *Oedipo Rege*,

> —— δρῶντα γάρ νιν, ὦ γύναι, κακῶς
> Εἴληφα τοὐμὸν σῶμα σὺν τέχνῃ κακῇ.
> *Malum struentem, o mulier, artibus malis*
> *Hunc deprehendi corpus adversus meum.* i. e. adversus me.

Verum potius illud est, qod adjecit Epiphanius ibid. ἀνέκαθεν ἡ ἀνθρωπότης καλεῖν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ὀνόματος. & rursus, S. 78. ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἴδους ὁ ἄνθρωπος ὅλος καλεῖται.

Homo duabus cum constet partibus, animâ & corpore, solent homines hominem ipsum ab harum alterâ nuncupare. sed & fortassis a parte seqiori servos sæpius, qia deterioris illi conditionis censeantur. At Hebræis familiare magis à parte alterâ, *animâ* scilicet נפשות ψυχὰς *animas* eosdem nuncupare. Avgustin. *de Trinit. l. 7. c. 3. A parte meliore. i. animâ totum dicitur, cum anima & corpus sit totus homo.* Hinc Genes. c. 12. v. 5. inter Abrahæ facultates reliqas recensentur *& animæ qas acqisiverat:* Græc. πᾶσαν ψυχὴν ἣν ἐκτήσαντο· Apocalyps. avtem c. 18. v. 13. utrumqe reperitur; ubi inter reliqa Babylonicæ meretricis mercimonia habentur, tum σώματα *mancipia*, tum & ψυχαὶ ἀνθρώπων, *animæ hominum*, qod ex Ezechiele mutuatum videtur c. 27. v. 13. ubi נפש אדם *anima hominis* (i.e. *anima humana*) pro *mancipiis* venalibus usurpatur. qanqam apud Joannem non incommodè distingvere videtur Piscator, qi *corporum* nomine, *servos ære comparatos*, *animarum*, *liberos plagio surreptos*, avtumat designari. Pollux interim hîc notandus venit, qi *l. 3. c. 7. S. 1.* σώματα ἁπλῶς, inqit, οὐκ ἂν εἴποις, ἀλλὰ σώματα δοῦλα. vetat scilicet servos σώματα simplicitèr dicere, sine adjectâ voce δοῦλα. qod avtorum omnium, probatissimorum etiam, avtoritati planè contrait. *corpora* ergò pro *hominibus*, *servis* maximè, Græcum est. *animæ* pro eisdem idiotismi Hebraici: qi tamen usus cum fundamento communi nitatur, potuere Græcorum nonnulli, etiam usus Hebræorum ignari; poetæ præsertim qi à suorum usu freqentiùs recedere solent; præter lingvæ suæ morem, hominem aliqandò à parte illâ alterâ designare.

Addam, in Psochenii gratiam, nec Latinis ignotum, avt insolens planè, *animam* pro *homine* usurpare. Tertullianus *de anima c. 13. Enimverò qis non animæ dabit summam omnem, cujus nomine totius hominis mentio titulata est?* Qantas animas pasco? *ait dives; & animas salvas optat gubernator.* Cicero *famil. l. 14. Ep. 14. vos, meæ carissimæ animæ, qam sæpissimè ad me scribite.* Cæterùm qis mihi apud veteres Græcos, vel historicum vel philosophum exhibuerit, qi vocem ψυχὴ familiaritèr eo modo qo scriptores sacri, usurparit? Pavlus Rom. c. 2. v. 9. θλῖψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχήν. *Afflictio & angustia in omnem animam hominis.* & c. 13. v. 1. πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. *Omnis anima potestatibus supereminentibus subjecta esto.* Lucas Act. c. 3. v. 23. πᾶσα ψυχή, ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ, &c. *Omnis anima, qæ non audierit,* &c. & c. 2. v. 43. ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος, *omni animæ metus est obortus.* & ibid. v. 41. ψυχαὶ ὡς τρισχίλιαι. *Animæ qasi qater mille.* & c. 7. v. 14. Stephanus, ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε· *Erantqe animæ septuaginta qinqe.* & Petr. Ep. 1. c. 3. v. 20. εἰς ἣν ὀλίγαι, τουτέστιν ὀκτὼ, ψυχαί. *In qa paucæ, id est, octo animæ.* & Joan. Apocalyps. c. 16. v. 3. πᾶσα ψυχὴ ζῶσα. pro *animante qovis.* neqe hic qisqam mihi Homerum reponat, qi *Iliad. α. v. 3.* dixerit

> *Πολλὰς δ᾽ ἰφθίμους ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν.*
> *Multas autem fortes animas Plutoni præmisit.*

qanqam & ibi ψυχὴ pro alterâ hominis parte sumi videtur: avt Juvenalem, qi *satyr.* 4.

> —————— *Claras qibus abstulit urbi*
> *Illustresqe animas impunè & vindice nullo.*

& *satyr.* 10. de Annibale,

> *Finem animæ, qæ res humanas miscuit olim,*
> *Non gladii, non saxa dabunt, nec tela, sed ille*
> *Cannarum vindex, & tanti sangvinis ultor*
> *Annulus* ———

Avt si qid etiam ex rhetorum myrotheciis, avt amatorculorum blanditiis depromptum, huc arcessere libuerit. neqe enim avt poetico, avt oratorio, avt amatorio etiam dicendi genere usi sunt, ubi hoc modo loquntur Spiritus sancti amanuenses, sed simplicitèr vel res gestas narrant, vel præcepta suis tradunt,

Animam verò pro *vitâ* etiam Græcis usurpari, freqentèr satis, ego qidem Psochenio id *sect.* 41. urgenti, non invitus concesserim. etiamsi poetarum tantùm hîc qoqe dicta adducat; qorum etiam pars dimidia meritò fuerit controversa. qum & Hesiodi illud Ἔργ. v. 686.

> *Χρήματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι.*
> *Opes enim sunt animæ miseris mortalibus.*

nihil impediat; qo minùs de *animâ* ipsâ sumatur, qam nec pecuniis cariorem habeant havd pavci. qos elegantèr Evcherius in insigni illâ *ad Valerianum epistolâ* parænecticâ (de qâ pronunciat Erasmus, *nihil vidisse profectum à nostræ religionis hominibus, qi eloqentiæ qoqe gloriâ floruerint, qod cum hujus phrasi sit conferendum*) his verbis alloqitur: *Qo devius ac preceps hominum amor raperis? scis ea qæ tibi obveniunt diligere, & ipsum te diligere nescis? foris est qod amas; extra te est qod concupiscis. revertere potiùs in te, ut tu tibi sis carior, qam tua.* (ipsum te vult animam tuam. *Animus enim cujusqe is est qisqe.* Cicero *Scipion. somno.*) Et, *Meritò*, inqit, *poscit studia majora pars melior.* sed nec Homeri illud *Iliad.* I. v. 322.

> *Αἰὲν ἐμὴν ψυχὴν παραβαλλόμενος πολεμίζειν,*
> *Semper meam animam exponens ad pugnandum.*

non & de *animâ* ipsâ intelligi qeat. nam Didymus qem advocat, (qanqam Heracleo is, non Didymus, viris doctis censetur) nihil hîc mutat. eoqe magis ob ea qæ sequntur v. 401. ubi Achilles,

> *Οὐ γὰρ ἐμοὶ ψυχῆς ἀντάξιον,* &c.
> *Non enim meæ vitæ æqipollens,* &c.

qibus animam sibi suam cariorem esse pronunciat, qam thesavros universos, qos vel Troja ipsa, cum floreret maximè, vel Apollinis Pythii septa contineant: & rationem adjungit v. 408.

> *Ὅτι ἀνδρὸς ψυχὴ πάλιν οὐκ ἐλθεῖν,*
> *Ἐπεὶ ἄρ κεν ἀμείψεται ἕρκος ὀδόντων.*
> *Qod viri anima non revertitur,*
> *Postqam transiverit septum dentium.*

ubi Evstathius τὴν ψυχὴν, τὸ ψυχικὸν πνεῦμα, *animam, animalem spiritum*, dicit verum missis his; Hebræorum illud peculiare non immeritò censetur, qod *animam*, non pro *vitâ* tantùm, vel etiam pro *homine vivente*, sive *vitâ prædito*; sed etiam pro *homine mortuo & exanimi* usurpant, inde טמא נפש *pollutus animâ*, i. a contactu hominis mortui, cadaveris. Agg. c. 2. v. 14. Levit. c. 22. v. 4. Ibid. c. 19. v. 28. *Neqe casuram inditote carni vestræ* לנפש *pro animâ* i. e. *pro mortuo* qovis. & cap. 21. v. 1. *Sacerdos pro animâ ne se polluito.* & rursus v. 11. *Sacerdos maximus* על כל־נפשות *ad animas ullas*, i. cadavera, mortuorum corpora, ulla, *ne accedito.* rationem reddit Avgustin. epist. 157. *Anima corpus, qod animam continebat; ut ecclesia dicitur locus ille etiam absente populo.* atqe ita sumunt pleriqe nostri, qod ex Psal. 16, Psochenius attulit. At eandem tamen formulam Maroni usurpatam deprehendimus Æneid. l. 3. de Polydori cadavere ab Æneâ cum pompâ funebri sepulto.

> ——— *animamqe sepulcro*
> *Condimus.* ———

i. *cadaver*, corpus inanime. οὐ γὰρ θάπτομεν τὰς ψυχὰς ἐν τοῖς μνημείοις, *non enim animas in monumentis sepelimus.* Epiphanius in ancorat. S. 87. nam qæ Servius ibi garrit, nec navci sunt.

Sed aliud est poetam aliqando insolentiùs sic locutum; aliud in sermone communi ac familiari obtinere.

Sed porrò pavlò pergamus. *Usus sacri eloqii est*, inqit Gregorius Rom. in Evangel. homil. 25. *ut aliqandò ex parte totum, aliqandò ex toto partem significet. ex parte totum,* ut Genes. c. 47. v. 26. *Omnes animæ, qæ descenderunt cum Jacobo in Ægyptum,* &c. *neqe enim animæ sine corporibus descenderant. sed per solam animam totus homo significatur: qia ex parte totum exprimitur. contra solum dominicum corpus in monumento jacuerat, & Maria non corpus Domini, sed sublatum Dominum qærebat. videlicet ex toto significans partem.* Nec ab usu, secundum qem loqitur Gregorius, abhorret sermo profanus. Sed in lingvæ cujusqe proprietate usuqe peculiari statuendo, exqirendum semper *qatenùs.* Verbi gratiâ. adducit Psochenius sect. 56. σάρκα i. *carnem* pro *corpore* usurpatam, ne pro *Hebraismo* mero id habeatur, ab Evripide Tragico non semel; ab Epicteto, etiam, qi Stoicis solenni more, *corpus* σάρκα, appellat. cui poterat & M. Antoninum Imper. adjicere, qi nunc κρεάδιον, nunc σαρκίδιον,

per contemptum corpus nuncupat. Epicurum etiam qi in select. sent. apud Laert. l. 10. Τὴν γὰρ σάρκα τὸ παρὸν μόνον χειμάζειν· τὴν δὲ ψυχὴν καὶ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον. qod Cicero fin. l. 1. *Nam corpore nihil nisi præsens, & qod adest, sentire possumus: animo avtem & præterita & futura.* Et è Latinis Senecam, qi Epist. 74. *Non est*, inqit, *summa fælicitatis nostræ in carne ponenda.* Mitto qærere, an familiaris ista Græcis priscis locutio fuerit. nam de poetis non repetimus, qod dictum superius; Epictetus avtem an Arrianus, vix est ut lingvæ Græcæ purioris avtor idoneus habeatur. tum aliud est, ut rhetoricando ad rem elevandam, & deprimendam, *carnis* nomine *corpus* nuncupetur; aliud ut in usu familiari, ubi nihil istiusmodi attenditur, eadem corpori appellatio tribuatur. Sed concedatur carnem illis pro corpore usurpatam; ex *parte* scilicet *totum*, *totum*, inqam, *corporis*. at nunqid ideò & *totum hominis?* Certè Hebræis sicut נפש i. ψυχὴ anima, pars altera freqentèr; ita בשר i. σὰρξ caro, non minus familiaritèr, nec ubi tropi avt schemata qæruntur, sed ubi more vulgari ac usitatissimo sermo instituitur, pro *toto homine* sive *toto hominis*, si qis id maluerit, usurpatur. Exempla aliqot superiùs dedimus, ubi de variis hujus vocabuli apud sacros scriptores significatis egimus: qibus plura hîc adjicere, cum possem plurima, superfluum foret. Videantur Gen. c. 6. v. 3. 12, 13. Esaj. c. 40. v. 5, 6. cum Psal. 97. v. 6. Matth. c. 24. v. 12. Rom. c. 3. v. 20. cum Psal. 143. v. 2. &c.

Nec abnuerim tamen & κρέας, qo modo ψυχὴν supra diximus, pro homine ipso, sed rarenter admodum, poetis Græcis usurpatum. Exemplum unum dabitur, qod è Sophocle nobis suggerit Aristophanis enarrator. Apud Comicum ludibundus, vector Stygius, negat servum qenqam admissurum,

> *Εἰ μὴ νεναυμάχηκε τὴν περὶ τῶν κρεῶν.*
> *Nisi qi navali interfuerit prælio,*
> *Et fortiter pro carnibus rem gesserit.*

Ad qem locum Scholiastes, περὶ οὐδενὸς ἄλλου, ἢ περὶ τῶν ἰδίων κρεῶν, τουτέστι, σωμάτων· οὐ περὶ τῶν χρημάτων καὶ πατρίδος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἰδίου σώματος. *pro re nullâ aliâ, præterqam carnes suas. i. corpora: non pro pecuniis & patriâ, sed pro corpore proprio.* Additqe idem, κρέας γὰρ τὸ σῶμα, *caro enim pro corpore* usurpatur. qod & Sophocleo illo confirmatum it;

> *Τοιοῦτος ὢν ἄρξεις σὺ τοῦ δὲ τοῦ κρέως.*
> *Tun' ergò talis imperes huic corpori?*

Grotius. Ita perinde foret, acsi περὶ ψυχῆς, *pro animâ.* h. e. pro vita, sive salute, dixisset. qo modo περὶ ψυχῆς decertare, dimicare, fugere, currere, festinare dicuntur, qi in extremo versantur discrimine. Sic Reg. l. 3. c. 19. v. 3. Elisæus *pro animâ suâ* fugere perhibetur. Et apud Synesium Epist. 4. Maccabæus gubernator Judæus, etiamsi per diem qieti sacræ destinatum, clavo manum admovere obstinatius recusasset, tandem tamen, cum navfragii periculum clarum satis instare animadverteret, Νῦν, φησίν, ὁ νόμος ἐφίησιν· ἐπειδὴ νῦν σαφῶς τὸν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς θέομεν. *Nunc*, inqit, *lex permittit: qandoqidem pro animâ jam cursum instituimus.* h. e. vitæ nunc discrimen agitur. Comicus idem ipse in Vespis,

> — *ποιήσω δακεῖν τὴν καρδίαν,*
> *Καὶ τὸν περὶ ψυχῆς δρόμον δραμεῖν.* —
> *Faxo suum cor mordicus ut lancinet,*
> *Pedemqe pro vitâ struat.*

Florens. De Valente Evnapius in Maxim. Τοῦ βασιλέως κινδύνοις τοῖς ἐσχάτοις ἐμβεβηκότος, καὶ οὐ περὶ βασιλείας, ἀλλὰ τὸν περὶ τῆς σωτηρίας ἀγῶνα τρέχοντος. *Rege in extremo discrimine constituto, nec de regno, sed de salute jam decertante.* qod ἀγῶνα θανάσιμον δραμεῖν dixit Evripides Oreste, &

> *Ψυχῆς ἀγῶν', ἐν ᾧ ζῆν ἢ θανεῖν χρεών.*
> *De vita certamen; in qo oportet vivere, vel mori.*

Idemqe in Julian. Οὐ τὸν περὶ ψυχῆς θέοντες, ἀλλὰ τὸν περὶ κρότου καὶ φωνῆς ἀγωνιζόμενοι. (leg. ἀγωνιζόμενοι.) *Non de vitâ, sed de plavsu famaqe decertantes.* Qibus adjici posset & Nicetæ illud in Manuel. l. 6. c. 3. Πάντες γὰρ τὸν περὶ ψυχῆς τρέχοντες, ἀκούσιοί πως ἦσαν ἀνοικτίρμονες, καὶ ὡς τάχος εἶχον, σώζειν ἑαυτοὺς ἔσπευδον. *Cum in extremo vitæ discrimine versarentur universi, inviti qodammodo immisericordes facti sunt, & propria qisqe, qanta poterat celeritate, saluti consulebat.*

Eadem itaqe ratione περὶ κρεῶν dimicare dictum avtumabat Scholiastes, qâ περὶ ψυχῆς in illis dicitur, ubi salutis discrimen agitur. ut qemadmodum τὸ κρέας apud Tragicum pro corpore, sive pro homine ipso, ita τὰ κρέα apud Comicum pro eodem usurpetur. Atqi aliud planè τὸ κρέας, aliud τὰ κρέα: nec περὶ κρέως, sed περὶ κρεῶν Comicus dixit. qod περὶ σωμάτων Scholiastes ineptissimè interpretatus est, *nisi si qis pro corporibus strenuè rem gesserit*; tanqam si Geryones qosdam, tricorpores, avt bicorpores saltem servos, Orci vector somniasset: Verum κρέα, non κρέας posuit Comicus, qo modo in Vespis idem, γαλῆν κρέα κλέψασαν, *carnes furatam felem*, dixit. Joci festivitatem corrupere prorsus, dum non advertunt, ab inexpectato poetam lusisse. Cum enim, *qi navali prælio rem strenuè gesserit*, dixisset; expectaret qis adjecturum, *pro salute*, vel *pro patriâ*. at ille servulorum cum parasitis communem eisdem indolem tangendo, *pro carnibus*, subjecit. Stasimus Plavtinus in Trinum. 2. 4.

> —— *pol ego, etiamsi vetet,*
> *Edim, atqe ambabus malis expletis vorem;*
> *Et qod illi placeat, præripiam potissimum,*
> *Neqe illi concedam qicqam de vitâ meâ.*

Habes luculentissimè depictum τὸν περὶ κρεῶν ἀγῶνα, *pugnam pro carnibus. Servi Comici sententia*, inqit Erasmus, *qi fælicitatis puppim ac proram in ventris expletione collocat.* Rectissime! avdi enim qod seqitur;

> *Verecundari neminem apud mensam decet:*
> *Nam ibi de divinis atqe humanis cernitur.*

Senatum respexisse putat Jos. Scaliger, in qo dici solet, *Nulla verecundia debet nos demovere à sententia dicendâ, ubi de rebus divinis & humanis agitur. divinæ res & humanæ Parasiti est esca. aliter*, inqit, *ceperis, perit lepos.* At qidni bellum patrium spectetur potius? In hoc enim qoqe *pro aris focisqe* pugnatur. Celeberrimum illud Hectoris Il. μ. v. 243. pronunciatum, a tot avtoribus Aristotele, Rhet. l. 2. c. 21. Cicerone, Plinio, Luciano, aliis tantopere prædicatum,

> *Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.*
> i. e. *Una avis optima, pro patriâ pugnare tuendâ.*

Parasitus à Metagene Comico inductus, ad suos mores inflectendo, sic παρῳδεῖ,

> *Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ δείπνου.*
> *Una avis optima, pro coenâ pugnare tuendâ.*

qod nos diceremus, to fight for ones victuals. Verum aciem pugnamqe bellicam, non Senatus dissidia avt disceptationes forenses allusisse Comicum Græcum patet clarissimè. cujus mentem parœmiographus cum fæliciter satis expressisset; aliorsum tamen declinare maluit hîc, ubi posuit, respicere potuisse adagium illud, qo ὁ λαγὼς τὸν περὶ τῶν κρεῶν τρέχει dicitur, ne in pulpamentum concedant scilicet, qod σωμάτων tamen, me avtore, nullus interpreteris. Illud potiùs huc fecerit, qod Plutarchus *in animant. terrest. & aqat. collat.* ubi canes ait venaticos, qi lepores insectantur, qos exanimes nolint attingere, οὐ κρεῶν χάριν, ἀλλὰ νίκης ἀγωνίζεσθαι, *non carnium, sed victoriæ causâ contendere*; sed & qod Neoptolemum Pindarus Nem. 7. κρεῶν ὑπὲρ μάχας (qia pro carnibus victimæ, qas diripere contendebant indigenæ) decertantem occubuisse. qod mortalibus priscis freqentius usu venire necesse fuit, qum de victu ac commeatu potissimum bella invicem gererent. De Achille ac Hectore Homerus Iliad. χ. n. 157.

> *Τῇ ῥα παραδραμέτην, φεύγων, ὁ δ' ὄπισθε διώκων,*
> *Καρπαλίμως· ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον, οὐδὲ βοείην*
> *Ἀρνύσθην, ἅ τε ποσσὶν ἀέθλια γίνεται ἀνδρῶν.*
> *Ἀλλὰ περὶ ψυχῆς θέον.* ——
> *Currebant, iste hâc fugiens, pone ille secutus,*
> *Qam poterant rapidi: neqe enim carnesve petebant;*
> *Aut offam, solita velocis præmia cursus:*
> *Cursus erat de animâ.* ——

At istis contra, qos perstrictos volebat Comicus, *de offa* planè *carnibusqe*; qanqam & ideo *de animâ*, sive *de vitâ*, uti alter ille Comicus. Pari avtem modo in Epicureos ludit Plutarchus; apud qem ubi negaverat qidam, *juxta Epicuri placita*

placita ἡδέως ζῆν εἶναι, *svaviter vitam agi posse*; Παπαῖ, inqit aliter, εἰς τὴν γαστέρα τοῖς ἀνθρώποις ἔοικας ἐναλεῖσθαι, καὶ τὸν περὶ τῶν κρεῶν ἐπάξειν. *Papæ, videris in ventrem viris istis insultum facturus, & ad cursum pro carnibus adacturus.* Servus ergo catillo *pro carnibus*, non tamen, qo modo *lepus*, pro suis, ne in escam & pulpamentum aliis cedant, sed *pro offâ*, ut habeat ipse, qod abliguriat, strenuè rem gerere dicitur. Perperamqe omninò Tragici dictum, cum Comici isto committitur. aliud enim ibi κρέας, aliud hic κρέα. Qin nec κρέας Sophocli, tam *corpus*, qam *hominem* ipsum designat: μεταληπτικῶς tamen, havd diffiteor; ut *carne* primò corpus, tum *corpore* homo, ὅλον τὸ ὑποκείμενον, denotetur. Cæterum nec hujus tantùm unius significati, sed reliqorum qoqe à lingvarum aliarum usu, etiam isto remotiorum, exempla protulisse Psochenium oportuit, si cavsam suam obtinere vellet.

Illud insuper istic observatum velim, qo lingvarum idiomata accuratius attendantur. cum σῶμα. i. *corpus* Græcis sit in usu freqentiore pro *homine* ipso, σὰρξ i. *caro* non item, contra Hebræis בשר i. *caro*, in usu familiari pro eodem habetur; at גף sive גוף *corpus* non item: ut sicut vix Hebraicè loqatur, qi גוף pro *homine*; ita vix Græcè qi σάρκα pro eodem usurparit. cum tamen eadem in hoc utroqe, qæ & in illis, synecdoche existat. Nec sum nescius apud Mosem l. 2. c. 21. v. 3,4. בגפו i. e. αὐτοπρόσωπει, *cum corpore suo*, αὐτὸς μόνος (uti Græci rectè reddiderunt) i. e. *ipse solus*, vsurpatur. sed & apud Doctores Hebræos τὸ גוף i.e. *corpus* pro *homine* adhiberi. unde illud Simeonis Gamalielis filii in Dictis Patrum c.1. v.17. לא מצאתי לגוף טוב משתיקה *non inveni qod sit corpori, i. homini, melius silentio.* Verum aliud est in formulâ peculiari unicâ, aliud in sermone communi qovis promiscuè adhiberi: nec qid lingva Rabbinica avt Talmudistica, sed qid sacra & purè Hebræa admittat, jam qæritur. certè qi כל־גוף pro *omni homine* Hebraicè dixerit, nescio an Hebraicè locutus dicatur; qi avtem πᾶσα σὰρξ, cum Apostolo Rom. c.3. v.20. pro eodem dixerit, cum priscis Græcis ego locutum dicere non avsim. Adjicere liceret & illud בשר sive *carnem* pro *certis* qibusdam *corporis membris*, qæ disertè nominari pudor prohibet, Hebræis sumi familiariter. Levit. c. 15. v. 1. Ezech. c. 23. v. 20. unde tractum videtur, qod σὰρξ pro *parte* hominis *irregenita* ab Apostolo usurpatur. Rom. c. 7. v. 18. qia partes ex concupiscentiæ sedes. nec τὸ σῶμα sceiùs eidem usurpatum, si Avgustino credimus, in ad Corinth. Epist. 1. c. 7. v. 4. *Corporis*, inqit, adv. Julian. l. 5. c. 4. *nomine appellat, non totum corpus qod membris omnibus constat, sed membra, qibus sexus discernitur, concubitusqe peragitur.* qo nomine pars itidem nondum regenita censetur, Rom. c. 6. v. 6. & Col. c.3. v.5. Verum nec Avgustini istud nos præstabimus; & ad alia properamus.

C A P U T XI.

Λόγοι σεμνοί. *A re rusticâ & agriculturâ. in his,* νεοσσοὶ *Psochenio havd rite.* Ἄροτοι ἱεροὶ *Athenis.* ἀροῦν, σπείρειν, ἐκφύειν, שכבת זרע עא הורי זרע פרי נין *semen mulieris etiam. Lev. 12. 1. de qo commentum Rabbinicum.* semen & fructus *pro sobole & posteris, Hebrais qam Gracis in sermone communi usitatiora.* Φιλότητι μιγῆναι *Hesiodo & Homero freqens.* Βατραχομυομαχίας *avtor.* Εὔνοια, *Hebraorum* ענה. *Epiphanius emendatus.* Φιλότης, & φιλότησις. χάρις, χαρίζεσθαι, χάριτας πρᾶξαι. *Maximus Tyrius emendatus & Pindari Scholiastes.* εὔνοια ἀπὸ τῆς ὁμιλίας *diversa Plutarcho, & Dioni; sed ejus qam Apostolus radix genuina, comesqe necessaria.* Εὔνοια ὀφειλομένη *Solonis lege indicta.* πόθεν; & , πόθεν γάρ; *elegans formula. Plutarchus mendâ fœdâ emundatus. Halicarnassensis interpres notatus.* Cognoscere, & notitiam habere, *in* σεμνοῖς λόγοις; *nec Hebrais solis. Epiphanius notatus. formula eadem de sexu seqiore usurpata. Ab Hebrais derivatam vult Grotius.* Τὸ συνελθεῖν, καὶ τὸ συνοικεῖν, *in eisdem. Laertium Psochenius havd rectè cepit.* συνοικεῖν, οὐ συμβιοῦν. *Themistius emendatus. Vita pars minima vivitur. Senarius Menandro assertus. Ennius restitutus & explicatus.* שכב συγκαθεύδειν. בוא ביאה εἰσπορεύεσθαι, εἰσελθεῖν, intrare, ingredi: *Locutiones elliptica; metonymica, vel synecdochica. Graci* βαίνειν, & ἐπιβαίνειν *de brutis solis.* קרב & πλησιάζειν *tam de homine qam de brutis;* πλησιασμὸς *de his,* διαλεχθῆναι *de hoc negotio usurpatur, at non* διάλεξις: πελάτης, πλάτης, & ἐμπελάτειρα; *at non* πελάζειν. *Pollux, & Aristophanis Schol. emendati. Frischlini versio parum idonea.* Esse cum aliqâ. συγγενέσθαι. נגע ἅπτεσθαι, θιγεῖν, tangere, attingere. tagaces. *Nonius emendatus. A Phil. Pareo dissensus.* ἄθικτος, ἀνέπαφος, intacta virgo. *Catullus frustra solicitatus.*

N*Atura* (inqit Tertullianus de animâ c. 27.) *veneranda est, non erubescenda. concubitum libido, non conditio, fœdavit. excessus, non status, est impudicus.* Cæterum ita verenda qædam sunt naturæ officia, ut disertis vocabulis id palam proloqi sit pudor, qod exeqi tamen pudor nullus prohibeat. imo, sicut apud verecundos ac modestos homines (Cynicos enim impudicos pariter ac impudentes nihil istic moramur) actus ipse lucem aspectumqe alienum non sustinet; ita nec verba nuda claraqe sermo patitur pudicus, ubi facti mentionem exigit cavsæ justa necessitas. Inde λόγοι σεμνοί, qi dicuntur, formulæqe honestiores, (de qibus Agellius noct. Attic. l.9. c 10.) apud omnes ferè gentes, rebus istiusmodi exprimendis conqisitæ. Atqe hac in parte Psochenio Sect. 36. Hebræorum de re conjugali sermo, cum Græcorum, committitur; nec horum hac in parte inferior esse pronunciatur. qanqam istud istic non qæritur; sed an formulæ eæ, qas scriptores sacri usurpant, Græcis priscis pariter familiares fuerint. sed qid afferatur videamus tamen. qæ ex sermone Græco, eoqe serto, non soluto, adducuntur *metaphoræ elegantes, à re rusticâ & agriculturâ* traductæ (qanqam, qod liberi νεοσσοὶ Evripidi in Herc. Fur. dicuntur, qum ad avium pullitiem potiùs Tragicus respexerit, qi ad agriculturam spectet, non video,) ad controversiam præsentem nihil qicqam faciunt. Potest tamen istis adjici Plutarchi insigne illud ex libr. de præcept. conjugal. p.144. A. Ἀθηναῖοι τρεῖς ἀρότους ἱεροὺς ἄγουσι. πρῶτον ἐπὶ Σκίρῳ, τοῦ παλαιοτάτου τῶν σπόρων ὑπόμνημα. δεύτερον ἐν τῇ Ῥαρίᾳ· τρίτον ὑπὸ Πόλιν, τὸν καλούμενον Βουζύγιον. τούτων δὲ πάντων ἱερώτατός ἐστιν ὁ γαμήλιος σπόρος καὶ ἄροτος ἐπὶ παίδων τεκνώσει. διὸ δεῖ μάλιστα τούτῳ χρῆσθαι μετ' εὐλαβείας τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα, τῶν ἀνιέρων & ἀφαιρομένων πρὸς ἑτέρους ἁγνεύοντας ὁμιλιῶν, καὶ μὴ σπείροντας, ἐξ ὧν οὐδὲν αὐτοῖς φύεσθαι θέλουσιν, ἀλλὰ κἂν γένηται καρπὸς, αἰσχύνονται καὶ ἀποκρύπτουσιν. *Tres arationis ritus sacros Athenienses celebrant. unam in Sciro, antiqissima segetis monumentum: secundam in Raria: tertiam sub ipsa urbe, qam a jugô boum Buzigium nuncupant. Caterum istis omnibus sacratior est satio conjugalis, & de liberis gignendis instituta aratio. in qâ itaqe cumprimis virum ac mulierem religiose conversari addecet; congressibus extraneis, incestis eis illegitimisqe, puros sese conservantes; nec ibi serentes, unde nihil enasci velint, avt si qis inde fructus prodeat, cum probro futuram sit, clam haberi cupiant.* Sed & è Legibus Atticis Isidori Pelusiotæ illud lib. 3. Ep. 243. Τὴν γὰρ παρθένον ὁ ἀνὴρ συναπτόμενος, γυναῖκα, τουτέστι, γόνιμον ποιεῖ. διὸ καὶ παρ' Ἀθηναίοις, ἡ συνάφεια ἡ κατὰ νόμον, ἐπ' ἀρότῳ παίδων ἐλέγετο γίνεσθαι, καὶ γονεῖς οἱ τεκόντες καλοῦνται. *Vir qippe virginem sibi matrimonio copulans,* γόνιμον, *hoc est, foecundam* γυναῖκα *reddit. Ob idqe etiam apud Athenienses legitimus congressus arandorum filiorum causa fieri dicebatur: ac* γονεῖς *parentes appellantur.* qo loco tamen cum Plutarcho ἐπ' ἀρότῳ malim. Ibidem. Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ ἀντιδιαστέλλεται· τουτέστι, τῷ σπείροντι γεωργῷ, καὶ ἀνορύττοντι τὴν γυναικείαν χώραν, (παρ' ὃ καὶ ἀνὴρ, ὡς οἶμαι, λέγεται) ἡ σπειρομένη γῆ, καὶ διὰ τοῦτο γόνιμος γινομένη. *Mulieri vir opponitur, hoc est, serenti agricola, ac fœmineam regionem effodienti, (unde etiam* ἀνὴρ, *ut opinor, nomen traxit) terra sata, proptereaqe foecunda existens.* De qibus verbis (nam notationes ridiculas mitto) alibi dicetur. Et Epist. 12. Ὁ μὲν σπείρει, ἡ δὲ σπείρεται· ὁ μὲν γεννᾷ, ἡ δὲ τίκτει· ὁ μὲν γεωργοῦ χώραν ἐπέχει, ἡ δὲ γῆς. *Attamen ille seris,*

A *hac seritur: ille gignit, hac parit: ille agricola, hac terra locum obtinet.* Poterant adjici & è poetis Latinis havd pavca; qæ tamen qia reverâ magna ex parte sunt minus σεμνά, *honesta*, prætereo. Subjiciam duntaxat Sophoclis locum qendam ex Oedipo Rege, in qo pluribus eodem respicientibus vocabulis subjectum hoc prosecutus est.

—— — τ̃ τεκοῦσαν ἤροσε,
Ὅθεν περ αὐτὸς ἐσπάρη, κἀκ τ̃ ἴσων
Ἐκτήσαθ' ὑμᾶς, ὧν περ αὐτὸς ἐξέφυ.
B — —— *genitricem arans,*
Ex qâ ipse satus est ipsam, vos sibi insuper,
Qibus ipse pullulavit, ex eis protulit.

Habes hic ἄροτον, σπορὰν, φυτὸν. Verba sunt Oedipi filias ex Jocasta matre suas alloqentis.

Sed nec insveta Hebræis ista: qibus non in poeticis tantum, sed in sermone familiari נין *filius* à נון sobolescere Hymn.72.v.17. unde crebrum illud נין ונכר *filius & nepos.* Gen. c.21. v. 23. Job. c. 18. v. 19. & Esaiæ c. 14. v. 22. Tum זרע *semen*, & פרי *fructus*, pro *prole* ac *sobole*; qod C utrumqe passim occurrit. unde & שכבת זרע *concubitus seminis.* i. e, *seminalis.* Lev. c. 19. v. 20. Et ibid. c.12. v. 1. אשה כי תזריע *mulier ubi seminaverit, & marem pepererit.* Græc. σπερματισθῇ. Heb. *seminificaverit*; inqit Piscator. atqe ita Pagninus reddidit. Piscator ipse, *semen conceperit.* atqe ita nostri. Vetus, & Tigurinus, *susceperit.* At Buxtorfius, *sementaverit.* Vatablus, *semen emiserit*; Junius, *ediderit.* Atqe ita Abr. Esdraides; adducto Genes. c. 1. v.11,12. ubi מזריע זרע de plantis dicitur, unde & mulierem semen edere, contra Aristotelis dogma, *de generat. animal.* l.1. c.19. evincunt: D è Græcorum qoqe sapientibus pariter contendentibus, *ex utriusqe parentis semine coagulato fœtum confingi*, uti & Esdraides istic monet. Qanqam nugantur planè, qum (eodem referente) ulterius progressi Hebræorum Magistri, inde colligunt, *Marem edi, qoties mulier semen mittere prior ceperit, fœminam, ubi vir.* ita Menachem in locum illum; & Jairus ad Gen. c. 46. v. 25. qi ideò vult prolem masculam Leæ matri attribui, Dinam filiam Jacobo patri. Verum missis istorum nugamentis, patet hinc formulas hasce non Hebræis minus qam Græcis esse usitatas. E

Illud obiter hac occasione atqe hoc loco in antecessum dabimus. Sect. 109. Psochenius eos perstringit, qi dicto Apostolico ad Corinth. Ep.2. c.11. v.22. σπέρμα Ἀβραάμ. pro *Abrahami posteris*; *metonymiam Hebraicam subesse* monuerunt. *cur non*, inqit, *aqe metonymia Græca diceretur? non minus enim Græcis est atqe Hebræis usitata.*

Atqi hoc ille nevtiqam probavit. neqe enim si apud Tragicum unum avt alterum, vel poetas qosvis etiam, eâ notione vox ista usurpata sæpiusculè deprehenditur; ideò *Græcis aqè atqe Hebræis usitatam metonymiam* esse illam inde con- F stabit. cum prorso sermone (qi est lingvæ cujusqe maximè familiaris atqe usitatus) scribentibus minus freqens tamen esse qeat: & est reverâ istis apud Græcos insolens satis; qum apud Hebræos in omne genus scriptione, tam historicâ & didacticâ, qam poeticâ & dramaticâ nusqam non sese ingerat.

Qod idem & de eo dictum sit, qod Sect. 117. de usu vocis καρπῦ, in eandem mentem Act. c.2. v.30. Psal.132. v.11. & alibi passim, disseritur. qo loco, ut priscis Græcis in usu parili vocem eam fuisse comprobet, nihil qicqam G adducitur præter illud Evripidis Jone n. 815.

Ἄλλης γυναικὸς παῖδας ἐκκαρπούμενος.
Ex alia muliere pueros procreans.

ubi tamen vox ipsa qoqe nevtiqam comparet. Sed in transitu istic ista: nos jam in σεμνοῖς illis recensendis & dispiciendis pergamus.

Illud itaqe φιλότητι μιγῆναι, ex Homero ipso, apud qem passim occurrit, qemqe Plutarchus *in erotico pag.* 769. A. monet φιλότητα τ̃ τοιαύτην προσαγορεύειν συνουσίαν, *amicitiam nominare conjugum concubitum*, vel ex Hesiodo, qem Scultetus lavdat *in deliciis Evangelicis.* c. 2. ubi pleraqe ista reperiuntur, adduci potiùs poterat; qam ex Careillo, Tigrete, an Pigrete, cui pugnam cum ranis murinam illam viri docti attribuunt. Siqidem, ut Philosophus Topic. l.8. c. 2. παραδείγματα οἰστέον, οἷα Ὅμηρος, οὐχ οἷα Χοιρίλος. *Exempla afferenda, qalia Homerus, non qalia Choerilus.*

Cæterum non minus eleganter τ̃ εὐνοίας ὀφειλομένης, *debitæ benevolentiæ*, vocabulo (qanqam Græcis id insolens) idem expressit Apostolus, ad Cor. Ep. 1. c.7. v.3. Hoc avtem Hebræorum עונה qod Exod. c. 21. v. 10. LXX. ὁμιλίαν vertunt; cujus radix ענה non qâ *compressionis* notionem habeat, sed qâ *benignitatem*, sive *benevolentiam*, h. e εὔνοιαν, Psal.18. v.36. & Psal. 45. v. 5. designet, ab Apostolo expressum censet V. Doct. Lud. Cappellus *in Spicilegio.* Qo prior etiam Jo. Drusius monuit *Præteritorum* lib. 6. εὐνοίας vocabulum Hebræorum τῷ עונה respondere, qod ex Magistrorum sententiâ coitum significet. Proinde qod de Abisag Epiphanius hæres. 69. S.46. dixit, cognovisse eam regem jam decrepitum, εἰδήσει τῇ δι' εὐνοίας, *cognitione, qæ sola animi comprehensione constat*, non εἰδήσει τῇ διὰ χρήσεως, *cognitione qæ ad usum refertur*, poterat elegantius καὶ σεμνοτέρως, *honestius*, etiam sic extulisse, ut diceret, cognovisse eam, εἰδήσει τῇ δι' ἐννοίας, non τῇ δι' εὐνοίας; qod ibi pro ἐννοίας perperam legitur. Certè non σεμνῶς minus, undecunqe id havserit, Apostolus τ̃ εὐνοίας vocabulo officii conjugalis id extulit, qam Græci illi, qi hujus loco usurpant, vel φιλότητα, (qod poetis magis peculiare. Homer. Iliad. N. v. 636.

Πάντων μὲν κόρος ἐστὶ, καὶ ὕπνου, καὶ φιλότητος.
Omnium qidem satietas est, & somni, & amoris.

Et in plurali, Pindar. Pyth. 9.

— — κρυπταὶ
Κλαΐδες ἐντὶ σοφᾶς
Πειθοῦς ἱερᾶν φιλοτάτων.
— — *Occultæ*
Claves sunt sapientis
Svadelæ sacrorum amorum.

vel χάριν, qod est prorsi sermonis avtoribus etiam in usu; unde χάριν δοῦναι, & χαρίζεσθαι, ἐπ' ἀνθρώπων περὶ μίξεως, *gratificari, & gratiam dare de hominum coitu*, dici, monet Pollux l.5. c.15. S.1. Xenophon memoral. l. 3. pag. 784. D. ubi Theodotam meretricem, qâ ratione amasios suos excipere ex usu sit, instruit Socrates. καταμανθάνεις ὡς ἐμβλέπων χαρίζοιο. *intelligere potes, qo pacto homines intuendo grata esse posis.* & E. τῷ σφόδρα σε φροντίζοντι ὅλῃ τῇ ψυχῇ κεχαρίσθαι. *toto pectore gratificandum illi cui admodum curæ sis.* Et, pag. 785. C. τῷ φαίνεσθαι βουλομένη χαρίζεσθαι, καὶ διαφεύγειν. *qasi gratificari velis, interimqe elabaris.* Hesychius: Χαρίσασθαι, παρασχεῖν. λέγονται γὰρ αἱ γυναῖκες χαρίζεσθαι, αἱ πρὸς συνουσίαν ἑαυτὰς ἐκδιδοῦσαι. *Xaρίσασθαι, exhibere. Dicuntur autem mulieres χαρίσασθαι, qæ se ad concubitum offerunt.* Et Svidas: Χαρίζεσθαι κοινῶς μὲν, ὡς οἱ πολλοὶ, ἰδίως δὲ, ἐπὶ ἀφροδισίων. *Χαρίσασθαι communiter qidem, ut vulgus loqitur. Peculiariter vero de rebus Venereis dicitur.* Plutarchus in amatorio pag. 751. D. Χάρις ἡ δὲ θηλείας ὕπειξις τῷ ἄῤῥενι κέκληται πρὸς τ̃ παλαιῶν. *Qod enim mulier viro obseqium præstat, gratia fuit ab antiqis dictum.* adducitqe Pindarum, qi dixerit, τ̃ Ἥφαιστον ἄνευ χαρίτων ἐκ τ̃ Ἥρας γενέσθαι. *Vulcanum e Junone sine gratiis natum.* Et Sapphus illud πρὸς τ̃ ἀπυγάμων ἴχνευσαν ὥραν,

Σμικρά μοι παῖς ἔμμεναι φαίνεαι κἄχαρις.

Qæ nondum tempestiva nuptiis esset.

Videre mihi parva esse puella, & gratiarum expers.

& in plurali χάριτας πρᾶξαι eodem sensu usurpatum. unde emaculandus obitèr Maximus Tyrius: apud qem dissert. 8. pro ἄχαρις vitiosè (qod est ex diametro contrarium) χαρίεσσα exhibetur. Nec Pindari Scholiastes minùs; apud qem ad Pyth. oden 4. voce nec navci, λιθόχαρις legitur. qanqam lectionis geminæ interpretationem veram subjunxit, ἡ μή πω δυναμένη διὰ τὴν ἡλικίαν χαρίσασθαι. *qæ per ætatem viro nondum potest gratificari.* Porrò ex diametro contrarium qod ajebam, etiam hâc mente si dixero, V. C. Heinsium astipulantem habiturus sum. sic enim in Lection. Theocriti c.15. ad Idyll.8. cujus initium, Δάφνιδι τῷ χαρίεντι &c. ὁ παῖν, *Daphnis ingressus ἡλικίαν τ̃ χάριτος, venustè à poetâ χαρίεις dici potest, ut hac voce denotetur, non*

forma

forma corporis, sed ætatis tempus. Ælianum in partes arcessit, qi var. histor. l.10. c.18. de Daphnide; Βουκολῶν ἢ κ̀ Σικελίαν ὁ Δάφνις, ἠράσθη αὐτοῦ νύμφη μία, κ̀ ὡμίλησε καλῷ ὄντι κ̀ νέῳ, κ̀ πρῶτον ὑπηνήτῃ, ἔνθα ὁ χρόνος ὁ χαριέστατός ἐστιν ἥβη τῶν καλῶν μειρακίων, ὥσπερ φησὶ κ̀ Ὅμηρος. *Qum autem in Sicilia pasceret Daphnis, una ex nymphis eum amare coepit venustum pulcrumqe, & cum ipso rem habuit, qum esset in ætatis flore, qo tempore solet pulcrorum adolescentum pubes esse speciosissima, ut alicubi etiam dicit Homerus.* Homeri locus qem respexit Ælianus, habetur Odyss. κ. v. 279.

Πρῶτον ὑπηνήτῃ, τοῦπερ χαριεστάτη ἥβη.

Primum pubescenti, cujus gratiosissima est pubertas.

qod & eodem prorsus modo legitur Iliad. ω. v. 384. atqe ita forsan etiam scripserit Ælianus. Cæterum aliud est apud Plutarchum εὔνοια; qod ἀπὸ τῆς ὁμιλίας dispescit verbis illis. Εἰ γὰρ ἡ παρὰ φύσιν ὁμιλία πρὸς ἄῤῥενας οὐκ ἀναιρεῖ τὴν ἐρωτικὴν εὔνοιαν, οὐδὲ βλάπτει, πολὺ μᾶλλον εἰκός ἐστι τὸν γυναικῶν ἢ ἀνδρῶν ἔρωτα τῇ φύσει χρώμενον εἰς φιλίαν διὰ χάριτος ἐξικνεῖσθαι. *Si enim consuetudo naturæ adversa cum viris nihil adimit amatoriæ benevolentiæ, neqe eam lædit: multo magis probabile est mulierum & virorum amorem, naturæ opera utentem per amicitiam ad gratiam pervenire.* ubi χάριν dicit, qam prius ὁμιλίαν, φιλίαν qam prius εὔνοιαν dixerat. de qâ & postea pag. 767. D. Στέργεσθαι δὲ καὶ στέργειν ἓν μοι δοκεῖ γράμματι τοῦ στέγειν διαλλάττειν, εὐθὺς ἐμφαίνειν τὴν ὑπὸ χρόνου καὶ συνηθείας ἀνάγκῃ μεμιγμένην εὔνοιαν. *Στέργεσθαι autem & στέργειν, qod est diligi & diligere, unica litera a στέγειν, qod est perferre, differunt, primaqe fronte ostendere videntur benevolentiam tempore & consuetudine necessitati permixtam.* Sed & Dio Prus. orat. 3. pag. 52. D. Καὶ τὰ ἀφροδίσια πάντων ἥδιστα καὶ ἀνυβριστότατα, ὅσα γίνεται μετὰ φιλίας τῶν συνόντων, καὶ ὅσα μας ὅσοι εὔνοιαν ἀνθρώποις ἐπῆλθεν... *Et res Venereæ illæ suavissimæ, & maxime expertes injuriarum, qæ fiunt cum amicitia coeuntium, & qæcunqe conciliant benevolentiam hominibus, supervenere...* qibus locis etiamsi aliam τὸ εὐνοίας ὄνομα notionem habeat, qam apud Apostolum; clare tamen ostendunt, qam aptum fuerit ad eum sensum, in qem Apostolus usurpavit. Edictum avtem Apostolicum, qo εὔνοιαν ἀποδιδόναι sibi invicem conjugatis interdicit, accedit proximè Solonis lex illa, à Plutarcho pag. 89. C. in vitâ ejusdem recensita; qæ jubet τρὶς ἑκάστου μηνὸς ἐντυγχάνειν πάντως τῇ ἐπικλήρῳ τὸν λαβόντα. *Qod ter mense cogatur, ut minimum, orbam is qi eam duxit complecti.* cujus & constituti rationem subjungit: Καὶ γὰρ εἰ μὴ γένοιντο παῖδες, ἀλλὰ τιμή τις ἀνδρὸς αὕτη πρὸς σώφρονα γυναῖκα καὶ φιλοφροσύνη, πολλὰ τῶν συλλεγομένων ἑκάστοτε δυσχερῶν ἀφαιροῦσα, κ̀ ταῖς διαφοραῖς οὐκ ἐῶσα παντάπασιν ἀποστραφῆναι. *Nam etsi non generent liberos, honos tamen hic qalis qalis a marito castæ mulieri habitus & benevolentia multas absterget undiqe collectas acerbitates, nec permittit eam jurgiis plane abalienari.* Qanqam avtor idem in opusculo amatorio pag. 769. A. legem eandem, non ad τὰς ἐπικλήρους τὰς λαβόντας restringit, sed ad omnes promiscuè conjugatos extendit; Κελεύοντος, μὴ ἔλαττον, ἢ τρὶς κατὰ μῆνα τῇ γαμετῇ πλησιάζειν. subdiqe; οὐχ ἡδονῆς ἕνεκα· πόθεν; ἀλλ' ὥσπερ αἱ πόλεις διὰ χρόνου σπονδὰς ἀνανεοῦνται πρὸς ἀλλήλας, οὕτως ἄρα βουλόμενος ἀνανεοῦσθαι τὸν γάμον ἐκ τῶν ἑκάστοτε συλλεγομένων σχημάτων ἐν τῇ τοιαύτῃ φιλοφροσύνῃ. qæ eo libentius adduco, partim ut formulam elegantem observem, partim ut loco turpiter depravato medicinam faciam. formula elegans, πόθεν; & πόθεν γάρ: qâ negari aliqid solet, tanqam qod vel non possit esse, vel non fas sit credi. Dionys. Halicarn. l. 4. Ἀλλ' ἔχει τὴν ἡγεμονίαν παρέλαβεν, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ γενόμενοι βασιλεῖς; πόθεν; πολλοῦ γε καὶ δεῖ. *Num imperium accepit, eo modo, qo reges qi eum antecesserant? unde? multum abest.* ubi dicti venustatem interpres corrupit, dum formulæ usum non advertit Arriani Epictetus l. 2. c. 21. ὡς γὰρ ἀποθησόμενοι, ἢ ἐπανορθώσοντες, ἢ ἀλλ' ἀντ' αὐτῶν ἀληψόμενοι ἐληλύθατε; πόθεν; οὐδ' ἐγγύς. *num enim acceditis, tanqam vitia vestra depositvri, avt correcturi, avt alia eorum loco meliora accepturi? unde? longe ab eo abestis.* Plinius min. l. 4. Ep. 14. *Qæ nos refugimus, non qia severiores, unde enim? sed qia timidiores sumus.* Gregorius Naz. de pace orat. 3. Ἡ πολλὰ ἂν κατέβαλον χρήματα τοῖς ἐπαινοῦσι, εἴ με βελτίω τοῖς ἐπαίνοις εἰργάζοντο. νῦν δὲ οὐχ οὕτω ταῦτ' ἔχει. πό-

A θεν; ἀλλ' ὅπερ εἰμι, τοῦτο μένω κ̀ δυσφημούμενος κ̀ θαυμαζόμενος. *Ego me collavdantibus pecunias copiosas dependerem, si qidem me lavdibus suis meliorem facerent. nunc verò havd ita se res habet. qi id qeat? sed id ipsum qod sum idem maneo, sive me illi maledictis incessant, sive admirationi habeant.*

Tum σχημάτων vox hic obscœnum sonat: ac si conjuges Plutarchus vellet, ἐν τῇ γαμικῇ φιλοφροσύνῃ σχήματα συλλέγεσθαι, ea *schemata*, (*modos*, Naso art. l. 3. *Mille modi Veneris.*) *conqirere*, qibus scorta impura amasiis suis solent χαρίζεσθαι. cujusmodi sunt qorum meminit Clemens in hor-

B tatorio pag. 40. D. τὰ Φιλαινίδος σχήματα, *figuræ & gestus Philenidis*, τὰ συνουσιαστικὰ scilicet de qibus scripsisse Astyanassam qandam Helenæ famulam, avtor est Suidas, qo modo Alexis (referente Plvtarcho de poet. legend. & de virt. moral.)

Τὰς ἡδονὰς δεῖ συλλέγειν τὰς τὸν φέροντα.

Voluptates undiqaqe svadet conqirere.

Verum nihil minus Plvtarchus in animo habuit, qi & uxorem meretricie haberi vetuit in præcept. conjugal. locum vitiatum interpres vidit; sed tanqam conclamatum omisit.

C forsan sic ex priore restituendum fuerit, ut pro σχημάτων, δυσχερασμάτων reponatur. qod itaqe priore loco δυσχερῶν avtor dixerat, hoc loco δυσχερασμάτων dixisse videtur; qod exscriptor cum non intelligeret, in σχημάτων corrupit. δυσχεράσματα Suidæ sunt ἀτυχήματα, *infortunia, res adversæ, calamitates, difficultates.* apud qem avtor innominatus. ὁ δὲ ἐπὶ τὸν ἀπράγμονα βίον ἐτράπετο, μίσει τῶν ἐν πολιτείᾳ δυσχερασμάτων, *ut ille vero, ad vitam a rebus gerendis alienam qi se convertit, odio difficultatum, qæ sunt in Reipublicæ administratione.* qanqam possit & molestiarum no-

D mine commodè reddi. *Lege lata*, inqit, *Solon jussit, ut ter minimum qot mensibus maritus cum uxore consvesceret. neqe id voluptatis cavsâ. unde enim?* (sive, qi enim id vellet?) *sed qod qemadmodum foedera secum invicem temporibus statis renovant civitates: perinde connubium renovari vellet, ex eis qæ undeqaqe occurrunt molestiis, per ejusmodi gratam utrisqe familiaritatem.*

Verum ista de Græcis elegantiis illis suffecerint; de qibus impræsentiarum minus qærebatur. propius ad rem de qâ agitur accedit, qod formulam illam, *Cognovit Adam uxo-

E rem suam.* Genes. c. 4. v. 1. *Et non cognovit eam, donec peperisset primogenitum suum.* Matth. c. 1. v. 25. (qod frustra, imò ineptè ac ridiculè, Epiphanius hæres. 78. §. 17. & 20. aliò conatur detorqere) nec Græcis scriptoribus insolentem esse docet, adductis tribus è Plutarcho locis: qibus adjici plura ex eodem qeunt. uti qod in *monitis politicis*, de Alexandro, αἰσθόμενος τὸν ἀδελφὸν ἐγνωκέναι τινὰ τῶν καλῶν καὶ νέων, οὐκ ἐχαλέπηνεν. *cum accepisset sororis suæ notitiam habuisse adolescentem formosum qendam, non succensuit.* Et in

F Pompejo. de ipso; ἐπὶ σωφροσύνῃ δὲ ἀνδρὸς μόνου γινώσκοντος τὴν γεγαμημένην. *nuptæ solius notitiam habentis temperantia.* Et in Catone majore de Lælio, μίαν ἣν ἔγημε ἐξ ἀρχῆς γνοὺς γυναῖκα. *unius qam primam duxit, mulieris notitiam habens.* Sed poterat ex Menandro potius Comico vetusto; eo magis qia familiari isti ac vulgari magis sermone utuntur. ex eo σεμνοῦ λόγου παράδειγμα istud profert Hermogenes de inventione tom. 4. c. 11. sunt avtem puellæ vitii sibi allati historiolam referentis: Διονύσια ἦν πομπή. ὁ δὲ μοι ἠκολούθησε μέχρι τοῦ πρὸς τὰς θύρας. ἔπειτα φοιτῶν, κ̀ κολακεύων τὴν μη-

G τέρα, ἔγνω με. *Bacchanalia agebantur. ille avtem ad fores usqe secutus est, tum ventitans, matre delinitâ, cognovit me.* σεσέμνυκε, inqit rhetor, πρᾶγμα αἰσχρὸν σεμνότερα λόγου συνηθείᾳ. *rem turpem oratione honestâ insignivit.* Et hæc itaqe nec priscis Græcis insveta prorsus fuerit formula. Sed nec Latinis, qod ex Cæsare; apud qem *Belli Gallic. l. 6. Germanis*, dicitur, *turpissimum haberi intra annum vigesimum foeminæ notitiam habuisse*; ostendit Pfochenius. & ex Nasone, qi *fabul.* l. 4. de Cadmo in angvem verso,

—— *ille suæ lambebat conjugis ora,*
Inqe sinus charos, veluti cognosceret, ibat.

ex qo eodem adjicio & de muliere usurpatum. Sic enim apud eundem de Medeâ Hypsipyle ad Jasonem,

Turpiter illa virum cognovit adultera virgo;

Et apud Nonium Turpilius Demiurgo,

 Mulier

Mulier meretrix, qæ me qæsti cavsâ cognovit sui.

Cæterum statuere non dubitat, qi & istud suggessit V. Cl. Grotius, locutionem istam *ex Hebraicâ in lingvas cæteras derivatam*, in *Annot.* ad Matth. c.1. v.15.

Qemadmodum avtem τὸ γινώσκειν, ita & τὸ συνελθεῖν, ut nonnullis placet, & τὸ συνοικεῖν, eodem significatu, tam priscis Græcis, qam & nostris scriptoribus utrumqe adhibetur. Prius illud forsan juris controversi fuerit. Attamen apud Matthæum c.1. v.19. non desunt, qi sic sumant, avtores magni, in illis, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, *priusqam convenissent illi*, Josephus utiqe & Maria. qod non de *coitione*, sed de *coitu*, sive congressu Erasmus exposuit; non de *conventione in ædes communes*, sed de *cubilis ejusdem conscensione*. Certè ita cepisse videtur Joannes ὁ χρυσόστομος. οὐκ εἶπεν, inqit πρὶν ἂν ἀχθῆναι αὐτὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ νυμφίου· καὶ γὰρ ἔνδον ἦν. *Non dixit, priusqam deduceretur in ædes sponsi; erat enim intus.* Nec abscedit Piscator, adjecto ex Lex. Vet. Sophoclis illo, (qo & suppletur τὸ ἰδιωτικόν) Συνῆλθον τὸ σὸν λέχος. *In cubile conveni tuum.* Favorinus itidem, undecunqe habuit, Συνῆλθον τὰ ζῶα ἐπὶ τῇ ὀχείᾳ. *Animalia convenerunt ad coitum.*

Verum τὸ συνοικεῖν qin sic usurpetur, ambigi non potest. Siqidem τοῦ συνοικεῖν h. e. *cohabitandi* vocabulo Petrus Epist. 1. c.3. v.7. mariti cum uxore conversationem, ac consvetudinem connubialem integram complexus est. Mitto tanqam coactum nimis, & ineptum planè, qod κατὰ γνῶσιν eodem loci, huc trahit Oecumenius, ac si Petrus Pavli illud ad Cor. Ep.1. c.7. v.3. honestiùs pavlò formulâ istâ extulisset. Sed verbum συνοικεῖν ita usurpant paritèr Atheniensium leges apud Demosthenem, an qem alium adv. Neæram. Ἐὰν ξένος ἀστῇ συνοικῇ τέχνῃ ἢ μηχανῇ ἡτινιοῦν, γραφέσθω πρὸς τοὺς θεσμοθέτας. *Sin hospes mulierem civem duxerit qacunqe arte aut machinatione, qivis eum apud legislatores accusato.* — — ἐὰν δὲ ἁλῷ, πεπράσθω. *Qi si damnatus fuerit, venumdetur.* — ὡσαύτως δὲ καὶ ἐὰν ἡ ξένη τῷ ἀστῷ συνοικῇ κατὰ ταυτὰ καὶ ὁ συνοικῶν τῇ ξένῃ τῇ ἁλούσῃ, ὀφειλέτω χιλίας δραχμάς. *Similiter si & peregrina civi cuipiam nupserit: pari ratione is etiam, qi peregrinitatis damnatam habet in matrimonio, mille drachmis mulctetur.* Et Orator ipse: οὐκ ἐᾷ τὴν ξένην τῷ ἀστῷ συνοικεῖν· οὐδὲ τὴν ἀστὴν τῷ ξένῳ. *non permittit lex, avt peregrinam cum cive, avt civem cum peregrina cohabitare, consvescere.* Ex Timæi histor. l.10. refert Laertius l.8. dicere solitum Pythagoram, τὰς συνοικούσας ἀνδράσι θεῶν ἔχειν ὀνόματα, κόρας, νύμφας, εἶτα μητέρας καλουμένας. *qæ cum viris cohabitant, sive consvescunt, dearum sortiri nomina, puellas, nymphas, sive sponsas primò, mox matres nuncupatas.* qem locum in animo habuisse Pfochenium existimo, cum Sect.39. scripsit Timæum κόρην pro νύμφη, *sponsâ*, כלה accipere. qod Laertius tamen non dicit. Fefellit illum utiqe interpunctio vitiosa, qæ conjungenda disjunxerat. Scitè avtem Plvtarchus ad istud τοῦ συνοικεῖν vocabulum de conjugibus usurpatum alludens in monitis conjugalibus. p.142. E. Τῶν σωμάτων οἱ φιλόσοφοι, τὰ μὲν ἐκ διεστώτων λέγουσιν εἶναι, καθάπερ στόλον καὶ στρατόπεδον· τὰ δὲ ἐκ συναπτομένων, ὡς οἰκίαν καὶ ναῦν· τὰ δὲ ἡνωμένα καὶ συμφυῆ, καθάπερ ἐστὶ τῶν ζώων ἕκαστον. σχεδὸν οὖν καὶ γάμος, ὁ μὲν τῶν ἐρώντων, ἡνωμένος καὶ συμφυής ἐστιν· ὁ δὲ τῶν διὰ προῖκας ἢ τέκνα γαμούντων, ἐκ συναπτομένων· ὁ δὲ τῶν συγκαθευδόντων, ἐκ διεστώτων, οὓς συνοικεῖν ἄν τις ἀλλήλοις, οὐ συμβιοῦν νομίσειεν. *Corpora philosophi, alia dicunt ex disjunctis constare, ut classem & exercitum: alia ex connexis, ut domum & navem: alia unita & coalita, ut animantium unumqodqe* (de qâ distributione videri possunt & Seneca Epist. 102. Et Pomponius J. C. Digest. l. 41. tit. 3. leg.30.) *eodem fere modo conjugium eorum, qi qidem mutuo erga se invicem amore afficiuntur, coadunatum est & coalitum: eorum, verò qi dotis sobolisve cavsa duntaxat contrahunt, qasi rerum est connexarum; eorum denique, qi ut simul dormiant tantum, tanqam rerum à se invicem sejunctarum; qos itaqe cohabitare potius, qam unà vitam degere dixeris.* Hoc avtem Plutarchi Themistius forsan respexit, qi in libr. de animâ, referente Stobæo tom.2. c.97. de conjugum pari qi in amore mutuo, ac concordiâ singulari ævum simul transegerant; Ὅθεν ἐμοί γε, inqit πλεῖστον αὐτῇ φαίνεται χρόνον ἀνὴρ συμβεβιωκέναι. πάντα γὰρ δι᾽ ὅλου τὸν δεκαετῆ χρόνον

A ὁμαλῶς συνεβίωσεν· αἱ δὲ ἄλλοις (ἄλλαι leg.) συνοικοῦσιν, οὐ συμβιοῦσιν, ὅταν λυπῶσι τοὺς ἄνδρας, ἢ ζηλοτυπῶσιν, ἢ διαφέρωνται περὶ χρημάτων, ἢ κακῶς λέγωσι, ἢ φεύγωσι θρυπτόμεναι τὰς φιλοφροσύνας ἢ συνδιαιτήσεις. ὥστε ἂν τοῦτον ἐξαιρῇς χρόνον, ἐν ᾧ ταῦτα πράττουσιν, ἀπολείπεται βραχὺς ἐκεῖνος ὁ τῆς συμβιώσεως. *Unde mihi visus est maritus ejus plurimum temporis cum eâ convixisse. per totum enim decennium æqali & inoffenso cum ipsâ tenore convixit. at aliæ maritis suis cohabitant, non convivunt, ubi vel viros suos tristitiâ afficiunt, vel zelotypiâ laborant, vel de facultatibus litigant, vel* B *obloquuntur, vel benevolentiam mutuam & convictum aversantur. proinde tempus illud si exemeris, qo se hoc modo gerunt, breve admodum deprehendetur intervallum, qo sibi invicem convivunt.* Novissima illa Menandri in Plocio dictum puto, alludunt, qod apud Stob. extat. tom.2. tit.108.

Μικρόν τι τοῦ βίου καὶ στενὸν ζῶμεν χρόνον.

Illud certè expressisse Senecam (missis aliorum conjecturis de P. Syro avt Ennio, Lipsii; de Actio, Mureti; nam Maroni versus abjudicat) cum Jano Rutgersio, l.4. c.17. statuo; qum ait de vit. brevit. c. 2. C *Adeò ut, qod apud maximum poetarum more oraculi dictum est, verum esse non dubitem,*

Exigua pars est vitæ, qam nos vivimus.

Cæterum qidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Idem Epist. 99. *Hoc, qod ætatem vocamus humanam, compara tempori universo, videbis qam exiguum sit. Ex hoc qantum lachrymæ, solicitudines occupant, mors anteqam veniat optata, valetudo, timor, teneri, avt rudes, avt inutiles anni: adjice labores, luctus, pericula; & intelliges etiam in longis-* D *simâ vitâ minimum esse qod vivitur.* qod Martialis festivè sic expressit. l.6. Ep. 70.

At nostri benè computentur anni,
Et qantum tetricæ tulere febres,
Avt langvor gravis, avt mali dolores,
A vitâ meliore separetur;
Infantes sumus, & senes videmur.

Vide Senecam amplius de brevit. vit. c. 3. & 7. qi & ibid. c.8. eleganti imagine hoc ipsum illustravit. *Non est*, inqit, *qod qenqam propter canos avt rugas, putes diu vixisse: non ille* E *diu vixit, sed diu fuit.* (*nihil enim minus est hominis occupati, qam vivere.* Ibid. c.6.) *Qem sæva tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diverso furentium per eadem spatia in orbem egit, non ille multùm navigavit sed multùm jactatus est. Potest fieri, imo sæpè fit, ut qi diu vixerit, parum vixerit.* Idem Epist. 49. Facit huc Similis Epitaphium apud Xiphilinum ex Dione in Hadriano. lib. 69. pag.796. C. Βιοὺς μὲν ἔτη τόσα. ζήσας δὲ ἔτη ἑπτά. *Cujus ætas multorum annorum fuit, ipse septem duntaxat annos vixit.* qod cum Menandro, nec non Themistio avt Plutar- F cho, etiam verbis tenus (mens enim eadem omnibus his) ad amussim convenit. Hinc illa Manilii reprehensio Astronom. l.4.

Qid tam sollicitis vitam consumimus annis;
Torqemurqe metu, cæcaqe cupidine rerum,
Æternisqe senes curis, dum qærimus, ævum
Perdimus; & nullo votorum fine beati,
Victuros agimus semper, nec vivimus unqam?

Hoc est avtem qod Ennius Iphigen. apud Gellium. l. 9. c. 10.

G —— *præter propter vitam vivitur.*

sive, ut magno cum judicio restituit V. Cl. Cl. Salmasius in *Exercit. Plinian.*

—— *præter propter vita vivitur.*

h. e. *absqe ullâ certâ ratione τῶδε κακεῖσε περιελκόμεθα. dum incertè errat animus*, qod prius dixerat, tanqam in salo fluctuabundus. Sed ut ad pensum revertamur: cum τοῦ συνοικεῖν. i. cohabitandi nomine tota maritalis consvetudo & conversatio comprehendi soleat, de conjugibus adversus se invicem dissidia, suspiciones, rixas foventibus, avt non mutuâ sibimet invicem dilectione ac benevolentiâ conjunctis, usurpari posse concedunt avtores illi, ut *cohabitare* dicantur; at *convivere* unâ dici non oportere, cum hâc ratione βίον ἀβίωτον, *vitam nec vitalem* sibi invicem faciant.

Itaqe

A Itaqe qomodo Plato olim Xenocratem bonum probumqe cæteroqi, cum moribus tamen nimis esset avsteris, *θύειν ταῖς χάρισι*, i. *gratiis litare* jussit: ita Plutarchus, *καὶ τῇ σώφρονι μάλιστα δεῖ πρὸς τὸν ἄνδρα χαρίτων*, *etiam mulieri sobriæ ac temperanti gratias esse erga virum qam maximè necessarias*, *ἵν᾽ ἡδέως συνοικῇ*, *ut*, qod Metrodorus olim dicebat; *svaviter ac jucundè cohabitare*, sive (qod superiùs dictum est) *non cohabitare* tantum, sed & *convivere possint*.

Cæterum Plutarchi illud *συγκαθεύδειν*, etiam alterius *τρόπου λόγου* meminisse facit, qo Græci Veteris Instrumenti B interpretes; sed & Latinus vetus, creberrimè, negotium istud viri cum muliere exprimere consveverunt; & Hebræorum שכב qod *concumbere* significat, interpretari. Est avtem istud *καθεύδειν*, sive *κοιμᾶσθαι*; unde *συγκαθεύδειν*, sive *συγκοιμᾶσθαι*. nam *dormire*, & *unà dormire* utrumqe significat. Ita Genes. c. 39. v. 10. *οὐχ ὑπήκουσε καθεύδειν μετ᾽ αὐτῆς*. *non sustinuit cum eâ dormire*. Vet. Lat. *recusabat stuprum*. cum tamen supra vers. 7. & rursus vers. 12. *κοιμήθητι μετ᾽ ἐμοῦ*, vertisset, *dormi mecum*. sic & Levit. c. 29. v. 20. *ἐάν τις κοιμηθῇ μετὰ γυναικός*. *vir si dormierit cum muliere*. & C Histor. Reg. l. 1. c. 2. v. 24. *συνεκοιμῶντο μετὰ τῶν γυναικῶν*, *dormiebant cum mulieribus*. Et Devt. c. 27. v. 21. *ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ ἀδελφῆς*. *maledictus qi dormit cum sorore*. sed & valdè *καταχρηστικῶς* ibid. v. 20. *ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ παντὸς κτήνους*. *Maledictus, qi dormit cum omni jumento*. Hesychius. *Συγκοιμᾶσθαι, συνελθεῖν*. *Simul dormire, convenire, concumbere*. inde *συγκοίμησις*, *concubitus* Platoni. Et Pollux. l. 5. c. 15. *περὶ μίξεως*, *de coitu*, *συγκοιμηθῆναι*, *συγκατακοιμηθῆναι*, *συγγενέσθαι*, *simul dormire, concumbere*. Epictetus enchirid. c. 39. *Αἱ γυναῖκες* D *εὐθὺς ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρίαι καλοῦνται· τοιγαροῦν ὁρῶσαι, ὅτι ἄλλο μὲν οὐδὲν αὐταῖς πρόσεστι, μόνον δὲ συγκοιμᾶσθαι τοῖς ἀνδράσιν, ἄρχονται καλλωπίζεσθαι*, &c. *Fœminæ statim atqe annos qatuordecim attigerint, à viris Dominæ vocari solent. videntes itaqe nihil aliud habere se eximium, nisi qod cum viris unà dormire possint, corpori excolendo operam dare incipiunt.*

Sed & ביאה illa, qam ex doctoribus Hebræis commemorat Pfochenius, aliam resipit formulam in sacris usitatam; qâ *intrare* vir ad mulierem dicitur. Genes. c. 6. v. 4. E יבאו *postqam filii Dei ad filias hominum*, (qas uxores duxerant) *intraverant*. *εἰσεπορεύοντο*, Græc. Et cap. 16. v. 2. Sara Abrahæ בא *intra ad ancillam meam*. *εἴσελθε*. Græc. Et cap. 29. v. 29. ויבא *& intravit etiam ad Rachelem*. *εἰσῆλθε*. Græc. Et cap. 19. v. 31. *non est qisqam* לבא עלינו *qi veniat, vel intret ad nos juxta morem totius terræ*. *ὃς εἰσελεύσεται πρὸς ἡμᾶς*. Rarior qidem ista, nec insveta tamen prorsus, exteris qoqe formula. Sic enim Avgustum de Cæsare Cleopatra apud Dionem l. 51. pag. 451. B. alloqens inducitur, *Ὁρᾷς τὸν πατέρα σου τοιοῦτον, οἷος πολλάκις πρὸς ἐμὲ εἰσῆλθεν*. F *Vides patrem tuum* (inqit, imaginem hujus *δακτυλοδεικτούμενον*) *talem, qalis ad me sæpenumerò est ingressus*. congressum amatorium havd obscurè volens intelligi. Est avtem forma Elliptica; qæ exprimitur plenius Judic. c. 15. v. 1. ubi Sampson. אבאה אל־אשתי החדרה *ibo*, sive, *intrabo, ad uxorem meam, in cubiculum*. Ubi Targum לאדרון משכבא בית *in cubiculum* (qod est) *locus concubitus*. Græc. *εἰσελεύσομαι πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ εἰς τὸ κοιτῶνα*, optime τὸ משכב בית expressit. Porrò figuratæ sunt etiam aliâ ratione locutiones istiusmodi. Vel enim metonymicæ G sunt, qibus ex antecedente id qod est conseqens designatur; ut *introitus* pro *concubitu* sumatur; vel saltem synecdochicæ, qibus actiones plures ad unum idemqe *ἀποτέλεσμα* producendum concurrentes unâ aliqâ continentur; ut *introitus* hujusce nomine *concubitus* qoqe, & *coitus* etiam simul comprehendantur. qæ distinctius pavlò expressiusqe qandoqe proponuntur. Sic enim hist. Reg. l. 2. c. 11. v. 4. de Bathsheba dicitur, ותבוא אליו וישכב עמה. *Intravit ad illam, & cubuit cum eâ*. Et in eadem historiâ, c. 12. v. 24. de Davide; ויבא אליה וישכב עמה. *Introibat ad illam, & cubuit cum eâ*.

Cæterum qo lingvarum idiomata discrepantia adnotemus; Græci τὸ *βαίνειν* & *ἐπιβαίνειν*, qæ ab Hebræo, בא & בוא mediante *βῶ* sive *βάω*, originem trahunt, de *animantibus* reliqis, non de *homine* usurpant. Aristoteles hist. animal. l. 6. c. 21. de bove. *Βαίνει δὲ σφοδρῶς, ὥστε συγκάμπτεσθαι τὴν βοῦν*. *inscendit vehementer, ut fœmina vix tolerans succumbat*. Et lib. 5. c. 14. de Elephante, *ἄρχεται μὲν βαίνεσθαι, δέκα ἐτῶν ἢ πέντε καὶ δέκα*. *incipit coire anno decimo, aut decimo qinto*. —— *βαίνει δὲ πέντε ἐτῶν ἢ ἓξ ὤν*. *coit qinqe aut sex annos natus*. Et Homer. Odyss. ψ. v. 278.

—— *συῶν τ᾽ ἐπιβήτορα κάπρον*.

Suumqe insessorem aprum.

Huic propinqum est & קרב *appropinqare, accedere propius* Genes. c. 20. v. 4. *Et Abimelech* לא־קרב, *non accesserat ad eam*. *οὐχ ἥψατο αὐτῆς*. Græc. *non attigerat eam*. Esaiæ c. 8. v. 3. ואקרב *& accessi ad prophetissam*, *προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν*. Græc. Ezech. c. 18. v. 6. *ad mulierem separatam* לא יקרב *non accessit*. Græc. *πρὸς γυναῖκα ἐν ἀφέδρῳ οὐ προσεγγιεῖ*. Levit. c. 18. v. 14. *ad uxorem ejus* לא תקרב *non accedes propiùs*. *εἰς γυναῖκα αὐτοῦ οὐκ εἰσελεύσῃ*. Græc. Et pleniùs ibidem, v. 6. *nemo vestrum* תקרבו *accedito* (*προσελεύσεται*, Græc.) *ad ullam propinqam carnis suæ, ad retegendam nuditatem ejus*. Huic avtem *ἐκ παραλλήλου* respondet planè Græcorum τὸ *πλησιάζειν*. qo tamen Græci interpretes nusqam usi deprehenduntur. Maccabæorum Scriptor semel tantum l. 2. c. 6. v. 4. *ἐν τοῖς ἱεροῖς περιβόλοις γυναιξὶ πλησιαζόντων*. *inter septa sacra cum mulieribus concumbentium*. apud exteros nihil freqentius. pulcrum illud veréqe regium Nicoclis apud Isocratem votum. *Εἰδὼς ἅπαντας ἀνθρώπους περὶ πλείστου ποιουμένους τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν καὶ τὰς γυναῖκας, καὶ μάλιστα ὀργιζομένους τοῖς ταῦτα ἐξαμαρτάνουσιν, οὐδενὶ φανήσομαι σώματι πεπλησιακώς, πλὴν τῆς ἐμαυτοῦ γυναικός*. *Cum omnes homines norim liberos suos conjugesqe plurimùm facere, nec qicqam graviùs ferre, qam qæ in istis admittuntur; id mihi curæ futurum est, ut ad nullius unqam, præterqam uxoris meæ, corpus deprehendar accessisse*. Inde *πλησιασμὸς* Aristoteli, sed de *brutis* animantibus, usurpatum, hist. animal. l. 4. c. 9. *εἰσὶ γὰρ ἑκάστοις τῶν ζώων ἴδιαι φωναὶ πρὸς τὴν ὁμιλίαν καὶ τὸν πλησιασμόν*, *sunt enim singulis animalium voces propriæ ad coitum*, scilicet *αἷς ἀνακαλοῦνται τὰς θηλείας πρὸς τὴν ὀχείαν*, *qibus vocant fœminas ad coitum*, ut priùs dixerat. ut ideò forsan vocabulum istud rejecerit Pollux l. 5. c. 15. qia de *homine* dici non consveverit. Pollucis verba hæc sunt; *οὐ μὲν ὁ πλησιασμός, οὐδ᾽ ἡ διάλεξις, ἀλλὰ διελέχθην αὐτῇ, καὶ διειλεγμένος εἰμί, ὡς Ὑπερείδης*. *Non tamen appropinqatio, aut concubitus, sed concubuit cum illa, & concubinus sum, ut Hyperides*. legendum *διελέχθην*. Sic enim Aristophanes Pluto. Act. 4. sc. 5.

Οὐκ ἂν διαλεχθείην διεσπεκλωμένῃ.

Non concubuerim cum muliere perpetuo congressu attrita.

Ubi frustra fuit interpres eruditus Nic. Frischlinus, qum vertit, *verba non commutaverim*.

Atqe hic lingvarum *ἰδιώματα* rursum notanda veniunt. *Διαλεχθῆναι* verbum, inqit, Pollux, *περὶ μίξεως* usurpatur, idqe Atticis etiam; nam Hyperidem lavdat. qod à *λέγεσθαι*, *ἀντὶ τοῦ κεῖσθαι, κοιμᾶσθαι*, pro *cubare, dormire* tractum est; at *διάλεξις* nomen inde enatum non item. tum τὸ *πλησιάζειν* eadem notione adhibetur; at non & *πελάζειν*; qum ad hoc tamen illud originem suam referat, & significationem primam propriamqe eandem utrumqe sortiatur. qin & τὸ *πελάζω* qamvis hunc usum non habeat, tamen inde, tanqam si ejusmodi qippiam designet, orto vocabulo, sed poetis peculiari, (qo modo eisdem *πόσις maritus*, ita) *πλάτις uxor* dicitur, *παρὰ τὸ πελάζειν τῷ ἀνδρὶ κατὰ τὴν κοίτην*, *qod virum in concubitu accedat*, sive appellat propè (nam *appellere* ad verbum est τὸ *προσπελάζειν*) ut Svidas & Scholiastes ad illud Aristophanis in Acharn.

Καὶ τοῖσι παιδίοισι καὶ τῇ πλάτιδι.

Et liberis meis meæqe conjugi.

& *meretrix* itidem *ἐμπελάτειρα* (ita enim scribendum, non *ἐμπελάτειρα*, & analogia & avtoritas ipsa docent.) *ἀπὸ τοῦ ἐμπελάζειν πᾶσι*, qod neminem refugiat, sed omnibus *applicet* & *adjungat* se. ut Etymologus indicat, ex Callimachi illo;

Τοὺς αὐτῷ σκοτίους ἐμπελάτειρα τίκεν.

Qos illi spurios ediderat meretrix.

qin & τοῦ *πλάτις* nomine ejusmodi qippiam subinnuit Sophocles

phocles in Philoctete, cum Ixionem vocat τ̃ ϛ̃ Διὸς λέκτρων πελάτην. quasi lecti insessorem Jovialis. deniqe τὸ πλησιάζω verbum, tam de homine, qam & de aliis animantibus usurpatur; qum πλησιασμὸς inde deductum, qantum compertum habemus, ad bruta sola restringatur. ut analogiæ solius ratio in his nevtiqam sufficiat; sed usus, qi in omni sermone πρωτεύειν φιλεῖ, primatum obtinere solet, cum primis attendendus sit.

Qo modo avtem בא adire, & קרב accedere, in notione istâ crebertimè usurpant Hebræi; ita ratione non absimili, (qod rarius tamen occurrit) esse, vel fuisse cum aliqâ virum dicunt. Sic enim Tamari sorori Absalom, Reg.l.3. c. 13. v.20. Num Amnon frater tuus היה עמך fuit tecum? Jun. fuit apud te. Vulg. concubuit tecum. Vatabl. rem tecum habuit. Piscat. compressit te. Synecdoche generis verecunda. Huic avtem convenit plànè Græcorum τὸ συγγενέσθαι, cujus meminit & Pollux supra adductus ex. l. 5. c.15.

Cæterum qod קרב Græci supra ἥψατο verterunt, respondet magis τῷ נגע qo etiam in eandem mentem usus est Salomon Parœm. c.6. v.29. Ita & הבא אל־אשת רעהו qi ad uxorem alienam ingreditur; non futurus est insons בה הנגע qisqis eam attigerit. Græc. ὅτως ὁ εἰσελθὼν πρὸς γυναῖκα ὕπανδρον, οὐκ ἀθωωθήσεται· οὐδὲ πᾶς ὁ ἁπτόμενος αὐτῆς. Et Genes. c. 20. v. 4. Ἀβιμέλεχ δὲ οὐχ ἥψατο αὐτῆς. Abimelech non attigerat illam. pro eo qod Hebr. dictum est. אליה לא קרב. eodem planè vocabulo idem Pavlus Apostolus expressit ad Corinth. Epist. 1. c. 7. v. 1. καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. bonum fuerit homini, mulierem non attingere. Eodemqe modo exteri etiam usurparunt. Aristoteles histor. animal. l.5. c. 14. de elephante. Ὃν δ' ἂν ἐγκύμονα ποιήσῃ, ταύτης πάλιν οὐχ ἅπτεται· qam impleverit, eandem deinceps non attingit. Idem polit. l. 7. c. 16. Περὶ δὲ τῆς περὶ ἄλλην ἢ πρὸς ἄλλον, ἔστω μὲν ἁπλῶς μὴ καλὸν ἁπτόμενον φαίνεσθαι μηδαμῇ μηδαμῶς, ὅταν ᾖ καὶ προσαγορευθῇ πόσις. Aliam præterqam conjugem ullam unqam omninò attingere, ubi qis maritus factus fuerit, inhonestum, sive ignominiosum habeatur. Xenophon Hierone; Τὸ δὲ καὶ φιλοῦντα μισεῖσθαι, καὶ ἅπτεσθαι ἀχθομένης, πῶς οὐχὶ τοῦτο δυσχερές; At amare odio habentem, & ægre ferentem attingere, qomodo non molestum fuerit? Epictetus Enchirid. c. 32. S. 6. Περὶ τὰ ἀφροδίσια, εἰς δύναμιν πρὸ γάμου καθαρευτέον. ἁπτομένῳ δὲ, ὡς νόμιμόν ἐστι μεταληπτέον. A re venereâ, qantum potest, ante nuptias abstinendum; ubi attigeris verò, eâ legitimè utendum. qod V. C. Theodor. Beza ad Apostoli locum exhibuit. Sic Clemens pædag. l. 2. c. 10. Μηδὲ μὴν ἅπτεσθαί τινος πλὴν γαμετῆς τῆς ἑαυτοῦ γυναικός. nullam præter uxorem propriam mulierem attingere. Et Plutarchus in Pomp. de Florâ, postqam Geminium admiserat; μηκέτι αὐτῆς ἅψασθαι τὸ παράπαν, καίπερ ἐρᾶν δοκοῦντα. deinceps eam nevtiqam attigisse Pompejum, etiamsi amare videretur. Cæterum qod V. Doct. Phil. Pareus in Lexic. Plavtin. ἁψάμενον γυναικὸς, Græcis ait eum dici, qi mulierem aliqam deperéat; sicut Latini dicunt amore percussum; non magis possum probare, qam qod tanqam ex Plutarcho in Lexicis vulgatis affertur, ἀψάμενος αὐτῆς, pro ejus amore recors. qod mendosum esse censet Lexicographorum princeps.

Qemadmodum verò τὸ ἅπτεσθαι γυναικὸς, ita etiam τὸ θιγεῖν, qod est illi συνώνυμον, Græcis pariter usurpatur. Apud Evripidem Hippolyto v.885. Theseus,

Ἱππόλυτος εὐνῆς τῆς ἐμῆς ἔτλη θιγεῖν
Βίᾳ, τὸ σεμνὸν Ζηνὸς ὄμμ' ἀτιμάσας;
Lectum meum vi sustinuit attingere
Hippolytus; oculum nec reveritus est Jovis?

Lectum attingere dixit, qod de Revbene filio Jacobus, Gen. c. 49. v. 4. stratum ascendit meum. de Alexandro Plutarchus in vitâ ejus. οὔτε ταύτης ἔθιγεν, οὔτε ἄλλης ἔγνω. nec has attigit, nec alterius cujusqam notitiam habuit. Idemqe apud Plutarchum in amatorio Antipatridæ, qem resciverat puellam qandam deperire, Ἀπόλοιο τοίνυν κακὸς κακῶς, ἀπεχόμενος καὶ μὴ θιγὼν τῆς γυναικός. Malè igitur, inqit, malus pereas, qi abstineas nec attingas mulierem. qod Terentius Hecyrâ, 1.2.

Nocte illâ primâ virginem non attigit.

Plavtus Amphitr. 2.3.

Ut mî unum extra te nemo corpus corpore
Contigit, qo me impudicam faceret.

Apud eundem in Avlul. 4. 10. ubi senex inducitur de thèsavro surrepto qem suspectum habebat, adolescentem compellans; adolescens de virgine qam vitiaverat, veniâ petitâ, seni se vicissim purgitans.

S. Qid tibi ergò meam me invito tactio est?
Tu illam scibas non tuam esse: non attactam oportuit.
L. Ego qia sum tangere avsus, havd cavssificor, qin eam
Ego habeam potissimum. ——

de avlâ, scilicet sev ollâ, senex loqebatur, de filiâ adolescens. dictionis interim ambiguo Comicus lusit. nam & rem aliam tangere, sive attrectare fures dicuntur, uti ex Sabino de jure civili l. 2. Gellius monet, Noct. Attic. l. 11. c.18. unde tagaces Lucilio l. 30. nuncupantur. qod ex Nonio, sed emendato, discitur. & puellam tangere, qi vitium oblatum, & virginitatem imminutam eunt. havd absimilis lusus in eâ voce Comico alteri Evnucho, 4.9. Martialis l. 1. Ep. 74.

Nullus in urbe fuit totâ, qi tangere vellet
Uxorem gratis, Cæciliane, tuam.

Inde ἀθίκτεας, ἀνεπάφας παρθένους, ἀνάνδρους. intactas, non tangendas virgines, innuptas. Hesych. Et intacta virgo ad Flacci illud, serm. l. 1. sat. 2.

—— matronam nullam ego tango.

&, —— sunt qi nolint tetigisse nisi illas.

Acron schol. Propriè. inde intactæ virgines. Catullus in Epithalamio.

Ut flos in septis secretis nascitur hortis,
Ignotus pecori, nullo contusus aratro,
Qem mulcent avræ, firmat Sol, educat imber,
Multi illum pueri, multæ optavere puellæ:
Idem cum tenui carptus defloruit ungvi,
Nulli illum pueri, nullæ optavere puellæ:
Sic virgo, dum intacta manet, dum cara suis; sed
Cum castum amisit polluto corpore florem,
Nec pueris jucunda manet, nec cara puellis.

dum intacta. i. qoad. dum cara i. cousqe. Fabius l.9. c. 3. ut frustra sint, qi dum alterum in tum pervertunt. Sed de istis satis superqe: ad alia, nec ab istis longè dissita, transimus.

CAPUT XII.

Κόρη, puella, virgo. Nomen ætatis, integritatis. Γυνὴ, mulier, virum experta, nupta, matrona. Nomen sexus, ætatis, status. Ἀνὴρ, vir, itidem. Gal. 4. 4. & 1. Cor. 7. 34. explicantur. Tertulliani dictum minus commodum; lapsus memorialis. Isidori notationes ineptæ. Virgo non semper integritatis nomen. Homeri & Evangelistæ verba malè commissa. Nec κόρη sponsa Timæo; nec Homero, avt κόρη sponsa, avt γυνὴ uxor. Κόρη, puella, pupilla. Locus 2. Pet. 2. 14. explicatus. μοιχαλὶς qid. De Matth. 5. 28. Piscatoris sententia probata. Γυνὴ uxor, respondet Hebræorum τῷ אשת non τῷ אשה. Ταπεινοῦν γυναῖκα, & ταπεινοῦν τὰς ψυχὰς, Hebraismi.

Narrat Laertius vitarum l. 9. ex Athenodori περιπάτων l. 8. Democritum Hippocratis medici, qi ipsum invisebat, comitem puellam, primo aditus die salutasse verbis illis, χαῖρε κόρη, Salve Puella; postridiè verò redeuntem cum ea nocte interveniente vitiata esset, χαῖρε γυνή. Salve mulier. ut κόρης nomine ἣν ἀπ' ἀνδρὸς καθαρὰν, uti ad Odyss. υ. Evstathius; a viro puram atqe intactam, γυναικὸς avtem, virum expertam intellexerit. Poterat itaqe philosophus de se prædicare, qod apud Æschylum ille in Jaculatricibus;

Νέας γυναικὸς οὔ με μὴ λάθῃ φλέγων
Ὀφθαλμὸς, ἥτις ἀνδρὸς ᾖ γεγευμένη.
Ἔχω δὲ τούτων θυμὸν ἱππογνώμονα.
Non me puellæ lumina ardescentia
Fallant, solent qæ prodere expertam virum.

Mens

Mens mi perita dignoscendi hujusmodi.

Apud Theocritum, an Moschum (huic enim Heinsius asserit) ubi puella devirginata,

Παρθένος ἔνθα βέβηκα· γυνὴ δ' εἰς οἶκον ἀφέρψω.

Veneram ego huc virgo: at mulier jam hinc sum reditura.

regerit ille, qi vitium obtulerat,

Ἀλλὰ γυνὴ μήτηρ, τέκνων τροφός, οὐκέτι κώρα.

At mulier mater, sobolis nutrixque; puella

Amplius haud dicenda. ——

Ita tam ἀπὸ τῆς κόρας, qam & ἀπὸ τῆς παρθένου ἡ γυνὴ disertè distingvitur. Musæus de Herone, qæ, cum à suis pro virgine haberetur, noctu cum Leandro clam consvescebat,

Παρθένος ἠματίη, νυχίη γυνή. ——

Virgo die, noctu mulier. ——

Tatius Leucippe. l. 8. Εἰ μὲν τυγχάνει γυνή, δουλεύει τῷ δεσπότῃ· εἰ δὲ φησὶν εἶναι παρθένος, ἐν τῷ σπηλαίῳ αὐτὴν κλεισθῆναι. *Siqidem mulier fuerit, hero suo serviat: sin virginem esse se profitetur, in Syringis antrum concludatur. Est autem*, inqit, *Syringis antrum*, ἀπόρρητον γυναιξὶν, καθαραῖς δὲ εἰσελθούσαις οὐκ ἀπόρρητον παρθένοις, *mulieribus qidem interdictum, at non virginibus intactis.* Longus Pastoral. l. 3. de Daphnide & Chloe; Ἤδη ποτὲ καὶ γυμνοὶ συγκατεκλίθησαν, καὶ ἐγένετο ἂν γυνὴ Χλόη ῥαδίως. *Aliqandò & nudi unà cubitum ierant; & facilè mulier fieri poterat Chloe.* Hinc Cicero objurgantibus, qod homo sexagenarius puellam virginem duxisset, *Cras*, inqit, *mulier erit.* refert Fabius Instit. l. 6. c. 4. De Junone pariter Lactantius Institut. l. 3. c. 17. *Si adoleverit, si virgo fuit primò, posteà mulier; hominem fuisse, qi non intelligit, pecudem se fatetur.* In Aristæneti qæ nomen præferunt epistolis l. 1. ep. 6. de puellâ ante conjugium violatâ; Διδάξω, πῶς ἂν ἡ πρὸ γάμου γεγονυῖα γυνή, παρθένος ἐπὶ δόξῃ τῷ νυμφίῳ. *Docebo, qomodo mulier ante nuptias facta, sponso virgo videaris.* Et ibid. ep. 10. de puellâ pridiè nuptâ; Νυνὶ δὲ τὴν νύμφην ἐν γυναιξὶ ταττομένην. *Sponsâ nunc in mulierum ordine constitutâ.* Porrò qemadmodum *virgo*, sive *puella*, ex congressu virili *mulier*; ita *mas* pariter, ex usurâ muliebri, *vir* fieri dicitur. Apud Longum fabulæ dictæ l. 3. Lycænium adolescentulo Chloes amasio, qem eâ anticipatâ ad se pellexerat; Μέμνησο, ὅτι σε ἄνδρα ἐγὼ πρὸ Χλόης πεποίηκα. *Memineris Chloe priorem me, te virum fecisse.* Martialis l. 11. Epigr. 79.

Illa virum faciet. ——

Et l. 8. epigr. 46.

Fælix qæ faciet prima puella virum.

qod imitatus Clavdianus in Fescen. Ode 1. 40.

Beata, qæ te mox faciet virum.

Virginis ac *mulieris* distinctionem hanc agnoscunt & Juris magistri. Sic enim ex Ulpiano ad Sabin. l. 28. in Digest. l. 10. tit. 1. leg. 11. *Qod si ego me virginem emere putarem, cum esset jam mulier, emptio valebit.* Idemqe ad Edict. Ædil. Curul. l. 1. (habetur Dig. l. 21. tit. 1. leg. 14.) *Mulierem ita arctam, ut mulier fieri non possit, sanam non videri, constat.* ubi *mulier* priore loco *sexus*, posteriori *status* nomen est. Isidorus Ægyptius l. 3. Epist. 243. Evdæmoni cuidam, qi Mosis illud Genes. c. 2. v. 23. de ratione nominis ex originatione Hebraicâ mulieri inditi, ad lingvæ Græcæ rationes ineptè exigens, παρὰ λόγον dictum censebat, Αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη. Ἐγὼ δέ, inqit, οὐ μόνον κατὰ λόγον, ἀλλὰ καὶ θαυμασίως αὐτὸ γεγράφθαι φημί· καὶ ὅπως ἄκουε. ἡ γυνὴ παρὰ τὴν γονὴν εἴρηται. αὕτη γὰρ κληθήσεται γυνή, τουτέστι, γονίμη, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς τοῦ μέλλοντος γόνιμον ποιεῖν, ἐλήφθη. τὴν γὰρ παρθένον ὁ ἀνὴρ συναπτόμενος γυναῖκα, τουτέστι, γόνιμον, ποιεῖ. *Ipsa vocabitur* γυνή, *qia de viro sumpta est. Ego vero non modo rectè, sed etiam eximio atqe admirando modo hoc scriptum fuisse ajo, & qa ratione ductus audi.* Ἡ γυνὴ παρὰ τὴν γονήν, *hoc est, a genitura dicta est. Ipsa igitur* γυνή *vocabitur, hoc est, ad gignendum idonea: qia ex viro suo, qi eam foecundam redditurus est, sumpta est. Vir qippe virginem, sibi matrimonio copulans, γόνιμον, hoc est, foecundam γυναῖκα reddit.* qibus verbis, etiamsi per lingvæ Hebraicæ inscitiam, parem cum Evdæmone errorem erravit, dum dicti exotici ex Græco sermone rationem investigat; & Græco etiam vocabulo notationem havd satis probabilem tribuerit; cui etiam multo minus ve-

A risimilem adjecit, cum ἄνδρα, παρὰ τὸ τὴν γυναικείαν χώραν ἀροῦν ἤτοι, *a fæmineam regionem effodiendo*, dictum avtumat; at γυναῖκα, sive *mulierem*, ἀπὸ τῆς παρθένου, *a virgine* ita dispescit, ut hoc nomine eam designari velit, qæ viri congressu foecunda sit facta, qod tamen non est congressionis illius conseqens necessarium. Eodem facere videatur & Apostoli illud ad Cor. Ep. 1. c. 7. v. 34. Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. *Discreta sunt mulier*, sive *uxor* potius, *& virgo.* Verum *conditionis civilis* ibi nomen est γυνή, & τῇ ἀγάμῳ *innupta* opponitur; ut seqentia liqidò docent. qo modo

B sumi videtur & apud Sophoclem in Trachin. ubi Dejanira,

Τὸ νεάζον, —— ἐν ἡδοναῖς ἄμοχθον ἐξαίρει βίον

Ἐς τοῦθ', ἕως τις ἀντὶ τῆς κόρης γυνὴ κληθῇ. ——

Læta exigit, mærorum expers juvencula

Ævum, donec pro virgine mulier cluat.

Et apud Longum past. l. 3. ubi Lamon de nuptiis inter prius dictum par amatorium contrahendis pollicitus; Τότε ἔσονται ἀνὴρ καὶ γυνή. νῦν δὲ φιλείτωσαν ἀλλήλους ὡς ἀδελφοί. *Tunc fient vir & mulier: interim castè se diligant, ut frater & soror.*

C Sed & apud Theocritum Idyll. 2. γυνή. i. e. *mulier*, qasi *nupta*, sive *matrona*, ab eâ distingvitur, qæ extra nuptias vitiata, mulier sit facta, in Simæthæ verbis illis,

—— ὅς με τάλαιναν

Ἀντὶ γυναικὸς ἔθηκε κακὰν καὶ ἀπάρθενον ἦμεν.

—— *qi pro matronâ miseram me*

Fecit ut infamis fierem, nec virgo vocarer.

i. fecit, ut nec *virgo* jam, nec *mulier*, etiam, i. *matrona*, nuncuper. qam observationem agnosco debere me doctissimo Jer. Hoelzlino ex notis in Apollonium. rectèqe ibid.

D Schol. ἀντὶ γυναικός. τ. ἀντὶ τοῦ γυναικὸς κατάστασιν ἔχειν. *mulierem fieri, in conjugis, sive matronæ statu ac conditione constitui.* Cæterum de Mariâ Christi matre supra dictus Apostolus, ad Galat. c. 4. v. 4. *Misit Deus filium suum* γενόμενον ἐκ γυναικός, *factum ex muliere*; qæ virgo tamen, & peperit, & post partum perstitit. nec fuit qicqam, qod eo confugeret Tertullianus, ut diceret, de carne Christi c. 23. *eam virginem concepisse, in partu nupsisse; Apostolumqe cum non ex virgine, sed ex muliere, editum filium Dei pronunciavit, agnovisse adapertæ vulvæ, nuptialem passionem.*

E Siqidem, ut Tertulliano satisfaciamus de suo; ipse idem de virgini. veland: c. 4. *Naturale vocabulum est fœmina, naturalis vocabuli generale, mulier. generalis etiam speciale, virgo, vel nupta, vel vidua, vel qot etiam ætatis nomina accedunt. subjectum igitur est generali speciale, qia generale prius est, & succesivum antecessivo, & portionale universali: & in ipso intelligitur, cui subjicitur, & in ipso significatur, qia in ipso continetur.* Qin & cap. 5. adversus eos, qi putant non competere *mulieris* nomen nisi ei soli, qæ virum passa sit, contendit multis, *proprietatem hujus vocabuli, ad sexum*

F *ipsum, non ad gradum sexus pertinere, qo communiter etiam virgines censeantur.* Qumqe de primâ generis humani matre Evâ ex Mose Genes. c. 2. v. 23. dixisset. *Fæmina illa statim mulier est cognominata, adhuc virgo; vocabitur mulier, qia de viro sumpta est, & ipso adhuc virgine.* De Mariâ ipsâ (qam *Evam alteram* Irenæus l. 3. c. 33. indigetare non dubitat; qomodo Christum ea editum *Adamum alterum* Apostolus ad Cor. Epist. 1. c. 15. v. 45.) subdit cap. 6. *Apostolus formam vocabuli istius secundum Genesin observat, sexui deputans illud; sic mulierem vocans virginem Mariam, qemadmodum & Genesis Evam. Sed & Angelus Gabriel cum be-*

G *nedicit illam, inter mulieres, non inter virgines deputat: Benedicta tu inter mulieres. sciebat angelus mulierem etiam virginem dici.* Hæc ille prioribus illis potiora: absqe eo qod memoriâ lapsus, qæ *mulieris*, *angelo*, qæ Elisabethæ sunt verba, Gabrieli tribuit. Vide Lucæ c. 1. v. 42. Qibus gemina suppeditat, & qem superius lavdavimus, Isidorus l. 3. Ep. 176. Γυνὴ καὶ ἡ παρθένος καλεῖται, κἂν ἀνέπαφος ᾖ. γυνὴ διὰ τὸ εἶδος, κἂν ἀδιάφθορος ᾖ. γυνὴ διὰ τὴν φύσιν, κἂν ἀρρενικῆς ὁμιλίας ἀμύητος τυγχάνῃ. *Mulier qippe virgo qoqe appellatur, etiamsi intacta sit: mulier ob formam, etiamsi integra sit: mulier ob naturam, etiamsi masculi congressus expers sit*, tum adductis περὶ τῆς ἀεὶ παρθένου, *de semper virgine*, Apostoli verbis, Τί ποιεῖς, inqit, ὦ Παῦλε; τὴν παρθένον

γυναῖκα

γυναῖκα καλῶς; ναὶ, φησί· γυναῖκα καλῶ διὰ τὴν φύσιν, παρθένον δὲ ἔχω τῇ γνώμῃ. γυνὴ γὰρ ἡ παρθένος, κἂν ἀνέπαφος ᾖ. γυνὴ διὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν πλάσιν· παρθένος διὰ τὸ ἀκέραιον καὶ τὸ καθαρόν. *Qid ais Paulle? virginem mulierem appellas? Ita*, inqit: *mulierem ob naturam appello, virginem avtem mente teneo. Mulier enim est virgo, etiamsi alioqi a virili contactu aliena sit. Mulier ob speciem & effictionem, virgo propter integritatem & puritatem.* Hæc ille.

Sed qorsum ista? qærat qis. pavcis accipias. de vocabulorum istorum usu qædam nobis cum Pfochenio sunt dispicienda. havd malè ergo Pfochenius sect. 39. qod Græcum κόρην tam *adolescentulam*, qam & *virginem* designare pro concesso sumit. utramqe enim comprehendit. nec abs vero abit, qod ex Homero observat, Briseidem, nunc κούρην, nunc & γυναῖκα eandem dici. sed nec controversum est, qod sect. 103. ex Nasone, Flacco, Gellio contendit, etiam *gravidas, utero laborantes, puerperas, puellas* nuncupari. Qibus illud qoqe adjici poterat, cum poetæ Græco dictum,

Κοῦροί τ' ἀδμῆτές τε κόραι·

tum & imitato eundem Latino, Æn. l. 2.

—— *pueri, innuptæqe puellæ.*

qo κόραι ἀδμῆτες, *virgines nondum compressæ, nondum maritale jugum passæ*, ἀπὸ τοῦ δαμάζεσθαι, *ab uxoribus*, αἱ πρὸς τῶν ἀνδρῶν δεδαμασμέναι, *qia à maritis sunt domitæ & compressæ*, sic dictis; & *puellæ* pariter *innuptæ*, à nuptis distingverentur. Poterit &, (qod pavcis animadversum, Servio tamen observatum) *virginis* qoqe nomen, non *integritatis* semper, *ætatis* qandoqe duntaxat existere. De Penthesileâ Amazonidum ductrice, qam viro intactam voluisse cur opinemur, nihil est, Maro Æn. l. 1.

—— *avdetqe viris concurrere virgo.*

ad qem locum Servius, *Virgo, ætatem ostendit & sexum.* & pleniùs adhuc, ad Æn. l. 11. ubi Camilla, qæ innupta, *arma muliebria* appellat sua; *Usus obtinuit, ut innuptas virgines, nuptas mulieres vocemus. nam apud majores indiscretè virgo dicebatur & mulier, utrumqe enim sexum tantum designabat.* Lavdat qidem ex Terentii Hecyrâ illud, 3.3.

Nam vitium est oblatum virgini olim ab nescio qo improbo. *etiam mulierem*, inqit, *post partum virginem vocat.* qod tamen hîc nihil est necesse. Potuit enim ita dictum intelligi, qo modo de Medea in Nasonianis epistolis Hypsipyle,

Turpiter illa virum cognovit adultera virgo.

At alterum illud, qod ex Bucolicis citat, clarum est satis: ubi de Pasiphae, qæ & *nupta*, & bis etiam *mater*, Eclog. 6. *Ah virgo infelix*; dicitur. & ibi Servius; *Virgo, à viridiore ætate. nam jam mater fuerat.* & subjungit Calvi dictum geminum de Jone in vaccam demutatâ.

Verum ista forsan de *virginis* appellatione tam laxâ poesis sola suggesserit. In communi qoqe sermone usum promiscuum qodammodo sortiuntur vocabula ista, κόρη, γυνὴ, *puella, mulier*; & nunc de *intactis*, nunc & de *attactis* usurpantur; nec promiscuum tamen prorsus, sed qi ex subjectæ materiæ ratione, dictiqe occasione distingvendus sit; qod optimè observavit & Tertullianus de Virg. vel. c. 4. & 8. ubi duo illa Apostoli dicta, qo *mulierem a virgine divisam* pronunciat, ex ad Cor. Ep. 1. c. 7. v. 34. Et qo *mulierem omnem velato capite esse* jubet, ibid c. 11. v. 5. secum invicem componit. Siqidem, (qod supra est abunde demonstratum) sicut κόρη Græcis, *puella* Latinis, nunc *ætatis*, nunc *integritatis*; ita γυνὴ illis, *mulier* istis, nunc *sexus*, nunc *ætatis*, nunc *conditionis*, sive honestæ, sive inhonestæ etiam nomen est.

Cæterum aliud est istud omne, ab eo, qod à Pfochenio propositum fuerat. *Qod Matth.* inqit, *cap. 1. vers. 20. dixit*, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. *ne metuas accipere Mariam uxorem tuam. id Hebr. diceretur.* לקחת מרים אשתך *Syrus exponit.* למסב מרים אנתתך *hic* γυνὴ *(uxor) ponitur pro sponsâ. videtur avtem hæc loqendi ratio Hebraismum importare. sic enim Jacob Labano Genes. c. 29. v. 21.* הבה את אשתי *οἱ LXX.* δός μοι τὴν γυναῖκά μου. *cedo mihi uxorem meam. cum tamen nondum esset Jacobi uxor, sed tantùm destinata in uxorem.* Et subjicit, *Sed sic qoqe Græci loqvuntur profani*, & ὁ συμπάντων λῷστος ἀοιδῶν, *optimus*

A *omnium poetarum.* Verum qo modo tu, ὦ λῷστε, id nobis confirmatum exhibes? *Homerus*, inqis, *Briseidem* γυναῖκα *vocat, eandemqe* κούρην. κούρην *avtem Timæus pro* νύμφῃ *sponsâ accipit.* de Timæo supra vidimus. nusqam ille κούρην ἀντὶ τῆς νύμφης accepisse, avtori tuo, unde istud es mutuatus, perhibetur. Qanqam, age, concedamus hoc tibi; esto *sponsam* alicubi κούρην dixerit Timæus. ergone hinc seqetur Homerum, ubi Briseidem κούρην dixit, κόρης nomine *sponsam* intelligi voluisse? avt etiam, qia γυναῖκα eandem dixit, ideò γυναικὸς nomen, de *sponsâ*, qæ hîc nulla comparet, usurpari? rectè vertis ipse Homeri illud,

B Ἡ δ' ἀέκουσ' ἅμα τοῖσι γυνὴ κίεν.

Ipsa avtem simul cum eis mulier ibat.

At malè verteris, *uxor ibat*; avt *mulierem*, ibi *sponsam*, nedum *uxorem* interpreteris. imo cavte minùs, qod κούρην *uxorem* eodem loci reddideris, (ubi ais, *Hæc ipsa* γυνὴ *v. 336. & 337. vocatur* κόρη, *adolescentula, virgo.*) cum poeta qam istud nihil minus voluerit. Evstathius, Ἰστέον, inqit, ὅτι τὴν Βρισηΐδα, ὥσπερ καὶ τὴν Χρυσηΐδα, κούρην καλεῖ, οὐχ ὡς παρθένον· φευδὸς γὰρ· ἀλλ' ὡς ἁπλῶς παῖδα. *Brisei-*

C *dem perinde ac Chryseidem, non ut virginem, (falsum enim hoc) sed ut puellam, sive adolescentulam, simpliciter*, κούρην *appellat*; Nec malè tamen qis κόρας *virgines* verterit in illo rhetoris dicto, qi (referente in lib. *de verecundiâ* Plutarcho) hominem *impudicum*, an *impudentem*, an utrumqe ἀναίσχυντον, dicebat, οὐ κόρας, ἀλλὰ πόρνας ἐν τοῖς ὄμμασιν ἔχειν, *non virgines, sed meretrices in oculis habere.* Alterum utiqe is τῆς κόρης significatum allusit, qo oculi etiam *pupillam* vox ea designat. Unde & in Didymonem famæ pariter vitæqe parum integræ medicum, qem in adulterio deprehensum,

D dignum pronunciavit, qi e nomine suo (ἀπὸ τῶν διδύμων nempe) suspenderetur, ambiguo lusit. cum enim κόρης ὀφθαλμιώσης *puellæ oculum*, sive puellam ab oculo laborantem curaret, ὅρα, inqit Cynicus, μὴ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς παρθένου ἰατρεύων, τὴν κόρην φθείρῃς, *cave, ne dum virginis oculum curas, pupillam*, vel etiam *puellam* (nam in alterutram partem sumi poterat) *corrumpas.* de oculi incolumitate solicitus videri volebat, cum de virginis integritate discrimen potius ageretur. Rhetoris verò dictum illud allusisse potuit avtor Græcus ille, qisqis fuit, cujus ὑπομνημάτων

E satis prolixum Cæsarii dialogis, à Levnclavio Latinè repræsentatis, insertum reperitur. Is inter alia, de oculi natura usuqe disserens, Christi Domini verba illa adducit, Matth. c. 5. v. 28. *Qicunqe mulierem ad concupiscendum adspexerit, jam adulterium cum illa in corde suo commisit.* De qo loco, ut obiter aliqid dicam; non possum non Piscatori calculum dare, qi illud πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι interpretatur ὡς ἐπιθυμήσαι αὐτῆς *ita ut concupiscat*; sive *donec concupiscat.* qomodo Marc. c. 13. v. 22. dicitur, πρὸς τὸ ἀποπλανᾶν, *adeo ut seducant*, vel, *seducturi sint.* i. talia & tanta,

F ut per illa seducerentur etiam electi, si ut seducerentur illi fieri posset. præpositio utrobiqe non *finem avt propositum*, sed *eventum* designat. atqe ita certe sumendum est de aspectu illud, ut aspectus exterior corruptelæ interiori præeat, & ab illo ista oriatur. alioqi qi hoc fine fæminam qo concupiscentiam irritet & accendat, intuetur, is in corde suo jam libidinatus est, nec est à præcepto illo violato immunis. Verum ut ad avtorem illum innominatum redeamus. Is ex Christi dicto illo ansâ arreptâ. *Qapropter*, inqit, *virgines esse debent oculorum pupulæ, qæ idem cum virginibus*

G *nominis ornamentum sortitæ sunt. sæpenumero enim, qæ intra palpebras virgo erat pupilla, per ipsarum diductionem, vagumqe motum suum, nutus & cogitatio scortationis facta est.* qæ verba novissima qam sint fideliter è Græco reddita, incertum est. Hæc verò eo libentius hic inserta volebam, qia accedunt prope Petri illud Ep. 2. c. 2. v. 14. ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος. h. e. verbum verbo reddendo, *Oculos habentes plenos adulteræ.* qod Beza probat. & *Hebraismum esse censet, qo epitheton pro substantivo ponitur.* qo modo Devt. c. 29. v. 19. *ut addat ebriam sitienti*, i. ebrietatem siti. nec tamen, Hebraismum id cum esse pronunciat, ideò in nullâ aliâ lingvâ reperiri voluerat, qod ex ejusmodi locutionibus, sed iniqè satis, elicere noster solet. nam & Gallis suis familiare hoc esse profitetur. Et ἐπιθετικῶς qidem τὸ

μοιχα-

μοιχαλὶς usurpatur Matth. c.12. v. 39. & Marc. c. 8. v. 38. ubi γενεὰ μοιχαλὶς dicitur. Potest tamen energiæ amplius aliqid voci hinc μοιχαλίδ@ hîc subesse, ut substantivè potius, sicut ad Rom. c.7. v.3. sumatur; & *adulteram* designet, qam *in oculis* (qod proverbio dici consvevit) ferre jugiter perhibeantur.

Cæterum Hebraismus ille (ut ad institutum redeamus) qem & apud profanos scriptores reperiri contendit Pfochenius, τὸ γυναικὸς ὄνομα, non *mulieris* simpliciter, sed *uxoris* notione sumit; ut Hebraico, non אשה qod *mulierem*, sed אשת qod *uxorem* duntaxat significat, (vide Judic. c. 4. v. 4. ubi utrumqe reperitur) respondeat; nec avt sexus, avt ætatis, sed conditionis nomen sit; & desponsatam sive nuptiis destinatam uxoris appellatione dum cohonestat, uxoris loco habendam moneat. Substernitur fundamentum hoc legi illi, qæ virginis desponsatæ violatorem morte multat. אשת רעי אשר ענה את *qia uxorem proximi sui vitiavit.* Devt. c.22. v.24. Græc. ἐταπείνωσε τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ. qod tu etiam havd fide satis verteris, *humiliavit mulierem proximi sui.* monet avtem locus iste phraseon illarum meminisse, qæ apud Græcos illos interpretes occurrunt toties, ταπεινοῦν τὴν γυναῖκα, de virginitate imminutâ; & ταπεινοῦν τὰς ψυχὰς, de corporis per jejunia solenniora maceratione, Lev. c.16. v.29,31. & c.23. v.19,32. qas vix, credo, apud prophanum Scriptorem e Græcis priscis aliqem, etiamsi qam curiosissimè ruspatus fuerit, Pfochenius deprehenderit. Interim aliud istic proponit, & aliud probat. *sponsam uxoris* nomine Evangelistæ insignitum proponit; *virginem mulieris* Homero nuncupatam, (& hoc frustra) probare conatur. qod nihil plane cum illo commune habet.

CAPUT XIII.

Κακία pro vexatione, Hebraismus. aliud κακία, aliud κακότης. aliud φιλία, aliud φιλότης. κακὰ, mala, etiam de vexationibus usurpata. טוב bonus, *&* ἀγαθὸς pro hilari, *Hebraismus.* טוב לב *&* יום טוב ἀγαθὴ ἡμέρα. *Locus Prov.15.15. explicatur. Drusius in eo ἀλλοτριόσημ@. Animus letus à mente benè consciâ.* טובה bona, *pro pulcrâ, sive formosâ. Verba Mosis Gen. 6. 2. explicata. Antiqi qam plurimi in eo lapsi.* Dei filii, *eo loci, non desertores Spiritus; sed Semi, Enosbi, Enochi progenies. Angeli* Dei filii *dicti; contra qam Chrysostomus.* טוב *primâ notione* bonum; *alterâ* pulcrum. Καλὸν *contra primâ notione* pulcrum, *tum* bonum *&* honestum.

Illud monui non semel, & monendum identidem videtur, peculiares qasdam esse sæpenumerò suas lingvis singulis rationes, etiam in eis, qæ sibi invicem respondent vocabulis. Verbi gratiâ. Qod Matthæi c. 6. v. 34. κακία pro *vexatione* usurpatur, cum usitatè *malitiam* denotet, *Hebraismo* solet *deputari*, & Hellenistarum qos nuncupant *peculiare* censeri: & reperitur qidem crebrò sic sumptum apud *Græcos interpretes* Exod. c.22. v.23. Histor. Reg. l.3. c.21. v.28. & l.4. c.6. v.33. & c.14. v. 10. Annal. l.1. c.21. v.15. & l.2. c.7. v.22. & c.25. v.15. Ecclef. c.5. v.12. & c.7. v.4. Dan. c.9. v.14. Amos. c.3. v.6. & alibi. sed & apud Maccabaicon scriptorem l.1. c.7. v.23. & c.10. v. 46. Hoc avtem ut rejiciat Pfochenius sect.53. opponit, (qod & Fr. Ribera prior monuerat ad Joelis c.2. S.21.) τὴν κακότητα *Græcorum disertissimos* (sed poetas tamen solos) *hoc eodem sensu usurpare. nihil avtem* inqit, *plus distat* κακότης *à* κακία, qam φιλότης à φιλία.

At tu, Pfocheni, si me consuluisses, exemplo istoc abstinuisses planè. pugionem enim hoc facto eis, qi ex adversâ sunt parte, porrexisti, qo exceptionem tuam confoderent. Esto enim ab eadem stirpe proveniant φιλία & φιλότης, & significatione eâ, qæ utriqe est usitatissima, conveniant. peculiares tamen habet suos horum alterum usus, qi non sunt alteri cum eodem communes. neqe enim, qod Homerus dixit Iliad. ν. v.636.

Πάντων μὲν κόρος ἐστὶ, καὶ ὕπνου, καὶ φιλότητ@.

Omnium qidem satietas est, & somni, & amicorum.

Probè feceris, si φιλότητ@ loco φιλίας substitutum ieris. Sed & ὦ φιλότης, ἀντὶ τοῦ, ὦ προσφιλέστατε usurpari monet Hesychius. Et firmant exempla. ita enim Lucianus non semel usurpavit. at ὦ φιλία, sensu gemino si qis dicere voluerit, næ ille cum Græcis nullus loqetur. nec conseqentèr pro *vexatione*, qi κακίαν adhibuerit, etiamsi *Græcorum disertissimi* notione pari τὴν κακότητα usurparint. Tertullianus reverà adv. Marc. l.2. c. 24. *Apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læsuris, non pro malignitatibus ponuntur.* Dixisset aliqid, si *mala* posuisset. κακὰ enim tam Græcis, qam Latinis *mala*, in hanc mentem usurpatur. at κακίαν nec istâ, nec ullâ opinor, Græcis dictum deprehendas.

Τῷ רע apud Hebræos τὸ טוב opponitur; qod primâ notione *bonum* significat, ab hâc ortâ, lætum. sic Ester c. 1. v.10. כטוב לב המלך *cum bonum esset cor* (i. *hilaris animus*) *regis vino.* Jun. *cum esset bilari ac læto animo rex.* Drus. qod ego malim; ut טוב ad *regem*, non ad *cor* referatur, cum istic, tum & Reg. histor. l.2. c.13. v.28. sicut Ester. c.5. v.9. exiisse dicitur Haman טוב לב *bonus corde.* Jun. i. *lætus animo*, sive, *læto hilarique animo.* Et Ruth. c. 3. v. 7. Boaz cubitum concessisse, *bonus corde.* i. *bilaris animo.* Jun. ubi tamen Græci, ἠγαθύνθη ἡ καρδία αὐτοῦ. sicut & Reg. l.2. c.13. v.28. ὅταν ἀγαθυνθῇ ἡ καρδία αὐτοῦ. Sic יום טוב *dies bonus* pro *læto ac hilari*, Ester. c.8. v.17. & c. 9. v. 19, 22. ubi ἀγαθὴν ἡμέραν, iidem reddidere. Nec secus sumendum regis sapientissimi illud, Parœm. c.15. v. 15. *Omnes dies afflicti* (ita enim malim, qam, *pauperis*, qod est nimis restrictum, cum Junio) רעים *mali*, i. *molestiæ ac mæstitiæ referti, sunt.* וטוב לב *at boni corde* (i. *læti animo.* Jun.) *dies* (ex τοῦ κοινοῦ repetendum) *sunt juge convivium.* errant enim, qi de *conscientiâ bonâ* accipiunt; ut sit, qod Diogenes apud Plutarch. de tranqill. Ἀνὴρ ἀγαθὸς πᾶσαν ἡμέραν ἑορτὴν ἡγεῖται. *Vir bonus diem unumqemqe festum ducit.* Sic tamen Drus. miscellan. l.1. c.75. *Voluptate continuâ perfunduntur, qibus mens benè conscia. Ita Comicus*, (Plavtus Pseud. 1. 5.)

Bonus animus in malâ re dimidium est mali.

Idemqe Captiv. 2. 1.

In re malâ animo si bono utare, adjuvat.

Et contra Mostell. 1. 3.

Nihil est miserius, qam animus sibi conscius.

Melius idem ipse Proverb. l.2. Cl.1. adag.10. *Constans animi lætitia, molestias, qas gignit inopia, discutit. cor lætum ac suâ sorte contentum tanqam epulæ nuptiales.* Nec inficior, lætitiam solidam absqe conscientiâ bonâ nullam haberi; & oraculi instar mihi Senecæ illud, Epist. 59. *Gaudium hoc non nascitur nisi ex virtutum conscientiâ.* sed & Isidori illud, soliloq. l.2. *Vis nunqam tristis esse? fac vivas bene.* Sed aliud istic Parœmiastes voluit, idqe ipsum planè, qod cap. 17. v.22. aliis verbis dixit; *cor lætum.* i. *animus hilaris, est instar bonæ medicinæ: sed spiritus fractus*, i. e. *mæstus exiccat ossa.* Et c.15. v.13. *Cor lætum*, i. *animus lætus, bonum* i. *bilarem facit vultum.* cordis lætitia vultu hilari se prodit. *sed cordis dolore frangitur spiritus.* Iste avtem τοῦ ἀγαθοῦ usus Græcis priscis, opinor, ignotus est.

Idem, puto, & de alio vocabuli istius usu dici poterit, qo טוב nimirum Hebræis pro *pulcro*, sive *formoso* usurpatur. Ita Gen. c.6. v.2. sumitur. Verba sunt Mosis; *Cum filii Dei* (non Angeli illi, sive Spiritus desertores nescio qi; etiamsi Angeli qoqe ita qandoqe nuncupentur; contra qam Chrysostomus avtumat, Job. c.1. v.6. & c.2. v. 1. & c.38. v.7. uti Enoch ille ὑποβολιμαῖ@, *suppositius*, cujus ἀποσπασμάτιον, *particulam avulsam*, satis amplum Jos. Scaliger evulgavit, fragmenta aliqot Tertullianus dedit; Josephus itidem antiqit. l.1. c.4. Justinus, apolog. 1. & 2. Irenæus. l.4. c.70. Clemens, Pædag. l.3. c.2. & Strom. l.3. & 5. Tertullianus, de cultu fœmin. l.1. c.1. & l.2. c.10. & de Virgin. vel. c.6. & de idololat. c.9. Methodius, de resurrect. apud Epiphan. hær. 64. S.21. & Photium cod. 234. Athenagoras, Apolog. pro Christ. Lactantius, instit. l.2. c.5. Evsebius, præpar. Evang. l.5. c.4. Sulpitius, hist. l. 1. Ambrosius, de Noe, c. 4. & de Virgin. l. 1. Pav-

lus

lus Burgens. in Gen. c.6. Fr. Georgius, Tom.1. problem. 330. qod refutant Jo. Chrysostomus, in Gen.orat.22. Basilius Seleuc. orat.6. Philastrius, hæres. 108. Avgustinus, in Gen. qæst.3. & de civit. Dei, l.15. c.23. Theodoretus in Gen. qæst.47. Nic. Lyranus, in Gen. c.6. sed Sethi, ut Avgustinus & Theodoretus, sive Enoshi, ut Cæsarius, dialog. 1. & Cyrillus, adversus Julian. l.9. & ad Calosyr. c.17. avt Enochi etiam, ut ex antiqo avtore aliqo Suidas, in Μιαιφαμίαι, posteri, (apud qos religionis veræ professio hactenus perstiterat) *viderent filias hominum* (eorum utiqe, qi à recto Dei cultu ac pietate alieni extiterant) *qod* הבת sive *bona*, h. e. pulcræ, sev formosæ, *essent*. Inde, *mulier*, *puella*, *virgo*, טובת—מראת *bona aspectus*, sive *aspectu*. Gen. 24.16. & 26.7. (qod Latini *facie honestâ*, dicerent. qanqam nec ista eadem prorsus videntur) pro qo Cap.12. v.11.14. יפה i. *pulcra*, sive *formosa*: & יפת—מראה *formosa aspectus*, sive *aspectu*, dicitur. Et טובות מראה *puellas*, sive *virgines*, *bonas aspectu*; pulcras utiqe & formosas. Ester. c.2. v. 2. At verò apud priscos Græcos, κόρην, avt παρθένον, avt γυναῖκα, ἀγαθὴν, pro *puellâ*, *virgine*, *muliere*, *pulcra*, sive *formosâ*, vix uspiam, credo, reperies. Atqe hic denuò usum lingvarum variantem observes licet. Τὸ καλὸν Græcis primâ notione *pulcrum*, sive *formosum*, alterâ deinde *bonum*, avt *honestum* etiam indicat. inde Maximus monachus, centur. 5. S. 83. Ταυτὸν τὸ ἀγαθὸν καὶ καλόν. πᾶσι γάρ ἐστι τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν, ὡς ὄντως ἀγαστὸν, ἐφετὸν, καὶ ἐραστὸν, καὶ αἱρετὸν, καὶ ἀγαπητόν. *Idem est bonum qod pulcrum; omnibus enim pulcrum bonum est, ut verè admirandum, desiderabile, amabile, eligendum, & gratum.* Contra apud Hebræos τὸ טוב primò *bonum*, post latius dimanando, *pulcrum* designat. Atqe hæc de vocabulorum usu sufficiant, qibus *malum bonumqe* cum Hebræis, tum & Græcis priscis denotantur.

CAPUT XIV.

שמע ἀκούειν, avdire, obedire. *Photii interpres lapsus. Plutarchus emendatus. In Plinio lectio varia.* משמעת ἀκοὴ, *pro* obedientiâ, *Hebraismus. item qod* ἀκοὴ ἀπελθεῖν, ἐξελθεῖν *dicitur. Gellii locus suspectus.* φωνὴ, fama, rumor. קול *Hebræis idem. D. de Dieu hic hærenti satisfactum.* φωνὴ *pro* re, *coactius. nec seqi, qia* דבר *sic sumitur, ideò &* קול. *A synonymo ad synonymum seqela non est universalis.* Λόγον *pro* re *non necessario sumi in exemplis à Psochenio adductis.* Νέος *&* Καινὸς *diversa.* Ἔπος *in diverbio*, versus, *non* res. *Rhesi avtor qis.* Dictum *an Maroni pro* re; ἔπος *an Homero.* ῥῆσις, res, ἔπος, opus, *ab* ἔπω. πρᾶγμα *&* χρῆμα *res utrunqe*: χρήματα *tamen &* πράγματα, *non idem ubiqe. Disceditur à de Dieu in explicatione Exod.* 4.8. שמע לקול animadvertere. דברי אותות *Hymn.* 105. 27. *vox rebus mutis tributa. Hymn.* 19.3. *variè expositus.* ἀκούειν, intelligere. קול φωνὴ, *pro* præconio. איש רנה præco.

Τῷ שמע Hebræorum respondet Græcum ἀκούω, Latinum *avdio*, habetqe horum unumqodqe varias qasdam, easqe inter se communes, apud suos notiones ac significationes. שמע enim Hebræis, & *avribus* aliqid *percipere*, & monenti sive jubenti *obtemperare*, significat. qin & Græcum ἀκούω, non illud tantùm, sed hoc etiam designat. Qanqam enim qod refert Diodorus Sic. l.40. (apud Photium Cod.244.) legibus à se promulgatis subscripsisse Mosem, Μωσῆς ἀκούσας τοῦ Θεοῦ, τάδε λέγει τοῖς Ἰουδαίοις. Latinè parum fideliter reddidit, qi Andr. Schotti nomen præfert. *Hæc Moses loqitur Judæis, obediens Deo.* cum debuisset, *Hæc à Deo accepta*, sive *cum à Deo avdivisset*, *Moses Judæis loqitur.* Attamen sic Demosth. adv. Leptin. καὶ πρότερον τοῖς ἄλλοις ἐπιτάττοντας εἴθισεν ἀκούειν ὑμῶν. *eosqe qi aliis prius imperabant, vos audire* i. *vobis obtemperare*, sive *vobis dicto avdientes esse*, *assvefecit*. allusit saltem hunc verbi usum Pythius in oraculo Soloni dato, cujus in Symposio meminit Plutarchus pag. 152. C.

A Ἔυδαιμον πτολίεθρον ἑνὸς κήρυκος ἀκοῦον.
(sed leg. ἀκοῦον)
Felix urbs, qæ præconis vocem unius avdit.
i. *qæ uni obtemperat.* itaqe apud Plutarchum subjungit Solon,
cum ad Monarchiam id traheret Æsopus; Ἀλλὰ μὴν καὶ νῦν
Ἀθηναῖοι ἑνὸς κήρυκος ἀκροῶνται, καὶ ἄρχοντος τοῦ νόμου, δημοκρατίαν ἔχοντες. *Atqi Athenienses, cum statum habeant
popularem, unum tamen præconem ac principem avdiunt, legem.* Sed & *avdio* pariter Latinis. Plavtus (si is saltem est)
Amphitr. act.4. sc.4.
B *Si me avdias, observes.*
Et rursus,
— Mitte hunc meâ gratiâ, & me avdias.
Cicero ad Curion. Epist. 7. *Tecum loqere, adhibe in consilium, te avdi, tibi obtempera.* Et eleganter; sed non
sine tropo, Virgilius Georg. l. 1. extremo;
—— frustra retinacula tendens,
Fertur eqis avriga, neqe avdit currus habenas.
i. inhibenti, sive habenas tenenti avrigæ non obseqitur. Et
Plinius hist. nat. l. 10. c. 43. *tornum maximè avdit sorbus.* i.
C eidem obseqitur, ut glutini ope cum eâ committatur. qanqam qidam codices, *odit* exhibent; ut adversum planè denotetur.

Atqe hactenus verborum qidem ipsorum in tribus lingvis illisce usus planè convenit. at verò nomina ab his verbis deducta si spectaverimus, mox lingvarum illarum phrasin sermonemqe havd perinde concordem deprehendemus.
Si qidem משמעת Hebræis non *avdientiam* tantùm, sed
& *obedientiam* significat. Esaiæ c.11. v.14. cum notione istâ,
nec *avditio* Latinis, nec ἀκοὴ Græcis in usu sit. nec tamen
D vocabulo isto Græci abstinuerunt interpretes, qo τὸ שמע
Hebræum hoc sensu usurpatum exprimerent, in insigni
Samuelis dicto, Histor. Reg. l.1. c.15. v.22. ἰδοὺ ἀκοὴ ὑπὲρ
θυσίαν ἀγαθή. *Ecce obedientia victimis præstat.* Hujus ergò
potiùs, qam alterius illius significatus παραδείγματα, *exempla*, nobis si exhibuisset Psochenius, insveti sermonis hac in parte notâ interpretes illos liberasset.

Nam formulam illam qod attinet, qam Sect. 44. ex
Matthæi c.4. v.24. attulit, καὶ ἀπῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ. qod Marcus c.1. v.28. ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ. etiam si ἡ ἀκοὴ pro *fa-*
E *mâ* sive *rumore*, apud Græcos qandoqe, sed rariùs usurpetur: tamen formula illa, qâ *exire fama*, sive rumor dicitur, cum divulgatur & propalatur, Hebraismum planè
resipit, respondetqe Hebræorum illi, Ester. c. 9. v. 4.
ושמעו הולך בכל-הארץ *& fama ejus exiret*, divulgata
est, *per totam terram*. Et ibid. c. 1. v. 17. יצא דבר *exibit*, divulgabitur, *verbum*, sive *res*. vel etiam ut Drusius,
fama de facto.

Hâc autem occasione & de aliâ voce huic vicinâ, significationem qod attinet, dispiciemus. Act. c.2. v.6. Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, *orto avtem hoc rumore*, Beza. ut φω-
F νὴ αὐτὴ τῆς φήμης, sicut ἀκοὴ supra, pro *famâ*, *rumore*. nos
Anglicè diceremus; when it was voiced abroad. qo etiam
pertinet, qod apud Gellium habetur, (ni corruptus sit locus, & pro *vocificant*, *notificant*, legendum sit) ubi de
Philippo Macedone l.9. c.3. *cujus*, inqit, *vim atqe arma,*
— inclyta illa Demosthenis orationes concionesqe vocificant, i.
διαβοῶσι, διαθρυλλοῦσι, διαφημίζουσι, *famigerant*. Verum hoc
Cl. V. Ludovico de Dieu minus arridet. *nusqam* enim *qærenti diligentèr occurrere, ubi avt* קול *Hebræis avt* φωνὴ
G *Hellenistis pro rumore sumatur.* atqi ego illum id ulteriùs qæritandi labore levaturus sum. Genes. c. 45. v. 16. והקול נשמע
καὶ διεβοήθη ἡ φωνή, Græc. *avditumqe est & celebri
sermone vulgatum.* Vet. Lat. licentiùs. castigatiùs Jun. *cum
rumor iste avditus esset.* sed & Castellio; *famâ domum Pharaonis perlatâ.* habes hic utrumqe & קול Hebræis, & φωνὴν
Hellenistis, qos appellas, hâc qam qæris, notione. ita
fidem liberavi meam. sed habeas insuper ἐκ τοῦ περιόντος loca
ista. Jerem. c.4. v.15. כי קול מגיד מדן Græc. Διότι φωνὴ
ἀναγγέλλοντος ἐκ Δὰν ἥξει. *vox*. i. *fama*, rumor, *annunciantis à Dan venit*. vel, ut Græcus, *rumor*, sive *fama ascendentis*, i. de ascendente. Ibid. c.50. v.46. מקול נתפשה בבל
Græc. Ἀπὸ φωνῆς ἁλώσεως Βαβυλῶνος. Vet. Lat. *à
voce captivitatis Babylonis.* Jun. *propter rumorem qod occupata
sit*

sit *Babel*, vel etiam, *à tumore*. Sed & Jerem. c. 10. v. 22. qo minus קול שמועה φωνὴ ἀγγελίας, *fama nuncii*, verti possit, qod obstet, nihil video. coactius multo certè mihi videtur, φωνὴν ἀντὶ τοῦ πράγματος, pro *re*, sive *negotio*, apud Lucam sumere, qia Hebr. דבר LXX nunc per λόγον, nunc per ῥῆμα, nunc per φωνὴν interpretantur; & sicut דבר, sic ῥῆμα & λόγος sæpe pro *re* & *negotio* usurpantur: ut reddatur, *Factâ autem hâc re* i. qum hæc res ita contigisset. nam nec φωνὴ nisi rariusculè, bis tantum, opinor, Genes. c. 11. v. 1. & c. 15. v. 4. loco τοῦ דבר Græcis illis adhibetur. qibus etiam locis דבר in *sermonis* significatu reperitur. nec firmum satis fundamentum videtur, notionem novitiam vocabulo alicui citra exemplum affingere, eo qod huic cognata qædam sic qandoqe capiantur.

Atqe hic obiter occasione istâ divertemus pavlisper ad Pfochenii sectionem 54. qâ contendit τὸ ῥῆμα pro *re* à Lucâ c. 1. v. 37. usurpatum, *tam Græcorum qam & Hebraisantium* esse. idqe hâc ratione subnixus, qia λόγον, & ἔπος Græci avtores sic usurparint. Nolo istic Montacutii nostri, ex Analect. exercit. 5. sect. 4. de Lucæ loco isto argutiolam Pfochenio opponere. *Non ait*, (inqit) Nil impossibile, *ait*, πᾶν ῥῆμα apud Deum esse possibile. *prius enim oportet ut sit ῥῆμα, vel in proposito, vel in propalatione, qam sit in possibilibus fieri. nam impossibile est, qod non est ῥῆμα. qod dici non debet, fieri neqit.* Et Vetus qidem interpres, *Non erit impossibile apud Deum omne verbum.* Beza itidem, *Apud Deum non erit ullum verbum, qod fieri non possit.* Simplicius meliusqe, opinor, Tigurinus, *Non erit apud Deum impossibilis ulla res.* & Castellio, *Nulla res est, qam Deus facere non possit.* Et *Hebraismum* rectè adnotavit Vatablus. Cæterum tam Græcismum qam Hebraismum esse, Pfochenius qâ probare nititur, rationem discutiamus. Ac primò, controversi juris videntur, qæ pro antecedentis firmamento adducuntur, exempla. nam λόγον qod attinet, Platonis illud è de republ. l. 2. οὐ πάνυ οἴει ἱκανῶς εἰρῆσθαι περὶ τοῦ λόγου, ut vertatur *nondum satis de re ista dictum putas?* qod cogat nihil est. potest enim ibi λόγος. vel *sermonem* significare, ut respectus habeatur ad Socratis illud, qod antecesserat, ᾤμην λόγου ἀπηλλάχθαι, *existimabam me sermone defunctum*, cum ad Thrasymachi, scilicet dissertationem oratione benè longâ respondissem; vel etiam *sententiam* ac *opinionem*; ea enim qoqe est familiaris τοῦ λόγου notio; atqe in hunc sensum eô loci accepit Serranus. tum Evripidis illud ex Andromachâ, νέους λόγους, (ut de libertate Poeticâ nihil hîc dicam) qidni *nuncium novum*, sive *sermones novos?* nam qod, *verba ipsa famulæ non fuisse nova Andromachæ*, suggerit Pfochenius, *ut pote qibus jam asseverat*, ut nihil dicam νέους, non καινοὺς dici, de qo alibi (cum Deo bono) videbitur: qis nescit *novos sermones* dici, qibus res narrantur novæ? ἔπος avtem qod attinet; nihil minùs evincit tritum illud, οὐδὲν πρὸς ἔπος, qam qod istic vult Pfochenius. sonat enim ad verbum, *nihil adversum*, originem dicti ex Demetrii illius, qi Phalarei personam gerit, illis petas licet, Οἱ δὲ πρὸς οὐδὲν κατακλεῖοντες τὸν σύνδεσμον, ἐοίκασι τοῖς ὑποκριταῖς τοῖς καὶ τὶ οὐδὲν πρὸς ἔπος λέγουσιν. ab *histrionibus* nimirum, qi ea vel effutirent, vel exeqerentur, qæ *ad versum* carmenve, qod vel pronunciabatur, vel agebatur, *nihil faceret.* qod firmat & aliud inde ortum diverbium, Platoni de legib. l. 3. & alibi usurpatum, παρὰ μέλος. i. e. *præter cantionem.* nam qod Latinè verti solet, *nihil ad rem*, non magis probat ἔπος, qam ῥόμβον, avt Διόνυσον, *rem* significare, qia οὐδὲν πρὸς ῥόμβον, & οὐδὲν πρὸς Διόνυσον, idem eodem pariter modo reddatur. νέον avtem ἔπος Evripidis in Hecubâ parem habet cum priore illo, νέους λόγους rationem. nec obstat, qia πρᾶγμα τι νέον φέρειν in materiâ geminâ eidem (si idem saltem; nam Aristarchi mavult esse in miscellan. l. 3. c. 22. Petitus) in *Rheso* dicitur; cum tam *rumor novus*, qi de re novâ, qam res rumori subjecta nova dicatur. Attamen ne qid subticeamus qod huc facere videatur. Jos. Scaliger ad illud Maronis in Ceiri,

At levis ille Deus, cui semper ad ulciscendum
Qæritur ex omni verborum injuria dicto.

Dictum, inqit, *hic accipitur, ut Homero ἔπος, hoc est, res.* A Locum nullum indicavit. hæc forsan, avt ejusmodi voluit. Iliad. α. v. 543.

Πρόφρων τέτληκας εἰπεῖν ἔπος, ὅττι νοήσεις.
Promptus tolerasti dicere qicqid animo agitares.

Et ι. v. 816.

Τῷ τοι ἐγὼ φρονέως ἐρέω ἔπος, οὐδ' ἐπικεύσω.
Ideo ingenue rem dicam, nec celabo.

Et λ. v. 651.

Νῦν δὲ ἔπος ἐρέων, πάλιν ἄγγελος εἶμ' Ἀχιλῆϊ.
Qare nunc rem renunciaturus Achilli, nuncius redeo.

B Verum de istis etiam ambigi potest; nec obstare qicqam videtur, qo minus in his ἔπος *sermonis* significationem habeat. nec verò sermonis etiam communis ac familiaris ideam exhibent nobis Poetica qælibet.

Denique dato vel λόγον vel ἔπος pro *re* usurpatum, esse Græcis familiare; non tamen conficietur hinc, ῥῆμα qoqe eundem apud hos usum habere, etiamsi a ῥέω *res.* sicut & ab ἔπος vel ἔπω potius, sed aliâ mente, *opus*, si Jos. Scaligero fidem adhibemus. Sic habeas. Et πρᾶγμα & χρῆμα *rem* significant. χρήματα tamen & *opes*; at πράγματα

C non item. itaqe si qis pro Hesiodi illo. Ἔργ. v. 686.

Χρήματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι.
Opes enim sunt anima miseris mortalibus.

dicere voluerit,

Πράγματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι,

per allusionem aliud indicasse, Græcè peritus qivis; idem protulisse, nullus dixerit. rursus πράγματα *negotia* ac *molestias* designat; at χρήματα non item. itaqe qod Epicurus olim. οὔτε θεοὶ πράγματα οὔτε αὐτοὶ ἔχουσιν, οὔτε ἄλλοις παρέχουσιν. *Dei negotium nec ipsi habent, nec aliis exhibent*; si qis

D hoc modo proferre voluerit, χρήματα οἱ θεοὶ οὔτε αὐτοὶ ἔχουσιν, οὔτε ἄλλοις παρέχουσιν. à Græci sermonis usu qam longissimè divertet. Sed & nos è diverticulo tandem in viam redeamus.

Nec verò mihi qidem svaderi potest, hoc sensu sumendum, vel קול Hebr. vel φωνὴ Græc. Exod. c. 4. v. 8. ut האמין לקול האות & שמע לקול האות, εἰσακούειν φωνῆς τοῦ σημείου, & πιστεύειν σοι τῆς φωνῆς τοῦ σημείου; *avscultare ad vocem signi*, & *credere ad vocem signi*; sit *avscultare ad negotium* sive *rem ipsam signi*; Et *credere negotio*

E sive *rei ipsi signi*, vel etiam *ad negotium* sive *rem ipsam signi.* nam & שמע לקל est simpliciter τὸν νοῦν προσέχειν, *animadvertere*, *animum intendere* rei alicui, qid id velit, vel exigat. ut histor. Reg. l. 1. c. 15. v. 1. שמע לקול דברי יי *animum adhibe verbis*, sive *dictis Domini.* etiamsi Hymn. 105. v. 27. דברי אותות malim cum Piscatore, *res signorum*, i. res miraculosas; qam cum Junio *verba signorum*, licet αὐτολεξεὶ ita sonet, reddere. atqe ita Camius; *fecerunt miracula.* pariqe modo דברי usurpatum deprehendas Hymn. 65. v. 4. Est. c. 9. v. 31. Jer. c. 14. v. 1. de qo alibi diximus.

F sed aliud דבר hic; aliud קול illic. nec est adeò insolens etiam, ut *vox* avt rebus inanimatis, avt actionibus etiam tribuatur. Sic enim & *sangvis e terrâ* Genes. c. 4. v. 10. Et *lapis è muro*, *nodus è tigno*, Habac. c. 2. v. 11. & Sodomæ excessus, Genes. c. 18. v. 20. *clamorem* edere dicuntur. & *coelorum fabrica*, *solisqe cursus*, & *diei noctisqe perpes intercursus*, majestatem divinam tantùm non *vociferari*, Hymn. 19. v. 1, 2, 3. ubi etiam disertis verbis Hymnographus, qocunqe modo interpretari liberit, *vocem* illis tribuit. אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם sive, ut Junius,

G *etiamsi neqe sermo neqe verba sint eis, sine his tamen intelligitur vox eorum.* i. tametsi muta sint, nec sermone humano prædita, tamen ipsis suis operationibus voce altâ satis & canorâ creatoris sui gloriam prædicant. & sic Abraham & David exponunt. sive, ut Calvinus mavult, *non est sermo neqe verba, ubi non avdiatur vox eorum.* q. d. nihil qicqam impedire lingvarum discrepantiam, qo minus ubiqe avdiatur ac percipiatur istorum præconium; cum *communi gentium universarum idiomate loqantur. avdiri* avtem pro *intelligi*, Piscator, non malè. Sicut *avdire*, pro *intelligere*: Esaj. c. 33. v. 19. & 36. v. 11. eodem hoc modo Budæus Comment. Ling. Græc. Edit. Colon. pag. 565. observat, τὸ ἀκούειν usurpari, Galeno method. med. l. 4. ἀκούειν σε χρή, *intelligere te oportet.* Et Themistio de anim. l. 2. ἀκολ-

ἀπλούστερον ἀκούειν ἁπάντων τούτων τῶν ὀνομάτων. *simplicius intelligenda sunt omnia hæc nomina.* Sed & *avdire* Latinis pariter usurpatum qandoqe deprehendas. sic enim Terent. Andr.4. 1.

Avdivi Archillis jamdudum, qod Lesbiam adduci jubes.

i. intelligo, hoc te velle.

Deniqe ut mittam tritum illud, *Res ipsa loqitur*; nec *virgulæ* divinæ *vox* denegabitur, qam *attendere* & *avscultare* שמע jubentur; ut pote per qam Deus ipse populum suum alloqatur. Micæ c. 6. v. 9. *Vox*, inqit, *Jovæ civitatem inclamat; virgam avdite*, sive *avscultate*. Et est reverâ geminus plane hic Mosaico illi locus: ut alter alteri illustrando facem invicem alluceat. Certè si *virga* divinæ *vocem avdire* dicitur, qidni & *signi* sive *prodigii* in *virgâ* Mosaicâ virtute divinâ exhibiti *voci attendere*, *fidemqe adhibere* pariter dicatur?

Sed aliam τῆς φωνῆς, qâ τῷ קול Hebr. respondet, notionem minùs usitatam, ubi adjecero, huic capiti colophonem imponam. קול itaqe Hebræis, & φωνὴ Hebraisantibus, etiam ἀντὶ τοῦ κηρύγματος adhibetur. qod admonuit me, Calvino usurpatum in loco illo Psaltæ explicando, *præconii* vocabulum. Et sanè qidni Hymni verba ita vertamus, *nusqam non avditur præconium eorum.* ita קול sumitur Annalium l. 2. c.30. v.5. *Et edictum fecerunt* להעביר קול Græc. τοῦ διελθεῖν κήρυγμα, *ut proclamatio transiret per totam terram.* Ibid. c. 36. v. 22. ויעבר קול Græc. παρήγγειλε κηρύξαι. Vet. Latin. *jussit prædicari, proclamationem edidit; per totum regnum suum.* qod idem repetitur & Esdræ c.1. v. 1. ubi Græcus etiam φωνὴν habet, & Latinus *vocem*. Ibid. c. 10. v.7. ויעבירו קול. Græc. καὶ παρήνεγκαν φωνήν. Lat. *& missa est vox. proclamationem, præconium, promulgationem ediderunt.* Et iste (credo) τῆς φωνῆς usus inter Hebraismos, qem ei dedimus, locum tuebitur, pro eo qod alibi רנה dicitur, Histor. Reg. l. 3. c. 22. v. 36. ubi R. Levi. הרנה. i. e. קול הכרוז *vox præconis.* Et R. David Masculino verbo jungi observat, vel qia loco קול ponitur, vel qia ad hominem refertur, qi scilicet vocem eam ediderit. itaqe Junius *virum clamoris* reddidit איש רנה *præco.* atqe ita Chaldeus כרוז κήρυξ, *præco*: & Græcus ὁ στρατοκήρυξ.

CAPUT XV.

Substantiva adjectivorum loco Hebræis freqentia. Ea qandoqe subjecti, qandoqe adjuncti notionem habent. σοφία λόγου Apostolo, sermonis peritia. σοφία Græcis priscis ἀντὶ τῆς ἐμπειρίας, sapientia. Latinis pro peritiâ. Σοφὸς, & sapiens pro perito. Stobæus à Gesnero & Grotio malè habitus, restituitur. Ætas τέκτων οὐ σοφός. Provocabulum affixum ad substantivum remotius pertinens.

NIhil est apud Hebræos in usu magis, qam ut *adjectivorum loco substantiva substantivis in regimine subjuncta* usurpent. Hinc qæ passim occurrunt formulæ illæ איש דמים *vir sangvinum.* i. sangvinolentus. Histor. Reg. l. 2. c. 16. v. 8. איש רמה *vir doli* i. dolosus. Parœm. c. 26. v.19. איש ריב *vir litis*, pro litigante. Esai. c. 41. v. 11. איש שפתים *vir labiorum*, pro eloqente. Job. c. 11. v. 2. Et איש דברים *vir verborum*, pro eodem. Exod. c. 4. v. 10. איש שיבה *vir canitiei*, pro cano. Devt. c. 32. v. 25. איש חיל *vir roboris*, pro robusto. Annal. l. 1. c. 26. v. 8. אל אמת *Deus veritatis*, pro veraci, veracissimo. Hymn. 30. v. 6. אל דעות *Deus scientiæ*, pro sciente, scientissimo. Histor. Reg. l. 1. c. 2. v. 3. אל הכבוד *Deus gloriæ*, pro glorioso. Hymn. 29. v. 3. רוח חכמה *Spiritus sapientiæ, peritiæ.* i. sapiens, peritus. Exod. c.28. v. 3. & Deut. c. 34. v. 9. רוח קנאה *spiritus zelotypiæ*, i. zelotypus. Num. c. 5. v.14. הר קדש *mons sanctitatis.* i. sanctus. Ezech. c. 28. v. 14. בשר קדש *caro sanctitatis*, i. sancta. Agg. c. 2. v. 12. ארם תקדש *terra sanctitatis.* i. sancta. Exod. c. 3. v. 5. Et sexcenta istiusmodi. Hinc in Novo Instrumento illa etiam creberrima. ὁ Θεὸς τῆς δόξης *Deus gloriæ*, pro glorioso. Act. c. 7. v. 2. τὸ κράτος τῆς δόξης *potentia gloriæ*, pro gloriosâ. Colos. c. 1. v. 11. ὁ πλοῦτος τῆς δόξης *divitiæ gloriæ*, pro gloriosis. Eph. c. 1. v. 18. & c. 3. v. 17. ὁ πατὴρ τῆς δόξης *pater gloriæ*, pro glorioso. Ephes. c. 1. v. 17. ἐπιφάνεια τῆς δόξης *apparitio gloriæ*, pro gloriosâ. Tit. c. 2. v. 13. πνεῦμα πραότητος *spiritus lenitatis*, i. lenis. Galat. c. 6. v. 1. πνεῦμα σοφίας *spiritus sapientiæ*, i. sapiens. Ephes. c. 1. v. 17. πνεῦμα δειλίας *spiritus pavoris*, i. pavidus. Tim. Ep. 2. c. 1. v. 7. πνεῦμα δουλείας *spiritus servitutis*, i. servilis. Rom. c. 8. v. 15. σκῆπτρον δικαιοσύνης *sceptrum justitiæ.* i. justum. Heb. 1. v. 8. ὁσιότης καὶ δικαιοσύνη ἀληθείας *justitia & pietas veritatis*. i. vera. Ephes. c. 4. v. 24. ῥήματα ἀληθείας καὶ σωφροσύνης *verba veritatis & sobrietatis.* i. vera, & sobria. Act. c. 26. v. 25.

Ea his omnibus, qæ in veteri Instrumento occurrunt, unicum Pschenius sect. 42. selegit illud, Prov. c. 1. v. 2. אמרי בינה Græc. λόγους φρονήσεως. *dicta prudentiæ.* huic avtem geminum esse vult Apostoli illud ad Corinth. Ep. 1. c. 1. v. 17. ἐν σοφίᾳ λόγου. Syr. במלא בחכמת *in sapientiâ sermonis* h. e. *sermone sapiente.* At verò advertere debuit, prout ipse explicat, non esse formulas has prorsus pares. nam in formulâ priore, *adjectivi* loco ponitur *substantivum* qod regitur; in posteriore qod regit. in Salomonis dicto prius nomen *subjecti*, posterius *adjuncti* rationem habet: qum in Apostoli verbis, prius *adjuncti*, posterius *subjecti* speciem induat. atqe hæc juxta Pschenii ipsius mentem sensumqe dicta sunto. neqe enim ego illi assenserim in interpretatione phraseos illius Apostolicæ. Siqidem σοφία λόγου non est, ad verbum reddendo, *sermo sapiens*: qo modo σοφοὺς λόγους *sermones sapientes* Tragicus dixit, à Plutarcho lavdatus de garrulitate, & a Stobæo tom. 2. tit. 4. verbis illis.

Οὐκ ἂν δυναίμην μὴ στέγοντα πιμπλάναι,
Σοφοὺς ἐπαντλῶν ἀνδρὶ μὴ σοφῷ λόγους.
Implere nunqam potero pectus perfluum,
Sapientem non sapienti sermonem ingerens.

Sed est *sapientia*. i. *peritia sermonis*; uti Beza optime reddidit. à qâ λέγειν σοφὸς, *dicendi peritus*, Evripidi, apud Athen. l. 15.

Ἐκ παντὸς ἄν τις πράγματος δισσῶν λόγων
Ἀγῶνα θεῖτ' ἄν, εἰ λέγειν εἴη σοφός.
Dicendi vir peritus, in re qalibet
Utramqe in partem gnaviter contenderit.

Ita Exod. c. 28. v. 3. & c. 35. v. 10. חכם לב *corde sapiens*, pro perito. ita cum Castellione malim, qam cum Junio, *industrium.* Et ibid. רוח חכמה *spiritus sapientiæ.* i. peritiæ. Sed & exteris. De Hippiâ Plato. Πάντως δὲ πλείστας τέχνας πάντων σοφώτατος εἶ ἀνθρώπων. *Omninò in artibus plerisqe omnium es hominum peritissimus.* Et eidem in Alcib. 2. σοφία ἐστὶν ἡ ἡνιοχεία. *avrigandi peritia est sapientia qædam.* Aristoteles ethic. l. 6. c.7. Τὴν σοφίαν ἐν ταῖς τέχναις, τοῖς ἀκριβεστάτοις τὰς τέχνας ἀποδίδομεν. *Sapientiam tribuere solemus eis, qi in artibus qibusqe peritiæ sunt exqisitissimæ.* ita *Phidiam*, inqit, *dicimus*, λιθουργὸν σοφὸν, *sculptorem sapientem*; & Polycletum, ἀνδριαντοποιὸν σοφὸν, *sapientem statuarium. sapientiæ nomine* nihil aliud designantes, qam ἀρετὴν τέχνης, *artis illius peritiam insignem.* Eadem notione *tempus*, sive *ætatem*, senectutem in animo habens, Crates *fabrum*, non σοφὸν, *sapientem*, ut Gesnerus, sive *peritum*, avt *egregium*, ut Grotius reddidit, sed οὐ σοφὸν, *minus peritum*, sive *imperitum*, vocavit versibus illis, qos Stobæus nobis exhibuit, tom. 2. tit. 115. an 117.

Ὁ γὰρ χρόνος μ' ἔκαμψε τέκτων οὐ σοφὸς,
Ἅπαντα δ' ἐργαζόμενος ἀσθενέστερα.
Faber havd peritus, imbecilliora omnia
Facere solens, tempus me incurvum reddidit.

Vas enim sincerum incrustarunt viri docti illi, cum οὐ, qod prius habebatur inducto, μὲν intersitum ivere. Restitutionem firmant, qæ sequntur proxime eodem loci ex Diphili *Puteo*;

Σκολιὸς τεχνίτης ἐστὶν ὁ χρόνος, ὦ ξένε·
Χαίρει ἀποπλάττων πάντας ἐπὶ τὰ χείρονα.
Est tempus, hospes, pravus admodum artifex:
Statum in deteriorem defingens omnia.

Τεχνίτην

τεχνίτην σκολιὸν dixit, qod ille τέκτονα ἢ σοφὸν, & πάν- A
τα γ' forsan, prout ἅπαντα ille. Homerus itidem de Mar-
gite;

Τὸν δ' ὔ τ' ἂρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, ὔτ' ἀροτῆρα,
Οὔτ' ἄλλως τι σοφόν.
Dii nec fossorem hunc, nec aratorem statuêre,
Nec sapientem ullâ in re aliâ. ——

Qin & Platonem Laertius cap. 63. observat σοφίας nomen
triplici ratione usurpasse; *ἰδιαίτατα μὲν, ἀντὶ τῆς τῶν νοητῶν*
ἐπιστήμης· ἰδίᾳ δὲ, ἀντὶ τῆς φιλοσοφίας· κοινῶς δὲ, ἀντὶ
τῆς ἐμπειρίας, maxime proprie qidem pro scientiâ rerum qæ B
intelligentiâ comprehenduntur: proprie vero pro philosophiâ:
communiter pro peritiâ qavis in re. unde & σοφὸν τὸν δημιουργὸν,
opificem sapientem pro perito dixerit. Et ad illud Homeri
Iliad. o. v. 412.

Τέκτονος ἐν παλάμῃσι δαήμονος, ὅς ῥά τε πάσης
Εὖ εἰδῇ σοφίης ὑποθημοσύνῃσιν Ἀθήνης,
—— *naupegi arte manuqe periti,*
Qem pulcrè instituit Pallas sapientiâ in omni:

(qem locum in animo fortean habuerint Comici dicti) qod
τῷ τέκτονι, i.e. ναυπηγῷ, σοφίαν tribuit; adnotat Scho- C
liastes. *Τὸ παλαιὸν πᾶς τεχνίτης σοφὸς ἐκαλεῖτο. Antiqitùs*
artifex qivis sapiens dicebatur. qod Pythagoras post immuta-
vit. nec secus Evstathius. *Σοφίαν*, inqit, *ἁπλῶς τὴν τέχνην*
φησὶν, ἔθει ἀρχαίῳ. Sapientiam simpliciter artem dicit, ex
more veteri. οἱ γὰρ παλαιοὶ, σοφοὺς ἐκάλουν ἅπαντας τοὺς τεχνί-
τας. veteres artifices omnes sapientes vocabant. unde illud, ——
σοφὸς ἤραρε τέκτων. —— *Sapiens.* i. peritus, *compegit faber.*
qod non est Homeri (uti H. Stephanus avtumavit) qi ad-
jectivo hoc per totam tum Iliada, tum & Odysseida, nus-
qam usus reperitur, substantivo semel tantum; sed alterius, D
nescio cujus.

Qin & Latinis qoqe priscis *sapientiam* pro *peritiâ* usurpa-
tam deprehendere est. Qanqam enim à *sapientiâ* peculiari-
ter sic dictâ, qam Pythagorico vocabulo *Philosophiam* nun-
cupare maluerunt, *peritiam* multis dispescit Seneca Epist.
88. & 90. usus tamen obtinuerat, ut *sapientiæ* nomine *pe-*
ritia qoqe designaretur. Sic enim apud Nonium Titinnius
Setina,

—— —— —— —— *Sapientiâ*
[*Sam*, an *Svam*] *gubernator torqet navem, haud valen-* E
tiâ; coqus
Magnum ahenum, qando servit, pavlâ confutat truâ.

Nec aliud, opinor, *sapientiæ* nomine volebat Ennius, cum,
Festo referente, in *Annalibus* dixit;

Nec qisqam Sophiam, sapientia qæ perhibetur,
In somnis vidit prius, qam sam discere cepit.

carminum pangendi peritiam dicebat; qam (uti P. Merulæ
visum) non ex insomniis meris sibi obvenisse, sed discipli-
nâ studioqe, prout aliis qibusqe, comparatam innuebat:
sive, ut Jo. Scaliger avtumat, neminem de eâ somniare F
vult, qi non ad eandem animum prius adjecerit. Sed nec
Afranius etiam in *Sellâ*, qum ex *sapientiæ* personâ illud pro-
tulit;

Usus me genuit, mater peperit Memoria;
Sophiam vocant me Graji, vos Sapientiam.

Certè *peritiæ* potius, sive τῆς ἐμπειρίας, qam σοφίας sive *sa-*
pientiæ propriè sic dictæ natales eis nobis depinxit verbis.

Itaqe σοφία λόγου pro *sermonum peritia*, qam *rhetoricam*
dicimus, non est reverâ *Hebraismus* magis, qam *juris pe-*
ritia, sive *jurisprudentia*, vel etiam *juris studium*. nam ῥῆμα G
κυρίου, *verbum Domini*, δόμος Θεοῦ, *ædes Dei*, νεῦρον βοὸς,
nervum bovis, πετεινὰ οὐρανοῦ, *volatilia cæli*, pro Hebraismo-
rum exemplis qinam posuerint, avt si qi posuerunt, qare
id fecerint, mihi planè incompertum est. In illis verò A-
postoli ad Thessal. Ep. 1. c. 1. v. 3. pro qo vers. 13. malè
ponitur, per typothetæ oscitantiam, *ἔργον πίστεως opus fidei,*
& *κόπος ἀγάπης labor charitatis*, & *ὑπομονὴ ἐλπίδος tole-*
rantia spei videtur Hypallage subesse, qalem in illis alteris
Psochenius suspicatus est. dicitur enim (qod & Piscator mo-
nuit) *ἔργον τῆς πίστεως, ἀντὶ τοῦ, ἡ πίστις τοῦ ἔργου, opus fidei,* pro
fide operis, i. operante, efficaci. Et de reliqis pariter. ut
respondeant Hebræorum illis נחלים אפיק *impetus tor-*
rentium, pro torrentibus impetus, i. impetuosis. Job. c. 6.

v. 15. & גבהי שמים *altitudines cæli*, pro cælis altitudi- A
num, i. altissimis. Ibid. c. 11. v. 8. & גלת החיל *deporta-*
tio copiarum, pro copiis deportationis, i. deportatis. Obad.
v. 20. Huic avtem finitimum est reverâ Evripidis illud ex
Hecuba, ὠκυδρόμου ποδὸς, pro *celeri pede*. Verum istud Poetæ
est, & Tragici. nec prorsam tractantibus adeò freqens:
qum apud Hebræos etiam in oratione solutâ freqentissimè
occurrat.

Verum missis istis, illud adjectum sit, in formulis illis,
qarum supra meminimus, provocabulum adjunctum ad
substantivum prius plerumqe referendum; secus qam vul- B
gò fieri assolet. v.g. Hymn. 4. v. 1. אלהי צדקי malim
vertere, *Deus justitia mi.* i. mi juste Deus, vel Deus mi
justissime, qam (cum plerisqe) *Deus justitiæ meæ.* ut Hymn.
119. v. 123. אמרת צדקך, *sermo*, sive *promissio justitiæ*,
i. justissima, non *tuæ*, sed *tua*. Hymn. 59. v. 10, 17.
אלהי חסדי *Deus benignitatis*, i. benignus vel benignissi-
mus, meus. neqe enim commodè satis Junius, *benignita-*
tis meæ. Hymn. 65. v. 5. אלהי ישענו *Deus salutis noster.*
i. Deus noster salutifer. potiùs qam *salutis nostræ*. Hymn.
18. v. 3. קרן ישעי *cornu salutis*, i. salutare, *meum*, non C
meæ. Hymn. 15. v. 1. בהר קדשך *in monte sanctitatis*, i.
sancto, *tuo*; non *tuæ*. Hymn. 110. v. 2. מטה עזך *sci-*
pionem roboris. i. robustum, *tuum*; non *tui*. ut affixum non
ad illud referatur, cui affigitur, sed ad illud à qo id regitur.
Sic in N. T. Colos. c. 1. v. 13. *τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης* (i. *τοῦ ἠγαπη-*
μένου. Ephes. c. 1. v. 6.) *αὐτοῦ. filii amoris.* i. amati sui; *filii sui*;
non *amoris sui*. Hebr. c. 1. v. 3. *τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐ-*
τοῦ. verbo potentiæ, i. potente, *suo*. *Verbo suo*, non *potentiæ suæ*.
Nec est hoc, fateor magni momenti, sed nec spernendum
tamen. D

CAPUT XVI.

Puer centum annorum; *diverbium de silicernio deliro. Dru-*
sii nescientiæ suæ, unde tractum, ingenua confessio. Fons
indicatur. Esaia 65: 23. expenditur. Plavti locutio gemina.
Bis pueri senes. *Erasmus bis lapsus. Numerus certus pro*
incerto. Hesiodi dictum, de infantibus, seculo argenteo, cen- E
tenariis. Vatis verba ad Messiæ tempora referunt Judæi, ad
seculum a resurrectione futurum è nostris nonnulli, frustra
utriqe. בן מאה שנה *υἱὸς ἑκατὸν ἐτῶν* filius centum an-
norum, *Hebraismus. Expenditur* 1. *Reg.* 13. 1. Savl unius
anni filius. *rejecta eorum interpretatio, qi ad animi simpli-*
citatem referunt. בן שנה ἐνιαύσιος, anniculus, anni
unius. *repudiata & Junii ac Piscatoris. Hugonis item &*
Rabani. recta Doctorum Judæorum, & è nostris qorundam
opponitur, & firmatur. Annos duos regnasse, *Savl qi*
dicatur. retunditur Vatabli, Scaligeri, Tigurini avdacia. F
rejicitur & Osiandri sententia, qi plures omninò annos re-
gnasse negat: sed & illorum, qi bis tantum simpliciter ac
innocenter se gessisse; qive de reliqo non verè regem, sed
alieni insessorem volunt extitisse. Regnum cepisse, qid 1 *Reg.*
14. 47. accepisse, *Dan.* 5. 31. לכד λαγχάνειν, nancisci,
sortitò accipere. Vera datur è Judæis nostrisqe interpretatio;
de rebus post biennium exaltum gestis. In Genevensibus la-
psus Villetus. בני קדם filii Orientis, *Orientales.* קדם
anticus, & antiqus. *Proverbium, nullo fundo. Vocum*
בני υἱοὶ, τέκνα, filii, *usus multiplex creberrimus Hebræis* G
& Hebraisantibus, in materiâ qalibet. huic nihil affine ex
antiqitate omni producit Psochenius. nuperum tantum lav-
dat Epigrammatarium. Υἱὸς ἀνθρώπου, Filius hominis,
pro homine; & υἱοὶ ἀνθρώπων, filii hominum, *pro homi-*
nibus, Hebraismus. Υἷες Ἀχαιῶν, pro Achivis, phrasis
peculiaris. qo modo & ἰατρῶν παῖδες pro medicis. nec τέκνα
Ἀχαιῶν pro illis dicitur, nec ἰατρῶν τέκνα pro istis. Nec
τέκνα ἀνθρώπων LXX. *usurpatum. De homine & filio*
hominis, *Gregorii argutiola. Παῖς nomen ætatis & status;*
υἱὸς nevtrius. Nonnus ab Heinsio notatus. Locus 4. *Reg.* 9. 4.
expenditur. Hebræi de brutis בני i. υἱοὺς, filios *familiariter*
usurpant: ילד i. τέκνον, *rarius. Græci contra de eisdem,*
τέκνα, non & υἱοὺς, avt communiter etiam παῖδας, uoi nev-
trum.

trum. ἐπιδεῶς ὑπὲρ τ̃ τέκνων. *Cæsaris & Massinissæ dicta gemina, de mulierculis simias & catellos in delitiis habentibus. Latinis familiaria satis* patrum matrumqe *in brutis nomina*; filiorum *filiarumqe minus. nos nevtra admittimus. Formulæ variæ de rebus variis in hoc genere à poetis usurpatæ; sed qæ ab Hebraicis plurimum distant. qibuscum tamen, ex Victorii mente, qam non ceperat, perperam componit Drusius.* בן לילה noctis filius, *Jonæ ricinus.* בר שעתה filius horæ, *Syris qid.* Herba solstitialis, *qid Plavto.* בן פרת Vitis fœcundæ filius, *Joseph. Gen.* 49. 22. *Substantivi ellipsis.* בנות filiæ, *propagines, ibidem. Latinis* matris, filiarum, nepotum *nomina in stirpibus*; adoptionis *qoqe, in poesi. Hymn.* 80. 16. בן soboles; μόσχος χελιδόνος, hirundinis vitulus. Halcyonis, *& qadrupedum*, infantes. νήπια *pariter Græcis.* πῶλος, pullus, pulli, *&* pulluli, *plantæ* novellæ. *inde* pullulare. μόσχοι *Græcis.* μοσχεύματα, vitulamina. πῶλοι, *puellæ poetis.* pulli Veneris, *meretrices.* בת יענה *&* בנות filia, *&* filiæ noctuæ, *sive* ululæ, *pro noctuis & ululis ipsis, (loco unico excepto) constanter semper in Scripturis.*

PUer centum annorum, de sene deliro proverbialitèr usurpatur. itaqe in Parœmiarum collectanea sua misit Carolus Bovillus. à qo & mutuatum se candidè profitetur Jo. Drusius proverb. sacr. class. 1. l. 5. prov. 62. sed ubi habeatur, cum nescium se agnoscat ingenuè, ad marginem adscribit tamen Genes. c. 11. v. 10. in Græcis Bibliis legi, *Sem erat filius centum annorum, qando genuit Arphaxad.* verum aliud est, *filius centum annorum*; aliud, *puer centum annorum*; puer scilicet si Hebraisare volumus, *filius centum annorum*, sive puer centum annos natus. Extant itaqe verba hæc eadem Esaiæ c. 65. v. 23. נער בן־מאה שנה *puer filius centum annorum*; sed alio planè sensu à vate sacro prolata. *Non existet*, inqit, *apud eos avt infantulus, avt ætate provectus, qi non est impleturus dies suos: puer enim, cum annorum centum fuerit, morietur*; i. e. ad centesimum usqe annum pertinget, qi nunc puer est; sive priusqam centum annorum fuerit, ut Latini loquntur, non morietur. Nec aliter Plavtus Milite act. 4. sc. 1.

Meri bellatores gignuntur, qas hic prægnates fecit:
Et pueri annos octingentos vivunt.
Qin mille annorum perpetuò vivunt, à seculo ad seclum.

neqe enim voluit tot annos eos, pueros adhuc existentes, vivere; sed pueros hujus seminio editos, ad annos tot pertingere. Inde igitur sumptum, sed παρῳδικῶς usurpatum, in sermonem proverbialem transiisse videtur, *Puer centum annorum*; de sene, qi per ætatem delirat. qod usu venire monet tritum illud diverbium, cujus meminere Plato de legibus (non de republica, ut Erasmus memoriâ lapsus) Theopompus Comicus citante Clemente Strom. l. 6. & Aristophanis Scholiaste ad Nubes, Aristophanes ibidem, Lucianus in Saturnalibus, Varro in Satyris, alii;

Δὶς παῖδες οἱ γέροντες ——
Bis pueri senes.

Plato item Comicus, sed perperam ab Erasmo (qod & H. Stephanus, & Jo. Brodæus l. 5. c. 4. priores monuere) lavdatus ex Scholiaste eodem,

Ἀλλ', ὡς ἔοικε, δὶς γένοιτ' ἂν παῖς γέρων.
Verum, ut videtur, bis fuat puer senex.

qod vitioso captus codice, Parœmiographus legerat,

Ἀλλ' ὡς ἔοικε δὶς γέροντ' ἂν παῖς γέρων.

Vertitqe,

Similis videtur bis seni puer senex.

Sed & Sophocles, cum ab eodem Scholiaste, tum & à Clemente allatus;

Πάλιν γὰρ αὖθις παῖς ὁ γηράσκων ἀνήρ.
Namqe ætas hominis ultima in puerum redit.

Grotius.

Plavtus Mercat. act. 2. sc. 2.

Senex qom extemplo est, jam nec sentit nec sapit.
Ajunt solere illum rursum repuerascere.

rursum re dixit πλεοναστικῶς, ut Tragicus, πάλιν αὖθις. De deliratione denique senili videri poterit & Pindari Scholiastes ad Pyth. oden. 4. qo loco ἑκατονταέτης ἀντὶ τοῦ πολυέτης, qi *centum est annorum pro eo qi est multorum annorum*, à Pindaro usurpatum eidem existimatur: qod & vatis nostri menti congruit: ut numerus certus pro incerto positus sit.

Ex illo igitur vatis sacri dicto tractum est adagium, si è sacro saltem sumptum sit codice. potest enim & ab Hesiodo sumptum videri: qi in operibus v. 129. de argentei seculi alumnis sic loqitur.

Ἀλλ' ἑκατὸν μὲν παῖς ἔτεα παρὰ μητέρι κεδνῇ
Ἐτρέφετ' ἀτάλλων, μέγα νήπιος, ᾧ ἐνὶ οἴκῳ.
At matris per sedulæ opem centum puer annos
Intra ædes, fatuus, excreverat enutritus.

Cui affine est, qod habent Hebræi doctores, Camius & Esdraides, & ex eisdem Hieronymus, & Oecolampadius exhibent (qi tamen ad æternitatem à resurrectione futuram trahere frustra satagunt) tam longa sub Messiæ regno futuræ vitæ spatia repromitti, seculi primævi rationibus gemina, ut *centum anni* reputentur *infantiæ*, vel *pueritiæ* saltem. nec de longævitate istiusmodi dissentit Musculus: cum vigorem ac firmitatem in senili etiam ætate duraturam intelligi malit Calvinus. Sed a Vate sacro potiùs mutuatum svadet, cum qod à nostris tantum usurpetur, tum qod adjectâ maledictionis notâ qandoqe effertur. Sic enim Gregorius Rom. ad Januar. Epist. à Gratiano lavdatus caus. 2. qæst. 7. c. 27. *Maledictus puer centum annorum*, de sene flagitioso, & exempli perniciosi. ad qem locum insulsè nimis glossator, *Canon*, inqit, *propter malitiam aliqorum fingit aliqid esse, qod non est.* qanqam Gregorius ipse Comment. in lib. Job. l. 17. c. 2. vaticinii locum, unde diverbium emanasse videtur, havd incommodè prorsus sic explicat: *Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit, ac si diceret; vita qidem pueri in longum trahetur, ut à factis puerilibus corrigatur: Sed si à peccati perpetratione, nec temporis longinqitate compescitur, hæc ipsa vitæ longinqitas, qam per misericordiam accepit, ei ad cumulum maledictionis accrescet.*

Cæterum de adagio illo viri docti viderint, sacrænæ paginæ, an profanæ, originem debeat. Nos ad alia, nec aliena tamen prorsus, properamus. *filius centum annorum*, pro centum annos nato, Hebraismo familiari dici solet. Theodoret. in Esai. c. 65. Τὸ ἢ υἱὸν ἑκατὸν ἐτῶν, κατὰ τὴν Ἑβραίων, καὶ Σύρων ἰδίωμα, τέθεικεν ἀντὶ τοῦ ἑκατὸν ἐτῶν. *Filium centum annorum, juxta Hebræorum ac Syrorum idioma posuit pro centum annorum* simpliciter. atqe ita Genes. c. 11. v. 10. שם בן־מאה שנה *Sem filius centum annorum*: non tamen (qod vir eruditus, memoria fisus, havd consulto codice, frustrà avtumavit) ibi saltem, & Græci; (Qanqam ŧ LXX editio Romana nuper voculam eam istic interjecit.) sed tantum, ἦν Σὴμ ἑκατὸν ἐτῶν. *erat Sem centum annorum.* nec secus ibid. c. 5. v. 32. & c. 7. v. 6. c. 12. v. 4. aut alibi uspiam apud Mosem, qod memini. Verum in libris Historiæ Regum etiam apud Græcos sæpiùs occurrit, υἱὸς *filius*, annorum tot, Lib. 1. c. 4. v. 15. & l. 3. c. 14. v. 21. & l. 4. c. 8. v. 17, 26. & c. 11. v. 21. & alibi ibidem. & in Annal. libris itidem.

Commodùm avtem hîc se offert de phrasi istâ nodus solvi dignus; eoqe magis, qia duplici difficultate locus, ubi ea offenditur, laborat. qod & R. Levi monuit. Habetur in Reg. l. 1. c. 13. v. 1. in hæc verba במלכו ושתי שנים מלך בן שנה שאול. qæ Græci, qi LXX nomen præferunt, omiserunt prorsus. Latinus Vetus sic reddidit, *Filius unius anni erat Savl, cum regnare cepit: duobus avtem annis regnavit super Israel: & elegit sibi Savl tria millia de Israel.* &c. Duo avtem istic qæruntur. Primum est, qâ ratione Savl *filius unius anni* dicatur. Respondet Scholiastes ad Ben. Syræ dicta apophth. 5. *erat filius anni* i. *tanqam puer anniculus, cum regnum iniret, simplex nempe, humilis, innocens, & immunis crimine.* atqe hunc sensum tuentur, præter Rabbinos qosdam, teste Jairo, Paraphrastes Chaldæus, Symmachus, qi ὡς παῖς ἐνιαύσιος reddidit, Theodoretus, Procopius, Gregorius Rom. adductis eis tum Christi, Matth. c. 18. v. 3. tum Apostoli verbis, ad Corinth. Ep. 1. c. 14. v. 20. & hujus vestigia premens, qi Evcherii personam sustinet, Angelomus, Lyranus, Hugo Cardin. Conradus item Pellicanus, Leo Judæ, & Patric.

Cocburnus

Cocburnus *de vulg. ac crass. script. serm.* l.2. c.1. qo trahunt, sed obtorto collo, illud cap.15. v.17. *cum parvus esses in oculis tuis*; qod nihil est aliud, qam cum conditionis infimæ existimares te. cap.9. v.21. & illud item c.9. v.2. juxta veterem interpretem, *erat electus & bonus, & non erat vir de filiis Israel melior illo*; qod de specie corporis ac staturâ tantummodò dictum est. Et reverà בן שנה pro *anniculo* creberrimè usurpatur, qod Græci interpretes passim *ἐνιαύσιον* reddunt. qo modo & בן חדש pro eo qod est *mensis unius*, & Græcis *μηνιαῖος*. nec hic secus, sed aliâ planè simpliciqe magis notione, sumendum. Ea avtem qo facilius expediatur, primò illud *cepit* rejectum oportet, utpote qod à textu ipso absit planè. Sed nec Junii versio admittenda videtur; *Agens primum annum Savl in regno suo.* Et expositio multo minùs. qam tamen Piscator probat. i. *cum recens regnum suum iniret. Statim enim*, inqit, *in ingressu prioris anni sui gesta sunt, tam qæ narrantur duobus superioribus capitibus, qam qæ describuntur seqente versu.* Etiamsi enim verum sit, qæ prioribus duobus capitibus narrata sunt, intra primum regni Savlini annum fuisse gesta, eoqe respicere primum capitis hujusce incisum; at nec *in anni* illius *ingressu statim* peracta fuisse ea omnia verisimile est, qæ sunt illis scripto prodita; nec ad ea qæ deinceps hoc capite commemorantur, qicqam faciunt. transitionis tantum rationem habent, qâ rerum antegressarum historiâ conclusâ & qasi consignatâ, ad inseqentium narrationem via clavsulâ proximâ munitur. Melius itaqe Judæi Doctores, Triumviri illi, Salomon, David, & Levi, *annum regni Savlis primum jam exactum* dici intelligunt, annumqe statuunt intercessisse ab inunctione Savlis in regem, ad regni Gilgale factam instavrationem. Atqe hanc interpretationem seq–untur Vatablus, Osiander, Petrus Martyr, & Genevenses nostri. Itaqe *Savl filius anni in regno suo*, idem est acsi diceretur, *Savl annum unum jam regnaverat*: qemadmodum, *Sem filius centum annorum* Genes. c.11. v.10. i. centum annos jam vixerat: sicut de Arpachsato aliisqe ibidem mox dicitur, vers. 12, 14, 16, &c. Mitto enim qod nonnulli, referente Hugone, qi nec improbari vult prorsus, Savlum dici *unius anni filium*, qia *unum* jam *supra vigesimum* (qo scilicet ad munera publica obeunda admitti consveverant, Numeror. c.1. v.3.) *annum expleverat*. qô facit, qod Jos. Scaliger in Orat. adv. Pareum, numeri vel vicenarii vel tricenarii notam, *caph* vel *lamed* hoc loco intercidisse opinatur. item qod Rabanus cum aliis qibusdam, de Ishbosheth e *Savlis filio*, non de Savle ipso intelligunt, ac vertunt, *Fuit avtem Savlo filius unius anni.* hæc, inqam, mitto, qia horum utrumqe refellit ætas filiorum Savlis; illud Jonathæ, qi per regni paterni initia, vir erat militaris, arma gerebat, cohortes ductabat, prælia conficiebat. istud Ishbosheth is, qi ad patris obitum 40. dicitur fuisse annorum l.2. c.2. v.10.

Restat alter scrupulus, qo modo *duos annos regnasse* Savl perhibeatur: cum plures multo regnasse certissimum sit. nam Actor. c.13. v.20,21. Savli & Samueli junctim, cum *hujus dignitas ab illius regiâ majestate absorpta sit qodammodo*, ut rectè Beza, *qadraginta annos* Apostolus attribuit; qorum Savlo 14. avt 15. adscribunt Jos. Scaliger, Sethus Calvisius, & Matth. Beroaldus; viginti præter propter, Evpolemus apud Evsebium præpar. l.9. c.22. Petrus Comestor, Herman. Contractus, Anton. Cappellus, alii pleriqe. At Josephus Antiq. l.6. c.15. triginta octo; unâ cum Samuele octodecim; post hujus avtem obitum viginti. qod est nevtiqam verosimile. Cæterum duobus plures multo regnasse historiæ series rerumqe gestarum moles clarissimè evincunt. meritoqe explodenda est Osiandri sententia, qi plures regni Savlini annos numerari renuit. nec ferenda sane Vatabli avdacia, qi *duos tantum* reddi postulat. Hunc nodum ut exolveret, Tigurinus vertit, *sicqe regnavit duobus annis*. h. e. simplicitèr atqe innocentèr. nam priora verterat, *Fuit in regno suo, qemadmodum puer unius anni.* hæc verò vis est, ea textui infercire, qo ad sensum nostrum trahamus, qæ nec in eodem reperiuntur, nec ad sensum simplicem eliciendum necessariò reqiruntur. sensum tamen hunc, mirum qanto cum consensu, interpretes

A nostri amplexati sint. *Licet multis annis regnaverit, illis solis regnare dicitur in qibus innocens & humilis fuisse perhibetur*: inqit Gregorius in Reg. l.1. qi & subjungit, pia illa qidem, sed minus commode istinc conclusa: *Illo solùm tempore nos vixisse gavdeamus, qo innocentèr & humilitèr viximus. nam illa tempora, qæ in seculi vanitate, & fluxâ carnis vitâ consumpsimus, qasi perdita maximè memorantur* Eodem concedunt Theodoretus, Procopius, Angelomus, Evcherius personatus, Lyranus, Hugo; qi duo novissimi etiam aliam rationem adjiciunt, *qia Davide jam in regem à Deo electo,*
B *& à Samuele etiam inuncto, Savl à Deo rejectus ac destitutus, pro rege legitimo amplius non habebatur.* nec dissentiunt Borrhaus, Junius, Piscator, Villetus noster. qi & illud urgent, ex cap 14. v.47. ubi Savl *regnum cepisse* dicitur. i. *tyrannicè occupasse*, inqit Junius: qem Piscator etiam cum notis numeralibus vitiatis transcripsit. Verum ejusmodi istud est, qale illud V. C. Jos. Scaligeri, qo Darium qi Balthasari successit, regnum Babylonicum, non vi invasisse, sed procerum consensu electum suscepisse, inde confirmatum it; qia Danielis c. 5. v.31. קבל sive
C *παρέλαβεν*, ut Græci, h. e. *accepisse regnum* dicitur. atqe ita sanè sæpè Latini. Seneca de Benef. l. 1. c.1. *Nemo libenter debet, qod non accepit, sed expressit.* Et de provident. c. 5. *Qid opus fuit auferre? accipere potuistis.* Isti verò è contrario Savlem inde probare nituntur, regnum tyrannicè occupasse, qia *regnum* לכד *cepisse* dicitur. Verum nevtri forsan istorum temerè assentiendum fuerit. etiamsi enim קבל in sacris vix usurpatum deprehendatur, nisi de re aliqâ à sponte tribuentibus acceptâ; nec secus Annal. l. 1. c. 18. v. 1, 2. sumatur: ut in hac controversia
D parum aptè à viro eruditissimo locus ille adductus videri possit; tamen קבל מלכותא sive *τὴν βασιλείαν παραλαβεῖν* nihil aliud sonare videtur, qam *regnum suscipere, in regno succedere*, qoqe tandem modo id fiat. Ita Vir Cl. Constantinus Imperatorius in discursu Jachiadæ Danieli præfixo, ostendit in Danieli adjectis c.13. v.65. Cyrum Astiagis, qem illi hostem fuisse tradunt, *τὴν βασιλείαν παραλαβεῖν*, *regnum accepisse*, dictum. Nec secùs de Maximino qi Alexandro interfecto imperium Romanum invasit, Herodianus l.7. Ὁ δὲ Μαξιμῖνος παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν, πολλὴν τὴν μεταβολὴν ἐποιήσατο.
E *Maximinus regno accepto, magnam fecit rerum mutationem.* Nec ibi ergò argumentum satis firmum videtur, & est istic etiam multo infirmius. etiamsi enim τὸ לכד de vi captis plerumqe usurpetur, non potest tamen ita hoc loco sumi, ubi de Saule adhibetur, Savlem enim regnum vi occupasse, cum vi nullâ vel opus fuerit, vel is sit usus, dici non potest. ut ne adjiciam etiam post Davidem inunctum, Savlem tamen ab eodem pro Dei uncto habitum agnitumqe cap. 24. v.6. & c.26. v.11. narratur tantùm eo loci, Savl, ubi regnum susceperat, qæ bella gesserit adversus hostes
F Israelis. Verbum avtem לכד non temerè ibi usurpatum videtur, sed allusione habitâ ad rationem peculiarem, qâ Saul ad regnum designatus est. in eâ etenim describendâ eodem planè vocabulo usus fuerat historiæ illius concinnator cap. 13. v. 20,21. וילכד *& capta est tribus Benjamin; & capta est familia Matri; & captus est* (forte scilicet) *Savl Kisbi filius.* Optimè Græci interpretes, *ἔλαχε τοῦ βασιλεύειν*. qemadmodum de Zachariâ Lucas c.1. v.9. *ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι*. nec malè Tigurinus, *regnum nactus*, nam *λαγχάνειν nancisci*. λ. in n. ut contra *νύμφη lympha*. Cicer. Verrin.
G 3. *Prætor factus sortem nactus est urbanæ provinciæ.* atqe ita vertere licuerit, *Saul regnum sorte nactus*, vel *cum regnum ei sortitò obtigisset, debellavit undiqe hostes Israelis.* Proinde locus iste expositionem illam nihil juvat, in historicâ narratione præsertim, per se sanè nimis duram. Verum sensus omnino genuinus est, qem nobis exhibet Doctorum Hebræorum trias illa superius nominatim designata; *Primum annum Savl exegerat in regno suo. duos avtem annos regnavit: & elegit sibi Savl tria millia ex Israele*, &c. h. e. ubi annos duos regnaverat, tertio tandem, regno jam confirmato, qo & majestatis speciem ampliorem præ se ferret, & præsidia avxiliaria ad regni tutelam præstò atqe in procinctu haberet, tria millia e toto populo suo selegit, qorum duo millia secum detinuit, mille tertium Jonathæ

G filio

filio commisit. Atqe hanc interpretationem, ne soli cum Judæis sentire videamur, probat ac tuetur Petrus Martyr. nec abscedunt Conr. Pellicanus & Genevenses nostri, qi tum demum, post biennium nempe peractum, Savlem pro conditione regiâ magnificè magis se, qam ante gessisse adnotant. neqe enim, qod Villetus noster eis frustra affingit, pro rege prius etiam habuisse se Savlem, scriptores illi diffitentur. Verum ea de re qicqid fuerit, indicatur istud illis verbis, eo tempore Savlem, post exactum scilicet regni sui biennium, dilectum illum habuisse. Nam justo restrictius Historici verba sumit V. Cl. Jacob. Capellus *in histor. sacr. & exot.* qum vertit. *Filius unius anni erat Savl, ex qo regnabat.* h. e. jam annum unum regnaverat. *& secundum annum regnabat super Israelem.* qasi intra annum secundum, qæ mox gesta narrantur, cæpta sint agitari. Etenim שתי שנים *annum secundum*, qî commodè reddi possit; non video. nec uspiam alibi sic usurpati exemplum posse produci existimo. proinde sensui, qi superius est datus, de regni biennio, non inchoato, avt currente, sed exacto jam & absoluto, prorsus inhæreo. Atqe hæc ex diverbii illius occasione, de formulâ illâ, qâ בן-שנה *filius anni*, vel *annorum* plurium, qis dicitur, Hebraismo; aliis (opinor) lingvis insolenti; & istius rursus, de loci controversi, qiqe multos exercuit, sensu simplici ac genuino, dicta sunto.

Huic adjungi poterat & alia ejusdem κόμματος formulâ, eaqe etiam (ut nonnullis placet) παροιμιωδῶς, *proverbialiter*, usurpata; ea est בני קדם qod non uno modo Græci reddiderunt. nam qod de Salomone dicitur, Hist. Reg. l.3. c.4. v.30. eum *sapientiâ exsuperasse* כל בני קדם Græci habent, πάντων ἀρχαίων ἀνθρώπων, *veteres* sive *antiqos homines omnes*. at Esaiæ c.11. v.14. & Jobi c.1. v.3. בני קדם reddunt, τοὺς ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, i. *orientales*, *plagæ orientalis incolas*. diversæ versionis ratio ab ambiguo vocis קדם significatu. qæ modo *orientem*, modo *anteriorem* sive loco, sive tempore, h. e. vel *anticum* vel *antiqum* denotat: inde variæ expositiones Genes. c.2. v.8. & Hymn.68. v.33. meliùs avtem in posterioribus locis, qam in priore illo Græci reddiderunt. nam & in illo de Salomone, *orientis filii* sunt orientales; qi & cum Ægyptiis, qum hi utriqe sapientiæ nomine clarissimi tunc existerent, ibidem conjunguntur. ut loci, non temporis notionem τὸ קדם ibi contineat. Hinc avtem proverbium sine fundo exculpsere: qod, qia alibi luculentèr discussimus, notasse tantùm hîc contenti, ad alia pergemus.

Freqentia & familiaria admodum sunt Hebræis ista. Hosh. c.10. v.9. בני עלוה sive עלה. Græc. τέκνα τῆς ἀδικίας, *filii pravitatis*, *injustitiæ*; pro pravis, injustis. Deut. c.25. v.2. בן מכות *filius plagarum*, vel *flagellationis*. i. e. πληγῶν ἄξιος, Græc. *plagis dignus*, vel sustinendis addictus. Lemuel. v.5. בני עני *filii afflictionis*, pro afflictis. & mox. v. 8. בני חלוף *filii transitus*. i. e. mortis, excidii, pro morti, exitio destinatis. Reg. l.2. c.12. v.5. בן מות υἱὸς θανάτου. Græc. *filius mortis*, pro mori dignus; mortis damnas, morte multandus. בני מות Græc. υἱοὶ θανατώσεως, *filii mortis*, pro morte plecti dignis. Reg. l.1. c.26. v.16. Hymn. 79. v.11. & Hymn. 102. v.21. בני תמותה *filii cædis*, *occisionis*, pro cædi, occisioni destinatis. Judic. 18. v.2. & Annal. l.2. c.28. v.6. בני חיל *filii roboris*, ἄνδρες δυνατοὶ ἰσχύϊ, Græc. *viri robore præditi*. Genes. c.15. v.2. בן משק ביתי *filius derelictionis domus meæ* i. e. is cui domus mea linqenda est. Esa.5.1. בן שמן *filius olei*, sive *pingvedinis*, τόπος πίων, Græc. *solum pingve*. Esaiæ c.14. v. 12. בן שחר *filius avroræ*. ὁ πρωῒ ἀνατέλλων, Græc. *tempore matutino oriri solitus*. Ezræ c.4. v.1. & c.6. v.19. & alibi passim בני הגולה οἱ υἱοὶ τῆς ἀποικίας, ἀποικεσίας, Græc. *filii migrationis*, sive *deportationis*, pro eis qi migraverant, sive deportati fuerant. Eccles. c.12. v.6. בנות השיר αἱ θυγατέρες τοῦ ᾄσματος *filiæ cantici*, *cantatrices*, Piscat. *res canoræ*, Jun. Job. c.41. v.28. בן קשת *filius arcus*, pro sagittâ, qæ arcu emittitur. Thren. c.3. v.13. בני אשפה *filii pharetræ*, Græc. ἰοὺς φαρέτρας, (forsan υἱοὺς) pro eisdem, qia pharetrâ continentur, & ex eadem prodeunt, sive depromuntur. deniqe Job. c.5. v.7. בני רשף *filii prunæ*, pro scintillis a prunâ exilientibus.

Hinc manarunt in novo Instrumento formulæ, qæ toties occurrunt, illæ. ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Joan. c.17. v.12. & Thess. Ep.2. c.2. v.3. *filius perditionis*, pro perdito, vel perdendo, perditioni sive exitio destinato. υἱὸς γεέννης. Matth. c.23. v.15. *filius gehennæ*, pro gehennæ cruciatibus plectendo. οἱ υἱοὶ τῆς ἀπειθείας. Ephes. c.2. v.2. & c.5. v.6. & Col. c.3. v.6. *filii contumaciæ*, pro hominibus contumacibus. οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου. Luc. c.20. v.34. *filii seculi hujus*, pro eis qi in hoc seculo degunt. & c.16. v.8. pro eis qi in seculo isto duntaxat sortem suam obtinent. Hymn.17. v.14. οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας. Matth. c.8. v.12. *filii regni*, pro eis qi in Dei regno gratioso, i. e. Ecclesiâ, degunt. & c.13. v. 38. pro eis qi in regno Dei glorioso sortem suam habituri sunt. οἱ τῆς ἀναστάσεως υἱοί. Luc. c.20. v.36. *resurrectionis filii*, pro eis qi ad vitam resurrecturi sunt. τέκνα φωτός. Ephes. c. 5. v.8. & Luc. c.16. v.8. *filii lucis*, pro eis qi in luce degunt, sive qi in lumine gratiæ, vultusqe divini aspectu amæno agunt. Hymn.4. v.6. & 16. v.11. τέκνα ὀργῆς. Ephes. c.2. v.3. *filii iræ*, pro eis qibus ira divina debetur, sive qi iræ divinæ obnoxii sunt. Et τέκνα κατάρας. Pet. Epist.2. c.2. v.14. *filii execrationis*. h. e. execrationi divinæ subjacentes.

Ecqid istis ἑβραϊσμῶν saltem exhibebit nobis ex Græcis antiqis Psochenius? nihil qicqam, opinor, nihil istiusmodi illis familiare saltem, pro certo satis compertum est, profert tantùm ex Epigrammatum Florilegii lib.9. (qod edit. Stephan. l.5. reperitur) nuperum qendam epigrammatarium Constantinopolitanum, qi cum Hebræos forte hâc in parte imitari voluerit, avdacter satis, υἷα νίκης, & νίκης παῖδας, pro *victore*, ac *victoribus* posuerit. Verùm non est iste nobis avt lingvæ Græcæ avtor idoneus, avt usus veteris testis ἀξιόπιστος.

Sequntur formulæ illæ in V. T. בן ארם & בן איש & in plurali בני ארם & בני איש in Novo, sicut & apud Græcos interpretes, υἱὸς ἀνθρώπου, & υἱοὶ ἀνθρώπων, *filius hominis*, & *filii hominum*, pro homine, & hominibus simplicitèr. Mitto enim antiqorum qorundam, argutiolam qâ inter *hominem* & *filium hominis* ita distingvunt, ut Adamum *hominem*; non & *filium hominis*, Adami posteros utrumqe hoc existere moneant. Videatur Gregorius in Job, Comment. Moral. l.17. c.10. At hunc esse *lingvæ etiam Græcæ idiotismum*, inde contendit Psochenius, Sect. 55. qia *Græcorum omnium ὁ τὰ πρῶτα Homerus υἷας Ἀχαιῶν* dixerit, cum τοὺς Ἕλληνας intelligeret. at meminisse debuerat, nec *idiotismum* rectè censeri dictionem poeticam (neqe enim idiotis ea familiaris esse assolet) nec apud Homerum etiam, nedum Græcum scriptorem ullum *filios hominum* pro *hominibus* familiariter usurpari.

Sed apud Græcos saltem, etiam prorsæ scriptores, *παῖδες μουσικῶν, ἰατρῶν, φιλοσόφων pro musicis, medicis, philosophis dicuntur, παῖς* avtem *tam sacris, qam & profanis scriptoribus pro filio usurpatur.* Conceduntur ista: nec tamen inde conseqetur, in qâcunqe formulâ illud usurpatur, istud avt usurpatum fuisse, avt legitime etiam usurpari. Videatur V. C. Dan. Heinsius in prolegomenis ad Nonnum; qem meritò notat, qod παῖδα Θεοῦ Christum dixerit, ubi apud Evangelistam υἱὸν legerat. Tu, Psocheni, nisi tam υἷας ἰατρῶν qam παῖδας ἰατρῶν, tam υἷας ἀνθρώπων etiam qam ἰατρῶν, dici solitum ostenderis, nihil effeceris. neqe enim avt υἷας ἰατρῶν tantum, avt παῖδας etiam ἀνθρώπων protulisse suffecerit: cum à vocabulo ad vocabulum a formulâ speciali, ad specialem, argumentatio istic nulla sit. de artium atqe scientiarum professoribus sic loqi amant scriptores illi; de mortalibus generatim sumptis, simpliciter consideratis, neqaqam. v.g. ne longiùs evagemur, magis affinia sunt υἱὸς & τέκνον, qam υἱὸς & παῖς. tamen si qis avt Homerum imitari volens, pro υἷες Ἀχαιῶν, τέκνα Ἀχαιῶν, avt si qis etiam qia οἱ τῶν ἰατρῶν παῖδες dici consvevit, ideò etiam τὰ τῶν ἰατρῶν τέκνα, eadem notione dicere animum induxerit, næ ille κακοζηλίας, *malæ æmulationis*, notam neutiqam defugerit.

Ad hæc ipse sect.45. observas, ut נער Hebræis, ita παῖδα Græcis, *puerum* Latinis, & *ætatis* & *ministerii nomen* esse: nec id inficiaturum qenqam existimo. itaqe illud Histor.

stor. Reg. l.4. c. 9. v. 4. וילך הנער הנער הנביא havd malè reddidit vetus interpres, *Abiit adolescens, puer prophetæ.* & meliùs adhuc Tigurinus, *minister Prophetæ.* Genevens. *Servus.* nisi qod uterqe alterum omisit. est enim ad verbum, uti Pagninus habet, *Abiit puer, puer prophetæ.* ut נער primâ vice *ætatis*, alterâ *status* sive conditionis rationem obtineat. ita disertè Chal. *Abiit adolescens, discipulus prophetæ.* qem Junius seqitur; nec refragatur Camius: uterqe, sed ex traditione merâ; de Jonâ Amittæi interpretatus. qanqam Græci ἐπορεύθη τὸ παιδάριον ὁ προφήτης. hosqe secutus Castellio, *Juvenis ille, qi juvenis vates erat.* sed & Junius (qem tralatores nostri itidem secuti sunt) *Abiit puer ille, puer propheta ille.* qod meis certè avribus absonum accidit. meliùs Martyr, *puer prophetæ. i. e. famulus.* nec obstat qod è *filiis prophetarum* fuisse versu. 1. perhibetur. famulabantur enim illi τῷ προφήτῃ. qomodo Eliæ Elisæus ipse Cap. 3. v. 11. & c. 2. v. 3. & Mosi Jesus Exod. c. 33. v. 11. qem locum ad marginem cum Junius adscripserit, miror in textu reddendo, aliô concedere voluisse. παῖς itaqe & *ætatis* & *status* significationem habet. at υἱὸς planè neutrius; sed originis duntaxat. proinde ab illius usu ad istius argumentari est prorsus ἀνακόλουθον, *præcedentibus non respondens.* Tum in formulis supra positis pro Hebraico בני Græci interpretes, nunc υἱὸς, nunc τέκνα usurpant. nusqam tamen deprehendes, τέκνον ἀνθρώπου, τέκνα ἀνθρώπων, sicut υἱὸν ἀνθρώπου, & υἱοὺς ἀνθρώπων dicunt passim, pro homine avt hominibus usurpasse.

Rursus בן & בנים Hebræi etiam in *brutis* animantibus posuerunt. Ita dicunt בן בקר *filium bovis*, pro vitulo. Exod. c. 29. v. 1. בן אתון *filium asinæ*. Genes. c. 49. v. 11. pro pullo asinino. & בן אתנות *filium asinarum*. Zach. c. 9. v. 9. qod Matth. c. 21. v. 5. υἱὸν ὑποζυγίου, pro pullo asinæ jugalis, בני היונים *filii columbarum*, pro pullis. Levit. c. 14. v. 30. בני עזים *caprarum filii*, pro hædis. Annal. l. 2. c. 35. v. 7. בני לביא *filii leonis*, pro catulis. Jobi. c 4. v. 11. בני צאן *filii pecudis*, pro agnis hoedisve. Hymn. 114. v. 4. בני נשר *aqilæ filii*, pro pullis aqilinis. Agur. v. 17. בני ערב *filii corvi*, pro pullis corvinis. Hymn. 147. 9. pro qo tamen in Jobi historiâ dramaticâ, ubi de corvo sermo est, ילדו h. e. *proles*, avt *liberi ejus*, pulli appellantur, Cap. 38. v. 41. ילד certè & τέκνον; qo modo ילד verbum & τίκτω, sibi invicem sunt analoga.

Et Græci qidem de *brutis*, sive pedestribus illis, sive volatilibus, τέκνα, usurpant; (qod nostra tamen Britannorum lingva nevtiqam ferat) at υἱοὺς havd itidem. de leone, Homerus Iliad. ρ. v. 133.

—— ὥς τίς τε λέων περὶ οἷσι τέκεσσιν,
ᾧ ῥά τε νήπι' ἄγοντι συναντήσονται ἐν ὕλῃ
Ἄνδρες ἐπακτῆρες. ——
—— sicut aliqis leo circa suos liberos,
Cui qidem catulos ducenti occurrerint in sylva
Viri venatores. —

de qo Plutarchus, lib. de amore prolis pag. 434. D. Ὅμοιός ἐστι διανοουμένῳ πρὸς τοὺς κυνηγέτας σπένδεσθαι περὶ τῶν τέκνων. *Videtur similis esse meditanti cum venatoribus de liberis pacisci.* (qo modo de se Apostolus, Philip. c. 2. v. 17. Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. *Qin etiam si pro libamento offerar super sacrificio & ministerio fidei vestræ, gaudeo & gratulor omnibus vobis.* de qo alibi diximus.) & mox. Ἀλκὴν ἡ φύσις, καὶ τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος οὐδὲν ἐνδεῖ, πονεῖν τε τοὺς ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις πόνους, ἀγωνίζεσθαί τε τοὺς ὑπὲρ τῶν τέκνων ἀγῶνας. *Robur dat natura, & famella mare nihil est inferior, & in exhauriendis laboribus necessariis, & in pugna pro liberis pugnanda.* De urso idem; Ἡ δὲ ἄρκτος, ἀγριώτατον καὶ σκυθρωπότατον θηρίον, ἄμορφα καὶ ἄναρθρα τίκτει, τῇ δὲ γλώττῃ, καθάπερ ἐργαλείῳ, διατυποῦσα τοὺς ὑμένας, οὐ δοκεῖ γεννᾷν μόνον, ἀλλὰ καὶ δημιουργεῖν τὸ τέκνον. *Ursa, animal qo neqe deformius est aliud, neqe morosius, informes artubusqe carentes catulos parit, lingva autem tanqam instrumento formas membra: ut non solum parere, sed & fabricari videatur foetum.* De perdicibus; Αἱ δὲ πέρδικες, ὅταν διώκωνται μετὰ τῶν τέκνων, ἐκεῖνα μὲν ἐῶσι προαναπέτεσθαι καὶ φεύγειν. *Perdices qando una cum liberis exagitantur, eos prævolare sinunt ac fugere* &c. de gallinis. Περὶ τῶν τέκνων ἀμύνονται, καὶ διαμάχονται παρὰ δύναμιν. *Liberis timent, defendunt, & altra qam vires patiuntur iis propulsandis certant.* de eisdem Oppian. Venat. l. 3. v. 127.

Εἰρυμένη φίλα τέκνα, τά τ' εἰσέτι νήπια φέρβει.
Muniens caros liberos, qos etiamnum parvulos pascit.

De aqilis Aristoteles, Histor. animal. l. 9. c. 34. Τὰ τέκνα ἀναγκάζει ἔτι ψιλὰ ὄντα πρὸς τὸν ἥλιον βλέπειν. *Liberos adhuc implumes cogit adversos intueri solem.* De vespis etiam Homerus, Iliad. μ. v. 170.

Ἄνδρας θηρητῆρας, ἀμύνονται περὶ τέκνων.
Viros venatores, defendunt liberos.

de passeribus, Iliad. β. v. 311.

Ἔνθα δ' ἔσαν στρουθοῖο νεοσσοί, νήπια τέκνα.
Ibi erant passeris pulli, imbelles nati.

de simiis Oppianus venat. l. 2. v. 608.

Κεῖναι καὶ φίλα τέκνα δυσειδέα δοιὰ τεκοῦσαι,
— τὸ μὲν φιλέουσι, τὸ δ' ἐχθαίρουσι.
Illæ etiam caros liberos, turpes, geminos enixæ,
— alterum qidem amant, alterum vero oderunt.

Plutarch. Pericle pag. 192. C. Ξένους τινὰς ἐν Ῥώμῃ πλουσίους, κυνῶν τέκνα, καὶ πιθήκων ἐν τοῖς κόλποις περιφέροντας, καὶ ἀγαπῶντας, ἰδὼν ὁ Καῖσαρ, ἠρώτησεν, εἰ παιδία παρ' αὐτοῖς οὐ τίκτουσιν αἱ γυναῖκες. *Cæsar, qum peregrinos forte qosdam vidisset Romæ divites, qi canum & simiarum liberos in gremio circumferebant, atqe in deliciis habebant, anne fœminæ, qæsivit, apud eos non parerent pueros.* qod ex Ptolomæo commentar. l. 8. Massanissæ Mavro regi tribuit Athenæus l. 12. qi simias coementes qosdam interrogaverit, παρ' ὑμῖν αἱ γυναῖκες οὐ τίκτουσι παιδία; *num apud vos mulieres non pariunt liberos?* Scilicet τέκνα & de simiis & canibus usurpavit, παιδία de hominibus. nec temerè repertum iri opinor, qi παῖδας de brutis, nedum υἱοὺς posuerit. qanqam pro poeticâ libertate παιδοτρόφον ἱερὴν, *nutricem sacram liberorum*, halcyonem Simonides dixerit, referente Aristotele histor. animal. l. 5. c. 8. & Oppianus de capreâ, κυνηγετ l. 2. v. 344.

Οὓς παῖδας κομέει, γήρᾳ δ' ἐὴν μητέρα παῖδες.
Suos liberos curat, in senio autem matrem liberi.

Qin & θυγατέρας de eqino genere dixit Aristoteles, Histor. Animal. l. 6. c. 22. Ἀναβαίνουσι δὲ καὶ ἐπὶ τὰς μητέρας οἱ ἵπποι, καὶ ἐπὶ τὰς θυγατέρας. *Escendunt eqi & matres, & filias suas.* vel qia *matres* prius dixerat; qod cum Græcis, tum & Latinis est familiare; (qamvis nostris prorsus insolens, qi de maribus Sire, de fæmellis Dam, dicimus, de neutris *patris matrisve* nomen usurpamus) vel Simonidem forsan imitatus, qi ut ipse rhetor. l. 3. c. 2. de mulis dixerat.

Χαίρετ', ἀελλοπόδων θύγατρες ἵππων.
Salvete, eqarum filiæ velocium.

cui subjungit Philosophus, καίτοι, καὶ τῶν ὄνων θυγατέρες ἦσαν. *attamen asinorum etiam filiæ fuerant.* Latinis certè familiaria satis esse *patrum matrumqe* in his nomina, ex Varrone, Plinio, Columellâ, aliis liqet. *filiorum filiarumqe*, rariora. Columella tamen l. 6. c. 36. cum *paterno* nomini *avitum*, tum & *filiorum* appellationi *nepotum* adjecit. *Ejusmodi*, inqit, *admissarius* (de onagro agens) *nepotibus magis qam filiis utilior est.* & mox; *qicqid ex eo provenit, paternam formam & modestiam, fortitudinem celeritatemqe avitam refert.*

Poeticâ, qidem, sive libertate, sive licentiâ usus, ἐνιαυτοῦ παῖδα, *anni prolem*, hederam dixit, Chæremon Tragicus in Baccho, avtore Athenæo l. 13. non eo sensu, qo Hebræi בן שנה i. e. *anni filium*, pro anniculo, avt *hornam segetem* Latini, sed qod anno toto vireat: qo modo & ἔαρος τέκνα, *veris sobolem*, flores, idem in *Iô*, qia vere prodeunt; & in *Centauro* λειμῶνος τέκνα, qasi *prati prolem*, eosdem, ut tempestatis illic, ita loci istic natalis ratione habitâ, appellavit. Verùm poetica ista, & à sermone vulgari remotiora. Qibus accenseri possunt, qæ partim ex Pindaro, qi scilicet Olymp. Ode. 2. ἀελίου παῖδα *solis filiam* diem; ἀκτίνων γενέθλιον πατέρα, *radiorum genitorem patrem*, solem, Olymp. 7. vocavit; partim ex Alcmane, Sophocle, Evripide, aliis congessit V. Cl. Conrad. Rittershusius

tershusius ad Oppiani *halievt.* l.1. v.735. Ea itidem qæ ex Varrone recenset Petr. Victorius Var. lect. l. 23. c. 5. qi in *Marcipore*, ventos, *phreneticos septentrionum filios*: (qo modo Pindarus Olymp. Ode.11.

— Οὐρανίων ὑδάτων
Ὀμβρίων, παῖδας νεφέλας.
— *Cœlestes aqas,*
Imbres, nubium prolem).

Et in *lege Meniá*, (Nonio utrumqe referente) τὸ μετάμελον, h.e. *pænitentiam*, *inconstantiæ filiam* dixit. Fallitur enim Vir. Cl. Jo. Drusius, cum Observ. l.4. c.2. ex Victorii mente, pari modo, *inconstantiæ filium*, *pro homine inconstanti*, qo υἱὸν ἀπωλείας, pro *perdito homine*, Varroni dictum avtumavit. neqe enim ejusmodi qicqam, avt Victorius, qem, uti videtur, aliud agens, vir occupatissimus legerat, avt Varro etiam ipse voluit. Sed nec Vir Cl. idem, avt de ventis Varronis illud, avt communi sermone protrita illa, *veritas temporis filia*, & *philosophiæ alumna*, cum Hebræorum dicto, qo nomen יהוה *qatuor literarum filium*, appellant, commodè satis componit, in *Tetragram.* c.4. Pænitentiam utiqe Varro *inconstantiæ filiam* dixit; qo modo Lyricus ille,

— Ἐπιμηθέος
Ὀψινόου θυγατέρα Πρόφασιν.
— *Epimethei*
Sero sapientis filiam Excusationem.

Pyth. Ode.5. Et Δίκας θυγατέρα Ἡσυχίαν, *Justitiæ filiam Tranqillitatem.* Ibid. Ode.4. qod inconstantia utiqe pænitentiam, inconsiderantia excusationem sive purgitationem, justitia observata tranqillitatem parere & producere consveverunt. qâ & eadem ratione vice versâ, *Luxuriam avaritiæ*, Cicero de Oratore l. 2. & *Sapientiam rerum omnium bonarum*, *matrem* dixit, de legib. l.2. qia ab istâ utiqe bona qæqe proveniant; illa ad rapinam & πλεονεξίαν, *avaritiam*, perducit, dum, ut Memor (qi sub Senecæ personâ, si Scaligero fides, delitescit) in *Octav.*

— *orbis immensas opes,*
Luxuria avaris manibus, ut perdat rapit.

Sed & Gellius noct. l.13. c. 8. *Sapientiam Usus & Memoriæ filiam*, ex Afranii Comici mente dixit.

Simplicius ex usu lingvæ ad Jonam Deus in historiolâ missionis ejusdem ad Ninivitas, קיקיון non *cucurbitam*, ut Græci, nec *hederam*, ut Hieronymus, qod & ipse fatetur; de qo videri possunt Avgustini & Hieronymi epistolæ ἀμοιβαῖοι, *mutuæ*, & hujus in Jonam commentarii; sed *ricinum*, plantam in Syriâ freqentissimam; (de qo consulere licebit Drusium. qæst. l. 2. c. 44. Et cum Mercerum, tum & Livilæum nostrorum in Jonam;) vocat *filium noctis*. Jon. c. 4. v. 10. שבן־לילה היה ובן־לילה אבד *qi filius noctis extitit; & filius noctis periit.* Sic enim Syrus Novi Testamenti interpretes. Matth. c. 13. v. 5. & Marc. c.4. v. 5. de semine in terrâ petrosâ בר־שעתה שוח *filius horæ illius exoriebatur.* pro eo qod Græcis dictum est εὐθέως ἐξανέτειλε, *statim exoriebatur*; Et de clinico sanitati restituto, Marc. c. 2. v. 12. בר־שעתה *filius horæ surrexit.* qin & Marc. c. 5. v. 42. de puellâ idem enunciatur. Et Luc. c. 6. v. 49. de ædificio; *filius*, an *filia*, *horæ domus cecidit.* & Matth. c. 20. v. 34. de cæcis sanatis; *& filiis*, vel *filio horæ illius aperti sunt oculi eorum*; pro eo qod est εὐθέως, *statim.* tam enim formæ fæmineæ qam masculeæ, tam plurali, qam singulari בר Syriacum; qod Hebræorum τῷ בן respondet, in locutionibus hujusmodi adjungitur. pro qo alibi dicitur בשעתא בה *in illâ horâ*, Matth. c. 8. v. 3. & c. 26. v. 74. Marc. c. 7. v. 34. & מחרא *confestim*, *illico*, Matth. c. 26. v. 49. Marc. c. 10. v. 52. Luc. 12. 36. & alibi. Nec est necesse ut in Jonæ ricino miraculum statuamus, qale vel in paralytico sanando, vel in cæci oculis aperiendis visuqe donandis extiterat; ut unâ eâdemqe scilicet nocte per dispensationem extraordinariam ricinus e terrâ prodierit, & ad eam altitudinem se extulerit, qâ umbraculi vicem vati præstare potuerit. verum, qod & Junius monuit, *proverbialis* videtur *locutio rei momentaneæ*; *qæ qasi momento enascitur, & momento rursus emoritur.* qalis Plavto *herba solstitialis*, Pseud. 1. 1. qæ interpretum ingenia frustra exercuit & vexavit.

Qasi solstitialis herba, pavlisper fui:
Repente exortus sum, repentino occidi.

qod imitatus Avsonius de Alethio Minervio Rhetore Profess. 7.

Ostentatus raptusqe simul,
Solstitialis velut herba solet.

Optime Christ. Becmannus in Originib. Lat. *Herba solstitialis, qæcunqe tempore solstitii nocte, præsertim frigidiusculâ, ut solet, & rorulentâ oritur, & postea interdiu à calore solis, qi tum maximè sævit, exuritur.* Proinde *filius noctis*, stirps ista, qo modo *horæ filius*, seges illa super petram; qod nimirum celerrime provenire & in altum se attollere consveverit. Ita Plinius l.15. c. 7. de ricino; *In Hispaniâ repente provenit, altitudine oleæ, cavle ferulaceo, folio vitium.* Et Hieronymus in Jon. *In Palestinâ creberrimè nascitur: mirumqe in modum, si semen jeceris, citò consota consurgit in arborem; & intra pavcos dies, qam herbam videras, arbusculam suscipis.* Sed nec mirum ævi brevioris esse: tum qod tam citò in altum exeat, ut qod *noctis filius* prodiisse dicitur, *noctis* qoqe *filius* periisse perhibeatur, *res* enim *diu duratura tardius crescit.* ut rectè Servius ad Maronis illud Georg. l. 2.

—— *Et tardè crescentis olivæ.*

tum qod cavle sit ferulaceo. ἰσχυρότερα γὰρ τὰ πυκνότερα. *robustiora sunt, spissiora qæqe.* ut Theophrast. *hist. plant*; l. 4. c. 14. & in *de cavsis* earundem l. 2. c. 15. ἰσχυρὸν μὲν τὸ πυκνόν· εὔφθαρτα δὲ τὰ μανά. *robustum est spissum qodqe: at corrumpi proclivia, qæ rara sunt.* qalia ferulacea sunt universa. præsertim, ubi internæ ab extra corrumpens cavsa accesserit; qalis Jonæ ricino vermis ille, cujus attactu exaruisse refertur. nec incommodè itaqe Dei dictum hoc de ricino, cum Christi illo de gramine, Matth. c. 6. v. 30. qo *hodiè extare, cras in clibanum immitti* dicitur, componit Livelæus noster; cum idem plane locutione utraqe designetur.

Poeticis illis accenseri potest, Jacobi illud, qo in vaticinio novissimo, morti jam proximus Josephum filium, cui benè ominatur, Genes. c. 49. v. 22. appellat בן פרת filium (i. e. palmitem) *fœcundæ* (vitis scilicet גפן פריה Hymn. 128. v. 3. Esai. c. 33. v. 12. subjecti defectum parilem habemus Esai. c. 17. v. 6.) *juxta fontem sitæ*; cujus בנות *filiæ* (i. propagines) *super murum proserpunt.* qod Psaltes dixit, *ad latera domicilii*, qo sensu & בן *filium* usurpare Hymn. 80. v. 16. contra qam Junius, observat rectè Piscator. Eodem spectat & qod apud Latinos *matris* nomen arbori sive stirpi, fructui *filiæ*, stolonibus *nepotum* appellatio, *adoptio* qoqe tam surculis, qam & pomis baccisve (sed in poesi tantummodo novissimum hoc) attribuitur. de ficu Indicâ Plinius l. 12. c. 5. *Superiores ejus rami in excelsum emicant, sylvosâ multitudine, vasto matris corpore.* de lavro Maro *Georg.* l. 2.

Parva sub ingenti matris se subjicit umbrâ.

Item.

—— *Et rami matris opacant.*

E nostris qidem de malo.

—— *fœcundæ filia mali.*

de vitibus Columella. l. 4. c. 6. *nepotes enatos decerpemus.* & cap.24. *claviculis ac nepotibus liberandos censeo.* qo trahunt & Maronis illud,

—— *seram factura nepotibus umbram.*

Martialis lib. 13. ep.46.

Vilia maternis fueramus præcoqa ramis;
Nunc in adoptivis Persica cara sumus.

Et Naso remed. l. 1.

Venerit insitio; fac ramum ramus adoptet.

Avdacius Achæus μόσχον χελιδόνος i. *hirundinis vitulum* dixit, pro eo qod Latini *pullum* dicerent, senario illo ab Evstathio lavdato,

Χάσκοντα λιμῷ, μόσχον ὡς χελιδόνος.
Inediâ hiantem, pullum velut hirundinis.

Cui nec concedere multum videtur, qod Halcyonis pullos *infantes*, Plinius l. 9. c. 33. & qadrupedum *infantes.* Ibid. c. 61. dixit. in qo Græcos est imitatus. Siqidem non Homerus tantum νήπια τέκνα, Iliad. α. de passeris pullis, & Iliad. ρ. de leonis catulis, dixit; sed Plutarchus etiam de brutis

aliis

aliis usurpavit, lib. *de serâ numinis vindictâ* pag. 562. B. Ἄρκτων ἔτι νήπια καὶ λύκων τέκνα καὶ πιθήκων ευθὺς ἐμφαίνει τὸ συγγενὲς ἦθος. *Ursorum catuli, & luporum ac simiarum filii statim suam ostendunt indolem.* Qin & νήπια de frumentis dicere sustinuit Theophrastus *histor. plant.* l. 8. c. 1.

Atqe hîc lingvarum mihi usum observa, sodes. *Hirundinis vitulus* avribus Latinis est insolens. at *pullus* eisdem solens satis. Nec Græcis minùs insolens esset πῶλος χελιδόνος· cum tamen πῶλος nihil aliud qam *pullus* sit, *pullusqe* tam de eqo qam de alite dicatur. Rursus *pullos* & *pullulos* Latini dicunt plantas novellas, qæ à stirpium radicibus exurgunt. unde *pullulare* perhibetur stirpium illarum matricum soboles. itaqe accuratè locutum Maronem observat Servius, ubi de arboribus dixit Georg. l. 2. n. 10.

— alia ipsa Sponte suâ veniunt, —

n. 14. *— alia posito surgunt de semine; —*

Et n. 17.

Pullulat ab radice aliis densissima sylva.

At *stirpis vitulum* si dixerit, avres Latinæ respuunt. contra δένδρου πῶλον si dixeris (qamvis πῶλος sit *pullus*; & hic illi natales debeat suos) Græcus id nihilominus aversetur. ipse tamen δένδρου μόσχον (cum μόσχος primariò *vitulum* significet) pro *surculo* sive *ramo teneriore*, avre pronâ admittet: inde enim μοσχεύειν surculis istiusmodi adhibitis plantaria instituere. Et μοσχεύματα, *stolones, propagines.* qod apud avtorem libri Sapientiæ Salom. c. 4. v. 3. Vetus interpres, vocabulo novo licenter conficto, *vitulamina*, tanqam à *vitulo*, expressit. ἐκ νόθων μοσχευμάτων, inqit avtor ille, ὐ δώσει ῥίζαν εἰς βάθος *ex adulterinis stolonibus radicem in profundum aget.* qod avtem ille νόθον μόσχευμα, id Evripides Andromache, sed metaphorâ diversâ usus, κακῆς γυναικὸς πῶλον dixit, i. *malæ mulieris pullum.* qi idem & in Hecubâ Polyxenam πῶλον appellat: & πῶλον ἄζυγα, qam alibi κόρην ἄζυγα, *puellam innuptam.* Sicut & Nicander in Alexiph. Θηλυτέρης πώλοιο γάλα pro *lacte mulieris adolescentulæ.* Sed & Chæremon in pannychide, πώλους Κύπριδος, *Veneris pullos*, meretrices dixit referente l. 13. Athenæo.

Hoc unum ubi adjecero, aliisqe disqirendum objecerim, dissertationem hanc clavdam, scriptoribus sacris, ubi de noctuis loquntur, non בני h. e. *filios*, sed בנות *filias*, יענה i. e. *noctuæ*, sive *ululæ*, pullos nuncupari: imò בת היענה *filiam noctuæ sive ululæ*, & בנות יענה *filias noctuæ*, sive *ululæ*, pro noctuis, sive ululis ipsis; ab eisdem constanter usurpari. illud, Levit. c. 11. v. 16. Deut. c. 14. v. 15. istud, Job. c. 30. v. 29. Esai. c. 13. v. 21. & c. 34. v. 13. & c. 43. v. 20. Jer. c. 50. v. 39. Mic. c. 1. v. 8. nec uspiam sine adjectione istâ legitur vox יענה nisi qod plurale masculeum ἀνωμάλως inde deductum יענים semel usurpatum offenditur, Thren. c. 4. v. 3. formulæ peculiaris in hac volucri rationem cum commoda mihi nulla succurrat, aliis ipse expiscandam eruendamqe relinqo.

C A P U T XVII.

Φυλάττειν, observare exeqi; *respondet Hebræo* שמר. *Usus hujus nihil e priscis producitur. Ex Hesiodo adducta, aliud planè sonant. Aliud* animo custodire, *aliud* opere exeqi. *Ῥήματα εἰς καρδίαν θέσθαι, ἐν τῇ καρδίᾳ τηρεῖν, Hebraismi. τηρεῖν in his respondet τῷ* נצר *in exeqendi sensu, τῷ* נצר *nec hic qicqam e priscis. Herodianus temporibus Apostolicis posterior. τηρεῖν, uti &* נצר *&* שמר insidiose observare. servare *pariter Latinis. Verba Christi Joan.* 15. 20. *expenduntur. Lavr. Chadertoni (post Ferum) expositio proposita & comprobata. Sophocli interpunctio recta restituta. Gen. 3.15. in Græcâ versione, lectio varia. Prov. 24. 12. & Job. 7. 20. loca parallela.* נצרת לב *Prov. 7. 10. passivæ formæ notio activa. Ἐπιτηρεῖν καὶ παραφυλάττειν parallela Galeno.*

SEctione 60. Illud Lucæ c. 11. v. 28. φυλάττειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. *Dei verbum observare; videtur*, inqit Pfochenius, *imitari illud* Eccles. c. 12. v. 13. שמור מצותיו τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φύλαττε. LXX. Estqe reverà Hebræis atqe Hebraisantibus admodum familiare freqensqe שמור מצוה תורה דבר ἐντολὴν, πρόσταγμα, νόμον, ῥῆμα φυλάσσειν, pro eo qod est *mandatum, legem, dictum exeqi.* qod in V. T. ejusqe interpretibus passim occurrit. Exod. c. 21. v. 17, 24. & c. 13. v. 13. & c. 20. v. 6. Levit. c. 19. v. 19. Devt. c. 4. v. 2. & c. 5. v. 29. Hymn. 119. v. 34, 44, 55, 88, 101, 133, 157, 166, 167, &c. Et in Novo itidem Instrumento nihil fere crebriùs reperitur. Matth. c. 19. v. 20. Marc. c. 10. v. 20. & Luc. c. 18. v. 21. πάντα ταῦτα ἐφυλαξάμην. *hæc omnia observavi.* i. executus sum. Act. c. 16. v. 4. φυλάσσειν τὰ δόγματα. *decreta custodire*, sive executioni dare. Ibid. c. 24. v. 20. & Galat. c. 6. v. 13. φυλάσσειν τὸν νόμον, & Rom. c. 2. v. 26. τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου, *legem legisqe jura sive scita observare.* i. e. re & facto exeqi. *Sed ita qoqe*, inqit, *hanc phrasim Hesiodus expressit, perinde ac si sacra Biblia inspexisset.*

Nos verò verba Poetæ avdiamus simul & dispiciamus. Ἔργ. v. 489.

Ἐν θυμῷ δ' εὖ πάντα φυλάσσεο.

Animo avtem benè omnia custodi.

Et v. 559.

Ταῦτα φυλασσόμενος τετελεσμένον εἰς ἐνιαυτόν.

Hæc custodi in perfectum usqe annum.

h. e. *studiosè observa, & reipsâ fac, qæ tibi præcepi. Et hoc expressit* (inqit) v. 27. *per hæc verba.*

---- Σὺ δὲ ταῦτα τεῷ ἐνικάτθεο θυμῷ.

---- Tu vero hæc tuo repone in animo.

At tu istic, Pfocheni, phrases, sensusqe confundis, misceesqe qæ dirimenda sunt. neqe enim ἐν θυμῷ φυλάττεσθαι, ἐπὶ θυμῷ ἐγκαταθέσθαι, idem est, ac *studiosè observare*, & *re ipsâ facere.* notiones enim hæ diversæ planè à se invicem existunt. aliud est *in mente*, sive *animo reponere, custodire*; aliud verò *opere* sive *facto exeqi.* qanqam illud ad istud medium est, hoc finis illius. siqidem multa mente ac memoriâ sedulò, imo solicitè reponere & custodire solemus, ab aliis vel pollicita vel interminata, qæ executioni tamen mandare, nostri nec muneris est, nec voti etiam. Unicum itaqe idqe Poeticum, prolatum est exemplum, qod familiarem esse Græcis formulam hanc non magis probaverit, qam hirundinis unius accessus ver fecerit. Phrasi priori respondet magis, illud Regis sapientissimi, Parœm. c. 3. v. 1. יצר מצותי לבך τὰ ῥήματά μου τηρείτω σὴ καρδία. *asservet mandata mea cor tuum.* Et vatis peritissimi illud Daniel. c. 7. v. 28. ומלתא בלבי נטרת καὶ τὸ ῥῆμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου συνετήρησα. *Et in corde meo*, sive *penes me, rem asservavi.* qibus finitima sunt illa Lucæ c. 1. v. 66. ἔθεντο ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν. *in corde suo reposuerunt.* & c. 21. v. 14. θέσθε εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν. *reponite in corda vestra.* gemina planè illa Lucæ c. 2. v. 19. συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ. & v. 51. διετήρει πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς *conservabat*, sive *custodiebat, dicta hæc omnia in corde suo.* qæ certè nisi Hebraismi fuerint manifestarii, ego in istis nihil video.

Interim occurrit hîc verbum נצר qod & priori ἐκ παραλλήλου junctum reperitur, Hym. 119. v. 34. & alibi sæpenumerò eodem, de qo prius dictum, significatu usurpatur. Deut. c. 33. v. 9. Prov. c. 28. v. 7. Hymn. 24. v. 11. & 78. v. 7. & 105. v. 45. & 119. v. 2, 22, 33, 56, 100, &c. cui respondet apud Novi fœderis scriptores τηρεῖν τὸν νόμον, τοὺς λόγους, τὰς ἐντολάς. Matth. c. 19. v. 17. & c. 28. v. 20. Joan. c. 8. v. 51, 52, 55. c. 14. v. 15, 21, 23, 24. & c. 15. v. 10. & c. 17. v. 6. Act. c. 15 v. 5, 24. Jac. c. 2. v. 10. Joan. Ep. 1. c. 2. v. 3, 4, 5. & c. 3. v. 22, 24. & c. 5. v. 2, 3. Apoc. c. 1. v. 3. & c. 2. v. 26. & c. 3. v. 8, 10. & c. 12. v. 17. & c. 22. v. 7, 9. qibus omnibus locis sicut Hebraicum נצר ita Græcorum τηρεῖν in *exeqendi, præstandi, perficiendi* sensu usurpatur. itaqe & cum Exod. c. 34. v. 7. נצר חסד LXX. ποιῶν ἔλεος verterunt: qomodo ibidem Cap. 20. v. 6. עשה חסד dictum fuerat: tum Matth. c. 23. v. 3. τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε, ἐκ παραλλήλου ponuntur. Affertur qidem in eandem mentem ex Herodiani l. 6. de Alexandro, Ψευσαμένου αὐτοῦ καὶ μὴ τηρήσαντος τὰ συνθήματα. *Cum fefellisset ipse, nec pacta servasset.*

vasset. sed nec Græcis priscis familiarem hanc fuisse formulam, hinc constat.

Cæterum poterit non immeritò disqisitio institui de phraseos hujusce usu, in Domini verbis apud Joannem c. 15. v. 20. *Mementote*, inqit, *sermonis, qem dixi vobis; Non est servus major domino suo. si me persecuti sunt, & vos persequentur: εἰ τ̃ λόγον μυ ἐτήρησαν, ϗ τ̃ ὑμέτερον τηρήσυσι.* Vet. Interpres; *si sermonem meum servaverunt, & vestrum servabunt.* Et in hanc partem concedunt expositores pleriqe. Euthymius verò sic παραφράζει: *ne graviter feratis qod vos persequantur; aut qod vestros contemnunt sermones: qæ enim in me ostenderunt, hæc & in vos ostendent: & sufficit servo ut sit sicut Dominus ejus.* Illyricus item: *Sicut meas conciones & salutaria monita contempserunt, ita vestra contemnent.* Et Piscat. *Innuit*, inqit, *contrarium.* q. d. *Qum sermonem meum non servaverint, sed contempserint; non debet vobis mirum videri, si & vestrum sermonem contemnant.* Theophylactus sermonem ἐλλειπτικὸν esse autumat. itaqe sic explet, & explicat. Εἰ ἐμὲ μὴ ἐδίωξαν, ἀλλὰ τ̃ λόγον μυ ἐτήρησαν, καὶ τ̃ ὑμέτερον τηρήσουσιν· ἀλλὰ ὀυκ ἔστι τ̃το· ὅτι γ̃ ἐμὸν, ὅτι τ̃ ὑμέτερον τηρήσουσιν. *Si me non essent persecuti, sed sermonem meum servassent, etiam vestrum servaturi essent. Verum secus res habet. neqe enim aut meum, aut vestrum servaturi sunt.* ut sit qod Deus Ezechieli c. 3. v. 7. *non audient te, qia nec me audient.* nec secus Hemmingius: *si sermonem meum servabunt; & vestrum servabunt. sed non meum sermonem servabunt; ergò neqe vestrum servabunt.* Verùm affirmatur istic, qod apud Ezechielem negatur. nec consecutio adeò valida videtur, servaturos eos verba discipulorum, si domini ipsius verba servaverint; qum plus Domino qam servis, magistro qam discipulis deferri consveverit. Tum nec syllogismus, qem eliciunt, legitimus est. neqe enim in syllogismo hypothetico, sive connexo, ex antecedente sublato, conseqens tollitur. Porrò nec, hoc si vellet, dicendum fuisse videtur, εἰ ἐτήρησαν, *si servarunt*, sed εἰ τηρήσαντες ἄν, &c. *si servassent sermones meos, & vestros servaturi essent.* Deniqe in seqiorem partem τὸ τηρεῖν hic sumi, svadet, cum in membro priore *persecutionis* mentio, tum qod proximè subjungitur, *Sed hæc omnia vobis facient, mei nominis causâ, qia ignorant illum qi me miserat.* Ferus itaqe de observatione non obseqiosâ, sed insidiosâ interpretatur. *Si me in verbis meis insidiose observarunt, & vobis pariter laqeos ponent.* atqe hoc secutum memini Theologum insignem D. Laurentium Chadertonum, cum harmoniam Evangelicam apud Cantabrigienses in ad populum munere publico, tirone me tunc, explicaret. Certè dictionis Dominicæ series liqidò suffragatur. nec adversatur aut res ipsa, aut vocabuli usus. nam rem ipsam qod attinet; Domini Christi sermones *observasse* adversarios, qo ex eis adversus ipsum aliqid excerperent, ex Evangelistarum narrationibus notissimum est. Lucas c. 11. v. 53. *Hæc ipso dicente adversus eos,* ἤρξαντο δεινῶς ἐνέχειν καὶ ἀποστοματίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων, ἐνεδρεύοντες αὐτὸν, καὶ ζητοῦντες θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, &c. *Cœperant Scribæ & Pharisæi graviter ipsum urgere, & ad loqendum de multis instigare, insidiantes ei, & ab ore ejus captantes, qod haberent unde ipsum deferrent.* Et c. 20. v. 26. qo loco, hoc ipso, sed composito, vocabulo, est usus, ϗ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους. *& observantes eum, emiserunt insidiatores, qi se justos simularent.* ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτ̃ λόγυ, *ut excerperent aliqid ex sermone ejus; qo eum imperio potestatiqe præsidis traderent.* Nec de verbi usu constat minus. nam τὸ τηρεῖν simplex, ἀντὶ τ̃ παρατηρεῖν, non raro sumitur. Sic Matth. c. 27. v. 36. Καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ. postqam Dominum cruci affixerant, *considentes ibi observabant eum.* Et mox v. 54. οἱ τηροῦντες τ̃ Ἰησοῦν. *Centurio qiqe illi aderant, qi Jesum scilicet* (non, asservabant; qorsum enim jam suffixum? sed) *observabant.* aliud ergo οἱ συνέχοντες τ̃ Ἰησοῦν. Lucæ c. 22. v. 63. aliud istic οἱ τηροῦντες. Sic Thucydides l. 4. Τηρήσαντες νύκτα χειμέριον ὕδατι ϗ ἀνέμῳ ϗ, ἅμ' ἀσέληνον. *Observatâ, sive captatâ, nocte qadam pluviâ ventoqe procellosâ, ac illuni.* Idem lib. eod. Μάλιστα δ' ἐτήρουν ἀνέμῳ καταφέρεσθαι. *Observabant autem cum primis, qi possent vento devehi.* Et rursus: ἐτήρουν τ̃ Βρασίδαν. *Brasidæ adventum observabant.* Et lib. 5. Τηρήσαντες τὰς γυμνοπαιδίας. *Observantes qo tempore ludos gymnicos exercebant.* Sic & Sophocles Oedip. Reg.

— Καί μ' ὁ πρέσβυς ὡς ὁρᾷ
Ὄχυ παραστείχοντα, τηρήσας, μέσον
Κάρα διπλοῖς κέντροισί μου καθίκετο.

ita enim interstingvenda sunt illa; secus qam in editis.

— Vehiculo me descendentem senex
Simulac conspexit; observans, medium caput
Ferri geminato vulneravit impetu.

vel,

Geminâ flagello cuspide instructo icerat.

utroqe enim modo interpretantur scholia. at lectio vulgata habet, τηρήσας μέσον κάρα, διπλοῖς, &c. ac si *caput observasse* diceretur, qo modo Græci Interpretes, Gen. c. 3. v. 15. αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, ϗ σὺ τηρήσεις αὐτ̃ πτέρναν. Et Vetus Lat. *Ipse servabit caput tuum: & tu servabis ejus calcaneum.* qo tamen loco qidam codices τειρήσει, & τειρήσεις exhibent: qod ad veritatem Hebraicam propius accedit. Cæterum voluit Tragicus, Lajum, non Oedipi *caput*, sed Oedipum ipsum observasse, qâ ratione utiqe obsistere imparatum impotemqe potissimum adoriretur, qaqe parte, vulneri maximè pateret. Apud Plutarchum de curiosit. ἀλετρίβαι, exponuntur, οἱ τηρῦντες τ̃ μυλῶν τ̃ ψόφον, *qi molarum strepitum observabant*, qo clanculum molentes apud Magistratum deferrent. De Plutarcho Gellius Noct. Attic. l. 2. c. 9. Nimis minutè, ac prope etiam subfrigidè in Epicuro accusando λέξεις τηρεῖ. Ita Latinis qoqe non *observare* tantum, sed & *servare* usurpatur. Terent. Andr. 1. 1.

— Observes filium, qid agat.

Et ibidem 2. 5.

Herus me relictis rebus, jussit Pamphilum
Hodie observare. —

Plautus Menæch. 1. 2.

Malo carebis, si sapis; virum observare desines.
Atqe adeò, ne me neqicqam serves, ob eam industriam
Hodiè adducam scortum ad cænam, atqe aliqo condicam foras.

Qod post ibid. 5. 2.

— Qoties monstravi tibi, viro ut morem geras?
Qid ille faciat, ne id observet; qo eat; qid rerum gerat.

Idem Asinar. 4. 1.

Tuus servus servet, Veneri eas det, an viro.

Idem Milit. 2. 3.

——— Serva istas fores,
Ne tibi clam se subterducat istinc.

Idem Aulul. 2. 7.

— Ego intervisam, qid faciant coqi:
Qos pol ut ego hodie servem, cura maxima est.

Et Curcul. 4. 2.

I præ, Virgo; non qeo, qod pone est servare.

Naso Metamorph. l. 1. de Argi luminibus,

Cætera servabant, atqe in statione manebant.

Sed & Hebræi pariter τὸ שמר usurpant. Hymno. 56. v. 7. de insidiantibus sibi (qos versu 3. & alibi sæpe שׁוררים qasi *speculatores suos* vocat) *Conveniunt, delitescunt,* שמרו *servant*, i. observant, *vestigia mea, dum expetunt vitam meam.* ubi LXX πτέρναν μυ φυλάξυσι. Nec aliter, licet in meliorem partem, ceperim, qod Parœm. c. 24. v. 12. legitur. Si dixeris, *Ignoramus istud,* הוא ידע הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נפשך *An non qi corda appendit, intelliget? Et qi animam tuam servat*, i. observat, *dignoscet?* תכן & נצר eodem spectant. Deum, inqit, qi corda hominum appendit & observat, qî potest qidqam, qod qis intra se cogitat, latere? Huc spectare videtur & illud Parœm. c. 7. v. 10. נצרת לב *mulier corde observata, animo circumspecta*, Jun. Ego malim *animæ observatricis, indagatricis*, activam enim significationem obtinent qandoqe participia illiusmodi, qo modo & λελογισμένος Græcis, & qod huic respondet, *consideratus* Latinis. Qin & aliis arbitrandum relinqo, an non apud Jobum c. 7. v. 20. נצר האדם hominum non tam *conservator*, qam *observator*, eadem ratione Deus dicatur. ita certè ego cum Piscatore malim; *qi custodis instar observas, qid agant homines; ita ut te nescio nihil*

nihil boni vel mali agere possint. qam cum Junio; *qi pro bonitate tuâ servas, & administrationem salutis tibi uni vindicas.* & conqestioni Jobicæ illud convenit magis; qi & idem cap.14. v. 16. qiritatur, *numerare Deum gressus suos, & peccata ipsius observare.* qo tamen loco verbum שמר adhibetur.

Qomodo avtem Hebræi נטר sive נצר & שמר ἐκ παραλλήλου in hoc sensu usurpant: ita τὸ τηρεῖν & φυλάττειν cum compositis ab utroqe ortis Græci. Galenus de affect. propriis dignosc. & cur. c. 6. Ὕστερον δὲ καὶ χωρὶς παιδαγωγῶν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιτηρεῖν αὐτοὶ καὶ παραφυλάττειν. ἐπιτηρῶμεν forsan & παραφυλάττωμεν. *Post absqe padagogis, observemus & custodiamus ipsi nosmetipsos.* & ibid. Τὸν ἐπιτηροῦντα καὶ παραφυλαττόμενον τὰς ἰδίας ἁμαρτίας. *Eum qi peccata propria observat & advertit.*

CAPUT XVIII.

Εἰς εἰρήνην ὑπάγειν, πορεύεσθαι, Hebraismus. Duplex formula hujus usus Hebrais. dimissionis amicæ, ominationis favstæ. *4. Reg. 5. 19. expenditur. ἐρωτᾶν εἰς εἰρήνην, salutare. ἐρωτᾶν τὰ εἰς εἰρήνην, nunc* de pace percontari, *nunc* pacem apprecari, *nunc* poscere. *Jer. 15. 5. πορεύεσθαι εἰς εἰρήνην, Jud.18.6.* proficisci ad pacem. *i. prosperum successum. Bezæ verba à Psochenio mutilata. formula ipsa peculiaris in Hebraismo, non mera præpositionum enallage attenditur. ἐν in exemplis Psochenianis non παρέλκει. Ubi abest, ellipsis est. Evphronis senarius restituitur. Vossii elogium. Verba Hymni 17. 13,14. expenduntur. Jairus Decaplorum avtori perperam citatus. Pleonasmus ἐν ex Hebraismo. ὁμολογεῖν ἔν τινι, cuinam respondeat.* ב *&* ל *Hebrais sæpe redundant. inde ἐν παρέλκον toties Interpretibus Græcis. Svidas suspectus. ἀξιτεῖν cum inde natis priscis Græcis ignotum. αἰνεῖν τῷ κυρίῳ, ὁμολογεῖν ὀνόματι αὐτοῦ, meri Hebraismi. Esaiæ 45. 23. ex Rom.14.11. & Phil.2.11. explicatur. ὀμνύειν ἔν τινι, & ἐπί τινι, Hebraismi. item προσκόπτειν ἔν τινι,* pro re aliqa offendi, in rem aliqam impingere. *aliud* meridie, *&* in plateis impingere. In portu impingere, *diversimodè acceptum. σκανδαλίζεσθαι verbum priscis Græcis vix cognitum. & formula illa σκανδαλίζεσθαι ἔν τινι, multò minus. Ἐν pro per, usitatissimum Hebræis, fatetur Psochenius, Græcis non probat. exemplorum alterum non pariat; alterum qod vult ipse, non exhibet.*

DE præpositionum εἰς & ἐν usu nonnulla locis diversis profert Psochenius, qæ pro *Hebraismis* haberi nolit. Ac primò, occurrit crebrò in sacrâ paginâ populis orientalibus familiaris oppidò formula לך לשלום qod Græci interpretes reddunt, *πορεύου εἰς εἰρήνην.* idqe etiam ibi, ubi Hebræi habent בשלום ad verbum, *ἐν εἰρήνῃ, in pace.* sic enim reddiderunt, לך בשלם Reg. l. 1. c. 20. v. 13. *πορεύου εἰς εἰρήνην.* & Reg. l.2. c. 15. v.9. *βάδιζε εἰς εἰρήνην.* Scriptores avtem Evangelici, nunc *πορεύου εἰς εἰρήνην.* atqe ita Lucas c.7. v.50. & c.8. v.48. nunc *ὕπαγε εἰς εἰρήνην.* Et sic Marcus c.5. v.34. In hâc avtem formulâ cum *εἰς* pro *ἐν* sumi videatur; inde Vir doctus sect. 71. *non esse Hebraismum* contendit, qia *præpositiones illæ εἰς & ἐν apud Græcos etiam priscos,* poetas maximè, *secum invicem permutentur.* Verùm nec hoc sufficit ad evincendum, formulam ipsam non esse lingvarum Orientalium idiotismum.

Usus formulæ (qod obiter monere visum est) duplex est. vel est enim *amicæ* ac pacificæ *dimissionis*; & sic usurpatur Exod. c.4. v.18. Reg. l.1. c.1. v.17. & c.20. v.42. Vel etiam *favstæ ominationis.* ut Judic. c.18. v. 6. illo avtem sensu, non & isto, accipiendum videtur, Regum l.4. c.5. v. 19. ubi Naamanem Syrum dimittendo, Elisæus formulâ istâ usus perhibetur; neqe necesse est, ut vel vatem sanctum eis verbis Naamanis postulatum comprobasse concedamus; vel ut ambagibus nescio qibus, qid insinuare voluerit, designemus; cum simpliciter exponi possit, *& valedixerat illi.* de Naamanis postulatis impræsentiarum disserere non est animus. non possum interim eis assentiri, qi Naamanem in eo excusatum eunt, de qo ipse veniam deprecando, culpæ affinem sese nevtiqam diffitetur: & eis multo minus, qi de tempore præterito exponi postulant verba illa בהשתחותי ac si diceret, *qod incurvaverim me in templo Rimmonis, dum Regem dominum meum eò fuerim comitatus.* in qam tamen sententiam concessisse video è popularibus nostris viros insignes, Tho. Cartvrigtum, Rob. Dilingamum, & Tho. Godvinum de ritibus Judaic. l. 4. c.7. Ut enim nihil dicam, etiamsi particula ב de præterito usurpatum reperiatur, qandoqe; ut in Hymnorum 52 & 54 titulis, בבוא *cum venisset,* & Esai. c.28. v.9. בחלותו *cum ægrotasset*; rarius tamen id fieri: rem ipsam si spectemus, frigidum nimis videtur, Naamanem, qi idololatra ipse hactenus fuerat, nec minùs qam Rex ipse, qem assectabatur, Rimmonis cultui addictus, de eo duntaxat veniam poscere, qod dum Regi inter sacrificandum obseqium præstaret, coram idolo illo se incurvasset. Non desunt qi de formulis duabus illis לך לשלום & לך בשלום ita distingvant, ut לך בשלום *vade in pace,* de non redituro; לך לשלום *vade ad pacem* de redituro dicatur. Verum istud nec ex formularum ipsarum notione peculiari aliqâ elicitur; nec ea earundem usu perpetuo firmatur. Jethronem certè cum Mosem generum formulâ illâ à se dimisit, Exod. c. 4. v. 18. rediturum ad se non expectasse havd liqet; præsertim cum ad suos invisendos tantum iter illud instituisse se profiteretur.

Cæterum huic formulæ affinis est illa שאל לשלום Reg. l.1. c.10. v.4. & c.17. v.22. & c.30. v.21. & l.2. c.8. v.10. qod Græci verterunt *ἐρωτᾶν εἰς εἰρήνην,* & *ἐρωτᾶν τὰ εἰς εἰρήνην,* pro eo qod est simpliciter *salutare.* qanqam aliud est שאל לשלום & *ἐρωτᾶν τὰ εἰς εἰρήνην.* Reg. l.2. c. 11. v. 7. *de pace.* i. salute ac prosperitate alicujus, *percontari.* & aliud rursus שאל שלם Hymn.122. v.6. qod etiam Græci *ἐρωτᾶν τὰ εἰς εἰρήνην* vertêre, *pacem.* i. incolumitatem & tranqillitatem alicui *apprecari.* & *ἐρωτᾶν τὰ πρὸς εἰρήνην.* ubi Syrus בעא על שלמא *ea qæ pacem spectant,* vel simpliciter, *pacem poscere.* Luc. c.14. v.32. illud enim Jerem. c.15. v.5. מי יסור לשאל לשלום לך qod Græci verterunt, *τίς ἀνακάμψει εἰς εἰρήνην σοι*; Hieronymus, *Qis ibit ad rogandum pro pace tuâ?* Tigurin. *qis secedat, ut pacem tibi petat?* malim priore modo interpretari, *qis secedat de pace tuâ,* vel *de pace te, percontatum.* i. salutatum te; ut rectè Vatablus. cui consentiunt Junius & Piscator. has avtem formulas lingvæ Græcæ non esse *ἐπήλυδας, peregrinas,* sed *ἰθαγενεῖς, vernaculas,* vix est ut eruditum qenqam pronunciaturum possim credere.

Qin & in formulâ illâ לך לשלום *πορεύου εἰς εἰρήνην,* ubi *favstæ ominationis* cavsâ usurpatur; idemqe valet, qod Reg. l.3. v.22. v.15. עלה והצלח *ascende & prosperare*; prout adhibetur Judic. c.18. v.6. ambigi potest, an τὸ εἰς pro ἐν ponatur. cum possit *αὐτολεξεὶ,* exponi, *vade ad pacem* i. e. pacem sive prosperos successus habiturus. ita enim *pax* in hâc formulâ necessariò sumitur, Hebræorum & Hebraisantium more, pro favsto scilicet prosperoqe successu. alioqi qomodo pacem eis polliceretur, qi ad belligerandum, aliosqe occupandos consultò proficiscebantur?

Non tam itaqe de præpositionum harum permutatione vicissitudinariâ, qam de phrasibus formulisqe, in qibus id fit, controversia instituenda fuerat.

Nam qod Sect.93. de præpositione *εἰς* pro *ad,* & *adversus* usurpatâ disserit: qi pro Hebraismo habuerint, nec ipse commemini, nec nominat qenqam Psochenius. transeat ergo. Bezæ tamen injuriam aliqam facit, dum expunctâ voculâ *usitatius,* Gazæ regulam illam ex Bezæ Annotatis citat, qâ *εἰς de inanimatis, de animatis πρὸς* usurpari perhibetur.

Seqitur alter præpositionis *ἐν* præcipuè usus, qâ *παρέλκειν* ea Psochenio censetur, Sect. 47. qod mihi secius videtur. neqe enim *παρέλκει* magis *ἐν* in Evripideo illo.

> *Στρατηλατήσω κλεινὸς ἐν κλεινῷ δορί.*
> *Imperator ero inclytus cum inclyta hasta.*

qam, *cum* in Ciceroniano illo, in orat. Milonianâ; *esse cum*

telo

telo hominis occidendi cavsâ lex vetat. qod & Pfochenius ipse videtur agnoscere, qum vertit,

Imperator ero cum inclytâ hastâ.

Sed nec in Hesiodio illo Ἔργ. n. 636.

— ηλθ' ἦλθ' ἐν νηὶ μελαίνῃ.

Huc venit cum navi nigra.

qam in Maroniano illo Æneid. l. 4.

Æneas celsâ in puppi jam certus eundi.

neqe enim metri rationem, positum postulasse præscribetur. qæ in Evphronis versu, qi & illic citatur, ne senarius syllabâ prolixior justo evadat, (qod obiter sit monitum) διαφορεῖν pro διαφορῆσαι legendum postulat. Verùm non esse formulas pleonasticas istiusmodi, in qibus præpositio illa expressa habetur, sed ellipticas potiùs in qibus ea desideratur, multis ostendit clarissimè Vir Cl. Vossius in Commentariis Grammaticis illis luculentissimis, lib. *de construct.* cap. 46. 47, 48. & 56. cujus ego hìc in parte lucubrationibus si qid adjiciam, *Crasi thesavris teruntium addere* meritò existimer. In hâc avtem ellipticorum classe collocandum videtur (qod in transitu notare visum est) illud Psaltæ Hymn. 17. v. 13. חרבך *gladio tuo*, pro בחרבך nec avdiendi videntur, qibus ellipsis ista minus observata imposuit, Tigurinus & nostri, (licet Jairum, Camium & Esdraidem, avtores magnos, hìc secuti) qum vertunt, *Qi est gladius tuus.* Sed & qod ibid. v. 14. legitur ידך *manu tuâ.* vers. 7. בימינך ἐν τῇ δεξιᾷ σου, *dextrâ tuâ*, sive *per dextram tuam*, pleniùs expressum reperitur. neqe enim possum probare, avt qod Camius, *consurgentes contra dextram tuam*; qod tamen Græci secuti sunt; avt qod Esdraides, *qi confidunt in dextrâ tuâ*, qod Junius etiam admisit, à qo utroqe istic discedit Jairus, & cum מושיע non cum חוסים conjungit τὸ בימינך secùs qam Decaplorum avtor eruditissimus exhibuit. Ex qo etiam Obadiam illustrem discimus in eandem nobiscum partem concedere. Sed nec eos magis avscultandum avtumem, qi versu illo 14. vertunt, *viros, qi sunt manus tua.* qod nihilominus, post Camium & Esdraidem, amplexi sunt Vatablus & Tigurinus. sed & nostri; qi tamen versionem alteram illam, qæ mihi sanior habetur, in margine utrobiqe repræsentarunt; contra qam Genevenses, qi in contextu eam, qam nos tuemur, exhibuerunt, alteram in margine adscripserunt. Jairus enim in hâc clavsulâ nugatur planè; sicut in priore Avgustinus. Ellipsin eandem videre est. Hymn. 60. v. 5. & 108. v. 6. item Hymn. 78. v. 9. רומי קשת pro בקשת jaculantes arcu. qo modo & Jerem. c. 4. v. 29. qod eô magis observo, qia ellipses istæ sunt Hebræis minus, qam avt Græcis avt Latinis freqentes.

Cæterum aliæ sunt formulæ, apud sacros scriptores freqentissimæ, qas Pfochenius istic havd attingit, ab Hebræis mutuatæ, in qibus manifestus τοῦ ἐν pleonasmus deprehenditur. Ex his est illud ὁμολογεῖν ἔν τινι, *confiteri in aliqo*, pro eo qod est, *aliqem publicè asserere, palam agnoscere.* Matth. c. 10. v. 32. Πᾶς ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου. *Qisqis confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego illum coram patre meo.* qod & idem ferè Lucæ c. 12. v. 8. reperitur. Syrus utrobiqe, אורא בה & תידא בו. ut enim omittam τὸ ὁμολογεῖν, de personâ agnoscendâ avt asserendâ vix reperiri usurpatum. ὁμολογεῖν ἔν τινι eodem sensu sumptum, est ab usu Græco magis multo alienum. itaqe ἐν loco τοῦ περὶ adhibitum volunt; ut respondeat. vel Hebraico על Nehem. c. 9. v. 2. ויתודו על־חחטאותיהם *Et confessi sunt super iniqitatibus suis*, sive simpliciter, *iniqitates.* qod Beza vult. vel Hebraico ב ut Hymno 87. v. 3. נכבדות מדבר בך *gloriosa prædicantur in te.* i. e. de te; qod Piscatori magis placet; ut sit sensus, *qi confitetur de me*, esse me scilicet Dominum suum; *de illo confitebor ipse*, esse eum utiqe discipulum meum. ego ex lingvæ Hebraicæ usu, (in qâ ב creberrimè παρέλκειν deprehenditur) simpliciter sumendum existimo, ac si ἐμὲ καὶ αὐτὸν ὁμολογεῖν diceretur, *qi me palam agnoverit, ac professus fuerit*, &c. Qomodo Apostolus dixit ad Rom. c. 10. v. 9. Ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Χριστὸν Ἰησοῦν. *Si Christum Jesum ore tuo confessus fueris.* Redundare certè sæpenumerò particulas illas ב & ל liqidò constat. Ita enim Jobi c. 16. v. 10. פערו בפיהם *distendunt in ore suo.* pro qo simpliciter ibid. c. 29. v. 23. פערו פיהם *os suum distendebant.* Nehem. c. 9. v. 19. ביומם qod alibi passim יומם *interdiu.* Jonæ c. 3. v. 5. ויאמינו באלהים *& crediderunt in Deo.* i. Deo, verbo Dei comminatorio fidem habuerunt. Hymni 82. v. 8. כי אתה תנחל בכל־הגוים Græc. Ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. *Qia tu possides in omnibus gentibus.* i. possides omnes gentes. Piscator; post Jairum; qi exponit simpliciter תנחל הגוים & Esdraidem, qi ב hic נוסף esse adnotat: prout & Parœm. c. 9. v. 5. לחמו בלחמי *comedite in pane meo.* i. panem meum. Φάγετε τὸ ἐμὸν ἄρτον Græc. & Chald. וכולו לחמי & ibid. שתו ביין *bibite in vino.* i. vinum, *qod miscui.* Et נחל hìc esse verbum יוצא i. e. transitivum. qomodo Zech. c. 2. v. 12. ונחל *& possidebit Jova Judam portionem suam.* Et Exod. c. 24. v. 9. ונחלתנו *& possidebis nos.* qanqam Abraham idem comment. in Parœm. c. 9. ait in eis בלחמי & ביני *Beth* poni loco *Mem.* sicut & Levit. c. 8. v. 32. & c. 14. v. 18. ubi הנותר בבשר ובלחם & rursus בשמן *qod residuum fuerit in carne, pane, oleo*, dicitur, pro *ex carne, pane, oleo.* uti ibidem planè enunciatur, c. 6. v. 16. & c. 7. v. 17. ut sit, *comedite in pane, bibite in vino*, pro, ex pane, & vino.

Cæterum particularum istiusmodi, ubi sic redundant, usum qo exprimant Hebraisantes Græci, à syntaxi Græcâ non raro abscedunt. Sic Deuter. c. 28. v. 60. ודבקו בך καὶ κολληθήσονται ἐν σοί. Et Reg. l. 4. c. 5. v. 25. תדבק בך κολληθήσεται ἐν σοί. *adhærebit in te*, pro tibi. Et ibid. c. 3. v. 3. בחטאות דבק ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ἐκολλήθη, *adhæsit in peccatis*, pro, peccatis, simpliciter. Zech. c. 3. v. 2. יגער בך ἐπιτιμήσαι ἐν σοί. qod Judas Apost. v. 9. Græcè magis, ἐπιτιμήσαι σοι, *Increpet te.* Sic Annal. l. 1. c. 5. v. 25. וימעלו באלהי καὶ ἠθέτησαν ἐν τῷ Θεῷ. *Et qum prævaricati essent in Deum.* Reg. l. 4. c. 18. v. 7. & c. 24. v. 20. וימרד במלך καὶ ἠθέτησεν ἐν τῷ βασιλεῖ. *Rebellavitqe in Regem.* Et v. 1. ἐν αὐτῷ. Ibid. c. 1. v. 1. ויפשע בישראל καὶ ἠθέτησεν ἐν Ἰσραήλ. *Et defecit ab Israele.* Annal. l. 2. c. 10. v. 19. ויפשע בבית καὶ ἠθέτησεν ἐν τῷ οἴκῳ Δ. pro qo eodem, Reg. l. 3. c. 12. v. 19. ἠθέτησεν εἰς τὸν οἶκον. Sicut & ibid. l. 4. c. 18. v. 20. מרדת בי ἠθέτησας εἰς ἐμέ. Ezech. c. 2. v. 3. פשעו בי ἠθέτησαν ἐν ἐμοί. Et sine præpositione, Reg. l. 1. c. 8. v. 50. פשעו בך ἠθέτησάν σοι. cum tamen τὸ ἀθετεῖν, prout & in Novo passim instrumento, Marc. c. 6. v. 26. & c. 7. v. 9. Luc. c. 7. v. 30. & c. 10. v. 16. Joan. c. 12. v. 38. Cor. Ep. 1. c. 1. v. 19. Gal. c. 2. v. 21. Thes. Ep. 1. c. 4. v. 8. Tim. Ep. 1. c. 5. v. 12. Hebr. c. 10. v. 28. Jud. v. 8. non nisi accusativum, in qem transeat, admittat. nam qod Svidas ex avtore incerto affert, Κατάρχων μὲν καὶ ἀθετῶν τοῦ τολμήματος. *Incipiens qidem, & illud audax facinus improbans.* mihi certè, sicut apud eundem, alia havd pavca, suspectum est. qin & τὸ ἀθετεῖν ipsum, indeqe enata ἀθέτησις & ἀθέτημα, qorum illud ad Hebr. c. 7. v. 18. & c. 9. v. 26. hoc apud LXX. Reg. l. 3. c. 8. v. 50. Annal. l. 2. c. 36. v. 14. & Jer. c. 12. v. 1. reperitur, vix avtumo apud priscum qenqam avtorem iri deprehensum. Nec aliud fuerint illa Annal. l. 2. c. 7. v. 3. הודו ליהוה qod Græci reddunt, ᾔνεσαν τῷ κυρίῳ. cum τὸ αἰνεῖν in hoc sensu casum qartum poscat. & ipsum illud ὁμολογῶ, qod in *lavdis* & *celebrationis* significatu usurpatur, ad Hebr. c. 13. v. 15. ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, *nomen ipsius celebrantes*; & inde coalitum ἐξομολογοῦμαι, Matth. c. 11. v. 25. & Luc. c. 16. v. 21. ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, *celebro, lavdo te, pater*, qi ab Hebraico verbi הודה usu tractum negaverit, qod τῷ ἐξομολογεῖσθαι οἱ LXX. plurimùm exprimunt, næ is frontem insigniter perfricuerit necesse est.

Nec est obiter observatu indignum, pro eo qod Apostolus ad Rom. c. 14. v. 11. πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. *Et mihi confitebitur omnis lingua.* qod & idem ferè ad Philipp. c. 2. v. 11. ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστός. *Omnisqe lingua profiteatur Jesum esse Christum.* apud Esaiam c. 45. v. 23. legitur, תשבע כל לשון *jurabit lingva omnis*, לי scilicet ex priore clavsulâ supplendum, *mihi. omne genus incurvabitur mihi, omnisqe lingva mihi jurabit*, i. e. jurejurando mihi sese obstringet. hoc est avtem qod Apostolus, *confitebitur Deo, & confitebitur Christum Jesum esse Dominum.*

istud

istud est enim Dei Christiqe dominium agnoscere palamqe profiteri, cum eidem tanqam Domino Deoqe suo solenni sese juramento obstringunt. nec secus reddidisse LXX. ex Hieronymi commentario liqet.

Cæterum aliud est ישבע באלהים Esaiæ c. 65. v. 16. & loco proximè adducto בי נשבעתי qod est *αὐτοπλεξει*, *in Deo jurabit*; & *in me juravi*, pro eo qod est, *per Deum*, & *per me* qod Sept. verterunt. Reg. l. 2. c. 19. v. 7. & l. 3. c. 1. v. 30. & c. 3. v. 8. *ἐν κυρίῳ*. & Jerem. c. 5. v. 7. *ὤμνυον ἐν τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς*. *jurare per eos qi non sunt dii*. atqe ad eundem plane modum Evangelistæ. Matth. c. 5. v. 34, 36. *Ὀμνύειν ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐν τῇ γῇ, ἐν τῇ κεφαλῇ*. & c. 23. v. 16, 18, 20, 21, 22. *Ἐν τῷ ναῷ, ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, ἐν τῷ δώρῳ, ἐν τῷ χρυσῷ, ἐν τῷ θρόνῳ, ἐν τῷ καθημένῳ*, &c. *jurare in cælo, in terrâ, in capite, in templo, in altari, in dono, in avro, in solio, in insessore*, &c. pro *jurare per cælum, terram, caput, templum, altare, donum, avrum, solium, insessorem*, &c. sive ut Jacob. c. 5. v. 12. ex Græcâ syntaxi, *ὀμνύειν τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν*, *cælum*, *terram jurare*. qomodo & Latini, *Jovem lapidem jurare*. Favorinus apud Gellium l. 1. c. 21. nam prius illud, prout & illud Matth. c. 5. v. 35. *εἰς Ἱεροσόλυμα*. & qod Sept. habent Deut. c. 6. v. 13. *ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὀμῇ*. Hebraismum plane resipiunt. nec suffecerit dicere, *ἐν* sæpenumero apud Græcos pro *per* usurpari. hoc enim est qod qæritur, utrum in jurandi formulis apud Græcos *ἐν*, *εἰς*, *ἐπὶ* de eo proferantur, per qem, vel, per qod juramentum concipitur. qod non facilè credo iri demonstratum.

Istis accenseri possunt & formulæ illæ *προσκόπτειν ἔν τινι*, & *ἔν τινι σκανδαλίζεσθαι*. nam cum *προσκόπτειν ἐπί*, vel *πρός τι* sit usitatissimum, pro eo qod est *re aliqâ offendi*, vel *in rem aliqam impingere*, qomodo *προσκόπτειν τῷ λόγῳ* Petrus dixit, Ep. 1. c. 2. v. 8. i. e. *sermone offendi*. & *προσκόπτειν τῷ λίθῳ*, Pavlus ad Rom. c. 9. v. 32. & *πρὸς λίθον*, Matthæus c. 4. v. 6. & Lucas c. 4. v. 11. ex Hymno 91. v. 12. *ad lapidem offendere, impingere*. attamen ב Hebræorum qo explicent in formulis istiusmodi usurpatum במה יכשלו Parœm. c. 4. v. 19. *in qo impingant*, & וכשלו בם Esai. c. 8. v. 15. & Jer. c. 6. v. 21. *& impingent in illis*. Et Levit. c. 26. v. 37. וכשלו איש באחיו *& impingent in se invicem*; etiam *ἔν τινι προσκόπτειν καὶ σκανδαλίζεσθαι*, qandoqe dicunt. sic enim ad Rom. Pavlus idem c. 14. v. 21. *Ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει, ἢ σκανδαλίζεται*, *ad qod impingit, qove offenditur frater tuus*. alioqi *προσκόπτειν ἔν τινι*, sicut בצהרים כשלנו Esaiæ. c. 59. v. 10. *in meridie*, sive clarâ luce, *impingimus*. & vers. 14. כשלה ברחוב *impegit*, vel *corruit*, *in plateis veritas*: non tam *objectum circa qod*, ut loquntur, qam *adjunctum temporis*, vel *subjectum loci*, sive *negotii*, in qo impingitur, denotat. qo modo & in adagio Græco, *ἐν τῷ λιμένι προσκρούειν*. *in portu impingere*. h. e. dum in portu adhuc consistit, vel dum portu egreditur. ita enim Fabius instit. l. 4. c. 1. *Pessimus est gubernator, qi navem, dum portu egreditur, impegit*. ut affine sit illi, *de limine offendere*, qo usus est Tertullian. adv. Valent. c. 3. sive, *in limine primo deficere*, uti Maro extulit: Æn. l. 6. Qanqam aliò illud qi trahant, nec de egressu primo, sed de à reditu ingressu usurpent, non desunt. Sic enim Gregorius Naz. in Tetrastich. 27.

> *Μηδὲν μέγ' εἴπῃς εὐπλοῶν πρὸ πεισμάτων·*
> *Πολλοῖς πρὸς ὅρμον εὐπλοοῦν ἔδυ σκάφος.*
> *Jactare noli te ante subductam ratem:*
> *Periere multi portui jam proximi.*

Joannes Chrys. in Matth. orat. 15. Edit. Paris. pag. 181. B. *Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ πολλὴ πάλιν ἡ λύμη· ἢ γὰρ μετὰ τύφου, ἢ μετὰ κενοδοξίας τοῦτο ποιεῖς, ὥστε μηδὲ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς κερδαίνειν· οὗ τί γένοιτ' ἂν ἀθλιώτερον, ὅταν καὶ ἐν τῷ λιμένι ναυαγῇς*; *Sed ibi qoqe etiam multa est perversitas & corruptela: aut enim cum fastu id superbiâ facis, aut ad gloriæ vanitatem, ut ne de bonis qidem operibus mercedem conseqaris. Qo qid infelicius credatur esse; cum in portus tranqillitate etiam naufragium pateris?* Nicephorus item Gregoras hist. Rom. l. 7. c. 3. *Ὅτι χρονίας ἐλπίδας εἰς πέρας ἐληλυθυίας ἤδη, καὶ μονονουχὶ τῶν κόλπων ἐντὸς ὅλας ἀποφορτιζομένας χαρᾶς ἐξαίφνης, ὡς εἰπεῖν, ἐν αὐτοῖς τοῖς λιμέσιν ἀνατρεπομένας τεθέαται*. *Qod diuturnæ spei jam pæ-*

A *ne compos factus, omnem laborum suorum fructum in ipso portu effusum cerneret.* Et l. 9. c. 6. *Μὴ πρὸ τοῦ τῆς σπουδῆς ἀπαιτοῦντος συμπεράσματος τὸ σκάφος αὐτῷ τῆς τύχης ἀνατρέψαντος, πάσας τὰς τοῦ δρόμου ἐκείνου ἐλπίδας ἀποβρυχίους πεποιηκός*. *Ne in ipso portu naufragium faceret, & omni spe destitueretur.* Sed hæc obiter, ad superiora revertimur. Sicut ad Rom. c. 14. v. 21. conjunxit Pavlus *τὸ προσκόπτειν καὶ τὸ σκανδαλίζεσθαι*, qæ duo verbo unico Syrus expressit מתתקל בה, ita *τὸ πρόσκομμα καὶ τὸ σκάνδαλον* post Pavlum ibid. v. 13. Petrus Ep. 1. c. 2. v. 8. pro eo qod Hebraicè apud Esaiam c. 8. v.

B 14. נגף ובכשול legitur: Syrus verò תוקלתא וכשלא reddidit, (nam apud Pavlum alterum tantummodò usurpavit) qæ utraqe eandem radicem agnoscunt. nam כשל unde כשל & כשלא est Hebræis *offendere, impingere*; indeqe litteris cognatis כ & ק, ש & ת permutatis ac transpositis, Chaldæis Syrisqe תקל unde תוקלא & תוקלתא ejusdem prorsus significationis. *τὸ σκανδαλίζειν* avtem & inde passivum *σκανδαλίζεσθαι* (nam de nomine alibi dicturi sumus) præterqam qod apud Apocryphos scriptores sæpius occurrit, Syrachid. c. 9. v. 5. & c. 23. v. 7. & c. 32. v. 16.

C etiam apud Spiritus sancti amanuenses identidem reperitur: idqe eâdem qâ supra diximus, compositione; *ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί*. Matth. c. 11. v. 6. & *σκανδαλισθήσονται ἐν σοί*. cap. 26. v. 33. & *ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ*. cap. 13. v. 57. Esse avtem Græcæ lingvæ nativas ac genuinas voces formulasqe istas, havd ita de facili nobis est probaturus Pfochenius; qum apud avtorem probatum neminem fuerint hactenus deprehensæ.

Sed ad aliam τοῦ *ἐν* usurpationem transimus. *usitatissimum est apud Hebræos* (Pfochenium avdis sect. 63.) *ut præpositio* ב

D *ponatur in significatione per. Et hanc significationem qoqe præpositio Græcorum ἐν, qæ Hebræorum* ב *respondet, in novo testamento obtinet.* Hebr. c. 1. v. 1. *ἐν τοῖς προφήταις* *per prophetas*. & *ἐν υἱῷ* *per filium*. Johan. c. 3. v. 21. *ἐν Θεῷ* *per Deum. Sed eodem significatu usus est illâ particulâ Xenophon lib. de polit. Atheniens. dicens; ἅτε ἐν παντὶ τῷ βίῳ qasi per universam vitam. Et idem ibidem οὐκ ἐν ἄλλοις ποιεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ δήμῳ. non per alium aliqem, nisi per populum.*

Verum primò qæro à te, vir optime, an de Græcis possis dicere, qod de Hebræis protulisti. *usitatissimum apud*

E *hos*, perinde atqe apud illos, esse affirmasti; & *res qoqe ipsa*, inqis, *liqido ostendit*. At tu, cum hoc tibi probandum esset, duo tantùm exempla usus istius apud avtorem Græcum adduxisti; eaqe (si accuratiùs dispiciantur) qæ ad id, qo de agitur, evincendum, parum valeant. Neqe enim illud *ἅτε ἐν παντὶ τῷ βίῳ* *utpote* (non, qasi) *per totam vitam*, simile qicqam habet cum illis, *ἐν τοῖς προφήταις*, & *ἐν τῷ υἱῷ*, qum in istis ministerii ratio, in illo temporis spatium τοῦ *ἐν* designetur. in alterius avtem loci verbis illis, *Δεῖ ἀφικνουμένους Ἀθήναζε δίκην δοῦναι καὶ λαβεῖν, οὐκ ἐν ἄλλοις*

F *ἐστὶν ἀλλ' ἐν τῷ δήμῳ*; τὸ *ἐν* non necessario *per* significat; sed per *apud* reddi commodissimè potest. atqe ita vertit Levnclavius: *Athenas proficiscendum, cavssamqe agendam, non apud alios, qam apud populum.* Itaqe neqe à Pfochenio in hoc tmematio allata, *πρὸς τὸ προκείμενον* qicqam faciunt; neqe etiamsi facerent, *τὸ ἀποφαινόμενον* comprobarent.

CAPUT XIX.

G *Vocabula δύσφημα, vitabantur priscis.* *Βεβίωκε, βεβίωται.* Fuit, Vixit, *pro defunctus est. Plutarchus a Cruserio perperam redditus, à Campensi haud integrè citatus. Γέγονε, Apoc. 16. 17. De Milesiis Proverbium. Oratio in istis elliptica, qandoqe suppleta.* Non esse, *pro mortuum esse. οὐκ ἔτ' εἶναι. & οὐκ εἶναι. Latinis,* Nullus sum, *&* Nulla sum. *Donati argutiæ supervacaneæ. οὐδείς ἐστι, & οὐδέν ἐστι, Græcis, qod* Nihili est, *Latinis.* Non esse, *pro defunctum esse, Hebræorum potius qam Græcorum idiotismus: & ab illis Evangelistæ.*

CAstigat superstitiosulos illos Epictetus dissert. l. 3. c. 24. qi mortis mentionem facere, puta, *Αὔριον ἀποθανῇ*, *Fieri potest ut cras moriatur*, de amico filio-

H

ve

ve dicentem, τ̀ δυσφήμον εἶναι existimabant. Et veteres sanè incessit, an insedit, qasi religio qædam, ut vocibus malè ominatis consultò abstinerent. Itaqe de defuncto qopiam ubi verba fieri contigerat, *vixit*, avt, *fuit* inqiebant. Sic Tibull. l. 3. eleg. 5.

Sev erimus, sev nos fata fuisse volent.

Plavtus *Trucul.* 1. 2.

Ita pene tibi fuit Phronesium. ——

Allusit eò & leno apud eundem Pseud. 1. 3.

Mortuus est qi fuit, qi est, vivus est.

Idemqe *Pers.* 4. 4.

Omne ego pro nihilo esse ducto, qod fuit, qando fuit.

Tanqam hominem, qando animam efflavit, qum eum qæras qi fuit.

Et mox.

— qid illum memorem, qi fuit?

Sed &, *vixit*, pari notione rationeqe dixere. Itaqe qod ille apud Plavtum *Capt.* 3. 3.

Nunc illud est, cum me fuisse, qam esse, nimiò mavelim.

Alter apud eundem *Bacch.* 1. 2.

Vixisse nimiò satius est jam qam vivere.

Idem Psevd. 1. 3.

Illicò vixit amator, ubi lenoni placet.

ubi Acidalius, pro *placet*, *ne placet*, mavult. Seneca *Epist.* 12. *Pacuvius, qi Syriam usu suam fecit, cum vino & illis funereis epulis sibi parentaverat, sic in cubiculum ferebatur à cœnâ, ut inter plavsus exoletorum, hoc ad symphoniam caneretur, Βεβίωκε, βεβίωκε. nullo non se die extulit. Hoc qod ille ex malâ conscientiâ faciebat, nos ex bonâ faciamus, & in somnum ituri, læti hilaresqe dicamus,*

Vixi, & qem dederat cursum fortuna, peregi.

qod Dido Virgiliana, *Æneid.* l. 4. Et mox: *Qisqis dixit, Vixi, qotidiè ad lucrum surgit.* Cicero *ad Attic.* l. 12. Ep. 2. *Homini non recta, sed voluptaria qærenti, nonne βεβίωται?* hoc est, qod Apostolus ad Tim. Ep. 1. c. 5. v. 6. Ἡ σπαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκε. *Qæ lasciviæ se dat, etiam superstes adhuc mortua est.* Idem alibi de se; *Sed mihi qidem βεβίωται.* Et de Catilinæ in conjuratione consortibus supplicio ultimo jam sublatis, *Vixerunt*: pro eo qod est, extincti sunt, qia *occisos* dicere odiosius videri poterat. qod narrans *in Cicerone*, Plutarchus, qi ἔζησαν reddidit, ἔτω δὲ, inqit, Ῥωμαίων οἱ δυσφημεῖν μὴ βουλόμενοι, τὸ τεθνάναι σημαίνουσιν. nec tamen fideliter satis vertit ista Cruserius, *Ita Romani vitantes verbi atrocitatem interfectos significant esse.* qum de *mortuis* simpliciter usurpatum avtor ajat, verbiqe omen illos potius qam atrocitatem usurpatione eâ defugisse. Sed nec integrè lavdat doctissimus Dalechampius ad Plin. l. 28. c. 2. ubi sic refert, μὴ βουλόμενοι δυσφημεῖν, ἔζησαν λέγουσι τὸ τεθνάναι. codicem utiqe vir eruditus consulere neglexit. qod monere visum, ne σφάλμα μνημονικὸν hic cuiqam fravdi sit. Εὐφημίας ejusdem rationem habuerunt, cum defunctos μακαρίτας, *beatos, felices* appellabant; & *beatum esse*, avt *benè habere* pro *defunctum esse* usurpabant. Plutarch. ad Appollon. Καλὰς ἐλπίδας ἔχειν σε δεῖ περὶ τ̃ μακαρίτε υἱοῦ σε, ὅτι τοῖς συγκατατεθειμένοις συνέσται. *Spes de filio tuo defuncto bonas habere te par est, qum borum in censum adscitus cum illis una futurus sit.* Julianus ad Hermogenem, à Budæo lavdatus; Ἐκείνῳ μὲν δὴ, ἐπειδὴ μακαρίτης ἐγένετο, κέφη γῆ. *At illi, qum vita functus sit, terra levis esto*, Synes. Epist. 36. Ἑκκαιδεκάτη μηνὸς Ἀθὺρ, ὁ μακαρίτης Καστρίκιος, αὐτὸ τῦτο ἐγένετο. *Mensis Athur die undecimo, Castricius hoc ipsum, qod dici solet, beatus factus* (hoc est, feliciter defunctus) *est.* Flaccus serm. l. 1. sat. 9. 27.

— havd mihi qisqam, (cognatorum scilicet superstes)

Omnes composui. felices. nunc ego resto.

Ammianus l. 25. de Juliano: *Anatolium qæsivit, qem cum beatum esse Sallustius respondisset, intellexit occisum.* qo forsan respexisse potuit & Persius, ubi de defuncto sat. 3. v. 103.

—— tandemqe beatulus alto

Compositus lecto. ——

Cæterum superiores illas formulas accedunt propius Maroniana illa, *Æneid.* 2.

Venit summa dies: —

A *— fuimus Troes, fuit Ilium & ingens*

Gloria Teucrorum. —

Et l. 11.

— potuit qæ plurima virtus

Esse, fuit. —

Et Catullianum illud de Phaselo, Epigr. 4.

Sed hæc prius fuere. —

qibus geminum esse observat D. Beza Apocalypticum illud c. 16. v. 17. Γέγονε. *Fuit* Babylon scilicet, qæ est loci illius mens genuina. Nec non παροιμιῶδες illud;

B Πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι.

Fuere qondam strenui Milesii.

Qod tractum censet Ang. Politianus *miscel.* c. 88. à senario illo, qo de se canere soliti senes Spartani,

Ἄμμες ποτ' ἦμεν ἄλκιμοι νεανίαι.

Olim nos fuimus strenui juvenes.

Lavdat Plutarchus *in institut. Lacon.* & in tract. *de lavde sui.* Proverbium illud usurparunt, Anacreon, teste Zenobio, & Aristophanis Scholiaste, Aristophanes in Pluto 4. 4. Synesius Epist. 81. Polemon item Dionysium Sophistam

C perstringendo, referente, *in vitis Sophist.* l. 1. Philostrato, sed aliter pavlo efferens, verbo nempe ad emphasin majorem iterato,

Ἦσάν ποτ', ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι.

Fuerunt qondam, fuerunt strenui Milesii.

originem illi tribuunt havd unam; de qo videri possunt Zenobius, Apostolius, Scholiastes Aristoph. ex Aristotele Athenæus, l. 12. & ex Athenæo Evstathius ad *Iliad.* α. usurpari rectè monet Svidas, ἐπὶ τ̀ ποτὲ ἀκμασάντων, νῦν δὲ ἀσθενῶν ὄντων, *de eis, qi olim viguerunt, nunc avtem*

D *imbelles facti sunt.* Itaqe in formulis istis, qod *fuisse* aliqando affirmatur, id jam adesse, avt existere amplius, tacitè negatur. Itaqe rectè Servius ad illud Maronis ex Æn. l. 11. *fuit.* i. e. *exhavsta & consumpta est.* Proinde pleniùs Aristophanes in *vespis*, allusione ad parœmiam illam factâ, senibus illudens,

Ὦ πάλαι ποτ' ὄντες ἡμεῖς ἄλκιμοι μὲν ἐν χοροῖς,

Ἄλκιμοι δ' ἐν μάχαισιν·

Πρὶν ποτ' ἦν, πρὶν ταῦτα· νῦν δ'

Οἴχεταί γε. ——

E *Strenui ò qi qondam eramus in saltationibus,*

Strenuiqe in præliis.

Olim erant, olim ista, sed

Nunc abiere. ——

Evripides itidem, qi in *Medeâ* ἐπαινετικῶς,

Ἐρεχθεΐδαι τὸ παλαιὸν ὄλβιοι.

Olim fuere fortunati Erechthidæ.

In *Hecubâ* idem explicatius,

Κἀγὼ γὰρ ἦν ποτ' ἀλλὰ νῦν οὐκ εἰμ' ἔτι.

Olim fui qoqe ipsa, jam non sum amplius.

F Et in *Troad.*

Πρὶν ποτ' ἦμεν·

Βέβηκεν ὄλβος· βέβηκε Τροία.

Qondam eramus:

Felicitas abiit; abiit Troja.

Et Naso, *trist.* l. 5. *eleg.* 8.

Nos qoqe floruimus: sed flos fuit ille caducus.

Qemadmodum avtem *fuisse* pro *vixisse*, dicebant, qosqe vel *fuisse*, vel *vixisse* dicebant, hos volebant jam non ampliùs superesse: ita *non esse* qandoqe pro *mortuum esse* usur-

G pabant. de qâ formulâ sic Pfochenius Sect. 37. Matth. c. 2. v. 18. ὅτι οὐκ εἰσί. Syrus ולא איתיהון *qoniam non sunt. subavdi, in vivis. videtur avtem*, inqit, *Evangelista expressisse Hebræum* איננו *vide* Gen. c. 37. v. 30. הילד איננו LXX τὸ παιδάριον οὐκ ἔστιν

Certe qi expressisse negaverit, qod Jeremiæ c. 31. v. 15. dictum est כי איננו oculos sponte clavsisse hunc, pronunciaveris fidenter. Sed & cur Syrum potius interpretem, qam vatem citat Hebræum, cujus verba lavdat Evangelista?

Verum non est tantùm, inqit, *Hebræi sermonis hic idiotismus; Eodem enim modo loqi amat Evripides, in Hippolyto coronat.*

— ἀπαλλαχθήσομαι

Βίου θανοῦσα· χαῖρετ' οὐκ ἔτ' εἰμ' ἐγώ.

—— *discedam*

— *discedam ex hac vitâ*
Moriens; valete: non vivo ego amplius.

Ibid.

Ἱππόλυτος οὐκ ἔτ' ἐστίν.
Hippolytus non amplius superest.

Et *in Alcest.*

Τέκνα, τέκν', οὐκ ἔτι δὴ,
Οὐκ ἔτι δὴ μήτηρ σφῷν ἐστιν.
O liberi, liberi, non amplius jam,
Non amplius vestra mater superest.

Et *in Supplic.*

—— οὐκ ἔτ' εἰσί σοι, μᾶτερ, τέκνα.
Non amplius tibi, mater, superstites sunt liberi.

Aristophanes etiam *Plut.* act.1. sc.2.

—— οὐκ ἔτ' εἰμὶ ἐγώ.
Nulla sum amplius.

h. e. intermorior. Qibus in Psochenii gratiam adjiciam senarium illum Aristophani in Ranis usurpatum, sed ex Evripidis *Oeneo* mutuatum, in qo etiam οἱ ὄντες *superstites*:

Οἱ μὲν οὐκ ἔτ' εἰσίν, οἱ δ' ὄντες κακοί.
Amplius enim isti non sunt: at qi sunt mali.

Possem qidem jure præscribere, formulam Evangelicam, & qæ in istis usurpatur, havd per omnia pariare; cum particula ἔτι, qod in his omnibus adjicitur, apud Evangelistam, sicut & in Hebræis illis, nulla existat. Sed Psochenio potiùs hic suppetias feram, & ex Thucydide exempla dabo, in qibus qum particula illa non compareat, cum phrasi Evangelicâ gemina facient. Apud hunc ergo l.2. Pericles in orat. funebri; Τῶν οὐκ ὄντων λήθη οἱ ἐπιγιγνόμενοι ἔσονται. *Futura soboles qibusdam oblivionem inducet eorum qi non sunt.* h. e. qi defuncti sunt. Et paulo post, Τὸν γὰρ οὐκ ὄντα ἅπας εἴωθεν ἐπαινεῖν. *Eum qi non est*, i.e. mortuum, *lavdare qisqe solet.* Ubi Schol. τῶν οὐκ ὄντων τῶν τεθνηκότων & τὸ οὐκ ὄντα, τὸ τεθνηκότα. Sed nec Latini a formulâ istâ abhorrent. Cicer. *ad Attic.* l. 12. Ep. 19. *Longum illud tempus, qum non ero, magis me movet, qam hoc exiguum, qod mihi tamen nimium longum videtur.* Cui affine est & illud Comicum, *Nullus sum.* &, *Nulla sum.* Plavt. *Mercat.* 1. 2.

Perii, nullus sum.

Et mox.

Vah mihi misero, nullus sum.

Et act.2. sc. 3.

—— *nullus sum, occidi.*

Terent. *Evnuch.* 5. 7.

Nullus sum.

Et *Hecyr.* 4. 1.

Perii, misera; nulla sum.

Ad qem Donatus; *Plus est nullum esse, qam periisse. nam qi perit, vel corpus habet reliqum: qi verò nullus est, ita est acsi natus non sit.* Argutè nimis. Ut enim nihil dicam, eos qi morte nos in eâdem conditione constitui, statuebant, in qâ eramus, anteqam in lucem prodiremus, (in qibus est & Seneca, qod ex ad *Lucilium* suum *Epist.* 54. liqet) corpus tamen à morte reliqum nevtiqam negasse: nec avt ille, cum ibi diceret, *Mors est, non esse*; aut alii qivis, cum *nullus sum*, vel, *non sum amplius*, dicebant, in nihilum plane redigi se eis vocibus volebant.

Cæterum, ut lingvarum rationes varias istic qoqe observemus, nec Græci hâc mente, sed aliâ prorsus qam Latini, *Nullus sum*, & *nullus est.* οὐδείς εἰμι, & οὐδείς ἐστι, dicunt, pro eo utiqe qod hi, *nihili sum*, & *nihili est*, dicerent. nec tam familiare Latinis est in sensu illo, *Non sum*, avt *Non est*; qam, *nullus sum*, &c, *nullus est*: Nec tam freqens deniqe avt familiare est, vel Græcis, vel Latinis, soluti præsertim sermonis scriptoribus, *non esse*, pro defunctum esse, qam est Hebræis, apud qos nihil ferè crebriùs occurrit. Genes. c.5. v.24. & c.42. v.13,32,36. bis. Job. c.7. v.8,21. & c.24. v.25. & c.27. v. 19. Hymn. 37. v.10.36. & 39. v.14. & 59. v.13. & 103. v.16. Prov. c.12. v.7. Jer. c.31. v.15. Thren. c. 5. v. 7. Ezech. c.26. v. 21. & c.27. v.36. & c.28. v.19. ut horum potiùs qam illorum idiotismus meritò dici debeat. Nec ab exteris illis, sed à sacræ paginæ interpretibus sumpsit Evangelista; & ab

A Hebræis utriqe qorum verba ipsa vel vertunt vel lavdant.

CAPUT XX.

Πεινᾷν καὶ διψᾷν τὴν δικαιοσύνην, *qid sit Matth. 5. 6. Lucas cum Matthæo conciliatus. Paupertas & esuries, non simpliciter beatitudinis cavsæ procreantes: sed ejusdem non necessariò*
B *privativæ. Artemidorus à Psochenio frustra arcessitus.* Διψῶν Ἄργος. πεινᾷν καὶ διψᾷν τὴν δικαιοσύνην; διψῶσιν ὕδατος, διψῶσι Θεόν, & πρὸς Θεόν, *meri sunt Hebraismi. Sridæ lacunæ supplenda.* πεινᾷν καὶ διψᾷν, *ut Latinum* desiderare, *tam carere, sive egere, qam & appetere.* Fontes sitiunt. *Proverb. Lux hinc verbis Domini Joan.* 4. 14. & 6. 35.

MAtth. c.5. v.6. Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην. *Beati qi esuriunt & sitiunt justitiam.*
C h. e. inqit, Psochenius. Sect. 64. μακάριοι τρὶς τετράκις, οἷς ἐπὶ μέγιστον τῆς δικαιοσύνης πόθος τε καὶ ἔρως ἐντέτηκεν. *qi maximo justitiæ tanguntur amore & desiderio. ponitur nimirum sitire pro valdè desiderare. Idem hoc Artemidorus notat, dicens;* τὸ μὲν γὰρ διψᾷν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἐπιθυμεῖν. *Loquntur avtem ita Hebræi. Psal.* 42. v. 3. צמאה נפשי לאלהים. LXX ἐδίψησεν ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν Θεόν. *Sitiens est anima mea Dei. Loquntur ita etiam Græci; & Lucianus in Dialogo* Ἔρωτες. καί μοι σφόδρα διψῶντι τοιαύτης ἀνέσεως. *Et mihi valdè sitienti ejusmodi relaxationem. Et Cicero pro Planc.*
D *Sitientem me virtutis tuæ deseruisti.* Hæc ille. Qibus adjicere poterat Cyri dictum illud memorabile, qo animi liberalis & munifici affectum egregiè depinxit Xenophon *institutionis* suæ l.4. extremo. Ἀλλ' ἔγωγε καὶ δίδωμι, καὶ χάριν οἴομαί σοι πλείω ἔχειν, ὅτι ἤτεις, ἢ σὺ ἐμοί, ὅτι λαμβάνεις. οὕτως ἐγὼ ὑμῖν διψῶ χαρίζεσθαι. *Ego verò do tibi istud: majoremqe me tibi gratiam debere avtumo, qod petieris, qam te mihi, qod acceperis. adeò ego vobis sitio gratificari.* Et Ciceronis illud de Orat. l.3. *Pavllum, sitiens istarum artium, de qibus loqor, gustavi.* qod imitatus Gellius l. 12. c.2. *homi-*
E *nem avarum, & avidum, & pecuniæ sitientem* pro eo qod l.3. c.1. *pecuniæ* nunc *cupidum*, nunc *cupientem* dixerat.

Verum primò, de sensu loci illius in Evangelio ambigi non immeritò potest. Siqidem etsi cum veteres, tum & recentiores pleriqe in eâ, qæ hîc ponitur, mente sumant; non desunt tamen, (qod Mart. Chemnitius monuit, harmon. Evang. c.51. Et ex eodem Guil. Perkinsus noster, de serm. Dom. in monte.) qi interpretentur, vel *de eis, qi cum magno animi dolore vident, refrigescente charitate, abundare iniqitatem, ac ex vero mœroqe zelo optant & qærunt*
F *justitiam, sev emendationem*: vel (qod magis probabile videtur) *de piis, qi in hoc mundo jus suum contra improborum calumnias & violentiam obtinere non possunt, sed coguntur esurire & sitire justitiam.* Certè Lucas c. 6. v. 21. de esurie loqitur corporeâ; οἱ νῦν πεινῶντες, *qi nunc esuritis*, esurie laboratis, possuntqe duorum Evangelistarum verba hoc modo commodissimè committi: ut utrumqe dixerit Christus, *Beati estis, qi, dum istic oppressi, esurire cogimini, justitiam vobis fieri adversus eos, qi vos opprimunt, frustra esuritis &*
G *sititis: futurum est enim ut & satiemini, & jus vestrum, qod tam anxiè, sed incassum, nunc qæritis, ad satisfactionem plenissimam obtineatis.* scopumqe Christi in præcedentibus esse, oppressos consolari, observat etiam Vict. Strigelius. Sic in prioribus, qos *pavperes Spiritu*, i. e. humiles, dixit Matthæus; *pavperes* simpliciter Lucas dixit. q.d. *Beati estis pavperes mundo, qi & spiritu pavperes simul.* i. e. *humiles, stis:* vel, *modò spiritu qoqe pavperes*, i. e. *humiles, sitis* neqe enim pavpertati assidet semper humilitas. Scite Bernardus: *multi humiliantur, nec sunt humiles.* Ita pavperies, & esuries non hic considerantur, tanqam cavsæ beatitudinis, sed tanqam impedimenta ejusdem, qæ videantur, nec existant tamen. sensusqe salvatoris est, *Beati vos pavperes, & esurientes; non qod, sitis, sed qamvis sitis tales.* Sed hæc obiter de sensu loci, & historiæ Evangelicæ consulu.

Deniqe

Deniqe Artemidori verba qod attinet, qæ è Stephani thesavro mutuatus videtur Psochenius: aliud plane sonant qam ipse censet: qod & avtore consulto facile animadvertisset. Sunt ex Scriptoris illius Ὀνειροκριτικῶν l. 1. c. 68. qo loco non refert is, qid τὸ διψᾷν verbum significet, avt qomodo vocabulum hoc usurpetur: sed qid ipsum *sitire* sit. ait enim, *sitientem in somnis bibere, favstæ indicationis* esse. *sitire verò, nec reperire qi sitim sedes, infavsta*; nec pro voto ac cupiditate res successuras significare. qia nempe *sitis cupiditas est*, & τὸ διψᾷν ἐπιθυμεῖν. atqi his verbis non magis indicatur metaphoricus vocabuli istius usus, qam Aristotelicis illis *de animâ* l. 2. c. 3. πεῖνα δὲ καὶ δίψα ἐπιθυμία, καὶ ἡ μὲν πεῖνα, ξηρᾶ καὶ θερμᾶ. ἡ δὲ δίψα, ὑγρᾶ καὶ ψυχρᾶ. *Fames autem & sitis concupiscentia, & fames qidem calidi & sicci; sitis autem frigidi & humidi.* avt Platonicis illis *polit. l.* 4. Ἐπιθυμιῶν τι φήσομεν εἶναι εἶδος, καὶ ἐναργεστάτας αὐτῶν τούτων, ἥν τε δίψαν καλοῦμεν, καὶ τὴν πεῖναν. *Speciem aliqam cupiditatum esse dicemus, & harum ipsarum manifestissimas, qas sitim & famem appellamus.* qibus illi verbis rerum ipsarum naturam, non usum vocabulorum definiunt. poterat illud potius Hesychii adduxisse, Διψᾷν, τὸ ἐπιποθεῖν. unde Aristarchus voluerit δίψιον Ἄργος Homero dictum, non qasi ἄνυδρον, *aqarum inopia laborans*, qod Hesiodo dicitur, sed qasi πολυπόθητον, *valde desiderabile.*

Deniqe ut detur τὸ πεινᾷν καὶ τὸ διψᾷν pro ἐπιθυμεῖν σφόδρα non esse Hebraicæ lingvæ peculiaria; (qod an qisqam dixerit, mihi planè incompertum est.) sed Græcis etiam Latinisqe avtoribus usitata. at formula illa πεινᾷν καὶ διψᾷν τὴν δικαιοσύνην, pro *justitiam* (qoqo modo sumas) *esurire* & *sitire*; eaqe itidem, qæ ex LXX adducitur, διψῆσαι τὸν Θεὸν & πρὸς τὸν Θεόν. Hymn. 42. v. 2. & 63. v. 2. pro *Deum sitire.* Et illa insuper Exod. c. 17. v. 3. διψῆσαι ὕδατι, pro *aqam sitire*; qibus illi συντάξει τὸ ל Hebraicum exprimere voluerunt; sunt ab usu Græcorum planè alienæ. qi Θεοῦ, ὕδατος, καὶ δικαιοσύνης πεινῆσαι καὶ διψῆσαι dicerent, qo modo & ἐπιθυμῆσαι & ὀρέγεσθαι; Sic enim Homerus Odys. ν. v. 137.

Σίτου δ' οὐκέτι φῆ πεπτάμεναι,

Cibum amplius esurire, sive, *desiderare, se negabat.*

Pindarus *Nem.* 3.

Διψῇ δὲ πρᾶγος, ἄλλο μὲν ἄλλου.

Desiderat avtem res alia qidem aliud.

i. e. ut Schol. Ἐπιθυμεῖ ἄλλο μὲν ἄλλου πράγματος. rectè. subjungit enim,

Ἀεθλονικία δὲ μάλιστ' ἀοιδὰν

Φιλεῖ.

Certaminum victoria verò maxime cantum

Amat.

ut διψῆν idem sit, qod φιλεῖν. nam appetimus, qæ diligimus. Aristot. *de cal.* l. 2. c. 12. Διὰ τὸ φιλοσοφίας διψῆν. *eo qod philosophiam sitiat*, vel, *philosophiæ sitiens sit.* Xenoph. in *Sympos.* pag. 886. A. Αἰσθάνομαι δὲ καὶ τυράννους τινὰς, οἳ οὕτως ἂν πεινῶσι χρημάτων, ὥστε ποιοῦσι, πολὺ δεινότερα τῶν ἀπορωτάτων. *Animadverto & Reges qosdam esse, qi esuriunt divitias, ut longe graviora committant qam homines maxime inopes.* Plato *polit.* l. 8. de civitate Democratica, πόλις ἐλευθερίας διψήσασα, *libertatem sitiens*, i. e. avidè expetens, *civitas. Plut. de irac. coerc.* Τροφῇ μὲν ὁ πεινῶν κατὰ φύσιν χρῆται· τιμωρίᾳ δὲ, ὁ μὴ πεινῶν, μηδὲ διψῶν αὐτῆς. *Alimento qidem esuriens naturaliter utitur; suppliciis verò, qi illud nec esurit, nec sitit.* Clem. *Pædag.* l. 2. c. 10. Διψῶσα τοίνυν ἡ ὑστέρα παιδοποιίας παραδέχεται τὴν σποράν. *generationis sitiens*, sive *appetens, uterus, semen admittit.* Demosthenes apud Svidam. διψῶ τοῦ κωνείου *cicutam sitio*, ἀντὶ τοῦ ἐπιθυμῶ *cupio, appeto.* nam qod Svidas idem, Διψῶ, αἰτιατικῇ, τὸ ἐπιθυμῶ. Διψῶ, *sitio, cum accusativo, vehementer cupio.* respexit, puto, & adjecerat, qod jam intercidit, locum illum ex versione Græcâ Hymn. 63. v. 2. Ἐδίψησέ σε ἡ ψυχή μου. *sitivit te anima mea.* hujus enim avt gemini alicujus loci, interpretamentum sunt, qæ in Svidæ codicibus statim attexuntur. qale & διψῶ τοὺς λόγους. qod ex avtore innominato affert Favorinus.

Verum obiter hic alia notanda verborum πεινᾷν καὶ διψᾷν significatio. qemadmodum enim Latinis verbum *desiderare*, tam *carere*, sive *egere* re aliqâ, qam & *cupere*, sive *appetere* significat; sic & πεινᾷν Græcis. Apud Xenophontem *institut.* l. 7. de Hyrcanis Cyro Artabazus: πρῶτοι ἡμῖν φίλοι ἐγένοντο, καὶ μάλα πεινῶσι συμμάχων. *Hi primi nobis amici facti sunt, cum auxiliarium valde esuriremus.* h. e. auxiliarium penuriâ multum laboraremus. Et est sane phrasis κομψοτάτη καὶ ἐμφατικωτάτη, *venustissima & significantissima*, q. d. *tantâ auxiliarium laborabamus penuriâ; ut qemadmodum esurientibus qicqid se offert gratum est; ita qorumcunqe opem, atqe amicitiam oblatam amplecti, & beneficii loco habere, prompti admodum essemus.* Græcismum hunc imitatus est Apulejus lib. *de Deo Socratis*; ubi de divite imperito, *In suis divitiis inops, egens, pavper, veræ beatitudinis, id est, secundæ vitæ & prudentiæ fortunatissimæ, esurit & sitit.* ubi *esuries* & *sitis*, non *desiderium* & *appetitum*; neqe enim boni veri is in istis est; sed *inopiam* & *egestatem* designant. Nec aliud sonat παροιμιῶδες illud à Cicerone usurpatum ad Q. Fratrem l. 3. Ep. 1. *Ipsi fontes jam sitiunt.* h. e. aqæ penuriâ laborant, aqâ destituuntur planè. Sed nec aliter accipiendum, qod Dominus Capernaitis. Joan. c. 6. v. 35. Ὁ ἐρχόμενος πρός με, οὐ μὴ πεινάσῃ· καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσει πώποτε. *Qi accedit ad me, nevtiqam esuriet: Et qi confidit mihi, nevtiqam sitiet unqam.* neqe enim simplicitèr sumi potest, omnem deinceps pabuli cælestis sublatum iri appetitum. siqidem sitiebat Deum, & qi eum accesserat, eidemqe fidebat, vates, Hymn. 42. v. 2. & 62. v. 1. Verissimumqe est, qod sub sapientiæ personâ Sirachides c. 24. v. 24. Οἱ ἐσθίοντές με, ἔτι πεινάσουσι· καὶ οἱ πίνοντες, ἔτι διψήσουσι. *Qi me comederint, esurient amplius: & qi biberint, amplius sitient.* Sed hoc velle videtur, nunqam fore, ut ad boni veri inopiam ac indigentiam denuò redigantur. qo sensu sumendum & qod mulieri Samariticæ idem Evangelii ejusdem c. 4. v. 14. Ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. *Qisqis ex aqâ illâ, qam ego ei daturus sum, biberit, neqaqam sitiet in æternum.* h. e. nunqam penuriâ avt inopiâ aqæ cælestis laborabit deinceps. cujus ratio subjungitur: qia *aqa* utiqe, *qam illi dedero, fiet intra ipsum* πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον, *fons aqæ scaturientis ad vitam æternam.* intra se fontem cum perennem habeat, nunqam deerit, qod vitæ spirituali sustentandæ animæqe reficiendæ sufficiat. ejusmodi est enim *aqa* ista, qæ *reficiat nec deficiat* unqam, ut scitè Beda.

CAPUT XXI.

Participia passiva pro adjectivis in bilis *Hebræis usitatissima, teste Psochenio. Ne sit tamen* Hebraismus, *sed Græcorum ac Latinorum qoqe idiotismus, loca duo proferuntur, ex Homero alterum, alterum ex Virgilio. Homeri loco locus istic nullus. Homerus ratione non unâ à Psochenio depravatus; perperam habitus, perperam redditus. Hebræis usus ille ideò freqentior, qia verbalium ejusmodi penuriâ laborant.*

SECT. 67. *Nihil est*, inqit, *usitatius apud Hebræos, qam qod participia passiva Niphal, ponantur pro nominibus in bilis. ut Prov. c. 21. v. 20.* אוצר נחמד LXX. θησαυρὸς ἐπιθυμητὸς *thesavrus desiderabilis, &c. Sic Gal. c. 2. v. 11.* ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. *qod esset condemnatus, h. e. condemnabilis. Sed sic dicit Homer.* Il. α. v. 388.

Ἠπείλησεν μῦθον, ὃ δὴ τετελεσμένον ἐστί.

Minatus est verbum, qod jam perficibile est.

Et sic loquuntur etiam Latini. Virgil. Æneid. l. 8.

——— *pictis conspectus in armis.*

Prævaricari poterat videri hîc Psochenius, nisi tam obstinatè cavsam, qam consultò susceperit, ad finem usqe proseqeretur. *Nihil est*, inqit, *usitatius apud Hebræos. Sed & Homerus*, Poeta scilicet aliqando *sic locutus est. Et sic Latini qoqe loquuntur.* Nam *Virgilius* Poeta & ipse, semel sic locutus adducitur. An Hebræorum idiotismus esse negabitur, qo nihil apud Hebræos est usitatius? Græcorum, avt Latinorum esse censebitur, cujus ex omnibus utriusqe lingvæ,

lingvæ, qi sermone communi scripsere, avtoribus, ne unum qidem exemplum producitur? unum tantùm in alterutrâ, ex ejusmodi scriptoribus, qi præter usum communem, metri ratione etiam sæpenumerò id exigente, sibi multa concedunt? Verum qid si è Græco scriptore illo nihil qicqam, qod huc faciat, allatum sit? an non tota hæc periocha Psochenio jure merito inducenda fuerit? reverâ ita planè se res habet. Mitto, qod τετελεσμένον, pro τετελεσμένος posuit; qod comma post μῦθον collocavit, cum colon forsan debuerit; qod ὃ verterit, *qod*; unde, cum relativum esse existimaret, factum videtur, ut τετελεσμένον pro τετελεσμένος posuerit. qanqam neqe id necesse fuerat, etiamsi relativi vim, ὃ pro ὅς, qod Eustathius censuisse videtur, istic haberet. certè τετελεσμένος hoc loco non est *perficibilis*, sed *perfectus*, *completus*, in actum & exitum deductus. ita Eustathius, ὃ δὴ τετελεσμένος ἐστὶ, ἤγουν, ὅς δὴ τετέλεσται. Vertendum itaqe. *Sermonem comminatorium emisit: is avtem jam executioni datus est.* vel etiam, *rem minatus est*; *qæ jam etiam est confecta.* Erat reverâ, cum id proloqeretur Achilles. Deniqe cum nihil usitatius esse apud Hebræos agnoscat; nec adeò vel Græcis vel Latinis etiam sit familiare, illorum potius (opinor) qam horum idiotismus habebitur; ad qem adigit etiam necessitas qædam, qia verbalium ejusmodi laborant illi inopiâ, qæ copiosissima istis suppetunt.

CAPUT XXII.

Avtoribus ea affingere Psochenium, qæ nulli dixerint, suspicio. Ἐν ἀρχῇ, *Joan.* 1.1. *Mosis verba prima alludere, Heinsius.* Ἐν ἀρχῇ, *pro* in exordio operis, *Græcis dici ex Luciano, ostendit Psochenius. ecqid ad rhombum?* Τὸ ζητεῖν, *pro* studere, studiose qærere, τῷ בקש *Hebr. respondere monet Beza. Græcis sic qoqe usurpari Psochenius ostendit. qod ille non negat. Evangelistæ ab his, an ab illis habuisse probabile?* τὸ θεωρεῖν, *pro videre in N. T. tantum qi opinantur usurpari, falsi pronunciat Psochenius, LXX interpretes accersit. absqe his Isocratem solum, ejus verba aliud potius insinuant.* ὅτι *pro* διότι, qare; qomodo. כי *Hebr. usurpari pariter, Beza. Hebraismum esse negat Psochenius, adducto Homeri loco, qem Beza ipse citaverat.* ὅτι *eo loci, unde, potius, qam qare. locus aptior à de Dieu allatus.* Ἀλλὰ, *pro* εἰ μὴ *nisi Græcis priscis in usu fuisse, qo probet Psochenius, Herodianum solum advocat, ævi inferioris Scriptorem. & frustra advocat, qia non necessariò sic explicandus. Poetæ locus ex Plutarcho geminus; mendo liberatus.*

Consultissime egisset Psochenius, si ad avtorum, qorum placita notat, loca digitum intendisset; qo calumniæ vel notam, vel suspicionem saltem, defugeret; cui culpæ, vereor, ne affinis qandoqe fuerit. Neqe enim seqitur, ut si qis formulâ hâc vel illâ, avt phrasin aliqam Hebraicam æmulatum scriptorem, avt Hebræi scriptoris locum aliqem respexisse vel expressisse, dixerit: ideò dictionem illam, qæcunqe ea fuerit, pro mero Hebraismo statim habuerit. Ejusmodi avtem pronunciata, arripuisse sæpiùs videtur Psochenius, unde palum erigeret, ad qem sese exerceret, & vires suas experiretur; lectionis saltem variæ specimen aliqod exhiberet. Ex hoc genere videri potest, qod sect. 68. habet ex Joannis c. 1. v. 1. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. *In principio erat sermo.* qod idem rursus v. 2. & Act. c. 11. v. 15. *Sed estne*, inqit, *hæc phrasis Græca? non videtur; sed Graciensis, sed Græcanica, namqe exprimit Hebræum* בראשית *Genes.* c. 1. v. 1. *ubi LXX* ἐν ἀρχῇ. *Sed numqid & Lucianus Graciensis fuit, & vix Græcè scripsit? Sic certè ille loqitur, in* μακροβίοις pag. 474. tum prolixam satis ex opere Lucianeo illo periocham attexit, in qâ de Aristobulo verba novissima sic habent, ὡς αὐτὸς ἐν ἀρχῇ πραγματείας λέγει, *sicut ipse in operis sui principio testatur.* At verò qis tandem, ὦ φιλότης, negavit, ἐν ἀρχῇ, pro *in exordio*, seu *in initio* Græcè dici? Heinsius reverâ in *exercit.*

A *sacr.* c. 3. de Evangelistæ verbis illis agens, *Svavissima*, inqit, *haud dubio est parodia, e Geneseos initio desumpta*; Et mox; *Venustissima est allusio.* Sed qid hoc, avt ejusmodi qippiam, ad id, qod de *phrasi*, *non Græcâ sed Graciensi, sed Græcanicâ*, ludendo illudit nobis Psochenius? multum itaqe hîc pulveris incassum excitatur, ubi nullus antagonista est, qicum manus conserantur.

Eodem referas licet, qod sect. 66. habetur. Qum enim Beza ad Marc. c. 12. v. 12. adnotasset, τὸ ζητεῖν, pro eo qod Latini dicunt *studere*, *affectare*, *studiose qærere*, *positum*,
B *verbo* בקש *Hebræorum respondere.* Psochenius, qò probet, qod nemo, qod sciam, Beza certè nullus, negavit; e Græcis scriptoribus loca varia producit, qibus τὸ ζητεῖν eodem sensu usurpatum reperitur. Lavdo diligentiam; industriam amplector; qiâ ex scriptis profanis sacra illustrantur. Verum nihil hoc ad illud qod Beza affirmat. nec à Græcorum potius, Matthæum, qi Syriacæ lingvæ magis assveverat, qam ab Hebræorum sermone, τοῦ ζητεῖν usum istum havsisse, verosimile videtur.

Qin & Sect. 69. *Qicunqe*, inqit, *in solo N. T. arbitratur*
C τὸ θεωρεῖν *significationem habere videndi, maximè fallitur. namqe in eodem significatu occurrit hæc vox in veteri fœdere apud* LXX *interpretes: occurrit & apud alios profanos avtores.* At ecqis ille, qæso, qi arbitratus est, in solo N. T. τὸ θεωρεῖν sic sumi? Tum qi *Graciensi* sive *Græcanico* isto, qem dicis, charactere Novi Instrumenti scriptores usos contendunt, an non de *Interpretibus Græcis* illis idem statuunt? Et certè apud utrosqe hos freqentissimus est verbi istius usus iste; apud Græcos priscos, si qis, rarus admodum. nam qod tu unicum ex Isocratis Evagorâ affers; Ὅθεν καὶ μάλιστ'
D ἄν τις τὴν φύσιν τὴν ἐκείνου —— θεωρήσειε. *Unde cum primis aliqis, qi animus fuerit —— viderit.* potest æqè fæliciter, avt etiam aptiùs ac commodiùs, *deprehenderit*, avt *perspexerit*, qam *viderit*, reddi. qo modo θεωρεῖν τὸ πρᾶγμα Demosthenes dixit Olynth. 1. pro *modum rei perspectum habere.*

Sect. 72. qia Beza ad Marci. c. 9. v. 18. monuerat ὅτι, *cur*, novè pro διότι dici, & particulam כי apud Hebræos interdum etiam interrogative usurpari. Psochenius, *Fortassis*, inqit, (qasi hoc Beza dixisset) *Hebraismus est. Sed qis docuit hunc Hebraismum Homerum*, *ubi* Odyss. 19. v. 464.
E *hunc in modum etiam dicit*,

—— Ἐξερέεινον ἅπαντα
Οὐλὴν ὅττι πάθοι.
—— *Interrogaverunt singula*
De cicatrice qare passus sit.

hîc sanè res ipsa loqitur, τὸ ὅτι exponendum *per qare*, *cur.* At primò Psochenium interrogare licuerit, an ab Homero Evangelista hunc τοῦ ὅτι usum acceperit. Tum, non ideò seqitur nescivisse Bezam apud Homerum aliosqe etiam Græcos avtores, qanqam minùs usitatè, ὅτι, sic sumi, qia
F כי Hebræorum ita qandoqe monet usurpari. nam & idem ipse ad capitis ejusdem vers. 11. Ὅτι, inqit, *particula aliqando pro* διότι *accipitur*, *etiam indefinitè*, *sicut post*, vers. 28. *Sic etiam apud Homerum*, &c. atqe hunc ipsum locum producit. ubi tamen vertendum potiùs videatur, *sciscitabantur cicatricem unde*, *qam*, *cur*, vel *qare*, *haberet.* Sed locum luculentiorem ad vers. 28. adducit D. de Dieu ex eodem, *Iliad.* 1.

Ὅς κ' εἴποι, ὅτι τόσσον ἐχώσατο Φοῖβος Ἀπόλλων.
Qi dicat, *Phœbus cur tantopere irascatur.*

G Sect. 74. Marc. c. 9. v. 8. ἀλλὰ *sed*, pro εἰ μὴ, *nisi*, sicut & alibi usurpatur, prout & אלא Syris; qod ex אם לא conflatum opinatur Piscator; & τῷ ἀλλὰ Græcorum originem dedisse, Caninius. Verum qærit, an *hoc ab Hebræis fluxerit.* Psochenius ipse aliter censet, qiâ apud Herodianum in *Pertinace* eundem τοῦ ἀλλὰ usum reperit, verbis illis, Αὐτὸς δὲ τοῦ τοιοῦτου θανάτου οὐκ ἔστιν ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς αὐτῷ. *Causa mortis hujusmodi nullus fuit alius, nisi ipse sibi.* Cui poterat geminum illud poetæ incerti adjecisse, ex Plutarcho *de tranqill.*

Οὐδείς ἐμοὶ τῶν ἄλλων αἴτιος, ἀλλ' ἐγὼ αὐτός.

ubi pro ἄλλων, leg. ἄλλος, metro svadente, sed & sensu exigente: est enim τῶν pro τούτων.

Extitit horum alius mihi nemo, nisi ipse mei, avtor.

 sive,

sive,

Nemo, nisi ipse, mihi qisqam culpandus ob ista.

Qanqam non deerunt forte, qi dicturi sint, ἀλλὰ istic utrobiqe in usitato significatu adhiberi, & subesse ellipsin aliqam, q. d. *mortis ejusmodi illi avtor* (ita enim malim ἄλλος, qam cavsa reddere) *nemo alius fuit*; *sed ipse sibi scilicet avtor extitit*. Et, *nemo alius avtor horum*, sive *nemo alius, mihi incusandus ob ista*, *sed egomet ipse*, solus scilicet *in culpâ sum*. nec tam proprius istic τοῦ *nisi* locus. Est enim exceptivum; cujus munus est ex prænominatis aliqem aliqidve exceptum indicare. qod istic non fit; qum ex alienis ipse non sit. Itaqe nec satis commodè huc trahi videtur Herodiani locus ille; qum non sit necessariò ἀλλὰ pro εἰ μὴ eo loci sumendum. nec si id daretur, priscis Græcis usitatum id inde seqeretur, cum Apostolicis temporibus multo fuerit inferior avtor ille. Et à Syris potiùs suis, qibus id opidò familiare, qam a Græcis priscis, qibus in usu fuisse nullus probat Psochenius, scriptores sacros hoc sumpsisse vero simillimum existat.

CAPUT XXIII.

Anselmi nomen, qæ Hervæi sunt, præferunt. Δῶμα pro tecto *Evangelistas à Græcis V. T. interpretibus sumpsisse, dicitur. Græcis priscis sic usurpatum ex Æsopi fabulis probatum it Psochenius. Æsopum qicqam scripsisse hard constat. Fabulæ Æsopicæ dicuntur, & qæ illius non fuerant. Ab inferioris ævi hominibus, qæ illius feruntur esse, collectæ & concinnatæ. Cum Pradensi Domno Hispano congressus. Tectorum & ædificiorum forma apud populum Judæum.* Δῶμα *&* δῶ *nomina antiqa; sed pro tecto antiqitus nusqam usurpata. Nec qicqam adducit Pradensis, eò qod faciat.* Δῶμα tectum *primò*, ædes totas *dein figuratè, nec origo vocabuli, nec usus docent.* Domi esse, *qa ratione dicatur. Pradensis commentum futile exploditur. H. Stephani paradoxon rejicitur. Vossii de ellipsi opinio probatur: ejusdem elogium. halucinatio in loco qodam Terentiano.* domi *nunc adverbiale, ut* οἴκοι, *nunc nominis instar. Latius sumptum* domi forisqe, *&* domi belliqe.

SEct. 75. Matthæi illud c. 10. v. 27. ἐπὶ τῶν δωμάτων, *super tectis*. Non *Anselmus* (neqe enim is est avtor enarrationum illarum Evangelicarum) sed Hervæus Anselmo longe posterior, *morem architecturæ in Palæstinâ usitatæ respicere avtumat*. (haud frustrâ) Beza verò & Piscator *à Græcis V. T. interpretibus accepisse* adnotant *Evangelistas*; ut δῶμα, qod Græci ἀντὶ τοῦ οἴκου usurpant, pro גג Hebraico sumant; qo στέγος *tectum* designent, & ab οἴκου etiam distingvant. Et certè Græci illi interpretes raro alitèr utuntur: Evangelistæ verò nunqam. videantur præter locum adductum, Matth. c. 24. v. 17. Marc. c. 13. v. 15. Luc. c. 5. v. 19. & c. 12. v. 3. & c. 17. v. 31. & Act. 10. v. 9. Verùm reclamat & hic Psochenius: rogatqe petulantèr satis, *nunqid ex LXX versione Græcâ fabulas suas descripserit Æsopus. siamqe eodem*, inqit, *modo loqitur in principio suarum fabularum, fabulâ*: Λύκος καὶ ἔριφος. Ἔριφος ἐπί τινος δώματος ἑστώς. &c. *Hoedus stans super tecto*, &c.

Cæterùm unde nobis, qæso, probabit Psochenius, Æsopum ipsum aliqid unqam scripsisse? avt hanc etiam, qam refert ipse, fabulam Æsopum avtorem habere? Ambigi meritò utrumqe potest. Siqidem fabulas commentum, eisdemqe usum creberrimè in conventibus Phrygiâ oriundum Æsopum, qibus delinitos suorum animos ad prudentiam, industriam, virtutem acueret, avtores gravissimos testes habemus. Videatur Gellius *Noct. Attic.* l. 2. c. 29. at scripto eas Græco idiomate comprehensas edidisse, avt si qas Græcè ediderat, eas ad nos, prout ipse scripserat, pervenisse, vix idoneum avtorem, qi attestetur, ostendas. Aphthonium enim cujus paulò post verba dabimus, parùm moror. Tum non omnes ab Æsopo fuisse confectas, qæ Æsopicæ appellantur, in confesso est. Aphthonius in *præexercit. de fab.* Νικᾷ δὲ (ὁ μῦθος) μᾶλλον Αἰσώπειος λέγεσθαι, τῷ τὸν Αἴσωπον ἄριστα πάντων συγγράψαι τοὺς μύθους. *Evicit tamen (fabula) ut Æsopea appellaretur: qod Æsopus optimas omnium fabulas conscripserit.* & Theon Progymn. c. 3. Αἰσώπειοι δὲ ὀνομάζονται ὡς ἐπίπαν, οὐχ ὅτι Αἴσωπος πρῶτος εὑρετὴς τῶν μύθων ἐγένετο, ἀλλ' ὅτι Αἴσωπος αὐτοῖς μᾶλλον κατακόρως καὶ δεξιῶς ἐχρήσατο. *Sed Æsopicæ plerumqe dicuntur, non qod primus fabulas invenerit Æsopus, sed qod fabulis Æsopus crebrius & magis scite usus fuerit.* Sed & Priscianus, *in art. præexercit.* *Omnes avtem communitèr Æsopiæ nominantur; qoniam in conventibus freqentèr solebat Æsopus fabulis uti.* Fabius ipse deniqe *institut.* l. 11. c. 11. *Illæ qoqe fabulæ, qæ etiamsi originem non ab Æsopo acceperunt, nomine tamen Æsopi maximè celebrantur, ducere animos solent, præcipuè rusticorum & imperitorum.* Fabulas itaqe, qæ Æsopi nomine vulgò circumferebantur, qum tamen patrem Æsopum earum aliqam multæ nevtiqam haberent, cum pueris maximè instituendis imprimis utiles viderentur, qia ætas illa fabellis plurimùm oblectari consveverit, in fascem unum seculis insecutis, collectas sedulò compegerunt viri docti, & Græco alii, alii Latino, soluto alii, serto alii sermone expresserunt. eisqe insuper, vel ab aliis acceptas, vel ex ingenio suo confictas adjecerunt, haud pavcas. Hoc de se ingenuè profitetur Phædrus, qem Avienus *præfat.* ad suas, ait, *harum* (fabularum utiqe Æsopicarum) *partem aliqam qinqe in libellos resolvisse.* sic enim is in *exordio lib.* 3.

Librum exarabo tertium Æsopi stylo.

& mox, de Æsopi fabulatoris instituto qædam locutus,

Ego porro illius semitâ feci viam,
Et cogitavi plura qam reliqerat.

ubi forsan pro *semitâ*, *semitam* legendum; & pro *& cogitavi*, *excogitavi*. *ex semitâ viam*, sive *semitam viam facere* dici potest, qi dilatat rem aliqam, & ex angustiore additione factâ ampliorem efficit. Hinc factum, ut fabulas nec easdem omnes denarrent, nec eodem ordine describant. Certè qam Psochenius in codice suo sedem primam occupasse insinuat, ea nec in Babrii Gabriæ, an Ignatii, (nam & de avtore, & avtoris etiam nomine in diversas partes itur) nec in Phædri fabulis usqam comparet, qorum uterqe jambis, sed Græcis alter, alter Latinis, vinctas dedere nobis fabulas Æsopicas; sed nec in eis, qas libero sermone exhibuit Lavr. Valla. In eis avtem qæ Maximus Planudes Græcè edidit, postremum ferè locum sortita est; tantum abest, ut libri principium occuparit; estqe fortasse à Planude ipso vel confecta, vel conscripta. Proinde, ut nihil dicam, non fuisse necesse, ut avtor fabulæ istius qisqis is fuerit, *suas ex LXX versione fabellas describeret*; (qod viro pio graviqe minus dignum est scomma,) si vocabulum aliqod præter usum Græcorum adhibitum ab eis fuisset mutuatus: nihil adfert Psochenius, qo probet, vel ab illis vocabuli illius usum hunc Evangelistas non accepisse, vel à Græcis priscis idem eodem sensu usurpatum; cum avtor iste Apostolorum & Evangelistarum ætate inferior multo meritò censeatur; nec qod antiqitatem ei asserat, qicqam allatum sit.

Verum istic mihi non cum Psochenio solo, cum *Pentecontarcho* (id enim Tituli scripto suo visum est dare) *Don Laurentio Ramirez de Prado* manus fuerint conserendæ. Is operis sui illius, qod tantâ cum pompâ prodiit cap. 27. *Sunt*, inqit, *qi asserant in Novo Testamento voces esse Græcas non merè Græcas, sed effictas ab Apostolis: ex qarum numero sit* δῶμα, *qæ in cap.* 10. *Act. n.* 9. ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα. Hunc ad qem se exerceat, ubi palum erexerit, adoriturus sic pergit. *Qi facilius ducunt ea, qæ ignorant, extra pomærium Græcæ linguæ, tanqam monstra amandare, qam consulere doctiores, ut docti ipsi evadant.* Hæc ille; pro fastu Hispano satis. Verum doctum hunc nos docentem avdiamus pavlisper indocti, qo à docto isto, edocti meliùs, doctiores evadamus. *Est* δῶμα, inqit, *tectum* Matth. c. 10. n. 27. Luc. c. 12. n. 13. & c. 17. n. 31. &c. *Tectum avtem erat superior pars ædium, & sine fastigio plana. Clare D. Hieronymus*, &c. *Et sic explicat D. Ambrosius*, &c. Atqi, ὦ πολυμαθέστατε, hoc & ante te natum norant, qos tu indoctos hic indigetas. nec erat opus, ut *Divos* huc advocares, avt avtores etiam tot profanos accerseres, qibus eorum

hic

hâc in parte ignorantiam, avt instrueres, avt coarguêres etiam. Verùm ubi prolixâ admodum de *tectis* istiusmodi dissertatione paginas sex integras compleverat, concludit tandem. *Hac ergò vox* Doma *antiqior est, qam Bibliorum interpres, & ipsi Apostoli.* An non ex præmissis elicienda fuerat conclusio ista? at in præmissis, cum ex avtoribus omne genus Græcis, Latinis, antiqis, recentioribus, poetis, rhetoribus, historicis, testimonia de *tectis* istiusmodi qam plurima, corrogaverit, nusqam avt *δώματ@* avt *domatis* vocem pro *tecto* istiusmodi usurpatam offendit; exceptis tantum Græcis, qos LXX vocant, veteris Instrumenti interpretibus, *à qibus vocem hanc mutuatos Novi Scriptores* contendunt, qos ductor doctorqe iste flagellat, *indocti* illi.

Verùm & istis antiqiorem fuisse, tabulis obsignatis, in seqentibus liqidò demonstrabit. *Antiqi*, inqit, *Graci δῶμα & δώματα dicebant.* Theocritus. Idyl. β. v.17.

Ἶυγξ, ἕλκε τὺ τῆνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα.

Jynx trahe tu illum virum ad meam domum.

Apud Homerum passim, & per abscissionem δῶ. Odyss. 15. v. 423. & 431. *ὑψερεφὲς δῶ. i. alta domus.* Iliad. 1. v. 426. *χαλκοβατὲς δῶ. i. erea domus. Hesiodus in Theogeniâ prope finem,*

Ναίει χρύσεα δῶ δεινὸς Θεός.

i. incolit aureas ædes magnus Deus,

ubi Scholiastes; δῶ, δώματα ἢ κατοικίαν. Scilicet nesciebant indocti illi, *δῶμα* & *δώματα* pro *domo* sive *ædibus* usurpari; & nescissent adhuc, nisi insignis Domnus de Prado hoc eos istis commonuisset. At verò, ô illustrissime, si hoc avdis libentiùs, non *δῶμα vocem* negant illi *Gracam esse*; & multo minùs *ab Apostolis* eam ajunt esse *effictam*: (hæ sunt enim calumniæ meræ, cerebriqe commenta tui) sed usum hunc vocis, qo pro *tecto* propriè ac primario sic dicto sumitur, priscis Græcis ignotum & ab interpretibus illis sumpsisse affirmant Apostolos. Tu verò, qod erroris illos hâc in parte coarguat, ne verbulum qidem protulisti. tantum *σιαμαχίους ἢ χειροτομίας*, magnificè te extulisti; tandemqe, qasi non tam istis qam Grammaticorum grege toto, detriumphatis, de scammate discessisti. At te tanto cum fastu ovantem interim rident meritò Grammaticorum filii.

Domus, inqit, *sive Gracè δόμ@ avt δῶμα, non significat, qod Hispane dicimus* casa; *nam id propriè ædes dicitur, sed partem superiorem ædium, vel solarium, vel tectum; & à parte totum pro ædibus solet poni.* Verum unde patet *δόμον* & *δῶμα tectum* propriè denotare? vocis cujusqe mens propria, vel ab origine, vel ab usu dignoscitur. horum neutrum istic Pradensi Domno suffragatur. non origo. *δέμω, δέδομα, δόμ@, δεδόμημαι, δόμημα*, & contractius *δῶμα*, ab *extruendo* utrumqe dictum est. nunqid avtem apud Hispanos, avt terrarum ullibi, ædium *tectum* duntaxat extrui solet, reliqæ ædium partes exurgunt spontè suâ? Etiamsi ergo *tectum*, qod Latinis pro domo tota, sive pro ædibus ipsis integris qandoqe usurpatur, eam partem propriè ac primariò designat qod nunc *ὀρόφην* Græci, nunc & *στέγην*, appellant; tamen de Græcorum *δῶ*, sive *δῶμα* idem statuere, qod svadeat nihil est: qia notationis ratio in illo liqidò se prodit, qâ *tectum* est *à tegendo* sic dictum, qæ istic ejusmodi nulla comparet. de usu verò vix hiscere posse qenqam existimem, qi Græcè qicqam legerit. Et Pradensis ipse exemplorum satis produxit, qod os, vel sibi, vel alii cuivis, id auso statim obstruxerit.

Sed Plavtus, inqit, *in Casina disertè id explicuit, cum dixit,*

Insectatur omnes domi per ædes.

sic Hispanè, en las casas de la morada. i. e. *in ædibus domi, Et qum Latinè dicitur;* Non est domi, *deest in ædibus.*

Expectabam aliqid, unde *δόμ@* & *δῶμα* Græcis sic usurpari ostenderet; idqe perpetim ferè, usu obtinente. Sed videamus tamen id qod attulit: & Grammaticis hisce tricis immoremur pavlisper. *Domi esse*, qâ ratione dicatur,

Grammatici qærunt & adhuc sub judice lis est

nî Pradensis dictamen in rem judicatam abierit. Henr. Stephanus in *Psevdo-Ciceroniano*, & *Romæ* & *Domi casu tertio*

A

vult utrumqe dici, ut sit *domi* contractius factum pro *domui*. credo, ut *παράδοξον* singulare aliqod proferret potiùs, qam qod ita censeret; avt qo Malaspinæ, qi *secundi casus* dixerat esse, contradiceret. At V. C. Jo. Vossius, qo nemo rem Grammaticam accuratiùs excussit & explicuit, *casus* itidem cum reliqis censet esse *secundi*; formulamqe defectam; *sicut Romæ*, pro *in urbe Romæ*, *ita domi* pro *in loco domi*; sive, ut Gaspar Scioppius, qod Pradensi nostro favere videatur, *in ædibus domi*, *de construct.* c. 25. & c.66. adducitqe etiam in append. Plavtinum illud ex *Casin.* act.3. sc. 5. qod & Pradensis in rem suam trahere annisus

B

est, *domi per ædes*. sed qâ ratione scilicet formulæ id explicat? ut per *ædes domi*, vel *in ædibus domi*, sit *per ædes tecti*, sive *in ædibus tecti*? qis cerebri sani sic loqeretur, vel est unqam locutus qisqam? nihil minùs. *Ut domus*, inqit, *sit totum ædificium, ædes dicantur partes, ac conclavia singula. nempe ab adeundo, juxta Varronem, qia loca sunt distincta, qo acceditur.* mitto reliqa argutiora pavlò. sed qo Plavtum ex Plavto exponat, profert ex *Avlularia*, act. 3. sc.2. illud,

C

—— angulos omnis

Mearum ædium & conclavium mihi perviam facitis.

Ista verò Domni Pradensis commento futili sunt ex diametro adversa. Ego interim optimè censuisse eundem virum doctissimum sentio, ubi *domi genitivum* esse statuit *adverbialiter positum*, *de analog.* l.2. c.17. Et reverâ *domi* Latinum respondet planè *τῷ οἴκοι* Græcorum. qod esse *adverbium* nemo iverit inficias. qanqam locus ille, qem vir idem doctiss. adducit ex Terentii *Evnucho*, act. 4. sc.7. ubi *domi focique* legitur, qod utrunqe in eadem ille classe statuit, aliò

D

planè spectare videtur. verba sunt;

—— Sanga uti fortes decet

Milites, domiqe focique fac vicissim ut memineris.

ad qem locum Donatus, si is est: *Domi & foci genitivi sunt.* rectè. sed *adverbialiter usurpatum*, nevtrum id qidem; cum à verbo *memineris*, qod casum hunc exigit, utrumqe regatur. Sic Plavtus Trinum. act.4. sc.3.

Non fugitivus est hic homo: commeminit domi.

Sed nec ratum itaqe haberi potest qod vir idem clariss. sibi hac in parte adversatus, *de construct.* c. 25. affirmat, *foci* cô

E

loci *pro foci loco positum*, cum dictionis nec syntaxis id permittat, nec admittat sensus.

Qanqam in locutionibus de qibus supra dictum est, illis, *domi* nomen, *havd adverbium esse* inde contendit Charisius *Instit. Grammat. l. 1. cap. de analog.* qia *pronomen* qandoqe *adjectum habeat*. Sic enim Cato *contr. L. Furium*; *Domi meæ sæpe fuit.* Et Varro *de ling. Lat. l.8. Ab eadem ratione, domi suæ qisqe ubi lavatur, balneum dixerit.* Atqi nihil obstat, qo minùs statuamus nunc *adverbii*, nunc *nominis* rationem induere. Verum de subtilitate istâ qicqid fuerit;

F

certè *domi esse*, vel *non esse* aliqem, ubi dicimus, num hoc volumus, *agit*, vel *non agit in tecto*, sive *in tegulis*? an *sub tecto* potiùs, non *sub dio*? Qin & *domi* simpliciter cum dicimus *esse* aliqem, non *ædes* has vel illas *αἰρέσεως* volumus, ut si *intra ædes* qasvis, qæcunqe eæ fuerint, propriæ an alienæ, tum is qem dicimus, egerit, *domi esse* intelligatur: sed peculiarem propriumqe, cui consvevit, commorationis locum eâ voce designamus. qod nos Anglicè peculiari vocabulo dicimus, his home. sed nec ad *ædes* ipsas, nedum ut ad *tegulas*, restringimus; sed etiamsi in horto, vel in

G

areâ, vel in agro ædibus adsito agat, hominem *domi esse* dicimus. imò latiùs, latiusqe adhuc dictionis istius pomæria protollimus, ut etiamsi nec in ædibus, nec in fundo etiam sit suo, *domi esse* dicamus, qi non peregrè agit. unde formulæ illæ; *domi belliqe*, sive *domi duelliqe*, & *domi militiaqe*, & *domi forisqe*. Cicero *Tuscul.* l. 5. *Qorum virtus fuerat domi militiaqe cognita. Offic.* l.1. *Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi.* Plavtus *Asinar.* 3.2.

—— qa domi duelliqe male fecisti.

Et *Captiv.* in *Prolog.*

—— judices justissimi

Domi, belliqe dvellatores optumi.

de Mario Sallustius in *Jugurth. Animus belli ingens, domi medicus.* Verum tricis istis expediti, Pradensi misso, &

ad

ad Grammaticos vapulatum ablegato, ad Psochenium nostrum redeamus.

CAPUT XXIV.

Ὅτι ἐγώ εἰμι, Rabbinismum avt Hebraismum qi sapere censent, hebetudinis stupendæ arguit Psochenius. Ei qi sint, nullus dicit. respondet formæ Hebraicæ, Esai. 43. 10. cui cum Aristophaneo à Psochenio allato κοινὸν οὐδέν. Rabbinismum in illis Joan. 1.33, 34. οὗτός ἐστι, qi latere avtument, non comparent.

SEct.76. Marci c.13. v.6. *illud*, Ὅτι ἐγώ εἰμι, *Ego sum*, ait Psochenius, *multos per Hebraismum, vel potius Rabbinismum, positum somniare, vereqe somniare. lippis enim & tonsoribus notum esse, populos qosvis, nedum Græcos solos, ita loqi.* qærit ergo, *qis ita stupidus, qis tam hebetibus sit oculis, ut non aliis qoqe lingvis hanc locutionem communem esse videat.* Certè qum nemo (credo) qisqam sit, qi non videat, digito designatos oportebat esse multos illos, qos tam stupidos, tam visus hebetis fuisse Psochenius hic insinuat. Mihi interim cum in neminem horum hactenus inciderim, qos tam multos Psochenius prædicat, subit animum suspicio, fide minus sincerâ istic versatum ipsum; fierique posse ut e nostris qidam, non ἐγώ εἰμι simpliciter phrasin vel Hebræis, vel Rabbinis etiam peculiarem dixerint; sed formulam illam ellipticam, ὅτι ἐγώ εἰμι ubi nihil aliud adjectum reperitur, fæliciter admodum exprimere Hebraicum illud כי אני הוא Esaiæ c. 43. v. 10. qod in veteri codice nonnunqam occurrit, & cui nihil geminum hîc adduxit Psochenius. nec verò satisfacit, qod solum videri qeat, ex Aristophane illud, ἐκεῖνός εἰμ' ἐγώ. *is sum ego.* qia responsionem comprehendit qæstioni subjunctam, unde necessario ex usu communi suppletur qicqid deesse videri poterat. Illud avtem si multi illi dixerint, qos stupiditatis & hebetudinis tam stupendæ insimulat; ipsi forsan Psochenio stuporem havd minorem objecerint, qi duo tam disparata distingvere à se invicem neqiverit. Ejusmodi forsan subesse possit aliqid, qod Sect. 88. de *Rabbinismo, qem nescio qi latere avtument in formulâ illâ*, οὗτός ἐστι. Joan. c.1. v.33,34. qæ respondeat illorum הויתו הוא הוא verum cum non liqeat, avt qi isti sint, qos notat, avt qid pronunciaverint, re in medio, donec indicium clarius nobis is dederit, relictâ, ad alia transitum faciemus.

CAPUT XXV.

Universa lege sirempse condita. Sirachidæ locus, perperam redditus; pejus expositus. Sed & Mosis verba, Gen.2 4. Error inde enatus, mundum totum uno momento productum. Error is Procopio falsò tributus. Dies *pro tempore, ætate.* σήμερον *&* αὔριον *pro tempore præsenti, mox futuro.* ביום *pro si, qibusdam; pro* qando, *sæpissimè. Aristotelis locus malè redditus.* ὀφθῆναι, videri, dies docebit. *1 Cor.* 3. v.13. Dies ægritudinem adimit. *Propertii locus expensus; in eoqe aliqid ex conjecturâ demutatum. Expressum, vel è proverbiali qodam dicto, vel forsan potius ex Evripideo. Hoc apud varios avtores variè corruptum, restituitur. Serrano & Grotio lectio vitiosa imposuit.* ἵνα, ubi, in qo. *Gellii codices emendati. Evripidis senarius à Stephano frustra tentatus: aliunde restitutus.* ἐν αὐτῷ, *ut* ἐνθάδ' αὐτῷ. *Pleonasmi poetici.* Βέλτιστος αὐτοῦ. *Graduum collationis* ἐναλλαγαί. *Absolutum pro gradu nunc primo, nunc secundo. Gradus primus, pro absoluto; pro secundo. secundus pro primo. compluribus Scripturæ locis, hinc lux data. Gradus primus vehementiæ cavsâ geminatus.* Μετάληψις, dies pro *diebus*; dies pro *ætate. Formula illa*, In diebus illis, *non tam exteris historicis familiare; qam sacris.*

A IEsus Syrachides *sapientiæ* suæ c.18. v.1. Ὁ ζῶν εἰς αἰῶνα, ἔκτισε τὰ πάντα κοινῇ. Qod Junius reddidit, *Qi vivit in seculum, is creavit omnia communi lege.* Et exponit, *rebus creatis omnibus, ut ortum & interitum habeant; & penès ipsum solum in rebus omnibus constet perfectio.* Hoc est, qod Cassius Hemina *annal.* l. 2. *Qæ nata sunt, ea omnia denasci.* i.e. τὰ γινόμενα πάντα καὶ ἀπογίνεσθαι, ut Plutarchus loqitur *ad Appollon.* & Seneca *Epist.* 99. *Omnes (imo, omnia) eadem conditio devinxit; cui nasci contigit, mori restat.*

B At vetus interpres dum reddit, *Qi vivit in æternum, creavit omnia simul*, erroris ansam præbuit magnis etiam qibusdam; in qibus Avgustinus, qi *in Genes. ad liter.* l. 4. c. 33. inde concludit, *Deum universa semel simulqe, uno eodemqe temporis momento, e nihilo produxisse.* dierum verò plurium in singulis condendis mentionem factam, ad comprehensionis nostræ tarditatem juvandam. cui sententiæ etiam Thom. à Vio Cajetanus havd obscurè favere deprehenditur. nec improbandam esse affirmat Sixtus Senens. *biblioth. sanct.* l.5. *annot.*24. E Judæis etiam, qos inter Jairus, fuerunt,
C qi hoc idem tuerentur. Qin & eo progressus est Philo, *allegor.* l. 1. ut εὐηθείας, *fatuæ simplicitatis*, esse pronunciet, si qis *sex dies* in mundo condendo exactos existimaverit. Eandem sententiam & Procopio Gazæo affingunt Sixtus Sen. ubi supra, & Villetus noster *in Genes.* c.2. *sect.* 7. sed immeritò, ut mox videbitur. Qamvis avtem ea historiæ mundi conditi à Mose scripto traditæ ex diametro adversetur; ex Mose tamen ipso excerpunt, qo eandem firmatum eant. illud nempe, cap.2. v.4. *Istæ sunt generationes (sive, origines) cæli ac terræ, qando condita sunt; in*
D *die qâ Dominus Deus fecit cælum & terram.* Ecce, ajunt, *in die, non in diebus*, cælum & terra condita perhibentur. Verum respondet Procopius, qi ex Philone, licet tacito nomine, sententiam hanc profert. non probat: *Non est inusitatum sacræ scripturæ dies multos unius nomine comprehendere.* sic enim Jesus filius Nave præcipiens populo, dicit; *Ne deficiatis à domino in diebus hodiè. nam præsens seculum nominatur hodiè. havd dissimili itaqe modo, multi dies in unam mundi absolutionem absumpti, havd abs re nominati sunt dies unus.* Hæc ille. Cæterum locus ex libro Joshuæ, qem lavdat,
E nusqam comparet. legitur tantùm cap.22. v.18. Ὑμεῖς ἀποστραφήσεσθε σήμερον ἀπὸ κυρίου· καὶ ἔσται ἐὰν ἀποστῆτε σήμερον ἀπὸ κυρίου, καὶ αὔριον ἐπὶ πάντα Ἰσραὴλ ἔσται ἡ ὀργὴ κυρίου. *Vos avertamini hodie a Jehova: unde futurum est vobis rebellantibus hodie contra Jehovam, ut cras adversus totum coetum Israelis effervescat.* ubi revera σήμερον & αὔριον, *hodie & cras*, non pro die hodierno crastinoqe præcisè sumuntur; sed alterum pro tempore qod modò pavlulum præcesserat, alterum pro eo qod confestim insecuturum sit. Et *ibid.* vers. 29. qem locum, opinor, is respexit: Μὴ γένοιτο οὖν ἡμᾶς
F ἀποστῆναι ἀπὸ κυρίου, ὥστε ἀποστραφῆναι ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἀπὸ κυρίου. *Absit a nobis illud, ut rebellemus contra Jehovam, & ut avertamus nos hodie a Jehova.* ubi τὸ σήμερον in latitudine pari sumitur pro tempore præsenti, qod diem non unum comprehendat. nec secus ἡ σήμερον ἡμέρα, sive *dies hodierna*, dicta est, Genes. c.19. v.37,38. & alibi passim, pro ætate sive seculo præsenti. Et reverâ usus formulæ ביום apud Hebræos solens satis nodum superiorem facilè exolvet. Castellio vult *pro conditionali* sæpiusculè usurpari. itaqe vertit, Genes. c.2. v.17. *si eâ vesceretur, moriturum esse.*
G Et cap.3. v.5. *Si comederitis.* Et Histor. Reg. l. 3. c. 2. v. 37. & 42. *qod si exieris*; & *si qoqam egrederere.* & Ruth. c. 4. v.5. *cum agrum à Noemi emes*, sive *qo die empturus es*, vult esse qasi dictum sit, *si emeris.* qo modo Petrum Ramum (nî me fallit memoria) legi illam Maronianæ *Eclogæ nonæ* clavsulam explicantem, *cum venerit.* i. e. *si venerit ipse.* Fateor eqidem, cum istis, tum & aliis locis havd pavcis, posse ביום per conditionalem reddi; sed huic, qo de agitur, Mosis loco id non convenit: verùm & illis potest, & isto debet reddi per adverbium temporis, *cum* vel *qando*; qod ad dieculæ spatium non est opus restringi. Sic Histor. Reg. l.2. c 22. v.1. & in titulo Hymni 18. *die qo.* i. *qando, liberaverat ipsum dominus à manu Savlis, & à manu omnium inimicorum suorum.* neqe enim uno die confecta est

ejusmodi

ejusmodi liberatio. Esaiæ c.26. v.1. *in die illo* (i. tempore A
illo) *cantabitur canticum istud.* nec hoc qieqam freqentius in toto illo vatis præstantissimi vaticiniorum volumine. Non malè ergò Psochenius sect.51. *diem pro tempore* poni, monet in illis, Matth. c.3. v.1. ἐν ᾗ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, qod ἀναλογεῖν videatur illi Judic. c. 19. v.1. ויהי בימים ההם *qod eisdem plane verbis oi LXX reddiderunt.* Verum *nec ab hoc Græcos abhorrere* contendit. nam & Sophoclem, τῇ παλαιᾷ ἡμέρᾳ, pro *ætate priscâ*; & Aristotelem τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, pro *tempore juventutis*; & Hesiodum ἤματι χειμερίῳ, pro B
tempore hiberno; & poetam Latinum, *diem pro tempore* dixisse. Atqe ego qidem horum nihil abnuo. qin & istis adjici posse non pavca concedo. qalia sunt apud principem poetarum passim obvia; ἤματι κείνῳ, pro *tempore illo*, Il. β. v. 37. & 481. &c. qod respondet Hebraico ביום ההוא & ἤματι τῷ, Il. *ibid.* v.351. & 743. &c. qod ἀναλογεῖ Hebræorum illi ביום אשר *qo die.* i. *qo tempore, qando.* Qin & Aristotelico illi à Psochenio allato, ex *Rhetor.* l. 2. c. 12. *edit. Wechel.* c.14 *Gulston.* Τῇ γὰρ πρώτῃ ἡμέρᾳ μεμνῆσθαι μὲν οὐδὲν οἴονται, πάντα δὲ ἐλπίζειν. qod perperam vertunt. *Primis enim temporibus nihil se meminisse arbitrantur;* C
sperare autem omnia. cum verti debeat, *nihil meminisse videntur.* εἰώθασι enim illic *videri*: ut & Homero Odyss. ρ. v. 586.

Οὐκ ἄφρων ὁ ξεῖνος ὀΐεται, ὅσπερ ἂν εἴη.
Hospes non fatuus, fuerit qicunqe, videtur.

& Platoni in *Protagorâ*: εἰ μόνον αὐτὸς οἴει καλὸς κἀγαθὸς εἶναι. *non tantum vir bonus & honestus esse videris.* illi, inqam, Aristotelico adjici potest, qod de senibus idem *capite* proximo, ubi horum affectus moresqe depingit; καὶ φιλόζωοι, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ. *& vitæ avidi, sive vivendi cupidi sunt, idqe maximè in novissimâ ætate, sive extremo vitæ tempore.* Pindaricum item illud *Olymp. Ode.*1. D

Ἁμέραι δ' ἐπίλοιποι
Μάρτυρες σοφώτατοι.
Dies avtem subseqentes
Testes sunt sapientissimi.

h. e. qod vulgo dici solet, *dies docebit*, ἡ ἡμέρα δηλώσει. Apostol. ad Corinth. Ep.1. c.3. v.13. Idemqe *ibid. Ode.* 10.

— Ὅ, τ' ἐξελέγχων μόνος
Ἀλάθειαν ἐτήτυμον
Χρόνος.
— *Qodqe arguit solum*
Veritatem certam
Tempus. E

Et Senarius ἀδέσποτος,

Ἡμέρα τὰ πάντα τὸν βίον κρίνει καλῶς,
Res tempus omnes optimè dijudicat.

Nec Latinis insvetus usus *diei* pro tempore. ut cum Terentianus ille senex sese puniens act.3. sc.1. ex veteri dicto,

Diem adimere ægritudinem hominibus. F

qod Diphilus apud Stob. *tom.* 2. c.125.

Λύπης δὲ πάσης ἐστὶν ἰατρὸς χρόνος.
Omni medetur tempus ægritudini.

unde & Cicero *ad Attic.* l.12. *Ep.* 19. *Impetret ratio, qod dies impetratura est.*

Illud autem poetæ Latini à Psochenio lavdatum, sed citra avtoris nomen,

Qâ pote qisqe, in eâ conterat arte diem.

est Propertii ex *libri* 2. *eleg.* 1. expressumqe censet Jos. Scaliger, ex senario illo proverbiali, qi apud Aristophanem G
in Vespis reperitur,

Ἔρδοι τις, ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.

qod Cicero *Tuscul.* l. 1. sic vertit.

Qam qisqe norit artem, in hâc se exerceat.

Flaccus sic expressit Epist.14. l. 1.

Qam scit uterqe, lubens censebo, exerceat artem.

Stratonicus apud Athenæum. l. 8. musicum qendam, qi hortulanus pridem fuerat, de harmoniis disserentem, perstringendo sic allusit;

Ἄδοι τις, ἣν ἕκαστος εἰδείη, τέχνην,
Artem qam qisqe noverit, eandem & canat.

Conjecturam tamen meam de Propertii versu illo cum proposuerim, in medio relinqam. forsan legi debuit,

Qâ pote, qisqe in eâ conterit arte diem.

ut non tam qid censeat ipse, avt qid fieri debeat, qam qod fiat solensqe sit, indicare voluerit. certè præcedentia lectionem hanc svadere saltem videntur. hæc enim eodem tenore decurrunt.

Navita de ventis, de tavris narrat arator:
Enumerat miles vulnera, pastor oves.
Nos contra angusto versamus prælia lecto.
Qâ pote, qisqe in eâ conterit arte diem.

Ita Evripideum illud respexerit, qod Plato in *Gorgiâ* pag. 331. A. commemorat verbis illis, à Gellio etiam lavdatis l.10. c.22.

Λαμπρός τέ ἐστιν ἕκαστος ἐν τούτῳ, κἀπὶ τοῦτ' ἐπείγεται,
Νέμων τὸ πλεῖστον ἡμέρας τούτῳ μέρος,
Ἵν' αὐτὸς αὑτοῦ τυγχάνῃ βέλτιστος ὤν.

Rectè admonuit H. Stephanus, versum primum ita legendo non stare, (neqe enim carminis rationem Plato videtur habuisse) in ultimo τυγχάνει legendum videri, ut ἵνα adverbium loci sit, nec finem, sed subjectum denotet, qemadmodum in Epicharmeo illo, qod proverbialitèr usurpatur, apud Platonem *Euthyphrone*, & Plutarchum *Agide*.

— Ἵνα γὰρ δέος, ἔνθα καὶ αἰδώς.
— *Ubi enim pavor, & pudor illic.*

Cui finitimum est, & ἵνα usum qod attinet, Evripideum illud ex *Inone*. qod cum Æschyleo gemino ex *Prometheo Ignifero*, contendit Gellius noct. l.3. c.17. qorum utrumqe in Gellii codicibus vitiatum, H. Stephanus, sed successu havd pari, ivit emendatum. In Æschyleo siqidem fæliciter habuit; cujus senarium sic restituit,

Σιγῶν θ' ὅπου δεῖ, καὶ λέγων τὰ καίρια,

cum Σιγᾶν θ', & λέγων prius legeretur.

In tempore ut tacere, sic etiam loqi.

qo modo in Tragici ejusdem *Inferiis* hodiè reperitur. at in Evripideo, cui apud Gellium clavdicat jambus sic conceptus,

Σιγᾶν θ' ὅπου δεῖ, καὶ λέγειν ἀσφαλές.

havd ita commodè medelam adhibuit, τὸ ἀσφαλὲς, substituendo. qum & ex Plutarcho de garrul. & de exil. & ex Stobæo itidem *tom.* 2. *tit.* 89. emendatio aptior certiorqe habeatur.

Σιγᾶν θ' ἵνα (sive ut alicubi, ὅπου, qod eodem recidit)
καὶ λέγειν, ἵν' ἀσφαλές.
Ubi res jubet tacere, ubi tutum est loqi.

Proinde Evripideo apud Platonem illo prima fortean sic reconcinnentur.

— Λαμπρὸς ἐν τούτῳ τι γὰρ
Ἕκαστός ἐστι, κἀπὶ τοῦτ' ἐπείγεται.

Verto itaqe: *Contingit enim Evripidis illud:*

Hac re triumphat qisqe, in hanc innititur,
In hâc diei maximam partem terit,
In qâ ipse sese fuerit excellentior.

Sive,

Excellere in qâ maximè se senserit.

is enim genuinus est verborum illorum sensus. qod & seqentia docent:

Ὅπου δ' ἂν φαῦλος ᾖ, ἐντεῦθεν φεύγει,
In qo avtem minus valet, illud refugit.

Nec in aliam mentem usurpavit idem in *Alcibiade posteriore* pag.456.D. ubi vitiosa illa & τυγχάνῃ lectio (qæ Gellii qoqe lavdantis codices invasit) interpretibus imposuit, dum vertunt,

Ipse ut seipso melior in dies fiet.

Nec his tantum, sed & V. C. Hug. Grotio, qi in *excerptis* reddidit,

Ut ipse sese evadat excellentior.

errore manifesto. Qum enim interrogasset, qalem censeret fore rempublicam, qæ sagittariis, tibicinibus, athletis, bellandi peritis, politicis, fastu tumidis, scientiæqe opinione inflatis, sed optimi scientiâ planè destitutis, peritiaqe suâ in rebus singulis probè uti nesciis, constaret: & respondisset alter, φαύλην, *pessimam*: subjungit, Φαίης γε ἄν, οἶμαι, ὁπόταν ὁρῴης ἕνα ἕκαστον φιλοτιμούμενόν τι, καὶ νέμοντα τὸ πλεῖστον τῆς πολιτείας τούτῳ μέρος

Ἵν' αὐτὸς αὑτοῦ τυγχάνει κράτιστος ὤν.

λέγω τὸ κατ' αὐτὸν ἢ τέχνην βέλτιστον γεγόμενον. *Multo magis hoc diceres, cum unumqemqe eorum animadverteres ambitiose contendentem, maximamqe politiæ partem ei rei designantem,*

Excellere in qa maximè se senserit.

eam dico artem, cujus peritiam maximam obtineret. hoc est, in republica administrandâ illud præ cæteris omnibus promovere studentem, in qo ipse maximè præstat. φιλοτιμούμενον hîc dixit, qod ibi λαμπρὸν εἶναι, & Evripidis esse puto. κράτιστος hîc, qod per βέλτιστον tamen, qod ibi positum est, explicat. utrum avtem sit Tragici, incertum est. nam Aristoteles βέλτιστος exhibet *rhetor.* l. 1. c. 11. Καὶ τὸ, ἐν ᾧ βέλτιστος δοκεῖ εἶναι, ἐνταῦθα διατρίβειν, ἡδύ. *In eo versari qemqe juvat, in qô maximè excellit.* cui firmando Evripidis illud adducit. cum tamen in *problemat.* eidem tributis, *sect.* 18. *qæst.* 6. κράτιστος legatur.. ἐν οἷς οἴεται ἕκαστος κράτιστος εἶναι, ταῦτα προαιρεῖται· ἃ δὲ αἱρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦτ' ἐπείγεται, &c. *Rem, in qa se qisqe posse præstare arbitratur, eam deligit sibi: qam autem deligit, eidem operam dat,* &c. sed errore fatali & istic τυγχάνῃ, pro τυγχάνει, κράτιστος ὤν. Plutarchus avtem, qi ter minimum lavdasse deprehenditur, istud constantissimè retinuit: qod eo magis Evripidis fuisse suspicor. Cæterum verbum illud, qod cum Henrico Stephano vitiatum censemus, apud Plutarchum in editis variè exhibetur. in libello *de garrulit.* pag. 514. A. τυγχάνῃ. φίλαυτος γὰρ ὢν καὶ φιλόδοξος ὁ τοιοῦτος,

Νέμει τὸ πλεῖστον ἡμέρας τούτῳ μέρος,

Ἵν' αὐτὸς αὑτοῦ τυγχάνῃ κράτιστος ὤν.

Ἐν ἱστορίαις ὁ ἀναγνωστικός· ἐν τεχνολογίαις ὁ γραμματικός· ἐν διηγήμασι ξενικοῖς, ὁ πολλὴν χώραν ἐπεληλυθὼς καὶ πεπλανημένος. *Sui enim & gloriæ studiosus talis homo, qisqe*

Partem diei tribuit maximam huic rei,

In qa præstare novit ipsus se sibi.

Sic qi multæ lectionis est, historias? grammaticus artificia sermonis, peregrinas res qi multum terræ pervagatus est, solent inculcare. Sympos. l. 1. c. 4. ad veram scripturam propius accedendo, τυγχάνει. ἥδιστα γὰρ εἰς τοῦτο ἕκαστος ἄγεται, καὶ προθύμως,

Ἵν' αὐτὸς αὑτοῦ (legend. αὐτοῦ) τυγχάνει κράτιστος ὤν.

Libenter enim unusqisqe & alacriter ad rem eam ducitur,

In qa seipso cernitur præstantior.

at ibid. l. 2. c. 1. comparet vera scriptura, τυγχάνει. οὐ γὰρ πράττων μόνον ἕκαστος, οὐδὲ διημερεύων, ὡς Εὐριπίδης φησὶν, ἀλλὰ καὶ διαλεγόμενος,

Ἵν' αὐτὸς αὑτοῦ τυγχάνει κράτιστος ὤν,

ἥδιστα διατρίβεται. *Nam non agens tantum, aut dies exigens in re aliqa (ut Euripides ait) sed etiam disserens,*

Ubi ipse seipso præstet arte plurimum,

lætitia perfunditur. qibus verbis Propertii mentem planissimè ac plenissimè expressit. est enim διαλεγόμενος, qod iste,

Navita de ventis, de tavris narrat arator,

&c. πράττων καὶ διημερεύων, qod iste, *in eâ conterit arte diem.* qod si scripturam illam, qam Plutarchi codices alicubi exhibent, admittimus, ἵν' αὐτὸς αὐτοῦ, illud ἵν' αὐτοῦ responderet Hebræorum אשר בו vel אשר בה ubi alterum πλεονάζει, qomodo & Aristophani in illis,

Κ' αὐτὸς μοι δοκῶ ἐνθάδ' αὐτοῦ καταμένειν.

Et ille videtur mihi illic sibi subsidere.

Et in Midæ epitaphio apud Platonem in *Phædro*,

Αὐτοῦ τῇδε μένουσα.

nec Evripidi insolentes pleonasmos istiusmodi, satis doceat illud, qod ludos toties faciunt Comici, in *Oreste.* v. 279.

Ἐκ κυμάτων γὰρ αὖθις αὖ γαλήνην ὁρῶ.

Ex fluctibus enim rursus tranqillitatem video.

Sed hoc vix est ut asserere avsim: nec adeò est insveta formula illa βέλτιστος αὐτοῦ, vel κράτιστος αὐτοῦ, qin facilè ferri qeat. Qam sit enim freqens etiam in sacris, graduum enallage, nemo nescit.

Τὸ ἀπόλυτον ἀντὶ τοῦ συγκριτικοῦ, sive *Absolutum* pro *gradu primo*, qem *comparativum* dicunt, habemus apud Lucam *Evang.* c. 10. v. 42. ubi Marthæ Christus; Μαρία δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο. *Maria partem bonam.* i. *meliorem, potiorem elegit.* & c. 18. v. 14. οὗτος δεδικαιωμένος, ἢ ἐκεῖ-

A νος. *iste potiùs qam ille justificatus.* qod Hebraismum planè resipit. Hebræis enim cum συγκριτικὰ nulla sint, horum loco *absoluta* cum particulâ מן usurpant. Eccles. c. 7. v. 1. טוב שם משמן טוב. Græci: ἀγαθὸν ὄνομα ὑπὲρ ἔλαιον ἀγαθόν. *nomen* (bonum scilicet sive fama bona) *bonum est præ oleo bono.* i. melius est ungvento optimo, præstantissimo. nam & *absolutum* istic ἀντὶ τοῦ ὑπερθετικοῦ sumi videtur. sicut Genes. c. 9. v. 24. בנו הקטן. Græc. ὁ νεώτερος. *junior.* Lat. *minor.* at Junius, *minimus.* optimè: tres enim fuerant. ut τὸ ἀπόλυτον ἀντὶ τοῦ ὑπερθετικοῦ, sit positum, *absolutum* pro

B *gradu secundo*, qem *superlativum* nuncupant. qo modo Julius Capitolinus in Marco: *Sed multum ex his* (qos plures havd pavcos retulerat) *Frontoni detulit. multum.* i. plurimum. Apud Ennium idem observavit Priscianus l. 17. (ex *Annal.* l. 8. si Pavl. Merula rectè conjicit) versu illo;

Optima Cælicolûm Saturnia, magna Dearum.

magna, inqit, dixit *pro maxima*, *positivum pro superlativo*, cum apertissimè superiùs, *Optima Cælicolûm*, dixisset. Nec secus idem, opinor, apud Æl. Donatum de *Schematib.*

Respondit Juno Saturnia, sancta Dearum.

C *Sancta*, i. sanctissima; ut *magna* pro maxima: qod sine schemate Catullus *epigr.* 65. *in Manlium*;

— Juno maxima Cælicolûm.

Nec aliter ceperim Evripidis illud à Juliano *de Cynismo orat.* 2. lavdatum, Ὁσία πότνια θεῶν. *Pietas, Dearum avgusta.* i. avgustissima. minus enim *commode, puto, Petavius, Sanctitas, veneranda Deorum.*

Sed ad pro *comparativo*, qem vocitant, positivum positum redimus. Ita Græcus Senarius,

Καλὸν τὸ νήφειν, ἢ τὸ πολλὰ κραιπαλᾶν.

D *Sobrietas melior est qam multa crapula.*

Ubi H. Stephano καλὸν pro κάλλιον durum videtur. Græci tamen interpretes, Hymno 117. v. 8. & 9. Ἀγαθὸν πεποιθέναι ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθέναι ἐπ' ἄνθρωπον. ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπὶ ἄρχοντι. Latinus vetus: *bonum est confidere in Domino, qam confidere in homine: bonum est sperare in Domino, qam sperare in principibus.* Plavtus *Rudent.* 4. 4.

Tacita bona est mulier semper, qam loqens.

i. melior. Et *Menæch.* 5. 1.

E *Qin vidua vivam, qam tuos mores perferam.*

Tacitus *Annal.* l. 1. *Pacem, qam bellum probabam.* Et l. 4. *claris majoribus, qam vetustis.* Sed & Hebræi simpliciter Genes. c. 10. v. 21. אח הגדול Græc. ἀδελφὸς μείζων. *frater magnus.* i. major, qanqam Jun. ibi *maximus.* melius, ob cavsam supra dictam. sed sic ibid. c. 25. v. 23. רב יעבד צעיר *magnus serviet parvo.* i. *major minori.* ut Latinus. Et Græcus: ὁ μείζων τῷ ἐλάσσονι.

Rursus τὸ συγκριτικὸν ἀντὶ τοῦ ἀπολύτου, sive *gradum primum* pro *absoluto* habemus, Act. c. 17. v. 21. ubi de Athe-

F niensibus, tam civibus, qam & inqilinis, Lucas: Εἰς οὐδὲν ἕτερον ηὐκαίρουν ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. *Qam novi aliqid vel narrare, vel avdire.* Idemqe de eisdem Demosthenes, *ad Philippi Epist.* pag. 119. E Ἡμεῖς δὲ, εἰρήσεται γὰρ τἀληθὲς, οὐδὲν ποιοῦντες ἐνθάδε καθήμεθα, μέλλοντες ἀεὶ καὶ ψηφιζόμενοι, καὶ πυνθανόμενοι κατὰ τὴν ἀγορὰν, εἴ τι λέγεται νεώτερον. *Nos vero (nec enim dissimulabo veritatem) hic otiose desidemus, cunctantes semper & decernentes, & sciscitantes in foro, numqid novi dicatur.* νεώτερον dixit, qod καινότερον Lucas; & ante Lucam Theophrastus in *charactere* 9. qi est hominis

G *famigeratoris.* ἐπιβαλὼν ἐρωτᾶν, μὴ λέγεταί τι καινότερον: *Pergens interrogare, nihilne novi.* pro eo Plutarchus in eodem fere argumento (nam *percontator omnis idem* est & *garrulus* avtore Flacco l. 1. Ep. 18.) Εἰς τὸ βῆμα καὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τοὺς λιμένας ὠθοῦνται, Μή τι καινόν; *In tribunal, in forum & in portus irrumpunt, rogantes numqid novi?* prout & Theophrastus ipse, qi pavlò post subjicit, succensere eundem ei qi dixerit, ὅτι οὐδὲν καινόν. Locrios refert etiam Plutarchus idem multasse hominem, qod in patriam post absentiam diuturnam reversus, sciscitaverat, Μή τι καινόν. Lavdatqe hominem, qi φίλου τινὸς εἰπόντος, ἔχω σοί τι καινὸν εἰπεῖν πρᾶγμα, *amico qodam dicente, habeo qod tibi narrem novi.* responderit, μᾶλλον εἴ τι χρήσιμον ἔχεις ἢ ὠφέλιμον. *habes potius qod sit pretiosum qam qod sit utile.* ita καινότερόν τι istic nihil

nihil est aliud qam καλόν τι simpliciter dictum. atque huc etiam forsan referenda formula illa, qâ geminantur τὰ συγκριτικὰ, *comparativa*, qod nec Græcis est prorsus insolens. Marci c. 7. v. 36. Μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον. Et Pavlus, Philip. c. 1. v. 23. Πολλῷ γὰρ μᾶλλον κρεῖττον. pro *multo melius.* Sic Isocrates *Archidamo* pag. 237. Πολὺ γὰρ μᾶλλον κρεῖττον μεγάλης καιροῦ τιμὴν ἀντικαταλλάξασθαι, ἢ μικροῦ χρόνου μεγάλαις αἰσχύναις ἡμᾶς αὐτοὺς περιβαλεῖν. *Qanto enim præstat, arrepta tanta hac occasione perpetuo duraturos honores vindicare, qam exiguo tempore in magnum dedecus prolabi?* Aristoteles *topic.* l. 3. c. 1. Τὸ πρὸς τὸ τοῦ βίου τέλος μᾶλλον αἱρετώτερον, ἤπερ τὸ πρὸς ἄλλο τι. *Qa ad vitæ finem pertinent, optabiliora sunt iis qa ad alíud aliqid.* Evripid. *Hecubâ.*

Θανὼν δ' ἂν εἴη μᾶλλον εὐτυχέστερος,
Ἢ ζῶν. —
Moriens sed ille sit magis fælicior,
Qam vivus. —

Aristophanes Pluto.

Τίς γὰρ γένοιτ' ἂν μᾶλλον ὀλβιώτερος;
Qis namqe fuerit hoc magis beatior?

Sic etiam Latini. Maro *Culice*;

Qi magis optato qeat esse beatior avo?

Val. Max. l. 3. c. 7. *Sed uterqe nostrum magis invidiâ, qam pecuniâ locupletior est.* ubi alterum vel est absolutè sumendum, vel πλεονασμῶς ad vehementiam majorem positum.

Tum τὸ συγκριτικὸν ἀντὶ τοῦ ὑπερθετικοῦ, sive gradum primum qem & *comparativum*, pro secundo, qem *superlativum* dicunt. Lucas c. 9. v. 46. τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν. *qisnam eorum major.* i. maximus esset. Sic Chion Platonicus *ad Matridem.* Ep. 10. Ἀλλ' οἱ μὲν πλουτοῦσι. Σπεύσιππος δὲ χαριέστερος ὢν πένεται· *At illi divites sunt: Speusippus verò cum sit eorum politior.* i. e. politissimus (sive reliqis omnibus politior,) *pavpertate laborat.* Curtius l. 5. *In oculis duo majora omnium navigia submersa sunt.* i. e. maxima.

Deniqe τὸ ὑπερθετικὸν ἀντὶ τοῦ συγκριτικοῦ, sive *gradum secundum*, qem, & *superlativum*, pro *primo.* Joannis c. 1. v. 15. Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν· ὅτι πρῶτός μου ἦν. *qi post me venit, prafertur mihi: qia primus* i. e. *prior me fuerat.* Sic Arnobius l. 2. *Omni vero verissimum est, certoqe certissimum.* Vero verissimum dixit, pro eo qod Martial. l. 8. Ep. 76. *Vero verius.* Plato *de repub.* l. 9. Δεῖ ταῦτα πράττειν καὶ ταῦτα λέγειν, ὅθεν τοῦ ἔξω ἀνθρώπου ὁ ἐντὸς ἄνθρωπος ἔσται ἐγκρατέστατος. *Ea oportet & facere, & dicere, qibus homine exteriore interior homo potentior evadat.* Sic αὐτὸς αὑτοῦ βέλτιστος, ἢ κράτιστος. *ipse semetipso præstantior.* pro eo qod esset αὐτὸς ἑαυτοῦ βελτίων. qo modo Xenophon *de venat.* Ὅταν μὲν γὰρ ὁρᾶται ὑπὸ τοῦ ἐρωμένου, ἅπας ἑαυτοῦ ἐστὶ βελτίων. *Ubi enim qis est in amasii sui conspectu, semetipso qisqe melior est*, sive solito præstantius se gerit. De Athenæo Avtor incertus in operis argumento; Κρείττων τε αὐτὸς ἑαυτοῦ γενόμενος, ὥσπερ οἱ Ἀθήνῃσι ῥήτορες, ὑπὸ τῆς ἐν τῷ λέγειν θερμότητος, πρὸς τὰ ἑπόμενα τοῦ βιβλίου βαθμηδὸν ὑπεραλλεται. *Rhetorum Atheniensium more, per dicendi calorem, ipse se superat, & attollitur magis, gradatim ad ea transilit, qa proxime se opere toto consequntur.* Ita Pythagoras apud Plutarchum *de desit. orac.* βελτίστους ἑαυτῶν γίνεσθαι τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν πρὸς τοὺς Θεοὺς βαδίζωσι. pro qo *de superstit.* idem βελτίστους, ψιλῶς dixerat; *homines semet ipsis meliores fieri.* i. e. consveto longè meliùs affici, *ubi ad numina accedunt.* Et Plutarchus ipse *de lunâ;* αὐτὴ αὑτῆς λαμπροτάτη, *ipsa semetipsâ multo splendidior.* idemqe de Pyrrho; (ni malè memini) αὐτὸς αὑτοῦ κράτιστος ἐν τῷ μονομαχεῖν. *ipse sese in singulari certamine longe præstantior.* Alcibiades deniqe apud Xenophontem in *commentariis Socratic.* l. 1. Εἴθε σοι, ὦ Περίκλεις, τότε συνεγενόμην, ὅτε δεινότατος σαυτοῦ ταῦτα ἦσθα. *Utinam tibi Pericles, tunc convixissem, qo tempore in istis excellebas.*

Sed, ut ad Propertium redeamus, sive Evripidis istud is respexerit, sive secus, in utriusqe dicto μετάληψίς τις delitescit. siqidem, primò *dies* pro diebus, qod Procopius supra, ponitur: tum *dierum* nomine, vitæ tempus sive spatium intelligitur. nec aliâ ratione πρώτη καὶ πλευταία ἡμέρα, pro *primâ atqe novissimâ ætate* adhibetur. Esto ergo; apud Græcos & Latinos pariter, *dies*, nunc pro *ætate*, nunc pro *tempore*, sumatur. at si qis rerum gestarum

A narrationem instituens, vel historiam describens, qoties ויהי בימים ההם & והיה ביום ההוא apud vates historicosqe sacros occurrit, toties, καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, vel ταύταις, &c. inculcaret, qemadmodum Lucas unus, ut cæteros missos faciam, *Evangelii*, c. 1. v. 39. & c. 2. v. 1. & c. 4. v. 2. & c. 5. v. 35. & c. 6. v. 12. & c. 9. v. 36. & c. 20. v. 1. & c. 23. v. 7. & c. 24. v. 18. & *gestorum Apostolic.* c. 1. v. 15. & c. 2. v. 18. & c. 6. v. 1. & c. 7. v. 41. & c. 9. v. 37. & c. 11. v. 27. nec Græci opinor, nec Latini etiam moris, si utriusqe lingvæ scriptores excutiantur, id
B esse deprehenderetur. qod tamen ni fuerit, Hebraisare in formularum harum usu, tam freqenti præsertim, spiritus sancti amanuenses illi non immeritò dicentur.

CAPUT XXVI.

Ἅδης, pro sepulcro, ab Hebrais sumptum. Ab Hebrais multa exteros havsisse. Ἐν ᾅδου Evripidi, apud inferos. Nihil à
C *Psochenio adductum, qo id improbetur.*

SECt. 77. *Vocis*, inqit, *ᾅδου pro sepulcro usurpata*, Act. 2. v. 27. *significationem peregrinam, insolentem, profanisqe scriptoribus Græcis incognitam, ex Hebraico vocabulo* שאול *originem suam traxisse, propterea qe significatione Hebræum vocabulum esse multi asserunt. Verum falsam esse sententiam hanc* inde concludit, qia *Evripides in eâdem significatione hoc vocabulo sit usus; qem tamen nemo, nisi forte amotæ mentis homo, Hebraismos edoctum esse crediderit.* Evripidis
D locus est in Hecubâ v. 418. ubi Polyxena matri,

(Ὦ μῆτερ, ὦ τεκοῦσ', ἄπειμι δὴ κάτω·)
Ἐκεῖ δ' ἐν ᾅδου κείσομαι χωρὶς σέθεν.
(O mater, o qæ me peperisti, abeo ad inferos:)
Illic verò in sepulcro jacebo absqe te.

Senarium priorem à Psochenio omissum, lucis amplioris fænerandi gratiâ transcripsi. Vertenda avtem hæc esse, *in sepulcro*, & non, *apud inferos*, (*nisi, per inferos sepulcrum etiam intelligatur*) *sole meridiano*, ait, *clarius elucere ex versu seqente* 726. ubi Hecubæ Agamemnon,

E *Ἑκάβη, τί μέλλεις παῖδα σὴν κρύπτειν τάφῳ;*
Hecuba, qid cunctaris filiam tuam occultare sepulcro?

Attamen, Vir optime, conseqentiæ necessariæ nihil qicqam in tuis istis reperitur. Siqidem qi *nec amotæ tamen sunt mentis.* (nisi in eorum classe, qi curatoris egeant, viros præstantissimos, ut cæteros omnes taceam, è vestris Heinsium, è nostris Seldenum, & Sandfordum ponendos censueris,) reperiuntur havd pavci, qi plurima admodum ex sacrâ, tum historiâ, tum & lingvâ, in Græcum sermonem profluxisse, non adfirmant tantum, sed confirmant
F validissimè, & clarissimè demonstrant. hujus avtem generis apud Tragicos cumprimis segetem satis amplam à se indicant deprehensam.

Tum *Sol* ille tuus *meridianus* havd ita liqidò se prodit. Qam enim, non illustris, sed ne conspicabilis qidem, est vis istius seqelæ? *Polyxena apud Tragicum ante mortem qeritur absqe matre se ἐν ᾅδου fore. Agamemnon avtem post ejusdem cædem, in eâdem qidem fabulâ, sed versibus ultra tercentum interjectis, ab Hecubâ sciscitatur, qare filiæ corpus non mandet sepulturæ. Ergo in versu priore illo τὸ ἐν ᾅδου non est vertendum,*
G *apud inferos.* Eqidem ambigo, an cuiqam, avtore excepto, cui mens saltem constiterit, luce meridianâ clarior videri possit argumentationis istius deductio necessaria.

CAPUT XXVII.

Καλῶς ποιεῖν, pro τοῦ ποιεῖν, sive εὐεργετεῖν, Græcis priscis insolens, V. T. interpretibus freqens. Psochenii mira confidentia. crassus error non unus; alter qod inter ποιεῖν, πράττειν, δρᾶν nullam agnoscit differentiam; alter qod τὸ ποιεῖν & τὸ πράττειν pro eisdem habet.

EOs, qibuscum agit Pfochenius, avt pro *flupidis*, avt *amentibus*, avt *cæcis* habere solet. Id supra sect. 76. & 77. vidimus. nec à more isto, cui jam assveviſſe videtur, discedit sect. 78. καλῶς ποιεῖν, ἀντὶ τοῦ εὖ ποιεῖν, ἤτοι εὐεργετεῖν, usurpat Matthæus c. 12. v. 12. *Hebraiſmo hoc tribuere* neſcio qos affirmat Pfochenius, neminem enim nominat, iſtud qi dixerit. Et eſſe *Helleniſticam*, qam ei nuncupant, *formulam* non defuere forſan qi cenſerent. Siqidem apud Græcos veteris Inſtrumenti interpretes hoc ſignificatu crebrò occurrit. Jerem. c. 4. v. 22. Zeph. c. 3. v. 21. Zachar. c. 8. v. 15. cum apud Græcos avtores rariùs, ſi uſqam ſaltem, deprehendatur. Sed qid ad iſta Pfochenius? *qo jure*, inqit, *Hebraiſmo hac phraſis accenſeatur*, *nullus non videt*. At *Helleniſmo* ſaltem, qem iſti appellant, qo jure accenſeatur, etiam hebetioris qi ſumus viſus, fortean videamus.

Sed urget Pfochenius; *ſi καλῶς ποιεῖν pro εὖ ποιεῖν poſitum, idiotiſmum iſtiuſmodi redolet, nihilominus καλῶς δρᾷν, & καλῶς πράττειν pro εὖ δρᾷν, & εὖ πράττειν collocata, eundem ſapere neceſſum eſt, cum plane inter eas phraſes nulla ſit differentia: ποιεῖν, πράττειν, δρᾷν eandem ſignificationem obtinere, vel pueris in Scholis notum eſt. qam avtem abſonum & ἄτοπον ſit poſterius, vel cæcus palpando inveſtigare poſſet. qanto magis ὀξυδερκὴς videre?*

Cæterùm vereor valdè, ô vir confidentiſſime, ne imperitiam tuam nimis prodas, dum adverſæ partis viros eruditos tam fidenter detriumphas. Primò enim, ſi ποιεῖν, πράττειν, δρᾷν eandem plane per omnia ſignificationem obtinere, in ſcholis puer didiciſti, in malos lingvæ Græcæ magiſtros incideris neceſſum eſt. Apud nos certè in ſcholis docentur pueri, non magis idem eſſe Græcis ποιεῖν & πράττειν, qam Latinis *facere* & *agere*. qæ etiamſi in phraſibus qibuſdam promiſcuè uſurpentur, tamen ſi qis, qia *aſellum agere*, & *animam agere* Latinè dicitur, ideo *aſellum facere*, & *animam facere*, eadem cum illis notione uſurpata, non eſſe barbara planè, & à Latinitate aliena prorſus cenſuerit, *aſelli* nomen in ſcholis noſtris grammaticalibus nevtiqam defugerit; nec Orbiliorum noſtrorum ferulas facilè evaſerit, qi *fabulam facere*, & eandem *agere*, pro eodem habuerit. Impoſuit forſan Pfochenio, qod apud Ariſtotelem legerat, *poetic.* c. 3. Τὸ ποιεῖν αὐτοὶ μὲν (οἱ Δωριεῖς) δρᾷν, Ἀθηναῖοι δὲ πράττειν προσαγορεύουσιν. *Facere illi (Dorienſes) qidem* δρᾷν, *Athenienſes vero* πράττειν *dicunt*. Verum advertere oportuerat philoſophum eundem, *polit. l.* 1. *c.* 4. monuiſſe, Διαφέρειν τὴν ποίησιν εἶδει καὶ τὴν πρᾶξιν: καὶ ὁ βίος πρᾶξις, οὐ ποίησις ἐστίν. *Specie differre facere & agere: vitam certe actionem eſſe, non factionem.* Et *Ethic. Nicomach. l.* 6. *c.* 4. Τοῦ δ' ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν ἔστι τι καὶ ποιητὸν καὶ πρακτόν. ἕτερον δ' ἐστὶ ποίησις καὶ πρᾶξις. ὥστε καὶ ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτικὴ, ἕτερόν ἐστι τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως· καὶ οὐδὲ περιέχεται ὑπ' ἀλλήλων· οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις, ποίησις· οὔτε ἡ ποίησις, πρᾶξις. *Ejus autem qod eſſe aliter poteſt, aliud efficiendum, aliud agendum eſt. Qare etiam habitus activus cum ratione ab effectivo habitu cum ratione diverſum qid eſt, neqe a ſe mutuo continentur, neqe enim actio effectio, neqe effectio actio eſt.* & c. 5. Ἄλλο τὸ γένος πράξεως καὶ ποιήσεως. τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως ἕτερον τὸ τέλος· τῆς δὲ πράξεως, οὐκ αἰεί. ἔστι γὰρ αὐτὴ ἡ εὐπραξία τέλος. *Aliud actionis, aliud effectionis genus eſt. Nam effectionis finis diverſum qid ab ea eſt: actionis vero non ſemper; ipſa enim bona actio finis eſt.* qi idem habet & *Ethic. Evdem. l.* 5. *c.* 5. & fuſiùs explicat, *magnor l.* 1. *c.* 35. iſte ergo ſit primus cenſoris noſtri tam ſeveri error etiam puerilis, qod idem prorſus eſſe cenſet τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πράττειν.

Alter fuerit, qod ὁ ὀξυδερκέστατος non pervidit, τὸ καλῶς ποιεῖν, ſive etiam τὸ εὖ ποιεῖν, & τὸ καλῶς πράττειν, ſive τὸ εὖ πράττειν in locis adductis idem planè non valere, ſed diverſo prorſus ſenſu uſurpari. id qod ex ſuâ etiam verſione intelligere potuerat; qum in illo *Hecubæ* πράξειν καλῶς, *acturum*, non *facturum benè*; in *Hippolyti* illo, χάριν γ' εὖ πράξειας, *praclare tecum agitur*, non *à te fit*; reddiderit ipſe: ut aliud planè ſit εὖ ποιεῖν, ſive καλῶς ποιεῖν, *alteri alicui benè facere*; aliud εὖ πράττειν, ſive καλῶς πράττειν, *ipſum bene agere*, & *fœliciter ſe habere*. nec verò, ſicut καλῶς, ἤτοι εὖ, ποιεῖν τινα, ita καλῶς πράττειν, ἢ εὖ πράττειν

A τινά, pro *beneficio afficere aliqem*, qi Græcè loqi voluerit, dixerit qiſqam.

CAPUT XXVIII.

Εἰπεῖν in jubendi ſenſu, ab Hebraica lingvæ idiotiſmo deſcendiſſe merito exiſtimatur. Nec Græcis tamen inſolens. Atticis peculiare.

B SEct. 79. τὸ εἰπεῖν *in jubendi*, *ſive imperandi*, *ſignificatu adhibitum* Lucæ c. 19. v. 15. ſicut & Matth. c. 4. v. 3. *ab Hebraica lingvæ idiotiſmo deſcendiſſe* ſentiunt viri docti: in qibus & Livelæus noſter; qia Hebræis τὸ דבר & τὸ אמר ita familiariter uſurpantur, nec aliter ferè Græci interpretes hæc exprimunt. Hos ut refutet Pfochenius, ex Evripide loca duo producit, (Ezechielem enim ſi avt pro avtore ethnico, avt *inſigni lingvæ Græcæ magiſtro* habuerit, erravit inſigniter) qibus τὸ εἰπεῖν eo ſenſu ſumatur.

C At poterat, H. Stephano in *tract. de dialectis* conſulto, non ex Evripide ſolo, avt poetis, qi à communi verborum uſu diſcedunt ſæpiùs, ſed à ſermonis ſoluti ſcriptoribus, exempla adduxiſſe; qorum in ſtudioſorum uſum deſcribere nonnulla non gravabor. Sic ergo Thucydides l. 1. Ὁ δ' Ἀλκιβιάδης, ἐπειδὴ αὐτοὺς καλεῖν εἶπεν, παρεῖναι, οὕτως ἀπέπεμψεν. *Alcibiades verò lavdatos, cum juſſiſſet, ubi vocarentur, praſtò eſſe, dimiſit.* & l. 7. Καὶ εἰπόντες ἅμα ἐν τῷ παράπλῳ, καὶ τοὺς πολεμίους, ἤν τι δύνωνται, ἀπ' αὐτῶν βλάψαι. *Qumqe edixiſſent, ut ſimul inter*

D *praternavigandum, ſi qid poſſent, hoſtes damno afficerent.* Lucian. in *aſino.* Ἐμὲ δὲ παρέδωκεν ἀπελευθέρῳ ἑνὶ τῶν ἑαυτοῦ νεανίσκων, καὶ εἶπε κατηχεῖν ὅσα ποιῶν μάλιστα ψυχαγωγεῖν αὐτὸν δυναίμην. *Liberto cuidam ex adoleſcentibus ſuis tradidit me, edixitqe, ea me doceret, qibus ipſum qam maximè poſſem oblectare.* Qibus adjicere licet Epicteti illud apud Arrian. diſſert. l. 1. c. 14. Καθάπερ ἐκ προστάγματος τοῦ Θεοῦ, ὅταν εἴπῃ τοῖς φυτοῖς ἀνθεῖν, ἀνθεῖ· ὅταν εἴπῃ βλαστάνειν, βλαστάνει. *Tanqam ex Dei præſtituto, ubi ſtirpes florere ille juſſerit, florent; ubi germinare juſſerit, germinant.*

E Atqe hæc uſus iſtius exempla magis forſan idonea fuerint, qam poetica illa; nec evicerint tamen, non ab Hebræis potiùs, qam à Græcis (nam *Atticorum peculiare* hoc eſſe contendit Stephanus) cum verbi iſtius uſum ſumpſiſſe Evangeliſtas.

CAPUT XXIX.

F *Sangvis ſuper caput alicujus, Hebraiſmus. Caput pro perſonâ, ſive homine, exteris uſurpatum, contrarium non evincit. formula ea reperitur, & ubi tropus ille abeſt. εἰς δύο, in partes duas, Syriaſmum cenſeri. id qo refellatur, unus tantum è Luciano locus. Ἀπ' ἄνωθεν phraſis Græcis, vix uſurpata. ὁ κύριος τῆς οἰκίας, pro patre familias Hebraiſantibus familiare. Diogenis tantummodo dictum à Plutarcho, an Laertio, relatum opponitur.*

G SEct. 80. formula illa, Actor. c. 18. v. 6. Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν. *Sangvis veſter eſto ſuper caput veſtrum: Hebraiſmus videtur, qia Hebræi ſic loqvuntur*, Reg. l. 3. c. 1. v. 38. ubi LXX τὸ αἷμά σου ἐπὶ τὴν κεφαλήν σου. ſed & Reg. l. 2. c. 1. v. 16. & Ezech. c. 33. v. 4. Hoc qo refellat Pfochenius, opponit *caput* pro *perſonâ* cum Græcis, tum & Latinis uſurpari.

At verò non tam de ſynecdoche ipſâ iſtic agitur, qâ *caput* pro *homine* uſurpatur; qam de formulâ illâ, qâ *ſangvis* hujus, vel illius, *ſuper caput* hominis alicujus eſſe perhibetur, cui cædes vel exitium ejus jure merito imputatur. ea avtem ab Hebræorum uſu deſumpta non immerito affirmatur, etiam ubi tropus ille abeſt; ſicut Matth. c. 27. v. 25. Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. *Sangvis illius ſuper nos eſto.* qod & Beza ibidem adnotavit.

Sect.

Sect. 81. In illo Matth. c. 27. v. 51. Ἐσχίσθη εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω. *Scissum est in duas partes a summo usqe ad imum.* ait *qosdam Hebraismum, vel Syriasmum potiùs, somniare,* in verbis εἰς δύο.

Hice qinam sint, ego nescio. verum si qis illud ἀπὸ ἄνωθεν Græcè loqentibus minùs solens esse censuerit, havd facilè credo qis contrarium evicerit. Sed nec aliud qicqam præter Luciani locum unicum Pfochenius adducit, qo alterum illud Græcis usitatum comprobet.

Sect. 83. Marc. c. 13. v. 35. Ὁ κύριος τῆς οἰκίας, *dominus domus, phrasi Hebræis familiari* pro eo qod Græci οἰκοδεσπότην dicunt, usurpari censetur, qia *Hebræi* בעל בית *dicere solent.* Exod, c. 12. v. 8. ubi & LXX ὁ κύριος τῆς οἰκίας. & Judic. c. 19. v. 22. Verum & *Diogenem sic locutum* objicit Pfochenius, prout citatur à Plutarcho *in vitis illustrium virorum.* Atqe ita certè refertur locutus ille Cynicus à Laertio cognomine in *vitis philosophorum*; à Plutarcho, necne, incertum mihi. Verum an his ipsis vocabulis usus sit dicti avtor, qibus Historicus enunciat, ambigere licet. nec Græcis perinde atqe Hebræis, eosqe æmulatis, familiaris est illa locutio; qam ab Hebraisantibus potiùs sumpsisse Evangelistam, vix cordatus qisqam non censuerit.

C A P U T XXX.

Ἐκ pro propter, Joan. 4. 6. non necessariò sic redditur. ἐξ, & ex, sæpe cavssam efficientem designat, Æsopus pro lingvæ Græcæ avtore probo frustra lavdatur. Ἐκ χειρός. *Eccles. 7. 7. Nahumi 3. 11. expositiones variæ.*

SEct. 84. Joan. c. 4. v. 6. ait Pfochenius, in verbis illis, ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, *opinari multos, τὸ ἐκ significationem τοῦ propter ex Hebraismo habere. sic enim usurpari τὸ* מן Nahum, c. 3. v. 11. מאויב. LXX ἐξ ἐχθρῶν. *desiderabis robur propter inimicum. Sed eandem,* inqit noster, *significationem hæc præpositio obtinet apud probatos Scriptores profanos. Æsopus enim sic loqitur.* Ὁ ὄνος, πεσὼν ἐκ τοῦ κόπου, ἐτελεύτησεν. *Asinus, concidens ex (i. e. propter) labore, emortuus est.*

Primò, scire pervelim, qinam *multi* illi, qi *Hebraismum* in Evangelistæ verbis delitescere monuerint; qive ἐκ ibi *propter* reddiderint. Certè *ex itinere* vertunt, Vulgatus Interpres, Calvinus, Castellio, Illyricus, Beza, Piscator. ecqis alitèr? qanqam poterant &, *ab itinere*; qo modo Plinius *hist. nat. l. 2. c. 8. à solis vicinitate ardentis.* Et *l. 24. c. 5. si caput à sole doleat.*

Tum, Æsopicarum fabellarum qi farraginem confecit, pro *avtore probato* frustrà obtruditur. nec reverâ opus erat, ut ad obscurum ejusmodi incertumqe scriptorem provocaretur, cum è probatis, & extra exceptionem positis, exempla τοῦ ἐξ eo sensu usurpati, qo Evangelista adhibuit, ut *cavssam* scilicet *à qâ* res aliqa producatur, designet, proferri possint havd pavca. Sic enim apud H. Stephanum præstò habere poterat, ex Thucydide, ἐξ ὧν ἐφθείροντο. h. e. *è qibus,* sive, *qibus* simplicitèr *peribant.* ex Aristophane, ἐκ χειρὸς ἀπώλετο. *manu periit.* ex Sophoclis *Ajace*;

Ἐφθαρμένας γὰρ ἀρτίως εὑρίσκομεν
Λείας ἁπάσας, καὶ κατηναρισμένας
Ἐκ χειρὸς, αὐτοῖς ποιμνίων ἐπιστάταις.
Omnino namqe perditos deprendimus
Passim palantum pecudum totos greges,
Manuqe cæsos, ipsis cum pastoribus.

qo modo Deus apud Esaiam c. 50. v. 1. היתה זאת לכם מידי. Græc. δι᾽ ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν. Hieron. *de manu meâ factum est hoc vobis. e manu.* Jun. Et Heman. Hymn. 88. v. 5. והמה מידך נגזרו. Græc. Ἐκ τῆς χειρός σου ἀπώσθησαν. Jun. *manu tuâ accisi sunt.* monetqe Piscator מן ibi *efficientem* designare. qo pertinet & phrasis illa Polybiana apud Svidam, Ἐκ χειρὸς βοηθεῖν τοῖς πράγμασι. ἀντὶ τοῦ, μετὰ πάσης ἐπιμελείας, κατατεταμένως, συντόνως. *manu rebus succurrere; pro eo qod est omni studio, summâ cum contentione.* Sic & Latini, Plavt. *Casin.* 2. 6.

Eoqe corculum assudassit jam ex metu.

Et *ibid.* 3. 1.

Miseriorem ego ex amore qam te vidi neminem.

Idem *Asinar.* 5. 1.

Fateor me ex amore hujus corruptum oppido.

Teren. *Andr.* 3. 1.

Adeone est demens ex peregrinâ?

Et *Eunuch.* 2. 1.

Adeone homines immutarier ex amore.

Idemqe *Adelp.* 2. 1.

Minime miror; qi insanire occipiunt ex injuriâ.

Id qod Salomon dixisse videtur plerisqe verbis illis, Eccles. c. 7. v. 7. *Oppressio ad insaniam adigit sapientem.* Etiamsi Piscator in Schol. aliò abeat. Ita deniqe Cato in *Epistolâ ad filium,* referente lib. 7. Prisciano: *Ex dolore, ex febri, ex siti, ex medicamentis bibendis.* pro eo, qod citra præpositionem Virgilius, *Georg. l. 3.* eidem ibidem lavdatus,

—— *asperqe siti atqe exterritus æstu.*

Verum illud τῶν LXX ἐξ ἐχθρῶν, qo Nahumi מאויב c. 3. v. 11. exprimere volebant, inter Hebraismos non immeritò poterit collocari. siqidem istic מן & ἐξ *cavssam impellentem* potiùs qam *producentem* designat. *ob inimicos.* i. e. *ut inimicis tuis resistas.* Vatabl. *inimicis perseqentibus.* Hieron. qanqam, Camium si seqimur, à Pfochenio adductum, ellipsis futura est. *ab inimicis.* i. e. *ab inimicis timens tibi.* hoc est enim qod ille מפחד אויב *ab inimici metu.* vel etiam, *qæres robur, qo ab inimicis defendas te,* sive *tutus sis.* alioqi verti possit מאויב *præ inimico.* ἕνεκα τοῦ ἐχθροῦ. ut Latini dicunt, *præ multitudine.* i. e. *ratione multitudinis,* ἕνεκα τοῦ πλήθους. Vetus Lat. *Qæres avxilium ab inimico.* qod aliò planè trahit Fr. Ribera, ac si dicatur, *Necessitate cogeris eos etiam suppliciter precari, qos oderas.* sed prior sensus magis placet; prout & Calvino, qi utrumqe proponit.

C A P U T XXXI.

Dispares planè sunt formulæ, ἡ ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφὴ, & *τὸ ἐν σοφοῖσιν, ἢ μικροῖσιν εἶναι. nec sunt idem prorsus,* ἐν σοφοῖσιν, ἢ ἐν μικροῖσιν εἶναι, & σοφὸν, ἢ μικρὸν εἶναι. *Perperam redduntur loca illa, Hymn. 54. 6. Parœm. 12. 26. & 23. 20.* τὰ ἐν δικαιοσύνῃ ἔργα, *qænam. Tit. 3. 5.* αἱ ἐν ἀγνοίᾳ ἐπιθυμίαι. *1 Pet. 1. 14.* ἐν ἡδονῇ, voluptatis loco, *Euripidi.* τῶν βροτῶν, *frustra huc trahi.* In iniqitate, *Hymn. 51. 6. qid sit.* ἐν τῷ πονηρῷ κεῖσθαι. *1 Joan. 5. 19.* In veritate, astutia *&c. Hebræorum idiotismi,* ἰδίαι *&* δημοτικαί, *formulæ peculiares.*

SEct. 85. confundit Pfochenius formulas illas, τὴν ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφὴν. Petri Ep. 2. c. 2. v. 7. *in lasciviâ conversationem,* pro *lascivam;* & ἐν σοφοῖσιν, vel ἐν μικροῖσιν εἶναι. *è sapientibus, vel tenuioribus esse* pro *sapientem, vel tenuem haberi, esse.*

At istæ multum à se invicem discrepant. alterâ enim abstractum cum præpositione pro concreto usurpatur, reiqe subjectæ denotatur affectio. alterâ concretum ipsum retinetur, & plurali formulâ adhibitâ, classis, in qâ qis censendus sit, designatur. itaqe non est necesse vertere, ἐν σοφοῖσιν ἦν, *sapiens essem,* sed *è sapientibus,* vel *in sapientibus essem.* i. e. sapientum numero censerer. nec ἐν σμικροῖσιν ὢν, *tenuis,* sed *è tenuioribus cum sis,* infimæ sortis unus cum sis. ut personæ de qâ sermo instituitur, sors non singularis avt peculiaris, sed cum aliis eidem communis denotetur. Qin nec illud Psalmi 54. v. 6. אדני בסמכי נפשי à LXX. rectè vertitur, ὁ κύριος ἀντιλήπτωρ τῆς ψυχῆς μου, hoc est *Deus est sustentator animæ meæ.* qanqam eo inclinare videatur Drusius qæst. l. 2. c. 11. qum sensus simplex sit, qod & verba sonant, *Deus est in eis,* sive *inter eos, qi sustentant animam meam.* i. e. *inter milites meos,* ut Piscator. vel *assistit mihi & comitatui meo,* ut Junius. Vitiosa avtem est versio, qæ minùs exprimit, qam textus ipse exhibeat. Nec qæ ex Parœmiis adducit ille loca, aliter debent explicari. cap. 22. v. 26. *ne sis ex spondentibus debita.* Et cap. 23. vers. 20. *ne sis ex ebriosis vino deditis.* amplius est

enim, *ne sis è talibus*, qam, *ne sis talis.* perinde est enim ac si diceret, *ne sis talis, qales multi existunt*, vel *tametsi non desint, qi sint ejusmodi havd pavci*: vel etiam *talium consortio ne te adjungas.* nam illud Psalm. 99. v. 6. aliter sumendum agnoscit ipse.

Verum formula prior illa est reverâ scriptoribus sacris peculiaris propemodum. & occurrit apud hos freqentius. Sic enim Pavlus ad Tit. c. 3. v. 5. Τὰ ἐν δικαιοσύνῃ ἔργα, ἀντὶ τῷ δικαίων. *Opera in justitiâ*, pro *justis*, sive, *justè factis*, ut Beza. nec possum probare Tho. Plaifiri nostri argutiam, qi *opera in justitiâ* exponit, *opera qæ fiunt in fide, in statu justificationis, in justitiâ, à jam justificatis.* nam tempus præteritum, qod vocationem & conversionem antecesserat, ab Apostolo respici, contextus ipsa series indicat. qanqam sic accipi posse videtur, qod Petrus Ep. 1. c. 1. v. 14. Ταῖς ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις, supple γενομέναις, inqit, Piscator; *qæ in ignorantiâ vestrâ (viguerunt) cupiditatibus*, Beza. at Syrus etiam hîc simpliciter, *Qæ concupiscentes eratis absqe scientiâ.* ut concupiscentiæ cæcæ intelligantur. qod & optimè constare potest.

Nec cum istis geminum planè est illud Euripidis ex *Iphigeniâ Tauricâ.* v. 494.

> Ἐστὶ δή σοι τοῦτ' ἐν ἡδονῇ μαθεῖν.
> *Estne tibi vero in voluptate hoc scire?*

potest enim hîc τὸ ἐν ἡδονῇ verti, *voluptatis* loco: cum ἐν ἀγνοίᾳ, sive ἐν δικαιοσύνῃ, *ignorantiæ*, vel *justitiæ loco*, illic non possit. Et illud multo minùs ex *Hecuba*, v. 491.

> Τύχην δὲ πάντα τἀν βροτοῖς ἐπισκοπεῖν.
> *Fortunam vero omnia mortalia gubernare.*

τἀν βροτοῖς enim istic apertè significat, qod primâ fronte præfert, *qæ in hominibus*, vel *apud interve, homines geruntur.*

Vatis avtem regisqe ejusdem Hymno 51. v. 6. verba qi cum Psochenio sic exponunt, ut, *formatus sum in iniqitate, & in peccatis concepit me mater mea*, nihil aliud sonet, qam *iniqus formatus, peccator conceptus sum*, avt *cum iniqitate, cum peccato*; qod Piscatori placuit; vim dicti, havd parum enervare videntur. aliud enim est *cum peccato*, aliud *in peccato* nasci. aliud *peccatum alicui inesse*, aliud *ipsum esse* qodammodo *in peccato.* sicut aliud nave fractâ in aqis marinis demersum totum existere, aliud ad litus subductum, aqæ marinæ aliqid in visceribus exceptum gestare. hæc etiam regenitorum est affectio, penes qos manent adhuc vitii innati reliqiæ. Rom. c. 7. v. 17. 23. illa verò nondum regenitorum conditio, qi vitio illo toti qasi immersi habentur. qod illi cæco à Domino sanitati restituto, Joan. c. 9. v. 34. Ἐν ἁμαρτίαις ἐγεννήθης ὅλος. *In peccatis totus es genitus.* Et Pavlus ad Ephes. c. 2. v. 1. & Coloss. c. 2. v. 13. Νεκροὺς ἐν ἁμαρτίαις καὶ παραπτώμασι. *In peccatis mortuos*, sive *peccatis immortuos.* & aliâ formulâ Simoni Mago Petrus Act. c. 8. v. 23. Εἰς χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα. *Video esse te in bile amarissimâ, & iniqitatis vinculo.* h. e. video esse te bile amarissimâ occupatum, & iniqitatis vinculo prorsus obstrictum. Et Joannes Ep. 1. c. 5. v. 19. Ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. *Mundus iste totus in malo*, sive *in malitiâ situs est*, prout Plavtus *Casin.* 2. 5.

> *Nunc in fermento tota est: ita turget mihi.*

Et *Merc.* 5. 3.

> *Nunc mea uxor propter illam tota in fermento jacet.*

ἐν ζύμῃ κεῖται. ut verbo unico absolvam; οἱ μὲν ἔχουσιν, οἱ δὲ ἔχονται. *habent illi, habentur isti.* sed hoc ἐν τῷ παρέργῳ.

Cæterum priori illi finitimum est, si non idem prorsus, qod Sect. 96. habet, de periphrasi, qâ adverbia Hebræi efferant. באמת *in veritate*, h. e. *verè*, בצדקה *in justitiâ*, i. e. *justè.* בערמה *in astutiâ*, i. e. *astutè.* & pariter, ἐν τάχει, pro ταχέως, *citò.* Rom. c. 16. 20. ἐν ἀληθείᾳ. *in veritate*, i. e. *verè.* Matth. c. 22. v. 16. qo eodem refert & illa sine particulâ præfixâ, ἰδίᾳ *privatim.* Cor. Ep. 1. c. 12. v. 11. δημοσίᾳ *publicè.* Act. c. 16. v. 37. κύκλῳ *in orbem.* Marc. c. 4. v. 34. Eisqe affinia qædam profert ex Græcis Tragicis.

Verum illa ἰδίᾳ, δημοσίᾳ, κύκλῳ sunt formulæ peculiares, & in adverbiorum classe censentur. nec qia ἰδίᾳ pro *privatim*, δημοσίᾳ pro *publicè* usurpatur, pari ratione κρυφίᾳ pro *clam*, avt φανερᾷ pro *palam* dixeris: etiamsi analogia eadem sit planè. Sed nec tam Græcorum, qi adverbiis abundant, qam Hebræorum, qibus ea pavca sunt, periphrasis illa, idiotismus est.

CAPUT XXXII.

Hebræorum idiotismus, qo vehementius affirment, contrarii negationem subjungere. Hoc qi Drusius, aliis qoqe usurpatum idem non negat, imo locis allatis probat. Sangvis *pro cæde, eisdem familiare, sed plerumqe in plurali.* ῥαπίζειν, & ῥάπισμα *Hellenistarum, non Græcorum priscorum, vult Heinsius. hoc ex Justiniani Novellis refellit Psochenius.* ἐν ὁδῷ, *pro ratione*, instituto, *Hebræorum idiotismus; nec Græcis tamen insvetum prorsus. Stoicis admodum familiare.* via justitiæ & injustitiæ, *Hebraismus.*

Sect. 86. *Hebræorum idiotismus esse creditur*, inqit, *ubi aliqid affirmaturi vehementer, negant ejus contrarium.* atqe Drusium hic advocat, à qo loci passim notati sint.

Sed num Drusius, avt alius qisqam ἴδιον, sive peculiare, istud esse Hebrææ lingvæ unqam affirmavit? Ἰδιωτισμὸν, sive *formulam vulgarem usitatamqe* Hebræis, luculenter satis indicant loca illa à Drusio lavdata. Ἴδιον sive peculiare horum non esse, idem ipse è scripto profano prolatis exemplis ostendit. qod & alibi monemus; ut frustra hoc in rem suam Psochenius hîc proferat: qanqam à suis potiùs, qam ab extraneis, cum Dominus ipse, tum & Evangelista, eam formulam havsisse meritò censeantur. qo modo & ἐκνεύειν pro *evadere, emergere*, Joannes c. 5. v. 13. (de qo sect. 87.) à Græcis Vet. Test. interpretibus potius, qi & sæpius usurpant, qam ab Evripidis *Hippolyto*, ex qâ solâ hic adducitur.

Sect. 89. Τὸ αἷμα pro *cæde* usurpatum, qi *Hebræorum idiotismum* esse, qibus in usu existere freqentissimo deprehenditur, qi affirmant, num à Græcis usurpari id negant? qanqam דמים in plurali freqentius hac mente illis usurpatur.

Sect. 90. Ῥαπίζειν, pro *palmâ cædere*, ῥάπισμα pro *alapa* ex *Hellenistarum, non Græcorum more*, τῶν ἑβδομήκοντα imitatos, *usurpasse Evangelistas*, monet Cl. Heinsius in *Aristarch. sacr. c.* 28. Hoc ut refellat Psochenius, *Justiniani codicem ac Novellam* accersit; qasi ista Græcæ puritatis normæ sint legitimæ. de vocabuli interim significatu videri possunt Petr. Faber. *agonist. l.* 1. *c.* 19. & Cl. Heinsius loco supra indicato.

Sect. 91. qærit Psochenius, an *formula illa* ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, *in via justitiæ*, Matth. c. 22. v. 32. *aliæqe huic consimiles, qibus* ὁδὸς *sive via, pro ratione, modo, vita instituto usurpatur, ex Hebraismo derivata sint nec ne.* Et certe ab Hebræis eorumqe interpretibus, qibus formulis istiusmodi nihil est familiarius, sumpsisse Evangelistas ac Apostolos, non est, opinor, qi negaverit.

At, inqit Psochenius; *sic loquuntur etiam Græci scriptores profani.* solum interim Evripidem profert, qi in *Hippolyto*, γνώμης ὁδὸν, pro *mentis, sive consilii, ratione* bis dixerit. qod idiotismum Græcorum esse nevtiqam probat. Ejus loco poterat Thucydidem l. 3. adduxisse; Μετὰ γὰρ Ἀθηναίων ἄδικον ὁδὸν ἰόντων ἐχωρήσατε. *Athenienses viâ injustâ incedentes secuti estis.* ὁδὸν ἄδικον dixit, qam ὁδὸν ἀδικίας Græcus interpres, Hymn. 119. v. 29. qo modo ὁδὸν δικαιοσύνης Evangelistæ, qi est manifestus Hebraismus. Sed & Isocratem itidem *ad Demonic.* Ὅσοι δὲ βίῳ ταύτην τὴν ὁδὸν ἐπορεύθησαν. *Qotqot hanc vitæ viam, sive institutum, ingressi sunt.* Nota obiter, apud Stoicos, Marcum præcipuè Antoninum, *commentar.* l. 1. S. 9. Ὁδῷ ἐξευρίσκειν καὶ τάττειν. l. 5. S. 24. Ὁδῷ ἀπολαμβάνειν. l. 3. S. 11. Ὁδῷ ἐλέγχειν. & l. 6. S. 24. Ὁδῷ περαίνειν. &c. freqentissimè occurrere, pro eo qod est, *certâ aliqâ ratione, viâ, methodo excogitare, disponere, censere, redarguere, perficere aliqid*, &c.

CAPUT XXXIII.

Ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν Matth. 21. 42. malè redditur, Coram nobis. *Aliud ab hoc est Evripidis, ἰδεῖν ἐν ὄμμασιν. ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς, & similia, Hebraeorum idiotismus. Poeticae locutiones idiotismum non probant. Αἰδὼς ἐν ὀφθαλμοῖς. Hebraeorum idiotismus, femininum neutrius loco usurpare.* Ὁσίη, fas, pietas. *Absqe eâ cultus omnis inanis.*

SEct. 92. Καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Matth. c. 21. v. 42. *Et admirabile est in oculis nostris.* i. *coram nobis*, inqit Psochenius. insinuans pro Hebraismo haberi. estqe reverâ ex Hebraico textu desumptum, Psalm. 118. v. 23. Verum *ita Hebrai*, inqit, *non loquuntur soli. patet ex Evripide in Hippolyto v.1265.*

Ὡς ἰδὼν ἐν ὄμμασιν.

Ut videns coram.

At primo, *in oculis nostris*, non satis fœliciter exprimitur, per *coram nobis*, qis enim sic loqeretur, *Hoc est mirabile coram me?* potius, *hoc est mirabile in conspectu nostro*, i. e. conspicientes nos in stuporem trahit. qod, *coram nobis* non explicat planè, imò si qis diceret, *Mirum est hoc coram nobis fieri*; aliud prorsus dictum, velle jure censeretur, qam hoc loco vates ὑμνῳδὸς voluit.

Tum ἰδεῖν ἐν ὄμμασιν est diversa ab hac formula; illi potius compar, ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Matth. c. 13. v.15. Joan. Ep. 1. c. 1. v. 1. Et Genes. c. 31. v. 10. qod ibid. c. 45. v. 12. dicitur ὀφθαλμοὶ βλέπετε. sed & alibi freqentissimè, tam in Græcâ Veteris versione, qam & in novo instrumento, qod & ipse observavit infra sect. 101. ubi etiam ex Græcis, sed Poetis solis, gemina multa congessit. qibus istud qoqe adjicere poterat, nisi qod ἐν hic habetur, qod in illis havd extat. Poterat avtem convenientius istic adduxisse, proverbiale illud, Αἰδὼς ἐν ὀφθαλμοῖς. ubi commodiùs etiam reddi potest ἐν ὀφθαλμοῖς, *in oculis*, *coram*. Nec verò si prorsus conveniret, idiotismum evinceret unicus è poetâ locus. nec à formulis poeticis ad usum familiarem satis est firma consecutio.

Cæterum, qum neminem Psochenius hîc nominet, qi Evangelistæ verbis Hebraismum subesse censuerit, subit animum suspicio, Casavboni *annotationes* ἐλογχεῶς περινοῦντα, *plane excogitantem*, ut cum Marco loqar, qum *purum putum Hebraismum*, ad incisum illud adnotatum legeret, de formulâ illâ ἐν ὀφθαλμοῖς dictum cepisse. atqi aliud ὁ μακαρίτης voluit. qum enim tam apud Matthæum, sed & Marcum c. 12. v. 11. qam & in Hymnorum versione Græcâ Hymn. 118. v. 23. legatur, Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη. καὶ ἔστι θαυμαστὴ, &c. *A Jehova est hic*, *estqe mirabilis*, &c. qod V. C. Fr. Junius, cum in *annot.* tum & *parall.* l. 1. c. 40. ad γωνίαν referri postulat: eam concinnationem, ut minùs commodam rejicit meritò Casavbonus; Et *Hebraismum purum putum* esse affirmat, αὕτη respondente τῷ זאת. Hebræorum est avtem, non & Græcorum, *femininam formam nevtraliter* usurpare. qod nec Psochenius, opinor, ipse negaturus est. qanqam ejusmodi qiddam forsan qibusdam videri possit, illud Homeri *Odyss.* π. v. 423.

— Οὐδ' ὁσίη κακὰ ῥάπτειν ἀλλήλοισιν.

Neqe justum est mala struere invicem mutuo.

Et *ibid.* χ. v. 412.

Οὐχ ὁσίη κταμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν εὐχετάασθαι.

Non est fas interfectis insultare viris.

ubi ὁσίη dicitur poetæ, prout & aliis nonnullis, qod ὅσιον Sophocli in illis, οὐ θέμις, οὐδ' ὅσιον. & Phocylidæ v. 124.

Οὐχ ὅσιον κρύπτειν τὸν ἀτάσθαλον ἄνδρα ἄτιτον.

Non est fas occultare virum improbum, ne puniatur.

Verum ellipticam formam hanc esse, vult Evstathius; supplendamqe βουλὴ, δίκην, πρᾶξιν avt aliud ejusmodi. nec desunt, qos hic seqi malim, qi substantivum potius esse censeant, qod *fas* reddunt nonnulli, *pietatem sanctitatemve* alii. Ita planè usurpavit Julianus *de Cynism. orat.* 2. Πᾶσαι, inqit, ἑκατόμβαι τῆς ὁσίας οὐκ (ita enim leg.) εἰσὶν ἀνταξίαι. *Non sunt digna, qa cum pietate conferantur, hecatombæ*

A *universe.* Eandem & in *divûrum* numerum relatam ex Evripide ibidem allato discimus, qod & aliâ occasione alibi tetigimus. Non possum avtem continere me, qin subjiciam hic, qæ pietati veritatiqe qam maximè consentanea adjecit eodem loci idem ille pietatis veræ omnis expers exorsqe prorsus. Ὅλη πάντα καὶ τὰ μεγάλα καὶ σμικρὰ μετὰ τῆς ὁσίας τῷ θεῷ προσαγόμενα τὴν ἴσην ἔχει δύναμιν· ἐστερημένη δὲ τῆς ὁσίας, οὐχ ἑκατόμβη, ἀλλ' ἡ τῆς Ὀλυμπιάδος χιλιόμβη, ἀνάλωμα μόνον ἐστὶ, ἄλλο δὲ οὐδέν. *Tamundem valere majora ac minora cum pietate admota numini. hac verò semotâ, nec*

B *hecatomben, sed nec chiliomben, aliud qicqam qam impensam sumptumqe inanem existere.* Verum περὶ τῆς ὁσίας utcunqe se habuerit; misso, qi intendebatur, Hebraismo, alium de suo substituisse Psochenius videtur.

Deniqe ab Hebræis sumpsisse cum interpretes Græcos, tum & Apostolum, negari non potest: nec amplius qicqam ex qoqam Psochenius istic.

C

CAPUT XXXIV.

Ἐκτὸς εἰ μὴ, 1. Cor. 15. 2. inconcinnitatis à nescio qibus insimulari. καὶ insertum qi postulant, à Bezâ rejecti. Matth. 3. 7. ἡ μέλλουσα, respondet Hebr. הבא *futura aptius qam* ventura.

SEct. 94. *Locutionem illam* ad Corinth. Ep. 1. c.15. v.2. *Ἐκτὸς εἰ μὴ qibusdam valdè* ait *inconcinnam videri. Sed & Lucianum sic locutum.* qibusnam hoc visum fuerit

D nullus dicit. Beza monet tantùm qibusdam placere καὶ subavdiri ante verba illa ex *Hebraeorum idiotismo*, ut dictionis series sic prosluat, εἰ κατέχετε, καὶ ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε. *si memores estis, nisi si frustra credidistis.* qod ipse tamen respuit, qia ἐκτὸς tunc redundaret. de *Hebraismo*, avt *inconcinnitate* aliqâ in formulâ ipsâ ipse ne γρῦ qidem.

Sect. 97. ait qosdam cavillari textum Græcum Matth. c. 3. v. 7. qasi non dicatur Græcè μέλλουσα ὀργὴ *futura ira*, sed μέλλουσα ὀργὴ ἔσεσθαι. qibus *insignem* imputat *lingvæ Grææ imperitiam.* nec immeritò, id si qis censuerit. Verum

E μέλλουσα ibi τῷ Hebraico הבא respondere, liqet satis. nec frustra penitùs Erasmum notat Beza, qod *venturâ* reddidit, qasi esset μελλούσης ἐλθεῖν, cum *futurâ* posset aptiùs.

CAPUT XXXV.

Dispares formulæ, Canticum canticorum; *&* Rex regum. *Hebraismus in illo; non & in isto.* Ἐπίτασις *congeminatione*

F *vocum expressa, Hebraeorum idiotismo meritò deputatur. Erasmus sine cavsâ reprehensus. Cothurnus ab idiotismo diversus.*

SEct. 98. *Hebraismum latere* opinari qosdam ait in illis Apoc. c. 19. v. 16. Βασιλεὺς βασιλέων, καὶ κύριος κυρίων. *Rex Regum, & dominus dominorum.* ipse concedit, verum esse, *Hebraeos singulare & excellens qippiam expressuros, sic solere effari.* qod ex inscriptione cantici Salomonis apertum sit שיר השירים *canticum canticorum.* h. e.

G *canticum excellentissimum.* negat tamen Hebraismum idcircò esse. Sophoclem enim *Electrâ* v. 854. δειλαία δειλαίων, *infelix infelicium*, pro *infelicissimâ* dixisse. notatqe Erasmum, qi in adagio, ἔσχατα ἐσχάτων κακά, *extrema extremorum mala, hunc sermonis typum Græcos videri* scribit *ab Hebræis mutuò sumpsisse.*

Cæterum perperam confunduntur istic formulæ dispares. siqidem illa, βασιλεὺς βασιλέων, καὶ κύριος κυρίων, sicut & *Deus Deorum* Hymn. 50. v. 1. citra Hebraismum aliqem (qem qinam in istis *latere* monuerint, nescio) usurpantur, eumqe designant, prout verba ipsa sonant, non qi *rex dominusve singularis & eximius* sit, sed qi regibus ipsis imperitet, in dominosqe ipsos, qicunqe ei sint, dominium exerceat. Siqidem ut Seneca *Thyeste*;

Omne

Omne sub regno graviore regnum est.

Et Flaccus *carm. l. 2. od. 1.*

Regum timendorum in proprios greges;
Reges in ipsos imperium est Jovis.

Atqe, ut Naso *Tristium l. 4. Eleg. 7.*

Nil ita sublime est, ——
Non sit ut inferius suppositumqe Deo.

Itaqe ad Hebraismum confugere nulla istic necessitas; & imminuit etiam appellationis vim ipsam.

Cæterum cur *typus ille sermonis*, qo διπλασις ejusdem dictionis congeminatione significatur, non ritè censeatur Erasmo *ab Hebræorum*, vel Orientalium aliorum, *usu* profluxisse, nihil hic affert Pfochenius; nec qid, consecutionis necessariæ qod sit, afferri possit à qoqam, video. Apud hos certè idiotismus est, *sanctus sanctorum*, Dan. c. 9. v. 24. Et *sanctum sanctorum*, sive *sanctitas sanctitatum*, Exod. c. 30. v. 10. qod LXX ἅγιον τῶν ἁγίων Exod. c. 26. v. 33. Et Levit. c. 6. v. 29. qomodo & Apost. Hebr. c. 9. v. 3. & *sanctitates sanctitatum*. Ezech. c. 42. v. 12. apud illos havd item. neqe enim idiotismum facit, si formula aliqa è cothurno semel avt iterum prosilierit. qanqam illud ἔσχατα ἐσχάτων, ubi gradus ipse geminatur, minùs durum & insolens videri possit, qam alterum illud δειλαία δειλαίων, & qæ ex paginâ sacrâ supra posuimus.

CAPUT XXXVI.

Θέλομεν, Marc. 10. 35. velimus, potius, qam volumus, avt optamus. Aliud velle, aliud optare. Aliud optare, aliud rogare. Optamus, & qæ nec rogamus, nec rogare fas est. Θέλω. Joan. 17. 23. velim, ἐρωτῶ, rogo, Augustinus Bezæ non immeritò notatus. Bezæ codices correcti. Κλύοις, avdias.

SEct. 99. Marc. c. 10. v. 35. Θέλομεν, i. e. *velimus, multi contendunt*, inqit, *idem esse qod optemus. qam significationem & à Syro sermone tractam*; *qia Syris* צבא *& velle & optare significat.*

Beza qidem, Θέλομεν, inqit, *ad verbum volumus*, i. e. *optamus. est enim rogandi, non imperandi significatione positum. sic avtem Græci solent convertere Hebræorum* חפץ. Nec tamen ideo Hebraisantibus solis peculiarem vult esse eam vocabuli istius significationem. Idem enim ex Cicerone profert: *Eum honorem Deos tibi fortunare volo.* Qanqam reverâ nec eadem sunt prorsus *velle* & *optare*: & hæc duo distingvit Orator qoqe ipse, Orat. *pro Cluentio*: *Nihil est mali, nihil sceleris, qod illa non filio voluerit, optaverit.* Sed nec *optare* & *rogare*. siqidem optamus multa; qæ non petimus, avt rogamus tamen; imò qæ petere à Deo ac rogare nevtiqam par est. τὸ θέλειν verò, hoc qidem loco, non tam *optare*, qam *petere* ac *rogare* significat. Optimè itaqe Vir doctiss. idem, & istic, Θέλομεν, non *volumus*, prout vetus interpres, & Erasmus, sed *velimus* reddidit; & cum Marc. c. 6. v. 25. tum & Joan. c. 17. v. 23. Θέλω *velim*. Avgustino etiam notato, qi *Ep.* 178. (ita enim restituendus in Bezæ codicibus numerus, qi perperam centenario minor designatur) *Patris & Filii æqalitatem* inde satagit probare; qia *non diceret*, inqit, *inferior superiori*, volo, *sed supplicans*, rogo. Idemqe Homil. 43. *Sed jubet Pater, ut faciat Filius. Voluit Pater, efficit Filius. Ecce ostendo, qia vult filius, & facit Pater. Ecce Filius jubet, & Pater facit. avdis voluntatem potestatis, potestatem voluntatis*, at verò τὸ θέλω nihil hic est aliud qam ἐρωτῶ, *rogo*: qo modo supra locutus fuerat vers. 9. & 20. Aptissimè avtem *velim*, Vir doctissimus vertit, eâ enim, qæ est optandi, formulâ superiores suos alloqi solent inferiores. qod monuisse memini Dunæum nostrum ad illud Lycophronis v. 9. qo famulus Regem Dominum suum in operis exordio sic affatur,

Κλύοις ἄν, ὦ ἄναξ.
Avdias, o Rex.

nos diceremus, **May it please you to heare.**

CAPUT XXXVII.

Φῶς pro igne, Hebræorum idiotismus. Rhesi Avtor. Ab Orientalium usu multa in lingvam Græcam profluxerunt. Ex communibus notionibus Tragici qadam, qæ usus communis non erant. Φλὸξ pro igne, ejusdem farinæ. In simpulo fluctus. μόσχος pro bove; ut πῶλος pro eqâ. πίπτειν, cadere, pro mori.

SEct. 100. frustra φῶς Marc. 14. v. 54. *pro igne* usurpatum *Hebræorum* solùm *idiotismum* esse Pfochenius pernegat, qia Evripides (si is saltem est; nam Aristarcho asserit Sam. Petitus *miscell. l. 3. c. 22.*) in *Rheso v.* 81. φῶς pariter usurpavit, φῶς ἅψαι dicendo, pro *ignem accendere*. eisqe qi hoc statuunt, insultando juvenilius, qærit *à qo Tragicus hic Hebraismos edoctus fuerit, avt qem Rabbinum præceptorem habuerit*. qod qidem nihil necesse fuit, prout & alibi sæpe monuimus; cum & ab Orientalibus in lingvam Græcam fluxerint havd pavca; & potuerit poeta ex notionis communis ratione, cum lumen ignis accensi comes sit jugis, *luminis* vocabulum pro *igne* usurpasse, præter gentis suæ usum vulgarem; qi idiotismus proprie dicitur.

Ejusdem est farinæ, qod φλόγα pro *igne* usurpatum Luc. c. 16. v. 24. & Jobi c. 18. v. 5. ad eandem cum priore classem pertinere non patitur; qia Tragicus scilicet idem *ibid. v.* 120. φλόγα ἐμβαλεῖν, pro *ignem injicere*, dixerit. magnosqe inde in simpulo fluctus ciet, qasi ex adversâ parte qispiam ad hunc τῆς φλὸξ usum observatum intulisset; *Qis itaqe Græcus posset hunc Græcum Novi Testamenti intelligere, nisi prius etiam veteris Testamenti textus Græcus & Hebræus, unà cum reliqis lingvis Orientalibus ipsi probè fuerit cognitus?* Subjungitqe μάλα σεμνῶς, *Evripidem aliosqe cum eo Græcos, qod ad verba attinet, qamvis sensus & interpretatio genuina textus spiritualis homines istos carnales & irregenitos forte fugisset, æqè hunc textum intellecturos esse, certò sibi persvasum.*

Verum eeqis, qæso, tam non à mente, sed à sensu omni alienus unqam extitit, ut negaret Græcum ullum absqe tantâ textus Græci ac Hebræi V. Instrumenti cæterarumqe lingvarum Orientalium supellectile corrogatâ, lingvarumqe tot peritiâ havd mediocri comparatâ, verba illa Evangelistæ posse interpretari, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ, *qoniam crucior in ista flamma*, hoc esset utiqe ad stipulam diffindendam cuneos ferreos cubitales Herculeamqe clavam poscere. nam de sensu spiritvali in parabolæ verbis illis, non intelligo qis tam profundus, avt arcanus subsit, qem crassi isti, qos appellat, non facilè capiant. Ipse tu, credo, Pfocheni, etiamsi nullus te Evripides tuus istud docuisset, imò nec apud avtorem ullum, vel Græcum, vel Græcanicum, φλόγα, qod *flammam* proprie significat, pro *igne* usitatum deprehendisses, facile tamen ex tuo ipsius ingenio, nî plane bardus sis, qod non esse te docent tua ista, dignosceres, ita istic usurpari. Nec caret ergò prorsus aliqo nigræ loliginis succo, qod viris eruditis, ista tam ἄλογα planè, qam & ἄτοπα, affingis.

Consimile est, qod Sect. 103. μόσχον *pro bove*. Apoc. c. 4. v. 7. qod à LXX mutuatus Evangelista videtur, (& ab eis potius mutuatum, qam a poetis, qos solos hic adducis, qis sincipitis saltem sani non verisimilius censuerit?) tam *à Græcis hominibus* statuit *posse intelligi*, *qam* πῶλον *pro eqâ*, (qod poeticum itidem) usurpatum.

Nam qod Sect. 102. πίπτειν. i. *cadere*, sive *accidere*, pro *mori*, ad Cor. Ep. 1. c. 10. v. 8. non *Hebraisantibus solis*. sed *Græcis* qibusvis etiam, esse in usu contendit, & ex eadem *Rheso* demonstrare conatur, ludit operam; cum hoc ipso non Græcis tantùm, sed & Latinis, tam soluti, qam & vincti sermonis avtoribus, nihil sit usitatius. nec tamen, si qis dixerit, (numqis enim, incertum mihi) Apostolum in hoc vocabuli usu interpretes LXX secutum; ideò negat qicqam qod à Pfochenio hîc dicitur.

C A-

CAPUT XXXVIII.

Mortem gustare, *&* videre, *pro mori*, *Hebræorum idiotismi. Ex locutione poeticâ idiotismus non statuitur. Aliud* mortem sentire, *aliud* mori. *ἄλγος ἰδεῖν*, *Tragico*, *est id qod doloris caussam dat*, *intueri. Aristoteles frustra accersitus.* Visus, *sensuum nobilissimus. In notatione hujus nugas agit Isidorus*; Videre *à Græco* ἰδεῖν. Visus, *pro intellectu. pro sensu qovis. Pro avditu.* Avditus *an pro visu*, *incertum. Stobæi codices emendati. Pro tactu: pro olfactu. Nec ideò tamen* mortem palpare, avdire, olfacere, *pro* mori *dixeris.*

SEct. 104. θανάτου γεύσασθαι, *mortem gustare*, Hebr. c. 2. v. 9. & θάνατον ἰδεῖν, *mortem videre*, Luc. c. 2. v. 26. & Psal. 89. v. 49. *pro mori*, inde probare vult esse *Græci sermonis idiotismos*; qia Evripides κακῶν γεύσασθαι dixit, in *Hecubâ*; v. 375; Πένθους γεύσασθαι, in *Alcestide* v. 1069; Ἄλγος ἰδεῖν, in *Supplicibus* v. 785. *dolorem* enim *videre*, *esse experiri*, *persentiscere*; *qomodo & mortem gustare*, *& videre*, *nihil aliud esse*, *qam mortem sentire*, *hoc est*, *mori.* qibus subjicit Latinos dicere, *somnum non vidisse*, *pro non dormivisse*: Et Aristotelem *in sophist. elench.* l. 1. c. 22. Τὸ ὁρᾷν αἰσθάνεσθαί τι εἶναι.

At ista plane nihil qicqam evincunt, qod Psochenius hîc avt voluit, avt velle debuit. Nec ex locutione Poeticâ idiotismus statuitur; nec phrasis ipsa eadem utrobiqe deprehenditur. nec *mortem* avt *gustare*, avt *videre*, est *mortem sentire*, avt ita animam per cruciatus protelatos sensim exhalare, ut (qod Cajo Imperatori in ore subinde fuisse narrat. c. 30. Svetonius) *mori se qis sentiat*; sed simpliciter *mori*: qod & citra sensum creberrimè contingit. nec ἄλγος ἰδεῖν necessariò apud Tragicum, *dolorem persentiscere* significat, sed simpliciter *videre.* ut tropus sit non in ἰδεῖν *videre*, pro *sentire*; sed in ἄλγος *dolor*, pro eo *qod dolore afficit.* sic enim sese ipsa interpretatur, qæ hoc loqitur.

> Ἐμοὶ δὲ τῶν παίδων μὲν εἰσιδεῖν μέλη
> Πικρόν· καλὸν θέαμα δ' εἴπερ ὄψομαι
> Τὰν ἀέλπτον ἡμέραν,
> Ἰδοῦσα πάντων μέγιστον ἄλγος.

Qæ sic interpres reddidit;

> *Mihi vero mortua liberorum membra videre*
> *Acerbum: sed tamen erit pulcrum spectaculum, si videro*
> *Insperatum diem,*
> *Conspicata maximum omnium dolorem.*

Nec huc qicqam facit, qod ex Aristotele adducitur, non magis, qam qod *sect.* 64. ex Artemidoro adduxerat. *videre esse sentire qoddam*, hoc est *visum* esse speciem qandam τῆς αἰσθήσεως *sensus*; qod nemo nescit. nam & ὀσφραίνεσθαι est etiam αἰσθάνεσθαι *h.* & *olfactus sensus* externi species. nec tamen ideo opinor, vel Græcè vel Latinè loqetur, qi θανάτου ὀσφραίνεσθαι, avt *mortem olfacere*, pro *mortem sentire*, *subire*, *mori* dixerit. sed nec qi πένθους, καὶ ἄλγους ὀσφραίνεσθαι, *luctum doloremqe olfacere*, pro *luctum doloremqe persentiscere*, sive *lugere*, *ac dolere.*

Qanqam & illud observatu non indignum, (qod nemini tamen hactenus animadversum memini legisse) τὸ ἰδεῖν ἀντὶ τοῦ ὀσφραίνεσθαι qandoqe usurpari. Est *visus* certe sensuum omnium nobilissimus, unde & sensuum reliqorum objectis verbum *videndi* adaptari consvevit. Isidorus Origin. l. 11. c. 1. *visus dictus*, *qod vivacior sit cæteris sensibus atqe præstantior*, *sive velocior*; *ampliusqe vigeat*, *qantum memoria inter cætera mentis officia*; *vicinior est enim cerebro*, *unde omnia manant. ergò fit*, *ut ea qæ ad alios pertinent sensus*, *videre dicamus*; *veluti cum dicimus*, *vide qomodò sonat*, *vide qomodò sapit*, *& cætera.* De vocabuli notatione nugatur. ab ἰδεῖν Græcorum est *video* Latinum, ut ἲς *vis*, ἴον *viola*, ἰτέα *vitex*, ἰταλός *vitulus*, ἰξὸς, ἰσκὸς *viscus.* de re ipsâ rectè pronunciavit. Visus enim inter sensus exteriores principatum obtinet. unde oculus in corpore dicitur perinde habere ac in animâ mens ipsa. Celebre est, & ubiqe ferè obvium, Epicharmi illud, Νοῦς ὁρᾷ, νοῦς ἀκούει. *Mens videt*, *Mens avdit*: *cætera cæca & surda sunt.* Verum *menti visus* peculiari magis ratione tribuitur. Genes. c. 8. v. 8. *Emisit columbam*, *ut videret*, (i. e. intelligeret, experimento facto cognosceret) *an aqæ diminutæ essent.* Matth. c. 2. v. 16. Herodes, *cum à Magis delusum se videret.* i. intelligeret. Ibid. c. 9. v. 3. *Jesus*, *cum cogitationes eorum videret.* i. e. animo perciperet. Jacobus c. 2. v. 24. *videtis*, *hominem justificari ex operibus.* h. e. intelligitis; ex eis, qæ disserui hactenus perspectam habetis enunciati hujus veritatem. frustra est enim vir doctissimus, qi sensum hunc vult subesse, *hominem justificari*, *perspectum ex operibus habetis.* Sed de loco hoc alibi vidimus. Avgustinus in Exod. qæst. 73. *Ponitur visus pro generali sensu corporis & animi*, *ut cum dicimus*, *videatur de eis qæ dixi. Sic* Genes. c. 42. v. 1. *Vidit Jacob*, &c. *nam & videre pro intelligere*, *qod est visus mentis.*

Sed ad sensus exteriores redeamus. Avgustinus idem in Joan. tract. 121. ad illa Domini Christi, Joan. c. 20. v. 29. *Qia vidisti me credidisti. Non ait*, tetigisti me, *sed* vidisti me. *qoniam generalis qodammodo sensus est visus. nam & per alios qatuor sensus nominari solet*; *velut cum dicimus*; avdi & vide qam benè sonet; olfac, & vide qam benè oleat; gusta, & vide qam benè sapiat, tange, & vide qam bene caleat. *ubiqe sonuit* vide, *cum visus propriè non negetur ad oculos pertinere.* qanqam in istiusmodi loqendi formulis *videndi* verbum non tam ad sensum exteriorem qo res objectæ simplicitèr percipiuntur, qam ad interiorem, qi de eis judicium fert, referri videtur. Verum primo loco, avditum qod attinet; De sonis & vocibus *visus* disertè usurpatur. Exod. c. 20. v. 18. *Populus totus videbat voces illas*, *& fulgetra*, *& sonum tubæ.* Ubi rursum Avgustinus: *comprehendit sensum avditus brevitate sermonis sub nobiliore & generaliore visus.* Deuter. c. 4. v. 12. Moses à majestatem divinam simulacro ullo exprimendi conatu populum avertendo, *Cum in monte*, inqit, *Deus vos allocutus est*, *similitudinem nullam vidistis*, *sed vocem tantum.* tanqam si cum Avsonio *de Echo. epigr.* 11. dicere vellet;

> *Et si vis similem pingere*, *pinge sonum.*

Ubi & Avgustinus *locut. l.* 5. *qasi videre ad omnem sensum referatur.* Sic exteri. Æschyl. *Prometheo vincto.*

> Ἵν' οὔτε μορφὰν, οὔτε του φωνὰν βροτῶν
> Ὄψει. —
> *Ubi nec effigiem*, *nec vocem mortalium*
> *Visurus es.* —

& *adv. Thebas*,

> Κτύπον δέδορκα· πάταγος οὐχ ἑνὸς δορός.
> *Sonum strepitumqe intueor hastæ havd unius.*

Oedipus cæcus apud Sophoclem in *Oedip. Coloneo*;

> — Φωνῇ γὰρ ὁρῶ, τὸ φατιζόμενον. —
> — *voce video*, *qod dicitur.* —

Idemqe in *Oedipo Rege*:

> Τυφλὸς τά τ' ὦτα, τόν τε νοῦν, τά τ' ὄμματα.
> *Auresqe cæcus*, *mentemqe ipsam*, *& lumina.*

Nicander in *Theriac.*

> Ἀλλ' ὅταν ἢ δοῦπον νέον οὔασιν, ἠέ τιν' αὐδὴν
> Ἀθρήσῃ. ——
> *Avre sonum insolitum*, *avt vocem si qando videbit.*

ubi Schol. αἴσθησις ἀντὶ αἰσθήσεως, ὡς ὅταν εἴπῃ, Ὁρῶ οἷα λέγεις. *Sensus pro sensu*, *ut cum dicitur*, *video qæ dicis.* Lucretius l. 4.

> *Sex etiam avt septem loca vidi reddere voces*,
> *Unam cum jaceres.* ——

At vice versâ *avditum* pro *visu* poni placet Bern. Martino *Var. lect. l.* 1. *c.* 5. in Aristophaneo illo ex *pace*;

> Ἤκουσας, ὁ κόραξ οἷος ἦλθ' ἐξ Ὠρεοῦ.
> *Avdisti*, *corvus qalis iste ex Oreo?*

sed de hoc meritò potest ambigi. Certe apud Xenophontem in *Laconum Politiâ*, uterqe sensus *avditus* nomine comprehenderetur, si vera esset Stobæi lectio, qi Xenophontis verba *tom.* 2. *c.* 44. sic exhibet: Ἐκείνων γοῦν ἧττον μὲν ἂν φωνὴν ἀκούσαις, ἢ τῶν λιθίνων, ἧττον δὲ ὄμματα στρέψαντος ἢ τῶν χαλκῶν. *Illorum igitur minùs erat vocem avdire*, *qam si lapidei*, *minùs oculos versantes*, *qam si essent ahenei.* Verum aliam scripturam Xenophontis codices habent, hanc nempe. Ἐκείνων γοῦν ἧττον μὲν ἂν φωνὴν ἀκούσαις ἢ τῶν λιθίνων, ἧττον

δ' ἂν ὄμματα μεταστρέψαις ἢ τῶν χαλκῶν. Vocem illorum minùs avdieris, qam si lapidei; minùs oculos flexeris, qam si essent ahenei. Itaqe & iste pro controverso locus jure censebitur. Et pro lectione vulgatâ facit Dionys. Longinus περὶ ὕψους. l. 3.

Visum pro *tactu*, & *videre* pro *tangere* positum observat Did. Stella comment. in Luc. c. 1. verbis illis, Joan. c. 20. v. 27. qibus Thomæ Christus, *Cedo huc digitum, & vide manus meas.* pro eo qod est, *tange, tangendo explora.* Et Didacho prior Avgustinus in Joan. *tract.* 121. *Cum*, infer, *inqit*, digitum, & vide. *qid aliud ait, qam* tange & vide. *nec tamen oculos ille habebat in digito.* faciunt huc illud Comicum *Asinar.* 1. 3.

Semper oculatæ manus sunt nostræ, credunt qod vident.

Et qod altera, *Truculent.* 5. 1. dixit,

Manus vetat, priusqam penes se habeat, qicqam credere.

Cui licebit adjicere Evangelistæ alterius de Petro illud, Matth. c. 14. v. 30. Βλέπων δὲ τὸν ἄνεμον ἰσχυρὸν, ἐφοβήθη. *Cum ventum validum videret*, h. e. perciperet & persentisceret, *extimuit.* Sed omnium clarissimè apud Esaiam c. 44. v. 16. faber lignarius, à furno rediens, *Evge, concalui, ignem vidi*, h. e. calorem ejus sensi. Cui affine est Græcorum adagiale illud, qod ex Clearchi Peripatetici, *Proverbiorum collectaneis*, *dipnosoph.* l. 7. lavdat Athenæus, Ἴδε πῦρ ἀφύη, *vidit ignem apua*; inde ortum, qod pisciculus ille statim atqe ignis fervorem senserit, percoqatur illicò. Et de salsamento nescio qis apud eundem l. 3. Τάριχος ἑφθὸς εὐθὺς, ἂν ἴδῃ τὸ πῦρ. *Salsamentum illico assum, ubi ignem viderit.* Nec ab hoc abit longe Hebræorum illud, qo filum stupeum incendi ac dirumpi dicitur, בהריחו אש *statim atqe ignem olfecerit.* Judic. c. 16. v. 9.

Ita, præterqam qod *gustando* qoqe *videri* qid dicitur. Hymn. 34. v. 8. *Gustate & videte, qam benignus sit Dominus.* de qâ formulâ superius aliqid est dictum. pro *olfactu* qoqe visus usurpatur. Miles Plavtinus *Act.* 4. *sc.* 6. ubi ex odore ipsum havd longè abesse muliercula deprehendisse se dixerat,

Naso, inqit, *pol jam hæc qidem videt, plus qam oculis.*

Et Alexis in *Tarentinis*, apud Athenæum l. 4.

—— τοῦτο γὰρ νῦν ἐστί σοι
Ἐν ταῖς Ἀθήναις ταῖς καλαῖς ἐπιχώριον,
Ἅπαντες ὀρχοῦντ' εὐθὺς, ἂν οἴνου μόνον
Ὀσμὴν ἴδωσιν. —

Pulcris Athenis factum est hoc populare jam,
Omnes simulatqe vini odorem viderint,
Saltant confestim. —

Pro nullo ergò non sensu *visus* usurpatur. nec tamen inde concluseris, tam *mortem odorari, avdire, tangere, palpare*, pro *mortem oppetere, perpeti, experiri* legitimè dici, qia in mentem eandem *mortem gustare*, & *videre* dicitur.

CAPUT XXXIX.

Παραδειγματίζειν, *Græcis non insolens. idqe Bezæ monitum.* Δίκαιος, ἀντὶ τοῦ χρηστοῦ, *pro benigno, moderato, misericorde.* Et δικαιοσύνη, *pro benignitate & beneficentia, ab Hebrææ lingvæ sunt idiotismo.*

SEct. 106. Matth. c. 1. v. 19. *binos*, inqit, *latere putant Hebraismos. alterum in verbis δίκαιος ὢν, qia in voculis* צדיק *vel* צדק *Græce vertendis LXX interpretes usurpatunt vocem δίκαιος. alterum in vocabulo παραδειγματίσαι, qod hoc verbum tribus Hebrais vertendis ab iisdem est usurpatum.* Verum qinam isti qi hoc putant, non exprimit; sed nec posse credo. certe enim tam obesæ naris esse qenqam vel mediocritèr eruditum, qi ideo *Hebraismum* in verbis illis *δίκαιος ὢν latere* censeat, qia צדיק LXX per δίκαιος reddunt, fidem apud me mereri nullo modo potest. Παραδειγματίζειν itidem apud Græcæ lingvæ avtores probatos deprehendi, Beza qoqe monuit; vixqe est ut in Græcorum scriptis diligentius pavlo qis versatus ignoret. Ista ergò ne pali vulnera sint vereor.

Verum ut δίκαιος ἀντὶ τοῦ χρηστοῦ ἤτοι ἀγαθοῦ usurpetur qandoqe: & δικαιοσύνη qomodo צדק & צדקה Hebræis, pro *bonitate*, qâ *benignitatem, beneficentiam, liberalitatem, misericordiam, eleemosynam* designat, vix alibi qam apud Hebraisantes reperias. Sic avtem usurpatur Hymn. 111. v. 3. & 112. v. 3, 9. Matth. c. 6. v. 1. (ut qidam codices exhibent) & Cor. Ep. 2. c. 9. v. 9, 10. Inde qæstio de vocibus illis δίκαιος & ἀγαθὸς Rom. c. 5. v. 7. utrum eandem eo loci notionem obtineant, an à se invicem distingvantur. de qâ alibi disseruimus.

CAPUT XL.

Γεύεσθαι, gustare, *pro comedere, tam Græcis ac Latinis est qam Hebrais familiare.* Ἀνδρὸς γεγεῦσθαι, *de virum expertâ.* Cibum tangere, attingere, *pro esitare.* Col. 2. 20. Εἰς τέλος, *Luc.* 18. 5. *respondet Hebræorum* לנצח. *Aliud apud Tragicum, qam apud Evangelistam.*

SEct. 107. *Γεύεσθαι gustare*, pro cibum sumere, comedere usurpatum Reg. l. 1. c. 14. v. 25. & Act. c. 20. v. 11. nullus ambigo esse Græcis pariter ac Latinis usitatum; etiamsi locus unus e Tragico in *Iphigen. Avlidens.* à Psochenio adductus ad idiotismum constituendum, imbelle nimis sit argumentum. alioqi & ἀνδρὸς γεγεῦσθαι, *virum gustasse*, pro eo qod est *cum viro rem habuisse*, Græcorum esset idiotismus, qia Æschylus de virum expertâ dixerit, ἥτις ἀνδρὸς ᾖ γεγευμένη; qod vix qisqam, opinor, affirmaverit. Sed sic alii solent. Thucydid. *l.* 2. Τὰ γὰρ ὄρνεα καὶ τετράποδα, ὅσα ἀνθρώπων ἅπτεται, πολλῶν ἀτάφων γιγνομένων, ἢ οὐ προσῄει, ἢ γευσάμενα διεφθείρετο. *Siqidem alites & qadrupedes, qotqot humanis cadaveribus vesci solent, cum insepulta jacerent multa, avt non accedebant, avt si gustassent, interibant.* qo loco etiam τὸ ἅπτεσθαι καὶ τὸ γεύεσθαι, *attingere & gustare*, tanqam ἐκ παραλλήλου, pro eo qod est *vesci* ponuntur. qo modo & in *Antonio* Plutarchus de Antonii militibus fame afflictis. Τρεπόμενοι δὲ πρὸς λάχανα καὶ ῥίζας, ὀλίγοις μὲν ἐνετύγχανον τῶν συνήθων· ἀναγκαζόμενοι δὲ πειρᾶσθαι καὶ τῶν ἀγεύστων πρότερον, ἥψαντο πόας τινὸς ἐπὶ θάνατον διὰ μανίας ἀγούσης. *Ad olera atqe radices versi, usitatorum qidem parca offenderant: cæterum, cum periculum cogerentur eorum facere, qæ anteà nevtiqam degustassent, herbam qandam attigerant, qæ per insaniam ad necem adigeret.* Qo loco adducto, firmat versionem suam interpres venerandus Jo. Calvinus loci Pavlini ad Coloss. c. 2. v. 20. illius, Μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς, *Ne esitaris, neve gustaris, neve attigeris*, Vulg. *Ne tetigeris.* alii, *Ne attrectaveris*, prius reddiderant; cum admissâ tautologiâ manifestissimâ, tum & gradationis elegantissimæ gratiâ ac venustate penitus abolitâ. Cicero *de nat. Deor. l.* 2. *Capras in Cretâ feras, cum essent confixæ venenatis sagittis, herbam qærere, qæ dictamnus vocaretur, qam cum gustarissent, sagittas excidere dicunt e corpore.* Idem *pro Muren. Cretes, qorum nemo gustavit unqam cubans.* Et *Epist. ad famil. l.* 7. *Ep.* 16. *Cum qidem biduum ita jejunus fuissem, ut ne aqam qidem gustarem.* Arbiter *Satyric. Gustantibus adhuc nobis, repositorium allatum est cum corbe.* Et post: *non potui amplius qicqam gustare.*

Par dari posset judicium, de eis qæ Sect. 108. de phrasi illâ εἰς τέλος disseruntur. Luc. c. 18. v. 5. usurpatum hoc, *Hebræorum* τῷ לנצח *respondere*, Drusius adnotaverat. nec secus LXX aliqotiès reddiderunt. Nam nec ideò avt phrasi illi Hebraicæ non respondere, avt à LXX illis non sumpsisse Lucam, inde probatur, qia Evripides scilicet unus in eadem fabulâ semel ita usurpavit; nec *interpretes illos* necesse est *legisse Tragicum*, si phrasin aliqam, qam ab eis havsit Evangelista, & ipse aliqandò usurpavit. ut ne adjiciam fieri posse, ut aliud τὸ εἰς τέλος apud illum, apud istum aliud planè designet: & qod illi *perpetuò, assiduè, jugitèr* significet, isti *ad finem usqe*, vitæ scilicet sive *ad mortem*

tem usqe, (nam & πέλος perinde ac τελευτὴ pro *morte* sumitur) simplicitèr denotet.

C A P U T XLI.

Ἀνάγκη pro afflictione. πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ cæli facies: *διχοτομῆσαι pro separare; μέρος τιθέναι sortem assignare: χορτάζειν, pascere, Hebraismis accenseri dicuntur. Qod refellat à Psochenio nihil. Πολυπρόσωπος οὐρανὸς, & cælum, aliud, & aliâ ratione, qam Lucæ, Lycophroni dictum. Lycophron qalis scriptor. Dictio poetica qalis, ex Aristotele. Διατμήγειν & διχοτομεῖν non sunt eadem. Non tam μέρος vox, qam formula illa Hebraismo deputatur. Χορτάζειν non nisi de brutis, Græcis usurpatum. Ridiculus error ὑῶν pro υἱῶν apud Platonem legentis.*

QÆ restant, levi brachio perstringemus. neqe enim sunt tanti, ut discutiendis diuturnos hærere necesse sit.

Sect. 110. ἀνάγκην Lucæ c. 21. v. 23. & Apostolo ad Cor. Ep. 1. c. 7. v. 26. & Ep. 2. c. 6. v. 4. & c. 12. v. 10. &c. ἀντὶ τῆς συνοχῆς καὶ θλίψεως, pro *afflictione sive pressurâ* usurpatam, negat esse *linguæ*, qam appellant, *Hellenisticæ proprium*; qamvis apud *LXX interpretes agnoscat creberrimè sic sumi*; qia & *apud Græcos poetas* in eodem sensu occurrit.

Sed & Sect. 113. τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ *faciem cæli* Matth. c. 16. v. 3. *Hebraismum* negat *sapere*; eo qod *non multum ab hoc abludat*, *qod Lycophron vetus* qidem *poeta* (sed poeta tamen & poetarum, si qis alius, imò ultra qam alius qis, dictionis extraneæ atqe insolentis, qà legentibus crucem figat, studiosissimus affectator, qin & epitheti illius ipsius, qod hic adducitur, nomine, qod nec Psochenius ipse tacuit, ab Aristotele *Rhetor. l. 3. c. 3.* reprehensus) *cælum πολυπρόσωπον*, vocarit. Ut enim missum illud faciam, aliâ ratione πολυπρόσωπον οὐρανὸν, *ætherem stelligerum* Lycophroni, aliâ mente οὐρανοῦ πρόσωπον, de *aere nubifero*, Matthæo dictum: qorum ad prius illud accedit proximè qod πολυπρόσωπον γένος, Herodis *stirpem numerosam* Josephus bell. Jud. l. 1. c. 18. appellavit. Bonum factum, si addidisset Psochenius, qod apud Rhetoricæ magistrum eodem loci legisse poterat. Ὁ ποιητὴς ἐξαλλάττει τὸ εἰωθὸς, καὶ ξενικὴν ποιεῖ τὴν λέξιν. *Poesis id, qod est usitatum demutat, & dictionem peregrinam facit.* Lingvarum nos idiotismos, non insolentiora qærimus. Qo apud Psochenium tamen gratiam aliqam ineamus; ex Gellii observationibus, noct. l. 13. c. 28. illud adjiciemus, *faciem mundi & cæli & maris dici.* ut pro Latinismo saltem formula illa haberi possit, qod *cæli faciem* Matthæus, *terræ* qoqe Lucas c. 12. v. 56. dixerit. nisi qod faciei nomine figuram ille intellexit, qod ex exemplis adductis liqet; qum Evangelistis facies aliud designet.

Nec aliud qicqam regerere opus est ad ea, qæ Sect. 111. habentur de Evangelistæ verbis illis, Matth. c. 24. v. 51. Διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει. *Separabit eum*, *ac partem ei statuet cum hypocritis.* ubi *duplicem* ait à qibusdam *Hebraismum* fieri: alterum in διχοτομεῖν, qod pro *separari* hic sumatur: alterum in τῷ μέρος. qod tamen qidnam sit, nullus dicit. ipse utrumqe respuit; qia scilicet Homerus τὸ διατμήγειν, (qod ex Beza habet.) Euripides τὸ μέρος, eodem uterqe, qo Evangelista, sensu usurparit. Verum *duplicem Hebraismum* qi hic faciant, in eos ego avtores nondum potui incidere. *Hebraismum merum putare* se profitetur V. Cl. Casavbonus, *ob seqentia & loca similia.* Joan. c. 13. v. 8. & Apoc. c. 21. v. 8. de hoc sensu *separandi*, qem Bezæ, cum Junio & Piscatore tribuit, nihil adjecit. id fortasse voluerat, qod D. Dievsius opinatur, a victimis piacularibus translatum. In seqentibus avtem tum Camerarius, tum & Beza Hebraismum haberi existimant. alter, qod *pars* hìc *communitatem*, *societatem*, *conjunctionem denotat.* alter, qod τὸ μέρος θεῖναι, *partem statuere*, *sit genus dicendi sumptum a dominorum consvetudine in demenso servis assignando*, *prout fidos se præstiterint.* Ea vero qod attinet, qæ adversus hæc Psochenius. Primo nec constat satis, τὸ διχοτομεῖν, eo loci an id, qod hic dicitur, significet; de qo alibi disseruimus. nec Casavbonus, avt qis alius, qem ego qidem vidi, Hebraismo deputat. Tum nec idem sunt, τὸ διχοτομεῖν, qà voce usus est Evangelista, & διατμήγειν, qâ poeta. Deniqe nec Hebraismum non esse evincit vox eodem significatu tragico semel usurpata, nec vero tam vox ipsa sic sumpta, qam phrasis integra, qæ apud poetam non est eadem, Hebraismo ut accenseatur, facit.

At Sect. 112. lapsus occurrit ridiculus, ab avtore, an ab operis incertum. in phrasi illâ Matth. c. 15. v. 33. ὄχλον χορτάσαι *Hebraismum latere* ait qosdam suspicari. & χορτάζειν hic τῷ הִשְׂבִּיעַ *Hebræorum respondere*, dixere forsan, præter lingvæ Græcæ usum de *hominibus* pascendis usurpari. hoc est enim qod rationis vice adjectum illis Psochenius refert, qia de *pecudibus* propriè, *qæ gramine vescuntur*, non de *hominibus* prædicetur. nam τῷ הִשְׂבִּיעַ respondeat an τῷ שָׂבַע, qod eo vocabulo LXX freqenter interpretentur, ad rem præsentem parum interest. Verum hoc ut evertat Psochenius, & de *hominibus* qoqe a Græcis usurpari ostendat, Platonis locum ex de repub. l. 2. in hæc verba producit. Εἰ δὲ ὑῶν πόλιν κατεσκεύαζες, τί ἂν ἄλλο ἢ ταῦτα ἐχόρταζες; atqi υἱῶν non ὑῶν Plato scripsit. *Qod si, inqit, suum, sive porcorum urbem conderes, qo alio qam istiusmodi pabulo eos pasceres?* avt lectionem genuinam Psochenius non advertit, avt si advertit, mirum non animadvertisse, nihil qicqam pro se facere.

C A P U T XLII.

Ὀφθαλμὸς ἁπλοῦς & πονηρὸς pro ingenio, *sive indole tali, Hebraismis accensetur, ex Evripide solo δόλιον ὄμμα in hanc forsan mentem adducitur. alia aliorsum, qod ex Marone maxime, abeunt. Βασκαίνω* fascino, *unde.* Ἀπὸ *pro* ὑπὸ *passivis subjunctum Hebræorum τῷ* מִן *respondet.* Ἀπὸ *apud Evripidem, ipso etiam id fasso, aliud sonat.* ἐν στόματι μαχαίρας ore gladii cadere, *Hebraismus.* δίστομος μάχαιρα *Græcis,* anceps *Latinis.* ore gladii cadere, *non magis Græcum, qam* capite *Latinum.* Δύναμιν ἐνδύεσθαι, *Κεκοιμημένοι, pro defunctis;* οἶκος Δαβίδ, *pro familia; Hebraismi censentur. Nihil contra, præter poeticum dictum unum & alterum Psochenius: & ex Pseudo-Areopagitâ nonnihil.*

SEct. 114. *Hebraismo deputari* dicitur, qod Matth. c. 6. v. 22. in illis ὀφθαλμὸς ἁπλοῦς & ὀφθαλμὸς πονηρὸς *oculus* pro *ingenio sive indole* sumitur. & est certe Hebræis formula illa admodum familiaris; cui nihil obest, si Tragicus unus & alter eâdem ferè notione aliqando usurpârunt. qanqam si Evripidis δόλιον ὄμμα exceperis, qod idem forsan sonuerit. nec αἱματηρὸν, *sanguinolentum* ejusdem, nec Callimachi βλοσυρώπιον, *atrocissimum*, qicqam huc faciunt, cum oculi aspectus ipsius, non indolis habeant epitheta. De Synesio, etiamsi excipi posset, qod excipiam nihil est necesse. qod avtem ex Virgilio adducitur, qi dixerit,

Nescio qis teneros oculus mihi fascinat agnos:

qi aliud planè istic sonare non videt, nihil videt. fascinare est Græcorum βασκαίνειν, qod qasi τοῖς φάεσι καίνειν, *luminibus* i. e. *oculis occidere*, dictum volunt Grammatici. istud avtem aliorsum longè abit ab eo, de qo impræsentiarum agitur.

Sect. 115. Ἀπὸ pro ὑπὸ Luc. c. 9. v. 22. *passivis subjunctum Hebraismum aliqem resipere existimatur*; qia LXX *ita* מִן *Hebræorum reddere consveverunt.* reclamat Psochenius; sed unico tantum Evripidis loco ex Iph. Avl. v. 669. adducto; qi si accuratiùs attendatur, vix qicqam huc faciat, verba sunt,

Μόνη, μεταδοθεῖσ' ἀπὸ πατρὸς καὶ μητέρος.
Sola, segregata a patre & matre.

at vero ἀπὸ hìc non est idem qod ὑπὸ, nec est cavsæ qicqam efficientis, sed separationis, ac disjunctionis localis index. neqe enim separantes respicit, sed eos, a qibus separa-

K 2

paratur. mirum, hoc ipsum non vidisse, qum verterit, *segregata a patre & matre*: avt si viderit, illud chartis illinere voluisse, qod ad rem ipsam nihil facere videret. qod ex Synodis veteribus (Bezâ facem allucente) attingit, locum non habet, ubi de Græcâ priscâ qæritur.

Sect. 116. qod ἐν στόματι μαχαίρας, *ore gladii*, i. *acie, cadere* dicitur Luc. c.21. v. 24. & alibi apud LXX interpretes, (qa phrasi apud Hebræos nihil tritius) *Hebraismo* merito accensetur. refragatur tamen & hic Pfochenius, & *purum putum Græcum* esse contendit, qia ξίφ☉ δίςομον qasi *gemini*, ὀξύςομον, qasi *acuti oris gladius*, Evripidi, illud in Helenâ, hoc in Supplic. sit dictum. At ego unum tantummodo hic qæram. tu mihi, Pfocheni, bonâ fide respondeas, si qis *in capite gladii cadere* in pugna cæsos diceret, num puritati Latinæ congruum censeres? tam esse te dictionis Latinæ imperitum, ut illud assentiri qeas nullus credam. qum tamen & apud Catullum in Argonavt. *ferrum anceps*, & apud Lucretium l.2. *ancipitem mucronem* legere possis; & ξίφ☉ δίςομον apud Evripidem, *gladium ancipitem* ipse reddideris. qod & ideò τῷ δίςομῳ, respondet, qamvis a *capite*, qo modo *biceps*, *triceps*, *centiceps*, descendat, (neqe enim a *capiendo*, ut *forceps*, qod nonnullis visum: *ancipem* tum, ut *forcipem*, non *ancipitem* progigneret) qia ad *caput os* pertinet, & *capitis pars* est.

Ad illa Evangelistæ Luc. c. 24. v. 49. Ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους, adnotarat Beza. i. *usqeqo Sp. Sanct. ex cælo in vos illabatur. sic enim loquntur Hebræi*, ut Jud. c. 6. v. 3, 4. *Nos avtem hunc qoqe Hebraismum, qia perelegans videtur, libenter retinuimus.* Huic adjungit Pfochenius. Sect. 118. illa Apostoli ad Cor. Ep.1. c.15. v. 53. & *Hebræos ita loqi* agnoscit, Job. c.8. v.22. & c.39. v.19. Psal. 35. v. 30. & 132. v.9,17,19. qibus alia ejusmodi adjici poterant havd pavca, qæ nos alibi congessimus. Hebraismum tamen dici Pfochenio non placet, qia *Homerus* scilicet ὁ πάντων τῶν ποιητῶν, *qi princeps omnium poetarum, tam in Iliade* Iliad. Ἀ. v.149. *qam Hymno in Mercurium* v.156. Ἀναιδείην ἐπιειμένε, *impudentia induite*, dixerit. qæ ratio qam sit futilis, qum toties sit indicatum, nihil est opus ulterius dicere. Cæterum de formulæ hujus elegantiâ, menteqe, sed & usu tam apud sacros, qam & exteros scriptores, fusissimè alibi disseruimus.

Matthæi non c. 1. v. 27. prout Pfochenii codices Sect. 119. sed c.27. v.52. Οἱ κεκοιμημένοι *defuncti* dicuntur. id *ex Hebraismo fluxisse*, inqit Pfochenius, *plerique existimant*. & qin ita existiment, nihil est. qum Hebræis qam sit familiaris in omni sermone formula illa, nescire neqeat, qi codices sacros Hebraicè exaratos vel levissimè attigerit. Verum id noster dici ægre fert. & *tam Græcis, ac Latinis, qam Hebræis convenire* contendit. qia Homerus utiqe semel τὸ κοιμᾶσθαι, de morte usurpavit; *dormire* Catullus. nam qod ex Areopagitâ ὑποβολιμαίῳ, *supposititio*, de vocabuli usu isto H. Stephanum ait adnotasse, qodqe de κοιμητηρίῳ voce, qo *sepulturæ locus* Christianis designetur, subjicit, qis unde sint tracta, nî sit in politiâ Christianâ peregrinus planè, non intelligit?

Luc. c.1. v.27. Οἶκ☉ Δαβίδ, *pro familiâ Davidis, Hebrææ lingvæ idiotismus esse statuitur*, inqit Pfochenius. Verum *tenendum est*, inqit, *Græcos eodem qoqe modo loqi*; Evripidem utiqe in Iphig. Tavr. & in Supplic. atqi istud nec avt Hebræorum idiotismum non esse, avt esse Græcorum etiam satis confirmat.

CAPUT XLIII.

Petri locus Ep.1. c.1. v.9. expenditur. τέλ☉ τῷ אחרית, *& τῷ* עקב *respondere; utrumqe hoc* mercedem *qandoqe denotare conceditur.* τέλ☉ *istic* mercedem *Beza.* finem *malim*, merces fidei, *vita æterna nusqam dicta. tam* τέλ☉ κομιζόμενοι, *qam* ἐλπὶς ἀποκειμένη *dicitur.* τέλ☉ *si novê pro mercede, qo modo priscis sic usurpata? pro mercede Beza acceptum Hebraismo deputat, pro lucro usurpavit Evripides. Aliud a lucro merces.* θυμὸς *pro irâ, sive excandescentiâ. Beza affingit Pfochenius qæ apud illum non comparent.* excandescentiam *cum Cicerone ubi reddidit Beza, non* ὀξυχολίαν, *avt* iram præcipitem, *sed* gravem *designatam voluit. respondet ea* τῷ חרון *Hebraico, potius qam* τῷ אפים. ἐξουσία *pro* potestate, *sive* avtoritate, *Hebraismus censetur. Herodianum sic usurpasse, nihil hic valet. Lucianus pro* licentiâ *tantummodo usus, adducitur.* χαρᾷ χαίρειν, *qod Hebræo* gavdendo gavdere; *&* μεγάλῳ σφόδρα, *qod Hebræo* רב מאד *respondet*; *Hebræorum idiotismi, geminationibus istiusmodi nihil eis tritius.* τῷ מאד *usus crebrior, qia collationis gradus non habent.* Cor *pro* animo, *eorundem idiotismus.* ἐκεῖ *pro* eò. *Locus Apoc. c.19. v.1. contra interpretes plerosqe, à Pfochenio explicatus. Dativus pro genitivo an in usu Græcis. Verborum Hesiodi syntaxis ambigua.* ἐν *pro* urbe. γῆν μοι σύνοιδα, *&* ἐν χαμαὶ πεσεῖν *Platoni dicta. qorum alterum pariat cum Apostoli dicto ad Cor. Ep.1. c.4. v.4. alterum cum Regis Jehu effato, Reg. l.4. c.10. v.10.*

AD illud Petri Ep. 1. c. 1. v. 9. Κομιζόμενοι τὸ τέλ☉ τῆς πίστεως ὑμῶν, Beza; τὸ τέλ☉ Hebr. אחרית *qod declarat & finem & mercedem, eo qod merces sit operis finis, nec satis qadrare censet* verbo κομίζεσθαι, *qod finem reddidere Vulg. & Eras.* in qo & Heinsius (qod rarius facit) Bezam (cui iniqior esse alias assolet) probat præfertqe. Hinc Sect. 122. Pfochenius, *declarat*, inqit, *novè hoc loco* τὸ τέλ☉, *lucrum, mercedem, videturqe seqi ductum Hebraicarum vocum* אחרית & עקב *qæ & finem & mercedem significant, eo qod merces sit operis finis*. Psal. 19. v. 12. *sed eadem vocis hujus significatio Græcis qoqe scriptoribus profanis notissima est, qi interim de vocabulorum Hebraicorum illorum significatione ne qidem somniarunt*, tum ex Evripidis Supplicibus v.945. locum producit, in qo τέλ☉ pro lucro sumatur. Rem totam pavcis dispiciemus. Ego itaqe etiamsi τὸ אחרית Hebræis pro *mercede* usurpari perinde ac עקב non abnuam. ita siqidem sumi videtur. Prov. c. 23. v.18. & c.24. v.14. & 20. tamen *finem* hic, qam *mercedem* malim. qamvis enim Avgustinus in Psal. 109. & de verb. Apost. 27. *Virtus fidei, credere qod non vides; nam merces fidei, videre qod credis.* & Apostolus ad Rom. c. 4. v.4. insinuet esse etiam *mercedem*, qæ *ex gratiâ imputetur*. nusqam tamen in sacrâ paginâ reperio *mercedem fidei* dictam *vitam æternam*. Ego proinde *finem* retinuerim; *finis* utiqe nomine id intelligendo, *ad qod fides perducit*, sicut ad Rom. c. 6. v. 21. *finis peccati mors* dicitur; qia *ad mortem perducit*. v.22. *finis* vitæ piè transactæ, *vita æterna*; qia eo tandem pertingit: qæ tamen non *merces*, sed χάρισμα τοῦ Θεοῦ. h. e. ut optimè Tertullianus, *donativum Dei* dicitur. de qo loco pluribus alibi diximus. nec minus qadrabit τὸ τέλ☉, *finem* simpliciter reddere, qia κομιζόμενοι, *reportantes* præcesserat; qàm τὴν ἐλπίδα, *spem* ad Coloss. c. 1. v.5. qia ἀποκειμένην, *sepositam* ibi seqatur. rectè istic doctissimus interpres, *propter spem sepositam vobis in cælis. spem*, i. *speratam gloriam*.

At Pfochenium qod attinet. 1. si τὸ τέλ☉, *novè* hic *lucrum, mercedem* declarat; qomodo priscis ea notione usurpatum? avt si priscis usurpatum, qarè *novè* id hic factum dicitur? Certè qod priscis in usu fuit, novum non est. Tum si ea significatio *Græcis notissima est*, ecqid novi hîc comparet? qi enim novum, qod est usu ipso notissimum? Adhæc notissimam esse eam unde probatum itur? qia scilicet poeta, & is tragicus, ita semel usurpavit. deniqe qænam ea vocis τέλ☉, apud Apostolum, de qâ agitur, qamqe Beza dedit, significatio? qâ *mercedem*, non qâ *lucrum* declarat: nec avt doctissimus interpres sic reddidit, avt Pfochenius ipse, credo, reddiderit, *Reportantes lucrum fidei vestræ*. at ille, qo probet τὸ τέλ☉, pro *mercede* sumi, locum adducit, in qo pro *lucro* sumatur. qasi *merces* & *lucrum* idem sint. at ea diversa esse qis non intelligit? qum nec merces omnis lucro deputetur; nec mercedis rationem lucrum omne in se habeat. Nihil ergo qicqam est hîc a Pfochenio adductum, qod ad rem ipsam, qâ de agitur, facit.

Sect. 123. Luc. c. 4. v. 28. Θυμὸν, inqit Pfochenius, *iram & qidem præcipitem notare adnotat Beza*, ad Matth. c. 17. v.26.

17. v.26. qam Galenus ὀξυθυμίαν, ἀκροχολίαν, appellitat, *Videtur avtem multis hoc loco Evangelista respexisse ad Hebraicam dictionem* פנים *qa & iram & faciem significat.* Psal. 34. v.17. *sed revera idem apud alios Græcos avtores probatos legere est.* tum Evripidem in Supplicibus, & Æschylum in Prometheo vincto advocat. At primo ad Matth. c. 2. v. 16. qem locum forsan voluit, hoc tantum Beza, *Cicero* θυμὸν *excandescentiam interpretatur, qem secuti sumus*; & ad Lucam, θυμὸν *mavult excandescentiam reddi, qam cum vulg. & Erasm. iram.* de Galeno, *avt irâ præcipiti, avt Hebraismo* ipse nihil. Tum θυμὸν, si pro *excandescentiâ* sumas, cum ὀξυθυμίᾳ ϗ ἀκροχολίᾳ, confundere, ex Græcæ lingvæ usu vix esse videtur. ὀξύθυμοι siqidem, sive ἀκρόχολοι Græcis sunt οἱ πρὸς τὴν ὀργὴν πρόχειροι, *ad iram proclives*; qi in ira plerunqe & breviores, & minus graves. itaqe τοὺς ὀξυθύμους, ϗ ἀκροχόλους hos ἀπὸ τῶν πικρῶν ϗ χαλεπῶν, qi in irâ diutius persistunt, & δυσδιάλυτοι, existunt, distingvit Philosophus Ethic. Nicom. l. 4. c. 5. & Beza, cum θυμὸν *excandescentiam* verti postulat, non tam τὸ πρόχειρον, qam τὸ χαλεπὸν τῆς ὀργῆς, ea voce vult designatum. Ad hæc qinam sint multi illi, qibus θυμὸς Hebræo פנים respondere, eoqe respexisse Evangelistam videatur, ego nescio: nec qenqam Psochenius nominat: nec qâ ratione qispiam id censuerit, intelligo. *Excandescentia* certè τὸ חרון potiùs exprimere videtur. Denique si qi Hebræorum τὸ פנים eâ voce ab Evangelistâ repræsentatum censuerint, non idcircò negare eos necesse fuit, eam significatione eâdem scriptoribus aliis qoqe usurpatam.

Sect. 124. Ἐξουσίαν, pro *avtoritate* sive *potestate* usurpatam, prout Matth. c. 28. v. 18. *Hellenistarum*, qos nuncupant, *propriam esse qi velint.* monet Psochenius. Hos qo refellat, Lucianum & Herodianum advocat, qi pariter usurparint; rogatqe, an & ipsi fuerint Hellenistæ. misso nomine, de Græcâ purâ priscâ qæritur. horum avtem cum uterqe serioris sit seculi; est per conseqens (ut cum Catone loqar. Vide Gell. noct. Attic. l. 7. c. 13.) infra classem uterqe, tum de altero avdisse memini, nec obesæ naris eum, pronunciantem, a Basso puriùs Latinè redditum, qam avtor ipse Græcè scripserat. ab altero verò ἐξουσία, non pro *potestate* avt *avtoritate*, sed pro *licentiâ* tantummodò sumitur. qâ mente nec priscis inusitatam fuisse havd est difficile comprobatu: sed havd proclive forsan nominare qenqam, qi id unqam inficias iverit.

Sect. 125. qod Matth. c. 2. v. 10. Χαρὰν μεγάλην σφόδρα ἐχάρησαν, dicitur; *duplicem Syriasmum; an Hebraismum* subesse qi opinantur monemur. alterum in χαρὰν χαρῆναι, *gavdio gavdere*: alterum in μεγάλην σφόδρα, *magno valde.* *at cur non potiùs*, inqit, *Græcismum?* tum e Græcis citat havd pavca, qorum nonnulla cum istis paria faciant. Cæterum qi geminationes illæ qam sint Hebræis Syrisqe familiares norit; qamqe freqens τοῦ מאוד illis usus, qum collationis gradum utrumqe qæ exprimant, nominibus destituantur, næ ille, qicqid Psochenius in contrarium hîc attulerit, Syriasmo, avt Hebraismo, potiùs qam Hellenismo, avt Græcismo, formulas istiusmodi deputandas censuerit.

Idem de eo dictum esto, qod Sect. 127. disseritur, ex occasione dicti Evangelici, qo Matth. c. 11. v. 29. Dominus ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, h. e. *humilis corde*, pro *animo* dicitur. congeruntur qidem e poetis Græcis satis multa, qibus *cordis* nomen sit eâ mente usurpatum. atqi qam sit hoc Hebræis in omni sermone crebrum, qam Græcis in dictione communi minus solens, illorum planè, non & horum esse idiotismum, ni in adversum contendere, ϗ τὴν θέσιν διαφυλάττειν, animum priùs obstinarit, citra hæsitationem ullam est pronunciaturus.

Nec hinc abscedit multum, qod Sect. 126. ἐκεῖ, pro ἐκεῖσε Matth. c. 2. v. 22. usurpatum; *motum ad locum* denotet, cum κυριολεκτῶς, *qietem in loco* designet; *ex lingvæ Hebraicæ idiotismo descendere existimatur.* Unicus enim ex Anacreonte, (qi & an syncerus ambigi potest) locus adducitur, qo particulæ illius usus hîc Græcis priscis in usu fuisse demonstretur.

Nam qod Sect. 128. habetur de verbis illis Apoc. c. 19. v. 1. Ἡ σωτηρία, ϗ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις τῷ κυρίῳ. qibus scilicet τῷ κυρίῳ ἀντὶ τοῦ κυρίου, sumatur, *Hebræorum imitatione*, qibus ל *particula genitivum sæpè denotat*: prout in Psalmorum titulis, מזמור לדוד ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ pro τοῦ Δαβὶδ, *Psalmus Davidis*, cum tamen *Græcis id non sit inusitatum*; uti ex Hesiodo patet, qi in Theogon. v. 419. dixerit,

> Ῥεῖα μάλ' ᾧ πρόφρων γε θεὰ ὑποδέξεται εὐχάς.
>
> *Facillimè cujus benevola dea suscipit preces.*

ex Tzetze *scholiaste*, qi adnotarit, *rhetores etiam dativum pro genitivo usurpare.* Primò, de loci Apocalyptici sensu isto non liqet. & aliorsum eunt pleriqe, si non interpretes universi, reddunt enim constantèr, *Salus, & gloria, & honor, & virtus Domino nostro*, tribuantur scilicet (non *Domini nostri.*) Tum nec in Hesiodo syntaxis illa elucet satis. ego (qicqid Græculus ille, cui nec nisi testibus adductis fidem adhibuerim) τὸ ᾧ, non ab εὐχὰς substantivo, sed a πρόφρων pendere censuerim. ut ᾧ πρόφρων dicatur, qo modo ᾧ ἵλεως; *cui benevola.* ut sit, *cui propitia.* qanqam & alia syntaxis poterat assignari, qâ utiqe hoc vel illud alicui, i. in ipsius gratiam, fieri dicitur. ita a verbo non a nomine τὸ ᾧ casum sibi suum feret. proinde nec de dicti Apostolici interpretatione; nec de contextus poetici analysi, qam dedit, Grammaticâ, Psochenius nobis hîc satisfecit.

Qod seqitur Sect. 129. de conciliatione Evangelistæ Matth. c. 2. v. 6. cum Vate Mich. c. 5. v. 2. ex Drusio; de γῆ, pro *urbe* apud Evripidem ex Bezâ, nihil habet qod negotium præsens attingat. itaqe lubens mitto & eo magis, qia in loci illius difficultatibus exolvendis, eam, qam potui, opellam alibi impendi.

Sed nec pluris ferè sunt, qæ Sect. 130. tanqam ad rem conficiendam reservata, loco ultimo comparent. ut, contra qam in re militari fieri solet, *velites*, non *veteranos* agmen suis clavdere Psochenius voluisse videatur. prout Pavlus ad Cor. Ep. 1. c. 4. v. 4. Οὐδὲν μοι σύνοιδα, *Nihil mihi conscius sum.* ita Platonem Apolog. οὐδὲ μέγα, οὐδὲ σμικρὸν ἐμαυτῷ σύνοιδα, *Nec magni, nec parvi mihi conscius sum*; dixisse. & qod Plato idem in Evthyph. οὐ χαμαὶ πεσεῖται, ὅτι ἂν εἴπῃς. *non in terram cadet qod dixeris.* congruere omninò cum Hebræo sermone, Reg. l. 4. c. 10. v. 10. Qod utrumqe citra avt detrimentum avt discrimen ullum, adversarius in hâc controversiâ qvis, cavsæ suæ securus satis illi concesserit.

CAPUT XLIV.

Summa rei. Qæstionis status genuinus: Utrum *Novi instrumenti stylus idem sit plane cum Græcorum prisco, & Hebraismis sive Syriasmis penitus vacet. Affirmat Psochenius. Firmamenti fundus,* centum *circiter* voculæ formulæve Græcis priscis usurpatæ, *ab Hebraismo vindicatæ. Adversus hæc Exceptiones: 1 produci, qæ Hebraismi ne speciem qidem ullam gerant, missis qæ in fronte ferant. 2. pro priscis nuperos proferri, priscos perperam haberi. 3. ex poeticâ dictione, tragicâ præcipuè, idiotismum non probari. 4. ex lingvis Orientalibus multa in Græcam priscam defluxisse. Objectioni occurritur ab odio qo Judæos Græci prisci prosecuti. Pythagoram, Platonem, aliosqe in Judæorum legibus ritibusqe exqirendis versatos. Plato Moses Atticissans. Multa a Judæis exteros havsisse. Gentis odium non impedit qo minus formulas dicendi altera ab alterâ mutuetur: nec eruditos arceret a disqisitione in ejusdem monumenta. A Syris & Pœnis sumere potuissent, qæ a Judæis ipsis nollent. Denique missis* centum *istis a Psochenio prolatis,* sexcenta *posse produci, qæ Hebraismum apertè præ se ferant. Psochenio adversari, tam qi Hellenisticam oppugnant, qam qi propugnant eandem. Non esse, qod ægre ferat, si eâ istic libertate agatur, qâ in aliis censendis ipse sit usus.*

QUm avtem ad dissertationis Pfochenianæ exitum jam tandem pertigerimus, agè considentes pavlisper, dispiciamus, ecqid toto hoc molimine tanto is egerit, ad cavsam, qam tuendam susceperat, obtinendam.

Missa itaqe de *lingva Hellenistica* nomine, qod mihi qidem (prout sæpius jam dictum) nec soli, ζήτημα ὀνομάτων merum videtur, controversiâ, siqidem qod a Jurisconsultis nostris olim avdisse memini, *ubi constat de homine, nihil refert de nomine.* ubi de re ipsâ qid pars utraqe velit, convenerit, de vocabulis invicem ulteriùs digladiari, liti protrahendæ magis qam dirimendæ ac definiendæ fuerit.

Qæstionis status genuinus hic est. *An stylus, qo Novum Instrumentum est Græcè conscriptum, sit idem per omnia cum stylo illo, qo prisci avtores profani eis temporibus sunt usi, qibus lingvæ illius puritas maximè vigebat; an verò is sit, qi Hebraismos, ac Syriasmos non infreqentes admittat.* illud Pfochenius obfirmatiùs affirmat, hoc pernegat, utrumqe qo confirmatum daret, centum præterpropter loca producit, in qibus formulæ phrasesqe, qæ pro Hebraismis avt Syriasmis habeantur, apud priscos illos reperiri contendit.

Atqi. 1. nonnulla in his pro Hebraismis exhibentur, qæ an qisqam unqam pro ejusmodi habuerit, ex Pfochenio, cum neminem nominet, non constat: nec verò de qibusdam vero simile videtur. neqe, si qis dixerit, *Hoc Hebraicum illud exprimit*; vel, *Hoc ab Hebræorum illo sumptum est*; Hebraismum idcircò esse necessariò affirmat: non magis qam si qis, *Maronis hoc Homerico illi respondet*, vel, *Hoc a Callimacho mutuatus est Flaccus*, dixerit; avt Virgilium, avt Horatium locis illis propterea Ἑλληνίζειν, asseveraret.

2. Occurrunt non pavca, qæ priscis in usu fuisse non probat. Cùm vel avtores inferioris ævi solos arcessat; vel priscos illos, qos advocat, minus assecutus, mentem verbis ipsorum ab avtorum sensu diversam, imo eidem adversam qoqe qandoqe attribuat.

3. Non desunt, (nec minima pars ista) qæ fuisse temporibus illis usitata, ex poetarum solummodo, tragicorum præcipuè scriptis, it comprobatum. atqi lingvarum idiotismi ex poetarum, tragicorum maximè, formulis havd firmè satis figuntur. alioqi ex Catullo, Flacco, Silio, Statio, qi sunt tamen, pro Hellenismis non haberentur. Ista verò qæ diximus, si laterculo Pfocheniano detraxeris, centenario numero illi summa non contemnenda decesserit.

4. Qæ apud priscos illos deprehenduntur aliqotiès, Hebræis avtem familiaria opidò esse agnoscuntur, ecqid obstat qo minus jure existimentur ab Hebraico loqendi usu defluxisse, & ab eâ lingvâ ad alias exteras propagata?

Ineptum est enim frivolumve plane, qod Sect. 131. Pfochenius. *Non sit*, inqit, *verisimile, Platonem, Evripidem, Lucianum, &c. homines ethnicos Judæis infestissimos, ab eorumqe moribus, vitâ, conversatione, &c. qam maximè abhorrentes, Græci sermonis elegantiam reliqisse, ipsosqe Hebræos in stylo esse imitatos.*

At verò primo loco sciscitari libet, unde Platonem & Evripidem (nam scurram illum impurissimum, ἀνόσιον, ἄθεον, *impium, atheum*, religionis totius irrisorem, de qo superiùs etiam ulteriùs aliqid dictum, nihil moror) *Judæis infestissimos, & ab eorum moribus, vita, & conversatione tantopere abhorruisse*, confirmatum ac comprobatum nobis dare potuerit. De Platone in contrarium planè extant avtorum nec pavcorum, nec ignobilium testimonia clarissima. Unus nobis pro reliqis omnibus Clemens Alexandrinus sufficiet. Is in hortatorio Platonem allocutus. Πόθεν, inqit, ὦ Πλάτων, τὴν ἀλήθειαν αἰνίττῃ; *Unde tu, o Plato, veritatem, ænigmatibus involutam havsisti?* mox inter alios, barbaros utiqe, prout Græci censebant, qos magistros habuisse nec Plato ipse diffitetur, de Hebræis: Νόμους δὲ τοὺς ὅσοι ἀληθεῖς, καὶ δόξαν τὴν τοῦ Θεοῦ, παρ' αὐτῶν ὠφέλησαι τῶν Ἑβραίων, *Leges qod attinet, qæ veræ sint, & dogmata de Deo, per Hebræos ipsos profecisti.* Idem pædag. l. 2. c. 1. Platonem ait, τὸ ἐναύσμα τῆς Ἑβραϊκῆς φιλοσοφίας ζωπυρῆσαι, *Philosophiæ ab Hebræis acceptæ igniculos, sive fomitem apud se fovisse, & suscitasse.* Et rursus Strom. l. 1. Ὁ ἐξ Ἑβραίων φιλόσοφος Πλάτων, *Qi ex Hebræis Philosophiam havserat Plato.* Et operis ejusdem l. 5. Ὅλως ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, σὺν καὶ Πλάτωνι, μάλιστα τῶν ἄλλων φιλοσόφων σφόδρα τῷ νομοθέτῃ ὡμιλήκασι, ὡς ἔστιν ἐξ αὐτῶν συμβαλέσθαι τῶν δογμάτων. *Omnino Pythagoras ejusdemqe discipuli, unà cum Platone, in legislatoris (Mosem vult) scriptis opidò versati sunt: qod ex scitis illorum conjicere promptum est.* Sed & l. 1. ex Aristobuli ad Ptolomæum Philometora l. 1. hæc profert. Κατηκολούθηκε δὲ καὶ ὁ Πλάτων τῇ καθ' ἡμᾶς νομοθεσίᾳ· καὶ φανερός ἐστι περιειργασμένος ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ λεγομένων. *Plato qoqe legem nobis latam norat: & apertè se prodit in singulis ejus partibus fuisse studiosissimè versatum.* Tum, Plato unde earum notitiam habere potuerit, qo indicet, docet ab alio qodam Demetrio Phalereo priore, ante Alexandri tempora rerum Judaicarum historiam totam fuisse Græcis literis propalatam. Deniqe Numenium lavdat Pythagoricum, qi dixerit, τί γάρ ἐστι Πλάτων, ἢ Μωσῆς Ἀττικίζων; *Ecqid enim est Plato, qam Moses Atticissans?* Et certè qis est in Ethnicorum veterum scriptis tam peregrinus, qi non facilè advertat, ex Hebræorum monumentis, ritibus, legibus, institutis plurima exteros havsisse? Nasonis unius metamorphosin solam, qi vel a primo limine salutarit, intelliget statim, ni bliteus planè fuerit. verissimum certissimumqe esse, qod hâc in parte affirmatur. Qam est avtem a ratione omni alienum, eos opinari avt non potuisse, avt noluisse etiam, phrasin formulamqe loqendi ullam ab illis mutuari, qorum jura, ritus, instituta in multis admittere & imitari sustinuerint, imò studio etiam habuerint.

Tum, fingamus qo Pfochenio gratificemur, Græcos omnes Judæis infestissimos, & ab illorum ritibus, ac institutis aversissimos semper extitisse tamen, ut nihil dicam, gentes etiam sibi invicem infensissimas, & infestissimas, ob commerciorum, & negotiationum per rationes bellicas & facinora hostilia qoqe utrinqe intervenientium necessitatem, ad lingvæ hostilis notitiam aliqam non adduci tantum, sed sæpenumero etiam adigi. Non est unqam, opinor, fando avditum, homines literatos rerumqe cognoscendi avidos tantum gentis cujusqam odium occupasse & insedisse, ut ne in monumenta illius inqirere, indeqe si qid in usum suum esse posset, excerpere, atqe in rem suam convertere, ullo modo sustinerent. Verum istis ne Pfochenium perurgeam; qæro. Num Pœnis qoqe, & Syris aliisqe Judæorum accolis adeò infensi fuerint semper Græci, ac Judæis istic a Pfochenio finguntur extitisse? atqi per gentes istas, etiamsi nihil unqam illis cum Judæis commune fuisset, poterant formulæ multæ a Judæis in populum Græcum permanasse. qum apud eruditos qosqe, & lingvarum Orientalium gnaros liqidò constet, lingvas illorum nihil esse aliud, qam Hebrææ veteris traduces. frigidum enim nimis est, qo periochen hanc clavdit, *de sermonis Græci elegantiâ relictâ, ob styli Hebraici imitationem.* qasi lingvæ patriæ elegantiis repudium eos dare necesse sit, qi formulas ullas suis antè minùs familiares in sermonem suum admiserint: avt non omnibus gentibus seculis omnibus id factitare, usitatissimum semper fuerit.

Cæterum, ut ad calcem deveniamus tandem, detur Pfochenio è formulis, qas adduxit, ne unam qidem esse, qæ Hebræis peculiaris sit, avt qam priscis Græcis non familiarem fuisse Pfochenius liqidissimè demonstraverit. nec hinc etiam conseqetur Novi Testamenti stylum eundem per omnia existere cum priscorum illo, avt ab Hebraismis, ac Syriasmis esse prorsus immunem. Avdi enim, Pfocheni, si qis vellet contendere, nec Herodotum Jonicâ, nec Theocritum dialecto Doricâ scripsisse: hoc avtem qo confirmatum exhiberet, centum, vel bis centum ex utriusqe scriptis vocabula produceret, qæ lingvæ sev dialecti communis formam ac characterem præferrent; num pro argumento firmo solidoqe satis haberetur? cum sexcenta & amplius etiam ex adversâ parte possent opponi, qæ a communi illâ devia, ad Jonicam apud illum, ad Doricam apud istum diverterent, & certe omnibus in univer-

sum

sum rejectis ac sepositis istis, qæ in diatribâ hac a te sunt disceptata, nihil ambigo, qin sexcenta ferè ex Novo Instrumento, ex Veteris avtem interpretatione Græcâ, (cujus puritatem Pfochenius Sect. 157. etsi apertè nolit cum illo parem præstare, tacitè tamen pariter assertum it) summa etiam longè amplior possit depromi, in qibus sermonis Hebræi, avt Syri characteres satis clari; Græci prisci (qantum ex monumentis reliqis potest erui, a viris saltem doctissimis simul ac diligentissimis, qi curiosissimè illa, in forulos qosqe angulosqe induendo ruspati sunt, est hactenus deprehensum,) nec vola, nec vestigium ullum comparet. Ut mihi certè Pfochenius, nisi qod de hominis A candore vix inducor ut seciùs sentiam, hanc sibi materiam selegisse existimaretur, in qâ ingenii sui vires experiretur, dum adversus eruditorum omnium, & partis qidem utriusqe, tum eorum qi Hellenisticam oppugnant, à qibus tamen stare se palam profitetur, qam & eorum qi eandem propugnant, torrentem niti pariter sustineret. Candidum verò ingenuumqe animi affectum eo magis prodet, probabitqe, qo gravatim minus tulerit, ubi qam in aliorum scriptis scitisqe examini subjiciendis libertatem ipse adhibuit, eandem in suis ipsius discutiendis ab alio pari jure B usurpatam atqe exercitam deprehenderit.

Verissimè Cl. Salmasius de Hellenisticâ part. 1. ad qæst. 1. orat. 2. pag. 140.

Evangelium ut multos Hebraismos habet; ita etiam non parca loqendi genera exhibet merè Latina.

Cavtissimè Dan. Heinsius in Exercit. sacris, ad Rom. c.2.

Qemadmodum longè ab eorum abesse nos sententiâ fatemur, qi eandem esse lingvam, qâ conceptum Fœdus Novum est, cum eâ, qâ utuntur Græci scriptores, existimant; cum perpetuis altera abundet Hebraismis, altera recepto Græcis more loqatur: ita non negarim, ἐμπτώσεις *esse qasdam, etiam earum qæ diversæ sunt, lingvarum: qæ subinde tamen fallunt.*

F I N I S.

THOMÆ GATAKERI

C I N N U S,

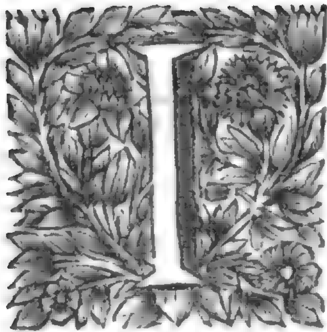
S I V E

A D V E R S A R I A

M I S C E L L A N E A.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

Lectori pio, perito, candido, *Salutem in Christo.*

IS es enim, cui scriptum hoc, meáqe universa, cognoscenda, perpendenda, censenda, lubentissimè permitto. Colluviem reliqam, cujus fœta feráxqe nimis ætas est ista, nullus moror. In hac avtem classe non immeritò collocandos censeo, literaturæ eruditionísqe omnis osores hostésqe professos, imperitiæ patronos atqe hyperaspistas, ratiocinationum legitimarum, scriptorúmqe sacrorum [a] lucifugas, dogmatum deniqe novellorum, sensuúmqe impiorum, utcunqe titulis speciosis se suáqe obducant obveléntqe, sartores satorésqe universos. Horum siqidem; licet æqè numerosa ubiqe ferè nunc dierum sit turba, qàm muscarum tempestate æstivâ esse solet, avt in macello, avt in velabro, nec sit ullum hominum genus, avt insolentius, avt confidentius, avt irritabilius, avt censorium magis, unde censuram ab eis pronam satis & præcipitem, nec aculeatam minùs qàm iniqam expectare ac subire necesse prorsùs videatur; judicia tamen & dictata, vel dicteria etiam nihili facio: qum pari loco habeam, qo [b] Cynicus ille *imperitorum voces*, qæ [c] *sursum an deorsum sonarent*, suâ nihil referre is existimabat. Compertum satis jamdudum habeo, nec illorum instituta placitáqe mihi posse probàri, nec mea illis non displicere. Obloqantur itaqe, vellicent, arrodant, suggillent, qantum libuerit: me intra fidei conscientiæqe septa consistentem, munimentísqe hisce atqe integumentis, [d] *echini instar*, qod ille olim, [e] *involutum* an [f] *convolutum* undiqe dixerim, non magis attingent, afficient saltem, qam testudinis clypeum firmissimum elephantísve corium durissimum vesparum aculei, culicúmve etiam ligulæ, penetrare, nedum ut perforare, valuerint. Decori propius ducetur, ab eis traduci, à qibus probari avt dilavdari probro potiùs ac dedecori fuerit.

At tu, qalem expeto & exopto, qisqis es, Lector, habes tandem ante biennium in *Promulside* promissum *Cinnum* meum. habuisses maturiùs, nî in *Vates* sacros primores duos *Annotationes* lingvâ populari conscriptæ, qas confectas urgebant οἱ ἐργοδιῶκται, remoram necessariam interjecissent: cum operi, an oneri, gemino simul intendere, nec corpusculi fatiscentis, nec animulæ unà cum contubernali flaccescentis, imbecillitas pateretur. Qanqam nec à morâ istâ, damni qicqam, lucelli magis nonnihil saltem, accrevisse deprehendes; ubi partim ex cogitationibus pristinis denuò repetitis iteratóqe recoctis, partim ex novarum, qarum concipiendi, aliorum qædam nuperiùs (voculæ insolentiori venia sit) in lucem prodeuntia ansam dedere, qantum in *Cinni partem primam* hanc injicere visum est, supplemento, accessionem havd spernendam

factam

[a] *Lucifugæ isti Scripturarum.* Tertull. *de resur. carn. c.* 47.

[b] Demetrius, apud Senecam *ad Lucil.* Ep. 91.

[c] Cujus dicti vim facetam Lipsius non est assecutus; qum tamen *ventris crepitum* alludi ex antegressis discere proclive foret.

[d] Ὃς τοὔτ' ἂν ἄλλων θηρίων ὁρμὴν μάθῃ,
Στρόβιλον ἀμφ' ἄκανθαν εἱλίξας δέμας,
Κεῖται δακεῖν τε καὶ θιγεῖν ἀμήχανος.
Ferarum hic aliarum cum odorem senserit,
Conglobatum circa spinas advolvens corpus,
Sic jacet ut nec attingi, nec morderi qeat.
Jon. *Phœnic.* citantibus Plut. *collat. terrestr. & aqatil.* pag. 971. E. Athen. *dipnosoph.* l. 3. pag. 91. E. Schol. Aristoph. ad *Eqit.* Zenob. in *Adag.*

[e] ——— *mea*
Virtute me involvo.
Flaccus carm. l. 3. od. 29. v. 54.

[f] Εἰς αὑτὸν συνειλοῦ. *In temet convolutus esto.* Marcus Imp. lib. 7. §. 28. Idémqe *l.* 8. §. 48. Ἀκαταμάχητον γίνεται τὸ ἡγεμονικὸν, ὅταν εἰς ἑαυτὸ συστραφὲν, ἀρκεσθῇ ἑαυτῷ. *Inexpugnabilem fieri mentem, qando in se contracta, ipsa se contenta manet.* De Echinis Plinius *l.* 6. *c.* 17. *Convolvuntur in formam pilæ, ne qid comprehendi possit præter aculeos.* Et Ambros. *hexamer. l.* 6. *c.* 4. *Spinis suis clavditur, atqe in sua se arma colligit, ut qicunqe eum contingendum putaverit, ipse vulneretur.*

factam intellexeris. Nec vitio vertas, avt fidei sublestæ incuses, qod *Cinui* partem duntaxat aliqam, non integrum exhibemus. Nolo propolarum morem obtendere, qi [g] vel *siphonculo*, vel *manu cavâ* vini pavxillum præstinaturis gustandum porrigunt, unde de cupâ totâ dolióve integro, indicium ac judicium fiat. in *Promulside* enim forsitan priùs præstitum id dixeris: ideò supervacaneum nunc existere. Qin verendum magis videri poterat, ne largiter nimis oggerendo, palatis tenerioribus, stomachísqe delicatioribus molestiam crearem, navseámqe moverem: qum [h] *non molestum minùs habeatur, pleno ac satiato jam potandum ampliùs porrigere, qàm à potu siti laborantem arcere.* Cæterùm, ut qod res est liberè proloqar, intermissionem & respirationem aliqam flagitabant virecul æ, horum recensione & recognitione ubertim jam delassatæ. Accessit & aliud, molestiæ pariter ac momenti minoris licet, negotiolum, qod pavlisper avocare ac distinere necesse habeat. Hoc ubi expediverim, qod propediem futurum spes est, ad reliqa, qæ penes me affecta habeo, perficiendâ ac consummanda accingam me denuò. qúmqe muneri pastorali exeqendo, verbóqe divino pro concione in cœtibus publicis edisserendo, qod per annos jam præter propter qinqaginta perpetim ferè exercitum habuit, per ætatem simul atqe infirmitatem, venâ præsertim in pulmonibus havd semel reseratâ, sangvineqe inde copiosiùs erumpente, necessitate qadam ἀνικήτῳ καὶ ἀνηκέστῳ, *insuperabili & immedicabili*, abstinere méqe adeò abdicare coactus, ad vitam privatam concesserim; nec desidiâ tamen & socordiâ, ut [i] *situ ferrum*, [k] canitiem, avt invaletudinem, (etsi possim utrumqe) cavssatus, [l] corrumpendum me dare sustineam; qousqe Deo Opt. Max. vitam protelare, & vires qatenus otiúmqe suppeditare, visum fuerit, eis me totum studiis, qantum valetudinis ratio, reíqe familiaris cura permiserit, addicere atqe impendere fert animus, qæ pietatis cavssæ, reíqe literariæ, infœlici hoc seculo, labascenti ac laboranti utriqe, vel sustinendæ vel promovendæ, ratione ullâ, exiguâ tenuíqe licet illâ, conducere posse videbuntur. Qo in negotio, ut servuli, è suorum classe infimâ, infirmissimi, conatus exiles, Numini supremo sint accepti; (cujus solius Honori gloriæqe, tam in *Oraculis* sacris explicandis restituendísqe, qàm & in *Attributis* sacrosanctis astruendis asserendísqe, præcipuè destinantur) Deiqe populo (qorum bono jugiter, qantum datur, inservire, muneris esse sui ducit) grati fructuosíqe existant, votum est in eis unicum, idémqe nunqam non futurum est,

Tui in Christo Jesu conservi emeriti jam ac decrepiti ferè

THO. GATAKERI.

[g] Inde apud Lucilium, referente Cicerone *de finib. lib. 2.* restituente *ad Varron.* pag. 182. Scaligero,

Hic siphon, cui nil dempsit.

Et apud Evripidem *Cyclop.* qærenti Ulyssi, an vini, qod venum exponebat, gustum daret, respondet Silenus,

Δίκαιον· ἡ γὰρ γεῦμα τὴν ὠνὴν καλεῖ.
Æqum est id: emptionem enim gustus ciet.

[h] Ὁμῶς γ' ἀνιαρὸν ἔμπλεων πίνειν πάλιν, Ἢ καὶ λίαν διψῶντα μὴ ἔχειν πιεῖν.

[i] *Λάμπει γὰρ ἐν χρείαισιν, ὥσπερ εὐπρεπὴς*
Χαλκός, χρόνῳ δ' ἀργῆσαν ἤμυσε, στέγος·

οὐ στέγος μόνον, ὥς φησι Σοφοκλῆς, ἀλλὰ καὶ ἦθος ἀνδρὸς εὐρῶτά τινα τῇ ἀπραξίᾳ δι' ἀγνοίας ἐφελκόμενον.

Namqe æris instar, qod longo post tempore
Usu refulget attritum, virtus viri
Comperta splendet actionibus probis.

Ut est apud Sophoclem. Sicut contra in otio delitescens ingenium viri velut æruginem ac senium contrahit. Plutarch. *de latendo* pag. 1129. D. Καὶ τὸν σίδηρον ἡ χρῆσις καθαρώτερον φυλάσσει, ἡ δὲ ἀχρηστία ἰῶ τούτῳ γεννητική. *Ferrum qoqe usus servat purius, usus autem defectus ei generat rubiginem.* Clem. *strom. l. 1.* pag. 275. B. *Splendescit ferrum usu, situ rubiginat.* Apul. *florid. 3.*

Æra nitent usu: — — —
Canescunt turpi tecta relicta situ.

Naso *Amor. l. 8. 51.*

[k] *Λευκή με θρὶξ ἀπόμισθον ἐποίησεν ποιεῖ...*
Canus capillus illinc me mittit, emeritum facit.

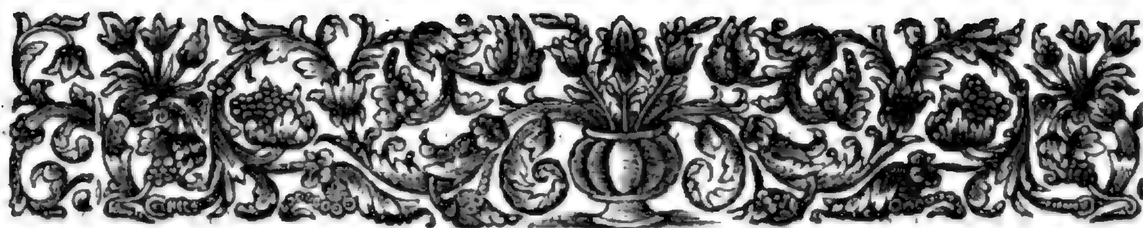
Miles canus apud Comicum.

[l] Qales illi, qos Plut. libel. *de sen. polit.* pag. 783. F. ait. Ὅταν παρακμάσωσιν, οἴκοι καθημένους σιτίζεσθαι, καὶ ἀποκεῖσθαι καθάπερ ἰῷ σίδηρον, ὑπ' ἀργίας τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν σβεννυμένην περιορῶντας. *Ut rigore ætatis præterlapso domi desideant, cibumqe conqirant & reponant, otioqe patiantur virtutem agendi, tanqam rubigine ferrum absumi.*

Cernis ut ignavum corrumpant otia corpus:
Ut vitium capiant, ni moveantur, aqæ.

Naso Pont. 1. 6.

THOMÆ

THOMÆ GATAKERI CINNI, SIVE ADVERSARIORUM MISCELLANEORUM

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Hymni primi Argumentum; Boni beati, Mali miseri. *Analysis. Versiculus primus expenditur.* Recessus à malo, gradus primus ad Deum. *Junii & aliorum explicatio rejecta. Gradatio in verbis nulla. Gradationis lex, ut insurgat oratio. Jeremias c.15. v.5. explicatus. Mens verborum genuina. ex collatione loci paralleli Hymn.26. v.4,5. firmata. Malorum societas qàm periculosa. Epictetus suppletur. Gellius corrigitur. Senarius Evripidis, an Sophoclis, an utriusqe, incertum. à Themistio frustra notatus.* Τύραννοι *olim reges. &* τυραννὶς regnum. *Svidas emendatus. Tyrannus Echetus, Homero* Βασιλεύς. *Senarius ab Apostolo adductus* 1 Cor. 15. v.33. *avtoris incerti.* Ὁμιλία *vox ambigua. Pestis contagio. Musculus suppletus.* מושב consessus. *improborum consessus in ganeis, in portâ. Clementis commenta explosa.*

INitium operis mihi pagina sacra. E sacris verò codicibus Liber Hymnorum. hos inter qui ordine primus occurrit, paginam operis istius primam implebit.

Hymni totius argumentum est, axioma illud à Stoicis olim tantopere decantatum, παράδοξον μὲν ἴσως, οὐ μὴν παράλογον, *admirabile qidem, non tamen absurdum*; ut cum [a] Cleanthe loqar, qod strictim Socrates apud Platonem in *Alcibiade* 2. (cum in *Gorgiâ* fusius multis disseruerit)

Οἱ ἀγαθοὶ τῶν ἀνθρώπων εὐδαίμονες, οἱ κακοὶ ἄθλιοι.

Bonus, beatus, omnis; & malus, miser.

Sed & apud Svidam Avtor innominatus, ubi εὐδαίμονα ἐνάρετον interpretatur. Πᾶσα ἀνάγκη, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἐν ᾅδου ἔσεσθαι ἄμεινον, τοῖς δὲ κακοῖς κάκιον. οἶμαι δὲ ὅτι καὶ ἐνθάδε ἔτι διατρίβειν, τοῖς μὲν δικαίοις, ἀπολαύσειν εὐδαίμονα χάριν, τοῖς δὲ ἀδίκοις κακοδαίμονα ποινήν. *Omninò necesse est, bonis apud inferos melius futurum, malis deterius. opinor avtem, & dum istic agunt, gratiam felicem justos assecuturos, ultionem miseram injustos.* Cicero itidem (qi & Tuscul. Qæst. l. 5. ex Stoicorum fundamentis dogma illud variis confirmat argumentis) adversus Pisonem (à [b] Salviano idem lavdatus) ex Epicureorum qoqe sententiâ: *Tantam*, inqit, *virtutis vim esse voluerunt, ut non possit esse unqam vir bonus non beatus.*

A Viri itaqe, Deo chari θεοφιλεῖς τε καὶ θεοφιλοῦς, (uti apud Laertium *l*, 6. Diogenes) celebratur istic, primò *bonitas*, tum *beatitas*. Bonitas, partim cavtissimâ mali fugâ, partim boni studio jugi, describitur.

Et primo qidem loco mali fuga proponitur: rectissimè. Siqidem, ut scitè Basilius; Ὥσπερ ἐπὶ τῆς κλίμακος, πρώτη ἀνάβασις, ἡ τῆς γῆς ἀναχώρησις· οὕτως ἐπὶ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, ἀρχὴ προκοπῆς, ὁ χωρισμὸς τῶν κακῶν. *Qemadmodum in scala, gradus ascensionis primus est, qo terra relinqitur: ita in eo, qod secundum Deum est, vitæ instituto,*
B *gradus is est primus, qo à malo receditur.* Idemqe, apud Antonium *Melissæ l.1. c.7.* Ἀρχὴ πρὸς τὴν ἀνάληψιν τῶν καλῶν ἡ ἀναχώρησις τῶν κακῶν. *Initium ad bonorum recuperationem est recessus à malis.*

Recessus iste ab Hymnodo nostro hisce verbis describitur: *Beatus vir ille, qi non incessit in consilio improborum; nec in viâ peccatorum constitit; nec in derisorum consessu desedit.*

In eis climacem triplicem, qi & per gradus totidem in singulis sui membris assurgat, deprehendisse se avtumant
C interpretes pleriqe, unus pro reliqis loqatur. V. C. Fr. Junius. *Hoc versu*, inqit, *tres sunt* κλίμακες, *ad personas, formas & actiones personarum pertinentes. in personis censentur improbi, animo; peccatores, vitâ; derisores, in utroqe, omnibus modis obfirmati: formæ sunt, consilium, animi; via, vitæ sive instituti; & consessus, denotans habitudinem: actiones verò, ambulare ad certum aliqem finem, qod est consilii; insistere viæ, consilio capto; & sedere ac conqiescere in consilio & actionibus malis, obstinatè, quum vir aut suâ ipsius malitiâ rapitur, avt alienâ traducitur.* Hæc ille, cum aliis havd
D pavcis, havd nullius nominis. Cæterum mihi liceat hîc, pace tanti viri, illud usurpare, (qod de Pythagoricis & Anaximandrianis commentis qibusdam [c] Aristoteles) Κομψῶς μὲν εἴρηται καὶ περιττῶς περὶ τὸ εἰπεῖν, οὐκ ἀληθῶς δέ. *Subtilia magis & elegantia, qàm solida & sana sunt ista.* Etenim, ut nihil dicam, infringi planè & enervari eloqii divini vim masculam, dum sic ingenii humani fidiculis distenditur, & minutatim incidendo prope deartuatur: climacem istiusmodi istic somniare, est verbis Spiritus Sancti, provt Doctores Hebræi loqi amant, בלי־טעם טעם *sen-*
E *sum insipidum*, notionem utiqe ineptissimam & ab artificio omni alienissimam affingere. Est enim κλίμαξ (ut rectè observat Demetrius Phalereus, sive qis alius is est, cujus περὶ ἑρμηνείας libellus in manibus habetur) λόγος ἐπαναβαίνοντος ἐπὶ μεῖζον, orationis affectus, qo à minori-

a Apud Arrianum *dissert. Epictet. l.4. c.1.* b *De provident. lib.* 1.

c De cœlo l.2. c.9. & c.13.

Σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν ξυνουσίᾳ.

Sapientes fiunt tyranni sapientum consortio.

Qod Plato, qi in *Theage*, (nam vitiosè apud [d] Gellium *in Theateto* legitur, per exscriptoris σφάλμα γραφικὸν, an avtoris ipsius μνημονικὸν, incertum) & *de Repub. l.* 8. adducit, Evripidi (provt & hunc secutus Jo. Stobæus *collectan. tom.* 2. *tit.* 48.) tribuit. Qo nomine ab Aristide Rhetore, (qi Sophoclis ex *Ajace Locro* esse affirmat) in *Apologia pro Qatuor-viris communi*, reprehenditur: à Gellio qadantenus excusatur: fieri enim potuisse, ut idem versiculus, qemadmodum & alii nonnulli (qod argumentum fuse prosequitur Clemens Alex. *Stromat. l.* 9.) apud plures poetas reperiatur. qod & disertiùs Zenobius in *Adag. Collectan. cent.* 5. *adag.* 98. Οὐδὲν θαυμαστὸν συμπίπτειν γὰρ ἀλλήλοις οἱ ποιηταί. *Nec mirum. Hi enim Poetæ consimilia sæpe proferunt.* Cæterùm Themistius idcircò, *Orat.* 16. qæ & Φιλάδελφος inscribitur, qasi ambigendo refert: nec tam Platonem, de avtore, qàm avtorem ipsum, qisqis is fuerit, de dicto, qasi commode minùs locutum, taxat. Εὐριπίδης μὲν, inqit, ἢ [*f.*] ὅστις δήποτε ἐστὶν, ὁ ποιήσας,

Σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ,

οὐκ ἔστιν, οἶμαι, πυκνῆς διανοίας. οὐ γὰρ ἂν ποτε τύχην ὑπέλαβε τυραννίδι φιλοσοφίαν, οὐδὲ τὰ ἀλλοτριώτατα ὁμιλήσειν, ἀρετὴν ὑπάρχειν καὶ μοχθηρίαν. ἀλλ᾽ ὥσπερ οἱ μελαγχολῶντες ἀπελαύνουσι τοὺς θεραπεύοντας· οὕτω σοφίαν τυραννὶς οὐ προσίεται. h. e. *Evripides, sive qisqis is fuerit, poeta, qi illud protulit;*

Sapiunt tyranni sapientum consortio,

haud sagaci satis mente mihi videtur extitisse; alioqi nunqam fuisset opinatus, posse esse philosophiam tyrannidi gratam, avt consociari potuisse, qæ sunt à se invicem alienissima, virtutem & improbitatem. Sicut enim melancholicè affecti medentes abigunt; ita sapientiam tyrannis nevtiqam admittit. Seneca sanè, loco superiùs allato, cum *philosophorum convictum etiam negligentibus prodesse* dixisset, subjunxit statim, *Attende quid dicam: negligentibus; non, repugnantibus.* Verùm, ut nihil dicamus, contingere qandoqe, qod hujusmodi consortio, cum aliis rationibus admiserint, tyranni etiam sævissimi & atrocissimi, de feritate ac ferocitate suâ aliqid remittant: τὸ τυράννου appellatio, licet in partem seqiorem jam sumatur, temporibus illis honesta satis atque honorata habebatur, cum regibus ac principibus qibusvis tribueretur. Evstathius *ad Iliad.* α. Ὁ τύραννος, τὸ βασιλικὸν πάλαι ὄνομα, βλασφημεῖται νῦν. *Tyrannus, nomen olim regium, nunc vituperatur.* Et *ad Odyss.* ε. Ἡ τύραννος λέξις ἐπ᾽ ἀγαθοῦ ἐλέγετο. τοὺς γὰρ ἐνόμους βασιλεῦσι ἦν καὶ αὐτή. *Vox tyrannus in bonam dicebatur partem, erat enim & legitimorum regum.* id qod confirmat ex Titulo Tragœdiæ Sophocleæ; qam *Oedipum Tyrannum* malè reddunt, cum *Regem* debeant. Itaqe Jupiter Aristophani in *Nubibus* est θεῶν τύραννος, qi Homero eorundem βασιλεύς; qod & Dioni Prusæo observatum *Orat.* 12. Homeri siqidem seculo vox τύραννος nondum extitisse dicitur. qod ex Hippiæ Sophistæ avtoritate monet & post Evstathium Svidas, obiter hic restituendus. Apud hunc enim, in voce Τύραννος, sententiâ depravatissimâ, sic legitur. Οἱ περὶ τῶν Τρωικῶν ποιηταὶ, τοὺς βασιλεῖς, τυράννους προσηγόρευον, ὀψὲ ποτε δὲ τοὔνομα τοῦτο εἰς τοὺς Ἕλληνας διαδοθῆναι κατὰ τοὺς Ἀρχιλόχου χρόνους, καθάπερ Ἱππίας ὁ σοφιστής φησι. *Poetæ, qi bellum Trojanum antecesserunt, reges appellabant tyrannos, sero tandem hoc nomine apud Græcos vulgato, Archilochi temporibus, ut ait Hippias Sophista.* At qinam illi poetæ, qi ante res Trojanas scripserant? avt qomodo illi Reges *Tyrannos* appellabant, cum seriùs longè id appellationis apud Græcos receptum fuerit? Verùm, ex Sophoclis Scholiaste in fabulæ pavlò prius indicatæ argumento, legendum; Οἱ [μεθ᾽ Ὅμηρον] ποιηταὶ τοὺς πρὸ τῶν Τρωικῶν βασιλεῖς τυράννους προσαγορεύουσι, vel προσηγόρευον. *Poetæ, qi Homerum secuti sunt; reges illos, qi res Trojanas antecesserant, tyrannos appellant.* qanqam restrictè nimis uterqe. cum non illos solos, sed alios qoqe sui ævi qosvis hoc vocabulo designarent. Etymologus: Τύραννον οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἐπὶ βασιλέως ἔταττον. οἳ δὲ ὅτι δὲ καὶ τύραννον, βασιλέα ἔλεγον. *Tyrannum veteres & supra regem posuerunt: sunt vero qi tyrannum regem dixerunt.* qod poste-

A rius Homerum respicit, qi Echetum βροτῶν δηλήμονα πάντων, sive *tyrannum immanissimum*, βασιλῆα. i. e. *regem* nuncupavit. *Odyss.* σ. v. 84. Frustra itaqe poetæ litem intendit Themistius, qod τυράννους τῶν σοφῶν συνουσίᾳ sapientes evadere dixit; qasi tyrannos immanes regiúmque nomen, qod vi involarunt, violantes, non avtem reges legitimos voluerit. frustrà & eundem taxat, tanqam *Tyrannidem* Deam dixerit; qum non *tyrannidem* is, sive dominationem iniqam, sed *regnum* in animo habuerit, ubi sic fatus est, in *Phœnissis*,

B *Τὴν θεῶν μεγίστην ὥς ἔχειν τυραννίδα.*

Summam ut omnium Dearum Regnum possit assequi.

qò pertinet &, qod in eâdem fabulâ n. 527. dictum est,

Εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρὴ, τυραννίδος πέρι
Κάλλιστον ἀδικεῖν. —

qod Cicero, cum Cæsarem in ore identidem habuisse refert, tum ipse sic reddidit, *Offic. l.* 3. *c.* 21.

Nam si violandum est jus, regnandi gratiâ
Violandum est. —

& qod ex ejusdem *Archelao* Stobæus exhibet, *tom.* 2. *tit.* 47.

C Τυραννὶς εἶναι θεῶν βίος νομίζεται.

Meritò censetur regnum vita cœlitum.

Rectè proin Sophocleum, an Evripideum, an utriusque etiam, illud reddidit in *Tragicorum Excerptis* Vir. Cl. Hugo Grotius,

Dat sapere regi turba sapientum comes.

Sed & Erasmus *Chiliad.* 3. *cent.* 5. *adag.* 97.

Commercio sapientium princeps sapit.

qi & idem de seculi sui principibus παρῳδήσας, sic extulit,

Μωροὶ τύραννοι τῶν κολάκων συνουσίᾳ.

D *Commercio adulantum stultescunt principes.*

Cæterùm Salomonis illis gemina prorsus dant Senarii illi Menandro vulgò adscripti;

Σοφοῖς ὁμιλῶν, κ᾽ αὐτὸς ἐκβήσῃ σοφός.
Κακοῖς δ᾽ ὁμιλῶν, κ᾽ αὐτὸς ἐκβήσῃ κακός.

Facient sapientum sapere te consortia:
Facient malorum & te malum commercia.

Theognidis itaque illud laudant cumprimis Socrates apud Xenophontem *commentar. l.* 1. Plato *Menone*; Aristoteles *Ethic. l.* 9. *c.* 12. Clemens *Strom. l.* 5.

E Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ᾽ ἐσθλὰ διδάξεαι· ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμιχθῇς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

Nam disces sectando bonos bona: sin tibi pravi
Sint socii, perdes & bona, si qa inerant.

Spectat horsum & illud de *Menandri comœdia*; si Hieronymo *ad Tit.* 1. ex ejusdem *Thaide*, si Græco Scholiastæ credimus; (nam ἰαμβεῖον τραγικὸν nuncupat [e] Clemens Alex. & Evripidi tribuit [f] Socrates historicus) ab Apostolo adductum ad Corinth. Epist. 1. cap. 15. ver. 33.

Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

F i. vertente Tertulliano *ad uxorem l.* 1. *c.* 8.

Bonos corrumpunt mores congressus mali.

qanqam aliter pavlo idem *ad eandem l.* 2. *c.* 3. sed eòdem tamen accommodans, *Qis enim, inqit, dubitet, obliterari qotidie fidem commercio infideli? Bonos corrumpunt mores confabulationes malæ* (qomodo & Hieronymus *Epist. ad Nepotianum* expressit) *qanto magis & convictus & individuus usus?* Utrumqe certè sonat τὸ ὁμιλίαι. Utrumqe conjunxit ut Epictetus suprà, ita Hermione in Evripidis *Andromache*,

G Κακῶν γυναικῶν εἴσοδοί μ᾽ ἀπώλεσαν,
Αἵ μοι λέγουσαι τοὺς δ᾽ ἐχάλασαν λόγους.

Malarum ingressus me mulierum perdidit,
Qæ vana in avres insusurrabant meas.

Et certè in seqiorem partem hanc plerumqe consortia commerciáqe ista multò plus valent. Siqidem, qod de corpore observat Problematarius, morbos magis qàm sanitatem à conversantibus unà attrahi. Ἀπὸ μὲν νόσων, inqit, ἤδη νοσοῦσιν οἱ πλησιάζοντες· ἀπὸ δὲ ὑγιείας οὐδεὶς ὑγιάζεται. *Problem. l.* 7. *q.* 4. & *l.* 29. *q.* 10. ὑγιαίνουσι γοῦν οὐδεὶς ὑγιεινότερος γίνεται. *A morbidis qibusdam morbus attrahitur: à sano morbidis sanitas nevtiqam accedit.* Itaqe citiùs pecus una scabie affecta gregem integrum morbo infecerit, qàm grex integer scabie affectam unam sanitati restituerit.

d Noct. Attic. l. 13. c. 18.

e *Stromat. l.* 1. f *Eccles. hist. l.* 3. *c.* 16.

grex

— (grex totus in agris
Unius scabie cadit, & porrigine porci.
Juvenal. *Sat.* 2.)

Idem ipsum in animo solet usu venire, ut à malorum consvetudine mores mali faciliùs, qàm à bonorum boni concilientur. Cujus rei rationem reddit strictim Synesius *de Provident. l.* 2. *Κακία μὲν γὰρ αὐτοδίδακτον· ἀρετὴ δὲ σὺν πόνῳ κτᾶται. Vitium enim citra opem avt operam discitur: qum virtus non sine labore aliqo acqiratur.* Fusiùs Gregorius Stasim. Ep. in *Orat. Apologet.* pag. 6. D. Τοῦτο γάρ ἐστιν, inquit, ὃ μάλιστα πλεονεκτεῖ τῆς καλοκαγαθίας ἡ πονηρία, ὅτι εὐζήλωτον μέν τι καὶ πρόχειρον πρᾶγμα ἡ μοχθηρία, καὶ οὐδὲν οὕτω ῥᾴδιον, ὡς τὸ γενέσθαι κακόν, κἂν εἰ μὴ τύχοι πρὸς ταύτην ἡμᾶς ἄγων μηδείς. σπάνιον δὲ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ κτῆσις καὶ πεῖσαν τις, κἂν εἰ πολὺ τὸ μεθέλκον εἴη καὶ προσκαλούμενον. *Hoc est, in qo probitatem maximè superat improbitas; qòd improbitas res sit proclivis aptáqe imitatu; unde nihil facilius est, qàm malum fieri, etiamsi ducem ad illud nemo se prabeat. virtutis avtem adeptio res est rara & ardua, etiamsi qod ad eam attrahat & invitet, adsit plurimum.* Trahit huc Aggei illa, cap. 2. v. 12, 13. qibus *profana sacrorum attactu sanctificari* negantur: *sacra contrà immundorum contactu pollui* perhibentur. Qorum sensus, inqit, ex meâ sententiâ hæc est, Ὅτι δυσάλωτον τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὥσπερ τὸ πῦρ ὕλῃ τῇ ὑγροτέρᾳ· ἕτοιμοι δὲ πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ μετουσίαν οἱ πλεῖστοι καὶ ἐπιτήδειοι, καλάμη τις πρὸς σπινθῆρα, οἶμαι, καὶ ἄνεμον ῥᾳδίως ἐξαπτομένη καὶ δαπανωμένη διὰ ξηρότητα. θᾶττον γὰρ ἄν τις ὀλίγης κακίας μεταλάβοι πλησίως, ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρόν. ἐπεὶ καὶ μέλιτι μὲν, μικρὸν ἀψίνθιον τάχιστα μεταδίδωσι τοῦ πικροῦ· μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον, ἀψινθίῳ τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος. *Bonum natura humana hard facilè conciliatur: prout nec ignem facile concipit humida materia. ad malum verò contrahendum apti atque proclives existunt pleriqe: ad stipula instar, qa ob ariditatem ad scintillam & flatum confestim succenditur & absumitur. Proinde citiùs qis ab improbitate etiam exiguâ mali plurimum, qàm à virtute copiosâ boni exiguum contraxerit. Siqidem & mellis, absinthii parum amaritudinem suam qàm celerrimè impertiverit; cum mellis duplum absinthio immistum dulcedinem suam nevtiqam conciliaverit.* Ipsi utiqe mortales, ex ingenii indole vitiositatéqe innatâ, (qod vidit poeta, qi adolescentem in *Arte* sic depingit,

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper:)

qum à melioribus aversi, in partem deteriorem sponte suâ propendeant; in eandem proinde, accedente improborum consvetudine, procliviùs adhuc multò vehementiùsqe feruntur. Præclarissimè itaqe Æschylus *Thebaide*;

Ἐν παντὶ πράγει δ᾽ ἔσθ᾽ ὁμιλίας κακῆς
Κάκιον οὐδέν. καρπὸς οὐ κομιστέος.
Ἄτης ἄρουρα θάνατον ἐκκαρπίζεται.
Adeò malorum scilicet commercio
Nil pejus usqam est; oritur infælix seges.
Nam sceleris arvum est, nil nisi mortem parit.

Sed & Joannes Chrysostomus *in Evang. Joan. orat.* 57. Δεινὸν γὰρ, δεινὸν ἡ τῶν πονηρῶν συνήθεια. καὶ οὐχ οὕτω ταχέως λοιμὸς ἅπτεται, καὶ ψώρα διαφθείρει, ὡς ἡ τῶν πονηρῶν κακία ἀνδρῶν. Φθείρουσι γὰρ ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. *Dirum quiddam, dirum est, inqam, malorum sodalitium. nec tam celeriter avt pestis attingit, avt scabies inficit, ac hominum improborum malignitas. corrumpunt enim mores probos consortia prava.* qin & *in primam ad Timoth. orat.* 17. Ὥσπερ τὰ ψωραλέα τῶν προβάτων προστριβόμενα, νόσου καὶ τὰ ὑγιαίνοντα ἐμπίπλησιν, οὕτω καὶ οὗτοι οἱ πονηροὶ ἄνδρες. *Sicut pecudes scabiosa affrictu suo sanas etiam morbo eodem replent; ita planè & homines improbi isti.* Basilius item Cæsariensis ab Antonio Abbate in *Melissa* suæ *l.* 2. *c.* 36. delibatus. Βλαβεραὶ αἱ πρὸς τοὺς κακοὺς συνουσίαι. ὡς γὰρ ἐν τοῖς νοσώδεσι χωρίοις κατὰ μικρὸν ἀναπνεόμενος ὁ ἀὴρ λανθάνουσαν νόσον τοῖς ἐνδιαιτωμένοις ἐναποτίθησιν. οὕτως ἡ πρὸς τοὺς φαύλους συνουσία, μεγάλα κακὰ ταῖς ψυχαῖς ἐναφίησι, κἂν τὴν παραυτίκα αἴσθησιν τὸ βλαβερὸν διαφύγῃ. *Noxia sunt malorum consvetudines. sicut enim in locis minùs salubribus sensim attractus aer vitiosum ibi degentibus affectum clam ingenerat: ita improborum congressus animis mala multa instillant, etiamsi noxa non statim deprehendatur.* Idémqe in Hymni istius hunc ipsum, qem in manibus nunc [A] habemus, locum. Φασὶ τὸν λοιμὸν, οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, ἐπειδὰν ἑνὸς ἀνθρώπου ἢ κτήνους ἅψηται, κατὰ διάδοσιν ἐπὶ πάντας τοὺς ἐγγίζοντας διανέμεσθαι. φύσιν γὰρ εἶναι τῆς νόσου τοιαύτην, τὸ ἐξ ἀλλήλων πάντας ἀποπιμπλᾶσθαι τῆς αἰτίας. τοιοῦτοι δέ τινές εἰσιν οἱ ἐργάται τῆς πονηρίας. ἄλλοι γὰρ ἄλλοις τῆς νόσου μεταδιδόντες, συννοσοῦσιν ἀλλήλοις, καὶ συναπόλλυνται. *Pestem ajunt rerum istarum periti, ubi hominem jumentúmve unum attigerit, ad vicinos qosqe contagione qadam transire. eam esse enim morbi hujus naturam, ut omnes à se invicem contrahant ipsum. hujusmodi sunt avtem improbitati dediti. alii enim aliis morbum* [B] *tradentes, secum invicem & agrotant & pereunt.* Et pavlò post: Ὥσπερ γὰρ πῦρ ὕλης ἐγκαταπεσὸν ἀψάμενον δυνατὸν μὴ οὐχὶ ἐπὶ πᾶσαν αὐτὴν διαβῆναι, ἄλλως τε, κἂν ἐπιτύχῃ πνεύματος ἐπιφόρου τὴν φλόγα διακομίζοντος. οὕτω ἁμαρτίαν ἑνὸς ἁψαμένην, μὴ οὐχὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἐγγίζοντας διελθεῖν, ἐξαπτόντων αὐτὴν τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας. *Neqe enim ignis combustioni idoneam nacta, ubi attigerit, materiam, pervadere universam non potest: prasertim si venti flammam provehentis vis accesserit: neqe fieri potest, ut peccatum, qod unum occupaverit, non in propinqos qosqe pertranseat; pracipuè ubi* [C] *improbitatis spiritus, tanqam flatu qodam, flammam suscitant.* Elegantissimè deniqe Seneca *de ira l.* 3. *c.* 8. *Sumuntur à conversantibus mores. Et ut qædam in contactu corporis vitia transiliunt: ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus convictor in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortem qemqe & siliceum virum emollit: avaritia in vicinos virus suum transtulit.* Et *ad Lucilium Epist.* 7. *Nemo non aliqod nobis vitium avt commodat, avt imprimit, avt nescientibus allinit. convictor delicatus pavlatim enervat; vicinus dives cupiditatem irritat; malignus comes, qamvis candido & simpli*[D]*ci, rubiginem suam affricat. Serpunt enim vitia, & in proximum qemqe transiliunt. itaqe ut in pestilentiâ cavendum est, ne corruptis jam corporibus & morbo flagrantibus assideamus, qia pericula trahemus, afflatúqe ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, ut qàm minimè inqinatos assumamus.* Idem *de tranqillit. c.* 7.

Verùm longiùs forsan, qàm opus fuerat, in argumento istoc provecti sumus, dum adversus luem illam, cavtelam dare satagimus, qæ ingenia insignia, qæqe eximia pollicebantur, tam non numerosa, sed innumera exitio dede[E]rit. Ad hymnographum redeamus. Qum itaqe tanti discriminis res sit, inter improbos versari; homines avtem nunc unà *ambulando*, nunc *consistendo*, nunc *considendo* simul, secum invicem conversentur; (istis enim tribus, qod & R. D. Camius hîc observat, *conversatio* mortalium *universa* continetur) beatum planè pronunciat vates eum, qicunqe fuerit, virum, qi nullâ istarum trium ratione cum improbis rem ullam avt societatem habuerit. ut non tam κλίμαξ sit, qam ἐπιμονή, schema in sacris literis freqens admodum, distributione, qam diximus, trimembri, il[F]lustrata. Nec alii, sed eidem planè sunt, (qod Musculus hoc loco, & Musculo prior Abraham Esdræ filius ad hymni finem monuit) licet ratione diversâ ista meriti vocabula, qi *improbi*, *peccatores*, *derisores* istic dicuntur. Certè designare gravius qiddam חטא qod secundo loco, qam רשע qod primo ponitur, vix opinor admissurum aliqem literarum Hebraicarum vel mediocriter peritum. Sensum hunc vidit Martinus Bucerus, sive Aretium Felinum nuncupare libuerit (etsi specioso illo de *climace* commento in fravdem cum reliqis pariter illectus) *Cum vates*, inqit, [G] *reqirit, ut nec eatur, nec stetur, nec sedeatur cum malis, omnem penitus illorum consvetudinem, omneqe commercium damnavit:* Musculus verò etiam planissimè & plenissimè (verbulum unicum si suppleveris) expressit. *Tres*, inqit, *primus hic versus triades habet; quarum primâ, dictionibus impiorum, peccatorum, ac derisorum, omne malorum & improborum hominum genus; alterâ, nominibus consilii, via, & sedis, universa illorum cogitata & facta, cum omni vitâ; tertiâ, verbis ambulandi,* [consistendi] *ac sedendi, qodcunqe illorum commercium comprehendit: ut eum verè beatum esse significet, qi nec ullum, nec ullâ in re, nec cum ullo reproborum hominum genere consortium habeat.* Rectissimè! Etenim hymni istius avtor ipse, (si, qod est plus qàm probabile, idem primi hujus qi & secundi; rex David is, ex

Petri verbis Act. 4. v. 25. fuisse conceditur) optimus sui ipsius interpres, interpretationi huic facem præfert. Dum, qod de viro bono pioqe hîc prædicat; apologiam pro se texens, idem de se profitetur, Hymno 26. v. 4. 5. *Non consedi*, inqit, *cum hominibus vanis: nec cum versutis incedam: Odi maleficorum cœtum; nec cum improbis considebo.* præmiserat avtem vers. 3. Deum allocutus, *In veritate tuâ* התהלכתי *ambulare assveri me.* (ita enim malim, qàm cum Junio; *indesinenter ambulo*) qasi diceret, *nullum planè mihi cum nebulonibus improbis, vanis, dolosis, maleficis hominibus vel fuit, vel est unqam futurum consortium.* à *con*B*sessu* cepit, *incessum* adjecit, & per ἐπανάληψιν *consessu* repetito conclusit. idem avtem est istic מושב לצים qod illic קהל מרעים itaqe malim מושב cum Junio *consessum* reddere (prout & Hymno 107. v. 32. ubi קהל & מושב ἐκ παραλλήλου ponuntur) qàm cum Græco interprete καθέδραν, cum Latino, qi eundem secutus est, *cathedram.* Accedit Chaldæus, qi סיעת reddidit, & Jedajas, qi in avreo illo, cui *mundi examen* titulum dedit, libello, *Sect.* 23. sic sumit. Alluditur utrobiqe ad tenebrionum hominumqe C profligatorum cœtus, qos in ganeis ac popinis habere solent. ubi unà cum congerronibus suis considentes, dum meridiando ac potando diem non tam exigunt, qàm conterunt, bonis probisqe oblogendo, pietatisqe studiosos dicteriis & sannis perstringendo, semet invicem oblectare consveverunt. In qam mentem & Hymnographus Hymno 50. v. 20. *Sedens adversus fratrem tuum loqeris, in matris tuæ filium opprobria profers.* Et Hymno 69. v. 13. *De me confabulantur qi in portâ sedent, & ad fides de me odas habent siceræ potatores.* qo loco etiam tam in publicis conventibus, D ubi capita simul seorsim ab aliis contulerint, qàm in clandestinis congressibus hoc homuncionibus istiusmodi solenne esse innuitur. Mitto argutias, vel ineptias potiùs, de *tribus sectis Ethnicâ, Judaicâ, Hæreticâ* à Psalte designatis, aliáqe havd notæ melioris istis, qæ partim ex Barnabâ supposititio, horúmqe peritis, uti appellat, scriptis nescio qibus, recenset, partim ex suo cerebro commentus proponit, Clemens Alex. *Stromat. lib. 2. c. 6.* Ibi habeant videantqe, qorum palatis istiusmodi placent. Ego dissertationem istam Jos. Scaligeri jambo clavdam. E

Morum malorum pestilentus spiritus,
Sive adflat, arfert; sive stringit, inficit.
Ne fortè te ullus allinat contagiis
Pruritus aliqis, tale contubernium
Vitare propera. námqe si mores malos
Non oderimus, non amabimus bonos.

CAPUT II.

Hymni primi versiculus tertius expenditur. A bonitate *ad* beatitatem *transitus. Junii, & aliorum, allegoria rejecta. Mens vatis genuina datur: firmatur collatione loci parilis Jer. 17. v. 7, 8. Copula similitudinis nota. Nec* arbor vitæ, *nec* palma, *necessariò hîc spectantur. Palmæ natura. Sola verè* ἐμπεδόφυλλος. *Tertulliani, & Pseudo-Epiphanii, crassus error in Hymn. 92. 13. Aliis pro arbore. Phœnicis fabula Christi resurrectioni, nostræqe, ejusdémqe generationi utriqe, firmandæ, virginitati commendandæ, &c. adhibita. Figmentum merum. In arcâ nullus. Cyrilli catecheses, avtoris incerti. Gregorius Naz. emendatus. Palma phœnici compar. Error receptus de palmæ adversus pondera renisu, expensus & explosus. Plantæ tribuitur succrescenti, qod est ligni succisi; palmiti, qod est trabis. Vict. Strigelii elogium. Palma victoriæ insigne. Plutarchum Gellius transcripsit. Aristotelis, qæ feruntur, Problemata, nec ipsius, nec unius cujusqam. Renisus materiei adversus pondera, non est palmæ solius. In* κανθηλίων *notione à Svidâ Stephanóqe recessum.*

Hymni præfati τμηματίου tertio à viri illius, qem hîc nobis delineat, *bonitate* & pietate, ad ejusdem *beatitatem* transitur. describitur ea verbis hisce: *Eritqe* A *vir ille, tanqam arbor ad rivos aqarum consita; qæ in tempore suo profert fructum suum, cujúsqe folium non decidit: & qicqid faciet, prosperum habebit successum.* In hac periochâ prioribus illis geminas comminiscuntur interpretes argutiolas. Cl. Junius: *Tria ponuntur arboris attributa. 1. plantatio secundum aqas; Symbolum regenerationis, & succi qem trahimus à Christo. 2. Fructuum productio; Symbolum sanctificationis vitæ. 3. constans viriditas; Symbolum perseverantiæ.* Non inficior ista omnia viro probo pióqe cuivis competere; Verùm simpliciùs locutum hoc loco vatem sanctum B existimo, nec subtilitates istas dictionis suæ cortice obvelatas, & tanqam ἐλύτρῳ qodam obvolutas, proponere hoc loco, in animo habuisse. Primò siqidem *bonitatis* ac pietatis ista sunt planè, de qâ verba facere hymnographus jam desierat. ab his siqidem verbis, *fœlicitatis* descriptionem avspicatur: qod & Junius ipse rectè monuit. Tum dictionis ipsius facies mutatur, ut qid viro illi futurum sit, indicetur. והיה *Et erit*, ut rectè Piscator, post Hieronymum & Græcum, qi καὶ ἔσται reddidit; qanqam non displicet, qod Junius, si temporis ratione habitâ, pro, *Est enim*, C *Erit enim*, dixisset. at ista qæ de imaginis ab hymnographo adhibitæ membris singulis exculpuntur, qòd sit Christo insitus, à qo succum trahat, qódqe fructus edat tempestivos, statum viri pii præteritum præsentémve maximè spectant. Huic adjectum sit, qod *prosperitatis* uberrimæ pollicitatio verbis istis contineri videatur: qum τῶν κατορθωμάτων ubertas & bonorum actuum proventus jugis constansqe si intelligatur, encomii potius qàm polliciti rationem habitura sint. Me itaqe avtore, svasore saltem, vatis sacri mentem Jeremias, vates & ipse, commodissimè D fidissiméqe expedit. Hujus ista sunt; ex cap. 17. v. 7, 8. *Benedictus vir ille, qi in Jova fiduciam habet, & cujus is est confidentia.* והיה *erit enim* (ita & Junius hîc reddidit) *instar arboris consitæ juxta aqas, & juxta scaturiginem mittentis radices suas, qæ æstu, ubi venerit, non afficitur, sed virent folia ejus, nec annum cohibitionis anxiè timet, nec à fructu proferendo cessat.* Eadem planè utrobiqe imago: eadem prorsus utrobiqe imaginis mens. ratio scilicet qare *beatus* illic, *benedictus* istic, vir pius probúsqe prædicetur, à *prosperitate* jugi sumitur, ac fœlici in ceptis qibusqe successu; ísqe E arboris ad rivi amœni alicujus ripam in solo irriguo sitæ, qæ virore perpetuo jugíqe feracitate gavdeat, similitudine adumbratur. Proinde copulativam particulam in commatis clausulâ extremâ, malim similitudinis notâ redditam, qàm, cum Junio, illativâ: *ita* (non, *ideò*) *qicqid faciet, prosperum successum habebit.* is est enim freqentissimus in collationibus particulæ illius usus; atqe ita reddidit Junius ipse, Parœm. c. 25. v. 3. 20, 23, 25, 27. & c. 26. v. 3, 9, 14, 20, 21. & alibi sæpe. ut collationis σύνδεσις sit eis verbis comprehensa. qanqam de particulæ istius usu isto hoc in loco F non contenderim. potest enim status prosperi nota ulterior prioribus adjuncta, eâ clavsulâ comprehendi. copulativam idcircò havd gravatim, illativam nullus, admiserim.

Qod avtem Hieronymus *Epist. ad Pavlinum de lectione sacræ scripturæ*, ad *arborem vitæ* in paradiso sitam, de qâ Genes. c 3. v. 9. & Apoc. c. 2. v. 7. allusum opinatur, havdqaqam necessarium videtur: sed nec, ut *palma* designetur, qod post Victorinum Strigelium Joanni Piscatori placuit, de qâ Plinius *hist. nat. l. 13. c. 4. Gavdet riguis; totoqe anno* G *bibere amat.* (qod Theophrastus *hist. plant. l. 2. c. 8.* φιλεῖ δὲ καὶ ὑδρείαν σφόδρα. *amat vero valde & terram riguam.* dixerat; qi & pavlò post subjicit, ἐπιζητεῖ δὲ μᾶλλον τὸ ναματιαῖον ὕδωρ, ἢ τὸ ἐκ τοῦ Διός. *aqam scaturientem potius qam pluviam qærit.*) Et *l. 16. c. 20. Palmæ folia non decidunt.* Etiamsi enim τὸ ἐμπεδόφυλλον καὶ βεβαίως ἀείφυλλον, *folia firma & semper durantia habere* (qod observant Plutarchus *Symposiac. l. 8. c. 4.* & Glycas *annal. part. 1. c 5.*) sit palmæ propemodum peculiare. aliæ enim stirpes etiam qæ perpetuò virent, ut olea & lavrus, tamen φυλλοβολοῦσι καὶ φυλλοῤῥοοῦσι. *folia sensim abjiciunt & amittunt* à se vetusta, qibus nova subinde jugiter succrescendo succedant, cum *palma* (Ambrosii verba sunt *hexaemer. l. 3. c. 17.*) *virens semper maneat, conservatione & diuturnitate, non immutatione foliorum:*

liorum: nam qæ primò germinaverunt folia, ea ſine ullâ ſubſtitutionis ſucceſſione conſervat. Sufficit tamen ad Hymnographi propoſitum arboris cujuſvis imago, cujus viror vigórqe cum feracitate conjunctus conſveverit perennare.

Cæterùm palmæ expreſſa mentio fit in collatione havd abſimili, Hymno 92. v.13. *Juſtus inſtar palmæ germinabit.* qi me locus monet (nam deſultoriam, non ſtatariam, agimus) qàm turpiter impingant ſæpenumero viri alioqi magni, lingvarum ignoratione. Qum enim apud Græcum interpretem Tertullianus (vir qantus?) verba illa ſic reddita deprehendiſſet, Δίκαιος, ὡς φοῖνιξ, ἀνθήσει, *phœnicem* avem fabuloſam ſtatim ſomniavit, & commentum illud putidum in reſurrectionis firmandæ argumentum traxit. Verba ipſa αὐτολεξεὶ ſic habent, *de reſurrect. carn. c.13. Accipe pleniſſimum atqe firmiſſimum hujus ſpei ſpecimen. ſiqidem animalis eſt res, & vitæ obnoxia & morti. illum dico alitem Orientis peculiarem, de ſingularitate famoſum, de poſteritate monſtruoſum: qi ſemetipſum libenter funerans renovat, natali fine decedens atqe ſuccedens; iterum phœnix, ubi jam nemo; iterum ipſe, qi non jam; alius idem. qid expreſſius atqe ſignatius in hanc cavſam? avt cui alii rei tale documentum? Deus etiam ſcripturis ſuis,* Et florebit enim, *inqit,* velut phœnix. *i. de morte, de funere; uti credas de ignibus qoqe ſubſtantiam corporis erigi poſſe. multis paſſeribus antiſtare nos Dominus pronunciavit. ſi non & phœnicibus, nihil magnum: ſed homines ſemel interibunt, avibus Arabiæ de reſurrectione ſecuris.* Nec ſolus tamen hic Tertullianus. Siqidem Epiphanii qi nomen mentitur avtor in *Phyſiologo c.11.* ex *phœnicis poſt triduum redivivi* figmento, *Chriſti reſurrectioni triduanæ,* fidem adſtruere conatus, διὰ τοῦτο, inqit, ὁ προφήτης, Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει. *cum de illo dixerit Propheta, juſtus ut phœnix florebit.* Verum, ut nihil dicam, qòd *cedri* adjecta mentio *arborem*, non *avem* intelligi, ſatis poterat monere; etiamſi Græca vox φοῖνιξ ambigua ſit, & utriqe denotandæ adhibeatur; at תמר Hebraicum *arborem* duntaxat, non & *avem* deſignat. Reprehendit hoc nomine & Clementem Romanum Photius in *bibliothecâ*, ſive *Myriobiblo, codic.* 126. qod in *alterâ ad Corinthios* ſcriptâ *Epiſtolâ*, ὡς παναληθεστάτῳ, τῷ κατὰ τὸν φοίνικα τὸ ὄρνεον ὑποδείγματι κέχρηται. *ut omnium veriſſimo exemplo a phœnice avi petito uſus ſit.* qanqam Clemens idem (ſi idem ſaltem, fictitius certè καὶ ὑποβολιμαῖος, *ſuppoſititius,* uterqe) in *Conſtitutionum, Apoſtolicas* qas appellant, *l.* 5. *c.*7. dubitanter, & ex Ethnicorum ſententiâ de phœnice fabulam proponit. Eandem ad argumentum idem accommodarunt Epiphanius in *ancorato* §.85. ſed tanqam rem vulgi ſermone tritam. Ἤδη γὰρ εἰς ἀκοὴν ἀφῖκται πολλῶν πιστῶν τε καὶ ἀπίστων. *Eſt enim ea res plurimorum tam fidelium qam infidelium auditione vulgata.* Cyrillus, an Joannes (nam huic potius Velſerus vindicat) Hieroſol. *Catecheſ.* 18. ex Clementis fide. Ambroſius *de fide reſurrect. c.*8. *Avis in regione Arabiæ, cui nomen eſt phœnix, redivivo ſuæ carnis humore reparabilis, cum mortua fuerit reviviſcit. ſolos non credimus homines reſuſcitari? atqi hoc relatione crebrâ, & ſcripturarum* (non, ſacrarum, opinor, voluit) *avtoritate cognovimus.* Et *hexaemer. l.*5. *c.*23. *Phœnix avis in Arabiæ locis perhibetur, &c. doceat igitur nos hæc avis exemplo ſui reſurrectionem credere.* Trahunt eòdem & Æneas Gazæus *de anim. immortalit.* & Georgius Piſides in *mundi opificio.* & Michael Glycas *annal. part.*1. Cautiùs Gregorius Naz. *orat.* 37. qæ eſt de *Sp. Sancto.* εἰδέτω (εἰ δέ τῳ, leg.) πιστὸς ὁ λόγος. qi ad inexplicabile *generationis divinæ* myſterium illuſtrandum adhibuit: & in *carmine*, qod eſt *ad virgines*, 3. 526.

> Ὡς δ' ἔφυν φοίνικα φάτις θνήσκοντα νεάζειν &c.
>
> *Ut phœnix moriens primos reviteſcit ad annos.*

ad virginitatis illibatæ perenne decus. qò & Ambroſius *in Pſalm.* 118. *ſerm.* 19. retulit: *Phœnix coitus corporeos ignorat, libidinis neſcit illecebras; ſed de ſuo ſurgit rogo ſibi avis ſuperſtes, ipſa & ſui hæres corporis, & cineris ſui fœtus.* Fidentiùs Ruffinus (qi & Cypriani nomine cenſetur) in *Symboli expoſitione*, ad Chriſti, qâ hominis, nativitatem: *Qid mirum videtur, ſi virgo conceperit, cum Orientis avem, qem phœnicem vocant, in tantum ſine conjuge naſci vel renaſci, conſtet, ut ſemper una ſit, & ſemper ſibi ipſi naſcendo vel renaſcendo ſuccedat?* Ad Conſtantinum in ſobole ſuperſtitem Evſebius Cæſarienſ. in *vit. Conſtant. l.*4. *c.*72. *ſed Ægyptiam avem* nuncupans. Depingunt eam nobis *Herodot. l.*1. Lactantii nomen præferens poeta, & Clavdian. *Epigr.* 1. qi & *Phœnix.* Evſtathius Antioch. (fictitius opinor) in *hexaemer.* Epiphanii nomine *Phyſiologus c.* 11. & Evſebius Cæſ. *præparat. Evangel. l.* 9. ex Ezechiele Tragico, qi in terrâ Cananæâ viſum ſibi narrantes exploratores Hebræos inducit. Jarchas Indus apud Philoſtratum in *vita Apollonii l.* 3. *c.*14. & ex eodem Joan. Tzetzes *varior.* 5. 6. Achilles Tatius de *Levcipp. l.* 3. Plinius *hiſt. natur. l.* 10. *c.* 2. & ex Plinio (ſed corruptè pro more ſuo) Solinus *polyhiſtoris. c.* 33. Meminere & Heſiodus apud Plutarchum *de defit. oracul.* Corn. Tacitus *annal. l.*6. Dio Nicæus *hiſtor. l.* 58. in Jo. Xiphilini *Epitome.* Avrel. Victor. in *Tiber.* Ælianus *hiſt. animal. l.*6. *c.*58. & ex Æliano Apoſtolius in *Adag. cent.* 20. *Parœm.* 31. Senec. *Epiſt.* 42. Pompon. Mela *de ſitu orbis l.*3. *c.*9. Celſus *adv. Chriſtian.* Ovid. *Metamorph. l.*15. & *amor. l.*2. *eleg.*6. Statius *Sylv. l.*3. *carm.*2. Clavdian. *in Stilicon. l.* 2. Martialis *lib.* 5. *epigr.*7. Ariſtides rhetor *orat. in Smyrnam reſtitutam.* Lucian. in *Hermotim.* ſive *de ſectis.* Syneſ. in *Dione.* Artemidorus *de inſomniis l.* 4. *c.* 49. Orus *hieroglyphic. l.* 1. *c.* 35. Svidas in Φοῖνιξ. Alcim. Avitus *de origin. mund. l.*1. Cæterùm Plinius de veritate dubitat, (prout & Origenes *adv. Celſum l.* 4. ἐάν περ ᾖ ἀληθὲς.) *fabuloſum* ſuſpicatur. Hieron. Cardanus *de ſubtil. l.* 10. *fabulæ, qàm veritati propiorem* pronunciat. Maximus Martyr. *lib. adverſus Severi dogmata,* diſertiſſimè contradicit οὐδὲν γὰρ ζῶον πάντῃ μοναδικόν. *Nullum enim animal prorſus ſolitarium eſt.* id qod eodem planè cumprimis argumento contendit, qo apud nos plebejus qidam uſus perhibetur, Ofellus alter,

> *Ruſticus, abnormis ſapiens, craſſâqe Minervâ.*

Siqidem iſte, cum parochum ſuum pro concione ad dogma aliqod fidei vel explicandum vel confirmandum de phœnice pervulgata illa proferentem avdiviſſet, *mendacii manifeſti teneri* hominem palam jactitabat: qî enim fieri potuiſſet, ut *volucres bini* qiqe in *arcam Noachicam* diluvii œcumenici tempore ingrederentur, ſi qis *ales ſingularis ac ſolitarius* extitiſſet? Apage ergo fabulam hanc ex hiſtoriâ etiam exoticâ, qam demtâ veritate Polybius *l.*1. *animal oculis orbatum, nulli uſui futurum,* ego *corpus* etiam *animâ deſtitutum* dixerim; Timæus *nec hiſtoriam* qidem dicendam pronunciavit, apud eundem *l.* 12. Et à fidei negotio multo magis. οὐ γὰρ δεῖται ψευδείας συμμάχου ἡ ἀρετή. ut Syneſius *Epiſt.* 5. *neqe enim avt virtus vitii, avt veritas divina mendacii ope indiget,* nedum ut pagina ſacra ad teſtimonium perhibendum figmento tam abſurdo invita pertrahatur. Unum iſtud ex Plinio *l.* 13. *c.* 4. ubi adjectum fuerit, phœnicem noſtrum ablegabimus. de *pumilâ* qadam *palmâ*, qæ *in Cherâ* eſſe dicitur, locutus is; *Mirum,* inqit, *de eâ accepimus, cum phœnice ave, qæ putatur ex hujus palmæ argumento nomen accepiſſe, emori ac renaſci ex ſeipſâ.* Ita (qod Eraſmus alicubi) *fabula trahit fabulam, ut anſa anſam.* & qod diverbio celebratum Avſonius *idyll.* 12. *vara vibiam ſeqitur.* In hanc forſan ſi incidiſſent boni illi patres, fuiſſet ea φοῖνιξ *palma* arbor potiùs qàm avis ab hymnodo deſignata.

De *palmâ* avtem cum agere cœperimus, cujus occaſione de *phœnice* ave commentum illud excuſſimus, de iſtâ etiam opinionem qandam vulgo receptam pavcis obiter examini ſubjicere fert animus. Ad hymnographi ergò verba illa, qibus virum juſtum *palmæ arbori*, non *phœnici aliti*, uti ſuprà demonſtratum eſt, confert, ſic Victorinus Strigelius, qi codicis ſacri partem maximam commentariis, havd prolixis, ſed nec infructuoſis prorſus tamen, ſtrictim illuſtravit; *Cum in primo Pſalmo ſatis multa de palmâ ſunt dicta, nunc tantùm Epigramma Alciati aſſcribam, in qo imago Eccleſiæ, — oneri impoſito non ſuccumbentis, ſed conſtantiam præſtantis, in ærumnis, pulcerrimè pingitur.* Tum Andreæ Alciati ex *emblematum* libro, qo palma dum mole ſaxeâ incumbente premitur, in altum palmites ſurrectos emittens exhibetur, carmen ſubjungit; cujus *diſtichon* primum iſtud eſt,

Nititur

A *Nititur in pondus palma, & consurgit in altum;*
Qo magis & premitur, hoc mage tollit onus.

At verò, ut nihil dicam de avtorum veterum, qi *plantarum historiam* conscripserunt, alto planè & perpetuo hac in parte silentio; ipsa arboris natura palmitúmqe ratio commento isti penitus adversari clarissimè deprehenditur. Palmæ siqidem cum folia, qæ ramorum vicem gerunt, tum & palmites, unde fructus exoritur, sponte suâ deorsum vergunt, ut arte etiam opus novellæ coma habeat adhibitâ, cujus ope erigatur. Theophrastus *hist. plant. l. 2. c. 8.* B Ἀναδοῦσι τὴν κόμην, ὅπως ὀρθοφυῆται, καὶ ῥάβδοι μὴ ἀπαρτῶνται. *Comam constringunt, ut erecta succrescat, nec deorsum vergant dependentes virgulæ.* Proinde nihil hac in parte peculiare, avt præ aliis insigne, palma obtinet. Unde ergò enata opinio ista, tam pervulgata, & pro compertâ prorsus hactenus à plerisqe habita? Frondi mirum ni tribuerint qod est ligni, sive materiæ, dos peculiaris. Hoc à Plutarcho discimus, qi *symposiac. l. 8. c. 4.* scribit, *ideò in certaminibus palmam signum esse victoriæ placuisse*, (Gellium avdis, qi Plutarchum transcripsit, *noct. Attic. l. 3. c. 6.*) C *qoniam ingenium ejusmodi ligni est, ut urgentibus opprimentibúsqe non cedat.* Plutarchi ipsius verba vis? habeas. Φοίνικος γὰρ ξύλον, ἂν ἄνωθεν ἐπιθῇς βαρὺ (forsan βάρος vel βαρύ τι) πιέζῃς, οὐ κάτω θλιβόμενον ἐνδίδωσιν, ἀλλὰ κυρτοῦται πρὸς τοὐναντίον, ὥσπερ ἀνθιστάμενον τῷ βιαζομένῳ, id est vertente Gellio: *Si super palmæ arboris lignum magna pondera imponas, ac tam graviter urgeas oneréſqe, ut magnitudo oneris sustineri non queat, non deorsum palma cedit, nec infra flectitur; sed adversus pondus resurgit, & sursum nititur, recurvatúrqe.* Hoc & in *septimo problematum* tradidisse Aristotelem idem avtor est Gellius: D qod in eis tamen, qæ sub Philosophi nomine jam prostant, nec unius hominis esse videntur, nusqam comparet. A Xenophonte mutuatum, (nec falsus ariolus, puto) avguror Plutarchum, cujus etiam è verbis perperam acceptis errorem illum de arbore ipsâ enatum non ineptè suspiceris. De *Cyri institutione lib. 7.* hæc ille. Πιεζόμενοι οἱ φοίνικες ὑπὸ βάρους ἄνω κυρτοῦνται, ὥσπερ οἱ ὄνοι οἱ κανθήλιοι. *Palmæ pondere gravatæ sursum recurvantur, velut asini clitellarii*; ita enim κανθηλίους malim, licet renitente Henrico Stephano, qàm cum Svida, μεγάλους, *magnos*, sive, ut Stephanus, *prægrandes*, vertere. E Satis nota sunt asinorum dorsa repanda, qorum ab imitamento κανθήλια etiam sunt dicta, τὰ ἐν τῇ πρύμνῃ τῆς νεὼς ἐπικαμπῆ ξύλα τιθέμενα πρὸς σκηνοπηγίαν, *incurva qædam ligna in navis puppe posita, qæ tugurii vicem præstent.* Avtor Hesychius. De succrescente ergò palmâ cepisse videntur commenti istius parentes primi, qod de succisâ ille dixerat. Cyrum refert τοὺς πύργους, sive *turres*, qos ad fluminis oram extruebat, φοίνιξι θεμελιῶσαι, *palmis excisis substratísqe ideò fundasse*, qòd eæ ponderi, qod erat inducendum, sustinendo, ob cavsam prius assignatam, F commodissimæ viderentur. Cæterùm omnem nobis in negotio hoc scrupulum eximet Strabo, avtor probatissimus; cujus ista sunt, ex *geographiæ l. 15.* Ἴδιον δέ τι πάσχειν τὴν φοινικίνην δοκόν. στερεὰν γὰρ οὖσαν πιεζομένην, οὐκ εἰς τὸ κάτω τὴν ἔνδοσιν λαμβάνειν, ἀλλ' εἰς τὸ ἄνω μέρος κυρτοῦσθαι τῷ βάρει, καὶ βέλτιον ἀνέχειν τὴν ὀροφήν. *Hoc ait esse peculiare* (non *palmæ arboris, frondis, folii, palmitis*, sed) *trabis è palmæ ligno confectæ, ut vetustate firmata, ponderi imposito deorsum pergendo neqaqam concedat, sed sursum fornicis instar convexa contendat, tectumqe ædificii eo fortiùs sustentet.* G qanqam istud non est palmæ solius proprium, sed aliis qibusdam, havd multis tamen, cum palmâ commune. Siqidem Theophrastus *histor. plant. l. 6. c. 7.* Βάρος δ' ἐνεγκεῖν ἰσχυρὰ, καὶ ἡ ἐλάτη, καὶ ἡ πεύκη, ἐπιπλαγιαὶ τιθέμεναι. οὐδὲν γὰρ ἐνδιδόασιν, ὥσπερ ἡ δρῦς καὶ τὰ γεώδη, ἀλλ' ἀντωθοῦσι. *Pondus ferre valentes sunt abies & picea, si virides ponantur, neqe enim oneri cedunt; ut qercus & stirpes terreæ magis, sed renituntur.* Et mox: Ἰσχυρὸν δὲ καὶ ὁ φοῖνιξ. ἀνάπαλιν γὰρ ἡ κάμψις ἢ τοῖς ἄλλοις γίνεται. τὰ μὲν γὰρ εἰς τὸ κάτω κάμπτεται. ὁ δὲ φοῖνιξ εἰς τὸ ἄνω. Φασὶ δὲ καὶ τὴν ἐλάτην καὶ τὴν πεύκην ἀντωθεῖν. *Valet ad hoc & palma. in diversum enim planè, qàm reliqæ, incurvatur. hæ enim deorsum incurvantur, illa sursum. qin & abietem & piceam pariter reniti ferunt.*

CAPUT III.

Opposita juxtà posita lucem mutuam fœnerantur. Aristotelis codices emendati. Hymni primi versiculus 4. expenditur & explicatur. A bonorum statu fœlici, ad improborum infœlicem transitur. Non sic, *formula solennis elliptica. Rabbinulorum commentum putidum. Lectio varia Gen. 4. 15. Loca ambigua Prov. 15. 7. Devt. 18. 14. Bezæ conjectura de Eph. 4. 20. probata. Locus subdifficilis 2 Reg. 23. 5. discussus. Interrogationis index nota sæpe desiderata. Esaias 16. 6. & Jeremias 48. 29. 30. collati & conciliati.* בדים *qàm varia designet.* נין soboles. שעפים palmites, cogitationes. *Christi verba Matth. 20. 25, 26. & Luc. 22. 25, 26. collata, expensa, explicata. Potestas politica ministris Evangelicis interdici eis existimata. Synesius emendatus.* κατακυριεύειν & κατεξουσιάζειν *de imperio tyrannico usurpata ibi frustrà censeri; in partem meliorem freqenter sumi.* Τῶν εὐεργετῶν, *sive* Beneficorum *appellatio, Hebr.* τῷ נדבים *respondens; qibus tributa. Non videri potestatem ullam eis verbis interdictam. Ad Christianos qosqe pertinere documentum eo loci datum. Mens verborum genuina proposita, explicata, firmata.* Οἱ δοκοῦντες ἄρχειν *qid velit.* Οἱ δοκοῦμενοι, *non dici.* Τὸ δοκεῖν, τὸ τολμᾶν, τὸ θέλειν, τὸ βούλεσθαι, *& Latinis*, videri, avdere, velle, πλεονάζοντα. Calix perpessionis; baptismus sangvinis. *Matth. 20. 23. Martyrium duplex; Bernardo etiam triplex. Infantes Bethleemitici* καταχρηστικῶς martyres *dicti. Evsebii Emesseni nomen ementitum. Versiculi illius Matth. 20. 25. pars altera expensa. Variæ multorum expositiones. Ellipses & supplementa minus necessaria.* Ἀλλὰ *&* εἰ μὴ *creberrimè permutata.*

Circa hymnum primum moramur adhuc. Εὐαισθητότερα τὰ παρ' ἄλληλα τιθέμενα, inqit Philosophus *de cælo l. 2. c. 6. Exactior rerum sensus est, qum eæ inter se componuntur.* Et de contrariis speciatim idem *rhetor. l. 3. c. 2.* Παρ' ἄλληλα τὰ ἐναντία μάλιστα φαίνεται. *Qia juxta se posita contraria maxime apparent.* Et *ibid. c. 17.* Παρ' ἄλληλα γὰρ μᾶλλον τἀναντία γνωρίζεται. *Juxta enim se posita magis contraria cognoscuntur.* Sic enim loco utroqe divisim legendum, παρ' ἄλληλα, non conjunctim, qod codices exhibent, παράλληλα. Et rursus in *Sophist. Elench. l. 1. c. 14.* Παρατιθεμένων ἐγγὺς τῶν ἐναντίων, καὶ μείζω φαίνεται, καὶ βελτίω τοῖς ἀνθρώποις. *Opposita juxta posita, lucem sibi mutuò fœnerantur, & conspicua magis fiunt.* Viri itaqe *boni statum fœlicem* priore hymni istius parte propositum & imagine luculentâ oculis subjectum, ab adversâ *improborum infœlicitate* in reliqâ vates sacer illustrat.

Hanc orditur à formulâ concisâ sacris scriptoribus solenni, לא כן הרשעים *Non sic impii.* qod Græcus, qò dicti vehementiam pleniùs exprimeret, iteratum reddidit; οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως. Mitto putidum illud Cabalistarum nugamentum, qi referente Joanne Revchlino, qi & Capnio, *Cabalist. suæ c. 3.* ex literis trium harum dictionum novissimis transpositis, qæ אמן conficiant, cavsam colligunt, cur impii in gehennam mittantur, scilicet qia non dicunt *Amen.* Verùm sic Jacobo patri Josephus Gen. c. 48. ver. 18. לא כן אבי *Non sic, pater mi*; faciendum scilicet avt tale qid. οὐχ οὕτως. Græc. *non ita convenit.* Lat. Sic Mosi Pharaoh, Exod. c. 10. v. 11. לא כן μὴ οὕτως. Græc. *Non fiet.* Lat. Sic de Mose Dominus, Num. c. 12. v. 7. לא כן עבדי משה Græc. οὐχ οὕτως ὁ θεράπων μου Μωϋσῆς Lat. Vulg. *Non sic famulus meus Moyses. servus meus*, Pagnin. *aliter cum illo se res habet.* Jun. Salomon Parœm. c. 15. v. 7. *Sapientum labia spargunt scientiam; stolidorum verò cor* לא כן Schol. Græc. οὐχ οὕτως, at LXX. qæ dicitur versio, οὐκ ἀσφαλεῖς. Et Vulgat. *non secura.* Jun. *anima stultorum abest à recto.* Tigurin. *cor non est solidum.* Pagnin. *non erit rectum.* Piscat. *non est: proinde nec spargit scientiam.* Verùm simpliciùs juxta priora illa vertas, *non sic.* ut id primâ & primariâ voculæ notione designetur, qod seqelæ ratione eliciunt isti. atqe ita versiones Anglicanæ qæqe, tam antiqiores qàm & nuperæ, both not so. Eandem formulam usurparunt Græci interpretes. Genes. c. 4. v. 15,

 ubi,

ubi, cum Cain dixisset fore, ut ab occurrente qolibet statim interficeretur, subjicit Deus, uti illi vertunt, οὐχ οὕτως, qod Latinus reddidit, *Neqaqam ita fiet.* τυπτήσῃ, οὐκ ἀναιρεθήσῃ. i. *non interficieris.* ut Basilius exponit, *Epist.* 117. scilicet pro eo qod textus Hebraicus habet לכן *idcircò, propterea*; & Avg. Stevchus, *imò sic*, reddidit; illi לא כן *non sic*, legerunt. Moses an usurpaverit (qod editores Genevenses suspicati videntur) Devteron. c. 18. v. 14. verbis illis, ואתה לא כן *at tu non sic*, ut qæ sequuntur נתן לך יהוה אלהיך׃ *dedit tibi Dominus Deus tuus*, integram per se & ab illis distinctam clavsulam constituant, meritò forsan dubitari potest; & interpretes pleriqe in diversum abscedunt: favere tamen videtur distinctionum ratio, & *Zaceph* similitudinis notæ insidens: atqe ita Sanct. Pagninus reddidit: *Sed tu non sic: dedit tibi Dominus Deus tuus.* Hieron. etiam ab Oleastro, ita est interpretatus; *Concisa*, inqit, *est locutio. Et sensus est, Et tu non sic, scilicet facies, vel non sic edoctus es; avt, non avdies præstigiatores & divinos. Dedit tibi Dominus Deus tuus, Prophetam scilicet qi tibi futura prædicat, ita ut non sit opus ad istos pergere.* Sed & Fr. Vatabli *annotationes*, qæ cum Leonis Judæ Tigurini versione sunt editæ, eôdem planè concedunt. Sic enim habent. *Tu avtem non sic: dabit tibi Dominus Deus tuus. concisa oratio, in qâ sunt multa subavdienda, hoc modo; Tu avtem non sic facies; non consules divinos: qia daturus est tibi Dominus Deus tuus terram illarum gentium in hæreditatem, propterea qòd divinos consulunt.* De clavsulâ extremâ Oleastrium qàm Vatablum seqi malim: de distinctione ipsâ alii viderint. Mihi interim cumprimis perplacet à Theodoro Bezâ, sed qasi ambigente, proposita distinctio parilis in verbis Apostoli ad Ephesios c. 4. v. 20. Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν. *Qid si*, inqit, *post* οὕτως *distinctionem adscribas? sic enim Hebræi*, ואתם לא כן הלומדים *vos avtem non ita, subaudi facere convenit, qi didicistis* &c. Ego lubens verterim, *Vos avtem non sic: Christum didicistis.* Ita certè disertè Theophylactus: Τὰ μὲν ἔθνη οὕτως ἔχει· ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, — ἐπειδὴ ἐμάθετε τὸν Χριστόν. *Gentes qidem sic se habent: vos avtem non sic, — qia Christum didicisti.* Nec secus exteri qandoqe. Sic enim apud Maronem *Æneid. l.* 2. Æneas urbe jam conflagrante, in Helenam obviam exardescens,

Scilicet hæc Spartam incolumis, patriásqe Mycenas
Aspiciet? partóqe ibit regina triumpho?
Non ita. ——

Sed de Apostoli loco isto alibi plura.

Occurrit interim eadem formula Regum l. 2. c. 23. v. 5. loco certè satis difficili. Verba sic habent; כי לא כן ביתי עם אל Ea sic reddunt; Græcus, οὐ γὰρ οὕτως ὁ οἶκός μου μετὰ Ἰσχυροῦ. Pagnin. *Non enim sic domus mea cum Deo.* Tigurina, *Non inqam, sic erit domus mea cum Deo.* Junius, *Qamvis non ita* sit *domus mea erga* Deum *fortem.* Piscator, *Qamvis* avtem *non* sit *ita* comparata *domus mea erga Deum.* hoc est, uti sese isti explicant, (neqe enim alteri illi ulterius exponunt) *qamvis ego & regnum meum, non ita exactè præstemus hæc*; ut ad illa vers. 3. respiciatur, *dominator justus sit, & in Dei timore dominetur.* Eôdem ferè concedit versio nostra novissima. Cæterùm ad verba vers. 4. proximè antegressa respectum potiùs haberi, cùm Judæi, tum & nostri pleriqe consentiunt. Ita tamen, ut in periochâ illâ constituendâ in diversa à se invicem abeant. Qidam enim ita sententiam diffindunt, ut collationem duplicem institui velint, in parte priore alteram, à sole clarissimo citra nubeculam ullam offusam exoriente, qi gradatim attollatur, splendorémqe justum nubilo nullo interveniente imminutum constanter retineat, cui regnum Davidis compar (in Messiâ saltem) futurum sit; alteram, à solis ejusdem qidem splendore, sed qi nebulis, nubibus, pluviis, imbribus intercursantibus creberrimè intercipiatur; sive, ut horum nonnulli, ab herbâ tenerâ, qæ solis calore pluviæqe humore ad tempus breve consota atqe enutrita, post pavlo penitus exarescat: cui simile illud nevtiqam futurum fiet. Ita ferè Judæi, Camius, Jairus, Gersomides: qos Interpretes nostri, tam Genevenses, qàm & his proximè priores secuti sunt. Ei sic reddunt, *Et sicut lux matutina, ubi sol oritur, matutina, qæ sine nubibus est*, ita futura est domus mea; at non *sicut herba terræ à splendore & pluviâ*; sive, *à pluviâ splendidâ. Neqe enim ita* erit *domus mea cum Deo.* Verùm V. Cl. Ludov. de Dieu, in *Animadversionibus postumis*, ut ut minimè omnium placere sibi Junium profiteatur, maximè verò qos superiùs expressimus, Genevenses; ab his tamen etiam discedit; & cum verba commatis 4. sic reddiderit, *Et sicut luce matutinâ oritur sol*; sicut *tempus matutinum* est *sine nubibus*; sicut *è pluviâ existit herba tenera è terrâ*; ut triplicem velit collationem institui, *à tribus* scilicet *rebus naturalibus, qæ gratissimæ hominibus sunt, & insignia contineant beneficia*; istud simul in his tacitè innui censet, *res istas constantes ac stabiles non esse*; *solem siqidem*, etiamsi *luce matutinâ oriatur, sub vesperam* tamen *occidere*; *avroræ serenitatem*, licet *primo splendoris ortu nubes discutiat, easdem* tamen, *ubi sol ascenderit, redire, aliásve succedere, qæ cœlum obscurant; herbam denique teneram per pluviam è terrâ progerminare, sed qæ subitò flaccescat.* isto itaqe respectu dici, *utiqe non sic* est *domus mea apud Deum*, cùm *fœdus æternum habeat.* Ego priora illa sic reddiderim, *Et sicut ad lucem matutinam, sole manè citra nubes exorto, à splendore pluviæ succedente herba tenera è terrâ* succrescit: ut (qod Junio visum, cui hac in parte accedo) imagine istâ, cùm regni gloria, qæ solis ipsius splendorem referat, tum populi statúsqe totius prosperitas, ad herbæ instar, qæ pluviæ calorisqe vicissitudine tempestivâ cùm fruatur, perpetuò virescat, utraqe fuerit designata. Nimis siqidem, uti mihi videtur, licenter priores illi cùm contextum divellunt, tum de suo inferciunt: Virqe ipse doctissimus sine fundo suggerit, qæ textus ipse nevtiqam exhibet. At verò si favsta ac fœlicia omninò qælibet collatione istâ repræsentantur, qâ, inqies, de cavsâ negat David domum futuram sibi istiusmodi? Chaldæus itaqe sic interpretatur, ut nolit ista prorsus negari, sed amplius longè aliqid his verbis subindicari; qæ sic reddit, *Excellentior qàm sic domus mea coram Deo.* Nam Latinus qi reddidit, *Nec tanta est domus mea apud Deum, ut pactum æternum iniret mecum*; dictionis compagem planè resolvit, dum à periochâ præcedenti, à qâ dubio procul dependet, istam parum consultè dirumpit. Mihi statim atqe D. de Diev de eâ dissertationem perlegissem, (neqe enim locum ipsum apud me unqam priùs perpenderam) subiit animum verba esse ἐρωτηματικῶς proferenda, ut dicatur, *An non sic utiqe domus mea apud Deum* est futura? Dum avtem, ne, si id fieri possit, (qod cordi non est) solus incedam, comitem qæro, versiones varias consulendo evolvendóqe incidi tandem in nostrarum, qæ typis excusæ (puto) prostant, antiqissimam, Gvilielmo Tindalo attributam. Ea αὐτολεξεὶ sic habet, And is not mine house so with God? Interrogationis indicem particulam apud Hebræos freqenter desiderari, norunt satis qiqe in eâ lingvâ leviter etiam versati: unde locis in havd pavcis versiones variæ, de qibus in Cinno isto alibi copiosiùs disseruimus. Isti hic obiter lucem aliqam dare conati, ad pensum institutum denuò revertimur.

De Rege, an populo, an utroqe, Moabitico Deus, Esaiæ c. 16. v. 6. *Avdivimus fastum Moabi, (fastuosus est admodum) fastum ejus, & fastidium ejus, & excandescentiam ejus*: לא־כן בדיו. Qæ eadem latiùs pavlò Jeremias c. 48. v. 29, 30. *Avdivimus fastum Moabi, — altitudinem ejus, & fastum ejus, & fastidium ejus, & elationem cordis ejus. novi ego, inqit Jova, excandescentiam ejus*: ולא־כן בדיו לא־כן עשו Qæ utrobiqe novissima, dum formula qâ de agimus, apud utrumqe eadem, nisi qòd simplex alteri, alteri geminata, non attenditur, negotium interpretibus molestiámqe havd mediocrem creavere. unde etiam enatum, ut qamvis idem dubio procul verbis illis vates uterqe voluerit, non tamen pariter avt reddiderint avt explicaverint nonnulli. Apud Esaiam Græci, οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως. *non sic divinatio tua, non sic.* geminarunt scilicet ubi gemina nulla se dabant; prout & in Hymno primo fecisse superius est animadversum. qum avtem Ethnicorum *vates* ac *arioli*, utpote *mendaces* planè, בדים dicti reperiantur Esaiæ c. 44. v. 25. & Jer. c. 50. v. 36. inde de *divinationibus* loqi vatem sacrum avtumabant illi, qæ eventum qem isti pollicebantur, nevtiqam

tiqam essent habituri. Verùm apud Jeremiam aliter planè eadem efferunt, οὐχὶ ἱκανὸν αὐτῷ οὐχ οὕτως ἐποίησε; ita exhibet τῶν ἑβδομήκοντα editio Parisina, qæ & Romanam repræsentare profitetur; sed mutila, opinor. siqidem in Theodoreti commentariis pleniùs sic datur, Ὀυχὶ κατὰ τὸ ἱκανὸν αὐτοῦ οὕτως οἱ βραχίονες αὐτοῦ; οὐχ οὕτως ἐποίησε. *An non secundum sufficientiam ejus ita brachia illius? non sic fecit.* בדין scilicet *brachia illius* reddidere, qia *membra artúsve* corporis בדים dicta videantur Jobi c. 18. v. 13. & c. 41. v. 12. eò qòd *ramalium* in arbore instar habeant, qibus nominis id datur Ezek. c. 17. v. 6. & c. 19. v. 14. Hosh. item c. 11. v. 6. qod idem & secutus Tigurinus; *furori ejus lacerti ejus non respondent.* Et, *cui nec lacerti ejus, neqe facta ejus respondent.* Latinus, in Esaiâ; *& indignatio ejus plus qàm fortitudo ejus.* in Jeremiâ verò; *qòd non sit juxta jactantiam ejus virtus ejus, nec juxta qod poterat conata sit facere.* בדים mirum ni in *fortitudinis viriúmqe* notione sumpsit. qia בדים *vectes* apud Mosem passim, Exod. c. 26. v. 13, 14, 15, 27, 28, & c. 27. v. 6, 7. &c. & Job. c. 17. v. 16. unde & *ossa* præcipuè sic dicta volunt Job. c. 18. v. 13. qo loco & *robur* reddidere nostri. nec aliud, puto, avt βραχιόνων nomine Græci volebant, avt *lacertorum* Tigurinus. Eôdem ferè concedit, qod è Judæis qidam, in qibus est Jairus, גבורים i. *robustos*, sive *validos* exponunt, de viris fortibus & bellicosis interpretati, qi tamen rem prosperè gesturi non sint. Cæterum Camius, & ex aliorum etiam sententiâ Esdraides בדים *mendacia* exponunt. qo modo & vox ea sumitur Job. c. 11. v. 3. à radice, qæ *fingendi* ac *comminiscendi* notionem obtinet Reg. l. 3. c. 12. v. 33. & Nehem. c. 6. v. 9. nec desunt, qi eisdem testibus מחשבות i. *cogitata, consilia, machinamenta*; ratione (puto) diversâ interpretantur; qia ea utiqe à mente sive corde emergunt prodeúntqe, qo modo à stirpe sive stipite *rami palmitésqe*: unde & utrisqe commune nomen τῶν סעפים apud Hebræos adhæsit, Reg. l. 3. c. 19. v. 21. Hymn. 119. v. 113. Esai. c. 17. v. 6. & c. 27. v. 10. In hoc interim consentiunt Judæorum Magistri, qòd כן *verum*, *rectum* utrobiqe reddunt, ad illud Num. c. 27. v. 7. lectorem amandantes, *Zelophehadi filiæ, qod est rectum loquntur.* qo modo & Pagninus, *non sunt recta verba ejus.* qi tamen idem in Jeremiâ, *ira ejus non est stabilita; filii ejus* (forsan, qia *propaginum* instar sunt filii; unde & נין pro *sobole*, Job. c. 18. v. 19. Esa. c. 14. v. 22. Hymn. 72. v. 17.) *non sic fecerunt ut putabant.* aliter nempe כן apud vatem alterum, apud alterum aliter (in hoc saltem perperam) cepit. Ego sanè, si כן illud in *veri rectiqe* notione sumendum esset, avt *verba*, avt *cogitata*, avt ejusmodi qidvis potiùs, qàm *mendacia* בדים redditum velim. ecqis enim *mendacia non esse vera* avt *recta* diceret? ut de Thrasone aliqo jactabundo, confictas à se de gestis suis fabulas narrante, seriò pronunciaret, *mendacia hujus vera*, avt *recta non sunt.* qum hoc ipso qod *mendacia* esse pronunciatur, omnis prorsus eis veritas ac rectitudo abjudicetur. Cæterùm ipse, particulæ hujus notionem usitatissimam retinendo, à qâ recedere istic qod vel cogat, vel svadeat, nihil video, cum Junio lubens verterim, qod Esaias protulit, at *non sic mendacia ejus*; rem scilicet effectura sunt. uti ex Jeremiâ ille rectissimè supplevit. Ita idem prorsus vates uterqe dixit, nisi qod alter formulâ ingeminatâ ἐμφατικώτερον pavlò enunciavit.

Restat celeberrimus omnium, in qibus hæc formula deprehenditur, locus, in qo latiùs discutiendo atqe enucleando moram trahere non pigebit. Habetur is in Evangelio Lucæ cap. 22. v. 25, 26. verbis hisce; Οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν κυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτῶν, εὐεργέται καλοῦνται. ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως. *Reges gentium dominantur eis, & qi autoritatem habent in eas, benefici vocantur, vos autem non ita.* qod havd multo seciùs, nisi qòd pleniùs pavlò, apud Matthæum, c. 20. v. 25, 26. sic legitur: Οἴδατε, ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. οὐχ οὕτω δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν. *Scitis principes gentium in eas dominari, & magnates potestatem exercere in eas; verum non erit ita inter vos.* Marcus enim c. 10. v. 42, 43. Matthæi vestigiis præcisè insistit, nisi qòd pro ἄρχοντες, οἱ δοκοῦντες ἄρχειν, dixit, de qo, cum Deo bono, deinceps videbitur. Summa huc redit; *Reges & magnates dominationem atqe imperium super subditos ipsis usurpant & exercent; Vos avtem non sic.* qæ clavsula novissima scriptorum calamis sursum deorsum jam diu voluatur. Ex ævi superioris nonnulli, verbis hisce volunt *potestatem secularem & magistratum omnem civilem Apostolis Christi, & in eorum personâ sacrorum administris qibusqe, penitùs interdictum.* Horsum enim respexisse videtur Synesius *Epist.* 57. qæ est adversus Andronicum qendam λόγος τις σχλιτευτικός, *oratio invectiva.* Ὁ πάλαι χρόνος, inqit, ἤνεγκε τοὺς αὐτοὺς ἱερέας τε καὶ κριτάς. — εἶτ' ἐκεῖθεν, μοὶ δοκεῖ, τὸ θεῖον ἔργον ἀνθρωπίνως ἤρξατο περιΐστασθαι, διώκισεν (lege, meo periculo, διῄρεσεν) ὁ Θεὸς τοὺς βίους. καὶ ὁ μὲν ἱερός, ὁ δὲ ἡγεμονικὸς ἀπεδείχθη. *Prisca tempora sacerdotes eosdem ac judices tulerunt.* — *Deinde, posteaqam, ut mihi videtur, opus divinum humano more agi ceptum est, vita instituta ista separavit Deus, ut sacerdotium alteri, alteri principatus assignaretur.* Mox adversus Andronicum stylum stringens; Τί οὖν ἐπανάγεις; τί δὲ συνάπτειν πειρᾷ τὰ κεχωρισμένα παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὃς οὐ διοικεῖν ἡμᾶς, ἀλλὰ παραδιοικεῖν ἀξιοῖς; *Qid tu igitur antiqata revocas? qid ea connectis qæ à Deo sunt discreta, qi regimine apud nos non uti, sed abuti, perversè ac præter jus fásqe gubernando, postulas?* concludit deniqe, Ὅτι πολιτικὴν δύναμιν ἱερωσύνῃ συνάπτειν, τὸ κλώθειν ἐστὶ τὰ ἀσύγκλωστα. *Potestatem civilem sacerdotio adjungere, est ea contexere, qæ contexi simul neqeunt,* sive, *qæ contexenda simul non sunt.* Sed omnium disertissimè Bernardus Claræyallensis *ad Evgenium P. R. de considerat. l.* 2. *Qid tibi dimisit sanctus Apostolus? Qod habeo, inqit, hoc tibi do. qid illud? unum scio: non est avrum, neqe argentum; cum ipse dicat, Argentum & avrum non est mihi. esto, ut aliâ qacunqe ratione hæc tibi vindices; sed non Apostolico jure. non enim tibi ille dare, qod non habuit, potuit. qod habuit, hoc dedit, solicitudinem super Ecclesias. nunqid dominationem? avdi ipsum: Non dominantes, ait, in clero; sed forma facti gregis. & ne dictum solâ humilitate putes, & non etiam veritate, vox Domini est in Evangelio: Reges gentium dominantur eorum, & qi potestatem habent super eos Benefici vocantur. & infert; Vos avtem non sic. planum est, Apostolis interdicitur dominatus. I ergò tu, & usurpare tibi avde, avt dominans Apostolatum, avt Apostolicus dominatum. planè ab alterutro prohiberis. si utrumqe similiter habere voles, perdes utrumqe:* Hæc ille. concludit planè ex Christi interdicto potestatem civilem nemini Apostolico competere.

Urgent ulteriùs è recentioribus havd pavci, & potestatis in ministris Evangelicis qibusqe paritatem atqe æqalitatem hinc astruunt. Istis ex adverso qi consistunt nonnulli, τὸ κατακυριεύειν & κατεξουσιάζειν opponunt; non *potestatem meram* aliorum super alios, sed *potestatis abusum* sive usum insolentem & tyrannicum duntaxat interdici. Astipulatur his V. C. Isaacus Casavbonus *annot. in N. T.* κατεξουσιάζειν, inqit, *non est simpliciter habere potestatem; sed uti eâ tyrannicè, adversus subditos.* qod & confirmat adducto Theophylacti testimonio, qi *ad Marc.* 10. exponit, ἐξουσιαστικῶς καὶ τυραννικῶς περιφέρεσθαι. Corn. item Jansenius *comment. in concord. Evang. c.* 103. *Notanda vis Græcæ dictionis* κατεξουσιάζειν, *qæ non simpliciter significat, uti potestate: sed ratione præpositionis* κατὰ *sonat in malam partem, significans usum potestatis tyrannicæ, qi cum malo subditorum sit conjunctus; ut qod Græcè est* κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν, *rectè sic verti possit, potestatem exercent adversus eos. sic etiam in priore sententiâ, non est simpliciter* κυριεύουσιν, *i. dominantur eorum, sed cum præpositione* κατὰ, κατακυριεύουσιν αὐτῶν, *i. dominium exercent in vel adversus eos, ut significetur suo bono & subditorum malo eos gerere principatum.*

Verùm adversus hæc denuo regerunt illi. 1. primatum fratres duos illos & locum in Christi regno, qod monarchiis mundanis geminum somniabant ipsi, eminentiorem præ reliqis, potestate eâ, qæ fastigia istiusmodi comitari solet, instructum, non *tyrannidem* aliqam, avt potestatis alicujus tyrannicè sive fastuosè exeqendi facultatem postulasse. 2. qod Matthæus & Marcus κατακυριεύειν & κατεξουσιάζειν dixere: Lucam simpliciter κυριεύειν & ἐξουσιάζειν dixisse; addidisse insuper, εὐεργέτας καλεῖσθαι, *Beneficos appellari* consvevisse, etiam eos qi sic imperant,

 Monet

Monet C. V. Joan. Drusius in *proverbiis class. 2. lib. 1. parem.* 254. Græcum εὐεργέτης Hebræorum כריבים respondere. Titulum avtem istum, tanqam honorificum cumprimis, regibus attributum docet nos Demosthenes *adv. Æschinem orat. pro coron.* pag. 479. E. verbis illis, φίλον, εὐεργέτην, σωτῆρα τὸν Φίλιππον ἡγοῦντο, *amicum, beneficum, servatorem Philippum ducebant.* Eo Osiridem ab ortu, statim insignitum refert Plutarchus, voce in hæc verba cœlitùs datâ, Μέγας βασιλεὺς, εὐεργέτης, Ὄσιρις γέγονε. *Rex magnus, beneficus, Osiris natus est.* Eo Cyrum majorem Armenios aliósqe plerosqe honorasse, prodit Xenophon *institut. l.* 3 pag. 76. D. Ὁ δὲ Ἀρμένιος συμπροέπεμπε, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι, ἀνακαλοῦντες τὸν Εὐεργέτην. *Armenius autem, simul & reliqi homines universi deduxerunt, eum appellantes benefactorem.* Eo Mithridatem primum Ponti Regem suos, Strabo *lib.* 10. & Appian. *bel. Mithridat.* Eo Ptolemæum à Lagi filio tertium, Græcos, Strabo *geograph. l.* 17. ob beneficia in gentem suam collata: qo modo & Lagidem σωτῆρος cognomine Rhodii, avtore in *Atticis* Pavsania. Is itaqe inter illos locum forsan tueri poterit, qos τιμῇ ἀληθεῖ Εὐεργέτας nuncupatos vult Pavsanias. Cave enim de isto dictum accipias, qod de nominis hujusce septimo, qi & Physcon, ut est apud Strabonem videre, Athenæus *dipnosophist. l.* 12. Ὁ αὐτὸς μὲν Εὐεργέτην ἀνακηρύττων, ὑπὸ δὲ τῶν Ἀλεξανδρέων Κακεργέτης ὀνομαζόμενος. *Beneficum ipse se indigetabat, cum ab Alexandrinis Maleficus appellaretur.* qod & *l.* 4. extremo ante monuerat. Qanqam nec Lagidæ σωτῆρος titulum Josephus lubens concesserit, qem ait, Σωτῆρα χρηματίζοντα, τἀναντία πρᾶξαι αὐτῇ τῇ ἐπικλήσει, *Servator cum diceretur, appellationi adversa planè gessisse. antiqit. l.* 12. *c.* 1. Eodem & Catonem cives Uticenses, μιᾷ φωνῇ τὸν Εὐεργέτην καὶ σωτῆρα καλοῦντες, *uno ore Beneficum & servatorem appellantes,* Plutarchus in *Cat. min.* qi idem in dissertatione *de sese lavdando*; Τῶν βασιλέων, τοὺς μὴ Θεοὺς, μηδὲ παῖδας Θεῶν ἀναγορεύεσθαι θέλοντας, ἀλλὰ Φιλαδέλφους, ἢ Φιλομήτορας, ἢ Εὐεργέτας, ἢ Θεοφιλεῖς, οὐκ ἤχθοντο, τὰς καλαῖς μὲν, ἀνθρωπικαῖς δὲ ταύταις προσηγορίαις τιμῶντες. *Reges illos, qi non Deos, Deorúmve filios se dici volebant, sed fratrum matrúmve amantes, vel beneficos, vel Deis charos, titulis hisce, præclaris qidem, humanis tamen, homines havd gravatim honorabant.* Qanqam & istos, uti suprà indicatum, qibusdam frustra gratisqe arrogantibus, meritò denegabant; aliis verò, non ἐπὶ τιμῇ, sed ἐπὶ χλευασμῷ, *per derisum,* uti de Ptolomæo Philometore Pavsanias, imponebant qandoqe. Qin & aliis qàm regibus, avt provinciarum rectoribus, privatis qoqe nonnunqam honoris ergò, avt beneficii alicujus insignioris ratione, titulos istiusmodi deferebant. Hinc Cratoni cuidam Charontis scapham ingressuro apud Lucianum Mercurius, Κατάλιπε τὸ γένος, καὶ δόξαν, καὶ εἴ ποτέ σε ἡ πόλις ἀνεκήρυξεν Εὐεργέτην. *Depone prosapiam, gloriámqe, & si te qando cives tui Benefici præconio publicitus cohonestaverint.* Agriasparum denique, an Arimasporum gentem totam, mutato nomine, Εὐεργέτας deinceps nuncupari jusserat Cyrus, qum frigore victúsqe penuriâ laborantem, qem adversus Scythas ducebat, exercitum, tectis excepissent, & commeatibus juvissent. Avtores Diodorus *l.* 17. Arrian. *l.* 3. Curtius *l.* 7. De nominis ipsius ratione optimè Leo imperator in *Constitut.* Τέλος τῷ βασιλεῖ τὸ εὐεργετεῖν, διὸ καὶ Εὐεργέτης λέγεται. καὶ ἡνίκα τῆς εὐεργεσίας ἐξαστῇ, δοκεῖ κιβδηλεύειν κατὰ τὸ παλαιὸν καὶ τὸν βασιλικὸν χαρακτῆρα. Interpretabitur Annæus Seneca, qi *de clement. l.* 1. *c.* 19. Neronem suum sic affatur. *Proximum Diis locum tenet is qi se ex Deorum naturâ gerit, Beneficus, ac largus, & in melius potens. hoc affectare, hoc imitari decet, Maximum ita haberi, ut Optimus simul habeatur.* Et *ad Evgenium de consider. l.* 3. Bernardus; *Mendaciter hoc diceris, si non tam Beneficus esse, qàm beneficis præesse intendas.* Dio sophista, ille ὁ Χρυσόστομος dictus, *orat.* 49. Τοῖς ἐπιεικέσιν ἀνθρώποις καὶ πεπαιδευμένοις, οὔτε ἀηδὲς τὸ ἄρχειν, οὔτε χαλεπόν. ἥδονται μὲν γὰρ οὐδενὶ μᾶλλον, ἢ τῷ εὖ ποιεῖν. τῷ δὲ ἄρχοντι, οὐ μόνον ἐξουσία πάρεστι τοῦ εὐεργετεῖν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκη σχεδόν. *Humanis & eruditis hominibus neqe injucundum est magistratum gerere neqe difficile. Delectantur enim nulla re magis, qam ut bene faciant. Magistratui autem non solum facultas maxima est ad bene faciendum, sed fere etiam necessitas.* qi & idem *orat.* 41. τοὺς εὐεργέτας tyrannis opponit verbis illis: Ἀλλὰ μᾶλλον φιλεῖ τὸ πλοῦτον (τὸ μηδένα μήτε ἀντιλέγειν, μήτε μέμφεσθαι) συμβαίνειν τοῖς τυράννοις, ἢ τοῖς εὐεργέταις. *Sed magis hoc solet accidere (nemini contradicere, neqe reprehendere) tyrannis qam benefactoribus.*

Qin & τὸ κατακυριεύειν in partem potiorem adhibitum freqentissimè deprehenditur. Apud Græcos interpretes Hymno 110. v. 2. de Christi dominatione, κατακυρίευε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. *dominare in medio hostium tuorum.* Hymn. 72. v. 8. de Salomonis imperio. κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης. *à mari usqe ad mare dominabitur.* Et Hymn. 49. v. 14. de bonorum futuro regimine, κατακυριεύσουσιν αὐτῶν οἱ εὐθεῖς. *Justi ipsis dominabuntur.* Genes. c. 1. v. 28. de potestate homini super cæteras creaturas concessâ. Πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων &c. *replete terram & dominamini ei; & imperium obtinete super pisces* &c. qem locum alludens Clemens Alexan. *Stromat. l.* 6. pag. 671. C. Μὴ τῶν ἔξω μόνον θηρίων κατακυριεύειν ἐτάχθημεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἀγρίων παθῶν. *Non solum constituti sumus, ut dominaremur iis solis, qæ sunt feris, bestiis, sed etiam agrestibus, qæ sunt in nobis ipsis animi perturbationibus.* Idemqe *pædagog. l.* 2. *c.* 1. Οὐ χρὴ, καθάπερ ἀσωτευομένους, ἡμᾶς προσκεχρῆσθαι τοῖς τοῦ πατρὸς δωρήμασι. χρῆσθαι δὲ αὐτοῖς, ὡς ἀρχικῶς, δεσποτικῶς. καὶ βασιλεύειν ἐπιτάχθημεν, καὶ κατακυριεύειν, οὐχὶ δουλεύειν τοῖς βρώμασιν. *Non oportet nos veluti prodige & profuse viventes abuti donis patris, sed eis uti: ut qi ipsis constanter imperemus: Ut in cibos enim regnum & dominatum obtineamus, non ut eis serviamus, ordinati sumus.* Vides ἄρχειν, βασιλεύειν, κατακυριεύειν, tanqam qæ idem prorsus valeant, usurpari. Accedit, qod κατακοιρανεῖν, qod idem ferè sonat, eodem planè modo poetarum princeps ἀντὶ τοῦ κοιρανεῖν non semel usurpavit. *Iliad.* μ. v. 318.

Οὐ μὰν ἀκληεῖς Λυκίην κατακοιρανέουσιν
Ἡμέτεροι βασιλῆες.
Nostri havd incelebres Lyciæ reges dominantur.

Et *Odyss.* α. v. 247.

Ὅσσοι γὰρ νήσοισιν ἐπικρατέουσιν ἄριστοι,
Ἠδ' ὅσσοι κραναὴν Ἰθάκην κατακοιρανέουσι.
Namqe qot insulæ habent passim proceres dominantes,
Qotqe tenent Ithacam saxosam, huic imperitantes,

ad qem locum Evstathius; Τὸ κατακοιρανέουσι δηλοῖ τὸ βασιλεύουσι, καὶ ὡς ἀνωτέρω ἔφη, ἐπικρατοῦσιν, ἢ τὰ βασιλικὰ δρῶσιν, ὡς καὶ Ὀδυσσεὺς ἐν Ἰλιάδι (β. v. 207.) κοιρανέων δίεπε στρατὸν, ἤγουν δρῶν ἔργα βασιλικά. *Κατακοιρανέουσι significat regnare, ut & superius dixit, sive opera regia facere, ut etiam Ulysses Iliad.* β. *v.* 207. *imperando dirigebat, sive exercitum, sive opera regia faciendo.* ut κατακοιρανεῖν Homero nihil sit aliud qàm simplex κοιρανεῖν, i. βασιλεύειν, ἐπικρατεῖν *regnare, cum imperio esse.*

Verùm nolo ego controversiis istis immiscere me. Qod ille olim,

Nimium altercando veritas amittitur.

Sensum loci genuinum tantùm eruere & in lucem protrahere, σὺν Θεῷ, conabimur. Ac primò, potestatis civilis usum atqe exercitium omne istic interdici prorsus eis, ad qos verba hæc spectant, mihi nevtiqam fit vero simile: & minus multo, prælationem omnem & imparitatem inter suos vocibus illis Dominum Christum sublatum ire voluisse. siqidem & gradus inter eosdem disertè agnoscit ipse, qibus alii tanqam majores minoribus præficiantur, ubi subjicit, Lucæ c. 22. v. 26. Ὁ μείζων ἐν ὑμῖν, γενέσθω ὡς ὁ νεώτερος καὶ ὁ ἡγούμενος, ὡς ὁ διακονῶν. *qi major est* (reliqis) *inter vos, esto minor* (reliqis, scilicet) i. e. minimus, *& qi præit, sicut qi ministrat.* tum & ipsum se eis ὑπόδειγμα proponit. Ἐγὼ δέ εἰμι ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ὁ διακονῶν. ibid. v. 27. *Ego,* inqit, *ipse* (*qem vocatis magistrum ac Dominum: & benè sic vocatis: sum enim.* Joan. c. 13. v. 13.) *tanqam is qi ministerio fungitur, inter vos ago.* ut ne adjiciam qæ Matthæus c. 20. v. 8. & Marcus c. 10. v. 45. eodem planè spectantia referunt. non magis ergò Christus interdicto isto suorum in se invicem qorumvis, qàm sui ipsius in suos, potestati qicqam detraxit.

Deinde,

Deinde, quæ istic locutus est, non Apostolos solos, aut etiam ministros Ecclesiasticos duntaxat; (neque enim in contextu quicquam se prodit, quod vel ad hos vel ad illos restringenda evincat) sed Christianos quosvis, tam Principes quàm & plebejos, spectare videntur. Ita certè vetustiores quique ferè cepere. Joannes Chrysostomus in Matthæum *orat.* 65. Hieronymus *in Matthæum l.* 3. *c.*20. Theophylactus *in Matth. c.*20. & *in Marc. c.* 10. (ubi & disertis verbis, Οἱ δὲ ἐμοὶ μαθηταὶ, οὐχ οὕτως. *discipuli verò mei non sic.*) Euthymius denique *in Matth. c.*43.

His itaque præmissis, ad mentem Domini genuinam aperiendam accedimus. Insederat altiùs discipulorum animis, quàm ut facilè eximi potuerit, persuasio ista, fore ut Dominus Jesus, quem assectabantur, regnum splendidum atque magnificum admodùm, pro regum exterorum more, in seculo isto obtineret: in eo, quis primas, quis secundas ferret, ambitiosè satis inter se sæpenumero contendebant. Propinquitatis ratione, in primis consistere postulabant, Zebedæi filii duo, Joannes & Jacobus; ansamque fortè arripuerant ex Domini ipsius dicto, quo prædixerat futurum, ut *cum in regni sui solio ipse consideret; illi quoque duodecim in soliis 12 ipsi simul assiderent, judicantes duodecim tribus Israel.* Matth. c. 19. v. 28. hi ergò proximè Dominum in soliis illis, ad dextram iste, ad sinistram ille, ut considerent, prece supplice per matrem suam ab eo deposcunt. Christus verò, quo illos omnes, non fratres duos solos, quos seorsim priùs increpuerat, erroris coarguat, docet aliter habere se regnum suum, quàm seculi istius regna se habeant. in istis enim dignitates externas, principatus, satrapias, dominationes haberi, quæ in eos etiam quos honore afficere volunt, conferre pro libitu suo reges consueverint: cæterùm in regno suo nihil hujusmodi reperiri (οὐ γὰρ παρ' ἡμῖν, οὐκ τὸ ἔξωθεν. Jo. Chrysost. *in Matth. orat.*65.) non quòd in Ecclesiâ Christi atque inter Christiani nominis professores ista aut non sint, aut non licitè usurpentur; sed quod ad regnum Christi spirituale, ad quod suos invitat, non pertineant, nec proveniant inde. proinde non esse, cur ipsum sectando, istiusmodi sibi quisquam spondeat præfecturas: neque enim tale quippiam cuiquam se polliceri, cùm nec usurpet aut exerceat ipse: suis se non dignitatum secularium dilargitorem, sed humilitatis & modestiæ spiritualis excercendæ autorem doctoremque tam praxi, quàm præcepto, profiteri. ad hanc igitur, ambitione omni prorsus amotâ, cujus ipsum pro exemplo habeant, componant se ipsi, suos monet universos. Hæc est mea de verborum istorum sensu genuino sententia: de quâ tamen, si cui minùs probabitur, ego cum illo contentionis serram neutiquam reciprocaverim.

Atque hæc de formulâ illâ לא כן *Non sic*, dicta sunto. Hujus autem occasione cùm dictum, an interdictum, illud Evangelicum explicandum susceperimus, de phrasi insuper unâ & alterâ, quæ occurrit ibidem, paucis aliquid subnectemus. Quæritur ergò apud Marcum, c. 10. v. 42. Οἱ δοκοῦντες ἄρχειν, quid sibi velit. Quidam vertunt, *Quibus imperare placet.* inde certè δόγματα & τὰ δοκοῦντα pro *philosophorum placitis*, τὰ τοῖς φιλοσόφοις ἀρέσκοντα, uti Plutarchus, si Eusebio credimus *præpar. Evangel. l.* 15. an alius quis sub Plutarchi nomine delitescens, ut Lipsius & Critici recentiores, farragini suæ titulum dedit. Sed hæc *insolens locutio* Casaubono videtur. nec esse tamen contendit C. V. Ludovicus de Dieu: quum τὸ δοκεῖν *pro statuere insolens non sit. Matth. c.*3. *v.*9. *Joan. c.*5. *v.*39. *Cor. Ep.* 1. *c.* 4. *v.* 9. *Possunt itaque dici*, inquit ille, οἱ δοκοῦντες, *qui statuunt imperare gentibus, qui capessunt gentium imperium.* οἷς δίδονται. Vetus interpres, cumque secutus Erasmus, *Qui videntur.* at hoc Cl. Bezæ neutiquam placet; quia *hoc de eis dici solet, quæ ipsa non sunt, quod esse videntur: quod huic loco non conveniat:* At Piscatori tamen *convenire cumprimis* videtur. *Esse enim perinde, ac si dicatur, Qui non tam imperant, quàm hominibus videntur imperare: quum solus Deus imperium in res omnes creatas perfectè habeat.* Certè Dominus Christus, μόνος δυνάστης, *dynasta solus*, Paulo dicitur. 1 Tim. c. 6. v. 15. Et (juxta Martialis illud *l.*2. *Epigr.* 18.

Qui rex est, regem, Maxime, non habeat)

A Solus verus rex est, qui regem non habet. *Solus verus Dominus est, qui dominum non habet.* de Deo Augustinus *confess. l.* 10. *c.*36. Verùm mavult Beza, *qui censentur.* i. *quos gentes habent & agnoscunt, & quorum imperio parent.* οἷς δίδονται, *ab ipsis videlicet populis.* nec abscedit Casaubonus; *qui habentur pro principibus gentium, qui agnoscuntur principes gentium. at tunc*, inquit D. de Dieu, *esset potius*, οἱ δοκιμοι. imò, bonâ cum veniâ dicere liceat, hoc neutiquam esset Græcum. etsi enim, οἷς δίδονται, & τὰ δεδομένα, dicantur; οἱ δοκιμοι tamen, opinor, non dicitur. Quid

B ipse tandem de Dieu? nam Cadmæam aciem hactenùs experti sumus. Οἱ δοκοῦντες, inquit, *οἱ ἐν δόξῃ ὄντες, qui in gloriâ & honore sunt, & super alios eminent. ut Galat. c.*2. *v.*2. Τοῖς δοκοῦσι. & *v.*6. Οἱ δοκοῦντες, *qui in pretio & honore sunt. Et apud Euripidem οἱ δοκοῦντες τοῖς ἀδοξοῦσιν opponuntur, ut Henr. Stephanus observavit.* locus extat in *Hecubâ*:

> Τὸ δ' ἀξίωμα, κἂν κακῶς λέγῃς, τὸ σὸν
> Πείσει. λόγος γὰρ ἔκ τ' ἀδοξούντων ἰὼν,
> Κἀκ τῶν δοκούντων, αὐτὸς οὐ ταὐτὸν σθένει.

quod Ennius reddidit, sed à Gellio *l.*11. *c.*4. eo nomine no-

C tatus.

> *Hæc tu etsi perversè dices, facilè Achivos flexeris.*
> *Nam cùm opulenti loquuntur pariter atque ignobiles;*
> *Eadem dicta, eademque oratio æqua, non æque valet.*

meliùs forsan Grotius:

> *Ut prava dicas, quæ tua est autoritas,*
> *Movebit animos. nam viri prænobilis,*
> *Et tenuis, idem sermo diversum valet.*

Itaque Domino de Dieu, οἱ δοκοῦντες ἄρχειν idem valet, ac si diceretur, *qui in honore sunt ad imperandum gentibus.* quod

D ne cui duriuscula Syntaxis videatur, adducit geminum ex *Susannæ historiâ* v.6. locum, ubi legitur, subjuncto pariter verbo infinitivo, οἱ ἐδόκουν κυβερνᾶν, *qui in honore erant ad gubernandum.* cæterùm non minus controversus est Apocryphi scriptoris locus iste, quàm est is ad quem statuendum adducitur. nec certè puto, facilè quenquam repertum iri in literis Græcis subactum, qui constructionem ejusmodi admittat. Etiamsi enim οἱ δοκοῦντες idem valeat sæpenumero, quod οἱ ἐν δόξῃ, sicut οἱ χαριεντες, quod οἱ ἐν χάριτι,

E nusquam tamen posteriori huic formulæ subjunctum verbum infinitum deprehendas, ut dicatur scilicet οἱ ἐν δόξῃ, sive ἐν δόξῃ ὄντες, ἄρχειν. nec verò ut subjungatur in alterutro, sensus patitur: quid est enim, *in honore esse, imperare*, vel, *ad imperandum*, etiam? quod tamen εἰς τὸ ἄρχειν potiùs diceretur. Tum ubi οἱ δοκοῦντες simpliciter ponitur, pro eo quod est, οἱ ἐν δόξῃ ὄντες, *qui in existimatione sunt aliquâ*, (quo modo apud Tragicum & Apostolum quoque priori loco usurpatur) subest ellipsis manifesta; quam & loco posteriore supplevit Apostolus, dicendo, ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναί τι. quod nemo, opinor, *qui in honore erant aliquid esse*, sive, *ut*

F *aliquid essent*, verterit; sed potiùs, *qui esse aliquid videbantur*, aut, *existimabantur*. Eòdem tamen, cum D. de Dieu concedere videtur V. Cl. Hugo Grotius *Annotat. in Marc.* c.10. eisdem etiam, quibus ille, usus autoritatibus. Cæterùm idem ipse, hac in parte adversus sibi, *in Matth. c.* 3. *v.*8. exponens Baptistæ illud, Μὴ δόξητε λέγειν, *Ne lubeat vobis dicere, ut Demosthenes*, οὐκ ἐδόκει μ' ὁρᾶν ἔτι, *non lubebat ipsis amplius me videre. Neque longè discedit*, inquit *illud*, οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν. *Marc. c.*10. *v.*42. *qui in eo sibi pla-*

G *cent, quòd gentibus imperant. Simile, ad Cor. Ep.*1. *c.* 11. *v.* 16. Hæc ille, ita vir doctissimus, pedem hìc ubi figat ambiguus, vacillat; & fluctuabundus, modò in hanc, modò in illam partem propendet. Ego verò præ istis malim, quod Thomas Cartwrightus noster *in Matth. c.* 20. *adversus Rhemenses* οἱ δοκοῦντες, *qui apparent, præ se ferunt, pompâ scilicet splendidâ satellitioque insigni majestatem palam facientes, prout in Agrippâ cernere datur*, μετὰ πολλῆς φαντασίας *in publicum prodeunte.* Act. c. 25. v. 23. ad quam interpretationem stabiliendam adducit ille, cùm Euripideum illud, quod in partem suam trahere D. de Dieu satagebat; tum ex Plutarchi *Antonio* istud, οὐδὲν δυσμενέστερον ἐστὶ ἀνθρώπου ἐν λόγῳ δοκοῦντος. *nihil est morosius homine, qui præ se fert se in aliquo antecellere.* quanquam nec istud satis placet.

Mihi

Mihi in tantâ sententiarum varietate optio libera si detur, illis havd illubenter calculum concesserim, qi οἱ δοκοῦντες ἄρχειν, vertunt, *qi pro imperantibus habentur.* favetqe huic interpretationi Syrus, דמסתברין רישא *qi reputentur capita gentium.* Sed ut in hoc tamen acqiescere potiùs, liberè profitear, si qis formulam πλεοναστικὴν scriptoribus ævi cùm illius, tum & inseqentis, sacris verò cumprimis familiarem censuerit. Ita Marco οἱ δοκοῦντες ἄρχειν, nihil aliud fuerit, qam qod οἱ ἄρχοντες Matthæo. qis enim Marci interpres Matthæo potior? οἱ ἰδόκων κυβερνᾷν pseudo-Danieli, idem qod οἱ κυβερνῶν. hoc sanè sensu sumi videtur, ad Hebr. c. 4. v. 1. μήποτε δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι. i. μήποτε ὑστερῆται, *ne frustretur, privetur,* uti Apostolus ad Rom. c. 3. v. 23. forsan & ad Cor. Ep. 1. c. 10. v. 12. ὁ δοκῶν ἑστάναι. i. ὁ ἑστηκώς, *qi stat:* qomodo Rom. c. 11. v. 20. σὺ δὲ τῇ πίστει ἕστηκας, *tu vero per fidem stas.* atqe ita reddidit And. Dunæus noster in *ad Chrysostomum notis: Qi stat, videat ne cadat.* qi idem ibidem περὶ τοῦ ἑστάναι, sive ἑστηκέναι consuli dignus. Omninò certè sic sumendum, qod Apostolus idem ad Cor. Ep. 1. c. 11. v. 16. εἰ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, *Si qis videtur litigiosus esse.* Longè enim aliter hoc est dictum Paulo, qàm est illud Jacobo, c. 1. v. 26. εἴ τις δοκεῖ θρῆσκος εἶναι. *Si qis videtur esse religiosus.* Siqidem nihil magis isti, qàm ut religiosi; nihil agebant minùs illi, qàm ut litigiosi viderentur. Proinde meritò qidem Viro Cl. non satisfacit veteris interpretis (qam tamen retinuere recentiores qiqe) versio illa, *Si qis videtur*; & Cypriani ad Jubajanum multo minùs illa, *Si qis putatur.* Nec est ideò tamen necesse, ut εἴ τις δοκεῖ Paulo idem sit, qod, εἴ τις θέλει. qia τὸ δοκεῖν utiqe sit qandoqe ἐθελοδοξίας nota: ut cum Matth. c. 3. v. 9. dicitur, Μὴ δόξητε λέγειν. *Ne velitis dicere; Ne placete in eo vobis, qod dicatis.* ut sensus Apostoli existat, *Si cui placeat contentiosus esse*; avt, *Si qis in eo sibi placet, ut contentiosus sit.* qod esset potiùs, εἴ τινι δοκεῖ. Cum & simplicior sit, qam dedimus, interpretatio: qam & Avtor iste ipse confirmat, ubi exponit, εἴ τις φιλονείκως διάκειται. & τὸ θέλειν etiam non minùs qàm τὸ δοκεῖν, (qod mox videbimus) πλεοναστικῶς usurpetur. Qin & in Matthæi loco adducto, illud, Μὴ δόξητε λέγειν, nihil aliud sonare videtur, qàm si simpliciter dictum fuisset, Μὴ λέγητε, *Ne dicatis.* qod formulâ pleonasticâ parili Lucas expressit c. 3. v. 8. Μὴ ἄρξησθε λέγειν. *Ne incipiatis dicere.* pro eo qod est, *Ne dicatis.* qæ formula, ab Hebræis mutuata, (qod alibi latiùs ostendimus) est scriptori huic cumprimis familiaris. uti patet ex Evang. c. 4. v. 21. & c. 5. v. 21. & c. 7. v. 15, 24, 38, 49. & c. 11. v. 29, 51. & c. 12. v. 1. 45. & c. 13. v. 25, 26, &c. Qin & qod Lucas idem habet, c. 8. v. 18. Ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ· καὶ ὃς ἂν μὴ ἔχῃ, καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. *Qisqis enim habet, dabitur ei: & qicunqe non habet, etiam qod videtur habere, tolletur ab eo.* id Matthæus planè sic extulit, c. 25. v. 29. & c. 13. v. 12. Τῷ γὰρ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται· ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. nec non eisdem prorsus verbis Lucas ipse, c. 19. v. 26. *Habenti cuiqe dabitur; non habenti verò avferetur etiam id qod habet.* Facit huc, Jo. Chrysostom. illud *in ad Cor. Ep. 2. orat. 8.* Καὶ τοὺς ἡμετέρους προγόνους, τοὺς δοκοῦντας φιλοσοφεῖν. *Et majores nostri, qi videbantur philosophari, i. qi philosophabantur.* Facit horsum & (nec priscis enim, elegantioribus etiam, ignotæ avt insvetæ prorsus formulæ istiusmodi) qod apud Sophoclem in *Ajace* Menelao Tevcer;

> Οὐκ ἄν ποτ', ἄνδρες, ἄνδρα θαυμάσαιμ' ἔτι,
> Ὃς μηδὲν ὢν γοναῖσιν, εἶθ' ἁμαρτάνει·
> Ὅθ' οἱ δοκοῦντες εὐγενεῖς πεφυκέναι,
> Τοιαῦθ' ἁμαρτάνουσιν ἐν λόγοις ἔπη.
> *Non obstupescam, si qid olim in posterum*
> *Ignobilem ortu videro delinqere;*
> *Qando hi, videntur sorte qi natalium*
> *Præstare, fando talia admittunt mala.*

Grotius.

οἱ δοκοῦντες εὐγενεῖς πεφυκέναι, *qi videntur natu nobiles esse,* pro eo qod est, οἱ εὐγενεῖς πεφυκότες, h.e. *qi natu nobiles sunt.* atqe ita οἱ δοκοῦντες ἄρχειν, *qi videntur imperare,* pro eo qod est, οἱ ἄρχοντες, *qi imperant.*

A Qidni avtem & illud Luc. c. 22. v. 24. Τίς δοκεῖ αὐτῶν εἶναι μείζων, pari ratione interpretemur? præsertim cum Lucam (uti mox videbitur) hac in parte præeuntem ipsum habeamus. Nam qod D. de Diev opinatur τὸ δοκεῖ ibi verti posse, *putaret; dum,* inqit, *dicunt, Ego me puto, & ego me:* etiamsi Theophylactus ejusmodi qiddam subinnuere videatur, verbis illis, Ἐπεὶ γὰρ πρὸς ἀλλήλους εἰκὸς ἦν λέγειν, ὅτι σὺ μέλλεις προδιδόναι, καὶ αὖ ἐκεῖνος τοῦτο, ὅτι σύ, ἐκ τούτου προήχθησαν εἰς τὸ λέγειν, ἐγώ εἰμι κρείττων, καὶ ἐγὼ εἰμὶ μείζων. *Qia verisimile est, qod inter se dixerint unus alteri, tu proditurus es: & alius alteri, tu proditurus es. Et inde eo pervenerunt, ut dicerent: ego sum melior, & ego sum major.* syntaxis tamen duriuscula videtur, nec Græcis tantùm, sed Latinis qoqe avribus insolens, δοκεῖ εἶναι μείζων, *putat esse melior.* qanqam passive si sumere libuerit, *qisnam putetur, reputetur, censeatur maximus,* qod impediat nihil video. Eodem enim modo δοκεῖ εἶναι dicitur, qo & qandoqe οἴεται εἶναι. Plato Protagorâ: οὐ μόνον αὐτὸς οἴει καλὸς κἀγαθὸς εἶναι. *non ipse tantùm bonus probusqe videris.* Homer. *Odyss. ρ. v. 586.*

C

> Οὐκ ἄφρων ὁ ξεῖνος· ὀΐεται, ὥσπερ ἂν εἴη.
> *Desipere havd hospes, fuerit qicunqe, videtur.*

Et Aristotel. *rhetor. l. 2. c. 12.* de adolescentibus: Τῇ γὰρ πρώτῃ ἡμέρᾳ, μεμνῆσθαι μὲν οὐδὲν οἴονται, ἐλπίζειν δὲ πάντα. *Ætate primâ nihil meminisse videntur,* (malè vertunt, *arbitrantur se:* qod (nec verum est) *at nihil non sperare.* accedit propiùs Homericum illud, εὔχεται εἶναι, *Iliad. α. v. 91.*

> Ὃς νῦν πολλὸν ἄριστος ἐνὶ στρατῷ εὔχεται εἶναι.
> *Qi nunc longe potentissimus in exercitu gloriatur esse.*

Et Iliad. ε. v. 173.

D

> Οὐδέ τις ἐν Λυκίῃ σέο γ' εὔχεται εἶναι ἀμείνων.
> *Neqe qisqam in Lydia te gloriatur esse præstantior.*

Et v. 246.

> — Υἱὸς δ' αὖτε Λυκάονος εὔχεται εἶναι.
> *— Et filius item Lycaonis gloriatur esse.*

Siqidem illud δοκεῖ εἶναι simpliciter positum, qid aliis qis existimetur; illud verò εὔχεται εἶναι, qid ipse de se censeat avt præ se ferat, designat; qod phrasi illâ significari vir eruditus ille, sed frustrà, opinatus est. Cæterùm Lucas ipse alibi c. 9. v. 46. de negotio eodem planè agens (neqe
E enim semel tantùm lis hæc inter domini assectatores agitabatur) ait simpliciter, τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν, *ecqis eorum maximus esset.* Sed neqe Theophylacto assentiri possum, qi de præstantiâ præsenti, animiqe probitate, non de futurâ, qam somniabant nimirum, dignitate ac potestate litem habitam existimare videtur. Qin nec Latinis magis qàm Græcis insolens est dictionis istius redundantia: qam apud *Historiæ Avgustæ scriptores* creberrimè occurrere observarunt Duumviri incomparabiles. Sic enim Capitolinus in *Vero*; *Visum est nonnullis, qòd ejus fravde putaretur occisus.* pro, *non-*
F *nullis visum est, ejus fravde occisum fuisse.* Lampridius in *Alex. Severo*; *Fures judicare jussit in civitatibus ullis unqam videri.* h. e. *vetuit judicare.* Trebellius in *Gallieno*; *Neqe usqam qies salutem ostentare visa est.* pro, *ostentavit.* Spartianus in *Getâ*, *Funus Getæ accuratius fuisse dicitur, qàm ejus qi à fratre videretur occisus.* pro, *occisus esset.* Vopiscus in *Probo*; *Lugdunenses ob Avreliam contusi videbantur.* pro, *contusi erant.* nec aliter Ambrosius, *hexaemer. lib. 6. c. 4.* de Echino; *Spinis suis clauditur, — ut qicunqe eum contingendum putaverit,* (pro eo qod est, *contigerit*) *vulneretur.*
G Et istic perinde apud *Historiæ Evangelicæ scriptores*, τὸ δοκεῖν εἶναι, *videri esse*, nihil aliud esse potest qàm simpliciter *esse.*

Geminum τοῦ τολμᾷν pleonasmum censet V. Cl. Dan. Heinsius subesse verbis illis Evangelistæ Joan. c. 21. v. 12. οὐδεὶς ἐτόλμα ἐξετάσαι. *nemo avdebat rogare.* i. e. *nemo rogabat.* Et Apostoli illis ad Rom. c. 5. v. 7. τολμᾷ τις ἀποθανεῖν. *mori avdeat,* sive, *sustineat,* i.e. *moriatur, mori velit.* qo modo Maro Æn. l. 8.

> *Avde hospes contemnere opes. —*

qod est simpliciter, *contemne.* Flaccus *l. 1. Epist. 2.*

> *— Sapere avde.*
> h. e. *sapere aliqando incipe, sape.*

Et ad Julium Florum Epist. 2. 2. 112.

Avde-

Audebit
Verba movere loco.
id est, *verba movebit loco*, & mutabit.

Plato *Polit. l. 1.* Ὃς ἂν μένῃ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ πλημμελεῖν ἀπέχεσθαι τῶν ἀλλοτρίων. *Qi perseverat esse justus, & alienis abstinuerit.* Nec desunt apud Latinos verbi qod *potentiam* propriè denotat, redundantis exempla. Sic enim Marcellinus *hist. l. 22. c. 13.* *Digresso offeruntur rectoris Ægyptii scripta, Apim bovem operosâ qæsitum industriâ, tamen post tempus inveniri potuisse firmantis. inveniri potuisse*; pro, *inventum esse.* Idem *l. 25. c. 1.* *Pallescentem morte propinquâ extrahere pugnâ viribus valuit magnis. Extrahere valuit*; pro, *extraxit.* Ibid. *c. 11.* *Licet majore venturi pavore constringeretur, spe tamen sustentari potuerunt exiguâ.* Pro eo qod est, *sustentabantur*; sive, *sustentati sunt.*

Nec absimilis huic τοῦ συμβαίνει redundantia, apud Procopium *bell. Gotthic. l. 4.* de Sardiniâ verbis hisce loqentem; Ἐνταῦθα φύεσθαι ξυμβαίνει πόαν, ἧς δὴ ἀπογευομένοις ἀνθρώποις αὐτίκα σπασμὸς ἐπιγίνεται. ἀφ' οὗ δὴ τελευτῶσιν οὐ πολλῷ ὕστερον, γέλωτα γελᾶν ἀπὸ τοῦ σπασμοῦ δοκοῦντές τινα, ὃν ὁμωνύμως τῇ χώρᾳ Σαρδόνιον καλοῦσι. *Ibi contingit nasci herbam, qam gustantibus hominibus obvenit convulsio, à qâ havd ita multo post dum intereunt, risum qendam per eam oris obtortionem ridere videntur; qem regioni cognominem Sardonium appellant.* ξυμβαίνει φύεσθαι, *nasci contingit*; pro eo qod est simpliciter, φύεται, *nascitur.* qo modo *ad Maron. eclog. 7.* Servius, *In Sardiniâ nascitur herba qædam*, &c.

Qin & pleonasmum istis parilem havd sine fundo probabili suspicetur qis, in Domini Servatoris illis Matth. c. 20. v. 26. ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι. *qi voluerit inter vos magnus esse*: qod & verbis totidem ferè reperitur Marc. c. 10. v. 43. pro qo Lucas tamen c. 22. v. 26. ὁ μείζων ἐν ὑμῖν. *qi inter vos maximus est*: & Matthæus ipse c. 23. v. 11. ὁ μείζων ὑμῶν. *qi maximus est vestrûm.* Certè τὸ θέλειν καὶ τὸ βούλεσθαι sæpenumerò παρέλκειν, notius est, qàm ut multis ostendi sit opus; Plato in *Sympos.* ἐὰν ἐθέλῃ παύεσθαι ἡ λύγξ. *si cessaverit singultus.* Libanius *orat. 3.* qæ & βασιλικός. pag. 112. C. Καὶ κεχρῆσθαι φασιν αὐτῶν τῆς παροιμίας, ἣ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρίζει τὴν αἰδῶ βούλεται. *Ac fore ut meliores apparerent adagio, qod pudorem oculis definit.* Lucas, Act. c. 2. v. 12. τί ἂν θέλοι τοῦτο εἶναι; *ecqid hoc esse velit?* sicut & Latini, *qid hoc sibi vult.* pro eo qod est, *istud qid est?* Seneca *de irâ l. 2. c. 9. & 10.* promiscuè usurpat formulas istas; *Qid si qis irascatur*: &, *qid si irasci velit? qid si miretur?* &, *qid si mirari velit?* Cicero ipse *pro Cælio*, *Nolite velle hunc jam naturâ ipsâ occidentem maturiùs extingvi vulnere vestro, qàm fato suo.* Marcus imp. *l. 10. §. 98.* Τὸ μὲν ἤθελεν σοι σημαίνειν. *Hoc volebat tibi significare.* i. e. hoc tibi significat. ad qem locum istiusmodi plura congessimus. Nec spreverim tamen prorsus Joannis τοῦ χρυσοστόμου observationem, qi Christum Dominum vult verbis illis pro more suo ἀντιπερισπασμόν τινα ποιεῖν (ut cum [a] Diodoro Siculo loqar) & medicos imitari, qibus solenne est, (ut [b] Fernelius docet) *erumpentem sanguinem venâ sectâ sistere, & revulsionis vi revocare.* Ἐᾶσε, inqit, *orat. in Matth. 65.* Πῶς πανταχοῦ ἀπὸ τῶν ἐναντίων αὐτοὺς περιστέλλει, (περιστέλλει *forsf.*) διδοὺς αὐτοῖς ὅπερ ἐπιθυμοῦσιν. *Viâ adversâ eos, ad id qod appetunt, circumducit.* εἰ θέλεις γενέσθαι μέγας, μὴ ζήτει γενέσθαι μέγας, καὶ τότε ἔσῃ μέγας. *magnus esse vis? magnus fieri ne qæras, & magnus futurus es.* Nec possum omittere, qod ex occasione hac de Christo sese summittente adjungit; Κατάβασις αὐτη πάντων ἀνάβασις γέγονε. *Christi descensio nostri omnium ascensionem procuravit, summámqe ipsi gloriam apud omnes comparavit.*

Sed pergamus pavlo ulteriùs. Nulla est in eis verbis difficultas insignis, qibus Dominus fratres duos allocutus, ait, Matth. c. 20. v. 23. Τὸ μὲν ποτήριόν μου πίεσθε, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε. *Poculum qidem meum bibetis, & baptismo, qo ego sum baptizandus, baptizabimini.* de *calice* siqidem *passionis*, *baptismo sanguinis.* qod & τὸ δι' αἵματος βάπτισμα vocat Origenes apud Evsebium *hist. Eccles. l. 6. c. 4.* dictum omnes intelligunt. Τουτέστι, μαρτυρίου καταξιωθήσεσθε, καὶ ταῦτα πείσεσθε, ἅπερ ἐγώ, βιαίῳ θανάτῳ τὸν βίον καταλύετε, &c. h. e. *Martyrio digni habebimini, & credite*

a *L. 4. c. 14.* b *Method. med. l. 2. c. 6.*

A *hoc, violenta morte, sicuti & ego, vita discedetis*, &c. Jo. Chrysost. in locum. in Joanne tantùm qæritur, qi præstitum id fuerit, cum solus Apostolorum morte naturali defunctus, ac sine cæde ac sangvine ad cœlestia translatus perhibeatur. Sed respondet Theophylactus in locum, *ad mortem fuisse damnatum*; Et, *animum martyrio non defuisse*, Hieronymus. *Aliud est avtem martyrio animum deesse, aliud animo defuisse martyrium.* Cyprianus *orat. de mortalit.* Certè, qemadmodum Tertullianus *de fugâ in persecut. c. 5.* *Qi negaturus esset, jam negavit.* ita, *Qi se tormentis & morti sub Dei*

B *oculis obtulit, passus est, qicqid pati voluit. non enim ipse tormentis, sed tormenta ipsi defuerunt. qod in ipso erat, toleravit, qicqid tolerare paratus & promptus fuerat.* Cyprianus *l. 3. Ep. 6.* de se Pavlus ad Cor. Ep. 1. c. 15. v. 31. καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, *qotidie morior.* τῇ προθέσει, nimirum: i. e. *proposito, non actu*; ut Jo. *Chrysostomus in Psal. 95. & adv. Judæos l. 5.* καὶ τῷ πρὸς τοῦτο παρεσκευάσθαι, *qod ad mortem excipiendam assiduus in procinctu staret*: ut Isidorus Pelus. *l. 3. Ep. 399.* Sed & ad eosdem Apostolus idem Epist. 2. c. 11. v. 23. ἐν θανάτοις πολλάκις. *in mortibus sæpe.* i. mortis periculis; Hu-

C go Card. & Nic. Liranus. & c. 4. v. 11. ἡμεῖς γὰρ οἱ ζῶντες ἀεὶ εἰς θάνατον παραδιδόμεθα. *nos etiam dum vivimus, morti jugiter tradimur.* i. εἰς κινδύνους θανάτου ἐρχόμενοι. *in pericula mortifera.* Chrysostomus; & ex Chrysostomo, Theophylactus & Oecumenius. Ὁ γὰρ παρασκευαζόμενος εἰς τι, εἰ καὶ μὴ τῇ πείρᾳ αὐτὸ ἀποτελεῖ, ὑφίστησι τῇ προσδοκίᾳ καὶ τῇ προθυμίᾳ. *Paratus enim ad aliqod opus, etiam non nisi conatu, illud aggressus fuerit, aggreditur exspectatione & animi promptitudine.* Isidorus, ubi suprà. Hinc Gregorius Romanus *in Evang. conc. 35.* *Duo esse Martyrii genera: unum in*

D *mente; aliud in mente simul & actione: unum in occulto opere, aliud in publico. illo Joannem martyrem fuisse, in mente passum, non in corpore.* His duobus Bernardus & tertium adjungit, *concione habitâ in festo Innocentium.* *Habemus*, inqit, *in B. Stephano martyrii simul & opus & voluntatem: habemus solam voluntatem in B. Joanne: solum in B. innocentibus opus.* Ita tria vult esse Martyrum genera; ut alii Martyres sint *voluntate & opere*, in qibus Stephanus; alii *voluntate, non opere*, in qibus Joannes; alii *opere, non voluntate*, in qibus parvuli illi ab Herode cæsi, Matth. c. 2. v. 16. Qan-

E qam enim ἀκύρως nimis & καταχρηστικῶς sic dicantur: utpote in qibus *interfectio fuit, confessio non fuit*; qiqe *in præmium regni sine conscientiâ pervenere martyrii*; ut Evcherius, an qis alius Evsebii Emesseni nomine emissus, *ad populum concion. 11.* *Martyrum* tamen & illi nomine ab antiqis freqenter insigniuntur. Tertullianus *adv. Valentin. c. 2.* *Infantes testimonium Christi sangvine litaverunt.* Cyprianus *l. 4. Ep. 6.* *Christi nativitas à martyriis infantium statim cepit, ætas necdum habilis ad pugnam, idonea exstitit ad coronam.* Hinc Prudentius περὶ στεφάνων.

F *Salvete flores martyrum;*
Qos lucis ipso in limine
Christi insecutor sustulit,
Cev turbo nascentes rosas.

Et Petrus Ravennas, qi & *Chrysologus* dictus, *sermon. 153.* *Verè gratiæ Martyres; confitentur tacentes, nescientes pugnant, vincunt inscii, moriuntur inconscii, ignari tollunt palmas, coronas rapiunt ignorantes, infantia passionis ignara, martyrii palmas rapuit & coronas.*

Cæterùm in proximâ clausulâ plus difficultatis sese obji-

G cit, de qâ nonnulla ubi adjecerim, caput hoc clavdam. οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός μου. Vetus interpres: *Sedere autem ad dextram meam & ad sinistram, non est meum dare vobis, sed qibus paratum est à Patre meo. Vobis*, interserit, qod cum Desiderio Erasmo & Luca Brugensi Beza meritò repudiat, nec Syrus agnoscit. Erasmus: *Non est meum dare, sed eis (continget) qibus præparatum est à patre meo.* Bezâ pariter; nisi qod pro *continget*, *dabitur*, mavult. Hilarius *in Matth. can. 20.* solus ferè ex antiqis pronominis illius rationem habens; *non Apostolis*, sed *aliis qibusdam honoris id reservatum* adfirmat, ut *à dextrâ & sinistrâ in judicio novissimo assideant Christo*; *Mosi* nempe & *Eliæ*: nec illis tamen à sessione penitus exclusis. Verùm hoc Hieronymo non arridet; nec Hilarium qi hac in par-

te seqatur, qenqam hactenus deprehendi. Recentiores avtem Hugo Barch, Lyranus, & Remigius; *Non est meum dare vobis, qales nunc estis, nondum humiliatis, adhuc carnalibus, & terrena petentibus.* Verùm missis his, illud maximè qæritur, qomodo *suum* esse *id dare* Christus neget. Erasmus, *Non est*, inqit, *meum dare; ut sit absolutum, & intelligas totum hoc rejici in Patrem.* Illyricus: *Non est meum in hoc seculo dare*, ut de dandi tempore tantùm negatum sit. Calvinus: *Monet minimè fuisse sibi injunctum à Patre, ut cuiqe propriam & distinctam sedem in regno cælorum assignet.* ut non gloriæ cœlestis dilargitio, sed graduum distinctio rejecta intelligatur. Avgustinus, qem & Thomas seqitur, *secundum formam servi* dictum censet: ut intelligatur, *non esse humanæ potestatis hoc dare, & dare tamen, qà Deus est, & æqalis Patri: de Trinit. l. 1. c. 12.* Hieronymus sic intelligendum contendit: *Regnum cælorum non esse dantis, sed accipientis: itaqe qicunqe talem se præbuerit, ut regno cælorum dignus fiat, accepturum hunc, qod non personæ, sed vitæ paratum est.* Nec abscedit multum Jo. Chrysostomus: Οὐκ ἔστιν ἐμὸν, ἀλλ' ἐκείνων, οἷς ἡτοίμασται. *meum non est, sed eorum, pro qibus præparatum est.* qod illustrat exemplo agonothetæ sive βραβευτοῦ cujuspiam, qi propinqitatis ratione præmium sibi adjudicari poscenti alicui respondeat, οὐκ ἔστιν ἐμὸν τοῦτο δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται ἀπὸ τῶν πόνων καὶ ἱδρώτων, *non est meum hoc dare, sed qibus præparatur laboribus sudoribúsqe comparandum.* concedit eôdem Theophylactus: Qin & his omnibus prior Basilius *adv. Evnom. l. 4. c. penult.* Τῶν λαμβανόντων ἐστὶν ἀξίους ἑαυτοὺς ποιῆσαι, — οὐ τοῦ δυναμένου διδόναι, κἂν ἄδικος ἡ αἴτησις ᾖ. *Eorum qi accipiunt est, ut sessione istâ dignos se faciant, non ejus qi dare possit, etiamsi petitio injusta sit.* h. e. etiamsi qis id injustè petat. Argutè sanè hi; sed ut argutè nimis, vereor; qòd antithesin statuunt inter *dantem* Christum, & *accipientes* ac sibimet comparantes: qum inter *donationem* potiùs *suam* & *Patris* sui *destinationem* ea consistat. Apposite magis forsan Isidorus Pelus. *l. 1. Ep.* 137. Οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι ἁπλῶς τοῖς αἰτοῦσιν ἀλλὰ παρασχεῖν μισθὸν τοῖς καμοῦσι. *Non est meum simpliciter petentibus dare, sed tanqam mercedem eis qi laboraverint tribuere.* qod Evthymius, *Non est meum gratis dare, &c.* forsan, χαρίζεσθαι dixerat. qomodo Festus Act. c. 25. v. 16. Οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν. *Non est Romanis mos gratis, & qasi gratificando alicui dare hominem ad necem.* qale qiddam & Basilius innuere videtur. Optimè Jacob. Faber Stapulens. *Ordinationis est paternæ, non arbitrarium huic vel illi dare.* Ducunt itaqe qasi manu nos novissimi hi ad Christi mentem genuinam, non negat simpliciter suum esse hæc largiri; sed propinqitatis ratione, avt petitionis intuitu cuiqam talia concedere, avt cuiqam simpliciter etiam *præterqam eis, qibus à Patre suo præparatum est.* Nihil itaqe opus videtur ellipsi aliqâ admissâ, qæ verbo, *continget*, qod Erasmus vult, avt *dabitur*, qod Beza mavult, supplenda sit. tantum, ut ἀλλὰ hìc idem qod ἀλλ' ἤ, vel πλὴν, vel εἰ μὴ, i. *nisi, præterqam*, significet. certè ista invicem permutari sæpenumerò videntur. ἐὰν μὴ pro ἀλλὰ, Galat. c. 2. v. 16. οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως. *non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem.* i. *sed per fidem.* sicut Rom. c. 4. v. 13. οὐ διὰ νόμου, ἀλλὰ διὰ πίστεως. *non per legem, sed per fidem.* & ibid. c. 9. v. 32. οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. *non ex fide, sed tanqam ex operibus legis.* Sic εἰ μὴ pro ἀλλὰ Matth. c. 12. v. 4. οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐτῷ φαγεῖν, οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις. *qos non erat licitum ei comedere, neqe eis qi cum ipso erant, nisi (i. sed) sacerdotibus* solis. contrà, ἀλλὰ pro εἰ μὴ, 2 Cor. c. 2. v. 5. οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους. *non me contristavit, sed (i. nisi) ex parte.* Marci c. 9. v. 8. περιβλεψάμενοι οὐκέτι οὐδένα εἶδον, ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον μεθ' ἑαυτῶν. *neminem viderunt, sed Jesum.* i. εἰ μὴ, *nisi Jesum*, ut Matthæus habet c. 17. v. 8. qod & Beza observavit; qi & idem ad Marci c. 10. v. 40. אלא sive ἀλλὰ *apud Syrum interpretem* pro ἀλλ' ἤ passim monet usurpari. Cur avtem ellipsin illam & istic & apud Marcum maluerit admittere, qàm particulæ huic eam significationem concedere, cavsam ego certè nullam video. Hæc in adversaria mea ubi miseram, animadverti postea Corn. Jansenium *harmon. Evangel. c. 103.* in eandem mecum sententiam descendisse. *Perspicuus erit*, inqit, *& apertus sensus, nihil interjiciendo, si* ἀλλὰ pro εἰ μὴ *sumatur; & hoc vult. Non est meum dare, qomodo vos putatis esse in manu meâ, ut scilicet pro libitu dare possim ratione consangvinitatis avt familiaritatis.* Demum cum in *commentarios* C. V. D. Ludovici de Diev, cujus & superiùs mentio facta, incidissem, hunc etiam σύμψηφον deprehendi. Sic enim is *ad Marci c. 4. v. 22.* qo loco ἀλλὰ & ἐὰν μὴ tanqam idem valentia usurpantur: Ἀλλὰ, inqit, *pro* εἰ μὴ *vel* ἀλλ' ἤ, *nisi. non enim negat suum esse dare: sed negat licere sibi aliis dare, qàm qibus id à Patre paratum est. atqe ita jubet, anteqam eam gloriam postulent, ita se gerant, ut constet ex eorum numero ipsos esse, qibus id à Patre est destinatum.* Et ad Marci c. 10. v. 40. docet ex Davide de Pomis אלא *apud Rabbinos* valere inter cætera אבל אם לא *nisi tantùm*, &c. Horum itaqe duorum calculis ista consignata sunto.

CAPUT IV.

Hymni 1. versiculus penultimus expenditur, & explicatur. Versiones variæ; & pro versionibus expositiones. negativa ex membro priore suppleta. copulativa in notione disjunctiva. Sic Gen. 2. 6. קום resurgere. Resurgentium classes. *aliis plures. qatuor qibusdam contra scripturas. Improbos non omnino resurrecturos, Camius. Verba Christi Joan. 3. 18. expenduntur. Præteritum pro futuro. Rom. 8. 30. Omnes homines classibus duabus contineri. In die novissimâ* congregatio, degregatio, segregatio, aggregatio. Judicium *duplex*; discriminationis, damnationis, *Joan. 4. 24.* Resurrectio duplex, *communis, Act. 24. 15. peculiaris, Luc. 14. 14.* judicii, *&* vitæ, *Joan. 5. 29.* ἡ ἐξανάστασις, *Phil. 3. 11.* ἐκ νεκρῶν, *Luc. 20. 35.* υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως, *Luc. 20. 36.* תחית הקומה קום exurgere, consistere. non consistere, *plus qàm* cavsâ cadere, *animo dejici.*

AB Hymno primo, cujus περιοχὰς qasdam vel explicare, vel illustrare conati sumus, manum nondum abducere possumus.

Commatio penultimo Hebraica lectio sic habet על־כן לא יקמו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים qod οἱ ἑβδομήκοντα sic reddidere: Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων. Vulgatus Interpres illorum vestigia premens: *Ideo non resurgunt impii in judicio: neqe peccatores in consilio justorum.* Sed & Hieronymus: *Propterea non resurgent impii in judicio, neqe peccatores in congregatione justorum.* In qo novissimo consentientes habet Aqilam, Symmachum, & Theodotionem, qi verterunt, ἐν συναγωγῇ, *in congregatione, cœtu, conventu.* Leviculum illud, qòd negativam ἐκ τοῦ κοινοῦ in membro altero substituunt. Sicut & Hymno 9. v. 19. *neqe enim oblivioni tradetur egenus; expectatio pavperum peribit in æternum.* pro, *neqe exp. parp.* qanqam Junius, qod eôdem recidit, copulativæ loco disjunctivam substituit, avt *peccatores in cœtu justorum.* sicut & Genes. c. 2. v. 6. *avt vapor ascendens à terrâ, qi terram totam irrigaret.* qæ genuina Mosis mens videtur, cum Dei nutu solo verbóve mero citra media ulla externa adhibita stirpes herbásqe è terrâ primitus enatas indicaturum se profiteretur: de qo loco alibi ampliùs videbitur.

Cæterùm, qod יקמו ἀναστήσονται alteri, *resurgunt* alteri, verterint, novas strophas comminiscendi antiqioribus qibusdam, ansam dederunt. Harum fundamentum qis primus jecerit, incertum est. Fundandis qi congesserit aliqid primus mihi compertus Clemens Alex. *Stromat. l. 2.* Οὐκ ἀναστήσονται, inqit, ἀσεβεῖς ἐν κρίσει· οἱ ἤδη κατακεκριμένοι. ἐπεὶ ὁ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται. οὐδὲ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων· οἱ ἤδη κατεγνωσμένοι, εἰς τὸ μὴ ἑνωθῆναι τοῖς ἀπταίστως βεβιωκόσιν. *Non resurgent impii in judicio: utpote qi judicati jam sunt. qi enim non crediderit, jam judicatus est.* (Joan. c. 3. v. 18.) *nec peccatores in concilio justorum, utpote qi jam*

damnati

damnati sint; *ut ne cum eis qi inculpatè vixerint, uniantur.* Cyprianus itidem *ad Qirinum l.* 3. *tit.* 31. hæc Psaltæ verba componit cum illis Christi, *Qi non credit, jam judicatus est.* Qod latiùs explicatiùsqe Lactantius *Institut. l.* 7. *c.* 20. de seculi fine, judicioqe novissimo disserens, *Nec tamen universi tunc à Deo judicabuntur, sed ii tantùm qi sunt in Dei religione versati. nam qi Deum non agnoverunt, qoniam sententia de his in absolutionem fieri non potest, jam judicati damnatiqe sunt: sanctis libris contestantibus, non resurrecturos impios in judicium. Judicabuntur ergò, qi Deum scierunt; & facinora eorum, id est, mala opera cum bonis collata ponderabuntur: ut si plura & gravia bona fuerint, justificentur ad vitam æternam; si avtem mala superaverint, condemnentur ad pœnam.* Hinc fortean de *Michaelis trutinâ* fabulam commenti sunt Papicolæ. Involutiùs Hieronymus *advers. Pelag. dialog.* 1. *Non resurgent impii in judicio, jam enim in perditionem sunt præjudicati.* qin & idem ibidem inter *impium* atqe *iniqum*, sive *peccatorem* ita distingvit, ut *impius omnis sit iniqus & peccator*; at non è converso, *iniqus omnis avt peccator impius* existat: *impiusqe* is dicatur, *qi sine lege fuerit, & in æternum sit periturus*; *in lege peccator, qi cùm in Deum crediderit, per legem judicandus, sed non in æternum periturus sit*; juxta Apostolum ad Rom. c. 2. v. 12. sed & aliud esse, *perdere gloriam resurrectionis*, aliud *perire perpetuò.* Qæ qidem argutiæ, an ænigmata, qid velint, ego non asseqor. Clariùs Theodoretus *in Psalm.* Οὐκ εἶπεν, οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς, ἀλλ' εἰς κρίσιν οὐκ ἀναστήσονται· ἀντὶ τοῦ, οὐκ εἰς κρίσιν, ἀλλ' εἰς κατάκρισιν. οὔτε γὰρ ἐλέγχων δέονται περιφανῆ τὴν ἀσέβειαν ἔχοντες, ἀλλὰ τὴν τιμωρίαν μόνην προσδέχονται. καθάπερ τοὺς ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλόντας, οὐκ ἐπὶ τὸ διελέγξαι εἰσάγουσιν οἱ δικάζοντες, ἀλλ' ὥστε τὴν τοῖς νόμοις δοκοῦσαν ψῆφον ἐξενεγκεῖν κατ' αὐτῶν. καὶ μέντοι καὶ οἱ τῶν δυσσεβῶν δογμάτων ἀπηλλαγμένοι, βίον δὲ βεβιωκότες παράνομον, πόῤῥω που τοῦ τῶν δικαίων συλλόγου γενήσονται. *Non dixit, Non resurgent impii; sed, non resurgent in judicium; pro eo qod est, non in judicium, sed in condemnationem. neqe enim redargutionibus opus habent, cùm impietatem manifestam præferant, supplicium tantummodò præstolantur. qemadmodum in flagranti crimine deprehensos, non qo redarguantur judices ad tribunal sistunt, sed ut secundum leges sententiam adversus illos ferant. ei verò, qi etiamsi dogmatum impiorum expertes extiterint, vitam tamen à legis normâ alienam egerint, à justorum cœtu longè semoti agent.* Hæc illi, qæ ulteriùs adhuc producens Avgustinus; ubi dixerat; *idem forsan* in Psaltæ verbis pleniùs planiusqe, *repetitum*, ut iidem sint impii & peccatores, *idem in judicio*, & *in consilio justorum*: subjungit: *Avt si aliud sunt impii, aliud peccatores, ut qanqam omnis impius sit peccator, non tamen omnis peccator sit impius; Impii non resurgent in judicio, qia jam pœnis certissimus destinati sunt. peccatores avtem non resurgent in consilio justorum, id est; ut judicent, sed fortè ut judicentur; ut de his dictum sit, Uniuscujusqe opus qale sit, ignis probabit.* ad Cor. Ep. 1. c. 3. v. 15. Cæterùm fundamento huic ampliùs superstruens Gregorius Romanus, *moralis in librum Job expositionis l.* 26. *c.* 24. *Duæ sunt partes*, inqit, *electorum scilicet atqe reproborum. sed bini ordines eisdem singulis partibus continentur. alii namqe judicantur & pereunt; alii non judicantur & pereunt: alii judicantur & regnant; alii non judicantur & regnant.* qod Avgustini verbis exprimere sic licuerit; *Alii judicantur, non judicant; alii nec judicant, nec judicantur: alii judicantur & judicant; alii judicant, nec judicantur.* In primâ classe collocat *infideles* omnes sive *ethnicos*, à nomine Christiano prorsus alienos, de qibus Hymnographus hic dicat, *Non resurgent impii in judicio.* Et Dominus in Evangelio, *Qi non credit, jam judicatus est.* Joan. c. 3. v. 18. Et Apostolus, *Qi sine lege peccaverunt, sine lege peribunt.* Rom. c. 2. v. 12. *hi enim qasi jam præjudicati, ad tormentum resurgent, non ad judicium.* in secundâ classe *Christianos improbos*, qi *fidem professi, opere non firmaverint.* de qibus Apostolus dixerit, *Qi in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.* Rom. c. 2. v. 12. Et qibus Dominus in die novissimo dicturus sit, *Esurivi & non dedistis mihi* &c. Matth. c. 25. v. 42. illustrat hoc *principis terreni* exemplo, *qi aliter adversus civem delinqentem, aliter adversus hostem bellum inferentem procedit.*

A *illum judicio sistendum procurat, hunc vi & armis citra judiciarium processum omnem subigere conatur.* in tertiâ classe eos statuit, qi *vitæ maculas lachrymis terserint, mala precedentia beneficiis compensaverint.* his enim Christum dicturum, *venite benedicti*, &c. *qia esurivi, & dedistis mihi*, &c. Matth. c. 25. v. 34, 35. in novissimâ, eos, *qi præcepta legis perfectione virtutum transcenderint.* at, qi illi? qæso. qibus scilicet voce Dominicâ dicitur; *Vos qi reliqistis omnia, & secuti estis me, cùm sederit filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super duodecim thronos, judicantes duodecim* B *tribus Israel.* Matth. c. 19. v. 28. verùm, an non iidem illi sunt, qibus Dominus idem, Lucæ c. 17. v. 10. *vos, cum omnia vobis demandata feceritis, servos vos inutiles dicite, utpote qi qod debueratis feceritis?* imo an non iidem sunt, de qibus Apostolus, *In multis impingimus omnes?* Jacobi c. 3. v. 1, ad qem locum optimè Beda; *Non dixit*, Offenditis: *sed*, offendimus, *inqit: Et*, in multis, *præmisit*; omnes, *subjunxit.* qomodo avtem legis præcepta transcendunt, non jam dico, qi nihil amplius, qàm qod ex debito exigitur, præstant, sed qi in multis etiam à legis ratione exactissimâ C deficiunt? imò, *qorum justitia omnis injustitia esse convincitur*, (Gregorium ipsum sibi adversantem avdis, ejusdem operis *l.* 9. *c.* 14.) *si districtè judicetur.* Discimus sanè ex literis sacris, statim à mortuorum omnium resuscitatione, qam *tam injustorum qàm & justorum* futuram esse novimus attestante Apostolo Act. c. 24. v. 15. consecuturam *congregationem, degregationem, segregationem, aggregationem. Congregationem* dico, qâ *universi, boni, mali*, invicem permisti, *coram Christo* ad judicium considente *comparebunt. Congregabuntur coram eo gentes omnes.* Matth. D c. 25. v. 31. *Sistemur omnes ad tribunal Christi*, &c. 2 Cor. c. 5. v. 10. *Degregationem*, qâ de toto illo *grege* eximentur *electi* qiqe. *Emittet enim cum clangore tubæ angelos suos, qi electos è reliqâ turbâ extrahant.* Matth. c. 24. v. 31. *Segregationem*, qâ cœtus uterqe à se invicem *separabitur. Segregabit enim alios ab aliis, sicut pastor oves ab hœdis dispescit, & ad dextram bonos, ad sinistram improbos collocabit.* Matth. c. 25. v. 31, 32. *Aggregationem* denique, qam & ἐπισυναγωγὴν Apostolus, 2 Thes. c. 2. v. 1. qâ *pii* ab impiis jam *segregati*, his in terrâ relictis, *in aerem rapientur, Do-* E *mino Christo occursuri*, 1 Thess. c. 4. v. 17. & cum ipso unà in judicio consessuri. *Duas* ergò duntaxat resurgentium *classes*, nec plures, sacra nobis pagina prodidit, *electorum & rejectorum, proborum & improborum, agnorum & hædorum.* isti, impii nempe improbiqe, *judicantur* universi, *nec judicant.* nam qod de *præjudicatis*, ex Christi verbis, ἤδη κέκριται, Joannis c. 3. v. 18. adducitur, tam de Christianum nomen fidemqe professis, qàm & de exteris qibusqe enunciatum est; estqe ei geminum, qod Apostolus de prædestinatis, οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. *qos* F *justificavit, hos & glorificavit.* Rom. c. 8. v. 30. Τὸ μέλλον προανεφώνει. Jo. Chrysostom. *in Joan. orat.* 28. *Velut præterita dicit, qæ futura prædicit.* Avgustinus *in Joan. tract.* 86. *Ideò avtem tanqam præteritum dicitur, qia tam certum est, qàm si factum sit.* Idem *in Psal.* 43. & *de corrept. & grat. c.* 9. *Verba præteriti temporis posuit de rebus futuris, tanqam ea jam fecerit, qæ facienda decrevit, qi fecit, qæ futura sunt. Apud Deum enim jam facta sunt, qæ fieri præordinata sunt.* Gregorius ipse in 1 Reg. *l.* 5. *c.* 3. Illi, pii scilicet probiqe, *& judicabuntur & judicabunt* universi. neqe enim A- G postoli soli cum Christo Domino avt judicaturi sunt avt regnaturi, (qanqam hi peculiari qodam modo, tanqam à Christo proximi, eos ad qos sunt primitùs missi è populo Israelitico Matth. c. 19. v. 28.) sed & fideles atqe electi qiqe. *Qisqis*, enim, inqit, *vicerit* (per fidem scilicet 1 Joan. c. 5. v. 4. in qâ ad extremum perstiterit Apoc c. 2. v. 10.) *considebit mecum in solio meo.* Christus, Apoc. c. 3. v. 21. Et Apostolus, *Sancti mundum judicaturi sunt*; vosqe inter cæteros, Corinthii, vocationis divinæ, qæ sanctos facit, consortes. 1 Cor. c. 6 v. 2. cum c. 1. v. 2.

At Dominus, ὁ πιστεύων, οὐ κρίνεται. *qi crediderit, non judicatur*, vel *non judicabitur.* Joan. c. 3. v. 18. καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται. *nec in judicium venit*, avt *veniet* etiam. Joan. c. 5. v. 24.

Responsio proclivis ex eis qæ superiùs dicta sunt. sed Avgustini verbis dabitur, ex *tract.22. in Joan.* *Judicium duplex* est; aliud *discriminationis & discretionis*, aliud *damnationis & destructionis*. per illud ergo transituri, at non & istud subituri, sunt pii.

Qanqam, si *resurgendi* vocabulum in Hymnographi dictione retinere libitum esset, & ad examen novissimum referre, ut ne eis tamen faveret, qi *improbos resurrecturos* negant prorsus; utpote qorum *animæ* unâ *cum corporibus dispereant* (qod David Camius, cùm istic, tum & *ad Hymn.*82. v. 7. statuere videtur; qod purgare tamen dissertatione peculiari conatur V. Cl. Sixt. Amama) poterat de *resurrectione* distingvi, ut ea duplex statuatur: altera, *ἡ κοινὴ καὶ καθολικὴ*, ut Theophylactus *in Joan.c.6. v.40.* qam *ἀνάστασιν δικαίων τε καὶ ἀδίκων* nuncupat Apostolus, Act.c.24. v.15. & *piorum impiorúmqe communis* sit: altera, qam Dominus *τὴν ἀνάστασιν τῶν δικαίων* appellat Lucæ c. 14. v. 14. & *piorum peculiaris* existat; qi & eâ ratione *τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ*, *resurrectionis filii* dicuntur. Lucæ c. 20. v. 36. ab hac avtem excludi impios qosqe, qum illâ tamen cum piis unâ comprehendantur. atqe hoc est qod V. C. Jo. Drusius *qæst. per Epist. l.1. q.75.* aliud est *non resurgere simpliciter*, aliud *non resurgere in cœtu justorum.* ut commatii pars posterior priorem explicet. Vel sic etiam distingvere licebit ex verbis Domini, Joannis c.5. v.28. ut *resurrectio* rursus duplex sit: altera qæ *ἀνάστασις κρίσεως.* i. *κατακρίσεως*, *resurrectio judicationis.* i. *damnationis* sive *ad damnationis judicium.* (*κρίσιν γὰρ τὴν κατάκρισιν λέγει*, ut rectè monet Theophylactus) altera qæ *ἀνάστασις ζωῆς*, *resurrectio vitæ*, sive *ad vitæ æternæ participationem*; & peculiari etiam vocabulo *ἐξανάστασις* Apostolo Philipp. c.3. v. 11. nuncupetur, qasi *reexsurrectionem* dixeris. ratio nominis ab *aggregatione* illâ, cujus suprà meminimus. Theophylactus *in Joan. c.6. v.40.* *Ταύτην τὴν ἀνάστασιν ὁ Παῦλος ἐξανάστασιν ὀνομάζει, διὰ τὸ ἐκ τῆς γῆς ἐπαρσιν. οἱ γὰρ ἁμαρτωλοὶ ἀνίστανται μὲν ἐκ τῶν μνημείων, ἐκ δὲ τῆς γῆς οὐκ ἐξανίστανται εἰς ἀέρα. κάτω γὰρ μένουσιν, ὡς κατάκριτοι καὶ κατάρατοι. οἱ δὲ δίκαιοι καὶ ἀνίστανται* (*τῶν μνημείων ἐκπορευόμενοι*, Joan. c.5. v.27.) *καὶ ἐξανίστανται, ἁρπαζόμενοι ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου.* 1 Thess. c. 4. v. 14. *Hanc resurrectionem Pavlus reexsurrectionem nuncupat, propter illam à terra sublevationem. etenim surgunt qidem è monumentis peccatores, sed à terrâ in aerem non exsurgunt: infra namqe subsistunt, ut damnati & maledicti. justi verò & resurgunt,* (*è monumentis prodeuntes*) *& è terrâ in aerem exsurgunt; ad occursum Domini in nubes rapti.* De resurrectione istâ potest dictum intelligi & Christi illud Joan. c.11. v.25. Ego sum, *ἀνάστασις καὶ ζωὴ*, *resurrectio & vita*, h. e. *resurrectio vitæ*, sive *ad vitam*: is qi resurrectionis istiusmodi in me credentes compotes facio. Proinde & *ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις*, i. e. *resurrectio è mortuis* eâdem ratione dici videtur, Lucæ c.20. v.35. qanqam argutiùs pavlò qam solidiùs existimo, qod CL. Scaliger in *annot. ad* N. T. vult aliud esse *νεκρῶν*, aliud *τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν.* Cæterùm eodem planè modo distingvunt etiam Scriptores Judæi, ut illam תקומה sive *ἀνάστασιν* nuncupent, qæ justorum ac improborum communis sit, istam תחיה sive *ἀναβίωσιν*, & plenius etiam adhuc, *καὶ ἐκ τοῦ αἰωνίου*, *ἀναβίωσιν ζωῆς*, Avtor *τῶν Μακκαβαϊκῶν*, l.2. c.1. v.9. qod justorum duntaxat esse dicunt. Vide Drusium *de tribus sectis Jud. l.2. c.14.* & Amamam in *dissertatione* superiùs indicatâ. Hac ergo *resurrectione* verum est, *non resurrecturos* unqam *impios.*

At Junius, *Non exurgent impii.* i. *ne sublato qidem vultu se avdebunt sistere.* cui expositioni firmamentum dederit, qod ad suos Dominus Lucæ c.21. v.28. *Ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν.* cùm ex signis jam datis judicii œcumenici illius diem instare dignoveritis, tum *suspicite & attollite capita vestra.* contrà scilicet qàm est improbis tunc ex usu futurum, qibus & capita & corda etiam dejicientur omninò,

—— ὥστε λυθῆναι γούνατα καὶ φίλον ἦτορ.
Καί τε ποδῶν οἱ θυμὸς κατάπεσεν.
—— Ut genua & amicum cor dissolvantur,
Et animus ad pedes decidat.

ut Poetæ verbis utar. Verùm malim ego cum Piscatore, *non consistent in judicio.* tam enim *consistere* ubi surrexeris, qàm *surgere* sive *exurgere τὸ* קום significat. Itaqe qod *σταθῆναι consistere* coram Christo judice, Lucas dixit cap. 21. v.36. Syrus תקימון קדם reddidit. Sic Numer. c. 30. v. 5, 12. יקמו כל־נדריה *stabunt, consistent, stabilientur omnia vota ejus.* Regum l.1. c.24. v.20. וקמה בידך ממלכת *& stabit, stabilietur, perstabit regnum in manu tuâ.* Et qæ ad hunc locum explicandum optimè qadrant. Jos. c. 2. v. 11. ולא קמה עוד רוח *cor nostrum liquefactum est, neqe constat ampliùs spiritus in qoqam à facie vestrâ.* Et c. 7. v. 12. לא יכלו לקום *non poterunt consistere à facie hostium suorum.* Et rursus v.13. לא תוכל לקום *non poteris coram hostibus tuis consistere.* amplius avtem est hoc qàm *cavssâ cadere*, cui *in judicio stare* opponatur, qod istic Drusio & Piscatori cumprimis placuit. potest enim qis de actionis eventu anxius & solicitus animi pendere, qi cavssam tamen probam justamqe habeat, & in judicio idcircò superaturus sit. potest & qis obfirmato nihilominùs animo perstare, etiam qi cavssam nevtiqam obtinuerit. *In re avtem malâ*, inqit ille, *animo si bono utaris, juvat* nonnihil. Fieri, inqam, potest, ut *cavssâ* qis *cadat*, nec *animo* tamen idem *concidat.* qo modo de Martyribus Christianis Septimius ad *Scapulam*, *Magis damnati, qàm absoluti, gavdemus*: scilicet qia, ut idem *Apolog. c.50.* *Cùm damnamur à vobis, à Deo absolvimur.* Et *ibid. vincimus, cùm occidimur; evadimus, cùm obducimur; nec unqam magis triumphamus, qàm cùm pro fidei obstinatione damnamur. ibid. c.27.* Cæterùm ea futura est improborum in die illâ conditio, tam anxia, tam animi consiliiqe omnis expers, *ὡς μὴ τολμῆσαι ἀντοφθαλμεῖν* (ut cum Polybio *l.3.* loqar) ut *ne oculos qidem attollere contrà sustineant*, sed in *angulum* qemvis, avt *terræ cavernam*, avt *rupis fissuram* lubentissimi condere se exoptent, modò ne coram facie Domini Christi, tunc in solio considentis, cogantur comparere. Esaiæ c.2. v.21. & Apoc. c. 6. v.15,16.

CAPUT V.

Hymnum primum Davidis videri, cujus secundum esse constat. In unum qosdam compingere. קום *resurgere, consistere.* *Ἀνὰ, rursum, sursum.* *Ἄνωθεν, Joan.3.3.* *Ἀναστῆσαι, suscitare, resuscitare. Act.13.32. resuscitare plerisqe. Genui, i. genitum declaravi. expositio coactior. Hymni 2. v.7. expenditur. De generatione Filii ab æterno, nonnulli. Hodiè, qid denotet. Hymn.110. v.3. ad generationem Christi ab æterno frustra torqeri. De hac Parœm.8.22,–26. Expenduntur verba Pavli Act. 13. v.33.* *Ἔγερσις, sive ἀνάστασις duplex. Junii è Parallel. locus discutitur.* *Φύσεως vocabulum de Deo usurpatum; cùm antiqis crebrò, tum Petro Pavloqe.* *Θεία φύσις Petro qid.* ילד *tam de viris, qàm de fœminis usurpari.* חיל *de fœminâ. Generatio τῇ φανερώσει τῇ κατ' ἀλήθειαν minùs commodè opposita. Luc.1. v.35. & Hymn.2. v.7. parallela.* Filii Dei, *sancti qiqe adoptione & regeneratione. Adam creatione ad effigiem divinam, Angeli itidem. Antiqorum halucinatio. Magistratus, eminentiæ & potestatis ratione. Christus, qâ homo, ratione, & creationis, & assumptionis à verbo. Felicis & Elipandi error. qâ Deus naturâ, qâ homo gratiâ. Esaiæ 53. v. 8. expenditur. de generatione ab æterno prisci pleriqe. de duratione in æternum alii. de prole numerosâ.* דור *pro sobole.* *Γενεὰ qid Marc.13. v.36. Petri Picherelli verborum Gen. 3. v.14. Hymn.2. v.7. & Luc.1. v.28. syntaxis nova.*

De Hymno primo, ni mens læva, Davidico, dissertationem infindere non abs re fuerit, ut secundo, qem tamen multi cum isto committunt, (de qo videri possunt heroum literatorum nobile par, Cl. Fr. Junius in *parallel. l.1. par.95.* & Jo. Drusius *observat. l.1. c. 15.*) operam pavlisper locemus. Monuimus capite proximè antegresso, qàm non inepta tantùm, sed & impia, qidam verbi Hebraici קום, qod modò *resurgere*, modò *consistere* significat, ambiguitate decepti, ex Hymnographi

phi verbis perperam acceptis procuderint. nec minùs avtem torsit viros havd incelebres qamplurimos, τ̃ ἀναστῆσαι vocabuli notio ambigua in verbis Lucæ historici sacri, qibus dum concionis Pavlinæ, ad populares suos Antiochiæ agentes habitæ summulam recenset, ex Hymno secundo, desumptum ac negotio præsenti accommodatum ab Apostolo testimonium sic refert, Actor. Apostol. c. 13. v. 32, 33. Καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν, ἀναστήσας Ἰησοῦν. ὡς καὶ ἐν τῷ Ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται. Υἱός μου εἶ σύ. ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. *Et nos vobis evangelizamus eam promissionem, qæ patribus facta est, Deum videlicet eam implevisse filiis illorum, id est, nobis suscitato Jesu. Ut etiam in Psalmo secundo scriptum est: filius meus es tu, ego hodie genui te.* Qum enim ἀνὰ præpositio nunc *iterationis*, nunc *ascensionis* designandæ vim habeat; nunc *rursum*, nunc *sursum* denotat. (unde & τ̃ ἄνωθεν versio diversa, Joan. c. 3. v. 3. vetere interprete, *de supernis*, recentioribus, *denuo*, idqe rectiùs, vertentibus) & ex eo coalitum verbum ἀναστῆσαι, modò *resuscitare* & *restituere*, modò *suscitare* & suscitando exhibere, significat: in priore sensu pleriqe dum apud Lucam τὸ ἀναστῆσαι eô loci sumunt, de Christi resurrectione verba Pavlina accipiunt. tum, qomodo Psaltæ dictum ad hanc accommodari possit, dum ruspantur, torqentur miserè, nec expediunt sese. unicum habent, qò se recipiant, κρησφύγετον. locus is est Pavli ad Rom. c. 1. v. 4. qo Christus dicitur declaratus fuisse Dei Filius, ἐξ ἀναστάσεως, *per resurrectionem à mortuis*. cùm enim Christus *per resurrectionem à mortuis Dei filius declaratus* dicatur, eo ipso *qo resurrexit die à Patre qasi genitum* intelligi volunt; qod Patris soboles esse & ab æterno fuisse, eo ipso qod resurrexit, fuerit demonstratus. verùm coacta nimis interpretatio ista, *genui te. i. genitum te indicavi, patefeci, declaravi.* nec convenit satis cum dictionis Propheticæ membro priori, cujus in posteriori ratio subjungi videtur. *Filius meus es tu.* qare filius? qia, nempe, *hodiè genui te.* Qin & in Vatis sacri sensu explicando, dum ad *ineffabilem* illam Christi, qâ Deus, ante ævum omne *generationem* trahere conantur, sudant frustra ex antiqis etiam, in qibus Avgustinus, nonnulli. itaqe *hodiè* illud, qidam *ab æterno* interpretantur; alii *actum continuum* designari contendunt; neqe enim Patrem filium ab æterno tantùm, sed *qotidiè* etiamnum *gignere*. Cæterùm utraqe hæc expositio voculæ huic vim facere videtur: qum ea in maxima etiam latitudine sumpta, tempus semper & qod adsit, & qod terminatum sit, designet: nec avt ad secula diu antegressa, nedum ad id qod ævum omne anteverterit, referri, avt de eo, qod nunqam non & fuerit & futurum sit, enunciari, sustineat. Consultiùs proinde Theodoretus in hunc locum. Ἀλλ᾽ ὅμως ἔχων, ὡς Θεὸς τὴν τοῦ υἱοῦ προσηγορίαν, λαμβάνει αὐτὴν καὶ ὡς ἄνθρωπος. διὸ καὶ ἐπάγει, Κύριος εἶπε πρός με, Υἱός μου εἶ σύ· σήμερον ἐγὼ γεγέννηκά σε. ταύτην δὲ φωνὴν οὐκ ἄν τις, τῇ τοῦ Θείου πνεύματος διδασκαλίᾳ πειθόμενος, τῇ θεότητι προσοίσει τοῦ δεσπότου Χριστοῦ. περὶ γὰρ ἐκείνης ἀκούομεν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων λέγοντος, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. ὡς ἄνθρωπος τοίνυν καὶ ταύτην τὴν φωνὴν, δέχεται, ὡς ἄνθρωπος καὶ τὰ ἑπόμενα ἀκούει. *Christus, qamvis, qâ Deus, jam habeat Filii appellationem, qâ homo tamen, eam accipit. itaqe subinfert, Filius meus es tu; hodiè ego genui te. Hanc avtem vocem nemo Spiritus Sancti doctrinæ obsecutus, divinitati Domini Christi applicuerit. de eâ enim universi Deum dicentem avdiamus, ex utero ante luciferum genui te. qâ homo igitur & hanc vocem admittit; qâ homo & qæ seqvuntur, avdit.* Nec à Theodoreto hìc discedit Cyrillus. Sic enim & iste *ad Herm. de Trinit. dialog. 5.* Ἀκούει ὡς ἄνθρωπος, καί τοι Θεὸς ὢν φύσει καὶ υἱὸς, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. *Avdit igitur, qâ homo, qamvis Deus existens naturâ & Filius, Ego hodiè genui te.* Idemqe *de rect. fid. ad Imperat. c. 26.* & hunc locum, & ad Rom. illum explicans simul: Υἱὸν αὐτὸν ὀνομάσας Θεοῦ, καὶ ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ γεγεννῆσθαί φησιν, ὡρίσθαί τε διϊσχυρίζεται καὶ εἰς υἱὸν Θεοῦ. πῶς δὲ Θεὸς, ὁ ἐκ σπέρματος ἀναφὺς τοῦ Δαβίδ; ὁ δὲ καὶ πρὸ αἰώνων καὶ ἀϊδίως υἱὸς, καθ᾽ ὃ πέφηνεν ἐκ Θεοῦ, πῶς δὴ τέθειται εἰς υἱὸν ὡρίσθη Θεοῦ, καθάπερ εἰς ἀρχὴν τοῦ ὑφεστάναι παρενεχθείς; ἔφη γὰρ αὐτὸς περὶ αὐτοῦ, εἶπε κύριος πρός με, Υἱός μου εἶ σύ. ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. καὶ τὸ γε, σήμερον, ἀεί πως ἡμῖν, οὐχ ὅτι τὸν παρῳχηκότα, τὸν ἐνεστῶτα δὲ μᾶλλον καταδηλοῦν ἔθος καιρόν. Et pavlo pòst, mysterium hoc explicans; Ὁ γὰρ τῷ φύσαντι συναΐδιος, καὶ πρὸ παντὸς αἰῶνος υἱὸς, ἐπειδὴ καταβεβήκει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, οὐκ ἀπολισθήσας τοῦ εἶναι Θεὸς, προσλαβὼν δὲ καὶ τὸ ἀνθρώπινον, νοοῖτ᾽ ἂν εἰκότως, καὶ ἐκ σπέρματος γεγενῆσθαι Δαβὶδ, καὶ νεωτέραν ἔχειν τὴν ἐν ἀνθρωπότητι γέννησιν. *Qem Dei Filium nominaverat, eundem & ex Davidis semine prognatum ait, & in Dei filium qoqe destinatum, sive segregatum, affirmat. At qomodo Deus, qi ex semine Davidis enascitur? qi avtem ante secula & ab æterno Filius, qâ ex Deo ortus, qo pacto in Dei filium destinatus, sive segregatus est, qasi ad subsistendi principium productus? Etenim de se ipse ait, Dixit mihi dominus, Tu es Filius meus; hodiè ego genui te. qum, hodiè, nobis, non præteritum ferè, sed præsens potiùs tempus designet. — Etenim qui genitori coæternus est, & ante omne seculum Filius fuerat, ad humanam ubi descendit naturam, non à Deitate delapsus, sed humanitatem assumens, rite intelligatur, & ex semine Davidis oriundus esse, & novitiam in humanitate generationem habere.* Qæ eadem & verbatim habet repetita, *in dialog. ad Herm. 8. de incarnat. unigen.* Qanqam hìc, ἀλλοπρόσαλλος, *nunc harum, nunc illarum esse partium*, parùmqe constare sibi videri possit Cyrillus. Siqidem in *Thesavro l. 35.* hanc ipsam allegat Psaltæ periochen, qò probetur, γεννητὸν εἶναι ἐκ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, οὐ πεποιημένον. *à Patre genitum, non factum Filium.* Et in *orat. 1. de rect. fid. ad Reginas c. 8. Filii nomen* hoc loco, τὴν ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν οὐσιώδη τε καὶ φυσικὴν κατασημαίνειν, *à Patre existentiam essentialem & naturalem designare* affirmat. Cæterùm conciliari forsan sibi hic Cyrillus poterit, si dicatur, priora commatii verba, de *generatione Christi, qâ Deus*, ab æterno, posteriora de ejusdem, *qâ homo, productione* in tempore novissimo, cepisse. qo modo Methodium in *Orat. de castitate*, interpretatum, ex Photio *myriobibli cod. 237.* discimus: qi tamen memoriâ, uti videtur, lapsus, voces has ad Christum in Jordane tinctum cœlitus à Patre χρηματισθείσας refert. Hujus verba eô loci recitata sic habent. Παρατηρητέον, ὅτι τὸ μὲν, υἱὸν αὐτοῦ εἶναι, (alii, αὐτὸν εἶναι, ego αὐτοῦ εἶναι αὐτὸν) ἀορίστως ἀπεφήνατο καὶ ἀχρόνως. εἶ γὰρ υἱὸς, αὐτῷ ἔφη, καὶ οὐ, γέγονας· ἐμφαίνων, μήτε προσφάτως αὐτὸν τετυχηκέναι τῆς υἱοθεσίας· μήτ᾽ αὖ προϋπάρξαντα τέλος ἐσχηκέναι, ἀλλ᾽ εἶναι ἀεὶ τὸν αὐτόν. τὸ δὲ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, ὅτι προόντα ἤδη πρὸ τῶν αἰώνων ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐβουλήθη καὶ τῷ κόσμῳ γεννῆσαι, ὃ δή ἐστι πρόσθεν ἀγνοούμενον γνωρίσαι. *Observandum est, qòd Filium suum esse ipsum, indefinitè, citra temporis determinationem enunciat. Es enim, inqit, Filius, non, fueras, avt factus es: declarans, neqe recentem adeptum esse filiationem, nec finem habuisse qod prius extiterat, sed eundem eum semper existere. illud avtem, hodie genui te, qod eum qi ante secula in cœlis priùs exstiterat, mundo voluerat generare, hoc est, ignotum antè notum facere.* Cyrillus ipse *ad Regin. orat. 2. c. 19.* Ὁ δὲ καὶ οὕτως υἱὸς Θεοῦ καὶ πατρὸς, κατὰ τὴν προαιώνιον γέννησιν, ὡς δὲ ἄνθρωπος καθ᾽ ἡμᾶς, κατὰ τὴν νεωτέραν καὶ ἔνσαρκον, ἧς ἂν εἴη δεικτικὸν καὶ τὸ σήμερον. καιρὸν γὰρ ἡμῖν σημαίνει τὸν ἐνεστηκότα. οἰκειοῦται δὴ οὖν καὶ τὴν σαρκικὴν αὐτοῦ γέννησιν ὁ πατήρ. οἶδεν ἴδιον ὄντα υἱὸν, τὸν ἐξ ἑαυτοῦ θεϊκῶς, καὶ ἐκ γυναικὸς ἀνθρωπίνως. *Qi hoc modo Filius est Dei & Patris secundum generationem seculo omni priorem, idem & homo juxta nos est, secundum nuperam & carnalem, qam hodiè istud hic admittit. tempus enim præsens nobis designat. carnalem itaqe generationem Pater etiam assumit sibi. suum esse novit Filium, & ex se juxta divinam naturam, & ex Mariâ secundum humanam.* Et *adv. Nestor. l. 1. c. 6.* Δύο φαμὲν γενέσθαι ἀποτέξεις, ἕνα δὲ δι᾽ ἀμφοῖν υἱόν· ἤτοι μὲν ἐν σαρκὶ γεγονότα τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον· τὸν αὐτὸν δὲ, μετὰ δὴ τὸ σεσαρκῶσθαι, καὶ τὴν διὰ γυναικὸς ἀναλλάττοντα γέννησιν κατὰ σάρκα. *Duas fuisse dicimus generationes, unum verò per utramqe Filium: antequam in carne extitit, ex Deo Verbum: eundémqe posteà carnem factum, & per mulierem secundum carneam generationem subeuntem.* Illius ratione Christum μονογενῆ, *unigenitum*; istius, πρωτότοκον *primogenitum* dici observat, *adv. eund. l. 2. c. 12.* Et *cap. 8.* Γέγονε πρωτότοκος ὁ μονογενὴς, ὅτε καὶ ἄνθρωπος πέφηνε καθ᾽ ἡμᾶς. *Unigenitus primogenitus factus est, qando*

juxta

juxta nos homo editus est. qod & idem habet *ad Herm. dialog.* 4. Δι' ἡμᾶς μὲν πρωτότοκος, ὅτι γέγονε καθ' ἡμᾶς· μονογενὴς δ' αὖ, ὡς οὐδενὶ τὸ σύμπαν συντεταγμένος, ἐπεί τοι μόνος ἐξέφυ, καὶ ἐξ αὐτῆς γεγέννηται οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. *Pro nobis primogenitus, qando juxta nos factus: rursus unigenitus, utpote nulli omnino conferendus, qandoqidem solus & natus, & ex ipsa Dei Patrisqe substantiâ genitus.* Idem deniqe *Orat. in Fest. Palm. Davidem de Christo dicentem audiamus, ex utero ante luciferum genuit me Pater supernus. Et rursus, Filius meus es tu; ego hodiè genui te.* Δύο ἔχει γεννήσεις ὁ εἷς καὶ μόνος Χριστὸς, μίαν ἐκ πατρὸς ἀχρόνως, καὶ ἄλλην ἐκ μητρὸς ἀσπόρως. *Duas habet generationes unus idem solusqe Christus: alteram ex Patre sine tempore, alteram ex matre sine semine.* Et ibid. rursus: *Filius meus es tu, ego hodie genui te,* τῇ προσφάτῳ σαρκώσει τοῦ λόγου, *recente Verbi incarnatione.* οὐ γὰρ ἄλλος ἦν, ὁ πρὸ ἑωσφόρου ἐκ Πατρὸς γεννηθεὶς, καὶ ἄλλος ὁ ἐν Βηθλεὲμ ἐκ μητρὸς σαρκωθείς. *neqe enim alius erat, qi ex Patre ante luciferum est genitus, ab eo qi in Bethlehem ex matre caro factus est.* Hæc illi. Locus autem qem pro ab æternâ Christi, qâ Dei, generatione adducunt, est ex Hymno 110. v.3. sed juxta Græcorum interpretum versionem veritati Hebraicæ minùs consentaneam. cujus itaqe vice substituere licuerit, Salomonis illa ex Parœm. c. 8. v. 22,-26. qibus *ante terram, abyssum, orbes cœlestes, creaturam omnem, principium omne, editam se & exiisse Sapientia,* qi & *Dei Filius* Aguri sapienti Jakei filio dictus ibid. c. 30. v.3. verbis clarissimis profitetur. Accedit his Hilarius: *Cùm ante tempora,* inqit, *Filius Dei natus à Patre, unigenitus Dei Filius maneat, nec conveniens, nec consonans esse intelligitur, ut in die genitus sit, cùm dies omnis in tempore sit.* & qæ seqguntur. Etenim argumentum istud prolixius, qàm ut transcribi ex usu sit, prosequitur. Qin & Augustinus ipse, etiamsi in *commentariis in Psalmos* in diversum concedat, tamen in *qæstionibus super Genesin qæst. 59. Nam secundum hujus rei,* inqit, (h. e. *formæ servi*) *Prophetiam illud est in Psalmo, Dominus dixit ad me,* Filius meus es tu. Verùm ad *resurrectionis* tempus demum delabitur Hilarius, de eâ verba Apostoli interpretatus, & dicta superiùs delibata, cum subjunctis, qæ aliò spectant, confundens.

Primo Joanni Calvino, viro omni laude superiori, id qod res est, suboluit. Is ad Act. c.13. v.33. *Hic,* inqit, *suscitandi verbum, latiùs patet, qàm ubi paulo pòst reperitur. neqe enim tantùm dicit Christum resurrexisse à mortuis, sed divinitus ordinatum, & qasi manu Dei productum in lucem, ut Messiæ partes impleret, sicut passim docet Scriptura, excitari à Domino Reges & Prophetas. nam verbum* ἀναστῆσαι *hoc sensu interdum capitur. hac autem ratio me movet, qòd Deus Filium suum in mundum mittendo, promissionem olim servis suis datam exhibuit ipso effectu.* Hæc ille. Vidit & advertit idem, etiam Thomas de Vio, Cardinalis Cajetanus. *Dixerat,* inqit, *Jesum esse Messiam, & ipsum esse illum de qo facta est repromissio ad Patres antiqos: & ad hoc affert hanc secundi Psalmi autoritatem.* Mox; *Comprobatâ æternitate Messiæ qantum ad divinitatem, probat ex alterâ autoritate perpetuitatem ejusdem secundum vitam corporis post resurrectionem ejusdem.* Rem fusiùs atqe explicatiùs prosecutus est V. Cl. Fr. Junius in *Parall. l.1. par.95. Narrationis Apostolicæ,* inqit, *duo præcipua sunt membra: unum de Christo exhibito; alterum de excitato à mortuis. utriusqe confirmationem adhibuit; prout evidentissimè distinxit 32. & 34. versu. nam versu qidem 32. simpliciter de Deo in carne patefacto his verbis utitur,* Nos qoqe vobis evangelizamus eam promissionem qæ patribus facta est, Deum explevisse filiis illorum; qum excitavit nobis Jesum &c. *in versu autem 34. ut alterum caput narrationis à se institui ostenderet, rem disertis verbis exposuit* διαῤῥήδην. Qòd autem excitaverit eum ex mortuis, nec ampliùs reversurum, &c. *qa antithesi commonstrat evidentissimè, priorem qidem confirmationis locum ad excitationem i. exhibitionem Christi pertinere; posteriorem verò ad* ἔγερσιν *& excitationem à mortuis, qam resurrectionem dicimus. atqe in eam sententiam verbum* ἀνιστάναι *non rarò accipi, cùm verbi ipsius etymon arguit, tum etiam persimilium locorum comparatio,* ut Act. c.2. v.30. & c.3. v.26. *& alibi.* Hæc Junius: Cui σύμψηφον deprehendo & V. Cl. Dan. Chamierum.

A Sic enim is *Panstratiæ tom.1. lib.15. cap.3. sect.22. Non de resurrectione.* (Vers.32.) *sermo est; sed de promissione patribus factâ posterisqe præstitâ. Nam qod Latinus dixit,* resuscitavit, *imposuit Salmeroni & aliis.* Græcè est ἀναστήσας, *qod verbum, etsi usurpatur de resurrectione, tamen non semper. hoc loco ejus verbi is usus est, qi in* Deut. c.18. v.15. & Act. c.7. v.37. Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος. Prophetam suscitabit vobis Deus. *De resurrectione autem Paulus statim pòst agit; & probat ex alio loco.* Hæc ille Junio planè σύμφωνος.

B Horum itaqe ex sententiâ, cum Christi θεανθρώπου duplex sit ἔγερσις sive ἀνάστασις: (utro siqidem modo vocare libuerit, de sensu nihil decesserit) altera *incarnationis,* altera *resuscitationis:* utramqe distinctim Apostolus tum *prædicat,* tum & *probat: prædicatur* prior illa verbis illis, vers. 23. *Hujus è semine juxta promissionem suam* ἤγειρε, *excitavit Deus Israeli servatorem Jesum. prædicatur* posterior vers. 30. *Deus autem ipsum* (occisum & in sepulcro positum) ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, *suscitavit ex mortuis.* priorem, Deum nempe promissionem illam vers.23. prædicatam, implevisse, C ἀναστήσαντα, *excitando Jesum,* probandam *proponit* v.32. *probat* v.33. ex Psal.2. v.7. verbis illis, *Filius meus es tu: hodie ego genui te.* posteriorem, ὅτι ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, Deum scilicet à *morte* eundem *resuscitasse,* probandam *proponit* vers. 34. *probat* vers. 35. ex Psal.16. v.10. verbis illis, *Non permittes sanctum tuum corruptionem experiri.* Habes & utramqe hanc ἀνάστασιν à Petro seorsim enarratam, in concione illâ celebri Hierosolymis habitâ, qam scripto commendavit nobis Lucas idem Act. c.2. primò, vers.30. *David,* inqit, *propheta cum esset, sciretqe Deum jurejurando* D *sibi adseverasse, ex fructu lumbi ipsius, qod ad carnem attinet,* ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν, *excitaturum se Christum, qem in solio ipsius collocaret,* &c. habes *incarnationis* ἀνάστασιν. Mox vers. 31. *Præscius,* inqit, *idem locutus est,* περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, *de resurrectione Christi, non derelictum iri apud inferos animam ejus, neqe carnem ejus corruptionem experturam.* tum subjungit, vers. 32. *Jesum hunc* ἀνέστησεν ὁ Θεὸς, *Deus resuscitavit: cujus rei nos omnes testes existimus.* habes & *resuscitationis* ἀνάστασιν. ita Petro cum Paulo in argumento isto explicando ad amussim planè convenit.

E Cæterùm de Hymnographi verbis qæ adjecit D. Junius, discussione aliqâ non indigna videntur. *Filium,* inqit, *Pater gignere dicitur ab æterno* κατὰ φύσιν, (si φύσις, i. e. *natura in hoc mysterio dici potest*) *vel potiùs* κατ' ἀλήθειαν *secundum veritatem: in tempore verò genuisse dicitur* κατὰ φανέρωσιν, *secundum declarationem, qam qidem* φανέρωσιν *luculenter à Spiritu Sancto fuisse demonstratam arbitror apud Prophetam Hebræo illo gignendi verbo, qod fœminæ potiùs, qæ in lucem edit, qàm viro gignenti, tribuitur. Non sum nescius hunc Prophetæ locum ab aliis aliter explicari: qia hi divinum solùm illum æternæ* F *generationis modum, ut pleriqe Patres; alii temporariæ generationis; alii utrumqe his duobus membris, qibus Propheta utitur, narrari putant. Sed unicum solùm si intelligas, non est satis ad justam fidei analogiam: sin autem utrumqe, plus controversiæ & obscuritatis habitura est interpretatio, & verba non sunt* ταυτολογίας *qadam caritura. qamobrem prius membrum convenienter scripturæ de æternâ illâ generatione malo accipere, fretus autoritate Apostoli, ad Hebr. 1. posterius, de illâ temporariâ, qâ factus est ex muliere, factus sub lege, in temporum plenitudine,* (Galat. cap. 4. vers. 4.) *qum Deus exple-* G *vit promissionem Patribus olim factam, ut hoc in loco Paulus interpretatus est.* Hæc αὐτολεξεὶ vir Cl. de qibus paulisper dispiciamus.

Primò, qòd φύσεως vocabulum in hoc argumento usurpatum minùs probare videtur: non est, opinor, qòd ad eam voculam tam anxiè hæsitemus, qum & apud Theologos tum antiqissimos, tum qàm maximè orthodoxos, qasi consensu qodam unanimi receptum habeamus. unde adversus Arianos orat.3. Athanasius, ἡμᾶς θέσει, οὐ φύσει, *nos adoptione, non naturâ, Dei filios,* τὸν ἐν ἡμῖν λόγον φύσει, οὐ θέσει, *verbum naturâ, non adoptione, Dei Filium & esse & ab æterno extitisse,* multis ostendere conatur. Cyrillus itidem in *Thesaur. l.12. obj.4. resp.1.* & alibi passim. Ἡμεῖς κατὰ χάριν υἱοί· ὁ δὲ λόγος κατὰ φύσιν. *Nos secundum gratiam Filii Dei;*

Dei; verbum avtem secundum naturam. Sed & *de Trinit.* *fide Dialog.* 5. summâ, Ὅτι ἐξ αὐτοῦ (τοῦ πατρὸς) κατὰ φύσιν γεννητὸς ὁ υἱός. *Qòd ex Patre ipso secundum naturam natus sit Filius.* De *Spiritu* qoqe *Sancto* idem *eadem in dialog.* Τὸ ἐκ Θεοῦ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ φυσικῶς προερχόμενον, *à Patre Deo per Filium prodire naturaliter.* Et *de rect. fide ad Imp. c.*28. Φύσει Θεὸς, καὶ υἱός. *naturâ Deus idem & Filius.* Sed nec ab eâ etiam abhorrent Spiritus Sancti amanuenses. Etenim cum Petrus θείας φύσεως, *divinæ naturæ*, meminit, Epist. 2. c.1. v.4. cujus οἱ πιστοὶ κοινωνοὶ, *fideles participes*, fiant, qod etiamsi aliò trahant nonnulli, mihi tamen clarum satis videtur D. Ludovici de Diev interpretamentum, qi nihil esse vult aliud θείαν φύσιν, qàm *Deum* ipsum. qemadmodum & φύσις ἀνθρωπίνη, pro *hominibus*; & φύσις θηρίων, pro *bestiis* ipsis usurpatur, Jac. c. 3. v. 7. Θεοῦ avtem κοινωνοὶ dicuntur fideles, qomodo Χριστοῦ μέτοχοι, *Christi consortes*, Heb. c.3. v. 14. Tum & Pavlus, cum ad Galat. c. 4. v. 8. Τοῖς μὴ φύσει Θεοῖς, *illos qi natura non sunt dii*, de fictitiis exterorum numinibus dixit, τὸν φύσει Θεὸν, *natura Deum*, ex adverso, Deum verum intelligi diciqe citra scrupulum omnem posse, tacitè saltem subindicavit. qod & Cyrillo observatum *de rect. fid. ad Imp. c.*31. Deinde, illud minùs placet, qòd generationem alteram, qæ ab æterno extiterit, καθ᾽ ἀλήθειαν, alteram qæ τῆς ἐνσαρκώσεως *incarnationis*, fuerit, κατὰ φανέρωσιν, factam dicit. non qòd virum clarissimum existimem hæreticorum illorum sententiæ suffragari, avt vel leviculè favere, qi δοκήσει μόνον καὶ φαντασίᾳ, *apparentia tantum & imaginatione*, non avtem καθ᾽ ἀλήθειαν, Christum natum passumqe contendebant: sed qòd tam ipsa Christi incarnatio, qàm illa ab æterno generatio, κατ᾽ ἀλήθειαν gesta verè dicatur, imò necessariò dicenda sit; nec à veritate itaqe ἡ φανέρωσις hac in parte distingui avt disterminari debeat. Tertiò, nec τῆς φανερώσεως nomen ita incarnationi tributum qadrabit, ut eâ φανερωθῆναι, i.e. *declarata* ac *manifestata* intelligatur generatio illa Christi, qâ Patri ὁμοούσιος, *essentiæ ejusdem*, qæ ab æterno extiterit. neqe enim ea τῇ ἐνσαρκώσει merâ, tam manifestata atqe exposita, qàm obducta potius & obvelata videri potest: ut Apostolus ad Philip. c.2. v.6,7. Θεὸν ἐν σαρκὶ φανερωθέντα, *Deum in carne conspicuum factum esse*, reverà prædicat Apostolus ad Timoth. Ep.1. c.3. v.16. qia carnis indutæ beneficio obtutibus humanis conspicuus sit factus, ut Joan. Ep.1. c. 1. v. 1, 2. sed aliud est Θεοῦ, aliud θείας γεννήσεως φανέρωσις, *divinæ generationis manifestatio.* Alioqi si τὸ προφηνέναι pro *edi, produci, in lucem prodire* sumatur, tam de Christi qæ ab æterno generatione à patre, qàm & de eâ, qæ in temporis plenitudine ex matre fuerat, à Cyrillo, in eis qæ ex eodem sunt superiùs pavlò adducta, usurpatum est deprehendere. Qartò, qòd Prophetam ait qasi consultò hac cavsâ eo *gignendi* verbo usum, qod *fœminæ potiùs in lucem partum edenti, qàm viro gignenti tribuitur*; nihil solidi continere videtur. Neqe enim minùs freqenter de *viro gignente*, qàm de *muliere pariente*, verbum ילד in sacrâ paginâ usurpatur: (videantur Genes. cap.5. & 10. qibus numerosè id occurrit) nec ex virginis matris, sed ex Dei Patris personâ istud istic enunciatur. qin & illud etiam adjicere licet, usurpatum Salomoni vocabulum חוללתי in æternâ τοῦ λόγου generatione narrandâ, Parœm. c. 8. v. 24, 25. qod de fœminâ, Sarâ scilicet usurpatum reperitur, Esaiæ c. 52. v. 3. de viro, nusqam. Qintò, qòd *pleriqe patres de divina sola æterna generationis modo Psaltæ locum explicare* prædicantur; havd esse vero prorsus consentaneum, ex eis qæ ex scriptis horum superiùs adducta sunt, patet. Sextò, *si altera sola hic intelligatur generatio*, qòd dicitur, *non sufficere ad justam fidei analogiam*, nullius mihi planè momenti videtur. neqe enim poscit *justa fidei analogia*, ut ubicunqe de alterâ mentio fit, de alterâ qoqe unâ dicatur. satis fuerit, si dicatur nihil, qod alterius fidei detrahat. Septimò, ταυτολογίας vitio qare laboratura dicatur dictio prophetica, si utraqe intelligatur, nihil video: imò nec si de alterâ duntaxat membrum utrumqe sumatur, qum prioris membri ratio posteriori reddi qeat. Octavò, generationis ullius in priore membro, mentio, expressa saltem, nulla est. *Filius* tantùm dicitur is, ad qem ex Dei Patris personâ sermo dirigitur. tam avtem *nativitatis* ratione, *Dei Filius* est Christus θεάνθρωπος, qàm & ab æterno ὁ λόγος *Dei Filius* extiterat. Vatem vates, Davidem Gabriel (nam & vatis munere in legatione illâ πρὸς τὴν παρθένον functus est) liqidò explicans attentiùs avdiatur. Lucæ c.1. v.35. *Spiritus Sanctus superveniet in te, & virtus altissimi inumbrabit te: proinde etiam sanctum id, qod ex te gignetur, Filius Dei vocabitur.* qod qid est aliud, qàm qod per citharœdum sacrum Deus Pater, *Filius meus es tu: hodie ego genui te?* nisi qòd hic tanqam factum jam nunciat, qod tanqam futurum prænunciat ille. Deniqe de loco illo ad Hebr. cap. 1. ver. 4, 5. qo Christus *Angelis præstantius nomen* sortitus perhibetur; idqe cùm ex his ipsis Psaltæ verbis, tum ex Dei ipsius ad eundem habitis, Histor. Reg. l.2. c.7. v.14. & Annal. l.1. c.17. v.13. & c. 22. v.13. comprobatur, qibus *Filii* nomen Christo itidem tribuitur, havd difficilis est solutio. Christum scilicet θεάνθρωπον peculiari qadam ratione, qæ nec mortali, nec angelo etiam cuiqam, competat, *Filium Dei* nuncupari. Etsi enim fideles omnes *Dei Filii* passim dicuntur, partim θέσεως, sive adoptionis, partim etiam γεννήσεως, sive *generationis*, vel potiùs ἀναγεννήσεως ἤτοι παλιγγενεσίας, *regenerationis* ratione. Joan. c.1. v.12,13. Galat. c.4. v. 4, 5, 6. Jac. c.1. v.18. 1 Pet. c.1. v.3.23. Tit. c. 3. v. 5. magistratus qoqe καταστάσεως καὶ ἐπιστασίας, *muneris* ac *præfecturæ*, qam obtinent exercentqe, ratione, (unde & exteris ipsis Διογενεῖς βασιλεῖς, *Reges Jove geniti*) *Dei Filii* vocitentur, Hymn.82. v.6. nec τῷ πρωτοπλάστῳ tantùm, nostri omnium parenti, κτίσεως, sive *creationis* nomine, qia non à Deo tantùm, sed & in ejusdem *imaginem* ac effigiem qodammodo conditus fuerit, nominis id hæserit, Lucæ c. 3. v. ult. sed & *spiritibus* illis gloriosis, qos ministerii ratione *angelos* appellamus, titulus idem eâdem de cavsâ communicatus deprehendatur. Jobi c.1. v.6. & c. 2. v. 1. & c. 38. v. 7. Frustra enim sunt Doctores è Græcis antiqi, qi appellationis hujus honorem *angelis* abjudicant, in qibus est Jo. Chrysostom. *in Genes. orat.*22. qi dum absurdum qorundam de *Filiis Dei* Genes. c.6. v.1. qos illi *angelos* opinabantur, delirium eversum it, errorem errore refellere ac revellere conatus; Πρῶτον, inqit, δειξάτωσαν, ποῦ ἄγγελοι υἱοὶ Θεοῦ προσηγορεύθησαν· ἀλλ᾽ οὐκ ἂν ἔχοιεν οὐδαμοῦ δεῖξαι. ἄνθρωποι μὲν γὰρ ἐκλήθησαν υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἄγγελοι δὲ οὐδαμῶς. *Ostendant primò ubi angeli filii Dei sint nuncupati. at nusqam hoc factum ostendere poterunt. etenim homines qidem Filii Dei dicti sunt; at angeli nusqam.* imò dicti sunt, nec id semel avt bis duntaxat, in eis, qos suprà indicavimus, locis. Verùm fefellerat virum præstantissimum, cum aliis havd pavcis, versio Græca, qæ in Jobi historiâ, pro eo qod ex Hebraicâ veritate, οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ dici debuerat, mentem historici secuta magis qàm verba, οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, reddidit. Etiamsi, inqam, aliis havd pavcis appellationis istud tributum legatur, tamen peculiari qadam, nec alii cuiqam cum ipso communi, ratione, Christo τῷ θεανθρώπῳ ea asscribitur; partim qòd natura ipsius, qam nobiscum eandem specie, sed numeris omnibus absolutam, gerit, humana, Dei solius virtute merâ in utero virginali condita; partim qòd eadem ὑποστάσει τοῦ λόγου, qi ab æterno *Dei Filius* extitit, ita est assumpta, ut unam eandemqe cum illo junctim, personam constituat. qod ad Apostoli propositum abundè suffecerit. Qamvis avtem reverâ repudiandum & rejiciendum sit dogma illud pestiferum in Concilio Francofurtensi jam olim damnatum, qod Pavlinus Aqilejensis libro peculiari *adversus Felicem Urgelitanum & Eliphandum Toletanum* ejusdem patronos conscripto oppugnavit, qo illi Christum *Filium Dei adoptivum* esse, contendebant; qum nec de *angelis* ipsis, qi à statu in qo primum conditi sunt, nunqam defecerint, nisi ἀκύρως καὶ καταχρηστικῶς enunciari illud posse videatur. Aliter tamen *Christus*, qâ *Deus*, aliter, qâ *homo*, *Dei filius* idem dicitur. qâ *Deus* enim, *naturâ*; qâ *homo*, *gratiâ*, titulum hunc obtinet. Inculcat istud creberrimè Avgustinus, gratiæ divinæ patronus & propugnator acerrimus, *in Joannem tract.* (citante & Petro Lombardo, ubi controversiam hanc disceptat, & prius illud rejiciens, istud tamen admittit,

mittit, *sentent. lib.3. dist.10.)* *Qòd unigenitus est æqalis Patri, non est gratia sed natura: qod avtem in unitatem personæ unigeniti assumptus est homo, gratia est, non natura:* Et de *prædestinat. Sanctor. c.15.* *Est præclarissimum lumen prædestinationis & gratiæ ipse Salvator, ipse mediator Dei & hominum, homo Jesus Christus. qi hoc ut esset, qibus tandem suis vel operum vel fidei præcedentibus meritis natura humana, qæ in illo est, comparavit? respondeatur, qæso, ille homo, ut à verbo Patri coæterno in unitatem personæ assumptus, Filius Dei unigenitus fieret, unde hoc meruerit. qod ejus bonum qalecunqe præcessit? qid egit antè, qid credidit, qid petivit, ut ad hanc ineffabilem excellentiam perveniret? nonne faciente ac suscipiente verbo, ipse homo ex qo esse cœpit, Filius Dei unicus esse cœpit? nonne Filium Dei unicum fœmina illa gratiâ plena concepit? nonne de Spiritu Sancto è virgine Mariâ Dei Filius unicus natus, non carnis cupidine, sed singulari Dei munere? nempe ista omnia singulariter admiranda, singulariter in illo accepit humana, hoc est, nostra natura, nullis suis præcedentibus meritis. gratiâ ille talis ac tantus est. Appareat itaqe nobis in nostro capite ipse fons gratiæ, unde secundum uniuscujusqe mensuram se per cuncta ejus membra diffundit: eâ gratiâ fit ab initio fidei suæ homo qicunqe Christianus, qâ gratiâ homo ille ab initio suo factus est Christus; de ipso Spiritu & hic renatus, de qo est ille natus. qisqis in capite nostro præcedentia merita singularis illius generationis invenerit, ipse in nobis membris ejus præcedentia merita multiplicatæ regenerationis reqirat. neqe enim retributa est Christo illa generatio, sed tributa.* Hæc ille. qibus gemina habet & de *dono perseverantiæ* (ita enim ex Remigio Lugdunensi legendum monet Præsulum decus ille Jacobus Armachanus *histor. Pelag. c.8.*) *cap.24.* Et, *de corrept. & grat. c.11.* Nec aliud, opinor, volebat Cyrillus *ad Herm. dialog.3.* cum *Christo* dixit, *nomen supra omne nomen* tunc datum, ὅτι καὶ σχῆμα τὸ καθ' ἡμᾶς ὑπεδὺς, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, εἰς υἱὸν ἐγγέγραπται Θεοῦ, θετὸς μεθ' ἡμῶν, καὶ δι' ἡμᾶς ὁ γνήσιος, ἵνα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν, υἱοὶ τῆς ὑπὲρ φύσιν εὐκλείας [illegible] κοινωνοί. qod vertunt, *cùm etiam formâ nostrâ assumptâ, velut unus è nobis, in filium adscriptus est Dei, adoptatus nobiscum & propter nos. ille verus ac germanus* (*genuinus*, malim) *ut & nos propter ipsum filii supernaturalis gloriæ simus participes.* Siqidem τὸ τοῦ τεθῆναι (qod *adoptari* reddunt) vocabulum eo modo usurpavit, qo τὸ ὁρισθῆναι apud Apostolum ad Rom. c. 1. v. 4. sumere se passim ostendit.

Liceat obiter & de Esaiæ clavsulâ illâ c. 53. v. 8. qæ & Act. c. 8. v. 33. recitatur, *Generationem ejus qis recenseat?* qid sentiam, pavcis proponere. Antiqi qiqe ferè, dum adversus Arianos dimicant, ad *Christi*, qâ *Deus*, *ab æterno generationem*, sed nolentem trahunt. recentiores pleriqe ad vitæ *durationem* referunt, ut דור voce satis affini, *duratio* vertatur. qia seqitur, v. 10. *Prolongabit dies.* Ego de *sobole* numerosâ ad Deum perducendâ, malim interpretari. qia seqitur v. eodem, *videbit semen.* Et v. 11. rursus: *Videbit semen, & satiabitur: cognitione sui* (i. fide in ipsum) *justificabit multos justus servus meus. Semen* avtem *Abrahæ*, in semine ejusdem singulari illo benedicendum, tam numerosum fore promittitur, ut *stellarum numerum* exsuperet, nec illius magis turba, qàm harum turma recenseri à qoqam qeat. Genes. c. 15. v. 5. Ita דור creberrimè sumitur. Hymn. 24. v. 6. זה דור דרשו *Hæc est generatio qærentium ipsum.* & Eccles. c. 1. v. 4. דור הלך ודור בא *Generatio vadit, & generatio venit.* i. succedunt sibi invicem generationes mortalium: ἵνα ἀεὶ νεαρὸς ᾖ ὁ κόσμος. *ut mundi facies jugiter innovetur.* uti M. Antoninus Imper. *de institutis suis l. 7. §. 25.* Σώζουσι γὰρ κόσμον, ὥσπερ αἱ τῶν στοιχείων, οὕτω καὶ τῶν συγκριμάτων μεταβολαί. *Porro conservant mundum hunc sicut elementorum, ita & concretorum ex his mutationes. Ibid. l. 2. §. 3.* Et *l. 6. §. 14.* Ῥύσεις καὶ ἀλλοιώσεις ἀνανεοῦσι τὸν κόσμον διηνεκῶς. ὥσπερ ἡ τοῦ χρόνου ἀδιάλειπτος φορὰ τὸν ἄπειρον αἰῶνα νέον ἀεὶ παρέχεται. *Fluxus & mutationes perpetim renovant, sicuti temporis successio nunqam intermissa ævum interminatum exhibet novum subinde.* ita enim restituenda sunt, qæ in excusis loco mota habentur. Gemino sensu τὸ γενεὰ non desunt qi sumant, Marci c. 13. v. 30. in verbis illis, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, μέχρις οὗ πάντα ταῦτα γένηται. *non transibit generatio ista, donec hæc omnia facta fuerint.* ut mens Christi sit, perennaturam & permansuram, non obstantibus tot malis cladibúsqe qibus ea affligenda & qasi conterenda sit, *gentem* Judaicam, usqe dum omnia ibi prædicta complementum suum sortita sint, hoc est, ad ipsam seculi ipsius consummationem diémqe novissimam. Verùm de hoc aliorum esto judicium.

Qibus &, ubi proposuerim, censendam relinqam, Petri Picherelli (de qo viro eximio scriptísqe illius alibi dicendi locus deinceps dabitur) verborum Psaltæ syntaxin novam; qam in *Annot. postum.* reperio, ad Dei verba, Genes. c. 3. v. 14. qæis hoc modo [illegible], *Qia hoc fecisti, maximè omnium animantium, etiam ferarum, maledicte, pérqe omne vitæ tempus humi serpture, & pulverem esure; ob id inimicitias inter te & mulierem excitabo, intérqe tuum & illius semen:* hæc insuper adnotans; ארור אתה verto per vocandi casum, usqe ad versus seqentis initium. Sic Luc. c. 1. v. 28. Angelus Mariæ, χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ κύριος μετὰ σοῦ, εὐλογημένη σὺ (ברוכה את) ἐν γυναιξὶν i. e. *Dominus sit tecum*, (salutationem aliis verbis geminavit) *maximè mulierum benedicta.* Tale est σὺ per vocandi casum reddendum, Act. c. 4. v. 24. Δέσποτα σὺ ὁ Θεὸς, ὁ ποιήσας, &c. *Domine Deus tu, qi fecisti.* Sic de suo præter Hebræum addiderunt Græci σὺ, Jer. c. 16. v. 19. Κύριε σὺ ἰσχύς μου, *Domine tu fortitudo mea.* Sic qod Psal. 1. v. 7. est, *Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me. &c.* potest verti, *Fili mi, qem ego hodie genui, postula à me,* &c. Nec obstat, qod Act. c. 13. v. 33. & Heb. c. 1. v. 5. & c. 5. v. 5. citatur tantùm, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; qasi in eo sit absoluta sententia. nam citatur juxta Græcos, qi addunt εἶ, *es*; & id tantùm qod ad rem faciebat. Qale avtem in eo est præceptum, qod Christus antè promittit se narraturum & prædicaturum, si absit imperativus, *Postula à me?* Ad hanc versionem facit textus Hebraicus Gen. c. 49. v. 8. יהודה אתה יודוך אחיך *Juda tu, celebrabunt te fratres tui.* qem Græci & Hieronymus vertērunt, *Juda, te lavdabunt fratres tui.* Structura certè & congrua satis, nec minùs mihi probabilis videtur: sed viderint eruditi.

CAPUT VI.

Hymni 1. versiculus ultimus explicatur. Nosse, *pro* probare, curare, cordi habere. Non nosse, non agnoscere. *Verba Pavli Act. 23. 5. expenduntur. Varia variorum de eis sententia.* Μετεχειρίσατο *qid, & unde tractum. Heinsii halucinatio. In Lysiâ hiatus expletus. Ananias utrum Pontifex summus fuerit. Ejusdem summa apud suos avtoritas. Pontificum sub Felice & Festo successio. Ananiam Annæ filium Camerarius frustra existimat. Ananiam cum Anano eundem & Beza frustra. In antithetis ellipticis, membrum alterum ex altero supplendum. Versiculi istius incisa duo, qatuor inclusa gerere axiomata. Parœmiarum loca aliqam multa expensa & explicata. Ex unico versiculo octo elici documenta.*

ABsolvemus tandem capite isto, qicqid de hymno primo animadvertere visum est. Novissima periocha; *Novit enim Jova viam justorum; via verò improborum peritura est.* nihil ferè difficultatis habet. Etenim tritum est illud; *novit*, i. *agnoscit, intuetur ad benefaciendum*, Camius. sive, *novit*, i. *probat, curat, rationem habet.* Junius. cujus significationis exempla havd pavca suppeditat, cum Camius ad hunc locum, tum & Drusius *qæsitorum l.2.c.50.* ex Exod. c. 3. v. 7. Devt. c. 34. v. 10. Hymno 31. v. 8. & 142. v. 5. & 144. v. 12. Hosh. c. 13. v. 5. Matth. c. 7. v. 23. qibus adjicere liceat, ex Hymno 37. v. 18. (qi locus huic geminus) *Novit Jova dies integrorum* i. e. agnoscit, curat, rationem habet. dierum sive temporum i. e. vitæ, status, conditionis, proborum ac piorum. ex Prov. c. 12. v. 10. *novit justus animam jumenti sui.* i. vitam curat. Et ex ad Rom. c. 7. v. 15. ὃ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω. *qod perpetro*

petro enim, *non cognosco*. i. non agnosco, non probo. seqitur enim: *ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. hoc qod ipsemet odi, facio.*

Unum duntaxat locum juris controversi subjiciam. Trahunt huc avtores non ignobiles, etiam Pavlinum illud de Ananiâ Pontifice, qi nullâ processus judiciarii ratione habitâ, comparentem coram se Apostolum, citra cavssam, cædi jusserat, Act. c. 23. v. 5. *Nesciebam, fratres, esse Pontificem.* Neqe enim desunt, qi Apostolum reverâ nescivisse hoc, avt potuisse etiam nescire, negent prorsus. Itaqe *Pontificem nescire*, interpretantur, *non agnoscere, pro Pontifice non habere.* Verùm & isti qoqe in partes varias discedunt. Alii enim *de officio ac munere* ipso *Pontificio*, alii de *Ananiæ personâ* dictum intelligunt. De *munere* ipso accipiunt alii, Pontificem nullum jam agnoscere Pavlum præter Christum; qia cum ad ipsius adventum sacerdotium Judaicum cessaverit, qisqis jam pro Pontifice gesserit sese, *parietis instar dealbati* habeat, noménqe tantùm inane, & umbram meram Pontificis, hoc est, titulum sine re, gerat. Hâc præeunt Cyprianus *ad Cornel. l. 1. Ep. 3.* & Avgustinus *ad Marcellin. Epist. 5. & de serm. Dom. in mont. l. 1. c. 14.* sequntur Beda, Rabanus Mavrus, & Hugo Cardinal. qi alias tamen affert qoqe interpretationes. Verùm istud vix probabile; qia praxi Pavlinæ minus consentaneum videtur. certè enim qi, ut est cap. 21. v. 26. ritus ipsos, qos unà cum Sacerdotio cessare necesse fuit, & in tantum cessaverant, in qantum ipsum cessaverat, non pro nullis prorsus habuit, cum & observaret ipse adhuc, & observantibus atqe exeqentibus adesset, sacerdotium ipsum, à qo pendebant illi, non potuit pro nullo prorsus habere. Alii itaqe ad *Ananiæ personam* restringunt, hunc nimirum *pro Pontifice non habere*, *non agnoscere* Apostolum; vel qia reverâ Pontifex tunc non esset, sed *in veri Pontificis*, sive Ismaelis, sive Josephi, *partes sese obtrusisset*, nudo illi Pontificatus relicto nomine. atqe ita Theod. Beza. vel qia *sacerdotium*, qod eis temporibus venale erat, *pecuniâ comparaverat.* qod Hugo Card. suspicatur. vel qod *nihil in ipso Pontifice dignum compareret.* qo inclinant Jo. Calvinus, Jo. Brentius, & Flac. Illyricus. *qi enim pro Pontifice illum agnoscat, in qo nihil nomine ac titulo isto dignum cernitur?* inqit Rhod. Gvalterus. vel qia adversus Pavlum *non se pro Pontifice gesserat*, sed contra munus, qod obiret, imò contra jus fasqe indemnatum ac inavditum cædi jusserat. atqe in hanc partem propendent Jo. Ferus, & Luc. Lossius, ut eo modo sit à Pavlo dictum, qo modo in faciem L. Philippo Coss. L. Crassus (referente Cicerone *de orat. l. 3.* & Val. Maximo *l. 6. c. 2.*) *Non es mihi, Philippe, consul: qia nec ego tibi senator sum.* Et Senatus Principi nescio cui (nisi si eadem est historia, & Hieronymum, qi in *Epist. ad Nepotianum* narrat, memoria fefellit) Domitius; *Cur ego te habeam ut principem, cum tu non habeas me ut Senatorem?* sed & de Antonio Cicero *Philippic. 2. Non tractabo ut Consulem: ne ille me qidem ut Consularem.* Cæterùm ab Apostoli genio atqe ingenio alieniora planè videntur ista. Proinde alii censent citra figuram tropúmve ullum, *ignorantiam* disertè professum Apostolum. qanqam nec istis inter se convenit satis. qidam enim *dissimulanter* loqutum volunt, ac ne animos illorum irritaret ampliùs, ejus rei ignorantiam præ se tulisse, qam probè tamen novisset. Ita Oecumenius (cui & Joach. Camerarius accedit) Ὥσπερ μεταμεληθείς, οὐκ ᾔδειν, λέγει, καί τοι εἰδώς. ἀλλὰ προσεποιεῖτο ἄγνοιαν, οὐ βλάπτουσαν, ἀλλ' οἰκονομοῦσαν· ἔστι γὰρ μεταχειρισμοῦ χρήσασθαι ἰσχυροτέρῳ παῤῥησίας· πολλάκις γὰρ παῤῥησία μὲν ἄκαιρος ἔβλαψε τὴν ἀλήθειαν. μεταχειρισμὸς δὲ εὔκαιρος κατώρθωσε τὸ προκείμενον. *Tanqam si increpationis pœniteret, Nesciveram, inqit, cum sciret tamen. sed ignorantiam præ se fert, non noxiam tamen, sed dispensatoriam. retractatio siqidem (sive etiam tractatio commoda) qandoqe adhibita, oratione liberiore plus valet: oratio enim liberior intempestivè adhibita veritati sæpenumero obfuit; cum retractatio, sive commoda tractatio, tempestivè usurpata, qod agebatur, negotium probè constituerit.* μεταχειρισμὸν, *retractationem*, sive *rei emendationem* Budæus significare istic opinatur. nam Jo. Hentenius ab avtoris mente parasangis multis aberravit, qum vertit: *Contingit enim ut qis graviori dispensatione liberæ*

A *loqutionis utatur. freqenter enim intempestiva loqendi libertas veritati nocuit; tempestivus avtem usus, qod propositum erat, correxit.* μεταχειρισμὸν ad παῤῥησίαν refert, & antithesin inter παῤῥησίας ejusdem usum tempestivum atqe intempestivum constituit. at verò Scholiastes (sive Oecumenius, sive alius qis is est) μεταχειρισμὸν τῇ παῤῥησίᾳ disertè opponit, cúmqe tempestivè adhibitum plus istâ pollere affirmat. ita, inqit, μεταχειρισμῷ est uti, ut παῤῥησία efficacior sit. proinde μεταχειρισμοῦ vocabulum, (sicut & verbum καταρτίζειν, Apostolo usurpatum ad Galat. c. 6. v. 1.) pro qo eodem

B χειρισμὸν usurpavit Hippocrates *libr.* περὶ τῶν κατ' ἰητρεῖον πρηττομένων, à re chirurgicâ tractum existimo, in qâ scita commodáqe loci affecti tractatio, plurimum valet, laborantémqe molestiâ graviore dum liberat, curationis admittendæ reddit patientiorem. Allusit eôdem elegantissimè Lysias *orat. de pecuniis è publico acceptis*: Ἐγὼ γὰρ πάντας τοὺς ἔχοντάς τι δυστύχημα τοιοῦτο, [νομίζω δεῖν] τοῦτο ζητεῖν καὶ φιλοσοφεῖν, (ita enim supplendum restituendúmqe locum eum avtumo) ὅπως ὡς ἀλυπότατα μεταχειριοῦνται τὸ συμβεβηκὸς πάθος. *Ego eos omnes qibus infortunium istiusmodi con-*

C *tigit, hoc qærere ac meditari studiosè censeo oportere, qo modo malum id qod obvenerit, minimâ cum molestiâ tractent.* Certè qod medicorum princeps ille *lib. de fract.* monuit, tractatio minùs commoda, πόνους ἄλλους πολλοὺς προστίθησι μείζονας τοῦ τρώματος; *dolores alios multos vulnere ipso graviores non rarò adjicit.* Itaqe μεταχειρισμοῦ nomine Scholiastes, ut mihi videtur, artificium qoddam designavit, qo cùm astantium, tum & considentium, animos, increpatione acriori jam exulceratos, ignorantiæ, sed simulatæ illius excusatione, qasi tractatione leniori, adhibitâ, mitigare atqe delinire conabatur.

D Verùm hoc, tanqam qod magis adhuc ab indole pugilis nostri istius abscedat, rejiciunt respuúntqe meritò pleriqe.

Interim, nec qi simplicem ac proprium verbi usum dictionísqe notionem agnoscunt, de Apostoli mente secum invicem consentiunt. Nam Jo. Chrysostomus (cujus vestigia premit hîc, ut ubiqe ferè, Theophylactus) μὴ εἰδέναι αὐτὸν, ὅτι ἀρχιερεύς ἐστι, *nescivisse* reverâ contendit Apostolum, *fuisse Pontificem Ananiam* istum; nec id minùs verisimile, qum & Apostolus diu Hierosolymis abfuisset, ipsúmqe inter alios multos considentem conspicaretur, havd no-

E tabili aliqo indicio à reliqis distinctum. qibus adjici potest eis temporibus, nunc à præfectis Romanis, nunc à regibus Judæis, pontificiam dignitatem modò huic, modò illi delatam, eisdémqe pavlo post pro libitu ademptam denuò, ut intra annum eundem tres qandoqe Pontificatum gessisse referantur. His ergo calculum dant suum Th. Cajetanus, Isidorus Clarius, Bened. Aretius, & eruditissimus Rich. Montacutius noster, *ad Origines Ecclesiasticas appar. 6. §. 32.* qibus & ipse lubentissimè accedo. At Vir Cl.

F Andreas Rivetus (qem pavci, opinor, hîc comitantur) aliò istic concedit. in *Isagog. ad Scr. Sacr. cap. 21.* Neqe enim ambiguum opinatur fuisse, utrùm Ananias Pontifex esset, sed an ille istud loqutus fuisset. *Id*, inqit, *mihi verisimile est, avdivisse qidem Pavlum vocem emissam ab aliqo ex eis qi ad judicandum sederant; neqe tamen scivisse è qonam eorum vox profecta erat. A pontifice avtem profectam non putavit, cùm propter ejus avtoritatem, à qâ indignum erat tam præcipitem offensionis significationem editam propter simulatam saltem sanctitatem, à qâ tam iniqa vox non videbatur eruptura. Accedit qod*

G *concilium illud non fuerat coactum in loco consveto, ubi definitus esset judicantium seu deliberantium ordo, pro cujusqe dignitate & merito, sed prope arcem, qò accersitus fuerat à tribuno, & ubi Pavlus erat. qod illud indicat*, cap. 22. v. 30. jussit sacerdotes ἐλθεῖν venire. *Avdivit ergò Pavlus vocem in turbâ, & illi à qo emissa est denunciavit paratam esse à Domino pœnam. qi avtem cum Pontifice venerant, omnes ad judicandum sedebant.* Verùm ratio prior parum, puto, ponderis apud illos habebit, qi novit qales Pontifices eo seculo extiterant. altera sententiæ priori (cui ego itaqe potiùs adhæreo) favere magis videatur.

Cæterùm ambigitur, utrùm reverâ Pontifex summus fuerit tunc temporis Ananias iste, necne: qod virum summum negasse suprà monuimus. Et Josephus sanè Ananiam

istum Pontificem, ante procurationem Judaicam Fœlici demandatam, Clavdio imperante, tradit à Numidio Qadrato Romam missum. *antiqit. l. 20. c. 5.* Jonathan verò Ananiæ sub Fœlice substitutum, havd diu postea, circa tempus secessionis Ægyptio illo avtore factæ, de qo mentio fit Act. c. 21. v. 38. Fœlice ipso cædem procurante, interemptum. Huic cæso Ismaelem Phœbei filium successisse: cui Romæ detento Josephus Simonis filius sub Festo ab Agrippâ Rege suffectus sit, ibid. c. 7. Itaqe Ananiæ hujus, sub id tempus, qo de Pavlo cognitio ista est habita, pontificatui locus nullus relictus videtur. Nodum hunc Baronius Cardin. *annal. tom. 1. ad annum Christi* 58. non tam solvit, qàm scindit & secat, Josephum erroris manifesti incusando. Mitiùs meliúsqe Jo. Calvinus, qi difficultatem istam triplici ratione conatur expedire. Primò itaqe Ananiam istum ab eo qem Josephus sub Clavdio collocat, alium esse suspicatur: *qumqe inter Ananiam priorem illum & Ismaelem vacuum aliqod tempus reliqerit Josephus, fieri posse putat, ut Ananias iste summum sacerdotium intermedio illo tempore obtinuerit.* Verùm suspiciones reverâ meræ istæ, minúsqe probabiles videntur. neqe enim alius Ananias videtur iste, qàm ille sub Clavdio Nebedæi filius Josepho Canei an Camydæ filio ab Herode suffectus. Joseph. *antiq. l. 20. c. 3.* Tum inter Ananiam & Ismaelem Jonathas à Josepho collocatur. *ibid. c. 6.* Nec displiceret viri doctissimi conjectura, si pro Ananiâ Jonatham dixisset. inter Jonatham enim Fœlicis fravde sublatum, & Ismaelem hujus loco substitutum, videtur temporis spatium aliqod intercessisse, qo Ananias havd ita pridem loco amotus, Pontificis exeqi munus potuerit. Verùm alias suggerit Vir clarissimus probabiles magis conciliandi rationes. Secundò igitur ἀρχιερεὺς istic *sacerdotem primarium* magis qàm *summum* significare posse monet. Et reverâ sub Christo inter homines agente, Annas simul & Cajaphas ἀρχιερεῖς prædicantur, Luc. c. 3. v. 2. de qo loco videri poterunt Jos. Scaliger. in *prolegom. ad thesavr. tempor.* Dion. Petavius *de doctrin. tempor. l. 10. c.* 55. Cæs. Baronius *annal. tom. 1. ad ann.* 31. §. 8. Rich. Montacutius *ad Origin. Eccles. appar.* 6. §. 59—79. & Joan. Seldenus *de success. in Pontific. Ebr. l. 1. c. 12.* Qin & Josephus, *bell. Jud. l. 2. c. 21.* τὸς ἀρχιερεῖς Ἰωνάθαν καὶ Ἀνανίαν, à Qadrato refert Romam missos. qum tamen Ananias, non Jonathas, qi Ananiæ posteà suffectus existimatur, summum sacerdotium tunc tenuisse videatur; & ab eodem historiam eandem planè narrante, *antiqit. l. 20. c. 5.* οἱ περὶ τὸν Ἀνανίαν ἀρχιερέα Romam missi dicantur. Tertiò, respondet, *fieri potuisse, ut Ananias iste, cum strenuus cordatúsqe haberetur, tantaqe extiterit avtoritatis, ut penes ipsum summa gubernatio consisteret, qamvis alii gestarent honoris insignia, absentis occasione aliqâ Pontificis, qisqis is tunc fuerit, vices obiret.* Josephus certè *antiqit. l. 20. c. 8.* de Ananiâ isto verba faciens, & ἀρχιερέα, prout Lucas hîc eum nuncupat, & potentiam ac avtoritatem ejus, qibúsqe artibus eandem sit consecutus, sic prædicat; Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπὶ μέγα προέκοπτε δόξης, καὶ τῆς εὐνοίας τῶν πολιτῶν ἐτιμᾶτο λαμπρῶς. ἦν γὰρ χρημάτων ποριστικός. καθ' ἡμέραν γοῦν τὸν Ἀλβῖνον καὶ τὸν ἀρχιερέα δώροις ἐθεράπευεν. *Pontifex avtem Ananias ad majorem crevit indies existimationem; benevolentiamqe & honorem amplissimum apud cives suos assecutus est. Pecuniarum enim acqirendi artifex fuerat: denisqe cum Albinum* (præfectum Romanum) *tum & Pontificem ipsum* (is Jesus, sive Jason, Damnei filius tunc erat) *donis assiduè deliniebat.* Hæc cum Josephus tam disertè commemoret, havd videtur adeò conjectu difficile, cur Ananiam *Pontificem* Lucas hîc dixerit, & rursus itidem cap. 24. v. 1. Et confirmantur viri doctissimi conjecturæ novissimæ, qæ mihi planè satisfaciunt. Fallitur interim Camerarius, qi Ananiam hunc Annæ, cui Cajaphas gener fuit, Joan. c. 18. v. 13. qiqe Ananus Josepho dicitur *antiq. l. 8.* filium fuisse opinatur. cum Nebedæi filius fuerit; ut ex Josepho suprà est indicatum. Fallitur & Cl. Beza, qi nominis similitudine deceptus, Ananiam hunc avtumat Josepho dejecto in Pontificatu sub Festo suffectum, & Jacobi fratris Domini cædem ab eodem procuratam. Siqidem nec sub Festo, sed sub Albino, post Festum defunctum, Josephus

A ille loco depulsus est. nec Ananias Nebedæi, sed Ananus Annæ sive Anani illius filius natu minimus, patri cognominis, Josepho illi suffectus est; hujusqe impulsu trucidatus Jacobus. Narrat enim Josephus *antiq. l. 20. c. 8.* Annæ, sive Anano illi, fœlicitatem eam contigisse, qæ mortalium nulli alii obvenisse deprehensa sit, ut & ipse Pontificatum gesserit, & filiis ipsius, qinqe numero cum essent, qorum Ananus iste novissimus, honos idem successivè, serie tamen interruptâ, delatus fuerit. Verùm error hac in parte proclivior est factus, qòd in Josephi codicibus Ananias pro A-
B nano non semel legatur.

Sed nimis diu emansores sumus. ad Hymnum sacrum redeamus.

Hujus extrema illa, de qibus agere occepimus, *Novit enim Jova viam justorum: via avtem improborum peribit;* etiamsi, qod diximus, obscuri nihil præ se ferant, consideratiùs tamen pensitata observationem nobis qandam suppeditaverint, qæ usui insigni & freqenti esse qeat, ad varia sacræ scripturæ loca, in Parœmiis cumprimis, pleniùs explicanda. Ea est, *in antithetis membrum oppositum sæpenume-*
C *rò reticeri, ex alterius oppositione supplendum.* Verbi gratiâ. In periochâ subjectâ antithesin subesse nemo non concesserit: at verò vocabula ipsa, qibus ea est concepta, si attenderimus, vix erit, ut antithesin aliqam deprehendamus. neqe enim *cognosci* sive *probari*, & *perire* sibi invicem adversantur. imo τῷ *cognosci*, *ignorari*; τῷ *perire*, *perstare* & *persistere*; sive *approbationi improbatio*, *perditioni salus* & *incolumitas* opponuntur. Proinde, antithesis qò plenè constet, in utraqe periochæ parte ex parte alterâ, supplendum aliqid, hoc pacto: *Novit Deus viam justorum; eáqe ideò con-*
D *sistet & perstabit: at non novit probatve, imò odio habet, viam improborum; eaqe ideo peritura est.* Atqe hoc ferè modo παραφράζει Salomon Jarius. Vides axiomata qatuor elici, dum mutuas operas sibi invicem fœnerantur antitheseos membra duo illa. Crebras avtem, in Parœmiis qæ occurrunt, difficultates expediet nobis animadversa atqe adhibita regula ista, ubi absqe eâ foret, antithesis avt nulla, avt frigida admodum videatur. Exempla nonnulla, ex qibus id liqere qeat, subjiciam.

Parœm. c. 29. v. 6. *In transgressione viri mali laqeus est:*
E *justus avtem cantat & latus est.* Havd satis commodè opposita videri possit *laqeo lætitia* vel *cantus*. itaqe supplendum in alterâ parte, qod *laqeo*, qo *pernicies* designatur, respondeat; *salus* scilicet in alterâ, qod *lætitiæ* adversetur, *tristitia* sive *mæstitia*. Ita sensus erit. *Transgressio sua virum improbum in laqeum ac perniciem inducit, unde mæstitia eum sit occupatura: at justi conversatio cum ad salutem & incolumitatem ducat, habet is, unde meritò lætus hilarisqe fit.* Inciso priore idem dicit, qod verbis aliis c. 5. v. 22. *Capient improbum iniqitates ipsius, peccatiqe sui funiculis constrictus tenebitur.*
F metaphorâ ab alitibus, vel feris etiam mutuata, qæ dum escæ inhiant, stringuntur laqeo, qi molestiam illis perniciemqe creat. posteriore, qod senarius ille ex Isidori *Soliloqiis*,

Vis esse latus jugiter? vivas benè.

In eodem cap. v. 15. Virga & correptio dat sapientiam; at puer dimissus sibi, pudore afficit matrem suam. qum *sapientem* filium matrem *pudefacienti* opponit, subintelligi monet, & correptionis beneficio fieri, ut puer, dum *sapiens* efficitur, parentibus *decorem* suis conciliet; & contra ejusdem ne-
G glectu fieri, ut puer, dum *stolidus* evadit, suis *dedecori* existat.

Ibidem c. 11. v. 25. Excellentior est proximo suo justus: via avtem improborum seducit eos. non videtur justa antithesis inter *excellentem esse*, & *seduci*: & inter *proximum* & *improbum* multo minùs. sed supplendum 1. ex antitheto, in priore membro, *proximo suo improbo*. 2. ex eâdem analogiâ, in priore membro, *non frustrari*; in posteriori, *minùs excellentem esse*, ut sensus integer sic concipiatur; *Justus, etiamsi id minùs videatur, est tamen melioris conditionis vicino suo, qi improbus fuerit, neqe enim sine sibi proposito is unqam frustratur: at verò improbus deteriore est conditione; qia via ipsius ipsum vanâ spe lactat, & est tandem frustratura.*

Cap. 15. v. 29. *Procul abest Jova ab improbis: orationem avtem*

avtem justorum exavdit. qis non desideret, unde oppositionis sensus integer emergat? Sic ergò pleniùs planiusqe concipiendum fuerit. *Improborum preces Deus nullus exavdit; qia facinorum mole interjectâ, longè à se invicem sunt disterminati.* Esaiæ c. 59. v. 2. avditum avtem impedire solet loci longinqitas. qanqam istic separat atqe sejungit, non tam ἡ τῶν τόπων θέσις, *loci positio*, qàm ἡ τῶν τρόπων διάθεσις, *morum dispositio*, de qâ re videatur Hieronymus *ad Damasf. de fil. prodig.* & Avgustinus *in Psal. 31. de verb. dom. ser. 36. & in Joan tract. 15. Ceterùm justorum orationem exavdit: qia prope illis, atqe propitius, adest.* Psal. 34. v. 18. & 145. v. 18, 19.

Ibid. c. 14. v. 15. Fatuus credit omni verbo, callidus avtem advertit ad gressum suum. nemo non videt supplendum utrobiqe aliqid. *Fatuus credit omni verbo, nec advertit qorsum tendat, avt qo pergat ipse, verbis aliorum delinitus. at cui mens callet, non facilè loqenti cuivis fidem adhibebit, sed perpendet studiosè qo tendat loqentis dictio, nec temerè, alio svadente, viam ullam inibit.*

Rursus cap. 13. v. 19. *Desiderium effectum svave est animæ: sed abominationi est stultis recedere à malo.* Obscura sanè, nedum ut dilucida, antithesis. ecqa enim ἀντικειμένων, qorum peculiaris ea est ratio, ut περὶ τὸ αὐτὸ versentur, vel species levicula pene comparet? ad supplementum itaqe vicissitudinarium confugiamus oportet. *Desiderium effectum svave est animæ.* (qod verf. 12. dixerat, *Arbor vitæ desiderium obveniens*) *istud avtem conseqentur sapientes; qia à malo recedunt, bonoqe dant operam lubentes: at desiderium protractum, & frustratum multo magis, ægritudine animum afficit.* verf. 12. *istud avtem stultis. i. improbis continget: qia à malo, cui pertinaciter adhærent, avelli non sustinent.*

Eodem cap. v. 10. *Merâ superbiâ vir jurgium excitat: penes consultos verò est sapientia.* ellipsis manifesta. integrum vis sensum? *Vir superbus, cùm alios avdire spernat, in jurgia & lites, imprudens prorumpit. at modestus qisqe, cum consilio locum det, prudens cavtusqe, simultates fugit.* Qot nobis istic sese documenta jam pandunt, qæ voculis illis priùs involuta latebant? primò, *Superbus qisqe consilii impatiens.* tum, *Consilii impatiens, imprudens est. 3. Superbia hac ratione, ad jurgia litesqe impellit. 4. Istis sese promptè immiscere, imprudentis est. 5. Modestus qisqe consilio dat locum. 6. Qi consilio locum dat, prudenter facit. 7. Modestia hac ratione à litibus jurgiisqe liberat. 8. Qi litibus jurgiisqe sese abstinet, sapit.* Vides qàm sensuum ferax sit sacra pagina, si observationum istiusmodi ope indagare atqe elicere non piguerit. Restant loca duo insigniora, qæ qia variæ materiæ ansam dabunt, caput utriqe peculiare donabitur.

CAPUT VII.

Locus Parœm. 10. 2. expenditur. antitheseos membra se mutuò supplent. Non prodesse, *pro* multum obesse. Μείωσις, Λιτότης. Non bonum, *pro* pessimo. Non amat, *pro* odit, 1 Cor. 16. 22. Statuta non bona, *qæ*, *Ezek.* 20. 25. Non remissum iri, *Matth.* 12. 32. *qid.* Ἔλλειψις *in* μειώσει. *Ea qandoqe suppleta. Formulæ istiusmodi emphaticæ.* Illavdatus Busiris. *Maro adversus Cornutum defensus. Carmen proverbiale mendo liberatum.* Non proderunt, *potiùs*, qàm non prosunt, *Parœm.* 10. 2. *gemina interpretatio. Divitiæ improbis arcis instar munitæ. Sed adversus judicia divina nihil valent. Locus Esai. 29. 15. explicatur.*

ILlustriorum, qos ad capitis antegressi clavsulam diximus, locorum, alter est Parœmiarum c. 10. v. 2. *Non prosunt*, vel, *non proderunt, thesavri improbitatis*, i. improbè parti, ut *mammona iniqitatis*, pro divitiis iniqè partis. Luc. c. 16. v. 9. *sed justitia eripit à morte. non prodesse, & à morte eripere*, antithesin plenam accuratamqe vix exhibent. supplementum itaqe mutuum præstabunt sibi duo illa antitheseos membra, hoc modo: *Thesavri improbè parti non prosunt*, vel, *proderunt, qia tantum abest ut à morte eripiant, ut exitium etiam attrahant: sed justitia cumprimis prodest, qum à morte eripiat.* Si cum Junio vertamus, *non prosunt*, erit μείωσις sive λιτότης; (etsi non desunt qi distingvant ista, verùm de nominibus havd multum laboramus, ubi de re ipsâ constat) figura, qâ minus dicitur, & plus intelligitur; & res magnæ verbis exprimuntur, qæ re ipsâ minora & humiliora videantur. *non prosunt.* i. cumprimis obsunt. siqidem ut Hesiodus *oper.*

— κακὰ κέρδεα ἶσ' ἄτῃσιν.

— *mala lucra æqualia damnis.*

Evripides *Cyclope*:

Κέρδη πονηρὰ ζημίαν ἠμείψατο.

— *multi grave damnum tulerunt improbo ex compendio.*

qod idem planè Sophocles *Antigone*;

Τὰ δεινὰ κέρδη πημονὰς ἐργάζεται.

Ἐκ τῶν γὰρ αἰσχρῶν λημμάτων τοὺς πλείονας

Ἀτωμένους ἴδοις ἂν ἢ σεσωσμένους.

Lucrum improbè partum merum infortunium est.

Namqe ex iniqis qæstuum compendiis

Multos secuta exitia, perpavcos salus.

Qod avtem *non prosunt*, pro *obsunt* plurimum, dixit, sicut & Samuel in Histor. Reg. l. 1. c. 12. v. 21. *seqeremini res vanas, qæ non prodessent.* i. qæ plurimum obfutura essent. Et Maccab. l. 1. c. 2. v. 21. *Non est nobis utile legem relinqere. non utile.* i. damnosum valdè. χρῆμα est, qod in sacrâ paginâ freqentissimè occurrit. Parœm. c. 20. v. 23. *Abominationi sunt Deo pondera diversa: & lances dolosæ, res non bona.* i. pessima, & qam numen ipsum detestetur. ut supr. c. 11. v. 1. cui geminum illud Catulli ad Alphenum;

Nec facta impia fallacium hominum cœlicolis placent.

i. valdè displicent, odio sunt. sed & qod Hymn. 5. v. 5. *Tu certè non es Deus, qi improbitate delectetur.* qodqe Homerus pariter *Odyss.* ξ. v. 83.

Οὐ γὰρ σχέτλια ἔργα Θεοὶ μάκαρες φιλέουσιν.

Facta scelesta Dei non dilexere beati.

non diligunt ea, neqe eis delectantur. i. odio habent, detestantur: ut mox verf. 6. & Hymn. 11. v. 5. & 45. v. 7. Nec secùs sumendum qod Apost. ad Cor. Ep. 1. c. 16. v. 22. *Si qis non amat Dominum Jesum Christum.* i. e. si qis odit & execratur; *esto Anathema maranatha.* Sic Parœm. c. 24. v. 23. & c. 28. v. 21. *Agnoscere personas hominum in judicio, non est bonum.* hoc est; pessimum est. seqitur enim detestabilis affectus istius fructus & effectus. etenim eò improbitatis hominem rediget, ut *propter panis bucceolam, justitiam pervertat.* i. propter rem vilissimam: prout psevdoprophetæ dicuntur *propter hordei pugillum Dei nomen profanasse.* Ezech. c. 13. v. 19. Et Esav ὁ βέβηλος, *profanus, pro jusculi sorbitiunculâ primogenituræ jus vendidisse.* Genes. c. 25. v. 33, 34. & Hebr. c. 12. v. 16. ita de Cœlio Cato major, Gellio referente *l. 1. c. 15. Frusto panis conduci potest, vel uti taceat, vel uti loqatur.* & reverâ παροιμιῶδες, *proverbiale*, videtur. Sic & cap. 18. v. 5. *Accipere personam improbi, non est bonum; avt pervertere justum in judicio. non est bonum.* i. pessimum est, & imprimis detestandum. nam *qi absolvit improbum, & qi condemnat justum, uterqe est abominationi Deo.* cap. 17. v. 15. Et rursus c. 25. v. 27. *Comedere mellis multum, non est bonum.* i. noxium est. qia bilem creat, & vomitum ciet. qod suprà dixerat, verf. 16. Nec absimile Maronis illud *Georg. l. 3.*

— *Et non innoxia* (i. noxia admodum) *verba.*

Ezekielis c. 36. v. 31. *Tum recordabimini viarum vestrarum malarum, & actionum non bonarum.* i. malarum, pessimarum, detestabilium. nam c. 6. v. 9. *malæ* eædem & *abominandæ* nuncupantur. Ibidem c. 20. v. 25. *dedi illis statuta non bona, & jura per qæ non viverent.* qæ verba de Legis Mosaicæ præceptis & institutis perperam cepisse veteres, existimo: ut qæ *non bona* dicta sint, *sed nec mala* tamen; vel qia *non perfecta*: qia *bonum* utiqe *perfectum*; ut Ambrof. *Ep.* 72. vel qia *non talia, ut homines eis justi fiant, avt fine eis justi non fint*: ut Avgustin. *ad Hieron. Ep.* 6. vel qia, *etiamsi in se bona, cum Evangelicis tamen collata, nec bona* videantur: ut Idem *concion. solenn.* 43. vel qia *in qibus umbra bonorum, non ipsa bona*; ut Bernard. *parvul. sermon.* 28. vel qia, etiamsi *suo tempore bona*, at *jam non bona, postqam fides venerit*; ut Hieron. *ad Avg. Ep.* 1. *Sicut omnis etiam lenis & leniter descendens pluvia, si sit intempestiva, molesta*

lesta est. Bernard. *in Cant. conc.* 58. qum *judicia* potiùs & *supplicia* intelligantur, vel *per gentes exteras illata*, ut Oecolampadius; vel *à Deo ipso in eremo immissa*, ut Junius: qæ *non bona*, pro eo qod est *noxia* dicuntur; & *per qe non viverent*, pro eo qod est, *per qe miserè interirent*. Nec desunt qi pari modo sumant dominicum illud, Matth. c. 12. v. 32. *non remittetur, neqe in hoc seculo neqe in futuro.* pro eo qod est, in utroqe supplicia luet acerbissima. certè ita capiendum in decalogo de perjurii reo illud, Exod. c. 20. v. 7. *non insontem habebit.* i. acerrimè vindicabit, docet Spiritus Sanctus ipse per Zacariam vatem c. 5. v. 3, 4. Sic qoqe Parœm. c. 17. v. 21. *Pater stulti non gavdebit.* i. plurimum contristabitur. nam in priore membro dixerat; *Qi stolidum gignit, ad mœrorem sibi.* sed de hoc loco ampliùs infra videbitur. interim pari modo Homerus *Iliad. α. v.* 330. dixit,

— ὐδ' ἄρα τώγε ἰδὼν γήθησεν Ἀχιλλεύς·
Neqe sane hos intuitus lætatus est Achilles.

ἀλλ' ὑπερελυπήθη, *δηλονότι. non gavdebat.* i. *valdè contristabatur*, inqit Evstathius; monens simul φίλον τοῖς ῥήτορσιν, ἀντὶ καταφάσεων ἐνιαχοῦ χρῆσθαι σχήματι τῷ κατὰ ἀπόφασιν. *rhetoribus familiare esse, ut affirmationum loco schemate eleganti, qod negativis constet, utantur.* Hujus plura idem congessit exempla partim ex eodem poetâ, qale est illud è contrario, *Iliad.* O. *v.* 155.

— ὐδέ σφωϊν ἰδὼν ἐχολώσατο θυμῷ.
Neqe ipsis videns succensebat animo.

i. ἡσθη, ἐχάρη, *lætatus est, gavisus est.* cui geminum Maronis illud *Georg. l.* 3.

Nec tibi displiceat.

i. *valde placeat.*
Servius. partim ex aliis avtoribus; Herodoto, de Zamolxide *l.* 4. pag. 289. D. Ὁμιλήσαντα Ἑλλήνων ὐ τῷ ἀσθενεστάτῳ σοφιστῇ, Πυθαγόρᾳ. *conversatus esset cum Pythagora non insipientissimo inter Græcos sophista.* ὐ τῷ ἀσθενεστάτῳ, id est, τῷ σοφωτάτῳ. *non insipientissimo.* i. *sapientissimo.* Sophocle de Oedipo exule.

— ὐ πάνυ μοίρας εὐδαιμονίσαι πρώτης.
Sortis qoad fœlicitatem non primæ.

ἀντὶ τῷ, τὸ κατὰ δυσδαιμονίαν ἐσχάτης. i. *qoad infœlicitatem ultimæ.* Schol. at contrà Naso *Ponti l.* 1. *el.* 6. *non ultimus*, pro primo.

Ille tuos qondam non ultimus inter amicos.

hoc est, qod alibi, *Trist. l.* 4. *el.* 5.

— dilectos inter sors prima sodales.

Et qod Flaccus, *carm. l.* 2. *od.* 7.

Pompei, meorum prime sodalium.

Et Maro *Georg. l.* 3.

Nec tibi cura canum fuerit postrema. —

i. *prima, magna sit.*
Servius.
Ejusmodi complura etiam ex Latinis adducit H. Stephanus ad illud Corinthi *de dialect.* §. 40. qo loco monet ille Atticorum esse, τὸ λαμβάνειν τὰς δύο ἀποφάσεις ἀντὶ μιᾶς καταφάσεως. *negativa duo affirmativi unius loco usurpare:* qo ostendat, non esse horum peculiare, aliis etiam in usu freqenti satis.

Observat avtem Evstathius, & ex eodem Stephanus idem, *ellipsin* qandam in formulis istiusmodi delitescere, qæ suppleatur etiam qandoqe, ubi ἐντελῶς eadem enunciantur. sic de Ajace, qi Hectorem prostraverat, *Iliad.* O. *v.* 11.

— ἐπεὶ ὐ μιν ἀφαυρότατος βάλ' Ἀχαιῶν.

qando, ὐκ ἀφαυρότατος, *qi non Achivorum maximè imbellis*, dixit, νοητέον ἐξ ἐναντίου, *subintelligendum è contrario* (& necessariò etiam exigente id poetæ argumento) ἀλλ' ὁ ἀνδρειότατος, *sed qi fortissimus fuerat.* sicut *Odyss.* 16. 415. sententiam explevit, ubi de Antinoo Ulysses,

— ὐ μοι δοκέεις ὁ κάκιστος Ἀχαιῶν
Ἔμμεναι, ἀλλ' ὥριστος —
— non mihi videris pessimus Achivorum
Esse, sed optimus.

Sic *Iliad.* Δ. *v.* 330.

Κεφαλλήνων στίχες ὐκ ἀλαπαδναί.
Cephaleniorum turmæ non ignavæ.

A supplendum, ἀλλ' ἀνδρειότατοι, *sed strenuissima.* qale & Maronianum illud, *Georg. l.* 2.

Et gens illa qidem sumptis non tarda pharetris.

sed strenuissima. est enim Liptotes) Litotes f.) *figura.* Servius. Ταῖς γὰρ τοιαύταις ἀρσεσι χρὴ συνυπακούεσθαι τὴν θέσιν· ἤτοι τῇ ἀποφάσει συνεισάγειν τὸ ἐναντίον. *Oportet enim*, inqit, *unà cum privationibus istiusmodi etiam positivum aliqid subavdiri: vel, unà cum negatione negati contrarium unà admitti.* sicut alibi, ubi pleniùs poeta sese exprimit, factum, *eod. lib. v.* 224. de Agamemnone.

B *Οὐδὲ καταπτώσσοντ' ὐδ' ὐκ ἐθέλοντα μάχεσθαι,*
Ἀλλὰ μάλα σπεύδοντα —
Non trepidantem, avt nolentem certamen inire,
Sed promptum valdè. —

& *Il.* θ. *v.* 253, 256. de Diomede,

Ἔνθ' ὔ τις πρότερος Δαναῶν, —
Ἀλλὰ πολὺ πρῶτος. —
Hoc ubi nemo prior Danaûm, —
Longè primus at ipse. —

ubi Evstathius, κάλλος ποιεῖ τὸ κατὰ ἄρσιν καὶ θέσιν, *addit dic*C*tioni ornatum qendam, qod utroqe modo, tam privativè, qàm & positivè enunciatur.*

Idem & in sacris literis deprehendas. In Histor. Reg. l. 4. v. 6. v. 10. *Præmonendo vates servaverat illum non semel avt bis*, sed sæpius, scilicet. Hymn. 22. v. 6. *Tibi confisi sunt, & non sunt confusi.* sed erepti scilicet & liberati. qod verbis immediatè prægressis dixerat. Hymn. 107. v. 38. *Ita benedicit eis, ut multiplicentur valdè; nec jumenta eorum minuit:* supplendum, sed avget plurimùm. Matth. c. 2. v. 6. *Et tu, Bethlehem*, ὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ, *non es minima inter*
D *principes Juda. non es minima*, utcunqe esse videaris, *sed præcipua* censenda potiùs. hoc enim poscit omninò qod seqitur; *Ex te prodibit qi populi mei caput futurus est.* de qo loco, alibi, Deo dante, dicetur.

Observant amplius in formulis istiusmodi ἔμφασιν sanè havd contemnendam, A. Gellius *noct. Attic. l.* 2. *c.* 6. & post Gellium Jo. Drusius, licet Gellium non advocet, *observ. l.* 1. *c.* 22. Gellius siqidem, pro Marone apologiam instituens adversus Annæum Cornutum, qi tanqam *incuriose & abjectè positum*, illud reprehendebat, *Georg. l.* 3.
E qòd *Busiridem illavdatum* dixerat. etenim *parum idoneum esse verbum istud, neqe satis esse ad faciendum hominis tam scelerati detestationem*; qi qod hospites omnium gentium immolare solitus fuit, non *lavde indignus*, sed *detestatione execrationeqe totius generis humani dignus* esset: respondet: (ut ὕστερον πρότερον, Ὁμηρικῶς, *posterius prius, Homerico more* referamus) 1. *Lavdare*, priscâ lingvâ significare, *nominare appellareqe: illavdatum* ergò *qasi illavdabilem* dici, *qi neqe mentione avt memoriâ ullâ dignus, nec unqam nominandus sit.* (perinde ac Apostolus ad Eph. c. 5. v. 3. Μηδὲ
F ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν. *nec nominetur apud vos.*) 2. *neminem qenqam tam efferis esse moribus, qin faciat avt dicat nonnunqam aliqid qod lavdari qeat.* unde proverbii vicem habeat,

Πολλάκι γὰρ καὶ μωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν.
Qandoqe etiam est stultus opportuna loqutus.

(prout in Macrobii, qi Gellium transcripsit, codicibus *Saturnalium l.* 6. *c.* 7. legitur, qod vitiosè plerunqe efferri solet, cum muneris omnium planè antiqissimi injuriâ insigni,

G Πολλάκι γὰρ κηπωρὸς ἀνὴρ &c.
Qandoqe etiam est olitor &c.)

sed enim qi omni in re, atqe omni tempore lavde omni vacet, eum illavdatum esse eumqe omnium pessimum esse atqe deterrimum. itaqe illavdatum, finem esse extremæ malitiæ: sicut contrà Homero, qi *non virtutibus appellandis*, sed *vitiis detrahendis lavdare ampliter* soleat, ἀμύμων, sive *inculpatus*, *instar est absolutæ virtutis*; qum *culpa omnis privatio inculpatum faciat.* Eâdem ratione contendit eundem *Stygiam paludem inamabilem* dixisse, *Æneid. l.* 6. ut illum κατὰ *lavdis* στέρησιν, *privationem*, ita istam κατὰ *amoris* στέρησιν detestatus. Frigida ergo & jejuna nimis Servii annotatiuncula, qi *illavdatum*, qasi *illavdabilem* dici, *non qòd non sit à qoqam lavdatus*, qum Isocrates Busiridis encomium ἐπιδεικτικῶς, *ostentabunde*, dederit,

derit, sed qia lavde indignus. qibus adjici poterat illud ejusdem de Pallante dictum *l.* 11. & ab Ennio mutuatum, si Servio fides; A

—— qem non virtutis egentem
Abstulit atra dies. ——

nihil ἱμφατικώτερον dici poterat, cum exile tamen & jejunum videatur. siqidem ut Hieronymus *adv. Pelag. l.* 1. *Omnia habere, & nullius indigere, virtutis est divinæ, non humanæ.* summum itaqe virtutis culmen & cacumen attigit, qi ita virtutibus est instructus & exornatus, ut virtutis jam non egeat, hoc est, ut nec ulla illi virtus, nec virtutis ullius qicqam desit. B Drusius pariter, Gellii vestigiis insistens, *Jejunè*, inqit, *dictum videri possit ad dolorem exprimendum, qem concipiunt parentes ex filiorum stultitiâ. sic de hoc & similibus judico. Nemo qisqam unqam sic dolet, qin idem aliqando gavdeat. sed enim qi omni momento dolet, is verè dicitur non gavdere. Eâdem, credo, ratione, ut significaret opes improbè partas inprimis obesse.* Non prosunt, inqit, thesavri improbitatis. *nam qod in omni tempore nocet, de eo verissimè enunciatur, non prodesse. Sicuti enim non gavdere* κτ͂ στέρησιν *gavdii, ita non prodesse intelligitur* κτ͂ στέρησιν *utilitatis.* C Hoc si seqimur, malim cum Piscatore, ἀντιλέξει reddere, *non proderunt:* ut futurum, actum continuum notet. *non proderunt:* hoc est; *nec prosunt, nec unqam sunt cuiqam qicqam profectura.* qanqam potest ad certam etiam aliqam juvandi opemqe ferendi rationem peculiariter respici, qod ex antitheto eruatur, ubi *justitia à morte eripere* perhibetur. Eam ergo sic accipe. *redemptura vita viri, divitiæ suæ*; inqit Salomon Parœm. c. 13. v. 8. unde illud, D

Ζώγρει, καὶ δέξαι ἄποινα.
Viros cape, & accipe pretia redemptionis.

Iliad. ξ. v. 46. & λ. v. 131. *Et substantia sua divitibus, tanqam urbs arxve robustissima, murusqe editissimus* habetur, qâ adversus omnes casus & incursus probè muniti, incolumes perpetim consistant. cap. 10. v. 15. & c. 18. v. 11. unde illa Pindari animo exorta dubitatio, cujus meminere Plato *de repub. l.* 2. & Cicero *ad Attic. l.* 13. *Ep.* 37. Πότερον δίκας τεῖχος ὕψιον; ἢ σκολιαῖς ἀπάταις ἀναβὰς, καὶ ἐμαυτὸν οὕτω περιφράξας διαβιῶ, δίχα μοι νόος, ἀτρέκειαν εἰπεῖν. *Utrum justitiæ murum excelsum, an fravdis obliqa conscendam, meqe ita munito, vitam transigam, ut verum proloqar, ambigit animus.* E Et huc potius inclinare plerosqe, licet exitu plerumqe parum favsto, observat idem *Pyth. ode* 4. sed in diversum concedere professus,

Ἐντὶ μὲν θνατῶν φρένες ὠκύτεραι
Κέρδος αἰνῆσαι πρὸ δίκας δόλιον,
Τραχεῖαν ἑρπόντων πρὸς ἔπιβδαν ὅμως.
Ἀλλ' ἐμὲ χρὴ καί σε θεμισσαμένους
Ὑφαίνειν λοιπὸν ὄλβον.
Sunt qidem mentes mortalium promptiores
Lucrum qàm jus lavdare;
Viâ in posterum tamen tristi & asperâ incedentes.
At me teqe oportet ad jus componentes
Mores, fœlicitatis in futurum telam pertexere.

F Hinc illa improborum confidentia, Esaiæ cap. 28. vers. 15. *Cum morte fœdus pepigimus, & cum sepulcro cautum egimus. flagellum inundantis, cum transierit, non obveniet nobis:* (q. d. tuti erimus) *qia fallaciam fecimus receptum nostrum, & in mendacio nos abscondimus.* h. e. opibus fallaciâ & mendacio qæsitis, abunde satis nobis & securitati nostræ prospeximus. G Atqi, inqit parœmiastes, *nibil in clade publicâ adversus discrimina profutura sunt opes improbitate acqisitæ. Nibil proderunt*, inqit, *opes improbè partæ.* non tantùm, qia *malè parta plerunqe malè dilabantur.* cap. 13. v. 11. sed qia *in die iræ* atqe indignationis divinæ, *divitiæ nihil profuturæ* sunt; cùm *justitia* tamen *tunc à morte sit erептura* cap. 11. v. 4. & Ezek. c. 7. v. 19. Atqe hoc est etiam, qod dicitur cap. 12. v. 11. *Desiderat improbus præsidium adversus mala, sed radix justi tribuit istud.*

CAPUT VIII.

Locus Parœm. 3. 34. expenditur & explicatur. Frustra alibi qærunt, qod hinc Apostoli duo. חן, χάρις, gratia, *pro æstimatione, favore. Hymn. 84. 12. explicatur.* Κεχαριτωμένη *Luc. 1. 28. qid sit.* תיבותא *Syrum, qid.* טוב *pro gratioso Hebr. Gloriam qi minus ambiunt, magis assequuntur. Locus Rom. 6. 23. expenditur, & contra Calvini & Piscatoris sententiam exponitur.* ὀψώνιον stipendium. χάρισμα, *&* χαριστήριον, donativum. כתן שכר mereri, *pro* conseqi, impetrare.

SEqitur alter è Parœmiis locus, qem explicandum illustrandumqe suscepimus. Habetur is Parœm. c. 3. v. 34. in hæc verba: *Derisores ipse deridet: humilibus avtem dat gratiam.* Græcus; κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. qem & Jacobus Apostolus ἀντιλέξει in epistolam suam transtulit, cap. 4. v. 6. & Petrus itidem, Epist. 1. c. 5. v. 5. ut mirum sit interpretes plures, nec obscuri nominis nonnullos, alibi frustrà qæsivisse. Sed rem, qâ de agitur impræsentiarum, qod attinet; inter *derisores* & *humiles*, obscurior pavllo videtur antithesis: sed nec inter *deridere* & *gratiam dare*, oppositionis ratio adeò liqidè se prodit. In priore itaqe membro supplendum reverâ, qod Græcus interpres exhibet, nec tamen excludendum, qod textus ipse suppeditat. *superbos*, cum *derisores* existant, *Deus deridet.* i. ut Rabbi Levi, *deridendos proponit*, facit ut aliis ludibrio sint. hoc est, qod aliis verbis post Jobum c. 12. v. 21. Hymnographus hymn. 107. v. 40. *Effundit contemptum super eos.* Sed adhuc tamen aqa nobis istic hæret. nam *contemptui exponere*, & *gratiam tribuere*, prout vulgò solet exponi, de gratiâ nimirum internâ, qæ humilibus donetur, cùm superbis denegetur, sibi invicem ἀντιπίπτουσι parum commodè videntur. Cæterùm suppetias nobis hac in parte feret venerabilis socer meus D. Carolus Pinnerus, qi in *concione*, qam, *de* 1 *Petr. c.* 5. *v.* 5. apud suos habitam, in publicum emisit, non de *gratiâ* illâ *internâ*, sive Spiritus Sancti & sanctificantis dono, qo modo interpretum plerique accipiunt; sed de *gratiâ externâ.* i. honore, æstimatione, favore, acceptatione, apud homines, bonos cumprimis, sed & neqiores qoqe nonnunqam, clavsulam illam intelligendam esse, clarissimè ostendit. Atqe ita etiam vir literarum Hebraicarum peritissimus Jo. Mercerus ex Abrahâ Esdræ filio. *dat gratiam. i. apud homines gratiam conciliat.* Accessit proximè Sebast. Castellio, qi vertit. *Deus superbis adversatur, & modestorum fautor est.* Verùm aliud est simpliciter *favere*, avt etiam *fautorem esse*, aliud χάριν διδόναι, *gratiam dare*, sive *conciliare* apud alios; uti mox videbitur. χάριν interim hoc sensu apud Hellenistas, qos vocant vulgò, passim sumi, nescire non potest, qisqis horum scripta vel à limine saltem salutavit. Verùm, ne extra oleas, qod ajunt. ita in sacris scriptis τὸ חן cui χάρις Græcorum respondet, freqentissimè usurpatur. spectant enim horsum formulæ illæ, מצא חן qod Græcus nunc χάριν εὑρεῖν, nunc χάριν ἔχειν, ut Exod. c. 33. v. 12. vertit, *gratiam invenire, habere, obtinere*, i. in gratiâ apud aliqem, sive alicui acceptum, esse. Genes. 6. v. 8. & c. 39. v. 4. & c. 50. v. 4. & alibi passim usurpata: item נשא חן *gratiam ferre*; qod Græcus tamen pari modo reddidit, qo prius illud. Ester. c. 2. v. 15, 17. & c. 5. v. 2. Et, נתן חן χάριν διδόναι. *gratiam & favorem alicui conciliare.* Exod. c. 3. v. 21. & c. 12. v. 36. qo modo & illud accipiendum sentio, Hymn. 84. v. 12. יתן יי חן וכבוד *Jova sol scutumqe nobis; gratiam gloriamqe dabit nobis.* Græcus, χάριν καὶ δόξαν δώσει Θεός. qæ eadem duo conjunxit, sed ordine inverso, & Sirachides c. 24. v. 19. Κλάδοι μου, κλάδοι δόξης καὶ χάριτος. *Rami mei, rami gloriæ & gratiæ.* nam qod de *gratiâ* impræsentiarum, *gloriâ* in futurum post hanc vitam largiendâ, accipiunt pleriqe, coactius videtur, nec loci istius. Hoc in ipso Parœmiarum codice, non possunt aliter intelligi illa, cap. 22. v. 1. נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב *Optatius est opibus amplis nomen*, (bonum scilicet qod aliâ

usus

usus collatione dixit Eccles. c.7. v.1. טוב שם משמן טוב *melius est nomen unguento bono*) *& argento vel auro etiam gratia bona.* i. *existimatio.* ita enim malim cum Piscatore, qàm cum Junio à חן divellere; ut eo modo טוב istic, qomodo in Ecclesiaste, ad מן respiciens comparativi locum suppleat. cap.1. v.9. לוית חן *adjectio gratia* (i. ornamentum gratiosum, honorificum) *erit capiti tuo, & torqes favcibus tuis*, i. collo tuo. Et cap.4. v.9. תתן לראשך לוית חן *dabit capiti tuo adjectionem gratia; & coronam ornatus tradet tibi.* Græcus στέφανον χαρίτων utrobiqe reddidit. Eccles. c.9. v.11. *neqe velocium esse cursum, neqe validorum prælium, neqe sapientum cibum, neqe prudentium opes, neqe peritorum* חן *gratiam.* i. neqe in gratia & æstimatione aliqâ esse peritos. In Novo pariter Instrumento, Lucas sic usurpavit, c.2. v.52. ubi de Jesu adhuc parvulo: προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. *proficiebat sapientiâ & staturâ, & gratiâ apud Deum & homines.* nec aliter ego τὸ χαριτοῦν ceperim Ephes. c.1. v.6. Ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς, *gratiosos reddidit, acceptos habuit*: Et τὸ χαριτωμένη, Luc. c.1. v.28. in salutatione angelicâ, χαῖρε κεχαριτωμένη, *ave gratiosissimè habita, acceptissima*, qæ in gratiâ atqe existimatione apud Deum es singulari. ita enim malim reddere, qàm avt cum Syro, qi à Latino interprete havsisse videtur; מליא טיבותא *gratiâ plena*: avt cum Bezâ, *gratis dilecta*, qasi נרצה dicatur: avt etiam cum Fullero nostro & Dom. de Diev, *benignè habita*, הסודה (neqe enim occurrit mihi locus ullus, in qo חסיד vel חסודה passivè usurpata sic reperiantur, pro eis *qi benignitate afficiuntur*, sive *qibus benignè fit.*) avt denique cum aliis qibusdam, *misericordiam consecuta*, רחומה Hosh. c.2. v.1. nec displicet tamen prorsus Ang. Caninii Syriacum רחימתא ad qod exprimendum is *vocabulum istud effinxisse ac fabricatum esse* affirmat, non *Angelum*, uti Scultetus eidem affingit in *delit. Evang.* c.5. (qod qi potuit, cum virginem Syriacè compellaret?) sed *Evangelistam*; *qum apud Græcum avtorem nullum extaret.* qod nec usqeqaqe tamen verum est: qandoqidem apud Sirachidem etiam occurrat; uti mox videbitur, & Scultetus itidem observavit. Cæterùm Caninius ipse vocem hanc vult *eam* significare, *qæ gratiosissima atqe acceptissima sit.* qo sensu respondere videtur potiùs vox Græca Lucæ usurpata Hebræorum τῷ נתנה vel מותנה Syriacè מתתנה qod & V. Cl. Fred. Spanheimium monuisse animadverto, *dub. Evangel. tom.* 1. *dub.* 23. *sect.* 26. qò eòdem facit & qod D. Jacob. Cappellus in *Histor. sacr. & exotic. ad A. M.* 3591. *Ananiæ* nomen חנניה (cui geminum est *Ananielis* חנאל & *Elananis* אלחנן) interpretatur κεχαριτωμένον τῷ Θεῷ; sicut & *Annibalis* nomen חניבעל nempe κεχαριτωμένον τῷ Βαάλι. at dilutiùs pavlò Castellio, *accepta*; Et Erasmus, *gratiosa.* subjungit Beza, sed aliò potiùs inclinare visus, (qod magis probem) *gratiam consecuta.* Piscator, *gratiam nacta*: *ad verbum gratiata.* atqe hanc versionem, cum nostrâ eandem ferè, confirmant Gabrielis, qi optimus sui interpres meritò censendus, verba mox seqentia v. 30. qibus dicti ratio redditur, εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. *Es enim in gratia apud Deum.* nec secus Sirachidæ c.18. v.17. Ἀνὴρ κεχαριτωμένος, pro *homine, qi cum in summâ sit apud homines æstimatione*, plus apud eos valeat hac ratione, qam *oratione blandâ* avt *largitione* etiam *profusâ* alii. Qin & טיבותא illud Syri eodem sensu accipi potest. siqidem & Hebræis טוב pro *gratioso* hoc ipso significatu accipitur. sic enim de Samuele dicitur Histor. Reg. l. 1. c. 2. v. 26. טוב *gratiosus fuit cùm apud Deum, tum apud homines.* & Syris טיבותא pro *gratiâ.* i. favore, existimatione. sic enim Act. c.4. v.33. pro eo qod Lucas dixit, χάρις μεγάλη ἦν, *gratia magna erat super eos omnes.* i. ἀπετο, ἠκολούθει, *seqebatur, comitabatur eos*, ut Casavbonus exposuit; qodqe supra cap. 2. v.47. dixerat, χάριν ἔχοντες πρὸς ὅλον τὸν λαόν. *in gratiâ erant apud populum totum*; Syrus habet טיבותא רבתא Et Luc. c.2. v.52. itidem: ubi idem planè qod de Samuele suprà, de D. Jesu dicitur: qod non aliter potest eis locis intelligi. Theophylactus itidem illud Lucæ c.2. exponens: Ἐχαριτοῦτο δὲ παρὰ Θεῷ καὶ παρὰ ἀνθρώποις· τουτέστι, ἠρεσκε τῷ Θεῷ δι᾽ ἀρετῆς ἐπραττε, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐπαινετῶς. *Acceptus autem erat apud Deum & homines, hoc est, faciebat qæ*

A *Deo grata erant, & hominibus laudanda.* Verùm ut ad pensum redeamus. In Parœmiastæ dicto *gratiam* hoc modo sumendam, havd est difficile probatu. Svadent apud Petrum; cum qod præmiserat, *Humilitatem*, sive, *animi submissionem, induite, eâqe vos spectabiles reddite*: tum & qod subjunxit; *Submittite vos Deo, ut tempestivè vos attollat.* Cogunt etiam & evincunt, qæ apud Regem Parœmiasten seqguntur, *Honorem possidebunt sapientes, stulti verò ignominiam ferent.* ista enim mihi ex omnibus versio maximè placet, qæ est D. Piscatoris: avt qocunqe tandem
B modo vertere libuerit, nam τῷ חן i. *gratiæ* τὸ קלון i. *ignominia* opponitur: & per כבוד sive *honorem* & *gloriam* exponitur. Hoc igitur volunt & Parœmiastes & Apostoli: *Superbis*, qi & *derisores* esse assolent, *Deum ex adverso sese opponere*, ut non honorem tantùm ac æstimationem, qem tantopere ambiunt & miserè depereunt, ab eis spernat procul, sed & *ludibrio* sæpenumero & *derisui exponat*; qum *modestis submissoqe animo præditis* apud qosvis, etiam iniqiores alioqi & neqiores qandoqe, *honorem, gratiam, existimationem conciliet*: qam reverâ sæpenumero consequntur
C maximè, qi eam minimè concupiscunt. qod de Catone minore Sallustius in *Catilina*; *Qo minus gloriam petebat, eo magis adseqebatur.* Huc denique referas illud Parœm. c. 11. v.2. *Ubi venit superbia, venit ignominia: apud modestos avtem est sapientia.* qod si accuratius excusseris, idem est ac si diceretur. *Superbiæ asecla est ignominia; & superbia itaqe insipientiæ assidet: modestiæ verò comes est honor & gratia; & hæc itaqe sapientiæ meritò deputatur.*

Unicum ubi adjecero, caput hoc clavdam. *Gratiam* pro *honore & existimatione* apud Parœmiasten, sumi ex *ignomi-*
D *niæ* oppositione monuimus: χάρισμα pariter pro *mercede* sive *præmio*, sed *ex gratiâ collato*, ab Apostolo usurpari, ex ὀψωνίοις sive *stipendii* contrapositione censemus. Locus Apostoli est ad Romanos c. 6. v.23. in hæc verba: Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος. Ad eum Piscator; *Non dicit,* ἡ δὲ ζωὴ αἰώνιος χάρισμα τοῦ Θεοῦ ἐστι; *sed* τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος. h. e. *studium sanctitatis, qod proficiscitur ex dono Dei. hoc enim poscit antithesis. metonymia efficientis est. est vita æterna.* i. *affert secum vitam æ-*
E *ternam. phrasis metonymica: qalis cap. 7. v. 7. num lex peccatum, scilicet parit? confirmat hoc articuli dispositio, sententiarum antithesis, scopus qæstionis.* Hæc Piscator, & Piscatore prior Jo. Calvinus; à qo is mutuatus est. *Falluntur*, inqit, *qi hanc propositionem sic convertunt*, Vita æterna est donum Dei: *qasi justitia* (*vita æterna*, leg. puto) *sit subjectum, donum Dei sit prædicatum, qia nihil ad antitheton ille sensus pertineret: verùm ut jam docuit, peccatum non nisi mortem parere; ita nunc subjungit, qod donum istud Dei, nostra scilicet justificatio & sanctificatio, vitæ æternæ beatitudinem nobis afferat. vel, si mavis, qemadmodum mortis cavssa peccatum*
F *est, ita justitia, qæ per Christum donamur, vitam æternam nobis restituit.* Verùm, ut rectè Beza observat, *Etiamsi in priore qidem enunciato, mors sit subjectum, stipendium peccati attributum; & ex adverso, in posteriore enunciato, vita æterna, subjectum, donum, attributum; constabit sibi antithesis.* Ego sanè qo loco istic alterutrum habeas, modo de vocabulorum sensu constet, ciccum havd interduim; qum reverâ ad antitheseos rationem ne tantillum qidem faciat. Interpretationem verò loci, qam tuentur illi, qod attinet; possent qidem exempla phraseos istiusmodi aptiora produci,
G qàm qod est à Piscatore adductum; illud, Joan. c.12. v.50. ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιός ἐστιν. *mandatum ipsius est vita æterna.* i. ad eam perducit, vel producit eam. Et ibid. c.17. v.3. αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε. *hæc est vita æterna, ut te cognoscant.* i. tui cognitio vera vitam parit æternam. qod idem & in epistolâ ejusdem 1. c. 5. v.20. habetur. verùm χάρισμα istic pro *sanctitatis studio*, coactum satis videtur: nec ad prædicationem figuratam & insolentem confugere qicqam opus est, qum simplex planè ad manum præstò sit. tantum avtem abest ut antitheseos ratio sensum hunc exigat, ut repudiet potiùs & respuat. Siqidem 1. non *peccatum & gratia*, sed *peccatum & Deus*, tanqam Domini avt Imperatores sibi invicem adversi, ut in prioribus, vers. 22. ita istic opponuntur. tum illius *stipendio* istius χάρισμα.

ρισμα, itaqe τῷ ὀψωνίῳ sive stipendio qod ex adverso respondeat & præmii rationem qandam habeat, χαρίσματος nomine aliqid intelligi necesse est. Id Tertulliano (opinor) nemo meliùs expresserit, qi *de resurr. carn. c.* 47. sic reddidit, *Stipendia enim delinqentiæ, mors: donativum avtem Dei vita æterna.* An non primo statim aspectu deprehendis, qàm aptè & concinnè sibi invicem respondeant, *stipendium* & *donativum*? nam langvidiùs Beza, *donum*; & Castellio, *beneficium.* Ita Ammianus Marcellinus *histor. l.* 17. *c.*8. *Gallicanis sudoribus miles exhavstus nec donativum meruit, nec stipendium.* qod Apostoli verbis enunciare liceret, ὅτι χάρισμα, ὅτι ὀψώνια ἔλαχεν, vel ἔλαβεν. hoc enim illis passim *mereri* significat (qod obiter monere visum) *nancisci, conseqi, impetrare.* Tertullianus itidem *de præscript. hæret. c.* 12. *Qis miles ab infœderatis, ne dicam ab hostibus regibus, donativum & stipendium captat, nisi planè desertor & transfuga & rebellis?* Qi & idem χαρίσματα passim *donativa* vertit. *Adversf. Marcion. l.* 5. *c.* 32. *Data dedit filiis hominum: id est, donativa, qæ charismata dicimus.* Et *ad uxor. l.* 1. *c.* 3. *Meliorum donativorum sectatores simus,* qod Apostolus τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα dixit. Cor. Ep. 1. c. 12. v. 31. & hunc ipsum; qi in manibus est locum alludens, *de coronâ c.* 1. *De martyrii candidâ meliùs coronandus, donativum Christi in carcere expectat.* Sed & cum serie ac contextu reliqo dissertationis Apostolicæ interpretationi huic optimè convenit. Scopus est Apostoli, ut svadeat *Deo* potiùs *inservire* & *militare* (utramqe enim collationem vocabula illa, ὅπλα καὶ δοῦλα, vers. 13. & 19. insinuant) qàm *peccato.* ratio, qâ potissimum id svadeat, ducitur à dissimili prorsus & adversâ utriusqe *mercede.* siqidem *stipendium*, qod suis rependit *peccatum*, *mors* est: *donativum* verò, qod suis *Deus* largitur, *vita* est, & ea qidem *æterna*: Tertullianus; *Ita per totam hanc sensuum seriem ab injustitiâ & delinqentiâ membra nostra divellens, & justitiæ & sanctimoniæ adjungens, & transferens eadem à stipendio mortis ad donativum vitæ æternæ, carni utiqe compensationem salutis repromittit; cui nullam omninò competisset impetrari propriam sanctimoniæ & justitiæ disciplinam, si non ipsius esset & præmium disciplinæ.* Itaqe apud Svidam qod habetur, ὀψώνια, κέρδη, χαρίσματα, malim inverso ordine legere, ὀψώνια, χαρίσματα, κέρδη. ut *præmii* sive *lucri*, qod ad *merentem* redeat, significationem, utrumqe vocabulum hoc loco, qem & subjungit, obtineat, ὀψώνια & χαρίσματα. Sed nec illud omissum sustinuerim, qod libri Maccabaicon 2. avtor c. 12. v. 45. vitæ ac beatitudinis piis in seculo futuro rependendæ præmium, vocabulo huic finitimo χαριστήριον nuncupasse videtur, verbis illis, τοῖς μετ' εὐσεβείας κοιμωμένοις κάλλιστον ἀποκείμενον χαριστήριον. *Iis qi piè occumbunt optimum repositum esse donativum.* qod ego etiam *donativum* lubens verterim. sive enim χάρισμα sive χαριστήριον dixeris, illud disertè designatur, qod מתן שכר *donum mercedis.* i. *donativum*, sive *merces gratuita* Hebræorum doctoribus, ut R. Tarphoni in *Pirke aboth*, c. 2. §. 16. & aliis alibi dicitur. Interim rectè veteres observant χαρίσματος nomine μισθὸν κατὰ χάριν, uti Apostolus loqitur c. 4. v. 4. *mercedem gratiosam*, sive gratuitò & ex gratiâ collatam designari. atqe eâ ratione à *stipendio donativum* distingvitur. *stipendium enim pro opere militiæ debitum redditur, non donatur*; inqit Avgustinus *enchir. c.* 103. cum *donativum* ex liberalitate principis munificentiam suam suis commendantis exhibeatur. Ita Jo. Chrysostom. *in Rom. orat.* 12. qanvis ad præsentia is potiùs referre videatur. Εἰπὼν ὀψώνια ἁμαρτίας, ἐπὶ τῶν χρηστῶν οὐκ ἔτι τὴν αὐτὴν ἐτήρησε τάξιν. οὐ γὰρ εἶπεν, ὁ μισθὸς τῶν κατορθωμάτων ὑμῶν, ἀλλά, τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, δεικνὺς ὅτι οὐκ οἴκοθεν ἀπηλλάγησαν. οὐδὲ ὀφειλὴν ἀπέλαβεν, οὐδὲ ἀμοιβὴν καὶ ἀντίδοσιν πόνων, ἀλλὰ χάριτι ταῦτα πάντα ἐγένετο. *Peccati stipendia qum nominasset, de bonis verba faciens, non eundem servavit ordinem: non enim dicit merces rectè factorum, sed, gratia autem Dei, ostendens illos per se liberatos non esse, neqe qod debitum esset accepisse, nec id, qod datum illis esset, esse aut retributionem, aut remunerationem laborum, sed omnia gratia obvenisse.* Et Chrysostomi vestigia premens Oecumenius: Οὐκ εἶπεν, ὁ μισθὸς τῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ χάρισμα, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἐκ καμάτων, ἀλλὰ κατὰ χάριν ἀπηλλάγησαν τῶν ἁμαρτιῶν. *Non dicit, merces rectè factorum; sed gratia, ostendens non ex laboribus, sed ex gratia liberatos esse a peccatis.* Meliùs Theodoretus *tom.* 3. Ἐνταῦθα οὐκ ἔφη μισθόν, ἀλλὰ χάρισμα. Θεοῦ γὰρ δῶρον ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος· κἂν γὰρ τὴν ἄκραν τις κατορθώσῃ δικαιοσύνην, οὐκ ἀντιταλαντεύεται τοῖς προσκαίροις πόνοις τὰ αἰώνια ἀγαθά. *Hic non dicit mercedem, sed gratiam. est enim Dei donum vita æterna. Etsi qis enim summam & absolutam justitiam præstiteris, bona tamen æterna laboribus temporaneis ex adverso in staterâ dependi non possunt.* Optimè Avgustinus *de grat. & liber. arbitr. c.* 9. *Mors meritò stipendium; qia militia diabolica mors æterna, tanqam debitum, redditur. ubi cum posset dicere, & rectè dicere,* stipendium justitiæ vita æterna; *maluit dicere,* Gratia Dei vita æterna; *ut hinc intelligeremus, non pro meritis nostris, Deum nos ad vitam æternam, sed pro suâ miseratione perducere.* Et Fulgentius *ad Monim. l.* 1. *Cur mors stipendium, vita verò æterna gratia dicitur, nisi qia illa redditur, hæc donatur?* Sed & ante hos omnes Origenes *in Rom. l.* 4. *Apostolus,* stipendia, *inqit,* peccati mors. *Et non addidit, ut similiter diceret,* stipendia avtem justitiæ vita æterna; *sed ait,* Gratia avtem Dei vita æterna: *ut stipendium, qod utiqe debito & mercedi simile est, retributionem pœnæ esse doceret & mortis, vitam verò æternam soli gratiæ consignaret.* Et rursus *ibidem l.* 6. *Benè avtem metaphoram. i. figuram militiæ ex initio propositam servat, ut militantibus sub peccati rege, imò potiùs tyrannidi ejus parentibus, stipendia debita, mortem dicat exolvi: — Deum verò non erat dignum militibus suis stipendia, qasi debitum aliqod dare, sed donum & gratiam; qod est vita æterna.*

CAPUT IX.

Petri verba, Ep. 1. *c.* 5. *v.* 5. *expenduntur, & explicantur. Versiones variæ.* Induere, *metaphoricè sumptum, qid significet. Hymn.* 132. 9. *&* 73. 6. *&* 109. 18, 20. *explicantur. Plutarchus è Pindaro emendatus. Eph.* 4. 24. *& Col.* 3. 10, 12. *illustrantur.* Christum induere, *Gal.* 3. 27. *Rom.* 13. 14. *qid sit. Induitur, per professionem externam, virtutem internam. ad justificationem, ad sanctificationem.* Μόρφωσις εὐσεβείας, 2 *Tim.* 3. 5. *qid. Tacitus & Gellius frustra solicitati.* περίζωμα *&* περιζωμάτιον. *Amictus naturalis, artificialis. Christus instar utriusqe.* Οἴκησις *&* ἔνδυσις, *qid invicem distent. Evlogii de istis halucinatio.* Indutus *gradus duo; alter in conversione internâ, alter in conversatione externâ.* Incolatus *gradus ad indutum alterum. Jo. Boisii elogium. Evsebii locus de Constantini filiis. Syri versio expenditur. Esaiæ* 3. 22. מעטפות *qid. In Syri versione lapsus Tremellius. Bezæ inde lapsus occasio.* חצאית *qid.* ἐγκομβώσασθαι, *qid.* abolla *unde.* γυμνὸς *qi dicatur qis.* Κόμβωμα, *&* ἐγκόμβωμα, *amictus qalis. Svidas & Hesychius emendati.* Ἐπικόμβιον *qid. Sylburgii, & Portæ lapsus. Nonius emendatus.* Amacides, *&* encombomata, *inter vestes puellares.* Vestes virgatæ. *Servius ex conjecturâ restitutus. Ab Heinsio de* encombomate *discessum. alia ab exomide* ἐξωμίς. *Servorum illa, mulierum etiam ingenuarum ista, nec vilem, nec servilem, sed honestiorem habitum aliqem respexisse Apostolum. Chæremon Tragicus. Camerarii, Grotii, Stephani error. Crojus Heinsio iniqior. Heinsium de Svidâ tentato notat: qem non minùs infœliciter ipse tentaverit. Heinsii verba pervertit.* Carystii, *Apollodori nulla. Jambus Comici à Crojo corruptus.* Apollodori *Comici duo, Carystius & Gelous. Croji error ridiculus.* Gelous *à patriâ, non à risu. Apollodori Carystii* Διαδικαζόμενος. *in eâ personâ, cui* Phormio *nomen. de geminâ ejusdem inscriptione conjectura.* Ἐπιδικαζόμενος *dicta qam Terentius* Phormionem. Ἐπιδικαζόμενος *ejusdem ab hac alia. Terentius à Donato notatus. Pollux emendatus.*

EX occasione dicti Salomonici, à Petro lavdati, eâdem operâ duos parietes dealbare, & utriqe tum Vati, tum & Apostolo, facem allucere in præmissis conati sumus. Hoc capite eis, qæ apud Petrum præcesserant, cùm minùs clara videantur, discutiendis ac illustrandis

dis operæ aliqid insumemus. Dictio Apostolica sic se habet 1 Petr. c. 5. v. 5. Πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι, τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε. qod vetus interpres reddidit: *Omnes autem invicem humilitatem insinuate*. Syrus: ואתעטפו היצאית מכיבות דעתא לות חדדא *amicite vos extrinsecus oculorum dimissione, unus adversus alterum*. Castellio; *Et omnes invicem obseqendo, modestiam amplectimini*. Beza, interstitio facto, qod ego nolim; *Et omnes vicissim subjicimini. Submissione animi estote intus ornati*. nec abscedit Piscator; nisi qòd pro *submissione animi modestiam* substituit. *intus*, uterqe cur interserat, nisi versionem forsan ex Syro Tremellianam sequti sunt, (de qâ deinceps videbitur) cavssam nullam video. imò, ita potius *eam induite, ut in conversatione etiam mutuâ exteriùs se prodat*. Ea est enim *induendi* significatio peculiaris, ubi translatitiè usurpatur. Achilles Agamemnoni *Iliad. A. v.* 149.

Ὤ μοι ἀναιδείην ἐπιειμένε. —

O qi impudentiam indutus es.

& de eodem, *Iliad. I. v.* 372.

Αἰὲν ἀναιδείην ἐπιειμένος. —

Qi impudentiâ indutus semper incedit.

id est, Evstathio explicante, περιφανῆ ἔχων τὴν ἀναίδειαν, καθά τι περίβλημα. *qi impudentiam palam præ te fers, tanqam amiculum qoddam, oculis qorumvis expositam*. idemqe illud Poetæ, de bellantibus, crebriùs usurpatum, *Iliad. η. v.*164. & *θ. v.*262. & *σ. v.*157. — ἐπιειμένοι ἀλκήν, exponit, ἀλκὴν περιβεβλημένοι, καὶ φανερὰν ἀνδρείαν ἔχοντες, *strenuitatem praferentes, & conspicuam habentes animositatem*. De Theodoro qodam Pavlus Silentiarius in *Antholog. l.*3.

Πρηΰς, ἐλευθερίαν ἐπιειμένος, ἡδὺς ἰδέσθαι.

Mitis, libertate, vel liberalitate indutus, aspectu svavis. De Pyrrhone Philosopho Scepticæ sectæ principe Aristocles *de philosoph. l.*8. ab Evsebio *prapar. l.* 14. *c.* 17. lavdatus: Αὐτὸς δὲ τὸν τῦφον περιβαλλόμενος, ἄτυφον ἑαυτὸν ἐκάλει. *Fastus immunem jactitabat se, cum fastu totus amictus esset*. De sexu seqiori Plato in *repub. suâ l.* 5. Ἀποδυτέον δὴ ταῖς τῶν φυλάκων γυναιξίν· ἐπείπερ ἀρετὴν ἀντὶ ἱματίων ἀμφιέσονται. *Nudanda itaqe custodum uxoribus corpora: qandoqidem vestium loco virtute amicientur*. De Dionysio Heracleotâ, qi senex jam à Stoicâ familiâ ad Epicuream desciverat, Athenæus *l.*7. Ἄντικρυς ἀποδὺς τὸν τῆς ἀρετῆς χιτῶνα, μετημφιάσατο. *Exutâ palam virtutis tunicâ, amictum contrarium induit*. De Epicuro Cicero *Tusculan. l.* 5. *Qi tantummodo induit nomen philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit*. i. qi pro philosopho se gerere volebat. De Thraseâ Eprius Marcellus apud Tacitum *annal. l.* 16. *nisi proditorem palam & hostem induisset*. i. pro proditore ac hoste se palam gessisset. De prompto ac liberali largitore Seneca *de benefic. l.*2. *c.*2. *Latus facit, & induit sibi animi sui vultum*. hoc est; vultu ipso profitetur & præ se fert, qo animo faciat. Huc Hymnographi illud Hymn.132. v.9. *Induantur justitiâ sacerdotes tui*, hoc est, ut optimè Jo. Piscator: *Effice ut justè ac legitimè administrent, & justitiâ ac fidelitate illâ ita ornentur, sicut ornantur sacris vestibus*. qò & illud Joannis in *Apocal.* retuleris c. 19. v. 8. ubi Christi sponsa dicitur βύσσινον λαμπρὸν καὶ καθαρὸν περιβαλέσθαι, *byssino candido nitidoqe amiciri*: qod, interpretamenti loco, perhibetur esse τὰ δικαιώματα τῶν ἁγίων. i. *sanctorum justè facta*, ut δικαιώματα eodem sensu sumatur, qo ἱδρώματα & κατορθώματα consveverunt. Inde & illud Hymn.73. v. 7. יַעֲטָף־שִׁית *operit eos, amictus in modum, violentia*. i.e. eam palam præ se ferunt; qo modo mulier mœchandi avida, שית זונה *habitum meretricium*, Parœm. c.7. v. 10. qo qid vellet, palam faceret. sed & istud Hymn. 109. v. 18, 20. *Induit se maledictione, velut chlamyde suâ*. i. maledicum se palam professus est, *velut aqa, penetrabat in intima ejus, & velut oleum in ossa ejus*. i. summopere maledicentiâ suâ delectatus est, & voluptate, cùm eam exerceret, perfusus. Est metaphora abs balneis translata, in qibus aqâ calidâ oleóqe adhibitis corporis membra mulcentur. qale illud ex Pindari *Nem.*4. Plutarch. *de tranqill.*

Οὐδὲ θερμὸν ὕδωρ τοσὸν

Μαλθακὰ γυῖα

A Τεύχει (τεύχει Pind.) &c.

Neqe calida aqa tantum

Mollia membra

Facit &c.

Seqitur; *Idcirco fiat ei tanqam vestis, qâ se tegit, & pro zonâ, qa jugiter accinctus sit*. i. pari modo maledictione & execratione dirâ ita obruatur, ut maledicentiæ pensatio fiat omnibus conspicua, nec ab eâ unqam eximere avt eripere se qeat. Inde apud Apostolum freqentes formulæ illæ. ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον. *induere novum illum hominem*.

B Ephes. c. 4. v.24. & ἐνδύσασθαι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον, *induere novum qi renovatur*. Coloss.c.3.v.10. & v.12. ἐνδύσασθε σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πρᾳότητα, μακροθυμίαν. *induere viscera miserationum, benignitatem, animi submissionem, lenitatem, longanimitatem*. Et mox v.14. ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην. *super hac omnia charitatem. Induere novum hominem*. i. novum vitæ institutum capessere; *Et induere virtutes*. i. eas palam exercere & exercere. ὡς γνωσθῆναι πᾶσιν ἀνθρώποις, *ut omnibus notum sit*, ista omnia eis inesse, qod περὶ τῆς ἐπιεικείας dicit Philip.

C c.4. v,5. inter cæteras & humilitatem sive *animi demissionem*, de qâ & Petrus, posuit. *Charitatem* verò reliqis omnibus *superindui* vult, qod ea sit συνδεσμός, vel *fibula*, vel *fasciæ* instar, qæ amictum reliqum omnem constringat & contineat. Cæterùm notanda cumprimis, utpote insignis maximè, phrasis illa qâ *Christum* ipsum *induere* dicimur. Et certè, si qis *Christiani* definitionem me poscat, ei ego nullam istâ promptiùs darem, Χριστιανός ἐστιν ὁ τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενος. *Christianus is est, qi Christum induit*. sic enim

D Apostolus ad Galat. c.3. v.27. Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. *Qotqot in Christum baptizati estis, Christum induistis*. Et ad Rom. c.13. v.14. Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. *Induite Dominum Jesum Christum*. Atqe hoc est qod Epictetus *dissert. l.*2. *c.*9. de *Christiano*, qem is cum aliis *Judaum* nuncupat, Ὅταν δ' ἀναλάβῃ τὸ πάθος τὸ τοῦ βεβαμμένου καὶ ᾑρημένου, τότε καὶ ἔστι τῷ ὄντι, καὶ καλεῖται Ἰουδαῖος. *Cum affectionem tincti sectamqe professi induerit, tunc est reverâ nuncupaturqe Judaus*. Induunt avtem homines *Christum*, (Avgustinum avdis, *de bapt. adv. Donat. l.*5. *c.*24.) *aliqando usqe ad Sacramenti perceptionem; aliqando*

E *usqe ad vita sanctificationem*. qi illo modo induunt, sunt merâ *professione*; qi isto, sunt verâ *participatione Christiani*. Habent illi μόρφωσιν εὐσεβείας, οὐ δύναμιν. Tit.c.3. v.5. h.c. *externâ* qadam *pietatis specie facieqe induti* sunt, cùm *virtute veritateqe nullâ* sint intus *imbuti*, vel *induti* etiam. qo modo de Secundo Carinnate Tacitus *l.* 15. *Gracâ doctrinâ ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat*. nec avdiendi, qi *imbuerat* substitutum eunt: qod Lipsius opinatus aliqando, pòst aliter censuit. μόρφωσιν dixit Apostolus, qod προσωπεῖον, sive *larvam*, Theodoretus *histor. l.*3. *c.*15. de Juliano

F abscessore agens. qem ait initio ἐπιεικείας προσωπεῖον περικείμενον, posteà τὸ μὲν τῆς ἐπιεικείας ἀποδύσασθαι προσωπεῖον, τὸ δὲ τῆς δυσσεβείας γυμνῶσαι πρόσωπον. *qam prius induerat, aqanimitatis larvâ exutâ ac depositâ, impietatis, qem habebat, suum vultum discooperuisse*. festivè πρόσωπον προσωπείῳ opposuit; dicterium illud alludens in mulierculas fuco illitas, qod Pollux retulit *l.*5. *c.*16. οὐ πρόσωπον, ἀλλὰ προσωπεῖον. *Non faciem, sed larvam gestare*. sive, ut Lucilius in epigram. Ὡς προσωπεῖον, οὐχὶ πρόσωπον ἔχειν. *Ut larvam, non faciem exhibeant*. προσωπεῖα δηλονότι ποιοῦσι τὰ

G πρόσωπα. *Ut qa ex vultibus personas faciunt*. ut scitè Clemens *padag. l.*3. *c.*2. Siqidem in istis τὸ προσωπεῖον, sive *larva*, τῷ προσώπῳ, h. e. *vultui vero & genuino*, qem interna ac nativa, vel corporis constitutio, vel mentis indoles exhibet, opponitur. Verùm & isti ipsi verè Christiani *Christum induere* duplici denuò ratione dicuntur: qod vir ille ter maximus Mart. Lutherus in *commentariis ad Apostoli verba* illa havd obscurè indicavit. *Induere*, inqit, *Christum dupliciter dicitur: Legaliter & Evangelicè. Legaliter Rom.* 13. *cum imitamur exemplum & virtutes Christi. Et sic alios etiam sanctos imitari possumus. Induere verò Christum Evangelicè, non est imitationis, sed nativitatis & creationis nova*. qod vir ego *induor ipso Christo*. h.c. *ipsius innocentiâ, justitiâ, sapientiâ, potentiâ, salute, vitâ, Spiritu, &c*. Et mox: *Evangelicè*

gelicè Christum induere, est inæstimabile donum induere, scilicet remissionem peccatorum, justitiam, pacem, vitam, &c. ubi verò induti sumus Christum, indumentum justitiæ & salutis nostræ, tum etiam induimus Christum vestimentum imitationis. Hæc ille; havd forsan distinctè satis. Nos (σὺν Θεῷ) explicatiùs an proponere possimus experiemur. *Christum* ergo *induunt* verè *Christiani* qiqe à Deo sibi vel *imputatum*, vel *impertitum. imputatum*, ad *justificationem: impertitum*, ad *sanctificationem.* in illâ Christus *amictus artificialis*; in istâ, *naturalis* instar habet. Ad *justificationem*, inqam, qatenus *induitur Christus*, *amictus artificialis* est instar. is enim cùm à rebus externis, stirpibus, animantibus sumatur, exteriùs duntaxat corpori humano applicatur, ut *adhereat*, non *inhæreat* ipsi. Et *Christus* pariter unâ cum meritis ipsius, sive satisfactione, qam pro peccatis nostris præstitit; ita nobis *imputatur*, ut ad nos pertineat, & peccata nostra universa, integumenti instar, operiat prorsùs. at ad *sanctificationem* qatenus *induitur*, *amictus naturalis* vicem gerit: qalis est telluris, qæ herbis satisqe; arborum stirpiumqe, qæ fronde, flore, fructu; animantium, qæ setis, pilis, jubâ, lanâ, lanugine, vestiri, amiciri, *indui* dicuntur. ita de terrâ Ægyptiacâ Plinius in *panegyr. tantis segetibus induebatur.* Et Clavdianus *de rapt. Proserp. l.* 1.

Vestit iter seges. ——

Et Maro *Georg. l.* 2.

—— *oleâ magnum vestire Taburnum.*

de stirpibus. Naso *Metamorph. l.* 7.

—— *nec longo tempore frondes*
Induit. ——

Et Columella *de re rustic. l.*5. *c.*5. *pars palmitis fructu induitur.* Maro *Georg. l.*2.

—— *cum se nux plurima sylvis*
Induet in florem. ——

Et Servius ibi, *cum flos induet nucem.* i. *vestiet; in florem se infundet.* Et *benè elegit arborem, qæ foliis prima vestitur.* Et *l.*4.

—— *Pomis se fertilis arbor*
Induerat. ——

de animantibus itidem. Plinius *histor. natur. l.* 9. *c.* 13. *Qæ pilo vestiuntur, animal pariunt.* Et Lucretius *de rerum nat. l.*5.

—— *juventas*
Occipit, & molli vestit lanugine malas.

inde *vesticeps*, barbâ, pubeqe vestitus; apud Gellium *l.* 5. *c.*19. Et *investes*, *imberbes*, ut Servius interpretatur, ad Æneid. *l.*6. & 8. adducens poetæ illud ex eodem *l.* 8.

Tunc mihi prima genas vestibat flore juventa.

vel *impubes* etiam. hæc è multis. Domini Christi duntaxat celeberrimum adjectum sit dictum illud de *Liliis* etiam agrestibus; Matth. c.6. v.29,30. qæ tam splendidè affirmat divinitus *vestiri*, ut ne *Salomon* qidem *Rex* magnificentissimus, etiam cum *gloriosissimè* semet *ostentaret*, splendorem horum adæqaverit, nedum ut superarit. Cui affine est Solonis illud, qi, referente Laertio, Crœso, postqam in solio qàm splendidissimè amictus consederat, percontanti, qod spectaculum speciosius unqam conspexisset, respondit, *Gallos, Phasianos, Pavos.* φυσικῷ γὰρ ἄνθει κεκοσμῆσθαι, καὶ μυρίῳ καλλίονι. *hos enim flore nativo, eoqe millies speciosiore, adornari.* Cæterùm *nativi amictus* istius etiamsi materia aliunde suppeditata habeatur, ipse tamen est οἰκογενής, *domi nascitur*, intus qasi contexitur, priusqam foris se prodat; qod tam in stirpibus, qàm & in animantibus videre licet; (Ἕκαστον τῶν δένδρων ἔνδοθεν ἐκφέρει τὰ ἐνδύματα φαινόμενα, φύλλα καὶ ἄνθη καὶ καρπούς· καὶ τὰ πετεινὰ ἀπὸ τοῦ σώματος τὰ ἐνδύματα τῶν πτερῶν ἐκφέρει. *Stirpium unaqæqe abintus producit ea qæ foris conspicua sunt, indumenta sua, frondes, flores & fructus: volucres itidem è corpore proprio pennarum indumenta proferunt.* Macarius *homil.* 32.) Is avtem ubi jam prodierit, virtute viqe internâ qasi protrusus, corpori è qo prodiit, qódqe eo vestitur, non tam *adhæret*, prout ἐπίκλητος ille, qam ἐμφυόμενος, *inhæret.* Et *Christus* pariter, ubi ad *sanctificationem induitur*, in cor verè Christiani ita se insinuat, ut ibi qasi conceptus Spiritus sui

A virtute hominem prorsus, qasi transformatum, immutet, novámqe infundat indolem, qæ in vitâ deinceps totâ se exerat. Non erat itaqe qod avt Christophorus ille, qi Evlogium per literas consuluit, avt Evlogius ipse, qi eidem respondet, referente Photio in *Myriobiblo cod.* 230. tantopere se torqeret, de verbis Apostoli, qibus modò, τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις κατοικεῖν, *Christum suorum in cordibus habitare*, Ephes. c.3. v.17. modò eosdem eundem *induere*, perhibeat. μεγάλης οὔσης τῆς διαφορᾶς οἰκήσεώς τε καὶ ἐνδύσεως. ἡ μὲν γὰρ τὸ ἐπιπόλαιον, ἡ δὲ τὸ διὰ βάθους παρίστησι. *eò qod magna sit incolatus & indutus differentia. qum iste rem superficiariam duntaxat, ille penitius qiddam designare videatur.* Sed

B nec erat qod Evlogius eò confugeret, ut qò ista conciliaret, *in aliis Christum habitare, ab aliis verò indui* eundem statueret. Κατοικεῖ, inqit, ἐν οἷς πολιτεύεται, καὶ οἱ καθεστήκασιν ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἐν αὐτῷ· ἐνδύεται δὲ τὸν Χριστὸν, καὶ ὁ πάλιν αὐτὸν δυνάμενος ἀποδύσασθαι. *Habitat in eo, qi in fide Christianâ tam firmiter radices egit & fundatus est, ut neqeat deinceps excuti: induit avtem, qi sic affectus est, ut eum possit exuere denuò.* Imò *indutus interior*, in

C cordis renovatione ad imaginem Christi, (de qâ Pavlus ad Galat. c.4. v.19. Ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, *donec Christus in vobis efformetur.* Et ex qâ enascitur proditqe exterior illa, in vitæ totius instituto, *Christi* qodammodo ipsius expressa qædam *effigies*) *incolatu* illo designatur. ita *indutus* istius duo sunt *gradus*, qorum alter ad *conversionem internam*; ad *conversationem externam* alter pertineat. ille κατοικήσεως, hic ἐνδύσεως nomine insignitur. nec tam ἔνδυσις ad κατοίκησιν, qàm κατοίκησις ad ἔνδυσιν gradus esse videtur. Optimè Joannes ille ὁ χρυσοῤῥήμων in *ad Rom. orat.*

D 24. Ὅταν εἴπῃ, ἐνδύσασθε, πάντοθεν ἡμᾶς αὐτὸν περιβαλέσθαι κελεύει. ὥσπερ ἀλλαχοῦ φησιν, εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ἡμῖν· καὶ πάλιν, εἰς τὸν ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν Χριστόν. καὶ γὰρ οἰκίαν αὐτῷ βούλεται εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, καὶ ὡς ἱμάτιον ἡμῖν αὐτὸν περικεῖσθαι. ἵνα πάντα αὐτὸς ἡμῖν ᾖ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. *Cùm*, induite, *ait*, Christum, *undiqe nobis circumjicere jubet. qemadmodum alibi dicit.* Si avtem Christus in nobis: (Rom. c.8. v.10.) *& rursus*, ut in homine interiore vestro habitet Christus: (Eph. c. 3. v. 17.) *Etenim animam nostram esse vult Christi domicilium, eundemqe nos ut*

E *vestem incingere; ut omnia ipse nobis & interiùs & exteriùs existat.* Idemqe *ad Galat. c.*3. *v.*27. Σὺ δὲ αὐτὸν ἐνδέδυσαι, τὸν υἱὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφομοιωθείς. *Tu verò eum induisti, in te habens Christum, eidémqe conformis factus.* qod disertiùs adhuc Schol. Græc. *ad Rom.* Πῶς δὲ αὐτὸν ἐνδυτέον; εἰ πάντα ἡμῖν αὐτὸς εἴη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐν ἡμῖν φαινόμενος. *Qomodo induendus est Christus? si omnia nobis fuerit, interius exteriusqe in nobis apparens.* Et ad *Galat.* οἷον τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἠμφιέσμεθα. *imagine qadam ejus sumus qodam modo amicti.* Formulæ deniqe istius, qâ *Christum* hac ra-

F tione *induere* dicimur, qum non *cordis* tantùm *habitu*, sed *vitæ instituto* eidem planè σύμμορφοι Rom. c.8. v.29. i. *conformes* existimus, exemplum luculentissimum, qia phrasis alioqi duriuscula videtur, qâ *induere* aliqem dicimur, suppeditat nobis senex venerandus, non tam canitie qàm animi candore verendus, nec sine honorificâ mentione nominandus mihi, cui Græcarum literarum tyrocinia ferè prima debeo, D. Joannes Boisius. Is apud Evsebium in *vitâ Constantini* formulam eandem planè cum interpretatione etiam adjunctâ, jam olim observavit: cujus hæc sunt verba de

G Constantini filiis in ipso operis illius vestibulo: νῦν δὲ ὅλον αὐτὸν ἐνδυσάμενοι, *nunc totum illum* (Constantinum patrem suum) *induti*. id qî factum, mox docet; partim θεοσεβείας ἀρετῇ, *religioso animi affectu patri conformes*; habes *indutum internum*: partim τοῖς τοῦ πατρὸς ἐμπρέποντες κατορθώμασιν, *præclaris ejusdem institutis tam accuratè insistentes, ut in eis ipse superstes adhuc videretur*; habes & *externum.* *Christum induere* itaqe dicimus, qando *vita Christi in nobis se prodit*; qando vitam ita ad Christi normam instituimus nostram, ut qi eam contuetur, verè dicere qeat, *Certè Christus est in vobis.* Et *humilitatem* pariter, qæ est vestis istius nuptialis *lacinia* peculiaris, vel etiam *amictus* regalis istius *pars* præcipua, imò, si dicere liceat, principalis, tunc *induere*, eâqe nos *convestire* dicimur, cum eâ

in totâ conversatione nostrâ elucere deprehenditur, nec *toga* magis, qam in tergo gerimus, qàm *modestia animiqe submissio*, havd fucata tamen, in vultu, incessu, gestu, habitu, dictis factisqe qibusvis, intuentium ac conversantium oculis palam sese objicit & oggerit etiam. Ideo optimè Syrus מכיכות עינא *oculorum submissionem* dixit, hoc est, ejusmodi, qæ in oculis vultúqe se prodat. qod graphicè admodum M. Antoninus ille Imperatorum decus, *de institutis suis l.11. §.15.* Ἐπὶ τοῦ μετώπου γεγράφθαι ὀφείλει, καὶ ἐν τοῖς ὄμμασι ἐξέχειν. *fronti inscribi oportet, & in oculis extare*, qod intus in corde geritur. qò eôdem spectat & qod אתעטפו & חיצאית dixit. est enim עטף *operire, obtegere, involvere.* Hymno 65. v.14. יעטפו בר *valles frumento operiuntur.* Et Hymno 73. v.6. *Cingit eos torqis instar, superbia: & violentia* יעטף שית *amictus in morem, operit eos.* inde Esaiæ c.3. v.12. מעטפות qod ἐγκομβώματα qò minus vertatur, qod impediat, nihil video. Jairus *stragula* vult esse *qibus lectus insternitur & obducitur.* Sed alii pleriqe, in qibus & Camius, לבוש sive כסות *amictus, velamina, qibus mulieres semet operiunt.* Itaqe Hieron. *palliola*, vertit. Vatabl. *pepla.* Jun. *amicula.* nostri cum Piscatore, mantels. Vestem omnes designari volunt, qæ *superius induatur*, ut mirari subeat, qid Tremellium, qem & Beza sequtus est, & hunc Genevenses nostri, induxerit, ut Syrum verterit, *Amicite vos intrinsecus.* Weest pour selves inwardly. Non sum ignarus vocem חיצאית à Schindlero in *Pentaglosso* reddi *intrinsecus.* Verùm exemplo nullo, qo id firmetur, adducto, cum contrà thema, ad qod ipse refert, חרץ *foris, extrà, extrinsecus* significet; unde & חיצון *exterior.* Qin & aliô concedit V. C. Jo. Buxtorfius filius (ὁ πατρὸς τὸ παιδίον) qi τὸ חיצאית deducit à חרץ qod *cingere, succingere, obducere* significet. Sic Act. c.27. v.17. pro eo qod Lucas Græcè dixerat, ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον, Syrus habet, מחיצין qod Tremell. reddidit, *extrinsecus succingebamus.* Lud. de Diev, *cingulis constringebamus.* docet enim ex *Lexico Syr. Arab.* verbum hoc significare, *cingulis constringere & ligare.* qo sensu & τὸ ἐγκομβώσασθε usurpari mox ostendemus. Ab hac avtem radice est חיצא *linteum, sindon.* qod usurpavit Syrus Matth. c.27. v.56. & Luc. c.23. v.53. nam pro eo qod Græcè dicitur, ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι, Syrus, ברכה בחיצא est autem ברך *involvere.* unde תכריך בוץ *stola*, qâ qis involvitur, *byssina.* Ester. c.8. v.15. itaqe חיצא qoqe pro *sindone*, sive *linteamine*, inde dictum, qòd eo *exterius aliqid obvolvatur*; uti & Buxtorfius censuit. Addatur & Philippi Aqinatis expositio in *Lexico absolutissimo*; חיצאת הדבר שסבב דבר אחר *res est, qæ rem aliam cingit* ut à חיץ qod *parietem* significat (eúmqe exteriorem, si Schindlerum seqimur; qem mirum tamen cur חיצאית inde ductum *intrinsecus* reddere voluerit) qi aream ædesve ambit, ortum habeat. Verùm cum adverbialiter ab Apostolo usurpari videatur, verti rite poterit, vel *circumcircà* cum Buxtorfio, vel *extrinsecus* etiam, prout ipsa svadet notatio; vel utroqe significatu insimul juncto, *velut cinctu exteriore.* Atqe de Syro vidimus, cum, si rectè capiatur, metaphoræ hujus sensum clarè satis expressisse.

Proximum est, ut de Græco videamus, nunqid nobis insolens satis vocabulum istud, qo Apostolus ipse hic usus est, qod huc faciat, suppeditet. ἐγκομβώσασθε, inqit, τὴν ταπεινοφροσύνην. Κόμβος inter alia Hesychio significare dicitur τὸν κόσυμβον. id qid sit, apertiùs docet nos Svidas, τὸν δεσμὸν scilicet τῶν χειρίδων, *manicarum nodum*, sive *vinculum, qo eæ soleant illigari.* Idem & βαλάντιον, sive *crumenam*, designare, docet nos, qod apud Grammaticum eundem illum reperitur, Κομβολύτης, βαλαντιοτόμος· qasi *crumenisecam* dixeris, lingvâ nostrâ a cutpurse, qanqam κομβολύτης esset potiùs qem nos dicimus a pickpurse. *zonam* avtem pro *crumenâ* usurpari, qia zonæ inclusos nummos gestare ex usu erat, sermo familiaris passim prodit. Inde ἀποκόμβια seculi serioris & seqioris Græcis dicta, ἀποδεσμοί τινες, sive ἐκ πανίων τμήματα, *fasciculi sive segmenta panni*, illigata habentes numismata, qæ in Imperatorum coronationibus in plebem promiscuam spargebantur, uti ex Codino *de Offic. aulæ Constantinopol.* & Jo. Cantacuzeno *hist. l.1. c.41.* ostendunt Jo. Mevrsius in *Glossar. Græcobarb.*

A & Aloisius Novarin. *Schediasm. sacroprofan. l.2. c.15.* Sed & τὸ ἐγκόμβωμα eodem qo κόμβος simplex, sensu sumi, monet nos cùm Etymologus; tùm & Hesychius idem, qo etiam avtore, ἐγκομβωθεὶς est δεθεὶς, *illigatus, innodatus.* qod Apollodori ab Etymologo adducti avtoritate firmari videtur.

—— τὴν ἐπωμίδα
Πτύξας διπλῆν, ἄνωθεν, ἐνεκομβωσάμην.

(sive ut Svidæ codices exhibent, Πτύξασα διπλῆν, — ut qæ loqitur, mulier sit. qod si seqamur, legendum potiùs, Διπλῆν πτύξασ' ἄνωθεν, &c. qo metro consulatur.)

B —— *amiculum*,
Ubi duplicaram, desuper constrinxeram.

qæ verba esse Apollodori Carystii, non Geloi, (nam uterqe Comicus extitit) ex fabulâ, qam Ἀπολιπόντας, i. *Deficientes* inscripsit, docet &, nisi fallat, avt fallatur ipse, nos Svidas; apud qem tamen, pro Καρυστίοις Ἀπολιποῦσι, legendum avt Καρυστίῳ Ἀπολιποῦσι, avt (qod apud Athenæum reperitur, qi tamen fabulam eam Geloo tribuit) Ἀπολιπούσῃ. Hanc significationem sequtus est Erasmus, qum vertit, *Innodate*: qod explicat, *infixam vobis habete*, C eodemqe forsan respexit Castellio, qi, *Humilitatem amplectimini.* sed & Henr. Stephanus, qi, *Modestiâ vos incingite.* Verùm, ut ne in eo insistam, qod apud Hesychium reperio, Κομβῆσαι, ἀναλαβεῖν. qod κομίσαι potiùs legendum ex literarum serie videatur; qanqam & legi forsan possit. Κομβῶσαι, ἀναβαλεῖν. i. *circumjicere, amicire*: unde ἀναβολὴ, ἀμβολὴ, *abolla*: Eodem avtore κομβώσασθαι etiam significat στολίσασθαι, *amicire*; unde κόμβωμα, στόλισμα *amictus.* & ἐγκομβοῦσθαι, ἐνειλεῖσθαι, *involvi*: unde ex avtore innominato, ἐγκεκόμβωται, ἐνείλεῖται. Hinc ergò D ἐγκόμβωμα *vestis*, qâ qis involvit sese, qæ cæteris superinduitur: & ea sexui qoqe utriqe communis. Siqidem Pollux *Onomastici l.4. c.18.* ait esse ἱματίδιον τι λευκὸν, *amiculum candidum*, τῇ τῶν δούλων ἐξωμίδι προσκείμενον, *qod in fabulis Comicis servulorum tunicæ adjici solebat.* Longus verò Pastoral. l.2. Pastoribus in usu fuisse indicat, & vestem qidem *extimam*, non *interulam*; *superariam*, non *subuculam.* ubi de Tityro, Philetæ pastoris filio, qò expeditiùs ac celerius iter jussum absolveret, Ὁ μὲν ῥίψας τὸ ἐγκόμβωμα, γυμνὸς ἄρμητο τρέχειν, ὥσπερ νεβρός. *Ille abjecto encombo*E*mate, nudus in cursum se dedit, ad hinnuli instar.* Cave tamen *nudum* aliter intelligas, qàm qo modo Savl coram Samuele *nudus procidisse* perhibetur Reg. l.1. c.19. v.24. qo modo Vati, *nudus ambularet*, injunctum est, Esaiæ c.20. v.1. qo modo Petrus γυμνὸς fuisse dicitur, τὸ ἐπενδύτην ὁ διεζωσμένος *amiculo non præcinctus.* Joan. c.21. v.7. Varro avtem, à Nonio lavdatus, in *Catone*, sive *de liberis educandis*, *vestem* etiam *puellarum*, & *ingenuarum* qidem, neqe *servilem* tantùm ex Polluce censeat, τὸ ἐγκόμβωμα fuisse, nos clarè docet. *Ut puellæ*, inqit, *habeant potius in vestitu* F *chlamydas, encombomata, ac parnacidas, qàm togas.* Qo loco pro *Parnacides*, *Arnacides* legi postulant Hadr. Junius & Avson. Popma. qod ex Aristophanis *Nubibus* Svidas, ex Platonis *Symposio* Pollux *l.7. c.33. §.4.* exhibent. Ἀρνακίδα verò Svidas esse ait περιβόλαιον *amictus* genus qoddam, in usu ad frigus arcendum; qòd ex *pellibus agninis* conficeretur, sic dictum. Ἀρνακὶς enim, ut Pollux *l.10. c.9.* est *pellis agnina*, qæ canum collaribus subsui solebat, ne affrictu asperiore colla infestarentur. ex Platone avtem apparet ad *calceamenta* qoqe ob mollitiem à delicatioribus qibusdam G adhibitam eandem. Sed & istas, & *encombomata*, è vestibus puellaribus fuisse, qod impræsentiarum volumus, ex Varronianis illis constat. Vestes avtem puellares cultiores & varietate aliqâ insignes fuisse plerumqe, non est vero absimile. Talis כתנת פסים ποικίλος, *versicolor*, an *variegata, tunica*, (qæ & מעיל i. *chlamys*, sive *palla* dicitur) Tamaris illa, in Regum Judaicorum histor. l.2. c.13. v.18. *puellarum regiarum, dum ἀδμῆτες κόραι, virgines & innuptæ adhuc*, essent, solennis. talis & qam Josepho τηλυγέτῳ suo; id est, *in senectute sibi genito, unice sibi charo* Jacob conficiendam procuraverat; qod invidiæ ansam primam filiis reliqis adversus τὸν ἀγαπητὸν subministrasse videtur. Genes. c.27. v.3,4. certè κομβώματα (malè κομβύματα editur) Svidæ sunt καλλωπίσματα, *ornamenta.* Et τὸ

κομβῶσαι,

κομβῶσθαι, ἀντὶ τοῦ καλλωπίζεσθαι, sive *ornari*, usurpatum Epicharmo in *Amyco*, (fabulæ ex Epicharmeis nomen id esse docet nos Sophoclis Scholiastes, qod Sylburgium Portamqe trajectione verborum deceptos fugerat) suggerunt Suidas & Etymologus, verbis illis,

Εἴ γε μὲν (μὴν fortè) ὅτι καλῶς κεκόμβωται.

qod sit pulchrè amictus, nitidiùs splendidiusve vestitus & adornatus. Fortasse & ῥαβδωτὰ erant ἐγκομβώματα ista *puellaria*, qalia Gallorum *sagula virgata*, Maroni *Æneid. l.* 8. *Et avro virgatæ vestes*, Silio *bell. Punic. l.* 4. qæ habebant *in virgarum modum deductas vias*, uti Servius explicat: sive *striata* (qo modo forsan Servius scripserat, *strias*, non *vias*) ad concharum qarundam instar, qæ & ῥαβδωταὶ ideò Aristoteli dictæ, *histor. animal. l.* 4. *c.* 4. & inde αἱ ἐν τοῖς χιτῶσι ῥάβδοι, *limbi vestium*, apud Pollucem *l.* 7. *c.* 13. Certè tale qiddam subindicare videtur Hesychius verbis illis, Κομβώματα, τὰ ἐν ταῖς ῥάβδοις μικρὸν πέρας ἔχοντα, ὑπὸ πετάλων. Κομβώματα, *in sceptris lignum turbinatum habentia sub ramis*, verùm ista cum vitii suspecta sint, vix certi qicqam inde eruas. Cæterùm, utut istud se habuerit, certum est ad amiculi decentioris alicujus, vel & cultioris, genus, qod extimum geri, nodoqe forsitan vel fibulâ adstringi, consveverat, Apostolum istic allusisse, ubi monet, ut modestiâ, sive animi submissione, qæ in vitâ se prodat palámqe faciat, indutâ spectabiles semet exhibeant: nec reverâ reperitur qicqam qod hominum oculos magis attrahat, animos afficiat, affectus alliciat, decorem gratiamqe, cùm apud mortales, tùm & apud Deum ipsum immortalem conciliet, qàm mansvetudine modestiâqe imbutus excultusqe spiritus humanus: qam idcirco τοῦ περιθέσεως χρυσίων καὶ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμῳ, *ornatus in circumposito auro & palliorum amictu* loco, mulieribus piis commendat Apostolus idem, & coram Deo πολυτελὲς esse pronunciat, cap. 3. v. 3, 4. Sed & in *Pirke aboth*, sive *Patrum dictis collectaneis*, c. 6. §. 1. R. Meir de homine, qi legis studio incumbit, ומלבשתו ענוה *& vestit eum modestiâ*; vel *modestiâ amicit ipsum*, lex scilicet ex qâ etiam Deo hominibusqe dilectus, acceptus, gratus evadit. Atqe hæc, cùm de Petri monitu illo, tum & de vocis insolentioris sensu ac significatu suffecerint, qibus ea qæ in Hymnum primum commentari visum est, clavdemus.

Appendicis loco, qæ seqvntur, capiti isti adnexa sunto. Cinnum meum hunc postqam integrum absolveram, cujus ad oram summam, sed loco primo mista & immissa, qæ libello hoc primore sunt comprehensa: prodierant Viri Clariss. Dan. Heinsii *Exercitationes sacræ*. Eas dum evolvo, ad Petri periocham istam, qam in capite prægresso discutiendam suscipiebam annotata qædam deprehendi, & in his nonnulla ab eis qæ hîc à me edissertata sunt pavllo diversa, de qibus obiter pavcis dispiciendum erit.

Primò, qòd ἐγκόμβωμα vult esse *vestem humilem, & servorum, qi cùm breves tunicas, qas ἐπωμίδας vocant, gestarent, super has ἐγκόμβωμα induere solebant, palliolum vilissimum, sed candidum, qod & ἐπίβλημα dicebant.*

Testatur qidem post Pollucem, qem suprà adduximus, Gellius *Noct. Attic. l.* 7. *c.* 12. ἐξωμίδας *substrictas brevesqe tunicas* fuisse, *circa humerum desinentes*, qibus & *Romani* aliqando sunt usi. Qin & servos in scenâ eas gestare solitos, præter Pollucem, Aristophanis ad *Vespas* scholiastes cum Festo commissus nos docet; qorum iste *comicum* ait esse *vestitum*, ille δουλικὸν ἱμάτιον, *habitum servilem*. Sed Pollucis verba, qia disertiora sunt, dare havd abs re fuerit, eò magis, qòd ad ea cum impegisset, lapsus vir summus videtur. Ex *l.* 4. *c.* 18. §. 2. ista sunt; Κωμικὴ δὲ ἐσθής, ἐξωμίς· ἔστι δὲ χιτὼν λευκός, ἄσημος, κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ῥαφὴν οὐκ ἔχων. *Comica vestis, exomis: est avtem ea tunica candida, vilis, ad latus sinistrum nevtiqam consuta.* qod postremum nota erat, qâ servulorum vestitus ab ingenuorum habitu distingvebatur. Pollux idem *l.* 7. *c.* 13. Χιτὼν δὲ, ὁ μὲν ἀμφιμάσχαλος, ἐλευθέρων σχῆμα· ὁ δὲ ἑτερομάσχαλος οἰκετῶν. *Tunica utrinqe manuleata, ingenuorum habitus erat; ab alterâ verò tantùm parte manuleata, servorum.* ita enim epitheta illa Etymologus exponit, Ἀμφιμάσχαλος, χιτὼν δύο χειρίδας ἔχων. ὃς ἦν τῶν ἐλευθέρων· ὁ δὲ τῶν οἰκετῶν μίαν εἶχε, καὶ διὰ τοῦτο ἑτερομάσχαλος ἐκαλεῖτο. Ἀμφιμάσχαλος *tunica erat duas manicas habens, hæc erat ingenuorum: servorum vero tunica unam manicam habebat, & ideo altera tantum parte manuleata dicebatur.* itaqe qod Festus, *Exomides sunt comici vestitus, exertis humeris.* id de humero altero tantùm, idqe sinistro, *expapillato* uti posteà loqitur, est intelligendum. ab exerto avtem humero *exomidis* tunicæ ejusmodi enatum est nomen.

Ad hæc ἐγκόμβωμα illud, qod & ἐπίβλημα dictum ex avtoribus dictis discimus, qo exomides servulorum illæ, sive in scenâ, sive extra scenam, obducebantur, fuisse ἱματίδιόν τι λευκόν, *palliolum qoddam candidum*, & pro servili conditione vile satis, tale nimirum, qalem Pollucem nobis *exomidem* ipsam, cui id superinduebatur, describentem in antegressis avdivimus, extra controversiam esse conceditur. Verùm perperam hinc concluditur, ἐγκόμβωμα omne, avt *humile*, avt *servile*, avt *vile* etiam, nedum *vilissimum*, indumentum fuisse. nec verò est verisimile, ad vile atqe ignobile aliqod amiculum respexisse Apostolum, cùm hoc vocabulo uteretur; sed ad mundi muliebris potiùs partem insigniorem aliqam, qæ gerentem spectantium oculis conspicuam redderet & eximiè commendatam. rectèqe proinde reddiderunt in editione Genevensi nostri, **Deck your selves with humility.**

Tum ἐξωμίδας & ἐπωμίδας malè confundit, dum qod de illis Pollux pronunciat, ad istas Vir Clariss. transfert. etiamsi enim ἐξωμίς, ἐσθὴς δουλική. Ἐξωμίς, *vestis servilis*, dicatur, qalem ex veteribus illis, suprà descriptam habuimus; at non ἐπωμίς, qantum legisse memini, servulorum amictus fuisse usqam dicitur. Ἐπωμίς Polluci *l.* 13. *c.* 13. inter ea recensetur indumenta, qæ γυναικῶν ἴδια, *mulierum peculiaria* habebantur. Sed & ex eis fuisse, qibus illæ indui consveverant, cùm vel oblectamenti cavsâ, ad hilaria agenda, vel ad spectaculum aliqod solenne, in publicum foras prodirent, ex Chæremonis non Comici, (in qo halucinati sunt tot viri magni, Gyraldus, Camerarius, Grotius, Stephanus, Svidam erroris ducem seqvti, sed Tragici, prout præterqam qod fabularum argumenta docere poterant, Athenæus, nec id uno in loco, disertè testatur) fragmento reliqo patet, in qo Oeneus (à qo fabulæ nomen) virginum, qas in prato qodam semet oblectantes, dum Dianæ forsan an Veneris ad Lunam illucentem pervigilia celebrant, & alias qidem humi desidentes cubantesve, alias choreas ducentes, alias flores legentes, spectaverat, amictus gestusqe describendo, inter alia ab Athenæo *l.* 13. repræsentata, hæc habet,

Ἔκειτο γὰρ ἡ μὲν λευκὸν εἰς σεληνάφως
Φαίνουσα μαστὸν λελυμένης ἐπωμίδος.

hoc est, vertente Grotio;

Alia jacebat, candidas papillulas
Ostendens Lunæ, retrojecto pallio.

qod &, vocabulo ipso, de qo agitur, retento; sic reddi poterit;

Jacebat alia qidem, solutâ epomide,
Mamillulas ostentans Lunæ candidas.

Epomidas avtem qæ gestabant mulierculæ, nuptæ eæ, an innuptæ virgines adhuc; *encombomata*, qæ illis superinjecta ferebant, ad earundem proculdubio conditionem rationemqe accommodata habebant; nec epomidi pretiosæ splendidæqe encomboma vile atqe ignobile superindutum ire volebant; ne vilior ista honestiorem illam deturparet, & amictus pars altera ab alterâ dissidens, spectaculum difforme atqe indecorum spectantium oculis exhiberet: nec est verò avt rationi avt usui etiam consentaneum, nisi per imbrem forsan vel in itinere, tutelæ munimentive cavsâ, vestem elegantiorem viliore obvelare, qo conspectui minùs pateat illa, qam conspicuam magis esse volunt pleriqe. Nullâ itaqe ratione induci possum, ut illam moniti Apostolici à viro Cl. datam periphrasin probem, *Humilitatem induite, ut encomboma nimirum servi, cum vestem illam, illud palliolum, viles humilesqe servi, ut humilitatis indicium, gestarent.* Malim ego qidem, *Humilitatem induite, ut encombomata virgines ingenuæ*, qibus se decorè vestitas atqe exornatas exhibebant, ubi foras in publicum, inqe

qe hominum conspectum, conspiciendæ fortean & ipsæ, prodibant.

In Svidâ verò defingendo & explicando, (de qo qid sentiam, est à me suprà indicatum) uti Viro Cl. non accedo, ita nec viro doctissimo Jo. Crojo (qi adversus illum iniqiorem pavlò passim se præbet) per omnia istic assentiri qeo. Hujus postqam ad manus meas pervenerant *in Novum Fœdus Observationes sacræ*; in eis Heinsium deprehendi de Svidæ loco hoc tentato, notatum. Ac primò qidem Heinsii verba sic refert. *Apollodorus* (inqit) *teste Svidâ, postqam dixit*, Καρυστίοις λιπῶσα τὴν ἐπωμίδα πτύξασα διπλῆν, *addit*, ἄνωθεν ἐγκομβωσάμην, *forte*, ἄνωθεν αὐτὴν αὖθις ἐγκομβώσομαι. Tum increpatione acri satis subjectâ; *Animadverte*, inqit, *lector, qanta sit Heinsii eruditio, qanta in veterum libris volvendis, eorumqe fragmentis eruendis diligentia & prudentia. Has voces* Καρυστίοις λιπῶσα *conjungit cum verbis mulieris, qæ in Comœdia Apollodori Geloi loqitur, ac si ea diceret, se Carystiis suam* ἐπωμίδα *reliqisse: cum Apollodori Comœdia fuerit, qæ* Καρύστιοι, *vel* Ἀπολιποῦσα *inscripta erat.* Ἀπολιπούσης *meminit Athenæus l.3. —— Hæc comœdia in libris editis Svidæ inscribitur* Καρύστιοι ἀπολιπούσης, *unde Casavbonus conjicit apud Athenæum scribendum esse* ἐν Ἀπολιπούσῃ. *nos verò arbitramur has duas voces esse distinguendas, atqe hanc Apollodori comœdiam inscriptam fuisse*, Καρύστιοι, ἢ Ἀπολιποῦσα. Hæc ille.

Atqi, ut nihil dicam, qàm iniqum sit ex unâ avt alterâ, è conjecturâ, emendatione vel parum avspicatè tentatâ, vel dextrè minùs præstitâ, de cujusqam eruditione, prudentiâ, diligentiâ in universum censuram formare, sententiam proferre: certè si ex hoc ipso qod nunc in manibus est, de viro doctissimo, Legis hujus latore, judicium lege parili institueretur, ab omni tam ratione qàm & æqitate alienissimum esse, cùm hujus ipsius scripti pars reliqa tantùm non clamaret, tum avtor ipse non immeritò conqereretur. Verùm istud ut mittam. Primò Heinsio vir doctissimus affingit, qæ is (in eâ saltem, qæ penes me est, apud Cantabrigienses nostros typis impressa, editione) nullus habet, nullus dicit. nec Καρυστίοις λιπῶσα, sed ἀπολιπούσῃ, præferunt Codices Heinsiani. nec verba illa, cum Comici verbis compingit, sed ab eis, cum punctiunculâ intersitâ, tum & literâ majusculâ inciso inseqenti præfixâ, disertissimè distingvit. *Svidas*, inqit, *postqam dixit*, Καρυστίοις ἀπολιπούσῃ. Τὴν ἐπωμίδα πτύξασα, &c. candor itaqe in reprehensore merito istic (ne qid gravius dicam) desideratur.

Tum non minùs Heinsio, qem tam inclementer exagitat, reprehensorem ipsum in Svidâ restituendo, halucinatum hîc ego qidem nullus ambigo. Siqidem, qod Apollodori Comœdiam, Καρύστιοι ἢ Ἀπολιποῦσα, fuisse inscriptam, affirmat, nullo id avtore comprobatur, nullâ vel probabili conjecturâ nititur. Comœdiarum Apollodori, & utriusqe qidem (duo namqe cognomines Comici fuerant) mentio apud veteres reperitur havd infreqens. at qæ Καρύστιοι dicta, nusqam, opinor, apud ullum eorum hactenus comparuit. Ἀπολιποῦσα qæ nuncupabatur, erat. ejusdemqe meminit reverâ loco à Viro doctissimo indicato Athenæus. malimqe cum reprehensore Ἀπολιπούσῃ, qàm cum animadversore eo loci Ἀπολιπούσῃ legere, & ex Athenæo Svidæ, qàm ex Svidâ Athenæi correctionem moliri. Verùm pro Καρυστίοις Ἀπολιπούσῃ, Καρύστιος Ἀπολιπούσῃ omninò legendum. *Apollodori* scilicet Comici duo fuerant; *Carystius* alter, alter *Gelous*; à patriâ uterqe sic dictus. Ex utroqe excerpta extant adhuc in Veterum monumentis, apud Athenæum, Hesychium, Pollucem, Ammonium, Evstathium, Svidam, Donatum, alios. Utriusqe disertim distinctimqe eôdem loci meminit Pollux *l.* 10. *c.* 31. Ἀπολλόδωρος ὁ Γελῷος ἐν Ψευδαίαντι. — Ὁ δ' Ἀπολλόδωρος Καρύστιος Ἀντιλαμβανομένῳ. *Apollodorus Gelous in Pseudajace — Apollodorus Carystius in beneficium rependente.* Nec me movet, qod Ἀπολιποῦσα, non *Carystio*, sed *Geloo*, ab Athenæo adscribitur. Siqidem pari modo, qod & Casavbonus observavit, fabulam alteram, cui titulus Γραμματειδιοποιός, *Carystio* Athenæus *l.*7. *Geloo* Pollux *l.* 10. *c.* 23. attribuit. alterius itaqe, prout istic, ita illius fuerit σφάλμα μνημονικόν: nisi si de avtore, hoc an illo, variæ fuerint criticorum sententiæ. qod in multis, & Apollodori alterius inter alios, contigisse, ex Athenæo & Polluce (alios ut taceam) liqidò patet. qin & Grotius proinde in *Excerptis* suis, fragmenta eadem nunc sub hujus, nunc sub illius nomine recensuit. Nec fœliciùs itaqe in Svidâ restituendo qàm Heinsius, qem tamen tam severè castigat, tam sæviter flagellat, versatus est ipse Crojus.

In Comici sanè verbis distingvendis consideratè minùs egit; cum ita rescribit, ut hemistichium qod præmissum oportuerat, senario integro subjungendo, metrum corruperit. qalis est enim jambus iste,

Τὴν ἐπωμίδα διπλῆν πτύξασ' ἄνωθεν?

Epomida cum duplicem plicasset superne.

avt qale etiam jambi novi exordium illud, ἐγκομβωσάμην? Sed & ridiculus planè error est, qod Vir doctissimus Ἀπολλόδωρος Γελῷος non semel *Apollodorum ridiculum* reddidit. Atqi, ut illud ne moneam, (qod qis ferè in Græcis literis vel levissimè tinctus nescit) γελοῖος non γελῷος *ridiculum* denotare. *Geloi* nomen Comico illi, non à risu adhæsit, sed à patriâ. *Gela* scilicet (teste Stephani Byzantini abbreviatore) urbs fuit Siciliæ, juxta qosdam à *Gela* flumine præterlabente, juxta alios à *Gelone* conditore sic dicta. inde deductum formulæ geminæ nomen gentilitium, ab illâ nominis ratione Γελαῖος, ab istâ Γελῷος. Ab Apollodoro avtem *Phormionem* (sicut & *Hecyram*) suam mutuam sumpsisse Terentium avtor est Donatus. qi & Poetam *erroris manifesti* reum teneri affirmat, qod in *Prologo* Ἐπιδικαζόμενον eam nuncupatam ait, verbis illis.

Epidicazomenon qam vocant Comœdiam
Græci, Latini Phormionem nominant,
Qia primas partes qi aget, is erit Phormio.

Ἐπιδικαζομένην eam dicere debuisse. *id* enim *fabulæ, qam transtulit, fuisse nomen, à puellâ, de qâ judicium* habebatur, cùm Comici ejusdem *fabula alia* fuerit, qæ Ἐπιδικαζόμενος dicebatur. Et Apollodori qidem *Carystii*, non *Geloi*, fuisse avtumo; qæ & geminam forsan inscriptionem habuerit, à puellâ adjudicatâ alteram, Ἐπιδικαζομένην, à parasito litem intendente alteram, Διαβάλλοντα. Apollodori Διαβάλλοντα lavdat Stobæus *tom.* 2. *tit.* 6. ex qo Pollucis codicibus medela dabitur, apud qem *l.* 10. *c.* 33. depravatissimè editum habemus, καὶ ἐν Ἀπολλοδώρου τοῦ Καρυστίου Διαβάλλων, Μέγα, ὦ Φορμίων, γλωττοκομεῖον οὐκ ὀφθαλμοῦ. qod Rod. Gvalterus interpres reddidit; *Et in Apollodori Carystii Diaballis, Magnum, ò Phormio, glottocomum non oculo.* qæ verba Oedipo aliqo, avt Sphinge etiam, indigent. Tu, lector, rescribe sis meo periculo; καὶ ἐν Ἀπολλοδώρου τοῦ Καρυστίου Διαβάλλοντι,

—— μέγα,
Ὦ Φορμίων, γλωττοκομεῖον, οὐκ ὀφθαλμιῶ.

Et in Apollodori Deferente, sive *Calumniante*,

—— Magnum ecce,
Phormio, vidulum: non lippio.

Apollodori Διαβάλλοντα esse ex Stobæo discimus, Apollodorum hujus avtorem Carystium fuisse ex Polluce. ex qo & *Phormionis* nomen habemus; & illius qidem, opinor, qi fabulæ Terentianæ nomen dedit. Verùm istæ, de inscriptione geminâ, deqe fabulâ hac eâdem cum Terentianâ, ut leves fuerint conjecturæ; at de Pollucis loco isto restituendo qod attulimus, nihil qàm mera conjectura, avt suspicio, minùs. Hæc avtem eo magis hic adjicere visum, qò una cum viro doctissimo ad Pollucem emendandum, qod & alibi loco non uno est à nobis præstitum, hac occasione symbolam nostram contribueremus. Interim de V. Cl. alterius interpretatione, alterius reprehensione, qæ sit animi mei sententia cum ingenuè liberèqe indicaverim, eam ipse erudito ingenuoqe cuivis, libertate parili censendam relinqo.

CAPUT X.

Hymnorum tituli. Hymni ἀνεπίγραφοι, qot. ἐπίγραφοι, *qot. Titulis indicata. 1. Personæ, 1. à qibus conscripti. Moses. David.*

David. Salomon. Asaph. Heman. Ethan. In Hymno 72. clavsula adjecta, expenditur. Davidi omnes tribuentium, opinio rejecta. item Chaldæi, qi Hymnum 92. Adæ adscribit. Plures tamen Davidis, qàm qi nomen ejus præferunt. Rabbinorum & Hieronymi, regula rejecta. De Asapho tributis ambigitur. 2. pro qibus confecti. 3. qibus commissi. למנצח *qid. 2. Tempora, sive occasiones, 1. qibus confecti. Hymni 9. & 56. tituli, expenduntur. 2. qibus adhibendi.* אילת השחר *qid.* מחלת *qid. Piscatoris opinio rejecta. 3. Natura. 1. Qalitas, dignitas.* מכתם *qid.* שיר המעלות *qid. Variæ de hac sententiæ. 2. Materia.* אל־תשחית *qid.* להזכיר *qid.* עדות *qid. 4. Musica.* שיר *qid.* מזמור *qid.* מזמור שיר & שיר מזמור *Ἀναξιφόρμιγγες ὕμνοι, cur sic dicti. Athenæus emendatus. Tzetzes notatus. Organa* נחילות *qid.* מחלת *qid.* נגינות *qid.* שושנים *qid. ἔντατα, inter ψηλαφητά,* שושן עדות *qid.* גתית *qid. Junius hic ἀλλοτριόσμηθ@.* ענות *qid. carmen ἀμοιβαῖον.* עלמות *qid.* שמינית *qid.* על מות לבן *qid.* שגיון *qid.*

DE Hymnorum sacrorum titulis dissertationem (ζῶν Θεῷ) instituimus: non qasi novi qippiam allaturi, sed qò ordine aliqo dispescamus, qod maximè probabile visum fuerit, in singulorum explicatione sequti.

Hymni itaqe (ita תהלים lubens verterim) sacri, uno simul volumine constipati, vel sunt ἀνεπίγραφοι, vel ἐπίγραφοι.

Ἀνεπίγραφοι, qi *titulo destituuntur*, sunt numero viginti qinqe, sexta pars utiqe cohortis integræ. 1. 2. 10. 24. 33. 43. 71. 91. 93. 94. 95. 96. 97. 99. 104. 105. 107. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 136. 137.

Ἐπίγραφοι, qi *titulo* præfixo *insigniuntur*, sunt centum viginti qinqe reliqi.

Titulis sive inscriptionibus indicantur, 1. *Personæ*. 2. *Tempora*. 3. *Natura*. 4. *Musica*.

Personæ titulis designatæ triplicem rationem, sive differentiam habent; *à qibus conscripti*; *pro qibus confecti*; *qibus commissi* sive concrediti.

1. *A qibus conscripti*. sex sunt avtem, qorum nomina Hymnis ab ipsis concinnatis præfixa reperiuntur. *Mosis*, Hymno 90. *Davidis*, Hymno 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 11. 32. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 68. 69. 70. 86. 101. 103. 108. 109. 110. 124. 133. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. *Salomonis*, Hymno 127. *Hemanis*, Hymno 88. *Ethanis*, Hymno 89. *Asaphi* deniqe, Hymno 50. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. qanqam de horum qibusdam non immeritò ambigitur, *Asaphòne* conscripti, an eidem ejusve posteris commissi fuerint: partim qia calamitates populi Dei, Templiqe ipsius unà cum civitate devastati, qæ Hymno 74. & 79. deploratur, Asaphi ætate inferiora longè tempora respiciat; partim qia qorundam Hymni nempe 75. subjecta materia Davidi potiùs qam Asapho competere videatur.

Nisi si qis avt illa spiritu prophetico prævisa ac prædicta; hunc sub Regis personâ ab Asapho conceptum & conscriptum, statuendum censuerit. Neqe enim ullâ ratione admittendum videtur, qod Evthymius in *præfat. ad comment. in Psal.* habet; Hymnos universos Davidis esse, etiam qorum tituli alios avtores præferunt. nam & ab Asapho Hymnos conscriptos fuisse, qi ad cultum solennem adhiberentur, habemus ex Annal. l. 2. c. 29. v. 30. Qanqam plures à Davide compositos certum est, qàm qi nomen ipsius in fronte gerunt: Siqidem de Hymno 72. liqet, ex verbis illis ad clavsulam novissimam adjectis. *Finiuntur orationes Davidis filii Jessei.* neqe enim eis assentiri possum, qi *ultima Davidis vota pro Salomone filio in regnum mox successuro concepta*, vel *à Salomone*, cujus nomen præfert hymnus, (qod Mart. Bucerus opinatur) vel *ab alio ex cantoribus qopiam* (in qâ sententiâ nonnullos fuisse Abraham Esdræ filius avtor est) in hymni formam redacta, & scripto tradita fuisse volunt. Sed nec hunc adjectionis illius sensum esse avtumo, (qod multis tamen placuisse video) *verba votare Davidis ista novissima fuisse*; cùm de aliis in historiâ sacrâ Regum l. 2. c. 23. v. 1. hoc ipsum disertè affirmetur: sed vel hunc ultimum fuisse ex hymnis Davidicis, cùm codex iste primò confectus est; ut, qi seqvntur ejusdem, sparsim alienis immissi, piorum operâ conqisiti & deinceps adjecti sint; (qod de Salomonis parœmiis liqidò constat, ex lemmate capitis 25.) vel hucusqe serie qasi continua Davidis hymnos fuisse congestos, cùm ab isto seqantur Asaphi aliorumqe serie gemina continuati havd pavci; etiamsi intervallo satis notabili facto, Davidici qidam deprehendantur alienis illis interjecti. Cæterùm & de aliis itidem, etiamsi Davidis nomen non præferant, hunc tamen avtorem habuisse, constat aliunde; de secundo, ex Petri verbis Act. c. 4. v. 25. de nonagesimo sexto, centesimo qinto, & sexto, ex Annal. l. 1. c. 16. v. 7. qo loco tanqam Davidis recensentur istorum unus integer ferè, reliqorum duorum, alterius ab initio prolixum satis ἀποσπασμάτιον, alterius à fine versus duo novissimi.

Qin & *Mosi*, nec huic tantùm, plures tribui oporteret, si regulæ illius fidem seqeremur, qam in *Psal. 90. expositione ad Cyprianum* tradit Hieronymus: *Hanc esse Scripturæ sacræ consvetudinem, ut Psalmi, qi, cujus sint, titulum non habent, eis deputentur, qorum in prioribus nomina continentur.* unde statuit ipse Hymnos undecim, ab isto ad centesimum usqe, ejusdem avtoris; nempe Mosis, esse. Ambrosius certè *de fide orthodoxâ contra Arianos c. 3.* sicut ex Hymno 72. sub Davidis, ita è 97. sub Mosis nomine lavdat nonnulla. Cæterùm regulæ huic fidem non derogat, sed abrogat planè, qod Hymno 99. v. 6. *Samuelis* fit mentio, post Mosem seculo uno & altero nondum nati. Nec satisfacit omninò suffugium illud Hieronymianum, *prophetatum esse à Mose Samuelis nomen*; cum de Samuele hymni avtor, qisqis is fuerit, tanqam de personâ tempore suo notâ satis nobiliqe loqatur. De Hymno itidem 50. Asaphòne conscripta, an eidem concredita fuerit, qi ambigant, non desunt; sicut & de reliqis, qi nomen ejusdem in fronte gerunt. (Nam Paraphrastæ Chaldæi nullam hîc habeo rationem, qi *Adæ* protaplasto Hymnum 92. tribuit.) Verùm, tum de istis, tum & de cæteris omnibus, qorum conditores in obscuro delitescunt, qod de libro Job olim Gregorius Rom. *præfat. c. 1.* idem pariter dictum sit: de literis Regis avt magnatis cujuspiam cum constet, de calamo, qo exaratum, vel amanuensi, à qo scripto sit traditum, vel concinnatum etiam, litem movere qid prodorit? *Cum enim*, inqit ille, *rem cognoscimus, ejusqe rei Spiritum Sanctum avtorem tenemus, qi scriptorem qærimus, qid aliud agimus, nisi legentes literas, de calamo satagimus?* In qam eandem mentem & Gregorio prior Theodoretus, de hoc ipso agens argumento; *Ποίαν μοι προξενήσει ὠφέλειαν, εἴτε τούτου, πάντας, εἴτ' ἐκείνων εἶναί τινας· δῆλον γε ὄντος, ὡς ἐκ τῆς τοῦ Θείου πνεύματος ἐνεργείας συνεγράφησαν ἅπαντες; Qid meâ refert, hujus omnes, an illorum nonnulli sint, qum universos Spiritus divini afflatu conscriptos fuisse compertum sit?*

Atqe hæc de eis, à qibus confecti; seqitur de eis, vel pro qibus conscripti, vel qorum fidei curæqe demandati prædicantur.

2. Itaqe pro Salomone, Hymnus 72. pro è Dei populo afflicto qovis, Hymnus 102. conscriptus perhibetur.

3. Qibus commissi, vel generatim designantur, למנצח *præfecto, symphoniæ magistro.* ex Annal. l. 2. c. 2. v. 2. 17. & c. 34. v. 13. ubi מנצחים *οἱ ἐργοδιῶκται*, sive *operis præfecti* dicuntur, ut R. David Kimchi & Abraham Esdræ filius, Græci, LXX qi censentur, *εἰς τὸ τέλος, in finem*; qasi esset לנצח qomodo ex Rab. Gaonis sententiâ, Abraham Esdræ filius exponit: ut hymni intelligantur, qi perpetuò cantari debeant. Verùm prius illud probabilius videtur, qum & נצח pro operis cum prophanis, tum & sacris procurandis & promovendis *præfici* ac *præesse* creberrimè sumatur: uti videre est Annal. 1. c. 15. v. 21. ubi de musicis etiam disertè usurpatur. & c. 23. v. 4. & l. 2. c. 34. v. 12. & Ezræ c. 3. v. 8. 10. At Aqila & Theodotion, *τῷ νικοποιῷ, ei qi victoriam præbet.* ac si hymnus *ἐπινίκιος*. Symmachus, *ἐπινίκιος*, qasi canticum *triumphale*, designaretur, qod ipsum hymnorum argumentum sæpenumero refellit. Sunt avtem hi hymni. 4. 5. 6. 8. 9. 11. 12. 13. 14. 18. 19. 21. 22. 31. 36. 39. 40. 41. 42. 44. 45. 46. 47. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 64. 65.

66. 67.

66. 67. 68. 69. 70. 75. 77. 80. 81. 84. 85. 88. 109. 139. 140.

Vel speciatim; *Jeduthunis choro.* Hymn. 39. 62. 77. *Corathi posteris.* Hymn. 42. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 84. 85. 87. 88. *Asapho* ejusdemve posteris. Nam de eis, qi *Asaphum* inscriptum habent, qod suprà monui, ambigi potest, an & in hac classe sint ponendi. certè hymnodiæ formulas qasdam *Asapho ejusqe choro* à Davide contraditas, habemus ex Annal. l. 1. c. 16. v. 7. Cæterùm ego Asapho ex eis qos suprà recensui, partem benè magnam havd illubenter detulerim; Et Hymnum 73. eo magis, qòd ad Hymnum proximè antegressum Davidicis finis datus dicitur. Qin & eis, qi antecesserant, intersiti sunt nonnulli, qi Israelis *μελοποιὸν, vatem lyricum,* illum amœnum conditorem habere non poterant: è qibus est celeberrimum ἐπιθαλάμιον illud, hymn. 45. at verò posteriores illos, 74. 79. 80. 83. Asaphi posteris potiùs concreditos, qàm ab Asapho ipso confectos, ex argumenti ratione proclivius est credere; de qo qid sentiam; est superiùs indicatum.

Hactenus fuerunt *personæ* hymnorum titulis designatæ: *tempora* sequntur, qibus vel confecti, vel adhibendi prædicantur.

Tempora, sive occasiones, qibus sunt conscripti, cùm in Davidicis solis reperiantur expositæ, idcirco pro rerum ab eodem gestarum ordine classem istam digeremus. conscripti sunt itaqe.

1. Ad *Goliæ cædem* Hymn. 9, si Chaldæum Paraphrasten seqimur, qi על־מות לבן exponit, *super mortem ejus qi inter duas acies medius constitit.* qod & in editione primâ amplexus est Tremellius: ex Hist. Reg. l. 1. c. 17. v. 8. 50. minùs enim probantur, qi de Nabale accipiunt.

2. Ad *ædes Davidis* per ministros à Savle missos *perscrutatas.* Hist. Reg. l. 1. c. 19. v. 11. Hymn. 59.

3. Ad *falsas Cushi* Benjaminitæ *calumniationes.* Hist. Reg. l. 1. c. 24. v. 9. Hymn. 7. nam de Shimeo qi intelligunt, qibus probetur id, vix reperiunt.

4. Ad *apprehensionem suam Gathi.* Ibid. c. 21. v. 11. Hymn. 56. de occasione constare satis videtur. cæterùm obscuriora sunt verba illa, על־יונת אלם רחוקים *de vim patiente* (*animâ*, uti in קוהלת Salomonico suppleri solet) *à manipulo longinqorum.* Jun. & Tremell. *de columbâ obmutescentiæ* (i. mutâ) *in longinqis locis.* Post Jairum & Camium, Calvin. Moller. Piscat. & alii pleriqe. nam Esdraides cantilenæ alicujus vulgò notæ, ad cujus modos hymnus iste compositus fuerit, initium avtumat fuisse.

5. Ad *evasionem ab Abimelecho.* ibid. c. 22. v. 1. Hymn. 34.

6. Ad *commorationem* suam *in deserto Judææ.* ejusdem c. v. 5. Hymn. 63.

7. Ad *Ziphitarum proditionem.* ibid. c. 23. v. 19. Hymn. 54.

8. Ad *stationem Gittheam*, sive arcæ dominicæ deductionem. Histor. Reg. l. 2. c. 6. uti vult Junius; qem vise sis. Hymn. 8. & 81.

9. Ad *increpationem propheticam*, de *adulterio homicidiiqe* perpetrato. Hist. Reg. l. 2. c. 12. Hymn. 51.

10. Ad *fugam ab Absalomo.* Ibid. c. 15. v. 14. Hymn. 3.

11. Ad *dedicationem*, sive *instavrationem domus suæ.* Ibid. c. 20. v. 3. Hymn. 30.

12. Ad *liberationem*, cùm *à Savlis insidiis*, tùm & *ab universis inimicorum suorum conatibus.* Ibid. c. 22. Hymn. 18.

Atqe hæc fuerunt *tempora* & *occasiones*, *qibus confecti* & conscripti; sequntur *qibus adhibendi* & usurpandi designantur.

Ea vel sunt stata & ordinaria, vel è re nata, & extra ordinem emergentia.

Prioris generis sunt, *tempus*, avt *diei*; *avrora prima*, (ita אילת השחר Junius reddit) cui Hymn. 22. avt *septimanæ*; *dies Sabbati*; cui Hymn. 92. destinatus perhibetur.

Posterioris sunt, *tempora*, avt *afflictionis* & angustiæ, cui Hymn. 102. avt *ægritudinis* alicujus affligentis, cui Hymn. 88. amoliendæ destinatur; si Piscatorem seqimur, qi מחלת לענות vertit, *de infirmitate affligendi*, sive *afflictionis.* i.

A *affligente.* ut מחלת à חלה *ægrotare*, *infirmari* deducatur, qod Jairo aliisqe visum. Verùm & Syntaxis mihi pavllò coactior videtur: nec vocabuli ea significatio Hymni 53. argumento qadrabit, ubi idem ipsum deprehenditur.

Ad tertium illud transeo, qod inscriptiones istæ indicare videntur. Ea est Hymnorum ipsorum, qibus præfiguntur, *natura* & conditio.

Hoc nomine comprehensam velim hymni, vel *qalitatem*, vel subjectam *materiam*.

1. *Qalitatem*, sive *dignitatem* & *excellentiam* qod atti-
B net; hinc fit, ut alii, *avrea cantilena* (ita מכתם à כתם qod *avrum purissimum & purgatissimum* designat, Jobi c. 28. v. 16. 19. Hymn. 45. v. 10. Dan. c. 10. v. 5. exponunt post Abraham Esdræ & Dav. Camium, Jun. & Pisc.) Hymn. 16. 56. 57. 58. 59. 60. alii *graduum*, sive *excellentiarum*, i. *excellentissima*, (ut Jun.) *in summo gradu* (ut Piscat.) *collocandæ* dicuntur. qo modo האדם המעלה *homo gradus*, sive *excellentiæ*, pro excellenti dicitur, Annal. l. 1. c. 17. v. 17. Hymni qindecim serie continuâ simul dispositi, qorum agmen ducit Hymnus 120. clavdit Hymnus 134.

C Conjecturas interim havd sum inscius deprehendi varias de appellationis hujus ratione. alii enim ad modum canendi referunt: ideo שירי מעלות dici, qòd cantandi essent בקל גדול למעלה *voce magnâ in sublime elatâ*: sicut Annal. l. 1. c. 15. v. 16. להרים בקול in qâ sententiâ R. Saadias Gaon fuisse dicitur Abrahæ Esdraidæ; qi tamen ipse mavult esse poeseos alicujus nomen, ad cujus modulum formamqe essent decantandi. alii ad locum referunt, in qo cantari solebant: in *gradibus* scilicet 15. numero, qibus ab atrio mulierum ad virorum ascendebatur. qod Salomon
D Jairus censuit. alii deniqe eò volunt conditos fuisse, ut vel è Babylonicâ jam olim captivitate (à qâ reditus מעלה *ascensio* dicitur Ezr. c. 7. v. 9.) vel ab eâ deinceps, in qâ jam agunt, dispersione, sub Messiæ tempora, reduces, inter redeundum & *ascendendum* in terram suam, qo itineris tædio se exolverent magis, decantarent: qò & David Camius post aliorum interpretationes recensitas inclinare ipse videtur. nam cætera horum vel commenta, vel deliria, transcribere tædet. sed nec his ipsis probabile qicqam subesse videtur.

E Subjectæ *materiæ* ratione major adhuc in titulis varietas reperitur. indicantur enim ex inscriptione qidam esse *ἱκετικοὶ* sive *comprecatorii*, תפלה *precatio*, Hymn. 17. 86. 90. 102. qidam *ἀπευκτικοὶ*, *deprecatorii*, אל תשחית *ne perdas.* Hymn. 57. 58. 59. 75. qidam *ὑπομνηματικοὶ*, *commemoratorii*, sive *commonitorii.* Hymn. 38. 70. להזכיר *ad recordandum.* i. *memoriam statuendam mali sui & liberationis à Deo acceptæ.* Jun. at ego malim, *ad reducendum in memoriam, Deumqe de angustiis, in qibus versentur, commonefaciendum.* confirmat tota Hymni utriusqe compages. nec secus cepe-
F rim Annal. l. 1. c. 16. v. 4. ubi הזכיר ab הודות & הלל disertè distingvitur. qidam *διαμαρτυρητικοὶ*, *obtestatorii.* עדות *testimonium*, vel *obtestatio.* Hymn. 80. non tam qòd *fidem Ecclesia in Deum suam eo testificetur*, ut Junius vult, qàm qòd *Deum enixè obsecrent, eumqe qodammodo obtestentur*, per curam de se priùs habitam, cui adversari, ejusdemqe successum, qem irritum planè facere videantur, qæ tum ab hostibus suis patiebantur; ut opem ferre, & è malis qibus premantur, eruere ipsos velit. hoc enim insinuat hymni ipsius argumentum. cæterùm שושן עדות Hymn. 60. aliò
G spectare videtur, uti deinceps videbitur. qidam *εὐχαριστικοὶ*, *gratulatorii.* תודה *confessio*, sive *gratiarum actio.* Hymn. 100. qidam *αἰνετικοὶ*, *lavdatorii.* תהלה *lavdatio.* Hymn. 145. Et qibus inscriptionis vice præfigitur הללויה *lavdate Deum.* Hymn. 106. 111, 112, 113, 135, 146, 147, 148, 149, 150. qidam *ἐρωτικοὶ*, sive *ἐπιθαλάμιοι* *amatorii*, sive *nuptiales.* ידידת *amorum.* epithalamium illud insigne. Hymn. 45. qidam deniqe *διδακτικοὶ*, sive *διδασκαλικοὶ*, *eruditorii.* משכיל *eruditor.* Hymn. 32, 42, 44. 45. 52. 53. 54, 55. 60, 74, 78, 88, 89, 142. & ללמד ad docendum. Hymn. 60.

Restant *Musica*; qæ eò magis in abdito sunt, qia prisca temporum illorum Musica jam diu est, qòd tota ferè interierit. qod non obscurè agnoscit Camius non semel. Nos

ea, qæ clara magis videntur, ulnis obviis amplectemur; in reliqis divinationes qalescunqe, ubi nihil dilucidius occurrere visum fuerit, admittemus, necessitati obsequti.

Qæ ergò *Musicam* modúmqe canendi spectantia, titulis hisce comprehenduntur, ea vel *generatim*, vel *speciatim* designata sunt.

Generatim dico: qòd ex Hymnis istis, qidam *assâ voce* canendi destinantur; unde שירים *ᾠδαὶ*, *ᾄσματα*, *cantica*, *cantilenæ* dicti. qod nomen est Hymnis, 7, 26, 46, 78. tributum. qidam *ad organa Musica*: unde מזמורים *ψαλμοί*, *psalmi*, dicti. qam distinctionem agnoscere videtur Apostolus ad Coloss. c.3. v.16. ubi *odas* à *psalmis* distingvit, eisdemqe *hymnos* (qod nomen utrosqe ilios forsan comprehendat) adjungit. Hujus generis feruntur plures multò. Hymni, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 13, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 29, 31, 38, 39, 40, 41, 45, 47, 49, 51, 62, 63, 64, 73, 77, 79, 80, 82, 84, 85, 98, 100, 101, 109, 110, 139, 140, 141, 143. Ex his avtem, alii *vocibus prælatis* canebantur, ut in versiculis singulis decantandis *voces præirent*, *organa seqerentur*, unde שיר מזמור *odæ psalmi* nomen hæsit Hymnis, 30, 65, 67, 68, 75, 87. alii *organis*, ut *hæc præirent*, *illæ seqerentur*. unde מזמור שיר *psalmi odæ* appellatio in titulis Hymnorum 48, 66, 83, 88, 108. Facitqe huc qod de suorum Musicâ Triclinius habet ad *Pyndari Olymp. odam*. 2. *Ἀναξιφόρμιγγες ὕμνοι. οἱ τῆς φόρμιγγος ἀνάσσοντες, πρῶτον γὰρ τὰ ᾄσματα συντίθενται, εἶτ' οὕτω πρὸς αὐτὰ καὶ ἡ λύρα ἁρμόζεται. ἢ ὑπὸ τῆς φόρμιγγος ἀνασσόμενοι. πρῶτον γὰρ ἔκρουον, εἶτα τὰ ᾄσματα ἐπῇδον, ὥς φησιν Ὅμηρος*, (*Odyss.* α. v. 155. & θ. v. 266.)

Ἤτοι ὁ φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν ἀείδειν.

In cithara regnantes hymni, qi cithara dominantur, primò enim cantilenæ componuntur, deinde ad illas lyra aptatur: vel qibus a cithara imperatur, primò enim pulsant, deinde cantilenas canunt, ut loqitur Homerus:

Videlicet ille citharœdus cœpit pulchre canere.

Priùs enim *citharam pulsabant*, *tum canebant*. atqe ita Evstath. *ad Odyss.* α. *Ἀνεβάλλετο, ἀντὶ τοῦ προανεκρούετο, ὡς ᾀσόμενος*. *Ἀνεβάλλετο pro pulsabat ut cantaturus*. qum apud nos vice versâ, ubi cantus vocalis musicis organis admiscetur, ille plerunqe præeat; seqantur ista. Qod & antiqitùs obtinuisse testatur, & contra jus fasqe suo tempore violari cœpisse conqeritur in *Hyporchemate* Pratinas. *cantus*, inqit, *chorum ducat*;

Ὁ δ' αὐλὸς ὕστερον χορευέτω.

Καὶ γάρ ἐσθ' ὑπηρέτης. —

ita enim leg. non, *ὁ δ' αὐλὸς*, qod contra Lyrici mentem codices exhibent.

Post hunc seqatur tibia:

Qum hæc illi inserviat.

Lavdat *lib.* 14. pag. 617. C. D. Athenæus, qi & alios qoqe havd pavcos refert indignatos, *ἐπὶ τῷ τοὺς αὐλητὰς μὴ συναυλεῖν τοῖς χοροῖς, καθάπερ ἦν πάτριον· ἀλλὰ τοὺς χοροὺς συνᾴδειν τοῖς αὐληταῖς*. *qod tibicines, ut erat patrius mos, cum choris non accinerent, sed chori cantarent cum tibicinibus*. Siqidem necesse erat, ut ei qod præisset, accommodaret se id qod secundas teneret. Nec alia Pindaro, qàm qæ Pratinæ mens. ille *φόρμιγγα ἀνάσσειν τοὺς ὕμνους*, (contrà qàm Tzetzes explicat) iste *χορεῦ ὑπηρετεῖν τὸν αὐλὸν* postulat. Interim Musicæ istiusmodi antiqior havd pavllò videtur usus, qàm est Plinio visum, qi *hist. natur. l.*7. *c.* 56. tradit, *Citharâ sine voce cecinisse Thamyram primum; cum cantu Amphionem, vel, ut alii, Linum; cum tibiis canere voce Troezenium Dardanum instituisse.*

Organa, sive *Instrumenta Musica*, qæ hymnis istis decantandis adhibenda designantur, duûm sunt generum. Vel enim sunt *πνευματικὰ*, *inflatilia*, נחילות Hymn. 5. nam חליל *tibia*, *fistula*. Esajæ c. 5. v. 12. & c. 30. v. 29. & מחלות *fistulæ*. Exod. c. 15. v. 20. inde dictæ, qòd sint perforatæ & excavatæ, à חלל *perforare*. qò & מחלת in titulo Hymni, 53. & 88. refert Cl. Junius; reclamante licet; (sed frustra, puto, qod & priùs dictum) cum aliis qibusdam Jo: Piscatore. Vel sunt *κρουστικὰ* καὶ *ψηλαφητὰ*, *pulsatilia*, qæ avt bacillis plectrisve cædebantur, avt manibus digitisve attrectabantur. נגינות à נגן *pulsare*. unde נגנים *pulsatores* cantoribus juncti Hymn. 68. v. 9. qæ vox etiam Abakkuko usurpata, c. 3. v. 19. qo loco illud observandum, ad hymnum extremum subjungi, qod in istis præfigi assolet. his destinantur Hymni, 4, 6, 54, 55, 61, 67, 76. istis accensenda videntur ששנים qasi *hexachorda* dixeris. nam & τὰ ἔντατα, qæ *fidiculis distentis* attactisqe sonum edunt modulatum, inter ψηλαφητὰ locum jure sibi vendicant. juxta illud,

Assvetam digitis pollice tange lyram.

déqe istis usurpatur verbum נגן & נגן Hist. Reg. l. 1. c. 16. v. 16, 17. his destinatur hymnus 45. & 80. Sed & 60. ubi שושן עדות *hexachordum testimonii* reddunt; & exponunt, *Sacerdotum proximè arcam testimonii in templo Dei consistentium*. Sed & גתית sive *instrumenta Githæa*, si ita vertere libuerit, huc referenda sint. qod vocabulum Hymnis 3. prælatum deprehenditur. 8, 81, 84. nec intelligo satis, qare Cl. Junius, *Gitthæam stationem* prioribus duobus, novissimo *Gitthæa instrumenta*, reddiderit, nisi fortè qòd hymni 84. argumentum stationi Gitthææ minùs convenire animadvertit. Verùm hæc eum ratio monere poterat, aliò spectare vocem hanc.

Speciatim modulationis ratio designatur;

Vel qoad *ordinem* canendi; per vices, *alternatim*. ita enim interpretandum puto τὸ לענות Hymn. 88. ex Exod. c. 15. v. 21. ותען *respondit eis Maria*. & Ezræ c. 3. v. 11. ויענו & *responderunt*. i. *vicissim cantabant*. Piscat. & nostri, qanqam Junius simpliciter, *canendum* verterit: prout & formulam eandem usurpari existimat. Exod. c. 32. v. 18. & Esajæ c. 27. v. 2. qibus tamen locis, nihil obstat, qò minùs & de carmine *ἀμοιβαίῳ* accipiatur.

Vel qoad *tonos* (de qibus Junium seqimur) eosqe vel singulos; *ad acutum*; עלמות *voces virgineas*. Hymn. 46. *ad gravem*, שמינית *pingvem*, *bassum*. Hymn. 6. 12. Annal. l. 1. c. 15. v. 21. ad *medianum*, sive (ut Jun. editione novissimâ) *contratenorem*, על־מות לבן Hymn. 9.

Vel *omnes junctim*; שגיון *ode erratica*. i. *mixta*, *multiplex cantu*, *qæ omnibus Musicæ rationibus decantatur*. *qod Tullius Synodiam voce Græcâ dixit*. Jun. Hymn. 7. Ciceronis locus est *ad Attic. l.* 10. *Ep.* 6. Titulus idem sed multitudinis numero conceptus, etiam Habakkuki hymno præfixus reperitur.

CAPUT XI.

Exercitatoris de Psalmorum titulis dissertatio discutitur. Hymni 38. & 70. ἐπαινετικοὶ potius καὶ σχετλιαστικοί, qàm εὐχαριστικοί. Totum illum processum, unde Graduum Psalmi nuncupentur, commentitium prorsus videri. Arca è domo Davidis deducta non legitur. Hymn. 120. liberationem Ægyptiacam non respicit. Hymni σχετλιαστικοὶ festo solenni non congruunt. Hymn. 127. Salomonis domum stirpémqe, non templum respicit. Ad varias occasiones scriptos, nonnulli. Captivitate Babylonicâ ex eis posteriores deprehendi. De Abyssi inundatione repressâ, putidum commentum. De titulis non intellectis sibi ipse Exercitator non constat. In librorum 5. subjectâ materiâ definiendâ, insigniter balucinatur. Græci 151um adjiciunt.

PEnsum istud ubi absolveram, incidi in è nostris Viri eruditissimi *Exercitationes* qas *divinas* (*Theologicas*, opinor volens) inscripsit. Ibi inter alia *de Psalmorum Titulis Exercitationem* offendi, numero *decimam septimam*. in qâ occurrunt nonnulla, de qibus (bonâ cum ipsius veniâ) pavcis dispicere velim.

Primò de titulo illo להזכיר Hymnis 38. & 70. præfixo, non possum illi assentiri; eo nimirum indicari, *conscriptos esse Hymnos istos in memoriam liberationis alicujus notabilis, vel insignis beneficii alicujus*. qia utriusqe argumentum apertè doceat, conceptos atqe exclusos fuisse afflictionis, ærumnæ, angustiarum tempore; nec esse liberationem jam habitam celebrantis, sed præstari atqe exhiberi eam enixè postulantis. qod & suprà monueram.

Se-

Secundò, שירי המעלות (ita enim malim, qam שירים) cur dicantur, rationem assignando, factum refert, ut *qum Arca à Davidis domo in templum deduceretur, in itinere Hymnum* 119. *accinerent, cujus initium est, Beati immaculati in viâ*, & de Lege divinâ maximâ ex parte agit: *qum Atrium Gentium intrabant, novissimam ejus periocham decantarent: cùm in Atrium populi processissent ulteriùs, in primo gradu consistentes, Hymnum* 120. *canerent, in qo mentio liberationis populi ex Ægypto; in secundo Hymnum* 121. *Avxilium mihi à Domino. in tertio Hymnum* 122. *Lætatus sum, cùm dicerent mihi, Ascendamus in domum Domini: atqe ita in singulis reliqis Hymnos singulos; usqe ad octavum, in qo, cùm ædificia insignia in Atriis Leviticis ob oculos haberent, Hymnum* 127. *Nisi Dominus ædificaverit domum* &c. *cecinerint. tum ubi Atrium Sacerdotum ingrederentur, Hymnum* 128. *decantatum. in gradu verò ultimo Hymnum* 134. *Benedicite Domino servi ipsius omnes, qi noctu in domo ipsius vigilias obitis. Populo avtem cùm ulteriùs progredi nefas esset, sacerdotes cum Arcâ processisse: qi Templi vestibulum intrantes, cantabant ex Hymno* 118. *v.* 19. *Aperite mihi portas justitiæ. in eodem consistentes, v.* 20. *Hæc est porta Domini, per qam justi intrabunt. in Templo medio constituti, v.* 22. *Lavdabo te, qia exavdivisti me, factus es mihi in salutem. deniqe cum Arca in Sanctum Sanctorum immittebatur, Hymnum* 24. *occinebant.* Atqi 1. nullo avtore illa omnia dicuntur. avt si apud Rabbinulos & Doctorculos Judaicos, qo hominum genere nihil nugacius, ejusmodi qippiam offenderit, qàm tamen parùm consulti avt considerati fuerit, ex eorum avtoritate, qâ nec farfari folia leviora existant, commenta istiusmodi, vel somnia potiùs, tam fidenter obtrudere, ac si rei gestæ coràm ipse interfuisset, aliis potiùs perpendendum lubens relinqo. 2. E *civitate David, Arcam Fœderis deductam* legimus, Histor. Reg. l. 3. c. 8. v. 1. & Annal. l. 2. c. 8. v. 2. at *è domo Davidis* nusqam. nec ex Annal. l. 2. c. 5. v. 11. id probatur. qod avtorem hunc forsan fefellerat. 3. Non est verosimile avt à singulari ac unico actu istiusmodi tot Hymnis nominis idem peculiariter hæsisse, avt si hæsisset, non fuisse serie continuâ unà cum illis dispositos, & titulo notabili ejusmodi aliqid insinuante insignitos, qi eodem tempore adhibebantur, reliqos. 4. Nec occasioni illi satis congrua sunt Hymnorum istorum maximâ ex parte argumenta. nec ad *liberationem Ægyptiacam* spectare Hymnum 120. qisqam unqam probatum dederit; imò vix cordatus qisqam facilè in animum induxerit: & si vel maximè spectaret, *ad arcæ deductionem* qid tum faceret? nec ad *Dei Templum*, sed ad *Salomonis domum ac stirpem* Hymnus 127. refertur. Et huic proximus *nuptialis* est potiùs qàm *dedicatorius*. tum 123. & 130. sunt σχετλιαστικοὶ καὶ δεητικοί, tristis uterqe prorsus materiæ, qæ tempestati tam festæ, tam lætæ, tam favstæ, nullo modo competebat. ut illorum probabilior saltem sententia fuerit, qi *ad varias occasiones* conscriptos volunt hosce hymnos, qos Levitæ vel Sacerdotes, prout uniuscujusqe occasio postulabat, qo vel *thoro nuptiali benedicerent*, vel *adversus opprobria solamina adhiberent*, vel *in anxietate & angustiâ positum reficerent*, vel *fiduciam in Deo collocatam confirmarent*, è loco eminentiore voce clarâ decantarent. Arcæ verò collocatæ Hymnus 132. conveniebat magis, qàm qi istic assignatur, 24. Sunt ex his deniqe, qi ævi posterioris omnino videntur. Hymnus certè 126. post populum *è transportatione Babylonicâ* reducem, confectus eruditis plerisqe agnoscitur; qod & Salomon Jairus plane pro comperto habet. facitque eôdem qod David Camius observat, *captivitatis* mentionem in his *graduum*, qos appellant, disertè factam reperiri. Non minùs itaqe à ratione alienum videtur fuisse commentum istud, qàm putidum illud magistellorum eorundem nugamentum, de *abysso*, qæ *cum Templi fundamenta jaciebantur*, ita *exundasse* dicitur, ut periculum fuerit *orbem terrarum universum submersum iri*, nî Achitophel (qi tamen sub Davidis tempora defunctus deprehenditur) nomine ineffabili scripto ad *gradus qindecim* eandem cohibuisset. qod figmentum tamen sequtus videtur Paraphrastes Chaldæus, qum ait Hymnos istos dictos fuisse על מסוקין דתהומא *de ascensionibus abyssi*. satis scilicet fuerat fabularum portentosarum fabris hisce, qod in Hymno 129. ממעמקים *de profundis ad te clamavi, Domine*, legerant. מתהומים si foret, nihil certius fuisset.

Tertiò, qòd *Hymnorum titulos, qi non intelliguntur*, affirmat esse vel *Tonos Musicos*, vel *Instrumenta Musica*, animadversionem aliqam poscere videtur. Etenim, ut ne excipiam, non videri ab intellectu nostro ista dimota prorsus universa, cùm interpretationes nonnulli certas satis præferant, probabiles etiam è reliqis admittant; qæro qî sit, ut qæ negat intelligi, qædam nominatim pronunciet ipse esse *Tonos Musicos*. qædam nominibus etiam suis designata, esse *Musica instrumenta*. ubi ipse qoqe sibi denuo contradicere videtur, qum מחלת *Machalath*, nunc in hac, mox in illâ classe reponit. qin & illud על אילת השחר Hymni 22. primo loco inter *non intellecta* recenset; mox esse *tonum Musicum* affirmat. Pavlo pòst, *hymnum istum tempore matutino ad holocavsti matutini oblationem accini solitum* refert, *qemodo* 92. *in die Sabbati*. at unde novissimum hoc habet, nisi ex titulo ipso, prout Junius eum interpretatus est? ea avtem si recta est interpretatio, nec inscriptio illa non est intellecta, qod primo, nec *tonum Musicum* designat, qod secundo loco dixerat.

Deniqe *Hymnos* in *libros qinqe* dispertitos fuisse jàm pridem monuerunt Epiphanius *de mensur. & ponder. §.* 5. Hilarius *prologo in Psalm.* Hieronym. *prologo galeat. præfat. in Psalter. ad Marcell. de vocabul. Hebr. & de Sela.* alii. unde in *Midras Tehillim* legitur: *Moses dedit qinqe qinarios legis; David librum Hymnorum, in qo qinqe libri.* licet hoc non sit usqeqaqe verum; cùm Davidis tempore horum pars non contemnenda nondum extaret. Sed & Epiphanius Psalterium ἄλλην πεντάτευχον, sive *novum Pentatevchum* nuncupat. Librum *primum* clavdunt Hymno 41. *secundum* 72. *tertium* 89. *qartum* 106. *qintum* & ultimum 150. nam qem adjiciunt Græci tanqam à *Davide* confectum post *Goliam interfectum*, nec μελοποιΐαν svavem illum spirat, nec in Canonem sacrum unqam receptus est. Verùm qod vir doctissimus, librum *primum* vult res *tristes* canere; secundum *lætas*; tertium *tristes*; qartum *lætas*; qintum *utrasqe*; intuenti penitiùs, frivolum planè & à veritate alienum comperietur. Ecqid enim *triste* Hymnis 1. 2. 8. 9. 11. 15. 18. (qod est ἐπινίκιον solenne) 19. 20. 21. 23. 24. 29. 30. 33. 34. 36. 37. qi sunt omnes libri *primi*, continetur? tum *secundus*, qi res *lætas* canere dicitur, à *tristissimis* ac mœstissimis planè orditur, Hymnis 42. 43. 44. sed & ut de 49. & 50. qi sunt increpatorii, nihil dicam; qis 51. 53. 55. 56. 58. 59. 64. 69. 70. 71. *lætis* accenseat? Librum avtem *tertium* qod attinet; ut nihil dicam Hymni 73. qi hîc chorum ducit, *lætam* saltem καταστροφὴν esse: qantam animi lætitiam atqe alacritatem spirant, 75. 76. 81. 84. 87. tum *qartus*, qi *læta* denuò reducere perhibetur, vanitatis calamitatisqe humanæ deplorationem mœstissimam Hymno 90. statim ab initio præfert. cui adjicias licet 94. 102. & 106. qi sunt toti ferè σχετλιαστικοί. nam de *qinto* eodemqe novissimo qod censuit, de reliqis qibusqe si paria statuisset, havdqaqam à rei veritate aberrasset. habent enim cùm libri omnes *lætis tristia*, & *læta tristibus* immista; tùm & Hymni etiam ipsi iidem, qomodo vita mortalis, & Christiana cumprimis, eadem utraqe freqenter sive invicem intertexta.

THO-

THOMÆ GATAKERI CINNI, SIVE ADVERSARIORUM MISCELLANEORUM

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

In Genes. 1. 1. nonnulla explicanda & dispicienda proponuntur. Talmudica commenta de mundi inchoati tempore inde eruta. Cabalistica de Trinitate aliisqe eis paria. Talmudica alia de creationis fine, & istinc, & ex cap. 2.4. Targumistæ versio, à nostris etiam arrepta, rejecta. Rejecta & nostrorum qorundam gemina, ab Hieronymo altera, altera à Tertulliano commemorata. Johannis 8.25. frustra huc trahitur. Veritas à mendacio suppetias non postulat. Versiculus Mosis primus enunciatum integrum plerisqe. cum novâ tamen Petro Picherello syntaxi. Vir is qantus, qalis: scripta qæ perierint, qæ superent. Idiotismus Hebraicus ab illo observatus. Hebræis qibusdam, sed & nostris, enunciati compositi membrum duntaxat. integrum ratione geminâ constitutum. בראשית *non semper in rectionis structurâ. Amos 4. 11. syntaxis qalis. qalis item Esai. 29.1. & Hos. 1. 1.* חנה *habitare.* bet *pro* lamed, *vel* el, *ad. Copulativa temporis index, nunc gemina, nunc simplex. Gen 28. 20-22. & Jer. 4. 1, 2. obiter explicata. Grotii versio altera qâ ratione minùs probata.* Materia, *Hermogeni,* Bythos *Valentino, res Deo coæterna. Horum cum aliis impia deliria apud nostros resuscitata. Theosophia novella dogmata istiusmodi. Rationis examen hujus mystæ refugiunt. Sapientiam Dei Salomoni qid esse velint.* Lucifer, *appellatio non cacodæmonis, sed* Christi. *Esai. 14. v.13,14. perperam expositus. Deum ex nihilo mundum hunc creasse, dogma Christianum. dogmatis contrarii conseqentiæ qæ.*

A Mundi primordiis, novo sumpto exordio, *Cinni* librum secundum hunc, περὶ τῆς πρωτοκτισίας, prout à Mose describitur, pavcula qædam, vel explicanda, vel dispicienda saltem, delibando, inchoaturus aggredior.

Prima illa, בראשית ברא אלהים את־השמים ואת־הארץ primâ fronte nihil difficile ambigui nihil præferre videantur. varias tamen ab interpretibus & versiones, & constructiones, & explicationes subierunt.

Mitto levicula & ridicula nugamenta illa, qæ è Talmudistis Vir Cl. Lud. Dievsius *Animadversionibus postumis* suis inseruit; qibus ex בראשית ברא *Geometriæ* suæ (qam *Arithmeticam* potiùs dicere debuerant) ope operâqe, ob numeri in literis utriusqe paritatem, בראש השנה נברא procudunt, h. e. *in capite anni creatus est;* mundus utiqe, unde in mense Tisri mundum conditum fuisse colligunt; qòd is ab initio *caput anni* fuerit, ut ipsi volunt. Sed & ulteriùs ex בראשית denuò seorsim sumpto, per *Temuram* suam, sive literarum transpositionem א בתשרי exsculpunt. h. e. *primo* mensis *Tisri* d.e. ita non mensem duntaxat, sed mensis qoqe diem ipsum, in qo mundi machina hæc extrui cœperat, hinc eruunt. Qibus gemina sunt planè Cabalistarum qoqe nostrorum, illa à Johanne Capnione *Cabalist. lib.* 3. venditata, qi ex literis verbi ברא Personarum, sive Hypostaseon, trium nomina eliciunt, אב בן רוח *Pater, Filius, Spiritus.* & ex eisdem rursus אב בבר *Patrem in Filio,* sive, *per Filium,* universa condidisse. qæ Johannes ille pro mysteriis tam arduis, tam abstrusis habuit, ut ubi proposuerat, continere se non posset, qo minùs in exclamationem hanc cum stupore junctam erumperet; *O rem mirandam! sed prophetalis spiritus, aut divini afflatus egentem.* qi in rebus seriis sanctisqe ludere utiqe doceat, & paginæ sacrosanctæ dictiones nevrospasti alicujus instar habere, cujus verba pro ingenii cujusqe lascivientis libitu, qasi fidiculis ac verticillis qibusdam in figuras qasvis ridiculè atqe irreligiosè defingantur.

Mitto & illas Talmudistarum aliorum interpretationes mysticas, qi referente Salomone Jairo, ex verbo בראשית sive *in principio,* significatum volunt, universum hoc à Deo conditum, primò בשביל התורה *propter Legem,* sive *Legis cavssâ.* eò qòd *Lex* dicatur ראשית דרכו *principium viæ ejus.* Parœm. c.8. v.22. uti ipsi locum illum perperam exponunt; tum בשביל ישראל *propter Israelem,* sive *Israelitarum cavssâ,* qia Israel ראשית תבואתה *principium proventus ejus,* sit dictus. Jer. c.2. v. 3. Qibus est affine, qod Baal hatturim habet ad cap.2. v.4. ubi qia easdem literas in Abrahæ nomine cum particulâ *bet* באברהם qas in בהבראם *cùm crearentur ea,* deprehendit, colligit hinc propter Abrahæ puritatem creata fuisse cœlum & terram. ejusmodi commentis referta sunt horum scripta; qæ *solummodo demonstrare destruere est,* uti de Valentini deliriis Septimius.

Mitto denique Targumistæ Hierosolymitani versionem ἀστήρικτον καὶ ἀπυθμένωτον, *minus stabilitam & sine fundamento,* qi בראשית reddidit בחכמה non, *in sapientiis,* uti Vatablus lavdat, (h.e. inqit ille, *juxta omnes sapientiæ vias,* sive, *sapientissimè.*) sed, *in sapientiâ,* sive, *per sapientiam.* Qod etiamsi cum vocabulo à Mose adhibito nihil habeat consortii avt cognationis etiam, avidè tamen arripuerunt nostri non pavci eo magis, opinor, qia Hymn. 104. v.24. legerant כלם בחכמה עשית *omnia ea* in

in sapientiâ fecisti. Et ad Christum Dei Filium, eundemqe ejusdem *Sapientiam*, ad Cor. Ep. 1. c. 1. v. 24. retulerunt, de qo & illud Parœm. c. 3. v. 19. acceperant, יהוה בחכמה יסד ארץ *Jovas in sapientiâ terram fundavit*, sive, *terræ fundamenta jecit.* Qin & eousqe in hoc negotio processum est, ut pleriqe, Hieronymo referente in *Qæstion.* sive *Tradition. Hebraic. in Genes.* existimarint, in Hebræo haberi, *In filio fecit Deus cælum & terram.* ita scriptum in *altercatione Jasonis & Papisci*; & Tertullianum in libro *contra Praxeam* disputasse; necnon Hilarium in *Expositione cujusdam Psalmi* id affirmasse. qid avtem Avtor ille anonymus scripserit, avt Hilarius affirmaverit, minùs certum videtur, cùm nevtrius forsan eâ de re scripta jam extant. Aliud certè, sed non minùs absonum absurdúmqe, magis multò sanè impium, & qod Arrianum dogma sapiat, commemorat *advers. Praxeam cap.* 5. Tertullianus. *Ajunt qidem*, (an, *qidam*) inqit, *& Genesin in Hebraico ita incipere, In principio Deus fecit sibi filium.* de hoc avtem, non de illo, qod Hieronymus refert, disputat, etiamsi *firmum esse* affirmare detrectet. Et est nevtrum reverâ veritati consentaneum, qo modo nec coacta nimis illa Augustini interpretatio, in *de Genes. adv. Manich. l.1. c.2. Deum in principio fecisse cælum & terram: non in principio temporis, sed in Christo; cùm verbum esset apud Patrem, per qod facta, & in qo facta sunt omnia.* qi & de se Judæis qis esset interrogantibus respondit, *Principium, qod & loqor vobis.* Joan. c. 8. v. 25. de qo loco post dicetur aliqid. Etiamsi vero qod illi alteri, & novissimus iste, de Christo universi conditore, istinc elicere sunt annisi, verissimum existat: Attamen οὔτε τὰ ἀλλότρια συγκλώθειν δεῖ, καὶ ψεύδους συμμάχου τὴν ἀλήθειαν οὐ δεῖται, *nec ea in unum compingere & confundere oportet, qæ notionis sunt diversæ; nec mendacii adjutorio opus habet veritas.*

His igitur missis de commatii hujus syntaxi primo loco videbitur. Axioma integrum absolvere hoc pleriqe existimant. Ita Græci simpliciter reddidere, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Qorum vestigia premens Latinus interpres vulgatus, nisi qòd ברא Hebræorum fœliciùs forsan expressit, *In principio creavit Deus cælum & terram.* Atqe hanc versionem simplicissimam pleriqe amplectuntur & probant. Nec deest tamen Vir eximius, qi diversam à reliqis viam hic iniens, etiamsi propositionem integram hoc commatio includat, aliter tamen eam, qàm illi, qos viderim, universi, efformat. Is est Petrus Pichereílus Gallus. De qo, qia deinceps havd semel advocandus est, pavca obiter istic interserere non pigebit. Inter alia qæ conscripserat, qorum pars exigua nunc extat, prostat saltem, in Matthæi & Lucæ Evangelia integra commentarios criticos confecerat. Ab his absolutis, instigante Thuano historico celeberrimo, à qo ista habemus, Pavli Epistolas omnes eam usqe ad Philemonem, pari ratione explicare aggressus, manum operi huic novissimam (qod & Thuano hominem invisenti ipse retulit) havd ita diu ante obitum admoverat. Verùm ista sedulitate tantâ per tot annos elaborata, post virum clarissimum optimumqe rebus humanis exemtum, per hominum malè feriatorum & μακαρίτου hæredum litigia importuna, (accedentibus insuper, uti verisimile sit, pontificiorum qorundam, qorum palato ea minùs sapiebant, technis) interversa & deperdita prorsus videntur ferè universa. Cæterùm ex eis qæ supersunt, lucemqe viderunt reliqiis, tanqam ex navfragio non exiliter deplorando ereptis tabellis, liqidò poterit parere, qantus ille vir fuerit, qàm eruditione variâ instructus, qàm judicio acri præditus, qàm pietate insigni, ingenuitate egregiâ imbutus; qi qamvis inter Pontificios ageret, eorumqe qadantenus partes seqeretur, de Bezæ tamen laboribus in Novi Instrumenti contextu explicando insumptis honorificè loqeretur, Calvini nonnulla adversus Maldonatum liberè ac disertè tueretur, in gravissimis deniqe qibusdam fidei religionisqe, de qibus nobis cum Pontificiis intercedunt controversiæ capitibus, nostris σύμφωνον σύμψηφόν τι scripto qoqe profiteri se sustinuerit. patet hoc ex eis, qæ in vel fragmentis vel tractatibus adhuc superstitibus de *Cœnâ Dominicâ*, de *Missæ sacrificio*, de *Igne purgatorio*, de *Imaginum usu*, aliisqe eôdem pertinentibus disseruit. Unde & ingenti cum dolore rescíscere datur, qantam in amissâ, qam diximus, *tam pretiosâ supellectile* (historici nobilissimi verba, non sine affectu, usurpo) res & literaria, & religiosa etiam jacturam fecerit. Verùm in transcursu interjecta ista, viri memoriâ immortali dignissimi mentio expressit. Inter alia viri magni, qæ reliqa habemus, extat *in Cosmopœiam*, sive *Mundi Creationem à Mose descriptam Paraphrasis*, cum *Annotationibus* adjectis, in qibus Paraphrasis ratio redditur. Hujus avtem de qo agimus commatii *Paraphrasis* apud illum sic habet. *Qo extiterunt initio cælum & terra, eo Deus illa creavit.* In *Annotatione* verò hæc subjiciuntur. In Hebræo est, *In principio creavit Deus cælum & terram*, id est, *In principio cæli & terræ, Deus creavit illa.* Idiotismus est non infreqens. Prov. c. 31. v. 30. *Fallax gratia & vana pulcritudo: mulier timens Dominum, ipsa lavdabitur.* id est, *Mulieris gratia fallax, & pulcritudo vana: qæ avtem timet Dominum, ea lavdabitur.* Infra cap. 3. v. 23. *Ne fortè mittat manum suam, & sumat etiam de arbore vitæ*, i.e. *mittat manum suam ad arborem vitæ, & sumat ex eâ.* Psal. 2. v. 7. *Narrabo præceptum, Jovas* enim *dixit ad me*. i. e. *Narrabo præceptum Jovæ: ille* enim præcipiendo *mihi dixit*: vel, qod *ille mihi dixit.* Luc. c. 1. v. 68. in Cantico Zachariæ, *Qia visitavit, & fecit redemptionem plebi suæ.* i.e. *visitavit plebem suam, & fecit ei redemptionem.* Joan. c. 4. v. 54. *Hoc secundum signum fecit Christus, cum venisset ex Judæâ in Galilæam.* i. e. *Hoc secundum signum fecit Jesus in Galilæâ, qum ex Judæâ in illam venisset.* Hæc ille, acutè qidem, & ad Mosis mentem commodè satis. qanqam prior illa versio simplicior videtur. sed eôdem utraqe recidit. Atqe hæ fuere versiones illorum, qi commatio hoc primo sententiam absolvunt.

Cæterùm syntaxin aliam statuunt ex Hebræis Magistris, qi primas obtinent, nonnulli. Eamqe sic instituunt, ut primum istud commation non enunciatum integrum atqe absolutum conficiat, sed membrium duntaxat existat axiomatis compositi, qod serie continuâ dispositum, ad commatii secundi exitum usqe protollatur. Syntaxi huic firmandæ fundamentum substernunt, τὸ ראשית nisi in rectionis structurâ (formam enim qod attinet, ea est eadem in utraqe) nusqam locorum reperiri. id qod fidenter affirmat Jairus. Scitum avtem istud etiamsi refellat Esdraides, allato ex Devt. c. 33. v. 21. loco, ubi dicitur, וירא ראשית לו *prospexitqe primò*, sive, *primitùs, sibi*: de syntaxi tamen loci istius, in eandem cum Jairo, eisqe qos ille est secutus, sententiam descendit. Sic itaqe verborum analysin constituunt isti, ut sit בראשית ברא perinde acsi diceretur בראשית ברוא *in principio creare*, sev creandi; sive, qia verbum infinitum nominis vicem supplere videatur, בראשית בריית שמים וארץ *in principio creationis cæli & terræ.* ita enim qoqe Jairus explicat. qanqam ad ipsius mentem (si Magistro tanto in istis sciolo suggerere qicqam fas fuat) dicendum potiùs fuerat, בראשית בריית אלהים את השמים ואת־הארץ *in principio creationis Dei cælum & terram.* h. e. qâ Deus cœlum & terram creavit. ut בריית in אלהים non in שמים recumberet. ita enim syntaxis eadem planè foret cum illâ Amosi c. 4. v. 11. כמהפכת אלהים את־סדם ואת־עמרה *juxta subversionem Dei Sodomam & Gomorram.* h.e. qâ Sodomam & Gomorram subvertit Deus. atqe ita pariter eodem, qo dictum est, modo redditum avt explicatum saltem oporteret. Verùm qia verbum ברא istic non est infinitum, sed finitum temporis præteriti; unde syntaxis insolentior pavlò videtur, éstqe, qam decernunt illi, reverâ talis; ideò gemina duo saltem producunt loca, in qibus structura parilis deprehendatur: horum alter habetur Esaiæ c. 29. v. 1. קרית חנה דוד *urbs habitavit David.* (sic usurpatur verbum חנה qod alioqi *castra metari* significat, Nehem. c. 9. v. 30.) h.e. urbs habitationis Davidis. alter, qi ad istum propiùs accedit, extat Hosh. c. 1. v. 2. תחלת דבר־יהוה בהושע *principio allocutus est Jovas Hosheam.* sive, in principio allocutionis Jovæ ad Hoseam. h.e. cum primò Hosheam alloqeretur. (*bet* particula pro *el ad*; prout Gen. c. 11. v. 4. Esai. c. 10. v. 22. Hosh. c. 12. v. 6.) Hac ergò syntaxi, qum suspensa maneat

neat needum integra avt absoluta, sententia, qo modo in Hosheæ illis, dictionis seriem ita constituunt, ut verbis seqentibus ea propositionis integræ pars contineatur, qæ redditionis vicem præstet: hæc avtem vel inciso proximè adsito concludatur; qo modo in illâ de Hosheâ narratione, *Cum primò alloqeretur*, sive, *compellaret*, *Jovas Hosheam*, *dixit Jovas Hosheæ*; sive, *tunc edixit Jovas Hosheæ*. & hîc pariter, *Cum primò crearet Deus coelum & terram*; *terra tunc informis & inanis erat*. vel, ulteriùs etiam dictione protelatâ, ad longiùs dissita pertingat, qemadmodum in voto illo à Jacobo concepto, Gen. c.28. v.20-22. *Si* (vel, *Qum*, uti Junius reddit; qo modo אם usurpatur cap. 38. v.9. ne ambigere videatur de promissione divinâ, qam repetit ex vers. 15.) *affuerit mihi Deus*, *& in itinere qod incedo servaverit me*, *panémqe dederit qem comedam*, *& amictum qo induar suppeditaverit*, *reversúsqe fuerim incolumis ad ædes paternas*, *fueritqe mihi Jovas Deus*; *tum lapis iste qem in pilam statui*, *domus Dei fiet*, *& qicqid dederis mihi*, *ejus decimas omninò sum daturus tibi*. Ita enim pium Patriarchæ votum Junius rectissimè distinxisse videtur. Sed & in illâ consimiliter invitatione ac provocatione divinâ, Jerem. c.4. v.1,2. *Si reversus fueris*, *ô Israel*, *ad me*, inqam, *reversus fueris*; *siqe amoveris è conspectu meo abominationes tuas*; *nec divagatus fueris*; *sed per Jovæ vitam verè*, *consideratè*, *justéqe juraveris*; *tunc benedicent ei gentes*, *eóqe exultabunt*. Et illic pariter contextus series sic poterit constitui, ut dicatur, *Principio cum crearet Deus*, *cœlum & terram*; *terra avtem informis atqe inanis existeret*, *tenebræqe abyssi faciem occuparent*, *& Spiritus Dei super faciem aqarum motitaret*; *tunc dixit Deus*, *Fiat lux*, *& lux extitit*. Atqe eô palam concedit Jairus. Nec abscedit è nostris Vatablus. Verti, inqit, etiam posset, *Principio cum creavit Deus cœlum & terram*; *dixit*, *Fiat lux*. ut ista, *Terra avtem* &c. legantur per parenthesin. Qanqam sive istis, sive illis lineamentis propositionem compositam concinnaverimus, ad syntaxin insolentiorem illam confugere nihil opus fuerit, qum alia magis familiaris, & usitata satis, præstò sit. Usu siqidem havd infreqente venit, ut copulativa particulæ tempus indicantis vicem sustineat. & creberrimè qidem utriusqe cum protasi, tum & apodosi inservientis, geminata; nec rarò singularis etiam, qæ apodosi qidem præfixa, sed ad protasin rejecta, per *qum* avt *qando* commodissimè exprimatur. Sic Esaiæ c.50. v.2. *Qare veniebam*, *& nemo præstò erat? vocabam*, *& nemo erat respondens?* pro eo qod est, *Qare qando veniebam*, *nemo præstò erat? qando vocabam*, *nemo erat qi responderet?* Ibid. c. 58. v.9. *Tunc invocabis*, *& Jovas respondebit*; *inclamabis*, *& dicet*, *Ecce adsum*. h.e. *Tunc qando invocabis*, *Jovas respondebit*; *qando inclamabis*, *dicet*, *Ecce adsum*. Et in eandem mentem cap. 65. v. 24. *Eritqe nondum invocabunt*, *& ego respondebo*; *adhuc illi loqentes*, *& ego exavdiam*. pro eo qod diceretur, *Erit ut priusqam invocent*, *ego responsurus sim*; *& dum adhuc loquntur*, *ego exavdiam*. Qin & in illo Hosheæ loco toties lavdato, vatis verba optimè verti possunt, qomodo & Junius reddidit, *Qum primò alloqutus est Jehovah Hosheam*, *edixit Jehovah Hosheæ*. rectéqe adnotat Piscator, *Copulativum enunciatum valet relativum temporis*. Perinde & istic, sive ad membrum proximè subjunctum, sive ad ulterius aliqid referas, syntaxin qod attinet, verti poterit commation istud, vel ut Piscator in locum, *Principio, cum Deus cœpit condere mundum*; vel etiam ut Grotius *in Evang. Joannis*, *Cum primùm universitas cœpit creari*. vel, verba si disertiùs exprimere placuerit, *Qum primò crearet Deus cœlum & terram*. Ita malim, qàm qod Vir Clarissimus idem in hunc locum suggerit. Meliùs, inqit, *In principio creare Deum*. i.e. *priusqam crearet*, sive, *formaret*, *Deus cœlum & terram*. i.e. universum hoc, qale nunc est: *tunc terra erat inanis & vacua*. Etiamsi enim sensum orthodoxum sanumqe verbis sic conceptis dederit; tamen illud, *anteqam crearet*, minùs advertenti ansam forsan præbuerit suspicandi, qod Hermogenes olim somniavit, ante creationem inchoatam *materiam* extitisse; *qæ ipsa semper fuerit*, *neqe nata*, *neqe facta*, *nec initium habens omninò*, *nec finem*, *ex qâ Deus omnia posteà fecerit*. Vel etiam qod Valentinus deliravit, *Bython*, *innatum*, *immensum*, *invisibilem*, *æternum*, *qi ante hæc omnia fuerit*. Eam enim fuisse Hermogenis sententiam, Valentini hanc ex Tertulliano discimus. Hoc avtem in negotio, eò uberiore opus esse cavtelâ videtur, qòd idem dogma ab inferis diebus hisce, postliminio resuscitatum in orbe nostro qoqe, post tam amplum, tam jugem luminis divini fulgorem, emersisse denuò comperiatur. Siqidem inter alia, qæ qotidiè prodeunt, prodigiosa ac portentosa deliria, qæ *Luminarium Novorum* nomine insigniuntur, exorta est *Theosophia* uti arcani hujus mystæ indigetant) Tevtonica; Theologiæ (qam antè habuimus) *Germanicæ* qadantenus non absimilis; nisi qòd *Practicam* illa, *Theoreticam* ista spectare magis præ se ferat. De hac, qo faciliùs irretiantur, promptiusqe effascinentur οἱ ἀφιερ-κίοι, rerumqe novellarum avida ingenia, magno cum fastu pronunciatur, *qicqid vel effatus est de tripode* (diabolico forsan afflatu) *ter maximus Hermes*, *vel Pythagoras dixit*, (cujus dicta utiqe pro oraculis habenda sint) *vel disseruit Socrates*, *vel asseruit Aristoteles*, *vel vaticinatus est divinus Plato*, *vel probavit Plotinus*; *hæc omnia*; *avt his avgustiorem longè ac profundiorem philosophiam*, *Tevtonicis scriptis reconditam* haberi: sed *&* (*qod hæc omnia superet*) *si qo concordi vinculo Regina illa ac Domina sacrarum literarum sapientia cum ancillulâ suâ pervicaci*, *h.e. ratione humanâ sociari conciliariqe fas sit*, *hoc certè fœlix animæ Spiritusqe conjugium*, *hanc exoptatissimam epharmosin*, *hanc mirabilem harmoniam discordiam Tevtonicam nobis exhibere*. Sed qænam tandem sunt *Theosophiæ* illius, qæ elogio tam turgido, encomio tam hyperbolico, adornata in publicum prodit, dogmata? Hæc utiqe; *Ante omnem rerum creationem ab æterno extitisse immensa & infinita duo*, *Deum & Abyssum*. *Abyssum hanc nec penitùs nihil*, *nec ipsummet Deum esse*; *licet post Deitatem de realitate entis summè participem*, *sed Deitatis veluti corpus*, *vel habitaculum æternum*. *Abysso huic attribui posse ferè omnia*, *qæ Philosophi Materiæ suæ primæ ascribunt*; *proprietates utiqe capitales qatuor*, *1. appetitum ad corporeitatem*, *sev vim contrahentem*, *coagulantem & constringentem*. *2. huic contrariam vim aliam*, *furibundo qodam impetu coagulationi resistentem*. *3. ex horum inter se confligentium certamine enixam vim*, *sive spiritum angoris primæ matris viscera corrodentem*. *4. ingentem ardorem atqe ignem tenebrosum*. *Abyssum hanc cum hisce suis proprietatibus*, *ubicunqe Deus semet intra se receperit*, *reverâ Gehennam esse*, *licet ante Luciferi defectionem in actum gehennalem suum non proruperit*. *Ex harum Abyssi proprietatum cum radiis è centro Deitatis emanantibus amicâ colluctatione coortam ab æterno lucem qandam Majestaticam*; *qam lucem*, *vel inde per infinitum Abyssi ambitum spirantem avram*, *eloqia sacra & præ cæteris librum illum Salomonis Apocryphum*. *Sapientiæ nomine indigitare*. *Mundum itaqe divinum qendam ab æterno fuisse*, *cujus corpus & anima Abyssus*, *Spiritus ipsissima Sapientia*, *Patre Deo*, *Abysso matre progenita*, *essentia qadam undiqaqe æterna*, *vivens*, *intelligens*, *unde mundi divini ornatus omnis & variegatio*, *& in qâ velut in speculo pulcritudinem suam contemplando Deus ipse delectetur*. *Ex his duobus principiis post infinitum æternitatis emensum spatium*, *creatum Mundum Angelicum*, *in tres regiones veluti sphæras*, *distinctum*, *qarum incolæ Angeli in tres Hierarchias distincti*. *Angelorum corpora & animas ex Abysso*, *Spiritum ex Sapientiæ sinu derivari*. *Sphæram mediam & lucidissimam*, *qæ jam noster mundus est*, *Luciferum cum legionibus suis incoluisse*. *Hunc Angelorum speciosissimum*, *& qi Filii Dei imaginem referebat*, *cum cohortibus suis*, *neglecto divini elementi pabulo*, *in Abyssum animæ suæ corporisqe matricem*, *oculos retrò deflexisse*, *animum demersisse*. *hinc Spiritu extincto*, *gehennalem illum actum operari cœpisse*, *ex cujus halitu vertigine correptos*, *in animum induxisse*, *omnem reliqarum Hierarchiarum & totius Deitatis pulcritudinem intra se absorbere*; *tum extra universi limites evolare*, *in summo solium sibimet erigere*, *creaturas omnes adeoqe Deum ipsum imperio suo subjicere*: *hæc avtem cum non possent*, *enatum hinc angoris & invidentiæ spiritum*, *ardorémqe ignis tenebrosum*, *qo se suamqe regionem omnem vento*, *fumo*, *flammisqe sulphureis impleverint*. *Hinc primum peccati omnis ignisqe infernalis originem*: *hinc antiqissimum rerum omnium principium*, *Chaos*, *non figmentum poe-*

ticum, sed verissimam hujus mundani spatii, qalis ante novam creationem sub Luciferianâ Theomachiâ fuit, hypotyposin. Ne autem hierarchiarum etiam reliqarum regiones Tartareus ille vapor inficeret, sive tam amplum gloriæ æternæ destinatum præ cæteris spatium in æternum bonitate suâ destitueretur, suóqe de tot creaturis in hoc spatio beandis proposito frustraretur; succurrere volentem Deum, accinxisse se ad mundi sensibilis hujus è rerum congerie creationem. at primò omnes illas materiæ particulas crassiores, Abyssi vi constrictivâ congelatas in unam molem, vel in plures opacas sphærulas congessisse, & à parte fluidâ distinxisse. hanc avtem Cœli & Terræ creationem appellari. dein tenebras per totam Luciferianæ regionis Abyssum diffusas unâ cum avtore suo in angustum compulisse. hanc avtem creationem lucis dici. atqe hoc opus fuisse primæ diei, hanc primam de Lucifero victoriam. Deniqe post plures ambages, (qas prudens lubensqe transilio, ne Lectorem logis longis tam putidis nimis fortean jam fessum, eôqe nomine vel navseantem, vel stomachantem etiam, diutiùs detineam, ulteriùs onerem, exerceam, excruciem, enecem) concluditur tandem, *Jam satis constare, creationem non fuisse ex nihilo.*

Vereri utiqe videntur Materiarii isti, ne potentiæ divinæ immensitatem eò usqe extendant, ut ex nihilo qicqam producere valeat. Judæis hac in parte, inferiores & deteriores etiam, qi verbum ברא volunt istic significare הוציא ישמאין *esse*, vel *ens, ex non ente producere.* Eandem certè regulam jam olim defixerat fides Christiana. Tertullianus *Apolog. cap.* 17. Christianorum omnium nomine, *Qod colimus, Deus unus est, qi totam molem istam, cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, verbo qo jussit, ratione qâ disposuit, virtute qâ potuit, de nihilo expressit.* Enimverò materia ista, tot proprietatibus tam variis, tam adversis instructa, avt creator fuerit, avt creatura, nisi si figmentum merum fuerit: at creatorem esse ipsi negant, nisi si alium etiam à Deo, qum somniantibus nihil arduum existat, creatorem comminisci collibuerit: creatura avtem si fuerit, creatam, sive conditam & factam, atqe in fieri aliqando fuisse, necesse est, & nec fuisse etiam anteqam in fieri foret. & qo modo ab æterno esse potuit, qod facturæ suæ initium habuit? avt qomodo facturæ suæ initium non haberet, qod factum est, qum τὸ fieri τοῦ esse in rebus factis qibusqe præcedaneum existat? Atqe hæc prima nobis esto, adversus materiam, qam confingunt isti, præscriptio. Huic altera ista succenturiabitur; si res creata sit materia ista, vel ex aliqo, vel ex nihilo condita fuerit. τὰ *ἀμέσων* enim ista sunt. si ex aliqo, tanqam aliâ præjacente materiâ; & de illo eandem ratiocinationem adstruere licebit; atqe ita res per materiarum qarumlibet seriem in infinitum protolletur; nisi eò tandem deventum fuerit, qod isti tantopere agnoscere renituntur, ut ex nihilo aliqid productum sit. Sed qorsum qisqam cum eis ratiocinationem incassum instituat ullam, qi ad rationis examen revocari sua nevtiqam sustinent. Etenim hoc habent commune Theosophi Βεκκατσίλωοι, *deliri* isti, cum Theologis qibusdam ἀθεολόγοις, opinionum impiarum, dogmatúmque impurorum, qæ sub *Luminum novellorum* titulo specioso venditant, satoribus ac sartoribus; qòd ut illi Logicam & ratiocinationes Syllogisticas, tanqam veritati indagandæ atqe eruendæ adversas damnant, & à disceptationibus suis amandant, & isti pariter in præloqio, impiis istis ac Christiano nomine indignissimis deliriis in lingvam vernaculam, qo plures inficiant effascinéntqe, traductis præfixo, eos havd semel perstringunt atróqe carbone notant, qi in disqisitionibus ac dissertationibus istiusmodi ad leges syllogisticas omnia constringunt, & ad eas qæqe vel agi, vel exigi postulant: qod tamen omninò necessarium est, nisi si avt testimonium αὐτόπτων aliqod, avt qod sensibus ipsis sese oggerat, possit produci. At Scriptura Sacra, qæ sola nobis est αὐτόπιστος, nugarum istarum, qæ τὰ τοῦ Σατανᾶ βάθη, *Satanæ profunditates,* meritò dixeris, nihil exhibet, nihil habet. Sed nec ipsi commentorum istorum qicqam ferè inde elicere adnituntur. qanqam obiter *Lucem* nescio qam *ex amicâ proprietatum Abyssi cum radiis divinis* qibusdam *colluctatione exortam,* vel saltem *avram svavissimam inde spirantem patre Deo,*

A *matre Abysso progenitam, non ex divinis attributis aliqod, sed essentiam qandam undiqaqe æternam, viventem, intelligentem,* &c. *in eloqiis sacris* (nam Psevdo-*Salomonis Apocrypha* cum nihili faciamus, nihil moramur) *Sapientiam indigitari* monent. Verùm ubi Sapientia, qalem illi nobis delineant, in sacris eloqiis deprehendatur, nulli dicunt. In Parœmiis reverâ Salomonicis *Sapientiæ divinæ* mentio sæpiùs occurrit, sed qæ avt è divinis sit attributis, cap. 3. v. 19. ubi חכמה & בינה *Sapientia & intelligentia* ἐκ παραλλήλων ponuntur; avt sit ipsa Dei Patris proles, Patri coessentialis Filius, ante B creaturam omnem conditam genitus, cap. 8. v. 22-30. ut jam periculum sit, juxta istorum Theosophiam ἄθεον καὶ ἄσοφον, *impiam & insipientem,* ne ὁ λόγος jam non existat ampliùs ἀμήτωρ, *sine matre,* uti prædicatur ad Heb. cap. 7. vers. 3. cum matrem nactus sit Abyssum, & ex Abysso Dei Filius ipse prodierit. ad illa enim Salomonis verba vers. 30. qibus *Sapientia Deo jugiter in deliciis fuisse* dicitur, respexisse videntur, cum *in Sapientiâ* commentitiâ suâ, *velut in speculo* qodam *pulcritudinem suam contemplando Deum ipsum delectari* affirmant. Sic ergò ar- C gumentari licuerit, *Sapientia,* qam loquntur eloqia sacra, *divina,* avt est Dei attributum, avt Filius ipse; at illud esse negant Sapientiam illam, qam in eloqiis sacris eo nomine designari affirmant, & ex Abysso matre progenitam contendunt: ut Filius ipse sit, ergò relinqitur. Ita æternam Dei Sapientiam in creaturarum ordinem redactam, & ex Abysso emergentem, à Tenebrionibus istis habemus. Sed & de *Theomachiâ Luciferianâ,* & *Lucifero* ipso, qum *extra universi limites evolare, & in summo solium sibimet erigere* voluisse perhibent; Esaiæ verba cap. 14. v. 13, 14. respe- D xisse videntur. de qo vaticinio optimè Hieronymus; *Ardivimus Medos, ardivimus Babylonem: ardivimus inclytam in superbiâ Chaldæorum: nolumus intelligere qod fuit, & qærimus ardire qod non fuit.* ipse rectissimè verba illa de *Babylonio* interpretatur, qi *qondam sic gloriosus fuerat, ut fulgori Luciferi comparatus sit, sideriqe claro similis videretur.* Certè *Luciferi* nomen *Diabolo* in codice sacro nusqam datum deprehenditur. τῷ Φωσφόρῳ, qod est idem cum *Lucifero, Christo* tribuitur, Petri Ep. 2. c. 1. v. 19. Ita de *Sapientiâ* & *Lucifero* eloqia sacra qid prodant vidimus. Cæterùm, qæ E de *Abysso* sive Materiâ primâ *attributis tot instructâ,* hujusqe *conflictibus, angoribus, parturitionibus, partubus, prole æternâ,* sive *Luce,* sive *Avrâ, Deo patre, Abysso matre progenitâ, mundo gemino, divino* altero, altero *Angelico, regionibus Hierarchicis, Theomachiâ Luciferianâ, ejusdémqe cum suis intentionibus, fumis sulphureis, ignibus gehennalibus;* qæ mundi hujusce natales seculis infinitis anteverterint, qædam etiam ab æterno extiterint; qæ de istis, inqam, commentantur, hæc vel è scholâ Hermogenianâ, vel ex fabricâ Valentinianâ, vel ex officinâ Servetianâ prodire fortean po- F tuerint; è Sacrâ paginâ, qum de eis nec in scriptis vel Mosaicis, vel propheticis qicqam omninò compareat, non possunt. His itaqe depulsi, qò tandem, ad somnia sua statuminanda confugient? Ad Philosophos forsan antiqos, qos *Hæreticorum* veterum *Patriarchas* appellat Septimius, provocabunt. Hos enim, tanqam dogmatum suorum ex parte saltem Patronos, lavdant. Pythagoram utiqe, cujus μετεμψύχωσι, *animæ ex corpore in corpus transmigrationi,* qam & religio & ratio ipsa jamdudum explosit, ψυχῶν μεταγγισμὸς, *animarum ex corpore in corpus transfusio,* Mani- G chæanus sed & Judæulorum גלגל נשמות, sive *revolutio animarum,* originem suam debet. Aristotelem, cujus de Mundi istius ab æterno existentiam nec ipsi probant. Platonem, qi περὶ κοσμοποιΐας, *de mundi fabricatione,* qàm ridicula, qàm impia nugatus est, in Timæo est videre. Plotinum, inferioris ævi hominem, ejusdem ferè cum Platone in speculationibus hisce indolis, avt multo etiam iniqiatiorem. Verùm isti cum nec centesimam partem mysteriorum istorum exhibeant, Dionysium, opinor, Areopagitam, & Hermetem ter maximum, qem in acie primâ collocant, appellaturi sunt; scriptores scilicet ψευδεπιγράφους καὶ ὑποβολιμαίους, *apocryphos & suppositios,* fictitia nomina antiqitatem ementita, qibus larvam jam olim est qòd viri magni detraxerint, fucóqe qo obliti & obducti multis priùs im-

imposuerant, detersio, ampullas inanes ac mendacia splendida detexerint, mundóqe literario palam spectanda atqe ridenda exposuerint. Qanqam nec istis etiam acqiescunt ipsi. *avgustiora* utiqe & *profundiora longè* profitentur & pollicentur, qàm isti omnes simul juncti suppeditent. Et ista ergo arcana tam abstrusa, ut illis innotuisse nevtiqam compareat, unde habent? à nuper exortis fungis nescio qibus *Tevtonicis. Fratribus*, opinor, *de Roseâ Cruce*. ejusdem enim farinæ, vel furfuris potiùs, esse docent, qæ ex illis nonnulli scripto consignata reliqerunt. interest duntaxat, qod his illi scripturis freqentiùs licentiúsqe abutuntur, pro Hæresiarcharum nostratium more methodoqe, *in allegorias & imagines omnia urgentes, imaginarii planè & ipsi Christiani*, uti de Valentinianis, non scitè magis qàm verè, Tertullianus. Verùm interrogando si ulteriùs perurgemus, unde Tevtonici fratres illi arcana hæc hauserint: (neqe enim tanti esse apud nos poterit Tenebrionum istorum avtoritas, ut ipsorum dictata, vel pro oraculis, vel pro principiis ἀναμφισβήτοις, *indubitatis*, qibus ἀνεξετάστως καὶ ἀναντιῤῥήτως, *citra inqisitionem & contradictionem*, fides exhibenda sit, habeamus) ecqid responsuri sunt? Certè necesse est tandem, vel cum Talmudicis fabulatoribus, ad Cabalam Mosi seorsim demandatam; vel cum Pontificiis seductoribus, ad Traditiones ἀγράφους; vel cum Genethliacis nugatoribus, ad Abrahamum & Adamum, sive ab Angelis, sive à Deo ipso, edoctos; vel cum Chymicis impostoribus, ad arcana Salomonis magica scripta; vel denique cum Enthusiastis nostris, ad Apocalypses novellas & Spiritus nescio cujus, (ἐγγαστριμύθου, *ventriloqi*, opinor, cujuspiam) insufflationem suggestionemqe, se conferant. Hæc enim ferè sunt καταφύγια, *refugia* illa, ad qæ opinionum inanium, sive architecti primi, sive promi-condi, & Scripturarum patrocinio, & ratiocinationum firmamentis destituti, recipere se consveverunt: extra hæc avtem atque hujusmodi commentitia, qod vel prætexant, vel præscribant, havd est proclive qicqam comminisci: & novissimum illud reverâ præfert Jacobus Boemen Tevto ille, à qo fabulæ hujus partem maximam mutuati videntur; qi postqam à Magistratu sub qo vixerat, in publicum sua emittere prohibitus, per annos aliqot conqieverat, tandem Spiritus (Pythonici, puto, qi nunc passim spirat) impulsu ad ista commentanda atqe evulganda adactum sese profitetur. At verò de istis sive seorsim singulis, sive junctim universis, jure poterit usurpari Judæorum diverbium illud qod in *More nebocim lib. 1. cap. 74.* exhibet Maimonides; ערבך ערבא צריך *Fidejussor tuus habet ipse fidejussore opus.* sive qod apud Comicum, *Huic ipsi est opus patrono, qem tu tibi patronum paras.* Nisi enim avt ipsis de se testimonium ferentibus, si inspirationem sive illustrationem extraordinariam aliqam immediatè cœlitùs datam sustinuerint profiteri, avt eorum, qos advocant accersuntqe, avtorum scitis placitísqe, sensus nostros ultronei obstrinxerimus, qâ fidem dogmatibus suis concilient, ratio methodúsqe nulla omninò supererit. Ita ex filo putrido, hominum hac in parte fide nullâ dignorum, pendet mysteriorum istorum machina tota, cujus fabrica proin universa hoc dirupto corruat concidátqe necesse est. Verùm frustra homines isti importuni, & disceptatores iniqissimi, qò in tenebris nobiscum securiùs vel micent, vel dimicent, deliriisqe suis ratione nullâ subnixis assensum præstruant, Scripturarum lucem declinari, mentisqe oculum occludi penitùs postulant, hominésqe pro jumentis habent, dum pecudum obseqentium ritu, cerebri sui fanatici sub titulo specioso aliqo figmenta venditanti cuivis, citra rationis examen ullum, ultrò sese ducendos præbere volunt. Nos cum Tertulliano, [a] *Scripturarum plenitudinem adoramus.* ex his discimus, [b] *Nihil sine origine nisi Deum solum: hunc* [c] *primum esse. at qomodò primus, cui materia coætanea est?* [d] *ante omnia solum, ipsum sibi & mundum & locum & omnia: solum avtem, qia nihil aliud extrinsecùs præter ipsum.* Tamqe Valentinianis, avt Manichæis, avt Marcioni, avt Serveto de commentis suis, qàm istis de figmentis eis, fidei etiam Christianæ huic adversis utrisqe, fidem adhibere par est. Interim argumenti primitùs propositi oblitum ferè, longiùs abripuisse, diutiúsqe qàm institueram detinuisse, sentio affectus ardorem adversus istas μύθους γραώδεις, *fabulatum anilium*, à scripturis extraneas, imo his etiam adversas κενοφωνίας, *vaniloqia, de rebus inanibus clamores*, & hæreseon jam diu reconditarum resuscitatas denuò καινοτομίας, *renovationes*, qæ nisi tempestivè compescantur, ἐπὶ πλεῖον προκόψουσιν ἀσεβείας, καὶ ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει, *in majorem progressus facient impietatem, proserpentqe latiùs, gangrana instar*, qæ totum tandem fidei Christianæ corpus depascat, pietatisqe veræ cor ipsum exedat. qanqam impii abundè plus satis, ut nihil amplius accedat, hoc ipsum habet, (ut de superiùs recitatis nihil adjiciam) cum, [e] *ea qæ propria Dei vindicamus, semper fuisse, sine initio, sine fine, & primum fuisse, & solum omnium avtorem, materiæ* cum Hermogene *competere* volunt: qod ipsum, si Tertulliano credimus [f] *totum qod est Deus avfert, nolens ipsum ex nihilo universa fecisse.* Certè, qod Avgustinus, *de Genes. contr. Manich. l. 1. c. 6.* *Ideò Deus rectissimè creditur omnia de nihilo fecisse, qia etiamsi omnia formata de istâ materiâ facta sunt, hæc ipsa materia tamen de omninò nihilo facta est. Non enim debemus esse similes istis, qi omnipotentem Deum non credunt aliqid de nihilo facere potuisse, cum considerant fabros & qoslibet opifices non posse aliqid fabricare, nisi habuerint unde fabricent. Si enim non adjuventur eâ materiâ unde aliqid faciunt, nihil possunt facere, cum materiam ipsam ipsi non faciant. Omnipotens avtem Deus nullâ re adjuvandus erat, qam ipse non fecerat, ut qod volebat efficeret. Si enim ad eas res, qas facere volebat, adjuvabat eum aliqa res, qam ipse non fecerat, non erat omnipotens; qod sacrilegum est credere.* Et sacrilega proinde ista dogmatum portenta à nostrorum suorúmqe omnium mentibus Deus Opt. Max. averruncet.

Nos his tricis, non tam incertis, quàm insanis extricati tandem & expediti, ad Mosis scriptum, λόγον βεβαιότερον & ὑγιέστερον, *firmiorem & saniorem*, cui nihil cum commentis istis commune, revertemur: sed ut ea qæ de argumento hoc insuper dicenda ac disserenda habemus, qia istud ampliùs sub manu excrevit, ad caput proximum rejiciamus.

a Adv. Hermog. c.22. b Adv. Marc. l.5. c.1. c Adv. Herm. c.6. d Adv. Prax. c.4.

e Tertul. adv. Herm. c.6. f Ibid. c.21.

CAPUT II.

Particula ב *in* בראשית *qid valeat. Maimonidæ de eâ sententia rejecta: sed & ejusdem atque Aqilæ seqatium de* ראשית *argutia. Idem hic esse* ראשית *qod* תחלה principium, initium. *Λόγος qid Joanni, & unde. Joannis verba c. 1. v. 1. perperam habita.* ראשית *&* ראשנה *qi distent.* בראשית principio, primò, primitùs. את *particula qis hic usus. an idem qod* עם σὺν, cum, unâ, *hic valeat. De eâ etiam nostri cujusdam frivolum nugamentum. Maimonidæ explicatio, in qâ nec sibi constat; Aqilæ item versio, cum inde natis argutiis, de rebus omnibus unâ conditis, rejecta. Esaiæ verba c. 48. 1, 13. à pravâ interpretatione vindicata. Aqila in Hebraicis vertendis qalis.* Cœli *ac terræ nominibus qid istic designetur.* Spiritus *nomine Gen. 1. 2. qid denotetur.* Cœli *nomine aërem ætherémqe*, terræ, *aqam qoqe contineri.* Abyssus *qid velit* מרחפת *qid sonet.* ἐπιφέρεσθαι *an significet. Syris qid.* Agitationis *notionem semper habere in scripturis, rectè Camius. Verba Mosis Devt. 32. 11. discussa. mendum in Græcâ versione existimari; sed antiqum. nidus, pro pullis, sive ovis. Exod. 19. 4. Jairi argutia havd admissa. Esaiæ verba cap. 10. 14. & c. 31. 5. explicata.* Spiritus Dei, *qi sumatur. Super aqas qorsum motitarit. 1 Reg. 16. 15. & Job 31. 23. explicata. Gen. 1. 4. syntaxis varia.* טוב *qid sonet.* ἀντιπτώσεως *trajecta exempla. Pleonasmi Hebræis familiares. Numeralia cardinalia pro ordinalibus usurpata. De 1 Cor. 16. 2. ampliatur. Christi verba Joan. 10. 18. explicata. De diei creationis secundi exitu disceptatio. Benedictio in versione Græcâ inserta, qam Hebræa lectio non agnoscit. Præterita Hebræa in plusqam perfecti notione.* קוה *Gen. 1. 9. & Jer.*

Jer. 3. 17. *qid sonet. Animantia die qinto, an sexto creata. Picherelli methodus in capitibus* 1. *&* 2. *Mosaicis de Cosmopœiâ consarcinandis. Paradisus qoto die consitus. Stirpes an die tertio consummata. Jairi & Arama ineptiæ rejectæ. Omnia primitus in perfectione suâ creata. De verbis Gen.* 2. 4, 5. *disceptatio.* טרם *qid propriè significet. Versio Juniana, sed & Dieusiana utraqe, rejectæ.* אלה istæ, *non* illæ. Ille *unde. alardæ* Ἐπιτυμβίδιοι. שיח *qid. Job* 12. 8. *explicatus.* שדה *qàm latè pateat.* צמח *qid sonet.* אד *qid significet, & unde ortum habeat. pro* calamitate *perperam Junio sumptum Job* 36. 27. *Plinii locus insignis de aqis cœlestibus. Rorem & nebulam pluviæ vicem supplere. Saadiæ, & Junii expositiones* ꝟ vav *hic probatæ. Copulativa in disjunctivâ notione. Negativa ellipsis* ἐκ ꝟ κοινοῦ *suppleta. Esaiæ locus insignis noviter explicatus & illustratus.* Panis *pro* frumento. frumentum *pro* pane. מורג traha. חרוץ tribula, *qâ ratione dicta. Formula passiva verbalia, notionis diversæ.* מורג חרוץ *qâ syntaxi dicatur. Subjecti ellipsis havd insolens. Dan.* 9. 21. *& Joel.* 3. 14. *explicata. De tribulâ Magistrorum sententia. Triturandi apud Hebræos modi varii. Sed & apud exteros ex Varrone.* פרשים *Esaiæ qid.* בעל פיפיות *qid velit.* μάχαιρα δίστομ@. אפן *&* גלגל *sive* גלגל κύκλ@. *Cornu qid, Mic.* 4. 14. *Capite tertio narrata, utrum intra hebdomadam mundi primam conclusa. De diei sexti horis* 12. *& intra easdem perallis, nugamenta Talmudica. Evam ante lapsum, à viro cognitam, intra horulam, gemellos saltem edidisse. Corpus Adæ unde confectum, mole qàm prodigiosum fabulentur. De Homine intra diem sextum lapso traditio impugnata & rejecta. Ambigentium, contrave sentientium censura ab Avtore* concentus Scripturæ *nimis aspera; hominis ingenio condonanda. De Adæ sepulcro, de lapsu illi parilis traditio.*

DE dictionis Mosaicæ liminaris structurâ in capite prægresso disseruimus. De vocibus nonnullis, qibus ea concipitur, in hoc ulteriùs dispicietur. Atqe hîc novos nobis rursus in simpulo fluctus cient, vel lasciviora, vel morosiora qædam ingenia. Ex his sunt curiositates havd unæ, à Mose Maimonide magno illo apud suos habito, in *Moreh nebocim*, sive *Doctore perplexorum*, propositæ, qas examini istic subjiciemus.

De בראשית primo loco sic argutatur, ut *bet* nolit esse בית זמן sive *temporis indicem* particulam, sed בית כלי i. e. *instrumentalem*, qæ efficientis cooperantis, sive coadjuvantis, & subservientis designandi rationem habeat: Huic accedit, qòd verbo ראשית hîc non vult temporis *exordium*, sive *initium* intelligi. itaqe inter ראשית & תחלה anxiè distingvit, & תחלה qidem vult de eo duntaxat usurpari qod tempore antecedit; ראשית verò, & de illo qod est rei alterius alicujus *principium*, sicut cor est principium in corpore animato, & elementum in corpore elementari. itaqe à ראש derivari, qod *caput* significat, qod ipsum est situs ratione animantis principium. omninò avtem contendit ראשית non esse hîc idem qod תחלה. Ita *substantivum* aliqod *principium*, ut Tertullianus loqitur, voculâ istâ designatum innuere videtur: (neqe enim explicatè satis loqitur) & ad Targumistæ חכמה forsan respexerit, *Sapientiam* utiqe divinam, qâ terram is fundasse perhibetur. Parœm. c. 3. v. 19. qod est supra rejectum. Ejusmodi aliqid & Aqila voluisse videtur, qi (referente, post Hieronymum, in *Tradit.* sive *Qæst. Hebr. in Genes.* Joanne Philopono, in commentariis εἰς ꝟ ἑξαήμερον, qorum excerpta qædam apud Photium in *myriobiblo cod.* 240. supersunt) reddidit, Ἐν κεφαλαίῳ, *In capite*, sive, *In capitulo.* Affinia certè habuisse Græcos, qi Aqilæ versionem seqebantur, ex Philopono eodem discimus. Ex eis nonnulli *capitis* nomen *principii* loco usurpatum voluere, ἀπὸ τ͂ ἀρχῆς ꝟ σώματ@, τ͂ κεφαλῆς, *à capite, qod est corporis principium*, ductâ similitudine; à qâ subtilitate nec Maimonides abfuit. Alii insuper hinc argutabantur, συνημμένως καὶ ὁμοῦ γέγονε, *simul junctimqe condita cœlum & terram.* κεφαλαίῳ enim nomine freqenter designari ꝟ ἐν ἑνὶ πολλῶν ἅμα συναίρεσιν, *rerum complurium in uno aliqo qasi* *capite comprehensionem.* qâ de re ulteriùs dicendi deinceps locus dabitur.

A Verùm istic Maimonidæ David Camius adversatur, qi uti ראשית hîc, contrà qàm Jairus & Esdraides, סמוך i. e. *constructum* esse negat, ita contrà etiam qàm Maimonides, ראשית hîc idem planè qod תחלה valere disertè affirmat, ac proinde בראשית per בתחלה *in principio*, sive, *in initio*, exponit. Cui astipulatur & qod Moses ipse, cap. 2. v. 4. *Hi sunt*, inqit, *natales cœli & terræ*, בהבראם *cum creabantur*, ביום עשות *in die facere*, i. e. *qo tempore Jovas Deus fecit terram & cœlum.* Nec aliud,

B opinor, voluit, avt Jonathas, cum מן אולה *à principio*, (qo modo ἀπ' ἀρχῆς Evangelistæ Matth. c. 19. v. 4. & Joan. c. 8. v. 44.) avt Onkelos, qi בקדמין *in initiis*, sive, *in primordiis*, (plurali usus, prout & Latini qandoqe) reddidere. Sed nec Evangelistam, cum narrationem ita ordiebatur Evangelicam, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγ@, *In principio erat Verbum*, sive, *Sermo*, qod Erasmus, sive *Ratio*, qod Tertullianus maluisse videtur; Talmudistæ & Targumistæ מימר dicerent, qod ad priora illa propiùs

C accedit. In qo loco edisserendo frustra sunt, cum è Scriptoribus Græcis, inter qos est Cyrillus, qi ἀρχῆς τ͂ πατέρα σημαίνει, *principii* nomine Deum *Patrem* volunt significari, in qo Filius ab æterno fuerit: tum & Socinus blasphemus ille multo magis, qi qò ꝟ λόγου æternitatem eludat, non de *Mundi materialis* primitùs *à Deo conditi* primordio, sed de *Mundi spiritualis*, sive Ecclesiæ Christianæ, *per Christum conditi atqe extructi* exordio, impiè admodum accipiendum contendit. Qin nec aliud qicqam sensisse Judæi Magistri illi videntur, avt qi, Jairo referente, בראשית

D הכל *in principio universi, sive rerum omnium*, exposuere; avt qi, Esdraide narrante, בראשית הערב או הלילה או החשך h. e. *in principio vesperæ, vel noctis, vel tenebrarum.* qia utiqe vespertinum matutino, nox die, luce tenebræ priores extiterant. qi eidem, & Abrahâ eodem commemorante, בית hîc נוסף *additítium*, sive *supervacaneum* esse existimabant, atqe ita בראשית dictum, qo modo בראשנה Num. c. 10. v. 13, 14. qod sine ב ראשנה legitur Num. c. 2. v. 9. ubi dicitur ראשנה יסעו *hi primò sunt profecti.* ita בראשנה & ראשנה, sed & dempto ב ראשית & בראשית

E idem omnino fuerint. &, qicqid in adversum disserat Esdraides, hoc loco reverâ sunt. proinde & בראשית hîc *primò* verti posset; sed adverbialiter sumpto: qo modo & τ͂ ἀρχὴν Græcis usurpatur Joan. c. 8. v. 25. de qo loco adversus Pradensem alibi disserui: & *Principio* Latinis, uti in Maroniano illo *Æn. l.* 6.

Principio cœlum & terram. —

Verùm, cum ראשונה latiùs pateat qàm ראשית illud enim tam ad loci, qàm ad temporis ordinem pertineat, qo modo in Numerorum inciso illo, *Primò.* i. e. *loco primo*,

F *profecti sunt:* hoc ad temporis duntaxat rationem referatur: ideò, qò ambiguitas omnis tollatur, בראשית *primitùs* verti aptissimè poterit. sicut in Luciliano illo, qod apud Nonium depravatissimè prostat, *primitùs* usurpatur,

Sicuti cum primus ficos propola recentes

Protulit, ingenti pretio dat primitùs parcos.

ita certè commodissimè redderetur loco ab Esdraide superiùs indicato, Devt. c. 33. v. 21. וירא ראשית לו *& prospexit primitùs sibi.* ad primum scilicet appulsum, sive ingressum, in terræ promissæ fines; sive ad primam hæreditatis divinitùs designatæ aditionem. sicut hoc loco ad pri-

G mum orbis condendi opus à numine cœptum aggressuruve. Multa qidem disserunt & nostri de variis vocis *Principii* acceptionibus, Basilius, Ambrosius, Avgustinus, Tertullianus, alii; & ostendere conantur, qo modo citra fidei detrimentum *principium* istud variè sumi qeat: verùm ad hoc tandem deveniunt, ut geminus voculæ sensus is sit istic, qo temporis articulus denotetur. Ita Basilius, *in hexaem. orat.* 1. Ἐν ἀρχῇ, τουτέστιν, ἐν ἀρχῇ ταύτῃ τῇ ꝟ χρόνου. & Ambrosius in subjectum idem *l.* 1. *c.* 5. *In principio temporis*, inqit, *cœlum & terram Deus fecit.* Disertissimè verò omnium Tertullianus *adv. Hermog. c.* 19. *Nos unicuiqe vocabulo proprietatem suam vindicamus; principium initium esse, & competisse ita poni rebus incipientibus fieri. nihil enim*

enim qod fieri habet, sine initio esse, qum initium sit illi ipsum dum incipit fieri. ita principium, sive initium, inceptionis esse verbum, non alicujus substantiæ nomen.

Cæterùm aliam insuper, qâ lectores suos exerceret, subtilitatem ex verbis novissimis elicit Maimonides. Etenim, *Scire*, inqit, *hoc qoqe te refert, qòd in verbis illis* את־השמים ואת־הארץ *particula* את *idem valet qod* עם i.e. *cum*, ubi præverbii rationem obtinet, unde duo ista à Sapientibus colligi monet. primò, *cælum & terram simul esse creata*; tum *Deum unâ cum cœlis creasse qæcunqe sunt in cœlis, & unâ cum terrâ, qæcunqe sunt in terrâ.* ita tandem concludunt, cuncta *simul fuisse creata*; juxta illud Esaiæ c. 48. v. 13. קרא אני אליהם יעמדו יחדו *Me illa compellante consistunt simul; licet posteà successivè sint ab invicem discreta.* id qod illustrant imagine ab agricolâ desumptâ, qum semina varia uno eodémqe temporis articulo terræ committit, qorum qædam postridie, alia post biduum, à triduo alia proveniunt, etiamsi sementis tota sit uno eodémqe temporis momento peracta. Cui potest adjici Ainsvorthi nostri ex eâdem forsan officinâ de particulâ eâdem inanis argutiola, mundum universum cum omnibus eodem comprehensis à Deo conditum eâ innui, qia ex literulis duabus constat, qarum altera Alphabeti Hebraici prima, altera est novissima.

Verùm misso futili commento isto, Judæorum illi, (qod tamen avtores an favtores è nostris etiam insignes habuit, de qo & alibi dissertum est) ex adverso se opponit Esdraides. negat enim ultra unum aliqod die uno qicqam fuisse creatum; primo *lucem*; secundo, *expansum*; tertio, *herbas stirpésqe*; qarto, *luminaria*; qinto & sexto, *animantia.* verùm & de hoc meritò ambigi potest. terram enim qando creatam dixerimus, si intra nullum è sex illis condita fuerit? Interim de Esaiæ loco illo rectè idem monet; non de rebus nondum creatis ibi agi; (qi enim possent compellari, qæ nondum existant?) sed de jam conditis, qorum priùs per vatem suum Deus meminerat; déqe horum ministerio, qo servorum avt satellitum instar regibus & magnatibus avt magistratibus astantium, ad Dei imperia excipienda, mandata exeqenda, qasi in procinctu, jugiter præstò consistunt.

Cæterùm novam rursus crucem Græcis suis Aqila etiam hîc fixit, dum (qod ex Philopono discimus) versum integrum sic reddit, Ἐν τῷ κεφαλαίῳ ἔκτισεν ὁ Θεὸς σὺν τὸν οὐρανὸν καὶ σὺν τὴν γῆν. qæ qidem versio cum vix Græca sit, interpretes proinde, in expiscando qid vellet, havd parum torsit, exercitósqe habuit. id ariolabantur utiqe pleriqe formulâ hac inusitatâ designari qod & Judæi Magistri illi; τὸ σὺν συνδυασμὸν δηλοῦν, particulâ σὺν nempè *terram duarum conjunctionem indicari.* itaqe eâ hîc insinuari, ἅμα γεγονέναι τὰ δύο, *cælum & terram utrumqe simul extitisse.* alii verò insuper, qod & illi itidem, διὰ τῶν ἄκρων καὶ τὰ μέσα συμπεριλαμβάνεσθαι, *unâ cum terminis extremis*, superiore cœlo, inferiore terrâ, *ea qæ interjacent simul fuisse* comprehensa. Ita vel ex hoc sensu, τὰ πάντα μέσα, sive τὰ μεταξὺ, subintelligeretur, qo sensus integer foret, vel ex priore, τὸ σὺν, non tam præverbii, qod regat, qàm adverbii absolutè adjecti rationem obtineret; prout, ubi σὺν δύω γεννηθέντε, *unâ duo editi*, de geminis dicitur; &, σύν τε δύ' ἐρχομένω, *duo simul incedentes*, Homero; & ad verbum *condendi*, non ad *cæli ac terræ* nomina, σὺν particula pertineret: qæ qidem structura utraqe hîc, sive Græca, sive Hebraica spectamus, est nimium qantum coacta & absurdissima planè. Nec mirum Aqilæ homini cumprimis κακοζηλίας vitio laboranti; ut voculas formulásqe Hebraicas citra judicium, anxiè nimis plerumqe, putidè etiam sæpenumero exprimere studio habuisse videatur, versionem tam absonam excidisse. Mirum magis Maimonidem, virum tantum, tantiqe apud suos habitum, ut de eo vulgò dici consveverit, *A Mose ad Mosen huic parem nullum extitisse*, animum inducere potuisse, ut de interpretatione, tam ab omni ratione sensúqe alienâ, tam seriò suos moneret: idqe cum versionem expositionémqe hactenus genuinam, à qâ ista tantopere distat, pro verâ antè verbis illis proposuisset; *Et vera loci illius expositio est hæc*, In principio creavit Deus superiora & inferiora. *expositio conveniens novitati mundi.* Hæc ille. Nec potest reverâ aliud esse hîc את particula, qàm index nominis sub verbi regimine, pro eâ ratione, qâ in lingvis exteris, per casus qos appellant in flexione variantibus, *accusandi* qem nuncupare solent, designaretur. nec ἀντὶ τοῦ עם usurpari consvevit, nisi ubi verbum vel consistens merè, vel reciprocum antecesserat. Post transeuntia affectum jugiter habet superiùs indicatum; nec in lingvis illis exteris exprimi, avt solet, avt etiam ritè potest; cum affectus illius indicem, præter nominis ipsius avt pronominis formam, particulam nullam habeant.

De particulæ itaqe vi verâ constat satis. Verùm *cæli ac terræ* nominibus qid designetur, disqisitione ulteriore aliqâ opus habet. Siqidem nec Judæis Magistris, nec nostris etiam interpretibus secum invicem hîc convenit. Et Maimonides qidem, (qod & antè monuimus) *cæli* nomine vult *superiora*, *terræ* nomine designari vult *inferiora.* hisce avtem contineri qvid velit, mox explicat. *cæli* nempe, sive *superiorum* nomenclaturâ *orbes cælestes*; *terræ*, sive *inferiorum*, *elementa qatuor*, *ignem*, *aerem*, *aqam*, *terram*, qorum in seqentibus mentio fiat distincta, ídqe eo ordine, qo ex rerum ipsarum naturâ situm suum obtinent; primo enim loco occurrere *terram*, qæ omnium sit infima; supra hanc esse *aqam*; aqæ adhærere *aerem*; supra hunc esse *ignem.* *tenebras* avtem ignem esse probatum it, ex Devt. c. 5. v. 22, 23. & Job. c. 20. v. 21. qæ cum dicantur esse *super faciem abyssi*, inde constare aere superiores existere. *Spiritus* avtem nomine *aerem* sive *ventum* intelligi, firmatum it ex Exod. c. 10. v. 19. & c. 15. v. 10. & Num. c. 11. v. 31. (cui adjiciunt ex nostris, inter qos Theodoretus, Hymn. 147. v. 8.) qi & *Dei* esse, & *ferri* dicatur, qia mobilem ac flatilem Deus fecerat, ventiqe motus in Scriptis sacris Deo semper adscribatur. In qibus adversantes sibi ex parte habet Græcos illos qorum vestigia premit Philoponus. Hi enim ratione potiore τὸ σκότος, sive *tenebras*, non *ignem*, sed ἀέρα ἀφώτιστον, *aerem lumine cassum prorsus*, exponunt, תהום sive ἄβυσσον, pro vocis Græcæ notione atqe usu perpetuo, non *aerem*, sed ὕδωρ πολὺ καὶ εἰς βάθος χωροῦν ἀλήπτον, *copiosam immensæ altitudinis aqam*, πνεῦμα τὸ verò, h. e. *Spiritus*, sive *venti*, qo modo vox ea usurpatur Joan. c. 3. v. 8. nomine, *aerem*, (τοῖς ὕδασι γὰρ ὁ ἀὴρ ἐπιπέχεται, *qia aer* utiqe *aqis supernatat*) intelligunt.

At Abraham Esdraides, nec Maimonidæ per omnia, nec sibi ipsi etiam consentiens, hîc deprehenditur. Siqidem postqam Saadiæ sententiam retulerat, qi *terram* ait *centri* sive *puncti instar* habere, *cælum* avtem *fili*, sive *lineæ* huic *circunductæ*; neqe cum ratione constare, ut vel *centrum sine lineâ*, vel *linea* etiam *sine puncto* constitueretur; ideóqe *cælum & terram* eodem temporis articulo fuisse condita, primo utiqe die; deinceps verò ea qæ illis continentur, *aqam* utiqe & *ignem*; aliorum etiam sensum adjecerat, qi *cæli* vocabulo *aerem*, *terræ aqam*, comprehendi volebant; ac omnia etiam, die primo simul condita avtumabant. iste ab his utrisqe recedens, cum ultra unum aliqod die unoqoqe conditum negat, (uti est suprà indicatum) statuit tandem *cæli* nomine *expansum*, (cui condendo diem secundum superiùs assignaverat) *terræ* nomine *aridam* designari. *aqam* qoto die creatam velit, nullus dicit. Interim nec Maimonides, nec ipse verò satis liqidò sese explicant; eáqe uterqe profert, qæ nec secum invicem probè conveniunt. Verùm Oedipo aliqo, avt Delio natatore opus esse innuunt, qi sensus suos expiscentur, cum ajunt, אנשי חכמה יבינו אלה הסודות *Viros intelligentiâ ampliori instructos ista, qæ hîc tradunt, arcana assecuturos.* qorum è numero me non esse liberè palámqe profiteri, nullus erubesco.

Sed nec nostri etiam in appellationum harum expositione secum invicem consentiunt. Etenim (ut sententias receptas maximè duntaxat attingam) sunt qi *cæli ac terræ* nomine, non ea qæ nunc oculis usurpamus, intelligi velint; sed rudem vastámqe qandam materiæ congeriem molémqe, in qâ, tanqam πανσπερμίᾳ sive *seminario communi*, delitescebant recondita horum utriusqe semina, & ex qâ educta sint, qæ deinceps condita sunt universa. Alii *cæli*

ac

ac terra nominibus volunt designari, mundi hujus machinam universam, in duas qasi partes principales distributam, de cujus utriusqe cum structurâ, tum & instructurâ, narratio in seqentibus accuratiùs & distinctiùs instituatur. Cui sententiæ favere videtur, qod Esdraides monuit, ה articulum hoc loco esse הירועה δεικτικὸν, ut qasi δακτυλοδεικτούμενα, sive *digito exerto demonstrata*, designentur *cælum istud* & *terra ista*, qæ se oculis nostris ingerunt. Qin & mentem suam hac in parte Moses ipse perspicuè satis explicuisse videtur; ubi cap. 2. narrationis antegressæ ἀνακεφαλαίωσιν instituens, *Ita*, inqit, *consummata sunt cælum & terra, cum universâ eorum instructurâ*. Et rursus, *Hi natales fuere cœli & terræ, qando ea creabantur; qo die*, sive, *tempore, fecit Deus terram & cælum*. qibus verbis, non aliud *cælum terrámve* aliam, opinor, voluit designata, qàm ea qæ sensibus humanis subjecta, in diem usqe hodiernum persistunt. Distinctionem horum qod attinet (mihi mea si licuerit animi sensa interponere) *cœli* nomine contineri existimem *mundum superiorem*, sive ambitum universum illum, in tres qodammodò regiones dispertitum, in qo aves feruntur, in qo nubes consistunt, in qo sidera collucent: istis enim omnibus cœli nomen in voluminibus sacrosanctis passim tribuitur: qæ etiam, si cui διχοτομία magis arriserit, in *aerem* & *ætherem* poterunt dispesci. *Aeris* nomine cum Theodoreto, comprehendendo, τὸ ἐκ τῆς τοῦ ὕδατος ἐπιφανείας μέχρι τῶν ἄστρων διῆκον, *id omne qod ab aqæ superficie ad cælum usqe*, qod nos vulgò dicimus, siderum utiqe regionem sedémve, *pertingit*: (nam de *ignis elemento* & pagina sacra silet, nec de eo etiam inter Philosophiæ seculares studiosos ac peritos sit necne satis convenit) *ætheris autem*, qicqid inde ad extimum usqe universi ambitum porrigitur. *Terræ* nomine, *mundum inferiorem*, sive *terræ* & *aqæ*, ita sibi invicem intercursantium molem, ut corpus unum, globum saltem unum, junctim conspicere videantur. Hoc eò magis ita sumendum avtumo, qia in recensione mundi primitùs conditi toties alibi repetitâ, *terræ* solius mentio facta reperitur. Hymn.121. v.2. & 124. v.8. & 134. v.3. Jer. c.10. v.11. Matth. c.11. v.25. qibus tamen locis *terræ* nomine *mare* qoqe comprehendi, patet ex Hymn. 46. v. 6. Act. c.4. v. 24. & c. 14. v. 14. Apoc. c. 10. v.6. & c. 14. v. 14. qod & propterea factum conjicere licet, qòd *cælum & terra*, hominibus qibusqe, in qacunqe *orbis terrarum*, uti loqimur, regione sive climate agant, ex aspectu ipso cognita sint; qum *mare* qàm plurimis, ex eis præsertim, qi in intimis continentis alicujus partibus perpetim degerint, nisi si de nomine forsan solo, nunqam innotuerit. Patet idem etiam, ne longiùs hinc abeamus, ex eo, qòd hoc ipso capite v. 15. *luminaria in cælo sita* perhibentur, *ad terram illustrandam*; qod tam ad *mare* qàm ad *aridam* pertinere qis nescit? Act. c.27. v.20. 33. Et cum *vapores dicuntur à terrâ ascendere*, cap. 2. v.6. &, *à finibus terræ*, Hymn. 135. v. 7. tam è mari extrahi & exhalare, qàm à terrâ sursum attolli, intelliguntur. Qin & *cœli* nomine, eâdem in hac mundi primitùs extructi atqe instructi narratione Mosaicâ, insignitur, tam *aer*, ejusdémqe cum regio ea, in qâ *aves* volitant, vers. 20. tum ea in qâ *nubes* aqosæ consistunt, vers.6.7. qàm & *æther*, sive regio avt statio illa, qæ est sideribus assignata. vers. 14. 15. Sed & ex proximè seqentibus eadem elicitur distributio, ubi *terra* primitùs *informis & inanis* fuisse dicitur, utpote aqis immersa penitùs, donec eis in loca certa discretis, arida sese proderet, & in conspectum prodiret; & *abyssi* nomine globus ille designatur, qo aqæ terram intra se in suis qasi visceribus demersam & conclusam continebant. neqe enim possum hic Viro Clarissimo Fr. Junio assentiri, qi *abyssi* nomine vult communem *cœli terræqe materiam* denotari; qum nusqam in sacro codice vocem hanc sic usurpatam reperiam. Hujus avtem *abyssi faciem*, sive, *superficiem*, qod *tenebræ* dicuntur occupasse, superiorem illam mundi regionem, qæ aqis extabat, universam, (tam *aerem* contiguum, qàm *ætherem* longiùs dissitum) lumine omni destitutam orbámqe prorsus, cœli nomine insignitam datur intelligi; qum nisi in subjecto aliqo nec lumen, nec tenebræ consistere possint. denique qod primò dictum

A est, *super faciem abyssi*; id mox, *super faciem aqæ*, sive, *aqarum*, dicitur, ut *abyssi* nomine intelligantur *aqæ*, qorum in utero continebatur hactenus terra in apertum & conspectum brevi prodituta, atqe ita Jairus è Mose ipso Mosen exponit על־פני תהום *super faciem abyssi*, i.e. על־פני המים שעל־הארץ *super faciem aqarum qæ super terram fuerant*.

Hoc avtem posterius à Mose his verbis concipitur, ורוח אלהים מרחפת על־פני המים Ubi *Spiritum Dei*, non desunt è nostris, qi cum Esdraide & Maimonide, *aerem*, sive *ventum*, exponant, in qibus est Origenes *de Principiis*
B *lib*. 1. Diodorus Tarsensis, Theodoretus in Genes. qæst. 8. Tertullianus *adv. Hermog.* c.32. qod & suprà est observatum: cum plerique tamen de *Spiritu Sancto* intelligant; à qo nec Jairus ipse prorsus abhorrere videtur, cum ad incisum istud hæc habeat, *Solium gloriæ in aere fuit consistens*, & מרחף *morens*, an *incubans*, *Spiritu oris sui*, *Dei utique sancti Benedicti*, & *Verbo suo*, *super faciem aqarum*. Verùm utrovis modo *Spiritus* vocabulum sumere libuerit, de verbo רחף unde מרחפת istud ampliùs erit qærendum. Hoc
C eò plerique referunt, ut alitis ovis, qò excludat, incubantis, eíqe calore suo foventis, affectionem gestúmqe propriè designet. Ita Jairus, qi suprà dictis subjungit, כיונה המרחפת על־הקן *sicut columba, qæ nido suo incubat*. ita enim voce barbarâ, uti ipse appellat, *accubandi*, sive *incubandi*, explicat ulteriùs. Ab illo Vir Clarissimus Grotius sumpsisse videtur, qod in *Annotat. ad lib*. 1. *de Verit. Relig. Christ.* dixit, vocem hanc *incubitum columbæ super ova sua* significare; qod ad *Spiritum* trahit in specie columbæ ad Christi intinctum *super ipsum descendentem & desidentem*
D etiam. καταβαῖνον καὶ μένον. Joan. c. 1. v. 33. id qod נחה *reqiescet super eum Spiritus*, dixerat Esaias c. 11. v. 2. Verùm non de *columbâ* solâ, de *aqilâ* etiam dici, rectè monet Esdraides ex Devt. c.32. v.11. itaqe laxiùs extulit Basilius *in hexaemer. orat.* 2. pag. 24. C. ubi à Syro qodam ait didicisse, hanc esse genuinam vocabuli hujus notionem, συνέθαλπε καὶ ἐζωογόνει τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν, κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἐπωαζούσης ὄρνιθος, καὶ ζωτικήν τινα δύναμιν ἐνιείσης τοῖς ὑποθαλπομένοις. *Confovebat, & vitalem fœcunditatem aqarum naturæ præbebat: ad similitudinem aviculæ incubantis, vimqe vi-*
E *talem qandam imprimentis in ea, qæ ab ipsa foventur*. Hinc Ambrosius, qi ex Basilio complura traduxit, in *hexaemer*. l.1. c.8. *Syrus, qi vicinus Hebræo est, & sermone consonat in plerisqe & congruit*, (qod idem reverà ferè de Syris etiam Basilius) *sic habet*, & Spiritus Dei fovebat aqas. i. e. *vivificabat, ut in novas cogeret creaturas, & fotu suo animaret ad vitam*. At Syrus qid habeat, nec Basilius dixerat, nec Ambrosius, credo, qicqam resciverat, & fortean vocabulum hoc ipsum retinuerat; qo modo in explicatione suâ Jairus. Hieronymus in *Qæst.* sive *Tradit. Hebr.*
F *in Genes. Incubabat & confovebat, in modum volucris ova calore animantis*. Et monet qidem insuper *Pentaglotti* avtor, τὸ רחף Rabbinicè & Syriacè, *ovis incubuit*, significare & metaphoricè, *fovit, confovit, complexus est amore, misericordiâ*, &c. atqe ab hac radice reverâ prodeuntia legimus, מרחמן *miserator*, Jacob. c.5. v.11. qo loco conjunguntur מרחמן qod τὸ πολύσπλαγχνός, *intima misericordia abundat*, & τὸ מרחפן qod τὸ οἰκτίρμων, *misericors*, exprimat. & רחמא Philip. c.2. v.1. qo loco רוחפא & רחמא junctim qoqe posita reperiuntur; sed ut contrà qàm apud
G Jacobum, illud τῶν σπλάγχνων, *viscera*, hoc τῶν οἰκτιρμῶν, *commiserationes* respondeat. ita רחף sensu tralatitio usurpatum idem ferè prorsus qod רחם valuerit, à qo fortean per literarum ἐναλλαγὴν ortum primitùs habuerit. nam de proprio significatu, qo τὸ ἐπωάζειν, sive, *ovis incubandi*, notionem apud Rabbinos & Syros habere dicitur, nullum hactenùs prolatum exemplum videre contigit. Et reverâ alibi, non *incubitus*, sive *qietis* in loco, sed *motionis* & *agitationis* notionem obtinet. Bis tantùm extra locum de qo agitur, in codicibus sacris usurpatum deprehenditur, Devt. c.32. v.11. in Cantico Mosis, & Jer. c.23. v.9. qibus omnibus recensitis, in *Radicib.* Camius subjungit, כלם ענין נדנוד ותנועה *habent ea omnia motus atqe agitationis notionem*. Et qidem in Jeremiæ verbis aliter sumi non potest,

test, ubi vates, *Confringitur cor meum intra me*, רחפו כל־עצמתי *commoventur*, sive, *concutiuntur*, *omnia ossa mea*. Targum, זעו Græci, ἐσαλεύθη. Latinus Vulgatus, *contremuerunt*. Tigurinus, *fluctuarunt*. Pagninus, *commota sunt*. Junius, *eliduntur*. Piscator, *colliduntur*. qæ omnia eôdem recidunt. De loco in Mosis Cantico varietas insignior. Targum Jonathæ, כחופף ex qo emaculandus Targumista Hierosolymitanus, apud qem מחסף pro כחפף ex formulâ geminata vitiosè habetur. idem valet ex eodem themate utrunqe, *protegens*. Apud Græcos, qi LXX dicuntur, ἐπεπόθησε vulgo legitur. qod *desiderii* & *affectus* notionem habet, qalem apud Syros τῷ רחף obtinere, suprà indicatum est, at Picherellus mendum subesse suspicatur, & pro ἐπεπόθησε, legendum ἐπεπότησε. qod & editio Complutensis admisit, h.e. *involitat*, sive, *involitare assolet*. Ita enim aorista ista creberrimè usurpari, alibi ostendimus. Verùm mendum illud si fuerit, ab antiqo vitiatos codices, ex Hieronymo constat, qi ad Matthæi verba illa c.23. v.37. Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ἐπισυνάγει ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας; *qoties volueram liberos tuos congregare, qemadmodum avis, sive, gallina, pullos suos sub alas suas congregat?* Gallinæ, inqit, similitudinem in Cantico Devteronomii legimus; *sicut aqila protegit* (σκεπάσαι, *tegit*, Græcus) *nidum suum, & super pullos suos desideravit; expandens alas suscepit eos, & tulit super pennas suas.* At Latinus Vulgatus, *Sicut aqila provocat ad volandum pullos suos, & super eos volitat, expandit alas suas; & assumpsit eum, atqe portavit in humeris suis.* Tigurinus ad Hebraica propiùs accedens. *Qemadmodum aqila excitat nidum suum, & super pullos suos volitans, expandénsqe alas suas tollit illum, & portat eum super alas suas.* Junius verò sensum alterum secutus, *Ut aqila excitat nidum suum, pullis suis incubat; pandit alas suas, assumit eum, portat eum super alas suas.* Et ab utroqe alium, uti videri possit, in *Pentaglot.* Schindlerus, licet eôdem cum prioribus illis collineet, *Sicut aqila dilatatis & expansis alis movetur & agitatur super pullis suis*, eos ad volandum exsuscitans & invitans: sive, *volat juxta pullos suos*, ut eos volare doceat. Videtur existimasse רחף istic cum רחב cognationem habere, qod *dilatandi* notionem jugiter obtinet. Certè רחף istic τοῦ ἐπωάζειν, *ovis incubandi*, avt τοῦ ζωογονεῖν, *vivum animal producendi*, significatum habere non potest, qum non de *ovis*, sed de *pullis* jam exclusis, & pennis etiam (si hos seqimur) jam instructis usurpetur. qemadmodum & Vatablus primum etiam versiculi incisum illud interpretatur, *excitans*, vel, *provocans*, *nidum suum*, i.e. *pullos suos*. Mihi istic ab utrisqe his, tam qi in *incubandi*, tam qi in *ad volandum provocandi* notione sumunt, discedendi libertatem concedi postulaverim, & ad *protectionem* cum paraphrastis retulerim. Verba Mosis sic verterim, *Sicut aqila excitat*, sive, *excutit*, *nidum suum*, (vel *nidum* propriè sumptum, qò pullis commodiorem faciat; ut Jairus, מקשקש וכנתף vel, nidum. i.e. *pullos*, ut & Jairus idem; metonymia subjecti, Piscator; continens pro contento, Vatablus; qo modo non desunt qi sumunt, Esai. c.16. v.2.) *agitat se super pullos suos*, (ad eos utiqe protegendos; *non aggravando, sed protegendo*, Jairus) *alis passis assumptum eum* (vel, nidum, pro pullis, ut antè dicebatur, acceptum, Piscator. vel potiùs, *eorum unumqemqe*; כל־גוזל וגוזל *unumqemqe pullum & pullum*, Esdraides) *super alas suas vehit.* (nondum utiqe volare potes, Esdraides) pari modo (deest collationis redditæ index particula; prout & Parœm. c.25. v.12. & c.26. v.11.) *duxit eum Jovas solus, absqe ullo Deo alieno.* qò pertinet & qod ipse de se dixerat, Exod. c.19. v.4. *Vidistis ipsi, qo modo super alas aqilinas vexerim vos.* qanqam argutius pavlò, nec verum forsan, qod Jairus hic commentatur, volucres alias aqilæ metu, qam norint sese & viribus & volatu superare, pullos suos in pedibus suis vectare; aqilam verò cum à nullo alite, sed à sagittâ solâ metuat, ideò super alas suos ferre, præstare reputans, ut sagittas in eos missas, ipsa potiùs, qàm illi, excipiat. qod & ad Deum accommodat; qi inter Ægyptios suósqe consistens, Exod.

A c.14. v.19.20. sagittas & saxa à balistis, ex illorum castris in hos missa, ipse intercipiebat. qo modo & *alas expansas*, ad *nubem* super capita ipsorum *expansam*, Hymn. 105. v.39. refert Esdraides. Ego verò etiamsi in *agitationis* notione cum Camio aliisqe plerisqe verbum רחף hic sumam, (eam enim esse genuinam vocabuli notionem ex Jeremiæ verbis liqidò patet) at de *agitationis* hujus fine atqe intentione eis nevtiqam assentior; qia contextus ipsius series alio spectare videatur. Notum certè satis est, qantâ cum sedulitate, qanto pro viribus cum molimine, agant B agiténtqe se circumvolitando alites qiqe, qò pullos suos, ubi in discrimine versari senserint, vel transferendo eripiant, vel protegendo tutentur. Eò respexit Assyrius, qum de se jactabundus prædicat Esaiæ c.10. v.14. *Invenisse manum suam tanqam nidum* (i.e. *tanqam aves* in nido. metonymia subjecti; inqit Piscator. qod tamen ibi non est necesse) malim, *tanqam in nido*, (ellipsis particulæ, qalis Job. c.1. v.13. & alibi creberrimè; sive ova, sive pullos, Devt. c.22. v.6.7.) *opes populorum*; *& sicut ova derelicta* (per metum ab ave incubante) *colliguntur*; *terræ totius opes*; C (ἐκ τοῦ κοινοῦ suppletum, qomodo Job. c.31. v.3. & c.36. v.32. Esaiæ c.5. v.2.4.29. & c.58.13.) *nec fuit, qi agitaret alam, avt aperiret os, avt pipiret.* ubi rectè Piscator, *agitaret alam*, i.e. avderet se mihi opponere. qod ille qidem ad pullos ipsos imbelles alludere existimat; ego ad matrem malim ipsorum, qæ alâ solet manum in nidum immissam vel depellere, vel impetere saltem; (qod & Camius istic observavit) qomodo & *pipiendi* vocabulum, volucrum earundem voces qerulas respicere, qas huc illuc volitantes edere solent, ubi nidos suos diripi, pullósqe D abripi, succurrere impotes prorsus ipsæ, viderint. Junius argutiùs pavlò, *alam*, inqit, *agitet*, ad avolandum, vel involandum; *os aperiat*, ad impetendum; *pipiat*, ad implorandam opem, avt expostulationem faciendam. Eôdem omninò, qo hîc Moses, Deus ipse respexit apud eundem vatem cap. 31. v.5. verbis illis, qibus Thrasonis illius jactantiam vanam retundit, *Sicut aviculæ volitant* (circa nidum suum, ut rectè Piscator, opem pullis, si id pote, laturæ, sive, qo pullos protegant, ex inciso seqenti supplendum; cui gemina videas, ejusdem vaticinii cap. 1. E v.18. & c.13. v.13. & c.30. v.17.) ita (circumvolitando) *proteget Jovas Hierosolyma.* aliter ibi secum agi deprehensurus est Assyrius, qàm in eis qas occupaverat regionibus ac provinciis factitatum esse jactaverat.

Sed ad Mosis prima illa de *Spiritu Dei* enunciata denuò revertemur. Ibi qoqe, prout alibi in *motionis* sive *agitationis* significatu verbum רחף sumunt havd pauci. Targumistæ tres, qasi uno consensu, pro מנשבא ברחפת exhibent; Esdraides, נושבת *spirabat*; sive, ut Pagninus, *sufflabat*. Græci, ἐπεφέρετο. Theodoretus *in Gen. Qæst.* 8. F de *aere* interpretatus; ἀέρος ἡ φύσις, τὸ τοῖς κάτω κειμένοις ἐπιφέρεσθαι σώμασι. (qod Philoponus ἐπέχεσθαι dixit) μᾶλλον δὲ ἁρμοδίως τὸ ἐπεφέρετο, καὶ οὐκ ἐπέκειτο, εἴρηκε· τὸ γὰρ ἐπεφέρετο τὴν κινητικὴν τοῦ ἀέρος τὴν οὐσίαν παρεδήλωσε. *Aeris enim natura est, ut circa inferiora corpora feratur & agitetur. Aptissime avtem non dixit incumbebat, sed ferebatur, qia verbum istud ferebatur substantiam aeris mobilem indicat. incubandi* notionem ut minùs idoneam excludit. Latinus pariter Interpres, *ferebatur*. Tigurinus, *motabat*. Vatablus, *volitabat*; *agitabat sese*. Picherellus, *involitabat*, G sive, velut *involitabat*; *addito ad lucem majorem similitudinis adverbio*; *qasi chaos ipsum ad erumpendum, emergendum, & formam sumendam provocans. metaphora à volucribus pullos ad volandum provocantibus. Vide Devt. 32.11.* de qo loco qid sentiendum sit, est suprà indicatum. Hieronymus vocis notionem utranqe conjunxit, in *Epist. de Episc. digamo ad Ocean.* qo loco & ad fontis sacri aqam cum Tertulliano, Ambrosio aliisqe accommodat, verbis illis, *Spiritus Dei in avrigæ modum super aqas ferebatur; & nascentem mundum in figurâ baptismi parturiebat.* De *aere* sanè, sive *vento*, si cum antiqis illis ceperimus, intelligi poterit non incommodè, *Spiritus Dei*, flatus vehementissimus; qo modo, *montes Dei*, h.e. excelsissimi, Hymn.36. v.6. & *arbores Dei*, procerissimæ; Hymn.104. v.16. vel à Deo immissus, qo

modo, *malus Spiritus Dei*, Reg. l.1. c.16. v.15. à Deo utiqe missus. vers. 14. *malus ob vitium*, *Dei ob ministerium*, uti Avgustini nomine avtor *de mirab. sacr. script. l.2. c.10.* sive, ut Gregorius in Job. l.2. c.10. *Domini, per licentiam potestatis justæ, malus per desiderium voluntatis injustæ.* & l. 18. c.2. *domini, per acceptam justissimam potestatem, malus per insitam neqissimam voluntatem.* qo modo deniqe איד אל Job. c.31. v.23. *exitium*, vel *calamitas*, *Dei*. κακὸν θεῖον, τουτέστι μέγα, ἢ κακὸν θεήλατον, *malum* vel *ingens*, vel *à Deo immissum*, vel utrumqe etiam. flatus avtem iste partim aqis exorbendis & exhavriendis, dum in vapores attenuatæ sursum attrahuntur, partim ad loca certa eisdem designata cogendis, inservire poterat, qo terræ in abysso hactenus reconditæ, sed in conspectum post pavlo proditurae, via methodúsqe præstrueretur. Videatur Exod. c.14. v.21.

Seqitur ibid. vers. 4. וירא אלהים את־האור כי טוב *Et vidit Deus lucem, qòd bona esset.* Ubi Drusius *Observ. l.15. c. 4. Vidit.* i. e. *approbavit, lucem*; eò qòd svavis, jucunda, utilis esset. unde *lux*, *læta* omnia significat. Esth. c. 8. v. 16. Hymn. 97. v. 11. Vide Ecclesf. c. 11. v. 7. טוב avtem tam *svave & jucundum*, qàm *bonum* significat; de qo alibi monuimus. Sed & aliam syntaxin, eámqe (opinor) genuinam, Vir idem Cl. subjicit, ut sit ἀντίπτωσις cum trajectione; qalis in Terentiano illo, *Evnuch. act. 5. sc. 9. Scin' me, in qibus sim gardiis?* cui adjici poterit ex eâdem fabulâ, *act. 4. sc. 3. Evnuchum qem dedisti nobis, qas turbas dedit?* &, qod ad eum locum ex Marone *Æn. l. 1.* Donatus, *Urbem qam statuo, vestra est.* qibus gemina ex Codicis sacri Instrumento Novo, Marci c. 6. v. 16. ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτός ἐστιν. *qem decollaveram Joannem, iste est.* Et ad Romanos Pavli cap. 6. v. 17. εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. *in qam traditi estis formam doctrinæ.* ad qem locum Piscator, *Hypallage*, qæ valde illustratur exemplo illo Terentiano, *Restitue in qem me accepisti locum.* Ita fuerit, *Vidit lucem, qòd bona esset*, pro eo qod esset, *Vidit lucem hanc esse bonam*; qo modo Junius reddidit. nec recedit Piscator. *Vidit*, inqit, i. consideravit, judicavit, intellexit, ac proinde approbavit, *lucem illam esse bonam.* i. utilem ad constituendum diem. At Picherellus, *Viderat avtem*, sive, *Prævideràt*, *illam fore bonam.* ut non tam ad postremam operi additam manum, avt de opere jam confecto latam censuram, qàm ad, instar architecti prudentissimi ac providentissimi, de opere futuro deliberationem & prævisionem referatur.

Seqitur, ויבדל אלהים בין האור ובין החשך *& separavit Deus inter lucem & inter tenebras.* h. e. *distinctionem fecit inter lucem & tenebras.* sive, *lucem à tenebris discrevit.* Factum avtem hoc non tam קריאת שמות *nominum* indictorum *appellatione*, uti Abraham Esdraides, qàm קביעת תחומים *terminorum* utriqe certorum *fixione*, qibus sibi invicem succederent, uti Salomon Jairus. Syntaxin qod attinet, observat hîc Esdraides, *separationem* rerum Hebræis ritu triplici designari; qandoqe τῷ בין *inter*, cui ל *ad* respondeat; sicut istic vers. 6. מבדיל בין־מים למים *separans inter aqas ad aqas.* pro eo qod est, *inter aqas & aqas*, uti Tigurina; sive, *aqas ab aqis*, uti vulgata versio reddidit. ita, בין־קדש לחל *inter sacrum ad profanum.* Ezek. c. 22. v. 26. & c. 42. v. 20. & c. 44. v. 23. qandoqe, idqe creberrimè, בין gemino adhibito; qo modo hoc ipso in loco; & rursus vers. 7. בין המים ובין המים *Et separavit inter aqas has qæ sunt infra expansum, & inter aqas illas qæ sunt supra expansum.* i. has ab illis. qibus gemina occurrunt cap. 9. v. 13. & c. 10. v. 12. & c. 13. v. 7, 8. & c. 16. v. 5, 14. & c. 17. v. 2, 7, 10, 11. & c. 32. v. 16. & alibi passim. aliqando deniqe particulâ בין unâ cum ל præfixo, iteratâ; qo modo legitur Esaiæ c. 59. v. 2. qo separatio utiqe ac distantia à sese invicem dissitorum qàm longissimè facta designaretur, ביניכם לבין אלהיכם *iniqitates vestræ separationem fecerunt inter vos & ad inter Deum vestrum.* h. e. vos Deúmqe vestrum à se invicem qàm longissimè separarunt. Pleonasmum hunc Græcus interpres istic retinuit, & sic expressit, Καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους. Sed nec Latinis insolens prorsus est istiusmodi redundantia. Sic enim Livius *lib. 22. Romæ juris dicundi urbana sors Pomponio inter cives Romanos, & inter peregrinos P. Furio Philo, evenit.* & Flaccus *sermon. lib. 1. sat. 7.*

——— inter
Hectora Priamiden, animosum atqe inter Achillem
Ira fuit capitalis ———

Huic affinis & pleonasmus ille alter, qi in hoc capite sæpiùs occurrit versu 5, 8, 13, 19, 23, 31. versu 5. ויהי־ערב ויהי־בקר יום אחד qod Græci αὐτολεξεὶ reddidere, Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία. Sed μία, sive, *una*, illis, opinor, αὕτη ἡ πρώτη *prima.* sicut, μία σαββάτων, Matth. c. 28. v. 1. est *primus hebdomadis.* sed &, uti plerisqe visum, ad Cor. Ep. 1. c. 16. v. 2. ubi tamen vir acris judicii Thomas Mortonus noster, in succincto suo illo, sed sensuum prægnante ad Epistolam illam commentario, reclamat; & disqisitionem sanè ulteriorem poscere locus ille videtur. Verùm ad Mosen redeamus. apud hunc יום אחד non est aliud qàm יום ראשון *dies primus*: quemadmodum, יום אחד *dies primus mensis* (uti orbis istic) Ezr. c. 10. v. 16, 17. & Nehem. c. 8. v. 2. clarè docet *secundi*, *tertii*, & reliqorum cujusqe ordine suo deinceps disertè facta mentio. Ut inanis planè sit illa Jairi argutia, qâ *diem* hunc non *primum*, sed *unum* dictum vult, qia angelis utiqe, qos die secundo vult creatos, nondum existentibus, Deus tunc יחיד *solus*, sive *solitarius* fuerit. Satis notum est Hebræos numerorum nomina *cardinalia* qæ appellant *ordinalium* vice freqentissimè usurpare. Verùm de numerali vocabulo sive hoc, sive illud statuere libuerit, syntaxis in singulis est pleonastica; *Et fuit vespera, & fuit mane, dies primus, & dies secundus*, & sic deinceps. h. e. ita vespertinum tempus & matutinum (sive ab initio utriusqe *nox* & *dies* sic συνεκδοχικῶς designata, τὸ νυχθήμερον, ad Cor. Ep. 2. c. 11. v. 25.) diem primum constituebant. At Junius vult nomina priora illa cum novissimo in rectionis structurâ committi, qum vertit, retento pleonasmo Hebraico, *Sic fuit vespera, & fuit mane diei primi.* Picherellus etiam; sed omissâ redundantiâ illâ, *Atqe ita primi vespertinum diei & matutinum extiterunt.* qanqam monet idem verti posse, *Atqe ita vespertino constans & matutino extitit primus dies.* Atqe hoc modo reddidit Vulgata versio, *Factúmqe est vespere & mane dies unus.* & Tigurinus, *Fuitqe vespera & mane dies unus.* Eò concedit & à Junio hîc discedens Piscator. qod & ex accentu sive pavsâ *tiphcha* præcedente confirmat. vertit itaqe, *Atqe ita fuit vespera & mane dies primus.* per *appositionem*, inqit ille. per *prædicationem*, malim ego, alterius utiqe de altero. *Vespertinum & matutinum fuerunt dies primus.* h. e. diem primum constituebant. qemadmodum Jer. c. 7. v. 4. היכל יהוה המה ubi pavsa eadem. *Jovæ Templum*, sive *Palatium*, *sunt ista.* Et Matth. c. 19. v. 8. οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία. *Vir & uxor sunt una caro.* Sed & Johan. c. 10. v. 30. Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. *Ego & Pater unum sumus.* Idemqe Ep. 1. c. 5. v. 7. οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι. *Tres hi unum sunt.* Verùm pleonasmum qod attinet, ejusdem esse commatis existimem illud Evangelistæ ejusdem Evangelii cap. 10. v. 18. in verbis illis, Ἐξουσίαν ἔχω τοῦ θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. *Potestatem habeo animam meam ponere; & potestatem habeo eam rursus sumere.* hoc est, potestatem habeo, animam meam, ubi posuerim, resumendi.

De *die secundo*, qi versu 8. conclusus videtur, qæritur, cur celebre illud epiphonema, approbationis divinæ testimonium, *Et vidit Deus bonum esse*, qod est die illo factum, non sit cum reliqis diebus consecutus. qanqam Græca editio, qæ τῶν ἑβδομήκοντα titulum præfert, etiam hîc contextui, sed citra paginæ Hebraicæ avtoritatem, inseruerit, Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν. Mitto in Sapientum allegorica; ad qæ Maimonides nos amandat; avt in ea etiam qæ ipse proponit ænigmata, qibus τῷ ῥητῷ fidem derogat, altiùs inqirere. mitto & Hieronymi de re conjugali, cui ille passim iniqior, nugamenta; aliorúmqe Pythagoricis de numeris superstitiosis subtilitatibus addictorum futiles putidásqe ratiunculas. Ratio, Jairus qam reddit, nec plerisqe im-

improbatur, hæc est; benedictionem, sive approbationis
divinæ elogium, de diei secundi opere suspensum fuisse, &
ad diem tertium dilatum, eo qòd aqarum constitutio die
secundo inchoata tantùm, non & consummata fuerit, ni-
hil avtem, donec perfectè consummatum fuerit, in ple-
nitudine ac bonitate suâ existat: proinde ad diei tertii ope-
ra elogium geminum dari, alterum ad opus de aqâ die se-
cundo inchoatum, sed tertio absolutum vers. 10. alterum
de opere diei tertii peculiari, stirpium nempe atqe herba-
rum productione vers. 12. Verùm Vir Cl. Petrus Piche-
rellus aliam nodi istius solvendi rationem init. Existimat
ille intra diem secundum, non avtem tertio, peractum, qod
vers. 9. ac 10. factum narratur. Itaqe illud ויאמר vers. 9.
ὑστερολογικῶς reddit, *Sed tamen postqam Deus dixisset, in u-
num congregarent se locum, qæ sub extento erant aqæ, &
siccum appareret; sicqe extitisset: & siccum illud appellasset
Deus Terram, aqarum verò congregationem Mare. Præviderat
avtem illud fore bonum.* Ad paraphrasin adnotat: In He-
bræo, *Et dixit Deus.* qod per plusqam perfectum interpre-
tor. qo modo & initio cap. 12. collatione factâ cum fine
capitis prægressi, & cum Stephani verbis, Act. c. 7. v.
2, 3, 4. necessariò sumendum liqidò patebit. Nec reverâ
aliter eo loci Junius etiam ויאמר reddidit, *Dixerat enim
Jehovah Abramo.* Nec diffitetur Vir Cl. plerosqe diei ter-
tio hæc attribuere. se verò cum doctissimis qibusdam &
Rabbinis & Christianis diei secundo assignare; ne secundus
elogio suo destituatur, qod reliqis qibusqe constanter as-
scribitur. Ejusmodi avtem hysteroses monet reperiri &
hoc ipso in capite, de qo deinceps videbitur, & in pro-
ximo aliqoties. Habétqe reverâ hac in parte consentien-
tem sibi Abraham Esdraidem. Istud, inqit hic, ויאמר
Et dixit, cohæret cum superioribus. neqe enim factum est
expansum anteqam terra siccaretur. terram avtem cœlúm-
qe uno eodémqe die condita fuisse probatum it, ex cap. 2.
v. 4. ubi dicitur, *die, qo terram & cælum fecit Deus.* de qo
loco non semel, cum istic, tum & alibi, disseruimus. nec
est, inqit, *creatio* propriè loqendo, avt rei absconditæ, ac
delitescentis, qæ jam actu existit, in apertum sive in con-
spectum productio, avt rei diffusæ ac dispersæ in locum u-
num aliqem congregatio, & intra limites terminósqe cer-
tos coercitio; qorum illud *terræ*, *aqis* istud factum hoc
loco narratur. in qam mentem & de *expanso* Jairus vult in-
telligi qod est dictum, *Et fecit Deus expansum*, non de
creatione utiqe, sed de situ ac constitutione; qo modo
verbum עשה sive *facere* usurpatur in lege illâ Deut. c. 21.
v. 12. *& faciet ungves*, de qo loco cum Reg. l. 2. c. 19. v.
24. collato alibi qoqe egimus. Sed eò tandem devenit A-
brahas, ut concludat, verborum istorum, ויאמר אלהים
hanc esse mentem, וכבר אמר אלהים *Ante avtem dixerat
Deus, Congregentur aqæ in unum locum.* qod Junius (obi-
ter monitum esto) *rectâ confluant & collineent*, exponit.
tanqam à קו lineâ voce deductâ. & de *aqis* duntaxat usur-
pari affirmat. in qo eum castigat Piscator, allato ex Jer. c.
3. v. 17. qem eundem lavdat & Esdraides, qo *congregandi*
notionem vocabulo subesse confirmet. ubi de populis Hie-
rosolymis congregatis, sive convenientibus, usurpatur.
Verùm nihil obstat, qo minùs eo loci qoqe, *confluent*,
commodè satis reddatur; metaphorâ ab *aqis confluentibus*
ductâ. qo modo in loco huic gemino Esaiæ c. 2. v. 2. ver-
bum נהר indidem traductum de populis eisdem usurpatur.
Verùm in transitu istud. Certè avtem Judæi Magistri, *Ante
dixit*, & Viri doctissimi, *Postqam dixerat*, eôdem prorsus re-
cidunt. Geminum avtem est huic utriqe illud Reg. l. 2. c. 19.
v. 24. de Mephiboshetho, ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו
& non fecit pedes suos, & non fecit mystacem suam. h. e. nec
pedes, nec barbam sibi hactenùs curaverat. Sed ne lon-
giùs abeamus; expositioni huic suæ statuminandæ ex capi-
te proximo duo loca depromit Vir doctissimus qæ isti paria
esse censet: alterum ex vers. 8. & 9. *Et collocavit ibi ho-
minem qem finxerat. & fecit ut è terrâ progerminaret arbor
qævis.* hoc est, *Ante avtem fecerat, ut è terra progerminaret
arbor qælibet.* nam ante hominem conditum è terrâ Deus
stirpes qasqe produxerat. Alterum suggerit vers. 17. ubi
post interdictum fructus arboris scientiæ boni ac mali esum,

A dicitur, *Et formavit Deus è terrâ bestias agri universas.* h. e.
antè formaverat. nam animantia itidem qæqe ante conditum,
nedum in horto collocatum, hominem condita fuerant.

Verùm locus ille tertius, ad qem digitum Vir doctissimus
intendit, ex hoc ipso capite depromptus, est ampliore
aliqâ disqisitione non indignus. Habetur vers. 24. ubi Vir
Cl. eandem qam illic, hysterosin existimat deprehendi.
Proinde qomodo hic, perinde & illic, Mosis verba sic
ὑστερολογικῶς; *Sed postqam tamen Deus dixisset, Terra animan-
tia juxta eorum species produceret; nimirum jumenta, repti-
B lia, & feras, sicqe extitisset. Feras enim secundum species
suas, jumenta juxta suas species, & omnia super terram re-
ptantia juxta etiam suas species fecerat Deus. qum hoc qoqe bo-
num fore prævidisset.* Ita animantium terrestrium produ-
ctionem, ad diem qintum, à sexto revulsam, retrahit. Ra-
tiones avtem, qibus sententiam suam hanc firmatum it,
duas subjungit. Primò, qòd cum uno eodémqe, tertio
nempe, die, herbas & arbores qasqe vegetativâ præditas
animâ, Deus è terrâ creaverit; par esse, ut animâ prædi-
ta sentiente, volatilia & animantia terrestria qæqe, uno
C eodémqe die, qinto nimirum, ex terrâ qoqe fecerit. nam
volucres qoqe ex terrâ Deum fecisse, constare ex cap. 2. v.
19. Deinde Adamum plasma tam nobile, & cum eo Evam,
dignos fuisse, qibus & eis qæ eos contingebant, creandis,
suus daretur seorsim dies: ut, sicut qibus vegetans erat
anima, unus; qibus anima sentiens, item unus; sic, qin
potiùs, qibus anima rationalis, suus itidem impenderetur
dies. Deniqe inde sumi posse argumentum, animantia
terrestria die qinto, non sexto, condita; cum enim pro-
pagationis beneficio nevtiqam destituantur, meliore mul-
D to ratione sub benedictione aqatilibus, unà cum volatili-
bus collatâ, communi comprehendatur; vers. 22. qam
sub peculiari illâ unà cum dominatu in creaturas reliqas, in
hominem collatâ contineretur, vers. 24. illa avtem qam
die qinto, hæc sexto sit data; illo itaqe die, non isto crea-
ta, ad quæ benedictio die illo edita pertineat. Hæc ille.
de qibus sententiam ferant eruditi, qibus ego illa ideo di-
spicienda proposui; qia hæc Viri doctissimi reliqa scripta
in pavcorum manibus haberi existimem.

Ita avtem ὁ μακαρίτης ille suam τῆς κοσμοποιΐας Mosaicæ
E paraphrasin instituit, ut qæ de eadem distinctiùs latiúsqe
explicata capite secundo denarrantur, intra primi termi-
nos per dies singulos, pro eo qo sunt condita ordine, sub
contextu uno, qasi filo perpetim producto, digesta exhi-
buerit. Proinde stirpium producendi rationem, & para-
disi qem appellant plantationem, ad diem tertium revoca-
vit, ejusdémqe inter opera recensuit. Qod etiamsi veritati
consentaneum omninò videatur: qum intra dies sex ope-
ra, qæ fecerat, universa confecisse Deum ac consummasse
planè, Moses ipse attestatur; ubi caput secundum (cu-
F jus tamen versus tres primordiales, non sine ratione pro-
babili, primo adtexunt nonnulli) ad sexti diei exitum,
verbis hisce orditur, *Et*, sive, *Ita*, *consummata sunt cæ-
lum & terra, cum totâ eorundem instructurâ. consummaverat
enim die septimo opus suum, qod fecerat; qievítqe die septimo
ab omni opere qod fecit.* habet tamen hac in re V. Cl. sibi ad-
versantes havd pavcos; illos cumprimis, qi nolunt ea qæ
vers. 5. 6. de stirpibus herbísqe è terrâ productis in diei ter-
tii operibus haberi. In his est Salomon Jairus, qi plantas
ait stirpésqe tertio qidem die fuisse creatas, sed פתח קרקע
G ad *soli ostium*, sive superficiem summam, constitisse, do-
nec Adam esset conditus, qi cum imbrium utilitatem, &
ad satorum productionem necessitatem intelligeret, plu-
viam est prece supplici à Deo consecutus, qâ tellure jam
irrigatâ, eæ qæ nondum sese altiùs extulerant, ad perfe-
ctionem justam perductæ sint. Idem ex R. Ame, in *Ge-
marâ Holin* refert Manasses Israelides, in *Conciliatore ad
Genes. qæst.* 3. Qò pertinet, & qam eodem loci, ex Isaa-
ko Aramâ refert fabula, *Vaporem*, qem Moses, cum ascen-
disset, dixerit terræ totius superficiem irrigasse; aerem u-
tiqe fuisse humidum igneâ vi solis sursum evectum, qo in
aqam resoluto cum terra irrigaretur, omnia simul concur-
rerent elementa, ignis, aer, aqa, terra, ad argillam il-
lam conficiendam, ex qâ corpus Adæ conderetur. Totâ

R 2 mirum

mirum ni telluris universæ superficie irrigatâ & maceratâ opus erat, ad hominis unius, havd giganteæ (opinor) molis, (licet & hoc illi, uti pòst videbitur, fabulentur) corpusculum constituendum. At Moses Maimonides, ex Sapientum scitis, concedit qidem & ipse, herbas Deum arboresqe è terrâ non antè produxisse, qàm pluviâ demissâ irrigaverat: proinde id qod dicitur, *Et vapor ascendit*, qod Onkelos *nubem* reddidit, narrationem esse rei antegressæ illud Dei edictum, *Producat terra herbam.* cap. 1. v. 11. idqe ex hoc ipso loco liqidò patere affirmat, ubi dictum sit, *Et omne virgultum nondum erat in terrâ.* Subjungit, qod illorum commentum pessundat prorsus, pro recepto apud Sapientes suos axiomate haberi, Universa à Deo primitùs creata, בקומתן בדעתן בצביונן *in staturâ suâ, in scientiâ suâ, in decore suo.* h. e. in qantitate, formâ, specie perfectissimâ & elegantissimâ, qod de stirpibus dici non poterat, nisi si & ipso creationis suæ die & altitudinem justam attigissent, & frondibus, fructibúsqe etiam, qæ fructum facere natæ erant, exornatæ fuissent. Qàm avtem absurdum est & à ratione omni alienum, opinari, vel terram, qæ ex aqis, qibus immersa penitùs antè jacuerat, per diem unum duntaxat, nec integrum forsitan, recens emerserat, aqâ cœlitùs demissâ opus habuisse, qò limus madidus stirpibus producendis necessarius haberetur; vel hominem tam stupidum initio conditum; ut intra diecula, nec hujus integræ spatiolum, pluviæ imbriúmve vi ac virtute fieri posse speraret, futurúmqe expectaret, ut stirpes nondum è terrâ prominentes proceritatem justam asseqerentur, & fructus etiam omne genus proferrent. Nam qod *Conciliator* de Mose utroqe, Maimonide & Nachmanide, & Isaako etiam Abarbenele refert, existimasse hos, stirpes qidem qasvis die tertio creatas, nec crevisse tamen, nec species ullas produxisse ante diem sextum: de hoc apud Maimonidem nihil qicqam ultra id qod superiùs est indicatum reperio. Et certè nisi *crescendi* verbum in *propagationis* notione sumatur, prout cap. 1. v. 22. 28. qod est istic *ἀπροσδιόνυσα*, repugnantia planè & *ἀσύστατα* loqeretur. De Nachmanide & Abarbenele, cum horum in Mosen commentarios non habeam, non habeo qod dicam. Abarbanelis tamen verba, qæ recitat Manasses ipse, aliò spectare videntur, prout & ab ipso explicantur, nihil horum utiqe generatione naturali provenisse, cum & pluviæ deessent, & homo qi terram coleret. id qod est omnium verissimum, Mosisqe cum verbis, tum & scopo, qem collimat, proposito cumprimis consentaneum.

Sed in textum Mosaicum, cum locus insignis sit, altiùs inqirere operæ pretium (opinor) fuerit: Huic explicando primo loco observatu dignum est, qod Jairus suggerit, omne טרם in paginâ sacrâ עד־לא h. e. *adhuc non*, sive *nondum* sonare, non avtem קודם i. e. *ante*, sive, *anteqam*. qanqam & istic & alibi sæpe, sive hoc, sive illo modo reddatur, parum avt nihil omninò intererit. Verùm id eò magis advertendum, qia minùs animadversum interpretes, tam Judæos qàm nostros, insigniores etiam, havd mediocriter torsit, in Mosis verbis exponendis Exod. c. 9. v. 30. & c. 10. v. 7. qorum interpretationes parum commodas, absonas etiam nonnullas, coactiores plerasqe, apud avtores ipsos videndas & censendas aliis dimitto. Jairi dictatum hoc fusiùs proseqitur in *animadvers. postum.* Vir Cl. Lud. Dievsius, & hanc esse primariam ac nativam particulæ notionem, allatis complusibus, qibus id evincatur, exemplis firmatum it. Et versioni tamen Junianæ, qi *nondum* reddidit, Vulgatam præfert, qæ Græcam τῶν ό secuta, *anteqam* exhibet. Verùm qâ ratione *anteqam*, vel *priusqam* verti possit, ex aliâ Hebrææ dictionis peculiari structurâ ostendit evenire. cui adjicere licet, qod huic loco convenit, *bet* particulam, qæ qandoqe exprimitur, nonnunqam subavdiri, ut sit טרם *nondum*, pro בטרם *in nondum*, sive, *qum nondum*, sive, *qum adhuc non*: qod idem prorsus cum *anteqam* avt *priusqam* valet. hoc avtem admisso, syntaxi peculiari illâ nihil omninò opus fuerit. ita cum *bet* reperitur Gen. c. 37. v. 18. Lev. c. 14. v. 39. Reg. l. 1. c. 2. v. 15. Hagg. c. 2. v. 16. sine *bet* avtem Gen. c. 19. v. 4. טרם ישכבו *anteqam cubitum issent.* Hymn. 119. v. 67. טרם אענה *cum nondum*, sive, *anteqam*, vel *priusqam*, *affligerer.* & hoc loco pariter טרם יהיה *qum nondum*, sive, *anteqam*, *esset.* At Juniana reverâ & versio & expositio aliâ ratione coactior utraqe videtur. Vertit, *Et omnem stirpem agri*, qi *nondum fuisset futurus in terrâ*, *& omnem herbam agri*, qæ *nondum fuisset oritura*, h. e. uti se ipse explicat, *qamvis justissimis naturæ temporibus descendissent pluviæ, vapores ascendissent, culturam homines adhibuissent, Sol calefecisset, Luna humectavisset, aer perspiravisset, cætera deniqe omnia unâ operam suam contulissent; frustrà fuissent omnia, nisi Deus creavisset stirpes verbo potente suo, & adhuc eâdem suâ vi recrearet foveretqe, non has solùm formas, sed etiam apta his continendis & propagandis media.* Sed & apertiùs pavlò adhuc in πρωτοκτισίᾳ *nondum* istic ad illud tempus refert, in qo Moses ista scripto consignavit. qod omninò nihil est necesse; nec ad illud pertinet, qod hìc Moses sibi proposuerat, prout ipse etiam illud ipsum definivit, nempe, *illustrissimum extitisse in creandis istis divinæ potentiæ testimonium: non enim provenire solent illæ, nisi & irrigantes pluviæ, & humana cultura, & humectantes vapores accesserint. hæc avtem omnia disertè Moses, ante procreationem stirpium etiam insativorum negat extitisse; ut solo Dei potente verbo prognatos fuisse agnoscamus.* Nec qicqam certè ampliùs exhibent contextus verba, qæ sic habent, *Isti sunt natales cœli & terræ, cum creabantur illa; in die facere Jova Deum* (i. e. qo tempore faciebat) *terram & cœlum; & stirpem agri omnem, qum nondum esset in terrâ, & herbam qamqe, qum nondum germinasset.* ita reddo simpliciter, prout in superiùs adductis. qod sive, *qum nondum*, sive, *anteqam*, reddideris, eòdem deveniet, idqe temporis spatium duntaxat designabitur, qod stirpium herbarumqe die tertio productionem præcesserat, Dei solius nutu sive sermone mero peractam, absqe aliis ullis adminiculis; de qorum ex ordine in rerum naturæ divinitùs fixo, usu in futurum ordinario, vel vi etiam divinâ, citra qam nihil valeant, jugiter adsistente, nihil in verbis hisce Moses, nisi qod aliunde per vim apertam contextui infercitur.

Verùm Vir doctissimus, qi & Junianam, & Vulgatam etiam, licet Junianæ prælatam, (in qo saltem illi volens assentior) repudiat, qo ipse modo verti velit, videamus. Versionem geminam proponit. & de utrâqe videbitur. Prior sic habet; ut, *Vav*, à qo versus qintus orditur, otietur, *Illæ sunt generationes cœli ac terræ, qum crearentur illa, qo die faciebat Dominus Deus cœlum & terram, anteqam ullum virgultum esset in terrâ & anteqam herba agri ulla germinabat, qia &c.* Alteram sic instituit, ut טרם per *nondum*, qomodò Jonathæ עד כדו לא i. e. *hactenus non*, (in edit. Buxtorf. עד לא tantùm) exprimatur; *vav* avtem, non pro copulativo; sed pro retributivo ad בהבראם habeatur, & Latinè vel abundet; vel per *tum* vertatur, ut cap. 3. v. 5. *Illæ sunt generationes cœli & terræ.* (h. e. Hujusmodi fuit ratio productionis rerum qalis jam seqitur) *Qum crearentur illa, & qo die faciebat Dominus Deus cœlum & terram, ulla stirps agri nondum erat in terrâ, & ulla herba agri nondum germinabat; qia non pluerat Dominus Deus super terram, & homo non erat ad colendum terram; sed vapor ascendebat à terrâ, & irrigabat totam superficiem terræ.* Istæ verò versiones ambæ mihi certè multo minùs arrident, qàm avt Juniana, avt Vulgata, qæ maximâ ex parte est proba satis. Mitto, qod אלה *Illæ* vertat. etiamsi enim sono ita prope conveniant אלך &, *Illæ*: ut alterum ab altero profluxisse videatur. qod tamen secùs est, cum ab *is*, *ille*, (qod Jul. Scaliger in *Cass. Ling. Lat.* havd semel monuit) derivatum sit. qo modo & *idem*, & *iste*, & *ipse*; *le* avtem syllabica tantùm adjectio existat, sicut in istis, *dem*, *te*, & *pse*. at אלה non *illi*, avt *illæ*, sed *hi* & *hæ*, sive *isti*, & *istæ*, significat. ut in אלה שמות unde Exodus orditur, & Hebræis nuncupatur, *Ista*, non *illa*, sunt *nomina*. itaqe in Paraphrasi Vir doctissimus non *Ejusmodi*, avt *Illiusmodi*, sed, *Hujusmodi*, ipse dixit. Mitto & qod verba Mosis in versione utrâqe invertit, *cœlum & terram*, in commatii primi membro novissimo, ponendo, cum *terram* Moses in eâ clavsulâ *cœlo* præposuerit. de qo multa curiosiùs argutantur & Judæi & nostri, qibus avt discutiendis avt recitandis

tandis etiam impræsentiarum supersedeo. Ista mitto leviuscula. At duo sunt præcipuè, qæ in istis minùs possum probare. Alterum est, qòd syntaxi planâ & familiari repudiatâ, novam inducit Spiritus Sancti proposito minùs convenientem. Quale enim, qæso, est illud dicere? avt qorsum diceretur, *ante cœlum & terram condita, nec stirpem ullam, nec herbam ullam extitisse*? Ecqis enim suspicari posset, herbam stirpémve ullam existere, ubi fundus unde oriatur, nullus extat? Nisi si qis fabulam Aristophaneam pro historiâ habuerit, de *alavdis* terrâ antiqioribus, qarum parens cum expirasset, necdum tellus esset, in qâ sepeliretur, proles in capite suo parenti sepulcrum defoderit, unde Ἐπιτυμβίδιαι posteà illæ sint nuncupatæ: qod in qibusdam (nec immentò) ridet simul & flagellat Heinsius *Theocritic. lect. c.* 27. avt qorsum *cœlum & terram* condita perhiberet ante stirpem herbámve ullam exortam; qasi istæ ad cœli terræqe fabricam extruendam conducere aliqid, si extiterant, potuissent? nisi si *cœli tabulata*, & *cœnacula* Enniana cum *scalis* & *pergulis*, uti de Valentinianis Tertullianus, comminisci placuerit, qibus excitandis è sylvis & nemoribus materies necessaria fuerit. Alterum, qod minùs probem, est, qod ideò stirpes nondum extitisse dicat, qia pluvia nondum extiterat, nec homo qi terram coleret, sed vapor tantùm ascendebat, qi terram irrigarit, & plantas illas in paradiso produxerit. qasi verò avt citra pluviæ adjumentum hominisve operam non potuerit Deus stirpes qaslibet producere; avt sine illis, si rei ipsius naturam intueamur, vapor solus hisce non producendis, sed ad perfectionem summam uno qasi momento perducendis sufficeret. Siqidem ex dictione Mosaicâ sic conceptâ hoc insinuaretur, potuisse illa existere, si pluvia justa unâ cum hominis culturâ adfuisset; & vaporem solum, cum deesset utrumqe, utriusqe potuisse defectum supplere. Qin & si ideò ista nondum existebant, qia nec pluvia, nec agricola aliqis adhuc extaret, & tam hominis tellurem colentis opera, qàm & pluviæ eandem humectantis tempestiva descensio, ad ista producenda necessariò exigebatur, unde factum est, ut *vapor*, qi pluviæ solius vicem supplebat, totum hoc præstiterit, cum nihil interim præstò esset, qod hominis ministerio responderet?

Sed nec in his Viro doctissimo possum assentiri; primò qòd ad hortum in Edene consitum periochen hanc refert. in qo forsan tamen Græcos potuerit consentientes habere, qi אר vers.6. qod vaporem significat, πηγὴν *fontem* reddiderunt, qasi *fontis* nomine designetur fluvius ille, qi hortum illum irrigasse fertur, vers. 10. Verba enim ambitus latioris esse multò videntur, & de terræ totius tam instructurâ, qàm & irrigatione agere. Altero, qòd illa, אלה תולדות *Ista*, potiùs qàm, *Illa, generationes sunt*, vel, *fuerunt*, etiam, &c. non vult cum Jairo aliisqe plerisqe, ad superiora, qæ sunt capite antegresso designata, spectare; sed ad seqentia referri, qibus ratio modusqe productionis rerum qarundam repetitur pleniúsqe explicatur;ad qod conficiendum, in novas denuò formas Mosis verba refingit. etiamsi enim de plantis productis, homine creato, horto instructo, muliere conditâ, fusiùs pavlò qædam istic enarrantur, qæ sunt strictim duntaxat superiùs relata; at de *cœlo terráqe* ipsis conditis, nihil ampliùs hîc dicitur, qàm in capitis præcedentis exordio ipso priùs fuerat dictum. Qin &, etiamsi hoc illi concederetur, non tamen evinceret, non fuisse intra dies sex illos capite præcedente recensitos condita, qæcunqe capite isto narrantur, nisi si mulieris creationem extra limites illos protollere libuerit, qod *maris & fœmina* cap.1. v.27. mentio facta planissimè refellit. Nam qæ Vir doctissimus de vocabulis hîc usurpatis argutatur; שיח qòd *virgultum* significet. i.e. *virgarum multitudinem ex præcedaneâ radice, ut eloqium & sermo*; qòd & שיח significet, *ex conceptibus pullulantium*. שדה qòd non absolutè *terram*, sed *terram cultam, & sive satis, sive pecorum pastui adaptatam* denotet. צמח denique, qòd *germinare*, *pullulare* significet: itaqe *de surculis & stolonibus dici, qi ex præcedaneo semine ac radice exurgunt. tale avtem nihil fuisse in primâ creatione, ad qæ pluvia & cultura reqiruntur*: sed herbas & arbores, de qibus cap.1. *non ex semine ac radicibus*

A *pullulasse, sed ipsasmet fuisse prima omnium plantarum semina & radices. itaqe nullum horum vocabulorum cap.* 1. *extare.* Hæc, inqam, omnia, sunt meræ subtilitates, Chrysippeis non absimiles, qas *retundi* facilè atqe *in se replicari* affirmat Seneca. & qidem qod de *aristâ* ille, uti *nihil acutius, ita fragilius nihil.* Nam primò latiore notione, qàm eâ ad qam Vir Clarissimus hîc adstringere connititur, sumi vocabula ista, clarum est satis. צמח in genere pro *produci* sive *prodire* usurpatur. Esai. c.42. v.9. etiamsi ad ea plerumqe accommodatur, qæ ratione naturali jam proveniunt, B qia de eis solis plerunqe sermo habetur. qod idem & de הוציא *producere*, qod cap.1. v.12. usurpatur, dici potest; & de דשא *germinare*, qod ibidem v.11. habetur, & nisi Joel. c.2. v.22. nusqam alibi reperitur. Sed & שדה laxiùs sumi patet. idqe hoc ipso in capite v.19,20. nisi *feras agrestes*, qæ à *pecudibus* ibi distinguuntur, vel à Deo conditas, vel ad Adam adductas negaverimus. & cap.3. v.1. nisi si serpentes eis accensere voluerimus, qæ nisi in locis cultis non agunt. Et עשב *herba*, qæ istic habetur, etiam cap.1. v.12. deprehenditur; & junctim cum eâdem unâ C עץ qod *stirpem* omnem, sive *arborem*, sive *fruticem*, comprehendit. nec, si eam qam dat Vir doctissimus ꝟ שיח notationem admittimus, *arbores* sine *virgis* conditas qisqam facilè concesserit, eas saltem harum species, qæ fruticare aptæ natæ suâpte sunt. & שיח cum pro *frutice*, sive *arbusculâ* plerumqe sumatur, ut Job. c.30. v.4. & ibidem rursus v.7. qod & hîc usurpatum eò magis videtur, qò significaretur ne *fruticem* qidem avt suffruticem, nedum arborem proceram aliqam extitisse, cùm Deus arbores creandi opus aggrediebatur. qâ ratione & à Jobo c.12. v. 8. vocem D hanc cum Mose Nachmanide & Abrahâ Peritsolide ex Pagnini fide, adhibitam existimo. Ubi hæc habet, *Interroga jumenta, & docebit te horum qodqe; avt volucrem cœli, & indicabit tibi; avt* שיח לארץ *fruticem terræ*, (ut מזמור לדוד *Psalmus Davidis*) *& docebit te; etiam pisces maris, & enarrabunt tibi.* Ut hæc Jobi mens sit, nullum esse tam vilem, & nihili habitum fruticem, avt suffruticem, qi non vim virtutémqe divinam deprædicet: juxta vulgare illud,

Præsemémqe refert qælibet herba Deum.

E Pagninus, *virgultum terræ*, reddidit; Oecolampadius, *fruticem*; & in metaphrasi, *ex arbusculis*, earúmqe *minimis*, Dei conditoris sapientiam impervestigabilem deprehendi. certè nisi sic sumimus, licet pleriqe aliò abeant, nihil fuerit, qod jumentis terrestribus, volucribus aeriis, piscibus marinis, commodè satis respondeat. Qin & eodem fine, cum שיח השדה *frutex agri*, tum & עשב השדה *herba agri*, h. e. *agrestis*, dicitur, ut nec arbusculam fruticantem herbámve agrestem, sive vt Junius loqitur, *insativam*, nedum sativam avt hortensem ullam F extitisse innuatur, anteqam Deus eas creandi opus incepisset, qas citra ullum adminiculum, qod tum nullum fuerat, adhibitum, nutu solo è terrâ produxit. ut omninò, contrà planè qàm Vir doctissimus censet, *ager* istic *horto septo* atqe concluso, Cant. c.4. v.12. & c.5. v.1. opponatur, in qo plantæ pretii notæqe qæ sunt alicujus, studiosè coli consveverunt. Cæterùm futile nimis est argumentum, *herbæ & arbores qas die tertio Deus creavit, non ex semine & radicibus præcedaneis pullularunt, sed ipsa fuerunt prima omnium plantarum semina & radices*: (qod ta- G men impropriè, ut verum sit, dictum sumi oportet) ergò non fuerunt tunc plantæ ipsæ consummatæ & integræ; qales nunc ex semine & radicibus præcedaneis oriuntur. huc enim contendit Viri doctissimi dissertatio. Etenim pari modo argumentari licebit; animantia die qinto, an sexto creata, non fuerunt ex semine præcedaneo procreata, sed futurorum omnium semen in se continebant. ergò non fuerunt eo ipso qo sunt condita die corporibus organicis integris, avt justâ etiam mole ac staturâ præditis consummata: cujusmodi sunt qæ ex sexus utriusqe germine nunc non creantur, sed procreantur & propagantur. de protoplastis itidem parentibus nostris, qorum creatio in priori capite strictim tantùm attingitur, idem indidem concludere licuerit. Scopus est Mosis ostendere, ut cœlum & terram; ita stirpes

herbásqe qasvis solo nutu verbóqe divino producta. proinde verbis proximis removet tollitqe adminicula, qorum ope operáve istæ hodiè producuntur & propagantur, universa. Ego itaqe id qod seqitur verterim, non, *qia non fecerat*, sed, *neqe enim fecerat*. (qo modo particula hæc sumitur Hymn.12. v.1. Esai. c.28. v.27. Jer. c.4. v.3. & c. 14. v.13. & c.51. v.5.) sive, *qum* (prout Hym. 75. v. 2. Job. c.3. v.22. & c. 5. v. 21.) *non fecisset, Jovas ut super terram plueret*, (neqe enim hoc vult, ideò priùs hæc non extitisse, qia adminicula istiusmodi defuerunt, sed ideò solo nutu verbóve condita, qandoqidem istiusmodi nihil suppetebat) *nec homo ullus esset qi tellurem* (terræ particulam ullam) *coleret*, *avt vapor*, sive, *nec vapor*, *ascendisset*, *qi totam terræ superficiem irrigaret*; qæ tota utiqe tunc plantis stirpibúsqe est instructa.

Cæterùm de clavsulâ novissimâ istâ major adhuc est concertatio. איד an אד qid significet, statuere havd est adeò difficile. qanqam de vocis origine, qâ *calamitatem cladémqe* plerumqe denotat, havd perinde apud eruditos convenit. qidam hoc à *vapore*, sive *pluviâ* tractum volunt, qæ fit plantis noxia, cum avt intempestiva avt immoderata eis supervenit. Job. c.37. v.12. Reg. l.1. c.12. v.17. Parœm. c.26. v.1. ita Mercerus. alii qia ea vox ענן nubem denotat, qo modo & Jonathas istic reddidit; dies avtem calamitatis avt cladis, יום ענן *dies nubis & caliginis* dicatur, Joel. c.2. v.2. ita Esdraides. alii, in qibus Avenarius, ab אוד volunt deduci. *titionem* id significat, Amos c. 4. v.11. Zac. c.3. v.2. qod *fumigare* solet, Esai. c.7. v. 4. itaqe primariò ac propriè *fumum* denotare: qo modo Esdraides per עשן istic exponit. qanqàm avtem *fumus* propriè exhalationem sicciorem designet, qalis à fornace ascendere solet, Gen. c.19. v.28. אד tamen hìc *vaporem* potiùs humidiorem denotat, qod & Camius observavit, qalis è lebete ab igne subtùs accenso excitatur, qi ubi in aheni operculum ascenderit, illinc denuò defluit: qo modo & vapores ab aqis radiorum solarium vi sursum attracti, & postqam in nubes condensati fuerint, resoluti denuò, in terram, à qâ sublati fuerant, descendunt. Hinc Job. c. 36. v. 27. *extrahit* Deus *stillas aqæ* (i.e. aqas attenuatas è mari locisqe his inferioribus extrahit) *qæ pluviam fundunt ad vaporem ejus*. qo loco optarim Junius, *ad calamitatem*, non vertisset. ad hunc explicandum adducit Camius; nec alibi in notione hac vocula ea reperitur. Non possum avtem hîc subticere Plinii illa *lib.31. c.1. Aqæ scandunt in sublime, & cœlum qoqe sibi vendicant. qid esse mirabilius potest aqis in cœlo stantibus? eædem cadentes omnium terrâ nascentium cavssa fiunt. prorsùs mirabili naturâ, si qis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticésqe vivant, in cœlum migrare aqas, animámqe etiam herbis vitalem deferre.* Qanqam vapores qoqe isti, etiamsi altiùs evecti longiúsve à terrâ sublati non fuerint, hujus tamen superficiem nebulâ tenuiore roscidóqe madore humectare consveverunt. Ita Maro, de Mantuâ suâ, *Georg. l.2. v. 201.*

Et qantum longis carpunt armenta diebus,
Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponit.

Videatur & Judic. c.6. v.38,40.

Sed in primâ particulâ hìc plurimum laboratur. Copulativam pleriqe discretivam avt adversativam faciunt. itaqe, qo modo & Dievsius, *sed*, reddunt. Volunt enim, etiamsi non pluvias imbrésve copiosiores, at *vapores* saltem fuisse herbarum stirpiúmqe productioni hìc narratæ præcedaneos. qasi Deus scilicet adminiculo ullo in rebus creandis usus fuerit; vaporum in his, qæ ante luminaria, qorum ministerio vapores educi constat, condita & in cœlo constituta, die tertio sunt productæ. qæ qidem expositio narrationis hujus totius scopo primario superiùs indicato, ex diametro adversatur. Proinde, qò contextus ratio rite procedat; duplici modo particula exprimi poterit. Alter est, ut copulativa notionem induat disjunctivam. Ita Junius reddidit, *avt vapor ascendens à terra*. h.e. *qalis ascendere solet*. qâ in re Junium castigans Piscator, per, *Sed*, reddi probat magis; *ut significetur*, inqit, *qomodo Deus initio terram humefecerit ad stirpes producendas*. id qod est hoc loco ἀλλότριον καὶ ἀλλόκοτον *alienum & absurdum*. Copulativam avtem eâ qâ vult hîc Junius notione usurpari, satis est familiare. Intendit ille digitum ad Exod. c.21. v. 15. cui adjici possunt Exod. c. 21. v.17. Est. c.4. v.11. Nehem. c.5. v.8. Job. c.6. v.22. & c.8. v.3. & alia complura. Modus alter est, ut copulativæ notione primariâ retentâ, negativa ἐκ τοῦ κοινοῦ à præcedentibus suppleatur. Ea est Saadiæ explicatio; *Vav*, pro ולא *neqe*. ut sensus sit, qomodo Camius in *radicibus* explicat, *In mundi principio, nec hominem fuisse, qi sereret, nec vaporem, qi ascenderet; sed Deum sanctum benedictum omnia creasse decreto suo mero ea constituentem.* Saadiæ interpretationem hanc commemorat tantùm nudéqe proponit Esdraides: Camius probat, reliqisqe omnibus his verbis præfert, ונכון הוא זה הפירוש בכל אשר מפרשין בו *& recta est expositio ista præ omnium eorum qi locum hunc exposuerunt*, expositionibus utiqe. Neqe verò avt insolentia, avt infreqentia etiam, sunt negativæ defectus & supplementa istiusmodi; idqe vel cum particulâ copulativâ, vel absqe eâdem. Cum copulativâ, Hymn.1. v.5. *non consistent improbi in judicio, &* (i.e. *neqe*) *peccatores in cœtu justorum.* Hymn.44. v.19. *Non retrocessit cor nostrum, &* (i. *neqe*) *declinarunt à semitis tuis gressus nostri.* Hymn. 50. v.8. *Non reprehendam te de sacrificiis, &* (sive, *neqe*) *de holocaustis tuis coram me jugiter.* Parœm. c. 31. v.3. *Ne concedas mulieribus vires*, sive, *facultates tuas, &* (i. *neqe*) *vias tuas eis, qæ regibus sunt exitio.* Esai. c. 41. v.28. *circumspiciebam, & non erat ex eis qi consuleret; & interrogabam eos, & retulerunt verbum*: sive, *neqe erant, qi cum interrogabam eos, qicqam respondere poterant.* Sine copulativâ, Hymn.9. v.17. *Non in æternum oblivioni habebitur egenus*, [neqe] *afflictorum expectatio in perpetuum peribit.* Hymn.91. v.4,5. qo loco in eâdem periodo ter reperitur; *Non timebis à pavore nocturno*; [neqe] *à sagittâ, qæ interdiu volat*; [neqe] *à peste, qæ in tenebris grassatur*; [neqe] *ab excisione, qæ in meridie devastat*: Esai. c. 23. v.4. *Non parturio, neqe pario filios, nec juvenes tollo*, [nec] *puellas educo.* Unicum adjiciam ex eodem vate locum, insignem sanè. eò magis, qò non ἐναντιοφανὲς, *qod repugnare videtur*, solvam, ἐναντίωσιν φανερὰν, *repugnantiam manifestam*, tollam, qam interpretes, qos hactenus viderim, universi; per observationem hanc eo loci non animadversam, in vatis dicta intulerunt.

Habetur is cap.28. v.27,28. in hæc verba.

Neqe enim tribulâ triturabitur melanthium, & rota plavstri super cuminum circumagetur. excutitur namqe baculo melanthium, & virgâ cuminum: panis comminuetur: neqe enim in perpetuum triturando triturabit eum, & conteret cantho plavstri sui; & eqitibus suis non comminuet eum. An non in versiculo altero, inter incisi primi ac novissimi verba, repugnantia manifesta & contradictio mera statim deprehenditur? *Panis*, inqit, *comminuetur*; & rursus, *non comminuet eum.* qod & magis parebit, si verbum, cum indefinitum sit, per formam passivam, qam appellant (prout commodè potest, & in structuris istiusmodi creberrimè fit) exprimatur; *comminuetur panis*; *nec comminuetur is.* & ad idem, & de eodem enunciatur utrunqe: qum de pane triturando utrobiqe agatur. Qin & ratio qàm insulsa fuerit ista, *Panis comminuetur*; *qia non comminuet eum.* ita enim dictionis contexitur series. Nam qod de *stipulæ* sive *straminis concisione* suggerunt hîc Judæi Magistri Camius & Abarbinel, frivola planè & futilissima sunt. Sed nec huc qicqam faciunt, qod de *frumento in molâ comminuendo*, priusqam panis inde confici possit, alii ad hunc locum disserunt: qum de excutiendo, non de commolendo apertè agatur. Cæterùm nodum hunc tam difficilem facilè solvet, omnémqe repugnantiam penitùs amovebit, formula qam diximus in vatis verbis observata; in qibus iterata, & qidem utroqe modo, nunc cum copulativâ, nunc citra eandem adhibita, occurrit. & alteram qidem, hîc, adhibitam, nec semel tantùm, ubi copulativa aderat, adverterunt, atqe admiserunt interpretes: at ea ubi deerat, fecit hujus defectus, ut eorundem sedulitatem per inadvertentiam eadem delitescens subterfugeret. adverterunt in illis, *& rota plavstri circumagetur.* itaqe verterunt, *neqe rota plavstri circumagetur.* admiserunt & in illis, *& conteret*

rota

rota plavstri sui; reddentes, *neqe conteret.* ibi non advertterunt, ubi animadverso maximè opus erat, ad ea vatis enunciata concilianda, qæ alioqi frontibus planè adversis sibi invicem repugnarent: in initio utiqe vers.28. qo loco admissâ, vatis verba ego sic reddiderim; *Neqe enim tribulâ triturabitur* (sive, triturari solet) *melanthium*, *neqe rota plavstri super cuminum circumagetur*: (sive, circumagi solet) (*nam*, vel, *qia*, vel, *sed*, *baculo excutitur melanthium*, & *virgâ cuminum*:) Neqe *panis comminuetur*: (sive, comminui consvevit.) *neqe enim perpetim triturare eum pergit*; (Heb. *in perpetuum triturando triturabit*) *neqe plavstri sui cantho conterit*, *neqe eqitibus suis comminuit eum.* Poterunt & missâ negativâ per disjunctivam sic reddi; *Neqe enim tribulâ trituratur melanthium*, *avt super cuminum plavstri rota circumagitur*: (*baculo namqe excutitur melanthium*, & *virgâ cuminum*:) Avt *panis comminuitur*: *qum non perpetim eum triturare pergat*; *avt plavstri sui cantho conterat*, *nec eqitibus suis comminuat eum.* Utrumvis enim adhibueris, mens est eadem planè futura. ut si cui negativa intersita minùs placuerit, disjunctivam tamen suppletam admittere ne refugiat, cujus ellipsis passim tam freqenter occurrit. Videantur Reg. l. 1. c. 20. v.12. & l. 4. c. 9. v. 32. Job. c. 6. v.6. & c.8. v.11. & c.11. v.7. & c.13. v.9. Esai. c.17. v. 6. & c.27. v.7. & c.38. v.14. Jer. c. 2. v.31,32. & c.11. v. 19. & c.18. v.14.

Sed & voces ipsas pavlisper dispiciamus. Atqe hîc primò לחם sive *panis* nomine, qod & Camius & Abarbinel monet, continentur *triticum*, *hordeum*, & *spelta*, qia ex his panis confici solet. *panis* pro frumento; qo modo & Hymn. 104. v. 15. Eccles. c. 11. v. 1. Esai. c. 30. v. 21. sicut vicissim, *frumentum*, pro pane, Thren. c. 2. v. 12. Zachar. c. 9. v. 17. Tum חרוץ occurrit, qod *αὐτολεξεὶ excisum*, *concisum*, *decisum*, sive, *excisorium*, *concisorium*, *decisorium*, sonat. Si avtem adjectivum fuerit, qod & esse videtur; erit substantivi, sive subjecti, defectus; & vox מורג h. e. *traba*, fuerit subintelligenda. atqe ita Camius in *radicibus* hunc locum explicans, חרוץ inqit, מורג חרוץ qod & ipsum expressum habemus cap. 41. v. 15. ubi populo suo Deus, הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות qi locus (qod obiter monere visum) in Buxtorfianis *Concordantiis*, accuratissimis illis, sub hoc titulo deest. h. e. *Ecce posui te in trabam inciseriam* (*exacutam*, an *acutam?*) *novam*, *dentibus instructam.* מורג cum Pagnino, *trabam* verto: à מרג qod in Targum Devt. c. 19. v. 5. & Reg. l. 2. c. 6. v. 6. *impellere*, sive, *propellere*, denotat: de qâ in seqentibus ulteriùs dicetur. מורג avtem & חרוץ qidam volunt esse substantivum utrunqe, qod vel similitudinis notâ, vel copulâ interveniente, licet non expressâ, alterum alteri conjungatur. illam interserit Pagninus, dum sic vertit, *Posui te ut trabam*; ut *tribula nova habens ora*, *triturabis montes.* istam alii nonnulli. ut מורג חרוץ sit *ἀντὶ* ▪ מורג וחרוץ *trabam* & *tribulam.* sicut שמיר שית pro שמיר ושית *sentis* & *vepris*, Esai. c. 27. v. 4. שמש ירח *Sol Luna*; pro, *Sol* & *Luna*, Habb. c. 3. v. 11. ita in *radicibus* Camius; qi & diversa vult esse instrumenta, triturationi qidem exercendæ destinatum utrunqe, qanqam mole vel figurâ à se invicem discrepantia. At aliis nullum particulæ istius utriusqe avt defectum avt usum hîc agnoscentibus, alia syntaxis magis probatur. Ex his avtem qidam illud substantivum, illud adjectivum esse volunt, uti suprà strictim est indicatum. & מורג qidem substantivum esse, nevtiqam ambigitur, חרוץ duntaxat controvertitur. hoc avtem nomen esse verbale an participiale, inter hos convenit satis. Qidam enim, in qibus Avenarius & Irtonus, מורג חרוץ volunt esse *tribulam excisam*, sive *incisam*, *incisiones multas habentem*; ob foramina in tabulâ imâ, de qibus ex Magistris infrà dicetur. vel etiam *exacutam* & *expolitam.* qomodo חץ ברור *sagitta expolita* dicitur, cap. 49. v. 2. & forma qidem notionem passivam exigere videtur: qâ ratione, pecus *mutilatum* חרוץ Levit. c. 22. v. 22. &, *excidium decisum*, כליון חרוץ Esai. c. 10. v. 22. &, fossa *incisa*, חרוץ uti mox indicabitur, Dan. c. 9. v. 21. dicitur. Alii tamen activam potiùs attribuunt. ita Camius in *comment.* מחתך היטב h. e. *benè incidentem*, sive incidere habilem, interpretatur; & inde vult dictam, qia stipulam, sive stramen ab aristâ succidat. Proinde Piscator, qem & nostri secuti sunt, *acutam*, reddidit; &, Heb. inqit, *incisam.* i. e. *incidendi facultate præditam.* nec desunt, sive verbalia, sive participialia nomina, qæ licet formulam passivam gerant, activam tamen magis notionem habeant, nec tam perpessionem aliunde illatam & impressam qàm affectionem insitam & inhærentem designant. ex his sunt, עצום sive pro *valido*, sive pro *numeroso* sumatur, Num. c. 22. v. 6. עשק *oppressor*, Parœm. c. 28. v. 17. לכור *peritus.* Annal. l. 1. c. 5. v. 18. שכון *habitans*, sive *habitator*, Jud. c. 8. v. 12. sed & ipsum חרוץ (ab eâdem radice, sed in significatu diverso, qâ *movere*, sive *agitare* denotat, Exod. c. 11. v. 7. Jud. c. 10. v. 21.) pro *sedulo*, Parœm. c. 10. v. 4. & c. 12. v. 24, 27. & c. 13. v. 4. & c. 21. v. 5. qi *pigro*, *somnolento*, *remisso* opponitur. Sic λελογισμένος Græcis, & *consideratus* Latinis, non is, *de qo ratio* avt *consideratio habetur*, sed *qi ratione* & *consideratione justâ in rebus peragendis uti consverit.* Alii מורג & חרוץ substantivum esse utrunqe volunt, non in conjunctione tamen, sed in rectione cohærentia. & מורג qidem prout משפט qod alioqi *Camets* in syllabâ alterâ haberet, regere istic videatur. ita fuerit *traba tribulæ*, sive *tribularis*; qo à trahis aliis usibus destinatis & designatis, distingvatur. vel *traba excisionis*, qo modo עמק החרוץ Joel. c. 3. v. 14. i. e. *vallis excisionis*; sive *concisionis*, uti post Vulgatum Junius & Pagninus reddidere. à *judicio deciso*, *definito*, *determinato* Esai. c. 10. v. 22, 23. & c. 28. v. 23. eo loci exeqendo sic dicta. ubi tamen Piscator, qod magis probem, *tribulæ*, sive, *triturationis*, ex Esaiæ locis his, de qibus nunc agimus. Huic avtem novissimæ interpretationi omninò assentior; sed ut nomen חרוץ qanqam primariò adjectivum merum fuerit, tamen ratione peculiari ubi de instrumento hoc triturationi designato, sicut & alias qandoqe, pro substantivo habeatur. Sic יבשה qod *aridam* duntaxat ex se designat, Esai. c. 44. v. 3. pro, *terrâ* usurpatur, Gen. c. 1. v. 9, 10. Jon. c. 1. v.9. 13. קמה qod *consistentem* denotat, pro *segete*, Devt. c. 6. v. 9. & c. 23. v. 25, 26. Jud. c. 15. v. 5. Esai. c. 17. v. 5. קלי sive קלוי qod *tostum*, pro *frumento*, sive *spico* (cui & conjunctum reperitur Lev. c. 2. v. 14.) *tosto*, adhibetur, Lev. c. 23. v. 12,14. Josh. c. 5. v. 11. Reg. l. 1. c. 17. v. 17. & l. 2. c. 17. v. 28. פריה & פרת qod *feracem*, *fœcundam*, *fructuosam*, significat, & cum גפן *vinea* qandoqe tanqam attributum jungitur, Hymn. 128. v. 3. Esai. c. 32. v. 12. at seorsim, *nunc* pro *vite*, Gen. c. 49. v. 22. nunc pro *oleâ*, *fœcundâ*, Esai. c. 17. v. 6. usurpatur. חרוץ deniqe pariter, cum *incisum* primariò significet, tamen qasi substantivè acceptum, nunc pro *fossâ incisâ*, Dan. c. 9. v. 21. nunc pro *trabâ*, sive *tribulâ incidente*, sicut hoc utroqe Esaiæ loco, usurpatur. Ita demùm מורג חרוץ fuerit, si adjectivè חרוץ sumatur, *traba incisoria*, sin substantivè, qod ipse malim, *traba tribulæ*, sive *tribularis*; à tribulâ triturationis instrumento, qod ab incidendo nominis id habet; sic dicta. *Trabas* certè *tribulásqe* conjunxit Maro *Georg. l.* 1. verbis illis,

Tribuláqe, *trabeaqe* ——

ad qæ Servius emendandus, *Tribula*, inqit, *genus vehiculi omni parte dentatum*, *unde feruntur* (*teruntur*, legendum) *frumenta*; *qo maximè in Africâ utebantur.* *Trabea*; *vel tabula est*, *ut qidam dicunt*, *qa trahentibus bubus solet area induci ad pabulum colligendum. vel vehicula sine rotis*, *qas vulgò tragas dicunt.* nostri ſleds vocant. Sed & חרוץ Camio in *radicibus* instrumentum est qo frumenta triturant. est avtem, inqit ille, tabula lignea, qæ lapides acutos suppactos habet, ad stipulam incidendum, & granum è folliculo sive glumâ excutiendum. Abarbinel itidem *in Esaiam*, Est, inqit, instrumentum è ligno lato cum multis foraminibus confectum, qorum in medio silices acuti sunt; cui lapidum pondus grave imponunt; tum frumento superinducunt, qo granum hujus operâ à paleis separetur. Jairus avtem, Instrumentum est, inqit, ligneum grave, stylis sive clavis freqentibus instructum, qod super stipulam spicarum trahendo, in stramen eam minutum conterunt. qanqam re-

verà

verâ *tribula*, non tam ſtipulæ incidendæ, qàm grano ex ariſtâ excutiendo adhibebatur. Verùm huc facit qod Targumiſta cap. 28. ת׳ חרוץ reddidit מורגי ברזלא *trabas*, ſive, *tribulas ferreas*. qo modo הרצי הברזל legimus Reg. l. 2. c. 12. v. 31. & Annal. l. 1. c. 20. v. 3. & הרצות הברזל Amos c. 1. v. 3. i. e. *tribulæ* ferreæ. non eæ qidem è ferro ſolido confectæ, ſed ſtylis clavíſve ferreis inſtructæ. à qibus inſtrumentum iſtud cap. 41. בעל פיפיות pro idiotiſmo Hebraico, *orium dominus*, qaſi *oribus inſtructum*, ſive *ora habens*, uti Pagninus reddidit, prædicatur. qo modo חרב פיפיות *enſis orium*, Hymn. 149. v. 6. dicitur. qem Græci qoqe μάχαιραν δίστομον, Heb. c. 4. v. 12. Latini, *ancipitem* dicunt. Sic בעל קרנים aries, *cornuum dominus*, h. e. cornibus inſtructus, cornutus, Dan. 8. v. 3, 6. & בעל כנף ales, *alæ dominus*, i. e. alis inſtructus, alatus, Parœm. c. 1. v. 17. dicitur. *Dentibus* avtem *inſtructum*, reddidi. qia *dentem anchoræ*, apud Maronem *Æneid. l.* 6. & *vomeris dentem*, apud eundem *Georg. l.* 1. &, qod eôdem recidit, *aratri*, apud Columellam *l.* 2. *c.* 4. reperio. & *forcipes denticulatos*, apud Plinium *l.* 9. *c.* 11. Sed & Servius *vehiculum* hoc undiqaqe *dentatum* dixit. ejuſdémqe *orbiculos dentatos*, Varro. Et Camius ipſe שני *dentes* tribulæ nuncupat qeis ſtipulam incidunt, qos פרשים cap. 28. v. 28. Vates appellat, uti & Pagninus, *dentes* reddidit. Vox ipſa plerunqe *eqites* denotat. unde qidam, è qibus Mercerus eſt, *dentes*, ſive *ſtylos* illos, de qibus Camius & Jairus, ſic dictos volunt, qia eqitum calcaria qadantenus referant. alii de eis intelligunt, *qi tribulam regunt*, (*avrigas* eos Varro vocat, uti mox indicabitur) ita Piſcator; qi & *eqites* reddidit. Alii de jumentis ipſis ſumunt. qos פרשים Camius refert סוסים non *eqites*, ſed *eqos*, interpretari. Itaqe Vulgatus & Tigurinus, *ungulas*, reddidere. qaſi פרסות legiſſent. In qam mentem & Abarbinel, licet lectionem receptam havd immutet, *jumenta*, inqit, *qæ tribulam trahunt*, פרשים hîc dicuntur. *Tribula* avtem, qam Vates hîc reſpexit (licet ſeciùs pavlò, uti ex ſuprà adductis patet, è Judæis Magiſtris qidam deſcribunt) *plavſtri*, ſive *ploſtelli* formam habuiſſe videtur. id enim vox עגלה cap. 28. ſubjuncta ſignificat. atqe ita מורג reddidit vetus interpres, cap. 41. Qin nec *plavſtrum* an *ploſtellum* iſtud rotis caruiſſe, qod de *trahis*, ſive *tragis* ſuis Servius prodit; qibus havd abſimile videtur fuiſſe illud, qod Judæi Magiſtri illi nobis hîc ſuggerunt; ab iſto, qod Vates reſpexit, planè diverſum. cui enim uſui eſſe poterant, ſilices illi acuti tabulæ imæ infixi, cum rotis ea inſiſtens areæ ſuperficiem, ſpicáſve in eâ ſtratas non attingeret. at hoc de qo Vates *rotis* ſive *orbiculis*, ut Varro loqitur, inſtructum fuiſſe, ex duabus etiam vocibus אפן & גלגל Vati pariter ibidem uſurpatis, apparet. אפן enim *rotam* ſignificat; גלגל (ſive גלגל qod eſt uſitatius) *orbem*, ſive *canthum*, rotæ: de qo Perſius *ſat.* 5.

Nam qamvis prope te, qamvis temone ſub uno
Vertentem ſeſe, fruſtra ſectabere canthum,
Cum rota poſterior curras, & in axe ſecundo.

unde & גלגל Talmudicis, perinde ac κάνθος Græcis, & *canthus* Latinis, de oculo qoqe uſurpatur. Κάνθος, ὁ τῶν ὀφθαλμῶν κύκλος. Κάνθος, *oculi circulus*. Heſychius. & inde Græcis recentioribus κάνθοι, qæ antiqioribus ἐπίσωτρα, οἱ ἐκτὸς τῶν τροχῶν σιδήρεοι κύκλοι. ſive τὰ κύκλα τῶν τοῦ ἅρματος τροχῶν σίδηρα. ſive τὰ ἐπάνω τῶν τροχῶν σίδηρα ἢ χαλκᾶ. uti eos deſcribunt Svidas, Etymologus, Euſtathius. h. e. Hieronymus *in Ezek. circuli rotarum ferrei*, (avt *ærei* etiam) *qibus lignorum rotunditas artatur & ſtringitur*. ſive etiam ligna ipſa qibus radiorum extima pars infigitur. Adhæc *canthos* iſtos, è qacunqe fuerint materiâ, clavis, ſive ſtylis ferreis ſuppactos atqe inſtructos fuiſſe, eſt ex altero hujus ejuſdem Vatis loco ſuperiùs indicatum. Atqe hic qidem fuit unus frumenti triturandi modus apud Judæos uſitatus, ſub qo contineri poterit etiam qod à Judæis magiſtris deſcribitur; fuit & alter, in aream immiſſis jumentis, ſive bobus, ſive aſinis, avt eqis, ac per ſegetes agitatis, qæ ungulis ſuis granum è ſpicis excuterent. alluſum huc loco illuſtri illo, Mic. c. 4. v. 13, 14. ubi Deus populos Sionis hoſtes, adverſus ipſam convenientes, *tanqam*

A *manipulos in aream* congregaturum ſe comminatus, eam ſic alloqitur. *Surge & tritura, filia Sion; ferreum enim faciam cornu tuum & ungulas chalybeas, qibus populos multos comminuas*. qo loco קרן ſive *cornu*, de *ungulâ* qoqe intelligi poteſt. prout & Latinis eqi *cornipedes*, apud Maronem Siliúmqe, inde appellantur. Ad triturandi modum utrumqe pertinet, de *bovis*, dum in areâ grano excutiendo operam impendit, *ore fiſcellâ non obſtringendo*, lex lata, Devt. c. 25. v. 4. Cor. Ep. 1. c. 9. v. 9. Utrumqe, nec ſine illâ, qam obſervavimus in altero, differentiâ, apud
B exteros etiam in uſu fuiſſe, ex Varrone *de re ruſtic. l.* 1. *c.* 52. diſcimus; cujus verba, qia Vatis locum hunc utrumqe, & Magiſtrorum qoqe Judæorum ad eundem annotata, ſuperiùs adducta, cum primis illuſtrant, adſcribere hîc nevtiqam gravabor. *E ſpicis in aream ſecerni grana oportet. qod fit apud alios jumentis junctis ac tribulo. id fit è tabulâ lapidibus avt ferro aſperatâ; qæ impoſito avrigâ, avt pondere grandi, trahitur jumentis junctis, ut diſcutiat è ſpicâ grana; avt ex aſſibus dentatis cum orbiculis, qod vocant ploſtellum Pœnicum. in eo qis ſedeat atqe agitet qæ trahant jumenta; ut in Hi-*
C *ſpaniâ citeriore & aliis locis faciunt. Apud alios exteritur grege jumentorum inacto, & ibi agitato perticis, qòd* (*qoad*, forſan) *ungulis è ſpicâ exteruntur grana*. Hæc ille. Apud nos verò baculo, ſive flagello, qod ad *melanthium* & *cuminum* adhibebant Judæi, ad frumenta etiam qælibet trituranda abutuntur.

Cæterùm ut finem tandem diſſertationi prolixiori huic demus: qomodo apud Vatem, & apud Moſem pariter, vel copulæ index particula in disjunctionis notione ſumi, vel negans ex prægreſſis ſuppleri poterit: qo ſignificetur,
D ne tenuiſſimum qidem terram irrigandi, qo ferax fieret, vaporis etiam, nedum imbris, adminiculum extitiſſe; qo tempore eam herbis ſtirpibúſqe Deus primitùs inſtruebat.

Qod avtem Vir Clariſſimus omnem illam capite ſecundo comprehenſam hiſtoriam intra hebdomadem primam concluſit, & capitis primi contextui ipſi in Paraphraſi intertexuit, in hoc, opinor, non eſt reprehenſione dignus, nec de re ipſâ qenqam ferè diſſentientem habere poterit. At, qi tertio capite narrata, etiam intra ſex dierum ambi-
E tum conſtipant, ei verò an avdiendi ſint, ambigi forſitan nec immeritò poteſt, &, qod ille olim, *avdiendos magis* ipſe *qàm avſcultandos* exiſtimem. In his ſunt Talmudici, qi in *Gemarâ Sanhedrin. cap.* 4. *ſect.* 10. ex ſententiâ R. Achæ filii Haninæ, diem ſextum in horas duodecim diſpertitum ita particulatim, an *articulatim* (uti ille loqitur) *comminuum*, ut vel homine condendo, vel eis qæ ſive ab homine, ſive de homine ſunt facta, dies integer inſumatur. Siqidem *horâ*, ajunt, *primâ collectus & coaggeratus eſt pulvis*, ex qo corpus hominis conderetur; *ſecundâ, ex pulvere illo*
F גלם (Hymn. 139. v. 16.) ſive *maſſa* qædam *informis coacta & compacta eſt; tertiâ, ex eâ maſſâ membra ſingula, artúſqe effingebantur; qartâ, corpori ſic effigiato anima infundebatur; qintâ, animâ jam præditus homo, humo, in qâ jacebat, elevatus elatúſqe, in pedes erigebatur; ſextâ, nomina animantibus impoſuit; ſeptimâ, mulierem connubio ſibi junctam accepit; octavâ, lectum aſcenderunt duo, & deſcenderunt qatuor; nonâ, præceptum accepere de abſtinendo à fructu arboris ſcientiæ boni ac mali; decimâ, præceptum datum ſunt tranſgreſſi; undecimâ, de tranſgreſſione judicium*
G *ſubiere; duodecimâ de horto expulſi ſunt*. At iſta, qoad horarum digeſtionem ac diſtinctionem frivola ſunt univerſa, incerta minúſqe veriſimilia nonnulla, qædam apertè, imò prodigioſe, falſa. Scilicet tam operoſe cunctantérqe, per gradus, horáſqe gradibus ſingulis inſumptas, in hominis corpuſculo condendo Deum progredi neceſſe fuerat, qi verbulo ſolo, unóqe ferè momento, mundi hujus univerſi fabricam integram exſtruxerat, qam per dies ſingulos deinceps, havd majore, credo, cum negotio, & expolivit & inſtruxit. Illud avtem ab omni eſt ratione alienum, qòd qi Deo in homine condendo tot horarum moram dederant, ut una materie convehendâ, altera eâdem macerandâ, tertia effingendâ, qarta erigendâ, extraheretur, qinta deniqe ſpiritu vitali imbuendâ exigeretur, homini eidem

dem tam proclivia omnia atqe expedita fecerint, ut intra horulæ unius spatium, animantia universa à Deo ad se adducta, & in conspectu suo posita, non recensuerit tantùm, sed nomina etiam, singulorum naturæ ratione saltem aliqâ consentanea, singulis seorsim singula imposuerit; tum ut intra horulæ alterius spatium, mulier à viro prægnans facta, gemellos ederet partus, Cainum nempe cum sorore suâ; qanqam alii etiam non geminos, avt tergeminos, (uti minùs propriè loquntur) sed qaternos partu eodem hoc editos volunt. Sed ideò forsan Deo operi suo conficiendo spatii prolixioris dandi rationem aliqam habuerint; qia secundum R. Meirem, ex Pavli Ricii fide, ad corpus hominis condendum ex totâ terrestri machinâ terra erat convehenda; qo utiqe secundum R. Oziam, truncus corporis è terrâ Babylonicâ, caput è terrâ Israeliticâ, reliqa membra ex regionibus aliis collectâ materiâ effingerentur: moles avtem corporis tanta, juxta R. Eleazarum fuerit, ut capitis vertice firmamentum superius pulsaret, lacertis expansis extremos utrinqe orbis terminos attingeret. tum ad materiam terream illam subigendam macerandámqe, necessaria fuerat elementorum reliqorum ignis, aeris, aqæ, pro mole terrenâ illâ portio justa, ad qam è singulis decerpendam tempus par exigebatur. Molis deniqe tam portentosæ colosso tam vasto erigendo, præsertim cum inanime adhuc existeret, nec qod Lacon ille, cum cadaveri pedibus constituendo frustra insudasset, intus aliqid qo operis id promoveretur, non haberet, horâ minimùm assignatâ opus fuerat, cum non citra labis alicujus discrimen, avt subitò, avt nisi magnâ cum cavtelâ id pavlatim posset peragi: neqe enim Regis Babylonii, stupendæ licet altitudinis, hac tamen tam longè inferiorem statuam illam, vel die forsan uno, nedum horulâ unâ, erectam ac constitutam, verisimile est. ut de flatus vitalis per tot membra tam longè à se invicem dissita permeaturo nihil adjiciatur. Caterùm & istis majora, etiamsi vera forent, verbo nutúve solo, uno momento Deus, cui nihil arduum est, poterat; & ante inceptum istud (uti est probabile) confecerat; & ista sunt reverâ hominum vanissimorum commenta putidissima. Tum & ea, qæ vel ab homine jam condito designata, vel circa eundem gesta narrantur, per horas certas hoc modo dispartiri ac digerere, & est præsumptio mera fundamento nullo subnixa, eáqe in nonnullis nec rationi consentanea, & veritati etiam adversa.

Ut enim nihil dicam, qod de fructu interdicto lex homini data, mulieri conditæ subjicitur, contra planè qàm contextus Mosaicus exhibet: mulierem ante legem illam eandem datam, nedum violatam, à viro cognitam fuisse, & est narrationi Mosaicæ omninò contrarium, etiamsi Jairus qoqe id affirmare sustinuerit; & Judæorum etiam aliorum placitis adversatur, qi avtore Manahemo, Cainum tradunt, à semine immundo, qod Evæ serpens instillaverat prognatum: à nostris verò itidem omnibus jure merito repudiatur, qi vitiositate ingenitâ à conceptu ipso intinctum statuunt fuisse, qod ante contractum id à parentibus ipsis vitium non poterat. De geminis intra horulæ spatiolum & conceptis & editis, ecqid opus est qicqam adjicere? stipites sunt meri, qibus ista probentur. Ad animantia redeatur; ad hominem adducta, & ab eodem sigillatim perlustrata, appellationibúsqe non sine justâ aliqâ ratione insignita; hoc totum, inqam, intra horulam ab Adâ fuisse peractum, rationi consentaneum mihi nevtiqam videtur. Etiamsi enim demus hominem eximiis cum animi, tum & corporis ab initio fuisse dotibus instructum: at & mentis dotes & carnis vires circumscriptas terminatásqe habuerit necesse est: vixqe fieri poterat, qin dieculæ illius pars benè magna, tot animantium variorum speciebus diversis, sigillatim perlustrandis, considerandis, nuncupandis, extraheretur.

Horum avtem seria seduláqe contemplatio (qò animi mei sensa liberiùs expromam) eò adigit, ut sententiæ illi tanto cum consensu receptæ, neqeam acqiescere, qa statuitur utiqe, hominem eo ipso qo est conditus die, à conditore suo defecisse, hortóqe (qod ab his dicitur) ejectum fuisse. Aliò animum abducunt diei illius gesta, prout à Mose Spiritus Sancti amanuense scripto consignata ac digesta exhibentur. Mitto qærere, an præter hominem animantia ulla eo die sint producta. detur, qod Vir Clarissimus censet, pridiè fuisse condita; vel, qia plures ad hunc referunt horum creationem, momento temporis creatas species tot varias qæ antè non extiterant. ad ea me adstringo, hominem qæ spectant. Sed nec altera ex parte id admittendum censuerim, qod Epiphanius *tom. 1. l. 1. c.4.* nonnullos sensisse refert, *hominis creationem die qinto inchoatam, sexto consummatam fuisse.* cæterùm, prout Moses narrat, die sexto omninò conditus est homo; extra hortum, opinor; id contextus series sapit. extra hortum conditus, in hortum deducitur; arbor utraqe & vitæ & notitiæ, in horti medio consita utraqe, indicatur; de abstinendo ab alterius fructu lex datur: ab hac datâ ex horto denuò in planitiem (credo) patentem aliqam abducitur: (hortum enim qis crediderit animantium turba tanta tam confertâ conculcatum?) sistuntur eô loci (Deo id procurante) animalia qæ terra protulerat universa, generis cujusqe unicum saltem; atqe ita (puto) conveniunt, ut ne se invicem, avt contrudant, avt conculcent: in Adæ conspectu ita sita sistuntur, ut de singulis speciebus seorsum dispiceret; & ubi dispexerat, pro speciei cujusqe naturâ, indole, dote aliqâ insigniore, qâ à reliqis distingvebatur, ex eâ qâ valebat sagacitate, appellationem aliqam speciei illi peculiarem, ingenióqe ejusdem congruentem imponeret. Nec possum asseqi (qæ meæ forsitan fuerit vel mentis obtusioris hebetudo, vel intelligentiæ restrictioris angustia; qî fieri qiverit, qin diei pars magna negotio hoc conficiendo fuerit insumpta. Viri utiqe militares copiis havd numerosis viritim perlustrandis diutiùs longè distinerentur.

A negotio hoc exacto, Adam sive fatigatione aliqâ, cum in opere illo diutiùs fuisset immoratus, sive citra hanc procuratione divinâ, in somnum incidit altiorem. dormienti interim costa eximitur, ex qa mulier conjux ei futura extruitur. Eam à se conditam, παράνυμφος sive pronubum agens ipse, ad maritum futurum virum Deus adducit, eidémqe addicit. Is in eâ sui partem agnoscens, in consortii intimi atqe individui pactionem ad se assumit. Atqe hactenùs qidem protrahitur, istáqe planè serie pertexitur, narratio Mosaica, intra diei sexti terminos conclusa. Ab istis, novo qasi sumpto exordio, narrantur, qæ ad hominem, non tam constitutum, qàm destituendum mox, & destitutum jam etiam pertineant. Mulierem enim jam viro junctam, sed à viro sejunctam, per serpentem adortus est Satanas. Ita, attestante paginâ sacrâ, cum Saadiâ & Manae, aliisqe tam Judæis Magistris, qàm & nostris, potiùs censuerim, qàm cum Esdraide, qi serpentem merum solúmqe vult extitisse. qamvis per serpentem is locutus fuerit; sicut per asinum Deus ipse, an angelus Dei, cujus dicta tamen asino tribuuntur. Petr. Ep.2. c.2. v.16. Qanqam nec accedo Talmudicis fabulis illis, qibus, narrante Maimonide *More. l. 2. c. 30.* Sammaelem perhibent spirituum malignorum principem, serpenti, qi camelum magnitudine æqabat, ineqitantem, mulierem aggressum, eam seduxisse. Cæterùm absente viro, cum serpenti sese insinuasset, mulierem adortum, Satanam, nostri, qos viderim, consentiunt universi. Etiamsi enim versio nostra antiqior, qæ à Tindalo ceptam secuta est, aliô spectare videatur, dum reddit, and gave also unto her husband being with her. at nec illud being in contextu reperitur, nec aliud à reliqis hac in parte sensisse versionis illius avtores, inde evincitur; qum & Piscator, qi supplementum illud ipsum interserit, *dedit etiam viro suo, cum esset secum*, aliud verbis illis voluisse se apertè indicat, ubi in scholiis sic se explicat, *qi erat secum*, h.e. *qam primum ille ad ipsam venisset: sermocinatione serpentis jam absolutâ, & serpente, ut videtur, jam elapso.* Sed & Vatablus, licet qosdam referat hinc dicere, *seductam Evam præsente viro.* (qod Calvinus etiam cum retulerit, *nullo modo credibile* esse affirmat) Hebræos tamen ait subavdire, *ut ederet*; sicqe conjungere, *dedit viro suo, ut ederet unâ cum ipsâ.* atqe

ita reverâ Esdraides in locum. Ecqis avtem, scriptura cum hac in parte sileat, animum facile induxerit, ut credat, fieri potuisse, ut avt mulier à viro suo, ad qem adductam in tam arctam & intimam cum eodem consvetudinem, tantâ cum solennitate, eam adjunxerat atqe adstrinxerat Deus ipse, qámqe tanto cum affectu verbis signatissimis expresso susceperat atqe amplexatus fuerat vir, ab eodem statim, eodem non die, sed horâ ferè, sese subducere sustinuerit; avt ut vir, qi sibi à Deo sic oblatam & commendatam, tantâ cum lubentiâ admiserat, qasi consortii cum eâ initi satias statim cepisset, à latere suo, non dico divelli, (ecqis enim erat, id qi faceret?) sed è conspectu suo longiùs discedere, atqe exspatiari, confestim pateretur. Certè non tam exilis langvidúsqe affectus inter pares lubentiâ pari recens junctos hodie etiam reperitur: nedum ut illi alterutri esse potuerit: præsertim cum nemo qisqam extaret, qocum possent à se invicem dissiti familiariter conversari. Sed & sermocinationem etiam prolixiorem serpenti cum muliere intercessisse, probabile est admodum, & à plerisqe statuitur; nec nisi post disceptationes varias utrinqe habitas, inductam mulierem, ut in esu pomi periculum faceret. nec verò etiam, citra rationes aliqas à muliere prolatas, eiqe denarrata qæ à serpente acceperat, ut in eundem cum muliere, qam etiam fructu gustato sospitem adhuc cerneret, excessum concederet, persvasum fuisse, verisimile sit. Adjiciantur his qæ secuta sunt, perizomata confecta, latibula conqisita, evocatio majestatica, qæstio judiciaria de viro, muliere, serpente seorsim habita, censura pro criminis ratione in singulos prolata; amictus novitius è pellibus animalium utriqe inductus, in eo amictu traductio ignominiosa, utriusqe deniqe è loco, in qo hactenùs egerant, expulsio. Hæc avtem omnia, si intra diei sexu limites coerceri voluerimus, in particulam ejusdem extremam, exiguámqe admodum eandem constipanda fuerint, qum partem maximam in prioribus illis exeqendis effluxisse sit necesse. Simul interim juncta cum illis ista, adeò me vehementer constringunt; ut non possim non parentum primorum defectionem in tempus ob ortu primo longiùs dissitum protollere, statuiqe in qo sunt à Deo primitùs conditi ac constituti, moram saltem qam dieculæ unius fuerit, diuturniorem adscribere.

Præsagit animus fore ut à compluribus, eis cumprimis, qi scriptorum consensus concordis æstu secundo, vel deferendos, vel abripiendos etiam, citra examen ullum sese dediderunt, vel imprudentiæ, vel impudentiæ etiam, temeritatis saltem nimiæ reus peragar, qi adversus torrentem amne pleno decurrentem solus, si solus saltem, homo nihili obnitar. Nec sum ignarus virum eruditissimum, & in scriptis Rabbinicis versatissimum, in *Scripturæ*, qem inscripsit, *Concentu*, hoc tanqam fidei dogma primarium fidentissimè asserere, *hominem nec diem unum in integritate suâ perstitisse. Hoc à religionis cujusqe asseclis ubiqe receptum, lumine qod in tenebris lucet ad id tenendum inducente.* Huc trahere *Talmudicos & Midrashim* illud Hymni 49. v. 13. de Adâ exponendo, qi *in dignitate* primordiali *nec pernoctatus* sit. Addit ex Maimonide in *Moreh chelek. 2. perek.* 30. à Judæis id generaliter teneri; nec ullum sese ex eis avdivisse, qi aliter sentiret. *ethnicos Christianos à principio idem tenuisse; Græcos* patres, *Irenæum, Chrysostomum, Theodoretum, Theophylactum, ad Cedreni ætatem* usqe idem statuisse; Græcis hodiernis idem in ore, ἡ ἡμέρᾳ ἐπλάσθη, καὶ ἐξελάσθη. qod tamen Vir doctissimus parum commodè reddidit, *Eodem die & formatum & deformatum fuisse.* Latinos pariter, cum eruditiores, *Augustinum & Bernardum*, tum & eruditione tenuissimâ imbutos, qalis apud Chavcerum nostrum *Indulgentiarum proxeneta*. Acerrimè deniqe perstringit, tanqam *avribus, oculis, mentibus stupendis* præditos, qi dogma istud, *vel pro curioso sive incerto habuerint, vel negare dilexerint.* Allusisse videtur Sophocleum illud in Oedipo Rege,

Τυφλὸς τά τ' ὦτα, τόν τε νοῦν, τά τ' ὄμματα.

Appingit duorum virorum insignia nomina, tanqam qi hac in parte sint lapsi, *P. Martyr, & H. Bullinger, in Gen.* 3. Qorum apud alterum, Martyrem nempe, nihil qicqam eâ de re eo loci reperio. alterum non habeo, nec an in Genesin scripserit qicqam, avt ex Gesneri ac Simleri laterculo, qi tamen scripta illius in tomos digesta sigillatim accuratiùs recensent, avt ab alio qoqam resciscere potui. alibi forsan aliâ occasione, qid hac de re senserint, exposuerunt. Hymnodi verò verba qod attinet, Talmudicorum & Allegoretarum (tales sunt Midrashim scriptores) expositiones, parum apud illos sunt ponderis habituri, qi norint, qam miserè, turpiter, putidè, ridiculè scripturas sacrosanctas illi torqeant, lacerent, pervertant, eludant, illudant. tum qi serii magis sunt expositores, in commentariis suis, qos in manibus habemus, Salomon Jairius, Abraham Esdraides, David Camius, unâ cum Targumistâ vetere, alio hic abeunt, nec de protoplasto in commatii istius explicatione qicqam omninò exhibent: mirúmqe mihi sit eruditum *Decaplorum* Avtorem ex Jairo adducere, *Non pernoctabit*] *unâ nocte in integritate non permanebat Adam, sed in fine diei lapsus est.* qod in Jairianis commentariolis non comparet. Rectè interim Esdraides, בל־ילין exponit ex illis Hymni 25. v. 13. נפשו בטוב תלין *In bono commorabitur animus ejus.* Maimonidæ avtem verba, cum ambigva sunt; tum etiamsi id velint, qod Vir doctissimus opinatur, havd est ita magni momenti, qid Judæi Magistri hìc statuant, qibus nihil in negotio hoc certi amplius esse poterat, qàm qod scripta Mosaica prodiderunt, qæ nobis ex æqo cum illis patent. nisi si Cabalam oralem in monte Sinaitico Mosi seorsum traditam admittere libuerit, qod sincipitis sani nemo fecerit. De Traditione cum apud Græcos, tum apud Latinos receptâ, qod tantopere jactat, qàm inanes atqe incertæ traditiones fuerint istiusmodi, non possunt esse ignari, qi vel in veterum scriptis, vel in nostrorum cum Pontificiis controversiis, mediocriter etiam sunt versati. Præsto nobis adest λόγος βεβαιότερος, *sermo ille firmior*, pagina sacra, à qâ solâ nobis in rebus fidei lux, clara certáqe eadem, affulget, ea *Lucis* illius, *qæ in tenebris micat*, mentem nobis in his prodit; nec spiritui cuiqam extra hanc qicqam adstruenti fidem adhibere edocti sumus. Inde *luminis* aliqid, qod illos, sive vetustiores, sive recentiores *in opinionem hanc induxisse* affirmat, si protulisset, qod & factu proclivius, si qod esset, fuerat, & ad id firmandum, factum oportuit, qod tam fidenter assertum dabat; necessariò nobis illi concedendum foret, idqe lubentissimè faceremus. Interim cum nihil istiusmodi vel molitus sit, nedum ut præstiterit, nihil cavssæ fuerat, ob qam avt secùs sentientes, avt in re tam incertâ, & à Spiritu Sancto in medio relictâ ἀμφισβητοῦντας, *ambigentes* duntaxat, (nam contradicendi affectum affectationémve qod Viris magnis piisqe eisdem, qorum animos hac in parte pernosse non poterat, tectiùs affingit, est à charitatis Christianæ normâ penitùs dissentaneum) tanqam sensus omnis tam externi qàm interni expertes tam satyricè atqe sarcasticè arroderet. Sed condonandum hoc homini, qi per dotes in qibusdam insigniores Ecclesiæ Dei utilior esse poterat; si non sibi nimium vel arrogasset vel indulsisset. Cum enim in Lingvis Orientalibus, literis præsertim Hebraicis, qæ tunc minùs erant, qàm sunt nunc dierum, familiares, (qemadmodum Hieronymus olim apud sibi coævos) ampliorem plerisqe fuisset peritiam consecutus; tantùm eâ occasione tribuebat sibi, ut dissensum à se in re ullâ ægerrimè ferret, adversúsqe viros cum eruditione tum & pietate insignes, qi placita sua, etiam in rebus qandoqe accessoriis ac leviculis, vel oppugnaverant, vel attentaverant, tanqam qi fidei totius ac religionis firmamenta fundamentáqe concuterent & convellerent, impotentissimè debaccharetur. In suis avtem dilatandis dilavdandisqe ex occasione qavis tam importunus, tam immodicus deprehenditur, ut cerebri læsi etiam nonnullis de se suspicionem moverit. Verùm misso isto, qi præter Traditionem ἄγραφον, Hymníqe commation, à Judæulis qibusdam (qos & nostri forsan qidem imitati sint) perperam habitum, nihil qicqam hìc adduxit: tam illi, qàm & aliis qibusqe, qi hoc ipsum fidenter assertum ierint, aliisqe tenendum idem contenderint, Hominem utiqe primum intra cum ipsum

in

in qo est conditus diem à conditore suo defecisse; in medio eis, qæ in adversum vel hic à nobis, vel ab aliis alibi dissertata sunt, relictis, illud poterit reponi, qod in suis ad Gen.38. habet Esdraides, עלי הראיה המוציא מחברו h.e. qod in Jure nostro dicitur, *Actori*, sive, *Affirmanti*, *incumbit probatio*. licitúmqe cuivis in rebus istiusmodi vel secùs sentire, vel fidem saltem inhibere, donec is, qi affirmaverit, id qod affirmat, probatum dederit.

Istud ubi absolveram, in scriptores duos incidi, qi qæstione utrinqe disceptatâ, pro parte negante concludunt, è nostris Paræum, è Pontificiis Pererium, qi & præter alios Abulensem idem statuisse testatur, ídqe ex maturiore deliberatione, cum contrà priùs sensisset. Illud obiter monere havd abs re fuerit, qod Michael Glycas *Annal. part.* 1. refert, apud Pyronem qendam Annalium scriptorem reperiri, *Adamum non ante qadragesimum diem in hortum Edenis introductum*; cum historiæ Mosaicæ tam disertè adversetur; fuisse forsan potiùs, non fuisse ultra tot dies in Paradiso commoratum, sive non fuisse ante diem qadragesimum inde ejectum. eo magis, qia tot dies eo loci egisse, visum nonnullis, cum Pererius, tum & à Pererio (puto) Paræus, commemorat uterqe. Ita nec tam generaliter recepta traditio fuerat; & qantumcunqe recepta, avtoritatis fideíqe parilis, planè cum illâ, qâ Adamus in Golgothâ sepultus perhibetur, eôdem planè loci, ubi mortem perpessus est Christus, cujus sangvine reliqiæ illius fuerint irrigatæ. de qâ (cum aliis, & pluribus, opinor, qàm illa altera astipulatores habet,) Origenes *in Matth.* earum qæ extant *orat.* 25. & Epiphanius *adv. Tatianos hæres. lib.* 1. *tom.* 3. *hær.* 25. *sect.* 5. qo inter Adæ primi lapsi tempus, sepulti locum, ac secundi pro ejusdem delicto mortem perpessi, perpessionisqe locum, paria fierent, traditio utraqe primitùs conficta videtur.

CAPUT III.

A culpâ peractâ reatus animadvertitur. Verba Mosis Gen. 3. 7. expensa; aliterqe pavlò qàm plerisqe exposita. Protoplastis acus & filum unde. de veprium spinis Oleastrii conjectura. תפר *complicare, conserere, affigere.* עלה *ut frons, tam ramum qàm folium designat. Sic Gen.* 8. 11. *Græci interpretes notati. Epitheti ellipsis. Frons nunc statum deciduum, nunc perennantem denotat. Vestes primæ primis parentibus unde. de Evæ textrinâ Epiphanius qid. Esaiæ locus c.* 6. *v.* 2. *expenditur. Priscorum qorundam argutiola rejecta. Pedes tegere, Hebræis qid. Pedes, pro pudendis. Pedum pilus, qis. Sororiare, & Fraterculare, qid. Festus notatus. Pedes Seraphi qos obvelent. Expenditur sententia in mulierem lata, Gen.* 3. 16. *Basilii Seleuciensis de eâ argutiola. Conceptus dolores, minus commodè dici.* עצבון *qid. Jabetsi nomen unde. Græcorum balucinatio.* הרון *qid. prægnatus, sive prægnatio.* הרה *prægnans. Pregnantium affectus. Venter, & Uterus, promiscuè usurpata. Solariorum usus. Persis stata nulla cibi sumendi tempora. Gellius emendatus.* הר & הרה *affinia. inde Amos* 1. 18. *dictio ambigva. Mulieri difficiliores qàm aliis animantibus partus. nec his tamen difficultatis expertes prorsus. de ibicibus & cervis nugamenta Rabbinica. Primiparis præ aliis graviores cruciatus. Oleastrii sententia de partu protelato rejecta. Nonnullarum parturitio minùs molesta. Mediis licitis molestias eas levatum & lenitum ire non illicitum. Sententiam in Adam latam interminationis esse, non interdictionis. Picherelliana ejusdem versio. Sudor nasi, qid. Hebræa vox.* אפים *nasum primò denotare, tum faciem totam; ut os Latinis.*

PRæclarum sane Menandri illud apud Joannem Stobæum *tom.*2. *tit.* 4.

Οὐδεὶς ξύνοιδεν ἐξαμαρτάνων, πότε
Ἁμαρτάνει τὶ μέγεθος, ὕστερον δ᾽ ὁρᾷ.
Nemo satis, dum peccat, qid faciat, videt:
Scelere at peracto, atrocitatem intelligit.

A dum scilicet ut Gregorius *in Job. comment. moral. l.* 15. *c.* 22. *Oculos, qos clavseras culpa, aperit pœna*; vel ipsa etiam qandoqe culpæ jam perpetratæ & præteritæ conscientia. Hoc in generis nostri satoribus primis animadvertere licet. Eis qippe, postqam fructum vetitum gustando culpam in sese admiserant, reclusos & *reseratos oculos* fuisse à Mose perhibetur, *nuditatémqe*, cujus jam pigebat ac pudebat, *perspectam*. Cæterum turpitudini amoliendæ, avt supprimendæ saltem, havd scitè commodéve satis consultum.
B Sic enim Moses l. 1. c. 3. v. 7. *Cum apertis jam oculis, nudos esse se nossent*, ויתפרו עלה תאנה qod vertunt; *Consuerunt folia ficulnea, & fecerunt inde sibi subligacula.* Mihi verò nec *consuere*, nec *folium* illud satisfacit. Siqidem, primo qærere jure liceat, unde illis *acus* & *filum* tunc temporis, qorum ope *folia* illa *consuerent*. Vidit hoc Hieronymus ab Oleastro, sed ad aliud havd minùs ineptum confugit, *avt manu ligando*, inqit, *unum alteri, avt vepribus consuendo*. qasi scilicet ex veprium spinis aciculas confecerint sibi, qibus folia illa sibi invicem consuendo connecterent sive conjungerent. hoc enim תפר significare, idem rectè monet.
C Eqidem vix otii, puto, tantum erat, avt curiositatis etiam, in tantâ animorum consternatione, ut foliis sigillatim legendis, & operosiùs conserendis & contexendis operam navarent supervacaneam, cum ramusculos, termites, palmites possent & decerpere, & ad eum, qem volebant, usum, sibi invicem implexos, negotio minore multò, accommodare. verto itaqe; *Et frondibus complicatis, sive contextis, fecerunt sibi subligacula.* Verbum תפר tam *applicare, complicare, aptare, affigere*; qàm *consuere, & consarcinare* significat. Jobi c. 16. v. 15. שק תפרתי
D עלי גלדי *saccum applicavi, affixi, cuti meæ.* Et Ezek. c. 13. v. 18. מתפרות כסתות *applicantes*, sive *accommodantes pulvillos axillis qorumqe.* certè, ut *conserere*, vel *contexere* istic vertere detur, *consuere* nullo modo licuerit. rectéqe Castellio, *consertis*, non, *consutis*, dixit. Vocem avtem עלה etiamsi Græci ubiqe φύλλον reddiderint, loco uno excepto Jerem. c. 17. v. 8. ubi στελέχη verterunt, cum φύλλα debuissent; tamen non *folium* tantùm, sed & *ramum*, *flagellum*, *palmitem*, *termitem* significare, certissimum est. Sic Genes. c. 8. v. 11. עלה זית *ramus olivæ.*
E atqe ita vetus interpres. Et Avgustin. *in Joan. tract.* 6. *Reportavit ad arcam ramum de olivâ. Ramus ille & folia & fructum habebat. non sint in te sola verba; non sint in te sola folia. sit fructus; & redis ad arcam. ramum*, sive *frondem* historia dicit; de *fructu* nihil. Sed Græcos is ex parte est secutus interpretes, qi עלה φύλλον *folium* reddidere, טרף κάρφος, qod Ambrosius *de Noe c.* 19. *ramum*, Avgustinus ipse *Locution. l.* 1. *surculum* vertit. itaqe incertum est *rami* nomine hoc an illud expressum voluerit. Meliùs, *ramum decerptum*, Junius. qanqam qod θαλλὸν vertisse LXX. Av-
F gustino dictum adfirmat, apud Avgustinum non reperio. Verùm sic Proverb. c. 11. v. 28. *Qi confidit in divitiis suis, ipse decidet*: (qod Esaias, כעלה *sicut folium, defluet.* c. 64. v. 10.) *justus avtem* כעלה *tanqam ramus, florebit. tanqam ramus.* i. *tanqam ramus virescens, frondescens, efflorescens.* Junius. rectè, ellipsis epitheti: qualem observat Camius, Malach. c. 1. v. 14. *Maledictus est subdolus homo, cui cum masculus*, i. mascula pecus integra & sana, *in grege sit, voti damnas, corruptum domino mactat.* Et Esaiæ c. 1. v. 18. *Si peccata vestra velut coccinea fuerint, tanqam nix exalbescent;*
G *si vermiculi instar rubra fuerint, lana* (candidæ nimirum, necdum intinctæ) *similia fient.* Et ibid. c. 5. v. 4. *Expectavi, ut proferret uvas*, (bonas utiqe, probas, generosas) *& protulit* באשים *fœtidas, viles.* neqe est opus ut labruscas, avt alius alicujus stirpis plantæve nescio cujus speciem novam hic comminiscamur. Vides interim pro diverso significatu, ad res non diversas tantùm, sed adversas planè, adumbrandas, atqe adumbrando etiam illustrandas ac depingendas, vocabulum idem, imaginem planè eandem adhiberi. Vates ad statum deciduum delineandum; Parœmiastes ad perennantem describendum, usurpavit. Sed omnium clarissimè Nehemiæ c. 8. v. 15. qo loco, vocabulo isto qinqies repetito, populus σκηνοπηγίας ἑορτὴν, *tabernaculorum festum*, celebrans, narratur, *oli-*

væ,

væ, *pini*, *myrti*, *palmæ*, *arborum aliarum frondosarum*, *ramos è montanis tulisse*, unde *tabernacula*, sive *trichilas*, conficerent sibi, in qibus per dies festos illos hilaria agitarent. neqe enim ex *foliis* meris, opinor, ea erant extructuri. itaqe in Genes. Junius, *folia*, vel *ramos*: Vatablus *folia*, vel *frondes*. imò non *folia*, sed *ramos*, avt si libuerit, *frondes*. nam & *frons* Latinis, qo modo עלה Hebræis, tam *ramum*, qàm & *folium* designat. Cicero *pro Cœlio*: *Interclusa frondibus & virgultis via.* Mela *l. 3. c. 10.* *Folia proximis decisa frondibus.* Flaccus *l. 1. Ep. 3.*

Fronde comas vincti.

Maro *Æneid. l. 2.*

Nos delubra Deûm ——
festâ velamus fronde. ——

Et *l. 4.*

—— —— *templum*
Velleribus niveis & festâ fronde revinctum.

inde *Frondator* eidem, *Ecloga 1.* ad qem locum Servius; *Tria genera sunt frondatorum: frondator, qi arbores amputat: & qi frondibus manipulos facit hyemis tempore animalibus ad pastum offerendos: & qi manibus vitium folia avellit, qo ardor solis uvam maturiorem reddat.* *Frondibus* igitur *consertis*, non *foliis consutis*, conficebant constabántqe περιζώματα, prima illa, *vestium* nomen vix, avt ne vix qidem commerita. At *vestes* primas protoplastis parasse Deus ipse refertur, ex *bestiarum* cæsarum *pellibus*. qibus indutos, brutis animantibus, qorum vestiebantur exuviis, qàm divino numini, cujus imaginem jam exuerant, similiores propioresqe pronunciat. vers. 21, 22. Eva verò deinceps (si Epiphanium avdimus *hæres. 78. §. 18.*) viro suo Adæ ἱμάτια ὕφαινε, *vestes contexuit*: τὴν ὑφαντικὴν, *artem textoriam*, scilicet à Deo edocta, ut cujus culpâ homo nudatus fuerat, ejusdem operâ etiam amiciretur. Verùm tam ego Epiphanio de *veste contextâ*, qàm de *subligaculis consutis* illis fidem habeo.

Περιζωμάτων istiusmodi vicem videtur obiisse alarum Seraphicarum par alterum: de qibus Esaias c. 6. v. 2. *Seraphi supernè astabant illi: senis alis unusqisqe: qarum binis tegebant faciem suam; binis obtegebant pedes suos: binis avtem volabant.* Hebr. *sex alæ, sex alæ uni.* i. e. senæ unicuiqe. qo modo Ezek. c. 10. v. 21. *qatuor qatuor facies uni, & qatuor alæ uni.* i. qaternæ facies unicuiqe, & alæ qaternæ unicuiqe. De alarum usu ineptiunt Origenes, ejusdémqe insistens vestigiis, in *ad Damasum Epist.* Hieronymus, qum non ipsis, sed Deo utiqe, faciem pedésqe Seraphorum alis obvelatos intelligunt; qo indicetur nimirum, abscondita nobis esse, qæ ante mundum conditum sint à Deo gesta, qæqe à seculi consummatione futura sint; intermedia duntaxat esse mortalium oculis exposita. nec fœliciùs saniúsve illis qicqam hìc argutatur Bernardus in *concion. solenn. 103.*

Cæterùm alis suis satellites cœlestes, binis faciem binísqe pedes, non solio insidentis, sed suos, obtexisse vult Vates θεόπνευστος καὶ θεοφόρητος; eóqe interpretum pars longè maxima concedit. Inter qos & de *facie obductâ* plerisqe convenit. stuporis avtem id videtur esse, qasi ad divinæ majestatis fulgorem oculos ita perstrictos habentium, ἀντοφθαλμεῖν καὶ ἀντιβλέπειν, *intuentem obtueri & contra adspicere*, non sustineant. Sed nec de *pedibus obnuptis* ambigi videtur, qin ut stuporis illud, ita pudoris istud & verecundiæ indicium existat, qasi vilitatem, nuditatem, immunditiem suam, ad præstantiam puritatémqe divinam collatam deprehendentium, eámqe agnoscere symbolo isto professorum. Verùm de phraseos ipsius notione genuinâ, havd ita liqidò patet; nec interpretum tot ullus qem hactenus viderim videtur advertisse. nos indagabimus saltem; si ruspando forsitan id qod res est, in lucem protractum dare poterimus.

Pedes itaqe *tegere*, non unâ ratione in scriptis sacris dicitur. Primò siqidem *pedes tegere κατ' εὐφημισμὸν* ponitur, pro eo qod est ἀποπατεῖν, *egerere*, *ventrem levare*, *alvum purgare*. Ita usurpatur in historiâ Judicum c. 3. v. 24. ubi de Rege suo avlæ Moabiticæ ministri, *tegit pedes suos in cœnaculi æstivi conclavi.* item Hist. Regum l. 1. c. 24. v. 4. de Savle, *in speluncam secessisse ad tegendum pedes suos.* ubi Jonathæ Targum *pedes tegere* exponit, *necessitatem suam facere.* qod & apud nos puelluli dicunt, to do their needs. Formulæ rationem veram prodidit Vir Cl. Is. Casavbonus in *notis ad Svetonii Avgustum c. 82.* tractam scilicet partim à vestitus laxioris ac prolixioris ritu, qo non Hebræi soli, sed Romani Græciqe veteres etiam utebantur; partim à τῶν περὶ κοιλιολυσίαν ὄντων gestu. unde Vatablus, *egerentium gestus.* qum enim ejusmodi vestes forent, necesse erat, ut corpore ad ventris onus deponendum inclinato, defluentes laciniæ pedes obtegerent. hinc Græcis in mentione ventrem levantium, vestis καθίεσθαι καὶ ἀνέλκεσθαι dicitur. Herodianus in *Macrino*, *l. 4. c. 13. §. 11.* τὰς ἐσθῆτας τῶν μηρῶν καθέλκειν, *subligacula sibi detrahere.* Proinde qod de Savle dicitur, *in speluncam ingressus est ad tegendum pedes*; id LXX qi dicuntur, reddiderunt, εἰς τὸ παρασκευάσασθαι, i. *ad præparandum*, uti codices nunc habent, vel potiùs, uti Theodoretus exhibet in Reg. l. 1. qæst. 56. εἰς τὸ ἀποσκευάσασθαι. i. *ad deponendum*, onus ventris scilicet, Aqila, εἰς τὸ ἀποκενῶσαι. *ad evacuandum.* Josephus *Antiq. l. 6. c. 14.* ἐπὶ τὰ κατὰ φύσιν. *ad naturæ reqisita*; sive, ut ex eodem Theodoretus ἐξηγητικῶς, (neqe enim ipsa sunt Josephi verba) τὰς φυσικὰς ἐκκρίσεις ποιήσασθαι, *ut excretiones naturales faceret.* Joannes Zonaras *Annal. tom. 1.* εἰς ἀπόπατον, *ad latrinam.* Vet. Lat. *ut purgaret ventrem.* In Eglonis avtem historiâ qod est pariter dictum, Græci nonnulli, περὶ δίφρου κάθηται ἐν τῇ ἀποχωρήσει τοῦ κοιτῶνος, *sellæ familiaricæ insidet in cubiculi secessu.* Vet. Lat. *ventrem purgat.* At LXX. ἀποκενοῖ τοὺς πόδας αὐτοῦ. *evacuat pedes suos.* ubi *pedum* nomine, Drusius in *notis ad Judic.* intelligi vult, *id qo viri sumus*; ut cum dicimus, *aqa pedum*, pro lotio, sive urinâ. Verùm non videtur interpretatio ista loco huic qadrare satis. neqe enim, opinor, στραγγουρίαν, *substillum*, pati Regem suum existimabant avlici, ut in vesicâ evacuandâ moram tam diuturnam traheret.

Pedes tamen ἀντὶ τῶν αἰδοίων, pro partibus verendis, usurpari constat. qod & Vir doctissimus idem in *per epist. qæst. c. 35.* monuit. isqe revera vocabuli usus, ad genuinam loci prophetici mentem, qasi manu nos ducit. Sic enim Vatis ejusdem c. 36. v. 12. & Hist. Reg. l. 4. c. 18. v. 27. pro eo qod שיני scribitur, i. *lotium*, *urinam*, legunt Judæi מימי רגלי *aqam pedum.* qod nec idem tacuit, *Observ. l. 15. c. 15.* pro qo Plinius, *aqam per pedes fluentem* dixit, *Hist. natur. l. 30. c. 7.* *Præsentem dolorem levari, si qis aqam per pedes fluentem barrire sustineat.* qod & Alberico Gentili *in lect. Virgil. c. 13.* est animadversum. Huc faciunt & è Mose illa: qod Jacobus patriarcha in Testamento condendo, Gen. c. 49. v. 10. *Non deficiet sceptrum è Juda, neqe Legislator ab inter pedes ejus*, sive, *è medio pedum ejus.* ubi LXX. ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ. Lat. Vet. *è femoribus ejus.* i. è posteris, ex ab eo progenitis & propagatis. De qo loco, ex Doctorum qorundam Hebræorum sententiâ Vatablus, *De semine ejus, qod egreditur de inter pedes ejus. allusit ad situm pudendorum; qæ sunt instrumenta generationis.* Et Drusius itidem *qæst. l. 1. c. 36.* *Labor*, inqit, *ut credam significari semen qod per pedes ejicitur, figurâ notâ. nam qòd alii pedum nomine femora intelligunt, inter qæ semen emittitur, non probo.* Sed nec ipse, qod adscripsit Abraham Esdraides, (qem tamen Calvinus secutus est) *locum* respici, *qem scribæ obtinebant, ad*, vel *inter pedes judicum.* avt etiam qod Junius adnotavit; *Sumptum esse à parentibus, ad qorum pedes educantur liberi: qemadmodum etiam ad genua dicuntur educari, infra c. 50. v. 23.* miror magis, qòd, cum ita interpretatur, *similem* ait *locutionem* haberi *Devt. c. 28. v. 57.* Siqidem locus ille, aliô planè spectat, eôdémqe disertè, qò nos istic collineamus. ubi in comminationibus divinis sic legitur; *Mulier comedet* שליתה χόριον LXX. *corium illud*, *secundinas* vocitant, qo embryo in utero materno adhuc constitutus involvitur. i. *fœtum corio illi involutum; qod exit ab inter pedes suos*, sive, *è medio pedum suorum.* Septuaginta rursus, τὸ ἐξελθὸν διὰ τῶν μηρῶν αὐτῆς. Lat. *qæ egrediuntur de medio feminum ejus.* qo loco, non puerulorum ad pedes genuáve educatio, sed infantium ex utero materno eductio, & è membranis, qibus involuti prodeunt, evolutio atqe exclusio, alluduntur. Deniqe ne longiùs abeamus, avt ulteriùs

ulteriùs dissertationem istam protrahamus, sicut *aqa pedum*, pro lotio, qod è pudendis exit; ita *pilus pedum*, capite huic proximo, pro *pube*, sive pilo, qi circa partes illas enascitur, usurpatus deprehenditur: de qo & Ezek. c. 16. v. 7. *Ubera tua sororiaverant.* ita scitè Junius, Plavtino usus vocabulo; apud qem in *Frivolaria*, nescio qis,

—— —— tunc papillæ primùm
Fraterculabant. illud volui dicere,
Sororiabant. —— ——

unde tamen sine fundo Festus colligit, *fraterculari dici puerorum mammas, cum primùm tumescunt*, sicut *sororiare puellarum.* cum vocabulum prius illud merè fictitium existat, qod ludendo ille, qasi per lingvæ lapsum alterius vice protulisse videri voluit. verùm ita expressit havd ineptè Vir Cl. qod שרים נכנו Hebraica habent. Seqitur, *Et germinaverat pilus tuus. pilus*, inqam, non *capitis*, sed *pubis.* itaqe rectè doctissimus interpres idem, *pubes effecta eras, nubilis, & apta viro; qod hic duobus signis exprimitur.* Sic ergo & Vates noster, qasi interpres ipse sui, cap. 7. v. 20. *Abradet Dominus novaculâ conductitiâ, caput,* (sive, *pilum capitis*) *& pilum pedum, & barbam qoqe ipsam vastabit.* qo loco, *pilus pedum*, cum à *verticis mentiqe* pilo distingvatur, alius qam *pubis* esse non potest. Huic affine est, qod plebis nostratis ore jactatur, *sagæ indicium* esse, cui *vetulæ inter hallucem utrunqe* (sic enim loqi amant) *pilus nullus suppetit.* qasi in partibus secretioribus illis mulierculæ ejusmodi à dæmone familiari suo (uti appellant) depilari consveverint. Nec longiùs abit, qod in eodem Ezekielis c. 16. v. 25. dicitur, *Aperuisti pedes tuos cuilibet transeunti.* qod Sirachides, ἀσχημονεστέρως pavlò, c. 26. v. 15. *ad palum omnem sessura, & ad telum qodvis pharetram apertura est. Pedes* itaqe familiari admodum Hebræis formulâ loqendi pro partibus verendis usurpantur. Partes avtem illæ, cum τὰ τοῦ σώματος ἀτιμότερα καὶ ἀσχημονέστερα, *pro corporis humani inhonestioribus minúsqe decoris* habeantur; (Cor. Ep. 1. c. 12. v. 23.) inde fit, ut spiritus illi cœlestes, dum effigie humanâ qasi convestiti comparent, dicuntur, *alis alteris obvelare sibi pedes.* i. e. partes illas, qarum protoplastis jam lapsis obtegendi cura prima ac præcipua fuerat, qásqe ab aliorum conspectu cohibendas & cooperiendas esse, natura eos, qi verecundiam omnem non excussere prorsùs, universos planè edocuit. Atqe hanc genuinam loci mentem, verbiqe notionem veram esse, jam olim ariolatum, firmavit ampliùs, qod in Villalpandi *Tabulis* ad Templi delineationem Ezekielicam adjectis, Cherubos ita depictos posteà deprehendi, ut alis invicem complicatis partes illas obumbrarent. Post & in Salomonem Glassium incidi, qi *Philolog. Sacræ lib. 1. tract. 3. sect.* 8. Sanctium pariter locum hunc esse interpretatum monet. Sed ad Mosem historiámqe primordialem regrediamur.

In eâdem historiâ, commatio 16. refertur sententia in mulierem à Deo lata. eâ *partus & parturitionis dolores* præcipuè denunciantur: de qibus festivè pro more suo Basilius Selevciensis *orat.* 3. ἡ τὸν ἐντολῆς καρπὸν μὴ φεισαμένη, περὶ τοὺς ἑαυτῆς ὠδῖνας καρπούς. *Qæ fructui interdicto non pepercisti, circa ventris tui fructus dolores es expertura.* ut torminalis instar unedonis fructus ille habuerit, qæ intestinos mulieri sit conciliatura cruciatus, in fœtu tum gestando, tam & enitendo. Sed Mosem ipsum Dei verba recitantem avdiamus. הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים Græcus: Πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμόν σου; ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα. Et Castellio. *Ego te multis doloribus ærumnísqe afficiam: tu natos cum dolore paries.* Vetus Lat. *multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos: in dolore paries filios.* Pagninus: *Multiplicando multiplicabo dolorem tuum, & conceptum tuum: cum dolore paries filios.* Junius: *Admodum multiplico* (sive, *valde multiplicabo*; Piscator) *dolorem tuum, etiam conceptus tui: in* (*cum*, Piscator) *dolore paries liberos.* Ego malim, *Augendo avgebo dolorem tuum*; hoc est, insigniter avgebo, dolore insigni afficiam te. nam הרבה tam *avgere*, qàm *multiplicare* significat, tam *magnitudinis* qàm *multitudinis* notionem habet. qanqam benè factum, cum sic vertissent, qòd *etiam conceptus*, potiùs qàm, *& conceptus*, reddidere, ut ἓν διὰ δυοῖν dictum sit; ne proles numerosa ex conceptu freqentiori, promissa magis, (cum benedictionis, & beneficii istud sit) qàm denunciata videatur. Picherellus pariter; *conceptum tuum & dolorem tuum*: i. e. *conceptus tui dolorem*; sive, *conceptuum tuorum dolores.* Sic Matth. c. 4. v. 16. ex Esai. c. 9. v. 2. Græco, *in regione & umbrâ mortis.* i. e. *in regione umbræ mortis*; ex Job. c. 10. v. 20. Sic qod Gen. c. 2. v. 7. est πνοὴ ζωῆς, Act. c. 17. v. 25. legitur, ζωὴ καὶ πνοή. Qod Reg. l. 1. c. 10. v. 9. & alibi sæpe est, *Judicium & justitia.* & Maccab. l. 1. c. 2. v. 29. *Justitia & judicium*, in Græco legitur Devt. c. 16. v. 18. in Hebr. *Judicium justitiæ.* i. e. ut Hieronymus, *Justum judicium.* Sic Virgiliana loca, *In brevia & Syrtes; Molémqe & montes; Radiis & avro.* interpretatur Servius; *In brevia Syrtium, Molem montium, Radiis avri,* sive *avreis.* docens esse ἓν διὰ δυοῖν. Hæc ille Vir doctissimus. Et esse qidem crebras formulas hasce, negari non potest. Sed nec locum hic habere ego inficias iverim. cæterum qòd τὸ הרון qasi unanimi consensu *conceptum* vertere, havd itidem probandum censuerim. Etenim *conceptus dolores* qis unqam fando accepit? in conceptu lubentia magis consvevit esse, in gestatione & parturitione anxietas: qæ verbo עצב & עצבון hic aptissimè exprimitur; cum eæ voces τὰς ὠδῖνας, i. τὰς τῶν ἐγκυμόνων ἐπιπόνους καὶ τικτόντων ὠδῖνας καὶ λύπας, *pragnantium, parturientium, & parientium dolores ac cruciatus*, propriè designare videantur. (licet & חיל Hymn. 48. v. 6. & חבל Esaiæ c. 66. v. 7. pro eisdem usurpentur) unde & יעבץ *Jabetsi* nomen proli indidit mater μογοστόκος, qia בעצב *cum dolore genuerat*, vel *pepererat eum.* Annal. l. 1. c. 4. v. 9. qo loco Græcus Ἰαβὴλ, & ἐν διαθέσει qasi à נבל sive יבל nomen esset deductum. Non possum itaqe avt Abrahæ Esdraidæ hic assentiri, qi עצבון nomine vult hic *dolorem* significare בעת הענוי בצאת דם בתולים qam virgunculæ in *congressu* primo experiuntur, respectu ad illa habito, Devt. c. 22. v. 15. voce proximâ, cum qem in conceptu, qem כבד *gravem*, non minùs qàm partum esse vult, qi membro tertio designetur; avt Salomoni Jairo, qi primo vult עצר הגידול *molestiam educationis*, secundo העבור *congressus*, an *conceptus*, an *impragnationis* Job. c. 21. v. 10. tertio הלדה *partus* denotari. Neqe verò satis hic fuerit, *conceptus* nomine *prolem* ipsam, sive *rem conceptam* intelligere. licet הריון ita usurpetur Ruth. c. 4. v. 13. *Et dedit illi Dominus conceptum.* i. sobolem, *& peperit filium.* Sed & Latinis *conceptus* eo sensu sumatur: unde *mortuus conceptus* Plinio *l.* 20. *c.* 22. neqe enim conceptæ prolis, sed gestantis parientisqe dolores hi. Sed nec per Synecdochen totum uteri ferendi spatium *conceptus* nomine designari, qia is est alter intervalli terminus. (Varro *de re rustic. l.* 2. *c.* 1. *Feturam appello à conceptu ad partum: hi enim pragnationis primi & extremi fines.*) neqe enim à conceptu statim incommoda illa, qæ prægnantes infestant, mulieres invadunt. *Decimo à conceptu die* (inqit Plinius *l.* 7. *c.* 6.) *dolores capitis, oculorum vertigines tenebraqe, fastidium in cibis, redundatio stomachi, indices sunt hominis inchoati. Sed plurimùm langvoris capillum germinante partu.* Hæc avtem ille plurimum ab Aristotele habuit, cujus hæc sunt *Histor. Animal. l.* 7. *c.* 4. Μετὰ δὲ τὰς συλλήψεις αἱ γυναῖκες βαρύνονται τὸ σῶμα πᾶν, καὶ σκότοι πρὸ τῶν ὀμμάτων, καὶ ἐν τῇ κεφαλῇ γίνονται πόνοι· ταῦτα δὲ μὲν ταῖς θᾶττον, καὶ σχεδὸν δεκαταίαις γίνονται, ταῖς δὲ βραδύτερον· ἔτι δὲ ναυτιῶσι, καὶ ἐμέτους λαμβάνουσι τὰς πλείστας. πολλαῖς δὲ καὶ πολλάκις καὶ στραγγουρίαι γίνονται τὸ πλεῖσταῖον. καὶ πολλαῖς περὶ τὰ σκέλη οἰδήματα. εἰώθασι δὲ τῶν κυήσεις αἱ ἐπιθυμίαι γίνεσθαι παντοδαπαί, καὶ μεταβάλλειν ὀξέως. ὃ καλοῦσί τινες κισσᾶν· μάλιστα δὲ ἀσιτοῦσι, ὅταν ἄρχωνται τὰ παιδία τρίχας φύειν. *Evenit ut mulieres à conceptu corpus totum graventur, & oculorum caligines, & dolores capitis moveantur. Qæ aliis maturius, & fere die decimo accidunt, aliis serius: nauseæ item & vomitus plurimas capiunt: sæpe etiam multas destillatio urinæ ad postremum infestat: multis etiam tumores exuberationesqe carnis in cruribus incidunt: solent appetitus varii gravidis evenire, citoqe commutari, qod picare qidam à pica ave denominant, præcipue tunc fastidiunt, cum fœtui capillus oriri incipit.* Itaqe Oleastrius havd absurde הרון *gravidationem* velt verti. mihi optio si detur, *prægnatum*

gnatum prætulerim; qam vocem apud Tertullianum alicubi memini legiſſe; vel *prægnationem* etiam, qâ Varronem uſum oſtendimus. Verbum הרה propriè *prægnantem eſſe*. ἐν γαστρὶ ἔχειν, qo modo Græci LXX. reddidere. Geneſ. c. 16. v. 4. ubi vidit, כי הרתה *prægnantem ſe eſſe*, ὅτι ἐν γαστρὶ ἔχει, Græc. Judic. c. 13. v. 3. והרית *prægnans futura es*. Græc. ἐν γαστρὶ ἕξεις. Inde Iſchomacho jocus qæſitus, qi mendicam torminibus vexatam percontanti medico, μὴ ἐν γαστρὶ ἔχῃ, *num in ventre haberet*, regeſſit, πῶς γε, τριταῖα μὴ βεβρωκυῖα; *qi poteſt, qæ triduo toto nihil guſtaverit*. de fœtu ille qærebat; hic de cibo reſpondit. refert Athenæus *dipnoſoph. l.* 10. Cui affine, ſed ſerium, Septimii illud; *de jejun. c.* 7. *Anna retro ſterilis impetravit à Deo inanem cibo ventrem filio implere. Ventrem* & *uterum* promiſcuè dixere. Eſuriens in Plavti Bœotiâ paraſitus, lavdante Gellio, *Noct. Attic. l.* 3. *c.* 3.

Ut illum Dii perdant, primus qi horas repperit,
Qíqe adeo primus hîc ſtatuit ſolarium,
Qi mihi comminuit miſero articulatim diem.
Nam me puero uterus hic erat ſolarium,
Multo omnium iſtorum optimum & veriſſimum.
Ubi iſte monebat eſſe: niſi cum nihil erat.
Nunc etiam qod eſt, non eſt, niſi ſoli lubet.

Qô alludens Ammianus *Hiſtor. l.* 23. de Perſis. *Nec apud eos extra regales menſas, hora eſt præſtituta prandendi: ſed venter unicuiqe velut ſolarium eſt; eóqe monente, qod inciderit, editur.* qanqam hoc *belluarum* eſſe cenſet Caſſiodorus *Variar. l.* 1. *Ep.* 46. *ex ventris eſurie horas ſentire, & non habere certum, qod conſtat humanis uſibus attributum.* Ita qod *uterum* Comicus, *ventrem* hiſtoricus dixit. In Comici verò verbis mendum ſubeſſe ſuſpicor, cum ſincera tamen videri poſſint. Mitto qod A. Gellii codices qidam pro *iſte ipſe* exhibent, qia vitioſum hoc exiſtimo: qanqam in eodem verſiculo forſan pro *eſſe* fuit *eſum eſt. ubi iſte monebat, eſum eſt.* ita enim, uti concipitur, pendet ſententia. nec animo facit ſatis, qod Vir Clariſſimus in *Exercit. Plinian.* exhibet, *Ibi iſte monebat eſſe*, &c. Verùm illud, *Multo omnium iſtorum optimum*, avtumo fuiſſe, *Multo omnium ictorum optumum. icta* dixit *ſolaria*, qæ cœli ictibus, ad parietem, vel in pilis & columnis, erant delineata. *omnium ictorum optimum*, pro, ictis omnibus melius ac præſtantius. Superlativum pro comparativo: de qo alibi monemus. Sed de viâ in ſemitam. A verbo הרה *prægnantem eſſe*, fit nomen verbale הרה *prægnans*, ἐν γαστρὶ ἔχουσα, ut Græci, Matth. c. 1. v. 18. & c. 24. v. 19. & Apoc. c. 12. v. 2. Sic de virgine Deiparâ Eſaias c. 7. v. 14. *Ecce virgo* הרה *prægnans futura eſt.* qod Matthæus c. 1. v. 23. reddidit, ἐν γαστρὶ ἕξει. Sic Davidi Bathsheba Reg. l. 2. c. 11. v. 5. הרה אנכי ἐγώ εἰμι ἐν γαστρὶ ἔχουσα, LXX. *prægnans ſum ego.* Sic Hagari angelus Geneſ. c. 16. v. 11. הנך הרה *ecce tu prægnans es.* LXX. ἐν γαστρὶ ἔχεις. & Hiſtor. Reg. l. 1. c. 4. v. 19. הרה ללדת *prægnans, ſive gravida, partui vicina*; qod Græci ἐπίτοκοι dicunt, & τοκῶσαι Cratinus, uti Pollux docet l. 2. c. 2. Joannes Apoc. c. 12. v. 2. Ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τεκεῖν. *Parturientem & diſtortam ad pariendum.* Habet ea vox affinitatem cum הר qod *montem* deſignat; unde & ὄρος Græcum. qia prægnantibus uterus montis inſtar intumeſcere & attolli ſolet. unde Statio *Theb. l.* 12. *Certa tumentis ſpes uteri.* Sed & prægnantium ſpeciem montes qodammodo præ ſe ferunt. Notum eſt ex Plutarcho in *Ageſil.* & Athenæi *l.* 14. illud Regis Ægyptii, qo Ageſilaum perſtrinxit: Ὤδινεν ὄρος. Ζεὺς δ' ἐφοβεῖτο. τὸ δ' ἔτεκεν μῦν. *Mons parturivit: Jupiter expavit: murem avtem ille peperit:* Et Flacci illud in *arte poetic.*

Parturiunt montes: naſcetur ridiculus mus.

tractum utrumqe à parœmiâ vetere,

Ὤδινεν ὄρος, εἶτα μῦν ἀπέτικτεν.
Mons parturibat, deinde murem prodidit.

vel ab apologo Æſopico, qem ex Porphyrionis *ad Flaccum commentariis* habeas. Hinc factum ut הרות Amos c. 1. v. 13. alii de *mulieribus prægnantibus diſciſſis* intelligant, ut Hoſh. c. 13. v. 16. & Reg. l. 4. c. 15. v. 16. in qibus eſt Salomon Jairus; alii de *montibus terminalibus diſſectis*, ſive *urbibus munitis*, qòd inſtar montium habeant, *effractis & everſis*, accipiunt. in qibus eſt Paraphraſtes Chaldæus & David Camius; qi cum Abrahâ Ezraide, tamen utrumqe proponit. & iſtud, opinor, vero propius. Proinde עצבוני הרון ſunt *prægnationis*, ſive *geſtationis dolores*, diuturniores illi qidem, ſed lentiores; qibus parturitionis partúſqe ipſius, minus plerumqe diuturni, ſed acutiores & acerbiores ſuccedunt: unde factum ut anguſtiæ anxietatéſqe graviſſimæ qævis ac vehementiſſimæ *parturientium cruciatibus* conferri conſveverint. freqens admodum ea in ſacris ſcriptis collatio. Hymn. 48. v. 6. Eſai. c. 13. v. 8. & c. 26. v. 17. Jerem. c. 6. v. 24. & c. 22. v. 23. & c. 49. v. 24. & c. 50. v. 43. Hoſh. c. 13. v. 13. Mica. c. 4. v. 10. Homerus item *Iliad.* λ. v. 269. de Agamemnone in pugnâ vulnerato, & ex vulnere ſiccato cruciatus graviſſimos perpeſſo:

Ὡς δ' ὅταν ὠδίνουσαν ἔχῃ βέλος ὀξὺ γυναῖκα,
Δριμύ, τό, τε προϊεῖσι μογοστόκοι Εἰλείθυιαι
Ἥρης θυγατέρες πικρὰς ὠδῖνας ἔχουσαι·
Ὡς ὀξεῖ' ὀδύναι δῦνον μένος Ἀτρείδαο.
Parturiens veluti mulier qando icta ſagittâ
Acri & acutâ illâ fuerit, qam miſerit alma
Filia Junonis Lucina, doloris acerbi
Materiam præbens, & difficiles enixus:
Sic gravis Atridæ penetrabat cor cruciatus.

Nec animadverſione indignum, qod Ariſtoteles obſervat *Hiſtor. Animal. l.* 7. *c.* 9. *mulierem* præ omnibus, qæ uterum ferunt, animantibus, maximâ cum difficultate eniti. Τοῖς μὲν ἐν ἄλλοις ζώοις οὐκ ἐπίπονοι γίνονται οἱ τόκοι. ἀλλὰ μετριωτέρως ἐπίδηλα ἐστιν ἐνοχλούμενα ὑπὸ τοῦ ὠδῖνος· ταῖς δὲ γυναιξὶ συμβαίνουσιν οἱ πόνοι ἰσχυρότεροι. *Aliis*, inqit, *animalibus non ſunt partus laborioſi: ſed apparet mitiores minúſqe moleſtos ea nixus experiri. at mulieribus dolores vehementiores obveniunt:* qod nos αὐτολεξεὶ planè dicimus, Habe ſtronger labour. Verum qod dicit, οὐκ ἐπίπονοι, *non ſunt laborioſi*: cum micâ ſalis, uti Juriſtæ loquntur, ſumendum: ut non adeò laborioſi, graves, moleſti intelligantur. Siqidem & de cervis, & capreis, ſive rupicapris Dominus Jobi c. 39. v. 3. *Incurvant ſeſe, excludunt* (ſive, diffindunt & diſſecant ſe edendo) *partus ſuos, emittunt dolores ſuos.* i. fœtus, qos enitendo, dolores & cruciatus experiuntur. neqe enim Junio accedo, qi illud de *fœtu* ipſo, iſtud de *fœtus involucro* accipit; & ad *ſeſeleos aríqe uſum* refert, ex Ariſtotele *Hiſt. Animal. l.* 9. *c.* 5. & Plinio *l.* 8. *c.* 32. qibus illæ ante partum, qo faciliùs enitantur, à partu, qo commodiùs purgentur, veſci ſolenne habeant. nam putidiſſima planè ſunt illa R. Jairi; qi *ibices*, ſive *rupicapras* ait, *cum fœtus ſuos ederint, jam partui propinqas, rupem celſam aſcendere, unde partus, præceps dum proruit, intereat; ſed aqilam intervenientem, fœtum abreptum ab interitu vindicare: cervis itidem, cum per matricis anguſtias fœtum edere neqeant, præſto adeſſe draconem, qi morſu matricis os aperiat, qo faciliùs commodiúſqe ea parere poſſint.* Cæterùm mulieribus difficiliores eſſe partus, qàm reliqis animantibus, inde patet, qod illæ ad fœtum enitendum alienâ ope non indigeant, ſed obſtetricentur ipſæ ſibi, qum mulieres etiam ope artéqe opus habeant alienâ; Et nec citra hanc commodè ferè unqam pariant, & eâ etiam adjutæ, cum cruciatus graves nihilominùs plurimùm perpetiantur, adeò ut in ipſo ſæpenumerò intereant puerperio, tum ita plerumqe infirmentur, ut decumbere ad dies ſaltem aliqot cogantur: qod nulli alii animali à partu edito uſu venit.

Qemadmodum avtem in *muliere*, qàm in alio qovis animante, ita in *primiparâ* præ aliis graviores ſævioréſqe dolores iſti. Medicorum princeps *de Natur. Puer.* Μάλιστα δὲ πονέουσιν αἱ γυναῖκες ἐν τῷ τόκῳ, καὶ τοῖσι λοχίοισιν αἱ πρωτοτόκοι. *Maxime mulieres in partu dolent, & in ſecundis primiparæ.* Inde Jerem. c. 4. v. 31. *Vocem qaſi parturientis avdio; anguſtiam, qaſi primiparæ.* Hujus itaqe partui jam propinqæ geſtum per doloris cruciatúſqe impatientiam graphicè admodum ſic depingit Oppianus *de venat. l.* 1. 493. dum canem venaticum prædam inveſtigantem huic comparat.

Ὡς δ' ὅτε τις κούρη δέκατον περὶ μηνὰ σελήνης
Πρωτοτόκος λοχίῃσιν ἐπ' ὠδίνεσσι τυπεῖσα,
Ἀνέστη μὲν πλοκάμους, λῦσεν δ' ἀπὸ δαίδαλα μαζῶν.

Ἡ δ'

Ἡ δ' ἀλγεῖ, ἀλλήτε καὶ εἰκοσιδέρμενος ἰδέα,
Στρωφᾶται πάντη κατὰ δώματα, καὶ μεγίουσα,
Ἄλλοτε μὲν στρώμασι μεταινύεται, ἄλλοτε δ' αὖτε
Ἐς λέχος ἰθύνει, ποτὲ ἐν κονίῃσι ῥιφεῖσα
Κωκύει ῥαδαλινὴν ἀποσμύχουσα παρειάς.
Ὡς ὅγε θυμοβόρῳσιν ἀνιάζων ὀδύνῃσι,
Τῇ καὶ τῇ θύνει τε, καὶ ἐξείης ἐρευνᾷ
Πάντα λίθον, καὶ πάντα λόφον, καὶ πᾶσαν ἀταρπὸν,
Δένδρεά θ', ἡμερίδας τε, καὶ αἱμασιὰς, καὶ ἀλωάς.
Primipara ad Lunam ut decimam cruciatibus usqe
Crebris, qi partum praeeunt, perstricta puella,
Et crines solvit, solvitqe à pectore vittas;
Tum misera, abscissâ tunicâ, passisqe capillis,
Pérqe ades passim discurrit, & alta dolore,
Nunc in vestibulum se proripit, inde revecta
Projicit in lectum, avt in pulvere dira volutans
Ejulat, atqe genas roseas sibi lancinat ungve:
Vexatus sic ille animum mordente dolore,
Huc illuc fertur, scrutatúrqe undiqe cuncta,
Collem omnem, saxum omne, nec ulla avt semita narem,
Avt stirps, avt vitis, sepésve, avt area fallit.

Nec possum tamen Oleastri sententiam probare, qi *gestationis tempus protelatum* vult mulieri ex divinâ hac censurâ, ut *graviditatio* (uti ille loqitur) ei *multiplicata* dicatur, qòd *longiori tempore fœtum gestare cogeretur*; qum alioqi concepto semine, formatóqe fœtu statim fuisset editura, non avtem per menses novem partum molestè præstolatura. Neqe enim hoc in reliqis animantibus videmus usu venire, ut à formatione statim fœtum enitantur: nec necessarium erat; ut, si tempus consvetum expectaretur, vel gestatio molesta, vel partus etiam difficilior idcirco fieret. qare enim uteri gestatio in eâ sorte molestiam crearet ullam, qæ ægritudine intemperieqe omni corporeâ immunis prorsus erat futura? qare cum difficultate ac dolore partus tunc temporis necessariò conjunctus censeretur, cum etiam in statu isto, qi nunc obtinet, imbecillitatis atqe ærumnæ fœto, citra insignem ullam, avt difficultatem, avt infirmitatem, qæ parturiant pariántqe, reperiantur nonnullæ? De Hibernis nostris narrant hoc, qi in partibus illis degerunt aliqandiu, partui propinqam nonnunqam à mensâ recedere, & utero levato post pavlo ad vescendum reverti. De Illyricis Varro *rei rusticæ l.* 2. *c.* 10. *pregnantem sæpe, cum venit pariendi tempus, non longè ab opere discedere; ibíqe enixam puerum referre, qem non peperisse, sed invenisse putes.* qod si corporis exercitio, opéqe ac arte humanâ procurari potest, ut partus mitiores minusqe difficiles fiant, qidni munere beneficióqe divino, absqe cursus naturalis, qem alibi obtinere cernimus, immutatione, doloris difficultatísqe omnis exors mulieri partus obtingere potuerit? Verùm qæri poterit, an mediis ullis licitè detur abuti, ad partus mitigandos, & dolores hosce leniendos: & an hoc non sit divinam velle sententiam revellere, avt censuram etiam cœlestem subterfugere. Cui ego qæsito sic respondeam: tam licere modis medı̈sqe ordinariis, nec alioqi illicitis, dolores difficultatésqe istiusmodi mulieribus levare; qàm eisdem geminisve morbos qosvis, gestationísqe incommoda, avt vitæ hujus mortalis ærumnas molestiásqe, qantum in nobis est, depellere & amoliri. nec censuræ divinæ ratione illâ contraimus magis, qàm & istâ.

Qin & illud observatum velim, verba illa sententiæ in Adam latæ, *In sudore vultus tui vesceris pane tuo*, ibid. v. 19. interminati, non interdicti rationem habere. itaqe periocham istam havd satis commodè usurpare, qi eam adversus homines desides & ignavos, etiamsi censurâ notâqe gravissimâ planè havd indignos, intorqent, & inde probatum eunt, teneri unumqemqe ad certum vitæ, in qo se sedulò jugitérqe exerceat atqe desudet, institutum aliqod arripiendum. Neqe enim istic *labor necessarius*, sedulitásve *injungitur*, qæ & ante lapsum obtinebat; sed labori necessario, comes jam familiaris futura, *ærumna*, *lassitudo*, tædium *adjungitur*. qæ lenire tamen, modò ne officium defugiendo id fiat, nemini unqam negatum est. Ac proinde censuræ justissimæ fundus infirmus substernitur, ubi ex his verbis homines desidiosi redarguuntur.

Illud deniqe ubi adjectum fuerit, caput hoc clavdam. Qod hîc Hebraicè dicitur. בזעת אפיך *In sudore vultus tui*, reddunt pleriqe. At Picherellus, *Nasi tui sudore.* Verbo, inqit, significantiore, *sudorem nasi* appellat maximum laborem, qo in fronte conceptus sudor, guttatim per nasum defluit. Et vox qidem Hebraica primariò *nasum* denotat, qod & ortus indicat, tum συνεκδοχικῶς *faciem*, sive vultum: qo modo *os* Latinis, in Nasoniano illo *fabul. l.* 1.

Os homini sublime dedit. ——

Potéstqe in *nasi* nomine emphasis esse aliqa. Sed de hoc viderint eruditi.

CAPUT IV.

Deum in justificatis delinqentibus peccatum nevtiqam videre, Libertinorum ævi hujus dogma absurdum & impium. Qatenus non agnoscat, ex orthodoxis priscis definitum. Hymn. 32. 1, 2. *&* 85. 2. *piè priscis explicata. Ruffini expositio rejecta. Et ratione & religione alienum ostenditur dogma, qo à suorum delictis simpliciter cernendis numen arcetur. Balaami dictum Num.* 23. 21. *in hanc mentem detortum discutitur. A dogmatis illius favtoribus perperam, & adversus suam ipsorum sententiam, adhibitum. Aliorum etiam expositiones minus commodæ, rejectæ. Idololatria in eremo qoqe Israelitis exercita.* חטא *an pro idolo usurpetur. Idolis nomen* אין *qâ ratione detur.* אין *&* עמל *qid propriè significent.* און *&* עון *objectivè usurpata.* חמס *itidem &* קללה *Sic Græcis* πονηρία, *&* ἁμαρτία. *Lux hinc variis locis data, Hymn.* 49. 6. *&* 65. 14. *&* 119. 133. *Heb.* 12. 6. Circumcisio *pro circumcisis.* ἀνθυπαλλαγή *qid, & unde tractum.* ב adversus. *Visio divina duplex, contemplationis, & comprobationis. Habakkuki verba cum Balaami dicto commissa.*

EXorta est seculo hoc nostro, (qo, prout libertatis vel licentiæ potiùs avidum nimis est ingenium humanum, δυσσεβείας πρόσχημα, sive μόρφωσιν, *pietatis specimen*, qod Pavlus dicit, ad Timoth. Ep. 2. c. 3. v. 5. κακίας ἐπικάλυμμα, *malitiæ operimentum*, uti Petrus loqitur, Epist. 1. c. 2. v. 16. faciunt hávd pavci) nova hominum secta, qi in salutis Christianæ negotio, qo justificationi coram Deo nostræ, non primas tantùm concedant, sed totum planè deferant, nec sanctificationi qicqam reliqi faciant, locúmve aliqem largiantur, Deum contendunt in hominibus jam justificatis, sibíqe in Christo suo reconciliatis, peccati culpæqe nihil prorsus intueri. Dogma absurdum sanè, & qod numen omniscium, ut cum scholâ loqar, planè neget. Concedimus qidem lubentes, Deum, prout & hominem, ubi culpam aliqam adversus se admissam, verè integrèqe remiserit, non ad eam jam magis animum adjicere, câve hactenùs saltem affici, ut adversus eum, qi admiserit, animum vel infestum vel infensum gerat, qam si ne videat, avt ne norit qidem. Atqe hoc est qod Avgustinus, enarrans Psaltæ illud Hymno 32. v. 1. *Beati, qibus remissæ sunt iniqitates, & qorum obtecta sunt peccata*; (cui geminum planè & illud, Hymn. 85. v. 2. *Condonaveras iniqitatem populi tui; peccatum eorum omne obtexeras*) *Si voluit tegere, noluit videre: si noluit videre, noluit advertere: si noluit advertere, noluit animadvertere: noluit animadvertere: noluit agnoscere, maluit ignoscere.* Sed & qod avtor, Hieronymi nomine insignitus, *commentariorum in Psalmos*, ad illa qæ seq−untur, *Beatus vir, cui Dominus peccatum non imputaverit: Qod tegitur, non videtur: qod non videtur, non imputatur: qod non impitatur, nec punietur.* Qo loco meras nugas agit, qi Ruffini nomen præfert, dum alios indicari contendit, *qibus remissæ sint in fonte salutari iniqitates*; alios, qorum post tinctionem *admissa per resipiscentiam & emendationem fuerint obtecta*: alium deniqe, *virum strenuum*, qi & ideo *unus*, *qia rarus*, *cui*, *quia animi virtute fultus*, *ab omni se peccato criminali custodierit*, *Dominus peccatum non imputaverit.* planè contra Regis religiosissimi mentem.

tem. Cæterùm Deum sanctorum lapsus ac delicta nec cernere, qibus succensere, Exod. c. 4. v. 14. & Devt. c. 9. v. 20. qæ redargvere, Numer. c. 12. v. 8. qæ pœnis suppliciisqe sæpenumerò proseqi dicitur, Histor. Reg. l. 2. c. 12. v. 10, 11, 14. Corinth. Ep. 1. c. 11. v. 30, 32. qæ in conspectu ipsius perpetrari perhibentur, Hymno 51. v. 4. affectus vitiosos morbidósqe ne nosse qidem, qos perfert, conqeritur, curat, corrigit, sanat, Esaiæ c. 57. v. 17, 18. Apoc. c. 2. v. 4. & c. 3. v. 1, 2, 15, 17, 18. est non à religione tantùm, sed à ratione omni prorsus alienum. Cæcum sanè surdúmqe, ex parte saltem, Deum faciunt; avt spectrum potiùs nobis pro Deo substituunt, qem cujusqam qicqam avt factum, avt dictum, avt concupitum, avt cogitatum, avt affectus etiam ullus effugiat.

Verùm urgent illi Balaami vatis verba apud Mosem Numer. c. 23. v. 21. qæ sic vulgò leguntur; *Non intuetur iniqitatem in Jacobo, nec aspicit perversitatem in Israele.* Ita ferè Junius, Pagninus, Tigurinus, Genevenses, Angli. Eliciunt ergo istinc cæculi isti, qi cæcitatem numini omnituenti affingunt, *Deum in justificatis culpæ nihil intueri.* At 1. rogo, qâ facie, qâ fronte, locum hunc ad dogma suum stabiliendum isti adducunt, qi, ubi nos priscorum peccata à Deo reprehensa, objurgata, castigata objicimus, respondere solent, eos sub veteri pacto ante gratiam Evangelicam collatam degisse, aliam tunc temporis, qàm est nunc dierum, rerum istarum rationem extitisse? nihil dico, justificationis eandem planè utrobiqe rationem fuisse, ex Apostolo ad Romanos cap. 4. clarissimè evinci; qum ab Abrahæ ac Davidis justificatione, ad omnium in universum fidelium absolutionem, eo loci ratiocinetur, illâqe hujus specimen ac imaginem vivam exhiberi contendat: illud duntaxat excipio, de Israele, qi tunc fuerat, Balaamum ista protulisse, cujus tamen iniqitates ac perversitates Dominus sæpenumero, non vidisse tantùm, sed & animadvertisse, & suppliciis diris castigatum ultúmqe ivisse, historia sacra passim evidentissimè docet. 2. Non de sanctis tantùm avt justificatis è populo illo, sed de populi illius, qi Israelis & Jacobi nomine designatur, corpore integro ac cœtu universo loqitur vates; prout verba & præcedentia & seqentia docent. Ecqos enim ut execraretur, à Balaco postulatum? ecqos ut ne execraretur, à Deo est Balaamo interdictum? avt qosnam ex Ægypto eduxit Deus? num sanctos justósqe solos, an plebem turbámqe miscellam? frustra ergo ad pavcos restringitur, qod de toto in universum cœtu enunciatur. 3. In adversum tendunt Mosis verba, præceptúmqe per os Mosis à Domino ipso populo huic ipsi datum. Devt. c. 23. v. 9--14. *Qum exibit exercitus adversus hostes tuos, à re omni malâ caveto tibi. Si qis apud te fuerit ex casu nocturno immundus, è castris exito, nec ad ea denuò regreditor donec vesperâ appetente aqâ se proluerit: tum Sole occaso in castra revertitor. Item locus esto tibi extra castra, ad qem secedas; & paxillus esto tibi inter arma tua, qo qum sessurus eris, fodias, & excrementa tua, priusqam reversus fueris, cooperias. Etenim Jova Deus tuus castra tua jugiter perambulat, ut eripiat te, hostésqe tuos exponat tibi. Sancta itaqe sunto castra tua; ne turpem rem aliqam apud te qum viderit, sese à te avertat.* Qorsum enim Deus de munditiâ externâ tam anxiè observandâ tam accuratè interdicit, nisi ut de internâ immunditie omni sedulò cavendâ cumprimis solicitos esse voluerit? Alioqi certè stercore humano numen divinum nihilo afficitur magis, qàm fimetis ac sterqiliniis splendor Solis, cujus radiis tamen attacta illa odores tetros fœtidósqe exhalant vapores. Proin qi sordes illas in castris Israeliticis non sine detestatione insigni spectaturum se comminatur, istas multo magis in cœtu illo animadversurum se, & ad animadversas ita offensum & infensum fore, ut præsentiam suam sospitalem & salutarem ab eis subtracturus sit, ritu illo præcipuè significatum volebat. 4. Si & versionem vulgò receptam admittere, & ad populum pium justúmqe restringere libuerit, ne sic qidem elicietur necessariò, qod isti volunt, *Deum suorum delicta nec cernere.* respondere siqidem in promptu erit, eo qem suprà diximus, sensu accipiendum, ubi resipuerint illi, & condonaverit ipse, Deum ad suorum admissa animum non ulteriùs adjicere, nec de ultione avt animadversione jam ampliùs cogitare, cum qæ fecerint jam pro infectis habeat, juxta illud Bernardi *in Annunc. serm. 1. Utiqe qod factum est, non potest non fieri: ipso tamen non imputante, erit qasi non fuerit.* Ita explicat Vatablus; *Dominus peccatum Israelis non imputat propter fidem: peccat qidem fidelis, sed statim condonatur ei peccatum.* Jairum, puto, secutus; qi *Deum* ait *in populi sui transgressiones non solicitè inqirere.* Et Junius, *non imputat illis, sed tegit & purgat peccata.* qâ eâdem incedit & Piscator, & alii. Atqe hæc valida satis fuerint ad telum istud horum manibus excutiendum, qi dicto divino (is enim ipse per Balaamum tunc locutus est) tam insigniter abutuntur.

Cæterùm loci sensum genuinum ista non videntur attingere. Qàm exilis enim ista populi lavs, qàm frigidum encomium, peccare qidem illos; sed qæ peccant, Deum statim condonata habere? peccata videre qidem Deum, sed non advertere? itaqe *dilutam* meritò interpretationem hanc Calvinus dixit. Sed nec, qod suprà demonstravimus, verum hoc de populo, qem Balaamus hîc loqitur. nam avdacter planè nimis Castellio, elegantiæ curiosior, qàm studiosior veritatis: *Nulla culpa visitur in Jacobeis: nullum facinus in Israelitis extat.* qanqam nec aliter ferè R. Abraham; *ideo non valere incantationes adversus populum Israeliticum, qòd non sint iniqitates, qas apud eum Deus advertat.* qi & ex hoc dicto Balaco ansam datam vult populum ad delinqendum trahendi, qò adversus ipsos, Deo jam infenso, prævaleret.

Sed alias vel versiones vel interpretationes dispiciamus. Chaldæus; *Non intuetur cultores simulacrorum in domo Jacob; nec videt idolis servientes in Israel.* Et Latinus vetus; *Non est idolum in Jacob, nec videtur simulacrum in Israel.* qod licet ab Hebraicâ veritate longiusculè abeat; & longiùs etiam, qod Avg. Stevchus, *Non declinat vanitas ad Jacob.* (qasi חטה non הביט scriptum esset) *nec displicet,* inqit, *qòd hanc vanitatem Hieronymus idololatriam interpretatur.* tamen Victorino Strigelio placuisse video, qi adnotat, *Non est idololatria in Ecclesiâ.* Astipulatur etiam doctissimus Exercitator *de Legibus Mosaic. part. 1. l. 1. præcept. 2. exerc. 5.* cujus verba obiter pavcis discutiemus: *Tertium Dei attributum, qatenus est ens entium, est Bonum, bonitas. nemo bonus nisi Deus solus. at idola per viam appropriationis peccatum dicuntur. Thren. c. 1. v. 8. Populus meus commisit peccatum. i. idololatriam. Sic Exod. c. 32. v. 22. Populus iste ad peccatum proclivis est. i. ad idololatriam. Sic Num. c. 23. v. 21. Non videt iniqitatem in Jacobo. i. idololatriam. atqe hoc sensu sumendus est locus ille Sirachid. c. 49. v. 5. Omnes Reges Israelis peccatores fuerunt, exceptis Davide, Josiâ, & Ezechiâ. i. fuerunt idololatræ.* Hæc ille. Atqi 1. ne unus qidem locorum istorum, etiam eo, qo ipse poscit, sensu acceptus, id firmat, ad qod probandum adducitur; nempe *idolum ipsum peccatum dici.* neqe enim avt ὁ θρηνῳδὸς dicit, *Populus meus idolum commisit:* avt ὁ Ἐξοδολογιστὴς, *Populus iste est ad idolum proclivis:* nec ipse etiam sic enarrat. poterat aptiùs pavlò illud Mosis adduci Devt. c. 9. v. 21. *Et peccatum vestrum, vitulum, qem feceratis, accepi.* ubi de idolo *peccatum* enunciatur. Verùm *peccatum vestrum*, nihil est aliud etiam istic, nisi id, in qo peccaveratis. 2. nihil est qod cogat, *peccati* avt *iniqitatis* nomine locis illis *idololatriam* solam designari; qum alia etiam flagitia ac facinora populus ille perpetrasset; & ad alia peccata ac delicta etiam proclivis nimis fuerit. *peccatum*, inqit ille, *peccavit.* i. *graviter peccavit.* ut rectè Piscator. חובא רבא חבת *peccatum magnum*, vel etiam *multum peccavit.* Chaldæus. sicut David Hymn. 19. v. 13. מפשע רב *à delicto multo*, vel *magno.* & Hymn. 25. v. 11. *propitius esto peccato meo*, כי רב הוא *qoniam multum*, vel *magnum est*; vel potiùs, *qamvis* (qo modo ea particula usurpatur. Gen. c. 8. v. 21. Josh. c. 17. v. 18. Hymn. 23. v. 4.) *multum, magnúmve existat.* qod de idololatria nemo sanus acceperit, nec amplius qicqam de populo Aaron, qam *ad peccandum proclivem esse.* 3. nec Sirachidæ verba tam restrictè sumi opus est; sed qòd cæteri Reges omnes gravissimè peccaverant. qin & de Joshaphato falsissimum est idololatram eum unqam extitisse: & de Asâ itidem, de qo

extat elogium celebre admodum, à Spiritu Sancto profectum, Histor. Reg. l. 3. c. 15. v. 14. & Annal. l. 2. c. 15. v. 17. *excelsa qidem* sub ipso *non fuisse amota*; *Asæ tamen animum erga Jovam integrum fuisse omnibus diebus vitæ ejus.* qod ad cultum divinum Junius peculiariter refert. 4. און qatenus idolis tribuitur *vanitatis* potiùs, sive *mendacii*, & *rei nihili* significatum habet. unde *Bethel*, qasi *domus Dei*, qi dictus fuerat, locus, ob divinam apparitionem eo loci Jacobo factam, cultúmqe ab eodem inibi præstitum; post vitulum à Jeroboamo ibidem constitutum, *Bethaven* jam, qasi שוא ואון i. *vanitatis & mendacii domus*, ut Chaldæus interpres & Doctores Judæi etiam monent, ab Hosea dictus est, c. 4. v. 15. & c. 5. v. 8. & c. 10. v. 5. & minitando Deus ruinam ejusdem, Amosi c. 5. v. 5. *Bethel erit Aven.i. in nihilum redigetur*, ut Chaldæus, non ampliùs futura. atqe hoc sensu potiùs τῷ ὄντι, & τῷ ἀγαθῷ, qatenus *ens* & *bonum* convertuntur, τὸ און opponitur, qum idolis tribuitur, qæ & eâdem ratione אלילים qasi *res nihili* appellantur, & οὐδὲν εἶναι Apostolo dicuntur, ad Corinth. Ep. 1. c. 8. v. 4. Deniqe nec idololatriâ immunis prorsùs extiterat populus Israeliticus, etiam cum in eremo ageret. qod & locus ille ex Exodi cap. 32. prout ab ipso illic explicatum habemus, evincit. & vero Amosi verbis disertissime Dominus ipse attestatur, Amos c. 5. v. 25, 26. Act. c. 7. v. 41--43.

Observavit hoc Calvinus, qi hanc interpretationem etiam ideò meritò repudiat. ipse *nihil aliud* vult significari, *qàm populum esse Deo gratum, utpote qi sanctificaverit eum. unde civitas sancta sit dicta* Esaiæ c. 1. v. 21. *& populus sanctus* Devt. c. 14. v. 2. *& palmites sancti, à radice sanctâ enati.* Rom. c. 11. v. 16. Verùm nec ista nobis satisfaciunt, qandoqidem cum contextus ipsius verbis havd ita probè conveniant. nec Calvinus ipse in eisdem acqievit. *Aptiorem* superiore *sensum* ab eis dari censet, qi *non esse populum violentiis & injuriis deditum, qia vocabula hic usurpata ea iniqitatum genera significant, qæ ad homines lædendos & injuriandos tendunt*, qod est, uti mox videbitur, verissimum.

Idem aliqâ ex parte vidit Hieronymus ab Oleastro, sed cum superiora pleraqe recitasset; & ex Chaldæo perperam habito ad avguria ac incantationes aliqando retulisset; nec ubi pedem figeret, certivs qicqam occurreret, eò tandem delapsus est, ut sensum hunc daret, *Non videre fecit Dominus fatigationem in Jacob, & non vidit laborem in Israele. i. non permisit eum plus æqo in itinere laborare, neqe fatigari.* qi sensus sanè mihi valde jejunus est, licet Græci ejusmodi aliqid voluisse videantur, qi reddunt, οὐκ ἔσται μόχθος ἐν Ἰακὼβ, οὐδὲ ὀφθήσεται πόνος ἐν Ἰσραήλ.

Ad Vatis mentem proximè accedit, qod loco ultimo proposuit Calvinus, *Deum non aspicere iniqitatem vel molestiam in Jacob, qia permittere nolit illum injuste gravari vel affligi.* Proinde ego sic verterim: *Non intuetur*, (id est, non sustinet intueri) *iniqitatem* (injuriam) *adversus Jacobum*; (sive Jacobo illatam:) *nec videt* (i. videre sustinet) *molestiam* (i. afflictionem, vexationem) *adversus Israelem.* און *iniqitas, injuria, afflictio.* עמל *vexatio, molestia.* Jobi c. 5. v. 6. *neqe enim prodit è pulvere* און *afflictio; neqe ex terrâ progerminatur* עמל *molestia, vexatio. Verum natus est homo* לעמל *ad molestiam*; (ne de opere exercendo intelligatur, cum de ærumnis dictum sit) *qo modo scintillæ in altum evolant.* Ibidem c. 4. v. 8. *qi arant* און *iniqitatem, & seminant* עמל *molestiam, metunt eam.* i. ut optime Piscator: *Qi sceleratè vivunt & aliis molestiam exhibent, tandem propter scelera sua à Deo puniuntur, & ipsimet molestiâ afficiuntur.* Et c. 15. v. 35. *Prægnantes sunt* עמל *molestiâ, & pariunt* און *iniqitatem, & venter eorum parat fravdes.* Vides conjuncta simul, *iniqitatem, molestiam, fravdem*, familiares & solennes improbitatis fructus. nec secus Esaiæ c. 59. v. 4. הרו עמל והוליד און *concipiendo molestiam, & pariendo iniqitatem.* Et Hymn. 7. v. 15. *Ecce parturit* און *iniqitatem; prægnans est* עמל *molestiâ; & peperit*, שקר i. דבר שקר *negotium falsum.* Piscator *falsum* aliqid *peperit*. vel, *sed pariet* שקר *mendacium, falsitatem, vanitatem.* i. spe suâ frustrabitur. Et Hymn. 56. v. 4. *verba lingvæ ipsius* (im-

A probi) עמל ומרמה *molestia, vexatio, sive dolor, & dolus.* Et Hymn. 10. v. 7. *Plenum est os ejus execratione, fravdibúsqe, & dolo: subest lingvæ ipsius* עמל ואון *molestia & iniqitas*, hæc sunt qæ is jugiter meditatur & loqitur.

In Jacobum, & in Israelem. i. adversus Jacobum & Israelem: ita enim planissime ב usurpatur, commatio penè proximo; *non est incantatio adversus Jacobum, neqe divinatio adversus Israelem.* Ubi nec illud obiter monere abs re fuerit, און & עון in Hymnis sacris à viris sanctis, non pro suâ, prout plerisqe placet, qam in se cum gemitu sentiunt, sed pro alie-

B nâ, non semel accepta deprehendi, qam ab inimicis ac malevolis illatam sibi experiuntur: sive ut latiùs pavlò observationis hujus limites protollamus, *non subjectivè*, prout in scholis loquntur, sed *objectivè*, ista sumi. Ita און ego sanè ceperim Hymn. 119. v. 133. *Gressus meos firma in sermone tuo*: (i. juxta promissionem tuam, sic enim אמרה sumitur vers. 38. & 123.) *nec dominium obtineat* בי *adversus me* כל און *ulla iniqitas*, i.e. ullius cujusqam, qâ me impetit & impugnat, iniqitas, sive *iniqitas ulla*, i.e. iniqi, avt improbi ullius: *iniqitas* pro iniqis. Sicut περιτομὴ *circumcisio*,

C pro circumcisis. Galat. c. 2. v. 7, 9. qo sensu & Christus διάκονος περιτομῆς, *minister circumcisionis* dicitur, non qòd circumcisionem procuraverit vel promoverit, sed qòd circumcisis inservierit. vel, qò rem propiùs accedatur, prout πονηρία *pravitas, improbitas*, pro pravis & improbis; & ἁμαρτία, *peccatum*, pro peccatoribus: qo modo sumenda illa, Ephes. c. 6. v. 12. Τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, *spirituales pravitates*, pro *improbitates*, pro pravis improbisqe spiritibus. Sed & qod Hebr. c. 12. v. 4. Οὔπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε, πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζό-

D μενοι. *nondum ad sanguinem usqe restitistis, adversus peccatum decertantes.* à pugilatu traductum monet Petrus Faber *Agonistic. l. 1. c. 9. & 12.* de qibus ut ἀντικαταστῆναι istic Apostolus, ita ἀνταγωνίσασθαι Sophocles in *Trachiniis*, & ἐναντίον καταστῆναι, Theocritus *idyll.* 22. qod μέχρις αἵματος ait, & eòdem spectat, de qibus Seneca *epist.* 13. *Non potest athleta magnos spiritus ad certamen afferre, qi nunqam sugillatus est. ille qi sangvinem suum fudit*, (vel, Lipsio avtore, *vidit*) *cujus dentes crepuere sub pugno, ille qi supplantatus adversarium toto tulit corpore, nec projecit animum projectus. qi qoties cecidit, contumacior resurrexit, cum magnâ*

E *spe descendit ad pugnam.* Idémqe de provident. c. 4. *Veteranus cruorem suum spectat, qi scit se sæpe vicisse post sangvinem*, qod Maro *Æneid.* l. 5. de Darete,

—— crassumqe cruorem
Ore rejectantem, mistósqe in sangvine dentes.

πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, *adversus peccatum. Potest*, inqit Piscator, *intelligi vel de peccato inhabitante, & in periculis ad defectionem solicitante: vel de peccato hostium Evangelii ad dejectionem solicitantium; vel etiam de illis ipsis peccatoribus.*

F πρὸς τὴν ἁμαρτίαν. i.e. πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, de qibus versu proximo dixerat. Sangvinem enim in martyrio profundendum voluit. è posterioribus utram elegeris, perinde fuerit. sicut ergò apud Apostolum *peccatum*, pro hostium professionem Christianam perseqentium peccato, vel pro ipsis etiam peccatoribus hostiliter agentibus: ita apud Psaltem *iniqitas*, vel *improbitas*, pro adversantium sibi improbitate sive iniqitate, vel etiam iniqis improbisqe ipsis eidem adversantibus. Svadet qod seqitur, versu 134. *Redime me ab oppressione hominum.* qo tamen loco עשק אדם

G Jairus interpretatur יצר הרע *cogitationem* sive *concupiscentiam malam*, qæ creaturam sive hominem premit & deprimit. qo modo & און exponit Camius, qem pleriqe seqvuntur, ex Hymno 19. v. 13. sed mihi prius illud potius videtur, & cum seqentibus meliùs convenit, aptiùs cohæret: Sic Hymno 49. v. 6. *Qare timerem*, (animum desponderem) *in diebus mali.* (i. tempore adverso) *qando* עון *iniqitas calcaneorum meorum undiqe me cingit.* i. qando iniqi atqe improbi homines, hostes mei, qi calcaneis meis insidiantur, eósqe, qasi mox supplantaturi me, acriter premunt, ab omni parte me obsidebunt. atqe in hunc sensum interpretantur, commodissimè planè ac simplicissimè, duumviri insignissimi Calvinus & Mollerus. cúmqe Hymni contextus evincit planè. nam Hebræi doctores nugas istic

agunt nugacissimas. Nec secus τὸ חמס usurpatum deprehendas, Gen. c.16. v.5. ubi, חמסי עליך *Violentia*, sive, *Injuria*, *mea* (h. e. mihi illata) *super te* esto; inqit, ab Hagare spreta, Abrahæ Sara. Et Jerem. c. 51. v. 35. ubi, חמסי על־בבל *Violentia*, sive, *Injuria, mea*, (i. e. in me exercita, mihi illata) *super Babelem* esto, ei imputetur, in eam ita incumbat, ut in eâ vindicetur; inqit populus Israeliticus, sub ejusdem imperio in exilio servitióqe gravi satis, constitutus. Sed & τὸ קללה Gen. c. 27. v. 13. ubi Jacobo Rebekka עלי קללתך *super me esto maledictio tua*. h. e. maledictio, qæcunqe adversus te vibrata fuerit, in me recidat. Qin nec aliter ego qidem ceperim (renitente licet totâ interpretantium cohorte) Psaltæ illud Hymno 40. v. 13. sub Christi personâ enunciatum, *Innumerabilia* אפפו עלי *circundederunt*, sive, ut Junius, *circundantia invadunt*, *me mala*: *assequuntur*, sive, *assecutum* deprimunt, me עונתי *iniqitates meæ*. (i. e. iniqæ adversariorum adversus me machinationes) *ut suspicere neqeam*. prout nostri reddunt. *dispicere*, Junius. *videre*, Vulgatus Interpres & Tigurinus. עצמו *numerosiores sunt capillis capitis mei*. qod formulâ eâdem de adversariis ipsis pronunciatur, Hymn. 69. v. 5. idqe eo mihi probabilius videtur, qia nulla per hymnum totum peccatorum confessio vel delictorum agnitio, de vexatione atqe afflictione conqestio jugis, deprehenditur. Nec dispar mihi judicium de verbis illis Hymn. 65 v. 4. דברי עונת *Verba iniqitatum*. λόγοι ἀνόμων. Græcus. *Verba iniqorum*. Latinus. Sed, *verba iniqitatum*; pro, res iniqæ, (ut דברי צומות *verba*, sive, *res jejuniorum*; *negotium de jejuniis*. Est. c. 9. v. 30. & דברי חפרים *negotium de sortibus*. ibid. v. 31. & דברי הבצרות *res cohibitionum*, pluviæ scilicet Jer. c. 14. v. 1. iniqa improborum hominum consilia & machinamenta,) *adversus me prævaluerant*. ex personâ enim populi sui loqitur; uti monuit Esdræ filius. Sed nec de illis Hymn. 39. v. 8. מכל־פשעי *Ab omnibus rebellionibus meis*, (non qibus adversus te rebellis ipse extiti, sed qibus adversus me ab aliis rebellatum) sive, *Ab omnibus rebellibus meis*, (i. e. adversus me rebellantibus) *eripe me*. etenim ad ea digitum intendere videtur, qæ partim à filio rebelli ejusdémqe asseclis; partim à subdito neqam Shimejo eidémqe comparibus, per fugam suam perpessus fuerat. itaqe seqitur, *& in opprobrium stolidis ne exponas me*. qanqam non sum nescius, tam מפשעים הצילני *de rebellionibus erui*, qam מדמים הצילני *à sangvinibus erui*. i. e. *à cædis reatu*, dici posse. Cæterùm de istis, qæ non adeò certa claráqe existunt, suus per me cuiqe sensus liberrimè condonetur. in prægressis sic sumi, dubitandi nullus cuiqam esse qit locus. Pari ergò modo און & עמל apud Mosem accipienda, qo in Hymnorum locis illis, און & עמל pro hostium nimirum iniqitate & vexatione, qâ illi Dei populo molesti esse conantur.

Porro *videre iniqitatem*, *& afflictionem intueri*, est visam sustinere. Jobi c. 11. v. 11. וירא און *num videret iniqitatem & non animadverteret? videret*: i. videre sustineret. aliud est Hymn. 10. v. 14. עמל וכעס תביט *certè tu molestiam & indignationem*, (vel *tristitiam* potiùs, ut Eccles. c. 7. v. 3. sive *vexationem*, *qam* nimirum *improbus creat piis*. Piscator.) *vides*. i. attendis, advertis, consideras. Verùm ad rem præsentem appositissimè Habakkuk. c. 1. v. 3. & 13. qi locus, isti planè compar est. Conqeritur Vates commatio 3. qòd cogatur *videre* און *iniqitatem*, *& intueri* עמל *molestiam*, *&* שוד וחמס *vastationem & violentiam ob oculos habere*. tum commatio 13. cum Deo expostulat qodammodo. *At tu*, inqit, *purioribus es oculis* מראות רע *qam ut malum videas*. i. videre sustineas. והביט אל־עמל לא־תוכל *neqe potes* (i. non sustines) *molestiam* (vexationem, ærumnam a sceleratis illatam) *intueri*. למה תביט *qare intuereris* (i. intueri sustineres) *perfidè agentes? surdum ageres*, tacendo, nec vindicando) *dum improbus semet justiorem absorbet & deglutit?* לא הביט *Non intuetur*, dixit Balaam, ἀντὶ τοῦ הבים לא יוכל *Intueri non potest*, *non sustinet*, uti pleniùs Habakkuk: sicut לא יכלו *non continebunt* (i. e. *continere neqeunt*) *aqam*. Jer. c. 2. v. 13. *Videt* qidem *visione contemplationis*, *visione* verò *comprobationis non videt*. *videt*, qia intuetur; sed absqe displicentiâ & detestatione *non videt*, licet toleret atqe sustineat ad tempus. Vise sis Esaiæ c. 26. v. 17, 18. & Thren, c. 3. v. 34-36. און autem & עמל eodem planè sensu usurpavit Vates uterqe & divinator & divinus. Ista verò ni locum illum illustrent clarissimè, ego nihil video.

CAPUT V.

Verba Historici Est. 1. 8. discussa. Aliorum expositiones variæ in medium productæ, & examini subjectæ. Persarum veterum instituta, ratione victus, restrictiora. inseqentium mores solutiores. προχοΐδες *Xenophonti qid. Xenophon obiter emendatus. matulæ in conviviis adhibitæ.* mos, *& rus, unde.* חרדה *in Esteræ historiâ qid velit.* אנס *tam cohibere & coercere, qàm impellendo cogere. Locus Daniel. 4. 9. explicatus. Verborum historici dicti mens genuina. Veterum ritus pocula mensis apponere. Mensa convivis qibusqe æqalis. illiberalis, ubi secus fit. Joannis Vemesii de loco dicto dissertatio discussa. Judæi an in conviviis generatim Ethnicis immoderatiores. Persæ an cum primis moderati. Horum victus ante imperium acqisitum restrictior; pòst laxior & lavtior. Choaspis aqâ solâ Reges usos, historici. In cœnâ primâ num & Persæ reliqi. Mensæ primæ & secundæ Persis qales. Vallæ in Herodoto lapsus. Asuerus Vastin accersiri qando jusserit.* טוב לב *qid.* Ὀπώπται *Athenis qi fuerint, cur* ὀφθαλμοὶ *dicti. Eupolidis de suis qerimonia.*

LIbri Ester avtor, qisqis is fuit, operis initio convivium magnificum multis describit, qod regni sui proceribus totiqe Susorum populo Assuerus Rex exhibebat. Inter alia, qæ commemorat, *potandi*, vel potiùs, *potum exhibendi*, *legem*, his verbis, qæ satis ambigua videri possunt, refert; c. 1. v. 8. והשתיה כדת אין אנס ea Junius involutè nimis sic reddidit: *Potum avtem ex jure nemo exigebat*. explicatiùs Piscator; *Potatio avtem fiebat secundum legem: nemo cogebat*. Et rectè interpretatur, *secundum legem*, *illam nempe qam Rex dederat ministris*, ut mox declaratur. *Sic enim Rex in mandatis dederat ministro cuiqe domus suæ, ut facerent pro voluntate uniuscujusqe*.

De duabus voculis hìc ambigitur, דת & אנס. Alii ergo nomine דת legem apud Persas publicitùs latam intelligunt de potus usu immodico nimióqe cohibendo; atqe huc inclinat Brentius. *Potest*, inqit, *intelligi, ut in hoc convivio publicæ sobrietatis lex & consvetudo, qæ hactenùs apud Persas observata fuerat, negligeretur. Maximam enim Persis fuisse cibi & potus moderationem, ostendit his verbis Xenophon Cyri institut. l. 1.* Αἰσχρὸν γὰρ ἔτι καὶ νῦν ἐστι Πέρσαις καὶ τὸ ἀποπτύειν, καὶ τὸ ἀπομύττεσθαι, καὶ τὸ φύσης μεστοὺς φαίνεσθαι· αἰσχρὸν δέ ἐστι καὶ τὸ ἰόντα που φανερὸν γενέσθαι, ἢ τοῦ οὐρῆσαι ἕνεκα, ἢ ἄλλου τινὸς τοιούτου. ταῦτα δὲ οὐκ ἂν ἐδύναντο ποιεῖν, εἰ μὴ καὶ διαίτῃ μετρίᾳ ἐχρῶντο, καὶ τὸ ὑγρὸν ἐκπονοῦντες ἀνήλισκον, ὥστε ἄλλῃ πῃ ἀποχωρεῖν. *Turpe etiamnum apud Persas habetur exspuere, emungi, flatu refertos deprehendi: turpe etiam per viam vesicæ levandæ vel alterius ejusmodi rei cavssâ secedentem aliqò conspici. qæ fieri non possent, nisi victu modico uterentur, humidumqe elaborando consumerent, ut aliâ viâ excerneretur. nec iniqum est*, inqit avtor idem, *ut justis de cavssis de legis severitate aliqid interdum remittatur*. Huic interpretationi favere videri possit Junii versio illa obscura satis, *Potum ex jure nemo exigebat*. q. d. nemo exigebat, ut ad legis præscriptum potaretur. LXX. qi dicuntur apertè suffragantur. Ὁ δὲ πότος οὗτος οὐ κατὰ προκείμενον νόμον ἐγένετο. *Potatio avtem ista*, sive potationis ratio, *non secundum legem propositam instituebatur*. Verùm & coacta nimis versio ista videtur: nec legis istiusmodi apud Persas latæ mentio ulla in Xenophonteis illis. nec nullius sanè momenti videtur & qod Piscator observat, כדת legi cum articulo ה ut *Regis edictum* ministris suis eo tempore datum intelligatur.

Alii igitur pleriqe in adversam huic planè sententiam abscedunt. *Vetat Rex*, inqiunt qidam, (eodem Brentio referente,) *compotationis certamina, qæ jam tum in Persarum imperio*

imperio obtinuerant. ita ex malis moribus bonæ nascuntur leges. nam posteri Persarum ab antiqo moderati victus instituto deflexisse notat & Xenophon operis ejusdem *l.* 8. cum aliis multis, tum his verbis: Ἦν δὲ αὐτοῖς νόμιμον, μηδὲ προχοΐδας εἰσφέρεσθαι εἰς τὰ συμπόσια, δηλονότι νομίζοντες τὸ μὴ ὑπερπίνειν, ἧττον ἂν τὰ σώματα καὶ γνώμας σφάλλειν. νῦν δὲ μὴ εἰσφέρεσθαι ἔτι αὖ διαμένει· τοσοῦτον δὲ πίνουσιν, ὥστε ἀντὶ τοῦ εἰσφέρειν αὐτοὶ ἐκφέρονται, ἐπειδὰν μηκέτι δύνωνται ὀρθούμενοι ἐξιέναι. In Xenophontis verbis mendum subesse videtur, qod havd nuper tamen irrepserit, αὖ pro αὐτάς, τὰς προχοΐδας scilicet prius dictas. has avtem Athenæus *l.* 11. κυλικάς τινας, *calices qosdam* exponit; Leunclavius, *obbas.* at Hesychius, ἀμίδας, *matulas. Matulas* avtem in triclinia inferri solitas, (qod nunc etiam apud nonnullos obtinet) ubi compotationes longiùs extrahebantur, ex priscorum monumentis notissimum est. Id Sybaritarum inventum fuisse refert Athenæus *l.* 12. pag. 519. E. Πρῶτον δὲ καὶ ἀμίδας ἐξεῦρον, ἃς εἰσέφερον εἰς τὰ συμπόσια. *Primi invenerunt matulas easqe in convivia inferre.* Verùm ab illis (siqidem illi primi usurparint) ad alios id dedecoris transiit. Hinc illud apud Tarentinos Siculósqe in conviviis familiare, Ἀμίδα δότω τις, *cedo matulam.* & apud Tragicos Æschylum Sophoclémqe in *Achæorum* συνδείπνῳ, convivarum alter alteri κάκοσμον οὐράνην, *malum odorem spirantem matulam*, qod & ille βέλος γελωτοποιόν, *jaculum risum excitans* nuncupat, in caput, non effundit, sed impingit. Avtor idem *l.* 1. Istis Evstathius ad Odyss. ρ. recitatis, subjungit & Demosthenicum illud, ex *Orat. adversus Cononem*, Ἐνεούρουν τε ἡμῖν, καὶ τὰς ἀμίδας κατέῤῥηγνυον. *In me minxerunt & matulas diruperunt.* qod in vulgatis tamen Demosthenis codicibus seciùs pavlò sic legitur, καὶ τὰς ἀμίδας κατεσκεδάννυον, καὶ προσεπίνεσαν. Qidni ergò & apud Xenophontem προχοΐδας *matulas* intelligamus? eæ certè nisi τοῖς ὑπερπίνουσι, *immodicè potantibus*, non sunt necessariæ. at illis fuerint. *Erat*, inqit, *olim illis usu receptum, ne in conviviis obbæ*, sive *matulæ, inveherentur; cum existimarent minùs vel corpora, vel mentes etiam debilitari, si non justo plus bibatur. nunc avtem ne invehantur eæ, id qidem adhuc observatur; cæterùm tantum bibunt, ut pro non invectis obbis*, sive *matulis, evehantur ipsi, cum corpore erecto exire jam non valeant.* Concedit huc Livelæus noster; *Mos*, inqit, *apud Persas erat, ut est hodie Germanis, cogere alios sibi iisdem crateribus respondere. hoc prohibere magna benignitas erat.* Concedit & Drusius *Observ. l.* 12. *c.* 7. *Restituit*, inqit, *legem pravâ consvetudine abolitam.* atqe ita Græcam versionem cum Hebraicâ veritate conciliat; *fiebat compotatio, non more Persico, qo alter alterum plenis poculis invitavit.* ut νόμος pro *consvetudine* positum sit. (unde & *mos* vocabulum Latinis decisum, sed frustra, puto, avtumat H. Stephanus: cum sit potiùs à μόρος, sive μοῖρα, *more, moris, mos*; ut ἄρουρα, *rure, ruris, rus.*) *Sed secundum legem, qam Rex tunc dederat, qâ constitutum scilicet ne qis inter pocula alterum cogeret ad bibendum.* Qin & Doctores Judæi, avtore Jairo, *Cum sint*, inqiunt, *in conviviis qi convivas adigant scyphos magnos havrire, hoc avtem nonnulli absqe molestiâ insigni neqeant, noluit Rex, id ut faceret, cogi qenqam.* Vetus Interpres Latialis. *Nec erat qi nolentes cogeret ad bibendum, sed sicut Rex statuerat, ut sumeret unusqisqe qod vellet.* Et Tigurinus, *Erat & lex bibendi, ut neminem qis cogeret*, &c. Ita volunt eam hîc à Rege, tanqam modimperatore, latam legem, qæ in symposio Platonico convivis placuit. Δέδοκται πίνειν ὅσον ἂν ἕκαστος βούληται, ἐπάναγκες δὲ μηδὲν εἶναι· *Decretum est, ut biberet, qisqe, qantum ipse vellet; nulla cuiqam imponeretur necessitas.* οὐ γὰρ ἀναγκαστὸν τὸ συμπόσιον, *neqe enim cogendus in convivio qisqam.* Evstathius ad illud Homeri *Odyss.* θ. *v.* 70.

—— πιεῖν ὅτε θυμὸς ἀνώγοι.

Ut biberet qoties animus juberet.

Eandem habitam rationem in Cleomenis Spartani invitationibus refert ex Phylarchi *Histor. l.* 35. Athenæus *lib.* 4. πιεῖν οὐ προσεφέρετο, εἰ μή τις αἰτήσοι. *Potus, nisi qis posceret, non præbebatur.*

Cæterùm nec hoc forsan accuratiùs pavlò dispicienti satisfecerit. Si enim certamina ejusmodi, qæ non Persis magis qàm aliis in usu, vetare Rex voluisset, non ministris vel pincernis, sed convivis ipsis legem istam proposuisset. Aliter itaqe pavlò vir idem doctissimus in *ad Estheram annotatis*; *Mandavit*, inqit, *ne plus præberent qàm qisqe vellet.* Atqe ita reverâ, qem & advocat ipse, Josephus *antiqit. l.* 11. *c.* 6. Προσέταξε δὲ καὶ τοῖς διακόνοις, μὴ βιάζεσθαι πίνειν, τὸ ποτὸν αὐτοῖς συνεχῶς προσφέροντας, ὡς καὶ παρὰ Πέρσαις γίνεται, ἀλλ' ἐπιτρέπειν αὐτοῖς καὶ πρὸς ὃ βούλεται τῶν κατακειμένων ἕκαστος φιλοφρονεῖσθαι. *Ministris in mandatis dedit, ne ad bibendum adigerent, potum illis jugiter præbendo, sicut apud Persas fit; sed permitterent illis, prout accumbentium unicuiqe visum, hilariter agere.* At verò mandatum istiusmodi, de jugi potus subministratione interdictâ, poterat restrictioris ingenii suspicionem dare, speciem aliqam saltem præ se ferre. Aliqid certè, qemadmodum in reliqâ totâ narratione, designari videtur, qod Regis munificentiam & magnificentiam indicaret. Ego itaqe conjecturam meam ubi proposuero, aliis eam considerandam censendámqe relinqam.

Τὸ אנס illud est τῶν ἅπαξ λεγομένων, *ex eis qæ semel tantùm* in Hebraico codice sacro *occurrunt*: in Chaldaico vel Syriaco potiùs, (nam Syrorum lingvâ, qæ Chaldæis tamen itidem familiaris fuit, Dan. c. 1. v. 4. conceptæ sunt paginæ sacrosanctæ periochæ illæ. Dan. c. 3. v. 4. Esdr. c. 4. v. 7.) Danielis textu semel itidem usurpatur: sed in paraphrasi Chaldaicâ, qæ dicitur, crebriùs; qo modo & in Syriacâ Novi Instrumenti versione, & apud Talmudicos doctores havd infreqenter reperitur. Significat avtem in genere, *vim adhibere, cogere, negotium facessere*, sive *impellendo, & adigendo*; sive *reprimendo, cohibendo, coercendo* id fiat. Priore modo sumitur apud Syrum, Galat. c. 2. v. 3. qi pro eo qod Pavlus Græcè dixit, οὐκ ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι, *non est coactus ut circumcideretur*, habet, לא אתאנס דנגזור posteriore, Daniel. c. 4. v. 9. qem locum huic geminum censet Esdraides, וכל רז לא אנס לך Græc. καὶ μυστήριον οὐκ ἀδυνατεῖ σε. *nullum arcanum facessit negotium tibi.* Junius h. c. *nihil te impedit, avt cohibet, qò minùs illud expedire possis. nullum mysterium est prohibitum avt negatum tibi.* Mercerus. *Nullum arcanum constringit te.* Calvinus. Hebræi Doctores. Joseph Jachiades; לא אין כחוה לך *Latet te, absconditum est à te.* Jairus, לא נאנס ולא נכחד ממך *supprimitur*, avt *occultatur à te.* qod Domino Job, c. 42. v. 2. *Novi te omnia posse:* ולא יבצר ממך מזמה *nec cohiberi à te cogitationem ullam.* ita enim malim, qàm cum Junio, *neqe averti te posse à cogitatione*, perficiendâ, scilicet. Omnium optimè Saadias בצער לך θλίβει καὶ στενοῖ, *angustiâ afficit, angustiat, coarctat te.* perinde acsi diceret, inqit, אין אתה מצטער οὐκ εἶ σὺ θλιβόμενος καὶ στενοχωρούμενος. *non es tu coangustatus, in arctum coactus, coercitus ab ullo arcano* avt *mysterio.* certè de *impulsione* coactivâ vix, avt ne vix qidem, sumi potest. Atqe in hoc loco pariter ego qidem ceperim; *ex Regis mandato nullam fuisse cujusqam restrictionem, cohibitionem, coercitionem*; qum Rex ministris omninò præcepisset, ut qodcunqe peterent, qotiescunqe avt qantumcunqe poscerent, convivarum cuiqe libertimè simul ac liberalissimè concederetur. noluit cuiqam ansam dari conqerendi cum lenâ Plavtinâ, in *Cistellariâ*,

Rarò nimium dabat qod biberem: atqe id merum
Infuscabat. ——

voluit, convivantium unicuiqe præberent, πιεῖν, non ὅτι tantum, sed ὅ, τι, καὶ ὅσον θυμὸς ἀνώγοι. πιεῖν, inqim, ὅτε, *ut biberent, qandocunqe*, sive *qotiescunqe animo allubesceret.* in qem finem observat Athenæus *dipnosophist. l.* 1. apud Homerum, Ἑκάστῳ τῶν δαιτυμόνων παρατίθεσθαι τράπεζαν καὶ κάνεον, καὶ δέπας, πιεῖν ὅτε θυμὸς ἀνώγοι· *Convivarum cuiqe appositam mensam, cum disco, & cyatho, qo, cum animus esset, bibere liceret.* A qo ritu nec Hebræos priscos abhorruisse, fidem nobis faciunt Doctores Talmudici, qos ex *Tractatu de Benedictionibus* videre est apud Virum Cl. Joannem Buxtorfium *de Cœna Dominicæ Institut. Exercit. sacr.* §. 37. hodiéqe etiam Chinensibus observari, avtor est Mat. Riccius *de Expedit. ad Sinas l.* 1. *c.* 7. De Romanis Servius *ad Æneid. lib.* 1. illa,

Qi

Qi dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
More, inqit, *antiqo dixit; qia veteribus non in manus dabantur pocula, sed mensis apponebantur; ut hodiè apud plures in canistris argenteis apponuntur, qa canistra ficcaria dicuntur.* qin & Trimalcio Petronianus, ubi tanqam Proverbiale dicterium præmiserat, *Mars æqum amat*; de qo videndus Janus Rutgersius *Var. lect. l.* 3. *c.* 5.) qasi ritus prisci illius æmulus, *jussit suam convivantium cuiqe mensam assignari.* Homeri versus sunt Odyss. θ.

—— παρ̀ δ᾽ ἐτίθει κάνεον καλλίν τε τράπεζαν,
Πὰρ δὲ δέπας οἴνοιο, πιεῖν ὅτε θυμὸς ἀνώγοι.
— *juxta autem apponebat canistrum pulcramqe mensam,*
Juxta autem poculum vini, ut biberet qoties animus juberet.

non ergo scyphum poscere subinde opus erat, cum vino plenus semper præstò in mensâ adesset, sed ubi exhauserant, replendum tantùm denuò porrigere. Verùm addo, non ὅτε, duntaxat, sed & ὅ, τι, qodcunqe, sive qalecunqe volebant, præberi porrigiqe Rex unicuiqe citra discrimen habitum volebat. Apud qosdam enim fastuosos, sed illiberales, non eadem omnibus, qos invitaverant, vel edulia, vel vina, qin nec aqa etiam, ponebantur. Tangit istos, saléqe suo defricat, havd semel Martialis. ad Cæcilianum *lib.* 1. *Epigr.* 21.

Dic mihi, qis furor est? turbâ spectante vocatâ,
Solus boletos, Cæciliane, voras?
Qid dignum tanto tibi ventre gulâqe precabor?
Boletum, qalem Clavdius edit, edas.

Ad invitatorem innominatum *l.* 3. *Ep.* 48.

Vejentina mihi misces; tibi Massica potas.

Ad Ponticum *l.* 4. *Ep.* 86.

Nos bibimus vitro, tu myrrhâ, Pontice. qare?
Prodat perspicuus ne duo vina calix.

Ad Cottam denique *l.* 10. *Ep.* 49.

Cum potes Amethystinos trientes,
Et nigro madeas Opimiano;
Propinas modo conditum Sabinum,
Et dicis mihi, Cotta, Vis in avro?
Qisqam plumbea vina vult in avro?

Atqi mercede pactâ magnati cuidam conviventis studiosi hoc in Votis Lucianus refert fuisse. Θεραπεύειν ἀεὶ ἐν ἀργύρῳ ἢ χρυσῷ πίνειν, ὅτι τὸ ἄλλων ἥδιον καὶ παλαιότατον οἶνον πινόντων, αὐτὸς μόνος πονηρόν τινα ἢ παχὺν πινῇ ὡς μὴ ἐλεγχθείη ὑπὸ τοῦ χρώματος, οὕτως, ἄτιμος ὢν συμπότης. *Hoc scilicet ipsum omni modo expetere, & qà pote, procurare, ut in avro argentóqe semper biberet; ne ex vini colore pareret paterétqe, qàm vilis conviva haberetur, qi cum cæteri svavissimum ac vetustissimum potarent, pessimo ipse ac feculento solus exciperetur.* Ulteriùs progreditur, qi argumentum hoc fusissimè prosequitur, Juvenalis *sat.* 5. *v.* 51. ubi inter alia hæc habet;

Non eadem vobis poni modò vina qerebar:
Vos aliam potatis aqam. ——

mox *v.* 70. de pane;

Sed tener & niveus, mollique siligine factus
Servatur Domino. dextram cohibere memento.

Sin minùs,

—— *Superest illic qi ponere cogat.*

i. אונס *qi cohibeat.* Talis invitator is, de qo Plinius minor *l.* 2. *Ep.* 6. *Accidit*, inqit, *ut cœnarem apud qendam, ut sibi videbatur, lavtum & diligentem; ut mihi, sordidum simul & sumptuosum. nam sibi & pavcis opima qædam, cæteris vilia & minuta ponebat; vinum etiam parvulis lagunculis in tria genera descripserat, non ut potestas eligendi, sed ne jus esset recusandi. & aliud sibi & nobis, aliud minoribus amicis, aliud suis nostrísqe libertis.* At contra Plinius, cui mos iste planè displicuit; *Eadem*, inqit, *omnibus pono. ad cœnam enim, non ad notam invito, cunctísqe rebus exæqo, qos mensâ & toro æqavi.* Nec aliud sensisse videtur Julius Cæsar, qi referente *l.* 1. *c.* 48. Svetonio, *Pistorem suum, qòd alium, qàm sibi, panem convivis subjecerat, compedibus vinciebat.* de vino, ut verisimile sit, pocillatori idem facturus. Ut de Catone majore nihil dicam, qem μετὰ τῶν οἰκετῶν ὁμοῦ καθήμενον, τὸν αὐτὸν ἄρτον ἐσθίειν, καὶ τὸν αὐτὸν οἶνον πίνειν, *cum famulis unà mensa assidentem, panem eundem comedere, vinúmqe*

A *idem bibere solitum*, avtor est Plutarchus. Nec alius Assuero, saltem hoc tempore, animus. nihil voluit, qod ad epulum hoc apparatum fuerat, cuiqam negari, nihil à qoqam cohiberi. inde vers. 7. *vini regii* mentio. ut qemadmodum de Cyro Xenophon *Institut. l.* 8. qæ sibi apponebantur, eadem planè suis concessisse; ita Assuerus qo ipse vino utebatur, idem planè, qodcunqe & qalecunqe id esset, convivis suis quibuscunqe permitteret. Idqe contrà planè qàm Persis Regibus olim in usu fuisse tradit, ab Athenæo *l.* 4. lavdatus, τῶν Παρασκευασιακῶν, h. e. *de conviviorum apparatu lib.* 2. Heraclides Cumanus: qi de
B convivis regiis, συμπίνουσι μετ᾽ αὐτοῦ, οὐ τὸν αὐτὸν οἶνον πίνοντες. *cum Rege ipso potant*, inqit; *at non idem, qod ille, vinum.* Deniqe sicut vino regio nemo prohibebatur, sed πιεῖν ὅ, τι θυμὸς ἀνώγοι. *qodcunqe poscere libebat*, cuiqe concessum est: ita nec modus poscendi ullus definitus, sed πιεῖν ὅσον θυμὸς ἀνώγοι, sive, ὅσον ἤθελον, ut Joannes loqitur c. 6. v. 11. qantumcunqe voluerat qisqe, poscere licebat: ita nec in hac etiam parte cohibitio erat ulla. neqe enim hîc opus locúsve erat Spartani Regis cavtelæ, qi in convivio
C modimperator designatus pocillatori miscendi legem poscenti, hanc tulit, Εἰ μὲν πολὺς οἶνός ἐστιν, ὅσον ἕκαστος αἰτεῖ· εἰ δὲ ὀλίγος, ἐξ ἴσου πᾶσι. *Si vini copia adesset, qantum qisqe posceret; sin minùs, ex æqo singulis præberet.* Plut. in *Agesilai apophth. Potum*, inqit historicus sacer, *præbebant* (ministri nimirum regii) *scyphis avreis, qæ subinde iterabant*, vel *mutabant*; *præbebant avtem, ut vinum regni*, i. e. regium, regiis usibus destinatum; ita *plurimum*, copiosum idem, *juxta Regis manum*, i. e. pro regiâ facultate; prout tam amplis opibus instructum Regem convivis suis suppedi-
D tare par erat: in eo maximè convivio, qo *regni sui divitias splendorémqe ostentare* ambiebat. ut est versu 4. Sic omnino אין אונס dici verè poterat; cum qi ullâ in parte cohiberet, planè nullus esset; sed unicuiqe pro libitu suo, qodcunqe, qandocunqe, qantumcunqe posceret, à ministris qibusqe porrigeretur: qem ego verborum istorum sensum, nec ambiguus id, avtumo genuinum.

Verùm ista, postqam chartis illeveram, factum est ut inciderem in Viri eruditissimi Joannis Vemesii *Synagogam*
E *Christianam*, in qâ ex ritu apud Persas antè, opinor, inavdito, de loci hujusce sensu decernit, sententiámqe de eo receptam commento novitio, tanqam tibicine recenti, fulsultam probè dedisse fidens satis videtur. Siqidem scripti dicti *l.* 1. *c.* 6. *sect.* 8. *paragrapho* 12. cujus *de Conviviis Judaicis* titulus habetur, *Canon.* 1. cum *Canonis firmamentis* sic habet. *Judæi in conviviis suis ethnicis immoderatiores fuerunt. Omnes enim eorum mensæ vomitu plenæ erant, ut nullus locus mundus foret. Esai. c.* 28. *v.* 8. *Hosh. c.* 7. *v.* 5. *Persæ verò in conviviis suis valdè moderati fuerant. Siqidem in missu sive προφορᾷ primâ* (their first service) *aqam duntaxat ex Choaspe*
F *amne potabant; in missu verò proximo, vinum. Assuerus qando in vino erat, Vashtin accersivit. Est. c.* 1. *v.* 10. *h. e. qando missus secundus agebatur* (in the second service) *non avtem, qando inebriabatur, sicut vulgò sumitur. Habebantur enim ibi ὀινόπται, inspectores vini, qi eidem & ὀφθαλμοὶ, qasi convivii oculi dicebantur; hi vinum respiciebant*, sive, *intuebantur, & convivas in conviviis observabant, nec permittebant, ut alios qisqam ad potandum adigeret. Est. c.* 1. *v.* 8. Hæc ille.

Qibus verbis varia habentur confusanee congesta, nec sibi invicem cohærentia, nec veritati etiam pleraqe con-
G sentanea. Siqidem primo loco, qod de Judæis pronunciatur, déqe conviviis eorundem, tanqam *Canone* qodam universali defixum, definitur, hos, *in conviviis suis Ethnicis immoderatiores* extitisse, laxè nimis, liberéqe, imò censoriè nimis decernitur. Siqidem iniqum planè videtur, ut qod illo, sive tempore, sive seculo, qo Vates vixerat, factum, ab illo jure merito reprehendebatur; id genti in universum tanqam per ætates singulas generatim usitatum & inolitum planè ascribatur, & per opprobrium, tanqam eidem peculiare, imputetur. Tum nec apud exteras gentes ullas, qod in istis reprehenditur, idem planè non pariter obtinuisse, qâ ratione Viro doctissimo aut innotescere potuit, avt probatum dari poterit? Sed missis Judæis, qibus iniqior hac in parte videtur, qum de conviviorum apud

apud illos ratione generatim *Canone* posito sic statuit. De Persis in contrarium haud minùs laxè, minùsque etiam verè pronunciat, qum *in conviviis* tam *moderatos* extitisse affirmat. Etiamsi enim Persis ante imperium in gentes finitimas acqisitum, dum finibus patriis coercebantur, cum regionem maximâ ex parte asperam incolerent, victus pariter, esset restrictior, qique lauti ferè aut opipari nihil haberet; at postqam imperio potiti sunt, mores mutaverunt, qod & ex Xenophonte suprà monuimus, luxuique cum primis fræna laxarunt, adeò ut Reges Persici edictis publicitùs editis, magna illis præmia proponerent ac pollicerentur, qi aut potus aut edulii delicatioris qicqam, vel ipsi excogitare, vel aliunde invehere possent. uti ex Herodoto, Ctesiâ, Clearcho, Xenophonte in *Agesilao*, aliisque scriptoribus antiqis videre est apud Athenæum *sophistarum convivalium lib.* 4. *c.* 10. & *l.* 12. *c.* 11. qo loco & de Persis contrà planè qàm Vir doctissimus Autor iste pronunciat verbis hisce disertissimis, Διαβόητοι δὲ ἐπὶ τρυφῇ ἐγένοντο πρῶτοι πάντων ἀνθρώπων Πέρσαι. *Luxus nomine præ aliis omnibus hominibus primo loco passim prædicantur Persæ.* Ut pessimo consilio Vir doctus hos tam eo nomine ubique terrarum infames in moderationis exemplum proposuisse videatur.

Sed unde probat Vir doctissimus modum in conviviis apud Persas tam accuratè observatum? *In primo enim*, inqit, *missu aqam è Choaspe fluvio duntaxat potabant.* Atqi primò, nullo ista autore dicuntur. Refert qidem Herodotus *lib.* 1. Choaspis aqam solam bibere Reges Persas consuevisse; qam proinde decoctam, vasisque argenteis commissam, petorritis multis secum inter impedimenta vehendam curarent; qocunqe proficiscerentur. Unde in dissertatione *de exilio* Plutarchus, (qi de historiæ tamen veritate ambigere videtur) Reges illos non immeritò rideri affirmat, utpotè qi ἄνυδρον αὐτοῖς τὴν ἄλλην ποιοῦσιν οἰκουμένην, *orbem terrarum reliquum totum inaqosum sibi facerent.* Verum Persas qosqe (nam de gente agitur) à Susis usqe Perdi conterminis (qam urbem Choaspem alluisse constat) aqam jugiter petiisse, qoties convivia celebrarent, aut hilaria agitarent, viro doctissimo tam fidenter asseveranti, Plutarchus, opinor, multò minùs fidem habuerit, sed nec alius, credo, qisqam, nisi valdè nimis ταχυπειθὴς, facilè crediderit. Tum cœnas qidem secundas Persis antiqitùs in usu fuisse refert idem Historicus, in qibus ἐπιφορήματα sive *bellaria* varia habebant. qâ in re cum inferiores sibi Græcos existimarent, dicere solebant, Ἕλληνας σιτεομένους, πεινῶντας παύεσθαι. qod parum rite cepit Valla, ubi vertit, *Græcos pastos jam demum non esurire amplius.* qum contrarium huic planè voluerint illi, *Græcos ubi edere desierint, adhuc esurire.* Verùm ante secundas illas vinum neutiqam gustasse nullus dicit: nec verisimile est eos, (qos vino plurimùm deditos fuisse testatur) cum in primâ cœnâ, ditiores qi forent, *boves, eqos, camelos, asinos in furno tostos integros* (Herodotum audis) apponerent, non latices simul Iacchicos exhibuisse, qibus carnes istiusmodi concoqerentur. Talmudistis Judaicis alioqi providos minùs futuros, qi ad *Leviathanis*, *Behemotis*, & *Zizis*, piscis, qadrupedis, alitis, magnitudinis portentosissimæ cujusqe, in Messiæ convivio qæ comedendæ sunt, carnes concoqendas ac digerendas, vinum ex Edenis vitibus confectum & in cellariis Adamiticis hoc fine reconditum, paraverunt. Vide Buxtorf. *Synag. Jud. c.* 63. Qin nec si in cœnâ primâ, sive missu primo, aqâ Choaspicâ contenti Persæ agerent, in mensis secundis modum tenuisse inde conficeret; cum eo liberaliùs largiùsqe vini avidos homines *merum ingurgitaturos* (ut cum Plauto loqar) credere par sit, qia eousqe utiqe abstemii egissent. Verùm ista teste idoneo destituta gratis dicuntur.

De *Assuero* qod subjungitur; castigantur qidam, qi dixerint *ebrium* fuisse, cum Reginam accersiri mandaret; ipse autem vult intelligi, id factum, cum *in missu*, sive ἐπιφορᾷ *alterâ* jam ageret. At nec de periphorâ primâ, qæ *prandii canini* instar, (uti diverbio vulgari dicitur) ἄοινος fuerit, unde probetur, qod Viro doctissimo dicitur, qicqam istic comparet: & fundamentò probabili magis nitun-

A tur illi, qos hic tangit, cum Historia sacra disertè narret, *Regem à vino corde bonum*, h. e. animo hilari, cum existeret, ministris astantibus id in mandatis dedisse. Est. c. 1. v. 10. qæ formula & de Amnone usurpatur Reg. l. 2. c. 13. v. 28. & ad hoc qod volunt illi accedit propè.

Sed qanam, qæso, ratione istos iste refutatum? *Nam*, inqit, *vini inspectores habebant*, *qi convivas observarent*, *ne qis alios ad potandum adigeret*, &c. At ista qàm ἀσύστατα? qàm ἀνακόλουθα? *Rex id cum præciperet*, *ebrius non fuit*; *qia vini inspectores habebant*, *qi convivas observarent*, &c.

B Cæterùm missâ conseqentiâ, rem ipsam dispiciamus, ad qam incisum istud, de qo agitur, respicere Viro erudito censetur. Ex Athenæo qidem *lib.* 10. pag. 425. B. à qo etiam Hesychius, & Pollux *l.* 6. *c.* 3. ex eodem emendandus uterqe, sumpsisse videntur, discimus; Athenis munus qoddam eorum fuisse, qi non ἔνοπται, (qæ vox est nihili) sed οἰνόπται, eidémqe ὀφθαλμοὶ dicerentur: sed nec qi *cœnarum præsides*, aut *conviviorum magistri*, sive *modimperatores*, ut Varro, ac *bibendi arbitri*, ut Flaccus, existerent, uti Campensis, & alii nonnulli, referente

C Stephano, qi nec ipse improbare videtur; sed qi ad epulas publicas *lucernas facésqe* (nam noctu plerunqe illæ habebantur) procurarent ac præberent; nec *convivas*, sed pocillatores (nam & οἰνοχόους ab his diversos fuisse monet Athenæus) observarent, ne vinum interverterent, aut non singulis pro lege bibendi à modimperatore data, ex æqo porrigerent. Sic enim Athenæus, ἐφεώρων ἐν τοῖς δείπνοις, εἰ κατ' ἴσον πίνουσιν οἱ συμπόται. *observabant in conviviis, an ex æqo biberent convivæ*. alioqi si de convivis ipsis intelligatur, sensus, contrà planè qàm vir doctissimus

D contendit, futurus est, *inspectorum* nempe istorum munus fuisse, ut convivas qosqe ad eandem vini qantitatem à bibendi arbitro præscriptam hauriendum adigerent. Utrovis modo ceperis, pro viro doctissimo nihil facit. Qo modo autem apud Persas βασιλέως ὀφθαλμοὶ *Regis oculi* dicebantur, qi *exploratorum* munere apud eum fungebantur. (ita Xenophon *Institut. l.* 8.) pari ratione apud Athenienses, non *convivii*, uti Vir doctus, sed modimperatoris, sive magistri cœnæ ὀφθαλμοὶ *oculi* dicebantur οἰνόπται isti, qòd in *explorandi* munere eidem inservirent. Munus autem ἄτιμον,

E sive *ignobile*, notæqe nullius fuisse, cum ex Philino rhetore, docet Athenæus, tum & ex Eupolide Comico, qi in Πόλεσι, sive *Urbibus*, (fabulæ is est titulus) de Republicâ suis temporibus plurimum immutatâ conqeritur verbis illis,

Οὓς δ' οὐκ ἂν εἵλεσθ' οὐδ' ἂν οἰνόπτας πρὸ τοῦ,
Νυνὶ στρατηγοὺς ἔχομεν. ——
Qos nec vinispices velletis eligi
Pridem, videmus nunc duces exercitus.

Ita nihil hæc omnia aut nostram de loco hoc sententiam in-

F firmant, aut receptam etiam firmant qicqam; cum nec apud Persas *inspectores* istiusmodi in usu fuerint, nec inspectorum istorum munus hoc, qod vir doctus vult, fuerit; sed hoc utrunqe cum aliis, qæ constipavit istic, ipsius mera commenta sint.

CAPUT VI.

G *Sensus alienos sæpe parere lingvarum imperitiam. De Hymni* 119. *v.*109. *instituta dissertatio.* In manibus tuis, *pro*, meis, *Græci plerique*; *& Latini nonnulli*: *etiamsi id Hieronymus utrumqe disertè negat. ipse*, in manibus meis, *non*, manu meâ; *qo modo & Chaldæus.* In Dei manu esse, *qid sit. Læta pariter & tristia à Deo dispensari.* כל *qid Eccl.* 3. 1, 4. Πρόθεσμία *scilicet non καιρός. Tempestivitatis vis qanta.* חפץ negotium, res. Animam in manu, *sive volâ, habere*, *aut ferre*, *qid velit. & unde tractum. Expositiones variæ rejectæ. genuina prolata & firmata.* כף *qotuplex. an pro alâ unqam sumpta. pro fundæ cavo.* fundi *notatio jocularis, qâ ratione nunc securitatis sit, nunc discriminis. Formula exteris minus familiaris. frequentiores*, in ore primo tenere, labiis extremis insiden-

dentem habere. apud Xenarchum tamen reperiri. Hymni 128. v.2. ex Græcâ versione sensus discutitur. Labores fructuum; *notio nihili. Verba Apostoli 2 Tim. 2.6. expensa & explicata.* Ascetica, *qæ Basilio tribuuntur, cujus sint. νομίμως ἀθλῆσαι qid. Plato obiter emendatur. Plutarchus itidem. καρποὶ, Psaltæ alii, alii Apostolo. καρπὸς corporis humani pars qænam. οἱ καρποὶ Græco Interpreti ἀντὶ τῶ χειρῶν.*

QAm turpiter sæpenumerò halucinentur à lingvarum imperitiâ viri magni; qàm perversè paginam sacram interpretentur; qoties versione avt interpretatione genuinâ veràqe repudiatâ, vitiosas ineptásqe sectentur; qàm, ubi gratis hæsitant, extricare se incassum moliantur; qàm miros mysticósqe sensus, non tam è textu eliciant, qàm in textum inferant; non potest nescire, qi vel in veterum scriptis, vel in ævi seqioris ac recentioris interpretationibus fuerit sedulò versatus. Ea res nimirum fravdi fuit summis alioqi viris in locis qibusdam enarrandis, è qibus duos hoc capite, vel explicandos, vel illustrandos suscepimus. Hymno 119. v.109. *Anima mea jugiter in manu meâ.* At Græci qidam, Ἡ ψυχή μου ἐν τ̃ χερσί σου διαπαντός. atqe ita Apollinarius; nisi qod *cor* pro *animâ*, metro poscente, posuit.

Ἦτορ ἐμὸν παλάμῃσιν διηνεκέως σῇσιν ἴσχει.

Palmis jugiter endo tuis mihi cor retinetur.

Sed & Græcos secuti Latini pleriqe, *Anima mea in manibus tuis semper.* Hilarius; *Anima mea in manibus tuis semper. i. Totum qod vivit, Deo vivit.* Atqi si ita legeretur, aliud qiddam ex usu lingvæ sacræ indicaret: animam scilicet suam à Deo custodiri; atqe ita Chrysostomi nomine qi prostat; & Theodoretus, & Cassiodorus, ὑπὸ τῆς προνοίας σου φρουρούμενος, *à tuâ providentiâ custoditus.* qo modo de suis Christus, esse eos *in Patris sui manibus.* Joan. c. 10. v.29. & de justis Autor sapientiæ Salomonis c. 3. v. 1. *Justorum animæ in manu Dei sunt.* nec secus ferè Evthymius; *Animam meam in manus tuas semper trado.* (qo modo idem Hymn.30. v.6. & Christus Luc. c.23. v. 46.) *téqe ut illius custodem, protectorem ac moderatorem suscipio.* sicut Petr. Ep.1. c.4. v.19. Vel etiam ad Dei placitum, non ad alius cujusqam arbitrium, vitam sibi continuari. qo modo de se ipse Hymn.31. v.15. *in manu tuâ sunt tempora mea. i. terminus & status vitæ meæ.* Junius. qanqam nec spreverim prorsus, qod Piscator: *tempora mea, sive læta, sive tristia.* Cui concinit illud Tragici in *Ajace flagellifero*;

Σὺν τῷ θεῷ πᾶς καὶ γελᾷ κὠδύρεται.

Qivis dolet vel ridet, ut visum Deo.

ad qem locum Schol. ὁ Θεὸς καὶ τὸ γελᾷν καὶ τὸ κλαίειν δίδωσι. *Deus & ridendi & flendi cavsam dat.* atqe ita sumendum, qod Salomon Eccles. c.3. v. 1,4. *Cuiqe* (vel homini, ut Chaldæus, vel rei potiùs, ut alii pleriqe) *tempus determinatum est, & tempus negotio cuiqe sub cælis. tempus flendi, & tempus ridendi.* זמן *tempus determinatum*, sicut ea vox usurpatur; Ester. c.9. v.26,31. & Nehem. c. 10. v. 34. & c.13. v. 31. *à Deo* scilicet ut rectè Piscator. itaqe exiliter nimis vetus interpres, *Omnia tempus habent*: nec commodè satis Junius, *Cuiqe* [sua] *est tempestas.* זמן enim istic non tam est καιρὸς; de qo Avsonius ex Pittaci mente,

Γίγνωσκε καιρὸν, tempus ut noris, monet.

Sed καιρὸς iste tempestivum tempus est.

Licet Gregorius Nazianzenus ita cepisse videatur, *adv. Evnom. orat.1.* Καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι, ὡς Σολομῶντι κἀμοὶ δοκεῖ· καὶ τὸ καλὸν οὐ καλὸν, ὅταν μὴ καλῶς γένηται. *Tempestivum tempus in qavis re, ut Salomoni & mihi videtur. Et bonum non est bonum, qando non fit bene.* ut rei cuivis opportunitas & tempestivitas qædam sit, qâ observatâ cum licitè, tum & commodè fieri qeat. juxta illud M. Antonini *l.12. §.35.* Τὸ εὔκαιρον μόνον, ἀγαθόν. *Qod tempestivum est, tantum bonum habetur.* & Libanii *orat. 19.* Τὸ φύσει καλὸν τ̃ καιροῦ στερηθὲν, οὐ τοιοῦτον ἀπέβη. *Bonum natura & tempestivo tempore privatum, tale non fit.* itaqe Pindarus *Pyth. ode. 9.*

Ὁ καιρὸς παντὸς ἔχει κορυφάν.

Opportunitas cujusvis rei habet caput.

Et Sophocles apud Svidam,

A *—— καιρὸς γὰρ ἀνδράσιν*

Μέγιστος ἔργου παντός ἐστ' ἐπιστάτης.

—— Maximum opportunitas

In hominum agendis rebus imperium obtinet.

Atqe ita etiam Abraham Esdræ filius intelligit; qi hinc colligit, debitorem esse unumqemqe in suâ tempestate exeqendi rem qamqe; additqe, ex Salomone, ibid. v. 11. *pulcrum esse qodqe, ubi tempestivè agitur.* qod tamen de Deo Concionator sacer, non de homine dixit; Deum scilicet ita universa disponere, ut in eis, qatenus ab ipso proveniunt, B εὐταξία pulcerrima reperiatur. sed זמן hic potiùs est, qod Græci προθεσμίαν, *tempus præstitutum*, vel, ut Tigurinus habet, *præfinitum.* hoc enim vult Rex sapientissimus, ita à providentiâ divinâ res humanas disponi, ut varias sortiantur vicissitudines; habituríqe sint mortales, dum sub sole degunt, velint nolint ipsi, nunc nascendi, nunc denascendi; nunc lætandi, nunc lugendi occasiones ac tempora, eisdem à Deo præstituta: juxta illud Senecæ, *de provid. c. 5. Scio omnia certâ & in æternum dictâ lege decurrere*, (qod Marcus Imper. l.7. §. 31. Πάντα νομιστί) C *non ut putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. olim constitutum est, qid gavdeas, qid fleas. decernuntur ista, non accidunt.* Idem *Epist.96.* Proinde nec חפץ *voluntatem* avt *consilium*, cum Junio; avt etiam *rem cupitam*, cum Drusio, *qæst. l.3. c.80.* verterim. neqe enim avt *nasci consilii* res est, nascenti saltem, avt *res cupitæ* sunt *flere, lugere, plangere, perdere*, qæ inter reliqa, qibus tempus assignatum fertur, eo loci recensentur. malim, *negotium*; & sic Chaldæus עסקא, vel generaliùs etiam πρᾶγμα, *rem*, etsi Drusio id minùs placeat; atqe ita Græci reddiderunt cum hoc loD co, & infrà vers.17. tum & cap.8. v.6. ubi idem denuò repetitur; unde & expositio ista confirmatur; qum subjiciat Ecclesiastes noster; ideo mali multum mortalibus incumbere, qia, etiamsi cujusqe rei tempus & ratio existat, ipsi tamen qid futurum sit, nescii existant; qum nimirum rerum istiusmodi tempora præstituta Deus penes se recondita contineat, uti suos monuit Dominus Christus. Act. c. 1. v.7. qin & cap.5. v.8. τὸ חפץ apertissimè sic usurpatur; *Si oppressionem pavperis, jurisqe ac justitiæ interversionem in provinciâ aliqâ videris, noli mirari* על־החפץ *de re istâ.* ἐπὶ τῷ E πράγματι. Græci. Accedit & Salomonis Jairi avtoritas, qi כל־חפץ hic exponit, כל־דבר *rem omnem*, monétqe eo significatu usurpari vocabulum istud in lingvâ Talmudicâ. qin & זמן idem interpretatur עת קבוע *tempus fixum, constitutum*, apud Deum scilicet qamdiu istiusmodi cuncta sint duratura. Non igitur de prudentiâ humanâ, sed de providentiâ divinâ locus intelligendus est. Ita Orosius in Apologetico. *Avdi Salomonem super ordinatione temporum, & Dei constitutione testantem; Omnia tempus habent; & suis spatiis transeunt universa sub cælo. Deinde alio loco dicit; JuF stum & impium judicabit Deus: & tempus omnis rei tunc erit.* Sed & Orosio prior Gregorius, non Nazianzenus, cujus inter scripta reperitur, sed Neocæsariensis, qod ex Ruffini *Hist. Eccles. l.7. c.25.* discimus, *in Ecclesiast. metaphrasi. c.3.* Χρόνος δὲ οὗτος πάντων γέμει τ̃ ἐναντιοτάτων· ἐξυβρίζοντος τ̃ πραγμάτων ἐξ ἀγαθῶν εἶναι δοκούντων εἰς ὁμολογούμενα κακὰ μεταπιπτόντων. *Enimverò hoc tempus contrarietatum qarumvis est refertissimum. rebus humanis ex eis qæ bona videntur in mala certissima celerrimè mutantibus.* Atqe hæc occasione lectionis vitiosæ, parúmqe commodæ ejusdem interpreG tationis. Ad Hymnographi locum regredimur, qem Hebraica scriptura sic exhibet, נפשי בכפי תמיד *Anima mea jugiter in manu meâ*: qanqam Hieronymus *Epist. ad Suniam & Fretelam*, non כפי sed כפיך legit, *in manibus meis.* prout & Chaldæus, qi על גב ידי, habet, qasi *ad manus*, vel *manibus assidentem* dixeris. nec *apud Hebræos* tantùm, sed & *apud Septuaginta*, & *apud omnes interpretes*, idem scriptum esse affirmat, *in manibus meis*, non *in manibus tuis.* cum tamen contrà planè apud Septuaginta χερσί σου. hodie legatur. & cum Ambrosius, tum & Avgustinus itidem, in plerisqe codicibus, *tuis*, legi asseverent. etiamsi reverâ apud Latinum Veterem in codicibus hodiernis, *manibus meis*, habeatur. Addit Hieronymus, *omnes apud Græcos Ecclesiasticos interpretes locum istum sic edisserere.*

qod

qod ut verum fuerit de eis, qi Hieronymum antecesserant, qorum scripta maximâ ex parte jam interierunt; at de seqentis ævi enarratoribus secùs se habet, uti ex Theodoreto, Chrysostomi qi nomen præfert, & Evthymio liqet. Verùm lectionem hanc Avgustinus ubi proposuerat; *hoc*, inqit, *qomodo intelligatur, ignoro.* tum nonnulla subjungit longiusculè petita, qæ nihil ad rhombum; sed versioni priori inhærere præoptat. Arnobii verò nomine qi scripsit in Psalmos. *Animam suam in manibus habet, qi semper eam exituram considerat.* Et Bernardus *in Vigil. Natal. serm.* 3. *Sicut, qod in manibus nostris tenemus, non facilè obliviscimur; sic nunqam obliviscamur negotium animarum nostrarum, & illa cura principaliter vigeat in cordibus nostris.* At Ambrosius aliter interpretatur; *Anima mea in manibus meis, hoc est, in actibus, in operibus, semper.* Qod idem planè Remigius; sed & Gregorius ferè Romanus *in Job. l.11. c. 19. Animam in manibus portare, est intentionem cordis in operatione ostendere. qi ergo intentionem suam per opera insinuat, animam suam in manibus portat.* Verùm à versione istâ mox denuò resilit, & ad vitiosam illam pronus fertur Ambrosius, in qâ etiam explicandâ multum se torqet; multáqe congerit, qæ nec secum invicem, nec cum verbis ipsis satis conveniant. interim tamen imprudens in illam illiúsqe sensum genuinum fortè magis, qàm arte incidit, dum obiter monet, *justum domino posse dicere in periculis positum; Propter te qotidie morior, qotidie periclitor. propterea in manibus meis anima mea.* atqe ita Hieronymus. Est breviter hic sensus: *Qotidie periclitor, & qasi in manibus meis sangvinem meum porto.* Rectissimè. Hebræis enim *anima in manu posita*, vitam periculo ac discrimini expositam designat. qod etiam significantiùs exprimi posset, si verteretur, *Anima mea in volâ meâ.* (qod Aqila forsan voluit. cum ἐν ταρσῷ μου reddidit.) hoc enim כף propriè significat, qod de tribus corporis partibus enunciatur. est enim כף יד *vola manus.* כף־רגל *planta pedis.* Genes. c. 8. v. 9. & כף־ירך *curvatura*, sive *commissura femoris.* Genes. c.32. v. 25. nam qod כף etiam pro alâ usurpari affirmat avtor *Exercitationum in Legem Mosaicam de leg. ceremon. l.1. exerc.* 9. exemplo planè carere videtur: nec occurrit qicqam qod vel svadeat, multò minùs exigat, בכפי Hymn. 7. v. 4. *in alis* potiùs, uti ille vult, qod esset בכנפי qàm *in manibus meis*, qod disertè significat, exponi. Rectè Abraham Esdræ; ideo, inqit, כף i. e. *manum* nominavit, qia eâ homines cædere & occidere solent. Qod itaqe Lyrodus noster ait; *Anima mea jugiter in manu*, sive, *in volâ meâ*, metaphora est ab eis ducta, qæ cum in manu, vel manus etiam volâ gestentur, facillimè excidunt, & excidendo vel amittuntur vel intercidunt. Tale est & Jobi illud c.13. v.14. *qamobrem tollere cogor carnem meam dentibus meis? (ita scilicet dilaceratam, ut particulas ejus dentibus prehendere & auferre possim?* Piscator) *& animam in volâ gestare?* è qâ utiqe facillimè excidat. Illvd Jephtachi Judic. c.12. v.3. *Posui animam meam in manu meâ, & trajeci ad Ammonitas.* i. *non sine vitæ periculo trajeci:* ut rectè Drusius *Observ. l.2. c.18.* Illud Jonathæ de Davide Histor. Reg. l.1. c.19. v. 5. qod ad locum hunc adducit Rabbi Abraham; *Posuit animam suam in manu suâ, & percussit Philistæos.* i. cum vitæ suæ periculo percussit illos. Illud sagæ ad Savlem ibid. c.28. v.21. *Posui animam meam in manu meâ, & avscultavi verbis tuis.* i. vitæ discrimini me exposui, qò morem tibi gererem. Josephus Gorionides *l.5. Bellum hoc confeci, & in manu meâ animam meam posui.* qod Homerus dixit *Iliad.* 1. *v.322.*

Αἰεὶ ἐμὴν ψυχὴν παρβαλλόμενος πολεμίζειν.
Jugiter exponens animam mihi belligerando.

De Malachiâ Hiberno ad Archiepiscopatum Armachanum evocato, in qo graves & enormes admodùm invaluerant excessus, qos corrigere arduum nimis videbatur, Bernardus in *Oratione funebri: Animam suam in manibus suis ponens, accessit intrepidus, suscepit Archiepiscopatum, tradens sese discrimini manifesto, ut tanto crimini finem daret.* Illud obiter observatu non indignum, qum adversâ plane invicem mente formula ista, qâ *manu teneri* vel *gestari* aliqid dicitur, nunc in *securitatis* significatu usurpetur, ut qum *in manum Dei deponi*, Hymn. 31. v. 5. Luc. c. 23. v. 46. & Petr. Ep. 1. c. 4. v. 19. vel *in manu Dei aliqid haberi* dicitur, Joan. c. 10. v. 29. & Sapient. c. 3. v. 1. qia utiqe nec ibi positum qisqam abripere, nec eò mali qicqam attingere possit. nunc contrà ad *discriminis* designationem adhibeatur, uti ex locis illis omnibus suprà positis paret; respectu diverso ista necessariò dici. forsan avtem in priore significatu, ad ea respicitur, qæ manu eáqe complicatis digitis compressâ, tenentur robusti alicujus, qalis Milo prædicatur, qi, uti Ælianus *Var. Hist. l. 2. c. 24.* & Pavsanias in *Eliac. l. 2.* malum punicum ita manu continebat, ut nec alius qisqam vi eximere posset, nec ipse tamen comprimendo elideret. unde de eodem Plinius *Hist. Nat. l. 7. c. 20. Malum tenenti nemo digitum corrigebat.* pro qo frustra, *corripiebat*, substitutum eunt. in posteriore ad ea, qæ manu apertâ, sive in volâ gestantur, & vel eripi, vel elabi proclivia sunt; sicut & ea qæ בכף הקלע *in fundæ cavo*, sive *volâ*, (nam & de hac etiam adhibitum reperitur) habentur, facilè, ubi occasio est, excutiuntur. unde Cicero in *carmine joculari*, (si Donato *in Terentii Evnuchum* fides)

Fundum Varro vocat, qâ possit mittere funda,
Ni lapis exciderit, qâ cava funda patet.

restitui Varronis nomen pro eo, qod in excusis, *verò*, legitur. qanqam alias vocabuli illius notationes Varro dederit. *cava funda* est τὸ κοῖλον τῆς σφενδόνης, *cavum fundæ*; qod utrumqe etiam tam Græcum qàm Latinum, de manu pedéqe itidem, prout כף Hebræis, usurpatur. Verùm istud, prout libuerit, accipiat qisqe per me licet. Pro eo avtem qod *animam in manu ponere* eis locis, *animam projicere* alibi dicitur. qod enim de se Jephtha Judic. cap. 12. v. 3. אשימה נפשי בכפי *posui animam meam in manu meâ:* Jotham de patre suo, idem dictum volens, cap. 9. v. 17. ישלך את־נפשו Græci ἔῤῥιψε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, *projecit animam suam.* i. periculis objecit, οὐ φιλοψυχήσας, ἀλλὰ ῥιψοκινδυνήσας, qasi nullam animæ. i. vitæ suæ, rationem haberet. qanqam Latinis *animum projicere* aliud est, nempe abjicere, despondere. *Nec projecit animum, projectus.* Senec. *Epist.* 13. Cæterùm eo magis in loci hujus sensu halucinati sunt prisci illi, qia phrasis ista in eis lingvis, qas callebant ipsi, vix deprehendatur. Nullum enim ex omnibus tum Græcis, tum Romanis scriptoribus occurrere refert V. C. Isaacus Casavbonus, qo vix qisqam diligentiùs utriusqe lingvæ scripta excussit, qi formulâ istâ sic usus, præter Xenarchum unum in *Pentathlo*, qem Athenæus *l. 13. pag.569. C.* adducit in hæc verba:

Ἀεὶ δὲ πεπτηχότα, καὶ φοβούμενον,
Δεδιότα, ἐν τῇ χειρὶ τὴν ψυχὴν ἔχοντα.
Trementem jugiter, plenum formidine,
Semper paventem, animámqe gestantem in manu.

Affine huic forsan, diversum tamen pavlò, Polemonis illud de Cynagiro in Callimachi *epitaphio.* Ἀπολμηθεὶς τὴν χεῖρα, ἔπεσεν εὐθὺς, ὥσπερ ἑτέραν οὐκ ἔχων, ἀλλ' ἐν τῇ δεξιᾷ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ κειμένης. *Abscissâ manu, concidit statim, qasi alteram non haberet, sed in dextrâ suam animam gestaret.* Græci aliâ fere formulâ idem exprimunt, nec eleganti minùs illâ, qod Hebræi hac volunt. *Animam in ore primo teneri, in labiis extremis haberi*, vel *eisdem* etiam *insidere*, tanqam è corpore mox evolaturam, dicunt. Plato, lavdante Gellio *l. 19. c. 11.*

Τὰν ψυχὰν, Ἀγάθωνα φιλῶν, ἐπὶ χείλεσιν ἔσχον.
In labiis animam mî, Agathonis ad oscula, habebam.

nam Gellianam, qia lascivior est, versionem, an paraphrasin, missam facio. Bassus apud Senecam *Epist.* 30. *Non dubitare se, qin senilis anima in primis labiis esset.* Amphitryo in Senecæ *Hercule Furente, act.* 5.

—— hanc animam levem,
Fessámqe senio, nec minus qassam malis,
In ore primo teneo. ——

Nec abscedit longè qod Lucianus in *rhetorum magistro*, Πρόχειρον τὸ ψεῦσμα, καὶ ὅρκος ἐπ' ἄκροις ἀεὶ τοῖς χείλεσιν. *Presto mendacium, & juramentum semper in labiis extremis.* unde facilè promtéqe ad omnem occasionem prodeat. Sed à formulâ istâ per idiomatis inscitiam perperam habitâ, ad aliam transimus.

Hymno

Hymno 128. v. 2. Hominis Deum verè timentis, ritéqe colentis, sortem beatam prædicans Hymnographus, inter alia, *Labore*, inqit, *manuum tuarum vesceris.* Id Græcus sic expressit, τοὺς πόνους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι. Qod Avgustinus reddidit: *Labores fructuum tuorum manducabis.* & qod malè verterat, vel versum offenderat, nihilo meliùs enarrans: *Qasi perverse videtur dicere non intelligentibus. debuit enim dicere, fructum laborum tuorum manducabis. multi enim manducant fructum laborum suorum: qis manducat labores? nemo, inqam.* Mox: *Qid sibi vult, labores fructuum tuorum manducabis? modò labores habemus; fructus posteà erit. modò labores fructuum, posteà fructus laboris.* Hæc ille, adjectâ etiam dissertatione benè longâ, qâ sensum istum scilicet vel confirmaret, vel expediret. Id nimirum avtumavit voluisse Vatem, qod Apostolus ad Timotheum Ep. 2. c. 2. v. 6. Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν. qod Beza mihi recte vertisse videtur; *Agricolam oportet prius laborando fructus percipere.* (πρῶτον, ἀντὶ τοῦ πρότερον, ut Tim. Ep. 1. c. 5. v. 12. & Apoc. c. 2. v. 4.) Et Calvinus explicasse, in sensum hunc; *non antè agricolas fructum colligere, qàm in terræ culturâ, satione aliisqe sudaverint.* ut τὸ πρῶτον ad κοπιῶντα, non ad μεταλαμβάνειν referatur; & eòdem spectet, qò id qod proximè dixerat, *Athletam neminem coronari, priusqam decertaverit*; atqe etiam νομίμως. i. πάντα τὸν τῆς ἀθλήσεως νόμον φυλάττων, *certaminis lege omni observatâ*, ut Johannes Chrysostomus. τῷ μηδὲ μικρὸν μέρος παραλιπεῖν τῶν διατεταγμένων, οὕτως δὲ ἕκαστον ποιῆσαι, ὡς προστέτακται. *ut ne minimum qidem omittatur eorum qæ præcipiuntur, & ita singula perficiantur, prout est præceptum.* Basilius Cæsariensis, an Evstathius Sebastiensis (huic enim à nonnullis constanter attribui *ascetica* illa monet Sozomenus *Hist. Eccles. l. 3. c. 13.* & ex Sozomeno Nicephorus *l. 9. c. 16.* & *l. 13. c. 29.* ex Nicephoro Nicetas *in Greg. Naz. orat. 30.*) *in proœm. ad præcept. latiores.* qæ & *orat. de rerum abdicat.* pag. 237. B. Ἀθλητικῷ νόμῳ δεῖ σε πολιτεύεσθαι. εἰ δὲ μὴ, οὐ στεφανωθήσῃ· *Athletarum in vivendo tibi est imitanda consvetudo: aliter enim ad coronam pervenire non poteris.* Ἀθλητικῷ νόμῳ dixit, (qo modo de Musico Lucianus *ad indoctum libros coementem* pag. 385. κατὰ τὸν νόμον τῆς τέχνης, verbis illis, ᾄσας δεξιῶς, καὶ κιθαρίσας κατὰ τὸν νόμον τῆς τέχνης, ἐκηρύττετο καὶ ἀνεκηρύττετο. *Cum erudite cecinisset, & rite, sicut ars postulat, citharam pulsaßet, victor proclamabatur.*) qod Apostolus νομίμως. qo vocabulo in eodem argumento usus est Galenus *ad Hippocr. aphorism.* 18. Φυλάττονται δὲ αὐτὸ μάλιστα καὶ οἱ γυμνασταὶ, καὶ ὅσοι νομίμως ἀθλοῦσι. *Servantur per se maxime & gymnastæ, & qi legitime, juxta certaminis legem, certant.* Plato *de leg. l. 8.* pag. 909. A. Ἃ δὲ τὸν μὴ παθόντα, ἢ ποιήσαντα δεῖ νικᾶν, καὶ εἰς ὅσον, καθάπερ νῦν ἐν τῇ πάλῃ διενομοθέτησαν οἱ περὶ τὴν πάλην αὐτὴν, τί τε καλῶς παλαίοντος ἔργον, καὶ μὴ καλῶς, ταυτὸν δὴ καὶ τοὺς περὶ ὁπλομαχίαν ἄκρους παρακαλοῦντας, χρὴ τούτους συννομοθετεῖν κελεύειν, τίς νικᾶν ἄρα δίκαιος περὶ ταύτας αὖ τὰς μάχας, ὅ, τε μὴ παθὼν ἢ δράσας. *Qæ vero qotqe facere aut non pati victorem oporteat, sicut modo in palæstra determinatum est a præfectis luctationum; qid sit bene aut non bene luctantis opus: ita & in his armorum certaminibus periti indicendi sunt, ut lege sanciant, qid aliqis non patiens aut qid faciens vincat.* Leges vult in armis decertantibus præscribi, qid facere, qid fugere debeant, ut pro victoribus habeantur. verba novissima docent, ita ut nos exhibuimus, prima legenda, non μὴ ποιήσαντα, qod codices impressi habent, qos & Serranus secutus est. Verùm ista obiter de voce νομίμως, & imagine Apostolicâ à re athleticâ translatâ, qæ illi alteri, à re rusticâ, involutiùs pavlò propositæ, explicandæ opem optimè ferat. Itaqe utrumqe simul conjunxit *Asceticorum* avtor in *Proœm. ad præcept. ascet.* pag. 403. D. Τίς, inqit, ἐν καιρῷ τοῦ σπόρου οἴκοι καθήμενος, ἢ καθεύδων ἀργὸς, τὸν κόλπον ἐπλήρωσε τῶν δραγμάτων; τίς ἐτρύγησεν ἀμπελῶνα τὸν μὴ παρ᾽ αὐτοῦ πεφυτευμένον; ἐκείνων οἱ καρποὶ, ὧν καὶ οἱ πόνοι. αἱ τιμαὶ καὶ οἱ στέφανοι τῶν νενικηκότων εἰσί. τίς στεφανοῖ τὸν μηδὲ ἀποδύντα πρὸς τὸν ἀντίπαλον, ὅτε οὐ νικῆσαι δεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ νομίμως ἀθλῆσαι, κατὰ τὸν ἀπόστολον. *Qis unqam, qi sementis tempore domo desederit otiosus, aut etiam dormiens, ubi postea messis advenit, sinum suum manipulis implevit. Qis ex vinea, qam ipse non plantavit, uvas unqam collegit? illorum enim sunt fructus, qorum & labores, sicut corona præmiaqe illorum, qi victores evaserint. Qis enim eum, qi ne in certamen qidem cum adversario descendit, corona unqam duxit esse insigniendum? cum ad eam promerendam, non victoria modo, sed legitimus etiam in certando conflictus reqiratur, ut est apud Apostolum.* Hunc locum spectasse patet clarissimè. Atqe hoc est qod Xenophon *Cyri institut. l. 1.* Πόνοι, τοῦ ζῆν ἡδέως ἡγεμόνες. *Labores ad jucunde vivendum duces.* vel potiùs, qod *adversus Epicurum de vitâ jucundâ* Plutarchus. Ἀθληταὶ στέφανον, οὐκ ἀγωνιζόμενοι οὐ λαμβάνουσι, ἀλλὰ ἀγωνισάμενοι καὶ νικήσαντες· οὕτω καὶ τοῖς ἀγαθοῖς τὰ νικητήρια τοῦ βίου μετὰ τὸν βίον ὑπάρχει. ubi in collationis inciso primo, altera forsitan negativa delenda fuerit, alioqi sensus futurus est: Athletæ, qi non decertant, sive nisi decertent, coronam non accipiunt; qum avtoris mens sit, *Athletæ non decertantes coronam accipiunt.* sive, *non coronantur, dum adhuc decertant, sed ubi jam decertaverint & vicerint. eodem modo vitæ probè peractæ præmia post eam jam exactam bonis conceduntur.* qod Apostolus epistolæ dictæ c. 4. v. 7, 8. vitæ exitu imminente, qasi ἐπινίκιον decantans, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι· τὸν δρόμον τετέλεκα· τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ στέφανος. *Certamen præclarum certavi: cursum absolvi: fidem custodivi. superest jam accipienda corona,* &c. Veruntamen non desunt, qi Apostoli priora illa aliter qàm qod dictum est, accipiant. In his Syrus est, qi sic μεταφράζει, *Agricolæ qi laborat, convenit, ut primus de fructibus suis cibetur.* Johannes item Chrysostomus; (licet Nicolaus Faber *Agonist. l. 3. c. 25.* secùs sentiat) qi sic παραφράζει. Ὥσπερ ὁ γεωργὸς οὐκ ἀνόνητα πονεῖ, ἀλλὰ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸς ἀπολαύει τῶν πόνων τῶν οἰκείων. οὕτω καὶ τὸν διδάσκαλον εἰκός. *Sicut agricola in res inutiles laborem non impendit; sed ante alios ipse laboribus reficitur, fructibus ex labore provenientibus fruitur: ita & doctorem decet.* qem & Oecumenius secutus: τῆς ὠφελείας τῶν μαθητῶν πρῶτος ὁ διδάσκαλος ἀπολαύει παρὰ Θεῷ, ὥσπερ τῶν καρπῶν ὁ γεωργός. *Emolumentum doctor primus & ante discipulos capit apud Deum, sicut & fructus agricola.* Sed & Theodoretus; πρὸ γὰρ τῶν κεκτημένων οἱ γεωργοὶ μεταλαγχάνουσι τῶν καρπῶν. *Agricolæ enim ante possessores fructuum fiunt participes.* è recentioribus item Piscator; cui insolens admodum videtur trajectio illa. is sic explicat; *Sicut agricola, qi sedulò laboraverit in agro suo colendo, primus & ante omnes alios, fructus inde natos percipit: sic etiam tu, si sedulò laboraveris in agro Domini, qæ est Ecclesia, colendo, primus & ante omnes avditores tuos percipies laboris tui fructum, videlicet eximiam gloriam & fælicitatem in cælo; secundum illud Danielis c. 12. v. 3.* At hoc esset, non *ante*, sed *supra* discipulos. Deniqe Johannes Leifildus noster, non cum discipulis doctores, sed ipsos inter se committens: ὁ κοπιῶν, *qi plurimum laboris etiam difficilis subit*, ut Ep. 1. c. 5. v. 17. οἱ ἐν λόγῳ κοπιῶντες. atqe ita etiam Chrysostomus; οὐχ ἁπλῶς γεωργὸν εἶπε, ἀλλὰ τὸν κοπιῶντα· οὐδὲ ἁπλῶς κάμνοντα, ἀλλὰ τὸν κοπιώμενον. *Qi ergo reliqis plùs laboraverit, & operi Dominico insudaverit,* (qod de se Apostolus ipse, περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα. Corinth. Ep. 1. c. 10. v. 15.) *is primus laboris sui mercedem præmiúmqe feret.* He that laboureth hard / shal first be serbed. qò & idem trahit illud ad Corinth. Ep. 1. c. 3. v. 8. τὸν ἴδιον μισθὸν κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. *unusqisqe suam,* sive, *peculiarem, accipiet mercedem secundum peculiarem laborem suum.* qod Thomas Mortonus noster, acutus sanè accuratúsqe scripturæ sacræ interpres, de mercede, *non salutis, sed lavdis* intelligit. *Merces enim*, inqit, *hæc nihil aliud est qàm lavs muneris rectè præstiti, qam unusqisqe à Deo reportabit; juxta illud* cap. 4. v. 5. *unicuiqe à Deo erit lavs sua.* Urget Leifildus qod seqitur. Νόει ἃ λέγω. *intellige qid dicam.* mysterium aliqod subesse monet. Et Chrysostomus. Ταῦτα εἴρηται ἐν παροιμίᾳ καὶ παραβολῇ. *Hæc dicuntur proverbialiter & parabolice.* At hoc ipsum Beza excipit, qod hæc sententia perobscura ac pene allegorica videri possit. nec aliud certè Chrysostomus voluit, qàm ista quæ dixerat, qasi tropica & proverbialia esse; qod utrovis modo acceperis, verissimum est. Verùm optimè Calvinus; *Hoc non addidit propter similitudines qas posuit, sed ut sibi ipse suggereret,*

qanto

qanto præstantior sit sub Christi avspiciis militia, & qanto amplior merces. nam vix assiduâ meditatione hoc tandem sentimus.

Sed domum tandem redeamus. Alii planè sunt καρποὶ, de qibus Apostolus, alii καρποὶ qos Græcus Hymni interpres volebat. qà in re Avgustinum, & Prosperum (si sunt saltem illius *in Hymnorum partem posteriorem commentarii*) halucinatos, cum lingvam Græcam minùs callerent, nihil est mirum. Origenem Græcum, in Hebræis etiam versatum, *in Rom. l.1. c.1.* ad eundem lapidem impegisse, est qod magis qis miretur. Verùm mentem interpretum germanam tandem avdiamus. Ἄρθρον χειρὸς καὶ βραχίονος καρπός. καρπὸς est *manus cum brachio commissura; pars illa qâ manus cum brachio conjungitur & committitur.* ex Aristotele *de partib. animal.* Evstath. *ad Iliad. ε.* sive ut idem explicatiùs pavlò, *ad Iliad. σ.* Τὸ μεταξὺ στωχεῖον χειρὸς καὶ πήχεος. *illud qod intercedit inter manum & cubitum, eámqe isti annectit.* Idémqe rursus *ad Odyss. ν.* ἄρθρον χειρὸς, μεταξὺ βραχίονος καὶ θέναρος. *manus junctura, qæ inter volam & brachium intercedit.* Latinè qomodo nuncupetur, nondum comperi. nos dicimus the wrist. is est enim locus, ubi pulsus explorari solet: qod ex Galeno discimus *de dogmat. Hipp. & Plat. l.1. c.7.* Αἱ κατὰ τοὺς καρποὺς τῶν χειρῶν ἀρτηρίαι, ὧν ἔθος ἡμῖν ἐστιν ἅπτεσθαι πυρετῶν διαγνώσεως ἕνεκα. *Arteriæ, qæ in brachii carpo, qas febrium discernendarum gratia tangimus.* atqe hi sunt καρποὶ, (qod dictos illos fefellit) καρποὶ χειρῶν, non καρποὶ δρυῶν, qos Hymnorum interpretes Græci voluerunt, & pro *manibus* ipsis, qæ hisce cubito junguntur, posuerunt, qia ad manuum usum liberum validúmqe hi plurimum conducunt, nec hæ nisi illorum ope & ministerio adjutæ, qicqam ferè conficere possunt. Vidit hoc Theodoretus, *Planum est*, inqit, *Septuaginta interpretes καρποὺς, οὐ τὴν ἐπικαρπίαν καλέσαι, ἀλλὰ τὸ μόριον τῶν χειρῶν, non fructuum perceptionem vocasse, sed manuum partem.* itaqe qod illi καρπῶν, Aqila & Symmachus exactiùs apertiusqe vertendo χειρῶν dixere. *Laboribus vesci*, est fructibus inde provenientibus frui. τὸ τῶν οἰκείων ἀπολαῦσαι πόνων. Chrysostomus. Sicut contrà de impiis improbisqe Parœm. c.1. v,31. *comedent de fructu viæ suæ, & ex consiliis suis saturabuntur.* i. impietatis improbitatísqe suæ pœnas commeritas abundantissimè percipient ac perpetientur.

CAPUT VII.

Verba Domini Joan.4.35. discutiuntur. ἐναντιοφανὲς, qod illis subest. Origenis allegorica interpretatio rejecta. Camerarii itidem de anni currentis exitu. Hebræorum idiotismus. Scriptura varia. recepta minus necessario non solicitanda. Heinsii, de qadrimestri messis spatio, Heracleonis etiam fuisse. Nec Camerario, nec Heinsio favere Theophylactum. Proverbium haberi, qi opinati sint. horum, alii de laboribus intermissis, alii de frugibus serotinis, alii de messe speratâ, interpretati. Proverbii probatio nulla exhibita. qadrimestre spatium, pro exiguo, minùs verisimile. חג הקציר *Pentecostes festum cur dictum;* חג האסף *tabernaculorum. Interpretatio simplex, jam olim recepta, asserta & firmata. Tempus anni, qo istud locutus Christus. messis Judæis intra qos & qos menses consummata. Pascha Judaicum messis initium. messis duplex in dicto Dominico.*

HAbentur hæc Domini Christi verba, Joannis c. 4. v.35. *Annon vos dicitis,* ὅτι ἔτι τετράμηνόν (sive, ut alii habent, τετράμηνός) ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; *superest adhuc spatium qadrimestre, & messis erit,* sive, *post spatium qadrimestre affutura est messis? ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, & regiones videbitis jam esse albas ad messem.* Ἀσύστατα, *non cohærentia, simul non consistentia,* fronte primâ, loqi videtur. qomodo enim messem indicat propinqam segetum flavedo, si menses ad messem qatuor adhuc supersunt? In nodo hoc solvendo multùm torqent se viri summi, hiqe plures. Origenes, solus, qantum ego possum asseqi, verba illa, ἔτι τετράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται, ἀλληγορικῶς interpretatur, de messe spirituali, & mensibus nescio qibus mysticis; ut sit præoccupatio eorum qæ excipere poterant discipuli, ad ea qæ dicturus erat de messis hujusce propinqitate; difficiliora scilicet esse qæ à Christo docentur, qàm ut possit ad horum apprehensionem tam citò perveniri: & de qatuor elementis suo more nugatur, tam putida, ut recensere pigeat prorsùs, nec qenqam putem astipulatorem sibi hactenùs nactum. Camerarius, referente Ludovico Dievsio, intelligit, *restare adhuc de anno tum currente menses qatuor. ducit enim initium anni ab ingressu solis in signum Libræ. proinde tempus, qo istud proferebat Christus, in messem incidisse.* hoc ergò vult Dominum dixisse. *restat tantùm qadrimestre spatium ad anni præsentis exitum, & messis tempus, qod eo spatio annum exeuntem anteverterit, jam instat.* Cæterùm adversus interpretationem istam opponit Vir doctissimus, annum politicum à Tisri initium sumpsisse. at inde ad Nisan, qo tempore hæc dicta vult, menses sex intercedere. ut totidem fere utiqe alteri ad exitum superfuerint. posset regeri, sumi à viro doctissimo de tempore dicti dominici id pro concesso, qod nondum probatum sit, nec Camerarius ei forsan largiretur. Verùm reverâ coacta nimis videtur ea interpretatio. Rectè enim Beza observat ex Hebræorum idiotismo dici; ἔτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται. *adhuc qatuor menses sunt, & venit messis.* pro eo qod est, post qatuor menses messis aderit. sicut Genes. c. 40. v. 13, 19. *adhuc tres dies, & tollet caput tuum Pharao.* Jonæ c. 3. v. 4. *adhuc qadraginta dies, & Ninive subvertetur.* Esajæ c. 16. v.14. *adhuc tres anni, & gloria Moabi absumetur.* Hoc ipso in Evangelio c.14. v.19. Ἔτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκ ἔτι θεωρεῖ. *adhuc parlulum, & mundus non videt.* i. videbit, *me amplius.* Et Hebr. c.10. v.37. Ἔτι μικρὸν ὅσον, καὶ ὁ ἐρχόμενος ἥξει. *adhuc pusillum qantulumcunqe, & qi venturus est, veniet.* Sed Camerarius, qò interpretationem suam stabiliat, ait in veteri codice scriptum offendisse, ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται. eandémqe scripturam in MS. Rutgersiano invenisse se testatur V. C. Daniel Heinsius. Verùm etiamsi dematur ἔτι illud, sensus idem nihilominùs restare poterit. Sic enim etiam citra particulam illam Evangelista idem cap.16. v.16. Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με. *parlulum temporis spatium, & non videbitis me: & rursus parlulum, & videbitis me denuò.* Cæterùm de sensu verborum vir summus in suis illis *ad Nonnum exercitationibus* eruditionis reconditæ refertissimis, *cap.12.* à Camerario discedit. Hebraismum esse avtumat, qem ad verbum Hellenistæ sic efferrent, ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ θερισμός. hoc est: τετράμηνός ἐστιν ἐν ᾧ θερισμός. huic interpretationi statuminandæ Theophylactum accersit; qi, ὑμεῖς μὲν λέγετε, ἀντὶ τοῦ νομίζετε, ὅτι ὁ θερισμὸς ἐν τῇ τετραμήνῳ ταύτῃ ἔρχεται. Vult itaqe, sicut ἑορτὴν θερισμοῦ, Pentecosten Mosi, ita τετράμηνον θερισμοῦ dici *eam anni partem, cujus initium Nisan, in qâ duo Regalim Pascha & Pentecoste concurrerent, qorum altero initium, altero finem sumebat messis.* Hujus avtem interpretationis non ille primus avtor extitit: Heracleonem enim Origenes refert Domini verba ista *de messe qæ instabat eorum qæ generantur* accepisse, perinde qasi messis ista spatium qatuor mensium determinatum habeat. Ita non de qatuor, qi ad messem supererant, sed de qatuor, intra qos messis confici solebat, mensibus, locutum Dominum, avtumabat. Verum nec à receptâ scripturâ citra necessitatem insignem recedere tutum satis videtur; qod necesse fuerit, si interpretationem hanc admittimus; nec qem V. C. advocat, Theophylactum, hoc qod ipse opinatur, voluisse, docent qæ subjicit, Ὁ αἰσθητὸς δηλαδή. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πάρεστιν ὁ νοητὸς θερισμός. *Messem spiritualem ait jam adesse, illam alteram non item.* Theophylacti verba illa, ὁ θερισμὸς ἐν τῇ τετραμήνῳ ταύτῃ ἔρχεται, non sunt ita intelligenda, ac si dixisset, *triens anni ille in qo messis habetur jam adest,* (qo modo Theophylactum Camerarius itidem explicat) *sed intra trientem anni, sive spatium qadrimestre messis tempus adfuturum est.* Maldonatus primus, opinor, censuit *proverbium* fuisse *Judæis familiare;*

ab otiosorum hominum voce desumptum, qi cum sementem jam fecissent, qasi nihil usqe ad messem. i.e. usqe ad longum tempus, haberent qod magnopere agerent, dicere solebant, Adhuc qatuor sunt menses usqe ad messem. plerunqe enim, inter eum mensem qo sementis, & eum qo messis fiebat, erant qatuor menses. fiebat enim sementis mense Novembri, messis Aprili exeunte; inter qos duos menses qatuor erant, December, Januarius, Februarius & Martius. q.d. hoc vos soletis de corporeâ messe dicere; sed de spirituali, ad qam vos jam missurus sum, non potestis. Qanqam idem refert, doctum qendam *qadrimestris spatii nomine tempus breve admodum* significari voluisse. qasi diceret Christus, *Vos ipsi judicatis tempus jam esse, ut de futurâ messe cogitetis, cum dicitis, non nisi qatuor menses usqe ad messem superesse.* Verùm havd absurdè censet ipse, sensum istum Christi menti esse planè contrarium. Cui adjici potest, qadrimestre spatium, cum sit anni triens, messis avtem singulis annis recurrat, pro tempore brevi incommodè nimis usurpari. De *proverbio* avtem, qod Maldonatus habet, cum avtore caret, tum contradicere videtur Maroniano illi.

—— redit agricolis labor actus in orbem,

qo significatur etiam inter sationem messémqe laboris jugis materiam terræ cultoribus nunqam deesse. V. C. Samuel Petitus *Eclogar. Chronologic. l.1. c.12. proverbiale* istud usurpasse vult Judæos *de frugibus serotinis*, ἔτι τετράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται. i. *adhuc supersunt menses qatuor, messísqe tempus aderit. cum enim mense Ijar non ita maturuissent fruges, ut possent meti, dicebant superesse adhuc anno vertenti absolvendo menses qatuor, intra qos maturescent fruges & metentur. annus is a Tisri incipiebat, qod erat caput anni frugum & plantationum: mense igitur Ijar qatuor adhuc menses supererant, intra qos fieri debebat messis. at Christus, qi cum suis istâ mense Ijar loqebatur, dicebat, non esse qod dicerent, qasi serotinis frugibus*, ἔτι τετράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται. *nam jam maturuerant fruges*, ὅτι αἱ χῶραι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. *qibus verbis indicabat, maturiusse frugem spiritualem.* Atqi, ô vir πολυμαθέστατε, qo modo tibi convenias ipse, non video, qi suprà dixeras, *Certè falsum constat ex iis qæ addit Dominus, qatuor superesse ad messem menses, subjungit enim*, ὅτι λευκαί εἰσιν αἱ χῶραι. *instabat ergò messis.* Etenim si de messe aliâ dicuntur ista, qod & ipse agnoscis, nec inficias iturum qenqam havd frustra Origenes asseverare est avsus, qomodo messem eam instare ex his verbis elicietur? tum intra spatium contractius multo qàm est qatuor ab Ijar mensium, messis tota consummabatur, etiam frugum qàm maximè serotinarum, qum vindemia etiam ante Tisri medium absolveretur. Levit. c. 23. v. 39. & Devt. c. 16. v. 13. itaqe festum Pentecostes, qod in mensem Sivan incidebat, dicitur חג הקציר Exod. c. 23. v. 16. *festum messis*, qia frugum messe jam confectâ celebrabatur; festum avtem Tabernaculorum חג האסף *festum collectionis*, qod fructibus qoqe jam collectis, vinóqe ac oleo confectis, habebatur. Exod. c. 23. v. 16. *Paræmiodes* esse consentit D. Dievsius in *Animadvers. in Evang.* sed vult *eâ locutione, qasi sententiâ consolatoriâ, usos Judæos, jam jacto in terram semine*, ἔτι τετράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται. *adhuc menses qatuor, & messis aderit. nam Judæis*, inqit, *aratio fiebat mense Marchesvam, satio Cislev, messis Nisan medio. ita inter sationis & messis tempus qadrimestre fere spatium intercedebat. esse ergò perinde ac si dixisset, Tritum hoc apud vos dictum est; sed cujus nunc nullus usus est. neqe enim jam qadrimestris spatii morâ opus est, ut expectetur messis, cum regiones jam ad messem albæ sint.* Verùm qam ille præscriptionem adhibuit adversus D. Heinsii interpretationem, *non liqere* scilicet, *solitos Judæos in trientes istiusmodi annum dividere*; avt trientem illum peculiariter ita *nominasse*: eadem adversus cum ipsum, tum & reliqos illos, qi *proverbiale* loqendi genus hic comminiscuntur, uti licebit; nihil ab eis produci, unde constare possit, tritum apud Judæos dictum istiusmodi fuisse. Qid est avtem opus ad ejusmodi vel commenta, vel conjectamenta divertere, cum simplex sponte se in oculos ingerat sensus? ad messem scilicet naturalem, temporis spatium satis longum superesse, spiritualem verò jam instare. Ita ex antiqioribus Avgustinus

A *in Joan. tract.* 15. qem Beda, Hugo, & Hemingius ἀπαράλλακτα verbo verbum transcripserunt; *Vos qatuor menses computatis usqe ad messem; ego aliam vobis messem albam & paratam ostendo.* Cyrill. *l.2. c.*106. Ὥσπερ μὲν ὦ χειμῶνος ἔτι κατ' ἐκεῖνον καιρὸν, ἀρτιθαλὴς δὲ καὶ νέος τῶν σπερμάτων ὁ καλαμὸς, μόγις μὲν τὸ ἄρουρης ἐξέφυεν· καιρὸς δὲ τεσσάρων μηνῶν διαστάντων ἐπὶ τὸ θεριζόμενος χεῖρας πεπαίνων προσεδοκᾶτο. mox; ὀλίγον τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων τὸ τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν ἀποκλίναντες, τὸν πνευματικὸν ἀναθρεῖτε σπόρον, ὅτι λελευκάνθησαν μὲν, ἐπὶ τὸν ἄλωνα βαδίζοντος ἤδη, καλεῖ δὲ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτῷ τὸ ἀμητῆρος σίδηρον.

B *Hibernum adhuc tempus fuerat, viridésqe ac novelli culmi vix speciem horrescentem arvis induerant. at spatium qadrimestre ubi cursum suum confecerat, fore ut in messoris manus inciderent, expectabatur. Ceterùm vos, inqit, à rebus terrestribus mentis oculo pavlisper dimoto, sata spiritualia contemplamini, flavescentia horreum appetere, & falcem messoriam poscere.* Theophilus in Thomæ Catenâ; *Nonne dicitis, qòd adhuc qatuor menses sunt, & messis venit, scilicet materialis. ego avtem dico vobis, qòd messis intelligibilis adest.* Verùm is Theophilus, puto, est

C Theophylactus. Nec alio abscedunt Chrysostomus & Evthymius. Ex recentioribus, qorum pars maxima eòdem concedit, disertè Nicolaus Liranus *in Joan.* 4. *Licet tempus messis corporalis adhuc distet; tamen tempus messis spiritualis jam instat.* Joannes Ferus *in Joan. c.* 4. *Vos dicitis messem procul abesse, qatuor scilicet mensibus: at ego dico eam prope adesse. At de messe agrorum hoc dicere non potuit, à qâ, ut ipse fatur, adhuc toto qadrimestri spatio aberant. de spirituali igitur messe loqitur, qæ per Evangelii prædicationem perficitur.* Rodolphus Gvalterus *in Joan. homil.* 31. Marti-

D nus Chemnitius *Harmon. Evang. c.*32. *Vos dicitis, inqit, jam qatuor menses restare ad messem. ego avtem dico vobis, spiritualem Evangelii messem jam instare.* Et Cornelius Jansenius *Concordant. Evang. c.* 23. *Vos dicitis, post qatuor menses venturam messem: ego avtem dico vobis, jamjam instare messem Evangelicam: regiones enim jam albescere ad messem. i. e. paratos esse homines ad recipiendum Evangelium, per qod colligantur in horreum Domini.* Thomas deniqe Cajetanus. *Hinc supputari facilè potest; qòd Jesus novem menses vel circiter post paschâ mansit in Judæâ. nam qadrimestre ante messem hyemale*

E *tempus est. Et qia in regionibus illis præcoces sunt fructus terræ, computando messem sole existente in Geminis, conseqens est, qòd sole existente in Aqario vel circa, hæc dicta fuerint.* Appositè admodum, nisi qòd messis tempus justo seriùs pavlo constituit, qæ *sole in Ariete existente*, mensis *Nisan* medio ordiebatur, ut ex frugum primitiis, ad festum Paschale oblatis, patet. Levit. c. 23. v. 5, 6, 10, 11. & Devt. c. 16. v. 9. *in Tavro existente*, mense *Ijar* toto fervebat, *in Geminis existente*, mense *Sivan* medio ferè consummabatur. Certè manifestam antithesin Dominus instituit inter

F messem hanc & illam alteram; cujus venustatem gratiámqe tollunt prorsus, qi circa messis hujusce tempus hoc dictum volunt. Ut frustra qoqe fuerit Origenes, qi inde interpretationi suæ planè absonæ & à Christi mente remotissimæ firmandæ, rationis speciem saltem aliqam avcupatus, ideò in utroqe membro allegoriam latere contendit, qia in altero reperitur, cum & tempus tempori & messi messis disertè opponantur. Proinde cum V. C. Josepho Scaligero *de Emendat. temp. l.* 6. statuendum videtur, circiter mensem *Tebeth* hoc à Christo prolatum, à qo ad mensem *Ijar,*

G qo messis fervere solet, qadrimestre spatium intercedit. Nam qod Vir doctissimus inde colligit, æstatem fuisse, qia Christus æstu fatigatus ad fontem desederit Joan. c. 4. v. 6. id verò non tam ab æstu, qàm ab itinere factum esse poterat. Ut nihil etiam hac in parte sit, qod à sensu simplici obvioqe deflectere svadeat; qod cogat verò multo minùs. Cæterum in hanc partem peccant crebrò viri etiam maximi, dum ad rationes suas scripta sacra trahere satagunt, cum ad ista sua potiùs exigere debeant,

Πρὸς σάθμην πέτρον τιθέμενοι, μὴ τὸ πρὸς πέτρῳ σάθμην,
Ad amussim lapidem applicantes, non ad lapidem amussim.

uti carmine proverbiali monuit Avtor gravis in commentariolo *de profectus indiciis.* pag. 75. F.

C A-

CAPUT VIII.

Hymni 18. commat. 34. pedes cervini, qâ ratione usurpati. אילות *tam cervi, qam cervæ. Animalium nomina Hebrais ἐπικοίνως. & Græcis pariter. ita illis* אתונות *&* חמור *De Jonæ pisce Jairi nugamentum. ita* פרה *onager. Jer. 2. 24. ubi lapsus Piscator.* ferus, *unde* אריות leones, *Zeph. 3. 3. De utroqe sexu, ὁ ἐλέφας, ἡ ἔλαφος, crebriùs Græci. Ex Aristotele corrigendus Plinius. Elaphoenti monti fissis auribus cervi, ἡ ἵππος, ἡ πῶλος, &c. non Dorum, aut Atticorum duntaxat.* Ubi cervi cornua abjiciunt, *Proverbium unde. cervos cornua defodere, creditum; utrumqe an alterum, atqe ex his utrum. cervorum generi masculo duntaxat cornua. licentiâ poeticâ cerva cornuta fingitur; qod cum veritate conciliare frustra satagunt. Cervos & apros in Africâ haberi, prisci negant. Maro tamen, cervorum agmen in partibus illis Æneæ oblatum. id Servius ut excuset. utrumqe genus in regionibus illis hodiè deprehendi. De hederâ & oleâ, qid veteres tradiderint. Gaza Theophrastum perperam habuit; sed & Plinius. Evripides ab Æliano notatus, de noctuâ in Cretâ; Statius à Scaligero, de cupresso Alpinâ; Herodotus ab Aristotele de aqilâ bibente. ἅπαντα τὰ γαμψώνυχα.* Albi, *montes Cretici.* Alpes *Gallis, montes alti qiqe.* India *nobis terra, & à nobis, & à se invicem longissimè dissita. Qæ ex Herodoto Aristoteles, in ejus scriptis jam non parere. Muretus qæ in Cicerone notarit.*

OCcurrit aliqoties in scripturis sacris proverbialis qædam formula, qam & V. C. Joannes Drusius observavit, & in *Proverbiorum* suorum *classis 2. librum 5.* conjecit *loco 54.* רגלים כאילות *cervinorum instar pedes.* Reperitur ea in Davidis hymno ἐπινικίῳ καὶ εὐχαριστικῷ Histor. Reg. l. 2. c. 22. v. 34. & in libro Hymnorum Hymn. 18. v. 34. sed & in Habakukki cantico v. 18. Formulâ avtem hac qidam *consistendi firmitatem* designari volunt. in qibus est Salomon Jairus, ut côdem spectet qò id qod seqitur, versu 37. *Et non nutarunt tali mei*: qidam *strenuitatem* in hostibus, tanqam serpentibus, conculcandis & conterendis; in qo Theodoretus ferè solus est. sed qi à commatio 41. suffragium habere videatur, qo loco David hostes suos *pulveris instar comminuisse*, *luti instar conculcasse* perhibetur. at alii pleriqe *velocitatem*, *celeritatem*, *agilitatem* intelligi volunt: atqe ita Chaldæus, & Levi Gersomides. *celeritatem* verò sive *agilitatem* qi sic sumunt, explicant, vel eam qæ in hostibus veluti venatoribus, fugiendis, qò ipsorum impetus effugiat, ne eum illi asseqantur, adhibetur; & sic David Camius in Reg. l. 2. c. 22. cui Evthymius, sed mysticè interpretatus, accedit. vel eam, qâ rupes cervi ascendunt, & loca inaccessa, unde venatores cum contemptu qodam despiciant. & sic Areas Montanus in Habak. c. 3. cui suffragatur, qod statim subjungitur. *Et super excelsa mea me statuis.* Vel eam, qâ fugam impedientia, lamæ, cavdices, vepreta, & similia, transiliuntur. qo modo Avgustinus, sed & qi Hieronymi Prosperique, nomina præferunt, sed allegoricè, interpretantur: vel eam etiam, qæ ad hostes perseqendos sit usui; qo modo in eundem locum & Camius. cui astipulatur, qod versu 36. *hostes meos insecutus & assecutus sum.* Vel eam denique, qæ in arcibus munitissimis ac propugnaculis excelsissimis etiam transcendendis, exercetur atqe exeritur. qò inclinant è nostris Calvinus & Mollerus. favétqe eorum sententiæ, qod priùs dixerat, vers. 30. *ope Dei mei murum transilio.* Ego simpliciter sumendum existimo, & loca munitissima cum celeritate ac facilitate eximiâ superandi occupandíqe facultatem avtumo eâ imagine adumbratam.

Verùm qæritur, cur אילות *cervas*, potiùs qàm אילים *cervos* dictum sit. Atqe in hoc nodo solvendo frustra se torqent nonnulli. Jairus enim, qem ad *firmitatem* retulisse diximus, crura rectiora, & ex conseqenti firmiora, vult esse in cervino genere fœmellis qàm masculis; sed nullâ id vel specie probabilitatis. alii, in qibus est Areas Montanus,

A agiliores opinantur esse cervis masculis cervas, qòd cornuum pondere nullæ prægravantur. qod idem & *de dromade & onagro* frustra David Camius, in Jer. c. 2. v. 23, 24. fœminas maribus esse velociores. qanqam cornuum ratio in his locum non habeat. At mihi verò אילות nomine, etiamsi formula sit fœminea, sexus uterqe promiscuè designatus videtur. sicut & אתונות nomine, cum tamen fœmininum sit, tam asini qàm & asinæ comprehenduntur. Genes. c. 12. v. 16. Job. c. 1. v. 3. & c. 42. v. 12. Sed & אתון singulare, cum formam præferat masculinam, ἐπικοίνως tamen & ipsum adhibetur.

B Itaqe in Balaami historiâ Num. c. 22. v. 23, 25, 30, 33. verbis fœmininis junctum identidem reperitur. qod & idem de voce חמור patet, ex Exod. c. 13. v. 13. ubi פטר חמור sive *apertura asini*, dicitur fœtus is, qui asinæ vulvam primus recludit. Neqe est idcircò necessarium, qod Evthymius, & post Evthymium Jansenius *Concordantiæ c. 110.* volunt, apud Zachariam c. 9. v. 9. vocabulo isto *asinum*, non *asinam* designari. qia nomen Hebraicum formam habeat masculinam. nam qod cum Ribera *in Zachariam* tum & Joannes Piscator *in Matth. Evang.* observarunt;

C refellitur hoc ex Histor. Reg. l. 2. c. 19. v. 27. ubi Mephibosheth Davidi Regi, *Dixi*, inqit, אחבשה לי החמור וארכב עליה *accingam mihi asinam, ut super eâ vehar.* nisi si qis adeò sit Arcadicus futurus, ut dicat *asinum* Mephiboshethum accingi voluisse, qo *asinâ* scilicet posset vehi. qo modo Jairus, cum apud Jonam legisset, c. 1. v. 17. *præparasse Deum* דג גדול *piscem magnum*, qi Jonam deglutiret; & rursus c. 2. v. 1. *supplicasse Deo Jonam ex visceribus* הדגה *piscis*: ubi forma fœminea usurpatur: duos inde nobis pisces exsculpsit,

D marem alterum, alteram fœminam. ab illo Jonam primò exceptum, cum in ventre piscis spatium satis amplum inveniret, ad orationem animum non adjecisse. at cum Deus pisci illi mandasset, ut in fœminæ fœtæ os captivum suum evomeret, tum demum in angustiis jam constitutum, de liberatione sui Deum interpellasse. Verùm advertisse debuerat Judæulus, qod c. 2. v. 10. seqitur, *mandasse Deum* לדג *pisci*, (ubi forma masculea denuò occurrit) captivum suum ut emitteret. ita pari ratione, non duos tantùm, sed tres pisces comminisci licuerit; marem, qi primus vatem

E absorpserit; fœminam, qæ à mare rejectum exceperit; marem alterum, cui illa denuò tradiderit. ut datatim, tanqam pilâ, Jonâ pisces illi luserint. sunt verò ista sartoribus suis dignissima nugamenta. Animalium vocabulis citra formationis respectum, nunc de meliore, nunc de seqiore sexu, utuntur scriptores sacri. qod ad Jer. c. 2. c. 24. Camius observat; qo loco, cum nomen ipsum, tum & attributa formam masculam habent, qum tamen de fœminâ cevente maréqe sectante agatur. nec animadversum id, cum descriptoribus Judæis variam exhibendi scripturam,

F tum & Scholiastæ erudito, contextum divellendi, occasionem præbuit. Nec exteri secùs. Græci enim in qibusdam masculeam formam freqentiùs, in aliis fœmineam familiariùs usurpant. De elephante Aristoteles *Histor. animal. l. 6. c. 27.* ὁ δ' ἐλέφας ὀχεύει καὶ ὀχεύεται περὶ τὰ κ' ἔτη. *Elephas init & initur ante annum vicesimum.* Et *l. 5. c. 14.* Ὃν δ' ἂν ἐγκύμονα ποιήσῃ, ταύτης πάλιν οὐχ ἅπτεται. *qem impleverit*, sive *impregnaverit*, *eum non attingit denuò.* ubi apertè de seqiore sexu agens, formulâ usus est masculeâ. qo modo de eqâ à Phormide repræsentatâ Pavsanias *Eliac. 1. Edit. We-*

G *chel. pag. 176.* Οὗτός ἐστιν, ὅτῳ καὶ τὸ Ἱππομανὲς λόγῳ τῷ Ἠλείων ἐγκέχυται. *Iste est, cui, ut Elei ferunt, Hippomanes immistum est.* ex qo loco V. C. Claudius Salmasius in *Exerc. Plinianis Edit. Paris. pag. 939. E. Traject.. 660. D.* apud Theocritum *Idyll. 2. v. 48.* pro Ἱππομανὲς φυτόν ἐστι, *Hippomanes planta est*, legendum contendit, Ἱππομανὲς χυτόν ἐστι, &c. *Hippomanes effigies est*, &c. ut ad statuam dictam respectum sit. At contrà de cervis, prout & Hebræi, genere fœmineo utuntur crebriùs. Sic enim (ut LXX. prætercam, qi articulum, si qem, fœmineum præfigunt, ubi de *cervis* verba habentur, Devt. c. 12. v. 22. Hymn. 42. v. 1. & 104. v. 19.) philosophus idem, ne longius abeamus, *operis ejusdem l. 6. c. 29.* Ἡ δ' ἔλαφος τὴν μὲν ὀχείαν ποιεῖ, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον. *Cervus coitum perficit, prout suprâ* dictum

dictum est. Et mox: Ἐν δὲ τῷ ὄρει τῷ Ἐλαφώεντι καλουμένῳ ἔλαφοι πᾶσαι τὰ ὦτα ἐσχισμέναι εἰσίν. *In monte Elaphunte cervi omnes avribus sunt fissis.* Ita enim Plinius rectè vertit, *cervi*, non *cervæ*. qo modo & apud Hymnographum Vetus interpres havd malè, *cervorum*, non *cervarum*, *pedes* reddidit. nec nostris Harts feet / qàm Hindes feet / reddere minùs licuerit. qo modo Zeph. c.3.v.3. אריות שאגים Græcum Latinúmqe pariter secuti, vertunt, roaring Lions / qum tamen vocabulum eo loci usurpatum formam fœmineam præferat. Qòd avtem apud philosophum Leonicus & Camotius, pro Ἐλαφώεντι, substituunt Ἐλατώεντι, tanqam ab *abietibus* monti nomen id inditum sit; qia forsan apud Plinium *l.* 8. *c.* 58. montem *Elatum* offenderant: ex Aristotele potiùs corrigendus Plinius videtur, & *Elaphuntem* legendum: qod etiam malim, qàm *Elaphum*, qod ex Strabonis ac Ptolomei avtoritate reposuisse Longolius perhibetur. Cæterùm usum hunc fœminino genere usurpandi τὴν ἵππον, τὴν πῶλον, ubi de masculis est sermo, qomodo Theocritus *idyllii* dicto numero,

— τῷ δ' ἐπὶ πᾶσαι
Καὶ πῶλοι μαίνονται ἀν' ὤρεα, καὶ θοαὶ ἵπποι.
— *istic in montibus omnes*
Perciti aguntur eqi celeres pullíqe furore.

& τὴν ἔλαφον pariter, qo modo proverbium vulgò jactatum habet, cujus meminit Aristoteles *l.* 9. *c.* 5. Ὅπου αἱ ἔλαφοι τὰ κέρατα ἀποβάλλουσι. *ubi cervi cornua abjiciunt sua*; Dorum esse asserit Cl. Casavbonus, Atticorum Joannes Drusius. certè apud scriptores omne genus, tam qi serto, qàm qi soluto sermone sunt usi, freqentissimè deprehenditur. Proverbium verò qod attinet, inde tractum dicit Philosophus, qod *cervi* ἐν τόποις χαλεποῖς καὶ δυσεξευρέτοις, *in locis inventu difficilibus*, vel ut Plinius *l.* 8. *c.* 31. *inviis*, *cornua deponere* consveverint. Plutarchus verò libello *de Pythiæ oraculis*, Proclei tyranno, qi Timarchum Atheniensem, interfectum priùs fiscellâ conclusum submergi procuraverat, de rebus suis consulenti, redditum refert oraculum, eò proficisceretur, ubi fiscellam illam deponi fecerat, vel ὅπου τὸ κέρας ἀποβάλλει ὁ ἔλαφος, *ubi cornu suum cervus abjicit*; ex qo, inqit, intellexit sese avt submergendum avt defodiendum voluisse Deum fatidicum. eo nimirum qod cornua, ubi deposuerint, defodere cervis solenne sit habitum. Ita Oppianus *Venati. l.* 2. *v.* 211.

Ἦ γὰρ ἰουλιδίων κεράων ὥρῃσι πεσόντων,
Βόθρον μὲν κατὰ γαῖαν ὀρυξάμενοι κατέθαψαν.
Temporibus ramosa suis ubi cornua ponunt,
In terrâ defossa solent sepelire cavatâ.

At Plutarchus non *cornua*, sed *cornu*, qasi alterutrum duntaxat, defodi dicit, qi & loco priùs adducto subjungit, Οἱ γὰρ ἔλαφοι κατορύττουσι καὶ ἀφανίζουσι κατὰ τῆς γῆς, ὅταν ἐκπέσῃ, τὸ κέρας. *Cervi cornu delapsum in terram defodiendo tollunt e medio.* Et *Sympos. l.* 7. *c.* 12. Τὸ κατορυσσόμενον ὑπὸ τῶν ἐλάφων κέρας. *Cornu a cervo defossum.* nec deerit forsan, qi Oppianum pariter capiendum statuat, ut *cornua* pro cornuum altero dixerit, qo modo *ad navis latera*, pro, ad latus alterum Jonæ c. 1. v. 5. dictum alibi observamus. Cæterùm de utro cornu, dextro an sinistro intelligendum sit, id verò inter narrationis hujusce avtores havd perinde convenit. Etenim Aristoteles, ubi adagii supra dicti meminerat, *cornu sinistrum* defodi testatur. Λέγεται δὲ, ὡς τὸ ἀριστερὸν κέρας οὐδεὶς ἑώρακεν. ἀποκρύπτειν γὰρ αὐτὸ, ὡς ἔχον τινὰ φαρμακείαν. At Plinius, qi Aristotelem transcripsisse videtur, qod de *sinistro* ille, de *dextro* pronunciat, *l.* 8. *c.* 32. *Dextrum cornu negant inveniri, cev medicamento aliqo præditum, defodi ab eis putant.* Solinus, qi Plinium passim seqitur, *c.* 19. *è cornibus qod dextrum fuerit, efficacius ad medelam.* qanqam defossionis (qod mirum) non meminit. Theophrastus itidem in fragmento *de animantibus invidis*; Καὶ ὁ ἔλαφος τὸ δεξιὸν κατορύττει κέρας, πρός τε τὰ τῆς φρύνης φάρμακα, καὶ πρὸς ἄλλα πολλὰ χρήσιμον. Et ex Theophrasto Ælianus *de animal. l.* 3. *c.* 17. οἶδε καὶ ἔλαφος τὸ δεξιὸν κέρας ἔχων εἰς πολλὰ ἀγαθὸν, καὶ μέντοι κατορύττει αὐτὸ &c. Et Antigonus *in Histor. mirab. congerie* c. 24. τὴν δὲ ἔλαφον τὸ δεξιὸν κέρας κατορύσσειν. εἶναι δὲ καὶ τοῦτο ἐν πολλοῖς χρήσιμον. Qin & Aristoteles (si is saltem fuerit, qod non immeritò ambigitur) *in relationibus mirandis* c. sed ad cervos Epiroticos restringens; Τὰς ἐν Ἠπείρῳ ἐλάφους κατορύττειν φασὶ τὸ δεξιὸν κέρας. Verùm de lite istâ componendâ, non est qòd multum laboremus, cum merum sit figmentum, qomodocunqe libuerit sumere. nec defodere cornua sua cervos consvevisse, & utrumqe pariter obvium deprehendi, experientia jugi compertissimum habetur.

Sed, ut ad priùs proposita redeamus, τὴν ἔλαφον nomine etiam *cervum masculum* venire, claret apertissimè, cum ex diverbio illo, tum ex avtoribus illis suprà citatis, qi de *cornua abjicientibus* pari modo loquntur: siqidem, ut philosophus *l.* 4. *c.* 11. κέρατα ἔλαφος θήλεια οὐκ ἔχει. *cerva cornua nulla habet.* Et Pollux *l.* 5. *c.* 12. *§.* 2. τῶν ἐλάφων ἀκέρως ἡ θήλεια· ὁ δ' ἄρρην κερασφόρος. *è cervis fœmina cornuum est expers; mas solus gerit cornua.* Frustráqe est V. C. Conradus Rittershusius, qod adagium refingi, & pro αἱ ἔλαφοι, οἱ ἔλαφοι legi postulat; etiamsi Plutarchi lectio, (qod is tamen havd advertit) mutationi ejusmodi favere videatur; cum & præter Aristotelis codices hac in parte consentientes, Zenobius, Svidas, Apostolius in *paræmiarum collectaneis* reclament, (nam Diogenianus articulum supprimit) & locutio ista scriptoribus præcipuis qoqe opidò qàm familiaris existat. Nec frustra tamen avt Aristoteles *Poetic. c.* 25. havd ἀναμάρτητον prorsus censet, si qis, licet per ignorantiam, cervæ fœminæ cornua poeta tribuerit; avt Pollux hoc nomine Anacreontem perstringit, tanqam minùs commodè locutum, qod τὴν ἔλαφον κερόεσσαν dixerit: qod V. C. Salmasius frustra eluere conatur locutionis istiusmodi privilegio; non facturus, si dicti Anacreontici meminisset: sed nemo unus avt omnia videt, avt qæ novit, semper in animo habet simul universa. illud verò nobis exhibet cum Ælianus *de Animal. l.* 7. *c.* 39. tum & Pindari Scholiastes *ad Olymp. oden* 3. his verbis:

— Ἀγανῶς,
Οἷά τε νεβρὸν νεοθηλέα
Γαλαθηνὸν, ὅς τ' ἐν ὕλαις κεροέσσης
Ὑπολειφθεὶς ἀπὸ μητρὸς
Ἐπτοήθη.
— *Pulcre*
Ut hinnulus tenerrimus
In nemore qem cornuta
Mater reliqit viridi
Solet pavere.

apertè dicit *hinnulum à matre cornutâ relictum.* ut nullus sit tergiversationi locus relictus. itaqe qò vitio huic medicinam faceret, Zenodotus ἐροέσσης pro κεροέσσης ibat substitutum; sed Aristophane Byzantio omninò refragante. Qinimò non Anacreontis solius hic error est; sed cum plerisqe illi poetis communis. οἱ μέντοι ποιηταὶ πάντες, κέρατα ἐχούσας ποιοῦσιν. *Poetæ omnes,* (inqit Scholiastes ille) *cervis, etiam fœmellis, cornua tribuunt.* Sic Pindarus, χρυσόκερων ἔλαφον θήλειαν, *cervam avricornem fœminam*, Evrysthei ab Hercule adductam ait. qo epitheto eandem ab Evripide qoqe in *Temenidis* insignitam docet Ælianus. qi & ex *Iphigeniâ* ejusdem versus qosdam profert, in eâ fabulâ jam non extantes, qibus Agamemnoni scilicet pollicetur Diana, ἔλαφον κεραοῦσαν, qæ Iphigeniæ loco mactaretur, à se iri substitutum. Sophocles item, (qod & Pollux notavit) *cervam Telephi nutricem* κερόεσσαν nuncupavit: qam & eo modo olim depictam passim avtor est Scholiastes. qi idcircò vanis conjecturis incassum contendit, verisimile esse etiam hoc genus fœmellas ejusmodi aliqibus in locis deprehendi. nec avdiendus Ælianus, qi contra omnem experientiæ, & priscæ & præsentis, qotidianæ etiam, fidem, ex poetarum dictis istiusmodi contrarium evincere imprudens conatur. qod est ex poesi historiam corrigere, ex figmento veritatem. qanqam nostris temporibus *cervam cum cornibus* visam in Galliâ testatur Julius Scaliger *Poetic. l.* 3. *c.* 4. qi tamen hoc Callimacho objectum ingenuè magis excusat, tam poetæ licuisse *cervæ cornua* tribuere, qam *avrea* eadem facere. Qod idem utrumqe & Valerius Flaccus admisit *Argonavt. l.* 6. *v.* 72. verbis illis,

Omine fatidicæ Phyreus movet agmina cervæ.
Ipsa comes, setis fulgens & cornibus avreis.

Ac

Ac proinde *in Adversariis l.* 29. *c.*25. Turnebus observat Latinos poetas Græcorum hac in parte etiam vitia imitatos, præsertim cum non in hoc solo poetæ, etiam primarii, ab historiæ veritate, resqe ipsius, qam in manibus habent, naturâ ac proprietate qandoqe recedant: qod nec Æliano ipsi incompertum, uti mox videbitur. In hoc ipso, de qo nunc agimus, animali, peccasse censetur Latinæ princeps poesis, qod *Æneid. l.* 1. *cervorum agmen* in Africa Æneæ faciat oblatum: cum *Africam cervos gignere* neget Plinius *l.* 8. *c.* 33. *Cervos Africa*, inqit, *propemodum sola non gignit*: de Libyâ saltem constanter idem tradant, Herodotus *l.* 4. Aristoteles *Histor. Animal. l.* 8. *c.* 28. Antigonus *mirabil. c.* 11. hanc avtem Africæ partem, *Libycas* nempe *oras*, accessisse Æneam narrat poeta. frigidæ enim frivolæqe sunt satis Servii excusationes; vel *cervos* pro *feris* qibuscunqe dictos; vel *heroica tempora* respexisse poetam, qibus *omnia ubiqe nascebantur*; juxta illud ejusdem,

—— *omnis feret omnia tellus.*

Qanqam, qicqid tradant veteres illi, nunc dierum multos in Africâ cervorum greges pasci compertum est: qod & ad Plinium Dalechampius monuit: idémqe fidenter mihi affirmarunt ad mensam è Mavris ipsis, notæ melioris nonnulli, qi à Rege Marrucosio ad nostrum hoc, qo ista literis mandabam, anno missum legatum assectabantur. Qin & qod autores iidem sues agrestes in Libyâ reperiri negant, (qod de Arabiâ etiam Plinius prodidit *l.* 8. *c.* 52. *suillum genus ibi non vivere*) id verò falsissimum esse testantur navtæ ac mercatores nostri, qi suum agrestium venatu, dum in eis partibus moram trahunt, sese freqenter admodum exercent. Illud tantùm veteres illos excusarit, si dicatur illorum temporibus fortè, nec *cervos*, nec *sues* in Africâ visos, seculis post aliqot eô pervenisse. qo modo, (ut de *oleâ* nihil dicam, qia falsissimum esse ex sacris literis constat, qam Herodotus *l.* 5. ex qorundam sententiâ refert, *in Atticâ regione solâ* olim extitisse) de *hederâ*, Plinius *l.*16. *c.* 34. *Hedera jam dicitur in Asiâ nasci. negaverat Theophrastus; nec in Indiâ, nisi in monte Mero. qin & Harpalum omni modo laborasse, ut sereret eam in Mediâ, frustra.* Verùm Theophrastus hoc non dicit; sicut nec, qod interpres doctissimus Theodorus Gaza expressit, cujus post avtoris verba versionem dabo. Sic itaqe Theophrastus *Histor. plant. l.* 4. *c.* 4. Κιττὸν δὲ καὶ ἐλάτην οὔ φασιν εἶναι τῆς Ἀσίας ἐν τοῖς ἄνω τῆς Συρίας ἀπὸ θαλάσσης πένθ᾽ ἡμερῶν· ἀλλ᾽ ἐν Ἰνδοῖς φανῆναι, καὶ τῷ ὄρει τῷ Μηρῷ καλουμένῳ· —— τῶν δὲ ἄλλων ἐν Μηδίᾳ μόνον· —— καὶ τοί γε διαφιλοτιμηθῆναι Ἅρπαλον ἐν τοῖς παραδείσοις τοῖς περὶ Βαβυλῶνα φυτεύοντα πολλάκις καὶ πραγματευόμενον· ἀλλ᾽ οὐδὲν ἐποίει πλέον. οὐ γὰρ ἐδύνατο ζῆν, ὥσπερ τἆλλα τὰ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. At Gaza: *In Asiâ hederam, & abietem parte superiore Syriæ, itinere à mari qinqe dierum, enasci negant: sed in Indiâ visam in monte, cui Mero nomen, affirmant.* —— *Harpalus verò in Mediâ tantùm locare eam contendit, serendo sæpe in hortis Babyloniis, & curiosè colendo; sed nihil efficere potuit. hæc enim nullo pacto vivere valebat, sicut reliqa qæ è Græciâ sunt advecta.* Verùm nec *in Asiâ nasci hederam* negat Theophrastus, nec *apud Indos in Mero monte solo reperiri* affirmat. qod utrumqe Theophrasto Plinius affingit. imò in Asiæ partibus qibusdam nasci tradit, & cum apud Indos, tum speciatim in monte illo, deprehensam. Qin nec *Harpalum in Mediâ*, qod Plinius ait, *serendam, sed frustra, curasse* refert, qum ibi sponte provenire narret: & multo minùs, qod Gaza, *in Mediâ eam locare contendisse, serendo in hortis Babyloniis.* qid enim Mediæ, qam Ponto (Caspium, opinor, voluit) adjacere Theophrastus ibidem asserit, cum hortis Babyloniis in Chaldæâ sitis? Negat Theophrastus, ex aliorum relationibus vulgò receptis, *avt hederam avt abietem in Asia partibus, qa Syria superiora continent; avt in aliis etiam ejusdem regionibus Mediâ solâ exceptâ, nasci*: nam de Indis priùs dixerat. De hortis Babyloniis, ex Theophrasto, idem narrat Plutarchus *Sympos. l.* 3. *c.* 2. & in *vit. Alex.* de Mediâ nihil. Nam qod Asiæ hederam, Syriæ parti alicui abietem ex Theophrasti mente negatam Gazæ versio insinuat, id avtoris contextus nullo modo admittit. Cæterùm Maroniano errato, (si fuerit saltem) geminum admisisse observat Ælianus *de animal. l.* 5. *c.* 2. Evripidem, qi in Cretâ noctuam Polyidi conspectam facit, qum *in Cretâ noctua nec nascantur, & aliunde invectæ mori perhibeantur.* Sic enim & Plinius *l.* 10. *c.* 29. & ex Plinio Solinus *c.* 11. Statium pariter poetam non ignobilem notat Julius Scaliger, *Poetic. l.* 6. *c.* 6. qòd *cupressum Alpinam* dixerit, cum in eis cœli plagis *cupressus* nulla nascatur. locus habetur *Thebaid. l.* 6. *v.* 851.

—— *Alpini veluti regina cupressus*
Verticis. ——

qanqam qæri forsan poterit, *Alpini* Statius *verticis*, an *Albini*, dixerit, à montibus nempe, qi *albi*, λευκοὶ Græcis nuncupantur, Creticis. hos enim cupressis abundare refert Plinius *l.* 16. *c.* 33. post Theophrastum *l.* 4. *c.* 1. sed minùs id verisimile, qia *Albos* qod Plinius appellat, Græcam potiùs eo vocabulo appellationem exprimere, qam Latinis familiarem insinuare volebat. Itaqe & Bernartius ad illud Statii: *Attigit, ut videtur, Papinius hîc guttam è flumine Lethes. nam in Alpibus nusqam cupressi. nisi fortè speciem pro genere posuit; qod non ineptè affirmare possumus.* Vult poetam *Alpes* pro montibus qibusvis celsis posuisse, qo modo regiones remotiores tam *Orientales*, licet pelago vasto à se invicem dissitas, communi appellatione, sed qæ unius tantùm Orientalis origine suâ peculiaris sit, *Indias* vulgò nuncupamus. Servius certè *ad Æneid. l.* 10. *omnes montium altitudines à Gallis Alpes vocari*, tradit. Sed &, ne poetas solos tangamus, Herodotum Aristoteles *Histor. Animal. l.* 8. *c.* 18. reprehendit, qòd *aqilam* in Nini obsidione *bibentem* inducat, qum τὰ γαμψώνυχα ἄποτα πάμπαν existant, *adunca aves vivant sine ullo potu*, illud obiter moneo, in Herodoti scriptis, qæ supersunt, istud nevtiqam reperiri, qi *lib.* 1. qidem Ninum ait à Cyaxare expugnatam, modúmqe alibi fusiùs narraturum pollicetur; sed in eis, qæ habemus, nusqam id præstitisse deprehenditur. Cæterùm ἀσύνακτα, *non cohærentia*, istiusmodi non in Evripide, Plavto, Marone, Nasone, sed Cicerone qoqe ipso, nonnulla deprehendisse gloriatur, (ut de aliis nihil adjiciam) Ant. Muretus *Var. Lect. l.* 14. *c.*16. & *c.* 20. & *l.* 15. *c.* 14. Eum, qi volet, adeat.

CAPUT IX.

A lavdato lavdari, magnificum. De Francisco Junio Scaligeri elogium effusissimum; Imperatorii, & Livelai liberalia satis. Livelai ipsius encomium justum. חסיד benignè acceptus habitúsve, *Junio passim. formâ repugnante, qa affectum situm sonat, ut* אביר נדיב צדיק עריץ *pro* sancto, pio, benigno, benefico *adhibetur.* ὅσιος *Græcis. unde & vocabulum hoc per Syros istis; nam* חסי *Syris. a in o transire crebrò.* δίκαιος *unde.* pietatis *nomen officia & divina & humana etiam complecti.* religiosi *vocabulum in partem seqiorem usurpatum.* ὅσιος, *pius; & ab illo istud.* חסידה ciconia, *à pietate.* ἀντιπελαργεῖν *qid, & unde Græcis. affectus hujus in pullos; pullorum pietas in parentes senio confectos. alia hæc à* נצה *qa* struthio, *à pennis sic dicta, Job.* 39. 16. *qod Tremellio & Junio primis animadversum videtur.* חסיד *Deus qâ ratione dicatur. Hasidæorum votum familiare.* חסיד *Magistri Judæi qo modo delineant. hominem, discipulorum, eleemosynam facientium, classes.* צדיק *&* חסיד *illis qi distingvantur. Primitiarum portio qota dari solita.* Officiorum *&* beneficiorum *distinctio. Rom.* 5. 7. *verba discussa.* δίκαιος *&* ἀγαθὸς *ibi an sint eadem.* τολμᾶν *sæpe* sustinere *potiùs qàm* avdere. צדיק *&* טוב *promiscuè usurpata.* δίκαιος ἀντὶ τοῦ ἀγαθὸς, χρηστὸς, ἐπιεικής. justitia, *pro eleemosyna.*

L*Ætus sum lavdari me abs te viro lavdato, pater.* inqit, lavdante [a] sæpiùs Cicerone, Hector Nævianus. Qò & Seneca forsan respexit, qum dixit, *Epist.* 102. *Tragicus ille apud nos ait; Magnificum esse lavdari à lavdato*

[a] *Tuscul. qæst. l.* 4. & *l.* 5. Et, *Famil. l.* 5. *Ep.* 12. & *l.* 15. *Ep.* 6.

viro. Magnum ergo Francisci Junii τȣ̃ μακαρίτȣ decus, qòd à viro nunqam satis lavdato, magno illo Scaligero, elogium tam amplum consecutus sit, ut Constantino Imperatorio in *ad Jachiadæ Danielem notis* referente, pronunciaverit; *Ab Apostolorum temporibus hactenùs parem Theologum nullum vidisse seculum.* Certè, qod Constantinus idem vir literarum rerúmqe Hebraicarum peritissimus, *Innumera sacræ scripturæ loca primus ipse illustravit.* Itaqe fixum apud me stat, sempérqe stabit illud Edvardi Livelæi, viri cum linguarum artiumqe peritiâ, tum animi modestiâ insuper cumprimis ornatissimi, cui literarum Hebraicarum instituta prima magnâ ex parte debere me lubentissimè agnosco, qo de Scripturæ Sacræ interpretibus verba faciens *in præfatione ad annotationes in Prophetas è minoribus* qosdam, hanc de heroum pari illo, Tremellio ac Junio, sententiam protulit; *Tremellio & Junio qi multa deberi negat, næ ille avt judicii expers, avt invidus.* Homines tamen fuerunt & isti, prout & qi eosdem antegressi fuerant, à qibus in multis, jure meritò discesserunt. Proinde qemadmodum ab his, qibus elogium tam ingenuum, tam liberale tribuit, vir ille modestissimus dissentire nihilominùs qandoqe se, liberè ipse professus est; ita, judicium ego virorum tantorum licet qàm maximè probem, in qibusdam tamen summis viris illis assensum qo minùs præbeam, cavssas justas satis videor deprehendisse.

In his est qod חסיד passim passivè sumunt, cúmqe interpretantur, *qem qis benignè accipit*, sive *qem benignitate amplectitur ac proseqitur.* passivè, dico; qia, licet verbis activis id exprimatur, beneficentiæ sive benignitatis, non avtor, sed objectum significatur is, de qo ista enunciantur. Ita verterunt Hymno 4. v. 4. *At agnoscite separatim asseruisse Jehovam sibi eum, qem benignè accipit.* Hymno 32. v. 6. *Propter hoc oraturus est te, qemcunqe benignitate proseqeris.* Hymn. 86. v. 2. *Serva animam meam; nam is sum, qem benignitate proseqeris.* Hymn. 50. v. 5. *congregate mihi, qos benignitate prosecutus sum.* Hymn. 79. v. 2. *carnem eorum, qos benignitate proseqeris, (dederunt cibo) bestiis terræ.*

Huic avtem interpretationi adversari videtur, 1. qod hujusce formæ adjectiva non ament significationem istiusmodi admittere. v. g. נדיב *liberalem, munificum, animo ingenuo præditum, sponte largiri*, designat; non eum, *erga qem qis munificus est*, sive *qem liberalitate proseqitur.* Exod. c. 35. v. 5. 22. Esajæ c. 3. v. 5, 8. אביר *robustum, qi robore pollet, suísqe etiam robur ac vires suppeditat*; sic enim Deus toties אביר ישראל & אביר יעקב dicitur. Esajæ c. 1. v. 24. & c. 49. v. 26. & c. 60. v. 16. c. 40. v. 29. עריץ *violentum, violentiam exercentem, aliis vim facere promptum*: non eum, *cui vis adhibetur, avt adversus qem vi res geritur.* Hymn. 86. v 14. Esaj. c. 25. v. 3, 4. צדיק *justum, qi justitiam exercet & exhibet, non apud qem ea exercetur*, sive *cui ea exhibetur.* Joannes Ep. 1. c. 3. v. 7. ὁ ποιῶν δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστι, *qi exercet justitiam, justus est.* h. e. הפועל צדק Hymn. 15. v. 2. Ita commatis illis *toarim* affectionis immanentis, effectionisqe inde emanantis, significationem obtinent; nec objectivè sed subjectivè passim ac perpetuò sumuntur. 2. Qòd usitatissimè חסיד pro *pio, sancto, benigno, benefico* sumatur. qo modo & ipsi qandoqe vertunt. Hymn. 18. v. 26. *Cum benigno benignum te exhibes.* Hymn. 12. v. 2. *defiit beneficus.* Ubi *pium* tamen malim. Hymn. 43. v. 1. *Vindica me à gente non benignâ.* *à non piâ, impiâ.* qomodò Græci interpretes, ἀπὸ ἔθνους οὐχ ὁσίου. qi & τὸ חסיד demptis locis tribus duntaxat, per Græcum ὅσιον perpetuò reddunt. Et videri sanè possit ea ipsa vox ad Græcos per Syros ab Hebræis descendisse. nam qem Hebræi חסיד Syri חסי Græci terminatione suâ adjectâ ὅσιον dicunt. patet hoc ex Hymn. 16. v. 10. ubi qod David dixerat חסידך Græcus cúmqe secutus Lucas Act. c. 2. v. 28. & c. 13. v. 35. τὸν ὅσιόν σου. Syrus avtem חסיך dixit. qo magis miror eo loci potuisse animum inducere, ut secùs, qo dictum est modo, redderent. certè sive חסי Syrum à חסיד Hebræorum detritâ ultimâ procusum sit, qod Serario placuit Trihæres. *l.* 3. *c.* 1. (sicut vice versâ a צדיק primâ detractâ Græcorum δίκαιος deductum volunt Illyricus in *Clavi*, Gvichardus in *Harmon. Etymol.* alii) sive à חסא qod Syris est εὐσεβεῖν, *pium esse, numen colere, cultus divini studiosum esse*, item *misericordem ac benignum se exhibere.* prout, rejectâ originatione illâ, statuit Josephus Scaliger *Elenchi c.* 17. ὅσιος certè Græcum à Syro חסי manasse omninò videtur, & significatu usúqe tria ista convenire, vix est ut qisqam diffiteri qeat. in deductionibus α in ο transire, nihil est novi. ut עכרה γομόῤῥα; δαμῶ, domo; ταρβέω, torpeo; κάπηλος, copo; ה, ὁ; sic חסיא ὅσιος, & חסיותא ὁσιότης. qod & Scaligero ipsi probatur *Emendat. Temp. l.* 6. 3. Qod locis eis, qibus hoc pacto verterunt, nulla necessitas compareat à significatione primariâ atqe usitatâ recedendi. nihil enim impedit, qò minùs locis illis omnibus, tum eis qos adduximus suprà, tùm & reliqis qibus illi pariter sic reddiderunt, חסיד *pius*, vel *benignus* vertatur.

Illud adjiciendum τὸ חסיד non tantum ὅσιον. i. *pium* designare, qatenùs *pius* hominem erga numen divinum officiosum sive religiosum. (qod tamen in malam partem ille apud Gellium l. 4. c. 9. rapit, verbis illis,

Religentem esse oportet; religiosum nefas.)

sed *pium* significare, eâ etiam ratione, qâ

— πατὴρ δ' ὡς ἤπιος ἦεν,

Poetarum principi dicitur; unde & *pii* nomen in Latium migrasse existimo. ἤπιος enim *pius*; & ἠπιότης *pietas.* unde *pius Æneas*; & qà *pietas* erga homines, parentes cumprimis, solet prædicari, pro *benignitate*, teneróqe animi affectu, qi benefacere, atqe ope indigentibus nostrâ subvenire promptos facit. inde *ciconiæ* τὸ חסידה nomen hæsit; à *pietate* scilicet qam in parentes senio confectos exercere perhibetur. qod & Græcis τȣ̃ ἀντιπελαργεῖν nomine in proverbium abiit: unde & *pietaticultricem* apud Petronium Publius Syrus appellat. Qin nec in parentes tantùm, sed & in pullos, pietatis nomine lavdatur ciconia. itaqe Delphis Belgarum refert Hadrianus Junius *in Bataviâ*, ciconiam, flammas nido, in qo pulli implumes adhuc manebant, imminentes depellere, eósqe eripere, frustrâ conatam, passis alis in nidum se præcipitem dedisse, qò communi cum pullis fato interiret. Proinde rectè videntur summi viri illi, qibuscum jam agimus, è libro Jobi locum illum c. 39. v. 16—20. constituisse, qi priùs aliorum interpretamentis, nec rationi consentaneis & sibi invicem adversis, mire miseréqe divexabatur; dum חסידה qæ perpetuò *ciconiam* significat, à נצה distingvunt, & posteriorem hanc vocem, non pro *plumâ* (qo modo tamen Levit. c. 1. v. 16. & Ezech. c. 17. v. 3, 7. usurpatur) sed pro *ave*, Salomonem Jairum in eo secuti, accipiunt: & *struthionem* interpretantur: cui, non & ciconiæ, qæ seqüntur conveniunt. Hac avtem notione sicut חנון *gratiosus*, & רחום *misericors*, ita חסיד etiam Deo attribuitur, Hymno 145. v. 17. ubi pronunciatur is צדיק *justus in omnibus viis suis*, & חסיד *pius, benignus in omnibus operibus suis.* & Jerem. c. 3. v. 12. ubi populum, etsi flagitiis omne genus coopertum, ad resipiscentiam sub veniæ conseqendæ fiduciâ invitat hoc argumento, qòd ipse sit חסיד *pius ac misericors.* ex qo utroqe loco simul juncto colligere datur τὸ חסיד animum designare, τὸ δωρητικὸν καὶ συγγνωμονικόν, affectum scilicet, cum ad donandum, tum & ad condonandum proclivem. qo modo Græci verbo χαρίζεσθαι horum utrumqe denotant. Rom. c. 8. v. 32. & Coloss. c. 2. v. 13. & c. 3. v. 13. Itaqe de *Hasidæis* antiqis, qibus peculiari ratione qadam appellatio ea est attributa, in libro *Musar* dicitur, referente Drusio, hos primos sic orasse solitos, *Remitte & condona eis, qi vexant & affligunt me.*

Hebræi verò Doctores חסיד qi sit, variis modis exprimere atqe explicare consveverunt. In *Pirke Abot*, sive *Patrum dictis collectaneis*, cap. 5. §. 10. alludentes Esavi ad Jacobum fratrem illud Genes. c. 33. v. 9. *Esto tibi qod tuum est.* *Qatuor*, inqiunt, *sunt* מדות i. e. *genera vel classes hominum*; in primâ statuitur, cujus ea vox שלי שלך ושלך שלו *qod meum, tuum; & qod tuum, meum*: & iste est עם הארץ *populus terræ. i. homo mundanus*, qi mutuum colit. in secundâ, qi dicit, שלי שלי ושלך שלך *qod meum, meum; & qod tuum, tuum.* & iste est כרת סדום *mos Sodomæ*: de

qâ scilicet Ezech. c. 16. v. 49. non erat erga pauperes benefica. vel, ut alii referunt, מדה בינונית ista est *sors mediæ*, inter רשע & חסיד nempe. éstqe eorum, qi sibi tantùm vivere volunt, sed citra alius cujusqam damnum aut injuriam. qalem Esavum dicto illo se professum autumant: in tertiâ statuitur, cui illud in ore, שלי שלך ושלך שלך *qod meum, tuum; & qod tuum, tuum.* & hic est, qi חסיד dicitur, *pius, benignus*, qi nec ab aliis officia postulat, & sua gratis præstare atqe exhibere promptus est. qi *mutuatur, & largitur*, ὐδὲν ἀπελπίζον, *nihil inde sperans*. Hymn. 37. v. 21. & Lucæ c. 6. v. 35. in ultimâ, cui solenne illud, שלי שלי ושלך שלי *qod meum, meum, & qod tuum, meum.* iste autem est רשע *improbus, pessimus*: utpote qi non sua tantùm, sed aliena qorumcunqe, sua pariter esse velit.

Ibidem, §. 14. *Qatuor sunt* בית המדרש *domum doctrinæ*, i. scholam, *ingredientium genera.*

1. הולך ואינו עושה est *qi intrat, nec facit.* שכר הליכה בידו & *hic mercedem tantùm pro accessu accipit.*

2. עושה ואינו הולך est *qi non intrat & facit* tamen. שכר מעשה בידו *hic pro opere præmium accipit.*

3. הולך ועושה est *qi intrat & facit.* iste חסיד *pius* est.

4. לא הולך ולא עושה est *qi nec intrat, nec facit.* iste רשע *impius, improbus* est.

Mitto qærere, qi è scholam ingredientibus existant, qi omninò non ingrediuntur, sive ea qæ ibi docentur faciant, sive non faciant: aut qæ profectionis utilitas aut merces ei, qi cum eo profectus ac ingressus fuerit, dum nihil eorum facit qæ discit, nihil tamen qicqam proficit. Moneo tantùm obiter in *editione* horum *Venetâ* cum adjunctis *Josephi Chajoni scholiis* depravata ista, genus unum idémqe notâ duplici insigniri.

Ibidem §. 13. Qatuor sunt מדות בנותני צדקה *eleemosynam dantium* conditiones sive genera.

1. רוצה שיתן ולא יתנו אחרים est *qi libenter dat, nec vult* tamen *ut alii dent.* עינו רעה בשל אחרים *iste restrictus* est *in alieno.*

2. יתנו אחרים והוא לא יתן est *qi vult ut alii dent, modò ipse ne det.* עינו רעה בשלו iste *restrictus est in suo.*

3. יתן ויתנו אחרים est *qi dat ipse* & *vult ut alii dent*: iste חסיד i. *pius* est.

4. לא יתן ולא יתנו אחרים est *qi nec dat ipse, nec vult ut alii dent.* iste רשע *improbus, impius* est.

Ex his autem sumenda mens dicti R. Hillel, qod *ibidem cap.* 2. §. 5. reperitur לא עם הארץ חסיד *populus terræ*, i. vulgus promiscuum, *non est pius.* de qo videndus Drusius *de 3. sect. Jud. l.* 2. *c.* 3. & *ad Serarii Minerval. l.* 2. *c.* 14.

Deniqe Midras Tehillim, sive Commentarius in Hymnos, ad Hymn. 103. v. 17. inter צדיק & חסיד sic distingvit; eodem referente, neqe enim mihi codicis consulendi copia datur; *Justus est, qi jussa Dei exeqitur; pius, qi plus etiam facit, qàm jubeatur.* qod ad Pontificiorum opera supererogatoria, specie tenus fortean, inclinare videatur. Cæterùm in externis qibusdam fieri potest, ut plus qoqe qàm exigi stricto jure possit, etiam in rebus Deum spectantibus, impendere qis promptus sit, v. g. Lege veteri תרומה sive primitialis oblatio sacerdotibus debebatur. hujus autem cum certa ratio nulla fuerit in Lege Mosaica designata, statuebant Doctores, ut autor est R. Moses Maimonides *de primit. c.* 2. §. 17. cui astipulantur & Salomon Jairus ad Deut. c. 18. v. 4. & Hieronymus ad Ezek. c. 45. v. 13. partem 60.am ad minimum usui isti deputandam. id ex Ezechielis loco illo, uti etiam Hieronymus observat, colligebant, ubi תרומה sive *oblatio primitialis* illa Ephæ parte 6. sive *semisato*, ex Homere qoqe qi Epham decies, satum tricies continebat, tollenda Deóqe sistenda decernitur. hinc primitias illas adducentium tres classes statuunt, uti Moses idem *de Terumoth* i. *Oblationib. c.* 3. §. 2. ut si qis *sexagesimam* tantùm daret. רע עין *oculi mali*, sive *restrictus*; qi 50.am בינוני *oculi medii*, sive *medianus*; qi vero 40.am טוב עין *oculi boni*, sive *benignus* diceretur. qò allusit Sirachides c. 35. v. 9. ubi dicit, *Oculo bono honorem Domino tribue; manuúmqe tuarum primitias ne minuas.* Istic טוב עין *vir oculi boni*, חסיד meritò dici potest.

Verùm homines qod attinet, τ̃ חסיד καὶ τ̃ צדיק discrepantiam nullâ forsan ratione meliùs statueris, qàm è Senecæ verbis, qibus inter *officia* atqe *beneficia* distingvit, *de Benef. l.* 3. *c.* 18. *Beneficium est, qod dat, qi potuit sine reprehensione cessare; officium est eorum, qos necessitudo suscitat, & ferre opem jubet. Beneficium enim est, qod qis dedit, cum illi liceret & non dare. ibid. c.* 19. Et c. 21. *Qædam sunt, qæ leges nec jubent, nec vetant facere: in his servus materiam beneficii habet. qamdiu præstatur, qod à servis exigi solet, ministerium est: ubi plus qàm qod servo necesse est, beneficium. qicqid est, qod servilis officii formulam excedit. qod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur, beneficium est.* In illo genere, qi officio suo respondet, צדיק *justus*; in isto, qi promptus ac freqens est, חסיד *benignus*, sive *beneficus* perhibetur. Itaqe Camius in Hymn. 36. v. 11. חסד esse dicit יתרון הטובה *bonitatis excellentiam.*

Interim ista de vocabulo חסיד dissertatio, locum qendam Apostoli in memoriam mihi adducit, qem non desunt, qi istuc trahere conentur. Habetur is ad Roman. c. 5. v. 7. Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τ̃ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. *Vix enim pro justo qisqam moriatur: nam pro bono forsan aliqis etiam mori sustineat.* ita enim τὸ τολμᾷν cum Castellione ac Bezâ reddere malim, qàm cum Vetere & Erasmo, *audeat*, tum hoc loco, tum & aliis nonnullis. Sic hujus ipsius Epistolæ cap. 15. v. 18. Οὐ γὰρ τολμήσω, *non enim sustinuerim qicqam loqi qod per me non fecerit Christus.* qo loco dictionis Apostolicæ vim elidunt planè, qi *Audeo*, vel *Ausim*, reddunt. qum hoc innuere videri saltem possit, Apostolo id eloqendi non deesse animum, metu tantùm reprimi, qo minùs id faciat; qod alioqi lubens velit. qod & Vir Clarissimus advertit. cui tamen assentiri non possum, qod τὸ τολμᾷν, & *sustinere*, eo hîc sensu vult accipi, qasi usurpetur pro *posse* & *parem esse alicui gravi & difficili rei præstandæ.* qo modo Plato *politic. l.* 2. dixit, Ὃς ἂν τολμήσειεν ἀπέχεσθαι τ̃ ἀλλοτρίων, *qi rebus alienis abstinere sustinuerit.* qo de loco alibi ex V. C. Heinsii sensu ac sententiâ diximus. neqe enim ejusmodi qicqam Apostolus voluit, qasi rem arduam & difficilem admodum esse censeret, de alienis laboribus gloriando abstinere. Sed neqe id denotant Fabii qæ subjicit verba, ad Apostoli mentem propiùs accedentia, ex *instituт. l.* 2. *c.* 4. *Nec enim hujus rei judicium differre sustineo.* Verùm illa potiùs Apostoli mens est; hoc esse à qo abhorreat prorsus, nec ut admittat, animum inducere possit. At Castellio cum à mente Apostolicâ, tum & à contextus ipsius verbis, qàm longissimè recessit, qum vertit, *Nam ne qidem eloqi ausim, qum nihil non effecerit per me Christus.* Sic ad Corinth. Ep. 1. c. 6. v. 1. Τολμᾷ τις ὑμῶν; *sustinet qis vestrum, negotium habens adversus alterum, sub injustis judicio experiri, & non sub sanctis?* i. potest animum ad hoc inducere? qomodo apud Nasonem *Epist.* 5. Oenone;

Sustinet Oenonem deseruisse Paris.

& Sveton. *Cajo.* c. 30. *Hanc ut crudelissimam cædem & deflevit edicto; & eos qi spectare sustinuissent, execratus est.* Senec. *de benef. l.* 4. *c.* 15. *Non sustineo, eum deserere, cui vitam dedi.* Itaqe rectè Erasmus, τὸ τολμᾷν istic significare, *non tam rem periculosam, in qâ propriè dicimur audere, qàm duram affectibus nostris, & intolerandam atqe indignam.* qod & variis è Svetonio testimoniis ostendit, ex *l.* 1. *c.* 74. de Cæsare; *Cornelio Phagitæ, cujus nocturnas insidias ægrè evaserat, nunqam nocere sustinuit.* ex *l.* 2. *c.* 31. de Augusto: *Pontificatum maximum, qem nunqam vivo Lepido auferre sustinuerat, mortuo demum suscepit.* Et *ibid. c.* 66. *qamvis minimè appeteret hereditates, ut qi nunqam ex ignoti testamento capere qicqam sustinuerit.* De Michaele pariter cum Satanâ decertante Judas v. 9. οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας. *non sustinuit inferre adversus eum sententiam maledicam.* convicium facere non sustinuit, non potuit animum inducere id ut faceret: qum tamen non impunè tantùm, sed & licitè id posset. Illustrat planè Judæ

dictum

A dictum Catonis Censoris illud, qod maledico cuidam regessit, Ἄνισος ἡ πρὸς σέ μοι μάχη ἐστίν. καὶ γὰρ ἀκούεις τὰ κακὰ ῥᾳδίως, καὶ λέγεις εὐχερῶς. ἐμοὶ δὲ καὶ λέγειν ἀηδὲς, καὶ ἀκούειν ἄηθες. *Iniqa mihi tecum concertatio est. tu enim male & avdire promptus es, & dicere proclivis: qum mihi & dicere ingratum, & avdire sit insvetum.* facit eôdem & qod illa Menandrum, referente Cyrillo *adversus Julianum Apostatam l.* 7.

—— χαλεπὸν, Παμφίλη,

(ita malo, ut mulieris mulierem, matronæ meretricem alloqentis, verba sint, prout & Cyrilli codices habent,
B qàm qod Grotius in *excerptis* exhibet, Πάμφιλε)

Ἐλευθέρᾳ γυναικὶ πρὸς πόρνην μάχη.

—— *dura est, Pamphile,*

Ingenuæ cum meretrice contestatio.

qia nimirum hæc verbis probrosis excipiendis referendísqe assveta sit, qæ illa nec avdire, nedum regerere sustineat. Itaqe etiam hoc loco verbum idem Vir Clarissimus vellem usurpasset, ut, *non sustinuit*, potiùs, qàm *non avsus est*, verteret. Sive enim Michaelem istum è spiritibus ministratoriis primarium aliqem intellexerimus, qod non pavcis
C placet ex Danielis c. 10. v. 13. non rectè, nec pro spirituum illorum indole, verteris. *Non est avsus*, qum *non avdere* dicatur, cui non voluntas desit, sed facultas; at illi ne velint qidem, etiamsi possint. sive Dominum Christum, uti qidam volunt ex Danielis c. 12. v. 1. dum locum illum de resurrectione universali ad diem judicii novissimum futurâ (sed frustrà, opinor) accipiunt; *non avsum*, multo magis ineptè prorsus, nec pro Christi majestate; *non sustinuisse*, aptissimè ac commodissimè diceretur. erit enim
D οὐ τολμᾷν, sive *non sustinere, animum non inducere*, non avtem, *animum non habere*. Christus avtem non ἀντιλεγόμενος *cum illi contradiceretur* tantùm, Luc. c. 2. v. 34. sed & λοιδορούμενος, *cum illi male diceretur*, ἐτόλμησε, sive ὑπέμεινε, Heb. c. 12. v. 3. (nam & τὸ τολμᾷν, ὑπομένειν, qoqe significat) *sustinuit*, patienter tulit; qo modo Ulysses à procis contumeliose habitus: de qo apud inferos ex turbâ illâ procaci petulantíqe Amphimedontis anima, *Odyss.* ω. v. 160.

Ἀλλ' ἔπεσίν τε κακοῖσιν ἐνίσσομεν, ἠδὲ βολῇσιν.
E Αὐτὰρ ὁ τέως μὲν ἐτόλμα ἐνὶ μεγάροισιν ἑοῖσι,
Βαλλόμενος καὶ ἐνισσόμενος τετληότι θυμῷ.
Incessavimus hunc nos jactibus & maledictis
Ædibus in propriis. ipse avtem sustinuit tunc
Constanti jactus tolerans animo & maledicta.

ipse scilicet ἀντιλοιδορεῖν, sive ἀντιβλασφημεῖν, οὐκ ἐτόλμησε, *vicissim male dicere, convitiari, non sustinuit*; non legum metu utiqe à maledictis abstinens, sed se ipse comprimens, qò & nobis pariter, rem gerendi exemplum præberet.

F Verùm missâ istâ περὶ τοῦ τολμᾷν disceptatione, qô in loci penitiora mentis aciem immittamus, qæritur τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ nominibus qidnam significetur. Atqe istic varias in partes discedunt & à se invicem dissentiunt interpretes, dum ista alii à se invicem distingvi, alii idem avt eundem saltem, designare contendunt. nam Syrum mitto, qi contrà planè qàm Græca veritas habet, הלף רשיעא i. ὑπὲρ ἀσεβοῦς, pro *impio* sive *improbo*, exhibet. qum textui Græco planè ex diametro adversetur. nec intelligo qid Franciscus Junius voluerit, cum legere jubet *pro legitimi sive*
G *justi*, tanqam si librariorum culpâ רשיעא scriptum fuisset pro רשמא neqe enim occurrit Syrum ullum vocabulum qod ejusmodi qicqam designet. & cum Syro Arabs hîc consentiat. Sed nec prioribus illis inter se convenit. Etenim alii, τὸ δίκαιον, non τὸν δίκαιον intelligi volunt, & exponunt: *Vix mortem libenter excepturum qenqam, etiamsi justa moriendi cavssa subsit*, ut ὑπὲρ δικαίου sit, *pro re* sive *cavssâ justâ*. qum tamen ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ *pro bono*, hoc est, pro Christo, cujus in se bonitatem experti sint, non desint, qi mori libenter velint. In his est Origenes; qem & qi Evcherii nomen, sed falsò, præfert, in *Novi Testamenti qæstionibus* seqitur; adjecto, *Apostolum, qid ipse pro Christo possit promptúsqe sit facere, verecundè verbis istis innuisse.* At cum contextus series poscere videatur, ut τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ratio eadem habeatur, & utrumqe vel de rebus, vel de personis dictum intelligatur; idcircò Victorinus Strigelius, *pro justo*, vult esse, ut illi, *justâ de cavssâ; qomodo, ubi mortem, qam latrocinio meruere, ferunt latrones: pro bono* avtem, *pro rebus sibi charis avt utilibus, putâ, facultatibus, propinqis, liberis, gloriâ.* qo modò Petrus Martyr, *pro bono suo*, i. *pro gloriâ nominéqe post obitum sibi comparando.* Cæterùm hæc sunt ab instituto Apostolico aliena prorsus. Nec minùs inepta, sed & impia insuper Hæreticorum commenta illa, Marcionis, qi δίκαιον *justum, Deum Legis & prophetarum* exponit, pro qo pavci; ἀγαθὸν *bonum, Deum Evangelii avtorem*, pro qo innumerabiles mortem oppetierint: Et Arii contrà, qi *justum* ad *Christum Dei filium*, de qo Psal. 72. v. 1. Joan. c. 5. v. 22. & Act. c. 22. v. 14. *bonum* ad *Deum patrem* refert; de qo Matth. c. 19. v. 17. Avtor Hieronymus *ad Algasiam qæst.* 7. At è nostris vir doctissimus Thomas Godvinus *de ritibus Judaicis l.* 1. *c.* 9. δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ita secernit, ut ille צדיק, iste Hebræorum sit חסיד. *Tria*, inqit, *sunt hominum genera*; רשעים ἀσεβεῖς, *impii, improbi.* צדיקים δίκαιοι, *justi, qi qod lex exigit, faciunt.* חסידים ὅσιοι, ἀγαθοί, *pii, boni, qi amplius aliqid qàm qod lex exigit, præstant. allusit huc Apostolus, ubi dixit, pro justo vix moriturum qenqam; pro bono, forsan aliqem mortem oppetiturum; pro impiis improbisqe nullum prorsus; qod pro nobis tamen Christus fecerit.* qanqam Syrus טובא non חסי reddiderit. Atqe huc Thomas Cajetanus etiam inclinare videtur. Seciùs pavlò Castellio, *Christus*, inqit, *pro sontibus mortuus est; cum vix qisqam etiam pro insonte moriatur: nam pro viro bono fortassis aliqis mori sustineat.* ita δίκαιον *insontem* esse vult, qi sit criminis expers; *bonum*, qi virtutis etiam pietatísqe specimina ediderit. Et aliter planè, qi sub Ambrosii titulo prodiit: *Duos*, inqit, *gradus posuit, justi & boni; justum exercitio significans, bonum verò naturâ. unde qamvis melioris meriti, justus qàm bonus; tamen pro bono fortè qis avdeat mori, qia miserabilior cavssa innocentiæ est.* Sed & aliô declinat Henricus Stephanus, qi ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ vertit, *pro eo qi sit ipsi utilis.* ut ἀγαθὸς idem hîc valeat, qod χρηστὸς propriè sit. pleniùs idem planiúsqe in *Clavi* Flaccus Illyricus; *Vix accidit, ut qis vitam suam profundat etiam pro justissimis: pro eo tamen qi alicui valdè est utilis, forsitan qis mori non recuset*: ut *justitiæ* absolutè consideratæ, *utilitas* privata & emolumentum proprium ac peculiare opponatur. qæ mihi omnia, cum arguta nimis, tum & coactiora videntur.

Atqe hi vocabula ista à se invicem disterminant. restant, qos seqar magis, qi utroqe idem censent designari. Ex his est Hieronymus, qi loco supra adducto, ad res tamen, qod minùs probem, non personas referri utrumqe postulat. Siqidem ubi illorum & retulerat & rejecerat simul sententiam, qi ita interpretarentur Apostoli verba, ac si dixisset; *Si ille pro nobis impiis mortuus est & peccatoribus, qanto magis nos absqe dubitatione pro justo & bono Christo debemus occumbere? Justum*, inqit, *& bonum non putemus esse diversum, nec aliqam propriè significare personam, sed absolutè justam rem & bonam, pro qâ difficulter, sed interdum aliqis inveniri potest, qi suum sangvinem fundat.* Verùm horum reliqi pleriqe de personis accipiunt (qod & necessariò faciendum antithesis Apostolica clarissimè evincit) hominémqe *justum* ac *bonum* pro eodem accipiunt. atqe in hac parte præeunt Joannes Chrysostomus & Oecumenio referente Photius, qi ἀνδρὸς ἐναρέτου nomine, qo modo δικαίου Theodoretus, utrunqe comprehendunt. frustra enim Illyricus in *Glossâ*, distinctionis suæ *Athanasium ac Chrysostomum* avtores lavdat. sequntur Joannes Calvinus, Bucerus, Beza, Piscator, Paræus &c. ut sensus sit: Rarissimum sanè inter homines exemplum extare, ut pro justo mori qis sustineat; qanqam illud nonnunqam accidere possit. *Justum* verò sæpenumero, ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ sumi; hoc est, non pro eo *qi stricto jure agat*, sed *qi benignè, piè, moderatè, misericorditer se gerat*, ex multis sacræ Scripturæ locis liqidissimè paret. Hymn. 37. v. 21. *Justus gratiam exhibet & largitur.* & mox denuò. v. 26. *Tota die gratiam exhibet, & mutuatur.* i. jugiter benignitatem ac beneficentiam exercet, nunc largiendo, nunc mutuando. qod

Hymno

Hymno 112. v. 5. dicitur; *Bonus qisqe gratiam exhibet, & mutuò dat.* ut hîc טוב *bonus* sit, qi illic צדיק *justus.* unde & צדקה *justitia* ἀντὶ τῆς ἐλεημοσύνης, pro *eleemosynâ* sive *benignitate*, ibid. v. 9. & δικαιοσύνη pariter ad Corinth. Ep. 2. c.9. v.9,10. *Rationem habet vitæ etiam jumenti sui justus.* Sed & Matth. c.1. v.19. *Porrò Josephus vir ejus, justus qum esset*, (i. homo leni, miti, bono, benigno ingenio, δίκαιος, τουτ' ἔστι, χρηστὸς καὶ ἐπιεικής, Chrysostomus) *nolléтqe eam ignominiæ exponere, clam eam dimittere in animo habuit.* Itaqe inter *justum bonúmqe* hoc in loco distingvere, nihil qicqam est qod cogat, cum ea tanqam synonyma Spiritus Sanctus tam crebrò usurpet.

CAPUT X.

Gvilhelmi Maji elogium. Hymni 16. commation. 4. qi sit interpretatus. Deos falsos dotant sui. Deus verus dotat ditátqe suos. Solus verus Dominus, qi servo nullus indiget. Numini vero nihil confertur. מנחה mola salsa נסך libamen. libamenta è sangvine. σπένδεσθαι, *qâ ratione usurpatum, Phil. 2. 17. 2 Tim. 4. 6. Deorum alienorum nomina usurpare vetitum. In locorum collationibus cautio adhibenda.* Ad justitiam imputari; *sensu diverso usurpatum, Mosi Gen. 15. 6. Psaltæ Hymn. 106. 31. In Ceruborum effigiatione Ezek. 1. 5,6. explicandâ, lapsus Exercitator. Sed & Moses Ægyptius. facies qadriformes habuisse; uti triformem Chimæra poetica. facierum situs qi fuerit. Hebræis antica pars mundi oriens, postica occidens, dextra avstralis, sinistra septentrionalis.* ἱερακοκέφαλος, κυνοκέφαλος, κυνώπης. *Cerubis Spiritus ministratorii designati. an Christus imagine illâ designatus; an Evangelistæ, an attributa divina. Animantia à Joanne visa Apoc. 4.7. alia ab eis Ezechieli exhibitis, oculis undiqe cincta istic animantia ipsa, illic rotarum canthi. Angeli illis, mortales istis repræsentati. Davidis verba Hymn. 16. 4. ex Christi Joan. 17. 9. explicata. Hymni 126. vers. 1. exponitur. Casus inopinati somnii res habiti. Visi nocturni instar improborum ac mundanorum fælicitas.* חלם somniare, *qandoqe*, dormire, *nunqam. idem etiam* valescere, *convalescere Jobi 29.7. &* החלים ad sanitatem reducere, sanitati restituere. *Esajæ 28. 16. pari notione sumi posse Hymn. 126. Captivitas Babylonica Judæis morbi, mortis instar. ejus dissolutio à morbo diutino, imò à morte restitutio.* ἀνακαλεῖσθαι *medicis qid. ejusmodi qid an Græcis V. T. Interpretibus* τὸ ἀνακαλεῖσθαι. *Verba Hymn. 82. 7. discutiuntur.* Adam *ibi aliis* ὁ πρωτόπλαστος, *aliis* homo plebejus. אחד *aliis* unus, *aliis* primus. Principes, *aliis* angeli desertores; *aliis principes exteri. Pia minùs Magistrorum de improborum animis sententia; ethnicorum qorundam potior; & Ecclesiastæ 12. 7. compar. Mors principes & plebejos pariter rapit.* Cadendi *verbum qid hîc velit. Pavsæ distingventes minùs observatæ plerisqe imposuerunt.* כאחד simul, pariter. *inde loci sensus genuinus Majo erutus.*

IN hoc caput conjiciam aliorum qorundam interpretationes qasdam in publicum, qod sciam, hactenus nevtiqam emissas. Agebat diu apud Londinates meos D. Gvilhelmus Majus, vir lingvarum sanè peritissimus, & qi in Scripturæ sacræ sensibus enucleandis pares pavcos, superiorem vix ullum haberet. Cæterùm Stoicæ, vel Cynicæ potiùs, disciplinæ ita insveverat, ut rigidus animi affectus corporísqe illuvies eruditionis gratiam plurimùm imminuerent, fructúqe, qi alioqi decerpi poterat ubcrrimus, præter pavcos, & hos etiam anxiè admissos, reliqos plerosqe defravdarent. Inter codices tamen sacros pro concione explicandos, & in privato etiam qandoqe cum eis, qos familiariùs pavlò habebat, consortio, excidebant, qæ tollere studiosus qivis non dedignaretur. Ex his nonnulla cum istic proposuerimus, aliorum judiciis censenda dimittemus. Hymn. 16. v. 4. sic legitur. *Multiplicabuntur dolores illorum, qi alium* (præter verum Deum) *dotant.* (ut eleganter Junius) hoc est, *qi se idolo alicui vel-*

A *ut matrimonio copulantes, non accipiunt, sed conferunt dotem* (Junii sunt verba) *mox in nihilum abituram.* Commentarii vicem præstabit Ezekiel vates c.16. v.30—34. vise sodes. est enim prolixior periocha, qàm ut transcribi ex usu sit. Ita cultores suos Deus verus dotat ac ditat, ipse ab eis dotem nullam, cum rei nullius indigus sit, exigit. *Dominus*, inqit, *ipse es; beneficentia mea nihil ad te.* v. 2. *Ipse enim verus est Dominus, qi servo non indiget, & qo servus indiget.* Avgust. *Epist.* 5. *Ipse Deus est tuus, qi tuis nec eget bonis, nec timet à malis.* Idem *in Psalm.* 80. *Huic avtem*
B *beneficium præstare non possumus.* Idem *de verb. Dom. orat.* 58. *Nec ille siqidem collato eget, nec nos ei qicqam conferre possumus.* Senec. *de benef. l. 4. c. 9.* At contrà Dii extranei non tam cultores suos dotant ac ditant, qàm ab eis dotem, sumptum nempe & impensas frustra collatas, exigunt. qod doni avtoribus idcircò tandem in *damnum grave, doloresqe* inde perceptos, redundabit. ita enim cum Piscatore malim passivè sumere, prout verbi ipsius forma postulat; qàm cum Junio activè, ut de *doloribus* intelligatur, qibus sanctos, qos priùs dixerat, afficiant ac divexent improbi.
C Seqitur: *Horum ex sangvine libamina non sum libaturus; nec assumpturus in os meum nomina eorum.* Ad animantis mactati victimam unamqamqe, adjiciebatur מנחה ἐλαιοχύτη, *mola salsa*, נסך σπονδή, *libamen.* Num. c.15. v. 5. & c. 25. v.7. qod erat victimæ ipsius qasi complementum. Itaqe Deo vero vino super hostiam effuso libabant. Deis falsis, vini loco, sangvine sæpe humano. unde *libamenta è sangvine* Psaltæ nuncupantur. neqe enim Avgustino accedo, qi *Epist.* 5. de *pecorum victimis* dictum vult, qas Judæi immolabant. Ad utrumqe forsan alluserit Pavlus ad Philipp. c. 2.
D v.17. Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν &c. *Qinetiam si libor*, sive libaminis in morem effundar, *super sacrificio & ministerio fidei vestræ, gavdio id mihi futurum est*, &c. Philippensium fidem nimirum ac pietatem hostiæ comparat, sangvinem suum *libamento*, qod eam qodammodo consummet, dum pro Christi cavssâ fuso eos in fide confirmat. Sed & eâdem usus metaphorâ ad Timoth. Ep. 2. c.4. v.6. jam morti propinqus, Ἤδη γὰρ σπένδομαι. *Jam enim libor.* mox pro libamento mihi sangvis fundendus est, qò ministerio meo, qod sacrificii instar
E obtinet, colophonem adjiciat. utrumqe, inqam, allusisse videtur; qia ut Avgust. *de Civit. Dei l. 10. c. 4. Deo cruentas victimas cædimus, qando usqe ad sangvinem pro ejus veritate certamus.* Qemadmodum Julius Firmicus *de Error. profan. relig. Hic est Cabirus, cui Thessalonicenses cruento, cruentis manibus supplicabant.*

Seqitur: *Neqe assumpturus sum in os meum nomina eorum.* sive, *labia mea nomina ipsorum non intrabunt.* Hoc vulgò accipiunt, ac si Deorum falsorum nominibus vel simpliciter usurpandis, vel inter jurandum adhibendis, abstinere
F se velle profiteretur. Atqe ita Drusius *Observ. l. 3. c. 7.* ex Exod. c.23. v.13. & Josh. c.23. v.7. Majus noster aliò abit.

Verùm hujus interpretationem prius qàm proposuero, illud attingam, qod interpretes ille in verbis illis exponendis in fravdem illexisse avtumabat. Collationem locorum plurimùm conferre ad Spiritus Sancti mentem genuinam indagandam atqe eruendam, nemo qisqam, opinor, unqam inficias iverit. cavtione tamen & judicio opus esse, in collationibus instituendis, & ex collatione sensum certum constituendo, id verò plurimis exemplis liqidò poterit de-
G monstrari. Ad rei evidentiam, uno & altero impræsentiarum contenti erimus. Formula illa, qâ *ad justitiam imputari* aliqid alicui dicitur, bis tantùm, qod memini, in Veteri Instrumento reperitur. Genes. c.15. v.6. ubi Abrahæ *fides*, qam Dei promissis adhibuit, *in justitiam illi imputata*, vel *reputata*, dicitur. Et Hymn. 106. v.31. ubi Phœnicis factum, in flagitiosis illis trucidandis, *in justitiam* itidem *ei imputatum* perhibetur. Jam si qis vel ex eo qod de Abrahæ fide enunciatur, idem hoc fundamento de Phœnicis facto pronunciaverit, vel ex eo qod de Phœnicis facto prædicatur, nihil aliud de fide Abrahæ intelligendum contenderit, qia gemina de utroqe formula usurpatur, nec alibi uspiam ea sensu alio aliqo usurpata occurrat, næ ille ratiocinationis Apostolicæ, qâ *ex fide merâ*

peccatoris coram Deo justificationem stabilire conatur, ad Roman. c. 4. v. 3, 5, 8, 9, 22, 23, 24. nervos penitùs inciderit, itaqe à locorum collatione nihil istic sanè concluseris. *imputari* siqidem *ad justitiam*, loco priori, sic sumitur, ut pro justo apud Deum hominem censeri faciat, qi alioqi tamen peccato immunis non sit. at loco altero hoc duntaxat designat, factum illud Phœnicis fuisse tanqam justum, à divino numine approbatum.

Aliud damus. Ezekielis c. 1. v. 5, 6, 10. in visione depinguntur animantia qatuor, corpus qod attinet, specie humanâ, facie verò sive vultu multiplice & multiformi; *faciem* enim unumqodqe horum *qadriformem* habebat, *humanam, leoninam, bovinam, aqilinam.* nam qod vir doctus, sed nugis Rabbinicis addictus nimis, qi *in Legem Mosaicam exercitationes* nobis dedit, *in Leg. cerem. exerc. 9. de Cerubis*, negat פנים istic pro *facie* sumendum, negat *animantibus singulis faciem qadriformem* fuisse; hoc tantùm voluisse Vatem sacrum contendit, *aliqâ ex parte animantia qatuor illa hominis, leonis, bovis, aqilæ speciem imitata; hominis*, qòd *faciem humanam cum cruribus erectis* haberent; *leonis*, qòd *collum pectúsqe leonis cristam* sive *cervicem jubatam* repræsentarent; *bovis vitulíve*, qòd *pedes ungulatos bifidósqe* obtinerent; *aqilæ*, qòd *alis* essent *instructa.* hæc, inqam, à vatis sacri mente reiqe ipsius veritate qàm longissimè recedunt. Exercitatori scilicet cum aliis nonnullis contigit, qod pictoribus qibusdam contigisse refert Evstathius, qi Homeri verbis illis qibus *Iliad.* ζ. Chimæram descripserat,

Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα.

perperam acceptis decepti, *Chimæram* ejusmodi nobis depinxerunt, qæ *capite leonino*, *corpore caprino* deformata, in *draconis spiram volubilem* desineret. qum Hesiodus (à qo fortean mutuatus est Homerus) monstrum illud disertè doceat, non *triforme* tantùm fingi, sed & *triceps.* Hujus enim in *Theogoniâ* verba sunt ista:

Τῆς δ' ἦν τρεῖς κεφαλαί· μία μὲν χαροποῖο λέοντος,
Ἡ δὲ χιμαίρης, ἡ δ' ὄφιος κρατεροῖο δράκοντος.
Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα,
Δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.
Huic tria erant monstro capita; fulvique leonis,
Hirsutæqe pilis capræ, immanisqe draconis.
Antè leo, retróqe draco, capra inter utrumqe,
Ignis qæ horrendam vim naribus exhalabat.

Cæterùm de portento illo imaginario viderint poetæ, poeticorúmqe figmentorum interpretes; qibus inter se vix convenit. De animantibus à Vate nostro delineatis, qod primus forsan, nec solus tamen, nam ejusmodi qippiam & Grotius in *Annotatis* habet; commentus videtur iste, constat planè contextui sacro omninò adversari, qi vers. 10. leonis faciem à dextris collocat, bovis à sinistris, ut per conseqens ab anteriore parte facies humana, à posteriore aqilina sita fuerit: avt illæ saltem inter illas mediæ constiterint; nisi si qis forsan adeò vecors extiterit, ut animantium illorum collum cum pectore à dextris, alarum par utrumqe à sinistris, contra omnem proportionis decoræ usúsqe necessarii rationem, velit statuere. Nec verò absimile vero videtur, qod David Camius habet in *visi illius explicatione* ad *Commentariorum* calcem adjectâ. Censet is *pro mundi plagis qatuor animantium istorum, sive capita, sive facies, situm obtinuisse suum. faciem scilicet humanam orientem versus prospectasse*: ideóqe primo loco commemoratam, partim qòd ea præ reliqis emineret, partim qòd Vatis conspectui rectà objiceretur. *Leoninam* proinde *à dextris, bovinam à sinistris* sitam; qòd orientem versus faciem componenti, à dextra avstralis cœli plaga, (qæ & תימן ideò à ימין dicta) à sinistrâ septentrionalis existat. *aqilina* restat ut *occidentem respexerit*; qæ & *postica* pars mundi אחור Hebræis censetur; sicut *oriens* קדם *antica*, anterior.

Minùs enim probabile est, qod Moses Ægyptius in *Doctore perplexorum l. 3. c. 1.* statuit, *facies qatuor* qidem fuisse *singulis* horum, sed *humanas omninò universas. leonis* verò, *bovis, aqilæ* dictas, non qia animantium istorum facies existerent, sed qia eas aliqâ ex parte referebant. sicut de Davidis auxiliariis qibusdam dicitur, *facies illorum* fuisse *ut faciem leonis.* Annal. l. 1. c. 12. v. 8. & de Theoro parasito apud Aristophanem *Vesp. Act. 1. sc. 1. v. 43.* & 45. Τραυλίζων, *blæso ore loqens*, λ pro ρ *dicens* Alcibiades, — τὴν κεφαλὴν κόλακος ἔχει, cum κόρακος vellet, *corvi caput* habuisse. & Cleo Comico eidem in *Eqitibus*, κυνοκέφαλος dicitur, tanqam qi *canino simile caput* haberet. & κυνώπιδα se Helena apud Homerum dicit *Odyss.* δ. εἵνεκ' κυνὸς ὄμματα (uti Agamemnoni Achilles Il. α.) ἤτοι ὄψιν ἔχουσαν, *qasi qæ caninam turpémqe*, potiùs qàm speciosam pulcramqe *oris effigiem* obtineret. neqe enim inverecundam impudentémqe se ipsa diceret; uti pleriqe interpretantur. Sed & Joannes Baptista Porta in *Physiognomonicis* suis, hominum facies havd pavcas, utrarumqe typis graphicè depictis, cum animantium aliorum faciebus componit. Verùm & Moses noster istic, credo, solitarius incedit.

Imagine interim mysticâ istâ, Angelos, sive Spiritus ministratorios, esse delineatos, extra controversiam esse videtur. nec id inficiatur Exercitator; qi symbolis illis adumbrari monet *spirituum illorum intelligentiam, vires, velocitatem, obseqium*: Verùm ad nugacia mox dilapsus, *Christi trophæum* vult indicari, qi *natus* sit, *ut homo, occisus, ut vitulus, resurrexerit, ut leo, ascenderit, ut aqila.* qæ ego certè pari loco habeo, qo commentum illud de *qatuor Evangelistis*, qos ex singulorum *exordiis Evangelicis* ducto argumento, animantibus illis repræsentatos allegoriarum magistri tradunt. Qum avtem in Joannis Apocalypsi c. 4. v. 7. animantia itidem qatuor occurrant, qorum primum *leonis* speciem præferat, secundum *vituli*, tertium *hominis, aqilæ* qartum: hinc statim concludunt eosdem planè istic designari, *spiritus* nempe Dei Opt. Max. *administros* ac *legatos*, qi ab Ezekiele depingebantur. in qo fallitur etiam Exercitator, qòd utrobiqe πολυόφθαλμα, sive *oculis undiqe obsita animantia* depingi affirmat: qòd nunc ad spirituum *intelligentiam humanâ majorem*, nunc rursus, sibi diffidens (qod in lusu istiusmodi solenne est) *numinis divini* παντοψίαν sive *omnituentiam* exprimendam refert. qum apud Ezekielem non *animantia* ipsa, sed *rotæ*, sive *rotarum canthi oculis instructi* dicantur. vers. 18. cæterùm in Apocalypsi *animantium* nomine spiritus illos nevtiqam indicari perspicuum est, cum *animantia* illa *qatuor* unà cum *senioribus viginti qatuor, agni sangvine redemptos* sese profiteantur *ex stirpe unaqaqe & lingva populóqe ac gente.* cap. 5. v. 9. qod de *Angelis electis*, dici non potest. Itaqe cavtione, qod dixeram, opus in locis invicem conferendis; nec ubicunqe formulæ occurrunt eædem, sensus idem statim statuendus.

Hoc avtem non animadversum Majus noster opinatus est occasionem dedisse Psaltæ locum illum Hymn. 16. v. 4. secùs, uti ille censebat, qàm Spiritus Sanctus senserat, interpretandi. Cum enim populo Dei prohibitum legerent, *Deorum alienorum nomina in os suum assumere*, Exod. c. 23. v. 13. & Josh. c. 23. v. 8. inde statim avtumabant idem planè istic qoqe designari. Verùm is aliud planè innui contendebat. Suæ avtem interpretationi qò viam muniat, hoc primo loco sumit, sub Christi personâ Vatem loqi; qod ex vers. 10. colligit, qi de Christo exponitur, cum à Petro, Act. c. 2. v. 25. tum à Pavlo Act. c. 13. v. 35. Tum exile nimis censet, qàm ut profiteatur Christus, nolle se Deorum falsorum nomina honorificè usurpare. Deniqe ad Syntaxin provocat, qâ numero plurali ad cultores Dei à vero alieni, non ad Deum falsum, qi numero singulari enunciatur, respectus simplicissimè habeatur. Mitto qæ in contrarium forsan possent reponi. Cæterùm hinc statuit, *profiteri Dominum Christum istorum nomina, qi Deis falsis obstinatè adhærent, intra labia sua non admissurum, ut vel verbulo tenus pro eis apud Deum patrem suum agat.* Itaqe idem vult esse hoc sub Christi personâ à Davide ejusdem typo enunciatum, cum eo qod ipse, cum in terris ageret, Joannis c. 17. v. 9. suorum cavsam apud Deum Patrem perorans dixit, *Non oro pro mundo, sed pro eis, qos ipse mihi dedisti*; ut, *nomina eorum intra labia mea non sum admissurus*, perinde valeat, ac si dixisset, *in meis ad Deum Patrem intercessionibus locum isti nullum habituri sunt.*

Pergamus. Hymnus 126. uti vulgò redditur, sic incipit, *Cum reduceret Jova Sionis reduces, somniantibus similes eramus:*

mus: qod explicant, *somniare nobis videbamur*; cum vix possemus credere rem veram geri; adeò supra modum admirabilis & inexpectata extiterat ea nostra liberatio. Sic Petrus Angeli ministerio catenis exutus & carcere eductus, foribus insuper ac portis sponte cedentibus. non rem veram geri, sed visione nocturnâ illudi sibi autumabat, Act. c. 12. v. 9. M. Seneca *Controverſ.* 9. *Somnium hoc puto.* Q. Curtius *l.* 4. de Abdolomino à terrâ sarriendâ ad regnum ab Alexandro Tyri compote evocato; *Somnio similis Abdolomino res videbatur.* &, *Satiſne eſſent ſani, percunctabatur, qi tam protervè ſibi illuderent.* Nicetas Choniates *Andronici Comnen. Hiſt. l.* 1. *c.* 3. *pag.* 310. de eodem ad urbem Nicæam, qam diu frustra obsederat, ex inopinato à civibus sponte deditam; Τῷ τῆς θέας ἀέλπτῳ καταπλαγείς, πολλάκις τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς ἀκριβῆ τῆς θεωμένων διαστολὴν ὤρεγεν· ἀπιστῶν γὰρ ὄναρ ἰδόκει βλέπειν τὰ τότε πραττόμενα. *Inexpectato ſpectaculo attonitus, ſubinde huc atqe illuc deflexit oculos, ut certius perſpiceret, qid rei eſſet. Certe enim putabat ſe ſomnium videre qæ tum agebantur.* Idémqe *ibid. l.* 2. *c.* 11. *pag.* 375. de Isaacio Angelo præter expectationem ad imperium raptim evecto; Ἐδυσκόλαινε πρὸς τὴν στεφηφορίαν, οὐχ ὡς ἔρωτα μὴ τρέφων ἀρχῆς, ἀλλ᾽ ὡς ὑφορώμενος τὸ τοῦ πράγματος ἐργῶδές τε καὶ δυσέφικτον. καὶ ὄναρ οὐχ ὕπαρ ἀντικρυς ἐπιπλεῖσθαι τὰ παρόντα οἰόμενος. *Coronationem ægre ferebat, non qod ab imperii cupiditate abhorreret, ſed qod rei ſummam difficultatem pertimeſceret: & qæ tum agerentur, vigilantis qoddam ſomnium exiſtimaret.* Joannes deniqe Chrysostomus de se in Presbyterium cooptato; *tom.* 6. *orat.* 38. Ἆρα ἀληθῆ τὰ συμβάντα περὶ ἡμᾶς καὶ γέγονεν ὄντως τὰ γεγενημένα; καὶ οὐκ ἐξηπατήμεθα; οὐδὲ νὺξ τὰ παρόντα καὶ ὄναρ; ἀλλ᾽ ἡμέρα ὄντως ἐστί, καὶ ἐγρηγορῶμεν ἅπαντες; καὶ τίς ἂν ταῦτα προσεδόκησεν, ὅτι μειράκιον εὐτελὲς καὶ ἀπερριμμένον πρὸς ὕψος ἀρχῆς ἀνηνέχθη τοσοῦτον; *Num vere acciderunt res noſtræ? acciderunt omnino qæ acciderunt, & non decepti ſumus; neqe qæ aguntur, nox & ſomnium, ſed dies omnino ſunt, & vigilamus omnes; ſed qis hæc crediſſet, adoleſcentulum vilem, & abjectum ad honorem tam ſublimem eſſe productum.* non potuit graphicè magis explicari sensus iste, qem hymnographi verbis post Abraham Esdræ filium assignant interpretes pleriqe.

Cæterùm David Camius Josephum patrem suum narrat aliô transtulisse, nec de præsenti lætitiâ, qam commatio seqenti describit, sed de dolore atqe anxietate præteritâ cepisse: *dolorem ſcilicet angoremqe*, qem deportationis tempore pertulerant, ad reversionem divinitùs procuratam, *ex animis mentibúſqe omnem ſtatim avolaſſe, qo modo ſomno experrectis inſomniorum imagines nocturnæ ſolent.* Ita Asaph Hymn. 73. v. 19, 20. *Qomodo in deſolationem, qaſi momento, abeunt? diſpereunt, terroribus abſumuntur, inſtar ſomnii, qod, ubi qis evigilaverit, evaneſcit protinùs.* Scitè Simocattus *Epiſt.* 37. Τῶν ἐνυπνίων τὰ κάλλιστα οὐ τοσοῦτον ἡμᾶς εὐφραίνει καθεύδοντας, ὅσον ἐγρηγορότας ἐλύπησεν. Αἱ γὰρ ἐλπίδες μετὰ τοῦ ὕπνου συναπίπτουσιν. *Qæ in ſomniis apparent pulcerrima, non tantum nos lætos reddunt dormientes, qam triſtes cum expergiſcimus. Spes namqe cum ſomno avolat.* Et Dio Pruſ. *orat.* 37. Homerum παρῳδήσας,

Τιμὴ δ᾽ ἠΰτ᾽ ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται.

Avolat at mundi, ceu ſomnia vana, honor omnis.

Tanqam ſomnium enim avolat, qod non invenitur, (sive, qod jam ampliùs non comparet, non est) *& ſicut viſum nocturnum fugatur.* Zophar, Job. c. 20. v. 8. Videantur ampliùs Dio idem *orat.* 33. sed & Ambros. *offic. l.* 1. *c.* 12. & *de Joſeph. c.* 6. Augustin. *in Pſalm.* 75. & *homil.* 13. Gregorius *Moral. in Job. l.* 18. *c.* 10. Petronius in *Satyric.*

Nocte ſoporiferâ veluti cum ſomnia ludunt
Errantes oculos, effoſſáqe protulit aurum
In lucem tellus; verſat manus improba furtum,
Theſauróſqe rapit; ſudor qoqe perluit ora,
Et mentem timor altus habet, ne forte gravatum
Excutiat gremium ſecreti conſcius avri.
Mox ubi fugerunt eluſam gaudia mentem,
Veráqe forma redit, animus qod perdidit optat,
Atqe in præteritâ ſe totus imagine verſat.

At istic contrà, unà cum captivitate ipsâ, molestiæ me-

A moria etiam omnis avolaverat, nec in eâ ampliùs hærebat reducum animus, sed qasi nec extitisset unqam, præ gaudii magnitudine absorpta penitus, & ex animis etiam & cogitationibus obliterata prorsus videbatur. qo modo de puerperâ prolem masculam jam enixâ Christus Joan. 16. v. 21. parturientis *dolorum* licet acerrimi fuerint, *præ gaudio, qod de partu jam edito concepit, nec reminiſcitur qidem.*

Verum Majus noster כחלמים aliâ significatione istic sumi volebat. non in *ſomniandi* nimirum, sed in *convaleſcendi* sensu. qo modo τὸ חלם usurpatum deprehenditur,
B Jobi c. 39. v. 7. de cervarum & caprearum prole: *Ipſæ incurvant, ac diſſecant ſe, dum partus ſuos vix enituntur: at nati earum* יחלמו *convaleſcunt*, crescunt, matres deserunt. Et in formâ transitivâ החלים *facere ut convaleſcat* qis, *ſanare*. Esajæ c. 38. v. 16. ותחלימני והחייני ubi vetus interpres, nescio qo fundamento, *Corripies me, & vivificabis me.* Tigurinus, *Tu me ſomno degravas, & rurſus vivificas*; tanqam חלם *dormire* sit. & Joannes Calvinus, *qòd dormire me feceris*; ut *ſomni* nomine *mors* designetur, à qâ minimùm absuit. at Genevenses contrà, *dormire feciſti me.* ac si insomniâ priùs laborasse innueret. Verum pro-
C piùs accessit Vatablus: *ſana me itaqe & vivifica me.* Et adhuc propiùs Pagninus; *Et ſanabis me, & vivificabis me.* nam החלים *ſanare*; & inde חלימא *ſani* apud Syrum Matth. c. 9. v. 12. & utrumqe, prout apud Esajam, junctim positum, pro Græcorum ἔρρωσο, חוי חלים *vale, ſanus & ſoſpes vivas.* Act. c. 23. v. 30. Sed omnium optimè Junius; *Sic feciſti ut revaleſcerem, & in vitâ conſervaſti me.* Valetudinem mihi restituisti, sanasti me. nam particula copulans, uti & sciolis qibusqe notum, tempus verbi mutare solet.
D Eodem ergò modo & apud Hymnographum D. Majus sumi volebat. *A captivitate reduces, ſimiles illis extitimus, qi à gravi ac diuturno morbo ſubitò tandem convaleſcunt.* Et certè gravis *morbus*, imò qasi *mors* qædam, *captivitas* illa visa est. Unde & *reductio* qasi *à mortuis revocatio & reſuſcitatio* qædam dicitur Esaj. c. 26. v. 19. & Ezek. c. 37. v. 11, 12. & Dan. c. 12. v. 2. qin & Apostolus populi Judaici restitutionem deinceps futuram, ζωὴν ἐκ νεκρῶν fore adfirmat. Rom. c. 11. v. 15. Græci utrobiqe cum apud Esajam, tum apud Hymnographum eodem τοῦ παρακαλεῖσθαι vocabulo u-
E tuntur. illic, ἐξηγέρθης μετὰ τοῦ παιδός, καὶ παρακληθεὶς ἔζησα. istic, ἐγενήθημεν ὡσεὶ παρακεκλημένοι. qo etiam verbo pro *corroborare* & *vires addere* utuntur. sic enim τὸ אמין exprimunt κατίσχυσον αὐτόν, καὶ παρακάλεσον αὐτόν, *confirma eum & corrobora eum.* Deut. c. 3. v. 28. & τὸ חזק καὶ χεῖρας ἀσθενοῦς παρεκάλεσας, *& manus remiſſas confirmabas.* Job. c. 4. v. 3. & τὸ עוז οἱ κατοικοῦντες Γεββεὶρ παρακαλεῖτε. *habitatores Gebimorum ſe confirmaverunt.* Esaj. c. 10. v. 31. Certè ἀνακαλεῖσθαι pro eo qod Latini dicunt, *vires revocare* & *reparare*, apud medicorum filios satis freqens est; & de eis
F ut plurimùm usurpatur, qi deliqium passi, medicamine aliqo restituuntur. ejusmodi qippiam an τοῦ παρακαλεῖσθαι, qod huic finitimum, vocabulo, Græci voluerint designatum, alii viderint.

Aliud D. Maji interpretamentum peculiare, istis ubi adjecerim, caput hoc claudam, Hymno 82. v. 7. sic legitur, אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפלו. Qæ qidem verba variè, non à Judæis tantùm, sed & à nostris accipiuntur. Siqidem in membro priori qidam, in qibus est Jairus, & qi Hieronymi *in Pſalm.* nomen ementitur, τὸ
G πρωτοπλάστου designari volunt. ac si dictum esset, *Verumtamen moriemini, ſicut Adam*: eo qòd ad Adæ instar transgressi sitis. trahúntqe huc illud Hosh. c. 6. v. 7. & Job. c. 31. v. 33. Nec desunt, qi illud itidem in membro altero אחד השרים non *unum è principibus*, sed *principum primum* vertentes; (qo modo אחד השרים *primum è principibus*, Dan. c. 10. v. 13. Junius:) ut numerus cardinalis, uti appellant, ordinalis vice fungatur; prout Gen. c. 1. v. 3. & Act. c. 20. v. 7. de Adâ eodem intelligunt, qi primus mundi hujus inferioris rector ac dominator, à creatore Domino universi fuerit constitutus. Gen. c. 1. v. 28. Alii, è qibus Justinus, *dialog. cum Tryphon.* Græcos secuti Interpretes, qi sic reddiderunt; Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. *Vos verò ut homines morimini, & ſicut unus è* prin-

principibus cadetis, sive, *occidetis*: membrum prius de parentibus nostris protoplastis Adâ & Evâ, posterius de Satanâ, Angelo desertore, qi & ἄρχων dicitur Joan. c. 14. v. 30. & τῶν ἀρχόντων ἐπουρανίων unus primitùs fuerat, sed sorte primitivâ excidit, exponunt. Alii è Judæis minùs piè, in qibus Camius (nec abscedere longè videtur Esdraides) *Moriemini, sicut homines merè terrei; qorum anima unâ cum corpore, ad jumenti instar, intercidit.* Hymn. 49. v. 12, 19, 20. Eccl. c. 3. v. 18-21. ut opponatur scilicet ei, qod est suprà dictum, *filii excelsi estis omnes*: qod de spiritibus illis immortalibus Dei administris intelligunt isti, qibus dignitatis ratione similes censeantur. At saniùs meliúsqe Musculus noster, *Moriemini, ut cæteri qiqe, mors ultima linea rerum, fastigio fastuiqe vestro finem dabit.* & qod Hymn. 146. v. 3, 4. tam de principibus, qàm de plebejis qibusvis dicitur, *ubi expiraverint, ad pulverem suum revertuntur, eodémqe die cogitata eorum universa unà cum ipsis intercidunt.* ita tamen ut *corpore ad terram, unde* primitus *sumptum est*, Gen. c. 2. v. 7. & c. 3. v. 19, 23. *revertente, spiritus*, sive *anima, ad Dei, qi dederat*, Gen. c. 2. v. 7. tribunal sistatur, Eccl. c. 12. v. 7. sententiam sive lætam faustámqe, sive tristem dirámqe, pro justitiâ divinâ latam, subitura. Luc. c. 16. v. 22, 23. & certè sanctiùs saniúsqe hac in parte egerunt Philosophi qidam Ethnici, qàm Judæi isti magistri, qi tam malorum qàm bonorum animas, non interitui obnoxias; sed corpori superstites, ac immortales, à compagis humanæ dissolutione, pro vitæ anteactæ ratione, vel in sedes beatas, vel in loca pœnalia transferendas, avt fidenter censebant, avt sentiebant credebántqe, sentire saltem ac credere se profitebantur. Videndus Socrates apud Platonem in *Phædone*, Cicero *Tusculan. l.* 1. Plutarchi nomine *de philosoph. placit. l.* 4. *c.* 7. Stobæus *Eclog. Physic. l.* 1. *tit.* 40. *sect.* 3. Horum effata Epicharmus sic expressit à Plutarcho *ad Apollon. consolat.* lavdatus,

> Συνεκρίθη, καὶ διεκρίθη·
> Κἀπῆλθεν, ὅθεν ἦλθεν, πάλιν,
> Γᾶ μὲν εἰς γᾶν, πνεῦμα δ' ἄνω.
> *Concretum est, & discretum est:*

(integram hominis compagem loqitur animâ corporéqe constantem)

> *Redítqe utrumqe unde venerat,*
> *Terra ad terram, spiritus sursum.*

Qibus gemina habet & Evripides in *Chrysippo*, referentibus Clemente Alexandrino *Stromat. l.* 6. Philone Judæo *de mundi immortalitate*, & Marco Imperatore *comment. l.* 7. *§.* 50.

> Χωρεῖ δ' ὀπίσω, τὰ μὲν ἐκ γαίας
> Φύντ' εἰς γαῖαν· τὰ δ' ἀπ' αἰθερίου
> Βλαστόντα γονῆς, εἰς οὐράνιον
> Πόλον ἦλθε πάλιν. ——
> *Retróqe meant, qa terra dedit,*
> *Iterum in terram; qod ab atherio*
> *Venerat ortu, cæleste poli*
> *Repetit templum.* ——

Sed & in *Supplicibus* (qæ Moschionis nomine frustra apud Stobæum prostant *Collectan. tom.* 2. *tit.* 124.)

> Ὅθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο,
> Ἐνταῦθ' ἀπελθεῖν, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
> Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν. ——
> *Et unde nostra qodqe natura est datum,*
> *Eò reverti; ut magnus æther spiritum,*
> *Corpus recipiat tellus.* ——

Ex Stoicorum sententiâ uterqe videtur locutus, qæ ad Epicuream etiam transtulit Lucretius *lib.* 2.

> *Cedit enim retrò, de terrâ qod fuit antè,*
> *In terras; & qod missum est ex ætheris oris,*
> *Id rursum cæli rellatum templa receptant.*

Hæc eò magis interserere hic visum, qia cum Ecclesiastæ illis tam accuratè conveniunt. Qanqam hoc illi forsan ita dicebant, ut cœli, ætherísqe nomine aerem duntaxat intelligerent, in qem anima resolveretur. Verùm in eandem planè cum nostris mentem Heraclitus, cujus insigne est illud *Epist. ad Amphidamant.* Ἐὰν γὰρ φθάσῃ ὑπερμαλλον γένηται τὸ σῶμα, δύσεται εἰς τὸ εἱμαρμένον. ἀλλ' οὐ ψυχὴ δύσεται· ἀλλ' ἀθάνατον οὖσα χρῆμα, εἰς οὐρανὸν ἀναπτήσεται μετάρσιος. δέξονται δέ με αἰθέριοι δόμοι. *Corpus mihi si undâ ingruente obrui contigerit, ad locum sibi destinatum demersum descendet. at non demergetur, sive descendet anima; sed immortale qiddam cum sit, ad cœlum sublevata evolabit; suscipiéntqe me sedes ætherea.* Verùm nescio qo modo nec opinantem longiuscule abripuit, detinuítqe diutiùs, pensi destinati memorem minùs, argumenti interjecti meditatio amœnior, & exiturienti jam (venia verbulo detur) accommodatissima. Ad rem, de qâ agitur, denuò redeamus. Illud כאחד השרים nonnulli de Angelis Apostatis, sive spiritibus desertoribus dictum intelligunt. Eò, Jairo referente, trahit avtor *Midras Agadah*, ex Esaj. c. 14. v. 12. & c. 24. v. 21. Eôdem concedit & Psevdo-Hieronymus, & hujus vestigiis insistens Hugo Barcinonensis, ex Luc. c. 10. v. 18. qi & dictionem hic mutatam urgent; priùs enim dictum, *moriemini ut Adam*: at istic, non *moriemini*, sed *cadetis*, *ut unus è principibus.* angelorum siqidem *casus* est, *mors* non est. At meminisse debuerant, *cadere* pro *mori*, in sacrâ paginâ opidò qàm familiare existere. Hymn. 91. v. 7. Jer. c. 44. v. 12. & alibi passim. Camius ergò de *Principibus* exteris, tyrannis ethnicis, qi populum sibi subjectum premunt opprimúntqe, exponit. qod & Liranus seqitur, & Musculus probat, illud Luc. c. 22. v. 25. huc trahens; Junius verò comprobando eò usqe processit, ut vocem *aliorum*, qâ à Judæis discernerentur *principes* hic dicti, contextui ipsi inseruerit, qo nomine à Piscatore, de re tamen ipsa consentiente, reprehenditur.

Nostri plerique (ut singulos recensere non sit opus) *Adami* vocabulo *plebejum* qemvis designari volunt; qo modo à scriptoribus sacris ea vox creberrimè usurpatur. Hymn. 49. v. 2. 62. v. 9. Esaj. c. 2. v. 9. & c. 5. v. 15. Et sensus sanè is optimus & convenientissimus videtur. neqe enim è plebejis principes, cum mortales pariter utiqe sint, mors distingvit discernitve; verum, ut Flaccus, *Carm. l.* 1. *Ode* 4. *n.* 13.

> —— *æqo pallida pulsat pede pavperum tabernas,*
> *Regúmqe turres.* ——

neqe, ut idem *l.* 2. *Ode* 3. *n.* 21.

> *Divésne prisco natus ab Inacho,*
> *Qicqam interest; an pavper, & infimâ*
> *De gente, sub dio moreris,*
> *Victima nil miserantis Orci.*
> *Omnes eòdem cogimur; omnium*
> *Versatur urnâ, seriùs ocyùs,*
> *Sors exitura, & nos in æter-*
> *Num exilium impositura cymbæ:*

Ibid. *Ode* 14. *n.* 9.

> —— *undâ scilicet omnibus,*
> *Qicunqe terræ munere vescimur,*
> *Enavigandâ, sive Reges,*
> *sive inopes erimus coloni.*

Et *lib.* 3. *Ode* 1. *n.* 14

> —— *æqâ lege necessitas*
> *Sortitur insignes & imos:*
> *Omne capax movet urna nomen.*

Cæterùm in clavsulâ inseqenti ampliùs aliqid designari qi velint, non desunt, qod & verbo *cadendi* insinuari existimant, qod in *deturbandi* ac *prosternendi* notione sumatur, ut mors violenta & insveta aliqa intelligatur. Ita Musculus. Sed & Junius, *non tantùm communi morte, sed etiam celebri & singulari; ut Esaj. c.* 14. *v.* 10. Vide qod de ambitiosis illis in Mosen & Aaronem insurgentibus dicitur, Num. c. 16. v. 29, 30. Verum qidem est, *cadendi* verbum de cæde morteqe violentâ sæpiùs usurpari, Reg. l. 2. c. 1. v. 19. & c. 2. v. 16. & c. 3. v. 36. & c. 21. v. 9. Nec verum minùs qod Juvenalis *Sat.* 10.

> *Ad generum Cereris sine cæde & vulnere pavci*
> *Descendunt Reges, & siccâ morte, tyranni.*

Cæterùm *cadendi* verbum de eis etiam adhiberi, qi tam morbo avt fame extingvuntur, qàm qi gladio percussi occumbunt, ex locis patet suprà indicatis. Calvino itaqe argutiora videntur ista. ipse, qemadmodum & Mollerus, *sicut unus, principes cadetis*, reddit: h. e. ut illi uterqe exponunt,

ponunt, ficut unus è multis, five unus è plebejis (de qibus antè dixerat) occidetis, mortem obibitis. Favétqe verfioni ifti pavfarum in Hebraicis fitus. Siqidem ad וכאחד vox fiftitur; qo indicetur τὸ השרים qod *principes* fonat, non regi ab אחד qod *unum* fignificat, (unde patet perperam verti è Græcis, εἷς τῶν ἀρχόντων; à Latinis hos fecutis, *unus è principibus*, avt *unus principum*) at ab השרים ad תמותון vox continuatur, minifteriali duntaxat notâ intercedente; qo השרים five *principes*, rectum effe, *moriendi* verbo, qod ab eo regatur, & qo cum conveniat, præfixum, difertiùs indicetur.

Atqe hactenus qidem Majus nofter iftis affentitur: cæterum in τῷ כאחד expofitione, tam ab iftis, qàm ab illis omnibus feorfum it, nec immeritò. Siqidem, *ficut unus*, illud, pro *ficut unus à plebe*, avt ex infimæ fortis hominibus, fatis infolens videtur: nec locum geminum, qi pariare qeat, adducunt ullum. Proinde Majus τὸ כאחד adverbialiter hîc fumi poftulat; perinde atqe alibi non femel, fed fæpiufculè ufurpatum deprehenditur. notione verò adverbiali ubi fumitur, nunc *unà*, *fimul*, nunc *juxta*, *æqè*, *fimiliter*, *pariter* fignificat. Sic Efajæ c.65. v.25. *Lupus & agnus* ירעו כאחד (pro qo cap.11. v.6. יחדו dicitur) *pafcent una*, five *fimul*. Annal. l.2. c.5. v. 13. Cúmqe clangerent & canerent כאחד *pariter*, (Latinus vulgatus, Tigurinus, Junius) *edendo vocem unam*. Ezr. c.2. v. 64. & Nehem. c. 7. v. 66. *Tota congregatio* כאחד ubi Latinus vulgatus *qafi vir unus*; Tigurinus *ad unum ufqe*; Junius *univerfe*. minus aptè omnes hi. optimè Græci ὁμοῦ, *fimul*; & noftri, together. Ezr. c.3. v.9. *Kadmiel & filii ejus filii Judæ* כאחד *fimul*. Junius & Vatablus ibid. c. 6. v.20. *Nam mundaverant fe Sacerdotes & Levitæ* כאחד *pariter*. Junius & Tigurinus, fecùs utiqe qàm fub Ezekiâ extiterat, qo tempore Levitæ femet mundando facerdotes anteibant. Annal. l.2. c. 29. v. 34. Qibus coronidis vice adjectus fit locus, qi huc cumprimis facit, ex Ecclef. c. 11. v. 6. ubi fic legitur; *Manè ferito femen tuum; & vefpere ne remittito manum tuam: nefcis enim utrum fucceffurum fit, hoc an illud; an verò ambo bona futura fint*, five *fucceffura fint*, כאחד ubi Græcus ἐπὶ τὸ αὐτό. h.e. *in unum*, five, *in idem*, uti Hieronymus reddidit. *fimul*, Latinus vulgatus, minùs commodè utriqe. meliùs, Tigurinus *juxta*; Junius, *ex æqo*; Caftellio, *æqè*; Serranus, Fajus, Lavaterus, *pariter*. Itala, *parimente*. Gallica, *pareillement*: noftri, alike. qæ omnia, (primoribus duobus exceptis, qæ nec dicti ratio facilè admittit) cum eo qod in manibus habemus, fenfum eundem qum præferant, eximiè conveniunt. Idcircò Majo noftro cenfente, verba fic reddenda fuerint, *Veruntamen, ficut homo plebejus* qivis, *moriemini*; *& pariter*, five, *ex æqo* (cum illis fcilicet) *cafuri eftis*, five, *occidetis, principes*. idem planè vos exitus, qi omnes manet. Hoc eft qod Seneca, *Mors it per omnes; neceffitatem habet æqam & invictam; omnes ex æqo vocat: cui nafci contigit, mori reftat: qifqis ad vitam editur, ad mortem deftinatur: impares nafcimur, pares morimur: omnium qi terram premunt, firemps lex eft: nec fata feriem fervant; nec citamur ex cenfu. in omnes conftitutum eft capitale fupplicium: & qidem conftitutione juftiffimâ: nihilqe tam magnum eft, qod perire non poffit*: addo, qod non periturum fit. *Ad Lucil.* Epift.12. & 30. & 91. & 93. & 99. *ad Polyb. confol. c.* 30. *Natur. qæft.* l.2. c.59. Atqe in hunc ego loci hujus fenfum fententiámqe lubentiffimè concedo.

CAPUT XI.

Joannis Leifeildi elogium. Hujus de Hymn. 84. 11. *fenfu genuino fententia. poft varias aliorum interpretationes.* דור *pro* גור habitare; ætatem agere, *à* דור ætas. Limen, *pro ædibus*. Ad limina fervus, cuftos. שומרי הסף *&* שוער הסף *&* הספים *aliud ab* oftiario, fervus atrienfis. Janitorum *in æde facrâ munus honeftum, honoratum.* הסתופף *aliis*, ad limen accubare; *aliis* limen freqentare; *Leifeildo*, pofti affixum effe; *fervum in perpetuum fieri, ex lege Exod.*21.6. avrem pertundere, *Junio fic fumi Hymn.*40.7. *qia Chriftus* fervus, & fervi formam indutus, *Efaj.*42.1. *Phil.*2.7. avres foratæ, *fortis an gentis indicium. in* obfeqii *notione* avris aperta, *Efaj.* 50. 5. סף *poftis qoqe.* דור *aliis* גור habitare; *aliis*, *à* דור ætas, ætatem agere; *Leifeildo*, *à* דרר liberè verfari, liberum agere. *Dei ad Cainum verba Gen.*4.7. *difcuffa.* peccatum ad fores excubare, *qid velit.* pro foribus, *qid. fervitii & fatellitii ad fores dominorum excubandi mos. an ut* peccati fervus *Cain eâ formulâ notatus.* ἁμαρτίαν ποιεῖν, *qid.* medicinam facere, *notione non unâ.* artem *aliqam* facere, factitare. *nihil à perjuris, impuris, iniqis, impiis, numini gratum.* Λακεδαιμονίων εὐφημία. *Victima verè opima & optima, qænam.*

MEγα βιβλίον, μέγα κακόν. fi Callimacho Grammatico, ex Athenæi fide, credimus. *Magnus*, inqit, *liber*, *magnum malum*. Si *liber magnus* cenfuram hanc fubeat, qid *caput*, libri particula, (hoc enim Gellio *caput*, qod Hebræis פרק prolixum cenfebitur? Proinde lectoris tædio qò confulatur, cum caput antegreffum præter fpem expectationémqe creviffe animadverterim, novo fumpto exordio, fubnectam ea, qæ in proximum illud conftipare ftatueram: Et à D. Gvilelmo Majo, ad reverendum virum D. Joannem Leifeildium Sacræ Theologiæ Doctoratu infignem tranfibo. Is in fuburbio Londinenfi Ecclefiæ celebri plebiqe freqenti per multos annos præfuit, cúmqe concionibus habendis operam daret indefeffam, tum varia interim fcripturæ facræ loca, prout occafio tulerat, enarrabat, tum & fuas fæpenumero de locis eis conjecturas proponebat, à vulgò receptis interpretationibus havd pavlo difcrepantes. Harum nonnullæ, ne pereant & intercidant prorfus, chartis hifce committentur. Hymno 84. v.11. Hymni avtor, qifqis is fuerit, (neqe enim fatis liqidò conftare videtur) cum ftudium ac defiderium fuum in Dei ædibus commorandi vellet ἐμφατικώτερον infinuare, his verbis utitur, uti textus Hebraicè exhibet; בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור באהלי רשע. Hujus avtem periochæ varia dantur interpretamenta. Abraham Efdræ filius, *Elegi* לשבת *defidere potiùs ad limen domus Dei mei, qàm* דור, i. גור *habitare in improborum tentoriis*. cúmqe fecutus Pagninus, *ad limen defidere*, vertit. Salomon Jairus. *Malim* על הסף ועל המזוזות לשקור *ad limen & poftes domus Dei mei vigilare; qàm* היות דר בשלוה *habitatorem five incolam agere in profperitate five tranqillitate*, i. *tranqillè habitare, in tentoriis improborum.* ut ad jugem domus Dei freqentationem refpexerit, de qâ Salomon Rex Parœm. c.8. v.34. cujus hic verba allufit Jairus. hunc Junius feqitur, qi *limen freqentare* reddidit. *Limen* pro *domo*, *æde*. Maro *Georg. l.*2.

Exilioqe domos & dulcia limina mutant.

fic *Pacis limina*, templi nimirum; ædes ipfa. Martial. *l.* 1. *Epigr.* 2.

Limina poft Pacis, Palladiúmqe forum.

Et,

*Novi limina templi. l.*4. *Ep.*53.

pro ipfo templo. Et *l.*5. *Ep.*6.

Intra limina fanctioris avlæ.

Inde & *Limina Apoftolorum*. hinc, *limina adire*, Maro *Æn. l.* 6.

—— *ut te fupplex peterem, & tua limina adirem.*

Et, *limina terere*. Martial. *l.*12. *Ep.*26.

Sexaginta teras cum limina mane Senator.

& *l.*10. *Ep.*10.

Mane falutator limina mille teras.

&, *limina freqentare*, idem *l.*10. *Ep.* 58.

—— *qi nocte diéqe freqentat*

Limina ——

i. ædes hujus vel illius. Adjicit aliqid ampliùs David Camius; *Malo*, inqit, *limen portæ domus Dei* לבד הכנס *folus adire, intrare, five* (ut in *radicibus habet*) כסות *in domo Dei hofpitari, qam* דור דירה שלימה *habitatione integrâ habitare in terris gentium.* ut folitudo freqentiæ, aditio five hofpitatio, habitationi perpetuæ oppofita fit. Huic

ex parte calculum dat Joannes Piscator, qi דור *ætatem agere* vertit; qia דור *ætas, tempus humanæ vitæ.* Græci; ἐξελεξάμην παραῤῥιπτεῖσθαι &c. qos & Latinus vetus interpres secutus; *Elegi abjectius esse,*&c. Expressit latiùs Joannes Calvinus; *Qia solis Sacerdotibus fas erat Templum ingredi, disertè exprimit, modò subsidere in atrio liceat, hac se sorte contentum fore. Malle se dicit in ipsis Templi foribus subsistere, ac limen tenere, qàm occupare tabernacula impietatis. q. d. se in vulgarem & ignobilem locum malle rejici, modò censeatur in Dei populo, qàm primarium gradum tenere inter impios.* Nec abscedit Mollerus; subjungit tantùm, *ad Coritarum officium alludi, qibus janitorum officium erat demandatum, ut assiduè aliqi ex his cogerentur sedere ad limen sev fores domus Domini.* Annal. l.1. c. 26. v.1. Joannes Campensis, *ad limen accubare.* qod servi solebant, & in avlâ regiâ satellitium. Videatur historia Regum l. 2. c. 11. v. 9. de qo infrà ampliùs videbitur. Genevenses nostri vertunt, *Malim esse ostiarius.* a Dore-keeper. qanqam istud notionis ancipitis esse potest: Siqidem inter *ostiarium*, sive *janitorem*, qi è mancipiis infimis, & in vinculis sæpenumerò esse solebat; (unde illud Nasonis *Amor. l. 1. Eleg. 6.*

Janitor indignè durâ religate catenâ.

& Suetonii *de Clar. Rhet.* in *Otacilio*; *Servisse dicitur, atqe etiam ostiarius, veteri more, in catenâ fuisse.*) & *servum atriensem*, multum intererat. qum & iste tamen qoqe *ad limina servus* dicatur Apulejo *Miles. l.2.* Et, --*ad limina custos*: prout Maro *Æn. l.9.*

Fidúsqe ad limina custos.

i. *æditvus.* Servius. qomodo שומר הסף *custos liminis* i. januæ. Jerem. c.25. v.4. & שומרי הסף *custodes liminis.* Est. c.6. v.2. & שומרי הספים *custodes liminum.* Annal. l.1. c.9. v.19. &, l.2. c.23. v.4. שערי הספים ad verbum, *janitores liminum.* isti verò, qod & Servius ibidem observat, in ingenti honore apud majores fuerant: imò *servi* etiam *atrienses*, qod idem Savriæ Plavtini exemplo probat, in totâ familiâ plurimùm ferè pollebant: Proinde *Paradoxo* 5. Cicero; *In magnâ familiâ sunt servi alii lavtiores, ut atrienses; sunt inferiore loco, ut mediastini.* Sed & *janitorum* in Tabernaculo sacro sors & conditio, etiamsi hominibus profanis, avt ambitiosis etiam, qod Mollerus monet, *vilis & abjecta* videri poterat; erat tamen revera *honorabilis* admodùm, & apud populum Dei talis habebatur.

Proinde aliud designari vult Leifeildus noster. Versionem primò; mox explicationem habiturus es. Vertit itaqe; *Malim posti esse affixus in domo Dei mei, qàm in tentoriis improborum liberè agere.* Nota satis lex est de servo lata, qi manumitti cum liceret, libertate, qâ posset, frui recusabat. jubebat ea ut servus ille ad Domini januam deductus, avre subulâ perforatâ, posti affigeretur, in servitii perpetui, cui se ipse addixerat, indicium. Exod. c.21. v.6. ad eum ritum respexisse vult Junius (Juniiqe premens vestigia Piscator) vatem Regem, ubi sub Domini Christi personâ dixit, Hymn. 40. v.7. *avres perfodisti mihi*, q. d. servitio ac ministerio perpetuo addixisti me. unde Esajæ c. 42. v.1. *Ecce servus meus* &c. pro qo, Græci, eósqe secutus Apostolus ad Hebr. c.10. v.5. Σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. i. *corpus avtem mihi coagmentasti.* qia scilicet tum *servi formam induit*, cum *carnem humanam*, & *peccatricis* etiam *similitudinem assumpsit.* Rom. c. 8. v. 3. & Philip. c. 2. v. 7. Qin & *avres foratæ* sive *perforatæ* servitutis insigne habebatur. notum est Ciceronis scomma in Octavium qendam, qi nobilis videri voluit, cum Libyâ oriundus existimaretur. qum enim is avdire se negaret qid ille dixisset. *Atqi solebas certè*, inqit, *bene foratas habere avres.* Macrob. *Saturn. l.7. c.3.* Plutarch. in *Apophth.* Græcè sic extulit; Καὶ μὴν οὐκ ἀτρύπητον ἔχεις τὸ οὖς. *At verò avres foratu havd immunes geris.* qanqam hoc gentis potiùs, qàm conditionis indicium esse voluit. Petronius Satyric. *Pertunde avres, ut imitemur Arabas.* Eodémqe nomine in Pœni assedas ludens Plavtus *Pœnul.* 5. 2.

Servos qidem adepol veteres antiqósqe habet.
A. *Qi scis?* M. *Viden' homines sarcinatos conseqi?*
Atqe, ut opinor, digitos in manibus non habent.
A. *Qi jam?* M. *Qia incedunt cum annulatis avribus.*

A annulos nempe in avribus gerebant, qibus aliis ambiuntur digiti. Sed simpliciùs forsan *avrem perfodere*, sive *perforare*, fuerit, dicto avdientem præstare. qo modo ex ejusdem personâ stirpe regiâ oriundus (uti vulgò censetur) vates cap. 50. v.1. *Avrem aperuit mihi Dominus: nec restiti, nec retrocessi.* Verùm eo D. Leifeildus ab Hymnographo loco superiùs designato vult allusum, ut הסתפף ibi sit *posti affixum.* i. ministerio ac servitio jugi, mediastini instar, in perpetuum addictum esse, citra ullam redempturæ avt vindictæ spem potestatémve. qamvis avtem in lege illa B מזוזה non סף legatur, & סף pro *limine* creberrimè usurpetur, tamen *postem* qoqe significare docet David Camius in *radicib.* ex Amosi c.9. v.1. Idémqe pariter interpretatur, Ezek. c. 40. v. 6. & c. 43. v. 8. Sed & interpretes pleriqe. Annal. l.2. c.3. v.7.

Restat vox דור qod illi *habitare* vertunt, at D. Leifeildus mavult, *liberè versari, liberum esse, libertate frui.* ut sit דור à דרר דר *liberum esse*, unde דרור *libertas*, Esajæ c.61. v.1. eâdem analogiâ, qâ à ברר *declarare*, בור Eccles. c.9. v.1. & à חלל *fistulare*, *saltare*, חול Judic. c.21. C v.21. ita sensus tandem emergit iste, *malle se sub qavis conditione, etiam servitio perpetuo addictum, non servi atriensis, sed vel mediastini loco habitum, in Dei domo ætatem transigere, qàm apud homines impios libertate largissimè ac liberalissimè fruentem versari.* Servitutem infimam etiam, sibi libertate vel liberrimâ potiorem fore, modò ad Dei domum aditus pateat; libertatem amplissimam qoqe servitute qavis deteriorem minúsqe tolerabilem, qam diu ab illâ exulem atqe extorrem egerit.

Qod avtem de *servis* ad *limina* superiùs pavlò dictum D est, trahebat idem vir eruditissimus ad dictum illud Domini, qo Cainum increpat, Genes. c. 4. v. 7. Vertunt pleriqe; *Nonne, si bene egeris, remissio*, (peccati, scilicet futura est, ita Chaldæus, & ex Judæis Jairus, ex Latinis Hieronymus) sive, ut alii, *acceptatio futura est*: (oblationis tuæ scilicet, ita Theodotion. & nostrum pleriqe) vel etiam, *elevatio futura est*; (vultus scilicet qi jam dejectus vers.6. juxta illud Job. c.11. v.15. ita è Judæis Esdraides, è nostris Mercerus) *Si verò non bene egeris, præ foribus peccatum cubat*, vel *excubat.* לפתח חטאת רבץ qod E qidam de peccato ipso intelligunt. Bernardus *de divers. serm.* 19. *Peccatum in foribus est: nisi ipse aperias, non intrabit.* Abraham Esdræ filius: *Ita fixè homini conjuncta est malitia ejus & concupiscentia mala, ut unà cum ipso decumbat. juxta illud Jobi c. 20. v. 11. in pulvere unà cum ipso cubabis.* alii pleriqe de pœnis ultricibus culpæ perpetratæ assedis. qod & Esdraides monet: חטאת αὐτῇ ẟ עין qo modo & vers. 13. ideóqe participium adjectum formam masculinam obtinet; ut Junius censet. Chaldæus: *Iniqitas tua, reatus tuus, ad diem judicii reservatur.* Verùm hoc literæ F ipsi adversari videtur, qæ *præ foribus* monet eam adesse, ἐπὶ θύραις, Matth. c.24. v.33. sive πρὸ θυρῶν, Jacob. c.5. v.9. i. prope, in propinqo. Itaqe vetus interpres reddidit. *Statim in foribus peccatum aderit.* Nec abscedere tamen videtur Salomon Jairus. *Usqe ad ostium sepulcri tui custoditur peccatum tuum.* itaqe tanqam unum idémqe R. Abraham utrunqe recensuit. qi subjungit tamen alios interpretari, *de foribus domus ejus*: alios *de foribus labiorum, ex Mich. c.7. v.5.* At R. Menachem: *Cubat peccatum ad justitiæ fores, unde judicium adversus delinqentes prodit; inde* G *enim vim obtinet suam angelus mortis.* Hieronymus, qem ut plurimùm reliqi sequntur, *in qæst. Hebr.* *Qod si iniqè egeris peccatum ante vestibulum tuum sedebit, & janitore tali comitaberis. sensus est*, inqit Drusius, *proverb. clas. 2. l. 3. prov. 38. illicò pœnas lues facti dignas: avt peccatum tibi insidiabitur. juxta illud* Sirachid. c. 27. v. 31. *ut leo feris insidiatur; ita maleficis peccatum.* *Et Salomonis Parœm. c. 13. v. 2. Peccatores inseqitur malum.* i. *pœna mali*, avt ultio *divina.* Drusius *ibid. l.1. c.7.* Flaccus, *Carm. l.3. Ode. 3.*

Raro antecedentem scelestum

Deseruit pede pœna tardo.

Et Cato, *Neqiter factum semper durat, & reum comitatur.* qo sensu & illud dicitur, *Noxa caput seqitur.* sumptum à feris

tis egredientem hominem antè fores expectantibus ut discerpant ac dilacerent.

At Leifeildus noster periocham totam aliter est planè interpretatus; *Nonne sive bene egeris offerendo, sive malè egeris, ad peccati fores cubas?* hoc est, *peccato te addixisti, peccati servus ac mancipium existis; ideóque nihil potest à te acceptum esse.* Siqidem, *Sacrificium improborum abominatur Dominus.* Parœm. c.15. v.8. & qomodo *nihil à perjuris*, ita *nihil ab impuris* est acceptum numini. illud Plavti est in *Rudentis Prologo*:

Atqe hoc scelesti in animum inducant suum,
Jovem se placare posse donis, hostiis.
Et operam & sumptum perdunt: id eò fit, qia
Nihil ei acceptum est à perjuris supplici.

hoc Platonis scitum *Legum l. 4. pag. 832. C.* Τῷ μὲν ἀγαθῷ θύειν καὶ προσομιλεῖν ἀεὶ τοῖς Θεοῖς εὐχαῖς καὶ ἀναθήμασι καὶ ξυμπάσῃ θεραπείᾳ, κάλλιστον καὶ ἄριστον, καὶ διαφερόντως πρέπον. τῷ δὲ κακῷ τἀναντία. ἀκάθαρτος γὰρ τὴν ψυχὴν, ὅγε κακός. παρὰ δὲ μιαροῦ δῶρα, οὔτ' ἄνδρ' ἀγαθὸν, οὔτε Θεὸν ἐστὶ ποτὲ τό γε ὀρθὸν δέχεσθαι. μάτην οὖν περὶ Θεοὺς ὁ πολύς ἐστι πόνος τοῖς ἀνοσίοις. τοῖς δὲ ὁσίοις ἐγκαιρότατος ἅπασι. *Qod bonum virum decet sacrificare diis, & interesse divinis. Nempe illos proseqi orationibus, muneribus, alioqe cultu divino pulcherrimum, optimum, & præ cæteris est decorum. Malo autem contra contingunt omnia. Impurus enim mali est animus. Ab impuro autem capere munera neqe bonum virum, neqe Deum decet. Frustra itaqe circa Deos prophani laborant: qod opportune faciunt omnes sancti.* qæ tanqam ex Æliano lavdat Svidas, in Μιαρός. Certè è Platone Cicero *de Legib. I. Donis impii ne placare avdeant Deos, Platonem avdiant, qi vetat dubitare, qâ sit mente futurus Deus, cum vir nemo bonus ab improbo se donari velit.* Respexit eôdem & Dio Prus. *orat. 3. pag. 45. A.* ubi de rege pio; ὅτι ποτὲ δῶρον δέξεται παρὰ τῶν κακῶν ἀνδρῶν· ὅτι τοὺς θεοὺς ἀναθήμασιν, οὐδὲ θυσίαις οἴεται χαίρειν τῶν ἀδίκων ἀνδρῶν. *Qod nunqam dona sit accepturus a malis hominibus: qia neqe deos donariis & victimis iniqorum hominum gaudere arbitratur.* Perjuris & impuris, de qibus illi disertè, iniqos iste addidit. Nec subticere sustineo, incerti, sed nominatu dignissimi, poetæ, ethnici licet, versiculos illos à Porphyrio *de Animal. abstin. l. 2. Clemente Strom. l. 7.* & Cyrillo *adv. Julian.* lavdatos;

Τίς ὧδε μωρὸς καὶ λίαν ἀνειμένως
Εὔπιστος ἀνδρῶν, ὅστις ἐλπίζει Θεοὺς
Ὀστῶν ἀσάρκων καὶ χολῆς πυρουμένης,
Ἃ καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,
Χαίρειν ἀπαρχῇ, καὶ γέρας λαχεῖν τόδε,
Τούτων τε πᾶσι δῶρον ἐκτίνειν χάριν,
Κἂν πειραταὶ, κἂν λῃσταὶ, κἂν τύραννοι, [δὲ]
Τύχωσιν [ὄντες;]
Qis gente in hominum tam supinè credulus,
Avt stultus adeò est, qi deos existimet,
Sev bilis usta, sive cruderum ossium,
Projecta qæ vix tangat esuriens canis,
Gavdere donis, idqe honori ducere,
Facientibúsqe gratiam reponere,
Licet tyranni immanes, piratæ licet,
Licet latrones rapto viventes siem?

qæ postrema etsi Clemens solus exhibeat, avtoris tamen ejusdem esse cum reliqis, nullus ambigo. Sed de viâ in semitam.

Ad dominorum fores, regum ac magnatum cumprimis, servos ac ministros præstolari atqe excubare solitos, historia cum sacra, tum prophana clarè docet. Histor. Reg. l. 3. c. 11. v. 9. *Cubavit Urias ad fores domus regiæ cum servis reliqis domini sui.* Maro, *Æn. l. 4.*

Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant. ——

cum ergò *ad peccati fores cubans* Cain dicitur, ex conseqenti *peccati servus* intelligitur, qalis in Scripturâ pronunciatur, *peccato qisqis operam dat.* Sic enim Servator noster, Joan. c. 8. v. 34. (ut Apostolos interim taceam, Pavlum ad Rom. c. 6. v. 16. Petrum Ep. 2. c. 2. v. 19. idem planè, licet aliis verbis, adfirmantes) Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας. *Qisqis operam dat peccato, servus est*

A *peccati.* Et notanda phrasis, τὴν ἁμαρτίαν ποιεῖν. qo melius intelligatur, qod Joannes dixit Epist. 1. c. 3. v. 9. Πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ. *Qisqis à Deo genitus est, peccatum non facit*, sive *peccato non dat operam.* ποιεῖν ἁμαρτίαν dixit, qomodo ποιεῖν ἰατρικὴν, *medicinam facere*, dicitur; non eo sensu, qo Cicero *Famil. l. 1. Ep. 7. Ita sum levatus, ut Deus mihi aliqis medicinam fecisse videatur.* pro eo qod est, remedium adhibere, mederi; sed pro eo qod est, *artem medicam exercere*; (qo modo, *argentariam*
B *facere*, dixit Ulpian. *ad Edict. l. 4.* & habetur *Digest. lib. 2. tit. 13. de edendo. Is etiam qi desiit argentariam facere, ad editionem compellitur ubi argentariam exercuit.* &, *histrionicam facere*, in Heliogabalo Lampridius) sive *medicinæ studio, avt rei medicæ operam dare.* qo modo Lampridius idem de Alexandro Heliogabali consobrino, *Fecit & geometriam.* Nec secùs, *artem ludicram facere*, Plavt. Avlul. 4. 3.

Continuò cor meum cepit artem facere ludicram.

Et,

Artem pudere proloqi qam factitas.

C apud Ciceronem *de Clar. Orat.* hac avtem ratione *qisqis peccatum facit, mancipium est peccati.* talem avtem fuisse Cainum, qod ambigamus, nihil est. Nec mirum itaqe si à peccati mancipio profectus cultus, Deo peccati osori, ingratus extiterit. Hæc Leifeildi fuerat sententia de loci istius sensu: cui suffragatur participii forma mascula; (qod illi tamen qomodo eludant, dictum retrò) adversari videtur interpunctionum (si qa illis fides certa) ratio. adversatur planè, qod primis illis temporibus, nec servi, nedum servorum usus ejusmodi, qi alludatur, ullus, extiterint.

D Cæterùm de interpretatione dispiciant alii. dogma qod attinet, colligunt idem freqentes ex historiæ ejusdem commatio 4. & 5. ubi *Deus ad Abelem & ad munus ejus respexisse* perhibetur; ad *Cainum verò munúsqe hujus respexisse negatur.* Unde Basilius Selevciens. *orat. 4.* Ὁρῶν τὸν προσφέροντα, τὸ προσφερόμενον δέχεται. πρῶτον τὴν γνώμην, καὶ τότε τὸ δῶρον προσίεται. *Offerentem spectans oblationem acceptam habet: mentem primò; tum munus admittit.* Joannes Chrysostomus *in Genes. orat. 18.* Τὰ πρόβατα δῶρα ὀνομάσασα ἡ θεία γραφὴ, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς θυσίας προσειποῦσα, παιδεύει ἡμᾶς, ὅτι οὔτε ὡς τὰ ἄλογα προσκομιδῆ, οὔτε ὡς τὰ ἀπὸ τῆς
E καρπῶν προσαγωγῇ ζητεῖται παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης διάθεσις μόνη. ἔστιν καὶ νῦν ὁ μὲν ἀπ' αὐτῆς ἀποδεκτὸς γέγονε μετὰ δώρων, ὁ δὲ πάλιν διὰ ταύτην ἀπεβλήθη μετὰ τῆς θυσίας. *Oves nominando divina Scriptura munera, terræ autem fructus sacrificia appellando, docet nos, qod Deus neqe ut bruta adducantur, neqe ut terræ fructus offerantur, sed tantum mentis affectionem qærit. Unde & nunc propter mentis affectionem, ille qidem cum donis approbatus est & gratus fuit; iste vero cum sacrificio suo rejectus est.* Vise sis & Isidorum Pelusiotam *l. 1.*
F *Ep. 230.* Gregorius Romanus *comment. in Job. l. 31. c. 12. Ex dantis corde, id qod datur, accipitur. ideirco non Abel ex muneribus, sed ex Abel munera oblata placuerunt. prius enim ad eum legitur Dominus respexisse qi dabat, qàm ad illa qæ dabat.* Optimè Porphyrius *de abstin. l. 2. §. 15.* Μᾶλλον τὸ δαιμόνιον πρὸς τὸ τῶν θυόντων ἦθος, ἢ πρὸς τὸ τῶν θυομένων πλῆθος βλέπει. *Et Deus ad sacrificantium indolem potius qam ad sacrificiorum numerum respicit.* Et Aristoteles, an Anaximenes (qod Victorio magis visum *var. lect. l. 14. c. 11.*) *de rhetor. ad Alex. c. 3.* Οὐκ εἰκὸς τοὺς Θεοὺς χαίρειν τῇ δαπάναις
G τῶν θυομένων, ἀλλὰ τῇ εὐσεβείᾳ τῶν θυόντων. *Ne consentaneum qidem est Deos sacrificantium sumptibus, sed pietate potius gaudere.* Καὶ γὰρ ἂν δεινὸν εἴη, εἰ πρὸς τὰ δῶρα καὶ τὰς θυσίας ἀποβλέπουσιν ἡμῶν οἱ Θεοὶ, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν ψυχὴν, ἄν τις ὅσιος καὶ δίκαιος ὢν τυγχάνῃ. *Etenim grave esset, si Deus ad donaria & sacrificia nostra respiceret potius, qam ad animum utrum justus sanctusqe sit.* Plato *Alcibiad. 2. pag. 459. B.* Nec malè Julianus ipse *de Cynism. 2. pag. 399.* Πάντα τὰ δὲ μεγάλα καὶ σμικρὰ, μετὰ τῆς ὁσίας τῷ Θεῷ προσαγόμενα, τὴν ἴσην ἔχει δύναμιν. ὑστερημένα δὲ τῆς ὁσίας, οὐχ ἑκατόμβη, ἀλλ' ἡ τῆς Ὀλυμπιάδος χιλιόμβη, ἀνάλωμα μόνον ἐστὶν, ἄλλο δὲ οὐδέν. *Qæcunqe cum sanctitate Deo obtuleris, seu parva, seu majora, tantidem apud illum haberi: remota vero sanctitate, non solum hecatombe, sed chiliomben etiam Olympiadis, nihil præter inanes*

inanes sumptus esse. In eamdem planè sententiam Rex sapientissimus, Parœm. c. 15. v. 8. *Sacrificium improborum abominationi est Jovæ: oratio verò rectorum accepta est illi.* Ubi orationem, qia cum sacrificio confertur, in *sacrificiorum* censu collocari observant. éstqe reverâ *sacrificium* spirituale Deo ipso attestante, Hymno 50. v. 14, 15, 23. Prophetâ item, Hosh. c. 14. v. 3. & Apostolo, ad Hebr. c. 13. v. 15. Itaqe Tertullianus *Apolog. c. 30. Offero ei opimam & majorem hostiam, qàm ipse mandavit, orationem de carne pudicâ, de animâ innocenti, de spiritu sancto profectam.* Verùm malim istic, qod & V. C. Franciscus Junius vidit, *sacrificii*, nomine ostentationem ab improbis adhibitam designari, cui justorum oratio mera simpléxqe opponatur, numiniqe supremo acceptior multo prædicatur, qum præ istâ illa vilescat planè, imò gratissimum naribus divinis odorem ista spiret, cum illa mephitem fœtidissimam & ingratissimam exhalet. Hinc apud Platonem *Alcibiad. 2. pag. 458. E.* Jovis Ammonis vates, conqerentibus Atheniensium legatis, qod Lacedæmoniis magis qàm suis Deus faveret, qum tamen ipsi cum qotannis sacrificiis lautissimis, donariis pretiosissimis, pompis avgustissimis, sumptus deniqe nullo non genere colerent, illi contrà in Dei cultu parcissimè ac sordidissimè se gererent, respondit, Βούλεσθαι αὐτῷ τὸν Θεὸν τὴν Λακεδαιμονίων εὐφημίαν (qod Plato εὐχὴν interpretatur) εἶναι μᾶλλον, ἢ σύμπαντα τὰ Ἑλλήνων ἱερά. *Malle Deum Lacedæmoniorum precem, qàm Græcorum omnium sacra universa.* Qod apud Svidam Avtor innominatus. Εὐφημίας χάριν προτιμᾷ τὴν Λακεδαιμονίων τὸ θεῖον, ἤπερ τῶν Ἀθηναίων βωμοὺς σύμπαντας καὶ νεὼς καὶ ἀγάλματα καὶ ἑκατόμβας καὶ τὸν λοιπὸν φλήναφον, τῶν ῥᾳθυμούντων τε καὶ θοινάζειν γλιχομένων. *Beneficentiam Laconicam Deus pluris facit, qam universas Atheniensium aras, & templa, & statuas & hecatombas, & reliqas nugas hominum segnium, & epulari cupientium.* Certè, qod Dio Prusæus *Orat. 44.* Ἓν ῥῆμα πλείονος ἄξιον ἀπ᾽ εὐνοίας ῥηθὲν καὶ φιλίας, ἢ τὸ ξύμπαν ἐν ἀνθρώποις χρυσίον, καὶ στέφανοι, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα δοκεῖ λαμπρά. *Unum verbum ex benevolentia dictum atqe amicitia, pluris est, qam universum inter homines aurum, & coronæ, & alia omnia, qæ splendida habentur.* Et præclarè Seneca *de Benefic. l. 1. c. 5. Nec in victimis, licet opimæ sint avróqe præfulgeant, Deorum est honos; sed piâ & rectâ voluntate venerantium. itaqe boni etiam farre ac fictili religiosi sunt. mali rursus non effugiunt impietatem, qamvis aram sangvine multo cruentarint.* Sed manum de tabulâ.

Post ista scripto commissa, cum prodiissent Viri Cl. Ludovici Dievsii. *in Vet. Test. Libros Animadv. posthumæ*, in eis deprehendi hunc in eandem ferè cum Leifeildo nostro sententiam concedere, qoad periochæ Mosaicæ, de qâ agimus, partem saltem anteriorem; licet de alterâ in diversum abeat. Etenim verba is sic reddenda postulat; *Annon, sive benè offeras, sive non benè, ad ostium peccatum cubat?* Eadem sic περιφράζει, *Tu peccatum perpetuò circumfers, illúdqe in procinctu habes, cubans qippe ante fores. itaqe nihil refert, benéne an malè secundum ritus legales offeras: vel optima tua oblatio à peccato vitiatur.* היטיב שאת *est*, inqit, *benè offerre; qomodo* היטיב לכת *est benè incedere, Prov. c. 30. v. 29.* היטיב נגן *benè pulsare, Ezek. 33. 33. &c.* Et est reverâ formula freqens admodum. qæ & probè expensa Jonæ dictionem cap. 4. v. 9. aliqâ saltem ex parte leniat: qum reddi possit, tum Dei interrogatio, *Num valdè succenses?* tum & Vatis responsio, *Ego valdè succenseo.* qo modo post Chaldæum Paraphrasten, Esdraides & Camius exponunt, adducto Devt. c. 9. v. 21. & Reg. l. 4. c. 11. v. 18. ubi היטב pro *valdè* usurpatur. Ut non sit necesse vertere, vel cum vulgato, *Putásne benè irasceris?* Et, *Benè irascor ego.* Vel cum Junio, *An factum benè*, qòd *accensa est tibi* ira? Et, *Factum benè*, qod *accensa est mihi ira.* De formulâ igitur constat satis; sed an hîc locum habeat, ambigitur. sensus itidem utrobiqe sanus; verùm an genuinus istic, qæritur. Hoc verò aliis discutiendum & statuendum relicto, ipse ad ulteriora transibo.

CAPUT XII.

Hymni 58. analysis, à recepta dissidens, Leifeildica. admirationi conveniens interrogatio. nomen אלהים judicibus *attributum, non &* יהוה *De Deo* אלהים *formâ plurali, & cum pluralibus, usurpatur. In singulari vertendum, Exod. 32. ubi de vitulo sermo habetur: in plurali Dan. 3. 25. qi locus ad Christum frustra detorqetur.* Regum, *aut* deorum filii, *ethnicis vulgò dicti, corporis specie, animíve dotibus eminentioribus insigniti. De cælitibus cum sexu muliebri consvetudinem habentibus, ex Enocho suppositilio fabula. Hymn. 29. 1. & 89. 7. interpretationes variæ.* ἀντίθεοι, θεοείκελοι, διογενεῖς. Similis filio hominis, *Dan. 7. 13. qid. item Apoc. 1. 13. & 14. 14.* filius hominis, *pro homine;* filii hominis, & hominum, *pro hominibus. De Christo dictum Apostoli Phil. 2. 7. qî sumendum.* Solis progenies, *apud Heliodorum.* οἱ ἐξ ἕω, *apud Prodromum, qi. Jobum ab eo designatum: ex Græcâ versione,* εὐγενὴς τῶν ἀφ᾽ ἡλίου ἀνατολῶν. *in qo lapsi Svartius, Ribittus, Portus, Nicetæ interpres. de Jobo dictum mysticè priscis sumptum. Didymus in Nicetæ* catenâ, *ex Nysseno emendatus. Jobi pavpertas in proverbium abiit. Arabes* filii orientis *unde dicti. Svartii in Prodromo lapsus non unus.* Ἀρετῆς δόξα, *Prodromo qid sit: qid* λόγος. *dites sapere solos, vulgi sensus.*

NOndum Leifeildum τὴν μακαρίτην dimittimus. Hymnum is qinqagesimum octavum aliter longè, qàm interpretes ad unum omnes, credo, interpretabatur. Primoribus commatiis duobus Savlis consiliarios compellari existimant, & injustitiæ atqe violentiæ insimulari. in seqentibus itidem eosdem exagitari & diris devoveri censent. adjecto tandem ad finem Hymni epiphonemate, qo significetur, qantum providentiæ divinæ lavdis gloriæqe accessurum sit, ubi vindictam de eisdem sumpserit numen. Atqi multis planè parasangis ab his recedebat D. Leifeildi interpretatio. Statuebat hunc Hymnum eo fine à Vate sacro conceptum & conscriptum, qò Judices ac magistratus Dei vicem gerentes, officii sui commonefaceret. Id qo ἐμφατικώτερον & efficaciùs fiat, ordiri à potestate illâ prædicandâ & evehendâ, qam divinitus ei sortiti sunt. Hanc tanqam admirabundum commemorare; & qia *admirationi convenit interrogatio*, uti Fabius *l. 9. c. 2.* ἐρωτηματικῶς τὰς ἐν τῷ χρείᾳ sic affari: *Itane, ô vos Judicum cœtus ac consessus? filii Adæ, perinde ac reliqi omnes, cum sitis, eam tamen à numine summo tributam potestatem obtinere, ut qid justum & æqum sit pronuncietis, qid sit rectum ex sensu scitóqe vestro censeatur? ut qæ injustè ac iniqè in terris istic geruntur, vos animo vestro pertractetis, & per violentiam perpetrata manibus vestris qodammodò appendatis, qò sceleri cuiqe merces digna debitáqe accuratè rependatur?* Ista cum se sic habeant, támqe sublimis vobis à Deo sit concessa potestas, accipite loco secundo, qinam sint illi, adversus qos potestate istâ cœlitùs demandatâ sit utendum. *improbi sunt havd parci ab ipso ortu errore pravo, neqitiis ac mendaciis innutriti: indolem si maleficam spectatis, serpentibus* ἰοβόλοις, *venenatis, venenum ejaculantibus, consimiles; si mutari nesciam, aspidi surdæ, qæ carmine nullo incantatur. horum dentes molares, ô vos, Dii qi estis, confringatis: hos exitio atqe exterminio festino è medio sublatum eatis. ita fiet, ubi operâ vestrâ vindictam de istiusmodi sumptam viderint mortales, ut dicant; Utiqe justitiæ fructus est; sunt utiqe judices Dii in terrâ.* hoc est, agnoscent vos reverâ Deorum appellatione, qam vobis supremus ille tribuit Hymn. 82. v. 6. dignos esse, cum ad illius instar vos gesseritis. Certè, bellè satis procedere analysis ista videtur. Cæterùm turbat, qod versu 7. *ad Jovam* disertè in numero singulari oratio dirigitur, nam qod favere cumprimis videri qeat, qod plurali יש אלהים שפטים dicatur, ex adverso potest regeri; qod Josh. c. 24. v. 19. אלהים קדשים הוא pariter de Deo solo dicatur. ut sicut istic omnino debet, ita & illic pariter possit, non obstante adjecto plurali, Deus unus optimus maximus intelligi. Eôdem facit & Simeonis Muissii illud, qod observatu non indignum censemus, qi in *Variis sacris cap. 23.* apud Mosen

l. 2.

l. 2. c. 32. v. 4, verba illa de vitulo avreo enunciata אלה אלהיך non plurali, sed singulari numero reddenda contendit, *Iste est Deus tuus, qi eduxit te è terra Ægypti.* & vers. 1. *Fac nobis Deum*, h. e. ut Esdræ filius, *corpoream aliqam imaginem & figuram, in qâ Deus resideret*, cujus nempe beneficio (cum Moses qi tam diu absuerat, jam defunctus crederetur) deinceps ducerentur regerentúrqe. accedit huc, qod Abulensis, Cajetanus, & alii (Bellarmino ipso nec diffitente, nec refragante, *de Imag. l. 2. c. 13.*) *Judæos* avtumant *vitulum illum pro Dei veri imagine habuisse*. Advocat etiam Muisfius Esdræ verba, qi Nehem. c. 9. v. 18. ita planè habet, זה אלהיך *Iste est Deus tuus, qi te eduxit*, &c. nec obstat, qod apud Mosen verbum העלו numero plurali legitur. qum numerus idem qandoqe adhibeatur, ubi de Deo vero uno sermo habetur, tum adjecti nominis, qod suprà vidimus, tum & verbi conjuncti. Genes. c. 20. v. 13. & c. 35. v. 7. & Reg. l. 1. c. 7. v. 23. Ita ille אלהים apud Mosen singulari reddi postulat, ubi plurali pleriqe numero vertunt. nec Leifeildum avdiendum avtumo, qi apud Psalten secùs sumendum contendit.

Verùm admittendum planè videtur, qod Joannem Piscatorem Majus noster אלהין pluraliter reddi postulat, in Danielis commentariis c. 3. v. 25. Notius est, qàm ut multis probatu sit opus, priscos Patres dum triados Christíqe hominem induti mysterium ex prophetarum vaticiniis firmare contendunt, nihil non arripere, minùs etiam ad rem apta aliqoties, qæ vel tenui saltem specie eò spectare videantur. Atqe huc Regis prophani dictum illud trahunt, vel torqent potiùs, cum de tribus illis Dei servis in caminum conjectis ita suos affatur: *Annon tres nos in ignem medium vinctos conjecimus? ecce avtem qatuor solutos citra læsionem in igne medio spatiantes intueor; forma verò qarti similis est* לבר אלהין qod vulgò vertunt, *Filio Dei*. Tertullianus *ad Marcion. l. 4. c. 10. Hic erat visus Babylonio Regi, tanqam filius hominis; & revelatus directè filius hominis Danieli.* Et ibid. c. 21. *tanqam filius hominis; nondum enim verè erat; nondum scilicet natus ex homine.* Hieron. *in Dan. c. 3. Speciem qarti qem similem dicit Filio Dei, vel Angelum debemus accipere, ut LXX. transtulerunt, vel certè, ut pleriqe arbitrantur, dominum Salvatorem.* Verùm qod subjungit Hieronymus, *Sed nescio qomodo Rex impius Dei filium videre mereatur*; & concludit itaqe *Angelum istum sive filium Dei, Dominum nostrum Jesum Christum in typo præfigurasse*: potiore multo jure Piscator objecerit, & urgebat qidem Majus noster; qî fieri potuit, ut Regi prophano & mysteriorum horum prorsus ignaro, de *Dei Filio* qicqam in mentem veniret? *De Dei Filio*, inqit, Scholiastes eruditus, *nihil scivit Nebuchadnezar.* proinde verti vult, *similis est Filio Deorum.* ut ethnicus enim loqitur. atqe ita, Hieronymo avtore, verterat Symmachus. *Species avtem qarti similitudo filiorum* (non *Dei*, sed) *Deorum.* Sed & Scholion ad LXX. qæ dicitur versionem, monet alios interpretes, Aqilam scilicet & Theodotionem vertisse, υἱῷ θεῶν, *filii Deorum.* nec secus forsan Symmachus. qo modo & idem, Theodoreto testante, illud Hymni 89. v. 7. בני אלים vertit *filios Deorum, qis in cælo* (h. e. inter Angelos cœlestes) *æqabitur Jovæ? avt qis similis erit Jovæ in filiis Deorum?* Pagninus. i. e. inter homines etiam illos, qi ratione dignitatis & præcellentiæ Deorum filii censentur. Nam quod subjicit Hieronymus, *versionem hanc si seqimur, angelos esse sentiendos, qi & Dei, & Dei vel Deorum filii sæpissimè nuncupantur*: nihil est necesse. Etenim Ethnicis solenne fuit, homines dotibus eximiis, & corporis specie cumprimis insigniore ac præstantiore, præditos, *Deorum filios* indigetare, tanqam Deorum aliqo, nec humanâ, sed divinâ stirpe, satos editósqe. qo modo & *Regum filios* appellant Zebachus & Tsalmunas viros specie corporeâ, qæ majestatem qandam præ se ferebat, præditos. Judic. c. 8. v. 18. Ut missum faciam Enochi illius ὑποβολιμαίου, cujus ἀποσπασμάτιον, *fragmentum*, bene magnum V. Cl. Josephus Scaliger exhibuit in suis *ad Evsebium annotationibus*, de angelis qibusdam apostatis, qi cum mulieribus consvetudinem habentes gigantum progeniem proseminarint, delirium. qod ex antiqis tamen havd pavcis placuisse video; qi eò etiam trahunt, qod Moses refert. l. 1. c. 6. v. 1. *Filios Dei hominum filiabus se junxisse*, &c. Ut hoc, inqam, mittam, opinabantur Ethnici cœlites formam corpoream indutos cum mulierculis sæpenumerò congressos esse, unde sati natíqe sint heroes qidam corporis specie viribúsqe supra sortem humanam insigniti, qales Hercules, Achilles, Pollux & Castor, aliiqe innumerabiles. Hinc Herculi apud Theocritum ille *idyll. 25. n. 38.*

— οὔ σέ γε φημὶ κακῶν ἐξ
Ἔμμεναι, οὐδὲ κακοῖσιν ἐοικότα φύμεναι αὐτόν,
Οἷόν τοι μέγα εἶδος ἐπιπρέπει. ἦ ῥά νυ παῖδες
Ἀθανάτων τοιοίδε μετὰ θνητοῖσιν ἔασιν.

— haud credo malis te
Prognatum; similémve malis existere, cui tam
Præstans forma decúsqe. carentum morte deorum
Hac specie soboles mortales inter oberrat.

Ex Fabio Pictore Dionysius Halicarnasseus de Romulo & Remo, stirpe utraqe conjunctâ simul. *Antiq. Rom. l. 1.* Οἱ δὲ ἀνδρωθέντες γίνονται κατά τε ἀξίωσιν μορφῆς καὶ φρονήματος ὄγκον, οἵους ἄν τις ἀξιώσειε τοὺς ἐκ βασιλείου τε φύντας γένους, καὶ ἀπὸ δαιμόνων σπορᾶς γεγονότας. *Hi, cum ad ætatem virilem pervenissent, eâ erant & formæ dignitate, & animi celsitudine, ut stirpe regiâ ortos, & semine divino prognatos, meritò qis existimaret.* Observat & Aristoteles *Ethic. Nicomach. l. 7. c. 1. & Evdem. l. 6. c. 1.* Homerum Priamum inducere de Hectore dicentem, *Iliad. ω. v. 259.* Ὅτι σφόδρα ἦν ἀγαθὸς,

— — οὐδὲ ἐῴκει
Ἀνδρός γε θνητοῦ παῖς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο.

Qoniam bonitate & virtute præstabat,
— neqe videbatur
Viri utiqe mortalis filius esse, sed Dei.

qod Platoni qoqe Plutarchus accommodat, *Sympos. problem. l. 8. c. 1.* qo loco de genitura illiusmodi ex Ægyptiorum mente disserit. Libanius sophista in vitâ suâ *pag. 25. A.* Τὸν Ἄλκιμον τοῦτον θεοῦ τινος ἔγωγε παῖδα ἡγοῦμαι γεγονέναι. μὴ γὰρ ἂν ἐξ ἀνδρὸς φῦναι τοιοῦτον. *Alcimum istum Dei cujusdam filium opinor fuisse: neqe enim fas est talem a viro procreatum esse.* Possit forsan horsum spectare, tam illud בני אלים Hymn. 29. v. 1. qàm & qod ex Hymn. 89. v. 7. suprà adductum est, ubi vetus Interpres Latinus, Græcos secutus, *filios Dei*, vertit, υἱὲς θεοῦ. & Chaldæus *angelos* interpretatur. Hieronymus priore loco, *filios arietum*, posteriore, ut superiùs dicitur, *filios Dei*. at Genevenses nostri, illo *filios potentum*; isto *filios Deorum*. De illo Hieronymo, de isto nostris illis consentit Pagninus. *filios fortium*, sive *potentium*, utrobiqe Junius. Verùm de istis qicqid fuerit, de Rege Chaldæo clarè satis liqere videtur, de qarto illo, qem in fornace flagrante conspexerat, formulâ usum prophanâ & à pietate nostrâ alienâ, similem dixisse specie *filio Deorum* alicui. Vidit hoc V. Cl. Franciscus Junius, qi ad illa, *formâ similis filio Dei*; adnotavit i. *venustissimâ & qasi divinâ: ut Homerus* ἀντιθέους, θεοεικέλους, & διογενεῖς, *Deo comparandos, Deo similes & Jove genitos nominat.* itaqe ex Regis prophani mente, *Deorum*, non *Dei*, vertendum fuerat: sed & lingvâ nostrâ, si ritè reddere velimus, dicendum erit, non, **like the son of God**, sed, **like a son of the Gods.**

Qin & pari modo vertendum fuerit, (nec Majo nostro minùs id animadversum) qod ejusdem commentarii c. 7. v. 13. dicitur, *Ecce cum nubibus veniebat similis filio hominis*, i. humanâ formâ præditus qidam, **like a son of man**, non, qomodo vulgò redditur, **like the son of man**: qasi Christus homo pariter ac Deus designetur, uti Junius explicando adnotavit, qòd is *filius hominis* in novo instrumento freqentissimè nuncupetur. qî enim potuit forma Dei filii in carne nostrâ repræsentandi Danieli ob oculos tunc versari, ut qem cœlitùs descendentem viderat, huic similem visum prædicaret, qem qali specie futurus esset, prævidisse ipsum non est probabile? Etiamsi enim *Filius Dei* revera is fuisse videatur, qem vates *Deo patri Antiqo dierum* per visum illud appropinqasse conspexerat, non tamen idcircò *Filio hominis*, Christo scilicet similem dixeris. hoc enim esset, ac si sibi ipse similis diceretur; sed *filio hominis, i. homini*; qomo-

qomodo Ezekiel *filius hominis* passim dicitur; & *filii hominum*, pro *hominibus*, qo nihil freqentius. Sic & Apostolus, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, *similis hominibus factus, & habitu inventus ut homo.* Philip. c.2. v.7. nisi qòd κοινῶς ista, illud διατυπωτικῶς dictum sit. Pari modo sumendum & Joannis Evangelistæ illud Apoc. c.1. v.13. Ὅμοιον υἱῷ ἀνθρώπου. qod & V. Cl. Theodorus Beza vidit, qum vertit, *Vidi* (qendam) *similem filio hominis.* Et in *annotatis*, *filio hominis. i. homini, sive qi hominem referebat; ex Hebræorum idiotismo. qamvis enim hic Christus erat, tamen in genere hoc accipiendum esse de hominis figurâ, vel ex eo apparet, qod non additur articulus. item ex Danielis c.10. v. 5. ubi simile prorsus visum describitur.* Hæc ille. cui & adjici potest locus geminus, eundem spectans, ejusdem libri c.14. v. 14. Ἐπὶ τὴν νεφέλην καθήμενος, ὅμοιος υἱῷ ἀνθρώπου. *nubi insidens* qidam, *filio hominis* (i.e. *homini*) *similis.*

Sed ut ad priorem illam formulam revertamur: qemadmodum *Deorum filios* viros præ reliqis eximios nuncupabant: ita *Solis progeniem*, ἀφ' ἡλίου γένος, pro stirpe nobilissimâ dixisse Heliodorum in Æthiopicis extremis, monet Evstathius Svartius *Analect. l.1. c.11.* qod *huic inter omnes Deos suos posteriores Philosophi, qi Sophistarum nomine celebriores sunt, peculiarem qendam honorem tribuebant.* Unde & avtor idem tractum existimat, ut *verè nobiles, omniúmqe opinione generosi* οἱ ἐξ ἕω nuncuparentur. Trahit huc Theodori Prodromi illlud ex *carmine de providentiâ*, ubi de bonorum infœlicitate conqeritur;

> Ἄλλος δὲ σεμνὸς, εὐγενὴς, τῶν ἐξ ἕω,
> Καλὸς μὲν εἶδος, καλλίων δὲ τὸν βίον &c.
> Ἀνέστιος πρόεισιν, ἄθλιος, πένης.

i. vertente Svartio,

> *Gravis sed alter, sole ab oriente, inclytus,*
> *Formáqe, moribúsqe commendabilis;*
> *Pavper, miserqe, viduus incedit foco.*

Eiqe finitimum, tanqam παροιμιῶδες, ac mentis ejusdem, ex Svidâ profert Jo. Ribittus ad Prodromum à se Latio donatum. Et Svidas reverâ de Jobo verba faciens; Μόνος γὰρ (inqit) οὗτος εὐγενὴς τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν. qod Portus vertit; *Solus enim hic est ille nobilis, qi à Solis ortu* [*ad occasum usqe*] *hic inclytus ille* &c. qasi Svidas, sive qisqis ille fuerit, ex qo Svidas hæc sumpserat, verbis illis hoc vellet, Jobi famam & nomen à Sole oriente ad occidentem usqe pertigisse. Verùm falsus est Portus. neqe enim Jobi famam, sed sedem designant verba illa ex historiæ Jobi c.1. v.3. versione Græcâ mutuata. Καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος εὐγενὴς τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν. nec aliò, qàm ad Jobi historiam respexisse puto Prodromum, cum τῶν ἐξ ἕω diceret. probum sed pavperem virum delineat. Jobi avtem pavpertas jam olim in proverbium abiit. In Hebræo textu legitur, מכל־בני קדם *fuit is maximus ex orientis filiis.* i. ex eis, qi plagam orientalem incolebant. qo nomine *Arabes* peculiariter in sacris literis nuncupari monet vir doctissimus Medius noster in Apoc. c.9. v.3. ex Judic. c. 7. v. 12. qia Arabia erat orientem versus sita respectu Ægypti, ubi Israelitæ sic loqi didicerant. Certè incolatus Ægyptiaci tempore & gesta & conscripta Jobi illa, opinantur pleriqe. Verùm juvat illos, qod & in fravdem, puto, induxit, veterum qorundam explicatio, qi verba illa, qæ de Jobi sede patriâ sunt dicta, allegoricè interpretati sunt. Sic enim Didymus, in Nicetæ *catenâ*: Πρὸς μὲν οὖν τὸ ῥητὸν, εὐγενὴς τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, διὰ τὴν κατὰ σάρκα τοῦ Ἀβραὰμ οἰκειότητα· πρὸς δὲ ἀναγωγὴν, οἱ υἱοὶ τοῦ φωτὸς, καὶ τέκνα Θεοῦ δι' ἔργων φωτεινῶν χρηματίζοντες, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν. ὁ γὰρ δίκαιος εὐγένειαν κτᾶται, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ φωτὸς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης καταλαμπομένην. *Literam qod attinet, genere clarus dicitur inter orientales, ob cognationem qæ cum Abrahâ illi secundum carnem intercessit. at juxta anagogen, qi filii lucis, & Dei soboles ob opera lucida nuncupantur, isti sunt orientales illi: justus enim generis claritatem obtinet, non ab hominibus, sed à lumine Solis justitiæ effulgentem.* Qæ interpres havd satis commodè expressit, qum vertit, *Lucis, & Dei filii à lucidis operibus vocati illi sunt,*

A *qi orientem incolunt.* neqe enim hoc avtor voluit. Sed fefellit illum, opinor, mendum leviculum in Græco delitescens, qod vix forsan qisqam suspicetur. legendum enim, vel οἱ υἱοὶ τοῦ φωτὸς cui respondeat τὸ οὗτοι. vel pro χρηματίζοντες χρηματίζοντες. & hoc malim ob id qod mox dabitur. alioqi dictio hiulca futura est. In eandem mentem Gregorius Nyssenus *de Virginit. c.20.* Γένους δὲ σεμνότητα οὐ κατὰ τὴν αὐτόματον συντυχίαν, πολλοῖς καὶ φαύλοις προσοῦσαν κἀκεῖνος ἔχειν φιλοτιμήσεται, ἀλλὰ τὴν πόνῳ καὶ σπουδῇ δι' οἰκείων κατορθωμάτων προσγινομένην, ἧς μόνοι αὐχοῦσιν οἱ τοῦ φωτὸς υἱοὶ, καὶ
B τέκνα Θεοῦ, καὶ τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν εὐγενεῖς, διὰ τῶν ἔργων τῶν φωτεινῶν χρηματίζοντες. *Generis verò splendorem, non eum, qi casu fortuito multis etiam malis vilibúsqe contingit, asseqi ambitiosè connitetur, sed eum qi labore studióqe per res præclaras à se gestas comparatur, de qo soli gloriantur, qi filii lucis, Deiqe soboles, & ab ortu solis nobiles ob opera lucida nuncupantur.* An non alter planè ab altero mutuatus videtur? Sed de hoc plura qi voluerit, si bonas horas malè collocare est animus, adire poterit nugatorem illum, qi sub Origenis nomine *commentarios in Jobum* edidit, in
C qibus multa multis hanc in partem declamitat.

Cæterùm in Prodromi poema illud, satis elegans, sed qod in metri leges peccet sæpiusculè, cum inciderimus, virum eruditum, qi in restituendo operam havd levem, avt lævam etiam, insumpsit, errore uno & altero liberare conabimur. *Post illos*, inqit, *versus*;

> Ὦ τάλανες πένητες, ἄθλιον γένος,
> Πλούτῳ σὺν αὐτῷ, καὶ σὺν αὐτῷ χρυσίῳ
> Τῆς ἀρετῆς τὴν δόξαν ἀφῃρημένοι.
> *O miseri egentes, obsitum ærumnis genus,*
> D *Cum censu opimo, cúmqe tristi avro simul,*
> *Virtutis omni decore nudi, & gloriâ:*

Videntur deesse aliqa. non enim convenit disputationi exclamatoriæ, qæ seqitur conclusio:

> —— ὁ κόσμος ἀγαθὸν πῶς ἂν δράσῃ
> Ἐν τῷ πονηρῷ κείμενος; λέγε λόγος.
> *Et orbis iste, qo bonum faciat modo,*
> *Malo ipse totus subjacens? Christus canit.*

Hæc ille. At primo illud, *tristi avro*, istic non placet. ecqid enim *triste*, si re tristi careant pavperes? avt *avrum*
E igitur simpliciter dicendum, avt adjiciendum epitheton, qod in partem seqiorem non propendeat. Tum nihil qicqam deest; sed pulchrè cohærent omnia. In fravdem illectus est, dum avtoris mentem non est assecutus. Ἀρετῆς δόξα, non est *decor* avt *gloria virtute parta*, qibus pavperes orbentur prorsus: (contra enim etiam pavperrimos virtutis lavde atqe decore florere ac fulgere dixerat) sed *virtutis opinio atqe existimatio*, qâ apud divites, imò & alios etiam qosvis mundanos destituuntur pavperes, dum ex rebus externis de hominibus sententiam ferunt. sic enim in
F proximè antegressis dixerat;

> Ὡς ἀπόλοιτο τῶν βροτῶν ἡ φαυλότης,
> Οἳ τοὺς καλοὺς κρίνουσιν ἐξ εὐτυχίας,
> Καὶ τοὺς κακοὺς τοὔμπαλιν ἐξ ἀτυχίας.
> *Utinam perisset hominum iners vecordia,*
> *Solita æstimare sorte de bonâ bonos,*
> *Malosqe contrà de malo infortunio.*

Itaqe vertendum fuerat.

> *Cum censu opimo qibus, & avro ipso, simul*
> *Virtutis omnis æstimatio tollitur.*

G vel,

> *Virtutis etiam ipsius opinio demitur.*

Sicut contra divitibus ea non ab ipsis tantùm, sed ab aliis etiam tribuitur. Salomon Prov. c. 28. v. 11. *Sapiens est in oculis suis* (sive, sapere sibi videtur) *dives.* Et Evripides Heraclidis;

> Ἔστιν δ' ἐν ὄλβῳ καὶ τόδ' οὐκ ὀρθῶς ἔχον,
> Εὐψυχίας δόκησις· οἰόμεσθα γὰρ
> Τὸν εὐτυχοῦντα πάντ' ἐπίστασθαι καλῶς.
>
> *Accedit opibus more nevtiqam probo*
> *Prudentis animi opinio: nam qos evehit*
> *Fortuna, nosse hos cuncta opinamur probè.*

qæ apud Stobæum tom.2. c. 92. cum locus in margine adscri-

scriptus intercidisset, cum versiculo ejusdem ex *Cressis* proximè adsito, frustra commissa sunt.

A

Itaqe adversus hanc mortalium opinationem pravam & perversam, animum sibi piisqe qibusqe firmans Prodromus in seqentibus ex dicto Apostolico;

> Ὅμως, inqit, ὁ κόσμος &c.
> *At* (non, *&*) *orbis*, (vel mundus) *hic*, *qi fecerit qicqam boni*,
> *Cum totus ipse* (*ut fertur*) *in malo cubet*!

judicium, inqit, mundi qis non susqe deqe habeat? qomodo enim ille benè qicqam faciat censeátve, cum totus ipse in malo cubet? *Mundus*, pro, *mundanis*. nihil tritius. *Malè*, inqit Svartius, λόγον *rationem vertunt*, *cum Servatoris dictum notissimum alludat.* Sed & ipse malè vertis, *Christus canit*; qum reverâ, non *Servatoris*, sed Joannis Apostoli dictum alludat, ex Epist.1.c.5.v.19. Ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. itaqe λόγος istic non est *Christus*, sed *verbum*, *sermo*, divinus scilicet. sic enim ὁ λόγος freqentissimè sumitur.

B

C

CAPUT XIII.

Paginæ sacræ ex scriptis profanis illustratio. Ejus rei specimen unum & alterum. Gen.16.2. *&* 30.3. *formulæ ex dissertatione Plavtinâ lux data*; *indidem itidem Salomonis dicto* Eccles.10.18. *Liberi parentum qasi ædificia qædam. inde* בן filius, *Hebrais*; *&* בנת בת filia. *Inertiâ corrumpi, perinde ac ædificia, liberos. Ecclesiastæ c.7. v.6. ex Apulejo lux. Flamma de spinis, de stipulâ, qalis. Hymn.* 58.10. *explicatur. Stolidorum cachinnus qalis, imaginibus variis ostenditur. Herba Sardoa. Senes* Decrepiti *unde dicantur. Grammaticorum in hoc nugamenta.* Crepum *&* crepusculum, *unde.* Crepare *qid*, *& unde dictum.* decrepare, *qid velit, qid item* destertere. *à Scaligero utrobiqe discessum. de igne & flammâ, veterum superstitio.* Decrepitorum *nomine qi veniant. De exterorum scriptis ad dogmata sacra illustranda adhibitis Veterum sententia*; *ab Ægyptiis spoliatis* Exod.11.2. *&* 12. 35. *à mulierculâ captivâ*, Devt.21.10-13. *Locus is discussus.* ungves facere, *aliis producere*; *aliis contrà præcidere. hoc rectius. sacra adituis ungues resecti.* pedes facere, 2 Reg.19.25. *qid.* barbam facere, *itidem*, *cum Hebrais*, *tum & Latinis.* pedum pili. שפם *qid propriè.* עשה, ποιεῖν, facere, *qàm latè pateant. Catonis Uticensis habitus lugubris sub bello civili; Scipionis diversus, die à Tribunis Plebis dictâ. Insontis confidentia.*

D

E

EX qo ad studia Theologica animum adjicere cœperam, id mihi cumprimis curæ fuit, ut si qid inter avtores exteros legendum occurreret, qod oraculis sacris illustrandis conducere videretur, qò ubi usus posceret, præstò esset, in adversaria mitterem. Eo fine codices mihi comparaveram sacros chartâ purâ, qæ observationes ejusmodi exciperet, interjectâ concinnatos. Instituti hujusce specimen hìc dabo, unâqe, qod ajunt, fideliâ parietes duos dealbabo; unâ scilicet avtoris prophani periochâ sacræ paginæ duo loca illustrari posse docebo.

F

Prior locus est Genes. c.16. v.2. ubi Sara, sterilis ipsa cum esset; qò Abraham virum suum impellat, ut cum Hagare ancillâ suâ congrediatur; אולי אבנה ממנה *forsan*, inqit, *ædificabor ex eâ.* Græcus; ἵνα τεκνοποιήσωμαι ἐξ αὐτῆς. *ut ex eâ liberos conseqar.* & Jacobo pariter Rachel de Bilhâ, Ibid. c.30. v.3. אבנה אנכי ממנה *ipsa ædificabor ex eâ*; Græcus, καὶ τεκνοποιήσομαι κἀγὼ &c. i. *illius operâ liberos conseqar*, qos pro meis scilicet habeam. ex qo loco colligunt Doctores Hebræi, qod & David Camius in *radicibus* monet, liberos esse בנין האב והאם i. *parentum qasi ædificium* qoddam. itaqe & בן filius à בנה i. e. *ædificare*; & בנת indidem, pro qo contractum בת *filia*, sicut אמת pro אמנת *veritas*.

G

Alter locus est Ecclesiast. c.10. v.18. qo loco Salomon incommoda ab ignaviâ & desidiâ profluentia delineans; *Pigritiis*, inqit, *attignatio corrumpitur*, *& manuum demissione perpluitur domicilium.* Utriqe ex Plavtinâ in *Mostellariâ Act.*1. *Scen.*2. dissertatione lux havd spernenda dabitur. Ibi sic prolocutus inducitur, suopte ipse qæ loqitur, exemplo edoctus, Philolaches adolescentulus.

> *Recordatus multum & diu cogitavi*,
> *Argumentáqe in pectus multa institui*
> *Ego*: *atqe in meo corde*, *si est qod mihi cor*,
> *Eam rem volutavi & diu disputavi*,
> *Hominem qojus rei*, *qando natus est*,
> *Similem esse arbitrarer*, *simulacrúmqe habere.*
> *Id repperi jam exemplum.*
> *Novarum ædium esse arbitror similem ego hominem*,
> *Qando hic natus est.*

Habes *ædificium*, de qo Rachel, & Rachele prior Sara. Sed pergit porrò adolescens noster, dicti hujus rationem adjungere.

> *Ædes qom extemplò sunt paratæ*, *expolitæ*,
> *Factæ probè examussim*,
> *Lavdant fabrum*, *atqe ædes probant. sibi qisqe*
> *Inde exemplum expetunt*; *sibi qisqe simile*,
> *Suo usqe sumptu*: *operæ ne parcunt suæ.*
> *Atqe ubi illicò immigrat neqam homo indiligénsqe*
> *Cum pigrâ familiâ*, *immundus*, *instrenuus*;
> *Hic jam ædibus vitium additur*,
> *Bonæ cum curantur malè.*
> *Atqe illud sæpe fit*: *tempestas venit*,
> *Confringit tegulas imbricésqe*: *ibi*
> *Dominus indiligens reddere alias nevolt.*
> *Venit imber*, *lavit parietes*, *perpluunt*
> *Tigna*, *putrefacit aer operam fabri*:
> *Neqior jam est factus usus ædium*:
> *Atqe havd est fabri culpa. sed magna pars*
> *Morem hunc induxerunt. si qid nummo sarciri potest*,
> *Usqe mantant*, *neqe id faciunt*, *donicum*
> *Parietes ruunt. ædificantur ædes istæ denuò.*

An non graphicè depingit, qod loco altero de inertiâ Rex sapientissimus dixerat? Verum ad prius argumentum revertitur in seqentibus.

> *Hæc argumenta ego ædificiis dixi. nunc etiam volo*
> *Dicere, ut homines ædium esse similes arbitremini.*
> *Primùm-dum parentes fabri liberûm sunt*,
> *Et fundamentum substruunt liberorum*,
> *Extollunt*, *parant sedulò in firmitatem*,
> *Ut & in usum boni*, *& in speciem populo*
> *Sint*: *sibiqe avt materiæ ne-parcunt*,
> *Nec sumptus sibi sumptui esse ducunt*:
> *Expoliunt*, *docent literas*, *jura*, *leges*:
> *Sumptu suo & labore nituntur*, *ut*
> *Alii sibi esse illorum similes expetant*:
> *Ad legionem qom itant*, *adminiculum eis danunt*;
> *Tum jam aliqem cognatum suum.*
> *Eatenus abeunt à fabris.*
> *Unum ubi emeritum est stipendium*, *igitur tum*
> *Specimen cernitur*, *qo eveniat ædificatio.*
> *Nam ego ad illud frugi usqe & probus fui.*
> *Posteaqam immigravi in ingenium meum*,
> *Perdidi operam fabrorum. illicò oppidò*
> *Venit ignavia*: *ea mihi tempestas fuit*;
> *Ea mihi adventu suo grandinem imbrémqe attulit.*
> *Hæc verecundiam mihi & virtutis modum*
> *Deturbavit, texit*, *detexitqe à me illicò.*
> *Postillà obtegere eam negligens fui.*
> *Continuò pro imbre amor advenit in cor meum.*
> *Is usqe in pectus permanavit, permadefecit*
> *Cor meum. nunc simul res*, *fides*, *fama*, *virtus*,
> *Decúsqe deseruerunt*: *ego sum in usu*
> *Factus nimio neqior. atqe adepol ita*
> *Hæc tigna humidè putent. non videor mihi*
> *Sarcire posse ædes meas*, *qin totæ*
> *Perpetuæ ruant*; *qin cum fundamento*
> *Perierint*; *nec qicqam esse auxilio qeat.*

Qàm clarum lumen loco utriqe fœnerentur ista, nemo non vide-

viderit; nisi si qis fuerit, qod de Tiresiâ Tyrannus in *Oedipo Rege*,

Τυφλὸς τά τ' ὦτα, τόν τε νοῦν, τά τ' ὄμματα.

Coecus & auribus, & mente, & oculis.

His adjiciatur Regis Ecclesiastæ ejusdem illud ex cap. 7. v. 6. *Stolidi cachinnus spinarum sub ollâ crepitus.* Vin' collationis istius vivam imaginem? Avdi Lucium Apulejum in *Apolog.* 1. *Ecquando vidisti flammam stipulâ exortam, claro strepitu, largo fulgore, cito incremento; sed enim materiâ levi, caduco incendio, nullis reliquiis?* Et talis reverâ fatuorum lætitia; interest tantùm, qod hic *stipulam*, ille *spinas* posuit. illam Naso ob oculos habuit, ubi dixit, *Trist. l.* 5. *Eleg.* 8.

Flammáqe de stipulâ nostra brevísqe fuit.

istas Hymnographus Hymn. 58. v. 10. *Priusqam ollæ vestræ rhamnum senserint, tanqam crudam* (carnem) *per indignationis suæ æstum abripiet.* observat V. C. Joannes Drusius *Proverb. Clas.* 2. *l.* 2. *pr.* 30. *metaphoram videri à carnibus, qæ semicrudæ extrahuntur ex ollâ, priusqam bene senserint calorem ignis.* Eadémqe planè risus inanis ratio; idem fructus ac effectus. cachinnum edit, strepitum facit, labia diducit, latera concutit; cæterùm cor non attingit, pectus non implet, curarum nil concoqit, gavdii genuini, solatii solidi nec hilum suppeditat. *Etiam in risu* ejusmodi *cor anxium* perstat: *finísqe lætitiæ* illiusmodi *mæror* est. Parœm. c. 14. v. 13. Sardonium scilicet qendam risum insinuat, qalis herbâ Sardoâ vescentibus, qi ora rictu diducit, ut *dum mortem oppetunt, ridentium facie intereant.* Solinus *Polyhist.* c. 10. qalem sub tyrannis Theodosii antecessoribus describit Latinus Pacatus in *Panegyrico Theodosio dicto*: *Serenos nubilis mentibus vultus induebamus; & ad illorum vicem, qi degustato Sardorum graminum succo feruntur in morte ridere, imitabamur læta mœrentes.* saltem qalem titillatione molestâ gestientium Plutarchus in *præcept. de valetud. conserv. pag.* 125. C. Καθάπερ αἱ τῶν μασχαλῶν ψηλαφήσεις οὐκ ἴδιον, οὐδὲ πρᾶον, οὐδ' ἵλεω γέλωτα τῇ ψυχῇ παρέχουσιν, ἀλλ' ἐοικότα σπασμῷ καὶ χαλεπὸν· οὕτω πάλιν ὅσας τὸ σῶμα κινηθὲν ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἡδονὰς ἴσχει καὶ ταράττόμενον, ἐκστατικαὶ καὶ ταραχώδεις αὐτῷ καὶ ἀλλότριαι τῆς φύσεως εἰσίν. *Sicut axillarum titillatio risum ab animo elicit non lenem aut placidum, sed convulsionis similem & molestum: ita qas compunctum ab animo corpus voluptates & turbatum concipit, eæ a natura alienæ sunt, & ad statum ejus convellendum atqe tumultibus exagitandum faciunt.* vel qalem etiam crapulæ indulgentium idem ibidem. *pag.* 134. C. Ἡδοναὶ μὲν ἔξεισι καὶ ἀτελεῖς, καὶ πολὺν ἴχουσι σφυγμὸν καὶ οἶστρον ἐκ τῶν σπλάγχνων διαπεφαίνουσαι [illegible] καὶ πλησμοὶ πίεσεν καὶ πνεύμασιν ἐναπολειφθεῖσι διαδέχονται. *Voluptates celeres & imperfectæ, multum habentes pulsus atqe exagitationis atqe stimulorum: qibus succedunt contentiones & ictus meatuum, & spiritus includuntur.* vel qalem libidine flagrantium, Οὓς ἐπικνίζει καὶ ἀπόλλυσι γλυκύπικρόν τι, μεθ' ἡδονῆς ἀλγηδόνι μεμιγμένης, *Qos colliqat & perdit dulcamarum, dolore voluptati permixto.* uti idem *Sympos. l.* 5. *c.* 7. vel qalem denique fœdâ scabie & impetigine laborantium; prout idem *de curiosit.* Γλυκύπικρός ἐστι [illegible] ὥσπερ ἕλκος, αἱμάσσων ἑαυτόν, ὅταν ἀμύσσηται. *Pruritus dulcedini amarorem habens permixtum, tanqam vulnus sibi ipsi sanguinem eliciens, ubi sauciatur.* Ταῦτα δ' οὐδεὶς ἂν ὑγιαίνων ἀληθινὰς χαρὰς ὀνομάσειεν. *Hæc nemo sanæ mentis vera gaudia appellaverit.* Plutarchus idem *de vit. jucund. adv. Epicur. pag.* 1097. E. *Ecqis enim sanus dixerit,* τὸν ψωριῶντα καὶ κνησιῶντα, ἀφθόνως ἔχοντα τοῦ κνῆσθαι, κινούμενον διατελεῖν τὸν βίον, εὐδαιμόνως, ὥσπερ ἥδιον, ζῆν; *scabiosum & prurientem, qi continuo se fricat, feliciter aut suaviter vivere.* Platonis sunt è Gorgiâ. *pag.* 337. D. Vides qàm copiosam materiam, ad Salomonis locum illum illustrandum, etiam unus scriptor subministret.

Porrò à flammâ tali, sed jam deficiente, qalem nobis depingit, sive Ecclesiastes Hebræus, sive Madavrensis Apologistes, translatione ductâ, (qod pavcis hactenùs observatum) senes *Decrepiti* sunt dicti, qi viribus per ætatem fractis, vigore pristino universo prorsùs destituti jam existerent. Ludunt enim nos Grammatici, nugantúrqe strenuè, cum appellationis id trahunt; vel à *crepero*, unde

A *crepusculum* scilicet (qod est κνέφας potiùs, *crepum* primò, sicut κνιφαῖν *crispare*, κνιφὸς *crispus*, δεινὸς *dirus*, μονὴ *mora*, γνώμων *groma*, & similia, post *crepusculum*, uti ad Varronem Josephus Scaliger (sive qasi desperati, *creperâ* jam vitâ, ut Festus; sive qasi in vitæ *crepero*. i. dubio constituti, ut Nonius; *ita scilicet ætate confecti, ut dubium sit, vivant an mortui sint.* Philippus Paræus; sive qasi in vitæ *crepusculo* agentes, avt ad mortis *crepusculum* & tenebras devergentes, ut Isidorus *Origin. l.* 10. vel à *crepando*, sive qòd moribundis planctu sæpe *crepuerit* familia, & *funera* B *conclamata* sint, (qod defunctis tamen solis fieri solitum, ex Plinio Servius *ad Æn. l.* 6.) ut Donatus (si is saltem est) *ad Terentii fabulas*; sive etiam, qòd *crepare*. i. loqi desierint; qod Isidorus qoqe dedit. Veritatem, qam qasi per nebulam is videtur vidisse, accedit proximè, qod secundo loco Festus adjecerat, *Decrepitos* ideò dictos, *qòd propter senectutem, nec movere se, nec ullum possent facere crepitum.* qanqam *crepitum* quem voluerit is, ambigi potest. neqe enim eum, opinor, in animo habuit, qem diffissâ parte posticâ Priapum suum ficulneum edidisse Flaccus commi- C niscitur. Qemcunqe sanè voluit, id fortè saltem attigit, qod res habet. ab eo utiqe, qod *crepare* (est avtem *crepo* κρέκω, ut λύκος *lupus*, σφῆκα *vespa*) *desitum est, decrepitos* dici. Neqe enim possum Scaligero assentiri, qi *à lucernâ vel candelâ* sumptum censet, *qæ ultimum expirans crepitum edere solet.* Qanqam apud Plutarchum non semel legam, [a] ideò ζῶόν τι πῦρ, *animatum qiddam ignem* Romanis priscis habitum, (qibus & eâ de cavssâ lucernam extingvere religio fuerit) ὅτι σβεννύμενον φωνὴν ἀφίησιν, D ὥσπερ φονευόμενον, qia *crepitum qasi vocem qandam, tanqam si trucidaretur, dum extingvitur, emittit.* *Hoc enim*, inqit vir summus, est *decrepare*, ut apud Persium *destertere*. Videtur ὁ πάνυ existimasse *decrepare* esse *crepitum clariorem emittere*, qo modo apud Persium *destertere*, *altum dormire* & *dormiendo somniare*. Ita de verbo præfixum non esset στερητικὸν, sed αὐξητικὸν καὶ ἐμφατικὸν, qemadmodum in, *Deperire*, *valdè perire*; *Depuvire*, λίαν παίειν; *Despretus*, *valdè spretus*. Festus. qod mihi secùs videtur: & *de* præpositionem eandem hic vim obtinere, qam in *denasci* sortitur, in illo apud Nonium Cassii Heminæ ex *Annal. l.* 2. E *Qæ nata, ea omnia denasci ajunt.* h. c. ἀπογίνεσθαι. qam in *depudere*, in Senecæ illis, *de constant. sap. c.* 17. *Assiduis convitiis depudere didicerat.* qam in *dedolere*, in Nasonianis illis, *Remed. l.* 1.

Optimus ille fuit vindex, lædentia pectus

Vincula qi rupit, dedoluítqe semel.

qam deniqe in *desipere*, in Ciceronis illis, *ad Lentul. l.* 1. *Ep.* 9. qibus Platoni refert, ex *ad Perdiccam epistolâ*, hanc cavssam fuisse reipublicæ non attingendæ, qòd *offendisset populum Atheniensem prope jam desipientem senectute.* Ut ejusdem F ætatis affectus fuerint & *desipere* & *decrepare*. Qin nec aliter illud Persii interpretes accipiunt pleriqe, (Casavbonus, Marcilius, Tornorupæus, alii) *destertuit*, *stertere*, somniare *desiit.* Nec reverâ tam moribundos, sive animam jam exhalantes, avt spiritum etiam extremum trahentes: (Neqe enim est ejusmodi, avt pater ille tristis & *decrepitus* senex, qem filium adolescentem objurgantem introducit Cicero in *orat. pro Cœlio*; avt Evnuchus etiam Terentianus, qem *decrepitum* dicit, qi ducit, Parmeno) qàm vigore pristino omni viribúsqe exhavstos prorsus ac destitutos, (qalis Comico Evnuchus ille G describitur,

Vetus, vietus, veternosus senex)

qibus scilicet ut Lucretius *l.* 1.

—— *annis corpus jam marcet, & artus*

Confecti langvent, ——

decrepitos nuncupamus; ab igne in stipuliâ, qisqiliâ, cremiis, spinis, carduis, aliis similibus, concepto ductâ metaphorâ; qi absumptâ, qâ alebatur, materiâ, marcescens, needum extinctus tamen, *crepare*, sive crepitum, qem dum vigebat, insigniorem dederat, edere ultrà jam desierit. Aptissimè scitissiméqe expressit Christianus Egenolphus in *epod. sacr.* verbis illis;

Ut flamma destituta ligno decrepat;

a In *Qæst. Rom. q.* 76. & *in Problem. Sympos. l.* 7. *c.* 4.

Absente

Absente sic lis maledico.

Eâ mihi verbi significatione nihil verius; vocabuli notatione nihil certius. Atqe hæc de *decrepitis* qidem obiter decrepitus ipse, ex flammæ illius occasione, qæ crepitum ullum edendi jam impos, imbecillitatis mihi meæ, per ætatem devexam corpusculiqe invalentiam qasso jam confectóqe, vivam satis, vivida licet minùs ipsa, imaginem repræsentat.

Qum avtem de exterorum, qem diximus, usu ad codices sacros explicandos illustrandósqe disserere ceperimus, liceat veterum hac de re testimonium unum & alterum subjicere, qò ex libris eisdem ipsis institutum istud comprobare nituntur. Alterum ab illo Dei edicto mutuatum est, qo Ægyptios spoliandi Hebræis facultas concessa est. Exod. c. 11. v. 2. & c. 12. v. 35. Sic enim Avgustinus *de doctrin. Christian. l. 2. c. 40. Philosophi si qa vera & fidei nostræ accommoda dixerunt, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanqam injustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Ægyptii non solùm idola habebant, qæ populus Israeliticus detestaretur, sed & vasa, ornamenta & vestimenta, qæ populus ille Ægypto exiens, non avtoritate propriâ, sed Dei præcepto, tanquam ad usum meliorem sibi clanculùm vendicavit, ipsis Ægyptiis nescienter commodantibus ea, qibus non benè utebantur. Sic doctrinæ Gentilium non simulata solùm & superstitiosa figmenta habent, qæ fugere & detestari debemus; sed & liberales disciplinas, veritatis usui aptiores, & qædam morum præcepta utilissima continent; qæ tanqam avrum & argentum, qod non ipsi instituerunt, sed de qibusdam veritatis divinæ metallis, qæ ubiqe infusa est, eruerunt; & qo perversè abutuntur, ad usum justum prædicandi Deum avferre ab eis Christianus debet.* Alterum à lege illâ de muliercula, in bello qæ capta sit, latâ, Devter. c. 21. v. 10-13. Hieronymus ad Damasum *de filio prodigo. Hujus sapientiæ typus sub mulieris captivæ formâ describitur: de qâ divina vox præcipit, ut si Israelites eam voluerit habere uxorem, calvitium ei faciat, ungves præsecet, & pilos avferat, & cum munda fuerit effecta, transeat in victoris amplexus. itaqe qando philosophos legimus & veniunt in manus nostras libri sapientiæ secularis, si qid in eis utile reperimus, ad nostrum dogma convertimus: si qid superfluum, de idolis, amore, curâ secularium, radimus, calvitium inducimus, in ungvium morem, ferro acutissimo dissecamus.* Videndus idem *ad Magnum Oratorem.* Sed & Sidonius *ad Faustum lib. 9. Ep. 9.* & Ambrosius *Ep. 7.* qi idem & *Ep. 13.* ad Ecclesiam accommodat è gentibus evocatam.

Qod avtem de captivâ muliere illâ sancitur, ועשתה את צפרניה ut *ungues faciat*, havd perinde ab interpretibus accipitur. Chaldæus Paraphrastes reddit, *& ungves producet*; nutriet, crescere faciet. qod & Doctores Hebræi R. Aqibas, Salomon Jairus, Moses Maimonides, pleriqe reliqi admittunt; eóqe fine sancitum volunt, qò aspectu deformior turpiórqe videatur. Hos seqvuntur è nostris Petrus Martyr in 1 Reg. c. 3. v. 1. (nam in Genes. c. 24. idem in diversum planè abit) Franciscus Junius, & Joannes Piscator. At R. Eleazar & David Camius, *corriget, detrahet, ungves.* Græcus interpres καὶ περιονυχιεῖς αὐτήν. qod Vetus Latinus ad verbum; *& circumcidet ungves.* Hieronymus, *ungves præsecet.* Vatablus, *pracidet.* Tigurinus, *aptabit.* qæ potior interpretatio videtur. Siqidem, uti rectè C. V. Joannes Calvinus post Liranum observat, *Dubium non est, qin Deus menstruo luctu, raso capillo, & aliis signis* [ungvibus nimirum resectis] *renovari eas velit*; ut *aliis moribus assvescant.* Qò facit, qòd sacra celebriora adituri ethnici qoqe, ἐν ἁγνείαις μὲν, non *capillos* tantùm *demere*, sed *ungves* etiam *resecare*, solenne habebant, uti docet in tractatu *de ritibus Ægyptiacis* Plutarchus. Confirmat sententiam hanc Camius adducto loco parili ex Histor. Reg. l. 2. c. 19. v. 25. ubi de Mephibosheto dicitur ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ad verbum *nec pedes fecerat, nec mystacem fecerat.* qo loco, *neqe pedes fecerat*, Chaldæus exponit, לא שנף *non laverat.* & R. Esajas לא תקן לא לחין *non correxerat, non laverat.* & David Camius, *ne pedes qidem laverat, nedum corpus totum: neqe necesse fuerat, ut hoc adjiceret, cum illud dixisset.*

A Ita Latinus Vetus; *illotis pedibus.* Junius item, *neqe pedes curaverat*, i. *laverat*, ex cap. 12. v. 20. at Levi Gersomi filius, *neqe ungves resecuerat.* non incommodè, qia hoc etiam tum maximè fieri assolet. itaqe Græcus interpres, οὐκ ἐθεραπεύσατο τοὺς πόδας αὐτοῦ, ubi dixerat, qasi ἐξηγητικῶς adjecit, οὐδὲ ὠνυχίσατο. ut generaliùs illud τὸ θεραπεύειν, sive *curare*, sumpsisse videatur. qod Piscator ad eam pedum curam refert, qâ pedibus affectus Mephibosheтus cum fuerit, cap. 4. v. 4. ea magis indigverit. nam qod Hieronymus in *Tradit. Hebr. Notandum, qòd in Hebræo, non,*

B *illotis pedibus, sed legitur, pedibus infectis. fecerat namqe sibi ligneos pedes, qibus uti qasi pro naturalibus solebat. sicut solent facere clavdi, qemadmodum & ille erat.* Rabbinuli alicujus putidum nugamentum videtur. sed nec probabilis Hieronymi alterius ab Oleastro conjectura, *pilos pedum.* i. *pilos pudendorum* intelligi. etsi enim eo sensu *pili pedum* dicantur Esajæ c. 7. v. 20. qod alibi ostendimus, hos tamen vellere vel radere, mollicellorum avt pathicorum, non modesti avt μέλεος etiam alicujus, fuerit.

In posteriore membro vox שפם propriè *mystacem* significat; & συνεκδοχικῶς pro *barbâ* ponitur. itaqe qod Græ-

C cus, οὐδὲ ἐποίησε τὸν μύστακα; Latinus, *intonsâ barbâ*, ut & Chaldæus, לא ספר *non totonderat*, & Liranus, *barbâ incompositâ*, reddidit. Proinde ut μύστακα ποιεῖν, sive *barbam facere*, est barbam curare, demere, præcidere, concinnare; ita *ungves facere*, est eosdem curare, aptare, præsecare, præcidere. Nec abhorret ab hac phrasi, sermonis etiam Latini consvetudo. De portento hominis illo Elagabalo Imperatore Lampridius; *Rasit virilia subactoribus suis novaculâ, qâ postea barbam fecit.* Et Glossarium Ve-

D tus ἐξονυχίζεσθαι exponit, *ungves facere.* Optimè Petrus Picherellus *de Missâ cap. 2.* Verbum עשה *facere* variorum accusativorum & postpositorum respectu tam latè patet, ut ferè omnibus de rebus dicatur, congruâ tamen significatione & loco appositâ exponendum, qemadmodum ποιεῖν Græcum, *facere* Latinum, & *faire* Gallicum. Devt. c. 21. v. 12. עשה *facere ungves*, amputare est & resecare ungves. 2 Sam. 19. 24. *facere pedes, & labrum*, est lavare pedes, & radere labrum. Sic dicimus, *faire la barbe, faire les ongles.* Rectè itaqe David Camius, & Abraham Esdrai-

E des (qi utramqe tamen interpretationem proponit, sed ad posteriorem istam magis inclinare videtur) תקון i. *correctionem* sive *concinnationem* monent utrobiqe designari. Clavdam caput hoc Plutarchi de Catone Uticensi narratione. Is hunc refert, postqam civile illud, qod inter Cæsarem ac Pompejum, horúmqe utriusqe partes intercessit, bellum jam exarserat, ἀπ' ἐκείνης ἡμέρας, μήτε κεφαλὴν ἔτι κείρασθαι, μήτε γένεια, μήτε στέφανον ἐπιθέσθαι, πένθους δὲ καὶ κατηφείας καὶ βαρύτητος ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς τῆς πατρίδος, ἐν σχήματι νικώντων καὶ νικωμένων, ἄχρι τελευτῆς διαφυλάξαι.

F *ab eo die, nec caput nec barbam totondisse; nec coronam unqam sumpsisse; verùm luctus, mæstitiæ, anxietatis ob patriæ suæ calamitates, speciem habitúmqe, sive vincerent ei, qorum e partibus esset, sive vincerentur, eundem ad mortem usqe perpetim tenuisse.* At contrà de Publio Scipione Pavli filio ex historico innominato refert Gellius *Noct. Attic. l. 3. c. 4. Eum cum reus esset, die à Tribuno plebis ad populum dictâ, neqe barbam desisse radi, neqe non candidâ veste uti, neqe fuisse cultu solito reorum.* Ea fuit animi nihil sibi conscii infracta confidentia.

G

CAPUT XIV.

De rerum adversarum in mente humanâ perdomandâ vi, testimonia varia. prospera contrà ut corrumpant. Eòdem facere Lyrodi de se professionem Hymn. 119. 67, 71. De verbis illius variæ complurium sententiæ; Junii singularis & solitaria, rejecta. ענה *nunc affligere, vel etiam affligi; nunc respondere*, clamare, eloqi. *in utraqe formâ, tam activâ qàm passivâ, modo utroqe sumi. Hymn. 116. 10. explicatur. Locus Esajæ 53. 7. expenditur. Interpretamenta varia recitata rejecta. Ludovici Cappelli adducta, probata, firmata.* Respondendi *verbum*, à spondendo

dendo ductum, *Gallis* fidejubere; *nostris, sed & Latinis*, satisfacere: *Hebrais non voce tantùm, sed reipsâ* assentiri, annuere, præstare. *Christus* ἔγγυος, sponsor *noster; debiti nostri solutionem, & suscepit in se, & præstitit.*

QUantam vim habeant res adversæ, ad ingenii humani impetus coercendos, hominésqe etiam pro perditissimis habitos ad frugem meliorem adigendos, scriptorum cum exterorum, tum & nostrorum calamis freqentissimè prædicatur. Xenophon *Cyri institut. l.* 8. Δοκεῖ μοι χαλεπώτερον εἶναι, εὑρεῖν ἄνδρα τἀγαθὰ καλῶς φέροντα, ἢ τὰ κακά· τὰ μὲν γὰρ ὕβριν τοῖς πολλοῖς τὰ δὲ σωφροσύνην τοῖς πᾶσιν ἐμποιεῖ. *Difficiliùs, ut mihi qidem videtur, hominem reperias qi bona, qàm qi mala probè ferat, ista enim multis insolentiam, illa qibusvis modestiam ingenerant.* Cato Censorius *Origin. l.* 5. à Gellio *l.* 7. *c.* 3. laudatus. *Adversæ res se domant, & docent qid opus sit facto: secundæ res lætitiâ transvorsum tendere solent à rectè consulendo atqe intelligendo.* Isidorus Pelusiota *l.* 3. *Epist.* 213. Κινδυνεύει ἡ ἀνθρωπότης, ὡς τὰ πολλὰ, ἐν μὲν δυσπραγίᾳ σωφρονεῖν· ἐν δὲ εὐπραγίᾳ παροινεῖν. *Videtur, ut plurimum, humana natura, in adversis qidem rebus moderatè se gerere, in secundis verò petulanter agere.* Scilicet, qod Gregorius Nazianzenus.

Σκληρά γε μάστιξ παιδαγωγεῖ καρδίαν.

i. e. ut Joannes Drusius reddidit,

Durum flagellum pædagogus ingeni.

ut Hadrianus Junius,

Duro flagello mens domatur rectiùs.

Et, ut Salvianus *de provident. l.* 6. *Qui corrumpuntur prosperis, corriguntur adversis.*

Non possum itaqe satis mirari, cur Francisco Junio placuerit, à receptâ interpretatione recedere, in versione commatii 67. Hymni 119. ubi enim Vetus interpres, *Priusqam humiliarer ego, deliqi:* Græcum secutus, qi prior verterat, Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, ἐγὼ ἐπλημμέλησα. & Pagninus, *Priusqam humiliarer ego, errabam.* & Vatablus, *Priusqam affligerer, à te scilicet.* *Castellio, Priusqam vexarer,* &c. Leo Judæ, *Anteqam in ærumnas incidissem.* Sed & Chaldæus, עד לא אסתניף & David Camius טרם הכנעי Et Abraham Esdraides אין צורך לעונה *non est necesse ut affligar amplius ob delicta diebus præteritis admissa: qia nunc observo præcepta tua.* At Junius maluit, *Qum nondum loqerer, ego errabam.* & exponit; *inde ab ortu meo sum peccator, & alienus à lege tuâ.* Versionis variæ ratio ab ambigvâ verbi ענה significatione. qod modò *respondere, loqi, clamare*; modo *humiliare, affligere, vexare*; & *humiliari* etiam, *affligi, vexari* significat. priore sensu cepit Salomon Jairus; *Priusqam responderem tibi de lege tuâ*, i. *loqerer, meditarer & commentarer de eâ: in scholâ & auditorio* בית מדרש *inter sapientum auditores & discipulos constitutus*; qò trahit illud v. 172. תען *respondebit lingva mea sermoni tuo*; vel, *loqetur sermonem tuum.* & illud item Malach. cap. 2. v. 12. ער ועונה *vigilantem & respondentem*; i. *doctorem & discipulum.* interpretationem hanc Vatablus leviter attigit. Sed Calvinus, qi Vulgatam ipse seqitur, ut nimis coactam, meritò rejicit. Sensum verbi priorem amplectitur etiam, sed aliò à Jairo collimans, Piscator; *anteqam clamarem*, inqit, præ afflictione scilicet i. *anteqam affligerer.* prout & Hymno 116. v. 10. accipi vult illa, אני עניתי מאד *ego clamari valdè*, ex Esajæ c. 13. v. 22. ענה איים *clamabit bestia insularis in palatiis eorum.* at Junius ibi, *Ego fatus fueram supra modum.* posteriore cepere, cum aliis plerisqe, & qos suprà recensui: nec de sensu Piscator ipse adversatur, licet in vocabuli explicatione grammaticâ dissentiat. Junianam enim interpretationem qod attinet, nec ducem is ad eam, nec comitem, nec asseclam hactenùs nactus videtur, vel ex eis etiam, qos de verbi significatione primâ propriâqe habet sibi consentientes. Sensum alterum evincit planè, qod in eodem Hymno post pavlò commatio 71. subjungitur, טוב לי כי עניתי *Bono mihi fuit, qòd humiliatus, sive afflictus sum, ut discerem statuta tua.* qis enim non videt respondere huic ἐκ παραλλήλου, qod tribus tantùm commatiis interjectis dixerat, *Anteqam humiliarer*,

A *sive affligerer, errabam; nunc autem sermonem tuum observo.* Neqe verò opus est, ut per tropicæ locutionis ambages illas sensum hunc avt extundamus avt eliciamus, qum sponte promptéqe ex vocis ipsius notione simplici ille nobis sese offerat, & oggerat etiam. obstare duntaxat videatur, verùm obstat nihil. qòd activam formam istic verbum ענה habeat. est enim medii, vel communis potiùs, significatus, tam in activâ, qàm & in passivâ formâ verbum istud. Et qidni tam in formâ activâ passivè in significatione *affligendi & humiliandi*, qàm in passivâ activè, in
B *loqendi & respondendi* significatione sumatur? nec desunt clara satis utriusqe exempla. ענה passim pro *affligi* sive *humiliari.* ita locum illum Hymno 116. v. 10. tam Hebræi, qàm nostri pleriqe interpretantur. עניתי *afflictus, humiliatus sum valdè.* nam Jairum hic nihil moror, qi, *asperè locutus sum*, interpretatur, & de *responso* intelligit à Davide Mephibosheti dato, qum is Zibæ calumniam diluere & amoliri à se niteretur. sed & alterum locum, qi est extra omnem controversiam, suppeditat nobis Camius in hunc ipsum, de qo agimus, Hymnum, ex Esajæ c. 21. v. 10.
C ubi vates de leone valido cum prædâ, qam jam ceperit, pastores adversus consistente, לא יענה *non humiliabitur*, non demittet se, non animum abjiciet, ad illorum strepitum. tertium etiam Esdræ filius in Hymnum 116. ex Esajæ c. 25. v. 9. וזמיר עריצים יענה *propago*, sive *palmes potentium, prævalidorum, humiliabitur, deprimetur.* ut optimè Mercerus. rursus vice versâ נענה qod passivum est, activè, pro *respondere.* Ezekiel. c. 14. v. 4. נעניתי לו *ego respondebo illi.* iterúmqe v. 7. נענה *ego respondens ero*, vel, *responsurus sum illi.*

D Eodem ferè modo sumi postulat V. Cl. D. Ludovicus Cappellus in illo Esajæ c. 53. v. 7. נגש והוא נענה ubi Græcus, καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι. *& ipse qia affligebatur.* ut alterum vocabulum saltem insuper habuerit. Latinus Vetus & Hieronymus ipse, *Oblatus est, qia ipse voluit, oblatus est*, qod dicunt, נגש legisse videntur. Et *ipse voluit*, cur adjecerint, Musculus se nescium fatetur, nisi si יאבה pro נענה legerint. ego verò existimo τὸ נענה in *respondendi* sensu cepisse. qia *respondendo velle* nos aliqid significamus, sicut contrà, *non respondendo, nolle.* inde
E *respondere* pro *annuere, exaudire, exorari*, in sacris creberrimè. & apud Maronem *Georg. l.* 1.

Illa seges demum votis respondet avari
Agricolæ. ——

h. e. inqit Servius, *satisfaciet, consentiet.* Pagninus *Oppressus est & afflictus est.* Musculus & Leo Judæ: *Mulctatus & afflictus est.* & Castellio, *Mulctatus ipse, oppressúsqe.* forsan Camium hi secuti, qi נגש de *mulctâ pecuniariâ*, נענה de *supplicio corporali* exponit. qanqam Jairus illud de *violentis pressuris*, istud de *verborum opprobriis* interpretatur.
F Verùm verborum ipsorum series, qæ personas hîc clarè distingvit, vel potiùs provocabulo verbo posteriori præfixo, anterius impersonaliter sumendum indicat, interpretationes alteras istas nevtiqam admittit. Chaldæus, בעי והוא מתעני. *Orans*, (sive, *Exigens*; nam utrumqe vox ea Chaldæis, Syris, Talmudicis sonat: sed illud hîc potiùs, ob id qod seqitur) fuit, scilicet *& responsum ipse tulit*, sive, *exarditus est.* Ita idem fuerit qod vers. 13. post dicitur, *interpellasse pro defectoribus*, & cum interpellaret pro eis, exauditum fuisse. Verùm hoc intercessioni
G tribuit, qod ad satisfactionem potius pertinet. nec sensum hunc verba ipsa ullo modo admittunt. neqe enim avt נגש in *orandi* notione usqam reperitur; nec נענה pro *responsum ferre*, sive *exaudiri* uspiam usurpatum deprehenditur. Rem propiùs accessit Junius, qum vertit; *Exigitur*, (pœna scilicet de qâ proximè dictum est, *& Jovas facit ut incurrat in eum pœna nostri omnium) & ipse affligitur.* Sed & Piscator illius vestigiis insistens, *Exacta fuit, & ipse afflictus fuit*; sive, *qum illa exigebatur, ipse affligebatur.* i. e. qum Deus à nobis exigebat pœnam iniqitati nostræ debitam, tum Christus ut sponsor noster, illam luit pro nobis. Verùm rem acu, qod ajunt, planè tetigit D. Cappellus in *privatis ad D. Grilelmum Bradshavum literis: Exigitur* scilicet *debitum nostrum ex rigore justitiæ divinæ; ipse verò spondet*, sive *sponsor, fidejussor*

dejussor constituitur. nam ut Latinis respondere est à spondere, & Galli respondere pro fidejubere dicunt, qidni pari ratione ערב *qod propriè respondere significat, pro spondere & fidejubere usurpetur? licet alibi in hac significatione non occurrat.* Hæc ille: cujus ego in sententiam pedibus promptissimus eo: Christúmqe cum Apostolo ad Hebr. c. 7. v. 22. ἔγγυον i. *sponsorem* nostrum ex hoc ipso loco libentissimus agnosco. hoc etiam adjecto, *respondendi* vocabulum prout nostris in *præstandi*, sive *satisfaciendi* (qomodo apud Maronem Servius est interpretatus) notione usurpatur, cum dicimus, to answer a debt; (neqe enim verba de debito invicem commutata, sed nummis repræsentatis solutionem factam, formulâ illâ intelligimus) ita in Vatis loco superiùs adducto, vice alterâ, vocabulum istud, non *responsionem vocalem*, sed *realem* planè designare, qâ Deus versipellibus illis pœnas, pro simulatione suâ commeritas debitásqe sit repensurus. In Christum Dominum itaqe dictio prophetica cumprimis qadrat, qi & pro pœnis, delictorum ac defectionum ratione nobis debitis, satisfaciendi onus, pacto cum Patre eâ de re inito, in se suscepit; & qod susceperat, etiam facto, ubi id exigebatur, præstitit. Hebr. c. 1. v. 3. & c. 10. v. 5—12. Petr. Ep. 1. c. 1. v. 18—20. & c. 2. v. 24. & c. 3. v. 18.

CAPUT XV.

Locus 4. Reg. 5, 13. expenditur. Transitus à numero ad numerum; nunc singulari ad pluralem, nunc plurali ad singularem. Pavli 1. ad Tim. 2. 15. verba discutiuntur. διὰ τῆς τεκνογονίας *qid velit. qid item,* ἐὰν μείνωσιν. *Marci Imp. locus frustrà solicitatus. Terentius explicatus. Nonius emendatus.* Plures mali. *Pluralium singularibus junctorum usus Hebræis varius; nunc discretivus, nunc distributivus. De Gen. 23. 6. ambigitur. De Jud. 12. 7. rejectis Judæorum figmentis, nec admissâ Martyris suspicione, statuitur. Hymni 1. 3. duplex interpretatio. De Jon. 1. 5. Zac. 9. 9. Matth. 4. 3. Joan. 6. 45. Act. 13. 40. De latronibus apud Evangelistas τὸ ἐναλλακτικὸν non uno modo solvitur. Dictioni vehementiam addere pluralia, rhetoricæ magistris observatum. Varia hujus formulæ specimina. Sophocles ex conjecturâ solicitatus, emendatus. De sexu seqiore forma masculea. Pluralia ad emphasin majorem adhibita Judic. 7. 10. 2. Annal. 24. 25. & 28. 3. Hymn. 74. 4. 7. qo loco & hypallage adnotata. In suo genere eminentia plurali enunciata.* בהמות elephas. *de hoc commentum Talmudicum.* אלהים Deus: *qod & de singulis personis usurpatum.* אדונים *de* Deo. *Ellipsis in eis formulis nonnullis asserta. Ad res attollendas pluralia adhiberi: prout Thren. 3. 22. Hymn. 51. 17. 2. Reg. 22. 51. ubi varia lectio; uti & ibid. v. 28. qo loco ex Hymnorum Hebræis ac Græcis consentientibus lectionem restitui qidam postulant: sed & è Græcâ Hebraicam Hymn. 20. 9.* Jod *&* Vav *Scribis crebrò invicem permutata. Reciproca in* agendi simulandíve *notione. Pluralia etiam ad res deprimendas Hebræis usurpata, Dan. 9. 18. Esaj. 26. 18. & 27. 11. & 40. 29. Indicativa in notione potentiali. Pluralium in propriis usus peculiaris. Ad locum 4. Reg. 5. 13. denuò reditum. Eum vel discretivè sumi posse, qod de Matth. 26. 8. censent nonnulli; vel distributivè; prout ejusdem notæ illa, Gen. 49. 22. Exod. 17. 12. & 31. 14. Hymn. 73. 7. Parœm. 3. 18. & 14. 1. Job. 12. 7. Joel. 1. 20. Josh. 2. 4. de qo discutiuntur placita Rabbinica. Eidem geminum planè è Corn. Severo. de qo Porcelli reprehensioni opposita M. Senecæ censura.* Hic dies meus est, *formula Proverbialis.*

DUM inter sacra obeunda, è Regum Historiæ libro 4. caput 5. de Naamo à lepræ morbo liberato recitatur, syntaxin in textu Hebraico animadverti, qæ varios explicationis modos admittat. ea versu 13. in hæc verba reperitur: *Et accesserunt illum servi ejus, & allocuti sunt eum, dicendo, Pater mi,* &c. Occurrit freqens, tam apud sacros, qàm & apud profanos scriptores, *transitus à numero ad numerum*, qi interpretibus non observatus, modò vitii suspectos immeritò codices facit; modò in sensus parùm consentaneos inducit. *Transitus* avtem, nunc *à singulari ad pluralem* fit. Parœmiarum c. 24. v. 24. *Dicentem improbo, Justus es, execrabitur populus: — corripientibus verò illum pulchrè erit.* Hymno 140. v. 9. *Ne concedas improbo desiderium ipsius; cogitationem sceleratam ejus ne provehas: alioqi efferent illi sese.* Pavlus ad Timoth. Ep. 1. c. 2. v. 15. Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ. *Servabitur avtem prolem gignendo; si in fide ac charitate permanserint.* ubi frustra est Hieronymus, qi membrum posterius, *in Epist. ad Salvin.* & *adv. Jovin. l. 1.* ad *liberos* referendum contendit; cum mulieres ipsas spectare, & contextus ipse clarè satis evincat, & scriptores pleriqe, cum recentiores, tum & antiqiores agnoscant. Sed nec τεκνογονίαν, per qam in membro priore salutem consecutura mulier prædicatur, ad partum virgineum restringere qod cogat qicqam suppetit: qod tamen fecisse nonnullos refert Theophylactus. è qibus est Origenes in *ad Rom. comment. lib.* 4. (qem etiam de hac periochâ nugas miserè agentem, *in Matth. orat.* 29. adire poterit, cui temporis impensa vili constiterit:) & Psevdo-Chrysostomus (cum aliò ipse in *commentariis* ὁ χρυσορρήμων concedat) *de Sacr. Pasch. orat.* 3. in *Edit. Savil. tom.* 5. Nec cum Scholiaste erudito ita sumere necesse est, acsi diceretur, *salvam futuram mulierem, qantumvis liberos gignere & educare cogatur cum molestiâ; qæ res iræ divinæ argumentum possit videri.* qæ mihi syntaxis insolens, & analysis coactior videtur. Optimè Calvinus; *hanc* vult esse *viam*, *qam* sexum illum *ad salutem incedentem insistere* ex usu communi Deus velit; *liberos* utiqe *pariendo enutriendóqe*: uti Apostolus ibidem havd multo post cap. 5. v. 14. utrumqe enim istud utroqe loco τοῦ τεκνογονεῖν nomine continetur. Proinde rectè exposuit Beza, διὰ τῆς τεκνογονίας. i. ἐν τῷ τεκνογονεῖν, *sicut* δι᾽ ἀκροβυστίας, *per præputium, pro* ἐν ἀκροβυστίᾳ, *in præputio*, Rom. c. 4. v. 11. *&* δι᾽ ἡμέρας, *interdiu*, διὰ βίου, δι᾽ αἰῶνος, *per vitam, per ætatem totam*, dici consvevit. Nec abscedit longè Casavbonus, qi διὰ τεκνογονίας, τεκνογονοῦσα interpretatur; qo modo Plutarchus in *Cæsare*, δι᾽ ἀρρωστίας, *per morbum*. i. ἀρρωστῶν. Ita enim vult legi, qod in evulgatis δι᾽ ἀρρωστίαν editur. qanqam *nihil* profitetur *mutaturum*, cum apud Homerum *Iliad.* ς. pariter habeatur, ἀμβροσίην διὰ νύκτα, *per noctem*; qod & Beza prior submonuerat. Cæterùm parùm solidè de loco hoc disserit Avgustinus *de Trinit. l. 12. c. 7.* nec perspicuè satis Chrysostomus ipse, in *orat.* ad Apostoli verba ista. Sed hæc obiter: in viam institutam regredimur. Marcus Imperator *comment. l. 2. §. 4.* Μέμνησο ἐκ πόσου ταῦτα ἀναβάλλῃ, καὶ ὁποσάκις προθεσμίαν λαβὼν, οὐ χρῇ αὐταῖς. *Memento, qamdiu ista distuleris, & qoties, opportunitatem cum acceperis, neglexeris eas.* vel etiam, *tempus certum* (vitæ scilicet corrigendæ) *tibi præfixeris, eis neutiqam utaris.* ubi citra cavssam dictionem mutilatam Xylander, vitiatam Annotator Lugdunensis cavsatur. Dio, an Xiphilinus, *in Severo*: Δεηθεὶς ποτε κεστρέως, οὓς ἡ λίμνη μεγάλους ἐκτρέφει. *Cum mugilem aliqando desideraret, qos lacus is insignes alit.* Sophocles *Antigon.*

> Ὅστις γὰρ αὐτὸς ἢ φρονεῖν μόνος δοκεῖ,
> Ἢ γλῶσσαν, ἣν οὐκ ἄλλος, ἢ ψυχὴν ἔχειν,
> Οὗτοι διαπτυχθέντες ὤφθησαν κενοί.
> *Nam qisqis ille est, sapere qi sese unicè,*
> *Mentem lingvámqe sibi aliam qàm aliis putat,*
> *Hos si explices, vanissimos deprehenderis.*

Terent. *Evnuch. prolog.*

> *Si qisqam est, qi placere se studeat bonis,*
> *Qàm plurimis, & minimè multos lædere;*
> *In his poeta hic nomen profitetur suum.*

ubi (in transitu id ut moneam) non sunt assecuti poetæ mentem, qi *bonis qàm plurimis* de eisdem dictum accipiunt; cum ellipsi familiari, de qâ alibi diximus, *bonis* magis vel potiùs, qàm *plurimis*, (πλείονες γὰρ οἱ κακοί, *plures enim sunt mali*, ut ille olim) voluit. expressit nimirum qod Accius ἐν ναυσὶ μάχῃ,

Pro-

Probis probatum potiùs, qàm multis fore.

& Lucilius *Satyr.* 14.

Paucis se malle ac sapientibus esse probatum,
Ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν.
Qam omnibus mortuis interemptis imperare.

Veterum, inqit Nonius, *memorabilis scientia (sententia*, forsan) *paucorum numerum pro bonis ponebat; multos contrà malos appellabat.* Maro *Æn. l.* 8.

Fulmen erat, toto genitor qæ plurima cœlo
Dejicit in terras. —

Cicero *pro Milone*; *Si tempus ullum hominis necandi, qæ multa sunt.*

A plurali pariter *ad singularem transitur.* Jobi c. 12. v. 7. *Interroga jumenta, & docebit te.* Et c. 34. v. 18. *Qi regi dicit, ô neqam; qi principibus, ô improbe.* Apostolus ad Corinth. Ep. 1. c. 4. v. 1. Ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πιςός τις εὑρεθῇ. *A dispensatoribus exigitur, ut fidelis qis sit.* Et ad Galat. c. 6. v. 1. Ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ, καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον, σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. *Vos spirituales qi estis, hunc restaurate, temet attendens, ne & ipse tenteris.* Salustius Catilin. *Interea servitia repudiabat; cujus rei initio ad eum magna copia concurrebant.* Terent. *Eunuch.* 2. 1.

—— *Adeone homines immutarier*
Ex amore, ut non cognoscas eundem esse.

Idémqe hoc in loco deprehenditur, *Servi dixere, Pater mi*, &c.

Usus autem Syntaxis istiusmodi apud Hebræos duplex est. aliqando enim *discretivè*, aliqando *distributivè* usurpatur. *Discretivè*, ubi plurali nomine è pluribus unus aliqis designatur: de qo videri poterit Cl. Joannes Drusius *qæst. l.* 1. *c.* 5. & *l.* 2. *c.* 4. Sic Abrahæ dictum volunt ab Hethi filiis; Genes. c. 23. v. 6. *In electis sepulcris nostris sepeli mortuam tuam.* i. in præcipuorum aliqo, vel præcipuo qovis. verùm id nihil est necesse. singulariter enim dictum est. במבחר *in delectu*, sive *in lectissimo sepulcrorum nostrorum*; ut rectè Junius. Sed sic Judic. c. 12. v. 7. de Jephtâ, *Sepultus est in urbibus Gileaditicis.* i. in harum unâ aliqâ, ut Abraham Esdraides in Hymn. 1. qam interpretationem cum dedisset & Gersomides, maluit tamen ad fabulas Talmudicas declinare; Jephtam scilicet qia sine prole, qà nomen ipsi propagaretur, decessurus esset, ideò præcepisse ut ossa sua per singulas Gileaditarum urbes distracta sepulturæ mandarentur; qò nominis sui memoriale aliqod obtinerent singulæ. alii, in qibus Camius, Jephtam ob filiam mactatam & immolatam, morbo pessimo correptum fabulantur, cujus vi cum membra tabida diffluerent, in eis locis, qibus deciderant, sepulta sint, hoc in urbeistâ, illud in alterâ. alii, in qibus autor *Scholiorum in Ben Syræ adagia* cum, ob Ephraitarum cædes ab ipso factas, non adeptum sepulturam, sed membratim discerptum, ossaqe per urbes Gileaditarum dispersa fuisse. Verùm hæc sunt hominum nugacium commenta putida. Petrus Martyr, post interpretationem simplicem, qæ & genuina planè, subjecit suspicionem suam, (sed eam qoqe minus probabilem) ערי sive ערים proprium esse nomen civitatis unius cujusdam, licet plurale sit, sicut *Syracusæ*, *Athenæ*, *Qinqecclesiæ* dicitur. qibus & קריות urbs Moabitica Jer. c. 48. v. 24. adjici poterat. Hymno 1. v. 3. *ad rivos aqarum*, i. *ad rivum aliqem*, Esdraides; qanqam Drusius *ad divortia aqarum* mavult, qasi sit ad rivorum confluentiam. Jonæ c. 1. v. 1. *descenderat Jonas ad latera navis.* i. *ad latus alterum*: Esdræ filius. Zachar. c. 9. v. 9. *pullus asinarum.* i. alterius subjugalis, Esdraides idem. Apud Matth. c. 4. v. 3. Diabolus Christo, Εἰπὲ, ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. *Jube, ut lapides isti panes fiant.* h. e. ut lapidum istorum aliqis in panem convertatur. qum enim lapides grandiusculos fuisse probabile sit, sufficiebat tam ad alimentum, qàm ad miraculum lapis unus aliqis μεταμορφούμενος. atqe ita Lucas c. 4. v. 3. Εἰπὲ τῷ λίθῳ τούτῳ, ἵνα γένηται ἄρτος. *Lapidi isti præcipe, ut panis fiat.* Joan. c. 6. v. 45. *Scriptum est in prophetis.* & Act. c. 13. v. 40. *dictum est in prophetis.* i. in uno aliqo prophetarum. Esajam alter, alter Habakkukum, innuebat. Matth. c. 27. v. 44. *Id ipsum latrones etiam, qi*

A *crucifigebantur cum illo, exprobrabant ei.* ubi qæritur, qì id verum esse possit, cum alterum Christo exprobrasse, alterum eidem, socio reprehenso, patrocinatum Lucas referat c. 23. v. 40. Hoc ut solvant, qidam, juxta illud Augustini, *Distingue tempora, & concordabit Scriptura*; utrumqe volunt primò exprobrasse, sed alterum posteà conversum ab incepto destitisse. huc concedunt Hieronymus *in Matth.* & *Epist. ad Marcell.* Theophylactus *in Lucam.* Euthymius *in Matth.* alii *latrones* dictum accipiunt; pro altero è latronibus. utrumqe refert Ambrosius *in Luc. l.* 10.
B *c.* 22. & Augustin. *de consens. Evang. l.* 3. *c.* 16. qi cum ad posteriorem hunc inclinat sensum, tum & vehementiam aliqam dictioni istiusmodi inesse observat. optimè. ut sit dictum, *Latrones etiam exprobrabant illi*, qo modo dici vulgò solet, *Et rustici insultant mihi*, etiamsi unus tantùm sit, qi insultet. Nec præterit istud, licet strictim tantùm tetigerit, Aristoteles *Rhetoric. l.* 3. *c.* 6. Εἰς ὄγκον, inqit, τῆς λέξεως συμβάλλεται καὶ τὸ ἓν πολλὰ ποιεῖν. *Ad elocutionis amplificationem conducit &, ex uno multa facere.* qod pluribus explicavit Dionysius Longinus in *libello* illo περὶ ὕψους insi-
C gni. Ἀλλ᾽ ἐκεῖνα, inqit, μᾶλλον παρατηρήσεως ἄξια. ὅτι ἔσθ᾽ ὅπου προσπίπτει τὰ πληθυντικὰ μεγαλορρημονέστερα, καὶ αὐτῷ δοξοκομποῦντα τῷ ὄχλῳ τοῦ ἀριθμοῦ. *Est autem illud observatione cumprimis dignum, qòd pluralia qandoqe magniloqentius auribus accidunt, & ipso qasi numeri strepitu pompam qandam præ se ferunt.* Ejusmodi occurrunt in Sophoclis *Oedipo Rege* non pauca, è qibus ista Longinus laudat sect. 23.

—— ὦ γάμοι, γάμοι,

(qo loco tamen, γάμος ἄγαμος, reponi postulat ad *Apostolii Adagia* Pantinus an Schottus, prout Chorus ibidem
D ἄγαμον γάμον, & *innuptas nuptias* Tragicus apud Ciceronem *de Orat. l.* 3.)

Ἐφύσατ᾽ ἡμᾶς, καὶ φυτεύσαντες πάλιν
Ἀνεῖτε ταὐτὸν (ταυτὸν f.) σπέρμα, κἀπεδείξατε
Πατέρας, ἀδελφοὺς, παῖδας, αἷμ᾽ ἐμφύλιον,
Νύμφας, γυναῖκας, μητέρας τε, χὠπόσα
Αἴσχιστ᾽ ἐν ἀνθρώποισιν ἔργα γίγνεται.
—— *connubia, ô connubia.*
Nos seminastis vos, satisqe denuò
Idem repetitis semen, inde proditis
E *Patres, fratrésqe, filios, consangvineos,*
Sponsas, uxores, matres, & turpissima
Qæcunqe apud mortales agitari assolent.

qæ omnia, inqit rhetor, *Oedipum unum, unámqe Jocasten designant*, Ἀλλ᾽ ὅμως χυθεὶς εἰς τὰ πληθυντικὰ ὁ ἀριθμὸς, συνεπλήθυνε καὶ τὰς ἀτυχίας, *Sed numerus in pluralia diffusus, infortunia etiam simul multiplicasse videtur.* In eodem dramate Tiresias Oedipo,

Λεληθέναι σέ φημι σὺν τοῖς φιλτάτοις
Αἴσχισθ᾽ ὁμιλοῦντ᾽, οὐδ᾽ ὁρᾷν ἵν᾽ εἶ κακοῦ.
F *Latere te, te, dico, cum carissimis*
Consvesse fœde, & in malis qantis agas.

ubi Scholiastes τὸ περὶ τῆς μητρὸς, *consvetudinem cum matre* innui monet. Et Oedipus ipse;

—— ξὺν οἷς τ᾽
Οὐ χρῆν μ᾽ ὁμιλῶν, οὕς τέ μ᾽ οὐκ ἔδει κτανών.
—— *qeis non oportuit,*
Congressus; & qos minimè oportebat, necans.

cum de matre solâ illud, de patre solo istud diceretur. ubi
G obiter observes de sexu seqiore formam masculeam adhiberi. cujusmodi alia plura exhibuit Grotius in *notis ad Matth. c.* 26. *v.* 72. Idémqe rursus;

— οὐδὲ νυμφίος
Βροτοῖς ἐκλήθην ὧν ἔφυν ἄπο.
— *Nec sponsus*
Eis nunc dicerer, qeis sum editus.

ubi Triclinii *scholia*; εἰ τὸ μὲν βροτοῖς πρὸς τὸ ἐκλήθην συνάψεις, ἀντὶ τοῦ πᾶσι τοῖς βροτοῖς νοήσεις. εἰ δὲ πρὸς τὸ νυμφίος, ἀντὶ τοῦ τῇ μητρί. *Si τὸ βροτοῖς τῷ ἐκλήθην junxeris, de omnibus intelliges hominibus; si verò τῷ νυμφίος, de matre.* Cæterùm utrovis modo τὸ βροτοῖς sumere libuerit, τὸ ὧν ἔφυν ἄπο, matrem solam denotabit. Sed & chorus ibidem,

Τί γὰρ ἢ Λαβδακίδαις,
Ἢ τῷ Πολύβου νεῖκος ἔκειτο;

Qi

Qæ enim avt Labdacidis,
Avt Polybidæ lis fuerat?

Λαβδακίδαις, τῷ Λαΐῳ. Scholion i.e. *qæ avt Lajo cum Oedipode, avt Oedipodi cum Lajo lis intercesserat?* Triclinius. Rursus de Oedipo, qi exposuerat, famulus,

— κλανεῖν νιν τοὺς τεκόντας ἦν λόγος.
Necaturum hunc parentes sermo erat suos.

ubi Scholion hoc κατὰ σύλληψιν dictum monet: alterum enim tantùm, patrem nempe, non & matrem, interfecturum prædixerat oraculum. Homerus *Iliad. γ. v.396.* de Venere unâ,

—— περικαλλέα δειρὴν,
Στήθεά θ' ἱμερόεντα. —
—— *collum speciosum,*
Et pectora amabilia. —

ἀντὶ τοῦ στήθος. i. *pectus.* Plutarchus, an Favorinus, an Apollonius Alex. an alius qis, *de dictione Homericâ.* Cui finitimum Nasonianum illud *fabul. lib. 11.*

Pectora percussit: pectus qoqe robora fiunt.

ubi *pectora* pro *pectus*, *robora* pro *robur*, habetur. Apud Sophoclem in *Ajace* Tevcer,

Οἵ εἰ δοκοῦντες εὐγενεῖς πεφυκέναι
Τοιαῦθ' ἁμαρτάνουσι. —
Cum qi videntur esse natu nobiles,
Talia delinqant. —

qi nobiles natu videntur, vel *existunt* etiam; (de qâ formulâ alibi vidimus) cum de Menelao uno loqeretur. Flaccus Epod. 3.

Edat cicutis allium nocentius.

Et Drepanus in *Panegyrico*, *Qi degustato Sardorum graminum succo feruntur in morte ridere.* De Mutium agente Martialis, l. 10. Ep. 25.

Mutius, imposuit qi sua membra focis.

cum is manum alteram duntaxat foco accenso immisisse tradatur. Liv. *lib.* 2. Ita in sacrâ historiâ Judic. c. 7. v. 10. (qod & Galatinus observat *de arcan. relig. Christ. l.8. c.19.*) *Israelitæ* dicuntur *transgressi*, *anathema furati*, *mentiti*, &c. cum Achan unus id perpetrasset. Et Annal. l.2. c.24. v. 25. de Joramo Rege, in gravissima ipsum mala incidisse, *propter cædem filiorum Jojadæ Pontificis*; cum unus tantùm Zacharias cæsus sit. vers. 20,21. nec est opus ut cum Camio suspicemur, alios etiam Jojadæ liberos à Joramo fuisse interfectos; nam & ipse fatetur posse sumi, qomodo dictum est, Genes. c.46. v.23. *Filii Dan, cum unus tantùm Husbim subjiciatur.* Verùm istic ad facinus exaggerandum dictio pluralis adhibetur. De Achazo Rege pariter dictum est Annal. l.2. c.28. v.3. *Etiam filios suos per ignem traduxit*, sive *igne cremavit*; (de qâ duplici lectione alibi diximus) cum tamen in Reg. Hist. l. 2. c. 28. v.3. in *filium* duntaxat, sive è filiis unum, immanitatis id genus exercuisse feratur. Nec secus *pro Cluentio* Cicero, *Fratris liberos vitâ privavit*, cum de filio uno loqeretur. Et Terent. *Hecyr.* 2.1.

Qi illum decrerunt dignum, suos cui liberos committerent.

Ad qem locum Donatus: *Multum sonanter & accusatorio strepitu, nec masculinum genus nec fæmininum posuit, nec unam, sed liberos.* Sic Cicero, *En cui tuos liberos committas.* &, *Habemus enim liberos omnes*; de puellâ. Gellius itidem *Noct. Attic. l.2. c.13.* *Antiqi oratores historiæqe avt carminum scriptores etiam unum filium filiámve liberos multitudinis numero appellabant.* id confirmat ex Sempronii Asellionis lib. 5. ubi de Tiberio Graccho, *Orare cepit, ut se defenderent liberósqe suos.* cum unum tantummodò haberet. Hymno 74. v. 4. *Rugiunt hostes in medio* מועדיך *conventuum tuorum.* h. e. *Templi*, de qo Exod. c. 25. vers. 22. ונועדתי *ibi conveniam te.* Jairus. *de Templo in plurali loqitur; qia omnes Israelis conventus ibi habebantur.* Esdraides. & vers. 7. *Miserunt in ignem* מקדשך *sanctuaria tua.* *Miserunt in ignem.* prq. *Ignem immiserunt*, הפוך Camius. *hypallage.* Junius. qalis Judic. c.1. v.8. *Sanctuaria* avtem, *Templum*: uti Doctores Hebræi. etiamsi Junius, *loca sacra, synagogas, scholas*, &c. ex vers.8. Huc pertinet τῆς πληθυντικῆς usus, qo numerus pluralis κατ' ἐξοχὴν sive per excellentiam atqe eminentiam Hebræis usurpatur, singulari rei alicui designandæ qæ in eo genere eximia sit. Sic *elephas*

A בהמות dicitur Jobi c. 40. v. 15. cum vox ea non *bestiam*, sed *bestias*, vel etiam *pecora* significet Hymn. 50. v. 10. qo loco Psaltes, *Et* בהמות *in mille montibus.* unde Talmudistæ deliri belluam nescio qam portentosam molis prodigiosissimæ procuderunt, qæ montes mille qot diebus depascat, per noctes singulas gramine succrescente denuò reparandos. Sic חכמות *Sapientiæ clamat.* Parœm. c. 1. v.20. i.e. *summa Sapientia.* Junius *divina scilicet qæ omnem in se continet sapientiam.* Ribera in Mich. c. 5. v. 2. ita eqidem malim, qàm cum Mercero distributivè, *sapientiarum qæqe.*

B Nec aliter, puto, אלהים cum plurale sit, de Deo unicè uno usurpatur. falluntur enim, qi de personis singulis, avt unâ aliqâ distinctim consideratâ negant enunciari. Qum de Filio, (Spiritu sancto ipso interprete) adhibeatur, Hymn.45. v.6. & de Patre ipso versu proximo. de qo loco videsis Apostolum ad Hebr. c.1. v.8,9. Sed & אדונים pariter Mal. c.1. v.6. אם אדונים אני *Si domini ego.* pro *Domino summo* adhibetur; qi *omnem in se continet dominatum.* Ribera. qi & idem μόνος δυνάστης, ὁ κύριος τῶν κυριευόντων, *solus dynasta, dominúsqe dominantium*, Pavlo dicitur, ad

C Timoth. Ep.1. c.6. v.15. Hisce avtem in formulis *ellipsin* subesse vult V. Cl. Grotius in *Explic. Decalog.* ut sit אלהים ἀντὶ τοῦ אל אלהים *Deus Deorum*; prout Hymn. 50. v.1. Et אדונים pro אדוני vel אדון אדונים *Dominus Dominorum.* uti κύριος κυρίων, Joanni Apoc. c.19. v.16. & κύριος τῶν κυριευόντων, pavlo suprà. Qin & בהמות ratione pari, pro בהמת בהמות *bestia bestiarum.* nec aliter Junius Parœm. c.9. v. 1. חכמות *Sapientiæ.* i. *Sapientia Sapientiarum.*

Verùm de Ellipsi viderint alii. Per *excellentiam* usurpari

D *pluralia* constat satis. Sic enim Thren. c. 3. v. 22. חסדי יי *Benignitates Jovæ*, (i. *benignitas benignitatum*, si Grotium seqimur; vel etiam, *summa benignitas*, ut Junius) est, *qod absumpti penitùs non sumus.* Hymn.51. v.17. זבחי *sacrificia Dei* (h. e. *sacrificium sacrificiorum*, sive sacrificium Deo omnium acceptissimum; *qod unum instar omnium est, imò omnia longè superat*, Junius) est *spiritus fractus.* Cui affine est & illud Reg. l.2. c.22. v.1. מגדול ישועות *Turris salutum.* i. *salutis omnimodæ.* Junius. Cujus loco tamen in Hymnorum sacrorum codice מגדיל ישועות legitur.

E qod Junius vertit, *Magnificam præstat salutem omnimodam.* at, *Magnificat salutem multiplicem*, Piscator. ad verbum, *Magnificans salutes.* Ea interim lectionis varietas, utrum ab avtore ipso profecta, an per scribarum incuriam invecta sit, ambigi potest non immeritò: cum literula unica leviusculè immutata punctationi, (qæ scripto primo posterior longè viris summis jam censetur) diversæ ansam locúmqe dare potuerit. Certè qod in Hymnorum volumine Hymni ejusdem commatio 27. legitur, עם עקש תתפתל &, Græci μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις. Latinus *cum*

F *perverso perverteris.* ego malim, *cum perverso perversum*, sive *contortum te exhibebis*; (de vocabuli ratione videndus Piscator) vel etiam, *perversum ac tortuosum ages.* (eam enim notionem freqenter continent formulæ illiusmodi; uti videre est Reg. l.1. c.21. v.13. & l.2. c.13. v. 5. & c. 14. v.2. & l.3. c.14. v.2.) id in Historico codice תתפל exhibetur. qod si literam seqimur, *insulsum te exhibebis*, vel *insulsum ages*, reddi postulat. at Græci rectè, opinor, στρεβλωθήσῃ. & Latinus pariter, *perversus eris.* Ut non desint, qi ex Hymnorum libro Historicum resingendum ac

G restituendum censuerint. qod in priore qoqe periochâ Piscatori placuisse video. qi & idem de verbis illis Hymn. 20. v. 9. ubi Hebræa sic habent, יהוה הושיעה המלך יעננו ביום קראנו qod esset, *Jova servato; Rex avdiat nos, qando clamamus*, sive, *invocamus*; sententiam eandem protulit; qum genuinam esse censeret Græcorum versionem, qi ועננו legentes reddiderunt, Κύριε σῶσον τὸν βασιλέα, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν, ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλεσώμεθά σε. Et Latinus Interpres; *Domine salvum fac Regem; & exavdi nos in die qâ invocaverimus te.* Certè à ו in י & vice versa, calami lapsus proclivis est, atqe in locis havd pavcis à Judæorum Criticis, *Massoretas* qos appellant, extat deprehensus. Sed de istis aliorum esto judicium.

Cæterùm ad pluralium usum istum, qo ad rem subje-

 ctam

ctam attollendam dilatandámqe adhibentur, qem animadverterunt jamdudum adnotarúntqe eruditi, alterum istic adjicere nevtiqam abs re fuerit, havd perinde hactenùs, plerisqe observatum, qo in *depressionis* ac *diminutionis* notione ex lingvæ sacræ idiomate, eodémqe havd infreqenter, usurpantur. Ita Dan. c. 9. v. 18. Supplices te deprecamur לא על־צדקתינו *non propter justitias nostras.* i. *propter ullam justitiam nostram*, ut rectè Junius. οὐ γὰρ ἐποιήσαμεν, *nullas enim fecimus.* inqit Gregorius Nazianzenus *adv. Evnom. orat.* 4. Esajæ c.27. v.11. לא עם־בינות *Non est populus intelligentiarum.* qâ formulâ non intelligentia exacta & omnibus numeris absoluta populo illi detrahitur, sed omni omninò potiùs inanis planè prædicatur. Nec secùs sumi videtur apud Vatem eundem c. 40. v. 14. ubi qærit, *ecqis Deum edocuerit*, דרך תבונות *viam intelligentiarum.* i. rationem, sive methodum prudentem ullam. Apud eundem cap.26. v. 18. ישועות בל־נעשה *salutes non faciemus. faciemus*, pro facere, efficere, præstare poteramus. indicativum in notione potentiali; qomodò Hymn. 56. v. 4, 11. Jer. c.2. v.11,23. & c.11. v.12. Matth. c.12. v. 23. collat. cum Marc. c.3. v.24. *salutes* avtem, etiamsi aliis in locis, pro salute omnimodâ, sive amplissimâ firmissimâqe creberrimè usurpetur, uti præter superiùs adducta, Hymn. 28. v.8. & 42. v.5,11. & 44. v.4. & 74. v.12. at istic ullam omninò vel levissimam, nedum ut eximiam & prædicandam meritò aliqam, designat. Qin & vatis ejusdem eodem in capite, 40. nempe, vox eadem אונים & versu 36. ubi de Deo usurpatur, per eminentiam, qo modo & Hymn. 78. v. 51. *vires amplissimas* sonat; & contrà planè versu 29. ubi de populo imbelli ac imbecilli verba habentur; *vires ullas vel tenuissimas* designat verbis illis, *Et cui non sunt vires*, (ullæ scilicet vel minimæ) *robur ampliter suppeditat.*

Aliud est interim, qod M. Antoninus Imperator *comment. l.7. §.19.* Πόσους ἤδη ὁ αἰὼν Χρυσίππους; πόσους Σωκράτεις; πόσους Ἐπικτήτους, καταπέπωκεν; *Qot Chrysippos? qot Socrates? qot Epictetos ævum jam absorpsit?* Cum nominum istorum cujusqe unus duntaxat philosophus illustris extiterit. Sed *Chrysippos*, *Socrates*, *Epictetos* dixit, pro Chrysippo, Socrati, Epicteto similibus. qo modo Florus in *carmine florido*,

Unum ego malim Catonem, qam trecentos Socrates.

Et apud Plutarchum in *Catone minore* Romani nobilis illius asseclæ peregrè agentem parum comiter habentibus, cum is placidè sustineret, οὐ πάντες ὑμῖν ἀφίξονται Κάτωνες. *Non faturi sunt Catones omnes, qi ad vos appulerint.* Et Catoni ipsi Uticenses, Εἰ Κάτωνες οὐκ εἰσίν, οὐδὲ τὸ Κάτωνος φρόνημα χωροῦσιν, οἰκτείρειν τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν. *Ignoscendum imbecillitati suæ, si Catones non sunt, nec Catonis spiritus capiunt.* De Catone Valerius Maximus. *memorabil. l.2. c.10. Omnibus numeris perfecta Viri ejusdem virtus effecit, ut qisqis sanctum & egregium civem significare vellet, sub Catonis nomine definiret.* Hinc Seneca *Epist.* 97. *Omne tempus Clodios, non omne Catones feret.* Idémqe *Epist.* 120. *Qidam alternis Vatinii, alternis Catones sunt.* Qin &, qod Plutarchus qoqe monet, Τοὺς φαύλους μὲν καὶ ἀσελγεῖς, τοῖς λόγοις δὲ σεμνοὺς καὶ αὐστηρούς, χλευάζοντες ἐκάλουν Κάτωνας. *Homines improbos perditósqe, sermone interim gravi ac severo utentes, per ludibrium Catones vocare solebant.* Inde Juvenalis *sat.*2.

Tertius è cælis cecidit Cato.

Et Avgusto familiare illud, *Contenti simus hoc Catone.* Sveton. lib.2. c.75.

Verùm, ut ad locum primitùs propositum, à diverticulis istis revertamur; poterit *discretivè* sumi, qod dicitur, *Naamani servi dicebant.* i. unus aliqis ex servis. qo modo Matth. c.26. v.8. *indignabantur discipuli.* i. unus aliqis è discipulis; Judas nempe. Joan. c.12. v.4. nisi si, cum Calvino & Jansenio, cæteros etiam Judâ avtore, ejúsqe verbis commotos idem fecisse, statuamus.

Atqe hæc de *pluralium usu discretivo.* seqitur *distributivus.* ubi *à plurali numero ad singularem transitur*, ut ad singulos qosqe referatur, id qod dicitur. de qo Drusius itidem *Qæst. l.3. c.33.* & *Observ. l.1. c.3.* Sic Genes. c.49. v. 22. *Palmites incedit juxta murum.* i.e. palmitum uterqe. nam duo designantur. Exod. c.17. v.12. *& fuit manus ambæ* (i. manuum utraqe) *firma.* Hymn. 73. v.7. *præ pingvedine oculi eorum* (i. oculus eorum uterqe) *extat.* Exod. c. 31. v. 14. *prophanantes illud* (i. prophanantium qisqe) *morte morietur.* Parœm. c. 3. v. 18. *apprehendentes eam* (i. apprehendentium qivis) *beatus erit.* Et c.14. v.1. *sapientes mulieres* (i. sapientum mulierum unaqæqe) *ædificat domum suam.* Joel. c.1. v.20. *bestiæ* (i.e. bestiarum unaqæqe) *clamat ad te.* qo modo suprà, Jobi c.12. v.7. *interroga jumenta, & docebit te.* i. unumqodqe eorum docebit te. cum nihil sit in creaturis, etiam vilissimum & contemptissimum qodqe, qod non vim sapientiámqe avtoris sui prædicet. De duobus illis à Jesu terram Cananæam ac Jerichuntem exploratum missis, Josh. c.2. v.4. *Cepit duos illos viros mulier, & abscondit eum.* i. e. illorum utrumqe. est enim putidum planè figmentum, qod ex Rabbinulis suis referunt Jairus & Camius. duos hos Phineazum & Calebum fuisse: hunc avtem à mulierculâ absconditum, cum alter ille Angeli instar, coram regiis ministris inconspectus consisteret. Sed nec opus est, ut cum aliis, qos & iidem lavdant, dicamus, seorsum à se, sub acervo privo, delituisse hunc & illum, qanqam probabile satis id existat. qo modo, inqit Jairus, dictum est, Parœm. c.27. v.9. *Ungventum & suffitus cor exhilarat.* Cæterùm eo fine factum id, qod Gersomidæ placet, ut si alter repertus fuisset, alter evaderet, istud certè nec probabilitatis speciem præfert; cum eodem in loco absconditi haberentur utriqe, & deprehensus alter alterius investigandi ansam præberet, reperiendi etiam rationem ultrò commonstraret. Ita deniqe illud ego sumpserim de Syri famulis; *Dixerunt ei servi.* i.e. servorum unusqisqe, sive servi singuli, *Pater mi*, &c. Cui affinem deprehendas syntaxin apud Poetarum principem Iliad. π. v.265.

— οἱ δ' ἄλκιμον ἦτορ ἔχοντες,
Πρόσσω πᾶς πέτεται ——
— *cor illi strenuum habentes,*
Prorsum omnis volitat. ——

sive, *Prorsum qisqe volat.* nam πᾶς, ἀντὶ τοῦ ἕκαστος, *unusqisqe.* καινοπρεπὲς μὲν, οὐκ ἀσύνηθες δὲ, *qod novum qidem, non avtem insolens.* Evstathius. Sed geminam planè observat exhibétqe M. Seneca *svasor.* 2. in Cornelii Severi scriptis, qi de militibus Romanis ante prælium ineundum epulantibus.

— *stratíqe per herbam,*
Hic meus est, dixere, dies.

ubi Porcellus Grammaticus (nomine suo havd indignus) illud, tanqam *Solæcismum*, argvebat; qòd, *cum plures induxisset, diceret, Hic meus est dies, non, Dies hic est noster.* Verùm emunctioris naris pectorisqe acrioris rhetor, *id*, inqit, *accusabat, qod optimum erat. nam qasi proverbii loco est*, Hic dies meus est. ita certè usus est Seneca Tragicus, sive Marcus hic, sive Lucius filius, apud qem Medea,

Meus dies est; tempore accepto utimur.

Sed pergit rhetor; *Et cum ad sensum retuleris, ne Grammaticorum qidem calumnia habebit locum. dixerunt enim, non omnes simul, sed singuli ex eis*, Hic meus est dies.

CAPUT XVI.

Cor pane, *sive cibo*, fulcire; *formula Hebræis familiaris. Jud.* 19. 5. *Gen.* 18. 5. *Hymn.* 104. 15. *nos dicimus*, stay the stomach. *Nec Latinis, poetis maximè, infreqens. Græci*, στηρίζειν, *&* ὑποστηρίζειν, fulcire, *&* suffulcire, *reddidere. inde cibus* fultura, ἔρεισμα; *& stabilimentum*, στήριγμα. *qòd* τὸ στερρὸν τοῦ σώματος *sustineat. fulturæ istiusmodi necessitas unde. ea ab ædificio sumptâ imagine eleganter delineata.* Ἐδεστοῦ ἔρος, amor edendi. vino venas fulcire, *Seneca.* καρδία, *Græcis medicis*, stomachus, *sive* τὸ τῆς κοιλίας στόμα, *inde* καρδιαλγία, *&* καρδιωγμὸς, *& nostris* heart-burning; *ven-*

ventriculi non cordis affectiones. Usus vocabuli hac notione ratio.

IN Judicum historiâ cap. 19. v. 5. Levitam generum suum abiturientem socer senex, apud qem divertebatur, sic alloqitur; סעד לבך פת־לחם hoc est, verbum verbo si reddere libuerit, *fulci cor tuum frusto panis.* nos Angli appositissimè diceremus, stay thy stomach with a bit, or, a morsell of bread. nec incommodè Græcus interpres, Στήρισον τ̃ καρδίαν σε ψωμῷ ἄρτου. Latinus verò longiùs ab Hebraicis recessit, dum sic παραφράζει, *Gusta prius pusillum panis, & conforta stomachum.* Neqe verò ego formulam istam, qà *cor*, vel *stomachum cibo*, *panéve, fulcire* monemur, avt Græcis avt Latinis etiam adeò opinor fuisse familiarem, etiamsi tam nostris freqens sit, qàm & Hebræis fuisse videatur; qum vice alterâ rursus eodem loci hospes ille usurpasse perhibeatur; & Abraham hospitibus suis cœlo advenis, Genes. c.18. v.5. *Et accipiam* (i.e. acceptum afferam) *frustum panis*, וסעדו לבכם *& fulcite corda vestra.* Eôdem respexisse Psaltem nullus ambigo, cum Hymno 104. v. 15. dixit, ולחם לבב־אנוש יסעד *& panem, qod cor hominis fulciat.* Græcus; καὶ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπε στηρίζει. rectè. nam στήριγμα *fulcrum.* dilutiùs pavlò Latinus; *& panis cor hominis confirmat.* qod *suffulciat*, potiùs. unde & Chaldæus סעד *comedere.* Reg. l.3. c.13. v.7. & סעודא *cibus.* Ruth. c.2. v.14. Sic tamen Latini poetæ qandoqe. Flaccus *sermon. l.2. satyr.3.*

Deficient inopem venæ te, ni cibus atque
Ingens accedat stomacho fultura ruenti.

Apud Comicum *Curcul. act.2. sc.3.* servus ludibundus;

Atque aliqid priùs obtrudamus, pernam, sumen, glandium:
Hæc sunt ventris stabilimenta, panem, & assa bubula,
Poculum grande, & avla magna. —

fultura, ἔρεισμα, *stabilimenta*, στήριγμα. Qo modo Gregorius Nyssenus *Orat. catechet. c.37.* Διὰ τ̃ στερεᾶς καὶ ἀντιτύπε τροφῆς τὸ στερεὸν τ̃ σώματος ὑποστηρίζομεν. *Per alimentum solidum corporis soliditatem, sive id qod in corpore est solidum, suffulcimus.* Nec aliter Columella *de re rustic. l.6. c.23. Forda, qæ jam peperit, nisi cibis fulta est, qamvis bona nutrix, labore fatigata, nato subtrahit alimentum.* Sed omnium clarissimè ac elegantissimè Lucretius, qi *de rerum naturâ l. 4.* cibi panisqe necessitatem usumqe istum versibus hisce prosecutus est.

Illud item non est mirandum, corporis ipsa
Qòd natura cibum qærit qojusqe animantis.
Qippe etenim fluere atque recedere corpora rebus
Multa modis multis docui: sed plurima debent
Ex animalibus eis, qæ sunt exercita motu:
Multáqe per sudorem ex alto pressa feruntur:
Multa per os exhalantur, qom langvida anhelant.
His igitur rebus rarescit corpus, & omnis
Subruitur natura, dolor qam conseqitur rem.

Et pòst.

Et qoniam non est, qasi qod suffulciat artus,
Debile fit corpus, langvescunt omnia membra;
Brachia palpebræqe cadunt, poplitésqe procumbunt.

Et ab illis continuò:

Propterea capitur cibus, ut suffulciat artus,
Et recreet vires interdatus, atqe patentem
Per membra ac venas ut amorem obturet edendi.

amorem edendi, pro fame dixit, Homerum imitatus, apud qem occurrit toties,

Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.
Sed postqam potus & escæ desiderium deposuerunt.

qod Maro,

Postqam exempta fames epulis. —

Qin & Vincentius Victor *libr. de anima origine: Nunqid, qia anima avt cibum qærit avt potum, ad ipsam transire credimus pastum? non ad animam pertinent ciborum sustentacula, sed ad corpus; cui etiam præter cibum procuratur simili ratione vestitus: ut illi necessarius videatur pasturæ suggestus, cui competit & ipsos habere vestitus. an non enim putamus inqilinum qemqe suæ habitationi prospicere? nonne si eam senserit, avt tecto tremere, avt nutare pariete, avt labare fundamine, destinas qærit, qibus imminentem possit ruinam sedulò diligentérqe fulcire, ne sub periculo mansionis discrimen videatur impendere remansori? ita & anima carni suum desiderat cibum, ex qà ipsum concipit sine dubio desiderium.* Hæc ille; *Asserens* (inqit Avgustinus *ad eundem de eodem argumento l.2. c.4.*) *non animæ reqiri alimenta, sed corpori, curâ qidem illius, sed tanqam in domo habitantis, & moribundæ carnis imminentes ruinas providâ refectione fulcientis*, ita rei ipsius rationem reddidit Lucretius, phraseos Vincentius, dum corpus domicilii instar labantis habere suggerit, qod cibo potúqe tanqam destinis ac tibicinibus qibusdam suffulciri & sustentari necesse sit. cibo, inqam, potúqe. nam & de isto Seneca (licet avdaciùs forsan pavlò videatur) *Epist. 95. Vino fulcire venas cadentes.* qod idem *de benefic. l. 3. c. 9. cadentes venas vino reficere*, dixit.

Qod avtem *stomachum* Latinus reddidit, qod Hebraicum textum secuti Græci καρδίαν dixere, nec illud incommodè qidem prorsus. sic Græci veteres τὸ σῶμα τ̃ κοιλίας sive τ̃ γαςρὸς, i.e. *stomachum*, καρδίαν dixere: uti pluribus in locis monuit Galenus, *de Aliment. Facult. l.2. c. 24. de Locis Affect. l. 5. c. 8. comment. in Hippocr. de Humoribus l. 3. §. 30.* idémqe variis, ex avtoribus primæ notæ, exemplis confirmat. *de Hippocr. at Platon. dogmat. l.2. c.9.* inde καρδιαλγία & καρδιωγμὸς, non *cordis*, sed *ventriculi* ἀλγήματα καὶ δηγμοί, *dolores morsúsqe*: uti idem docet *ad Aphorism. l. 4. Aph. 65. & in prognost. comment. 3. §. 36.* Idem καρδιαλγέειν exponit τὸ σῶμα τ̃ κοιλίας ὀδυνᾶσθαι, *ventriculi ore dolere, in Epidem. l. 1. comment. 3. §. 22.* clarissimè verò Erotianus *in Lexico Hippocratis.* Καρδίαν ἐκάλεν οἱ παλαιοὶ καὶ τὸ τ̃ γαςρὸς σῶμα, ὃ καὶ τ̃ σόμαχον κοινῶς καλῦμεν. καρδιώσσειν δὲ καὶ καρδιαλγεῖν λέγεται, τὸ μὴ ναυτίας καὶ ὀδύνης ἀνιᾶσθαι τ̃ σόμαχον· καὶ καρδιωγμὸς εντεῦθεν, ἀντὶ τ̃ ὁ τ̃ σομάχε δηγμός. *Καρδίαν veteres appellabant os ventriculi, qod etiam stomachum communiter appellamus. Καρδιώσσειν igitur & καρδιαλγεῖν dicitur cum nausea & dolore stomachum discruciari, hincqe καρδιωγμὸς, stomachi morsus.* Hoc est qod Hesychius; Καρδιώσσειν, τ̃ καρδίαν ἀλγεῖν· τινὲς ἢ ὀδυνᾶσθαι σόμαχον ὑπὸ λιμῶ. τινὲς ἢ καὶ ἐπὶ τ̃ ναυτιᾶν. *Καρδιώσσειν, stomacho dolere. Nonnulli autem stomachum vexari fame. Ponitur etiam pro nauseare.* nec nostri secùs ventriculi affectum istiusmodi dicimus, the heartburning. Nicander ab aconiti esu φῶτ' ἐπικαρδιόωντα describens in *Alexipharm. v. 19.*

—— δὺη δ' ἐπιδάκνεται ἄκρον
Νείαιρης ἀχλεῖσι ἀίρόμενον σῶμα γαςρὸς,
Τάχιςα ἰὼ καρδίαν ἐπιδόρπιον, οἱ ἢ δοχαῖιω
Κλείεσι σομάχοιο. πύλη δ' ἐπικέκλιται ἀρχαῖς
Πρῶτα κόλων, ἔνθα πᾶσα βρωτῶν ἄλις ἐμφέρεται δαίς.

ubi Scholiastes σῶμα γαςρὸς, ὁ σόμαχος. cujus & nomen & sedem & usum Nicander verbis illis nobis exhibet. Aliud avtem longè est, qod Thucydides (Galeno etiam non semel, sed in codicibus impressis vitiatum, referente) *lib. 2.* dixit, ἐς τ̃ καρδίαν σηρίξαι, ab eo qod Græci in contextu sacro, σηρίξαι τ̃ καρδίαν. istic enim τὸ σηρίξαι passivè, vel etiam reciprocè sumitur, & significat morbum, qo de verba facit eo loci historicus, ventriculo incubuisse, sive in eodem sese fixisse. ad qem locum etiam Scholiastes: Οἱ παλαιοὶ ἰατροὶ τὸν σόμαχον καρδίαν ἐκάλεν, καὶ καρδιωγμὸν τὸν πόνον τ̃ σομάχε. *Veteres medici stomachum καρδίαν vocaverunt, & καρδιωγμὸν dolorem stomachi. Stomachum* avtem illi *cordis* nomine insigniverunt, ἀφ' ὧν ἐπιφέρει συμπτωμάτων, *à symptomatis qæ inducit.* ut Galenus *de locis affect. l. 5. c. 6.* sive ὅτι συμπαθεῖ καρδία σομάχῳ, ut Alexander *problem. l. 2. q. 35. qia sympathia qædam inter cor atqe stomachum intercedit*, & communes qædam sunt partis utriusqe affectiones insigniores. Itaqe vocabuli καρδίας usus iste in re medicâ maximâ ex parte reperitur, avt ubi de partis illius affectibus agitur.

CA-

CAPUT XVII.

Scala, qâ ad numen ascenditur, creatura. Rom. 1. 20. *Deus inconspicabilis, ex operibus fit conspicuus.* Luce amictum esse, *Hymn.* 104. 1. *qi dictum.* λάινον χιτῶνα, γλῶ, ὕδωρ, φῶς ἀμφιέσασθαι. χιτῶνα, *sive* ὑμένα, *mundo obductum, cœlum dixere philosophi qidam.* λάινον χιτῶνα φορεῖν, *item* φῶς καὶ σέλας ἕσασθαι, *dici posse gemmis fulgidis undiqe amictum.* decore ac majestate amictus *Deus qâ ratione dicatur.* Panis *qis, & qatenus* fulcire cor *dicitur, ibid. v.* 15. Oleo *an* vino, *nitoris vultûs conciliandi facultas à Lyrico tribuatur. in utramqe partem sententiæ, rationúmqe momenta. Olei usus ad unctionem, ad esum, ad lumina. facies dictionis, in poesi, Lyricâ cumprimis sæpius immutata.* להוצא *qò referatur:* לעבודה *qid velit. recepta hic, syntaxis gemina Job.* 5. 10, 11. יצהר *oleum unde.* צהל *istic in* splendoris *notione; alibi nusqam.* χάλιϛ, oleum, *sive,* ungventum, *Homero dictum. Versio loci nova ex conjecturâ exhibita.* צהל exultare, hilaria agere. *ungventorum in his usus.* מן *cavssale. Hymni ejusdem v.* 17. ברוש *arbor qæ.* חסידה *qis ales.* ciconia *in arboribus an agat.* domus *avium, utrum* nidi; *ut* nidi, *pro domibus de homine dicuntur; an* stirpes arboresqe *ipsæ. istæ domicilia potius, illi in istis cubilia. Origenes ex conjecturâ emendatus. Drusii syntaxis rejecta. Lambino Lucretius parum rite explicatus. avium* κατασκηνώσεις, *rami, non nidi.* σκηνὴ *unde.* κατασκηνοῦν nidificare, *havd rectè redditur. in aviariis cellæ à nidis diversæ. spelunca* nidi *Oppiano dicta. Hymni ejusdem v.* 25. זה ים *mare qodnam designet.* manus, *pro spatiis.* ambabus, *frustra Piscator.* brachia, *Nasoni, qod* manus, *nostro.* maris lingva, *Hebrais, pro sinu. ut telluris Latinis, pro promontorio. Pacuvii fragmentum restitutum. Vocabula à corporis membris ad terras, montes, fluvios traducta. In sacrâ paginâ,* maris labium: *&,* montis supercilium. Naves ambulare, *etiam Latinis dictum.* Maris transgressus, *an dici qeat.* νῆες πυλοπόροι. *naves* ἁλὸς ἵπποι, *eqi marini;* currus, *itidem. gubernator* avriga *dictus.* πλεῖν & πλώειν, *de itinere pedestri usurpata.* Maria ambulasse, terram navigasse *Xerxem, Cicero.* Amnes ambulare, ire, incedere, currere, *dicuntur.*

KΛίμαξ δίκην ἀνάβασις διὰ τῆς κτίσεως πρὸς τὸν Θεόν. *Per creaturas, tanqam per scalam, ad Deum ascenditur.* inqit Basilius Selevciensis *orat.* 1. Siqidem, ut Apostolus ad Rom. c. 1. v. 20. Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθορᾶται. *Invisibilia ipsius, vis utiqe æterna majestásqe divina, à mundo condito in operibus pensitata spectantur.* Qod Avtor libri *de mundo*, qi Aristotelis nomen præfert, *c.* 6. Πάσῃ θνητῇ φύσει γενόμενος ἀθεώρητος, ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔργων θεωρεῖται ὁ Θεός. *Deus cum sit natura mortali omni inconspicabilis, ex operibus suis tamen conspicuus fit.* Itaqe Hymnum celeberrimum illum, ordine 104. qo Dei potentiam, sapientiam, majestatem, providentiam in mundi fabricâ, creaturísqe qibusqe clarissimè elucentem, ac splendidissimè effulgentem, prædicans Lyricus sacer, ab his verbis orditur; *Amiciens se luce, tanqam veste.* Hoc explicans Calvinus *Institut. l.* 1. *c.* 5. §. 1. *Ac si dicat*, inqit, *tum cepisse Deum visibili ornatu insignem prodire, ex qo in mundi creatione insignia sua protulit; qibus, qoties oculos huc vel illuc circumferimus, decorus apparet.* Alludit enim, qod & Abraham Esdræ monuit, ad lucem primitùs creatam. Genes. c. 1. v. 3. licet Theodoretus ad φῶς ἀπρόσιτον, *lucem illam inaccessam* referat, de qâ Apostolus ad Timoth. Ep. 1. c. 6. v. 16. Et est sanè phrasis ἐμφατικωτάτη, qâ Deus *luce amictus* perhibetur. de qâ formulâ & alibi diximus. Observavit hoc Evstathius ad Iliad. γ. v. 57. ubi λάινον ἕσσο χιτῶνα, *lapideam indueres tunicam*, ἀντὶ τοῦ λιθοβοληθείης, pro, *lapidibus obruereris*, dictum est. τὸν γὰρ λιθωθέντα, inqit, ὥσπερ τι ἱμάτιον, ἀμπέχει ὁ τῶν λίθων σωρός. *lapidatus enim, tanqam veste qadam, lapidum acervo amicitur.* pariqe modo dictum est Hesiodo, Ἠέρα ἑσσάμενοι,

A *aere indutos, heroas* nempe defunctos. & dici posset, γῆν ἐνδύσασθαι τὸν ταφέντα, *terram indutum, qi sepultus est*: & ὕδωρ ἀμφιέσασθαι, τὸν γενόμενον ὅλον ἐντὸς αὐτοῦ, *aqam indutum, qi eâ totus est immersus*; ; καὶ φῶς ἀναβαλέσθαι, ἱματίου δίκην, *& luce amictum, vestis instar.* qo modo LXX. istic, ἀναβαλλόμενος φῶς, ὡς ἱμάτιον. De Levcippo & Democrito Stobæus *tom.* 1. *l.* 1. *c.* 21. §. 2. χιτῶνα κύκλῳ καὶ ὑμένα περιτείνουσι τῷ κόσμῳ διὰ τῶν ἀγκιστροειδῶν ἄστρων συμπεπλεγμένον. *tunicam sive membranam qandam mundo undiqe circumjiciunt, ex astris hamorum in modum sibi*
B *invicem implexis contextam.* talem ex luce ipsâ conflatum numen amictum induisse se Lyricus noster insinuat. Sive, ut Evstathius ait, λάινον χιτῶνα φορεῖν, *tunicâ lapideâ indutum* festivè dici posse, τὸν λίθοις τιμίοις καλλωπιζόμενον, *qi gemmis lapidibúsqe pretiosis instructus undiqe incedit*; ita & φῶς καὶ σέλας ἕσασθαι, *luce ac fulgore amictum esse*, qi eisdem lucem fulgorémqe emittentibus, ita totus est oblitus, ut totus ipse lucere ac fulgere videatur, & astantium oculi exadversum intueri nevtiqam sustineant. ita Esdraides ad priora illa, vers. 1. הוד והדר *decore & majestate amictus es: tan-*
C *tus est majestatis tuæ splendor & fulgor, ut eam intueri spiritus etiam sapientissimi obtutum prohibeat: qemadmodum corporis vestiti aspectu prohibet vestis eidem induta.* cæterùm qasi vestis aspectabilis qædam majestatis divinæ lux est ista, talisqe istic prædicatur.

Sed ex Hymno eodem alia pavca delibabimus, qibus & ab exteris forsan lux aliqa dabitur. Attigimus capite proximè antegresso, qod de *pane* dictum est commatio 15. *fulcire eum cor* hominis. qod de *pane* cumprimis dici monet Camius, qia nullus cibus tam insigniter hoc præstat. frus-
D tra sunt enim, qi ad *panem mysticum* trahunt. Verùm de *oleo* qod adjectum est, magis habetur controversum. Siqidem qod de *oleo* à plerisqe sumitur, de *vino* interpretantur, Drusius *observ. l.* 3. *c.* 10. Drusiíqe vestigia premens, Piscator. Itaqe sic vertunt, *Et vinum, qod lætificat cor hominis, ut nitidam reddat faciem præ oleo*, sive *oleo nitidiorem faciat. Sensus est*, inqit Drusius, *vinum cor exhilarando, faciem hominis nitidiorem reddere qàm est oleum, aut qàm oleum reddere soleat.* Præiverunt avtem his Vatablus. *Hebr.* inqit, *ad faciendum nitere faciem ab oleo. i. splendere facit,*
E *vel nitidiorem reddit vultum, qàm ullum ungventum.* Et Mollerus, *Vinum, non immodicè sumptum, ita exhilarat cor hominis, ut facies etiam fiat nitidior & splendescat magis qàm si oleo esset peruncta.* Et sanè cordis hilaritatem in vultu se prodere; vinóqe sumpto frontem solvi; juxta illud Nasonis *art. l.* 1.

Rugáqe frontis abit;

nemo est qi nesciat. favet etiam interpretationi huic dictionis facies immutata. neqe enim dixit, *& oleum, qod hominis faciem nitere faciat*, sicut de vino, *& vinum qod cor hominis exhilaret*; de pane, *& panem, qi cor fulciat*; sed, αὐτολεξεὶ, prout Vatablus posuit, *ad nitere faciendum fa-*
F *ciem ab oleo*, vel *præ oleo*. Aliò tamen abscedunt, qod dixi, interpretes pleriqe, qi ad *olei* usum referunt. Ita Hebræi doctores, Jairus, Esdraides, Camius; qi de facie oleo ungendâ, unde nitidior fiat vultus, unanimiter exponunt. qo spectant illa Hymn. 23. v. 5. & 92. v. 10. Eccles. c. 9. v. 8. Matth. c. 6. v. 17. qanqam Camius etiam de olei esu exponit, acsi oleo vescentibus facies nitidior redderetur; qin & de lucernis adjecit, qibus accensis, facies noctu qoqe illustratur. Græci pariter LXX. τοῦ ἱλαρῦναι
G πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ. Symmachus: σίλβειν πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ, *ut illustret faciem oleo*: Unde Theodoretus; Ἐλαίῳ γὰρ οὐ μόνον ἔνδοθεν διαθρέψαι, ἀλλὰ καὶ ἔξωθεν λαμπρῦναι τὰ σώματα. *Oleum non solùm qod intus nutriat corpora, sed qod exterius etiam illustret.* Et Evsebius *demonstrat. Evangel. l.* 4. *c.* 15. in oleo prædicat, his ipsis Lyrici verbis adductis, Τὸ πάσης ἀμιγὲς ὑγρᾶς ὕλης, φωτὸς αὐξητικὸν, πόνων θεραπευτικὸν, καμάτων ἀπαλλακτικὸν, τὸ τῶν ἐπαλειφομένων φαιδρυντικὸν, φωτὸς δίκην ἀποστίλβον τὰς μαρμαρυγὰς, διαυγῆ τε καὶ λαμπρὰν τῶν αὐτῷ χρωμένων ἀποτελεῖν τὴν ὄψιν. *Qod ex humida materia nihil habet admixtum, qod lumen auget, qod fessos sublevat, qod labores aufert, qod eos, qi ipso unguntur, hilares facit, qod instar luminis de seipso vibrat splendores, nitidumqe ac micantem eorum, qi ipso utuntur, comparat vultum.* Basilius

Cap

Cæsar. in *Hexaemer. orat.* 5. *pag.* 61. C. Ἄμπελος μὲν οἶνον γεννῶσα εὐφραίνειν μέλλοντα καρδίαν ἀνθρώπου· ἐλαία δὲ καρπὸν περιεχομένη ἱλαρύνειν δυναμένη πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ. *Vitis qidem gignendo vinum, qo cor hominis exhilarescit. Olea vero fructum eum præstando, qi faciem hilarem olivo facere potest.* Latinus, qi Græcæ seniorum dictæ vestigiis inhæret, *Ut exhilaret faciem in oleo.* eodémqe concedunt, vulgatam qotqot seqvntur. Sed & Calvinus, Bucerus, Musculus, Junius, Tigurinus, Genevenses, nostrates. Nec sanè necessarium videtur, ut à receptiore interpretatione discedatur. Siqidem 1. non videtur Vates sacer, cum creaturas præcipuas ad hominis usum conditas instituisset recensere, *olei*, qod tam varios, tam eximios, apud suum populum potissimum, usus sui præbuisse cognoscitur, mentionem omissurus; præsertim, cum nec herbam ipsam silentio prætermissam sustinuerit. 2. in poesi, lyricâ cumprimis, dictionis faciem subinde mutari nihil est novi. hoc ipso in Hymno qoties variatur? A personâ secundâ exorsus, mox ad tertiam transit: à participiorum usu ad verbi formam primigeniam delabitur, vers. 5. & cum de Deo pavca habuerit, mox v. 6. ad Deum dirigitur oratio. Sed & personæ partésqe denuò deinceps non semel immutantur. Istic avtem immutatio minùs peregrina videbitur, si Junium avdimus, qi reliqa commatii hujus sic vertit, *Qi vino lætificat cor mortalis; — & cibo cor mortalis fulcit.* & minùs adhuc, si geminam ferè in commatio proximè antegresso adverterimus; sed Junium ibi repudiando. Is enim cum Musculo Camium secutus להוציא לחם מן־הארץ vertit, *ut depromant* (homines scilicet) *cibum è terrâ. qia ea*, inqiunt illi, *qæ humanis usibus inserviunt, non sine hominis labore ac operâ è terrâ educuntur, cum qæ bestiis sunt esui, suâ sponte proveniant.* qò trahunt & qod præcesserat, לעבודת *ad opus servile hominis*, h. e. *culturâ hominis interveniente*, sive, *operam suam impendente homine*, ut post Camium & Esdraidem, Campensis & Bucerus. qod alii rectiùs, *ad servitium*, sive *servitutem*, Vulgata; *usum*, Tigurina; *obseqium*, Pagninus; *esum*, etiam Camius, licet alterum illud adjiciat. neqe enim cavssa instrumentalis, sed finalis, qod & Mollerus monuit, eâ formulâ illic designari videtur. nec eis tamen accedo, qod & Camius subindicare videtur, qi illud *ad hominis servitium* de jumentis sumunt, ut tam עשב *herba*, qàm & חציר *gramen* jumentis produci dicantur, qò ea istis pasta & corroborata usibus humanis inservire valeant. Verùm ad Deum pleriqe aptiùs referunt, qi *panem è terrâ producere* ibi dicitur, qo modo hoc loco *hominis vultum olei beneficio nitidum reddere.* ut *panis*, sive *frumentum*, unde panis conficitur, ab herbis aliis, qæ usibus humanis qoqe inserviunt, distingvatur; prout & istæ à *gramine*, sive *fœno*, qod jumentis in pabulum cedit. phrasis certè utrobiqe eadem est, dictionísqe facies pariter utrobiqe immutata, *Qi germinare facit pro jumentis gramen; herbámqe ad usum hominis; ad depromendum*, sive *depromendo*, i. e. *depromens*, (sicut istic Junius, *nitidum efficiendo.* i. *qi nitidum efficit*) panem è terrâ. Origenes certè totam periocham serie continuatâ sic protulit, *adv. Celsum l.* 4. *pag.* 213. Ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐξαγαγεῖν (f. ἐξαγαγών. qanqam Hæschelius τὸ interserit) ἄρτον ἐκ τῆς γῆς· καὶ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου, καὶ ἱλαρύνεται πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ, καὶ ἄρτος στηρίζει καρδίαν ἀνθρώπου. *Qi oriri facit fœnum pecoribus, & olera virentia servitura hominibus, educitqe panem e terra, & vinum exhilaraturum cor hominis, facitqe faciem ejus oleo nitidam, & pane confirmat cor ejus.* Idémqe *l.* 8. *pag.* 422. Ἀπὸ δὲ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας λαμβάνομεν, ἡμέρους καρποὺς καὶ ἄρτον στηρίζοντα καρδίαν ἀνθρώπου· ἀλλὰ καὶ τοὺς τῆς ἐλαίας καρπούς, οἷς ἱλαρύνεται πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ. *A Deo providentiaqe illius accipimus mitiores fruges, panem fulcientem cor hominis, & oleum exhilarans faciem.* Parilem certè syntaxeos immutationem observat Piscator in Eliphazi verbis Jobi c. 5. v. 10, 11. *Qi dat pluviam in faciem terræ, & mittit aqas in faciem fundorum.* לשום *ad ponendum* (h. e. *qi ponere comparatus, sive talis est ut ponas.* Piscator) *depressos in excelso; & pullati attolluntur salute.* sive, *ut pullati attollantur* (ut Josh. c. 24. v. 9. & Mal. c. 1. v. 9.) *salute donati.* ut Esajæ c. 38. v. 17, 21. frustra enim sunt, qi commation utrunqe eôdem trahunt. Accedit, qòd oleum יצהר passim nuncupatur, à צהר radice, insolente qidem illâ, sed qam lucis ac splendoris significaturam habere, docent clarissimè *fenestrarum*, qæ lumen admittunt, & *meridiei*, qæ diei est pars lætissima ac lucidissima, nomina inde promanantia. cui finitimum & צהל qod hoc loco usurpatur, nec in hac vel formulâ vel mente etiam, alibi uspiam reperitur. itaqe Mercerus monet, qosdam exponere, acsi להצהיר scriptum esset. atqe ita sanè Esdraides, להאיר *ad illustrandum*; sive, *ut illustret*; uti, & στίλβειν Symmachus. Accedit & qod κάλλος qandoqe oleum, sive ungventum, Græcis nuncupari, Athenæus *dipnosoph. l.* 1. ex Criticorum qorundam sententiâ vult, in Homeri illis ex *Iliad.* γ. v. 392. de Paride,

> Κάλλεΐ τε στίλβων καὶ εἵμασιν ——

nitore, sive *decore*. i. ungvento, *vestibúsqe fulgens.*
Et alibi,

> Ὥς καὶ Ἀφροδίτη κάλλει τὰ πρόσωπα καθαίρει.
>
> *Sic Venus ungvento faciem illinit, atqe repurgat.*

qem versum respexisse opinor Hesychium: Κάλλει, τῷ μύρῳ, τῷ τῆς Ἀφροδίτης. Κάλλει, *ungvento, Veneris* scilicet sive qo Venus est abusa. ut *oleum* sive *ungventum* ideo κάλλος sit dictum qòd decorem nitorémqe eo utentibus conciliet. certè, στίλβοντας ἐλαίῳ, *oleo*, sive *ungvento*, *splendentes*, sev *nitentes*, dixit poeta idem *Iliad.* ς. v. 596. &, ἀποστίλβοντες ἀλείφατος, *ungvine resplendentes. Odyss.* γ. v. 408. verùm de vestibus illud, de postibus istud. Nec reticebo tamen, qod modò suggerit animus, exponi posse havd incommodè incisum istud, *Vinum* scilicet *ita cor hominis lætum reddere, ut oleo etiam simul faciem hilarescere*, (qod ἱλαρῦναι LXX.) *sive hilarem vultum etiam oleo adhibito, qo id effici solet, induere faciat.* hoc est, *facere ut hilaria agitent homines*, in qibus facies oleo inungi solet. צהל enim *exultare, hilaria agere.* Ester. c. 8. v. 15. Certè in hilariis celebrandis apud orientales illos utrumqe hoc simul conjungi passim deprehendas. Sic Salomon Ecclesiast. c. 9. v. 7, 8. *Comede cum lætitiâ panem tuum; & bibe corde hilari vinum tuum. Omni tempore nitida sint vestimenta tua; ungventumqe capiti tuo ne desit.* nam משמן tam *ab oleo*, sive *oleo* simpliciter, qam *præ oleo*, (ut sit מן הפלגה ויתרון excessus & excellentiæ) potest significare. neqe necessarium est, qod exigunt illi, ut hoc sensu, בשמן non משמן diceretur. Siqidem מן præpositio cavssam efficientem, sive principalem, sive & instrumentalem, freqentissimè designat. nec LXX. malè, ἐν ἐλαίῳ. sic adhibetur Gen. c. 49. v. 24, 25. Hymn. 6. v. 8. & 38. v. 3. & 119. v. 161.

Hymni ejusdem v. 17. *In qibus* (arboribus scilicet) *aves nidificant:* חסידה ברושים ביתה *ciconia domicilium abietes.* nolo avt de arbore, avt de alite disputationem instituere, qanqam ברוש Aqila, *abietem*; Sexta editio, (Hieronymo teste) *cupressum.* חסידה alii *ciconiam*; alii ἐρωδιόν, *ardeam*, ut LXX. & Aqila. alii ἰκτῖνον, *milvum*, ut Symmachus, & Sexta, *qia is in excelsis arduisqe arboribus nidum facere consverit.* Hieronymus *ad Sun. & Fretel.* Hinc itaqe de *ciconiâ* scrupulus injicitur: qod ea in turribus, ædiúmq; culminibus, non abietum arborúmve aliarum cacuminibus, nidificare plurimùm deprehendatur. Verùm de hoc alii viderint. Qod verò *Abietes domum* dixit, sive *domicilia*, ut Junius, נוה *habitaculum*, Abraham Esdraides, duplici ratione sumi posse monet Drusius *observ. l.* 6. *c.* 24. Prima est, ut *domus* pro *nido* ponatur. qo modo Psalm. 84. v. 4. *Etiam passer invenit domum, & hirundo nidum sibi, in qo ponat pullos suos.* atqe ita Camius ביתה קנה *domus ejus, nidus ejus.* Cui concinit poetæ ignoti illud à Lycurgo *orat. adv. Leocratem* lavdatum,

> Οὐδ' ἀγρία γὰρ ὄρνις, ἣν πλάσῃ δόμον,
> Ἄλλην νεοσσοὺς ἀξιώσει ἐκτεκεῖν.

ita enim restituit Grotius, qod in editis ἐντεκεῖν ἀξιώσει, perperam editur.

> *Nam vaga nec ales propriam ubi sibi domum*
> *Extruxit, alibi parere pullitiem volet.*

Sed & vice versâ, καλιὰ *nidus* pro *domo.* Jobi c. 29. v. 18. *Moriturus sum in nido meo.* i. domi meæ; avt etiam *in nido.* i.

in lecto. qo modo de eo dicimus, qi morte defungitur naturali, *in cubili suo defunctus est*, he died in his bed. Verùm sic Hesiodus *l.* 1. *v.* 307.

Ὥς κέ τοι ὡραίου βιότου πλήθωσι καλιαί.

Sint tempestivo ut victu nidi tibi pleni.

i. domus, horrea. Et. *v.* 301.

—— βιότου δὲ τεὴν πιμπλῇσι καλιήν.

—— Ceres victu stipet tibi nidum.

i. domum, casam. Et *v.* 374.

—— τεὴν διφῶσα καλιήν.

Nidum perscrutata tuum. —

Epictetus *dissertat. l.* 1. *c.* 28. *Τί διαφέρει οἰκία ἀνθρώπου, καὶ νεοσσιὰ πελαργοῦ, ὡς οἴκησις; Habitationem qod attinet, qid interest inter hominis domum, & ciconiæ nidum?* Altera, qam posuit Vir Cl. explicandi ratio est, ut *abietes* dicatur pro, *in abietibus*, ut *novalis*, pro, *in novali*, Prov. c. 13. v. 23. *nidi enim in arboribus, non arbores nidi.* Imò *arbores* ipsæ *domus*, *nidi* in arboribus, qasi in domiciliis vel cubiculis etiam *cubilia*. Maro *Georg. l.*2.

Antiqásqe domos avium cum stirpibus imis
Eruit. —

& Marone prior, à qo ipse acceperat, Lucretius *l.* 1.

Frondiferásqe domos avium. —

non *nidos*, ut Lambinus exponit, (pullos enim ii, non frondes ferunt) sed stirpes arborésqe, in qibus aves stabulantur nidulantúrqe. firmátqe hunc dicti Lyrici sensum, qòd *abietes* in plurali dixit. Nec aliorsum abit, qod apud Matth. c. 8. v. 20. & Luc. c. 9. v. 58. Christus, *Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις. Habent vulpes foveas*, sive, *latibula*, *& volucres aeriæ tabernacula*, sive *umbracula*; arbores ac stirpes utiqe, in qibus stabulantur istæ, sicut in lustris illæ. *κατασκήνωσις tabernaculum*, ut *οἴκησις domicilium. σκηνὴ ἀπὸ τῆς σκιᾶς.* de sylvâ, sive nemore eandem usurpavit poeseos Latinæ princeps *Æn. l.* 1.

—— tum sylvis scena coruscis
Desuper, horrentíqe atrum nemus imminet umbrâ.

nisi forsan fuerit Hebræorum שכינה qod Heinsio placet, *ad Nonnum c.* 31. & ante Heinsium Fullero nostro *Miscell. l.* 2. *c.* 4. De Assyrio, qem cedro ingenti, sed bipennibus succiso, confert, Ezekiel Vates c. 31. v. 13. *Super cadivum truncum ejus* ישכנו *habitaverunt* (ut rectè Hieronymus & Junius) *volucres aeriæ qæqe.* malè enim, *nidificabant*, Piscator, contra qàm ipse Hymni hujusce vers. 12. nec commodè satis, avt Græci *ἀνεπαύσαντο, reqiescebant*, Tigurinus avt nostri, remained. malim ego, made abode / avt dwelt. Sed nec probare possum, avt veteris; avt recentiorum versionem, qi *κατασκηνώματα* in Historiâ Evangelicâ *nidos* reddunt. Certè *aves cubilia sibi nidósqe construunt*; ut Cicero *de Natur. Deor. l.*2. *cubicula* & *domicilia* in arboribus stirpibúsqe à naturâ ipsâ comparata sibi offendunt; qarum in frondibus ramísqe cantillant, ut vers. 12. Lyrodus noster. Siqidem & citra nidos volucres etiam *ἐν τοῖς κλάδοις κατασκηνοῦσι.* h. e. *stabulantur.* male enim vertunt, *nidulantur.* Ita apud Danielem c. 4. v. 12. *ὑποκάτω αὐτοῦ κατεσκήνουν τὰ θηρία τὰ ἄγρια, καὶ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ κατῴκουν τὰ ὄρνεα τοῦ οὐρανοῦ. Subter eam stabulabantur* (Hebraice *umbram captabant*) *bestiæ agrestes, & in ramis ejus habitabant volucres aeriæ.* Qin & avibus domesticis in aviariis, à *cellis*, qæ cubiculorum instar habent, *cubilia nidósqe* disparatos reperias apud rei rusticæ Magistros. Vide sis Columellam *l.* 8. *c.* 2.

Cæterùm *vulpium* mentio Oppiani memoriam refricat mihi, qi harum lustra sive speluncas etiam *nidos* appellat *venat. l.* 3. versibus illis,

Καὶ πινυτὴ ναίει πυμάτοις ἐπὶ φωλεύοισιν,
Ἑπτάπυλος οἴξασα δόμους τρητούς τε καλιάς.
Vulpes cauta sagáxqe extremis degit in antris,
Nidos septiforésqe domos sibi qando paravit.

Hymni ejusdem vers. 25. זה הים גדול ורחב ידים *Mare istud* dixit, ut *mare mediterraneum*, qod Judæam alluit, designaret, & à *mari rubro*, sive *Edomæo*, distingveret; de qo Hymno 114. v. 3. הים ראה *mare illud vidit.* itaqe meliùs Piscator, *Istud mare magnum* qod attinet, qàm Junius, *In ipso mari magno.* est enim *διαγελαστικόν*, hoc qidem loco τὸ זה. At qod *spatiosum*, sive *latum spatiis* Junius, Hebræis est *latum manibus*; (prout & de fluminibus spatiosis idem usurpavit Esajas cap. 33. v. 21. nec est opus, ut cum Piscatore, *ambabus* dicatur. qod avtem *manus* illi, *brachia* Naso dixit. *fabul. l.* 1.

—— neqe brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.

Qin & qod scriptores sacri לשון ים *maris lingvam* dicunt pro sinu, ad lingvæ instar exertæ, in terras utrinqe positas semet insinuante, Josh. c. 15. v. 2. & Esajæ c. 11. v. 15. idem de promontoriis, vel promontoriorum mucronibus, (nam distingvi hæc qandoqe solent) in mare projectis & procurrentibus usurpant pariter avtores exteri, Cæsar *de bell. Gallic. l.* 3. *Erant ejusmodi ferè situs opidorum, ut posita in extremis lingulis promontoriísqe, neqe pedibus aditum haberent, neqe navibus.* Livius *l.* 37. *Inde in altum lingva mille passuum excurrens, medium fere sinum veluti notâ distingvit.* Et *l.* 45. *Eminet in altum lingva, in qâ sita est Cassandrea. nec minùs, qàm in altum Athos mons, excurrit.* De Italiâ Solinus *c.* 8. *ubi longiùs processit, in cornua duo scinditur, qorum alterum Jonium spectat æqor, alterum Siculum: inter qas prominentias, non uno margine accessum insinuati freti recipit, sed lingvis projectis sæpiùs, ac procurrentibus distinctum promontoriis pelagus admittit.* Pacuvius *Anchisâ*, citante Gellio *l.*4. *c.*17.

Id promontorium, cujus lingva in altum projicit.

Poetæ locus, vitio havd immunis videtur. Vossius pro *Id*, *Idæ* legendum avtumat, pro *lingva*, *ligna.* ego sic restitui posse existimo;

Ida, cujus promontorium lingvam in altum projicit.

promontorium, qadrisyllabως dixit, qomodo, *oriundi τετρασυλλάβως l.* 2. Lucretius. De Siciliâ Naso *fabul. l.* 13.

— tribus hæc excurrit in æqora lingvis.

qod *Fast. l.* 4. idem,

— tribus scopulis vastum procurrit in æqor.

Ammianus denige l. 14. *Regiones hæ velut in prominenti terrarum lingvâ positæ.* Mitto reliqa. Lectorémqe ad Evstathium amitto, qi ad Poetarum Principis *Iliad. β.* qàm plurima recenset ex Avtoribus variis vocabula de montibus, terris, fluminibus usurpata, qæ ab animantium membris traducta sint: in qibus, *ποταμῶν χείλη, fluviorum labia:* sicut Genes. c. 22. v. 17. שפת הים & ad Hebr. c. 11. v. 12. *τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. maris labium*, pro litore: Et *ὀφρῦς*, *ὀρειναί τινες ἐξοχαί, montosæ qædam eminentiæ.* unde *ἡ ὀφρὺς τοῦ ὄρους.* Luc. c. 4. v. 29. qod *supercilium montis*, sive *clivosi tramitis*, Maro *Georg. l.* 1. qæ eò libentiùs commemoro, qia in sacris qoqe reperiuntur codicibus.

Hymni ejusdem v. 26. *Illic naves ambulant.* qod & Esajas c. 33. v. 21. de naviculis remigio actis usurpavit. pari planè modo uterqe, qo Cato *de re rustic. c.* 1. (qod & Drusius advertit *qæst. l.* 3. *c.* 59.) *Mare, avt amnis, qâ naves ambulent.* qem locum adducit Gellius *l.* 10. *c.* 26. qo Salustium ab Asinii Pollionis censurâ tueatur, qod *Histor. l.* 1. maris transitum navibus factum, *transgressum* dixit, eósqe qi transfretaverant, *fretum transgressos.* nihil enim obstare, qo minùs tam *gressus*, qam *cursus*, avt *ambulatio* etiam, navibus tribuatur. Sed & Homerus *νῆας ποντοπόρους*, i. *pontigradas naves*, non semel dixit. unde & insularum incolæ *οἱ νησιῶται* antiqis *ναυσίποδες* dicti, *ὡς ναυσὶ χρώμενοι, ὅσα καὶ ποσί.* qod *navibus pedum instar ad itinera conficienda utantur.* Qin & idem *Odyss. δ. n.*708. *ἁλὸς ἵππους, eqos marinos*, naves appellat.

Νηῶν ὠκυπόρων ἐπιβαινέμεν, αἵ θ' ἁλὸς ἵπποι
Ἀνδράσι γίνονται, περόωσι δὲ πουλὺν ἐφ' ὑγρήν.
Ingressus celeres naves, qæ homini instar eqorum
Sunt maris, eísqe brevi multum æqoris emetitur.

Et *Odyss. ν.* navem à Phæacibus Ulyssi vehendo assignatam *τετραώρῳ* sive *qadrigæ* confert. Sed & *νηὸς ἡνίοχον*, *navis avrigam*, poetis pro gubernatore dictum monet Pollux, *l.* 1. *c.* 9. *§.* 7. & Muretus qidem *Var lect. l.* 1. *c.* 11. tanqam Homericum lavdat versum hunc,

Φθέγξατο δ' ἡνίοχος νηὸς κυανοπρῴροιο.
Loqutus autem est auriga navis cæruleam proram habentis.

qem

qem in poetæ scriptis tamen nondum deprehendi. Cæterùm Naso *avrigam* pro gubernatore posuit, *Tristium l.* 1. *Eleg.* 3. verbis illis,

Sic non qò voluit; qò rapit impetus unda,
Avrigam video vela dedisse rati.

Ab Homero avtem Eustathius Euripidem sumpsisse opinatur, qod navigium ναΐαν ἀπήνην, *carpentum laticeum* dixit in *Medea*; & alius, nescio qis, ἅρμα, *currum* pro rati posuit. qo pertinet & qod Æschylus, in *Prometheo Vincto*;

Λινόπτερ᾽ εὗρε ναυτίλων ὀχήματα.
Vehicula reperit lineâ alâ navtica.

Et Catullus *nupt. Pel. & Thetid.*

Ipsa levi fecit volitantem flamine currum.

Qin & sicut πορεία ἀντὶ τῆς πλοῦ; sic & vice versâ πλοῦς, sive *navigatio* de pedestri qoqe itinere usurpatur. Sic enim de Hæmorrhoo Nicander, *Theriac.*

Δοχμὰ δ᾽ ἐπιπλάζων ὀλίγον δέμας, οἷα κεράστης,
Μέσσος ἐγ᾽ ἐκ νώτου βαιὸν πλόον αἰὲν ὀκέλλει,
Γαίῃ ἐπιθλίβων νηδύν. —

ubi Scholiastes; πλόον λέγει τὴν ὁδὸν τῆς πεζῆς, τῆς πορείας. πλόον pro itinere pedestri usurpavit, adductis aliorum poetarum dictis geminis. Antimachi,

Τοῖσι δ᾽ ὑλήεσσα δὴ ἔσσε πλόον ἰσχομένοισιν.

Et Aristophanis in Γήρᾳ, de muliere junctis asinis vectâ,

— ἀπηλλάς ποι ἐπὶ τῆ νυμφίου.

Aliud est qod de Xerxe Cicero stylo ἱστορικωτάτῳ dixit, *de Finib. l.* 2. *Qum Hellesponto juncto Athóqe perfosso, maria ambulavisset, terram navigasset.* unde Juvenalis *sat.* 10.

Velificatus Athos; —
Suppositúmqe rotis solidum mare. —

Illud deniqe adjectum sit, qo modo *naves* hîc Psaltæ per æqor *ambulare*, sive *incedere*; pari pacto in Hymni hujus ejusdem vers. 10. etiam *amnes*, sive *fluvios* per valles *collibus* ac *montibus* interjectas *ambulare* sive *incedere* (idem enim utrobiqe occurrit vocabulum) eidem perhibentur: qo modo & Gen. c. 2. v. 14. de *Chiddekel*, sive *Tigride* fluvio dicitur, הוא ההלך *is est qi ambulat*, sive *vadit.* ὁ πορευόμενος, Græcus. h. e. qi proficiscitur. Latinus; *qi fluit.* qod nostri *currendi* vocabuli exprimunt. Nec Latini secùs qàm avt nos, avt ille. Maro ipse Æneid. l. 1. utrumqe exhibet,

---- *per ora novem vasto cum murmure montis*
It mare proruptum. ----

Et

In freta dum fluvii current. ----

CAPUT XVIII.

Turba imbellis, in bello inutilis, damnosa. Lepores galeati, *de meticulosis. talibus reliqorum cor emollitur. Cavtio hac in parte Mosaica Devt.* 20. 8. *Gedeoni eadem repetita, Jud.* 7. 3. צפר *ibi, qid velit.* צפר ὀρθρίζειν, manicare. item cingere, circumire. evolare *etiam, avis instar.* מהר גלעד *ibidem, qid sit. Montis hujus situs.* מן post, ultra. *ut* à, & ab *Latinis.* versus *item. Discrimen gestus, inter bibendum, vel ore prono, vel manu cavâ, aqâ havrientium, in partes qàm diversas trahatur. Imaginis suæ umbram in profluente adorantes.* geniculatio *idololatrica impuritatis qibusdam indicium habitum. strenuitatis aliis; aliis socordiæ, avt intemperantiæ.* Lambendo havrire *aliis puritatis & temperantiæ; aliis solertiæ; aliis formidinis; contemptus aliis. Pradensis novum aliqid proferre professus, novi nihil profert. Cyrillus mendo non uno sublato restitutus.* Canis in Nilo; *proverbiale, de Antonio usurpatum. Ælianus à Pradensi perperam expressus. Josephi ad historiam sacram assumenta. Pradensis itidem.* התפאר Φρυάττεσθαι. Libera *de conjectaneis dictis censura. Examinis instituti finis* γνήσιος.

A R Ectè Vegetius *de re milit. l.* 1. *c.* 8. *In omni conflictu non tam prodest multitudo, qàm virtus.* Verissimúmqe Svetonii illud apud Tacitum *Annal. l.* 14. *Etiam in multis legionibus pavcos esse qi prælia profligent.* Cæterùm, *turba iners & imbellis, in bello, impedimentum magis qàm avxilium*, ut Livius *l.* 9. multúmqe *ab exercitu turba distat.* Seneca *de Benefic. l.* 6. *c.* 31. Proinde de Xerxis copiis ingentibus interrogatum, cordatè pronunciasse Demaratum, *multitudinem indigestam & gravem, metuendam esse ducenti: pondus enim, non vires, habere.* Et de Darii turmis im-
B mensis, Aristides *in Panathenaic.* Οἱ ἀληθῶς ὄχλον ὄντας, μέγιστον ἐναντίωμα ἑαυτοῖς, *turba mera cum vere essent, maximum sibi ipsis ad victoriam obstaculum fuisse.* Prudentérqe Belisarius, experientiâ id edoctus, apud Procopium *Vandalic. l.* 4. Οὐ τῷ πλήθει τῆς μαχομένων, ἀλλὰ τάξει τε καὶ ἀνδρίᾳ φιλεῖ σταθμᾶσθαι τὸ τοῦ πολέμου κράτος. *Non ex bellatorum multitudine, sed ex disciplinâ & fortitudine, belli robur pensandum.* Optimo proinde consilio Moses, vel per Mosen potiùs Deus ipse, populo Israelitico præcepit, Devter. c. 20. v. 8. ut ad prælium prodituri, per præconem
C edicerent; *Si qis esset meticulosus & mollis, missâ militiâ demum reverteretur; ut reliqorum cor liqefaciendo non emolliret.* qorsum enim in acie *lepores galeati*? qin & usu compertum est, cum timidum unum aliqem aliqando exercitui integro fugæ occasionem dedisse; tum & strenuum unum aliqem aciem ferè integram fugam meditantem & molientem jam, continuisse: qod & Lavaterus istic monuit. Hoc idem verò & Gedeoni in mandatis à Deo datum, qò copiarum numerus imminueretur, ut publicè proclamatum procuraret; *Si qis timidus trepidúsve, facesseret illicò, avicula instar*
D *evolando, versus*, an *ultra montem Gileadem, domúmqe se reciperet.* hoc est enim, uti ego existimo, qod locutione illâ significatissimâ dicitur, ישב ויצפר מהר הגלעד Judic. c. 7. v. 3. Qanqam verbum צפר hic alii aliter sumunt. Jairus & Levi ישכים בבקר *manè consurgat*, ut צפר sit, qod Græci ὀρθρίζειν, vetus interpres, barbaro vocabulo, *manicare* dixit, Luc. c. 21. v. 38. *& omnis populus manicabant ad illum*; à צפירה qod Hebræis, Ezek. c. 7. v. 7, 10. sicut & צפרא Syris, Job. 7. 18. *tempus matutinum* significat. Vel, inqit Camius, יסבב *circundet*, montem scili-
E cet Gilead, atqe ita ad suos redeat. ut sit צפר *cingere, ambire, circundare*: unde צפירה *cidaris, corona.* Esajæ c. 28. v. 5. qia cingit caput. Jairum seqitur Pagninus, Tigurinus, Angli, Genevenses, novissimi. at Junius & Tremellius, *evolato.* ut sit à צפור *avicula*; idémqe existat, cum illo Hymni 11. v. 1. נודו צפור *avicula instar ad montem avolato.* Piscator, *accelerato.* i. e. celeriter discedito. qò facit & qod Chaldæus, יתבחר (qod vitiosum esse pro יתברח Schindlerus monuit *in Pentaglosso*) *fugiat*; qàm celerrimè potest, conferat se. Græci, qi (qod & Pagnino, sed per-
F peram, puto, pavsis repugnantibus, placuit) ab imperatoris edicto revulsum ad populi factum transtulere; ἐξωρθρίσαν. hos itaqe secutus Latinus, sed dilutiùs pavlò exprimendo, *recesserunt.* mihi Junii notatio, Piscatoris versio, præ reliqis arrident. nam *avis instar avolare*, est fugam accelerare, festinè, velociter aliò se conferre; nec id sine trepidationis alicujus insinuatione tacitâ.

Ut fugit accipitrem pennâ trepidante columba:
Hostes qisqe suos. ——

Naso *fabul. l.* 1. Vide Hymn. 55. v. 7-9.

G Sed qid fiet verbis illis, מהר הגלעד *à monte*, sive, *è monte*; uti ad verbum sonat, & pleriqe vertunt. num ergò in monte Gilead copias suas Gedeon habebat? non, opinor. fons enim Charodi, ad qem castra metatus dicitur, à monte Gileadis longè distabat. itaqe Junius, *versus montem Gileadis*, vertit: Vatablus, *citra*: præ qo ego, *ultra*, cum Piscatore malim. Sic enim מן qandoqe usurpatur; qo modo, *à* & *ab*, Latinis, cum dicunt *à meridie, à somno, à prandio, à cœnâ.* Sic Hosh. c. 6. v. 3. מיומים *à biduo*, post biduum. *Ultra montem Gileadis se conferat, eâ viâ, qa à monte Gileadis incipit*; Piscator. *qod peculiariter Manassitas Gedeonis populares attinebat; sed synecdochicè reliqos comprehendebat*: prout idem observavit. Qanqam non displicet prorsus versio Juniana, qæ & loco parili non uno sir-

firmari posse videtur. ita siqidem idem havd sine ratione redditur, מקדם *orientem versus*, Gen. c. 13. v. 11. Et מבעלי *Baalima Judæ versus*. Reg. l.2. c.6. v.2. de qo videri poterit & Fullerus noster *Miscell. l.1. c. 4.* Verùm Piscator ellipsin esse censet, cum Gen. c.13. ad regionem *ab oriente* sitam; & istic, prout est suprà indicatum. qod ad nostram versionem accedit propiùs. qi & ad illud Reg. l.2. c.2. v.9. cum Annal. l.1. c.13. v.6. videri poterit.

Porrò ex hoc de meticulosis edicto, secessione benè magnâ consecutâ, cum ampliùs adhuc imminui bellatorum numerum Deo visum esset, Gideoni mandat, ad aqam profluentem eos omnes qi substiterant, producat; ibi facto experimento, qonam inter bibendum gestu uterentur, eos qi aqam manu havstam, canis instar, lambebant, sisti jubet; eis qi in genua procumbentes, bovis instar, havriebant, dimissis.

Hoc indicio qid voluerit Deus, ab interpretibus anxiè ac curiosè nimis disceptatur. Qidam ergò lambentium, canis instar, havstam manu aqam, gestum, in partem meliorem trahunt, & vel pietati ac puritati, vel strenuitati, vel solertiæ, vel temperantiæ deputant. Jairus, cui & Camius suffragatur, *puritati* adscribit, cum gestum alterum idololatricis impuritatibus addictorum faciat indicium. *Justos solos*, inqit Camius, *Deus voluit in hanc militiam proficisci, itaqe pollicetur se disparaturum, sive defæcaturum eos,* אצרף *qo modo scoria à metallo disparatur*, Hymn.66. v.10. & Esajæ c.1. v.25. *ex hoc avtem procumbendi gestu innotuit, qinam essent, qi Baali genua incurvaverant.* addit idem ex commentariis Rabbinicis, fuisse & hoc seculo עובדין לבבואה ex eis *qi imaginem sive umbram suam, qam in aqâ contuebantur, colerent, eidémqe se incurvarent.* Borrhaus, & Piscator *strenuitatis* signum esse volunt, qòd erecti consistentes bibant, cum procumbendi gestus *ignaviæ* deputetur. Accedit qod Liranus, & *magistralem* esse *expositionem* ait, *signum fuisse, qòd non multum sitibundi avt fatigati essent, qòd satis habebant qasi in transitu aqæ modicum manu accipere, qo refrigerationis gratiâ ora sibi colluerent. alteros contrà, qum curvatis in terram genibus super profluentem se projicerent, qò aqam copiosiùs havrirent; valdè sitibundos & fatigatos fuisse; & ab exercitu hac de cavsâ separatos.* Ita & Ferus: *Signum erat fessos esse, & sitim ægrè tolerantes. ad bellum avtem reqiruntur non strenui tantùm, sed laborum sitísqe tolerantes.* Levi Gersomides *solertiæ* tribuit eorum ritum, qi è manu lingvâ suâ aqam excipiebant; vel manu etiam, ut Avgustinus vult, in os projiciebant. *Duplex*, inqit, *Deus examen institui jussit. ac priore qidem peccatores semovit. peccati enim conscientia est, qæ timidos faciat. posteriore verò ignavos & pigros. tales enim fuerunt, qi procumbendo bibebant. cum gestus alter solertiæ & agilitatis indicium sit.* accedit qod Avgustinus idem *Judic. qæst. 37. illud faciliùs & minore cum labore fieri* observat. Eôdem concedit Lavaterus; *voluit alacres habere, & laboriosos, non pigros. pigritiæ avtem indicium est, si qis in terram desidet, cum aliqid est colligendum; ita qi bibiturus se in torrentem projicit.* Et Bucerus, *videtur hominis ignavi procumbere ad bibendum; & solertis, havrire manu.* Alii, Procopio avtore, *temperantiæ* hoc tribuunt, qòd *aqam manu cavâ parcè excipiunt, non avtem corpore provoluto, boum instar, os profluenti immergunt.* qod Nicander in *Alexipharmacis* v.496. dixit,

Ἐκ ποταμοῦ ταυρηδὸν ἐπιπροπεσὼν ποτὸν ἴσχει.

Ex fluvio taurorum more super illum procidens potum sumit.

Nec abhorret ab istâ ratione Bucerus. & omninò probat Brentius.

Ex alterâ parte sunt, qi gestum hunc, *canis instar lambendi* in adversam mentem rapiant. Avgustinus itaqe *contemptus* indicium facit, qia *canis nomen in contemptus* significatu solet adhiberi. Matth. c.15. v,26. & Reg. l.1. c. 24. v. 15. ita contemptibiles Deum & ignobiles eligere, qorum ministerio opera magnifica edat, in majorem sui gloriam. Cor. Ep. 1. c.1. v.26. Theodoretus *in Judic. qæst.16. ignaviæ & socordiæ* asscribit. Græca, qô emaculem, exhibebo. Τῶν πλειόνων εἰς γόνυ κλιθέντων καὶ πεπωκότων (leg. πεπωκότων) συντόμως· τῶν δὲ τριακοσίων τότε μὲν δι' ὄκνον οὐ πεπωκότων, τῇ δὲ χειρὶ τὸ ἅμα (leg. τὸ νᾶμα) προσπελαζόντων τῷ στόματι, τούτους μόνους ἐκέλευσεν εἰς ἀργοὺς καὶ νωθεῖς κατὰ τῶν ἀντιπάλων ὁρμῆσαι· ἵνα γένηται δήλη πᾶσιν ἡ θεία ῥοπή. *Cum plures essent qi in genua demittendo se biberent; trecenti tantùm superessent, qi per ignaviam id non facerent, sed manu laticem ori admoverent; hos solos tanqam ignavos & socordes in aciem adversus hostes procedere jussit: qò momenti divini vis magis patesceret.* Eôdem ferè concedunt, qi Procopio lavdante, factum hoc aqam lambentium temeréqe havrientium de eorum *imbecillitate* interpretantur, qasi *segnes* Deus *laborúmqe impatientes* delegerit; utpote *qos genua inflectere, ac brevem siti finem imponere piguerit, qiqe timidè ac tumultuariè qasi rapuerint.* qò videlicet totum opus divinæ gratiæ esse videretur.

Hos ergò si legisset Lavrentius Ramirez, non aliter longè historiam factumqe hoc accipere ac interpretari profiteretur, in *Pentecontarcho c. 33.* qàm explicatum invenisset. *Volebat*, inqit, *seclusis fortissimis, periculosum & maximum bellum, non exercitatis militibus, conficere. qum igitur Madianitæ ab orâ flumen considerent, qi cum Gedeone cis flumen erant, sitibundi, ad flumen accurrerunt: ex qibus, qi ex hoste proximo timorem conceperant, partim incurvi & penè stantes manu aqam in os ingerebant; cæteri verò nihil hostem proximum timentes, genibus in ripâ flexis, ipso ore aqam havriebant. Canum avtem similitudinem timidis militibus mirificè qadrare. canes enim è fluvio bibituros, si in fluvio senserint esse animalia, à qibus timere possint, raptim & currentes lambitare consvevisse, ne deprehendantur. unde natum proverbium, Tanqam canis in Nilo.* Ælianus *Var. Hist. l. 1. c. 4.* Καὶ ἐκεῖνο δὲ κυνὸς Αἰγυπτίου τὸ σοφόν. οὐκ ἀθρόως, οὐδὲ ἀνέδην, οὐδὲ ἐλευθέρως ἐκ τοῦ ποταμοῦ πίνουσιν, ἐπικύπτοντες ἅμα, καὶ ὅσον διψῶσιν λάπτοντες. ὑφορῶνται γὰρ τὰ ἐν αὐτῷ θηρία. παραθέουσι δὲ τὴν ὄχθην, καὶ παρακλέπτοντες πίνουσιν, ὅσον ἁρπάσαι, καὶ πάλιν, εἶτα οὕτως ἐκ διαλειμμάτων ἐκπλησθέντες, οὐ μὲν ἀπώλοντο, καὶ νῦν δὲ ἠκέσαντο τὸ δίψος. *Et illud canis Ægyptii sapientiam refert; qòd non consertim, non affatim, non liberè bibunt; proni simul incumbentes, & qantum sitiunt havrientes: metuunt enim* (ὑφορῶσι, malè Pradensis, *vident*) *qæ in fluvio sunt bestias.* (*feras* enim hîc nullus dixerim) *prætercurrunt itaqe ripam & furtim raptimqe per intervalla bibunt. ita per interstitia satiati, nec pereunt, & sitim nihilominùs restingvunt.* Plinius *l.8. c.40.* *Certum est juxta Nilum currentes lambere, ne crocodilorum aviditati occasionem præbeant.* Qibus adjici poterit illud ex Macrobii *Saturnal. l.2. c. 2.* *Post Mutinensem fugam qærentibus qid ageret Antonius, respondisse familiarem ejus qendam, Qod canis in Ægypto; bibit & fugit.* Josephum demùm advocat, à qo istud havsit, *Antiq. l.5. c.8.* cujus hæc sunt verba. Ἵνα μάθωσιν ἐκ θεοῦ τὸ ἔργον, συμβουλεύει περὶ μεσοῦσαν τὴν ἡμέραν, ἐν ἀκμῇ τοῦ καύματος ὄντος, ἄγειν τὴν στρατιὰν ἐπὶ τὸν ποταμόν, καὶ τοὺς μὲν κατακλιθέντας καὶ οὕτως πίνοντας, εὐψύχους ὑπολαμβάνειν· ὅσοι δ' ἂν ἐπισπευδόμενοι, καὶ μετὰ θορύβου πίνοντες τύχωσιν, τούτους νομίζειν ὑπὸ δειλίας τοῦτο πάσχειν καὶ καταπεπληγότας τοὺς πολεμίους. *Qò ipsi divinæ rem esse addiscerent; Gedeonem jussit Deus die medio, cum æstus vigeret maximè, ad fluvium exercitum adducere; eósqe qi procumbentes biberent, pro viris strenuis habere; qi verò festinè ac tumultuariè potum sumerent, eos existimare per ignaviam metu hostium hoc facere.* Subdit deniqe Gedeonem experimento hoc ex Dei mandato facto, trecentos deprehendisse, τοὺς χερσὶ μετὰ φόβου προσενηνεγμένους τὸ ὕδωρ τεταραγμένως. *qi aqam præ metu manibus suis tumultuariè sibi admoverent.* Hæc Josephus: qæ, si ea demas qæ de *æstu diei, militum siti, hostium metu, indicio strenuitatis vel ignaviæ divinitùs dato*, historiæ sacræ de suo solens inseruit; eadem sunt planè cum eis qæ tum Theodoretus, tum Græci illi qos lavdat Procopius) de his gestibus statuerunt. eodem avtem cum illis loco habendum, qod de *hostium vicinitate* Pradensis *ex adversâ fluminis orâ castra metantium*. cum inter Israelitarum & Madianitarum castra fluvium intercessisse, fiat minùs probabile, à Gedeonis ad castrorum hostilium extremitatem descensione factâ. vers. 11. Sed nec verisimile est, non summo potiùs mane, qàm ipso meridie, ad aqas, periculum facturum, suos eduxisse Gedeonem,

cum

cum tot millium lustratio horarum non pavcarum negotium necessariò extiterit.

Verùm si sententias has, qæ adversâ fronte arietant, de *strenuitatis* & *ignaviæ* indiciis, committere & secum invicem componere voluerimus, favebit posteriori, qòd Deo hoc medio uti placuerit, qò populi sui arrogantiam solennem compesceret, ne sibi tribuendo, operi divino derogaret. פן־יתפאר עלי inqit. Græcè *μή ποτε καυχήσηται ἐπ' ἐμέ.* elegantiùs poterat dixisse, *μή ποτε καταφρυάττηταί μου.* qo verbo usus legitur Epicurus apud Marcum Imperatorem *commentar. l. 9. §. 39.* meliùsqe vetus interpres, *ne glorietur contra me*; qàm Junius, *ne gloriam assumat super me*: & meliùs forsan adhuc posset, *ne adversus me sese efferat.* qod Jairus ex Gallicâ lingvâ Daunter, nos diceremus, Daunt themselbes ober me, or against me.

Meam interim si qis de his tam variis conjectamentis sententiam exqirat; Jairi & Camii illa de ritibus idololatricis commentum putidissimum existimo; reliqa omnia arguta & curiosa nimis. Dei consilium simpliciter fuit, qàm pavcissimis avxiliis, atqe adminiculis humanis negotium istud tam grande, tam gloriosum conficere; ut ad sese honorem solidum rei gestæ traheret. ejusmodi itaqe examen instituendum mandavit, ex qo adhibito portio præ reliqis minuta admodùm ad opus hoc exeqendum deligeretur.

CAPUT XIX.

Hymni 60. & 108. commatii 10. membra duo discussa & explicata. De Moabitis prius. סיר רחצי olla lotionis mea; *non*, meæ. my washing-pot; *non*, washpot. *ἐλπίδος Græci, qâ ratione. Chaldæus qid voluerit, incertum. Ad paludes Moabiticas allusum qibusdam videri. De terrâ sangvine tingendâ, interpretati nonnulli. de abstergendo, ollæ instar, alii; de servili ad pedes lavandos ministerio, alii. Vasa potiùs qàm servitia spectari. In vilitatis & contemptus notione* matula, pelluvium, *πλυνός. inde πλύνειν*, conviciis incessere; *&, πλυνὸν ποιεῖν*, pro pelluvio habere. exitium *unâ cum* servitio *designari, minùs placet: qâ tamen ratione admitti id possit. Sensus simplicissimus qis. Numinis cujuspiam simulacrum ex pelluvio sordibus excipiendis priùs adhibito, Amasidi, commento scito confectum. Simulacrorum sorores, germanæqe materiæ, vascula qælibet. Minucius ex conjecturâ restitutus. Materia ea è simulacris & statuis, in vascula ejusmodi nonnunqam redire denuò. & Lyrodo imagine illâ huc forsan allusum.* ex eisdem, matulam calicémqe confieri, poculum pelluviúmqe constare: *Græcis diverbia. Ad alterum de Edomæis membrum transitur.* Super Idumæam calceum projicere; *subjectionem, sive possessionem designare qidam volunt.* possessionis *ratio Juristis nonnullis data, inepta. Tractationem ignominiosam plerisqe videri. corporis, cervicis maximè conculcationem, nonnulli. à qâ diversum videri*, hostium cervices dare, *Hymn.18.40. Pontificum Romanorum hac in parte excessus, Caligulæ fastu fastuosior.* Epigri, *&* epiuri, *qi, & unde. ἐπίουροι, & ἐπίγουροι*, clavi, compages. *Seneca & Avgustinus pariter emendati.* Calceum in os projicere; calceo cædere; soleâ objurgare, sandalio commitigare, *contemptus, ludibrii, contumeliæ res. βλαυτοῦν, eâ notione, unde.* Sculponeæ, *qæ, & unde dictæ. Fulgentii error ridiculus. Ea Græcis κρουπέζια. Charilæ facinus. ad* calceum ori impactum, *à Psalte allusum qi sentiant. ad locum obscurum sordidúmqe alii, in qem calcei luto conspurcati conjiciantur. alii ad ministeria* soleis induendis, demendis, deferendis, gestandis *assignata. qibus insuper* detergendis *adjici poterit; qod est illis vilius etiam ministerium. Ita Moabitis pro pelluvio, Idumæis pro peniculo, eis saltem qi à peniculo, abusurus significetur. Petri Ciaconii lapsus in Flaminii nomine; Festi & Isidori in* cernui *significatu.* cernuus *qid velit. πεδόψηφα qænam. id vocabuli ex Æschylo, ejusdémqe scholiaste Lexicis Glossariisqe donandum.*

Hymno 60. vers.10. qod & Hymn.108. v.10. Moab סיר רחצי *pelvis mea*, sive *pelluvium meum.* Aqila, *λέβης τοῦ λουτροῦ μου.* Syrus apud Theodoretum, *κάδος τοῦ πλύσεώς μου.* apud Scholiasten, *λεκάνη.* Hieronymus loco altero, *lebes pelvis mea*; altero, *olla lavacri mei.* ad verbum est, *olla lotionis meæ.* ita malim, qàm cum Junio, Piscatore, aliisqe *mea.* Sic Hymn. 15. v. 1. *in monte sanctitatis.* i.e. *sancto*; *meo*, non, *meæ.* & Hymn. 59. v. 10,17. *Deus benignitatis.* i.e. benignus; *meus*, non, *meæ.* Mitto Symmachum, qi longiùs pavlò abscedens, reddidit, *λέβης ἀμεριμνησίας μου, lebes*, sive *olla*, *securitatis meæ.* Sed & LXX. qos nuncupant, & hos secutum Vulgatum interpretem, qi vertunt, *λέβης ἐλπίδος μου, olla spei meæ.* qasi מבטחי legerint, inqit Brentius, qod significat *spem meam.* Sed potiùs, qod Schindlerus opinatur, qasi esset à Chaldaico רחץ *speravit.* Chaldæus; *Ex consilio Moabitarum tingentur pedes mei in Edom fortes ipsorum erunt instar ollæ lotionis mihi.* Et in altero loco, *Conculcavi Moabitas tanqam ollas lotionum.* Ut qid voluerit, havd ita liqidò pareat. Hinc tamen traxisse videntur, qod de copiosâ sangvinis effusione designatâ intelligunt Genebrardus & Lorinus. ut sit geminum illi Hymn. 68. v. 24. *ut immergas pedes tuos in cæsorum sangvine.* Et Hymn. 58. v. 11. *pedes suos lavabit in sangvine improbi.* Abraham Esdræ; *Abluam terram illorum, tanqam ollam.* Cui convenit, qod urbi Hierosolymitanæ comminatur Dominus, Annal. l. 2. c.21. v.13. *Abstersurus sum Hierosolyma, in modum lancem abstergentis, qi ubi absterserit, in os subvertit eam.*

At pleriqe aliò eunt. Brentius; *Utar ipsis ad servilissima opera; qale est lavare pedes è pelvi.* Mollerus itidem: *Ad vilissima qæqe officia abutar horum operâ. lotiones enim pedum in usu communi erant orientalibus: & ad hanc rem utebantur operâ ministrorum & servulorum.* Hinc Abigail, Davidi Regi in uxorem poscenti, Reg. l.1. c.25. v. 41. *Ecce ancilla tua in famulam, ad lavandum pedes servorum Domini mei.* Et Christo Domino, Petrus, Joan. c. 13. v. 6. *Domine, tu mihi pedes lavas?* te tam vili & abjecto adversus me fungi ministerio? Nec abscedit longè, qod nostri vertunt; Moab is my wash-pot. qod nos vocabulum de servis mediastinis usurpamus; qorum ad ollas & paropsides in culinâ proluendas & abstergendas operâ abuti consvevimus. Plavtus *Curcul. act. 4. sc. 4.*

> *Non pluris facio qàm ancillam meam, qæ latrinam lavat.*

vel etiam, *qæ in latrinâ lavat.*

Verùm vasa potiùs qàm servitia Vates videtur allusisse. Meliùs itaqe Ainsvorthus noster reddidit. My washing-pot. olla in qâ loturus sum. Nec desunt, qi ad paludes Moabiticas, qæ in eâ regione freqentes, respectum habitum existiment. qod & Mollerus avtumat. Nec aliter Strigelius; *Vocat ollam lavacri, propter loca irrigua.* Salomon Jairus, *Abutar eorum ministerio, tanqam vase aheneo, qod lotioni destinatur. Nec dicit*, inqit David Camius, *ollam in qâ coqunt & alimenta parant; sed ollam in qam aqam mittunt; qâ vasa proluant, qámqe ad corporis sui usum adhibeant.* Rectéqe observat Drusius *proverb. class. 2. lib. 3. Adag. 65. ollam lotionis. h.e. pelluvium, labrum, eluacrum, vas in qo sordes eluuntur & deponuntur, pro re vili & abjectâ usurpari.* qo modo *matula* est Plavto usurpata, *Pers. act. 4. sc. 3.*

> — *nunqam ego te tam esse matulam credidi.*

pro homine contemptissimo, dignóqe qi pro matulâ habeatur. qod idem & Græcis *παροιμιωδῶς* in eandem mentem usurpatum, argumento est Luciani illud, in *lib. de mercede conductis studiosis*; *Οὐδὲν οὖν οὔτ' αὐτοὶ δεινὸν πάσχουσιν ἄν, οὔτ' ἐκεῖνοι ὑβρισταὶ δοκοῖεν, ἐς τὴν ἀμίδα, φασίν, ἐνουροῦντες. Nihil ergò aut ipsi grave perpessi sunt, aut isti contumeliosum perpetrarunt, in matulam, qod dici solet, immejentes.* Certè, qod ad Vatis sacri vocabulum accedit propiùs, h.e. *πλυνὸν solium*, sive *eluacrum*, in opprobrii ac contumeliæ significatu usurpant Græci. Pollux *l.7. c.11.* *Ἀπὸ δὲ πλυνῶν καὶ τὸ λοιδορεῖν πλύνειν. καὶ πλυνόν με ποιεῖς, ἡ κωμῳδία φησίν, ἤγουν ἐξονειδίζεις, ἢ αἰσχύνεις. Ἀπὸ δὲ πλυνῶν conviciari, lavare. Et lotum me reddis comici dicunt pro calumniaris,*

miniaris, avt dehonestas. Πλυνὸν ποιεῖν (nam diversum qiddam est τὸ πλύνειν) idem prorsus sonat, qod Lyrodo nostro, *pelluvium facere.* Comici locus, qem Grammaticus, puto, in mente habuit, est Aristophanis *Pluto* 4. 5. ubi Anus ab adolescente contumeliosè habita,

Ταλάντατ' ἀνδρῶν, οὐχ ὑγιαίνειν μοι δοκεῖς,
Πλυνόν με ποιῶν ἐν τοσούτοις ἀνδράσιν.

h.e. vertente havd incommodè Frischlino;

Satin' sanus es, homo infortunatissime,
Qi præsentibus adeo multis ex me labrum
Facis, in qo sordes & maledicta tua eluas.

Junio, & *exitium*, & *servitium* etiam *sordidissimum*, simul designari, placet. *Adeò*, inqit, *despectus & abjectus est mihi, ut cum liberè defringam, qasi testam; & si qos voluero servare, ad sordidissima ministeria cogam.* digitúmqe intendit ad historiam, qæ habetur Regum l.2. c.8. v.2. qo loco David Moabitas legitur, qosdam neci destinasse, reliqos superstites dimisisse, qi servi illi facti sint, & munera eidem adduxerint. Favere possit videri, qod Hymn. 2. v.10. dicitur, *Sceptro ferreo confringes eos, & sicut vas testaceum dissipabis.* Sed coactior est pavlò hæc interpretatio, cum olla testacea, ubi confracta fuerit, nulli ampliùs sit usui. Esajæ c.30. v.14. *Franget eam, prout frangitur lagena testacea, ex qâ contusâ non habetur testa, qâ ignis è foco sumatur, avt aqa è lacunâ havriatur.* & multò minùs olla testacea in particulas comminuta, pedum lotioni inservire poterit. festivè Dunelmensis noster: (metro, spero, venia dabitur)

Lapsa fenestra luit. Scyphus, urna luunt: nihil illa,
Qo teneat; nihil hic, qo teneatur, habet.

Sed nec admittere videtur formula ipsa de Moabo indefinitè usurpata, ut hac ratione de Moabitarum aliis, illâ de aliis accipiatur. Qinqam nec abnuerim, tam diffringendi, qàm & diffingendi mentem aliqam subesse posse: verùm ut diffingi idem illud innuatur, qod eo fine utiqe qo diffingeretur, diffringi insinuatum sit; eo, qem mox indicabimus, modo. Sensus simplicissimus, &, ut mihi videtur, genuinus planè, est iste; Moab mihi, non χειρονίπτρου, sive *mallurii*, in qo manus lavantur; qod honestius est pavlò; sed ποδονίπτρου, sive *pelluvii* instar, futura est, in qo pedum sordes eluuntur. h.e. Moabitis ad vilissima & sordidissima qæqe ministeria abutar; pro mancipiis abjectissimis habebo illos. ecqid est enim eluacro illo vilius avt abjectius, in qo pedum ipsorum sordes deponuntur?

Illustrando loco huic facit, qod de Amaside Ægyptiorum Rege narrat Herodotus lib. 2. Is ad fastigium regium evectus, cum minùs honorificè à suis haberetur, qòd plebejus pavlo antè, stirpéqe obscurâ & ignobili oriundus esset; technam istam, qâ erroris suos admoneret, commentus est. pelvim avream, in qâ cum ipse, tum & convivæ ipsius qiqe pedes abluere soliti fuerant, in frusta concidit, atqe ex fusis eisdem confectum genii alicujus simulacrum, in loco publico collocavit. hoc cum religione non exiguâ jam colerent Ægyptii, convocatos monuit, simulacrum illud, è pelvi illâ factum, in qam priùs vesiculam, & ventriculum etiam, interdum deonerare consveverant. idem avtem sibimet ipsi, qod pelvi illi, contigisse. itaqe qamvis plebejus & ignobilis ante fuisset, Regi tamen jam designato cultum regium deferendum. Allusit eò Minucius in *Octavio.* *Deus*, inqit, *æreus vel argenteus de immundo vasculo, ut sæpius factum Ægyptio Regi, conflatur.* At *avreum* Herodotus, & *avreus* forsan Minucius scripserat. Sed & pro eo qod *sæpius* exhibetur, fortean *legimus*, vel *scimus*, fuerat. etenim semel id duntaxat Amasidi factum memorant historici. licet aliàs idem non rarò usu venire potuerit, ut ex supellectile sive familiæ instructurâ istiusmodi numinum simulacra conficerentur. Prudentius de *coron. Hymn.* 10. sub Romani personâ deridens Ethnicorum Deos conflatiles:

Qos trulla, pelvis, cantharus, sartagines,
Fracta & liqata contulerunt vascula.

Proinde nec inscitè Septimius; *Apologet. c.* 12. *Deorum simulacra* nihil esse aliud, qàm *materias sorores vasculorum instrumentorúmqe, qasi fatum consecratione mutantes, licentiâ artis transfigurante.* Et Septimio prior Philo *de vit. contemplat.* pag.890.D. Τῶν ξοάνων καὶ ἀγαλμάτων αἱ οὐσίαι, λίθοι καὶ ξύλα, τὰ μέχρι πρὸ μικροῦ πλείως ἄμορφα, λιθοτόμων καὶ δρυοτόμων τῆς συμφυΐας αὐτὰ διακοψάντων, ὧν τὰ ἀδελφὰ μέρη καὶ συγγενῆ λουτροφόροι γεγόνασι καὶ ποδονιπτῆρες, καὶ ἄλλα ἄττα τῶν ἀτιμοτέρων, ἃ πρὸς τὰς ἐν σκότῳ χρείας ὑπηρετεῖ μᾶλλον, ἢ τὰς ἐν φωτί. *Sculptilium ac simulacrorum substantiæ sunt lapides & ligna, donec à congenitâ materiâ cæsorum sculptorúmqe operâ recisa fuerint, informia prorsus, qorum germanæ cognataqe partes in labra, pelluvia, aliáqe notæ ignobilioris concedunt, qæ tenebrarum potiùs qàm lucis usibus inserviant.* Et vice versâ de Sejani statuis Aqinas *sat.* 1.

— descendunt statuæ, restémqe seqüntur.
Jam strident ignes, jam follibus atqe caminis
Ardet adoratum populo caput, & crepat ingens
Sejanus: deinde ex facie toto orbe secundâ
Fiunt urceoli, pelves, sartago, patellæ.

h.e. vasa vilissimo ac sordidissimo usui cuivis deputata. Nec abscedit longè Græcorum recentiorum diverbium illud, qod reperitur apud Theodorum Metochit. *Hist. l.* 2. & apud Constantinum Manassem *in Synopsi Historica*;

Ἀμὶς καὶ ποτήριον ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης.
Matulaqe calicésqe eodem consiunt vitro.

Cui & istud attexit Manasses ille;

Ποδονιπτὴρ καὶ κύπελλον ἐκ τῶν αὐτῶν χρημάτων.
Pelluviúmqe poculúmqe eisdem constant utraqe.

Ista ergò planè Regis Lyrodi mens fuerit, se regnum Moabiticum, qod statuæ magnificentissimæ, ex avro æreve Corinthiaco confectæ, avt vasis pretiosissimi atqe honoratissimi, instar jam habeat, confractum in fornacem missurum, ut in matulam avt pelvim refingat denuò, qæ usibus qam sordidissimis qibusvis adhibeatur.

Seqitur de Edomo עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי qod Græci LXX. vertere, ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ ὑπόδημά μου. Latinus Vetus; *In Idumæam extendam calceamentum meum.* Hieronymus loco altero, *Super Idumæam incedam calceamento meo.* altero, (qod alii pleriqe seqüntur) Hebraicam originem propiùs: *Super Edom projiciam calceamentum meum*, sive *sandalium meum*, ut Chaldæus loco altero. Hoc avtem ad subjectionem alii, alii & ad contumeliam pariter, prout & de Moabo prius illud, trahunt; sed ratione diversâ. Alii de subjectione tantùm dictum intelligunt. qasi diceretur, *Edomiticam terram subjiciam mihi.* qod & factum legimus Reg. l. 2. c. 8. v. 2. Fr. Vatablus: *calceamentum projicere* est *pedem immittere. Pedem* avtem *immittendo possessio acqiritur; saltem tanqam signo tesseráqe usitatâ designatur.* Josuæ c. 1. v. 3. Deus eidem; *Locus omnis qem calcaverit planta pedis vestri, in possessionem vobis cessurus est* & Calebo Moses, ibidem. c.14. v.9. *Terra, qam calcarunt pedes tui, in hæreditatem tibi tuísqe concedet.* qasi pedem in eâ ponendo, jam occupasset, dominúsqe ejusdem institutus esset. unde & Juristæ qidam *possessionem*, qasi *pedis positionem* dictam fingunt. qod eruditiores tamen meritò repudiant ac refellunt. Videantur Andreas Alciatus *de 5 pedum præscript. de verb. & rer. signific.* & *dispunct. l.* 1. *c.* 1. Joannes Goeddæus, *de seqestr. possess. & fruct.* §. 23. & Scip. Gentilis, *origin. c.* 50. Favet his qòd Veteres, Græcus & Latinus, *extendam*, non *projiciam*, sed minùs commodè, vertunt. & in eandem mentem Brentius: *Super Edom proferam calceamentum meum, subjectionis*, inqit, *est descriptio: proferre enim calceamentum, est proferre imperium, & subjicere tibi terram, qam pedibus tuis calcaveris.* Alii ulteriùs trahunt, & ad tractationem ignominiosam extendunt. *Subjectionem contumeliosam significat*, inqit Mollerus. Junius itaqe; *avdaciter conculcabo.* Chaldæus: *super juncturam cervicis strenuorum ejus calceum meum injiciam.* qemadmodum Regum Canaaniticorum *cervices* Josua suis *conculcandas* dedisse legitur cap. 10. v. 24. qò facit & qod de *hostibus suis conculcandis, luti instar*, habet Rex idem Λυρῳδὸς Hymn. 18. v. 38,42. qanqam aliud esse potest illud ibid. v. 40. *Cervices hostium meorum tradidisti mihi qò osores meos disperderem.* fugam enim fusorum innuere videtur, in qâ cervix obversa, perseqentibus patet, & ad ictum letalem infligendum objicitur. Camius; & ex R. Mose Esdraides; *Conculcabit eos pes meus: eruntqe instar scabelli pedibus meis.*

meis. Ut conculcationem ejusmodi contumeliosam designet, qâ Christi hostes *in scabellum pedibus* ipsius dispositum iri denunciatur. Hymno 110. v. 1. qo modo & Valerianum Imperatorem Romanum Sapores Persa, Romanum Diogenem Belphecus, Bajazethem Tamerlanes Scytha, bello captos, scamni loco adhibuisse, equm inscensuri, perhibentur. Narrant Trebellius in *Valer.* Orosius *Hist. l. 7. c. 22.* Fulgosus *memorab. l. 9. c. 5.* & Egnatius *de Imperat. Rom. l. 2.*

At Mollerus: *Idumæos non subjiciam tantùm, sed etiam cum contumeliâ qadam, ipsorum miserias aliis ostentabo: ut cum qis alicui superbè insultans, calceum inter feriendum in eum projicit; significans se hunc non tantùm contemnere, sed etiam ludibrio habere, atqe aliis ridendum prostituere.* Illiusmodi fuit, qod Alexander 3. Pontifex Romanus Frederici majoris Imperatoris suppliciter inclinantis se cervicem per superbiæ excessum vix credendum, havd ferendum certè, fastuosissimè calcavit; adjectis simul Hymnodi verbis illis, ex Hymno 91. v. 13. *Super aspidem & basiliscum incedes; leonem ac draconem conculcabis.* Referunt Jacobus Bergom. in *supplement.* Navcler. *gener. 20.* & Papyrius Massonus in *Alex. 3.* Hujus qod Cœlestinus 3. Henrico Imperatori coronam Imperialem, qam capiti illius, non manuum, sed pedum usus operâ imposuerat, pedibus denuò eisdem per ludibrium à vertice deturbavit. Id testantur Ranulphus *Polychron. l. 1. c. 26.* & Rogerius Hovedenus *Annal. part. 2.* in *Richard. 1.* ex qo etiam lavdat probátqe Baronius Cardinalis *Annal. tom. 12. ad Ann. Chr.* 1191. §. 10. De pedis soccíqe Pontificii osculo, qo nihil familiarius, nihil freqentius, Regibus etiam ac Imperatoribus summis imperato, non admisso tantùm, nihil ipse dico. qo tamen loco habuerit Seneca, qod Cajus Imperator Pompejo Penno pedem osculandum porrexerat, docet ipse *de benefic. l. 2. c. 12.* *Qi excusant*, inqit, *& negant id insolentiæ cavsâ factum, ajunt socculum avratum, imò avreum, margaritis distinctum, ostendere eum voluisse. ita prorsus: qid hic contumeliosum est, si vir consularis avrum & margaritas, & alioqin nullam partem in corpore ejus electurus, qam puriùs oscularetur, osculatus est? homo natus in hoc, ut mores liberæ civitatis Persicâ servitute mutaret; parum judicavit, si Senator senex, summis usus honoribus, in conspectu Principum supplex sibi, more victorum hostium jacuisset; invenit aliqid infra genua, qo libertatem detruderet. non hoc est Rempublicam calcare?* Certè si Senatori soccum osculandum præbere Imperatorem, sit Rempublicam calcare, ab Imperatore idem exigere Pontificem, qidni Imperium calcare fuerit? sed pergit avtor noster: *Parum enim fœde furioséqe insolens fuerat, qi de capite Consularis viri soccatus avdiebat, nisi in os Senatoris impegisset Imperator pigros suos.* ita vulgati codices. *pedésqe pigros* dictos avtumat Turnebus *Adversar. l. 9. c. 30.* joculari vocabulo, qo desidiam principis segnitiémqe notaret. Verùm Tredigioni nostro *obtusum* hîc videtur Turnebi *acumen.* itaqe Pincianum præfert, qi *pictos soccos* legit; sed ut *socculos* malit. Josephus Scaliger *epigros* reposuit. cui calculum dat suum Joannes Mevrsius in *Avctario Philologico, de Gloriâ dissertationi* subjuncto: & *Animadvers. Miscell. l. 4. c. 11.* ex Isidori avtoritate, qi *Origin. l. 19. c. 19.* & in *Glossis*; qæ eadem & Papias habet in *Vocabulario* suo) *Epigri, clavi, qibus lignum ligno adhæret.* eámqe vocem Avgustino inde restituendam statuit, *de Civit. Dei. l. 15. c. 27. & Lignum ligno per subscudines,* (*subscudes,* Lipsius) *epigros* (*epiros,* vulgo. ubi Vives, *vel mendosè legitur, vel qærendum qid sit*) *clavos & gluten bituminis non potest adhærere, ut fabricetur arca?* *Clavos* ergò intelligunt calceis impactos suppactósve; & Caligulæ qidem, aureos. *Epigri* avtem isti unde dicantur, docet Jacobus Mavssacus in *dissertatione criticâ ad Harpocrationem notis præfixa.* à Græcâ utiqe voce ἐπίκουροι, ablatâ diphthongo ἐπίκροι, & verso κ in γ, ἐπίγροι. sic enim Hesychius. Ἐπίκουροι, βοηθοὶ, σύμμαχοι, ἐπίσκοποι· καὶ ἧλοι ξύλινοι. Ἐπίκουροι, *auxiliatores, commilitones, exploratores & clavi lignei.* Qin & ἐπίουροι iidem dicti. qod & Daniel Heinsius *Lection. Theoc. c. 11.* monuit. Hesychius, Ἐπίουροι, ἧλοι ξύλινοι. & mox; Ἐπίουρος· ὁ φύλαξ καὶ ξύλινος ἐπίουρος. In *Glossariis* etiam;

A ἐπίουρος, *compages, sudis.* Et rursus, Γόμφος, ἐπίουρος, *sudis.* Et Palladius *l. 11. c. 8.* *Oleastri epiurum* dixit. Neqe proinde necesse est, ut vel apud Palladium, ex Mevrsii arbitrio; pro *epiurum, epigrum* legamus; cum *epiurus* probæ notæ vox sit; & multò minùs, ut in *Glossariis,* ἐπίγρος, *subscus;* qum & literarum series refragetur, & lectio eadem constanter tot locis reperiatur; vel ut apud Isidorum, ex Mavssaci conjecturâ alterâ, pro *Epigri, Epicuri* sive *epiuri* reponamus. qum & istud apud Papiam pariter legatur, & Avgustini patrocinio se tueri videatur. Hæc
B obiter; qia non sunt qibusqe obvia. Cæterùm, ut criticis hisçe missis aliorúmqe censuræ permissis, ad superiora revertamur. Perinde habet Seneca, *Soccum osculandum porrigere;* aç si *calçeum* ei *cum clavis impactis in os impegisset.* Proinde çalceum osculandum alicui præbere, tam præbentis fastum, qàm & ad munus id admissi contemptum insinuat. *Soccum* verò *impingere, soleâve cædere,* non contemptus tantùm & ludibrii, sed & contumeliæ res habebatur; nec nisi eis, qos pro abjectissimis haberi mancipiis volebant, adhiberi consveverat. Apud Comicum *Ervu-*
C *cho, act. 5. sc. 8.* ubi Thaidi se dedere statuerat Thraso, facturum qod jubeat, Herculis exemplo factum iri id prædicans, qi Omphalæ se olim in servitium dederat; subjicit ex ingenio suo Gnatho parasitus, sed voce (ne id miles avdiat) submissâ;

Utinam tibi commitigari videam sandalio caput.

sandalium scilicet avt *solea* ad manum præsto semper aderat, qo servulus neqam, ubi minùs placuerat, vapularet. Inde Turpilius *Lindiâ*, apud Nonium,

Misero mihi mitigabat sandalio caput.

D Herculem avtem sub Omphales servitio agentem, Lucianus in *de historiâ conscribendâ pag. 609.* ita solitos docet pictores depingere. Ἐν κροκωτῷ καὶ πορφυρίδι ἔρια ξαίνοντα, καὶ παιόμενον ὑπὸ τῆς Ὀμφάλης τῷ σανδαλίῳ. *Crocoto purpuraqe amictum, lanificio incumbentem, ac sandalio Omphale vapulantem.* idqe Æsculapium inducit idem in disceptatione qadam *Deorum dial. pag. 208.* illi objicientem: Οὔτε ἐδούλευσα, ὥσπερ σὺ, οὔτε ἔξαινον ἔρια ἐν Λυδίᾳ, πορφυρίδα ἐνδεδυκὼς, καὶ παιόμενος ὑπὸ τῆς Ὀμφάλης χρυσῷ σανδάλῳ. *Neqe servivi ut tu, neqe purpuratus, & ab Omphale aureo sandalio*
E *verberatus lanas in Lydia carpsi.* Persius item *satyr. 5.* amore insano perdito adolescenti,

— soleâ, puer, objurgabere rubrâ.

i. soleâ castigaberis, ut pueri assolent. puerilis enim castigatio ista, *socco cædi.* Apud Lucianum, *Deorum dial. pag. 205.* de Cupidine Lunæ Venus: Ἤδη δὲ καὶ πληγὰς αὐτῷ ἐνέτεινα εἰς τὰς πυγὰς τῷ σανδάλῳ. *Jam pridem & plagas ipsi in nates incussi sandalio.* Idémqe in *Philopsevde pag. 345.* Σανδάλῳ γε χρυσῷ ἐς τὰς πυγὰς ὥσπερ τὰ παιδία, παίεσθαι ἄξιοι ἂν εἶεν, οἱ ἀπιστοῦντες. *Digni fuerint, qibus aureo san-*
F *dalio, puerorum more nates feriantur, si qi ista non credunt.* qod Juvenalis *Sat. 6.* de mulieribus viros ludibrio habentibus, & contumeliosè tractantibus;

— Et soleâ pulsare nates.

nam, *solea,* σανδάλιον. Gloss. &, βλαυτίον, σανδάλιον [illegible]. Hesychius. βλαύτη avtem, *crepida, solea;* & βλαυτίον, *crepidula,* sive *sandalium;* qo utebantur, qando ornatiores esse volebant, uti ex Platonis *Symposio* discere est. Qin & apud Plavtum *soleæ sculponeæ* opponitur, in *Casinâ,* an *Canisâ, act. 2. sc. 8.* qi locus huc apprimè facit.
G Ibi seni neqissimo & libidine ex ungviculis ipsis perpruriscenti, cum is coqo ad epulas, qas lavtissimè instructas apparatásqe volebat, *soleas* (pisces nimirum) comparandas, mandaret, allans servulus, & ambiguo ludens,

Qi, qæso, potiùs, inqit, *qam sculponeas,*
Qibus batuatur tibi os? —

ubi, *sculponeas,* Fulgentius Planciades, *dici volunt,* inqit, *cestus plumbo ligatos.* ineptè prorsus. sunt enim *sculponeæ,* Catoni *de re rustic. c. 59.* memoratæ, qæ Græcis κρηπίδια, (de qibus alibi diximus) *calcei lignei,* cujusmodi in Galliâ tenuioris fortunæ sortísqe vilioris plebs induitur; rusticis vernulísqe familiares. Unde Triptolemus *sculponeatus,* i.e. *sculponeis calceatus,* dum *bigas cornutas seqitur,* à Varrone in *Serrano* (non *Sesqiulysse,* uti memoriâ lapsus Pa-

reus) apud Nonium visus fingitur. dictæ ex non à *sculpo* sive *scolpo*, sono fictitio qem edunt, dum per lutum crassiusculum incedunt rustici, ut Turnebus censet, *Adversar. l.6. c.23.* Sed à *sculpendo*, ut rectè Henricus Stephanus; qia è ligno edolabantur. Huic enim potiùs accedo, qàm Francisco Fernandio, qi Robertum Stephanum, & Ambrosium Calepinum, qos tamen cum lectionibus vitiosis transcribit, havd immeritò qidem castigat, in *didascaliâ* multiplici c.28. qia *calceos* esse dicunt *è lanâ confectos*, ipse *ex corio bovino durissimo* vult. qod cum vocabuli notatione minùs convenit. Nec feciùs accipere cogit qicqam, apud Nævium in *Philemporo*, à Fulgentio lavdatum, verbis illis;

Sculponeis batuenda sunt huic latera probè.

ecqid enim obstat, qo minùs tam latera, qàm & ora, sculponeis, ligneæ cum essent, non absqe molestiâ satis insigni, cæderentur? Vult ergò Chalinus Plavtinus, non soleâ è corio confectâ, ceventi silicernio os obtundi; sed, qò molestiùs ei sit, sculponeis id fieri, qæ & spurcæ ex luto cœnóqe calcato, & præterqam qod ligneæ, clavis plerumqe etiam ferreis confixæ. Sed e tricis hisce criticis, in qas denuò imprudentes delapsi sumus, ut nos extricemus denuò; qàm contumeliosum habebatur, in adultioribus paulò, liberis præsertim, *soleâ sive sandalio castigandi objurgandive* ritus iste, documentum dabit insignissimum, Charilæ puellæ cujusdam pavperculæ facinus. ea à Rege suo, à qo annonam in fame petebat, sic excepta, per contumeliæ illius ferendi impotentiam, suspendio sibi spiritum interclusit. Narrat id his verbis Plutarchus in *Græcis capitibus qæst.* 12. Ἐλθούσης δὲ παιδὸς ἔτι μικρᾶς, ὀρφανῆς γονέων, καὶ προσλιπαρούσης, ἐῤῥάπισεν αὐτὴν ὑποδήματι, καὶ τῷ προσώπῳ τὸ ὑπόδημα προσέῤῥιψεν. ἡ δὲ, [καίπερ forsan] πενιχρὰ τις οὖσα, καὶ ἔρημος, οὐκ ἀγεννὴς τὸ ἦθος, ἐκποδὼν γενομένη, καὶ λύσασα τὴν ζώνην, ἀνήρτησεν ἑαυτήν. *Cum accessisset illum puella qædam parentibus orba, supplexqe annonam peteret, calceo eam cædebat, calceúmqe ori impegit, sive calceum ei in faciem projiciebat. At illa qanqam pavpercula & orba, ingenio tamen havd degener, è vestigio, ubi abscesserat, zonâ, qam gestabat, exolutâ, se suspendit.* ex qibus patet, qos socco cædebant, eisdem etiam, ubi avt vehementiùs exarserant, avt contumeliosiùs etiam adhuc tractare volebant, in os insuper eundem projicere solitos. Hæc itaqe ex horum sententiâ Hymnodi mens fuerit: Idumæos contumeliosè ac probrosè habiturum, qasi *calceum* sive *soccum* eis in os, vel *in caput* etiam *impingendo*.

At Martinus Bucerus, ut ad eundem cum prioribus ritum morémqe pertineat, sic παραφράζει; *Moab subjecta est mihi, ut lebes in qo lavem pedes: Edom erit, ut locus in qem abjiciam calceamentum meum.* atqe inde colligit per *lotionis lebetem pelluvium* designari, qia calceamenti statim meminit. Havd ineptè; meo qidem judicio. Calceos siqidem, vel pulvere conspersos, vel luto contaminatos, & veteres qàm maximè jam attritos & deformatos, in locum sordidissimum qemvis temerè abjicimus. Lucianus *de mercede conductis*: Τὰ καινὰ τῶν ὑποδημάτων ἐν τιμῇ τινι καὶ ἐπιμελείᾳ ἐστίν· ἐπειδὰν δὲ πατηθῇ πολλάκις, καὶ ὑπὸ τοῦ πηλοῦ ἀναπλασθῇ, ὑπὸ τῇ κλίνῃ ῥίπτεται. *Calcei, etiamsi novi dum sunt, in æstimatione curáqe sint aliqâ; at ubi sæpius calcati lutóqe deformati fuerint, sub lectum alicubi projiciuntur.* Nec aliorsum abit vir eruditissimus Arnoldus Bootius, qi sententiam suam, de hoc loco per epistolam sciscitanti, in hæc verba respondit: *Moabitas cum pollubro (cujus freqentissimus ac qotidianus in illis regionibus usus, uti ex Scripturâ sacrâ constat) in contemptum à Davide comparari existimo; qasi diceret; Non pluris eos æstimo, nec majoris eos pretii duco, cum reliqis subditis meis, qi Israelitici sangvinis sunt, collatos, qàm in domo opulentâ æstimari solet podoniptron, qod & è vili materiâ, atqe vili usui destinatum, unum est ex contemptissimis in totâ suppellectile, præsertim respectu avreorum argenteorúmqe atqe aliorum preciosorum vasorum. & qia pedes loturi homines, calceos cœno avt pulvere infectos non in medio pavimento destituere, sed in obscuriorem aliqem ac sordidiorem angulum conjicere solent, ideo proximo loco (cum prior com*-A *paratio hanc alteram videretur trahere, ejúsqe mentionem suggerere) Edomitas itidem sibi spretos, cum loco ejusmodi vili compararit; sicuti contra Esaj. c.22. v.23. Vir honoratus atqe ampla dignitatis, paxillo fixo in loco selectiore, atqe è qo preciosa qæqe suspenduntur confertur.* Hæc ille; qæ cum hemistichio priore aptissimè conveniunt.

Subjiciam tamen & Viri Cl. D. Hugonis Grotii sententiam. Is in *Annotationibus suis in libros Evangelii* eruditione genus omne refertissimis, *ad Matth. c.3. v.11. David*, inqit, *Idumæo ait se objecturum soleas, nimirum ut exutas avferat.* B *hoc est enim qod* βαστάσαι τὸ ὑπόδημα, *Matthæus dixit. qod idem ministerium denotat* τὸ λῦσαι τὸ ὑπόδημα, Act. c. 13. v. 25. *sive* τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων. Marc. c.1. v.7. Luc. c.3. v.16. & Joan. c.1. v.27. *ministerium scilicet servis vilissimis mandari solitum. qo spectant illa in Comœdiis, Date jam soleas. & apud Æschylum Agamemnone*;

— ὑπαί τις ἀρβύλας
Λύοι τάχος, πρόδουλον ἔμβασιν ποδός.
Soleas age, aliqis ocyùs has solvat mibi,
Qeis itinerantis induebantur pedes.

C Accubituri utiqe soleas ponebant: ne strata eis, pulverulentæ avt lutulentæ cum forent, inqinarentur, Plato in *Sympos.* Ὑπολύετε, παῖδες, Ἀλκιβιάδην, ἵνα κατακέηται. *Calceos, pueri, Alcibiadæ solvite, ut accumbat.* Plavtus *Trucul.* 2. 4.

Jam redit animus: deme soleas. cedo bibam.

Et *sc.*5.

Face ut accumbam. accede. —
Soleas mibi duce. — alii, *deme.*

Martial. *l.* 3. *epigr.* 50.

D *Deposui soleas.* —

cœnaturus scilicet. Rursus, surgere volentes poscebant. In Aristophanis *Vespis*, ad forum à cœnâ properans senex,

Εὐθὺς δ' ἀπὸ δείπνου, κἀκραγὼν ἐμβάδας.
Cœnatus altâ voce poscit baxeas.

In Plavti *Mostell.*2.1. adolescens inter potandum, nunciato pro foribus adesse sodalis sui patrem,

Cedò soleas mihi, ut arma capiam. —

Apud eundem *Trucul.*2.4. Dinarchus;

E —— *cedò soleas mibi:*
Properate; avferte mensam.

Flaccus *serm. l.* 2. *sat.*8.

Et soleas poscit. —

De Manlio Prætore, (inqit Petrus Ciaconius *libello de Triclinio*) *Seneca controv.* 25. *Prætor ad occidendum hominem soleas poposcit* — Atqui *Flaminius*, an *Flamininus*, is de qo ibi agitur, non *Manlius*, fuit. Videantur Livius *l.*39. Cicer. *de senect.* Valerius Maximus *l.* 2. *c.* 9. Plutarchus *in Caton. & in Qinctio.* Plinius *l.*9. *epist.* 17. *Qam multi, qum* F *lector, avt lyristes; avt comœdus inductus est, calceos poscunt? calceos*, dixit, qod *soleas* illi. Ad hoc igitur ministerium *soleas*, sive *calceos*, conqirendi, sistendi, induendi, exuendi, portandi, asservandi servorum famulorúmqe operâ abutebantur. unde & *Pueri sandaliogeruli*, (ut Dovza legi postulat:) Plavto *Avlul.* 3. 5. & *Ancillæ sandaliogerulæ*, eidem *Trinum.* 2. 1. qi & qæ munere illo apud heros herásqe defungebantur. Commodúmqe observat Vir Cl. ad Marci c.1. v. 7. verbis illis, κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων, *qi incurvatus solvam corrigiam so-* G *learum*, describi gestum famuli calceum domino exuentis. κύψας, *cernuus.* Lucilius *sat. l.* 3.

Cernuus extemplò plantas convestit honestas;
Et pedibus levâ Sycionia demit honesta.

Cernuus pro inclinato. Nonius. h.c. ἀντὶ τοῦ κύψας. rectè. frustra sunt enim Festus, qi *Cernuum*, *calceamenti genus*; & Isidorus, qi *Orig. l.*19. *c.*34. *soccum sine solo*; esse hinc avtumarunt. Tibull. *l.* 1. *eleg.* 6.

Pavper erit præstò tibi semper, pavper adibit
Primus, & in tenero fixus erit latere.
Pavper in angusto fidus comes agmine turbæ,
Subjiciétqe manus, efficiétqe viam.
Pavper ad occultos furtim deducet amicos;
Vinláqe de niveo detrahet ipse pede.

h. e.

h. e. omni ratione, ad infima usqe qævis obseqia se demittens, non expectatâ famulorum servulorúmqe, qi hæc exeqi solebant, ope operâve, ipse tibi famulari non dedignabitur. Terentius *se puniente*, 1. 1.

Adcurrunt servi; soccos detrahunt.

Martialis *l.* 14. *Ep.* 65.

Defuerit si fortè puer, soleásqe libebit
Sumere, pro puero proderis ipse tibi.

Idem *in Luscum furem* ludens, *l.* 8. *Ep.* 59.

Si nihil invasit, puerum tunc arte dolosâ
Circuit, & soleas surripit ipse suas.

Nec *in Cottam* festivè minùs, *l.* 12. *Ep.* 89.

Bis Cotta soleas perdidisse se qestus,
Dum negligentem ducit ad pedes vernam;
Ne facere posset tale sæpius damnum,
Excalceatus ire cepit ad cœnam.

Ita servulos jugiter præstò habebant, qi convivium inituris soleas demerent, accumbentibus custodirent, desurgentibus rursus exhiberent indueréntqe, taliúmqe operâ qotidianâ utebantur ditiores & delicatiores qiqe, qoties calceos avt indui avt exui oportebat. Inde Gorgus Cleomenis filiæ, simplicitatem tam patriam, qam puellarem redolens, de hospite peregrino dictum, qem à famulo calceari conspicabatur, Πάτερ, ὁ ξένος χεῖρας οὐκ ἔχει, *Pater, hospes noster manibus destituitur.* nam venustatem dicti corrumpunt, minuunt saltem, qi qærendo enunciatum volunt. Inde & Diogenis scomma; satis aculeatum, in adolescentem, apud qem servulus idem ministerium obibat, οὔπω μακάριος εἶ, ἂν μή σε καὶ ἀπομύξῃ, ἔσαι δ' ἔσαι πηρωθέντι σοι τὰς χεῖρας. *Nondum sat beatus es, nisi & abstergat iste*, vel *emungat te: qod futurum est, ubi mancus factus fueris.* Ad hujusmodi ergò operas, prout Joannes Baptista Christo Domino exhibendas havd satis dignum se censebat, cum tamen obseqii infimi esse videretur, eousqe se demittere; ita ad easdem usui sibi futuros, ubi sub jugum miserit, Idumæos, interminari verbis illis Regem Lyrodum, Vir doctissimus opinatur. Nec abscedit Jairus, qi in Hymn. 108. *Ministerium*, inqit, *servile designat, qo Reges Idumæos defungi apud se velit, ut calcei sui corrigiam solvant calceósqe sibi detrahant.* Hoc avtem inter servilia viliaqe ministeria, qibus ingenuos admoveri nefas ducebant, apud gentem Judæam habitum, patet ex *Explicatione Præcepti negantis* 176.

Mihi verò etiam ulterius abjectiúsqe qiddam eâ formulâ insinuatum videtur. *In magnâ familiâ*, inqit Cicero *Paradoxo* 5. *sunt servi alii lautiores, sed tamen servi, ut atrienses. sunt inferiore loco, ut mediastini.* Et mox; *In familiâ, qi tractant ista*, (supellectilem utiqe familiarem) *qi tergunt, qi ungunt, qi verrunt, qi spargunt, non honestissimum locum servitutis tenent.* Calceos certè, inqam ego, qi tractant tergéntqe, etiam illiberalissimum. Siqidem in nobilium atqe honoratiorum pavlò familiis, honestiore loco habentur, qibus dominorum calceandi excalceandíqe officium demandatur; utpote qeis dominos tam prope adeundi copia sit assiduis concessa. qin & L. Vitellium refert Svetonius in *Vitell. c.* 2. *pro maximo honore* à Clavdii Messalina *petiisse, ut pedes sibi excalceandos præberet.* Verùm infimæ prorsus sortis erant, qi ab illis acceptos sive pulvere conspersos, sive luto conspurcatos, emundabant, atqe extergebant. Itaqe senex φιληλιαστής, *contentiosus*, apud Aristophanem Vespis, ex judiciis habitis qantum beni sibi obveniat recensendo, inter reliqa denarrat, Theorum existimationis havd exiguæ hominem, qò gratiam ipsius demereatur, promptum esse, τὸν σπόγγον ἔχοντα ἐκ τῆς λεκάνης τὰ ἐμβάδια περικωνεῖν, hoc est, ut Scholia ἀποψᾶν καὶ ἀλείφειν, *baxeas sive calceos sibi spongiâ sumptâ*, qâ id fieri solitum, *detergere, atqe è pelvi inungere.* illud vult, ad sordidissima qæqe obeunda paratum se demittere. Ad hoc igitur cæterorum omnium vilissimum planè abjectissimúmqe ministerium Idumæorum operâ ait abusurum se; ut eis qasi pro *peniculo* habeat, *qo calcei sui extergeantur*, pro eis saltem, ad qos in familiâ operis id, cum honestior pavlò qisqe refugiat, ex usu communi rejici solens fiet. Ita scitè admodum cum antegressis cohærent ista: Moabum utiqe pro pollubro pelluvióve habitum iri, in qo pedes suos proluat; Edomum verò à peniculo futurum sibi; utpote cui calceos extergendos, sit projecturus; ut pedum ille, calceorum iste sordes excepturus sit. qod abjectius est multo, qàm si illum ποδονιπτῆρα, in qod pedes intingeret, hunc ποδοψήστρα, qo ablutos eosdem abstergeret & exiccaret, loco habiturum se dixisset. Ποδόψηστρα κυρίως, τὰ πτίλα δι' ὧν τοὺς πόδας ἐκμάσσουσιν, οἱ τούτους ἐκπλύνοντες συνεχῶς. *Podopsestra propriè, peniculi qibus pedes tergent, qi illos sæpius eluunt.* Scholiastes *ad Æschyl. Agamemn.* qod eò magis obiter moneo; qia vocabulum id cum Polluci ipsi, tum & Lexicographis Glossarúmqe compilatoribus havd animadversum. cum apud Tragicum tamen illum reperiatur, sed alio sensu usurpatum. Vilioris avtem est ministerii calceis soleísqe, qibus pulvis cœnúmqe à pedibus arceretur, qàm pedibus ipsis, qibus inserviunt illa, emundandis admoveri.

CAPUT XX.

Verba Pavli ad Timoth. Ep. 1. *c.* 3. *v.* 15. *discussa. Rhemenses eis qàm insigniter abutantur.* Ecclesiæ credendum, *non in Ecclesiam, Avgustinus.* Symbolum Constantinopolitanum *sub* Niceni *nomine in ritualibus editum.* Πιστεύειν τι, & εἴς τι, *qandoqe pro eodem usurpata. distingvi tamen strictiùs & accuratiùs loqentibus.* περί τινος, καὶ εἴς τινα πιστεύειν, *qì distent.* πιστεύειν εἰς, *Deo soli attribui.* Credere in Deum, *plus qàm* Deo credere, *Avgustino & aliis.* Credere in matrem Christi, *à Pontificiis etiam absurdum existimatum. In Symbolo recitando, ubi ad Ecclesiam ventum, in particulam omissam, ab antiqis, à Patribus Tridentinis, in Catechismo*, Sanctam, *non* in Sanctam Ecclesiam Catholicam credendum. Ephesinam, *non* Romanam ecclesiam *fuisse, de qâ Pavlus ad Timotheum.* Ἑδραίωμα καὶ στύλος τῆς ἀληθείας *de qonam enuncientur. Qi de Christo sumpserint rejecti. De Timotheo dictum, qi censuerint. Ecclesia domicilium. in eâ* στύλοι *Apostoli, fideles qiqe.* Senati columen. *Ellipsis notæ similitudinis*; participii itidem verbi substantivi, *scriptoribus tam sacris, qàm & aliis familiaris.* ὡς *Piscatori frustra intersitum* 1 Cor. 10. 6, 11. *Utrumvis admittere verba Petri Ep.* 1. *c.* 2. *v.* 4. Familiæ columna, *proles mascula. Æschylus interpunctione vitiosâ liberatus. Eadem ferè Sophocli à Clemente tributa, aliter qàm Sylburgio visum, restituta. Filia unica* domus paternæ fulcrum. Ἑλλάδος ἔρεισμα, *Athenæ; Asiæ Troja, Trojæ Hector. Sexus seqior* familiæ fulcrum. *Tam mater qàm & pater, domum* firmare, fulcire *dicitur; & familiæ* firmamentum, *uxor. De Maccabæorum matre Josephi dictum. Servi fidi*, domus columen, columnæ, columellæ *dicti. Terentii scholiastes à mendis compluribus repurgatur.* Servi majores; *&*, Major domus, *qi. Tubero historicus Ciceroni coævus.* Regnorum, civitatum, rerum pub. columnæ *&* columina, *Reges, principes, proceres, magistratus, judices. Hymnus* 75. 3. *explicatus. Symmachus restitutus. Ambrosius suppletus. Avgustino* columnæ *Apostoli, in qos tamen credendum negat.* Ἑδραίωμα *qid. Apostoli verbiqe administri priscis* στηρίγματα, στύλοι, columnæ, columina, *creberrimè dicti. Photii codices emendati. Hesychii elogia Andreæ & Jacobo tributa, qem utrumqe Petro etiam prætulerit. Svidas aliter, qàm Stephano avt Porto visum, restitutus. De Musonio verba ipsa Apostoli Basilio usurpata. E priscis etiam de Timotheo intellexisse nec unum aliqem, nec incelebres etiam. Nysseni verba perpensa. de lectione duplici conjectura. Plato* philosophiæ columen; *Chrysippus* porticus columna. *Apostoli verba de fidei pietatísqe mysterio, qi dicta velint. Lanceloti hac in parte argutia. Vhitakeri distinctio* columnæ & firmamenti à fundamento. Fundamentum *Christus. Veritas absqe astipulatore ullo per se consistit. Locus Ephes.* 2. 20. *perpensus.* Prophetæ *eo loci qi. Christus* Apostolorum & Prophetarum fundamentum, lapis *etiam* angularis, *qâ ratione dictus. imago eadem res disparatas adumbrans; & res eadem imaginibus diversis adumbrata.*

brata. ex instituto præsenti imagines explicandæ. Fundamentum *doctrinæ Apostolicæ & Propheticæ*; *cujus* lapis angularis *Christus. Illyricus à Piscatoris reprehensione vindicatus. Nubis columnam an alluserit Apostolus. Theophylactus emendatus: qi cum Scholiaste Chrysostomum havd rite cepisse videtur. Distinctio novitia Heinsio inducta, cui conveniat Chrysostomi explicatio, aliis censenda relinqitur. Junii ab usu forensi edicta ac programmata columnis affixa proponendi explicatio proposita, exemplisqe variis illustrata; sed rejecta.* στῦλοι, *non* στύλοι pilæ *sive* columnæ *ejusmodi dictæ.* στῦλοι ἔμψυχοι, *martyres. Cameronis rationibus de mysterio fidei intelligendum statuentis, obviam itum.*

URgent plurimùm Pontificii, ad Ecclesiæ suæ avtoritatem, & in fidei dogmatibus proponendis ab omni prorsus errore immunitatem, confirmandam, Apostoli verba illa ad Timotheum Epist. 1. cap. 3. v. 15. Ἵνα εἰδῇς, πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. qæ vulgata versio sic reddidit: *Ut scias, qo modo oporteat te in domo Dei conversari, qæ est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis.* Rhemenses verò nostri eousqe sunt progressi, ut hinc statuant, non *ecclesiæ* tantùm *in omnibus*, sed *in ecclesiam* qoqe esse *credendum. ideò concilii Niceni Patres dixisse*, Πιστεύω εἰς τὴν ἐκκλησίαν. hoc est, ut isti interpretantur, *Credo fidóqe Ecclesiæ in omnibus.*

Qibus opponere licuerit, 1. Avgustinum, licet de Ecclesiâ verba ista interpretetur, *in Psal. 47.* tamen ex hoc ipso Apostoli loco è contrario concludere, *credendum Ecclesiæ, non in Ecclesiam.* In *expositione Symboli*, qæ habetur inter *Conciones solennes*, sive, ut loquntur, *de Tempore, Serm. 131. ad competentes conc. 2. Sciendum est*, inqit, *qod Ecclesiæ credere; non tamen in Ecclesiam credere debeamus: qia Ecclesia, non Deus, sed domus Dei est.* Idémqe *ad Neophytos homil. 3. Non qomodò in Deum credimus; sic in Ecclesiam sanctam Catholicam, qæ propterea sancta & Catholica est, qia certè credit in Deum. Non ergò diximus, ut in Ecclesiam, qasi in Deum crederetis; sed ut in Ecclesiâ sanctâ conversantes, in Deum crederetis.*

2. In *Concilii Niceni Symbolo* ista nevtiqam comparere. Nec diffiteor tamen, εἰς Ἐκκλησίαν, in *Concilii Constantinopolitani Symbolo* reperiri: qod ex Agendis Vulgatis, tam illorum, qam & nostris, errore non nuper nato, & jam ubiqe ferè recepto, svb *Symboli Niceni* nomine passim inter sacra peragenda publicè solet recitari. sed & apud Græcos scriptores qosdam, Epiphanium nominatim in *Ancorato. §. 121.* formulam eandem deprehendi. qam & Hieronymus in *disceptatione cum Luciferianis* pariter expressit. Cæterùm observavit rectè (nec primus tamen, qod ipse gloriatur, sed ante ipsum Petrus Martyr, in *ad Cor. Ep. 1. c. 10. v. 2.* & Bartholomæus Traheron popularis noster, *in Joannis Evang. c. 1. v. 12.*) V. Cl. Joannes Drusius *Observat. l. 3. c. 1.* & *Miscell. l. 1. c. 21.* πιστεύειν τι, καὶ εἴς τι, τινὶ καὶ εἴς τινα, pro eodem Græcis, prout & Hebræis qæ sunt istis analoga, havd raro usurpari. Ita avtem usurpasse Epiphanium, ostendunt, qæ eâdem planè formulâ subjungit statim, καὶ εἰς ἓν βάπτισμα, καὶ εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ κρίσιν δικαίαν ψυχῶν καὶ σωμάτων, καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. h. e. *Credimus in unum baptisma, in resurrectionem mortuorum, in judicium justum animarum & corporum, in regnum cælorum, in vitam æternam.* pro eo qod *Symbolum Constantinopolitanum* habet; Ὁμολογοῦμεν ἓν βάπτισμα· προσδοκοῦμεν ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν μέλλοντος αἰῶνος. *Confitemur unum baptisma; expectamus resurrectionem mortuorum, & vitam futuri seculi.* h. e. ista ita credimus, ut futura speremus, nósqe ipsos rerum istarum esse, vel fore saltem participes. qin & in seqentibus Epiphanius idem, de eo qod priùs dixerat, πιστεύομεν εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν, *credimus in resurrectionem mortuorum*, anathemati subjiciens adversum statuentes, istúdve non agnoscentes, ἀναθεματίζομεν, inqit, τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας ἀνάστασιν νεκρῶν, *damnamus illos, qi resurrectionem mortuorum non confitentur.* Nec secus Cyrillus Hierosolymitanus *Catech. 18.* τῆς δὲ ἀπαγγελλομένης πίστεως ἀκολούθως προσεχώνησε τό, εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς μίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. *Cum fides proposita, sive professa, contineat istud; In unum baptisma pœnitentiæ ad remissionem peccatorum, & in unam catholicam Ecclesiam, & in carnis resurrectionem, & in vitam æternam.* Ita & Petrus Ravennas, qi & *Chrysologus* dictus, *serm. 62. Qi Ecclesiam fatetur*, (ὁμολογεῖ) *in Ecclesiam*, (εἰς Ἐκκλησίαν) *se confessus est credidisse.* Sic ergò qandoqe & Latini. Irenæi interpres l. 5. c. 12. *Qotqot timent Deum, credunt in adventum ejus.* Cyprianus *ad Demet. In æternam pœnam serò credent, qi in vitam æternam credere noluerunt.* (qanqam hic, fateor, sensus alius esse potest, ut *in pœnam æternam*, & *in vitam æternam*, finem effectúmve, non objectum designet. Hieronymus *in Ephes. 4. Non ita credens in resurrectionem*, (alii, *resurrectione*) *mortuorum*, ut *Scripturæ docent.* Ambrosius *Epist. 82. Credere in resurrectionem Christi.*

Hæc, inqam, illi, ubi laxiùs minúsqe signatè loquntur. At ubi notiones à se invicem discretas formulis istis, ne cui, perperam sumendo, fravdi sint, distinctiùs eloquntur, negant disertè, *in homines*, avt *in Ecclesiam credi*, avt in rem ullam, præter Deum. Origenes *in Joan. tom. 32. ad cap. 13. v. 20. Atqe hoc qidem loco*, Qi recipit, *inqit*, si qem misero, me recipit. *at verò non dictum est*, Qi credit in vos, credit in me. *ut enim recipiamus suos ipsius Apostolos, vult qidem ille; non tamen ut in illos credamus.* Ita Gregorius Stasimorum, qem Nazianzenum nuncupant, Episcopus, *Oratione*, qæ est *de Spiritu Sancto, 37.* Εἰ μὲν κτίσμα, πῶς εἰς αὐτὸ πιστεύομεν; οὐ γὰρ ταυτόν ἐστι πιστεύειν εἴς τι, καὶ περὶ αὐτοῦ πιστεύειν. τὸ μὲν γάρ ἐστι θεότητος, τὸ δὲ παντὸς πράγματος. *Si creatura est, qomodo credimus in ipsum? neqe enim idem est credere in aliqid, & credere de ipso. Illud enim deitatis est, hoc rei cujuslibet.* Athanasius *contra Arianos Orat. 3.* Διὰ τί ἡ πίστις καθ' ὑμᾶς εἰς κτίστην καὶ εἰς κτίσμα παραδίδοται; *Cur secundum vos fides in creatorem, & in creaturam traditur?* Cyrillus item Alexandrinus *de Trinit. dial. 4.* Ἆρ' οὐκ εἰς πατέρα, καὶ υἱόν, καὶ πνεῦμα ἅγιον ἡ πίστις; οἱ δὲ δὴ τὴν πίστιν ἀκλινῆ καὶ ἀνύπαιτιον διασώσασθαι προτεθυμημένοι, πιστεύσαιεν ἂν εἴς γε Θεὸν ὁμοῦ καὶ κτίσιν; Ἀρμόττει οὖν, ὅτι καὶ εἰς Υἱὸν ἡ πίστις, ὡς εἰς Θεὸν ζῶντα καὶ ἀληθινόν. *Nonne in Patrem & Filium & Spiritum Sanctum est fides? Qi avtem fidem immobilem & inculpatam servarunt, crediderúntne in Deum simul & creaturam? Congruit itaqe, qòd & in Filium sit fides, tanqam in Deum viventem & verum.* Joan. c. 14. v. 1. Idémqe *ad Reginas; de rectâ fide l. 1.* ex Joan. c. 1. v. 12. Ὅτε τοίνυν εἰς αὐτὸν ἡ πίστις, πῶς οὐ Θεὸς ὁ Χριστός; *Qum in ipsum sit fides, qomodo non Deus Christus?* Et ex Joan. c. 2. v. 11. Γεγονότος ἄρα τοῦ σημείου καὶ φανερώσαντος τοῦ Χριστοῦ τὴν δόξαν αὐτοῦ, ὡς εἰς τίνα πεπιστεύκασιν οἱ μαθηταί; ἆρα εἰς ἄνθρωπον ἅγιον ἁπλῶς; καί τοι πρὸ τοῦ σημείου ἠκολούθησαν αὐτῷ τεθαυμακότες ὡς ἅγιον. ἀλλὰ τεθέανται διὰ τοῦ σημείου τὴν ὑπὲρ ἄνθρωπον δύναμίν τε καὶ ἐξουσίαν ἔχοντα· οὐκοῦν πεπιστεύκασιν ὡς εἰς Θεόν. ἰστέον δὲ ὅτι πολλοὶ τῶν ἁγίων πολλὰ πεποιήκασι καὶ παράδοξα· καὶ ἐθαυμάσθησαν μέν· ἐπίστευσε δὲ εἰς αὐτοὺς οὐδείς. *Ubi Christus signum fecerat, & manifestaverat gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli; tanqam in qemnam crediderunt? num in hominem sanctum simpliciter? at enim & ante signum illud exhibitum secuti sunt eum, ut sanctum hominem suspicientes. cæterum ex signo illo animadverterunt virtutem & potestatem habere eum humanâ majorem. Proinde crediderunt in eum tanqam in Deum. Sciendum avtem qòd sanctorum multi, multa & admirabilia fecerunt; & admirationi qidem habiti sunt; verùm nullus in eos credidit.* Deniqe (cætera ut mittam) ex Joan. c. 6. v. 29. Εἰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἐπιτελοῦμεν, πιστεύοντες εἰς Χριστόν, πῶς οὐκ ἂν εἴη Θεὸς ἀληθινός; *Si qod Deus probat facimus, ubi credimus in Christum, qomodo non verus Deus est Christus?* Avgustinus præter superiùs allata, *in Psalm. 77. Credere in Deum plus est qàm credere Deo. nam & homini cuilibet plerumqe credendum est, qamvis in eum non sit credendum.* Idémqe *in Joan. tract. 29. Hoc est opus Dei, ut credatis in eum qem ille misit. Vt credatis in eum; non, ut credatis ei. Sed si creditis in eum, creditis*

ditis ei. non avtem continuò, qi credit ei, credit in eum. nam & Dæmones credebant ei, sed non credebant in eum. rursus etiam de Apostolis ipsis dicere possumus; credimus Pavlo, sed non credimus in Pavlum: credimus Petro, sed non credimus in Petrum. Qod idem & ex eodem lavdant, Beda & Petrus Lombardus *in Rom. c.* 4. *v.*5. Anselmus Lavdunensis in *Gloss. ibid.* & Alexander Alensis *Sum. part.* 3. *qæst.* 74. *membr.* 5. *art.* 1. Qin & Gvalterus Mapes nostras in *Nugis Curial. dist.* 1. *cap.* 31. cum in concilio sub Alexandro Pp. 4. à Pontifice jussus adversus Valdesios qosdam, hæreseos suspectos experiri, *Primo*, inqit, *proposui levissima, qæ nemini licet ignorare: Creditis in Deum Patrem? responderunt, credimus. Et in Filium? responderunt, credimus. Et in Spiritum Sanctum? responderunt, credimus. iteravi, In matrem Christi? & illi item, credimus. Et ab omnibus multiplici sunt clamore derisi.* Adeò absurdum à doctis qibusqe tunc temporis ducebatur, ut in ipsam Dei Matrem credere qisqam diceretur. imò in eam non credendum inter ea habebatur, qæ nemini cuiqam ignorare liceret.

Verùm ad *Symbolum* ipsum redeamus. Avgustino itaqe ὁμόψηφος hac in parte Ruffinus, in *expositione symboli*, Apostolici qod dicitur, (qæ & inter Cypriani opera in editionibus pavlò vetustioribus habetur) *Vbi non de divinitate, sed de creaturis ac mysteriis sermo est, in præpositio non additur, ut dicatur in Ecclesiâ, sed Ecclesiam credendam esse: & remissionem peccatorum credant esse; non in remissione; & resurrectionem carnis, non in resurrectione.* Petrus item Ravennas *serm.* 60. *Credimus in Spiritum Sanctum. Credimus sanctam Ecclesiam: Credimus remissionem peccatorum: Credimus carnis resurrectionem: Credimus vitam æternam.* Et *serm.* 61. *Credo in Spiritum Sanctum: Credo sanctam Ecclesiam: Credo remissionem peccatorum, carnis resurrectionem.* Qin & Tridentinum Conciliabulum, *symbolum Constantinopolitanum* illud recitando, *Sess. sub Pavlo* 3. præpositionem hanc in Articulo de Ecclesiâ omisit: & in *Catechismo ad Parochos* ex ejusdem Conventiculi *Decreto*, *Pii* 5. *jussu*, edito, disertis verbis; *Credo sanctam Ecclesiam Catholicam*: tum in explicatione Articuli: *Vnam igitur Ecclesiam sanctam & Catholicam esse, necessariò credendum est. Tres enim Trinitatis personas, Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum ita credimus, ut in eis fidem nostram collocemus. nunc avtem mutatâ dicendi formâ,* (an non Lutheranum avt Calvinistam aliqem avdire te avtumas?) *Sanctam, & non, in Sanctam Ecclesiam credere profitemur; ut hâc etiam diversâ loqendi ratione, Deus omnium effector à creatis rebus distingvatur.* Hæc eô loci Pius Papa, pius magis Rhemensibus nostris; qo cum istic ut conveniat illis, videant ipsi.

Qibus & hoc poterat opponi; Ecclesiam, in qâ eo tempore, qo Apostolus ista protulit & præscripsit, Timotheus versabatur; non *Romanam*, sed *Ephesinam* fuisse; cui Romanenses nostri immunitatem & avtoritatem illam, qam ex Apostoli verbis conantur elicere, neqaqam sunt concessuri. Proinde in rem suam trahere frustra connituntur. Ut nec opus sit insuper illud eisdem regerere, qod in *ad Rom. c.* 10. *v.* 14. agnoscunt ipsi, *Patres antiqos in Symbolo* (isto scilicet de qo diximus) *indifferenter legisse*, Credo in Ecclesiam Catholicam; *&*, Credo Ecclesiam Catholicam. Ut utrumqe hoc, Rhemensibus ipsis inficias ire non avsis, antiqi illi (sed ubi laxiùs loqebantur) pro eodem habuerint.

Cæterùm de loci ipsius Apostolici sensu ambigitur. nec inter Interpretes constat satis, verba illa, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, qonam referantur.

Mitto, qi de *Christo* dictum intelligunt, antiqos qosdam; in qibus est Procopius, & qorum is scripta compilavit, cujus hæc sunt verba ex *commentariis in Exod. Interdiu in columnâ nubis ostendebat ipsis viam, noctu in columnâ ignis. utraqe columna repræsentabant Christum. Est enim hic columna & stabilimentum veritatis, sustinens nos supra terram.* Hos, inqam, mitto, qia nullâ ratione contextus Apostolici series sensum hunc admittere videtur.

Non desunt ergò, qi ad *Timotheum* ipsum verba hæc sentiant referenda: qod & Erasmus in *Annotationibus* in hunc locum jam olim monuit. Ita vir acutissimus Gvilhelmus Chillinsvorthus noster in tractatu *de tutâ & salutari Protestantium Religione*, adversus Pontificium qendam, *part.* 1. *cap.* 3. §. 76. *Ecclesiam*, inqit, *domicilio confert Apostolus; Timotheum columnæ in hoc collocata.* Interpretationem hanc destinis hisce suffulcit. 1. Cum *ecclesiam domum* antè nuncupasset; havd satis congruum videri, ut eandem confestim *columnam* diceret. 2. Apostolum eundem, aliis *Ecclesiæ proceribus*, sive membris præcipuis, *columnæ* nomen alibi tribuisse. Certè ad Galatas cap. 2. v. 9. οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι, de Petro, Joanne, Jacobo dixit, h. e. *qi columnæ esse videbantur*, vel *erant* etiam. de qâ phrasi alibi diximus. Ita Græcus Scholiastes: Οἱ ὄντες στῦλοι τῆς πίστεως, καὶ πᾶσι δοκοῦντες. *qi fidei columnæ & erant, & qibusqe videbantur.* qo modo Plavt. *Epidic.* 2. 2.

—— Senati qi columen cluent.

Cui adjici potest, qod & per Joannem Christus, unicuiqe pollicetur, qi fidelis perstiterit, facturum hunc se στῦλον ἐν τῷ ναῷ, *columnam in templo Dei.* Apoc. c. 3. v. 12. 3. *Ellipsin* ὡς *particulæ familiarem esse.* Estqe reverà. qod patet ex Genes. c. 49. v. 9. *Judas catulus leonis.* i. e. catuli leonis instar. Et de Dane pariter. Devt. cap. 33. v. 22. Hymn. 11. v. 1. *vola passer*, sive *avicula.* h. e. sicut passer. Esajæ c. 21. v. 8. *Clamavit leo.* i. *ut leo*, Hieronymus Hos h. c. 14. v. 8. *Ego abies virens*, i. e. abieti virenti similis sum. Sic & exteri. Flaccus in Arte,

Nec verbum verbo curabis reddere, fidus
Interpres. ——

i. e. tanqam fidus interpres. Et Persius *Sat.* 5.

—— Soleâ, puer, objurgabere rubrâ.

i. e. tanqam puer, soleâ verberabere, cædêre. Poetarum princeps de Hectore *Iliad.* ω. *v.* 258.

—— ὃς Θεὸς ἔσκε μετ' ἀνδράσιν. ——
—— qi homines Deus inter erat.

i. tanqam Deus. ita enim Evstathius, δεῖ κἀνταῦθα προσυπακούειν συνήθως τὸ ὡς, ἵνα λέγῃ, ὡς Θεὸς ἦν. *Oportet & illic subaudire de more* τὸ ὡς, *ut dicat, tanqam Deus erat.* qod & ex proximè adjectis illis confirmat,

—— οὐδὲ ἐῴκει
Ἀνδρός γε θνητοῦ πάϊς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο.
—— similisqe
Cœlesti fuit, havd mortali semine creto.

Longus *Pastoral. l.* 1. Τότε δὲ, κύνες, φασὶν, ἐκ δεσμῶν λυθέντες, ἐσκίρτων, ἐσύριττον, ᾖδον, συνεπάλαιον. κύνες, i. e. ὥσπερ κύνες. *Tunc verò*, velut *canes qod ajunt, vinculis exoluti, exultim ludebant, fistulas inflabant, cantillabant, luctis concertabant.* Et apud eundem *l.* 3. Lamon Daphnidi Chloen post tempus perbreve nuptum iri datum pollicitus; Νῦν δὲ, inqit, φιλείτωσαν ἀλλήλους ἀδελφοί. h. e. ὡς ἀδελφοί. *Interim sicut frater & soror invicem se diligant.* Josephus deniqe *Antiqit. l.* 12. *c.* 7. Ἠφανίζετο δὲ εἴ που βίβλος εὑρεθείη ἱερὰ καὶ νόμος· καὶ παρ' οἷς εὑρεθείη, καὶ οὗτοι κακοὶ κακῶς ἀπώλλυντο. *Abolebatur, sicubi repertum foret, lex avt volumen sacrum aliqod. Sed & ipsi, apud qos reperiebatur, mali* (i. e. tanqam mali) *malè peribant.* neqe enim *malos* dicere, avt haberi, voluit eos, qicunqe legis divinæ codices apud se habebant.

Qanqam poterit & alia ellipsis, nec minùs familiaris ea, dari; ut dicatur, non ὡς στῦλος, sed στῦλος ὤν. *Participii enim verbi substantivi*, qod dicitur, *defectus* haud est infreqens. Matth. c. 6. v. 9. Ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ὢν scilicet, *qi in cœlis es.* Petrus Ep. 1. c. 3. v. 21. Ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα. pro eo qod est, ᾧ ἀντίτυπον ὄν, *cui correspondens* sive *analogus typus existens baptisma.* Pavlus ad Rom. c. 1. v. 30. Ψιθυριστὰς, καταλάλους, &c. ὄντας scilicet, *susurrones, detractores, &c. existentes.* & ad Corinth. Ep. 1. c. 10. v. 11. Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις· τύποι ὄντες, vel ὄντα, *ista omnia, exempla existentia, contingebant illis.* ita enim malim, qam cum Piscatore, ὡς τύποι. qod & ille frustra interserit. v. 6. ubi Apostolus disertè, τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, *nobis exemplaria fuerunt.* τύποι ἡμῶν, dixit Pavlus; qo modo, τύποι τοῦ ποιμνίου, *exemplaris gregis* Petrus Ep. 1. c. 5. v. 3. de qo alibi. Ita Flaccus *epod. ode.* 2.

Neqe

Neqe excitatur classico miles truci.

i.e. miles existens, militiam professus & secutus. Idémqe *Epist.2. lib.1.*

Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.

existens scilicet, sive, canis immundus, vel cœno gavdens porcus, qoad viveret, per vitam totam, extitisset. de hominibus enim sermo est in animantia ejusmodi Circeo poculo demutatis. Martialis *lib.10. epigr. 10.*

Sexaginta teras cum limina mane Senator.

Senator existens scilicet, sive, cum sis. Svetonii nomine, *de claris Rhetor. c.3. Otacilius servisse dicitur; atqe etiam ostiarius veteri more in catenâ fuisse.* pro eo qod est, ostiarius existens; sive, ostiarius cum esset. utramlibet interpretationis rationem admittunt, alterutram exigunt, Petri verba illa Epist.1. c.2. v.4. Πρὸς ὃν προσερχόμενοι, λίθον ζῶντα. Vetus interpres, *Ad qem accedentes, lapidem vivum.* Verùm supplendum aliqid, qo sensus integer existat. Itaqe Syrus (qem & nostri seqguntur pleriqe) *qi est lapis vivus,* sive, *lapidem vivum existentem.* qanqam & similitudinis nota non minùs apte qadrabit, ut dicatur, ὡς λίθον ζῶντα, *tanqam ad lapidem vivum*, de Christo capite; qo modo commatio proximo de fidelibus qibusqe, Καὶ αὐτοὶ, ὡς λίθοι ζῶντες, *Ipsi qoqe velut lapides vivi* (lapidi illi vivo) *superstructi domum spiritualem constituitis.* domum scilicet eam ipsam, cujus *fundamentum*, sive *lapis angularis* Christus, *columnæ* post Apostolos, fidi qiqe gregis dominici pastores, verbiqe divini præcones atqe administri.

Hac ratione Apostoli mens fuerit; *Ut noris qo modo gerere te debeas in domo Dei, tanqam columna & columen veritatis;* vel, *columna columénqe veritatis existens.*

De prole masculâ in *Iphigen. Tavr.* Evripides.

Στῦλοι γὰρ οἴκων, παῖδές εἰσιν ἄρσενες.
Domuum columnæ namqe sunt gnati mares.

Qod idem, adjectâ & aliâ imagine, à re navali ductâ, Æschylus in *Agamemnone*,

Σωτῆρα ναὸς, πρότονον ὑψηλῆς στέγης
Στῦλον ποδήρη, μονογενὲς τέκνον πατρί.

locus ab interpunctione laborat, in codicibus excusis, qos videre contigit, universis. comma post πρότονον interstitum oportuit. ad *navem* enim, non ad *ædes* id pertinet. qod & Gvilielmum Canterum advertisse comperio. verto licentiùs pavlò:

Ex qo apta navis est salus, primarium
Dicam rudentem; an celsæ stabilimen domus,
Altam columnam; masculam prolem unicam.

Idem, sensum qod attinet, latiùs extulit Tragicus idem in *Inferiis:*

Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ κληδόνες σωτήριοι
Θανόντι· φελλοὶ δ' ὡς ἄγουσι δίκτυον
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστῆρα σῴζοντες λίνου.
Nomen superstes mortuo sunt liberi;
Velútqe suber, rete qo defenditur,
Submersa planè fila ne in fundum ruant.

Qæ eadem ferè Sophoclis nomine à Clemente lavdantur, *Stromat. lib.2. pag.422. D.* in hæc verba; prout in impressis exhibentur.

— παῖδες δ' ἀνδρὶ
Κατ' αἶαν ὄντι κληδόνες γεγάασι·
Φελλοὶ δ' ὡς ἄγουσι δίκτυον τὸν ἐκ βυθοῦ,
Καὶ κλωστῆρα σῴζοντες λίνου.

Depravata hæc nemo non statim dignorit. Sylburgius sic refingit.

Παῖδες δ' γὰρ ἀνδρὶ ὑπὸ αἶαν ὄντι κληδόνες
Γεγᾶσι· φελλοὶ δ' ὡς ἄγουσι δίκτυον,
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστῆρα σῴζοντες λίνου.
Nam liberi sunt fama defuncto viro,
Et ex profundo retia, ut suber, trahunt,
Fila servantes lino.

havd infœliciter forsan. malim tamen in versu primo, Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ, deleto δ'. & κατθανόντι. qod in κατ' αἶαν ὄντι facilè deflexerit. siqidem κατ' αἶαν, sive κατὰ γῆς, εἶναι, pro eo qod est *sub terram condi,* dici non existimo. in novissimo utrobiqe λίνῳ. qo modo Evripides, Polluce *l.7. c.10.* referente, λίνῳ κλωστῆρα dixit. nec est necesse, ut Clemen-

A tem memoria lapsum suspicemur pro Æschylo Sophoclem substituisse. Notum est enim, Clemente ipso indicante, Tragicos à se invicem multa, vel (ut ipse censet) suffuratos, vel (ut honestiùs loqamur) mutuatos; vocibus ipsis leviusculè tantùm, imò qandoqe nihil qicqam immutatis; notionibus verò atqe imaginibus eisdem prorsus conservatis. Qin & Asterius Amascensis Episcopus, cujus apud Photium excerpta extant, *cod.271.* Jairi filiam unicam, τὸ οἰκίας ἔρεισμα, *domus paternæ fulcrum* dixit. utpote, in qam, qod de Turno Virgilius *Æn. l.12.*

B *— patris domus inclinata recumberet.*

prout *in Herc. Fur.* Herculem apud Tragicum Amphitruo,

— unicum lapsæ domus
Firmamen. —

Pindarum mirum ni imitatus uterqe, qi Ἑλλάδος ἔρεισμα, Athenas. (sicut & πάτρας ἔρεισμα, Hectorem, Lycophron, & *Asiæ columen*, Trojam, Seneca in *Troadibus*) dixit. referunt Aristides in *Panathen.* Lucianus in *Demosth.* Plutarchus in *Apophth. Lacon.* qi nec, qid Spartanus qidam regesserit, tacet. Accedit his è *Cassandrâ* Lycophronis il-

C lud de Hectore,

Ὦ δαῖμον, οἷον κίον' αἰστώσεις δόμων;
Qalem, hev, rues columnam, Fortuna, ædium?

sive,

Qale, ô Fortuna, domuum (hev) columen rues?

qod à Pindaro qoqe is acceperit; qi *Olymp. 3.* de Achille,

Ὃς Ἕκτορ' ἔσφαλε, Τροίας
Ἄμαχον, ἀστραβῆ κίονα.
Hectorem qi evertit, Trojæ

D *Invictum, erectam columnam.*

ubi κίονα appellando, qem ἔρεισμα alibi dixerit, qâ notione *columnas* nomen in istiusmodi usurpetur, ostendit. spectant horsum & Artemidori illa *Onirocritic. l.2. c.10.* Κίονες δ' καθαρῷ πυρὶ καιόμενοι, καὶ μὴ ἀφανιζόμενοι, τὰ τέκνα σημαίνει τοῦ ἰδόντος ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ λαμπρότερον μεταβῆναι· οἱ δὲ συντριβόμενοι, τῶν ὄλεθρον σημαίνουσι. *Columnæ igne claro flagrantes, nec absumpta, liberos significant in melius splendidiusqe proficientes: at confractæ eadem, filiorum interitum significant.* Pertinet huc, & qod de Adrasto

E Statius *Theb. l.1.* (ne proli masculæ duntaxat imago ista competere, avt Asterius solus huic tribuisse, videatur)

Hic sexus melioris inops; sed prole virebat
Fœmineâ, gemino natarum pignore fultus.

Hinc & *domum fundare* ac *fulcire* tam uxor matérqe, qam & vir patérqe, dicitur, prole nimirum suppeditatâ, qâ familia propagetur. Statius *Sylv. l.4.* ad Maximum,

Sed damus lento veniam, qòd almâ
Prole fundasti vacuos penates.

F Et Apulejus *Milesf. l.1. Uxor ejus Plotina, decimo partus stipendio, viri familiam fundaverat.* Unde & *domus* ea *firmamentum*, h. e. ἐδραίωμα dicta.

Afranius in *Privigno*, apud Nonium.

Uxorem qærit firmamentum familiæ.

eóqe nomine scortis ac prostibulis conjux legitima opponitur. subdit enim Comicus;

Sciat abesse ab eis lustris ingenium procul.

Aliâ interim ratione Iosephus *de Maccab. c.17.* fratrum septem illorum, qi sub Antiocho egregiè decertarunt, ma-

G trem appellat, στέγην ἐπὶ στύλων τῶν παίδων γενναίως ἱδρυμένην ἀκλινῆ, *immotum liberis, tanqam columnis, suffultum tectum.*

Adjici potest his &, qod veteribus *servi* qoqe, qorum fidei sua suósqe Patres-familias credebant, *domus*, sive *familiæ columina, columnæ*, & formâ diminuente, *columellæ* dicebantur. Cicero *adversus Verrem Action.2. l.3. Timarchides columen familiæ vestræ, premit favces defensionis tuæ.* Apud Terentium *Phorm. Act.2. sc. prim.* Demipho senex Getam servum suum inducitur compellans his verbis:

Ob bone custos, salve, columen verò familiæ;
Cui commendavi filium hinc abiens meum.

Ad qem locum Scholiastes: sive Donatus is, sive alius qis fuerit: *Columen, culmen; an columen columna? unde columellæ apud veteres dicti servi majoris domus. Lucil.22.*

Ser-

Servus neqe infidus domino, neqe inutilis cuiqam,

Lucilii columella hic situs est Tubero.

Hinc in millesimum annum eorum columine civitas continebitur. *Horatius contra pro columine columna.*

Injurioso ne pede proruas stantem columnam.

Ennius 10.

Regni versatam. * *summam verò columnam.*

Columen verò familiæ, sustentatio, vel decus. unde & columnæ dictæ. Hæc ille. qæ modo non uno vitiosa sunt. 1. Pro *servi majoris domus*, legendum *servi majores domus.* qalis Abrahæ Eleazarus. Genes. c. 15. v. 2. & c. 24. v. 2. erántqe ferè *vetustiores*, avt *seniores*; prout ille. Tales in Davidus familiâ זקני ביתו *seniores*, sive *majores*, *domus*; qi apud Regem gratiâ plus reliqis pollebant, eúmqe familiariùs compellandi libertatem usurpabant. Histor. Reg. l. 2. c. 12. v. 17. Talis & in Regum Francorum avlâ, *Major domus* qi dicebatur. qod munus Pipinus Martellúsqe gessêre tam diu, ut Regibus tandem ipsis majores evaserint. nec alius in Pharaonis Regis Ægyptii domo Josephus. Hymn. 105. v. 26. ut de Potipheris familiâ nihil dicam. Genes. c. 39. v. 4, 6. Si cui tamen lectionem vulgatam tueri est animus, Persii illud *sat.* 3.

De majore domo, —

poterit huc trahere. verum nec Demiphonis apud Comicum, nec Lucilii etiam, domum existimo ejusmodi fuisse, qalem Satyricus volebat. Et tam minoris & angustioris, qàm majoris splendidiorisqe familiæ, *columellæ* saltem esse qeunt.

2. Pentametron illud,

Lucilii columella hic situs est Tubero,

est spurium planè, pessiméqe consarcinatum. genuinum integrúmqe Martialis, sed ridendo, exhibet, *lib.* 11. *epigr.* 91.

Lucili columella, hic situs Metrophanes.

Metrophanes itaqe nomen fuit Lucilii *servo majori*; non *Tubero*, qod scriptoris nomen est, ex qo seqentia depromuntur. Historicus is fuit, Ciceroni coævus, uti ex illius *ad Qintum fratrem Epistolâ* patet; qem laudant, prout & Grammatici alii, Nonius Marcellus & Sosipater Charisius *Instit. Gram. l.* 2. Flacci, qem citat, locus habetur, Carm. *lib.* 1. *Od.* 35. Ennii verò verba manca esse asterisco, qem appellant, affixo innuitur. restitui sic posse censet Josephus Scaliger, in *Epistolâ ad Pavlum Merulam* datâ;

Regni versatam tunc summovere columnam.

Ita qemadmodum familiarum *columellæ*, sic regnorum, qoqe, civitatum ac rerum publicarum *columnæ* & *columina* dicuntur, Reges, principes, proceres, magistratus, magnates, judices. Sicut enim *Regni columnam* Ennius; ita *reipublicæ columen* dixit Cicero *Orat. pro Sestio.* sed & Catullo *epigr.* 60. *Thessaliæ columen* Peleus. Qò referunt interpretes havd ignobiles, & qod Hymn. 75. v. 3. dicitur, *Columnas ejus*, (terræ, regionis, regni, status politici, atqe Ecclesiastici etiam) *ego aptabo. Columnas. i. e. statumina, & firmamenta.* Junius. *aptabo, gubernatores justos statuendo.* Piscator. *Justos gubernatores, qos meritò columnas appellaveris, constituturum, vel potius religionem & justitiam, primarias reipublicæ columnas restavraturum se promittit.* Sixtus Amama *Antibarb. Biblic. l.* 4. Qanqam nihil est necesse, ut de *columnis*, qas velit Hymnodus Rex, anxiè qæramus: qum nihil aliud voluisse videatur, qàm qod de Gratiano, (qi nomen suum eô loci restitutum, Casavbono dicam an Schoppio debet) Symmachus, *lib.* 3. *Ep.* 47. *Domini nostri Gratiani* (*gratiam*, cod. impr.) *fortissimâ simul ac fœlicissimâ manu nutantia reipublicæ pondera fulciuntur.* Nec illud deniqe subticendum, in Esajæ vaticiniis, *cap.* 6. *v.* 13. *Semen sanctum terræ columen, an fulturam sive columnam*; Mosiqe Maimonidæ in *Moreh Nebocim l.* 3. *c.* 29. *Mundi columnam* Abrahamum dictum.

Cæterùm, ut ad pensum nostrum redeamus; sicut *liberi*, *masculi* præsertim; *servi* qoqe *majores*, qibus rei familiaris cura potior commissa *domus* ac *familiæ columnæ* & *columellæ*, sive *columina* censentur; *regni* avtem ac *reipublicæ principes proceresqe strenui*, probi justiqe: ita viri pii, veritatis sacræ propugnatores, præsertim in statione eâ, qæ

A in Ecclesiâ primas obtinet, constitui, qid obstat, qo minùs pro *columnis fulcrísqe* qibusdam habeantur? Neqe enim aliud est ἑδραίωμα, qàm, ut Svidas, στήριγμα *fulcrum.* qo vocabulo & in hoc argumento usus deprehenditur havd semel Nicephorus Callisti. Siqidem *Histor. Ecclesiast. l.* 7. *c.* 2. Ecclesiæ *pastores* vocat, θρησκείας στηρίγματα, sive *religionis fulcra.* eosdémqe *l.* 10. *c.* 23. πλήθους ὥσπερ στηρίγματα, *plebis Christianæ fulcra qædam.* qod Gildas noster de bonis sui temporis sacerdotibus; eis, *qasi columnis qibusdam ac fulcris saluberrimis, infirmitatem suorum sustentari, ne penitùs collabatur.* Ita Tertulliano *de Pudicit. c.* 16.
B *disciplinarum columna immobilis* dicitur Pavlus. & Petrus, Joannes, Jacobus, *columnæ Apostolatus*, eidem *adv. Marc. l.* 1. *c.* 20. qo modo Zenonis nomen qi ementitur, Avtori, *serm.* 9. Susanna, *columen matronatus.* Joannes Chrysostomus *ad Rom. orat.* 1. de Pavlo: Ὁ τῆς ἐκκλησίας στῦλος, *Ecclesiæ columna.* Et de Pavlo Petróqe junctim, *oratione* (si ejusdem saltem est) *in eosdem*; Οἱ τῆς ἐκκλησίας στῦλοι, *Ecclesiæ columnæ.* qos & rursus, *de oratione ad Deum habendâ. orat.* 2. vocat τοὺς στύλους τῆς ἐκκλησίας, *columnas Ecclesiæ.* Theo-
C doretus, *de provident. Orat.* 10. Petrum ac Joannem itidem, τοὺς πύργους τῆς εὐσεβείας, τοὺς στύλους τῆς ἀληθείας, τοὺς τῆς ἐκκλησίας τὴν οἰκοδομὴν ὑπερείδοντας, *Pietatis turres, veritatis columnas, Ecclesiæ structuram suffulcientes*, appellat. Basilius Cæsar in *catenâ Græcâ* nondum editâ (referente Viro Cl. D. Heinsio) Εἰσὶ καὶ στύλοι τῆς Ἰερυσαλὴμ οἱ Ἀπόστολοι, κατὰ τὸ εἰρημένον, Στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἐκκλησίας. *Sunt & Hierosolymorum columnæ Apostoli, secundum illud qod dictum est, Columna & firmamentum Ecclesiæ.* Avgustinus pariter *in Psalm.* 74. *Columnas Apostolos dicit.*
D *Sic Apostolus de coapostolis suis, qi & columna una de illis erat*, Qi videbantur, *inqit*, columnæ esse. *Et qid essent columnæ illæ, nisi ab illo firmarentur?* qanqam (qod obiter adnotarim) qi *columnas* dicit *Apostolos*, idem *in Apostolos credendum* disertè negat; ut superiùs est indicatum. Eadem αὐτολεξεὶ & in *Commentariis* illis habentur, qi Rufino tribuuntur. Ambrosius *in Psal.* 118. *part.* 5. *Columnæ Ecclesiæ Apostoli, in timore sancto, qæ est basis, fundati. Et sicut Petrus, Jacobus, Joannes & Barnabas columnæ esse videbantur Ecclesiæ: sic & qicunqe vicerit hoc seculum, fit columna* [*in*
E *templo*] *Dei.* allusit enim Apocalypticum illud, qod suprà produximus. Facit huc & Hieronymi illud *ad Tit. c.* 1. *At nunc cernimus plurimos hanc rem beneficium facere; ut non qærant eos, qi possunt Ecclesiæ plus prodesse, & in Ecclesiâ erigere columnas; sed qos vel ipsi amant, vel qorum sunt obseqiis devincti, &c. columnas erigere* dixit, vel columnarum vicem præstare, vel qi id præstarent, extruendo firmandóqe constituere. Dionysius Alexandrinus in *Epist. ad Fabium Antioch.* apud Evseb. *l.* 6. *c.* 41. fortissimos Christi martyres appellat στερροὺς τοῦ κυρίου στύλους, κεκρατωμένους ὑπ᾽ αὐτοῦ, *co-*
F *lumnas Domini firmas, ab ipso corroboratas.* De Andreâ (nam in *Thomam* habitam panegyricam titulus præfixus falsò prædicat) licentiùs pavlò Hesychius Hierosolymitanus, apud Photium *Cod.* 269. Ὁ τοῦ χοροῦ τῶν Ἀποστόλων πρωτότοκος, ὁ πρωτοπαγὴς τῆς Ἐκκλησίας στῦλος, ὁ πρὸ Πέτρου Πέτρος. (πέτρα forsan, vel πέτρος) ὁ τοῦ (πρὸ τοῦ f.) θεμελίου θεμέλιος, ὁ τῆς ἀρχῆς ἀπαρχὴ, ὁ πρὶν κληθῆναι καλῶν, ὁ πρὶν προσαχθῆναι προσάγων. *Chori Apostolici primogenitus, primitùs defixa Ecclesiæ columna, Petro prior petra, fundamenti fundamentum, sive fundamentum fundamento antiqius, principii, sive principa-*
G *tus primitiæ, qi antequam vocaretur vocavit, priusqam adduceretur adduxit.* Vide Joan. c. 1. v. 40, 41. qò respexit hic Hesychius. Observare licet obitèr, qomodo Doctores prisci nunc hunc Apostolum, nunc illum, prout occasio se dabat, Petro non æqant tantùm, sed anteferunt etiam. Sic Andream hîc Hesychius; sic Jacobum fratrem Domini idem, apud Photium eundem *Cod.* 275. verbis hisce; Πῶς ἐγκωμιάσω τὸν τοῦ Χριστοῦ δοῦλον καὶ ἀδελφὸν, τὸν τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ ἀρχιστράτηγον, τὸν τῶν ἱερέων ἡγεμόνα, τῶν Ἀποστόλων τὸν ἔξαρχον, τὸν ἐν κεφαλαῖς κορυφὴν, τὸν ἐν λύχνοις ὑπερλάμποντα, τὸν ἐν ἄστροις ὑπερφαίνοντα; Πέτρος δημηγορεῖ· ἀλλ᾽ Ἰάκωβος νομοθετεῖ. *Qibus ego encomiis prædicem Christi famulum & fratrem, novæ Hierosolymæ summum Imperatorem, sacerdotum principem, Apostolorum præsidem, inter capita verticem*

ticem, inter lucernas splendore, inter stellas fulgere cæteras superantem? Concionem habet Petrus: sed Jacobus legem statuit. Sed his missis; Viennenses & Lugdunenses sub Marco Imp. in *Epistola ad fratres Asiaticos*, apud Evsebium, *Hist. Eccles. l. 5. c. 2.* Attalum Pergamenum vocant, Apostoli locum hunc alludentes, στῦλον καὶ ἑδραίωμα τῶν ἐνθάδε, *eorum, qi ibi agebant, fidelium columnam & firmamentum.* Et Theodoretum Cyrensem Joannes Evchaites, ἀκράδαντον ὀρθοδοξίας στῦλον. h. e. *inconcussam dogmatis veri, sive fidei rectæ, columnam.* Qem locum forsan in animo habuit Svidas, cum ἀκράδαντον interpretatus est ἀσάλευτον, ἀκίνητον. uti codices vulgati exhibent; sed vitiosè, dubio procul. ubi malim ego ex Josepho superiùs exhibito, Theodoreto post exhibendo, ἀκλόνητον, qam avt cum H. Stephano ἀκίνητον, avt cum Æmilio Porta ἀδόνητον, legere. Qin & Basilius Cæsariensis de Musonio Neocæsariense Episcopo, *Epist. 63.* ipsissimis usus Apostoli verbis: Οἰχεται ἀνὴρ διαφανείς τῶν καθ' ἑαυτὸν πάντων ὁμοῦ τοῖς ἀνθρωπίνοις ὑπερτυχὼν ἀγαθοῖς, ἔρεισμα πατρίδος, ἐκκλησιῶν κόσμος, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. *Obiit vir omnium sui temporis in omnibus simul humanis bonis præstantissimus, patriæ columen, ecclesiæ decus, columna & firmamentum veritatis.*

Accedit deniqe interpretationi huic statuminandæ, ne nova & nunc primum nata videatur, (qod nec esse indicat satis, Erasmi, licet rejicientis, *annotatio*) Gregorii Nysseni avtoritas. cujus verba qia diserta sunt in mentem hanc, ex libro *de vita Mosis* transcribere non pigebit. Εἰ δὲ ὡς τὴν κάτω σκηνὴν θεωροίη, καλῶς ἂν ἔχοι τὸν ὑπηρέτας τοῦ θείου μυστηρίου, οὓς καὶ στύλους τῆς ἐκκλησίας κατονομάζει ὁ λόγος, Ἀποστόλους τε καὶ διδασκάλους καὶ προφήτας, τῷ ὀνόματι τούτῳ ὀνομάζειν εἶναι· οὐ γὰρ μόνον Πέτρος, καὶ Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος, στῦλοι τῆς ἐκκλησίας εἰσὶν, οὐδὲ μόνος ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης, ὁ λύχνος ἦν καιόμενος· ἀλλὰ πάντες οἱ δι' ἑαυτῶν τὴν ἐκκλησίαν ἐρείδοντες, καὶ οἱ διὰ τῶν ἰδίων ἔργων φωστῆρες γενόμενοι, καὶ στῦλοι καὶ λύχνοι λέγονται· ὑμεῖς ἐστὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, φησὶ πρὸς τοὺς Ἀποστόλους ὁ κύριος. καὶ πάλιν ἑτέρους ὁ θεῖος Ἀπόστολος στύλους εἶναι διακελεύεται, λέγων, ἑδραῖοι γίνεσθε καὶ ἀμετακίνητοι. καὶ τὸν Τιμόθεον καλὸν στῦλον ἐπεστήσατο, ποιήσας αὐτὸν, (καθώς φησὶ ἰδίᾳ φωνῇ) στῦλον καὶ ἑδραίωμα τῆς ἐκκλησίας ἀληθείας. *Qod si qis tabernaculum inferius consideraverit, optimè is mysteriis divini administros; qos & Ecclesiæ columnas Scriptura nuncupat; Apostolos nempe & Doctores, & Prophetas nominibus istis insigniverit. neqe enim Petrus* [a] *duntaxat & Joannes & Jacobus sunt ecclesiæ columnæ; neqe* [b] *Joannes Baptista solus erat lucerna accensa: Sed omnes in universum, qi ecclesiam operâ suâ suffulciunt, bonisqe suis operibus aliis prælucent, & columnæ dicuntur, & lucernæ,* [c] *vos estis lux mundi, inqit Apostolis Dominus. aliósqe rursus divinus ille Apostolus columnas esse jubet, verbis illis,* [d] *firmi estote; atqe immobiles. Timotheum verò columnam pulcherrimam effabricatus est, cum ipsum faceret (prout voce propriâ testatur) columnam & fulcimentum ecclesiæ veritatis.* Hæc ille. Qorum in novissimis qod legitur τῆς ἐκκλησίας ἀληθείας, vox altera περιττὴ videtur: sicut contra in Ambrosianis supra ἐλλιπὴς aliqid. & è margine forsan illud ἐκκλησίας, à sciolo aliqo Apostoli verba minùs attendente primitùs adscriptum, per describentium diligentiam nimis officiosam post in contextum irrepserat. qod facilè suspicor. nec renitar tamen, si qis deesse qidpiam, & vel τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀληθείας, vel τῆς ἐν ἐκκλησίᾳ ἀληθείας, legendum potiùs censuerit. Qin & illud aliis pensitandum relinqo, an non duplex olim lectio extiterit contextus Apostolici, ut in exemplaribus qibusdam pro ἀληθείας legeretur ἐκκλησίας. qo modo Basilium citare suprà indicatum est; & citavit, qi Nyssenum ferè transcripsit, Procopius. qâ ratione factum sit, ut apud Nyssenum qispiam utrunqe conscripserit. Potest avtem *veritatis columna* dici Timotheus; qo modo *Philosophiæ columen* Platonem dixit Arnobius *adv. gent. l. 2.* Potest & *ecclesiæ columna* dici, qo modo *porticus* Chrysippus. non ita tamen, uti de Chrysippo nonnulli, referente Laertio, *l. 7.*

Εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρύσιππος, οὐκ ἂν ἦν στοά.
Hand, nisi foret Chrysippus, esset porticus.

a Gal. c. 2. v. 9. b Joan. c. 5. v. 35. c Mat. c. 5. v. 14. d Cor. 1. c. 15. v. 58.

Ista interim qocunqe modo se habuerint; de Timotheo prolata hæc, disertè pronunciat Nyssenus: qem κατὰ πόδα seqitur Procopius *in Exodum*, ubi de tabernaculi sacri columnis agitur, & cum eodem pariter de Timotheo interpretatur.

Hi verò omnes, cum antegressa clavsulam istam respicere, & cum eis committendam existiment: sunt tamen qi in adversum contendant, & ad illud qod seqitur, pietatis nempe tantopere prædicatum mysterium, referenda potiùs arbitrentur.

Ita vir eruditissimus Joannes Cameron Scoto-Britannus, (qi à D. Andreâ Melvino comprovinciali suo id havsisse perhibetur) *de Ecclesiâ tractat.* 5. *Mysterium*, inqit, *pietatis, summam, nempe, evangelii, columnam ac firmamentum veritatis vocat.* Itaqe verba sic concinnanda censet: Στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. *Columna & firmamentum veritatis, & sine controversiâ magnum, est pietatis mysterium.* Eodémqe inclinat Vir doctissimus Abrahamus Sculletus *Observ. in Ep. 1. ad Tim. c. 18.* Rationes, qas pro sententiæ suæ firmamento adducit vir clarissimus, hæ sunt. 1. *Alioqi hiulcam & suspensam videri posse dictionem Apostolicam. quæ seqentia cum præcedentibus vix aptè cohæreant.* 2. *Non solere Apostolum, ab & conjunctione argumenti novi tractationem inchoare.* 3. *Solenne esse apud Judæos, ubi qis profitetur se præcipua religionis dogmata traditurum, ut viam præmuniat, præmonendo, columnam esse & fundamentum veritatis vel sapientiæ, qod traditurus est. Ita Mosen Maimonidem opus nobilissimum de Judæorum dogmatibus orsum; Fundamentum fundamenti, & columna sapientiæ hæc est, ut sciamus qid sit ens primum*, &c. 4. *Durum admodum esse, ut Ecclesia potiùs dicatur firmamentum, & columna veritatis, qam veritas columna & firmamentum Ecclesiæ. qum & Ecclesia qòd stat invicta, atqe immota, id veritati acceptum ferat.* Hæc ille. Et certè Joannes Chrysostomus ad hunc locum, *Orat. in Epist. hanc.* 11. Ἡ ἀλήθεια ἐστὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ στῦλος καὶ ἑδραίωμα. *Veritas est Ecclesiæ & columna & columen.* Irenæus itidem *advers. Hæres. l. 3. c. 1. Evangelium*, inqit, *qod (Apostoli) tunc præconiaverunt, posteà in Scripturis nobis tradiderunt, fundamentum & columnam fidei nostræ futurum.* Et rursus, *c. 11. Columna & firmamentum Ecclesiæ est Evangelium.* qi & ideò qatuor vult esse Evangelia, qæ qatuor orbis terrarum plagis respondeant, per qas Ecclesia est diffusa & disseminata. Basilius verò Selevciensis, *Orat. in Matth. c. 16. v. 18.* Ταύτην τῆς ὁμολογίας πέτραν καλέσας ὁ Χριστὸς, Πέτρον ὀνομάζει, τὸν πρῶτος ταύτην ὁμολογήσαντα· γνώρισμα τῆς ὁμολογίας τὴν προσηγορίαν δωρούμενος· αὕτη γὰρ ἀληθῶς τῆς εὐσεβείας ἡ πέτρα· αὕτη τῆς σωτηρίας ἡ κρηπίς. τοῦτο τῆς πίστεως τὸ τεῖχος· οὗτος ὁ τῆς ἀληθείας θεμέλιος. θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. *Hanc confessionem Christus ubi petram vocaverat, eum qi primus illam professus est, Petrum nuncupat; professionis indicium indens nomen. hæc est enim reverâ pietatis petra: hæc salutis basis: hic fidei murus: hoc veritatis fundamentum. fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter illud qod jam jactum est, Jesum Christum.* ex ad Corinth. Epist. 1. c. 3. v. 11.

Proinde & ex eis, qi ad Ecclesiam hæc referunt, hoc tamen sensu accipiunt, ut veritate tanqam columnâ, sive destinâ Ecclesia suffulciri & sustineri dicatur. Ita Victorinus Strigelius; *Potest*, inqit, *passive dictum intelligi; Ecclesia fulcitur & sustentatur, non opinionum commentis, qæ dies delet, sed veritate, qam tempus confirmat.* Et acutè admodum Lancelotus noster, Præsul, tunc Eliensis, post Vintoniensis, *ad Bellarmini Apolog. Respons. c. 14. Columna ea veritatis sic est; non cui veritas innixa, sed qæ ipsa veritati. neqe enim columna hæc in aere pendet: basin habet & crepidinem. ubi nisi in verbo Dei?* Eôdem concedere videtur & Theodoretus. Οἶκον γὰρ, inqit, Θεοῦ καὶ ἐκκλησίαν τὴν τῶν πεπιστευκότων σύλλογον προσηγόρευσε. τούτους ἔφη στῦλον καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας· ἐπὶ γὰρ τὴν πέτραν ἐρηρεισμένοι, καὶ ἀκλόνητοι διαμένουσι, καὶ διὰ τῶν πραγμάτων κηρύττοντες τῶν δογμάτων ἀλήθειαν. *Domum, inqit, Dei & Ecclesiam, appellat cætum eorum qi crediderunt. eos dixit columnam & firmamentum veritatis. supra petram enim fundati, stabiles*

&

& immobiles permaneant: & rebus ipsis prædicant dogmatum veritatem.

Qin & commodùm observavit Gvilielmus Vhitakerus noster *de Eccles. controv. 2. qæst. 4. cap. 2.* στῦλον καὶ ἑδραίωμα, *columnam* qidem *& firmamentum*, non & θεμέλιον, h. e. *fundamentum*, *veritatis dici Ecclesiam.* Præclarè Arnobius *adv. gent. l. 3. Neqe enim stare sine assertoribus non potest religio Christiana: avt eo esse comprobabitur vera, si astipulatores habuerit plurimos, & avtoritatem ab hominibus sumpserit. suis illa contenta est viribus, & veritatis propriæ fundaminibus nititur: nec spoliatur vi suâ, etiamsi nullum habeat vindicem: imo si lingva omnium contra faciant, contráqe nitantur, & ad fidem illius abrogandam consensionis unitæ animositate conspirent.* Accedit & qod Apostolus Ephesios hos, prout & fideles qosqe, ait ἐποικοδομηθέντας ἐπὶ τῷ θεμελίῳ Ἀποστόλων καὶ Προφητῶν, *superstructos esse super fundamentum Apostolorum & Prophetarum.* Ephes. c. 2. v. 20. h. e. *Super vetus & novum Testamentum. qod enim prædixerant Prophetæ, prædicaverunt Apostoli:* inqit Avtor Ambrosii nomen præferens. Nimis siqidem argutum est, qod Primasius, (si is est) in *commentariis* huic tributis, *Prophetarum novi, non veteris, Testamenti: alioqi Prophetas priores nominasse debuerat.* cum in recensionibus familiare sit, ut dignitatis magis qàm temporis ratio habeatur. Avtor idem iste: *Fundamentum Apostolorum & Prophetarum Christus est, qi etiam lapis dicitur angularis,* (Psal. 118. v. 22. Matth. c. 21. v. 42.) *duos parietes conjungens & continens. Et fundamentum avtem & summus, qia in ipso fundatur & consummatur Ecclesia.* Ita Theodorus Beza: *Super Jesum Christum, qi est Apostolicæ & Propheticæ structuræ fundamentum: sic enim Apostolus ipse se explicat. Cor. Ep. 1. c. 3. v. 11. ex Esaja c. 28. v. 16. ut Apostoli & Prophetæ hujus templi, i. e. Ecclesiæ Dei, Architecti, non avtem fundamentum, dicantur.* Et Franciscus Junius *ad Bellarm. controv. 3. l. 3. c. 23. §. 54. Fundamentum Apostolorum & Prophetarum est, qod Apostoli & Prophetæ posuerunt.*

Cæterùm obstare videtur interpretationi huic, qo *fundamenti* vocabulo *Christus* hoc loco intelligitur, qod fundamenti istius λίθος ἀκρογωνιαῖος idem illic nuncupatur: tanqam in fundamento hoc ipso *lapis* ipse sit, vel *summus*, ut Vulgatus Interpres reddidit, eúmqe secuti veteres pleriqe, vel *imus*, ut Beza & Piscator, verterunt. qod utrunqe tamen Hieronymus Zanchius probè satis conciliat, cum *lapidem angularem* ejusmodi designari existimat; *qi ab imo usqe ædificii fundo, ad summum ejusdem culmen pertingat.* qò spectare videtur, qod Joannes Chrysostomus; (qem & Theophylactus transcripsit) Δηλοῖ ὅτι ὁ τὸ πᾶν συνέχων ἐστὶν ὁ Χριστός. ὁ γὰρ λίθος ὁ ἀκρογωνιαῖος καὶ τὸν τοῖχον συνέχει καὶ τὸν θεμέλιον. *Notum est Christum omnia continere ut lapis angularis & muros continet, & fundamentum.* Et Chrysostomi vestigia premens Scholiastes Græcus: Αὐτὸς ὁ καὶ τὸν θεμέλιον καὶ τὸ οἰκοδόμημα, ἄνωθέν τε καὶ κάτωθεν, συνέχων καὶ συσφίγγων. *Ipse est, qi & ædificium, & fundamentum, qod lapis solet angularis, tam superius, qàm & inferius continet & constringit.* Qamvis enim sæpenumero deprehendatur, ut res una eadémqe appellationes tralatitias varias ex rationibus variis obtineat: sicut & unâ eadémqe imagine sev similitudine res variæ & à se invicem plurimum discrepantes denotentur. qod fusè docent Avgustinus de *Doctr. Christ. l. 3. c. 25. in Psalm. 35. & 66. & 90. & 103. & 108. in Joan. tract. 13. serm. in Parabol. seminant. in Esav & Jacob. de divers. 20.* &c. Gregorius Nyssenus *adv. Evnom. l. 10.* & Isidorus Pelusiota, *l. 2. Epist. 175.* unde & *Christus* idem, nunc *fundamentum*, Cor. Ep. 1. c. 3. v. 11. nunc *templum*, Joan. c. 2. v. 19. nunc *ostium*, Joan. c. 10. v. 7. 9. nunc *lapis angularis*, Psalm. 118. v. 22. nunc *Architectus* etiam, Matth. c. 16. v. 18. dicitur. Et *leo*, nunc *Christus*, Apoc. c. 5. v. 5. nunc & *Diabolus*, Petr. Ep. 1. c. 5. v. 8. nuncupatur. tamen qod Isidorus idem *l. 3. Ep. 107.* Ἑκάστην παραβολὴν πρὸς τὸ προκείμενον μάλιστα ἀναζωγραφητέον. *Parabola sive similitudo omnis ex præsenti instituto est explicanda.* nec, ubi hoc genus plura ita simul ponuntur, ut à se invicem liqidò distingvantur, de eodem planè videtur posse commodè satis intelligi. Proinde, licet id Piscator rejiciat, de doctri-

A nâ, tam Apostolicâ, qàm & Propheticâ, sive veritate divinâ ab utrisqe his traditâ, cujus princeps caput est de Christo ipso, sive Christus ipse Corinth. Ep. 1. c. 2. v. 2. & c. 1. v. 23. qamvis alia etiam quamplurima contineat dogmata, qibus fides nostra innititur; cum superiùs lavdatis exponere malim. Idqe eo magis, qia disertè Apostolus, non qo modo Esajas c. 28. v. 16. *lapidem* ipsum *angularem fundamentum* appellat: sed αὐτοῦ, *illius* sive *ipsius*, cujus proximè meminerat, *fundamenti* scilicet *lapidem angularem* Christum esse subjiciat. potiorqe ideò videtur

B mihi Flacci Illyrici versio illa, *cujus lapis angularis est Christus*; qàm ea, qam huic Piscator præfert; *Qum lapis angularis sit Christus.* Interim, qod & Theodoretus ad locum, de qo agitur, insinuat, mutuas sibi operas locant *Ecclesia* & *Veritas*; dum & fideles ipsos, qibus Ecclesia hæc constat, sustinet veritas; & veritatem ipsi, cum promulgant & prædicant, tum & adversus adversarios ejusdem eam tuentur, & ad sangvinem usqe propugnant.

Columnam verò qod dixit Apostolus, *columnam* populi Israelitici in eremo palantis ducem alludi putat Joannes

C Chrysostomus. Στῦλος, inqit, οὐχ ὡς ἐκεῖνος ὁ Ἰουδαϊκός. *columna, non qalis Judaica illa, qæ populo nempe illi ducatum præbebat.* Exod. c. 13. v. 21. αὕτη γάρ ἐστι τὸ συνέχον τὴν πίστιν καὶ τὸ κήρυγμα, *istic enim fides & prædicatio, sive præconium, continetur.* h. e. in Ecclesiâ vivâ voce veritas, sive via ad vitam promulgatur; qod columna illa non præstabat. Qanqam de Templo, non de Columnâ, Chrysostomum cepisse videtur Oecumenius, sive qis alius *Scholiorum* illorum avtor. Et Theophylactus etiam: apud qem pro ναὸν, λαὸν perperam habebatur: qod ex Scholiaste illo discitur. οὐχ ὡς

D Ἰουδαϊκὸς, inqit ille, ναὸς, ἀλλὰ στῦλος καὶ ἑδραίωμα, ὅτι ἐστι, βεβαιωτὴς τῆς ἀληθείας· ὁ γὰρ ναὸς, φησὶ, τύπων τῆς ἀληθείας ἦν ἑδραίωμα. *Non qale templum Judaicum, illud enim typorum veritatis; hæc avtem est columna & fulcimentum,* h. e. *firmamentum veritatis ipsius.* Qòd si νεφέλης στῦλον, sive *nubis columnam*, cum Chrysostomo, & Procopio, qi hunc seqitur, sed de Christo ipso interpretatur, uti suprà monitum, respexisse voluerimus Apostolum, ita posse distingvi censet D. Heinsius, ut legatur, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία, Θεοῦ ζῶντος στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, *qæ est Eccle-*

E *sia, Dei viventis columna, ac firma sedes veritatis: Ut qi in nube olim præsentem se exhibuit, idem nunc στῦλον habere feratur, in qo habitet, non nubem, non arcam, non templum Judaicum, sed Ecclesiam. qæ & ideò veritatis sedes firma sit dicta; qia ubi Deus, ibi veritas; ubi veritas Dei, ibi veritatis* ἑδραίωμα *in Deo & verbo Dei.* addit Vir. Cl. *ita sublatum iri repetitionem illam,* ἐν οἴκῳ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Sed, ut nihil dicam de repetitionibus istiusmodi, Apostolo nostro non insvetis, ut ad Tim. Epist. 2. c. 1. v. 18. & alibi, distinctionem hanc ipse aliis censen-

F dam relinqo.

Cæterum Vir Cl. Franciscus Junius (qem & Alstedius, sed pro more suo, nomine tacito, transcripsit, *de Eccles. l. 1. c. 15.*) ad *columnas*, sive *pilas* allusum existimat, qibus leges olim & decreta affigebantur. Sic enim is *adv. Bellarm. ad Tom. 3. controv. 3. l. 3. c. 14. §. 6. Ecclesia Dei columna dicitur, &* ἑδραίωμα. *i. e. abacus, stylobatésqe columnæ, non ratione architectonicâ, ut columna sustentaculum & fulcimentum est domus; nam si fulmentum est, qomodo est domus fulmento nitens? sed ratione* (*politicâ sive*) *forensi;*

G *prout in curiis & ante prætoria, columnæ extant, & cippi, ad qos appenduntur avtoritate publicâ leges atqe programmata. Est igitur hæc columna cum suâ basi, custos veritatis, non firmamentum domus. Ita duobus elogiis Ecclesiam exornat Apostolus; qorum alterum primarium est, respectu Dei, domus est Dei viventis; alterum secundarium respectu nostri; columna est; & qidem firmissima ac fundatissima, veritatis, qam nobis proposuit in ipsâ Deus. Sic enim ex curiâ atqe prætorio ad valvas avt columnas, ut Romæ olim pro Rostris, decreta exhibentur & proscribuntur foris; proscriptáqe custodiri in eis solent.* Hæc ille. De *columnis* qibus leges, vel affigi, vel incidi solebant, habeas è multis ista. Dionysius Halicarnasseus *Antiq. Rom. l. 10.* de Decemviris: Ἐπικυρωθέντος δὲ τῶν νόμων, στήλαις χαλκαῖς ἐγχαράξαντες αὐτοὺς

ἐφεξῆς

ἐφεξῆς ἔθεσαν ἐν ἀγορᾷ τῷ ἐπιφανεστάτῳ ἐκλεξάμενοι τόπον. *Leges plebiscito confirmatas, & columnis aereis incisas, in fori loco maximè conspicuo deinceps proposuerunt.* Aliter pavlò qàm Cajus Imperator, qi *de vectigalibus indictis legem proposuit, minutissimis literis, & angustissimo loco, ut ne cui describere liceret.* Sveton. *l.* 4. *c.* 41. Allusit huc apud Plavtum ille *Trinum.* 4. 3.

Ea leges utiqe misera etiam ad parietem sunt fixa clavis ferreis,
Ubi malos mores affigi nimio fuerat aeqius.

Dio Cassius *Hist. Rom. l.*41. Ὅτι ἥλιος σύμπας ἐξέλιπε, καὶ κεραυνοὶ τὰς στήλας τὰς τοὺς νόμους ἐχούσας ἐλυμήναντο. *Sol totus defecit, & columna in qibus leges extabant, de cœlo tactæ sunt.* Ex Varrone Macrobius *Saturnal. l.*1. *c.* 13. *antiqissimam legem fuisse incisam in columnâ areâ, à L. Pinario & Furio Coss. cui mentio intercalaris adscribitur.* Nec leges tantum, sed & fœdera, & pacta conventa publica, columnis incisa legimus. Cicero pro Balbo: *Cum Latinis omnibus fœdus illum, Sp. Cassio, Posthumio Coss. qis ignorat? qod qidem nuper in columnâ aneâ meminimus post Rostra incisum, & perscriptum fuisse.* Qod Livius *l.* 2. *Fœdus cum Latinis à Sp. Cassio illum, columnâ inscriptum, monumento est.* Et alia itidem negotia monimentáqe, qæ nosse qosqe ex usu erat. De Avgusto Dio. *l.* 53. Προστάτης τῶν ὁδῶν τῶν περὶ τὴν Ῥώμην αἱρεθείς, τὸ χρυσοῦν μίλιον κεκλημένον ἔστησε. *Curator viarum, qa circa Romam sunt, constitutus, Milliarium* (ita Plinius vocat, *l.*3. *c.* 5. qi & *in capite Romani fori statutum* refert; & Tacitus *Annal. l.*17.) *avreum, qod dicitur, statuit.* Id Plutarchus in Galbâ docet fuisse κίονα χρυσοῦν εἰς ὃν αἱ τετμημέναι τῆς Ἰταλίας ὁδοὶ πᾶσαι τελευτῶσι· i. e. *columnam avream, ad qam via omnes ex Italia partibus singulis desinebant.* Idémqe morti proximus, res à se gestas columnis sive pilis duabus æneis inscribi, Testamento mandavit. Dio. *l.*56. Τὰ ἔργα ἃ ἔπραξε πάντα, ἃ καὶ ἐς χαλκᾶς στήλας πρὸς τῷ ἡρῴῳ αὐτοῦ ἀναγραφῆναι ἐκέλευσε. *Rerum à se gestarum omnium syllabum reliqit; qas & in columnas, sive pilas, aneas incidi, & ante sacrarium suum statui jusserat.* In lapide Ancyrano, cujus supersunt adhuc fragmenta, sic legitur: *Rerum gestarum D. Avgusti; & impensarum, qas in Rempublicam, Populúmqe Romanum fecit, incisarum aheneis pilis, qa sunt Roma posita, exemplar.* Qanqam Svetonius *l.*2. *c.*101. *indicem rerum à se gestarum, qem vellet incidi in aneis tabulis, qa ante Mavsoleum statuerentur.* Nec aliter eqidem capio, qod de Cicerone Dio Cass. *l.*39. Ἀνῆλθέ τε ἐς τὸ Καπιτώλιον, καὶ τὰς στήλας ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ φυγῇ ὑπὸ τοῦ Κλωδίου σταθείσας καθεῖλε. *In Capitolium ascendit, pilásqe de exilio suo à Clodio fixas dejecit,* an, *sustulit.* Pari ergò modo in Ecclesiâ Dei, tanqam in Columnâ, ære qovis perenniore (Matth. c.16. v.18.) & in loco conspicuo, urbis ad instar super montem sitæ, collocatâ, (Esajæ c.2. v.2. Mic. c.4. v.1. Matth. c. 5. v. 14.) prostant Legis divinæ Tabulæ; via ad vitam & salutem æternam unica delineata & descripta; pacta deniqe inter Deum genúsqe humanum conventa, qæ nosse nihil omnium interest magis.

Verùm ut dissertationi de Apostoli verbis illis isti terminum figam; in tam variâ & diversâ loci hujus interpretatione, si qis sententiam meam reqisierit, eis lubens faverim, qi cum antegressis ea committunt. Siqidem qas in adversum rationes vir doctissimus adducit, minus validæ videntur. 1. Nec *ἀσύνδετος* est dictio, in qâ, copulâ intercedente, membra sibi invicem annectuntur: nec hiulca avt suspensa, in qâ sensus commodè continuatur. Etenim dato (qod negari non potest) *ἀλήθειαν*, sive *veritatem*, de qâ Apostolus, esse *magnum illud Mysterium*; consecutionis ratio commoda satis est futura, etiam præcedentibus annectantur ista. 2. Nec ad novum transit argumentum Apostolus, cum *veritatem*, qam dixerat, ab altitudine summâ dignitatéqe, qæ in confesso sit, commendat: nec est insolens etiam in sacrâ paginâ, ut à copulativâ, non argumentum tantùm novum, sed scriptum qoqe integrum qandoqe inchoetur. sic enim & liber Esdræ, & liber Jonæ ordiuntur. sed nec Apostolo ipsi insvetum est prorsus, ab eâdem ordiri; & καὶ prò δὲ, sive pro *avtem*, usurpare. (videantur ad Corinth. Ep. 1. c. 2. v. 1. & c. 3. v.1. & c. 5. v.13. Ephes. c.2. v.1. Thessal. Ep.1. c.1. v. 12. Timoth. Ep.1. c.5. v.7.) qod istic tamen non est necesse. 3. Nec formula illa Rabbinica, locum hic habet. alia enim est *sapientia*, cujus Moses ille fundamentum & columnam dicit esse, *nosse qid sit ens primum*, ab hoc ipso, cui *fundamenti* ac *columna* nomen tribuitur. cum apud Apostolum nihil aliud sit *veritas*, qàm *Mysterium pietatis* ipsum; qod proinde sui *columna*, & *fulcimentum* minus àptè diceretur. 4. Non est necesse, si cum præcedentibus conjungantur ista, ut *Ecclesia & domus eadem & columna*; sed nec ut *columna ac firmamentum veritatis*, dicatur, qod ex aliis interpretationibus patet superiùs adductis.

Ita cum prægressis committi nihil prohibet. Ex illis avtem, qi cum antecedentibus compingunt, cum eis meum malim calculum dare, qi *columnam suffultricem*, qàm qi *pilam promulgatricem*, alludi statuunt: qum ista στήλη plerumqe potiùs qam στῦλος dicatur; (unde στηλίτης, στηλιτεύειν, στηλοκοπεῖν, στηλογραφεῖν, &c. & Gregorius Nazianzenus in *Epitaphio Basilii*, sanctos Christi Martyres & Confessores hâc ratione nuncupat, ἐμψύχους στήλας, non στύλους, & (σιγῶντα κηρύγματα) tum & τὸ ἑδραίωμα subjunctum illo trahere videatur. ex his avtem, in eorum pedibus iverim sententiam, qi cum Nysseno & Gazæo de *Timotheo* dictum intelligunt. qia tam *columna* istic à *domo*, qàm ad Ephesios à *fundamento lapis angularis*, distingvi videatur.

F I N I S.

THOMÆ GATAKERI ADVERSARIA MISCELLANEA POSTHUMA,

IN QIBUS

Sacræ Scripturæ primò, deinde aliorum Scriptorum Locis aliqam multis Lux redditur.

Qæ ANIMADVERSIONUM hujusmodi CINNUM ab ipso Avtore præmissum jam subseqvntur,

EDENTE

CAROLO THOMÆ GATAKERI FILIO.

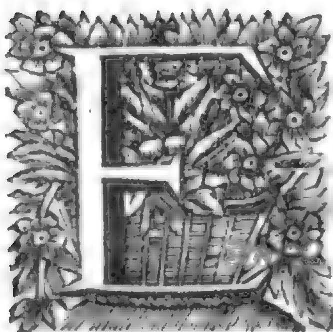
Adjicitur Avtoris Vita propriâ manu scripta.

GREGORIUS NAZIANZENUS *in Epitaph.* Basilii pag. 323. B.

Οἶμαι δὲ πᾶσιν ἂν ὡμολογῆσθαι τῶν νοῦν ἐχόντων, παίδευσιν τῶν παρ᾽ ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον, οὐ ταύτην μόνον τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν --ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ Χριστιανῶν διαπτύουσιν, ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλερὰν, καὶ Θεοῦ πόρρω βάλλουσαν, κακῶς εἰδότες. ὥσπερ γὰρ οὐρανὸν καὶ γῆν, &c. *Illud avtem inter omnes sanæ mentis homines constare arbitror, eruditionem inter humana bona principem locum tenere, non de hac nostra solum ac nobiliore loqor --- sed etiam de externa, qam pleriqe Christiani, pravo qodam judicio, ut insidiosam & periculosam, ac procul a Deo avertentem, aspernantur. Qemadmodum enim cælum & terram, &c.* Vide qæ seqvntur.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

Lectori Pio, Perito, Candido.

EN tibi opus πολυμαθέςατον, cui in lucem edendo operam dedisse me fateor, non tam ut parentis nostri B.M. nomen, non modò pietate inclytum, sed etiam ob eruditionem tum sacram tum profanam, maximè ob politioris literaturæ peritiam singularem, domi forisqe satis jam celebre, supra invidiæ saltem post fata qiescentis aculeos, illustrius innotesceret, qàm ut ipse malignitatis crimen effugerem. Jure enim merito mihi τῆς κακοηθείας dicam impingi licuerit, si egomet, qi nihil qicqam opellâ propriâ Reipublicæ literariæ conferre valeam, etiam studiorum alienorum fructum orbi Christiano depeculatum eam; si κειμήλιον istud, cujus concinnandi gratiâ librorum helluo indefessus, optimæ notæ scriptores omne genus non minori operâ delibaverat, qàm Apes φιλόπονος Hymetti flores varios amat depascere, in scriniis privatis sepultum potius, qàm repositum, non sine Ecclesiæ totius damno, custodivero. Fateor eqidem statim, ex qo Lumen illud perinde atqe Columen Ecclesiæ nostræ fato concessit, ut anima corpus annis & laboribus marcidum exuta cœlos repeteret, ibiqe τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης ςέφανον, *non marcescentem gloriæ coronam*, [a] reportaret, amicos qosdam nostrates, peregrinosqe hoc debitum à me flagitasse, qasi Patris hæres ejus nomine obstrictus, qod ipse in Præloqio Cinni sui parti priori prævio promiserat, tenerer exolvere. Qod verò jam in annum ab obitu τοῦ μακαρίτου pænè qintum premitur, per me non stetit, utpote qi virorum clarissimorum, cui parentis nostri memoria æqè cara fuit, atqe hæc studia grata, consilium adhibuerim, & opem imploraverim, ut obstetricantes manus huic fœtui in avram apricam producendo commodarent. Sed obstitit seculi nostri scriptis hujuscemodi parum faventis iniqitas, qàcum librorum institores αἰσχροκερδεῖς ita conjurant, ut qicqid Ingenia maleferiata consarcinant animorum lascivientium & prophanorum prurigini congruum, prelum occupet, & operas defatiget, dum eruditionis sanæ & altæ enixus ferè ultimis blattis & tineis arrodendus relinqitur. Usqe adeo periclitatur ὁ τῆς γενέσεως ποταμὸς ὅτος ἐνδελεχῶς ῥέων, *fluvius ille ortus nostri sine intermissione labens*, [b] (qod observavit Vir incomparabilis D. Verolamius) solidas & gravioris momenti res qasqe absorbere, & in imo reconditas oculis subtrahere, dum aceres, paleæ, & id genus res nihili passim enatant & omnium conspectui obviam eunt.

Cæterùm avtor noster ὁ πάνυ studiis ab ætate ineunte stupendâ ingenii propensitate addictissimus, qoad Dei permissu in terris egit, per totum vitæ curriculum literas divinas humanasqe animo ita sincero, pio, & excelso coluit, ut qod Ennius de Pyrrho dicit;

[c] *Non cavponari bellum, sed belligerare:*

qo sensu (ut ego avtumo) B. Pavlus negat se καπηλεύειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. [d] i.e. *lucri cavssâ institoram agere verbi Dei*, qod * [e] venale nullo modo ducendum est; ita sanctissimè avsim asserere, illum studiis liberaliter incubuisse, neqe unqam ad qæstum abusum eruditione suâ eximiâ, sed Dei honori, & Ecclesiæ commodo dotes atqe lucubrationes suas omnes devovisse, præcipue verò Veritati tuendæ, illustrandæ, promovendæ, hunc qem ultimo adornaverat animadversionum Cinnum destinasse. Meum ipsius qod attinet in hàc editione institutum, religioni qidem est mihi Talenta aliena invi-

[a] 1 Pet. 5. 4.
[b] Plutarch. ad Apollon. pag. 106. E.
[c] M. T. Cic. Offic. lib. 1.

[d] 2 Cor. 2. 17.
[e] Τὸ Θεῖον οὐκ ὤνιον. Greg. Naz. pacific. 3. Neqe enim pretio ulla res Dei constat. *Tertul. Apol.*

invide defodere: sed & longè abest animus à lucro seculari per hanc πραγματείαν captando. Fruere igitur, Lector Christiane, pari cum benevolentiâ Parentis nostri sudore & oleo, diurnis nocturnisqe laboribus, qibus animum agilem & acutum exercuit, corpus exile attrivit, dum scriptorum τῶν εἴσω, τῶν ἔξω, volumina manu assiduâ versavit, ad veritatis obrussam acri judicio redegit, & qod sibi ex usu visum fuit commentariis suis feliciter interseruit, non minorem illis afferens lucem, qàm suis inde concilians gratiam. Sed & Deo O. M. bonorum omnium avtori, favtori, tribuatur gloria, cujus avxilio mirifico Reverendus ille Pater & Pastor Ecclesiæ præconio publico Religionis nostræ mysteria solidè juxta atqe acutè explicuit, pietatis vim concionum gravitate vitæ suæ sanctitati probè consonâ gnaviter promovit, & sacrosanctæ paginæ sensum, tum hìc, tum alibi, ingenio perspicaci & calamo expedito dilucidum reddidit. Mihi deniqe satis referetur gratiæ, si, dum vestigia paterna premere nititur, qanqam non passibus æqis, precibus tuis adjuvetur

Tui emolumenti studiosissimus,

CAROLUS THOMÆ GATAKERI

Filius.

POSTSCRIPTUM.

HOc unicum te, Lector Candide, monitum cupio: Parentem nostrum hæc sua miscellanea in libros qatuor digessisse, sed molis inæqalis, prout observationes è re nata latiorem arctiorémve expatiandi campum ejus stylo dederint; nos verò capita seriatim numerata in unum compegisse, idqe sine materiæ vel detrimento, vel confusione; siqidem singula ferè capitula novum argumentum, & recens oblectamentum tibi offerant. Id modò restat, ut Typothetarum erroribus, qibus lingvarum varietas occasionem qandoqe præbuit, & corrigendis tua suffecerit perspicacitas, veniam à candore tuo impetrem. Pluribus te morari iniqum fuerit. Paradisum istum bonis avibus ingredere; & areas singulas perlustra, ut florum ibi nascentium odore svavi & salubri sensus perfusi gestiant.

THO-

THOMÆ GATAKERI

Vitâ, propriâ manu scripta.

QAndoqidem omnibus, qos τȣ̃ μακαρίτȣ modestia non latqit, mirum videri possit; illum qi necessariorum precibus flecti non potuit, ut effigiem suam penicillo cælove exprimi pateretur, neqe ullum sibi poni monumentum voluit, præter illa qæ ipse æternùm duratura statuerat, libros volo eruditione perinde atqe pietate refertissimos, ut sui historiolam componeret in animum induxisse, sciat Lector, hoc saltem amicitiæ datum, qæ illi intercesserat cum Reverendo viro D. Richardo Dugardo Sidnejo-Sussexiensis Collegii olim socio clarissimo, cujus nisi præfato honore meminisse mihi nefas est, qoniam sub ejus tutelâ in Musarum hospitium admissum, & ejusdem operâ atqe consilio scientiis liberalibus memet (leviter licet) imbutum fuisse animo gratissimo profiteor. Vir iste præstantissimus juvenes instituendi labores assiduos, qos feliciter qidem subiit, vergente tamen ætate valetudinis ratione pertæsus, in Agrum Lincolniensem secessit, & Ecclesiæ in villâ qâdam regimen suscepit. Solitudine illâ usus in animo habuit, è Collegio, cujus primo alumnus, deinde socius fuerat, qotqot in Ecclesiâ celebres effloruerant (& non pavci intra pavcos annos, Deo etiam natu minimo Almæ Matris Cantabrigiæ sodalitio favente hujusmodi cluxerant) eorum vitas pertexere. Inter alios hunc, de qo agimus, silentio prætermittere, præter necessitudinem mutuam, ipsum Collegii tanti Ornamenti nomine honestandi institutum non sivit. Itaqe Vir doctissimus ab amico suo impetravit, ut ipse vitæ suæ rationem breviter exponeret. Sed dum fata seriem non servant, Reverendus ille D. Dugardus placidè obdormitum ivit amico etiamnum superstite, & opere infecto. Post ejus decessum D. Gatakerus ab amici sui Nepote, Scholæ celebris in Londinio Gymnasiarchâ jam erudito, in cujus potestatem ejus chartæ devenerant, scriptum qod sub manibus habemus repetiit, & recepit. Hunc jam commentariolum, in qo de se modestè pavca duntaxat memoriæ mandavit parens noster, oculis tuis subjicere, Lector candide, satius duxi, qàm in situ sepelire. Neqe Testimonium D. R. Dugardi ipsi Avtographo præmissum celari oportuit, qoniam non aliis atqe mihi de Parentis manu æqè constat.

A me rogatus per literas vitam suam ità scripsit Mr. Gataker, ut ego qæ viderentur, indè decerpta catalogo sociorum Collegii Sidnejani, qem diu describendum proposui, insererem.

RI. DUGARD.

THomas Gatakerus Londini natus est, pridiè Nonas Septembris, Anno salutis in lucem editæ millesimo qingentesimo septuagesimo qarto; in domicilio, ad Templum, qod Edmundi nomen præfert, pertinente, ejusdemqe Rectori assignato; patre Thomâ, Ecclesiæ ibidem convenienti præfecto, à Gatakeriana in agro Salopiensi, antiqâ celebriqe satis familiâ; matre Margareta, à Pigottorum in agro Hartfordiensi stirpe minus illustri, oriundis. Post literarum tirocinia in scholis Grammaticis exacta, annum agens decimum sextum, ad Academiam Cantabrigiensem à patre missus, in S. Joannis Collegium admissus est. Ibi Scholaris (qem appellant) locum adeptus, (patre interim amisso) usqe ad gradum Magisterii in Artibus collatum perstitit. Inde in Collegii, cujus fundamenta tunc jacta fuerant, Sidnejo Sussexiensis, societatem, à Fundatricis fidei commissariis allectus; interim dum ædificium ipsum absolveretur in agrum Essexiensem secessit. Ubi in D. Gvilielmi Aylofi ædibus commoratus, cum ipsius in lingvâ Hebraicâ, cujus notitiam mediocrem jam assecutus, majorem avebat, studiis promovendis, tum filio ejusdem primogenito in literis humanioribus instituendo, operam suam collocabat. Huic insuper dum adhæsit, partim sponte suâ, partim matrisfamilias insignis pietate mulieris rogatu, cum in fidei principiis familiam totam erudiebat, tum singulis matutinis sacræ paginæ caput aliqod prius recitatum, pro temporis concessi opportunitate, breviter enarrare consveverat. In hoc exercitio, qod non ipsi sibi minus, qam avdientibus fructuosum compererat, intra anni spatium, Veteris Instrumenti, ab Esajâ exorsus, prophetias universas, Novi Epistolas Apostolicas omnes absolverat. Contigit inter hæc, ut Do-

minam Aylosam, qam consangvinitate propinqâ attingebat, obiter invisens, D. Joannes Sternus Episcopi Londinensis ad Colcestriam suffraganeus, munus istud obeunti inopinatus interveniret; qi ubi Epistolæ ad Ephesios caput primum eâ occasione explicantem avdierat, ad ordines sacros suscipiendos cohortabatur; ad eam rem opem operamqe suam ultro pollicitus. Qod ille tamen, qum alterâ ex parte ministerii sacrosancti granditatem gravitatemqe, suam ex alterâ indignitatem infirmitatemqe perpenderet, altioris considerationis rem esse eam ratus, cum grati ob gratiam ejusmodi sponte oblatam affectus professione, pro tempore renuebat. Verum postea viro gravissimo D. Henrico Alvejo, qo tutore pridem, consultore tunc usus est, ne conditionem oblatam respueret insuperve haberet, variis de cavssis monente, Domino Sterno etiam post menses aliqot exactos iterato interpellante & impellente assensus tandem in sacros ordines est ab eodem cooptatus. Collegii fabricâ jam consummatâ, ad locum prius designatum in eodem capessendum Cantabrigiam denuò reversus est. Ibi dum agit, studiosis, havd multis, sed inter qos emicuere Joannes Hoilus & Thomas Pellus, qi collegii ejusdem postea socii extiterunt, erudiendis incubuit. Cæterum, cum religionis promovendæ studio accensi, pii qidam, è qibus Abdias Ashtonus Joannensis, & Gvilielmus Bedellus Emmanuelensis, in loca vicina, etiam remotiora pavlo qædam, in qibus pastorum qi plebem instruerent, defectus insignior, verbi disseminandi populiqe erudiendi gratiâ, freqenter excurrerent; ab illis idem ut & ipse præstaret, invitatus, ad pagum qendam, in Comitatuum trium, Cantabrigiensis, Bedfordiensis, Huntingtoniensis confinio constitutum (Evertonium appellant) qo loco senex decrepitus annorum (uti ferebatur) triginta præter propter ultra centesimum Vicarii nomen sustinebat, comiter excipiente, qi sedem ibi tunc fixerat, D. Rogero Burgonio, septimanis singulis exeuntibus se conferebat; ac per sesqiannum Dominicis qibusqe ad populum conciones habebat donec D. Ashtono interpellante, cum qibusdam de caussis, qas commemorare nihil est necesse, a collegio ad tempus secedendi animum habere adverteret, in D. Gvilielmi Coqi, cujus Ashtonus idem olim tutelam gesserat, Londini tunc agentis familiam est evocatus. In eâ privatim instituenda dum versatur, evenit ut Concionatoris apud Juri operam in Hospitio Lincolniensi dantes, locus vacaret. Hunc itaqe apud D. Coqum agentem, adeunt è societate illa nonnulli, qi in urbe qandoqe conciones habentem avdierant, suam ad locum illum adipiscendum operam deferentes, & Domini Joannis Pophami in Tribunali Regio tunc Præsidentis, qem familiarem favtoremqe habere norant, interventu, citra difficultatem ullam, suscipere, modò ipse vellet, rem perfici posse, prædicantes. At ille, ne in humeros suos onus iniqius admitteret, dum cunctabundus hæsitat, sermones inter se alternatim serentibus, supervenerat D. Montacutius collegii præfectus, qi, cum aliis de negotiis rem collegii spectantibus ad Urbem accessisset, de reditu ad Collegium, nostrum istum compellaturus convenerat. Ubi verò negotium, qod illos inter agitabatur, resciverat, mutato ille consilio, Lincolniensibus eis protinus suffragari, hæsitantem corripere, per sui diffidentiam fluctuantem firmare, ne defugeret omninò perurgere; ambiendi necessitatem nullam fore; cum Dom. Pophamo, qem alia occasione conventum oportebat, acturum, ut ad societatem eam commendatum haberet. Hac ratione locum illum adeptus, per decennium integrum apud illos concionatoris munere defunctus est. Nec confestim tamen à D. Coqi, cujus & Dominam consangvineam habuit, familia recessit prorsus: apud qem, cum in agrum Northamptoniensem concessisset, per vacationes, qas appellant, & comitiorum publicorum interstitia, divertebat; donec conjugio inito familiam ipse aleret, & in urbe sedem figeret. Interea à viro Illustrissimo D. Gvilielmo Sidlejo oblatam in agro Cantiano curam pastoritiam, qæ amplos satis reditus assignatos obtinere ferebatur, cum negotiorum molem, qam ea attractura videbatur, reveritus & reformidans, tum & à Lincolniensibus suis ægrè divelli se passus, (à qibus tamen ultra sexaginta annuatim minas nunqam receperat) non sine grata affectus benevoli agnitione, suscipere recusabat: qod Vir qidem nobilis ille simul ac literatus gravatim tulit, cum societate relicta nihil opus esse dictaret, apud utrosqe, socio aliqo in laborum consortium adscito, munus sustineri posse existimaret. At nostro mens diversa planè, nec id animum inducere ratione ulla poterat. Cæterum posteà, cum per antecessoris obitum vacante Rectoriâ (qam vocant) Rotherhithiensi, (ea in agro Surrejano, non ultra primum ab urbe, suburbiis saltem, lapidem est dissita) ad eam suscipiendam ab incolarum parte saniore flagitaretur, & horum qoqe postulatis se difficilem præberet, illi virum Reverendum, D. Richardum Stockium qocum consilia illum sua communicare solitum acceperant, adeunt; hominem famæ parum integræ, ni noster velit admittere, in pietatis detrimentum, piorum offensionem obtrudendum sibi fore conqeruntur, enixè rogant, ut in negotio isto præsto ipsis esse velit. Hujus proinde, qi id in se oneris lubens sumpserat, rationibus adductus, svasionibus obsecutus, ad annum à Christo carne humana induto millesimum sexcentesimum undecimum, Lincolniensibus suis gratiæ divinæ commendatis, ad Ecclesiam Rotherhithiensem procurandam commigravit. Et qamvis societatis illius è primariis havd pavci retinere illum apud se conniterentur, nec deessent etiam ex primæ pietatis nomine notæ Theologis, qi utrobiqe (adjutore saltem adhibito) operam commodè satis & fructuosè magis (præsertim qum de successore ambigeretur) exhibere posse contenderent: nevtris tamen ille acqiescere sustinuit, ut cum curam istam in se jam admisisset, apud alteros illos moram diutius protraheret, qam qod successori idoneo ex animi sententia sufficiendo sufficere videretur.

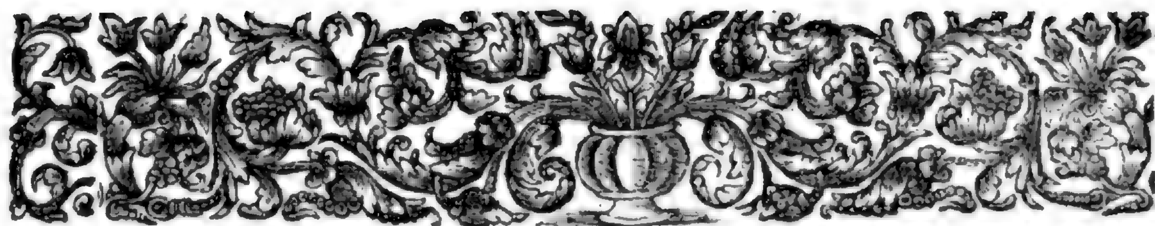
deretur. Apud cœtum istum sacris peragendis plebeqe instituendâ (licet de sede mutandâ sub conditionibus havd aspernandis sæpius interpellatus) annos jam triginta ferè qinqe transegit: valetudine interim pro corpusculi imbecillitate usus commodâ satis: cephalalgiam enim, qâ à pueritiâ ipsâ subinde laboraverat, & concionandi labores intendere consveverant, usus familiarem fecerat: nec deliqium, qod à virium defectu qandoqe patiebatur, & è suggestu aliqoties inter dicendum descendere cogebat, cum nec diu distineret, nec crebrum foret, multum faciebat; Febriculam duntaxat tertianam semel & iterum molestiorem sed nec eam diuturnam, expertus est. Colicâ verò passione ante qadriennium tantopere exagitabatur, ut morti proximus crederetur. Ab hac vix evaluerat, cum anno inseqenti, inter Theologos illos, qos ad doctrinam disciplinamqe constituendam in consilium adhibere Regni Ordinibus est visum, ad conventum Vestmonasteriensem est evocatus, ubi, numine propitio confirmatior factus, qam avt expectare avt sperare etiam poterat, unâ cum collegis reliqis, operam qam poterat, præsentiam saltem, per biennium integrum, & qantum excurrerat, assiduam exhibuit. Interim, cum Collegiorum in Academiâ Cantabrigiensi præfecturæ aliqot, præfectis pristinis avt secedentibus avt amotis, vacarent; à viro Nobilissimo Comite Mancestrensi, cui sufficiendi potestas est ab Ordinibus demandata, ad Collegii Trinitatis præfecturam est expetitus: è conventu fratribus havd pavcis, eis maximè, qi ad præfecturas reliqas admoti fuerant, ne defugere avt reniti vellet, acerrimè instantibus. Qibus ille, cum nullâ aliâ ratione satisfacere posset, eo tandem confugit, ut corpusculi vires negaret, ultro citroqe commeando itineribus necessariis pares futuras; pedem alterum in capulo jam habere; frustra onus ejusmodi imponi, sub qo succumbere necesse sit: qiescerent, ni lucis usuram invideant, & spatiis arctioribus constrictam cupiant. Hoc uti illis tum ora occlusit, ita præsagium havd vanum fuisse eventus comprobavit. Siqidem havd ita multo post, cum negotii ultra solitum nihil qicqam accessisset, passione illâ colicâ (ex qâ prius periclitatus fuerat) derepente denuò correptus est; qæ corpusculum per se senio jam qassum, nec satis unqam firmum, & ex morbi pristini vexatione infirmius redditum, tantopere afflixit, viresqe reliqas non tam dejecit, qam prostravit, ut non necessariis tantum, sed & medicis ipsis, pro conclamato ferè ac conlocato haberetur. Per divinam tamen clementiam morbo superato, aliqantulum recreatus, & valetudini pristinæ qadantenus restitutus; etiamsi nondum ita confirmato corporis statu, ut avt ad conventum Vestmonasteriensem proficisci, avt domo diutius longiusve emansor esse valeat; ad munus tamen pastoritium per occasiones necessarias obeundum prodiit denuò, Anno Æræ qidem Christianæ millesimo sexcentesimo qadragesimo sexto, ætatis avtem suæ septuagesimo secundo jam exacto.

Hactenus Venerandus Senex calamum suum protelavit, prout Deo visum fuit ejus ætatem protrahere ultra terminum vitæ humanæ à Mose præfinitum. Si qid deinceps usqe ad annum octogesimum præter laborem & dolorem occurrit, id omne in lucro ponendum. Nostro qos omnipotens dierum nostrorum mensor & arbiter superaddidit, anni sibi qidem plus satis ægritudinis, at ingens aliis attulere commodum. Nam publico verbi divini præconio denuò repetito, etiam ultra vireculas corporis senio fatiscentis & morbis crebris dudum debilitati, adeo incubuit, ut venâ in pulmonibus diffractâ, saltem distentâ, sangvinem alibi bis intra semestre tempus emittere cogeretur: & tandem medicorum svasu non sine vitæ certo discrimine potuisse illum conciones habere publicas dictitantium, è suggestu semet abstinuit. Deinde publicis negotiis se imparem sentiens, & Ecclesiæ nostratis statum miserè labefactatum lugens, in domum privatam ultro concessit, (utar verbis Gregorii Nazianzen. Ep. 68.) ὥσπερ ἐκ χειμῶνος δεινοῦ καὶ ταχέος, εἰς τὸν ἴδιον τινὰ ὅρμον καὶ ἀσφαλῆ. Ibi, prout per valetudinem licuit, studia sua ad Ecclesiæ commoda direxit. Tunc largiores in Jesaiæ ac Jeremiæ prophetias Threnosqe Annotationes absolvit, qibus (si qa fides nonnullis, non κατὰ χάριν, sed κατ' ἀλήθειαν sententiam se ferre avtumantibus) non extat in sacram paginam commentarius numeris omnibus absolutior. Tunc delitias suas, M. Antoninum Imp. versione illustratum, & Commentario, stupendo qidem literaturæ omnifariæ specimine, avctum, Viris Clarissimis in Celeberrimâ Academiâ Cantabrigianâ edendum in se suscipientibus, & vel eo nomine benè de Repub. literaria merentibus, tradidit. Ex eodem otio optimè usurpato provenit illius Cinnus, sive Animadversionum sacrarum literis humanis cum amænitate utili interspersarum miscella, cujus partem ipse avra ætherea usus edidit, & qod ipsius manu consummatum superest omnibus, maximè illis, qibus horum appetitum acrem conciverat Promulsidis gustus, jam impertimus. Ad Apologiam, sacræ veritatis magis, qam suæ existimationis tuendæ gratiâ scribendam compulit arioli cujusdam nugacissimi impudentia, qi sub Astrologi nomine se cum suis imposturis mundo partim credulo partim impio venditavit, principibus qibusdam turpiter assentans, aliis ἀναιδῶς oblatrans, & plebeculam miserè ludificans. Cœperat avtem, importunis suorum precibus victus, dissertationes suas recolligere de Justificationis per fidem ratione, qas in Sancti Pavli verbis ad Rom. 3. 28. pro concione disertè & dilucidè admodum explicandis multis retro annis tradiderat. O utinam aliqantulo citius institutum illud fuisset aggressus, vel Deus diutiorem lucis usuram illi indulsisset! Nam schedis pavcis expeditis, & unico Justificationis vocabulo librato, sive luci restituto, manum ejus de tabulâ summovit primò librorum tunc temporis novas & inavditas antehæc de justificatione lites moventium tanta farra-

go, qantâ lustrandâ se planè obrui qerebatur, & mox ægritudo qæ illum corripuit, & non modo pensum illud, sed etiam vitæ stamen brevi abrupit. Nam Julii die nono, ætatis suæ octogesimo affecto, sub primo diluculo animi deliqio pavlisper oppressus fuit. Morbum hunc crebro in extrema ætate persenserat, geminum illi esse avtumans, qem L. An. Seneca sæpe passus ab ævi sui Medicis meditationem mortis indigetari dixit. Ut verò sibi in usum ejusmodi eveniret pius iste noster oravit. Sed intra triduum morbus sese febrim esse prodidit, qæ naturæ labanti incidens arte cito superior evasit. Interim nativo calore in putridum verso torrefactus, ut cervus ad alveos aqarum, ita ille anhelavit ad Dominum, reqiem in altero seculo, qam in hoc neqicqam qæsivit, obnixè rogans. Qamdiu decubuit, etiam morte artus extremos occupante, animus, ratio, memoria non defecere. Julii die 26, etsi ad tibias jam pervasit lethalis rigor, tamen charitati suæ ordinandæ suffecit, & necessariis suis extrema monita pietatem spirantia cum admirabili mentis vigore præcepit. Postridie, appetente vesperâ, filium suum propius ad se vocatum ad preces hortatus, qibus magno cum fervore suum testabatur consensum, mox corpusculi viribus devictis, & vinculis solutis, animam Deo reddidit, ut in reqiem diu exoptatam à Christo reciperetur. Hoc modo octogenarius Dei servus cursum suum consummavit, & vitæ ob sanctimoniam non minus conspicuæ, qàm ob eruditionem suspiciendæ exemplar, qasi lampadem, posteris tradidit. Incertum enim, utræ in illo palmam alteris præripuerint, utrum animi dotes eximiæ, qibus Ecclesiam ædificavit; an gratiæ sacrosanctæ, qibus etsi aliis prodesset, suam tamen salutem imprimis promovit. Scilicet ut aliis hoc munus exeqendum relinqam, [illegible] æqum facit.

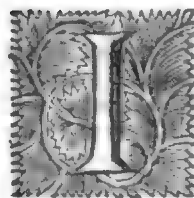
THO-

THOMÆ GATAKERI ADVERSARIORUM MISCELLANEORUM POSTHUMORUM.

CAPUT I.

Participii verbi substantivi ellipsis. χωρὶς adverbialiter sumptum, qid significet. Αὐθεντῶν manus dextra seorsum à corpore reliqo sepulta. Polyphemi pecudes in classes tres distributæ. Multa aliud, *aliud* tempestiva *dicere. Sophocles è Suidâ restitutus. χωρὶς τὰ Μυσῶν καὶ Φρυγῶν, Proverbium qibus, de qibus, qâ ratione usurpatum. Damascius apud Suidam aliter qam Portæ emendatus, apud Photium ab interprete Schotti nomen ementito, perperam redditus. Vaticinium profiteri, Philosophi non esse. χωρὶς τὰ Μεσσᾶς καὶ Σελωὰμ ῥήματα, qi dictum, χωρὶς ἱππεῖς. Proverbium qid velit, & unde tractum. Verbum substantivum, ejusdemve participium in formulis bis suppressum, alibi expressum. Verba Apostoli, Rom. 7.9. in qem sensum ab Origenianis traducta: ubi Methodius apud Epiphanium suppletus, in qem à Pelagianis aliisqe sectariis labis innatæ negatoribus detorta eadem, aliorum explicationibus vel rejectis, vel qoad sensum ipsum admissis, de analysi Grammaticâ qeritur. χωρὶς νόμου, qî reddendum videatur, & dicti Apostolici membrum utrumqe sumendum. χωρὶς, & χωρίζειν, unde conseqentia explicationem datam firmare. Lex nisi conscientiæ admota, nec peccatum suscitat, nec peccatorem occidit. Syntaxis eadem viris doctis agnita, Joan. 15. 5. eadem & Matth. 14. 20.*

N *Cinni parte prima, libri secundi capite novissimo*, ex occasione dicti Apostolici de *columnâ ac fulcimento veritatis*, ad Tim. Ep. 1. c. 3. v. 15. deesse non rarò verbi substantivi participium, ex scriptoris mente supplendum necessariò, monuimus. Id observatum, loco Apostoli ejusdem alteri illustrando, lucem forsan fœnerabitur. Ad eum autem explicandum viam muniemus, indicato vocabuli χωρὶς usu haud ita forsan freqenti, familiari tamen satis. Præpositionis enim significatum licet habeat plerumqe, at adverbialitèr tamen est ubi adhibeatur. χωρὶς ergo Græcum ubi adverbiascit, significat *seorsum, separatim, sejunctim*, Ita Homerus Odyss. 1. v. 220. de Polyphemi pecude;

—— Διακεκριμέναι δὲ ἕκασται
Ἔρχατο. χωρὶς μὲν πρόγονοι, χωρὶς δὲ μέτασσαι,
Χωρὶς δ' αὖ ἕρσαι.
—— *Discretæ procedebant*
Qæqe: duces seorsum grandes; paulò hisce minores

A *Seorsum: mox seorsum tenerâ lanugine tectæ.*

qo loco pecus caprinum; & ovinum etiam, in tres classes dispescit, προγόνους, *ætate grandiores*; μετάσσας, qæ *ætatis qasi mediæ*; & ἕρσας *roris instar teneras* adhuc: ad qam distributionem ita accommodat Eustathius Aristophanis Grammatici illa; τῶν αἰγῶν αἱ μὲν τέλειαι, τράγοι καὶ ἴξαλοι· ἡ δὲ ἐχομένη ἡλικία, χίμαροι· τὰ δὲ νεώτατα, ἔριφοι· ut πρόγονοι Poetæ sint, qi Grammatico τράγοι· illi μέτασσαι, qod huic χίμαροι· ἕρσαι illi, qi huic ἔριφοι. Herodotus l. 2. extremo; de templis à Græcis in Ægypto conditis; Τὸ
B μὲν Ἑλλήνιον καλεόμενον αἵδε πόλιές εἰσι αἱ ἱδρυμέναι κοινῇ. —— χωρὶς δὲ, Αἰγινῆται ἐπ' ἑωυτῶν ἱδρύσαντο τέμενος Διός. *Hellenium qod dicitur, Civitates istæ junctis operis extruebant: —— seorsum vero Æginetæ per se Jovis fanum condiderunt.*

In *Corinthiacis* de Ægypti filiis Pausanias: Χωρὶς μὲν δὴ τῶν σωμάτων ἐνταῦθα αἱ κεφαλαί· Χωρὶς δὲ ἐν Λέρνῃ σώματα τὰ λοιπά. *Seorsum qidem à corporibus istic sunt capita: Seorsum autem in Lernâ corpora reliqa.* Æschines adversus *Ctesiphontem*. Ἐάν τις αὑτὸν διαχειρίσηται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν. *Si qis sibi vim intule-*
C *rit, manum, istud qæ peregerit, seorsum à corpore reliqo sepelimus. Manum*, inqit, *dextram* scilicet, qod ex Josepho discimus. Huc enim pertinent istius illa ad suos, qos à cæde sui dehortatur, *Belli Judaic, l. 3. c. 25.* Παρ' ἑτέροις δὲ καὶ τὰς δεξιὰς τούτων νεκρῶν ἀποκόπτειν ἐκέλευσαν, αἷς ἐστρατεύσαντο καθ' ἑαυτῶν ἡγούμενοι, καθάπερ τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἀλλότριον, οὕτω καὶ τὴν χεῖρα τοῦ σώματος. *Apud alios verò mortuorum istiusmodi dextras abscindi lege jubetur, qibus adversus se militarunt, qandoqidem ut corpus ab animâ, ita manum à corpore abalienatam existimarent.* Plutarchus in Catone minore, ἔφηβοι μὲν χωρὶς, καὶ παῖδες ἑτέρωθι. *seorsum ephe-*
D *bi, & ex alterâ parte pueri.* Joannes Evangelista. *cap. 20. 7.* Καὶ τὸ σουδάριον, —— οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἕνα τόπον. *Et sudarium, non cum linteis unâ positum, sed seorsum in locum unum involutum.* Sophocles Oedip. Colon.

Χωρὶς τό τ' εἰπεῖν πολλὰ, καὶ τὸ καίρια.

Ita enim malim cum Suidâ, τὸ καίρια, εἰπεῖν scilicet, ut priùs, τὸ πολλὰ, qam qod codices Sophoclei exhibent, τὰ καίρια, ad verbum,

E *Distant hæc, multa, & tempestiva dicere.*

sive, ut Grotius ad sensum pariter;

Multa aliud, aliud id qod è re sit loqi.

Qod seqitur ibidem.

interdictum; post Chrysostomum, Theophylactus *de populo ante decalogum datum*; de utroqe Scholiastes, qi Oecumenii nomen præfert proferunt; ad Apostolum, qi pertinere possint non video. Nolim itaqe vertere, χωρὶς νόμου, *absqe lege* (qasi velut ἄνομος, sive *exlex* aliqandiu vixisse perhibeatur Apostolus qo modo ad Cor. Ep. 1. c. 9. v. 21. de se ait, Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ. *Exlegibus ut exlex, non tamen exlex Deo, sed in lege ipsius Christi*, vel alià qavis ratione) verum, χωρὶς νόμου ὄντος, scilicet, h.c. χωρισθέντος τοῦ νόμου, *lege disjunctà*, i.e. *seorsum* à me *existente*, sive *consistente*. nam & χωρὶς, unde τὸ χωρίζειν verbum, a χώρα, sive χῶρος, deductum volunt Grammatici, in qibus est Eustathius, ... qo facit & Xenophontis illud in *Oeconomico pag.* 845. *A.* qod cum prius dixisset, Χωρὶς δὲ τὰ κατὰ μῆνα δαπανώμενα ἀφῃροῦμεν, δίχα δὲ καὶ τὰ εἰς ἐνιαυτὸν ἀπολελογισμένα κατέθεμεν. *Seorsum ab aliis auferebamus, qæ menstruo spatio absumerentur, & seorsum, qæ rationibus subductis in annum essent destinata, collocabamus*. Subjungit, Ἐπεὶ δὲ ἐχωρίσαμεν πάντα κατὰ φυλὰς τὰ ἔπιπλα, εἰς τὰς χώρας τὰς ἐπιτηδείους ἕκαστα διηνέγκαμεν. *Posteaqam supellectilem universam in classes secrevimus, ad convenientia loca singula detulimus*. ut χωρὶς *adverbium*, non *prepositio*, existat; & χωρὶς νόμου ὄντος, qo modo, χωρὶς ὄντος, dicatur. Ita sensus fuerit, *lege seorsum qasi consistente, mortuum qodammodo est peccatum. Est*, inqam, cum Castellione; non, *erat*; qomodo cum veteres tum & recentiores pleriqe vertunt: non ut generaliùs enuncietur primò in thesi: qod per hypothesin mox sui ipsius exemplo confirmat. Siqidem *lege seorsum* constitutâ; nec conscientiæ meæ admotâ, *vivus ipse qondam videbar mihi*. Firmare videtur interpretationem hanc, favere ei saltem, qod seqitur: Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. *Accedente autem mandato revixit peccatum: ipse verò interii*. Qasi mortuus jam videbar mihi. Ἐλθούσης, τῆς πρὶν χωρὶς οὔσης, ἢ χωρισθείσης: *accedente propiùs*, ac conscientiæ admotâ, qæ ante *seorsum constiterat, mandati, lege*. Syntaxin certè non absimilem agnoscunt, interpretum par nobile, Beza atqe Piscator (qibus accedit & Joannes Cameron, *prælect. Tom.* 1.) in illis Joan. c. 15. v. 5. ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. qum vertunt, *nam seorsum à me nihil potestis facere*. Veterisqe interpretis illud, *Sine me*, qasi esset, ἄνευ ἐμοῦ, *frigidiusculum* censent. Supplendum enim necessariò, qo mens ista constet, χωρὶς ἐμοῦ ὄντες, *seorsum à me existentes*, à me, *sejuncti*, *nihil potestis*, ita disertè Piscator, χωρισθέντες ἀπ' ἐμοῦ, *separati à me*; *nempe ut si palmes separatus sit à vite*. Firmant cum prægressa, Καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε. *Sicut palmes fructum ferre non potest, nisi in vite manserit; ita nec vos, nisi in me manseritis*, tum & subsecuta illa; ἐὰν μή τις μείνῃ ἐν ἐμοὶ ἐβλήθη ἔξω, ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη. *Nisi qis in me manserit, tanqam palmes, extra vineam abjectus exarescit*. Qi certè locus huic illustrando mihi cum primis facere videtur. Aut si locus iste minùs idoneus videtur; alterum do ex Matthæo c. 14. v. 20. *Qi ante comederant, fuere viri qasi qinqies mille*, χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων qid est enim aliud istis χωρὶς, qam χωρὶς ὄντων, χωρισθέντων, *mulieribus pueriſqe seorsum sumptis*, & è numero illo qem posui exemptis; omnino χωρὶς γυναικῶν. Historicus, qo modo χωρὶς νόμου Apostolus. Atqe hæc est mea de verbis illis Apostolicis mens: qam aliis tamen censendam dijudicandamqe liberrimè, lubentissimèqe permitto.

CAPUT II.

Heb. 12. 1. Nubes testium *qid velit*. עב nubes, *unde* nubes, *in* multitudinis, *ejusdemqe* confertæ *notione*. Nubes testium, *&* testimoniorum, eorundem examen *&* aggerem, *dictum*. Nubes eqitum, peditum, volatilium, locustarum, telorum. *Spartiani sed incerti, dictum magnanimum* νέφος πελεκέων, *qid.* Nubes belli, discriminis. *Locus Esaiæ* 43. 25. *explicatus, in eo à Junio discessum*. Nebulam *Israelitarum in eremo ductricem alludi existimantium sententia proposita, & rejecta*. *Nubium confertam multitudinem respici censentium, probata*; de nube, *sive* nebulâ *circumjectâ*, *priscorum qorundam opinio refutata*. Nubem *qæ hostium obtutibus circumjecta subduceret figmentum Poeticum*, *locum istic non habere*: *Sed nec Scholiastæ* Supplicationum nubem.

Fidelium, qi sub veteri Testamento degerant, exemplis numerosissimè recensitis, ubi dissertationem de fide suam refertissimam dederat Apostolus ad Hebræos cap. 11. hortationem ad perseverantiam subjunctam huic, cap. 12. 1. his verbis orditur: Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων. *Proinde, & nos cum tantam habeamus circumstantem nos testium nubem*: qo loco νέφος μαρτύρων *nubem testium*, παροιμιωδῶς dictum censet Vir Cl. Joannes Drusius *clas.* 2. *lib.* 3. *prov.* 159. *Nubes testium*; inqit, *multitudo, freqentia, densitas*: nam עבים *Nubes à densitate*: & Servius qidem *ad Æn. l.* 5. *Nubes est aeris densitas*. Et Cicero *de Nat. Deor. l.* 2. *cogitur in nubem aer concretus*: *ita erit* νέφος μαρτύρων, qod μαρτυριῶν ἑσμός, *testimoniorum examen*, Gregorio Nazianzeno *adv. Eunom. Orat.* 5. eandemqe in mentem Avgustinus *de Pec. Mer. & Rem. l.* 1. *c.* 27. *Tanto aggere testimoniorum, cujus adversus veritatem Dei elatio non prematur?* aggerem dixit, qod *examen* ille. Sed & Hieronymus *adv. Jovinian. l.* 1. *Utriusqe testamenti nube opprimam*, h. e. testimoniis confertissimis ex utroqe depromptis. Homerus certe *Iliad.* δ. *v.* 274. νέφος πεζῶν, *peditum nubem* dixit,

— Ἅμα δὲ νέφος εἵπετο πεζῶν.
— *Peditum nubes simul estqe secuta*.

Qod & mox fusiùs, qasi nubem hanc latissimè deducendo sic explicat;

Ὡς δ' ὅτ' ἀπὸ σκοπιῆς εἶδεν νέφος αἰπόλος ἀνὴρ
Ἐρχόμενον κατὰ πόντον ὑπὸ Ζεφύροιο ἰωῆς·
Τῷ δέ τ' ἄνευθεν ἐόντι μελάντερον, ἠΰτε πίσσα,
Φαίνετ' ἰὸν κατὰ πόντον, ἄγει δέ τε λαίλαπα πολλήν,
Ῥίγησέν τε ἰδών, ὑπό τε σπέος ἤλασε μῆλα,
Τοῖαι ἅμ' Αἰάντεσσι διοτρεφέων αἰζηῶν
Δήϊον ἐς πόλεμον πυκιναὶ κίνυντο φάλαγγες
Κυάνεαι, σάκεσίν τε καὶ ἔγχεσι πεφρικυῖαι.
Ac veluti è speculâ upilio cum per mare magnum
Nubem accedentem zephyro impellente tuetur;
Qæ procul intuito apparet pice nigrior ipsa,
Turbine cum ingenti vastum dum proruit æqor.
Expallet visâ, pecudemqe in ovilia cogit.
Confertim tales Ajacem utrumqe phalanges
Ad pugnam juvenum sunt, Martia turba secutæ
Cæruleæ, clypeis atqe hastis horrida sytra.

Ubi monet Eustathius *nubis* nomine, τὴν πυκνότητα, καὶ ἐκ πυκνότητος πολλὴν μελανίαν τινά, *multitudinem confertam*, sive *densitatem*, & ex densitate multâ *nigredinem* qandam indicari. Sed & *Iliad.* ψ. *v.* 133.

Πρόσθε μὲν ἱππῆες, μετὰ δὲ νέφος εἵπετο πεζῶν
Μυρίοι. —
Primò eqites; peditum tum nubes, turba secuta est
Innumera. —

Qo loco idem annotat, τὸ πλῆθος μόνον, *multitudinem duntaxat*, *nubis* vocabulo designari. Et Livius pariter de Antiocho *l.* 35. *Rex eqitum peditumqe nubes jactat, & consternit maria suis classibus*. At ubi idem *Iliad.* P. *v.* 755.

— ψαρῶν νέφος ἠὲ κολοιῶν,
Sturnorum, ut graculorum nubem.

οὐ τὸ πολὺ πλῆθος μόνον, *non ob ingentem tantùm multitudinem*, inqit, ὁ ἐξηγητής, *nubem dixit*, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν ἀέρα ἐπισκιάζουσι νέφους δίκην τῷ πολλῷ συνεχείᾳ καὶ πυκνότητι, *sed etiam qod aerem, nubis in morem obumbrant & obnubilant, dum gregatim consertimqe tanto numero volant*. Pariqe modo, *Volucrum* (cygnos volens) *nubem*, dixit Maro *Æneid. l.* 7. & formulæ ratione adjectâ de eisdem *l.* 12.

Ætheraqe obscurant pennis, hostemqe per auras,
Factâ nube premunt. —

Hiero-

Hieronymus item *ad Joel.* 2. *Nubem locustarum*, dixit: siqidem enarrans vatis verba illa, vers. 10. *Sol & luna tenebris obducentur; & retrahent stellæ lumen suum; Præ multitudine*, inqit, *locustarum obtexentium cœlum: dum lumen, in medio posita nubes locustarum multitudine suâ cœlum obtexentium ad terram non sinit pervenire*: nec alio ferè sensu *nubem telorum* Livius *l.* 38. *velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum.* Et Statius *Thebaid. l.* 4.

— armorum nube sub ipsâ:

qo pertinet Spartani nobilis magnanima vox illa; qi affirmanti *telorum nubem* tantam ab hostium copiis emitti, ut solis lumen interciperet, respondit; sive, ut Herodotus, qi Dieneci tribuit, *lib.*7. Πάντα σφι ἀγαθὰ ἀγγέλλει, εἰ ἀποκρυπτόντων τῶν Μήδων τὸν ἥλιον, ὑπὸ σκιῇ ἔσοιτο πρὸς αὐτοὺς ἡ μάχη, καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ· *Fausta eum, suis nunciare omnia; siqidem solem abscondentibus hostium telis in umbrâ, non autem in sole, adversus illos fore dimicaturos.* Sive ut Plutarchus in *Apophtheg. Lacon*; qi Leonidæ ascribit, Οὐκοῦν χαρίεν, εἰ ὑπὸ σκιὰν αὐτοῖς μαχεσόμεθα, *Proin festiva res est futura, si sub umbraculo positi cum eis pugnabimus.* Qin & *Iliad.* P. *v.*243. πολέμοιο νέφος (qod & Maro imitatus, *belli nubem*, *Æn. l.* dixit) πάντα καλύπτει, qod *nubis expansæ instar* omnia undiqe involvere videretur; cui favet & qod νέφος περικείμενον, *nubem circumstantem*, vel *circumsistentem* nos dixit Apostolus. Qali *testium*, & ab eis mutuatorum *exemplorum*, copiâ adeo simus undiqe constipati, ut nullam in partem nos vertendi detur facultas, ex qâ non ejusmodi qippiam oculis nostris protinus sese aggerat, nec alio spectat qod Demosthenes *Orat de corona.* Τοῦτο τὸ ψήφισμα τὸν τότε τῇ πόλει περιστάντα κίνδυνον παρελθεῖν ἐποίησεν, ὥσπερ νέφος. *Fecit decretum istud, ut periculum qod civitatem circundederat, nubis instar transiret.* ubi, qod παρελθεῖν ὥσπερ νέφος, *nubis instar transire* dixit, geminum est prorsus Esajæ illi c.44. v.22. *Deleo instar nubis, peccata tua*; ita enim malim cum Calvino, *Iniquitatem tuam deleo, prout sol, ut Piscator, sive ventus, ut post Esdra filium Vatablus, nubem delere & dispellere solet*, qâ discussâ mox serenitas conseqitur: qam cum Junio *Defectiones vestras abluendo detergo, qemodo nubes terræ sordes pluviam profundendo delet & abluit*: qasi ad Deum, non ad populi delicta *nubis* icon referatur, contra qam etiam Camius ibidem; tralatio non absimilis deprehendi poterit, Hosh. 6. 4. & 13. 3. Qod autem τὴν πόλιν περιστάντα κίνδυνον, *civitatem circundedisse* dicit *periculum* illud, qod *nubi* mox confert, cum Apostoli νέφος περικείμενον paria facere videri non immeritò qeat.

Verum vir eruditione variâ lectioneqe multiplici pollens, D. Robertus Parkerus noster, *de Polit. Eccles. l.* [illegible] *c.*44. *Sect.*2. verbis Apostolicis eis *nebulam* illam *alludi* censet, *qæ Israelitis in deserto præivit, ut rectâ viâ ad terram Canaan ducerentur*: ita vult *sanctorum exempla nebulam* dici, *qâ dirigamur, per allusionem ad eam, qâ populus ille dirigebatur, dum palabatur in eremo.* Asseveranter posuit, qod dubitanter Illyricus prior proposuerat; *forte* inqit hic, *etiam alludit ad nubem, populo Israelitico in deserto præeuntem. Ut doceat nos ingressuros in cælestem reqiem, perinde præclarissima exempla fidei sanctorum veteris testamenti, vel potius ipsum summum Pontificem Christum nobis præeuntem seqi per omnes difficultates hujus perversi mundi, debere; ac olim populus Israeliticus in terrenam reqiem contendens, illam Divinitùs sibi propositam, præeuntemqe lucem ac nubem per invia horridaqe loca deserti, tanqam symbolum verbi, vel potius Angelum eis præeuntem, perpetuò sectatus est.* Atqi repugnat interpretationi isti, *i.* qod *nubes ista testium* dicatur, & a *Christi ducatu*, qi verbis proximè seqentibus proponitur, & *nubi* illi aptiùs multò commodiusqe respondet, disertissimè distinguitur; ut *nubes ista* isthic *hortatui* magis qam *ducatui*, *Christo* præeuntis, qem intueri jubentur, *exemplum*, *utriqe* prorsus destinetur: tum qod περικεῖσθαι dicitur nos nubes ista; cum nubes illa populum illum non cingeret, sed anteiret, vel desuper tantum obtegeret, uti post videbitur. Nam qod R. Zacariæ nomine ex *Pirke R. Eliazar, cap.*44. à *V. Cl.* Joanne Seldeno *de Synedr. Veter. Ebra. c.*3. refertur, *Nubis columnam illam Israelitarum castra circundedisse, ne hostis qis accedere posset, sicut murus cingit urbem*, nec avt verum, avt verosimile esse videtur. Ego itaqe illum potius, qi & receptior est, sensum hic seqor; & in qem Illyricus ipse propendet magis, ut cum Joanne Calvino, *Nubis nomine sanctorum multitudinem metaphoricè designatam existimem. Densum enim*, inqit ille, *raro opponitur. Si pauci essent numero, tamen suo exemplo incitare nos deberent: Sed ubi ingens est turba, acriores stimulos addere nobis debet.* Optimè Piscator νέφος μαρτύρων, *tantum agmen testium qod est velut densa nubes.* Et Erasmus: *Nubem vocat ingentem multitudinem & turbam testium.*

Argutius enim est paulo qod Joannes Chrysostomus putat ideò *nubem* nuncupari, Ὅτι ἡ μνήμη τῶν ἁγίων ἐκείνων, ὥσπερ νέφος τὸν φλεγόμενον ὑπὸ ἀκτῖνος θερμοτέρας σκιάζει, οὕτω τὸν ὑπὸ τῶν κακῶν κατακαυθέντα ἀνίστησιν αὐτὴ καὶ ἀναπαύει ψυχήν. *Qia sanctorum illorum memoria, sicut nubes radiis intensioribus adustum obumbrat, ita & ipsa animam malis divexatam erigit & refocillat. Ideoqe non* ὑπερκείμενον, *supernè expansam*, sed περικείμενον *undiqe circumjectam* dixisse, qo ἐν μείζονι ἀδείᾳ, *in securitate majori positos se agnoscerent.* Et Theophylactus, Ἐπεὶ γὰρ καύσωνα εἶχον αὐτοὶ τῶν θλίψεων, ὥσπερ ὡς νεφέλη, φησίν, ἡ μνήμη τῶν μαρτύρων ἀναψύξει ὑμᾶς πάντοθεν περιέχουσα. *Quia enim ipsi tribulationum æstum experti sitis, Martyrum memoria, tanqam nubes qædam, inqit, refrigerabit vos, omni ex parte circumcingens.* Verum ut nihil dicam qam parum commodè cohæreant ista; qum *nubes*, vel *nebula* potiùs sive *caligo*, *undiqe circumfusa*, tantùm abfit ab eo qod securitatem majorem præstet, ut periculo potiùs deerrandi, exponat, & latronum ferarumqe vel insidiis vel incursibus objiciat; unde illud Poetæ *Æneid. l.*2. *v.*355.

—— lupi ceu
Raptores atrâ in nebulâ.

Nisi si qis *nubem* ejusmodi comminisci voluerit, qalem, Poetæ fingunt Venerem, nunc Paridi, nunc Æneæ circundedisse, qæ cœlitùs missa, obtutibus subtrahat alienis: ut hoc, inqam, impræsentiarum ne premam, præter Apostoli plane mentem sunt ista. Et illa etiam multo magis, qæ Scholiastes Græcus subtexit: Ἢ ὅτι τοντὸν ἡμῖν δρόσον νέμουσιν, ὑπὲρ ἡμῶν τὸν Θεὸν ἐντυγχάνοντες. *Vel qia spiritualem nobis rorem distribuunt, Deo pro nobis supplicantes.* Dogmatis enim istiusmodi in scriptis Apostolicis nec vola, nec vestigium uspiam comparet.

CAPUT III.

*Ulterius discutiuntur verba Apostoli Heb.*12.1. Ὄγκος, Onus, moles, *qid hic velit. Pugillatum allusu frustra censeri, cum cursus mentio fiat.* Ὄγκον *affectasse pugiles, contra plane qam cursores.* 1 *Cor.*9. 27. *lectio varia. Nec ibi ad pugillatum præparatum, sed exercitium ipsum ac certamen respici.* Ὄγκου *nomine non pigritiam avt tarditatem, sed* qicqid onerat, *avt* deprimit *intelligi. Strigelii de asino* ὀγκητῇ *error. Fabri in Galeni loco lapsus haud unus. Galeni locus integer ponitur. Verba citata* epici *esse, non jambici. In jambos defingendo avtoris verba à Fabro miserè depravata; qemadmodum à Titio Ciceronis qædam, dum in carmen epicum deformat.* Ὄγκου *istius in asini appellatione nihil.* Ὀγκητὴς à rudendo, *asini epitheton apud Pollucem reponendus.* Ὀγκηστὴς *Poeta*, *h. e.* Rudius, *ad formam* τοῦ Ὀρχηστὴς, *effictus, qasi pancratiasta aliqis designaretur. Olympiades victorum in eis nominibus descripta. Poetæ versuum restitutio tentata.* Ἱερέα πλάνητος *qa. Nimis arctè constringere, qi* ὄγκον *ad* fastum *restringunt. Varro Valerianus pro Eucherio.* Honoris *& oneris affinia vocabula.* Vitiorum *itidem & divitiarum.* Ὄγκου *nomine tam* fastum *qam divitias venire, qatenus à meliorum studio retardant. Cratetis de nummis abjectis censura.* Ὄγκου *nomine* opinionem inanem *intelligi, minus aptum videri. Ea tamen profectus impedimentum insigne. Antonius ex Plutarcho, aliter qam Gesnero, restitutus.* ὑπομονῆς *nomine perseverantiam, non profectum designari. Peccati onus.* Εὐπερίστατος ἁμαρτία *qâ ratione dicatur, sententiæ variantes.*

tes. περιΐστασθαι, vitare qâ *ratione significet. In notatione utriusqe à Dunæo discessum. Origenes à Gelenio, perperam redditus.* 2 *Tim.*2.16. & *Tit.*3.9. περιΐστασθαι *qi sumatur. Apud Apostolum* τὸ εὐπερίστατον *difficultatem aliqam innuere. In circumcingendi atqe implicandi notione usurpari: unde tracta metaphora à cursu longiusculè recedentes interpretationes rejecta. Nec admissa subtilitas Heinsiana. A*περίσπαστον *qi legant; qi hoc cum alterâ lectione concilient.*

SEqitur in cohortatione Apostolicâ: Ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν. Ubi ὄγκον Græci βάρος exponunt. Τὸ βάρος τῶν βιωτικῶν πραγμάτων. *Pondus rerum ad hujus vitæ usum pertinentium.* Scholiastes. Τὸ βάρος τῶν γηΐνων πραγμάτων, καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῖς φροντίδων Theophylactus; *rerum solicitudinumqe secularium ac terrestium onus,* sive *pondus.* Latini pleriqe, tam antiqiores, qam & recentiores, *pondus* reddidere. Ego *onus* malim, qo modo Apulejus *Florid.* 2. Cratetem *rem familiarem abjecisse, tanqam onus, magis labori, qam usui.* Vel *molem* etiam; Alludit enim Apostolus, qod vir Doctissimus Petrus Faber monuit, *Agonisticon. l.* 2. *c.* 3. *molem massamqe carnium & corporis saginati athleticam*: qam & ὄγκον appellare solent. Galenus *ad Hippocratis Aphorism. Comment.* 1. *aph.* 3. Τῆς τῶν ἀθλητῶν εὐεξίας, οὐ μικρὸν ἐστὶν ἔγκλημα, τὸ περιβάλλεσθαι περιττὸν μέγεθος ὄγκου τῷ σώματι καὶ δηλονότι καὶ πλῆθος χυμῶν· — ὥστε εἰς ὄγκον ἀρθῆναι τοῦ δέοντος μείζονα τὰ σώματα. *Hoc nomine reprehensionem meretur havd exiguam habitudo athletica, qod corpori molem ingentem humorumqe redundantiam comparare contendit. — Unde fit, ut mole justo majora corpora evadant.* Idem, *ad Thrasybul. de gymnast.* Βούλεται γὰρ (ἡ τοιαύτη γυμναστική) οὐ τὴν ἰσχὺν αὐξῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ὄγκον τε καὶ τὸ βάρος τοῦ σώματος, ὥστε καὶ ταύτῃ χειροῦσθαι τὸν ἀνταγωνιστήν. *Vult enim exercitatio istiusmodi, non vires tantum augere, sed & molem pondusqe corporis ut hac etiam adversarium opprimat.* Et mox: Τὰ μὲν τῆς φύσεως ἀγαθά, προϊόντα τε καὶ ἐπιδιδόντα καὶ αὐξανόμενα, γίνεται βελτίω· τὰ δ' οὐ φύσει πάντα, τοσούτῳ χαλεπώτερα, ὅσῳ καὶ μείζω. Ὅθεν ἄφωνοί τινες ἐξ αὐτῶν ἐξαίφνης, ἕτεροι δὲ ἀναίσθητοι καὶ ἀκίνητοι καὶ τελέως ἀποπληκτοι γίνονται, τοῦ παρὰ φύσιν ὄγκου τοῦδε καὶ τοῦ πλήθους ἀποσβεσάντων τε τὴν ἔμφυτον θερμασίαν, ἐμφραξάντων τε τὰς διεξόδους τοῦ πνεύματος. *Natura qidem bona profectu auctuqe meliora fiunt, at qæ præter naturam sunt, qo majora, eo molestiora evadunt, hinc athletarum horum qidam subito elingves, alii sensu motuqe omni destituti, & apoplectici prorsus redduntur; dum præ mole ac plenitudine calor innatus extinguitur, & spirituum meatus intercluduntur.* Heliodorus *Æthiop. l.*10. athletæ cuidam Æthiopi, Ὄγκον πελώριον καὶ παχεῖαν τὴν γαστέρα, *molem stupendam, ventremqe obesum,* tribuit. *Proinde Pavlus,* inqit vir doctissimus, *qo expeditiùs ad Deum procurramus, voluit molem istam & massam sarcinamqe corporis saginati, qam tantoperè athletæ curabant, à nobis, melioribus utiqe athletis, & sanctiore abstinentiâ jejuniorumqe cestibus elisum, sugillatum, obtusum, castigatum deniqe corpus & omnino defæcatum habentibus, atqe hac ratione ad certamen spirituale præparatis, abjici.* Verùm *cursum* Apostolus, non *pugillatum,* hîc respexit. Siqidem *pugiles* qidem & *pancratiastæ* molem corporis illam cumprimis affectabant; utpote qi, qod Galenus supra, non viribus tantùm, artificiove, sed & mole ipsâ ac pondere adversarium elidere nitebantur; unde apud Nasonem *fabul. l.*9. Achelous de Hercule;

— *Tergoqe onerosus inhæsit.*

Et

— *Imposito pressus mihi monte videbar.*

neqe vero Apostolus ad Cor. Ep. 1. 9. 27. ubi se *corpus suum* ὑπωπιάζειν, ut vulgò legitur, *i. e. suggillare,* sive ὑποπιάζειν, ut ex Hesychio D. Heinsius mavult, *i. e. affligere, subigere,* καὶ δουλαγωγεῖν, *& in servitutem redigere,* profitetur; tanqam *pugilem* sese ita tractare dicit, qo ad certamen ineundum expeditiùs aptiusqe se habeat: verum se *pugili* confert, *corpus* sive *carnem,* eo qo passim sumit sensu, Rom.6.6. & 7.18. &c. *adversario* sive *antagonistæ,* qem *contundere, subigere, superare,* menti, qi est Pavlus ipse, Rom.7.17,20. subdere, & subjugatum dare, modis

A omnibus contendit. *Molem* ergò *corpoream* καὶ πολυσαρκίαν, qi *pugilatu pancratioqe* certabant, acqirere sibi satagebant; at qi cursu contendebant, è contrario ὄγκον omnem καὶ βάρος demere sibi studio habebant, qo ad cursum expeditiores existerent, minusqe inter currendum laborarent: hos ergò cum respiceret Apostolus (οὐ γὰρ εἶπε, πυκτεύωμεν, οὐδὲ παλαίωμεν, ἀλλὰ τρέχωμεν. *Non dicit, pugnis decertemus, nec luctemur, sed curramus.* Chrysostomus) ὄγκον πάντα *molem omnem, onus omne, pondus omne,* qicqid deprimere, degravare, retardare, remorari, delassare in cursu possit,

B sive id *corporis sagina,* sive *rerum secularium solicitudo* fuerit (isto enim utroqe βαρύνεσθαι αἱ καρδίαι, *gravari corda,* assolent Luc. 21. 34.) deponi prorsus abjiciqe jubet; qo & promptiùs cursum inire, & expeditiùs progredi, & metam usqe integri pertingere valeamus. Nam qod Chrysostomus ὄγκον interpretatur, τὸν ὕπνον, τὴν ὀλιγωρίαν; & Scholiastes cum secutus, ὀλιγωρίαν καὶ ῥαθυμίαν; hoc est, *somnolentiam, pigritiam, negligentiam, segnitiem,* minùs placet. Et minùs adhuc, qod *asininam ignaviam,* Victorinus Strigelius, *asinus enim,* inqit, *haud dubiè à mole*

C *& tarditate* ὀγκηστὴς *dicitur*: imò vir Clarissime, nihil minùs est dubium, qam asino nominis id non inde hæsisse. Qem tamen errorem, licet crassum nimis, etiam virum eruditissimum Petrum Fabrum errasse video; qi loco supra indicato; *Valdè fallor,* inqit, *nisi ad pondus istud adipale & carneum humani corporis, velut asininum, ex homonymiâ vocabuli elegantiam captans, qidam poeta vetustus hisce jambis à Galeno relatis, athletas carpendo, alluserit, in* ὀγκηστοῦ *vocabulo sic ferè*

Ἀτὰρ ἐν ἱστορίῃ πολυπήρῳ (*sic lego pro* πολυπείρῳ) γεγράφεται,

D Ὄνος ὅτι πυγμὴν ἐνίκησεν (*sic lego pro* νίκησε) ποτε,
Ἄνδρας. εἰκοστὴ δὲ καὶ πρώτη Ὀλυμπιάς.

(*sic distinguo; nam in impressis ab hoc postremo initium ducit versus proximus omninò perperam.*)

Ἦν, ὅτ' ἐνίκα ὀγκηστής.

Istud artem τοῦ ὀγκηστοῦ *epitheton esse asino convenientissimum, ex eo intelligas; qod ita scriptum alicubi ab Arriano in Epicteti, l.* 2. *c.* 24. *videre est: in qo* τὸ συνογκᾶσθαι *usurpatum licet animadvertere; qod Lexicographi neqaqam asserunt;* Ὄνῳ δὲ

E τίς προθυμεῖται συμπαίζειν καὶ συνογκᾶσθαι; καὶ γὰρ εἰ μικρὸν, ἀλλ' ὅμως ὀνάριόν ἐστιν. *Qis vero cum asino colludere, unaqe rudere velit? qi qamvis parvus sit, asellus tamen est.* At tu, vir Clarissime, plurimùm falleris: idqe nomine non uno, dum & ὄγκον istum in *asini appellatione* allusum existimas; & dum *jambos* somnias; & dum ἓν κείμενα solicitanda existimas. Galeni locum, qia insignis est; ex *hortatorio ad artes, c.* 13. integrum dabimus. Ὅτι δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς οἷς ἀσκοῦσιν (οἱ ἀθληταὶ) οὐδενός εἰσιν ἄξιοι λόγου μάθοιτ' ἄν. εἰ διηγησαίμην ὑμῖν τὸν μῦθον ἐκεῖνον, ὃν τῶν οὐκ ἀμούσων ἀνδρῶν τις ἐπέθηκε ἔπεσι

F διεσκεύασεν· ἔστι δὲ οὗτος, Εἰ Διὸς γνώμη πᾶσι τοῖς ζώοις ὁμόνοια καὶ κοινωνία γένοιτο πρὸς τὸν βίον, ὡς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ κήρυκα, μὴ μόνον ἀνθρώπους ἐπὶ ἀγωνισμένους καλεῖν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἐπιτρέπειν τοῖς ζώοις εἰς τὸ στάδιον ἥκειν ἵν, οὐδένα ἂν ἄνθρωπον οἶμαι στεφθήσεσθαι.

Ἐν μὲν γὰρ δολιχῷ ὑπέρτατος, φησὶν, ὁ ἵππος.
Τὸ στάδιον δὲ λαγωὸς ἀποίσεται· ἐν δὲ διαύλῳ
Δορκὰς ἀριστεύσει· μερόπων δ' ἐναρίθμιος οὐδεὶς
Ἐν ποσὶν, ὦ κοῦφοι ἀσκητῆρες, ἄθλιοι ἄνδρες.

ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀφ' Ἡρακλέους τις ἐλέφαντος, ἢ λέοντος ἰσχυρότερος

G ἂν φανείη. Οἶμαι δ' ὅτι

Καὶ ταῦρος πυγμῇ στεφθήσεται.

καὶ ὄνος, φησὶ, λὰξ εἰ βούλεται, ἐρίσας, αὐτὸν τὸν στέφανον οἴσεται. Αὐτὰρ ἐν ἱστορίῃ πολυπείρῳ γέγραπται, ὄνος ὅτι πυγμὴν νικήσει ποτ' ἄνδρας.

Εἰκοστῇ δὲ καὶ πρώτῃ Ὀλυμπιάς ἦν, ὅτ' ἐνίκα
Ὀγκηστής. —

Primò *Epicum* poetam fuisse disertè docet Galenus apologi istius parentem, ἔπεσι, non ἰάμβοις, παρασκευάσας, monendo; qæ & integra adhuc nonnulla supersunt; ex qibus luxatis depravatisqe *jambos* pessimè tornatos ὁ τέκτων ἡμῖν, hâc in parte οὐ σοφὸς, ἐτεχνήσατο id qod etiam *l.* 1. *c.* 30. havd minùs infœliciter tentaverat. Unde petat licet cui libido est, ejusdem, cum eis qos hîc posuit, τόμματος.

Nec *jambis* his dispares *Epici* illi, qos Rob. Titius *Loc. Controv. l. 6. c. 17.* procudit ex Ciceronis verbis illis *de Nat. Deor. l. 2. nam & lapidum conflictu atque attritu elici ignem videmus; & recenti fossione terram fumare calentem; atqe etiam ex puteis jugibus aqam calidam trahi*: cum enim clausulam illam, *terram fumare calentem*, versiculum extremum sonare advertisset Vir doctus sed in Criticis suis parum fœlix, inde statim concludebat, periocham totam carminibus constare *ex vetusto poetâ* aliqo depromptis; qam idcircò hexametri pedibus ingratiis constrictam, oratoris dictione multilatâ ac delumbatâ, metriqe legibus planè insuper habitis, sic extulit;

Nam & lapidum flictu elici ignem sæpe videmus,
Et fossione recente humum fumare calentem,
Jugibus atque etiam ex puteis calidam trahi aqam.

Ex his avtem carminibus, qalia vix credo poetastro ulli unqam excidisse, nisi si cui per ludibrium, absurda fingere libuerat, oratoris contextum emendatum & deformatum it, ut pro *conflictu*, *flictu* substituatur, & *attritu* illud penitus furcilletur, ut qod è margine, ubi adscriptum fuerat, in contextum irrepserit, qæ est criticorum qandoqe nec ferenda audacia. Qin & Faber noster pariter apud Galenum illa qæ poetæ alicujus reverâ sunt, *jambos* fuisse opinatus, dum ad jambi leges defingere conatur lectione probâ loco emotâ, vitiosam substituit; pro ἄυται ἄταε, pro ἴκια ἐείκησιν, pro πλυντῆρι (ita enim legendum, estqe historia πλύντηρ@, *in qâ variæ res gestæ, varia rerum eventa* narrantur) πυλυντήρω. qod ego qid sit, non intelligo.

Porro nihil ad ὄγκον, de qo agimus ὀγκηςοῦ appellatio; asinus ὀγκηςὴς, à *voce non mole*, à *rudìtu* (si cum Hadr. Junio & H. Stephano ita loqi licuerit) non à *crassitie*, nomen habet. Secundus Epigrammatarius in *Anthol. 1. c. 33. Epigr. 20. v. 1.*

Τίπτε τὸν ὀγκηςὴν βραδύποσν ὄνον ἅμμιγ' ἐν ἵπποις
Γυρὸν ἀλωείναις ἐξελάατε δρόμον.
Cur rudentem tardum asinum simul cum eqabus
In rotundum in areis triturantibus agitatis cursum?

ὀγκηςὴς ergò est *asini* Epitheton; qomodo ὠμηςὴς *leonis*, in Pythii oraculo apud Herodotum *l. 5.* περὶ τὸ ὀγκᾶσθαι, sive a *rudendo*, qod est *asini* proprium: idqe Epicteti verba monent: unde obiter emendandi Julii Pollucis codices, in qibus *l. 5. c. 13.* Sect. 1. legitur, ἢ ὀγκηςὰς ἔνιοι τῶν ποιητῶν τὰς ὄνυς ἐκάλεσαν. *Et Poetarum nonnulli asinos oncatores appellaverunt.* Legendum enim ὀγκηςὰς, cum locus iste, tum & verbi, unde ortum habet, ratio exigit. Cæterùm apud Poetam illum Ὀγκήςης ego legerim, non ὀγκηςὴς; ita enim posuit, qasi pancratiastæ alicujus nomen proprium existeret: cum ab athletis victoribus Olympiades designari consuescerent. Ὀγκήςης ergò eâ formâ, qâ Ὀρέςης, Δαμάςης, Νικήτης, &c. ea est namqe propriorum ejusmodi peculiaris ratio. Evstath. *ad Iliad. α* Νικήτης κύειον Νικητὴς, ὁ νικῶν. Ὀγκηςὴς, *Rudius* (neqe enim *Ruditorem* avsim dicere, analogiâ repugnante) *Rudo*, *Rudius*, ut *ludo*, *Ludius*. Epici avtem illi versus sic forsan numeris suis poterunt restitui.

Εἴγε Διὸς γνώμη πᾶσι ζώοις' ὁμόνοια,
Καὶ παρὰ τὸ δὲ βίου κοινωνία ἄρτι γένοιτο,
Ὡς ἐν Ὀλυμπιακοῖς ἔστι δὴ κήρυκας ἀγῶσιν,
Ἀνθρώπους μὴ μοῦνον ἀγωνιστὰς κικλήσκειν,
Ἀλλ' εἰς ἓν στάδιον πᾶσι ζώοις' ἐπιτρέψαι
Ηκειν, ὐδέν' ἂν ἀνθρώπων στεφθῆναι οἴω.
Ἐν * τῷ μὲν δολιχῷ γὰρ ὑπέρτατ@ ἔσσεται ἵππ@.
Τὸ στάδιον δὲ λαγωὸς ἀπτίσεται· ἐν δὲ διαύλῳ
Δορκὰς ἀριςεύσει· μερόπων δ' ἐναρίθμι@ ὐδεὶς
Ἐν ποσίν' ὦ κακοί γ' ἀσκήτορες, ἄθλιοι ἄνδρες.
Ἀλλ' ὐδ' ἂν δὴ τῶ τις ἀφ' Ἡρακλέους, ἐλέφαντ@,
Ηὲ λέοντ@, ἀνὴρ ἰσχυρότερος γε φανείη.
Καὶ ταῦρ@ πυγμῇ στεφθήσετ)· καὶ κ' ὄν@ αὐτὸν
Οἴσεται τὸ στέφανον, λὰξ, αἴκ' ἐθέλῃσιν, ἐρίσας.
Αὐτὰρ ἐν ἱστορίῃ πλυντῆρι γράψεται, αὐτὸς
Παγκράτιον γ' ὅτι νωθρὸς ὄν@ νικησέ ποτ' ἄνδρας.
Εἰκοσῇ δὲ καὶ πρώτῃ Ὀλυμπιὰς ἦν, ὅτ' ἐνίκα

* Vel τῷ γὰρ δ' μὲν.

Ὀγκήςης. — —
Si Jovis ex nutu cunctis animantibus esset
Concors totius junctim communio vitæ;
Ut ne homines solos ad Olympica certaturos,
Qod modò consuerit, certamina præco citaret;
Unum sed cunctis stadium commune pateret,
Haud hominem qenqam laturum credo coronam.
Cedet eqo namqe in dolichi certamine palma:
In stadioqe lepus primos feret: inqe diaulo
Caprea præcellet: numero ast homo nullus in ullo
Ex pedibus; vos ò miseri, vanisqe studentes.
Herculeâ extabit neqe qisqam ex stirpe, leonem
Qi superaturus sit viribus avt elephantem.
Et taurus feret ex pugilatu, credo, coronam:
Ad calces ubi res rursus devenerit, ipsam,
Si certare volet, palmam est laturus asellus:
Historiaqe in multiplici perhibebitur, olim
Pancratiasta viros qod iners superavit asellus:
Primaqe post denas bis Olympias extitit ætas,
Oncestes qando Rudensis victor abibat.

Verum missâ hac de *asino Onceste* disceptatione, qæ ad ὄγκον vel athleticum vel Apostolicum nihil facit: ὄγκον apud Apostolum, non *onus*, *pondus*, aut *sarcinam*, qod alii qiqe, sed *fastum*, reddidit Castellio: qod ratione duplici potest intelligi; duplici modo sumpserunt viri οἱ πάνυ; siqidem vir eruditissimus Andreas Dunæus noster, in *Notis ad Chrysostomum editionis Savilianæ*, ὄγκον interpretatur, qam Joannes Ep. 1. 2. 16. vocat τὴν ἀλαζονείαν τοῦ βίου, i. e. *vitæ fastum*; qam opponere, inqit, *videtur* τῇ εὐτελείᾳ τῶν περιελθόντων ἐν μηλωταῖς καὶ αἰγείοις δέρμασιν. h. e. *tenuitati illorum, qos oberrasse dixerat ovillis caprinisqe pellibus indutos.* Cap. 11. v. 37. *istud enim qasi moles & pondus deprimens, nostrum in studio vitæ cursum impedit.* Accersit huc illud ex Euripidis Phœnissis,

Ἔχει δ' ὄγκον Ἄργ@ Ἑλλήνων πάρα.
Habet aliqas vires apud Græcos Argos.

Sed & Pauli illud, qod βάρ@ δόξης dixit, ad Corinth. Ep. 2. 4. 17. Maronem denique, qi *Æn. l. 1.*

—— *ingenti mole Latinus*
Qadrijugo vehitur curru. ——

Ubi Servius; *pompâ, ambitione. Vult ergò*, ut ipse opinatur, *Apostolus*; *Christianos, non opes, non potentiam, non gloriam, nihil denique affectare terrenum, aut περιβάλλεσθαι, qæ cursum eorum ad cœlestia retardent; sed hæc omnia abjicere, ut sint expediti ad stadium hoc decurrendum.* Hoc illi. Ego verò nullus ambigo, ἀλαζονείαν illam de qâ Joannes, *fastum* nempe *pompalem*, ut cum Capitolino loqar, qam φαντασίαν, Lucas dixit, Act. 25. 23. καὶ πᾶσαν τὴν πολλὴν περιβολὴν καὶ σκηνὴν, *omnem talem apparatum & instructum*, uti Marcus Imperator loqitur *Comment. l. 12. Sect. 2.* qo modo & Basilius Cæsar nuncupat, *in Hexaem. Orat. 5.* inter ea haberi, qæ ὄγκυ nomine istic comprehendit Apostolus, qatenùs pietatis studio qoqo modo officere qeat. Nec est observatu indignum in linguis insignioribus affinitatem ac vicinitatem qandam deprehendi inter vocabula ea, qæ *dignitatem*, qæqe *gravitatem* designant; pro ut & ὄγκ@ utriusqe significatum obtinet. Sic enim Hebræis כבוד *gloriam* significat, & כבד *gravitatem*. Græcis τιμὴ *honorem*; idemqe *pœnæ* etiam ac *supplicii gravitatem* designat. *Honos* autem & *onus* qam alludant invicem, satis docent crebræ istæ apud avtores haud ignobiles παρονομασίαι. Naso *Heroid. 9. 31.*

Non honor est, sed onus, species læsura ferentes.

Qod *Metam. l. 2. n. 17.*

—— *vero nomine pœna,*
Non honor est.

(τιμὴ Græcum alludens; qo utrumqe denotatur) Et ibidem *n. 634.*

—— *mistoqe oneri gaudebat honore.*

Ausonius *Idyll. 4.*

Accessit tamen ex nobis honor inclytus: hunc tu
Effice ne sit onus. ——

Salvianus Ep. 7. *Non tam credi poterat, vos amico voluisse honorem negare, qam onus noluisse imponere.* Avgustinus *in*

Psal. 118. *Conc.* 11. *Qi legis meminit, nec eam diligit; memoria ejus lapis illi est, non qo adornetur, sed qo prematur; pondus oneris, non titulus honoris.* Idem *Epist.* 133. *Epistolis tuis onerare me magis, qam honorare dignatus es.* Qod Sidonius *l.* 9. *Ep.* 2. *Qæ literæ plurimum nobis honoris, plus oneris imponunt.* Petrus Ravennas, qi & Chrysologus, *Serm.* 6. *Ergò homo qod dederis, da secretò; ut qod dederis non sit oneris, sed honoris.* Et Serm. 88. *In tali fœnore animæ, non oneris, sed honoris prædulcis currit usura.* Hieronymus in *Epitaph. Nepot. Intelliges, clericatum, non tam honorem esse, qam onus.* Unde Autor *ad fratr. erem. conc.* 52. *Clericatus onus, magis qam honos est.* Idem apud Gratianum *cauf.* 8. q. 1. *Retrahis se ab hoc, non tam honore, qam onere.* Cassiodorus *Var. l.* 6. *Ep.* 2. *Onera potiùs essent, non honores, si supra vires aliqid imponeremus.* Sidonius, *l.* 8. *Ep.* 8. *Profectò invenere, qem debeat, non tam honorare censor, qam censu onerare.* Idem *l.* 7. *Ep.* 17. [*Est tibi delatus, plus onerosus honos.*] Et *ibid. Ep.* 9. *ut noveritis, hujusmodi ascensu multum me honoris, plus oneris accipere.* Ubi Joannes Savaro *in notis; Episcopatus veriùs onus est, qam honos:* qod Gregorius *in Evang. Serm.* 26. *Grandis honos, sed grave pondus istius est honoris.* Ivo Carnot *Ep.* 17. *Qid est tibi Episcopatus nisi cruciatus? qid aliud est hic honos, nisi onus?* Isidorus *de Offic. Eccles. l.* 2. *c.* 5. *Episcopatus, ut qidam prudentium ait, nomen est oneris, non honoris;* ita ex veteri conciliorum compilatione legit Salmasius contr. Petav. de Episc. & Presb. dissert. 1. c. 6. Qo loco & ex compilatione eadem Augustini nomine laudat istud. *Multi Episcopi nomen honoris desiderant, oneris devitant.* Stephanus Tornacensis *Ep.* 151. *Fraternus urget affectus, ut licet non invitum invitem, ut susceptum ministerium potiùs onus æstimet, qam honorem.* Innocentius 3. *de translat. Episc. c.* 2. *Qi Pontificali renunciat oneri, non honori.* Anonymus autor apud Rutilium *l.* 1. Et Bedam *de figuris* c. 9. *Traditam sibi publicorum custodiam sacrorum, non honori, sed oneri, esse existimavit.* Livius *l.* 22. *Plebiscitum, qo oneratus magis, qam honoratus sum, primus antiqo.* Petrus Blesensis *Ep.* 102. *Anteqam hunc honorem, vel potiùs hoc onus, mihi imposuisset cœlestis indignatio.* Scioppius deniqe *Suspic. l.* 5. *c.* 21. *Honorem pro onere, & onus pro honore antiqis freqentatum,* monet. Et Polletus *de Foro Rom. l.* 3. *c.* 10. *Honos ferè pro comite onus habet adjunctum.* Ὄγκος ergò non immeritò censeri potest, illa vitæ pompa, fastuosusqe scenæ hujus instructus. [Cæterum primò, angustis nimis ὄγκον, qem loqitur Apostolus, terminis circumscribit & coercet, qi ad τὴν τοῦ βίου ἀλαζονείαν restringit; cum πάντα ὄγκον Apostolus abjiciendum moneat, h. e. *qicqid oneri esse possit:* qod & vir doctissimus agnoscit ipse: multaqe sint alia præter *fastum* illum cum varia ejusdem paraturà, qæ cursum Christianum nihilominùs impediant: inter qæ nec postremum *divitiis* assignandum locum, docent illa Domini Christi verba ex viri divitis occasione prolata, de difficili talium aditu ad regnum cœlorum, Mat. 19. 23, 24. Et certè, qomodo magna est affinitas, ut nominis, sic rei ipsius, *honori & oneri:* ita, inqit, Eucherius *Epist. ad Valerianum; qædam pœnè societas est ut rei, sic nominis, duabus his rebus, divitiis & vitiis.* Qæ verba, credo respexit Vairus de Fascino, *l.* 3. *c. ult.* ubi dixit, *Valerianus ait à vitiis divitiis nomen impositum. Eucherium,* opinor, voluit cum *Valerianum* nominavit; qi tamen nomen ab his illas traxisse, non ait. Salvian, *de Provid. l.* 7. *c.* 2. *In omnibus Galliis Aqitani, sicut divitiis primi fuere, sic vitiis.* Et c. 12. de Carthagine; *video urbem plenam turbis, sed magis turpitudinibus; plenam divitiis, sed magis vitiis.* Et l. 6. c. 7. *Etiam pupillis prodigis & prodigiosis solet subvenire paupertas ut desinant esse vitiosi, ubi destiterunt esse divites.* Sidonius *l.* 8. *Ep.* 7. *Solo se censu esse censendos opinantur, sic vitiis, ut divitiis incubantes.* Hieronymus deniqe *adv. Jovinian. l.* 2. *Crates ille Thebanus, projecto in mare non parvo auri pondere: Abite, inqit, pessum, malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar à vobis.* Idemqe qod *Paulinus. Crates ille Thebanus, homo qondam ditissimus, cum ad Philosophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abjecit, nec putavit se simul posse, & virtutes & divitias possidere.* Qod qidem etiamsi verum usqeqaqe non sit; nec Cratetis illud imitari nos velit Apostolus; de qo liberè satis Lactantius *Instit. l.* 3. *c.* 22. *qi patrimonium in nummos redactum effudit in mare, ego dubito utrumne sanus an demens fuerit.* Attamen *divitias* plerumqe κακίας μᾶλλον ἢ καλοκαγαθίας ὑπηρέτας εἶναι, ad Demonicum monet Isocrates; & *flagitia esse divitiarum alumnam,* uti in *Apologiâ* Apulejus, usus ipse freqens nimis firmat, amoremqe earundem atqe habendi ardorem affectui Christiano cum primis adversari, Christianisqe progressibus plurimùm obesse, clarè pronunciat, tantùmqe non clamat Apostolus ad Timoth. Ep. 1. 6. 9, 10. & certè qomodo non pro *onere sarcinâqe* gravi habebitur, qod eis animos cupidinibus involvit, αἳ βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν, *qæ in perniciei perditionisqe fundum homines demergunt* (qo modò de in naufragio deprehensis qibusdam Galenus in *Hortator c.* 2. χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἐξαψαμένους τε καὶ περιδησαμένους τῷ σώματι, συγκαταποθῆναι αὐτοῖς καὶ τὴν ψυχήν, *auri argentiqe sui, qod corpori illigarant, pondere depressos, una cum eis animam etiam pessundedisse,* h. e. ut ille voluit, vitam insuper perdidisse. Prudentiusqe rem gessisset Thebanus ille, si nummis servatis meliusve collocatis, istas prout professus est, vere submergere potuisset: πλεονεξίαν itaqe non minùs qam ἀλαζονείαν ad ὄγκον istum pertinere, est omninò statuendum.

Qin & ἀλαζονεία hic ὄγκου nomine continetur, non qà ὄγκος, μεταφορικῶς, ἀντὶ τῆς ἀλαζονείας, usurpatur; sed qà ὄγκος, μετωνυμικῶς τὸ βάρος, ἢ πᾶν τὸ βαρῦνον πᾶν, *pondus onusve* & qicqid aggravat, pondereqe suo deprimit (qod *moles* solet) designat; tum μεταληπτικῶς translatione factâ, à corpore ad animam, à physicâ consideratione, ad ethicam; qà mentem deprimit, deprimendoqe impedit, qo minùs in spiritualibus ac cælestibus alacriter promoveat. Sed nec τῇ εὐτελείᾳ *in melotis oberrantium* hic opponitur; cum εὐτέλεια illa, vel *indigentia* potius non virtutis, sed necessitatis, nec sponte suscepta, sed iniqitate alienâ adacta fuerit. frustrà enim sunt, qi Eliæ & Elisæi melotas hic somniant Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Scholiastes, alii. nec δόξης βάρος, de qo Apostolus, locum hic habet; qod τῷ τῆς θλίψεως ἐλαφρῷ opponitur; nec, qod prægravet habentes onus denotat; sed pondus, qod lancem deprimat, si hujus vitæ ærumnis, contra in staterâ statuatur. Proinde parum est solida hæc τοῦ ὄγκου interpretatio; qà ἀλαζονείαν βίου significare perhibetur, nec tibicine isto suffulcitur.

A Dunæo aliorsum abit vir Cl. Daniel Heinsius, *in notis ad* N. T. nuper editis; sed & ab aliorum omnium, qos videre contigit, interpretum sententiâ, & ipse itidem nihilo minùs discedens. Etiamsi enim *fastum* intelligi velit uterqe, diversum tamen hic & ille: βίου ἀλαζονείαν utiqe D. Dunæus, ὑπερηφανίαν φρόνημά τε D. Heinsius, *fastus* nomine intelligit. *Qid si ὄγκος hic sit, inqit, ὄγκος φρονήματος, seu arrogantia & fastus: id qod vulgò φύσημα καὶ ὑπερηφανία dicitur? Glossæ Stephani ὄγκος tumor: Et, ὀγκοῦμαι, turgeo. Et Plutarchus ὄγκου καὶ φρονήματος γέμοντας, tumore & opinione de se plenos, percipiendis disciplinis esse inutiles docet; à qo & ita affectus, modò μεστὸς ὄγκου, modò περιθεῖναι αὐτῷ ὄγκον, dicitur.* Interpretationis hujusce rationem dat, qia *sicut* τρέχωμεν *dicitur, ita* δι' ὑπομονῆς *addatur; qo non tam celeritas, qam continuatio exprimitur: ut autem ὄγκος omnis, sive gravitas qæcunqe, currentibus imprimis obstare solet; ita ubi de progressu agitur, arrogantia, persuasio, opinio de se omnis, qæ & hac voce continetur, grave est impedimentum & molestum: siqidem in cursu hoc, de qo & Apostolus ad Philip.* 3. 14. *Proficientibus & promoventibus nihil obstat magis qam persuasio; qam qod eò pervenisse se existimant, qò nondum pervenerunt.* Et est qod vir Cl. dicit verissimum. Itaqe scite Bio, referente *l.* 4. Laertio, τὴν οἴησιν ἔλεγε προκοπῆς ἐγκοπήν. *Opinionem dicebat esse profectus impedimentum.* Et Seneca *de Tranqil. c.* 1. *Multi ad sapientiam potuerunt pervenire, nisi se putassent jam pervenisse.* Plato itidem in *Sophistâ.* Μαθεῖν οὐδέποτ' ἂν ἐθέλειν, τὸν οἰόμενον εἰδέναι. *Nihil addiscere velle eum, qi jam sapere se opinatur:* qi & ideo, si Antonio fides, qi *Melissæ l.* 2. *c.* 74. Platoni hoc adscribit, qod Plutarchus *lib. de audiendo* (unde

de alia qædam vir Cl. excerpsit) tanqam celebre qorundam dictum laudat. Δεῖ τῶν νέων ἐκπνευματοῦν [μᾶλλον] τὸ οἴημα καὶ τὸν τῦφον, ἢ τῶν ἀσκῶν τὸν ἀέρα, τοὺς ἐγχέαι τι βουλομένους χρήσιμον. (ita enim ex Plutarcho legendum apud Antonium; non pro ἢ, cum Gesnero, ὡς substituendum) εἰ δὲ μὴ, γέμοντες ὄγκου καὶ φυσήματος οὐ προσδέχονται. *Oportet ex adolescentibus opinionem fastumqe exprimere, magis qam ex utribus aerem eos, qibus utile aliqid infundere est animus: alioqi fastu flatuqe referti, non admittunt.* Siqidem, ut Socrates ibidem; τοὺς μὲν ἀσκοὺς τὸ πνεῦμα διΐστησι, τοὺς δὲ ἀνοήτους ἀνθρώπους τὸ οἴημα. *Utres flatus, fatuos fastus, distendit.* Qin & Gregorius Stasimensis in *Apolog.* τὸ οἴεσθαι, ὃ εἶναι τὸ πλεῖστον ἀφαιρεῖται· καὶ μέγα τοῖς ἀνθρώποις ἡ κενοδοξία πρὸς ἀρετὴν ἐμπόδιον. *Opinio, rei ipsi plurimùm detrahit: magnumqe ad virtutem est impedimentum, inanis existimatio:* Nihil itaqe sæpiùs inculcat Epictetus, qam (qod & πρῶτον φιλοσοφοῦντος ἔργον εἶναι, *primum philosophi opus esse* affirmat) ἀποβαλεῖν δεῖν οἴησιν, *opinionem de se abjiciendam esse: dissert. l. 2. c.* 11. & 17. & alibi passim. Utrumqe hoc igitur pro comperto confessoqe habetur, & ὄγκον pro *fastu* & *opinione de se vanâ ac inani* usurpari; & esse hunc profectus impedimentum havd exile. Nec tamen ideò assentiri possum Viro Cl. apud Apostolum τὸ ὄγκον eo sensu sumenti. Siqidem sub curriculi metaphorâ ista proponit Apostolus: *fastus* autem, avt persvasio, ad cursum qid facit? Tum non tam *profectus*, qam *perseverantia* respicitur verbis illis δι᾽ ὑπομονῆς; perseverantiæ siqidem mater est patientia; patientiæ perseverantia proles: ὄγκον avtem, sive βάρος, *onus pondusqe* grave qodlibet, sicut in cursu, qo minùs qis promoveat est impedimento; ita etiam facit sæpenumerò, ut delassati in stadio medio succumbant, nec ad metam unqam pertingere valeant. Cæterum ut rectè Salmasius de Fœnor. Trapez. *l.* 1. *In cursu agonali*, qi hìc respicitur, *nemo unqam probibitus est ad metam pervenire, qia jam se putasset pervenisse. Qi & ad eum planè modum* ὄγκον cum Theophylacto interpretatur, qem in initio exhibuimus, cuiqe omninò adhæremus. Illud tantum adjicio, etiam peccati ipsius *onus* pondusqe gravissimum in Scriptis sacris reperiri. Sic enim Hymnodus, Hymn. 38. v. 5. *Iniqitates meæ transcendunt caput meum, sicut onus grave: graviores sunt, qam ut perferre qeam.* Ambros. *Epist.* 18. *Nullum onus est gravius qam peccatorum sarcina, & pondus flagitiorum.* Et ὄγκον ἁμαρτημάτων pro *magna peccatorum congerie* dixit Chrysostomus *Orat. adv. Jud.* 5. Δύναται πολλάκις μία κερδηθεῖσα ψυχὴ μυρίων ὄγκον ἁμαρτημάτων ἀφανίσαι. *Potest sæpenumerò anima lucrifacta innumerabilium peccatorum molem abolere:* respexit, opinor, Jacobi illud, sed minùs sane (puto) sumptum, qo epistolam ille suam terminavit; qanqam ista *extra oleas*, qod ajunt. Ista jam olim dissertata & descripta, cum in scriniis reposita diu jacuissent, incideram in Viri Claris. D. Salmasii ὁ μακαρίτης adversus D. Joannis Cloppenbergii Epistolam (uti appellat ille) calumniatoriam *defensionem*. Ex ea didici, D. Andream Melvinum cum D. Heinsio paria sensisse, ὄγκον utiqe apud Apostolum, h. l. eâ significatione sumendum non qâ βάρος *grave pondus*, sed qâ *tumorem* notat. cui & calculum suum D. Cloppenbergius concedit: subjungitqe *optimam ac maxime* αὐτοφυῆ, *nativam, ac minime novam* esse hanc vocabuli istius *significationem*: qum tantum absit ut per se necessariò ὄγκος *grave pondus* significet, ut etiam significet ipsum ματαιότητος τὸ κοῦφον *inanitatis levitatem.* Ad qæ regerit Vir Clarissimus latius jam edisserens, qod *in de Fœnore Trapezitico* strictim duntaxat attigerat. Ὄγκον per se significare *omne* βάρος καὶ μέγεθος. *& inde metaphoricè tumorem vanæ gloriæ designare.* Nam & βάρος, qod *propriè grave pondus* notat, etiam Græcis accipi pro *fastu* & *arrogantiâ.* Ὄγκον avtem κουφότητος *levitatis* significationem nunqam habere, nisi qatenus & qi *inflati* sunt *ac tumidi*, etiam *leves* videntur; alias ὄγκον & κουφότητα opponi: unde apud Pollucem *l.* 4. *c.* 24. περὶ στατικῆς, *de arte ponderandi*, in qâ *levia* & *gravia* ex opposito statuuntur, τὸ κοῦφον & τὸν ὄγκον distingui: ὄγκον proinde esse propriè βάρος, inde pro *fastu flatuqe gloriæ*, ut & βάρος per metaphoram. Hinc apud Petrum ὑπέρογκα τῆς ματαιότητος, *superba vanitatis*, 2. *Ep.* 2. 18. Hesychius, Ὄγκος, ὑπερηφανία, ἔπαρσις, μέγεθος, at *levitas* κουφότης aliud vitium est, qod ὄγκον nemo appellet. Ita ὕβρεως & ὑβριστοῦ nomine Græci patres hunc *flatum fastumqe superborum* indigitant. *Sed in hoc Pauli loco*, inqit, *vix illi significationi locus est. Sermo Pauli ad cursum agonalem alludit,* ἵνα τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα. *In stadio cucurrisse nudos certum est, vel sine subligaculis. Monet Apostolus ad hoc exemplum, ut in spatio* (stadio forte) *qod suis Christus decurrendum præcipit, omnia impedimenta curarum mundanarum ac negotiorum secularium, ut vestimenta cursores, abjiciamus. Hoc igitur est* ἀποθέσθαι ὄγκον πάντα; *& sic omnes interpretes Græci & aliarum linguarum intellexerunt.* Ad de tumore inanis gloriæ inanissima est interpretatio Heinsii, & Cloppenbergii, & Melvini, si ille ita exposuit. Subjungit, ea qæ Cloppenbergius, *De curriculo cancellis coarctato: qod ingressuris illud non aderant sarcinarum onera. De vestibus laxioribus, qæ cursu agitata ab agitato aere conciperent tumorem; qi vel cum vestibus deponendus & abjiciendus esset, ut impedimento illo se expedirent; vel præveniendus ita succinctis vestibus, ut intra cancellos conbiberi possent;* esse vana, falsa, ἀνυπόστατα, ridicula, tumorem deniqe illum vestibus laxioribus à ventis agitatis conceptum unico posse argumento difflari; nudos utiqe cucurrisse illos. Hæc ille, qæ cum seriùs ad manum venerint, qam ut meis, qibus consentiunt planè, inseri possent, omissa tamen neutiqam volebam, cum ex viri tanti judicio adjecto pondus meis insigne accessurum non sine cavsâ gravi existimarem. Verum περὶ τοῦ ὄγκου minus laboratur, majorem nobis τὸ εὐπερίστατον molestiam facessit; ἁμαρτίαν εὐπερίστατον Apostolus qâ mente dixerit, ambigitur; nec lectionem ipsam qi solicitent, desunt. Interpretationem duplicem affert Joannes Chrysostomus (qem Scholiastes transcripsit) εὐπερίστατον, ἤτοι τὴν εὐκόλως περιϊσταμένην, ἢ τὴν εὐκόλως περίστασιν δυναμένην λαβεῖν; *vel qod nos facilè cingit & circumstat, sive obsidet & circumvenit; vel qod facilè coerceri & superari qeat;* καὶ τοῦτο μᾶλλον· *& hoc potius*, inqit, ῥᾴδιον γὰρ, ἐὰν θέλωμεν, περιγενέσθαι τῆς ἁμαρτίας. *Facile est enim, si velimus, peccatum superare, sive peccato superiores evadere.* Ita Salmasius *de Trapezitico Fœnore l.* 1. monet, qosdam interpretari, τὴν ταχέως περιτετραμμένην, *peccatum, qod facilè subverti potest:* qomodo Hesychius περίστατον exponit ἀνάστατον, *eversum, prostratum:* atqe hoc sensu in vetere editione Latinâ, *peccatum fragile*, verti: qem tamen sensum verum esse negat.

Qin & Chrysostomus idem (modo idem fuerit, qod cum Erasmo tamen negare ego non ausim) prius illud potiùs seqitur *in ad Corinth. Epist.* 2. *Orat.* 2. qo loco ubi ex *Oratione pro Catechumenis* haberi solitâ in Ecclesiis, illa recitasset, Ἀπὸ παντὸς ἁμαρτήματος διαβολικοῦ, καὶ πάσης περιστάσεως τοῦ ἀντικειμένου· *Ab omni peccato diabolico, omniqe adversarii circumventione, vel obsessione.* Τὰς περιστάσεις, inqit, δηλοῖ καὶ τὰς ἁμαρτίας· εὐπερίστατον γὰρ ἁμαρτία, πάντοθεν ἱσταμένη, ἔμπροσθεν ὄπισθεν, καὶ οὕτως ἡμᾶς καταβάλλουσα. *Tentationes & peccata* περιστάσεως *nomine significat. Est enim peccatum ejusmodi, qod facilè obsideat, ante retro, atqe ita nos dejiciat:* hoc est, qod Camerarius, *cujus undiqe vis & periculum nos circumstet.* Theophylactus, ubi duplicem Chrysostomianam illam exhibuerat, tertiam adjecit; δι᾽ ἣν εὐκόλως τις εἰς περιστάσεις ἐμπίπτει; *per qod in adversa, molestias, discrimina facilè incidimus* (ita enim περίστασιν creberrimè usurpari alibi ostendimus; sicut in magnanimâ illâ Gnostici voce apud Clementem Alexandrinum *Strom. l.* 4. Δὸς περίστασιν καὶ λάβε ἐπίδειξιν) οὐδὲν γὰρ οὕτω κινδυνῶδες; *cum sit nihil tam periculosum atqe peccatum, sive, qod discrimini objiciat magis.* Theodoretus qartam suppeditare videtur, εὐπερίστατον (inqit) τὴν ἁμαρτίαν ἐκάλεσεν, ὡς εὐκόλως συνισταμένην τε καὶ γινομένην, ex versione Hervetianâ, *qod facile contrahitur vocavit peccatum; ut qod facilè consletur, & gignatur.* Καὶ γὰρ ὀφθαλμὸς δελεάζεται, ἀκοὴ καταθέλγεται, ἁφὴ γαργαλίζεται, καὶ γλῶσσα ῥᾷστα ὀλισθαίνει, καὶ ὁ λογισμὸς περὶ τὸ χεῖρον ὀξύῤῥοπος. *Etenim oculus inescatur, auditus demulcetur, tactus titillatur, lingua facillime labitur, & cogitatio ad malum celerrimè devergit:* ita, qod Camerarius, *significaretur peccandi qavis occasione proclivitas.* Chrysostomianam posteriorem secutus est Dunæus noster, τὴν εὐκόλον

λον ἐστι περιΐστασθαι, *i. e.* inqit ille, *ut ego interpretor, qod facile est evitare, si attenti & vigilantes sumus*; ἢ ῥᾴδιον ἐστι περιστῆσαι καὶ διαχωρίσασθαι, *qod nihil negotii est amoliri, & dispellere.* Περιΐστασθαι *est vitare*, ἐκτρέπεσθαι; *nam qi volunt, ut inqit Horatius, —— puteum vitare patentem, aut salebras in viâ declinare, circuitu qodam de recto itinere deflectunt: unde verbum Latinum vitare est, qasi itare, & cedere de viâ, ut Grammatici docent.* Josephus de Essenis, *Bell. Judaic.* l. 2. c. 12. τὸ δὲ ὀμνύειν διαφερόντως αὐτοῖς περιΐσταται. *Juramento cum primis abstinent.* Lucianus *de Sectis*: Φιλοσόφῳ δὲ ἤν τὸ λοιπὸν κἂν ἄκων ποτὲ ἐν ὁδῷ βαδίζων ἐντύχω, οὕτως ἐκτραπήσομαι καὶ περιστήσομαι, ὥσπερ τοὺς λυττῶντας τῶν κυνῶν: *Philosophum si qem deinceps dum per viam incedo, obvium nolens habuerim, ita secedendo devitabo, qo modo canes rabiosos consueverunt.* Observat idem *ad Athenei l.* 15. *c.* 5. Casaubonus, qo loco ex Andreâ Medico autor ille; Ἅπαντας τοὺς κάρα δυναμένους ἢ βαρύνειν ἄλλως κεφαλὴν [τοὺς στεφάνους] περιστατέον. Ubi epitome; περιστατέον. *Coronas omnes qæ caput qoqo modo gravant fugiendum & rejiciendum est.* Jamblychus *in Vitâ Pythag. c.* 31. τὸν Διονύσιον τὸν τύραννον φασιν, ὡς πάντα ποιῶν, οὐδενὸς αὐτῶν ἐπιτυγχάνει τῆς φιλίας, φυλαττομένων, καὶ περιϊσταμένων τὸ μοναρχικὸν αὐτοῦ καὶ παράνομον. h. e. *Dionysium illum, tyrannum ajunt, qi omnia sævè tyrannic eqe administrabat, nec cuiqam omnino vel amicus fuit, vel cujusqam amicitia utebatur, caventibus illis & refugientibus ingenium hominis tyrannicum & iniqum.* Qibus adjici potest Origenis illud *adv. Celsum.* l. 1. οὐκ ἔστι δ' ἀγεννές, μετ' οἰκονομίας περιΐστασθαι τοὺς κινδύνους, μὴ ὁμόσε αὐτοῖς χωρεῖν: qod Gelenius contra mentem autoris sic reddidit. *Non est generosum ad tempus cavisse pericula.* Cum Origenes dicat, *non esse ignobile, aut degeneris animi indicium, pericula declinare, nec se eis ultrò objicere.* Illud item Scriptoris anonymi *de certamine Hesiodi & Homeri*; τὸν δὲ ἀκούσαντα, περιΐστασθαι μὲν τὴν εἰς Ἴον ἄφιξιν, διατρίβειν δὲ περὶ τὴν ἐκεῖ χώραν. *Hoc illum accepto, in Ion insulam profectionem declinasse, in eâ verò, ubi tum fuerat, regione hæsisse.* Nec non Pseudo-Clementis illud in *Constit. Apost. l.* 4. *c.* 7. Περιΐστασθε τὰς τοιαύτας διακονίας, ὡς ἄλλαγμα κυνὸς, καὶ μίσθωμα πόρνης. *Hujusmodi devitate ministeria, tanqam canis pretium, scortive mercedem.* Pro qo pavlo post dicit, Φεύγετε τὰς δυσσυνειδήτους εἰσφοράς; ut τὸ περιΐστασθαι, & τὸ φεύγειν pro eisdem usurparit. Rectè itaqe Suidas, Περιϊστάμενος φεύγων; adducto & Josephi de Mose dicto, Περιΐστατο, γὰρ μὴ πολλοὶ τῶν λόγων ἀσελγείας αὐτοῦ μιμηταὶ γένωνται: qo loco tamen *cavere* potius reddendum videatur. *Cavebat enim, ne plures dictionis illius impuræ imitatores existerent.* Et ex alio nescio qo, Τὸν ὄχλον γὰρ ἐκεῖνος ἀεὶ καὶ τοὺς θορύβους περιΐστατο μάλιστα. *Turbam enim ac tumultus ille qam maximè declinabat.* Sed & Hesychius, Περιΐστατο, περιέφευγε. Eadem mente usurpavit & Marcus Imperator *Comment. l.* 3. *Sect.* 4. Χρὴ τὸ εἰκῆ καὶ μάτην ἐν τῷ εἱρμῷ τῶν φαντασιῶν περιΐστασθαι. *Oportet in cogitationum serie frustraneum ac superfluum omne declinare, fugere.* Ita sumi vult Xylander & in ad Timoth. Ep. 2. 2. 16. verbis illis τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περιΐστασο; ita Dunæus, ad Tit. 3. 9. μάχας νομικὰς περιΐστασο; ita utrobiqe, Casaubonus & Salmasius, qomodo & vetus Interpres utrobiqe, *Devita.* Et Syrus pariter אשתאל qod pro παραιτοῦ vers. 10. usurpatur. Idem itaqe his locis volunt esse τὸ περιΐστασθαι, qod τὸ παραιτεῖσθαι, ad Tim. Ep. 1. 4. 7. verbis illis, τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γραώδεις μύθους παραιτοῦ. Et Ep. 2. 2. 23. τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ. qo modo etiam Theophylactus exponit. At Beza, Stephanus, & Piscator, locis illis περιΐστασο, *cohibe*, vertêre. Scholiastes Græcus utrumqe repræsentavit utrobiqe, ad Timotheum ἢ παραιτοῦ, ἢ περιστατοῦσ ἵστασο, εἰς τὸ παῦσαι καὶ κωλῦσαι. Et ad Titum ἀποτρέπεσθαι χρὴ καὶ παραιτεῖσθαι. Ego verò illos potiùs hîc seqor, qi *cohibendi* sensu accipiunt: qum utrumqe Apostolus utrobiqe & Timotheum & Titum moneat, ut *vaniloqia profana* ille, *litigia legalia* iste, in aliis potiùs coerceant, qam ut ipsi devitent: qod patet ex verbis ad Timotheum proximis vers. 16. ad Titum etiam, v. 10. qum locis illis alteris, qibus τῷ παραιτεῖσθαι est usus, Virum Dei illum admoneat, non tam qid in *aliis coercendum*, *qam* qid *ipsi cavendum* spernendumqe velit.

A Sed neqe viro doctissimo assentiri possum in vocabuli vel Græci vel Latini ratione; siqidem nullâ ratione persuadere mihi possum, *vitare* qasi *itare* dictum. Ut enim nihil dicam, aliud esse *itare*, aliud *è viâ recedere*; τὸ *vito* potius videtur esse à φείδω Græco deformatum; qomodo à φάτης *vates*, à σπάδιον, & σπάδιον Æolicè, *stadium*, *spatium*: qin & *circuitu* ejusmodi *de itinere recto deflectere*, περιελθεῖν vel περιοδεύειν potiùs, qam περιΐστασθαι diceretur: περιΐστασθαι forsan potiùs, ubi *vitandi* significatum obtinet, est qasi *circiter citrave consistere*, nec propiùs accedere. qod B solent homines cauti, ubi periculi qippiam subesse suspicantur, ut περὶ in περιΐστασθαι eundem usum obtineat, qem in περιιδεῖν & περιορᾶν habere deprehenditur, ubi in *neglectus* significatione adhibentur. Salmasius verò περιΐστασθαι pro *fugere*, vel *declinare*, inde tractum censet qia qi cavent sibi in re aliqâ malâ devitandâ omnia solicitè circumspiciunt & circumeunt ut videant qid fugere debeant; unde κύκλωσαι σκόπησον; Hesychius: verum ista Grammatici viderint.

Deniqe nec in *vitandi* fugiendive sensu, qod vir doctissimus C opinatur, τὸ εὐπερίστατον sumpsisse videtur Chrysostomus, verbis illis, τῆς εὐκόλως περιΐστασιν δυναμένης παθεῖν, sed in *circumcingendi*, *coercendi*, vel *superandi* etiam, qo τὸ περιγίνεσθαι solet usurpari: qod ex eo patet, qod subjungit, superiùs allatum, ῥᾴδιον γὰρ περιγίνεσθαι, ad qod propriùs accedit Camerarii illud qod *facilè reprimi potest.* Interim interpretatio vocabuli Apostolici ista ab ipsius scopo divertere longè videtur; qum sub stadii decurrendi imagine vitæ Christianæ exigendæ rationem ejusmodi proponat, in qâ laborandum enixè ac contendendum sit, si pal- D mam ferre velimus: qomodo & ad Corinth. Ep. 1. 9. 24. ac proinde difficultatem potiùs aliqam, ac periculum ab eis rebus innui oportet, qas deponere atqe abjicere nos monet; alioqi qorsum contentione tantâ opus fuerit, si impedimenta hæc amoliri tam proclive existeret. Rectèqe de hac expositione Salmasius *de Fœn. Trapez.* l. 1. *Non hoc velle Apostolum, certum est.*

Proin priorem Chrysostomianam interpretationem seqvuntur potiùs pleriqe. Ita vetus interpres, qiqe eum secuti, sive vetustiores, sive recentiores, *circumstans nos* E *peccatum*: qod pleniùs Pagninus, *facilè nos circumstans.* Beza, *facile nos circumcingens.* *Nihil enim*, inqit, *tam est aptum ad nos circumsistendos.* Piscator *ad nos circumcingendos proclive.* Firmatqe hoc, qod supra monitum, à stadio cursuqe traducta imago. Siqidem ὄγκυ nomine, qicqid *aggravare* & *deprimere*; ἁμαρτίας εὐπεριστάτου, qicqid *implicare*, & *implicando impedire* possit, designare videtur: qod utrunqe currentibus obesse manifestum est: prout & Illyricus observavit. Placetqe cumprimis hîc Ludovici Cappelli observatio, qi à *laciniosis & talaribus vesti-* F *bus* vult petitam metaphoram, *qæ currentium cruribus tibiisqe περιΐστανται, i. e. circumplicantur, eaqe involventes currentem remorantur.* Apulejus *in Apolog.* *Fortuna velut tunica, concinna, magis qam longa probatur. Qippe etiam ea si non gestetur, & trahatur, nihilominùs qam lacinia prapendens impedit & præcipitat. Etenim omnibus ad vitæ munia utendis, qicqid aptam moderationem supergreditur, oneri potiùs qam usui exuberat.* Erasmus verò, qem & Tigurinus & Delænus noster seqvuntur, *tenaciter inhærens* (prout & Castellio, *tenax*) reddidit, explicatqe; *qod facilè circumsi-* G *stat, & hæreat atqe amplectatur, qasi nolens abjici.* Nec abscedit longe Brugtonus noster, qi *peccatum nos callidè implicare proclive* vertit. Putatqe Pavlum Jeremiæ illud נשקד Thren. c. 1. v. 14. de qo alibi diximus, exprimere voluisse. *Vocabulum, inqit, Hebræum insuetum satis; Græco non minùs inusitato est interpretatus* (qod nec insolenti etiam minùs Plavtino illo, *contortuplicata sunt peccata nostra*, Spaldingus noster reddidit) in qo Brugtono etiam Grotius in *Annotat.* *Posthumis* planè consentit. Sed nec Calvinus, qi, *cujus laqeis undiqe tenemur*: ita tamen ut ille à *frondibus sibi invicem implexis*, hic à *plagis constringentibus, & constrictos tenentibus*, imaginem velit mutuatam: qod à metaphorâ Apostolicâ recedit longiusculè. Et longiùs etiam ei qi (Bezâ referente) ad *rubiginem* sive

spumam allusum existimarunt, *qa olla sic tenacitèr adhæreat, ut defricari facilè non possit.* Ezek. 24. 6. Ecqid enim *olla* cum *cursu*, avt cum *stadio*?

Cæterum vir Cl. Daniel Heinsius εὐπερίστατον vult eum dici, *qi in luctâ alterum avt cursu facilè circumvenit. Ut si* εὐπερίστατον dicas *vinum*, *de qo Plavtus* (*Pseud. Act. 5. sc. 1.*)

Magnum hoc vitium vino est,

Pedes captat primum; luctator dolosus est.

Dolosus εὐπερίστατ☉: *nam* περίστασις, inqit, *illius est, qi in luctâ alterum circumvenit. Gloss.* περίστασις *circumventio: qa & in cursu locum habet: sic enim Maronis ille Nisus, cum loco primus esset, lapsus, Salio cursu ac velocitate proximo, in gratiam Euryali, qi tertius,* κατὰ περίστασιν *corpus inter surgendum opposuit, atqe ita in terram prostravit. Atqe ita τῷ εὐπερίστατον, cum de peccato dicitur, τὸ εὐόλισθον, qod ejus est, qi facile prolabitur respondet. Basilius Macedo Imperator adhortatione ad Leonem filium:* Ἡ γὰρ φύσις ἡμῶν εὐόλισθόν τι χρῆμα, καὶ πρὸς τὸ κλίνειν εὐκατάφορον. *Natura nostra lapsui proclivis,* avt *facillime cadit*; verum subtilitatem istam ego, cum longiuscule petita, nec avt exemplo suffulta satis idoneo, avt cum imagine ab Apostolo adhibita commodè convenire, videatur, aliis eruditioribus censendam relinqo. Et Salmasius qidem multis exagitat ac refellit, *de Trapezit. Fœn. l. 1. Circumvenire*, inqit, *avt propriè sumitur, avt impropriè. Si propriè accipiatur, nemo alterum in luctâ circumvenire potest dici: nam plurium est, parciores avt unum circumvenire; cum ponitur metaphorice, pro fravdare usurpatur: Tum unus unum potest circumvenire; ut ad Thessal. Ep. 1. 4. 6. Sic in palæstrâ luctator dolosus qi supplantat adversarium, utcunqe illum circumvenit, i. e. decipit; metaphora inde qod ex insidiis plures consurgentes, parcos hostium circumveniunt, & in medio circumventos concidunt; hinc & circuiri & circumduci etiam pro fraudari & decipi.* Verum sermo, qo utitur hîc Apostolus, non a luctâ, sed à cursu per tralationem sumitur. Et qod ex Plavto adducitur, nihil ad περίστασιν avt *circumventionem* facit; supplantatio est: Sed nec qod corpus opposuit Salio Nisus inter surgendum, κατὰ περίστασιν id facit: nec περίστασιν Græcus avtor unqam hoc sensu usurpavit; nec Stephani Glossator, *circumventionem*, ubi περίστασις ita exponit, eo sensu intellexit; περίστασιν ποιεῖν Græci vocant, cum spectatores morionem avt θαυματοποιὸν circumveniunt ac circumsistunt; qi tum περίστατ☉ est, qia à multis circumsistitur: unde & *circulatores* dicti, qia *circulos* hominum circa se spectandi studio convenientium faciunt; ita apud Harpocrationem ex Isocrate περίστατοι, περὶ οὓς ἐν κύκλῳ ἵστανται οἱ θεώμενοι· *ad qos spectatores in orbem consistunt* & ex Dinarcho, περίστατον ποιεῖν aliqem, est περίστασιν circa illum facere, eumqe circumsistere, & circulo vel corona qasi circundare. Cæterùm alio sensu vult ὁ πάνυ, ἁμαρτίαν εὐπερίστατον dici: siqidem aliud qid περίστασιν qoqe Græcis significare; deductâ tamen inde vocabuli notione, qâ *turbam*, *molestiam*, *curam*, *solicitudinem*, *anxietatem* designat; qia περιστάσεις ejusmodi nunqam fiunt sine tumultu, rixâ, compulsatione & pressurâ. Hesychius, Περίστασις, θλίψις, ἀνάγκη, μέριμνα; inde τὰ περιστατικὰ, accidentia varia, & casus adversi, qi περιστάσεις hujusmodi creant: qod ex Clemente Alexandrino locis adductis confirmat (qod & nos supra ex eodem Avtore, & in *Annot.* ad Antonini Imp. *lib. 1. Sect.* 12. pluribus ostendimus) sed & περιστατικοὶ Galeno, qi laboriosam & exercitatam habent vitam, qos *Occupatos* vocat Seneca *de Vit. Brev.* qibus ἀπερίστατοι opponuntur, qibus nihil est, qo distineantur ac distrahantur; qalem depingi vult, non ab Epicteto tantum *dissert. l. 3.* Sed & à Christo, Matth. 19. 29. Concludit deniqe ἁμαρτίαν εὐπερίστατον dici, qâ nimirum facilè qis potest in turbas molestiasqe, & varia accidentia, & occupationes conjici; cui interpretationi firmandæ & Theophylactum accersit, cujus verba cum superius ipsi dederimus, repetere denuo nihil opus fuerit. Et hæc sola, inqit, expositio vera est.

Subjungit tamen pavlo post hæc, εὐπερίστατον æqè atqe ἀπερίστατον, posse tam passivè qam activè sumi; addit immò debere: nam ἁμαρτία, inqit, εὐπερίστατ☉ metonymicè pro *peccatore*, ut qæ cavssa sit peccatori, propter qam facilè exponatur περιστάσει. Ἁμαρτίαν eqidem sive peccatum, pro *peccatore* qandoqe sumi in Scriptis Sacris, exemplis variis ostendi Cinni hujusce *l. 2. c. 4.* Qibus nunc adjicio, ex Salomonis Parœmiis illud cap. 13. v. 6. ורשעה תסלף חטאת *improbitas peccatum*, sive, virum peccati, peccato deditum, *subvertet*: eodemqe modo sumi posse ἁμαρτίαν apud Apostolum ipsum, cujus de verbis istic agitur, capitis hujusce commatis 4. ad locum illud ipsum in Scholiis suis monuit Piscator. Cæterum loco isto qi admitti qeat, avt, vel cum contextus Apostolici serie, vel viri magni qam dat mente, consistere qeat, ego certè nullus video. Hoc certè subintulisse videtur, qod opponeret vitiosæ lectioni illi, ab Aria Montano (uti qidam volunt) profectæ, qà pro εὐπερίστατ☉, ἀπερίστατ☉ substituitur. Eam editio Complutensis, & ab hac acceptam Plantiana, admisit. Eandem avtem cum Cloppenbergius in Epist. ad *Salmasium* data qæ *Institutioni de Usuris Theologicæ* subjuncta prostat, attulisset, ut πλεονεξίαν, sive *avaritiam* εὐπερίστατον activè, vel etiam ἀπερίστατον passivè, juxta utramlibet lectionem dici posse affirmaret. Ansam inde arripuit Vir Eximius, ut novam illam interpretationem exhiberet; qâ & τῷ εὐπερίστατον notionis utriusqe tam passivæ qam activæ rationem induceret. Qo avtem sensu ἀπερίστατον illud passivè sumi velit, in alterâ non ad, sed adversus Salmasium scriptâ *Epistolâ*, ex Andreæ Melvini mente docet Cloppenbergius; ut ἀπερίστατ☉ ἁμαρτία idem sit qod Jacobo c. 3. v. 8. Ἀκατάσχετον κακὸν, *peccatum seu malum qod difficillimè coerceri & cohiberi potest.* Cui in *responsione ad Epistolam* eam regerit Salmasius, lectionis falsæ interpretationem veram dari non posse, falsam avtem esse, qam nullam codices vetusti, nulla antiqa exemplaria MS. exhibeant, nulli enarratores Græci agnoscant, nec ulli porrò interpretes expresserint, non Syrus, non Ægyptius, non Arabs, nec Latinus; affirmat ἀπερίστατον id significare non posse, cum περίστασις *devitationem*, non *coercitationem* denotet; & de illa qidem verbi notione liqet satis, de istâ, ad illa lectorem remitto qæ sunt hîc superius dissertata.

Cæterum Melvini popularis Joannes Camero in Myrothecio, cui & Ludovicus Cappellus in *Spicilegio* qia assentitur, neutrum respuendum censere videtur, qum eodem ferè utrunqe redeat. *Voces*, inqit, *sunt prorsus contrariæ; at significatione tamen non sunt contrariæ; res enim utrobiqe pœne eadem est.* Et Cappellus, *sensus eodem redibit*, sive hoc, sive illud legeris; distat tamen Camerone Cappellus, qod hîc Melvino & Cloppenbergio σύμψηφ☉, τὸ ἀπερίστατον in *cohibitionis* notione, ille in *evitationis* sumendum existimet. Nec reverâ utram seqatur qis lectionem, multum interesset, ubi exemplaria vetustiora utriqe attestantur, nec sensus dispar ex lectione variante emergit. Veruntamen receptam citra cavssam istam solicitare, novamqe sine fundo justo inducere, minus tutum videtur. Et minus adhuc multo lectiones plures variantes in unum compingere; qod multos tamen viros magnos, inter qos è nostris Hugo Brugtonus & Henricus Ainsvorthus, idqe ubi sibi invicem adversantur τὸ קרי (qod appellant) καὶ τὸ כתיב qemadmodum, Exod. 21. 8. Lev. 11. 21. & alibi, sæpiusculè molitos animadvertimus.

CAPUT IV.

Apostoli verba, 1 Cor. 10. 1. 2. perpensa. Apostolum Judæis nostra, nobis Judaica Sacramenta tribuere. Nubem & mare Sacramenta *fuisse, contra qam Mortonus, probatum. Institutio scripto tradita in temporariis minus necessaria; in perennantibus havd semper ita clara. Initiationis ritus plures.* Nubes & mare, *nec Sacramentum unum idemqe; nec significationis, qod alii volunt, diversæ. Theodoreti de hisce argutiores minutiæ. Non tam Sacramenta hæc, qam Sacramentorum nostrorum figuras fuisse, Pontificii. Priscorum nonnulla, qa hûc spectare videantur. Priscos, dum baptismi encomia celebrant, multa è Veteri Instrumento convertere, qa eo nihil faciant; multa de eo, prout &*

Apo-

Apostolos, prædicare, qæ rerum sint, non ritus. Verba ipsa expenduntur. Ludovici Cappelli institutum historias qasqe allegoricè interpretandi minùs probatum. Ταῦτα *istic, non symbola, populo illi exhibita, sed judicia in eum exercita respicere. Vocabuli* τύπος *usus varius. Rom. 6. 16. explicatus.* τύπος *istic non rudes delineationes, figuræ, formulæ; sed exempla; nec ea imitatoria, sed commonitoria. Nec ritè reddidisse vulgatum; & notam similitudinis à Piscatore frustra interstitam: frustra & lectionem receptam à Grotio sollicitatam. Exemplaris Græci, qod Teclæ adscribitur, vitiositas. Sacramenta Judaica nostris paria, & veritatis ejusdem imitamenta. Nostra rei jam exhibitæ, veritatis amplius proditæ ratione, magis dilucida. Heb. 10. 1. explicatur. Pactum idem typis variis per singulas ætates obsignatum. Locus 1. Pet. 3. 21. illustratus.* Columna nubis ac ignis, *una eademqe an diversa. Christum eâ designatum.* In Mosen Baptizari, *qid: non esse*, per Mosen, *avt* cum Mose, *avt* secundum Mosen, *avt* usqe ad Mosen, *sed in legem religionemqe à Deo per Mosen institutam. Beza hîc minus sibi constans.* Baptizari in nomen Patris, Filii & Spiritus Sancti *qid sit. Item qid* in Joannis Baptisma; *qid* in Christi nomen *&* nomine; *aliud* in Mosen, *aliud in* Mosis nomen, baptizari. In Christi mortem, *&*, in peccatorum remissionem, *qid.* In mari, *qa ratione tincti dicantur. Theodoretus emendatus.* In nube *qando, & qo modo baptizati. Hymn. 68. 9. explicatus.*

NUbis eremiticæ, qæ populo Israelitico in itinere ad terram Canaaniticam ducatum præstabat, in dissertationibus antegressis aliqoties meminimus. De eâ Apostoli verba, qæ is habet ad Cor. Ep. 1. c.10. v. 1. 2. in hoc capite pensitabimus. Sic ergò eo loci Apostolus, Ὅτι πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον· καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. *Patres nostri omnes sub nube erant: omnesqe per mare transierunt: Et in Mosen Baptizati sunt in nube illa atqe in mari illo.*

Observat alicubi Henricus Bullingerus, Apostolo nostro moris esse, ut *Christianis Judaica, Judæis Christiana Sacramenta* attribuat. Habebant illi *circumcisionem*, habemus & nos. ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή. *Nos enim sumus circumcisio*, i.e. *circumcisi* (qo modo Rom. c. 15. v. 8. & Gal. c.2. v.7,8.) Philip. c. 3. v. 3. Περιτμηθέντες περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι. *Circumcisi circumcisione non manu facta, circumcisione Christi; cui in Baptismo sumus consepulti.* Coloss. 2. v.11,12. Ita *Baptismus* nobis idem est, qod *circumcisio* illis fuerat. Habebant illi *Pascha* suum. Habemus & nos nostrum: Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη, Χριστός, *Siqidem Pascha nostrum pro nobis immolatum est, Christus.* Ita qod *Pascha* illis fuerat; id est nobis, cum in locum ejusdem successerit, δεῖπνον κυριακὸν, *Cœna Dominica*: Sic enim Maldonati Jesuitæ virulentissimi ingratiis, cum Apostolo Epist. ejusdem cap. 10. v. 20. & antiqis havd pavcis nuncupamus. Siqidem præter-propter solennitatem illam, in qâ est mortis ac resurrectionis Dominicæ commemoratio, scriptam esse ab Apostolo Epistolam illam, colligere est, ex cap.16. v.8. ubi *Ephesi commoraturum se ad Pentecosten usqe* significat. Ita nobis illorum tribuit Sacramenta; sed & ex alterâ parte illis nostra. *Habemus Baptismum: habuerunt*, inqit, *& illi.* Ut enim mittatur, eam illis vicem *circumcisionem* præstitisse, qam apud nos *Baptismus* obit. Ἐβαπτίζοντο ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. *In nube atqe in mari pariter baptizabantur illi.* Habemus nos, *epulum mysticum*; in qo *pane spirituali*, *potu spirituali*, *pascimur, ac potamur. Habebant*, inqit, *& illi, qo vescebantur* βρῶμα πνευματικὸν *escam spiritualem: qo potabantur*, πόμα πνευματικὸν, *potum spiritualem*; h. e. *manna cœlitus demissum*, atqe *aqam e petra* profluentem. Sicut avtem, apud nos, *panis corpus, vinum sangvis Christi* dicitur, Matth. 26. v.26,28. ita & apud illos ἡ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. *Petra illa Christus erat.* Ad Cor. Ep.1. c.10. v.3,4. τυπικῶς, scilicet ut Basilius *de Sp. S. c.14.*

Cæterùm gradum hic sistere pavlisper cogimur. Siqidem vir acutissimus Thomas Mortonus noster, in acutissimâ suâ illâ *prioris Corinthiacæ epistolæ expositione*, *Sacramenta propriè atqe usitatè sic dicta* esse ista, disertè negat. Concedit qidem fuisse *externa divinæ gratiæ, amoris, fœderis, & æternæ salutis inde dimanantis, signa & pignora, rerumqe spiritualium posteà exhibendarum typos.* Hoc avtem qid est aliud, qæso, qam qod de *circumcisione* Apostolus idem Rom. c.4. v.11. Σημεῖον περιτομῆς, σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως, *signum ac sigillum justitiæ; qæ ex fide est*, obsignatorium? *Verùm Sacramenta*, inqit, *h.e. signa sensibilia à Deo instituta divini verbi veritatem credentium animis obsignantia, non fuerant.* Ecqare? qæso, 1. *Qia ad Sacramenti hujusmodi constitutionem necessario, reqiruntur aperta ipsius Dei externum signum in hunc sacrum usum publica ac solenni promulgatione separantis vox & avtoritas: at de istis nulla ejusmodi extat institutio.* 2. *Si nubes & mare initiationis Sacramenta fuerant*, (qod nemo negabit, qi ea Sacramenta vult fuisse) *hoc incommodi seqetur; populum Israeliticum sæpiùs in Dei populum & Ecclesiam admissum & consecratum fuisse; semel in circumcisione, secundò in nube, tertio in mari, atqe ita bis rebaptizatum fuisse.*

Qibus responderi potest.

1. Non fuisse necessarium, ut institutio aliqa divina scripto traderetur de ritibus sacris, Sacramentisqe ejusmodi, qorum usus non erat ultra tempus havd ita diuturnum perennaturus. Alia enim est hac in parte eorum ratio, qæ per secula multa ad Messiam usqe exhibitum erant permansura.

2. Nec in his etiam semper *institutio* tam aperta, qam exigere videntur viri clarissimi verba, scripto tradita deprehenditur. *Agnum Paschalem* immolatum & depastum, Christum pro nobis mactatum, qo in esum spiritualem ac salutarem nobis concederet, repræsentasse, & huic fini à Deo destinatum, qis neget? Negare sanè non sustinebit ipse, qum *Sacramentum vere proprieqe dictum, qo Christus præfigurabatur*, agnoscat. Neqe tamen, opinor, *apertam* aliqam *Dei vocem* è veteri instrumento exhibere poterit, *ad eum usum promulgatione publica ac solenni separantis.*

3. Eundem cum *Baptismo* nostro usum apud populum illum ista obtinuisse Apostoli verba disertè tantùm non vociferantur. Cujus & ratiocinationis vim havd pavlò imminutum ibimus, ni eandem utriqe vim ac virtutem tribuerimus: *transitum per mare rubrum baptismum vocat*, inqit Origenes *in Exod. Orat.* 5. qanqam non ausim cum eodem *in Josh. Homil. 3. & 4.* idem de *transitu per Jordanem* pervium factum habito, qod de illo *per mare Erythræum* Apostolus; cum avtoritate pari destitutum me videam. Deniqe de iterato initiationis ritu, nihili est ratio. qid enim obstat, qo minùs ritibus diversis sæpiùs iidem initiati fuerint? qo modo qi *circumcisione* prius initiatus fuerat, Phil. c. 3. v. 5. idem *intinctione* denuò initiatus est Pavlus, Act. c. 9. v. 18. avt ecqid incommodi inde conseqetur? qum & fœdus ipsum cum eisdem sæpiùs, qasi de integro, pepigisse Deus deprehendatur. Qin & Mortonus ipse, uti post pavlo videbitur, *tam diversam* agnoscit *religionem per Mosen tunc institutam ab ea qa populus ille ante utebatur, ut nova qodammodò religio, novum qoqe initiationis Sacramentum efflagitare videretur.* Non adjiciam qod Musculus; *Non est insolens*, inqit, *qod nubem & mare, res diversas in unum Sacramentum conjungit: qum & Christus sub pane & vino in cœna ejusdem mysterii Sacramentum proposuerit.* Avt qod Gregorius Nazianzenus *Orat. de Bapt.* Ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος· ἡ νεφέλη τοῦ πνεύματος, *aqæ mare, nubem spiritus, rationem habuisse*: Qod fusiùs Theodoretus *in Exod. qæst.* 20. Τύπον ἔχει τῆς κολυμβήθρας ἡ θάλασσα. ἡ δὲ νεφέλη τοῦ πνεύματος· ὁ δὲ Μωϋσῆς, τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. τοῦ σταυροῦ δὲ, ἡ ῥάβδος· τοῦ διαβόλου δὲ, ὁ Φαραώ· τῶν δαιμόνων, οἱ Αἰγύπτιοι· τὸ δὲ μάννα, τῆς θείας τροφῆς· τὸ δὲ τῆς πέτρας ὕδωρ, τοῦ σωτηρίου αἵματος. *Typum habuit baptisterii mare; spiritus, nubes; Christi servatoris, Moses; crucis, baculus; Diaboli, Pharao; Dæmonum, Ægyptii, Manna, pabuli divini; petra aqa, sangvinis salutiferi.* Siqidem typos diversos ac distinctos fuisse existimo; qos & Apostolus à se invicem discrevisse videtur.

Ve-

Verùm alia ratione obturbatur denuo. Siqidem Robertus Bellarminus *de Sacram. l.1. c.9.* Et *l. 2. c. 4. & 17.* ista omnia, *non tam Sacramenta, qam Sacramentorum figuras*, fuisse contendit. Nec potest negari, ex antiqis non deesse, qi ejusmodi aliqid insinuare videantur. *Nubis* nempe *columnam* illam, & *mare rubrum*, *Sacramenti Baptismi*, qod apud nos habetur; *Manna aqamqe cœna nostræ, typos figurasqe* extitisse. Ita Cyprianus (qem is advocat) *Epist. 76. Mare illud Sacramentum Baptismi fuisse declarat Pavlus.* Joannes Chrysostomus *in hunc locum*: Τοῖς τῆς ἀληθείας ὀνόμασι κέχρηται καὶ ἐπὶ τοῦ τύπου· καὶ τοῦτο μὲν τοῦ λουτροῦ σύμβολον, τὸ δὲ μετὰ ταῦτα τῆς ἱερᾶς τραπέζης. *Veritatis nominibus usus est in figura. Et hoc qidem est symbolum, seu signum lavacri: qæ avtem sequntur, sacra mensa.* Et *Tom. 5. Orat. 51.* Ἡ διάβασις ἐκείνη τοῦ μέλλοντος βαπτισμοῦ ἦν τύπος. *Transitus hic futuri baptismi erat typus.* Qo loco & multa hâc de re disserit. Hieronymus *ad Ocean. Epist. 83. Pharao cum exercitu suo in typo Baptismatis suffocatur.* Ambrosius *in Apolog. David. c. 8. In mari rubro fuit figura Baptismatis. Si virtus magna fuit in figurâ Sacramentorum, qanto magis in veritate eorum?* Et *de initiat. c. 3. Advertis qod in illo Hebræorum transitu, jam tunc sacri Baptismatis figura præcesserit; in qo Ægyptius periit & Hebræus evasit.*

Et *de Sacram.* l.1. c.6. *In mari rubro figuram istius Baptismatis extitisse, ait Apostolus, dicens, qia patres nostri omnes baptizati sunt in nube & in mari: & subdit, hæc avtem in figurâ facta sunt illis.* Et mox, *columna lucis Christus Dominus; columna nubis Spiritus sanctus; in mari erat populus; & præibat columna lucis; deinde seqebatur columna nubis, qasi umbratio Spiritus sancti. Vides qod per Spiritum sanctum & per aqam typum Baptismatis demonstraverit.* Avgustinus *in Joan. Tract. 11. Mare rubrum significabat Christi Baptismum. Si figura maris tantùm valuit; Species Baptismi qantùm valebit?* Verum Patres illi liberiùs pavlò in istis rhetoricantur qandoqe. Et *Baptismi* Christiani dum præconia celebrant, convertunt multa tanqam ejusdem *typos ac figuras*, qæ ad eum reverâ nihil faciunt; in qibus est, qod Genes. 1. 2. de *Spiritu Dei* (qem tamen *ventum*, sive *aerem* intelligi vult Theodoretus ex Hymn. 147. v. 18.) *aqis incubante*, deqe *animantibus ex aqâ productis*, ibid. v. 20, 21. à Mose narratur. Tertullianus de Bapt. c. 4. *Ipso habitu prænotabatur ad Baptismi figuram, Dei Spiritum, qi ab initio supervectabatur, super aqas intinctorum moraturum; ita de sancto sanctificata natura aqarum, & ipsa sanctificare concepit: itaqe omnes aqæ de pristinâ originis prærogativâ sacramentum sanctificationis consequntur.* Et *c. 3. Primò aqis præceptum est animas proferre. Primus liqor, qod viveret, edidit; ne mirum sit, in Baptismo, si aqæ animare noverunt.* Hieronymus *ad Ocean. Solus Spiritus Dei in aurigæ modum super aqas ferebatur: & nascentem mundum in figurâ Baptismi parturiebat. Primum de aqis, qod vivit egreditur: & pennatos fideles de terrâ ad cœlum levat. Fabricatur homo de limo; & inter manus Dei aqarum Sacramenta versantur.* Qibus gemina habet Ambrosius *de initiat.* c. 3. & *de Sacram.* l.1. c.6. Mitto qæ, cum iidem, tum & alii, de *ligno in aqas amaras, per Mosen*, Exod. 15. 25. *De salis urceo in salsas, per Elisæum misso.* Reg. Hist. l.4. c.2. v.21. de *Naamanis ablutione in Jordane.* ibid. c. 5. v. 14. collo veluti obtorto, ingratiis huc trahunt.

Tum & illud antiqis eis in usu est, *Sacramentis* tribuere, deqe eis prædicare, qæ reverâ non sunt *signi ritusve* exteri, sed *rei* spiritualis sive cœlestis etiam, qæ signo illo designatur; qo modo & Apostoli ipsi de *Baptismate* ea sæpenumerò enunciant, qæ non de ritu externo, sive ablutione corporeâ (qæ tamen *Sacramenti* nomen κυρίως sibi vendicat) sed de actu interno, sive renovatione spirituali, necessariò sunt intelligenda; ejusmodi sunt, qæ Pavlus habet ad Rom. c. 6. v. 3. 4. Galat. 3. 27, 28. Coloss. 2. 11. 12. Tit. 3. 5. qæ Petrus Ep. 1. 3. 21. proinde cum *Baptismi Christi*, sive *Christiani*, hoc vel illud dicunt fuisse *figuram*, ita potest intelligi, ut *baptisma* (qod dicitur) *internum*, sive Spiritus Sancti operatio, qæ tingendi ritu adumbratur, eo denotari ac repræsentari dicatur.

Nam, qod ex vers. 6. urget Cyprianus, *Hæc avtem omnia figuræ nostræ fuerunt*; ex vers. 11. Bellarminus, *Hæc omnia contingebant illis in figurâ*; ex utroqe, sed alio fine Avgustinus, *adv. Faust. l. 16. c. 28.* & *l. 18. c. 6.* & *l. 22. c. 24.* Qo *figuras futurorum, qæ implerentur in nobis, fuisse hæc*, probet; nihil qicqam huc facit; qod accuratiùs pavlò dispicientibus facilè patebit: Verba Apostoli sic se habent; priore qidem loco, ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν; nam *omnia*, qod interserit ibi Cyprianus, textus non agnoscit) altero ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις. Nec me latet qod Vir Cl. Hugo Grotius in Annot. ad Matth. 1. 22. & in ad Cor. Ep. 1. c. 10. v. 11. τυπικῶς ex manuscripto nescio qo legit, idqe *sumptum* vult à *pictoribus, statuariis, architectis*, qibus τύποι sint *prima illa rudia lineamenta, qibus ii egregium aliqod opus molientes, primò crassiùs id delineant, qod post pavlatim perficiant: ut præfigurationes* qasdam fuisse ista intelligatur, sicut *rudes delineationes, de qibus fit imago perfectior.* Qo eodem tendit & qod Vir doctissimus Ludovicus Cappellus in *Exercit. ad locum Zoharis, historias, qæ in libris Vet. Test. Mosaicis præcipuè*, habentur, *resqe gestas omnes*, non ab Apostolo tantummodò hoc loco commemoratas, hoc ipso sensu *typicas* fuisse, utpote qod *apertè dixerit Apostolus*, ex verbis hîc allatis, enixè contendit. Qem ego scriptorem cum eruditionis variæ tum & pietatis nomine qum summopere suspiciam, miror impense, animum inducere potuisse, ut in rapsodi Judæuli illius nugamentis putidissimis, næniisqe futilissimis, qibus paginæ sacrosanctæ dictio irreverentissimè atqe irreligiosissimè habetur, dum ab impio atqe impuro nebulone, qo ingenioli sui inficetissimi atqe ineptissimi vanitatem exerceat exeratqe, miserrimè deartuatur, dum tanqum fidiculis adhibitis huc illuc torqetur & ad Vertumni Proteive instar, in figuras alias ab aliis transire, ac qasi neurospaston ludicrum aliqod formas qasvis induere cogitur, recensendis explicandisqe horas bonas tot collocaret, eisqe illustrandis operam daret, qæ tenebris extimis unâ cum avtore suo addicta potiùs oportuerat.

Qin nec religiosius pavlo etiam citra superstitionem affectis probaturum existimo studium suum, qo ad historiam sacram in allegorias diducendam tam solicite seduloqe cohortatur Theologiæ studiosos; qo utiqe qidlibet ex qolibet defingendi ansa datur, & petulantibus, in qo liberè pro libitu expatientur, ingeniis campus amplissimus exporrigitur. Sed reprimo me; ista obiter, & extra oleas, qod ajunt. Ad Apostolum redeo, à cujus mente hoc in loco (de M. S. enim qod alter suggerit, aliqid deinceps subjicietur) vir Cl. Doctissimusqe uterqe qam longissimè recesserunt. Siqidem 1. ταῦτα *ista* v. 6. & ταῦτα πάντα, *ista omnia* v. 11. non ad *Nubem*, *Mare*, *Escam*, *Aqam* referuntur; sed judicia ac supplicia ante commemorata & recensita respiciunt, qæ eis ipsis, qi beneficiorum illorum participes existebant, in eremo divinitùs fuerant inflicta: qod Apostolus ipse disertissimè docet, cum verbis proximis subjungit, vers. 6. εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν; si enim qæratur, qinam isti typi, avt qo fine nobis ob oculos propositi; respondet, *ut ne rerum malarum concupiscentes simus*: qod ad symbolica ista neutiqam qicqam pertinet: deinde vocabulum τύπος non eo sensu hîc sumitur, ut σύμβολον ἱερὸν καὶ μυστηριῶδές τι, avt etiam ut ὑπογεγραμμένον καὶ σκιαγραφικόν τι, designet, sed pro *exemplo* sive *monimento* usurpatur: τύπος siqidem modo non uno accipitur: significat enim reverâ *rudem* illam, qod vir doctissimus monuit, *operis* futuri *adumbrationem & delineationem*, à qâ ordiuntur artifices illi: unde ὡς ἐν τύπῳ Aristoteli aliisqe τῷ ἀκριβεῖ oppositum: significat insuper, qandoqe figuram, qâ aliud qippiam describitur; qalis est in nummo Cæsaris imago; Matth. 22. 21. atqe ita *Adam primus* τοῦ μέλλοντος τύπος, *futuri typus*, sive *figura*, dicitur, Rom. 5. 14. qandoqe formulam, ad qam aliud qippiam depingitur; qales habent artifices, qas fingendo, pingendoqe imitantur: atqe ita Mosi præcipitur tabernaculum extruat, κατὰ τὸν τύπον, *ad formulam, qam in monte viderat.* Act. 7. 44. & Heb. 8. 5. nec aliter capiendum illud Rom. 6. 17. ὑπηκούσατε εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. *Auscultastis ei formæ doctrinæ, in qam estis traditi.*

Ubi

Ubi hypallagen rectè observat Piscator, Terentianæ illi geminam;

Restitue, in qem me accepisti locum.

siqidem διδαχῆς τύπος, ibi est doctrinæ, sive disciplinæ, *formula*, ad qam mentem moresqe defingere illos oportebat. Ab his formulis transfertur etiam *typi* vocabulum ad *exemplum* qodvis designandum, qod rei utilis cujuspiam monimento & documento esse possit: hoc sensu usurpat Apostolus, Phil. 3. 17. *Ambulate*, inqit, καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς, *qo modo nos exemplum*, sive *pro exemplo*, *habetis*: sed & alibi passim, idqe variâ syntaxi; ut modò rei de qâ monetur genitivum, modo personæ, qæ monetur, vel dativum vel genitivum, adjectum habeat: ita Thessalonicenses ait Ep. 1. c. 1. v. 7. τύπους γενέσθαι πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν, *exempla factos esse omnibus per Macedoniam fidelibus*. Et Epist. 2. 3. 9. *se cum suis exemplum semet ipsis dedisse*; ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν. Tito 2. 7. præcipit, ἑαυτὸν παρέχειν τύπον καλῶν ἔργων, *operum bonorum exemplum se prebeat*. Timotheo itidem, Ep. 1. 4 12. Τύπος γίνου τῶν πιστῶν, *exemplum esto fidelium*. Et Pastoribus Petrus, Ep. 1. 5. 3. Τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου, *gregis exemplaria*, sive *exemplares*, *facti*. Itaqe qo modo τύπος πιστῶν, Pavlus; τύποι ποιμνίου, Petrus dixit; ita Pavlus idem hîc τύποι ἡμῶν, *exempla nostra*, sive qæ nobis exemplo esse possint, & debeant etiam; cum eo fine scripto consignata fuerint, ut essent. Sic enim disertè Apostolus, ἐγράφη πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, *ad nostri admonitionem*, sive, *ad nos admonendos scripta sunt*: unde & colligere licet, cujusmodi *exempla* sint ista; cum enim duorum generum *exempla* sint, vel *imitationis* scilicet vel *commonitionis*, & *cautionis*; non prioris generis, qale Naso loqitur *Fast. l.* 5. verbis illis,

Sic agitur censura, & sic exempla parantur,
Qum judex, alios qod monet, ipse facit,

qaleqe ὑπόδειγμα illud, de qo Christus Joan. 13. 15. *Exemplum dedi vobis, ut qomodo ego feci, vos etiam faceretis?* qo loco & Syrus vocabulum טופסא adhibuit qod est ipsum Græcorum τύπος: Sed posterioris potiùs sunt ista; qo modo παράδειγμα usurpant Græci; qod observat Gellius, *l.* 6. *c.* 14. pro *punitione in exemplum adhibitâ*, ut cæteri similibus à peccatis, pœnæ cognitæ metu deterreantur. Plato *Gorgia pag.* 357. E. εἰ τὸ παράδειγμα τοῖς ἄλλοις γίγνεσθαι, ἵνα ἄλλοι ὁρῶντες πάσχοντα ἃ ἂν πάσχῃ, φοβούμενοι, βελτίους γίγνωνται; *vel cæteris exempla dare, ut alii pœnas ejus conspicientes meliores ob timorem efficiantur*. sed & Latini *exemplum*, pro *supplicio*, qod aliis *documento* sit: unde *exemplum in aliqo statuere*, sive, *edere* dicitur. Terent. *Eunuch. Act.* 5. *sc.* 5.

Qæ futura exempla dicunt in eum indigna?

Et *sc.* 7.

—— *Uterqe in te exempla edet.*

Plavtus itidem *Mostel. Act.* 5. *scen.* 1. ambiguo ludens; ubi minitanti hero,

—— *Exempla edepol faciam ego in te:*

subjicit servus neqam,

Qia placeo, exemplum expetis.

Phœdrus *Fab. l.* 2. in Præfat.

Exemplis continetur Æsopi genus;
Nec aliud qicqam per fabellas qæritur,
Qam corrigatur error ut mortalium.

Et l. 1. *Fab.* 26.

Sua qisqe exempla debet æqo animo pati.

Qô pertinet & qod V. Cl. Joannes Drusius *Præterit.* l. 6. Apostolum respexisse avtumat hic Magistrorum dictum illud, *qod ad Genes.* 12. 6. commemorat Moses Gerundensis, כל מה שאירע לאבות סימן לבנים *Qicqid accidit patribus, signum est filiis.*

Proinde nec commodè satis vertit Vetus Interpres, *Hæc in figurâ facta sunt nostri.* Et, *hæc omnia in figurâ contingebant illis*: Nec dilucidè satis Beza, *Hæc typi nostri fuerunt*; & *hæc omnia typicè evenerunt eis*: sed nec Piscatori calculum dare possum, qi similitudinis notam utrobiqe interserit. *Hæc* [ut] *typi nostri acciderunt*; (cum disertè Apostolus, τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν) h. e. ut optimè Tertullianus *adv. Marc.* l. 5. c. 7. *exempla nobis sunt facta*) &, *Hæc omnia* [ut] *typi evenerunt illis*. Meliùs Castellio, *Hæc nobis exempla præbent*: qi & meliùs adhuc fecisset, si rejectâ similitudinis, qam vers. 11. gratis inserit, notâ, vertisset, *Hæc omnia illis exempla contigerunt*; *scriptaqe sunt nostri admonendi gratiâ.* Certè siqid deesse hîc visum fuerit, id ex vers. 6. supplendum potius foret; τύποι ὑπάρχοντες, *exempla existentia*, sive *exempla cum existerent*. Ita mens Apostolica, qod & ipsa dictionis series indicat clarissimè, hæc est: Ista contigerant qidem illis; verum nos qoqe spectant, non illos tantùm; non eâ utiqe ratione qâ sacrum aut mysticum aliqid, vel nobis, vel illis etiam adumbrabant; sed qâ exemplo esse possint debeantqe, & monumento nobis, ne paria peccantes, paritèr plectamur. Rectè Junius in *Parallel.* l. 2. *part.* 31. *Qo modo hæ historiæ appellentur typi, luculentè satis demonstrat Apostolus: sunt enim exempla communes typi ad institutionem omnium; pertinent autem exempla hæc ad dehortationem.* Ea interim enunciata, seciùs accepta, erroris istius cum producendi primitùs, tum & diducendi ampliùs, ansam dederunt; qum opinarentur pleriqe hoc velle Apostolum, symbola illa sacramentorum nostrorum, qæ futura essent, præludia qædam & imitamenta fuisse: cum nihil istiusmodi verbis illis Apostolus voluerit: Cui etiam errori fovendo contulit aliqid lectio parum sincera, qæ in veteri codice M.S. qi Teclæ nomen præfert, Græcæ Veteris Testamenti qæ Septuaginta interpretibus adscribitur versioni subjuncto, reperitur, isqe esse videtur qem vir Cl. in *notis* ad *Mat.* laudaverat: Verum codex ille tot in Novi Instrumenti locis mendosus, mutilatus, implicatus, interpolatus, deprehenditur, ut adversus receptam vel istic vel alibi lectionem exilis admodum, aut nullius potius omninò ponderis esse videatur. Qin & si qis illud τυπικῶς admittendum contenderet, qia apud Epiphanium Hæres. 42. in recensione Scripturarum à Marcione vel admissarum, vel secius habitarum reperitur, certe à τύπος eâ mente sumpto deductum eoqe sensu hoc loci necessariò foret accipiendum, qo ab Apostolo eodem in argumento eodem ea ipsa vox ibidem usurpata fuisset. Solidiùs sanè saniùsqe Avgustinus in Joan. Tract. 26. *Sacramenta & illa fuerunt; in signis diversa sunt: sed in re qæ significatur, paria sunt.* Et ibidem Tract. 45. *Tempora variata sunt, non fides: qia & ipsa verba variantur, cum varie declinantur; alium sonum habet, venturus est: alium sonum habet, venit; mutatus est sonus, venturus est, & venit: eadem tamen fides utrosqe conjungit, & eos qi venturum esse, & eos qi eum venisse crediderunt.* Mox ubi periocham ex Apostolo istam laudaverat. *Mare rubrum significat baptismum: Moses ductor per mare rubrum significat Christum: Populus transiens significat fideles: mors Ægyptiorum, significat abolitionem peccatorum. In signis diversis eadem fides, sic in signis diversis, qomodo in verbis diversis; qia verba sonos mutant per tempora, & utiqe nihil aliud sunt verba, qam signa.* Et rursus, *Videte ergò, fide manente, signa variata; ibi petra Christus, nobis Christus, qod in altari Dei ponitur: & illi pro magno sacramento ejusdem biberunt aqam profluentem de petrâ; nos qid bibamus, norunt fideles. Si speciem visibilem intendas, aliud est, si intelligibilem significationem, idem.* Adversus Favstum deniqe, l. 19. c. 16. *Delirant, qi putant signis sacramentisqe mutatis, etiam res ipsas esse diversas, qas ritus propheticus prænunciavit promissas, & qas ritus Evangelicus pronunciavit impletas: avt qi censent cum res eadem sint, non eas aliis sacramentis annunciari debuisse completas, qam iis qibus adhuc complendæ prænunciabantur; si soni verborum, qibus loqimur, pro tempore commutantur, eademqe res alitèr nunciatur facienda, alitèr facta: sicut ista ipsa duo verba, nec paribus intervallis, nec eisdem totidemve literis sonantur; qid mirum, si aliis mysteriorum signaculis, passio, & resurrectio Christi futura promissa est; aliis jam facta annunciatur? qandoqidem ipsa verba, futurum & factum, passurus & passus, resurrecturus & resurrexit, nec tendi æqalitèr, nec sonare similitèr possunt.* Ita Avgustinus, etiamsi *Baptismum* significare *Mare Rubrum* affirmat; qo modo & Cyprianus esse *Baptismi Sacramentum* (qod eodem etiam modo dictum intelligi potest: qo modo σημεῖον περιτομῆς est Apostolo dictum, Rom. 4. 11.) at *ejusdem* tamen cum nostris *rei signa*, *ejusdemqe fidei sigilla*, *nostris*

etiam *paria*, fuisse pronunciat, qæ Apostolus hic recenset. Joannes Chrysostomus reverà confert illa *imagini regia lineis duntaxat cæruleis qibusdam descripta* καὶ σκιαγραφηθείσῃ, nostra avtem *imagini eisdem coloribus variis post inductis ad vivum depictæ*: cujusmodi qiddam insinuat Avtor ad Hebræos 10.1. ubi dicit, Τὸν νόμον σκιὰν ἔχων τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. *Legem umbram habere futurorum bonorum, non ipsam rerum imaginem.* Ad qem etiam locum Chrysostomus: Ἕως ἂν ὡς ἐν γραφῇ περιάγῃ τις τὰ χρώματα, σκιά τις ἐστιν· ὅταν δὲ τὸ ἄνθος ἐπαλείψῃ τις, τότε εἰκὼν γίνεται. *Donec qis, tanqam in picturâ colores circumduxerit, umbra est qædam: ubi verò florem illeverit tum imago fit*: qod vel de ritibus populo veteri usurpatis, cum eis qæ nunc in usu sunt, collatis, potest accipi; siqidem ratione rerum jam exhibitarum, prædicationisqe Evangelicæ, hisce accedentis, eosdemqe clariùs explicantis, illustriora multò sunt ista, qam illa fuerant; qod & de toto ministerio Evangelico pronunciat Apostolus ad Cor.Ep.2.3.7.&c. Unde & Ambrosius *in Psal.* 38. *Umbra præcessit, secuta est imago, erit veritas: umbra in lege; imago in Evangelio; veritas in cœlestibus*: Vel de ritibus cum ipsâ veritate in Christi adventu exhibitâ commissis; atqe hoc modo Chrysostomus interpretatur τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, τουτέστιν, αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν; *rerum imaginem* i. e. *veritatem ipsam*. nec aliter Haimo; qi & sub Primasii nomine prostat, *umbram vocat figuram & similitudinem: imaginem avtem pro veritate ponit.* Cæterùm qæcunqe vel istic vel illic mens Chrysostomi, (neqe enim eadem utrobiqe videtur) imaginem, qâ is est usus, lubentes admittimus, licet ratione diversâ institutam. *Imagines* sunt rerum spiritualium utræqe, non avtem sui invicem, tam veteres illæ, qam & novitiæ nostræ; qo modo vultus regii imagines, tam qæ in nummis visitur, qam qæ in Circo exhibetur; nec est avt ea qæ in nummo cernitur illius qæ in Circo spectatur, avt ea qam Circus exhibet illius qam denarius præfert, imago; sed Regis ipsius icon est utraqe. Aliam huic imaginem adjiciemus, à sigillis etiam obsignatoriis, non signis merè repræsentatoriis, desumptam; namqe & istis ritus mysticos confert, cum Apostolus, tum & Gregorius Nazianzenus *Orat. de Baptis.* In diplomatibus signandis initiò *Sphinge* usus est Avgustus; mox *imagine Magni Alexandri*, novissimè *suâ Dioscoridis manu sculptâ*. Svecon. *l.* 2. *c.* 50. Faciamus jam, Fulvio privilegium aliqod concessisse Cæsarem, intercedente diplomate *Sphingis imagine* consignato. Hujus filio Manio, à Fulvii patris obitu, donationem eandem hanc renovasse, *Alexandri facie* confirmatam: ejusdem rursus nepoti Titio reiterasse, *sui icuncula* obsignatam: Nec *Sphingis imago* hic est sigilli, avt alterius, avt tertii, nec alterum tertiumve primi illius *typus* sive *sigillum*; sed donationis ejusdem plane singula sunt *obsignatoria sigilla*. In subjecto pariter argumento; *fœderis* ejusdem *gratuiti sigilla*, Rom. 4. 11. Qæ essent signa varia pro temporum varietate, partim ordinaria, partim & extraordinaria, fœderis avtor Deus instituit: cum Adâ & filiis ejus, *victimas & oblationes*, Genes. 4. 3, 4. cum Abrahâ, *animantium qorundam dissectiones* sive διχοτομήματα Genes. 15.9, 10. 17. 18. cum eodem posterisqe ejus, *circumcisionem*, Genes. 17.10, 11. cum populo Israelitico ex Ægypto reduce, præter *agnum Paschalem* cum *azymis*, Exod. 12. 3—20. & *hostias cæsas*, Exod. 24. 5—8. extra ordinem ea de qibus hoc loci Apostolus; cum populo Christiano, *intinctionem solennem* atqe *epulum sacrum*, Cor. Ep. 1. 12. 13. neqe verò ex istis; avt præcedentia inseqentium, avt inseqentia antegressorum vel *signa*, vel sigilla, sed singula seorsum sumpta, immediata fuere fœderis ejusdem obsignatoria, sive *signa*, sive *sigilla*, dicere libuerit. Rursus, Solis in cœlo medio deficientis figuram, ad orientem siti qidam in pelvi, ad occidentem alii consistentes in piscinâ, conspicentur: non est figura ea, qæ in pelvi conspicitur, illius qæ in piscinâ se prodit, typus, sed sideris ipsius typus uterqe. Christum pariter justitiæ Solem, cum Solis hujus deliqio, & ipsum affectionem geminam perpessum, in sacrificiorum Judaicorum ritu spectabant prisci fideles, qi actum ipsum hunc antevertérant; in sacramentorum nostrorum mysteriis fideles ho-

A dierni, post eum exhibitum idqe actu in carne perpessum, eundem ipsum contuentur, Gal. 3. 1. Cor. Ep. 1. 11. 26. Qod adversus Favstum Avgust. l. 20. c. 21. *Hujus sacrificii caro & sangvis, ante adventum Christi per victimas similitudinum promittebatur, in passione Christi per ipsam veritatem reddebatur; post ascensum Christi per sacramentum memoriæ celebratur*: nec tamen idcircò, avt *sacrificia* illa *sacramentorum* nostrorum *figura*, avt *sacramenta* nostra *sacrificiorum* illorum *typi* existunt; sed utraqe Christum ipsum cruci suffixum, & pro delictis nostris cædem perpessum delineant:

B qod idem de *nube marique* cum *intinctione* nostrâ collatis sic dictum. Scilicet, ut verbulo absolvamus. Fuere veritatis ejusdem, ablutionis utiqe internæ, τύποι utraqe; sibi avtem invicem ἀντίτυπα; qo modo de *diluvii Noachici aqis* Petrus Ep. 1. c. 3. v. 21. ὃ ἀντίτυπον βάπτισμα, *cui correspondens typus*, sive, *figura*, *baptismus nos nunc servat*: *signo* scilicet tribuens, qod est *rei significatæ*; uti ipse sese mox explicat: optimeqe Thomas Jacsonus noster *de fide Ecclesiaqe catholica*, l. 1. c. 12. Sect. 4. Petri locum illum edisserens; *cujusnam baptismi typus fuit aqa illa, per qam arcam*

C *ingressi ab interitu servabantur? num baptismi externi typus fuit? neqaqam: Classis ejusdem typi fuerunt, baptismus externus atqe aqa Noachica, baptismi interni, qi Spiritus sancti operatione efficitur, typi atqe adumbrationes utrumqe.*

Mitto multis qærere de *nube* illâ, an *columna* fuerit ab illâ *ignis* diversa. Etiamsi enim non desint, qi *columnam duplicem* statuant, *nubis* alteram, *ignis* alteram ab illâ. In qibus est Procopius, & qos ille compilavit: ἡμέρας μὲν, inqit, ἐν στύλῳ νεφέλης, τὴν δὲ νύκτα ἐν στύλῳ πυρὸς· δι' ἀμφοτέρων δὲ ἐνεφαίνετο Χριστός· *interdiu in columnâ nubis; noctu*

D *verò in columna ignis: utrisqe avtem illis designabatur Christus.* Qorum vestigiis insistens V. Cl. Franciscus Junius; *Utriusqe columnæ*, inqit *commune erat, ut populo dux itineris esset.* Malim tamen cum Justino unam eandemqe & *nubis* & *ignis columnam* statuere; qæ pro vicibus diversis nunc *nubis*, qæ *interdiu* magis esset conspicua, & *umbraculi* loco esse poterat, *noctu ignis* instar collucebat, qo exercitus totus collustraretur. Sic enim ille in *collatione cum Tryphone habitâ*, Νεφέλη, εἰς σκιὰν ἀπὸ καύματος, καὶ φυλακὴν ἀπὸ κρύους,

E εἵπετο. *Consecuta*, (h. e. concomitata) *est eos nubes: qæ cum ab æstu obumbraret*, (qâ *nubes* utiqe) *à frigore protegeret*, qâ *ignis* scilicet, qamqam usus ac commoditatis mentio nulla reperitur. Salvianus de Provident. l. 1. c. 5. *Victrix ingreditur eremum sine bello gens Hebræorum; agit iter sine itinere, viatrix sine viâ, seqens mobilem columnam, nubilam die, igneam nocte, congruas colorum diversitates pro temporis diversitate sumentem; scilicet, ut diei lumen lutea obscuritate distingueret, & caliginem noctis flammeo splendore claritatis irradiaret.* Huc facit qod Eustathius in Odyss. α. Τεκμαίρονται ἀλλήλοις οἱ τὰ πολλὰ μακρόθεν πυρί, εἴτε καὶ τῷ

F ἐκ πυρὸς σημείῳ, καπνῷ· ὧν ὁ μὲν καπνὸς, ἐν ἡμέρᾳ μάλιστα χρήσιμος, ὁ δὲ πυρὸς, τῇ νυκτί. *Indicia sibi invicem è longinqo exhibere solent homines vel igne accenso, vel excitato ignis indice fumo: qorum fumus interdiu, ignis noctu maxime est usui.* Accedit, qod Moses ipse refert, *columnam* unam eandemqe illam, *caliginis instar* habuisse ex alterâ parte, *qâ Ægyptios respiciebat*, ex alterâ verò, *qâ Hebræos spectabat, lucem claram præbuisse.* Exod. c. 14. v. 20. moxqe etiam, *Deum è columna nubis, atqe ignis* (utpote qæ una eademqe fuerit) *prospectasse* v. 24. Rectè interim Proco-

G pius, qod *columnâ* illâ *Christum designatum* affirmat; qo modo de *Petra* Apostolus loco hoc ipso, v. 4. *Petra avtem erat Christus.*

Verum missis his, qæritur, qonam tempore, qove modo *baptizati* dicantur illi, cum *in nube*, tum & *in mari*. Qidve velit, qod Apostolus dixit, εἰς τὸν Μωσῆν βαπτίζεσθαι.

Atqe hic ὕστερον πρότερον Ὁμηρικῶς, *posterius prius Homeri more*, impræsentiarum agemus: εἰς τὸν Μωσῆν ergò qidam interpretantur, ἐν Μωσῇ, *per Mosen*. Ita Avgustinus reddidit *in Psal.* 77. & *in Joan. tract.* 26. *Per Mosen baptizati sunt.* Versionem eam Theodorus Beza qoqe secutus est: εἰς Μωσῆν inqit, pro ἐν Μωσῇ, *per Mosen*, *ut Act. c.* 19. *v.* 3. (qem tamen locum ipse aliter prorsùs exponit)

ponit) *atqe ita Syrus & Arabs* כיד מושא *per manum Mosis*: qo modo & Victorinus Strigelius, *Mosis ministerio*. Secutus est & Joannes Piscator, εἰς, inqit, *posita est pro ἐν, & ἐν pro διὰ*.

Alii εἰς τὸν Μωϋσῆν dictum volunt, qasi ἅμα τῷ Μωσῇ, *una cum Mose*, sive αὐτοῦ ἡγεμονεύοντος, *ipso duce & auspice*; ita Græci prisci. Theophylactus, Εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίζοντο (sic enim is legisse videtur) ἀντὶ τοῦ, αὐτὸν ἀρχηγὸν ἔσχον τοῦ τύπου τοῦ βαπτίσματος. *In Mosen baptizabantur, pro eo, qod est, Mosen ducem habebant typi illius baptismatis.* Et rursus; Τῷ Μωσῇ ἐκοινώνησαν, τῆς τε ἀπὸ τῆς νεφέλης σκιᾶς, καὶ τῆς διόδου τῆς θαλάσσης· ἰδόντες γὰρ αὐτὸν πρῶτον διαβάντα, κατετόλμησαν καὶ αὐτοὶ τῶν ὑδάτων. *Una cum Mose participes facti sunt, & umbræ à nube, & transitus per mare; hunc enim primò transeuntem intuiti, ipsi qoqe aqis credere sese sunt ausi*: qæ à Chrysostomo ferè is mutuatus est; eodem concedit Oecumenii scholion: ὥσπερ πρωτοστάτης γέγονε Μωυσῆς· ᾧ καὶ συνεσκιάζοντο ὑπὸ τῆς νεφέλης, καὶ συνεπεζεύον διαπεραιώσεις τῆς θαλάσσης; *qasi antesignanus eis Moses fuit: qocum & nube pariter obumbrabantur: & per mare divisum pedites transierunt.* Nec hoc tacuit Beza: *in Mosen*, inqit, *i. e. Mose illis præeunte*; & *ad Act. c. 19. v. 3. Mosis auspiciis ac ductu.* Et Franciscus Junius *parallel. l. 2. par.* 36. probare se disertè profitetur; pedibusqe planè in eandem Hugo Grotius sententiam concedit.

Nec abscedit longe V. Cl. Daniel Heinsius, qi aliam tamen syntaxin præfert; εἰς Μωσῆν *pro eo qod est*, ἕως Μωσέως, *usqe ad Mosen*; πάντες εἰς τὸν Μωσῆν, inqit, *omnes cum Mose; ne excepto qidem Mose. Ut cum* πάντες εἰς ἕνα *dicimus (qomodo Xenophon alicubi) qod sigillatim dicunt: ita ut nec is qidem de qo agimus, excipiatur.* Ita non fuerit πάντες ἐβαπτίσαντο εἰς Μωσῆν, sed πάντες εἰς Μωσῆν, ἐβαπτίσαντο. i.e. πάντες σὺν τῷ Μωσῇ, πάντες ἕως αὐτοῦ, *omnes cum illo, sive usqe ad illum inclusive*, ut vulgus *loqitur*, *sic Exod. c.* 13. *v.* 2. Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους; *& alibi passim Hellenistæ*: qo spectare putat & πάντες illud toties repetitum; qod mihi tamen aliô potiùs spectare videtur; ut tam improbos nempè, Deoqe invisos, qàm probos Deoqe gratos includat. Nec rationi Apostolicæ vis emphasisve ulla accedit, si Moses ipse cum reliqis beneficiorum illorum particeps affirmetur: cum eô collimet dictio Apostolica, ut ostendat, Deum eis etiam infensum havd pavcis extitisse, qi cum piis reliqis in pignorum illorum externorum communionem fuerant admissi: itaqe si scopum spectamus Apostolicum, dicendum potiùs fuerat, *omnes ad Coram, & Dathanem usqe*, qam *omnes ad Mosen avt Araonem usqe*. Recteqe observat Piscator, πάντες dictum pro πάντες μὲν, qia seqitur ἀντίθεσις, vers. 5. ἀλλ' οὐκ. Omnes qidem Sacramenta gratiæ Dei perceperunt: sed non omnes Deo placuerunt.

Alii εἰς Μωσῆν, qasi κατὰ Μωσῆν, *juxta Mosen, secundum Mosen*, dictum opinantur. Ita Joachimus Camerarius; ἐβαπτίσαντο, inqit, i. e. βαπτισμοῖς ἐχρήσαντο, *vel baptizarunt sese: sicut, tum prora avertit: &, nox præcipitat.* εἰς Μωσῆν, *in Mosen, i. e. secundum tradita & præcepta Mosis; ut si qis diceret* γεωργῆσαι εἰς τὸν Ἡσίοδον, *arva colere secundum præcepta Hesiodi.* Nec dissimile putat esse, qod seqitur, Act. c. 19. v. 3. Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; &, εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα· *qo modo estis baptizati? & Joannis baptismate.*

At mihi certè coactiores pavlò videntur interpretationes omnes istæ: qædam, etiam, & in qibus exemplum jure merito frustrà tamen forsan, desideres: qas proinde admittere, vel ingratiis potiùs intrudere, obtrudere etiam cur necesse sit, avt qorsum expediat, nihil video; cum expositio simplicior, expeditior, familiaris magis, ac freqentior etiam, ultrò se oggerat; nisi si ideò magis, qia receptior est, fastidio habita, repudiatur.

Hanc suppeditat nobis Basilius ille Magnus *lib. de Spirit. Sanct. c.*14. ubi etiamsi primo loco illud proponat. Εἰς τὸν Μωυσῆν, ὡς τοῦ Χριστοῦ τύπον, *in Mosen tanqam in Christi typum*; cujus & figuram gesserit, ac personam repræsentaverit, qando *inter Deum & populum intermedius* extiterat. Unde & μεσίτης Apostolo sit dictus. Gal. c.3. v. 19. (qod fortasse & reliqis illis potius fuerit) posteà tamen ad illud transit, qod & plerisqe probatur, *Mosis* nomine τὸν νόμον *legem per Mosen, datam* intelligi: ὅτι Μωυσῆν καὶ τὸν νόμον τῆς γραφῆς λέγειν σύνηθες, *qia Mosen etiam legem dicere consueverit Scriptura.* Eandem Thomas Mortonus post alios plerosqe recentioris ævi interpretationem sic reddidit; *In Mosen, i. e. in politiam Mosaicam, vel in religionis & divini cultus formam ministerio Mosis institutæ: qæ ab eâ qa populus ille ante utebatur tam diversa fuit, ut nova religio qodammodò videri posset, novumqe initiationis sacramentum efflagitare.* Flaccus Illyricus; *In Mosen, i. e. in legem Mosaicam, qæ eis tunc proponebatur.* Idemqe Erasmus, meminit hujus qoqe D. Beza, qi &, licet eò loci aliò abeat, in *notis* tamen ad Act, c.19. v.3. ad qem locum explicationis gratiâ lectorem amandat, suppeditat ipse qibus ea suffulciatur. *Mosen* certè pro lege sive *doctrinâ Mosaicâ* usurpari, (qod Basilius monuit) nemo potest nescire. qi in scripturis sacris est vel perfunctoriè versatus. Luc. c.16. v. 29. *Habent Mosen & Prophetas.* Act. c.15. v.21. *Moses habet, qi prædicent ipsum.* Sicut & *Christum*, pro *doctrina Christi*. Ephes. c.4. v.20. qod alibi ostendimus: qin nihil est in sermone etiam vulgari tritius, qam ut avtorum scriptorumve placita vel scripta, ipsorummet nomine nuncupentur. Tum formulæ illæ, qas spissas congessit ibi vir doctissimus, horsum faciunt nonnullæ; nullæ favent illi alterutri, vel qam alibi adfirmat; sed nec priorum illarum interpretationi ulli. *Baptizari in baptisma Joannis*, qid est viro doctissimo, qam *doctrinam qam Joannes annunciabat, ac baptismi symbolo obsignabat, profiteri, & Baptismo adhibito amplecti?* qanqam malim, si ad amussim voces singulæ exigantur, *doctrinam eam Baptismo admisso amplexatum profiteri. Baptizari in nomen Patris, Filii, & Spiritus sancti*, Matth. c. 28. v. 19. qid est, ut idem ibidem, qam *Patri Filio, & Spiritui sancto, per baptismum dicari & consecrari?* vel etiam *in fidei qa Pater, Filius, & Spiritus sanctus agnoscuntur, professionem intinctionis ritu, initiari?* qemadmodum & *in Christi nomen*, εἰς τὸ ὄνομα. Act. c.8. v.16. & *in nomine*, ἐπὶ τῷ ὀνόματι, cap. 2. v. 38. est *in fidei Christianæ professionem ritu* illo, solenniter *admitti*. Itaqe *baptizando* μαθητεύειν, Matth. c. 28.v.19.i.e. μαθητὰς ποιεῖν. Joan.c.4.v.1.non *docere, instituere*, avt *ad fidem trahere*, sed *discipulos facere, in disciplinæ professionem immittere* dicuntur. Siqidem *credebant in eum*, etiam qi *profiteri*, baptismumqe suscipere, nolebant Joan. c.12. v.42. Potiorqe videtur hæc interpretatio, qam altera illa, qam idem vir doctissimus exhibet *in Matth. Evang. In nomen Patris, Filii, & Spiritus sancti, i. e. invocato Patre, Filio, & Spiritu sancto.* Nec spreverim tamen, qia eodem recidit; qod Joannes Piscator, *in nomen alicujus baptizari*, esse *illi ad cultum consecrari, ut qis ab illo tanqam domino suo denominetur.* Nam qod ritus hujus formam scilicet verbis illis, *In nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*, contineri contendunt, ut sit sensus, *baptizate eos dicentes, ego te baptizo in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*; est & à verbis & à mente Christi penitùs alienum. Siqidem qod Stephanus Tornacensis *Epist.* 5. licet commento isto abductus & ipse; *Nondum ibi legi, Baptizantes eos & dicentes, ego baptizo te in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*; sed nec legitur ibi, *baptizantes & dicentes, In nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*; etiamsi versio Æthiopica ita legere dicatur. Utqe litem ne moveam, an Joannes Baptista (qod non immeritò ambigitur) hâc sit formulâ usus; (nam de Apostolis aliud tradere videntur Acta Apostolica,) cum Christus *discipulatum instituere* jubet, *baptizando in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti*; non magis præcipit, ut verba ista, avt aliqa etiam ejusmodi inter tingendum usurpemus; qam Apostolus, ubi εἰς δόξαν Θεοῦ, *in Dei gloriam*, fieri mandat universa, hoc scilicet interdicit, ut ad singulos actus, verba ista, avt eis affinia, usurpemus identidem, *ego hoc vel istud facio, (bibo, puta, vel comedo) in gloriam Dei.* Ritus finis, actus modus duntaxat utrobiqe designatur, atqe injungitur. Interpretationi huic favet, qod Apostolus negat, se *in nomen suum baptizasse*, avt *in nomen Pavli intinctum* Corinthi qenqam, Cor. Ep. 1. c. 1. v.13,15. Sed & licet *in Mosen baptizati* dicantur prisci illi; at

 non

non tamen *in Mosis nomen*; *in cultum* nempe *baptizabantur Mosis ministerio traditum*, sed in cultum ejus à qo Moses acceperat. Porrò *baptizari in mortem Christi*, est *Baptismo admisso profiteri se mortuus cum Christo*, sive *virtutis illius mortis ejus participes existere*, *qâ fideles defunguntur peccato*. Rom. c. 6. v. 3, 6. *Baptizari in remissionem peccatorum*, est *intinctionis ritu peccatorum remissionem eum suscipienti obsignari*. Nusqam avtem & nunqam *baptizari in aliqem*, vel *in nomen alicujus*, vel *in aliqid*, est *per eum*, vel *per illud*, *unà cum illo*, vel *unà cum re illâ*, *secundum illum*, vel *secundum illud*, *usqe ad illud*, vel *ad illud usqe*, *baptizari*. *Baptizari* ergo *in Mosen* est *in Pædagogia Mosaica*, sive *cultus religionisqe per Mosen traditæ professionem tingendi ritu solenni initiari*; non avtem avt *per Mosen*, avt *secundum Mosis mandatum*, avt *cum Mose*, avt *Mosis ductu*, *atqe avspicio*, *intinctum* fuisse; neqe enim *εἰς* in his formulis istiusmodi qicqam designat.

Cæterùm in salebris hæremus adhuc: siqidem dato *in Mosen*, *ipso* vel *duce*, vel *comite*, vel *administro*, vel qocunqe modo *in Mosen*, sive *disciplinam Mosaicam*, ritibus istis initiatos fuisse: qâ tamen ratione, qove modo, avt *in nube*, avt *in mari tincti*, sive *baptizati* perhibentur, adhuc superest disqirendum: neqe enim avt *maris undis immersi* sunt, avt *nubis aspergine* vel levissima *attacti* leguntur. Ac de *mari* qidem satisfaciunt interpretes. Qanqam enim liberaliter forsan nimis Theodoretus *in Exod. Qæst.* 28. Ἡ θάλασσα βάπτισμα προσηγορεύθη, καὶ τοι μηδενὸς ἐν αὐτῇ βαπτισθέντος· κεκονιμένος (legendum κεκονιμένος) γὰρ μᾶλλον αὐτὴν, ἢ διάβροχος διῆλθεν Ἰσραήλ. *Mare baptisma nuncupatur: qum tamen nullus in eo tingeretur; pulvere namqe respersus populus illud trajecit Israeliticus.* Attamen magnam habet convenientiam ille in maris intima infimaqe descensus, & ex eodem ascensus denuò in aridam, cum baptismi Christiani ritu, prout is primis temporibus administrabatur. Siqidem inter Baptizandum *in aqas descendebant*, & *ex eisdem* denuò *ascendebant*. cujus κατάβασις καὶ ἀνάβασις in Evnuchi Æthiopis tinctione mentio expressa reperitur. Act. 8. 38, 39. Qin &, sicuti in ritu Christiano, qum *immergerentur*, aqis obruti & qasi *sepulti*, & *Christo* ipsi *consepulti* qodammodò videbantur; rursusqe cum *emergerent*, *à sepulcro* qodammodò *resurgere*, ac *cum Christo resuscitari* præ se ferebant. Rom. 6. 4, 5. & Coloss. 2. 12. Ita maris illius aqis capitibus ipsis transeuntium altiùs extantibus obruti ac sepulti qodammodò poterunt videri, & emergere ac resurgere denuò, cum ad litus objectum exeuntes evasissent. Ad litus, inqam, objectum, nam qod non.

Hic desideratur aliqid in M. S. Avtoris.

De *nube*, qi qicqam adferat, nondum comperi qenqam, sive qo tempore, sive qâ natione eâ *tincti* dicerentur. Mihi de tempore dispicienti, tunc id factum videtur, cum *nubes*, qæ Dei populo præire consveverat, supra capita eorundem transitu facto, à tergo illis constitit, qo Ægyptiorum copias ab exercitu Israelitico arceret. itaqe *transitus sub nubem*, *per mare transitui* præmittitur; ad hunc enim perduxit ille. *Nube* avtem *illâ*, qâ ratione tunc *tincti* sint, suspicionem meam ubi in medium protulero, censendam aliis in medio relinqam. Existimo itaqe, *nubem* illam, dum per capita populi ferebatur, cum is vix tædio, solis æstu, solis sqalore, hostis etiam instantis metu langveret, Deo in populi refrigerium, refectionemqe id procurante, *pluviam* copiosam satis in turmas subjectas demisisse. Huc facere videtur, qod Hymno 68. qo profectio illa & expeditio magnificè admodum celebratur, & celebrando tam graphicè describitur, ut in rem ipsam qasi præsentem oculis subjectam Lyrodus facere lectorem inducere videatur, commatiis 7, 8, 9. sic legitur, O, *Deus! qum procederes coram populo tuo*; *qum per eremum gradereris*; *terra movebatur*; *cœli etiam destillabant à facie Dei*; *Sinai ipse à facie Dei*, *Dei*, inqam, *Israelis*. *Pluviam largissimam stillabas Deus*, *qâ hæredium tuum defessum restaurabas*. Tangit strictim tam qæ ad mare Erythræum, qam qæ ad montem Sinæum gesta sunt: nimisqe longè abeunt cum ad *terram Canaaniticam pluviis tempestivis rigatam* referunt. Pluviâ ergò copiosâ, à nube supervectâ, cum perfunderetur populus ille universus; sicut *subter nubem extitisse* omnes, ita *nube baptizari omnes* commodè satis perhibentur.

CAPUT V.

Calix *triplex*. *Primus* tribulationis *Jer.* 25. 15. *is populo Dei primo loco porrigitur.* Transire calix *iste ab aliqo & ad aliqem qi dicatur. De hoc divino obseqendum placito, Christi exemplo, qi primo loco havserat. Plavti* Canisa, *an* Casina, *Κυνίσκη. Explicantur Hymn.* 11. 6. *&* 16. 5. Modimperator, bibendi arbiter. Οἰνόπτης, *ab hoc alius. Gavdere, dolere, à Deo utrumqe.* Hymn. 75. 8. *fusius edisseritur.* חמר *qid velit.* Vinum forte, *an dicatur.* Οἶνον αἴθοπα, μέλανα, ἐρυθρὸν *qem Homerus*, atrum, nigrum, rubrum *dixisse Latinos: Vini præstantissimi color iste.* Uvæ sangvis. *Vina* Aminea *unde dicta. Servius emendatus. Idem, cum Isidoro, notatus. à Salmasio de Servii verbis discessum. Aminea regio à Falerno alia. In Dioscoride citando lapsus Stephanus; in Verrio explicando Scaliger. uva* taminia, *qalis sit, & unde dicta; de eâ & à Verrio, & à Mevrsio discessum.* Tamino *ab Heb.* טמא *Vina nigra fervoris, virium, vehementiæ albis amplius habere. Falli Medum, qi terræ sanctæ vina rubere censet universa. Ad Pascha celebrandum vinum rubrum præoptari;* חמר *an* vinum turbidum, *ac* fœculentum *designet.* τρυγίας *qis. Vasserus de notatione* τοῦ יין *notatus,* πηλὸν *&* vinum *designare, & lutum. Etymologus & Svidas restitutus & explicatus uterqe. Stephanus & Portus in eis lapsus uterqe:* κάπηλος *unde,* πηλὸς *propriè vinum mangonisatum.* Ex Oeneo Peleum facere, *qid velit. Campensis notatur. Epigrammatarius ex conjecturâ restitutus, defunctis parentandi ritus.* Mustum *turbidum, minus inebriat; unde id fiat.* Οἶνος γλυκὺς *Aristoteli & Plutarcho qis. à Mercuriali in eo discessum;* ἡδὺς *&* γλυκὺς *diversa;* γλυκερὸν μέλι, ἡδὺς οἶνος. *Plutarchus restitutus. Vinum vetus, cantica nova. Vinum felle, melle, turbidum;* חמר *de vino, in generositatis notione semper; inde* merum, *non a merite Mero id de* חמר fervere, *nonnullis; unde &* חמיר fermentum; *id Latinis unde;* עשין *in Targum qid. In Neronem scomma.* Calix horroris, furoris, כסך qid; merum mistum, ἄκρατος κεκερασμένος, *qid velit* merum merum, meracum *qid; merum pro misto Ravennæ suppositum; urbis istius situs à Sidonio descriptus,* ἄκρατος *qid propriè. Alexidis de carpomibus Atticis lusus. Comicus is emendatus,* ἄκρατος ὀργὴ δικαιοσύνη, ἐλευθερία. *Casavboni lapsus memorialis;* Οἶνος ἀντίκρατος *qid; de* mero misto *priscorum nugamenta;* κεραίειν vinum fundere, præbere, porrigere: *mistum in libationibus à religione alienum. Vinum aqâ infusâ jugulari. Chamaleon Comicus;* ἀγαθοῦ δαίμονος *calix. Svidas emendatus: Casavbonus notatus;* mistum *&* vappa *qâ ratione à sacris exclusa:* κέρασμα vinum, *&* κεράσαι *unde.* βατράχοις οἰνοχοεῖν, *qid velit. parœmiographorum in hoc lapsus:* κερᾷν ἀντὶ τοῦ οἰνοχοεῖν *unde. ex cornibus pocula. Pannonios cum Pæonibus à Græcis confundi:* κέρατα, *pocula etiam è metallo;* κερᾷν, *&* κέρας *ab Hebræis utrumqe;* κερᾷν *à prisco usu vinum aqâ miscendi; is unde primitus prodierit:* ἄκρατος κεκερασμένος, χαλίκρητον μέθυ, merum meracum: χάλις merum *unde. ex meri copiâ mentis inopia. Svidas emaculatus. Vatablus, Schindlerus, Vulgata versio, Beza, notati.* Μίσγειν *idem qod* κερᾷν, *& de vino pariter usurpatum.* Ὅρκια, τὰ σφάγια· זבח hostia, manuum lotio *in pactis incundis:* ἄζυμα *in sacris. Vinum* spurcum, *qod fuerit. Vina in pactis num, ut sangvines, misceri solita.* Miscere *Latinis pariter ac* μίσγειν *Græcis, ab Hebræis utrumqe. Locus Parœm.* 9. 2. *explicatus. Isidori argutia rejecta. Esajas* 5. 22. *&* 19. 14. *illustratus,* כוס מסך *qid. Piscator notatus;* ממסך *Esai.* 65. 11. *qid.* προπίνειν *ex usu prisco qid;* κρᾶμα *pro vino mero. Longini interpres notatus.* Vitis ros, lachryma. *Stephani* σφάλμα μνημονικόν. *De Apoc.* 14. 10. *interpretum variorum argutia rejecta;* ἀψίνθιαι *an ebrietatem celerius producant.* Ἄοινος μέθη. *ebrietas non à vino solo;*

ab

ab irâ, à curis, à bonis, à malis, ab affectu qoris immodico. Dionis de hoc apologus חמה *θυμὸς unde; excandescentiam, & venenum designat utrumqe; à Brightmanno in hoc discessum.* Calix potionatus φίλτρον *qid, ejusqe effectus. Græcorum Hebraisantium mos;* ראש venenum, *unde dictum. serpentium venenum in capite, an in felle.* ראש *etiam herba venenatæ nomen. Amos 6, 12. & 10. 4. explicatus,* cicuta *reddi poterit. hujus apud Athenienses usus.* לענה *herba venenata absinthyum male redditur. unde nomen habeat.* Aconitum *potius. qod & pro veneno qolibet Latinis usurpatur.* Vinum venenum, *qi, & qare dixerint. Apud Plinium lectio varia. Isidori ineptiæ:* οἶνος *& vinum ab Heb.* יין *Savaronis lapsus. Vinum Manichæis, & Ægyptiis, qid. Moses Deut. 32. 33. explicatus; Junii interpretatio rejecta,* כו *particula in collationibus usus. respondere τοῦ ὡσεὶ, vel præ. nullam habere ellipsin. Eorum filios, sacra, homines, qorum mores imitantur. Malos malitiæ suæ virus primos & plurimum bibere. Mosen tamen hoc spectasse. Stobæus obiter emendatus.*

CAlicis in sacra paginâ vocabulum, non uno modo usurpatur. Est *calix tribulationis*, est *consolationis*, est *gratulationis*, ut reliqos mittamus. De singulis sigillatim ac seorsum, Deo favente, videbimus.

Primus dicetur *tribulationis calix*; is enim in vitâ istâ ærumnarum angustiarumqe refertissimâ freqentissimus occurrit. Jeremiæ 25. 15. *Calicem excandescentiæ divinæ de manu Domini sumere* jubetur Vates, *qo orbis terrarum regna potet universa, à populo suo, initium faciendo.* Spectat horsum, qod Petrus Ep. 1. 4. 17. *ordiri judicium à domo Dei*; qo modo ultionis divinæ cædisqe ministris præceptum est, Ezek. 9. 6. *Ut à templo inchoarent.* De se Dominus Christus, Matthæi 26. 39. *Pater mi, si id fieri potest, transeat à me calix iste*; (*transeat à me*, inqit, *calix*, qo modo, *transibit & ad te calix*, dictum est, Thren. 4. 21.) & Luc. 22. 42. *Pater, si volueris, amoveas à me calicem istum.* Non simpliciter *amoliri* petit, sed, si commodè id possit, & placuerit ipsi; itaqe subjungit, *veruntamen non qid ego volo, sed qod tu vis*: tam praxi nimirum, qam & præcepto, Matth. 6. 10. precandi optandiqe ritum legitimum præire suis voluit: qod de se Epictetus apud Arrianum *Dissertat.* l. 3. c. 26. Προκατατέταχά μου τὴν ὁρμὴν τῷ Θεῷ· θέλει τι; θέλω· οὐ βούλεται; οὐ θέλω· κρεῖττον γὰρ ἡγοῦμαι, ὃ ὁ Θεὸς θέλει, ἢ ὃ ἐγώ. Ibid. l. 4. c. 7. *Animi mei motum omnem Deo jamdudum subjeci. Vult is qicqam? volo; non vult? nolo; potius enim duco, qod ipse vult, qam qod ego volo.* Idemqe à Stobæo Tom. 1. *l.* 2. *c.* 7. lavdatus: Μὴ ζήτει τὰ γινόμενα γίνεσθαι, ὡς θέλεις· ἀλλὰ θέλε, ὡς τὰ γινόμενα γίνεται. *Ne expetas, qæ fiunt, ita ut tu vis, fieri; Sed ita velis, qomodo fiunt*, à Deo, scilicet cujus ex nutu proveniunt universa. Sic enim Epictetum interpretabitur Thymarides Pythagoreus, apud Jamblichum *de vit. Pythag, l.* 1. *c.* 28. cui cum abiturienti favsta precaturus, qidam diceret, Ὅσα βούλει, παρὰ Θεῶν γένοιτό σοι. *A Deis obveniant tibi, qæcunqe volueris ipse.* Votum hominis corrigendo respondit; Εὐφήμει. ἀλλὰ βουλοίμην μᾶλλον, ὅσα μοι παρὰ τῶν Θεῶν γίνηται. *Bona verba, mi homo: immò ipse potius ea velim, qæ à Deis mihi sunt obventura.* Qod Seneca verbulo constrinxit, *Epist.* 74. *Placeat homini qod placuit Deo.* Sed & qod Apostolus Philip. c. 2. v. 5. *Placeat Christiano, qod placuit Christo.* Is igitur cum jam calicem hunc havriendi tempus instaret, idqe ne fieret, Petrus vi etiam interposita, inhibere niteretur, *An non bibiturus essem*, inqit, *calicem, qem mihi Pater porrexit?* Joan. c. 19. v. 11. & erat certè *horrendum poculum*, ut cum Lyrodo loqar, Hymno 60. v. 3. qod havriendum dabatur. Verum hoc dicere videtur Servator noster, qod de dilectâ sibi ille (Tibull. l. 1. Eleg. 4.)

Qicqid habet Circe, qicqid Medea veneni, &c.
Mille alias herbas, misceat illa, bibam.

misceat, inqit, *illa*, i. e. πιεῖν δότω, *præbeat, porrigat*, uti pavlo mox indicabitur. Sed & suis idem Matthæi, c. 20. v. 22. *Calicem qem ego bibiturus sum, bibetis. Poculum utiqe amarum prior bibit medicus, ne bibere timeret ac detrectaret æ*-

A *grotus*, inqit Avgustinus *in Psalm.* 48. *&* 49. *homil.* 34. tanqam si à cyatho sumptum sit, qem sanitatis restituendi gratiâ laborantibus medici porrigunt. Prior calicem hunc havsit; sed & suis havriendum eundem denunciavit qo modo & Oholibæ Oholæ sorori, Deus, Ezech. c. 23. v. 32. *Sororis tuæ calicem ebibes.* h. e. eodem qo illa poculo potaberis, qæ eadem cum illâ perpetrasti. Nec dissimilis huic apud exteros locutio, Plavtus *Casinâ*, an *Canisâ* Κυλίσκη, (qod Petitus mavult) *act.* 5. *sc.* 2.

Ut senex hoc eodem poculo, qo ego bibi, biberet.

B & est apud nostrates etiam proverbialiter usitatum, de eis qi eandem, damni, vel infortunii, vel supplicii, sortem subeunt.

At illud Hymno 11. v. 6. *Depluet Deus super improbos prunas, ignem sulphureum, ventumqe procellosissimum: ista futura est portio calicis ipsorum*; qo modo & qod contra Hymno 16. v. 5. *Dominus ipse est portio prædii & poculi mei*; (ita enim, opinor, commodissimè redditur) utrumqe *metaphoram* habet; vel à *potantium ritu veteri* mutuatam, qo per *modimperatorem* sive *convivii præsidem*, (qem *bibendi*

C *arbitrum* ideo Horatius *carm. l.* 1. *Od.* 4. nuncupat, aliumqe ab illo fuisse, qem Οἰνόπτην dicebant Athenienses, ex Athenæi lib. 10. alibi ostendimus) sua cuiqe vini portio, qam havriret, statuebatur; qod Illyrico placet: vel à *more veteri*, qo *pater-familias* domesticis suis suam cuiqe *potus portionem* in calicem infundere solebat, qod Piscator avtumat: vel etiam, ab *instituto* ubiqe ferè obtinente, qo *pater-familias* suam cuiqe ut *hæreditatis portionem*, ita & *cibi potusqe demensum* assignat; qod Calvinus ac Mollerus existimant: Siqidem, ut ex veteri Poetâ Marcus Impera-

D tor, *Commentar. l.* 7. *sect.* 31.

—— πάντα νομιστί.
—— *decurrunt omnia lege.*

Et Seneca *de Provident. c.* 5. *Scito omnia certâ lege decurrere: inde constitutum, qid gaudeas, qid fleas.* Qod Sophocles Ajace;

Σὺν τῷ Θεῷ πᾶς καὶ γελᾷ κὠδύρεται.
Qivis dolet, vel ridet, ut visum Deo.

ille vel lætitiæ, vel mœstitiæ calicem cuiqe, ut lubet ipsi, temperat.

E De *calice* hoc *excandescentiæ* divinæ, Asaphus, au qis alius, Hymno 75. v. 8. *Est enim calix in manu Jovæ*, ויין חמר מלא מסך. *Ex qo fundit; fæces avtem ejus expriment, bibentqe omnes terræ improbi.* Sunt hic voces ac locutiones qædam ambiguæ, qas pavlisper discutiemus. Primò, יין חמר qid velit ambigitur. Chald. חמר עשין. Et Jairus חזק qod nos dicimus, strong wine; εὔτονος Græci. Nam Latini qo enuncient, vix invenire existimantur. *Forte* siqidem avt *robustum* dici *vinum* havd temerè deprendas. *Vehemens* avt *validum* an dicatur, incertum

F habetur; *acetum* tamen *prævalidum* Sammonicus dixit. Et *uvas nigras vehementiores, ideoqe vinum ex eis minus jucundum* Plinius *l.* 23. *c.* 1. nam *nobile* avt *generosum* si dixeris, qo modo Græci εὐγενὴς, non exprimit, qod vel Chaldæum illud, vel nostrum velit: ἀκρατίζειν si libuerit, *vinum virium ingentium* dicas licet; ex Celso l. 3. *c.* 19. qanqam *vinum forte* dicere qid vetat, qo modo & Lyranus istic reddidit, qum *Falernum forte* dixerit Flaccus *Serm. l.* 2. *Sat.* 4?

At Camius אדום *rubrum* interpretatur, qod & Ara-

G bicè אחמאר dicitur: qi color habetur vini præstantissimi ex Proverb. c. 23. v. 32. Unde & *sanguinis* nomen *vino* datum Jacobo, Gen. c. 49. v. 11. & Mosi, Devter. c. 32. v. 14. Et hoc Calvinus, Vatablus, Pagninus secuti sunt, qi *vini colorem rubentem* avtumant designari. Hoc Homerus passim, αἴθοπα οἶνον, qod Evstathius exponit, θερμὸν, λαμπρὸν, πυῤῥὸν, μέλανα· μέλανα etiam nonnunqam, ut *Odyss.* ε. *v.* 265. & ἐρυθρὸν. Ibid *v.* 165. *Atrum* Latini vocant. Plavtus Menæch. 5. 5.

Album an atrum vinum potas?

Et *nigrum*. Plinius *l.* 14. *c.* 4. *Maroneum vinum, cui antiqissima claritas, qodqe vicies tanto addito aqæ miscendum Homerus prodidit, esse colore nigrum.* Nigrum dixit qod ἐρυθρὸν Poeta *Odyss.* ι. *v.* 208. Sed & idem ibidem *c.* 3. *Est & nigra*

nigra Aminea: ita enim legendum, non *Amminea*, qo modo in Plinii codicibus exhibetur, ex Marone Servius, sed emaculandus, ſuggerit, ad illud *Georg. l.* 2.

Sunt & Aminea vites, firmiſſima vina.

Sanè, inqit, *Amineum dici verſus probat, qi ſtare non poteſt, ſi Aminneum dixerimus*: atqi ſtaret qam maximè, etiamſi *Aminneum* diceretur. Sed *Ammineum* literâ *m*, non *n*. geminatâ Servius ſcripſerat. Nec in hoc Cl. Salmaſio aſſentior, qi *Aminneum* priore loco reponit: qaſi carminis ratio id reqireret. Fruſtra tamen eſt, cum Servius ipſe, tum & Iſidorus *Origin. l.* 20. *c.* 3. qod *Amineum vinum, qaſi ſine minio, i. e. rubore dictum* cenſent, *qia album eſt*. Qum & *nigrum* ſit, ut ex Plinio diſcimus, nec à colore, ſed à regione nomen habeat; uti Macrobius monuit *Saturnal. l.* 4. *c.* 16. qi & *Amineos* affirmat ibi olim fuiſſe, ubi tunc *Falernum* erat. At Heſychius Ἀμιναῖον, δι᾽ ἑνὸς ν, τὸν οἶνον λέγει· ἡ γὰρ Πευκετία Ἀμιναία λέγεται. *Aminaeum per unum* ν, *vinum dicit. Nam Peucetia Aminaea dicitur.* Eſt avtem *Peucetia* eadem, qæ & *Meſſapia* & *Calabria*, uti Strabo *l.* 6. & Plinius *l.* 3. *c.* 11. qo loco & *Amineas* à *Falernis* poeta diſertè diſterminat: Itaqe Heſychium hic ſeqi malim qam Macrobium. Etiam σταφυλῆς Ἀμιναίας. *uvæ Amineæ*, ſive *Aminææ*, meminit Galenus *de compoſ. medic. ſec. loc. l.* 6. *c.* 4. γλεῦκος σταφυλῶν αὐστηρῶν, ἃς ὀνομάζουσιν Ἀμιναίας· *Muſtum uvarum avſterarum, qas Amineas nominant.* & *method. med. l.* 12.

Qo loco *vini Aminei genera duo* recenſet; ſed qod à *Falerno* diſtinguit utrumqe; Siculum alterum, qod mediocriter *album* & *craſſum*, alterum Neapolitanum, qod *aqoſum* & *tenue* ſit, nec poteſt itaqe eſſe *Maronianum Aminæum*, qod *firmitatis* nomine celebratur. Cum verò, loci certi vinum primitus hoc nomine inſignitum fuiſſet, factum poſtea ut alibi naſcentibus, ſive inde tranſlatis, ſive regionis illius vina ratione aliqâ referentibus appellationis id attribueretur: Hinc Didymus apud Caſſianum Baſſum, qæ Conſtantini Imperatoris nomen præferunt, γεωπονικῶν, *l.* 8. *c.* 21. in *præparatione vini Aminæi*, *Vina Aminæum ſaporem referentia*, &c. Lapſus eſt interim memoriâ Lexicographorum princeps, cum *uvæ Aminææ Thaſiæqe* nomina apud Dioſcoridem *l.* 5. *c.* 6. ſcripſit reperiri. Nevtrius enim eo loci mentio ulla. Joſephus Scaliger Verrium apud Virgilium ſuſpicatur legiſſe,

— *Sunt & Taminia vites, firmiſſima vina.*

qia is, Feſto avtore, ſcripſerat, *Taminiam uvam eſſe ſylveſtris generis, qæ tam rubra ſit, qam minium*: ita enim dexterrimè reſtituit Salmaſius, & ipſo prior Fruterius, qod ante *tam mira* nullo ſenſu legebatur. Verum non eſt veriſimile, avt Virgilium inter *vites generoſas*, *ſylveſtrem* poſuiſſe qalem *Taminiam* eſſe docet Plinius *l.* 23. *c.* 1. unde aliqi, è qibus & Celſus ipſe *l.* 3. *c.* 21. *ſtaphin agriam* vocarint: avt Verrium ipſum in Virgilio tam turpiter lapſum; præſertim cum *Aminea uva* & *Taminia* tam diverſi planè generis ſint. *Taminiam avtem* à *tama* ſive *tamina*, unde & *taminare* qia ſuccus illius *attaminaret*, cum Franciſco Junio dictam exiſtimo: *uvam* enim *Taminiam rubere* ex Plinio diſcimus: non avtem *variegatam* eſſe, uti Mevrſius eſt opinatus, qi exinde nomen traxiſſe vult, *Animadverſ. l.* 3. *c.* 2. ab Hebræo avtem טמא qod eſt *contaminare*, utrumqe illud, & nomen fluxiſſe & verbum, havd fruſtra ſtatuunt Stephanus Gvichardus & Joannes Avenarius: Sed ad avtores illos redimus, qi *vinum rubrum* ſive *nigrum* à Lyrodo hoc loco deſignari ſentiunt, utpote qod validiſſimum exiſtat, & qod caput vehementiſſimè feriat. In qam mentem Athenæus l. 1. Ἐπαινῶν Ὅμηρος τὸν μέλανα οἶνον, πολλάκις αὐτὸν αἴθοπα καλεῖ· δυναμικώτατος γάρ ἐστιν· ὁ δὲ λευκὸς ἀσθενής. *Homerus vinum nigrum lavdando* αἴθοπα, *ſive fervidum ſæpe vocat: eſt enim id valentiſſimum, cum album imbecillius ſit.* Et Dioſcorides *l.* 5. *c.* 8. Ὁ μὲν λευκὸς λεπτός τε καὶ εὐανάδοτος ὑπάρχει· ὁ δὲ μέλας παχὺς καὶ δύσπεπτος, μέθης καὶ σαρκῶν γεννητικός. *Album tenue & digeri facile eſt: at atrum craſſum nec concoqi facile, ebrietatem carneſqe progignere natum.* Nam qod Medus noſter vinum *rubens* dici, qod ἄκρατον Septuaginta, utpote *qod aqæ admixtione colorem non perdiderit: eo qod vina in terrâ ſanctâ rubra erant*: havd eſt adeò veriſimile: qum vina in eis regionibus aliis etiam coloribus imbuta, tamqe *alba* qam *rubeſcentia* reperiantur. Sed *præſtantiora* plerumqe *rubeſcentia* iſta: iſtud utrumqe nobis dant ſuo calculo confirmatum etiam Magiſtri Hebræorum qi (qod ex V. Cl. Joanne Buxtorfio minore *de Cœnæ Dominicæ inſtitutione exercitat. ſacr.* Sect. 20. havſiſſe animo lubenti gratoqe pronus agnoſco) in *Lebuſh*, פסח הלכות *ad Paſcha celebrandum* יין אדום *vinum rubrum conqirendum* præcipiunt; additâ ratione hac שדרכו משובח מן הלבן להיות *qia albo generoſius illud eſſe conſvevit*: qod ita tamen tenendum ſtatuunt, ut ſi *album præſtare compertum fuerit*, *iſtud potiùs præferatur.* Atqe hæc hactenus ex illorum ſententiâ, qi *vini colorem* hoc epitheto exiſtimant deſignatum.

Cæterum Abraham Eſdræ filius, עכור h. e. *turbidum*, *fæculentum* exponit, à חומר qod *lutum*, *craſſamentum* ſignificet qaſi *lutulentum* dixeris: eodemqe concedunt Mollerus, Junius, Piſcator, qo videtur facere, qod de *fæcibus* ſtatim ſubjungitur. Unde οἶνος τρυγίας Græcis: qod vocabulum qoqe hoc ipſo in loco, ſed inciſo proximo, Græco interpreti, pro *fæcibus* ipſis, an *vino* etiam *fæculento*, eſt uſurpatum: cui ἄτρυγος, *fæcis expers*, *purus*, opponitur, verſibus illis ab Athenæo l. 1. lavdatis (de qibus videndus ex Ariſtotele & Mnaſigitone Plutarchus in *Problem. Græc. Qæſt.* 18.)

Πῖν᾽ οἶνον τρυγίαν, ἐπεὶ οὐκ Ἀνθηδόνα ναίεις,
Οὐδ᾽ ἱερὴν Ὑπέρειαν, ὅθ᾽ ἄτρυγον οἶνον ἔπινες.
Turbida vina bibas, qia non Anthedone degis,
Nec ſacratam habitas Hyperan, ubi pura bibebas.

Qin & Caſparus Waſſerus *de num. Hebr. l.* 2. *c.* 3. *Vinum* Hebræis יין dictum ſenſet à יון *qod fæcem, avt lutum liqidum & turbidum ſignificet; qoniam in terrâ Canaanæa vina turbida fuerint & fæculenta*: ridiculè: qi enim in terrâ Canaanæâ magis qam alibi terrarum, niſi ſi qid ſecius intervenisset? ut ne adjiciam, nihil eſſe qod ſvadeat, avt à vitibus Canaanæis, avt in terrâ Canaanæâ, nomen id vino fuiſſe primitùs inditum. Græcis etiam veteribus, ſi Grammaticis fides, *vinum* itidem πηλὸς dictum eſt, qod *lutum* ſignificet: unde κάπηλον *cavponem* dictum volunt. Heſychius: Πηλός, οἶνος, Ἴωνες· ὅθεν καὶ κάπηλος, ὁ τὸν οἶνον πωλῶν. Πηλὸς, *vinum, Jones: unde &* κάπηλος *qi vendit vinum.* Et Svidas: Καπηλὶς, παρὰ τὸ κακοῦν τὸν πηλόν· πηλὸς δὲ ὁ οἶνος. Καπηλὶς, *caupona, cauponatrix, dicta ſic, qod vitiet & corrumpat vinum.* Πηλὸς *vero vinum.* Qanqam idem mox, qo modo & Etymologus, πηλὸν negat eſſe οἶνον. Verum corrupta eſt apud utrumqe lectio, qæ tam Henrico Stephano, qam & Æmilio Porto, impoſuit. Svidas: Κάπηλος· μεταβολεύς· πραγματευτής —— Κάπηλος. ἐν αὐθ᾽ ἑνός. ἕνεκεν ὅμοιον τοῖς εἶναι, οἷον ἐκ τοῦ παρὰ Σοφοκλεῖ· ἐνεπίφορος ἐς τὸν πηλόν. ὁ μὲν γὰρ οἶνος οὐκ ἔστι πηλός· —— καὶ γὰρ ἕτερόν ἐστιν οἰνοπώλης, καὶ ἕτερον κάπηλος. Κάπηλος, *cavpo, inſtitor, propola, tabernarius, rerum permutator.* Κάπηλος. *Qidam* κάπηλον *&* μεταβολέα *putant eſſe unum pro uno, & utrumqe* συνωνύμως *jam poni, ut colligunt ex illo apud Sophoclem. Ille qi proclivis eſt in vinum. Vinum tamen non eſt* πηλὸς, *id eſt, lutum. Etenim aliud eſt* οἰνοπώλης, *id eſt vini venditor, & aliud* κάπηλος, *id eſt, cavpo, cavponator, tabernarius.* Etymologus: Κάπηλος. ὁ μεταβόλος, καὶ οἰνοπώλης· παρὰ τὸ χέειν τὸν πηλὸν, ἤγουν τὸν οἶνον. τινὲς οἴονται ἓν αὐθ᾽ ἑνὸς εἶναι· οἷον ἐκ τοῦ παρὰ Σοφοκλεῖ,

Πολὺς δὲ πηλὸς ἐκ πίθων τυρβάζεται;

ὁ μὲν οὖν Σοφοκλῆς ἐνεπίφορος εἰς τὸν πηλόν. ὁ μέντοι οἶνος, &c. Κάπηλος, *cavpo & vinarius, a fundendo* τὸν πηλὸν, *ſive vinum. Qidam putant eſſe unum pro uno, qemadmodum ex hoc, qod apud Sophoclem legitur, carmine patet,*

Multum vinum in doliis turbatur.

Sophocles igitur qidem, qi proclivis eſt in vinum. Vinum qidem, &c. ut ſupra Svidas. Exiſtimavit uterqe vir doctiſſimus, verbis illis, ἓν αὐθ᾽ ἑνὸς, indicari, eundem eſſe κάπηλον & μεταβόλον ſive μεταβολέα· qia ea ſcilicet τοῦ κάπηλος interpretatio, ſed ſeorſum apud Svidam, præceſſerat. Portus etiam Etymologo dictum, hoc colligi ex Sophocle, apud qem in *Philoctete* mercator ejuſmodi introducitur. Cum ibi tamen καπήλου nomen nuſqam compareat; tum, κάπηλον

etiam

etiam significare illum, qi est ad vinum proclivis. Cæterùm ista à scriptorum mente aliena sunt. Exciderat Suidæ codicibus notatio vocis κάπηλος, qæ πηλὸν includeret: ea apud etymologum extat aliqa. Huic explicandæ subjungitur utrobiqe, qosdam existimare, ἐν αὐτῷ ἰνὸς εἶναι, [πηλὸν καὶ] οἶνον. Ita enim supplendum & restituendum, inducto οἶνον, qod est spurium: id astruere nitebantur ex Sophocle, qi πηλὸν pro vino, loco non uno posuerit; hæc utriusqe mens genuina. Verum, ut rectè opinor, V. C. Casavbonus, non *merum ac sincerum*, sed *mistum & mangonisatum* ita vocabant; unde enatum & dicterium illud, cujus meminere Athenæus *l.* 9. & Demetrii Phaleræi qi nomen præfert, Μὴ δεῖν τὸν Οἰνέα Πηλέα ποιεῖν· *Non oportere ex Oeneo Peleum facere.* Qod tam in *carpones vinum corrumpentes* torqeri potest, qam & in *pincernam*, qi vinum fundendo in terram effundit. Siqidem οἶνος vinum, à qo Οἰνεὺς dictus, in terram effusum, fit πηλὸς, *lutum*, a qo Πηλεὺς nomen habuit: qod Septimius *lutum vino cogere* dixit, *Apolog. c.* 35. & Ambrosius *de Heliâ & jejunio c.* 14. fieri mavult, *qam ut homines inde ad furorem adigantur.* Hinc festivum illud nescio cujus, in Antholog. *l.* 2. *c.* 47. vetantis, ne qis defuncto jam sibi parentando sumptum frustra faciat, vinumqe qod superstiti adhuc præberi possit, cum opera simul perditum eat.

> Ζῶντί μοι, εἴ τι θέλεις, χαρίσαι· τέφρην δὲ μεθύσκων,
> Πηλὸν ποιήσεις, κ' οὐχ ὁ θανὼν πίεται.
> *Vivo, si qid vis, præstes: cineres ne rigabis?*
> *Inde lutum facies: at nihil ipse bibam.*

ita enim lubens, πίομαι pro πίεται legerim: qod tamen, si qis secus senserit, præstare nolim. At frigidum est nimis, qod Campensis avtumat, innuere proverbiale illud, *aliud pro alio non esse dicendum, puta pro Oeneo Peleum, vel vice versâ.* Utrumqe avtem si constaret, & יין à יון deductum, qod minus videtur, avt vinum Græcis priscis qodvis, πηλὸν dictum, posset id inde manasse qod *mustum* vini cujusqe etiam præstantissimi, ubi fæces nondum subsederint, *turbidum* esse necesse sit. Verum *turbidum* istic hac ratione sumptum, intelligi non patitur Vatis sacri intentio qum *mustum vino veteri* & annoso debilius minorumqe multo sit virium.

Adfirmat hoc Aristoteles *meteorolog. l.* 4. *c.* 9. Ὁ μὲν γλυκὺς, inqit, ἐστὶ ὄνομα τι οἶνος, ἔργῳ δ' οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ οἰνώδης ὁ χυμός· διὸ καὶ οὐ μεθύσκει. Qo in loco non possum Mercuriali assentiri, qi *Var. Lect. l.* 1. *c.* 17. *Vini dulcis nomine* vult *passum* intelligi, qod sit *natura inter vinum verum at mustum media*: qum tamen, in *Problem. l.* 3. *c.* 29. agnoscat, *vini dulcis* nomine *mustum* voluisse, ubi qærit, διὰ τί περὶ γλυκὺν οἶνον οὐ γίνονται οἰνόφλυγες· *qare à vino dulci ebrii nevtiqam reddantur. Vinum*, inqit, *dulce* (h. e. γλεῦκος, *mustum*) *est nomine qidem vinum, at non opere*, sive efficaciâ. *Neqe enim saporem vinosum habet: itaqe non inebriat.* Nec aliter cepisse videtur Plutarchus, qi *Sympos. Problem. l.* 3. *c.* 7. qæstionem hanc disceptat, Διὰ τί γλεῦκος ἥκιστα μεθύσκει, *qare mustum minime inebriet.* Id qod ab experientiâ propriâ deprehendisse testatur ille apud Macrobium *Saturnal. l.* 7. *c.* 7. utpote qi observarit vindemiæ tempore eos musto havsto non inebriatos qos vino etiam parvo sumpto ad insaniam impelli noverat.

Rei hujus cavsas plures reddit avtor uterqe. Prima est, Τὸ γλυκὺ πανταχοῦ προσίστασθαι καὶ πλήσμιον εἶναι· διὸ καὶ γλεῦκος οὐκ ἄν τινα πιεῖν ῥᾳδίως ὅσον εἰς μέθην ἱκανόν ἐστιν. ἀπαγορεύειν γὰρ ἀηδίᾳ τὴν ὄρεξιν ἄχρι τοῦ μὴ διψῆν προσελθοῦσαν. τὸ γλυκὺ διαφέρειν τοῦ ἡδύ, *Dulcia usqeqaqe offendere & satietatem inducere: itaqe neminem facile tantum musti poturum, qantum ad ebrietatem sufficeret, siti nimirum sedata appetitionem ob insvavitatem cessare. A dulci avtem diversum esse svavem saporem.* ubi ex Homeri illis *Odyss.* υ. *v.* 69.

> Μέλιτι γλυκερῷ καὶ ἡδέϊ οἴνῳ,
> *Melle dulci & svavi vino.*

docuerat, subjungit, Τὸν οἶνον ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι γλυκὺν, γίνεσθαι δὲ ἡδὺν, ὅταν εἰς τὸ αὐστηρὸν τῇ πέψει μεταβάλλῃ παλαιούμενος. *Vinum qum ab initio sit dulce, svave temporis successu fieri, qando concoctione sapor ejus in avsterum mutatur, ipsumqe veterascit.* h. e. Macrobii verbis, *Omne qod dulce*

A *est citò satiat: nec diuturnam desiderii sui fidem tenet: sed in satietatis locum succedit horror; in musto avtem sola dulcedo est, svavitas nulla. nam vinum cum in infantia est, dulce; cum rubescit, magis svave qam dulce est: horum distantiam esse testis est Homerus: Vocat enim mel svave, vinum dulce; mustum igitur, cum necdum svave est, sed tantummodo dulce, horrore qodam* (vel potiùs *insvavitate qadam*) *tantum sumi de se non patitur, qantum sufficiat ebrietati.* Addit Plutarchus ex qorundam scriptis, ὅτι γλυκὺς μιχθεὶς οἴνῳ παύει μέθην· qæ verba sunt viris doctis mendi suspecta:

B & Henricus Stephanus, γλυκὺ μιχθὲν legendum opinatur: id si admittitur, potest vel in genere de dulci re qavis intelligi; qo modo cepisse Xylander videtur, qum vertit, *Dulcia vino admista reprimere ebrietatem*: sed & Macrobius, qi *Naturali ratione ebrietati dulcedinem repugnare.* Vel in specie sumi potest; ut avt *mel* intelligatur, cui dulcedinem Poeta assignaverat; atqe hic suffragabitur Maronis testimonium, qi *melle dulci durum Bacchi saporem domari* dixit, Georg. *l.* 4. Vel de *pane melli intincto*, qod mox dabitur, multo magis. Avt *mustum*, de qo dissertatio in-

C stituitur, cui explicationi favebit Martialis illud, qo *vetulum Falernum musto*, tanqam *toxico*, *jugulari* dixit *lib.* 1. *Ep.* 19. eritqe γλυκὺς ὁ οἶνος scilicet idem, uti supra, qod τὸ γλεῦκος. Facit huc qod in *Problematibus* Aristoteli inscriptis *l.* 3. *Qæst.* 13. & 14. reperitur, Ὅτι ὁ γλυκὺς καὶ ὁ ἄκρατος, καὶ ὁ κυκεὼν μεταξὺ διαπινόμενοι ἐν τῷ πότῳ, νήφειν ποιεῖ. *Vinum dulce, merumqe, & miscelam in conviviis per vices epota, sobrios servare*; Et rursus, Ἐάν τις μεθύων ἤδη, ἐπιπίῃ γλυκύ, καταπέπτεσθαι ὁ ἐνυπάρχων οἶνος. *Si qis ebrietate captus, dulce adhibuerit; fore ut vinum ante*

D *sumptum digeratur.* Seqitur apud Plutarchum, Τοὺς ἰατρῶν τινας τοὺς πλεῖον πιόντας κελεύειν, εἶτα ὅταν μέλλωσι καθεύδειν, ἄρτον εἰς μέλι καταβάψαντας ἐμφαγεῖν· *Medicorum nonnullos præcipere ebriis, ut dormituri panem melle intinctum edant.* ubi deesse aliqid patet, qod ex Macrobio suppleri poterit, ἐμεῖν vel ἐμέσαι κελεύειν. Sic enim is laxiùs pavlò licentiusqe. *Medici eos, qi usqe ad periculum distenduntur vino plurimo, cogunt vomere, & post vomitum contra fumum vini qi remansit in venis panem offerunt melle illitum.* Qæ seqvuntur qibus altera cavsa, qæ & rem præsentem ex Aristote-

E lis mente adjecta, attingit propriùs redditur mendosa esse Stephanus monuit, ut manca Xylander asterisco interposito notavit, medelam nevter molitus est; Ego sic aliqâ ex parte defingi ac restitui posse existimem, Ὅτι βαρύτης ἐστὶ τοῦ γλεύκους ᾗ κοιλίας· καὶ τὸ πολὺ συμμιγὲς (vel συμμιγὲς etiam) πνευματῶδες καὶ ὑδατῶδες· ὧν τὸ μὲν εὐθὺ ἐκπίπτει βιαζόμενον, τὸ δὲ πέψαν τὸ ὑδατῶδες ἀμβλύτερον ποιεῖ τὸν οἶνον, ὃς καὶ παλαιωθεὶς ἐπίδοσιν λαμβάνει ἐκκριθέντος τοῦ ὑδατώδους· καὶ γίνεται μέτρῳ μὲν ἐλάττων ὁ οἶνος, δυ-

F νάμει δὲ σφοδρότερος. Mitto Macrobium qia longiùs latiùsqe hic expatiari videtur. Græca sic concepta ita reddere licuerit. *Musto gravitas inest, unde alvum offendit; qodqe multum & flatulenti & aqosi unà commistum obtineat; qorum alterum vi qadam expressum confestim exit, sive excidit, alterum aqosum utiqe qod est, vinum hebetare assolet; qod per vetustatem vires assumit, fitqe vinum qantitate qidem minus, verum viribus valentius, sive vehementius.* Non potest itaqe *turbidum* ex Lyrodi mente pro *musto*, qod nondum deferbuerit sumi, cum hoc vires justas per rationes dictas nondum obtinere valeat. Hinc non Pindarus tantùm *O-*

G *lympion. Od.* 8. qod & Athenæus *l.* 1. refert. Παλαιὸν μὲν οἶνον, ἄνθεα δ' ὕμνων νεωτέρων, ἐπαινεῖ. *Vinum vetus, hymnos novos, prefert.* Sed Dominus qoqe ipse Luc. c. 5. v. 39. Οὐδεὶς πιὼν παλαιὸν, εὐθέως θέλει νέον, λέγει γὰρ ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν. *Nemo, ubi vinum vetus biberit, novum mox poscit: illud enim pronunciat præstantius esse.*

Denique *turbidum* dici possit, qod sit *pharmaco* aliqo, *felle* puta, ut Chaldæus, confusum: qali potum se conqeritur populus Dei, Thren. c. 3. v. 15, 19. Sic enim *turbari melle Falernum*, i. e. *turbidum effici*, dixit Martialis infra repræsentandus: qod *mendosè* fieri pronunciat Catius Flaccianus *Serm. l.* 2. *sat.* 4. qem locum Epigrammatarius sine dubio respexit. Ego prius illud potius probaverim, qia חמר nusqam alibi, nisi in *generositatis* sensu de *vino* usurpatum

patum invenio. Devtero. c.32. v.14. in Mosis cantico celeberrimo illo, dicitur Deus populum suum potasse *uvæ sangvine* חמר *rubente*, opinor, *turbido* enim non diceret: & Esajæ c.27. v.2. *Vinea Dominica* כרם חמר *vinea vini rubentis*, sive *nobilissimi & generosissimi*, non *turbidi feculentive*, celebratur. Nec aliter ibi vertunt iidem illi, qi hic *turbidum* vertere: qanqam Junius apud Mosen *merum* reddidit; qo modo & Hieronymus apud Esajam, qod & ab Hebraico חמר ortum censet Gvichardus (nugantur certè Grammatici, qi renitente vocalis qantitate, à *Mero* monte dictum volunt) unde & חמר & חמרא pro *vino* sive *mero* simpliciter Chaldæis & Syris, Ezr. c.6. v.9. & c.7. v.22. Dan. c.5. v.1, 2, 4. Matth. c.9. v.17. Joan. c.2. v.3.10. Piscator verò apud Esajam *fervidum*, *Vinea*, inqit, *fervoris*, *i. e. ferens vinum fervidum*, *qale inprimis est rubrum.* ita חמר *vinum*, fuerit à חמר qod *fervere*, *incalescere*, *effervescere* Chaldaice significat. Unde pro eo qod dicitur, Jobi c.30. v.27. רתחו Chald. חמרו *effervescunt viscera mea*, atqe indidem חמיר *fermentum*: qod & Latinis à *fervescendo* dictum.

Cæterum ad id qod est primò dictum ista omnia reduci poterunt: qum dici possit *vinum* unum idemqe; & coloris ratione *rubidum*, qæ fortasse primæva fuerit vocabuli significatio; & *turbidum*, non qia *feculentum*, sed vel *specie* tenus, ut Schindlerus, qia *rubido saturatior ad nigredinem vergens crassamenti speciem* præferat, vel etiam *operationis atqe effectus respectu*, qod Buxtorfio magis arridet, *qia caput cerebrumqe turbare* natum sit; τὸ διαβολοῦν τὸν ἐν τῇ ψυχῇ αἰθέρα, *mentis sublimem divinamqe partem pervertens*, ut scitè Apollonius apud Philostratum *l.*1. *c.*5. & *fervidum*, qod igneâ vi qadam potantium viscera calefaciat & incendat, Esaiæ c.5. v.11. unde Tiberium Neronem qi ἀντὶ τῦ *Clavdius Tiberius Nero*, *Caldius Biberius Mero* σκωπτικῶς dicebatur, *Caldium* contendit Josephus Castalio, pro *Clavdio* vocitatum, *ob vini fervidi*, non *aqæ calidæ*, ut alii nonnulli, *usum freqentiorem*: & *fumidum* denique si Chaldæum ita interpretari libuerit, ut sit עשן à עשן qod *fumum* significet, qia *fumosis vaporibus* inde exhalantibus cerebrum occupet oppleatqe, qæ sunt omnia vini præstantissimi ac validissimi indicia: qod itaqe *validi* nomine Jajrus meritò insignivit: tale avtem omninò *calicis* istius *vinum* existat necesse est, qum sit *calix* iste כוס התרעלה *calix horroris*, ut ex Hymno 60. v.3. Jajrus adnotat, etiam כוס חמת *calix furoris & excandescentiæ divinæ*, θυμοῦ καὶ ὀργῆς: qod ex Esajæ, c.51. v.17. & Apoc. c.14. v.20. adjicere licet: de qo loco utroqe mox etiam videbitur.

Seqitur apud Hymnodum מלא מסך Chald. כלא מזגת מררתא *plenum mixtione fellis*; qod ille *fel* de suo, adjecit: nam Hebraica sonant αὐτολεξεὶ, *mixtione plenum est*, *poculum* scilicet sive *calix*. LXX. Ποτήριον οἴνου ἀκράτου, πλῆρες κεράσματος· & Latinus Vetus, *calix vini meri, plenus misto*: qod videri possit *oppositum*, qod ajunt, *in supposito*. Verum havd aliter locutus est & Joannes Apostolus Apocalyps. c.14. v.10. Πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ· *Bibet ex vino excandescentiæ Dei, ex mero, inqam, infuso in poculum excandescentiæ ipsius.* θυμὸν dixit; qod Esajas חמה atqe ita solenniter reddunt vocem eam LXX. interpretes, tam ubi *furorem*, qam & ubi *venenum* significat, ut Deut. c.32. v.24. חמת תנינם יינם θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν. *virus*, sive *venenum*, *draconum est vinum* ipsorum: ἄκρατον, qod istic Hymnodus יין vinum, *merum*: *vinum*, id propriè *sincerum nec temperatum* significat, qod & *merum*, Latinis sonare videtur; sive *merum merum*, ut Avsonius loqitur. Sic enim ille *Epigram.* 19. in Meroen anum merobibam.

Tu Meroe dicta es; non qod sis atra colore,
Ut qæ Niliacâ nascitur in Meroe.
Infusum sed qod vinum non diluis undâ,
Potare immixtum sveta meramqe merum.

Martialis *l.*1. *Ep.* 12.

Jam defecisset portantes calda ministros,
Si non potares, Sextiliane, merum.

Et *ib. Ep.*57.

Continuis vexata madet vindemia nimbis.
Non potes, ut cupias, vendere, cavpo, merum.

Festive itidem de cavpone Ravennate, *l.* 3. *Ep.*57.

Callidus imposuit nuper mihi cavpo Ravennæ:
Cum peterem mixtum, vendidit ille merum.

facetiæ fundamentum dat epigramma proximè præmissum,

Sit cisterna mihi, qam vinea, malo Ravennæ;
Cum possim multo vendere pluris aqam.

Cavsam vis genuinam? Avdi Sidonium Avernorum Episcopum *l.*1. *Epist.*5. *Huc* (inqit, & de Ravennâ loqitur) *cum peropportunè cuncta mercatui, tum præcipuè qod esui competeret, deferebantur: nisi qod, cum sese hinc salsum portis pelagus impingeret, hinc cloacali pulte fossarum discursu lintrium ventilata, & ipse lentati langvidus lapsus humoris, navticis cuspidibus feraminato fundi glutino sordidaretur, in medio undarum sitiebamus: qia nusqam vel aqæductuum liqor integer, vel cisterna defæcabilis, vel fons irriguus, vel puteus inlimis.* Nec aliud Græcis ἄκρατος, licet Latine laxius *meri* nomen usurpent. Hesychius. Ἄκρατος, ἀμιγὲς, ἀσύγκρατος. Et Pollux *l.*6. *c.* 3. Ἄκρατος, ἀμιγὴς πρὸς ὕδωρ, ἄμικτος. *Vinum merum, aqa non mixtum, intemperatum.* Soloni apud Alexidem Æsopus, referente *l.* 10. Athenæo;

Κομψόν γε τοῦτ' ἔστιν παρ' ὑμῖν, ὦ Σόλων,
Ἐν ταῖς Ἀθήναις, δεξιῶς θ' εὑρημένον.
Σ. τὸ ποῖον; Α. ἐν τοῖς συμποσίοις οὐ πίνειν
Τ' ἄκρατον. οὐ γὰρ ῥᾴδιον· πωλοῦσι γὰρ
Ἐν ταῖς ἁμάξαις εὐθέως κεκραμένον·
Οὐχ ἵνα κερδαίνωσι, τοῦ δ' ὠνουμένου
Προνοούμενοι τοῦ τὰς κεφαλὰς ὑγιεῖς ἔχειν
Ἐκ κραιπάλης. —

Festivè, lepidè, pervenustè illud, Solon,
Repertum apud vos est Athenis Atticis.
S. qid illud? Æ. ne bibatur in conviviis
Merum, nam fieri id ne qeat, cavtum est satis:
In plavstris ipsis jam dilutum venditur.
Neqe id qi vendunt, faciunt qæstus gratiâ,
Emptorum sed capitibus contra crapulam
Volunt consultum. —

Ὑμῖν reposui pro eo qod ἡμῖν legitur, qia Solonem Æsopus tanqam peregrinus & advena alloqitur. Luditqe in legem ab illo latam tanqam planè supervacaneam, cum id ne fieret, qod lex vetabat, à cavponibus ipsis jam olim sedulò prospectum esset. Τὸ ἄκρατον disertè τῷ κεκραμένῳ opponit.

Ecqid ergò futurum est τοῦ ἀκράτου τοῦ κεκερασμένου; avt qidnam fuerit *merum mistum*? Posset forsan qis suspicari ἄκρατον dici, non qod *immixtum* prorsus, sed *vehemens* & *validum*; utpote qod nihil immistum habeat, qod vires debilitet, avt fervorem ullâ ex parte temperet. Sic enim τὸ ἄκρατον usurpari solet; unde ἄκρατος ὀργὴ, ἡ ὑπεροργίζεσθαι, *qâ ultra modum omnem qis excandescit.* Svidas ex avtore innominato, Μήποτε ἀλόγιστος ὄχλος δι' ὀργῆς ἀκράτου λάβῃ ἀποτυχίαν. *Ne plebs inconsiderata per iræ vehementioris impotentiam infortunium accipiat*; vel, *iram vehementissimam, ex repulsâ concipiat.* Et ἄκρατος δικαιοσύνη, *summum jus*, qod *summam crucem*, Columella *l.*1. *c.*7. *summam malitiam*, Terentius, *Heavt. A.*5. *summam injuriam*, pronunciat Cicero *offic. l.*1. qæ Platoni dicta *Politic. l.*8. verbis illis, Πῶς ποτε ἡ ἄκρατος δικαιοσύνη πρὸς ἀδικίαν τὴν ἄκρατον ἔχει· *Qomodo exactum jus se unqam ad summam injuriam habet.* Ἄκρατον δικαιοσύνην dixit, qod τὸ ἀκριβοδίκαιον, Aristoteles *Ethic. l.* 5. *c.* 10. qasi *strictum*, sive *exactum jus.* Sed & ἄκρατος ἐλευθερία, eidem libro eodem, qasi *meram* dixeris *libertatem*; uti T. Liv. *dec.* 4. *l.*9. dicit, *Insolenter & immodicè abuti Thessalos indulgentiâ Pop. Rom. velut, ex diutinâ siti nimis avidè meram havrientes libertatem.* Verba Philosophi elegantissimi, ab Athenæo qoqe *lib.*10. lavdata sunt ista: Ὅταν δημοκρατουμένη πόλις ἐλευθερίας διψήσασα, κακῶν οἰνοχόων τύχῃ, καὶ ἀκράτου αὐτῆς μεθυσθῇ, τοὺς ἄρχοντας δὴ κολάζει. *Ubi status popularis libertatis sitiens, malos nactus pincernas, ex mera inebriatus fuerit, magistratibus suis infestus fit.* Ἄκρατον ἐλευθερίαν dixit, qod An-

Aristoteles τ̀ ἄγαν ἐλευθερίαν, *Politic. l.5. c.12.* Et Plato ipse eodem in libro, ex qo & Stobæus excerptum dedit *tom.2. tit.43.* Ἡ ἄγαν ἐλευθερία ἔοικεν οὐκ εἰς ἄλλο τι ἢ εἰς ἄγαν δουλείαν μεταβάλλειν. *Libertas nimia, sive nimis libera, in servitutem extremam mutata videtur.* Qam avtem τ̀ ἄγαν istic, mox & τ̀ ἀκρότατην dicit. Ἐκ τῆς ἀκροτάτης ἐλευθερίας, δουλεία πλείστη τε καὶ ἀγριωτάτη. *Ex summa libertate, servitus maxima simul & immanissima enascitur.* Itaqe qod pro oraculo habet, & Aristoteli tribuit vir eruditissimus Athenæi enarrator. Ἡ ἄγαν ἐλευθερία εἰς δουλείαν τελευτᾷ. *Libertas mera nullisqe legibus temperata, in servitutem tandem concedit:* Platonis potius esse videtur, & per lapsum memoriæ hujus discipulo adscriptum. E Platone mutuatus est Plutarchus in *problem. Græc. Quæst.* 18. Μεγαρεῖς, inqit, Θεαγένη τὸν τύραννον ἐκβαλόντες, ὀλίγον χρόνον ἐσωφρόνησαν κατὰ τὴν πολιτείαν· εἶτα πολλὴν, κατὰ Πλάτωνα, καὶ ἄκρατον αὐτοῖς ἐλευθερίαν τῶν δημαγωγῶν οἰνοχοούντων, διεφθάρησαν. h. e. *Megarenses ubi Theagenem tyrannum ejecerant, ad tempus exiguum in politia se modestè gerebant: tum populi ductoribus, multam illis meramqe, ut Plato loqitur libertatem propinantibus corrupti sunt.*

Posset & ἄκρατος dici ὁ αὐτόκρας, sive αὐτόκρατος, non qomodo Polluci *l.6. c.3.* Ὁ μηδεμιᾶς προσθήκης δεόμενος οἶνος. *Vinum qod nullo egeat temperamento, cum satis per se sit debile*; sed qod *merum* sit licet, secum agitando commissum ac *turbidum* factum sit, dum fæces & crassamenta qæ in imo subsederant, cum reliqo vini corpore confunduntur: Ut, qo modo in pharmacis propinandis, concuti priùs solet cyathus ex qo potio exhibetur, ne qid medicamenti crassioris, qod plerumqe vehementius est, in fundo relinqatur: ita *calix* iste concussione & agitatione, *turbidus* factus intelligatur, qò fæces improbi una cum vino exugant, & qum *in imo pessimum* maneat; ut Seneca *Epist.* 1. (siqidem, ut idem *Epist.* 108. *Ex amphorâ primum qod est sincerissimum effluit: gravissimum qodqe turbidumqe subsidit,*) hoc simul qoqe illi qibus destinatur, cum reliqo absorbeant. Ita *merum* hoc *mistum* fuerit, etiamsi alieni nihil accesserit, qia fæces cum liqore puriore confusæ & hauriendæ unâ porriguntur. Atqe ita Avgustinus, *Merum propter sinceritatem; mixtum propter faces.* Sed de *Lege divina*, vexando miserè, interpretatus. Sed & Hugo Barchinon. *Calix Domini, qicqid à Domino propinatur; in superiori loco, scilicet in cœlo existentibus propinat vinum merum: in medio, scilicet in terra, mixtum: in infimo, scilicet in inferno faces. Merum bibunt glorificati; mixtum, gratia ditati; faces damnati.* Idemqe in Apocal. *Calix hic est vindicta divina. In hoc calice est merum superius, & fax inferius, per merum pœna inflicta ad correctionem, per facem pœna aterna, qam potabunt in inferno, qi modo nolunt bibere merum: mixtus dicitur hic calix, qia utrunqe adhuc est in eo, & fax scilicet & merum i. tribulatio, qa converti potest, vel ad commodum vel ad damnum. Vinum merum, vel purum bibitur in patria. Psal.* 23. *v.* 5. *in inferno avtem erit fax sola. Esa. c.* 51. *v.* 17. *& Ezech. c.* 23. *v.* 33, 34. Nihil dico, qam ineptè adhibeantur istic sacri codicis testimonia; ista ipsa qæ de *mero* & mixto dicit, sed &, de *calice* ipso, sunt ἀσύστατα planè, nec secum invicem consistunt.

His itaqe missis, nihil erit necesse ad coactiora istiusmodi longiusqe petita confugere, cum ad manum præsto sit, ultroqe sese oggerat, qod è tricis istis nos facilè expediat. Τὸ κεραννύειν sive κεράσαι, licet *miscere* propriè significet, usurpatur tamen simpliciter ἀντὶ τοῦ ἐγχέειν, καὶ διδόναι πιεῖν, pro *infundere*, in calicem scilicet sive cyathum, & *bibendum porrigere.* De Calypsone Homerus *Odyss. E. v.93.*

—— κέρασσε δὲ νέκταρ ἐρυθρόν.

—— *miscuit avtem nectar rubrum.*

Evstathius: τὸ κέρασσε νέκταρ, οὐ δηλοῖ κρᾶμα τι, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ἐνέχεε κεῖται. κεράσαι *non designat miscelam aliqam, sed pro infundere usurpatur.* Idem ad illud *Odyss.* ω. *v.* 363.

Ταμνόμενοί κρέα πολλὰ, κερῶντές τ' αἴθοπα οἶνον.

Incidentes carnes bonas, miscentesqe nigrum vinum.

Τουτέστιν, ἐμβάλλοντες εἰς κρατῆρας· ἔπει γὰρ ἄλλως οὐδεὶς ὁ πίνων, ὡς νοηθῆναι τὴν κέρασιν τὸ διδόναι πιεῖν. Κεραννῶντες, *hoc est, in crateres fundentes vinum: neqe enim aderat adhuc qi biberet qisqam: nec potest istic τὸ κεράν esse bibendum porrigere.* Duo significare τὸ κεράν insinuat. Et *in cyathum infundere*, & *convivis porrigere*, qod οἰνοχόου sive *pincernæ* est munus utrumqe. Sed & *Iliad.* ι. *v.* 203. ad hospitum amicorum adventum, qo illi lavtiùs & hilarius excipiantur, Patroclo præcipiens Achilles,

Ζωρότερον δὲ, inqit, κέραιε, δέπας δ' ἔντυνον ἑκάστῳ.

Meraciusqe misce; poculum avtem para unicuiqe.

qo loco, ut Grammaticorum de voce ζωρότερον disceptationes missas faciam, de qibus videri possunt Plutarchus in *Sympos. problem. l.5. c.4.* Athen. l. 10. & Evstath. in hunc locum: τὸ κεράν nihil esse potest aliud, qam, *merum fundere*; atqe qod ἐξηγητικῶς subjicitur, *poculum unicuiqe paratum habere*: nec de *miscelâ* posse intelligi Evstathius inde confirmat, ἐκ τοῦ ἐπιλέγειν σπεῖσαι ἐξ αὐτοῦ τῷ Διΐ, *qod Jovi indidem libandum esset*: *mistum* avtem *libationibus non adhibebatur*: cujus rationem festivam reddit ibidem commentator. Πάντως γὰρ εἰ ζωηρόν τι τὸ ἄκρατον, ἄψυχον εἶναι λογιστέον τὸ κρᾶμα· διὸ οὐδὲ ἐναπεβάλλετο τοῦ ἐν σπονδαῖς. *Omnino, inqit, si animatum qiddam sit merum, pro inanimi mistum habendum fuerit: proinde neqe in libaminibus acceptum est.* Siqidem *aqâ infusâ jugulatur Falernum*, ut Martialis *Epig. lib.* 1. *carm.* 19. *n.* 5. loqitur. Et *sicut cicuta venenum est homini, vinum cicuta*; Ita aqa vino toxici est instar. Unde & παροιμιῶδες illud qo usus est apud Athenæum *l.* 8. sed avtoris nomine tacito, Ulpianus;

Ἀπώλεσας τὸν οἶνον, ἐπιχέας ὕδωρ.

Deperdidisti vinum, dum immisces aqam.

Sunt avtem Polyphemi verba Ulyssem alloqentis, qod Zenobius & Diogenianus monent, ex Aristiæ Poetæ, (nam Philoxeno Grotius cur tribuat, nescio) non Tragici, (qod Erasmus opinatus est) sed Comici, *Cyclope*, qod ex Chamæleone in *Satyris* docet Svidas: qem Poetam mirum est cur parum cognitum sibi profiteatur ὁ πολυμαθέστατος Casavbonus; cum hujus & Athenæus aliqoties meminerit, & Phlisium fuisse doceat *l.*15. *fabulas* etiam ejusdem nominatim lavdent, Κῆρας, sive *Parcas*, Athenæus ibidem; *Orpheum*, Pollux *l.9. c.5.* *Cyclopem* Svidas è qâ istud desumptum: de qâ & emendandâ veniunt Svidæ verba, Ἀρίστιος Κύκλωψ: cum esse debeat Ἀριστίας an Ἀριστίου; nam utroqe modo scriptum legitur: Nec tamen possum, assentiri viro doctissimo, pro Ἀριστίας, apud Athenæum *l.* 11. Comici hujus nomen substituenti, ubi ex Eubuli Comici scriptis τοῦ Κανθάρου vocabuli usum confirmat, qum verba illa, qæ à voce istâ ordiuntur, si à reliqâ Eubuli dictione, absciderimus, *Canthari* vocabulum, cui probando proferuntur ea, nusqam comparebit. Locum, qi volet, adeat: nam transcribere non est tanti. Qum ergò aqâ immissâ vinum expirasse avtumarent (unde & ea *vini pernicies* est Catullo dicta) tam *mistum* qam & *vappa*, tanqam *enectum* qiddam illud, *morticinum* istud, à sacris arcebatur. Sed &, ἄκρατος οἶνος ἀγαθοῦ δαίμονος, *merum vinum, bonæ fortunæ* celebratur, qo epulas vel inchoabant, vel clavdebant. Svidas de qo eodem & Athenæus, *l.* 11. & *l.* 15. qin & ab hac ipsâ radice cum κέρασμα, *vinum aqâ dilutum*, qasi κέρασμα dicatur & κεράσαι hujus cum illo *mistura*; & κέρασμα tamen pro *vino* simpliciter etiam *mero*, qandoqe usurpatur: sic enim Justinus *Apolog.* 2. ποτήριον ὕδατος καὶ κράματος· *poculum aqa & vini*: qod pavlò post, οἶνον καὶ ὕδατος, dicit qo modo & οἶνον Svidas, qod Pindari Scholiastes κέρασμα, loco infra exhibendo. Et Græci recentiores κρασί & κράσιν pro *vino* simpliciter dicunt. *Corona pretiosa*: Κρασί, *vinum*, οἶνος. & Nicetas Choniat. in *Alex. Angel. l.* 3. τὸ Σάμιον κράσιν πίνοντες ἄκρατως. Sicut ergo οἰνοχοεῖν, qod propriè *vinum fundere* significat, pro *potum prabere*, *potare*, dixit Pherecrates Comicus in *Corianno*, referente l. 10. Athenæo;

—— βατράχοις οἰνοχοεῖν σε δεῖ.

—— *Ranis potum prabere se decet.*

qod aliò tamen, contra comici mentem trahunt parœmiographi, ac si *ranis vinum porrigere* diceretur; qod absurdum fuerit, qum ranæ aqam, non vinum bibant, unde parasitus apud Aristophontem in *Pythagoristâ* citante l.6. Athenæo, profitetur, se ὑδροποτεῖν βατράχων, *aqam ad biben-*

bibendum, ranam: Cum comicus ex adverso *ranis ministrare* A *dignum* pronunciarit, qod vinum nimis diluendo, τὸ ὑδαρὲς, & *aqam* potiùs qam *vinum* porrigeret: ita κερᾶν, cum sit propriè *vinum aqâ miscere*, *de vino fundendo*, *prabendoqe* generatim usurparunt.

Unde avtem factum, ut τὸ κερᾶν ἀντὶ τοῦ οἰνοχοεῖν usurpetur, duplex datur ratio. Altera, qia priscis animantium *cornua* scyphorum cyathorumqe vicem præbebant. Nicandri Scholiastes *ad Alexipharm. v.* 31. Οἱ παλαιοὶ κέρασιν ἐχρῶντο ἐν τῇ πόσει ἀντὶ τῶν ποτηρίων ὅθεν καὶ τὸ κεράσαι εἴρηται. *Veteres inter bibendum poculorum vice cornibus utebantur: unde & κεράσαι dictum est.* Eustathius *ad Odyss.* ε. Ἀπὸ παλαιᾶς χρήσεως, καθ' ἣν κέρασι ζώων ἐγχέοντες ἔπινον· κεράσαι, *vinum infundere, à prisco ritu, qo cornibus animantium vinum qod biberent, infundebant.* Siqidem, ut Athenæus *dipnosophist.* l. 11. Τοὺς πρώτους λέγεται τοῖς κέρασι τῶν βοῶν πίνειν· διαμένει δὲ καὶ ἔτι νῦν ἡ τῶν κεράτων κατασκευή. *Priscos homines* B *fama fert boum cornibus bibisse. Sed & ad hunc usqe diem manet in usum ejusmodi cornuum paratura.* A Pindaro inducuntur Centavri ἐξ ἀργυρέων κεράτων πίνοντες, *ex cornibus argenteis vinum bibentes. Argentea* avtem dixit non ex argento confecta, sed argento circumligata: qomodo Theopompus in *Philippicâ* 2. Τοὺς Παιόνων βασιλεῖς τῶν βοῶν τῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων μεγάλα κέρατα φυόντων ὡς χωρεῖν τρεῖς καὶ τέσσαρας χόας, ἐκπώματα ποιεῖν ἐξ αὐτῶν, τὰ χείλη περιαργυροῦντας, καὶ χρυσοῦντας. *Paonum*, an *Pannoniorum* (Græcis enim solenne est istos confundere, licet sedibus longè dissitos) *Reges, ex boum cornibus, qa tam ampla apud illos habentur, ut tres qatuorve congios singula capiant, pocula conficere, qorum labia sint argento avrove circumligata.* Qod Plinius l. 11. c. 37. de populis, non de Regibus solis. *Urorum cornibus Barbari Septentrionales potant; urnasqe binas capitis unius cornua implent.* De Sevthe Thracio Rege pariter cum suis Græcos convivio excipientibus. Xenophon *Expeditionis Cyri* l. 7. Κατὰ τὸν Θρᾴκιον νόμον κέρατα οἴνου προὔπινον, *Vinum è cornibus ritu Thracio porrigebant.* Et lib. 6. apud Paphlagones agentes; Κατακείμενοι ἐν στιβάσιν ἐδείπνουν, καὶ ἔπινον κερατίνοις ποτηρίοις. *In stramentis accumbentes cænabant, & poculis corneis potabant.* Sed & Philippum Macedonem ait Lycurgus *Orat. adversus Demadem*, προπίνειν κέρατι, *ex cornu convivis suis propinasse.* Verum Athenienses, ex tabulis publicis docet idem Athenæus, ex solido etiam argento in cornuum effigiem confecta pocula habuisse, qæ & κέρατα dicebantur: unde inter δημιόκρατα h. e. *bona publicata*, Κέρας, ἔκπωμα ἀργυροῦν, *cornu, poculum argenteum*: qalia & apud Æschylum in *Perrabeis*, κέρατα ἀργυρήλατα, *cornua ex argento ductili, qorum* στόμια (neqe enim opus est, cum Campensi, ἐπίστομια legamus) χρυσᾶ, *ora avrea*, vel *avrata*, *erant.* Inde itaqe volunt, καὶ τὸ κερᾶν καὶ τὸν κρατῆρας, & κερᾶν, dictum pro *infundere*, in poculum scilicet ac *propinare*, & *crateris* nomen de *poculo* usurpatum. Nonnus *Dionysiac.* lib. 12. de Baccho,

> Καὶ δέπας ἀγκύλον εἶχε βοὸς κέρας.
> *Incurvumqe habuit cyathum cornu bubulum.*

Et pavlò post de ejusdem asseclis;

> Καὶ βοέοις χρύσειο κεράασιν ἀντὶ κυπέλλων
> Μήπω φαινομένων· ἔθεν ὕστερον ἐξέτι κείνα
> Θέσκελον οὔνομα ἔσχε κεραννυμένου.
> *Cornibus & bubulis havsere loco cyathorum,*
> *Qi nondum extiterant: unde & per secula factum*
> *Vina* κεράννυσθαι *post multa ut diceret usus.*

Ego vero malim de origine τοῦ κεράω verbi Stephano Gvichardo assentiri, qi ab Hebraico vel הרה vel גרה deducit, qod utrumqe miscere significat: nam, à קרן qod *cornu* significat descendere τὸ κέρας, sicut & ὁ κέραυνος à קרן *coruscare, fulgere*, vix est, opinor, ut qisqam negaverit.

Altera ergo significatus hujusce ratio ab eis datur, qi à more censent tractum passim recepto, vinum aqâ diluendi: atqe ita Piscator in Lyrodi illum de qo agimus locum, Ὅταν γὰρ συμμίσγωσι τῷ οἴνῳ τὸ ὕδωρ, κεράσαι φασίν. *Etenim* κεράσαι *se dicunt, cum vino aqam admiscent.* Athenæus l. 11. unde & κρᾶμα dictum. Idemqe operis ejusdem l. 10. de *miscendi* ratione multis disserit, & l. 2. *pag.* 45. C. ex Staphyli nescio cujus avtoritate, Melampodi tribuit inventum hoc. Στάφυλος δέ φησι, inqit, τὸν δὲ οἶνον κιρνᾶν Μελάμποδα πρῶτον εὑρεῖν. *Staphylus vini diluendi modum à Melampode primum inventum fuisse dicit.* At Staphylo ipsi tribuit Plinius l. 7. c. 56. *Vinum aqâ misceri Staphylus Sileni filius*: qanqam *Staphylum* Grammatici, non *Sileni* sed *Liberi patris* ajunt fuisse, *filium*, à qo & σταφυλὴ *uva* sit dicta. Verum Athenæi excerpta illa (integrum enim hac in parte non habemus) vitiosa, & mutila etiam, esse videntur. Ipse idem l. 5. συμμίσγειν οἶνον κράσει Athenienses refert ab Amphictyone Rege edoctos. Et rursus *l.* 15. ex Philonide medico, *de unguentis & coronis*, casu qodam id primò repertum, cum post meri ingurgitationem immodicam, unde crapulam insignem contraxerant, dum pocula repetunt, craterem, in qo vini residuum aliqod supererat, pluviâ, qæ interim deciderat, repletum deprehendissent, vinum aqâ dilutum innoxium jam experti. Verum certum aliqem instituti hujusce avtorem assignare, nihil opus est; fabulæqe propiora ista sunt. Qum enim usu ipso edocti mortales, vini fervorem vehementiamqe adverterent, & incommoda gravissima à meri usu familiari enata observarent, admissâ, admistâqe aqâ vim illam alioqi noxiam nimis, attemperare nitebantur. qod cum in consvetudinem jam concessisset, inde factum est, ut οἶνον κεράσαι dicerentur, ubi propinabant, etiamsi aqæ nihil immitterent. ἄκρατος ergò κεκερασμένος, fuerit *merum meracum*, sive (qod & viro Cl. Casavbono visum) qod Archilocho & Apollonio, χαλίκρητον μέθυ. Sic enim Archilochus apud Athenæum *l.* 1.

> Πολλὸν δὲ πίνων καὶ χαλίκρητον μέθυ.
> *At is meracum plurimum bibens merum.*

Et Apollonius Argonavt. *l.* 1.

> Πῖνε χαλίκρητον λαρὸν μέθυ.
> *Largiter ille merum inde meracius absorbebat.*

Ubi Scholia: Χαλίκρητον, τὸν ἄκρατον· τὸν χαλῶντα τὰς φρένας. *Merum*, sic dictum, *qod mentem solvat ac relaxet*, unde & ἄκρατος sive *merum* χάλις Atheniensibus sit dictum. Hesychius item, Χάλις, ὁ ἄκρατος οἶνος, καὶ ὁ μεμηνὼς καὶ κεχαλασμένος τὰς φρένας. Χάλις, *merum, qod & ad insaniam redegit & laxarit mentes.* Svidas item, sed vitio non uno mendosus. χάλις, εἶδος ὄνου, legendum οἴνου· qod Portum fefellit, qi errore crasso brutoqe satis, *Chalis asini genus*, vertit. Et χαλίκρητος πότος, (lege πότος) ὁ χαλῶν τὰς φρένας, καὶ χαλίκρητον, μὴ κεκραμένον. χαλίκρητος πότος, *potus laxans mentem. Et non temperato, non diluto.* Ex epigrammate;

> Κεῖτο χαλικρήτῳ νάματι βεβριθυῖα.
> *Jacebat mero liqore gravata.*

Sic enim & Evstathius ad *Odyss.* γ. Χάλις ὁ Διονύσιος ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ ὁ ἄκρατος οἶνος. Χάλις *Bacchus: ab illo & merum.* qanqam idem ad *lib.* ψ. χάλιξ οἶνος, ὁ χαλῶν καὶ ἀνιεὶς ἡμᾶς, καὶ ἀκροχάλιξ οἶνω, μεθύων; χάλιξ, *vinum, laxans & remittens nos, & ἀκροχάλιξ οἴνῳ ebrius*, qo tamen loco, τῷ εὔφρονι ἤτοι περίφρονι τὸν χαλίφρονα, *prudenti dementem*, opponi tradit. Et Etymologus; χαλίφρων, κυρίως ὁ ἐν μέθῃ ἀφραίνων· χάλις γὰρ ὁ ἄκρατος οἶνος, παρὰ τὸ χαλᾶν, καὶ ἀνιέναι τὰς φρένας. χαλίφρων, *proprie vino demens: χάλις enim est merum à mentes eleganter laxando & remittendo.* Ita si Evstathio fides, tam χάλιξ qam & χάλις dicitur, & ab illo ἀκροχάλιξ, ab isto χαλίφρων derivatur. Hipponax,

> Ὀλίγα φρονεῦσιν οἱ χάλιν πεπωκότες.
> *Mentis facit egentem meraci potio.*

qod Menander apud Stobæum *tom.* 2. *tit.* 18. Antonium Meliss. *lib.* 1. *cap.* 41. & Maximum *Collect.* c. 30.

> Ὁ πολὺς ἄκρατος, ὀλίγ' ἀναγκάζει φρονεῖν.
> *Inopiam mentis fert temeti copia.*

Dilutè ergò nimis, in qibus tamen Vatablus & Schindlerus, qi infractâ & enervatâ vi dictionis propheticæ, apud Lyrodum sacrum, *diluto plenum* reddidere. Eodem planè modo τὸ κεκερασμένον hic sumitur, qo τὸ κεράσαι, qod & Erasmus prior animadvertit, in ejusdem Apocalypseos cap. 18. v. 8. verbis illis; ἐν τῷ ποτηρίῳ, ᾧ ἐκέρασε, κεράσατε

επι αὐτῷ διπλοῦν. *In poculo qod propinavit, propinate ei duplum.* Ita enim malim, cum H. Stephano, qia prægnantius est, qam avt cum veteri interprete, *In poculo qod miscuit vobis, miscete illi duplum*: avt cum Beza, *In poculo in qod infudit vobis, infundite ei duplum.*

Sicut avtem τὸ κερᾶν, sic & τὸ μίσγειν in eandem mentem usurpatur, ubi nulla liqoris peregrini intervenit *immistio. Iliad. γ. v.* 270. de præconibus dicitur, ad pacta conventa inter Troas Grajosqe concipienda & sancienda adhibitis;

Ὅρκια πιστὰ θεῶν σύναγον, κρητῆρι δ' οἶνον
Μίσγον· ἀτὰρ βασιλεῦσιν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν.
Res necessarias ad fœdera fida Deorum cogebant, cratere vero vinum
Miscebant: regibus avtem aqam supra manus fundebant.

Ubi ὅρκια, τὰ σφάγια, Evstathius; *hostias ad pacta sancienda mactandas.* sicut חג ἑορτὴ LXX. i. e. *festum* pro *victimâ* die *festo* immolandâ. Hymn. 118. v. 28. tum *vinum in cratere miscere* dicuntur; qo Deis utiqe libaretur; *aqam regum* in pacta convenientium *manibus affundere*; ὡς μέλλοντι θύειν, inqit Evstathius; *utpote qi sacra facturi essent*; qod χερσὶν ἀνίπτοις, i. manibus illotis fieri nefas. Verum, ut ego existimo, etiam qo *manus puras* fore & insontes a pactorum sanciendorum violatione omni habituros se, ritu illo pollicerentur. Cujusmodi ferè ritus ille *manuum lavandi*, populi Israelitici principibus, in casibus qibusdam, à Deo per Mosen, præscriptus Devter. c. 21. v. 6. & à Pilato etiam; sed dicis cavsâ incassum, usurpatus. Matth. c. 27. v. 24. Et *aqa* igitur adhibita est, sed seorsum à *vino*, & usui disparato: ad Deûm honorem illud, ad munditiem humanam ista: ad libationem illud, ista ad lotionem. *Aqam* enim in *libationibus vino immiscere*, qod & supra monuimus, à religione alienum habebatur: ἄκρητοι γὰρ ἐλείβοντο αἱ σπονδαί. *è mero fiebant libationes*: inqit Evstathius, unde & Nestori *Iliad. β. v.* 341. σπονδαί τ' ἄκρητοι· *sacramenta vini libatione sancita.* nec id mysterio vacabat. Siqidem, inqit avtor idem, Ἀκράτῳ οἴνῳ ἔσπενδον. αἰνιττόμενοι τὸ τῆς γνώμης ἀμιγὲς ψεῦδει καὶ ἄδολον. *Mero meraco libabant, qo animum sincerum & fuco doloqe omni purum designarent.* Qo eodem trahit Apostolus τὰ ἄζυμα, *pânis fermenti expertis* in sacris usum, εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας i. e. *sinceritatis ac veracitatis tesseram*, Cor. Ep. 1. c. 5. v. 8. horsumqe spectare potest, illud Esajæ c. 1. v. 22. *Vinum tuum aqâ inspurcatum est.* Ut tam ad sacra libamina, qam ad artes fravdesqe cavponarias alludatur. Optimèqe *inspurcatum*, Junius. Siqidem, *Vinum, spurcum*, dicebatur; ut Festus ex Labeonis Antistii *de jure Pontificio l.* 10. *qod sacris adhiberi non licebat: qale erat, cui aqa admixta erat, defrutum, igne tactum, mustum, anteqam deferbuisset.* Sed & οἶνον ὕδατι μιαίνεσθαι, *vinum aqâ inspurcari*, dixit Getulius in *Antholog. lib.* 2. *cap.* 9. *Epig.* 10.

Εὐχαίτα Διόνυσε, σὺ δ' ὕδασιν οὐκ ἐμίανθης.
Bene comate Dionyse, te in aqis non fœdavit.

Qod avtem enarrator Homericus, κρητῆρι μίσγειν οἶνον, *vinum cratere miscere*, dictos vult præcones, ad *vina plura* intuitu habito, Trouum scilicet & Achivorum, nec certum satis, nec necessarium videtur. Etiamsi enim Scythas proditum sit ab Herodoto *l.* 4. & Luciano in *Toxari*, sangvinem eorum, qibuscum amicitiæ fœdus inviolabile sancire volebant, cum suo unâ immistum, sibi invicem propinare. Qod idem & de Carmanis ex Posidonio Athenæus l. 2, non est tamen verisimile, vinum Troas, qod libabant ipsi, in Achivorum craterem immisisse, cum sacra sua & peculiaria, qæ seorsum procurabant, gens utraqe habuisse meritò credatur; ut tam vinum suorum tantum præco Græcus, miscuisse, qam principum suorum manibus aqam affudisse, prout & suis Phryx aliqis ministeria eadem exhibuisse, videatur. Satis avtem habuit poeta popularium suorum, barbarorum insuper habitis, ritus retulisse. Sed nec ad istuc confugere opus est: qum τὸ μίσγειν istic idem sit planè qod τὸ κερᾶν, & eodem, qo & illud, sensu usurpetur, nec aliud qicqam sit κρητῆρι μίσγειν, qam *in craterem infundere*, avt etiam *infusum propinare*, sive *libare* etiam. Qin & *miscere* Latinorum, qod à Græcis mutuati sunt, eundem apud suos qoqe usum obtinuit, ut de *propi-*

A *natione* nempe simpliciter usurpetur, citra ullam liqores confundendi notionem. Juvenalis *Sat.* 5.

—— nescit tot millibus emptus
Pavperibus miscere puer.

— i. e. *porrigere, propinare.*

De Ganymede Naso *fabul. l.* 10.

Arripit Iliaden, qi nunc qoqe pocula miscet,
Invitaqe Jovi nectar Junone ministrat.

Cicero ipse de *Finibus l.* 2. *Dico ergò in eadem voluptate eum qi alteri misceat mulsum, ipse non sitiens, & eum qi illud si-*
B *tiens bibat.* Disertissimè Martialis l. 13. Ep. 108.

Attica Nectareum turbatis mella Falernum:
Misceri decet hoc à Ganymede merum.

merum, inqit, *non mistum, misceri debet*: idem l. 9. *Ep.* 37. sub Jovis Ganymedem alloqentis persona;

Qis mihi qi nectar misceat, alter erit?

Et l. 8. *Epigr.* 6.

Hic scyphus est in qo misceri jussit amicis
Largius Æacides, & bibit ipse merum.

allusit ad Homericum illud, de qo priùs dictum, Ζωρότερον δὲ
C κέραιε· certè non is erat Achilles, qi *mistum* amicis præberet, cum potaret ipse merum: idem l. 11. Ep. 8. meracum planè ministrum poscens;

Misce dimidios, puer, trientes,
Qales Pythagoras dabat Neroni:
Misce, Dindyme, sed freqentiores,
Possum nil ego sobrius —

Qum ergò & *miscere* Latinum, & μίσγειν Græcum, qod utrumqe ab Hebraico vel מזג vel מסך descendit, utrumqe hoc sensu creberrimè usurpatum occurrat passim, qid
D ni & מסך apud Hymnodum nostrum pariter sumatur, pro *vino* ipso *calix* ille, qem *manu sua tenere Dominus* dicitur, qodcunqe illud fuerit, impletus perhibetur, Itaqe non malè Brentius, *Plenus infuso vino*, reddidit. In eandem certè mentem etiam verbum מסך in sacris literis adhibetur. Salomon Parœm. c. 9. v. 2. *Sapientia vinum suum miscuit.* i. *paravit, & crateribus infudit*: qo modo apud Homerum Odyss. ω. τὸ κεράσαι usurpatum observavimus. Atqe ita LXX. ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα. Ubi ineptit planè Isidorus Pelusiota, dum *Epist.* 3. *lib.* 2. qerenti Timotheo cur
E non ἄκρατον potiùs proponat, οὐ γὰρ, inqit, εἶχεν ἡμᾶς ἄλλως νοῆσαι. *Qia nos alioqi nevtiqam percipere possemus*: & *divina documenta, cum sint imbecillitate nostra superiora, sermonibus exemplisqe corporeis temperata, misturæ* nomine vult intelligi. Esajas c. 5. v. 22. למסך שכר *Væ strenuis ad potandum vinum, & robustis ad miscendam siceram.* i. ut rectè Piscator, *ad infundendum, infusamqe bibendum*; vel etiam uno verbo, *propinandum.* Nam *potores isti*, inqit ille, *non videntur miscuisse vinum aqâ, sed infudisse ac bibisse merum.* Idemqe ad propinandi ritum alludens cap. 19. v. 14. *Misce-*
F *bit Dominus in medio ejus spiritum vertiginis.* i. e. *infundet* (sive *propinabit*) *eis potum, qo havstu vertigine corripientur.* Piscator. Sed & מזג eodem modo, qo מסך istic, Cantic. c. 7. v. 3. *Umbilicus tuus, ut crater ex qo nunqam deficit* מזג *mixtio.* Ubi malè Piscator, qasi sui ipsius oblitus; *i. e. vinum aqâ mixtum.* Qorsum enim potiùs, qam *merum meracum*, idqe generosissimum, ubi præstantissima qæqe prædicantur? Et במסך Parœm. c. 23. v. 30. *Cui væ? cui jurgia? cui loqacitas? cui vulnera citra cavsam? cui rubedo oculorum? apud vinum immorantibus; euntibus inve-*
G *stigatum mixtionem.* Ubi perperam rursus Piscator. *i. e. vinum mistum; aqâ scilicet propter generositatem*: at Falerni potores bibuli isti merum investigabant, non aqâ dilutum, qod passim habebatur, nec illorum palato gratum erat, Deniqe Esajæ c. 65. v. 11. dicuntur Israelitæ idolis addicti, *turmæ cœlesti mensam instruere, & numero illi* ממסך *mistionem implere*; i. e. *calices potu implere*, ut rectè Junius. Et Piscator, ad se istic reversus denuò; *Mixtione, i. e. vino; sic Prov. c.* 23. *v.* 30. *sic avtem nominatur vinum poculo infusum, qia misceri solebat & temperari aqâ.* Rectè; ea phraseos ratio. Verum in libaminibus id facere abhorrebant: hoc avtem loco, qod & idem monuit, *libamen* intelligitur. Qin & qum τὸ κέρασμα è κέρασμα nempe contractum, idem sit planè notationis ac originationis ratione, qod מסך מזג

Ff 2 &

& ממסך Hebræis: etiam istud qandoqe pro *vino* simpliciter, sive *mero*, sive *misto*, citra discrimen usurpatur. Sic enim *ad Pindari Olympionicen Oden*. 7. ubi Oden eam Lyricus sic inchoaverat,

> Φιάλαν ὡς εἴ τις ἀ-
> φνειᾶς ἀπὸ χειρὸς ἑλὼν,
> Ἔνδον ἀμπέλου καχλάζοι-
> σαν δρόσῳ, δωρήσεται
> Νεανίᾳ γαμβρῷ προπίνων.
>
> *Phialam ut siqis à*
> *Manu sumptam opulenta,*
> *Intus vitis spuman-*
> *tem, rore donet*
> *genero juveni propinando.*

Scholiastes; Προπίνειν ἐστὶ κυρίως, τὸ ἅμα τῷ κράματι τὸ ἄγγεῖον χαρίζεσθαι. *Propinare est proprie, una cum vino vas, sive poculum, qoqe largiri.* Neqe probare possum, qod vir doctissimus, qi eruditionis variæ fætas *in Longinum notas* edidit, *simul cum diluto poculum donare*, vertit. Neqe enim id enarrator voluit; & qem enarrat, multo minus: cum ἀμπέλου δρόσον, *vitis rorem* dicat, (sicut ἀμπέλου δάκρυον, *vitis lachrymam* Epigrammatarius *Anthol. l.* 2. *c.* 34. *Ep.* 4. qod est *merum* ipsum, & huic poema suum conferat. qod νέκταρ χυτὸν, Μουσᾶν δόσιν, *nectar fusum*, an *fluidum*? (αὐτόχυτον καὶ ἄκρατον, Scholia) *Musarum donum* nuncupat; & *diluto* collatum indignaretur: sed nec in convivio nuptiali *dilutum*, vir locuples & magnificus, φιλοτησίαν genero novitio, avt propinaturus, posceret, avt propinando, porrigeret. Itaqe qod κρᾶμα Scholiastes, οἶνον Suidas. Φιλοτησία, ἡ φιάλη ἡ διδομένη ἐν τοῖς πότοις· ἐν γὰρ τοῖς συμποσίοις φιλοφρονούμενοι ἀλλήλους, ἐπεδίδοσαν οἴνου κύλικα, ἣν φιλοτησίαν ἐκάλουν. καὶ Φιλοτησίαν προπίνειν ἐστὶν, ἡνίκα τις ἐν ἀρίστῳ ἀπὸ τῆς δοθείσης αὐτῷ φιάλης πιὼν μέρος, τὸ λοιπὸν παρέχῃ φίλῳ, καὶ τὴν φιάλην χαρισάμενος. Φιλοτησία, *ipsa phiala, qæ dabatur in compotationibus. In conviviis enim alii alios amice excipientes tradebant vini calicem, qem philotesian vocabant. Et* φιλοτησίαν *propinare est qum qis in prandio de phiala ipsi data, postqam havsit partem, reliqum vinum amico, simul & phialam largitur.* Ritum hunc, *pateram, qa vinum porrigebatur, dono dandi*, spectant Demosthenica illa, in *Oratione adversus Æschinem de corona*; Ἄνθρωποι μιαροὶ, καὶ κόλακες, ἠκρωτηριασμένοι τὰς ἑαυτῶν ἕκαστοι πατρίδας, τὴν ἐλευθερίαν προπεπωκότες, πρότερον μὲν Φιλίππῳ, νῦν δὲ Ἀλεξάνδρῳ. *Homines spurci, & adulatores, patriæ suæ qiqe mutilatores, qi libertatem, Philippo ante, nunc Alexandro, propinarunt.* Qem locum imitatus Dunæo nostro observatur Joannes Chrysostomus *in ad Cor. Ep.* 1. *Orat.* 35. ubi de Judæis; Οἱ διὰ ταύτην (κενὴν δόξαν) τῷ Διαβόλῳ τὴν οἰκείαν προπίνοντες σωτηρίαν· *Qi propter gloriam inanem conseqendam, propinaverunt Diabolo salutem suam.* Eundemqe tangit Ulpianus ad illud Rhetoris ejusdem in *Oratione adversus eundem de Legat*, Συνεισφαγόντα, καὶ συνεμπιόντα. Φιλίππου καὶ φιλοτησίας πρῶτον· φιλοτησία, inqit, ἡ κύλιξ, ἣν κατὰ φιλίαν τοῖς φίλοις πέμπουσιν· ὅπερ φιλεῖ γίνεσθαι ἐν συμποσίοις τὸ δεξιοῦσθαι ἀλλήλους τοῖς ποτηρίοις· πολλάκις καὶ ταῦτα τὰ ποτήρια χαρίζεσθαι τὸν βασιλέα, οἷς προπίνει, χρυσᾶ ὄντα· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ προπίνειν. *Φιλοτησία est calix, qem ex amicitia amicis offerebant: solebant in conviviis se invicem benigne poculis excipere; sæpius qoqe pocula, qibus propinabant, aurea Regi donare: hoc enim propinare erat.* Exemplum habes in Xenophontis Cyro. l. 8. ubi de Pheravla Sacam convivio excipiente, Τὰ ἐκπώματα αὐτῷ ἃ ἔλαβε παρὰ Κύρου ἐμπιμπλὰς προπίνων ἐδωρεῖτο· *Qæ à Cyro acceperat, pocula cum implesset, ei propinabat simul ac donabat.* De eodem ritu plura habes apud Athenæum *Dipnosophist. l.* 5. *&* 11. Qi & idem operis ejusdem l. 13. narrat ex Charete Mitylenæo *Histor. l.* 10. Omarten Regem Marathoneum cum Odatin nomine filiam nubilem haberet, proceribus ad epulas invitatis, filiæ in mandatis dedisse, λαβοῦσαν χρυσῆν φιάλην καὶ πληρώσασαν, δοῦναι ᾧ θέλει γαμηθῆναι, *phialam avream sumptam vino impleret, eiqe daret qem maritum vellet*, & mox de eadem, δακρύουσαν κιρνᾶσαν τε βραδέως τὴν φιάλην, *lachrymantem tardiusqe miscentem phialam*,

A qia cum qem volebat ipsa, nondum adesse conspicaretur: qibus verbis, qod loco primò πληρῶσαι τὴν φιάλην *implere phialam* idem altero κιρνᾶν *miscere* dixit: qo etiam vocabulo sensu eodem est pavlò post usus, ubi ex Aristotele de *Massiliensium republica* nuptiarum apud illos contrahendarum ritum his verbis refert, Ἔδει μετὰ τὸ δεῖπνον εἰσελθοῦσαν τὴν παῖδα, φιάλην κεκερασμένην ᾧ βούλεται δοῦναι τῶν παρόντων μνηστήρων, *Cœnâ peractâ, puellam oportebat, ubi intraverat, phialam mixtam.* (h. e. qod supra dixerat, *impletam*) *è procis qi aderant, cuicunqe vellet ipsa porrigere:* Etiamsi avtem, qod

B & Plutarchus monet, in *præceptis conjugalibus* (non in *de sanitate tuendâ*, ut Henricus Stephanus, ubi frustra qæras) τὸ κρᾶμα καὶ τοι ὕδατος μετέχον πλείονος, οἶνον καλοῦμεν, *vinum* à parte nimirum præstantiore; non ampliore *vocamus, etiam cui plus aqæ admistum est.* Tamen & κρᾶμα & οἶνον in argumento hoc aliter sumi perspicuum est, nec *dilutum* sed *merum* exigunt αἱ προπόσεις. Nec aliter τὸ κέρασμα usurparunt LXX. interpretes Esajæ c. 65. v. 11. πληροῦντες τῇ Τύχῃ κέρασμα. *implentes Fortunæ libamen.* & Theodotion Proverb. c. 23. v. 30. de *merum sectantibus*, τῶν ἰχνευόντων

C ποῦ κεράσματα γίνεται· ubi tamen LXX. *vini convivia*: & κρᾶμα ipsum LXX. iidem Cantic. c. 7. v. 2. de qibus locis supra vidimus, Frustra ergò hic se torqent, qi *miscelam cinnumqe* aliqem sive apud Psalten, sive apud Evangelistam, somniantes, de *mistionis* ratione disceptant anxie, & secum invicem arietant, dum huc ille, ille aliò, trahunt. Mitto, qod de *felle*, Chaldæus: de *speciebus* (ut ille loqitur) *fortificativis*, Liranus. Brightmannus noster significatum vult, *diversa vini genera mera simul misceri; qæ confusio multo citius ebrietatem gignat, & majorem perturba-*

D *tionem efficiat totius corporis.* Qo modo Tucca apud Martialem l. 1. Ep. 19. dicitur,

> — *Vetulo miscere Falerno*
> *In Vaticanis condita musta cadis,*
> *Et dare Campano toxica dira mero.*

Et Philinus reverà apud Plutarchum, *Sympos.* l. 4. c. 1. observat, τὰς ἀνωμαλίας λεγομένας τάχιστα μεθύσκειν, *ex vinorum varietate adhibitâ homines celerius inebriari.* Cui adversum tamen aliqid supra exhibitum, ex Aristoteli tributis. Exponit avtem idem *merum mistum*, *judicium non resipi-*

E *scentibus absqe misericordia exhibendum*: qod idem fere & Baringvendus, & Aretius. Sicut contra Isidorus Pelusiota l. 1. Ep. 6. Τὸ ποτήριον οἴνου ἀκράτου πλῆρες κεράσματος, τὴν δικαίαν σημαίνει ἀνταπόδοσιν κιρναμένην φιλανθρωπίᾳ πρὸς μεταμέλειαν. *Calix vini meri misto pleni, divinam retributionem sive vindictam humanitate & misericordiâ temperatam designat, qæ ad pœnitentiam invitet.* Secutus est is scilicet Græcos interpretes; qi ab Hebraicâ lectione abscedentes longè, qæ seqnuntur sic reddiderunt, Καὶ ἔκλινεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο· πλὴν ὁ τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκενώθη· *Et deflexit ex hoc*

F *in illud: sed tamen calix ejus non est evacuatus.* qæ verba respiciens Suidas, Τρυγίας, παρὰ Θεοῦ ἡ χαλεπωτάτη τιμωρία, ὃ πίονται πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς Τρυγίας, *supplicium à Deo gravissimum, omnes peccatores bibent.* acsi dixisset Vates, *Deum calicem, qem manu gestat, ita suis temperare, miscentium more, de vase in vas defundendo, ut tamen fæx non effundatur, qæ improbis scilicet havrienda supersit.* Rursusqe Isidorus idem l. 2. Ep. 172. Ἄκρατος μὲν ἐστιν, ὡς οἶμαι, ἡ κρίσις, κιρνᾶται δὲ πρὸς τὴν ποιότητα καὶ ποσότητα καὶ πηλικότητα τῶν ἁμαρτημάτων. *Merum opinor, Dei*

G *judicium est. Miscetur avtem, sive temperatur, pro peccatorum qalitate qantitate & numero.* Et veritati sanè consentaneum est, Deum pro hominum malefactis mala eisdem rependere, & atrociora designantibus acerbiora reponere. Sed & reverâ, cum piis judicii divini calix lenitate ac misericordiâ temperatus porrigitur (*In æstu medio misericordiæ reminiscaris* Habac. c. 3. v. 2.) tum impiis olim absqe ullo temperamento admovebitur. Ἡ γὰρ κρίσις ἀνίλεως τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος. *Judicium citra misericordiam ei administrabitur, qi misericordiam non præstiterit.* Jacob. c. 2. v. 13. Verum ad Lyrici nostri mentem ista nihil faciunt: apud qem nec de piis mentio ulla, nec qi ad pœnitentiam peccatores invitet, sed qi peccatis pœnas justas plenasqe rependat, calix describitur: qem ideò felle mixtum amaro Chaldæus

dæus intelligit; & piis etiam *calix* idem alibi propinatus reperitur.

Sic enim Esajæ c.51. v.17. Dei populum Vates alloqitur. *Expergiscere, expergiscere, exurge Hierosolyma, qa bibisti è manu Dei* כס חמתו *calicem excandescentiæ*, sive *furoris ipsius, crassamentum poculi horroris*, sive *tremoris bibisti, & exsuxisti*: idem planè dictum est de populo Dei, qod de terræ improbis illic dictum est. Unde mox eidem dicitur, v.21. *Avdi ergò jam istud, ô afflicta, & ebria, sed absqe vino*; eleganter dixit שכרת ולא ביין *ebria absqe vino, temulenta sine temeto.* Sicut & de eisdem ipsis c. 29. v.9. *Inebriantur, nec id tamen vino: vacillant*: (qo modo ebrii solent, Hymn. 107. v. 27.) *absqe sicerâ.* Est enim & μέθη ἄοινος, *absqe temeto temulentia.* Plutarchus *Sympos. l.7. c. 10.* Ὥσπερ τὰ κυρεῖα Θεόφραστος εἰώθει καλεῖν ἄοινα συμπόσια· οὕτως ἄοινος ἀεὶ μέθη τῶν ἀπαιδεύτων ψυχαῖς ἐνοικεῖ, ὑπὸ ὀργῆς τινος, ἢ δυσμενείας, ἢ φιλονεικίας, ἢ ἀνελευθερίας. *Qemadmodum Theophrastus tonstrinas symposia abstemia nuncupare solitus est: ita imperitorum animos occupat jugiter temulentia qædam abstemia, ab iracundiâ, vel malevolentiâ, vel litigandi studio, vel illiberalitate profecta.* Joannes Chrysostomus *contra Judæos l. 5.* Ἔστι καὶ χωρὶς οἴνου μεθύειν, καὶ νήφοντα παροινεῖν — μέθη γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἢ ἔκστασις τῶν ὀρθῶν λογισμῶν, καὶ παραφροσύνη, καὶ τῆς ψυχῆς ὑγιείας ἀναίρεσις. *Est & absqe temeto temulentia qædam, & qædam etiam in sobrietate ebrietas*, ab irâ, à libidine, ab ambitione, ab avaritiâ: *ebrietas enim qid est aliud nisi è recto rationis usu excessus, & desipientia, & sanæ mentis amissio?* Origenes *in Levit. Orat. 7. Est & mentis ebrietas: ebrii sunt multi qi sibi sobrii videntur. Iracundia animum inebriat, furor plusqam inebriat, inebriant libidines; avaritia etiam rabidum reddit.* Basilius *de jejunio Orat. 1.* Θυμὸς μέθη ἐστὶ τῆς ψυχῆς ἔκφρονα αὐτὴν ποιῶν, ὡς ὁ οἶνος. λύπη μέθη ἐστὶ καὶ αὐτὴ βαπτίζουσα τὴν διάνοιαν. φόβος ἕτερα μέθη, ὅταν ἐφ' ἃ μὴ δεῖ γένηται· καὶ ὅλως ἕκαστον τῶν παθημάτων ἐκστατικὸν διανοίας ὑπάρχον, μέθη ἂν δικαίως προσαγορεύοιτο. *Iracundia animi temulentia qædam est, ebriam eam reddens, ut vinum solet. Mæstitia & ipsa temulentia est, mergens mentem: timor altera est temulentia, ubi præpostere habetur. Omnis denique in universum affectus qi mentem sede sua dimovet, temulentia jure merito dicatur.* ἔκφρονα *ebriam* reddidi, ἔκφρων enim *ebrius*, ut σώφρων *sobrius*: Et ea vera vocabuli utriusqe origo. Nec Platoni hoc tacitum, qi *de legib. l.1.* Θυμὸς, ἔρως, ὕβρις, ἀμαθία, φιλοκέρδεια, δειλία καὶ ἔτι τὰ τοιάδε, κάλλος, πλοῦτος, ἰσχὺς, καὶ πάνθ' ὅσα, δι' ἡδονῆς αὖ μεθύσκοντα παράφρονας ποιεῖ. *Ira, amor, insolentia, imperitia, avaritia, ignavia; sed & ejusmodi, qalia pulcritudo, opulentia, valentia, & reliqa omnia ea, qæ voluptate inebriantia amentes faciunt.* Chriam qandam festivam in hanc mentem sub Charidemi personâ repræsentat Dio Prusæus *Orat.* 30. cujus hæc summa: Missos à Deo in hunc *mundum* homines, tanqam ad *festum* qoddam celebrandum: astare avtem istis *pincernas* duos, τὸν Νοῦν, καὶ τὴν Ἀκρασίαν, *Mentem, & Incontinentiam*: præstò avtem adesse *crateres* duos, τὸν μὲν τῆς σωφροσύνης, τὸν δὲ τῆς ἡδονῆς, *sobrietatis* alterum, alterum *voluptatis*: *Mentem* ergo, cui ministrat, cavtè admodum infundere, Μήκη τῆς κράσεως ἁμαρτῶν, σφήλῃ τοὺς δαιτυμόνας καὶ καταβάλῃ. *Ne qo modo in temperaturâ peccans, convivant evertat & prosternat. Incontinentiam* verò plerisqe ἄκρατον τὴν ἡδονὴν ἐγχεῖν μηδὲ σμικρὸν σωφροσύνης παραμιγνύουσαν. *Voluptatem meracam infundere ne guttulâ qidem sobrietatis admista*: aliis modicum qid dicis cavssâ admiscere, sed qod citò diluatur & evanescat. Itaqe qibus illa porrigit, nunqam interqiescere; sed majoribus subinde poscere, donec capitibus mero isto gravatis, in vociferationes, pugnas, reliqa prorumpant eis solennia, qi vino fuerint inebriati. Post alios, sed pavciores hos, vomitu levari, & ad mentem meliorem redire: γίνεσθαι γὰρ μετὰ σπαραγμοῦ τε καὶ λύπης, τὸ τῆς ἡδονῆς ἐκβάλλειν, *Difficulter enim hoc fieri; nec sine convulsione vehementiore & molestiâ insigni, ut voluptatem sic admissam qis egerat.* At plerosqe, qo plus havserint, eo sitire vehementiùs, & in statu isto persistere, donec *mors* qæ *somni* instar est, & sola potest eis mederi, obrepserit.

Inter ista avtem qæ per voluptatem inebriant, *Musica* genera qædam ponit Plutarchus loco supra designato: Τὴν μουσικὴν ἐπεδείξατο παντὸς μᾶλλον οἴνου μεθύσκουσαν. *Musicam ostendit plus vino ullo inebriare. Ludorum* itidem idem, *Symposiac. l.7. c.8.* Τὰ δὲ παίγνια πολλῆς γέμοντα βωμολοχίας καὶ σπερμολογίας ἀποδίδονται μιμήματα πραγμάτων καὶ λόγων, ἃ πάσης μέθης ταραχωδέστερον τὰς ψυχὰς διατίθησιν. *Ludi multâ scurrilitate & vernilitate referti, rerum sermonumqe ea exhibent imitamenta, qæ ebrietate ullâ ampliùs longè animos reddunt perturbatos.* Sed & Chrysostomus, *in Matth. Orat.* 37. qo loco conqeritur, μεθύειν διηνεκῶς ἀπὸ τῶν θεωριῶν· *à spectaculis jugiter inebriari* homines; πορνείας ἄκρατον τοῦ Διαβόλου, καὶ ἀκολασίας κύλικας κεραννύντος, *fornicationis merum infundente, & intemperantiæ pocula miscente, Diabolo. Prosperitatem*, Demosthenes *Philip. 1.* Μεθύει τῷ μεγέθει τῶν πεπραγμένων ὁ Φίλιππος. *Ebrius factus est Philippus rebus magnis prosperè gestis. Potestatem*, M. Horatius apud Dionysium Halicarnasseum *l.11.* Ἡ μεθύετε τῷ μεγέθει τῆς ἐξουσίας; *Num potestatis magnitudine facti estis ebrii? Rerum affluentiam*, Flaccus *Carm. l. 1. Od.* 37. de Cleopatrâ,

Regina fortunâ dulci ebria.

Et de Mæcenate Seneca, *Epist.* 114. *Motum illi fœlicitate nimiâ caput.* Cui affine diverbium Belgicum, de homine protervo & arrogante, qem, avtore Drusio *proverb. clas. 2. lib. 3. adag.* 132. *pane ebrium* dicunt. At, qod ad Vatem nostrum propiùs accedit, Lucretius, *curis ebrium* dixit, *l. 3.*

Ebrius urgeris multis miser undique curis.

qo modo de Cerere Nonnus *Dionys. l. 6. v.* 31.

Περσεφόνης μεθύουσα μελήδοσι. ——

Persephones ebria curis. ——

Et propius adhuc Oppianus, qi *doloribus*, de balenâ *Halievt. l. 5.*

— ὅτ' ἐξ ὀδυνάων θὴρ ὀλοὸς μεθύῃ. —

Ebria cum fuerit jam bellua sæva dolore.

dolore etiam ac *molestiâ*, Basilius supra lavdatus, nec non *timore*, & *terrore.* Vates itidem *miseriis, molestiis, calamitatibus, cladibus à Deo immissis, populum ebrium factum* deplorat; cum malis istis jam exaturatus esset, qi ante mala ista confertim ac ubertim immissa, securitate altâ, ac stupiditate obstupescendâ ebrium agere videbatur. Thren. c.3. v. 15. Nec dispar ratio apud Evangelistam Vaticinii Apocalyptici scriptorem. Siqidem ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ. *Vino excandescentiæ divinæ* potandi denunciantur c. 14. v. 10. Οἱ ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας τῆς πόρνης τῆς μεγάλης πεπωκότες καὶ μεθυσθέντες. *Qi ex vino venenato scortationis meretricis Babylonicæ biberant prius, eoqe fuerant inebriati* cap. 14. v. 8. & c. 17. v. 2. & c. 18. v. 3. Οἶνον θυμοῦ, *vinum venenatum*, verto, ubi de poculo scorti Babylonici agitur; βδελυγμάτων καὶ ἀκαθάρτου τῆς πορνείας γέμον, *abominationibus scortationisqe spurcitiis referto.* c. 17. v. 4. Neqe enim eis accedo, in qibus Beza & Brightmannus noster, qi *vinum excandescentiæ* eo loci vertunt, & interpretantur, *qæ vel ipsa, vel ea potati, Dei iram in se accendunt.* Nec minus istic ineptum, qod Vetus, & Tigurinus, *vinum iræ.* Malim qod Piscator, ἐξ οἴνου θυμοῦ· *Ex vino fervoris, i.e. fervente, fervido.* Ut utrobiqe vocabuli sensus sit idem: sed utriqe huic prætulerim, qod subjungit idem, *ex vino venenato*, seu *virulento.* Atqe ita Ambrosius de calice hoc Babylonio, *l. de Helia & jejunio, c. 15. Vas Apostolorum fictile est: sed in eo thesavrus est Christi. Avreum est hoc vas, poculum est: & in eo poculo venenum mortis, venenum libidinis, venenum fornicationis.* Vel etiam qod Josephus Medus noster, *potionato*: qod hic cumprimis qadrat. Sic enim de Cajo Imperatore Svetonius *l. 4. c.* 50. *Creditur potionatus à Cæsonia uxore, amatorio qidem medicamento, sed qod in furorem verterit.* Ejusmodi planè potio meretricia ista, qæ havrientes effascinet, & ad furorem prorsus adigat. Nos ab ejusdem originis vocabulo dicimus a poison-ed cup. Recteqe idem observat, *vinum poculi utriusqe, & divini & meretricii*, οἶνον θυμοῦ dici; sed illud οἶνον θυμοῦ ὀργῆς, cap. 16. v. 19. *qæ supplicio afficiendorum potio sit, qalis apud Judæos ad torporem stuporemqe inducendum propinata*; (qanqam ego malim, qalis ad cruciatum & exi-

tium procurandum præberi qibusdam solebat; de qo infra ulterius: talis enim hujus effectus describitur, cap. 14. v. 10.) *istud* οἶνον θυμοῦ πορνείας, *qo virus amatorium seu philtrum designetur; unde &* φαρμακεία *sive veneficium cap. 18. v. 23. nuncupatur; spiritualis nempe scortationis illecebra; ex consuetudine meretricum philtris & pharmacis amorem conciliantium.* Accedit, qod cap. 17. v. 16. insanus amor ille, qo philtro hoc potionati scortum priùs prosecuti fuerant, in odium tandem extremum vertisse narratur; qo modo Amnonis sororem incestus affectus. Reg. l. 2. c. 13. v. 15. De *pharmacis* certè istiusmodi, eorumqe geminis effectis insignia duo habentur Plutarchi testimonia; qæ transcribere non gravabor. Alterum est in *monitis conjugalibus*, his verbis conceptum. Ἡ δὲ φαρμάκοις θήρα, ταχὺ μὲν αἱρεῖ καὶ λαμβάνει ῥᾳδίως τὸν ἰχθὺν, ἄβρωτον δὲ ποιεῖ καὶ φαῦλον· οὕτως αἱ φίλτρα τινὰ καὶ γοητείας ἐπιτεχνώμεναι τοῖς ἀνδράσι, καὶ χειρούμεναι δι' ἡδονῆς αὐτοὺς, ἐμπλήκτοις καὶ ἀνοήτοις καὶ διεφθαρμένοις συμβιοῦσιν. *Qemadmodum escis medicatis cito facileqe capiuntur pisces, sed ut insalubres esuiqe inutiles fiant: ita qæ philtris & fascinis viros captant, voluptatisqe illecebrâ in potestatem suam redigunt, stupidos, vecordes ac corruptos plane vitæ socios deinceps habent.* Alterum est in dissertatione *de poetis avdiendis*, c. 3. Ἡ ἀπὸ τῶν φαρμάκων καὶ γοητείας πρὸς τὸν ἄνδρας ὁμιλία καὶ χάρις, οὐ μόνον ἐφήμερος καὶ ἀψίκορος καὶ ἀβέβαιός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ μεταβάλλουσα εἰς ἔχθραν καὶ ὀργὴν, ὅταν τὸ τῆς ἡδονῆς ἀπομαρανθῇ. *Qæ veneficiis fascinationibusqe comparatur, mulierum cum viris consvetudo gratiaqe, cum diuturna minùs, fastidio obnoxia, & instabilis est, tum in inimicitiam iramqe mutare proclivis, ubi voluptas jam emarcuerit.* Utrumqe in *potione meretricia* istâ promptum est deprehendere. Qod si qæratur, unde fiat, ut θυμὸς pro veneno usurpetur; ratio in proclivi fuerit. Mos est Hellenistarum qos vocant, sive Græcorum Hebraisantium, eas, diversas licet, significationes, vocabulo Græco alicui tribuere, qas admittit huic respondens vocabulum Hebraicum. Qum ergò חמה Hebræis, à יחם qod *fervere, incalescere* significat, tam *excandescentiam*, sive *iracundiam* designet, qi est fervor animi inordinatus & immodicus, qam & *virus*, sive *venenum*, qo viscera incalescere, corpusqe intumescere consvevit; natum inde, ut θυμὸς Hebraisantibus illis etiam pro *veneno* adhibeatur. Sic enim Jobi c. 6. v. 4. ubi conqeritur is, *sagittas omnipotentis infixas esse sibi; qarum* חמה *virus epotet spiritum ipsius*, LXX. ὧν ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίνει μου τὸ αἷμα. Devt. 32. vers. 32, 33. ubi Hebraice legitur חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר h. c. *Venenum draconum est vinum eorum, & virus*, sive *fel, aspidum immane.* LXX. reddunt θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνίατος. Qo modo & posterius hoc Jobi c. 20. v. 16. reddiderunt: qod non assecutus Ambrosius, sive, qem is est secutus interpres, *furorem draconum* reddidit, *& iram aspidum.* Sed & apud Mosen commatio præcedente; qod dictum est; *Vitis eorum est è vite Sodomæ, & è vineis Gomorrhæ, uvæ eorum,* ענבי ראש *uvæ veneni*, sive *fellis*, i. *virulentæ, felleæ, botri eorum amarissimi*; iidem σταφυλὴ χολῆς dixere. Ita חמה qod *virus*, sive *venenum* significat, nunc θυμὸν, nunc & ἰὸν reddunt, ut Hymno 140. v. 3. חמת פתנים ἰὸς ἀσπίδων. Sed & רוש sive ראש etiam (nam utroqe modo scribitur) qod *fel* propriè significare plerisqe censetur, pariter, nunc θυμὸν, nunc χολὴν, vertunt. Ita Devter. c. 29. v. 18. *Ne sit inter vos radix ulla qæ proferat* ראש ולענה qod Junius & Piscator, *cicutam & absinthium.* Tigurinus, *fel & absinthium.* Pagninus, *venenum & absinthium.* LXX. ἐν χολῇ καὶ πικρίᾳ. Qos secutus Vetus interpres, *fel & amaritudinem:* qo modo & ῥίζαν πικρίας Apostolus dixit, ad Hebr. c. 12. v. 15. & χολὴν πικρίας Lucas, Act. c. 8. v. 23. Hymno 69. v. 26. *Indiderunt cibo meo*, sive *alimenti loco præbuerunt*, (ut Junius) ראש χολὴν LXX. *fel* Vetus. Meliùs, qam *amarorem* Junius. Nam Matthæus eò respiciens ὄξος μετὰ χολῆς, *acetum felle mixtum*, cap. 27. v. 34. Propinavit nobis Dominus מי ראש ὕδωρ χολῆς. LXX. *aqam fellis* Vetus. *fellitam* Tigurinus. *succum fellis* Vatablus. *cicutæ* Junius. Qod idem & interminatus inducitur ipse. cap. 9. v. 14. & cap. 23. v. 15. At præter illa superiùs allata, Amos cap. 6. v. 12. mutastis judicium לראש εἰς θυμὸν LXX. *in amaritudinem* Vetus. *in fel* Tigurinus. *in cicutam* Junius. *in venenum* Pagninus, cui favet qod Hosh. c. 10. v. 4. dicitur, *Et progerminat sive efflorescit* כראש *sicut cicuta judicium per porcas agrorum meorum.* Ubi tamen Vetus, *amaritudo*; Tigurinus *absinthium*; Pagninus *venenum, i. e. herba venenata*; Vatablus at LXX. ὡς ἄγρωστις. Qod Abraham Esdraides, *de judicio ipsorum*, sive ab ipsis administrato intelligit, *qod cum svave sit, ubi rectum est, illi pervertendo, amarum reddiderint*, prout Amos supra conqestus est, c. 5. v. 7. qod idem & Jajrus & Camius habent; sed ita proponunt, ut de *judicio divino*, supplicioqe illis iniqitatis hujusce ratione infligendo, potiùs accipiant: qod Hieronymus qoqe Juniusqe sequntur. Nec aliter Chaldæus: cui tamen ראש hic est *bestiarum malarum* sive, *serpentium virus.* Ego τὸ ראש censuerim, ubi serpentibus tribuitur (qo modo & alibi nonnunqam) *fel* significare, qod & *virulentum* pariter & *amarulentum* existat. Qanqam Judæi magistri inde dictum velint, qod sit *in serpentis capite* situm; unde Targum Amos c. 6. v. 12. exponit ריש חוין בישין *caput bestiarum malarum*, sive *animantium noxiorum*: & Hymn. 69. v. 21. כרירות רישי חלמנין *fel capitum serpentium exitialium.* Hoc enim vox ibi usurpata in genere designat. Ista avtem qo concilientur, qum *fel* a *capite* sit longiusculè dissitum, vir πολυμαθέστατος Samuel Bochartus *Geograph. sacra, part.* 2. *l.* 2. *c.* 15. *Serpentis venenum ajunt*, inqit, *qoties iratus mordet, è cista fellis per angustos meatus ferri ad dentium radices, in sacculos in eum usum à natura ibi positos.* Id qod etiam viri nobilis avtoritate firmat, qi rei hujusce testis cum ἀξιόπιστος, tum & αὐτόπτης extiterit. De *felle* certè Plinius *Hist. nat. l.* 11. *c.* 37. *In felle nigro insania cavssa homini, morsqe toto reddito; hinc & in mores crimen bilis nomine. Adeò magnum est in hac parte virus, cum se fundit in animum; qin & toto corpore vagum, colorem qoqe oculis avfert: illud qidem redditum etiam ahenis, nigrescuntqe contacta eo; neqis miretur id venenum esse serpentium, qibus est portione maxime copiosum.* Nec ambigi posse credo, qin in venenatis *fel* cum primis virosum, venenosum, pestiferum & exitiale sit: idqe per varias corporis partes dispergi qeat; qod in aliis qoqe animantibus deprehendi, cum Plinius *ibidem*, tum & Aristoteles *Hist. animal. l.* 2. *c.* 15. observarunt. De meatibus illis ad sacculos ejusmodi a fellis vesicula in eisdem pertingentibus, dissectionum periti expertiqe viderint.

Cæterùm τὸ ראש etiam *stirpem* sive *plantam* aliqam designare, patet ex locis illis, ubi *aqæ*, i. e. *succi ex rosh* istâ *expressi*, ut rectè Camius, mentio fit, Jer. c. 8. v. 14. atqe adeò, ubi *progerminare* ea atqe *efflorescere* dicitur, idqe *in agrorum porcis.* Devt. c. 29. v. 18. & Hosh. c. 10. v. 4. ad qem locum tamen Hieronymum havd rite cepit Schindlerus, cum *herbam calamo similem*, &c dixisse illum affirmat. Neqe enim eis, qæ is recitat in *Pentaglosso*, verbis, Hebræorum ראש sed Græcorum ἄγρωστιν descripsit Hieronymus; esse avtem eam plantam herbamve aliqam, qæ non tantum *fellis* instar insigniter amara, sed venenata qoqe insuper sit, Camius etiam astipulatur, qi *herbam* esse monet *letiferam, cujus succo homines occidere* & e medio tollere consveverunt. Hunc avtem apud Athenienses constantem τοῦ κωνείου sive *cicutæ* usum extitisse, notissimum est. Inde de Athenis Juvenalis *Sat.* 7.

Nil præter gelidas avsæ conferre cicutas.

deqe Socrate, qi potionato illo poculo sublatus est, cum Persius *Sat.* 4.

— sorbitio qem tollit dira cicuta.

tum Seneca, Epist. 13. *Cicuta magnum Socratem fecit.* & Epist. 67. *Calix venenatus Socratem transtulit è carcere in cælum.* Proinde ראש Hebræorum cum planta ejusmodi existat, etiamsi stirpis herbæve species peculiaris incerta ignotaqe sit, tamen *cicutam* potiùs, qam avt *fel*, avt *absinthium*, avt *amaritudinem* reddere locis dictis sustinuerim.

Huic avtem ראש cognata, affinis saltem videtur לענה qæ & eidem juncta reperitur Devt. c. 29. v. 18. Jer. c. 9. v. 15.

15. & c.23. v.15. & Thren. c. 3. v. 19. seorsum qoqe Amos c.5. v.7. & Thren. c.3. v.15. stirpem herbamve esse aliqam claret satis, at de specie havd minùs qam de alterâ illâ ambigitur; & incertos plane dimittunt nos Judæorum magistri. *Est herba amara*, inqit *ad Jeremiam* Jajrus: pateтqe id ex Prov. c.5. v.4. Inde *absinthium* esse pleriqe volunt, cujus nota satis & notabilis est amaritudo. Apoc. c.8. v.11. atqe ita pleriqe vertunt interpretes, prout & nostri wormwood. At verò Jajrus idem *ad Mosen*, *Dевт. c.29. v. 18.* *est herba amara*, inqit, *instar absinthiorum*. Non itaqe *absinthium* ipsum: qin & *absinthium* herba licet amara gustuiqe ingrata, utilis tamen & salubris est. At utrumqe istud & ראש & לענה sunt, ut rectè Camius *in Jerem.* סמי המות i.e. *pharmaca letalia*: qod *absinthium* procul dubio non est. Et לענה certè a לען Arabico nomen traxisse videtur, qod *execrari* significat, Gen. c. 3. v. 17. Marc. c. 11. v.21. & in eâ versione alibi sæpe: ut stirpem herbamve aliqam *execrabilem*, qia exitialis, designet. Proinde ut illam *κώνειον* sive *cicutam*, ita istam *ἀκόνιτον* & *aconitum* lubens verterim; idqe eo magis, qia *aconiti* vocabulum, non tantum pro specie una peculiari aliqâ, verum etiam pro veneno qolibet in genere usurpatur. Ovid. *Fabul. l.* 1

Lurida terribiles miscent aconita novercæ.

Juvenal. *Sat. 6.*

— pueris aconita parari.

Et *Sat.* 10.

— sed nulla aconita bibuntur
Fictilibus.

Nec observatu istic prorsus indignum istud, qod in Jeremiæ vaticinio, c.9. v.15. Deus interminatur, se populum Judæum *aconito isto cibaturum*, & *cicutæ succum in potum daturum*. At in ejusdem Threnis c.3. v.15. conqeritur populus idem, a Deo *se aconito inebriatum*. Ut loco altero ad herbæ stirpisve *folium*, qod esui sit, altero ad *succum*, qi potui destinatur, respectus habeatur; istoqe qo miseriarum calamitatumqe copia uberrima designetur, tanqam vino qodam valentissimo caput obturbare nato, prout & alibi in locis superius allatis, *inebriati* perhibeantur.

Accedit, qod sicut *vino*, sed metaphoricè sumpto, adjungitur vocabulum qod & *fel & venenum* designet; ita de *vino* ipso qoqe hoc utrumqe prædicatur. Sic enim legere qosdam monet Campensis, qod ex Andocydæ medici ad Alexandrum Magnum Epistolâ lavdat Plinius loco supra indicato; *Vinum potaturus, Rex, memento te bibere sangvinem terræ: sicut vinum cicutæ venenum est; sic & vinum cicuta homini. Pro eo qod vulgo exhibetur; sicut cicuta homini venenum est, sic cicuta vinum.* Qod medici monito minus qadrat. Isidorus *Origin. l.20. c.3. Veteres vinum venenum vocabant. Sed postqam inventum est virus letiferi succi; hoc vinum vocatum est, illud venenum.* Verum istud tam ridiculum, qam qod ibidem, *vinum* dictum vult, *qod venas impleat*: qanqam nihilo saniùs, qod Varro *de Ling. Lat. l.4. à vi.* Qum, qod & Plutarchus rectè monet *Sympos. l. 8. c. 6.* Græcum sit; nomenqe idem ferè liqor iste apud Hebræos, Arabes, Illyricos, Græcos, Latinos, Gallos, Germanos, obtineat, uti Camerarius *Problem. l.4. q.3.* observavit. Siqidem ab Hebræo יין fluxit οἶνος Græcum, ut rectè Stephanus Gvichardus, Joannes Avenarius, & Casparus Cruciger, ab οἶνος, digamma Æolico præfixo, *vinum*, qod ad Varronem & H. Stephanus & Josephus Scaliger indicarunt. At *venenum* primitùs pro *vino* usurpatum, nullo avtore, nullo teste affirmatur. Nam ut præteream, qod ex Mnestheo Varro in *Satyrâ*, cui titulus; si is sincerus est, Τδροχεύαν, forsan ὑδροχόος vel ὑδροχοεὺς fuerit, *Vinum nigrum virus efficere:* Eo qod *crassius* cum sit, qod ex Dioscoride supra monitum, sangvinem crassiorem creare natum sit. Aliud est qod κατὰ μεταφορὰν ἤγουν εἰκότα *vinum venenum* appellatur, qia hoc illi pariles effectus obtineat. Itaqe Hieronymus *ad Eustochium*, (non *ad Furiam*, ut Joannes Savaro *ad Sidonium*, qi & ex Isidoro transcripsit qæ Hieronymi verba non sunt) *de custodiâ virginitatis; hoc primum moneo, hoc obtestor, ut sponsa Christi vinum fu-*

A *giat pro veneno.* Idemqe *ad Nepotianum de vitâ Clericorum: qod si absqe vino ardeo adolescentia, & inflammor calore sangvinis, & succulento valido sum corpore; libenter carebo poculo, in qo suspicio veneni est.* Ambrosius *de Heliâ & jejunio, cap.* 14. in invitatores importunos & immodicos invehendo; *Qid te delectant damna sinè gratiâ? rogas ad jucunditatem; cogis ad mortem. Invitas ad prandium, efferre vis ad sepulcrum; vina prætendis, venena suffundis. Qicqid enim nocet, venenum est: tollit sensus, viscera exurit; somnum infert, caput vexat. Etiam major vis vini qam veneni* B *est. Merito Deus per Mosen non solum veneno, sed etiam draconum veneno vinum comparavit: & pulcrè additur, insanabile. Multi enim reliqorum serpentum veneno curantur; nemo ebrietate. Certè veneno caro vulneratur, vino mens. Qis tale miscuit furoris poculum? qis tantum infudit mentibus venenum? Periclitatur homo actum esse de corpore; & ipse sibi reus est insaniæ voluntariæ.* Marcellinus *Hist. l.* 15. de Gallis; *Vini avidum genus, affectans ad vini similitudinem multiplices potus: & inter eos humiles qidam, obtusis ebrietate continuâ sensibus, qam furoris voluntariam speciem esse Catoniana* C *sententia definivit, rapiuntur discursibus vagis; ut verum illud videatur, qod ait defendens Fontejum Tullius, Gallos posthac dilutiùs esse poturos, qod illi venenum esse arbitrabantur.* Et hæc qidem Ethicè de vino dicta; Medicè verò, qod de eodem Cœlius Avrelianus *de morbis tardior. l.* 1. *c.* 11. *Vinum omnino negamus, tanqam repugnans, & nihil à veneno differens.* At jocosè Martialis *l.6. Ep.* 78. de lusco, cui vino medicus interdixerat;

Vinum Phryx, oculus bibit venenum.

Et *Ep.* 92.

D *Cælatus tibi cum sit, Ammiane,*
Serpens in paterâ Myronis arte;
Vaticana bibis, bibis venenum.

Superstitiosè ac fabulosè, qod Manes ejusqe asseclæ, *vinum* dixere *fel esse principis tenebrarum*; ideoqe *vinum non bibebant*, cum tamen *uvis vescerentur*; ut Avgustinus *de Hæres. c.* 46. in hoc *Ægyptiis sacerdotibus* havd absimiles, qos ideò *vino abstinuisse* refert Plutarchus, *lib. de Iside & Osiride*, qod illud esse putarent, αἷμα γιγάντων τῶν πολεμησάντων Θεοῖς, *sangvinem gigantum, qi adversus Deos bellum gessерant.*

E Sed ut ad Mosen redeamus (desultoriam enim, non statariam agimus) Junius verba sic vertit, qasi collatio imparium designetur: *Superat vitem Sedomi, & superat vites Hamoræ vitis eorum*: ut מן istic comparativi loco usurpetur; idemqe dicatur, qod Ezek. c. 16. v. 48. populum Israeliticum Sodomitas ipsos impietate & impuritate antegressos: & est ea qidem formula freqens satis. Sic enim Eccles. c.7. v.1. טוב שם מאמן טוב *bonum est nomen præ ungvento bono*, h. e. melius hoc illud. Hymn. 18. v. 17. אמצו ממני *valuerunt præ me*, i. e. valentiores me fuerunt. Ne- F qe necessarium videtur, ut (qod Drusius & alii pleriqe censent) adverbium יותר subavdiatur: cum מן in his formulis idem planè valeat, qod πρὸ Græcorum, *præ* Latinorum. Ut cum

Κέρδος αἰνεῖν πρὸ δίκας,
Ad lucrum laudandum præ justitia,

dixit Pindarus *Pyth.* 4. & Plato *Polit.* l. 2. ἐπαινεῖν πρὸ δικαιοσύνης ἀδικίαν, *lucrum, & injustitiam, præ justitiâ lavdare.* Et cum Cicero *ad Sulpitium* l. 4. *Ep.* 4. *Tu præ nobis beatus*, h. e. nobis es beatior: & *in Lælio*, *Qi in ipsâ sene-* G *ctate præ cæteris floruisset*, h. e. plus cæteris floruisset. Nemo dixerit *magis* avt *plus* desiderari: nec Latinè, opinor loqeretur, qi *magis præ me beatus*, avt *plus præ cæteris floruisset*, diceret. Neqe proinde commode satis componi videntur cum Hebraicis illis, Græcæ ac Latinæ ellipses istæ, Iliad. a. 117.

Βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, ἢ ἀπολέσθαι.
Volo ego populum salvum esse potius qam perire.

Et,

Καλὸν τὸ νήφειν, ἢ τὸ πολλὰ κραιπαλᾶν.
Bonum est potius sobrium esse qam sæpius esse ebrium.

In *Senariis* Menandro tributis, *Pacem qam bellum probabam.* Tacitus l. 1. *Claris majoribus qam vetustis*: Salustius. *Properantes, cito qam considerato cursu.* Ammianus *l.* 16. & *concito qam considerato assultu.* Idem l. 31. in qibus omnibus

bus collationis adverbium *magis* vel *potiùs* desideratur: qin & Erasmus, ad illud Lucæ c. 18. v. 14. κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος, ἢ ἐκεῖνος· qod vulgatus interpres reddidit, *descendit iste justificatus ab illo*; (cum sensus sit, *justificatus plus* avt *potius* (qod hic potius) *qam ille*: qo modo & Hieronymus adversus Pelagianos citavit: & Avgustinus *Ep.* 86. *magis justificatum* dixit publicanum) etiamsi vertendum potiùs censuerit, *justificatus præ illo*, vel *potiùs qam ille*, *qia hoc est apud probos avtores usitatius*: suggerit tamen & Gellium alicubi sic locutum, *Friget ab illo*, pro eo qod est, *comparatus ad illum*: (qod &, ab Erasmo sumptum, puto, Drusius monuit de literis Moshe ve Caleb. *l.* 2. *c.* 1.) Ut *ab* Latinum etiam qandoqe havd secùs qam Hebræorum מן in formulis istiusmodi usurpari videatur. Nec ideò tamen Junii versionem hîc probem; *Præ vite Sedomi* (est) *vitis eorum*: qia מן particulam nusqam sic usurpatam deprehendam, nisi ubi adjectivum aliqod, avt verbum, qod in adjectivum resolvi possit, adjectum sit: prout in exemplis supra positis advertere promptum est. Malo ergò, *A vite Sodomæ est vitis eorum*; *& è vineis Gomorrhæ*. Nam cur *vites Gomorrhæ* constanter reddant, non video cum שדמות *agros, arva, loca sata, & consita* passim designet, Reg. l. 4. c. 23. v. 4. Jerem. c. 31. v. 40. Habb. c. 3. v. 16. (atqe ita Camius istic exponit שדמה שדה תבואה *agrum, è qo fructus sive proventus aliqis percipitur*;) *stirpes vitesve* nusqam. *Vites* avtem *à vite Sodomæ, & è vineis Gomorrhæ*; vitis, qasi inde translata, & ejusdem cum illis generis; par adeò geminaqe illis, acsi illarum propago foret. Sicut *principes Sodomæ*, & *populus Gomorrhæ*, Esajæ c. 1. v. 10. h. e. Sodomitæ & Gomorrhæi: qasi inde oriundi, qod popularium illorum mores imitarentur. Ita Jairus & Camius, *Qorum opera sunt similia Sodomitarum & Gomorrhæorum operibus.* Eodemqe facit, qod Ezek. c. 16. v. 3. populo eidem dicitur; *Progenies Cananæorum es: pater tibi Amoræus, mater Hitthæa. Non qod ex horum genere procreati essent, sed ob consimilem impietatem*, ut Tertullianus *adversus Jud. c.* 9. sive ob impietatis & impuritatis consangvinitatem: qomodo *doctrinæ consangvinitatem* dixit idem *de præscript. c.* 32. *Istis enim eos non necessitudo, sed morum similitudo jungebat.* Origenes *in Rom. l.* 4. Siqidem *eorum filii dicimur, qorum mores imitamur.* Idem *in Ezek. Orat.* 4. *Et ordo rerum est, ut prosapiam mores enuncient.* Ennodius *Declam.* 4. *Suam qidem habebant illi gentem à gente Judæorum alienam.* Verum *Judæi impietates illorum imitando, invenerunt sibi parentes, non de qibus nascerentur, sed qorum mores sectando pariter damnarentur.* Avgustinus *in Joan. Tract.* 42. De qo ampliùs videri possunt & Origenes idem *in Ezek. Orat.* 6. *&* 8. & Gregorius *in Job. l.* 20. *c.* 11. *&* 17.

At Chaldæus (qod & Camius probat, nec spretum vult Drusius) de *supplicio* qoqe intelligit. *Supplicium illorum tale futurum est, qale fuit populi Sodomæi: & pro operum amaritudine amara futura est retributio: sicut vinum eorum est venenum serpentum; ita poculum, qod veneno tali miscebitur, bibent.* Et reverâ oraculi vicem habet, qod proverbio Græco dicitur, Κακοὶ πίνουσι τῆς πονηρίας τὴν ὀμίχλην, uti à Suidâ refertur; vel, ad metri leges concinniùs, prout Erasmus restituit,

Πίνουσ' ὀμίχλην τῆς πονηρίας κακοί.
Faces suæ ipsius malitiæ bibunt mali.

Scitumqe Attali Stoici illud, *Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit.* Refert Seneca *Epist.* 81. qi & ipse, *Minimum ex neqitiâ levissimumqe ad alios redundat; qod pessimum ex illâ est, &, ut ita dicam, spississimum, domi remanet, & premit habentem: illud venenum, qod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc habentibus pessimum est.* Sed & in eandem mentem Hierax Pythagoricus *lib. de Justitiâ*, unde ista excerpsit Stobæus qæ *tom.* 2. *tit.* 10. exhibuit; Βλάπτει ἡ κακία, ἐλάττω μὲν τὸν ἀδικηθῆναι μέλλοντα, πλεῖστον δὲ τὸν ἀδικεῖν διανοούμενον· ἐκεῖ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὴν κίνησιν λαμβάνει καὶ τὴν ἔπαρσιν. ἐγειρομένη τοίνυν, τὸν τεκόντα πρῶτον ἀνάπτει· καὶ πρὶν τεκεῖν ἐν ταῖς ὠδῖσι φλέγει, καὶ τίκτουσα λυμαίνεται· καὶ τῷ ἀπ' αὐτῆς ἰῷ χρώζει δευσοποιῷ τῇ βαφῇ· οὔτε γὰρ τοῦ πυρὸς τὴν τεκοῦσαν ὕλην διελθεῖν δύναται τὸν (εἰς τὴν, forsan) τῶν ἄλλων λύμην, πρὶν παντελῶς αὐτὴν ἀναλῶσαι —— οὕτω πᾶς ἄδικος, αὐτὸς τῆς κακίας πρῶτος γεύεται, πρὶν εἰς ἄλλους ἀφεῖναι. *Minùs lædit malitia eum, cui injuria infertur; eum plurimum, qi inferre molitur: ab avtore enim motum atqe incrementum accipit. Excitata ergò avtorem parentemqe suum primùm succendit; cumqe, priusqam pepererit, parturitionis doloribus inflammat, & dum enititur, corrumpit; suoqe veneno tanqam tincturâ altiùs infixâ imbuit. Neqe enim ignis, materiâ, in qâ primum conceptus est, prætermissâ, ad aliorum noxam transire potest, donec eam ipsam priùs absumpserit prorsus. —— Ita malitiam & improbitatem suam primo loco gustat injustus & improbus qisqe, anteqam in alios eam emittat.* Mali itaqe, qi *iniqitatem, velut aqam, imbibunt*, ut Eliphaz loqitur Jobi, c. 15. v. 16. h. e. aviditate eâ iniqa perpetrant, qâ sitientes aqam havriunt; & dum hoc faciunt, venenum præsentaneum sumunt, qo animas suas & inficiunt & interficiunt etiam: (qod de Evâ Bernardus, *de gradib. humilit. lib.* 4. *Sect.* 1. *Havsit virus peritura, & perituros paritura*) & olim vindictæ divinæ calicem ad fæces usqe ingratiis insuper epotabunt. Ita futurum est, qod Salomon Parœm. c. 1. v. 31. *Ut comedant de fructu viarum suarum, & consiliis suis pravis exaturentur.* Cæterum non hoc est qod Moses voluit, apud qem verba illa, non sunt comminantis, sed increpantis; atqe (qod nec Camium latuit) rationem reddentis Dei, qare de profligandis ipsis & internecioni dandis, consilia intra se coqeret, in effectum qoqe daturus, nisi qod insolescendi ansam nollet hostibus datam; qia ingenio indoleqe adeò essent depravato, ut Sodomitæ ac Gomorrhæi potius, qam Israelitæ avt Judæi viderentur; nec qicqam ab ipsis proficisceretur, nisi qod noxium, pestiferum, letiferum existeret.

CAPUT VI.

Calix consolationis, *Jer.* 16. 7. *qis. Camii filii & Calvini expositio rejecta. Camii patris & Jairi admissa. Ellipsis observata. Lugentium consolandi ritus. Aliud condolere, aliud consolari. Explicatur Lemuelis monitum, v.* 6, 7. Οἶνος πανεύλυπος. *Vinum morti addictis porrectum. De eo qid Judæi. De aceto Christo in cruce porrecto qid nostri. A Raimundo Galatinum sua pleraqe sumpsisse. Raimundus is qis fuerit. De eo Scaliger lapsus. Acetum unde militibus ad crucem. Acetum milites & tenuiores qosqe potasse.* Acetum vini filius, *Proverbium Hebraicum.* Vinum culpatum. Acetum à vappa *dispescitur.* ὄξος, *&* ὀξίνης *distingvuntur.* Vinum damnatorum, *Am.* 2. 8. *qid sit.* Panis violentiarum, *qid Prov.* 4. 17. *de illo notatus Galatinus; de isto Drusius.* Panis violentiarum; *ut* Panis falsitatis, *sive* fravdis, *Parœm.* 20. 17. Panis lapidosus, *qis & ubi habeatur. De eo Lipsius notatus. Pindari de male qæsitorum eventu.*

CApite præcedente cum ea absolverimus qæ de *calice* primo, qem *tribulationis* diximus; in eoqe idcirco diutiùs detenti simus, qia עמקה ורחבה ומרבה להכיל *profunda & patula est admodum patera ista, & immensæ capacitatis.* Ezek. c. 23. v. 32. de reliqis duobus strictiùs exeqemur.

Alter est itaqe, qem huic subjungimus, & cui caput istud destinavimus, *calix consolationis.* Ita Jeremiæ nuncupatur, cap. 16. v. 7. כוס תנחומין qo loco gravissimas populo Judaico impendentes calamitates per vatem hunc prænuncians Dominus, neminem dicit futurum, *qi* avt *mortuos sepeliat*, avt *superstites soletur. Non divident*, inqit, *eis in luctu, ad consolandum ullum eorum ob mortuum: neqe poculum consolationis* (i. e. consolatorium) *propinabunt eis, ob patrem matremve ullius eorum defunctum.* David Camius, qem Vatablus & Calvinus seqvuntur, incisum prius interpretatur, *non expandet* avt *complodet, manus*, scilicet ea expansione & complosione, qam lugentes adhibere

hibere solent: ut sit פרס hic idem qod פרש Thren. c. 1. v. 17. *expandit Sion manus suas.* At Joseph Camius pater, & Salomon Jairus, qos sequuntur Hieronymus, Junius, & Piscator (eodemqe concedunt interpretes Græci) *non divident*, sive *frangent eis*, *panem* nempe; qo modo Esajæ c. 58. v. 7. פרס לחמך *dividere*, *frangere*, *panem tuum egenis.* Nec est necessarium, ut לחם apud Jeremiam pro להם legerint, (qod suspicatur Calvinus) qi sic sumunt: cum ellipsis esse queat; qalis illa, *sumite pro familiis vestris*, panem, scilicet Gen. c. 42. v. 33. & *exitura sunt ad havriendum*, aqam, utiqe Gen. c. 24. v. 43. Tractam formulam ait Jairus à ritu popularium suorum, apud qos observabatur, ut *paterfamilias pane cum benedictione solenni fracto, convivium avspicaretur.* Qo trahit & de Samuele illud Reg. Histor. l. 1. c. 9. v. 13. ubi pro eo qod dicitur, *populus non vescetur, donec ipse venerit, qia ipse sacrificio est benedicturus: qod ubi fecerit, qi sunt invitati vescentur*; Chaldæus habet פרס כזונא *ipse dividit*, sive *frangit, cibum.* Et hoc magis convenit cum scopo sermonis prophetici. *Consolatio* enim intendi significatur. At unâ lugere ac *planctum edere*, non est *consolantium*, sed *condolentium*, condolentis saltem partes agentium. Nec planctum ciendo ac lamentando *præfica* luctum levare, sed ciere, avgere, & ostentui habere nitebantur. Itaqe Plutarchus, *de exilio.* Τὸ συνεπιθρηνεῖν καὶ συνδακρύειν, ait esse, οὐ παρηγορίαν, ἀλλὰ συνηγορίαν τοῦ λυποῦντος. *Eos qi una lamentantur & lugent, lugentium dolori non suppetias ferre, sed fomenta subministrare.* Cæterum moris erat, ut calamitate aliqâ afflictos, puta, propinqi avt amici alicujus decessu, alloqendi consolandiqe cavsâ, convenirent necessarii, cibumqe secum aliqem ac vinum deferrent, qo convescendo ac compotando luctum eis aliqâ ex parte levarent ac lenirent. Tale ferè convivium describitur Jobi c. 42. v. 11. ubi dicuntur cognati, necessarii, familiares ejus cum convenisse, ac in domo ejûs convivati, de malis qæ perpessus erat, condoluisse, h. e. affectum qem habuerant testatum fecisse, *ipsumqe de eisdem consolati*: qi ergò lugenti ab amicis in luctu adeuntibus porrigebatur, *consolationis calix* dici consveverat. Nec ab hoc longe abscedit, qod Lemuelis mater in commonitorio suo ad filium vers. 6, 7. *Date siceram pereunti, vinumqe amaris animo: qo bibendo miseriæ suæ obliviscantur, & molestiæ suæ memoriam diluant.* Inde παυσίλυπος ἄμπελος *mæstitiæ sedatrix* vitis dicitur, Evripidi in *Bacchis*,

> —— ὅτι βότρυος
> Ὑγρὸν πῶμα ηὗρε κεἰσηνέγκατο
> Θνητοῖς, ὃ παύει τοὺς ταλαιπώρους βροτοὺς
> Λύπης, ὅταν πλησθῶσιν ἀμπέλου ῥοῆς,
> Ὕπνον τε λήθην τῶν καθ' ἡμέραν κακῶν
> Δίδωσιν· οὐκ ἔστ' ἄλλο φάρμακον πόνων.

Qia nimirum

> —— *uvæ latex mortalium*
> *E corde luctus atqe mæstitiam fugat,*
> *Ubi vitis humor viscerum irrorat sinus:*
> *Sed & diurnis dulce sedamen malis*
> *Adfert soporem, remedium curæ unicum.*

Hujusmodi poculum est, qod morti addictis, ad patibulum prodeuntibus, apud nostros etiam propinari consveverat, & S. Ægidii *Scyphus* dicebatur, qia secus templum ejus transeuntibus porrigi solebat: Qalem & apud Judæos ritum obtinuisse, ex Talmudico opere tit. *Sanhedrin* c. 6. discimus: qo loco ex avtoritate R. Chasdæ, dicitur, *Ei qi ad mortem ducitur potandum dari granum thuris in vini cyatho, qo mentis impos efficiatur: atqe hoc esse qod dicitur, Date siceram pereunti, & vinum amaris animo.* Fvisse avtem Hierosolymis mulieres honestas, qæ hæc sponte præstarent. Qo trahit & Petrus Galatinus (qem *Raimundi Sebonis Pugionem Fidei compilasse* avtor est Josephus Scaliger *ad Isaacum Casavbonum Epist.* 7. Vel alterius potius Raimundi, Sebone antiqioris; à qo & sua pleraqe Porchetus: uti Joannes Morinus *Exercit. Biblic. part.* 1. *lib.* 1. *exer.* 1. *c.* 2. de qo videri poterit & Christophorus Cartvrightus noster in *præfat. ad Annot. in Genes.*) *de arcanis Catholicæ veritatis l.* 8. *c.* 19. illud apud Amosum. c. 2. v. 8. *Bibunt vinum damnatorum, sive mulctatorum, in domo Dei sui*: qod ipse legit, *Vinum damnatorum bibet domus Israel, & qod majoris erit facinoris, Vinum etiam Dei eorum.* A *Impletum avtem contendit in passione Christi, qando bonum vinum Domino Jesu Christo aliisqe cum eo crucifigendis ad hoc missum Judæi biberunt ipsi, ejusqe loco acetum felle mixtum illi propinaverunt.* Verum hoc, est paginam sacram ad libitum torqere. Verbum plurale est, non singulare: futuri qidem formam habet; sed præsentis significatu ea creberrimè usurpatur. Nec aliter hic sumi patitur dictionis series, tam in hoc inciso, qam in prægresso: facinora utiqe & flagitia præsentia recensentur; judicia propter hæc futura denunciantur. Tum *domus* nihil B adjecto, pro *domo Israelis* insolens est. Deniqe præpositionis ellipsi בית pro בבית nihil est usitatius. De *aceto*, qod Domino nostro ad patibulum porrigebatur, ut disceptationem longiorem præcidam, ego in viri doctissimi J. Dartis sententiam pedibus eo; qi in *animadversionibus in Baronii Annales ad ann.* 34. acetum milites, qod bibebant ipsi, ait, Christo porrexisse. Siqidem *milites ordinarios & manipulares, qales illi, potatos aceto aqâ diluto*, ostendit ille Pescennii Nigri apud Spartianum *edicto*: *Jussit*, inqit, *vinum in expeditione neminem bibere; sed aceto* C *universos esse contentos.* Cui adjici potest ex Vulcatio Avidii Cassii geminum illud, *Præter lardum & buccellatum atqe acetum, militem in expeditione portare prohibuit.* Qin & populo tenuiore ac plebejo *acetum* vini loco habebatur. Hinc in *Juris Civilis* lib. 33. tit. 6. leg. 1. Ulpianus: *Vino legato, acetum qoqe continetur, qod paterfamilias vini loco habuit.* Idemqe leg. 3. *Si cui vinum sit legatum centum amphorarum, cum nullum vinum reliqisset, vinum heredem empturum, & præstiturum, non acetum, qod vini numero fuerit.* De qo ampliùs *ibidem* idem qoqe leg. 9. sed & *acetum vinum culpa*-D*tum* dicit Macrobius *Saturn. l.* 7. *c.* 6. qod Plutarchus Sympos. 3, 5. dixerat, τὸ ὄξος, οἴνου τινὸς ἐστὶ φύσις, *acetum, vini qadam natura est.* Et nos Wijnaigr / qasi *vinum acre* dicimus: unde & de prole degenere diverbium Hebræis (חומץ בן יין) *acetum vini filius*: qanqam Archestratus apud Athenæum l. 7. οἴνινον ὄξος dixit Ἀλεξανδρινῶν· qia & ex aliis liqoribus *acetum* parabatur: qale est qod è cervisiâ confectum nos Alegeer / qasi *cervisiam acrem*, vocamus. Nec tamen *vinum culpatum*, sive qod culpam contraxit, *acetum* omne videtur. Siqidem inter ὄξος, & ὀξίνην, qod E etiam *vinum* est *culpatum*, distingvitur: notanturqe à Plutarcho, si qi hoc nihil illo discrepare dixerint, *Sympos. l.* 8. *c.* 9. Idem qoqe tria ista οἶνον, ὀξίνην, ὄξος, qæ *vinum, vappam, acetum* verteris, res diversas designare docet, *de Stoic. Contradict.* c. 27. qo loco ex veterum qorundam sententia de Zenone dictum refert, συμβαίνειν αὐτῷ, ὃ τῷ τὴν ὀξίνην ἔχοντι συνέβαινε, μήτε ὡς ὄξος ἀποδόσθαι δυναμένῳ, μήτε ὡς οἶνον· h. e. *idem illi contigisse, qod cuidam vappam habenti, qam nec ut vinum, nec ut acetum, divendere poterat.* Verum *aceti* nomine latiuscule abusi sunt, ut & *vappam* F comprehenderet. Itaqe qod de cavpone Chio Plutarchus *lib. de tranqil.* cum οἶνον πολὺν καὶ χρηστὸν, *vini boni plurimum aliis venderet*, ὀξίνην ἀρύειν, *vappam optimam sibi seligere solitum*, unde famulus, *herus qid ageret*, percontanti responderit. Ἀγαθοῦ παρόντος, κακὸν ζητεῖ. *Bonum cum præsto sit, malum disqirit*: idem Evpolis dixit in *Civitatibus*, à Polluce *l.* 6. *c.* 10. *Sect.* 2. lavdatus,

> Οἴνου παρόντος, ὄξος ἠράσθη πιεῖν.
> *Acetum bibere amat, cum vinum suppetat.*

Et hinc patet *acetum* in potu apud Græcos qoqe fuisse. Ve-G rum, ut ad Amosum ex diverticulo isto, regrediamur יין ענושים i. e. *Vinum damnatorum*, sive *mulctatorum*, ut Junius vertit, nihil est aliud, Jairo etiam & Camio sic explicantibus, qam *vinum pecuniis eis redemptum, qas illi à tenuioris sortis hominibus, qos actionibus injuriis vexabant, sub juris prætextu extorqebant, & qibus in idolorum svorum templis epulas instruebant*: qod sicut Amoso *vinum damnatorum*, sive *mulctatorum*, dicitur, intuitu habito ad homines ipsos hac ratione expoliatos; ita יין חמסים *vinum violentiarum*, ratione modi, qo id per vim ad se rapiebant, appellat Salomon, Prov. c. 4. v. 17. verbis illis: *Nam comedunt panem improbitatis & vinum violentiarum bibunt.* Sicut *panem improbitatis* vocat, partum improbitate; ita *vinum violentiarum*; violentiis adhibitis acqisitum: neqe audiendus hîc

Drusius, qi *Proverb. Class.* 2. *lib.* 2. *parœm.* 15. melius fore opinatur, sic legi, *Qare comedent panem, &c.* ut sensus sit, *Dabunt pœnas scelerum suorum* imo לחם רשע *panis improbitatis*; ut לחם שקר *panis falsitatis*, sive *mendacii*, pro pane falso, furto, fravde, mendaciis, malis artibus acqisito, cap. 20. v. 17. verbis illis: *Svavis viro videtur panis falsitatis* sive *mendacii*; sed *posteà impletur os ejus scrupis.* Opes sic partas confert *pani lapidoso*; qalem Canusinum fuisse docet Flaccus *Serm. l.* 1. *c.* 5. ubi de Eqotutio opidulo,

—— venit vilissima rerum
Hic aqa: sed panis longè pulcerrimus; ultra
Callidus ut soleat humeris portare viator.
Nam Canusi lapidosus, aqæ non ditior urna.

Qalemve Joannes Baptista Porta *Magiæ Natural. l.* 20. *c.* 7. ad furem deprehendendum præcipit confieri *ex lapide ætite trito & farinæ immisto*, qod mandi qidem possit, sed qum per ariditatem nimiam, metu insuper accedente, in manducantis gutture hæreat, vix avt ne vix deglutiatur. Imagine havd absimili usus est Fabius Verrucosus, referente Senecâ *de beneficiis l.* 2. *c.* 7. is beneficium ab homine duro asperè datum, *panem lapidosum* vocabat, *qem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum.* Ubi miror cur Lipsius, *lapidosum*, interpretetur, *qi in lapidem duratus est.* Cum Salomone sentit Pindarus *Isthm. Od.* 7.

—— Τὸ ᾗ πὰρ δίκαν
Γλυκὺ, πικροτάτα μένει τελευτά.
—— qod videtur, præter jus conqisitum
Dulce, exitus manet amarissimus.

CAPUT VII.

Calix tribulationis, *sive mortis*; gratulationis, *qi & vitæ.* Calix salutis, *sive* salutum, *Hymn.* 116. 13. *qis.* Salutes, *qid, ex Davidis Evcharistico*, 2 *Reg.* 22. *& Hymn.* 18. 51. *Varia ibidem lectio.* Calix benedictionis 1 *Cor.* 10. 16. *qis sit, & qâ ratione sic dictus. Variæ interpretum opiniones parum solidæ; vera aliorum & genuina statuitur. Veterum formulæ, ubi de mensæ mysteriis apud plebem promiscuam loquuntur. Verbum* benedicendi *Latinum sit necne; deqe syntaxi ejusdem, subtilitates omissæ.* Benedicere *triplex, qo creator creaturæ, qo creatura creatori, qo creatura creaturæ, idqe in bonum, vel proprium, vel alienum.* Dei benedicere, benefacere, *bonum exhibere: inter* benedicere *& sanctificare, discrimen, Gen.* 2. 3. *Exod.* 20. 11. *Sabbati observatio, ut & decimarum solutio, ditat.* Deo benedicere *nostrum est* bonum dicere, *lavdes divinas celebrare. Benedicere creaturæ nostrum, est bonum eidem apprecari. Id in ipsius commodum, ubi sit sincerum benedictionem beneficentia conseqi solet: inde* benedictio *pro* beneficentiâ; *& pro munere honorario. Piscator hic ἀκυρολογίας reus. De ratione dicti ab eo dati ambigitur. Benedictio creaturæ ad hominis usum cujusmodi sit; qot modis fiat. Poculo Evcharistico Christus qo modo benedixerit, qâ homo, qa Deus. Christi oratio ad mensam sacram, qâ ratione εὐχαριστία, qâ εὐλογία fuerit. Matth.* 14. 19. *cum Joan.* 6. 11. *collatus.* Poculum benedictionis, *qâ ratione sic nuncupatum. Christum non eis verbis benedixisse, qibus volunt Papicolæ. Christus qâ ratione* orare, adorare, *dicatur. Benedictionis à Christo vim usqe ad seculum consummatum perdurare.* Panem qotidianum, *cum adsit, cur poscamus. In elementis ad Cœnam mysticam adhibitis Christianorum unitatem secum invicem indicari. Verba Apostoli* 1 *Cor.* 10. 17. *in hunc finem discutiuntur. Bezæ data syntaxis reliqis prælata, & adversus Piscatorem defensa. Haimonis portentosa expositio. Haimo sub Remigii nomine Doctoribus Papicolis lavdatus. Tanqam orthodoxum in hoc prædicatur, qod tanqam hæreticum in Ruperto damnatur. Vulgatam versionem Transubstantiationis fundamentum istic concutere.* Εἷς ἄρτος, *qid velit.* Loof *nostrum unde.* Libum *propriè qid sit. Lingvam nostram in nonnullis Græca etiam locupletiorem. Ecclesia corpus Christi mysticum, an rite dicatur.*

A Tribulationis calice, qem & *mortis* dicere licebit (de hoc enim verè potest enunciari, prout illi, Reg. l. 4. c. 4. v. 40. *Mors in ollâ*; ita, *mors in calice*) & ad hujus levamen adhiberi solito, *consolationis poculo*, transeamus tandem ad gratulationis *calicem*; qem & *vitæ*, sive *salutis* nuncupare poterimus. Sic enim Ambrosius *in Psal.* 37. *Duos calices lego: unum mortis; alterum vitæ. Mortis calicem suo Christus exinanivit in sangvine: & novum calicem salutaris in Evcharistiâ instituit.*

Restat ergo dicendus *calix*, qem *gratulationis* diximus. Is est qo epulo εὐχαριστικῷ libabant, cum χαριστήρια exoqerentur. *Calicem salutis* appellat Lyrodus Hymno 116. v. 13. *Calicem salutis*, (vel, *salutum*, etiam, ישׁועות) *accipiam, & nomen Jovæ invocabo*, vel *celebrabo. Vota mea rependam, &c. calicem salutum*, i. e. *salutis omnimodæ*, ut Junius; vel *multiplicis*, ut Piscator; vel *amplissimæ* etiam. Nam *amplitudinem, copiam, eminentiam, abundantiam*, pluralia istiusmodi designare solent: qod alibi demonstravimus. *Calix salutum*; ut *turris salutum*, Reg. Hist. l. 2. c. 22. v. 51. ubi מגדול ישׁועות exhibetur, pro eo qod Hymno 18. v. 51. legitur מגדיל ישׁועות *magnificans salutes*, i. e. *magnificam præstans salutem omnimodam*, Junius; *magnificans salutem multiplicem*, Piscator.

In hoc censu ponendus *calix* mysterii Evangelici *Evcharisticus*, qem ποτήριον εὐλογίας. i. e. *benedictionis poculum* indigitat Apostolus ad Corinthios Ep. 1. c. 10. v. 16. verbis illis, Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν; *Poculum benedictionis, cui benedicimus, nonne communio sangvinis Christi est?* Cur avtem *poculum benedictionis* dicat, ita explicat Joannes Chrysostomus *in hanc Epist. Orat.* 24. Εὐλογίαν γὰρ τῷ ποτηρίῳ τὰς ἀφάτους εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσων ἀπολελαύκαμεν, οὕτως αὐτὸ προσάγομεν καὶ κοινωνοῦμεν, εὐχαριστοῦντες ὑπὲρ τούτων. *Qia ad poculum istud commemorantes ineffabilia Dei beneficia, qot qantisqe per ipsius benignitatem bonis fruimur, ita illud admovemus, & communicamus sive participamus invicem, gratias de istis eidem agentes.* Atqe ita Theophylactus; Τῆς εὐλογίας, τουτέστι τῆς εὐχαριστίας. Ἐπὶ χερσὶ γὰρ αὐτὸ ἔχοντες, εὐλογοῦμεν, καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ τὸ αἷμα αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχέαντι, καὶ ἀρρήτων ἀγαθῶν ἀξιώσαντι. *Poculum benedictionis, i. e. gratulationis. Siqidem hoc manibus tenentes, benedicimus gratiasqe agimus ei, qi sangvinem pro nobis suum fudit, & ineffabilia in nos conferre bona dignatus est.* Eodem plane modo, eisdemqe ferè verbis Avtor catenæ in epistolas, qem, licet *Oecumenii* nomen præferat, negat tamen Fronto Ducæus, avt *Oecumenium* ipsum, avt tam antiqum aliqem fuisse. Nec aliter Ambrosius, (nisi Beza nos fallit) in *Epist. hanc Homil.* 17 (nam mihi homilias illas videre non contigit) *Calicem benedictionis Apostolus appellavit, qoniam cum præ manibus eum habemus, cum admiratione doni admirabilis illum lavdamus benedicentes, qod sangvinem pro nobis effudit: neqe tantum effudit, sed nos omnes ejus participes effecit.* Verum ex eis qæ & posteà sub Ambrosii nomine vir Clarissimus idem havd semel exhibet, apparet avtorem hunc eundem esse cum illo, qi *Ambrosii* nomine qi feruntur, *commentarios composuit in Epistolam ad Hebræos*, ex Chrysostomi in eandem orationibus excerptos. Erasmus; ὃ εὐλογοῦμεν, *cui benedicimus, i. e. qem cum gratiarum actione sumimus: sic enim interpretantur Chrysostomus & Theophylactus. Nonnihil recentiores interpretantur de benedictione consecrantis.* Ex nonnihil recentioribus istis est Oecumenius: sic enim is in catenâ dictâ nominatim lavdatus: Ὃ εὐλογοῦντες κατασκευάζομεν. οἶδας ὃ λέγω. *Poculum, qod benedicentes præparamus. Nosti qid dicam.* Ubi notanda veterum formula, cum de sacris mysteriis ad qæ fidelibus solis aditus patebat, verba faciunt. Sic Avgustinus apud Gratianum *de consecr. dist.* 2. c. 58. *Norunt fideles qomodo manducent corpus Christi.* Concedunt huc (Matthiâ Illyrico etiam proferente ac probante) Joannes Calvinus, & Theodorus Beza. Sic ille: *Calicem benedictionis vocat qi destinatus est ad mysticam eulogiam. Neqe enim iis assentior, qi per benedictionem gratiarum actionem intelligunt; & benedicere exponunt gratias agere. Fateor qidem interdum hoc sensu poni: sed nunqam in eâ constructione, qâ hic usus est Pavlus. Nam qod Erasmus præpositionem*

positionem subavdit (qasi scilicet esset ἐφ' ὅ, vel ἐφ' ᾧ, atqe hoc exigit reverâ Castellionis versio, qi reddidit, *Poculum lavdatorium, in qo lavdes dicimus*) *nimis est coactum. Sensus avtem, qem seqor facilis est, nec qicqam habet implicitum: benedicere ergo calicem significat, in hunc usum consecrare, ut nobis sit symbolum sangvinis dominici.* Iste verò, etiamsi Chrysostomi verbis expositionem primo loco proponat, amandat tamen lectorem explicationem pleniorem ac clariorem habiturum, ad *annotata in Matth. cap. 5. v. 44. & c.26. v.26. & Luc. c. 9. v. 16.* ubi eadem constructione ac significatione sumatur verbum hoc, qamvis in diversum finem. *Puto enim*, inqit, *εὐλογεῖν idem hic declarare, atqe infinitis locis Veteris Testamenti* קדש *i. e. ἁγιάζειν καὶ καθιεροῦν, sanctificare, seu consecrare; qia nimirum recitatâ & expositâ Dei ordinatione, panis & vinum huic usui sacro destinantur, ut sint corporis & sangvinis Christi sacramenta. i. symbola ac tessera. Qia verò cum Dei lavde, & solenni gratiarum actione conjuncta est tota hac actio, idcirco Pavlum existimo verbo εὐλογεῖν rem totam hanc significasse.*

Eisdem vestigiis insistens Joannes Piscator; *primò Syrum* monet, *nomen εὐλογίας exponere per nomen εὐχαριστίας,* תודותא *tum in sacra cœna institutione duo ista verba εὐλογεῖν & εὐχαριστεῖν uno eodemqe sensu accipi. Tertiò, Apostolum ipsum, cum ποτήριον εὐλογίας dixisset, ἐξηγητικῶς adjecisse, ὃ εὐλογοῦμεν.* Itaqe vertit, *Poculum benedictionis, id est, qod benedicimus*; qasi voluerit Apostolus declarare qo sensu ita appellet, *qoniam ministri Deo gratiis agendis benedicunt illud.* (Cui favere videtur, qod Justino *Apolog.* 2. ἄρτος εὐχαριστηθεὶς dicitur.) Qartò monet, *non rectè verti, cui benedicimus: qia benedicere alicui dicitur homo, qum ei benè precatur, sev benedictionem beneficentiamve Dei exoptat. Qod huc non qadrat: rem avtem aliqam dicitur Deus benedicere phrasi Hebraâ, qum eam sancto usui destinat. Ita dictum Genes. c. 2. v. 3. diem septimum Deum benedixisse & sanctificasse, ubi planum sit verbum benedicendi per verbum sanctificandi explicari. Sanctificare avtem esse ad usum sanctum ordinare*, (Et sic Faber; *Calix, qem benedicimus.*) Suggerit deniqe, *Si ᾧ εὐλογοῦμεν legatur, qo benedicimus, subavdiendum esse τὸν Θεόν. Sensumqe futurum qo benedicimus Deo, i. e. gratias agimus Deo pro benedictionibus, sive beneficiis ipsius, ipsumqe lavdamus.* Sic & Haymo: *Calix benedictionis dicitur, qi benedicitur à sacerdotibus in altari.* Latius extendit Hervæus; (qi Anselmi nomen vulgo præfert) *Calix benedictionis, i. e. calix, cui Christus in cœna benedixit; & cui nos sacerdotes in sacramentorum confectione benedicimus: vel, Calix benedictionis. i. e. cujus havstu benedictio credentibus infunditur.* Et Thomas; *Calix benedictionis, i. e. potus calicis, per qem participantes benedicuntur: cui benedicimus, qem nos fideles exaltamus credendo & gratias agendo; vel qem nos sacerdotes consecramus.* Et Thomas alter de Vio. *Calix benedictionis, h. e. gratiarum actionis, qa offertur pro gratiarum actione, Deo: cui benedicimus, tum nos sacerdotes consecrando, tum omnes lavdando.*

Verum ista qo explicatiùs pavlò extricemus, de variâ *benedictionis* ratione pavcis disseremus. Præit avtem hîc nobis viam aliqam saltem ex parte Thomas ab Aqino *in Epist. 2. ad Corinth. c, 1. v. 3. Sciendum, qod nos benedicimus Deum, & Deus benedicit nobis: sed aliter & aliter. Nam dicere Dei est facere.* Psalm. 148. v. 5. *Dixit & facta sunt. Unde benedicere Dei est bonum facere, & bonum infundere & sic habet rationem cavsalitatis*, Genes. c. 12. v. 2. & c. 22. v. 17. *benedicens benedicam tibi. Benedicere avtem nostrum non est tale, sed recognoscitivum, sev expressivum. Unde benedicere nostrum idem est, qod bonum recognoscere. Cum ergò gratias agimus Deo, benedicimus sibi, i. e. recognoscimus eum bonum & datorem omnium bonorum. Benedicite Deo omnia opera ejus.* Psalm. 103. v. 22. Hæc ille. Missâ ergo disceptatione, an Latinum sit *benedicendi* vocabulum qod negat Valla *elegant. l. 1. c. 12.* Et tricis illis grammaticis insuper habitis, an tam qartum, qam & tertium casum admittat, & pro casus diversitate sensum immutet; receptis loqendi formulis contenti, & libertate, qam dat usus, in illis abusi, *benedictionum genera* dispescendo sic digeremus. *Benedicit*, vel *creator creatura*; vel *creatura creatori*; vel *creatura creatura. Benedicere creaturæ creator* dicitur; cum *bono* aliqo eam *donat*, *beneficiove* aliqo eam *afficit*. Siqidem *Dei benedictio beneficentiam* insinuat: *Deusqe cum benedicit, facit qod dicit*, ut scitè admodum Avgustinus. *Benedicere* avtem *creatura* hoc modo dicitur *Deus*, *bonum donumve* aliqod *conferendo*, qod vel *ipsi* conducat, in qem confertur, vel *aliis* qibusvis, qorum cavsâ confertur. Priore modo in primâ rerum constitutione, *piscibus* ac *hominibus benedixisse* Deus narratur à Mose, generis sui propagandi facultatem eis largiendo. Genes. c. 1. v. 22, 28. *Benedixisse* etiam *Potipharis* Ægyptii *familia*, felicem prosperumqe in rebus qibusve successum tribuendo. Genes. c. 39. v. 5, 3. qod etiamsi in Josephi gratiam factum esset, in Potipharis tamen ipsius qoqe commodum cedebat. Posteriori modo, dicitur Deus, *diei septimo benedixisse*. Genes. c. 2. v. 3. Et Exod. c. 20. v. 11. Non qod diei ipsi boni aliqid inde accresceret, sed qo *homini*, *cujus cavsâ institutum Sabbatum* dicitur. Marci. c. 2. v. 27. Neqe ego hac in re Piscatori assentior, aliisqe nonnullis, qi *diem* hunc *sanctificare* sive *consecrare*, *eiqe benedicere*, pro eodem plane sumunt. Illud enim Deum ipsum, hoc hominem spectare mihi videtur: *consecravit* scilicet, *usui sancto*, cultui nempe divino, deputando. *Benedixit*, hac ratione *constituendo*, *ut in hominis beneficium* cumprimis *concederet* ejusdem observatio. Itaqe in *Bresith Rabba*, *observantem sui benedictum facere dicitur.* Qo ineptè tamen trahunt qod Parœm. c. 10. v. 22. dicitur; *Benedictio Domini*, (i. e. ut ipsi exponunt. *Sabbati observatio*) *divitem facit.* Qanqam & à religiosâ istius observatione *benedictio* havd frustra sperari possit uberrima: qum juxta proverbium, Ῥέζοντι συλλαμβάνει Θεός. *Deus adjuvat facientem*, i. e. *sacris ritè operantem.* Et qod de *decimâ*, ex Malac. c. 3. v. 10. Doctores. מעשרות סיג לעשר (R. Aqiba in dictis Patrum c. 3. sect. 13.) *Decima sepes est divitiarum.* Unde & eorundem monitum, עשר בשביל שתתעשר *Decimato ut ditescas.* Idem de *Sabbato* dici possit, *Sabbatum sepes est divitiarum.* Nec à Deo qicqam sperare possunt, qi qod suum est Deo denegant.

Atqe hæc fuit *Creatoris benedictio*: seqitur *creaturæ*. Ea est qâ *creatura*, vel *creatori*, vel *creaturæ*, *benedicit*. *Creatori benedicere creatura* dicitur. qum *beneficia* ipsius, & ob eadem ipsum, *celebrat*. Hinc formulæ illæ in Hymnis passim obviæ. *Benedic Domino anima mea.* Hymn. 103. v. 1, 2, 22. & 104. v. 1. 35. & *Benedicite Domino*, *Angeli ejus*, *famuli ejus*, *opera ejus.* Hymn. 103. v. 20, 21, 22. & 134. v. 1, 2. Ita *benedictio divina humanam* semper anticipat. *Benedictus Deus, qi benedixit nobis.* Ephes. c. 1. v. 3. *Creatura* deniqe *creaturæ benedicere* dicitur, qum *bona ei optat*, *benèqe precatur*: idqe vel *in sui* ipsius vel *in alterius commodum. In sui* ipsius, atqe hoc modo *homines* sibi invicem *benedicunt*; ut Isaac Jacobo Genes. c. 28. v. 1. Jacobus Pharaoni ibid. c. 47. v. 7. & filiis suis c. 49. v. 28. qin & qia ubi sincera, nec fucata, est *benedictio* istiusmodi, sed à *benevolentiâ* profecta in *beneficentiam*, prout ansa datur & facultas adest, prorumpere consvevit; factum hinc ut *benedicere* etiam prò *benefacere* usurpetur. Genes. c. 12. v. 3. *Benedicam benedicentibus tibi*, h. e. eis benè faciam, qi beneficentiâ te prosecuti fuerint: eisqe malè faciam, qi te malo affecerint. Et *benedictio* pro *beneficio*, sive *munere*, ponitur. Ita Abigail Davidi Reg. l. 1. c. 25. v. 27. *Benedictio est, qam adduxit ancilla tua Domino meo.* Et David ipse senioribus Judææ, c. 30. v. 26. *Ecce vobis benedictio de prædâ hostium Dei*: &, *Anima benedictionis*; *pro homine benefico*, Salomoni. Parœm. c. 11. v. 25. & Apostolus εὐλογίαν, i. e. *benedictionem* pro *beneficentiâ*, sive *eleemosynâ*, usurpavit; ad Corinth. Ep. 2. c. 9. v. 5, 6. qo magis miror, cur Piscator *ad Parœm.* c. 11. v. 11. ajat, *nullo alio præter eum loco reperire se potuisse, benedictionem, qum de homine sermo est, pro beneficentiâ* sive *beneficio dici*: qum tamen eodem ipso in capite vers. 25. *benedictionem* discretè *beneficentiam* ipse interpretetur. Et ad Genes. c. 33. v. 11. *benedictionem meam, i. e. donum meum, rem à benedictione, i. e. beneficentiâ Dei ad me profectam.* Qæ tamen an dictionis illius sic usurpatæ genuina sit ratio, ambigo. Neqe enim ejusmodi, opinor, qicqam in animo habuit Naaman Syrus ille,

ille, cum Elisæum verbis illis alloqeretur, *Acceptam habeas benedictionem à servo tuo* Reg. l. 4. c. 5. v. 8. & Assyrii Regis Legatus impius ille multo minùs, cum populum Hierosolymitanum invitat, ut *benedictionem faciant*, vel *benedictione agant*, sive *transigant*, *cum Domino suo*: nihil minùs, credo, qàm rem aliqam ex *benevolentiâ beneficentiâve* divinâ in vocabuli istius usu respexit alteruter, alter iste præsertim; sed pro gentis etiam suæ lingvæqe patriæ ritu vulgari, *munus honorarium*, in animi grati obseqiive indicium alicui exhibitum: qia accipienti conducat, affectumqe in eundem benevolum profiteatur, sic uterqe nuncupavit. Atqe hoc qidem modo *creatura creaturæ in sui ipsius*, cui benedicitur, *commodum* solet *benedicere*. Sed & *in alterius* qoqe qam illius cui benedicitur *commodum*, *creatura creaturæ* creberrimè *benedicit*, qoties utiqe *creatura rationalis benedictionem divinam exposcit*, qâ *creatura* alia aliqa *ad sui*, vel *aliorum* etiam, *bonum* avt naturale, avt spirituale, efficax reddatur. Hoc modo dicitur Samuel *benedicere* הזבח *hostiæ*, vetus; *sacrificio*, Tigurinus; *mactationi*, Piscator; *convivio*, Junius; *super sacrificio precari*, Castellio. Reg. l. 1. c. 9. v. 13. nec aliter nos *mensæ benedicere* dicimur, ubi ante cibum gustatum, Deum precamur, cum ad usus nostros, corporis nempe vires reficiendas & refocillandas, naturæqe necessitates supplendas, efficacem velit reddere. Proponitur avtem benedictio hæc utraqe verbis, nunc *poscentis*, ubi oratio ad Deum dirigitur, ut Devt. c. 33. v. 11. nunc *optantis*, ubi ad creaturam, ut Num. c. 6. v. 24. nunc *promittentis*: qod in vaticiniis est solenne, ut Genes. c. 49. v. 8, 16. nunc *imperantis* etiam, ex potestate à Deo tributâ, ut Genes. c. 27. v. 29.

His præmissis de *calice* sive *poculo mystico*, qod & *benedictionis* Apostolus, indigitavit, videbimus. τὸ ποτήριον itaqe τῆς εὐλογίας, sive *poculum benedictionis*, est τὸ ποτήριον τὸ εὐλογητὸν, *poculum benedictum*. h. e. *qod benedicitur*, vel *cui benedicitur*: eodem enim redibit, utrumvis dixeris. *Poculo* isti primitùs *Christus* ipse *benedicebat*: *benedicunt* hodiè *ministri Christi*: *eis benedicentibus*, *benedicit* in hodiernum diem & *Christus*: *ipso benedicente benedictum sit poculum*, qia *benedictionis medium*, ex fide sumentibus. *Christus*, inqam, primitùs *poculo* h. ic *benedicebat*. neqe enim qia, ad *panem* in manus sumptum, εὐλογήσας, *benedixisse*; ad *poculum* acceptum, εὐχαριστήσας, *gratias egisse*, Christus Dominus, Matthæo & Marco perhibetur; illi cap. 26. v. 26, 27. isti cap. 14. v. 22, 23. ideò seqitur, avt ad *poculum* acceptum, *benedictionem* nullam habitam, avt nullas ad *panem* sumptum actas *gratias*. Non magis, qam ad nevtrum, *benedictionem* conceptam, qia Lucas c. 22. v. 19. *gratiarum actionis* solius meminerit. Sed nec necessariò hinc concluditur, qô plerique tamen concedunt, unum idemqe prorsus vocabulis istis duobus designari: habent enim, & rationem, & respectum diversum; & *creatorem* alterum pro objecto habet, alterum *creaturas*. Cum enim solennis illa in Cœnâ sacrâ à Christo concepta oratio, (*orationem* dico, qia ex more Hebraico תפלה *oratio* etiam תהלה *gratulationem* comprehendit. Reg. l. 1. c. 2. v. 1. sicut & προσευχῇ εὐχαριστίαν, Luc. c. 18. v. 11.) qia, inqam, *oratio* illa, partim *gratiarum actione* constabat, qâ Christus Deo patri de opere redemptionis ad salutem humanam jam peracto ferè & accepto grates agebat; partim *supplicatione*, qâ super creaturas appositas, jamqe suis porrigendas, *benedictionem* à patre *postularet*, cujus virtute eæ, per se alioqi ad id inhabiles, ad sumentium usum beneficiumqe spirituale efficaces redderentur: factum hinc est, ut *oratio* alterius respectu εὐχαριστία, i. *gratiarum actio*, alterius intuitu εὐλογία, i. *benedictio* diceretur. Hoc idem & de *panibus* observare licet, qibus per miraculum inter distribuendum avctis tot millia hominum Dominus Christus ad satietatem usqe pascebat, Joannes c. 6. v. 11. εὐχαριστήσας, *cum gratias egisset*, Matthæus c. 14. v. 19. εὐλόγησε, *benedixit*. Ne avtem ambigeretur, qodnam *benedictionis* istius objectum fuerit, & Deone patri, an panibus ipsis benedixerit, disertè Lucas c. 9. v. 16. εὐλόγησεν αὐτοὺς, *ipsis benedixit*; *panibus* nempe *piscibusqe*. Scilicet

A & Deo patri *gratias agebat*, & super escas illas *benedictionem* insusitatam, ac invisitatam hactenùs, petebat, qâ tot famelicis ventribus saturandis sufficere valerent. Hoc ergò modò *creaturis* hisce in primâ mysterii hujus institutione *Christus benedixit*. Eodem modo *benedicunt* & *Christi ministri* in mysteriorum istorum administratione. Sic enim Apostolus, ὃ εὐλογοῦμεν, *poculum*, *cui nos benedicimus*. *Benedicunt* ergo & isti; *benedicunt*, &, qo modo? non, qod Papicolæ somniant, verba illa, *Hoc est corpus meum*, proferendo: qæ nec *petitoria* sunt, nec *optatoria*, nec *pro-*
B *missoria*, nec *imperatoria*, qalia ea esse solent, qibus *benedici* consvevit; sed sunt merè *enunciativa*. Nec sunt, inqam, *poscentis*, *optantis*, avt *imperantis*, ut fiat aliqid; qin nec futurum qid *promittentis*; sed qid id ipsum, de qo loqitur, existat jam, indicantis & narrantis. Porro & *fractionem* antecessisse *benedictio* dicitur: ante enim *benedixisse* qam *fregisse* perhibetur: qum verba ista, post *panem*, non *fractum* tantum, sed *traditum* etiam, prolata referantur. Sed nec mystæ proinde in mysterii hujusce celebratione *verbis institutionis dominicæ recitatis avt expositis*, sed *prece* soleni,
C qalis Christi illa, *creaturis*, *pani poculoqe*, in eo adhibendis *benedicunt*.

Cæterùm ulteriùs hîc aliqid de *benedictione* à Christo profectâ videndum, dicendum. Duplici enim ratione *pani poculoqe* in Cœnâ novissimâ Christus θεάνθρωπος *benedixit*: *benedictionem* utiqe *poscendo*, qâ *homo*; *exhibendo*, qâ *Deus*. Qemadmodum enim Cyrillus *in Evang. Joan. l. 2. c. 92. ad illud. cap. 4. v. 22. Nos adoramus, qod scimus*; observat, *Christum adorare*, *qâ homo est*; *adorari*, *qâ Deus*
D *est*: προσκυνεῖ μὲν ὡς ἄνθρωπος, προσκυνεῖται δὲ, ἐπεὶ καὶ Θεός. & Avgustinus, *orare*, *qâ homo est*; *orari qâ Deus est*. Sic enim ille *de Sanctis Serm. 4. Oravit in homine, qi exavdivit cum patre. Nam & modo orat pro nobis, orat in nobis, oratur à nobis: ut sacerdos noster, orat pro nobis: ut caput nostrum, orat in nobis; ut Deus noster, oratur à nobis.* Pari modo, elementis hisce *benedicebat*, *qâ Deus*, *benedictionem* eam *conferendo*, qam *qâ homo*, prece supplice *poscebat*; *qa Deus*, ritum sacrum *instituendo* (*mysteria* enim qæ *fœderis sigilla* sunt, Rom. c. 4. v. 11. ejus solius est designare & instituere; qi fœderis est avtor.) *qa homo*, *celebran-*
E *do*, & *administrando*. *Benedictio* proinde à Christo adhibita, & exhibita, non *vocalis* duntaxat, sed & *realis* extitit, qâ elementis illis ad usus effectusqe sacros efficacia & tunc impertiebatur, & nunc dierum etiam impertitur. Optime ac disertissimè in hanc mentem Joannes ὁ χρυσόστομος *orat. de proditione Judæ*, qæ est *ed. Savil. to. 5. 79.* & eadem ferè 80. Πάρεστι καὶ νῦν ὁ Χριστὸς τὴν τράπεζαν κοσμῶν. ἐκεῖνος ὁ τὴν τράπεζαν διακοσμήσας ἐκείνην, οὗτος καὶ ταύτην διακοσμεῖ νῦν. οὐ γὰρ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ ποιῶν τὰ προκείμενα γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν Χριστός. *Adest*
F *etiam nunc Christus, mensam hanc instruens, idem ipse qi mensam illam instruebat, & istam nunc instruit. Neqe enim homo qisqam facit corpus & sangvinem Christi fieri propositæ elementa, sed ipse qi pro nobis cruci affixus est, Christus.* Et mox; Καθάπερ ἡ φωνὴ ἐκείνη ἡ λέγουσα Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, ἐῤῥέθη μὲν ἅπαξ, διὰ παντὸς δὲ τοῦ χρόνου γίνεται ἔργῳ ἐνδυναμοῦσα τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν πρὸς παιδοποιΐαν· οὕτω καὶ ἡ φωνὴ αὕτη ἅπαξ λεχθεῖσα καθ' ἑκάστην τράπεζαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐξ ἐκείνου μέχρι σήμερον, καὶ μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, τὴν θυσίαν ἀπηρτισμένην ἐργάζεται. *Sicut Dei*
G *vox illa, qâ dixit, crescite, & multiplicamini, terramqe implete, Genes. c. 1. v. 28. semel tantùm prolata, naturæ nostræ ad sobolem procreandam per ævum omne vires suppeditat: ita vox Christi in Cœnâ illâ semel emissa, per mensam unamqamqe in cœtibus qibusqe ab eo tempore ad hodiernum usqe diem, & deinceps usqe ad adventum illius, sacrificium istud conficit.* Verè ergò *poculum benedictionis*, cui Christus cum verbo, tum & reipsâ *benedixit*, & *benedicit* etiam nunc, ad ministri suo nomine *benedicentis votum*, in fidelium participantium usum, efficaciam tribuendo, qâ & ipsis in *benedictionem* cedat, & *beneficio* collato *benedictos* efficiat. Itaqe rectè Lyranus (qem immeritò suggillat Paræus; nam de Dionysio Carthusiano nihil dico) *Calix benedictionis*, *tum qia per Dei benedictionem consecratur*, *tum qia percipiens*

eum

eum devotè benedictionem Dei per augmentum gratiæ conseqitur. Facitqe huc apprime qod Avtor *operis imperfecti in Matthæum*, qod inter Chrysostomiana habetur, qum reverà Latini alicujus existat. Is *Homil.* 14. Orationem Dominicam enucleans: *Qi in crastinum*, inqit, *panem paratum habet, qo modo dicere potest, panem qotidianum da mihi hodiè? illud enim petitur, qod interim non habetur. Qod avtem possidetur, ut qid adhuc reqiritur?* Huic objecto sic respondet. *Intelligendum est, qod non solum ideò oramus, Panem nostrum da nobis, ut habeamus qod manducemus; sed ut qod manducamus, de manu Dei accipiamus; atqe ut dum à Deo datur, sanctificatus accipiatur. Da, inqit, nostrum, qem habemus jam præparatum apud nos, illum da nobis, ut dum à te datur, sanctificetur.* Optimè... *Sanctificatur* enim nobis cibus noster, *Verbo & Oratione.* Timoth. Ep. 1. c. 4. v. 4. ex Dei parte, *verbo* usum concedentis, Genes. c. 1. v. 29. & c. 9. v. 3. & efficaciam tribuentis, Devt. c. 8. v. 3. & Matth. c. 4. v. 4. ex parte utentis, *oratione* piâ, liberè utendi, cum efficaciâ, facultatem poscentis. Illustrat simili a *mystico pane* sumpto. *Utputa si Laicus offerat sacerdoti panem, ut sacerdos accipiens sanctificet, & porrigat ei. Qod enim panis est, offerentis est: qod avtem sanctificatus est, beneficium est sacerdotis.* Verum & istic inter *sanctificationem*, & *benedictionem* peculiariter sic dictam, distingvere licet; qamvis illud ad istud medium sit. Siqidem *panis* ad usum sacrum ex *Christi instituto* sepositus ac consecratus, omnino fit sanctus: nec sanctitati hujus detrahere qicqam potest sumentis impuritas avt improbitas. Itaqe rectè Avgustinus *de Bapt. l.* 5. *c.* 8. *Corpus Domini nihilominùs est etiam indignè sumentibus.* At *benedictus* idem nisi dignè sumenti non existit: impedimentum enim objicit *manducantis indignitas,* qo minùs ad *benedictionem*, h. e. ad *beneficium* conferendum, ei efficax evadat, ad Cor. Ep. 1. c. 11. v. 29.

Atqe hæc de *pane poculoqe benedicto* ex occasione *calicum*, qos scriptura præcipuos commemorat, sed eorum naturæ ususqe non unius; de subjunctâ his apud Apostolum eodem loci, vers. 17. clavsulâ, pavca ubi adjecerimus, caput istud clavdemus. Sic ergò Apostolus, Ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν. οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν. Vetus interpres: *Qoniam unus panis, & unum corpus multi sumus omnes, qi de uno pane participamus.* Sed meliùs redderetur, qod & Cajetanus monuit, *Qoniam unus panis, unum corpus multi sumus: omnes enim de uno pane participamus.* His avtem verbis, inqit Avgustinus, *Epist.* 57. *Corporis Christi, cujus is caput est, unitas commendatur.* Qâ ratione velit, explicat ipse *in Joan. Evang. tract.* 26. verbis istis, qæ & Beda *in commentarios* suos transcripsit; *O sacramentum pietatis, signum unitatis, vinculum charitatis! Christus corpus & sangvinem suum, in eis rebus commendavit, qæ ad unum aliqid rediguntur ex multis. Namqe aliud in unum ex multis granis conficitur, aliud in unum ex multis acinis confluit.* Idemqe *de civit. Dei l.* 21. *c.* 25. àdductis his Apostoli verbis; *Qi ergò est in ejus corporis unitate, i. e. in Christianorum compage membrorum, cujus corporis sacramentum fideles communicantes de altari sumere consveverunt, ipse vere dicendus est manducare corpus Christi, & bibere sangvinem Christi.* Vult *panem Evcharisticum* symbolum esse *corporis*, sive cœtus, fidelium. Joannes Chrysostomus *in Corinth. Ep.* 1. *Orat.* 24. hæc ipsa verba explicans: Τί γὰρ λέγω κοινωνίαν; φησίν. Αὐτό ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. τί γάρ ἐστιν ὁ ἄρτος; σῶμα Χριστοῦ. τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες; σῶμα Χριστοῦ. οὐχὶ σώματα πολλά, ἀλλὰ σῶμα ἕν. καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν συγκείμενος κόκκων ἥνωται, ὡς οὐδαμοῦ φαίνεσθαι τοὺς κόκκους, ἀλλ' εἶναι μὲν αὐτούς, ἄδηλον δὲ αὐτῶν εἶναι τὴν διαφορὰν τῇ συναφείᾳ· οὕτω καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ Χριστῷ συναπτόμεθα. οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρου μὲν σώματος σύ, ἐξ ἑτέρου δὲ ἐκεῖνος τρέφεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ πάντες. διὸ καὶ ἐπήγαγεν. Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν. εἰ γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ γινόμεθα πάντες. *Qid*, inqit, *communionem corporis Christi dico? illud ipsum sumus. Qid est enim panis? corpus Christi. Qid avtem participantes fiunt? corpus Christi. Non corpora multa, sed corpus unum. Sicut enim panis ex multis granis consistens ita unitur, ut grana neqtiqam appareant, sed qamvis existant, commixtionis tamen ratione fiat, ut diversitas eorum jam non compareat: ita nos & nobis invicem, & Christo conjungimur. Neqe enim alio tu, alio ille corpore alitur, sed eodem universi; ideò subjungit. Omnes enim de uno pane participamus. Si enim de eodem, & idem omnes efficimur.* Eadem habent Theophylactus & Oecumenius qi fertur. Aqinas *in hoc cap. lect.* 4. *Ostendit qod omnes sumus unum in corpore Christi mystico. Et tangit duplicem unitatem. Primam incorporationis; qa in Christum transformamur, cum dicit, Unus panis, &c. aliam vitæ & sensus, qam à Christo capite accipimus, cum addit, & unum corpus, &c. qasi dicat, per hoc patet, qod unum sumus cum Christo, qoniam unus panis, unione fidei, spei, & charitatis; & unum corpus, per subministrationem operum charitatis sumus multi, scilicet omnes, qi de uno pane, i. e. corpore Christi; & uno calice, i. e. sangvine, participamus; dignâ participatione, scilicet spirituali, non tantum sacramentali. Unus panis & unum corpus Ecclesia Christi dicitur, pro eo qod, sicut unus panis ex multis membris componitur; sic Ecclesia Christi ex multis fidelibus capite copulatis continetur.* Hæc ille, havd dilucidè satis. Clariùs commodiusqe Cajetanus: *Redditur ratio non conjunctionis corporis Christi ad sumentem, sed communitatis corporis Christi ad sumentes: qia de tali communitate fuit directè & propriè sermo. Qod itaqe corpus Christi verum communicetur multitudini sumentium, ratio assertur ex unitate mystici corporis Christi, dicendo, Qoniam multi sumus unus panis, unum corpus. Significatur avtem unitas fidelium unitate panis ac unitate corporis, metaphoricè, ad similitudinem multorum granorum, ex qibus conficitur unus panis, & multorum membrorum, ex qibus conficitur corpus unum.* Haymo deniqe; *Qoniam unus panis, subavdis, Christi; & unum corpus Christi multi sumus, qi comedimus illum panem. Caro, qam verbum Dei Patris assumpsit in utero virginali in unitate suæ personæ, & panis qi consecratur in Ecclesiâ, unum corpus Christi sunt. Sicut enim illa caro corpus Christi est; ita iste panis transit in corpus Christi; nec sunt duo corpora, sed unum corpus. Divinitatis enim plenitudo, qæ fuit in illo, replet & istum panem: Et ipsa divinitas verbi, qæ implet cælum & terram, & omnia qæ in eis sunt, ipsa replet corpus Christi, qod à multis sacerdotibus per universum orbem sanctificatur, & facit unum corpus Christi esse: & sicut ille panis & sangvis in Christi corpus transeunt; ita omnes qi in Ecclesiâ dignè comedunt illud, unum corpus Christi sunt; sicut ipse dixit, Joan. c. 6. v. 56. tamen illa caro qam assumpsit & iste panis, omnisqe Ecclesia non faciunt tria corpora Christi, sed unum corpus. Et sicut qi corpori & sangvini Domini communicant, unum corpus cum eo efficiuntur; sic & qi communicant scienter de idolothytis, unum cum Diabolo corpus existunt.* Hæc Haymo. In qibus dogmati portentoso illi favere videtur, qod in Ruperto Tuitiensi, qem avtorem illius primum fuisse vult, damnat Bellarminus *de Evchar. l.* 3. *c.* 11. *Panem, scilicet Evcharisticum eodem prorsus modo assumi à Verbo qo humana natura ab eodem est assumpta. Et hæc duo corpora unum dici, qia unum est suppositum utriusqe: deniqe impios in sacramento istud tantum, pios utrumqe accipere.* Qæ eadem ferè hîc Haymo. Eo avtem lubentius avtoris hujus verba adduxi, qo pateant magis Pontificiorum fravdes solennes. Horum enim verborum partem benè magnam sub *sancti Remigii Rhemensis*, qi ad initium anni Domini 500. floruerit, citat Cardinalis havd semel; partim ad *veritatem corporis Christi in Sacramento* probandam, *de Evchar. l.* 2. *c.* 31. partim ad *Transubstantiationis dogma* statuminandum, *de eadem l.* 3. *c.* 20. cum *Commentarios in Pavli Epistolas* illos, ex qibus ista proferuntur, & *Haymonis Halberstatensis*, qi anno 830 floruit, esse, clarè doceat Trithemius, & sub hujus nomine à Pontificiis ipsis in publicum editi sint sæpiùs, *Coloniæ anno* 1530 & *Parisiis anno* 1556. Et istum itaqe Remigium Robertus Coqus noster in suum *Patrum nothorum laterculum* inscribere merito poterat: interim Haymo in Remigium transibit, si qid qod cavssam ipsorum juvet, protulisse sit visus; idqe tanqam orthodoxum in eodem probabitur, qod in Ruperto tanqam hæreticum damnatur. Cæterùm ut ad verba Paulina redeam, in hoc omnes hi, prisci, nuperi Pontificii etiam conveniunt, etiamsi alioqi

alioqi discrepantia loqantur, *de participantibus* ipsis *panem enunciari.* Unde telum adversus Papicolas havd imbelle arripiunt nostri. Tam enim necessariò conseqi, *populum Christianum in panem transformari*, qia de his dicit Apostolus, *Nos sumus panis*, qam *panem Eucharisticum transubstantiari in corpus Christi*, qia Christus de *pane* dixit, *Hoc est corpus meum.* Tam enim *panis* istic de *populo*, qam *corpus* ibi de *pane* prædicatur. Nec eam tralationem respuere poterunt, cui hactenùs & prisci Patres uno ore, qotqot locum illum explicant, & ipsorum etiam scriptores unanimiter suffragantur; qamqe omninò repræsentat, cui jam avtographis ipsis prælatæ, primas dedere, *Versio Vulgata.* Verum ego cum Maldonato sentire nolim, qi Joan. c. 6. v. 62: interpretationem qandam, in qâ *neminem*, *qod novit*, *consentientem sibi* habere agnoscit. *Avgustinianæ*, *qam cæterarum omnium alioqi probabilissimam* censet, ideò *præfert* magisqe probat, *qia cum Calvinistarum sensu pugnat magis.* En, qid possint partium affectus: ut non qid nobis se probet, sed qid partes, qibus obnixè adhærere animum induximus, poscere videantur, qidqe parti aversæ adversetur, adversus qam enixius obniti mentis aciem obstinavimus, cogitemus; atqe hoc, ubi se obtulerit contra nostri ipsorum judicii dictamen, rationis acie obnuptâ, ulnis obviis amplectamur. Ego verò, licet interpretatio ista, qæ plerisqe probatur, adversus Papicolas, qi & eandem admittunt, militet planissimè; malim Theodorum Bezam hic seqi, qia genuina magis hujus mihi versio videtur. Is suppleto duntaxat verbo substantivo, (qod creberrime, sæpiusqe ferè qam exprimitur, solet supprimi) sic reddidit: *Qoniam unus est panis, unum corpus nos illi multi sumus: nos enim ex uno illo pane participamus.* Atqe ita planè Syrus, איכנא הכיל דחד הו לחמא הו הכנש כלן חדחנן פגר i. e. vertente, Boderiano: *Qemadmodum igitur unus est panis ille; ita nos omnes unum sumus corpus*: Provocabulum הו pro verbo *substantivo* tam Syris, qam & Hebræis, adeò usu planè tritum est, ut monitu nihil opus sit. Nec secus Arabs reddidisse perhibetur. Sed Bezam ipsum avdiamus: *Mihi qidem supplendum videtur verbum* ὑπαρκτικὸν; *qod etiam faciunt Syrus & Arabs interpretes; ut vis argumenti ab ejusdem & unius sacramenti perceptione sumpta intelligatur. Nec enim, ut arbitror, dicuntur pii esse unus panis & unum corpus: sed unum esse corpus, Christi videlicet mysticum, qod fiant membra illius mysticè inter se conjuncta, qoniam ex eodem illo sacro pane comederint, qi est illorum inter se cum Christo coalitionis pignus.* Hæc ille. Cui suffragatur & Petrus Pichenellus *de Missâ dissert. c. 3. Pavlus*, inqit, *ut ostendat cum Christo unionem fidelibus omnibus sic esse communem, ut ejus inter se sint omnia membra, qa corpus illud unum constituant, ut ad charitatem mutuam, consensum & unitatem illam colendam incitet; Cœnam sumentes, licet multos, unum docet esse corpus; sicut unus in Cœna panis, qo omnes participant.* Qando *inqit*, Unus [est] panis, unum corpus multi sumus: omnes enim uno illo pane participamus: *i. e. qando avtem unus est in Cœna panis (nam omnes in eâ uno pane participamus) ob id omnes qi eo uno illo pane participamus, unum corpus cum Christo inter nos sumus, & esse debemus, sicut unum illius panis corpus. Non dicit avtem Pavlus, fideles unum esse panem, sed ab uno pane ducit similitudinem. Atqe ita intellexit Cyprianus de Cœna Domini:* & qibus, *inqit*, unus est panis, unum est corpus, & omnium unum cor, & anima una. *Cyrillus l. 11. in Joan. c. 26.* Si omnes unum panem manducamus, unum omnes corpus efficimur. *Et Gregorius in registro*; Qum panem manducamus, vivum corpus efficimur Domini & Salvatoris. *Qod nisi* τὸ omnes uno pane participamus, *attologia sit* τ qum unus est panis, *certè erit repetitio, qæ dictum prius exponat, qandò, ut dixi, omnes uno pane participamus: talis avtem ætiologia longiusculè posita legitur, Marci ult. v. 24.* Hæc & iste vir eximius: qi insuper ex hoc Apostoli dicto confirmat, in Cœnæ sumptione panem manere. Et certè phrasis illa altera duriuscula videtur, nec qæ alibi usqam usurpata deprehenditur, ut *panis unus* dicatur esse populus Christianus. Qorsum enim? avt qemnam qi pascat? *panis Christus* passim, qo pascatur ille. Qod & toties inculcatur, Joannis cap.

A 6. at *panis* nomine nusqam venit *populus* Christianus. Nec *panis* symbolo in Cœnâ, *mysticus* (qi dici solet) *populus* iste, sed *Christus* ipse designatur. Verum *unum corpus* conficere & constituere Christianorum cœtum universum, tanqam *symbolo* aptissimo ac convenientissimo, demonstratur, cum *uno* eodemqe *pane vescuntur*, eodemqe planè alimento, prout corporis unius ejusdemqe membra, nutriuntur. Ita nec difficultatis, avt insolentis etiam, qicqam habet hæc interpretatio; & ad mentem Apostolicam est appositissima: cujus hic est scopus, ut argumento à
B *Cœna mystica mensaqe communi* petito, ostendat fideles, non tam Christo, qod & Cajetanus animadvertit, qam sibi invicem conjunctos esse; idqe eosdem *hoc ritu profiteri*, qod & Mortonus noster monuit. Nec me morantur hîc qicqam, qæ adversus hanc interpretationem adducit Joannes Piscator, qum nullius planè sint momenti.

Primo, *Verborum collocatio*, inqit, *Syntaxim illam innuit.* At certè dictionis series nihilo magis illam qam istam exigit. nihilo magis istam qam illam respuit. Imò huic magis favet, qia freqentior est *ellipsis verbi substantivi*, qam
C ista, qàm *conjunctionis copulativæ*, qam illa exigit, & Vetus interpres, qod & Cajetanus monuit, de suo sine justâ cavssâ inseruit. Neqe enim in connexo bimembri ἀσύνδετα Apostolo sunt familiaria.

Sed *interpretatio hæc*, inqit *articulum postulat, ut ὁ ἄρτος dicatur, prout postea* ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου dixit. At hoc nihil est necesse, cum vis dictionis non tam in ἄρτος qam in εἷς consistat. *Qod sit unus panis*, ut mox ἓν σῶμα, *corpus unum.* Nec εἷς istic prædicatum, sed adjectum videtur: qod cum subjecto suo verbo substantivo, qod subintelligi-
D tur, impersonaliter, ut loquntur, sive absolute, sumpto, subjungatur. Qin & fieri potest ut Apostolus ἑνὸς ἄρτου nomine, non tam *escam communem* eandem, ut vers. 3. τὸ αὐτὸ βρῶμα, qam *massam panis unam* eandemqe intellexerit. Nostri dicerent, In that there is but one loaf: ditior enim hac in parte videtur lingva nostra, qàm avt Græca, avt Latina: qi *panis* particulam etiam qamlibet dicimus, bread; massam integram, a loaf, itaqe qod Luc. c. 11. v. 5. Græcè τρεῖς ἄρτους, Latinè *tres panes*, dicitur, nostri aptius, three loaves. Et Mortonus noster
E *panem libum* exponit, unde forsan & loaf nostrum tractum fuerit. *Sensus*, inqit, *est, ut ex multis tritici granis contritis unum libum, & ex multis membris unum naturale corpus fit, ita ex multis credentibus fit una Ecclesia.* Sed libi vocabulum angustius est, & operis dulciarii speciem certam designat: uti ex Catone *de re rustic. c. 75.* & Nasone *Fast. l. 1.* patet. Nec satis commode noster iste *panem* hic in *sensu tropico* sumit. Qum nihil adsit, qod obstet, qo minùs in sensu genuino istic sumatur: prout in versu antegresso ipse agnoscit adhiberi. Eam de *unâ panis massa* suspicionem no-
F stram juvat, qod antiqitùs, avtore Durando, in *rational. divin. l. 4. c. 53. Offerebant magnum panem & omnibus sufficientem. Qod adhuc*, inqit, *Græci servare dicuntur.* Horsum vergere videtur, qod Ignatius *Epist. ad Ephes.* ἕνα ἄρτον κλῶντες. *Panem unum frangentes*, & *Epist. ad Philadelph.* Εἷς ἄρτος τοῖς πᾶσιν ἐθρύφθη, κὶ ἓν ποτήριον τοῖς ὅλοις διενεμήθη. *Panis unus omnibus confringitur, & poculum unum universis distribuitur.* Qod Justinus *Apolog. 2.* Ἔπειτα προσφέρεται τῷ προεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος κὶ κράματος. *Offertur ei qi fratribus præest, panis & poculum aqæ ac vini.* Qod
G Clemens Alexandrinus *Stromat. l. 1.* Τὴν Εὐχαριστίαν τινὲς διανείμαντες, ὡς ἔθος, αὐτὴν δὴ ἑκάστῳ τῷ λαῷ λαβεῖν τὴν μοῖραν ἐπιτρέπουσι. *Evcharistiam* (i. e. panem Eucharisticum) *ubi qidam, prout moris est, diviserint, è populo unicuiqe partem sumere permittunt.* Qod Avgustinus apud Gratian. *de consecr. dist. 2. c. 58. Non qando (Christum) manducamus, partes de illo facimus, qia in Sacramento sic fit. Et norunt fideles, qomodo manducent carnem Christi. Unusqisqe accipit partem suam: Unde ipsa gratia (i. e. Evcharistia sive panis Evcharisticus, in partes comminutus) partes vocantur. Per partes manducatur, manet integer totus in corde tuo?* Idemqe Epist. 50. *Unus panis sacramentum est unitatis.* qod Dionysius, qicunqe is, antiqus certè Hierarch. Eccles. c. 6. part. 3. sect. 8. Ἐγκεκαλυμμένος μὲν ὁ θεῖος ἄρτος προτεθεὶ-

τίθεται, καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον. *Opertus qidem proponitur panis divinus, & benedictionis calix.* & post sect. 12. Τὸν ἐγκεκαλυμμένον καὶ ἀδιαίρετον ἀνακαλύψας καὶ εἰς πολλὰ διελών, καὶ τὸ ἰδιάζον τῆς ποτηρίου πᾶσι καταμερίσας, συμβολικῶς τὴν ἕνωσιν πληρώσει. *Opertum & individuum, sive necdum divisum, panem ubi detexerit, & in partes multas diviserit, & poculum singulare omnibus impertitus fuerit, symbolice unitatem consummat.* Accedit deniqe Honorius Avgustodunensis *de Gemmâ animæ c. 29. Fertur qod olim Sacerdotes è singulis domibus & familiis farinam accipiebant, qod Græci adhuc servant, & inde Dominicum panem faciebant, & hunc consecratum populo distribuebant. Postqam avtem Ecclesia numero qidem avgebatur, sed sanctitate minuebatur, qia populo non communicante, non erat necesse panem tam magnum fieri, statutum est, eum in modum denarii formari vel fieri, & ita populus pro oblatione farinæ denarios offerret, pro qibus traditum Dominum cognosceret.* Nec abnuerim, qod apud nos hodiè fit, cum cœtus numerosiores haberentur, panes plures adhibitos. Unde illud Origenis *adversus Celsum l. 8.* Ἡμεῖς δὲ τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ εὐαρεστοῦντες, καὶ τοὺς μετ᾽ εὐχαριστίας καὶ εὐχῆς τῆς ἐπὶ τοῖς δοθεῖσι προσαγομένους ἄρτους ἐσθίομεν, σῶμα διὰ τὴν εὐχὴν ἅγιόν τι, καὶ ἁγιάζον τοὺς μετὰ ὑγιοῦς προθέσεως αὐτῷ χρωμένους. *Nos qi universi conditori placere studemus, cum gratulatione & precatione de beneficiis exhibitis, panes manducamus, corpus precationis virtute sanctum qoddam effectos, & qod cum sano proposito sumentes sanctificet.* Christum verò in Cœnâ novissimâ, cum non plures duodecim participes haberet, *pane uno*, cujus *fragmenta*, ut Cyrillus loqitur *in Joan. l. 4. c. 14.* eis porrexit, contentum fuisse ratio svadet, & communicantium pavcitas. Optimè Paræus: *Est ratio ejus, qod dixerat, panis qem frangimus, à mysterio fractionis ducta. Cur, inqit, panem frangimus? h. e. panem unum dividimus in multas partes, qas singuli accipimus & manducamus? ad significandum, qod sicut particulæ multæ sunt unus panis, de qo omnes participamus; sic multi nos simus unum corpus, h. e. virtute hujus sacramenti coalescamus in unum corpus invicem & cum Christo. Unus enim panis erat mole & massâ in veteri Ecclesiâ, qando ex oblato farre unus panis Evcharistiæ frangebatur in unitatis symbolum.* Hoc avtem modo si ceperimus Apostolum, articulus omninò supervacaneus fuerit. Qem & in *Cœnæ Dominicæ* narratione plures omittunt. Nam qod Matthæus c. 26. v. 26. λαβὼν τὸν ἄρτον. qod nos vertere possumus, taking the loaf, Marcus c. 14. v. 24. & Lucas c. 22. v. 19. habent, λαβὼν ἄρτον, qod nos diceremus, taking a loaf. Nam qod in proximo inciso articulum adjecit Apostolus, ideô factum est, qod ad panem jam dictum respectus habebatur, q. d. *ex pane illo uno*, qem diximus.

Deniqe qod ait *Pavli ratiocinationem illud postulare. Qia scilicet ratiocinetur Apostolus à pane sacramentali ad panem mysticum, sev corpus mysticum.* Primo de *pane mystico*, prout ipse intelligit, qod dicit, præsumit τὸ κρινόμενον. Hoc est enim qod qæritur. Ratiocinatur planè *à pane sacramentali sive mystico* (utrumvis enim dixeris, parum interest) *ad corpus Christi*, qod fidelium cœtu constat, *mysticum* avtem qi dicatur (ecqid enim designat *mysticè* avt cujusnam rei est *mysterium*?) non satis asseqor. Hujus *unitatem*, licet *è multis* consistat, *à panis sive pabuli*, qo vescitur aliturqe *unitate* confirmat. Et cum ratiocinatione istâ convenit pulcerrimè qam Vir Clarissimus dedit, interpretatio, uti supra demonstravimus. *Panis* avtem *mysticus*, si ita nuncupare libuerit, eo qo is sensu sumit, qi *pane* illo *sacramentali* repræsentetur, nullus in sacris literis, præter *Christum* ipsum, deprehenditur.

CAPUT VIII.

Ex scriptis sacris perperam sumptis portentosa deliria. Ex Hymn. 50. 10. bovem qalem fingant Rabbinuli. בהמות *Elephas. Ex Hymn. 104. 26. belluam marinam qalem; qacum Deum qotidie ludere fabulantur. Ex Hymn. 50. 11. & Job. 32. 29. Alitem qalem.* זיז *qid. Joannis Buxtorfii elogium. Hujus* Synagoga Judaica. *Ex Hymn. 22. 21.* Sphinx *depicta.* Canis, flammæ, orci manus, *qid.* Manus leonis, ursi, simiæ, araneæ, elephanti. שממית *qid. Aguris dicta Salomoni tributa. Elephantis proboscis* colli, *avt palmæ nomine minus accurate designata.* Angvimani, *unde dicti. Ex Hymn. 103. 5. de aqila commenta, Hieronymo falso inscripta insulsa qadam.* Aqilæ senectus; *proverbium, Erasmo secius acceptum. Herodotus ab Aristotele notatus;* ἄνευ τῶν γαμψωνύχων. *Plumas alites, pellem renovant angves. Hymn. 103. 5. & Esaj. 40. 31. explicantur. Ex Job. 39. 3. & Hymn. 147. 9. de corvis figmenta. Volucres ferasqe pascit Deus. Propter nos & nostra curat. Viventi cuiqe de pabulo prospicit. Calvini elogium: hujus codices mendo liberati. Alites rapaces pullos a se suos abigunt. Ex Hymn. 58. 5. de aspide fabellæ. Hieronymus in Psalmos frustra lavdatus.* De phocâ, conchâ, fibro *figmenta.* Castor, *unde dicatur. Fibro testiculi qomodo siti. Plinius a Turnebo solicitatus.* Recanere, *qid. Angves carminibus affici, frustra negatur. Id qa ratione fiat. Joannis Reginaldii encomium. Hujus dictio ab editoribus depravata.* Obsurdescere, surdumve agere, *qid velit. Orationis blandæ, sanæ, sacræ efficacia. Æschylus emendatus. Evripides restitutus.* αἰτιῶν φάρμακον, *qid. Stobæi qadam sedibus suis mota, restituta: Philemonis, constituta. Carmine sacro nihil potentius, e feris, saxis homines producere & procudere potens. Archa Noachica qi præstet Ecclesia. Clemens emendatus. Ælianus explicatus. Evripidis dictum havd rite acceptum.* Νόμοι cantiones, carmina. *Eis promulgabantur leges. Ælianus emaculatus. Aspis incantatione superior. Pharmaco qovis, sycophanta, amor, mulier mala. Evripides ex Cyrillo restitutus, ab Anaxandrida* ἐμποδανθεῖς. *Hujus in populum Atheniensem dicterium. Evripides a Gillio, Anaxandrides a Gyraldo & Grutero, perperam redditi. Aristotelis codices a Lambino frustra solicitati. Cyrillus emendatus. Indolis humanæ pravitas. Psalta* de aspide *mens genuina, in Stephani interfectoribus deprehensa & delineata.*

Lepidas sibi fabellas, imò portentosa etiam deliria confingunt sæpenumero ac comminiscuntur homines malè feriati, ex Scripturarum sacrarum dictis perperam acceptis. Hoc in genere qam licenter Rabbinuli Judaici se gesserint, si qis fusius pavlo propalare velit, næ volumen is ingens levi operâ confecerit. Hymno 50. v. 10. qum legunt בהמות בהררי אלף Behemoth. i. *bestias in mille montibus*; magnitudinis portentosæ belluam qandam *Behemoth* dictam hinc exculpunt, montium mille herbaria diebus singulis depasci solitam; qæ qo belluæ tantæ pabuli satis suppetat jugiter, noctibus singulis succrescant denuò. Ita R. Salomon Jairus, & Cabhavenaci in locum. Qod & eo fidentiùs affirmant, qod *Behemoth* apud Jobum cap. 40. v. 10. pro *Elephante* sumptum reperiatur. Hymno 104. v. 26. cum legunt לויתן זה יצרת לשחק בו *Leviathanum, qem formasti ad ludendum in eo*, scilicet sive Oceano, ut rectè D. Camius) piscem hinc isti non minus immanem ingentemqe extrudunt, qo cum Deus benedictus ter qotidiè ludendo se oblectet, qiqe coram Messiâ suo, ubi tandem is venerit, cum bove illo commissus, ludos festivos facturus sit. Ita R. Moses citante Salomone Jairo; qi & ex Dei illis ad Jobum c. 41. v. 5. *Num tanqam aviculâ, ludes eo tibi facies?* hoc ipsum statuminatum it: Et ne bovi ac pisci, sive bestiæ agresti belluæqe marinæ, è cœli volatilibus compar prorsus desit, ex Hymni prioris illius verbis illis vers. 11. *Novi omnem volucrem montium*, וזיז שדי עמדי *& ziz agri mecum est*; etiamsi זיז illud *animal* qodvis *agreste* sive *ferum* designat, uti rectè David Camius; dictum qia liberè huc illuc divagetur, uti Salomon Jairus; nec hominis dominio subjectum degat, ut Abraham Esdræ filius, qibus astipulatur & Hymni 80. versus 14. hinc tamen alitem procudunt illi non minus portentosum, qi alas qoties expandit, solem ipsum obumbrat, & terrarum orbi universo tenebras inducit: prout Camius idem ex R. Judâ in *magnis ad Leviticum commentariis* ex Simonis sententiâ ibidem refert; & ex Jobi

libro

libro pariter confirmare nituntur, ubi dicitur cap. 39. v. 29. *Num ex intelligentiâ tuâ subvolat accipiter, versus avstrum expandit alas suas?* Verum de istis plura qi voluerit, Virum clarissimum ac diligentissimum D. Joannem Buxtorfium, cui literæ Hebraicæ plurimum debent, adeat in *Synagoga Judaica*, c. 36. fabellas hasce, cum Scripturæ locis ad eas suffulciendas turpissimè simul ac flagitiosissimè detortis, fusissime narrantem.

Qin nec nostri vitio hoc immunes prorsus. Mitto, qæ de Phœnice ex Hymno 92. v. 12. fabulatos qosdam alibi monui. Mitto qod de sphinge qendam, non sine stomacho, puer etiamnum, commentantem avdivi, cum *canis* scilicet *manum* legisset Hymno 22. v. 21. qasi canis aliqa manibus instructa humanis, qalem *sphingem* aliqando pictam oculis usurpaverat, verbis illis necessariò designaretur: qum nihil sit in sacrâ paginâ tritius, qam ut *manus* pro potestate usurpetur. Unde *manus laqei*, Parœm. c. 6. v. 5. &, *manus flammæ*, Esaj. c. 47. v. 14. &, *manus orci* Hymn. 49. v. 16. & 89. v. 48. Hosh. c. 13. v. 14. *à manu canis* itaqe, *à canis potestate*; ut Heresbachius; vel etiam, *ab insultu canis*, ut Piscator. Nam brutis qoqe animantibus manus tribuuntur, ut *leoni* & *urso*, Histor. Reg. l. 1. c. 17. v. 37. tamqe *è manu leonis*, ac *è manu ursi* ereptum, qam *è Palæstini manu*, David cum Goliâ congressurus, eripiendum se prædicat. Sed nec exteris etiam scriptoribus insvetum istud. De *leone* enim pariter, Oppianus, Κυνηγετ. *l. 2. v. 55.* χεῖρα δεξιτερὴν; & Lucianus in *Philopseude* χεῖρα δεξιὰν dixit: idemqe poeta, *ursi pedes primores*, χεῖρας vocat *l. 3. v. 174.*

> Καὶ βόσιος χατέουσα πόδας χεῖράς τε λιχμαίνει.
>
> *Et cibo carens pedes manusqe lingit.*

qod idem & Artemidorus *onirocrit. l. 5. c. 49.* Ἐπειδὰν φωλεύῃ ἡ ἄρκτος, τῷ στόματι ἐμβαλοῦσα, τὴν χεῖρα, ὥσπερ ἐσθίουσα, ἀπομύζει. *Qum intra speluncam latitat ursa, ori manum inserit, & velut adedens exsugit.* Et Ælianus *l. 6. c. 3.* Ἀπόχρη δὲ τὴν αὐτῆς δεξιὰν περιλιχμᾶσθαι. *Sufficit ejus dexteram lingere.* Plutarchus etiam in *Qæst. natur.* 29. ubi qæsierat de *urso*, cur non, perinde ac lupus & vulpes retia corrodat; ἢ μᾶλλον, inqit, ἰσχύουσα τῇ χειρὶ ῥηγνύει καὶ διασπαράττει βρόχον. ἢ καὶ τῇ χειρὶν ἅμα χρῆται καὶ τῷ στόματι, τῇ μὲν διασπαρῶσα τὸ λίνον, τῷ δὲ ἀμυνομένη τοὺς θηρατάς. h. e. *Num retia manibus dirumpit disjicitqe, qia eis plus valet? an ore manibusqe simul utitur, istis ad retia dilaceranda, illo adversus venatores?* Idemqe *Qæst.* 22. Διὰ τί τὴν ἄρκτου φασὶ τὴν χεῖρα γλυκυτάτην ἔχειν σάρκα, φαγεῖν τε ἡδίστην; ita enim omnino legendum avtumo, *Qare ursi manum ajunt carnem svavissimam esuqe gratissimam habere?* Hujus avtem rei rationem assignat, qod pedes primores, utpote qi & pedum ac manuum qoqe vicem exhibeant, ursus maximè exerceat. Καὶ γὰρ ὡς ποσὶ ταῖς ἐμπροσθίοις βαδίζουσα χρῆται καὶ τρέχουσα, καὶ ὡς χερσὶν ἀντιλαμβανομένη. *Siqidem primoribus, tum in incessu cursuqe, pedum instar, tum ad prehendendum, manuum instar, utitur.* Qæ verba novissima Aguris dictum in memoriam revocant, qi Parœm. c. 30. v. 28. שממית בידים תתפש i. *semamith* χερσὶν ἀντιλαμβάνεται. *manibus prehendit.* *Semamith* avtem alii cum Esdraide *simiam* intelligunt. Et χεὶρ πιθηκεία Galeno dicta est, *de usu part. l. 1.* LXX. Καλαβώτην vertunt, sive ἀσκαλαβώτην, *stellionem*, avt *lacertam*: qi & idem κωλώτης Hesychio. Κωλώτης, ἀσκαλαβώτης. λέγεται δὲ αὐτὸν καὶ γαλεώτην. δοκεῖ δὲ αὐτὸς εὐστόχως ἅλλεσθαι περὶ τὰς μυίας. Κωλώτης, ἀσκαλαβώτης. *Dicunt vero & illum* γαλεώτην. *Videtur avtem ille scite salire prope mustelas.* Sed & in Græcorum Glossis, referente Salmasio, idem σαμιάμινθος, sive σαμιαμίθη dicitur: qod est ipsum Hebraicum שממית ita de isto hoc diceretur, qod ad muscas captandas pedibus tanqam manibus abuteretur. At alii cum Gersonide *araneam* esse volunt, qæ pedibus, tanqam manibus usa telam conficit. De eâ Thomas Muffetus noster in *Insectorum Theatro*, *l. 2. c. 13.* *Textrinæ manibus pedibusqe incumbens sapientissimum animal sapientissimi Regis dominabatur in avlâ.* Salomonis nimirum existimabat esse, qod Aguris erat. De *elephante* deniqe Aristoteles *Histor. Animal. l. 1. c. 11.* Τοῖς δ' ἐλέφασι μυκτὴρ μακρὸς καὶ ἰσχυρὸς, καὶ χρῆται αὐτῷ ὥσπερ χειρί· προσάγεται τε γὰρ καὶ λαμβάνει τούτῳ, καὶ εἰς τὸ στόμα προσφέρεται τὴν τροφήν. &c. *Elephantis prolixus validusqe nasus avgetur: ejusqe usus idem qi manus, ea namqe colligunt, capiunt, & in os admovent cibum, &c.* Et *l. 2. c. 1.* ὥστε ἀντὶ χειρῶν ἔχειν αὐτόν. *Ita ut illum loco manuum habeat.* Et rursus, *de partib. l. 2. c. 16.* Τούτῳ τὴν τροφὴν προσάγεται, καθάπερ χειρὶ χρώμενος. *Illo cibum colligit, perinde ac manu utens.* Sed & Plinius *Hist. Nat. l. 8. c. 10.* *Spirant & bibunt, odoranturqe havd impropriè appellatâ manu.* Et disertius etiam Cicero *de natur. Deor. l. 2.* *Manus etiam data Elephantis, qia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad pastum.* Minùs enim aptè Basilius *in Hexaem. Orat. 9.* τραχήλου, i. *colli*, vicem mavult habere. Avdaciùs verò pavlo Oppianus, non *manum*, sed *palmam*, dixit, Κυνηγετ. *l. 2. v. 524.*

> Κείνη θηρὸς ἔφυ παλάμη. ——
>
> *Illa feræ palma est.* ——

Inde *angvimanos elephantos* dixit Lucretius *l. 2.* & *l. 5.* qia *angvis similitudinem habet*, ut Isidorus *Origin.* 12. *c. 2.* *proboscis illa, cum flecti in omnes partes & torqeri pro animalis libitu proclivis sit.* Ælianus etiam manui præferens l. 4. c. 31. Μυκτῆρα δὲ κέκτηται χειρὸς πιθανώτερον. *Atqe ita promuscide tanqam manu vel etiam commodius utitur.* qanqam Junius Psaltæ illud πλεοναστικῶς dictum vult: *à manu canis*, i. *à cane*: qemadmodum Genes. cap. 9. v. 5. *à manu omnis bestiæ*, i. *à bestia omni, sangvinem vestrum reposcam.*

Hymno 103. v. 5. *Renovat te, tanqam aqila, juventute tua.* Et Esajæ c. 40. v. 31. *renovabant vires, ut aqila.* Ex his locis de *aqila* commenta procudunt R. Saadis Gaon, referente Davide Camio; *Aqilam decennio qolibet nubes transcendentem ad ignis elementaris regionem subvolare, cujus præ æstu nimio in mare se præcipitem demittat: hac ratione à decennio ad decennium renovari, donec anno centesimo è mari emergere havd amplius jam potis intereat.* Hieronymi nomine fabulosus & febriculosus qidam (nec calculum mihi Erasmus hîc suum negaturus est) ad finem *Tractatus de Cereo Paschali*, *Aqilæ, ubi senuerit, pennas oculosqe gravari, itaqe fontem qærere, pennas erigere, calorem in se colligere, in fontem ter se mergere: ita oculis sanatis ad juventutem redire.* Qæ in *Regulam Hieronymi* nomine à se concinnatam c. 18. transtulit frater Lupus de Oliveto, qo dignas haberet, qas esset, fraternitas ea, labris suis lactucas. At Avgustinus in Psal. 102. *Aqilam senio gravatam rostri immodicè crescentis unco non posse os aperire, cibumve capere: langvescentem ergò rostrum collidere ad petram, cujus attritu excusso qod redundabat; ad cibum redire, & reparari ut juvenescat omninò.* Atqe hunc seqvuntur Cassiodorus, Hugo Cardinalis, Evstathius, Bonaventura, & seqioris seculi tota fere cohors. Cæterum qi Epiphanii ementito nomine *Physiologum* nobis edidit, qo nihil de tam bellâ fabellâ deperiret, utrumqe conjunxit, *Aqilam* ἀετὸν, διὰ πολυετίαν, scilicet sic dictam, *ad annos centum vitam producere. Senescenti vero ita oculos caligare, rostrum incurvari, ut nec cernere, nec cibum capere possit; igitur in altum ubi subvolarit, in præruptam se projicere rupem, ad qam rostrum elidat, tum postqam in stagnum frigidum se merserit, radiis solaribus demum exponere sese: ita & sqamas ab oculis decidere, & vigorem juvenilem denuò reverti*, atqe hoc esse qod sacra insinuat pagina. Non adjiciam qæ hoc substrato fundamento de *homine vetere deponendo*, *spiritu renovando*, de *Christo petra*, de *Baptismatis fonte*, de *pœnitentiæ lachrymis*, de *Spiritus Sancti ardore*, allegorias superstruunt. Verum gerræ germanæ istæ, καὶ λῆροι λήρων. Simplex omnino Spiritus Sancti utrobiqe sensus: apud Psaltem, facis ut juventute qasi reductâ renovatus, instar aqilæ firmus, vividus, vegetus, valensqe sim: apud Vatem, in te fiduciam habentes, cum jam deficere videbuntur, ita vires reparatas habituri sunt, ut aqilarum instar subvolare, & angustias omnes superare valeant. Aqilæ certè ea vivacitas est, is vigor; ut *Aqilæ senectus* etiam (qod & Hieronymus ad Mich. c. 1.) in proverbium jam abierit. Nec in bibacitatis (qod Erasmus frustra suspicatus est, siqidem, ἄποτα παντελῶς ἐστὶ τὰ γαμψώνυχα, *sine ullo potu & adunca est*, ut Aristoteles *Hist. Animal.* l. 8. c. 18. qi & eo nomine Herodotum notat, qod in Nini obsidione aqilam bibentem faciat.) Sed in strenuitatis

tatis & vivacitatis significationem à comico, in *se ulciscente Act.* 3. *sc.* 2. *v.* 9. usurpata sit, verbis illis,

Visa verò est, qod dici solet,
Aqilæ senectus.

Siqidem, ut Plinius l. 10. c. 3. *Aqilæ maximus honor; maxima & vis ex eis, qas novimus, avibus:* in eandem mentem Græcorum, illud, Ἀετοῦ γῆρας, κορύδου νεότης. *Aqilæ senectus, alaudæ juventus.* παρόσον καὶ γηράσκων ἀετὸς, ἀμείνων ἐστὶ κορύδου νεάζοντος· inqiunt parœmiographi, *qod aqilæ senectus qoqe alaudæ juventute potior sit.* Imò, παντὸς ὄρνιθος, *alitis* etiam *cujusvis*, uti Svidæ placet Plinium propius accedenti. Qin nec eorum placet explicatio, qi ad aqilam renovationis vocabulum in dictis hisce referunt. Nihil enim hac in parte peculiare aqila obtinet, qum & reliqis omnibus tum alitibus, tum & aviculis usu veniat, ut statis tempestatibus plumas amittant, unde etiam langvidiores fiant, donec novis succrescentibus denuò convalescunt; nec non angvibus istud est ac serpentibus reliqis cum avibus qadantenus commune; sicut enim pennis illæ, ita pelle isti, tanqam *veste*, inqit Lucretius, in spinis vepribusqe exutà renascuntur qodammodò & reviviscunt. Unde ille apud Aristophanem in Pace,

Ἥδομαι καὶ γέγηθα — καὶ γελῶ,
Μᾶλλον ἢ τὸ γῆρας ἐκδὺς, ἐκφυγὼν τὴν ἀσπίδα.
Amplius nunc gaudeo, lætor atqe rideo,
Qam senectam exutus angvis, postqam clypeum effugerim.

Qin & nos de provectiore aliqo, qi rejuvenescere videatur, *Angvem eum comedisse*, dicere solemus. Verum, *renovas te, tanqam aqila*; id est, ita vires tibi reparantur, ut aqilæ instar, vividus, vegetusqe sis: *vires mutabunt*, sive *iterabunt*, & *duplicabunt*, sive novas etiam acqirent denuò, *tanqam aqila*, i. e. ut instar aqilæ firmi consistant, persistant, progrediantur citra lassitudinem, sive virium vel diminutionem, avt defectum ullum. Itaqe subjungitur apud Hymnographum, [tanqam in] *juventute tua*, ita renovantur tibi vires, ut sis qalis aqila esse solet, & qalis in juventute ipse fueras: ita enim ex Jobi c. 33. v. 25. David Camius & Salomon Jairus.

Percontatur Jobum Dominus ipse c. 39. v. 3. *Ecqis corvis parat escam suam, qum pulli ipsorum Deum inclamant, sine cibo oberrantes?* cui responsum suggerit Hymnographus verbis illis, Hymno 147. v. 9. *Dat jumentis cibum suum, & pullis corvorum vociferantibus.* Atqe hinc novas denuò strophas comminiscuntur de *corvis*: qos ajunt, pullos suos ad tempus aliqod deserere & negligere; eo qod plumâ nigricante nondum vestitos, nec pro suis habeant; ipsos interim, vel de rore, cicadarum in morem vivere, vel vermiculis, divinâ qadam id procurante providentiâ in nido natis nutriri. Hoc Jairus, Camius, Esdræ filius, reliqi. Idem admittunt è nostris Isidorus Pelusiota l. 4. *Ep.* 43. Gregor. *Moral.* c. 21. c. 15. Isidorus Hispalensis *Orig.* l. 12. c. 7. Psevdo-Hieronymus in *Psalm.* Cassiodorus, Evthymius, Hugo Cardinalis, Nicolavs Lyranus, &c. è melioris notæ etiam Joannes Mercerus, Henricus Mollerus, Wolfgangus Musculus, Joannes Piscator & Martinus Bucerus in Psal. 147. & Matth. c. 6. Verum sunt ista reverâ μῦθοι γραώδεις, *aniles fabulæ*, qas repudiatas vult Apostolus ad Tim. Ep. 1. c. 4. v. 7. nec plus sanè veritatis habent, qam qod Aristotele *de gener. Animal.* l. 3. c. 6. & Plinio l. 10. c. 12. referentibus, *ore corvos parere avt coire* & concipere saltem *vulgus* hominum *arbitratur*: mirumqe viros graves tam pronis animis amplexum ivisse, qod nec probati physici alicujus testimonio subnitatur, & experientiâ ipsâ qotidianâ, qotanni saltem, dictante, falsi convincitur. Qin & ille ipse in Evangelio Matthæi locus interpretationis hujusce vanitatem redarguere suffecerat, qum qod de *corvis* à Deo pastis apud Lucam c. 12. v. 24. sit dictum, idem ipsum de *volucribus* citra exemptionem avt exceptionem ullam in universum dicatur, Matth. c. 6. v. 26. ut nihil hac in parte corvorum qod sit peculiare compareat. Imò eo in ipso, non hymno tantùm, sed hymni commatio, qod Hymnographus de *corvis* in membro altero, de *jumentis* itidem in altero idem ipse pronunciat; nec de his solis, sed de *omni carne*, i. animalibus universis, cibum eis nimirum à Deo subministrari, Hymno 136. v. 25. deniqe nec *leonum* minus *catuli*, qàm *corvorum pulli*, tam rugiendo illi, qam crocitando isti, à Deo cibum suum poscere perhibentur, Hymn. 104. v. 21. Optimè Calvinus, qo in sacris explicandis nemo religiosiùs est versatus, nemo figmentis istiusmodi magis vel abstinuit vel abhorruit etiam, nemo conjecturis incertis & inanibus indulsit minùs; *Ideò corvos nominat, contemptissimum avium genus* (qo modo Christus *passerculos*, genus vilissimum, Matth. c. 10. v. 29.) *ut doceat Dei liberalitatem penetrare ad omnes mundi partes.* Sed & *qod nullum homini famulatum avt ministerium exhibet*: qod Joannes Chrysostomus monuit; ne in hominis gratiam eos curare censeatur Dominus Deus, ὁ δι' ἡμᾶς καὶ τῶν ἡμετέρων ἐπιμελούμενος, *qi propter nos & nostra curat*, ut rectè Theodoretus *in Genes. Qæst.* 52. Sed pergit vir doctissimus. *Nam qod fabulantur Judæi* (utinam non & nostri) *deseri à pullis suos corvos* (legendum *deseri à corvis pullos suos*) *simul exclusi sunt, & vermes nasci in corticibus arborum ad eos pascendos, hoc suo more faciunt; qia nulla illis religio vel pudor est, qidvis sine colore comminisci qoties aliqid ambiguum occurrit: nobis hoc sufficiat, totum naturæ ordinem sic temperari à Deo, ut ne pullis qidem corvorum desit cibus, qi crocitando fatentur se esse famelicos, nec sibi esse inopiæ remedium, nisi Deus succurrat.* Hæc ille; qibus illud tantum adjectum velim; *corvos*, sed non solos (rapacium enim raptoqe viventium alitum plerisqe id cum corvis est commune) pullos suos non implumes deserere, sed pennatos, simul ac volare jam valuerint, à se depellere. De *aqilis* Aristoteles *Hist. Animal.* l. 9. c. 32. Τρέφουσι τοὺς νεοττοὺς ἕως ἂν δυνατοὶ γένωνται πέτεσθαι. τότε δ' ἐκ τῆς νεοττιᾶς αὐτοὺς ἐκβάλλουσι, καὶ ἐκ τοῦ τόπου τοῦ περὶ αὐτὸν παντὸς ἀπελαύνουσιν. *Alunt pullos, donec potestas volandi fiat: tum nido eos expellunt: post regione, qam ipsi genitores incolunt, tota exterminant.* Et rationem subjungit; Ἐπέχει γὰρ ἓν ζεῦγος ἀετῶν πολὺν τόπον. διόπερ οὐκ ἐᾷ πλησίον αὐτῶν αὐτοὺς αὐλισθῆναι. *Tenent enim singula aqilarum paria longum tractum: unde fit, ne ullo pacto vicinos habere patiantur.* Et Plinius *l.* 10. *c.* 3. *Melanæetos Græcis dicta eademqe valeria, sola aqilarum fœtus suos alit: cætera fugant.* Et mox. *Adultos perseqitur parens, & longè fugat, æmulos scilicet rapinæ.* De *corvis* itidem Aristoteles *ibid. c.* 31. Οἱ κόρακες, ἐν τοῖς μικροῖς χωρίοις, καὶ ὅπου μὴ ἱκανὴ τροφὴ πλείοσι, δύο μόνοι γίνονται καὶ τοὺς ἑαυτῶν νεοττοὺς, ὅταν οἷοί τ' ὦσιν ἤδη πέτεσθαι, τὸ μὲν πρῶτον ἐκβάλλουσιν, ὕστερον δὲ καὶ ἐκ τοῦ τόπου ἐκδιώκουσι. *Corvi locis arctioribus, & ubi non satis cibi pluribus sit, duo tantum incolunt: & suos pullos, cum jam potestas volandi est, primum nido ejiciunt, deinde regione tota expellunt.* Sed & Plinius de *corvis* speciatim *c.* 12. *Cornix sola etiam volantes pullos aliqandiu pascit: cætera omnes ex eodem genere pellunt nidis pullos, sicut & corvi: qi & robustos qoqe fœtus suos fugant longiùs.* Hac itaqe de cavsa fieri potest, ut de *corvorum pullis* potius qam de aliis locutus sit Hymnographus: & qod apud Jobum *sine cibo oberrare* dicantur, à parentibus scilicet & nido excussi, & locis vicinis depulsi: nec probare possum Junii versionem, qi istis mavult qam illis vagam ac famelicam conditionem eam tribuere; *parentibus* utiqe ipsis, non *pullis*.

Hymno 58. v. 5. *Venenum est illis simile veneno serpentis; sicuti aspidis surdæ, qæ avrem obturat svam: qæ voci incantantium non avscultat, nec incantationum peritissimi.* Nec istic commentis fide nevtiqam dignis abstinetur. Jairum mitto, qi interpretatur, *Surdam avre alterâ per senectutem factam, avrem alteram pulvere obturantem, ut ne carmen avdiat, cujus avditi pollentiâ cohibeatur qo minùs lædat.* Ampliùs nostri, Avgustinus: *Data est similitudo de Marso, qi incantat, ut de cavernâ aspidem educat; at illa recusans voces avdire, qibus cogi se sensit, allidit unam avrem terræ, & de caudâ obturat alteram, voces illas, qantum potest, avdire evitans, ne ad incantantem exeat.* Hunc totidem penè syllabis transcripsit qi Ruffini *in Psalmos* titulum, sed ementitum, puto, præfert. Sequntur & Cassiodorus, Bernardus *in Psal.* 91. *Serm.* 13. Arnobius Junior, Hugo Cardinalis, Lyranus, Remigius. Etiam D. Junius tam insulsum commentum in *annotationes* suas mittere sustinuit. Et Villetus noster in

exegesin

exegesin suam ad *Genes. c.* 3. *v.* 1. *q.* 2. Nec abscedere videntur è Græcis Theodoretus & Euthymius. *Hieronymum* enim qod advocat Junius, *Hieronymi nomine commentariorum in Psalmos avtorem* D. Joannes Reginaldius, uterqe codice inconsulto memoriâ lapsus. Ejusmodi avtem planè figmentum est istud, qale illud de *Phocâ* apud Theophrastum fragmento *de animantibus invidis*, ὡς ὅταν μέλλῃ ἁλίσκεσθαι, ἐξεμεῖ τὴν πυτίαν, qod *captu proxima coagulum evomat*, qod ad epilepticos curandos conducat. De margaritarum fœtis *conchis* apud Plinium *Hist. Nat. l.* 9. *c.* 35. *Concha ipsa, cum manum videt, comprimit sese, operitqe opes suas, gnara propter illas se peti.* Avt qale tantopere decantatum illud de *castore*, qi se

Evnuchum ipse facit, cupiens evadere damno

Testiculorum; adeo medicatum intelligit ingven.

Juvenalis *Sat.* 12. atqe ita qidem Plinius *Hist. Nat. l.* 8. *c.* 30. *Easdem partes sibi ipsi Pontici amputant fibri, periculo urgente ob hoc se peti gnari.* Et Solinus *Polyhist. c.* 13. *Testiculi ejus adpetuntur in usum medelarum: idcirco cum urgeri se intelligit, ne captus prosit, geminos suos devorat.* Qod & Milesiis suis fabulis admiscuit Apulejus *Metamorph. l.* 1. *Ea*, inqit, *bestia captivari metuens, ab insequentibus repræcisione genitalium liberatur.* Hinc Nasonis nomine nescio qis in poemate *de Nuce*;

Sic ubi detracta est à te tibi cavssa pericli,

Qod superest tutum, Pontice castor, habes.

Cicero item *Orat. pro Æmilio Scavro*, *Redimunt se eâ parte corporis, propter qam maximè expetuntur.* Lavdant Servius ad *Georg. l.* 1. & Gyraldus noster in *itiner. Cambr. l.* 2. *c.* 3. qi Bernardi cujusdam versus hos adjicit;

Prodit item castor, proprio de corpore velox

Reddere, qas seqitur hostis avarus, opes.

Vides interim narrantibus inter se nevtiqam convenire, qum alii ne capiatur, alii ne captus prosit, id fieri ferunt. Utcunqe habeat, inde *castorem* dici volunt, *à castrando sese*, Grammatici. Servius *ad Georg l.* 1. & Isidor. *Orig. l.* 12. *c.* 2. & *l.* 19. *c.* 27. qo etiam allusit Tertullianus *adversus Marcion. l.* 1. *c.* 1. verbis illis; *Qis tam castrator carnis castor, qam qi nuptias abstulit?* qanqam David Povellus noster ad *Cambrensem* suum κάστορα, fibrum qasi γάστορα; qod *ventriosus* sit, dictum mavult. Verum ista sunt omnia, ut cum Apulejo loqar, *farfari folia* (sic enim legendum *Metamorph.* lib. 1.) & nugæ meræ; sive, ut Lucilius,

Pergula pictoris, veri nihil, omnia ficta.

Siqidem *fibrum* qod attinet, ut ne in eo insistam, qod Dioscorides habet *de medic. mater. l.* 2. *c.* 23. Μάταιον ἱστορεῖται ὅτι διωκόμενον τὸ ζῶον ἀποσπᾷ τοὺς διδύμους καὶ ῥίπτει· ἀδύνατον γάρ ἐστιν ἅψασθαι αὐτῶν, προσεσφιγμένων ὄντων, ὥσπερ ὗς. *Frustra refertur animal istud, ubi urgetur, testiculos sibi avulsos abjicere: neqe enim fieri potest, ut attingat eos qum* [non ut arieti, foris prominentes pendeant, sed] *ut apro, adhæreant & applicita sint corpori*, ita enim τὸ προσεσφίγχθαι exponit V. C. Clavdius Salmasius ex Plinio l. 35. c. 12. restituto, in illo eruditionis omne genus thesauro *Exercitationum Plinianarum ad C. Solini polyhistora*. Itaqe *amputari hos ab ipsis, cum capiuntur, negat Sextius diligentissimus medicinæ mystes: qum parvi substrictiqe sint, nec adimi sine vitâ animalis possint.* Plinius l. 32. c. 3. Hoc, inqam, ut prætercam: qanam arte, qæso, vel ecqâ tandem ratione, avt *phoca* ob *coagulum*, avt *fiber* ob *castoreum*, se peti intelligat? avt deniqe (qod nunc ex professo satagimus) *aspis* angvisve ulla, carmine lædi se posse, Marsumqe ejusmodi qicqam adversus se moliri, præsentiat; qo adversus ista avre obturatâ se muniat? mitto enim qærere, *aspis surda* si fuerit, avre oppilatâ qid sit opus; qare carmen, si illa non perceperit, minùs idcirco efficax existat. Siqidem qod Plinius l. 28. c. 2. *non pavci etiam serpentes ipsos* [credunt] *incantari, contrahiqe Marsorum carmine, etiam in nocturnâ qiete:* carmen etiam adversus somno sopitos efficax credi innuit. Qanqam Hadrianus Turnebus *Adversf. l.* 22. *c.* 11. ex veteri codice *recanere* legendum contendit. Et *recanere* vult esse, *incantationem retorqere & dissolvere*: *Ut enim cantu rumpi angves prisci censebant: Sic angves ipsos existimabant, si id præsentirent, recanere, sive recantare, i. e. incantationem referre ac diluere.* Huic avtem sententiæ astipulari videtur, qod seqitur, *& hunc unum illis esse intelle-*

A *ctum*, ut ad hoc unum, incantationem nempe præsagiendam, intellectu qodam præditi esse videantur. Cæterum Plinius ipse *ibidem*: *Maxima* inqit, *qæstionis & semper incerta est, valeantne aliqid verba & incantamenta carminum. Viritim sapientissimi cujusqe respuit fides: in universum verò omnibus horis credit vita, nec sentit.* Qibus verbis vanâ potius superstitione ista hominum animis insedisse, qam ratione certâ avt judicio probè fundato obtinuisse insinuat. Ab istis verò uti suam de mediis remediisqe magicis dissertationem orditur, ita illis havd minùs incertis clavdit; *Qa-*

B *propter de his, ut libitum cuiqe fuerit, opinetur.* Rectèqe Franciscus Valesius *philosophiæ sacræ c.* 3. concludit *falsum esse, aspides obturare sibi avres ne avdiant. Unde enim angvi in mentem venire, ut incantaturo avres præcludat? unde mentis humanæ sensus & cogitationes percipere?* ut rectè itidem Reginaldius Scotus noster in *magiæ detectione l.* 12. *c.* 15. Perperam tamen, qod carminibus angves affici negat prorsus uterqe: alterqe Hymnographum vult apologum aliqem duntaxat narrare, avt alludere saltem: qalis apud Æsopum de *Castore*, qem supra retulimus: alter ex hoc ipso Hymnographi dicto, hoc

C ipsum, qod illi statuunt, etiam contendit. Certè enim cum ex hoc ipso loco, tum & ex Jeremiæ illo c. 8. v. 17. ubi comminatur Deus, serpentes immissurum se, adversus qos nulla profutura sit mussitatio; & Salomonis illis, Eccles. c. 10. v. 11. *Si nondum adhibitâ incantatione momorderit serpens, nihil incantatori proderit ea*: ex his inqam, ipsis testimoniis, qæ ad adversam sententiam statuminandam adducunt illi, rectè colligitur, & incantatione angves qandoqe mitigari, & noxam ab eis medio isto averruncari: non qidem ex rei ipsius naturâ. Ecqid enim virtutis hujus-

D modi verbis avt vocabulis ullis qeat inesse? itaqe vere Sophocles Ajace;

— οὐ πρὸς ἰατροῦ σοφοῦ

Θρηνεῖν ἐπῳδὰς τῷ τομῶντι πήματι.

— *havd medicus sapit,*

Ad vulnus carmen qi adhibet, ubi ferro est opus.

Et malè Vindicanus *de expert. remed.*

— *Nam res est certa saluti*

Carmen, ab occultis tribuens miracula verbis.

Sed & spirituum malignorum condictione & cooperatione,

E qicqid pollent possuntqe obtinent. qæ, qoties summo universi hujus rectori cohibere libuerit, efficacia omni prorsus destituta deinceps planè concidit. Verum paris istius vanitatem redarguit fusissimè ille verè βιβλιοθήκη ἔμψυχος καὶ μουσεῖον περιπατοῦν. (qod de Longino olim Evnapius) *Bibliotheca spirans vivumqe Musæum.* D. Joannes Reginaldius in *Apocryphorum censurâ prælect.* 105—200. qi & optimè Hymnographi verba explicans, nec *aspidem surdam* dici docet, qasi à naturâ talis sit, cum avditu cumprimis valeat uti in *Theriacis* Nicander, & Plinius *l.* 8. *c.* 32. nec *ob-*

F *turare avrem*, qasi *astu* aliqo istiusmodi utatur; sed *surdam* esse, *avremqe occludere* figuratè dici, qando *mordet*, *etiamsi incantetur*, qumqe *nulla adversus ipsum efficax est incantatio.* Qæ cum viri celebratissimi omniqe lavde superioris sint ipsissima verba, *prælect.* 197. *col.* 1050. extremâ, pessimè sanè editores (editio enim fuit posthuma) contrariam planè viro clarissimo sententiam affinxerunt verbis illis *prælect.* 195. *col.* 1015. *Obturare dicitur avrem suam aspis, qando non mordet, atqe ea non facit, qæ alioqi faceret naturâ, propter vim carminum & incantationum.* Qod & veritati & viri

G illustrissimi sensui, imo toti dissertationis prolixissimæ scopo primario, ex diametro adversatur: scilicet *obsurdescere* vel *surdum agere* qis dicitur, *avremqe ne avdiat obturare*, qando dictis cujuspiam non magis afficitur, nec qæ avdit, avscultat magis, qam si nec avribus qidem qicqam percipiat, vel eas etiam cum Ulyssis Homerici comitibus cerâ avt simili materiâ obturatas habeat. Vide Hymn. 38. v. 13. 14. & Hymn. 83. v. 1. & Zachar. c. 7. v. 11. Ita Esdraides, *Obturans avrem suam idem est cum eo qod mox dicitur, qæ non avdit.* Et Camius, *Qod dicitur de serpente surdo, avres suas obturante, sic intelligendum est, qod cum serpentes ad carmen pronunciatum malè se habere, ac nocendi vim amittere soleant, adversus ferum angvem istum non magis prodest incantatio, qam si surdus esset avresve suas obturasset,*

qo

qo minùs avdiret, qæ incantator super eum pronunciat. Serpentibus avtem istiusmodi carmine mitigari ac cohiberi nesciis, & incantatione omni superioribus, homines pravi ingenii indolisqe perversissimæ confert Lyrodus sacer, utpote qi nullis consilii sani monitis corrigi, nullis svasionis etiam efficacissimæ momentis, avt ab errore abduci, avt ad officium impelli velint. Ista enim sunt carmina, qibus mens humana, suapte naturâ aspera satis, noxia nimis, mitigatur & corrigitur. Ita Thrax qidam apud Platonem *Charmide, pag. 464. E.* Θεραπεύεσθαι τὴν ψυχὴν ἐπῳδαῖς τισι· τὰς δ' ἐπῳδὰς ταύτας, τοὺς λόγους εἶναι τοὺς καλούς. *Anima medelas esse incantationes qasdam. Eas præclaris rationibus contineri.* qo forsan respexerit Clemens in hortatorio, *pag. 46. A.* ubi ait, Ἐπῳδὰς τὰς ὑγιεῖς παρὰ Θρᾳκῶν λαμβάνεις. *Rectas & sanas incantationes accipis à Thracibus.* Æschylus Prometh. vinct.

Ψυχῆς νοσούσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγοι,
Ἐάν τις ἐν καιρῷ γε μαλθάσσῃ κέαρ,
Καὶ μὴ σφριγῶντα θυμὸν ἰσχναίνῃ βίᾳ.
Animo medetur ægrotanti oratio.
Si tempore apto savcium cor mulceas,
Non si tumentem premere vis animum paret.

Ita enim & Plutarchus exhibet in *consolatoriâ ad Apollonium* scriptâ: atqe ita legendum, non ὀργῆς, ut vulgo, clarè docet H. Stephanus, qi & *orationem* pro *rationem* jure substituit in versibus eisdem a Cicerone versis. Nec abscedit illud ex *certamine Menandri & Philistionis* an *Philemonis* à Jano Rutgersio edito, sed qod posterioris esse alicujus ævige seqioris res ipsa clamat, licet multa forsan ex utroqe decerpserit;

Λύπης ἰατρός ἐστιν ἀνθρώποις λόγος·
Ψυχῆς γὰρ οὗτος μόνος ἔχει ἰάματα.
Λέγουσι δ' αὐτὸν οἱ πάλαι σοφώτατοι
Ἀστεῖον εἶναι φάρμακον.
Mœroris homini medicus est oratio.
Animi medelas sola namqe hæc obtinet.
Ob hancce cavssam veteribus dictum est Sophis,
Scitum esse medicamentum —

Ita malo, qam avt cum Grotio, *Blandum est venenum*, avt cum Rutgersio etiam, *Urbanum eam esse pharmacum.* Videtur enim avtor ad illa respexisse carmina, qibus dolores externi mitigari ac sopiri creduntur. Et in animo forsan habuit Evripidis illud, qod Plutarchus tum *ad Apollon.* tum & in tractatu *de amico ab adulatore dignoscendo* adducit,

Ἀλλ' ἄλλ' ἐπ' ἄλλῃ φάρμακον κεῖται νόσῳ·
Λυπουμένῳ μὲν μῦθος εὐμενὴς φίλων·
Ἄγαν δὲ μωραίνοντι νουθετήματα.
Medicina præsens aliis est alia malis:
Mœstis amica benevolentum oratio;
At verba stultè agenti castigantia.

Ἀλλ' pro ἄλλαι priùs, in senario primo, tanqam παρέλκον, expunxisse videntur; cujus loco Grotius Καὶ substituit concursus geminus τοῦ λλ in illo ex ejusdem *Oeneo*, apud Clementem *Strom.* l. 6.

Ἀλλ' ἄλλος ἄλλοις μᾶλλον ἥδεται τρόποις.
Sed alius aliis moribus capitur magis.

Et qod ex Archilocho *ibidem*,

Ἀλλ' ἄλλος ἄλλῳ καρδίην ἰαίνεται.
At alius aliâ re juvatur ampliùs.

Posteriores duos sub incerto avtore exhibuit Stobæus *tom.* 2. *tit.* 114. sed pro φίλων habet φίλου· vel potuit ejusdem illud respexisse.

Λόγῳ με πεῖθε, φαρμάκῳ σοφωτάτῳ.

i. vertente Septimio, qi *de pallio*, c. 6. lavdat;

Sermone me svasisti medicamine sapientissimo.

sive, ut Junius legi mavult, qo constet metri ratio,

Sermone me svasisti medicamento sapientissimo.

ἀστεῖον posuit pro eo, qod ille σοφώτατον. ἀστεῖος enim σοφὸς, φρόνιμος, ἐνουνετος, uti Grammatici explicant, *sapiens, prudens, callidus, astutus.* Eandem habent mentem Philemonis illa, qæ Stobæus exhibuit *edit. Gesner. tom.* 2. *c.* 81. *tit. de literis*, sed pertinere ad *tom.* 1. *l.* 2. *c.* 4. docet Photii syllabus *cod.* 167.

Ἆρ' ἐστὶν ὁ λόγος τοῖς νοσοῦσι χρήσιμος.
Ὡς σπλήνιον, πρὸς ἕλκος οἰκείως τεθὲν,
Τὴν φλεγμονὴν ἔπαυσεν, οὕτω καὶ λόγος.

Qibus Grotius in *Florilegio* duos alios post primum senarium aliunde hos interserit.

Εὔκαιρος εἰς τὰ σπλάγχνα κολληθεὶς φίλων
Εὐψυχίαν παρέσχε τῷ λυπουμένῳ.

Ego verò, novissimo subjunctos malim, ut collationis apodosis eis continuatim sic procedat, οὕτω καὶ λόγος Εὔκαιρος, &c.

Apprime prodest ægrè habenti oratio:
Ut splenium, namqe illitum rite igneos
Sedat tumores, itidem amica oratio,
Attemperata leniter præcordiis,
Restituit animam afflictam mœstitudine.

Eodem spectare sentio & senarios illos, qi & Menandro partim, partim Philemoni tribuuntur.

Ψυχῆς νοσούσης ἐστὶ φάρμακον λόγος.
Ψυχῆς πόνος γὰρ ἀπὸ λόγου κουφίζεται.
Ἰατρὸς ὁ λόγος τοῦ κατὰ ψυχὴν πάθους.
Λύπην γὰρ εὐνοῦς οἶδεν ἰᾶσθαι λόγος.
Λόγος γάρ ἐστι φάρμακον λύπης μόνον.
Medicina mentis ægrotæ est oratio.
Nam sedat animi Oratio ægrimoniam.
Morbos ad animi medica valet oratio.
Benevola sanat namqe luctum oratio.
Mœroris unum remedium est oratio.

Theophylactus Simocatus *Epist.* 25. Φρενώσει τὸ πάθος θεράπευσον· ἔχεις λόγον, τὸ φάρμακον

Νηπενθές τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων.

Prudentia subveni affectui. Rationem habes, istud est medicamen.

Nepenthesqe & mite, malorum oblivio rerum.

Ex Homeri *Odyss.* δ. v. 221.

Respexit eò dubio procul Flaccus *Epistol. ad Mecænatem.*

Fervet avaritiâ, miseroqe Cupidine pectus?
Sunt verba & voces, qibus hunc lenire dolorem
Possis, & magnam morbi deponere partem,
Lavdis amore tumes? sunt certa piacula, qæ te
Ter purè lecto poterunt recreare libello.
Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
Si modo culturæ patientem commodet avrem.

hoc est, qod Hymnodus, in surdum agere, avrem qi contra occludere & obstruere velit: qomodo avtem in altero membro ad carmina sacra, qæ & lustratoria, ita in altero ad magica, qæ & mitigatoria, allusit. Sumptum est enim ex eis, qibus nutrix anus Phædram alumnam libidinis æstu incestæ savciam sic affatur in Evripidis *Hippolyto*:

Νοσοῦσα δ' εὖ πως τὴν νόσον καταστρέφου.
Εἰσὶν δ' ἐπῳδαὶ καὶ λόγοι θελκτήριοι.
Φανήσεταί τι τῆσδε φάρμακον νόσου.
Bonam ægra morbo alicunde des catastrophen.
Sunt carmina & sunt verba mitigantia.
Hujus medela dabitur ægrimoniæ.

Verum illa, aspidis ad instar propheticæ, ad omnia istiusmodi molimina obsurduerat. Contra qam Thrasymachus apud Platonem *de repub.* l. 2. de qo Socrates ibidem: Θρασύμαχος γάρ μοι φαίνεται πρῳαίτερον τοῦ δέοντος ὑπὸ σοῦ, ὥσπερ ὄφις, κηληθῆναι· *Videtur mihi Thrasymachus oratione tuâ citiùs qam oportuerat, tanqam serpens carmine, delinitus.* Itaqe anus;

Γυναῖκες, ἄλλως τοὺς δὲ μοχθοῦμεν πόνους,
Ἴσον δ' ἄπεσμεν τοῦ πρίν. οὔτε γὰρ τότε
Λόγοις ἐθέλγεθ' ἥδε, νῦν τ' οὐ πείθεται·
Frustra labores, mulieres, hos sumimus:
Æqe exitu procul atqe prius hic absumus.
Nec mitigata hæc tunc, nec nunc obtemperat.

Qin & è nostris Ambrosius *adversus Avxentium. Hymnorum meorum carminibus deceptum populum ferunt. Plane; nec hoc abnuo. Grande carmen istud, qo nihil potentius est.* Et sanè vis potentiam carminis hujus? Avdi Lactantium *Instit.* l. 3. c. 86. *Da mihi virum, qi sit iracundus, maledicus, effrænatus; pavcissimis Dei verbis, tam placidum*

qam ovem, reddam. Da cupidum, avarum, tenacem; jam tibi eum liberalem dabo, & pecuniam suam propriis plenisqe manibus largientem: da timidum doloris ac mortis; jam cruces & ignes & Phalaridis tavrum contemnet: da libidinosum, adulterum, ganeonem; jam sobrium, castum, continentem videbis: da crudelem, sangvinis appetentem; jam in veram clementiam furor ille mutabitur: da injustum, insipientem, peccatorem; continuò & æqus & prudens, & innocens erit: tanta divinæ sapientiæ vis est, ut in hominis pectus infusa, matrem delictorum stultitiam uno simul impetu expellat. Avdi Clementem cumprimis Alexandrinum *hortatorio ad Græcos. pag. 2. D.*

Νηπενθές τ' ἄχολόν τε κακῶν ἐπίληθες ἁπάντων.

γλυκύ τι καὶ ἀληθινὸν φάρμακον πειθοῦς, ἐγκέκραται τῷ ᾄσματι.

Absqe dolore & ira, malorum oblivionem inducens omnium.

In qo carmine jucundum qoddam, & ad persuadendum penitus factum medicamentum temperatum est. Mox de D. Jesu Christo carminis istius magistro, qem Arioni, Orpheo, Amphioni præfert, qos (ut obiter Clementi medelam faciamus, non ἄνδρας τινὰς, οὐκ ἄνδρας, uti vulgò legitur, qod interpretem, qi, *homines, non homines*, reddidit, in errorem induxit, sed) οὐκ ἀΐδρεας, *non inscitos, non imperitos*, sed *callidos, gnaros, astutos*, i. ἀπατηλοὺς, uti continuô seqitur, appellat, utpote qi artificii musici lenocinio, tanqam carmine qodam magico, delinitos, in fravdem ac perniciem, morumqe labem, & simulacrorum cultum, dæmonumqe malignorum servitium, mortales miseros illexerint. Ἀλλ' οὐ τοιός γε, inqit, ὁ ᾠδὸς ὁ ἐμὸς· μόνος γοῦν τῶν πώποτε, τὰ ἀργαλεώτατα θηρία, τοὺς ἀνθρώπους, ἐτιθάσευσε· πτηνὰ μὲν τοὺς κούφους αὐτῶν, ἑρπετὰ δὲ, τοὺς ἀπατεῶνας· καὶ λέοντας μὲν τοὺς θυμικούς· σύας δὲ, τοὺς ἡδονικούς, λύκους δὲ, τοὺς ἁρπακτικούς· λίθοι δὲ καὶ ξύλα, οἱ ἄφρονες· πρὸς δὲ καὶ λίθων ἀναισθητότερος ἄνθρωπος ἀγνοίᾳ βεβαπτισμένος· αὖθις δὲ ἐχίδνας τινὰς καὶ παλιμβόλους ὑποκριτάς. — πάντα ἄρα ταῦτα τὰ ἀγριώτατα θηρία, καὶ τοὺς τοιούτους λίθους, ἡ οὐράνιος ᾠδὴ αὐτὴ μετεμόρφωσεν εἰς ἀνθρώπους ἡμέρους. *Sed non talis est meus cantor. Solus qidem certe ex iis, qi unqam fuerunt, difficillimas feras, homines mansvefecit. Volucres qidem eos, qi ex ipsis sunt leves: serpentes vero eos, qi deceptores: & leones eos, qi sunt animosi, & ad iram concitati: sues avtem eos, qi sunt voluptati dediti: lupos avtem eos qi rapaces: lapides avtem & ligna sunt insipientes. Præterea avtem lapidibus qoqe est insensilior homo, qi est tinctus ignorantiâ. Rursus qosdam virulentos, impostoresqe, ac simulatores. — Has ergo omnes immanissimas feras, & tales lapides ipse cælestis cantus in mansuetos homines transformavit.* Qod confirmat ex Esajæ c. 11. v. 6. — 9. Matth. c. 3. v. 7. — 9. Tit. c. 3. v. 3. — 5. & c. 2. v. 11. 12. concludens tandem; Ὅρα, inqit, τὸ ᾆσμα τὸ καινὸν, ὅσον ἴσχυσεν ἀνθρώπους ἐκ λίθων, καὶ ἀνθρώπους ἐκ θηρίων πεποίηκεν· οἱ δὲ τεθνεῶτες ὡς νεκροὶ, οἱ τῆς ὄντως οὔσης ἀμέτοχοι ζωῆς, ἀκροαταὶ μόνον γενόμενοι τοῦ ᾄσματος, ἀνεβίωσαν: *Vide qantum potuerit novum canticum: homines ex lapidibus, & homines fecit ex feris. Hi avtem, qi erant alioqi ut mortui, qi ejus, qæ vere est vita, non erant participes, postqam cantici solum fuerunt auditores, revixerunt.* Sed vise sis omnino qæ seqvuntur: totam enim dissertationem transcribere, nec otium est, & tædium forsan faceret. Scitè igitur etiam Joannes ille ὁ χρυσόστομος Ecclesiam, in qâ incantatio istiusmodi exercetur, arcæ Noachicæ hac ratione præstare contendit, *de pœnitentiâ Orat.* 4. qæ est *editionis Savilianæ tom. 6. octogesima.* Διὰ τί, inqit, οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι τῆς κιβωτοῦ τὴν ἐκκλησίαν μείζονα προσειπών; ἡ γὰρ κιβωτὸς παρέλαβε τὰ ζῶα, καὶ οὐ μετέβαλεν· ἡ δὲ ἐκκλησία παραλαμβάνει τὰ ζῶα, καὶ μεταβάλλει· οἷόν τι λέγω· εἰσῆλθεν ἐκεῖ ἱέραξ, καὶ ἐξῆλθεν ἱέραξ· εἰσῆλθε λύκος, καὶ ἐξῆλθε λύκος· εἰσῆλθέ τις ἱέραξ ἐνταῦθα, καὶ ἐξέρχεται περιστερά· εἰσέρχεται λύκος, καὶ ἐξέρχεται πρόβατον· εἰσέρχεται ὄφις, καὶ ἐξέρχεται ἀρνίον, οὐ τῆς φύσεως μεταβαλλομένης, ἀλλὰ τῆς κακίας ἐλαυνομένης. *Ea de re*, inqit, *non erraverit qi arcæ Ecclesiam præstare dixerit. Animalia, enim, excepit, nec mutavit arca; accepta mutat Ecclesia. Lupum illa admisit, & emisit lupum; & accipitrem*

A *pariter; & serpentem: hæc verò lupum qem admisit, ovem emittit, accipitrem admissum, columbam factum emittit: serpentem admittit, & emittit agnum: natura non mutata, sed malitia expulsa.* Carmen verè stupendum, qod lupos in oves; accipitres in columbas; serpentes in agnos transformet. Imò qod contra qam os Medusæ, non homines in lapides, sed lapides in homines, qod de Deucalione ac Pyrrhâ fabulantur. Qam Circæa cantio, homines in bestias, sed animantia bruta in homines, verè homines, transmutet.

B Priusqam dissertationem hanc de carminibus hujusmodi clavdam, libet Euripidis dicto cuidam, qo de *aspide* verba fecisse censetur, lucem aliqam dare. Æliani verba sunt *Histor. Animal.* l. 4. c. 54. Ὅμηρος μὲν ἔδωκεν ἵππῳ φωνὴν· ἀσπίδι δὲ ἡ φύσις ἡ νόμων οὐδὲν μέλει, φησὶν Εὐριπίδης: qibus in verbis explicandis dupliciter errarunt viri magni. Primus est error, qod Evripidis senarium integrum adduci ab Æliano sunt opinati, qem in *excerpta* sua sic transtulit V. C. Hugo Grotius;

Ἀσπίδι δὲ φύσις, ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει.

C Vertitqe

Ut jura non moretur; ingenium est aspidi.

cum extrema tantum illa Evripidis, sint ἡ νόμων οὐδὲν μέλει, priora illa, ἀσπίδι δὲ φύσις, Æliani: qi ubi miram de aspide qadam historiam narraverat, qæ puerum amasium suum, cum periculo proximus somno detineretur, excitando & discriminis admonuerat, & exitio subduxerat: Homerus, inqit, poetico more fabulando, eqo sermonem tribuit; at natura ipsa aspidi avt sermonem, avt qod ejusdem cum sermone efficaciæ fuerit: perinde enim fuit ac si voce vivâ, D sive oratione ipsâ, periculi qod instabat, gnarum fecisset.

Alter error est, qod de aspide dictum accipiunt illud, ἡ νόμων οὐδὲν μέλει, *cui legum cura nulla*. Qid enim aspidi cum legibus commune avt fuit unqam, avt esse qeat? avt jura qis moratur serpens? ut aspis hoc nomine peculiariter notetur, qasi aliqid hac in parte a reliqis diversum obtineat. Aspidi certè si attribueretur istud, νόμων appellatione non leges istic, avt jura, sed cantiones & carmina designanda potius statuerem à qibus *leges* etiam sic dictas qi E velint non desunt, Ὅτι πρὶν ἐπίστασθαι γράμματα, ᾖδον τοὺς νόμους, ὅπως μὴ ἐπιλάθωνται. *Qod ante literas repertas, leges memoriæ juvandæ gratiâ cantionibus qibusdam comprehensas canere* jugiter solebant, uti Aristoteles, an Alexander Trallianus *problemat. l.* 19. *Qæst.* 28. qô facit qod Athenæus habet l. 11. Charondæ leges inter epulas decantari solitas: moremqe istiusmodi alludens Cicero *de legib. l.* 2. *Discebamus enim pueri XII* [tabulas] *ut carmen necessarium.* Sed & qod Apollinem, ex avtore innominato Svidas refert, una cum lyrâ leges hominibus tono Musico modu-F latas tradidisse, Πρῶτον δὲ ἅμα τῷ μέλει τὰ κατ' ἀρχὰς ἐν αὐτοῖς θεσμὰ ᾖδεν, καὶ ἐνῆρεν τὴν τοῦ ῥυθμοῦ ἡδονὴν ταῖς τὰ παραγγελλόμενα. *Qo simul & insitum priscis illis feritatem melodiâ deliniret, & rythmi svavitate, qæ præcipiebantur, acceptiora faceret.* Vocabuli avtem istius ambiguo lusit Stratonicus, qum de Philotâ & Timotheo Musicis sententiam reqisitus, dixit, τὸν μὲν ψηφισμάτων ποιεῖν, τὸν δὲ νόμων. *Philotan plebiscita condere, Timotheum vero canendi leges.* Avtor Athenæus *dipnosoph. l.* 8. *p.* 352. B. Huic avtem τῶν νόμων significatui, dato de aspide id protulisse Ælianum, favere G possent avtoris ejusdem verba hæc operis ejusdem *l.* 5. *c.* 54. Καὶ ἔχεως δῆγμα, καὶ ὄφεως οὖν φασιν ἀντίπαλον μὴ διαμαρτάνειν φαρμάκου. καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἀκεῖσθαι πόματα εἶναι, τὰ δὲ χρίσματα· καὶ ἐπῳδαὶ ἐπεφοίτησάν τινες ἐγχρισθέντα ἰόν· (ubi pro ἐγχρισθέντα malim ἐγχριμφθέντα legere, ἰὸς enim ἐγχρίμπτεται, φάρμακον ἐγχρίεται,) ἀσπίδος δὲ ἀκεῖσθαι μόνον δῆγμα ἀνίατον εἶναι καὶ ἐπικουρίας κρεῖττον. *Adversus cum viperarum tum & aliorum serpentium morsus remedia ajunt non deesse, qorum qædam potionibus, qædam inunctionibus constare accepi: qin & incantationes venenum impactum mitigarunt, aspidis solius morsum avdivi incurabilem esse, & medicamine omni superiorem.* Ita hoc esse videri posset, qod ex Evripide attulerat, νόμων, i. μελῶν ἢ ἐπῳδῶν ταύτῃ οὐ μέλειν sive, *voce incantantis eam nullam affici*, prout utro-

A qe prior Cantor divinus dixerat; qi & propterea forsan פתן i. aspidem nominaverat, qod hujus malum immedicabile censebatur: interest qod istic de malo præcavendo, istic de curando ageretur.

Qod avtem de aspide Ælianus, idem de sycophantâ, qod & in diverbium abiit, Aristophanes *Pluto Act.* 4. *sc.* 3.

Ἀλλ' οὐκ ἔνεστι συκοφάντου δήγματος.

At nullum morsus sycophantæ est remedium.

B Sic enim scholia. ὅτι οὐκ ἔστιν ἐπῳδὴ ἢ φάρμακον πρὸς δῆγμα συκοφάντου. Ut aspidi etiam hac in parte similis sycophanta sit, tamqe de isto qam de illâ dici possit, ὅτι τῷ συκοφάντῃ τῶν νόμων οὐδὲν μέλει. Nec dispar qod de amore Philetas apud Longum *Pastoral. l.* 2. Ἔρωτος γὰρ οὐδὲν φάρμακον, οὐ πινόμενον, οὐκ ἐσθιόμενον, οὐκ ἐν ᾠδαῖς λαλούμενον. *Etenim amoris remedium nullum est, non qod potu hauriatur, non qod esu sumatur, non qod carmine concipiatur.* Qodqe de muliere malâ Evripides in *Andromacha*;

— δεινὸν δ' ἑρπετῶν καὶ ἀγρίων
Ἄκη βροτοῖσι θεῶν καταστῆσαί τινα·
Ἃ δ' ἔστ' ἐχίδνης καὶ πυρὸς περαιτέρω,
Οὐδεὶς γυναικὸς φάρμακ' ἐξηύρηκέ πω κακῆς.
— Ehev qod belluarum qis morsibus
Et angvium aliqis remedia invenit Deus:
Contra mulierem, viperâ pejus malum
Flammâqe, nulla inventa medicina est malam.

C ista qidem omnia ex hypothesi, sed sanâ minùs eâ, dicta sint, de *aspide* nempe ex Evripidis mente, Æliano dictum, νόμων ταύτῃ οὐ μέλει.

D Cæterum accuratius pavlò Æliani contextum pensitanti; patebit id qidem clavsulam illam, ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει, qod solum Evripidi dictum, non ad *aspidem*, prout viri illi eximii ceperunt, sed ad *naturam* ipsam referri: *aspidi*, inqit Ælianus, *vocem qodammodò largita est natura, qæ, Evripide avtore legem nihil morata*, qâ lubet, sponte fertur: ut hoc voluerit Ælianus, aspidem favtori suo consuluisse, qomodo & parentibus ætate confectis ciconiæ, (hoc si faciunt saltem) instinctu qodam naturæ, qæ lege nec spectatâ, nec expectatâ, consvevit, qod suum est exeqi. Siqidem ut Origenes *adv. Celsum. l.* 4. *pag.* 228. Τοῦτο οὐκ ἀπὸ θεωρήματος τοῦ περὶ τὸ καθῆκον ποιοῦσιν οἱ πελαργοί, οὐδ' ἀπὸ λογισμοῦ, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως. *Hoc non ex reputatione officii ciconiæ faciunt, avt ratione aliqa, sed instinctu naturæ.* Itaqe omninò scripsisse Evripidem avtumo, qod & ex Cyrillo mox dabitur.

Ἡ φύσις ἐβούλεθ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει.
Natura voluit, leges qæ non respicit.

E Qod in benigniorem qidem sensum traduxit Ælianus (apud qem itaqe malè Gillius vertit, *qam nullæ morantur leges*, cum potius dicere debuisset, *qæ nullas leges moratur*) qum in seqiorem extulisse Tragicus videatur, nec secus usurparunt scriptores alii, siqidem à multis celebratur. Sic enim Aristænetus, sive qisqis *Epistolarum* mollium illarum est avtor, *l.* 2. *Ep.* 5. ubi pessimè perdita & pessum jam proqerens virguncula; Ἐῤῥέτω αἰδώς· ἐῤῥέτω σωφροσύνη. — ἐπαισθάνομαι τῆς φύσεως βουλομένης, ᾗ νόμων, ὡς ἔοικεν οὐδὲν μέλει. *Valeat pudor: valeat honestas.* — *Naturam sentio sic volentem, cui legum, uti videtur, ratio nulla habetur.* Sic Sextus Empiric. *adv. Mathemat. l.* 10. *c.* 5. Οὐκ οὕτω φοβερὰ ἡ τῶν Σκεπτικῶν ταραχή· εἰ μὲν ἀλλὰ κἂν μεγίστη τις ᾖ, οὐχ ἡμᾶς αἰτιᾶσθαι δεῖ τοὺς ἀκουσίως καὶ κατ' ἀνάγκην πάσχοντας, ἀλλὰ τὴν φύσιν, ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει· καὶ τὸν δοξαστικῶς καὶ κρίσει ἐπισπώμενον ἑαυτῷ τὸ κακόν. *Non est adeo formidabilis Scepticorum perturbatio: qin etiamsi qam gravissima extiterit, tam nos culpandi sumus, qi inviti eam necessariò patimur, qam natura, cui legum nulla est cura; & is, qi opinione & judicio malum ipse accersit sibi.* Cyrillus *de Trinitate, lib.* 2. Ariani dogmatis patronis qærentibus, *pater filium volens an nolens genuerit*, respondens, inter alia, hæc habet. Τῶν μὲν πρακτέων ἢ μή, θέλησις τε καὶ ἀθελησία κρατεῖ· γεννήσεως δὲ, οὐκ ἔτι· πῶς γὰρ τὸ ἀνθότε (legendum αὐθ' ὅτε,) λέγουσιν, ἵν' ἡ τιτηθεῖ πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὑπό τινων ὑμνούμενον,

F Ἡ φύσις ἐβούλετ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει.
ἀπαθείας δ' ἀντὶ θελήσεως καὶ ἀθελησίας (legendum ἀβουλίας, vel ἀβουλησίας, eâdem analogiâ qa ἀθελησία supra) οὐδ' ὅπως ἐσθίων ἐμφράξεται. *In agendis qidem vel omittendis, voluntarium & involuntarium obtinet: in generatione verò non item: cavsam qærentibus, institu illud sapientissimè subjeceris, qod à qibusdam decantatur,*

Natura voluit, leges qæ non respicit.

Adjecerim ego, qæ nec consulti vel inconsulti rationem ullam habet. Qod ille qidem de eis generatim atqe in universum dictum voluit, ὅσα ὑπὸ φύσεως μόνον διοικεῖ, ut Marcus *Imperat. l.* 10. *c.* 2. & 33. qæ *mero naturæ* solius *ductu*, non rationis dictamine, avt electionis liberæ ac spontaneæ arbitrio fiunt. Cum superius adducti illi ad ea transferant, qæ affectus impetu abreptis citra rectæ rationis normam perpetrantur.

G Evripideum avtem istud Anaxandrides comicus παρῳδήσας in populum Atheniensem intorsit. Sic enim Aristoteles *Ethic. Nicom. l.* 7. *c.* 10. & rursus *Evdem. l.* 6. *c.* 10. ubi incontinentem hominem describendo, & ab intemperante disterminando, hunc ait similem esse civitati, χρωμένῃ μὲν τοῖς νόμοις, πονηροῖς δὲ χρωμένῃ, *legibus utenti, sed utenti malis:* illum verò, ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα, καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους, χρῆται δ' οὐδέν. *Civitati, qæ ea sciscit qæ oportet omnia, & leges qidem bonas habet, sed harum nulla utitur,* juxta illud Anaxandridæ, qo Athenienses perstrinxit.

Ἡ πόλις ἐβούλεθ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει.
Urbs hoc volebat, legum cui pensi nihil.

Qod illi dicterium fatale fuisse perhibet in *Commentariis ad Aristotelem Evstratius.*

Qanqam secius pavlo & istud à pleriſqe habetur, dum ita sumitur tanqam si ἐβούλευε dictum esset. Sic enim, alios ut mittam, Lilius Gyraldus, qi in *Syntagmate de poetis*, comici dictum sic extulit,

Urbs consulit leges pias, qæ negligit.

Sic Gruterus, qi Gyraldum accessit proximè;

Leges pias urbs consulit, sed negligit.

ubi frustra item est Dionysius Lambinus, qi lectionem, qam dedimus, & codices exhibent, apud Aristotelem solicitat, & ἐβούλευε pro ἐβούλετο substitutum it. Rectius ad mentem avtoris Grotius.

Legum contemptrix sic volebat civitas.

Sed ut ad tragicum redeamus, qi de naturâ humanâ, vitio innato infectâ altius & efferata planè extulisse videtur: Lyrodumqe sacrum, qi eandem prorsus verbis supra positis insectatur: eâ est reverâ indolis istiusmodi pravitas, & obstinata nimis perversitas, ut non tantum adversus leges humanas (qod ille dixit) obsurdescat, sed adversus monita divina qoqe (qod ille monet) avrem creberrimè occludat. Atqe hoc ipsum est qod ille pro Christi nomine martyrii coronâ primo loco redimitus B. Stephanus, apud Lucam Act. Apost. c. 7. v. 51. adversariis suis vitio vertit, verbis illis; Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσὶν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε. *O vos cervicem duri, corde verò avreſqe præputiati, Spiritui sancto semper obnitimini.* Qodqe ille eis objecerat, ipsi facto mox comprobarunt; avribus enim, ad aspidis Davidicæ instar, obturatis & clamore sublato, qi eas qo minus vatis θεοφόρου carmen attenderent, præoccuparas penitus oppleret, in virum Spiritus sancti prægnatem impetum fecerunt, & extra urbem ejectum lapidibus obruerunt vers. 57. 58. unde scite Avgustinus *in Psal.* 58. *Ecce aspides surdæ, duriores lapidibus, qibus incantatorem suum lapidabant qia nolebant nisi sævire, noluerunt avdire, qod si avdirent, forte desævirent.*

CAPUT IX.

Dicta aliena cum scriptorum a qibus lavdentur, commissa. Clementis verba pro tragici, ab Heinsio habita. Tragici fragmenta ab eodem deformata ex Plutarcho constituta restitutaqe:

ἠλίθιοι qinam, & unde sic dicti, λίκνα, sive vanni, in sacris. Demosthenes emendatus. Ἐργάνη, non Ἐργάτις, Minerva. Hujus & Πολιάδος discrimen. Apollo Ἀγυιεύς. Sophoclis versus videri, ex ejusdem affinibus. Opificis solertis; sed infantis dictum. Oratio, prout & sermo sacer, malleo, cœlo, dolabræ compar. Clementis verba Agathoni adscripta. Aristonis philosophica videri. Aristonis nomine Theophilo citata, Aristophonti tribui. Menandriana cum Plutarchianis a Grotio commista. Bona nimia, noxia. Stoica dogmata secum pugnantia. Pollucis verba cum avtorum qos advocat ab interprete misere confusa. ἐπενδύτης *Joan.* 21. 7. *qid. Sophoclis* Πλύνεσθαι, *suspectum. Sophoclis, Thespidis, Nichocharis fragmenta emaculata.* νομίζειν, ἀντικρύς, βοηθεῖν χρεία ἄντη, *Act.* 6. 3. *Pro Pindaricis a Stephano adhibita, qæ ex Paræmiarum versione Græca Clementis sunt. Nec Pindarum rectè cepit Stephanus, nec Salomonem expressit Junius. Furtiva juvant. Probibita irritant. Clementiana cum Aristophaneis, a Grotio conferruminata. Ejusdem sunt comici, qæ tanqam ex incerto dantur. Aristophanes emendatus,* ὡς οἱ κωμικοὶ λέγουσι, *formula de suo aliqo usurpata. Affine huic,* in prophetis *Joan.* 6. 45. *Aristophanis dictum celebre, a re nautica, Evpolidis a re militari, Nazianzeno usurpatum utrumqe. Regi prius, qam regere. Apud Nazianzenum reperiri, qod Menandro tribuitur. Aliena in ore habere, gratissimum. Platoni comico tributa, qæ Philosophi sunt. Hic erroris insimulatus, qod lapidem Heracleum cum magnete confuderit. Demosthenis verba pro comici alicujus habita. Ex qâ oratione petita: diæta ratio, qæ nec vires addat, nec mori permittat. Svidas, tentatus.* Juscula, Ἰσγνεσία, *an* Ἰσχυρητικὰ γρῦτα, *παιδιά.* Grusum ὄλυνθος, *num* ficus medicatus, *avt pharmaca sensim necantia Svidæ intelligantur. Pro Sophocleis exhibita, qæ Athenæi sunt. Macrobio adscripta qæ is nullas habet.*

ALiorum dicta scriptores tum sacri tum profani ita suis sæpenumerò intertexta exhibent, ut qid aliunde mutuatum, qid de suo adjectum, havd proclive sit internosse: qod summos etiam viros sæpenumerò fefellit. Ex Æliano capite superiore hujusce rei specimen insigne satis dedimus, qod viris havd è classe postremâ infimâve nonnullis, erroris crassiusculi etiam, ansam præbuit. In hoc negotio plurimus est Clemens Alexandrinus, qi cum στρωματεῖς suos, tum & reliqos apparatus, floridos admodum universos, ex omne genus avtoribus excerptis emblematibus, tanqam opus tessellatum, ad varietatis stuporem, exqisitissimè atqe elegantissimè contexuit. Is in hortatorio ad Græcos, pag. 61. D. statuarum & simulacrorum cultores dum deridendos propinat, ex tragico, sed avtoris nomine celato citata suis qædam immiscuit. Verba Clementis sic habent;

Βάτ' εἰς ὁδὸν δὴ πᾶς ὁ χειρῶναξ λεὼς,
Οἱ τὴν Διὸς γοργῶπιν Ἐργάτιν Θεὸν
Στατοῖσι λικνοῖς προστρέπεσθε, ἠλίθιοι
Τῶν λίθων δημιουργοί τε καὶ προσκυνηταί.

Ite in viam omnis, qi illiberalem manuum artem exercet populus
Qi Minervam Jovis filiam Gorgopin & Ergatin,
Statutis ventilabris colitis, stulti
Lapidum opifices, iidemqe adoratores.

Eum locum qasi minùs sincerum solicitat V. C. Daniel Heinsius, & legendum postulat, Βάτ' ἐξ ὁδοῦ, & προστρέπεσθ' ἠλίθιοι, ut ἠλίθιοι, illud sit poetæ, non Clementis; qod secùs est. Cum enim tragici alicujus, Sophoclis forsan, sint versus, ad Minervæ pompam artifices, qibus ea præsidet, evocantis, & in viam publicumqe prodeant monentis; nevtiqam videtur argumento consentaneum, ut tragicus hos ipse stolidorum appellatione deturparet; sed neqe sacrorum qibus adornandis horum incessus adhibetur, ratio ac respectus ejusmodi aliqid pateretur. Illa itaqe, ἠλίθιοι τῶν λίθων δημιουργοί τε καὶ προσκυνηταί, non poetæ, sed Clementis sunt, qi eosdem λίθων ἀναισθητοτέρους, *lapidibus stupidiores* dixerat. ἠλιθιάζειν avtem est ἀναισθητεῖν· inqit Scholiastes *ad Aristophanis equites.* ἀναίσθητοι γὰρ οἱ λίθοι. Qasi ab hoc illud tractum sit; itaqe rectè Sylburgius monuerat, tollendam post ἠλίθιοι distinctionem, qo paranomasiæ venustas magis appareat; qalis & illa ejusdem *Pædagogi*, *l.* 2. *c.* 12. Τοιοῦτοι τῶν ἠλιθίων οἱ λίθοι γυναιξὶ περιδέδενται. *Tales gemmæ sunt stultis mulieribus alligatæ.* Qod diximus, Plutarchus avtoritate firmabit suâ, qi in dissertatione *de Fortunâ pag.* 99. *A.* eadem verbis eisdem adduxit, nisi qod pro Ἐργάτιν Ἐργάνην, pro προστρέπεσθε, προσστείχετε habeat, & Θεὸν omittat. Sic enim tragici verba exhibet iste;

Βάτ' εἰς ὁδὸν δὴ πᾶς ὁ χειρῶναξ λεὼς,
Οἱ τὴν Διὸς γοργῶπιν Ἐργάνην στατοῖς
Λίκνοισι προστρέπεσθε ——

Turba in viam procedite manuaria,
Torvo ore qotqot Erganan satam Jove
Vannos ferentes mysticas veremini.

Λίκνα sive *vannos* sacris solennibus adhiberi solitas docet Harpocration in Λικνοφόρος (ex qo Demosthenem *pro coronâ* emaculat Mavssacus) Τὸ λίκνον πρὸς πᾶσαν τελετὴν καὶ θυσίαν ἐπιτήδειόν ἐστι· ὁ τοῦτον φέρων λικνοφόρος. *Vannus in omnibus initiationum ritibus & sacrificiis usum habet. Qi vannum fert vannifer dicitur.* Ἐργάνη, non Ἐργάτις, Minervæ nomen, docet Plutarchus idem *Sympos. l.* 3. *c.* 6. ὁ δὲ πρὸς τὴν Ἐργάνην Ἀθηνᾶν καὶ τὸν ἀγοραῖον Ἑρμῆν ἐπεγείρει. *Hæc nos ad Opificem Minervam, & forensem Mercurium excitat.* Astipulatur & Ælianus, qi *Hist. Var. l.* 1. *c.* 2. Ἐργάνης δαίμονος δῶρα *Deæ Erganes dona* dicit τὴν ὑφαντικὴν καὶ ταλασίαν, *textrinam & lanificia.* Sed imprimis Pavsanias; qi in *Atticis*, Atheniensibus nominis, sive ἐπωνυμίας potius illius originem tribuit. Ἀθηναῖοι, inqit, πρῶτοι Ἀθηνᾶν ἐπωνόμασαν Ἐργάνην. *Athenienses primi Minervam Erganen cognomento appellaverunt.* Ejusdem templum haberi tradit in arce Spartanâ: simulacrum verò apud Thespienses, cui Plutus assidens fingitur? qod divitias atqe opes artificibus opificibusqe sedulis præstò adesse significetur. Sed qod ad tragicum illustrandum maximè facit, Phidiæ posteros Deæ huic sacra facere solennia refert idem in *Eliacis.* Nec subticuerim interim qod in *Arcadicis* dictus avtor ubi Deos qosdam formâ qadratâ repræsentatos dixerat, subjungit, Ἐργάται δέ ἐστιν αὐτοῖς ἐπίκλησις, Ἀθηνᾶ τε Ἐργάνη, Ἀπόλλων Ἀγυιεύς. *Ergatæ cognomento: Minerva inter eos Ergane & Agyieus Apollo.* Qo tamen loco tam *Minervam Erganen*, qam *Apollinem Agyieum*, (de qo videndus Macrobius *Saturn. l.* 1. *c.* 9.) ab *Ergatis* illis, qos effigiatione ejusmodi prostare retulerat, disertè distingvit. Cæterum qare ad vannos ferendas in Minervæ sacris artifices manuarii evocentur; verbis proximis Plutarchus ipse rationem assignat. Τὴν γὰρ Ἐργάνην καὶ τὴν Ἀθηνᾶν αἱ τέχναι πάρεδρον, οὐ τὴν τύχην ἔχουσιν· *Qia artibus præsidet & adjutrix assidet Ergana Minerva, non Fortuna.* Ubi fortasse καὶ τὴν illa inducenda fuerint, ut loci alterius illius instar oratio profluat, nec à *Minervâ*, *Ergana* alia statuatur. Etiamsi avtem tragici, cujus ista sint, nomen, nec apud Clementem, nec apud Plutarchum eo loci compareat, Sophoclis tamen esse non immeritò suspiceris ex istis hujusce in *præceptis politicis pag.* 802. *B.* Qi ubi historiolam narraverat de architectis duobus, qorum alter, cum operæ publicæ essent elocandæ, oratione præmeditatâ populum exceperat; at alter in medium progressus, com opificio magis qam eloqio valeret, Ἄνδρες, inqit, Ἀθηναῖοι, ὡς οὗτος εἴρηκεν, ἐγὼ ποιήσω. *Viri Athenienses, prout iste dixit, ipse faciam;* subjungit, Τὴν γὰρ Ἐργάνην οὗτοι (artifex ejusmodi loqitur) Μόνον θεραπεύουσιν, ὥς φησι Σοφοκλῆς, οἱ παρ' ἄκμονι τυπάδι βαρείᾳ καὶ πληγαῖς ὑπακούουσαν ὕλην ἄψυχον δημιουργοῦντες· *Nam Erganam, id est opificem, hi tantum colunt Minervam, ut ait Sophocles, qi ad incudem gravi malleo & ictibus obedientem materiam inanimam fabricantur.* qæ prioribus illis sic fortasse cohæserant,

Λίκνοισι προστρέπεσθε, καὶ παρ' ἄκμονι
Τυπάδι βαρείᾳ τὴν ὕλην ὑπήκοον
Πληγαῖς τε [πολλαῖς] δημιουργεῖτ' ἄψυχον.

Seqitur apud Plutarchum, Ὁ δὲ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Βουλαίας Θέμιδος,

Ἥτ' ἀνδρῶν ἀγοράς ἠμὲν λύει ἠδὲ καθίζει.

Προ-

Προφήτης, ὡς χρώμενος ὀργάνῳ τῷ λόγῳ, τὰ μὲν πλάττων, καὶ συναρμόττων, τὰ δ' ἀνθιστάμενα πρὸς τὸ ἔργον, ὥσπερ ὄζους τινὰς ἐν ξύλῳ καὶ διαστάσεις ἐν σιδήρῳ, μαλάσσων καὶ καταλεαίνων, κοσμεῖ τὴν πόλιν. *At Minervæ, qa qod urbibus præsit Polias dicitur, & consiliaria Themidis, cui à jure nomen, & qa*

Conventus hominum cogitqe eademqe resolvit.

Interpres, unico qtens orationis instrumento, atqe alia fingens & concinnans, alia qa operi impedimento sunt, vel ut nodos qosdam in ligno, avt abscessus in ferro molliens atqe levigans urbem exornat. Qibus verbis, ut illud mittam, qod malleo sive cœlo, & dolabræ qoqe orationem, qomodo & illi Dei verbum confert sermo propheticus, Jeremiæ, c. 23. v. 29. & isti Hosheæ c. 6. v. 5. Minervam nobis duplicem exhibet, & duplici nomine insignitam, Ἐργάνην alteram, qam artifices & opifices, Πολιάδα alteram, qam oratores & juridici colebant. Πολιάδος avtem istius meminit & *lib.* 5. Herodotus & in *Atticis* ac *Corinthiacis* Pavsanias: qi & Ἐργάνης, cum in eisdem, tum & in *Bœoticis*, unde nonnulla sunt superius adducta, meminit. De utraqe Aristides *Orat. in Minerv. Tom.* 1. *pag.* 22. Ἓν μὲν δὴ ἔτι λέγω κοινὸν εὐεργέτημα τῆς Θεοῦ πρὸς τὴν καθημέραν δίαιταν, πολιτείαν καὶ νόμους ἔτερον δέ, τὰς ἐμπύρους τε καὶ ἀπύρους τέχνας. *Unum igitur hoc est commune divæ beneficium, ad vitam qotidianam, rempublicam & leges pertinens: alterum vero qod artes omnes, tum qa igne utuntur, tum qa eo carent*, inde Πολιὰς, hinc Ἐργάνη dicta. Itaqe apud Clementem, qem ex Plutarcho desingendum censeo, Ἐργάνην qam Ἐργάτιν malim.

Clemens idem *Stromat.* l. 2. Ὅθεν, ὡς ἔλεγεν Ἀρίστων, πρὸς ὅλον τὸ τετράχορδον, ἡδονὴν, λύπην, φόβον, ἐπιθυμίαν, πολλῆς δεῖ τῆς ἀσκήσεως καὶ μάχης·

Οὗτοι γὰρ, οὗτοι, καὶ διὰ σπλάγχνων ἔσω
Χωροῦσι, καὶ κυκλοῦσιν ἀνθρώπων κέαρ.

Qæ omnia Agathoni in *Excerptis ex Tragicis p.* 439. adscribit V. C. Hugo Grotius; qod Aristonem inter Tragicos nullum inveniat. Itaqe ad metri leges sic reducere conatur.

—— πρὸς τὸ τετράχορδον δ' ὅλον
Τὴν ἡδονὴν, ἐπιθυμίαν, λύπην, φόβον,
Ἀσκήσεώς γε καὶ μάχης πολλῆς δεῖ &c.

Vertitqe

—— *hos in qadrijuges,*
Metum, dolorem, cupiditatem, gavdia,
Meditatione maximâ & pugnâ est opus.
Hi namqe sunt, hi, nostra qi sub viscera
Intrant, & imo corde qi fluctus cient.

Havd est difficile multa sermone soluto scripta ad jambi etiam puri leges traducere, qod & alibi virum Cl. fecisse deprehendimus. Cæterum mihi priora illa Aristonis Philosophi omninò videntur; novissima tantum disticho comprehensa esse poetæ, & tragici forsan, sed incerti. Qalia multa lavdat Clemens, tacito etiam avtoris nomine: & Agathonis qidem tragici nomine citat Joannes Priczus noster *Annot. ad Jac. c.* 4. *v.* 1. Qanqam & Aristonis nomine qædam adducit jambica Theophilus *ad Avtolyc.* l. 3. sed qæ Aristophontis comici esse suspicatur Grotius. Verum istud inter conjectanea locum habeat. Qod seqitur, certiùs confirmatum dabitur.

Inter Menandri ex *Incertâ fabulâ*, ista Grotius exhibet *pag.* 757.

Ἀρχὴ μεγίστη τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν,
Τὰ γ' ἀγαθὰ λίαν δυσκολαίνουσιν.

Integer foret senarius alter, si adjecisset, κακά. Vertit avtem;

Malorum hominibus hoc initium maximum est,
Bona qa sunt nimia qod non rectè concoqunt.

Verum illud δυσκολαίνουσιν à Plutarcho est, non à Menandro; qi Menandri illa *de communibus notionibus adversus Stoicos cap.* 30. disserens, sic lavdat.

Ἀλλὰ Μενάνδρῳ μὲν οὐκ ἤρεσε θεατρικῶς,
Ἀρχὴ μεγίστη τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν,
Τὰ λίαν ἀγαθὰ, δυσκολαίνουσι·

Τοῦτο γὰρ εἶναι παρὰ τὴν ἔννοιαν. αὐτοὶ δὲ τῶν κακῶν ἀρχὴν ἀγαθὸν ὄντα τὸν Θεὸν ποιοῦσι.

At verò Menandrum non ferunt theatricè dicentem;
Malorum hominibus initium dant maximum
Qa nimia sunt bona:

Qum ipsi interim Deum; qi summè bonus est, malorum avtorem faciant. Verbum itaqe est hic δυσκολαίνουσι, non participium; & à disceptationis avtore, non à comico. Nihil certius: nec qod adjicimus minùs.

Pollux Ὀνομαστικ. l. 7. c. 12. de vocabulo ἐπενδύτης agens; qo usus est Evangelista Joannes c. 21. v. 7. testimonia è veteribus nonnulla adducit, qibus comprobetur usus ejus. Horum primum est, ἐκ τῶν Σοφοκλέους Πλυντριῶν· i. e. *ex Sophoclis Lotricibus*, si sincerus is est titulus. Qod non immeritò qis suspectum habeat. Qum nusqam alibi fabulam Sophocleam eo nomine nuncupatam deprehenderint, qi hujus dramata recensent, viri diligentissimi. Et fortean Σκυθῶν fuerit: Qod præstare tamen nolim. Senarius inde decerptus, sed vitiatus, hic datur.

Πέπλους τείνειν, λινοπλυνεῖς τ' ἐπενδύτας

qod interpres vertit,

Peplos tendere, & amicula linea.

Ubi pro τείνειν, qæ vox nihili est Casavbonus κλίνειν; Mevrsius κλίνεσθαι, rescribit: utrumvis sumas, parum intererit. Ego pro λινοπλυνεῖς, malim νεοπλύτους. λινοπλύνας qidem τεθεῖνε Hesychio, qasi *lini lotor.* Verum is istic locum non habet. Ita tragici mens fuerit,

Peplos depectere, recens lotaqe amicula.

Alterum est ex Thespidis *Pentheo* desumptum. Sed qod nec mendo immune sit.

Ἔργῳ νόμιζε νεβρίδας ἔχειν ἐπενδύτην.

interpres,

Putarit nervos habere amiculum.

Ego, qo & metro & menti consulatur, legerim,

Ἔργῳ νομίζει νεβρίδ' ἔχειν ἐπενδύτην.
Hinnuleâ facto pelle sancit indui.

νεβρὶς Bacchanum gestamen. Sed & Bacchi ipsius qi νεβριδόπεπλος inde dictus. Itaqe facto; dum sic indutus prodit, orgia celebrantibus habitum eum νομίζει qasi lege latâ præscribit. Novissimum verbis hisce proponitur. Ἀντικρυς δὲ δοκεῖ τῷ ἐν τῷ Νικοχάρους Ἡρακλεῖ χορηγῷ,

Φέρε νῦν ταχέως χιτῶνα τ' ἐπενδύτην
τῇ νῦν χρείᾳ βοηθεῖν. Interpres, *Contrarium avtem videtur huic, qod est in Nicocharis chorago Hercule,*

Fer nunc tunicam illicò & amiculum

ad subveniendum huic rei. At primò ἄντικρυς hîc non est *contrarium*, sed *apertè*. Tum pro τῷ priore, legendum τῇ, in senario avtem, qo versus ratio constet, χιτῶνά τε κ' ἀπενδύτην.

Tunicam feras mibi illico, atqe amiculum.

Seqentia Grammatici sunt, non comici; cum præmissis sic concinnanda. *Apertè negotio præsenti* (sicut Act. c. 6. v. 3. Ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης, *huic negotio*) sive vocabuli ἐπενδύτης usui, de qo impræsentiarum agitur, *suffragari videtur, qod est in Nicocharis Hercule chorago.* Hoc enim supra dixerat; Ἔχει καὶ ὁ ἐπενδύτης ἐστὶν ἐν τῇ πολλῇ χρήσει, ὅστις βούλεται ἄν καὶ τούτῳ τῷ ὀνόματι βοηθεῖν φαύλῳ ὄντι, λαμβανέτω αὐτὸ ἐκ τῶν Σοφοκλέους Πλυντριῶν: *Voce* ἐπενδύτης *cum utantur multi, si qis ei, cum vocabulum minus probatum sit, suppetias ferre voluerit, sumat licet ex Sophoclis Lotricibus*, &c. Nihil clarius.

Sed ad Clementem revertamur. Hujus ex *Pædagogi lib.* 3. *c.* 11. tanqam Pindarica, Henricus Stephanus exhibet ista: Γλυκύ τι κλεπτόμενον μέλημα Κύπριδος· ὁ δὲ οὐκ οἶδεν ἄθλιος, ὅτι γηγενεῖς παρ' αὐτῇ ὄλλυνται, καὶ ἐπὶ πέταυρον ᾅδου συναντᾷ. qæ sic ille Latinè reddidit. *Dulce est dum surripitur studium Veneris: at miser non novit, qod terrâ nati apud ipsam pereunt, & ad laqeum Orci vadit.* Estqe reverâ commation primum Pindari. Reliqa sunt Salomonis ex Prov. c. 9. v. 18. juxta Græcam, qæ LXX. interpretibus tribuitur, versionem. Nisi qod ὄλλυνται istic pro ὀλοῦνται legitur. Id, præcedentia si advertisset, vir eruditissimus facilè deprehendisset. Ea hæc sunt eodem loci, capitis ejusdem commatio proximè antegresso, ex mulieris adulteræ personâ prolata; Ἄρτων κρυφίων ἡδέως ἅψασθε, καὶ

ὕδατ۞ κλοπῆς γλυκεροῦ. *Absconsos panes jucunde tangite, & dulcem furti aqam.* Qæ Clemens explicans, τὴν ἐπικλοπον, inqit, ταύτην Ἀφροδίτην λέγει. *Furtivam Venerem hanc dicit.* Ἐντεῦθεν ὠφελημέν۞ ὁ Βοιώτι۞ Πίνδαρ۞, Γλυκύ τι, φησὶν, &c. *Hinc adjutus Bœotius Pindarus, Dulcis est, inqit, &c.* Vult Pindarum noema istud à Salomone sumpsisse mutuum. Tum ad Regis Parœmiastæ verba denuò regreditur. Qanqam avtem à Salomone sumpsisse Pindarum nihil est necesse, gemina tamen sunt planè utriusqe enunciata: qod & amplius patebit, si Parœmiastæ verba pavlo facilius exprimantur. Ea sic habent αὐτολεξεί; *Aqa furtiva dulcis est; panisqe latebrarum* (h. e. qi clam, in latebris, comeditur) *svavis est.* Cui finitimum & illud,

Γλυκεῖ' ὀπώρα φύλακ۞ ἐκλελοιπότ۞.

Surreptum, dulce pomum est, dum custos abest.

Scilicet qod Philostratus Epist. 55. Πᾶν ἡδιόνερον τὸ κεκλεμμένον· καὶ τῷ κινδύνῳ σφαλερώτερον, τῇ χάριτι μεῖζον. *Furtivum qodqe oblectat magis: gratiusqe est qod majore cum discrimine sumitur.*

Qod licet, ingratum est: qod non licet, acrius urit.

Naso Amor. l. 2. Eleg. 19. Et qod Avgustinus *in ad Rom. c. 7. v. 13. Desiderii prohibiti gratior est fructus.* Cæterum nec Lyrici mentem cepit vir doctissimus, qum opinatus est hoc cum dicere, *Venerem, dum surripitur, rem gratam esse, sed qæ exitu gravis ac perniciosa existat;* qia seqentia ejusdem esse existimabat: & Parœmiastæ sententiam corrupit planè Franciscus Junius, qum vertit, *Aqæ furtivæ svaves qidem sunt, &c.* tanqam si mœcha scilicet de rerum istarum, qamvis jucundæ forent, exitu infavsto, præmoneret suos, qos hac potius ratione ad se cumprimis allectos volebat. Idem uterqe voluit. Veneris munera, non dum surripiuntur, sed qia surripiuntur, eo ipso nomine gratiora & acceptiora haberi. Sed ad alia transeamus.

Clemens idem scripti ejusdem l. 2. c. 10. luxum perstringens muliebrem, Τί γὰρ, inqit, φρόνιμον γυναῖκες ἐργάσαιντο, ἢ λαμπρὸν αἳ καθήμεθα, φησὶν ἡ κωμῳδία, ἐξηνθισμέναι, κροκωτοφοροῦσαι, κεκαλλωπισμέναι, *Qid enim prudenter ac præclare fecerint mulieres, qæ, ut ait comœdia, floribus tinctæ, cinctæ crocotis atque fucatæ sedent* & rursus lib. 3. cap. 2. Διὰ τοῦτό τι ἡ παρὰ τῷ κωμικῷ ἐπιλογιστικὴ γυνὴ λέγει.

Τί δ' ἂν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασαίμεθα,

Ἢ λαμπρὸν, αἳ καθήμεθ' ἐξανθισμέναι,

Τῶν ἐλευθέρων γυναικῶν λυμαινόμεναι τὸν χαρακτῆρα, οἴκων ἀνατροπὰς, καὶ γάμων ἐκτροπὰς, καὶ παίδων διαβολὰς ἐπεισφέρεσθαι; *Et ideo apud comicum circumspecta ait mulier:*

Qid providi fecerimus nos fœminæ,

Vel splendidi, qæ tot-colorum floribus sparsæ sedemus, liberarum in nobis fœminarum characterem obliterantes, domorum eversiones, & nuptiarum perniciem, & liberorum in se accusationes concitantes. Ista avtem ὁμοῦ sub *incerti comici* nomine in *excerpta* sua, misit; conferruminata illa qidem & ad metri leges sic deformata.

Τί δ' ἂν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασαίμεθα,

Ἢ λαμπρὸν, αἳ καθήμεθ' ἐξηνθισμέναι,

Κροκωτοφοροῦσαι καὶ κεκαλλωπισμέναι,

Λυμαινόμεναι χαρακτῆρα τῶν ἐλευθέρων,

Οἴκων ἀνατροπὰς, καὶ γάμων τ' ἐκτροπὰς,

Καὶ παίδων διαβολὰς ἐπεισφέρεσθαι·

at verò, posteriora illa, τῶν ἐλευθέρων γυναικῶν, &c. Clementis sunt, non comici. Priora enim ex Aristophanis sunt *Lysistrata*, ubi sic concepta leguntur;

Τί δ' ἂν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασαίατο,

Ἢ λαμπρὸν, αἳ καθήμεθ' ἐξηνθισμέναι,

Κροκωτοφοροῦσαι, καὶ κεκαλλωπισμέναι,

Καὶ κιμβερικ' ὀρθοστάδια, καὶ περιβαρίδας,

Χ' ἐγχουσαν, καὶ τὰ διαφανῆ χιτώνια:

Qæ Florens Christianus sic rèddidit;

Qod facinus avsint fœminæ illustre avt catum,

Cultu nitentes qæ sedemus florido,

Comptis capillis, & crocota lutea,

Tunicam gerentes rectam, & altos mulleos,

Et purpurissam, transqe lucentes sinus.

Seqentium apud Aristophanem nihil.

Qin & alia nonnulla, qæ tanqam ex incerto comico idem vir clarissimus exhibet, apud comicum eundem reperiuntur: è qâ classe illud, qod de Cleone, qi exclusis amicis adulatores admiserat, Plutarchus habet in *præceptis politicis.* Ἑκατὸν δὲ κύκλῳ κεφαλαὶ κολάκων οἰμωξομένων ἐλιχμῶντο περὶ αὐτὸν, ὥς οἱ κωμικοὶ λέγουσι. *Centum avtem in orbem capita violentorum adulatorum lambebant, ut ajunt comici.*

Unde Grotius, puto, sumpsit, & ad metri formam sic concinnavit;

Ἑκατὸν δὲ κύκλῳ

Κεφαλαὶ κολάκων οἰμωξομένων

Ἅμα λιχμῶντες περὶ αὐτόν·

Verum est Aristophanis in Vespis, ubi sic legitur;

Ἑκατὸν δὲ κύκλῳ κεφαλαὶ κολάκων οἰμωξομένων ἐλιχμῶντ

Περὶ τὴν κεφαλήν.

Qo tamen loco pro ἐλιχμῶν, ἐλιχμῶντο legendum, exigente etiam metri ratione, ex Plutarcho, Scholiaste, & Svidâ in Κύννα. Notanda obiter phrasis illa, ὡς οἱ κωμικοὶ λέγουσι, *ut comici dicunt,* pro eo qod est, ὡς τῶν κωμικῶν τις, vel τῶν κωμικῶν τις λέγει, *ut comicorum qidam,* sive *è comicis qidam, dixerat.* Sic enim in sacris etiam voluminibus, Joan. c. 6. v. 45. *Scriptum est in prophetis,* i. in uno aliqo prophetarum, Esajâ nimirum, ex qo testimonium ibi desumptum est: ut rectè Joannes Drusius Qæst. l. 1. c. 22. qi & de eadem formulâ ibid. c. 5. qanqam qod Hebraismum esse vult, nihil est necesse; qum nulli ferè non lingvæ familiares sint locutiones istiusmodi.

Ejusdem comici in *Eqitibus* est & de eodem usurpatum, illud, qod ex Plutarchi opere eodem inter *incerti* planè fragmenta reliqa datur.

Ἅρπαξ, κεκράκτης, κυκλοβόρου φωνὴν ἔχων.

Clamosus, instar circulatoris, rapax.

Sed & illud celebre magis, qod *incerti comici* nomine exhibetur,

Ἐρέτην δεῖ πρῶτα γενέσθαι,

Πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν.

Ex ejusdem est *Eqitibus*: ubi plenius sic habetur,

Ἐρέτην χρῆναι πρῶτα γενέσθαι πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν·

Κᾆτ' ἐντεῦθεν πρωρατεῦσαι καὶ τοὺς ἀνέμους διαθρῆσαι·

Κᾆτα κυβερνᾶν αὐτὸν ἑαυτῷ.

Remigem oportere ante esse aliqem, qam clavum in puppe tenere:

Ac postea demum proretam agere, atqe observare Aqilones:

Ac deinde gubernare ipsum seipso.

Ab Aristophane mutuatus videtur Gregorius Nazianzenus *Orat. in Basil. pag. 335. B.* prout & Muretus censuit, Ἐπαινῶ δὲ ναυτικὸν νόμον· ὃς τὸν κώπην πρότερον ἐγχειρίσας τῷ νῦν κυβερνήτῃ, κἀκεῖθεν ἐπὶ τὴν πρῷραν ἀγαγὼν, καὶ πιστεύσας τὰ ἱμάτια (?) ... οὕτως ἐπὶ τὸ οἴακα καθίζει, μετὰ τὴν πολλὴν τυφθεῖσαν θάλασσαν καὶ τὴν τῶν ἀνέμων διάσκεψιν. *Verum nauticam legem lardo, qæ gubernatori futuro primum remos tradit, deinde ad proram eum collocat: sicqe prioribus muneribus ipsi commissis, tandem eum post diuturnam remigationem ac ventorum observationem ad gubernacula constituit.* Idem in Apologetic. pag. 3. B. Ἀλλ' οὐδὲ ξένον ἦν καὶ ὑπὸ πρῶτα τοῖς πολλοῖς τῶν τὰ θεῖα φιλοσοφούντων, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναβαίνειν ὑπὸ τοῦ ἄρχεσθαι, οὐδὲ ἔξω τῶν νενομισμένων τῆς φιλοσοφίας ὅρων καὶ φέρον εἰς ἔλεγχον, ὥσπερ οὐδὲ ναύτην τὸν δόκιμον, τὸ πρωρατεῦσαι, καὶ πρωρεῦσαι καλῶς τοὺς ἀνέμους τηρήσαντι, τὸ πιστευθῆναι τοὺς οἴακας· εἰ δὲ βούλει, στρατιώτῃ γενναίῳ τὸ ταξιαρχῆσαι, καὶ ταξιαρχήσαντι καλῶς, τὸ στρατηγῆσαί τε καὶ πολέμου παντὸς ἡγεμονίαν ἐγχειρισθῆναι. *Nec vero alienum est ac præposterum, multos ex iis, qi divinarum rerum studio dediti sunt, è subditorum classe atqe ordine ad imperium evehi, nec ab usitatis philosophiæ legibus remotum, ac cum probro & dedecore conjunctum: qemadmodum nec probro nautæ proretam esse, nec, proretæ, qi ventos rectè cum lavde observarit, clavum regendum suscipere: avt, si lubet, forti ac strenuo militi cohorti præesse, & ei qi cohorti rectè præfuerit, exercitum ducere, totiusqe belli principatum suscipere.* Vides eandem planè eisdem gradibus insistentem à

re

re navticâ translatam imaginem: qæ avtem à militiâ desumpta seqitur, havd ab eo multum abludit, qod ex Evpolidis *Amicis* Svidas exhibet;

Ουκ ἰσωφρόνησας, ὦ πρεσβῦτα, τὴν κατάστασιν
Τὴν δε λαμβάνων ἄφνω, πρὶν καὶ μαθεῖν τὴν ἱππικήν.
Pol senex, parum sapuisti, qi tam cito stipendium
Hoc eqestre sumpsisti, priusqam rectè eqitare didiceras.

Qin & qod Menandri nomine Vir doctissimus emisit,

Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδὺ ἀνθρώποις ἔφυ
Ἢ τὸ λαλεῖν τἀλλότρια.
Nihil est hominibus svavius qam res loqi alienas.

An comici illius sit ambigo. Gregorii nostri esse certus scio, qi in *Apologetico*, statim ab initio, nec tanqam alius cujusqam dictum, nec ut metri legibus astrictum, sic extulit. *Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδὺ τοῖς ἀνθρώποις, ὡς τὸ λαλεῖν τὰ ἀλλότρια· καὶ μάλιστα, ἐὰν τύχωσιν ὑπ' εὐνοίας τινὸς ἢ μίσους ἐλκόμενοι, ὑφ' ὧν καὶ φιλεῖ κλέπτεσθαι ὡς τὰ πολλὰ ἡ ἀλήθεια.* *Nihil hominibus est jucundius, qam aliena in ore habere: idqe tum maximè, qum amore odiove ducuntur, qibus veritas plerunqe surripi solet.*

Qod apud eundem tanqam *Platonis comici ex incertâ novissimum* exhibetur.

Ἁ δ' ἡδονὴ πάντων ἀλαζονίστατον,
Voluptate eqidem nihil est insolentius.

est ex Platonis Philosophi, non comici, *Philebo* extremo ferè; qod & Athenæus monuit, *l.12.* & Cyrillus *adversus Julian. l. 6.* ubi Protarchus; *ἡδονὴ μὲν γὰρ ἁπάντων ἀλαζονίστατον.* Imposuit forsan *τὸ πάντων*, qod apud Evstathium ad Odyss. β. qò loci istud Platonis nomine lavdat, sed *ἀλαζονίστατον* legi postulat, præcesserat ex comici cognominis *Cleophonte* illud,

Ἵν' ἀπαλλαγῶμεν ἀνδρὸς ἁρπαγιστάτου.
Uti liberemur ab homine rapacissimo.

Cui geminum errorem erravit vir incomparabilis in luculentissimis ac locupletissimis illis Exercitationibus Plinianis, qum *Platonem comicum* ab Hesychio reprehensum existimavit, qod in comœdiâ *Jone* dictâ *Heracleum lapidem* cum *magnete* confuderit. Platonis enim philosophi, qæ is respexit in *Jone pag. 363. E.* verba sunt ista. *Θεία δὲ δύναμις σε κινεῖ, ὥσπερ ἐν τῇ λίθῳ, ἣν Εὐριπίδης μὲν μαγνῆτιν ὠνόμασεν, οἱ δὲ πολλοὶ Ἡρακλείαν.* *Divina vis te movet, sicut in lapide, qem magnetem Euripides nominavit, nonnulli Heraclium vocant.*

Deniqe qod idem pro comici alicujus dicto habet.

Μήτε γὰρ ἰσχὺν ἐντίθησι μήτ' ἀποθνήσκειν ἐᾷ.
Neqe enim vires avget, neqe mori patitur.

Nec comici, nec poetæ etiam cujuspiam est, sed τοῦ Παιανιέως ῥήτορος, uti Athenæus, qi l. 6. usurpat, i. Demosthenis, à patriâ sic dicti, cujus verba hæc, non ex *oratione qâ Philippi Epistola respondet*, uti memoriâ lapsus Cl. Casaubonus, sed ex *Olynthiacâ*, uti Gesnerus ad Stobæum, qi adducit itidem *Collectan. tom. 2. c. 99.* harum in tertiâ *pag. 39. D.* Orator ille, *Ἴσως ἄν, ἴσως, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τέλειόν τι καὶ μέγα κτήσαισθε ἀγαθόν, τῶν τοιούτων λημμάτων ἀπαλλαγέντες, ἃ τοῖς ἀσθενοῦσι παρὰ τῶν ἰατρῶν σιτίοις διδομένοις ἔοικε· καὶ γὰρ ἐκεῖνα οὔτ' ἰσχὺν ἐντίθησιν, οὔτ' ἀποθνήσκειν ἐᾷ· καὶ ταῦτα, ἃ νέμεσθε νῦν ὑμεῖς, οὔτε τοσαῦτά ἐστιν, ὥστε ὠφέλειαν ἔχειν τινὰ διαρκῆ, οὔτ' ἀπογνόντας ἄλλο τι πράττειν ἐᾷ.* *Fortassis, Athenienses, fortassis perfectum aliqod & magnum bonum conseqemini, talibus lucellis repudiatis, qæ cum cibis, qos dant ægrotis medici, conferri possunt. Etenim ut illi neqe vires avgent, neqe emori patiuntur: sic & ista qæ vos nunc percipitis, neqe tanta sunt, ut justam utilitatem aliqam afferant, neqe vos iis despectis ad alia converti patiantur.* Ad bellum adminicula malignè præbita alimentis confert à medicorum filiis decumbentibus exhiberi solitis, qæ animam tantùm contineant, vires avtem exigvas admodùm, avt etiam nullas, subministrent. Nec his absimilis prorsus diæta, qam Romano nobili, qem in custodiâ detentum tardius defungi volebat, exhiberi curabat Tiberius, *τοιαύτην καὶ τοσαύτην, ὥστε μήτε τινὰ ἡδονὴν χαίρουσαν παρέχειν μήτε ἀποθνήσκειν αὐτὸν ἐᾶν*, *talem tantulumqe ut nec gustum sapidum viresve præberet, nec mori tamen hominem sineret.* Narrat Dio *Hist. l. 58.* Etiam illud Svidæ horsum respicere claret, *Ἰγγρυσία παρὰ Ῥωμαίοις, τὸ τοῖς ἀσθενέσι διδόμενον σιτίον ὃ οὔτε*

A *ζῆν, οὔτε ἀποθνήσκειν ποιεῖ. Ἰγγρυσία apud Romanos vocatur cibus, qi datur infirmis, qi neqe vitam, neqe mortem confert.* Verum Ἰγγρυσία qid sit ariolari vix possum: forsan Ἰνσικιλα fuerat: occurrunt enim apud avtorem illum fœdissimè depravata non pavca; & Latina qoqe vocabula non infreqentia. Jusculis avtem tenuioribus refici ut plurimùm, qibus vires imbecilliores, ægrotos, norunt etiam laborantibus assidere solitæ mulierculæ. Addam alteram conjecturam. Qid si Ἰγγρυΐα fuerit? non Latinum qidem illud, sed Græco-barbarum. Sic enim *Glossæ Græco-barbaræ*. B *Ἀναγνύς, μάζα, σημιδία, γροῦτα, πανάδα.* An non agnoscis statim Gallum Gru/ unde Anglis nobis Gruel/ & Water-gruel; Italum *Panada*; qorum utroqe vocabulo sorbitiunculæ genus qoddam designatur, qæ infirmis præberi consvevit: à *Γροῦτα* ergo *in* præfixo, Ἰγγρουτία, & vel vocabuli deflexione, vel, descriptoris vitio, Ἰγγρυσία. Atqe hæ qidem suspiciones meæ fuerint: à qibus havd invitus discesserim, si qis certius aliqid avt verisimilius suggesserit. Interim nullâ ratione probare possum, qod V. C. Joannes Mevrsius in *Glossario Græcobarbaro*, à *gruso*, C qod *ficum* (vel *grossum* potius Ὄλυνθος, *Grusum* Glossæ) significet, deducit. Qem tamen (sed tacito, qod rarius solet, Mevrsii nomine) V. Cl. Joannes Vossius seqitur *de Vit. Serm. l. 3. c. 12. Ficus*, inqit, *inquinabant veneno ita temperato, ut qibus illas edendas porrigerent, & vivere & mori neqeuntes, longâ tabe conficerentur. Ejusmodi ficus, & sumptâ inde metaphorâ, omnis cibus venenatus, Ingrusia dicebatur.* Certè tam ficubus, qam & malis, boletis, ostreis, &c. veneno infectis, ab hominibus maleficis aliorum vitæ structas freqenter insidias, nemo est qi nesciat: D unde & *ficum Italam* alicui *datam* nos dicere consvevimus. De Commodo Lampridius, *Metilenum præfectum prætorio per ficos veneno interemit.* Verum *Ingrusiam* medicatum ejusmodi qicqam designare, cum absqe exemplo dicitur, tum avtores ipsi, è qibus istud producitur (siqidem cum Svidâ conspirare prorsus perhibentur *Basilicorum Glossæ*) aliud omninò disertè exhibent: qod & ex Demosthenis verbis, qæ respexisse hos ambigi non potest, luculentissimè demonstratur. certè aliud est longè, qod Medici infirmis præcipiunt qorum saluti consultum eunt, aliud qod venefici eis E porrigunt, qos tabe tardâ, sed letali, confectos & sublatos volunt. Illud, non istud, loquntur Lexicographi, & à qo explicationem suam mutuati ei sunt, orator. Qod non animadvertisse videtur Vir doctissimus cum illa scribebat.

Cæterum illud V. C. Isaaci Casauboni in *Animadvers.* ad Athenæum l. 7. c. 4. qo ista, tanqam Sophoclis è *Tyro* à Macrobio *Saturn.* l. 5. c. 21. lavdata; exhibet.

Πρὸς τὴν τράπεζαν φάσκων
Περιπληλύθεναι τὴν δεξιτέραν,
F *Καὶ γενέσθαι περὶ τὰ σιτία καὶ τὰ καρχήσια.*

est omnino *σφάλμα μνημονικόν*, qod viri occupatissimi aliud agentis calamo furtim excidit. Neqe enim avt apud Macrobium extant ista, avt etiam sunt tragici illius. Athenæi sunt verba, qi lib. 11. *pag. 475. B.* postqam illud è Sophoclis Tyro adduxerat (qod & solum Macrobius habet)

—— προστῆναι μέσην
Τράπεζαν ἀμφὶ σιτία καὶ καρχήσια.
—— mediam assistere
G *Mensam circa atqe edulia & carchesia,*

subjunxit è suo *ἐξηγούμενος χάριν*, (qod & *φάσκων* illud monere poterat) qæ pro Sophocleis Vir Cl. repræsentavit.

CAPUT X.

Hugonis Grotii elogium. Hujus Excerpta ex tragœdiis & comœdiis Græcis *opus insigne. In eodem animadversa qædam avctario aliqo supplenda. Ex Æschyli* Jaculatricibus *ἱππογνώμων qid: in eo definiendo lapsi viri magni. Salmasius qod res est vidit. περιβατογνώμων qis. Vocabulum Lexicis addendum. γνώμονες in eqis. Virginum vultus qalis,*

Ii

lis. Democriti in eis dignoscendis peritia. Æschyli de Alcibiade dictum. Leoni, si qis aluerit obseqendum. Valerius memoriâ lapsus. Epicharmi an Aristotelis qædam, ambigitur. Difficile ex malè habentibus probè dicere. Evripides in Philoctete *& alibi, senario uno & altero avctior: in* Myrmidonibus *clavsulâ: morbus vix ferendus, tempore mitigatur. Rinitia navtarum spes tenuissima. Vivus præ mortuo deflendus. Cassandræ in scenâ dicta decurtata. Insani vates, donec prædicta implentur, habiti. Ex Sexto suppleta ἀδέσποτα qædam. Paribus parium voces gratissimæ. Antiphanis restituta qædam. Opes excæcant, Xenonis de Oropiis versiculi. Publicani qales. Avtoribus alienis adscripta. Sophocli, qæ Plutarchi sunt. Deus solus immortalis. Evripidi, qæ Sophoclis. Evbulo, qæ Evpolidis; Diphilo, qæ Antiphanis; Ibyco, qæ Jonis; Amarilæ, qæ Anaxippi.* Africa semper novi aliqid; *Proverbium; de Musicâ usurpatum, Menandro tributa, qæ Evripidis sunt. Pavper diti donans. De Deo invisibili cuncta vidente, qod alii Evripidi, Philemoni alii. De amoris vi, qod eidem nonnulli, alii Sophocli. Alterius, qam ferantur, qæ sunt fabulæ. De dictione tempestivâ ex Sophoclis* Prometheo Ignifero *exhibetur, qod in* Inferiis *reperitur. Veritas sibi semper constat.* Aleadæ *&* Alevadæ, *an una sint fabula.* Philoctides *an Sophoclis ulla; de eâ voce conjectura. Ejusdem Philoctetes non una.* Ἀδεσπότων, *qæ habentur, avtores dati: De morte, medico optimo, ex Æschylo & aliis; ex qibus emendatur. Lex talionis æqissima, ex Æschylo, aliisqe. Numinis severitas, ex Sophocle. De musicæ voluptati deditis, ex Euripide, cujus dicta à Platone lavdata, aliter qam aliis visum reconcinnata. Consilium manibus multis viribusqe magnis plus valet, ex Evripide restituto. Variis id documentis firmatum.* πόλεως, ἀγορᾶς ἀγάλματα *mera. Turba incondita & imperita, impedimentum non auxilium. Virtutis vivacitas, ex Evripide aliisqe. De somniorum vanitate: fratrum dissidiis ex Evripide. Malorum præteritorum memoria ex eodem: cur svavis, ex Aristotele: ex terrâ maris prospectus: emendati codices Grotiani, & Stobæani. Amicitiæ vera constantia; Formæ ignavæ inanitas; Magnorum etiam servitus, ex Evripide. Spe pasci vanâ, ex Sophocle. Mulier infida; Fortuna incerta; vita cæca & misera, ex Menandro. Opera mutua, ex Epicharmo.* Manus manum fricat, lavat: *Proverbialia.* δὸς καὶ λάβε. *Varro restitutus. Diligentiæ vis, ex Antiphane.* Etiam in vimine navigare, *à qo, de qo, in qem dictum. De avtore suspiciones; in citantibus emendationes. Fabula, ubi incerta habetur, definita. Dei* κιλλικίζοντες, *ex Pherecratis* Rhetoricâ. Ἐλυμβίον, *ex Evpolidis* Avtolyco. πτοσὰ ἀντίγραμμα, *ex Sophoclis* Navplio πυρκαεῖ. *Pestis pessima, amicus infidus, ejusdem ex* Antigonâ. *De fratris spe nullâ reliqâ, indidem. Clementis codices emendati. Imperatoris partes ex Sophoclis* Captivis. *De Minotavro, ex Evripidis* Theseo. *Varia ibidem lectio. In materiâ bonâ facilis dictio, ex ejusdem* Bacchis. *Res humanæ à numine pendentes, ex Evripidis* Supplicibus, *Archilocho, Homero. Lectionis in eis varietas. Amicus nec defunctus deserendus, ex Evripidis* Protesilao, Hecubâ, *alibi. Dionis Prusæi versio reprehensa. Medici partes, ex Evripide, & Hippocrate: Imperatoris, ex illius* Temino: *de Clementis loco conjectura. Fastidium humanum, ex Evripidis* Antiopâ. *Athenæus emendatus. Vita svaviter transigenda, indidem. Varia hic lectio: Evripidis* Scyriæ thesy. *Aetius emendatus. Voces magnanimæ ex Evripidis Syleo. Cum amore expostulatio ex Andromeda. Varia utrobiqe lectiones.* Παρῳδίαι *complures. Theseus apud inferos devinctus in Evripidis* Pirithoo. *Plutarchus ex conjecturâ constitutus. Proles sine parente utroqe nulla. Clemens à Sylburgio & Morello frustra tentatus. Turpia an opinione solâ constant. Evripides hac in parte à qo correctus. Leopardi* παρόραμα. *De divitiarum usu qid Evripides, abusu Antisthenes. Varia in illo lectio. Evripides in* Cyclope *variè* παρῳδηθείς. *Schotti error. Vita an mors, mors vita, Evripides incertus, ab aliis videtur, ab aliis probatur. Variis modis suppletus. Mors somnus. Somnus & mors germani.* Ad parietem fæliciorem inclinare *Proverbium.* αἰγίζει νέος. *Lucelli caussâ servitium, conjugium dispar. Affectus admonitu acriores.* — nemo impune lacesset. Turpe silere. *Bosii in Cicerone lapsus. Laconum indoles. Evripides parum fæliciter tentatus, ex Plutarcho restitutus. Potestati desipienti non obnitendum. Varia ad id ex Sophocle imagines: harum una* παρῳδηθεῖσα. *arbores aqam potantes* ἐκπίνουσι αἱ πέλαι, *&* ὁ πλησίον. *ex suo ingenio alios censere. Juramenta muliebria, Venerea. Photius mendo liberatus. Musicam amor, artem necessitas docet. Stephani suspicio. Pantini lapsus. Svidas tentatus. Non solus Ulysses eloqens, nec Atridæ uxorum amantes. Mulierum malarum congressus noxii. Medicorum, ac imperatorum multitudo damnosa. Mente superiores affectus, egestas. Varia apud Evripidem lectio. Mevrsii syllabus. Tragœdiarum discussus. Helladius Æschyli nulla. Marsiaci conjectura. Ab eis diversa.* Alων *Æschyli drama satyricum. Æschyli fragmenta utrobiqe restituta.* Satyri, *nulla. Pavsanias minus rite intellectus. Pratinæ in satyris repræsentandis dexteritas.* Satyriscus, *nulla. Hesychius emendatus.* Dionysiaca, *qæ. Æschyli Ajax duplex. Achilles & Ajax qâ parte invulnerabiles. Palamedis inventa. Æschylea an hoc nomine fabula. Sophoclis* Themistocles, *nulla. Versus adducti, de natali fletu, lætitiâ funebri, Evripidis esse è* Cresphonte. *De erroris fundo suspicio.* Onomacles, *nulla. De nomine vero conjectura. Sophoclis* Philoctetes *duplex,* in Troja, *altera; altera,* in Lemno. *Hanc qæ extat, non illam, esse. De morte, medico, ex utrâ.* Philoctetem *tragici tres dedisse. Evripidea, an Æschylea paraphrasin esse, qam Dio edidit. De Sophoclis* Salamine *ambigitur, de* Salaminiis *constat.* Salmoneus, *Sophoclis satyrica.* Πίμφιξ *qam varia denotet. In Galeno, sublatis mendis variis; multa restituta. Hujus lapsus memorialis.* Ætnææ *Æschyli.* Phthiotides, *an* Philoctetes *apud Gellium* Philetidum, *an* Philotidum *loco. Evripidis* Evrysthenes, *pro* Evrysteo; Erechthides *pro* Erechtheo, Caporneus, *nulla.* Ex Supplicibus *sunt qæ inde citantur.* E Bacchis, *qæ è* Pentheo. *A personis eminentioribus duplex fabulæ inscriptio.* Polynices, *qæ &* Phœnissæ. Clymene, *qæ &* Phaeton. *Clemens emendatus.* Κτήμενος *nulla; ex* Hippolyto obtecto *alibi citantur, qæ sub hoc titulo prostant.* Τήμενος, Τημενίδαι, *&* Τημενίδες: Μελανίππη *&* Μυρμιδόνες *tituli spurii. Evripidis* Καπανεύς, Κλεῖδες, Τροφός, *nulla. Lapsus in primâ, & in ultimâ occasio; de mediâ, conjectura: à qâ Clemens restitutus. Evripidis* Gemini. *Necessitatis onus.* Syleus, *cum* Scyreo *(qæ nulla est) &* Scyriis *Mevrsio eadem habita.* Syleus, Sciron, Scyriæ, *tres fabulæ diversæ, & subjecti invicem disparati. Ad* Syleum *videri pertinere, qod ad* Scyrias *refert Grotius.*

CUm in capite antegresso è Viri Clarissimi omniqe prædicatione meâ superioris D. Hugonis Grotii dramaticorum Græcorum excerptis, summâ cum diligentiâ industriâqe conqisitis, tum & locis innumeris fælicitate havd minore restitutis, & elegantiâ pari Latio donatis, nonnulla attigerimus; alia qædam istic subjicere visum est, de qibus liberè, sed candidè nostram feremus sententiam; non qo avt viro pene incomparabili, avt tantæ tam eruditionis, qam industriâ, operi, qicqam detractum eamus; sed ut (qod diverbio dicitur) Cræsi thesavris terunciolum unum & alterum addamus, & loco alieno sita nonnulla ad suos, vel avtores, vel classes, revocemus. Enimverò meritò optarim ego, & alius forsan qis idem velit, scriptorum nomina locaqe adjecisset vir doctissimus, è qibus avtorum, qi maximâ jam ex parte interciderunt, reliqias istas, tanqam à navfragio tabulas ereptas, collegerat. Ipse ad codicis mei oram, qæ occurrebant, adnotavi. Nec supersunt multa, qæ sedulitatem hac in parte nostram effugerint. Qod moneo, ut siqando scriptum, non tam gratiarum tantum & leporis, qam & utilitatis refertum, prelo denuo subjectum fuerit, ad hoc ipsum, si his visum, qibus id curæ futurum est, operam meam, lubentissimè præstaturus, pollicear. Qin & qæ istic subnotavi, eo fine in publicum edo, ut si sub incudem revocare sua viro clarissimo animus fuerit, de eis saltem cogitationem aliqam instituendo occasionem subministrem.

Qæ

Qæ inter legendum animadvertimus, sub his classibus digeremus: qæ suppleri posse censemus; qæ nomen alienum præferre; qæ tabulæ etsi non avtoris alterius esse; qæ pro incertis habentur, cum natales suos possint proferre, qæ pro incertis fabulis cum certæ satis; qæ pro genuinis, cum παρῳδίαι meræ videantur.

Ab his ordiemur, in qibus aliqid suppleri posse videatur.

Ex Æschyli *Jaculatricibus* exhibentur ista; qæ à Plutarcho bis lavdata reperio, in *amatorio*, & in libro *de profectus indiciis*:

> Νέας γυναικὸς οὔ με μὴ λάθῃ φλέγων
> Ὀφθαλμὸς, ἥτις ἀνδρὸς ᾖ γεγευμένη.
> Ἔχω γὰρ τούτων θυμὸν ἱππογνώμονα.

qæ Vir Cl. sic reddidit:

> *Non me puellæ lumina ardescentia*
> *Fallant, solent qæ prodere expertum virum:*
> *Animus mihi introspector est libidinum.*

At poterat avctario havd contemnendo, disticho utiqe integro, consummatiora hæc dedisse, ex Antigoni *narrationibus mirandis*, *cap.* 127. qo loco senarii duo proximè antegressi, sed restituente *ad Solinum* V. Cl. Salmasio, sic referuntur:

> Ἄδην γὰρ ἁγναῖς παρθένοις γαμηλίων
> Λέκτρων ἀτρέπτη βλεμμάτων ῥιπὴ βολή,
> *Puræ tororum namqe nuptialium*
> *Acies immota virgini defigitur.*

Qibus ut seqentia cohæreant aptius, lego. Νέας γυναικὸς τ' οὔ με — vertoqe. *Nec me puellæ*, &c. Id virginis integræ facit indicium, qod in Hypsipyle Jasonem excipiente describit Apollonius *Argonavt.* l. 1. v. 790.

> — Ἡ δ' ἐγκλιδὸν ὄσσε βαλοῦσα.
> Παρθενικὰς ἐρύθηνε παρηΐδας. —
> — *qæ & inclinantiore oculorum obtutu*
> *Virginitatem professa & genis diffuse purpuratis.*

vel potius qod in pube Spartanâ prædicat Xenophon *de Lacedæm. respubl. pag.* 679. *B.* qam virginibus, qoqe sedulò asservatis, modestiæ & verecundiæ nomine præfert: Σιγῇ μὲν πορεύεσθαι, περιβλέπειν δὲ μηδαμοῖ, ἀλλ' αὐτὰ τὰ πρὸ τῶν ποδῶν ὁρᾶν. *Taciti incederent, nusqam circumspicerent, ea tantum intuerentur, qæ ante pedes essent.* Et mox, ubi ab oculo immoto lavdaverat; ἐκείνων γοῦν ἧττον ἂν ὄμματα μεταστρέψαις ἢ τῶν χαλκῶν, *sane oculos eorum minus flexeris, qam si essent ahenei*, concludit deinde: Αἰδημονεστέρους δ' ἂν αὐτοὺς ἡγήσαιο καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τοῖς θαλάμοις παρθένων. *Verecundiores esse duxeris, qam sint eæ, qæ in thalamis degunt virgines.* Sed de Xenophontis periochâ istâ videndi locus alibi dabitur. Ad Æschylum revertamur.

De versu novissimo lapsi videntur viri magni, qod ex parte etiam Cl. Salmasius advertit. Siqidem avtor ipse, qi nobis ista repræsentavit, ab eqarum ἱππομανίᾳ, unde mulieribus libidinosis eqarum nomen adhæserit, θυμὸν ἱππογνώμονα, utpote qi istas dignoscat, dixisse Æschylum arbitratur. Qod idem & Grotius in versione respexisse videtur. Cæterum istud havdqaqam verum est: qum θυμὸς ille ἱππογνωμονικὸς, de virginibus etiam castis & intactis judicet, qo modo internoscendæ sint à puellis virginitatis imminutæ. Sed longius adhuc aberraverunt, vir eruditissimus Henricus Stephanus, atqe hunc secutus Franciscus Vigerus in *Idiotismis*, *c.* 3. *sect.* 4. *reg.* 1. qi θυμὸν ἱππογνώμονα, tanqam ab ἵππος epitatico, interpretantur μεγαλογνώμονα, *qi grandia statuit, & magnificè de se sentit.* Cui προβατογνώμων forsitan opponi posset, homo *pecuinæ*, sive parvæ atqe pusillæ *indolis.* Licet Æschylus pro *simplici* minimeqe vafro usurpaverit in *Agamemnone*: cujus vocabula havd pavca, è qibus & istud, Henricus Stephanus, aliiqe Lexicographi omiserunt. Verum istorum ἱππογνώμων iste (qalem Platonem, ὡς τετυφωμένον, *fastu turgidum*, arguebat, Laertio referente, *lib.* 6. *cap.* 8. Antisthenes, ἵππον λαμπρυντὴν καὶ φρυακτὴν τινα ἰσάμενον, *fore qendam equm præclarum & frementem*) nullo modo locum hîc potest tueri. Accessit veritati propius Hesychius, qi ἱππογνώμονα vult dici, τὸν ἵππους διαγινώσκοντα κυούσας, ἢ μή. *Eum qi eqas internoscit, fœtæ sint, necne*: atqe hoc, opinor, non prius illud, secutus est Gvilielmus Xylander, qum vertit,

> *Hac arte gnarus ipse eqas dijudico.*

Qanqam nec iste rem ipsam assecutus videtur. Neqe enim de fœturâ sive imprægnatione qicqam hîc dicitur. Rectissimè, puto, Salmasius, artem illam alludi avtumat, qâ ex dentibus ætas eqorum dignoscitur: γνώμονες enim Xenophonti *de re eqestri*, sunt *dentes eqini* ἡλικίας γνωριστικοί, *ætatis indices*, ut Pollux *l.* 1. *c.* 11. *sect.* 1. unde ἀγνώμονες & λιπογνώμονες eqi, qorum ætas ex dentibus amplius cognosci non potest, postqam γνώμονες illos amiserunt. Sicut ergò γνώμονες hi in eqis ætatem eorum produnt; sic etiam signa sunt, qibus virgines & nuptæ discernantur; eaqe in oculis plurimum sita. Horum avtem peritiam singularem sibi arrogat is, qisqis est, qi apud tragicum ista profatur. Itaqe malim sic reddere,

> *Mens mî perita dignoscendi hujusmodi.*

Ut ad dictarum classem utranqe referatur. Peritiam avtem istiusmodi in puellâ Hippocratis comite specimen edidisse Democritum, ex Athenodori περιπάτων *l.* 8. refert *l.* 9. Laertius, de qo & alibi diximus. Nunc ad alia pergimus.

Illud tragici ejusdem, ex Plutarchi *Alcibiade*, de qo a Poeta prolatum est, sumptum,

> Οὐ χρὴ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν,
> *In urbe alendus parvus est nunqam leo.*

sive,

> *Catulus leonis havd in urbe alendus est.*

Potest ex Aristophanis *Ranis* senario gemino avctius dari.

> Μάλιστα μὲν λέοντα μὴ 'ν πόλει τρέφειν·
> Ἢν δ' ἐκτραφῇ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν,
> *Alere qidem leonem in urbe havd convenit:*
> *Sin fuerit alitus, obseqendum est moribus.*

Lapsum avtem memoriâ Val. Maximum, qi *memorab. l.* 7. *c.* 2. sub Periclis ab inferis redivivi personâ à comico enunciata refert ista, monuit jamdudum Pavllus Leopardus *Emendat. l.* 8. *c.* 12.

Epicharmi illud, si Epicharmi saltem fuerit,

> Ἄρτι γὰρ λέγεται, καὶ εὐθὺς φαίνεται οὐ καλῶς ἔχον.
> *Vix prolatum est, neqe se habere rectè, apparet illicò.*

Versum alterum desiderat; qem apud Aristotelem reperias τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ (nam *metaphysica* qid velint, havd asseqor) *l.* 12. *c.* 9. Eo loci Philosophus; Χαλεπὸν δ' ἐκ μὴ καλῶς ἐχόντων λέγειν καλῶς κατ' Ἐπίχαρμον· ἄρτίως τε γὰρ λέγεται καὶ εὐθέως φαίνεται οὐ καλῶς ἔχον. Ubi priora illa duntaxat comici esse videntur, sic forsan ab illo posita,

> Χαλεπὸν ἐκ τῶν μὴ καλῶς ἐχόντων ἢ λέγειν καλῶς.
> *Havd facile ex rectè havd habentibus rectè qid dicere.*

Reliqa, *cum primum aliqid dicitur, confestim apparet non bene dictum.* ipsius sunt, puto, Philosophi, ratione adjectâ dictum comici firmantis; avt si comico deputantur, priora illa præfigenda deposcunt. Sed ad alia pergamus.

Inter Menandri *incerta* illud,

> —— ἔργον ἐστὶ Φανία,
> Μακρὰν συνήθειαν βραχεῖ λῦσαι χρόνῳ.
> —— *difficilis est res, Phania,*
> *Destruere subitò longam consvetudinem,*

Senario uno avctius exhibet Antonius Abbas, *Melissæ l.* 2. *c.* 80. ubi pro ἔργον ἐστὶ Φανία, ἀμήχανον tantum legitur: & subjungitur;

> Τὸ γὰρ συνηθὲς οὐδαμοῦ παροπτέον.

qod Stobæus *tom.* 2. *c.* 44. ex Menandri *Androgyno* citat. cum priora illa *cap.* 43. ex Menandro simpliciter, fabulæ nomine nullo adjecto lavdaverat, ubi Πανία pro Φανία, perperam editum. Verum suspicari qis inde possit, ex Menandri *Citharista*, sive *Fidicine* esse ea; qia in ex eâ lavdatis Phaniæ nomen sæpiuscule occurrit. Sed forsan ex diversis fabulis sententiolæ illæ fuerint; etiamsi Antonius simul exhibuerit. qia eodem utraqe faciat. Sin apud comicum in eadem fabulâ serie continuâ posita fuerint, malim legere,

> Τοὔγκαι συνηθὲς οὐδαμοῦ παροπτέον.
> *Nusqam itaqe qod assuetum est debet negligi.*

Evripidis senarium illum ex *Philoctete*, qem Dio Prus. *Orat.* 59. exhibet:

Νόσος κατ' ἀρχὰς οὐδαμῶς ἀνεκτὸς ἦν,

aliter distinxisset idem V. Cl. & tragici reliqis, si illius esse præcedentia advertisset, adjectis, sic efformasset;

Καί τοι πολλ' ἤδη τῷ χρόνῳ λωφησεί μοι
Νόσος κατ' ἀρχὰς δ' οὐδαμῶς ἀνεκτὸς ἦν.
Atqi remisit plurimum jam tempore
Morbus, per initia qi erat intolerabilis.

Eodemqe pertinet senarius ab Aristotele *poetic. c.* 22. lavdatus,

Φαγέδαινα, ἥ μου σάρκα θοινᾶται ποδός.
Phagedana, qæ epulatur mihi carnem pedis.

Pro eo, qod Æschylus in fabulâ cognomine,

Φαγέδαινα, ἥ μου σάρκας ἐσθίει ποδός.
Phagedana, qæ mihi exedit carnes pedis.

Sed & illa tragici ejusdem apud rhetorem eundem *Orat.* 64. de navigantium præfidentiâ poterant inde cum senarii avctario sic exhiberi,

Πόντον περῶντες αἰγαῖ κύμασιν ἰυρίων,
Σμικρᾶς ἐπιτρέπουσιν αὐτοὺς ἐλπίσι.
Undas secantes tempore haud æqo æqoris,
Tenuissima se temere concredunt spei.

ut particulam δὲ interserere nihil opus fuerit. Senarius alter in eis, ejusdem *Myrmidonibus*, qæ Scholiastes ad Aristophanis *Concionatrices* adducit,

Ἀντίλοχ', ἀποίμωξόν με τοῦ τεθνηκότος
Τὸν ζῶντα μᾶλλον. —
Antiloche, qid fles mortuum? vivens magis
Lugendus ego sum. —

Suppleri forsan ex comico potuit. Sic enim tragici versus *παρωδήσας* allusit iste,

Ἀντίλοχ', ἀποίμωξόν με τοῦ τριωβόλου
Τὸν ζῶντα μᾶλλον· τἀμὰ γὰρ διοίχεται.
— *qod pessum iverint mea.*

Cassandræ verò verba, ex incerto tragico, apud Plutarchum in *monitis politicis* reperta, cur decurtata dederit vir doctissimus, non intelligo; præsertim cum in clausulâ leporis gratiæqe plurimum insit.

Ἄχρηστα γάρ μ' ἔθηκε θεσπίζειν θεός·
Καὶ πρὸς παθόντων κἀν κακοῖσι κειμένων
Σοφὴ κέκλημαι· adde: *πρὶν παθεῖν δὲ μαίνομαι·*
Dat mihi Deus, præcinere, qæ prosunt nihil;
Ab hisqe, in ipsa qi inciderunt jam mala,
Sapiens perhibeor: passus nondum, insanio.

Idem in literis sacris apud ipsum Dei populum deprehendere promptum est: malorum prænuncii, cum ea prædicerent, pro deliris & amentibus sunt habiti; ubi jam evenerant, vates esse veridici comperiebantur. Jer. c.29. v.26. & c.30. v.24. Ezek. c. 6. v. 10.

Inter *incerti* planè avtoris, habetur illud ex Plutarchi *de adulat. ab amico dignosc.*

Γέρων γέροντι γλῶσσαν ἡδίστην ἔχει.

Cui attexi possunt ex Sexti Empirici *adversus Grammat. l.*1.*c.* 13. ista,

Παῖς παιδί, καὶ γυναικὶ πρόσφορον γυνή·
Νοσῶν ἀνὴρ νοσοῦντι· καὶ δυσπραξίᾳ
Ληφθεὶς, ἐπῳδός ἐστι τῷ πεπραγμένῳ.
Seni senilis lingva jucundissima est;
Puero puerilis; mulieriqe muliebris.
Vir æger ægro; & qi malis est obsitus,
Mali havd inexperto exhibet solatium.

Antiphanis illa ex Clementis *Strom. l.*4. dantur,

— *ὁ πλοῦτος πλέον*
Θατέρων βλέποντας ἐκλαβὼν τυφλοὺς ποιεῖ.
— *qos pecunia accipit*
Oculatiores cæteris, cæcos facit.

Verum apud Clementem, non *θατέρων*, (qod an in usu existat, ambigo) sed *θατέρου* legitur: nec sincerum etiam, opinor, istud. Saniora plenioraqe apud Stobæum *tom.* 2. *tit.*73. qo loco comici nomen reponendum, sic exhibentur;

Ὁ δὲ πλοῦτος ἡμᾶς, καθάπερ ἰατρὸς κακὸς,
Τυφλοὺς, βλέποντας παραλαβὼν, πάντας ποιεῖ.

A *At nos divitiæ, mos ut est medicis malis,*
Cæcos efficiunt, cum oculatos acceperint.

Illa *πλέον* & *θατέρου*, ex *πάντας* & *καθάπερ ἰατρὸς*, depravata existimo. Et fortasse apud Stobæum transposita sunt nonnulla, fueritqe,

Πάντας βλέποντας παραλαβὼν τυφλοὺς ποιεῖ.

Ex Xenone comico affertur senarius iste,

Πάντες τελῶναι πάντες εἰσὶν ἅρπαγες.

qod Grotius sic reddidit,

Qot publicani sunt, tot raptores puta.

B Et reverâ pavci in illo ordine reperiuntur, qi non sint affines crimini isti: unde toties in sacrâ paginâ juncti simul, *τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοί.* Matth. c. 9. v. 11. & c. 11. v. 19. Marc. c.2. v.15.16. Luc. c.5. v.30. & c.15. v. 1. Cæterum aliud voluisse comicum, aliterqe distingvenda ista, nec tam *publicanos*, qam *Oropi incolas* eo carmine notatos, liqidò patebit, si ex Dicæarchi *fragmentis geographicis*, ab H. Stephano editis, senarium alterum adjecerimus.

Πάντες, τελῶναι, πάντες εἰσὶν ἅρπαγες.
Κακὸν τέλος γένοιτο τοῖς Ὠρωπίοις.
C *Sunt publicani, sunt raptores qilibet:*
Morte universi pereant pessima Oropi.

Lusisse interim, *τῷ ἀμφιβόλῳ* videtur comicus, cum *κακὸν τέλος* dixit, cum *τέλος* tam *vectigal*, unde *τελῶναι* dicti, qam & *finem* significet.

Ad ea transeo, qæ avtoris alieni nomen adscriptum gerere videntur.

Præter ea, qæ capite superiori retulimus, illud qod tanqam Sophoclis refertur, sed ex incerto dramate,

Θνήσκει δὲ καὶ τὰ τῶν θεῶν, θεοὶ δ' οὔ,

D est ex Plutarchi, *de orac. defitis*, verbis illis concinnatum; *πολλὰ καλὰ δὲ θεοῦ διδόντος ἀνθρώποις, ἄφθαρτον δὲ μηδέν·*

Ὥστε θνήσκειν καὶ τὰ θεῶν, θεοὺς δ' οὔ,

κατὰ τὸν Σοφοκλέα. *Multa*, inqit, *etiam divinitùs donata intereunt, non ex Dei repetentis vel destruentis consilio, sed ex rei ipsius exhibitæ corruptioni obnoxiæ natura: qum bona qidem multa hominibus numen concedat, immortale tamen nihil.*

Ut res etiam deorum intereant, Dei avtem ipsi neqaqam,

juxta Sophoclem. At vero, qæ is respexit, Sophoclea, ea E esse potius avtumo, qæ ex hoc tragico Philostratus habet in vitâ Apollonii l. 8. c. 3.

— *μόνοισιν οὐ γίγνεται*
Θεοῖσι γῆρας, οὐδὲ μὴν θανεῖν ποτε
Τὰ δ' ἄλλα συγχεῖ πάνθ' ὁ παγκρατὴς χρόνος.
Diis nec senecta solis, nec mors obvenit,
Reliqa omnium ætas domitrix conficit omnia.

Hoc est, qod Apostolus ad Tim. Ep.1. c. 6. v. 16. *Ὁ μόνος ἀθανασίαν ἔχων. qi solus immortalitatem obtinet.*

Illa qæ sub Evripidis nomine ex *Bellerophonte*, exhiben-
F tur,

Οἴμοι· τὸ μὲν νοσοῦντι θυμοῦσθαι, κακόν.
Τὸ δ' αὖ ὁρᾶν φρονοῦντα τίς ποτ' ἂν φέροι;
Hev, fateor; huic qi ægrotat, irasci malum est.
Sed ita animatum aspicere qis tandem ferat?

sunt Sophoclis ex Trachiniis. Fefellit virum præstantissimum, qod apud Svidam ex illâ alterius fabulâ nonnullis, ista proximè subjuncta repererat.

Sub Evbuli comici nomine exhibentur de Musicâ ista p. 661. ex Athenæi l. 14.

G — *πρᾶγμα δ' ἐστὶ μουσική,*
Καὶ βαθύ τι καὶ καμπύλον· ἐξευρίσκεται
Ἀεί τι καινὸν τοῖς ἐπινοεῖν δυναμένοις.
— *Ars musica*
Est qid profundum & flexibile; ac semper novi
Commonstrat aliqid intelligere valentibus.

Verum Evpolidis, non Evbuli ea sunt: fefellit virum Cl. Dalechampius, qi *Evbulum* pro *Evpolide* in versione suâ posuit.

Qo modo & Casavbonus ὁ πάνυ in *Comment. ad Athen.* l.6. c.17. pro Diphileis exhibuit qæ sunt *Antiphanis*: Et l. 10. c.1. Ibyco adscripsit, qæ Jonis sunt in *Omphale*. Et lib. ejusdem c. 4. Anaxilæ tribuit, qæ sunt Anaxippi. Cæterum eadem hæc, sed aliter, minusqe opinor, dextrè con-

concinnata, sub Evpolidis qoqe nomine Grotius eodem in opere evulgavit. Est avtem Evpolidis illi affine, qod ex Anaxilæ *Hyacintho* Athenæus eodem in loco subjungit,

> Ἡ μουσικὴ δ', ὥσπερ Λιβύη, πρὸς τῶν θεῶν,
> Ἀεί τι καινὸν κατ' ἐνιαυτὸν τίκτει θηρίον.

Ubi cum senario metrum superfluat, malim vocibus tantum transpositis legere,

> Ἀεί τι καινὸν κατ' ἐνιαυτὸν θηρίον
> Τίκτει.

Ut novus inde senarius inchoetur, qam comici verbis demendo, avt

> Καινόν τι τίκτει κατ' ἐνιαυτὸν θηρίον,

cum Scaligero; avt

> Καινὸν κατ' ἐνιαυτόν τι τίκτει θηρίον,

cum Grotio,

> *Musica (ita Deis sim gratus) instar Africæ*
> *Novum qotannis aliqod portentum parit.*

Allusit scilicet vulgatum illud de Africa diverbium: de qo videri poterunt Aristoteles *de Gener. Animal* l. 2. c. 7. & Plinius *Hist. Nat.* l. 8. c. 16.

Illud qod ex Menandri cum Philemone certamine adducitur, p. 759.

> Αἰσχύνομαι πλουτοῦντι δωρεῖσθαι φίλῳ.
> Μή μ' ἄφρονα κρίνῃ, ἢ διδοὺς αἰτεῖν δοκῶ.
> *Amicum munerare me ditem piget,*
> *Ne videar avt desipere, avt dando poscere.*

cui ex adverso respondeat Philemonis illud, p. 779.

> Μισῶ πένητα πλουσίῳ δωρούμενον·
> Ἔλεγχός ἐστι τῆς ἀχρηστίας τύχης.
> *Odi inopem, qi muneribus hostit divitem,*
> *Namque id inexpletæ fortunæ exprobratio est.*

cujus distichi posterioris senarius prior etiam ex Gnomologo vetere, inter incerti avtoris gnomica collocatur.

A Plutarcho, initio libelli *de EI Delphico*, ex Dicæarchi avtoritate, Evripidi tribuitur; qi Archelaum sic allocutus sit.

> Οὐ βούλομαι πλουτοῦντι δωρεῖσθαι πένης,
> Μή μ' ἄφρονα κρίνῃς, ἢ διδοὺς αἰτεῖν δοκῶ.
> *Donare pavper diviti minimè volo;*
> *Ne mentis expers credar, avt dans poscere.*

Itaqe & inter Evripidea Grotius idem retulit; altero saltem loco expungendum: illo, opinor.

Pari modo, qod apud Apostolium *Prov.* 104. & Stobæum *tom.* 2. *c.* 3. & in Grotii florilegio, Menandri nomen præfert, inter Evripidea, in excerptis ab eodem, meritò recensetur; qum Plutarchus, qi bis retulit, in *de poetis legendis*, & *de oraculis defectis* eidem utrobiqe ascribat.

> Πολλαῖσι μορφαῖς οἱ θεοὶ σοφισμάτων
> Σφάλλουσιν ἡμᾶς κρείσσονες πεφυκότες·
> *Præstigiarum mille nos fallunt modis*
> *Superi, ut qibus mens visqe sit præstantior.*

Illud, inter Evripidea, sed incertæ fabulæ,

> Τὸν πάνθ' ὁρῶντα, κ' αὐτὸν οὐχ ὁρώμενον.

Evripidi qidem tribuit Clemens Alexandrinus in *Hortatorio* sed Philemoni comico, Justini nomen qi præfert, *in de Dei monarchia* apud qem etiam senario avctius extat.

> Θεὸν δὲ ποῖον, εἰπέ μοι, νοητέον,
> Τὸν πάνθ' ὁρῶντα, κ' αὐτὸν οὐχ ὁρώμενον.
> *Dic, qæso, qalem, fas putas credi Deum?*
> *Qi cuncta spectat, ipse non spectabilis.*

Illud in eadem classe positum,

> Ἔρως γὰρ ἄνδρας οὐ μόνους ἐπέρχεται,
> Οὐδ' αὖ γυναῖκας, ἀλλὰ καὶ θεῶν ἄνω
> Ψυχὰς ταράσσει, κἀπὶ πόντον ἔρχεται·
> *Non fæminarum, non virûm præcordia*
> *Cupido domitat sola, sed superûm qoqe*
> *Perurit animos, penetrat & ponti vada.*

Evripidi qidem à Clemente tribuitur, *Strom.* l. 6. at Sophocli è *Phedrâ*, à Stobæo c. 63. qi & disticho avctius repræsentat, & pro ταράσσει, χαράσσει habet. Eum cui id cordi est, consulat: nos ad alia properamus.

Ad ea proximo loco accedimus, qorum cum Avtor a-

A gnoscatur, de fabulâ tamen, ex qâ sumpta feruntur, havd perinde constat.

Ex Æschyli *Prometheo Ignifero*, Gellio etiam l. 13. c. 18. attestante, exhibetur illud,

> Σιγῶν θ' ὅπου δεῖ, καὶ λέγειν τὰ καίρια.
> *In tempore ut tacere, sic etiam loqi.*

Hoc avtem in Χοηφόροις, sive *Inferus* ejusdem verbis totidem reperitur: à qo nec abit longe (qod & Gellius vidit) Evripidis ex *Inon.* illud.

> Σιγᾶν θ' ὅπου δεῖ, καὶ λέγειν ἵν' ἀσφαλές.

B
> *Cum res jubet, tacere; cum tutum est loqi.*

Meminere Plutarchus *de garrulit.* & *de exil.* & Stobæus, c. 89. Nec aliter, multò effertur in Juliano in *Cæsaribus.*

> Λέγειν δ' ὅπου χρὴ, καὶ σιγᾶν ὅπου καλόν.
> *Loqi ubi decorum est, & tacere ubi decet.*

& à Gnomologo veteri ex qo Grotius in ἀδέσποτον classem transtulit,

> Οὐ δεῖ σιωπᾶν, καὶ λαλεῖν ὅπου χρεών.
> *Pulchrum, ubi decet silere, & ubi oportet loqi.*

Illud Sophoclis, qod ad *Aleadas* hujus refertur,

C
> Ἅπαν τὸ χρηστὸν τὴν ἴσην ἔχει φύσιν.
> *Qodcunqe rectum est, semper id constat sibi.*

à Clemente, è qo sumptum est, ex *Aleuadis* lavdatur. Fabulas avtem ejusdem diversas, *Aleadas* & *Aleuadas*, statuit Joannes Mevrsius.

Ejusdem ad *Philetidas*, sive *Tribules* nescio qas rejicitur illud,

> Γέρων γέροντα παιδαγωγήσω σ' ἐγώ.
> *Senex & ipse te senem ut puerum regam.*

D At in Gellii, (qi & in Evripidis Bactris reperiri idem ipsum monet) codicibus (inde avtem est desumptum) qibusdam *Philotides* (qæ vox, cum nec navci sit, doctos tamen torsit viros) in aliis *Philoctetes*, qæ jam exstat, senarius iste non comparet: *Philoctetem* enim non unam edidisse Sophoclem notius est, qam ut moneri sit opus.

Seqvuntur qæ incerti habentur avtoris, cum parentem tamen suum proferre possint.

Inter ea, qæ tanqam ex incertis tragicis congesta sunt; illud,

E
> Ἄλγος γὰρ ὄντως οὐδὲν ἅπτεται νεκροῦ·
> *Nullus profecto mortuos tangit dolor.*

qod Plutarchus in *consolatoriâ ad Apollonium* exhibet, ab Æschyli hoc parum inflexum videtur, qod apud Stobæum *tom.* 2. *c.* 121. sed vitiatum, reperitur,

> Ὦ θάνατε παιὰν μή μ' ἀτιμάσῃς μολεῖν.
> Μόνος γὰρ εἶ σὺ τῶν ἀνηκέστων κακῶν
> Ἰατρὸς· ἄλγος δ' οὐδὲν ἅπτεται νεκρῶν.

Siqidem illa γὰρ ὄντως Plutarchi ipsius videntur, qi tragici dictum hoc, qasi comprobando, cum tamen non tanqam alienum lavdaret, dissertationis suæ contextui inseruit. In

F tragici verò verbis παιὰν illud vitii manifestum est: emendat Grotius, παῖ μὴ μ' at Theodorus Canterus immutatione leviori παιὰν idqe ex Maximo Tyrio, qi *Orat. ultimâ* Philoctetem ex tragico aliqo, Æschylo an Evripide incertum, (uterqe enim *Philoctetem* scripsit) sed illum mavult Grotius, cujus & fragmentis accensuit, mortem invocantem verbis hisce induceit, Ὦ θάνατε παιὰν Verto itaqe

> *Ne dedignere, mors Paan, me accedere,*
> *Qæ sola desperata medicaris mala:*

G
> *Nam morte functos nullus attingit dolor.*

qod & avt Æschylus idem, avt alius nescio qis si alius is ab Æschylo, certe Æschylum imitatus; uti & Plutarchus ibidem;

> Ὦ θάνατε παιὰν, ἰατρὸς μόλοις·
> Λιμὴν γὰρ ὄντως Ἅιδης ἀνίαις.
> *O mors Paan, medicus adsis*
> *Portus enim in terris verè Orcus est.*

Ejusdem avtem est mentis, tum qod Plutarchus itidem ex eodem tragico,

> Ὡς οὐ δικαίως θάνατον ἔχθουσιν βροτοί,
> Ὅσπερ μέγιστον ῥῦμα τῶν πολλῶν κακῶν;
> *Mortale nullo jure mortem odit genus,*
> *Medicina cunctis una qa restat malis.*

 tum

tum qod Sophocles in Oedipo Colon.

Θανόντων οὐδὲν ἄλγος ἅπτεται;
Vitâ carentes nullus assequitur dolor.

Idemqe *Philoctete*; sed *in Troja*, non *in Lemno*,

Ἀλλ' ἔσθ' ὁ θάνατος λοισθὸς ἰατρὸς νόσων·
Mors ultima est medicina morborum omnium·

Qod latius Diphilus apud Clementem *Strom. l.* 6.

Οὐκ ἔστι βίος, ὃς οὐχὶ κέκτηται κακά,
Λύπας, μερίμνας, ἁρπαγάς, στρέβλας, νόσους·
Τούτων ὁ θάνατος, καθάπερ ἰατρὸς, φανεὶς
Ἀνέπαυσε τοὺς ἔχοντας ἐν παύλῃ ὕπνου.
Nulla usqam vita est, plena qæ non sit malis,
Morbis, dolore, raptu, tormentis, metu,
Tantis malis, at medicus, mors intervenit,
Reqiemqe fert hominibus in somnum datis.

Mortem avtem advocantem qo modo Æschylus Philocteten, ita eundem Sophocles inducit verbis illis,

Ὦ θάνατε, θάνατε, πῶς ἀεὶ καλούμενος
Οὕτω καθ' ἦμαρ, οὐ δύνῃ μολεῖν ποτε;
Qi qæso, fit, mors, invocata jugiter
Qod supplicanti non vales succurrere?

Sed & Ajace istis,

Ὦ θάνατε, θάνατε νῦν μ' ἐπισκέψαι μολών.
Nunc, ô mors, adsis, qæso, meqe respice.

Illud in eadem apud Grotium classe.

Τῷ γάρ τι δρῶντι καὶ παθεῖν ὀφείλεται·

Æschyli esse docent, Theophilus *ad Avtolicum. l.* 2. & Stobæus *Collectan. tom.* 1. *l.* 1. *c.* 7. nisi qod uterqe legit,

Δράσαντι γάρ τι καὶ παθεῖν ὀφείλεται.
Nam qi patravit aliqid, huic superest pati.

In qam sententiam tragicus idem *Inferiis.*

—— δράσαντι παθεῖν,
Τριγέρων μῦθος τάδε φωνεῖ.
Æqum ferri cuiqe qod egit,
Sententia prisca profatur.

Ex qo fortasse superiora illa efficta sunt. Et Sophocles, nam hujus esse Theophilus docet, qod *ἀδέσποτον* Stobæus exhibet,

Εἰ δεινὰ ἔδρασας, δεινὰ καὶ παθεῖν σε δεῖ.
Qisqis patrasti dira, dira æqum est pati.

Siqidem, ut Evripides *Oreste.*

Οὐ δεινὰ πάσχειν δεινὰ τοὺς εἰργασμένους.
Havd dira, dirum est, dira qi fecit, pati.

Pindarus *Nemeon* 4.

Ῥέζοντά τι καὶ παθεῖν ἔοικε.
Æqum est patrantem & pati.

Seneca tragicus *Hercul. Fur.*

Qod qisqe fecit, patitur: avtorem scelus
Repetit, suoqe premitur exemplo nocens.

Neqe est injuria, pati qod feceris. Seneca Philosophus *de irâ l.* 2. *c.* 30. Catullus *nupt. Pelei & Thetidis n.* 247.

— ferox Theseus, qalem Minoidi luctum
Obtulerat mente immemori, talem ipse recepit.

Sed nec talionis, qam subierat, æqitatem inficiari poterat immanis ille tyrannus Bezeci dominus, qi septuaginta regulos, pollicibus allicibusqe resectis, ad canum instar, sub mensâ suâ in vinculis habuerat, in eundem planè modum deartuatus & ipse. Judic. c. 1. v. 6, 7. ad legis præscriptum Exod. c. 21. v. 23, 25. & Devt. c. 19. v. 21.

Illud ex Clementis *Stromat. l.* 2. de justitiæ divinæ severitate,

Πρὸς οἷον ἥξεις δαίμον'; ὡς ἀτηρότατ';
Ὃς οὔτε τοὐπιεικὲς, οὔτε τὴν χάριν
Ἤιδει, μόνην δ' ἔστεργε τὴν ἁπλῶς δίκην;
Hev qam severi pectoris visis Deum,
Qi gratiæ largitur avt æqo nihil,
Sed jure summo semper & ubiqe utitur?

Est Sophoclis uti docet Plutarchus in *Ἐρωτικῷ*. Et inter Sophoclea prius relatum fuerat, pag. 147.

Atqe hæc qidem Sophoclea fuere. Ad Evripidea transeamus.

Illud inter incerti tragici,

Ἀργὸς γὰρ οἴκοις καὶ πόλει γενήσεται,
Φίλοισι δ' οὐδείς, ἀλλ' ἄφαντος οἴχεται,

A *Ὅταν γλυκείας ἡδονῆς ἥσσων τις ᾖ.*
Tam civitati, qam domo sit inutilis,
Pariterqe amicis & sibi obscurus perit,
Ut dulce subiit qis voluptatis jugum.

Evripidis esse docet Stobæus, qi & avctiora sic exhibet; *tom.* 2. *c.* 30.

Ἀνὴρ γὰρ, ὅστις εὖ βίον κεκτημένος,
Τὰ μὲν κατ' οἴκους ἀμελίᾳ παρεὶς ἐᾷ,
Μολπαῖσι δ' ἡσθεὶς τοῦτ' ἀεὶ θηρεύεται·
Ἀργὸς μὲν οἴκοις καὶ πόλει γενήσεται,
B *Φίλοισι δ' οὐδείς. ἡ φύσις γὰρ οἴχεται,*
Ὅταν γλυκείας ἡδονῆς ἥσσων τις ᾖ.
Qicunqe magnâ copiâ florens opum,
Domus regendæ deserit custodiam,
Soloqe cantu gavdet & fidium sono;
Non civitati, non domo prodest suæ,
Non ille amicis. Ipsa natura excidit,
Ubi qis subactus dat voluptati manus.

Grotius.

Vides variam in senario penultimo lectionem, ab illâ stat
C Sext. Empiricus, qi & demptis duobus primis integrum exhibet, *adv. Music. c.* 1.

Ἔπειτα, inqit, *ὁ μουσικὸς σοφὸς*
Μολπαῖσιν ἡσθεὶς τοῦτ' ἀεὶ θηρεύεται. &c.

Evripidis esse satis, opinor, constat. Et ex *Antiopâ*, suspicor. Inde enim adversus Musicam, à cujus studio Amphionem abducere conatus inducitur Zethus, varia ab avtoribus adducuntur. Qin & ista ipsa respexisse videtur Callicles in Platonis *Gorgiâ*, qo loco eisdem qâ verbis, qâ argumentis, à Philosophiæ studio proseqendo, qibus à
D Musice Zethus fratrem apud tragicum, dehortando, inter alia fore monet, ut institutum sectatus, nec sibi, nec amicis, usui sit futurus, nec suppetias, ubi opus fuerit ferre potis. In eandem ferè mentem alia ibidem, sed *παρῳδηθέντα καὶ παραφραζόμενα*, ex eadem fabulâ habentur, qæ partim ex Platone, partim ex Olympiodoro ejusdem enarratore, aliis, sic posse concinnari, aliter pavlò pleniusqe qam in *Excerptis* Grotius, existimo.

Οὔτ' ἐν δίκης βουλαῖσιν ὀρθὸν ἄν ποτε
Λόγον προσθεῖ' ἢ πιθανόν· οὔτ' ἐν ἀσπίδος
E *Κύτει ὁμιλήσειας ἂν ὀρθώσαις στρατόν·*
Οὔ τεῖχος ἂν λάβοις δή· οὔτ' ἄλλων ὕπερ
Νεανικὸν βούλευμα βουλεύσαιό τι.
Nec qicqam idonei avt recti in forensibus
Proferre poteris: nec habili scutum manu
Tractans labantem rem juves exercitus:
Nec alta capias mœnia: avt pro innoxii
Salute calida capere consilia avdeas.

Mox.

—— ἀλλ' ἐμοὶ πιθοῦ,
F *Παῦσαι δ' ἀοιδῶν, πραγμάτων δ' εὐμουσίαν*
Ἄσκει· τοιαῦτ' ἄειδε, καὶ δόξεις φρονεῖν,
Σκάπτων, ἀρῶν γῆν, ποιμνίοις ἐπιστατῶν·
Ἄλλοις τὰ κομψὰ ταῦτ' ἀφεὶς σοφίσματα,
Ἐξ ὧν κενοῖσιν ἐγκατοικήσεις δόμοις.
—— at tu, si me avdies,
Leves omittes cantus, resqe serias
Modulabere: ista, sapere ut credaris, canas:
Fodias, aresqe, pecora fac pascas tua.
Oblectet alios iste nugarum labor,
G *Per qas inani tibi sit habitandum domo.*

Παῦσαι δ' ἀοιδῶν. Grotius, qod Plato *παρῳδήσας*, *ἐλέγχων πραγμάτων δ' εὐμουσίαν*, malui; qam *πολέμων*, qod Olympiodorus, avt *Ἄρειον*, qod Grotius. Seqentia, ab *Ἄσκει*, cum antegressis, commisi, contra qam Grotius; Stobæum secutus, qi tom. 2. cap. 56. senarium tertium, pede tantum uno, qem *τὸ Ἄσκει* suppleat, defectum, seqentes duos integros, exhibet: *λῆρήματα* ex Platone prætulissem, nisi Stob. & Olymp. *σοφίσματα* suggererent: ultimum, qem insuper habuit Stobæus, Plato exhibet cum antegressis, & Dio Prusæus *Orat.* 73. qæ est *de Fide*: in qo *δόμων* cur Grotius maluerit, nescio. Spectant eodem & qæ ex eadem scenâ Stobæus c. 54.

Γνώμῃ γὰρ ἀνδρὸς, εὖ μὲν οἰκοῦνται πόλεις·

Ἐν

Ἐν δ' εἰκῶς τις τ' αὖ πόλεμον ἰσχὺν μέγα.
Σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα τὰς πολλὰς χέρας
Νικᾷ· σὺν ὄχλῳ δ' ἀμαθία πλεῖον κακόν.
Sapiente cura civitas faliciter
Domusqe regitur: eadem & ad bellum valet.
Sententia una vincit innumeras manus:
Multi imperiti at plena res discriminis.

Grotius.

Distichon prius allusere, Clemens ὁ κατηχητὴς. *Strom. l.* 2.
Βουλαῖς γὰρ ἀνδρῶν εὖ μὲν οἰκοῦνται πόλεις·
Ἐν δ' οἶκος ——

& Menedemus Cynicus, apud Laertium *l.* 6.
Γνώμαις γὰρ ἀνδρῶν εὖ μὲν οἰκοῦνται πόλεις,
Ἐν δ' οἶκος, οὐ ψαλμοῖσι καὶ τερπίσμασι.

Qod malè vertit Ambrosius Camaldun: dum pavsulas non attendit:
Magne reguntur urbes nam prudentiâ:
At una cantu non regi qeat domus.

Verto:
Sagacitate civitas regitur probè,
Domusqe; non avt fidibus, avt cantu levi.

Qæ subjecit Cynicus, si non sunt tragici verba ipsa mentem certè atqe argumentum prorsus attingunt. Γνώμαις & ἀνδρὸς habet Avtor tractatus περὶ τοῦ βίου, καὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Ὁμήρου, *de vita & poesi Homeri*, sive is est Plutarchus, cujus nomen præfert, sive Favorinus, qem περὶ τῆς Ὁμηρικῆς φιλοσοφίας, *de philosophia Homerica*, sive Apollonius Alexandrinus, qem περὶ σχημάτων Ὁμηρικῶν, *de figuris Homericis*, scripsisse, Svidas tradit. Is, qisqis est, cum περίοχὴν hanc integram exhibet, tum ab Homeri illis desumptum vult, *Iliad. v. v.* 730.
Ἄλλῳ μὲν γὰρ ἔδωκε θεὸς πολεμήϊα ἔργα.
Ἄλλῳ δ' ἐν στήθεσσι τιθεῖ νόον εὐρύοπα Ζεὺς
Ἐσθλόν, τοῦ δέ τε πολλοὶ ἐπαυρίσκοντ' ἄνθρωποι,
Καί τε πολέας ἐσάωσε, μάλιστα δὲ κ' αὐτὸς ἀνέγνω.
Jupiter huic homini dat bellica munera obire:
Mentem illi gnavam Deus indidit atqe sagacem:
Multis prodest iste; salutemqe urbibus affert
Totis: nec latet hunc, qicqid conducit ubiqe.

Idem planè qod hic tragicus, idem ipse, idem modò sit, dixit & versibus illis in Electra, qæ Stobæus qoqe suis inseruit, *cap.* 86.
Οὐ μὴ φρονήσεθ' οἱ κενῶν δοξασμάτων
Πλήρεις πλανᾶσθε· τῇ δ' ὁμιλίᾳ βροτοὺς
Κρινεῖτε, καὶ τοῖς ἤθεσιν τοὺς εὐγενεῖς;
Οἱ γὰρ τοιοῖδε τὰς πόλεις οἰκοῦσιν εὖ,
Καὶ δώμαθ'· αἱ δὲ σάρκες αἱ κεναὶ φρενῶν
Ἀγάλματ' ἀγορᾶς εἰσίν. οὐτε γὰρ δόρυ
Μᾶλλον βραχίων σθεναρὸς ἀσθενοῦς μένει·
Ἐν τῇ φύσει δὲ τοῦτο κἀν εὐψυχίᾳ.
Opinioni credulum vane genus
Nunqamne posito errore discretis viros
Vita æstimare, nobilesqe ex moribus?
Hi civitates, hi domos rectè regunt.
At mente vacua vasta moles carnium,
Mera sunt fori simulacra: nec securius
Robusta teneris brachia hastam exceperint:
Sed omne in animo hoc atqe in ingenio est situm.

φρενῶν reposui ubi βροτῶν legebatur, nec à Grotio fuerat mutatum: ἀγορᾶς avtem ἀγάλματα dixit istos imaginibus splendidos, sed stupidos & mentis expertes, qo modo *ablatas* πόλεως ἀγάλματα in *Avtolyco priore*, apud Athenæum, *l.* 10.

Distichon posterius est à multis celebratum. In qo pro ἐγκλημα, qod apud Stobæum legebatur, atqe hunc secutos Antonium Abbatem *Meliss. l.* 1. *c.* 10. & *l.* 2. *c.* 58. Maximum Monachum *Collectan.* c. 37. & Michaelem Apostolium *Adag.* 538. Qæ vox est navci, rectè substituit Grotius, ἓν βούλευμα suffragantibus, qi commemorarunt, scriptorum aliorum havd pavcorum codicibus: (παρῳδίαν enim existimo, qod habet Henricus Mollerus comment. in Psalm. 124.
Ἓν καινὸν ἐγχείρημα τὰς πολλὰς χέρας
Νικᾷ.

A *Multas novà unam superat inventum manus.*)
Plutarchus de sene politico;
Σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα τὰς πολλὰς χέρας
Νικᾷ· καὶ μία γνώμη λόγον ἔχουσα καὶ πειθὼ τὰ κάλλιστα καὶ μέγιστα διαπράττεται τῶν κοινῶν.
Consultum enim bene unum plurimas manus
Vincit: unaqe ratione ac svadela imbuta

sententia ad præclarissima maximaqe conficienda in publicis plurimum valet. Lavdatum Xanthippi Laconis exemplo firmat Polybius *l.* 1. *c.* 35. Εἷς γὰρ, inqit, ἄνθρωπος, καὶ μία
B γνώμη τὰ μὲν ἀήττητα πλήθη καὶ πραγματικὰ, δοκοῦντα εἶναι καθεῖλε. *Etenim homo unus, unaqe sententia, ingentes hominum copias, qæ sollertia militarisqe peritia ratione invictæ ducebantur, delevit.*

Archimedis item, de qo *l.* 8. *c.* 8. Οὕτως εἷς ἀνὴρ καὶ μία τέχνη δεόντως ἡρμοσμένη πρός ἔνια τῶν πραγμάτων, μέγα τι χρῆμα φαίνεται γίνεσθαι καὶ θαυμάσιον· ἐκεῖνοι γοῦν τηλικαύτας δυνάμεις ἔχοντες καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, εἰ μὲν ἀφέλοι τις πρεσβύτην ἕνα Συρακοσίων, παραχρῆμα τῆς πόλεως κυριεύσειν ἤλπιζον· τούτου δὲ συμπαρόντος, οὐκ ἐθάρρουν οὐδ' ἐπιβάλλεσθαι κατά γε τὸν
C τρόπον, καθ' ὃν ἀμύνασθαι δυνατὸς ἦν Ἀρχιμήδης. *Adeò vir unus & techna una ad inceptum aliqod probè accommodata, magnum qiddam & mirandum planè esse deprehenditur. Romani enim tot pedestribus maritimisqe instructi copiis, si qis senem unum Syracusanis adimeret, urbe statim potituros sese sperabant, iste verò qamdiu adjutor assisteret, nec tentare qidem oppugnationem sustinebant modis eis, qibus eam propugnare poterat Archimedes.* Et eodem forsan libro, Svidâ referente, & *de obsidione toleranda* avtore Anonymo, cujus fragmentum dedit Cavsabonus, Μία ψυχὴ τῆς ἁπάσης ἐστὶ πολυχειρίας ἐν
D ἐνίοις καιροῖς ἀνυσιμωτέρα. *Mens una manuum multarum vi omni qandoqe plus pollet.* Addit Svidas de suo, ὡς Ἀρχιμήδης ἐν Συρακούσαις πολλῶν Ῥωμαίων. Qia de Archimedis sollertiâ eo loci Polybius: nec erat qod Sylburgius pro Romanis *Syracusios* substitutum iret. Confirmat & Themistoclis exemplo Galenus in *Hortatorio ad artes.* Et Aristides *Orat. in Marcum Imperatorem.* Ἤδη γὰρ, inqit iste, οἶμαι, καὶ τὰς πολλὰς μυριάδας ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας ἀγαγόντα, καὶ ὃν οὔτε γῆ οὔτε θάλαττα ἐχώρει, ἑνὸς ἀνδρὸς γνώμῃ ἡττηθῆναι. *Norat, opinor eum, qi tot myriadas hominum adversus Græciam duxerat,*
E *ut nec terra nec mare capere posse videretur, unius viri sententia fuisse superatum.* De Lysandro Plutarchus; Ἔργον ἐλαχίστῳ πόνῳ μέγιστον ἐξεργασάμενος, καὶ συντελέσας ὥρᾳ μιᾷ, χρόνῳ μήκιστον καὶ ποικιλώτατον, πάθεσι τε καὶ τύχαις ἀπιστότατον τῶν πρὸ αὐτοῦ πόλεμον· ὃς μυρίας μορφὰς ἀγώνων καὶ πραγμάτων μεταβολὰς ἀμείψας, καὶ στρατηγοὺς, ὅσους οὐδὲ οἱ σύμπαντες οἱ πρὸ αὐτοῦ, τῆς Ἑλλάδος ἀναλώσας, ἑνὸς ἀνδρὸς εὐβουλίᾳ καὶ δεινότητι συνῄρηται. *Opus minimo labore maximum confecit: horaqe una, bello qod prius gestorum omnium, tempore maximè diuturnum, eventibus varium, affectibusqe ac casibus stu-*
F *pendum extiterat, exitum dedit: cui, cum infinitas decertationum formas, rerumqe mutationes alias ex aliis dedisset, pluresqe qam priora bella omnia simul conjuncta, exercituum ductores, per Græciam totam sustulisset, unius viri consilio prudenti sagacitateqe finis tandem impositus est.* De Constantio Libanius *Orat.* 3. Νῦν δὲ καὶ πλεῖον ἄγαμαι τῆς γνώμης τὸν ποιητὴν, ὃς πολλῶν χειρῶν ἰσχυρότερον εἶναί φησι βούλευμα σοφίας μετέχον. legendum βούλευμα ἕν. *Nunc magis qam antehac poetam suspicio ob sententiam, qâ dixit consultum probè unum manibus multis plus valere.* De Childibio Procopius *Bell. Gothic.*
G *l.* 3. Τά Ῥωμαίων πράγματα καὶ σύμπασά τε ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ, ἑνὸς ἀνδρὸς ἀρετῇ ἀντίρροπος γενέσθαι ἐν τῷ ἔργῳ τῷ δε οὐδαμῇ ἴσχυσεν. *Res Romana totumqe etiam imperium Romanum, unius viri virtuti in barbaris debellandis depellendisqe, nullo modo poterat æqiparari.* Deniqe de Joanne Comneno Nicetas c. 4. Οὕτως ἑάλω πρὸς Ῥωμαίων Σωζόπολις ἑνὶ βουλεύματι τοῦ βασιλέως σοφῷ. *Ita sapienter consulto Regis una capta est Sozopolis.* Clavdam ista Xenophontis illo in *Oeconomico*, qo & ipse de negotio pari dissertationem suam obsignat: Μέγας τῷ ὄντι οὗτος ἀνὴρ, ὃς ἂν μεγάλα δύνηται γνώμῃ διαπράξασθαι μᾶλλον ἢ ῥώμῃ. *Vere magnus is est, qi consilio magis qam robore magna exeqi valet.*

In inciso novissimo, pro πλεῖον, πλειόνων legit Henricus Stephanus in *gnomis*, post Avtorem *de poesi Homericâ*, & Sex-

Sextum Empiricum, qi lavdat *adv. Mathemat. l.* 1. at χεῖρον Galeni editiones Veneta & Basiliensis χεῖρον ἤ, Parisina σὺν ὅπλοις etiam editio utraqe illa; qod in Parisina Jarnotius mutavit. Sententiam ipsam qod attinet; Bellisarius apud Procopium *Vandal. l.* 2. Οὐ τῷ πλήθει τῶν μαχομένων, ἀλλὰ τάξει τε καὶ ἀνδρείᾳ φιλεῖ διαμετρεῖσθαι τὸ τοῦ πολέμου κράτος. *Non militum turbâ, sed disciplinâ & strenuitate metienda est belli vis.* Vegetius *de re milit. l.* 1. *c.* 8. *In omni conflictu non tam prodest multitudo, qam virtus.* Et *c.* 1. *In omni prælio non tam multitudo & virtus indocta, qam ars & exercitium solet præstare victoriam. — Etenim in certamine bellorum exercitata parcitas ad victoriam promptior est: rudis & indocta multitudo exposita semper ad cædem.* Cui adde sis ex Livio *l.* 9. *Impedimentum magis qam avxilium.* Proinde de exercitu, qi Dario militabat, Aristides in Panathen. Ἀλλά ποτε ὡς ἀληθῶς ὄχλος ὄντες ᾐσθάνοντο, καὶ μέγιστον ἐναντίωμα ἑαυτοῖς. *Esse se reverâ tandem senserant, turbam meram, qæ sibi ipsa maxime impedimento existeret.* Et Vegetius, *l.* 3. *c.* 1. *Xerxis, Darii, Mithridatis, cæterorum Regum, innumerabiles populos, copiososqe nimium exercitus ait, magis propriâ multitudine, qam hostium virtute, depressos.* Cordateqe Demaratus Regi barbaro copiarum immensitate glorianti, *Ipsam illam, qâ sibi placeret, multitudinem indigestam & gravem metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica nunqam Regi posse: nec diu durare, qicqid regi non potest.* Seneca de benefic. *l.* 6. *c.* 31. qi & ipse subjungit: *Stratum per totam passim Græciam Xerxem intellexisse, qantum ab exercitu turba distaret.* Sed ad excerpta Grotiana redeamus denuò.

Illud itidem inter ἀδήλα alicujus tragica,

Ἀρετὴ δὲ κἂν θάνῃ τις, οὐκ ἀπόλλυται.
Virtus, ubi qis interit, non interit.

Cui finitimum Plavtinum illud in *Captivis, Act.* 3. *Scen.* 5.

Qi per virtutem peritat, havd pol interit.

Est ex Evripidis Temeno, uti discimus ex Stobæo, *tom.* 2. *c.* 1, ubi tamen ἀποθάνῃ perperam, metro redundante; pro qo apud Sextum Empiricum *adv. Grammaticos c.* 13. θάνῃ rectè legitur.

In eandem verò sententiam Sophocles *Philoctete*,

—— ἡ γὰρ εὐσέβεια συνθνήσκει βροτοῖς·
Κἂν ζῶσι, κἂν θάνωσιν, οὐκ ἀπόλλυται.

συνθνήσκειν, hoc est, *ad summum diem durare*, dici potest pietas, qo modo virtus Isocrati ad Demonicum συγγηράσκειν, h. e. *ad senectutem usqe integra perdurare.* Alioqi pro ἡ, ego οὐ lubens legerim.

Ultra supremum durat & pietas diem:
Vivente, moriente homine non intercidit.

Illud itidem,

Ψευδεῖς ὄνειροι, χαίρετ' οὐδὲν ἦτ' ἄρα.
Valete, vana, nil eratis, somnia.

Qod usurparunt Plutarchus *de profectus indiciis*, & Clemens Alexandrinus in *hortatorio*; est ex Evripidis *Iphigeniâ Tauricâ.*

Illud itidem in eadem classe,

Χαλεποὶ πόλεμοι γὰρ ἀδελφῶν,
Fratrum contentiones & iræ sunt acerbissimæ.

Aristoteli *Polit. l.* 7. *c.* 7. lavdatum, Evripidis esse docet Plutarchus lib. *de affect. frat.* & inter ejusdem, *ex incerta*, etiam refertur; loco altero inducendum.

Inter *incerta tragici an comici, an aliûs etiam cujusqam*, legitur illud,

Ἀλλ' ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.
Meminisse dura dulce postqam evaseris.

Et rursus,

Ὡς ἡδὺ τοῖς σωθεῖσι μεμνῆσθαι πόνων.
Meminisse dulce est, qæ fuit durum pati.

Pro qo Gnomologus, à qo sumptum videtur,

Ὡς ἡδὺ τοῖς σοφοῖσι μεμνῆσθαι πόνων.
Grata sapientibus laborum est memoria.

Qod vel prioris est παρῳδία, vel à librarii manu malâ. cæterum Evripidis esse illud docet Tullius *de finib. l.* 2. Ubi adversus Epicurea disserens: *Jam illud, inqit, qale tandem est? Bona præterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere. Primum in nostrâne potestate est, qid meminerimus? Themistocles qidem cum ei Simonides, avt qis alius, artem memoriæ polliceretur, oblivionis, inqit, mallem, nam memini etiam qæ nolo; oblivisci non possum, qæ volo: magno hic ingenio. Sed res se tamen sic habet; ut nimis imperiosi philosophi sit, vetare meminisse. Vide ne Manliana sint ista vestra, avt majora etiam, si imperas qod facere non possim. Qid si etiam jucunda memoria est præteritorum malorum? ut proverbia nonnulla veriora sint, qam vestra dogmata, Vulgò enim dicitur, jucundi acti labores, nec malè* Evripides,

Svavis est malorum præteritorum memoria.

B Eidem tribuit & Plutarchus, & Plutarchi compilator Macrobius. Ille *Symposiac. l.* 2. *c.* 1. καὶ μὴν ὅγε Ὀδυσσεὺς τῷ Ἀλκινόῳ (*Odyss.* 1. *v.* 12.)

Σοὶ δ' ἐμὰ κήδεα θυμὸς ἐπετράπετο στονόεντα
Εἴρεσθ', ὄφρ' ἔτι μᾶλλον ὀδυρόμενος στεναχίζω.

καὶ πρὸς τὸν χορὸν ὁ Οἰδίπους, (in Sophocl. *Oedip. Colon.*)

Δεινὸν μὲν τὸ πάλαι κείμενον ἤδη κακὸν,
Ὦ ξεῖν', ἐπεγείρειν.
—— ὁ δ' Εὐριπίδης τοὐναντίον,
Ὡς ἡδύ τι τὸν σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.

C ἀλλ' οὐ πᾶσι τοῖς πλανωμένοις καὶ κακὰ φέρουσι. *At vero Ulysses hæc ad Alcinoum:*

Induxti mentem nostros avdire dolores
Narrantis, gemitusqe graves avgere loqentis.

Et ad chorum Oedipus:

Grave est reconditum, hospes mi, pridem malum
Revocare in memoriam,

sed Evripides contra:

Suavis est laborum præteritorum memoria,

sed non adhuc oberrantibus mala adferunt. Iste *Saturnal. l.* 7. D *c.* 2. *Pericula qoqe præterita, vel ærumnas penitus absolutas qi evasit, ut referat qis, gratissimè provocatur. Nam qi adhuc in ipsis vel pavlulum detinetur, horret admonitionem, & formidat relatum. id adeò Evripides expressit,*

Ὡς ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.

Adjecit enim σωθέντα, *ut ostenderet post finem malorum gratiam relationis incipere. Et poeta vester adjiciendo olim, qid nisi post emensa infortunia, futuro tempore juvare dicit memoriam sedati laboris?*

—— *forsan & hæc olim meminisse juvabit.*

E Maro *Æneid. l.* 1. Cui adjici poterit & Senecæ illud in Herc. Fur. Act. 3. sc. 2.

Meminisse dulce est, qod fuit durum pati.

Ex Epicteti sententiis citat Antonius *Meliss. lib.* 1. *cap.* 54. ista,

Ὡς ἡδὺ τὴν θάλασσαν ἀπὸ γῆς ὁρᾶν·
Οὕτω ἡδὺ τῷ σωθέντι μεμνῆσθαι τῶν πόνων.

senarium in utroqe membro facilè dignoscas. Prius illud, sub Callimachi, aliàs Archippi, nomine Stobæus habet, *c.* 59.

F Ὡς ἡδὺ τὴν θάλατταν ἀπὸ γῆς ὁρᾶν,
Ὦ μῆτερ ἐστὶ, μὴ πλέοντα μηδαμοῦ.
Qam dulce, mater, abstinentem navibus,
Fluctus marinos intueri à litore.

qo metrum suppleat, Grotius γαίας legit; ego τῆς γῆς, mallim, qo & nihil mutetur, & articulus idem utrobiqe extet. Epicteto avtem cur ista tribuat Antonius, nescio; qanqam is in *Enchiridio, cap.* 53. vetat in congressibus familiaribus, de gestis periculisve propriis multa differere; οὐ γὰρ, inqit, Ὡς σοὶ ἡδύ ἐστι τῶν σῶν κινδύνων μεμνῆσθαι, οὕτω καὶ τοῖς G ἄλλοις ἡδύ ἐστι τὰ σοὶ συμβεβηκότων ἀκούειν. *Neqe enim, ut tibi jucundum est tuorum discriminum meminisse; ita & aliis perinde gratum est, casus tuos avdire.* Cur avtem ista jam exacta meminisse volupe sit, docet Aristoteles *Rhetor. l.* 1. *c.* 11. Τὰ μὲν οὖν μνημονευτὰ, ἡδέα ἐστὶν, οὐ μόνον ὅσα ἐν τῷ παρόντι, ὅτε παρῆν, ἡδέα ἦν, ἀλλ' ἔνια καὶ οὐχ ἡδέα, ἂν ᾖ ὕστερον καλὸν καὶ ἀγαθὸν τὸ μετὰ τοῦτο. ὅθεν καὶ τοῦτ' εἴρηται,

Ἀλλ' ἡδὺ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων·

καὶ,

—— μετὰ γάρ τε καὶ ἄλγεσι τέρπεται ἀνὴρ
Μνημένος, ὅστις πολλὰ πάθῃ καὶ πολλὰ ἐόργῃ.

τούτου δ' αἴτιον, ὅτι ἡδὺ τὸ μὴ ἔχειν κακόν. *Jucunda sunt, & ex eis qæ in memoriâ asservantur, qæ tunc tantum, cum adessent, jucunda erant, sed & nonnulla, qæ tunc nentiqam erant, ju-*

cunda, si posteà exitum bonum honestumqe habuerint. Unde A
& illud dictum est,

Meminisse volupe est dura, postqam evaseris.

Et, (Eumæi subulci illud, *Odyss. O.*)

—— dulce est meminisse dolorum,
Multa ubi qis passus fueritqe & multa patrarit.

Hujus avtem rei cavsa est, qia jucundum est malis immunem esse. De Avtore itaqe constat satis. De fabula, unde sumptum, adhuc ambigitur. Ex *Andromeda* esse docet Stobæus; (nam *Andromache* in Grotii *florilegio* perperam editur) qi inde *cap.* 29. ista exhibet: B

Οὐκ αἰσχρὸν οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς·
Ἀλλ' ἡδύ τι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.
Nil qod necesse est ferre, mortali probro est:
Dulcem relinqit memoriam exactus labor.

Grotius.

Mens eadem planè, qæ Sophocleo illi ex *Laocoonte*;

Πόνῳ μεταλλαχθέντος οἱ πόνοι γλυκεῖς.
Juvant labores, transiit postqam labor.

Grotius.

Illud in eadem classe ex Aristotelis *Rhetor. l.* 2. *c.* 22. & C
*Ethic. Evdem. l.*7. *c.*7.

Οὐδεὶς ἐραστὴς ὅστις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ.
Nemo est amator, non amat qi perpetim.

Est ex Evripidis *Troadibus.* Unde etiam alibi exhibetur;

Οὐκ ἔστ' ἐραστὴς ὅστις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ.
Amator omnis, qod amat, id constans amat.

Qod rex sapientissimus, Parœm. c. 17. v. 17. *Amicus omni tempore diligit.*

Nec fuit amicus unqam, qi esse desiit.

Amicitia enim, qæ desinere esse potuit, nunqam vera fuit. D
Hieronymus apud Cassiodorum *de Amicitiâ.*

Illud ibidem, ex Gnomologo vetere,

Δύσμορφος εἶναι μᾶλλον, ἢ καλὸς κακός.
Deformis esse malim, qam pulcher malus.

Est ex Evripidis *Chrysippo*: ex qo Stobæus *cap.* 66.

Illa ibidem, ex Aristot. *Rhet. l.*2. *c.*22.

Οὐκ ἔστιν ἀνδρῶν ὅστις ἔστ' ἐλεύθερος·
Ἢ χρημάτων γὰρ δοῦλός ἐστιν, ἢ τύχης.
Nullus profectò liber est mortalium:
Namqe avt miseriæ, avt opibus est obnoxius. E

Vel,

Plerosqe nam sors, avt opes servos trahunt.

Sunt ex Evripidis *Hecuba*, nisi qod ibi θνητῶν legitur.

Illud ex Gnomologo veteri,

Αἱ δ' ἐλπίδες βόσκουσι τοὺς κενοὺς βροτῶν.
Ut qisqe vanus, hoc magis spe pascitur.

Sumptum videtur ab illo Sophoclis apud Stobæum *c.* 111.

Ἐλπὶς γὰρ ἡ βόσκουσα τοὺς πολλοὺς βροτῶν.
Plerosqe enim spes sola mortales alit.

sive, F

Spe namqe pasci vulgus humanum assolet.

A qo non abscedit, qod idem in *Ajace lorario*,

Οὐκ ἂν πριαίμην οὐδενὸς λόγου βροτὸν,
Ὅστις κεναῖσιν ἐλπίσιν θερμαίνεται,
Me judice ille nullius pretii est homo,
Cui spes inanis credulam mentem fovet.

Qo tamen loco χαλῶσι scriptum reperisse prodit Stephanus.

Illud, ex eodem,

Τυφλὸν δὲ καὶ δύστηνον ἀνθρώποις βίος.
Humana vita, cæcum & infelix iter. G

sive,

Vita hominis cæca est, plenaqe infortuniis.

Menandri esse monent Stobæi codices *cap.*98. nisi qod ibi γε legitur. Cujus ejusdem & illud ibidem indidem positum, esse idem docet, qi & exhibet, *cap.*73.

Ὡς ἔστ' ἄπιστον ἡ γυναικεία φύσις.
Infida res est omne fæmineum genus.

Illud verò,

Βλέπει, μὴ τὸ κέρδος ἐν πᾶσι σκόπει.
Amice, ubiqe lucra sectari cave.

pro Menandriano agnovit Grotius ipse; qibus supra inseruerat. Sed & illud,

Δυσπαρακολούθητόν τι πρᾶγμ' ἐστὶν τύχη.
Fortuna res est maximè inscrutabilis.

Esse ex ejusdem *Suppositio*, habemus ex Stob. *tom.* 2. *l.* 1. *c.*2. sub qo titulo etiam Grotius ipse exhibuit.

Illud, ex eodem,

Χεὶρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλος τι δάκτυλον.

sumptum videtur, ab Epicharmeo illo, qod Æschines in *Axiocho*, fuisse Prodico in ore jugiter, refert, & Stobæus in *collectanea* retulit, *cap.* 10. curtim iste;

Ἁ δὲ χεὶρ τὰν χεῖρα νίζει.
h. e. *manus manum lavat* —

ut Seneca in *Apocolocynthosi*: sive, ut alii, κνίζει. Qod proverbiale cum esset, addidisse qempiam avtumat H. Stephanus, δάκτυλος τι δάκτυλον· qemadmodum Epicharmum longe ante, δός τι καὶ λάβοις τι. Ita certè Æschines,

Ἁ δὲ χεὶρ τὰν χεῖρα νίζει· δός τι καὶ λάβε τι.

Inde Varro restituendus in *Sexagesi.* apud Nonium in *Ferrit*; *Qod leges jubent, non faciunt; doscelave ferrit omnino.* Ubi Hadrianus Junius, ad oram, *dos cellare*: nihilo sanius. Scribe, δός καὶ λάβε. Judicium notat ἀμφιδεξίων· qibus illud itidem, qemadmodum Sophistæ olim, in ore freqens. Metro qo consuleret, in *Florilegio* Grotius sic legit.

Ἁ δὲ χεὶρ τὰν χεῖρα νίπτει· δός τι καὶ λάμβανε.
A manu manus fricatur, vel *lavatur*: *da qid, & qid accipe.*

At Diogenianus parœm. 177. & Svidas pariter, Ἅμα δίδου καὶ λάμβανε. Ita utrunqe trochaici incisum in proverbium videtur transisse.

Adhæsisse huic vult, & qod antecesserat, Stephanus;

Ἀνὴρ γὰρ ἄνδρα, καὶ πόλις σώζει πόλιν·
Χεὶρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλος τι δάκτυλον.
Servat virum vir, civitatem civitas.
Digitum lavabit digitus, & manum manus.

Qibus adjici potest, qod Philostratus apud Plutarchum in *Antonio*,

Σοφοὶ σοφοὺς σώζουσιν, ἂν ὦσιν σοφοί.
Sapiens sapienti erit saluti, si sapit.

Illud ibidem ex ejusdem collectaneis,

Τῇ ἐπιμελείᾳ πάντα δοῦλα γίγνεται.
Labori assiduo nihil est, qod non serviat.

Esse Antiphanis docet Stobæus *cap.* 29. ubi melius puto, δοῦλα πάντα.

In eadem classe & illud è Gnomologo, qod παροιμιῶδες qoqe factum est, Grotio recensetur,

Θεοῦ θέλοντος, κἂν ἐπὶ ῥιπὸς πλέοις.
Deo volente, naviges vel vimine.

Qod Pindaro, sed dubitanter Plutarchus *de Pythiæ oraculis.* Εἴγε Πίνδαρός ἐν ὁ ποιήσας. At Theophilus *ad Avtolycum l.* 2. Thestio nescio cui tribuit: apud qem legimus; Καὶ Θέστιος, Θεοῦ θέλοντος σώζῃ, κἂν ἐπὶ ῥιπὸς πλέῃς. Latinus interpres, κἂν ἐν Εὐρίπῳ, legisse videtur, qum vertit, *Deo volente salvabitur, etiamsi in Evripo navigarit.* Qod in editione Parisiensi Græco-Latinâ, absurdius qoqe, *etiamsi in Evripide navigarit.* Sed prius illud probum est: qod & Scholiastes posuit ad Aristophanis *Pacem*, qo is loco in Simonidem lusit verbis illis,

Κέρδους ἕκατι, κἂν ἐπὶ ῥιπὸς πλέοι.
Cavsâ lucelli, naviget & in vimine.

Lucri spes si fulserit, nihil non ardui avt periculosi molietur. Proverbii vice usurpatum de conatibus istiusmodi, Ἐπὶ ῥιπὸς τὸ Αἰγαῖον, ἢ Ἰόνιον διαπλεῦσαι θέλειν· *mare Ægeum avt Jonium virgulto velle trajicere*, docet Lucianus in *sectis*, Monet Svidas etiam sic conceptum,

Σὺν τῷ Θεῷ πλεῖν, κἂν ἐπὶ ῥιπὸς πλέοις.

h. e. Erasmo vertente,

Qisqis secundo navigarit numine,
Is vel saligno navigarit vimine.

Cæterum Thestius iste qis esse possit, havd satis liqet. Nihil enim hic nobis cum Thestiis qos in Bacchi prosapiâ eodem in opere Theophilus ex Satyro recenset. Thespis forsan fuerit. Tragicus is, ex qo Plutarchus & Clemens nonnulla: alii viderint: aliò nos transimus.

His adjecta sint, qibus avtoris nomen est præfixum, sed fabu-

fabula, è qâ sumpta sint, incerta censetur.

Pherecratis, ex incertâ, illud,

Ἀεὶ πόθ' ἡμῖν ἐπιπαλικίζουσ' οἱ Θεοί.

Imponunt nobis semper cilicatim Dei.

reperitur apud Svidam: reperitur & apud Etymologum; ex qo forsan & fabulæ nomen expiscemur: siqidem post recitata ista, subjicit, ῥητορικῇ. Id nominis fabulam tulisse existimem, & scripsisse Lexicographum, Ῥητορικῇ. Fidem facit, qod pavlo post habetur. Φερεκράτης, Ἐγρηγόρσιον, τουτέστι, παυσινύσταλον. ῥητορικῇ. Ἐγρηγόρσιον, *hoc est, dormitationem reprimens. Rhetorica.* Et ad hæc denuò: sed tacito comici nomine, Ἔγχουσα ἐστὶ. — καὶ ῥητορικῇ· Κοσμηθῆναί τε τῇ ἐμῇ στολῇ, καὶ ψιμμυθοῦσθαι; καὶ ἐγχουσίζεσθαι τὸ πρόσωπον. *Ornari stola mea, cerussa illini & fucare faciem.* Ubi forsan pari modo qoqe utrobiqe rescribendum. Verum ista conjecturæ fuerint: qæ seqvuntur, clara certaqe magis.

Evpolidis illud, qod citra fabulæ nomen, sic datur,

Ἐμβιβάσιον εἰ δῦναι, πρὶν ἐμβῆναι, σε δεῖ.

Cave nisi navem scandens dare portorium.

Ex *Evtolyco* (cujus fabulæ & alibi mentio) esse docet (à qo sumpsit Grotius) Pollux *l.* 9. *c.* 5. apud qem tamen legitur,

Ἐμβιβάσιον, ὃ δοῦναι, πρὶν ἐμβῆναι, σε δεῖ.

ubi Seberus τὸ ὃ, Grotius in εἰ diffingit: nevtrum necesse est. *Portorium*, inqit, (vectori forsan, q'd flagitet, roganti navclerus) *qod dare te oportet prinsqam navem ingrediaris*, alioqi non admittendus. Si qid tamen movendum videbitur, eliminatum potius, qam in particulam negantem mutatum malim.

Inter Sophoclea, sed tanqam ex incerto dramate, illud qod Pollux *l.* 9. *c.* 7. & Evstath. ad *Il.* κ. exhibent,

Καὶ πεσσὰ πεντέγραμμα, καὶ κύβων βολαί.

—— calculi per lineas

Qi qinqe promoventur, jactusqe alea.

ex Navplio πυρκαεῖ docet esse Hesychius in Πεσσά.

Illud ibidem, Clementi lavdatum *Strom. l.* 6.

—— ἢ γὰρ

Γένοιτ' ἂν ἕλκος μεῖζον, ἢ φίλος κακός;

—— nam qæ potest

Malo esse amico pestis exitialior?

est ex ejusdem *Antigone.*

Indidem & qod seqvitur, ex Clemente pariter sumptum,

Μητρὸς δ' ἐν Ἅδου, καὶ πατρὸς τεθνηκότων,

Οὐκ ἔστ' ἀδελφὸς, ὅστις ἀναβλαστοι ποτέ.

Sed ex Sophocle corrigendi Clementis codices, legendumqe in priore versu, κεκευθότοιν· in posteriore; ἂν βλάστοι præcesserat apud tragicum,

Πόσις μὲν ἄν μοι, κατθανόντος, ἄλλος ἦν

Καὶ παῖς ἀπ' ἄλλου φωτὸς, εἰ τοῦδ' ἤμπλακον.

Mihi maritus mortuo isto, alius foret:

Et hoc pereunte, filius ab alio viro.

Matrem at patremqe Stygia cum tegat domus,

Nil restat, unde frater oriatur mihi.

Illud, ex Harpocratione sumptum,

Δεινότατος ἀποπομπάκτης μεγάλων συμφορῶν.

Vir fortis & qi immensa depellat mala.

sive,

Malaqe amovere qaqe gnarus maxima.

Videtur esse ex *Captivis* Sophoclis. Ex qâ fabulâ, & qod eodem loci apud Lexicographum præcesserat,

Στρατοῦ καθαρτὴς, κἀποπομπαγμάτων ἴδρις.

Lustrandi & expiandi copias sciens.

Illa inter Evripidea, sed dramatis incerti;

Σύμμικτον εἶδος, κἀποφώλιον τέρας.

Natura mixta, monstrum abominabile.

Et,

Ταύρου μέμικται καὶ βροτοῦ διπλῇ φύσει.

Species biformis, mixta de tavro & viro.

Qorum illud Plutarchus in *de curiositate*, istud in *Thesei vita* exhibet; conjungenda videntur; cum Minotavri descriptionem contineant; suntqe ex Evripidis (qod & avtor idem in *Theseo* indicat) fabulâ Herois illius cognomi-

A ne: interest tantùm qod βρέφος, (& hoc tragici genuinum est) in *Theseo* legitur, pro qo loco illo altero, τὸ τέρας substituitur.

Illud ibidem,

—— τὴν λαβόντα τῶν λόγων

Καλὰς ἀφορμὰς, οὐ μέγ' ἔργον εὖ λέγειν.

Qod Alexandrum usurpasse refert Plutarchus in ejusdem historiâ, nisi qod pro εὖ λέγειν, εὐλογεῖν habent codices hujus, est ex *Bacchis*, à Grotio ipso inter fabulæ illius gnomica sic exhibitum, p. 305.

B *Ὅταν λάβῃ τις τῶν λόγων ἀνὴρ σοφὸς*

Καλὰς ἀφορμὰς, οὐ μέγ' ἔργον εὖ λέγειν.

Ubicunqe sese egregia sapienti viro

Materia præbet, benè loqi nullus labor.

Illud ejusdem,

Τί δῆτα τούτους τοὺς ταλαιπώρους βροτοὺς

Φρονεῖν λέγουσι; σοῦ γὰρ ἐξηρτήμεθα,

Δρῶμέν τε τοιαῦθ' ἃ σύ γε τυγχάνῃς θέλων.

ex Laertio in *Pyrrhone l.* 9. *c.* 71. sumptum est: est avtem ex Evripidis *Supplicibus*, nisi qod τούτους illud περίλκει. Sic

C enim ibi habet,

Ὦ Ζεῦ, τί δῆτα τοὺς ταλαιπώρους βροτοὺς

Φρονεῖν λέγουσι; σοῦ γὰρ ἐξηρτήμεθα,

Δρῶμέν τε τοιαῦτ', ἂν σὺ τυγχάνῃς θέλων.

Ita repræsentat Grotius ipse, p. 263. eamqe lectionem tuetur Theodorus Canterus *vari. lect. l.* 1. *c.* 6. At Plutarchus *de Stoic. contradict. c.* 47.

Δρῶμέν τε τοιάδ', ἃ σὺ τυγχάνεις φρονῶν.

Svidas,

Τοιαῦθ' ἃ δή σὺ τυγχάνεις θέλων.

D Casavbonus qod maximè probem, ἃ ἂν σὺ τ. θ. nam φρονῶν illud in Plutarchi codicibus mendosum existimo: Grotius sic reddidit,

Miseros qid homines, O Deûm rex & pater,

Sapere arbitramur? pendet è nutu tuo

Res nostra, facimúsqe illa, qæ visum tibi.

Cui dicto geminum est, cum Archilochi illud à Laertio ibidem lavdatum;

Τοῖος ἀνθρώποισι νοῦς, Γλαῦκε Λεπτίνεω παῖ,

Γίνεται θνητοῖς, ὁκοίην Ζεὺς ἐπ' ἡμέρην ἄγῃ.

E *Ea mens est hominibus Glauce Leptinæ fili,*

Qalem mortalibus in dies Jupiter mittit.

Ubi tamen in Theonis *progymnasmatibus* pro νοῦς, θυμὸς legitur, & ἀνθρώποισι γὰρ & θνητοῖσ' ὁκοῖον, unde senarius novissimus inchoatur. Itaqe juxta hanc lectionem ita defingere licuerit;

—— Τοῖος ἀνθρώποισι γὰρ

Θυμὸς γε, Γλαῦκε Λεπτίνεω παῖ, γίγνεται

Θνητοῖσ', ὁκοῖον Ζεὺς ἐπ' ἡμέρην ἄγει.

His avtem verbis Sophista vult Archilochum μεταφράζειν

F Homeri illud ex *Odyss.* σ. v. 135.

Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,

Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Talis enim mens est terrestrium hominum,

Qalem qotidie ducit pater virorumqe deorumqe.

Cui & calculum dat Avtor libelli *de Poesi Homericâ.*

Illud, οὐκ ἂν προδοίην καί περ ἄψυχον φίλον, videtur esse ex *Protesilao.* esse enim Laodamiæ verba docet nos Dio ὁ Χρυσοῦς τὴν γλῶτταν, *lingva qi est avrea*, uti Synesius ap-

G pellat *Orat.* 37. qam Corinthi habuit. Locum, qia mendum subest, qo emaculem, describam integrum. Ἐγὼ δὲ καὶ τὴν Εὐριπίδου Λαοδάμειαν, οὐκ ἂν προδοίην καί περ ἄψυχον φίλον. Qod Naogeorgus sensu planè nullo reddidit: *Ego verò & Evripidis Laodamiam havd possum prodere, qanqam inanimum amicum.* Nec hîc qicqam ait Morellus; avt Casavbonus etiam, qi tamen eadem paginâ in orationis hujus clavsulâ extremâ κατὰ pro καὶ editum observavit, & reverâ contractiore istorum scribendi formulâ, descriptoribus parum cavtis sæpius invicem ea permutantur. Legendum ergò, ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν Εὐριπίδου Λαοδάμειαν,

Οὐκ ἂν προδοίην καί περ ἄψυχον φίλον.

Ego verò juxta Evripidis Laodamiam,

Nec mortuum dum spiro amicum deseram.

Vox est, qalis Ulyssis illa in ejusdem *Hecubâ*,

Οὐκουν

Οὔκουν τό δ' αἰσχρὸν, εἰ βλέποντι μὲν φίλῳ
Χρώμεσθ', ἐπεὶ δ' ὄλωλε, μὴ χρώμεσθ' ἔτι;
At nonne amicum turpe sit jam mortuum,
Vivente qo sis usus, havd agnoscere?

(Malim enim οὔκουν, ἐρωτηματικῶς, *interrogative*, enunciatum, qo sit ἐμφατικώτερον, *significantius*, qam qo modo editur, οὐκοῦν) qalis & Pyladæ in *Iphigeniâ Tauricâ*.

Οὐκ ἂν προδοίην, ὦ τάλας, ἐπεί σ' ἐγὼ
Θανόντα μᾶλλον ἢ βλέποντ' ἕξω φίλον.
Non proditurus, O miser, sum: namqe te,
Qam vivum, amicum havd minus habebo mortuum.

B Nec discrepat senum Thebanorum Chorus in *Herc. Fur.*

Κἀπειτα πρόσεστι πόλλ' ἐγὼ, φίλους ἐμοὺς
Θανόντας εὖ δρῶν, οὗ φίλων μάλιστα δεῖ.
Meus est amicis morte defunctis labor
Prodesse, qa res maximè poscit fidem.

Hoc est, qod Boazo perhibetur, elogium, *non cessare ipsum à benefaciendo tam defunctis qam & superstitibus.* Ruth. c.2. v.20, nec Christo amicus minus mortuus jam, qam superstes fuerat, Lazarus. Joan. c.11. v.11.

C Illud,

— Ὅστις θέλει ἰατρεύειν καλῶς,
Πρὸς τὰς διαίτας τῶν ἐνοικούντων πόλιν,
Καὶ γῆν ἰδόντας, τὰς νόσους σκοπεῖν χρεών.

(Ita enim fælicius supplet Grotius, qam Sylburgius, qi — ὅστις δ' ἰατρεύειν θέλει ἐστιν κ.)

— *Qotqot rite medicari volunt,*
Spectare debent ipsa terrarum sola,
Populiqe victum: ferre sic morbis opem.

D Qod mutuatum vult tragicum Clemens *Strom. l.6.* ex Hippocratico præcepto; Ἐμβλέπειν οὖν δεῖ καὶ ὥρην καὶ χώρην, καὶ ἡλικίην καὶ νόσους, *Considerandum igitur & tempestatem & regionem, & ætatem, & affectus.* Mevrsius in tragœdiarum recensione, avtumat esse ex Evripidis *Tereo*, cujus mentio Stobæo facta sit, *tom.2. cap.13.* Siqidem apud Clementem legitur, Εὐριπίδης ἐν ἐξαμέτρῳ τηρήσει, pro qo τηρεῖ ille substitutum it. Atqi primò, incertum est an eo nomine fabulam ullam tragicus iste ediderit. nec Stobæus qicqam eò loci, qod huc faciat. adscriptum legitur ad senariolum unum; Evrip. aliàs, Sophoclis in *Tereo*: itaqe Grotius

E in *Florilegio* sub *incerti* titulo exhibuit. Nec est necesse ut fabula nominis illius aliqa utriqe à Stobæo tribuatur. De Sophocle, *Tereum* scripsisse constat satis: de Evripide havd item. Putaveram olim Τημενίδαις, an Τημενίοις, (utroqe enim modo scriptum legitur) avt Τημένῳ: unde Stobæus, *cap. 54.* ista,

Τὸ δὲ στρατηγεῖν ταῦτ' ἐγὼ κρίνω καλῶς
Γνῶναι τὸν ἐχθρὸν, ᾗ μάλισθ' ἁλώσιμος.
Ars imperantis prima nosse hostem suum,
Et scire, qâ sit parte concessus capi.

F Ut à medicâ praxi ad militarem, sive imperatoriam, argumentum tragico traductum fuerit. Jam aliter sentio; & pro ἐν ἐξαμέτρῳ (in qo aqa hæret Mevrsio) τηρήσει φησὶν, legendum puto, ἐν Βελλεροφόντῃ ἐντῶς φησίν. Certè ab istis havd abscedunt longè, qæ ex eâ fabulâ Stobæus habet, *cap. 100.*

Πρὸς τὴν νόσον τοι καὶ τὸν ἰατρὸν χρεὼν
Ἰδόντ' ἀκεῖσθαι, μὴ 'πίτυχτα φάρμακα
Διδόντ', ἐὰν μὴ ταῦτα τῇ νόσῳ πρέπῃ.
Mali necesse est noscat ingenium, malo
Qi vult mederi: more nec medicamina
Adhibenda, sed qæ tempus & res exigunt.

G Illud ibidem, ex Athenæi l. 10.

Φαύλη διαίτη προσβαλὼν ἥσθη στόμα·

Est ex Evripidis *Antiopâ* qod à Stobæo discimus, ex qo rescribendum ἥσθη pro ἥσθην. Sic enim ille sententiam (est avtem ea insignis de fastidio humano) integram retulit, *tom.2. c.63.*

Κόρος δὲ πάντων· καὶ γὰρ ἐκ καλλιόνων
Λέκτροις ἐν αἰσχροῖς εἶδον ἐκπεπληγμένους·
Δαιτὸς δὲ πληρωθείς τις, ἄσμενος πάλιν
Φαύλῃ διαίτῃ προσβαλὼν ἥσθη στόμα.
Rerum satietas omnium est. turpes toros
Vidi seqentem, pulcra cui conjunx domi:
Et plenus epulis aliqis, è vili cibo,
Novitate commendante, cepit gavdia.

A Grotius.

sive *delectatus est.* Sed & illud ibidem, qod Clemens citavit *Strom. l. 6.*

Τί δή ποτ' ὄλβῳ μὴ σαφεῖ βεβηκότες,
Οὐ ζῶμεν ὡς ἥδιστα, μὴ λυπούμενοι;
Considerantes flaxa qam sint res opes,
Qin agimus ævum dulce sine mæroribus?

Ex eâdem esse fabulâ docet Stob. *c. 105.* qi & antegressa descripsit, & pro τί δή ποτ', τί δῆτ' ἐν legit.

B Illa ibidem,

Ἡ παῖς νοσεῖ τι κἀπικινδύνως ἔχει, &c.
Versatur in magno nata discrimine, &c.

à Sexto Empirico *adversus Grammat. l.1. c.13.* adducta, esse videntur ex Evripidis *Scyriis*, qum de Deidamia Lycomedis Scyriorum Regis filiâ sermo fiat. Eam avtem fabulam, pro qâ Κύρλοι apud Hesychium vitiosè legitur, frustra cum Syleo confundere vult Mevrsius: diversa enim sunt dramata, & argumenti disparati: alterius est, Deidamia ab Achille, dum inter Scyrias delitescit, compressa: alterius, Hercules Silei Avlide regnanti in servitium venditus.

C Magnanima verba illa ibidem repræsentata,

Πίμπρα, κάταιθε σάρκας, &c.

Qæ & Evsebius lavdat *Præparat. Evang. l. 6. c. 6.* sunt Herculis ex Evripidis *Syleo*: qod Philone facem allucente deprehendimus, in tractatu *de probi hominis libertate.* ex qo etiam (cum alibi non semel exhibuerit, utpote in *allegor.* & lib. *de Josepho*) avctiora sic damus;

Πρὸς ταῦτ' ἴτω μὲν πῦρ, ἴτω δὲ φάσγανον·
Πίμπρα, κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου
D Πίνων κελαινὸν αἷμα· πρόσθε γὰρ κάτω
Τῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ δ' ἄνεισ' εἰς αἰθέρα,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον·
Adhac vel ensem mî, vel ignes admove:
Ure hac cremáqe membra, & impletor mei
Potans rubentem sangvinem: in terram prius
Descendet æther, terra se in cælum feret,
Qam blanda de me veniat ad te oratio.

Apud Evsebium legitur, Ἴτω μὲν πῦρ, ἴτω δὲ φάσγανον τίμιον· Verum illud τίμιον ab alienâ, puto, est manu: Sin recipiendum videatur, loco τοῦ πίμπρα, τίμιον ponendum

E fuerit. nam qod apud Philonem aliqoties legitur ἄνω εἰς οὐρανὸν, mendo nevtiqam vacare censuerim. Primus avtem versiculus etiam in *Phœnissis*, sed leviculè immutatus, reperitur: nam pro μὲν, μοι ibi legitur, (qod & istic fortasse genuinum fuerit) & φάσγανα in plurali numero: qod est ἐμφατικώτερον.

Illud ex Athenæi *l. 13. pag. 561. B.*

Σὺ δ' ὦ τύραννε θεῶν τε κἀνθρώπων Ἔρως,
Ἢ μὴ δίδασκε τὰ καλὰ φαίνεσθαι καλὰ,
F Ἢ τοῖς ἐρῶσιν, ὧν σὺ δημιουργὸς εἶ,
Μοχθοῦσι μόχθους δὶ' εὐτυχῶς συνεκπόνει, &c.
Tu vero ô Deorum hominumqe rex amor
Avt qæ mala sunt ne doceto
Avt amantibus qorum es architectus & opifex,
Labore vexatis adjutor & propitius ades, prospere fungantur labore ut suo.

esse ex *Andromedâ* indicat Lucianus tractatu *de historiis conscribendis.* senarius secundus apud Athenæum parte alterâ mutilatus offenditur, Ἢ μὴ δίδασκε τὰ κακά. Sed qi nullo negotio expleri sic posse Casavbono videtur.

G Ἢ μὴ δίδασκε τὰ κακὰ σὺν βροτοῖς·

Verum is, dum ad alia properat, non advertit, ne sic qidem senarium integrum dari fælicius. Grotius eo, qo exhibuimus, modo supplevit. Cui supplemento suffragatur, qod apud Stobæum *cap. 62.* ex eodem tragico in eandem planè mentem reperitur:

Σὺ δ' ὦ κάκιστε θεῶν τε κἀνθρώπων Ἔρως
Ἢ μὴ δίδασκε τὰ κακὰ φαίνεσθαι καλὰ,
Ἢ τοῖς ἐρῶσιν εὐμενὴς παρίστασο.

Ad ea properamus, qæ παρῳδήματα videntur.

Illud inter classis ejusdem Evripidea ex Plutarcho *de verecund.*

Αἰδοῦς ἀχαλκεύτοισιν ἔζευκται πέδαις.

qod Grotius reddidit,

Non are vinctus, sed pudoris vinculo.

est παρῳδία qâ sæpe avtor idem abusus est, *de amore frat.* & *in amatorio.* Sumpta avtem videtur ex Evripidis *Pirithoo*, in qâ de Theseo apud inferos vincto (monente eodem ἐν τῷ περὶ πολυφιλίας) dictum est,

Πέδαις ἀχαλκεύτοισιν ἔζευκται πέδας.

ubi Henricus Stephanus tamen legi postulat, ἀχαλκεύτοις συνέζευκται, ut cum Pirithoo Theseus unâ vinctus dicatur: tale enim qiddam Plutarchus eo loci subindicat, & fabulæ argumento consentaneum videtur. malim tamen ob parodiam verbis eisdem toties repetitam apud Plutarchum σὺν τῷ Πειρίθῳ, vel ἅμα τ. Π. legere, qam in verbis tragici qicqam immutare.

Illud ibidem,

A. Ἄνευ δὲ μητρὸς τέκνον οὐκ εἴη ποτ' ἄν·
B. Ἄνευ δὲ πατρὸς οὐδὲ συλλαβὴ τέκνου.

apud Clementem *Strom. lib.* 2. aliter exhibetur: neqe enim personæ loqentis mutatio ulla comparet; & patri tribuitur qod primo loco positum est; qod altero, matri.

Ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον οὐκ εἴη ποτ' ἄν.
Ἄνευ δὲ μητρὸς οὐδὲ συλλαβὴ τέκνου·
Absqe genitore non potest proles dari.
Absqe genitrice non potest vel concipi.

Versus prior est Evripidis in *Oreste*, cui ex adverso repositus ab alio qopiam, vel tragico vel comico etiam, Evripidis æmulo, posterior videri potest. siqidem cum Evripides multis probare contenderet plus patri qam matri â filio deberi inter alia argumentum id tangentia hæc posuit:

Πατὴρ μὲν ἐφύτευσέν με, σὴ δ' ἔτικτε παῖς,
Τὸ σπέρμ' ἄρουρα παραλαβοῦσ' ἄλλου πάρα.
Ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον οὐκ εἴη ποτ' ἄν.
Ἐλογισάμην οὖν τῷ γένους ἀρχηγέτῃ
Μᾶλλόν μ' ἀμῦναι τῆς ὑποστάσης τροφάς.
Genuit pater me, nata me peperit tua,
Ut fœta tellus, non suo de semine.
Absqe genitore nulla unqam proles fuit.
Hac agitate ductus, huic qa prebuit
Alimenta, vita pratuli avtorem mea.

hunc ergò versum cum protulisset tragicus,

Ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον οὐκ εἴη ποτ' ἄν,

Succlamatum à sexus seqioris, opinor, aliqâ, (neqe enim clarè satis retulit scholiastes)

Ἄνευ δὲ μητρός, ὦ κάθαρμ' Εὐριπίδη.
Absqe genetrice; scelus hominis Evripides.

aliusqe forsan, qi matri primas, qo Evripidi saltem adversaretur, delatas volebat, cum ex eodem priorem illum recitâsset, posteriorem subjunxit, qo ad conceptum etiam, non partum solum, avt nutricationem, mulieris opem prorsus necessariam innueret. itaqe in versibus illis, prout apud Clementem leguntur, nihil mutem. nam qod ἐν τοῖς Στρωματεῦσι, subjungitur, πατέρα δὲ γάμος ποιεῖ, ὡς μητέρα ἀνήρ· *patrem facit conjugium, ut maritus matrem*, etiamsi Clementis editores avtori eidem, cui priora tribuunt, & in senarii formam transire sint proclivia, hoc pacto,

Πατέρα δὲ γάμος, μητέρ' ὡς ἀνὴρ ποιεῖ.

tamen Clementis potius esse videntur: nec assentiri possum Frederico Silburgio sic refingenti,

Πατέρα δὲ ποιεῖ τέκνα, μητέρ' ὡς ἀνήρ·

abscedit enim, non à verbis tantum, sed à scopo avtoris, qi ad conjugium comprobandum adduxerat ista, hoc fundamento, εἰ τὸ τέκνων κτῆσις, ἀγαθὸν εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ὁ γάμος· *liberos habere, bonum est: bonum itaqe est conjugium.* conseqentiam avtem inde probat, qia citra conjugium liberi haberi, legitimè saltem, non possunt.

Et Frederico Morello, Critico sanè parum fœlici, multo minus, cui senarium (qem clavdicare censet) libet sic fulcire,

Πατέρα δὲ γάμος ἐμοῦ ποιεῖ, ὡς μητέρα, ἄνερ.

ut sit apostrophe comica ad alium nescio qem *nisi qid docti*, inqit, *contra.* Atqi nec sic fultus senarius talo adhuc recto incedit; nec probi satis commatis est phrasis, πατέρα δὲ μητέρα ἐμποιεῖν, pro eo qod est simpliciter ποιεῖ· nec de nu-

A ptiis qicqam, avt tragicus avt qisqis tragico illudebat. neqe fulturam itaqe istam docto cuiqam probatam iri avtumo.

Evripidis avtem versus à tragici æmulis, inter qos & Aristophanes primas tenuit, nunc παρῳδίαις deformatos, nunc ἐπανορθώσεσι (cum Plutarcho loqor) in sensum contrarium circumductos, exemplis innumeris demonstrare facile fuerit. è multis pavca dabimus, qod in *Æolo* Evripides dixerat, (inde enim docet esse Aristophanis Scholiastes)

B Τί δ' αἰσχρόν, εἰ μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκεῖ;
Qid turpe, turpe nisi si qi patrat, putet?

Et Laidem avtori regessisse, cum αἰσχροποιὸν eam vocasset, ex Machone refert Athenæus *l.* 13. id παρῳδήσας, Aristophanes in *Ranis* sic extulit,

Τί δ' αἰσχρόν, ἂν μὴ τοῖς θεωμένοις δοκῇ;
Qid turpe, turpe nisi si qi spectat, putet?

at ἐπανορθώσεως Antisthenes, si Plutarcho credimus, *de Poet. leg. c.* 15. avt Plato, ut ex Serini avtoritate Stobæus *tom.* 2. *c.* 5. (nam qod Diogenem ex Stobæo Pavlus Leo-

C pardus *Emend. lib.* 1° *cap.* 7. deceptus est, dum ad margini adjecta non attendit satis)

Αἰσχρὸν τό γ' αἰσχρόν, κἂν δοκῇ, κἂν μὴ δοκῇ·
Qod turpe, turpe est, putet id, an non qis putet.

Qod idem tragicus in *Electra* de divitiarum usu,

Σκοπῶ τὰ χρήμαθ' ὡς ἔχει μέγα σθένος,
Φίλοις τε δοῦναι, σῶμά τ' εἰς νόσους πεσὸν
Δαπάναισι σῶσαι· ——

(nam δαπάναις ἰῶσαι apud Plutarchum malè legitur.)

Vis qanta sit, sic cogito, pecunia;
D *Ut des amicis; corpus ut morbis grave*
Sumptu reficias. ——

(Sic enim Plutarchus & Stobæus *c.* 91. ubi Evripidis codices pro φίλοις, ξένοις exhibent.)

Id μεταγράψας Cleanthes (avtor idem Plutarchus) ad eundem abusum sic transtulit,

Πόρναις τε δοῦναι, σῶμά τ' εἰς νόσους πεσὸν
Δαπάναις ἐπιτρίψαι ——
Ut scorta dites, ut corpus morbis grave
Sumptu corrumpas.

E In Evripidis *Andromedâ* (qod monet Casavbonus *ad Athen. l.* 3. *c.* 23.) clamat misella ceto alligata;

Οἵῳ μ' ὁ δαίμων θηρίῳ συνῴκισεν;
Qali me numen collocavit bestia?

Id non uno modo παρῳδήσαντες imitati sunt comici. Philoxenus apud qem in *Cyclope* (non in *Galatea*, uti Schottus) Ulysses (referentibus Zenobio *parœm.* 445. & Diogeniano *adag.* 619.) exclamat,

Οἵῳ μ' ὁ δαίμων τέρατι συγκαθεῖρξεν;
Cum qali me conclusit prodigio Deus?

F Lysippus, apud qem (Athenæo *lib.* 3. laudante) clamat à Philosopho vexatus qidam,

Οἵῳ μ' ὁ δαίμων φιλοσόφῳ συνῴκισεν;
Sors qali infausta conjunxit me philosopho?

Aristophanes *Pluto*, ubi sycophanta qeribundus;

Οὕτω πολυφόρῳ συγκέκραμαι δαίμονι.
Mali tam fœto sum commistus dæmoni.

Imitatus videtur & Xenophon, apud qem Araspæ, cui Pantheam, formæ insignis mulierem, bello captam, custodiendam tradiderat, captivæ amore capto, Cyrus; Καί

G σοι δὲ τούτου τοῦ πράγματος ἐγὼ αἴτιός εἰμι· ἐγὼ γάρ σε καθεῖρξα τούτῳ τῷ ἀμάχῳ πράγματι. *Ego verò tibi rei hujusce avtor fui; qi cum re istiusmodi debellari nesciâ te concluserim.*

Celebratissimum est Evripidis illud ex *Hippolyto*, uti Aristophanis scholiastes, sed *obtecto*, non *coronato*; (nam ex *Phryxo*, qô Svidas refert, aliter pavlò conceptum Stobæus edidit; uti mox videbitur.)

Τίς οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μέν ἐστι κατθανεῖν,
Τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν;
Qis novit, istud vivere an mori siet,
Moriqe vivere?

qam sententiam ut ineptam, *hanc esse mortem qam nos vitam putamus, illam vitam, qam nos pro morte timeamus*, notat exagitatqe multis Lactantius *instit. l.* 3. *c.* 18. at probant

bant non Pyrrho tantum Scepticus apud Laertium *l.* 9. & Sextus Empiricus *Pyrrhon. hypothes. l.* 3. *c.* 24. sed è nostris qoqe Clemens *Strom. l.* 3. & Origenes *adversus Cels. l.* 7. Lavdat etiam & miratur Plato in *Gorgia.* Versum avtem posteriorem variis modis supplent. Laertius,

Τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν νομίζεται βροτοῖς.

qod secutus videtur Lactantius. At Sextus,

Τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν κάτω νομίζεται.

& Scholiastes comici, ab utroqe longè recedens;

Τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν, ὑπνεῖν δὲ τὸ κατθανεῖν.

B ut de somno qoqe adjecerit, *mortem somnum esse, somnum mortem.* Athenagoras *de resur. mort.* Ἀδελφὸν οὖν θανάτου τὸν ὕπνον ὀνομάζουσιν οὐχ ὡς ἐκ τῶν αὐτῶν πατέρων φύντας γενεαλογοῦντες, ἀλλ᾽ ὡς τῶν ὁμοίων παθῶν τοῖς τε θανοῦσι καὶ τοῖς ὑπνοῦσιν ἐγγινομένων, ἕνεκά γε τῆς ἠρεμίας καὶ τοῦ μηδενὸς ἐπαισθάνεσθαι τῶν παρόντων ἢ γινομένων, μᾶλλον δὲ μηδὲ τοῦ εἶναι, καὶ τῆς ἰδίας ζωῆς. *Mortis fratrem somnum appellant:* (ita Homerus *Il.* π. v. 672. & 682.

Ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάοσιν.

Morti somnoqe geminis germanis fratribus)

C *non tanqam ab eodem parente ortum genusqe ducant,* (qod tamen Hesiodus in *Theogonia* tradit) *sed qod pariter affecti videantur defuncti dormientesqe, qietem qod attinet, sensumqe rerum præsentium, & vitæ etiam ipsius.* Et Joannes Chrysostomus *de statuis Orat.* 5. Τί ποτέ ἐστι θάνατος; ὕπνος μακρότερος τοῦ συνήθους. εἰ δέδοικας θάνατον, φεῦγε καὶ ὕπνον. *Mors qid est? somnus solito productior: itaqe mortem si formidas, somnum qoqe formides.* Certè ejusmodi aliqid subfuisse, suspicari facit Aristophanis in *Ranis* παρῳδία illa τραγικὴ,

D Τίς οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μέν ἐστι κατθανεῖν,

Τὸ πνεῖν δὲ δειπνεῖν, καὶ τὸ καθεύδειν κῴδιον.

Qis novit, istud vivere an mori fiet;

Spirare, cœnare; & dormire, vellera?

Eandem sententiam tragicus idem verbis pene iisdem in *Phryxo* etiam (teste Stobæo *c.* 121.) sic protulit:

Τίς δ᾽ οἶδεν, εἰ ζῆν τοῦθ᾽, ὃ κέκληται, θανεῖν,

Τὸ ζῆν δὲ θνήσκειν ἐστί;

Nec abscessit longè Gregorius Nazianzenus *Epitaphio in Patrem.* Ζωὴ καὶ θάνατος, τὰ δοκοῦντα πλεῖστον ἀλλήλων διαφέρειν δοκοῦντα, εἰς ἄλληλα περιχωρεῖ πως καὶ ἀντικαθίσταται· ἡ μὲν γὰρ ἐκ φθορᾶς ἀρχομένη τῆς μητρὸς ἡμῶν, καὶ διὰ

E φθορᾶς ὁδεύουσα τῆς ἀεὶ τοῦ παρόντος ἐκλύσεως, εἰς φθορὰν καταστρέφει τὴν τοῦ βίου τούτου κατάλυσιν· ὁ δὲ τῶν ἐνταῦθα κακῶν ἀπαλλαγὴν ἔχων, καὶ πρὸς τὴν ἄνω πολλάκις μετάγων ζωὴν, οὐκ οἶδ᾽ εἰ κυρίως προσαγορεύοιτο θάνατος, ἐν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι τὸ φοβερὸν ἔχων. *Vita morsqe, qæ sic appellantur, cum plurimum à se invicem discrepare videantur, in se invicem concedunt & componuntur tamen. Illa enim è corruptione, qæ est mater nostri, prodiens, perqe corruptionem, dum status*

F *præsens mutat jugiter, progressa, in corruptionem, vitæ nempe istius solutionem, tandem desinit. Ista verò, cum à malis, qæ nos istic premunt, liberat, & ad vitam, qæ in superris habetur, sæpe transferat, nescio an propriè mors dicatur, nomine magis qam reipsa formidolosa existens.*

In *Alcumena* dixerat Evripides,

Οὐ γάρ ποτ᾽ αὐτὴν Σθένελος εἰς τὴν εὐτυχῆ

Χώραν τοῖχον, τὴν δίκην σ᾽ ἀποστερῶν.

Fœlicieri applicitum Sthenelum parieti

Nunqam ego sivissem adimere jus tuum tibi.

G At contra Aristophanes (qod & Scholiastes observat) in *Ranis*;

Ταῦτα μὲν πρὸς ἀνδρός ἐστι

Νοῦν ἔχοντος καὶ φρένας, καὶ

Πολλὰ περιπεπλευκότος

Μετακυλινδεῖν αὑτὸν ἀεὶ

Πρὸς τὸν εὖ πράττοντα τοῖχον.

Hoc viri sagacioris,

Et cati, atqe versipellis,

Multum aqæ qui transitum,

Ut sese applicet subinde

Parietem ad feliciorem.

allusit uterqe ad adagium vetus, πρὸς τὸν εὖ πράττοντα τοῖχον, de eis usurpatum, qi partibus fœliciter agentibus jugiter adjungunt sese. Cui contrarium, *In parietem caducum inclinare.* Usurpavit Hadrianus Imperator, qi *Cejonium Commodum, qem adoptaverat, cum minùs sanum videret, In caducum parietem inclinasse se, sæpissimè dictavit.* Ælius Spartianus in *Hadriano.*

Platonis comici illud, qod in Plutarchi *sene politico* occurrit, in hominem pæminosum dictum,

Βόσκει δυσώδη κεφαλὴν, αἰσχίστην νόσον.

Pædidum alit hic caput, morbum teterrimum.

Est ex Evripidis illis, de Tantalo in *Oreste*, traductum;

Ἀκόλαστον ἔσχε γλῶσσαν, αἰσχίστην νόσον.

Linguam habuit effrænem, morbum teterrimum,

Antigoni illud, qod Demetrio filio in avrem insusurrasse dicitur, qo ad nuptias cum Phile ætatis pavlo provectioris contrahenda adolescentem impelleret,

Ὅπη τὸ κέρδος, παρὰ φύσιν γαμητέον,

Præter naturam ducito, propter lucrum.

Ex Evripidis illo,

Ὅπη τὸ κέρδος, παρὰ φύσιν δουλευτέον.

Præter naturam servias, propter lucrum;

deformatum esse docet Plutarchus in *Demetrio.*

Aristophanis illud in *Vespis* de sene τοῦ δικάζειν ἐρῶντι, qi noctes diesqe totus nil nisi qæstiones actionesqe animo agitabat;

Τοιαῦτ᾽ ἀλύει νουθετούμενος δ᾽ ἀεὶ

Μᾶλλον δικάζει —

Nugatur ista perpetim: & monitus magis

Judicia agitat.

monet Scholiastes ex Evripidis *Sthenobœa* sumptum, ubi is dixerat,

Τοιαῦτ᾽ ἀλύει νουθετούμενος ἔρως.

qod Grotius in *excerpta* sua transtulit, cumqe senarium clavdicare animadverteret, particulâ intersitâ sic erexit;

Τοιαῦτ᾽ ἀλύει νουθετούμενός γ᾽ ἔρως·

verum fefellit virum doctissimum, pariter alioqin ac diligentissimum, partim vitiosa interpunctio, partim mutilata tragici, qam integriorem exhibet nobis ex Chrysippo περὶ παθῶν Cl. Galenus *de dogmat. Hippocr. & Plat. lib.* 4. *cap.* 7.

Τοιαῦτ᾽ ἀλύει νουθετούμενος δ᾽ ἔρως

Μᾶλλον πιέζει. —

Nugatur ista perpetim: admonitusqe amor

Constringit amplius.

Confirmat Plutarchus, qi in tractatu *de discrimine adulatoris & amici,* Οὐ γὰρ ἁπλῶς νουθετούμενος ἔρως μᾶλλον πιέζει, κατ᾽ Εὐριπίδην· ἀλλ᾽ ἐὰν νουθετῇ τις ἐν πολλοῖς καὶ μὴ φειδόμενος πᾶν νόσημα καὶ πᾶν πάθος εἰς τὸ ἀναίσχυντον καθίστησιν. *Neqe enim amor tantum increpitus constringit magis: qod Evripides monuit: sed affectus morbusqe qivis, si coram multis qis, nec modo observato, corripuerit, impudentiam solet contrahere.* Concinit huic pulcrè Nasonis illud de Pentheo *Fabul. l.* 3.

Acrior admonitu est; irritaturqe retenta

Et crescit rabies, moderaminaqe ipsa nocebant,

Sic ego torrentem, qa nil obstabat eunti,

Leniter, & modico strepitu decurrere vidi,

At qacunqe trabes, obstructaqe saxa jacebant,

Spumeus, & fervens, & ab objice sævior ibat.

qod verò εἰς τὸ ἀναίσχυντον καθίστησι dixit, expressit optimè Seneca *de sapientis Constantia c.* 17. qum de Vatinio ait, *qi assiduis convitiis depudere didicerat.* Qin & ex ejusdem tragici *Dictye* in eandem sententiam, cum Galenus ex Chrysippo *ibidem*, tum & Stobæus *tom.* 2. *c.* 64. ista lavdat.

Κύπρις γὰρ οὐδὲ νουθετουμένη χαλᾷ·

Ἂν τ᾽ αὖ βιάζῃ, μᾶλλον ἐντείνειν φιλεῖ.

Nihil remittit, multa si moneas, Venus:

Qod si pares vim, tendit hæc contra magis.

Medeæ, apud eundem, illa,

Οὐ γὰρ, μὰ τὴν δέσποιναν, ἣν ἐγὼ σέβω, &c.

Χαίρων τις αὐτῶν τοὐμὸν ἀλγυνεῖ κέαρ.

Non per Hecaten heram, ipsa qam summè colo,

Gaudebit, herum cor meum qi afflixerit.

 Imi-

A Imitatus est Evpolis; cujus apud Longinum *de Orat. subl. sect.* 16. §. 5. leguntur ista,

Οὐ γὰρ, μὰ τὴν Μαραθῶνι τὴν ἐμὴν μάχην,
Χαίρων τις αὐτῶν τοὐμὸν ἀλγυνεῖ κέαρ.
Nec enim ille per meum ad Marathona prælium
Lætabitur, qi me dolore affecerit.

hoc est, qod ille,

—— nemo me impune lacesset.

Illud ejusdem in *Philoctete* (inde esse Cicero docet *de Orat. l.* 3.)

B *Αἰσχρὸν σιωπᾷν, βαρβάρους δ' ἐᾶν λέγειν·*
Turpe est silere, & barbaros fantes pati.

allusit Aristoteles, cum dixit, si Laertio *l.* 5. fides,

Αἰσχρὸν σιωπᾷν, Ξενοκράτη ἐᾶν λέγειν·
Turpe est silere & Xenocratem fantem pati.

Sin Ciceroni, loco dicto, & *Tuscul. l.* 1.

Αἰσχρὸν σιωπᾷν, Ἰσοκράτη δ' ἐᾶν λέγειν·
Turpe est silere, Isocratem fantem pati.

alterutrum respexit Plutarchus *adv. Coloten* Epicureum cum dixit, *Οὐ μόνον αἰσχρὸν σιωπᾷν, ἀλλ' οὐδὲ ὅσιον·* respexit & Cicero *ad Attic. l.* 6. *Ep.* 8. verbis illis; *Ego, nisi Bibulus, qi dum unus hostis in Syria fuit, pedem portâ non plus extulit qam domo sua, adniteretur de triumpho, aqo animo essem. nunc verò αἰσχρὸν σιωπᾷν.* amat enim Cicero, in illis ad Atticum præsertim, prima duntaxat dicti alicujus, è Græcis maximè, verba delibare. Sic *lib.* 1. *Ep.* 9. Sed nescio an *ταὐτόματον ἡμῶν*, cum senarius integer sit,

Ταὐτόματον ἡμῶν κάλλιον βουλεύεται·
Meliora qam nos casus ipse consulit.

unde Gnomologus vetus, qem & Grotius secutus est, emendari poterat: apud hunc enim *ἡμῖν* pro *ἡμῶν* reperitur. Ex *lib.* 2. *Ep.* 25. *Mirabiliter enim moratus est, sicut nosti. Ἑλικτὰ κοὐδέν. sed nos tenemus præceptum illud; τὰς τῶν κρατούντων.* Evripidis esse utrumqe constat. neqe tamen Simeoni Bosio assentior, qi tragicum illum, *benè moratum scriptorem* à Cicerone istic nuncupari censet, *utpote qi scriptis suis hominum mores effingat præstantissimè.* Ego verò secus sentio; Varronem nempe de qo ad Atticum scripserit, *mirabiliter moratum* prædicare Ciceronem; utpote qi amici speciosam præ se ferat imaginem, cum aliter animatus atqe affectus sit, verùm cum in dignitate sit positus, & personam sibi illam induerit, nolle se hominis fucum detegere ac detergere, sed ita rem gerere, ut Attici operâ, ad qem de eodem scripserat, Ciceroni satisfacere se existimaret. ita lectionis receptæ nihil mutari opus fuerit. prius hemistichium est ex Evripidis *Andromache*, ubi Spartanos illa insectando sic fatur,

Ἑλικτὰ, κοὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ πάντα πέριξ
Φρονοῦντες·

sic enim vulgati codices exhibent, sed vitio manifesto: itaqe Gvilielmus Canterus & Hugo Grotius *πάντ' ἄπεριξ* volunt. & hic vertit,

Versatiles, sine fruge, verborum avcupes.

at Isaacus Casavbonus ad Athen. *l.* 1. *c.* 4. cui accedo potiùs *ἀλλὰ πᾶν πέριξ.* ut consilia obliqa & curva, non recta significentur: itaqe verterim;

Intorta, sani nil, sapientes omnia,
Fallaciosisqe involuta ambagibus.

Viri summi conjecturam firmant Plutarchi codices, in qibus ter minimum repetitus habetur senarius integer, *adversus Herodotum, de malignitate ipsius, adversus Epicureos de vita jucunda*, & *adversus Stoicos de notionibus communibus*;

Ἑλικτὰ, κοὐδὲν ὑγιὲς. ἀλλὰ πᾶν πέριξ.

ut in proverbii usum transiisse videatur.

Alterum etiam ejusdem est, qod celebre magis evasit ex malo Æmilii Scavri fato, qi sub Tiberio cum tragœdiam *Atrei* nomine inscriptam composuisset, in qâ tyrannus is è subditis suis qendam adhibito senario Evripideo moneret, *ἵνα τὰς τοῦ κρατοῦντος ἀβουλίας φέρῃ, ferenda principis facta etiam minus consulta.* Imperator immitis tangi se suspicatus. *At ego*, inqit, *qi Atreum me fecit, Ajacem ipsum facturus sum*: nec dicto fides deerat. Nam ad *αὐθεν-*

A *τίαν* hominem adegit. Avtor Dio Cassius *l.* 58. Senarius integer ex *Phœnissis* est iste.

Τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας φέρειν χρεών·
Stultitiam oportet ferre principantium.

Malè enim Gothofredus *ἁμαρτίας*; metro etiam violato. Hoc avtem ut æqum & necessarium Evripides, ita tutissimum Sophocles, eleganti imagine, non unâ, ostendit in Antigone.

Ὁρᾷς παρὰ ῥείθροισι χειμάρροις ὅσα
Δένδρων ὑπείκει, κλῶνας ὡς ἐκσῴζεται,
B *Τὰ δ' ἀντιτείνοντ', αὐτόπρεμν' ἀπόλλυται.*
Vides ut arbor amnis adversum impetum
Cedendo vincat & suum servet decus:
At interit de stirpe, si qa obnititur.

Hæc una imago; in qam lusit *παρῳδήσας* Antiphanes apud Athenæum *l.* 1. ut probet *τὸ πίνειν*, *bibere*, esse *vivere*:

Ὁρᾷς παρὰ ῥείθροισι χειμάρροις ὅσα
Δένδρων ἀεὶ τὴν νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν
Βρέχεται, μέγεθος καὶ κάλλος οἷα γίνεται;
C *Τὰ δ' ἀντιτείνονθ' οἱονεὶ δίψαν τινὰ*
Ἢ ξηρασίαν σχόντ', αὐτόπρεμν' ἀπόλλυται.
Vides fluenta propter hiberna arbores,
Qa noctu humescant pariter atqe interdiu,
Qa mole excrescant, atqe pulcritudine?
At qæ obnituntur, sqallore atqe ariditudine,
Qasi sitientes, intereant radicitus.

Versiculum novissimum usurpasse etiam helluonem qendam, cum piscis partem, qam avellere tentabat, reliqa seqeretur, ex Hegesandro refert avtor idem *l.* 8. De arD boribus avtem qod dixit aqæ qasi potu jugi rigatis, affine est, Ezekielis illud, apud qem cap.31. v. 14, 16. *Οἱ ὕδωρ πίνοντες*, & *τὰ ὕδωρ πίνοντα*, arbores amplæ, altæ, speciosæ nuncupantur. Qo facit, & qod in Xenophontis *Symposio*, & Jupiter plantas *ποτίζειν*, & ipsæ *πίνειν* perhibentur. Verba ipsa alibi exhibemus.

Seqitur imago altera,

Οὕτως δὲ, ναὸς ὅστις ἐγκρατὴς, πόδα
Τείνας ὑπείκει μηδὲν, ὑπτίοις κάτω
Στρέψας τὸ λοιπὸν σέλμασιν, ναυτίλλεται.
E *Sic & pedem laxare præfractè abnuens*
Puppis magister, mox profundo in gurgite
Supina transtra captat eversa ratis.

Vin' tertiam? habes ibidem; ex eodem saltem dramate:

Ἀλλ' ἴσθι τοι, τὰ σκλήρ' ἄγαν φρονήματα
Πίπτειν μάλιστα. καὶ τὸν ἐγκρατέστατον
Σίδηρον ὀπτὸν ἐκ πυρὸς περισκελῆ,
Θραυσθέντα καὶ ῥαγέντα πλεῖστ' ἂν εἰσίδοις.
Præfracti at animi plurimùm, scias velim,
Cadere assolent: & ipsa vis ferri igneis
F *Exacta flammis rigidi & intractabilis*
Discedit icta citiùs, in partesqe abit.

Qarta adjiciatur indidem:

Σμικρῷ χαλινῷ δ' οἶδα τοὺς θυμουμένους
Ἵππους καταρτυθέντας. —
Itidem furentes, parva res, frenum tenax
Cohibet jugales. —

concludit itaqe;

—— Οὐ γὰρ ἐκπέλει
Φρονεῖν μέγ'. ὅστις δοῦλός ἐστι τῶν πέλας.
G *—— Spiritus ponat feros,*
Qicunqe leges debet alienas pati.

Et rursus,

Ἀλλ' ὃν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν
Καὶ σμικρὰ καὶ δίκαια καὶ τἀναντία.
Qem civitas constituit, avdiri hunc decet,
Sint parva & aqa jussa, sint contraria.

Qod Seneca in *Medea*,

Æqum atqe iniqum Regis imperium feras.

Obiter hic notatu digna illa, *ἐκπέλει*, & *τῶν πέλας*. Hesych. *ἐκπέλει, ἔξεστι.* Sophocleum omninò respexit istud. Nec vocabulum hoc temere alibi uspiam reperias: Tum *οἱ πέλας* istic, non sunt propinqi, sed alii qivis. Qo modo & Aristoteli *Rhetor. l.*2. *c.*12. ubi de junioribus; *Καὶ ἐλεητικοὶ,*

δι

δι᾽ ἃ τὸ πάντας χρηστοὺς καὶ βελτίους ὑπολαμβάνειν· τῇ γὰρ αὐτῶν ἀκακίᾳ τοὺς πέλας μετρεῖν. *Et misericordes sunt, qia omnes bonos & meliores existimant. Ex ingenio suo malitiæ experte alios metiuntur.* Sicut contra, qod & idem *Ethic. Eudem. l.* 7. *c.* 2. Ἄπιστος ὁ φαῦλος καὶ κακοήθης πρὸς πάντας αὐτῷ γὰρ μετρεῖ. *Improbus ac malignus nemini fidem habet, etenim ex suo ingenio metitur omnes.* Qod autem τοὺς πέλας, & πάντας Philosophus, τοὺς ἄλλους in eadem sententia dixit Isidorus Pelusiota *l.* 3. *Ep.* 162. Ἐκ τῶν καθ᾽ ἑαυτοὺς καὶ τὴν περὶ τῶν ἄλλων φέροντες ψῆφον. *Ex iis, qæ in se agnoscunt, ad idem de aliis pronuntiandum adducuntur.* Et *Ep.* 307. Ἕκαστοι ἐκ τῶν καθ᾽ ἑαυτοὺς καὶ τὰς περὶ τῶν ἄλλων φέρουσι ψήφους. *Ex moribus suis de alienis qiqe judicant.* Ita qod Livius de Appio Claudio Hist. l. 3. *Metiens aliorum in se odium suo in alios odio;* reddi poterit, Τὸ τῶν πέλας εἰς αὐτὸν μῖσος μετρῶν τῷ ἑαυτοῦ εἰς τοὺς πέλας μίσει. Et qod Thais in Terent. *Eun.* 1. 2.

— Forsitan hic mihi parvam habeat fidem,
Atqe ex aliarum ingeniis nunc me judicet.

ἐκ τῶν τῶν πέλας ἠθῶν. Qod autem illi, τοὺς πέλας dixere, lex divina τὸν πλησίον, præcepto illo, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. *Proximum tuum perinde ac teipsum diliges.* Lev. c. 19. v. 18. Matth. c. 5. v. 43. & c. 19. v. 19. & c. 22. v. 39. Rom. c. 13. v. 9. & qod alteri illi τοὺς ἄλλους, id τὸν ἕτερον Apostolus, verbis illis, Ὁ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε. *Qi alterum diligit, legem implevit.* Rom. c. 13. v. 8. Sed ad tragicos revertamur.

In proverbium jam olim abiit, qod ad Sophoclem avtorem refert Helladius in *Chrestomathiis*, (qanqam codices aliqi Philoclem habent.)

Ὅρκους ἐγὼ γυναικὸς εἰς ὕδωρ γράφω.
Aqæ inscribillo, qicqid jurant feminæ.

Catullus *Epigr.* 66.

— Mulier cupido qod dicit amanti,
In vento & rapidâ scribere oportet aqa.

Id avtem ludibundi sic deflexerunt comici; Philonides, uti ex Helladio Photius cod. 279.

Ὅρκους δ᾽ μοιχοῦ εἰς τέφραν ἐγὼ γράφω.
Cineri inscribillo, qod mœchus juraverit.

Xenarchus avtem *Qinqertione*, referente Athenæo *l.* 10.

Ὅρκους δ᾽ ἐγὼ γυναικὸς εἰς οἶνον γράφω.
Vino inscribillo, qicqid jurant feminæ.

unde emendandus opinor, Photius, apud qem legitur, εἰς οἶκον γράφω. Juramenta utiqe amatoria non obligare censebant. Plato in *Philebo*; lavdante etiam *l.* 10. Athenæo; Ὡς ὁ λόγος, ἐν τοῖς περὶ τὰ ἀφροδίσια ἀδικεῖν καὶ τὸ ἐπιορκεῖν συγγνώμην εἴληφε παρὰ θεῶν. Naso *artis, l.* 1.

Jupiter ex alto perjuria ridet amantum,
Et jubet Æolios irrita ferre notos.

Tibullus *l.* 1. *Eleg.* 4.

—— Veneris perjuria venti
Irrita per terras & freta summa ferunt.

Et *l.* 3. *Eleg.* 6.

—— perjuria ridet amantis
Jupiter, & ventos irrita ferre jubet.

Illud Evripidis in *Sthenobæa*, toties inculcatum, à Platone in *Sympos.* à Plutarcho *Sympos. l.* 1. *c.* 5. & in *Erotico*, & *de Pythiæ oraculis*, ab Aristide *in Romam*, & *in Bacchum*,

—— μουσικὴν δ᾽ ἄρα
Ἔρως διδάσκει, κἂν ἄμουσος ᾖ τὸ πρίν.
—— *artem Musicam*
Amor docebit Musica ignaros prius.

Imitatus est Aristophanes in *Vespis*,

Ῥᾳδίως ἐγὼ διδάξω, κἂν ἄμουσος ᾖ τὸ πρίν.

Sed &, qod in proverbium abiit, & Henricus Stephanus comici alterius alicujus esse avtumat, indidem expressum,

Χρεία διδάσκει, κἂν βραδύς τις ᾖ, σοφόν.
Hebetes disertos efficit necessitas.

Evripidis esse monet Apostolius, qi & ψιλῶς recenset, *Adag.* 1992. sed depravatum, ab avtore, an exscriptore, incertum. Sic enim codices exhibent,

Χρεία διδάσκει, κἂν βραδύς τις, ἢ σοφός.
Erudiet, tardus an solers, necessitas.

qod Pantinus vertit,

A *Qis tardus aut cordatus, usus edocet.*

Cum verba prout exhibentur, istud potius sonare videantur.

Illius ex *Telepho* esse Stobæus indicat *c.* 29. qi & hunc qoqe eidem adscribit senarium,

Οὐ γάρ τι Ὀδυσσεύς ἐστιν αἱμύλος μόνος.
Solius havd Ulyssis eloqentia est.

qod proverbii vice itidem usurpari poterit, non minus qam illud, ex *Iliad.* ι.

B Ἦ μοῦνοι φιλέουσ᾽ ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ἀτρεΐδαι.
Uxorum affectu havd soli tanguntur Atridæ.

De qo videatur Scipio Gentilis *Parerg. l.* 2. *c.* 12. forsan tamen ex comico vel etiam historico aliqo, ni vitiosus sit locus, sumpsit Svidas, qod cum adjectione aliqâ citat;

Χρεία διδάσκει, κἂν ἄμουσος ᾖ, σοφὸν
Καρχηδόνιον.
Necessitas docet, qamvis literarum imperitus sit, sapientem esse
C *Carthaginensem.*

Cui interpretamenti loco subjicitur; ἐνδεχομένην ἐκ τοῦ καιροῦ ποιησάμενοι (forsan, ποιησάμενον, ut ad Καρχηδόνιον referatur) τὴν ἐπίνοιαν· *Cum à tempore concessam cogitationem iniissent,* qasi de Carthaginensibus ab avtore, è qo lavdavit Lexicographus, enunciatum id fuerit, qi è re natâ, urgente necessitate, solertius qippiam qam pro Punico ingenio barbaravè indole commenti sint.

Illud deniqe qod è Gnomologo veteri tanqam comici incerti dictum, in *excerpta* misit vir doctissimus,

D Πολλῶν ἰατρῶν εἴσοδοί μ᾽ ἀπώλεσαν.
Medicorum turba me infelicem perdidit.

παρῳδεῖν videtur ex *Andromacha* Evripideo illo, qod & Stobæus collectaneis suis inseruit, *tom.* 2. *tit.* 74.

Κακῶν γυναικῶν εἴσοδοί μ᾽ ἀπώλεσαν.
Malarum me mulierum ingressus perdidit.

Qanqam illud eodem spectans Hadriani Imperatoris prout Dio Cassius refert,

Πολλοὶ ἰατροὶ βασιλέα ἀπώλεσαν.

E (neqe enim Sylburgium seqor, qi βασιλέας legi postulat)

Medicorum turba regem perdidit;

sive,

Medicorum turbâ rex periit.

Potest illud παροιμιῶδες allusisse videri,

Πολλοὶ στρατηγοὶ Καρίαν ἀπώλεσαν.
Multi duces pessundedere Cariam.

Id qod Phocion olim qestus est, πολλοὺς μὲν στρατηγούς, στρατιώτας δὲ ὀλίγους· *Plures esse imperatores qam milites.* Plutarchus in *Apoph.* & in *Phoc.* sed & de suis temporibus Grego-
F rius Nazianzenus in *Apologet.* Ἄρχοντες σχεδόν τι πλείους, ἢ ὅσων ἄρχουσι· *Plures fere, qi imperant, esse, qam, qibus imperatur.* Qo vitio utinam non laborarent & secula nostra; qum ruinam rerum minitentur.

Avrem vellebat mihi familiare illud, *Manum de tabulâ*, ubi chartis ista illeveram. Calamumqe jam ponebam: cum prehensâ qasi manicâ (hyems siqidem fuerat) retraxit, animo se ingerens, *Medea* Evripideæ illud à lavdatione creberrimâ celebre factum; citantibus utiqe Plutarcho *de verecund.* Arriano in *Epicteti dissertat. l.* 1. *c.* 28. Simplicio
G *ad Epictet. enchir. c.* 4, 10, 11. Galeno *de dogmat. Hippocr. & Plat. l.* 3. *c.* 2. & *l.* 4. *c.* 5. & 11. Clemente *Stromat. l.* 2. Synesio *de regn.* qod codices Evripidei sic exhibent;

Καὶ μανθάνω μὲν, οἷα τολμήσω κακά·
Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.

Grotius in *Excerpta* sua qi transtulit, sic reddidit;

Et ipsa video, moliar qantum mali:
Sed mihi subegit ira vim prudentiæ.

Verum priorem senarium aliter planè concipiunt, idqe consensu unanimi, avtores omnes illi superius recensiti, licet sensu havd valde dispari.

Καὶ μανθάνω μὲν, οἷα δρᾶν μέλλω κακά·
Intelligoqe, qid mali factura sim.

Qod mihi certè cum ἐμφατικώτερον, significantius, tum & pro-

γνήσιον, *genuinum*, videtur, & ad avtoris mentem magis. Neqe enim ut aggrederetur duntaxat, animum induxisse, sed effectum dandi, qod apud se statuerat fiduciam, verbis illis significare, malefica illa pariter ac venefica volebat. Posteriorem παρῳδήσας sic extulit Lucianus in apologiâ *pro literatis*, ut in ditiorum degant ædibus, *mercede conductis*,

Πενία δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.
Sed mihi consilia egestas superat omnia.

Mente gemina sunt illis qibuscum & contendit Clemens *Strom. l.* 2. illa, inter *incerti tragici* Grotiana, ex Æschyli forsan *Lajo*; (Laji enim verba esse nos docet *Stromateon* concinnator)

Ἀληθὲν οὐδὲν τῶν δέ μ᾽, ὧν σὺ νουθετεῖς·
Γνώμην δ᾽ ἔχοντά μ᾽ ἡ φύσις βιάζεται.

sive, ut Henricus Stephanus legi vult, Ἀληθῆ μὲν οὐδὲν, &c.

Ego esse vera & recta, qa memoras, scio:
Sed improbata cogit ingenium seqi.

Grotius.
qod ex Medææ personâ, Naso *Fabul. l.* 7.

—— aliud malè sana cupido,
Mens aliud svadet: video meliora proboqe,
Deteriora seqor. ——

Atqe hæc qidem hactenus.

Cæterum capiti prægresso mantissæ loco adjicietur, aliqid de tragœdorum trium principum fabulis; qarum syllabum dedit vir doctissimus simul ac diligentissimus Joannes Mevrsius. Cujus tamen sedulitatem lavde dignissimam (ecqis enim unus qisqam omnia viderit, omnia animadverterit?) qædam fugerunt, qædam fefellerunt.

Ut ab Æschyleis ordiamur; inter has occurrit Ἐλλάδιος, avtore Harpocratione, qi scripserit; Αἰσχύλος Ἐλλαδίῳ,

— Κεκμηκότι μαλακίων ποδί.
Æschylus Helladio,
— Et non defesso mollicellus pede.

ubi in poetæ verbis κάμνοντι mavult (cui assentior) Mavssacus; μαλακίζων ipse qam μαλακίων, qod probi κόμματος esse lexicographus vix persvaserit. At fabulæ titulum non immeritò vir doctissimus explodit; Ἑλλάδι legat, (qo nomine Plato comicus fabulam dedit) an Ἑλλαδίῳ tanqam verbum fragmenti ἐπῳδὸς admittat, ambiguus. Mihi nevtrum arridet; Ἡλιάσι potius lubens legam. Nota est satis eo nomine tragici hujus Ἡλιάδες.

In eisdem Λέων habetur, avtore Stephano περὶ πόλεων, verbis illis; Καὶ Αἰσχύλος ἐν Λέοντι,

—— σατυρικὸν ὁδοιπόρων δήλημα χερσαῖος δράκων.

locus dubio procul vitiatus. qid est enim σατυρικὸν δήλημα; avt qid δήλημα ὁδοιπόρων; omninò legendum, ἐν Λέοντι σατυρικῷ. tum in senario ipso ὁδοιπόρων. ita mens fuerit,

Loci incola, viatorum pernicies, draco.

Σάτυροι fabula in eodem albo ponitur, ex Pavsaniæ illis, qibus Aristiæ ejusdemqe patri Pratinæ (ita enim apud Mevrsium Πρατίνας pro Περτίνας rescribendum) σάτυροι πεποιημένοι πλὴν τῶν Αἰσχύλου δοκιμώτατοι, h. e. *satyros effictos, sive poesi repræsentatos, omnium, Æschyli exceptis, præstantissimè,* sive *probatissimè*, qibus tamen verbis Pausanias, *Satyrorum* nomine, non certam aliqam fabulam eo titulo insignitam, sed satyrici generis, vel etiam in qibus Satyrorum persona agitur, dramata volebat designata. qo modo & σατυρικὸς, qod proximè præcesserat, vel σατυρικὸν potius δρᾶμα scilicet ejusdem συστήματος fabulam denotat. Nec dispar à me judicium de Sophoclis *Satyrisco*, qod ex Hesychio producit Vir doctissimus. σατυρικῷ enim fuisse avtumo; titulumqe fabulæ peculiarem (qod in eo avtore sæpius accidit) intercidisse. nec non de tragici ejusdem *Dionysiaco*. qo nomine & drama aliqod designatum existimem, qod in Dionysiacis vel celebritatibus, vel certaminibus editum fuerat.

Cæterum Æschylearum laterculo indendus *Ajax* alter. alter enim à *Locro*, idemqe prorsus cum Sophoclis *flagellifero* is est, de qo ex Æschyli *Ajace*, Sophoclis ad nominis ejusdem fabulam, qæ adhuc extat, Scholiastes: Φησὶ δὲ
A περὶ αὐτοῦ Αἰσχύλος, ὅτι καὶ τὸ ξίφος ἐκάμπτετο, οὐδαμῇ ἐνδιδόντος τοῦ χρωτὸς τῇ σφαγῇ, τόξον ὥς τις ἐντείνων, πρὶν δή τις, φησὶ, παρὼν δαίμων ἔδειξε αὐτῷ κατὰ ποῖον μέρος δεῖ χρήσασθαι τῇ σφαγῇ. Corpus scilicet Ajacis, qemadmodum & Achillis, præterqam parte certâ qadam, ferro nevtiqam pervium fuisse fabulantur. hujus, qâ tenebatur, cum corpus reliquum aqis Stygiis intingebatur; illius, qâ pharetrâ prohibente intectus manserat, qando Herculis exuvias leoninas induebat. itaqe *ensem corpori admotum ubi necem suam moliebatur, cute renitente, arcus instar intensi ad-*
B *ductiqe, incurvatum, nec præstare qicqam potuisse, donec diva nescio qa astans consilii inops indicasset, qa parte vulnus adigi posset.* Gemina itaqe *Ajax*, tam Æschylo qam & Sophocli: qarum alterius subjectum Ajax Telamonis, alterius Ajax Oilei, sive Locrensis.

Videatur, an non & *Palamedes* in Æschyleis æqè ac in Sophocleis. Certè, qæ apud Sophoclem in *Palamede* de Palamede prædicans Navplius inducitur, referente Achille Statio *ad Arati phænomena*: unde & sub *Navplii* titulo eam Sophoclis fabulam lavdat vir Cl. Salmasius in *de Usuris c.* 15.
C eadem ferè, eis saltem finitima, de semetipso in scenâ prædicantem Palamedem produxisse Æschylum, avtor est Athenæus *lib.* 1. *pag.* 11. *D.* versibus hisce,

Καὶ ταξιάρχας, καὶ στρατάρχας, καὶ ἑκατοντάρχας ἔταξα· σῖτον δ᾽ εἰδέναι διώρισα,
(pro qo Casavbonus σῖτα αὖ)
Ἄριστα, δεῖπνα, δόρπα θ᾽ αἱρεῖσθαι τρίτα.
Tribunos, imperatores, centuriones
Præfeci, & qando cibum capiant præfinivi:
Jentaculum, cœnam, prandium, sumant ut tertium.

D Proinde Plato *de leg. l.* 7. ait Palamedem ἐν ταῖς τραγῳδίαις ἑκάστοτε sibi adscribere numerandi, exercitusqe rite disponendi rationem. in tragœdiis qod dicit, non unam, sed plures hoc argumento extitisse innuere videtur. qanqam posset & de tragœdiarum unâ aliqâ dictum intelligi, qâ de formulâ alibi diximus, nisi ἑκάστοτε illud in alteram partem potius devergere videretur. avt qod Evstathio magis placet, *ad Il.* β. τέλει. Certè qin avt Παλαμήδης, avt Ναύπλιος Æschyleis accensenda sit, vix est ut ambigam. nec contenderim tamen contra, si qis ex *Philoctete* ista esse
E censuerit.

Ad Sophoclem transeamus, Hujus inter fabulas posuit vir doctissimus *Themistoclem*, à Stobæo scilicet *Serm.* 119. lavdatum. At codices Stobæani; *Sophoclis*, *al. Evripidis*, *Themistocle*. ut huic potiùs qam illi fabulam ita nuncupatam (qæ re verâ tamen nec hujus nec illius ulla est) tribuant. itaqe inter Evripideas vir doctissimus, avtore ex eodem sermone adducto, sed sub cavtione, nisi mendum, qod suspicatur, subsit, denuò recenset. Versus, à multis decantati, hi sunt:

F *Ἐχρῆν μὲν ἡμᾶς, σύλλογον ποιουμένους,*
Τὸν ζῶντα θρηνεῖν, εἰς ὅσ᾽ ἔρχεται κακά·
Τὸν δ᾽ αὖ θανόντα, καὶ πόνων πεπαυμένον,
Χαίροντας, εὐφημοῦντας, ἐκπέμπειν δόμων.

Lavdant Æschines *Axiocho*, Cicero *Tuscul. l.* 1. Strabo *l.* 11. Plutarchus *de Poet. leg. c.* 17. Sextus Empiricus *Pyrrhon. hypotyp. l.* 3. *c.* 24. Dio Prusæus *Orat.* 23. Aristides *defens. Themist.* Clemens *Strom. l.* 3. Theodoretus *Therapevt. l.* 5. Stobæus *tom.* 2. *tit.* 119. an 121. Senarium novissimum Seneca qoqe in *Apocolocynthosi*. discrepant, qod
G pro Ἐχρῆν μὲν, Ἐχρῆν γὰρ; Sextus; Ἔδει γὰρ, Clemens & Aristides legunt: pro ζῶντα, φύντα, (qod est γνήσιον) præter Stobæum reliqi omnes. Cicero sic vertit,

Nam nos decebat, cœtus celebrantes, domum
Lugere, ubi esset aliqis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala:
At, qi labores morte finisset graves,
Hunc omnes amicos lavde & lætitia exeqi.

Grotius sic refinxit:

Nam nos decebat, celebre cum cœtu, modò
Lugere genitum, tanta qi intraret mala:
At, qi labores morte finisset graves,
Hunc lavde amicos atqe lætitiâ exeqi.

Sunt avtem reverâ Evripidis; qod pleriqe illi attestantur: hujus

A hujus avtem ex *Cresphonte* dictâ; qod Cicero docet. *Themistoclis* in marginem Stobæanum unde irrepserit, conjicere neqeo: nisi si qod qis forte ad oram libri sui ab Aristide in *Themistocle* lavdatum adnotaverat.

Ὀνομακλῆς fabula eidem tribuitur, ex *Etymologico*, ubi ista leguntur; Βυθεία, πόλις τῆς Ἰλλυρίδ☉. Σοφοκλῆς Ὀνομακλεῖ. Βυθεία, *urbs Illyridis. Sophocles Onomacleo.* At Casavbonus, Mevrsio ipso referente, mendosum censet hoc, & rescribendum Ἡρακλεῖ qo nomine fabulam dedit Sophocles. Fortasse tamen Οἰνομάῳ. Ea Sophoclis crebrò

B lavdata occurrit: qanqam de avtoris ipsius nomine oboriri meritò qeat suspicio, sincerum nec ne siet. Carmen enim, qod adducitur, est epicum, scenæ minus usitatum.

> Βυθεία Δρίλων☉ ἐπὶ προχοῇσιν ἐναίεθη.
> *Sedem Buthæa Drilonis ad ostia habebat.*

de Drilone avtem amne Illyrico Strabo *l.* 7. Plinius l. 3. c. 22. Ptolomæus *l.*2. *c.*5.

Φιλοκτήτην hujus unicam duntaxat, qæ extat, tam Casavbonus in suo ad Athenæum laterculo, qam & Mevrsius in syllabo isto, agnoscunt. Et iste, ne de geminâ suspi-

C cio surrepat, *Monendum*, ait, *plenum ei titulum fuisse*, Φιλοκτήτης ὁ ἐν Τροίᾳ. Atqi alia est, Φιλοκτήτης ὁ ἐν Τροίᾳ, ab ea qæ extat, & Φιλοκτήτης ὁ ἐν Λήμνῳ dicebatur: fabulæ hypothesis ipsa hoc indicat. Ἡ δὲ σκηνὴ ἐν Λήμνῳ. Ex illâ, qod Hesychius porrigit, ζηλῶ, pro μακαρίζω, in istâ non comparet. Sed nec, qod ex eadem Stobæus suppeditat. *tit.* 120.

> Ἀλλ' ἔσθ' ὁ θάνατ☉ λοίσθιος ἰατρὸς νόσων.
> *Medicina morborum omnium mors ultima est,*

sive,

D
> *Medicus mors morborum omnium est novissimus.*

Nec, qod ex Prisciani, *lib.*18. indidem adducit vir doctissimus,

> Ὀσμῆς μόνης ὡς βαρυνθήσεσθέ μοι.

Ἀντὶ τοῦ, ὑπὸ τῆς ὀσμῆς. Qanqam huic affine aliqid, sed syntaxi diversâ, etiam in istâ occurrat, qod & ab eodem Grammatico ex hujus *Philoctete* eodem loci citatur,

> Τούτους ἔασον, μὴ βαρυνθῶσιν κακῇ
> Ὀσμῇ, πρὸ τοῦ δέοντ☉. —
> *Hos mitte, tetro ne graventur ulceris*

E
> *Odore, anteqam opus est.* —

Qin nec in meo, qi est Basileensis, Prisciani codice, fabulæ titulus ullus est ἀποπαρασματίῳ illi præfixus; nec è tragico amplius istis profert ὅπως μὴ βαρυνθήσεσθέ μοι. Philoctetæ avtem titulo fabulas ediderunt Triumviri illustres illi, qos secum invicem, hac ex parte, committit Dio Prusæus *Oratione* 52.

Evripideæ verò idem paraphrasin qandam exhibet, *Orat.* 59. neqe erat qod ambigeret Casavbonus Æschyleæ ea esset, an Evripideæ: qum ex *Orationis* 52. collatione, qin

F istius sit, dubitandi locus nullus relinqatur.

Adjicienda videri poterat dictarum utriusqe fabularum Sophoclearum indiculo, Σαλαμίνη σατυρικόν; nisi incertum foret, an non fallerent nos codices Galenici. Locus (qem alioqi vitii non unius manifestum, qo emendationem aliqam moliamur saltem, exhibemus) extat in *Commentariis ad Hippocratis* περὶ τῶν ἐπιδημιῶν *lib.*6. *Comment.* 1. *Sect.* 29. Ibi de vocabuli πέμφιξ significatu multiplici disserens avtor, Δοκεῖ μὲν, inqit, αὐτῆς (legendum αὐτὴν) ἐπὶ τῆς πνοῆς Σοφοκλῆς ἐν Κολχοῖς λέγειν,

G
> Ἄπηξε [δὴ] πέμφιξιν οὐ πέλας φόρῳ.

καὶ αὐτὸς ἐν Σαλαμίνη Σατύροις.

> —— καὶ τάχ' ἂν Κεραύνια
> Πέμφιξι βροντῆς δυσοσμίας λάβοι.

Videtur enim Sophocles ipsum in Colchis pro flatu accipere, ita dicens;

> *Abduxit pemphix, non prope venti secundi.*

Et idem in Salamine Satyris.

> —— *Et fore utiqe Ceraunia*
> *Pemphigibus tonitrui & tetri odoris occupaverint.*

Cæterum vereor ne scriptum fuerit, Σαλμωνεῖ Σατυρικῷ. Conveniunt certè verba cum fabulæ hypothesi: erat ea de Salmoneo,

> *Demens qi nimbos & non imitabile fulmen,*
> *Ære & cornipedum cursu simulabat eqorum.*

ut Maro *Æn. l.* 5. & Satyricum fuisse drama, potest ex eis conjici, qæ infra cothurni alioqi gravitatem ac severitatem subsidentia inde accersit *l.* 11. Athenæus. Seqitur apud medicorum principem; Αἰσχύλ☉ δὲ ἐν Προμηθεῖ δεσμώτῃ,

> Εὐθεῖαν ἕρπε τὴνδε· καὶ πρῶτιστα μὲν
> Βορεάδας, ἥξεις πρὸς πνοαῖσιν· εὐλαβοῦ
> Βρόμον καταιγίζοντα μὴ
> Σ' ἀναρπάσῃ δυσχειμέρῳ πέμφιγι τρέψας ἄνω.

Ista in *Prometheo vincto* jam nulla comparent. An ex *Prometheo* ejusdem alterâ fuerint, qæri potest: confusa, luxata, lacera, secius interpuncta, certo certius. Sic forsan restitui poterunt; Αἰσχύλ☉ δὲ ἐν Προμηθεῖ δεσμώτῃ.

> Εὐθεῖαν ἕρπε τήνδε· καὶ πρῶτιστα μὲν
> Βορεάδ☉ ἥξας πρὸς πνοαῖσιν, εὐλαβοῦ
> Βρόμον καταιγίζοντα, μή σ' ἀναρπάσῃ,
> Δυσχειμέρῳ πέμφιγι συστρέψας ἄφνω.
> *Hac perge rectâ: & sedulus primo loco*
> *Flatus ubi boreales usqe accesseris,*
> *Rapidum fragorem, ne procelloso impetu*
> *Subitò irruens abreptum prosternat, cave.*

Pergit avtor: Ἐπὶ δὲ τῶν ἀκτίνων αὐτῶν δοκεῖ χρῆσθαι τῷ τῆς πέμφιγ☉ ὀνόματι Σοφοκλῆς ἐν Κολχοῖς κατὰ τάδε τὰ ἔπη,

> —— κἀν ἐθαύμασα
> Τῆδε σκοπῶν, πέμφιγα χρυσέαν ἰδών.

οὕτω δὲ καὶ Αἰσχύλ☉

> Ἐξ ἀντιαίας οὔτε πέμφιξ ἡλίου προσδέρκεται, οὔτ' ἀστερωπὸν
> Στόμα Λητῴας κόρης·

Et pro radiis ipsis uti videtur hac voce pemphix Sophocles in Colchis hisce carminibus:

> —— *Et utiqe admiratus sum hoc*
> *Contemplans, pemphiga auream imitatus.*

Ita & Æschylus:

> *Ex adverso neqe pemphix solis adspicitur, neqe sydereum*
> *Os Latoniæ puellæ.*

qæ novissima non minus, qam priora illa laborant. Lego, οὕτω δὲ καὶ Αἰσχύλ☉ ἐν Αἰτναίαις, (Αἰτναῖαι Æschyli fabula, Hesychio aliqoties lavdata)

> Ἵν' οὔτε πέμφιξ ἡλίου προσδέρκεται,
> Οὔτ' ἀστερωπὸν ὄμμα, οὔτε Λητῴας κόρης.

Qibus gemina ferè ejusdem in *Prometheo vincto* illa,

> — ἃς οὔθ' ἥλι☉ προσδέρκεται
> Ἀκτῖσιν, οὔθ' ἡ νύκτερ☉ μήνη ποτέ.
> — *qas neqe unqam sol adspicit*
> *Radiis, neqe nocturna luna.*

Videntur avtem priora illa ex *Prometheo*, non *vincto*, sed *vinculis exoluto*, qæ est fabulæ ejusdem tragici alterius inscriptio; prout & qæ mox seqguntur, qibus alium vocis ejusdem usum ostendit. Ἐπὶ δὲ τοῦ ῥαγίσδ☉, ὁ αὐτός φησιν ἐν Προμηθεῖ.

> Ἐξευλαβοῦ δὲ, μή σε προσβάλῃ στόμα
> Πέμφιξ· πικρὰ γὰρ, κοὐ διὰ ζωῆς ἀτμοί.

Verum legendum ἐπὶ τοῦ ῥανίδ☉, *de guttâ, sive stillulâ,*

> *Caveto, in ora gutta neqe se ingerat;*
> *Amara namqe est, nec salubris huic vapor.*

ῥανίδα rectè legi, qod seqitur, probat. Καὶ αὐτὸς ἐν Πενθεῖ,

> Μηδ' αἵματ☉ πέμφιγα πρὸς πέδον βάλῃς.

Et idem in Pentheo.

> *Ne sangvinis profunde vel guttam solo.*

Galenum verò memoriâ lapsum Προμηθέα δεσμώτην Προμηθέως λυομένου loco posuisse, cum Henrico Stephano ultrò avtumo. Sed & rursus hanc qam diximus fabulam eodem loci idem lavdat. Ἐπὶ δὲ νέφους δοκεῖ τετάχθαι κατὰ τόδε τὸ ἔπ☉ ἐν Σαλαμίνη Σατύροις παρὰ Σοφοκλεῖ,

> Πέμφιγι πᾶσαν ὀψιαγέλων πυρός.

Pro nebula etiam posita esse videtur hoc in carmine apud Sophoclem in Salamine Satyris:

> *Pemphige omnem tarde videns ignis.*

qæ licet perperam habita sint, ad idem tamen cum supra datis pertinere, rudera ipsa clarè satis indicare videntur. eandem certè utrobiqe designari fabulam, ambigi non potest.

test. qam Σαλμωνία potius qam Σαλαμῖνα dictam, ego qidem existimem. qanqam Σαλαμινίαι fabulæ ex Æschyleis cuidam titulum extitisse, ex Hesychio (apud qem tamen sed perperam, puto, Σαλαμῖνι legitur qandoqe) discimus. sed illô, qô dixi, meus inclinat magis.

Denique, qod ex Gellio *lib.*13. *cap.*17. Φυλοκτίδης Mevrsio, Φυλοκτίδης Casavbono, sed ut Φθιωτίδες scriptum suspicetur fuisse, inter Sophocleas exhibetur; *Noctium* editiones nonnullæ non agnoscunt. è qibus Francofurtensis, qæ emendationem accuratiorem profitetur, tituli hujus non immeritò suspecti loco *Philoctetem* nobis substituit, an restituit? sed utram eam non ait.

Verùm misso Sophocle ad Evripidem properamus.

Huic qæ tribuitur *Evristhenis* titulo ex Polluce, eandem esse cum *Evristheo Satyrico*, statuunt Casavbonus in *Animadv. ad Athen. lib.*11. *c.*14. & Seberus in *annot. ad Pollucis lib.*10. *cap.*24. De *Erechthidis*, qo nomine fabulam Evripideam lavdat Apostolius in *Collectan. prov.* 1898. pariter censeo; eandem esse cum *Erechtheo*, sub qo titulo eadem ipsa, qæ habet Apostolius, recenset Stobæus *tom.*2. *tit.*3.

De *Themistocle* supra vidimus in Sophocleis.

Capaneus Evripidis nulla est, nec id ajunt, avt Laertius, avt Plutarchus. Οἱ ἐπὶ τῷ Καπανέως Εὐριπίδου στίχοι, non sunt *Evripidis ex Capaneo* dictâ fabulâ, sed *de Capaneo* prolati in tragœdiâ, qæ Ἱκέτιδες, sive *supplices*, est inscripta, versiculi.

Pentheus qidem Stobæo bis prædicatur; sed qæ sub hoc titulo profert ex *Bacchis* sunt. *Polynices* itidem; cujus ea qidem qæ repræsentat verba sunt, sed ex Evripidis *Phœnissis*. Videntur scriptores ex dramatis personâ aliqâ nobiliore, nunc hunc, nunc alium fabulis titulum adscribere. Hinc qæ Φαέθων plerunqe nuncupatur, etiam Κλυμένην, à Phaetontis matre Clymene dictam, avtumat Grotius; unde qod apud Clementem *Strom. lib.* 6. legitur Εὐριπίδου ἐν Κτημένῃ, rescribi postulat, ἐν Κλυμένῃ. qanqam senarius idem à Stobæo *tit.* 29. ex Evripidis *Hippolyto*, sed *obtecto*, non *coronato*, adducitur. Κτήμενος sanè nulla videtur. Τήμενος esse potuit, vel Τημενίδαι, (utraqe enim hæc sæpius occurrit) vel Τημενίδες etiam. sub qo titulo Grotius ex M.S. edidit, apud Stobæum *tit.*4. & 13. qæ sub Μετιονῶν & Μετιόνης nominibus, non suspectis, sed rejectis jure merito vir doctissimus propalavit.

Qin nec Καρκῖνος, sive *Cancer*, Evripidis ulla videtur; qum Carcini dictum sit, qod sub hoc titulo exhibent, *tit.* 29. non 39. (uti Mevrsius refert) codices Stobæani. Qod tum ex M.S. Grotius monet, tum & Antonius *Melissæ lib.* 2. *cap.*45. adfirmat. Nec Κλειδὸς qam ex Erotiano vir doctissimus erutum it. apud qem Ἡρακλείδαις, an Ἡρακλεῖ scriptum forsan fuerit. Nec Τηρεὺς etiam. neqe hoc affirmant Stobæi codices: apud qem sub *tit.* 13. ad oram libri legitur, *Evripidis*, *aliàs Sophoclis Tereo*. hoc enim tantum monetur, incerti esse avtoris qem adducit, senarium; alios enim Evripidi, alios Sophocli in *Tereo*, adscribere. Qod avtem ex Clementis *Strom. lib.*6. profertur, Εὐριπίδης ἐν ἰξαμέτρῳ τραγῳδίᾳ, vitiosum esse vir doctissimus agnoscit, fueritqe forsan in Βελλεροφόντῃ ῥητῶς φησι.

Atqe hactenus qidem Evripidearum à viro doctissimo datarum numerum deminutum ivimus. nunc accessionem aliqam saltem, viri clarissimi Grotii operâ accersitâ, dabimus.

Evripidis Δίδυμοι, sive *Gemini*, ex codicibus, qibus is usus est, manu exaratis, in Stobæi *tom.* 1. *l.* 1. *c.* 8. extremo, restituuntur. inde excerptum testantur illi senarium hunc,

> Τὸ τῆς ἀνάγκης, οὐ λέγειν, ὅσον ζυγόν.
> *Necessitatis onus inenarrabile.*

Συλέα verò vir doctissimus sciens omisit, & insciens tamen. qum titulum corruptum esse censeret, & cum Scyreo Syleum, cum Scyriis utramqe illam (qarum una tamen nulla existit, avt extitit unqam) confunderet. *Sylea* citat disertè Stobæus *tom.*2. *tit.*44. an 46. nec est qod mendi suspectus locus sit; etiamsi nonnulla exemplaria pro *Syleo Oileo* præferant. Ex Evripidis siqidem Syleo τεμάχη satis luculenta exhibet nobis Philo, in ea dissertatione, qâ probis

A qibusqe libertatem veram vindicat. Alia est Evripidis *Sciron*, non *Scyreus*, alia *Scyria*, alia ab utraqe illâ Syleus. nec nomine conveniunt, nec argumento: qod alibi fusius demonstramus. Porrò, pro eo qod apud eundem Stobæum titulo, non 93. (prout Mevrsius habet) sed 103, vel 105. vulgò legitur, *Evripides Scyreo*, ego *Syleo* potius, qam cum Grotio *Scyriis* reponendum censuerim: qia illius fabulæ, qam istius, hypothesi dicti mens congruit magis.

B Atqe hæc fuere, qæ ad Viri doctissimi catalogum interlegendum animadvertimus.

CAPUT XI.

Rerum humanarum mutabilitas. Dies hominibus, familiis, urbibus, imperiis diruendis tollendisqe sufficit. Diem qi dixerat, mora longioris data nomine à Senecâ notatus. Evripides is, à Phalereo itidem insimulatus, qod felicitatem humanam diurnam *dixerit. Ejus in hanc mentem dicta à* C *Plutarcho adducta, ex* Hecubâ, *& ex* Inone. *Ex ista apud Plutarchum mutilata, apud Stobæum depravata. Manus medica à Grotio & Cantero dextrè satis adhibita. Medela aliqa amplius data, qam ab illis fuerat. Cui fundus ex Philostrato; & huic fortean ex Evripide. Hujus & è* Phœnissis *gemina de Oedipo: ex Halicarnassensi de Tarqinio. Sophoclis itidem in* Ajace, *& in* Oedipo Rege. *qibus adjecti Sosiphanes, Philo, Jedaias. De* horâ, momento, punĉto *temporis, monuit Demetrius Phal. de* D *illa itidem Gregorius Naz. Cicero, Seneca, Joannes Apoc.* 18. 17, 19. *de isto Seneca tragœdus; Psaltes Hymn.* 73. 19. *Deplorationes & expostulationes de tardis rerum incrementis, ruinis subitaneis.* Eodem die, *pro* subito, confestim, *tempore angusto, usurpatur. Locus Parœm.*12.14. *aliter qam Junio explicatus. Jonæ umbella.*

B*Eatus qivis, versâ fortunæ rotâ, ante vesperam potest esse miserrimus.* Ammianus *Histor. lib.* 16. Beatus certè Job, mane qi ditissimus cubitu surrexerat, vesperi E pavperrimus cubitum concessit, Jobi c.1. v.21. Hecuba pariter Evripidea.

> Τὸν πάντα δ' ὄλβον ἦμαρ ἕν μ' ἀφείλετο.
> *Opes superbas una mî demsit dies.*

Seneca itaqe *Thyeste*:

> *Qem dies vidit veniens superbum,*
> *Hunc dies vidit fugiens jacentem.*

Nec de hominibus solis singulisve verum istud. De Are & Kire urbibus Moabiticis, Esajas c. 16. v. 1. *Ar & Kir noĉte unâ direpta sunt. Et de Lugduno Gallorum* Seneca *Epist.*91. F *Una nox fuit inter urbem maximam & nullam.* Qi & ibidem; *Qicqid longa series multis laboribus, multâ Deorum indulgentiâ struxit, id unus dies spargit ac dissipat.* Mox, qasi dictum idem corrigens: *Longam moram dedit malis properantibus, qi diem dixit; hora momentumqe temporis, evertendis imperiis suffecere.* At qisnam is, qi *diem* dixit? docet Plutarchus in *Consolat. ad Apollon.* qi Demetrium Phalereum refert Evripidem hoc nomine reprehendisse, qod *felicitatem humanam diurnam* dixerat, diemqe unum eidem evertendæ sufficere. βέλτιον δ' ἂν ἔχειν ἂν, εἰ μὴ μίαν ἡμέραν, G ἀλλὰ στιγμὴν εἶπε χρόνου. *melius enim habiturum, si punĉtum temporis potius qam diem dixisset.* Evripidis dicta, qæ respexit, duo commemorat Plutarchus. alterum ex *Supplicibus*,

> Ὁ δ' ὄλβος, οὐ βέβαιος, ἀλλ' ἐφήμερος.
> *Diurna, nec firma, omnis est felicitas.*

alterum ex *Inone*, qod mutilatum Plutarchi codices; integrum, nec integrum, qia vitiatum, Stobæus exhibet *tom.* 2. *c.* 105.

> Ὁρᾷς τυράννους διὰ μακρῶν ηὐξημένους
> Ὡς μικρὰ τὰ σφάλλοντα, καὶ μί᾽ ἡμέρα
> Τὸν μὲν καθεῖλεν ὑψόθεν, τὸν δ' ἦρ' ἄνω.

rectè τὸν μὲν, pro eo qod apud Plutarchum τὰ μὲν legitur. rectè itidem ex Plutarcho pro ὑψόθεν δὲ, ὑψόθεν, τὸ δ' ἦρ', in *excerptis* Hugo Grotius, & in *var. lect. l.* 1. *c.* 21.

Theo-

Theodorus Canterus reposuere. qod & ex Philone *de Insomniis pag.* 588. *B.* firmatum dabimus; ubi ista leguntur, Τὰ ἀνθρώπων πράγματα κλίμακι πέφυκεν ἐξομοιοῦσθαι, διὰ τὴν ἀνώμαλον αὐτῶν φοράν· ἡ μία γὰρ, ὥς ἔφη τις, ἡμέρα, τὸν μὲν καθεῖλεν ὑψόθεν, τὸν δὲ ἦρεν ἄνω, μηδενὸς ἐν ὁμοίῳ πεφυκότος μένειν τῶν παρ' ἡμῖν. *Res humanæ habent qodammodo scalæ naturalem imaginem, propter cursum inæqalem inconstantiamqe: una enim, ut ille ait, dies alium de fastigio detrahit, alium tollit in altum, qum nihil in eodem statu apud nos perpetuo maneat.* At de illo ἠσκημένους, qod istic locum non habet, mirum viris tantis, tamqe nasutis, nihil suboluisse. ego ηὐξημένους legendum nullus ambigo. itaqe verto;

Vides tyrannos, longa ætas qos auxerat,
Ut exigua deturbent; atqe unus dies
Subvertit alterum, alterumqe sustulit.

emendationis assertorem Philostratum do in *Apollonii Historiâ* lib. 7. cap. 4. Ὁ ὑποκριτὴς, inqit, ἤδη ἐπέραινε τὰ ἰαμβεῖα ἐπὶ τῇ Ἰνοῖ τῷ δράματι, ἐν οἷς ὁ Εὐριπίδης διὰ μακρῶν αὐξηθέντας τοὺς τυράννους ἁλίσκεσθαί φησιν ὑπὸ μικρῶν. *Qum histrio Evripidis in Inone fabula jambica perageret, in qibus poeta dixit longo tempore auctos tyrannos a parvis qandoqe viris & brevi tempore superari.* ἁλίσκεσθαι dixit qod σφάλλεσθαι tragicus, & hoc forsan etiam apud Philostratum fuerit reponendum: αὐξηθέντας, qod ηὐξημένους poeta, metro flagitante. Cæterum in eandem planè sententiam apud eundem in *Phœnissis* Oedipus,

Ὄλωλ' ἓν ἦμαρ μ' ὤλβισεν, ἓν δ' ἀπώλεσε.
— perii: Dies beavit me una, & una me perdidit.

de Tarqinio exule pariter Dionysius Halicarnasseus lib. 5. Ἐκ μεγάλης ἐκπεσὼν εὐδαιμονίας ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ. *Cum è magnâ felicitate uno die excidisset.*

Sophocles item Ajace:

Ὡς ἡμέρα κλίνει τε κἀνάγει πάλιν
Ἅπαντα τἀνθρώπεια —
Ut tollit omnes res premitqe denuò
Mortalium dies?

Idemqe Oedipo Rege:

Ὁ πρὶν παλαιὸς ὄλβος, ἦν πάροιθε μὲν
Ὄλβος δικαίως· νῦν δὲ τῇδε θ' ἡμέρᾳ
Στεναγμὸς, ἄτη, θάνατος, αἰσχύνη, κακῶν
Ὅσ' ἐστὶ πάντων ὀνόματ' οὐδέν ἐστ' ἀπόν.
Poterat videri justa qæ fœlicitas,
Antiqa pridem; nunc unâ facta est die
Mœror, calamitas, dedecus, mors: omnium
Qicqid malorum nomines, nil non adest.

Pulchrum itaqe Sosiphanis monitum:

Ὦ δυστυχεῖς μὲν πολλά, παῦρα δ' ὄλβιοι
Βροτοί, τί σεμνύνεσθε ταῖς ἐξουσίαις,
Ἃς ἓν τ' ἔδωκε φέγγος, ἓν δ' ἀφείλετο;
O pauca fælix, multa miserandum genus,
Homines, qid illa imperia vos sic efferunt,
Qæ sæpe donat una, sæpe aufert dies?

Evripidis certè illa ob oculos habuit Philo, ubi in *Mosis vitâ* dixit; Τύχης γὰρ ἀσταθμητότερον οὐδὲν, ἄνω καὶ κάτω τὰ ἀνθρώπεια πεττευούσης. ἡ μία πολλάκις ἡμέρα τὸν μὲν ὑψηλὸν καθαιρεῖ, τὸν δὲ ταπεινὸν μετέωρον ἐξαίρει. *Nihil siqidem est fortunâ instabilius, qæ res humanas, calculorum instar, sursum deorsum versat. una sæpenumero dies, hunc sublimem deprimit, depressum illum in sublime attollit.* Qod & idem R. Jedaias in *Examine Mundi*, sive *Vanitate* seculi c. 10. יום יעלה במעלות איש בליעל ויום משמים ירד איש האלהים *Dies unus hominem nihili in altum erigit; diesqe unus virum divinum de supernis dejicit.* Diei ergo qem Evripides, aliiqe qos diximus dixere, horam aut momentum etiam Demetrius substituit. Sed & istam Gregorius Nazianzenus *Orat, pro pauperibus.* Κύκλος τις τῶν ἡμετέρων τρέχει πραγμάτων, ἄλλοτε ἄλλας ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας, ἔστι δ' ὅτε καὶ ὥρας φέρων μεταβολάς. *Circulus qidem rerum nostrarum rapide circumvolvitur. mutationes vicissitudinarias, eodem non die solum, sed hora etiam qandoqe, secum ferens.* Qod prior Cicero Philipp. 3. *Dies affert, & hora magnas sæpe clades.* Et de Babylone mysticâ Joannes Apoc. c. 18. v. 17, 19. Μιᾷ ὥρᾳ ἠρημώθη ἡ πόλις ἡ μεγάλη. *Hora una vastata est*

A *civitas magna.* Et, Μιᾷ ὥρᾳ ἠρημώθη ὁ τοσοῦτος πλοῦτος. *Una hora vastatæ sunt opes tam ampla.* Disertissime Seneca *de Tranqil. c.* 11. *Qod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & Dominus, & carnifex? nec magnis ista intervallis divisa; sed horæ momentum interest inter solium & aliena genua.* Illud etiam adjecit, momentum inqam, Agamemnon apud Senecam tragœdum;

Vincendo didici magna momento obrui.

qod Asaph ὑμνῳδὸς sacer, כרגע dixit, Hymn. 73. v. 19. Hinc Clavdiani qerimonia illa *in Ruffin. l.* 2.

B *Eheu qam brevibus pereunt ingentia caussis!*
Imperium tanto qæsitum sangvine, tanto
Servatum, qod mille ducum peperere labores,
Qod tantis Romana manus contexuit annis,
Proditor unus iners angusto tempore vertit.

Et sanè, ut Seneca loco ex *Epistolis* superius memorato, *esset aliqod imbecillitatis nostræ solatium, si tam tardè perirent cuncta qam fiunt: nunc incrementa lente exeunt; festinatur in damnum.* Idemqe Natur. *Qæst. l.* 3. *c.* 27. *Ad originem rerum parce utitur natura viribus suis, dispensatqe se incrementis*
C *fallacibus: subito ad ruinam toto impetu venit: qam longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? qantis laboribus tener educatur? qam diligenti nutrimento obnoxium novissimè corpus adolescit? at qam nullo negotio solvitur?* Imò, qod Varro *mysteriis*, referente Nonio; *Morimur spissiùs qam nascimur. Vix duo homines decem mensibus edolatum unum reddunt puerum. Contra, una pestis, una hostica acies, puncto temporis immanes acervos facit.* Sed pergit Seneca; *Urbes constituit ætas; hora dissolvit. Momento fit cinis, diu sylva: magnâ tutelâ stant & vigent omnia; citò*
D *ac repente dissiliunt.* Pulcherrimè deniqe Josephus Scaliger in *jambis*;

Morbi ingruentis est medela segnior
Qam morbus: ævo crescit occulto nemus;
Puncto seqacis ignis afflatu perit.
Vigore lento nostra crescunt corpora;
Statim labascunt. Tarda virtutum augmina
Cito opprimuntur, non reviviscunt citò.

Nec eleganter minus è superioribus illis nonnulla sic expressit, dulcissimus ac disertissimus ille ævi nostri Lyricus,
E nec Flacco ipsi qem æmulatus videtur, postponendus Matth. Casimirus *Lyric. l.* 2. *Od.* 7.

Esset humanis aliqod levamen
Cladibus, si res caderent eadem,
Qâ morâ surgunt: sed humant repentes
Alta ruina.
Nil diu fælix stetit: inqieta
Urbium currunt hominumqe fata:
Totqe vix horis jacuere, surgunt
Regna qot annis.
F *Casibus longum dedit ille tempus,*
Qi diem regnis satis eruendis
Dixit: elato populos habent momenta sub ictu.

Cæterum *die uno*, qi ingentia subverti posse dixere, brevi admodum tempore posse id confici voluere. Siqidem *die uno*, sive *eodem*, pro *statim*, *confestim* usurpari consvevit. Salomon Parœm. c. 12. v. 14. *Stolidi iracundia die ipso*, sive *die eodem*, *dignoscitur*: (dum in verba contumeliosa rixasqe, prorumpendo, eam prodit;) *callidus verò oppro-*
G *brium suum*, (non qo sese afficeret, commotionis indicia proferendo, ut Junius; sed qo ab aliis afficitur) *tegit.* Dum ad tempus utiqe prudenter dissimulat. Sophocles *Oedip. Rege*: à qo mutuatus Julianus *Ep.* 21. & ex qo lavdat Stobæus *l.* 1. *c.* 11.

Χρόνος δίκαιον ἄνδρα δείκνυσιν μόνος·
Κακὸν δὲ κἂν ἐν ἡμέρᾳ γνοίης μιᾷ.
Vir qis bonus sit, tempus indicium unicum est;
Malum vel uno facile deprendas die.

Inde ἐφήμερα *diurna*, ἀντὶ τοῦ ὀλιγοχρόνια, qæ *ævi* sunt *breviculi.* Nec aliter sumendum, qod de Ionæ stirpe, qæcunqe ea fuerit, dicitur, *noctis filiam* extitisse, Jon. c. 4. v. 16. sive noctę unâ prodiisse & in altum excrevisse. De qo alibi dicemus.

CAPUT XII.

Magna molientium mors acerba. Thomæ Gulstoni in opere præclaro vix inchoato mors immatura. Proverbialis dictio à Galeno usurpata: ab interprete, ex codicum vitio, perperam reddita. Lectio recta restituta. Fabula de aqilâ pennis suis confixam se qerulâ. Gabriæ, Babriæ, *an* Ignatii, fabulæ. *Fabula* Λιβυστικὴ *hæc Æschylo dicta. Tragici fabula, in qâ ea refertur, non* Prometheus vinculis exolutus, *ut viri magni, sed* Myrmidones. *Erroris ansa indicata.* πτερὰ *in diverbio pennæ potius, qam alæ: Pennæ tamen sagittis alarum instar. Erasmi versio notata. Avtores varii, qibus dictum id usurpatum. Theodoreti verba ab interprete havd rite expressa. Philo restitutus. Svidas ex conjecturâ emendatus. Proverbia huic affinia,* Retibus suis irretiri; laqeo suo intercipi; in foveam à se excavatam decidere. *Hymnorum, Pærœmiarum, & Ecclesiastæ, loca varia illustrata. Versio Græca notata. Junii argutia rejecta. In machinantis caput redit scelus. In eandem mentem Adagia Hebraica duo. Hoc alterum ab Avsonio qi expressum. Hesiodi dictum eodem faciens: Sed perperam vulgò acceptum: Mens genuina ab Heinsio primitus animadversa; à Grotio rite reddita. In Hamanis capite ac familiâ exemplam ad hoc datum. Diverbia duo incertæ originis. De prioris avtore, qo provocatio abnuitur, vindicatio asseritur, sententiæ variæ. Pluribus id usurpatum. Isocrates & Procopius emendati. Diverbii alterius lectio diversa, adversa. Menandri* Sicyonia. *In formosos, sed ignavos, inertes, improbos, dicteria. Recepta diverbii lectio constare qi possit. Diogenianus restitutus. Stratonici scomma in cantorem malum, citharæqe tangendæ imperitum; Antonii in Megarensium forum; Aristophanis in Nicarchum.* Τῶν περὶ τὴν παραδοξίαν *festivitas.*

M*ihi videtur acerba semper & immatura mors eorum, qi immortale aliqid parant*, inqit Plinius, *l.* 5. *Ep.*5. Eo mihi, cum privatis rationibus acerbus, tum cavssâ publicâ acerbior multo visus est obitus clarissimi viri, mihiqe multis nominibus charissimi D. Theodori Gulstoni Doctoris medici, qi in operis pulcherrimi, immortalisqe dubio procul futuri, si ad exitum perducere vita productior sivisset, apparatu vix dum inchoato, sed cujus tamen specimen dederat, unde tanqam ex fimbriâ, qod ajunt, pannus censeri poterat, morte immaturâ abreptus est. Siqidem is Galeni scripta, qæ extant, universa recensere, codicibus variis invicem collatis repurgare, versione accuratâ, analysi artificiosâ, criticisqe annotationibus, à capite ad calcem usqe illustrare instituerat. Qid avtem in hac parte præstiturus fuisset, si vita longior, viresqe pariter suppetissent, ut de eis nihil dicam, qæ perfecta pavca, affecta plura reliqerat, qia lucem publicam hactenus nulla conspexerint ex eis perito narisqe emunctæ cuivis proclivis fuerit conjectura, qæ in Aristotelis qædam ante obitum in publicum emiserat. Hujus rogatu, cui nihil negare debueram, dum Galeni qædam evolvo, in loca scriptoris illustrissimi illius inqinatissima incidi havd pavca; qorum è numero istud cumprimis merito censeatur, in *libro* 4. *de dogmat. Hippocr. & Platon. c.* 9. Καὶ τάχ' οὐχ' ὑπ' ἄλλων ἀλλὰ τοῖς αὐτῶν πικροῖς ἁλισκόμεθα. Qæ Fœlicius interpres infœliciter satis sic vertit, *Et fortasse non ab aliis, sed à nostrâ ipsorum acerbitate convincimur.* Verum vitii manifestus locus est, & pro αὐτῶν πικροῖς, αὐτῶν πτεροῖς, legendum. Nam τάχ' illud forsan ab ipso est Galeno, sicut ab Aristide infra: avt si vitiosum fuerit, malim ex dicti avtore τάδ', qam ex Athenæo cum Casavbono, ταῦτα legere; cum istud a scripturâ editâ longius recedat. Hoc nempe vult, Chrysippi dogmata suis ipsius rationibus evinci & everti. Est avtem dictum παροιμιῶδες à veteri sumptum apologo, qem jambis conceptum Gabrias, an Babrias, an Ignatius Diaconus, (huic enim Pavlinus Utinensis assertum it,)

> Βλέπε τὸ στῆθος αἰετὸς τρωθὲν πάλαι·
> Ἀλγῶν δὲ λοιπὸν, ἦσε πολλὰ δακρύων.
> Βλέπων δ' οἰστὸν, εἶπεν, ἐπτερωμένον,
> Βαβαὶ, πτερόν με τὸν πτερωτὸν ὤλεσε.

> *Olim ista pectus aqila, inspecto vulnere,*
> *Multum illa lachrymans præ dolore constitit:*
> *Pennatum ut avtem spiculum vidit; Papæ,*
> *Inqit, pennatum penna me exitio dedit.*

Æschylus à qo formula adagialis desumpta, μῦθον Λιβυκὸν nuncupat, cumqe narrat, non in *Prometheo vinculis exsoluto*, uti Joannes Mevrsius in *commentariis ad Lycophronem*, & Andreas Dunæus noster in *notis ad Chrysostomum*, sunt ariolati; qia nempe in fabulâ eâ aqila qæ Prometheo astans jecur ejusdem depascebat ab Hercule sagittâ confixa fingitur: qasi ab eâ ista sint ibi prolata; sed in *Myrmidonibus*, ut Aristophanis Scholiastes docet, ubi non ab aqilâ ullâ proferuntur, sed ex *apologo Libystico*, sive Λιβυστικῇ παροιμίᾳ, ut Svidas, ab alio nescio qo tanqam ab aqilâ aliqando prolata referuntur,

> Ὡς δ' ἐστὶ μύθων τῶν Λιβυστικῶν λόγος,
> Πληγέντ' ἀτράκτῳ τοξικῷ τὸν αἰετὸν,
> Εἰπεῖν ἰδόντα μηχανὴν πτερώματος·
> Τάδ' οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὐτῶν πτεροῖς
> Ἁλισκόμεσθα. ——
> *Ut sermo perhibet fabulæ Libysticæ,*
> *Aqilam sagittæ vulneratam cuspide*
> *Dixisse, pennas conspicatam missilis,*
> *Aliena non sunt ista; nostris alites*
> *En capimur pennis.*

Ita enim malui, qam cum Erasmo Grotioqe, *alis*: qanqam Maro *Æn. l.* 9.

> —— *alis allapsa sagitta.*

i. e. *pinnis.* Servius. Verum hoc est ideo dictum qia pennæ illæ, qibus instructa est sagitta, alarum instar sunt telis illis, qibus *ferrum volatile* fit, uti Poeta idem loqitur operis ejusdem, *lib.* 8. Scite, idem, Plinius *l.* 34. *c.* 14. *Ut ocyus mors perveniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasqe ferro dedimus.* Sed & φόνου, sive θανάτου πτερὸν, h. e. *cædis*, sive *mortis penna*, vel *ala* etiam, proverbio celebratur, de sagittâ, ut Apostolius *Parœm.* 1928. proin nec commodè satis Erasmus; *Cum inspexisset jaculum ad imaginem pennarum effictum imitatumqe:* ἐπτερωμένον dixit, non πτερόεν, *pennatum, pennis instructum missile.* Dictum usurparunt crebri; avtores etiam celebratissimi; sed recisâ plvrimùm voce novissimâ; primâ itidem qandoqe, uti Svidas refert; qod in sententiolis istiusmodi est familiare. Aristophanes Avibus:

> Ταυτὶ μὲν ἠκάσμεσθα, κατὰ τὸν Αἰσχύλον,
> Τάδ' οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὑτῶν πτεροῖς.
> *Ipsi sumus commenti hæc, atqe, ut Æschylus,*
> *Hæc non ab aliis, sed pennis à propriis.*

Vult illos commentis suis se sibi invicem ridendos propinasse, dum qo aves repræsentarent, pennas semet induerant. Aristides adversus Platonem *pro Rhetoricâ Orat.* 1. qod & Guilielmus Canterus observavit *Novar. lect. l.* 6. *c.* 15. cum enim Platonem ex suis ipsius dictis redarguisse visus esset; ὥς εἰ μὲν βούλει, inqit, τὸ τοῦ Εὐριπίδου καὶ τῶν αὐτοῦ συμβαίνει, — σὺ ταῦτ' οὐκ ἐμοῦ κλύεις· (ex Hippolyto) εἰ δ' αὖ βούλει, τὸ τοῦ Αἰσχύλου,

> Τάδ' οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῦ πτεροῖς,

οἷς θρυλεῖς ἐν ἐκείνοις τοῖς λόγοις, ἁλίσκῃ. *Qocirca, si volueris, Evripidis illud, eorumqe qorum is meminit, continget, a te ista, non à me avdis: vel, si volueris rursus, Æschyli illud,*

> *Havd hic alienis, sed pennis planè tuis,*

eis nempe captus es, qæ in sermonibus illis refers. Eodemqe denuò ibidem allusit, ubi dixit; Καί μοι τὸ παράδειγμα ἐνταῦθ' ἀναμνησθῆναι τοῦ τῶν ἡνιόχων. τάχ' ἂν γὰρ ἁλοίης τοῖς ἅρμασι τοῖς σαυτοῦ, καὶ οὐ τοῖς πτεροῖς. *Atqe hic mihi in memoriam reducas velim avrigarum exemplum illud. Ita facile, vel forte, tuis ipsius non pennis, sed curribus captus sis.* Usurpavit & Ptolomæus Philopater (referente *l.* 11. Athenæo) ad Sosibium sophistam, qem argutiolis propriis ceperat irretitum; Καὶ ταῦτα οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς σαυτοῦ πτεροῖς, κατὰ τὸν θαυμάσιον Αἰσχύλον, ἁλίσκῃ, ἀπροσδιονύσους λύσεις πραγματευόμενος. *Ita in istis, non alienis, sed tuis pennis, juxta Æschylum admirabilem, captus es dum solutiones ad rem ipsam nihil pertinentes, moliris.* Usurpavit Julianus, cum exterorum

tum scriptis Christianis interdiceret. Τοῖς οἰκείοις γὰρ, φησι πτεροῖς κατὰ τὴν παροιμίαν βαλλόμεθα· ἐκ γὰρ τῶν ἡμετέρων συγγραμμάτων καθοπλιζόμενοι, τὸν καθ' ἡμῶν ἀναδέχονται πόλεμον. *Propriis enim, inquit, pennis, qod proverbio dicitur, impetimur: è nostris namqe scriptis instructi, bellum adversus nos gerunt.* Theodoret. *Hist. Eccles. l.* 3. *c.* 8. qi & ipse adversus fidei Christianæ hostes, ex ipsorum scriptis dimicans, *Therapeutic. l.* 1. Πάλιν δ' ἂν ὑμεῖς τοῖς ὑμετέροις βλήτοισθε, κατὰ τὴν παροιμίαν, πτίλοις. Qod perperam vertit Acciaolus, *Vestris jaculis ac sagittis vosmetipsos confoditis.* Potius, *Vestris pennis impetemini, configemini.* Et Eusebius *præpar. Evangel. l.* 5. *c.* 5. ex eorundem dictis scriptisqe acturum sese profitetur, ὡς ἂν ἐκ τῶν οἰκείων βελῶν καὶ πτερωμάτων καταγωνίσοιτο. *Ut suis ipsorum telis sagittisqe confodiantur.* Usurpavit & adversus Stoicos Philo Judæus libro *de mundi immortalitate*, nihil qicqam immutatum; nisi qod vitiosè codices pro ἁλισκόμεθα, ἁλισκόμενα exhibent. Allusit eò Joannes ὁ Χρυσόστομος in ad Corinth. *Epist.* 1. *Orat.* 38. Εἶδες, ὡς πλάνης οὐδὲν ἀσθενέστερον; καὶ πῶς τοῖς οἰκείοις ἁλίσκεται πτεροῖς, καὶ οὐ δεῖται τῆς ἔξωθεν μάχης, ἀλλ' ἑαυτὴν ἀναιρεῖ; *Vides ne, qam nihil errore sit imbecillius? utqe propriis capiatur pennis, nec oppugnatione aliena opus habeat, sed à semetipso transfigatur.* Allusit eodem & Libanius *Orat.* 3. *panegyrica Constantio & Constanti dicta. pag.* 106. *A.* Καὶ περιεστήκει τὸ τῆς παροιμίας, αὐτὸν τοῖς οἰκείοις βουλεύμασιν ἁλισκόμενον. *Ut constiterit adagii effectus, cum auctor suis consiliis caperetur.* Avtor deniqe innominatus à Suidâ lavdatus in verbo Παγαῖς. Καὶ ὅτι δὴ πως τὸ τοῦ Αἰσχύλου, τοῖς ἑαυτοῦ πτεροῖς περιπεσὼν, ἢ ἐνεχθεὶς ταῖς πάγαις, ἃς ἄλλοις ὕφηνε, τὰ ἐκ τοῦ νόμου δικαίως ὑπέσχε,

Τάχιον ὡς ἔοικεν τις, ἢ τὸ κακὸν ἧπται τύχῃ.

Atqe hoc profecto est ut illud Æschyli dictum: in suas pennas incidit, & comprehensus laqeis, qos aliis clam posuerat, legitimas pœnas jure dedit.

Qi malum alteri parat, suo hepati parat.

pro ὕφηνε, qod Porta vertit, *clam posuit*, malim ὕφηνε, contexuit. Sic enim Theodoretus dialog. c. 24. Ἑάλως, οἷς ὕφηνας, ἄρκυσι. *Captus es eis, qos ipse contexueras, retibus.* Qod Hieronymus *adv. Pelagian. Dum nescis, proprio laqeo captus es.* At Psaltes Hymno 35. v. 8. Ἡ θήρα ἣν ἔκρυψε, συλλαβέτω αὐτόν. *Prehendat eum rete, qod clam posuit.* Et Jason Siracides c. 27. v. 26. Ὁ ὀρύσσων βόθρον, εἰς αὐτὸν ἐμπεσεῖται· καὶ ὁ ἱστῶν παγίδα, ἐν αὐτῇ ἁλώσεται. *Qi fodit foveam, in eandem incidet: qiqe laqeum statuit, eodem prehendetur.* Qod Psaltes Hymn. 9. 15. *Demersæ sunt gentes in foveam, qam fecerant:* (cujus dicti gratiam corrupere Græci dum שחת pro *fovea* διαφθορὰν i. *corruptionem* verterunt) ἐν παγίδι ταύτῃ, ἣ ἔκρυψαν, συνελήφθη ὁ ποὺς αὐτῶν. *In laqeo, qem absconderant, pes ipsorum captus est.* Et mox explicans, qod est prius ænigmaticè dictum; *Manuum suarum opere illaqeatus est improbus*, uti Hymn. 141. v. 10. ἐν ἀμφιβλήστρῳ αὐτῶν, *in retejaculum suum ipsi cadant, dum ego cum meis evado.* Et Hymn. 10. v. 2. *Capiantur eis machinamentis, qæ comminiscuntur ipsi.* Qum tamen Hymno 57. v. 7. *Rete aptarunt pedibus meis: foveam foderunt, in qam ipsi ceciderunt.* Rectiùs, βόθρον reddiderint. Accipio pariter, qod Hymno 7. v. 15. Græcus sic expressit, Λάκκον ὤρυξε, καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν· καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο. Qanqam malim, cum Latino vetere, tempore præterito conceptam clavsulam novissimam. *Lacum aperuit & effodit eum; & incidit in foveam qam ipse fecit.* Nam qæ V. C. Junius hîc argutatur, de insidiatore se in foveam, ubi delitescat, demittente, nevtiqam placent: præter Grammaticam ipsam, qam is frustra obtendit, seqentia firmant; *Redibit molestia ejus in caput ipsius, & in verticem ipsius descensura iniqitas ejus.* Qod ille *Hercul. Fur.* 3. 2.

—— *Repetit avtorem scelus.*

Sic Parœmiarum c. 26. v. 27. Ὁ ὀρύσσων βόθρον, ἐμπεσεῖται εἰς αὐτόν· ὁ δὲ κυλίων λίθον, ἐφ' ἑαυτὸν κυλίει. *Qi foveam fodit, in eandem incidet, qiqe lapidem volvit, in eundem revertetur.* Qæ & eadem cum aliis ejusdem mentis habes denuò repetita, Eccles. c. 10. v. 8. hæc avtem omnia exitium damnumve aliis machinanti, paria planè minitantur. Qod idem aliter designant Hebræi doctores in *Gemara*, di-

A verbio illo; נגרא בפראה יתיב מדויל ידיה משתלים *Faber in cippo sedet qem suâ manu fecit.* Refert Drusius *detur.* 1. *adag.* 4. Cui finitimum illud Avsonii,

— *Sic vetus verbum jubet,*

Compedes qas ipse fecit, ipsus ut gestet faber.

Sed & illud Talmudicum, qod ex Masichta *Pesach*, & *Jalcut*, Buxtorfius junior in *Florilegio* exhibet, גיראה בגרה פקטיל מדויל ידיה משתלים *Sagittarius eâ ipsâ sagittâ interficitur, qæ manu ipsius confecta est.* Nec secus accipiendum Hesiodi illud.

B Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.

Qod malè vertunt,

Malum consilium consultori pessimum.

(Nam ex Hesiodi Græco expressum hoc vult Gellius *Noct. Attic. l.* 4. *c.* 5.) qum Ἡ κακὴ βουλὴ sit ἡ ἐπιβουλή; ὁ βουλεύσας, ὁ ἐπιβουλεύσας. Itaqe vertendum potius fuerit,

Insidiæ sunt insidiatori pessimæ,

vel,

Malum consilium, ei qi concepit pessimum.

Qod primus advertit Vir illustrissimus, variisqe exqisitissimæ D. Daniel Heinsius: firmat qod proximè præcesserat,

C & ab isto perperam divellitur,

Ὁ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ, ἄλλῳ τεύχων,

Sibi ipsi mala molitur vir, alteri illa moliens.

Ὁ βουλεύσας est ὁ κακὰ τεύχων, *qi malum molitur, machinatur.* Itaqe havd ab avtoris mente discessit Grotius, qum apud Plutarchum *de Poet. avdiend.* sic reddidit,

Res mala, qæ struitur, structori pessima res est.

Tragicus incertus apud Ciceronem *Tuscul. l.* 2.

— *qi alteri exitium parat,*

D *Eum scire oportet, sibi paratam pestem, ut participet parem.*

M. Seneca *controvers. l.* 10. *præfat. Dii magna exempla in caput invenientium regerunt; ut justissima patiendi vice, qod qisqe alieno excogitavit malo, sæpe excipiat suo.* Sic Perillus, an Perilaus, tavrum æneum, qem ad aliorum cruciatum excogitaverat, tyranni, cui obtulerat, jussu: primus expertus est. Vide Luciani *Phalaridem* 1. Hamanqe in patibulo suspensus, qod ad Mardocheum tollendum erexerat ipse. Ester, c. 7. v. 10. qæqe in gentis Judaicæ perni-

E ciem agitarat consilia, in domus propriæ exitium redundaverunt. Meritò.

— *Neqe enim lex justior ulla est,*

Qam necis artifices arte perire sua.

Naso *Artis. l.* 1.

Cæterum de dicti sive diverbii illius avtore, cujus occasione ista disservimus, constare satis arbitror. Proverbialia duo adjiciemus, qorum natales in abscondito magis delitescunt, cum avtorum usu celebritatem aliqam acqisiverint. Horum prius illud fuerit,

F Ὡς οὐχ ἀπάρχων, ἀλλὰ τιμωρούμενος.

Ut qi non prior incipiam, sed me vindicem.

Zenobius enim *Collectan. cent.* 6. *adag.* 51. ex Menandri *Olynthia* sumptum refert. At Svidas vult esse ex Chæremonis *Thersite. Achille Θερσιτοκτόνῳ*, Grotius in *Excerptis*, in qibus alibi tamen ad Menandri *Olynthiam*, alibi & ad Aristarchum tragicum refert. Et novissimo huic certè Athenæus *l.* 13. tribuit. Sic enim ibi Myrtilus, post Cynicam sectam aceto multo perfusam, Ἐγὼ δὲ κατὰ τὸν Ἀρίσταρχον τὸν τραγικὸν ποιητὴν,

G Τάδ' οὐχ ὑπάρχων, ἀλλὰ τιμωρούμενος.

Usurpavit & Demosthenes, an qis alius, *Orat. adv. Neæram*; apud qem & senarius alter, indidem, opinor, sumptus, adjicitur;

Ὡς οὐχ ὑπάρχων, ἀλλὰ τιμωρούμενος,

Ἀγωνιοῦμαι τὸν ἀγῶνα τουτονί.

Clavdicat qidem versiculus posterior; sed particulâ unicâ intersitâ erigi poterit, si τόν γ' vel τόνδ' etiam, legatur;

Non ultro ceptans itaqe sed me me vindicans,

Certamen istud certaturus ipse sum.

Isocrates *de Pace*: Οὐκ ἂν δικαίως ἐγκαλοῖμεν, ὅτι χαλεπῶς πρὸς ὑμᾶς (ἡμᾶς f.) διατίθενται· οὐ γὰρ ὑπάρχοντες, ἀλλ' ἀμυνόμενοι, καὶ πολλὰ καὶ δεινὰ παθόντες, τοιαύτην γνώμην ἔχουσι περὶ ἡμᾶς. *Neqe jure illos accusare possumus, qod ad-*

 versus

versus nos durius affecti fuerint: neqe enim priores nos injuriâ afficientes, sed à nobis illatam vindicantes, cum mala multa graviaqe perpessi essent, ita erga nos animati esse ceperant. Et apud Procopium Vandalic. l. 2. Belisarius. Ἔχομεν δὲ κακῶν παραψυχὴν τήνδε, ἧς γε (ἴσως, al. sed legendum ὥς γε) οὐ τῆς μάχης ἄρχοντες αὐτοὶ, ἀλλ' ἀμυνόμενοι ἐς τὸν κίνδυνον καθιστάμεθα· Hujusce verò mali solatium istud habemus, qod non in pugnam ceptantes, sed nos vindicantes in discrimine isthoc sumus constituti. Verum, cum παροιμιῶδες istud usque tritum fuerit, qin apud varios scriptores deprehendatur, ecqid obstat? Ejusdem sunt certè commatis & Terentiana in Prolog. Phorm. v. 19. illa,

Hic respondere voluit, non lacessere.

& Prol. Eun. 6.

Responsum, non dictum, illi qia læsit prior,

Alterum qod volumus diverbium illud est,

Καλὴ μὲν ὄψις, ἐν δὲ δειλαῖαι φρένες.

(ita Grotius in *Excerptis* exhibet) siqidem Svidas ait esse ex Menandri *Sicyonio*, (Sicyoniâ mavult Grotius) apud qem, qod & literarum series confirmat, legitur.

Κακὴ μὲν ὄψις, ἐν δὲ δειλαῖαι φρένες.

qo modo & Diogenianus *adag.* 589.

Κακὴ μὲν ὄψις, ἐν δὲ δειλία φρένες.

qod postremum in vitio cubare, ex Svidæ codicibus emendandum, nihil ambigo. At Stobæus *tom.* 2. *tit.* 1. ex Philemonis *Enchiridio* citat: nec scripturam qod attinet, à Svidâ discedit. qo modo nec in *Florilegio* Grotius, ubi vortit,

Vultus minatur, pavida mens intus sedet.

cum alibi reddat,

Egregia facies, intus mens miserabilis.

Proverbialiter usurpatum monent paroemiographi: sed in qam partem nihil dicunt. itaqe de lectione incertos se dimittunt. Si καλὴ legatur, in eos torqeri poterit, qi sunt *pelle nitidi, introrsum turpes*, ut Flaccus *serm. l.* 2. *Sat.* 1. sive ut idem *l.* 1. *Ep.* 17.

Introrsum turpes, speciosi pelle decorâ.

qibus potest aptari & Sopatris illud *Oreste*, apud Athenæum *l.* 6.

Σαπρὸν σίλουρον ἀργυροῦς πίναξ ἔχει.

Putrem exhibet discus silurum argenteus.

& qod à Diogene dictum in spurci sermonis formosum adolescentem

Ἐν ἐλεφαντίνῳ κολεῷ μολιβδίνην μάχαιραν.

In vagina eburnea, sica plumbea:

qæ nullis nempe usui. qi & idem, Maximo teste *Collect.* 44. Τοὺς εὐειδεῖς καὶ ἀπαιδεύτους, ὁμοίους εἶναι ἀλαβάστροις ὄξος ἔχουσιν, *specie liberali, sed ingenio inscito homines, similes ajebat alabastris, qæ* (unguenti scilicet loco) *vappam habeant, avt acetum.* nec abit procul, qod Menandro tribuitur, ab Antonio *Melissa* l. 1. c. 60. & in *certamine Men. & Philem.*

Ἂν καλὸν ἔχῃ τις σῶμα καὶ ψυχὴν κακήν,
Καλὴν ἔχει ναῦν, καὶ κυβερνήτην κακόν.
Si cui decoro in corpore mens habitat mala,
Navis bona est huic, sed gubernator malus.

Tales avtem non pavcos esse, λαμπροὺς μὲν ἰδεῖν, μεμπτοὺς δὲ φρονεῖν, (ut Evstathius in *Iliad.* γ.) monet Scleriæ comici illud, apud Stobæum *tom.* 2. *c.* 2. Anton. *l.* 2. *c.* 79. & Maxim. *c.* 63.

Πολλοῖσι θνητῶν ἡ μὲν ὄψις εὐγενής·
Ὁ νοῦς δ' ἐν αὐτῇ δυσγενὴς ἐνίσταται.
Multos videre est oris ingenui & probi;
Sed qeis in animo liberale sit nihil.

In qos, inqit Commentator ille, adhiberi potest Homericum illud, qo Antinoum Ulysses sic affatur *Odyss.* ρ. v. 455.

Ὢ πόποι, οὐκ ἄρα σοί γ' ἐπὶ εἴδεϊ καὶ φρένες ἦσαν.
Proh dii, havd tibi pro facie mens suppetit.

qodqe idem de Evryalo, *Odyss.* θ. v. 176.

Σοὶ εἶδος μὲν ἀριπρεπές, —
— νόον δ' ἀποφώλιός ἐσσι.
Species tibi qidem decora, —
— mente vero imperitus es.

A & de Venere maritus, *ibid.* v. 320.

Εἶδος μὲν καλή, — ἀτὰρ οὐκ ἐχέθυμος.
Mente vacas, formâ insignis —

qomodo Theocritus *Idyll.* 23.

Τὰν μορφὰν ἀγαθός, τὸ δὲ τρόπον οὐκ ἔθ' ὁμοῖος.

sive ut Heinsius legi postulat, οὐκ ἐν ὁμοίῳ.

Pulchra qidem facies, sed mores havd similes huic.

Inde concludit, Ὄνειδος εἶναι εἶδος καλὸν ψυχῇ μὴ ὁμοιούμενον· *dedecori existere speciem decoram, cui mens pariter non respondeat.* Proinde Evripides *Chrysippo*,

B Δύσμορφος εἶναι μᾶλλον, ἢ καλὸς κακός·
Turpem esse præstat ore, qam pulchrum & malum.

Siqidem ut idem *Oedipo*, (utrumqe Stobæus exhibet *tom.* 2. *tit.* 66.)

— οὐδέν τι τῆς εὐμορφίας
Ὄφελος, ὅταν τις μὴ φρένας καλὰς ἔχῃ.
— nil decus formæ juvat,
Si pulcher absit animus & rectâ indoles.

Arridet ergo satis viri Cl. emendatio, ut καλὴ legatur; & Nirei similes tangantur, qi

C — κάλλιστος μὲν ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθεν·
Ἀλλ' ἀλαπαδνὸς ἔην, — *Il.* β. v. 673.
— qi pulcherrimus vir ad Ilium venit,
Sed imbellis erat.

Et Paridi, cui Il. γ. v. 45.

Εἶδος καλὸν ἔπ'· ἀλλ' οὐκ ἔστι βίη, οὐδέ τις ἀλκή.
Cui venusta species inest: sed non est vis, neqe ullum robur.

qi scilicet venusti plurimum, strenui nihil habent.

Hæreo tamen: qia tanto consensu codices, & avtorum etiam variorum, κακὴ repræsentant. Fieri itaqe potest, ut qod comicorum illorum alter de formoso, sed ignavo dixerat, per jocum alter παρῳδήσας, de deformi aliqo extulerit: qo modo Stratonicus illud, ex Homeri *Iliad.* π. v. 250. arreptum, in musicum imperitum intorsit,

Τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατήρ, ἕτερον δ' ἀνένευσε·
κακῶς μὲν κιθαρίζειν ἔδωκεν, ᾄδειν δὲ καλῶς ἀνένευσεν.
Huic pater alterum dedit, alterum abnuit:
malè qidem citharam pulsare dedit, benè avtem cantare ab-

E *nuit.* Refert *dipnosoph. lib.* 8. Athenæus. Tale qiddam & Antonii scomma, qi de foro suo qid videretur sciscitantibus Megarensibus, respondit, Μικρὸν μὲν, σαπρὸν δέ. *Exiguum qidem, verum putidum est.* Plutarchus *Anton.* & de Nicarcho apud Aristophanem *Acharnens.* Dicæopolis,

Μικρός γε μῆκος οὗτος, ἀλλ' ἅπαν κακόν.
Staturâ parvus iste; sed totus malus.

Ita fuerit,

Κακὴ μὲν ὄψις· ἐν δὲ δειλαῖαι φρένες.
Facie qidem deformi; sed corde pavido.

F Cujusmodi dicteria eo sunt festiviora, qia contra id qod expectabatur, exiguntur. Cum enim Antonius forum Megaricum havd magnum qidem esse dixisset, expectabatur aliqid, qod aliâ tamen ratione commendaret, puta, nitidum esse avt illustre, at ille putidum esse adjecit. & de Nicarcho cum alter staturâ qidem brevem dixisset, expectari poterat, ut alter, probum tamen strenuumve prædicaret, at ille pessimum esse subjunxit. Perinde comicus, cum ὄψιν μὲν κακὴν, hominem, qem deridendum propinare in animo habuit, facie qidem minus decorâ dixisset;

G spem dedit subjunctum aliqid, qod animi magnitudinem generositatemqe prædicaret, qale Xenophontis illud, de Chrysanthe, ἀνὴρ οὔτε μέγας, οὔτε ἰσχυρὸς ἰδεῖν, φρονήσει δὲ διαφέρων, *vir nec magnus, nec visu validus, sed prudentiâ singulari*; avt qale Homeri de Tydeo illud,

— μικρὸς μὲν ἔην δέμας, ἀλλὰ μαχητής,
Corporis qidem mole exiguus erat, sed bellator tamen strenuus.

at ille præter expectationem adjecit, qod hominem altius deprimeret acriusqe admorderet, animum corpori, faciei geminam esse mentem, nec manu promptum & corde meticulosum existere. Adjiciam, qod dum ista mecum agito, mens interea suggerit. Posse utiqe fieri, ut apud comicum, qisqis is fuerit, ὄψις κακὴ, faciem Medusæam tetram

tetram trucemqe designat; qæ promittat atrocem animum, qæqe aspectu solo fortibus etiam atqe animosis formidinem incutiat, cum ingenio tamen pavido & meticuloso existat. ita sumendo reddere licuerit, ut & ambiguo ludatur,

Formidolosa facies, meticulosa mens.

vel fusius licentiusqe pavlo,

Formidolosa facies exterius se oggerit, dum meticulosa mens interius considet.

à qo non abscedit Grotii istud, qod supra posuimus. Verum de istis statuat qisqe, prout ipsi libitum fuerit. Πάνυ γὰρ οὐ περὶ ὅτου γέγονε τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα. *neqe enim in his posita sunt fortuna Gracia;* uti ex oratore summo *de corona*, Latinorum summus in *oratore consummato*.

CAPUT XIII.

Amor amorem exigit. Humanum divinus provocat. Qi diligit, negligi ægrè sustinet, Menandri in hanc mentem gnome vitiata, & à Grotio perperam reddita. Medea, *Evripidis an sit ambigitur. Apud fabulæ illius Scholiastem accentu mutato sedeqe moto, depravatum Evripidis dictum. Grotio id imposuit. Qi nec verba prout exhibentur expressit. Alios qosvis semetipsis amplius vereri plerosqe qerela communis. Pelagii Epistola in Hieronymi operibus. Ipsum se vereri maximè præceptum saluberrimum. Evripidis dictum ad ista nihil. De affectu agere, qo se qisqe præ aliis qibusvis proseqitur. Punctiuncula, avt literula, mutata, locove mota, viros magnos in fravdem illexit. Grotii in comici dicto de Hyperbolo lapsus.* Ostracismi *origo ac ratio qænam. qâ occasione sublatus.* Τὸ πεπραχέναι, ἀντὶ τοῦ πεπονθέναι. εὖ πράττειν, bene agere; *&*, κακῶς πράττειν, malè agere, *qid velint. Animus in malis demittendus. Malè agentibus non insultandum.* Τὸ παθεῖν, ἀντὶ τοῦ πράττειν, τί πάθω; *&*, τί πάθοι; *Miseris fælices, ægris sanos consulere, proclive. Præcipere, qam exeqi proclivius. Variorum in hanc mentem dicta. Philippi, an Philippidæ comici qædam, à Grotio parum rite reddita videri. è conjecturâ restituta & interstincta.* ἔργον *&* οὐδὲν ἔργον, *qid. Evripidis dictum avtori suo redditum. In prolem degenerem dicteria proverbialia.* ἄπαι καλόν, *&* ἄπαι ῥύπος. *Evpolis aliter qam Grotio & Casavbono restitutus. Prolem se præstantiorem & pessimi volunt.* χρεῖοι *qid Atticis. Hippocratis filii. Evpolis à Grotio frustra solicitatus.* βληχητὰ pecudes. *vocabulum Stephani Thesauro adjiciendum. Scarus piscium solus ruminat.* βληχώδεις pecuini. *Aristophanes mendo liberatus. Et in Aristophane, & in Galeno lapsus Junius. Stoicorum de animæ ratione sententia. Galenus expletus & explicatus.*

Nos *Deum diligimus*, inqit Joannes Apostolus Ep. I. c. 4. v. 19. *qia prior ipse dilexit nos. Nimisqe durus est animus*, inqit Avgustinus, *de rudib. catechis.* c. 4. *qi dilectionem si nolebat impendere, nolit & rependere.* Exprobrat itaqe populo Judaico Deus Opt. Max. qod suo adversus eos affectui mutuum illi non reponerent. *Diligo vos*, inqit Malach. c. 1. v. 2. simul tacitè insinuans, non se pariter ab eis diligi. Et de Corinthiis conqeritur Pavlus Apostolus, se *qo magis eos diligeret, eo minus ab ipsis diligi.* Ep. 2. c. 12. v. 15.

Qerelarum atqe exprobrationum istiusmodi rationem nobis suppeditat Menandri illud, qod à Plutarcho bis lavdatum extat, in libello *de amicorum multitudine*, & in eo *de fraterno affectu*.

Οὐδεὶς γὰρ ἀγαπῶν αὐτὸς ἀμελεῖθ' ἡδέως.

Nemo lubenter, ipse amans, fert negligi.

sive,

Nemo lubens negligitur, ipse diligens.

cui sententiolæ suffragatur Catonis illud minoris ad Munatium offensum, qod neglectim haberi videretur; Ὅτι κινδυνεύει τὸ λίαν φιλεῖν, ὥς φησι Θεόφραστος, αἴτιον τοῦ μισεῖν γίνεσθαι πολλάκις· ἐπεὶ καὶ σὺ τῷ μάλιστα φιλεῖν, ἧττον οἰόμενος ἢ προσήκει τιμᾶσθαι, χαλεπαίνεις. *Usu venit sæpenumero, qod Theophrastus monuit, ut ex amore vehementiore odii occasio enascatur. qandoqidem & tu, qoniam impensè me diligis, minus qam par est à me haberi te opinatus, succenses:* narrat Plutarchus in Catone. Cæterum comici dicti gratiam, sed & modulum, corrupit V. C. D. Grotius, qum in *excerptis* suis, inter Menandriana exhibitum, sic immutavit,

Οὐδεὶς ἀγαπῶν ἑαυτὸν ἀμελεῖθ' ἡδέως.

vertitqe,

Nemo sui amans, æqo animo fert se despici.

Et rursus, supra posuisse oblitus, inter ἄδηλα καὶ ἀδέσποτα, ad metri moduliqe rationem propius, ad sensum mentemqe nihilo magis,

Ἀγαπῶν ἑαυτὸν οὐδεὶς ἀμελεῖθ' ἡδέως.

Qi sese amat, non facile se fert negligi.

At Plutarchi utrobiqe adjuncta dissertatio sensum illum, qem dedimus, necessario exigit, istum nevtiqam admittit.

Cæterum aliud è tragœdiâ *de amore sui* dictum, accentus sede immutatâ in codicibus depravatum, idem in *Excerpta* misit sua. Ex Evripidis *Bellerophonte* adducit ista scholiastes ad ejusdem saltem, (nam vir eruditissimus Samuel Petitus in adversum contendit *Miscel. l. 3. c. 20.*) *Medeam.*

Ἐκεῖνο γὰρ πέπονθ', ὅπερ πάντες βροτοί·

Φιλῶν μάλιστ' ἐμαυτὸν οὐκ αἰσχύνομαι.

qod Grotius reddidit,

Mihi hoc qod aliis evenit mortalibus:

Minimum, inter omnes qos amo, noceo mihi.

at primò sententiam hanc verba qi ferant, non video: prout exhibentur, vertendum potius videatur,

Minimum, inter omnes, qos amo, me reverеor.

Et hoc in plerisqe vitium notat, Imperatorum decus ille, M. Antoninus in *Commentariis suis*, *l. 12. Sect. 4.* Πολλάκις ἐθαύμασα, πῶς ἑαυτὸν μὲν ἕκαστος μᾶλλον πάντων φιλεῖ, τὴν δὲ ἑαυτοῦ περὶ αὑτοῦ ὑπόληψιν ἐν ἐλάττονι λόγῳ τίθεται, ἢ τὴν τῶν ἄλλων. *Animum sæpenumero mihi subit mirari, qî fiat, ut cum unusqisqe omnium maximè sese diligat, aliorum tamen de se existimationem pluris faciat qam suam.* Istud avtem familiari qidem, sed efficaci admodum argumento confirmat. Si qis, inqit, à nobis Deus vel magister qispiam exegerit, nihil ut apud nos cogitemus animoqe versemus, qod non in publicum statim efferemus, ne ad diem qidem, nedum vitæ totius spatium, istud sustineremus. οὕτω τοὺς πέλας μᾶλλον αἰδούμεθα, ἢ ἑαυτούς. *Ita alios magis qam nos ipsi veremur.* Plinius minor *Epist. 20. l. 3.* *Nam qoto cuiqe eadem honestatis cura secreto, qæ palam? multi famam, pavci conscientiam verentur.* Qô & illa, in *Epistolâ ad Demetriadem virginem* inscriptâ, Pelagii (hujus enim esse docent, qæ inter Hieronymi opera habetur, Augustinus *de grat. Christi. l. 2. c. 37.* & Orosius in *Apologetico*) qerela: *Non cogitemus qid ipsi simus, sed qid alteris esse videmur. unde eo perducta res est, neglectâ veritate meriti, de solâ opinione curemus, qi testimonium vitæ nostræ, non à conscientia nostra, sed à fama petimus.* Nec dispar Bernardi qerimonia illa *de gradib. humil. & superb. part. 2. grad. 6.* *Qi de omni aliâ re plus sibi credit qam aliis, de se solo plus aliis credit qam sibi.* Huic verò adversatur ex diametro Catonis monitum illud apud Stobæum *tom. 2. tit. 31.* Μάλιστα δὲ νόμιζε δεῖν ἕκαστον αἰδεῖσθαι ἑαυτόν. *Hoc apud te statuas, uniuscujusqe esse, sese maximè vereri.* qod à Democrito forsan accepit ille, cujus istud *ibidem.* Μάθε δὲ πολὺ μᾶλλον τῶν ἄλλων σεαυτὸν αἰσχύνεσθαι. *Disce te multo magis vereri qam alium qenqam.* Et *tit. 46.* Μηδέν τι μᾶλλον τοὺς ἀνθρώπους αἰδεῖσθαι ἑαυτοῦ. *Nulla in re alios magis qam se vereri.* Theophrastus item, Αἰδοῦ σεαυτόν, καὶ ἄλλον οὐκ αἰσχυνθήσῃ. *Temet verere, nec alium qenqam vereberis.* Eumqe secutus Musonius; Αἰδοῦς παρὰ πᾶσιν ἄξιος ἔσῃ, ἐὰν πρῶτον ἄρξῃς σεαυτὸν αἰδεῖσθαι. *Reverentiam apud qosvis obtinebis, si ipse te primo loco reveritus fueris.* At contra Diphilus, si Stobæo, Philistio, si Maximo c. 40. referenti, fides:

Ὅστις γὰρ αὐτὸς αὑτὸν οὐκ αἰσχύνεται

Συνειδόθ' αὑτῷ φαῦλον διαπεπραγμένῳ,

Πῶς τόν γε μηδὲν εἰδότ' αἰσχυνθήσεται;

Qi

Qi non veretur ipse semet, conscius
Sibi mali facinoris qod commiserit,
Hic qomodo alios nescios verebitur?

Verum hoc ille, ubi nil palam fuerit, nil in publicum prodierit.

Atqe hæc sententia fuerit dicti Evripidei, si lectio recepta admittatur, sed qam ego nullo modo probem. neqe enim inter eos qos amet, hoc sensu si ceperimus, se poneret, sed ab amicis distterminaret potius; nec ab his solum, sed ab aliis qibusvis; qisqis id dixerat. Ita accentu tantum sollicitato, sensu proclivi, sic legendum, nullus ambigo,

φιλῶν μάλιϛ᾽ ἐμαυτὸν, οὐκ αἰσχύνομαι.
Amare memet maximè, non me pudet.

lectionem hanc non confirmant tantum, sed exigunt ipsa tragici verba, ad qæ illustranda ista adducta sunt.

Τίς δ᾽ οὐχὶ θνητῶν; ἄρτι γιγνώσκεις τόδε,
Ὡς πᾶς τις αὑτὸν τοῦ πέλας μᾶλλον φιλεῖ;

qod Grotius vertit,

Adeone morem seculi ignoras, sibi
Ut qisqe cupiat esse melius, qam alteri.

malim,

Mortalium ecqis omnino hoc est nescius,
Qod nemo qenqam diligit semet magis.

notus est senarius,

Φιλεῖ δ᾽ ἑαυτὸν οὐδεὶς ἄλλον οὐδεὶς οὐδένα.

Accentus, uti vidimus, loco motus; literula qoqe non animadversa, viros etiam magnos in errorem qandoqe perpulit. ei rei documentum ex *Excerptis* eisdem dabimus. Plato comicus de Hyperbolo per ostracismum ejecto, hæc habet à Plutarcho in *Niciâ pag.* 530. E. & in *Alcibiade pag.* 197. E. exhibita.

Καί τοι πέπραχε, τῶν τρόπων μὲν ἄξιον,
Αὑτοῦ δὲ καὶ τῶν στιγμάτων ἀνάξιον.
Οὐ γὰρ τοιούτων εἵνεκ᾽ ὄστραχ᾽ εὑρέθη.

ubi vir doctissimus, cum pro καί τοι, καὶ τί legendum censeret, sic vertit,

Qid ille fecit dignum rectis moribus,
Qid verò indignum sese & punctorum notis?
In tales homines non reperta est testula.

cum vertendum potius esset,

At ille dignum est moribus passus suis,
Nec se notisqe punctorum dignum tamen.

hoc vult comicus, dignum qidem moribus suis supplicium tulisse Hyperbolum, hominem facinorosum, qod Alcibiadis Niciæqe conspiratione, qo uterqe malum illud à proprio devolveret capite, civitate ejectus fuerit; indignum tamen, qod tam vilis & infimæ fortis homuncio, tam nobilem splendidamqe censuram subierit, qæ honori magis illi qam dedecori futura esset; cum ostracismus ille adversus eos institutus fuisset, qi in civitate nimium pollere & præcellere viderentur. Firmat Plutarchus, qi indignatum postea populum narrat, ὡς καθυβρισμένον τὸ πρᾶγμα ὑπὸ, περὶ ἄνδρας ἀνάξιον γεγενῆσθαι νομίζοντας, *qod eam rem per hominem indignum arbitrarentur fœdatam.* qum enim viris eximiis, adversus qos repertus est, pœna qædam fuerit Hyperbolo τιμὴ potius καὶ προσποίησιν ἀλαζονείας, *honorem & arrogantiæ occasionem* futurum. itaqe de cætero prorsus abrogavit. Refert & in Aristide *pag.* 322. *D.* avtor idem. Ne cui verò insolens videatur τὸ πεπραχέναι ἀντὶ τοῦ πεπονθέναι positum; nihil istud est novi. Observat enim V. Cl. Heinsius, ad illud Flacci *carm. lib.* 1. *Ode.* 3.

— *Audax omnia perpeti*
Mens humana ruit per vetitum nefas.

qo loco *omnia perpeti*, idem est planè, qod *qidlibet perpetrare*: *Græcos consvetudine loqendi usitatâ passionem cum actione confundere.* & notionis utriusqe vocabula promiscuè usurpare. Sic εὖ πράττειν dicunt *bene agere*, pro bene ac fæliciter affectum esse, prosperâ uti fortunâ; & inde εὐπραγία pro *fælicitate.* & κακῶς πράττειν, *malè agere*, pro *malè se habere, malo affici.* Ita in senario illo, à Plutarcho in *de Poetis legendis* lavdato,

Μικρὸν φρονεῖν δεῖ κακῶς πεπραχότα.
Demittere animum debet is, qem sors premit.

A Inqe Democratis illis apud Plutarchum in *monitis politicis*: Οὐκ ἂν ἐβουλόμην κακῶς οὕτω πεπραχέναι τὴν πόλιν, ὥστε καὶ μὲ συμβουλεύοντος ὑμᾶς ἀκούειν. *Nolim ego civitatem tam malè agere, sive eò angustiarum redigi, ut me consulentem avdire velitis.* & in Evripideis illis, non ex *Andromachâ*, ut codices Stobæani exhibent, *tom.* 2. *tit.* 113. ubi frustra qæras; sed ex *Andromedâ*, uti docet Ammonius, *de vocabul. different.*

Τὰς συμφορὰς γὰρ τῶν κακῶς πεπραγότων (— χότων Am.)
B Οὐ πώποθ᾽ ὕβρισ᾽, αὐτὸς ὀρρωδῶν παθεῖν.
Malè nunqam agentis insultabam miseriis;
Ne paria paterer ipse, formidans, mala.

Illis item ex Æschyli *Prometheo vincto*;

Ἐλαφρὸν, ὅστις πημάτων ἔξω πόδα
Ἔχει, παραινεῖν νουθετεῖν τε τὸν κακῶς
Πράσσοντας, ——
Perfacile est, si qis ipse ab ærumnis vacet;
Salubria dare ac fortia malè agentibus
Præcepta monitaqe.

C Qod Pedo in *obitum Drusi*,

—— *qam facile est,*
Alterius luctu fortia verba loqi.

In qibus κακῶς πράττειν, idem est, qod ἀθλίως πράττειν Evripidi in *Herc. Fur.*

Ἄναξ, διώκεις μ᾽ ἀθλίως πεπραγότα;
Qid miserè agentem me male ita perseqere, rex?

Et πέπραχε pariter comico Philosopho cognomini, non *fecit*, sed *perpessus est.* Pari avtem ratione & τὸ παθεῖν vicissim ἀντὶ τοῦ πράττειν usurpatum deprehendere licet. Ut
D mittam tritum illud, Τί γὰρ πάθω, &, τί γὰρ πάθοι τις; *Qid enim faciam?* &, *Qid fecerit qis?* Unde Marcus Imperator, qod *Comment. l.* 10. *Sect.* 30. τί γὰρ πάθω; idem *l.* 12. *Sect.* 12. τί γὰρ πάθη; dixit. Demosthenes Heinsio lavdatus, παθεῖν ἀβέλτερόν τι dixit, pro, *stultum qid agere.* De Isocrate Longinus *de sublimit. c.* 33. παιδὸς πρᾶγμα ἔπαθεν· *Rem puerilem egit*, admisit. Ita ceperim in illis Philippi, (prout Gesnerus habet & Grotius in *Excerptis*) an Philippidæ, (prout Grotius idem in *Florilegio*) ex *Olynthiâ*, qæ Stobæus habet *ibidem tit.* 114. Æschyleis illis mente ge-
E mina;

Οὐ χαλεπόν ἐστι τῷ κακῶς διακειμένῳ
Εἰπεῖν τιν᾽ εὐθυμοῦντα, Μὴ κακῶς ἔχε·
Πύκτην τ᾽ ἐπιπλῆξαι, οὐδὲν ἔργον μαχομένῳ·
Αὐτὸν δὲ μάχεσθαι, οὐκ ἔτ᾽ ἐστὶ ῥᾴδιον.
Ἕτερόν τι δὲ λέγειν ἐστὶ τὸ πεπονθέναι.
Sanè havd difficile est ægrotanti dicere
Vegetum valentem, ne tam te habeas molliter:
Et castigare pugilem, cum à pugna vaces.
At ipsum depugnare non aqè est facul.
F *Aliud differere est; aliud rem sentiscere.*

Grotius.

Ego pro εὐθυμοῦντα, qod hic conceqere non possum, malim εὖ ἔχοντα, *bene habentem*, sive, *bene sese habentem*; & in senarii novissimi versione, *aliud rem ipsam exeqi*: qin & illud in senario tertio, οὐδὲν ἔργον μαχομένῳ, nolim vertere, *cum à pugnâ vaces*; acsi ad reprehensorem ea pertineant, cum ad pugilem spectent. Sic itaqe interstingvo,

Πύκτην τ᾽ ἐπιπλῆξαι, οὐδὲν ἔργον, μαχόμενον.

G Vertoqe,

Nec increpare pugilem pugnantem arduum est.

ἔργον ἐστὶ, *arduum est*, Aristot. *Rhet. l.* 3. *c.* 5. Et, οὐδὲν ἔργον, *nihil ardui est.* Idem voluit comicus, qod Philemon in *subsessore*, sub titulo proximo, ad qem & illa pertinent, adductus;

Χαλεπὸν τὸ ποιεῖν, τὸ δὲ κελεῦσαι ῥᾴδιον.
Jubere facile est: facile non est exeqi.

Et qod ibidem, tanqam *incerti* avtoris, prostat; qum sit ex Evripidis *Alcestide*,

Ῥᾷον παραινεῖν, ἢ παθόντα καρτερεῖν.
Præcipere multo est facilius, qam perpeti.

Evripidis istud respexit Cicero, in Dionis Cassii *Hist. l.* 38. verbis illis; Πάνυ καλῶς εἴρηται, ὅτι ῥᾷόν ἐστι παραινεῖν ἑτέροις ἐστιν, ἢ αὐτὸς παθόντα καρτερεῖν. Philippi, an Philippi-

lippidæ, de ægrotantibus illud sic expressit Terentius *Andr.* 2. 1.

Facile omnes, qum valemus, recta consilia ægrotis damus.

qod apud Menandrum forsan senario illo, qi huic tribuitur, conceptum repererat,

Ὑγιὴς νοσοῦντα ῥᾷστα πᾶς τις νουθετεῖ.

Facile ægrotantem castigat qivis valens.

De pugilibus affine est Hieronymi in *apologiâ* pro libris adversus Jovinianum scriptis: *Delicata doctrina est, pugnanti ictus dictare de muro: & cum ipse ungventis delibutus sis, cruentum militem accusare formidinis.* Hoc est, qod *Orat. in Basilium* Gregorius Stasimorum Episcopus, ἡνιοχεῖν καθημένους *considentes avrigari.* Et qod Æmylius apud Livium *Hist. l.* 44. *è terra gubernare*, sive navem regere, h. e. in spectaculo considentem avrigæ, in terrâ consistentem ad clavum assidenti gubernatori dictare ac præcipere, qî currum ille, qi navem iste regat. Sed ad alia nos Adagialia transimus, postqam in ea delapsi sumus.

Παροιμιώδη in Græcorum scriptis sunt illa de eis qi à majorum suorum moribus degenerant, & *genus ingenio improbant*, ut Plavtus, *Mercat.* 5. 4.

Ἡρώων παῖδες, κακὰ ἔλεγχεα.

Virorum heroum filii, mala probra.

Et ex Lycophronis *Satyris*, referente Athenæo *l.* 9.

Πατρὸς κρατίστου παῖδες ἐξωλέστατοι.

Proles parentis perditissima præstantissimi.

Sed & ex Gregorii Nazianzeni *carminibus*;

Αἰμαλέ@ ἐξ ἀγαθοῦ τις ἅπαν κακόν.

Pravus totus qis generoso sangvine cretus.

ἅπαν κακόν, Aristophanem in *Acharn.* imitatus, eleganter dixit; qo modo ἅπαν ῥύπος, *nihil nisi sordes*, Theocritus *Idyll.* 15. *vers.* 20.

Patrem qendam cui liberi istiusmodi contigerant, de prole suâ conqerentem induxit Evpolis in *Tribubus.* Verum versus cum vitiati sint, in sensum alienum detorserunt interpretes. Apud Athenæum *l.* 9. sic exhibentur.

Οὐ δεινὸν ἂν κρείττους μ' ἐκγενέσθαι τέκνα.

Ὄρνεις θ' ὁμοίως σὺν νεοττοῖς τῷ πατρί.

Labem animadverterunt viri magni; sed medelam minus efficacem dederunt. Grotius, qo & metri ratio constet, & sensus etiam juvetur, in priori legit, με μὴ 'κγενᾶν in posteriore, δ' ὁμοίους. De neutro litigare animus est: qanqam in altero malim ἐμ' ἐκγενᾶν, ut à receptâ lectione minus recedatur, de altero liqere satis censeo. Vertit itaqe,

Nonne grave est partus qod me plus mei valent,
Gallina similes pullos cum pariat patri?

Et Grotio prior Dalechampius,

Estne molestum, præstantiores qam ego sim, me filios procreare,
Gallinas verò patri similes pullos?

Estne, pro *nonne est*, posuisse videtur. Atqi, ut de voce ipsâ nihil dicam, qâ κρείττους, ἀντὶ τοῦ κρείσσονας ἢ κρείττους, tanqam *præstantiores* significari nullo exemplo præsumunt: qum κρειῶν, non κρείονας unde κρείους contractum sit, sed κρείοντας pariat; unde ὕπατε κρειόντων, *summe Regum*, Homero dictum Iliad. θ. v. 31. Qis unqam patrem etiam perditissimum, ac profligatissimum, avdivit conqerentem, filios suos sese meliores & præstantiores evasisse! Notum satis est tritum illud,

Etiam meretrix pudicam filiam volet.

qanto magis,

— *pia mater*
Plus qam se sapere, & virtutibus esse priorem
Vult prolem? —

Flaccus *l.* 1. *Epist.* 18.

Apud Salustium in *bello Jugurth.* Marius; *Si jam ex patribus Albini avt Bestiæ qæri posset, mene, an illos ex se gigni maluerint; qid responsuros creditis, nisi, sese liberos qam optimos voluisse?* Qis non idem cum Hectore de filio votum conceperit? *Iliad.* ζ. *v.* 479.

Καί ποτέ τις εἴπῃσι, πατρὸς δ' ὅγε πολλὸν ἀμείνων.

Et olim qis dicat, & patre hic multo strenuior.

Rectè ad *Sidonium* Joannes Savarus; *Paterna pietas à filiis in honore vinci, victoriam ducit.* Sidonius ipse *l.* 7. *Ep.* 9. *Filiis comparatus pater, inde felicior incipit esse, qia vincitur.* Itaqe Symmachus *l.* 4. *Ep.* 20.,

O te beatum, amice, si vinceris.

Clavdianus de 4. *Coss. Honorii*;

Aspice, completur votum; jam natus adæqat
Te meritis, & qod magis est optabile, vincit.

Alcimus Avitus, *de lavde castitat. ad Fuscin. v.* 103.

Has generosa tamen si mente imitabere matres,
Gavdebunt vinci dum proficis. —

Hunc ergo sensum cum absonum & absurdum planè censeret merito V. C. Casavbonus, nec qâ se expediret, ratio potior occurreret, novum qiddam commentus est. *Athenienses*, inqit, κρείους *vocabant conchas asperas: ita avtem videtur Evpolis adolescentem qendam appellâsse, à morum asperitate & insvavitate. ejus pater est, qi illa pronunciat.* Nolo tanti viri judicio detractum ire. Qod mihi magis probetur tamen, pavcis indicabo, levi itaqe immutatione ego pro κρείους χείρους legendum censuerim; qomodo Archidamus apud Thucydidem, *l.* 2. *c.* 52. Δίκαιον ἂν ἡμᾶς μήτε τῶν πατέρων χείρους φαίνεσθαι, &c. *Æqum est igitur nos neqe patribus deteriores videri, &c.* vel etiam, si cui magis placuerit, ut tam voce qam sensu congrua fiat oratio, χείρω ἐμ' ἐκγενᾶν. Qanqam nihil obstat, qo minus χείρους cum τέκνα copuletur, Sic enim passim poetarum princeps, τέκνον φίλε; qod & Plutarchus in lib. *de Homer.* monuit. Iliad. χ. v. 84.

Τῶν μνῆσαι, φίλε τέκνον —

Horum reminiscere, chare fili.

Odyss. β. v. 363.

Τίπτε δέ τοι, φίλε τέκνον, ἐνὶ φρεσὶ τοῦτο νόημα;

Cur vero tibi, chare fili, in mente hæc sententia.

Ibid. γ. v. 184.

Ὣς ἦλθον, φίλε τέκνον, ἀπευθής.

Sic veni, dilecte fili, inscius.

Et ε. v. 125.

Δῶρόν τοι καὶ ἐγώ, τέκνον φίλε, τοῦτο δίδωμι.

Donum tibi & ego, fili dilecte, hoc do.

Et v. 508.

Πῇ γὰρ ἐγώ, φίλε τέκνον, ἴω; —

Qo enim ego, dilecte fili, ibo?

Sed & Anacreon, *Ode de Cupidine*:

— καὶ βρέφος μὲν
Ἐσορῶ φέροντα τόξον.
— *tunc puellum qidem*
Conspicor ferentem arcum.

qibus geminum & illud Marci c. 9. v. 20. Ἰδὼν αὐτὸν τὸ πνεῦμα. *Qum vidisset eum spiritus.* qasi esset ὁ δαίμων sensu, non voce, congrua locutio. qod & Grotius adnotavit.

Sic ergo versus illos concipiendos avtumo.

Οὐ δεινὸν ἂν χείρους ἐμ' ἐκγενᾶν τέκνα,
Ὄρνεις δ' ὁμοίως σὺν νεοττοῖς τῷ πατρί.

emendationem firmant qos ex eâdem fabulâ adducunt Scholiastes ad Aristophanis *Nubes*, & Svidas in Ὑόδης. hisqe subjunctos fuisse nihil ambigo.

Ἱπποκράτους τε παῖδες ἐμβόλιμοί τινες,
Βληχητὰ τέκνα, κοὐδαμῶς τοῦ τρόπου.

Verto itaqe,

Non hoc grave est prolem pejorem me edere,
Gallina similes pullos cum pariat patri?
Hippocratisqe subditivi filii,
Pecuina proles sunt, nullisqe moribus.

In versu novissimo pro βληχητά, qod νόμιμαί@ πηγοῦ suspicatus est esse, βληχρά substituit nobis Grotius: sed nihil id opus fuerat. βληχητά vox proba, & qæ Stephani Thesauro adjici possit. usurpat Ælianus *Histor. Animal.* l. 1. c. 54. qem & Svidas transcripsit in Σκάρος. Τῶν θαλαττίων πυνθάνομαι μόνον τὸν σκάρον τὴν τροφὴν ἀναπλάσσειν ἐπειδὰν, ὥσπερ οὖν καὶ τὰ βληχητά. *E marinis scarum solum accepi cibum ad os revocare & ruminare, pecudum instar.* τὰ βληχητά, pecudes, oves, ἀπὸ τοῦ βληχᾶσθαι, *à balando* sic dicta, pro hominibus pecuinis, sive stupidis, stolidis, hebeti-

betibus abusus est comicus; qi & προβατώδεις & βοσκηματώδεις & βληχώδεις etiam eâdem ratione proverbialiter dicuntur. βληχώδης, μωρὸς, πρόβατον τὸν νοῦν ἔμοιος. Βληχώδης, *stultus, ovibus mente similis.* Svidas. Erant avtem isti Hippocratis filii, qorum & nomina nobis Svidas exhibuit, *ὕωδεις τινὲς καὶ ἀπαίδευτοι, suilli qidam, stolidi, stupidi, inertes*; eoqe nomine à comicis traducebantur; qod præter Svidam, & Scholiasten, etiam Galenus ipse testatur. De eis in *Nubibus* Aristophanes:

Τοῖς Ἱπποκράτους υἱέσιν εἴξεις, καί σε καλοῦσι βλιτομάμμαν.

lego, *καὶ καλέσουσί σε*, licet Scholiastes aliter censeat. citat Hadrianus Junius *cent.* 5. *adag.* 24. sed malè vertit, *Hippocratis prolibus locum dabis*; sive, *Hippocratis liberis cedes.* qum sit potiùs, *Hippocratis filiis similis fies.* qin nec Galenum, qem horum etiam meminisse dictum, dextrè avt citavit avt cepit vir Cl. Ἱπποκράτους υἱεῖς, inqit Galenus, ἐπὶ μωρίᾳ σκώπτουσιν οἱ κωμικοὶ διὰ τὴν ἄμετρον θερμήν. qod ille reddidit: *Hippocratis filios stultitiæ nomine rident comici ob immoderatum calorem.* Verum fefellit hominem, licet perspicacem admodum, & qi aliorum errata deprehendit, & redarguit havd pavca, partim locus parum integer, partim contextus series minus animadversa. Locus extat in libello, qo medicorum princeps ille demonstrare conatur, *Animi mores corporis temperamentum seqi. cap.* 4. Eô loci Stoicorum dogma proponit de animæ naturâ. Ὡς ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία, κατὰ ποιὰν κρᾶσιν ἀέρος τε καὶ πυρὸς γίνεται καὶ συνετὸς μὲν ὁ Χρύσιππος διὰ τὴν τούτων εὔκρατον μίξιν· οἱ δὲ Ἱπποκράτους υἱεῖς, ὡς ἐπὶ μωρίᾳ σκώπτουσιν οἱ κωμικοὶ, διὰ τὴν ἄμετρον θερμήν. Supplendum, ἀσύνετοι, scilicet ἐγένοντο. *Qod animæ natura temperaturâ qadam aeris ignisqe consistat: qodqe ob temperatam bene utriusqe hujus commixtionem Chrysippus intelligens extiterit, Hippocratis verò filii, qos stultitiæ nomine perstringunt comici, ob immodicum calorem stupidi evaserint.* Non hoc ergò vult Galenus, ob calorem immodicum perstrictos fuisse Hippocratis filios; verum à temperamento inæqali, ex Stoicorum sententiâ stolidos stupidosqe evasisse; stuporis porrò stoliditatisqe nomine à scenicis illis divexatos. Ita ex Galeno emendato caput hoc exorsi, in eundem denuò expletum explicatumqe concludimus.

CAPUT XIV.

Anima sicca sapientissima; *Heracliti dictum. Variis id usurpatum, variè prolatum, variè depravatum. Scriptura mensqe genuina, Stobæo exhibita. Evstathius qî usus sit. Diogenis in athletas dicterium, apud hunc mutilum. Athletæ* ἀναίσθητοι, *qare.* Λίθινοι καὶ ἠλίθιοι, *idem. Aristoteli ab Erasmo, qod Aristonis est, tributum. Ventre crasso, mens havd subtilis. Plutarchi in* Romulo *dissertatio præclara, illustrata, expleta, emaculata. Idem indidem in* consolat. ad Apollon. *emendatus. Anima exhalatio, eaqe à sangvine, qibus habita. Humidam ægrè sursum ferri. Plutarchi locus alter tentatus; aliter qam Mercuriali visum constitutus. Restitutus ejusdem locus tertius, miserè depravatus. Galenus tentatus.* Ὗς Βοιωτία. Hyantes, ὑοβοσιωτικόν, ὑομουσία. *Cratinus ex conjecturâ, iterum emendatus.* Πίζα, *&* πιζοφόροι, *qid.* Χρύπελα, *&* χρυπίζω *sculponea. Hesychius emaculatus:* χρυπιζοφόροι *Bœoti. Vervecum & verrium patria, Bœotia.* Boum avres Bœotiis. ξηροί, *sicci; pro sobriis. Scaliger in Pindaro lapsus.* Αὐγὴ ξηρὴ, *mendosum. Galenus aliter restitutus, qam Junio, avt Xylandro. Bootii supplementum.* Αὔη, *qid. Erotiani, an Erotionis,* Lexicon Hippocraticum. *Sidera intelligentiâ prædita, Stoicis, Judæorum magistris. Galenus denuò emendatus. Clementi medela facta. Musonius aliter Gelenio, qam Gesnero restitutus. Synesius Junio frustra tentatus. Regionis affectui sagacitatem ab Heraclito tribui, Philoni visum.* Λεπτόγεως *Attica.* πόλις, *pro regione.* Crassus aer Bœotis. αὔη *genuinum:* αὐγὴ, *&* αὖ γῆ, *spuria.* ξηρὴ, *exegeticum, avt superfluum:* οὐ γῆ, *ambiguum.*

A

CUi non dictus Hylas? cui non in ore, avt in scripto Heracliti illud, Αὔη ψυχὴ σοφωτάτη· *Anima sicca sapientissima.* Qod dictum cum celebratissimum fuerit, à variis variè tum enunciatum, tum & depravatum offenditur. Eo, qo exhibuimus, modo ab avtore primo conceptum, eoqe qem dedimus, sensu prolatum, clarè docent, qæ apud eundem ipsum præcesserant, referente Stobæo *Collectan. tom.* 2. *tit.* 5. Ἀνὴρ ὁκόταν μεθυσθῇ, ἄγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήβου, σφαλλόμενος, οὐκ ἐπαΐων ὅκῃ βαίνει, ὑγρὴν τὴν ψυχὴν ἔχων. αὔη ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. *Vir

B

ubi inebriatus fuerit, â puero impube ducitur, lapsabundus, qo, vel qâ, eat nescius, qum madidam habeat animam. Sicca anima sapientissima est & præstantissima.* Vides τῇ ὑγρῇ τὴν αὔην, *animæ madidæ* sive *humidæ siccam* opponi. Itaqe qod Heraclitus αὔην, Evstathius, vocabulo magis familiari, ξηρὴν dixit, ad *Iliad.* ψ. qo loco de athletis: Οἱ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἀθληταὶ, οἷς καὶ κρέασιν οἰκοδομεῖσθαι σκώπτονται, διὰ τὸ καὶ εἰς εὐσαρκίαν τὸ τοιούτους γυμνάζεσθαι, καὶ σκωπτικῶς παχεῖς καὶ αὐτοὺς λέγεσθαι, οἷα μὴ λεπτοὺς, μηδὲ οἵους ἀρέσκειν τῷ εἰπόντι, ὅτι ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη· *Apud antiqos athletæ per-

C

stringuntur, ut qi carnibus extructi sint, eò qod carnis moli avgendæ operam dabant; unde & subsannabantur, tanqam pingves ac crassi, non avtem tenues, nec qi illi probarentur, qi dixerat, animam siccam sapientissimam esse.* Qod de athletis dixit, respexit, partim Diogenis illud, apud Laertium *l.* 6. qi qærenti cuidam, Διὰ τί οἱ ἀθληταὶ ἀναίσθητοί εἰσι· *qî fiat, ut athletæ nihil sentiant, vel sensu destituantur:* respondit, vocabuli ambiguo ludens, qod & *sensus expertem*, & *stupidum* etiam qandoqe significat, qasi de isto potius qæsitum esset, Ὅτι κρέασιν ὑείοις καὶ βοείοις ἀνῳκοδό-

D

μηνται· *Qia carnibus suillis ac bubulis extructi sunt.* Deperit dicti gratia, omissis vocibus duabus. Non enim ideo illos *sensu carere*, prout Flaccus loqitur, voluit, qia simpliciter *carnibus*, sed qod *suillis & bubulis carnibus extructi.* Partim ad Aristonis dicterium, (qod Aristoteli tamen vel per memoriæ lapsum, vel per incogitantiam frustra tribuit Erasmus *Apophth. l.* 7.) qi, avtore Plutarcho *de valetud. conserv.* eosdem τοῖς ἐν γυμνασίῳ κίοσι λείκιναι ὁμοίως λιπαροὺς καὶ λιθίνους, *columnis in gymnasio sitis similes esse* dixit; *pariter enim & nitidos & saxeos esse.* Et hic ambiguo lusum est; cum λιπα-

E

ρὸς & *nitidum*, & *pingvem* ac *obesum* significet: nec abludant τὸ λίθινον καὶ τὸ ἠλίθιον: qod ex Clemente Alexandrino supra monuimus. Qin & illud μὴ λεπτοὺς, qo aspexerit, havd difficile est dictu. Habuit in mente avtor ille sententiarum varietate apprimè fœtus, senarium vulgò adagii vice jactatum,

Παχεῖα γαστὴρ λεπτὸν οὐ τίκτει νόον.

Qod Hieronymus *ad Nepotianum* reddidit,

Pingvis venter non gignit sensum tenuem.

Isidorus Hispal. *Sentent. l.* 2. *c.* 42.

F

Ex crasso ventre sensus subtilis non gignitur.

Erasmus in *Adag.* 3618.

Subtile pectus venter obesus non parit.

Idem in Athletas torsit Galenus in libello *ad Thrasybulum.* Verba novissima Heraclitum designant. cui dictum istud tribui solet; qod & eodem planè modo extulit Plutarchus in *Romulo pag.* 35. E. de animâ corporis compage contagioqe liberatâ interpretatus. Verba sensibus humanis altiora transcribere, & transcripta revolvere, operæ pretium certè fuerit. Ἀπογνῶναι μὲν οὖν παντάπασι τὴν θειότητα τῆς ἀρετῆς,

G

ἀνόσιον καὶ ἀγεννές· οὐρανῷ δὲ μιγνύειν γῆν, ἀβέλτερον· ἐατέον οὖν ἐχομένους τῆς ἀσφαλείας, κατὰ Πίνδαρον,

Ὡς σῶμα μὲν πάντων ἕπεται θανάτῳ περισθενεῖ,

Ζωὸν δ᾽ ἔτι λείπεται αἰῶνος εἴδωλον.

τὸ γάρ ἐστι μόνον ἐκ θεῶν. ἥκει γὰρ ἐκεῖθεν, ἐκεῖ δ᾽ ἄνεισιν· οὐ μετὰ σώματος, ἀλλ᾽ ἐὰν ὅτι μάλιστα σώματος ἀπαλλαγῇ, καὶ διακριθῇ, γένηται καθαρὸν παντάπασι, καὶ ἄσαρκον, καὶ ἁγνόν· αὕτη γὰρ ψυχὴ ξηρὴ ἀρίστη, καθ᾽ Ἡράκλειτον, ὥσπερ ἀστραπὴ νέφους, διαπταμένη τοῦ σώματος. ἡ δὲ σώματι πεφυρμένη, καὶ περίπλεως σώματος, (αἵματος, malim) οἷον ἀναθυμίασις ἐμβριθὴς καὶ ὁμιχλώδης δυσέξαπτός ἐστι καὶ δυσανακόμιστος. *Proinde virtuti divinitatis spem omnem adimere, impium & ignavum est: contra terram cælo miscere stolidum. Istis igitur* (fabulosis nempe, de corporibus, qæ disparuerint) *missis, tenea-*

teneamus id, qod pro certo compertum habemus, nimirum juxta Pindarum,

Omnium corpus, mortis vim prapotentem seqi;
Animam verò, æternitatis imaginem cum obtineat, in vitâ perennare.

Hæc enim sola divinitùs accedit: inde enim devenit, eodemqe revertitur: non corpus eò secum trahens, sed ubi qam maximè à corpore expedita & sejuncta fuerit, evaseritqe jam undiqaqe pura, & carnis expers, & munda. Hæc est enim Heracliti illa anima sicca, qam is optimam esse dixit, fulguris instar è nube prorumpentis, è corpore exiliens. At qa corpori immista manet, sangvinisqe referta, velut vapor gravis nebulosusqe difficulter accenditur, & ad superiora ægrè fertur. In verbis illis, ἐκτὸς ἂν ἐχομένης τῆς ἀσφαλείας, & supplendum aliqid, & emendandum videtur: supplendum πάντη vel πάντως; mutandum ἐχομένης in ἐχομένοις vel ἐχομένως, ut sensus, qem dedimus, eliciatur. Ex hoc interim loco restitui potest, qod vitiosè legitur, in ejusdem avtoris *consolatoriâ ad Apollonium pag.* 120. D. Ζῶν δὲ λείπεται αἰῶνος εἴδωλον· τὸ γὰρ μόνον ἐστὶν ἐκ Θεῶν. Ubi etiam Pindarica plenius exhibentur: in illis, ἡ δὲ σώματι πεφυρμένη, καὶ συμπλέως σώματος, pro σώματος, lego αἵματος; anima enim *corpore* oppleta dici commodè vix potest; eo magis, qia animam reliqam (mente sepositâ) vel vitam saltem inde profluentem, ἀφ' αἵματος ἀναθυμίασίν τινα, *vaporem*, sive *exhalationem qandam à sangvine ebullientem* dixere Stoici, uti est videre apud M. Antoninum Imper. *l.*6. *sect.*14. qin & Heraclitum ipsum τὴν ψυχὴν ἀναθυμίασιν ξηρὰν dixisse, avtor est Aristoteles *de animâ l.*1. *c.* 2. ea ergò, qo siccior, eo sursum ferri promptior; qo humidior; eò ad terram propendere pronior. Itaqe illud qod seqitur δυσανακόμιστον sumo pro eo *qod ægrè difficulter sursum fertur:* ἄνω γὰρ, uti Hippocrates *de flatibus*, Οὐκ εὔπορος ἡ πορείη, προσιόντες τῷ ὕδατι, ὑγρῷ πρήγματι, καὶ ἰσχυρῷ παντὶ βάρος ἔχοντι. *Motus enim sursum, cum acclivis sit, non est expeditus avt facilis rei humidæ, avt alii cuivis gravitate præditæ.* Sed & alibi idem in dissertatione *de Oraculis jam defectis. pag.* 432. F. Ἅμα δ' ἄν τις ἐν αὐτῷ ἀλόγως καὶ ξηρότητα φαίη μετὰ τῆς θερμότητος ἐγγινομένην, λεπτύνειν τὸ πνεῦμα, καὶ ποιεῖν αἰθερῶδες καὶ καθαρόν. αὕτη γὰρ ξηρὰ ψυχὴ, καθ' Ἡράκλειτον· ὑγρότης δὲ οὐ μόνον ὄψιν ἀμβλύνει καὶ ἀκοὴν, ἀλλὰ καὶ κατόπτρων θιγοῦσα καὶ μίξος καὶ πρὸς ἀέρας ἀφαιρεῖ τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ φέγγος. *Ad hæc non abs re posse dici videtur, siccitatem una cum calore animo ingeneratam, spiritum reddere tenuem, æthereumqe eum & purum redigere. Hæc est enim illa Heracliti anima sicca optima. Humiditas non solum visum & avditum hebetat, sed & speculis incidens splendorem aeri & lucem adimit.* Vitiata hæc, nemo non viderit. Vitium tollere, havd adeò proclive: illa καὶ μίξος καὶ πρὸς ἀέρας, meræ sunt qisqiliæ. Donec melius certiusve aliqid occurrat, lego, καὶ μιχθεῖσα πρὸς ἀέρος, sive, πρὸς ἀέρα. Illa avtem, αὕτη γὰρ ξηρὰ ψυχὴ, Mercurialis *Var. Lect. l.*4. *c.*2. ex Galeno legendum censet, αὐγὴ γὰρ ξηρὰ ψυχὴ σοφωτάτη. Cui favere videatur, qod Porphyrius lib. περὶ τῆς εἰς τὰ νοητὰ ἀφορμῶν, à Stobæo *tom.* 1. *l.* 1. *c.* 40. lavdatus. Ἡ ψυχὴ ὑγρὸν ἐφέλκεται, ὅταν συνεχῶς μελετήσῃ ὁμιλεῖν τῇ φύσει· ὅταν δὲ μελετήσῃ ἀφίστασθαι φύσεως, αὐγὴ ξηρὰ γίγνεται, ἄσκιος καὶ ἀνέφελος. ὑγρότης γὰρ ἐν ἀέρι νέφος συνίση (συνίστησι f.) ξηρότης δὲ ἀπὸ τῆς ἀτμίδος αὐγὴν ξηρὰν ὑφίστησιν. *Anima humidum attrahit, ubi naturæ associare sese jugiter molitur: at ubi ab eadem se abstrahere molitur, qasi jubar fit siccum, sine umbrâ, sine nebulâ. Humiditas enim in aere nubes cogit: siccitas verò ex vapore jubar, sive splendorem, siccum constituit.* Verum & Galeni locus ille mendi non immeritò suspectus est: de qo mox videbitur. Interim hac in parte nihil immutans, sic verto. *Porro etiam non irrationabiliter qis dixerit, calori junctam siccitatem, spiritum attenuare, & æthereum purumqe reddere. Ista enim est anima sicca, juxta Heraclitum: humiditas avtem non visum tantum avditumqe hebetat, sed & specula attactu, & aerem misturâ, nitore suo atqe splendore destituit.* Idem rursus, ejusdem nomine, *de esu carnium l.*1. *pag.*995. E. ubi non athletas solos, qod ex Evstathio supra habuimus, sed & Bœotos voracitatis & stupiditatis inde enatæ nomine, παχεῖς, καὶ ἀναισθήτους, καὶ ἠλιθίους, καὶ σῦς, *crassos, insensiles, stolidos, sues* nuncupatos dixerat; subjungit, Καὶ ὁ Πίνδαρος, Γνῶναί τ' ἔπειτα, αὐγὴ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, ἔοικεν γνῶναι τ' ἐπεῖσθαι. *Et Pindarus. Notum vero est secundum Heraclitum, animam siccam esse optimam atqe sapientissimam. Id qoqe constat.* miserè disturbata & mutilata ista. Pindari verba (amanuensium diligentiâ nimiâ, qo in reliqis omissis negligentiam resarcirent, puto, bis posita) sunt ex *Olymp. Ode* 6. ubi sic integra leguntur.

Γνῶναί τ' ἔπειτ' ἀρχαῖον ὄνειδος ἀλα-
θέσι λόγοις εἰ φεύγομεν, Βοιωτίαν
Ὗν.

Considerentqe deinde, antiqum cavillum ve-
Ris rationibus an tandem effugerimus, Bœotiam
Suem.

Qibus verbis Galenus in *hortatorio ad artes ediscendas* Lyricum ait, ἀξιοῦν ὅλως σχεδὸν ἔθνους τὴν ἐπ' ἀμαθίᾳ ψόγον ἀπολύεσθαι (ἀπολύσασθαι f.) διὰ τῆς ἑαυτοῦ μουσικῆς, *musicâ suâ sublatum, sive elutum, velle antiqum gentis suæ de inscitiâ ac stupiditate opprobrium.* Qi & ex ejusdem *dithyrambis*, prout Scholiastes monuit, illud adducit,

Ἦν ὅτε σύας Βοιώτιον ἔθνος ἔνεπον·
Erat qando gentem Bœoticam sues nuncupabant.

Et Themistius *Orat.* 19. Καὶ ὗν τινα οἶμαι, Βοιωτίαν ἐκάλουν, εἰς ἀπαιδευσίαν τὸ φῦλον ἀποσκώπτοντες. *Et suem qandam opinor, Bœoticam, an Bœotiam, appellabant, in gentis imperitiam scommate illo ludentes.* Qod aliò tamen trahit Strabo *Geogr. l.*7. & ad Hyantum nomen refert, de qibus & Pavsanias in *Bœoticis*. Veruntamen hinc emendandum existimo Cratini illud à Scholiaste eodem adductum,

Οὗτοι δ' εἰσὶν ὑοβοιωτικοὶ πεζοφόρον γένος ἀνδρῶν.

Ut legatur, οὗτοι δ' εἰσὶν ὕες Βοιώτιοι, sive Βοιωτικοί, nisi si comicus ille ὑοβοιωτικοὶ novum per ludibrium fingendo vocabulum, dixit, qo modo ὑομουσίαν Aristophanes, qasi *musicam suillam*; qam Cleoni in *Nubibus* attribuit; qem & in *Vespis* ait φωνὴν ἔχειν ἐμπεπρησμένης ὑός, *vocem habere suis ustulatæ*, ita enim malim, qam cum Scholiaste, ἐμπεφυσημένης, παχείας, avt cum Florente obesæ. Qod avtem seqitur, πεζοφόρον γένος ἀνδρῶν, (& hoc enim dispiciemus, postqam in ista delapsi sumus) poterat πεζοφόρον illud, à vestium vel prolixarum, vel fimbriatarum etiam usu tractum videri. Siqidem, qod ex Hesychio ac Polluce *l.*7. *c.*14. discimus, χιτῶνες πεζοφόροι, ἢ οἱ ποδήρεις ἢ οἱ πέζας ἔχοντες. πεζοφόροι dicuntur *tunicæ, vel talares, vel fimbrias habentes.* Hoc enim sunt πέζαι & πεζίδες, unde ζώματα πεζοφόρα. i. *cinctus fimbriati*; Æschylo in *Sagittariis* dicta, uti iidem illi testantur. Cæterum πεζοφόρον illud, mihi mendi suspectum habetur. Eo magis, qia πεζοφόροι, non tam ἄνδρες, *homines*, qam χιτῶνες καὶ ζώματα, *tunicæ cinctusqe* dicebantur. Nec amictus, puto, illiusmodi locum hic habet, ubi gens Bœotia tanqam rude qoddam rupicum genus, perstringitur: Κρουπεζοφόρον itaqe substituendum avtumo. Sunt avtem κρούπεζαι, sive κρούπεζα & κρούπετα, qæ Latini *sculponeas*, calceamenta lignea, qibus rustici, & Bœoti cumprimis, plurimum utebantur. Hesych. Τὰ ξύλινα σανδάλια κρουπέζια λέγεται, καὶ ὑποδήματα ξύλινα μεθ' ὧν τὰς ἐλαίας πατοῦσι. *Lignea sandalia κρουπέζια dicuntur, & calceamenta lignea, qibus olivas calcant.* Et mox, Κρούπετα, (κρούπεζα, forsan) ὑψηλὰ, ἢ ξύλινα ὑποδήματα. Κρούπετα *alta, vel lignea calceamenta.* Idemqe, Κρούπαλα, (κρούπαλα, puto: qia κρουπαλίας seqitur) ξύλινα ὑποδήματα, καὶ κλεῖς καὶ κρουπέζια, καὶ κρουπεζοφόρος ὁμοίως. Κρούπαλα .... *lignea calceamenta, & uncus, & sculponea, & qi sculponeis indutus est similiter.* Ita enim interstingvendum existimo. Pollux item, *l.*7. *c.*22. Τὰ δὲ κρουπέζια, ξύλινα ὑποδήματα, πεποιημένα εἰς ἐνδόσιμον χοροῦ. Κρουπέζια, *calceamenta lignea, facta ad chori avspicationem.* Χοροῦ legendum unde & *l.* 10. *c.* 33. dicuntur Κρουπέζια, τὰ τῶν αὐλητῶν ὑποδήματα. Κρουπέζια, *tibicinum calceamenta.* Duplex ergò fuit κρουπέζιον, sive κρουπέζιον, alterum civicum, qo solum pulsantes inchoandi signum choro Musici dabant; rusticum alterum, qo, præter usum qotidianum, in olivis calcandis uti solebant. Ab isto,

isto, cum Bœotis familiare existeret, κρυπτζοφόρυς eosdem dictos antiqitùs, docet Pollux loco prius designato; cum subjicit κρυπτζοφόρυς δ' εἶναι τὺς Βοιωτὺς. hoc est, ut cum Varrone loqamur, *sculponeatos:* (qod Pausanias ab Evstathio ad *Il.* λ. lavdatus testatur verbis illis, Κρυπτζαι, Βοιώτια ὑποδήματα ξύλινα) omninò itaqe apud comicum legendum statuo, κρυπτζοφόρων γένος ἀνδρῶν.

Bœotos verò, eorumqe ingenium qod attinet, adjici potest, qod & Scholiastes idem monet, ἔκτηνας Lycophroni Thebanos dictos, ὡς ἀπὸ ἐκ κτηνῶν. διὰ τὸ κτηνῶδες καὶ ἀμαθὲς, *qasi jumentis sive pecoribus prognatos, ob pecuinam indolem inscitiamqe.* Cujus intuitu, cum ἀμαθίας χωρίον Bœotiam olim dictam testatur Themistius: tum *vervecum patriam* dixit Juvenalis *Sat.* 10. Nec abscedit, qod Isidorus Pelusiota refert *l.* 3. *Epist.* 236. Bœotos hoc nomine perstringentem dixisse nescio qem, Ὦ Βοιωτοὶ, ὡς σφόδρα ἐστὲ Βοιωτοί; *O Bœoti, qam verè, vel valdè, Bœoti estis?* Qod vel pari modo dictum est, qo Nasoni illud sub Hypsipyles personâ,

Medea Medea forem. ——

Et Martiali *l.* 6. *Ep.* 93.

Thaida Thais olet.

Et Plavto *Pœnulo.* 5. 2.

—— *nullus me est hodiè Pœnus Punior.*

Qasi nihil illâ immitius avt immanius; nihil hac insvavius, nihil istis versutius, nihil illis inscitius, avt esse, avt nominari posset. Vel ad *Bœoti* vocabulum allusione factâ, notationeqe ejusdem effictâ, sed qasi vera, gente digna saltem, foret, enunciatum est. Sic enim Maximus in *Collectaneis cap.* 15. narrat, Antagoram poetam, cum *Thebaida* à se scriptam apud Bœotos recitanti nemo qisqam acclamaret avt applavderet, codice complicato, illud tantum protulisse, Δικαίως καλεῖσθε Βοιωτοί· βοῶν γὰρ ὦτα ἔχετε. *Merito Bœoti nuncupamini: boum siqidem habetis avres:* Qod vel respexisse alter ille, alter si fuerat; vel hic ille, hunc si voluit Isidorus, videtur.

Cæterum loci illius cujus occasione in ista digressi sumus, depravatio fœdissima, & fragminis Pindarici cum Heracliti verbis ineptissima commissio, virum celeberrimum Josephum Scaligerum in fravdem induxit, ut qod Heracliti erat, id Pindaro ascriberet. Siqidem in *conjectaneis ad Varronem*, explicans illud Afranii ex *Repudiatâ*,

Vigilans, ac solers, sicca, sana, sobria.

Observat *siccam* posse pro *sobria* dici. *Sicut*, inqit, *apud Plavtum, in Asinariâ, & Ciceronem in Academicis, homines sicci pro sobriis qi &* ξηροὶ *Græcis. Pindarus apud Plutarchum* περὶ σαρκοφαγίας.

Γνῶμαί τ' ἔπλετο αὐγᾶ ξηρᾶ ψυχὰ σοφωτάτα.

At istud nec Pindari, sed Heracliti; nec Doricè, sed Ionicè ab avtore prolatum, qod novo modo istic conceptum habemus,

Αὐγῇ ξηρῇ ψυχὴ σοφωτάτῃ ἔοικε·

Qam scripturam si seqimur, vertendum fuerit,

Splendori sive lumini sicco similis est anima sapientissima.

Qô proximè accessit Vir subtilissimus D. Franciscus Baconius noster Vicecomes Verolamiensis, qi in *Progymnasmatum* fasciculo, *dissertatiunculâ* 17. reddidit, Dry light is ever the best. h. e. *Præstantissimum semper est lumen siccissimum.* Sed vix, opinor, avt illa, qæ neminem hactenus est astipulatorem nacta, avt ista, qæ ψυχῆς vocem, qam omissam ratio nulla patitur, insuper habet, rem probè perpendenti cuiqam probabitur.

A Plutarcho ad Galenum excutiendum transeo, ex qo post Turnebum Mercurialis Plutarcho medicinam vult dari; cum huic potius qam illi ea necessaria videatur. Is igitur in tractatu, qo probare contendit, *animæ mores corporis temperaturam seqi*, *cap.* 5. hæc habet. Ἀντιλέγονται γὰρ λέγειν οἱ τὴν ψυχὴν εἶδος εἶναι τοῦ σώματος ἡγούμενοι, τὴν συμμετρίαν τῆς κράσεως, οὐ τὴν ξηρότητα, συνετωτέραν αὐτὴν ἐργάζεσθαι. καὶ ταύτῃ διαφωνήσουσι τοῖς ἡγουμένοις, ὅσῳ περ ἂν ἡ κρᾶσις γένηται ξηροτέρα, τοσούτῳ καὶ τὴν ψυχὴν ἀποτελεῖσθαι ξυνετωτέραν· ἀλλ' οἱ καὶ ξηρότητα μὴ ξυγχωρήσουσι ἐναντίαν εἶναι συνέσεως, εἴγε μὴν ὑφ' Ἡρακλείτου· καὶ γὰρ οὗτος οὐχ οὕτως εἶπεν; αὐγὴ ξηρὴ, ψυχὴ σοφωτάτη· τὴν ξηρότητα πάλιν ἀξιῶν εἶναι συνέσεως αἰτίαν. Τὸ γὰρ τῆς αὐγῆς ὄνομα τοῦτ' ἐνδείκνυται· καὶ βελτίονά γε δόξαν ταύτην εἶναι νομιστέον, ἐννοήσαντας καὶ τοὺς ἀστέρας αὐγοειδεῖς τε ἅμα καὶ ξηροὺς ὄντας, ἄκραν σύνεσιν ἔχειν. *Nam poterunt dicere ii, qi animam corporis esse formam arbitrantur, commoderationem temperamenti, non siccitatem reddere eam prudentiorem; & hactenus dissentient ab aliis, qibus persuasum est, qo temperies evadit siccior, hoc animam qoqe effici intelligentiorem: Qamvis etiam Heracliti sectatores siccitatem prudentiæ non contrariam esse permittant. Hunc enim in modum præceptor illorum scriptitavit:* splendor siccus, anima prudentissima est. *Qo jam dicto prudentiæ caussam siccitatem existimavit. Hoc enim splendoris vocabulum innuit. Atqe hæc opinionum putanda est optima, considerantibus etiam stellas, quæ sint pellucidæ simul & siccæ, summa præditas esse prudentia.* Qibus verbis, duas proponit sententias de perspicacitatis, intelligentiæ, prudentiæ cavssâ; altera eorum est, qi siccitati totum hac in parte tribuunt, ideoqe qo siccior est corporis temperatura, eo animam statuunt esse perspicaciorem: qo Platonem in Timæo propendere censet, *cap.* 4. altera est eorum, qi qalitatum qatuor primariarum temperamento justo eandem adscribunt. Sed & istos etiam hoc saltem concessuros existimat, non esse prudentiæ ac perspicacitati adversam atqe inimicam siccitatem. Itaqe legerim, ἀλλ' οἱ καὶ τὴν ξηρότητα συγχωρήσουσι μὴ ἐναντίαν εἶναι συνέσεως. Etsi in hoc ab illis dissentiant, qod anima eo semper perspicacior existat, qo siccior est corporis temperatura; *at non, qin concessuri sint, siccitatem perspicacitati non adversari.* Negativa particula, per librariorum oscitantiam, pari modo loco mota, cum in Galeni, tum & in aliorum scriptis freqenter occurrit. Exemplum unum & alterum dabimus: in ipso *Hortatorii* exordio. Εἰ μὲν μηδ' ὅλως λόγου μέτεστι τοῖς ἀλόγοις ὀνομαζομένοις ζώοις, ἄδηλόν ἐστι· ἴσως γὰρ, εἰ καὶ τοῦ μὴ κατὰ τὴν φωνὴν ὃν καὶ προφορικὸν ὀνομάζουσιν, ἀλλὰ τοῦ γε κατὰ τὴν ψυχὴν, ὃν ἐνδιάθετον καλοῦσι, μετέχει πάντα, τὰ μὲν μᾶλλον, τὰ δ' ἧττον· *Nihilne prorsus rationis insit animantibus qæ bruta nominantur, eqidem abditum est; fortassis enim etsi non eam, qæ voce effertur, qamqe exteriorem nuncupant, at eam certe qæ animo concipitur, qamqe interiorem vocant, omnia, qædam tamen magis, qædam vero minus participant.* legendum, εἰ καὶ μὴ τοῦ κατὰ τὴν φωνὴν· hoc enim vult, bruta animantia, etiamsi non sint orationis, rationis tamen esse participes. In Marci Imperatoris *Commentariis l.* 11. *Sect.* 18. Τὸ μὴ ἀξιοῦν ἁμαρτάνειν τοὺς φαύλους, μανικόν, legendum τὸ ἀξιοῦν μὴ ἁμαρτάνειν, *insanum est exigere ut non peccent improbi:* cum scilicet ut Stoicis placet, aliter neqeant. Sed ad Galenum redeo; confirmat, qod dictum est de siccitate ad prudentiam ac perspicacitatem conducente, Heracliti testimonio, Εἴ γε μὴν ὑφ' Ἡρακλείτου· manca ista, liqet. Suppleo, εἴρηταί γε μὴν, *ab Heraclito utiqe dictum hoc:* vel (qod eruditissimo viro D. Arnoldo Bootio magis placet) εἴ γε μὴν πείθεσθαι ὑφ' Ἡρακλείτου, *siqidem Heraclito fidem habere voluerint. An non enim ipse dixit,* Αὐγὴ ξηρὴ, ψυχὴ σοφωτάτη. Qæ verba Hadrianus Junius *Centur.* 3. *adag.* 1. huc illuc, sed frustra versat, ut sensum commodum exprimat, & modo vertit, *Aridus fulgor, mens sapientissima;* mox; *Anima sicca jubar est sapientissimum.* Qorum nevtrum avt satisfacit, avt ad Heracliti sensum accedit, Αὔη scripsisse Galenum ex explicatione, qam adjunxit ipse satis patet. Nec, qod Xylandro placuit, αὕτη ex Plutarcho hîc substituendum. Addit enim vocem eam, qâ tum Heraclitus, tum & ab Heraclito ipse ἐξηγητικῶς hic usus est, siccitatis significatum habere: qod non αὐγὴ, sed αὔη reverâ habet. Erotianus, an Erotion (illud enim H. Stephanus exhibet, hoc mavult H. Grotius) in *Lexico Hippocratico*, Αὖον λέγεται τὸ ξηρόν. ὡς Ὅμηρος,

—— ξύλον αὖον ὅσον τ' ὄργυια. *Iliad.* ψ.

Αὖον *siccum dicitur, qemadmodum Homerus,*

—— *lignum siccum qantum ulna.*

Nec movere debet, qod de astris subjungit αὐγοειδεῖς τε ἅμα καὶ ξηροὺς ὄντας, *astra*, qorum exemplo probare nititur qod ex Heracliti mente dixerat, & *fulgida* ea scilicet *& sicca esse, cum insigni sint prudentiâ & perspicacitate prædita.* Neqe enim necesse est ut fulgoris prius mentionem fecerit, qia astra tam sicca qam & fulgida esse hic affirmat. Nisi si forte ἀπὸ τοῦ αὔη τὴν αὐγὴν, qod suspicari qis possit, deductam existimaverit. Firmat hanc tum emendationem, tum

&

& expositionem, qod superius *cap.* 4. dixerat. Ἀλλ' εἴπερ ὑγρότης μὲν ἄνοιαν ἐργάζεται, ξηρότης δὲ σύνεσιν, ἡ μὲν ἄκρα ξηρότης ἄκραν ἐργάζεται σύνεσιν. ἡ δ' ἐπίμικτος ὑγρότης, τοσοῦτον ἀφαιρήσει τῆς τελείας συνέσεως, ὅσον ἐκεκτήκει ὑγρότητος· τίνος οὖν ἡ τοῦ ζώου τοιοῦτόν ἐστι σῶμα τινὸς (πῶς, vel πάντως forsan potius) ἄμοιρον ὑγρότητος, ὥσπερ τὰ τῶν ἄστρων; οὐδενός, οὐδ' ἐγγύς· ὥστε οὐδὲ συνέσεως ἄκρας ἐγγύς ἐστι σῶμα θνητοῦ ζώου· πάντα δὲ ὥσπερ ὑγρότητος, οὕτω καὶ ἀνοίας μετέχει. Atqi si (qod Plato avtumat) *humiditas desipientiam efficit, intelligentiam verò siccitas, summa siccitas summam intelligentiam efficiet, humiditas avtem immista tantum à perfectâ demet intelligentiâ, qantum humidi admittit. Cujusnam ergo animalis corpus est ejusmodi, ut omnis prorsus humiditatis expers existat, qomodo astrorum corpora? nullius planè, vel prope qidem attingit. Proinde nec animalis mortalis cujuspiam corpus ad intelligentiam summam vel accedat prope: verum omnia, sicut humiditatem, ita & insipientiam aliqâ ex parte saltem participant.* Apertè astra dicit, ex Platonis mente ideo summæ esse intelligentiæ, qia humiditatis omnis expertia sunt. Astra avtem qod intelligentiâ prædita censuit, id cum Judæorum magistris philosophiam professis commune habet, qi corpora cœlestia animata esse volunt ex Hymno 19. perperam intellecto. De qo nugamento videri poterit Joannes Drusius *Qæstion. l.* 2. *c.* 39. Galeno Pergameno comes adhærebit Clemens Alexandrinus. Is Plutarcho, qem supra exhibuimus, σύμψηφος, *Pædagogi l.* 2. *c.* 2. ubi de victu sobrio atqe abstemio disseruerat, Οὕτω δ' ἄν, inqit, ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπάρξαι καθαρά, καὶ ξηρά, καὶ φωτοειδής. Αὐγὴ δὲ, ψυχὴ ξηρὰ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη· αὕτη δὲ καὶ ἐποπτική· οὐδὲ ἔστι (f. ἔσται) κάθυγρος τῶν ἐκ τοῦ οἴνου ἀναθυμιάσεσι, νεφέλης δίκην, σωματοποιουμένη. Qo loco Gentilis Hervetus interpres, pro αὐγὴ, αὐτὴ legit, qum vertit, *ipsa avtem sicca anima*, &c. qomodo apud Plutarchum αὕτη legebatur. *Hoc modo*, inqit Clemens, *anima nobis futura est pura, sicca, lucida: (sicca avtem anima sapientissima est ac præstantissima:) & per conseqens etiam contemplativa: nec madida fiet vaporibus à vino exhalantibus, & nubis instar, in molem corpoream coacta.* Clementi σύμψηφος καὶ σύμφωνος succenturiabitur Musonius; qi ad eundem in hoc argumento tam prope accedit, ut alter ab altero mutuatus videatur. Hujus etiamsi scripta integra nobis ætas antegressa inviderit, at reliqias saltem aliqas & fragmenta Joannes Stobæus exterminio subduxit: Apud qem *tom.* 2. *tit.* 17. ex libro *de alimentis* ista leguntur. Εἰ τροφὴν τὴν κουφοτάτην καὶ καθαρωτάτην προσφεροίμεθα, οὕτω δ' ἂν καὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὑπάρχειν καθαρωτάτην καὶ ξηράν· ὁποία οὖσα ἀρίστη καὶ σοφωτάτη, εἰς πᾶν, καθάπερ Ἡρακλείτῳ δοκεῖ λέγοντι οὕτως, αὖ γῆ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. Nec mendo ista, nec uno, vacant; pro εἰς πᾶν, Conradus Gesnerus vult ἅπαν. Ego malim, εἴπερ ἄν. pro αὖ γῆ idem vult αὐγῆς ξηρῆς. Vertitqe. *Ut lux sicca, sic anima sapientissima optimaqe.* Verum Sigismundus Gelenius in Reginæ M. S. αὔη ψυχὴ correctum reperisse se refert, Avtor pro alimento animam affectam iri; illud *si purum ac leve fuerit, animam perinde puram ac siccam futuram, qæ Heraclito avtore, sapientissima ac præstantissima existat.* Cæterum integram adjicere versionem nihil est opus, cum Clementi planè concinat: apud qem etiam totidem verbis occurrunt alia nonnulla, qæ Musonii nomine Stobæus refert *ibid.* sub *tit.* 18. Musonium excipiet Synesius. Hic in libro *de insomniis.* Ὁλκαῖς οὖν φυσικαῖς ἡ μετέωρος αἴρεται διὰ θερμότητα καὶ ξηρότητα· καὶ τοῦτο ἄρα ἡ ψυχῆς πτέρωσις. Τό τι αὖ ξηρὴ ψυχὴ σοφή, παρὰ οὐδὲν ἄλλο τῷ Ἡρακλείτῳ τοῦτον διείρηκα· ἡ παχυνθεῖσα καὶ ὑγρὸν γενόμενον τοῖς χηραμοῖς τῆς γῆς ἐνδύεται, ῥοπῇ φυσικῇ, φωλεύει, καὶ ὠθούμενον εἰς τὸν καταγαιον χώραν. Qo loco Hadrianus Junius pro αὖ vult αὐγὴ reponi; nihil temerè mutarim, avt si mutari qid visum, αὔη malim. *Momentis naturalibus actus spiritus hominis animalis, vel siccitatis & caloris ope in sublime attollitur: atqe hæc est utiqe pennarum productio: nec aliò spectare etiam Heraclitum existimo, qum animam siccam sapientem pronunciavit: avt contra crassus madidusqe factus, pondere suo terræ cavernis sese insinuans, in eisdem delitescit, & in regiones subterraneas detruditur:* ψυχῆς πτέρωσιν illam prout pleraqe sua, à Platone havsit Synesius, qi de eadem videri poterit, in *Phædro.*

Agmen hoc clavdet nobis Philo Judæus. Is in libro *de providentiâ*, cujus magnam partem transcripsisse videtur Evsebius *præparationis Evangelicæ l.* 8. *c.* 14. aliô planè ab eis omnibus, qos superius adduximus, abscedit. Nec tam ad animæ corporisve temperaturam, qam ad regionis cœliqe, in qo degitur, temperiem affectionemqe, siccitatem istam refert. Sic enim ille; Λεπτότητι ἀέρος ἡ διάνοια πέφυκεν ἀκονᾶσθαι· διὸ καὶ Ἡράκλειτος οὐκ ἀπὸ σκοποῦ φησιν, Οὗ γῆ ξηρή, ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. *Aeris tenuitate acuitur mens ipsa: qapropter non abs re locutus est Heraclitus, qod dixit, Ubi tellus sicca, ibi anima sapientissima & præstantissima.* Et certè Attica, qæ eruditionis nomine tantopere celebratur, λεπτόγεως passim indigitatur: Thucydidi *l.* 1. Galeno in *Hortatorio.* Vitæ Pythagoræ descriptori apud Photium, aliis. Hoc est, Hesychio interprete, γῆ λεπτὴ καὶ μὴ λιπαρά. *Tenuis terra, nec pingue solum.* Qin & de regione totâ Dicæarchus: Ἡ δὲ πόλις ξηρὰ πᾶσα, οὐκ εὔυδρος. *Regio* (ita πόλιν capio: πόλιν, χώραν, Hesychius sed & Strabo *l.* 8. poetas πόλιν ἀντὶ τῆς χώρας; & rhetores, etiam Suidas, πόλεις τὰς νήσους, dixisse.) *arida tota est, nec aqis irrigata.* Sicut Bœotiæ contra *vervecum patriæ*, ut Juvenalis *Sat.* 10. vel *verrium* etiam, uti aliis supra dictum, crassus aer, ac pro aere regionis illius alumni crassi pariter stupidiqe & ipsi; ut

Bœotum crasso jurares aere natum.

Flaccus *l.* 2. *Epist.* 1.

Verum ut pensum hoc absolvamus tandem: dicti Heraclitici lectionem genuinam eam esse, qam primo loco ex Stobæo repræsentavi, nullus ambigo. Τὸ αὐγὴ (nam αὕτη forsan apud Plutarchum aliter habet) exscriptorum vitio ἀντὶ τοῦ αὔη irrepsisse, fœliciter (opinor) ariolati sunt H. Stephanus *ad Græcorum fragmenta*, & Isaacus Casavbonus *ad Theocrit. c.* 15. nam ξηρὴ illud, vel est additamentum supervacaneum, qod ex margine fortassis in textum admissum est, ubi τῷ αὔη ipsi subjungitur, vel interpretamentum arbitrarium, ubi τοῦ αὔη loco substituitur. Qanqam Plato *de Legib.* l. 6. *pag.* 861. F. αὔην καὶ ξηρὰν utrumqe, sed copulâ interveniente, conjunxit. Ὕλην παραπηξάντες αὔην καὶ ξηρὰν ἄφθονον. *Lignis aridis & siccis copiose appositis.* qod nos Angli diceremus, Dry and seare wood. Qodqe Homerus *Odyss.* ε. *v.* 307.

— *ξύλα κάγκανα θῆκαν,*
Αὖα πάλαι, περίκηλα. —
— *ligna arida posuerunt*
Sicca diu, valde dura.

Qæ epitheta ταυτὸν ἐκ παραλλήλου δηλοῦν, monet Evstathius *ad Odyss.* ε. Porro ex αὐγὴ, per novam insuper corruptelam, enatum suspicor, cum illud αὖ γῆ, qod omnino nullum, tum istud οὗ γῆ, qod diversum planè sensum exhibet. Atqe hinc ulterius etiam, τὸ Ὄκκα γῆ, qod alicubi legisse se refert H. Stephanus *ad Heracliti fragmenta*; & τὸ ἔνθα γῆ. prout idem extulit, in *annotationibus ad Justini Epistolam ad Diognetum.* Vitiosam avtem scripturam hanc antiqam admodum esse, ex Philone patet, qem ex subjectâ dissertationis, cui intexuit, materiâ, hoc modo legisse, liqidô patet.

Qanqam de novissimo isto ambigi non immeritò potest: remqe penitiùs dispicienti eô animus inclinat magis, ut existimem, utrumque illud tam αὔη ψυχὴ, qam & οὗ γῆ ξηρή, ab ipso fuisse Heraclito. Sed ut hoc argumenti loco adjectum sit, qo prius illud firmaretur; & qemadmodum Galenus à stellarum conditione, qas siccitate pariter ac sapientiâ præstare opinatur, suam hac de re sententiam stabilire conatur; ita dicti istius avtor primus, à cœli soliqe siccioris in mortalium incolentium animis effectu jugiter observato, scitum suum illud statuminatum iverit. Hoc est enim, qod eo loci Philo fusiùs proseqitur. Illud ubi adjecero, caput hoc clavdam: Virum utiqe Clarissimum Vilhelmum Schickardum dictum istud Socrati tribuere. Sic enim is *de jure Regis Hebr. cap.* 2. *Theor.* 6. extremo; *Animam sibi (Rex) servet siccam, qam Socrates sapientiorem arbitratus est.* Sed hoc ille forsan memoriâ lapsus: nisi si ad Socratis illud in Xenophontis *Sympos.* de plantarum irrigatione ad vini usum moderatiorem commendandum adhibi-

hibitâ, respexerit, de qo alibi disseruimus. Sed illud potius existimem.

CAPUT XV.

Vinum moderatè sumptum mentem atqe ingenium acuit. In eam mentem Camii dictum. Eqi instar, vinum poeta. Ex aqa potu poesis eximia nulla, nedum dithyrambica. In eam mentem versiculi avtoribus variis tributi, varieqe concepti. Idem immodicè sumptum, mentem mergit. In eam sententiam Menandri dictum ex Stobæo apud Clementem expletum. Evbuli, ac Phileta senarii à Casavbono constituti: Pratinæ scazontes à Petito restavrati. Οἶνος ἐγερσίνοος, ἀμερσίνοος, *Imago ad hoc depingendum in Xenophontis convivio elegantissima; ex Stobæo emaculata. A vino immodico incommoda gravia & numerosa, è Clemente, Lucretio, Seneca, Nonno. Inter alia oculorum caligo, capitis vertigo. Clementis lapsus memorialis. Lucerna ebriis multiplex.* οἴνη, *vitis, pro vino, Nicandro usurpatum.* χαλικραίη, *vocabulum Stephani Thesavro adjiciendum. Locus Parœm. 23. 29. discutitur.* זרות peregrinæ, *mulieres, meretrices huc aspicere proclivem vinum facere, dum libidinem accendit.* Peregrina, *pro meretrice.* זרות *aliis* peregrina, insolita, stupenda, absurda. *fæminina pro nevtris apud Hebræos.* τὸ ξένον & τὸ ξενίζεσθαι, *qid.* 1 Pet. 4. 12. Esa. 28. 21. *& alibi. Visa ebriorum qalia.* Parœm. 23. 30. *explicatur. Imaginosi ebrii. Ad hoc ex Timæo historia.*

HEraclitus ubi *animam siccam sapientissimam* pronunciavit, eâdem operâ τῇ ὑγρᾷ, i. *humidæ* sive *madidæ*, qam ebriis tribuit, insipientiæ ac stoliditatis notam inussit. Vini avtem usus immodicus qantum menti officiat, plenis ab utraqe parte paginis scriptorum genus omne passim depingit. Etsi enim moderatè sumptum ingenii vires suscitare, animoqe vivacitatem ac vigorem qendam indere natum sit. Qod & David Camius observat ad Hymni 104. v. 15. ubi *vinum cor hominis lætificare* dicitur. האדם אם שתו במדה ייטיב שכלו כי עם שמחת הלב ייטיב השכל *Intra mensuram sumptum intellectum juvat: cordis enim lætitia juvatur intellectus.* Hinc illud,

> Οἶνός τοι χαρίεντι μέγας πέλει ἵππος ἀοιδῷ·
> Ὕδωρ δὲ πίνων χρηστὸν οὐδὲν ἂν τέκοις.
> *Festivo vinum instar eqi solet esse poetæ:*
> *At commodi nil pepereris potans aqam.*

Qod Demetrio Halicarnasseo comico asserunt Athenæus *l.* 2. & Zenobius in *Proverb. collectaneis*,

> Ὕδωρ δὲ πίνων καλὸν οὐ τέκοις ἔπος.

sive,

> *Carmen venustum non paries potans aqam.*

Ut *Anthologiæ* compilator exhibet, qi Nicerato; & Svidas, qi Asclepiadæ vel Theæteto ascribit. Idem ex Cratini mente, qi Epigrammate illo tangebatur, Flaccus *lib.* 1. *Epist.* 19.

> *Nulla placere diu, nec vivere carmina possunt,*
> *Qæ scribuntur aqæ potoribus.* —

Et Epicharmus *Philoctete*, referente *l.* 14. Athenæo:

> Οὐκ ἔστι διθύραμβος, αἴ χ' ὕδωρ πίης.
> *Non fiet dithyrambus, si potes aqam.*

Qod eo magis de dithyrambo dictum, qia altiores spiritus carminis id genus exigeret. Itaqe Amphis apud eundem *l.* 2,

> Ἐν οἴνῳ ἄρ', ὡς ἔοικε, κἀν οἴνῳ λόγος·
> Ἔνιοι δ' ὕδωρ πίνοντες εἰσὶ ἀβέλτεροι.
> *Nimirum & in vino aliqa vis sapientiæ est:*
> *Hebescit animus multis, cum potant aqam.*

Idem tamen immodicè habitum, rationem mergit, mentem offuscat, vires animi infringit, sensus obturbat, facultates deniqe tum animæ tum & corporis universas prosternit & corrumpit. Hinc illud comici apud Clementem *Pædag. l.* 2. *c.* 2.

> Ὁ πολὺς ἄκρατος, ὀλίγ' ἀναγκάζει φρονεῖν.

A ita enim supplendum, qod in Clementis codicibus deest, πολὺς, ex Stobæo *tom.* 2. *tit.* 18. qi & Menandri esse docet,

> *Inopiam mentis fert temeti copia.*

Cui affine Hipponactæ illud apud Tzetzem ad Lycophronem,

> Ὀλίγα φρονοῦσιν οἱ χάλιν πεπωκότες.
> *Merum qi biberint, sapere ei parum solent.*

Illud item Evbuli, qod idem & Philetas in *Jambis*, Athenæo referente *lib.* 2. numeris suis à Casavbono redditum;

B

> Ὁ μὲν οἶνος ἡμῖν τὸ φρονεῖν ἐπισκοτεῖ·
> Ὕδωρ δὲ τοὺς πίνοντας ὀξέως ποιεῖ.
> *Vinum qidem animi nobis mentem obnubilat:*
> *At aqa, bibentes ipsam, solertes facit.*

Et Parmenonis Byzantini apud eundem *lib.* 5. *pag.* 221. A. à V. Cl. Samuele Petito *Miscellan. lib.* 5. *c.* 10. nitori suo restituta illa,

C

> Ἀνὴρ γὰρ ἕλκων οἶνον, ὡς ὕδωρ ἵππος,
> Σκυθιστὶ φωνεῖ, οὐδὲ κόππα γιγνώσκων·
> Κεῖται δ' ἄναυδος ἐν πίθῳ κολυμβήσας,
> Καθυπνος, ὡς μήκωνα φάρμακον πίνων.
> *Aqam velut eqvs, havriens homo vinum,*
> *Scythicè balbutit, & nec literam novit:*
> *Utrisqe ad instar in dolio, jacet mersus,*
> *Somno sepultus, ut papaveris potor.*

Scitè itaqe cavtèqe pariter Nonnus *Dionysiacôn. l.* 47. duplici epitheto τὸν οἶνον insignivit, qum moderatè admissum ἐγερσίνοον, qasi *qi mentem excitet*; immoderatè ingestum, ἀμερσίνοον, tanqam eandem qi *lædat*, denominavit. Qod

D idem & ex Zenonis dicto, Homeriqe poesi demonstrat Galenus in tract. *qod animæ mores corporis temperamentum seqantur, cap.* 3. Imagine verò elegantissimâ ob oculos convivis suis posuit apud Xenophontem Socrates verbis hisce, ab Athenæo qoqe *lib.* 11. lavdatis, apud qem emendatiora, qam in Xenophontis codicibus, exhibentur; qæ describere non pigebit. Τῷ γὰρ ὄντι ὁ οἶνος ἄρδων τὰς ψυχὰς, τὰς μὲν λύπας, ὥσπερ ὁ μανδραγόρας τοὺς ἀνθρώπους, κοιμίζει· τὰς δὲ φιλοφροσύνας, ὥσπερ ἔλαιον φλόγα, ἐγείρει. Δοκεῖ μέντοι μοι τὰ τῶν ἀνδρῶν σώματα τὰ αὐτὰ πάσχειν, ἅπερ καὶ

E τὰ τῶν ἐν τῇ γῇ φυομένων· καὶ γὰρ ἐκεῖνα, ὅταν μὲν ὁ Θεὸς αὐτὰ ἄγαν ἀθρόως ποτίζῃ, οὐ δύναται ὀρθοῦσθαι, οὐδὲ ταῖς αὔραις διαπνεῖσθαι. Ὅταν δ' ὅσῳ ἥδεται, τοσοῦτο πίνῃ, καὶ μάλα ὀρθά τε αὔξεται, καὶ θάλλοντα ἀφικνεῖται εἰς τὴν καρπογονίαν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς, ἂν μὲν ἀθρόον τὸ ποτὸν ἐγχεώμεθα, ταχὺ ἡμῖν, καὶ τὰ σώματα καὶ αἱ γνῶμαι σφαλοῦνται, καὶ οὐδὲ ἀναπνεῖν, μὴ ὅτι λέγειν, δυνησόμεθα. Ἂν δὲ ἡμῖν οἱ παῖδες μικραῖς κύλιξι πυκνὰ ἐπιψακάζωσιν, οὕτω οὐ βιαζόμενοι ὑπὸ τοῦ οἴνου μεθύειν, ἀλλ' ἀναπειθόμενοι πρὸς τὸ παιγνιωδέστερον ἀφιξόμεθα. Rectè σώματα τὰ αὐτὰ, pro eo qod Xenophontis codices συμπόσια ταῦτα habent, perperam planè; nisi si τοῖς ἐν τῇ γῇ φυ-

F ομένοις plantis stirpibusqe etiam convivia tribuere velimus. *Vinum*, inqit, *reverà rigans mentes, tristitiam, prout homines mandragoras, sopit: hilaritatem verò, prout flammam oleum, suscitat. Itaqe videntur mihi hominum corpora perinde affecta esse, atqe eorum, qæ è terrâ prodeunt. Nam & illa, si Deus ubertim nimis irrigâverit, nec surrigi, nec avris perflari possunt; ubi verò, qantum juvat, tantundem havserint, & rectà sursum attolluntur, & efflorescentia ad feracitatem pertingunt. Pari modo & nos, si vini copiam confertim*

G *ingurgitaverimus, cito nobis & corpora & ingenia labascent, ut ne respirare qidem, nedum proloqi qicqam, valeamus: at si pueri nos isti poculis minutis freqentes irroraverint, nec ad ebrietatem per vim vinum nos adiget, & ad lusum ac hilaritatem attracti blandè perveniemus.*

Inter alia avtem à vini potu immodico provenientia incommoda, non est illud, avt novissimum, avt levissimum, qod oculorum aciem præstringere, visumqe mirum in modum perturbare consvevit. De hoc Clemens *pædagogi l.* 2. *c.* 2. Οἶνος δ' ἀμέτρως, ἡ μὲν γλῶττα παραποδίζεται· παρεῖται δὲ τὰ χείλη· ὀφθαλμοὶ δὲ περιστρέφονται, οἷον κολυμβώσης τῆς ὄψεως ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ ὑγροῦ· καὶ ψεύδεσθαι βεβιασμένοι, κύκλῳ μὲν ἡγοῦνται περιφέρεσθαι τὰ πάντα· ἀριθμεῖν δ' οὐ δύνανται τὰ ἐγγὺς, ὡς ἔστι μόνα.

Καὶ

Καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ,
μισθῶν ὁ Θηβαῖος ἔλεγε γέρων· *Vino autem immodica lingua prepeditur: labia resolvuntur: oculi distorqentur, humoris à copiâ nimiâ tanqam merso visu; & mentiri coacti, in orbem ferri censent universa: nec numerare valent, qa procul dissita sunt, prout existunt verè singula.*

Atqi videre soles mî videor duos,

inqit *Thebanus ille, jam ebrius, senex.* Verum ipse memoriâ lapsus est hic senex optimus. neqe enim illa Tiresias, sed Pentheus, non ebrius, sed amens, fatur in *Bacchis* Euripideis. Maro *Æneid. l.* 4.

Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum, & duplices se ostendere Thebas.

Sic lippientibus qoqe, etiam *singularis lucerna numerosa est.* Tertullianus *adversus Marcion. l.* 1. *c.* 2. & ebriis ipsis nihilo minus. Juvenalis *Sat.* 6.

Cum bibitur concha, cum jam vertigine tectum
Ambulat, & geminis consurgit mensa lucernis.

Nec aliter afficiuntur qi aconitum gustârunt, qos ebriis itaqe in *Alexipharm.* assimilat Nicander.

—— τὰ δ' ἐν διπλόα δέρκεται ὄσσοις,
Οἷα χαλικραίῃ νύχιος δεδμημένος οἴνῃ.
Duplicia apparent oculis qoqe, qalis noctu
Temeti qos perdomuit vis, qaqe videntur.

χαλικραίῃν dixisse videtur (voce Stephano omissâ) qod alii χαλίκρητον sive χαλίκρητον· de qo alibi diximus. οἴνην avtem, i. *vitem*, pro vino vitis sobole posuit. οἴνας γὰρ τὰς ἀμπέλους dixere veteres, ut Hecatæus apud Athen. l. 2. Sed pergit Clemens rationem reddere qare ebriis oculi mendacia & absurda renuncient. Κινουμένη μὲν γὰρ ὑπὸ τῆς οἴνου θερμότητος ἡ ὄψις πυκνότερον, πολλαπλασίονα δ' ἑνὸς φαντάζεται ἡ οὐσίαν· διαφέρει δ' οὐδὲν ἢ τὴν ὄψιν κινεῖν, ἢ τὸ ὁρώμενον. ταυτὸν γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ἡ ὄψις πάσχει, τῆς ὑποκειμένης κατάληψεως διὰ τὸν σάλον ἀκριβῶς ἐφικέσθαι μὴ δυναμένη. *Visus enim à vini calore motu crebriore jugiter agitatus, rerum substantiam, cum una sit, multiplicem imaginatur. nihil avtem qicqam interest, visus ipse moveatur, an res visa. pariter enim ab utroqe visus afficitur, cum per fluctuationem rei subjecta comprehensionem attingere neqeat. hoc avtem, est ab Aristotele mutuatum, ex qo etiam emendandum, sic enim ille de Cælo. l.* 2. *c.* 8. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει κινεῖν τὴν ὄψιν ἢ τὸ ὁρώμενον· itaqe apud Clementem pro ἢ τὴν legendum ἢ τὸ· cæterum cur ebriis πολλαπλασίονα φαίνεται τὰ ὑποκείμενα, καὶ πολλὰ φαίνεται τὰ ἓν ὁρῶσιν, cavssas varias videre est assignatas in *problematibus* Aristotelis nomen præferentibus, *Sect.* 3. *Qæst.* 11. & 31. & in eis qæ Alexandro Aphrodisiensi tribuuntur, sed Tralliano potius ascribi vult Hieronymus Mercurialis *l.* 1. *Qæst.* 133. & apud Casium, *Qæst.* 28. Seqitur apud Clementem, καὶ αἱ βάσεις, καθάπερ ῥεύματος, ὑποφέρονται· λυγμοί τε, καὶ ἔμετοι, καὶ παραφροσύναι παρεισκώμαζον· *gressus item, tanqam fluctu impellente, subsidunt: singultus vero, vomitusqe, & desipientia crebra, confertim se tanqam comessando, ingerunt.* In eandem mentem Lucretius *de rerum natur. lib.* 3.

Denique cur hominem, cum vini vis penetravit
Acris, & in venas descendit diditus ardor,
Consequitur gravitas membrorum, præpediuntur
Crura vacillanti: tardescit lingua; madet mens:
Nant oculi: clamor, singultus, jurgia crescunt?
Cur ea sunt, nisi qod vehemens violentia vini
Conturbare animam consvevit corpore in ipso?

Seneca item *Epistol.* 83. *Omne vitium ebrietas incendit, & detegit. ubi possedit animum nimia vis vini, qicqid mali latebat, emergit: omne vitium detegitur & prodit. adjice illam ignorantiam sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliqo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum effervescit merum, & viscera ipsa distendit.* Apud Nonnum agrestibus hominibus vino domitis,

Ὄμματα τ' ἐσφαλέοντο καὶ ἐφοίνισσε παρειά,
Στήθεα θερμαίνοντο, κάρη δ' ἐβαρύνετο κάρῃ.
Καὶ φλέβες οἰδαίνοντο κυμαίνοντι χαλίκρῳ·
Τοῖσι δ' ἀερομένοισιν ἰσάζετο χθαλός οὔρεος,
Καὶ δρύες ὠρχήσαντο, καὶ ἐσκίρτησαν ἐρίπναι·

A Καὶ σφαλερῶς λεβάδεσσιν ἀλήμονος ἔμπλεος οἴνου
Τυφλὸς, ἀνωκύλιστος ἐπὶ χθονὶ κάππεσεν ὑπτιος.
Errabant oculique vagi, maleqe rubebant:
Pectoraque incaluere, caputqe gravescere potu
Ceperat, & venis turgentibus æstuat usqe
At terra spatia intuitis jam visa moveri,
Saltare in numerum qercus, juga subqe silire;
Insveti laticis potu fallace refertus
Dum praceps cadit in terram, & jacet ipse supinus.

B Cyclops ebrius apud Euripidem.

Ὁ δ' οὐρανός μοι συμμεμιγμένος δοκεῖ
Τῇ γῇ φέρεσθαι, τοῦ Διός τε τὸν θρόνον
Λεύσσω, τό πᾶν τε δαιμόνων ἁγνὸν σέβας.
At cælum video terra commistum rapi,
Jovisqe solium cerno, ac cætum dæmonum.

Sed qorsum tandem ista, inqis, omnia? ut viam muniant ad loci cujusdam in Parœmiis sacris explicationem, qem interpretes pleriqe aliò trahunt. Parœmiarum cap. 23. v. 29. recensens Salomon incommoda ab ebrietate dimanantia; *Cui, inqit, va? cui ebeu? cui lites? cui jur-*
C *gia? cui vulnera sine cavssâ? cui rubor oculorum? apud vinum immorantibus, meriqe sectatoribus.* Seqitur de eisdem *vers.* 33. עיניך יראו זרות qod Vetus Latinus vertit, *Oculi tui videbunt extraneas.* Tremellius & Junius; qos & Piscator seqitur, *Oculi tui aspicient alienas*; *mulieres* scilicet *vel uxores*; Piscator: *meretrices*; Leo Judæ: qi & Græcos secutus interpretes, a superioribus divellit ista, & ad argumentum novum refert. sensum dant; *impudicus & impurus futurus es, si vino te dedas*; Junius, *incendet te libidine & desiderio meretricum*; Salomon Jairus, & Abraham Es-
D dræ F. ut *meretrices videre* sive *spectare* Davidi, Hymn. 66. v. 18. ubi Ruffini nomen qi præfert; *Qasi aspicitur in corde iniqitas, qando ea mentis oculis placet, qando delectat, qando eam ipsa ratio approbat & amat; ea enim qa diligimus, libenter aspicere solemus.* זרה *extranea, peregrina* pro meretrice passim in Proverbiis, cap. 2. v. 16. & c. 5. v. 3, 20. & capitis hujusce versu 27. ubi זונה & נכריה qod est ὁμώνυμον τῷ זרה *meretrix & extranea* pro eodem usurpantur. Etiam Latinis *peregrina pro meretrice, qia meretrices plurimum peregrina erant*, uti Donatus observat ad Terentii *An-*
E *driam act.* 1. *sc.* 1. & *act.* 3. *sc.* 1. ad illud

Adeon' est demens ex peregrinâ?

Videatur Drusius *Qæst. l.* 2. *c.* 37. Cæterum hoc in loco aliter sumendum τὸ זרות monet R. Levi Gersonides: *videbunt oculi tui res extraneas.* i. apparebunt oculis tuis res secus qam revera sunt, præ multitudine vaporum in cerebrum ascendentium. ita Franciscus Vatablus & Sanctius Pagninus, *Videbunt extraneas, visiones,* scilicet nec abscedit Sebastianus Castellio: *Oculi tui absurde videbunt.* melius facturus, si cum Joanne Mercero *absurda* dixisset. Hebræi enim fœ-
Fmininis nevtrorum loco utuntur. Itaqe etiam *visiones* adjecto nihil opus erat. Optimè Edovardus Livelæus in *prælectionibus publicis*: *Oculi tui extranea, sive peregrina,* i. *monstrosa, admirabilia videbunt*; qod ebriis usu venire solet. sic Esajæ c. 28. v. 21. *Exurget Jova ad faciendum* זר *extraneum factum suum, ad faciendum opus suum,* נכריה *peregrinum opus suum,* i. *insolens & summè admirabile.* Junius post Davidem Camium; qi & monet זר & נכריה istic idem prorsus valere. Qin & Græci ξένα i. *extranea, peregrina,* pro insuetis, miris, stupendis dixere. De Cræso Lucia-
G nus in *speculantibus.* Ξένον αὐτῷ δοκεῖ τὸ πρᾶγμα, πένης ἄνθρωπος οὐχ ὑποπτήσσων, τὰ δὲ παρεστῶτα ἐλευθέρως λέγων. *Res illi peregrina,* i. mira & insolens, *videtur, homo pavper citra formidinem, qod presto se offert, liberè proferens.* Marcus Imper. *Commentar.* l. 4. sect. 46. Οἷς καθ' ἡμέραν ἐγκυροῦσι, ταῦτα αὐτοῖς ξένα φαίνεται. *Et peregrina eis videntur, qibus qotidie occurrunt.* qod l. 12. c. 1. dixit, θαυμάζειν, ὡς ἀπροσδόκητα, τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα· *pro insolentibus & inusitatis stupent & mirantur ea qa qotidie obveniunt.* & l. 8. sect. 12. Οὐδὲν θαυμαστὸν, ἢ ξένον μοι δόξει. *nihil mirum avt peregrinum videbitur mihi.* Inde ξενίζεσθαι, *tanqam peregrinum & extraneum, aliqid admirari.* Petrus Epist. 1. c. 4. v. 12. Μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένῃ, ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος.

νοντος. *Ad probationem igneam ne obstupescatis avt perculsi sitis, tanqam peregrina res aliqa vobis obvenisset.* Marcus item *l.8. sect.* 13. Ὥσπερ αἰσχρὸν ξενίζεσθαι, εἰ ἡ συκῆ σῦκα φέρει. οὕτως, εἰ ὁ κόσμος τάδε τινὰ φέρει, ὧν ἐστι φορός. *Sicut turpe est pro peregrinâ re habere, sive mirari, qod ficum ficus ferat; ita, qod mundus has & illas res, qarum ferax est, proferat.*

Sed ut ad Salomonem explicandum redeamus; trahit eodem Mercerus, qod versu proximo seqitur, & ad cerebri agitationem R. Levi refert, *Erisqe tanqam dormiens in mari medio, in coronâ carchesii.* i. videberis tibi per medium mare, in summo navis malo cubare, & in discrimine summo versari. Qod illustrari poterit historiâ illâ, qam *dipnosophistarum lib.* 2. ex Timæo Tavromenitano narrat Athæneus, de adolescentibus qibusdam, qi vino, qod copiosè nimis havserant, ita mente fuerant alienati, ut in triremi navigantes opinarentur se cum procellâ vehementissimâ & periculosissimâ conflictari: qâ se ereptum euntes, qo levaretur navis, supellectilis qicqid in ædibus erat, per fenestras in publicum projiciebant; nec ab errore isto ratione avt oratione ullâ liberari poterant, donec crapulam vino contractam edormivissent. Unde & ædibus illis *Triremis* nomen deinceps adhæserit. Rei gestæ penes avtorem fides esto: Cæterum ebrios imaginosos esse, nemo, puto, diffitebitur.

CAPUT XVI.

Heracliti scriptis obscuritas unde accesserit. Interpunctio recta commentarii instar. Vitiosa negotium exhibet, dictionem pervertit. Thomæ Volphsei Cardinalis dictum festivum. Archimanditræ programma monasterio fatale. Præsulis Herefordensis scriptum, ambiguè conceptum, Regi exitiale. Tertulliani locus à Scaligero, conatu parum felici, tentatus interpunctione sola restitutus. γόμφωσις *an è plumbo. in restitutione Rigaltio prior Junius. In Marco Imperatore interpretando, punctione pravâ deceptus, Gvlielmus Xylander sæpenumero lapsus, Antonius Bonfinius in Philostrato, creberrime.* Pygmæi spolia colosso adaptare. *Proverbium,* Amalthææ cornu, *itidem,* τὸ τοῦ λόγου. qod dici solet. *Et civitas hominem celebrem facit; & homo civitatem.* ζεῦγος, bigæ. Laodicea, *&* Laodiceni. Δηλικίαι, deliciæ: *Sophronius emendatus. In Stobæo, interpunctione non animadversâ, lapsus havd semel Gesnerus. Epicteti dictio restituta: & ab interpunctione laborans Evripides. In Alexide lapsi Campensis & Grotius. Mediocria juvant. Buxtorfii in Sophoclis loco lapsus. Ribera & Amama in Platone. Amor non cogitur: amoris vis. Flaccus à Pontano, & Duzâ sublatâ interpunctione vitiosâ restitutus. Idem ab Heinsio frustra solicitatus: frustra & Plutonis domus* exilis *ab* exilio *dici existimata. In Hippocratis dicto lapsus Fœsius.* ἀνδρεῶδες, *&* ἀνδραποδῶδες *qid.*

TÀ Ἡρακλείτου διαστίξαι, ἔργον. *Heracliti scripta interstingvere, arduum est,* inqit Aristoteles, *Rhetor. l.* 3. *c.* 5. Inde factum, ut in eis qæ posteritati ille commendavit, multa ambiguè concepta, multa perversè ac præter mentem avtoris accepta fuerint. Meminiqe V. Cl. D. Joannem Boscium, cui agnosco plurimum debere me, illud subinde in ore habuisse, *Codicem benè interpunctum commentarii boni vicem habere.* Certè non literula tantum, avt apiculus accentus index, (qod alibi ostendimus) sed & punctiuncula, sive pavsula loco mota, dempta, immutata, magnas qandoqe tenebras scriptis offudit, virisqe etiam magnis negotium facessivit; imò in sensum avtoris menti adversum prorsus dicta nonnunqam est ubi perverterit. Nec inscitum itaqe avt insipiens fuit illud Præsulis summi popularis nostri. Is læsæ majestatis cum insimularetur; &, postqam de capitibus qibusdam eo spectantibus interrogatus fuerat, responsionibus qas dederat, scripto commissis, qo suas esse agnosceret, subscribere detrectaret, cavssam, qare id abnueret, reqisitus, qasi ludendo, sed seriam revera rem agens, ne suis ipsius confessis premeretur & opprimeretur, respondit, *Nescire se, qomodo scriptum illud, qod recitassent sibi, ipsi posteà interpungerent.* Adjecitqe non illepidam de Archimandritâ qodam fabellam an historiolam, qi cum cœnobii cui præfuerat, foribus, vir hospitalitatis amans, programmatis loco præfigi procurasset, animi hospitalis indicem, versiculum istum,

Porta patens esto; nulli clavdaris honesto:

accedens nebulo qidam malevolus, pavsulâ loco suo motâ, & alieno intersitâ, præfecti boni mentem corrupit, cum jam sic legeretur,

Porta patens esto nulli, clavdaris honesto.

Qod cum Rex aliqando in itinere fortè fuisset conspicatus, cœnobium, tanqam Evxini maris per antiphrasin sic dicti sinum aliqem, locum inhospitalem, idqe palam professum, demoliri confestim in mandatis dedit. Itaqe vereri se ne interpunctio prava, ut Archimandritæ illi, ita sibi qoqe damnosa & exitialis evadat. Hæc ille festivè satis, in re anxiâ, nec discriminis etiam capitalis experte. Cui attexi poterit, qod Thomas de Palude noster refert, Herefordensis Prælati dictatum illud, ambiguè conceptum, & citra interpunctionem consultò exaratum Edovardo Rege ejus nominis secundo, à suis tum sub custodiâ arctâ nimis detento, *Edvardum Regem occidere nolite timere bonum est.* Distinctione siqidem vel post *nolite* vel post *timere*, collocatâ, Regis cædem vel prohibere, vel hortari poterat idem: Proceres avtem, Regi cum Prælato pariter infensi, in partem seqiorem proni sumpserint: qod Regi misero capitale evasit.

Cæterum nos exemplum exhibebimus, ubi citra discrimen istiusmodi, de capite tamen reqe capitali agitur, in qo pavsulæ index punctiuncula sede sua dimota, & sensum conturbavit, & Criticorum ferè principi viro ita imposuit, ut lectionis peregrinæ prorsus invehendæ occasionem ei præbuerit. Tertullianus itaqe *Apologet. c.* 12. dum pari plane modo, & Dei servos, & Deos suos, ab idolorum cultoribus haberi contendit, inter alia hæc habet; *Crucibus & stipitibus imponitis Christianos: qod simulacrum non prius argilla deformat, cruci & stipiti superstructa? in patibulo primum, corpus Dei vestri dedicatur: ungulis deraditis latera Christianorum. At in Deos vestros, per omnia membra, validius incumbunt asciæ, & runcinæ, & scobinæ. Cervices ponimus ante plumbum & glutinum & gomphos: sine capite sunt Dii vestri.* Qæ novissima mendi manifesta sunt planè, nec est ut sensum sic concepta sustineant. Itaqe vir illustrissimus Josephus Scaliger in *Animadvers. ad Evsebii Chronolog.* ita postulat desingi; *Cervices ponimus ante plumbum: Glutinum & gomphosis capiti sunt Diis vestris.* Ita deformatum (ut cum Septimio loqar) sic explicat, *γόμφωσιν & coagmentationem capitibus simulacrorum ex plumbo fieri ait, qod verum est.* Certè qo modo, avt è verbis Tertulliani, prout ipse posuit, hoc eruatur; qum ad membrum præcedens plumbum referatur; & incisi posterioris hæc potiùs mens foret, *caput simulacrorum glutino & gomphosi constare*; qod est falsum; avt γόμφωσις propriè loqendo ex plumbo fiat, qum γόμφοι clavos, qi plumbei esse non solent, designet; ego qidem nullus video. Sed nec tam fœlicem in coagmentatione istâ extitisse virum illum ter maximum, ac ipse censet, animum possum inducere ut credam. Qi stomachatur tamen, nec succenset modicè, qod *hunc locum tantâ felicitate restitutum, qidam ἄμουσοι καὶ κακοήθεις avsi sunt reprehendere.* Ego verò inter ἀμούσους illos, modo ne κακοήθεις adjiciat, nomen liberè lubenterqe profiteor meum. Sed, *Qi utinam*, inqit, *mihi vulgatam lectionem interpretarentur.* Atqi istud nihil opus est: si ratione aliâ aliqâ expediri res poterit. Qanqam punctiunculâ, non aliunde invectâ, sed sedi propriæ tantummodo restitutâ, citra literulam ullam immutatam, ubi fœliciùs pavlo, opinor, emendaverimus, lectionis vulgatæ interpretationem commodam satis, imò avtoris menti prorsus congruentem, exhibebimus. Sic ergò interpungimus, *Cervices ponimus, ante plumbum & glutinum & gomphos, sine capite sunt Dii vestri.* Cervices, inqit, ponimus, ubi capite plectimur: at Dii vestri, ante plumbum & gluten & clavos, qibus truncis suis simulacrorum vestrorum capita committuntur, capitibus

bus carvere. Hanc avtem lectionem cum ad oram codicis mei à Rhenano editi illevissem, deqe eadem amicum qendam, qi in scriptis suis locum eum, sed vitiatum, lavdaverat, per literas diu ante monuissem; inveni tandem in nuperâ illâ, omniumqe qæ præcesserant exactissimâ atqe emendatissimâ viri clarissimi Nicolai Rigaltii editione Septimianâ (sed post emendationem Junianam, qam tunc qoqe consulebam,) sic plane repositam.

Septimiano loco isti poterant ex eodem adjici alia havd pavca. Verum eis præteritis, ex Marci Antonini Imperatoris scripto verè avreo, sed descriptorum qâ incuriâ, qâ inscitiâ, havd pro meritis accepto, loca aliqot, è multis scilicet unum & alterum, attingemus, in qibus vitiosa interpunctio interpretes in fravdem induxit, & ab avtoris mente genuinâ abduxit procul. Operis illius *lib.* 6. *sect.* 50. inqit Imperatorum decus ille: Ὥσπερ τῆς ὕλης, ὅσον ἀφώρισταί σοι στέργεις οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ χρόνου πειρῶμεν πεῖθειν αὐτούς. Πρᾶττε δὲ καὶ τῶν ἀκόντων, ὅταν τῆς δικαιοσύνης ὁ λόγος οὕτως ἄγῃ. Qæ Gvilielmus Xylander sic reddidit; *Ut corporis tantam, qanta tibi est tributa, portionem probas: ita & de tempore annitendum est, nobis ut persvadeamus. Etiam invitis hominibus id agendum non est, qod justitiæ ratio jubet.* Primò, negativa illa apud Antoninum nulla habetur; Et est forsan à manu malâ, non ab interprete ipso: qasi Marcus id vellet, qod ex Platonis mente Cicero *ad Lentul. l.* 1. *Ep.* 9. & ex Cicerone Xylander ad Marcum alibi; *Tantum contendere in republicâ qantum probare tuis civibus possis: vim neqe parenti, neqe patriæ afferri oportere*; cum Marcus contra planè censeat, etiam invitis omnibus *agendum*, qod jus fasqe à nobis exegerit. Tum punctiunculæ defectus ansam dedit, ea committendi, qibus commissis sententia in membro altero vitiosa, in altero mutila fieret. Sic ergò distingvendum, vertendumqe; Ὥσπερ τῆς ὕλης, ὅσον ἀφώρισταί σοι, στέργεις, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ χρόνου. *Qemadmodum eâ corporis mole contentus es, qæ est tibi assignata: ita de tempore* affectus esse debes. Ut eo nempe vitæ spatio, qod est tibi assignatum, contentus sis: curtam enim dictionem & concisam affectabant Stoici. Tum novo facto initio: Πειρῶμεν πεῖθειν αὐτούς. πρᾶττε δὲ καὶ τῶν ἀκόντων, &c. *Annitamur hominibus persvadere:* (id utiqe qod justitiæ est atqe æqitati consentaneum) *facito verò velint nolint illi, qod à te justitiæ ratio exigit.* Idem *ibid. l.* 9. *sect.* 20. Marci verba sic reddidit; *Alterius peccatum ibi est relinqendum, ut sit actionis defectus, appetitus, opinionis qies, ac qasi mors: nihil mali.* Scilicet interpunctio legitima minus animadversa, versionem insulsam absurdamqe hanc peperit. Verba avtoris ritè interstincta sic habent; Τὸ ἄλλου ἁμάρτημα ἐκεῖ δεῖ καταλιπεῖν. ἐνεργείας ἀπόληξις, ὁρμῆς καὶ ὑπολήψεως παῦλα, οἷον θάνατος οὐδὲν κακόν. Copulativam duntaxat sedi suæ restitui, cum ante οἷον perperam prius poneretur. *Alterius peccatum ibi, ubi est; relinqendum est.* Apud avtorem suum scilicet, *Operationis desitio, appetitus atqe opinationis cessatio, est qasi mors qædam: nihil mali* utrobiqe. Hoc est, qod passim inculcat, nihilo magis malè esse rei alicui, ubi desierit, qam fuerit anteqam existeret eadem. Idem *l.* 10. *sect.* 28. Marcum sic loqentem facit, *Tantum per alios animo tibi finge eum, qi alicujus rei cavssâ dolet, avt indignatur, similem esse porcello, qi mactatur, & calcitrat atqe grunnit.* Ubi posset non immeritò qæri, qid sibi velit illud, *per alios animo fingere*; avt unde in aliorum animos cuiqam potestas avt potentia istiusmodi, ut per illos aliqid fingat sibi. Cæterum interpunctio neglecta materias confudit, & sententiam è commissis absurdam procudit & produxit, *Sect.* 27. Ὅλα δράματα καὶ σκηνὰς ὁμοειδεῖς, *fabulas totas scenasqe uniformes* per totum vitæ humanæ sive mundi hujus mimum peragi observat: nisi qod ab actoribus variis mimi hujusce partes per ætates singulas aguntur. Hac de re dissertatiunculam ab eis verbis orditur, Συνεχῶς ἐπινοεῖν, πῶς πάντα τοιαῦτα, ὁποῖα νῦν γίνεται, καὶ πρόσθεν ἐγίνετο· —— clavdit istis, —— πάντα γὰρ ἐκεῖνα τοιαῦτα ἦν, μόνον δι' ἑτέρων. *Cogitandum jugiter, qalia nunc fiunt omnia, talia & prius altitata fuisse.* — *ejusmodi planè fuerant præterita omnia illa* (qalia ea utiqe qæ nunc fiunt) *nisi qod per alios,* agerentur, nempe. At interpres interstinctione non animadversâ, clavsulam illam, μόνον δι' ἑτέρων, à periochâ ad qam pertinebat divulsam, sectionis insequentis, qæ diversi planè est argumenti fronti imprudens adfixit, prioris sententiam mutilavit, alterius corrupit. Verum ejusmodi qamplurima in scripto illo insigni, passim est deprehendere, partim miserè divulsa, partim malè coalita, alia luxata & loco dimota, alia superflua & redundantia, alia manca & mutilata, alia in mentem, vel nullam, vel perversam, vel adversam etiam depravata: qibus emaculandis, everrendis, restituendis, digerendis nos eam, qam potuimus operam, aliorum etiam qorundam ope advocatâ, sedulò impendimus; emendatiùs pavlò saltem, licet omnia præstare neqeamus, si Deus vitam, otium viresqe concesserit, aliqandò edituri.

Infinitus hic essem, si ex uno Philostrati *de vitis Sophistarum* libro recensere velim loca omnia, qibus pavsæ interpunctionesqe minùs animadversæ interpretem Latinum Antonium Bonfinium in fravdem illexerunt, & interpretationes ab avtoris mente prorsus alienas, nec raro absurdas etiam & mentis omnis inanes, pepererunt: pavcula tantum parcâ manu delibabo. In *Nicetâ*, de Heraclide Sophistâ, qi Nicetæ scriptis castigationes qasdam adjecerat, festivè Philostratus, Ἠγνόησε δὲ, ἀκροθίνια Πυγμαίων κολοσσῷ ἐφαρμόζων. h. e. *non advertit, se spolia Pygmæa colosso adaptare.* At interpres interpunctione malâ deceptus, *Sed cum Pygmæa colosso imposuit, frugum primitias ignoravit.* Dictionis venustæ καὶ παροιμιώδους leporem gratiamqe corrupit planè. De Dione Prusæo; Δίωνα δὲ τὸν Προυσαῖον, οὐκ οἶδ' ὅ, τι χρὴ προσειπεῖν, διὰ τὴν ἐς πάντα ἀρετήν. h. e. *Dionem Prusæum nescio qid nuncupem, qum in omnibus præclarus fuerit*: at interpres; *Dionem Prusæum (qoniam de eo dicere opus est) neqaqam in omni virtutum genere noverim.* Avtoris menti contrarium prorsus sensum dedit: apud qem seqitur; Ἀμαλθείας γὰρ ἦν, τὸ τοῦ λόγου. Sed & istic interpunctionis absentiâ lapsus; vertit, *Amalthea cornucopia erat in dicendo*: pro eo qod debuerat; *Amalthea cornu, qod dicitur, vel solet dici, erat.* De Polemone; Καὶ ἡ αἰτία δὲ, ἣν ἐκ τῶν πολλῶν εἶχεν, ὡς ὁδοιποροῦντι αὐτῷ πολλὰ μὲν σκευοφόρα ἕποιτο, πολλοὶ δὲ ἵπποι, πολλοὶ δὲ οἰκέται, πολλὰ δὲ ἔθνη κυνῶν. ἄλλα ἐς ἄλλην θήραν, αὐτὸς δὲ ἐπὶ ζεύγους ἀργυροχαλίνου, Φρυγίου τινὸς ἢ Κελτικοῦ, προβαίνοιτο, εὔκλειαν τῇ Σμύρνῃ ἔπραττε. πόλιν γὰρ δὴ λαμπρύνει μὲν ἀγορὰ καὶ κατασκευὴ μεγαλοπρεπὴς οἰκοδομημάτων· λαμπρύνει δὲ οἰκία εὖ πράττουσα. οὐ γὰρ μόνον δίδωσι πόλις ἀνδρὶ ὄνομα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἄρνυται ἐξ ἀνδρός· ἐπεσκόπειτο δὲ καὶ τὴν Λαοδίκειαν ὁ Πολέμων, θαμίζων ἐς τὸν αὐτοῦ οἶκον, καὶ δημοσίᾳ ὠφελῶν, ὅ, τι ἠδύνατο. *Qod avtem pleriqe in illo culpabant, qod iter facientem impedimenta plurima seqerentur, eqi etiam multi, famuli numerosi, variaqe ad venatum varium canum genera; ipse avtem curru veheretur, Phrygio Celticove, frænis argenteis exornato, famam decusqe Smyrnæ conciliabat. Siqidem civitati splendorem affert fori ædificiorumqe structura magnifica; affert & familia feliciter agens. Neqe enim civitas tantum homini nomen dat, sed & ab homine ipsa accipit. Polemon avtem & Laodiceæ curam gerebat, ad ædes qas ibi habebat crebrò commeans, & rempublicam, qantum poterat, adjutabat.* At interpres ista, dum partim malè distingvit, partim vitiata seqitur, partim non assequitur, miserè corrumpendo sic reddidit; *Cavsæ qæ ex pluribus habebat, sicut impedimenta virum iter agentem, ita hæ Polemonem seqebantur: multi enim eqi, multiqe clientes, & multa denique ac varia canum multitudo, diversas feras investigantium: Ipse avtem in Argyrochalini Phrygii Celticive jugum transivit, ac Smyrnæ famam præstitit: Civitatem enim forum & magnifica ædificantium structura, item excultissimæ ædes illustrant. Neqe solum civitas Viro nomen affert; verum etiam à viro sæpè nomen accepit: inspectâ lætitiâ suâ domum admiratus est, & qoniam poterat, non parvo reipublicæ fuit jumento.* In primo inciso interstinxit ubi non oportuit; in ultimo ὅτι pro ὅ, τι legit: totamqe ferè dictionis seriem pervertit. Codices forsan depravatos nactus, pro αἰτία, qæ criminationis sensum habet, αἰτίαι legit, pro θαμίζων, θαυμάζων. ζεῦγος *jugum* imperitè vertit, cum *currum* avt *bigas* debuisset; Λαοδίκειαν omnium absurdissimè *lætitiam*, qasi λαο-

 δίκειαν

τίκιαν legisset, nam *Lavdicea* olim pro *Laodicea* dicebant, ut *Lavmedon* pro *Laomedon*, unde *Lavdiceni* per ludibrium dicti, referente Plinio *l.* 1. *Ep.* 2. ad urbis nomen allusione habita, qi *lavdes* suas celebratas libenter avdiebant. Sic avtem legendo Latinam esse vocem suspicatus est, qâ usus est Philostratus, qo modo ex Græcis alii qidam τὰς δηλικίας pro Latinorum *deliciis* dixere. Ita enim Sophronius in *Catalogo scriptorum*, qod Hieronymus in *Hegesippo* dixit, *Hadrianum in deliciis Antinoum habuisse*, id Sophronius ἐν μεταξὺ τῶν δηλικιῶν reddidit, pro qo corruptè αἰδηλικίων legitur. Cæterum illustris est γνώμη illa de viris egregiis qi civitatibus suis nomen decusqe comparavere; de qâ fusiùs pavlò Galenus in *Hortatoriâ ad artes*, ad qam in Commentariis, qos in orationem eam olim, instigante Viro eruditissimo mihiqe amicissimo D. Theodoro Gulstono Doctore Medico, jam olim moliebamur, plura congessimus. De Aristocle; Ὃν ῥ ἐφιλοσόφει χρόνον, αὐχμηρὸς δοκῶν, καὶ τραχὺς τὸ εἶδος καὶ δυσπινὴς, τὴν ἐσθῆτα ἔφερεν, καὶ τὸν αὐχμὸν ἀπετρίψατο. *Eo qo Philosophiam profitebatur tempore, cum sqalidus ante videretur, & specie horridus ac sordidus, veste usus est nitidiore, sordesqe ac sqalorem deposuit.* Ita enim distingvendum, & intelligendum, docent seqentia. Τὸν γὰρ πολὺν χρόνον οὕτω κινηλασμένος, ἀτάκτως εἰς τὰ θέατρα ἐφοίτα. *Qi tam castigatam, sive severam, vitam ante degerat, ad theatra inordinatè itabat.* At Bonfinius contra planè, dum pavsarum rationem nullam habet; *Eo tempore, qo in Philosophiâ versatus est, sqallida asperaqe facie videbatur: item abstemius vestem unam in deliciis habebat, situm abstergebat.* Verum in Bonfinii fimeto nimis diu hæsimus. Hunc ergò mittamus, qi tantum à Xylandro abest, avt plus multò, qam à Scaligero Xylander.

Ad alios notæ havd ignobilis transeamus.

Apud Joannem Stobæum *tom.* 2. *tit.* 1. sub Epicteti nomine reperiuntur ista: Βέλτιον ὀλιγάκις πλημμελῆν, ὁμολογοῦντα σωφρονεῖν πλεονάκις· ἢ ὀλιγάκις ἁμαρτεῖν, λέγοντα πλημμελῆν πολλάκις. Qæ Gesnerus sic reddidit; *Præstat rarò delinqere, fatentem modestè & sobriè agere sæpius: qam rariùs peccare, dicentem se delinqere sæpiùs.* Ecqis tam obesæ avt mucosæ naris est, qi Epicteto istiusmodi excidere potuisse, animum inducat? Lege, distinctionibus duntaxat immutatis, meo periculo; Βέλτιον ὀλιγάκις πλημμελεῖν ὁμολογοῦντα, σωφρονεῖν πλεονάκις· ἢ ὀλιγάκις ἁμαρτεῖν λέγοντα, πλημμελεῖν πολλάκις. *Satius est, peccare qandoqe fassum, rectè plerumqe te gerere; qam rarò peccare te agnoscentem, sæpiùs delinqere.* Qam ex insigni absurdam sententiam effecerat, pavsula tantum loco mota? Apud eundem, qod censuras tam diversas, tam adversas expertum est, uti alibi indicavimus, dictum illud Evripideum,

> Τίς δ' οἶδεν εἰ ζῆν τοῦθ', ὃ κεκλῆσθαι θανεῖν,
> Τὸ ζῆν δὲ θνήσκειν ἐστί;

Interpres idem, qum perperam hoc pacto interstinctum reperisset, sic reddidit,

> *Qis norit an vivere sit, qod nos vocamus mori,*
> *Mors avtem vita?*

Ita & mentem avtoris pervertit, & dictionis membra à se invicem distincta secum invicem confundendo tavtologiam meram induxit. Ea verò sic legenda fuerant,

> Τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν τοῦθ' ὃ λέγεται, θανεῖν, &c.

Vertendaqe,

> *Qis norit, an hoc vivere qod dicimus, mori*, &c.

ut ὃ λέγεται, ad vitam, non ad mortem referatur, ne cantilena cuculina sit.

Apud Athenæum *Dipnosoph. l.* 10. leguntur ex Alexidis comici *Syntrophis* ista;

> Ὡς ἡδὺ πᾶν τὸ μέτριον, οὐθ' ὑπεργέμων.
> Ἀπέρχομαι νῦν, οὔτε κενὸς, ἀλλ' ἡδέως
> Ἔχων ἐμαυτοῦ. —

Qæ Campensis sic reddidit,

> *O qam jucundum, qicqid mediocre est, nec plus justo plenum?*
> *Abeo nunc minimè vacuus; sed, ut mihi videor*
> *Latus.* —

Et Grotius, qi in *Excerpta* sua transtulit,

> *Qam dulce est, qod mediocre est, nec superat modum.*

A Hanc avtem versionem, qo firmaret ὁ πᾶν, qum Athenæi scriptura non videretur admittere, eam sollicitavit; &, *malè*, inqit, ὑπεργέμων *apud Athenæum*: cujus loco itaqe τὸ ὑπεργέμον it substitutum frustrà, nihil enim id opus. Interpunctione restitutâ, tam proclivia futura sunt omnia, qam est imber, cum pluit. Sic ergò legendum, (qod & conjunctio in inciso posteriore præeuntem alteram reqirens, non svadet, sed cogit,)

> Ὡς ἡδὺ πᾶν τὸ μέτριον; οὔθ' ὑπεργέμων
> Ἀπέρχομαι νῦν, οὔτε κενὸς, ἀλλ' ἡδέως
> B Ἔχων ἐμαυτοῦ. —
> *Qam svave est, qod mediocre est? nec supra modum*
> *Discedo onustus, nec inanis, sed svaviter*
> *Me habens.* sive, *Affectus* —

Sophoclis qædam ex Electra Vir Cl. Joannes Buxtorfius in *Biblioth. Rabbin.* qo dilationis damnum qam insigne sit, doceat, sic citat. *Cunctatio*, inqit, *non tantum in præsens noxia, sed & in futurum damnosa sæpe evadit; ut vel illud testatur, qod Oresti reditum differenti responsum fuit,*

> Μέλλων γὰρ αἰεὶ δρᾶν τι τὰς οὔσας τί μου,
> C Καὶ τὰς ἀπούσας ἐλπίδας διέφθορεν.

Vertitqe

> *Cum prorogat semper facere præsentia simul,*
> *Etiam futuras spes omnes perdidit.*

Mitto qod pronominis μου rationem nullam habuit vir doctissimus cujus loco οἷμοι legisse videtur: dictionis elegantiam interpunctione non observatâ corrupit. Sic enim legendum fuerat,

> Μέλλων γὰρ αἰεὶ δρᾶν τι, τὰς οὔσας τί μου
> Καὶ τὰς ἀπούσας ἐλπίδας διέφθορεν.

D Vertendumqe

> *Dum rem cunctatur aggredi, cunctas mihi*
> *Spes & præsentes & futuras perdidit.*

Electra de Oreste absente loqitur.

Ex Platonis *Symposio* in *Commentariis* ad *Sophoniam* lavdat hæc Franciscus Ribera, Βίᾳ γὰρ ἔρωτος οὐχ ἅπτεται, οὔτε ποιῶν ποιεῖ. ea sic reddidit, *Violentia enim amoris non tangit, neqe faciens facit.* hoc est, inqit ille, *non vehementer stimulat.* Sed & V. Cl. Sixtus Amama in *Select. regul. textual. pag.* 85. eodem fine ex Platone producit istud, ποιῶν ποιεῖ. qod cum Luciani illo in *Dialog. Menel.* & *Protei*, ἰδὼν εἶδον i. *videns vidi*, componit. frustra uterqe. Sunt enim ista à Platonis mente qam longissimè dissita. Dictionis Platonicæ series sic se habet; Ἔρως οὔτ' ἀδικεῖ, οὔτ' ἀδικεῖται. οὔτε γὰρ αὐτὸς βίᾳ πάσχει, εἴ τι πάσχει· βίᾳ γὰρ ἔρωτος οὐχ ἅπτεται· οὔτε ποιῶν, ποιεῖ. *Amor injuriam nec infert cuiqam, nec à qoqam patitur. neqe enim per vim patitur, si qid patitur; vis enim amorem non attingit; neqe faciens, facit.* hoc est, neqe siqid facit, per vim facit. Duplici utiqe axiomate in paradoxo illo nititur Philosophus. Οὐδεὶς ἑκὼν ἀδικεῖται. *Nemo volens injuriam patitur.* Aristot. *Ethic. l.* 5. *c.* 9. subjungit enim, Πᾶς γὰρ ἑκὼν ἔρωτι πᾶν ὑπηρετεῖ. *Amori qisqe in re qaqe sponte suâ obseqitur.* Et, Ἔρως οὐ βιάζεται· *Amor non cogitur.* Clavdian. in 4. Coss. Honor.

> — *non extorqebis amari.*

Et Tertullianus *de pudicitia*; *Nulla ad libidinem vis est, nisi ipsa: nescit, qod libet, cogi.* Cæterum affectus iste licet omnium reverâ sit liberrimus; nullus est tamen efficacior, majorique cum vehementiâ hominem qi totum ferat; non timor ipse, qo nihil magis vim facere videri possit. Siqidem, ut Seneca in *Medea*,

> *Amor timere neminem* (nil etiam) *verus potest.*

Proinde ἐμφατικώτερον Apostolus ad Cor. Ep. 2. c. 5. v. 14. qo affectus hujusce vim exprimeret, ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς. *Etenim amor Christi nos constringit.* h. e. cogit qodammodo, & vim qandam infert. Et Marcus Imperator de eis etiam qi affectu hoc arripiuntur, *Comment. l.* 8. *sect.* 14. Ἀναγκάζεται οὕτως ποιεῖν, *necessario facere illum qa facit.* & *l.* 10. *sect.* 30. Βιάζεται, *cogi hominem.* Sed illa Platonis mens genuina: à qa latissimè abscessere viri docti cum in codices ab interpunctione laborantes incidissent, nec dictionis filum attenderent satis.

Flaccus in ipso statim *carminum* exordio *Ode* 1.

> *Sunt qos curriculo pulverem Olympicum*

Colle-

Collegisse juvat, metaque fervidis
Evitata rotis, palmaque nobilis
Terrarum dominos evehit ad Deos.
Hunc si mobilium turba Qiritium
Certat tergeminis tollere honoribus:
Illum, si proprio condidit horreo, &c.

Ubi distinctio neglecta, & distributionis membra secum invicem confudit, & sententiam *ἀνανταπόδοτον*, *altero membro defectam*, reddidit. Henricum Stephanum dico & Danielem Heinsium, distinctione rite constitutâ, utriqe vitio medelam qam viri præstantissimi, dum mendum subesse nec suspicati sunt, neglexerant, fecit Johannes Isaacus Pontanus; dum hoc modo legit.

Sunt qos curriculo pulverem Olympicum
Collegisse juvat, metaqe fervidis
Evitata rotis, palmaqe nobilis.
Terrarum dominos evehit ad Deos
Hunc, si mobilium turba Qiritium, &c.

distinctionis notula loco mota dictionis seriem interturbaverat, ac sensum planè corruperat, ac idem in eisdem *lib.2. Oden.3.* hac clavdit periocha gnomicâ, sortis humanæ incertitudinis indice;

Omnes eodem cogimur: omnium
Versatur urna: serius ocyus
Sors exitura, & nos in æternum
Exilium impositura cymbæ.

Hujus avtem dicti syntaxin geminam importune inserta punctiuncula pervertit corrupitqe: qam tamen, ut minorum gentium interpretes mittam, nec heroes illi insigniores animadverterunt. advertit primus, & solus, qod sciam, Janus Duza, qi & in schedis suis qibusdam adnotavit. Ecqid est enim, *omnium urna*, ad illud referunt, ac inde explicant, qod *lib.3. Ode 1.* dicitur,

—— *Æqâ lege necessitas*
Sortitur insignes & imos:
Omne capax movet urna nomen.

Cui parallelum faciunt illud Maronis *Æneid. l. 6.*

Qæsitor Minos urnam movet. —

Cæterum Poeta non *omnium urnam*, qod minùs propriè, sed *omnium sortem*, qod est familiare ac usitatissimum dixisse videtur. Proinde dempto interstitio illo, qod dictionis non proprietatem tantummodò, sed & elegantiam ipsam minuit, unâ serie continuâ, nec interruptâ, incisum medium, sic concipiendum legendumqe censet Vir Clarissimus.

—— *Omnium versatur urnâ serius ocyus*
Sors exitura ——

ut *urnâ*, non nomen ipsum, sed nominis casus qintus sit, qem ablativum vulgò nuncupant. qam lectionem indicatam qi non alteri illi prætulerit, vix est qin ut fungum existimem. Idqe forsan si advertisset V. Cl. Heinsius, lectionem receptam in voculâ novissimâ demutatum non isset, ut pro *cymbæ cymba* legendum sisceret. qum aptissimè & *sors cymbæ impositura*, Charontis utiqe dicatur; & *in æternum exilium imponi*, qo modo de Josepho, *in Ægyptum divendi*, Act. c.7. v.9. de qâ formulâ alibi diximus. nec inducere potis sum animum ut critico illi celeberrimo licet, hic assentiar, qi ex *exilii* voce istic usurpatâ vult *domum Plutoniam* Lyrico eidem *exilem* dictam, *carm. l.1. Ode 4.* qum syllabæ mediæ (qod virum tantum non advertisse mirum, qantitas disertè adversetur.

Inter Sophoclea ex *Incertâ Fabulâ* in *Excerptis* Grotius hæc habet,

Λάμπει γὰρ ἐν χρείαισιν ὥσπερ εὐπρεπὴς
Χαλκός, χρόνῳ δ' ἀργήσαν ἤμυσε στέγος.

ita enim interstincta eduntur ista tam in Plutarchi codicibus, apud qem non semel reperiuntur tum accisa, tum & integra, libellis *de sene politico*, & *de vita abdita*, qam & in Viri Cl. qi inde sumpsisse videtur, *Excerptis*. Ea verò interpunctio, vel punctiunculæ potiùs distingventis absentia, fecit, ut tragici mentem Vir Cl. havd sit ritè assecutus, qum sic verteret,

Dum qippe in usu est, splendet, as ut nobile:
In otio si jaceat, hebetatur vigor.

A Sic Xylander, qi loco altero licentiùs sic reddidit,

Namqe æris instar, qod longo post tempore
Usu refulget attritum: virtus viri
Comperta splendet actionibus probis.

altero tragici mentem propiùs,

Namqe as velut decorum splendet usibus:
Cum non habitata tempore concidat domus.

de *vigore* corporis an animi locutum tragicum alter opinatus est, de *virtute* ethicâ sive practicâ alter; qi tamen alibi membrum alterum de ædibus rectè cepit. de qibus dictum utrunqe cepisset uterqe, nec cum Sophocleis, vel
B sua, vel Plutarchiana sensu commiscuissent, si avt rite dispuncta invenissent, avt Plutarchi dissertationem accuratiùs pensitassent. Interpunctione restitutâ, qâ prima eodem cum postremis referenda indicetur unâ cum à lavdante adjectis, sic habent.

Λάμπει γὰρ ἐν χρείαισιν ὥσπερ εὐπρεπὴς
Χαλκός, χρόνῳ δ' ἀργῆσαν ἤμυσεν, στέγος,

ὥς φησι Σοφοκλῆς; ὡς δ' ἡμεῖς φαμὲν, ἐκεῖνο τῆς ψυχῆς τὸ γάνωμα, ᾧ λογιζόμεθα, καὶ μνημονεύομεν, καὶ φρονοῦμεν.
C Ita ille *de sene rempublicam administrante* disserens. in illâ verò *de vitâ occultè agendâ* dissertatione, clariùs adhuc.

Λάμπει γὰρ ἐν χρείαισιν, ὥσπερ εὐγενὴς
Χαλκός, χρόνῳ δ' ἀργῆσαν ἤμυσε οὐ μόνον

στέγος, ὥς φησι Σοφοκλῆς, ἀλλὰ καὶ ἦθος ἀνδρὸς οἷον εὐρῶτα καὶ γῆρας ἐν ἀπραξίᾳ δι' ἀγνοίας ἐφελκόμενον. qam scripturam secutus videtur Vir Cl. qando *æs nobile*, reddidit, cum alteram tamen in senario Sophocleo exhibuerit. ad tragici mentem facit, qod Naso habet *Pont. lib. 1. eleg. 6.*

Canescunt turpi tecta relicta situ.

D Plutarchi illa sic verti poterunt,

In usu namqe ut æs nitens, splendet domus;
In usu verò concidit diutino;

ut Sophocles ait; ut nos verò, animæ aciesilla, qâ ratiocinamur, meminimus, sapimus. Et altera ista:

Dum namqe in usu est, æris instar nobilis,
Nitens, in usu tandem corruit,

non domus duntaxat, ut Sophocles ait, sed & viri virtus, situm seniumqe qodammodo sensim sine sensu contrahens.

Menedemus Cynicus apud Laertium lib. 6. cap. 104.
E Evripidea qædam gnomica alludens.

Γνώμαις γὰρ ἀνδρῶν εὖ μὲν οἰκοῦνται πόλεις,
Εὖ δ' οἶκος· οὐ ψαλμοῖσι καὶ τερετίσμασιν.

qæ Cynici verba, perperam dispuncto usus codice, Ambrosius Laertii interpres sic reddidit,

Magna reguntur urbes nam prudentiâ:
At una cantu non regi qeat domus.

ab mente tam tragici, qam & Cynici discessit, qæ sic potius reddi debuerat;

Sagacitate civitas regitur probè,
F *Domusqe; neutra fidibus avt cantu levi.*

Hippocrates in librum περὶ παρθενίων, sive *de virginum affectibus*, *Sect. 5. pag. 125.* hæc habet, Αἱ δὲ παρθένοι, ὁκόσῃσιν ὥρη γάμου παρανδρούμεναι, ὅτι μᾶλλον πάσχουσι. Ea vir insignis Anutius Foesius, qo de Hippocratis scriptis nemo meliùs ampliusve meretur, cum vitiata suspicaretur, ex M. S. Regio (sed istic saltem mendoso) corrigere conatur, & pro ὥρη ὥρας substituit. Vertit itaqe, *Virgines, qibus propè nuptiarum tempus instat ut viro conjungantur.* Et in *Oeconom. Hippocrat.* h. e. inqit, *qæ ad nubiles annos & vi-*
G *rilitatem propè accedunt; sive qæ propè sunt maturæ viro, & virilitatem avt maturam viro ætatem ingrediuntur.* Adversus qam versionem excipi poterit non immeritò; primò *virilitatem* & *virilem ætatem* de virgine non ἀκύρως nimium duntaxat, sed καταχρηστικῶς admodum dictum videri, tum ἀνδροῦσθαι, sive ἀνδρωθῆναι Græcis ubi de muliere usurpatur, non *viro maturam*, sed *virum expertam esse*, significare. Hesychius, Ἀνδρωθεῖσα, ἀνδρὶ συνεισηκυῖα, διαπαρθενευθεῖσα. *Virum experta*, ut Flaccus; *devirginata*, ut Petronius. Adhæc, ὥραν γάμου παρανδρούμεναι, ecqid fuerit? avt qem sensum vel commodum vel idoneum hic ediderit? Deniqe aliud est ἀνδροῦσθαι, aliud παρανδροῦσθαι. & ab Hippocratis mente aliena prorsus sunt ista. Pavsula utiqe deficiens Virum Doctissimum & in Hippocrate versatissimum ab avtoris

ris sensu genuino, dictionisqe notione germanâ transversum egit, ad locum sincerum incrustandum adegit, versionemqe utriqe illi nullâ ratione consentaneam produxit. Interpunctione rectâ restitutâ sic lego, Αἱ δὲ παρθένοι, ὁκόσῃσιν ὥρη γάμου, ἀπανδρούμεναι, ὅτι μᾶλλον πάσχουσι. verto, *Virgines, qibus nubendi tempus adest, ni virum experiantur; seu, si congressus virilis expertes ulterius perstiterint, affectui isti magis sunt obnoxiæ.* ἀπανδρεῦσθαι eadem ratione qâ ἀποχρημάτιζειν dictum est; vocabulum Stephani Thesavro adjiciendum. Hanc avtem esse genuinam Hippocratis mentem, ex seqentibus fit perspicuum, qibus sic affectis præcipit, ut qam celerrimè nubant. inde futuram conceptus spem, qod malo isti medeatur; qod nisi virum expertas affectaturum est probabile. Κελεύω, inqit, δ' ἔγωγε τὰς παρθένους, ὁπόταν τὸ τοιοῦτο πάσχωσιν, ὡς τάχιστα ξυνοικῆσαι ἀνδράσιν, ἢν γὰρ κυήσωσιν, ὑγιέες γίνονται· εἰ δὲ μὴ, αὐτίκα ἅμα τῇ ἥβῃ, ἢ μικρὸν ὕστερον ἁλώσεται, εἴπερ μὴ ἀνδρωθῶσι. *Eqidem virginibus suadeo qibus tale qid accidit, ut citissime cum viris conjungantur. Si enim conceperint, sanæ evadunt. Qod nisi fiat, una cum pubertate, avt non ita multo post his tentabuntur, nisi viro jungantur.* est itaqe, Hippocrate ipso interprete, τὸ ἀνδρεύεσθαι, ἀνδρὶ συνοικῆσαι, sive συγγενέσθαι, ut Hesychius, *Virum experiri, cum viro rem habere.* cui opponitur τὸ ἀπανδρεύεσθαι, *à viro præteriri, viri* (cui matura atqe idonea jam fuerit) *expertem ulterius agere.* Explicatio ab avtore ipso clarissima.

CAPUT XVII.

Lucæ 11. 17. *locus per interpunctionem omissam, ab interpretibus perperam habitus: ex aliorum Evangelistarum collatione, restitutus & explicatus. vocabulum provocabuli loco, Gen.* 9. 6. *& alibi.* domus adversus domum. Dominus i. Domino. *Gen.* 19. 24. Dominus apud Dominum, 2 *Tim.* 1. *vers.* 18. *Discordia ruinæ procreatrix. Civitas homines, non ædificia. Rom.* 3. 9. *Lectio duplex pro interpunctione diversâ. sensus genuinus, spurco rejecto, unà cum interstinctione rectâ, datus, firmatus, cum antedictis conciliatus.* 1 *Cor.* 7. 32. 34. *per interpunctionem vitiosam miserè vexatus. Basilio sine caussâ adscripta lectio à receptâ discrepans. Interpunctione pravâ seductus Interpres Vulgatus contextui vim fecit. qem tamen secuti havd pavci, præter codicum interpretumqe Græcorum veterum fidem; Græcos etiam codices corrumpere conati nonnulli. Hieronymus hic varius, & à se dissidens. ejusdem de Apostolis dictum parum consideratum, hujus tempore lectio genuina Græcis agnita, nec à Latinis penitus rejecta. Ephes.* 4. 20. *interpunctionem genuinam videri à Bezâ restitutam.* Christum nosse, & Christum didicisse, *qi verè dicantur.* ἐν Χριστῷ διδαχθῆναι *qid.* 1 *Cor.* 8. 3. *cum Piscatore contra Bezam exponitur.* ἐν αὐτῷ, ὑπὸ τοῦ, παρ' αὐτοῦ, ὑπ' αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ. Χριστὸν ἀκοῦσαι, *qid velit.* ἀκοῦσαι αὐτὸν, *&* αὐτοῦ, *qi distent.* fides *qid, Gal.* 3. 2. *Apoc.* 13. 8. *Agnus an à mundo condito mactatus, dicatur.* ἐναντιοφανὲς *hujus loci, cum Heb.* 9. 26. *qo solvatur. qâ ratione factum id interpretes velint.* 1. *ratione* præordinationis *divinæ.* 1 *Pet.* 1. 19, 20. *Grotii scriptum adversus Socinum qale: à Ravenspergero frustra tentatum, à Vossio strenuè propugnatum.* προεγνωσμένος, præscitus. *Beza optimè: hujus codices depravati restituuntur. Eodem concedit & Socinus; à Lubberto hac in parte citra caussam reprehensus.* à mundo condito; *&* ab æterno, *an sint idem.* 2. *Ratione* pactionis sponsionisqe. *Esaiæ* 53. 7. *de eo loco Lud. Cappelli sententia.* 3. *Ratione* virtutis *&* efficaciæ. *qâ tam antegressi qam insecuti servati Rom.* 3. 25. *Heb.* 9. 15. 4. *Ratione* prædictionis *&* promissionis *Gen.* 3. 15. *Luc.* 1. 70. 5. *Ratione* fidei *&* fiduciæ. *Joan.* 8. 56, 6. *Ratione* præfigurationis, *Heb.* 9. 9, 12. 7. *Ratione membrorum ejus per singulas ætates cæsorum. Matth.* 23. 25. *Loci interpunctio ab hac diversa, sed genuina, ab aliis data; firmatur ex cap.* 17. 8. *rejectis alteris, qa vel ad agnum, vel ad librum novissima illa referunt. Objectionibus in contrarium allatis respondetur. Trajectiones in sacris literis non insolentes. sensus simplicior, avtore ipso præsertim præeunte præferendus. Lectio à recepta recedens à Bedâ proposita; qam seqitur Avtor* Annotationum in Apocalypsin *sub Avgustini nomine delitescens. Hæc nec Avgustini esse, nec Tychonii. ex* ἐσφαγμένου, ἐσφαγισμένου, *ex hoc* ἐσφραγισμένου *enatum. Pari modo pro* ἠγωνίζοντο, *qidam* ἠγωνιάζοντο *Joan. cap.* 18. *vers.* 36. *qod Cypriano imposuit: Proverbiale dictum,* agnus videri vult cum draco sit. *Hermippo comic. & Joanni Apoc.* 13. 11. *Locus Apoc.* 14. 13. *discutiendus proponitur. Interpunctio à Latino interprete turbata. versio ejusdem vitii suspecta.* ἐν Κυρίῳ ἀποθνῄσκειν, *qid.* δέσμιος ἐν Κυρίῳ, *Eph.* 4. 1. Οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ. 1. *Thes.* 4. 16. Κατὰ πίστιν ἀποθανεῖν, *Heb.* 11. 13. Ἀπάρτι, *qid velit. Primasius ex conjecturâ emendatus. hujus argutia in Joanne explicando rejecta.* ἀπάρτι, *qidam,* statim *à morte; qidam, à judicio novissimo; Napeirus à Jubileo, qi tunc agebatur.* ναὶ *particulæ usus qis.* ἀπαρτὶ *Arethas ad* γράψον *refert; alii ad* μακάριοι. ἀπάρτι, ἀπὸ τοῦ νῦν, à nunc, *non* à tunc. ἀπαρτὶ *qi legunt, rejecti. nondum plenè consummata fidelium defunctorum beatitudo Apoc.* 6. 11. ἀπάρτι *istius epochæ minus probata, Parei altera, altera Medi, ad Millenarium suffulciendum inducta. hujus rationibus responsio data. dies mortis, an mercedis dies. commentitia martyrum peculiaris resurrectio.* messis *ac* vindemiæ *nomine, judicium novissimum non designatur.* ἀπάρτι *qidam ad* ἀποθνήσκοντες *referunt. Rhemenses, qo Purgatorio Limboqe suo prospiciant, de tempore præterito interpretantur, & ad Christi ascensum referunt: Apulejus ab illis frustra adductus. Ipse ad* μακάριοι οἱ νεκροὶ, *retulerim; & pronunciati hujusce tempus epocham statuerim. Temporibus luctuosis imminentibus festinata mors fælicitatis loco habetur: ad mala majora à morte servari miseria. de animâ submersis extinctâ figmentum. Hammondi de dictionis sensu consensus. de tempore designato dissensus. Ellipsis in seqentibus. cavssali nihil hic opus.* κόποι, *qid.* ἀναπαύειν *qid propriè, & unde dictum.*

AD paginæ sacræ interpretes transeamus. etiam his interpunctio, vel defecta, vel perversa, vel non animadversa, non semel imposuit. Lucæ c. 11. v. 17. Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν διαμερισθεῖσα, ἐρημοῦται· καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον, πίπτει. ita enim distingvi debet. nec satis consideratè factum est, qod per editiones plerasqe in inciso utroqe pavsula desideratur. Vetus interpres; *Omne regnum in seipsum divisum, desolatur: & domus super domum cadit.* nec aliter Erasmus, & Castellio, sensumqe qod attinet, etiam Valla. Sed & vetus Anglicana versio, ex qâ in Liturgiâ nostrâ Evangelia desumpta sunt, **And one house falleth upon another.** Sensu certè à Servatoris, cujus ea verba sunt, mente prorsus alieno. aliud enim voluisse illum patet liqido ex Evangelistarum Matthæi Marciqe collatione. qorum ille cap. 12. v. 25. sic extulit, Καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, οὐ σταθήσεται. *Civitas qævis avt domus adversus sese divisa, non consistet.* iste cap. 3. v. 25. Καὶ ἐὰν οἰκία ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύναται σταθῆναι ἡ οἰκία ἐκείνη. *Et si domus adversus sese divisa fuerit, domus illa consistere non poterit.* Qod illi ἀποφατικῶς, *negative,* οὐ σταθήσεται, non consistet, dixere; id καταφατικῶς, *affirmative,* Lucas dixit, πίπτει, cadit, qod illi οἰκία καθ' ἑαυτῆς, & ἐφ' αὐτὴν, *domus adversus sese,* id Lucas vocabulum loco provocabuli usurpans, οἶκος ἐπὶ οἶκον, *domus adversus domum.* i. *domus adversus se.* sicut, *Dominus à Domino,* i. e. *Dominus à se.* Genes. cap. 19. vers. 24. *Dominus depluebat super Sodomam & Gomorrham ignem & sulphur,* sive ignem sulphureum, *à Domino è cælis.* qod tamen ad personarum divinarum distinctionem trahunt, tanqam *Dominus à Domino,* intelligatur *filius à patre,* Ignatius *Epist. ad Antioch.* Irenæus *l.* 3. *c.* 6. Tertullianus *adversus Prax. c.* 13. & 16. Marcus Arethusius apud Socratem *Hist. Eccles. l.* 2. *c.* 30. Gregorius Nazianzenus *adversus Eunomium Orat.* 3. Evsebius *Præpar. Evang. l.* 7. *c.* 12. & c. 11. & 13. Joannes Chrysostomus *in ad Tim. Ep.* 2. *c.* 1. *Orat.* 4. Avgustinus *in Genes. Quæst.* 59. Novatianus *de Trinit. c.* 26. Sed simplicius illud, *Dominus à Domino,* i. e. *Dominus a se.* Sicut Gen. c. 9. v. 6. *In imagine Dei fecit hominem*

nem in imagine suâ; ut *c.1. v.26,27.* qod tamen huc qoqe rapiunt dictorum nonnulli. ita Theophylactus ad verba illa Pavli in Ep. 2. ad Timoth. c. 1. v. 18. *Det ei Dominus ut inveniat misericordiam apud Dominum in die illo.* Ἔδωκε Κύριος παρὰ Κυρίου, τουτέστι, παρ' ἑαυτοῦ. οὕτω καὶ ἐνταῦθα. *Dominus*, inqit, *à Domino* i. e. *à seipso. atqe ita istic: apud Dominum.* i. e. *apud seipsum.* Nec aliter Oecumenius hîc; qi tamen illam qoqe expositionem commemorat. nam Chrysostomus istic parum liqidus est. & in Genesin multo minùs. Omninò certè apud Evangelistam οἶκος ἐπὶ οἶκον, sive *domus adversus domum*, est *domus adversus seipsam divisa*, *h. e.* secum dissidens, consistere neqit, sed concidat necesse est. Supplendum τὸ διαμερισθεὶς ex priore inciso, qod & Theophylactus vidit, qi sic extulit, καὶ οἶκος μερισθεὶς πίπτει. Et explicando subjungit, Οἶκον δὲ, εἴτε τὸ οἰκοδόμημα νοήσεις, καλῶς. καὶ γὰρ ἡ οἰκοδομὴ, ἕως μὲν φυλάττει τὴν συνοχὴν, ἵσταται· ἐπὰν δὲ διαστῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, οἱ τοῖχοι, πίπτει· εἴτε οἶκον νοήσεις τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ οὗτοι, ἕως μὲν εἰρηνεύουσι, συνεστήκασι· ἐπὰν δὲ διαστῶσι κατ' ἀλλήλων, πίπτουσι. *Domum autem, sive ædificium intellexeris. rectè. Siqidem & ædificium qamdiu compagem suam conservat, consistit: at ubi parietes à se invicem discesserint, cadit. Sive domum intellexeris eos qi domum inhabitant, hi etiam, dum pacificè agunt, consistunt; at ubi à se invicem dissederint, cadunt.* Sed hos dubio procul Servator voluit. *domus*, sive *familia*, pro *domesticis.* ut *civitas* in membro antegresso pro *civibus*, sive hominum civitatem incolentium societate. Siqidem ut Græcus senarius habet,

Ἄνδρες γάρ εἰσιν αἱ πόλεις, οὐκ οἰκίαι.
Non ædificia, sed viri sunt civitas.

Sensu gemino sumendum; qod Esajæ c. 16. v. 7. *Moab pro Moabo*, sive, *ad Moabum, ejulabit*, i. e. *Moabitæ, alteri pro alteris*, sive, *ad alteros.* Et qod cap. 19. v. 2. *Ægyptum cum Ægypto committam*, i. e. *Ægyptios secum invicem.* Syrus denique clarissimè sic reddidit, וביתא דעל קנומה מתפלג נפל *& domus qæ adversus semet divisa est, cadit.* Gnomen pulcerrimam usuqe firmatissimam, non corruperat tantùm, sed sustulerat prorsus punctiunculæ absentia.

Ad Romanos cap. 3. v. 9. Τί οὖν; προεχόμεθα; οὐ πάντως. προῃτιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι. Vetus; *Qid ergò? præcellimus eos? neqaqam: præcavsati enim sumus, Judæos & Græcos omnes sub peccato esse.* Ita legunt, ita distingvunt codices pleriqe, veteres pleriqe. Discrepantia videri possit in dictis Apostolicis: siqidem initio capitis *Judæos excellere* dixerat, & περισσὸν πολύ τι ἔχειν. qærit enim, τί οὖν περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου· & respondet, πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. *Multum per omnem modum*, h. e. *omninò multum*, sive, *multum admodum.* Neqe enim *omni modo*, & qavis ratione intelligi patitur, qod illic subdit: Hic enim idem percontatus, Τί οὖν; προεχόμεθα; *qid ergò? num præcellimus?* nos scilicet Judæi. respondet. οὐ πάντως, *non omnino.* Verum optimè conciliat Theophylactus, Ἄνωθεν εἰπὼν ὅτι ἐστί τι περισσὸν τοῖς Ἰουδαίοις, διὰ τὸ ὅλως πιστευθῆναι καὶ ἐγχειρισθῆναι τὸν νόμον. νῦν δείκνυσι μηδὲν αὐτοὺς ἔχειν περισσὸν, ὅσον ἐκ τῶν οἰκείων πράξεων. *Cum supra dixisset, aliqid esse Judæis eximium, qod eorum fidei commissa lex fuisset; ostendit nunc nihil eos eximium habere, qantum ad propria ipsorum operâ attineret.* Qum nimirum nihilominus tam illi, qam & exteri, peccato obnoxii forent. Verum distinctione insuper habitâ, Origenes, avt saltem Origenis interpres sic legit, Τί οὖν προεχόμεθα; vertitqe, *qid ergò tenemus amplius?* qod & Syrus secutus videtur, qi sic extulit, מנא הכיל אחידינן יתירא *Qid igitur obtinemus excellentiæ?* Lectionem hanc eandem primo loco proposuit, & qi Oecumenii nomen præfert; & tanqam qod à Judæis Pavlo objectum esse potuerit, in hunc sensum accipit, Τί οὖν προεχόμεθα, ἢ τί ἐκερδήσαμεν, προτιμηθέντες τῆς ἀκροβυστίας; *Qid ergò prærogativæ habemus? avt qid lucrati sumus, qod præputiatis anteponimur?* Verum huic alteram mox subjungit, qam genuinam esse non ambigimus; sensu tamen neqaqam genuino adjecto. Vult enim τὸ προέχεσθαι passivè sumi; & qæstionem ex præputiatorum fidelium personâ proponi, hoc modo; Τί οὖν; προεχεῖσθαι ἐκεῖνοι, προέλαβον; ἡμεῖς προκατελήφθημεν, προεχόμεθα; ποῦ ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη; *Qid igitur? illi prælati sunt, & prævenerunt? nos præoccupati sumus, & superati? & ubi est justitia Dei?* Sed nec lectionem illam admittit responsionis Apostolicæ formula qam omisit itaqe plane Syrus: nec mentem istam, dictionis series continua. Cum Judæis enim adhuc, non cum exteris rem esse, etiam leviter intuenti facilè patebit. Cæterum qod tandem subjicit ex aliorum sententiâ, & est verissimum, & Apostoli menti cumprimis convenit; ex Judæorum personâ proponi istud, cui Apostolus qod est supra positum reponat: Denique τὸ ἐναντιοφανὲς ita solvit, ut statuat, Πλέον ἔχειν ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ. *Plus aliqid habere eos per benignitatem divinam qia sua illis oracula concredidit;* αὐτοὺς δὲ καθ' ἑαυτοὺς τοὺς πρόσωπα συγκριθέντα, μηδὲν ἑτέρων προέχειν, *personas verò per se consideratas, nihil habere plus aliis:* denique ἔχειν μὲν τι περισσὸν, διὰ τὸ ἐγχειρισθῆναι τὸν νόμον. μηδὲν δὲ ἔχειν περισσὸν, διὰ τὸ μὴ φυλάξαι: *eximii aliqid habere, qod legem sibi concreditam habuerint, nec habere tamen, qod eandem sibi concreditam observare neglexerint.*

In priore ad Corinthios cap. 7. 32, 33, 34. Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος· ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι. ἡ δὲ γαμήσασα, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. Periochen integram citra versuum, sive κομματίων, intersectionem transcripsi, qo ob oculos positâ contextus serie indivulsâ, dissertationis Apostolicæ ratio magis fiat conspicua. *Qi cælebs est*, inqit, *solicitus est de eis qæ Domini sunt, qomodo Domino placiturus sit: qi vero duxit uxorem, solicitus est de eis qæ mundi sunt, qomodo uxori placiturus sit. Discreta est, qæ uxor, & qæ virgo est: qæ est innupta, solicita est de eis qæ sunt Domini, ut sit sancta & corpore & spiritu: qæ nupsit verò, solicita est de eis qæ sunt mundi, qomodo viro placitura sit.* In eandem planè sententiam Syrus; qi & disertè commatii 34. initium sic reddidit, פורשנא אית בינת אנתתא לבתולתא *Discrimen est inter mulierem* sive *matronam, ad virginem.* i. e. inter uxorem & virginem. Ita Græci constanter; nisi qod Joannes Chrysostomus interserit copulæ indicem conjunctivam particulam; Εἰπὼν γὰρ μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, ἔστησε τὸ διάφορον, καὶ ᾧ διεστήκασιν ἀλλήλων. Basilius vero *Orat. de virginitatis integritate pag.* 726. C. eandem præfigit; qod & Beza monet; sed ideò, opinor, qia duo Apostoli enunciata conjungit, non qasi in scripto ea Apostolico habeatur: siqidem ubi illud Domini ex Matthæo c. 6. v. 24. de *duobus dominis* lavdaverat, subjungit; Ἡ δὲ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ. ὥσπερ οὖν ἡ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. καὶ μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος· *Qæ vero innupta est, ea qæ Domini sunt, solicite curat, qomodo placeat Domino: sicuti & nupta curat, qæ mundi sunt, qomodo placeat viro, & divisa est & mulier & virgo.* Non fuit itaqe, qod vir doctissimus alteram è Basilii verbis lectionem extunderet; cum palam sit non fuisse Basilio in animo, ut ad ipsa textus Apostolici verba sese astringeret. Neqe ergo post τῷ Κυρίῳ plena distinctio, sed intermedia, qam κῶλον dicunt, ponenda fuerat: ὥσπερ οὖν interseruit, de suo, qo Apostolici dicti membra duo aptiùs secum invicem committeret. Qo modo & Hieronymus *adversus Jovinian. Qi uxorem habet, solicitus est qæ sunt mundi, qomodo placeat uxori: sic nupta res mundi cogitat qomodo placeat viro.* Non inqam, particulas ipsas sensuum connexivas qod attinet, ad Apostoli verba adstrinxerat sese: qod & liqidò patet ex seqentibus, ubi aliis etiam verbis idem denuò repræsentat: Ἄλλη γὰρ ὁδὸς; inqit, τῶν ἐν τῷ γάμῳ κρατούντων, καὶ ἄλλη τρίβος, φημὶ, τῶν τὴν παρθενίαν τιμώντων. καὶ μεμέρισται ἡ παρθένος καὶ ἡ γαμήσασα. Τὴν γαμήσασαν dicit, qam superius γυναῖκα. De mente interim Apostolicâ convenit planè. Oecumenius, Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος· μεμέρισται, τουτέστιν, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσι φροντίδα. *Discreta est ea qæ est uxor & ea qæ est mulier. Discreta est, hoc est, non eadem illis sunt curæ.* Et Theophylactus, Τουτέστι, διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσι φροντίδα, ἀλλὰ μεμερισμέναι

ναι εἰσὶ τῶν φροντίδων, καὶ ἡ μὲν περὶ ἄλλα σπουδάζει ἡ δὲ περὶ ἄλλα· διαφέρουσι δὲ αἱ φροντίδες αὐτῶν. *Hoc est, differunt inter se, & non eadem illis sunt curæ; sed discreta sunt illarum studia, & hæc qidem de aliis, illa vero de aliis solicita est. Differunt igitur illarum curæ.* Accedit Tertullianus *de Virgin. Veland. c.4. Cæterum potuit hic qoqe constituere differentiam inter virginem & mulierem, sicut alibi dicit; divisa est mulier, & virgo. Qare? Qoniam innupta, id est, virgo, cogitat ea qæ sunt Domini*, &c. Accedit Hieronymus *adversus Helvidium c.10. Divisa est mulier & virgo: vide qantæ fælicitatis sit, qæ & nomen sexus amiserit. Virgo jam mulier non vocatur.* Et *ad Eustochium de custodiâ Virginit. c.9. Divisa est mulier, & virgo: qæ non est nupta, cogitat qæ sunt Domini*, &c. Accedit & Sedulius, *Divisa est mulier & virgo, i.e. dissimiles sunt.* Jacobus Faber, *Legendum est; divisa est & uxor & virgo, h.e. uxor & virgo discrimen habent & differentiam qam postea sigillatim declarat Pavlus:* μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. Copulativam agnoscit, qam & Basilius & Chrysostomus exhibent: & omninò admittenda videtur: alioqi hiulca fuerit Apostoli oratio. Thomas Cajetanus; *Postqam dixit de viro, modò incipit loqi similiter de muliere, dicendo, Divisa est uxor & virgo, h.e. diversis viis incedunt uxor & virgo: & de utraqe sigillatim exeqitur.* Optimè idqe ipsum clarissimè ostendit series dictionis Apostolicæ, eandem deniqe lectionem agnoscit Joannes Benedictus.

At Vetus interpres interpunctionem non attendens; Apostoli verba divulsa dedit, & sic reddidit; *Qi sine uxore est, solicitus est qæ Domini sunt, qomodo placeat Deo: qi avtem cum uxore est solicitus est qæ sunt mundi, qomodo placeat uxori, & divisus est. Et mulier innupta & virgo cogitat qæ Domini sunt, ut sit sancta & corpore & spiritu: qæ avtem nupta est cogitat qæ sunt mundi, qomodo placeat viro.* Qum enim distinctionem parum sanam admisisset, & sententiam jam havd commodè satis animadverteret, necesse habuit etiam Apostoli verba invertere, qo sic saltem sensus aliqis eliceretur, qi cum contextus antegressi verbis apte posset cohærere. Atqe hunc sequntur Ambrosius *de viduis*, Primasius, Pseudo-Hieronymus, Haymo, posterior Pontificiorum turba, qæ ad versionem illam adstrinxit sese. Avdax verò nimis facinus admisere, qi qo Helenæ huic Pontificiæ gratiam facerent, textum Græcum depravare & ad versionem Latinam deformare moliti sunt. Ex his est Simon Colinæus, qi anno 1530. sic edidit, Ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί, καὶ μεμέρισται. καὶ ἡ γυνὴ ἡ ἄγαμος καὶ ἡ παρθένος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου. Et Gvido Bodenianus, qi in Græcis qæ Syriacæ versioni attexuit, sic concipit; Ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί· μεμέρισται. 34. καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου. Uterqe sententiam corrupit Apostolicam. Iste verò textum in frusta comminuendo sensum omnem prorsus sustulit. Avdax satis & Parisiensium inceptum, qi Theodoreti commentariis & lectionem & versionem nova ratione vitiatam, nec sibi invicem consentientem inseruerunt; textum sic exhibendo, λδ Μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος καὶ ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, &c. qæ reddunt tamen, *Divisa est & mulier, 34. & virgo innupta cogitat qæ Domini sunt*, &c. Ita parum pensi habuerunt, qam laceratum & luxatum sacræ paginæ contextum avt repræsentarent, avt exprimerent, modo seriem dictionis genuinam perverterent, & ad versionem vulgatam suam ex parte saltem propiùs divertere cogerent: nam Theodoretus ipse strictim tantum & summatim παραφράζει: idqe ita ut in paraphrasi illâ lectionis tam depravatæ nec vola ulla nec vestigium compareat. At illi qi Ambrosii nomen præfert, utrumqe admittere visum est; legit ergò, *Solicitus est qæ sunt mundi, qomodo placeat uxori, & divisus est: divisa est mulier & virgo. Qæ non est nupta, solicita est de eis qæ sunt Domini.* Scilicet, etiamsi qod rectum esset, pervideret; à vitiosâ tamen interpretatione jam receptâ abscedere non sustinuit.

Sed Hieronymus, dices, *adversus Jovinianum l.1. Qæst. 1.* ubi sic citaverat, *Qi avtem cum uxore est, solicitus est qæ sunt mundi, qomodo placeat uxori & divisus est.* Subjungit pavlò post, *Nunc illud breviter admoneo, in Latinis codicibus hunc locum ita legi, Divisa est virgo & mulier. Qod qanqam habeat suum sensum, & à me qoqe pro qalitate loci sic edissertum sit, tamen non est Apostolicæ veritatis: siqidem Apostolus ita scripsit, ut supra transtulimus. Solicitus est qæ sunt mundi, qomodo placeat uxori, & divisus est. Et hac sententiâ definitâ transgreditur ad virgines & continentes, & ait; mulier innupta & virgo cogitat qæ sunt Domini, ut sit sancta corpore & spiritu. Non omnis innupta & virgo est: qæ avtem virgo, utiqe & innupta est. Qanqam ob elegantiam dictionis potuerit id ipsum altero verbo repetere, mulier innupta & virgo: vel certè definire voluisse qid esset innupta, id est, virgo; ne & meretrices putemus innuptas, nulli certo matrimonio copulatas.*

Qanto molimine satagit vir bonus: sed nimis σκληρὸς καὶ αὐθάδης, ut lectionem vitiosam suffulciat? verendum scilicet fuerat, ne meretrices Apostolus diceret *solicitas esse, ut tam corpore qam & spiritu sanctæ sint.* Nam de *elegantiis* qas dicit, vix cuiqam, credo, facilè persvaserit. Sumimus interim qod dat, in Latinis codicibus suo tempore extitisse, qam nos tuemur, lectionem: ut etiamsi antiqa satis depravatio illa, non tamen admodum recepta fuerit. *Veruntamen non est*, inqit, *Apostolicæ veritatis.* Fidenter satis: sed prodit hic Hieronymus ingenium suum ἀλλοπρόσαλλον, cui solenne est, Scripturas sacras *pro qalitate loci*, ut loqitur, *edisserere*; hoc est, pro rei subjectæ argumento, nunc huc, nunc illuc trahere, nunc in hunc, nunc in illum sensum detorqere. prout ei, qam præ manibus habebat, materiæ expedire videbatur. Qod (ut gravius nihil dicam) & temerarium est nimis, & præter reverentiam religiosam eam, qam vocis divinæ majestati debemus. Qid qod in Apologiâ pro scripto hoc suâ, qo abusui isti satis fædo patrocinium conciliet, Apostolum etiam in partes secum trahere conatur? *Calumniemur ergò*, inqit, *& illum, atqe dicamus illi: Testimonia, qibus contra Judæos vel cæteras hæreses usus es, aliter in tuis Epistolis sonant. Videmus exempla captiva; servierunt tibi ad victoriam, qæ suis in voluminibus non dimicant.* Sed qare *non est Apostolicæ veritatis?* neqe enim aliqid affers, unde constat non esse.

At erit procul dubio, ni tibi ipsi fidem derogaverimus. Avdi te *adversus Helvidium* dimicantem: *Tu mirâ impudentiâ hæc in Græcis codicibus falsata contendis, qæ non solum omnes pene Græciæ tractatores in suis voluminibus reliqerunt, sed nonnulli qoqe è Latinis, ita ut in Græcis habentur, assumpserunt. Nec necesse est nunc de exemplarium varietate tractare, cum omne & veteris & novæ Scripturæ instrumentum in Latinum sermonem exinde translatum sit; & multo purior manare credenda sit fontis unda qam rivi.* An non hoc idem planè dici poterit de loco hoc ipso, qem nunc edisserimus? & rursus in *Epistolâ ad Marcellam* pro Novi Testamenti versione suâ *apologeticâ. Ne nos superbiæ, qod facere solent, arguant, ita responsum habeant; non adeò me hebetis fuisse cordis, & tam crassæ rusticitatis, ut aliqid de Dominicis verbis, avt corrigendum putaverimus, avt non divinitùs inspiratum; sed Latinorum codicum vitiositatem, qæ ex diversitate librorum omnium comprobatur, ad Græcam originem, unde & ipsi translata non denegant, voluisse revocare: Qibus si displicet fontis vnda purissimi, cænosos rivulos bibant.* At cur tu ipse ergò neglectâ fontis undâ purissimâ, qam alibi usurpas, cænosos nobis istic rivulos propinas? Si enim *Apostolicæ veritatis* Græca sunt, ista seqetur Apostolicæ esse veritatis. Græcos enim codices etiam tuis temporibus sic habuisse, manifestè docent, cum Chrysostomus, tibi ferè coævus, & Basilius, pavlò te etiam prior, tum reliqa qæ hos insecuta est Græcorum enarratorum cohors. Ut de Clemente Alexandrino horum utroqe antiqiore multo, nihil dicam, apud qem de loco isto disserentem *Strom. l.3.* deprehenduntur lectionis hujus vestigia non obscura. Ἀμφότεραι, inqit, ἅγιαι ἐν Κυρίῳ, ἡ μὲν ὡς γυνή, ἡ δὲ ὡς παρθένος. *Ambæ enim sunt sanctæ in Domino: hæc qidem ut uxor, illa vero ut virgo. Mira avtem est*, ipso te judice, *impudentia, ea in Græcis codicibus falsata contendere, qæ non solum omnes* (ut penè tuum expungam) *Græciæ tractatores in suis voluminibus reliqerunt, sed nonnulli qoqe è Latinis, ita*

ut

ut in Græcis habentur, assumpserunt. Mira deniqe proinde est, Hieronymo ipso censore, Bellarmini qoqe impudentia, qi ex hoc Hieronymi dicto codices Græcos corruptos probatum it, & ex Latinis scilicet refingendos, *de verbo Dei lib.2. c.7.* Verum istic ex adverso opponit sese Vir Doctissimus Henricus noster Hammondus in *Annot. ad N. T.* Is siqidem Lectionem variam ex Regio M. S. qod LXX. versioni Græcæ V. T. Novi etiam exemplar adjunctum habet; ex qo contextus seriem istiusmodi repræsentat, qam & receptâ veriorem esse probabile admodum videatur. vers. 33. Ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί, καὶ μεμέρισται, v. 34. Καὶ ἡ γυνὴ ἡ ἄγαμος, καὶ ἡ παρθένος ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ᾖ ἁγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι, &c. Atqi 1. illud advertendum, Virum Doctissimum ista hoc modo interstincta non qidem ex Codice Regio, sed ex cerebro suo dare. In M. S. siqidem illo, qi literis qadratis totus exaratur, nec versuum nec dictorum distinctio avt interpunctio ulla comparet. Proinde & Vir Clariss. Daniel Featlejus, qi tamen alias in suis *ad Epistolas Pavlinas Annotationibus* varias ex M. S. illo sub *Teclæ* nomine Lectiones studiosè recenset; ad locum illum nihil qicqam de lectione istâ monere sustinuit. Tum M. S. illius, si qid exhiberet, non est tanti αὐθεντίας, qæ tot Græcorum τῶν νέων καὶ παναρχαίων etiam refragantium testimoniis disertissimis objiciatur. Certè enim, uti ex V. Cl. D. Featleji, qæ mihi communicaverat excerptis, animadvertere proclive fuerit, habet exemplar illud vitiosa havd pavca, glossemata verò interjecta passim qam plurima.

Qin & istic ἡ γυνὴ ἡ ἄγαμος καὶ ἡ παρθένος ἡ ἄγαμος tautologiam & redundantiam supervacaneam planè futilemqe palam exhibent. Nec verò alicujus sunt mominis, qæ Vir Magnus præscribit de usu verbi μερίζεσθαι Matth. c. 12. v. 25. Luc. c.12. v. 13. &c. avt de verbi formâ singulari, cum membra duo ad qæ utraqe referri debeat seqantur: qum & verbum μερίζεσθαι Apostolus hic notione minùs freqenti usurpare potuerit, qo modo & τὸ διαιρέσεως vocabulum usurpasse cap.12. v.4,5.6. Beza hîc monet: nec συντάξεως istiusmodi exempla sedulò scrutanti defutura ambigo, in qibus formæ singularis recto duplici, qod utrumqe respiciat, junctum reperiatur: etiamsi μεμερισμέναι εἰσὶ aptius convenientiusqe dici viro Clarissimo eidem videatur.

Ad Ephesios c. 4. v. 20. gratiam ac venustatem dictionis Apostolicæ diminuisse saltem videtur non observata interpunctio in verbis illis: Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως Χριστὸν ἐμάθετε· uno scilicet spiritus ductu proferunt, redduntqe, *Vos avtem non sic Christum didicistis.* Exponunt avtem, οὐχ οὕτως ἐμάθετε, οὐκ ἐπὶ τούτῳ τῷ ὅρῳ, *non sic didicistis, i. non hoc fine, ut illis similia faciatis.* Ita Græcus Scholiastes, qæ qidem expositio duriuscula videtur. At V. Cl. Theodorus Beza scitè admodum interstingvit, Ἀλλ' ὑμεῖς οὐχ οὕτως· ἐμάθετε τὸν Χριστόν. *Vos avtem non sic: Christum didicistis.* Ita certè Syrus legisse videtur, qum vertit; אנתון דין לא הוא הכנא ילפתוניהי למשיחא *Vobis avtem non est sic: didicistis Christum.* Sicut Matth. c.20. v.26. & Marc. c.10. v.43. לא דין הכנא נהוא בינתכון *Non avtem sic erit inter vos.* Qod illi plenius, οὐχ οὕτως δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν· at Lucas ἐλλειπτικῶς c. 22. v.26. ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως. Theophylactus certè eodem propendet planè: Τὰ μὲν ἔθνη οὕτως ἔχει· ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως.— ἐπειδὴ ἐμάθετε τὸν Χριστόν. Τοῦτο γάρ ἐστι μαθεῖν τὸν Χριστόν, τὸ ὀρθῶς βιοῦν· ὡς ὅγε πονηρῶς ζῶν, ἀγνοεῖ τὸν Χριστόν. *Gentes qidem sic se habent: vos avtem non sic, qandoqidem Christum didicistis. Siqidem Christum didicisse est rectè vivere: utpote cum Christum nesciat, qi malè vivit.* Sed nec aliter in explicatione Hieronymus Zanchius, etiamsi lectionem receptam seqi ante professus; *Hic,* inqit, *reddit cavssam Apostolus, cur non debeant fideles Ephesii ambulare, sicut reliqæ gentes Christi cognitione destituti. Qænam hæc est cavssa? qia,* inqit, *didicistis Christum. Vos didicistis Christum donati verâ illius cognitione: ergò non est cur ambuletis sicut illi, sed contra potius, sicut & Christus ambulavit. Christi enim verâ cognitione ita homo mutatur, ut vitam Dei vivere possit & velit.* Hæc ille: qæ lectionem, qam probamus exigunt planè. Hoc avtem qod dixit Theophylactus, *Christum nescire, qi malè vivit,* confirmatur planè, vi conseqentiæ, ex illis Pavli, ad Tit. c.1. v.16. à Theophylacto lavdari, *Deum nosse se profitentur, sed factis negant.* Utrumqe verò, & *benè vivere, qisqis Christum norit,* & *nescire, qicunqe malè vixerit,* docetur disertè Joannis illis, Ep. 1. c. 2. v.3,4. *Hinc novimus nos nosse eum,* (Christum scilicet) *si mandata ejus observamus, qi dicit nosse se eum, nec mandata illius observat, mendax est.* Christum avtem nec qi non didicit; nosse, nec qi didicit, nescire potest: nec illud subticendum, qod ἐν Χριστῷ διδαχθῆναι, & Χριστὸν μαθεῖν, pro eodem planè Theophylactus habet. Eodemqe utrobiqe usus est Syrus vocabulo: alterum certè ad alterum necessariò conseqitur. Verum illud ἐν Χριστῷ διδαχθῆναι potest duplici ratione intelligi; Vel ut *de Christo* qis *edoctus* dicatur: atqe ita Beza & Piscator accipiunt; ut ἐν αὐτῷ istic pro περὶ αὐτοῦ ponatur, sicut cap.6. v.20. ἵνα ἐν αὐτῷ παῤῥησιάσωμαι, qod reddunt, *ut de eo liberè loqar;* velut *à Christo* ipso *edoctus* ac institutus; qo modo Beza sumit illud Apostoli, ad Corinth. Ep. 1. c. 8. v. 3. Εἴ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ. *Si qis Deum dilexerit, is ab eo edoctus est.* Qod vulgò reddi solet, *cognitus est ab eo:* ut τὸ ἔγνωσται hîc formæ *Hophal* Hebraicæ vim habeat: (de qo tamen loco, Piscatori potius assentior, qi *notitiam* hîc in probandi notione vult usurpatam.) Et qomodo Christus ipse Joannis c. 6. v. 45. ex Esajæ c. 54. v. 13. ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ· *erunt omnes edocti à Deo.* Cui subjungit etiam, πᾶς οὖν ὁ ἀκούων παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ μαθών, *qicunqe ergò à patre avdit & didicit, accedit ad me.* Ita ἐν αὐτῷ fuerit παρ' αὐτοῦ, sive ὑπ' αὐτοῦ, sicut Coloss. c. 1. v.16. Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, *ab ipso condita sunt universa.* Qanqam & ἐν αὐτῷ utrobiqe per διὰ αὐτοῦ exprimi possit, *per illum condita sunt;* &, *per illum edocti estis.* Christus enim tam in orbe condendo, qam & in Ecclesiam suam instituendo, Deo patri ministerium exhibere dicitur; paterqe δι' αὐτοῦ per ipsum utrumqe illud præstitisse & præstare. Hebr. c. 1. v. 2. qo loco ἐν υἱῷ *per filium* populum suum *allocutus* perhibetur; δι' οὗ *per qem & secula condidit.* Priori favet interpretationi, qod dicit, εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε, *siqidem ipsum* (Christum scilicet) *avdieritis:* qod idem sonat, acsi dixisset, *si de ipso avdieritis.* Nos diceremus, If ye have heard of him; non avtem, If you have heard him: formulâ à Græco ritu diversâ; illi enim avdiendi verbo personam, qæ qid dicit, in casu primo, sermonem, sive ea qæ dicuntur, in tertio plerumqe subjiciunt. Sic de Christo ipso; αὐτοῦ ἀκούετε, *ipsum avdite.* Matth. c.17. v. 5. & Marc. c. 9. v.7. & ἦλθον ἀκοῦσαι αὐτοῦ, *accedebant ut avdirent ipsum,* Luc. c. 6. v. 17. at de sermone dictisqe ejusdem, ὅστις ἀκούει, &, ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, *qi avdit à me sermones istos.* Matth. c. 7. v. 24. 26. Et, ὁ τὸν λόγον ἀκούων, *qi sermonem avdit.* Ibid. c. 13. v. 20, 22, 23. sic in pervulgato illo ex Evripidis Hippolyto;

—— σοῦ ταῦτ', οὐκ ἐμοῦ, κλύεις.

—— *à te ista, non à me avdis.*

Itaqe assentior omnino Piscatori, qi *Christum* istic μετωνυμικῶς dictum intelligit. Sed pro *doctrinâ Christi,* malim priore saltem loco, qam *de Christo:* sicut *fides,* pro *doctrinâ fidei.* Galat. c. 3. v. 2. sic ergò Apostoli verba παραφράζων reddiderim; at vestrum non est ita vos gerere: Christi enim doctrinâ imbuti estis; qi utiqe longè aliter docuit. Si modo Christus vobis innotuerit, sive de Christo avdieritis, & de eo ritè edocti estis, prout is verè genus humanum instituit.

Restant duo Apocalypseos loci, alter explicatior, involutior alter. Prior est ex cap. 13. commat. 8. Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· Vetus interpres, *Et adoraverunt eam* (bestiam, scilicet) *omnes qi inhabitant terram, qorum non sunt scripta nomina in libro vitæ agni, qi occisus est ab origine mundi.* Atqe ita legunt interpretes pleriqe citra interstinctionem, accipiuntqe tanqam si *agnus* dicatur *ab origine mundi occisus.* Hoc avtem cum Apostoli verbis contradicere videatur, qi ad Hebræos c. 9. v. 26. negat Christum πολλάκις παθεῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἅπαξ δὲ ἐπὶ συντελείᾳ

πλειὰ τῶν αἰώνων· *Sæpius à mundi origine passum, sed semel tantum, idqe seculi consummationem propiùs*: porro absurdum impiumqe foret, qo modo Origines *duplicem* est commentus *Christi suffixionem*, *in Levit. Orat.* 1. alteram *pro Angelorum coborte in cœlis*, alteram *pro genere humano in terris*; ita *duplicem* ejusdem *mactationem* contingere, alteram, qæ ad mundi originem præcesserit, alteram, qæ finem propiùs secuta sit: Proinde Christi *mactationem*, qam sic *ab orbe condito* statim factam dici hîc avtumant, ratione non unâ peractam intelligunt.

Primò ratione *dispositionis* & *designationis* divinæ: qod Lyranus *dispositivè* dixit. Ita Hugo Barchinonens. *Occisus*, i. e. *prævisus & præordinatus ab æterno occidi in tempore*. Et Haymo, *In prædestinatione occisus est*; *qia ante omnia secula decrevit Deus Pater cum Filio & Spiritu sancto, ut in fine temporum veniret & occideretur*. Nec secus Illyricus, *Qia Deus jam tum ante proposvit suos eligere & justificare ac servare in Christo, avt per Christum*, Thomas item Brightmannus noster; *Qomodo æterno Dei decreto destinatus est agnus electis servandis: sic eodem decreto interfectus est, ab ante mundi origmem*. Atqe huc accommodat V. C. Hugo Grotius in scripto illo *adversus Socinum de satisfactione Christi* eruditissimo atqe accuratissimo (cui frustra genuinum infigere connisus est Hermannus Ravenspergerus; at propugnavit strenuè & nervose Joannes Gerardus Vossius) *cap.* 6. illud Petri ex Epist. 1. c. 1. v. 19, 20. qod & Beda noster hîc lavdat; ubi *redemptio* dicitur facta *per sangvinem Christi, agni immaculati & inculpati*; *præcogniti ante jacta mundi fundamenta*; *manifesti avtem facti ultimis temporibus*. Qo loco malim προεγνωσμένου reddere cum Bezâ *præsciti*, qam avt cum vetere Interprete *præcogniti*, avt cum Piscatore *præordinati*. Cum Beza, inqam, *præsciti*. Sic enim disertè legitur in versionis hujus editione illâ, qæ Syri versionem Tremellianam adjunctam habet. Nam in eâ, qæ unâ cum Græco contextu & interpretatione veteri annotationibus adjectis prodiit, perperam exhibetur in textu ipso, *Præcogniti*, præter mentem avtoris: in annotatis avtem absurdissimè; *Præcogniti*, προεγνωσμένου *i. e. præordinati*: *non à verbo* scio, *sed à verbo* scisco; *sicut* plebiscitum *dicitur*; *ut Rom. c.* 8. *v.* 29. Apparet planè ab alienâ malâqe manu substitutum *præcogniti* illud, pro *præsciti*. Qà enim avt ratione avt proportione vel à *scio*, vel à *scisco*, *præcogniti* istud qisqam duxerit? Accedit qod Christi cædem à Deo προώρισε *præfinitam* testatur Petrus idem Act. c. 4. v. 28. Christumqe ipsum τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον, *consilio definito, ac præscito*, sive *præstituto, divino ad mortem traditum*. Ibid. c. 2. v. 23. Concedit huc & Favstus Socinus ipse *de Christo redemptore l.* 2. *c.* 26. *Idcirco potuisse dici Christum occisum fuisse jam inde ab ipso orbis initio*; *qia ab ipsis mundi jactis fundamentis Deus, ut Christus mactaretur, jam decreverat*: *qemadmodum Pavlus dicit, datam fuisse nobis gratiam per Christum ante tempora æterna.* 2 Tim. 1. 9. *qia scilicet eam nobis dare Deus decreverat*: *qod enim Deus facere decrevit, pro jam facto habetur*; *ut in Prophetarum vaticinationibus passim videre est.* Hæc ille. Nec sunt navci qæ in adversum profert Sibrandus Lubbertus, *Ideò scilicet hanc glossam non esse firmam, qia decretum hoc non factum est ab initio mundi, sed ab æterno.* Si enim *ab æterno*, *ab initio mundi* multo magis. Ac sanè tam adversus Petrum Apostolum, qam adversus Socinum valebit præscriptio ista; qum de *Christi morte præscita* ipse etiam eisdem planè cum Joanne verbis locutus sit: ut ne adjiciam, qod vir eruditissimus Daniel Chamierus *Panstrat. tom.* 3. l. 25. c. 11. *sect.* 3. phrasi hac ipsâ *æternitatem designari* contendit, ex Matth. c. 13. v. 35. & c. 25. v. 39. (qæ tamen loca forsan id necessariò non evincunt.) Et Franciscus Ribera; *ab origine mundi, pro eo, qod est, ab æterno*: *sicut cap.* 17. *v.* 8. Neqe hæc eô dico, qo homini hæretico atqe heterodoxo gratificer (qi tamen si nihil seqius deteriusve tenuisset, eam notam, qam nunc meritò inustam gerit, nevtiqam incurrisset,) sed qo veritati, qam nostri etiam tuentur, astipuler.

Secundo, ratione *pactionis*, sive *sponsionis* à Christo susceptæ. Ita Illyricus, *A mundi origine occisus dicitur*; *qia Christus jam tum sponsor & vas omnium in se credentium, atqe adeò totius mundi peccata sev debita pœnasqe in sese volens recepit, proqe eis plenissimam persolutionem patri promisit.* Atqe huc facit, qod Esajæ c. 53. v. 7. legitur, נגש והוא נענה *exigebatur, & ipse spopondit.* Prout aptissimè reddit V. Cl. Ludovicus Cappellus, de qo alibi diximus. Unde & ἔγγυος *sponsor pacti potioris*, sive *præstantioris*, Christus factus dicitur, Hebr. c. 7. v. 22.

Tertiò, ratione *virtutis & efficaciæ*, qæ ad eos etiam, qi per secula qæqe antegressa vixere, pertigerat. Siqidem ut Irenæus, l. 4. c. 39. *Non propter eos solos, qi temporibus Tiberii Cæsaris crediderunt ei, venit* (*& mortuus est*; qod ex præcedentibus assumendum) *Christus*; *nec propter eos solos, qi nunc sunt homines, providentiam fecit Pater*; *sed propter omnes omninò homines, qi ab initio secundum virtutem suam in suâ veneratione & timuerunt & dilexerunt Deum, & concupierunt videre Christum. Salvos nempe per fidem passionis futuræ*; *sicut nos per fidem præteritæ*, Avgustinus *Confess. l.* 10, *c.* 44. Ita Hugo de S. Victore, cui astipulatur & Joannes Benedictus, *Occisus est ab origine mundi, h. e. iis qi fuerunt ab initio seculi*; *ad redemptionem, ad salutem, ad reconciliationem eorum, qi fuerunt ab initio & origine mundi*: *ut per hoc qod dicitur, ab origine, determinetur tempus, non occisionis, sed salutis.* Chamierus loco supra indicato, *sect.* 6. *Ab initio mundi occisus dicitur, propter mortis efficaciam, qæ fuit nullis temporibus obnoxia.* Lubbertus *adversus Socinum*, *Agnus dicitur ab initio mundi mactatus*; *qod omnes sancti ab initio orbis, ut Abel, Abraham, & alii, ejus sangvine sunt redempti, & justificati.* Brightmannus noster in hunc locum, *Vis ejus non minus ad liberandos electos valuit, anteqam in carne perfecta mors fuit, qam postqam eandem in cruce & sepulcro pertulisset.* Scitèqe admodum Præsul eruditissimus Thomas Mortonus noster, in *Protestantium provocatione l.* 2. *c.* 9. *sect.* 7. *Christus, tanqam Sol in Cœlo medio constitutus, gratiæ suæ radios tam retrorsum qam & prorsum diffundit ad utrosqe usqe mundi fines.* Trahit huc Bernardus *Serm. in Festo S. Martini*, Apostoli illud ad Hebræos cap. 13. v. 8. *Jesus Christus heri, & hodiè idem, & in secula. Hesternum* qidem, inqit, *ab initio seculi usqe ad ascensionem Dominicam*; *hodiernum verò diem, exinde usqe ad seculi consummationem*; *nulli horum deest Christus, nulli deest Jesus, nulli unctio, nulli salus.* Unde & Avtor qidam innominatus, *Serm. de cœnâ Domini*, qi inter Bernardi scripta prostat; post Hugonis illa recitata, *Prius enim mors ejus profuit, qam fuit.* Faciunt eodem Apostoli illa ad Rom. c. 3. v. 25. & ad Hebr. c. 9. v. 15. qibus Christi sangvis fusus dicitur, *propter peccata ea* etiam *qæ prius extiterant*; Christusqe mortem oppetivisse *ad redemptionem transgressionum earum, qæ sub fœdere priore fuerant admissæ.* Concedunt huc etiam Matthæus Illyricus, Victorinus Strigelius, Matthæus Cotterius, & alii plures.

Qartò, ratione *prædictionis* & *promissionis* divinæ. Siqidem Christi tam obitus, qam & ortus, ab initiò *prædictus* est & *promissus.* Avtor ille incertus; *Ab initio seculi occisus est*; *qia prius promissio, ac deinde exhibitio.* Et David Paræus, *Mactatus dicitur, promissione datâ de semine mulieris contrituro caput serpentis. Genes. cap.* 3. *v.* 15. *De Christo avtem exhibendo spem dedisse suis Deum per Vates sanctos*, τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος, *qi à seculo extiterunt, avtor est Zacharias Baptistæ pater, apud Lucam c.* 1. *v.* 70.

Qintò, ratione *fidei* atqe *fiduciæ* Patrum, piorumqe priscorum, qi tam mactatum, qam incarnatum iri crediderant. Siqidem ut Avgustinus *ad Epist. Pelag. l.* 3. *c.* 4. *Antiqi omnes justi, & Moses ipse Testamenti Minister Veteris, hæres novi, ex fide qâ nos vivimus, unâ eademqe vixerunt, incarnationem, passionem, resurrectionemqe Christi credentes futuram, qam nos credimus factam*: *à Joanne enim & deinceps cœperunt de Christo fieri præterita vel præsentia, qæ ab illis omnibus anterioris temporis justis credebantur, sperabantur, desiderabantur futura. Eadem igitur fides, & in illis qi nondum nomine, sed reipsâ, fuerunt antea Christiani, & in istis, qi non solum sunt, verum etiam vocantur, & in utrisqe eadem gratia per Spiritum sanctum. Unde dicit Apostolus, Habentes avtem eundem Spiritum fidei.* Cor. Ep. 2. c. 4. v. 13. Cui adjici potest, qod & Apostolus ad Hebr. c. 11. v. 13. *Hi omnes*

omnes in fide defuncti sunt. De hoc amplius Augustinus idem, ibid. *l.* 1. *c.* 21. *De peccat. merit. & remiss. l.* 1. *c.* 11. *& l.* 2. *c.* 29. *Epist.* 57. *&* 157. *de Trinit. l.* 4. *c.* 1. *de Catechis. rudib. l.* 3. *de Nupt. & concupisc. l.* 2. *c.* 12. *in Joan. tract.* 45. Ita Paræus; *Mactatus est fide Patrum, qæ fuit ὑπόστασις rerum sperandarum. Heb. cap.* 11. *vers.* 1. *vel speratarum potius.* Fides avtem futura qoqe repræsentat: tamqe adesse qæ absunt, qam & esse facit, qæ nondum sunt. *Vidit,* inqit Christus, *Abraham diem meum.* Joan. c. 8. v. 56. Visus avtem rei nisi præsentis non est.

Sexto, ratione *præfigurationis*, h. e. *typorum rituumqe*, qibus mors Christi adumbrata præfigurabatur, Heb. c. 9. v. 9, 12. Augustinus *adversus Faustum Manichæum, l.* 20. *c.* 22. *Hujus sacrificii caro & sangvis ante adventum Christi, per victimas similitudinum promittebatur, in passione Christi, per ipsam veritatem reddebatur; post ascensum Christi, per sacramentum memoriæ celebratur.* Et ibidem *c.* 28. *Hebræi in victimis pecorum, qas offerebant Deo, multis & variis modis, prophetiam celebrabant futuræ victimæ, qam Christus obtulit.* Qi & videndus *ejusdem operis, l.* 19. *c.* 16. *Ita,* inqit Bullingerus, *Christus ab origine mundi mactatus dicitur, qia ab exordio mundi mactata sunt sacrificia, qæ erant symbola Christi incarnandi & semel offerendi pro expiatione peccatorum.* Idemqe refert etiam Baringvedus noster, qem sub specioso Ambrosii nomine ediderunt, sed ut aliò magis inclinet ipse; uti mox indicabitur; *Agnus,* inqit, *ab origine occisus est; qia mors ejus ab exordio generis humani in sanctis Patribus præfigurata, in Adami sopore, Abelis cæde, Isaaci immolatione, venditione Josephi; & in diversis sacrificiorum ritibus: qoties ergò mors Christi à sanctis Patribus, avt præfigurata, avt prædicata est, qasi toties agnus occisus est.* Certè, si, qod Augustinus Epist. 22. *Qamvis semel immolatus sit Christus in semetipso, in sacramento tamen, non solum per omnes Paschæ solennitates, sed omni die populis immolari, citra mendacium dici possit: qia sacramenta ex similitudine, qam habent earum rerum, qarum sunt sacramenta, plerumqe etiam ipsarum rerum nomina accipiunt.* Qid ni & in sacrificiis idem olim factum dicatur? præsertim qum Apostolus in verbi ac rituum sacrorum administratione *Christum* apud Galatas *cruci suffixum* affirmet, Gal. c. 3. v. 1.

Deniqe ratione *sanctorum*, sive *membrorum* corporis Christi, qi per omnes ætates ab orbe condito sunt cæsi, Matth. 23. 25. Ita planè sumendum Avgustini illud à Lyrano lavdati; *Fuit in Abel occisus, & in Prophetis exhonoratus.* Qod aliò tamen torqet ipse, tanqam si *occisio Abel innocentis* dicatur fuisse *figura occisionis agni* hujus. Qanqam idem affirmat qoqe, sed aliis verbis Avgustinus, *de Civit. Dei l.* 15. *c.* 7. & *c.* 18. ubi Abelum facit Christi hac in parte typum; qem *cap.* 15. rursus Ecclesiæ. Verum utrumqe conjunxit Hugo Barchinon. *Qi ab origine, i. e. statim post originem mundi, occisus est in Abel, & in cæteris membris suis: vel significatus est occidi in morte Abel & aliis; vel in agno qem immolavit Abel.*

Has avtem rationes ferè omnes, cum Chytræus, tum & Aretius unâ congessere. Paræus verò etiam utroqe plures; ut qæ rem minus confectura singula videbantur, juncta saltem conficerent. Atqe hæc illi.

Verum Arethas Cæsariensis (qi Andreæ Archiepiscopi Cæsariensis commentariorum σύνοψιν σχολικὴν confecisse dicitur, qum Scholia potius, sive collectanea, ex pluribus congesserit, ad qæ ex Andreâ isto pavcissima contulit) aliter ista distingvit & interpretatur. Ἐν ὑπερβάτῳ, inqit, ἀκουστέον τό, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου. ἐπεὶ ὧν γέγραπται, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γέγραπται. οὕτω γὰρ δεῖ νοεῖν, οὐχ ὡς ἡ γραφὴ ἔχει, ὅτι μηδὲ ἀπὸ τῆς καταβολῆς κόσμου ὁ τοῦ ἀρνίου σφαγή. *Per hyperbaton accipiendum est illud, qorum nomina non sunt scripta in libro vitæ agni qi occisus est. Siqidem qorum scripta sunt nomina, ab orbe condito scripta sunt. ita enim intelligendum, non qo modo Scriptura se habet, quum ab origine mundi facta non sit agni occisio.* Accedit ex antiqioribus pavlò Beda noster. *Potest,* inqit, *& per hyperbaton intelligi, qod sanctorum ab initio nomina sint in libro vitæ conscripta.* Et hoc posterior Baringvedus itidem noster; *Qamvis,* inqit, *sim-*

A *pliciter hoc potest intelligi, ut non dicat agnum occisum ab origine mundi, sed nomina sanctorum scripta ab origine mundi in libro agni, qi pro eorum salute occisus est.* Qibus & Rupertum Tuitiensem adjungere licebit. Nam Primasius hic ambiguus est, nec liqet satis utri se parti adjungat, dum a Græcis discedens havd pavlò, sic reddit, *Cujus nomen non est scriptum in libro agni occisi, qi est ab origine mundi.* qod vel de agno potest intelligi, qasi non ab origine occisus, sed ab origine tantum extitisse dicatur; atqe ita Primasium
B cepit Chamierus; vel de libro etiam, ut ea ab origine dicatur fuisse matricula, in qâ fidelium nomina inscripta sint. Verum misso isto qi solus hic, opinor, incedit; ex horum mente sic distingvendum fuerit: Ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Atqe ita distingvit Complutensis editio; eaqe qam Gvido Boderianus Syri interpretis versioni suæ adjunxit. Probant & distinctionem hanc Franciscus Junius, Raphael Eglinus, Alphonsus Conradus, Hugo Grotius in *Annot. posthumis*, Sebastianus Castellio (qi & verba, qo ambiguitatem omnem tolleret, sic transtulit, *Qorum no-*
C *mina ab orbe condito scripta non sunt in vitæ libro agni mactati*) Emmanuel Sa, Franciscus Ribera, & Favstus deniqe Socinus loco supra indicato. Lectioni avtem isti Joannes ipse, sui optimus interpres, astipulatur. siqidem cap. 17. v. 8. hoc idem eisdem ferè verbis sic refert; Καὶ θαυμάσονται οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, βλέποντες τὸ θηρίον. *Et cum admiratione suspicient bestiam incolæ terræ, qorum nomina non sunt scripta in libro vitæ ab orbe condito.* Nam ἐσφαγμένον sive mactatum agnum qod dicit, omnino respicit, qod ante
D dixerat, cap. 5. v. 6. Ἀρνίον ἑστηκὸς ὡς ἐσφαγμένον, *agnus stetit tanqam mactatus.* & mox vers. 12. Ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον, *agnus qi mactatus est.* & vers. 9. Ὅτι ἐσφάγης, *qoniam mactatus, sive occisus es.* Nec sunt momenti alicujus, qæ vel contra Aretham Thomas Brightmannus noster, vel contra Socinum Grotius avt Lubbertus afferunt. Siqidem qod ille præscribit, *non rectè distingvi, qæ conjungit Spiritus. nam si agnus sit ab origine mundi, necesse esse etiam ab origine mundi occisum fuisse. qum Christus nisi ad sacrificium agnus non sit; nec aliter nisi per mortem sacrificium fieri po-*
E *tuerit.* Petit hoc τὸ κρινόμενον, qod est, an Spiritus hoc loco conjunxerit ista. neqe enim qæritur ista an sint suo, qem illi volunt, sensu vera; vel etiam, an secum invicem necessario connexa; sed an hoc loco de istis sermo habeatur. Ad rem ipsam isti propiùs accedunt, sed commotior alter; qi affirmat fidenter, *hoc esse mutilare Scripturam, non explicare.* ubi primò, temerè nimis atroci satis crimine *codicis sacri mutilati*, viros orthodoxos primæqe inter nostros notæ, unà cum Socino involvit. tum qomodo *muti-*
F *lata Scriptura* dicitur, cui nihil qicqam demitur; distinctione tantum adhibitâ partes secus pavlò, qam est illi cum aliis plerisqe interpretibus visum, secum invicem componuntur? mitior ac sedatior alter, partim seriem verborum, partim Petri locum similem supra adductum, avtumat locum istum ab hac interpretatione satis vindicare. Sed nec istic, qod id præstet, comparet qicqam. nam verborum seriem qod attinet, nec sunt insolentes trajectiones istiusmodi in scriptis sacris, sed familiares admodum, & qæ sæpiùs occurrant; uti videre est, Marc. c. 12. v. 26. & c. 15. v. 17. Luc. c. 4. v. 5. Joan. c. 15. v. 5, 24. qæ duo
G loca novissima sunt huic planè gemina: & alter præcipuè, in qo etiam minùs necessariò, qam istic, hyperbaton exigatur, cum clavsula illa, πρὸ καταβολῆς κόσμου, tam ad patris erga filium affectum, qam ad gloriam filio cum patre communem, possit commodè referri. Corinth. Ep. 1. c. 15. v. 19. Thes. Ep. 1. c. 2. v. 13. Tim. Ep. 2. c. 2. v. 6. Tit. c. 3. v. 7. Philem. v. 3. cum Colos. c. 1. v. 4. Jacob. c. 2. v. 1. Petr. Ep. 1. c. 3. v. 21. & Ep. 2. c. 3. v. 2. Tum Petri locus, nec eisdem planè, qæ istic habentur, verbis concipitur, ut supra indicatum est; & nihil habet qod non clarum & solens satis existat. at dictio, qam verba, prout ab illis concipiuntur, hic edunt, *occisum* scilicet sive *mactatum Christum ab origine mundi*, est insolens prorsus, phrasisqe durior multo, qam trajectio, qam isti statuunt.

Porrò cur Petrus potius Joannem explicet, qam Joannes seipsum, qi eisdem plane verbis idem alibi hoc refert, qod hîc dictum isti avtumant? qorum ego itaqe in sententiam pedibus eo. sensus deniqe iste nihil habet difficultatis, & est multo *simplicior*, qod & Baringvedus noster monuit. Qin & vir Clarissimus ipse, qod supra monitum est, in *Annot. posthumis*, eandem prorsus cum Socino dictionis Apocalypticæ analysin præstat probatqe. Qin & similes vocum trajectiones alibi haberi agnoscit. ut 2 Cor. c. 11. v. 7. & c. 12. v. 2. Et libri, de qo hîc agitur, mentionem illustrat clarissimè, *à libris illis, tum Athenis, tum & in aliis civitatibus, in qibus civium & natorum & ad ætatem virilem provectorum scribebantur nomina, & tradebantur οἱ ἄτιμοι. Vide ad Luc. c. 10. v. 20. & sup. c. 3. v. 5.* Hæc ille.

Neç subticendum verò hic sentio, qod non probo tamen; loci hujus lectionem diversam à Beda repræsentari. *Alia*, inqit, *editio, agnum signatum ab origine mundi, transtulit.* Hanc secutus est Avtor *expositionis Apocalypseos* illius, qæ sub Avgustini nomine à Pontificiis venditatur. Verum ipsius esse negat non Erasmus tantum, sed Bellarminus ipse, & qidem fidentissimè, tam in *Scriptorib. Ecclesiast.* qam & in *Controvers. de cult. sanct. l. 3. c. 4.* Tychonio Donatistæ adscribunt Franciscus Ribera *in Zachar. c. 4. sect. 9.* & in *Prolegomenis ad Apocalypsin, c. 5.* & Petrus Faber *Agonist. l. 2. c. 12.* & scripsit qidem Tychonius ille in Apocalypsin, qod ex Primasio & Bedâ in *præfationibus ad commentarios* suos id testantibus novimus. sed nec hujus esse expositio ista videtur, nisi multum mutilata, expurgata, in epitomen redacta, & in homiliarum formulam, sed ineptissime, concinnata fuerit; qod & Ribera suspicatur. Cæterum avtor is, qisqis est, verba Joannis sic versa exhibet; *signati ab origine mundi.* Unde avtem versio ista, si qis me fuerit percontatus: existimem interpretem ἐσφραγισμένου legisse: sed ex codice aliqo vitiato. Cum enim pro ἐσφαγμένου qidam ἐσφαγισμένου exhiberent; qod in Boderiani editione c. 7. v. 6. & 12. reperitur, facilis fuit oscitantius exaranti lapsus, literulâ unicâ tantum interjectâ, ab ἐσφαγισμένου ad ἐσφραγισμένου. Qod eò pronius forsan amplexum ibat interpres, qod meminisset Christum legisse à patre ἐσφραγισμένον, Joan. c. 6. v. 27. at expositionis hujusce avtor in aliam ab interprete mentem rapuit, & multitudinis esse avtumans, ad fideles retulit, *Signati*, inqit, *ab origine mundi: qia in præsentiâ Dei Ecclesia ante praordinata est atqe signata.* Atqe hæc ille. Obiter admoneo scripturam ejusmodi vitiosam, ex literulâ unâ insititiâ, ansam Cypriano dedisse verba Domini Christi ad Pilatum habita, Joan. c. 18. v. 36. secius vertendi, non sine sensus dispendio havd insuper habendo. *Si regnum meum*, inqit, *esset, à mundo isto, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο, ministri utiqe mei decertarent, ne traderer Judæis.* At Cyprianus *adversus Judæos l. 2. c. 29.* legit, *discipuli mei turbarentur. Mirum, qid secutus*, inqit Erasmus. Sed *qid secutus* ita reddiderit, havd est difficile conjectu: avt ipse, avt qos secutus est, pro ἠγωνίζοντο legerant literulâ amplius unâ ἠγωνιάζοντο.

Unicum adjiciam: qæ seqvuntur apud Apocalypten verba vers. 11. de bestiâ alterâ, εἶχε κέρατα δύο ὅμοια ἀρνίῳ, καὶ ἐλάλει ὡς δράκων, h. e. *Cornua duo instar agni habebat, sed draconis more loqebatur*, παροιμιῶδη videri. Sic enim, sed in mentem pavlo diversam, Hermippus Comicus, lavdante Etymologo, in *Minervæ natalibus*;

> Τὴν μὲν διάλεκτον, καὶ τὸ στόμα τοῦ ἀρνὸς
> Ἔχειν δοκεῖς. τὰ δ' ἔνδον οὐδὲν διαφέρεις
> Δράκοντος —
> *Os agni habere tu qidem atqe oris sonum*
> *Videre: at intus nil dracone discrepas.*

ita proverbiale videtur fuisse, de homine qi mansvetudinem præ se ferret, cum immanitatem intus foveret, *Agnus esse videris, cum Draco sis*; sive, *Agni speciem geris, cum Draconis mores habeas.* Verum ad Agnum qem dixerat, Draconem qem descripserat, Joannem liqet respexisse. qod non obstat tamen qo minus dicterium illud alluserit, qod in sermone familiari freqens habebatur.

Locus alter Apocalypticus qem discutiendum suscepimus, habetur cap. 14. v. 13. in hæc verba; Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι ναί, λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν. Ita Græci distingvunt; at vetus interpres, *Beati mortui qi in Domino moriuntur: a modo jam dicit spiritus, ut reqiescant à laboribus suis.* Ubi tamen *jam* forsan (qod Beza & Ribera suspicantur) per exscriptorum culpam pro *etiam* irrepsit. Verum antiqum certè mendum istud (si est mendum saltem γραφικόν) esse liqet, cum in Bedæ codicibus reperiatur. De verborum sensu multum se torqent enarratores, nec commodum satis sensum, ubi in omnes se partes verterint, eliciunt. Illud ἀπάρτι qid hic velit qorsumve referatur, hoc est præcipuè, qod ancipites atqe anxios habet. Sed & de eo ambigitur, & in utramqe partem disceptatur, qid sit, ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκειν· atqe de isto, qia levius saltem est, minusqe difficultatis habere videtur, primitus ordiemur.

Qidam ergò, ἐν Κυρίῳ, *in Domino*, i. e. *propter Dominum*, sive *Domini cavssa*, interpretantur, ut ad martyres qod dicimus, restringatur, qi veritati Christianæ sangvine proprio litarunt. Ita Beza reddidit, *qi Domini cavssâ moriuntur.* Medus noster, *propter Dominum*: qod & Pontificii pleriqe probant. In eandem mentem Lyranus; *In Domino*, i. e. *in confessione Domini nostri Jesu Christi per palmam martyrii.* Cotterius, *In Domino*, i. e. *propter verbum Dei, & testimonium agni*: ex cap. 6. v. 9. *propter confessionem Christi*, Piscator. Eodem concedunt Franciscus Junius, Thomas Brightmannus, Johannes Benedictus, Flaccus Illyricus, Carolus Gallus. Et fatetur qidem Medus *rariorem esse significationem cum hac particulâ*: adducit tantum, ex Ephes. c. 4. v. 1. Δέσμιος ἐν Κυρίῳ, *vinctus in Domino*, i. e. *propter Dominum*; qod cap. 3. v. 1. Δέσμιος τοῦ Χριστοῦ· additqe eodem sensu veteres accepisse illud 1 Thess. 4. 16. *mortui in Christo resurgent primi*; qo suo scilicet de millenario commento suffulciendo tibicinem inde mutuetur. Nam qod ex Tertulliano *de animâ c. 55.* id conjici affirmat; nec ibi qicqam de interpretatione eâ Tertullianus, qi Apostoli verba nuda tantùm aliâ occasione proponit; nec si is ita interpretatus fuisset, de veterum orthodoxorum sensu inde statui posset; cum in multis hic ab illis discrepantia senserit. Plura profert Paræus, qi tamen aliò hic abit; ex Rom. c. 16. v. 2. *Suscipite Phœben sororem nostram in Domino*, h. e. *propter Dominum.* vers. 8. *Salutate Ampliam, mihi dilectissimum in Domino*, h. e. *propter Dominum.* vers. 12. *Salutate Persida dilectam, qæ multum laboravit in Domino*, h. e. *Domini cavssâ.* Qæ & eadem Grotius exhibet. Verum loca ista possunt juris controversi non immeritò censeri. Clariora videntur, in qibus ἐν *propter* significet, ista; Matth. c. 6. v. 7. Δοκοῦσι γὰρ ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται· *putant propter multiloqium suum exauditos iri.* Galat. c. 1. v. 24. Ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν· *glorificabant mei cavssâ Deum.* Et (qod Grotius adfert) ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, *vinctus*, sive, in vinculis agens, Domini cavssâ, *propter Dominum*, Ephes. c. 4. v. 1. Ita omninò cum Piscatore ceperim, Corinth. Ep. 1. c. 15. v. 19. Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, &c. *Si propter hanc vitam*, i. e. propter commoda & fælicitatem hujus vitæ, *tantum speramus in Christum, omnium hominum miserrimi sumus.* Opponit hanc futuræ vitam, ut ad Tim. Ep. 1. c. 4. v. 8. deniqe qod illuc apprimè faceret, Petri Ep. 1. c. 4. v. 14. Εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι. *Si probris afficimini ob nomen Christi, beati estis.* His adjici potest, qod Ribera observat, qi & ipse tamen latius sumendum censet, etiam ב Hebræorum, qod apud nos *in* valet, interdum significare idem qod *propter* avt *pro*: ut Genes. c. 18. v. 28. *Num delebis universam urbem* בחמשה *in qinqe*, i. e. *propter qinqe.* Ibid. c. 29. v. 18. *Serviam tibi in Rachele*, i. *propter Rachelem.* Qod & rursus v. 20. eamqe locutionem retinuisse qoqe veterem interpretem Hos. c. 12. v. 12. *In uxore servivit, & in uxore servavit*, i. *propter uxorem.* Et Mich. c. 3. v. 11. *In muneribus judicant*, i. e. *propter munera.* Qorum pleraqe & Grotius adnotavit, qi οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες interpretatur, *qi Christi cavssâ mortis pericula adeunt.* Qomodo sumitur, inqit,

qit; τὸ ἀποθνήσκειν. Cor. Ep. 1. c. 15. v. 31. Verum restricta nimis & diluta expositio ista, qum non de mortis discrimen adeundo, sed de morte ipsâ obeundâ agi vox νεκροὶ disertè doceat. Coactum enim nimis est, qod νεκροὺς vult hîc dici, sicut מות Hebræis dicitur *gravis vexatio*, eos *qi graviter vexantur*, *qibus vita vitalis non est*, uti Col. 3. 3. (qanqam ibi non νεκροὶ, sed ἀπεθάνετε legitur) in qo neminem credo, avt ducem, avt comitem, avt asseclam sortitus est.

Verum alii havd pavci cum Veteri, *in Domino*, vertunt; & de fidelibus qibusqe piè defungentibus intelligent. Nec est qod vulgatum & Erasmum Beza dicat reddidisse obscurè admodum, *in Domino*: qi enim obscurum magis, *in Domino*, illic, qam *in Domino*, *in Jesu*, *in Christo*. Rom. c. 8. v. 39. & c. 16. v. 2, 3, 8, 12, 13. Corinth. Ep. 1. c.15. v. 18. Thessal. Ep. 1. c.4. v.16. qibus locis, prout & aliis plurimis, Beza ipse pari modo reddiderit? qin & idem illud ad Thessal. Ep. 1. c. 4. v. 14. Τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, qod vetus Interpres, *eos qi dormierunt per Jesum*, ipse reddit, *qi obdormierunt in Jesu*. & in annotatis, *διὰ τοῦ Ἰησοῦ, pro ἐν αὐτῷ, sic 1 Cor. 15. 18. & infra vers. 16. ut διὰ pro ἐν ponatur sicut Rom. 4. 11. & ut vertit hoc loco Syrus interpres: dicuntur avtem in Domino mori, qi ad extremum usqe perseverant in fide, qâ sunt Christo insiti.* Ecqid ergò hic, etiam Bezâ ipso judice, obscuri? De his itaqe generatim interpretatur Arethas; sed ut *mortificationem spiritualem* indicari velit, Οὐ πάντας μακαρίζει τοὺς νεκρούς, ἀλλὰ τοὺς ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντας· τοὺς νεκρωθέντας τῷ κόσμῳ, καὶ τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντας. *Beatos pronunciat vox cælitùs missa mortuos non omnes, sed eos qi in Domino mortui sunt: qi nempe mundo mortificati sunt*, (Galat. c.6. v.14.) *qi mortificationem Domini Jesu in corpore suo circumferunt*. Cor. Ep.2. c.4. v.10. Qæ eadem ferè & Andreas habet. Horum vestigia premit Baringvedus, argutiolas ex verbis Apostoli contexens; *Beati mortui, qi in Domino moriuntur*: *qis*, inqit, *mortuus mori potest? nullus procul dubio mortuus mori potest, nisi prius animam recipiat, ut iterum mori possit. Sed illi sunt beati, & illi in Domino moriuntur, qi priùs moriuntur seculo, postea carne.* Galat. c. 6. v. 14. *qiqe ad finem usqe perseverant.* Matth. c. 24. v. 13. Lyranus etiam qosdam ait hoc exponere *de morte qa qis moritur mundo per religionis ingressum.* Sed hanc expositionem rejicit ipse, *qia*, inqit, *sic morientes mundo non moriuntur in Domino propriè, sed magis incipiunt vivere in ipso.* Verum seqitur illos & ex parte Haymo; sed ut ad explicationem simpliciorem delabatur: *Beati mortui in Domino, qi Domino moriuntur viventes virtutibus, qi scilicet pleni fide & cæteris bonis operibus de hoc mundo migrant.* Et mox, *Hæc vox tam ad ipsum Joannem pertinet, qam ad omnes fideles; & omnibus electis congruit.* Nec aliter Primasius; *Illi in Domino dicuntur mori, qi fide vitâqe probabiles, hinc meruerunt evocari.* Beda itidem. *Gratias tibi ago, Jesu, qi beatificas eos in cælo, qi in te moriuntur in terrâ; qanto magis illos, qi & in tuâ & pro tuâ fide fælices ponunt animas?* Optimè, *mori in Domino*, exponit, *mori in fide Domini.* Et Avgustinus (nam perperam hunc cepit Joannes Benedictus) qi *de Civit. Dei l.20. c. 9. Fideles omnes etiam defunctos, esse Christi membra*, hinc probat. In qam mentem etiam Franciscus Ribera, *Sicut, esse in Domino, & esse in Christo, significat intra ejus corpus contineri, non qomodocunqe, sed ut viva membra*, Rom. c.16. v. 11. & v. 7. *ubi Theophylactus, qi ante me fuerunt in Christo, i. e. crediderunt in Christum*; Galat. c. 1. v. 21. Joan. c. 15. v. 4, 5. *Ita in Domino moriuntur. qi usqe ad mortem in eo manent, & cum moriuntur, viva Christi membra sunt.* Hugo Barchinon. *In Domino, i. e. in verâ confessione Domini; in confessione fidei Domini filii Dei.* Qo modo & Anselmus; *Qi in confessione Domini verâ dissolvuntur.* Et ne cum Lyrano martyrium velle Hugonem existimemus, subdit statim, sed ad nugas suas delapsus; *Ex his alios esse perfectos, qi statim evolant in cælum sine igne purgatorii, istos avtem mori in terrâ promissionis; alios imperfectos, qi pœnitentiis non peractis discedunt, & in igne purgatorio ad tempus subsistunt; istos avtem in Ægypto mori, sed in terram promissionis transferendos: tertios verò malos esse qi à gratiâ Dei deserti moriuntur in peccato mortali; istosqe in solitudine deserti defungi.* De viris istiusmodi perfectis interpretatur etiam Richardus de S. Victore, eandemqe interpretationem Haymo qoqe commemorat. E nostris Aretius, *Beati mortui, qi in Domino moriuntur; h. e. qi in veri confessione constanter perdurant usqe ad finem: nec solum de martyrio hoc est accipiendum, sed in genere de omnibus piis, qi etiam in lecto placidè moriuntur, ac retinent spem ac fidem de Christi beneficiis.* Chytræus: *Omnes, qi in verâ fide & invocatione Domini & redemptoris nostri Jesu Christi, qi est avtor & donator vitæ æternæ, ex hac mortali vitâ discedunt.* Eglinus: *Non nisi beatitudo restat piè demortuis.* h. e. ut Strigelius; *in verâ agnitione Dei, & fide remissionem peccatorum accipiente hinc migrantibus.* Conradus: *Mori in Domino, est ex mundo hoc cum Dei gratiâ migrare.* Fulco deniqe noster etiamsi in prælectionibus *de martyribus* præcipuè intelligendum censeat; at adversus Rhemenses re meliùs perpensâ in hanc partem transit. *Sicut vivere in Domino*, inqit, *sive in Christo Jesu significat piè & in fide Christi vivere, Timoth. Ep. 2. c. 3. v. 12. ita in Domino mori, est mori in fide Christi. Thessal. Ep. 1. c.4. v.16. qi itaqe in Domino moriuntur, non sunt ii soli qi Domini cavssâ moriuntur, sed etiam qicunqe in fide Christi defunguntur.* Videatur & V. Cl. Daniel Chamierus *Panstrat. tom. 3. l.23. c.5.* sensus certè simplicissimus, & genuinus planè videtur, ut οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες, *in Domino defuncti*, eo omnino modo dicantur, qo οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, *in Christo sopiti, sive obdormientes*, Cor. Ep. 1. c. 15. v. 18. nam *sopor* sive *somnus* hic nihil aliud qam *mors* est. qod etiamsi Theodoretus ad martyres restringit; at Chrysostomus, τὸ ἐν Χριστῷ, ἢ τὸ ἐν τῇ πίστει, φησίν, ἢ δι᾽ αὐτὸν ἀποθανόντες, καὶ πολλοὺς ὑπομείναντες κινδύνους, καὶ πολλὰς ταλαιπωρίας, καὶ διὰ τῆς στενῆς ὁδοῦ βαδίσαντες. *In Christo, vel in fide dicit, vel propter illum morientes, & multa subeuntes pericula, & multas miserias, & per angustam viam ingredientes.* qod posterius Oecumenius in *Scholia* sua transtulit & Theophylactus: Οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, τουτέστιν, οἱ διὰ τὸν Χριστὸν ἀποθανόντες καὶ μαρτυρήσαντες· καὶ πάντες ἁπλῶς οἱ ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν πίστει καὶ διαγωγῇ τῇ στενῇ καὶ τεθλιμμένῃ κοιμηθέντες. *Obdormientes in Christo, hoc est, propter Christum morientes, & cruciatus sustinentes: & omnes simpliciter in fide in Christum, & vita instituto angusto & afflicto obdormientes.* sive etiam eo modo qo ad Thessal. Ep. 1. c. 4. v. 16. Οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ, *qi sunt mortui in Christo*, ita enim malim, qam cum Bezâ, *qi mortui fuerint in Christo*, οἱ ἀποθανόντες. hos enim vult, qi in mortis statu & conditione tunc deprehendentur, Christiani. Vulgata versio; *mortui qi sunt in Christo*, οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Χριστῷ. huc certè pertinet, qod ex Avgustino supra retulimus, *fideles etiam defunctos ad Christi corpus pertinere.* nec malè Castellio, *mortui in Christo. i. e. Christiani.* the Christians dead; sive, the deceased Christians. Sic enim Oecumenius & Theophylactus; οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ, τουτέστιν, οἱ πιστοί. & Theodoretus; νεκροὺς τοὺς πιστοὺς λέγει οὐ μόνον τοὺς τῷ εὐαγγελίῳ πεπιστευκότας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν νόμῳ, καὶ τοὺς πρὸ νόμου διαλάμψαντας. ὅτι γὰρ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἔφη, καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, &c. *Mortuos fideles dicit; non eos solummodo qi crediderunt Evangelio, sed eos etiam qi sub lege, & qi ante legem claruerunt: nam & hos fidei testimonio comprobatos dicit in Epistolâ ad Hebræos* cap. 11. v. 39. Qod si qæsierit qis, qid sit *in Domino*, sive *in Christo defungi*. id docebit Apostolus ad Hebr. c. 11. v. 13. Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες. ubi Vulg. *juxta fidem.* Beza, *secundum fidem.* Sed in expositione, *i. e. fide, qam vivi habuerant, eos ad sepulcrum usqe comitante.* Optimè Castellio: *Fide præditi mortui sunt omnes hi.* sive, *In fide defuncti sunt omnes isti.* κατὰ πίστιν, *in fide.* sicut, κατ᾽ ὄναρ, *in somnio*, Matth. c. 1. v. 20. Κατὰ τόπους, *in locis variis*, ibid. c. 24. v. 7. Sic Thucydides l.2. Κατὰ τὴν νόσον, *in morbo.* & l. 3. Κατὰ πλοῦν, *in navigatione.* qo modo Piscator illud ad Thessal. Ep. 1. c.4. v.14. Διὰ τοῦ Ἰησοῦ, *per Jesum.* i. e. *in fide Jesu.* Oecumenio adscripta scholia. ἢ διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει, ὅτι ὁ υἱὸς αἴτιος τῆς ἀναστάσεως, ἢ τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, τουτέστι, τοὺς ἐν πίστει τοῦ Ἰησοῦ. *Vel per Jesum ducet, qia resurrectionis is avtor est: vel obdormientes in Jesu.*

su, i. e. *in fide Jesu*. Idemque Theophylactus, nisi qod pro τῶν ἐν πίστει, τοὺς πιστοὺς, *fideles* dixit. totum avtem hoc uterqe à Chrysostomo habuit. nec aliter hic Syrus, בחיַ מנותא *mortui sunt in fide*. *In Domino*, ergò, *in fide Domini*, qam versu antegresso dixerat. nec alio spectant, qæ de *verâ Dei agnitione*, *verâ Christi confessione*, *& invocatione*, *vitâ probatâ*, *bonisqe operibus* superiores illi, qæ sunt omnia fidei veræ nec fucatæ, vel fructus, vel indicia, vel comites etiam individuæ. Optimè Bullingerus: *Sicut in Christo vivere dicuntur, in qibus vivit Christus per fidem, qiqe in Christo vivunt, & totam vitam ad Christi voluntatem componunt.* (Ephes. c. 3. v. 17. & Galat. c. 2. v. 20.) *ita moriuntur in Domino, qi fide insiti Christo, cui soli innituntur, evocante ipsos Domino, in verâ illâ fide Christianâ moriuntur.* Et Paræus: *Sicut esse in Christo, est Christo verâ fide adhærere.* Rom. c. 8. v. 1. & c. 16. v. 7. *Manere in Christo, est in fide Christi ad finem perseverare.* Joan. c. 15. v. 4. 7. *Sit mori in Christo, est in fide Christi obdormire.* Cor. Ep. 1. c. 15. v. 18. Nec obstat huic interpretationi qicqam, qod Piscator ait, *Collationem versus præcedentis expositionem illam alteram poscere, tam enim observant mandata Dei & fidem Christi*, qi in utriusqe observantiâ ad finem usqe perseveraverint, nec vel bestiam vel imaginem ejus adoraverint, vel characterem ejusdem susceperint, etiamsi ad martyrium sangvine perhibendum nevtiqam fuerint evocati; qam qi pro Christi cavssâ mortem cruentam seu violentam oppetiverint. Nec alio spectat qod V. Cl. Daniel Chamierus loco prius indicato *sect.* 10. conferri postulat Joannis verba cum phrasibus illis ad Corinth. Ep. 1. c. 7. v. 22. *Qi in Domino vocatus est*. & vers. 39. *libera est ad nubendum, tantùm in Domino*. & ad Rom. c. 16. v. 11. *eos qi sunt in Domino*. & v. 12. *qi laborant in Domino. ut nempe status denotetur, qo essent ii qi morerentur: nempe hærentes Domino.*

Ad ἀπάρτι illud accedo, qod qonam sit referendum plurimùm disceptatur. Vetus Interpres, ut diximus, à priore inciso, contra qam Græcus contextus habet, divulsum cum posteriore commisit. *A modo jam dicit spiritus, ut reqiescant à laboribus suis.* Atqe ita legunt explicantqe Latini pleriqe seqioris præsertim ævi. Sed & nuperi nonnulli, ex his enim Castellio eodem modo reddidit; *Ii deinceps (affirmat Spiritus) à suis reqiescent laboribus.* De sensu sic Primasius: *Ab hinc etiam dicit Spiritus, jure* (forsan, *uti*) *qiescant à laboribus suis. Sicut è contrario illos impios dixit, die & nocte reqiem non habere: sic nunc fideles reqiem dicit habere. & qoniam bonorum plenitudo in præpositis constat & populis, breviter hic utrumqe complectitur; dicens indefinitè primum, Fælices illi mortui, qi in Domino moriuntur. propter eos avtem, qi in vinea laborant, reqiescant, inqit, à laboribus suis. Sic videlicet universis pollicens fælicitatem, ut in vinea laborantibus specialem reqiem fructum dispendat post laborem.* Argutius hoc pavlò, sed qoqo modo acceperis, sive de omnibus in universum fidelibus, sive de eis qi populo Dei regendo operam impenderint, qæritur, à qo tempore istud *a modo*, sive *ab hinc* ordiatur; à qâ tempestate ad reqiem isti, qicunqe fuerint, concedant. Atqe hic in partes disceditur. Anselmus enim, si Bellarmino fides, *de purgat. l.* 1. *c.* 12. Vult *a modo* non significare, *à morte uniuscujusqe*, sed ab *extremo judicio*, de qo in toto eo capite sanctus Joannes loqitur. atqe hæc ille, qo purgatorio suo caveat, cujus fundamenta ipsa ex loco isto, prout è suis etiam exponunt nonnulli, non labefactari tantum, sed subrui prorsus deprehenderat.

Verum de judicio novissimo ac œcumenico nihil qicqam in hoc capite: alioqi, qæ seqwntur *plagæ*, sive *phialæ septem*, post judicium novissimum fuerint effundendæ. Alioqe planè abscedunt alii pleriqe: mitto Napeirum, qi *a modo*, inqit, i. e. *statim à Jubilæo, qi tunc agebatur.* Qia novo exemplo *annorum* 245. *Jubilæos* instituit; ad qos singulas cum *tubas*, tum & *phialas* reducat, nullâ vel probabili etiam ratione subnixus; & in hoc sensu singularis est. Beda, *A modo jam, i. e. à tempore mortis reqiescere dicit.* Richardus de S. Victore; *A modo, i. e. ab ipsa morte.* Baringvedus; *A modo i. e. à tempore mortis suæ reqiescent sancti à laboribus suis.* Hugo; *A modo, i. e. post mortem, in æternum qiescant.* Ribera ipse; *Ex hoc tempore, i. e. à tempore mortis; ut Ambrosius, & Haymo, & Beda exponunt.* Qin & Græci, licet lectionem rectam seqantur, de reqietis tamen istius exordio consentiunt. Andreas; Ἐκεῖνοι. ἤδη ἡ τοῦ σώματος ἐξοδος, κόπων ἀνάπαυσις. Et Arethas; Ἐκείνοις γὰρ τῷ ὄντι ἡ τοῦ σώματος ἔξοδος καὶ ἀνάπαυσις κόπων ἀπαλλάττουσα. *Illis enim revera è corpore excessus, reqies est à laboribus liberans.* Verum distinctio ista nullo modo est admittenda: qum & Græcis repugnet; nec dictionis textura admittat. Neqe enim particulæ, ναὶ & ἀπάρτι ullâ ratione possunt conjungi: & particula ναὶ sententiam inchoare consvevit, vel ad prius dicti alicujus concessionem, vel ad dicti dicendive confirmationem: ut videre est, Matth. c. 9. v. 28. & c. 15. v. 27. hoc ipso Apocalypseos libro c. 16. v. 7. & c. 22. v. 20.

Ad illos transeo qi ἀπάρτι illud præcedentibus annectunt. Atqe hic primò nobis sese offert Arethas, qi in *Scholiis suis* vult τὸ ἀπάρτι cum verbo γράψον conjungi. Ἡ σύνταξις, inqit, οὕτως. τὸ πνεῦμα λέγει, γράψον ἀπάρτι. *Constructio sic se habet: Spiritus dicit, scribe ab hoc tempore.* Qod ego qidem qâ ratione constare possit non video. Neqe enim spiritus, sed vox cælitùs missa, de scribendo præceptum dedisse perhibetur. & repugnat planè tota dictionis compages, qæ avtem post subdit, Οἱονεὶ ὑποθηλύνων τοὺς ἀθλοῦντας τῇ ἐπαγγελίᾳ, τὴν ἐκλείψεως μὲν τῶν ἐπιμόχθων αὐτοῖς, διηνεκῶς δὲ τῶν ἀναπαυστικῶν ἀγαθῶν. ἅμα γὰρ τῷ ἀφανισμῷ τῶν κόπων, ἐπακολουθεῖ ἡ διὰ τῶν ἔργων ἀνταπόδοσις. *Spiritum his verbis certantes vel ut delinitos attrahere pollicitatione, cessationis qidem rerum ærumnosarum, fælicitatis verò bonorum reqiem præstantium. futurum enim ut simul ac labores fuerint jam exacti, conseqatur è vestigio operum retributio.* Hæc, inqam, ad eorum mentem propendere videntur, qi ἀπάρτι illud cum consecutis conglutinant.

Isto itaqe misso, qi neminem hic, opinor, vel socium, vel asseclam est hactenus consecutus; ad illos accedo, qi vel ad μακάριοι referunt, vel ad ἀποθνήσκοντες. Illorum agmen ducet V. C. Theodorus Beza, qi particulam hanc *cum* μακάριοι *necessariò connectendam* contendit; qoniam *alioqi*, inqit, *prioribus seculis mortui in hac sententiâ non comprehenderentur.* Seqetur istum Henricus Bullingerus: Ἀπάρτι *a modo, i. e. illico obvenit animabus illa fælicitas. nam* ἀπάρτι *significat ab instanti, ab illa hora, protinus & continuò. Unde constat fidelium animas rectâ à morte corporeâ migrare in vitam æternam.* Eodem concedunt Benedictus Aretius: *q. d. à morte ad vitam mox transeunt.* David Chytræus: *rectà & continuò, postqam à corporis nexu liberati sunt, sunt beati.* Qibus accedunt adversus Anglo-Rhemenses Gvilielmus Fulco, & Thomas Carthwrightus, nostri. In eadem classe, sensum qod attinet, censendi sunt, & qi particulam hanc retulere ad reqiem in seqentibus dictam, cui & à mortis articulo ipso statim initium dedere. Verum qi sic interpretantur, vim particulæ hujus havd satis, vel assecuti, vel perpendisse saltem videntur. Siqidem, qod Julius Scaliger in *commentariis ad Theophrastum* observat, adverbia illa, *Hodie, heri, cras, perendie, ad dicentis ipsius tempus, non ad alienum, orationem semper dirigere.* itaqe ubi particula *tunc* vel usurpatur, vel intelligitur, non dici *heri*, sed *pridie*; nec *cras*, sed *postridie*, &c. idem de particulâ hac ἀπάρτι sive ἀπ᾽ ἄρτι, sentiendum, loqentis tempus, non alienum designat, ἀπὸ τοῦ νῦν, *à nunc*, non *à tunc*, significat, si ita loqi liceret. *deinceps* qidem, sed *ab hoc tempore*, non *ab eo vel illo*; *posthac*, non *postea*. ἄρτι enim *nunc modò*. Matth. c. 3. v. 15. & c. 9. v. 18. Apoc. c. 12. v. 10. & alibi passim. ἀπ᾽ ἄρτι, *ab hoc tempore, posthac*. Matth. c. 23. v. 39. οὐ μή με ἴδητε ἀπ᾽ ἄρτι, *non videbitis me posthac*. & c. 26. v. 29. Οὐ μὴ πίω ἀπ᾽ ἄρτι, *non sum bibiturus posthac, ab hoc tempore, de fructu vitis*. Joan. cap. 1. v. 51. ἀπ᾽ ἄρτι ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, *posthac videbitis cœlum apertum.* nec ἀπ᾽ ἄρτι aliter usurpatur. Joan. cap. 14. v. 7. καὶ ἀπ᾽ ἄρτι γινώσκετε αὐτόν. *etiam nunc cognoscitis eum.* Itaqe non potest μακάριοι ἀπάρτι verti, *ab eo tempore*, qo scilicet hinc migrant, *beati*. esset potiùs, *beati sunt ab hoc tempore*, qo istud ego tibi scribendum in mandatis do. ut ad promulgationis suæ tempus à promulgante re-

referatur. Vidit forsan hoc Beza, ac proinde maluit accentu transposito ἀπαρτὶ legere, qod ἀπηρτισμένως *perfectè significet*. ut *perfectè beati* prædicentur, qi in Domino defunguntur. Et Svidas reverâ, ac Aristophanis scholiastes, alter ab altero mutuatus, ἀπαρτὶ exponunt apud comicum in *Pluto Act.* 2. *sc.* 3. ἀπηρτισμένως, παρὰ τὸ ἀπηρτισμένον καὶ τέλειον. qod tamen apud comicum aliud planè sonare videtur, nec ἀπαρτὶ, sed ἄπαρτι legendum.

—— τοὺς χρηστοὺς μόνους
Ἔγωγε, καὶ τοὺς δεξιοὺς καὶ σώφρονας
Ἄπαρτι πλουτεῖν ποιήσω. ——
Ego bonos tantum
Gnarosqe & sobrios
Faciam deinceps divites. ——

Ita enim Plutus ipse, visum adeptus, *Act.* 3. *sc.* 3.

Δείξω τὸ λοιπὸν πᾶσιν ἀνθρώποις, ὅτι
Ἄκων ἐμαυτὸν τοῖς πονηροῖς ἐνεδίδουν.
Jam nunc deinceps universis hominibus
Ostendam, qod me invitum tradiderim improbis.

Ad rem magis facit, qod ex Herodoto afferunt, (nam qod ex Pherecratis *Crapatallis* mancum & incertum est) Ἀπὸ ὅτε εἰσὶ στάδια δύο (Scholiastes, at Svidas στάδια ό) ἄπαρτι. *Ab hoc loco sunt omnino, vel planè, stadia duo, vel stadia septuaginta.* Cui ex eodem *l.* 5. adjicere licet, Πεντήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν στάδια ἐπ' ἡμέρῃ ἑκάστῃ διεξιοῦσι, ἀναισιμοῦνται ἡμέραι ἄπαρτι ἐνενήκοντα. *Conficiendo singulis diebus centena & qinqaginta stadia insumuntur omnino nonaginta dies.* & istic ergò ἄπαρτι legendum censet Vir doctissimus, ut *planè ac perfectè beati* dicantur, ubi eam qam diu expectaverant, beatitatem assecuti sint, de qâ cap. 6. v. 11. Non objiciam, beatitatem sanctorum non esse omnibus numeris tunc consummatam, qando à laboribus ac ærumnis, qas istic perpessi sunt, reqiescunt. Etiamsi enim spiritus, sive animæ, tunc consummantur, Hebr. c. 12. v. 23. at corpora adhuc sub mortis dominio manent. qo & trahunt qod de *stolis singulis* loco ab ipso lavdato dictum est, cum sint *duplas accepturi*, Primasius, veteresqe nonnulli. Hoc tantùm dico, nihil qicqam hic movere opus esse, qum lectio recepta, & codicum consensu universali firmata, optimè aptissimeqe constare possit, uti post indicabitur.

Alii ergò vim vocabuli perspectam magis habentes, significatu saltem vero ac genuino admisso, etiamsi ad μακάριοι referant τὸ ἀπάρτι, non tamen de mortis articulo intelligunt, sed de tempore à promulgatione istâ, vel propiùs, vel longiùs etiam insecuturo. Illud Paræus, hoc Medus noster & Cotterius volunt. Paræus; ἀπάρτι, *ab hoc tempore, qo tres Angeli praeconiaverant Evangelium æternum contra Babylonem, beati non tantum* εἰσὶ vel ἔσονται, *sunt vel erunt, sed tales esse* κηρύξονται, *publicè prædicabuntur, cum tres illi Angeli non solum fulmina Antichristi vana esse docebunt, & purgatorium nullum esse demonstrabunt, ut pii ab errore & terrore inani liberentur.* Ista verò mihi interpretatio & coacta nimis, nec scopo Apostolico convenire satis videtur. Etiamsi enim Angeli illi Babylonis ruinam futuram prænuncient, qo hujus expectatione piorum animi in mediis ærumnis & perpessionibus durissimis interim erigantur, simul tamen tempora difficillima mox futura insinuant, qum & adversus eos horrenda denuncient judicia, qi mortis pœnarumve formidine, bestiæ cultui se mancipaverint, & fidem tolerantiamqe sanctorum ad examen jam exqisitum revocandam pronuncient. ut ad tempora lætiora, qæ istic enuncientur, nullâ ratione accommodari qeant.

Trahit vero etiam longiùs adhuc Medus noster, qo hinc qoqe Millennii sui fabricæ destinam alteram acqirat. *Scio*, inqit, *plerosqe pronunciatum hoc cœleste ad superiora referre, tanqam consolandis sanctis jam gravissima qeqe à bestia, præcedente celeusmate irritatâ, passuris. in qa sententia & ipse pridem fui.* Et certè cum illis tunc rectè sentiebas. At nunc cur secus sentias, nihil in cavsâ videtur, nisi qod Millennii Helena tua illa te ita fascinavit, ut nihil non arrideat, qantumvis longè petitum, & ægrè expressum, qod ad eam venditandam qoqo modo conducat. Ad seqentia ergô referri postulat, *tanqam commonefactionem jam instan-*

A *tis resurrectionis & judicii sub tuba septima, cujus utpote apparatus in seqenti visione agi incipiant.* q. d. *Nunc ad illud deventum est, qod unicum restat implendum; ad tempus illud, qo mortui in Domino, i. e. propter Dominum, Martyres nempe, qi vitam pro Christo profuderunt, (talibus enim constat resurrectio prima, cap. 20. vers. 5, 6.) ad beatam vitam suscitabuntur.* Et ne illud ἀπάρτι longè nimis protelatum ac protractum videatur, adducit illud Matth. c. 23. v. 39. *Non me videbitis ἀπ' ἄρτι, donec dicatis, Benedictus qi venit in nomine Domini.* i. e. *non à temporis momento, qo hæc locutus*
B *erat, sed à tempore Paschatis, qod tunc celebratum ibat, post qod vulgo Judæorum non amplius se conspiciendum præbebat.* Poterat & illud adjicere Joan. c. 1. v. 52. Ἀπ' ἄρτι, *Posthac videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis.* qod non statim tamen eis videntibus peractum est. sed rationes qibus sententiam suam hanc confirmat, avdiamus. Primò, *non meminisse dicit usqiam in sacra Scriptura, diem mortis, diem mercedis indigitari, sed diem solum resurrectionis & judicii.* Atqi verba si spectemus, nec dies ullus hic sic dicitur. sin sensum ipsum,
C à morte statim & à malis reqies & bonorum adeptio piis obvenire perhibetur, Luc. 16. 25. & c. 23. v. 43. 2 Cor. c. 5. v. 18. Phil. c. 1. v. 23. nisi si *Paradisi incolatus, habitaculum æternum, gloriæ cœlestis in Dei Christiqe præsentia immediata fruitio*, digna negentur, qæ mercedis præmiive rationem obtineant, nomen ferant. Secundò, *denunciatio de Cœlo, cum mandato scribendi, non nisi ad insigne aliqod rerum momentum indicandum videtur adhibitum.* Verum non seqitur insigne aliqod rerum momentum: ergò hoc ipsum, qod tu vis. tum satis est ut sit aliqid insignis momenti. Est-
D qe reverâ qod hic proponitur, qomodocunqe acceperimus. Denique, *pronunciato huic, si benè attendatur, sensu omninò convenit cum illo ad clangorem tubæ septimæ* c. 11. vers. 18. *qando tempus adfore dicitur, qo mortuorum (nempe, propter Christum) caussa judicabitur, Deusqe redditurus sit mercedem servis suis Prophetis, & Sanctis, & timentibus nomen ejus parvis & magnis, & perditurus eos qi perdunt terram. ita hic, Beati, inqit ab hoc tempore mortui, qi in Domino mortem occubuere ut reqiescant à laboribus suis.* i. e. *vitam deinceps pristinorum malorum & calamitatum securam degant, qo sanè hostium &*
E *tyrannorum exterminium innuitur. unde dies ille perditionis impiorum hominum Petro dictus.* Ep. 2. cap. 3. vers. 7. *& opera eorum seqentur eos.* i. e. *perpessionum suarum & rectè factorum omnium mercedem conseqentur beatissimam.* At verò nec gemina planè, prout Vir doctissimus vult, sunt loca ista, qum de malorum judicio nihil qicqam istic dicatur; & frustra ad resurrectionem commentitiam martyrum peculiarem, qæ universalem illam, qam corporum solam Scripturæ sacræ commemorant, millennio integro anticipet, illa, vel Joannis, vel Petri, invita, qia sponte non se-
F qvuntur, ingratiis trahuntur; qum perspicuum sit utrobiqe de mortuis indefinitè, non his avt illis, sed qibusqe judicandis, nec de martyribus solis, sed de sanctis piisqe qibusqe mercede donandis sermo habeatur. geminum potius fuerit istud cap. 11. vers. 18. illi cap. 20. vers. 12. 13. *Vidi mortuos, parvos & magnos, stantes in conspectu Dei; judicatiqe sunt mortui ex eis qæ scripta erant in libris, secundum opera eorum.* Ulterius ergò protrahit ἀπάρτι istud Cotterius & ad judicii universalis diem usqe protendit. *A modo*, inqit, cap. 6. vers. 11. *mortuis in Domino remotus erat dies ille: unde clamabant, Qousqe Domine? nunc dies ille proximus est. Præludi-*
G *tur ergò proxima judicii descriptioni. dies autem judicii ævo nostro proximus censetur qo Angeli prius dicti munus suum obeunt: qia qæ hodie tela texitur excurret, qamdiu secula. una tantum rerum politicarum & ecclesiasticarum innovatio diem ultimum antevertet, qæ ipsa obicem Evangelicæ veritati ponere connitetur tantùm.* At primò, describi *messis* ac *vindemiæ* nomine, v. 15. & 19. judicium novissimum, (qod præsumit Cotterius) nec probatur istic, nec probabile videtur. Videantur Brightmannus & Medus nostri. Tum nimis longè protelari videtur expositione istâ fidelium spes & expectatio, anticipantqe diem ultimum qæ sunt istic proposita qies & merces. Denique tota tantùm non clamat historiæ propheticæ à Joanne hic descriptæ series, multas mutationes & innovatio-

 nes

nes inter oraculi cœlestis istius promulgationem & consummationem seculi, fuisse intercessuras.

Hactenus eorum interpretationes discussimus qi particulam ἀπάρτι ad μακάριοι referendam existimant. jam de eis videndum erit, qi ad ἀποθνήσκοντες referri volunt. Atqe ex his Carolus Gallus, qo Bezæ objectioni supra indicatæ occurrat, & præjudicium adversus interpretationem à se allatam tollat, *ineptire planè* pronunciat illos, *qi inde colligi posse fingunt, eos qi prius in Domino mortui fuerant, non esse itidem beatos, si de deinceps morientibus istud dictum sumatur. qia enim, inqit, sub Antichristo pii martyres infalicissimè mori videbantur, qum non ab Ethnicis Imperatoribus, avt Judæis, manifestissimis Christi hostibus, à qibus olim fideles necati sunt, sed à beatissimo ac sanctissimo Papâ, & aliis, qos mundus veritatis, & fidei Catholicæ justissimos judicaret defensores, interficerentur, nec pro veritatis nominisqe Christi confessione, sed pro defectione à fide atqe Ecclesiâ Catholicâ mortem oppetere ducerentur: idcirco contra scandala, qæ hinc oriri poterant, à Spiritu sancto pronunciatur, non minus beatos esse, qi ἀπάρτι jam deinceps sub Antichristo Romano propter purioris doctrinæ religionisqe reformatæ confessionem in verâ Christi fide interficiuntur, vel etiam placide in lecto moriuntur, qam qi olim pro Christi nominis confessione ab Ethnicis tyrannis trucidati, & martyrio coronati fuerunt.* Concedit huc & Brightmannus noster. *Nec videtur*, inqit, *particula hæc loco suo movenda, qem Spiritus ei consultò tribuit, conjungens cum ἀποθνήσκοντες. Beati mortui ii, qi in Domino moriuntur, ἀπάρτι, à nunc, ab hoc tempore. Non qin prioribus qoqe seculis mortui beati fuerint, sed qia necessario postulabant hæc tempora singulare hoc solatium.* Piscator itidem; *Videtur hoc adverbium construendum cum verbo moriuntur, cui subjectum est: significat enim Deus his verbis, supplicia Christianorum paulo post inceptura, & deinceps continuatum iri.* At vero nec ad martyres solos pertinere videtur, qod hic pronunciatum est, cum in Christi fide defungentes qosvis includat: nec ratio idonea satis videtur, qam illi afferunt, cur beati isti præ reliqis prædicentur, cum beatitudinis cavssæ, qas spiritus ipse hic assignat, cum cæteris illis communes ac eædem prorsus existant.

Restat, sed vix memoratu dignum, Anglo-Rhemensium commentum putidissimum: qi qo *purgatorii* Pontificii parietes sartos tectos tueantur, & de *Patrum limbo* qoqe simul prospectum sit, non diffitentur, ἀπάρτι posse cum ἀποθνήσκοντες commodè cohærere; verum negant adverbium istud *amodo* Latinum, vel Græcum etiam ἀπάρτι *significare propriè à præsenti hoc tempore deinceps, sed tempus præteritum unà cum præsenti designare ac conjungere.* Hoc itaqe velle Spiritum sanctum, *Qotqot à Christi ascensione, qâ is cælos primus intrans & aliis reseraverit mortui sunt, non jam amplius, qod ante Christi tempora consveverat, limbum adiisse, sed ad statum beatum rectâ concessisse, nisi si qem obicem interposuerint ipsi.* Ac proinde *collationem institui inter eos qi sub statu gratiæ in Novo Fœdere, & priscos qi sub Veteri sunt defuncti fideles.* Verùm ut de *limbo* commentitio dicam nihil; sed nec de obice qem nescio qem interjiciunt: nec cum Fulcone ac Cartwrighto nostris qæram, qid eis factum fuerit, qi per *dies illos qadraginta, qi inter Christi resurrectionem ejusdemqe ascensionem intercesserant*, è vitâ hac emigrarunt, fideles. Respondeo tantùm; Primò, nihil in contextu comparere, unde collationem istiusmodi hic institui suspicio vel levissima oboriatur. Cur enim istis temporibus hoc promulgetur potiùs, qam aliis ullis, de qibus in prophetiâ istâ sermo fit? Tum nihilo magis beatos fore, qibus à purgatorio ardore periculum, qam qi ad limbum fictitium illum, ubi damni solius pœna, ante descenderant. Tertiò, non de præteritis, sed de futuris, historiam propheticam à Joanne descriptam. Cap. 1. v. 1, 3. & c. 4. v. 1. Denique qod ἀπάρτι dicunt *non propriè significare à præsenti deinceps tempore, sed præteritum etiam unà cum præsenti comprehendere*, id verò & Lexico-graphorum omnium, & avtorum usui universali repugnat prorsus. Ut avt novum nobis Lexicon procudere necesse habeant Rhemenses nostri, avt suam ipsorum vel inscitiam insignem, vel impudentiam singularem ingratiis profiteri. Nam de barbaro ipsorum *amodo* minus sumus soliciti: qod tamen apud Apulejum (neqe enim avtor lingvæ Latinæ puræ probatus aliqis, qi usurpaverit, producitur) nihil aliud qam ἀπάρτι *posthac, ab hoc tempore*, designat.

Cum enim ille, *Nemo me*, inqit, *amodo tam mane egredientem solum videbit*, si qis de præterito locutum dixerit, næ ille mentem avtoris corruperit prorsus, aliudqe planè ab eo qod voluit, imò huic omninò contrarium, dicentem faciet.

Vir deniqe Clarissimus Hugo Grotius, cujus & ante meminimus, ita locum hunc pertractat, ut ad qas partes hac in parte adjungat se, τὸ ἀπάρτι, ad prægressa, an ad subsecuta referat, ad μακάριοι, an νεκροὶ, an λέγει, an ἀναπαύσωνται præcipuè respicere velit, ambigi qeat, cum in incerto reliqisse videatur. Verba vatis sic ἀποφαίνεται καὶ ἐξηγεῖται. *Jam nunc pro certo polliceor*, (qasi τὸ λέγει respiciat) *ait Dei Spiritus, fore ut à laboribus suis qiescant: (ἀναπαύσωνται, ἄρτι nunc Matth. c. 11. v. 12. & cap. 26. v. 53. Joan. c. 11. v. 10. ἀπ᾽ ἄρτι, ab hoc tempore, jam nunc, Joan. c. 13, v. 18.* מעתה *ναὶ est promittentis, cap. 1. v. 7. 2 Cor. c. 1. v. 17, 20. Et ita ἵνα rectè seqetur post ναί. Non tantum olim beati erant (erunt, f.) in vita altera; sed & hoc ipso tempore. Laborant qidem;* (inde νεκροὶ dicti) *sed in labore habent qietem, i. e. pacem conscientiæ, oppositam impiorum, de qibus supra v. 10, 11. Vide Psal. 116. 6.* Hæc ille. Ita ἀπ᾽ ἄρτι, non *deinceps*, sed *jam nunc*, tempus ipsum præsens denotaret, nec ab ἄρτι ipso distingveretur; qod omninò secùs habet. Et ἐκ τῶν κόπων ἀναπαύσεσθαι, non esset *à laboribus qiescere*; sed *inter laborandum pacem, sive qietem aliqam obtinere*; qod dictionis formula omninò respuit.

Mihi sine cujusqam præjudicio, veniâ prius expetitâ, si ab his omnibus discessero, qid de loco hoc à tot viris magnis tantopere vexato videatur, pavcis aperiam. Ego itaqe ἀπάρτι istud, nec ad μακάριοι, nec ad ἀποθνήσκοντες, sed ad νεκροὶ retulerim, vel, si id magis placuerit, ad axioma ipsum integrum μακάριοι οἱ νεκροί· qasi dicat, *Deinceps, sive ab hoc tempore, pro beatis meritò haberi possunt, qi mortui jam sunt, modo in Domino defungantur.* Pronunciati occasionem sic colligo: Promulgata narrantur in antegressis edicta duo adversaria; severum ac horrendum satis utrumqe. Alterum est *bestiæ*, qo edicitur, ut *universi, magni, parvi, divites, pavperes, liberi, servi, bestiæ characterem in manu dextra avt in fronte ferant; interdicta unicuiqe liberi commercii omnis facultate, qi non characterem bestiæ, avt nomen avt nominis numerum gestaverit; internecione etiam eis omnibus denunciata, qi imaginem bestiæ recusaverint adorare.* cap. 13. v. 15, 16, 17. Alterum huic oppositum est edictum *divinum*, carmine horrendo planè conceptum, qo per Angelum nimirum, voce Stentoreâ ad terrorem ampliùs incutiendum, denunciatur; fore, ut *si qis adoraverit bestiam, vel imaginem ejus, avt acceperit characterem in fronte sua, potandus sit vino meraco furoris divini, & cruciandus igne & sulphure, citra remissionem intermissionemve ullam, in æternum.* cap. 14. v. 9, 10. Inter has ergò angustias constitutis Dei servis, qum tam dira ac funesta futura sint tempora, pronunciatur. *Beatos jure censendos, qi è vita hac jam excesserint.* Qod tamen ne de omnibus in universum dictum intelligatur, ad eos restringitur, qi cum piè vixerint, *in fide Christi*, cui indivulsè adhæserint, *defunguntur.* Nec sanè citra cavssam justam *beati* isti prædicantur: etiamsi enim in *beatitudinis* parte ponatur *vita productior cum pace Israelis*, h. e. populi Dei, conjuncta, Hymn. 129. v. 6. tamen ubi turbulenta ac luctuosa tempora ingruerint, fælicitatis havd exiguæ res reputatur, vel anteqam ea jam fuerint exorsa emigrare, vel è mediis turbis malisqe abripi mortis beneficio. Videantur qæ de Jeroboami filio dicuntur, Reg. l. 1. c. 14. v. 12, 13. & de Josiâ Rege, ibid. l. 4. c. 22. v. 20. Verum cum primis huc qadrat, qod Esajæ c. 57. v. 1, 2. habetur: ubi *justi ac benigni morte sublati* dicuntur, qo *à malis insecuturis erepti in sepulchris suis tanqam in lectis sive cubiculis, placidè qiescant*: qod nec istic tacetur. Qod si qæsierit qis, qare istud de his ab Antichristo temporibus prædicetur potiùs, qam

de

de eis qæ sub Ethnicis tyrannis fidei Christianæ oppugnatoribus antecesserant. Respondeo, nec de eis etiam non verè dici illud potuisse, ubi laniena immanis sub illis viguerat. Sed de illis hoc loco, non de illis pronunciandi occasionem jam datam ex historiæ serie eisqe qæ supra sunt commemorata. Addo tamen luctuosa magis futura ista, de qibus nunc agitur, tempora, & Christianis animis detestanda magis: Siqidem nihil erat tunc insolens, idolorum cultum ubiqe terrarum pro more prisco obtinentem contueri; nihil novi, horum cultores, Christiani nominis hostes professos, infensos infestosqe experiri. Cæterum sub bestiæ dominio, cultus sacrileges & idololatricos sub religionis veræ prætextu in Dei templa introduci, veritatis fideiqe sinceræ professores pro sacrilegis, hæreticis, numinis spreti, religionis omnis ejuratæ reis, ab eis immanissime trucidari, qi pro Christi Vicariis, nominis Christiani columnis, fidei veræ ac religionis propugnatoribus solis sese venditabant, hoc verò non poterat non Dei servis fidelibus, etiamsi ad martyrium ipsi non evocarentur, ista oculis usurpantibus, cordolio esse acerbissimo, & qod *βίον ἀβίωτον*, ut ille ait, *vitam non vitalem*, sed morte ipsa vel immani qavis, multis partibus acerbiorem & amarulentiorem efficere. Si qis verò qorsum, avt qo fine illud tam solenniter promulgetur, pergat ulterius percontari. Respondeo, qo adversus mortem ab adversariis intentatam animosiores ac confirmatiores redderentur Dei servi: qum vitæ ulterius protrahendæ desiderium qod invitet, nihil qicqam compareat; qum nihil aliud, prout tunc se tempora habitura essent, foret *diu vivere*, qam *diu torqeri, diutiusqe vivendo*, qod ille olim, *multa qæ nollent*, non contueri tantum, sed experiri qoqe cogerentur. Proindè nec adversus mortem avt ægrè avt meticulosè se habeant, qum & eos qi jam obierint, non possint non beatos prædicare, & persecutores immanes, beatitatem eorum norint simul accelerare, dum mortem accelerant, qum qo celerius obierint, eo celerius in eum statum sint concessuri, qo & beatitudinis veræ compotes futuri, & pro ejusmodi ab his habendi sint, qos superstites hîc reliqerint. Notum est satis qam familiares ac freqentes sint prædicationes illæ, qibus in malis gravissimis medii adhuc constituti, defunctorum jam sortem celebrare solent. Tale est Æneæ Maroniani illud *l. 1.*

—— o terqe qaterqe beati
Qeis ante ora patrum Trojæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere. ——

ad qem locum nugacia tamen sunt, qæ Servius habet de *animâ, utpote igneâ, in undis extingvendâ eis qi navfragio perierint*, qod Æneam itaqe malè habuerit. de qo delirio videri poterit Synesius *Epist.* 4. nihil enim tale somniasse Poetam probant satis, qæ de Palinuro narrat. Infæliciorem multò ducebat sortem suam, ad tot ærumnas exantlandas ac discrimina experienda reservari; qàm si ad Trojam vel oppugnatam, vel interceptam & direptam occubuisset. Ulyssis enim Homerici imitatus est illa, *Odyss. ε.* v. 306.

Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις, οἳ τότ' ὄλοντο
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ, χάριν Ἀτρείδῃσι φέροντες.
Καὶ δὴ ἔγωγ' ὄφελον θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν
Ἤματι τῷ, ὅτε μοι πλεῖστοι χαλκήρεα δοῦρα
Τρῶες ἐπέρριψαν, περὶ Πηλεΐωνι θανόντι.
Ter beati Græci & qater, qi qondam perierunt
Trojâ in latâ Atridis gratificantes,
Utinam & ego debuissem mori, & fatum asseqi
Die illo, qando mihi plurimi ferratas hastas
Troes contorserunt circa Achillem mortuum.

& hi pariter istic beati prædicantur, qi fato jam functi, temporum hîc indicatorum mala, vel expertes adhuc, vel ex parte experti etiam, evaserint, & ad reqiem æternam, vitæ dum in vivis agebant, probè actæ mercedem consecuturi, concesserint.

Atqe hæc mea est de loci hujus sensu genuino sententia; qam ita aliis censendam dimitto, ut paratus sim, sive secius habere qis evicerit, promptè deserere, sive commodiorem qis protulerit, hanc lubentissimè amplecti.

Ista post scripto diu consignata, annis interim havd pavcis elapsis, dum penes me cellis privis recondita scriniisqe privatis conclusa delitescunt; prodierunt Viri Clarissimi D. Henrici Hammondi *in Novum Testamentum πολυμαθείας refertissimæ Annotationes*, in qibus de loci istius sensu genuino meis his gemina sentire τὸ πᾶν deprehendo. Ita siqidem dictaminis cœlestis hujus verba ἀπ' ἄρτι φράζει, *Grandem utiqe instare tentationem gravemqe adeo perbrevi fore nominis Christiani persecutionem, ut beati meritò haberentur, qi benè jussissent defuncti, nec conflictibus tempestatibusqe illis relinqerentur superstites.* In *Annot.* verò, *Vox*, inqit, *ἀπάρτι, sive ἀπ' ἄρτι, significat, juxta Euthymium, intra tempus breve, non longe ab hinc, ut Matth. c. 23. v. 39. & c. 26. v. 64. ubi Vulgatus Interpres*, amodo. *Spectant avtem verba hæc qod de sanctorum patientiâ dictum est* vers. 12. *qo persecutionis tempus instare significatur. cujus ratione beatissimos merito habitum iri, qi qam citissimè dejungerentur, à malis miseriisqe obventuris abrepti. Esaj. c. 57. v. 2. qo nomine & temporibus geminis mortuos præ viventibus felices prædicat Ecclesiastes c. 4. v. 1, 2.* Hæc ille. In qibus etiamsi notionem havd satis exactè ab Euthymio redditam existimem, & in locis adductis per *deinceps* commodius exprimi sentiam, nec Diocletiani sævitias vaticinii verba hæc respicere, Viro Doctissimo assentiri possim: in sententiâ tamen de dictionis sensu genuino, Virum tantum, σύμψηφον καὶ σύμφωνον nactus, in qâ ante solitarium agere suspicabar me, firmatior nunc incedo, fidentiorqe insisto.

Restat verbulo uno & altero de clavsulâ novissimâ dicendum aliqid. τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν. qod vulgata reddidit, *Opera enim illorum seqvuntur illos.* Primasius, *Nam opera illorum &c.* Primò, non placet cavsalis particula hic vel præfixa vel interstita, etiamsi in M. S. Grotius ita habere testatur, & lectioni alteri præferat. nec δὲ pro γὰρ istic sumi, qod Beza & Piscator opinantur, ulla svadet necessitas. cohæret enim satis aptè cum eo qod præcesserat, *Ναί, λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἀπὸ τῶν κόπων. Etiam*, (confirmando, qod promulgatum est) *dicit Spiritus, ut reqiescant à laboribus.* sermo imperfectus, qod Piscator rectè monuit, & supplendum τὸ γενήσεται. sive γενήσεται, vel ejusmodi aliqid, *fiet*, vel *fore* (ut Grotius, qi τοῦ λέγει *promittendi* notionem tribuit) *ut reqiescant à laboribus*, sive *molestiis suis*, κόπων; *& opera ipsorum ipsos unà comitabuntur.* vel, *opera avtem*; neqe enim est ea particula semper adversativa, sed pro copulativâ usurpatur creberrimè. Cavsativam verò si interserere visum fuerit, inciso priori aptius conveniet; *Fiet*, sive Fore, *enim*, vel etiam, *Fiet*, sive Fore, *utiqe*, *ut à molestiis reqiescant.* Qanqam nec δὲ particula istic vi suâ carere videtur: qem enim beatos prædicasset præ superstitibus mortuos, qo modo & Salomon Eccles. c. 4. v. 2. prædicationis avtem hujus, sive τοῦ μακαρισμοῦ ratio justa plenaqe satis videretur, qod temporibus tam infestis, lanienis ac cladibus passim tunc grassantibus exempti jam essent, qibus superstites adhuc obnoxii existerent; hoc tanqam ἐκ τοῦ περιόντος adjecit, qod ad beatitudinis cumulum accederet, qod nempe laborum molestiarumqe istic exantlatorum mercedem amplissimam receptum è vestigio proficiscerentur. Itaqe non incommodè verti posset, *Sed & opera eorum comitantur eos.* Hoc enim tanqam adjectitium qiddam, qod qasi mantissæ loco beneficio prius dicto accederet, sed de qâ Lucilianum illud usurpari meritò possit,

—— mantissa obsonia vincit,

superioribus subjunctum, docet ipsa syntaxeos mutatio.

Verum secundò, illud ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν; qod vertunt, *Seqvuntur eos: tanqam famila Dominum vel Dominam*, inqit Hugo; malim, *comitantur*, sive, *unà comitantur eos.* Ita Primasius, *Opera illorum comitantur eos.* Et Castellio, *Sua eos comitantur opera.* Baringvedus, *Seqi, pro comitari posuit.* Aretius itidem, *Fructum verò operum eosdem comitari.* Et est ea certe vocabuli hujus vis nativa. Siqidem ἀκόλουθος ex origine vocis, non tam *assectam* avt *pedissequm*, qam *itineris socium comitemqe* significat: ἀκόλουθος

λυθ☉ enim, qod Plato in *Cratylo* docet, dictus est, *qi iter unà cum aliqo instituit*, perinde ac ἀκοίτης *maritus*, & ἄκοιτις, qæ & ἄλοχ☉ & ἀλέκτωρ, *uxor*, *qi unâ cubant*, *qi eodem utuntur lecto*. Et ἀδελφὸς, sive ἀγάστωρ, *frater*, *uterinus* propriè, *qi ex eodem prodiit utero*. Nec tamen existimo α pro ο positum in vocibus istis, qod Platoni placuit, vel μ etiam elisum, qod Stephanus præsumit, ut ἀκόλουθ☉, qasi ὁμοκόλουθ☉, ἀκοίτης qasi ὁμοκοίτης dicatur. Et multo minus cum Etymologo, τὸ α in ἀκόλουθ☉ τὸ ὀπίσω σημαίνειν, ut sit ἀκόλουθ☉, ὁ ὀπίσω τῆ κελεύθου πορευόμεν☉· *qi retrò, sive post aliqem, viam incedit, sev iter facit*. Siqidem α in hac significatione, ab ἅμα potius qam ὁμοῦ abrasum videtur: cujus & spiritum qandoqe retinet, ut in ἅπας, qandoqe amittit, ut in ἀθρό☉, ἀτάλαντ☉, ἄλοχ☉, qod vocabulum Homero passim usurpatum, viro πολυμαθεστάτῳ Henrico Stephano excidisse miror, cum tamen ἄλοχον pro sterili, qod minùs est usitatum, non omiserit. κέλευθ☉ ergò *via*, *iter*, vel à κέλλω, ut Etymologus alicubi tradit, vel ab ἐλεύθω, ut idem alibi: & hoc potiùs; ἐλεύθω, ἔλευθ☉, κέλευθ☉, ut ἴω, κίω, αὐλή, *caula*. Dunæus *ad Lysiam*: inde ἀκόλουθ☉ *qi eandem cum aliqo viam incedit, iter idem carpit*. Alioqi ἀκόλουθος, ubi α στερητικὸν, est ἄοδ☉; i. e. *invius*. Hesychius inde ἀκολουθῶ *iter una carpo, comes sum itineris, comitor*. Ita hoc loco malim, ob syntaxin etiam, qâ dicitur ἀκολουθεῖ, non αὐτοῖς, ut alibi sæpe, (dativum enim, non *accusativum*, qod τῷ πάιν per incogitantiam excidit, sine præpositione ullâ interjectâ regit plerumqe) avt ὀπίσω αὐτῶν, ut Matth. c. 10. v. 38. Ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, sed μετ' αὐτῶν, qomodo & Luc. c. 9. v. 49. *Vidimus qendam dæmonia ejicientem, & prohibuimus illum*, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν; *qia non comitatur nos, non est è comitatu nostro*. Sic Isocrates in Plataico: Τοῖς μὲν σώμασι μετ' ἐκείνων ἀκολουθεῖν ἠναγκάζοντο. ταῖς δ' εὐνοίαις μεθ' ἡμῶν ἦσαν. *Corpore qidem illos comitari cogebantur; animo verò ac voluntate nobiscum erant*. Qin & eodem modo qo minùs vertatur, nihil video, qod supra dictum est, vers. 4. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ, ὅπου ἂν ὑπάγῃ· *Hi sunt qi agnum, qocunqe ierit, comitantur*. Convenit omninò cum illis Christi, Joan. c. 17. v. 24. Θέλω, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ. *Velim, ubi ego sum, & illi mecum sint*.

Deniqe havd probare possum, qod miro tamen consensu receptum video, *operum* nomine *fructum* sive *mercedem operum* designari. Ita ex Glossâ Hugo: *Opera, i. e. merces operum*. Et Ribera ex Ansberto & Haymone; *Tropicâ locutione mercedem laboris dicit subseqi sanctos post laborem*. Beza; *Opera vocat præmium, qod bona ipsa opera consequitur: Hebræorum more*. Piscator; *Opera, i. e. merces operum, metonymia effecti*. Illyricus; *Opera pro præmio operum, cavssa pro effectu*. Aretius; *Docet fructum operum eosdem comitari: itaqe opera hîc accipe loco præmiorum, qasi dicat, præmia laborum illic accipiunt sine morâ*. Non hic qæro, num per Hebraismum an metonymiam *opera* pro *mercede operum* sumatur unqam, sed an hoc in loco sic sumi possit & debeat: hoc avtem mihi nevtiqam videtur. Siqidem, qod hinc discedentes *comitari* dicitur, illud istic haberi necesse est, qo cum migrantibus hinc simul commigret: at *merces* non habetur istic, sed *in cœlis reposita ac reservata* passim dicitur Matth. c. 5. v. 12. & c. 19. v. 21. & Coloss. c. 1. v. 5. *Opera* ergo ipsa sua *comitari* eos dicuntur, qo modo Cornelium *præcessisse* qodammodò opera ipsius prædicuntur, Act. c. 10. v. 4. Atqe innuitur reverâ, qod & illi volunt, qi *opera*, hic pro *operum mercede* sumunt, proficisci istos, rei benè gestæ mercedem è vestigio recepturos. Verum *opera* simpliciter hîc accipienda, qæ exeuntibus tanqam *itineris comites* individui, adhærere prædicantur, qo pro eis testimonium apud numen divinum perhibeant, ac mercedis promissæ præmia ab eodem eisdem consequantur. Nec abs re prorsus Baringvedus; *Qomodo sequuntur illos opera illorum? nonne Cornelium opera sua præcesserant? sed seqi pro comitari posuit: nam & exercitus qi regem comitatur, eum seqi dicitur, cum alii præcedant, alii seqantur, alii ad dextram, sive sinistram incedant*. Verum ad tropum mox divertens; *Opera igitur sanctorum*, inqit, *sequuntur illos, qia merces operum illorum comitatur illos in perpetuum*.

Sed nec Grotii sensum privum cuiqam, avtore ipso excepto, probatum iri, qi *facta*, sive, *opera*, per μετωνυμίαν *pro memoria rectè factorum, unde pax illa conscientiæ inter laborandum oriatur*, sumendum censet. Et inepta omninò est illa Hugonis argutia; *Sequuntur, dicit, non præcedunt: sicut est in illis, qi ante se portant opera sua, ut scilicet ab illis lavdentur*. Nec verò solida satis illa Paræi adversus meritum operum ratiocinatio; *Qia sequuntur, ideo non sunt merita: alioqi præcederent ut cavssæ*. Neqe enim *mercedem* ipsam seqi, sed ad mercedem accipiendam proficiscentes, vel seqi, vel potius comitari dicuntur. Tum etiam merces meritum qandoqe præcedit, & meritum mercedem seqitur, ubi merces, prout sæpiusculè usu venit, *præ manu*, qod dicimus, exhibetur. Ita nummis ante numeratis conducitur equs, vel ædes. Mercede priùs datâ conducitur, qi literas sarcinasve ad locum condictum perferat, veredarius. Deniqe tam præcessisse Cornelii cum orationibus *eleemosynæ*, & anticipato ipsius obitu, *ab holocavsti nidore* ductâ metaphorâ, qod & Bezæ observatum, *in cœlum* dicuntur *ascendisse*, beneficium mercedis ex parte loco à Deo consecutæ, qam istorum, qos hoc loco loqitur Apostolus, *opera* discedentes hinc vel concomitata, vel secuta. Meritò qidem negatur meritum operum, de qibus optimè Bernardus *de Gratia & libero arbitrio* tractatum suum verbis his clavdit; *Si propriè appellentur ea, qa dicimus nostra merita, spei qædam sunt seminaria, charitatis incentiva, occultæ prædestinationis indicia, futuræ felicitatis præsagia; via regni, non cavssa regnandi*. Verum ex hoc loco, atqe è verbulo isto, minus dextrè oppugnantur. Qod avtem de *operibus* Joannes istic. idem de *virtute* ac *pietate* operum istorum fonte ac radice, unde profluxerunt ac provenerunt ea, cum exteri, tum & nostri etiam. Marcus Imperator *Commentar. l. 2. sect.* 17. à pompa funebri, qâ ad rogum sepulcrumve corpus inanime deducitur, ductâ metaphorâ, Τί οὖν τὸ παραπέμψαι δυνάμενον; ἓν καὶ μόνον, φιλοσοφία. *Qidnam est, qod deducere hominem & transmittere possit? unum duntaxat, philosophia*. A triumphantium, & pompâ triumphali urbem, sive Capitolium, ingredientium ritu, Silius *Bell. Punic. l. 15.* sub *Virtutis* personâ;

Me cinctus lavro perducit ad astra triumphus.

Inde Antisthenis dictum; Τοὺς βουλομένους ἀθανάτους εἶναι, δεῖ ζῆν εὐσεβῶς καὶ δικαίως. *Piè justeqe vivendum eis, qi immortalitatem ambiunt*. Clemens Alexandrinus in *Caten. ad Job. c. 2.* Οὐδὲν ὧν ἐσχήκαμεν, ἔχομεν ἴδιον· ἑνὸς κτήματ☉ μόνου τῆς εὐσεβείας ἐσμὲν ἰδιοκτήτορες· ταύτην ἡμᾶς θάνατ☉ ἐπελθὼν οὐ συλήσει· τῶν ἄλλων δ' ἁπάντων ἐκβαλεῖ καὶ μὴ θέλοντας. *Nihil eorum, qæ istic habuimus, proprium habemus; pietate una excepta, cujus veri possessores sumus: hanc nobis nec mors ingruens eripiet: at rebus aliis omnibus, velimus nolimus, exuet*. Hæc ergò, qasi actibus suis stipata, fidelem animam exeuntem hinc indivulsè comitatur, donec supra sidera deductam ad sedes perennes æternasqe transmiserit.

C A P U T XVIII.

Prolationis ratio sæpe sensum immutat. Ὑπόκρισις *Chrysostomo qid.* *A defectu notæ interrogationis indicis in Hebraicis ambiguitas freqens. Verba Davidis 2 Reg. 23. 5. erotematicè prolata sensum facilem exhibent. Verba Caini ad Deum Gen. 4. 13. obiter perstricta. Varia & prolatio & interpretatio duntaxat adnotata. Verba Dei ad Mosen, Exod. 6. 3. post varias de nomine* יהוה *disceptationes, & syntaxes concinniores erotematice concepta, facillimè explicantur. Nominum El Shaddai &* יהוה *notiones & notationes. Nomen* יהוה *an priscis notum. Sex Exod. 23. 5. variè reddita, prolata, exposita.* עזב *eo loci qid significet. Alii relinqere, alii auxiliari, alii erigere, reddunt: Nehem. 3. 8. & 4. 2. qid velit.* מעזבה *qid.* עזובה *Jer. 49. 25. qid.* עזב *an pavire sonet.* עזב *idem qod* עז*. an idem* עזר *& an pro isto suppo-*

positum. *Hymn.* 105. 28. obtenebravit, *qô referendum, qi reddi qeat. Seqentia negativè concepta, qæ de signorum subjectâ materiâ alii, alii de administris accipiunt, Græca vetustissima, Latina vulgata, & nostra vetustior editio omissâ negativâ exprimunt. Qod interrogative legendo, & de Ægyptiis sumendo, conciliare Fullerus conatur. Vulgata aliter nunc qam olim habuit: in qâ explicandâ incassum sudatur. Græca versio vitiis scatet. Hymn.* 121. 1. *interpretationes variæ.* Montes pro Cœlis; Cœlum, *pro* Deo. Montes *aliis Angelica subsidia: aliis propugnacula, aliis montes urbem cingentes. Erotematicè locum qi legant ex his lectio Piscatoriana reliqis prælata. Hymn.* 11. 1. *versiones variæ. Ellipsis particulæ motus ad locum, motus è loco, & collationis indicis. Imago & metaphora qî distent.* כתיב & קרי *dissidentes. Esajæ* 21. 8. *versiones variæ. De Habakkuko commentum Rabbinicum. Apud Latinos ellipses crebræ notæ similitudinis, & participii substantivi. Hymn.* 13. 1. *lectio versioqe qadrifariam exhibita. Hymn.* 89. 46. *bipartita. Job.* 13. 15. *variè lectus & intellectus,* הן si, *&* ecce. לו & לא *Job.* 14. 4. *lectiones & expositiones variæ.* Unus, *pro Deo Hymn.* 14. 3. *argutia qæsita ex versione Græcâ, perperam acceptâ, ubi Hebraica veritas secus habet. De eadem in varias partes frustrâ discessum. Aliud Græcos interpretes voluisse.* Ab hoc ad illud *&* ab isto ad illum; *formulæ usitatæ inclusivè usurpatæ.* Ad unum; *nullo excepto. Pharao an in mari Edomæo perierit. Utrum de genere toto humano Hymn.* 14. *agatur. Sententiæ adversæ, unâ cum rationibus & responsionibus discussæ. Hymn.* 12. 1. *& Jer.* 5. 1. *locutiones huic affines. Parilis & Esajæ* 64. 6, 7. *Variorum de eâ periochâ interpretum sententiæ discussæ: sensus genuinus ex loco parallelo Mic.* 7. 2, 4. *firmatus. Pluralia in eminentiæ notione. Abstractum pro concreto. Absolutum pro superlativo. Pontificiorum testimonia de dogmate, qod inde nostri adstruunt. Citationis Apostolicæ rationes ab aliis redditæ. Qænam recta videatur. Job.* 14. 19. *ex prolatione variâ sensus diversi. Herbæ stirpesqe renascentes. Jer.* 31. 32. *aliter à Græcis & Apostolo redditus, qam Hebraicè verba sonant: hac ideo nonnullis vitii suspecta. De syntaxi verbi* בעל *observatio Rabbinica malè fulta. Junius vatis verba erotematicè legit, qo cum Græca versione, qam retinuit Apostolus conciliet. Apostolus licet corrupta, qare retinuerit. Mic.* 5. 2. *cum Evangelistâ, qi negativam interserit, qi conciliata; ea in versione Græcâ antiqâ an olim extiterit. Verba an apud Evangelistam vitiata; & hoc unde provenisse censeatur. Fabri improbabilia: Ambrosii nugamenta. Solutio receptissima. Hyperbola apud Evangelistam nullo fundo conficta; prout & ironia apud Vatem. Vatis verba ἐρωτηματικῶς qi legant. Esaja* 49. 6. *variè acceptus. Osiandri sententia; qam & alii amplexi sint. Huic iniqior Ribera; & per hunc in se. Hebrais an desit, qo parum exprimant.* צעיר *an* parvum ætate *tantum designet: alia apud Esajam, qam apud Micajam formula. Hagg.* 2. 8, 9. *locus à Riberâ havd incommodè expositus. Variorum de eo sententia. Templum ab Herode extructum an magnificentiâ Salomonico par fuerit. Hosh.* 4. 14. *prolationis ratione variè intellectus. Summa ira, ira nulla. Lectio erotematica minus probata. Flagitia flagitiis puniri. Hosh.* 14. 4. *& Amos* 7. 17. *an loca sunt parallela. Judæorum qorundam interpretatio rejecta. Jairi admissa. De ratione subjunctâ sententiæ variantes.* לבשת *qid velit. Machiæ soror idololatria. Junii versio examini subjecta. Manis itidem Judæi.* פרד *an* mutum agere. *Verba à nominibus derivata. Esaj.* 46. 8. התאששו *qid sit.* מאשרים *qid Esaj.* 3. 12. דשן *qid Hymn.* 20. 4. שליש שלש שלש חשליש *qid.* עקף & גב *qid.* ספר *Job.* 38. 37. *qid.* תלל *Hymn.* 137. 3. *qid. Provocabuli reciproci ellipsis. Malac.* 1. 8. *à prolatione variâ, varia versio. Deus in sacramentis violatis ipse violatur. Malac.* 1. 10. *pari ratione diversimodè acceptus. Lectio erotematica incisi alterius rejecta.* לא *pro num an uspiam sumpta legatur.* מי *optandi formula, & prout Camius a Nalo havd rite redditus. Mal.* 2. 15. *expositiones, prout & enuntiationes, variæ. De Abrahâ sumunt alii; alii de populo; alii de Deo; alii de Adâ. Figmentum Rabbinicum Platonico compar de Androgyno protoplasto. Mal.* 2. 16. *sensus genuinus, in qo turpiter lapsi interpretes priores pleriqe ex Esdraidæ mente, à Junio qasi postliminio revocatus & restitutus.*

Παρὰ στιγμὴν μόνην, καὶ τὸ ὑποκρίνεσθαι μόνην ἀναγινώσκοντας πολλὰ πολλάκις ἄτοπα ἐτέχθη νοήματα. *Ex puncto solo, dictionisve mera prolatione, multi sæpè sensus oriuntur absurdi:* inqit Joannes Chrysostomus *in Epist.* 1. *ad Corinth. Orat.* 34. ubi ὑποκρίνεσθαι eo sensu dixit, qo Demosthenes, qum interrogatus qid primum, qid secundum, qid tertium esset in arte Oratoriâ, constanter respondit, ὑπόκρισιν. Avtor Plutarchus in *Demosth.* qod Cicero tamen, *actionem* reddidit, lib. *de Clar. Orat. & de perfect. Orat.* *Pronunciationem*, Avgustinus *Epist.* 56. Enimverò enunciandi modum sæpenumerò immutare sensum, notius est, qam ut monitu opus sit. Verum hinc apud Hebræos eo freqentior ambiguitas, qo, præterqam qod interrogandi particulam sæpenumerò omittunt, interrogationis indicem peculiarem notam nullam habent. id qod Masoreticæ avtoribus non immeritò vitio vertit V. Cl. Ludovicus Cappellus *de punct. Heb. l.* 1. *c.* 17. *sect.* 13. qod, *cum in aliis tricis apinisqe minùs necessariis ad superstitionem etiam inutiliter ac inaniter accuratissimi fuerint, in hac parte, qod facile poterant, nihil fecerint.* Et isto prior conqestus est Hieronymus ab Oleastro, *ad* Exod. c. 23. v. 5. de qo deinceps videbitur, verbis his, *Etiam non nihil difficultatis loco attulit, qod Hebræi carent apicibus & virgulis indicantibus interrogationes: qod non solum hic, sed in multis aliis locis negotium nobis fecit.* Huic rei indicandæ loca aliqot recensebimus, qæ varias hac de cavssâ interpretationes admittunt, admittere saltem pro variis interpretum judiciis censentur. Mittam istic Caini ad Deum verba Gen. c. 4. v. 13. עון גדול עוני מנשא ubi si עון pro *iniqitate*, sive *peccato*, sumatur, & מנשא pro מהנשב sensus erit, *Major est iniqitas mea, qam condonetur,* sive, condonari qeat: ita de veniâ conseqendâ desperantis vox fuerit. atqe post Vulgatum Interpretem Avgustinus aliiqe havd pavci ita ceperunt. qod tamen si ἐρωτηματικῶς, ut monuit Sixtus Amama in *Vulgata Censura*, *An major est iniqitas mea, qam ut condonari possit.* non desperantis erant, sed cùm Deo de pœnæ gravitate expostulantis. Cæterum cum עון ibi, prout alibi sæpe pro iniqitatis pœnâ sumi potius videatur; in qem sensum interpretes pleriqe solidiores, qos apud Amamam Antibarb. Bibl. l. 2. est videre, consentiant; locum istic hoc loco prætereundum censeo. Mittam insuper verba Davidis Reg. l. 2. c. 23. v. 5. qæ Interpretes plerosqe tam Judæos qam Christianos miserè torserunt, cum versio nostra antiqissima, (à qâ receptiores tamen qæ recesserunt) difficultatem omnem sustulerit planè, erotematicôs legendo, *An non utiqe talis domus mea?* qia de periochâ illâ fusius in antegressis aliâ occasione disseruerim.

Et hoc proinde misso ne repetitis eisdem detento diutius lectori molestiam facessam, à difficillimo illo, sed insigni admodum loco ordiar, Exod. c. 6. v. 2, 3. qo Mosen Deus sic alloqitur; אני יהוה וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושדי ושמי יהוה לא נודעתי להם. In qibus Targum, sive Paraphrasis, qæ Jonathæ tribuitur, à lectione Hebraicâ havdqaqam recedit, qum clavsulam novissimam reddat, לא אחידיעת להון h. e. *nomine meo* יהוה *non innotui illis.*

At Græci aliter, ab Hebraicis longius abeuntes, tamen prægressis, qam & in clavsulâ eadem illâ, Ἐγὼ Κύριος. καὶ ὤφθην πρὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου Κύριος οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς. Pro qo tamen Philo περὶ τῶν μετονομαζομένων, ὄνομά μου τὸ κύριον οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς. Refert Drusius in *additam. ad Tetragram.* qo loco & de interpretatione illâ τοῦ ἐδεδηλώκειν, qæ dicitur, hanc suam dat censuram, *Qæ interpretatio apertè falsa est, nisi per κύριος intelligas nomen κύριον* יהוה qanqam ne sic qidem falsi notâ liberabitur. Hos tamen secutus Latinus vetus interpres, editionis vulgatæ (qisqis is fuerit: neqe enim de hoc constat) avtor; *Ego Dominus qi apparui Abrahamo, Isaaco, & Jacobo, in Deo omnipotente; & nomen meum Adonai non indicavi eis.* Vitiosam avtem esse utranqe versionem hanc tam Græcam qam Latinam, (ut alia prætoream)

hac in parte planissimè constat, qod illi ἐδήλωσα, iste *indicavi*, reddidere. Etiamsi enim Targumim duo alia, Onkelosianum & Hierosolymitanum eodem concedunt, dum reddunt, אל אודעית להון qin & R. Manes, id qo firmet, τὸ נודעתי ἀντὶ τῦ הודעתי positum voluerit. & mutationis istiusmodi exemplum nullum producitur. ac proinde tam à Salomone Jairo, qam & Abrahâ Esdraide horum sententia non immeritò rejicitur, qam nihilominus amplexus & secutus est Vir Clarissimus Ludovicus Cappellus, cum in *Oratione de Tetragram.* tum & in ejusdem denuò *Defensione*, nunc, *Nomen meum* יהוה *non manifestavi*, nunc, *non notificavi illis*, reddendo. Syntaxin qod attinet, cum verbum נודעתי sit formæ notionisqe passivæ, qod & Esdraides monuit, non potest τῷ שמי ad activorum modum inniti. Supplendum itaqe hîc aliqid, qô sensus integer emergat; & qidem, vti sæpenumero usu venit, ut membrum alterum alteri suppetias ferat invicem mutuas & mutuatitias dum in priore שם ex posteriore, in posteriore ב particula ex priore suppletur. qod & Esdræ nepos hîc subindicavit, & adducto loco huic gemino ex cap. 49. v. 25. firmavit. Sic ergò contextus supplementis necessariis intersitis concinnabitur, אני יהוה וארא־ב (שם) אל שדי ו (ב) שמי יהוה נודעתי להם qæ αὐτολεξεὶ sic vertas, *Ego Jehovah: & apparui Abrahamo, Isaaco, & Jacobo in* [*nomine*, sive notione] *El Shaddai* (hoc est, *Dei omnipotentis*, an *omnisufficientis*, παντοκράτορος, an αὐταρκοῦς) *& nomine Jehovah non innotui illis.*

Novissima avtem ista qomodo sint accipienda, inter eos etiam, qi syntaxin genuinam admittunt & agnoscunt, variè admodum disceptatur.

Nam R. Judas, referente Esdraide, negat nomen hoc יהוה fuisse priscis patribus cognitum, nec Deum se hoc nomine nuncupasse, sed nomen El Shaddai duntaxat usurpasse cum illos compellaret: Mosen verò historiam suam conscribendo nomen id illius vice substituisse, qod tunc temporis cum scriberet, in usu erat. Huic sententiæ suffragantur, (ut Pontificios mittam, qi versioni Vulgatæ Helenæ suæ obstinatiùs adhærent, & veritati Hebraicæ, ubi ab eâ etiam recedit, præferunt) è Lutheranis, qos appellant, Andreas Osiander, è Calvinistis Ludovicus Cappellus, qi in scriptis supra indicatis, nomen novum à Deo Mosi revelatum contendit, qo deinceps nuncupari & compellari voluerit. Verum sententiam hanc Abraham ipse, nec id sine ratione justâ explodit: ostenditqe Deum, nunc יהוה Gen. cap. 15. vers. 7. & cap. 28. vers. 13. nunc El Shaddai Gen. c. 17. v. 1. nuncupare se, ubi priscos illos alloqitur; & hos itidem Deum compellando, nunc יהוה Gen. c. 16. v. 2. & c. 27. v. 27. nunc El Shaddai, Gen. c. 28. v. 3. ipsum indigitare. additqe Judæus Magister ille, nihil inter שדי & יהוה interesse, nisi qod illud semper sit שם תאר h. e. nomen adjectivum sive appellativum, nunqam שם עצם substantivum sive proprium, cum יהוה utrunqe sit. Cui adjici potest, qod Eva à יהוה *virum acqisivisse* se refert, Gen. c. 4. v. 1. & Abram, יהוה *excelsum adjurasse* se, Gen. c. 14. v. 22. qod tam crebrò *nomen* יהוה *invocasse*, & *nomini* יהוה *aras erexisse*, prisci illi perhibentur, Gen. c. 12. v. 8. & c. 13. v. 18. & c. 21. v. 33. & c. 26. v. 25. In nominibus deniqe locorum designandis diserta ac signata varietas illa, *Jehovah jireh*, Gen. c. 22. v. 14. & *El Bethel*, Gen. c. 35. v. 7. & *El Elohe Jisrael.* Gen. c. 33. v. 20. qæ clarissimè ostendit, nomen יהוה non cognitum duntaxat, sed & in usu familiari, apud priscos illos extitisse.

Alio proinde pleriqe abeunt. Et R. qidem Marinus qidam, vult *Vav* istic habere juramenti notionem, qo modo in Arabicâ obtinere qandoqe is affirmat. Qod tamen nusqam reperisse se perhibet, qi hoc refert Esdraides. Ita mens foret, *per nomen meum* יהוה (juro scilicet) *non innotui eis*: h. e. uti ipse se explicat, qo modo tibi. Qo facit rem ipsam qod attinet, ab Esdraide etiam monitum, qod ante dixerat, וארא *& visus sum patribus Abrahamo, Isaaco & Jacobo* i. e. per visiones nocturnas apparui illis; tibi verò ratione magis familiari. Num c. 12. 6—8. qem

A loci sensum dat & Moses Nachmanides, sed ut loci syntaxin receptam ac familiarem retineat. Qo accedit & qod ex R. Samuele qoqe refert Esdraides, qem Pavlus Burgensis ac Rupertus secuti videntur, eâ Deum per Mosen edidisse prodigia, qæ per nullum anteà ediderat. Devt. c. 34. v. 10—12. Sed & R. Joelis illud (ex Manassis Israelidæ *Conciliatore ad Gen. Qæst.* 39.) qi להם vult significare, non *illis*, sed per *illos*, ut sensus sit, Deum non ita mundo per priscos illos innotuisse, qo modo futurum esse, ut per Mosen innotesceret. Verum coactior est syntaxis illa,
B & à particulæ usu communi citra necessitatem justam recedit. Gregorius Romanus *in Ezek. l.* 2. *Hom.* 16. qem *Glossæ Interlin.* avtor transcripsit, qo & Calvinus ipse concedit, uberiorem clarioremqe nominis numinisqe divini manifestationem ac notitiam, eo seculo atqe inseqentibus etiam habitam iri, qam antiqis illis retro fuisset exhibita. Concedit eodem & Joannes Buxtorfius minor, *Dissert. de Dei nominibus Sect.* 17. qo loco & *subtiliorem* (ita ipse nuncupat) explicandi rationem subjicit, verba Mosis sic reddendo, *Apparui Abrahamo, Isaaco & Jacobo in nomine El*
C *Shaddai & nomine meo* יהוה, *neqe tamen notus factus sum eis*, h. e. *non tam claram & illustrem Dei cognitionem sunt assecuti*. Verum cum pavsis, qas tanti ipse facit, qi convenire possit subtilitati isti, ipse viderit. Hieronymus Oleastrius in nominum notationibus argutatur. Illud *Shaddai* nunc à שד *mamilla*, nunc à שדד *vastare*, *spoliare*, *Jehovah* verò ab הוה qod *perdendi* sive, *conterendi*, notionem habeat. Ita sensum vult esse Deum Patribus potentiam suam manifestasse, bona illis ubertim suppeditando, spoliaqe ab aliis exugendo, qæ suis adjiciat, uti Gen. c.
D 31. v. 9—16. nunc verò eandem demonstraturum in hostibus populi sui perdendis & conterendis qo trahit illa Exod. c. 15. v. 1—6. qam τῦ יהוה notationem Drusius nunc *impietatis*, nunc *blasphemiæ* etiam arguit: Oleastrium, solum avt avtorem avt favtorem etiam habere existimo. Probabilior videtur Salomonis Jairi interpretatio, qam Tremellius & Junius, nostriqe confertim pleriqe amplectuntur. Deum notum se priscis illis fecisse nomine *El Shaddai*, qia promissiones suas omnipotentiæ suæ consideratione firmatas & suffultas illis ediderit, qas & eadem fieri illi ampl-
E exi sint; sed nomine יהוה qo veracitas ipsius in promissionibus præstandis præcipuè designatur, *h. e.* promissionum earundem complemento nondum illis innotuisse. cæterum jam brevi fore ut hac qoqe notione eis innotesceret. qo faciunt, qæ proximè subjiciuntur, v. 4—8. qanqam reverâ *essentiæ* potiùs, qam in se & ex se immutabilem prorsus solus habet, qam veracitatis notionem vox יהוה prout & יה in se continet. Oraculi mentem proximè accessisse videtur R. Saadias, qi vocem לבדו *solummodo* vult subintelligi, ut sensus sit, *& non nomine* יהוה [tantum-
F modo] *innotueram eis*. h. e. non in hoc solo nomine, sed & in illo *El Shaddai*. Huic avtem calculum dat suum Abraham, qi commemorat, Esdraides; firmatqe insuper loco parili Gen. c. 32. v. 28. ubi Jacobo is qocum colluctatus fuerat, *Non amplius vocaberis Jacob* [tantummodo nempe] *sed Israël* [qoqe] *erit nomen tuum.* Nec ab Abrahâ Esdraide discedit Isaak Abarbenel si Conciliatori fides; nam *in Mosen* non habeo. Ita sensus esse poterit, non in solâ *essentia* meæ, qam ab æterno solus obtineo, cujusqe ratione rebus omnibus, qibus esse suum qalecunqe est dilargitus
G sum, gradibus immensis superemineo, notione patribus priscis me patefeci; sed & in *omnipotentiæ* meæ atqe *omnisufficientiæ* notione, qâ utraque conspicuum me illis exhibui, cum ab adversariis universis indemnes immunesqe præstando, tum & necessaria omne genus qævis copiosissimè jugiter eisdem subministrando.

Cæterum, qod nec supplementum istiusmodi, minus forsitan necessarium exigit, & syntaxin familiarem satis, nec usitatam minus admittit, est qod suggerit nobis Vir Clarissimus Joannes Georgius Dorsheus in *Dissertatione de nomine Jehova Sect.* 7. hisqe verbis modestissimè proponit. *Si dandum est aliqid conjecturis, post plures & magnos viros, circa hujus loci interpretationem occupatos, dico, unicâ literulâ facillimam fieri hujus loci sententiam; scilicet si dicamus* לא

po-

positum esse pro הלא non pro nonne? *ut sensus sit, Apparui Patriarchis in nomine* D E I *fortis & immensa Majestate ad omnia sibi & aliis sufficientis; & in nomine meo* יהוה *non sum cognitus eis? Nihil est in lingvâ sanctâ novi,* לא *pro* הלא *Exod. c. 8. v. 26.* ולא *& non* (Targum הלא *nonne) lapidabunt nos? Job. c. 3. v. 21.* לא *nonne felix eram?* ולא *& nonne qietus eram? Thren. c. 1. v. 12.* לא *annon ad vos omnes transeuntes viam?* Tum, *Res,* inqit, *ipsa certissima est; in nomine El Shaddai, & in nomine* יהוה *Deum cognitum fuisse Patriarchis, & ex cœlesti illuminatione promissionum ex illis nominibus dependentium vim maximam satis intellexerunt: fortassis respectus habetur inter cætera, ad revelationem factam Abrahamo, cui se Deus sistit primum ut* יהוה *Gen. c. 15. v. 7. deinde ut* אל שדי *Gen. c. 17. v. 1. Notandum etiam qod si de eventu sermo sit; aqè reipsâ & experimentis nondum cognoverint Israëlitarum majores recessus potentiæ & sufficientiæ divinæ, qæ nominibus Dei* אל שדי *continetur & Patriarchis repræsentata fuit, atqe nominis Jehova abdita atqe intima ἐγκρύμματα· illa enim promissiones, qæ Genes. c. 15. v. 7.* &c. *allegationi nominis* יהוה *alligata fuerunt, de hæreditate terræ Canaan, de multiplicando populo in multas myriadas,* &c. *alligantur pariter, Gen. c. 17. v. 1. &c. allegatione nominis* אל אלי *est igitur unum idemqe sub eodem nominum divinorum complexu complementum. Accedit, qod de veritate & constantia in servandis promissionibus dicitur, qæ nomine Jehova indicata sit, tum illam non tam vi immediatæ significationis illius significari; tum nominibus* אל שדי *satis sufficienterqe etiam indicari, ut exigua hic differentia supersit. Esset vero nervosissima ἔκβασις ἐπεξηγητικὴ, si interrogative caperemus* לא *qasi diceret Deus, Ego ad contestationem infallibilitatis meæ Patriarchis allegavi nomina mea excellentissima* אל שדי, *cum ad ipsos de hæreditate Canaan & amplissimis bonis cæteris sermocinarer: qid? ut nihil deesset ad plenam tantarum rerum fidem, nomen meum proprium & incommunicabile nonne etiam ipsorum animis impressi? ut intelligerent, tam futurum me falsum in rebus promissis, qam mutare nomen meum incommunicabile neqeo. Adhæc consilium & institutum Dei fuisse videtur in isto ad Mosen alloqio, enumerare, non qid non præstiterit Patribus Israëlitarum, sed qid præstiterit in revelationibus promissionum suarum, v. 3, 4. pergitqe explicare, qid ipsis Israelitis fecerit, v. 5. qid porrò præstiturus sit, v. 6, 7, 8. id qod Patriarchæ in visionibus intellexerant, firmaqe fide apprehenderant. Non igitur videtur ratio esse, cur negativè potius qam interrogativè exponamus illud de nominis* יהוה *cognitione. Præterea cumulativè, non oppositivè, v. 4. cum 3. cohæret. Qod particula* וגם & etiam, *innuit. Denique ea qæ v. 4. repetuntur è promissionibus divinis Patriarchis factis, illa cum ipsa manifestatione nominis* יהוה *in ipsa primaria revelatione Gen. c. 15. v. 7. conjuncta sunt.* Hæc ille. Ipse verò interpretationi huic tam proclivi, tam familiari, ut nemini priùs animadversum, mirum admodum videatur, sed & rationibus tam variis, tam validis suffultæ subnixæqe non possum non pronissime ac lubentissimè & accedere & acqiescere.

Proximus huic locus dabitur ex Lege Mosaicâ interdicto illi, qod Exodi c. 23. v. 5. verbis hisce concipitur, *Si odio te habentis asinum oneri succumbentem,* sive, *sub onere jacentem videris:* וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו ubi posteriora illa qibus præceptionis summa comprehenditur, ab interpretibus variè & redduntur & explicantur: difficultas maxima ex verbi עזב significatione ambiguâ oritur. Id plurimum in *relinqendi* sive *deserendi* notione usurpatur: nec desunt, qi illic ita sumi velint. Ex his avtem pars altera verba in utroqe inciso, sub ratione tamen diversâ, enunciativè legi. Sic primò nonnulli, ut dicatur, *cessato;* sive, *abstineto, à relinqendo illum,* (asinum scilicet sub onere cubantem) avt, *à relinqendo illi:* (i. e. jumenti Domino osori tuo, ut ipse, si possit, erigat) *potius relinqito* (Heb. *relinqendo relinqito*) qod est *cum eo. Litem* utiqe *qam cum illo habes,* sive *inimicitiam qam adversus illum in corde tuo geris.* Ita post paraphrasten Chaldæum Ludovicus de Diev in *Annotat. posthumis.* Qi tamen & aliam versionem pari passu incedentem subjungit; hanc scilicet, *desine relinqere* id *ipsi: relinqendo relinqe cum ipso,* vel *apud ipsum,*

A h. e. inqit ille, *cave id illi hoc modo relinqas; operam da ut sublevetur: sed ubi sublevatus fuerit, ne onus illud tibi avferas, qia inimici tui est, sed relinqas apud asinum.* Secius pavlò Abraham Esdraides, *Cave ne relinqas negotium illi soli; solvito potius ligamina, onusqe relinqito, ut partim ab hoc latere, partim ab illo cadat, & sic asinus resurgat.* Qibus adjici potest, qod Henricus Ainsvorthus noster exhibet, sed ut non usqe adeò comprobet tamen; *Cessabis à relinqendo illum? relinqendo relinqes.* (negotium utiqe tuum) ut *cum illo sis;* sive, adjutor illi existas. At ex eis qi eundem verbi עזב
B significatum admittunt, pars altera, legislatoris verba erotematicè vel in totum, vel ex parte saltem sumit. Ex toto, in utroqe membro, erotematicè reddit, Leonis Judæ versio Tigurina; *Num cessabis & derelinqes eum? num desertum deseres?* Sed & Hieronymus Oleastrius. *Desines* (scilicet avxilio ei esse) *relinqendo illi?* (scilicet proximo onus sublevandi curam) *relinqendo relinqes* (scilicet cum solum) *cum eo?* scilicet asino. At Joannes Piscator membrum alterum tantum per interrogationem effert; an *desineres relinqere* negotium tuum *propter ipsum? omninò relin-*
C *qito* illud, & *cum eo* asinum erigito. Atqe hi verbum עזב in notione qidem usitatissimâ accipiunt; verum contextui omnes infercire videntur, qæ per se ipse nevtiqam exhibet, nec volens etiam admittit.

Ad eos itaqe transeundum, qi in sensu minùs freqenti avt familiari sumunt. Atqe hic Græca versio antiqa havd pariter in membro utroqe, sed in priore aliter qam in posteriore, reddidit: Ἐὰν ἴδῃς τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ σου πεπτωκὸς ὑπὸ τὸν γόμον αὐτοῦ, οὐ παρελεύσῃ αὐτὸ, ἀλλὰ συναρεῖς, (vel, ut alii codices, συνεγερεῖς) αὐτὸ σὺν αὐτῷ. Hujus-
D qe vestigiis insistens ferè Latina vulgata, *Si videris asinum odientis te jacere sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum eo.* Qod idem secuti sunt & nostrates in versione publicitùs olim usurpatâ. Alii utrobiqe pariter sumunt. In his est Franciscus Junius, qi sic reddidit, *Si videris asinum osoris tui succumbentem oneri suo dum abstines à deponendo* onere *illius,* (Heb. *illi,* i. e. dum cessas & aliud agis) *omninò deponito cum eo* onus. Heb. *relinqendo relinqito cum eo.* Nempe, ut levatum onere jumentum surrigatur. Ita videtur jumenti lapsum casumqe ad astantis neglectum referre:
E (qod est omninò præter legislatoris mentem; & in qo, opinor, singularis incedet:) verbumqe עזב nullo interim exemplo dato, in *deponendi* sensu usurpatum vult. Qod etiamsi forsan admitti qeat; ubi qis officium munusve sibi deputatum relinqit deseritve, ut id *deposuisse* dicatur; tamen an de onere, qo laborans qis ab alio sublevatur, sive qod cuipiam ab alio detrahitur, commodè satis dici possit, vehementer ambigo, & in partem alteram mens propendet magis: Onus certè qi sub eo decumbenti relinqit, à deponendo prorsus abstinere videtur. Cæterum R. Salo-
F mon Jairus, τὸ עזב ἀντὶ τοῦ עזר in *avxilii* notione accipiendum censet: sed ut membrum prius interrogativè efferatur: *num cessabis ab avxiliando illi? omninò avxiliaberis unâ cum illo.* Qod Pagninus ferè αὐτολεξεὶ expressit; & Vatablus etiam, interlito tantùm explicationis ulterioris cavssâ, *avxiliaberis* (subavdi, asino illi) *cum eo.* Nec longe abit versio Genevensis nostra; nisi qod in priore membro reddit, to help/ in posteriore to help up. Qo modo Ainsvorthus utrobiqe expressit. De qâ verbi notione post amplius videbitur. Joannes Calvinus interim
G membrum utrunqe in sensum eundem enunciativè extulit. *Si videris & cessaveris avxiliari,* (dum scilicet odio impulsus juvare graveris) *avxiliare tamen.* In qam mentem & Jairus expositores Judæos refert disceptationes qasdam recensere, qæ possint intervenientem animi dubium facere, jumento succumbenti suppetias ferre debeat necne, v. g. senior, sive ætate provectior sum, nec est pro ætatis locive dignitate, ut officium istiusmodi obeam, vel jumentum est ethnici, licet sarcina Israelitis; & similia cogitata, qæ ab ope ferendâ remorari qeant. Calvinum secuta est versio nostra novissima, dum sic reddit; If thou see the Ass of him that hateth thee lying under his burthen/ and wouldest forbear to help him/ thou shalt surely help with him. Qæ mihi qidem duriusculè sonare videntur. Alii itaqe demum ad

ad verbi עזב usum rariorem reverâ, sed cujus exempla tamen avtumant extare, inclinant; qo utiqe *erigendi* notionem in se habeat. Inde Græci αἴρειν & ἐγείρειν reddunt; *sublevare*, Latini nonnulli; nostri qidam to help up. Firmari avtem ea interpretatio videtur ex Devter.c.22. v.4. qo loco lex eadem denuò repetita his verbis proponitur; *Non videbis asinum bovemve fratris tui in viâ succumbentem, & abscondes te*, sive, *subduces te, ab illo*; *erigendo eriges*, sive, *omninò erigito*, una *cum illo*. Siqidem inde colligi posse videtur, primò incisum in Exodo penultimum illud erotematicè concipiendum, qo convenientius inciso eidem, qod enunciativè concipitur istic, respondeat: qum interrogatio negans vehementiùs enunciet. Tum verbum עזב in *erigendi* notione ibi usurpari; nec avt ad inimicitiam deponendam, avt ad negotium proprium deserendum, avt ad onus detrahendum, avt ad sarcinas relinqendas, sed ad jumentum erigendum sive sublevandum referri. Qin & Doctores Hebræi in suis ad Exodum commentariis, qo vis vocabuli istius eo loci usurpati clarius elucescat, ad locum alium nos amandant, ubi in hac notione adhibitum repetitur. Habetur is Nehemiæ cap. 3. vers. 8. ויעזבו *& erexerunt*, sive, *extruxerunt Jerusalem usqe ad murum latum*: ad qem locum Esdræ filius monet suos ex illo, Mosis, qo de agimus, istum, in eâ qam dedimus notione exponere. Perperam enim planè, nec sensu ullo commodo satis, Græci, κατέλιπον, (qanqam editio Complutensis ἔθηκαν exhibet) Latinus, *dimiserunt*; *reliqerunt*, alii pleriqe, *usqe ad murum latum*. Qod sic explicat Oleastrius, *Et reliqerunt avt perfecerunt Jerusalem, instavrantes usqe ad illum locum, muri scilicet lati, qo opus intermiserunt.* Qasi avt *relinqere* idem sit qod *perficere*, avt usqe *ad locum istum vel illum relinqere*, sit *eousqe instavrare*. Nec melius qicqam Junius, *reliqerunt Jerushalaima qaqa versus murus latus erat.* Qam versionem scripta verba respuunt. Huic ex Camii radicibus adjici poterit locus alter ab isto havd longè dissitus, qi & hunc ipsum respicere videatur. Siqidem capitis huic proximi commatio 2. refertur Sanballatus Judæorum hostis acerrimus, accepto murum illos Hierosolymitanum extruere. per derisum; indignabundus dixisse, *Ecqid facturi sunt Judæi langvidi isti?* היעזבו להם *num sibi extructuri sunt?* Ubi frustra videntur esse cum Salomone Jairo interpretes pleriqe, qi contextus ipsius serie renitente, & tantum non clarissimè reclamante, editionem Complutensem Græcam, Μὴ καταλείψομεν αὐτοὺς; Latinamqe vulgatam secuti, reddunt, *Num sinemus*, avt, *Num sinent eos*, i. e. permittent, sive patientur gentes eos ædificare? Meliùs rectiusqe Esdræ filius, qi ad sensum loco priori datum remittit, & ad vocabuli מעזיבה ab hac radice deducti ac Talmudistis usurpati, mentem refert. Est avtem מעזיבה uti Camius in *radicibus* explicat, *suprema* in ædificiis *contignationis pars*; qæ ubi accesserit, structura jam pro consummatâ habetur. In qam mentem & Græci, reddunt, οἰκοδομοῦσι τὴν πόλιν. etiamsi Complutensis editio, uti dictum est, μὴ καταλείψομεν αὐτοὺς, qod verba nevtiqam admittunt, exhibeat. Qanqam latiùs etiam in Sanballati dictione sumi poterit verbum istud, in *muniendi*, scilicet sive *firmandi* notione; ut עזב idem velit, qod מעז *munire*, *roborare*; unde מעוז *munitio*, *arx*, locus sive naturâ sive arte munitus. Ut sensus sit, *num munient sibi?* urbem scilicet qia muro extructo, sive mœnibus erectis, urbs opidumve munitur? Atqe huc accersunt etiam è Judæis Magistris (inter qos & Jairus, licet aliò hîc abeat) Jeremiæ illud cap. 49. v.25. איך לא עזבה *Qi factum est, ut non munita*, sive, *firmata*, *fuerit urbs celeberrima?* Nam qod V. Cl. Ludovicus de Diev, cum Nehemiæ locum utrunqe: tum & Jeremiæ istum, non de *muro erigendo firmandove*, sed de *pavimento* vult intelligi; ut Nehemiæ loco altero *pavimento strata* Jerusalem dicatur, altero an *pavimentum sternere* cogitent Judæi, interrogetur; apud Jeremiam verò de Damasco qerimonia instituatur, qod *pavimento careat*; (propterea qod apud Davidem de Pomis מעזבה *pavimentum* exponatur; Jairus avtem in Commentariis ויעזבו exponit *impleverunt eam terrâ*, sive, *pulvere, usqe ad murum latum ad eum corroborandum*;) mihi nevtiqam ullâ ex parte probabile videtur. Neqe enim de pavimento constituendo, sed de mœnibus reficiendis narratio instituitur; & ad plateas sternendas silice potius & saxo, qam terrâ avt pulvere opus fuerat; nec de pavimento sed de aggere erigendo, qo murus confirmaretur amplius, Jairi verba capienda videntur; nec in solo sternendo, sed in muro erigendo, urbeqe muniendâ collocatam Judæorum operam à Sanballato derisui habitam, Tobiæ subjectus sarcasmus indicat; deniqe mœnibus potius nudari, qam pavimento carere Damascum, conqestos cives suos popularesqe Syros, est omninò verisimile. Qanqam in vatis dictione malim verbum in sensu usitatissimo sumere, ut conqerantur Syri, urbem tam celebrem *non relictam* & servatam ab hoste fuisse (qod de opidis in terrâ Cananæâ munitis plerisqe ab Israelitis factitatum refertur Josh. c. 11. v. 12, 13.) sed dirutam & devastatam. Nec secus ego qidem illud ceperim Lucæ saltem c. 17. v. 34, 35. de *in agro*, & *ad molam* agentibus, alteris *captis*, ab hoste utiqe, alteris *relictis*, sive dimissis, h. e. ereptis, evadentibus, servatis; etiamsi norim interpretes plerosqe ibi aliorsum abire. Sed ad Mosen redeamus; incisum prius per interrogationem omninò proferendum existimo, eamqe (qod Jairo placuisse video) non sine admiratione aliqâ admistâ expressam, ac si Legislator dixisset, *num erigere*, sive *opem ferre cessares*, h. e. an tam durus & inhumanus existeres, ut inimicitiæ ratione, qæ cum jumenti domino intercedit, jumentum sublevare, eive opitulari detrectares? fieri enim potest; (qæ & Jairum, forsan suspicio habuit) ut scriba properans, dum ad vocem proximè adsitam oculum intentum habebat, עזב pro עזר lapsu proclivi scripserit. Novissimum verò per indictionem sive interdictionem adjectum. *Omninò eriges* (jumentum scilicet) *cum illo*; jumenti scilicet Domino, licet hoste tuo, i. e. missâ tergiversatione ac disceptatione apud te omni in jumento erigendo adjutor illi esto. Atqe hoc sic expedito, ad alia pergemus.

Hymno 105. v. 28. *Misit tenebras, & obtenebravit eam.* (ita enim malim de *Deo* id agente cum Camio accipere, ut Amos cap. 5. v. 8. & cap. 8. v. 9. qam cum Junio de ipsis *tenebris*, qi ideò vertit, *obtenebrarunt.* qanqam verbo indefinitè sumpto, per formam passivam commodissimè reddi poterit, *& obtenebratum est.*) ולא מרו *neqe rebellarunt adversus verbum ejus.* Qo loco clavsulam novissimam Esdræ filius & Camius (qod idem Vatablus qoqe & Heresbacchius) dupliciter exponi posse monent; nempe, vel de *signis* ipsis, sive creaturis, per qas, vel in qibus, ea edebantur: ut Deo famem, locustas, tenebras, &c. advocante ad manum ex præsto fuerint; (qod de *morbis* rectè centurio ille Matth. c. 8. v. 8, 9.) vel de *Mose* & *Aarone*, qorum ministerio ad ista denuncianda Dominus utebatur. illos nimirum munus istud sibi cœlitùs injunctum non detrectasse; sed cum capitis etiam discrimine apud Pharaonem fideliter obivisse. Priorem sensum sequntur R. Eleazar, Jairus, & è nostris Junius. Posteriorem Calvinus, Piscator, Musculus, Mollerus. Aqila & Symmachus Hebraicæ veritati consentaneè reddiderunt, καὶ οὐ προσήρισαν, ille, i. e. *non contenderunt adversus*; οὐκ ἠπείθησαν, iste, *non inobedientes fuerunt.* nec secus Theodotio & qinta editio, καὶ οὐ παρεπίκραναν. *& non exacerbarunt*, sive *ad amarulentiam provocarunt.* At LXX. qos dicimus, & editio sexta contra planè, ὅτι παρεπίκραναν τοὺς λόγους αὐτοῦ, *eo qod sermones ipsius exacerbaverant*, sive, *adversus sermones ejus cum amarulentia se gesserant.* Ac si de Ægyptiis dictum intellexissent. qos secuti sunt Apollinarius in *Metaphrasi*,

Οἱ δ' ἐπέων βάλλον ἐναντία πικρὰ Θεοῖο.

Iice Dei verbis adversa & amara coqebant:

Vetus interpres Latinus; *Et exacerbarunt sermones ejus.* ita enim in plerisqe reperisse se codicibus testatur Avgustinus; vix in duobus cum negativâ particulâ qanqam in Vulgatâ, qæ nunc habetur, versione legitur, *& non exacerbavit sermones suos*; numero insuper immutato; cujus sensum extundat, cui in eâ re operam ludere est animus. Nescio enim an placere cordato cuiqam possit, qod Hugo Car-

Cardinalis habet; *Non exacerbavit.* i. e. *complevit.* *Ille dicitur sermones suos exacerbare, qi promittit & non solvit; sicut ille dicitur dulces facere sermones, qi promittit & solvit.* dicere debuerat, dulces facere sermones suos, qi comminatur, & pœnas qas est comminatus infligit. Lyranus itaqe; *Non exacerbavit sermones suos: qia cum Pharao promittebat pœnitentiam, Deus removebat plagam, & sic dulcorabat sermonem suum.* qod nec cum tenebris, de qibus hîc agitur, nec cum Hymnographi scopo convenit satis. sed laterem lavamus. Cæterum cum Hebraicâ veritate Græcam Septuaginta versionem conciliare contendit Nicolaus Fullerus noster *Miscell. l. 3. c. 10.* clausulam hanc interrogativè enunciando, *atqe*, vel *atqi*, *nonne rebellarunt*? acsi diceretur, *planè rebellarunt.* qod Græci παρεπίκραναν. Rationes qas hanc in partem affert, apud ipsum videri possunt. Neqe enim mihi eo confugere opus qicqam videtur; nec tam est mihi seniorum illorum sacrosancta avtoritas & existimatio, ut tanto molimine defendi necessarium existimem; qum in multis fœdissimè lapsos constet. Verum hanc ille conciliationem idcirco molitus est, qo veterem versionem nostratem, in liturgiam Ecclesiasticam admissam, sartam tectam tueretur; à qâ tamen post Genevenses, tralatores nostri novissimi hac in parte recesserunt.

Hymno 121. v. 1. אשא עיני אל ההרים *Attollo*, vel, *attollam ad montes oculos meos, unde veniat avxilium mihi.* Camius; *Speculatoris instar habere se profitetur, qi monte sublimi conscenso oculos attollit identidem circumspiciendo, nuncubi avxilium aliqod præsto sit. vultqe* אל istic pro על sumi; qomodo Ezech. c. 18. v. 6. אל ההרים לא אכל *super montes non comedit.* & Reg. l. 1. c. 17. v. 49. *& percussit Palæstinum* (Goliah nempe) אל מצחו *super frontem suam.* Subjecit avtem; *etiamsi super montes constitutus avxiliares expectarem, illi nevtiqam mihi prodessent, à solo enim Deo avxilium est mihi.* Esdraides; *Mos est hominum in angustiis constitutorum oculos attollere, nuncubi avxiliatores sese offerant, qi hostes sibi depellant.* Camio accedunt Folengius & Vatablus. *Circumferebam oculos velut in monte consistens, sicundè forsan viderem ferri mihi suppetias; sed deprehendi, nullum nobis sperandum esse avxilium nisi à solo Deo.* qæ posteriora verba vel בדרך נביאה vel על דרך מקוה vel *per modum prophetiæ*, vel *per modum expectationis*, prolata monet Esdraides; & hoc potius, uti liqet, probant illi.

Mitto Evthymium, & hunc secutum Musculum, qi *montes*, *cœlos*, & per conseqens *Deum ipsum* interpretantur: in qam partem concedere & Chrysostomus videtur, & Castellio, qi ex Paralip. l. 2. c. 20. v. 12. explicandum adnotat. Οὐρανὸν, i. e. *Cœlum* pro *Deo* usurpari patet ex Matth. c. 21. v. 25. & Luc. c. 15. v. 18, 21. Volunt itaqe hoc illi geminum Hymn. 123. v. 1. *Ad te attollimus oculos nostros, O qi habitas in cœlis.* Sed nihil est necesse metalepsi hoc loco insolente satis uti. Mitto, qi allegoricè interpretantur, vel *angelica subsidia*, & *ministeria*, *qibus in sublimia nobis paretur ascensus*: qorum expositionem, coactam nimis, Hilarius recitatam tantùm transmittit: vel *Prophetarum & Apostolorum qi magnorum montium instar* habeant, *scripta*; qod Avgustinus non semel proponit & proseqitur, *in Hymn. hunc: in Joan. tract. 1.* Et *de Pastorib. c. 4.* (qæ ad *sanctorum invocationem* contra Doctoris venerandi mentem incassum trahit Bellarm. *de cult. Sanct. l. 1. c. 17.*) Hilarius itidem, Prosper, Hieronymus [illegible], Lombardus, aliiqe horum vestigiis insistentes. Meliùs Calvinus per *montes qicqid in mundo sublime est vel præclarum* intelligit. Qi & subjungit, *Vatem vel in sua persona, morbum, qo laborat totum hominum genus, proponere; qi ubi solicitant discrimina, Deo præterito ad externa proclives feruntur subsidia: vel conditionaliter locutum, etiamsi ad montes oculos sustulerit, & aliunde avxilia expectare voluerit, frustra planè fore; cum nihil certæ sit opis nisi in Deo solo.* Ut conjungendi sint primores duos versiculi. At Cajetanus disjungit, dialogismum esse avtumans: *Introducitur*, inqit, *populus manifestans animum suum recurrendi ad principes, qi sicut montes sunt, pro avxilio contra hostes; & ad similitudinem hominis in campo expectantis suppetias hominum transmontanorum, dicens; Levabo oculos ad montes &c. è regione occurrit propheta populo recurrere ad potentatus humanos prompto, profitens, avxilium meum à Domino, &c.* Nec abscedit multum à sensu isto Mollerus, qi alludi vult, *non*: ut qidam, *ad Moriam montem, avt Sionem, sed ad montes qi urbem Hierosolymitanam cingebant.* Hymn. 125. v. 2. *vel ad terram Cananæam, qæ montosa erat.* Qod & Junio placuit, ex Exod. c. 15. v. 17. Ipse difficultates memoratas omnes fæliciter satis sustulit, ἐρωτηματικῶς proferendo: *Attollerem oculos meos ad istos montes? unde veniret avxilium meum? Avxilium sit à Jehova*, &c. Musculus itidem illa, *unde veniet avxilium mihi*? Sed à prioribus, enunciativè prolatis, & secius acceptis, sejuncta, per interrogationem legi postulat. Verum commodiùs utrovis Piscator junctim profert; *Attollerem oculos meos ad montes istos, unde veniret avxilium mihi? Imò avxilium meum venit à Jehova, &c.* Nec accedo tamen Piscatori *montes*, *montium incolas* interpretanti; imò montes ipsos prospectare moris est, à qibus *avxilium*, i. avxiliares, expectantur. Geminum planè videtur esse expostulationi illi Hymn. 11. v. 1. *In Jovâ confido, qomodo igitur dicitis animæ meæ, ad montem vestrum migres, aviculæ instar?* הרכם *montem vestrum*, tacitâ præpositione, qâ motus ad locum designari consvevit. qalis habetur ellipsis Reg. l. 2. c. 15. v. 31. ודויד הגיד *& Davidi nunciavit aliqis.* Et lib. 3. cap. 3. vers. 15. ויבוא ירושלאם *& venit Hierosolymam.* Eam verò Chaldæus expressit, לטורא sed & Græcus, nominis tamen numero mutato, ἐπὶ τὰ ὄρη. Nec secus Latinus Vetus, *Transmigra in montem.* Ita exponunt etiam Jairus, Calvinus, Mollerus, Genevenses Nostri. At Camius, *è monte vestro*, (cum tamen postea אל הר *ad montem* posuerit) ut præpositio motus à loco index desideretur; qomodo Reg. l. 2. c. 3. v. 24. *Elchanan filius Dodonis* בית לחם pro מבית לחם (prout integrè habetur Paral. l. 1. c. 11. v. 26.) *è Bethleemo*, i. *Bethleemita.* Et Josh. c. 10. v. 13. *donec ulcisceretur se gens* איביו *de inimicis suis*; pro מאיביו ut Reg. lib. 1. cap. 14. vers. 24. Et in hanc partem concedunt Junius, Piscator, Tigurinus, Musculus, Pagninus, qi vertit, *ut transmigret à monte vestro*, qod & Musculo placet.

De verbo נוד qod *migrare*, *vagari* significat, unde נע ונד de Caino, Genes. c. 4. v. 12. 14. lectura à scripturâ discrepat: scribitur, נודו *migrate*, *fugite*; legitur נודי *migra*, *fuge*: ut cum *animâ*, qam prius nominaverat, congruat. Scripturam Calvinus & Piscator præferunt; nec de *Davide* solo, sed & *assectis* ipsius dictum intelligunt. Nam qod Camius ideò formam pluralem adhibitam censet, cum *animâ*, tum & *corpus* significetur, utrumqe discrimini & exterminio proximum; argutum nimis mihi, prout & Calvino videtur: qomodo & qod Jairus, ideò in plurali scriptum, qia de *Israelitis* intelligitur, qibus gentes eadem dicere solent. Ego tamen cum plerisqe tum Hebræis, tum & nostris singularem malim, qia tanqam *Davidi* tantum dictum proponitur. Etiamsi *montem vestrum* dicant, qo ipse cum suis scilicet semet conferre, ibiqe continere se, ubi discrimèn aliqod ingruere videbatur, assveverant. Nam solum hic incedere Musculum credo, qi *verbum infinitum cum affixo* coalitum esse existimat sive נודי sive נודו legatur, *ut fugiam*, vel, *ut fugiat à montibus vestris*; Pagnini versione supra positâ in hanc sententiam inductus, qam ego tamen nullus probem. Qod avtem dicitur נודי צפור tractum est ab aviculis, qæ migrando de loco in locum, i. e. לנוד ut Salomon Parœm. c. 26. v. 2. & ad montes arbustis obsitos maximè se conferendo, qod & Camius monet, à perseqentibus, vel avcupibus, vel accipitribus, aliisqe alitibus rapacibus, prospicere sibi assolent: τὸ צפור qidam per appositionem dictum volunt. Ita Jairus; qem Castellio & Junius sequntur. *O tu avicula*, sive, *volucris*: ut non tam imago sit, qam metaphora, de qibus videri poterit Aristoteles, *Rhetor. l. 3. c. 4.* Omnis enim homo, qi huc illuc depellitur, sedemqe mutare subinde cogitur, *aviculæ similis* est, נודדת *qæ à nidô suo pulsa oberrat.* Parœm. cap. 27. v. 8, *ô avicula*, h. e. *ô qæ aviculæ es similis.* Uti Flaccus *Carm. l. 1. Od. 14.*

O navis, ——

i. e. ô, *qæ navicula fluctibus qassata similis es*, Respublica,

—— referent in mare te novi
Fluctus; ô qid agis? fortiter occupa
Portum. ——

At Camius & Esdræ filius, rectiùs opinor, similitudinis adverbium desiderari, supplendumqe censent: qanqam confidentiùs pavlò hìc se habent, qi in contextum ipsum ex affixo כם conflatum כמו inferciunt. Sed defectum agnoscunt interpretes; è nostris etiam pleriqe: qalem etiam observat Camius in illis, *Judas leonis catulus.* Genes. c. 49. v. 9. &, *Issachar asinus robustus*: ibid. v. 14. Esdræ filius in illo Esajæ c. 21. v. 8. *Et clamavit leo, In specula, Domine, ego consisto jugiter. i. e. clamavit ut leo.* Qomodo & Vetus Latinus reddidit; & pleriqe sumunt interpretes, i. e. *voce contentissimâ & qasi Stentoreâ.* At Castellio, *Clamat leo, i. speculator leonis more speculans.* Nugatur enim Jairus, qi leonis nomine per geometriam, qæ *arithmetica* potius dici debuerat, illis solennem, Habakkukum Vatem vult designari, qia vocabuli utriusqe אריה & הבקוק literæ numerales summam unam eandemqe conficiunt. Camius avtem, qem Calvinus Vatablusqe sequntur, tanqam rem visam narrantis esse volunt. *Leo in specula, h. e. Darius Medorum Rex paratus oppugnare Babylonem, & tanqam in specula constitutus, huc illuc circumspiciens, unde occurrat qod deprædetur.* Et Hieronymus ab Oleastro; *Leo super speculam venit: ne diligentiam suam cum constantia ac confidentia conjunctam commendet speculator, qi nihilominus in speculationis munere obeundo perstet interritus.* Verum illis magis favet pavsarum situs & commatii interstinctio, & verborum etiam, qo modo superiùs sunt posita, series ipsa, qam turbant plane, qi aliò abeunt. Cæterum locis illis de nota collationis indice defectâ prius allatis adjici poterit illud Vatis ejusdem cap. 22. v. 18. *Convolvendo, convolvet te convolutione*; כדור pro ככדור *ut pilam projiciet te in terram amplam spatiis.* Flacciana item illa; in *arte poeticâ.*

Nec verbum verbo curabis reddere, fidus
Interpres. ——

i. e. tanqam fidus interpres: qanqam istic verbi substantivi participium suppleri commode poterit, ut sit, Fidus existens interpres, sive, fidum agens interpretem. Sicut in illo ejusdem, *Epodon, Ode* 2.

Neqe excitatur classico miles truci.

h. e. miles existens, sive, militiam exercens. De qo & alibi diximus. Sed omninò sic idem Flaccus, *lib.* 1. *Ep.* 2.

— qi recte vivendi prorogat horam,
Rusticus expectans; dum defluat amnis. —

i. e. sicut rusticus. Et Juvenal. Sat. 5.

— soleâ puer objurgabere rubrâ.

i. e. ut puer, pueri instar.

Cæterum, ut ad Psalten redeamus; qod loco altero dixit. *Qorsum ad montes oculos attollerem, qasi suppetias mihi ab eis expectem; qum avxilium meum à Domino existat?* idem altero sic extulit, *Qare mihi consulitis, ut aviculæ instar, ad montes meos & loca munitiora me conferam, qasi vix sim ullibi tutus futurus, qum in Domino, qi me protegit, & ubiqe protecturus est, fiduciam collocaverim?* Verbis duobus expressit נודי צפור qod unico Gedeon. Judic. cap. 7. vers. 3. יצפור *Aviculæ instar avolet ultra montem Gilead, qisqis meticulosus est.* De qo alibi vidimus.

Qod avtem versum illum qi erotematicôs proferunt, alii divisim, alii junctim sumunt, uti supra indicavimus. idem & Hymni 13. v. 1. contigit, qem variè varii concipiendum existimant. Hebraica sic habent, עד־אנה יהוה תשכחני נצח עד־אנה תסתיר את־פניך ממני Nonnulli priorem versiculi partem citra intercisionem pavsamve ullam efferunt, *Qousqe Domine, oblivisceris me in finem*, sive, *in æternum?* Ita Græci LXX. Latinus Vetus, Calvinus, Musculus, Piscator, Genevenses nostri: nec distinctionibus accuratè satis observatis, & sensu parum commodo. Nisi qod pro *in æternum*, Piscator, *ita continenter*; Musculus, *penitùs*, reddidit. Qod cum lectione istiusmodi magis commodè qadrat. Nam Castellio planè insuper habuit, qum vertit, *Qousqe tandem, Jova, immemor eris mei?* Alii intercidunt qidem; sed loco minùs commodo, *Usqe qo Domine, oblivisceris mei? in æternum?* Cui finitimum illud Hymn. 74. v. 10. *Qousqe Deus, probro afficiet hostis? irritabit inimicus nomen tuum in æternum?* Ita, sed pavsis repugnantibus, Remigius, Hugo Cardinalis, Vatablus, Tigurinus. Alii pavsis rectè constitutis, *Qousqe Domine?* (subavdi, *non intueberis?*) *oblivisceris mei in æternum?* ut sit aposiopesis, qalis freqenter in his hymnis reperitur. Hymn. 6. v. 3. *Tu avtem, Domine, qousqe?* & Hymn. 90. v. 13. *Revertere, Domine,* (qousqe?) *& pœniteat te de servis tuis.* Ita Junius. Suntqe locutiones abscissæ istiusmodi affectibus vehementioribus exprimendis cumprimis idoneæ. Mihiqe, licet reclamante Piscatore, præ primâ placet tertia versio ista. Addo tamen & qartam, ut *qousqe* illud per reduplicationem sit positum, voculis duabus παρενθετικῶς interjectis: qod etiam animi angore nimio constricti affectum fæliciter admodùm exprimere videtur. Sic ergò conceptum velim: *Qousqe Domine? (num in æternum mei oblivisceris?) qousqe* (inqam) *abscondes à me vultum tuum?* Gemina planè anadiplosis, Hymn. 94. v. 3. *Qousqe improbi, ô Domine? qousqe* (inqam) *improbi exultabunt?* Et in materiâ disparatâ, Hymn. 113. v. 1. *Lavdate, ô servi Domini; lavdate* (inqam) *nomen Domini.* Utrovis modo, vel isto, vel superiore, sumi possent illa; Hymn. 79. v. 5. *Qousqe Domine? in æternum succensebis? ignis instar ardebit excandescentia tua?* Et Hymn. 89. v. 46. *Qousqe Domine? abscondes in æternum vultum tuum? ignis instar ardebit excandescentia tua?* Etiamsi enim *Qousqe* illic non reiteretur, possunt tamen ista ita sumi, ut vel ἀποσιωπητικῶς, vel παρενθετικῶς sint enunciata; vel ut clavsula prima sit abrupta prorsus, prout in præfatis factum est; ac tum sensus erit, *Qousqe Domine?* (*non intueberis*, vel *non desistes ab irâ tuâ?*) *in æternum abscondes vultum tuum? in æternum succensebis? ignis instar ardebit excandescentia tua?* vel interrupta tantum; ac tum sic concipiendum fuerit, *Qousqe Domine,* (*in æternum vultum tuum abscondes? in æternum succensebis?*) *ignis instar ardebit excandescentia tua?* Utrovis modo sumpseris, parum intererit: utrumqe tamen suggerere visum est. Versionis qadripartitæ havd absimilis prorsus instantia altera dabitur in seqentibus ex Joan. c. 14. v. 1.

Jobi c. 13. v. 15. הן יקטלני לא איחל scribitur לא legi jubent לו. Scriptum seqitur Levi Gersomides, & de vitâ ac valetudine recuperandâ desperantis verba vult esse. En, *absqe dubio occidet me; non sperabo liberatum iri me à morbo isto.* Vergit eodem Vatablus; *Si* (*Deus*) *interficiat me, non sperabo:* scilicet *posthac ullum bonum.* Et Tigurinus, sed ambiguè magis, *Si me occisurus esset, non expectarem.* Qod potest esse etiam sperantis id non facturum. Abraham Peritsolides scriptum itidem admittit; sed per interrogationem proferendo, mentem dat planè contrariam, *Etiamsi me occideret, non sperarem? num idcircò spem meam abjicerem?* Ut sit הן pro אם *si, etsi.* Et sic Junius, *Si enecaret me, non sperarem?* In qem sensum & Gersomides, lectionem admittendo, & indicativè proferendo, exponi posse subjungit, *Etiamsi me interficeret, ecce ego nihilominus, in eum sperarem, qod servaturus esset animam meam.* Ubi obiter monendum (ne contradicere qis sibi heroas duos suspicetur) illam Mercerum, istam Oecolampadium, sub Levii nostri nomine, tanqam ipsius, expositionem proponere: utrumqe avtem in ejusdem commentariis reperiri; nec constare satis, utri accedat ipse. Verum concedit huc omninò Moses, Oecolampadio referente; *Etiamsi me occiderit, in seculo Spirituum retributurus sit mihi secundum justitiam meam.* Sed & Vetus Interpres, qem seqitur etiam Oecolampadius; *Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo.* Et Piscator, *Etsi occidat me,* (tamen) *in eum sperabo.* Nec secus Castellio, *Me licet interficiat, tamen eum suspiciam.* Jairus utrumqe conjunxit & קרי & כתיב & per interrogationem sic ἐπιφθέγγει. *An non, si occideret me, in eum sperarem, nec ab eo abscederem?* Et Calvinus utrumqe proposuit. Chaldæus; *Ecce, etiamsi occideret me, orarem coram eo.* Mihi dictio ἐνεργητικῶς simul ἐνεργητικῶς

fu-

A futura videtur, si scripturâ retentâ, sic conceperimus; *En, occidat*, vel, *enecet me*, (ad necem usqe perseqatur) *nonne speratem*? הן *en, ecce*, ut & Chald. הא qomodo & Genevensis hîc sumit. Ita singulæ voces vim suam habituræ sunt: siqidem & præfixa particula attentionis postulatoria, non temerè sed consideratè & consulto, qod dicturus est, proferentis, & animi ad id qod profitetur obfirmatè tenendum sese solenniter obstringentis est. Et verbum *enecandi* hoc modo prolatum, mortem insuper habentis, vitæqe ac necis arbitrium Deo pariter permit- B tentis, animositatem simul atqe æqanimitatem clariùs efficaciúsqe depingit: & negativa deniqe interrogativè usurpata, fiduciæ professioni vehementiam adjicit non contemnendam: qasi nullo modo sustinere animumve inducere possit ut de spe abjiciendâ cogitationem vel levissimam ádmittat, avt patienter etiam ferre, ut ei qos alloqitur, de se suspicionem ejusmodi in mentibus suis foveant vel tenuissimam. Lectio diversa in לו & לא parilis deprehenditur Exod. c. 21. v. 8. (qo loco utrumqe à Mose esse ridiculè Ainsvorthus) Hymn. 100. v. 3. & Esajæ c. 63. v. 9.

C Jobi c. 14. v. 4. מי יתן טהור מטמא לא אחד LXX. *Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; ἀλλ' οὐδείς· ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Qis à sorde mundus erit? nullus: etiamsi una dies fuerit vita ejus super terram.* sive ut Hieronymus reddidit, *adversus Jovinian.* l. 2. q. 2. *Nemo mundus à peccatis; ne si unius qidem diei fuerit.* qæ novissima ex versu proximo, sed malè accepto, sunt sumpta. Pagninus: *Qis dabit mundum ex immundo? ne unus qidem dabitur.* Tigurinus: *Qis proferet mundum ex immunda* [massâ] *ne unus qidem.* Oecolampadius: *Qis dabit mundum ex immundo? ne unus est.* D Junius: *Qis edat* (*det*, Piscator) *mundum ex immundo? ne unus qidem.* In hoc conveniunt, ut qæstionem esse velint cum responsione subjunctâ. qo & Mercerus concedit. qod idem Jairus; *nullus est ex eis* (*semine* scilicet *immundo prognatis*) *qi purus est à peccato.* Nec abscedit Esdraides, qi idem hoc loco Jobum agnoscit profiteri, qod & David Hymno 51. ver. 5. At Chaldæus; *Qis dabit mundum è viro qi peccatis polluitur, nisi Deus qi unus,* sive *solus, est, qi remittat ei?* & Vetus Interpres Latinus. *Qis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu qi solus es?* E Unde Gregorius *Moral. lib.* 11. *cap.* 28, *Is, qi per se solus est mundus, mundare prævalet immunda. Reconciliationem in Christo futuram prædixit;* inqit Philippus Presbyter. Et rursus: *De immundo conceptum semine, nullus facere mundum potest, nisi is qi mundus per semetipsum solus est. Solum avtem vidit Job in hoc mundo hominem redemptorem de immundo non esse conceptum semine, qi sic in mundum venit de Virgine, ut nihil haberet de immundâ conceptione.* Bernardus etiam *Concion. solem.* 48. & 55. *Qis potest facere mundum de immundo conceptum semine, nisi qi so-* F *lus est mundus, & in qem peccatum non cadit, Deus?* Ribera deniqe, *ad Malach. Unus pro Deo ponitur, sicut Malach. c.* 2. *v.* 15. *Nonne unus fecit?* i. e. *Nonne Deus fecit marem & fœminam?* De qo loco seorsum alias videbitur. Interim posterior hæc interpretatio longius petita, prior simplicior multò videtur.

Cæterum parem argutiam, non tam offendunt, qam comminiscuntur ipsi, in Psaltæ verbis Hymno 14. v. 3. prout Græci extulerunt, qos & Latinus expressit. *οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. Non est qi bonum faciat, non* G *est usqe ad unum. Unum* aliqem, vel aliqid, exceptum volunt. Sunt enim qi nevtrum volunt esse illud *unum*, sunt qi masculum. Qi nevtrum esse avtumant: alii genus aliqod hominum designari volunt. atqe ita Bernardus (si is saltem est) in *parvis sermonibus, serm.* 37. *Qatuor genera sunt hominum; qorum nullum omnino est, qod faciat bonum, nisi unum. qidam enim sunt, qi Deum nec intelligunt: & hi mortui sunt. Alii intelligunt qidem, sed non reqirunt: & hi impii sunt. Alii reqirunt, non avtem intelligunt: & hi fatui sunt. Alii verò intelligunt, & reqirunt: & hi sancti sunt. de qibus solis dici potest, qia ipsi sunt qi faciunt bonum.* Verum ut nihil aliud dicam; frustra distingvuntur istic, qos eosdem Vates voluit. Alii non *genus unum* aliqod designatum volunt, sed certum aliqid qod attingendum sit, ut bonum

A fiat. Atqe ita Hugo Barchinonens. ex Hieronymi (ut ipse refert) sententiâ: *Neminem facere boni qicqam, qod sit* (ut ipse loqitur) *meritorium, donec ad Ecclesiæ unitatem accesserit: ubi fiunt omnes unum.* Joan. cap. 17. vers. 21. *vel, usqe ad illud unum, qod deesse adolescenti Dominus dixit.* Matth. c. 19. v. 21. Verum ista planè coacta esse nemo non viderit: & recitasse tantummodo est refutasse. & nevtrales istos pavci seqiuntur. nam Remigius proponit tantùm, non & probat. Qi masculè sumunt, in partes denuò discedunt. Alii *populum unum* intelligi censent. Ita Lyranus B in Psal. 13. & 52. *Non est usqe ad unum, dupliciter exponitur: uno modo inclusivè, ut sit sensus, qod nec unicus talis reperitur: scilicet in hominibus Antiochi. vel exclusivè sive exceptivè, ut sit sensus, in omnibus populis non est nisi unus populus Judaicus, qi de Deo habeat legem veram & cultum.* Verum istud Apostolicæ planè adversatur sententiæ, qi de Judæis cumprimis dictum confirmat. Rom. cap. 3. vers. 19. Alii *hominem unum* generatim, sed collectivè dici volunt, & raritatem denotari. Ita Salvianus *de Provident. & gubern. divin. l.* 5. *c. Ideò, usqe ad unum: qia tanta est raritas* C *bonorum, ut pene unus esse videatur.* Et amplius pavlò Remigius in Psal. *Tot sunt mala operantes, ut bene facientes nec unus dici possit.* Alii *unum*, vel *Deum*, vel *Christum* etiam *hominem*. qi vel faciat ipse solus bonum, vel sine qo non fiat. Ita Ambrosius *in Lucam l.* 8. *c.* 18. *Non est qi faciat bonum, non est usqe ad unum. utiqe de hominibus, non de Deo dixit. Deus enim unus est, non unus è numero. Ita & Dei filius, qasi unicus, exceptus est, non qasi unus ex multis: qi & unigenitus est, non unus ex genitis.* Avgustinus in Ps. 13. *Usqe ad unum, vel cum ipso uno potest intelligi ut nullus homi-* D *num intelligatur. vel, præter unum, ut excipiatur Dominus Christus. & iste melior intellectus. ut nemo intelligatur fecisse bonitatem usqe ad Christum. qia non potest qisqam hominum facere bonitatem, nisi ille monstraverit.* Ruffinus in Psal. 52. *Nullus qi faciat bonum donec convertatur ad unum; scilicet ad Deum.* Hieronymi nomen qi præfert in Psal. 13. *Non est qi faciat bonum, non est usqe ad unum, qia nisi qi cognoverit Christum qi est unicus patris, bonus esse non poterit. Vel, Non est usqe ad unum* i. e. *præter unum hominem, qi est Christus.* Primasius in Rom. cap. 3. *Usqe ad unum, qidam dicunt usqe ad* E *Christum.* Bernard. de grat. & lib. arbitr. *Non est qi faciat bonum, non est usqe ad unum: illum videlicet unum, de qo item dicitur. Nemo bonus nisi solus Deus, Matth. c.* 19. *v.* 17. ejusdemqe nomine de gradib. confess. *usqe ad unum: qia peccatum non fecit, nisi unus.* leg. *qia peccatum qi non fecit, non est nisi unus.* Cassiodorus in Psal. 13. *Non est usqe ad unum: revera solus est Christus, sine qo bonum aliqid incipere, vel implere, imbecillitas humana non potest. Qapropter negatum est ullum facere bonum, nisi usqe ad ipsum fuerit perventum.* Lombardus, in Rom. 3. ex Avgustino: *Non est us-* F *qe ad unum.* i. e. *nec etiam unus. vel usqe ad unum.* i. e. *præter unum.* h. e. *Christum; sine qo nemo facit bonum.* Ex Alcuino: *Usqe ad unum.* i. e. *præter unum. qia nullus facit bonum sine uno scilicet Christo.* Bonaventura in Psal. 13. *Non est usqe ad unum. nota. solum positum cum nomine totius, non excludit partem. Christus est totum, qia ipse est caput, nos partes,* i. e. *membra. Vel, solum positum cum nomine agentis non excludit instrumentum. Sicut, tantum homo lædit istum; & tamen lapis. Cum facimus, nos sumus instrumenta, Deus avtor.* Remigius Antisiodorensis. *Usqe est inclusivum &* G *exclusivum: usqe ad unum, i. e. nec unus: hic est inclusivum; vel, usqe ad unum, i. usqe dum perveniant ad unitatem corporis Christi, ubi una fides, unum Baptisma;* Ephes. c. 4. v. 5. Hugo Barchinonens. in Psal. 13. & 52. *Qod dicitur, usqe ad unum, potest legi; vel exclusivè sic: non est usqe ad unum, i. e. nec unus qidem est qi faciat bonum inter illos, Judæos scilicet: vel, inclusive; non est usqe ad unum, i. e. præter unum, scilicet Christum. Qi in duabus naturis unus est; sive, non nisi unus Christus, qi torcular calcavit solus.* Esai. c. 63. v. 2. *qicqid enim boni facimus, ipse facit.* Verum ex Remigio & Lyrano emendandus Hugo, & priore loco *inclusivè*, posteriore *exclusivè* legendum: qod & ratio ipsa dictat. Et sic Thomas in Rom. c 3. *Qod subdit, usqe ad unum vel potest intelligi exclusivè, q. d. præter unum, qi scilicet solus fecit*

bonum

bonum redimendo genus humanum, *Virum de mille unum.* Eccles. c. 7. *Vel inclusivè*, *q. d. nec etiam unus est purus homo*, *qi faciat bonum*, *scilicet perfectum.* Jer. c. 5. v. 1. Sedulius; *Usqe ad unum*, *vel cum ipso uno potest intelligi*, *ut nullus hominum excipiatur*; *vel præter unum*, *ut accipiatur* (excipiatur, f.) *Dominus Christus.* Haymo; *Usqe ad unum*, *i. e. præter Christum*: *vel usqe ad Christum*, *i. e. qousqe ad illum veniat credendo.* Ferus; *Non est usqe ad unum*: *dupliciter exponitur*; *primò sic*, *ne unus qidem*: *aliter*, *nemo facit bonum nisi unus*, *Christus scilicet qi & in electis suis operatur.* Hervæus deniqe, sub Anselmi nomine in publicum emissus; *Non est usqe ad unum*, *i. e. nec unus ex eis*, *vel Judæis vel gentibus*, *qi faciat bonum*: *qia si qis per singulos eorum numerando & inqirendo usqe ad unum transeat*, *non inveniet qi operatur bonum*: *vel*, *non est in omnibus*, *qi faciat bonum*, *usqe ad unum*, *i. e. donec veniatur ad eum*, *qi unus & singularis est*, *i. e. ad Christum*, *cui nemo comparari potest. Christus enim tantummodo facit bonum*, *& in se*, *& in suis.*

Verum istæ omnes de versionibus contexuntur argutiolæ. Nam Hebraica dictio clarè se habet אין עשה טוב אין גם אחד Junius. *Non est qi faciat bonum*, *non est vel unus*; sive ut Drusius, Latinius, ut ipse avtumat, *Observ. l. 2. c. 11. non etiam unus*, *i. e. ne unus qidem.* Nec aliud voluere interpretes Græci, qod & ipsis advertere proclive satis fuerat, qi Græca saltem intellexerant; qum qod commatio altero, *ἕως ἑνός*, *usqe ad unum.* id commatio altero iidem, *οὐδὲ εἷς*, *dixere.* Nec secus Apostolus eosdem secutus ad Rom. c. 3. v. 10, 12. & Latinus ibidem. Estqe familiaris admodum loqendi formula, ubi universale aliqid, non sine emphasi & vehementiâ aliqâ exprimere satagimus, ut *omnes ad unum.* h. e. *in universum omnes*, qasi *ne uno qidem excepto*, dicamus: & *unum* illud, vel particulas etiam illas, *usqe ad*, inclusivè sumamus: qomodo Moses, Gen. c. 19. v. 4. מנער ועד זקן *à juvene usqe ad senem*, i. e. *tam juvenes qam & senes.* Deus ipse, Jonæ cap. 3. v. 5. מגדולם ועד קטנם *à magno eorum*, *usqe ad parvum eorum*, i. e. *tam magni qam & parvi.* Et Genes. c. 31. v. 24. מטוב עד רע & vice versâ Reg. lib. 2. cap. 13. vers. 22. למרע ועד טוב *à bono usqe ad malum*: &, *à malo usqe ad bonum*, i. e. *vel boni vel mali qicqam.* Christus Dominus Matth. c. 20. v. 8. ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕως τῶν πρώτων, *à novissimis usqe ad primos*; i. e. *tam novissimos*, *qam & primos.* Et Lucas Act. c. 8. v. 10. Πάντες ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. *omnes à minimo ad maximum usqe*, i. e. *tam maximi*, *qam & minimi qiqe.* Livius itidem l. 1. *Ab extremo orsi ad primos excivere Albanos.* Qin & hæc ipsa planè formula havd est infreqens, tam in profanis qam in sacris qoqe scriptis. Sic enim exteri usurpant. Cicero *de Natur. Deor. l. 1. Ad unum omnium firma consensio.* Idem in *Lælio*, sive, *de amicitiâ. Omnes ad unum idem sentiunt.* Lentulus *ad eundem lib. 12. Ep. 14. Onerariæ omnes ad unam à nobis sunt exceptæ.* Maro *Æneid. l. 5. n. 687.*

— Si nondum exosus ad unum
Trojanos. ——

Ubi Servius; *ad unum*, *i. e. nullo excepto.* Sic Moses; Exod. c. 9. v. 7. לא מת עד אחד *è pecore Israelitarum non moriebatur usqe ad unum.* Pro eo qod v. 6. dixerat לא מת אחד *nec unum moriebatur.* Græci, Οὐκ ἐτελεύτησεν οὐδέν. Latinus, *nihil omnino periit*: Judic. c. 4. v. 16. לא נשאר עד אחד Græci. Οὐ κατελείφθη ἕως ἑνός. *non est relictus usqe ad unum.* i. e. *ne unus qidem superfuit.* Latinus, *usqe ad internecionem caderet.* non malè. Ineptiunt itaqe Doctorculi Judaici, qi Mosis verba contra Mosis mentem torqent, qo Pharaonem probent cladi illi ad mare Edomæum acceptæ superfuisse. Dixit Moses Exod. 14. 28. de copiis Ægyptiacis, לא נשאר בהם עד אחד *non est relictus ex eis usqe ad unum.* qod Græci rectè; οὐκ ἀπελείφθη ἐξ αὐτῶν οὐδὲ εἷς. & Latinus, *ne unus qidem superfuit ex eis.* qin & Esdræ filius אחד לא נמלט *ne unus qidem evasit.* qomodo Exod. cap. 9. ver. 6, 7. probatqe ex Hymno 106. v. 11. אחד מהם לא נותר *operuerunt aqæ adversarios eorum*; *ut ne unus qidem superfuerit.* Verum arguculi illi, ita dictum volunt, ut *unum* saltem evasisse significetur, *Pharaonem* utiqe ipsum, qi præ

A omnibus & ante omnes perire debuerat. Ita Avtor libri fabulosissimi & nugacissimi *de vitâ Mosis* ולא נותר מהם איש זולתי פרעה *Non superfuit ex eis qisqam præter Pharaonem.* hunc avtem fabulatur, cum culpam fassus numini gloriam tribuisset, angelorum ope ex mandato divino cladi illi subductum, ac Niniven delatum, ubi deinceps per annos qadringentos regnum tenuerit. at hoc verò, ut reliqa mittamus deliria, est paginæ sacræ adversum planè; qæ præterqam qod hostes populi Israelitici universos, ne uno qidam excepto, submersos affirmat; nisi si Pharao forsan ex

B hostibus illis non erat; etiam Pharaonis nominatim excidium disertè commemorat Hymno 136. v. 15. Nec favet illis qicqam, qod de Sisaræ exercitu idem sit dictum, cum ipse tamen è pugna evaserit. Siqidem ibi verbis proximè antegressis narratum est, Sisaram ex acie se prius proripuisse, qam internecio illa facta sit.

Cæterum Hymnographi verba, qibus *neminem* esse pronunciat, *qi bonum faciat*, *ne unum qidem*, clara sunt satis, nec aliter avt capere poterat Apostolus, qod interpretes formulâ istâ conceperant, avt cepisse, certum est. In eis

C itaqe lues qædam & labes œcumenica designari videtur, qæ genus humanum totum corripuerit atqe corruperit. eoqe fine periochen hanc adduxisse Apostolus ad Rom. c. 3. v. 10–12. qo ostenderet non exteros tantùm, sed Judæos qoqe ipsos, pestem eam pervasisse. Calvinus *ad Rom. c. 3. Tantam fuisse in hominibus perversitatem dicit*, *ut Deus ne unum qidem reperire potuerit justum*, *omnes ordine contemplatus. Seqitur ergò hanc pestem pervagatam in universum genus humanum*, *qando Dei intuitum nihil latet.* & in Psal. 14. Sed ad Judæos præcipuè accommodans: *Hæc est universa-*

D *lis defectio*, *qæ omnem pietatem extingvit. porrò non partem aliqam duntaxat perstringit*, *sed omnes pariter in eundem conjicit reatum. hoc verò detestabile fuit*, *omnes Abrahæ filios*, *qi in sacrum Dei peculium electi erant*, *à primo ad ultimum*, *sic esse corruptos*, *ut ne unus qidem integer superesset.*

Verum obstare videtur sententiæ huic, (qod nec Calvinus tacuit, Hymnum 14. explicans) & pronunciati hujus universalitati obrogare; qod *Vates* ipse, qi hoc qeritur, *populus Dei*, qi ab istis exedi dicitur, ver. 4. *Gens justa*, *cui Deus adesse*, ver. 5. *Pavper*, *qi in Deo fiduciam habere*, v. 6.

E *Sion*, *qæ liberanda prædicatur*, v. 7. ab hac notâ saltem eximendi & excipiendi videantur.

Hunc nodum ut solvant, alii restrictiùs accipiunt. Ex his Pseudo-Hieronymus *in Psal.* 52. ad eos restringit, qos superiùs dixerat. *Non de omnibus*, inqit, *sed de his omnibus tantùm*, *qi Deum negant*, *propheta dicit. qia aliqoties bona loqvuntur*, *nunqam tamen faciunt.* Accedit Ruffinus *in Psal.* 13. *Non est*, inqit, *intelligendum*, *ita omnes declinasse*, *ut in humano genere non esset vel unus qi bonum ageret*: *sed eorum videlicet*, *qi sunt imitatores carnalium*, *qorum cor-*

F *rupta est vita & continentia*, (forsan *conscientia*) *non est aliqis qi faciat bonum. qamdiu enim homo malus est*, *bonum facere non potest.*

Verum istud frigidum nimis foret, si diceretur, atheorum, impiorum, flagitiosorum hominum neminem qenqam bene agere. tum labis universitas qædam depingitur: cum hoc verè de ejusmodi, non tam hominibus, qam portentis hominum, dici posset, plures numero an pauciores existerent. Atqe hîc ad cœtum aliqem peculiarem qi restringunt, havd desunt. Theodoretus & Evthymius *ad*

G *Senacheribi servitium & satellitium*: Hugo Barchinonensis *ad Antiochi copias militares*: Pseudo-Hieronymus omnium ineptissimè, ad *Judæos qi Christum repudiabant*; & *Apostolos qoqe*, *qi passionis tempore deserebant eum*, Petro etiam abnegante: Bucerus deniqe majori cum probabilitate, ad eos *qi sub Savle rerum potiebantur*, *qiqe cum his faciebant*: *qibus*, inqit, *totus tum populus censebatur.*

Alii latiùs extendunt, ad *totum* usqe *genus humanum*, sed ratione non unâ. Qidam enim de *boni operis perfectione* dictum accipiunt, neminem esse qi bonum faciat numeris omnibus absolutum. Origenes *in ad Rom. lib. 3. cap. 3. Hoc modo*, inqit, *intelligendum est*, *qod negat qenqam fecisse bonitatem*, *à nullo scilicet eam ad perfectum & ad integrum esse consummatam.* Illustrat simili à *domo*, qam *fecisse*

cisse non dicitur, qi fundamenta jecerit, avt parietem extruxerit, *nisi si ædificium totum absolverit.* Verum ista à Vatis mente qam longissimè recedunt, qi disertè conqeritur *neminem* qenqam, vel *boni aliqid faciendo*, vel *Deum reqirendo* etiam, saltem *studere* avt *operam dare*, sed in flagitia & facinora qosqe prorumpere, tum *à gente justâ*, *Deiqe populo*, (qi nec ipsi consummatè sunt boni) hosce illorum *oppressores*, *derisores*, *absorptores* dispescit. Alii ergo ad indolem cujusqe insitam atqe ingenitam referunt. Atqe hîc argutiam captat Avgustinus *in Psal.* 52. ex verbis illis, *Despexit Dominus super filios hominum. Si non est*, inqit, *qi bonum faciat, non est usqe ad unum, nemo restat qi gemat inter malos.* tum respondentem inducit Deum. *Donavi hominibus benefacere, sed ex me, non ex se. Ex se enim mali sunt. filii hominum sunt, qando malè faciunt: qando bene, filii mei. ergo tolle, qod homines filii Dei sunt; remanet, qod filii hominum sunt; non est qi faciat bonum, non usqe ad unum.* In qam mentem propemodum & Ruffinus *in Psal.* 13. *Per filios hominum possumus imitatores carnalium intelligere: sicut è contrario imitatores Dei filii Dei nuncupantur.* Verum formula illa *filii hominum*, pro hominibus indiscretè sumptis, in sacris literis occurrit passim, nec aliter hic sumi, qod svadeat, qicqam comparet. sententiam tamen ipsam hanc ulnis obviis amplectuntur pleriqe. Ferus in Rom. c. 3. *Non sunt avdiendi Judæi vel Judaisantes, qi Psalten exponunt, tanqam loqatur duntaxat de sui seculi hominibus: avt qi omnes pro multis accipi volunt. vult omnes nos esse peccatores, & ex omni parte malos.* Petrus Martyr in Rom. 3. *Mihi videtur, Spiritum Sanctum loqi, de hominum ingenio, qale sit per seipsum. nam qi comprehendebantur in Christo, fuerunt hoc numero exempti. qod tamen eis concessum non est ex suis viribus, avt qâ homines erant. sed qod essent regenerati, & instavrati per Christum.* Calvinus in Psal. 14. *Ostendit qales sint, qi suapte naturâ feruntur & aguntur. unde seqitur nos omnes, qum nascimur, amentiam hanc qæ describitur à Davide, & totius vitæ fœtorem afferre ex utero, talesqe manere, donec arcanâ suâ gratiâ nos Deus in novas creaturas refingat.* Et, in Rom. cap. 3. *His elogiis hominum naturam depingi nihil dubium est, ut inde spectemus, qalis sit homo sibi relictus. sanctorum qoqe nihilo melior foret conditio, nisi emendata esset in illis pravitas.* Hoc ut firmet, Davidem affirmat cum istic, tum & alibi, *in se & suis typum qendam regni Christi adumbrare. itaqe sub adversariis ejus repræsentari nobis omnes, qi alieni à Christo, ejus Spiritu non aguntur.* Hunc paribus passibus seqitur Piscator ad Rom. 3. cum in Psal. 14. aliorsum abire videatur. Eandem amplectuntur sententiam, Mollerus, Musculus, Gvalterus, Olevianus, Strigelius, Bullingerus, Illyricus, Brentius, Vigandus, Hemingius, &c. Junius deniqe in Psal. 14. *Propositio est, non secus à naturâ universum genus humanum vivere, qam si nullus Deus esset: prout hæc fuit constitutio omnibus temporibus; ut interpretatur Apostolus* Rom. 3. Idemqe in Parallelis l. 2. par. 4. multis contendit, in Psalmo isto, *generali propositione, hominem à naturâ in defectionem ruentem depingi, impietate, inhumanitate, & improbitate circumfluentem, ab omni bono & benefaciendi studio alienum: & generalem istam conditionis labem deplorare Ecclesiam.*

Verum ista mihi, (ut qod res est, liberè proloqar) minùs probari possunt, nec cum Hymnographi mente scopoqe satis consistere videntur. Siqidem, primò, non qales ab ortu fuerint hice, qos loqitur, dicit; sed qomodo tunc temporis, cum illa conqereretur, se gererent. itaqe *non de vitio originali, sed de peccatis actualibus*, flagitiis ac facinoribus, ab hisce perpetratis, agi monet Cajetanus. In qam ferè mentem & Calvinus ipse; *Non de abscondito cordis affectu pronunciat, nisi qatenus impii suo indicio se produnt.* Secundò, qod & illorum è præcipuis agnoscunt, de sui seculi, populiqe sui, hominibus, qorum scelera exagitat ac conqeritur, verba facit. Calvinus, Judæos Doctores refellens, qi ad gentis suæ hostes ac oppressores trahunt, *Ad gentes*, inqit, *sine ratione torqent, qod de perversis Abrahæ filiis dictum est.* Mox: *Contextus clarè demonstrat, domesticos potius fidelium tyrannos & hostes, qam exteros à Davide notari. deniqe confusam vastitatem, qæ sub Savle fuerat, deplorat.* Et adhuc confidentius: *Ego non dubito confusum & perditum Judææ statum hic describi, qem invenit Savl, cum palam furere cæpisset.* Piscator: *Describit impietatem & tyrannidem gubernatorum populi Dei, qi tum erant, puta Savlis & consiliariorum ejus.* Eodem disertè concedit Bùcerus in Psal. 13. *Qanqam verum sit*, inqit, *omnes nos nasci filios iræ, & nisi Spiritu Christi detur renasci, nihil boni nos unqam facere; hîc tamen non hoc agit Psaltes; sed deplorat potius eorum perversitatem, qi suo tempore rerum potiebantur.* Et in Rom. cap. 3. *Verum est, regigni nos omnes oportere, ut qod bonum est facere valeamus. sed istic vates hoc qidem in loco non egit: verum descripsit ingenium & studia eorum, qi populo Dei impiè & tyrannicè dominabantur. id qod Psalmus ipse utroqe loco abunde testatur.* Tum ea qæ adjecit Apostolus ex Hymn. 5. ver. 9. & Hymn. 140. v. 3. Constat ex ipsis Vatis verbis, de adversariis ipsius propriis esse enunciata. *Deduc me*, inqit, *Domine, in justitiâ tuâ propter hostes meos; qia in ore illorum nihil est recti, — guttur eorum sepulcrum patens.* Et, *Libera me ab hominibus malis, à viris violentis custodi me. — qi exacuunt lingvam svam velut serpentis, venenum ptyados subest labiis eorum.* Nam de Esajæ verbis ex cap. 59. ver. 7, 8. qod dicam nihil est; cum Calvinus ipse, *Esajas*, inqit, *Israelem disertè notat.* Nec obstat, qod *de cœlo filios hominum prospexisse*, sive *intuitus Dominus* dicitur, qod urgent, Calvinus, Martyr, Piscator, qasi *genus humanum* ideo *universum* designetur. Neqe enim *filiorum hominum* nomine necesse est, avt gentes universas, avt gentium universarum mortales singulos designari; qia sunt illi omnes *filii hominum*, nec intuitum divinum horum qisqam defugiat. Sufficit qod *filii* sint *hominum*, & *conspectui divino subjecti*, de qibus David conqerendi cavssam habuerat. qorsum enim de Indorum ac Garamantum scilicet impietatibus ac immanitatibus, de qibus fortasse nec fando unqam acceperat avt per insomnium etiam cogitaverat qicqam, apud Deum qerimonias solennes non unas institueret? Sic Hymn. 4. vers. 3. *Filii hominum qousqe gloria mea ignominiosè à vobis habebitur?* Cum Savlis asseclas & avlicos duntaxat alloqeretur. & neqis ibi בני איש non אדם positum cavssetur; Hymn. 12. vers. 1. qi locus huic geminus. *Serva Domine, nam desiit benignus; nam defecerunt veraces de filiis hominum:* cum de eisdem verba faceret. ubi disertè Piscator, *filiis hominum.* i. e. *Savlis consiliariis. Synecdoche generis.*

Verum an nemo qisqam, dixerit qispiam, in toto illo Dei populo, vel in Savlis etiam avlâ, scelere tam horrendo immunis! *Respondent aliqi*, inqit, Martyr, *hyperbolen esse.* qod illi nevtiqam probatur. mihi verò omnino agnoscendum videtur. ut hoc velit; tam longè lateqe grassatam sceleris hujusce contagem, ut vix unus, avt nec unus etiam ab ea purus reperiatur, ut si Deus ipse omnituenti oculo despexerit, disqisierit, vix unum aliqem, avt ne hunc qidem inventurus sit, peste istâ immunem ac integrum. Sic Hymn. 12. vers. 1. loco supra lavdato: *Defecit vir benignus, an beneficus; defecerunt veraces ex filiis hominum;* de eisdem planè agens, qos istic exagitat; cum Jonathan tamen, qod & Piscator monvit, adhuc superesset. Sic Dominus ipse Jeremiæ c. 5. v. 1. *Circuite per vicos Jerosolymitanos, & spectate ac sciscitamini, & perqirite in plateis ejus, an deprehendatis virum qenqam, an existat ullus qi jus exeqatur, fidem colat; & parcam civitati.* Ad qem locum Calvinus: *Qæri potest, cur dicat ne unum qidem reperiri posse, cum ipse Jerosolymæ esset, haberet etiam socium Baruch & alios qosdam, qamvis esset exiguus numerus, in qibus superstes erat adhuc pietas.* Huic objectioni respondet. 1. *Videri hoc hyperbolicum esse.* 2. qod magis probat, *Prophetam cum populo agere, sepositis fidelibus, qos Deus qasi seorsum collegerat*, Esajæ cap. 8. vers. 16. *nec in populo reprobo proinde censendos. Spectandam cum qibus illi tunc fuerit certamen, cum Rege & consiliariis, pseudoprophetis, sacerdotibus impiis, populo scelerato. inter istos ne unum qidem esse, qi opponat se ad placandam iram Dei.* Cavssam nostram juvabit responsio alterutra. Sive enim rarum admodum in populo suo Savlisve famulitio ac satellitio deprehendi qenqam non scelere omni contami-

natissimum dixerit, sive adversarios tantùm suos bonorumqe reliqorum solos depinxerit, nihil erit necesse ad *genus totum humanum* extendere, & multò minùs ad statum conditionemqe illam, in qâ David ipse Hymno 51. v. 5. piiqe reliqi erant ab ortu suo constituti.

Atqe hic succurrit locus alter in Esajæ vaticiniis ab interpretatione geminâ ferè vindicandus, & menti sensuiqe genuino asserendus. Habetur is Esajæ c. 64. v. 6, 7. *Sumus tanqam immundus, nos omnes*, sive, *Immundæ rei similes sumus. & tanqam pannus menstruatæ*, sive, *panniculus abjectissimus, omnes justitiæ nostræ. — hec est ullus, qi invocet nomen tuum; qive excitet se, ad prehendendum te.* Incisum prius, prisci, novitii, certatim trahunt ad naturæ humanæ labem universalem, qæ piis etiam regenitis ex parte adhuc inhæreat, operaqe eorundem etiam optima qæqe aliqatenus inficiat & decoloret. Origenes in Rom. l. 3. ad c. 3. *Qis vel super justitiâ suâ gloriabitur; cum avdiat Deum per prophetam dicentem, omnis justitia vestra, sicut pannus mulieris menstruatæ?* Hieronymus in Esajam l. 17. ad c. 64. *Qicqid videmur habere justitiæ, panno menstruatæ mulieris comparatur.* Avgustini nomine avtor Soliloq. c. 28. *Nos omnes qasi pannus menstruatæ, de massâ corruptâ & immundâ venientes, maculam immunditiæ nostræ in frontibus portamus.* Eodem respexisse videtur Gregorius in Job. moral. l. 21. c. 15. *Sciunt*, inqit, *sancti, qia omnis humana justitia injustitia esse deprehenditur, si divinitùs districtè judicetur.* Certè Hugo Barchinonensis in Esaj. c. 64. *Qasi pannus menstruatæ, universæ justitiæ nostræ ad comparationem justitiæ divinæ.* Unde Gregorius l. 5. c. 7. *Sæpe ipsa justitia nostra ad examen divinæ justitiæ deducta, injustitia est; & sordet in districtione judicis, qod in æstimatione fulget operantis.* Idemqe in illud Jobi c. 9. v. 30. *Si fulserint velut mundissimæ manus meæ. Velut*, inqit, *qasi non verè mundæ, qia opera mea non sunt pure bona*, *sicut* Gregorius, l. 9. c. 28. Esaj. c. 64. *Universæ justitiæ nostræ*, &c. Eademqe fere habet Gvilielmus Peraldus Sum. tom. 2. tract. 6. part. 3. c. 2. Bernardus de verb. Esajæ, Serm. 5. *Nostra, si qa est, humilis justitia, recta forsan, sed non pura: nisi fortè meliores nos esse credimus, qam patres nostros, qi non minùs veraciter, qam humiliter, ajebant; Omnes justitiæ nostræ tanqam pannus mulieris menstruatæ.* Idem de verb. Origen. *ex personâ Pavli, sed verbis* Jobi c. 9. v. 15. *Etsi justus fuero, non levabo caput: qoniam omnes justitiæ meæ tanqam pannus menstruatæ coram illo.* Idem in dedicat. Eccl. Serm. 5. *Ipsæ justitiæ nostræ omnes ad lumen veritatis inspectæ, velut pannus menstruatæ inveniuntur.* Idem in Psal. 90. Ser. 1. *Si fideliter qis computet, facile ei erit advertere, omnes justitias suas qasi pannum menstruatæ reputari.* Idem de verb. Apost. Cor. Ep. 1. c. 1. v. 31. *Perfecta & secura gloriatio est, cum veremur omnia opera nostra, & cum, cum Esajâ Prophetâ omnes justitias nostras non aliud qam pannum menstruatæ reputandas esse cognoscimus.* Et in Fest. omnium Sanct. Serm. 1. *Qid potest esse omnis justitia nostra coram Deo? nonne juxta Prophetam velut pannus menstruatæ reputabitur, & si districtè judicetur, injusta invenietur omnis justitia nostra, & minus habens.* Ita constanter Bernardus: neqe enim est Bernardus sed Gvilielmus à S. Theodorico, liber ille de *amore Dei*, qi inter Bernardi tamen opera prostat; cujus cap. 8. ad opera refertur citra Deum in Christo præstita. Verum eodem trahit Dionysius Carthusianus in Psal. 132. *Ezechias, Jeremias, &c. non simpliciter, sed more humano se justos dixerunt, scientes utiqe, qod omnes eorum justitiæ essent coram Deo, sicut pannus menstruatæ.* Et Ferus in Matth. c. 12. v. 34. *Imò etiam in bonis operibus nostris nonnihil mali concurrit. Omnes*, inqit, *justitiæ nostræ tanqam pannus menstruatæ. unde hoc provenit nisi ex reliqiis ipsius Adam?* Idemqe in Joan. c. 3. v. 13. *Bona opera nostra nonnihil habent imperfectionis, imò plerumqe avt per vanâ gloriâ, avt aliud qiddam veteris hominis vitium inficiuntur, ut verissimè dictum sit, omnes justitiæ nostræ tanqam pannus menstruatæ.* Et rursus in Rom. 3. 10. *Reverâ facti sumus immundi omnes, & tanqam pannus menstruatæ omnes justitiæ nostræ. si in bonis etiam deficimus, qid in malis fiet? Hæc avtem imperfectio bonorum operum hinc est, qod tametsi Christo insiti sumus, nondum tamen planè interiit Adam ille vetus: qo fit, ut cum Christus opus aliqod bonum inchoat, Adam adveniens id ipsum vitiat vel corrumpit.* Qæ omnia cum multis eodem locorum in eandem sententiam aliis deleri jubet Index expurgatorius Hispanus. Eodem trahunt &, præter è nostris Lutherum Assert. Artic. 31. Oecolampadium, Borrhaum, Bulengerum, Snepsium in Esajam. c. 64. Perkinsum in Catholic. reform. c. de justific. Abbotsium in defens. Perkins. part. 2. c. 4. sect. 3. Chamierum Panstrat. tom. 3. l. 11. c. 18. è Pontificiis etiam adhuc recentioribus, Thomas de Vio, Cardinalis Cajetanus in ad Corinth. Ep. 2. c. 5. v. 21. Albertus Pighius controv. de fide & justific. & Thomas Morus in Epist. Apolog. pro Erasmo. Ita, qamvis non sit ista loci hujus mens genuina, qod & Lutherus, Calvinus, & Musculus in locum ipsum agnoscunt; probantqe satis Joannes Fisherus Roffensis Episcopus adversus Lutherum, Robertus Bellarminus de justificat. l. 4. c. 20. & ex Bellarmino Gvilielmus Episcopius adversus Perkinsum: constat tamen ex horum allegationibus, expositionibus, accommodationibus, & antiqis Patribus, & Pontificiis etiam, cum superioris, tum & inferioris ævi, non pavcis, probatam esse eam, qam nostri inde eliciunt, sententiam.

Verum geminus est reverâ locus hic illi Michææ, qi Esajæ commentarii vicem poterit præstare. Sic enim is de seculo suo conqeritur cap. 7. v. 2, 3, 4. *Periit benignus è terrâ, rectusqe ex hominibus nullus est: bonus*, sive, *optimus illorum, similis est spinæ, rectusqe*, sive, *rectissimus, præ spineto*, i. e. *spineto spinosior est. Justitias* dixit Esajas, pro *justis*, sive *justissimis* etiam, (sicut contra *iniqitas* pro *iniqis*, Hymn. 119. v. 133. *peccatum*, pro *peccatoribus*, Hebr. c. 12. v. 4. *circumcisio*, pro *circumcisis* Rom. c. 2. v. 26. & c. 15. v. 8.) qos *rectos*, sive, *rectissimos*, Michæas. Ut sit sensus, *Etiam qi justissimi sanctissimiqe videntur inter nos, impurissimæ cujusqe rei similes sunt.* Qomodo Michæas, *Qi optimi rectissimiqe, spinis & vepribus meritò comparari possunt, vel sunt istis etiam damnosiores noxiiqe magis*: avt, si simplicius sumere citra tropum ejusmodi libuerit, *Justitia nostra omnis, etiam speciosissima, qam prætendimus scilicet & profitemur, est mera immunditia, & abominabilis cumprimis.* Qalis est impiorum pietas fucata, qum vel pietatis opinionem avcupatur, vel sceleribus etiam conficiendis celandisve prætexitur. Parœm. c. 15. v. 8. & 21. v. 27. Reg. l. 3. c. 21. v. 9. Atqe ita fere post Camium Judæum, Gaspar Sanctius, & Hugo Grotius, ex cap. 1. v. 11,—15. & c. 66. v. 3. Qanqam ipse, Vatem cum Vate dum compono, priori potius illi interpretationi inhæreo; ut abstractum pro concreto, adjunctum pro subjecto sumatur; locutione Hebræis admodum familiari. Sic enim און *injuria, vexatio*; pro, *homine injuriæ*, sive *vexationis*, i. e. injuriæ vexationive dedito. Hymn. 119. v. 133. ea mens loci genuina. Seqitur enim, *Vindica me ab hominis oppressione.* Nec secus ἁμαρτίαν sumpserim, ad Hebr. c. 12. v. 4. Ita Hymn. 36. v. 11. רגל גאות *pes superbiæ*, pro, *pede viri superbiæ*, i. e. superbi. שלום *pax*: pro *viro pacis*, i. e. pacifico. Hymn. 120. v. 7. תושיה *sapientia solida*, pro *viro solidæ sapientiæ*, sive solidè sapiente. Mic. c. 6. v. 9. אולת *stultitia*; pro *muliere stultitiæ*, sive stultâ muliere. גבורה *robur*, pro *viris roboris*, sive robustis. Esaj. c. 3. v. 25. In istiusmodi verò formulis collationis gradum summum pluralibus adhibitis exprimere assolent. Sicut enim *sapientias* dicunt, pro sapientiâ summâ. Parœm. c. 1. v. 20. & c. 9. v. 1. ita איש תבונות *virum intelligentiarum* dicunt, pro viro intelligentissimo. Parœm. c. 11. v. 12. Et איש חמדות *virum desideriorum*, sive, *amœnitatum*; pro viro desideratissimo, sive amœnissimo, Dan. c. 10. v. 11—19. Et simpliciter etiam nomine regente subjecti indice suppresso, חמודות אתה *desideria*, sive, *amœnitates, es*, i. desideratissimus, sive amœnissimus. Ibid. c. 9. v. 23. nec aliter Cant. c. 5. v. 16. כל־מחמדים *totus est amœnitates*, h. e. totus est amœnissimus; sive qicqid est illius, amœnissimum est. Et istic pariter *justitiæ*; pro *viris justitiarum*; eis utiqe qi justissimi sive integerrimi sibi videntur vel pro ejusmodi aliis qoqe habentur, & præ reliqis haberi possint. Cæterum qocunqe modo ista sumpserimus, certum est

utro-

utrobiqe, cum *bonos rectosqe defecisse prorsus; optimos re-*
A *ctissimosqe maleficos & impurissimos esse; neminem qenqam superesse, qi Dei nomen invocet, avt ad Deum apprehendendum excitet sese*, conqeruntur isti; de corpore populi Judaici ita esse accipiendum ut tamen vates uterqe, cum piis pavculis necessariò sint eximendi. Neqe enim probandum existimo, qod tamen Zvinglio visum, ut per interrogationem legatur, *Nullus est qi nomen tuum invocet*, &c? Avt qod Brentius, *Nemo qi ita invocet, ut liberationem obtineat*. Qem nec in eo seqi possum, qod superiora sic explicat; *Nos omnes, sive justi sive injusti, tractamur ut immundi: è*
B *locis sanctis in exilium ejecti, & in oculis hostium tam abominabiles habemur, ut existiment se etiam aspectu nostro sordidari. Etiam omnes justitiæ nostræ, h. e. omnes justi inter nos tractantur & abjiciuntur, velut impurus pannus menstruatæ, à qo etiam vultum suum avertunt, qicunqe eum viderint.* Etiamsi apud Camium Judæum istiusmodi etiam qippiam suggestum offendam, qi tamen ipse qid hîc sentiat est superius indicatum. Isti inqam, explicationi assentiri non possum, qum ea qæ seqũntur aliò prorsus concedant. Nec secùs sane sumendum videtur, qod David suo seculo apud
C suos, *benignos ac veraces penitus defecisse, neminemqe* esse pronunciat, *qi vel Deum reqirat, vel boni qicqam exeqatur.* Qocunqe enim modo intelligere libuerit, constat planè Davidem se, cum *gente justâ*, qam loqitur, è numero illorum, qos tam dire exagitat, exceptum voluisse.

Verum nisi adeò universalia fuerint ista, ut *totum genus humanum*, imò *totum generis humani*, nec genera tantùm singulorum, sed singulos generum, uti loquntur, comprehendant, qi poterunt instituto Apostolico convenire?

D Hic verò sudatur satis: nec se facilè expediunt pleriqe. Neqe verò, si exitus hîc nullus pateret, ideò ad ea confugere necesse, qæ testimoniorum contextus ipse falsi liqidò evincit. Tantùm enim non clamat & clare vociferatur dictionis propheticæ series, (qod Junius tamen tam præfractè negat) *prophetas* in locis illis omnibus *ad personas, cavssas, facta, & tempora particularia respexisse.* Alii itaqe aliter nodum hunc exolvere nituntur. Primò respondent nonnulli, referente, nec improbante Junio, in qibus est Hyperius, *comparationem rerum illarum particula-*
E *rium & variorum temporum, puta Davidis atqe Esajæ, instituì cum illis temporibus, qibus hæc à Pavlo scripta sunt: cumqe in republica Judæorum olim omnium castissima sanctissimaqe fuerint illa tempora, qibus David & Ezechias regnum obtinebant, si ea tantæ corruptionis & impietatis nomine reprehenduntur, multò magis cætera, & hæc præcipuè, qibus Apostolus vivebat.* At 1. ut de Ezechiâ nihil dicam, non regni sed exilii Davidici tempora eo loci delineata videntur. 2. nec temporum collatio istiusmodi ab Apostolo videtur instituta. Secundò, *responderi non incommode* posse Junius ait, *inductione*
F *usum Apostolum, qæ ne longior esset, eorum temporum tantùm exempla produxisse, qæ fuerant omnium purissima. Judæi omni tempore fuerunt peccatorum rei, temporibus Mosis, Judicum, Regum, captivitatis, reversionis, cæteris nam si his qibus ad Deum proximè accedebatur, de qibus David & Esajas; in cæteris multo magis. Ergò Judæi omnes tenentur peccati rei.* Verum eodem vitio laborat responsio ista, qo prior illa: nec purissima, sed profligatissima fuerunt tempora illa; & inductio manca ac restricta nimis videtur. Tertiò, re-
G spondent alii, Calvino referente: *non urgeri à Pavlo testimonia ista, qasi dixissent ii naturaliter vitiosos esse homines, sed proponi hanc similitudinem, qod cum proceres electi populi tam scelerati fuerint, nil mirum sit injustitiam passim regnare in mundo.* Verum, Calvino censente, *frigida nimis est solutio ista*; nec reverâ commoda satis videtur: qum Pavli scopus sit ostendere, non partem hominum majorem; sed genus totum humanum peccati reum teneri. Qartò, respondet Calvinus ipse, *Etiamsi in hostes suos peculiariter invehatur, tacitè tamen* (qod & minimè dubium esse fidenter pronunciat) *à Davide conferri cum Dei filiis, qicunqe non sunt spiritu regeniti, sed feruntur carnis suæ ingenio.* Verum qod tacuit Vates ipse, unde nobis innotescit? certè non magis collationem universalem istiusmodi David istic instituisse videtur, qam avt Esajas c. 59. avt è sacris Vatibus alius qisqam, ubi in suorum scelera & flagitia invehitur. Qintò, respondet Bucerus, *Sufficere ad Apostoli institutum ista; qod sit probare, legem ad id non valere, ut justitiam sectatoribus suis conciliet: nam dum adeò non potuit injustitiam arcere, qin ii qi præcipui videri legis judices volebant, ad unum omnes injustitiæ toti servirent, effectum est, legis ope solâ, neminem justitiæ fore compotem.* Sed nec ista satisfaciunt: neqe enim hoc ab Apostolo disceptatur, lex homines ab iniqitate & injustitiâ abducat, necne: verum an legem qisqam adeò
B accuratè observaverit, ut nullius delicti reus censeatur, sed observationis exactissimæ ratione justus censeri, ac justificari possit. Sextò, Rollocus, *Apostolum ea qæ à Prophetis sunt dicta in hypothesi, h. e. de certo qodam populo, qod fuit in certo tempore, ad thesin transferre; nec modò ad universam Judæorum gentem, sed ad universum genus humanum in se extra Christum consideratum: qia omnes homines naturâ suâ tales sunt, qales describuntur isti, de qibus locuti sunt Prophetæ.* Verum istud τὸ καθόλου poscere videtur: præsumit enim, qod probandum proposuerat Apostolus, *homines peccati*
C *reos teneri, eoqe nomine judicio divino subjacere.* Amplius itaqe aliqid adjectum oportet, qo ad Apostoli cavssam obtinendam ista valere comprobetur. Sic ergò mihi procedere videtur ratiocinatio Apostolica. Qo omnes in universum mortales confirmet esse ab ortu etiam ipso vitio obstrictos; genus totum humanum in duas partes dispertitur, Judæos & Exteros. Exteros qod attinet, primo loco, capite primo, & secundi etiam parte priore, ostendit, horum qoqe, qi rerum divinarum notitiâ maximè pollebant, sapientiamqe præ cæteris professi fuerant, impietate tamen
D & impuritate insigniter fuisse contaminatos. Eaqe vitia, qæ ejusmodi esse lux ipsa ingenita, lexqe insita liqidò satis prodebat, apud istos passim dominium exercuisse. De Judæis idem ceperat indicare, capitis secundi parte posteriore: ex his etiam qi legis divinæ notitiâ præ reliqis plurimum gloriabantur, nec flagitiis tamen avt facinoribus immunes extitisse. Verùm qia Judæi indignè laturi videbantur, cum exteris semet hac in parte componi; ad hoc ampliùs demonstrandum sese rursus hîc accingit; & ex propriis ipsorum monumentis ostendit clarissimè, impietates ac sce-
E lera omne genus etiam apud istos viguisse; imò adeò longè lateqe pervasisse, ut eorum pars maxima, imò totum qodammodo corpus populi ac politiæ istius, labe lueqe pestiferâ hac corruptum & coopertum fuerit. Hinc avtem concludere in proclivi fuerat, qum inter exteros etiam animi culturam & sapientiæ studium nomenqe professos, Judæos qoqe institutionis divinæ insuper participes, vitia sceleraqe tam fœda, tam immania, eaqe tam freqentia, tam per universos propemodum grassantia, obtinuerint, fieri non posse, qin tota
F generis humani massa sit ab origine vitiata, nec à vitii hujus contagie mortalium qenqam immunem prorsus deprehendi.

Viderunt ex parte & agnoverunt hoc etiam Exteri ipsi. Plato de legib. *l. 6.* Ἄνθρωπος, παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς, θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ· μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφὲν, ἀγριώτατον, ὁπόσα φύει γῆ. *Homo, disciplinam rectam cum indole felici sortitus, divinissimum & mansvetissimum animal solet evadere: cæterum ni probè satis educatus & institutus fuerit, ferocissi-*
G *mum est omnium qæ terra gerit.* Aristoteles Politic. *l. 1. c. 2.* Ὥσπερ γὰρ τελεωθὲν, βέλτιστον τῶν ζώων ἄνθρωπός ἐστιν· οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης, χείριστον πάντων. *Qemadmodum enim homo disciplinâ consummatus, animantium omnium præstantissimum evadit: ita idem à legum instituto jureqe sejunctus, omnium pessimum existit.* Polybius *Histor. l. 1.* Ταῖς ψυχαῖς τοιαῦται πολλάκις ἐπιφύονται μελανίαι καὶ σηπεδόνες, ὥστε μηδὲν ἀσεβέστερον ἀνθρώπου, μηδὲν ὠμότερον ἀποτελεῖσθαι τῶν ζώων. *In animis hominum sæpenumerò ea ingenerantur fuligines, & corruptelæ ejusmodi, ut nullum animal inveniri possit, qod impietate ac crudelitate homo non superet.* Disertissimè Plutarchus *de avdiendo*: Ὅπου πάσης ἀκροάσεως ἀπειργόμενος ὁ νέος, καὶ λόγου μηδενὸς γευόμενος, οὐ μόνον ἄκαρπος ὅλος καὶ ἀβλαστὴς διαμένει πρὸς ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ

διαστρέφοιτο πρὸς κακίαν, ὥσπερ ἐκ χώρας ἀκινήτου καὶ ἀργῆς. ἄγρια πολλὰ τῆς ψυχῆς ἀναδιδοὺς, δῆλόν ἐστι· τὰς γὰρ ἐφ' ἡδονὴν ὁρμὰς, καὶ πρὸς πόνον ὑποψίας, οὐ θυραίας, οὐδ' ἀπὸ λόγων ἐπεισάκτους, ἀλλ' ὥσπερ αὐτόχθονας οὔσας μυρίων παθῶν καὶ νοσημάτων πηγὰς, ἐὰν ἐᾷ τις ἀφέτους ᾗ πεφύκασι χωρεῖν, καὶ μὴ λόγοις χρηστοῖς ἀφαιρῶν ἢ παρατρέπων, καταρτύῃ τὴν φύσιν, οὐκ ἔστιν, ὃ τῶν θηρίων οὐκ ἂν ἡμερώτερον ἄνθρωπος φανείη. *Hoc utiqe clarum est adolescentem, si à disciplinâ omni arceatur, nec sermonem ullum qo erudiatur, gustaverit, non modo sterilem prorsus, fore, virtutem qod attinet, ut nihil fructus germinisve ejusmodi producat, sed & ad vitia facilè desciturum, agrestia multa ex animo, tanqam ex terrâ incultâ & inexercitatâ, emittentem: impetus enim animi ad voluptatem ferentes, sinistrasqe de labore suspiciones, habet, non extrinsecus illapsos, avt sermonibus immissos, sed indigenas qosdam, innumerabilium affectuum morborumqe fontes: qos si qis dimissos permiserit qâ sunt nati, procedere, nec institutis bonis tollendo, nec divertendo, naturam composuerit, nullum utiqe est animal, qod non homine mansvetius sit futurum.* Nihil poterat efficacius dici, siqidem enim citra culturam adhibitam vitia pullulantia, & sponte suâ progerminantia, mali vitiiqe radices fontesqe (ut ille loqitur) indigenas intus delitescentes arguunt: qanto magis nativam, ac per conseqens universalem, labem liqidò produnt, scelera omne genus, flagitia, facinora execranda, tam freqenter feraciterqe prodeuntia, & prorumpentia, etiam ubi cultura non humana tantùm, sed divina qoqe assiduè seduloqe adhibita fuerit? Ita pulcrè procedit, fortiterqe concludit, si accuratiùs perpendatur, argumentatio Apostolica, nec est qod ad ea κρησφύγετα & suffugia divertamus, qæ dictionis propheticæ contextus respuit.

Jobi cap. eodem 14. vers. 10. וגבר ימות ויחלש ויגוע אדם ואיו & vers. 14. אם ימות גבר היחיה Græci: Ἀνὴρ δὲ τελευτήσας ᾤχετο· πεσὼν δὲ βροτὸς οὐκ ἔτι ἐστί. — ἐὰν γὰρ ἀποθάνῃ ἄνθρωπος, ζήσεται. priore loco אנו legisse videntur, posteriore, interrogativæ particulæ rationem nullam habuerunt. Latinus; *Homo verò cum mortuus fuerit, & nudatus atqe consumptus, ubi qæso est? — Putasne mortuus homo rursus vivet?* Cyrillus, an Joannes potiùs Hierosolymitanus *Catechef.* 12. ne resurrectionis fidei detractum Jobi verbis illis isse videatur, priora interrogativè, tanqam si negent, posteriora enunciativè, tanqam affirment, interpretatur. Ἀνὴρ δὲ τελευτήσας ᾤχετο; πεσὼν δὲ βροτὸς οὐκ ἔτι ἐστίν; & exponit δέον γε πιστευθῆναι καὶ ἐγειρομένου τοῦ δένδρου, ἄνθρωπος δι' ὃν τὰ ξύλα γέγονεν, οὐκ ἐγείρεται; (Qod Pedo, sed mente pavlò diversâ, carmine in *obitum Mæcenatis* lugubri;

Redditur arboribus florens revirentibus ætas.

Ergo non homini, qod fuit ante, redit?)

& mox ne vim facere dictioni videatur; Ἀνάγνωθι τὸ ἀκόλουθον. μετὰ τὸ εἰπεῖν ἐρωτηματικῶς, Πεσὼν δὲ βροτὸς οὐκ ἔτι ἐστί; λέγει, ἐὰν γὰρ ἀποθάνῃ ἄνθρωπος, ζήσεται. *Lege qod seqitur. postqam interrogativè dixerat, Homo ubi ceciderit, non est amplius? dicit, siqidem enim mortuus fuerit homo vivet.* In eandem mentem Tigurinus: *Et vir langvore confectus morietur? & homo expirabit, ut nuspiam superstes sit?* Oecolampadius: *Si vir morietur, dum occiditur, & expirabit, nusqamne erit? non iterum comparebit? non & illum odor aqæ* i.e. *Spiritus Christi resuscitabit?* Qi & interrogativè efferri vult, qod vers. 12. habetur, *Et vir dormiet, & non resurget?* & vers. 14. sed negativâ interfitâ, *si morietur vir, non vivet?* Gvalterus itidem: *Et vir langvore confectus morietur, & homo expirabit, ut nusqam superstes sit?* q.d. *cum arbores mortuæ repullulent, qis tam cæcus fuerit, ut hominem æternâ morte sopiri putet, absqe omni restitutionis spe?* Verum ista cum contextum ipsum vitiant particulas nunc addendo, nunc demendo; tum & dictionis scopo primario prorsus adversantur; qi is est, ut hominis miseriam vanitatemqe modis omnibus exaggeret; non ut vitæ post hanc futuræ spe expositâ solatii qicqam in malis mediis sibi sufficit. Verba Jobi diserta sunt, *Moritur vir, exciditurqe; & expirat, & ubi est? — Vir decumbit, nec resurgit. — Si mortuus fuerit vir, num victurus est?* Neqe verò verendum est, si Jobi verba, prout ipse protulit, sumantur, resurrectionis fidei spcive decessurum qicqam. Avt ad suffugia illa, frivola satis, confugere opus erit: ut vel cum Chaldæo, de *viro malo* intelligamus, qod dictum est, *non fore ut reviviscat denuò.* qod absolutè enunciatum falsi facilè convincitur: qum *resurrectio tam malorum qam & bonorum* futura sit. Act. c. 24. v. 15. vel ex alienâ personâ Jobum ista locutum velimus, qomodo Salomon in *Ecclesiaste* havd pavca; qod qibusdam placuisse monet Philippus; sed nec verisimilis, nedum veri speciem ullam habet. avt illud, *Putasne mortuus homo rursus vivet?* qod ab Hebraicâ tamen lectione recedit; tanqam per admirationem, non per dubitationem, nedum rejectionem atqe negationem vehementiorem, dictum accipiamus. qod contendunt frustra Gregorius, Philippus, Hugo, Lyranus, cum in promptu sit verba simpliciter interpretari, vel de *tempore seculi* hujusce; non fore ut reviviscat homo jam mortuus, qamdiu consistet orbis iste, sive donec is esse desierit. *non expergiscetur*, inqit, *donec cæli amplius non existant.* v. 12. *i.e.* donec venerit finis mundi hujus; qando *cæli transituri* sunt. Pet. Epist. 2. c. 3. v. 10. atqe ita Gregorius, Philippus, Hugo. vel (si id minus placet, qia aliter formulam istam interpretantur nonnulli, è qibus sunt Mercerus, Junius, Merlinus, Piscator, *usqe dum cæli non futuri sunt.* i.e. *nunqam.* Ex Hymno 72. v. 7.) de *vi naturæ*, non posse vi ullâ naturali vitam mortuo restitui: atqe ita Lyranus, Vatablus, Mercerus, Merlinus. Vel etiam de *vitæ ratione*; non reversurum ad vitam eam, qam hic egerat, denuò colendam, sorteqe in eâ lætiore fruendum qod c. 7. v. 10. dixit, *non reversurum ampliùs ad domum suam.* Et David de infantulo suo, *non est ad me reversurus.* Reg. l. 2. c. 12. v. 23. atqe ita etiam Cyrillus, Philippus, Lyranus, reliqi illi, qi *nunqam* id qod dicitur, futurum statuunt. Deniqe havd malè Esdræ filius: *sic dixit Job, mortuus non reviviscet: qomodo David, spiritus est qi abit & non revertitur*; *Hymn.* 78. v. 39. *cum tamen vivificationis futuræ meminerit. Hymn.* 104. v. 30. Eâdem avtem planè, qâ Job istic, imagine usus etiam est Moschus in mortalitatis humanæ statu irreparabili deflendo, *idyll.* 3. verbis versibusqe istis;

Αἲ αἲ, ταὶ μαλάχαι μὲν, ἐπὰν κατὰ κᾶπον ὄλωνται,
Ἠδὲ τὰ χλωρὰ σέλινα, τό τ' εὐθαλὲς οὖλον ἄνηθον,
Ὕστερον αὖ ζώοντι, καὶ εἰς ἔτος ἄλλο φύοντι·
Ἄμμες δ' οἱ μεγάλοι καὶ καρτεροὶ ἢ σοφοὶ ἄνδρες,
Ὁππότε πρᾶτα θάνωμες, ἀνάκοοι ἐν χθονὶ κοίλῃ
Εὕδομες εὖ μάλα μακρὸν, ἀτέρμονα, νήγρετον ὕπνον.
Ehev, malva tenella, virenti ubi deperit horto,
Atqe apium, & lætum, coma cui crispatur, anethum,
Inde renascuntur, anno rediviva seqenti:
Nos homines, qi vi tantum, qi mente valemus,
Mox ubi concidimus, gelidâ tellure repofti,
Rursus nunqam expergiscendi deinde, misclli
Dormimus bene longum, altum, sine fine soporem.

Interest, qod vir sanctus non sine restrictione aliqâ, qod dixit, poeta absolutè prorsus, intelligi volebat.

Verba ista Domini Jeremiæ c. 31. v. 32. ואנכי בעלתי בם καταφατικῶς prolata censent pleriqe. David Camius, *Etiamsi ego dominarer illis, essemqe eis in Deum, illi tamen irritum fecerunt fœdus meum.* Chaldæus. אתרעיתי *& ego illis societate conjunctus.* Hieronymus, *Pactum qod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum.* Qod meliùs Pagninus, *eis.* Castellio; *Qod meum qidem imperantis eis fœdus violarunt.* Tigurinus. *Qod fœdus meum ipsi irritum fecerunt, & ego ostendi me esse Dominum eorum.* Vatablus. *Factus sum qasi vir eorum, vel functus sum veri sponsi officio erga illos.* Calvinus. *Ego tamen dominabar ipsis: ut hoc velit, moderatiùs ac humaniùs cum eis egisse Deum, qam Reges Dominiqe cum suis soleant, qi edicta suis promulgant potiùs, qam fœdera cum eis ineunt.* Genevensis & Regiæ editiones nostræ. *Etiamsi ego illis maritus,* sive *conjugio junctus, essem,* i.e. *qamvis ego me ut maritum declaraveram erga eos: nempe, per varia beneficia. Sicut Hos. c. 2. v. 7, 8.* Piscator. Græci verò interpretes qos LXX. dicimus, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν. *& ego neglexi eos.* Qod & Apostolus retinuit, ad Hebræos c. 8. v. 9. Hos itaqe געלתי legisse Piscator avtumat, i.e. *fastidivi eos.* Sicut supra c. 14. v. 19. אם בציון געלה נפשך *num fastidit*

dit Sionem anima tua? qam lectionem probat & Medus noster. At verò Joseph Davidis pater, referente filio, ipsum בעלתי exponit בחלתי & hoc rursus קצתי *fastidiri*: qo sensu sumitur Zachar. c. 11. v. 8. ונפשם בחלה בי *& fastidivit me illorum anima.* Nisi forsan בעלתי pro בחלתי scriptum voluit. Sed illud magis videtur; qia expositioni suæ firmandæ regulam istam substernit: כל לשון בעילה בעל שהוא קשור בבית הוא לשון גנאי *Verbum* בעל *ubicunqe cum* ב *construitur, ignominiæ & dehonestamenti significatum habet; sive ignominiosum & contumeliosum aliqid sonat.* Sed falsa est omninò præscriptio ista. Siqidem bis tantùm in constructione istiusmodi verbum בעל in sacris reperitur codicibus. Locus uterqe in hujus ipsius Vatis scriptis, & eisdem ferè utrobiqe verbis, habetur: alter est, qem nunc in manibus habemus; alter, cap. 3. v. 14. ubi sensum qem is poscit, contextus series, nullo modo admittit: hortatur enim Deus populum suum, qi idola prosecutus fuerat, ad sese reverti, adhibito argumento hoc, כי אנכי בעלתי בכם *Qia ego sum conjugio junctus vobis; & vos ad me recipiam.* Cæterum V. C. Franciscus Junius, qo cum Vatis verbis versionem Græcam ab Apostolo admissam conciliet, qæ aliud prorsus præ se ferre videatur, ἐρωτηματικῶς illa proferri vult, ac si dicatur, *& ego conjugio junctus mansissem eis? indignantis*, inqit, *Dei verba, qæ ad evidentiam majorem, negatione categoricâ expressit Apostolus.* De qo aliorum per me judicium esto. Ego ad priora illa propendeo magis. Et Apostolum existimo versionem Græcam eam retinuisse, licet ex parte minùs sanam, qia tunc temporis sola apud Hebræos ἑλληνίζοντας recepta.

Michææ c. 5. v. 2. ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה LXX. Καὶ σὺ Βηθλεὲμ ὁ οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα. Latinus Vetus. *Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda.* Meliùs Piscator, & Junius ferè; *At te qod attinet, Bethlechem Ephrata, minima ut sis in millibus Juda, ex te (tamen) prodibit mihi, qi futurus est dominator in Israele.* Verbis ipsis inhærere si libuerit, ita fuerit vertendum; *Et tu Bethlehem Ephrata, parvus esse,* (sive, *ut sis*, vel, *ut recensearis*, uti Chaldæus habet) *in chiliadibus Juda; ex te mihi prodibit, ut sit* (qi futurus est) *dominator Israelis.* At Evangelista, an scribæ apud Evangelistam ab Herode consulti, Matthæi c. 2. v. 6. Καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα, &c. *Et tu Bethlehem terra Juda, neqaqam es minima inter duces Juda: ex te enim prodibit dux, qi pascet*, vel, *reget, Israelem populum meum.* Qin & Origines *adv. Cels. l. 1.* Græcam versionem negativâ interstitâ laudat: Καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, οὐκ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα. Et Joannes Chrysostomus, *Orat. qod Christus Deus, & Orat. de Trinitate.* Nec secus in versione τῶν LXX. Latinâ apud Hieronymum reperitur, *Neqaqam minima es, ut sis in millibus Juda.* Sed vitio manifesto; cum Hieronymus ipse in *commentariis* aliter planè, qam Evangelistam eos habere palam profiteatur. Avgustinus verò *de Civit. Dei l. 18. c. 30.* illa Michææ verba Latinè sic refert; *Et tu Betbleem domus Ephrata, neqaqam minima es, ut sis in millibus Juda.* Mitto reliqas discrepantias, sive ἐναλλοφανῆ: illud tantum attingo, qod *minima* esse ibi affirmatur, istic negatur. Discrepantiam ergò nonnulli non specie tenus tantum, sed reverâ subesse nevtiqam diffitentur. Nec de conciliatione satagendum existimant: qum verba vatis apud Evangelistam vitiata liberè fateantur. Vitium id alii Evangelistæ ipsi adscribunt, qi memoriâ lapsus parum rite retulerit. Ita ex qorundam sententiâ Hieronymus *in Mich. l. 2.* (qod & Erasmus in *annot. ad Matth.* probare videtur) *Evangelistas & Apostolos, non ex libris, semper testimonia carpere, sed memoriæ credere, qæ nonnunqam fallitur.* Idqe hoc loco contigisse: qod mihi nefas admissu semper habebitur. Siqidem, ut Avgustinus *de Consens. Evangel. l. 2. c. 12. Omnem falsitatem abesse ab Evangelistis decet, non solùm eam qæ mentiendo promitur, sed etiam eam qæ obliviscendo.* Alii non Evangelistæ, sed *scribis & sacerdotibus improperant, qi per imprudentiam & incogitantiam sic enunciaverint.* Ita Hieronymus ipse, qi ideò opinatur *horum verbis Evangelistam prophetiam istam prodidisse, qo eorundem circa divinæ scripturæ lectionem negligentiam argueret.* Sed nec istud verisimile videtur, in re tanti momenti tam supinos fuisse, præsertim cum codices præstò essent, qos consulere promptum erat. Alii deniqe nec scribis & sacerdotibus, qi ita protulerint, prout apud Prophetam habebatur, nec Evangelistæ etiam, qi ita clarè retulerit, prout ab eis est prolatum, sed Matthæi interpreti culpam hanc tribuunt. Hæc est Jacobi Fabri sententia: qi *Matthaeum Hebraicè scribentem* censet *Propheta verba ipsissima posuisse, qæ post Græcè vertendo depravaverit interpres.*

B Verum ista fundamentis, non vanis tantùm & incertis, sed fidei pietatiqe adversis innituntur. Siqidem, cum Evangelium sumit Hebraicè à Matthæo scriptum, qod etiamsi Irenæus *l. 3. c. 1.* prodiderit, à vero tamen prorsus abhorrere videtur: tum Græci contextus, qi solus extat, (nam Hebraicæ qæ extant editiones, eas recentioris esse ævi, res ipsa tantùm non vociferatur clarissimè) fidem infringit, avtoritatemqe penitùs tollit. Interpretatio verò dictionis propheticæ qam is exhibet, tantùm abest ut Evangelistam cum Vate componat, ut discrepantiam etiam multo majorem, & qæ conciliationem omnem planè respuat, inducat. Siqidem de Christo ipso dici vult, qæ ad locum Christi natalem Evangelista retulit. Sic enim Vatis verba vertit, *O tu Bethleem Juda, parvulus ut sis in millibus Juda, ex te mihi egredietur: Parvuli* avtem nomine Christum statuit designari: ex illis Esajæ c. 9. v. 6. *Parvulus nobis datus est.* Cui favere videri possit, & alter ex eodem Vate locus c. 60. v. 22. *Parvus erit in millenos, & minimus in gentem numerosam.* Qæ verba respexisse scribas Franciscus Junius opinatur, vaticinium istud sic efferendo, qomodo Evangelista prodidit. Verum nos, nodum qi solvat qærimus, non qi constringat arctiùs, multò minus, qi exolvendi spem omnem præcidat.

Ad illos igitur transimus, qi discrepantiam tollere, & cum Vate Evangelistam conciliare annituntur. Nec operæ pretium hic fuerit, multis disceptare, Scribarumne verba, qod post Hieronymum, Anselmo, Thomæ Aqinati, Cajetano, Junio, Maldonato, Cano *loc. Theolog. l. 2. c. 14.* placuit, an sua ipsius; ad Vatis mentem accommodata, qod aliis visum, posuerit: cum parum intersit, hoc an illud dicatur, modo à dictionis Propheticæ mente sit aberratum. Alii itaqe ita cum Vate Evangelistam componunt, ut etiamsi verbis pugnantia pronunciasse videantur, respectu tamen diverso utrumqe vere dicatur. Atqe hac in parte vix est dignus commemoratu Ambrosius (si is saltem est qi *Epist.* 18. allegoriis indulgendo nugatur planè, dum *Betbleemi* nomine *Ecclesiam* intelligit. *In parcioribus*, inqit, *est*, (sic enim reddit ὀλιγοστὸς εἶ) *qia parci sunt, qi intrant in domum panis per angustam viam. Et non est in parcioribus, i. e. de proficientibus, qæ Christum non agnovit: nec minima est, qæ est domus benedictionis & divinæ gratiæ receptaculum: & in eo minima, cui is qi aliqid confert Christo, videtur deferre. Matth. c. 25. v. 40.* Ut Bethleem scilicet Ecclesiæ typum præferat. Solutio istic receptissima est, ut *minima* dicatur à Vate Bethleem, ratione status ac conditionis externæ, cum nec ambitus, nec splendoris eximii alicujus urbs esset; *havd minima* tamen eadem, sed vel maxima amplissimaqe ab Evangelistâ vel scribis meritò prædicetur, ob mundi Salvatoris Regisqe æterni indidem oriundi natales, qi summam illi celebritatem sint conciliaturi. Ita qod ille enunciato discreto usus dixit, *Tametsi minima sis*, qoad conditionem externam, scilicet, *tamen ex te prodibit Christus*: hoc illi in enthymema resolutum sic efferunt; *Non es minima, etiamsi videaris esse: ex te enim prodibit Christus.* Concedunt in hanc partem Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Remigius, Lyranus, Hugo Cardinalis, Arias Montanus, Calvinus, Gvalterus, Brentius, Piscator, Junius in *Paral. l. 1. p. 5.* qi & *scribas eo modo protulisse* opinatur, *respicientes ad beatissimum illud tempus, qo Herodem affici videbant Messiæ commemoratione: tanqam si dixissent, fuisse qidem minimam in ducibus Juda priscis temporibus, sed hoc suo tempore, non ampliùs minimam esse, sed amplitudine & gloriâ cum aliis comparandam propter Christum alumnum suum.* Atqe hi qidem agnoscunt, verba

ba si spectantur, non idem utrobiqe dici, sed qod alterum tamen alteri nevtiqam repugnet, cum respectu diverso utrumqe verè dicatur: ad qos etiam proximè accedit Rupertus à Flacco Illyrico *Clavis part.* 1. adductus: *Parvula es in oculis hominum, sed neqaqam minima es in oculis Dei.*

At non desunt, qi nec verba ipsa non idem planè sonare utrobiqe contendant, si accuratiùs perpendantur. Hoc avtem demonstrare conantur alii Evangelistæ verba ad Vatis mentem trahendo, alii Vatis ad Evangelistæ mentem accommodando. Ex illis est avtor nescio qis à Jansenio lavdatus, qi per hyperbolen à Matthæo dictum accipi posse opinatur, *Neqaqam minima es*, pro eo qod est, *adeò humilis es, ut ne minima qidem vocari possis inter principes Juda.* Verum qod & idem monuit, *intelligentiæ huic obstat subjuncta cavssalis; Ex te enim prodibit, &c.* Ex istis qi sunt vel receptam vaticinii versionem admittunt, vel rejectâ istâ, aliam ab eâ substituunt. Versionem vaticinii receptam qidam admittunt, sed enunciationis modo tantum ita attemperant, ut cum Evangelistæ dictione conspiret prorsus. Ita Maldonatus, qi *Scribas ait Vatem cepisse, tanqam ironicè locutum; Minima es*, i. e. *esse videris; sed non es.* Verum non magis ironicæ locutionis apud Michæam, qam hyperbolicæ apud Matthæum vestigia comparent. Alii ergò Vatis verba non εἰρωνικῶς sed ἐρωτηματικῶς proferunt, ut negatio etiam vehementior subsit. *At tu Bethleem, num es minima inter chiliadas Juda? q. d. tantum abest ab eo ut minima sis, ut in primis ac amplissimis censeri debeas.* Hanc expositionem referunt Isidorus *Hispal. adversus Judæos* (si Riberæ fides integra) Isidorus Clarius *in Schol. ad Mich. c.* 2. Flaccus Illyricus *in Matth. c.* 2. & in *Clavi part.* 1. Chemnitius *harmon. c.* 10. Ludovicus Vives *in Avg. de Civi. Dei l.* 18. *c.* 30. Cornelius Jansenius in *Concord. c.* 9. Robertus Bellarminus, qi & Matthæum sic legisse affirmat *de verb. Dei l.* 2. *c.* 12. Franciscus deniqe Ribera, qi ut *expeditissimam simul & verissimam istam* (qod *à prioribus insuper habitum* monet) multis ipse confirmare conatur, *in Mic. c.* 2. Itaqe post generalem illam observationem propositam de *sensu* sæpenumerò *pronunciationis ratione adjuvando*; Isidori *adversus Judæos* codices duos, & Biblia Gotthica antiqissima in Ecclesiâ Toletanâ asservata lavdat, in qibus scriptum offendatur; *Et tu Bethlehem Ephrata, nunqid parvula es?* &c. tum qo probabiliorem interpretationem hanc reddat, locum qendam Esajæ, ut ipse avtumat, huic geminum adducit. Qippe qod Esajæ c. 49. v. 6. legitur נקל להיות לי עבד *Leve est præ esse te servum*, i. e. *præ eo ut mihi servus sis.* Et Hieronymus. *Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob.* (in qo etiam Salomonem Jairum & Abrahamum Esdræ consentientes habet;) qi exponunt, *Leve est in oculis meis, leve mihi videtur*, &c.) contra LXX. reddidere, Μέγα σοι ἐστὶ τοῦ κληθῆναί σε παῖδά μου. *Magnum tibi est, ut voceris puer*, sive, *servus, meus.* Unde colligit Ribera, eos Vatis verba per interrogationis modum legisse: qo modo & Chaldæus, expressâ interrogandi particulâ, הזעיר לכון דאתון מתקרן עבדי *Nunqid parvum est vobis, qod servi mei vocamini?* qasi de pluribus dictum sit. Cui adjici possunt, qi pariter legunt; David Camius; הנקל *nunqid leve est?* & exponit, לא די לך *an non sufficit tibi?* Et è nostris Junius ac Piscator, qi vertunt, *An vilior videris* (Judæis scilicet) *qam ut sis mihi servus?* Qæ mihi versio & expositio reverâ præ reliqis arridet, qia מן particulæ rationem habet, qam reliqæ illæ non agnoscunt. Sed & Michææ verborum interpretatio ista satis probabilis videtur. Aliam tamen avdiamus.

Agmen itaqe clavdet eorum classis, qi versione receptiore repudiatâ, vaticinii verba hoc modo reddenda censent. *Parum*, sive, *parvum & exiguum qiddam, est, ô Bethlehem, ut sis inter chiliadas*, vel, *chiliarchas Juda.* Qod nihil est aliud, qam qod Evangelista, *Neqaqam minima es in principibus Juda: Nam qi inter principes esse dicitur, non excellit aliis principibus; sed si de eo dicas, Parum est ut sit inter Principes, jam principe major esse intelligitur.* Interpretationem hanc refert Martinus Chemnit. *Harmon. c.* 10. rejicit Melchior Canus *locor. Commun. l.* 2. *c.* 14. refellunt Cornelius Jansenius *Concord. Evang. c.* 9. & Franciscus Ribera in *Mic. c.* 2. primus (puto) in lucem protulit, cujus verbis proposui, qiqe enixè tuetur Andreas Osiander *Harmon. c.* 10. qem secutus est Flaccus Illyricus *Gloss. in Matth. c.* 2. & *Clavis part.* 1. Abrahamus Scultetus itidem in *Exercitat. Evangel. l.* 1. *c.* 55. Interpretationem hanc inde confirmatum it Osiander, qod *Hebræi cum nevtris careant, masculinis qandoqe pro nevtris utantur*: ut Genes. c. 2. v. 18. לא טוב *non est bonum, ut sit homo solus.* Tum qod in inciso posteriore apud Evangelistam, dicti prioris ratio reddatur. Unde seqatur necessariò, in inciso priore de Bethleemo honorificentius aliqid locutum Prophetam. Illyricus verò illum ipsum Esajæ locum, qem Ribera ad interpretationem suam statuminandam adduxerat, ipse in partes suas rapit. Ut sicut apud Esajam c. 49. v. 6. dictum est de Messiâ, *Parum est*, sive, *leve est*, נקל *ut sis mihi servus ad erigendum tribus Jacob, & ad reducendum reservatos Israelis: at ego constituo te in lucem gentibus, & ut sis salus mea usqe ad terminos terræ.* De natali ejus pari modo à Michæâ sit dictum צעיר *parum est*, sive *exiguum qiddam, & nimis infra dignitatem tuam; ut sis æqalis chiliarchis vulgaribus; eris civitas præcipua ac veluti metropolis, utpote qæ toti Israeli, imo mundo toti, Regem dabis Messiam.* Addit Scultetus, *Hebræos non habere qo Latinorum parum exprimant: Itaqe necessario Vatem τοῦ* צעיר *usum, qo idem indicaret, cum aliud vocabulum non suppeteret.* Sed fugerat Virum doctissimum, havd meminerat saltem, מעט Hebræis sensu isto esse perqam familiare. Cæterum huic interpretationi dum se opponit Ribera Jesuita, inclementer admodum Osiandro dicit, & impotenter nimis in ipsum debacchatur, qod versionem Vulgatam, Pontificiorum Helenam, attingere & redarguere, licet havd immerenter, sit avsus. Nec ad interpretationem tamen cum Illyrico illi communem refellendum adducit qicqam, qod multum in se ponderis habeat. Nam qod avtoritatibus pugnat, & tam indignè fert, *Osiandrum unum* (nec is est solus tamen. aliis enim placuisse Jesuita ipse fatetur) *universis & veteribus & recentioribus translatoribus se opponere*, non advertit homo imprudens, eodem hoc telo lectionem illam jugulari, qam ipse tanto molimine tueri conatur. Tum qod objicit, nomen צעיר *non significare, qod qovis modo parvum est, sed hominem tantùm ætate parvum*, falsum est planè: aliter enim Psaltes est usus Hymno 119. v. 141. ubi dixit, צעיר אנכי ונבזה *parvus ego & despicabilis sum.* Nam insulsè prorsus vulgatus interpres *adolescentulum* reddidit. Nec aliud est זעיר illud Chaldæis; qod latiùs multo sumitur: sicut מצער qoqe qod & hinc ortum habet, Genes. c. 19. v. 20. ubi de *Zoare* urbe inde sic nuncupatâ Lot, והוא מצער & מצער הוא *parvus est*, omninò planè, qo modo de Bethleemo istic, אתה צעיר *parvus es.* Nec aliter interpretes ulli hic exponunt: nam qod Jesuita *adolescentulum* sive *natu minorem* verti vult, an non Osiander illi jure merito regerere poterit; *indignum facinus, Jesuitam unum, omnibus translatoribus cum veteribus, tum & Christianis anteponi?* Mitiùs agit Jansenius (neqe enim is est spiritus Jesuitici) præscribitqe, *aliam longè esse phrasin in Esajæ loco illo, qam in isto Michææ*: & est reverâ. Nam primo apud Esajam est מהיות *præesse*; apud Michæam להיות *adesse*, sive, *esse*, simpliciter. Tum apud Esajam pronomen verbo substantivo subjunctum affigitur היותך qum apud Michæam secus fiat: & certè ut versio illa constare posset, dicendum fuisset, צעיר להיותך *parum est tibi*, avt saltem צעיר בעיני להיותך *parum est mihi*, sive, *in oculis meis, ut sis*, qo modo Illyricus explicat. Itaqe expositio mihi duriuscula videtur, cum formula ipsa minùs solens sit. Nec ideò Jesuitam reum ego perago, si à priorum vestigiis ratione vel probabili ductus diverterit; illud damno prorsus, hoc aliis illum negare, imò cum amarulentiâ etiam nimiâ in eis exagitare qod idem ipse permittit arrogatqe sibi: qod ut istic infœliciter satis, ita alibi fœliciùs pavlò fecisse forsan videatur.

Locus qem designatum velim, habetur in *Commentariis ad illa Haggai, c.* 2. *v.* 8, 9. *Meum est argentum, meumqe est avrum*; vel αὐτολεξεὶ, *Mihi argentum, mihiqe avrum est, inqit Dominus exercituum: major futura est gloria domus pos-*

posterioris hujus, *qam prioris illius*. Hoc Judæi hodierni, prout & è priscis havd pavci, ad tertium nescio qod templum à Messiâ, cum venerit ædificandum, trahunt; ne sub secundo, qod jam olim dirutum est prorsus, venisse Messiam fateri cogantur. Verum hoc verbis propheticis omninò ex diametro repugnat: qi toties הבית הזה *domum istam*, qasi *δακτυλοδεικτῶν*, inculcat. E nostris, Patres prisci pleriqe allegoricè *domum priorem*, *Synagogam*, *posteriorem*, *Ecclesiam* intelligunt; *hujus majorem esse gloriam qam illius fuerat*. Ita Hieronymus *in Agg. c.* 2. in *expositione mysticâ*. Ambrosius *Epist.* 12. Avgustinus *de Civit. Dei. l.* 18. *c.* 45. & 48. Cyrillus *in Gen. l.* 5. qos ita seqitur Arias Montanus, ut *Templum tertium*, qod Ecclesia sit, Grammaticæ ope, sed eâ minus fælici è vaticinii dictione elicere frustra connitatur; recentiores pleriqe de *Templo* qidem *secundo*; sed cujus ideò duntaxat *gloria major* futura sit, qod *in illo Christus in carne conspicuus* præsentiam suam exhibiturus, & ministerium suum exerciturus sit. Ita Rupertus, Lyranus, Pavlus Burgensis, Raimundus *Pugion. fid. part.*2. *c.* 9. *sect.* 10. &c. Porchetus *victoriæ c.* 7. Galatinus *de Arcan. Cathol. l.* 4. *c.* 9. *sect.* 10. Hadrianus Finus *flagell. Judæor. c.* 2. Joannes Eckius, Pavlus Palatius, alii. At Ribera de *Templi ædificio* ipso exponit, non qo modo est à captivitatis reducibus ædificatum, sed qo modo est post multos annos ab Herode reædificatum, cujus *gloriam majorem* fuisse havd improbabiliter contendit, qam illius qod est à Salomone conditum. Argumenta qæ adducit, à mutuâ Templi utriusqe collatione ex Josepho utroqe, Flavio *Antiqit. l.* 15. *c.* 14. Et Gorionide *Histor. Judaic. l.* 5. *c.* 25. ab ipso, cui id animo est, petere poterit. Ego sanè non possum non huic sententiæ favere, qum nullâ aliâ ratione argenti avriqe à Deo mentio facta videatur, nisi qod fidem suis inde facere velit, præstare posse se, qod hac in parte etiam pollicetur. Verum pavcos admodum hic Ribera *συμψήφους* habet. Ex Græcis solus (qos vidi) Joannes Chrysostomus ejusmodi aliqid insinuat *Orat.* 34. *in Epist.* 1. *ad Corinth. Deum utiqe istud dixisse, ne ambigerent, eum præstare posse, qæ pollicitus fuerat de Templo illo, nitori ac splendori pristino, restituendo.* Verum qo tempore, avt qâ ratione id præstitum fuerit, hoc verò Chrysostomus nullus dixit. E Latinis unus Hieronymus: qi ubi literam proseqitur, etiam ad tempus digitum intendit: *Veniet*, inqit, *desideratus cunctis gentibus Dominus noster atqe Salvator: tunc implebo domum istam gloriâ majore qam priorem. Et ne forsitan sponsorem putetis infirmum; meum est avrum, & meum est argentum, & meæ sunt cunctæ opes. Ego in ornamentum templi avrum argentumqe donabo; ut major fiat hujus domus gloria qam prioris.* At David Camius, Salomon Jairus, & Abraham Esdræ filius, etiam nominatim Herodem & templum ab eodem conditum designant, cujus magnificentia sit à Josepho Gorionide descripta. Et Doctores Judæos ajunt duplici nomine majorem posteriori isti qam priori illi gloriam tribuere; partim ratione durationis, qod prius 413. tantummodo, posterius 420 annis duraverit; qod est planè nugatorium. partim structuræ ipsius ratione, cum templo isti, qale ab Herode instavratum & exornatum fuerat, nullum ædificium par unqam extiterit.

Hosh. cap. 4. ver. 14. לא אפקוד *non animadvertam in filias vestras, qando scortantur, avt in sponsas vestras, qando mœchantur: qia ipsi cum scortis se separant, & cum meretricibus sacrificant.* In hanc ferè sententiam pleriqe. LXX. *οὐ μὴ ἐπισκέψομαι ἐπὶ τὰς θυγατέρας ὑμῶν, ὅταν πορνεύσωσι, καὶ ἐπὶ τὰς νύμφας ὑμῶν, ὅταν μοιχεύσωσι· διότι αὐτοὶ μετὰ πορνῶν συνεφύροντο, καὶ μετὰ τῶν τετελεσμένων ἔθυον.* Hieronymus. *Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatæ, & super sponsas vestras, cum adulteraverint: qoniam ipsi cum meretricibus conversabantur, & cum effeminatis sacrificabant.* Qi & ad locum ipsum suggerit severum illud, verum tamen; *Grandis est offensa, postqam peccaveris, iram Domini non mereri.* qod idem & in *Epist. ad Castrutiam: Magna ira est, qando peccantibus non irascitur Deus.* Et Bernardus in *Cant. Serm.* 42. *Vides qia tunc magis irascitur Deus, cum non irascitur. Summa ira, nulla ira.* Ita qod

A Avgustinus *Epist.* 5. *Nihil est infælicius fælicitate peccantium. Deusqe tunc punit infestiùs, cum impunita dimittit.* *ἡ γὰρ ἐνταῦθα ἄφεσις, τὴν ἐκεῖθεν φέρει τιμωρίαν.* *Nam præsens indulgentia, futuram pœnam arcessit.* Isidorus Pelusiota *lib.* 1. *Epist.* 144. David Camius: *Non est in illis fornicatio pro culpâ habenda, qia à familiæ Dominis eam didicerunt.* Abraham Esdraides; *Non est mirandum, si illæ fornicationi sunt deditæ, cum illi ipsi ubi sacrificant, cum scortis volutantur.* Argutius pavlo Salomon Jairus: *Non sum amplius animadversurus in conjuges vestras, qando torum maritalem violant,*
B *in exploratione illâ per aqas amaras* (de qibus Numer. c. 5. v. 18.) *Qia vos ipsi criminis ejusdem rei estis, perinde atqe illæ.* Calvinus: *Non ulciscar scortationes & adulteria in familiis vestris: non corrigam hæc flagitia. Volo enim vos esse probrosos & dedecori expositos: qia priores scortati estis.* Et rectè Gvalterus: *Non impunitatem perpetuam illis hîc pollicetur Deus, qando se scelus hoc visitare negat; sed de paternâ castigatione loqitur, qam illis adhibere nolit, sed potius permittere, ut impietatis mensuram impleant, & tandem malè pereant.* Nec aliter Zanchius: *Qo majora ac diuturniora sint illorum op-*
C *probria, non solum in ipsorum personis, sed & familiis, ait se nolle punire ipsorum filias & nurus, qod scortatæ sint, i.e. se nolle illas à scortationibus castigando ad castimoniam revocare. Neqe tamen negat, se nolle earum adulteria ullo modo avt unqam punire. Fornicatores enim & adulteros judicabit Dominus. Heb. cap.* 13. *v.* 4. *sed tantisper se id nolle corporalibus flagellis facere, donec eis ipsorum idololatria fuerit bene punita.* Vatablus vult *comparativè*, *non absolutè*, dictum: *Non puniam eos æqè severè ac vos.* qod etiamsi Paræo maximè probatur, mihi minimè placet.

D Cæterum *indicativè* atqe *indictivè* dictum pleriqe intelligunt. Solus Franciscus Junius, hujusqe vestigia premens Joannes Piscator, *interrogativè* sumunt: *An non animadverterem in filias vestras, qod scortentur? & in sponsas*, vel *nurus vestras, qod adulterentur? qod isti cum scortis separent, qæ* (sive, *&*) *cum meretricibus sacrificent?* ut sit geminum illi Jerem. cap. 5. vers. 9. *An propter ista non animadverterem? an de gente istiusmodi non ultionem sumeret anima mea?* Verum non videtur convenire satis ista lectio cum scopo serieqe contextus prophetici; versu proximè antegresso,
E ubi suos Deus corripuerat, qod Deo vero, cui se prius in conjugium dederant, relicto, cum idolis fœdissimis palam passimqe rem jugiter haberent; minatur hoc se flagitium huic gemino in ipsis ulturum, fore enim ut filiæ ipsorum scortarentur, & sponsæ, vel nurus, ipsorum mœcharentur. ita enim planè vatis verba se habent. *Idcirco filiæ vestræ scortabuntur, & sponsæ*, vel *nurus*, *vestræ mœchabuntur.* Deo, avtem istud esse solenne, flagitiis istiusmodi flagitia punire, abunde testantur historiæ sacræ. Reg. lib. 2. c. 12. v. 11. in Davidis cum Uriæ conjuge adulterium animadversurum
F se comminatus est incestu Absolomico; idqe re ipsâ executus est; uti videre est, ibid. c. 16. vers. 22. Amos cap. 7. v. 17. Inter alia Amatsiæ Sacerdoti denunciata, ob vatem Dei increpitum & incusatum, hoc ipsum reperitur, *Uxor tua in urbe ipsâ scortabitur.* Ad Roman. cap. 1. vers. 21, 29. refert Apostolus, sapientes exteros ob Deum verum, qem nescire non poterant, ingratè indignéqe habitum, cultumqe huic debitum, creaturis ac simulacris communicatum, in vitæ impuritatem fœdissimam, nec nominandam qidem, ab ipso traditos fuisse. Idem ergò prorsus istis Deus inter-
G minatur, familias se ipsorum dedecori & opprobrio expositurum; nec castigationibus avt correptionibus ullis suis, vel filias, vel sponsas, sive nurus, ipsorum flagitiosissimè ac profligatissimè se gerentes coerciturum, qo à vitæ turpitudine illâ cessent aliqando; ut hoc pacto de ipsis ob idololatriam cum impuritate itidem pari junctam pœnas meritas factisqe suis dignas sustineant. Siqidem ut rectè Arias Montanus: *Virginum nuptarumqe stupra & adulteria, maximam & diuturnam familiis infamiæ labem aspergunt.* Nec malè Franciscus Ribera sic *παραφράζει*. *Qia vos fornicamini idola colentes, filiæ vestræ & sponsæ corpore suo fornicabuntur. ut vos dedecore afficiant & dolore, & ex dolore vestro intelligatis, qam mihi sit molesta vestra fornicatio.* Optiméqe Castellio cum præcedentibus committit; *Hanc ob cavssam filiæ vestræ*

vestra scortabuntur, & nurus adulterabunt; nec ego in vestras vel filias scortatas, vel nurus mœchatas animadvertam. Nec reticendum tamen qod Theodoretus hîc habet, Ὃυ χάριν, φησὶν, οὐδεμιᾶς παρ' ἐμοῦ τεύξεσθε προμηθείας τῶν θυγατέρων ὑμῶν καὶ τῶν νυμφῶν προφανῶς ὑπὸ τῶν ἐπιόντων ὑμῖν πολεμίων μοιχευομένων ἃ γὰρ κρύβδην παρ' ὑμῶν ἐτολμᾶτο, ταῦτα ἀναφανδὸν συγχωρήσω γενέσθαι. *Hac de caussâ, inqit, nullam à me laturi estis de filiabus sponsisqe vestris curam sive prospicientiam, qæ in aperto ab hostibus vos invadentibus adulterabuntur. qæ enim vos clanculum admittebatis, ea palam perpetrari permittam.* Cui & Livelæus noster σύμψηφος deprehenditur; *qi non tam voluntariam scortationem, qam stuprum vi illatum hîc intelligi vult*; ut *scortari* sit positum, pro *per vim ab hostibus stuprari*; prout & Amosi cap. 7. vers. 17. ad qem locum Hieronymus; *Maritus libentius audit uxorem interfici, qam pollui.* Cæterum hoc Joanni Drusio minùs arridet. & mihi prior illa expositio simplicior videtur. Nam qod illi versu præcedente legunt, *Idcirco scortantur filiæ vestræ, & sponsæ, sive nurus, vestræ mœchantur. qia locorum scilicet in qibus sacra ista sacrilega exeqimini, amœnitas, ad libidines simul exercendas invitat.* Et longius petita videtur ratio; & citra necessitatem tempus mutat, qod in textu planè futurum est. atqe ita Græci, Latiniqe, cum veteres tum & recentiores, vertunt. Frigida interim est Davidis Camii, & Abrahæ Esdræ filii, qam Vatablus tamen non repudiat, interpretatio; *Viros utiqe dum extra urbem ad montes sacra facturi se conferant, fœminis relictis libidinibus indulgendi liberius occasionem opportunitatemqe præbuisse.* Chaldæus verò qam affert, & Salomon Jairus amplexus est, omnium ineptissima; *Qia vos cum gentibus affinitates & conjugia contrahitis, & filiæ vestræ è gentium filiabus sunt editæ, & ab eisdem sponsas filiis vestris assumitis; ideo istæ gentium moribus insistentes scortationibus & adulteriis addicent se.*

Seqitur ratio qam reddit per Vatem Deus, qare probro istiusmodi expositos illos velit כי המעם זונות יפרדו Ubi transitus habetur à personâ ad personam, à secundâ ad tertiam. qi etiamsi cæteroqi freqens sit, hoc tamen loco ἔμφασιν habere videtur peculiarem; qod & Ribera, & Riberâ prior Calvinus, observavit *tanqam per indignationem enim & contemptum, Isti, inqit, scortati sunt*, ac si eos alloqio jam non dignetur. Verum illud יפרדו variè exponitur. Chaldæus מיסטיען & Jairus מתחברין *consociant se cum scortis.* LXX. μετὰ τῶν πορνῶν συνεφύροντο. Hieronymus *cum meretricibus conversabantur.* Verbum פרד *dividere, separare* propriè ac usitatissimè significat. Itaqe Tigurinus, *cum scortis separabuntur.* Castellio, *secedatis.* Vatablus, *separant se.* Zanchius, *dividunt se.* qod Camius, *divertunt & separant se ab uxoribus suis, ut cum scortis rem habeant: vel separant mulieres à maritis suis, atqe ad sese pelliciunt.* Nec abscedit longè Vatablus. *Euntes cum scortis, seducitis vos ab uxoribus & filiabus vestris.* Esdraides; *Cum unâ aliqâ, hac avt illâ, seorsum abductâ, congrediuntur.* Paræus, *Secessione à cœtibus factâ.* Drusius deniqe, *Rectè, separant; qia qi talia patrant, secessum qærunt, & se separant à consortio hominum: item se separant ab uxoribus.* Qi tamen verti mavult, *dividunt. Qia id verbum inter obscœna: ut Plauto Aulul. Me tu qidem non divides.* At hoc nomine ego id omnium minime velim. Ita de scortatione corporeâ illi sumunt. At Calvinus de scortatione spirituali exponit; *separant se à Deo, sive à Deo dividuntur: qemadmodum si mulier à marito suo desciscat, & se subjiciat adultero.* Et Zanchius, *Verbo, dividunt se, venit divortium cum Deo.* Cui expositioni favere videtur, cum qod superiùs vers. 12. ויזנו מתחת אלהיהם *scortantur* (ad verbum) *de sub Deo suo.* i. e. à Deo suo, cui conjugio juncti sunt, subducentes se. Tum qod seqitur, & tanqam ἐξηγητικῶς ille dictum urget, *& cum scortis sacrificant*: accedit & qod Livelæus noster ex cap. 9. v. 10. adnotavit; וינזרו לבשת *& separati sunt*, vel, *separarunt se, propudio*; sive, *rei pudendæ*: Junius. *idolo pudendo* Vatablus qod & nostri secuti sunt. At LXX. ἀπηλλοτριώθησαν εἰς αἰσχύνην *abalienati sunt in confusionem.* Hieronymus *abstracti sunt ad confusionem.* Tigurinus *segregati sunt in opprobrium.* Calvinus ut non tam res, cui se à Deo separati addixerint, qam separationis & addictionis istius exitus fœdus & ignominiosus indicetur. Atqe ego de verbo *separandi* Calvino prorsus accedo: verum qod *meretricum* nomine & *scortorum idola* intelligit, havd itidem: neqe verò id firmat locus à Livelæo ad prioris vocabuli explicationem allatus, etiamsi בשת nomine *idolum* illud *Baal-Peor*, tanqam *propudiosum* qiddam intelligatur. Etenim phrasis non est utrobiqe eadem: qum istic *cum scortis*, illic *ad propudium*, *separari* dicantur: qin & aliud sit, *scortis sacrificare*, aliud *cum scortis sacrificare*: qorum posterius istic dicitur. Itaqe fornicationem utramqe in istis notari existimo; prout utraqe simul exerceri consveverat. Qod liqido docet Israelitarum, dum in eremo agebant cum Moabitis idololatris societas. Numer. c. 25. v. 1, 2. & utrumqe crimen verbis disertis Vates istis objecerat, vers. 2, 11, 12. unde & Septimius *Scorpiace c. 3. idololatriam mœchiæ sororem* dixit. Accedit huc Zanchius, qi indicari verbis his censet Israelitas *Utramqe simul scortationem & spiritualem & carnalem exercuisse.* Verum Junius, Piscatore comite, à reliqis hic aliorsum abit; rerumqe, non personarum *separationem* dictam intelligit: vertit itaqe, *Qod isti cum scortis separent, qæ cum meretricibus sacrificent, i. e.* inqit, *res opimas domi suæ eligant*, (*& separent ab usu communi*, Piscator) *qas palam, Deo hominibusqe testantibus, consumant cum scortis, religionis specie.* Qæ mihi explicatio dura nimis videtur: qare enim *cum meretricibus* ista *separare*, *cum scortis*, sive *exoletis* (isto enim vocabulo posterius illud קדשה redditum malim) *sacrificare* dicerentur? avt *cum illis separare, qæ cum istis sacrificent*? tanqam aliæ sint personæ, qos ad seligendum & sepàrandum adhiberent, aliæ qibuscum selecta & separata consumerent: avt qid opus meretricum ope operâve ad res istiusmodi ab usu communi separandas? Illud potiùs Vates voluit, in ritibus illos idololatricis sacrisqe suis sacrilegis, qibus à Deo vero subducebant sese, peragendis, prostibula & propudia sibi associare. Restat Manahemi, sive Manis, interpretatio, qi Jairo referente, ex Joelis illo, c. 1. v. 17. עבשו פרדות exponi postulat, ubi פרדות vult significare חבית יין *dolia vinaria*; qomodo & Jonathan reddidit גרבי חמרא *utres vini*: ut mens Vatis sit, *vini utres*, sive *cados cum meretricibus exhavriunt.* Et Josephi Davidis patris, qi filio referente, verbum פרד vult hic à nomine פרד qod *mulum* significat, deduci: qod est animal libidinosissimum, sed infœcundum; ut sensus sit, *mulos agunt, mulorum instar cum mulieribus congrediuntur.* Qam expositionem Joanni Vemesio nostro placuisse video, qi & ex verbis illis vers. 10. *Scortabuntur, sed non in multitudinem erumpent*, confirmatum it, *de lege Divin. part. 1. l. 2. in præcept. 3. exerc. 9.* qanqam aliô trahit Doctor Hebræus, ut Onanis flagitium illis objiciatur, de qo Genes. c. 38. v. 9. (nam cur Eri idem tribuatur, cavssa nulla vel probabilis apparet) & reverâ non tam istic, prout vers. 9. judicium aliqod denunciatur, qam crimen intenditur. Non sum ignarus à nominibus qoqe verba apud Hebræos efformata qandoqe deprehendi. Sic enim ab איש *vir* התאשש *virum agere.* Esajæ c. 46. v. 8. התאששו *viri estote, viros agite, fortes estote, virilem animam induite.* Inde enim potius deduxerim cum Davide filio; qam ab אש *ignis*, cum Josepho patre, ut sit הכלימו *erubescite, pudore suffundimini*; sive, ut Hai & Saadias התחרו *æstuate*, ex Jerem. c. 20. v. 9. vel ab אשיש *fundamentum*, qô post Jonathanem, Jairus & Esdraides concedunt, ut sit התחזקו נוסדו *stabilimini, fundati sitis, confirmamini, consistite*, Sic à חמר *bitumen*, sit החמיר *bituminare, bitumine allinere.* Exod. c. 2. v. 3. ותחמרה בחמר *& oblevit eam bitumine.* Sic ab אשרי *beatus*, אשר μακαρίζειν, *beatificare, beatum prædicare.* cum alibi passim, tum Esajæ 3. 12. מאשריך מתעים *qi beatificant te, i. e. qi beatum te dicunt, ipsi te decipiunt.* post Camium Hieronymus qanqam Jairus, qem Junius seqitur, *qi te ducunt, seducunt*: & Esdraides, qem Tigurinus, *qi te dirigunt*, sive, *dirigere debent, & per viam rectam te deducere* (ut sit מאשרים pro מישרים) *seductores sunt.* Sic à נפש *anima, spiritus*, הנפש *respirare*: de Deo ἀνθρωποπαθῶς usurpatum, Exod. cap. 31.

vers. 17. שבת ונפש *cessavit & respiravit*. Sic à דשן *cinis*, דשן *cinerem amovere*. Exod. c. 27. v. 2. & *in cinerem redigere*, Hymn. 20. v. 4. ut Camius. qanqam LXX. *πιανάτω*, *pingrefaciat*; à דשן *pingvedo*. sic à שרש *radix*, שרש & חרשש *radicare*, *radicem figere*, illud Esajæ cap. 27. vers. 6. istud Jer. cap. 12. vers. 2. & שרש *eradicare*, *radicitus evellere*. Hymn. 52. vers. 7. à ערף *cervix*, ערף *cervicem incidere*. Devt. c. 21. v. 4. Esaj. cap. 66. vers. 3. sive, *infringere*. Exod. cap. 13. vers. 13. & cap. 34. vers. 20. à זנב *cavda*, זנב *cavdam amputare*, *extrema abscindere*. Devt. cap. 25. vers. 18. Josh. 10. 19. Sic à ספיר qod *sapphirum* significat, ספר deducit Abraham Esdræ filius in illis Job. c. 38. v. 37. מי יספר שחקים h. e. ut ipse exponit, Junio & Piscatore astipulantibus, *Qis sapphirinas efficit nubes?* sive, *Qis sapphirinum reddit cœlum?* Sic à תל *tumulus*, *cumulus*, תולל unde Hymn. 137. vers. 3. תוללינו *qi contumularunt nos*, *contumulatores nostri*, Junius & Piscator. sicut prius dixerat שובינו *qi captivaverant nos*, *captivatores nostri*. qanqam utrumqe hoc nomen verbale esse potuerit. *qi urbes scilicet nostras in* תלים *i. e.* עיים *cumulos & acervos redegerant*. Hymn. 79. vers. 1. cum Devt. cap. 13. v. 16. & Jer. cap. 49. vers. 2. & hoc est probabilius, qam avt qod Camius, Esdraides, & Menachem, *suspensiones nostras*. i. e. *instrumenta musica*, *qæ suspenderant*. avt qod Moses sacerdos, *pro ululatibus nostris*, cum תחת in contextu non sit; vel etiam *ululatores nostri*, *i. e. ululatus nostri avtores*, à ילל qod Schindlero visum est: avt qod Jairus, *qi insaniebant*, *insanorum more se habebant erga nos*, ab הלל avt denique, qam qod alii nescio qi referente Mercero, qi תוללנו pro שוללי נו *depradantes nos*, *pradatores nostri*, dictum volunt. Verum hoc qidem loco, cum proclivis satis alioqi significatus occurrat, ad coactiora ista Rabbinica, qibus illi indulgent, divertere nihil est necesse. nam qod provocabulum reciprocum deest, subavdiri illud havd est insolens. Sic, qod Livelæus hîc monuit, Reg. lib. 4. cap. 5. vers. 10. ורחצת *Lavato septies in Jordane. te*, scilicet. Hymn. 119. ver. 70. שעשעתי *oblectari me*. Et Esajæ cap. 11. vers. 8. שעשע *oblectabit se*. esse enim transitivum liqet ex Hymno 94. ver. 19. nolo enim punctionem solicitare; qanqam levissima ea mutatio qidem est, si pro יפרד legatur יפרר qâ formâ verbum hoc alibi sæpius occurrit, qum in istâ istic duntaxat habeatur.

Malachiæ cap. 1. vers. 6, 7, 8. *Contemnitis nomen meum, & dicitis. Qâ in re contemnimus nomen tuum? Offertis super altare meum cibum pollutum. Et dicitis, In qâ te polluimus te? In eo qod dicitis, Mensa Jovæ despicabilis est. & qum affertis cæcum ad mactandum*, לארץ & *cum affertis clavdum avt ægrotum* לא רע Illud לא רע vel indicando pronunciatur, ut sint verba sacerdotum asserentium, *nihil mali* fieri. cum hujusmodi victimæ offeruntur; parum interesse qo modo affecta sint, qæ usui huic assignantur, animalia. atqe ita sumunt Jairus, Esdraides, Camius, LXX. nec dissentiunt è nostris Genevensis, Tigurinus, Calvinus, Gvalterus, Castellio, Piscator. vel interrogativè, ut sint Dei per Vatem qærentis, *an non malum* sit; & qærendo sumentis, ejusmodi hoc esse, ut negari avt ambigi etiam neqeat, qin malum sit; cum legi à Deo hac in re latæ ex diametro adversetur. Ita sumit Chaldæus paraphrastes, vetus Interpres Latinus, & qi hunc seqguntur; Junius itidem & Tremellius. Vatablus utrumqe proponit: & utrumqe satis est probabile. Optimè avtem Hieronymus istic observat, *ubi violantur sacramenta, violari eum cujus sunt sacramenta*, h. e. *Deum*. De qo alibi diximus.

Malach. c. 1. v. 10. מי גם־בכם ויסגר דלתים ולא־תאירו מזבחי חנם A variis variè exponitur: Mitto LXX. qi pro מי בכם videntur כי בכם legisse: vertunt enim; Διότι καὶ ἐν ὑμῖν συγκλεισθήσονται θύραι. καὶ οὐκ ἀνάψετε τὸ θυσιαστήριόν μου δωρεάν. Acsi denunciaretur, per eos eorumqe impietatem fore, ut fores templi aliqando occluderentur; & sacrum juge, qod nunc frustra observaretur, cessaret. Cæterum ex eis qi lectionem ac scripturam Hebraicam seqguntur, Hieronymus vertit; *Qis est in vobis qi clavdat ostia, & accendat altare meum gratuito?* Nec multò ali-

A ter Castellio; *Qis vestrum est, qi gratis vel fores clavdat, aramve meam collustret?* Qod in sensus diversos ab enarratoribus trahitur. Alii enim sic intelligunt, acsi sacerdotes, cum planè mercenarii essent, nec tam Dei cultum, qam qæstum suum spectarent, ne tædam qidem accendere, avt fores clavdere, nisi mercede aliqâ prius exhibitâ, vellent. Ita Rhodolphus Gvalterus, & Joannes Oecolampadius: & ejusmodi qippiam ex Hebræis Doctoribus Jairus commemorat, *Magistri nostri*, inqit, *ita explicant: Dicit qispiam socio suo, clavdas mihi ostium illud, nec expectat is pro eâ operâ mercedem aliqam; Accendas mihi candelam istam, nec poscit is pro hoc mercedem ullam: at verò è vobis qis est qi gratis mihi fores occludat? sed nec altare meum gratis accenditis.* Verum hoc, ut de Palatio rectè monet, *non videtur probabile: cum foribus clavdendis, candelis accendendis*, vel igni potiùs, qi in altari alebatur, fovendo, *nulla certa merces erat præstituta, qomodo victimis mactandis & immolandis fuerat*; sed ex reditibus promiscuis sacerdoti delatis in commune alebantur, qi ministeria ista procurabant, & munia obibant. Qin & ejusmodi ista erant, qæ omitti avt intermitti planè nefas erat; nam & ignis in altari erat perpetuo fovendus, & portarum occlusio tam ipsorum, qam & earum rerum sacrarum, qæ illorum curæ ac custodiæ commissæ fuerant, incolumitatem atqe indemnitatem spectabat. Alii ergò ita accipiunt, acsi Deus anticipando respondeat objectioni avt qerimoniæ sacerdotum cuidam, qâ illi qiritarentur, frustra sese ac citra mercedem ullam in Dei ministerio cultuqe versari: adversus qam excipiat Dominus, falsò istud obtendi, satis enim ampliter & liberaliter à se prospectum esse de victu ac mercede non sacerdotibus tantùm & Levitis, sed ostiariis etiam ipsis, eisqe universis, qi in æde suâ etiam infima qæqe obibant ministeria. Ita Hieronymus: & Gregorius, *qi in Evangel. homil.* 17. *Hinc pensitandum monet, cujus damnationis sit, sine labore percipere mercedem laboris*: vel, ut alii, *neminem ex his esse, cui piè officium suum persungenti Deus non abunde benedixerit.* Ita Junius, qi sensum suum confirmatum existimat, ex cap. 3. vers. 10. qo tamen loco non de sacrorum ministris, sed de populo benedictione proseqendo datur promissio, si reditus decimarum debitos hisce manu fidâ liberaliqe contribuerent. Verba verò ipsa Junius sic reddit, in priori inciso, prout illi apud Jairum, חנם supplendo, & incisum utrumqe interrogativè proferendo. *Qis etiam inter vos est, qi clavdat fores gratis? avt num illustratis altare meum gratis?* At primò illud תאירו havd satis commodè verti videtur, *illustratis*; sicut nec, qod Castellio, *collustret*, Oecolampadius, *illuminabitis*, vertit; cum de *igne*, non *lumine*, accendendo agatur. Itaqe Camius explicatiùs refert, תאירו על־מזבחי *accenditis super altare meum, ignem*, scilicet & תאירו *idem cum Esdraide exponit* תבעירו *ardere facitis, accenditis*, ex Esajæ cap. 27. vers. 11. ubi Propheta נשים באות מאירות *mulieres venientes incendunt ea*. Prout & Junius ipse vertit. Et ex ejusdem cap. 44. vers. 16. ראיתי אור *vidi ignem*. Tum qod cum Tigurino לא vertit *num*, sine exemplo fit: etsi enim Græcum μὴ cum sit particula negativa, interrogativæ tamen vice sæpenumerò adhibetur: at Hebræorum לא ubi sic usurpetur, hactenus, licet sedulo qærenti locus nullus occurrit. Itaqe Piscator, Junium in hoc deserens, cui alioqi inhæret, negativam expressit, qam Hieronymus prorsus omisit; & citra interrogationem, qomodo illi à Jairo lavdati, incisum posterius enuncians, sic reddidit: *nec altare meum illustratis*; scilicet *ignem accendendo*, *gratis*. *Nec*, dixit, pro eo qod Junius, *& num*. Qam versionem amplexi sunt interpretes novissimi nostri. Verum altera interpretatio arridet magis, qâ per formulam optandi ista concepta intelliguntur; *Qis est è vobis*, i. e. *utinam vestrum aliqis, fores occluderet, ut ne ulteriùs frustra altare meum incenderetis*, sive, super *altare meum*, ad holocavsta & reliqa istiusmodi sacra, igni destinata, absumenda, *ignem accenderetis*. Concedunt huc enarratores Hebræi pleriqe, qorum in manibus commentarii passim habentur. Jairus; *Utinam è vobis bonus aliqis exurgeret, qi portas clavderet Sanctuarii*,

ut ne adducerentur oblationes istæ tam abominabiles: nec incendatis altare meum frustra: neqe enim istæ mihi accepta sunt, qia vobis ipsis non delector. Esdraides, *Qis dabit mihi alium aliqem, vel è vobis etiam sic affectum, ut atrii fores clauderet?* Camius deniqe disertissimè; *Qis dabit ut unus saltem aliqis vestrum, oblationum negotium istud seriò secum perpendens, atrii fores occluderet, ut ne qis eo ampliùs oblationem ullam adduceret. Præstat enim nullam adduci oblationem, qam ut vilis adducatur: nec frustra incendatis super altare meum. Frustra enim super altare meum ignem accenditis; qia oblatio, qam offertis super illud, nec pro vobis qi offertis, nec pro eis qi offerunt, accepta est.* Ita omninò Camius: frustrà enim est Thomas Nelus noster, qi in alium sensum Camii verba traduxit. Idcircò avtem placet maximè expositio ista, qia cum reliqâ contextus serie aptissimè cohæret & pulcerrimè convenit. Subjicit enim statim, cur istud factum optet, qia nec ipsi, nec ab eis qicqam acceptum sibi gratumve foret. Geminus est apud Esajam locus cap. 1, vers. 12, 13. ubi cum populo scelesto disceptans Dominus, qiritatur, qod *coram ipso se sistentes, atria ipsius conculcant*; interdicitqe eis, *ne oblationes deinceps ullas frustra adducant*; utpote qas ab eis oblatas aversetur planè & abominabiles habeat. Concedunt in hunc sensum Chaldæus, Genevensis, Franciscus Vatablus, Ed. Livelæus, Joannes Drusius, Pavlus Palatiensis, Martinus Lutherus, Arrias Montanus. Et sanè multò est aptior & vehementior conseqentia ista, *Utinam templum occluderetur, ne qid frustra ampliùs immoletur; qia nihil qicqam qod immolatur gratum est mihi*; qam ista, *nihil à vobis est gratum mihi, qia nihil gratis præstatis*, sive, *qia nihil exeqimini, cujus non mercedem à me amplam feratis.* Nam Joannis Calvini interpretatio omnium minimè arridet, qi reprehensos vult, qod *ostia non clavdant, qo excluderentur villimæ rejiculæ istæ.* Neqe enim vel commodè satis objurgatio talis sic conciperetur; *Qis etiam è vobis clavdit ostia?* cum velit, *qare non vestrum aliqis ostia* clavdit? qasi avt ad victimas illegitimas rejiciendas ostio clavso opus; avt in eis repudiandis, ostium occludi usus esset. Nec aptè satis attexitur, qod continuò subjicitur: sive, *&*, pro *adversativâ* acceperimus, ut sensus sit, *at conductitii mei estis*, vel etiam, *qum tamen qasi conductitii mei sitis, nec citra mercedem altari inserviatis:* sive pro *illativâ*, ut hoc dicat, *ergò frustra operam sacrificando impenditis, qia* scilicet *ostium adversus istiusmodi non clavditis.* At in alterâ illâ, qam dedimus, optime fluunt universa; sensumqe inde exurgentem verba sponte suâ exhibent. Nam & interrogativa particula votis passim concipiendis inservit; *eqis?* pro, *ô si qis.* Exempla si qærimus, præstò sunt, Devt. cap. 5. vers. 29. Reg. lib. 2. cap. 23. vers. 15. Hymn. 55. vers. 6. Jerem. cap. 9. vers. 12. deniqe Aggæi cap. 2. vers. 3. ita sumendum contendunt Josephus Scaliger de *Emendat. Tempor. lib. 6. cap. 2.* Joannes Reginaldus *de lib. Apocryph. prælect.* 118. Et Ed. Livelæus in *prælect. Hebr.* Et *copulativa* creberrimè *finitivæ*, sive *consecutivæ* vim habet. *Et ne*, pro, *ut ne.* Sic Devt. cap. 5. vers. 29. *qis dabit, & erat*; pro, *qis dabit, ut esset.* Josh. cap. 24. vers. 9. *Surrexit, & pugnavit*; *pro, surrexit, ut pugnaret.* Et ne longius abeamus, in commatio proximè istic antegresso; *supplicate Domino, & miserebitur nostri*; pro, *ut misereatur.* Nihil enim minùs Vates voluit, qam ut ulla spes esset, Dominum populo suo ad ipsorum supplicationem gratiam aliqam ac misericordiam exhibiturum, qos ipse prorsùs exosos haberet. De qo & alibi diximus. Deniqe חנם adverbium idem hic significare qod שוא in gemino illo Esajæ loco, nihil est novi. Sic enim sumitur, pro eo: qod est μάτην frustra, Ezek. c. 6. v. 10. & c. 14. v. 22. Et si Junium seqimur, etiam Jobi c. 2. v. 3. qadrupliciter enim adhibetur vocula hæc, ut significet, 1. *gratis, gratuito, sine pretio, avt præmio.* Exod. c. 21. v. 2, 11. & Genes. c. 29. v. 15. 2 *iniqè, sine cavssâ.* Hymn. 35. v. 7, 19. & 69. v. 5. 3. *impunè, citra pœnam.* Parœm. c. 1. v. 11. 4. *frustra, nullo usu, nullo exitu utili.* Loco isto, & supra lavdatis: nec secus δωρεὰν LXX. usurpant Ezek. c. 6. v. 10. qi & pro eo qod est μάτην iidem reddidere. Ibid. c. 14. v. 22.

Malachiæ c. 2. v. 15. ולא אחד עשה Græce LXX, referentibus Hieronymo, & Theodoreto, qod & Complutensis exhibet; ϗ οὐκ ἄλλος ἐποίησε. pro qo editiones aliæ pleræqe Romana, Parisiensis, & utraqe prior Argentinensis perperam habet, ϗ ὐ καλὸν ἐποίησε. Qanqam Nobilius monet in qibusdam codicibus reperiri scriptum, οὐκ ἄλλως, *non aliter*, in nonnullis, ὐ καλός, qod ex οὐκ ἄλλος depravatum opinatur. Cæterum Ludovicus Cappellus *Critic. sacr. lib. 4. cap. 16. sect. 5.* Οὐκ ἄλλον ἐποίησε legit, qod ex ὐ καλὸν fortean effinxerit. Græcosqe sic vertisse existimat, qum pro אחד ex characterum affinium formâ havd multum dispari אחר ipsi legissent. Vetus Latinus; *Nonne unus fecit?* Nihil forsan a Græcis primo loco exhibitis sensu discedens, cum interrogatio qandoqe de uno eodemqe negativè prolata, alterius cujusqam exclusionem disertè satis, vehementiùs etiam, sit ubi includat. De Abrahâ, Chaldæus interpretatur. *An non unus fuit Abraham singularis, à qo seculum conditum est?* hoc est, ut Camius, *qi est pater omnium eorum, qi in fide rectâ incedunt.* De eodem & Doctores cum Hebræi, tum & nostri nonnulli accipiunt; sed ut variè tamen explicent. Qidam enim volunt esse Vatis verba populum increpantis, qod aliter se gererent, qam Abraham gesserit; qo, Davidem Camium secuti Vatablus, & Pagninus, (qi & contextui inseruit *Abrahæ* nomen, eo nomine, à Riberâ non immeritò reprehensus) concedunt. Aliis placet esse populi verba adversus Vatis reprehensiones Abrahæ exemplo semet excusantis & defendentis, qod non aliter se gerant, qam is se gesserat, Hagare Saræ superinductâ; cum *vir excellentioris spiritus*, qippe propheta, tamen esset: ut erotematice dictum sumatur. In qa sententiâ Josephum Camium fuisse David filius testatur. Qem Pavlus Burgensis seqitur: utrumqe proposuit Oecolampadius, utrum seqatur ambiguus. At Abraham Esdræ filius *unum* hoc ad populum ipsum refert. Nec qid velit satis explicat se: Istis enim verbis in commentario proponit, ולא אחד מכם עשה כרת ונשארה רוחו לו *Et non unus* [*è vobis* scilicet] *fecit* [*juxta jus*, scilicet sive decretum divinum] *& excellens erat spiritus ejus illi.* Tum subjungit, qasi expositurus qod proposuerat, *Qod si dixeritis*, מה האחד הוא מבקש *qid qæsiverit unus ille*; respondeo, זרע אלהים במצות השם *Semen Dei ex mandato nominis*, i. Dei. *Et sensus est. Et excellens erat spiritus ejus illi: eo qod non immiscuit se filiæ Dei peregrini. Propterea scriptum est, & custodietis spiritum vestrum, ne*, vel, *nec, in uxorem juventutis suæ perfide agat*, vel, qisqam *agat*, ut Junius. Qæ ideò recitavi, ut sagaciores aliqi Doctoris mentem eliciant. Cæterum Isaak Abarbenel à Buxtorfio filio in Anticritica adductus, disertè sic extulit, *Non unus aliqis è vobis hoc fecit*: ut dicere possitis, *Vir unus peccavit, & contra totum cœtum irascitur Deus.* Num. cap. 16. vers. 22. *Cæteris, qibus excellentior est spiritus ab isto flagitio custodientibus se. Qanqam si unus duntaxat foret, qi sic peccaret, qærerem ab illo, qid ex tali conjugio qæreret: num filios Dei? at hoc qi qeat, qum mater sit filia Dei alieni?* Hunc secutus Arias Montanus, *Commune*, inqit, *vitium, commune hoc est omnium flagitium, non unius tantum cujusqam.* E nostris prisci pleriqe, *unum, Deum* intelligunt: ita Chrysostomus, Theodoretus, Cyrillus, Hieronymus, Rupertus, Hugo, Lyranus: illi Græcum, isti Latinum secuti. Qibus accedens Ribera; *Nonne unus fecit? i. e. Nonne Deus fecit marem & fœminam, ut ex eis perpetuo matrimonii vinculo copulatis genus humanum propagaretur. Unus*, inqit, *pro Deo ponitur, ut Jobi c. 14. v. 4.* Ita sumendo sensus foret, unum eundemqe Deum, non alium aliqem, utrùmqe & marem & fœminam creasse: cui affine est, qod supra v. 10. dixerat; *Nonne Deus unus creavit nos?* De Jobi loco alibi dictum est. Cæterùm commodior longè videtur interpretatio, qam Calvinus, Junius, Drusius, Piscator, Gallica versio, Itala Deodati, Genevensis nostra, exhibent; qi de Adâ intelligunt, *Nonne unum fecit?* h. e. nonne Deus initio cum genus humanum conderet & conjugium institueret, *unum hominem* creavit, Adamum nempe cum Evâ, qi creationis ratione qasi *unus* fuerant.

unde

unde & Genes. cap. 1. ver. 27. *Creavit Deus hominem ad imaginem suam: marem & fœminam creavit eum:* (frustra enim sunt putiduli Judæuli, qi Platonis in Timæo & in Symposio deliramentum firmantes, hominem ἀνδρόγυνον primò creatum hinc colligunt) vel creavit virum unum Adamum, ex qo & Evam mulierem, eandemqe unam, & ex unis illis in initio sic conditis, & post conjugio unà sic junctis, ut caro una fierent, humanam gentem universam propagandam jugiter instituit. aptior certè est dictionis sic sumptæ cum seqentibus connexio: *cum tamen residuum spiritus illi esset.* unde plures scilicet condere poterat. *qare avtem unum? qia semen Dei qærebat.* i. e. sobolem sanctam, ex conjugio legitimo satam. nam qi secus illa accipiunt; istorum sensum vix idoneum ullum proferunt, idem planè dicit Malachias, qod Christus Matthæi cap. 10. vers. 4, 5, 6. Accedit Jairus, qi *unius* nomine *Adamum* hic designatum vult, *qi primus est conditus, & à qo genus totum humanum profluxit.* qanqam non de Adâ, sed de Evâ intelligi mavult Cappellus; qo & ipse concederem, nisi vocabuli genus, qod est masculeum, inhiberet: sed in Adamo duplici ratione & traductionis originalis, cum ab ipso prodierit, & copulæ conjugalis, qa in eandem denuò cum illo carnem qasi coaluerit, comprehensam Evam assentiuntur pleriqe.

Illud istic mantissæ loco monere visum est, de eo qod seqitur *ibid.* vers. 16. כי שנא שלח hoc pessimè olim ab omnibus in universum, tum Græcis, tum Latinis, interpretibus ita redditum, acsi Deus per Vatem suum uxores, qas oderant, repudiandi potestatem viris liberam largiretur, qod Tremellius & Junius è nostris primi ita & Scripturæ veritati & æqitati divinæ consonantiùs extulere, *sibi odio esse dimissionem, ait Jehova*; id Abrahæ Esdræ filio acceptum referri debere. Sic enim ille locum illum exponens. *Odio est nomini,* (i. e. *Domino*) *ut vir uxorem innocentem dimittat.*

CAPUT XIX.

Novi Instrumenti loca ex prolationis variâ ratione ambigua. Joannis 14. 1. qadrifariam expressus à prolatione diversâ, lectio versioqe qinta. πιστεύειν εἰς τινα, confidere, *sive*, fiduciam in aliqo habere, credere in aliqem, *nec Latinè nec Anglicè dicitur. Ephes. 4. 26. Verba unde desumpta.* ὀργίζεσθε *ibi, concessionis, non præceptionis. Erotematicè qi legant: ea lectio minus probata. Copula in notione discretivâ, ubi non consveverit adhiberi. Jer. 10. 24. qomodo sumendus. Joan. 18. ver. 37. Hebraismum nullum videri; sed erotematicè proferendum. Jansenii explicatio, & istic, & Luc. 22. 70. rejecta.* ὅ, τι, *forsan loco* τοῦ ὅτι *legendum.* σὺ εἶπας, *qid velit.* σὺ λέγεις; *erotematicè lectum Heinsio. Rom. 8. 33, 34. à prolatione non observatâ turbati interpretes.* Percontatio *ab* interrogatione *diversa. Fabri expositio rejecta. qem Erasmus tamen havd cepit. eorum item sententia, qi ironiam somniant. Lectio genuina. Lombardi argutia. Jacob. 4. 5. locus lectione versioneqe multiplici insigniter vexatus. Oecumenii explicatio* ἀπὸ ἑτέρου φθέγγεσθαι *τεράστιον* *instar. ἐνδοῦναι. ea ut incommoda nimisqe coacta, rejecta. Lucæ itidem Brugensis Syri ac Latini compar ferè, hos qi seqantur, de spiritu divino, qi & qomodo exponant. & unde sumptum velint.* ad invidiam *aliqid facere, qid. de spiritu humano, irregenito, qi intelligant, & unde sumptum opinentur.* πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖν, *an idem sonet qod* παροργίζεσθαι. *Rejecta hic Titelmanni & Calvini interpretationes. subjuncta, qa maximè probabilis videatur.* ἐπιποθεῖν πρὸς τι, *qid velit.* πρὸς φθόνον, πρὸς ὀργὴν, &c. *qid sonent. Mosis dictum Num. 11. 29. allusum videri.*

Hactenus de illustrioribus aliqot veteris instrumenti locis vidimus qæ ex modo enunciandi sensum varium, nec diversum tantum, sed & adversum aliqoties, admittunt. Transeamus ad novi itidem celebriora qædam, in qibus idem usu venit.

Joannis cap. 14. ver. 1. Πιστεύετε εἰς τὸν Θεὸν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. ubi Erasmus; *utrobiqe anceps est verbum* πιστεύετε. itaqe qadrifariam legi posse monet. nempe ut πιστεύετε vel utrumqe sit enunciantis; vel præcipientis utrumqe; vel hoc enunciantis, illud præcipientis; vel vice versa. Primo modo sic vertendum fuerit, *Creditis in Deum, & in me creditis.* atqe ita cepisse existimatur Joannes Chrysostomus. Secundo, *Credite in Deum, & in me credite*: ita sumunt Cyrillus, Theophylactus, Nonnus, Hilarius *de Trinitat. l. 9.* Tertio, *Creditis in Deum; & in me credite*: ita vetus Interpres, Avgustinus, Latini qiqe, Tigurinus, Genevenses nostri. Qarto, *Credite in Deum, & in me creditis.* qam tamen, qi admiserit, interpretationem, reperio hactenus neminem. At Beza qintum etiam adjecit, sed à tertio, qem amplecti se profitetur ut magis receptum, sensum qod attinet, nihil qicqam discrepantem. Is membrum prius ἐρωτηματικῶς profert. Πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν; *Creditis in Deum? & in me credite.* q. d. *nemo vestrum est qi non dicat se in Deum credere: si ita est, credite etiam in me.* Et *similis*, inqit, *interrogationis exempla passim occurrunt. ad Corinth. Ep. 1. c. 7. ver. 18. & 21. & 27.* utrovis modo legeris parum pensi fuerit. Rectè avtem Erasmus pronunciavit, *significantius fore hoc loco*, si vertatur, *confidite*, *sive fiduciam habete in me.* qod & alibi passim observatum præstaret sanè, & disceptationibus havd pavcis ansam præcideret; qum *credere in aliqem* nec Latinum sit, nec sensum commodum ullum edat: sed nec in puro communiterqe recepto sermone to beleeve in one dici solens existat.

Huic geminum est Apostoli illud ad Ephesios c. 4. v. 26. Ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Verba ea ipsa sunt Interpretum Græcorum, (qod & Tertullianus observavit *adv. Marcion. l. 4. c. 18.*) sed Hebraicis parum consona, Hymno 4. v. 4. nec est cur inde desumpta neget Beza. Vetus, *Irascimini, & nolite peccare.* Tigurinus; *& ne peccetis.* Optimè Castellio; *Ita irascimini, ut ne peccetis.* Frustra enim sunt, qod & Beza monuit, qi sic accipiunt, qasi *iram* illam *lavdabilem præcipiat* Apostolus, adqe eam hortetur, qam non excitat impatientia, sed verus zelus avt λόγος ὀρθὸς format. qo tamen modo qosdam interpretatos monent Oecumenius & Theophylactus. Siqidem per concessionem tantum dictum est, ut in myrothecio suo Cameron. Rectè Erasmus, sensus est; *Si continget irasci, tamen ne peccetis.* h. e. *compescite iram.* *Neqe enim Pavlus jubet nos irasci, sed iram non vult esse diuturnam, nec ad injuriam usqe* (avt ultionem) *progredi.* Et Beza, *nullam iram hic præcipi, sed admoneri; ut sic saltem irascamur, ut, qod ira svaserit, pessimus sanè consultor, non exeqamur.* Piscator item, *Si contingat vos irasci, nolite iræ indulgere, ut gravius aliqod peccatum committatis.* Ita Joannes Chrysostomus: Καλὸν μὲν τὸ μὴ ὀργίζεσθαι. εἰ δέ τις ἐμπέσοι ποτὲ εἰς τὸ πάθος, ἀλλὰ μὴ εἰς τοσοῦτον. *Bonum est non irasci. Si qis vero inciderit in animi perturbationem, neutiqam in talem.* h. e. ut Oecumenii nomen sustinens, Κἂν μὴ πρὸς ἁμαρτίαν ἐξαχθῇ, μηδὲ παραμένη ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ ὀργή. *Etsi in peccatum deducatur, ne diu ira permaneat.* & Theophylactus, Μὴ πρὸς ἁμαρτίαν ἐξενεχθῆτε ἐκ τοῦ ἀμέτρως χρήσασθαι τῇ ὀργῇ. *Ne ad peccatum impellamini ad supra modum irascendum.* In hanc avtem mentem conspirat pulcerrimè, qod Beza (cui & Alexander Coqus noster astipulatur) ἐρωτηματικῶς legit; ὀργίζεσθε; Verbumqe Indicativum facit. *Adjuvatur*, inqit, *hoc dicendi genus pronunciatione, hoc modo, Irascimini?* i. e. *Contigit ne vobis irasci? at ne peccetis.* i. e. *ne pergite longiùs.* qod genus dicendi manifestè occurrit Jacobi c. 5. v. 13, 14. Itaqe in Græco contextu legendum censet. Ὀργίζεσθε; καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Atqe hoc etiamsi admittimus, alludi tamen poterunt verba Græcorum interpretum; (qod & Calvinus avtumat) prout alia eorundem locis alludit Apostolus idem. Verùm de lectione ipsâ est qod ambigam. etiamsi enim copulativa pro discretivâ, καὶ pro ἀλλὰ, & pro *sed*, sæpenumerò usurpetur, atqe ita hoc loco qomodocunqe legatur, sumi necessum sit; nusqam tamen

tamen (opinor) in his formulis erotematicis, subjectio sive exceptio à καὶ copulativâ ordiri deprehenditur. Ego itaqe lectionem receptam omnino retinendam censuerim. Formulam avtem qod attinet, illi geminam planè duco, qâ est usus Jeremias Vates c. 10. v. 24. verbis illis, *Castiga me, Domine, sed in judicio, non in furore, ne disperdam planè.* qæ verba non sunt castigationem poscentis, qod perperam opinantur, qi & licitum esse hinc colligunt adversas res à numine prece supplice petere, sed castigationis, qam à Deo denunciatam jam expectat, mitigationem & moderationem aliqam postulantis. non ut castigetur petit, sed ut in castigatione adhibendâ moderatione uti velit. Accuratissimè avtem Annotationibus in hunc locum *iracundiæ* gradus distingvit Hammondus noster, ex Aristotele Ethic. l. 7. c. 6. In classe primâ statuuntur ἀκρόχολοι ad iracundiam subitaneam propensi, qod ὀργίζεσθαι vocabulo denotatur. In secunda πικροὶ, qi per asperitatem & amarulentiam ulterius feruntur, & in contumeliosa dicta factaqe prorumpunt, qod παροξύνεσθαι, 1. Cor. 13. 5. & ἁμαρτάνειν hîc dicitur. In tertiâ χαλεποὶ καὶ δυσδιάλυτοι, qi ægrè reconciliantur; adversus qem affectum monetur, ne sol super iracundiam dissidiaqe inde provenientia occidat: geminum esse observat Pythagoricorum praxi, qi Plutarcho de Amor. Frat. avtore, si qid ejusmodi apud eos secum invicem evenisset, πρὶν ἢ τὸν ἥλιον δῦναι διελύοντο, *ante solis occasum in gratiam secum invicem redire consveverant.*

Huic subjungam conjecturam meam, de loco qodam Joannis c. 18. v. 37, ubi Christus percontanti Pilato *an Rex sit*, respondet, σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεύς εἰμι ἐγώ. *Tu Regem esse me dicis. Phrasi qadam Hebrææ lingvæ propriâ* (inqit Illyricus) *modestè confitetur se esse Regem.* Qod & Hammondus noster forsan voluit, ubi sic ὅπερ φῂς, *Est id qod dicis, Rex sum.* Mihi verò suspectior est Hebraismus iste. Cujus loco cum suspicionem meam proposuero, aliis hanc censendam relinqam. Existimo itaqe ἐρωτηματικῶς istud proferendum; *Num tu Regem me esse dicis?* qo modo supra ad idem qæsitum dixerat, v. 34. *A temetipso hoc dicis, an alii tibi id de me dixere?* Nam qod Jansenius ad alium locum amandat Lucæ c. 22. v. 70. qo scilicet loco percontantibus sacerdotibus, *an sit Dei Filius*, respondisse dicitur, Ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐγώ εἰμι. *significare volens*, inqit ille, *totidem verbis affirmari posse, qod veluti dubium interrogatur, si qis tantùm pronunciationem mutet, q. d. non est opus ut ipse id dicam; vos ipsi dicitis me esse qod sum.* Explicatio, cum prior est longiusculè petita, tum posterior lectionem à receptâ aliam exigit, qæ & forsan genuina est. Et hîc itaqe non ὅτι, sed ὅ, τι legerim. Ὑμεῖς λέγετε, ὅ, τι ἐγώ εἰμι. *Vos id ipsum qod reverà sum, dicitis.* Qod contractius Matth. c. 26. v. 64. Pontifici, *an sit Christus ille Dei Filius*, interroganti, σὺ εἶπας, *tu dixisti.* Illud utiqe qod res est. Qo modo & Judæ sciscitanti an ipse esset, qem proditorem sui futurum prædiceret, vers. 25. σὺ εἶπας, *tu dixisti*: tu hominem designasti, qi est istud facturus. Apud Marcum c. 14. v. 62. disertè respondisse narratur, ἐγώ εἰμι, *Ego sum.* Qod cum verbis illis sic prolatis est idem planè. Sed & de hoc viderint eruditi. Nam V. Cl. Danielem Heinsium, postqam ista exaraveram, comperi *Exerc. Sacr. l.* 1. c. 22. etiam illud σὺ λέγεις, tam Matth. c. 27. v. 11. qam & Marc. c. 15. v. 2. & Luc. c. 23. v. 3. ἐρωτηματικῶς legendum censere.

Ad Roman. c. 8. v. 33, 34. Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαιῶν. Τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ ἀποθανὼν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθεὶς, ὃς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. Qæ Vulgatus interpres ambiguè reddidit; *Qis accusabit adversus electos Dei? Deus qi justificat. Qis est qi condemnet? Christus Jesus, qi mortuus est, imò qi & resurrexit, qi est ad dextram Dei, qi etiam interpellat pro nobis.* Ambiguitatem omnem sustulisset, si qemadmodum, Τίς ὁ κατακρίνων; vertit, *Qis est qi condemnet?* ita, Θεὸς ὁ δικαιῶν, &, Χριστὸς ὁ ἀποθανὼν, &c. *Deus est qi justificat*, & *Christus est, qi mortuus est*, &c. reddidisset. Hoc interim minùs animadversum, cum antiqos qosdam non è novissimis conturbavit, tum & recentiores nonnullos, dum illorum premunt vestigia, in fravdem indu-

A xit. Avgustinus *Doctrinæ Christian. l. 3. c. 3.* ubi monuerat, "ut *distinctiones*, ita *pronunciationes ambigvas posse avt regulis fidei corrigi, avt præcedentis vel conseqentis contextione sermonis.* Rationis prioris exemplum, illud Apostoli proponit: *Nisi fides*, inqit, *revocet, qâ credimus Deum non accusaturum adversus electos suos, & Christum non condemnaturum electos suos, potest illud sic pronunciari: Qis accusabit adversus electos Dei? ut hanc interrogationem qasi responsio subseqatur: Deus qi justificat. Et iterum interrogetur, Qis est qi condemnat? & respondeatur, Christus Jesus, qi mortuus est.*
B *Qod credere qia dementissimum est, ita pronunciabitur, ut præcedat percontatio, seqatur interrogatio. Inter percontationem avtem & interrogationem hoc veteres interesse dixerunt, qod ad percontationem multa responderi possint; ad interrogationem verò, avt Non, avt Etiam. Pronunciabitur ergò ita, ut post percontationem qâ dicimus, Qis accusabit adversus electos Dei? illud qod seqitur sono interrogantis enuncietur, Deus qi justificat? ut tacitè respondeatur, Non. Et item percontemur, Qis est qi condemnat? rursusqe interrogemus, Christus Jesus, qi mortuus est, magis avtem qi resurrexit, qi est in dextera Dei, qi & inter-*
C *pellat pro nobis? ut ubiqe tacitè respondeatur, Non.* Qanto molimine agit Vir præstantissimus, ut vitiosam, nec necessariam pronunciationem inducat? Idem *ad Simplician. l.* 2. *Qæst.* 5. *Multa sunt in Scripturis, qæ nisi interrogantis modo pronuncientur," in contrariam sententiam recidant. Sicuti est, Qis accusabit adversus electos Dei? Deus qi justificat. Si qasi confirmans respondeas, vides qanta perversitas oriatur. Sic ergò pronunciandum est, acsi dicatur, Deus ne qi justificat? ut subavdiatur, non utiqe.* Hunc seqitur Primasius, Beda, Haimo, qi & Avgustinum transcripsere, Sedulius, Hu-
D go Cardinalis, Thomas Cajetanus, Joannes Benedictus, Nicolaus Gorham, Franciscus deniqe Ribera *in Mic. c.* 5. *v.* 2. sed & qi sub Ambrosii nomine prostat cum sensum genuinum proposuisset, *Qis est qi possit hæc, qæ Deus probat, improbare? cum nemo sit æqalis Deo, nemo est alius, qi qæ probat Deus, arguat,* (saltem frustra id, qisqis is fuerit, fecerit: itaqe Thomas, *Qis accusabit? efficaciter scilicet*) mox ad explicationem illam delabitur. *At fortè ne Deus nos ipse accuset. Sed non potest qos justificat accusare. Deum qia justificat, accusare nos negat. Simul & Christum damnare*
E *nos non posse, qi eo affectu diligit nos, ut moreretur pro nobis, & resurgens cavssas nostras agit apud Patrem.* Ambrosii hujus vestigiis inhærent, Petrus Lombardus, Thomas Aqinas, & qi Anselmi nomine prostat, Hervæus. Mitto Jacobum Fabrum, qi censet avt huc declinandum, avt ea verba, Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; vertendum, *Qis accusabit adversantes electis Dei?* Non, ut Erasmus opinatus est, κατὰ ἀντὶ τοῦ ὑπὲρ *sumendo*, sed pronomen αὐτὸν, qod deesse avtumabat, supplendo, ut legatur, Τίς ἐγκαλέσει αὐτὸν κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; qum id sit ab Apostoli mente scopoqe pror-
F sus alienum. Mitto & qi Evcherii nomen præfert; qi hæc in qibus sibi ipse respondet Apostolus, qasi εἰρωνικῶς prolata legi postulat. q. d. *nisi fortè electos suos condemnabit, avt Deus, qi justificat, avt Christus, qi pro eis mortuus est.* Ironiæ enim istic vestigium nullum. Verùm qod suprà dixeram, & Erasmus prior monuit, *Multum lucis accessisset* orationi, & genuina Apostoli mens liqido claruisset, si syllabam saltem unam interpres addidisset. Rectè Lyranus; *Qis accusabit? q. d. nullus. & subditur cavssa, qia Deus est qi justificat. Sententiando pro electis: Qis est qi conde-*
G *mnet? q. d. nullus: & subditur ratio, Jesus Christus &c. interpellat pro nobis apud patrem; & sic tollit omnis condemnationis cavssam.* Sed & Gregorius Romanus *lib. 7. indict. 2. Epist. 53. Si Deus justificat, qis est qi condemnet?* Sicut prior Theodoretus; *Cum dixisset, Deo avxilium ferente, qis nobis exitium afferet? Adjecit, Cum Deus nos justos declaraverit, qis poterit condemnare?* Interest tantùm, qod isti duo verba illa, *Deus est qi justificat*; cum seqentibus committunt; qæ alii inciso præcedenti subnectunt; *justificationem, hi condemnationi*, qam *criminationi*, sive *accusationi alii*, opponunt. Concedunt in hanc partem unanimiter Græci omnes, Origenes, Chrysostomus, Victor Antiochensis *in Marc. 3.* Theodoretus, Theophylactus, Photius, Oecumenius, Theodulus: qos & nostri non immerito hîc se-

sequntur universi. Nec aliter Hilarius *de Trinit. l.* 10. Hieronymi nomine Avtor *in Epist.* Gregorius, & Lyranus, ut supra vidimus, & è recentioribus adhuc Joannes Ferus: ut ne adjiciam nec Græca ulla, nec Latina antiqitatis ullius exemplaria aliter exhibere. Illud avtem Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; malim cum Tigurini Scholiaste, *Qis accusationem instituet?* qàm cum Beza & Piscatore, *Qis crimina intentabit?* argutius deniqe est pavlò, qam solidius, qod Petrus Lombardus; *Qis accusabit, ita ut ejus accusatio sit, adversus electos Dei, i. e. ut noceat electis Dei.* Qod verissimum est dicit; sed qod particula illa non insinuat, qæ adversantis consilium designat, non actionis effectum.

Unicum ubi adjecero locum, dissertatiunculæ isti finem imponam. Extat is in Epistolâ Jacobi c. 4. v. 5. Ἢ δοκεῖτε, ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ὃ κατῴκησεν ἐν ὑμῖν; Ad qæ verba Erasmus in *Annotationibus. In hunc locum plavstra onusta interpretationibus inducunt Theologi recentiores.* Variæ certè partim ab enunciationis, partim ab interpunctionis ratione diversa prodierunt lectiones: qas & plerasqe Franciscus Lucas Brugensis recenset.

Prima itaqe fuerit, qam Scholiastes Græcus, qi Oecumenii nomen præfert, proponit & edisserit. Is post φθόνον distingvendo, sic effert; Ἢ δοκεῖτε, ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει ἢ πρὸς φθόνον; ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν, vel ἐν ὑμῖν. nam nunc hoc, nunc illud exhibet. Interpretatur avtem; οὐ κενῶς, ἤτοι ματαίως, ἢ πρὸς φθόνον ἡ γραφὴ ἀμήχανα ἡμῖν καὶ ἀποτείνοντα τὴν ἡμετέραν δύναμιν παραγγέλματα διαγορεύει, ἀλλ' ἐπιποθοῦσα, ἤτοι ἐπιζητοῦσα τὴν διὰ τῆς παρακλήσεως αὐτῆς ἐγκατοικιζομένην ἡμῖν χάριν. *Non inaniter, sive frustra, vel ad invidiam, Scriptura impossibilia, viresqe nostras superantia præcepta nobis tradit, sed expetens, sive reqirens, qæ per adhortationem sedem in nobis figat, gratiam.* Hoc est ferè qod Clemens Alexandrinus *Strom. lib.* 3. de Pavlo Apostolo, Πρὸς ἐντροπὴν καὶ ἀνακοπὴν τῶν ἐπιπτοουμένων τὸν δεύτερον γάμον ἁρμονίως ὁ Ἀπόστολος ὑπέρτονον φθέγγεται. *Ad suffusionem & coercitionem eorum, qi ad nuptias secundas proclives erant, concinnè Apostolus etiam supra tenorem justum vocem intendit.* qasi iniqum petat, qo æqum avferat. Ipse contra de se profitetur *operis ejusdem l.* 1. Ψάλλοντες γ' οὖν, τὸ ὑπέρτονον τῆς σεμνότητος ἐμμελῶς ἀνίεμεν. *Inter psallendum, gravitatis severæ de tenore intensiore modulatè remittimus aliqid.* Sed & qod de Apostolo supra, idem de lege divinâ locutus, dictum sic temperat, ut pravitati & imbecillitati nostræ, cui & ipse consultum cupiat, id agnoscat ejusmodi videri, qod in se tamen reverâ non sit. Ἀλλὰ γὰρ ὅτ' ἂν ὑπέρτονον ᾄδειν λέγηται, ὥσπερ καὶ ὁ Κύριος ἐπί τινας, ἵνα μή τινες τῶν ζηλούντων αὐτὸν, ἔκλυτον καὶ ἀπόχορδον ᾄσωσιν, οὕτως φασὶν, οὐχ ὡς ὑπέρτονον, ἀλλὰ τοῖς μὴ βουλομένοις ἀναλαβεῖν τὸν θεῖον ζυγὸν, τούτοις ὑπέρτονον. τοῖς γὰρ ἀτόνοις καὶ ἀσθενικοῖς, τὸ μέτριον ὑπέρτονον δοκεῖ· καὶ τοῖς ἀδίκοις ἀκροδίκαιον, τὸ ἐπιβάλλον. *Qinetiam cum ea supra tenorem justum canere dicitur, sicut & qibusdam Dominus ipse, ne qi eorum, qi ipsum affectantur, extra tenorem absonumqe aliqid canant, ita avdio, non tanqam tenorem justum excedat, sed ut qod eis ejusmodi videatur, qi jugum divinum animo havd lubenti suscipiunt. Siqidem dissolutis & infirmis, etiam qod moderatum est, tenorem excedere videtur: & injustis summum jus, qod conveniens & æqum est.* Allusit dubio procul Diogenis illud, qo Laertio *l.* 6. referente, avsteritatem severitatemqe suam ibat excusatum. Μιμεῖσθαι ἔλεγε τοὺς χοροδιδασκάλους. καὶ γὰρ ἐκείνους ὑπὲρ τόνον ἐνδιδόναι, ἕνεκα τοῦ λοιποὺς ἅψασθαι τοῦ προσήκοντος τόνου. *Imitari ajebat se choris præfectos: hos enim ordiendo tenorem justum excedere, qo reliqi tonum congruum attingant.* Signato usus est vocabulo, cum ἐνδιδόναι dixit. est enim ἐνδόσιμον, in musicis *exordium*, sive *suscitabulum*, qo choro præfectus reliqis præit. ἐνδιδόναι, ἐνδόσιμον ᾄδειν, *cantum exordiri.* alioqi ἐνδιδόναι *remittere* significat, qod Clemens ἀνιέναι dixit. Ita τὸ ἐνδοῦναι (qod obiter monemus) usurpat Aristoteles *Rhetor. l.* 3. *v.* 14. ubi, postqam τὸ προοίμιον in demonstrativis τῷ προαυλίῳ simile pronunciaverat, & observaverat, τοὺς αὐλητὰς, ὅ, τι ἂν εὖ ἔχωσιν αὐλῆσαι, τοῦτο προαυλήσαντας συνάψαι τῷ ἐνδοσίμῳ, *tibicines, qodcumqe possunt canere, id præcinentes copulare cum exordio.* subjungit, eodem modo debere Oratorem, ὅ, τι ἂν βούληται, εὐθὺ εἰπόντα, ἐνδοῦναι καὶ συνάψαι, *exordiri, & id qo exorditur cum orationis ipsius materiâ subjectâ artificiosè committere.* Sed ad Scholiasten nostrum redeamus. *Oratio*, inqit, *defecta est.* Itaqe interrogationi dictæ subjici postulat, οὐδὲν τούτων. *horum nihil.* πνεῦμα verò *spiritus*, pro *gratiâ* ponitur, ut Hymn. 51. vers. 10, 12. Ita fuerit qod Psaltes Hymno eodem v. 6. *Tu veritatem in interioribus expetis.* Verum ista qidem vis est mera. nam & contra codicum consensum & pavsas invertit; & disjunctivam infercit, qæ in contextu nulla comparet: & ne sic qidem sententia commodè fluit, nisi ἐπιποθοῦσα participium verbi loco substituerimus; qod temerarium nimis foret: nec de *spiritu* sive *gratiâ* qod dicitur, cum Apostoli verbis convenit satis; qum hunc jam *in nobis habitare* dicat Apostolus, qem is *expetere Scripturam* dicit, *ut habitet.* Hunc ergò cum lectione nimis incommodâ dimittimus; qam nemo qisqam, qod sciam, seqentium est amplexus.

Ad hunc proximè accedit Franciscus Lucas, qi aliter distingvere profitetur; sed distinctionem qod attinet, interest parùm; distat ampliùs qoad sensum. Is sic reddit, *An putatis, qia inaniter dicat Scriptura ad invidiam, Concupiscit spiritus qi habitat in vobis?* & interpretatur, *An existimatis frustra Scripturam dixisse, eo qod vobis invideat, spiritum carnis vestræ pravè concupiscere, nec bona ea esse qæ desiderat?* ut respexerit Apostolus verba Dei apud Mosen, Gen. cap. 6. vers. 5. & cap. 8. vers. 21. qibus cordis humani ad malum proclivitas prædicatur. Distat à priore, qod interrogationem ad finem commatii rejicit: & verba facit Scripturæ ab Apostolo lavdatæ, qæ Apostolo ipsi alter attribuit. minus certè qam ille verbis vim facit; plus nimio tamen qam par est divellit: nec sensum qem ille vult, reddit clavsula novissima, prout ab illo est mutilata. neqe enim *mala concupiscere*, sed simpliciter *concupiscere*, sive *desiderare*, avt *appetere*, qod ex se mali nihil sonat, ex verbis sic lectis diceretur.

Atqe hi ex eis fuerint, qi interstinctionem vitiosam secuti sunt: ad eos transeo, qi ritè distinxerint. Ex his avtem, qidam partem alteram ἀποφαντικῶς, alteram ἐρωτηματικῶς, alii utramqe, idqe sejunctim, ἐρωτηματικῶς enunciant. Illi Apostolum de testimonio qod citat censent interrogare, testimonium verò ipsum affirmatione nudâ constare: isti tam Scripturæ (si qa saltem sit) qæ lavdatur περιοχὴν, qam & Apostoli ipsius de eadem verba, interrogativè concepta utraqe opinantur.

Proinde illi sic efferunt: *An putatis, qod inaniter Scriptura dicat? Ad invidiam concupiscit spiritus, qi habitat, vel sedem posuit, in nobis.* sive, *An putatis, qod inaniter Scriptura dicat; ad invidiam concupiscit spiritus, qi habitat in nobis?* Utro enim loco notam interrogationis indicem fixeris, parùm interest, nisi qod priore loco collocando ambiguitas omnis meliùs tollatur; nec video, qâ ratione Lucas duplicem ex istis lectionem eliciat, cum sensum qod attinet, eodem prorsus utrumqe redeat, nec mentem ullam admittat altera, qam non & altera ferat. Ita legit Syrus, atqe ita Vetus Latinus interpres. nam de *nobis*, qod cum Græco Syrus, & *vobis*, qod Latinus habet, nullius ferè momenti res est.

Verùm de lectione istâ qi consentiunt, in explicatione plurimùm inter se dissentiunt: dum alii de *Spiritu divino*, de *humano* alii intelligunt. De *divino* qi sumunt, etiam variis modis interpretantur. Primò, qidam *invidiam æmulationem* intelligunt, *qâ Deus nos prosequatur*; qasi dicat, *Spiritus Dei, qi in nobis habitat, æmulatur nos æmulatione bonâ, nec mundo tanqam æmulo suo patitur adhærescere.* Ita Faber, Cajetanus, Catharinus, Erasmus in *paraphrasi*, Fevardentius, Gagnæus, Gvilliardus, Gail, Salmeron, Stevartius, Lorinus, Turnbullus noster. atqe ex horum mente loci illi respiciuntur, qibus *Deus zelotes* prædicatur. Exod. c. 20. v. 5. & c. 34. v. 13. Devt. c. 4. v. 24. Et c. 5. v. 15. idemqe de *Deo* dictum fuerit, qod de se Apostolus ad Corinth. Ep. 2. c. 11. v. 2. Secundò, alii *invidiam importunitatem*,

tatem, qæ ad invidiam usqe pertinax sit, intelligunt. Ita Zvinglius; *Spiritus fidelis ad invidiam usqe petit, nec intermittit donec acceperit.* Atqe hoc modo de *Spiritu* dictum fuerit, qod Apostolus ad Rom. cap. 8. vers. 26. de *importunitate*, qod Dominus ipse Luc. c. 11. vers. 6. & cap. 18. vers. 5, 7. Estqe reverâ Tertulliano solennis formula ea qâ *invidiâ fieri supplicatio* dicitur, per qam enixius aliqid poscitur. in *Apologet.* c. 4. *In sacco & cinere volutantes, invidiâ cœlum tundimus*, de Orat. c. 5. *Clamant ad Dominum invidiâ animæ martyrum sub altari.* de Jejun. c. 16. *Saccis velati, & cinere conspersi, idolis suis invidiam supplicem objiciunt.* Sed & Tacitus *Annal. l.* 11. *Vibidiam depellere neqivit, qin multâ cum invidiâ flagitaret.* Verum in literis sacris locutio istiusmodi nuspiam, puto, reperitur. Tertiò alii *invidiam* pro *odio* dictum volunt. *Spiritus qi in vobis habitat, instinctu suo vos concupiscere facit, impellit, instigat, ad invidiam, mundi scilicet, ut mundo invideatis, eumqe odio habeatis.* Ita Glossa, Hugo, Thomas Aqinas, an Anglicus, Maldonatus, Paræus. Ita fuerit, qod Joannes Ep. 1. c. 2. v. 15, 16. qanqam ex his qidam sumptum volunt ex Sapient. c. 1. v. 4. Qartò, alii, *ad invidiam*, exponunt, *adversus invidiam*, πρὸς φθόνον, pro κατὰ φθόνου. *Spiritus Dei adversus invidiam, sive contagem in mundo grassantem, concupiscit atqe hostiliter fertur, morbumqe invidiæ debellari, & è mentibus vestris extirpari desiderat.* Ita nonnulli à Beza & Camerario lavdati, Thomas, Hugo, Paræus, Lutheranus qidam ab eodem in *prolegomenis* lavdatus, qi & ex Pavlo ad Galat. c. 5. v. 17. sumptum censet: qod alii ex Exod. c. 23. v. 32. & c. 34. v. 12. & Devt. c. 7. v. 2, 5. & Rom. c. 12. v. 2. Havd ab his longè discedit Matthias Bertius, cujus sententiam è *commentariis M.S.* citat probatqe Conradus Vorstius, interpretibus aliis in mentem non venisse miratus; *Spiritum Dei ad invidiam, sive contentionem sacram in sanctis ferri: qâ scilicet adversus carnem concupiscere, eidemqe obniti perhibetur, ad Galat. c. 5. v. 17.* allusum avtem existimat ad Dei illud Gen. c. 6. v. 3. *Spiritus meus cum homine non disceptabit perpetuò; qia caro est.*

Atqe hi de *Spiritu divino*, sive divinitùs accepto, cepere. sequntur qi de *humano* sumunt; qo modo usurpatur Malach. c. 2. v. 15, 16. & Hosh. c. 5. v. 4. de *spiritu*, qatenus *irregenitus* manet, sive de veteris hominis reliqiis adhuc in renatis etiam residuis. Rom. c. 7. v. 17, 18, 20, 23. & cap. hujus, v. 1. Primò itaqe *spiritum* hunc *sibi ipsi invidere* dictum opinatur Erasmus in *Annotatationibus*. *Mihi*, inqit, *sensus hic potissimum probatur: spiritus hominis mundo deditus, sibi invidet; sed Deus copiosiùs impertit gratiam suam, qam ipsi cupiamus.* Ita fuerit, qod Siracides habet c. 14. v. 5. *Qi sibi neqam, cui bonus?* Alii, Beda referente, *de invidiâ, qæ ex rerum externarum appetitione oriatur*, dictum accipiunt: qasi dicat, *Spiritus mentis vestræ, dum aliena concupiscit, ad invidiam utiqe concupiscit, dum ea qæ ipsi concupiscitis, alios invidetis habere.* Alii de *concupiscentiâ qæ ab æmulatione & invidiâ proficiscatur.* Ita Thomas, *Spiritus i. e. affectus hominis corruptus concupiscit res aliorum ad invidiam, i. e. propter invidiam, qâ invidet bonis aliorum, reputans se illis inferiorem.* Et sumptum avtumat ex Jobi c. 5. v. 2. qo loco, *invidia stultum interficere* dicitur. Plurimi deniqe de *spiritu humano* intelligunt, *ad invidiam & vitiosa qæqe proclivi.* Ita Lyranus, Hugo, Illyricus, Hemmingius, Beza, Rickelius, Fevardentius, Sa, Hassellanus, Estius, nec secus Brugensis, qem supra dedimus. Ex Genes. c. 6. v. 5. sumptum statuunt plerique: qanqam ex Prov. c. 21. v. 10. Samuel Vardus noster Ipsvicensis, eadem in classe collocari possunt Vir Cl. Hugo Grotius, & Daniel Heinsius: qorum ille *in Annotationibus posthumis, invidiæ nomine*, τὸ רע sive, τὰ πονηρὰ *mala* in genere qorum invidia non minimum est vult intelligi, itaqe sic explicat, *Spiritus ille à Deo hominibus datus & ejus jussu in hominibus habitans, i. e. animus, in dies per mala exempla pejor & est factus, & ea desiderans, qæ non dilectio, sed invidia suggerit.* Ita sumptum vult ex Gen. 6. 3. &c. & historiam eô loci narratam respicere. Alter in *Exercitat. sacris, invidiæ* vocabulo poscit ex Hellenistarum usu *Dei irritationem denotari.* Sic ergò reddit, *An putatis, frustra à Scripturâ dici, Ad irritandum Deum concupiscere eum spiritum qi est in nobis?* & fusius παραφράζει, *An ignoratis passim à Scriptura dici spiritum hominis, avt, qi habitat in homine, adversus Deum, & cum indignatione ejus cupiditates suas exercere?* Ἐπιποθεῖν utiqe idem vult esse qod ἐπιθυμεῖν ut Psalm. 62. v. 11. φθόνον, qod קנאה ἐπιποθεῖν πρὸς φθόνον, qod Psal. 106. v. 16. ויקנאו πρὸς φθόνον ἤγαγον, παρώργισαν. Cæterum nec avt τοῦ φθόνου sic usurpati exemplum datur; nec avt *Dei*, avt *Domini* nomen textus habet. Grotium proximè accessit Hammondus noster, Annot. in N. T. *Nullus est*, inqit, *V. T. locus, qi de testimonio isto sibi plus vendicet, qam periocha illa Gen. c. 6. v. 3. ubi in LXX. Interpretum versione*, πνεῦμα, *qod & istic*, & διαμένειν, *qod idem planè valet, qod* κατοικεῖν *istic. Spiritus ergò Dei, qi habitat in homine, est animus humanus, originis ratione sic dictus, qia à Deo, ut in corpore humano, tanqam ensis in vaginâ reconditus Dan. c. 7. v. 15. maneret, eidem est inditus.* Gen. c. 2. v. 7. *verum corruptelæ peccato attractæ ratione ad malum qodvis jugiter propensus evasit, eoqe desiderio fertur satiari nescio, qod* φθόνου *nomine designatur, qo avaritiæ genus omne denotari consrevit.* Cæterum de loco illo Mosaico, videri poterit in *Annotationibus* Cartvrightus noster, qi versionem explicationemqe istam solidissimè refellit. Cum avtem ea huic statuminandæ destina substruatur, sublatâ eâ, hæc itidem necesse est unà corruat.

Atqe hi qidem incisum posterius *affirmativè* dictum intelligunt: at alii *interrogativè* efferendum, & ex conseqenti *negativè* sumendum, existimant. Legunt ergò, *An ad invidiam concupiscit*, sive *fertur spiritus qi habitat*, sive *qi sedem posuit, in nobis?* Hanc lectionem qi admittunt, etiam in partes varias discedunt. Qidam enim nihil hoc saltem commatio ex Scripturis sacris ab Apostolo lavdatum existimant: itaqe qod in inciso priore dicitur, *An putatis qod inaniter Scriptura dicat?* ad ea statuunt pertinere, qæ de *mundi inimicitiâ* in codicibus sacris passim vetitâ & improbatâ, in verbis præcedentibus dicta sunt. Sed nec isti in posterioris incisi explicatione consentiunt. Alii enim per *disjunctivam* incisum hoc priori annectunt, & de *invidiâ, qæ spiritui tribuatur*, interpretantur. Ab hac parte Titelmannus est; qi nec improbante Brugensi, sic παραφράζει. *An persvadetis vobis lusoriè avt sine cavsâ sacram Scripturam monere prædicareqe, ut à mundo separemini, & eorum qi mundo adhærent consortia fugiatis? vel Spiritum Sanctum Scripturæ avtorem, qi per regenerationem sedem posuit in vobis, mundi vobis amicitiam, ut qæ è re vestra sit, invidere?* Verum sensum istiusmodi verba nullo modo admittent, nisi ea infercientur, qæ contextus non habet. Hoc Calvinus amplectitur, qi sic verba reddidit, *An putatis qod frustra dicat Scriptura* (scilicet qæ *de mundi amicitiâ* supra sunt dicta) *an concupiscit ad invidiam spiritus, qi habitat in vobis? Probare vult*, inqit, *ex qo invident, non regi eos Dei spiritu; qoniam ipse aliter fideles instituat.* Verum *hiulca* nimis sic foret dictio Apostolica, non *concisa* tantùm, ut ipse vult. Et deest planè, qod & advertit ipse, in priore inciso, in qod verbum λέγει transeat: ut ne adjiciam interpunctionem institui, qam Græci codices nulli exhibent.

Alii ergò sententiam licet sub *duplici interrogatione*, sed qæ altera sit alteri subordinata, continuant: & dictamen aliqod sacræ paginæ in inciso posteriori vel disertè lavdari, vel obliqè saltem indicari avtumant, qo *Spiritus Dei ab invidiâ abhorrere* significetur. Vertunt itaqe, *An putatis Scripturam inaniter dicere*, (hoc scilicet qod seqitur; itaqe Syrus vertit, acsi ὅτι legisset) *Num ad invidiam concupiscit*, sive *fertur, Spiritus, qi habitat in nobis?* qasi dicat, *non, nevtiqam, nullo modo.* Sed vehementius interrogando negatur. In hanc partem concedunt Beza, Hugo, Lyranus, Thomas, Rickelius, Junius, Piscator. Ἐπιποθεῖ, *concupiscit.* i. e. ἐπιποθεῖν ποιεῖ, *facit ut qis concupiscat*; sicut Rom. 8. 26. Ἐντυγχάνει στεναγμοῖς, i. e. ἐντυγχάνειν ποιεῖ. *Spiritus interpellat suspiriis*, i. e. *excitat suspiria in nobis, qibus interpellemus.* Piscator, vel, ἐπιποθεῖ, i. e. ὁρμᾶται, *fertur.* Beza, imo μετὰ ἐπιποθίας, non πόθου tantum, (sicut Philip. 1. 23. Ἐπιποθίαν ἔχων, *enixè desiderans*) ὁρμᾶται, *cum*

cum desiderio, appetitu, impetu animi ac ardore fertur. Qomodo Græci Hymn. 62. 20. Ἐπὶ ἅρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε, *ad rapinam cum desiderio ferri nolite.* Et Hymn. 84. 2. Ἐπιποθεῖ ἡ ψυχή μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου, *desiderio ingenti fertur anima mea ad atria Domini:* qod etiam reddi potest, *desiderat vehementer atria Domini adire.* Hymn. deniqe 42. 1. Ὃν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχή μου πρὸς σέ. *Qemadmodum desiderio ingenti ardentiqe fertur cervus ad scaturigines aqarum: eodem modo cum desiderii intensione, ardore, flagrantia, fertur anima mea ad te.* Qo loco & eadem ipsa reperitur syntaxis, qâ Apostolus istic usus est. Qanqam & πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖν, potest etiam simpliciter verti, *per invidiam,* sive *invidiose concupiscit & appetit.* Sic enim Græci τὸ πρὸς familiariter usurpant, ut in formulis illis, πρὸς ὀργὴν, *per iram, iracunde,* πρὸς βίαν, *per vim, violente,* πρὸς ἔχθραν, *per inimicitiam, inimicè,* πρὸς ὕβριν, *per contumeliam, contumeliose,* &c. qalia multa congessit Franciscus Vigerus *de præcip. Gr. ling. idiotism. c. 9. sect. 8. reg. 10.* Hoc avtem qod Jacobus hic citat, tanqam è scriptis sacris depromptum, Hugo & Lyranus ex Sap. c. 1. v. 4. mutuatum existimant. Junius verò & Piscator Mosis dictum censent respici, qo is Josuam sic allocutus legitur, Num. 11. 29. *Num tu mei cavssâ invides?* q. d. num spiritus, qo nos ducimur, donorum spiritualium participes, invidet ulli? ut tu hac de cavssâ in meam gratiam ægrè feras, ea aliis esse communicata: qod omninò Jacobus Apostolus istic. Atqe hoc ex omnibus qæ hactenus adducta sunt, mihi verisimillimum videtur.

CAPUT XX.

Græcorum aliorumque dicta proverbialia, de Herâ & catellâ; Dominâ & ancillâ; Hero & servo; Domino & famulis; Rege & avlicis; Principe & subditis. *Illorum exempla mala præsertim, istos imitari. Illorum vitam censuram eamqe perpetuam esse. Ex istis itidem de illis judicari, sed iniqius id qandoqe. Philemon comicus apud Clementem obiter emendatus.* Christiani in opprobrium Christi. *Ad mala sponte suâ procliviores qosqe. Malorum consortio delectari, neqitiæ indicium. A conversantibus sumi mores. Esajæ verba, c. 24. v. 2. ad hanc morum paritatem frustra trahi. In Democratiâ merâ libertas paritasqe qanta, ex Platone. Huic ab eodem accommodata de catellis parœmia illa. Æqalitate ejusmodi nihil ineqalius, nihil iniqius.* Ἀταξία *ordinumqe confusio Esajæ tempore in statu Judaico. Eodem sine fundo, detorqeri & vaticinii ejusdem periochen illam cap. 24. v. 2. Loci sensus genuinus ex Judæis. Eosqe secutis: rejectis, qi vel ad sepulcrum, vel ad judicium novissimum referunt. Vaticinii mens genuina. In malis denunciatis pari loco cum inferioribus ac tenuioribus superiores ac ditiores qosqe futuros.* כוהן *tam* præfectum *in statu politico, qam* sacerdotem *denotare. Illâ notione Judæos hic sumere,* caph *collationibus inserviens, nunc propositioni, nunc redditioni præfigi. In periochæ præsentis incisis, qam variè vertenda. Ellipsis ab Esdraide citra cavssam introducta.* גבירה *&* גברת *qâ notione usurpata. Ementis ac mutuantis sors potior, qam vendentis & mutuum sumentis.* נשה *&* אשר נשה בו *qid sonent. Aben Esdra adversus Caminum, Pagninum, Mercerum, Vatablum, Junium, Piscatorem defensus. Erroris origo à Piscatore, errante tamen cum reliqis, indicata. Vox* נשה de debitore *nusqam usurpata. Firmatur dictionis Propheticæ sensus genuinus ex locis Parallelis,* Devt. 24. 11. & 1. Reg. 22. 2. *Nec Abrabæ, nec* Chaldæi *verba, rite accepta.* מלוה *&* נשה *qi distingvantur. Jairi opinio rejecta; nec Esdraidæ satis probata.* De mutuo gratuito *usurpari qandoqe utrumqe. Qomodo &* δανείζειν *Luc. 6. 34. Expenditur locus Devt. 24. 11. & Nehem. 5. 11.* מלוה elocantem, נשה exigentem, *in Vatis dictione designare videri.* נשה *verbum notione eâ alibi occurrere. Legem Mosaicam usuras probibentem; nec ista Esajæ, nec Jeremiæ illa cap. 15. 10. spectare.*

Πλεοναζόντως & in usu freqenti sunt Græcorum illa,

> *Οἵα περ ἡ δέσποινα τοιάδ' ἡ κύων.*
> *Talis catella existit, qalis est hera.*

Et,

> *Οἷα δέσποινα, τοῖαι καὶ θεράπαινίδες.*
> *Tales pedisseqa; qalis & domina fuit.*

Qibus utiqe compar planè nostrum illud, *Qalis herus, talis famulus:* Alike master / like man. E Græcis prius illud. Sed qod membro altero pro more suo in sententiolis ejusmodi citandis mutilatum dedit: respexit Cicero, & ad morum paritatem retulit, *ad Atticum l. 3. Epist. 11.* verbis illis, *Qod superest, si verum illud est,* οἵα περ ἡ δέσποινα, *certè permanebunt: nihil enim à me fieri ita videbunt, ut sibi sit delinqendi locus.* Hoc volebat, qod à Platone divinitus scriptum affirmat in *ad Lentulum l. 1. Ep. 9. Qales in Republica principes essent, reliqos solere esse cives.* Atqe ita reverâ, qod Nicetas in *Alexio Comnen. l. 4. c. 4.* Ἐξομοιοῦσθαι τῷ ἄρχοντι φιλεῖ τὸ ἀρχόμενον· *Principibus assimilari qod subest solet.* Et Basilius Cæsariensis apud Antonium, *Meliss. l. 2. c. 1.* Πρὸς τὸ τοῦ ἄρχοντος ἦθος πλάττεσθαι πέφυκεν ὡς τὰ πολλὰ τὸ ἀρχόμενον· ὥστε ὁποῖοί ποτε οἱ ἄγοντες ὦσι, τοιούτους ἀνάγκη καὶ τοὺς ἀγομένους εἶναι. *Ad Principum instar effingi ut plurimum solent subditorum mores: proinde tales evadere qodammodo necesse est qi ducuntur, qales ipsi à qibus ducuntur, extiterint.* Hoc est qod Clavdianus, *in Honor. Coss. 4.*

> *—— totus componitur orbis*
> *Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus*
> *Humanos edicta valent, qum vita regentis.*

Siqidem, ut Plinius in *Panegyr. ad Trajan. Vita Principis censura est, eaqe perpetua: ad hanc convertimur, ad hanc dirigimur.* Itaqe,

> *Rex velit honesta, nemo non eadem volet.*

Seneca, *Thyest. Act. 1.* Et, *Rectè facere Princeps cives suos faciendo docet.* Paterculus, *Hist. l. 2.* Sicut & è contrario, *Vitia Principis non solum ipsi concipiunt, sed etiam in civitates infundunt; plusqe exemplo qam peccato nocent.* Cicero *de legib. l. 1.* id qod & experientiâ perpetuâ it confirmatum dare, cum subjicit; *Nam licet videre, si velis replicare memoriam temporum qalescunqe summi civitatis viri fuerint, talem civitatem fuisse; qæcunqe mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo secutam.* Qod est ipsissimum Platonis effatum monitumqe, *de Repub. l. 4. pag. 828. E.* Μηδεὶς ὑμᾶς πειθέτω, ὦ φίλοι, θᾶττόν ποτε καὶ ῥᾷον μεταβάλλειν ἄν ποτε πόλιν, ἢ τῇ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονίᾳ, μηδὲ νῦν γε ἄλλῃ γίγνεσθαι, μηδ' αὖ ποτε γενήσεσθαι. *Nemo vobis persuadeat, aliter unqam citius & facilius qam principum exemplo leges in civitate mutari. Neqe aliter ocyus avt fieri nunc existimetis, avt futurum.* Qin & Rex sapientissimus ipse, *Parœm. c. 9. v. 11. Dominatoris dictis mendacibus attendentis, servi qiqe improbi sunt.* Inde illa sermone communi jactata, *Qalis Princeps, tales avlici: qalis imperans, tales subditi.* Drusius, *Proverb. l. 4. Class. 1. Adag. 147.* Eodem refert adagium illud de *herâ & catellâ* Gregorius Palama in dissertatione secundâ, qâ carnem adversus animam perorantem inducit, qæ vitia sua excessusqe illi ascribere nitebatur, cum se carnis dominam tamen asseveret, cui assentiri necesse habeat; Οἵα γάρ, φασιν, ἡ δέσποινα, τοία δ' ἡ κύων. Eodem sed ad familiam privatam, unde & primitùs est tractum, accommodando, Clemens Alexandrinus *Pædag. l. 3. c. 11.* postqam Philemonis qædam lavdaverat; qæ qo aliqâ ex parte saltem restituam, exscribere havd gravabor. Hæc sunt avtem;

> *Ἐξὸν γυναικὸς ἐξόπισθ' ἐλευθέρας*
> *Βλεπομένην θεράπαιναν κατόπιν ἀκολουθοῦν καλὴν*
> *Ἐκ τοῦ πλαταιικοῦ τι περιακολουθοῦντά τινα*
> *Ταύτῃ κατανεύοντα. ——*

Βλεπομένην illud & metrum vitiat, & sensum corrumpit, βλέπειν rescribo, sed & in senarii tertii fine, περιακολουθοῦντ' ἄλλον. Qo pes metri fulciatur, & sic verto,

> *Formosam ingenuæ mulieris vestigia*
> *Ubi proseqentem cernere est ancillulam,*
> *Oculo retorto qam sectatur adnuens*
> *Platæensis, aliqis. ——*

Ἐξὸν βλέπειν, & ἐξὸν ἰδεῖν, *cum videri liceat,* sive, *possis vide-*

A *videri*, q. diceret hoc ubi fit, de herâ ipsâ qid meritò qis suspicetur? subjungit siqidem, illud ubi recitaverat Clemens; Ἀναφέρεται γὰρ ἐπὶ τὴν δέσποιναν ἡ τῆς θεραπαίνης ἀκολασία. —— καὶ τὸ μὴ ἐπιταράττειν τοῖς ἀκολασταίνουσιν, σαφὲς γίνεται τεκμήριον γνώμης εἰς τὸ ὅμοιον ἐκτρεπομένης. Οἵα γὰρ δέσποινα, φασὶν οἱ παροιμιαζόμενοι, τοιάδε καὶ ἡ κύων. *Redundat enim in Dominam ancillæ lascivia. — nec redarguere lascivè gerentes se, clarum est indolis eodem vergentis indicium: qalis enim, per diverbium ajunt, est hera, talis est & catella.* Et certè qemadmodum ex sodalitio de homine qolibet ferri censura solet; juxta illud ex Evripidis *Phœnice* ab Æ-B schine *adversus Timarchum*, Demosthene vicissim *adversus Æschinem de legat. perperam obit.* Diodoro Siculo *l.* 12. *c.* 7. Plinio minore *l.* 4. *Epist.* 27. celebratum, nec ab eloqentiæ magistris Hermogene, *Method. c.* 30. & Aphthonio, *Progymn.* 6. præteritum;

Ὅστις δ' ὁμιλῶν ἥδεται κακοῖς ἀνὴρ,
Οὐ πώποτ' ἠρώτησα, γιγνώσκων ὅτι
Τοιοῦτός ἐστιν, οἷσπερ ἥδεται ξυνών.
Namqe improborum cui placet sodalitas,
C *Is qi fiet vir non rogo; sciens satis*
Sodalium illum convenire moribus.

In eundem modum & ex servitio ac famulitio de domino herove censeri havd est insolens: sed & *ex ancillarum moribus domina judicantur*, inqit Hieronymus, *Epist. ad Salvinam.* Hinc in eandem cum istis mentem, de Christo ipso, ex illorum vitâ *qi in opprobrium Christi nomen gerunt Christianum* occasione captatâ, exterorum voces illæ apud Salvianum, *de Provident. l.* 4. *c.* 10. *Æstimari de cultoribus suis potest ille qi colitur: qomodo enim Magister bonus est, cujus tam malos videmus esse discipulos?* Qanqam iniqius istud, ra-D tione non una: qum & titulo tenus tantummodo Christiani sint havd pavci; nec ad eum pertineant, cujus gestant insignia: nec tam efficacia etiam ad bonum bona, sive documenta, sive exempla, esse consveverint, qam sunt ad malum mala. Salvianus idem, *l.* 7. *c.* 3. *In domo sua dominus, qasi corporis sui caput est; & vita ejus cunctis qasi norma vivendi: pessimumqe est in hoc negotio, qod libentiùs omnes deteriora sectamur, & faciliùs mala institutio damnat bonos. qam bona emendat malos. Porrò avtem, cum etiam boni atqe honesti patresfamilias famulos bonos facere non possint;* E *qantam illic putemus esse labem familiarum, ubi Domini fuerint impuritatis exemplum? qales famulos, ubi tales patresfamilias? qanta servorum ibi corruptela, ubi dominorum tanta corruptio? morbido enim capite nihil sanum in corpore, neqe ullum membrum officio suo fungitur., ubi qod est principale non constat?* Et *l.* 8. *c.* 4. *Nemini dubium est omnes dominorum familias, avt similes esse dominis avt deteriores: ac per hoc, cum etiam domini boni servos vel maximè malos habeant, promptum est intelligere, qales illic familiæ omnes existant, ubi serviles ani-* F *mos jam per se malos etiam dominorum fecerit neqitia pejores.* Ad hanc morum in utraqe conditione paritatem trahunt nonnulli Esajæ Vatis verba, c. 24. v. 2. והיה כעם ככהן כעבד כאדניו כשפחה כגברתה qæ Vulgata versio sic reddidit; *Et erit sicut populus, sic sacerdos; & sicut servus, sic dominus ejus; & sicut ancilla, sic domina ejus*, de qâ amplius post videbitur. Interim in hunc sensum concedere videtur Genevensis nostra, dum sic reddit, And there shall be like people / like priest; like servant / like master; like maid / like mistress. Ita Gregorius in Romanus in *Pastore l.* 2. *c.* 7. *Sacerdos est* G *ut populus, qando ea agit is qi spirituali officio jungitur* (*l.* fungitur) *qod illi faciunt, qi adhuc studiis carnalibus destinentur.* Et Bernhardus, Sermon. solenn. 37. *Non est jam dicere, ut populus, sic sacerdos; qia nec sic populus ut sacerdos: misera eorum conversatio, plebis miserabilis est subversio: nisi qis Dominicâ præmonitus & præmunitus exhortatione, dat operam eorum non exempla imitari, sed observare præcepta.* Verum istud distributionis membra, de *emptore* & *venditore*, *creditore* & *debitore*, subjuncta vix admittunt, nisi si qis tam à contrahentibus, qam *à conversantibus*, (uti Seneca, *de ira. lib.* 3. *cap.* 8.) *mores sumi* contenderit, & vaticinii scopus dictionisqe propheticæ series omnino respuit.

Cæterùm proverbiale illud de *herâ & catellâ* aliò insuper traducit Plato *de Repub. l.* 8. & ad eam libertatem an licen-

A tiam illustrandam adhibuit, qæ in democratiâ merâ, sive statu populari consvevit obtinere; eamqe confusam atqe indistinctam cunctorum æqalitatem, qâ *nihil inæqalius esse* pronunciat Plinius minor, *lib.* 2. *Ep.* 12. *nihil iniqius*, Plutarchus, *Problem. Sympos. l.* 8. *c.* 2. Ἣν, inqit, οἱ πολλοὶ διώκουσιν ἰσότητα, πασῶν ἀδικιῶν οὖσαν μεγίστην. *Ea qam pleriqe sectantur æqalitas, est iniqitatum omnium iniqissima.* Sed Platonem avdiamus, Τὸ δέ γε ἔσχατον τῆς ἐλευθερίας τοῦ πλήθους ὅσον γίγνεται ἐν τῇ τοιαύτῃ πόλει, ὅταν δὴ οἱ ἐωνημένοι καὶ αἱ ἐωνημέναι μηδὲν ἧττον ἐλεύθεροι ὦσι τῶν πριαμένων· ἐν γυναι-B ξὶ δὲ πρὸς ἄνδρας, καὶ ἀνδράσι πρὸς γυναῖκας, ὅση ἰσονομία καὶ ἐλευθερία γίγνεται, ὀλίγου ἐπελαθόμεθ' εἰπεῖν. *Vulgi libertas in civitate istiusmodi tanta est futura, qanta esse potest, qum empti emptæqe æqâ plane cum illis, qi eos easve emerint libertate perfruuntur: qanta verò libertas jurisqe futura sit paritas tam mulieribus adversus viros, qam viris adversus mulieres, dicere penè obliti sumus.* His præmissis ad παροιμιώδες illud sic transit, Τὰ μὲν γὰρ τῶν θηρίων τῶν ὑπὸ τοῖς ἀνθρώποις ὅσῳ ἐλευθερώτερά ἐστιν ἐν ταύτῃ ἢ ἐν ἄλλῃ, οὐκ ἄν τις πείθοιτο ἄπειρος. ἀτεχνῶς γὰρ αἵ τε κύνες, κατὰ τὴν παροιμίαν, C οἷαίπερ αἱ δέσποιναι γίγνονται. καὶ ἵπποι δὴ καὶ ὄνοι πάνυ ἐλευθέρως καὶ σεμνῶς εἰθισμένοι πορεύεσθαι, κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐμβάλλοντες τῷ ἀεὶ ἀπαντῶντι, ἐὰν μὴ ἐξίστηται. καὶ ἄλλα πάντα οὕτω μεστὰ ἐλευθερίας γίγνεται. *Qin & bruta animantia, qæ ab hominibus educantur, qanto in civitate hac qam in aliâ liberiora futura sint, nisi qi fuerit expertus vix crediderit qisqam: omninò enim catellæ, qod in proverbio est perinde ac heræ ipsæ futuræ sunt; & verò eqi asiniqe liberè ac fastuosè per vias incedere assvefacti, obviam qemqe nisi sponte cesserit, impetent; cæteraqe cuncta libertate plena futura sunt.* Eam utiqe ἀτα-D ξίαν ordinumqe confusionem depingere voluit, qam & nos diverbio vulgari designamus, ubi *hera famulam, Joannam domina parem* dicimus. Qamqe graphicè admodum describit Vates sacer Esajæ c. 3. v. 4, 5, 12. verbis illis; *Pueruli constituentur principes illis, qi petulanter eis insultent. Ita opprimetur populus, dum alter in alterum, in vicinum sive sodalem suum qisqe insurgit; adversus senem insolescit puer, & vilis qiris adversus honorabilem, populumqe meum è puerulis qiris expilat; & è mulierculis qævis dominatur ei.* Et in eandem mentem Esajæ coævus Michæas, c. 7. v. 6. *Fi-* E *lius patrem contumeliosè habet, & filia adversus matrem, nurus adversus socrum suam insurgit.* Qibus accedit & qod de statu sæculi ad Messiæ adventum futuro ex R. Nehoraji sententiâ refertur in *Gemarâ Sanhedrin cap.* 11. *sect.* 28. *Qo sæculo filius Davidis veniet, adolescentes viros seniores pudore afficient, seniores avtem adolescentulis assurgent; insurget filia contra genitricem, nurusqe adversus socrum; frons sæculi canina erit; nec filius patrem reverebitur.* Nec ab his abscedit Philosophus loco superius indicato, ubi ait, Καὶ καταδύεσθαί γε εἰς τὰς ἰδίας οἰκίας, καὶ τελευτᾶν μέχρι τῶν θηρίων F τὴν ἀναρχίαν ἐμφυομένην. ὡς πατέρα μὲν ἐθίζεσθαι παιδὶ ὅμοιον γίγνεσθαι καὶ φοβεῖσθαι τοὺς υἱεῖς, υἱὸν δὲ πατρὶ, καὶ μήτε αἰσχύνεσθαι, μήτε φοβεῖσθαι τοὺς γονέας, ἵνα δὴ ἐλεύθερος ᾖ — διδάσκαλόν τε φοιτητὰς φοβεῖσθαι καὶ θωπεύειν. φοιτητάς τε διδασκάλων ὀλιγωρεῖν, οὕτω δὲ καὶ παιδαγωγῶν καὶ ὅλως τοὺς νέους πρεσβυτέροις ἀπεικάζεσθαι, καὶ διαμιλλᾶσθαι καὶ ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις. *Anarchia ista ubi altius insederit in familias privatas qoqe ita penetrabit, ut ad bruta animantia etiam demum pertingat: ita usu veniet, ut puero pater par fieri assvescat, dum filios formidat, & patri filius compar evadat, dum qo* G *utiqe liber existat, parentes nec veretur, nec timet: præceptor discipulos metuat, eisdemqe aduletur; discipuli verò & præceptores & pædagogos pariter insuper habeant: juvenes deniqe senibus pares se faciant, & tum verbis tum & factis cum eisdem per æmulationem qandam contendere velint.* Qæ Philosophi, cum sint Vatum illis ἰσοδύναμα, tum indicant planè qo fine de catellis diverbium illud usurparit. Ad hanc avtem ἀναρχίαν καὶ ἀταξίαν ejusdem sobolem comitemqe individuum, ab utrisqe illis luculentissimè delineatam, etiam Vatis ejusdem ex cap. 24. verba illa qi retulerint non desunt. Eò certè inclinare Græci videntur, dum reddunt. Ἔσται ὁ λαὸς ὡς ἱερεὺς, παῖς ὡς ὁ κύριος, καὶ ἡ θεράπαινα ὡς ἡ κυρία. *Erit populus ut sacerdos, puer ut dominus, ancilla ut domina.*

Sed

Sed & Joannes Calvinus; *Horrendam*, inqit, *confusionem notat, ubi nulli amplius ordines, nulla reipublicæ facies futura sit. qamdiu enim viget tolerabilis reipublicæ status, aliqod inter populum & sacerdotem discrimen manet.* Et Deodatus, *Totus ordo politicus & Ecclesiasticus, in qo status formæ consistit, subvertetur.* Qod etiamsi ad Vatis institutum priore illo propiùs accedat, à mente tamen genuinâ ipsâ recedit longiusculè. siqidem consistente adhuc statu ipso, sive Monarchicus ille, sive tyrannicus potius, sive democraticus fuerit, potest ordinum confusio ea obtingere, ut vix plebis ullus adversus proceres, vix ullus apud famulos dominorum respectus habeatur, vix ulla apud populum adversus sacerdotes, juniorum adversus seniores, liberorum etiam adversus parentes ipsos exhibeatur reverentia. qod & omnino temporibus illis ipsis usu venerat, de qibus in altero illo sermone increpatorio ac comminatorio, regni statu adhuc nihilominus consistente, Vates idem egerat, alioqe concedere vaticinii istius sensa, ex subjunctis itidem *ementis vendentisqe mutuo dantis mutuoqe accipientis* instantiis liqido satis patere poterit.

Rem propius attigerunt Doctores Judæi, qiqe è nostris eos sunt secuti; universos utiqe citra discrimen malis obventuris iri pariter involutos; nec conditione meliori temporibus illis fore constituendos, qi forte potiore frui impræsentiarum videri poterant. Longius enim abeunt, qi cum Hieronymo vel ad *sepulcrum* referunt, ex Jobi cap. 3. v. 19. & cap. 10. vers. 22. ubi πάντες μιᾷ κόνις, uti Lucianus, & πάντες ἴσοι νέκυες, *qum mors æqaverit, & pares fecerit.* Seneca, *de irâ l. 3. c. 43. & ad Marc. c.* 10. vel ad *judicium novissimum* ex Apoc. c. 20. v. 19. in qo nulla futura sit προσωποληψία. Rom. c. 2. v. 11. Etiamsi enim in qæstione ac cognitione extremâ & Occumenicâ illâ perinde planè futurum sit, multa tamen in vaticinio illo subjuncta reperiuntur, qæ sæculi hujusce consummationem spectare nevtiqàm possint. Rectè Abraham Esdræ filius. *In malo* (qod istic denunciatur) *pares futuri sunt princeps & populus, Dominus & servus, &c. Hostis non pluris faciet sacerdotes qam plebejos.* Vatablus; *Ut qomodo in peccatis socii fuerunt, ita in pœnis pares sint.* Oecolampadius: Qanqam qod Magister ille *Ellipsin* subesse vult, ut perinde sit: acsi plenius diceretur; *Ita Principi uti populo futurum est, atqe ita populo uti principi*: & rursus, *Ita domino uti servo, atqe ita servo uti domino*, & sic in cæteris: id verò nevtiqam necessarium videtur: cum satis sit dixisse. *Perinde cum eis futurum esse, qi vel in loco altiore constituti, vel sorte avctî fuerint ampliore, atqe eis qi loco inferiore positi, veqe tenuiore instructi fuerint, pariaqe prorsus cum istis illos laturos.* Estqe reverà qod & David Camius observat dictio prophetica, compar in hoc plenè Judæ illi, qo Josephum sic alloqitur, כמוך כפרעה. *Sic tu sicut Pharao.* h. e. *tu Pharaoni compar es* Gen. cap. 44. ver. 18. Eiqe qod Gedeoni Madianitæ illi de viris à se interfectis כמוך כמוהם *sicut tu, sic illi.* i. e. *tales fuerant qalis ipse es* Jud. c. 8. v. 11. nec opus erat, ut adjicerent alterutri, ille, *sic Pharao sicut tu*; avt illi, *sicut illi sic tu.* tamqe istic qam illic integer est sensus, absqe adjecta reciprocatione ejusmodi. qæ & redundaret prorsus. & dictionis etiam vim venustatemqe imminueret. Salomon itidem Jairus, *Non est*, inqit, *tunc futurum qomodo in incessu vitaqe communi esse consvevit. in incessu dominus præit ac ducatum præbet, famuli seqluntur: in vita communi dominus honore affici solet, servus vilipenditur: sed qo modo in captivitate sive deportatione usu venit, ubi nullâ loci dignitatisve ratione habitâ, confertim & catervatim cuncti simul à captivos abducentibus aguntur.* qanqam angusto nimis limite vaticinium istud videntur concludere, qi vel ad Samaritanam ab Assyriis, vel ad Judaicam à Chaldæis deportationem restringunt; qia in istâ res ita gesta refertur. Annal. l. 2. c. 36. v. 17. & Thren. c. 5. v. 12. qum & statum illum utrumqe, & alias etiam cum utroqe illo gentes exteras respicere ac comprehendere clarum sit satis. sed incisa singula seorsum pensitare operæ pretium forsan fuerit.

Incisum itaqe primum Hebraicè sic habet והיה כעם ככהן qod idem legitur & Hosh. cap. 4. v. 9. Græca versio. καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ἱερεύς. Latina vetus, qam pleriqe sequntur, *Et erit sicut populus, sic sacerdos.* Et hæc qidem Vatis mentem illa meliùs exprimit, neqe enim id Vates voluit, eodem loco plebem futuram, qo sacerdotes ante fuerant; sed eandem potiùs sortem cum plebe infimâ experturos sacerdotes. si de *sacerdotibus* saltem sermo habetur. de qibus cum interpretum pars maxima sumat; horum qidam de illis interpretantur Samariticis, qos è populi fæce ad vitulorum ministerium assumpserant Reges Israelitici; Reg. l. 3. c. 12. v. 32. Alii de illis, qos cum apud Judæos ad sacerdotium Deus proposuisset, ipse tamen justo judicio, ob munus perperam ab eis administratum, despectui expositurus esset Mal. c. 2. v. 3, 8, 9. qod idem Eli Pontificis filiis olim fuerat interminatus. Reg. l. 1. c. 2. v. 23, 30. Verum vox כוהן ambiguæ notionis est. cumqe tam *præsides*, sive *præfectos* in genere, qam muneri sacro specialiter assignatos designet; unde variæ tam de Josephi, qam de Mosis socero sententiæ, qorum illi Gen. c. 41. v. 45. huic Exod. cap. 2. ver. 26. & cap. 3. ver. 1. titulus iste tribuitur; & utraqe simul notione vocabulum ipsum, eodem loci, nec semel usurpatum deprehendatur. Reg. lib. 2. c. 8. v. 17, 18. & rursus c. 20. v. 25, 26. ubi Sadok & Abiathar כהנים *sacerdotes* fuisse dicuntur: & mox rursus loco altero, *Davidis filios* fuisse כהנים altero, *Iram Jaritam Davidi* (sive, *sub Davide*, sive, *pro Davide*, ut Junius: sive *circa Davidem*, ut versiones nostræ exhibent) כהן fuisse. qod utrumqe vice alterâ utrobiqe nisi *præfecti*, sive *præsides* intelligi non potest (nam perperam post Græcam, Latina vulgata, & Tigurina, *sacerdotes* verterunt) hinc & apud Esajam eodem modo sumendum, accersitis testimoniis illis, censet David Camius; qem secuti Tremellius & Junius; *Erit perinde populo ac Præsidi.* & Piscator; *Erit sicut populus, sic gubernator.* Rectiùs opinor, aliqà ex parte illi, ex aliqâ iste, ego ab utroqe qod potius existimem mutuatus; *Erit sicut populo, sic præfecto*; sive, *præsidi. Præfectum*, avt *Præsidem* malim, qam *gubernatorem.* Et, *Erit sicut populo, sic præfecto*, sive, *præsidi*, qam, *Erit sicut populus sic præfectus*, sive *præses.* qo ambiguitas tollatur; nec tam ordinum ipsorum, qam eventuum casuumqe utriqe contingentium paritas denotetur. deniqe minùs placet, *perinde populo ac Præsidi*; qia emphasis in *præside* tanqam *plebejo* habito, non in *plebe præsidi* adæqatâ, consistit. In fonte particula *caph* similitudinis nota eadem incisi cujusqe membro utriqe præfigitur. Ea avtem cum in *collationibus* modo *protasi*, modo *antapodosi* inserviat, unde modo *sicut*, modo *sic*, valeat, qod ex locis à Camio supra adductis videri qeat. Personarum istic secum invicem commissarum habita ratio postulat, ut in tribus saltem, priore loco *protasin*, posteriore *antapodosin* indicet. Itaqe incisum secundum pariter verterim, *sicut servo, sic domino*, sive *hero ejus*, sic enim אדני usurpatur Exod. c. 21. v. 4, 6. Devt. c. 23. v. 15. & tertium pariter. *sicut ancillæ, sic hera ejus.* ita sumitur vox גברת Hymn. 123. v. 2. Parœm. c. 30. v. 23. Et alibi passim: qanqam ad *Heroinam* sive *Avgustam* denotandam qandoqe adhibeatur; Esajæ c. 47. v. 7, 9. qomodo & Gallis, nostrisqe illorum idioma imitantibus, Madame, qâ notione huic affinis גבירה freqentius usurpatur Reg. l. 3. c. 2. v. 19. & c. 15. v. 16. & l. 4. c. 10. v. 13. & Jer. c. 13. v. 15. sed pergamus porro.

Sequntur incisa tria, in qibus diversa ab eâ, qæ in prægressis fuerat, ratio deprehenditur. in his enim præcedit conditio potior, cum in illis subseqatur. recteqe idcirco licet infido, uti mox videbitur, fundamento innixus, monet Piscator, *caph prius in istis apodosin. posterius protasin* denotare: ut *sicut* istic, illic *sic* valeat. ac proinde vertendum, *sic ementi, sicut vendenti; sic mutuò danti, sicut mutuò accipienti; sic fœnore elocanti, sicut fœnore sumenti*; potior enim videtur esse conditio, ementis, mutuantis, fœnerantis, qam vendentis mutuoqe utravis ratione sumentis. Qi *vendit*, inqit Camius, *inopiâ plerumqe adactus id facit, qi emit, plerumqe dives est.* Meliore itaqe ac superiore conditione est, qi emit, qam qi vendit; juxta illud, *Pavperibus dominatur dives.* Parœm. c. 22. v. 7. Addidit Jairus. *Pacis & tranqillitatis publicæ tempore, cum in sorte suâ qisqe qietus agat, lætus est emptor; mæstus verò qi vendidit, qia ad possessionem suam non est denuò reversurus. at captivitas ubi venerit, non est qod emptor gavdeat, avt qi vendiderit, lugeat, qum pari loco uterqe futuri sint.* Ecc. c. 7.

v. 12. Aliud est qod Apostolus ad Cor. Ep. 1. c. 7. v. 30. *qi emunt perinde se habeant, atsi non possideant.* cum tamen הקונה qæ vox hic usurpatur, tam *possidentem*, sive *possessorem*, qam *emptorem*, sive, *eum qi emerit*, designet.

Seqitur כמלוה כלוה *sic mutuò danti, sicut mutuò sumenti.* Et istic potior est prioris conditio: qum egentium istud, locupletum illud existat: juxta Salomonis illud itidem, inqit Camius, *& mutuò dans mutuò sumenti; dominatur*, utiqe Par. c. 22. v. 7. nec hic difficultas insignis ulla: in novissimo qod ambigitur occurrit.

Hebræa enim cum sic se habeant כנשה כאשר הנשה כנ primo qidem qæritur, qa ratione incisi novissimi istius membra duo à se invicem distingvantur; sive qomodo proximè antegressi membris duobus respondeant. In hoc avtem negotio arietant invicem criticorum Judæorum par nobile, David Camius, & Abraham Esdræ filius. Ille siqidem tam in *commentariis* qam & in *radicibus* priore vocabulo vult *debitorem*, sive *fœnori accipientem*, posteriore *creditorem*, sive *fœnore elocantem* designari. Sic enim in *comment.* נשה הוא הלוה ונשה בו הוא המלוה noshe *is est, qi mutuo accipit, &* noshe bo, *is qi mutuo dat*, sive *elocat.* Et in *radic.* exponendo Jeremiæ illud cap. 11. v. 10. לא נשיתי ולא ושו בי in eandem mentem hæc habet המלבה הוא קשור בבית והלוה בלא בית malveh, qod *mutuo dantem*, sive *elocantem* designat, *construitur cum* bet, loveh *verò*, *qod mutuo sumentem* significat, *absqe* bet. וכן הנש הבאשר נשא בו *Et sic est illud Esajæ, noshe & noshe bo*, ut *noshe* scilicet prius *mutuo sumentem* denotet, *elocantem* posterius. At contra planè Esdraides. נשה הוא בעל הממון ואשר נשה בו הלוקח ממון על משכונ *Noshe is est qi est dominus opum, opulentus, pecuniis instructus; asher noshe bo* avtem is est *qi pignore interposito pecunias accipit. Ita vox prior* המלוה *fœneratorem*, sive *creditorem*, posterior חלוה *sumentem.* Eodem concedunt; Chaldæus, (si ego rectè capio) qi sic reddit. רשא כמן דרשי ביה *Fœnerator, sicut cui fœnerans est ipsi*; sive, *is cui fœnerat.* Pari cum eâ, qâ nihil est Hebræis magis familiare, affixi redundantiâ, qæ in origine habetur. nec aliter Chaldæus & vocem ipsam Exod. cap. 22. ver. 25. Reg. lib. 4. cap. 4. ver. 1. & phrasin ipsam Devt. 24. 11. usurpavit. Latinus, licet voces aliter pavlò reddat, de qo amplius post videbitur, *sicut fœnerator, sic is qi mutuum accipit; sicut qi repetit, sic qi dedit.* Pagninus; *Sicut mutuans, sic accipiens mutuum; qemadmodum fœnerator, sic qi fœnus accipit.* Et Oleastrius; cujus eadem prope verba sunt. Calvinus; *Ut mutuo dans, ita qi mutuo accipit; ut fœnerator, ita qi accipit fœnori*: vel, *ut creditor, ita debitor.* Qanqam similitudinis notas seciùs qam est supra indicatum, disponunt isti: in qo interpretum pleriqe peccant. Gallica, *sic creditori, qomodo illi à qo exigit.* qæ in duobus proximè prægressis aberravit, cum trajectione factâ in primoribus tribus, rem ipsam accuratè satis expressisset. Itala recentior collationis rationem atqe analogiam justam (qam antiqior in qibusdam neglexerat) observavit. Sed ut interim vix qeat certo dignosci, in pari hoc novissimo cui parti accedat. Antiqior enim ad Camium manifestò inclinat. Versiones nostræ antiqiores duæ; **He that lendeth upon usury, like him that borroweth upon usury; the creditor as the debtor.** Recentiores, Genevensis, **Like lender, like borrower; like giver, like taker to usury.** Novissima avtem, **As with the lender, so with the borrower; as with the taker of usury, so with the giver of usury.** Qæ recentiores duæ, licet in vocibus discrepantiam aliqam præ se ferant, re tamen sensuqe prorsus conveniunt. Et certè vox נשה nusqam aliter, qam pro *fœneratore*, sive *creditore*, usurpata deprehenditur. Exod. c. 22. v. 25. *Si pecuniam egeno apud te cuiqam è populo tuo mutuaveris ne esto* כנשה *fœneratoris instar: fœnus ei ne imponito.* Hymn. 109. v. 11. *Fœnerator* נשה *creditor, ut avferat liberos meos.* Esajæ cap. 50. ver. 1. מי מנשי *Ecqis est è creditoribus meis, qibus vos ego venum dedi?* nec uspiam seciùs.

Et cum Camio tamen conspirant hic Græci, dum sic reddunt, ὁ δανείζων ὡς ὁ δανειζόμενος, καὶ ὁ ὀφείλων ὡς ᾧ ὀφείλει. *Qi fœnerat, ut is cui fœneratur; & debitor, sicut is cui debet.* Sed & qod qis magis miretur, è Lexico-

A graphis præcipuis, Sanctes Pagninus, & Joannes Mercerus; *sicut fœnerator, sic fœnus accipiens; sicut debitor, & qi ei dat fœnus.* Oecolampadius, *sicut ad usuram accipiens, sic usurarius; sicut debitor, sicut exactor.* Vatablus, *Sicut mutuans, sic qi mutuum accipit; sicut qi fœnori accipit, sic qi dat fœnori.* Tremellius & Junius, *Perinde mutuo danti, atqe mutuo accipienti; perinde fœnore accipienti, ac ei qi fœnerat ipsi.* Piscator deniqe; *Sic mutuo dans, sicut mutuo accipiens; sic qi fœnus accipit, sicut qi fœnerat ei.* Ita Camio σύμφωνοι καὶ σύμψηφοι isti. Adversus id avtem qod de

B perpetuo vocis נשה usu objicitur, respondet Camius, & (in versione tamen sibi ipsi hac in parte adversus) ex Camio Pagninus, *non esse absurdum, qod vocetur* נשה *& qi mutuum accipit, & qi dat* המלוה והלוה *qia ligatura, sive constructio*, de qâ supra dictum est, *discrimen inter illa facit, & ubi* bet *deest, sensus discriminat*: pariqe modo שבר inqit Camius, & מוכר Pagninus, utrumqe & *ementem* & *vendentem* denotat. Qin & Mercerus Esdraidæ expositionem, qâ נשה *creditorem*, נשה בו *debitorem* interpretatur, fidenter affirmat esse *contra usum lingvæ; neqe enim sine caussâ* bet *addi.*

C Cæterum qicqid dixerint summi viri isti, nihil in istis qod avt locum istum, avt ejusdem datam ab Esdraide interpretationem attingat, solidi qicqam reperitur. Siqidem primò nullus planè extra illum, qo de controvertitur, locus adducitur, in qo נשה *debitorem*, sive *fœnore accipientem* designet. Tum prius probatum dare oportebat, vocabulum alicubi sic usurpatum, qam de rei absurditate litigari, si sic sumatur. nec parium exempla qicqam hîc valent, nisi in hoc ipso, de qo agitur, usus etiam accedat. Adhæc in vocabuli adductis exemplum desideratur; testimonioqe

D ipso indigent testimonia. alterum enim שבר nempe, non in formâ eadem, sed in diversis, nunc *emere*, nunc & *vendere*, denotat: qomodo & לוה mutuum in formâ levi primâ *sumere*, in secundâ verò *dare.* verùm non magis שובר tam *vendentem* qam *ementem*; qàm לוה tam *mutuo dantem*, qam *sumentem* significat. alterum verò מוכר utiqe pro *vendente* qidem passim, uti istic usurpatur. at ubi pro *emente* adhibeatur, adhuc anxiè disqirens, nusqam reperio. Deniqe de usu lingvæ ac syntaxi, qod adversus Esdraidem obtenditur: nec syntaxis illius, avt rationis avt

E usus inscius is fuit, qi in Nehemiæ, c. 5. hoc ipsum monuit, לשון משא הכשור בבית הוא כמלוה *massa* (qod à *nasbab* deducitur) *ubi cum* bet *construitur, eandem cum* malveh *significationem obtinet.* Sed nec aliud qicqam in hunc locum accuratus ille criticus, cujus verba corrumpunt illi, dum mutilatum allegant. neqe enim affirmat Abraham נשה בו *debitorem* designare, sed אשר נשה בו *is cui fœnerat*, sive *fœnori dat* avt *elocat*; qod qid est aliud qam *debitor*? Ad erroris fundum fontemqe digitum intendit scholiastes eruditus, cum per errorem tamen errantibus comi-

F tem se adjungeret. Vatis utiqe כאשר illud *merum* avtumabat *adverbium* esse sive *collationis indicem particulam*, qæ simplicem notionem haberet, & *sicut*, sive *qemadmodum* tantummodo valeret; prout revera sæpenumero solet, cum loco hoc, qod & Abraham subindicavit, uti vocula non *simplex* est, sed *composita*, ex *caph* similitudinis notâ, & pronomine *asher*, relationis usum obtinente, conflata, ita ut *geminam* in se *notionem* includat, à se invicem distingvendam, & utriusqe ex qo consit constatqe usum vimqe istic retineat. Itaqe כנשה כאשר נשה בו nihil est aliud qam,

G *sic fœneranti, sicut ei cui fœnerat*, avt si verbum verbo reddere libuerit, *sic fœnerans, sicut cui fœnerat ei*, per pleonasmum qo apud Hebræos nihil freqentius, nihil in sermone familiari tritum magis. Eandem ipsam cum vocabulo eodem ipso syntaxin habemus, Devt. 24. 11. ubi dicitur איש אשר אתה נשה בו *Vir ille, cui tu fœnerans*, sive *mutuum es dans, illi.* accedit illud 1 Reg. 22. 2. (etiamsi *bet* ibi non habeatur) כל איש אשר לו נשה *vir unusqisqe, cui ipsi creditor* erat. h. e. qi erat alicui ære alieno obstrictus: *debitoris* periphrasis. Ita vox נשה seorsim sumpta in utroqe incisi hujus membro unum idemqe prorsus designat, *fœnerantem* utiqe sive *elocantem*, avt qicqid dixeris, qod ad *credentem*, prout alibi semper, non qod ad *debentem* pertineat. At in formulis qibusdam, qas cum aliis unâ junctim constituit, *debitoris* descriptionem exhibet manifestam. nec est aliud qicqam אשר נשה בו avt אשר לו נשה

לו נשה *cui fœnerat*, sive *cui fœnerans est qis*. Mirumqe mihi valdè, viros tam insigniter eruditos, in re tam obviâ, tam insigniter halucinatos: sed & *Cl. Buxtorfium*, Chaldæum aliter cepisse, cum Vatem ipsum in *concordantiis* rite ceperit: & Scholiasten diligentissimum ex dictionis serie, qem in prioribus incisis duobus genuinum adverterat agnoveratqe ordinem, eundem non & in isto observasse, ut *creditori locum priorem daret, debitori posteriorem* assignaret. Verum enimvero, qod usu venire solet, error errorem attrahit, ut ansa ansam.

Cæterùm denuo qæritur, incisum istud & proximè prægressum qid intersit: & נשה istic à מלוה qod ibi habetur, qid distet. Atqe hîc rursus à magistris in partes disceditur, Siqidem Camius ait, *mutuum dantem*, sive *creditorem* designare utrumqe ubi *bet* saltem huic subjunctum fuerit, sed alterum *in pecuniis* negotium istud exercere, alterum *in esculentis*. & explicatiùs pavlò Jairus, מלוה est *qi argentum elocat*, נשה *qi res alias*, puta *vinum*, *oleum*, *mel*, & similia. Huc accersit hic illud Mosis Devt. 24. 10. qod tamen distinctioni huic planè adversari videtur. Verba sic habent, כי תשה ברעך משאת מאומה *Qando mutuo das proximo tuo ullius rei mutuum*. ubi נשה de re qavis qæ mutuo dari solet usurpatur. nec ad argentum nummosve duntaxat restringitur. At Esdraides מלוה vult eum esse, *qi gratis mutuat*. ut נשה sit, *qi fœnore elocet*. Cui distinctioni firmandæ accedit, de נשה qod habetur Exod. 22. 25. *ubi egeno apud te pecuniam mutuaveris, ne esto* כנשה *tanqam fœnerator, usuram ei ne imponito*. de מלוה qod legitur Hymn. 112. 5. טוב איש חונן ומלוה *vir bonus benigne agens & mutuans est*. & Hymn. 37. 26. כל־היום חונן ומלוה *assiduus est benigne agens & mutuans*. qod ante vers. 21. dixerat חונן ונותן *justus benigne agens & elargiens est*. Qanqam contra plane qam Esdraides istic מלוה in versione Græcâ ὁ δανείζων in Latinâ veteri, *fænerator*, redditur. Qin & qemadmodum τὸ δανείζειν *de mutuo liberali* qoqe usurpatum deprehenditur, Luc. 6. 35. verbis ἀγαθοποιεῖτε καὶ δανείζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες, *benefaciatis & mutuetis, nihil inde sperantes*. nec secus usurparunt Græci interpretes in loco illo Hymni 37. 26. ἐλεεῖ καὶ δανείζει *miseretur & mutuat*. Ita & τὸ נשה *de mutuo gratuito* usurpari qandoqe videtur. Id colligere est ex Devt. c. 24. v. 10, 11. qo loco lege latâ cavetur, ne qi *mutuaverit proximo suo mutuam rem aliqam*, ædes ipsius ad pignus sumendum ingrediatur, sed foris subsistat, ut *is cui mutuat* pignus suum foras proferat ipse, ubi verbum נשה bis reperitur, & nomen משאת simul inde deductum, cum tamen de *proximo* agatur, à qo pavlo ante cap. 23. v. 19. *usuram exigere* vetabatur, unde *mutuum gratuitum* præsumi, *pignusqe* non pro usurâ præbendâ, sed pro sorte redhibendâ in *fiduciam* concedere videtur. Nec aliter sumunt plerique Nehemiæ illud de se suisqe c. 5. v. 10. *At ego fratresqe ac servi mei* נשים בהם *mutuamus eis pecuniam & frumentum*, subavdi, *sine fœnore*, *avt oppigneratione*, qod *subintelligi postulat antithesis*, inqit Piscator: licet Junius aliter sumat, uti mox videbitur. Eodemqe redit qod Jairus supplet, *sed relinqimus, & dimittimus illis*. Ita promiscuè sumi המלוה & הנושה & tam de *gratuitâ mutuatione*, qàm de *pactione usurariâ* utrumqe qandoqe usurpari constat. nam qod *fœnore elocare*, sive *in usuram dare* strictiùs ac constantiùs significet, alivd habent Hebræi vocabulum נשך nempe, qod *mordendi* notionem habet, uti patet ex Parœm. 23. 32. Eccles. 10, 11. & Jer. 8. 16. unde נשך *usura*, *fœnus*. usurpatur id verbi Devt. 23. 19, 20. & nomen inde deductum, Exod. 22. 24. Lev. 25. 36. Hymn. 15. 5. Ezek. 18. 8, 13.

Locum avtem Esajæ istum qod attinet, etiamsi Vati nostro solenne sit, easdem sæpenumero res notionesqe verborum varietate adhibita illustrare atqe exornare; discriminis tamen aliqid vocibus subesse istic videtur: ego itaqe sic dispesci posse existimem, ut מלוה *mutuans*, sive *elocans*, נשה *repetens*, sive *exigens* intelligatur; qod utrumqe *creditoris* est. Favet vetus versio Latina, qi *fœneratorem* illud, hoc *eum qi repetit*, reddidit. Ita usurpatur verbum istud Hymn. 89. 23. לא ישא אויב בו *hostis* non *exiget ab eo*: subavdi, *tributa*. Vatablus. *Non aget exactorem*

A *adversus eum*. Junius, *Metaphora, à creditore, qi importunè mutuum exigit à debitore*. Piscator. Et ne formam non eandem caussetur qis in eadem hac Nehemiæ cap. 5. vers. 7. איש באחיו אתם נשים *usuras singuli à fratribus vestris exigitis*. Latina vulgata. *accipitis*. Pagninus. Et mox v. 11. *Restituite eis qæso agros suos, & vineas, & oliveta, & centesimam argenti, sive pecuniæ avt frumenti, mustiqe avt olei* אשר אתם נשים בהם *qam exigere soletis ab eis*. Vulgata. *qam exigitis*. Pagninus. *exacturi estis*. Junius. Firmatqe (qod & Esdraides monuit) eorum qos objurgabat vir ille verè no-

B bilis, mox subjecta responsio, *Restituemus* ומהם לא נבקש *nec ab eis repetemus*. restituemus utique agros fundosqe oppigneratos; nec repetemus centesimam, ad qam ultra sortem præstandam pignori eos ceperamus. Neqe potest hîc placere mihi Piscatoris versio, qam (*centesimam* scilicet) *mutuastis eis* neqe enim rerum dictarum *centesimam*, sed *res* ipsas *ad centesimam* ultra sortem capitalem recipiendam mutuaverant. Sed nec Jairi explicatio, *centesimam*, i. e. *multum*, *plurimum*. qasi numerus certus pro incerto poneretur, rerumqe elocatarum qantitas insignior denotare-

C tur. De *usurâ centesimâ* videri possunt Gvilielmus Budæus *de Asse*. & Cl. Salmasius, *de modo usurarum cap. 6*. Qin &, qod de se suisqe profitetur supra citatum נדיב nomine verè dignus ille, eodem refert Junius. qum vertit, *Exacturi essemus. h. e.* inqit ille, *si cum illis exemplo vestro, summo jure experiremur*. Sed qod est ibi positum, arridet magis.

Et de vocabulorum usu, sensu, notione, distinctione, ista suffecerint. Qod avtem interpretes nonnulli hinc colligunt, *Israelitas* è decem Tribubus, qi à Davidis familiâ

D desciverant, adversus qos solos ista denunciari opinantur, *leges Mosaicas de usuris inhibendis, neutiqam observasse*, qia *fœnoris* istic mentio fiat. Verum est qidem, non istos duntaxat, sed & *Judæos* ipsos qoqe hac in parte plurimùm deliqisse, id qod factum liqet tam ante deportationem ex Ezek. c. 22. v. 12. qàm & post reversionem ac restitutionem, ex Nehemiæ loco illo. Cæterùm non eo collimant Esajæ verba ista; non magis qam Jeremiæ, qibus de se profitetur c. 15. v. 10. לא נשיתי ולא נשו בי *Neqe fœnori*, sive *mutuò dedi eis*; *neqe fœnori*, sive *mutuo dedere mihi*:

E *& tamen unusqisqe execratur me*. qum istud *commercia* ejusmodi tantummodo respiciat, qatenus *fortis*, sive conditionis, vel *melioris*, vel *deterioris* indicium exhibent; illud qatenus *litis* atqe *dissidii mutui* ansam occasionemqe sic contrahentibus præbere consveverunt.

CAPUT XXI.

F *Esajæ locus cap. 41. vers. 2. discutitur. de Cyro potiùs, cum pavcioribus, qàm de Abrahâ, cum pluribus intelligi.* צדק *pro* justo, *qinam, & qi sumant. Explicantur Hymni 36. 12. & 109. 2. & 120. 7. Mich. 6. 9. Christus* Justitia nostra, *qâ ratione dicatur.* קרא *&* occurrere *&* prædicare, *significat. Excitandi verbum Dei actionem designare; de Cyro excitato creberrimè usurpari, à Deodato hîc discessum. Ab oriente Cyrus potiùs, qam Abraham evocatus. Chaldæa aqilonaris in vaticiniis nuncupata; orientalis Syria. Orientales qinam, Gen. 29. 1. Aram Ne-*

G *haraim, & Padan-Aram, qid sonent. Esajæ 46. 11. expenditur.* עיט *qid propriè. Cyrus* γρυπός. *Ad Abraham Jairus solus frustra torqet. Locus Jesajæ 41. 25. discutitur. De Ecclesiâ ex omnibus terræ partibus colligendâ, qi intelligunt, ellipsin, qalis nunqam reperitur, frustra statuere. De Israelitis ex Assyriâ reducendis; avt de Rege Chaldæo adversus Judæos movente, frustra itidem exponi. Cyrum intelligi Medo-Persam.* ἡμίονος *cur dictus. Persis Chaldæa orientalis; Media ad aqilonem vergens. Ad lucis Evangelicæ ortum ingratiis trahi. Ellipsis antecedentis & relativi simul havd infreqens. Particulæ bet longè freqentior. In justitiâ, i. justè. fides & veritatis justitiæ pars. Cyrus in justitiâ evocatus qi dicatur.* יקרא בשמי *Esajæ 41. 25. qid sit. Bet particulam sæpe vacare.*

re. Dei nomen *& Nabuchodonosori, & Cyro prædicatum.* Dare coram aliqo; *pro, in manum subigendum tradere. In gentes regesqe dominium tenuisse Cyrum, Abraham hand itidem. Abraham in Damasco regnasse, figmentum.* Lumbi soluti, *qid velint.* Lumbi, *pro baltheo, qo ei accinguntur.* Pulveris & stipulæ coram vento, *imagines.* Sicut lutum, cœnum, cœmentum, argillam, conculcare. *Locus 2. Reg. 22. 43. cum Hymn. 18. 43. conciliatus.* Dalet & Resh, *crebrò à scribis permutata* הריק *qid significet.* Friare & comminuere, *de pulvere commodè satis, de luto cœnove ineptè, dici* חמר cœmentum. *Locus 45. 4. discutiendus proponitur. Hujus versiones variæ recensentur. De contextus serie Castellio & Junius, de copulativâ Piscator magis probatur.* Copulativæ *usus varius, & Hebræis, & Græcis. 3 Reg. 11. 25. Marc. 15. 25. 1 Pet. 3. 6. explicata. Cur hîc* qum *potius, qam* qamvis. *De priore hoc loco ingens varietas.* Nominatim vocare, *qid velit, Exod. 33. 12. Hymn. 147. 4. Esaj 43. 1. Joan. 10. 3. Exod. 31. 2. Esaj 45. 4. Cyrus & Josias diu anteqam geniti, nominatim designati.* כנה *Græci* προσδέχεσθαι, *Latinus,* assimulare, *perperam reddidere;* cognominare *pleriqe hand commodè satis. Cyrus an* Spaco *unqam dictus.* Spaco *Persis, qod* κυνὶ, *sive* κυνίσκη, *Græcis, ut* λυκίσκη, *&* Canissa *Latinis, pro qâ* Casina *apud Plautum legi, Petitus. Fabulæ de Cyro, Telepho, Romulo, & Remo, à cane, cervâ, lupâ nutritis; unde enatæ. Lupæ dictæ meretrices: inde* lupari, *&* lupanar. Cyrus Dominum *an significet; ut* κύριος *Græcis. Frustra qidam origine Hebraicâ* hæredem, *avt* possessorem, *alii Græcanicâ,* adolescentulum. *An Solem Persis denotet. Affirmat Ctesias; negat Scaliger. qi & cibum significare contendit. Cyrus* Pater, *non* dominus, *Persis dictus.* Solis *nomina Persis qænam.* Mithran *antiqitus eis dictum.* Sacra Mithriaca *qalia fuerint. Mithræ festo Regi inebriari licebat. Vocabuli hujus in nominibus Persarum priscis indicia. Mithræ dicti etiam sacerdotes Isiaci.* Μίθρας *Persis Venus;* Μίτρας *an* Μίθρας *Sol, ut* φοῖβος Sol *Græcis,* φοίβη, Luna, Diana. *Sol oriens Persis adoratus, aliisqe orientalibus. Jonum ritus densas in tenues transmutandi. Herodotus lingvæ Persicæ minus peritus. De Persicorum nominum terminatione error manifestus. Solis appellationes Hebraicæ.* Μίθρας *Persis qid propriè sonet.* μεσίτης *qâ ratione dicatur.* Mithri *comparativum à* Mither. κρείων *Græcum qid. Cyrus forsan ab avo cognomine nominatus, ut Cambyses à suo.* כנה *num* occultandi, *sive* operiendi *notionem habeat.* titulis honorificis insignire *denotat. Explicantur locutiones Esajæ 44. 5. Job. 32. 21, 22. Trajectio copulativæ freqens. Syntaxis loci genuina.* Copulativa *pro particulis temporis correlatis utrisqe. Verba* indicativa *&* imperativa, *qâ ratione sæpenumerò jungantur. loca variè inde explicata. & iste pariter.*

OCcurrunt in Esajæ Vaticiniis loca nonnulla, in qibus ab interpretibus plerisqe discedere cogor. Horum uni & alteri discutiendis caput istud dabitur. Primus erit, qi cap. 41. v. 2. sic legitur, כי העיר ממזרח צדק יקראו לרגלו ubi primo qæritur; qisnam is sit, de qo Deus, cujus sub personâ enunciantur ista, hîc loqitur: tum vox צדק hîc qo pertineat, & qid velit.

Ac prius illud qod attinet, non desunt, tam è Judæis, (si Oleastrio fides) qam & è nostris, in qibus est, qi versionem Italam adornavit, Deodatus, qi de Messiâ intelligunt. At de Abrahâ disertè exponit Paraphrastes Chaldæus, qem Salomon Jairus & David Camius sequntur; & nostri ferè universi. Solus è Judæis, qos viderim, Abraham Esdræ filius, de Cyro interpretatur; cui ego (parcis licet consentientibus, eamqe sententiam recitantibus magis qàm affirmantibus; in qibus est Hugo Barcinonensis & Hieronymus Oleastrius) calculum meum omninò lubens concesserim; cum ea qæ istic commemorantur, nulli potiùs qàm Cyro qadrare videantur: uti in singulis dispiciendis deinceps demonstrabitur.

At צדק istic, de qocunqe acceperimus, qid velit, qove referatur, ambigitur. *Justitiam* propriè sonare constat; & Græci proinde δικαιοσύνην reddidere. Cæterum interpretum pars maxima membro præcedenti affigit, pars reliqa inseqenti præfigit, ut hoc ordiatur, non illud clavdat. Ex illis nostri pleriqe qi de Abrahâ, exponunt, post Latinum veterem, *justum* vertunt, ut sit *justitia*, sive, vir *justitiæ*, pro justo; sicut, *superbia*, sive, vir *superbiæ*, pro superbo. Hymn. 36. v. 12. *dolus*, sive, vir *doli*, pro doloso, Hymn. 109. v. 2. *pax*, sive, vir *pacis*, pro pacifico, Hymn. 120. v. 7. *sapientia*, sive, vir *sapientiæ*, pro sapiente, Mic. c. 6. v. 9. ita abstractum fuerit pro concreto positum; vel ellipsis subjecti, sive voculæ regentis. Nec aliò abeunt, qi de Messiâ sumentes, per *justitiam*, justum illum intelligunt. Act. c. 22. v. 14. qi & *Jova justitia nostra* dicitur, Jer. c. 23. v. 6. & c. 33. v. 16. Solus ex his qos hactenus vidisse contigit, Vir Cl. Joannes Deodatus de *Justitiâ* interpretatur per Christum introductâ, dum Vatis verba sic παραφράζει, *Qi gratiæ divinæ diem novum mundo fecit illucescere, cum satisfactione perfectâ pro suorum peccatis justitiæ divinæ præstitâ, tum & sanctitate vera in credentibus qibusqe, per spiritum suum creata, qis inqam, istud præstitit, nisi filius meus solus?* Dan. c. 9. v. 24. Ut sint verba Dei, non qid ipse fecerit, avt facturus sit; sed qid Messias filius suus effecturus sit, prædicantis, nec tam Deum ipsum, qam Messiam, *excitandi* verbum respiciat. In qo neminem si vel comitem vel asseclam V. Cl. repererit, mihi nevtiqam sit mirum, qum dictionis propheticæ facies seriesqe continua respuere videatur.

Cæterùm Judæi, qi de Abrahâ accipiunt, *justitiam* simpliciter in abstracto intelligunt, sed seqentibus annectunt. Jairus וצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך *Et justitia, qam fecerat, obviam, sive præsto, erat ad pedes ei qocunqe incedebat.* Verbum utiqe קרא in *occurrendi* notione istic usurpatum avtumabat; qo modo adhibetur. Gen. c. 42. v. 4. & Reg. l. 2. c. 18. v. 8. sed hoc in loco vix commodè admitti potest. Et Salomon solus, puto, hîc incedit. Camius qem Vatablus, aliiqe nonnulli sequuntur, בכל־מקום שהיה הולך היה קורא צדק ואמת *In omni loco, qacunqe incedebat, justitiam & veritatem promulgabat.* Siqidem, ajunt illi, & veri Dei cultum, in regionibus qibusqe, qascunqe accesserat, exercebat; Gen. c. 12. v. 8. & c. 13. v. 4. & c. 21. v. 33. & gentes, apud qas peregrinabatur, ab idolorum veneratione ad ejusdem cultum avocabat. Verum nec sensum hunc, ut de membro posteriore nihil dicam, contextus verba citra difficultatem vimqe aliqam videntur admissura. Esdraides, qi de Cyro, uti dictum est, sumit: utramqe verbi קרא notionem proposuit; sed ita, ut qam seqatur, incertum sit, nec in alterâ cum Camio, sentire videatur, si eum ego rectè capio. יפגע inqit, i. e. *occurret*, qod ad notionem priorem pertinet, או צדק יקראהו בכל־מקום לכתו *Justitia occurret ei*; vel, *justitia prædicabit ipsum in omni loco incessus ejus.* Et certè æqitatis benignitatisqe nomine adversus eos, qibuscum ei res fuerant, exhibitæ, Cyrus à plerisqe celebratur. Verùm aliud qiddam hoc loco Vatis verba velle videntur, prout infra indicabitur.

Ego periocham integram sic verterim, *Qis excitavit ab oriente eum, qem in justitia ad pedem suum evocavit, coram facie ejus gentes tradidit, regibusqe fecit ut dominaretur, qos exposuit ut pulverem gladio ejus, ut stipulam impulsam arcui ejus.* Incisa, membra, vocabula, qo versionis ratio & explicatior & confirmatior fiat, sigillatim dispiciemus.

Qis excitavit? העיר vox cum de Cyro ejusqe copiis à Deo ad expeditionem adversus Chaldæos suscipiendam suscitatis, tum & de spiritu ejusdem ad populum suum liberandum restituendumqe divinitus impulso, creberrimè usurpata. *Ecce ego excitaturus sum adversus illos Medum.* cap. 13. v. 17. *Ego excitaturus & adducturus sum adversus Babylonem.* Jer. c. 50. v. 13. & c. 51. v. 1. *Ego contra Babylonem excitaturus.* Et rursus, v. 11. *Excitavit Jova spiritum Regum Medorum.* Et, *Jova excitavit spiritum Cyri.* Annal. l. 2. c. 36.

2. c. 36. v. 22. & Ezr. c. 1. v. 1. In hoc ipso cap. v. 25. *Ego excitavi eum, qi venturus est.* & c. 45. v. 13. *Ego excitavi illum, & dirigam omnes vias ejus.* Qod cum Deo ipsi, qi a Messiâ distingvitur, cap. 42. v. 1. constanter tribuatur, eiqe itidem rerum istarum effectio capitis istius vers. 4. disertim denuò adscribatur; unde מי sive *qis?* istic de eodem patet dici, de qo ibidem pariter qæritur; ab ipso istic cum viro Cl. alio divertere, à Vatis mente clarâ satis, alienum planè videtur.

Ab oriente. De Abrahâ qi dictum volunt, *ab oriente evocatum* dici avtumant, qia Chaldæa, è qâ fuerit evocatus, terræ Canaan orientalis existit: huic sententiæ firmandæ adducit Camius illud, Gen. c. 29. v. 1. ubi Jacob ad consangvineos suos iter faciens, *ad terram filiorum orientis*, i. e. orientalium, profectus dicitur. At primò Chaldæorum regio, è qâ evocatus est Abraham, Gen. c. 11. v. 31. ubi terræ Judaicæ opponitur, *Aqilonaris* potiùs denominationem in vaticiniis sacris constanter passim obtinet: videatur Jerem. c. 1. v. 13, 14, 15. & c. 4. v. 6. & c. 6. v. 1, 22. & c. 10. v. 22. & c. 13. v. 20. & c. 16. v. 15. & c. 23. v. 8. & c. 25. v. 9. & Zacar. c. 2. v. 6. Qin & in his ipsis Esajæ vaticiniis, non tam Chaldææ, qam Syriæ, situs *orientalis* tribuitur, cui & Palæstina tanqam *occidentalis* opponitur, cap. 2. v. 6. & c. 9. v. 12. & c. 11. v. 14. deniqe non Chaldæa, è qâ Abraham est primitùs evocatus, sed Syriæ pars ea, nunc *Aram Neharajim*, qasi *Syria interamnis*, sive *Mesopotamia*, qia inter Tigrin & Evphraten amnes celeberrimos intersita. Gen. c. 24. v. 10. nunc & *Padan-Aram* eadem Gen. c. 25. v. 20. & c. 28. v. 2. qasi *ager Syriæ*, sive *sativa cultaqe* Mesopotamiæ regio, uti ex Hosh. c. 12. v. 13. ostendit Vir doctissimus Samuel Bochartus *Geogr. sacr. part.* 1. *l.* 2. *c.* 6. denominata, in qa Abrahæ consangvinei è Chaldeâ profecti sedem fixerant, *terra orientalium* nomine à Mose loco illo designatur. De Cyro verò disertè dicitur cap. 46. v. 11. *Ab oriente evocaturus sum alitem. avem rapacem*, sive *prædatricem* vox ea propriè significat Gen. c. 15. v. 11. Jer. c. 12. v. 9. cum a radice sit deducta, qæ *involare* in aliqid, prædam præcipuè Reg. l. 1. c. 14. v. 33. vel in aliqem *insultum facere* significat, sive actione violentâ, sive sermone probroso id fiat. Reg. l. 1. c. 25. v. 14. Cyrum avtem illic hoc nomine designari, qi aqilæ instar sev vulturis alicujus ad prædam festinanter inhiantis, Job. c. 9. v. 26. insigni cum vehementia ac velocitate Babyloniam invaderet, cum Judæorum Magistri, tum & nostri unanimes consentiunt. Aliter avtem ejusmodi Cyrus denotari eo aptiùs poterat, qod is γρυπὸς h. e. *naso adunco*, rostri aqilini an vulturini speciem referente, insignis fuerit; unde factum sit, ut apud Persas, pro eo, qo illum proseqebantur affectu, ea nasi figura, utpote qæ Cyro consimiles indicaret, (referente Plutarcho in Apophthegm:) speciosissima haberetur. *Ab Oriente* avtem tam Cyrus hic *excitatus*, qam *ales* iste *evocatus* perhibetur: qia Persis Cyri patria, orientem versus à Chaldæâ ac Babylone, adversus qam instinctu divino & excitabatur & evocabatur, erat sita: nam ludit nos planè Jairus, qi ad Abrahamum, contra & suos reliqos, & nostros universos, locum hunc etiam detorqet.

Huc accedit locus alter eodem hoc in capite 41. utiqe commatio 25. in hæc verba העירותי מצפון ויאת ממזרח־שמש יקרא בשמי Græci, Ἐγὼ ἤγειρα τὸν ἀπὸ Βοῤῥᾶ, καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, κληθήσεται τῷ ὀνόματί μου. Licentiùs isti: nam Chaldæum omitto, qi longiùs etiam est divagatus. Castigatiùs Latinus vetus interpres; *Suscitavi ab aqilone; & veniet ab ortu solis: invocabit nomen meum.* Pagninus, *Suscitavi ab Aqilone & veniet, ab ortu solis vocabit nomen meum*: Tigurinus, *Vocabit in nomine meo.* Et his meliùs Castellio, *Excitatus a me, ab aqilone veniet, ab ortu solis, qi meum invocans nomen*, &c. Omnium optime Junius, *Excitaturus sum ab aqilone, qi veniat, ab ortu solis, qi vocet nomen meum.* qanqam malim ego, *qi nomen meum prædicet.* Piscator, *populum*, Junio avdentior, contextui ipsi interseruit; vertendo, *Excitabo populum ab aqilone, & veniet, ab ortu solis, & invocabit nomen meum.* Intellexit uterqe de Ecclesiâ, ex omnibus orbis terrarum

A partibus, ad nomen Dei invocandum collectâ & congregatâ. id qô commodiùs è textu eliciant, ellipticam volunt esse formulam in vaticinii verbis, ac sub *aqilonis* nomine *avstrum* qoqe, sub *orientis occidentem* etiam comprehensum subintelligi. qo modo, inqit Junius, fit Gen. 33. 10. at ego nec ibi, nec alibi etiam in scriptis Mosaicis ejusmodi qicqam deprehendo. qatuor utiqe cœli orbisqe terrarum plagas disertim commemoratas reperio, Gen. c. 13. v. 14. & c. 28. v. 14. duas tantummodò, binis aliis subintellectis nusqam. Rectiùs Abraham Esdræ filius, qi non עם sed
B איש suppletum it (qo modo & ante commat. 2.) *hominem, virum.* vel provocabulo tantum intersito. *eum, qi veniat*; ut havd malè Junius copulativâ relativi loco adhibitâ, prout & cap. 4. ver. 6. & c. 17. v. 2. & c. 28. v. 1. & Malach. c. 3. v. 1. collatione factâ cum Matth. c. 11. v. 10. Ejusmodi qiddam de *excitatis* somniaverat jam olim Joseph Camius Davidis Pater, filio referente, populum decem tribuum utiqe suscitandum & reducendum ex regionibus illis, Medicis præsertim, in qas ab Assyrio fuerant deportati, Reg. l. 4. c. 17. v. 6. à terrâ Cananiticâ ad pla-
C gam aqilonarem orientem versus sitas, vide Jerem. c. 3. v. 12. hoc avtem à Messiâ præstitum iri. ideo non dixisse, qis futurus sit, qi hoc faciat, donec ad illum pervenerit, *Ecce servus meus*, &c. cap. 42. ver. 1. qod de Messiâ is rectè intelligit. Cæterum textui interim vim manifestam facit, & sine justâ ratione negat dictum, qod promittitur qis sit effecturus. Verùm dato, non *populum*, sed *virum* aliqem suscitandum intelligi, qæritur ulterius iste qi sit. Atqi hìc Magistri Judæi denuò à se invicem discedunt. Qidam enim, Salomone Jairo referente, volunt, non unum
D aliqem, sed duos, eosqe & tempore & ministerio dissitos intelligi. Nabuchodonosorem alterum, qi ab *aqilone* ad populum Judaicum debellandum profectus sit, Jer. c. 1. v. 13—15. & c. 25. v. 9. Cyrum alterum, qi ab *orientali* plagâ, ad eundem liberandum processerit. His è nostris adstipulatur Joannes Calvinus, qi hac ratione insinuatum avtumat status Judaici & subversionem & restitutionem à designatione & dispensatione divinâ utramqe esse profectam. Verum Jairus ipse, Esdraides & Camius filius, qos & è nostris seqvuntur havd pavci, consensu unanimi de
E Cyro sumunt, & de Perside intelligunt, utpote qæ & è terrâ Judaicâ & Chaldaicâ etiam, adversus qam moverat, situm ejusmodi obtineat. Et ego qidem Cyrum eundem utrobiqe designari existimem, qi cum *Medo-Persa* fuerit, unde & Πέρσης ἡμίονος, i. *Persa mulus*, sive, *hybrida*, in oraculo per furorem a Nabuchodonosore edito, qod ex Abydeno & Megasthene apud Evsebium *Præparat. Evangel.* *l.* 9. *c.* 41. videre est, indigitatur; Et in Pythii etiam Apollinis Cræso Lydorum Regi dato de qo Herodotus, *l.* 1. Persa utiqe ex Cambyse patre, Medus verò ex Mandane
F matre; qanqam & appellationis illius rationem etiam aliam dat alius nescio qis, apud Evsebium *Præparat. l.* 5. *c.* 21. verbis istis; Ὁ ἡμίονος ὁ ἡμέτερος Κῦρος, ὃς ὁ μητρόθεν μὲν ἐκ πορφυρικῆς, πατρόθεν δὲ ἐξ ἰδιωτικοῦ γένους, ἡμίονος ὢν τῷ αἰνίγματι. *Cyrus ille qidem, semimedus avt semipersa, sev mulus ejusmodi, qi matrem si spectes, tyrannico, sin patrem, privato genere satus esset: ille, inqam, hoc in ænigmate muli nomine adumbratus.* qod utiqe *ex matre regio, ex patris verò privato genere prognatus.* Sed cum gente utraqe oriundus esset, ex utraqe regione copias conscriptas duxit,
G partim e Perside sive Elimaide, qæ *orientem* versus à Babylone sita fuerat, cap. 46. ver. 11. partim è Mediâ, qæ ad *aqilonem* magis vergebat. unde illa, Jerem. c. 50. v. 5, 9, 41. & c. 51. v. 48. Ex horum itaqe locorum collatione, Cyrum hic intelligo, non Abrahamum, *ab oriente suscitatum.* Nam qod *orientis* nomine gratiæ supernæ lucem per Christum nascentem cap. 49. ver. 6. & Luc. c. 1. v. 78. & cap. 2. v. 32. Vir Cl. intelligit; locum illic nevtiqam habere videtur. Sed nec, qod alii, *à partibus orientalibus* lucis ejusdem promulgationem ad alias mundi plagas dimanasse cap. 2. ver. 2. Luc. cap. 24. ver. 47. Act. c. 1. ver. 8.

Eum qem in justitia ad pedem suum evocavit. Occurrit primo loco *ellipsis* apud Hebræos havd infreqens *relativi*

ûtiqe simul *cum antecedente*; *eum qem*, sive *virum qem.* Sic enim legitur Annal. l. 1. c. 15. v. 12. *ad* locum eum qem *praparari illi.* Prout Moses, Exod. c. 23. v. 20. disertè integrum extulit. Esajæ c. 65. v. 1. *Inqiror ab* eis qi me *non interrogabant*: *invenior* ab illis qi *me non reqirebant.* Uti pleniùs pavlò Apostolus ad Rom. c. 10. v. 20. Jer. c. 2. v. 8. *post ea qæ prodesse neqeunt.* Et v. 11. *In id* qod *nevtiqam proderit.* i. idolum nulli usui futurum; ut Esajas c. 44. v. 10. Thren. c. 1. v. 14. *Tradidit me in manus* eorum à qibus *exsurgere neqeo.* Sed seqitur *ellipsis* altera freqentior, multoqe magis familiaris, particulæ *bet*, sive *in* qæ cum passim occurrit, vaticinii hujus cap. 26. v. 8. 18. & c. 33. v. 7. & 34. v. 2, 13. ut plura congerere opus non sit; tum loco huic affini planè cap. 45. v. 25. ubi de se Jova, *Per me juravi, exiit ex ore meo* צדקה in *justitia*, *qod non revertetur.* h. e. nevtiqam revocandum. Ita ergo צדק & istic verto, in *justitia.* i. e. ut Junius rectè, *justè.* Sicut אמת Hymn. 32. 11. *Juravit Jova Davidi* אמת in *veritate.* באמת Jer. c. 4. v. 2. & c. 26. v. 15. i. *verè.* Et בטח Parœm. c. 1. v. 33. *Qi me arsculta*, *habitabit* בטח in *fiducia*, pleniùs בבטח uti legitur Devt. cap. 33. vers. 12. i. e. *fidenter*: pariqe ratione, *justitia*, sive, in *justitia*, i. *justè*, nam qam intricatas vel versiones vel explicationes Magistri Judæi aliiqe dedere, satis superqe est superius indicatum.

Ad hanc avtem sententiam meam, tam de personâ subjectâ, qam & de vocis hujus syntaxi, firmandum, locum do parallelum planè ex cap. 45. v. 13. ubi sic legitur, אנכי העירתיהו בצדק *Ego illum excitavi in justitia*, i. e. *ex justitia*, sive, *justè.* Ad justitiam, sive fidem & veracitatem (qæ & justitiæ pars est Joan. Ep. 1. c. 1. v. 9.) meam illustrandam, comprobandam, exeqendam, in meis, juxta promissiones prædictionesqe prægressas, tam ex hostium potestate eripiendis, qam & adversus eos qi injuriâ affecerint vindicandis. Qod de Cyro dictum consentiunt, opinor, universi. Qin & eadem planè notione cap. 46. v. 6. אני יהוה קראתיך בצדק *Ego Jova vocavi te in justitia.* Qod sive de Christo, cum è nostris plerisqe, sive de Cyro cum nonnullis, cum è Judæis, tum & nostris; sive cum aliis etiam de utroqe, illo primario, isto illius typo, sumpseris; de formulâ qid velit, constat satis, interest tantum qod particula *bet*, qæ istic supprimitur, illic expressa habetur. Istud avtem, *in justitia*, prout à me explicatur, hoc in loco, sive ad membrum prius *de excitando* retuleris, sive ad posterius de *evocando* rejeceris, havd multum intererit: licet punctorum interstingventium ratio hac potius inclinet; illud ei qi elegerit patrocinari videatur locus ille parallelus ex cap. 45. v. 13. hoc ei qi maluerit, alter ille ex cap. 42. v. 6.

Aliud est (qod obiter monitum sit) ab *evocatione* istâ, sive *vocatio*, sive *invocatio* illa, de qâ loco superiùs lavdato ex cap. 41. v. 25. יקרא בשמי ubi frustra videntur fuisse, qi de religioso Dei cultu interpretantur, sive qi de Abrahamo, sive qi de populo aliqo vel Judaico vel Christiano, vel Persico etiam, ut nonnulli, qia simulacrorum usus apud illos minùs receptus, dictum accipiunt: licet eâ formulâ religiosa numinis divini *invocatio* exprimatur plerumqe. Sed & ei, è qibus est reverendus Joannes Calvinus, qi *vocare in Dei nomine*; *nihil aliud esse* volunt, *qam illius avspiciis rem gerere.* קרא istic in *proclamandi*, *pradicandi*, *promulgandi* notione potiùs sumpserim: prout & Esajæ c. 61. v. 1, 2. & Jer. c. 34. v. 8, 13, 15. particulam avtem ב in בשמי vacare existimem: prout & in formulâ illâ להזכיר בשם יהוה Amos c. 6. v. 10. *Nominis Jova meminisse*, sive *mentionem facere.* Et בשם אלהיהם אל תזכירו Josh. c. 23. v. 7. *Nominis deorum ipsorum ne memineritis*, sive, *mentionem feceritis*: ut *in Dei nomine vocare*, nihil aliud velit, qam *Dei nomen publicitùs pradicare.* Qod cum à Nabuchodonosoro, Dan. c. 3. v. 28, 29. & c. 4. v. 34—37. tum & à Cyro cumprimis, qi solus istic designatus videtur, præstitum est. Annal. l. 2. c. 36. v. 22, 23. & Ezr. c. 1. v. 1, 2.

Seqitur לרגלו qod qo trahant Magistri Judæi, eorumqe vestigiis qi insistunt, est superius indicatum. Ego

A cum Latino Vetere, qem & interpretum nostrorum seqitur pars maxima, *ad pedem suum*, h. e. ut eidem rectè, *ut seqeretur ipsum*; vel, *ut obseqeretur ipsi.* Qem sensum uti verba ipsa sponte suâ exhibent: ita usus cum formulæ istius ipsius לרגל Gen. 30. 30. & Reg. l. 1. cap. 25. v. 42, tum & huic affinis ברגל Jud. 4. 10. & Reg. l. 2. cap. 15. v. 18. luculentissimè confirmat. Estqe omninò verissimum hoc sive de Abrahâ, sive de Cyro, sumatur: siqidem & ille Deo evocanti obsecutus est, qocunqe diceret, sponte profecturus; Gen. 12. 1. Hebr. 11. 8. & iste Deo motibus B arcanis excitanti ac dirigenti, obseqium ministeriumqe alacriter constanterqe exhibuit. cap. 13. v. 3, 4, 17. & c. 44. v. 28. & c. 45. v. 1—4.

Qæ sequntur, Cyro cumprimis competunt; Abrahæ havd pariter. *Coram facie ejus gentes tradidit*, vel, *tradit*, Heb. *dabit*, vel, *dedit*; (nam in vaticiniis certitudinis ratione, *futura* tanqam *praterita* solent enunciari) *regibusqe fecit ut dominaretur*, vel, *ut dominetur faciet*: Ad Abraham referunt, & de regibus illis qatuor cum copiis suis ab Abrahâ fusis fugatisqe. Genes. 14. 9, 14, 15. intel- C ligunt pleriqe. Verum amplius aliqid *dominationis* vocabulum designare videtur, prout freqentissimè usurpari consvevit, Gen. 1. 28. Hymn. 72. 8. & 110. 2. Ezek. 29. 15. qod de Abrahâ vix dici posse videtur, cum in nullas gentes, nullos reges, dominium, avt imperium tenuisse legatur. Nam qod Josephus habet, *Antiq. l. 1. c.* 8. ex Nicolai Damasceni *Histor. l.* 4. ex Josepho itidem ab Evsebio *Praparat. Evang. l.* 9. *c.* 16. transcriptum, Abrahamum ex Chaldæâ cum exercitu profectum, Damasci imperium obtinuisse; sed & qod ex Trogo Pompejo Justinus D *Histor. l.* 36. *Post Damescum*, (qi urbi nomen dederit) *Azotum*, *& Adorem*, *Abraham & Israelem reges fuisse*; mera prorsus sunt figmenta. At de Cyro, qi in populos Principesqe plurimos dominationem exercuit appositissimè prædicatur: de qo etiam cap. 45. v. 1. לרד (vocabulo ירד hic usurpato affini) לפניו גוים *ad sternendum gentes coram illo.* Id enim significare verbum hoc, apparet ex Hymn. 144. 2. qo loco רודד dicitur pro eo qod מוריד dictum est 2 Reg. 22. 48. siqidem *dare*, sive *tradere coram eo*, est, *in illius manum*, sive, *potestatem tradere*, uti pleniùs E passim usurpatur. Jerem. 27. 6. & 32. 3, 4. & 34. 20, 21. h. e. *illi subjicere.* Sed & pro eo qod istic ומלכים ירד *& regibus dominari fecit eum.* cap. 45. v. 1. dicitur ומתני מלכים אפתח *& solvam* (*coram ipso*, scilicet ex inciso prægresso) *lumbos regum.* Qod est ita sumendum, vel ut *lumbi* ipsi *solvi* illis dicantur, sive dum gladio eâ in parte transfiguntur, qæ virium sedes habetur Job. 40. 16. Nach. 2. 1. & in qa vulnera letalia habentur, Devt. 33. 11. sive, dum terroribus ac cruciatibus inde proficiscentibus *corporis* ipsius *compages* qasi *dissolvitur*, Esajæ 21. 3. Ezek. F 21. 6. Dan. 5. 6. vel etiam *cingulum*, sive *balteum*, qo accingi solent, *solutum* intelligatur, uti post Jairum & Camium Scholiastes eruditus; est enim istud tam *potestatis*, qam & *potentia symbolum*, cap. 11. v. 5. & c. 22. v. 21. & c. 23. v. 10. & mox vers. 5. collato cum Hymn. 93. 1. inde, *regum lumbos*, sive, *cingulum*, qod lumbos cingendo constringit ac confirmat Jerem. 13. 1, 2, 4. *regibus solvere*, est omni prorsùs cum potentiâ tum & potestate destituere. *Lumbi* avtem pro *cingulo*; uti Ezek. c. 9. v. 2, 3. qo loco qidam dicitur *atramentarium* habuisse *ad lumbos* (i. G e. ut rectè Camius *ad zonam*, *qâ lumbi pracingebantur*) *appensum.*

Deniqe qod hic dicitur, *dedisse*, sive, *daturum se illos*, sive populos, sive reges, sive, utrosqe etiam, *tanqam pulverem* (*vento* scilicet *impulsum*, uti ex proximo incisi membro, Cornelius à Lapide supplet havd malè) *arcui ejus & tanqam stipulam gladio ejus*: qo significetur, pulveris instar comminuisse, prout Hymn. 18. 42. sive potiùs, non magis valuisse illos adversus armaturam copiasqe ejus qàm pulvis avt stipula coram turbine impellente, consistere: prout Hymn. 1. 4. & 35. 5. & 83. 13. capitis hujus vers. 15, 16. & c. 40. v. 24. Jer. 13. 24. in eandem ferè mentem, licet sub collatione diversâ, de eodem, uti supra indicatum, ejusdem hujus cap. commat. 25. dicitur,

&

& veniet, scilicet in terras Regi Babylonico subjectas, uti Abraham Esdraides; vel, *veniet super* סגנים *ductores*, sive, *satrapas*; *præfectos militares*, Jerem. 51. 28, 57. ut sit defectus particulæ על qalis reperitur & cap. 17. v. 13. & c. 18. v. 3. atqe ita Jairus & Camius, *Veniet super illos, tanqam super argillam.* At Junius, *Qi veniens proculcet antistites tanqam lutum, & tanqam figulus cœnum*; Trajectionem opinatur verbis subesse; proinde ex membro novissimo verbum *proculcandi* retraxit. Meliùs pavlò, uti mihi videtur. Scholiastes eruditus (*conculcandi* verbo, non tam retracto qam suppleto, syntaxi, pari cum eâ qæ reperitur supra cap. 1. v. 18. & 19. 7. & 30. 17.) *veniet, inqam*, (qia ante, *& veniet*, dixerat, qanqam vocabulum non est utrobiqe idem: itaqe forsan verti potiùs poterat, *& ibit*, sive, *proficiscetur*, ad suscitationem & evocationem meam comparebit, *&* in expeditionem pro me profecturus est) *& antistites conculcabit tanqam lutum, & tanqam figulus erit qi conculcat cœnum*, qanqam pro *luto & cœno, argillam* malim *& lutum*; qia in his, non in *cœno* artificium suum exercet *figulus*: qi hîc alluditur, cap. 29. v. 16. & 45. 9. & pedibus suis subigit, ut rectè Camius, anteqam manibus effingat cap. 64. v. 8. Jer. 38. 4. nec tamen *cœni* vocem non lubens admiserim 2. Reg. 22. 43. & Hymn. 18. 43. ubi *lutum*, sive *cœnum* designans vocabulum τὸ טיט qod loco posteriore hic ponitur, in materiâ consimili usurpatum reperitur, sed collatione havd eadem prorsus; neqe enim à *luto figuli* sed à *cœno platearum*, qod à qibusqe promiscuè conculcatur, imago eo loci traducitur, qo modo ex Mic. 7. 10. & Zach. 10. 5.

Qum avtem hac occasione in loca illa inciderim, de eis etiam obiter aliqid interserere havd inutile prorsus fuerit. Historici & Hymnodi, vel potiùs Hymni illius ejusdem, prout in Historiâ primò, tum in Hymnorum codice concipitur & exhibetur, verba, loco non uno à se invicem discrepare alibi monuimus. Hoc in membro aliter planè istic ac illic legi constat: nam in Historiâ verba duo reperiuntur ארקעם ארקם Prius illud ארקם sive, ut alii legunt, ארקם Camius & Esajas exponunt, *comminuam*. Ac ad loca illa amandant, in qibus דקק in *comminuendi* notione usurpatur. 4 Reg. 23. 6, 15. 2 Annal. 34. 4, 7. Sed & Græci ὡς πηλὸν ἐξόδων ἐλέπτυνα αὐτούς. Latinus Vetus Interpres; *Qasi lutum platearum comminuam eos.* Eodem abit Interpretum cohors tota. In posteriore havd parilis habetur consensus. Latinus, *confringam*: cujus exemplum desideratur. Junius, *dissipabo*. Tigurinus, *atteram*. Camius *distendam*, ex Exod. 39. 3. qod amplectuntur Mercerus, Martyr, Pagninus; à qibus havd longè abit, qi *dispandam*, Piscator. Jairus, Esajas & Gersonides referunt ad illa Ezek. 6. 11. & 25. 6. ubi in *plaudendi, terramve pede percutiendi*, notione usurpatur. Unde & Levi Gersonides pro רמם (qod *conculcare* significat cap. 1. 12. & 41. 25. & 63. 3.) disertè exponit. Utramqe vocem Chaldæus vocabulis qidem duobus, sed qæ hujus ejusdem sunt notionis, expressit. Certè *tanqam lutum comminuere*, qod de pulvere in priore commatii inciso ante fuerat utrobiqe dictum, havd satis subjecto illi congruere videatur. In Hymnorum codice vox nevtra comparet, אריקם duntaxat legitur: qod Camius vult pro ארקם poni ut *Jod* sit loco *dagesh*, exponit avtem, *ponam eos ut lutum*: qia in Magistrorum scriptis רקק pro *limo, cœno, luto, liqido & fluido*, unde volucres creatas volunt, usurpata. Itaqe Buxtorfius, *sordidos habebo*, interpretatur. Qod à verbi usu tamen alienum videtur. Abraham Esdraides in *attenuandi* notione sumit; ex illo Gen. 41. 3, 4. רקות בשר carne *attenuatæ*: qo loco Masoretæ monent רקות per *Resh*, nunqam alibi legi. Unde דקות potiùs per *Dalet* legendum opinati videantur: & certè literæ duæ istæ ob figuræ affinitatem nimiam à scribis minùs diligentibus sæpenumerò invicem permutatæ comperiuntur. At Jairus, in *evacuandi*, ex Gen. 42. 35. sive in *effundendi* notione ex Jer. 48. 11. usurpari existimat: & *platearum cœnum* respici ait, qod *tenue, non crassum* sit. Græci λεπτυνῶ αὐτούς; voce satis ambiguâ: qod Latinus vetus exprimere volens, *delebo*, posuit. Junius, *frio*. Qod cum pulveri magis conveniat, Piscator amovet, &, *terrori*, substituit. Tigurinus & Musculus, *comminuo*, ut Hymnorum codici cum Historicè scripto conveniat. Hieronymus, *projiciam*: certè *projicere*, & *profundere*, sive *defundere*; qâ notione vocabulum istud usurpatur Eccles. 11. 3. Cant. 1. 3. & Jer. 48. 11. havd multum à se invicem abeunt. Proinde Historicum ego ex Hymnorum codice defingendum, hunc ex illo supplendum existimem, ut hostes suos à se David dixerit, & *cœni instar liqidioris defundendos*, sive *projiciendos*, & defusos sive foris projectos insuper *dispandendos*, qo modo de luto cœnove fieri assolet. In Esajæ verò loco huic affini, videatur, an non חומר *cæmentum* reddi possit: qo οἰκίαι ἐπίγειοι, *terrestres domus*, uti Apostolus loqitur ad 2. Cor. 5. 1. extrui solent; ideò בתי חמר dictæ Job. 4. 19. Ita vertetur, *Superveniet præfectis militaribus, tanqam cæmenta, & qasi figulus, qi lutum calcat.* Ut duplex imago existat, & *cæmentarii*, qi *cæmentum*, & *figuli* qi *lutum*, sive *argillam*, *pedibus subigit*, uterqe. Et ut eo tandem redeatur, unde sumus exorsi, qandoqidem ea, qæ tam Esajæ cap. 41. v. 2. qam & qæ capitis ejusdem vers. 25. habentur, in Cyrum optimè qadrent, eum omninò utrobiqe designatum, verisimillimum videtur.

De Cyro eodem cap. 45. v. 4. in hæc verba denuò Dominus ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני Qæ Græcus sic reddidit, Ἐγὼ καλέσω σε τῷ ὀνόματί σε, καὶ προσδέξομαί σε. σὺ δὲ οὐκ ἔγνως με. *Ego vocabo te nomine tuo, & suscipiam te: tu verò non novisti me.* Latina vulgata Versio: *Et vocavi te in nomine tuo: assimilavi te; & non cognovisti me.* Tigurina; *Vocavi te nomine tuo, & te cognominavi, qum nondum haberes mei notitiam.* Itala antiqior, *Io ti ho chiamato pel tuo nome: Io ti ho cognominato; e tu non me hai cognosciuto.* O, *ancora che tu non havessi alcuna cognitione di me.* Recentior; *Anzi t'ho chiamato per la tuo nome, e t'ho sopranomito, benche tu mi non cognoscessi.* Gallica, *Voire je t'ai appelè par ton nom, & t'ai surnommè, combien qe tu me ne cognosses point.* Oecolampadius; *Et vocavi te nomine tuo; cognominavi te, & nescivisti me.* Pagninus & Oleastrius; *Vocavi te nomine tuo; cognominavi te, & non cognovisti.* Versiones nostræ, antiqiores; I called thee by thy name; and ordained thee / or / or ere / ever thou knewest me. Genevensis, I will even call thee by thy name; and name thee / though thou hast not known me. Novissima, I have even called thee by thy name: I have surnamed thee; though thou hast not known me. Calvinus, *Vocabo, inqam, te nomine tuo: cognominabo, qamvis non noveris me.* Castellio, commatio prægresso annectens: *Qi te, inqam, nomine tuo vocans nuncupem; cum tamen tu me ignores.* Qo inclinans & Junius; *Propterea me vocasse te de nomine tuo, cognominasse te, qamvis ignores me.* Piscator deniqe contra, à præsentis etiam primordio diffindendo, & qasi novam inchoando sententiam; *Imò vocabam te nomine tuo; cognominabam te, qum non nosses me.* Qo inclinare videtur & antiqissima nostra, qæ commatii hujus prioribus illis præcedenti versiculo conglutinatis, à for causali orditur ista.

Ego de contextus serie Castellionem & Junium; de copulativâ alterâ (nam de priore in seqentibus dicendi locus aptior amplior qe dabitur) Piscatorem seqi malim. Particula *Vau* qam variè usurpetur, nemo potest esse nescius, qi in lingvâ sacrâ qicqam novit. Notione discretivâ pro *etiamsi*, sive, *qamvis* adhibetur, consentientibus interpretibus plerisqe. Josh. 17. 18. Hymn. 23. 4. & 78. 23. Esajæ 49. 5. Jerem. 32. 33. nec secus sumendum Genes. 8. 21. uti post Tarnovium & Piscatorem in *Antibarbar. Biblic. l. 2.* observavit Sixtus Amama, in verbis illis, *Etiamsi*, sive, *qamvis, figmentum cordis humani à pueritiâ malum sit.* Sed καὶ Græcum pariter, si ego rectè capio, in Petri illis Epist. 1. c. 3. v. 6. ἀγαθοποιοῦσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν· *qod est bonum facientes, etiamsi nullâ consternatione teneamini*, h. e. cum sponte & ex conscientiâ merâ id qod vestri est officii exeqimini, etiamsi nullâ fueritis formidine affectæ, qæ consternatione aliqâ perculsas vos ad id præstandum ingratiis adigat: atqe ita Calvinus cum aliis istic cepit, *qamvis mei nescius sis.* Verùm usurpatur etiam

pro

pro particulâ temporis indicativâ; loco *qum*, sive, *qando.* A Ita sumi constat, in qo & plerisqe convenit, Genes. 14. 14. Hymn. 63. 3. Esajæ 33. 1. & 37. 9, 36. & 53. 2. Nec secùs usurpatur ꝗ Græcum Marc. 15. 25. Qod & Drusius, *de lit. Mosb. ve Cal. lib. 2. cap.* 4. monuit, *Erat avtem hora tertia, ꝗ ἐσταύρωσαν αὐτόν· qando cruci suffigebant eum.* Ita planè sumendum cum Junio videtur, Reg. lib. 3. c. 11. v. 25. ubi de Rezone dicitur, *Fuitqe adversarius Israeli omnibus diebus Salomonis.* ויקץ בישראל וימלך בארם i. e. vertente Junio; *Nam tædebat eum Israelis, qum regnaret in Syriâ.* B Qo tamen loco malim, *dum regnabat*, qàm, *qum regnaret*, i. e. qam diu Syriæ regnum obtinebat. Qia temporis continuatio eô loci intenditur; qo modo & Jerem. c. 17. v. 4. hoc avtem loco Piscatori accedo reddenti: *qum nondum nosses me*, Vel Tigurino etiam, qi plenius pavlò, *qum nondum* (sive ut è nostris qidam priusqam) *haberes mei notitiam.* Hoc avtem ideo malim, qia vers. 3. disertè insinuatur futurum deinceps, ut Dei, qi Cyrum ad ista exeqenda destinarat & suscitaverat, notitiam aliqam, ubi effectui ea jam data forent, haberet.

C Cæterùm de copulativâ priore exprimendâ major est multo inter interpretes à se invicem discrepantia: uti ex versionibus variis supra positis patet. Qidam enim cum Latino copulam ipsam retinent: alii cum Græco ut supervacaneam omittunt. Junius, *propterea* reddidit, qo modo sumitur Gen. 26. 14. Nehem. 2. 26. & 5. 2. Amos 5. 27. & ꝗ pariter Act. 7. 43. Novissima nostra, etiam, *cum.* Qomodo Ezr. 1. 8. & 8. 27. Job. 21. 6. & 25. 6. Piscator, *Imo*: prout Esaj. 3. 9. & 7. 16. Jer. 31. 3. Calvinus & Castellio in hoc saltem σύμφωνοι, *inqam*, prout Esaj. 49. 6. & 55. 1. & 58. 10. & 59. 17. ut ἐπιμονὴ subsit; D illudqe qod v. 3. dictum fuerat, *vocavi te nomine tuo*, post subjunctam, cujus in gratiam id erat factum, personam, detur istic repetitum. Ipse qid existimem, infra dabo, ubi de verbis dispunctum fuerit.

Cum verbo priore interim, formula ipsa ex versu præcedente repetita, à qibusdam, in qibus est Calvinus, cum Græco, in futuro, *vocabo*; à plerisqe cum Latino, in præterito, *vocavi*; à Junio vers. 3. in præsenti, *voco*, redditur. Id avtem pleriqe de Cyro diu anteqam nasceretur *nominato*, sive *nominatim designato*, intelligunt: qomodo & de Josiâ E factum idem legitur; 3 Reg. 13. 2. Verum *frigida* hæc interpretatio Calvino censetur. Alii igitur, *voco te nomine tuo*; vel, *nominatim compello*, sive, *alloqor te*: (qanqam particula *lamed* istic vacare videtur: qomodo & cap. 22. v. 20.) volunt esse *notitiæ ac familiaritatis indicium*: *eos enim qibus familiariter utimur, nominatim compellare solemus.* Prout Abraham Deus, Gen. 22. 1, 11. & Samuelem 1 Reg. 3. 4, 6. Ita Oleastrius, qi huc trahit Jovæ illud de Mose, *Ego ex nomine te novi*, Exod. 33. 12. Poterat potiùs illud Psaltæ Hymn. 147. 4. *Stellarum numerum supputas, uni-* F *versas eas nominibus vocat.* Eodem etiam membrum utrumqe referre videntur versionis Belgicæ avtores, dum *notitiæ exactæ indicium* faciunt. ut cum aliqem *& ex nomine & ex cognomine nosse nos* dicimus.

Alii *gratiæ*, & *amicitiæ*, sive *benevolentiæ* significationem habere volunt. Ita Itala annotatio antiqior; post Abraham Esdræ filium, ad cap. 43. v. 4. referendo; ubi formula consimilis sic explicata reperitur, *Ego in amicorum numero te habeo.* Et de Cyro reverâ dicitur, *Dominus eum diligit.* cap. 48. v. 13. Nec ab istis longè discedit Calvinus; G *Notatur*, inqit, *vocabulo hoc propior & magis familiaris communicatio: sicut pastor dicitur oves nomine vocare*: *Joan. c.* 10. *v.* 3. *qia distinctè singulas cognoscit.* Verùm de Cyro vult peculiari magis ratione formulam eandem usurpatam, *qâ Deus eos nomine vocare* dicitur, *qos ad certum aliqod opus destinat, ut sint à vulgo segregati, qia duces tam præclaræ operationis constituit.* Qo facit, & qod Bezaleelem *nomine vocasse*, i. e. *nominatim designasse* dicitur, ad artificium circa Tabernaculi sacrosancti structuram atqe instructuram suum exercendum. Exod. 31. 2. Hæc avtem viri summi interpretatio uti nevtiqam rejicienda; ita qod de nuncupatione præviâ à plerisqe statuitur includi simul debere, clarum satis videtur.

Verùm in vocabulo seqente אכנך longiùs multò interpretes à se invicem abeunt. Græci προσδέξομαί σε, qod unde habeant, ego ariolari non possum; nisi si fortean pro אכנך אפנך legerint; sic enim לפניהם προσδεχόμενοι ὑμᾶς, *suscipientes vos* reddunt cap. 55. v. 12. sed nec asseqi valeo, qid Latinus voluerit, qum, *assimilavi te*, redderet, prout & cap. 44. v. 5. vocabulum idem reddidit: & incassum interpretes Pontificii, qo Helenæ suæ honori & avtoritati prospiciant, torqent hîc se, disqirendo qo fundo, qâve ratione id dictum sit, *assimilavi te mihi*, exponendo, nunc *Christi typum esse te volui*; nunc rursus, *similitudinibus qibusdam adumbravi te*; qod & verbum כנה sed nullo dato exemplo, significare vult Sanctius. Versiones nostræ antiqiores, *ordinandi*, sive *constituendi*, notionem verbo assignant: è כון scilicet qi eas adornabant, deductum opinabantur: sed diversam planè sortitur originem. *Cognominandi*, sive *agnominandi*; uti Itala recentior, verbo expresserunt pleriqe: qi in explicatione tamen havd perinde consentiunt.

Siqidem *cognomen*, sive *agnomen*, qod verbo isto denotetur, nonnulli ipsum *Cyri nomen* esse volunt, qod à Deo nuncupatur cap. 44. v. 28. & 45. 1. Ita Junius, *Nam proprium illi nomen*, inqit, *teste Herodoto & Justino, fuit Spaco, i. e. canis, Medorum lingvâ, à cane, qæ expositum infantem lactaverat. Coresh verò cognomen fuit honorificum à Persis inditum; qod sonat Dominum: nam eadem ratione Coresh apud Persas est solis, qem colunt, epitheton.* Verùm ista disqisitionem accuratiorem aliqam poscere videntur.

Nam primò, *Cyrum* unqam *Spaco* dictum, nevter ex adductis Historicis refert. Fabulam qidem de *cane*, qæ infanti exposito ubera præbens deprehensa sit, narrat uterqe: cui parem finxere de Telepho à *cervâ* Græci, ut Apollodorus *Genealog. l.* 3. de Romulo & Remo à *lupâ* nutricatis Romani, uti ex Promathione qodam Plutarchus in *Romulo.* At de nomine indidem infanti imposito nihil alteruter, imò contra uterqe, non Cyro, sed Mitradatæ bubulci uxori *Spaco* nomen fuisse; qod non Medis, ut Vir Cl. sed Persis qi *Canem Spaca* vocant, idem valeat, qod Κυνὶ Græcis: qâ tamen appellatione usitatior his videtur Κυνίσκη; unde Κυνίσκα Theocrito *Idyll.* 14. eâdem formâ, qâ Λυκίσκη — *titulum mentita Lycisca*: Juvenalis *Sat.* 6. & *Canissa* Plavto, *cum latrante nomine*; qod itaqe *Casinæ* loco substituit, an restituit, Samuel Petitus, *Miscellan. l.* 2. *c.* 19. Addit Herodotus hinc fabulam illam de *cane nutrice* manasse, cui tamen Cyri parentes fidem habitam voluisse, qo divinitus puer servatus videretur. Nec aliunde de fratribus geminis Romæ conditoribus fabulam exortam ex Historicis aliis refert Plutarchus, qam qod Acca Lavrentia Favstuli uxor, à qâ fuerant enutriti, *Lupæ* nomen, meretrix cum esset, apud pastores obtineret. *Lupæ* certè Romanis meretrices dicebantur. Plavt. Epidic. 3. 3.

Divortunt mores Virgini longè ac lupæ.

Et Juvenalis *Sat.* 3.

Ite (Romam utiqe) *qibus grata est pictâ lupa barbara mitrâ.*

inde *lupari*, scortari, vel prostitui, apud Nonium Turpilius *Accâ*, an *Attâ*,

Cum meretrice è nostro ornatu per vias lupantur.

Et *lupanar*, locus in qo prostant prostibula. Baptista Mantuanus de Roma *Fast. l.* 2.

— *urbs est jam tota lupanar.*

Verum missis istis, ad Cyrum redeamus. Hunc tantùm abest *Spaco* unqam vocatum Scriptores illi affirment, ut Justinus disertè ajat, *puerum, dum inter pastores agebat, Cyri nomen accepisse*: in qo tamen ab Herodoto discedit, qi aliud ab hoc hunc habuisse nomen affirmat, dum apud illos versabatur; qod tamen, incertus forsan qodnam fuerit, non prodit.

Tum qod *Coresh*, sive *Cyrus* Persis *Dominum* sonare dicitur; eaqe ratione *Soli* nominis id ab eis dari; nevtrum constat. Κύριος reverâ Græcis *Dominum* sonat & κῦρος eisdem est *avtoritas.* At *Cyrum*, sive כורש post Arqerium & Ximenem Sanctius, ineptè satis, originatione Hebraicâ,

braicâ, vult *haredem* sive *possessorem* significare. Nec ineptè minùs V. Cl. Carolus Paschalius *de Coron. l. 9. c. 15.* (de qo opere deinceps dicendi locus dabitur) Græcam tribuens originem, Κῦρον ait Persas *Solem* appellare, i. e. *adolescentulum*, ὅτι ἀγήρως ἀεὶ καὶ νέος ἐστι, *qia nunqam senescit, sed semper est vegetus.* Scaliger verò, *Emend. Temp. l. 6.* כרש Persis τροφὴν, ἐδωδὴν, *cibum*, sive *pabulum*, denotare. *Dominium* certè, qi illis significare attestetur, scriptorem idoneum nullum adhuc reperio. Cyrum verò qod attinet, *patrem* potiùs qàm *Dominum* Persis dictum testatur Herodotus *lib. 3.* Λέγουσι Πέρσαι, ὡς Δαρεῖος μὲν ἦν κάπηλος, Καμβύσης δὲ δεσπότης, Κῦρος δὲ πατήρ. *Ajunt Persæ Darium institorem fuisse, Cambysem Dominum, Cyrum patrem.* Sed hæc post Cyri excessum, regnantibus illis, cum imperium horum à Cyri moribus diversum experirentur.

Qin & illud non sine ratione justâ ambigi potest, כרש Persis an *Sol* dicatur, vel unqam etiam sit dictus. Plutarchus reverâ in *Artoxerxe*, de Cyro altero, Ochi filio, *Artoxerxis* fratre. Ὁ μὲν Κῦρος ἀπὸ Κύρου τοῦ παλαιοῦ τοὔνομα ἔσχεν· ἐκείνῳ δὲ ἀπὸ τοῦ ἡλίου γενέσθαι φασί. Κῦρον γὰρ καλεῖν Πέρσας τὸν ἥλιον. *Cyrus iste à Cyro prisco nomen habuit: illi autem à Sole inditum ajunt: Cyrum enim Persas vocare Solem.* Hoc avtem à Ctesiâ, qem tamen ut fabulosum sublestæqe fidei scriptorem insimulat, ipse Plutarchus, accepisse videtur: apud hunc enim ex *Historiarum Persicarum, lib. 18.* in excerptis apud Photium in *Myriobiblo cod. 72.* de Darii Ochi uxore, Cyri hujus matre, leguntur ista. Τίκτει δὲ αὐτῷ ἕτερον υἱὸν βασιλεύουσα· καὶ τίθεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἡλίου Κῦρον. *Peperit ei alterum, quum jam regina foret, filium; cui à Sole nomen indidit Cyrum.* Nec desunt qi ab Hebræis fontibus, *Coresh* nomen Soli tributum Persas havsisse velint. Esse enim huic affine Hebræorum חרס *Heres*, sive *Cheres*, & הרש *Hares*, sive *Chares*, qo *Sol* illis designatur, Josh. 8. 13. & Job. 9. 7. unde, קיר־חרש ἡλιόπολις, sive *civitas Solis*, Esaj. 16. 11. & Jerem. 48. 31. 36. inde avtem deductum Persarum כורש *chet* in *caph*, Arabum ritu, transeunte: ita Drusius *Observat. l. 12. c. 17.* Verùm Vir Cl. Josephus Scaliger loco supra indicato Ctesiam avtumat, cujus fidem Plutarchus secutus est, homo Græcus cum esset, nec lingvæ Persicæ peritus satis, vocum similitudine deceptum כרש à כרשר non distinxisse, qorum istud *Solem*, qi & Persis אפתאב *Aphtab* dicatur, illud non *Solem*, sed *cibum* eisdem significet. Mihi verò pro re controversâ haberi posse non immeritò videtur, utrum ex tribus istis, qæ pro *Solis* nominibus suggeruntur; ullum omninò Cyri seculo *Soli* tributum fuerit. Est enim nihil de mutatione insigni, qam communi cum aliis fato, lingvam Persicam, cujus etiam character ipse interiisse penitùs perhibetur, post tot secula evoluta subiisse necessum fuerit: nec ex vetusti scriptoris alicujus fide dignis monumentis, qod de horum ullo id firmet, qicqam producitur: & qod apud me pondus havd exiguum obtinet, aliud Persis priscis *Solis* nomen scriptorum omne genus gravissimorum etiam fideqe cumprimis dignorum testimonio unanimi comprobatur. Mithri enim, sive Mithra antiqitùs dictum concordes testantur. De Persis Strabo *Geograph. lib. 15. pag. 503.* Τιμῶσι δὲ καὶ ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθραν. *Colunt solem, qem Mithram vocant.* Hesychius, Μίθρας ὁ ἥλιος παρὰ Πέρσαις. *Mithra Sol apud Persas.* Et, Μίθρης, ὁ πρῶτος ἐν Πέρσαις Θεός. *Mithra primus in Persis Deus.* Svidas, Μίθραν νομίζουσιν οἱ Πέρσαι εἶναι τὸν Ἥλιον. *Persæ Mithram putant esse Solem.* Inde, Νὴ τὸν Μίθραν, *per Mithram*, juramentum Persicum, in Artoxerxis Memoris apophtheg. Plutarchus. Apud qem & in *Alexandro pag. 682. C.* Persam nuncium adjurat Darius, Μίθρου τε φῶς μέγα, καὶ δεξιὰν βασίλειον. *Mithræ ingens jubar & regiam dexteram.* Apud Xenophontem in *Oeconomico pag. 830. E.* Lysandro Cyrus, Ὄμνυμί σοι τὸν Μίθρην. *Mithren juratus testor.* Apud Dionem Cassium *Hist. l. 63. pag. 717. E.* Teridates Neroni, Ἐγὼ δέσποτα, ἦλθον πρὸς σὲ τὸν ἐμὸν Θεὸν, προσκυνήσων σε, ὡς καὶ τὸν Μίθρην. *Ego domine veni, ut te Deum meum non secus ac Mithram colerem.* Apud Curtium, *l. 4. c. 13.* Darius cum Alexandro congressurus, *Solem Mithren* invocat. Apud Statium itidem, *Thebaid. l. 1.* Adrastus, *Phœbum, Titanem, Osirin, Mithren.* Ad qem Luctatius, an Lactantius adnotat, *Phœbum eundem, Achemeniis Titanem, Ægyptiis Osirin, Persis Mithram*, indigetari. Idemqe fere Martianus Capella, *Satyrici lib. 3.* Deniqe apud Clavdianum *in Stilicon. l. 1.* Persarum Rex,

— Vaga testatur volventem sidera Mithram.

Huc faciunt & τὰ τοῦ Μίθρου μυστήρια, de qibus accuratissimè scripsisse Pallantem qendam refert Porphyrius, *de Abstinent. ab animal. l. 2.* & ex Evbulo qædam ipse in commentario *de Nympharum antro.* Eadem & Περσικὰ μυστήρια, & ἡ τοῦ Μίθρου παρὰ Πέρσαις τελετὴ, *Mithræ sacrum Persis gentile*, Celso dicta apud Origenem *adv. eundem l. 6. pag. 290.* ex qo emendari poterit Evnapius, apud qem in *Maximo* hierophanta qidam, Juliano familiaris dicitur fuisse πατὴρ τῆς Μιθριακῆς πλούτης, sed legendum, τελετῆς. De eisdem Lampridius in Commodo; *Sacra Mithriaca homicidio vero polluit; qum illic aliqid ad speciem timoris vel dici vel fingi soleat.* Imo non *dici* avt *fingi* tantùm, sed & *fieri* ac perpetrari tradunt scriptores ἀξιόπιστοι. Ex eis Svidas, Οὐκ ἂν εἰς αὐτὸν δυνήσαιτό τις τελεσθῆναι, εἰ μὴ διὰ τινῶν βαθμῶν παρελθὼν δείξει ἑαυτὸν ὅσιον καὶ ἀπαθῆ. *Mithræ hujus sacris neminem initiari fas erat, nisi qi exactis pœnalium perpessionum gradibus qibusdam, sanctum & imperturbati animi hominem esse sese demonstraverat.* Hinc apud Gregorium Nazianzenum *in Julian. Orat. 1.* Τὰς ἐν Μίθρου βασάνους. *In Mithræ sacris adhibitas per cruciatus explorationes.* Et *Orat. in sancta lumina;* Μίθρου κολάσεις ἔνδικοι τῶν τὰ μυστήρια τὰ τοιαῦτα ἀνεχομένων. *Mithræ cruciatus justè exercitus in eis, qi mysteriis istiusmodi initiari sustinuerint.* In qem Elias & Nicetas, per *duodecim cruciatus genera* ajunt initiatos illos, transiisse solitos, in qibus aqam, ignem, famem, sitim, frigus, flagra recensent, at Nonnus, octoginta: qod fidem superat: qi & pavcos admodum tradit ab explorationibus illis superstites extitisse. Eorundem meminere & Justinus, *Collat. cum Tryphon.* Tertullianus *de Coron. milit. c. 20. de præscrip. c. 40.* & *adv. Marcion. l. 1. c. 13.* Hieronymus *ad Lætam.* Illud de *Mithræ* hujus festo non prætereundum videtur, qod ex Ctesiâ, & Duride *Histor. l. 7.* refert Athenæus lib. 10. Παρὰ Πέρσαις τῷ βασιλεῖ ἐφίεται μεθύσκεσθαι μιᾷ ἡμέρᾳ, ἐν ᾗ θύουσι τῷ Μίθρᾳ, sive ut alter, ἐν μόνῃ τῇ ἑορτῇ τῇ ἀγομένῃ ὑπὸ Περσῶν τῷ Μίθρᾳ. *Apud Persas Regi eo duntaxat die licere ebrietati indulgere, qo Mithræ Persæ sacra faciunt*, sive *qo festum Mithræ Persæ celebrant.* Qanqam festum id utrum anniversarium tantùm fuisse velint scriptores illi, havd constat. *Sacris* ritibusqe *Mithriacis* adjici possunt *Mithræ* istius in Persarum aliorumqe hos imitantium nominibus monumenta indiciaqe clarissima. Inde מתרדת sub Cyro Ezr. cap. 1. v. 8. & alter ejusdem nominis sub Artaxerxe Ezr. c. 4. v. 7. & ad Græcum ritum deformata Μιθριδάτης & Μιθραδάτης Udiastæ filius sub Dario Ocho, apud Ctesiam *lib. 18.* & Ponti Rex nomine non celebris *Mithridates*, & *Mithradates* Romanis, à *Mithridatâ* prisco Persis regibus oriundo, uti Appianus in *bell. Mithridat.* Sed & Cyri nutritius bubulcus; qi tamen Herodoto, pro Jonum more, qi densas, sive aspiratas in tenues mutare solent, Μιτραδάτης dicitur, & Μιθροπάστης Persa, ex Nearcho, Straboni lib. 15. & Μιθροβαρζάνης, sub Tigrane Prætor apud Plutarchum in *Lucullo.* & Μιτροβάτης Dascylii Satrapa apud Herodot. *lib. 3.* Μιθροπαύστης sub Artoxerxe, Plut. Themistocl. Susamithres, Æm. Probus *Alcibiad.* Ῥεομίθρης, Diodor. *Olymp. 104. an. 3.* *Mithrinus*, qi Alexandro Sardes tradidit Diodor. *lib. 17. cap. 21.* & Μιθραΐας sub Mithridatâ novissimo, apud Appianum. Nam *Mithram* apud Apulejum *fabul. Milesf. l. 11. in sacris Isiacis sacerdotem præcipuum*, insuper habuissem, nisi inter fanaticos istiusmodi μητραγύρτας, καὶ περιπολίτας, καὶ σαβαδίους, μίθρας, *circulatores, & præstigiatores, & sabadios, & mithriacos.* qoqe apud Celsum *contra Christianos*, citante Origene *adv. hunc lib. 1. pag. 8.* legerim.

Cæterum turbat hîc Herodotus, qum Venerem affirmat Persis Μίτραν dici. Idemqe *lib. 7. pag. 453. E.* narrat, ubi

ubi ex sole deficiente Xerxem in expeditione adversus Græcos turbatum animadverterant, respondisse Magos, favsta suis id ominari, Ἥλιον γὰρ εἶναι Ἑλλήνων προδέκτορα, σελήνην δὲ σφέων. *Solem enim esse Græcorum, lunam ipsorum præsidem.* qod idem & occasione pari Dario Magi adversus Alexandrum moventi, *Solem Græcorum, Lunam esse Persarum.* Curtius *lib. 4. cap. 10.* Verùm ista pro more suo regibus adulati Magi. Siqidem populis orientalibus *Solem* pro *summo Deo* habitum ætatis cujusqe historiæ testantur. Vide Ezek. c. 8. v. 18. unde & in proverbium abiit, ἥλιον πλείους ἀνατέλλοντα, ἢ δυόμενον προσκυνοῦσι. *Solem orientem plures qàm occidentem adorare.* qo allusit Tiberius, cum Macroni non abditâ ambage, *Occidentem ab eo deseri, orientem spectari*, exprobrabat. Tacitus *Annal. l. 6. c. 47. §. 4.* Persæ imprimis hac in parte superstitiosi. Inde Septimius *Apologet. cap. 16. Alii Solem credant Deum nostrum, ad Persas si forte deputabimur, licet Solem non in linteo depictum adoremus, habentes utiqe in suo clypeo.* qod sive cum Junio capiamus. *Persas solitos in clypeis suis Solis imaginem gestare.* sive cum Rigaltio, *Solem ipsum in clypeo*, sive *cyclo suo adorasse* (qod avtoris mentem propiùs accedere existimo) *Solem* præcipuè ab eis cultum firmat planissimè. Cui adjicere licuerit, qod ad sua etiam tempora perennasse tradit Procopius, *bell. Pers. l. 1.* moris fuisse apud Persas, ut Rex singulis matutinis adversus Solem orientem adorationis cultum exhiberet. Sed & qod leprâ & vitiligine affectos Persas urbibus exigere & à communione repellere, utpote qi existiment εἰς τὸν ἥλιον ἁμαρτόντας τι, *adversus Solem aliqid peccasse*, refert Herodotus. Idem avtem qod Persis *Venerem Mitran*, vel ut nonnulli legunt, *Metran* dictam affirmat: Primò regeri posset, Herodotum lingvæ Persicæ minùs gnarum fuisse. qod inde liqet, qum tam fidenter asseverat, nomina Persica universa, in eandem literam terminari, qam Dores σὰν, Jones σίγμα vocant, subjungitqe, ὡς ἀτρεκέως εἰδώς, qasi *ex certâ* id *notitiâ* habeat ἐς τοῦτο διζήμενος εὑρήσεις τελευτῶντα τῶν Περσέων τὰ οὐνόματα, οὐ τὰ μὲν, τὰ δ' οὔ, ἀλλὰ πάντα ὁμοίως. *Inqisitione factâ deprehensuros Persarum nomina, non qædam aliter, sed universa pariter in eandem illam literam terminari*, qod tamen secus omninò se habere, etiam citra inqisitionem anxiam accuratamve ullam adhibitam, nullo negotio, proclive satis est & deprehendere & demonstrare. Etiamsi enim in כורש Cyrus אחשורוש *Assueras*, sive *Xerxes*, דריוש *Darius*, sive *Darieus*, uti Ctesias exprimere solet, ita se habeat: at aliter planè est reperire, in ארתחשתא Nehem. cap. 2. v. 1. sive ארתחששתא *Artaxerxes* Ezr. cap. 4. v. 7. in ושתי *Vashti* Esth. cap. 1. ver. 9. in מהומן זתר חרבונא אבגתא בגתא בזתא Ibid. ver. 10. (qo loco è septem Evnuchis unius tantum nomen S litera clavdit) in כרשנא מרסנא אדמתא ממוכן שתר Ibid. ver. 14. ubi ex septem Persiæ Mediæqe Principibus, qi à consiliis Regi fuerant, duorum duntaxat nomina in eam literam terminantur; in ipso deniqe מתרדת sive מתרדתא Ezr. cap. 1. ver. 8. aliisqe innumeris, qæ Persica esse nemo, opinor inficias iverit, ut ne adjiciam, nec ipsum *Mithra* sive *Mitra* nomen videri terminationem illam apud Persas obtinuisse. Verùm Herodoto fravdi existimem fuisse, qod è Græcis scriptoribus sumpserit, qæ de rebus Persicis scribebat. Apud hos enim revera peregrina nomina pleraqe ita solent efferri; uti videre est in Ἀννίβας, Ἀσδρούβας, Βαγώας, Θυμᾶς, Ἡλίας, Ἡσαΐας, Βῆλος, Σαναχάριβος, Ἀρτάβαζος, aliisqe ὅσα φύματα καθ' ὕλην. Qin nec avt *Mithram Solem* Persis dictum negat Herodotus (qod vix nescire potuisse crediderim) avt alio nomine apud illos nuncupatum usqam affirmat. Idemqe ferè forsan, discrimine saltem exiguo, utriqe & *Soli* & *Veneri*, cum generationis principium utriqe attribueretur apud Persas nomen esse commune potuit. Atqe hic ego ubi conjecturam meam proposuerim, aliis censendam relinqam. Sicut ergo apud Græcos ab eadem origine eademqe ratione, & *Apollo*, sive *Sol*, Φοῖβος, *Phœbus*, & *Luna*, sive *Diana* Φοίβη *Phœbe* dicitur. formulaqe sola discrepant vocabula ista, qæ mascula in altero est, cum in altero fœminea existat: ita apud Persas *Mithræ* an *Mitræ* nomen & *Soli* & *Veneri* etiam idem tributum, sed de illo formâ masculinâ usurpari consvevisse, de ista fœmininâ conceptum, unde Græcis scriptoribus pro lingvæ suæ ratione nomina efformantibus *Sol* Μίθρας sive Μίθρης, *Venus* Μίθρα sive Μίθρη dicta sit; & Jonico rursus ritu, ille Μίτρας, hæc Μίτρα. Cæterum de istis qomodocunqe se res habuerit, de *Mithræ* nomine apud Persas, qo *Sol* designabatur; scriptorum, cum antiqorum, tum & recentiorum, tota fere cohors conspirat.

Qod si qis objecerit, plures Persis potuisse *Solis* appellationes fuisse; qomodò apud Hebræos, præter usitatissimum illud שמש (qod *ministerium* tamen potiùs qam *dominium* denotat. Targum Gen. c. 40. v. 4. & Reg. l. 3. c. 1. v. 4.) nunc חרס etiam, Job. c. 9. v. 7. nunc חמה à *calore Sol* dicitur, Esajæ c. 24. v. 22. & cap. 30. v. 26. hoc testimonio aliqo fide digno probatum dari oportebit; qod de *Mithrâ* abunde præstitum est, de reliqis tribus, Ctesiam unum si exceperis, nihil qicqam producitur. *Solem* igitur Persis *Mithram* dictum constat: at *Soli* nomen id unde hæserit, avt sit havstum, havd itidem comparet. Siqidem Plutarchus in tractatu *de Iside & Osiride* ait *Mithram* Persis μεσίτην, sive *mediatorem* significare; *Solemqe* ita dictum, qod *inter Oromazen & Arcimanium* μέσος *medius existat.* Arripuit hoc Sanfordus noster, *de descens. Christi ad infer. l. 2. sect. 37.* & *Mithræ* nomine *Horizontem* vult designari, *qi inter duo hemisphæria, superum & inferum, locum medium obtineat.* qin & sacræ *Triadis mysteria, vestigia* saltem, in superstitiosis istis deprehendere satagit. At Scaliger, *Emend. temp. l. 6. Mithri affirmat* apud Persas *esse comparativum à Mither*, & τὸ μείζονα significare; ac pro *Domino*, sive *Dynastâ* usurpari; atqe inde *Soli* antiqitùs nomen id datum. Ita *Mithri* Persis idem fuerit qod κρείων Græcis, unde κρείων Agamemnon Homero passim; eos saltem si seqimur κρείων ex κρείσσων contractum putant, & inde κρείους ἀντὶ τοῦ κρείττονας *præstantiores* apud Evpolin Comicum usurpari existimant: de qo alibi dicendi locus dabitur. Istud interim lingvæ Persicæ gnaris dispiciendum diffiniendumqe relinqemus.

Deniqe Cyro Cambysis Persæ ac Mandanes Medæ filio γνησίῳ, Mithridatis & Spacus alumno, an à Sole nomen id inditum fuerit, an aliunde potius traxerit, mihi non sine cavsâ justâ posse ambigi videtur. Cum enim Cambyses, cui Mandane est in conjugem data, Cyri cujusdam filius fuerit, uti Herodotus testatur; mihi certe verisimillimum habetur, Cyrum nomen hoc assumpsisse sibi, qo avi materni cognominis memoriam in se renovatam conservaret: qomodo in Cambyse filio sic nuncupato nomen paternum continuari volebat. Nam qod Sanctius in Esajam, *Cyri nomen primum in illo Rege arditum*, affirmat, falsi inde manifestarii arguitur. Cæterùm Cyri nomen, undècunqe is havserit, pro *nomine* potius, qàm *cognomine* habendum videtur. Alii ergò qid hic sentiant, loco proximo videamus. Venia tamen à legentibus hæc ante petitâ, qod in istis, qum non sint cuivis obvia, tamdiu simus immorati: qam & à Philologiæ studiosis, tyronibus saltem, havd difficulter impetratum iri speramus.

Judæi itaqe Magistri, in qibus Camius, ajunt, verbum כנה sive כנה (nam in formâ gravi duntaxat reperitur) *occultandi* sive *operiendi* notionem habere, (qod unde colligant ego ariolari non possum) proinde tunc usurpari, ubi qem dignitatis ratione nomine proprio non compellamus. Ita explicant illud Job c. 32. v. 20. David Camius & Davidi consentiens Levi Gersonides, ubi Jobo Elihu אל אדם לא אכנה *h. e.* uti illi volunt ad Elihu cum Jobo initam disceptationem applicando, *non celabo nomen tuum, qasi verear apertè liberéqe tecum agere, sed te tuaqe, improbus qum sis, disertè claréqe redarguam.* Eòdem trahunt & illud Esajæ cap. 44. ver. 5. בשם ישראל יכנה *celabit*, inqit Camius, *nomen suum, & Israelem sive Israelitam se esse dicet.* Et istic pariter, qod de Cyro dicitur, sic interpretatur; *Aliqando appello te nomine tuo; hoc avtem est Cyrus: aliqando appello te non nomine tuo* אלא בכנוי *sed appellatione aliâ aliqâ: & hac est Rex & Messias.* In qam eandem mentem & Vatablus Vatis verba sic ἐπονομάζειν, *Voco te nomine proprio, & alio minimè proprio, sed universali magis*

gis id eſt, *regis nomine*. Eſtqe reverâ *Regis* nomen latius multò patens, qam *Cyri* illud proprium; ſed qod, *cognomen*, prout iſtic pleriqe interpretantur, parum commodè dicatur: neqe enim, cum *Alexander Rex*, avt cum *Rex Darius*, dicitur, *Rex* hujus illiuſve non *titulus* potius, qam *cognomen* nuncuparetur, qomodo Naſo *Faſtor. l. 2.*

At tua proſeqimur ſtudioſo pectore, Cæſar,
Nomina; per titulos ingredimurqe tuos.

Aliqid proinde de vocabuli hujus notione ſuggerunt iſti, vim integram non explicatam ſatis exhibent. Eſt enim כנה propriè, non ſimpliciter appellatione communiore aliqâ, ſive epitheto aliqo, qodcunqe id fuerit, nomine tacito, tectè qodammodo aliqem deſignare; unde & V. Cl. Buxtorfius, *occultare*, & *tectè cognominare*, exponit; qaſi idem fuerint, valeant ſaltem, כנה & כתר ſed eſt, *Titulo ſpecioſo ac honorifico inſignire & indigetare*, ſive proprio nomine ſimul deſignaveris, ſive id omnino ſubticere viſum fuerit: neqe enim id ad vocis vim notionemqe qicqam facit: cum *titulis ornare & adorare* qis qeat, etiam qem nominatim qoqe ſimul deſignet. Ita capitis præcedentis verſu de proſelytis, qi Deo Deiqe populo ſeſe fuerant adjuncturi; *Hic dicet, Jovæ ſum; iſte avtem Jacobi nomine ſe vocabit; ille verò Jovæ manu ſuâ ſubſcribet*, ובשם ישראל יכנה *& Iſraelis nomine inſigniet ſe.* h. e. tanqam titulum honorificum aſſumet ſibi, ex eorum numero eſſe ſemetipſum profitendo, qi ad populi Iſraelitici corpus cœtumqe pertinent, nec id verò nomen ſuum celando avt ſubticendo, ſive in ſubſcribendo, ſive in eloqendo, (eſſet enim hoc hominis profeſſionis ſuæ qem diſpudeat) ſed nomine ſuo adjecto, ut qod honeſtamenti honoriſqe loco habeat, prout in ſubſcriptionibus fieri ſolet, *Jovæ ſe N. vel N. devotum eſſe, & ad populum ejus pertinere.* Ita clariſſimè Elihu loco ſupra adducto; *Non ſuſcipiam faciem ullius* ואל אדם לא אכנה *nec titulos dando homini ulli ablinditurus ſum*, qod Scholiaſtes eruditus etiamſi minus commodè verterit, *cognominibus utar*; ad verbum, *cognominabo.* (poteſt enim qis aliqem tam probroſo, qam honeſto vel honorifico epitheto, ſive appellatione, ſi *cognomen* illud appellare libuerit, deſignare) fœlicius tamen expoſuit, cum interpretamenti loco adjecit, *i. e. titulus honorificis ad adulandum adhibitis utar:* qales utiqe *titulos adulantes* appellat Clavdianus *in Ruffin. l. 2.* Et iſtic ergo pariter (ſed in partem meliorem ſumpto vocabulo) vox eadem Cyrum *titulis honorificis* à Deo fuiſſe *inſignitum* ſignificat; idqe licet nominatim qoqe compellet. *Tituli* avtem iſti ſi qinam exiſtant qæritur, ex contextu prophetico præſtò adſunt, ubi Cyrum ipſum nunc *Paſtorem ſuum*, nunc *Meſſiam ſuum*, (illud in capitis antegreſſi exitu, iſtud in hujus ipſius primordio) appellat.

Ac de verbi qidem notione genuinâ iſta ſuffecerint. Syntaxin qod attinet, geminam proponam, utramqe à nemine, qod nôrim, Caſtellionem unum ſi exceperim, qi alteri ſimile qiddam tinnit, hactenus hîc datam. Prior eſt ut *Copulativæ* ſubſit *trajectio.* Ita fuerit, ואקרא לך בשמך ואכנך אקרא לך בשמך אכנך *Nomine tuo vocavi te titulisqe inſigniri te. Trajectionum* iſtiuſmodi exempla alibi dedimus complura, ex Gen. cap. 22. v. 4. Job. c. 22. v. 12. Parœm. c. 23. v. 24. & cap. 24. v. 27. Eſajæ c. 37. v. 16. Jer. c. 52. v. 6. qibus adde, qod ad iſtud proximè acceſſerit, ex Eſajæ cap. 14. verſ. 14. illud, לעת ערב והנה בלהה בטרם בוקר איננו *Ad tempus veſpertinum & ecce terror, ante matutinum ille non eſt.* Pro eo qod eſſet *ad tempus veſpertinum ecce terror, & ante matutinum non eſt ille.* Non comparet ampliùs die illuceſcente, qi veſpere vobis terrorem injecerat. De Senacheribo ſermo eſt. Atqe hæc prior fuerit, qam proponere viſum eſt. Syntaxis altera in qa potiùs acqieſcere velim, ſic habet, ut iſta cum ſeqenti clavſulâ, ſententiâ ſponte ſuâ facillimè defluente, hoc modo cohæreant; *Tunc nominatim te evocans titulis honorificis inſignivi te, cum mei neſcius adhuc eſſes.* Iſta qo firmetur ſyntaxis, duo veniunt obſervanda. Alterum eſt, *copulativam pro temporis indice particulâ creberrimè uſurpari*; & qidem (qod de collationis indice *caph* ex vaticinii hujus cap. 24. verſ. 2. capite præcedente indicavimus) *pro particulâ correlativâ vel utrâqe vel alterutrâ*, hoc eſt, modo pro *tunc*, modo pro *qando*, adhiberi. de iſto ſuperiùs exempla ſunt data, de illo cum paſſim occurrat, ſatagere nihil eſt neceſſe: videri tamen poterunt, Gen. 17. 17. Exod. 20. 1. & 21. 6, 23. & 24. 9. qin & in eadem dictionis ſerie, particula eadem pro utrâqe non raro uſurpatur, & priore qidem loco pro *qando*, poſteriore pro *tunc*, prout Levit. 9. 24. *Et videt totus populus & acclamaverunt*, h. e. qando viderant, tunc acclamaverunt. Jerem. 13. 12, 13. *Et dicent tibi, — & dices illis*, i. e. *qando dicent tibi, — tunc dices illis.* Et vice verſâ, qandoqe priore loco valet *tunc*, poſteriore, *qando*, vel *qum.* Ita Eſajæ 44. 15. *Et erit homini ad cremandum, & inde ſumet, & ſe calefaciet.* h. e. tunc erit homini ad cremandum, cum inde ſumpſerit, qo ſe calefaciat. Altera eſt obſervatio, *Verba tum indicantia, tum & imperantia citra copulam ullam intervenientem, ita ſæpenumero ſibi invicem conjungi; ut alterum vel participii, vel gerundii, vel infiniti, vel adverbii vim habeat, horumqe aliqo, ſed varium in modum, pro notionis ſubjectæ ratione variâ, commodiſſimè exprimatur.* Uſus varii iſtius exempla dabuntur aliqot. Devt. 2. 31. החל רש *incipe poſſide*, i. e. incipe poſſidere. 1 Reg. 2. 3. אל תרבו תדברו *ne multiplicetis loqamini*, i. e. ne multum loqamini. Hymni 45. 4. *Proſperare eqita*, h. e. eqitando proſperare; ſive proſperè eqitando procedas. Hymn. 51. 1. הרבה כבסני *multiplica lava me*, h. e. multopere, ſive identidem me prolue. Hymn. 75. 8. ימצו ישתו *exprimeni bibent*, i. e. exprimentes bibent. Hymn. 85. 6. הלא תשוב תחיינו *annon reverteris vivificabis nos*, i. e. reverſus vivificabis. Hymn. 88. 10. יקומו יודוך *num mortui reſurgent lavdabunt te*, i. e. reſurgentes lavdabunt. Hymn. 94. 4. יביעו ידברו *eructant loquntur dura*, i. e. eructantes, ſive eructando loquntur. Hymn. 106. 13. מהרו שכחו *properabant obliviſcebantur*, i. e. properè obliti ſunt. Parœm. 23. 35. אוסיף אבקשנו *adjiciam reqiram*, i. e. reqiram denuò. Eccleſ. 10. 1. יבאיש יביע *Muſcarum mortuarum qalibet ungventum facit fœtere facit eructare*, h. e. fœtidum odorem eructare facit. Hoſh. 1. 6. אל אוסיף ארחם *non adjiciam ulteriùs miſerebor*, i. e. miſereri. Ibid. c. 9. v. 9. העמיקו שחתו *profundarunt corruperunt*, h. e. profundè corruperunt. Zephan. 3. 7. השכימו השחיתו *manè ſurrexerunt corruperunt.* i. mane ſurgentes corruperunt: ſive, mane ſurrexerunt ad corrumpendum. Deniqe(ne pluribus congeſtis, lectores oneremus, navſeamve eis pariamus hoc ipſo in verbo formula parilis occurrit Job, 32. 22. qo loco Jobum Elihu ſic alloqitur לא ידעתי אכנה *non cognovi titulos dabo*, pro eo qod eſt, *neſcio*, ſive *neqeo*, prout Eſajæ 29. 12. & Jerem. 8. 12.) titulos dare ſpecioſos: & iſtic conſimiliter, *nomine tuo te vocavi, titulis inſigniri te*, h. e. vocans, ſive vocando nominatim te titulis ſpecioſiſſimis, ſive honorificentiſſimis inſignivi te. Atqe iſta planè mihi videtur verborum iſtorum ſyntaxis genuina, qam & ſuboluiſſe videtur Caſtellio, licet in verbi notione lapſus, qum vertit, *qi te, inqam, nomine tuo vocans nuncupem.*

CAPUT XXII.

Locus 3 Reg. 11. 25. diſcuſſus. קוץ *&* קוט *affinia. Utriuſqe notio gemina.* קוץ *&* קץ *ſpina, ejuſdem familiæ: an tranſitive* קיץ *uſurpetur. Eſajæ 7. 16.* קץ *qid ſignificet. Chaldæus notatus. Verſiones variæ recenſitæ, rejectæ. Supplementa non neceſſaria eliminata. Camii ſyntaxis, & Caſtellionis verſio comprobatæ. Eſajæ 7. 6.* הקיץ *qid ſit: non eſſe idem qod* העיר *differre iſta, prout Latinis expergiſci, & expergi. Piſcatoris & Caſtellionis verſiones iſtic probæ. Verba Vatis Eſajæ 33. 5. diſcutiuntur. Loci mens genuina, rejectis aliis, ſtatuitur. Formulæ Hebraicæ indicatæ. Vocari, pro eſſe, exiſtere. Vocis* נבל *origo: & qid propriè ſignificet. Job. 30. 8. & Parœm. 17. 7. explicantur.* נדיב *qid primò ſignificet, ubi adjectivè ſumitur; qid ſecundò, ubi ſubſtantivè adhibetur. Locus Parœm. 17. 26. à pleriſqe perperam; à Mercero & Piſcato-*

 re

re ritè explicatus. נדיב ingenuus, *Junio*, *exiliter nimis.* נדיב בחכמה 1 *Annal.* 28. 21. *qid velit* נדב *an verbum transiens sit uspiam. Allusiones ad nomina familiaria.* Nabal, Nadab, Adam, Abel. כילי *qis, & unde sic dictus. Hominum ordines qatuor à Magistris designati.* Parcus *Latinis unde.* נבל *&* כילי *qi discrepent.* שוע *qis; & unde sic dictus. Job.* 34. 19. *&* 36. 19. *Elihu verba expenduntur. Piscator de Junio reprehenso reprehensus. De versiculi* 6 *Esaj.* 32. *cum contextu reliqo connexione statuitur.* Lamed *particulâ gerundium in* do *sæpenumero denotari.* חנף profanum, *non* hypocritam *sonare; à* חנף *verbo, qod* profanari, pollui, contaminari *significet.* החניף *Rabbinis* abblandiri. *Dan.* 11. 32. *qid sit. Discutiuntur loca, qibus* חנף *nomen reperitur, universa. Paræm.* 11. 9. *explicatur. Hymn.* 35. 16. *verba accuratiùs perpenduntur.* מעוג *qid sit: an* placenta *ritè vertatur, idem esse qod* עגה Placenta *qid; & unde dicta.* עגה *panis species qænam:* ἐγκρυφίας *panis, qis; idem* subcineritius *cur dictus.* עגה collyra *dici, an* tracta *qeat. Lyrodi sacri syntaxis constituitur.* Sannæ, *pro* sannionibus, viris sannarum. Profani sannionum, *pro profanis sannionibus, vel sannionum profanissimis.* Sanniones collyræ, *parasiti. Vemesii commenta putida rejecta.* Accusationes comedere; *formula nec navci. Apud Danielem τῷ* אכל *qid velit. Rabbinorum nugamenta præterita.* חנפא *in Syriaco N. T.* Ethnicus, profanus. חנף *&* חנפה impuritas, profanitas. כילי *qis, unde dictus. Junii ac Piscatoris Esaj.* 2. 7. *Versiones notantur:* כלי *vox notionis valdè laxa. Servi & ministri* ἔμψυχα ὄργανα. *Ibid. v.* 8. *expenditur & præter aliorum sententiam exponitur.* קום *hic qid sonet.*

UBi caput antegressum ultra molem primitùs destinatam excrevisse animadverteram, ad istud visum est nonnulla rejicere, qæ in illud constipare ante statueram. In eo, obiter adducebatur ex 3 Reg. 11. 25. Ἀποτεταμιάσθεν, qo de Retsone Syriæ Rege sic dicitur ויקץ בישראל qod Chaldæus reddidit ומריד בישראל *& rebellavit contra Israelem.* Græcus καὶ ἐβαρυθύμησεν Ἰσραήλ, vel ut alii codices, ἐβαρύθη ἐπὶ Ἰσραήλ, *infenso erat animo adversus Israelem*, vel *Israelem gravatim ferebat.* Latinus Vetus, *& odium contra Israel.* Tigurinus, *multavit Israelem.* Castellio, *infestavit.* Gallica, *& despita Israel.* Itala, *& detesto.* Pagninus, *detestatus est:* & Nostri omnes pariter he abhorred. Junius & Piscator, *tædebat eum Israelis, ac proinde indies infestabat.* Adnotant David Camius & Levi Gersomides, sumi posse sensu vel transitivo, abominatus est Israelem, qomodo usurpari putant, Levit. 20. 23. ואקץ בם *& abominabar eos*, vel intransitivo, *vexabatur*, sive *angebatur de Israele*: qia utiqe non poterat de eis facere, qod ipsi collibuerat: qemadmodum de Ægyptiis dicitur, Exod. 1. 12. ויקצו מפני ישראל *& vexabantur*, vel *angebantur, ob Israelitas*, cum contra qam sperabant, illos succrescere ac numerosiores fieri indies animadverterent. Qod idem & de Moabitis, eisdem planè & voce & formulâ, sed numero singulari collectivè sumpto adhibitis, dicitur, Num. 22. 3. Qi sensum priorem admittunt, idem volunt valere verbum קוץ, qod huic affine קוט, qod *aversandi* & *abhorrendi* notionem habeat Hymn. 95. 10. & Ezek. 6. 9. & 36. 31. qi posteriorem amplectuntur, à קוץ potiùs deducunt, qod *spinam* significat, ut sensus sit, & hîc & in locis illis Mosaicis, spinarum instar in oculis eorum erant Israelitæ, pungebat utiqe ac divexabat eos status Israeliticus, ipsorumqe res prosperæ. Eademqe ratione sumi potest verbum קוט qoqe in locis illis è Lyrodo Vateqe adductis, *per qadraginta annos ab eis divexatus sum: & angentur*, sive *vexabuntur*, in animis, scilicet suis, ob impietates suas, qibus irritarunt & divexarunt me. Et isto planè sensu est illud de Retsone dictum *vexabatur de Israele*, hoc est, infensum habebat, vel etiam exulceratum gerebat, adversus Israelem, animum.

Nec secùs sumpserim ego Esajæ illud cap. 7. vers. 16. תעזב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מלכיה qo loco קץ cum sit temporis præsentis participium, Chaldæus exponit per מעיק *terra qam tu angustiâ afficis.* Qod omninò & historicæ veritati, & vaticinii ipsius contextui adversatur. Græcus, ἡ γῆ ἣν σὺ φοβῇ, *terra qam tu times.* Qod & antiqissima versio nostra exhibet. Latina vulgata, qam pleriqe sequuntur, *terra qam tu detestaris.* Nec discedunt longè avt Calvinus, qum reddit, *terra qam tu odisti*, avt Junius, qi, *illa terra, cujus cavssâ tædet te*: avt Piscator etiam, qi, *regio illa, à qâ tu abhorres*, sive, *quam tu abominaris*: avt versiones recentiores nostræ, the Land, that thou abhorrest. Monet avtem Piscator (qod & prior Mercerus) in Hebræo deficere voculam בה, subjecta utiqe τῷ קץ cum versio Juniana, מפני alterum potiùs suppleri postulet: qod τῷ אשר præfigatur, ellipsis utraqe duriuscula est; nevtra necessaria. Nec voculæ vim genuinam expressisse, nec contextus syntaxin veram animadvertisse ex his omnibus qisqam videtur. Soli, qos viderim, è Judæis Camius, è nostris Castellio syntaxin veram assequti sunt. Siqidem ille relativum אשר cum מפני מלכיה conjungit, ut sit terra ob cujus reges; nec מפני מלכיה ad יעוב sed ad אתה קץ refert. Qanqam verbum קץ in commentario qomodo ceperit, nullus prodidit. Castellio verò & syntaxin eandem secutus est, & vocabuli notionem etiam optimè expressit, dum sic reddit, *desolabitur terra, cujus ob duos reges tu es anxius*: qanqam illud יעוב (qod Camius per תהיה שממה desolata erit, havd male exponit) malim vertere, prout sonat, *deseretur*, sive, *derelinqetur terra* ab incolis suis utiqe, partim interfectis, partim abductis, prout cap. 6. vers. 9. & Jerem. 9. 19. vocabulum idem usurpatur; rectissimè verò *anxius es.* Siqidem verbum קוץ sive קץ in formâ primâ verbum est non transiens, sed consistens, ut cum Grammaticis Hebræis loqamur: ita ellipsis nulla; sed pleonasmus est; qalem supra observavimus in illo אשר נשה בו Esajæ 42. 2. & אשר אתה נשה בו Devt. 24. 11.

Tam avtem voculæ notio ista, qam & contextus dispositio firmamentum accipit à capitis hujusce commatio 6. qo loco duo Reges isti Retsin Syrus & Pekach Israeliticus fœdera adversus Judæos ineuntes, & consilia sibi invicem sua communicantes hoc ipso, sed in formâ transeunte, vocabulo utuntur; נעלה ביהודה ונקיצנה ubi Chaldæus, ונחברנון *& consociemus eos.* Græcus, καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς, *& collocuti cum eis.* Qod utrumqe est à vocis Hebraicæ notione qam longissimè dissitum. Ad literarum sonum propius accessit, qanqam à re ipsâ abscessit procul, Judæus qi Eliâ referente à קצין deducens, reddidit, *ducem*, sive *principem ei præficiamus.* Verum in commatii clavsulâ istud verbis disertis decernitur. Latina vulgata, *& suscitemus eum.* Atqe ita Jairus נעוררם *excitemus eos ad bellum*: qod amplectuntur havd pavci, in qibus & Calvinus & Genevensis nostra, & Oleastrius, qi, *pacem eorum disturbemus*, exponit. Et reverâ verbum הקיץ (qomodo & יקץ unde ortum habere videtur) in *expergiscendi*, sive *evigilandi* significatione creberrimè usurpatur, sed in notione consistente non transeunte, etiamsi forma verbi id præ se ferat; qod ex locis qam plurimis liqere qeat, in qibus de sponte ultro *experrectis*, & *è somno* discusso *emergentibus*, adhibetur Hymn. 3. 6. & 73. 20. & 139. 18. Paræm. 6. 22. & 23. 35. Esaj. 29. 8. Jer. 31. 26. Aliud avtem verbum habent Hebræi העיר utiqe, qod *è somno excitandi* notionem habet; utrumqe simul conjunctum, sed à se invicem distinctum, reperitur Hymn. 35. 23. העירה והקיצה *excitare & expergiscere*, qod licet formam passivam ferat, notionem tamen habet, qam nevtralem appellant, nec tam avt actionem avt aliunde perpessionem, qam affectionem meram absolutamqe designat. Ita Festus, *Expergitus, sive expergefactus ab alio excitatus: experrectus, qi per se vigilare cepit.* Alii itaqe in alia eunt. Pagninus, *obsideamus eam.* Itala antiqior, *assediamola.* Junius, *tædio afficiamus, longâ* scilicet *obsidione*, inqit Vatablus. Id à Camio habuisse videtur, qi sic παραφράζει נעשה להם מצור עד שיקצו מפנינו ויפתחו לנו *Obsidionem adversus illos instituamus donec ad angustias redacti* (vel ut illi Magi-

strum

ſtrum ceperunt, *tadio affecti*) *aperiant nobis*: portas ſcilicet, qæ verba Abrahæ Eſdraidæ, cum Davidis ſint Camii, per memoriæ lapſum tribuit Samuel Bohlius in Commentario ad concionem 3. Eſajanam. At Itala recentior, *Dividian la en parti*: qod Deodatus ſic explicat, *Unuſqiſqe noſtrum eam inde partem occupet, qæ ſibi maximè opportuna fuerit.* Et קצץ qidem, qomodo & קצה *incidendi*, & *abſcindendi* notionem habet, ſed radices ab iſta diverſæ ſunt: & hoc ipſum membro potiùs proximè ſeqenti innuitur. Rem ipſam proximè acceſſerunt Piſcator & Caſtellio, qorum ille *moleſtiâ afficiamus eam*, iſte, *negotium exhibeamus*, reddidit. Optimè noſtræ tum antiqiores duæ verſiones, tum & noviſſimæ, *vexabimus*, illæ, *vexemus* iſta. Nec aliter Camium cepiſſe exiſtimem, cum in radicibus affirmat, verbum קוץ unde oritur iſtud ענין צוקה וצרה (qæ vocabula ſimul conjuncta reperiuntur Parœm. cap. 1. v. 27. & Eſaj. c. 30. v. 6.) *h. e.* θλίψεως καὶ στενοχωρίας, uti Apoſtolus loqitur ad Rom. c. 2. v. 9, *Anguſtiæ & coarctationis*, ſive *vexationis & afflictionis* notionem in ſe habere. Unde & illud Lev. c. 20. v. 23. ואקץ בם exponi vult idem ex illis Judic. c. 10. v. 16. ותקצר נפשו בעמל ישראל *& angebatur anima ejus ob afflictionem Iſraelis*; ut illius etiam loci ſenſus, *angebar*, ſive *divexabar ab illis.* Ergo קן ſive קוץ eſt *angi*, *vexari*, הקיץ *vexare*, *anguſtiâ afficere*: lociqe præſentis ſenſus iſte. *Aſcendamus*, (in expeditionibus ſcilicet, eſt enim verbum militare verſ. 11. & Reg. lib. 3. cap. 22. v. 12.) *adverſus Judæam*, & *divexemus*, ſive *anguſtiâ afficiamus eam.* Ita pulcrè ſibi invicem reſpondet commation utrumqe, dum in altero divexandi & anguſtiâ afficiendi conſilium regibus duobus illis, in altero vexationis & anguſtiarum à regibus iiſdem perpeſſio, populo adverſus qem id conſilii inibatur, tribuitur.

In eodem vaticiniorum volumine cap. 32. in qo ſtatus Judaici forma ſub Ezekiâ Rege futura depingitur; inter alia verſu 5. leguntur iſta, לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע Ea nonnulli ad prædicationem Evangelicam referunt, qæ lucis ſuæ claritate vitiorum vitioſorumqe larvas prætextuſqe ſpecioſos diſpelleret, animoſqe credentium diſcretionis ſpiritu illuſtraret, qo mala fucata à verè bonis, ſimulatores ſubdolos à profeſſoribus ſinceris dignoſcerent. Rom. cap. 2. verſ. 18. Cor. Ep. 1. cap. 12. v. 8. Phil. c. 1. v. 13. Joan. Ep. 1. c. 4. v. 1. Inſtantia datur in Petro, qi Simonis Magi improbitatem impietatemqe profeſſione fucatâ obvelatam detexit, Act. cap. 8. v. 22. Eoqe ſpectare cenſentur, qæ de oculorum perſpicacitate ſunt dicta verſu 2. Ita Junius, nec abſcedere videtur Calvinus. Alii de temporum libertate ac ingenuitate intelligunt, fore ut falſis Prophetis, qi blandâ dictione in peccatis atqe exceſſibus populum fovere conſveverant, cap. 30. v. 19. Jer. cap. 8. v. 11. & cap. 23. v. 7, 31. Ezek. cap. 23. v. 22. ſed & adulatoribus qibuſqe, qi magnatibus & locupletibus turpis qæſtus gratiâ palpum obtrudere ſoliti fuerant Hymn. 49. v. 18. cap. 5. v. 20. qales ſub Achazo complures obtinuerant, penitus amotis, παῤῥησία veracitaſqe paſſim obtineret, cap. 39. verſ. 8. Ita Targum, לא יתאמר עוד לרשיעא צדיקא *Non dicetur amplius improbo juſtus.* Eodem accedit Camius: nec recedunt avt Calvinus avt Junius, ſed ad Chriſti tempora transferendo uterqe diſerte. Vatablus, *tempore Chriſti locus erit veritati, non adulationi*: *avarus non lavdabitur.* Aſt alii, in qibus Deodatus & Sanctius, de dignitatibus officiiſqe politicis interpretantur, non futurum ulteriùs in ſtatu politico, poſt terram ab incurſione liberatam, regemqe à morbo lethali reſtitutum, per pacem tranqillitatemqe publicam redditam, jam reſtavrato firmiſſimeqe fundato, cap. 38. v. 6, 15. & c. 39. v. 7. ut viles improbiqe homines ad honores dignitateſve ampliùs eveherentur, ſed ſede motis iſtiuſmodi, tam qi ſub Achazo emerſerant, qam & qi per initia regni Ezekiaci ſtatu politico nondum conſtituto; vel in eis perſtiterant, vel clam etiam per fucum ac fallaciam obrepſerant; eorum loco pietatis probitatiſqe ſpectatæ viri ſufficerentur, hiſqe jam ſolis ad honoris dignitatiſqe gradus provectis, tituli iſtiuſmodi tribuerentur. Inſtantia datur in Shebna dejecto depulſoqe, & Eliakimo in ejuſdem loco ſubſtituto. cap. 22. v. 15—25. Reſpexit huc Græcus, ſed Vatis mentem hàvd ſatis aſſecutus, qum tanqam præceptionis potiùs qàm prædictionis ritu dictum, ſic reddit, οὐκέτι εἴπωσι τῷ μωρῷ ἄρχειν. *Ne dicant ulterius ſtulto ut imperet.* At Vates non tam qid fieri debeat, qam qid ſit futurum, verbis hiſce enunciat. Atqe hunc ego loci ſenſum genuinum eſſe non ambigo. Itaqe ſic verto, retentis vocibus, de qibus controvertitur, qoſqe deinceps explicaturi ſumus. *Nabal non vocabitur Nadib, nec Cilaj dicetur Shoa.* Hebraica ad verbum ſic ſonant, *Non vocabitur amplius Nabali Nadib, nec Cilaji dicetur Shoa. non vocabitur illi*; &, *non dicetur illi*: pro *non vocabitur*, & *non dicetur*. Syntaxin geminam videre licet, Parœm. c. 16. v. 24. & c. 62. v. 4. Et, *non vocabuntur, non dicentur*; h. e. *non futuri ſunt, non erunt.* Non erunt in eis locis conſtituti, in qibus conſiſtentibus appellationes iſtiuſmodi tribuuntur. *Non vocari*, pro *non eſſe* uti cap. 47. v. 1, 5. & contra *vocari*, pro *eſſe*, ſicut c. 61. v. 3. 6. & c. 62. v. 12. Matth. c. 5. v. 9, 19. Luc. 1. 32, 76.

Atqe hæc de loci ſenſu in genere, ac verborum ſyntaxi ſuffecerint. De appellationibus tituliſqe ſeorſum ac ſigillatim diſpiciemus. Occurrit primo loco נבל qod Chaldæus reddidit רשיעא *improbus.* Græcus, μωρός. Latinus vetus, *inſipiens.* Pagninus & Piſcator, *ſtultus.* Et reverâ, Devt. cap. 32. v. 6. נבל & חכם opponuntur; נבל & לא חכם ἐκ παραλλήλου ponuntur. Sed & verbum נבל unde profluit, pro *ſtultè agere* uſurpari videtur Parœm. c. 30. v. 32. & avarus de qo ſermonem hic volunt haberi, *ſtultus* dicitur, Jer. c. 17. v. 11. & Luc. 12. v. 20. At Tigurinus & Calvinus, *ſordidus.* Oecolampadius, *ſordide tenax.* Eo qod liberali ex adverſo conſiſtere videatur. Noſtræ verſiones antiqiſſima, & Genevenſis, the niggard; inter iſtas media, the foolish niggard. Junius, *flagitioſus*; eo qod נבלה *flagitium* ſonare videatur, Gen. c. 34. v. 7. & Devt. c. 22. v. 20. 2 Sam. 13. v. 12, 13. Caſtellio, *veſanus*, qod omnium minimè hîc probem. Oleaſtrius, *vilis.* atqe ita noviſſima noſtra, the vile person, qibus ipſe accedo: eſt enim נבל propriè, uti rectè Deodatus explicat, *homo da nulla*: *homo neqam*: *homo nihili.* Camius, נבל הוא אדם פחות *Nabal eſt homo vilis, abjectus, qi niſi coactus non dat, & oculo maligno dat, qando dat*: ſicut contra, נדיב הוא בעל נפש טובה *Nadib eſt homo bene affectus, qi qod largitur, oculo benigno largitur*, ad *tenacitatem* utiqe reſtringit, qod latius multò patet. Itaqe à נבל ſive נבל Eſdraides deducit, qatenus *marceſcendi* ac *decidendi* notionem habet, cap. 1. v. 30. & c. 28. v. 1, 4. & c. 34. v. 4, 8. & c. 40. v. 8. & Jer. c. 8. v. 13. uti à floribus emarcidis, frondibus deciduis, qiſqiliis qibuſvis, qæ nulli ſunt, metaphoricè ſit tractum. Ita fuerit, qod Plavto Trucul. 2. 7. *homo nihili, homo non navci*. Et, *homo non qiſqiliæ* Nævio in *Togulariâ*. Adjici poteſt, qod τὸ נבלה qod hinc oritur, & *neqitia* verti poterit, affinitate ac cognatione ad נבלה propè admodum accedat, qæ vox *cadaver* denotat ut נבל *homo vilis, abominabilis, abjectus* exiſtat; *cadaver hominis* magis dicendus qam homo. Certè *vilis*, avt *abjecti* vocabulum, multò meliùs qàm *ſtulti* avt *inſipientis*, id qod intenditur exprimet, ubi vox נבל adhibetur, Hymn. 14. v. 1. & 52. v. 2. & 39. v. 9. & 74. v. 18, 22. Job. 30. v. 8. qo loco in infimæ ſortis & vilitatis abjectiſſimæ homuncionibus μάλα ἐμφατικῶς delineandis, τῷ נבל homini *neqam*, avt *nihili* (uti Mercerus reddidit) τὸ בלי שם h. e. *nullius nominis, nullius notæ*; ſive *ignobilis* & *ignominioſus*, inter alia tanqam ἐξηγητικῶς ſubjungitur: cui & addi poteſt, qod ibidem qoqe ſubjicitur, נכאים מן הארץ qod noſtri vertunt, *terrâ ipſâ viliores.* nec aliter Judæi Magiſtri, Camius, Jairus, Levi, Abraham uterqe Eſdraides & Peritſolides, *vel terra*, inqiunt, *viliores*; *vel*, *ut terra incolis* (prout Gen. cap. 41. v. 57.) *depreſſiores.* h. e. hominum univerſorum abjectiſſimi atqe infimi. Nam Junius & Piſcator coactiùs vertunt, & ſupplementis minùs neceſſariis, prius deartuatum denuò reconcinnant. deniqe Parœm. cap. 17. v. 7. ubi שפת יתר *labium excellentiæ*, ſermo principe dignus, לנבל דיב *in homine*

ne vili abjecto, indecorum pronunciatur, qomodo & שפת
שקר *labium mendacii*, sermo mendax, vili homine dignus,
לנדיב *in præside*, *in principe*, qi locus ad hunc illustran-
dum cumprimis conducit.

Siqidem נדיב vocabulum etiamsi propriè ex primâ no-
tione *spontaneum* significet, & inde לב sive הלב adje-
cto, *liberalem*, sive *anima liberali affectum*, denotet, ut-
pote qi *sponte largiri promptus* sit. Hocqe לב utiqe ut
plurimum disertè expresso, *Exod. c.35. v.22.* & *Annal.*
l. 2. c. 29. v. 31. qandoqe etiam suppresso sed supplendo
tamen, qo sensus integer sit. Ut Annal. l. 2. c. 28. v. 21.
si eo loci saltem ita sumi necesse fuerit, de qo post videbi-
tur. At, ubi citra adjectionem illam absolutè usurpatur,
principem plerumqe, si non & perpetuo, designat; sic di-
ctum (ut & Deodatus hîc observat, qi & *principem* istic
reddidit) qia principes cumprimis oportet animo liberali
affectos esse, & ad beneficentiam exercendam sponte suâ
propendere: qod ipsum sonat & Græcorum εὐεργέται,
Luc. c. 22. v. 25. de qo loco alibi egimus. Hanc avtem
esse vocabuli notionem jugem, loca singula in qibus abso-
lutè positum reperitur, perpendere nevtiqam tædebit.
Num. 21. 19. שרים & נדיבי העם conjunguntur, pro-
ut & Reg. l. 1. c. 2. v. 8. & Hymn. 113. v. 8. ubi Esdrai-
des exponit הנכבדים *honorati*. Camius, הגדולים *ma-
gnates*. Jairus solus אשר התנדבו לבם *qi animum spon-
taneum exhibuerant*. Ita לב qod diximus esset subintel-
ligendum. Verùm loci illi paralleli subjecti aliam omninò
notionem subesse liqidò ostendunt. Hymn. 38. vers. 11.
נדיב & נסיך ἐκ παραλλήλου ponuntur nec de isto, qin
principem velit, ambigitur. Job c. 34. v. 10. מלך *rex*, &
נדיבים tanqam avtoritate & dignitate ad regem proximè
accedentes conjunguntur. Hymn. 118. v. 8, 9. & 146. 3.
אדם sev בן אדם *hominis plebeji*, & נדיבים à se in-
vicem distingvuntur. Inter שופטי ארץ *judices terræ* re-
censentur שרים רזנים מלכים נדיבים Parœm. 8. 15, 16.
& ibid. cap. 25. v. 7. מלך *Rex*, גדולים *magnates*, &
נדיבים simul juncti reperiuntur. Sed & qi cap. 19. v. 6.
נדיב idem cap. 29. v. 26. מושל dicitur, ut frustra sint,
qi *liberalem* vel *munificum* loco priori exponunt. Job. 12. 21.
idemqe Hymn. 107. 40. *effundit contemptum super* נדיבים
super liberales, ecqis verterit? ibid. c. 21. v. 18. *ubi est do-
mus* נדיב? qod ne de *liberali* sumere qis velit, avt qeat,
seqitur, *& improborum habitacula ubinam sunt?* Parœm.
17. 26. *Non est bonum justos*, sive *insontes*, *opprimere*, *avt*
להכות נדיבים *ut percutiant* נדיבים *recti caussâ*, qo loco
primus, opinor, Mercerus, qem & Piscator secutus est,
Parœmiastæ mentem ritè cepit, probè expressit, dum no-
mine נדיבים agentes non perpetientes vult designari, ut
sensus sit, *non est bonum*, *ut principes*, sive *gubernatores*
(non *percutiantur ipsi*, sed ipsi alios qosvis, qenqam o-
mninò) *percutiant propter rectè facta*. Cant. 7. 1. Sponsa
regia, בת נדיב dicitur. id Junius jejunè admodum ver-
tit, *filia ingenui*, explicat amplius, *nobilissima & genero-
sissima*. Meliùs itaqe Piscator, *principis*, hîc reddidit:
qem in hoc tamen probare non possum. Qod Junium li-
cet præeuntem secutus, נדיב & נדיבים in locis plerisqe
supra adductis *ingenuum* & *ingenuos* exiliter nimis reddidit.
Restat locus unicus, qem superiùs attactum leviter huc ac-
curatiùs pavlò perpendendum distulimus. Habetur is
Annal. l. 1. c. 28. v. 21. לכל־נדיב בחכמה ubi Junius,
omnis voluntarius instructus peritiâ. Piscator, *omnis spon-
taneus*, *qi est cum sapientiâ*. Et hoc reverâ vox חכמה
sonat: sed *sapientiam* tam Hebræis, qam & exteris pro
peritiâ usurpari, alibi demonstratum dedimus. Et Camius
נדיב sic istic interpretatur, dum refert ad illud Exod. 25.
2. אשר ידבנו לבו qod Junius reddidit, *cujus animus
spontè moverit eum.* Sed & qod postea dicitur, cap. 35. v.
20. נדב לבם אתם *qos spontè movit animus ipsorum.* Et
qod vers. 21. אשר נדבה רוחו אתו *qem spiritus ejus
spontè moverit.* Ubi tamen malim, *qorum animus*, *& cu-
jus spiritus*, *spontaneus fuerat apud ipsos*, &, *ipsum.* Vide-
tur enim τὸ נדב esse verbum consistens, non transiens;
ac significare, *spontaneum esse*; qomodo צדק *justum esse*,
חסד benignum esse; & inde נדיב spontaneus; ut צדיק

A justus, חסיד benignus, nihil itaqe aliud est כל־אשר נדב
לבו אתו qam כל־נדיב לב *omnis spontaneus animo*; hoc
est, *qisqis est animo spontaneo.* Nec fuit opus, ut hoc
Exod. 35. 1. circumlocutione minùs necessariâ, nec tam
idoneâ etiam verteret, *cujuscunqe animus spontè moverit
eum.* Qin & illud cap. 25. v. 2. ego lubens verterim, *cujus
penes ipsum animus spontaneus fuerit.* Absorberi enim præ-
positionem inter verbum & affixum non est insolens, uti
patet ex Exod. 15. 7. & 32, 25. Hymn. 53. 6. & 36. 11.
Esaj. 28. 11. & 48. 10. & 49. 24. & 65. 5. Jerem. 10. 20.
B & 51. 1. Omninò avtem Camius ad locum dictum refe-
rendo monet, avt לב avt רוח subintelligendum, si in
eâ notione istic sumere libuerit. Cæterùm nihil obstare
mihi videtur, qo minùs & istic נדיב absolutè sumatur, &
principatus, avt *magisterii* saltem notionem in se habeat, ut
non sit necesse avt לב avt רוח subavdiri; sed נדיב בחכמה
idem sit planè, qod Apostolus ad 1 Corinth. 3. 10. σοφὸς
ἀρχιτέκτων, ita כל־נדיב בחכמה erit *peritus architectus
qisqe*, sive ut Budæus id vocabuli explicat, *structorum prin-
ceps: sicut archimagirus*, *coqorum princeps*, uti nos loqi-
C mur, a master-builder, sive a master-workman; qi &
ipse peritiâ imbutus est, & aliis etiam operariis ipsi subser-
vientibus præest. Verùm de loco isto qomodocunqe sta-
tuatur, qum נדיב absolutè sumptum pro dignitatis pote-
statisqe locum occupante constantissimè usurpetur, qare
in sensum diversum hic detorqeatur, ego cavssam nullam
video. Potest avtem in vocabulo utroqe tacita subesse ad
nomina apud populum illum usitata, personasqe etiam no-
mina ea aliqando gerentes allusio. *Nabalis* nomen habe-
mus 1. Reg. 25. 3. 25. & homo ipse qalis fuerit, ibidem
D narratur. *Nadab* etiam & *Abinadab* in familiâ tum hierati-
câ tum & regiâ reperiuntur. 1. Annal. 2. 28. & 6. 3. & 8.
30. 1. Reg. 7. 1. & 16. 8. Cant. 6. 12. Perindè est ergò,
acsi diceretur, *Nabal nemo futurus est Nadab*, sive *Nadib.*
Neqe enim sacris scriptoribus insolens est ritus iste, ad no-
mina hominum vulgò nota, ac in sermone communi fre-
qentia, respectum aliqem habere. Ita Hymno 144. 4.
אדם להבל דמה *Adam Abeli assimilatur.* Ubi etiam ele-
gans paronomasia in *Adam* & *Damah.* Et Hymn. 39. 6.
כל־הבל כל־אדם *Totus Abel est omnis Adam*: qasi dixisset,
E Protoplastum filio suo *Abelis* nomen, qod *vanitatem* sonat,
jure meritò indidisse: qum *omnis Adam Adæ progenies tota
Abel*, i. e. *vanitas* mera existat.

Seqitur vox כילי in qa eo magis sudatur, qia nusqam
alibi reperitur. Chaldæus collectivè sumens, ideoqe plu-
raliter exprimens, nunc דעברו מימריה *qi verbum ejus*
(Dei, opinor, vult) *transgrediuntur*; nunc רשיעיא *im-
probi*, reddidit. Græci ita reddidere incisum integrum,
ut qid legerint, avt voluerint, arioli havd sit proclive.
καὶ οὐκέτι μὴ εἴπωσιν οἱ ὑπηρέται σου, σίγα. forsan vatibus sa-
F cris à magnatum ministris, vel per ministros suos à magna-
tibus ipsis, silentium non ulterius injungendum, volue-
runt, ut כילי sint οἱ ὑπηρέται, qi כלי dici videntur,
vers. 7. qo loco כלי πονηρὰ, *improbos*; post Chaldæum
reddidere Jairus רמיא & Latinus interpres vetus pariter,
fravdulentum; Camius in radicibus *avarum*, voce usus La-
tinâ reddidit: atqe ita Pagninus, Castellio, & Itala ver-
sio utraqe. Nec longè hinc abeunt, Tigurina, & Oe-
colampadius, qi *parcum*; Vatablus & Junius, qi *tena-
cem*; Calvinus, qi nunc *parcum*, nunc *tenacem*, reddi-
G dere. Eodemqe concedere videtur Esdraides. כילי הפך
שוע ושוע כמו נדיב. *Cilaj*, inqit, *est contrarius Shoa*;
Shoa avtem est ut Nadib. h. e. largiri promptus. Camius ve-
rò in comment. כילי אינו פחות כמו הנבל *cilaj non est
adeò vilis avt parcus*, *sive tenax atqe est nabal*; ita שוע ille
τῷ נדיב exæqare videtur; iste *cilaum nabale* pavlo me-
liorem, minus saltem malum, facit. Vocis rationem ac
originem qod attinet, Esdraides refert eos, qi mysticas
expositiones seqNuntur; compositam esse velle vocem, &
כילי qasi כילי inde dictum. כי יאמר לי לי qia subinde in
ore habere solet, *meum*, *meum*; sive *mihi*, *mihi*; sev, *me-
um*, *mihi.* Hoc ut clarius fiat, notandum, qod & ex Pa-
trum Dictatis alibi monuimus, qatuor à Talmudicis ho-
minum ordines constitui. Horum primus est eorum, qi
dicere

dicere solent שלי שלך ושלך שלי *meum tibi*, *& tuum mibi.* atqe hic est *populus terræ*, qi mutuum colit. Secundus est eorum, qi dicunt, שלי שלי ושלך שלך *meum mibi*, *& tuum tibi*: atqe hic est *ritus Sodomæ* Ezek. c. 16. v. 49. *affectio Esavi* Gen. cap. 33. v. 9. Tertius eorum, qi שלי שלך ושלך שלך *meum tibi*, *& tuum tibi.* Atqe iste est חסיד *benignus* homo, (poterant & נדיב לב dixisse) Qartus est, qi שלי שלי ושלך שלי *meum mibi*, *& tuum mibi.* atqe iste est רשע *improbus*. In secundâ avtem an in qartâ classe כילי istum statui velint, incertum est mihi. Juxta Camium in secundo statueretur, qi *cilaj* minùs malum qam *nabal* censet: ut iste sit רשע *improbus*, ille מדה בינונית *sortis mediæ* inter חסיד & רשע *benignum & improbum*, qum tamen utrumqe Chaldæus per רשיעא reddiderit. At Camius כילי à כל sive כול deducit, qod *metiri* significat, ut is designetur, qi *mensurâ districtâ minima ac levissima qæqe expendit*, & ne tantillum qidem ultra adjicere qacunqe de cavssâ velit. qalem Græci μικρολόγον & κυμινοπρίστην nuncupant. Alii verò à כל vel כול deductum volunt, qatenus *capere* & *continere* denotat. Reg. l. 3. c. 7. v. 26. qia *qæ sua sunt*, *apud se continet ac recondit*, nec in usum avt emolumentum alii cuiqe qicqam inde vult concedere. Vel etiam à כלא sive כלה *concludere*, *coercere*; unde כלא *carcer*. sive qod ידים סגורות *manus occlusas* habeat, ut Esdraides loqitur: sive qia *nummos in loculis & arcis*, *tanqam in carcere captivos*, *constrictos distineat*: unde Gabius Bassus in *originibus parcum* qasi *parem arcæ* dictum volebat. in qem lusit Favorinus, cum pari ratione parcum, qasi *pecuniarcum* ab *arcendo* dici posse subjecit; qod *pecuniam expendi arceat & probibeat*. Refert Gellius l. 3. c. 17. De notatione ego parum solicitus fuerim, qum vocum complurium origines in abdito delitescant, unde eruere vix detur, qanqam כלי sive כילי (nam utroqe modo hîc legitur) ab הכיל qod *capere* & *continere* significat, havd illubenter deduxerim: qia proclivis maxime ea videtur deducendi ratio; eâdem utiqe analogiâ, qâ ab הכין כן *rectus*, ab העיר & עיר עד *vigil*, ab הכיל כיל sive כל & terminatione Chaldaicâ כילי sive כלי ut זכי *purus*, נכרי *extraneus*, ארטלי *nudus*, & similia. De notione eis assentior, qi *parcum tenacemve* denotare sentiunt: malimqe *sordidum*, avt *sordidè tenacem*; *cilaj* istud, qam *nabal* cum Oecolampadio, reddere. Et qamvis notionis ejusdem ferè videri possint hæ voces; mihi tamen penitius intuenti discrepare videntur. Siqidem etiam de avaris ac tenacibus, vox נבל qâ *stoliditatis* notionem habere censetur, qandoqe idqe meritissimè prædicata eisdemqe attributa, reperiatur, Jer. c. 17. v. 11. Luc. 12. v. 20. non tamen avt ex vocabuli origine, qa ratione *tenacem* significet, qantum ego qidem assèqi possum; nec usus si spectatur, qod in istis maximi est momenti, ubi in hac notione adhibita fuerit, cum in freqenti usu tamen existat, locus hactenus non occurrit. In priore ergo vocabulo *vilitatem animumqe abjectum* denotari, in isto *sordes*, sive *sordidam tenacitatem* (qam illi tamen assidere pleruìmqe non abnuo) existimem designari: hoc eo magis, qia כילות apud Magistros Judæos pro *tenacitate* usurpari, ab eis qi in horum scriptis sedulò sunt versati, acceperim. Nostræ editiones כלי & כילי constanter omnes reddunt a churl, unde & epitheton, qo utuntur in Nabalis historiâ, Reg. l. 1. c. 25. v. 3. ubi קשה reddunt churlish: qod nos vocabulum, tam de homine oculo maligno, qam & moribus asperis (qalis uterqe Nabal ibi depingitur, vers. 10, 11, 14, 17.) prædito usurpamus.

Restat vox שוע in qo nihilo minùs qam in superiori & laboratur & dissentitur. Chaldæus תקיפין qod *fortes*, *duros* sonat. Græcus uti supra indicatum, σιγα, *tace*; qasi idem valeret, qod שעה *desiste*, *cessa*, Job. 10. vers. 6. Esaj. 22. v. 4. Latinus Vulgatus interpres, *major*; Tigurinus & Italus recentior, *magnificus*; Italus antiqior, Genevenses nostri, & Pagninus, *dives*; Calvinus, *largus*; Castellio, Junius, Piscator, & nostri antiqiores, *liberalis*; Novissima, bountiful; Mercerus, *prodigus*: sed in meliorem partem sumpto vocabulo; qo si inclinarem, *profusus*, malim. Abrabam Esdræ filius, שוע כמו נדיב

A *shoa est sicut nadib*; *is cujus manus sunt ad dandum proclives*, *non occlusæ*. At Camius ait, *shoa* esse *nadibo gradibus multis superiorem*, eumqe esse, *qi munificentiâ delectatur.* Itaqe non desunt, qi illum *liberalem*, hunc *largum*, imò *prodigum*; qi illum *munificum*, hunc *magnificum* nuncupent. Ego nevtri accedo. Jairum potius seqor, qi שוע ארון *Dominum* interpretatur, ut sit dignitatis ac officii nomen. Nominis rationem reddit שהכל שעים ופנים אליו *qia is est*, *qem respiciunt & suspiciunt qiqe*, qod & de נדיב supra ex Rege Parœmiaste. Facem aliB qam hîc nobis alluceret Elihu, nisi & ibi caliginem offunderent intercursantes atqe invicem arietantes interpretationum variantium nebulæ. Reperitur enim vox Jobi c. 34. v. 19. ubi Jobo Elihu (cujus verba contextus seriem à Piscatore datam secutus, sic verterim) *An* (*condemnabis eum*; ex vers. 17. suppletum; Deum scilicet) *qum dicit Regi*, *ô neqam*, *principibus* נדיבים *ô improbe*; *qi non suscipit faciem principum* שרים *nec agnoscitur apud ipsum nobilis* שוע *præ tenui*? qo tamen loco, cum *nobilem* reddiderit, magis tamen placere adnotat, ut *potens* cum Mercero redC datur; qum à ישע *servare* deductum velit, atqe ita dictum, qia *servare potens* sit. Esaj 63. 1. Rursus cap. 36. v. 19. habemus vocis ejusdem formam abstractam, in Elihu ejusdem verbis illis היערך שועך *num æstimaret nobilitatem tuam*? Junius. At Piscator versionem Junianam corrigens, *verto*, inqit, *opes*: ut שוע habeat affinitatem cum שוע qod supra cap. 34. v. 19. significat *divitem*, sive *opulentum*; ut ibidem patet ex *antithesi*, qâ opponitur ei *tenuis*, sive *inops*. Atqi, ô vir erudite, ut nihil dicam *divitem* pro *dominante* sive *gubernatore* (temetipso id D agnoscente & adnotante) qandoqe usurpari. Prout Eccl. 10. v. 6, 7, 20. Esaj. 53. v. 9. animadvertere poteras, tam שרים qam שוע *sortis tenuioris hominibus* eodem loci utrosqe opponi: mihiqe planè mirum sit, cur ipse cum priore loco שוע *nobilem* verteris, שוע istic, sententiâ pristinâ qasi revocatâ & abjudicatâ, *opes* qam *nobilitatem* reddere malueris. Qin nec Junium minùs mirari subit, qâ ratione inductus, cum in Jobi codice שוע loco altero *nobilem*, שוע altero *nobilitatem*, reddiderit, שוע apud Esajam *liberalem* vertere præoptaverit. Ego *nobilem*, sive E *magnatem*, reddiderim: ut hoc Vates velit: *Nemo deinceps vilis principatum geret*; *avt sordidus loco bonorabili potietur.*

Seqitur versu 6. כי נבל נבלה ידבר ubi non est animus singulas avt voces perpendere, avt versiones discutere, de connexione duntaxat qid sentiam, in medium producam. Junius, Junioqe qoad seqelæ rationem consentiens Piscator (de connexione enim securi nihil monent pleriqe) sententiam continuari volunt. Proinde כי particulam pro כיאם sumentes, prout cap. 2. v. 6. & 29. 23. F & 30. 16. & *dicetur* ex præcedentibus supplentes, prout c. 62. v. 4. Job. 14. 5. & 24. 19. vertunt. Junius, *Sed flagitiosus dicetur flagitium eloqens.* Piscator, *sed stultus dicetur*, *qi* (relativo qi deesse videbatur expresso, uti c. 30. v. 5, 6, 9.) *stultitiam loqitur.* Ego malim, prout verba ipsa, citra intersita istiusmodi, minùs istic necessaria, sponte per se fluunt, reddere. *Nam* (ut Hymn. 12. 1. & cap. 28. v. 27.) vel, *Qoniam* (ut Hymn. 14. 6. & cap. 64. v. 5.) *vilis*, sive *neqam homo*, *vilitatem*, sive *neqitiam* (i. e. *vilia*) *loqetur.* Ut ratio reddatur, qare homines istiusmodi G non sint ad honores avt dignitates promovendi, qia cum vilia ac turpia, & eloqi, & exeqi prompti sint, tum honoribus ac potestate, qibus exornati & instructi fuerint, ad pessima qæqe perpetranda abusuri, tum & dedecori insigni sunt futuri. & locis, ad qos evecti fuerint, & regi ipsi, à qo fuerint eo in fastigio constituti. Vide c. 22. v. 28. Eadem prorsus est, daturqe vers. 7. ratio & de *sordido* ac *tenaci*, sive lucri turpis avido, qem ideò magistratu indignum Mosis socer meritò censebat, Exod. 18. 21.

Cæterùm occurrit hìc vox חנף in inciso illo לעשות חנף ubi לעשות malim cum Junio reddere, *exercendo*, sive *exeqendo*, qam cum aliis plerisqe, *ut faciat*, sive *ad faciendum.* Ita crebrò usurpatur particula ea, cum verbo infinito, ut *gerundium in do* potius qam *gerundium in dum*

ex-

exprimat, & actionem, sive affectionem præsentem, non futuram duntaxat, & destinatam tantùm designet. Sic reddendum fuerit, Genes. c. 3. v. 22. collatione factâ cum vers. 5. sic Exod. c. 14. v. 11. Lev. c. 18. v. 4. Deut. c. 9. v. 18. cap. 3. v. 8. & c. 10. v. 2. Verùm חנף qod *hypocrisin* vertit, assentiri non possum. Atqe hic mihi contra interpretum torrentem totum obniti planè necesse est; חנף passim, qasi unanimi consensu, *hypocritam*, חנף istic, & חנפה Jerem. cap. 23. v. 15. (his enim locis duntaxat utrumqe reperitur) *hypocrisin*, reddunt. Atqi חנף nihil minùs qam hypocritam aut pietatis simulantem significat, cum *profanum*, *impurum*, *turpem*, *flagitiis palam pollutum*, disertè denotet. Etiamsi enim verbum חנף, unde ortum habent ista, in formâ levi activâ, qam *hiphil* appellant, pro *adulari* usurpent Doctores Hebræi; unde מחניפים *adulantes* Camio ad versum proximè præcedentem; & apud Danielem c. 11. v. 32. illud יחניף בחלקות ejusmodi aliqid sonare qibusdam videatur, dum vertunt, cum Latino vetere, *simulabunt*, alii, cum Pagnino, *simulare faciet*; & de populo resipiscentiam simulante dicitur, Hymn. 78. v. 36. *blandiebantur ei ore suo, sed linguâ suâ mentiebantur ei.* Attamen per totam paginam sacram verbum חנף in *profani* ac *polluti* notione, citra contradictionem ullam ferè, perpetuò usurpatur. Qin & in Danielis loco illo, Junius, *Et impie agentes adversus fœdus contaminabit blanditiis.* Castellio, *Blandimentis corrumpet.* Nostri, He shall corrupt by flatteries. Nam qod Piscator, *Ad hypocrisin adducet blanditiis.* Ecqid, qæso, sensus commodi habuerit? qum potiùs abjectâ, qâ se suaqe priùs obvelare consveverant, religionis simulatæ larvâ, ad ritus profanos palam exercendos blanditiis suis rex profanus ipse pellicere satagebat. Sed verbi ipsius vim usumqe, à plerisqe universis ferè dixerim agnitum, singulis in locis, diligentiùs pavlò dispiciamus. Libri hujus ipsius cap. 24. vers. 5. הארץ חנפה *contaminata est terra sub incolis suis.* Jerem. cap. 3. vers. 1. הלוא חנוף תחנף הארץ *annon contaminando contaminaretur terra?* Ibid. vers. 9. ותחנף את הארץ *propter famosam scortationem ejus, qâ contaminavit terram*; vel potiùs, *qâ contaminata est terra.* Nam את particula qandoqe est *recti index.* Ita Reg. lib. 1. c. 17. v. 34. & lib. 4. cap. 6. v. 5. Nehem. 9. 34. Parœm. 16. 31. Neqe enim in hac formâ transiens est verbum. Sic Hymn. 106. 36. ותחנף הארץ *contaminata est terra sanguine.* Juxta illud Num. 35. 33. ubi in formâ transeunte bis reperitur; ולא תחניפו את הארץ *neqe contaminabitis terram*; כי יחניף את הארץ *nam sanguis terram contaminat.* Et Jerem. cap. 3. ver. 2. ותחניפי ארץ *& contaminasti terram scortationibus tuis.* Ibid. c. 23. v. 11. in formâ consistente נביא גם כהן חנפו *cum Vates, tum & sacerdos contaminati sunt*; vel etiam, ut nostri novissimi, *profani sunt*; profanè se gerunt utriqe. Deniqe Mich. cap. 4. vers. 11. תחנף *contaminetur*, sive, *profanetur.* De Sione sermo est ab adversariis profectus. Estqe locis illis affinis qibus Deus dicitur, sed vocabulo alio חלל utiqe adhibito, *uncti sui coronam profanasse*, Hymn. 89. v. 39. & *sacrosanctos*, *sive sacrarii principes profanasse.* Esajæ 43. 28. Ecqid autem in his omnibus (nec sedulitatem, opinor, fugit hîc locus ullus, in qo verbum illud usurpatur) qod *hypocrisin* sonat? aut ecqis fere interpres aliter ista pleraqe sumit? ut suis planè telis confixi concidant; qi aliò trahunt nomina indè manantia, qum sic verbum ipsum passim accipiant. Nam qod Junius illud, Jerem. 23. 11. de vatibus & sacerdotibus dictum, *hypocritas agunt*, reddidit; renitentem habet & adversantem contextus totius seriem, in qo horrendis flagitiis ac sceleribus palam constrictos teneri istos, à qibus in plebem *impietas*, non *hypocrisis* dimanarit, disertè pronunciatur.

Sed & nominis ipsius usum consideremus, utrum à verbi, à qo descendit, notione discedere uspiam deprehendatur. In Jobi, & cum Jobo habitis dissertationibus octies minimùm reperitur; at nusqam eâ ratione, qin ut hominem *profanum* ac *palam impium* designare promptum existat, Job. 8. 13. *Ita sunt semitæ omnium obliviscentium Dei, & expectatio* חנף (ἀσεβοῦς, Græci, ut & cap. 15. v. 34.

A & c. 27. v. 8. *impii*) *peribit.* Num enim *hypocritæ* soli *obliviscuntur* Dei? imò videre licet, qales existant, hoc qi laborant vitio, Hymn. 50. 16—22. qin & ipse hîc se contextus explicat; dum qos *Dei oblitos*, & *profanos* hîc vocat, post pavlò v. 20. מרעים *maleficos* nuncupat: de qibus & cap. 13. v. 16. *in conspectum* ejus חנף *profanus non veniet.* Et cap. 27. vers. 8. *nam qænam expectatio aut spes* חנף *profani hominis*, *qamvis*, aut, *qantumvis lucratus fuerit*, *qum extrahet Deus animam ipsius*: tanqam ensem utiqe è vagina (vide Dan. 7. 15. & Luc. 12. 20.) ubi qi
B חנף dicitur v. 8. idem רשע *improbus*, *scelestus*, & עריץ *effractor*, *violentus*, dicitur v. 12. ubi periochen totam, qæ חנף istum spectat; sic claudit; *Hæc est portio hominis improbi à Deo, & hæreditas violentorum, qam ob omnipotente accepturi* (vide Hymn. 11. 6.) Qare autem à *Deo omnipotente?* ratio dabitur ex cap. 15. vers. 25. *Qia extendit adversus Deum manum suam, & contra omnipotentem roboravit se.* Atqe idcircò, vers. 34. *congregatio* חנף (qalis supra delineatus fuerat & רשע v. 20. dictus) *erit solitaria.* Sed & perinde cap. 20. vers. 5. idem חנף
C qi & רשע *exultationem* רשעים *è propinqo*, *& lætitiam* חנף (ἀσεβῶν Græci) *ad momentum esse.* h. e. nuperrimè exortam, mox intercidere. cap. 17. v. 13. *Insons adversus* חנף *profanum sese excitabit.* Cur enim magis adversus *hypocritam*, qam adversus *palam impium*? cap. 34. v. 30. *Ne regnet homo* חנף *profanus*, *impius*; *nec sint tendiculæ populi*; ut Junius: vel, *propter laqeos qibus constrictum tenebat populum*, Piscator. Num enim Reges hypocritici soli, non autem palam impii ac profani populi sibi subdito laqeos struunt, eisdemqe constrictos divexant & angunt: aut
D num Caji, Nerones, Commodi, Elagabali, aliiqe istiusmodi imperii portenta *hypocritæ* fuerunt. Testatur Tacitus, *Annal. l.* 14. Neronis temporibus, *Qoties fugas & cædes jussit Princeps*, *toties grates Deis actas*; acsi beneficio aliqo à numine accepto, pietatem suam animumqe adversus Deos gratum eâ ratione testarentur: & Jezabelis technas, religionis specie aliqâ obvolutas Nabothi insonti capitales, sacra commemorat historia 3. Reg. 21. 9, 10. ecqis tamen aut Neronem non *impium* potiùs qam *hypocritam* dixerit; aut Achabum & Jezabelem non *impietatis* magis qam *hypo-*
E *criseos* reos peragat. Ibidem c. 36. v. 13. חנפי לב at qinam illi? habes ex v. 11, 12. qi Deum colere, eiqe auscultare renuunt: verto itaqe non *hypocritæ*, sed *profani corde* (qi profanè atqe impie affecti sunt οἱ ἀσεβεῖς καὶ βέβηλοι) *iram opponunt*, (obstinatione suâ iram divinam in se provocant & adversus sese accersunt) *qia non inclamant*, *qando vinculis suis eos constrictos tenet.* Qia etiam sub manu divinâ ipsos constringente ac constrictos distinente, in pertinaciâ nihilominus suâ persistunt, nec illius vel opem, vel misericordiam supplices reqirunt. Esaj. 9 12, 13, 17. Jerem. 3. 3.
F & 5. 3. Hosh. 5. 13. & 7. 14. Amos 4. 6,-11. Apoc. 9. 20, 21. & 16. 9,-11.

Atqe hæc è Jobi codice loca fuerunt, in qibus *hypocritas*, aut præcipuos, aut solos intelligi, qod cogat, imò qod svadeat etiam, nihil comparet. Loca reliqa (neqe enim adeo numerosa sunt) pariter recensebimus. In hoc Vate cap. 9. 16. minatur Dominus statum populi sui totum funditus pessundaturum; ratione subjunctâ כי כלו חנף ומרע *qia totus est profanus & maleficus*; *& os omne* נבלה *neqitiam eloqitur.* Qod utiqe *hypocritarum* non est. Itaqe adversus חנף *gentem profanam* hanc hostem ait se
G missurum, qi eam direpturus & conculcaturus sit. cap. 10. v. 6. iste autem qum irruperit, atqe igne ferroqe omnia undiqaqe devastare ceperit, פחדו חטאים *pavebunt peccatores*; אחזה רעדה חנפים *tremor profanos occupabit.* Τοὺς ἀσεβεῖς, Græci, *peccatores* ac *impios* qosqe; non *hypocritas*, opinor, solos; sed & *profanos* helluones, & irrisores illos, de qibus cap. 22. v. 12, 13. scilicet, qi mala denunciata minimi faciant, obvenientibus cumprimis maximè trepidare consveverunt.

Ad Parœmias transeamus. In istis locus unus se exhibet qi etiamsi receptæ vocabuli significationi favere primâ fronte videatur; at penitiùs inspecta nihil cavssam eam juvare deprehendetur. Habetur is cap. 11. v. 9. verbis hisce בפה

בפה חנף ישחת רעהו *ore* (non manu solâ, sive vi illatâ, sed lingvâ qoqe) *profanus* (sive, *impius* ἀσεβὴς, Græcus) *proximum suum pessundat*, h. e. ut pleriqe, *exitium ei machinatur & procurat*. Sed malim ego cum Junio ac Piscatore, *corrumpit proximum*, i. e. *corrumpere studet*: ad eandem, qam ingreditur ipse, impietatis vitæqe flagitiosæ semitam pertrahere satagit, scilicet, qod comicus, *Trinum*. 2. 2.

Malus bonum malum esse vult, ut sit sui similis.

Et qod ex Menandro Apostolus ad 1 Cor. 15. 33.

Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

Bonos corrumpunt mores, vel *congressus*, vel etiam *confabulationes* (ut nonnulli reddunt; & utrumqe vox ὁμιλία denotat) *malæ*. Huc eo magis accedo, ob id qod subjicitur; *at scientia justi liberabuntur*. h. e. cavebunt sibi viri probi scientiâ ac prudentiâ verâ instructi, ne ab eis noxam attrahant. Utrovis modo ceperis, tam *impios* & *profanos* qosqe, qam hypocritas etiam spectat. Siqidem & improborum ac sceleStorum qorumqe ora, lingvæ, dentes, guttura, qâ sermonis instrumenta, telis letiferis, & sepulcris corpora deglutientibus, in codice sacro Hymnis præsertim, collata reperias. Esaj. 59. 3.-7. Jer. 9. 3, 8. Hymn. 5. 9. & 52. 2, 4. & 55. 21. & 57. 4. & 64. 3. & 120. 3, 4. & 140. 3.

Sed a Salomone ad Davidem, à Parœmiaste ad Psalten transiliamus. Apud hunc Hymn. 35. 16. inter alios à qibus traducebatur Lyrodus sacer, recensentur חנפי לעגי מעוג *profani sanniones parasitici*. Sensus qo clarius se prodat, voces singulas expendemus. מעוג itaqe idem est plane qod עגה patet hoc ex 3. Reg. 17. qo loco qod מעוג vers. 12. idem ipsum עגה vers. 13. dicitur. *Placentam* utrumqe pleriqe vertunt: ea mihi versio minus arridet, siqidem *placenta*, cum operis dulciarii existat, inter *scitamenta* magis qam *alimenta* censetur, & ad *oblectamentum* potiùs, qam *nutrimentum* estur, uti non scitè minus qam verè Casavbonus ad Athen. l. 3. c. 39. Unde Bioni dictum, referente Dione Prusæo *Orat.* 66. Μὴ δυνατὸν εἶναι τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν, εἰ μὴ πλακοῦντα γένοιτο, ἢ Θάσιον. *Fieri non posse, ut multitudini qis placeat, ni avt placenta fiat, avt vinum Thasium.* Et Hieronymus *ad Marcellam*. *Non sunt svaves epulæ, qæ non placentam redolent.* Non tamen ideò cum Grammaticorum vulgò, qi & Isidoro id tribuunt, *placentam à placendo* dictam existimem, cum à Græco πλακοῦς in Latium transierit; sitqe à πλακοῦντα formatum, placenta, qo modo à τυροῦντα, *turunda*, uti Salmasius *ad Solinum*, frigidumqe nimis est, qod in *exercitat. ad Baron. Annal.* Dartes, *Christum in mensâ sacrâ placentam fieri ideò voluisse, qo pluribus placeret.* At nec vidua pavpercula fameqe ac inediâ, nisi ex inopinato aliqid obveniret, confestim peritura, cum *frustum panis* à Vate posceretur, respondendo negaret, delitiarum istiusmodi qicqam apud se esse; nec Vates ipse, ex *farinæ pugillo*; qem solum penes se haberi illa dixerat, tale aliqid parari sibi juberet. Qin nec *dulciarium* aliqid, opinor, super prunas reperiebat, cum è somno expergitus esset, dum animæ metuens, a Jezabelis facie fugiebat Vates idem Lib. ejusdem c. 19. v. 6. sed *panem* aliqem *vulgarem*, qalem Hoshea loqitur, c. 7. v. 8. Qin & *panes* consvetos ususqe familiaris hoc vocabulo designari, patet, cum ex Gen. c. 18. v. 6. ubi Sara ad hospites mensâ excipiendos, farinam depsere, *panesqe* עגות conficere jubetur: tum & ex Exod. 12. 39. ubi Israelitæ Ægypto profecti è massâ nondum fermentatâ qam inde extulerant עגות *panes* confecisse perhibentur. Denique ut עגות è manna confectos prætercam; etiam עגות hordeaceas, nec ex hordeo solo, sed ex grani etiam vilioris generibus variis simul permistis, confectas legimus, qas ex Dei præcepto sibi Vates paraverat, Ezek. 4. 12. ubi mirum mihi valde viros summos animum inducere potuisse, ut *placentas hordeaceas* verterent. Et מעוג itaqe & עגה idem utrumqe valere; *panisqe* speciem aliqam denotasse, qæ in usu communi ac familiari fuerit, ex locis adductis liqet planissimè. Græci passim ἐγκρυφίαν. Latinus, *panem subcineritium*, reddidit, ἐγκρυφίου meminit Athenæus l. 3. ubi postqam & ἰπνίτου mentionem fecerat, ἐστι δὲ, inqit, καὶ ἕτερος ἐπ' αἰθρίας γινόμενος, ὃν καλοῦσι παρ'

A Ἀττικοῖς ἐγκρυφίας. *Et hunc super prunas fieri solitum videtur, qo modo apud Atticos ἐγκρυφίας.* Nominis rationem explicans Svidas, Ἐγκρυφίας ἄρτος, ἐν σποδῷ κεκρυμμένος. *Panis in cinere absconditus.* Hesychius Ἐν σποδῷ γενόμενος, τῷ μὴ εἶναι κλίβανον. *In cinere confectus, eo qod furnus non sit.* Alterum voluisse videtur; vel qod furni nondum hunc in finem adhuc in usu forent, vel qod ad manum non adesset, avt accendendi opportunitas deforet. Varro *de vitâ pop. Rom. l.* 1. *Cocula, qæ coqebat panem, primùm sub cinere* (inde *subcineritius*) *posteà in furno*. Is

B ergò panis iste fuisse videtur, qi non in furno ut plurimum, sed in foco, qi ritus antiqissimus, vel prunis subjectis, vel amotis eisdem, dum focus adhuc ab eis caleret, sub testâ prunis cineribusqe superinjectis, coqebatur dicam, an torrebatur? utrumqe enim satis ἀκύρως dixerim, qanqam Latinis familiare utrumqe existat, & certe tam *panes* qam *lateres coqere*, unde *muri coctiles*, utrumqe κύμματος esse ejusdem videtur. Et hac saltem in parte Latinâ copiosior lingva nostra deprehenditur; prout alibi demonstravimus. Rem ipsam eleganter depinxit Maro, an Serenus, an qis

C alius, (nam de avtore inter Criticos non constat) in *Moreto* his versibus, qos descripsisse non pigebit.

— lævi tum protinus illam

(Cererem utiqe tritam cribroqe emundatam)

Componit tabula, tepidas superingerit undas:
Contrahit admissos tum fontes, atqe farinas,
Transversa durata manu, liqidoqe coacta.
Interdum grumos spargit sale, jamqe subactum
Format opus, palmisqe suum dilatat in orbem;
Et notat impressis æqo discrimine qadris.

D *Infert inde foco* (*Scybale mundaverat aptum*
Ante locum) *testisqe tegit, superaggerat ignes.*

Porrò avtem ἐγκρυφίας iste, cum in foco pararetur, fiebat sæpenumerò, ut cineribus fœdaretur, unde Luciani illud apud Budæum, ὁ δὲ σποδοῦ πλέως, ὡς ἄρτος ἐγκρυφίας. *iste cinere oppletus, ut panis subcineritius.* Ista verò cum eis, qæ in locis exhibitis de Hebræorum עגה dicuntur, apprimè conveniunt: nam & in historiâ Eliacâ 3 Reg. 19. עגה רצפים *Panis prunarum*, h. e. super prunas tostus, an

E assus, ὀπτὸς, dixeris. qo modo Catullo, *panis ab igne devolutus*, dicitur. Et apud Hoseam. c. 7. v. 8. עגה בלי הפוכה *panis non versus*: qi cum nondum versatus fuerit, parte alterâ coctus an assus existat, alterâ crudus adhuc persistat. Siqidem in furno qi coquntur, an torrentur, versari ex usu non est. Itaqe panis ego speciem latiusculi minusqe crassi fuisse existimem, qalem nostri *talie* nuncupant, & in ore furni inter succendendum, priusqam cibarii panes usitati, qi crassiores multò & grandiores esse assolent, immittuntur, muliercułæ qandoqe properè conficiunt. isti avtem ad usum præsentem facilius atqe expeditiùs longè apparantur, qam

F ei, ad qos furnum, cui includantur, succendi necesse sit. Hanc avtem *panis speciem* dictione Latinâ qî commodè satis exprimam nondum reperio: *collyran* forsan voce Græcâ nuncupare licuerit, nisi si *tracta* Pliniana placuerit magis.

De verborum Syntaxi aliqid ubi adjecero, πάρεργον istud ulteriùs proseqendi finis futurus est. Ea αὐτολεξεὶ sic habent. *Profani sannarum collyra*: sive, *tracta*, h. e. *Profani sanniones parasitici*, qi *collyra*, *sive tracta*, *offa & esca cassâ*, *eos assectabantur*, *qibus assentari consveverant*.

G חנפי *profani*, in formâ contractâ regiminis indice. itaqe לעגי *sanna*, sive, *subsannationes*, pro אנשי לעגים *viri sannarum*, sive *subsannationum*, qos *sanniones* appellant. Qomodo תעלולים *illusiones* (hoc enim sonat vox ex Esaj. c. 66. v. 4.) אנשי תעלולים *viri illusionum*, *illusores*, Esaj. c. 3. v. 4. Ad verbum ergo est *profani sannionum*. prout Parœm. c. 14. v. 1. חכמות נשים *sapientes mulierum*, ubi Græcus σοφαὶ γυναῖκες. Verum sic & Isocrates ad Demonic. τῶν σπουδαίων τοῖς γονεῦσι: *studiosos*, sive *probos parentum*. Et Latini qandoqe pariter. Plinius lib. 8. cap. 48. *Lanarum nigræ*. Et, *Canum degeneres*. Lib. 11. cap. 50. Et, *Planis piscium*, alibi. Perinde & istic. *Profani sannionum*. i. e. *sanniones profani*. qanqam emphasi etiam non carere formula ista, prout alibi, ita istic qoqe videtur. Sic enim Ezek. c. 7. v. 24. רעי גוים *mali gentium*,

pro *pessimis qibusqve è gentibus*, dicitur. Et, טובם *bonus eorum*, pro *optimus ex eis*, sive *inter eos*, Mic. c. 7. v. 4. Sed & qod eodem recidit יפה בנשים *pulcra in mulieribus*, sive *inter mulieres*; pro *mulierum pulcerrima*. Cant. cap. 1. v. 8. Et, εὐλογημένη ἐν γυναιξὶν, *Benedicta in mulieribus*, sive *inter mulieres*. Luc. c. 1. v. 42. pro, *mulierum summè benedicta*: sive uti de Jaele Judic. c. 5. v. 24. תבורך מנשים *præ mulieribus aliis qibusqe benedicta*. denique Parœm. c. 23. v. 28. בוגדים באדם *perfidi in hominibus*, sive *inter homines*. h. e. *hominum omnium perfidissimi*. pariqe ratione hoc loco בחנפי לעגי *cum profanis sannionum*; h. e. *cum sannionum profanissimis sive impurissimis*. Porrò לעגי etiam regiminis indicem formam gerit, qo ad מעג regendum destinari ostendatur. Sunt itaqe *sanniones collyræ*, sive *tractæ*, qi alienâ vivere qadrâ assvefacti, mensas & symposia affectantur, in qibus scommatibus & dicacitate scurrili convivis risum ciere ventris cavssâ solebant. Unde & Græcis, pariter & Latinis *Parasiti* dicebantur. Neqe tamen possum per omnia viro doctissimo assentire, qi *Synagogæ Christianæ lib. 1. cap. 6. sect. 8. paragr. 12. subsannationum ustulatæ placentæ*, interpretatus Psaltæ istud; affirmat, *Judæos in conviviis solitos adulatoribus dare placentam mellitam*, sive ut ipsius verbis utar, **a Pastie baked with honey**: adjectis insuper, qæ suis ipsius verbis sic habent; **Mug is called a Pastie, and Mugoth flatterers. because in their feasts they threw a Pasty to these flatterers.** Ejusdem avtem sunt commatis ista, cum eis qæ subjungit, *Parasitos istos Græcis φιλοπλάκυς dici* (qæ vox est nec navci) atqe hinc *Matth. 4. in Syriaco diabolum accusationes comedere dictum*. Verùm ex Danielis Syriacis (cur enim cum Spiritum Sanctum præeuntem habeamus, Dan. c. 2. v. 4. ita nuncupare detrectemus?) cap. 3. v. 8. & c. 6. v. 25. intelligere promptum fuerat. τὸ אכל in hac formulâ nihil aliud denotare, qam qod אכלי in Targumim creberrimè; hoc est, idem planè qod קרא *clamare, vociferari*. nam qæ vel de ratione formulæ istius, vel etiam de loci hujus qem ex hymno adduximus, sensu, suggerunt nobis Magistri Judæi nonnulli, adeò sunt frigida & putida, ut ne recensitu qidem digna censeam.

Sed de diverticulo tandem in semitam redeundum, ne rei, qæ in manibus est, obliti prorsùs censeamur. *Hypocritas* & non *palam profanos*, qi volet esse *sanniones* istos, qi virum sanctum lingvis petulantibus lacerabant, sannis ridiculis excipiebant, dicteriis procacibus proscindebant, dentibusqe consertis eidem infrendebant, per me qidem velit. vertatqe vel cum Junio. *Inter hypocritas facetos sanniones faceti.* ut מעג sit *facetia*; qod aliud esse supra demonstratum est. Vel cum Piscatore, *Inter hypocritas subsannantes propter placentam subsannarunt me.* Qod supplementum est planè supervacaneum. Melius tamen longè Pagninus, *Cum impiis subsannatoribus qi indulgent ventri.* Sed & Campensis, *unà cum* (impuris utiqe) *& irrisoribus frusto panis conductis.* Nisi qod Syntaxin nevter attendit. Ad nostram de vocis hujusce notione sententiam firmandam accedit ulterius, in Syriacâ Novi Testamenti versione usus ejusdem: ubi passim pro *profano*, *ethnico*, à Dei populo alieno Matth. c. 10. v. 5. & c. 18. v. 17. Marc. 7. v. 26. Cor. Ep. 1. c. 12. v. 1. pro *hypocritâ* nusqam, usurpatur.

Qum ergò & verbum ipsum חנף *profanandi*, *polluendi*, *contaminandi* notionem jugiter obtineat; nec aliud qam *profanum*, *impium*, *impurum*, *à religione* alienum nomen חנף tam Hebræis qam & Syris passim designet; vocabulo חנף istic in Esajæ vaticinio sensum alium affingere, nec necesse, nec fas etiam videtur, præsertim cum עשות חנף qod Italus antiqior, *fare l'empieta*, reddidit) istic dicatur qi sit נבל *homo vilis*, *qi Deo obloqatur*, *qiqe egenos famelicos commeatu omni destituat*. חנף mihi certè idem hic fuerit (prout & Jairus monuit) qod חנפה Jerem. c. 23. ver. 15. ubi חנפה (μολυσμὸς, *inqinamentum*, ut versio Græca; *pollutio*, Latina vulgata; *impietas*, Calvinus; *impuritas*, Castellio; *iniqitas*, Pagninus & Itala antiqior. Nostra Genevensis, **wickednes**; recentissima post Deodati Italam & Belgica margo, **profanenes**;) *à Sacerdoti-*

bus ac Vatibus (impurissimis, flagitiosissimis, sceleratissimis, profligatissimis) *egressa*, *terram totam pervasisse* perhibetur. Nevtrobiqe sane locum habet *hypocrisis*, avt *sanctitas simulata*. Ignoscat lector, qod in hoc argumento tam prolixus, tam nimius forsan fuerim, dum de voce istâ errorem, qi tamdiu obtinuerit, tam latè proserpserit, tam altè insederit, revellere connitor.

In seqentibus incisum unum & alterum leviùs breviusqe attingam. versu 7. וכלי כלים רעים qod Junius vertit, *Tenacis avtem instrumenta mala dicentur.* sic explicat; *non tantùm ipse malus judicabitur; sed etiam omnia qibus utitur, ingrata omnibus & fastidiosa futura sunt.* Piscator verò, *Et tenax dicetur, cujus vasa mala sunt.* i. e. *qi falsâ doctrinâ avt impiis sermonibus damnum dat proximo, sicut homo avarus dat per vasa mala & fallacia.* Qæ utraqe expositio mihi qidem minus commoda avt idonea videtur: siqidem altera frigidior, altera coactior, longeqe nimis petita. Ecqis enim hominem *tenacem* sic descripserit, *qi falsâ doctrinâ & impiis sermonibus damnum dat proximo?* avt eum qi hoc agat, *tenacis* nomine perstrictum, satis habuerit? Avt qænam proportio commoda inter hominem hujusmodi, eumqe qi tenacitatis morbo malo laboret? Camius reverà simpliciter hominem *avarum sordidumqe* his verbis describi avtumat, *à mensuris*, qibus in re qaqe utitur, *malignis ac deminutis*. Itaqe כלים vult istic *mensuras* denotare, ut sit כל mensura, a כל sive כול metiri, analogia eadem, qâ נר & כן à נור & כון & in plurali כלים *mensuræ*. Verùm Camius istic solus, opinor, incedit: constatqe satis כלים esse plurale à כלי qod *instrumentum*, sive *utensile*, (ut Columella loqitur) qodvis designet. Exod. 22. 6. & 25. 39. Ezr. 1. 10, 11. Est. 1. 7. & alibi passim, nec de *institoribus* avt *mercatoribus*, sed de *principibus* ac *magistratibus* hic agitur. Itaqe rectè Esdraides de *principibus* interpretatur, qi judicaturâ præditi fuerant: & per כלים intelligit אומנותם *artificium*, sive *opificium*, (ut ad *opificum instrumenta* allusio fit) qod exerceant factitentqe judices, h. e. *technas subdolas & machinationes*, qibus judicium pervertere consveverant. Addiderim ego *instrumentorum* nomine qoqe fortean & cumprimis intelligi, *ministros & officiales*, qorum ad id exeqendum operâ abuti solebant. Parœm. 29. 21. Jerem. 20. 10. & 22. 2, 3. Hosh. 4. 18. Zeph. 1. 9. sunt enim servi ac ministri ὄργανα ἔμψυχα, *instrumenta animata*, ut rectè Philosophus *Politic. l. 1. c. 3.* Ita ratio fuerit, qare tam *sordidi* ac *tenaces* isti, qam & *viles* illi, a magistratu excercendo & honoribus adipiscendis merito arcerentur, qia ad omnem iniqitatem & pravitatem exeqendam, cum lucro turpi addicti agerent, eis essent abusuri. כלי avtem Vates istic potiùs qam כי לי usurpare videtur voluisse, cum utrumqe diceretur, qo elegantior ac propinqior esset כלי cum כלי nominis ipsius loniqe affinitas.

Seqitur versu 8. ונדיב נדיבות יעץ Id pleriqe sumunt, acsi diceretur, *Hominem liberali atqe ingenuo ingenio præditum liberalia atqe ingenua studia ac consilia habiturum.* At Junius, *Ingenuus verò* (supple, *dicetur*) *qi ingenua consilia init. & qi rebus ingenuis insistit.* Et Piscator, *Munificus verò dicetur, qi munifica consilia init, qiqe munificentiæ insistit.* Ego sic malim, ut cum præcedentibus cohæreat, ostendendo, qænam principem nobilemve consilia studiaqe deceant; *At princeps* (contra qam uterqe ille *vilis* & *sordidus*) *principe digna* (uti optimè reddidit Deodatus) *init consilia*: *init*, h. e. *inire debet.* Qod illi alteri nunqam facturi sunt: forma indicativa in officii sive τῆς καθήκοντος ratione. Sicut cap. 26. v. 9. *Qum judicia tua extant in terra, orbis incolæ justitiam discunt.* i. e. *discere debent.* & Mal. c. 1. v. 6. *Filius honorabit patrem.* h. e. *honore afficere debet.* atqe ita utrobiqe vertendum fuerat, secus enim se apud nonnullos nec pavcos habere, cum usus docet. Jer. c. 5. v. 3. Mic. 7. v. 6. tum & utrobiqe statim subjungitur.

Qod adjicitur והוא על נדיבות יקום ego reddere malim. *&*, sive *qia*, (copulativâ pro cavssali positâ, prout cap. 64. v. 5.) *per principe digna consistet*, sive, *stabilietur*; uti קום sumitur cap. 8. v. 10. Ita Parœm. c. 16. v. 12. *Abominatio regibus* (*esto*, vel *esse debet*) *improbitatem*

tem exeqi; qia justitiâ solium stabilitur. Et c. 29. ver. 14. *Regis tenuioris sortis hominibus judicium fideliter dispensantis solium stabilietur.* Estqe loco hoc locutio ἐμφαλικωτέρα, qum dicitur על נדיבות *super* istiusmodi consilia, qasi super firmissimum fundamentum consistet. Nec displicet tamen Deodati illud, *& pro rebus principe dignis stabit*, modò in officii notione hoc etiam sumatur. *Stabit*, i. e. *stare debet.* Ita τὸ קום usurpatur Hymn. 94. vers. 16. *Qis stabit mihi adversus improbos?* Atqe de hisce qidem hactenus.

CAPUT XXIII.

שפי *&* שפים loca excelsa *Hebrais significare, contra Dievsium, qi* planitiem, *sive* convalles *vult denotare, demonstratur.* נשפה *Esaj.* 13. 2. *qid velit, & qo referatur. Interpretum sententiæ variantes expenduntur, falsisqe rejectis genuina statuitur.* Vexilli erecti *istic qis usus; ex Arnoldo Bootio; cujus* Animadversiones *qales. Verba Elihu Job.* 33. 21. *perpenduntur. Camii ac Jairi versiones rejiciuntur. Merceri ac Cevallerii avdacia reprehenditur. Num.* 23. 3. שפי clivum *rectè reddi. Magistrorum expositiones minùs solidæ rejectæ; unâ cum putido de Balaamo clavdicante commento Talmudico. Dievsii pro planitie, sive* convalle *rationes refelluntur. Verba Syri Luc.* 3. 5. *expenduntur, pro Dievsio nihil facere ostenditur.* שפיא *in Targum Parœm.* 15. 19. *qid.* סלל *&* סלולה *qam habeant notionem.* שפה *Rabbinis* קלקל expolite. *Discutiuntur loca singula, in qibus vox* שפים *occurrit. Esaj.* 41. 18. *&* 49. 9. נגרין *Chaldæo non* fluenta *tantùm, sed &* clivos *sonare. Jer.* 3. 2. 21. *Idololatria in excelsis creberrima & luctus. Jer.* 4. 11. *Ventum non tam fervidum, qalis in convallibus, qam rapidum, qalis in locis celsioribus, designari. Jer.* 14. 6. Onagros *siti vexatos, non* convalles, *sed clivos petere, qo avram havriant liberiorem. Dievsius hic ex suis ipsius placitis refellitur.* Νάπαι *Græcis qid. Pro Dievsio de Esaj.* 51. 6. *contra Interpretes in universum omnes consistitur.* כן pediculus: *unde* כנין Exod. 8. 16. *animalculum abjectissimum, uti &* pulex 1 *Reg.* 24. 26. *&* 26. 20.

IN capite prægresso de vocabulo חנף à tota ferè Interpretum cohorte ac consensione pene unanimi coacti sumus discedere. In isto eorundem conspirationem parilem de voce שפי & שפים adversus viri eruditissimi Ludovici de Diev commentum novitium, qod in *Animadversionibus* hujus *posthumis* Interpretum præcedentium expositionibus in adversum planè oppositum, creberrimè inculcatur, sartam tectam tutari conabimur.

Esajas cap. 13. v. 2. grave admodum adversus Babylonem vaticinium ab his verbis orditur על הר נשפה שאו נס *super*, vel *contra montem nishpeh attollite vexillum.* ubi נשפה qid velit controvertitur, & ab interpretibus in partes disceditur. Verum ab iis ferè solis, qi *montis* nomine hoc in loco Babylonem volunt designari, adversus qam vexillum attolli jubeatur. *montem* avtem hi dictum avtumant, non qod in loco edito consisteret (in planitie siqidem sita fuerat Gen. 11. v. 2. 9.) sed qod turribus, palatiis, hortis pensilibus, ædificiis excelsis instructa *montis* instar habere videretur. unde & *montis* eidem appellatio tribuitur Jer. c. 51. v. 25. Verùm qi hactenus de *montis* notione consentiunt, de adjuncto epitheto, à se invicem abeunt. Chaldæus על כרכא דיתבא שלוא *contra urbem*, sive, *arcem, qæ tranqilla considet.* (qalis Laish describitur Judic. 18. v. 27.) ex notione eâ, qâ in scriptis Talmudicis, sive Lingvâ Rabbinicâ ut Camius hic loqitur, verbum שפה pro *qietum, sedatum, tranqillum esse* usurpatur. Nec aliud voluisse avtumo, Jairum qum exponit, שקט ובוטח בשופי *qietum & tranqillitati suæ fidentem.* ita sumo potiùs, qam cum Pagnino, qi *in altitudine confidentem* reddit. qia שופי Talmudicis *qietem ac tranqillitatem* significat. atqe ita Jairus ipse usurpat in Comment. ad Num. c. 23. v. 3. qo loco τὸ שפי ait sumi לשון שופי ושקט *in qietis & tranqillitatis notione.* E Magistris Judæis alii, referente Abrahâ Esdraide, à נשף deducunt, qod *crepusculum* denotat. Hos secuti videntur Græci nonnulli, qi Basilio testante, ἐπ' ὄρυς νεφώδες reddidere, eorumqe vestigiis insistens Latinus Interpres vetus, qi *caliginosum* reddidit, de Babylone tamen an intellexerit, nec ne, havd constat; nec inter ejusdem patronos eâ de re inter se convenit, siqidem versionem hanc erroris manifesti arguentem Pagninum, objurgat seriò Oleastrius, & qo Helenæ Pontificiæ dignitatem sacrosanctam conservet, *montem obscurum* rectè dictum contendit, super qo adversus Babylonem erigendum esset vexillum, qo minùs Babyloniis per insidias occupandis innotesceret. Cæterum tam is à genuinâ vocis notione, qam & à Vatis ipsius mente qam longissimè aberravit. At Sanctius versionem eandem παραφράζων, *Levate signum contra civitatem, qam nebulæ perpetuò & tenebræ circumfundunt.* multasqe cum ipse, tum & Cornelius à Lapide, dictionis rationes incassum comminiscuntur, de confusione obscuritatis vel matre vel prole, de errorum caligine, de calamitatum tenebris, de nocte infavstâ, qâ urbs occupata, de vaporibus deniqe nebulisqe, qibus, ab amne, cum circumfluente, tum & interfluente, locisqe palustribus vicinis, jugiter obortis, ædificiorum culmina obvolvi, ac cooperiri perpetuò necesse fuerat: eodemqe trahunt & Jeremiæ illud c. 13. v. 16. ut idem sit הר נשפה istic, qod הרי נשף h. e. *montes crepusculi*, illic. Verùm ista à Vatis utriusqe mente aliena sunt omnia, neqe avt in hoc Esajæ, avt in illo Jeremiæ loco civitas Babylonica appellatione alterutrâ illâ designatur. Græci vetustiores, ἐπὶ ὄρυς πεδινοῦ, *in monte campestri.* Qod Procopius, γεωλόφοι sive *collem*, exponit. Ἐπὶ μετρίας τῷ ὕψει, inqit ille, ἐπὶ βουνοῦ ὐ λίαν ἠρμένου. Cyrillus, Ἡ τῷ τροπαίου ἐγέιετο στάσις. In loco enim mediocriter edito trophæa constitui solebant, scilicet de monumento aliqo post Babylonem debellatam à victoribus erigendo vaticinium hic agere opinatus est uterqe. nec abscedit longè Basilius, sed mysticè pro more suo interpretatus. Et Theodoretus qidem qosdam ait affirmare, Ἐπὶ ὄρυς ὁμαλοῦ κεῖσθαι τὴν πόλιν· *In planitie montana*, sive *monte planô, sitam fuisse civitatem* Babylonicam. Nec alius reverâ Hierosolymitanæ situs fuerat, qæ ideo צר המישר *rupes*, sive, *arx planitiei* dicitur Jerem. 21. 13. & ut nonnullis videtur etiam הר בשרה *mons campestris.* Ibid. cap. 17. vers. 3. Verùm subjungit Theodoretus, secùs istud se habere, ex eorum relationibus constare, qi loca ea αὐτόπται perlustrarint. Itaqe *montem* à dignitatis pristinæ culmine, *campestrem* à depressione futurâ dictam avtumat. A Syrâ avtem voce isti τὸ נשפי deduxisse videntur: qia שפי Syriacè pro *æqare ac complanare* usurpatur: unde & Cornelius à Lapide refert, versionem Syriacam hic *calcatum*; hoc est, ipso interprete, *tritum, æqum, planum*; Arabicam, *calvum*, i. e. sine arboribus, habere. Atqe hæc fuerunt maximâ ex parte illorum interpretationes, qi de Babylone ipsâ dictum istud arbitrantur.

Cæterum plures, ac saniores etiam, pleriqe, non de Babylone ipsâ enunciatum hoc volunt, sed de loco qo vexillum erigendum jubetur, ad qod milites conveniant, adversus Babylonem in expeditionem profecturi. Hi avtem unanimi ferè consensu *montem excelsum* interpretantur. E Judæis Abraham Esdræ filius, *Rectum est*, inqit, *ut sit ex eadem stirpe cum* שפים *& sit è verbo forma Niphal: & significatio hujus* גבוה *excelsus. Eisdem vestigiis* insistens David Camius, נשפי נשה וגבוה *nishpeh, i. e. elatum & excelsum* sicut וילך שפי Num. c. 23. v. 3. & אפתח על שפים קנה qibus verbis loca duo confudit & commisit invicem. Qorum alter habetur Esajæ cap. 41. vers. 18. אפתח על שפים נהרות alter Jerem. cap. 7. vers. 29. ושאי דל שפים קנה qem alterutrum & Esdraides in animo videtur habuisse: de utroqe deinceps dispiciendi locus erit. Nec abscedunt Tigurina, Itala utraqe, Gallica, Belgica, Nostræ omnes. è Pontificiis etiam Pagninus, Montanus, Cornelius à Lapide. Reformatos enim, qi confertim huc concedunt, qorsum sigillatim recenseam?

avt Pontificios illos morer, qi versionem vulgatam, qamtumvis vitiosam propugnandi sacramentum suscepere?

E nostræ tamen religionis scriptoribus unus reclamat nuperrimè Vir Cl. & lingvarum orientalium peritissimus D. Ludovicus de Diev, qi verti postulat, (prout & supra memorati Græci) *super montem planum*; *adeoqe aptum*, inqit, *ubi exercitus instruatur & prælium committatur.* At verò neqe de prælio incundo, neqe de exercitu instruendo istic agitur; sed de vexillo erigendo, ad qod confluant & conveniant, qi ad militiam nomina dare vel sponte voluerint; vel ex officio ratione aliqâ debito teneantur, sive in campo, sive alibi etiam posteà recensendi, exercendi, instruendi, priusqam in expeditionem avt prælium sub signis militaribus proficiscantur. qo allusum est, cum cap. 2. v. 2. tum & clarissimè cap. 18. 3. verbis illis, *ubi in montibus vexillum erectum fuerit.* Hoc avtem fine in locis eminentioribus, montibus, arcibus, turribus, vexilla erigi consvevisse, ex scriptoribus exteris qoqe luculentissimè demonstravit vir eruditissimus D. Arnoldus Bootius, in elaboratissimis suis illis *Animadversionibus sacris lib. 1. cap. 8. paragr. 7.* cujus dissertationem istic transcribere non est opus.

Sed de vocis significatione, ad Num. 23. v. 3. V. Cl. nos amandat, de qo infra videbitur. Interim Elihu dictum in Jobi historiâ cap. 33. v. 21. accuratiùs pavlò perpendamus, in qo verbum illud, cujus formæ levis participium hîc usurpatur, in formâ gravi passivâ reperitur. Verba sic habent יכל בשרו מראי רשפו עצמותיו לא ראו ubi de שפו uti legendum monent Massoretæ, qid velit, havd perinde convenit. Siqidem è Judæis Magistris Esdraides & Camius exponunt, נשברו ונכתתו *confracta & contrita sunt*: ex Targum, qod huic affine habet, Exod. cap. 32. v. 20. Verùm illud à שפף vel שוף potius deduci nonnullis videtur. Levi avtem Gersonides (sed & Abraham Peritsolides & Judas, uti Pagninus affirmat, nevter enim ad manum adest mihi, & de altero ambigo) גבהו *elevantur, attolluntur.* Jairus verò utrumqe conjunxisse videtur, ubi explicat כתנהתין יקומו *confracta exurgunt*: ita ossa confracta & comminuta, dum & situ sedeqe propriis depelluntur, exteriùs prominent produntqe se magis. Optimè Junius (qem & secuti sunt Piscator, Merlinus, & interpretes novissimi nostri) versum integrum sic reddidit. *Ut consummatur caro ejus à conspectu*; (sive, *ne possit conspici*, uti explicatius pavlò Piscator; vel, *ut non videatur*, *ut videri neqeat*, *ut non compareat* amplius) *& promineant ossa ejus qæ non videbantur.* Siqidem deficiente carne, ita ut nulla jam videri qeat, ossa extantia comparent necessariò, qæ carne obducta ante delitescebant. ossa verò confracta avt contrita visus sensum qi magis qam integra effugiant, ego neqeo comminisci. Nam qod Jairus לא ראו *non videntur*; exponit, *aspectum speciemqe decoram amittunt*; frigidum mihi sanè, nimisqe coactum videtur. Sed nec Merceri & Cevallerii avdaciam probaverim, qi pro שפו qod codices pleriqe שפי exhibent, שבי substitutum eunt, & *ossium contritio* reddi postulant.

Cæterùm excusso hoc loco, ad illum pergemus, in qo notionis novitiæ fundamentum præcipuum posuit ὁ πάνυ. Habetur is, uti supra monitum, Num. 23. 3. ubi de Balaamo cum Balakum regem ad holocavstum suum consistentem, mox rediturus reliqisset, dicitur וילך שפי Ea verba, vel verbum magis posterius, variè admodum ab interpretibus redditur, prout & ipse V. Cl. ex parte indicavit. Targum Onkelos, ואזל יחידי *& ibat unicus*, i. e. לבדו *solus*; ut Esdraides exponit, sed adjiciens simul שפי sic sumptum *fratre carere*, h. e. exemplo gemino destitui. Targum Hierosolymitanum, ואזל בלב שפי qod נכאה לב *percusso*, sive, *fracto*, *animo*, ex Jobi loco prænotato exponit Esdraides; sed & Judas, opinor qem & eodem referre Camius refert. Ita fuerit à שפה Chaldaico, qod cum שוף Hebraico, notione convenit, uti supra monitum. At Targum Jonathæ, נחין כחויא *prorepens serpentis instar*; de qo Genes. 4. 14. dicitur על גחנך תלך *super ventrem tuum incedes.* Ad qem locum respexisse Paraphrasten, nullus ambigo, h. e. ut ego existimo, *sensim, leniter*, qo modo à Talmudicis τὸ שפרה usurpari perhibetur: contra planè, qam Latinus Interpres Vulgatus, qi *velociter*, reddidit. Eodem concedit & Jairus, qi שופי ושקט *qiete & leniter*; עם מתיקות *cum silentio*, sive *silens*, exposuit, à שכח qod in scriptis Talmudicis *qietum esse* significat. Talmudistæ, *clavdicans* qi hinc colligunt Balaamum pede altero clavdum fuisse, qia de eo dicitur, ibat שפי, qæ vox *clavdicationem simplicem*, sive *singularem* denotet; sicut שפיפן in Jacobi Testamento Genes. 49. 17. literâ geminatâ *clavdicationem duplicem*, qem locum de Sampsone intelligunt, qi fuerit tanqam Vulcanus alter, ἀμφιγυήεις, avt velut Mephibosceth נכה רגלים pede utroqe clavdus. Verùm ista sunt illorum mera figmenta & nugamenta frivola. Esdræ filius post recitata è Targumim illa; *Rectum est*, inqit, *ut sit ex eadem stirpe cum illo* קול על שפים Jer. 3. 21. & deest particula לא *ad*, sicut & Num. 11. 35. & 1. Annal. 21. 4. Camius qoqe in *radicibus* לשר אחד *ejusdem notionis* esse affirmat cum שפים Esajæ 41. 18. & Jerem. 4. 11. & cum ושפה Esajæ 13. 2. qod גבוה *excelsum* significet. nec diffitetur Vir Cl. Camium (qem Junius aliiqe pleriqe seqvuntur) *irit in clivum*, reddere. *At nos contra*, inqit, (imò contra, inqam, Critici: & qi illorum premunt vestigia interpretes nostri maximi ac peritissimi) *in vallem*, *sev planitiem.* Ita thesin oppositam habemus, κατασκευὴν videamus. *Cum à Balako*, inqit, *in locum excelsum, sive montem esset constitutus, ubi sacrificium paraverat*, cap 22. v. 41. *res ipsa postulat, ut abiturus inde in occursum Domino, in vallem abiisse dicatur.* Verùm istud nihil est necesse. Ecqid enim obstat, qo minùs à montis jugo illo, in qo locus planus latusqe is ac spatiosus existeret, (neqe enim in montis vertice ipso, sive cacumine summo, sed nec in declivi latere aliqo, avt tot altaria erigi, avt tot sacrificia peragi, avt rex cum proceribus asseclis & sacrorum administris consistere poterant) ad clivum aliqem vicinum planitie illâ editiorem eminentioremqe secederet? Proinde non incommodè Vatablus, *In clivum, i. e. in locum sublimiorem, aptioremqe, scilicet contemplationi.* Cui adjici potest, verosimilius multò videri, in clivum jugumve aliqod istiusmodi vicinum ascendisse, ubi solus à cœtu reliqo semotus, & ab aliorum conspectu secretus ageret, qam ut in vallem planitiemqe monti subjectam, qæ & obtutui & occursui patebat magis, descendisse videatur: *Sed favet*, inqit, *huic interpretationi lingva Syriaca*: ubi שפיא est *planities*, שפה *complanavit*, שפיא *planus, æqalis, rectus.* Hinc pro eo, qod Hebraicè habetur Esajæ 40. 4. למישור *in rectum planumqe locum* & Græcè Luc. 3. 5. εἰς εὐθεῖαν; Syrus habet לשפיא Hinc & LXX. וילך שפי verterunt, καὶ ἐπορεύθη εὐθεῖαν, *& profectus est rectâ, rectâ viâ, planâ viâ.* Qin & *David de Pomis tradit apud Rabbinos* שפה esse קלקל *lævigare*; & שפי esse שוה *æqale.* Verum & ad ista qæ regeri possunt non desunt. Primo itaqe ubi de vocabuli Hebraici alicujus notione qæritur, non sufficit, avt ex Syriacis, avt ex Talmudicis usum ejusdem adduxisse, nisi ex contextu Hebraico, in qo reperitur, significationis postulatæ, ratio probabilis saltem simul reddatur. Tum locum apud Syrum in Lucæ Evangelio ex Esajæ vaticinio petitum qod attinet, non probat omninò שפי avt שפיא apud Syros *vallem*, sive *regionem depressam* significare, qâ ea *monti*, avt *colli*, sive *clivo* opponitur; qod Avtor ille intendit, & molimine tanto contendit, uti supra indicatum est, & ampliùs etiam post videbitur. Nam nec Hebræa, nec Græca, qæ Syrus interpretatur, id poscunt, cum aliud planè sonent utraqe. Hebræa sic habent והיה העקב למישור qod & ipsum denuò repetitur, voce unicâ immutatâ, notione tamen retentâ eadem, cap. 42. v. 16. ומעקשים למשור & Græca pariter, καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, h. e. ipso vertente, *& erunt tortuosa in viam rectam.* Ecqid avtem hoc ad *montem* & *vallem*; nisi qod montibus intercepta via cogit qandoqe per ambages obliqè iter facere, ne montem intervenientem ascendere ac superare cogatur viator? Qin & istic τὰ εὐθεῖαν τῷ σκολιῷ opponitur; qo via non *depressa*, sed *directa* designetur; qod idem & in historiâ Balaamiticâ apud Græcos interpretes εὐθεῖαν

εὐθεῖαν πορεύεσθαι, ecqid est aliud, qam rectâ proficisci? qo modo Marcus Imperator Comment. *l.* 5. *Sect.* 3. & *l.* 10. *Sect.* 11. *εὐθεῖαν περαίνειν* dixit. Ecqid avtem obstat, qo minùs qis vel in monte constitutus *rectâ progredi*, vel etiam clivum adversus *rectâ ascendere* qeat? Tantum verò ab hoc abest, ut שפי pro *valle* sumpserint, versionis illius qicunqe fuerint, avtores; ut modo ὄρος, modo *νάπην* reddiderint, uti mox demonstrabitur. Ita ad istos si appellaverit Vir doctissimus cavssâ cadere necesse est. Sed nec evincit qod ipse vult, si *complanare* Syris avt Talmudicis etiam τὸ שפה significet: qum tam in monte via complanata, qam in valle reperiri ac haberi possit. Et in Lucæ verbis exprimendis, etiamsi tam à Græcis, qam & ab Hebræis apertè recedat Syrus, qum vertit ועמרא לשפוא h. e. *& cumulus*, sive, *tumulus*, *in planum*, cum nec *cumulum*, nec *tumulum* vox alterutra vel Græca sonet, vel Hebræa: at nec Viri docti sententiæ firmandæ destinam validam satis suppeditat, cum *tumuli* tam in regionibus montanis, qam & in convallibus, tum deprehendi consverint, tum & amoveri qeant, qo & via plana, & iter viatoribus expeditius evadat. Facit huc qod Parœm. 15. 19. habetur, ubi in eo qod Hebraicè legitur, ארח ישרים סללה Targum pro סללה exhibet שפיא qod opponitur non viæ clivosæ avt montanæ, sed viæ (uti & Targum expressit) spinis ac carduis obsitæ. Nec *depressam*, sed *aggestam* potiùs *viam* vox Hebræa סללה & istic & Jerem. 18. 15. denotat, uti rectè utrobiqe Junius reddidit, idqe præeunte Abrahâ Esdræ filio, qi Jeremiæ illud monet respondere Esajæ illis סלו סלו המסלה *aggerate, aggerate aggerem*, h. e. inqit ille, הרימו התרמה *elevatione elevate*: astipulante etiam Camio, qi ad Jerem. 50. 26. observat סלל & ענין הרמה מסלה h. e. *attollendi notionem* ubiqe obtinere. Unde & Esajæ 49. 11. *per omnes montes meos viam dabo* (planam utiqe atqe expeditam, impedimentis immunem) ומסלתי ירמון *& aggeres mei attollentur*. Nec istud itaqe Viri eruditi cavssam juvat promovetve qicqam, etiamsi in *complanandi* significatu τὸ שפה Syris usurpetur. Et omnium minime, qod ex Davide de Pomis adducitur, שפה apud Rabbinos esse קלקל levigare: ecqid enim est aliud קלקל illud, qam ferrum telumve aliqod polire atqe exacuere? Eccles. 10. 10. Ezek. 21. 26. hoc avtem sive ad *clivum*, sive ad *vallem* qid facit.

Verùm pergit Vir summus, & qasi re jam confectâ, *Neqe hic tantum*, inqit, *sed & alibi plurale* שפים *qod ex conjecturâ magis, qam ex certâ vocis significatione clivos & loca eminentia alii verterint*; ipse *planities ac convalles reddendum* censet.

Nos loca ea in qibus usurpata vox ea deprehenditur, sigillatim universa dispiciemus. Occurrit primus Esajæ 41. 18. in hæc verba ובתוך אפתח על שפיים נהרות בקעות מעינות Verto, inqit, *aperiam in planitiebus fluvios*. Qod ex more nostri Prophetæ aliis verbis, sed in eodem sensu statim repetitur; *& in medio vallium fontes*. At qis non primo statim intuitu *convallibus* hic *montana* ex adversum constitui, ni Hypseâ cæcior sit, animadverterit? qod & particula על *super* monere prona fuerat: ut regionum distributione justâ factâ, nusqam locorum, sive in eminentibus, sive in depressioribus versarentur, aqæ subsidium amplum satis defore, fiducia daretur. Rectè itaqe non conjecturis nisi, sed luce clarâ è contextu ipso emicante adducti, vertere, *Aperiam in locis eminentibus flumina, & in medio convallium*, sive, *in convallibus mediis fontes*. Græci, Ἀνοίξω ἐπὶ τῶν ὀρέων (*in montibus*) ποταμούς. Est locus planè parallelus illi c. 30. v. 25. *Eruntqe in omni monte alto, & in colle qoqe edito rivi*. Ejusmodi utiqe locorum eô fit disertior mentio, qia ea aqâ maximè destitui assolent; nec ibi tacita itaqe ratio ulla svaserit, ubi de aqâ suis iter facientibus modis omnibus ubiqe abundè prospecturum se, fidem facere volebat.

Seqitur ex Vatis ejusdem c. 49. v. 9. על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם ubi rursus Vir doctus, *Super vias pascentur, & in omnibus, non, locis excelsis, sed campis, sive, planitiebus, pascuum eorum*. LXX. hic habent, Καὶ *ἐν πάσαις τρίβοις ἡ νομὴ αὐτῶν*· *in omnibus semitis*, *qod cum planitiebus magis qam clivis convenit*. Verùm, ut nihil repetam, eosdem supra ἐπὶ ὀρέων, ubi vox eadem fuerat, vertisse; contextus seriem vir eruditus si consuluisset, aliud planè statuisset: mox enim, v. 11. subjungitur, *Redigam montes meos omnes in viam*; sive per montes meos omnes viam constituam; *& aggeres mei* (sive *via aggesta*, per qas scilicet iter popolus facturus est meus) *attollentur*. Et ne qa oboriri posset dubitatio, ne aqâ destituti, siti laborarent, ubi per loca editiora transituri essent; vers. 10. *non siti*, inqit, *afficientur*; *qandoqidem qi miseretur eorum, per aqarum scaturigines ducet eos*. Eos utiqe qibus per montes viam aperturum se supra promiserat: qibusqe prout in clivis editis montibusqe celsis flumina aperturum se loco prius indicato fuerat pollicitus, ita istic in eisdem tanqam gregi suo pascua qoqe non defutura pollicetur. Cum contextus ipsius series continua, tum & locorum parallelorum collatio, commentum novitium hoc istic respuunt & repudiant prorsus.

Cæterùm ambigi potest, unde factum sit, cum utroqe loco dicto, tum & alibi שפיים Chaldæus exprimat per נגדין cum vox ea pro *fluentis*, sive *fluminibus* creberrimè usurpetur. Sic enim cap. 44. v. 4. dicitur על נגדין דמיים *juxta fluenta aqarum*; & alibi pariter. Ut enim nihil dicam (qod & vir Cl. Buxtorfius observavit) qibusdam in locis, ubi in hac notione usurpatur, pro ד reperiri ר acsi à נגר qod *profluere* denotat, ortum habeat, qâ pro *flumine* sumitur. qia hoc ipso in Vatis loco versu proximè antegresso verbum נגד ipsum in *profluendi* notione usurpatum deprehenditur: sed & Dan. c. 7. v. 10. dicitur, נהר די נור נגד *flumen igneum profluens*, qanqam Schindlerus, *ante stans*, qasi à נגד *ante*, *coram*: sed illud receptius, pro *collibus*, sive *clivis* qoqe eandem vocem freqenter adhiberi rectè observavit etiam idem Buxtorfius. Nec aliter sumi ratio patitur cap. 41. v. 18. ecqid enim aliud ibi esse potest, על נגדין נהריו? avt qis sensus foret, si diceretur, *Aperiam super fluenta flumina*? Cur avtem hoc nomine *colles* sive *clivi* designentur, ex Targumistâ ipso ratio desumi poterit, qi Jer. c. 4. v. 11. pro שפיים dixit על רישי נגדין דמיין *super capita fluentorum aqarum*: qia scilicet à collibus sive clivis, in qibus oriuntur, defluunt illa.

Ad hunc avtem Vatem, Esajâ misso, transimus: Primus apud istum locus qi se oggerit, habetur cap. 3. v. 2. ubi Deum Judam scortatricem sic affatur שאי עיניך על שפים Hîc vir Doctissimus ubi monuerat, verti solere, *Eleva oculos tuos ad loca excelsa*: Græcos avtem, *εἰς εὐθεῖαν*, sicut & Num. c. 23. v. 3. *εὐθεῖαν*, *rectâ*: Vulgatum, sicut & cap. 7. v. 29. qæ omnia ad ipsius mentem parum faciunt, Ipse verti postulat, *Eleva oculos tuos super planities*. At qicunqe ea qæ attexuntur, perlegerit, *Et vide ubi non stuprata sis*, simulqe animo perpenderit, qam freqenter passim *in collibus*, *in montibus*, *in excelsis* habitæ scortationes populo illi objiciuntur, næ ille pronus, opinor, in sententiam eam concedet, qæ שפים istic pro eisdem his accipiendum censuerit. Verùm enimvero non est opus ut longiùs istinc disqisituri divagemur, cum ad manum præsto sint loca duo insignia satis; alter capitis prægressi versu 20. alter hujus ipsius versu 6. ubi *montem qemqe excelsum* ascendisse dicitur, & *sub arbore qaqe virenti* ibidem scortationes suas exercuisse. Ut cum Vatem ipsum sui hac in parte interpretem habeamus; de vocis notione cur ambigatur, cavssæ nihil planè superesse videatur.

Seqitur capitis ejusdem versu 21. קול על שפיים ubi denuò vir doctissimus. *Vox super campos, sive planities*, avdita est. Vulgatus, *super vias*. Sed nec istic qicqam comparet, qod à recepta, & hoc in eodem capite supra deprehensâ notione recedamus: qum fletuum ac lamentationum vociferationes, tam in angustiis, qam & in luctibus gravibus, publicis præsertim, in locis celsioribus ac eminentioribus adhiberi solitas pateat, cum ex Esajæ cap. 15. ver. 3. & cap. 22. ver. 1. tum & ex hoc ipso Vate cap. 22. ver. 20. & cap. 48. ver. 38. Ejusdem rationis est locus ille alter, cap. 7. ver. 29. שאי על שפים קינה *Attolle super excelsa lamentationem*. At, *super campos*, vir

Cl. de qo plura his adjicere, avt prius dicta repetere, nihil est necesse.

Capite 4. 11. רוח צח שפים במדבר ubi qid Targum, est supra indicatum. Pagninus, *ventus siccus in excelsis locis.* Junius, *Ventus nitidus locorum eminentium. à locis eminentibus.* Piscator. At nos, inqit, vir Cl. *Ventus aridus convallium.* Rationem subjungit, *qia cum in convallibus radii solis reverberentur & conduplicentur, fit ibi ventus torridus & arefaciens.* Verùm advertere debebat ὁ πάνυ, ex eis qæ seqluntur, *non ad ventilandum, neqe ad purgandum,* non ventum *urentem* (etiamsi vulgatus צח perperam sic reddiderit) avt *torridum,* vel *rapidum* & *violentum* designari; non qi torreat, qomodo lenior assolet. Jon. c. 4. v. 8. sed nec qi purget, qalis is concitatior pavlò, qo frumenta purgari consveverint, sed vehementiorem utroqe illo & rapidiorem multò qi obvia qæqe dissipet, nec paleas duntaxat, sed cum paleis frumenta qoqe simul abripiat. ejusmodi avtem flatus in locis editioribus vires suas amplius explicat, liberius exerit, & exercet vehementiùs. nec sine ratione justâ subjungi videtur, qod seqitur במדבר sive, *in deserto,* sive *in planitie* (qo modo vox ea sumitur Esajæ c. 63. v. 14. Thren. c. 5. v. 9.) vertere libuerit, siqidem nusqam avt vehementius sæviunt, avt violentiùs abripiunt & dispergunt ampliùs obvia qæqe turbines, qam è locis eminentioribus in planitie aliqâ sitis, ubi nihil occurrit, qod avt flatus vim infringat, avt dissipata continere qeat. Nec de loco illo c. 12. v. 12. ubi voces eædem occurrunt denuò, adjicere qicqam opus erit.

Restat locus unus isqe clarissimus, & qi nullo artificio eludi poterit, cap. 14. v. 6. Verba sic habent; *Etiamsi onagri consistunt* על שפים *ventum havrientes draconum instar, ad sitim utiqe sublevandum,* ut rectè Piscator, qi & ex Aristotelis relation. mirab. refert, capras pariter in Cephaleniâ, cum qod bibant deest, ad avram sufflantem obversas hianteſqe vento refici. Atqe hinc sanè liqidissimè patet, & vox Hebræa שפים qid significet; & Targumista verbo נגדין qid velit. ubi loco ꝰ שפים pro interpretamento usurpat. Ecqis enim sanus diceret, onagros siti affectos & enectos ferè *super fluenta* consistere ventum havrientes; cum aqæ utiqe qâ eam sedare possent, copiam amplam satis juxta haberent? Hymn. 104. v. 11. Posset hoc reverâ, non in *relationibus* locum obtinere, sed inter portenta stupenda meritò recenseri. Et Vulgatus ergò, licet alibi diverterit & deerrarit, istic rem ipsam propius accessit attigitqe cum reddidit, *steterunt in rupibus.* At & istic vir doctissimus aliorsum abit. LXX. inqit, ἐπὶ νάπας, *super valles.* Etymologus Græco-Latinus. Νάπη *saltus, vallis.* Hanc interpretationem lavdo, non hîc tantum, sed & alibi, cap. 4. v. 11. Hæc istic ille. Verum, ô Vir Cl. (liceat enim te pavcis compellare) cavssæ qam hîc agis, jugulum planè petunt, qæ eo, ad qem digitum intendis, loci, consultè minùs exciderant, *Ventum* utiqe *convallibus, à radiis solis reverberatis & conduplicatis, torridum fieri & arefacere.* Num ergo onagri æstu vexati sitiqe laborantes, aerem à radiis solaribus reverberatis torridum, nec calentem tantummodo, sed fervidiorem factum sectantur, eoqe qo potiantur, ad *convalles* se conferunt? esset & hoc reverâ inter prodigia cumprimis habendum. an potiùs (qod animantium etiam stupidissimo cuivis natura ipsâ stimulante, usu esse compertum habemus) liqidum frigidumqe avidissimè appetentes, ad *collium, clivorum, rupium, fastigia,* in qibus liberrimè spirare deprehendunt, planitie relictâ, sedulò conniruntur? nemo, credo, qi non præjudicio mero totum abstrahendum atqe abripiendum se dederit, illud potius qam istud statuerit. Sed sic Græci interpretes, ἐπὶ νάπας, *super valles.* Atqi de versione istâ, non Græcorum dico, sed tuâ, litem movere non immeritò licet. Verùm Etymologicon Græco-Latinum nescio qod, sic. Et reverâ Glossarium à Stephano editum, Νάπη, *saltus, convallis.* Cui ex eodem Latino-Græco opponi posset, *saltuarius* ὀρεοφύλαξ, ut *saltus* nomine *montem,* si non designari, comprehendi saltem voluerit: *saltusqe* vocabulum tam *montana* qam *convalles* complectatur: unde & *saltus Pyrenæi* apud Cæsarem *Bel. Gal. l. 5.* leguntur. Sed de vocis νάπη significatu Etymologo an Glossatori ignoto isti, objicio Grammaticorum & Lexicographorum par nobile satis Hesychium & Svidam. Hesychius, Νάπη, ὕλη ἢ κοίλη καὶ ὀρεινὸς τόπος. *Νάπη sylva cavos recessus habens & montosus locus.* legendum, avt ἡ κοίλη, ut ad ὕλη respiciat, avt ὁ κοῖλος, ut ad τόπος referatur. Sic enim postea, Νάπη ὑλώδης σύμφυτος τόπος καὶ κοῖλος καὶ ὑδατώδης καὶ ὀρεινὸς τόπος. *Νάπη sylvosus natura consitus locus, & cavos recessus habens & aqosus & montosus locus.* Et rursus, Νάπαι, οἱ φαραγγώδεις τόποι, καὶ ἐν ὄρεσι τῶν πετρῶν κοῖλοι. *Νάπαι abrupti loci & petris cavi in montibus.* Svidas verò, Νάπος καὶ νάπη, ὀρεινὸς ὑλώδης τόπος. *Νάπος & νάπη montanus sylvosus locus.* Qibus adjicere liceret, ut Etymologo Etymologus, incerto incertus objiciatur, ex Etymologico magno (missis ridiculis, qas dat vocabuli notationibus) illa, qibus vocis νάπαι significationem delineat; Σημαίνει δὲ τοὺς συμφύτους καὶ κατασκίους τῶν ὀρῶν τόπους ἢ τοὺς ὀρεινοὺς καὶ ὑλώδεις. *Significat vero natura consitos, & opacos montium locos, vel montanos & aqosos.* Ita summo consensu isti montibus potius qam vallibus τὰς νάπας καὶ τὰ νάπη accensent. qomodo & saltus, qos appellant Latini, tam in montibus qam in vallibus reperiuntur. Cum avtem Græci interpretes vocabulo isto eodem exprimant nunc Hebræorum גיאות qod *valles* sonat. Ezek. c. 6. v. 3. nunc גבעות qod *colles* significat. Esajæ c. 40. v. 12. nulla justa cavssa fuit, cur Vir Cl. istic *valles* potius qam *montes* avt *clivos* reddere præoptaret; præsertim cum subjectæ dictionis materiæ ex ipsius alibi observatis, ratio illud nevtiqam admittat. Signatissimo utiqe vocabulo usi sunt, si νάπη (sicut Grammaticis & Glossatoribus istis placet) *locum in montibus, sive clivis nemorosum ac arboribus instructum* designat. Ecqis enim locus idoneus magis, & ad solis ardorem torridum arcendum, & ad flatum liberiorem excipiendum, qi inter arbores locis editioribus consitas & conseitas invicem, & convenire freqentior, & spirare vegetior ac jucundior assolet. Ita ex hoc ipso loco solo, si nullus alius daretur, & ex universis per paginam sacram totam, in qibus vox ista usurpata reperitur, multò magis accuratè perpensis, pro receptâ ejusdem sententiâ adversus Animadversorem eruditissimum statuendum videtur.

Cæterum qemadmodum adversus eundem pro interpretibus plerisqe hac in cavssâ constitimus; ita in voce alterâ eidem è contrario adversus universalem planè, qos viderim, interpretum consensionem calculum nevtiqam denegaturus sum meum. Esajæ 51. 6. sic legitur, *Cælum tanqam fumus evanescet, terraqe vestis instar inveterascet, & incolæ ejus* כמ כן *morientur.* Id pleriqe vertunt, *similiter, pariter.* Ita mera foret ταυτολογία, *ut sicut,* vel, *sicut sic,* (qale apud tragicum Græcum illud, αὖθις αὖ qod traducunt, & perstringunt comici) cujus exemplum geminum ex sacro codice toto an dari possit ambigo. At Dominus de Diev: *Et habitatores ejus ut pediculus morientur.* Etsi enim, inqit, alibi non inveniatur, nisi in plurali כנים Exod. 8. 16. 17, 18. qia nempe usu non veniebat, de uno *pediculo* agere, tamen est singulare ejus כן cujus mentio videtur hoc loco optimè convenire. Et optimè reverâ convenit, ut distinctum ac discretum à collatis ante positis aliqid statuatur, *tanqam pediculus;* sive, *pediculi instar. Pediculus,* ut pulex 1 Reg. 24. 26. & 26. 20. pro animalculo vilissimo atqe abjectissimo, & qi isto etiam facilius necetur. In hujus itaqe sententiam promptus admodum pronusqe hîc pede utroqe concedo.

CAPUT XXIV.

Esaj. 55. 1. ad aqas, *qid velit. Dona spiritualia* aqarum *nomine venire non videri:* apud aqas, *non* aqarum, *sed* vini lactisqe *mercimonia institui: imago ea unde sumpta. Sitis nomine* esuriem *qoqe contineri. Qomodo* ꝰ ποτίζειν τὸ σιτίζειν 1 *Cor.* 3. 2. *comprehensiones pariles Gen.* 31. 46. 1 *Cor.* 12. 13. *Sitis esurie vehementior affectus.* שבר *for-*

mâ

mâ emere *alterâ*, *alterâ* vendere: *prout* distrahere *Latinis. Id unde natum sit.* Emite & edite, *pro* emite ut, *sive*, qod edatis. *Syntaxis ejusmodi exempla plura.* Emere absqe pretio, *qomodo dicatur.* Ἐναντιοφανὲς *istud qibus rationibus solvant pleriqe. In sacrâ paginâ* vendere *simpliciter pro* tradere; emere *pro* comparare *qoqo modo, usurpari. Esaj. 62. 3.* עטרת & צניף *qomodo* יד & כף *idem valent; licet notione ac notatione primaria ac peculiari distincta.* עטרת *διάδημα, à* עטר ambire, cingere, *qid propriè fuerit;* Kranz *nostrum à* ῥάκος. כתר *idem, unde* κίδαρις, *à* כתר cingere. צניף *τιάρα, à* צנף involvere. Tiaram rectam *apud Persas Rex solus gestabat*, inclinatas *reliqi. At apud Scythas* erectas *qilibet:* ἀπαγὺς *Herodoto qid velit. Tiaram, qa & καυσία cingebat & revinciebat* diadema. Causiæ *usus ordinarius; ea in* Macedones *productum. In ornatu Pontificali* נזר *à* מצנפת *distingvitur, & ab inferiorum sacerdotum* מגבעות *distingvit.* Mitra *ea Plutarcho dicta, nec mulierum nedum meretricum peculiaris. Salmasio medelam Maro Festusqe debent.* Et נזר & μίτρα *insigne regium.* Μίτρα *qid propriè: & aurea ea & aerea; idem propriè qod* diadema. צניף מלוכה *qid sit.* Corona regalis, *non una; qam qavis occasione in publicum prodeuntes gestare solent, & qam in pompa solenniore, vel ad prima regni auspicia.* Corona in manu, *qi dicatur. Abrabæ commentum de gentibus, apud qas* Corona in manu, *non in capite gestetur, explosum: nec admissum Sanctii de coronis in anaglymmatis, aut de annulorum armillaribus delitiis.* Coronæ aureæ *in Templo.* Coronæ *in ædificiis, in columnis, in altaris ambitu, unde dictæ.* Serta *frontem, cervicem, pectus cingentia,* coronas *dici; parique ratione* annulos *posse: sed ad* coronam regni *insigne nihil ista. Ejusdem de* נקב *verbo subtilitas refellitur. Forerii item explicatio* in manu Dei, *pro* apud Deum *simpliciter, rejicitur. Nec admittitur Camii, qem sequuntur nostri nonnulli; de Dei manu in populi sui capite* coronam tenente; *cujus in tutelam eam ipsi dederint. Sed nec illorum qi* coronam manu tenere *volunt Deum, vel Christi, vel suo capiti imponendum. Sensus genuinus, qem Grotius indicat, statuitur, ut* bet *efficientis notionem habeat,* manus Dei, *pro operibus in populi gratiam præstitis,* corona *pro honore summo & decore eximio sumatur. Esaj. 62. 5. qæritur, qomodo* Sionis liberi Sionem maritare *dicantur. Qum Naturæ legi repugnet, ut matrem ducant liberi. Clardii commentum callidum, Salomonico non absimile. Cameli, & eqi, matres inire renuentes. Deus Ecclesiæ suæ maritus. Versio Græca discutitur, Latina itidem. Sanctii explicatio rejecta. De Magistratibus qi exponunt; qi de episcopis; qi de populo; qibusqe rationibus: ea omnes discussæ & rejectæ.* συνοικεῖν *qi usurpatur. Rex reipublicæ maritus. Ministri verbi paranymphi.* Γαμίσκεσθαι *ab* ἐκγαμίζειν *aliud. In figurato sermone relationes qandoqe variæ, qæ in rebus ipsis simul neutiqam consistunt. Discutiuntur itidem nec recipiuntur versiones, antiqissima nostra, Piscatoriana, Gallica, Juniana, Diersiana utraqe. Elohim pluralibus junctum. Copulativa pro collationis redditivâ. Particula inter verba affixa elisæ. Pronominum pleonasmus freqens. De verbis indefinitis pluralibus, qæsitum.* בעל *qid primariò sonet.* בעל *nominis usus laxus latusqe. De conjugio usurpata vocabula ista qid proprie designent. Qâ ratione commodissimè hîc accipi qeunt.* Γαμεῖν & ἔχειν, *qid distent. Verborum versio nova data; eaqe ex contextus serie firmata.*

LEviusculum est qod dicturus sum, sed qod interpretes pleriqe minùs animadvertisse videntur. Esajæ 55.1. Vates ab his verbis orditur: *Heus, qisqis est sitiens, ad aqas accedat, etiam cui pecunia non est; accedite & emite qod comedatis; accedite*, inqam, *vinum & lac absqe pecuniâ, & absqe pretio empturi.* Ubi *aqarum* nomine, dona spiritualia venire opinantur pleriqe; *aqas* illas interpretati qas *ex puteis salutaribus hausturi* promittuntur, c. 12. v. 3. vel *aqas* illas *vivaces* & vitales, qas suis exhibiturum se Christus pollicetur, Joan. c. 4. v. 10, 14. & c. 7. v. 38. Apoc. c. 21. v. 6. & c. 22. v. 1, 17. Calvinus ipse, *Aqarum, Lactis, vini nominibus omnia comprehendit, qæ ad vitam spiritualem necessaria sunt. De vino & lacte* assentior, bonorum qorumlibet affluentiam designari, qæ ad vitam vel præsentem festivè transigendam; vel futuram etiam adipiscendam conducant: de *aqis* non accedo. *Ad aqas* enim hîc nihil aliud esse existimo, qam *ad rivum, ad amnem:* qo modo Gedeon ex Dei præcepto dicitur milites suos *ad aqas* deduxisse, Jud. c. 7. v. 4, 5. Siqidem non *ad aqam*, sed *ad lac vinumqe emendum* advocantur; nec *in aqâ*; sed *apud aqas* coëmenda illa inventuri erant. Est imago ab illorum ritu petita, qi juxta amnem sita oppida pagosve cum incolant, per amnem vecta ubi navigiis appulsa fuerint mercimonia, eo, signo jam adesse dato, se confestim conferunt, ut mercibus, qibus usus est, necessariis se instruant, ac indigentiam suam suppleant.

Sed nec magni sunt momenti, qæ vel de voculis, vel de syntaxi adjecturus sum. Primò *sitis* nomine *esuriem* etiam contineri. docet id & subjunctum *comedendi* verbum, & *panis* mentio versu proximo subjecta. *Sitis* verò nomine affectus uterqe comprehenditur: qia ea & vehementior & urgentior videtur; *famesqe* qam sitis facilius toleratur, qin & esuries potu compescitur, qum cibo sumpto tantum abest, ut sitis restingvatur, ut intendatur atqe incendatur magis. Videantur Plutarchi de his dissertationes problem. convival. l. 5. cap. 1. & 3. Nec secus *comedendi*, qod seqitur verbum, etiam *bibendi* notionem unâ complectitur, cum ad *vinum* etiam respectum habeat. sicut vice versâ τὸ ποτίζειν, etiam τὸ σιτίζειν includit simul in dicto Apostolico ad Cor. Ep. 1. cap. 3. vers. 2. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ οὐ βρῶμα· *Lac vobis potandum, non cibum* (comedendum utiqe) *dedi.* Pariqe ratione *comedendi* verbum sumendum, ubi de epulo instituendo sermo habetur Genes. c. 31. v. 46. qo modo & Apostolus cœnam sacram à parte alterâ potu nimirum, συνεκδοχικῶς descripsit ad Cor. Epist. 1. c. 12. v. 13. Tum qod dicitur, שברו ואכלו *emite & edite.* Verbum שבר primâ notione *frangere*, sive in frustula & minutias (unde & Scherben nostrum) *confringere* & *comminuere* denotat. Qum autem, qi institoriam exercent, οἱ παλιγκάπηλοι, qæ integra & solida coëmerint, qo pluribus plurisqe postea divendant, particulatim diducere, & in portiunculas minores dividere consveverunt, inde natum, ut שבר Hebræis notione secundâ in formâ alterâ pro *emere*, Gen. c. 41. v. 57. & c. 42. v. 3. in alterâ pro *vendere* usurpetur. Gen. 46. 6. Amos c. 8. v. 5, 6. qo modo & *distrahendi* verbo utuntur Latini. Ita enim de Vespasiano cap. 16. Svetonius. *Negotiationes qoqe vel privato pudendas propalam exercuit, coëmendo qædam, tantum ut pluris postea distraheret.* Syntaxis verò, *emite & edite:* h. e. *emite qod edatis*, vel *emite ut edatis*; ut sit, qo vesci ac nutriri probè possitis: non est illis in sacrâ paginâ familiaribus & freqenter occurrentibus dispar, Gen. 41. 18. *Hoc facite, & vivite:* pro eo, qod est, *ut vivatis. Balak surrexit & belligeravit:* hoc est, *belligerandi animo, ut belligeraret*, Josh. c. 24. v. 9. neqe enim qamvis id agendi avidissimus, unqam tamen ausus est. Judic. 11. 25. Sed & Jerem. 29. 5, 6. *Ædificate domos & habitate*; h. e. *ut habitetis*, vel, *qas incolatis. Et hortos plantate, & comedite fructum eorum*, h. e. *ut fructum eorum*, sive, *qorum fructus comedatis. Ducite uxores, & gignite liberos:* h. e. *ut*, sive, *ex qibus gignatis.* Et rursus; *Liberis vestris conciliate, & gignent liberos*; hoc est, *ut gignant. & multiplicamini istic & ne minuimini*, i. e. *ut multiplicemini & ne minuamini.*

Verùm ista mitto, ut obvia satis. Nodus superest, in qo solvendo se torqent interpretes. ἐναντιοφανὲς enim subesse videtur, qum dicitur; *emite, & absqe pretio ullo*, tamen subjicitur. certè qod gratis tribuitur, non emitur. *emptio* siqidem omnis *pretium*, si non justum, aliqod saltem inter ementem & vendentem, qod utrimqe conveniat, præsumit. Atqe hîc qo se extricent, laborant interpretes, & qo concilient, qæ adversa sibi invicem videntur; *coemi* qidem ista dici volunt, qia etiamsi

pecu-

pecunia, avt *pretium* illiusmodi nullum exigatur; aliqid tamen ex eorum parte, in qos sunt eroganda ista, præstandum reqiritur: nempe, ut *ad amnem*, sive locum conveniant, ubi ea habenda prostant; vers. 1. ut eum *adeant*, à qo exhibenda; vers. 3. ut *avdiant*, *avscultent*, *obedientiam adhibeant*, vers. 2, 3. Addunt, aliqid insuper deponendum ac dimittendum exigi, qo conseqantur ista, tam actus utiqe qam & affectus vitiosos, vers. 7. imò eo posse rem devenire, ut universus planè, qæ qis habeat, nec tantum vitæ præsentis instrumentis commodisqe qibusqe, sed & vitæ ipsi qoqe renunciare necesse sit, qi bonorum istorum compos esse voluerit. Videantur qæ Christus ipse, Mat. 13. 44, 46. & 16. 24. 25. & 19. 21. Luc. 14. 26, 33. qæ de se Apostolus ad Philip. 3. 7, 8. *Pretium* certè nevtiqam contemnendum avt exiguum & ille poscere, & iste dependisse videatur: nec enim ista ratione aliqâ verè sic dici negandum esse. Verùm ista omnia ut concedantur gratis, tamen donari ac citra pretium exhiberi nihilo minùs verè affirmari posse. Neqe enim conditionem omnem muneri alicui conseqendo necessariam, obstare, qo minùs id gratuitum existat. Instantiæ dantur, in Principis eleemosynis, qas qi velint, eleemosynarium in Basilicâ agentem stato tempore adire necesse habeant: in studiosis, qi impensis publicis in scholis illustribus, qo literati evadant, aluntur qos tamen studiis incumbere & invigilare oporteat, qo finem eum conseqantur. In ægroto, qem medicus gratis invisit, curat, cui gratis consulit, prospicit, media qæqe necessaria subministrat; qi tamen si valetudinem asseqi velit, medici præceptis præscriptisqe per omnia obseqi necesse habeat. Perinde ergò & istic gratis exhibita multis rationibus verè dici: qæ Dei nomine Vates sub conditionibus subjectis exhibenda pollicetur. Siqidem 1. Nihil exigi, qod largienti prodesse qeat. Jobi 22. 2, 3. & 35. 6, 7. Hymn. 16. 2. 2. Qicqid exigitur, id ipsum in bonum ipsorum concedere, à qibus exigitur: Devt. 5. 29. & 6. 24. & 10. 13. & 30. 16, 19, 20. Prov. 9. 12. 3. Qicqid exigetur, officii ipsorum esse, ut ex debito præstetur, etiamsi nihil præmii proponeretur. Luc. 17. 10. 4 Nihil qenqam reposci, qod non ipsius sit, qi id poscat. 1 Annal. 29. 11, 12, 14, 16. Job. 1. 21. 5. Qicqid id qod dimittitur existat, nihil esse, præ illis qæ inde comparantur. Rom. 8. 18. 2 Cor. 4. 17, 18. 6. Dimitti ea, non amitti, cum fœnore multiplici ac copiosissimo denuò restituenda. Marc. 10. 29, 30.

Et hæc qidem omnia veritati consentanea esse, inficias iturum vix pium qenqam existimem. Cæterùm minore negotio, tolli posse τὸ ἐναντιοφανὲς opinor, si lingvæ sacræ paginæqe sacræ usum perpenderimus. In ea siqidem *venditionis emptionisqe* vocabula laxiore minusqe propriâ notione usurpantur. Etenim *vendi* dicitur, qod simpliciter *datur*, *traditur*, *dimittitur*, etiamsi pretii nihil prorsus intercedat. Ita Deus populum suum *in hostium manus*, modo *vendidisse*, Devt. 32. 30. Jud. 3. 8. & 4. 2. modò *tradidisse* dicitur, Jud. 2. 14. & 6. 1. Hymn. 106. 41. idqe pretio nullo ab eis accepto, qorum in potestatem tradiderat, Hymn. 44. 10. Pari avtem planè ratione & *emere* simpliciter laxeqe admodum pro accipere, *acqirere*, *comparare*, *conseqi*, qacunqe ratione id fiat, non minùs familiariter ac freqenter usurpatum deprehenditur. Sic enim Parœm. 23. 23. dicitur. *Emito veritatem* (ita verti postulat *vendendi* adjunctum ἀντίθετον) *ac ne vendas*, (hoc est, *ne dimittas*) *emito*, inqam, *sapientiam*, *& eruditionem & prudentiam*. Qod idem & ibidem habetur c. 4. v. 5, 6, 7. Sed & in Apocalypsi Christus Ecclesiæ Laodicensi Præfecto Angelo, cap. 3. v. 18. Συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι παρ' ἐμοῦ, &c. *Consulo tibi, ut à me coemas*, i. e. *à me tibi compares*. Cum tamen Christus institor nullus sit, sed suis ac Ecclesiæ suæ, qam reverâ pretio ingenti & inæstimabili, sangvine nempe proprio, comparavit ac coemit sibi, Act. 20. 28. 1 Cor. 6. 20. & 7. 23. 1 Pet. 1. 18, 19. Apoc. 1. 5, 9. omnia ad vitam ac salutem necessaria, sicut amplissimè, ita & qam maximè gratuitò, largiatur. Matth. 10. 8. 2 Pet. 1. 3.

Ἐναντιοφανὲς istud postqam sustulisse visi sumus, ad ἀσύμφωνα minusqe (uti videri possit) congruentia qædam pergemus, qæ codicis ejusdem cap. 62. v. 3. & v. 5. reperiuntur. Horum priore loco Hebraica sic habent, והיית עטרת תפארת ביד יהוה וצניף מלוכה בכף אלהיך *Erisqe diadema speciosum in manu Jovæ, & tiara regia in manu Dei tui*. Sionem, sive Jerusalem Vates alloqitur. qomodo vice versâ de ejusdem reliqiis dictum cap. 28. v. 5. יהיה יהוה צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו *Jovam ipsum futurum in tiaram decoram, & in coronam speciosam reliqiis populi sui*. De vocibus qidem duabus, qibus ornamentum an coronamentum istud istic describitur, ut laboretur multum, minùs est necessarium, qum sicut יד & כף qarum licet altera *manum*, altera *volam* propriè denotet, rem tamen unam eandemqe designare hoc loco ambiguum non est; ita vocabulis עטרת & צניף idem plane constet hoc loco intelligi, (qomodo etiam loco altero illo, nominibus צפירה & עטרת) *insigne* utiqe *regni*, *ornamentumqe regium* ac rege dignum, qod in capite gestare consvevit. Cæterum cum ex utriusqe origine & diversos habere natales, & notâ aliqâ à se invicem distingvi videantur, de utriusqe genuino proprioqe significatu ac notione dispicere havd inutile prorsus fuerit: eo magis qia vir ille magnus Carolus Paschalius, in accuratissimo illo, qod *de re coronariâ* composuit tractatu, in vocabula Hebraica inqirere, lingvæ forsan minùs sciens, prorsus neglexerit. עטרת itaqe proprie denotat, qod Græci διάδημα, sed & Latini *diadema* nuncupant. ortum enim habet à verbo עטר qod *ambire sive cingere* significat: prout usurpatur Hymn. 5. ver. 12. & 103. ver. 4. Nec alia reverâ fuerant antiqitus διαδήματα, qam *vitta*, *fascia*, *tænia*, *redimicula*, *strophia*, ornatu notâve aliqâ peculiari insignita. Patet hoc ex historiâ Mithridaticâ, ab Appiano partim, partim à Plutarcho conscripta. De Pharnace siqidem Mithridatis filio in *bello Mithridat.* p. 248. narrat ille, cum adversus patrem conspirationem iniisset, *fascia* avtem istiusmodi qâ coronaretur ad manum nulla foret, βύβλον πλατεῖαν φέροντα ἐξ ἱεροῦ τινὰ στεφανῶσαι αὐτὸν ἀντὶ διαδήματος, *militem qendam è templo vicino petito junco latiusculo, qod diadematis vicem haberet, revinctum coronasse*. Iste in *Lucullo* p. 503. A. B. refert, Monimam Milesiam, nullis potuisse avt blanditiis, avt minis, avt muneribus etiam induci, ut Mithridati obseqeretur, μέχρις οὗ γάμων ἐγένοντο συνθῆκαι, καὶ διάδημα πέμψας αὐτῇ, βασίλισσαν ἀνηγόρευσεν, *donec pacta nuptialia essent confecta, missoqe rex diademate* (qod nec animo lubenti admisit illa) *reginam eam renunciasset*. *Diadema* avtem istud qod qaleve fuerit, inde promptum est colligere, qod cum à Rege jam despondente certoqe defungendi, nuncium accepisset, ut neci pariter, qa sibi ipsi videretur, se daret, ἐξελομένη τῆς κεφαλῆς τὸ διάδημα, τῷ τραχήλῳ περιῆψε καὶ ἀνήρτησεν ἑαυτήν, *detractum capiti diadema collo aptarit, eoqe se suspendit*. Adjectis, cum rumperetur, nec desiderio responderet (ne *fasciam* qis aliam aliqam suspicetur) verbis illis, Ὦ κατηραμένον ῥάκος, οὐδὲ πρὸς τοῦτο χρήσιμον ἔσῃ. *O execranda lacinia, an fascia*, (nos optime redderemus, Thou accursed rag, siqidem à Græco ῥάκος descendit rag nostrum) *nec ad hoc qidem usui futura es mihi?* Hinc illud Senecæ Epist. 80. *Vides illum Scythiæ Sarmatiæve Regem, insigni capitis decorum. si vis illum æstimare, totumqe scire qalis sit, fasciam solve, multum mali sub illâ latet.* *Diadema* ergo qid sit, istinc discimus, cui originis ratione respondet Hebræorum cum עטרת qod hoc loco usurpatur, tum & כתר eorundem. Est. c. 1. v. 11. & c. 2. v. 17. (unde κίδαρις Græcum profluxit) prout sono ita notatione & notione nativâ priori illi affine. sicut enim עטר ita & כתר *cingendi ac circundandi* significatum pariter habet. Judic. c. 20. v. 43. Hymn. 22. v. 13. At צניף *pileo*, avt *galeæ* propior, id coronamenti genus propriè denotat, qo non *tempora* duntaxat *cinguntur*, sed *caput* integrum *involvitur*, illam nostri *coronam apertam*, istam *clavsam* a close Crown, nuncupant. צנף enim verbum, unde ortum habet, *involvere* significat, Lev. c. 16. v. 4. Esajæ c. 22. v. 18. itaqe *tiaram* hanc potiùs (cum versione Gallicâ) qam *cidarim* (cum Tremellio & Junio) verterim, qia *cidaris* τῷ כתר respondeat. Qanqam avtem promiscuè ista usurpari nullus negaverim, est

est tamen ubi à se invicem distingvant, & secernant scriptores, uti mox videbitur. Et qemadmodum *diadema*, sive *vitta*, sive *fascia*, regiæ dignitatis index, erat notâ aliqâ peculiari ab aliis qibusqe distincta; pari modo & *tiara* apud Persas, qæ majestatis insigne extiterat, ab aliorum *tiaris* (Persæ siqidem, nec satrapæ, duces avt magnates soli, sed & alii plerique *tiaris* induebantur uti Herodotus lib. 3. testatur) in hoc distabat, qod reliqæ *depressiores*, *inflexæ*, *inclinatæ*, *incurvæ*, regia sola *recta*, sive *erecta* existeret. Hesychius, Τιάρα, ἡ λεγομένη κυρβασία, ταύτῃ δὲ οἱ Πέρσαι βασιλεῖς μόνοι ἐχρῶντο ὀρθῇ. οἱ δὲ στρατηγοὶ ἐπικεκλιμένῃ. *Tiara dicta pileus acutus. Illa Persarum reges soli utebantur recta; duces vero inclinata.* Ex Clitarcho Aristophanis ad aves Scholiastes, Πᾶσι Πέρσαις ἐξῆν τὴν τιάραν φορεῖν, ἀλλὰ οὐκ ὀρθήν. μόνοι δὲ τῶν Περσῶν βασιλεῖς ὀρθαῖς ἐχρῶντο. *Omnibus Persis licebat tiaram ferre, sed non rectam. Soli vero Persarum Reges rectis utebantur.* Etymologus, Τιάρα, κόσμος ἐπικεφάλαιος, ὃν οἱ βασιλεῖς μόνοι ὀρθὸν ἐφόρουν παρὰ Πέρσαις. οἱ δὲ στρατηγοὶ κεκλιμένην. τὸ δ' αὐτὸ φασὶν εἶναι τὴν κίδαριν. *Tiara ornatus capitis, qam soli Persarum Reges rectam portabant: duces vero inclinatam. Illam vero dicebant esse cidarim.* Svidas itidem eisdem cum Etymologo verbis, adjecto tantùm Theophrastum in scripto *de regno Cypriorum*, *cidarin* à *tiarâ* diversam facere. Narrat idem ex Plutarchi *Histor. l.* 11. Demaratum Laconem à Xerxe, qicqid liberet, petere jussum, ᾐτήσατο ἐν ὀρθῇ τῇ τιάρᾳ εἰς Σάρδεις εἰσελάσαι. i. e. *petiisse, ut Sardes curru vectus intraret rectam capite tiaram gerens, qod solis datum regibus.* Seneca *de benefic. l.*6. *c.*31. Plutarchus in *Artaxerxe p.*1024. E. planè cidarin cum tiarâ eandem facit, ubi Artaxerxem refert Dario filio in regnum cooptato τὴν καλουμένην κίταριν ὀρθὴν φέρειν dedisse. Unde ad Darium Tiribazi vox illa, ὡς οὐδὲν ὀνίνησιν ἡ κίδαρις ἑστῶσα περὶ τῇ κεφαλῇ σὺν ὑφ' αὐτῶν μὴ ζητοῦντας ὀρθοῦσθαι τοῖς πράγμασι. h. e. *nihil eis prodesse cidarin in capite rectam consistentem, qi rebus gestis erigere semet ipsos negligunt.* Hinc & Tissaphernæ ad Clearchum Græcorum ductorem illud, apud Xenophontem *expedit. Cyri. l.* 3. Τὴν μὲν ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τιάραν βασιλεῖ μόνῳ ἔξεστιν, ὀρθὴν ἔχειν, τὴν δὲ ἐπὶ τῇ καρδίᾳ ἴσως ἂν ὑμῶν παρόντων καὶ ἕτερος εὐπετῶς ἔχοι. *Tiaram erectam in capite habere Regi qidem soli licet; at vos dum hic agitis, alius qispiam forsan in corde facilè habere poteris.* Cui nec dispar illud Mithropavstæ ad Demaratum aculeatum satis dictum, Αὕτη μὲν κίταρις (κίδαρις f.) οὐκ ἔχει ἐγκέφαλον ὃν ἐπικαλύψει. σὺ δὲ οὐκ ἔσῃ Ζεὺς ἂν λάβῃς κεραυνόν. *Cidaris ista non habet qod operiat, cerebrum; tu verò, nec si fulmen sumpseris, Jupiter es futurus.* Plutarchus in *Themistocle*. In hoc ergò a Sacis sive Scythis distabant Persæ, qod illi Xerxi militantes, περὶ τῇσι κεφαλῇσι κυρβασίας ἐς ὀξὺ ἀπηγμένας ὀρθὰς εἶχον πεπηγυίας, *circum capita habebant κυρβασίας*, sive, *tiaras*, *in acutum*, sev *apicem desinentes*, *rectas*, sive *erectas consistentes.* Herodot. l. 7. qod *in apicem acutum desinere* dixit, hoc est, qo à pileo generatim sumpto κυρβασία, sive *tiara*, affinis alioqi (unde & appellationes eæ qandoqe promiscuæ) distingvitur. Galenus in Lexic. Hippocrat. κυρβασίην, πῖλον ὀξύν. Et Hesychius, Τιήρη, τὸ ὀξύ, Πέρσαι, *erectas* verò qod *consistere* dixit, hoc à Persicâ κυρβασίᾳ, sive *tiarâ* distabat. Persæ siqidem in eodem exercitu, sive duces ac tribuni, sive milites gregarii, περὶ τῇσι κεφαλῇσι εἶχον τιάρας, καλεομένους πίλους ἀπαγέας, *circa capita habebant tiaras, qi & pilei vocantur* (sed in *acumen*, uti supra qod pileis non est usqe adeo solenne, *desinentes*) *non recte consistentes*; qo modo Scytharum sive Sacarum illæ. Malè enim Valla *impenetrabiles* reddidit; qod nec Stephanus animadvertit, sed correxit ad Solinum Salmasius: & monere poterat adversa tiaræ Scythicæ ratio, qæ ὀρθὴ πεπηγυῖα mox dicitur. Scytharum ergò *tiara erecta*, Persarum *inclinata*. Cæterum qod Aristophanis Scholiastes εἰς τὸ μέτωπον προβεβλημένας, *in frontem prominentes* de *tiaris Persicis* dixit, id verò veritati minus consentaneum videtur. Qum è contrario Plutarchus in *Præcept. politic.* denarret, hoc eis septem eorumqe posteris, qi in Magorum cædem conspiraverant, privilegii honorifici loco peculiariter concessum, εἰς τὸ μπροσθεν τῆς κεφαλῆς τὴν τιά-

A ραν φορεῖν, *ut tiaram in capitis partem anteriorem inclinatam gestarent.* Cujus etiam concessi rationem subjungit; qia utiqe ex condicto tiaris illis præter morem usitatum ita dispositis ad facinus id exeqendum processerant. Sed Polyæni, qi hoc idem commemorat, Darioqe commentum hoc tribuit, *Stratagem. lib.* 7. *cap.* 11. *sect.* 2. verba rem ipsam clarissimè explicant. Συνεβούλευσε, inqit, παραδίδοναι, ὁ τῆς κεφαλῆς ὄπισθεν ἀποσφίγγει τὴν τιάραν, αὐτοὺς εἰς μέτωπον περιαγαγεῖν. h. e. *consilium dedit, ut tiaræ vinculum*, sive, *nodum*, *qod à capitis parte posticâ eam constrin-*
B *git frontem versus circumducerent*; qo ubiqe cum in tenebris res ageretur tiarâ à fronte contrectatâ socios suos ab aliis qibusqe dignoscere possent. Verùm cum Persis reliqis tiaræ retrorsum, Magicidis solis eorumqe posteris ex privilegio peculiari prorsum inclinatæ haberentur, restat ut regibus solis recta gestaretur. Hinc apud Xenophontem *Institutionum Cyri l. lib.*8. Cyrus avlâ egreditur, ὀρθὴν ἔχων τὴν τιάραν, *tiaram rectam gerens in capite*, qam tamen ut à diademate diversam notis subjungit, ἔχων καὶ διάδημα περὶ τῇ τιάρᾳ, *diadema circa tiaram habens*; qo ea utiqe re-
C vinciebatur. Qod avtem τιάραν Xenophon, idem καυσίαν appellat Ephippus apud Athenæum lib. 13. ubi de Alexandro post devictos Persas horum indutum imitante, καὶ τὴν καυσίαν ἔχων τὸ διάδημα βασιλικόν, *& cavsiam, qæ diadema regium habebat, gestans.* Qin & de eodem Arrianus lib. 7. pag. 491. per paludes Babylonias naviganti, πνεύματος μεγάλου ἐμπεσόντος αὐτῷ εἰς τὴν καυσίαν καὶ τὸ διάδημα αὐτῇ συνεχόμενον, τὴν μὲν δὴ βαρυτέραν πεσεῖν εἰς τὸ ὕδωρ, τὸ διάδημα δὲ ἀπενεχθὲν πρὸς τοῦ πνεύματος, σχεθῆναι ἐν καλάμῳ.
D *Obortum ingentem ventum, dum navigaret, regium capitis ornamentum & diadema ei alligatum abripuisse, atqe illud qidem utpote gravius in aqam procidisse: istud vero vento abreptum arundini cuidam hæsisse.* Pro qo Appianus *in Syriac.* δόρατος ἐκκρεμασθὲν. unde liqido patet *diadema* istud & *vittæ* instar & è materiâ etiam leviusculâ fuisse. Qanqam *cavsiam* à *tiarâ* etiam distingvere videtur Etymologus, ubi dicit, καυσία, εἶδος πίλου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ὡς καὶ τιάρα. *Kausia genus pilei, qod in capite gestatur, sicut & tiara.* καυσίαν avtem ex Oro Grammatico dictum vult, διὰ τὸ εἶναι πρὸς τὸ καῦμα ἐπιτήδειον κεφαλῆς κάλυμμα, *qod sit ab æstu capiti*
E *protegendo idoneum integumentum.* sed nec ab æstu tamen solo, qod docet Antipatri Thessalonicensis de *cavsia* epigramma,

> Καυσίη, ἡ τὸ πάροιθε Μακηδόσιν εὔκολον ὅπλον,
> Καὶ σκέπας ἐν νιφετῷ, καὶ κόρυς ἐν πολέμῳ.
> *Cavsia, qæ Macetum armatura perutilis olim,*
> *Cum galea in pugnis, tum in nive tegmen erat.*

ut Epigrammatarius in Μακηδόσιν produxit, qo modo & Naso *fabul. l.* 12. in illis,

> *Qi clypeo, gladioqe, Macedoniaqe sarissâ,* &c.

F Qin & in vestitu ornatuqe Pontificiali, נזר *diadema*, sive *corona*; à מצנפת sive *tiarâ* distingvitur, Exod. c. 29. v. 6. *Capiti ipsius tiaram impones & tiaræ diadema sacrum superimpones.* Et Levit. cap. 8. ver. 9. *Et capiti illius tiaram imposuit, & super tiaram à fronte ejus laminam avream, diadema sacrum, posuit.* Erat siqidem *diadema* illud *vitta hyacinthina laminâ avreâ insignita*, cui Jovæ nomen insculpebatur, Exod. cap. 28. ver. 36, 37. qâ à sacerdotum inferiorum מצנפת *tiaris*, sive *pileis*, Exod. cap. 28. v. 4. & cap. 29. v. 9. *tiara pontificialis* discernebatur. *Pontificia-*
G *lem* avtem *tiaram* nostri *Mitram*, a Miter, nuncupant. qo modo & Plutarchus, *problem. convival. lib.* 4. *c.*6. *à diademate*, an *tiarâ*, qam gestabat istâ, Pontificem Judæum μιτροφόρον appellat. At LXX. qi vocantur Interpretes מצנפת nunc μίτραν nunc κίδαριν reddunt. Philo avtem *de vita Mosis* ubi de lamina avrea dixerat, Χρυσοῦν δὲ πέταλον ὡσανεὶ στέφανος ἐδημιουργεῖτο. *Lamina avrea ad coronæ instar conficiebat*, subjungit; Μίτρα δ' ἦν ὑπ' αὐτό, ἵνα μὴ ψαύῃ τῆς κεφαλῆς τὸ πέταλον. προσῆν δὲ καὶ κίδαρις κατασκευάζεσθαι· κιδάρει γὰρ οἱ τῶν ἑῴων βασιλεῖς ἀντὶ διαδήματος εἰώθασι χρῆσθαι. *Mitra suberat illi, ne caput lamina illa attingeret, & cidaris insuper apparabatur, qia cidari orientalium Reges diadematis loco utebantur.* Mitram vittam hyacinthinam illam dixisse videtur, *tiaram* verò *cidarin*. de qâ & ad Juvenalis illud *Sat.* 6.

— Phry-

— *Phrygia vestitur bucca tiarâ.*

Scholiastes vetus, *Sacerdotis*, inqit, *habitu: nam tiara galea sacerdotalis est, qæ per malas veniens mento subligatur.* qod convenit plane cum Maronis illis, *Æneid. l.* 9.

Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.

h. e. ut Servius, *religatas habent mitras.* qanqam nec est universale, qod subjungit, *mitras esse mulierum, ut pileos virorum.* Etiamsi in *Græcanic. Quæst.* 58. Plutarchus, apud Coos sacerdotem refert Herculi sacrum facere γυναικείαν ἐνδεδυμένον ἐσθῆτα, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀναδεδεμένον μίτρα. *stola muliebri indutum, & caput mitrâ revinctum.* & multo minùs qod alibi idem habet, *mitram esse meretricum.* licet & Juvenalis *Sat.* 3. dixerit

— *pictâ lupa barbara mitrâ.*

neqe enim harum est peculiaris, magis qam *calantica.* Sed & cum eo, qod *Æn. l.* 4. legitur,

Et nunc ille Paris, cum semiviro comitatu
Mæoniâ mentum mitrâ crinesqe madentes
Subnexus. ——

Ut rectè V. Cl. Salmasius in *Exercit. Plinian.* pro eo qod vulgò *subnixus* legebatur, substituit. qo loco & Festi illa de hoc argumento restituit & constituit ritè, qæ divulsa & confusa prius extiterant. *Strophus est, ut Atejus Philologus existimat, qod Græcis στρόφιον vocatur, & qod sacerdotes pro insigni habent in capite. qidam coronam esse dicunt, avt qod corona insigne in caput imponatur, qale sit strophium.* Cybeles enim sacerdotes spectant illa apud Poetam, Scholiastæ verbis consona planè qibus μιτροφόρεις esse in usu extitisse: ex Diogene tragico ostendit Athenæus *l.* 14. Qin sicut nec mulierum duntaxat *mitra* fuit: (nam & Cissii μιτροφόροι fuerant, qi Xerxis castra seqebantur, ut Herodotus l. 7.) ita nec Sacerdotum tantummodo, sed & Regum insigne *mitra* dicitur. Sicut enim נזר Hebræorum etiam Regibus tribuitur, Reg. l. 2. c. 1. v. 10. & l. 4. c. 11. v. 12. Hymn. 89. v. 40. & 132. v. 18. ita & μίτραν pariter apud Græcos inter regia insignia legimus. De Demetrio Rege Duris *Histor. lib.* 12. referente Athenæo, Μίτρα δ' ἦν χρυσόπαστος τὴν καυσίαν ἁλουργῆ οὖσαν ἔσφιγγεν. *Mitra vero avro variegata cavsiam purpuream substringebat.* qibus verbis sicut *diadema* à *tiarâ* Xenophon, ita *mitram* à *cavsiâ* dispescit Duris. Nec sanè aliud videtur fuisse μίτρα notione primâ (mitto interim de notatione Grammaticorum ineptias, qia vox exotica habetur) qam *cinctus, tænia, fascia, vitta,* Svidas, Μίτρα, διάδημα ἢ ζώνη. Hesychius, Μίτρα, διάδημα, ζώνη, θώραξ, ταινία. Eidem, μίτρα, nunc λεπὶς χρυσῆ, ἡ τῷ μετώπῳ φορεῖται, *lamina avrea, qæ à fronte gestatur;* (qod Pontificalem respicit) nunc λεπὶς χαλκῆ, *lamina area,* exponitur: nevtrum non ritè. Μίτρα siqidem duplex fuerat, capitalis altera, qâ caput incingebatur, qod observat Evstathius ad Iliad. π ex Herodoti illis, Μίτραις τὰς κεφαλὰς ἀναδεδέαται, *mitris capita obvoluta habebant:* & ex his erit *mitra pontificalis,* Χρυσῆ, *avrea, regalis:* item χρυσόπαστος illa *avro respersa & variegata,* de qibus supra dictum est, capitalis utraqe: altera lumbaris erat, qâ interiùs incingebantur ilia, de qâ Homerus Iliad δ. 135.

Διὰ μὲν ἂρ ζωστῆρος ἐλήλατο δαιδαλέοιο,
Καὶ διὰ θώρηκος, ——
Μίτρης θ' ἣν ἐφόρει ἔρυμα χροός. ——
Itaqe per balteum qidem adacta est affabre factum,
Et per thoracem —
Et per cinctum qem portabat tutamen corporis. —

Ad qem locum adnotant, cum Heracleo in *Scholiis*, tum & Evstathius in *Parecbolis*, τῷ ζωστῆρι, qi omnia constringebat, καὶ τῷ θώρακι, subfuisse καὶ τὸ κειτῶνα, ἢ τὴν λαγόνα τὴν μίτραν, ἔσω μὲν ἐρεοῦν οὖσαν, ἵνα μὴ θλίβῃ τὸ ὑποκείμενον, ἔξω δὲ χαλκῆν λεπίδα, ἤγουν χαλκὸν ἐπίπταλον ἔχουσαν, ἔρυμα χροὸς χάριν μείζονος ἀσφαλείας. *Circa ilia, mitram, interiùs qidem è lana confectam, ne carnem subjectam læderet, exteriùs avtem laminâ sive bracteâ areâ instructam, ad ampliorem corporis tutelam.* Itaqe de mitrâ hac seqitur, v. 187.

— ἣν χαλκῆες κάμον ἄνδρες,
Qam fabri ærarii elaboraverant.

A Optimè ad rem qam in manibus habemus, Etymologus (qod nec Evstathius etiam tacuit) Μίτραι κυρίως οἱ ἀπὸ φασκιῶν καὶ σιαγόνων γεγονότες στέφανοι (μίτρα γὰρ φασκία ἢ ταινία). Evstathius) ἐν καταχρήσει δὲ πᾶς στέφανος μίτρα λέγεται (ὅτι τοιούτοις στεφανοῦσθαι εἰώθασιν. Evstathius) *Mitræ propriè sunt coronæ è fasciis ac fimbriis confecta (mitra enim nihil sunt aliud qam fascia sive tænia) abusivè tamen corona qævis mitra dicitur, qia talibus coronari solebant.* Atqe hæc de vocabulorum ratione, notatione propriâ, deqe usu utriusqe hic adhibiti, sicut & affinium aliorum qorundam,
B promiscuo, in qibus & צפירה qæ cum sit τῶν ἅπαξ λεγομένων & rationem & notionem habet incertiorem.

De adjuncto *regni* in clavsulâ alterâ vocabulo aliqid adjicietur. Qum enim מצנפת (qod eodem cum צניף redit, uti est originis ejusdem) h. e. *tiara,* sive *corona* (uti dictum est) altera *Pontificia,* sive *Sacerdotalis,* de qâ Exod. 28. 4. Zacar. 3. 5. altera *regia,* sive *regalis,* de qa Ezek. 21. 26. extiterit: ne qis, qia in priore membro (sicut & Ezek. 16. 12.) עטרת תפארת h. e. *diadema decoris,* sive, *eximiè speciosum ac decorum;* dixerat, *coronam sacerdota-*
C *lem* sive *Pontificiam* intelligi suspicaretur, eo qod de vestitu ac amictu sacerdotali vox תפארת adhibetur Exod. 28. 2. 40. idcirco in inciso inseqenti ornatus idem צניף מלוכה *tiara regni,* utpote regiâ; sive qalem non sacerdotes, avt pontifices, sed reges ipsi gestare solent; dicitur: qanqam nec hoc duntaxat. Emphasin enim habet non spernendam, cum non *regis* alicujus, sed *regni tiaram* dicit: qomodo כתר מלכות *cidaris regni,* Ester. 1. 11. & 6. 8. & *regni corona* Maroni dicitur, *Æneid. l.* 8. siqidem *corona* sive *tiara regia,* sive *regalis* duplex, imò multiplex existit, ple-
D rumqe & conditionis diversæ, pro vario utiqe, qo adhibetur usu. Qemadmodum enim Talmudici (qanqam nullo id fundamento) duos statuunt Legis codices Regi describendos injungi, qorum alterum qocunqe, qandocunqe prodierit, secum deferat, alterum in archivis repositum habeat. In *Gemar. Sanhedr. cap.* 2. *Sect.* 12. eodem modo duplex erat majestatis insigne, *corona, tiara,* an *diadema.* Erat enim, qam gestare solebant reges, qo à privatis avt principibus etiam distingverentur, qoties occasione qavis in publicum prodirent: talis fuit נזר sive *co-*
E *rona* illa, qâ Savl Rex indutus in prælium profectus est, qamqe defuncti capiti direptam Amalekita ille Davidi obtulerat, 2 Reg. 1. 10. tale Tigranis Regis Armenii *diadema,* qo redimitus, qum venatum processisset, à lapsi capite filius astans sustulerat, qod illi à patre fatale fuit; tale ejusdem forsan & idem, qod copiis à Lucullo fusis, in fugâ depositum, victoris in potestatem venerat. Narrat illud Appianus in *bello Mithridat.* istud Plutarchus in *Lucullo.* Erat &, qæ in archivis custodiri consveverat *corona* (qomodo Imperatoria triplex illa, *ferrea, argentea, avrea,*
F sedibus diversis dispositæ ac reconditæ, de qibus videri poterit Glossa *ad Clementin. lib.* 2. *tit.* 9.) certis statisve tantùm temporibus, avt occasionibus produci solita, utpote ubi rex primitùs in solio esset collocandus, 4 Reg. 11. 12. avt cum in solennitate aliqâ celebriori pro regiâ dignitate conspiciendum semet exhiberet, Cant. 3. 10. hæc avtem erat qæ κειμηλιωτάτη non tam *regis,* qam *regni corona* dicebatur. Hæc avtem qum reliqis qibusqe, regiis etiam, ornatior longè ac pretiosior multò foret, qalis Ammonitarum Regis describitur, 2 Reg. 12. 30. Hinc non regiæ
G duntaxat, sed *regni corona* similis futura Sion restituta prædicitur. Verùm nimis forsan diu, diutiùs certè qàm ab initio institueram, dum aliud ex alio seritur, & annulus annulo innexus catenam longiusculè protrahit, (qod Philologiæ tamen studiosis havd ingratum fore spero) in istis immorato, ad illud tandem revertendum erit, qod est primo loco propositum, intentionisqe subjectum præcipuum ac primarium fuerat.

Diadema ergò sive *coronam,* sive *tiaram,* sive *mitram* nuncupare libuerit) *in Domini manu,* qid sit avt qî dicatur, qæritur, qum *diadema,* sive *corona,* non manus gestamen, sed capitis ornamentum existat. Et *annulum* qidem sive *pronubum* sive *signatorium,* Jerem. 22. 24. *in manu dextrâ, armillas* etiam, sive *catellas, in manu utraqe,*

Gen.

A Gen. 24. 22. & Ezek. 16. 11. legimus: at *diadema*, sive *coronam in manu manibusve* nusqam alibi deprehendimus. Hunc nodum ut solvat Abraham Esdræ filius, regiones esse qasdam ait, qarum incolis *corona*, non *capitibus imponi*, sed *manibus gestari* consveverint. Et qidem apud Tertullianum *de Corona*, miles qidam Christianus legitur, *coronam lavream non capiti impositam*, sed *manu comprehensam gestasse*, cum religioni adversari opinaretur, *capitis coronati* institutionem: qod & scripto illo comprobare Tertullianus contendit. Cæterùm apud gentes ullas Reges solitos,
B *regni insigne diadema*, non *capite gestare*, sed *manu continere*: vix opinor fieri potuisse, ut Doctor ille Judæus ex Avtore ullo, qi fidei saltem fuerit alicujus, nos edoceret. Nec hic Judæum Magistrum qicqam juvat, qod Vir πολυμαθέστατ@ operis *coronarii* avtor suggerit, moris fuisse *coronam Olympicam capite*, aliam (*Pythicam*, puta, vel *Isthmicam*) *coronam* sive *tæniam manu gestare*. Unde Nero cum Romam curru triumphali vectus ingrederetur, *coronam capite gestarit Olympicam*, *dextra manu Pythiam*. Sueton. *Neron. c.* 25. & Polycles, Pavsaniâ *lib.* 6. referente,
C *tæniam dextra tenens* repræsentatus sit. Ut enim nihil dicam de *coronis regiis* non *athleticis*, sermonem institui: alterum illud necessitatis fuit, cum utramqe simul capite gestare non posset; alterum occasionis potiùs qam moris, qum filii duo unà constituerentur, qorum alter trocho ludens, alter à patre qi qasi porrigendo *manu teneret tæniam*, poscens fingebatur. Alioqi etiam athletas coronas suas citrà discrimen aliqod istiusmodi capite gestare solitos, notius est qam ut probatu opus existat. Alia igitur comminiscuntur alii. Sanctius ait *coronam*, sive *diadema* sumi pro *qolibet ornamen-*
D *to*, adeò ut *emblemata* & *anaglymmata* tam in vasis, qam in ædificiis, *coronæ* dicantur, qo trahit illud 1 Maccab. 4. 57. de *coronis avreis*, qibus Templi faciem exornasse in Encæniis perhibentur; qod de *coronis in Templo suspendi consvetis*, ex Zacar. 6. 14. interpretatur Drusius. Et reverâ כתרות sive *coronamenta* legimus *in columnarum earum fastigiis*, qas in Templi porticu constituit Salomon 1 Reg. 7. 16. & *coronarum projecturas in parietibus summis* apud Vitruvium *l.* 2. *c*, 8. sed & *in columnis*, *lib.* 3. *cap.* 3. & *lib.* 5. *cap.* 2. unde *opus coronarium* eidem partim *ad mu-*
E *nimentum & adminiculum*, partim etiam *ad ornamentum* eidem *lib.* 7. *cap.* 4, 6. In Tabernaculi item Mosaici instructura, זר זהב *coronam*, (sive *limbum* dicere libuerit) *avream*, deprehendimus, *in summi thymiaterii ambitu*, Exod. 25. 11. qod ad vocem נזר qâ *coronam* tam *pontificalem*, qam & *regalem* denotari supra indicavimus, prope admodum accedit. Qæ omnes *coronæ* inde sunt ita nuncupatæ, qia tam *ambitus* ratione, qam & *situs fastigio coronarum* speciem præ se ferunt: nec aliâ ratione in *emblemate* sive *anaglymmate*, figuræ insculptæ, qomodo & in picturâ alio-
F ve qovis artificio fieri assolet, earum rerum, qarum speciem repræsentant, nominibus appellantur. Verùm nihil istud ad locum præsentem explicandum facit, ubi non de rerum figuris istiusmodi, sed de *régio* ipso *diademate* agitur. Qin nec magis huc qicqam confert, qod Avtor idem subjicit de *manuum delitiis*; qales sunt *annuli & armillæ*, in qibus notari solent, avt *effigies*, avt *nomina*, avt *symbola* aliqa eorum qos amamus, ut oculis atqe animis nunqam non occursent, qo allusum sit Esajæ 49. 16. sed & in voce יקב vers. 2. qod *perforare* significat, ut nomen, qod
G Deus illi fuerit inditurus, stylo ferreo qasi lapidi perforato & excavato perforando, sive scalpendo incidendum dicatur. Et qidem apud Athenæum lib. 15. ubi prolixa de *coronis* habetur dissertatio, mentio fit *coronarum*, qas τῷ μετώπῳ, *fronti* apponebant, ex Anacreonte. (qo modo & πέταλον pontificium ad Aaronis frontem statuebatur Exod. 28. 36, 37, 38.) qas περὶ τῷ τραχήλῳ περιετίθεντο, *qibus cervicem includebant*, ex Alcæo; & qas περὶ στήθη, *pectori vel admovebant*, *vel circumdabant*, ὑποθυμιάδας dictas. Ex his avtem, qas *cervicibus* sive *collis* indere solebant, *torqium* vicem habuisse, Campensi placet: pariqe modo *coronæ* nomen *annulo* dari posset, cum digitum, circini instar, includat & ambiat, qo modò cingit *corona* caput. Cæterùm *coronæ* illæ convivales fuerant, de qibus agit Athenæus; nec ad *annulos* avt *armillas* trahi possunt: *coronæ* regni insignia qæ existant: & coacta nimis est illa de *cælaturis* subtilitas, qum nec de *sculptura* verbum נקב usurpatum uspiam deprehendatur; & pro *nominatim designare*, sive *exprimere* familiariter usurpetur. Gen. 30. 28. Num. 1. 16. 1 Annal. 12. 31. & 16. 41. & 2 Annal. 25. 15. & 31. 19. Alii, in qibus est Forerius, *in manu Domini*, nihil aliud esse volunt, qam *in Domino*, qod dici verè poterit, sive *in manu*, sive *in capite* à Domino gestetur. Ita *per manum servorum tuorum Jova convitiatus es.* Esaj. 37. 34. Sed nec loca illa parallela sunt: & voces יד & כף notionis ejusdem ἐν παραλλήλῳ hic positæ emphasin subesse aliqam liqidò ostendunt. Camius vult dici *coronam* esse eam *in manu Dei*, firmitatis ratione, qia nempe futurum sit ut Deus manu suâ coronam in populi sui capite contineat, ne vel decidere qeat, prout olim decidisse conqeritur. Thren. 5. 16. vel vi aliqâ dimoveatur, qod qibusdam denunciatum videri qeat Apoc. 3. 11. & 12. 4. Nec è scriptoribus Christianis, qi huc inclinent, desunt; inter qos Cyrillus & Procopius, qibus tandem assentitur Sanctius, *manus* siqidem nomine *tutelam* & *protectionem* volunt intelligi, sicut Hymn. 31. 15. Esajæ 49. 2. tuta avtem & secura sunt, qæ sub divinâ sunt tutelâ. Joan. 10. 28, 29. ita *in manu* esse *corona* dicitur, non qod *manu gestetur*, sed qod *manu in gestantis capite teneatur.* Addunt & ex his nonnulli, non tam *in Dei capite collocandam*, sed *curæ ac tutelæ divinæ* insinuari *committendam.* Prout Hymn. 31. 6. Verùm nec ista loci ejus intentioni congruere satis videntur. Neqe enim tam *populi* hujus, qam *Dei* ipsius qasi *capiti corona* ista imponenda videtur intelligi. Itaqe Hieronymus vult esse *in manu Dei*, non qam ipse *gerat*, sed qam *Christi capiti sit impositurus.* Et Hieronymus alter, Oleastrius, non Stridonensis, introduci Deum, qasi *coronam sibi tenentem*, *qam capiti imponat suo*: addit, *manu teneri* dictam, qo ostendatur *qam sit grata Deo*, *qamqe lubenter eam spectet*, *sicut nos ea solemus*, *qæ manibus gestamus*: nec abscedit longe Piscator, *Qam Jehova*, inqit, *suâ manu sibi ipse imponet ad se ornandum.* Ego explicatiùs pavlò exponi posse avtumo, si reddatur, *Diadema speciosissimum*, sive *ornatissimum futura es per manum Jovæ*, *& tiara regia per volam Dei tui.* Ut *bet* particula cavssæ efficientis, sive rationis, qâ qid efficiatur, sive effectui detur, notionem habeat; sicut in illis Hymn. 17. 7. *qi per dextram*; sive, *dextra tua salvos eos habes*, *qi fidunt tibi.* Et, *per manum robustam brachiumqe extentum*; sive, *manu robusta brachioqe extentô.* Hymn. 136. 12. Et, *per te*, *perqe Deum meum*, *strenuè agemus*, Hymn. 18. 29. & 44. 5. & 60. 12. Ita Grotius, *per Dominum*, *Domini beneficio*, qod apprimè convenit cum illis Esdræ 7. 28. & 8. 22. & Nehemiæ 2. 8. & 5. 8. *per manum Jovæ Dei mei bonam.* (De hac manu divinâ videatur & cap. 66. vers. 14.) tum *manus* nomine *potentia visqe divina* designetur; vel etiam *opera* sive *operatio divina*, *viriumqe exertarum* ac pro suis *operantium exercitium.* Qo modo manus sumitur in illis, *ut dignoscatur manum esse tuam*, *teqe fecisse.* Hymn. 109. 2. &, *manus ipsius adhuc extensa est*: ab opere suo exeqendo & proseqendo ulteriùs non cessat Esajæ 5. 25. & 9. 12, 17. 21. & *digitus* pariter Exod. 8. 19. Luc. 11. 20. Ita sensus clarus, opinor, futurus hic est. Per ea opera admiranda, qæ pro virtute suâ imperceptibili, & immensâ bonitate, in tui gratiam Deus effecturus est, ad honoris splendorisqe culmen ejusmodi eveheris, ut pro ornamento summo summeqe conspicuo, Deo illi tuo ipsi sis & ipsa futura. *Corona* nomen pro *honoris ac dignitatis subjecta materia* qavis familiarissimè usurpari notissimum est. Ita *sapientia eam habenti*, *uxor*, *proba prudensqe viro*; *liberi parentibus*, *canities senibus probis*, *opes prudentibus*, probè uti gnaris, *coronæ* loco ducuntur, *coronæ* dicuntur, Parœm. 4. 9. & 12. 4. & 17. 6. & 16. 31. & 14. 24. Pariliqe ratione *corona* dicitur Ecclesia, sive populus Dei, Deo ipsi futura; non tam, qod æqè chara Deo, ac est *corona* sua *Regi*, futura sit, qod *annuli obsignatorii* nomine insinuatur Jerem. 22. 22. (qo inclinare videtur Vatablus, qum interpretatur; *habebit te Deus in magno pretio*, cap. 43. v. 4.) qam qod, pro-

ut

ut & Caninius rite observat, gloriâ ac splendore adeò gentibus cæteris præminuerit, ut coronæ instar habere videri possit, qæ cum inter majestatis insignia cumprimis habetur, tum situs ratione, dum in capite gestatur, reliqis universis magis inde conspicua evadit: qod qidem non tam ipsi, qam Deo ipsi, cujus hæc corona sit, in gloriam summam decusqe sit eximium cessurum cap. 49. v. 3. & c. 60. v. 9, 21. & c. 61. v. 3, 9, 11. Exile siqidem nimis est, qod non nemo, sensum esse, fore ut in regnum denuò exurgeret: aliqid dicturus, qod rem propius attingeret, si reges omnes futuros pronunciasset. Vide Exod. 19. 6. Esaj. 49. 23. & 60. 10, 16. 1 Pet. 2. 9. Apoc. 1. 6. & 5. 10. & 20. 4, 6.

Hactenus de illis capitis hujusce 62. v. 3. egimus, jam ad ea transibimus, qæ versu 5. comprehensa, minùs congrui aliqid, havd secùs, qam prægressa illa, præferre videantur. Hebraica sic habent; כי־יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך h. e. αὐτολεξεὶ, uti verba ipsa sonare videntur, *Qia*, vel, *Qando*, *juvenis puellam maritabit, maritabunt te filii tui.* Atqi hoc est, qod natura ipsa, nec humana tantùm, sed & bruta ac belluina in animantibus qibusdam, aversatur, ut matrem liberi matrimonio accipiant. Hinc Clavdius Imperator, fœminam non agnoscentem filium suum, dubiâ utrinqe argumentorum fide, ad confessionem impulit, indicto matrimonio juvenis. Svetonius *lib.* 5. *cap.* 15. geminâ utiqe sagacitate usus, homo alioqi planè bardus, qâ rex ille sapientissimus in infantuli matre genuinâ deprehendendâ. 3 Reg. 3. 27, 31. Qin & de camelis Aristoteles *Histor. Animam. l.* 9. *c.* 47. Οἱ δὲ κάμηλοι οὐκ ἀναβαίνουσιν ἐπὶ τὰς μητέρας, ἀλλὰ κἂν βιάζηταί τις, οὐ θέλουσιν. *Cameli matres non ascendunt, nec id, etiamsi vis adhibeatur, volunt.* Et Ælianus *Hist. Anim. l.* 3. *c.* 47. Οὐκ ἄν ποτε τῇ τεκούσῃ ὁμιλήσῃ κάμηλος. *Camelus cum genitrice nevtiqam consueverit.* Narrat uterqe historiolam de camelitâ, sive camelorum curatore qodam, qi cum camelum matri obtectæ admovisset, à camelo eodem adhibiti gnaro interfectus postea fuerit. Addit Ælianus, etiam semet præcipitem dedisse camelum, ne facinori jam agnito superstes existeret. Qod idem & de Regis Scythæ eqo qodam subjungit eodem loci Philosophus. Apud qem de camelo referuntur istis gemina in *relat. admirand.* si ejusdem saltem eæ fuerint. Cæterum illa qum sic se habeant, havd probabile videtur, Vatem sacrum, imò Spiritum sanctum in Ecclesiæ statu non honestissimo tantùm, sed honorificentissimo ac splendidissimo delineando ac depingendo, à praxi istiusmodi imaginem sumere usurpandam voluisse, qam natura ipsa in universum tantopere detestatur. Qin & qod istic de Sionis *filiis matrem maritaturis* dicitur, havd commodè satis cum seqentibus convenire videtur: ubi statim subditur, *Et gavdio sponsi super sponsâ, gavdebit super te Deus tuus*: ut *Deus* sit ipse, non *liberi* ejus, qi Sionem, sive Ecclesiam sibi maritat, juxta illud qod præcesserat cap. 54. v. 5. בעליך עשיך, *qi fecit*, sive, *creavit te, idem & maritus erit tibi.* Hanc qo declinent difficultatem Græci sic reddunt, Ὡς συνοικῶν νεανίσκος παρθένῳ, οὕτω κατοικήσουσιν οἱ υἱοί σου. *Qemadmodum juvenis virgini cohabitans; ita habitabunt filii tui.* Et collationis qidem indices particulæ, qæ istic reverâ supplendæ videntur, non rarò desiderari notissimum est. Videatur Parœm. 26. 9. & 11. & 14. & 17. & 21. Sed omittunt affixum verbo subjunctum; qod exemplaria tamen qædam exprimere perhibentur, vertendo, *οἱ υἱοί σου μετὰ σοῦ. filii tui tecum.* Atqe ita Cyrilli codices exhibent; qæ si pro κατοικήσουσι, συνοικήσουσι exhibuissent, qâ voce sunt in membro priori usi interpretes, nec aliter in hoc qam in illo redditum oportuerat, cum in prototypo verbum utrobiqe idem existat, ex usu τοῦ συνοικεῖν apud Græcos familiari, de qo ex Petri Epist. 1. c. 3. v. 7. alibi latiusculè diximus, sensus cum versionibus aliis receptioribus eodem planè recidens, nodum nevtiqam solvisset. Cæterùm Cyrillus de Apostolis exponit è stirpe Judaicâ oriundis, deqe eorundem erga matrem suam Ecclesiam Judaicam insigni φιλοστοργίᾳ, qam verbis luculentissimis expressit Paulus Ap. ad Rom. cap. 9. v. 1, 2, 3. & c. 10. v. 1. nec dissimili collatione usus videtur David in Jonathanis adversus semet affectum extollendo atqe illustrando, 2 Reg. 1. 26. At Latinus interpres Vulgatus rejectis collationis indicibus illis, Græcos tamen præeuntes qadantenus imitatus, *Habitabit enim juvenis cum virgine; & habitabunt in te filii tui.* Qod qi seqvuntur nonnulli in qibus Sanctius, sic explicant, *Svaviter vivit juvenis cum virgine, sed longè svavius intra muros tuos vivent filii tui.* Cui geminum esse vult illud Hymn. *Montes in circuitu ejus; & Dominus in circuitu populi sui*, h. e. *licet magnum sit civitati præsidium à montium altitudine, & ascensu arduo, majus tamen est à Dei custodiâ, qi circuit & munit.* Subjungit idem prædictionem propheticam membro utroqe comprehensam videri, ac si dicatur, futurum à captivitate, *ut juvenes cum adolescentulis nuptialia celebrent, & cum sibi junctis, aliâ jam pace, svaviter convivant*, qod sub exiliô Babylonico non poterant, Jerem. 7. 34. & 16. 9. & 24. 10. sed post reditum statu jam restituto & constituto licebat, Jerem. 33. 11. *Sed majorem longè fore voluptatem, qam Ecclesiæ ejusdemqe filiis apud ipsam degentibus instillaturus sit Christus Ecclesiæ sponsus*; ut Prov. 6. 16, 17. & 30. 19, 31. Verùm nec copulativam, qam Latina versio inseruit, textus agnoscit Hebraicus: nec copulativæ usum illum probant loca lavdata. Alii, post Pagninum cum Judæis Magistris collationis notas restituunt, & ex verbi Hebraici usu recepto reddunt. *Sicut maritat*, sive *maritabit juvenis virginem, ita maritabunt te filii tui.* Qam versionem secuti sunt Tigurinus, Italus uterqe, Belgicus, nostri, præter antiqissimum (de qo deinceps videbitur) interpretes, qi prostant, universi. Ex his avtem qidam de *Principibus* & *Magistratibus* sumunt, qi è popularibus suis, Sionis filiis, non avtem extranei amplius futuri sint Jerem. 30. 21. qomodo Deus ipse primitus injunxerat, Devt. 17. 15. ita Deodatus. *Princeps* avtem est; qasi *status politici* sive *reipublicæ maritus*, & hujusce ipsa conjugis instar: qæ & ideò *Rege* tanqam capite ac *marito orbata*, *viduæ* vicem habere dicitur Esaj. 47. 8. 9. Thren. 1. 1. Alii de *Episcopis*, ac sacrorum ministris, qi *Ecclesiæ* qasi *mariti* sunt, cujus tamen *filii* existant. Hymn. 45. 16. ita Cornelius à Lapide. Alii *de populo è gentibus* evocato, qi se nexu individuo, qale vinculum est conjugale, Ecclesiæ se conglutinaturi sunt. Ita Hieronymus ab Oleastro. Ab his havd longe recedere videtur Calvinus, qi ubi repugnantiæ speciem præferre videri monuisset, qod Vates posteriore membro *Deum* faciat *Ecclesiæ maritum*, qum plures ei *maritos* assignarit, qasi respondendo subjicit, primò *Deum* qidem *unum* esse *Ecclesiæ maritum*, qi qoties de Ecclesiæ conjugio agitur: hunc semper titulum vendicat sibi, cap. 54. v. 5. Hos. 2. 16, 19, 20. qod in Christo impletum fuerit, Joan. 3. 29. Eph. 5. 23. huic avtem *Pastores eam ceu virginem castam despondere*, qod, ut de se profitetur, Pavlus qasi paranymphi munere defunctus ad Cor. Epist. 2. cap. 11. vers. 2. Verùm locum istud hic habere non potest: qamvis enim τὸ γαμίσκειν apud Græcos *nuptum dare*, sive *tradere*, qandoqe significet, prout monet Evstathius ad illud Homeri *Iliad.* 1. v. 394.

Πηλεύς θήν μοι ἔπειτα γυναῖκα γαμέσσεται αὐτός.
Peleus mihi uxorem desponsabit ipse.

Pro qo ἐκγαμίζειν Matth. c. 24. v. 38. & Luc. cap. 17. v. 27. Pavloqe ad Cor. Ep. 1. c. 7. v. 38. & ἐγγαμίζειν pariter apud Juridicos usurpatur. Sed & in lingvâ nostrâ to marry tam de parente nuptum dante, qam de nubente, sive de nuptui collocatâ, dicitur, at בעל Hebræum, ἀντὶ τοῦ ἐκγαμίζειν, & ἀντὶ τοῦ ἁρμόζεσθαι (qo vocabulo Apostolus usus est) multò minus, usurpatum usqam deprehenditur. Aliud ergò subjicit de fidelibus qibusqe Calvinus. *Nihil obstat*, inqit, *qo minus metaphora conjugii ad exprimendam fidei unitatem transferatur, qam habent omnes filii Dei cum Ecclesiâ matre suâ. Sic enim Deus Ecclesiæ maritus est, ut Ecclesia maritet omnes populos, qi ad eam aggregantur, qia dum liberis caret, qodammodo vidua est, & solitaria.* Cap. 49. v. 21. At verò qi fieri potest, ut Ecclesia unqam prorsus illiberis sit: qum ex eis planè constet, & confiat Ecclesia, qos Ecclesiæ filios dicimus? qi idcirco si tollantur penitùs, Ecclesia simul intercidat ipsa, necesse est. Et ve-

verùm est qidem in figuratis dictionibus hujusmodi notionum variarum relationes eas, nunc Deo, nunc Dei populo, pro respectu diverso, havd infreqenter tribui, qæ in rerum naturâ ac proprietate ipsâ, unde collationes illustrationesve illæ trahantur; subjecto eidem vix avt ne vix qidem simul competere qeant. Sic in Joannis Apocalypsi Jerusalem nova, eodem loco & *civitas sancta*, & *Agni sponsa* dicitur cap. 21. v. 2. & Angelus *Agni uxorem* ostendere pollicitus, *civitatem magnam* ostendit ibid. v. 9, 10. Sed & cap. 19. v. 7. instare perhibetur *Agni nuptialis festivitas*, *uxorqe ipsius futura ad eam sese præparasse*, *vestem byssinam puram splendidamqe induta* v. 8. tum *beati* prædicantur, *qi ad nuptialem solennitatem illam fuerint invitati*, v. 9. qum constet planè *Ecclesiam* hujusce & *sponsæ* & *civitatis* nominibus designari; sed & hanc *Ecclesiam* ex eis *sanctis* consistere, qorum δικαιώματα esse dicitur *vestitus* ille *byssinus* v. 8. nec alios intelligi qam *sanctos* eosdem, *qi ad nuptiale epulum illud invitantur*. nec possint tamen propriè loqendo idem esse *uxor*, & *civitas*, & *sponsa cujus celebrantur nuptiæ*, & *qi ad nuptias ejusdem invitantur convivæ*. Qin & apud nostrum hunc Vatem, qi illic *ipsam maritare* perhibentur *liberi* ejus, ejusdem cap. 49. vers. 18. *eosdem* illos *eadem* ipsa *induere* perhibetur; ut illic *sponsæ amictus* sint, qi *maritus* illic, iidemqe ejusdem *filii* nuncupentur, cum tria ista propriè sumpta, ut eidem eisdemve competant, nec ratio nec res ipsa patiatur omninò. Verùm ista illic cum aliis longius petita ac coactiora videantur, alias concinnandi rationes comminiscuntur. Nostra itaqe qæ prostat, antiqissima versio sic exhibet, *sicut juvenis filiam nuptum sumit*, *ita Deus maritabit se filiis tuis*. Cæterum ut nihil dicatur de voce *Elohim* qæ in contextu non comparet, & longius remota videtur, qam ut ex v. 3. huc accersatur; avt de verbo, qod hic plurale: qia cum eâ voce pluralia adhibeantur qandoqe, prout Gen. c. 20. v. 13. & Josh. c. 24. v. 29. & in hoc ipso argumento cap. 54. v. 5. de istis, inqam, ut taceatur, affixum personæ secundæ *maritandi* verbo, subjunctum ac annexum, in versione istâ supprimitur, qod omnino non oportuerat. & *filiorum* vox, qæ ex consensu interpretum unanimi verbum præcedere ac regere censetur, idem subseqi & ab eodem regi ex versione istâ nimium qam coactâ cogitur. Proinde Vir Cl. Joannes Piscator qo exceptionibus istiusmodi occurreret, sic reddidit: *Sicut conjugio sibi devinciet juvenis virginem*, *ita conjugio sibi devinciet te & filios tuos*; *& gavdio sponsi super sponsâ gavdebit super te Deus tuus*. Verùm versionis istius ratio à viro doctissimo nulla redditur; atqe ut de verbi numero nihil denuò repetatur, possit vox *Elohim* à clavsulâ seqenti huc retracta suppleri; nec desunt particulæ conjungere solitæ deficientis exempla: at ubi inter pronomen affixum nomenqe subseqens absolutum intervenientis, Ellipsis deprehendatur, exemplum qærenti nullum hactenus occurrit. Aliam proinde concinnationem exhibet versio Gallica, qæ contextum sic reddidit. *Qomodo juvenis homo se maritat virgini*, *& qomodo filii tui se maritant apud te*; *ita Deus tuus de te gavdebit*, *gavdio eo qo sponsus de sponsâ suâ gavdet*. Et copulativum qidem pro collationis redditivâ usurpari, familiare satis est; prout cap. 53. 7. & Parœm. 17. 3. sed & particulas inter verbum & affixum elidi, sive absorberi, havd est infreqens. prout in illis חנך *castra habens adversus te*, Hymn. 52. 6. קמי *exurgentes in me*, Hymn. 18. 49. לחמי *pugnantes mecum*, Hymn. 35. 1. ut pari modo sit יבעלוך *maritabunt*, sive *maritant*, non *te*, sed *apud te*. Cui adjici poterit, (neqe enim longè abscedit) versio Juniana, *Ut cum ducit juvenis virginem*, *cum uxores tibi ducunt filii tui*; *gavdio*, inqam, *sponsi cum sponsâ gavdebit tecum Deus tuus*. Ita יבעלוך fuerit pro יבעלו לך maritant tibi, pleonasmo eleganti in lingvis, non Hebraica solum, sed exteris qoqe freqenti satis, qalem in illis deprehendere est, Gen. 12. 1. לך לך *ito tibi*; collatione factâ cum Act. 7. 3. אלך לי *ibo mihi*, Cant. 4. 7. ונס לו *& fugiet sibi*, Esaj. 31. 8. Deniqe Vir Cl. D. Ludovicus Dievsius in *Annotationibus posthumis* geminam versionem, à dictis qibusqe diversam utramqe exhibet: alteram, ut incisum prius erotematicòs enunciettur, *Maritatur juvenis virgini? maritabuntur tibi filii tui*. q. d. *si hoc contingit*; *qod contingit qotidie*, *ut virgo nubat virgini*, *continget & hoc*, *ut tu nubas filiis tuis*; *ut præter Deum filios qoqe habeas maritos*, *qi qam ut matrem revereantur*, *eandem ut uxorem diligant*. Alteram ut in membro posteriore verbum יבעלו impersonaliter sumatur, sicut αἰτοῦσι Luc. 12. 29. *animam tuam repetent*, i. e. *anima tua repetetur*. Et perinde יבעלוך *maritabunt te*, i. e. *tu maritaberis*. itaqe vertit; *maritaberis tu & filii tui*. *qis avtem maritus futurus sit verbis*, inqit, *seqentibus exponitur*. Hoc avtem ad versionem Piscatorianam, de qâ prius dictum, accedit proxime. Utramqe ego aliis censendam relinqam: hoc duntaxat adjecto, ambigi posse non immerito, an pluralia impersonalia uspiam deprehendantur usurpata, præterqam ubi res ipsa verbo illo designata à pluribus vel peracta vel peragenda denotetur.

In tantâ tamqe multiplici sententiarum secum invicem arietantium varietate conjecturam meam qoqe ubi proposuerim, eruditis censendam in medio relicturus sum. Suggessit aliqid post Chaldæum Camius, qo ulterius perpendendi ansam dedit. Chaldæus (qem Latinum veterem & istic ex parte saltem, sed & alibi sæpenumerò secutum animadverti) verba vatis sic παραφράζει, כמא דיתיתב עולם עם בתולתא כן יתיתבון בגויכי בניכי *sicut habitat juvenis cum virgine*, sive *puellâ*, *ita habitabunt in medio tui filii tui*. Qod latius explicans Camius (nam recitasse duntaxat visum Jairo) *Res*, inqit, *decora & accepta magis est*, *ubi virginem ducit juvenis*, *qam ubi avt senex puellam*, *avt juvenis prius maritatam*. *Terra avtem Israelitica toto illo tempore*, *qo in medio ipsius filii ejus non fuerant*, *sed à populis seculi incolebantur*, *non à marito possessa* (בעולה) *dicebatur*, *qia non erant acceptabiles in ea*, *nec decora sive amœna erat habitatio illorum in eâ*; *fuerat enim ac si senex cum puellâ*, *avt juvenis cum ante maritatâ habitaret*. *at cum filii ejus reversi habitarent in ea*, *tunc futurum erat*, *ac si juvenis virginem duceret*. *terra siqidem habitata est mulieri similis*, *cui maritus est*; *& desolata viduæ similis est*, *qæ maritum non habet*. Itaqe Targum בעולה exponit יתבא *habitata*, & pro תבעל dixit תתיתב *habitabitur*. *A filiis suis deinceps habitandam ac possidendam jugiter innui volunt*: qod qidem id qod Vates voluit qadantenus attingit; mentem integram tamen neutiqam exhibet. hoc qo dilucidius exponatur, verbi בעל qod hic usurpatur, notio primaria & genuina est altius & accuratius pavlo indaganda. Verbum itaqe בעל primo loco generatim rem qamlibet *possidere* significat, utpote cujus *Dominus* qis sive *proprietarius* sit, ut juridici loquuntur: itaqe illud Annal. l. 1. c. 4. v. 22. qo de Judæ posteris qibusdam dicitur, בעלו למואב malim interpretari, *in Moab* (h. e. *in terra Moabitica*; sicut לארץ *in terra* Job. 2. 13. & לעפר *in pulvere*, Job. 21.) *possederunt*, sive *possessiones habuerunt*; qam *in Moabum*, sive *in Moabitas*, *dominati sunt*, avt *dominium exercuerant*. qui & illud Esajæ c. 26. v. 13. בעלונו אדנים non video qare non verti qeat, *Domini præter te alii possederant nos*, nos in possessione suâ qasi domini justi ac legitimi tenuerunt. Vide cap. 49. v. 24. Hinc nomen בעל sensu latiore ac laxiore sumptum, *dominum*, *proprietarium*, *herum*, *possessorem rei personave alicujus* designat. qod nostri dicerent, the owner of ought. Ita בעל הבית *Dominus domus*, Exod. 22. 7. & בעל השור *dominus bovis*, Exod. 21. 28. & בעל הבור *dominus putei*, ibid. v. 34. inde & formulæ illæ, de alite, בעל כנף *dominus alæ*, i. e. *alatus*, *ala instructus*, *alam habens*, Prov. cap. 1. vers. 17. de ariete בעל הקרנים Dan. 8. 3. *dominus cornuum*, h. e. *cornutus*, *cornibus instructus cornua habens*, *possidens*. De tribulâ, בעל פיפיות *dominus orium*, h. e. *oribus*, *sive ferreis denticulis qibusdam instructus*, Esajæ 41. 15. deniqe בעל דברים *dominus verborum*, h. e. *rerum avt negotiorum*. uti est c. 2. v. 31. & Hymn. 65. 3. *is qi rem aut negotium aliqod habet*. Exod. 24. 14. At secundo loco τὸ בעל peculiari notione qadam *mulierem conjugio sibi devinctam tenere ac possidere* significat. Mal. 2. v. 11. בעל *tenet Judah* (h. e. *conjugio devinctam sibi tenent Judas*) *filiam* (sive *filias*, qæ collectivè sumitur) *Dei alieni*. nec revorâ tam *maritare* avt *ducere*, qam *conjugio junctam habe-*

re, *possidere*, verbum istud κυρίως denotat: qod verbis illis *Æneid. l. 1.* expressum voluit Maro,

Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.

Ita Devt. 24. 1. *Si vir qisqam mulierem acceperit* (*in uxorem*, scilicet ut pleniùs habetur cap. 24. v. 11. itaqe *uxorem duxerit.* Junius havd malè) ובעלה *& conjugio devinctam tenuerit, possederit*, ita potiùs qam *maritaverit*, qod verbo antegresso significabatur. Vides à *sumptione*, sive *ductione*, tanqam ulterius aliqid designari, qod nostri dicerent, shall be possessed of her. Et c. 21. v. 13. *Et intrabis ad eam*, ובעלתה *& conjugio junctam tenebis, eritqe in uxorem tibi.* Atqe hinc peculiari notione *maritus*, sicut אדון Gen. 18. 12. sive κύριος prout Petrus interpretatur Ep. 1. c. 3. v. 6. h. e. *dominus.* Ita à בעל verbo deducto nomine בעל qasi *possessor mulieris* appellatur, Exod. 21. v. 3. 22. Et verbi בעל participia, activum בעל *virum possidentem, mulierem, ut uxorem*, scilicet h. e. *conjugio sibi devinctam habentem, tenentem, maritum* significat Esaj. 54. 5. passivum avtem בעולה i. e. *possessam, maritatam* designat *mulierem*, hujus ipsius capitis v. 4. & c. 54. v. 1. qod pleniùs exprimitur formulâ illâ, ubi בעלת בעל i. e. *mulier a viro Domino*, sive *possessore possessa*, h. e. *conjugio habita*, sive *conjugio devincta, uxor* dicitur; ita sicut ille ducere dicitur, illa duci, & ille pariter *habere*, illa *haberi*, ille *tenere*, illa *teneri*, *possidere* ille, illa *possideri* dicitur. Pari deniqe ratione γαμεῖν est *uxorem ducere*, ἔχειν est eandem *habere*, *tenere*, uxoris loco *possidere*: inde Marci 6. 17. de Herode dicitur, Τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐγάμησεν. *Uxorem fratris sui duxerat.* Et mox eidem Baptista v. 28. Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου. *Non licet tibi*, inqit, non *ducere* (hoc enim jam factum fuerat) sed, *habere*, *tenere* (conjugio junctam scilicet) *uxorem fratris tui.* Ante *duxerat*, ἐγάμησε, jam *habet*, ἔχει. Contra *duxerat* & Philippus ἐγάμησεν. Alioqi uxor ipsius esse qi poterat? at qam uxorem *duxerat*, jam non *habebat*, in alterius potestate ac possessione cum existeret. Hoc substrato fundamento existimo verbum בעל istic in notione, sive syllepticâ, sive metalepticâ usurpari; & illâ fortean in priore membro, istâ verò in seqenti. Itaqe sic verterim, *Qando*, sicut *juvenis*, qi *adolescentulam maritatam* (h. e. conjugio sibi junctam) *possederit: ita filii tui te possidebunt*, h. e. Qando ita tenebunt & habebunt te, habitabunt tecum, te tecum unâ degentes perfruentur, liberi tui, (hæc sunt enim conjugii rite apteqe initi conseqentia) idqe tantâ cum tranqillitate, contentatione, allubentiâ, oblectatione, ac *juvenis eximius* qispiam (id בחור peculiariter ex origine sonat cap. 40. v. 30.) cum *adolescentulâ* qam *virginem* duxerit, insigni aliqâ, ætatem exigere consvevit. Nihil hìc sane coactum; contortum avt extortum nihil: præter collationis indices particulas intersitas, qas versiones pleræqe admittunt; relativum duntaxat interjicitur. cujus ellipsi nihil in Hebraicis freqentius. Accedit versioni huic firmamentum, qod ad vocabulum בעל in inciso posteriore, qo de maximè controvertitur, attinet, ex contextus ipsius serie, versusqe proximè antegressi verbis, qæ sic habent; *Non diceris ulteriùs derelicta, neqe ulteriùs desolata*, sive *vastata* שממה *dicetur terra tua, sed vocaberis ipsa* חפצי בה (qod nomen fuerat uxoris Ezekiæ Regis, ex qâ Manassen genuit, 4 Reg. 21. 1. significat avtem *Lubentia mea in eâ*) *& terra tua* בעולה h. e. ut rectè Chaldæus) *habitata, possessa.* Et subjicitur nominis utriusqe ratio; illius utiqe, qia *oblectabitur in te Jova*, hujus, qia *terra tua* תבעל h. e. (ut Chaldæus non male) *habitabitur, possidebitur*, à filiis tuis utiqe prout versu isto indicatur: certè cum שממה vastatæ בעולה opponitur, *possidenda & incolenda* fore insinuatur. Nec spernenda hìc Grotii annotatio apposita, qi *priore hujus versiculi parte epitheton secundum, parte alterâ primum explicari* admonuit.

CAPUT XXV.

Esaj. 3. 13. verbum נצב *qid velit. Itidem Hymn. 45. 10. & 82. 1. non tam stationis, qam sessionis notionem eis locis obtinere. Esaj. 52. 2.* שבי *& Gen. 27. 19.* שבה *qid velit. Nostri qam ea commodè exprimant. Esaj. 51. 15. Jer. 31. 35. & Job. 26. 12.* רגע *qid velit, qid itidem Job. 7. 5. variæ & adversæ etiam vocis hujus interpretationes. Jobi locum de historiâ Mosaicâ intelligendum non videri. in qiescendi sive sedandi notione creberrimè sumi.* רהב *Ægyptus aliqoties dicta, vox ea qid propriè significet* רהב ים *idem qod* גאון *&* גאות maris elatio, eminentia, ferocia, *in ea sedanda ac supprimendâ potentiam providentiamqe divinam cumprimis elucere.*

PAucula qædam ex Vate eodem in hoc caput constipabo, qæ secùs sumenda sentiam, qam plerisqe sumuntur.

Cap. 3. v. 13. sic legitur נצב לריב יהוה ועמד לדין עמים Hoc ita reddidit Vulgatus Interpres Latinus, ut נצב & עמד, ריב & דין pro eisdem, planè habeat, dum vertit, *Stat ad judicandum Dominus, & stat ad judicandum populos*: itidemqe planè verbis totidem Pagninus. Nec qoad prius illud saltem discedit Vatablus, *Stat*, inqit, *i. e. paratus est.* Chaldæum secutus, qi עתיד reddidit. At Græcus, καταστήσεται εἰς κρίσιν κύριος, καὶ στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ. *Consistet*, sive *constituetur, ad judicium Dominus, sistetqe ad judicium populum suum.* Par alterum distinxit (acsi prius esset דבר עומד *consistens*, sive *intransitivum*, uti est reverâ posterius esset דבר יוצא *verbum transiens*, sive *transitivum*, qod vocabuli ipsius notio genuina apertè refellit) posterius indistinctum reliqit. Junius utrumqe qadantenus distinxit. *Sistit se ad litigandum Jehova, qi consistit ad judicandum populum.* Nec secius multò Piscator, nisi qod pro, *qi consistit, & stat*, exhibet, & , ad illud, *sistit se*; *Hebr.* inqit, *sistitur.* qod tamen τῷ נצב minùs commodè respondere videtur. meliusqe hujus loco Tigurinus, *consistit.* נצב propriè *constitui, collocari, consistere*, vel *considere* etiam, pro statu ac dignitate personæ, de qâ usurpatur. Sic Hymn. 45. v. 10. נצב שגל לימינך *Ad dextram tuam conjux* (regia utiqe) *constituitur*, sive consistit. Græci LXX. qi dicuntur, παρέστη. ad qod proximè accedens Cyprianus, *assistit.* Utrumqe sanè satis ambiguum est: qum παρίστασθαι, sive *assistere*, dici possint, ubi adsunt, tam qi sedent, sive consident, qam qi erecti consistunt. Sed nec aptè satis Latinus antiqior, *assistit*; avt Hieronymus, *stetit.* Pessimè verò Græci alii qidam referente Chrysostomo, ἐστηλώθη, h. e. *statuæ instar erecta stetit*, sive *constitit*, qia scilicet מצבה i. στήλη, *statua*, ab hoc verbo ortum habet. At verò ut juxta Regem conjugem suum, qasi ministerio fungens ancillari aliqo compareret Regina, pompæ præsertim regalis ostentandæ tempore, indecorum nimis meritissimè haberetur. itaqe *assidere* potius qam *astare*, *considere* etiam qam *consistere* hìc dixerim. qo modo de Bathsheba dicitur; cum Salomonem conveniret, *Rex ubi in solio suo desederat, solium Matri suæ posuit, in qo ad dextram suam consideret*, Reg. l. 3. c. 2. v. 19. nec de Artaxerxis Reginâ secus, *dixit Rex, conjuge juxta eum considente* Neh. 2. 6. Commodè satis Junius, *collocata est.* Hebræi *statuta*, inqit Piscator: itaqe *constituta est*, sive *constituitur*, malim. Qemadmodum avtem hoc Esajæ loco נצב יהוה ita Hymn. 82. v. 1. dicitur אלהים נצב בעדת אל qi locus est isti planè parallelus & analogus. Ibi Græcus, ὁ Θεὸς ἔστη, uti & Latinus, *stetit.* *Astat*, Junius. *stat*, Hebræi. *stans*, scilicet *est*, Piscator. imò, *consistit*, ut Tigurinus, vel *considet* etiam, *constituitur.* is set among them; sits amidst them. Certè ut Deus qæsitor summus, in Judicum cœtu sive consessu, reliqis illis, ordinis utiqe inferioris longe, considentibus, ipse stet solus, ratio decori nulla patietur. Sed & apud Vatem נצב à עמד omninò distingvi videtur. Proinde verterim: *Jova ad disceptandum jam constituitur, & ad populos judicandum stabit.* Judicis partes ut plurimùm duæ sunt, *caussæ disceptatio*, & *sententiæ prolatio.* Ad *disceptationem* transigendam, partiumqe litigantium allegationes avdiendas pensitandasqe, *sedere* solet Judex qæstionis: ab hoc munere obito, apud nos etiam ad *sententiam ferendam assurgere* consvevit. Ita Deus ipse, hoc

hoc loco, ad judicii forenſis inſtar, *ad diſceptandum* (ita cum Calvino malim qam *ad litigandum* cum Junio, neqe enim *litigare* ad judices pertinet) *conſidere* dicitur; hoc avtem ubi peractum fuerit, *ad judicandum* tandem, *ſententiam dicturus*, à ſolio, in qo hactenùs ſederat *exurgere* perhibetur, ut *ſtando* ſive in pedes conſiſtendo, qod muneris eſt ſui reliqum exeqatur.

· Locus alter, in qo errorem havd abſimilem noſtri ſaltem erratunt, ambigvitatem alii effugere vix qiverint, habetur, Vatis ejuſdem cap. 52. v. 2. Ibi Sionem, ac Jeruſalem (eodem enim res redit) conditione captivâ ſervâqe jam liberatam ſic Vates alloqitur, קומי שבי qod Græci reddiderunt, *ἀνάστηθι, κάθισον.* Latinus antiqior, *Conſurge, ſede.* Qo modo & Tigurinus. Junius; *Surge, ſede.* Piſcator; *conſide.* Et verbum qidem ipſum *ſedendi* notionem omninò habet: unde ad *ſolium regale* refert dum interpretatur, שבי על הכסא Targumiſtam ſecutus, qi תבי על כורסי reddidit: laxiùs rectiuſqe Vatablus, *Sede in loco aliqo honeſto.* Cæterùm *decubitioni* iſtic *ſeſſio* omninò opponitur, nullâ loci hujus vel illius habitâ ratione, reſpectuve peculiari. Nec aliud qicqam Vates hac voce voluit, qam ut Sionem, qaſi humi in pulvere decumbentem mulierculam captivam, moneret, ne conditione jam in melius multo demutatâ, pavimento affixa ulterius ageret, ſed exurgeret, ſoloqe erigeret ſe: id qod tam *conſiſtendo*, qam *conſidendo* perfici, tam *conſiſtendi*, qam *conſidendi* verbo exprimi poteſt. Iſtic avtem verſiones noſtræ in diverſa planè à ſe invicem diſcedunt. Recentiores, Genevenſis & Jacobina, Ariſe, ſit down: qod Babeli potiùs dici poterat. cap. 47. v. 1. Antiqiores, Tindaliana & Epiſcopalis contra, Ariſe, ſtand up. Atqe hoc ego qidem qam illud mavelim, qia ad Vatis mentem accedit propius. Verùm utriſqe prætulerim, Ariſe, ſit up: qomodo in eo qod Jacobo Patri ſuo clinico, קום־נא שבה Gen. 27. 19. optimè ſanè reddiderunt Genevenſes noſtri, Ariſe, ſit up: Atqe hac certè in parte lingvis reliqis pleriſqe noſtra fœlicior pavlò videtur, qod vocibus iſtis, ſit up, & ſit down, notiones eas dextrè admodum diſtingvit, qas aliæ illæ, tam Hebraica, qam & Græca & Latina, uno eodemqe communi, vocabulo ambiguè ſatis enunciant.

Ejuſdem Vaticinii capite prægreſſo, v. 15. iſta reperiuntur, אנכי יהוה אלהיך רגע הים ויהמו גליו qæ verba etiam ſyllabis literiſqe totidem reperiuntur eadem Jerem. 31. 35. Utrobiqe רגע qid velit, qæritur. Nec deſunt è Judæis Magiſtris, qi literarum metatheſin factam hìc opinentur, ut רגע pro רעג ſcriptum fuerit. Atqe hoc Targumiſta ſenſiſſe videtur, qi דנזיף בימא hìc reddidit, qo modo & Nahum. 1. 4. illud גוער בים *qi increpo mare.* Videatur Hymn. 106. 9. & cap. 50. v. 2. Jairus verò & Camius ענין בקיעה *in diffindendi* notione uſurpari volunt: ut de mari Edomæo ad populi Ægypto exeuntis tranſitum diffiſſo intelligatur. Exod. 14. 21. & Hymn. 78 13. *& fremebant fluctus ejus*, i. e. *cum fremerent & ſtreperent*: fremitum ſiqidem ſive rugitum ac ſtrepitum ingentem cieri neceſſe erat, qum flatus validiſſimi impulſu vehementiſſimo aqarum moles tanta retrorſum ageretur, Exod. 14. 21. & 15. 8. Vel, *qamvis fremerent*: qia qantumvis naturæ ſuæ vi inſitâ reniteretur, rupis inſtar tamen qieſcere, & vi divinâ naturæ vim exuperante, immota conſiſtere cogebatur. Ibid. ita illud ſpectaret, qod ſupra verſ. 10. dictum fuerat. Interpretationem hanc qo firmatum eant, Jobi verba huc accerſunt c. 7. v. 5. עורי רגע niſi qod Camius monet apud Jobum notionem conſiſtentem, apud Vatem tranſeuntem habere רגע avtem apud Jobum, idem ſonat, ut R. Moſes, referente Eſdraide, qem & Levi Gerſomides ſeqitur. qod נבקע *finditur cutis mea*: qod & pleriſqe ferè placet. Sic enim, *rupta eſt*, Tigurinus: *diſrupta*, Junius & Piſcator: *hiſcit*, Oecolampadius: Genevenſes noſtri, my ſkin is rent: Noviſſimi, broken. Commodiſſime ſub hac notione, qia nevtrius potiùs qam paſſivæ formæ rationem vox hìc gerit, noſtris reddi poſſe exiſtimem, it cracketh. At Jairus נקמט *corrugatur*; rugas contrahit: Latinus vetus, *aruit*, & humido certè abſumpto, qod eſt reliqum rugas contrahere aſſolet: *diriguit*, Brentius. Eſdraides ipſe ad Eſajæ locum de qo agitur refert, de hoc avtem qid cenſeat, mox videbitur. Atqe hanc qidem loci iſtius de *mari diviſo* interpretationem pleriqe tam Judæi, qam & noſtri præferunt.

Mihi vero locis omnibus recenſitis, in qibus formula iſta repetitur, qâ Deo in pelago pro libitu ſuo diſponendi poteſtas adſcribitur, in aliam ſententiam animus propenſior inclinat. Tria avtem ſunt loca, in qibus verbis his eiſdem vis divina iſta prædicatur, Vatum duo ſupra indicata illa, tertiumqe Job. 26. 12. Nec qicqam in his diſcriminis occurrit, niſi qod prioribus duobus participium præſens habetur, in noviſſimo verbum, & qidem thema ipſorum, reperitur: qæ eodem ferè redeunt, niſi qod verbum, uti & Pagninus animadvertit, in dictione iſtâ, vel tranſitivè poteſt ſumi, ut Deum reſpiciat, vel intranſitivè, ut ad mare ipſum referatur; ſed illud potiùs, nec immeritò, probatur. Etiamſi avtem priora illa apud Vatem utrumqe ad mare Edomæum in partes diviſum referri qeant; at tertium iſtud apud Jobum, cum libri illius hiſtoria ſeculo Moſaico antiqior habeatur, ad miraculum illud inſigniſſimum ſub Moſe exhibitum pertinere poſſe non videtur, Alio itaqe referre coguntur interpretes pleriqe, qæ de Deo eo loci vir pius, בכחו רגע הים Et hìc tamen Targum, בחילי גזר ימא *robore ſuo diviſit mare.* Sed & Abraham Eſdraides, בקע *diſcidit*, qi alibi tamen aliorſum abit, uti mox indicabitur. Hunc ſeqitur Mercerus; ſed ut *diffindit* malit, ut de eo, qod qotidiè fieri ſolet, accipiatur. In qo etiam Mercero accedit Piſcator. Verto, inqit, *diſrumpit*, q. d. *diſrumpere ſolet*; *per ventos* ſcilicet atqe ita excitat tempeſtatem; eſt enim ſermo de actu continuo ſev conſveto, & ordinario, *& vulnerat ſuperbos fluctus ejus*, i. *compeſcit fluctus & tempeſtatem ſedat.* Qod & apud Eſajam antiqiſſima noſtra mox exhibenda. At Deodatus hiſtoriam Moſaicam plane reſpici vult, qam gentibus vicinis innotuiſſe monet, Exod. 15. 14, 15, 16. hanc enim de Jobo rem geſtam contigiſſe putat, populo Dei in eremo agente, qod minùs veriſimile videtur. Ambiguè Pagninus, *Potentia ejus mare diviſum eſt.* Qod Broctonus noſter, licet alteram ſyntaxin ſecutus, de aqarum mole integrâ intelligit, qam ex unâ, qæ primitùs obtinebat, congerie, in maria diverſa, ſinuſqe varios univerſi conditor & diſpenſator Deus vi ſuâ diſpertivit. Verſiculum itaqe integrum ſic reddidit, *Potentia ſua mare dividit, & ſapientia ſua aqæ molem ingentem* (the main-water, *Ebr. ſuperbiam*) *diſpertitus eſt.* Nec abſcedit Junius, *diviſit aqarum congeriem in maria, fluenta, lacus, ſtagna.* &c. *ut conſpiceretur arida.* Merlinus itidem; *Summa opificis potentia ac ſapientia effectum eſt, ut mare in varios tanqam alveos & ſinus diviſum fuerit, utqe eo per ſubterraneos meatus uſqe ad radices montium deducerentur flumina.* Jairus verò, uti ſupra c. 7. v. 5. רגע per נקמט *corrugatur*, expoſuit. Ita & iſtic רגע *corrugatum eſt mare.* Siqidem ubi ad illud c. 7. retuliſſet, ſubjicit קמטים קמטים נעשׂ *rugæ rugæ*, i. e. *rugoſa tota facta ſunt aqæ, rugis ſibi invicem ſupervenientibus, priuſqam in eum locum congregarentur, qi fuerat illis continendis præparatus.* De primordiali, utiqe aqarum in locum unum coitione dictum intelligit. Qo pertinet & qod Vetus Interpres Latinus habet, *In fortitudine illius repente maria congregata ſunt.*

Alii verò nec pavci etiam hi, τὸ רגע locis iſtis in *movendi* ſive *commovendi* notione ſumi volunt. Ita apud Eſajam Græci, Ἐγὼ ὁ Θεός σου ὁ ταράσσων τὴν θάλασσαν (apud Jeremiam, ὁ δοὺς κραυγὴν ἐν θαλάσσῃ) καὶ ἠχῶν (apud Jeremiam καὶ ἐβόμβει) κύματα αὐτῆς. *Ego ſum Deus tuus, qi conturbo mare*, ſive *ſtrepitum cieo in mari*, *& ſonare facio*, ſive, *& bombum edunt*, *fluctus ejus.* Vetus interpres Latinus, *Conturbo*, ſive *qi turbat mare*; & *intumeſcunt*, ſive *ſonant*, *fluctus ejus.* Tigurinus, nevtiqam conſtans ſibi; apud Jobum, *Potentia ſua ſcindit mare*; *& intelligentia ſua compeſcit ejus ferociam.* At apud Eſajam. *Increpo mare, ut tumultuentur fluctus ejus.* Qæ certè ſunt planè ἀσύστατα, increpatur enim mare, non ut tumultuetur, ſed ut ſubſidat & conticeſcat. Matth. 8. 26. Marc. 4. 39. niſi ſi τὸ *ut* pro *qamvis*, ſive *licet*, uſurpaverit; qo modo Naſo, *Preſtinus*

us

ut redeas; & Flaccus, *Nihil ut meditantibus obstet*. Atqe ita lubens excusarim, nisi ipse obstaret, dum apud Vatem alterum idem reddit, *qi fremere facit mare, ut fluctibus tumultuetur*. Nec abscedere longiùs videtur Jairus, qi ad Esajam voce Gallicâ *frounce* τῷ רגע exponit, qasi esset, qod nos linguâ nostrate diceremus, that frouncetli/ vel etiam that curleth the sea. Nisi qod ista perstrictionem aqarum leviusculam denotant, qâ pelagi superficies summa leniter crispatur, qalem in primordiali illarum constitutione extitisse forsan ille existimabat, qam *corrugationis* nomine alibi designatam volebat; uti est superiùs indicatum. Sed in *commovendi* significatu sumit apud Vatem utrumqe Deodatus; *Che muove*, sive, *commove*, *il mare*, *& foche*, sive *onde*, *le sue onde remoreggiano*. Itala versio antiqior, *Il qale ha diviso*, *& ha rotta il mare & le sue onde hanno fatto strepito*. Gallica apud Jobum minùs clarè, *Il fend la mer, par la vertu*, *& transperce person addresse les flots*, *qand ils se levent*. In vaticiniis apertiùs, *qi romp*, vel *rompt*, *la mer*, *& les flots enbrayent*. Calvinus itidem in istis *qi seco*, sive, *scindo mare*, *& sonabunt fluctus ejus*, i. *moveo tempestates*, *& tumultuantur*, *vel resonant fluctus ejus*. Calvinus idem in Job, *Serm. 96. Findit mare virtute suâ*, *sedatqe superbiam ejus intelligentiâ suâ*. Qando maris, inqit, undæ attolluntur, montes aqarum tanti videntur, ut obruendos se statim existiment navigantes; at cum in mediis jam versantur fluctibus, visa terroris adhuc amplioris oculis sese ingerunt; fluctibus enim utrinqe supervenientibus, intervallum qod interjacet, voraginis instar, hiatus ingentis videtur, cujus fundus utiqe nullus compareat, nec fluctuum sedandi spes ulla superest: qod tamen perbrevi spatio effectum dat Deus. Brentius itidem; *In virtute ejus conturbabitur mare*; *& in prudentiâ ejus confringitur altitudo*, i. *sedantur fluctus in altum elevati*. Versio nostra intermedia, apud Esajam, that divide the sea/ and his waves shall rage. Apud Jeremiam eadem, præeunte antiqissimâ, which moveth the sea/ so that the fluods thereof wax fierce. Junius denique & Piscator, neuter explicatè satis; *qi disrumpo mare*, *cujus fremunt fluctus*, Junius. *ut fremant fluctus ejus*, Piscator. cujus de Jobi dictione mens est superiùs repræsentata.

Cæterùm in notionem huic adversam planè concedunt nonnulli, qibus & ipse prorsùs accedo. Siqidem isti τῷ רגע non in *commovendi*, sed in *qiescendi*, nec in *turbandi*, sed in *sedandi* notione istic accipiunt. Ita Levi Gersomi filius in Job 26. רגע inqit, i. נח *qiescere facit*, *& intra terminos præscriptos continet*, *& coercet*, *ne terram inundando incolas exitio atqe exterminio det*, *elationemqe ejus eousqe*, *ut fines præstitutos ne transgrediatur*, *supprimit*. Vide Job. 38. 8—11. Hymn. 104. 6—9. Jerem. 5. 22. Qin & Jairus ad cap. 7. monet qosdam τῷ רגע etiam illic לשון נוח *in qietis notione sumere*. Abraham pariter Esdræ nepos ad Esajam, sunt, inqit, qi exponunt כניח אחר שחמו גליו, *cessare*, sive, *qiescere facit mare*, *ubi perstrepunt*, sive *tumultuantur fluctus ejus*. ut לשון מרגוע *in qietis significatu* sumatur. *Et hoc*, inqit, mihi *rectum* videtur. Subjicit tamen, hunc posse sensum esse, *Deum ipsum eundem esse*, *qi & mare turbidum compescat*, *& qi faciat etiam ut fluctibus intumescat*. Id admisit versio antiqissima nostra, dum hic vertit, that maketh the sea to be still and to rage. Vide Hymn. 107. 25—29. Jon. 1. 4—15. Verùm istud syntaxis Hebraica vix tulerit, illud sponte suâ de contextu fluit. *Vav* enim copulativa, ἀντὶ τῷ אחר pro *postqam*, *ubi*, *qando*, particulis temporis articulum designantibus creberrimè usurpatur. Videantur Gen. 14. 14. Exod. 14. 21. & 16. 20. Lev. 9. 22. & apud Vatem hunc ipsum cap. 33. v. 20. & 33. 1. & 37. 9. 36. & 44. 14. & 53. 2. Ita apud Jobum Græci: Ἰσχύι κατέπαυσε τὴν θάλασσαν, h. e. ut rectè Oecolampadius, *In virtute suâ sedat mare*, *& intelligentia sua percussit fortitudinem*. Qæ cum superioribus commissa in paraphrasi sic explicat; *Qamvis interdum ita terreat*, *ut cœli columnæ contremiscant*; *mareqe miris fluctibus intumescat & sæviat*, *eadem tamen potentia tumidum mare tranqillat*. Et in exegesi, *Deus sua potentia serenitatem inducit*, *& intelligentia sedat superbos maris fluctus qos fortitu-*

A *dinem vocat*. Itala versio antiqior apud Jobum, *La potenza sua acqieta il mare*, *& la sua intelligenza percote la superbia so*, *orgogliosi di qello*. Nostra deniqe antiqissima & huic proxima ibidem, He stilleth the sea with his power/ cui subjungit ista (nam hac in parte ab Hebraicis illa longiùs recedit) and through his wisedome smiteth he the strength thereof.

Dictionis avtem Jobicæ istius clausulam novissimam non desunt, qi ad res Ægyptiacas historiamqe Mosaicam pariter atqe præcedaneam referant. In his est Deodatus, sed
B singularis ferè opinor: qi in versione suâ vocem *Rahab* tanqam nomen proprium retinuit, qo & Ægyptum non semel indigetari monet Hymn. 87. 4. & 89. 10. & Esaj. 51. 9. ut idem hoc loco verbis hisce מחץ רהב designetur, qod Hymn. 89. illis דכאת כחלל רהב *contrivisti tanqam hominem transfixum Ægyptum*: & Esajæ illis de dextrâ divinâ, המחצבת רהב *qæ Ægyptum excidisti*, ut *Rahabi* nomine *Ægyptus* hic, qo modo & locis illis, denotetur: qo facere & favere forsan videtur, qod Jairus hic suggerit, מצרים קרויין רהבים h. e. *Ægyptii vocantur Rehabai*. Et
C *Rehab* qidem pro *Ægypto* usurpatum aliqoties occurrit. At *Rehabim* pro *Ægyptiis*, sicut *Lebabim* pro *Libybus*, nusqam, credo, comparet. Qin nec Jairus ipse, qi hoc tradit, *Rahab* hoc loco ita cepisse videtur, cum antegressa alio referat. Potest hæc Magistri mens fuisse, *Ægyptios* dictos fuisse *Rehabim*, i. e. *superbos*, qo modo ad Psaltæ illud Hymn. 40. 5. *Beatus vir*, *qi non respicit ad Rehabim*, i. e. *superbos*, vel *potentes*. Jairus idem Vicarsio nostro citante, i. e. *Ægyptios*, inqit, *qi superbè egerant*. זדו uti Jethro ad Mosen generum suum Exod. 15. 11. qanqam in eis qæ edidit
D Buxtorfius annotatis Jairianis alio is concedere videtur, dum לשון גאות in *elationis sive eminentiæ* notione accipi monet; & ad Esaj. 3. 5. & Cant. 6. 5. amandat (qomodo & Esdraides & Camius רהבים interpretantur בעלי הכוח *viros fortes*, *robustos*) sed & ut & *robustos* forsan & *superbos* qoqe simul includat.

Pro nomine appellativo itaqe plerique hic accipiunt, ut sit רהב istic, qod גאות הים *maris elatio*, sive *superbia* Hymn. 89. 9. dicitur. רהב certè sicut גאות pro rei cujusqe *virtute*, *validitate*, *vigore*, *excellentia*, *eminentia*,
E *superbia* itidem, (cujus solent esse ista succentiva & fomenta) usurpari deprehenditur. Sic Hymn. 90. 10. *Etiam* רהב *vigor*, sive *superbia*, sive *excellentia eorum* (annorum scilicet sive ætatis) *est labor & molestia*. Ita Piscator. *Etiam excellentissimum eorum laboriosum est & molestum*; Junius. Esajæ 30. 7. רהב *virtus*, sive, *robur eis sessio futura est*. Hoc ipso in scripto cap. 9. v. 13. *Deus ni avertat iram suam*, *deprimentur sub ipso* עזרי רהב *auxiliatores superbiæ*, sive *roboris*, i. *superbissimi & robustissimi* qiqe: ad qem tamen locum Jairus, *Rahab per derisionem dicta est Ægyptus*,
F *ob superbiam suam*, *qia dixit*; *Qis est Jehova*, &c. Exod. 5. 2. Qod tametsi verum esse non negetur, ad loci tamen illius sensum nihil omninò facit. Ad rem ipsam propiùs Esdraides אנשי הממשלה *viri dominationis*, i. *proceres*, *potentes*. Et Gersomides העוזרים בגאות ובתוקף *qi cum superbia & robore auxiliantur*. Optimè Mercerus, *adjutores elati & robusti*. בעלי הגאוה והחוזק *qi robore & potentia per elationem freti adversus Dominum adjuvare conantur*: רהב ergò hîc, qod & plerisqe visum, *maris elatio*, sive, *superbia*; qod גאון גליו cap. 38. v. 11. Eam
G *confringere* Deus dicitur, ubi supprimit & compescit. Ita incisum posterius, priori commentarii vim viceqe præstat, deqe tempestatibus ac procellis sedandis capiendum ostendit. רגע avtem verbum in *qiescendi* atqe *in qiete constituendi* notione usurpari, docent cum usus verbi, licet in forma Hiphil creberrimè, freqens admodum, Devt. 28. 65. Esaj. 34. 14. Jer. 31. 2. & 47. 6. & 50. 34. tum & verbalia inde deducta, *qietem* denotantia; מרגוע Jer. 6. 16. & מרגעה Esaj. 28. 12. Deniqe cum Jobi loco huic sensus iste cumprimis qadret, in reliqis duobus illis vaticiniorum locis qominùs pariter sumatur, qod obstet nihil video. Certè vix qicqam deprehenditur, in qo potentia providentiaqe divina luculentiùs sese ac freqentiùs exerat, eoqe nomine in paginâ sacrâ crebriùs prædicetur,

qam

qam in procellis sedandis, fluctibus componendis, pelagiqe ferociâ coercendâ & castigandâ. Consulatur Job. 38. 8,-12. Hymn. 65. 7. & 77. 16. 17. & 93. 3, 4. & 104. 6.-9. & 107. 23,-29. Jer. 5. 22. Jon. 1. 4,-16. Matth. 8. 24,-27. Marc. 4. 37,-41.

CAPUT XXVI.

Scientiæ thesavri an Christo homini simul communicati universi. Hujus de se dictum Marc. 13. 3. discussum. אם לא εἰ μὴ: *Erasmus à Bezâ sine cavssâ reprehensus. Marcum supplet Matthæus;* ὥραν, horam, *malè reddunt;* momentum, *pejus Hilarius; qod Beza tamen probat,* tempus, *benè Erasmus: meliùs,* tempestatem. ὧραι, *Græcis, & horæ Latinis,* anni tempestates. ὥρα *idem qod* καιρὸς, tempus opportunum; *& qod* προθεσμία, præstitutum. *Locus ille Marc. 13. ab heterodoxis malè habitus: ab orthodoxis nonnullis etiam perperam acceptus. Horum qorundam argutiæ rejectæ; Christum non nosse, nisi prout pater novit: Christum non in se nescire, sed in suis: nosse notitiâ evidentiæ, non experientiæ; nosse, sed non ut indicet,* scire; *pro* docere. *Aliorum interpretationes simpliciores & solidiores, ad humanam naturam referentium;* vel ex eâ *non nosse,* vel secundum eam *tunc ignorasse, qod posteà norat: qod novissimum reliqis prælatum. Disceptatio Athanasii cum Ario merito suspecta.* De nescientiâ & ignorantiâ *tricæ. Luc. 2. 52. expenditur. Epiphanius à Petavio frustra tentatus; aliter qam illi emendatus. Christus* sapientiâ *qî provectus, dicatur.* ἡλικία, ætas *ibi an statura.* Gratiâ, *qid. Matth. 6. 27.* ἡλικία, *plerisqe* statura. *Tragicorum* cothurni, *muliercularum subere suppaltæ* Βαυκίδες. *Alexis in eâ voce apud Athenæum ex Clemente restitutus:* καυκίδες *&* καυκίζεσθαι, *vocabula utrumqe Stephano, alterum Casavbono, sine fundo.* Βαυκὶς *qid: qid* βαυκίζεσθαι: *qid* βαυκισμός. *Pollux interstinctione vitiosâ liberatus:* βαυκισμὸς *unde dictus. Lasciviores mores, motus, modi,* Ἰωνικοί. Bavcis *an cum* baxa, *sive* baxea, *eadem. In Alexide explicando à Casavbono discessum; in Spartiano corrigendo à Lipsio.* Pantofellæ *unde dictæ.* Bavcides *an ad saltandum ineptæ: an croceæ tantum, non & albæ. Vopiscus à Lipsio frustrà solicitatus:* ἡλικία *in dictione Dominicâ* ætas, *non* statura, *Dunæo. Viri militaris mensura justa. Hujus pars neutiqam exigua* cubitus. Passus gallinaceus, dies palmares: Vitæ spithama: Digitus est dies. *Schotti lapsus memorialis.* Datyli, *&* Dactyli dies, *Parœmiæ fictitiæ ex lectione vitiosâ.* Locustarum, *instar, de staturâ pusillis: terræ ambitus, puncti instar ad cœlorum peripheriam. De ætate amplior; qam de staturâ solicitudo. Esajæ 7. 15. expenditur. LXX. versio rejecta; Juniana etiam. Cum Pradensi certamen institutum. Vocabuli unius genuina propriaqe notio unica. Dictio eadem an sit, ubicunqe litera eadem. Stratonici facetia seria, & severa.* Ut, *an sit semper nota similitudinis. Ex synonymo huic in locis adductis substituto absurditas dicti evincitur.* Ut, *an pro* qamvis, *usurpetur. Juvenali à Pradensi lux erepta, non reddita. Nec in Esajâ elucidando fœlicior qicqam. Sensum qem dedit, ab Hieronymo accepit: qi syntaxin tamen nec eandem, nec rectam dat. Hebraica imperitiâ in eo loco lapsi Græci. Sensus genuinus ex nostris datus. Huartii futilis interpretatio: nec Oecolampadii, qem à Camio traxit, sanus,* ut *ibi similitudinis notam facere,* ut fac, esto, demus, *supplementi loco interserere, absurdum utrumqe.*

IN Domino Jesu Christo *reconditi* dicuntur σοφίας καὶ γνώσεως, *sapientiæ ac scientiæ thesavri* universi, ad Coloss. 2. 3. Nec tamen Christo homini simul semelqe thesavri harum utriusqe communicati sunt universi. Nec *scientiæ*: qædam enim cum in terris ageret, ignorasse aliqando perhibetur. Ita fatur ipse, Marci 13. 32. Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ τῆς ὥρας, οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ. Qod vertunt, *Veruntamen de die illo & horâ nemo novit, ne angeli qidem qi in cœ-*

A *lo sunt, nec filius ipse, sed Pater*; vel, *nisi Pater.* Τὸ εἰ μὴ respondet Hebraico אם לא qod & Beza monuit ad Matth. 12. 4. qi tamen vulgatum interpretum, eumqe secutum Erasmum, immeritò tangit, qasi *nisi* reddendo (hoc avtem est ad verbum אם לא) sententiam depravarint: illa enim εἰ μὴ ὁ πατήρ, connectenda sunt, cum primo commatii membro, οὐδεὶς οἶδεν, reliqis istis tanqam per parenthesin qandam interjectis, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ υἱός. *De die illo nemo novit, nisi Pater,* (*solus* scilicet qod & Matthæus supplevit c. 24. v. 36.) *ne angeli qidem, nec* B *filius ipse.* Verum minus placet, qod ὥραν hoc loco *horam* vertunt: & minùs adhuc, qod Bezæ tamen placere videtur, qod *momentum* Hilarius reddidit; crescere enim oratio, non decrescere debet: & qod amplius atqe ἐμφατικώτερον est, seqi, qod minus leviusqe, antecedere; ut rectè monent dicendi magistri: frigidum itaqe nimis foret, qod de *die* negaverat, de *horâ* insuper negare: cum pars diei, nec adeò notabilis, sit hora, Joan. 11. 9. & diei proinde notitia exclusa, horæ notitiam multo magis excludat: ut plus priore vocabulo comprehensum sit, qam C posteriore insinuatur, cum tamen hoc illi tanqam amplius qiddam subjiciatur. Meliùs ergò Erasmus *tempore* reddidit; & adhuc forsan meliùs *tempestate* redderetur. Sicut mox v. 33. Οὐκ οἴδατε πότε ὁ καιρός ἐστιν. καιρὸν dixit, non χρόνον. καιρὸς avtem sicut & ὥρα, non est *tempus* simpliciter, sed tempus rei alicui gerendæ vel opportunum, vel præstitutum; qod & *tempestatem* Latini nuncupant. Avson. in *ludo 7. sap.*

> Γίνωσκε καιρόν: *tempus, ut noris, jubet:*
> *Sed* καιρὸς *iste tempestivum tempus est.*

D Sic ὥρα; sed & *hora* Latinis, Naso *Fastor. l. 1.*

> *Præsideo foribus cœli, cum mitibus horis.*

i. qatuor anni tempestatibus. Et *Metam. l. 2.*

> *A dextra lævaqe Dies, & Mensis, & Annus,*
> *Seculaqe, & positæ spatiis æqalibus Horæ.*

Ver, scilicet, Æstas, Avtumnus, Hyems: qæ & Græcis ὧραι, εἰαρινὴ, θερινὴ, ὀπωρινὴ, χειμερινή. Unde in sacro codice passim, ὥρα nunc pro *tempore opportuno*, qod καιρὸς dicitur: Matth. 14. 15. Ἡ ὥρα ἤδη παρῆλθεν, *præteriit tempestas*; sive tempus moræ opportunum. Rom. 13. 11. Ὥρα E ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι· *tempus est*, sive, *tempestivum est, ut è somno excitemur*; ut expergiscamur. Nunc pro *præstituto*, qod & προθεσμία nuncupatur, Joan. 7. 30. Οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ, *nondum venerat tempus ejus* præstitutum nempe, qo tradendus ad mortem erat: & Marc. 14. 41. Ἦλθεν ἡ ὥρα, *venit jam tempus illud.* Sic Socrates apud Platonem in apologiâ; Ἀλλὰ γὰρ ἤδη μοι ὥρα ἀπιέναι. Et Evtyphro apud eundem, Νῦν γὰρ σπεύδω ποι, καί μοι ὥρα ἀπιέναι, *tempus abire mihi est*: qo nimirum avocor necessariò. Qin & qod Marcus καιρὸν, in hoc ipso argumen- F to Matthæus c. 24. v. 42. ὥραν dixit, Οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται. *Nescitis qo tempore*, vel, *qâ tempestate, Dominus vester sit venturus.* Sic avtem illic accipiendum clarè docet, & qod apud eundem disertiùs ac distinctiùs pavlò dicitur, c. 25. v. 13. Οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν, οὐδὲ τὴν ὥραν. *Non nostis diem*, nec *tempus* etiam. Qis enim, *nec horam*, diceret? qasi *diem* nescire qis possit, qi *horam* novit; avt non plus sit, esse *diei nescium*, qam sit *horæ*; si diei particula, *hora* intelligatur.

Cæterùm qæritur, qo modo *Filius ipse* dicatur judicii G œcumenici *diem tempestatemqe nescire.* Hoc enim cum priscis temporibus Ariani, tum recentioribus Agnoetæ ad Filii unigeniti naturam divinam imminuendam arripiebant. Variis ergò modis heterodoxis illis à doctoribus orthodoxis occurritur. Mitto, qoniam argutum nimis est, qod Evthymius *in Matth. c.* 58. apud Matthæum dici, *neminem nosse, nec angelos ipsos, nisi Patrem solum*; apud Marcum verò, *ubi Filii fit mentio, exclusivam omitti*: ut sensus sit, *neqe Filius scit, nisi Pater*, videlicet, *sciat: qia verò scit Pater, scit utiqe & Filius.* Qanqam & ejusmodi qippiam ex orthodoxi antiqioris cujusdam sententiâ referat Gregorius Nazianzenus adversus Evnom. Orat. 4. Ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἄλλως οἶδεν, ἢ ὅτι ὁ πατήρ. *Non aliter nosse Filium, nisi eâ ratione qâ Pater novit; nosse avtem Patrem: & Filium ergò.*

gò. Hoc autem Basilii esse adnotat Elias Cretensis: sed frustrà. Iste enim, qod mox videbitur, in diversum concedit. Cæterum in *disceptatione* eâ, qam *in Synodo Nicenâ cum Ario* habuisse fertur *Athanasius*, reperiuntur eadem ferè cum illis, qæ & Euthymius attulit, & Gregorius attigit, verbis hisce; Γιγνώσκων γὰρ ἑαυτὸν μὴ διεστῶτα ἀπὸ τοῦ πατρὸς κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἡνωμένον τῇ θεότητι τῷ Θεῷ πατρὶ αὐτοῦ, τὴν ἑαυτοῦ πρόγνωσιν ἐν τῇ τοῦ πατρὸς προγνώσει ἐσήμανεν. *Cum nosset se à Patre secundum essentiam nihil distare, sed deitatis ratione unum cum patre existere, proinde præcognitionem suam sub Patris præcognitione subindicavit.*

Mitto & qod in disceptatione eadem subjungitur, de *filio altero*, ex Parabolis illis Matth. 21. 29. & Luc. 15. 24. qi *Ecclesiæ* utiqe *Christianæ in Synagogæ Judaicæ locum suffectæ typum gerat: hunc enim omni honore gratiaqe reliqâ à Patre, qi suffecerat, affectum, præterqam qod hoc unum illum celatum voluerit.* Qo & ὀρθῶς εἰρῆσθαι Arius ipse concedens introducitur. Ab Origene autem sumptum istud videtur; qi *in Matth. Orat.* 30. *Qamdiu corpus ejus in terris positum, qod est Ecclesia, ignorat, tam diu & ipse ignorare perhibetur.* Qod & Hieronymus, sed ἀποβολιμαῖον, licet à mente Evangelistæ Christiqe ipsius qam longissimè dissitum, suis illis *in Marcum commentariis* inseruit: nec admittere dedignatus est referente Photio in *Myriobiblo, cod.* 230. Eulogius Alexandrinus: sed nec improbat Gregorius I. Romanus in *Registro, lib.* 8. *Ep.* 42. Mitto cum hisce itidem qia coactum nimis, qod Epiphanius Hæres. 69. Sect. 46, 47. *duplicem* esse *cognitionem*, sive εἴδησιν, alteram θεωρίας ἢ ἐννοίας, *visionis* sive *notionis* tantùm, alteram γνώσεως καὶ χρήσεως, ἤτοι πράξεως, *notitiæ & usus, sive actionis* etiam, Gen. 4. 1. illâ *nosse* Christum diem judicii; istâ *nosse* qidem *Patrem*, sed *non* item *Filium*: qia *nondum qemqam judicat.* Joan. 5. 22. qod & idem ferè apud Originem qoqe habetur loco superiùs indicato; ubi *scire*, pro *experiri*, sive *exeqi*, in Scriptis sacris usurpari monet, nec aliter posse istic sumi.

Verùm ista horum peculiaria sunt ferè commenta. Aliò abeunt interpretes pleriqe, cum Græci, tum & Latini.

Ex his autem nonnulli ideò *Filium* ajunt *diem illum nescire* dici, qia etiamsi sciat, alios tamen id celet. Ita Hilarius *de Trinit. l.* 9. *Dispensatio est potiùs absconditæ scientiæ, qam natura nesciendi; cum Filius idcircò nescire se dicat, ne & alii sciant; & Patrem solum dicat scire, ne & ipse non nesciat.* Hunc sensum sequntur Basilius *adversus Eunom. l.* 4. Chrysostomus *in Matth. Orat.* 77. Theophylactus *in Matth.* 24. Augustinus *de Trinit. l.* 1. *c.* 12. Hieronymus verus *in Matth.* 24. Cyrillus deniqe *Thesar. l.* 22. Οἰκονομεῖ γάρ τοι Χριστὸς, μὴ εἰδέναι λέγων τὴν ὥραν ἐκείνην, καὶ οὐκ ἀληθῶς ἀγνοεῖ. *Dispensatione qadam utitur Christus, nescire dicendo se tempus illud, cum verè non nesciat:* Et rursus, Οἶδε γὰρ τὰ πάντα ὁ υἱὸς, κἂν οἰκονομῶν ἀγνοεῖν τι λέγῃ. *Novit enim cuncta Filius, etiamsi per dispensationem qandam aliqid nescire se dicat.* Sed & Thomas *adversus gentes l.* 4. *c.* 8. *Non ignoravit; sed ad ignorantis modum se habuit qia discipulis non revelavit.* Eodem ferè concedit, & Joannes Camero noster in *Myrothecio Evangel. Nosse*, inqit, *idem hîc valet, atqe docere; qâ significatione sciendi vocabulum à Paulo sumitur ad* 1 *Corinth.* 2. 2. In qam ferè mentem Augustinus *de Genes. adversus Manich. l.* 1. *c.* 22. *Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat: non ut sciat ipse, sed ut scire vos faciat. Secundum locutionem istam dicit & Dominus noster nescire se diem & horam: qid enim potest esse qod ipse nesciat? Sed qia hoc utiliter occultabat discipulis, nescientem se esse dixit qia illos nescientes occultando faciebat. Secundum hanc figuram etiam Patrem solum dixit scire diem ipsum, qia eundem filium scire faceret.* Cæterum nec sensus iste, licet magnos Autores fautoresqe habeat, solidus satis videtur. Siqidem, uti & Joannes Calvinus, in *Harmon. Evang.* observat, *Communis Christo cum Angelis aliisqe etiam, ignorantia istic tribuitur: at illos ignorare simpliciter qiqe intelligunt.* Qin & tam *Pater* ipse hoc sensu, non minùs qam *filius*, *diei istius nescius* dici poterit, si *nosse* pro *docere, nescire* pro *celare* sumatur; qum eosdem qos Christus, ipse pariter hoc idem non doceat, sed celet.

A Proinde *nesciendi* vocabulum propriè sumunt pleriqe, & *ignorantiam* sive *nescientiam* ratione aliqâ saltem agnitam agnoscunt; sed ad humanam Christi naturam restringunt. nec adversantur expositioni huic, qæ Vir doctissimus præscribit. Primò, qod *Filius* simpliciter dicitur. Qum *Filii* appellatio Christo, tam qâ homo, qam qâ Deus, conveniat. Luc. 1. 35. Gal. 4. 4. Tum, qod *Filius hominis in Scripturis Mediatoris personam designat.* Qum in eis tamen crebrò usurpetur, qæ Christo duntaxat qâ homo, competant. Matth. 8. 20. & 11. 19. nam qod adjicitur,
B nec verum, nec verisimile etiam videtur, *appellationem hanc tantùm usurpari à Christo, ut autoritatem sibi conciliet.* Deniqe, qod, *qum ait*, neqe Angeli, neqe Filius, *Filium aliqid majus & excellentius esse innuit.* Ipsa enim Christi etiam humana natura, qia à divinâ in eandem personam assumpta, eidemqe sic unita, in eminentiorem longè Angelis universis erecta est gradum; & vehementiam habet planè insignem, cum is etiam nescire dicitur, qi idem qâ Deus & Dei filius, & in cœlis agat, idemqe cum Patre sit. Joan. 3. 13. & 10. 30.

C Ut autem hîc Scholæ tricas illas missas faciam, qo modo *nescientiam* & *ignorantiam*, modo inter *ignorantiam puræ privationis* & *ignorantiam pravæ dispositionis*, distingvit. Isti etiam qi ad naturam inferiorem ita restringunt ut *nescientiam* saltem aliqâ ratione admittant, in partes duas dispescuntur. Qidam enim volunt Christum hominem non prorsus qidem nescivisse, sed ideò dictum nescire, qia scientiam illam, qâ id norat, non à se, sed à naturâ divinâ, nescia alioqi hac in parte futura, mens humana habuerit. Ita Gregorius Romanus loco prius indicato: *In*
D *naturâ qidem humanitatis diem novit: sed tamen hunc non ex naturâ humanitatis novit: ergò qod in ipsâ novit, non ex ipsâ novit.* Eodem propendere videtur & Cyrillus *Thesauri lib.* 22. Εἰδὼς γὰρ, inqit, ὡς Θεὸς λόγος, δύναται ὡς ἄνθρωπος ἀγνοεῖν. *Cum norit, ut Deus sermo, potest tamen ignorare, qâ homo.* Et latiùs paulò *ad Calosyr. c.* 14. Καθὸ μὲν νοεῖται Θεὸς, οἶδε πάντα ὅσα καὶ πατήρ. καθό γε μὴν ἄνθρωπος καὶ αὐτὸς, οὐκ ἀποσείεται καὶ ἀγνοεῖσαι δοκεῖν, διὰ τὸ πρέπειν τῇ ἀνθρωπότητι. *Secundum qod Deus esse intelligitur, novit omnia qæcunqe & Pater: idem tamen secundum qod homo*
E *est, nec nescium etiam videri se renuit, qia humanæ naturæ istud convenit.* Et mox: Ἐπειδὴ τὰ ὑπὲρ ἑαυτοὺς οἱ μαθηταὶ μανθάνειν ἤθελον, σκήπτεται χρησίμως μὴ εἰδέναι καθὸ ἄνθρωπος. καὶ φησὶ μηδὲ αὐτοὺς εἰδέναι τοὺς κατ' οὐρανὸν ὄντας ἀγγέλους, ἵνα μὴ λυπῶνται, ὡς μὴ πιστευθέντες τὸ μυστήριον. *Qia discipuli altiora se discere volebant: affirmat utiliter nec se nosse, qâ homo sit; dicitqe nec ipsos nosse qi in cælo agunt angelos, ne contristentur, tanqam indigni habiti, qibus mysterium id concredatur.* Eodem planè dissertatione prolixâ collineare & concedere videtur Athanasius in *Oratione ad-*
F *versus Arianos* 4. Unde & suspectior mihi fit illa, *cum Ario habita* qæ dicitur, *disceptatio*, an Athanasii genuina sit: cum tricis illiusmodi, qales superiùs recensuimus, locum istum inter disputandum allatum & objectum eludat is, qi Athanasii in eadem personam sustinet; qem solidiùs ac simpliciùs longè Athanasius ipse edisserit. Qin & suspicione geminâ de disceptatione dictâ laborantem offendo ipsum in *Scriptoribus Ecclesiasticis* Bellarminum.

Verum horum qos dixi, pars altera Christum, qâ hominem, tunc temporis, qo id proferebat, latuisse prorsus
G sus diem novissimum, concedunt: isqe sensus reverâ simplicissimus videtur. Ita Gregorius Nazianzenus loco superiùs citato: Γινώσκει μὲν ὡς Θεός. ἀγνοεῖν δέ φησιν ὡς ἄνθρωπος. *Novit qidem qâ Deus; sed qâ homo ignorare se dicit*: qod idem forsan & Cyrillus voluit, locis supra allatis. Sed & eodem tandem, post multas tamen ambages concedere videtur Hilarius. Clarissimè Origenes, loco prius adducto, *Dispensationis tempore qadam ignorasse Christum, qâ homo, qæ post eam completam ignorare desierit.* itaqe qod nunc, ante passionem, ait *nescire se*, post resurrectionem, *non scire se diffitetur, sed illorum, qi sciscitabantur, interesse negat, ut sciant*, Act. 1. 9. Atqe hac ratione dictum esse qod scriptum est, Lucæ 2. 52. Ὁ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφίᾳ, καὶ ἡλικίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Prore-

vehebatur Jesus sapientia, ætate, vel statura, & gratia apud Deum & homines.

De qo loco (eo enim jam hoc relicto, divertemus) Epiphanius itidem in *Ancorat. Sect.* 78. Προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ, οὐχ ἡ θεότης ἡλικίας ἐπιδεχομένη, οὔτε σοφίας ὑστεροῦσα, ἡ ὅλη σοφία ὅλη. σοφίᾳ δὲ προέκοπτεν ἡ τοῦ σωτῆρος ἐνανθρώπησις. *Proficiebat sapientiâ & ætate, non deitas, qasi ætatis accessiones admittat; sed nec qasi sapientiæ ea defectum ullum nôrit; qæ est tota sapientia: verum servatoris nostri humanitas*, qo loco, qod Petavius pro ἐπιδεχομένη, ἐπιδεομένη rescribendum suspicatur, nihil est necesse, qanqam in hoc ipso argumento Epiphanius ibid. Sect. 40. Τὸ δὲ προέκοπτεν ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ, ἡ σοφία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐνδεὴς σοφίας, ubi denuò (nam vitium subesse liqet) pro ἡ σοφία, ἐν σοφίᾳ legendum censet Patavius cum sit ἡ potius *qæ est Dei sapientia, sapientiâ non indiget: sed secundum formam servi qam induerat, dictum est.* Qin & illud, qod de Joanne Baptistâ scriptum est, Luc. 1. 80. Τὸ παιδίον ηὔξανε, καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι. *Crescebat puer, & spiritu corroborabatur*, ad Christum retulit, memoriâ lapsus idem ibid. Sect. 69. Ex hoc avtem loco patet, ut nec *scientiæ*, sic nec *sapientiæ* thesavros universos simul semelqe fuisse Christo homini communicatos: alioqi qomodo sapientiâ proficere posset, si sapientiæ omnis apicem perfectionemqe summam jam fuisset assecutus. Siqidem, *ubi perfectio est, ibi nullus utiqe profectus est: cum perfecto nihil addi possit*. Bernardus *de consid. lib.* 2. Perfectus itaqe qo proficiat non habet. & qi proficit, eo ipso qod proficit, perfectus non esse convincitur. Optimè itaqe Cornelius Jansenius, *Concord. Evang. cap.* 12. post alias aliorum interpretationes, locum hunc simpliciter sic explicandum putat, ut dicatur, *Christum secundum sapientiam divinam*, h.e. *eam, qæ ei competit tanqam Deo, non profecisse: secundum sapientiam avtem humanam*, h.e. *eam, qæ ei ut homini competit, vere profecisse, hominis qidem more, sed tamen supra modum humanum.* Neqe enim satisfacit Nicephori Calisti istud, προέκοπτε σοφίᾳ καὶ χάριτι, τῷ κατὰ μικρὸν αὐτὰ προσαναδείκνυσθαι, οὐ τῷ λαμβάνειν ἐπίδοσιν. *crevisse sapientiâ* dici Christum, *qod pavlatim ea in illo magis magisqe elucesceret, non qod incrementum aliqod acciperet.* Et hoc qidem Athanasius Orat. adv. Arian. 4. οὐχ ὁ λόγος ᾗ ὁ λόγος ὁ προέκοπτεν. ἀλλὰ προκόπτοντος τοῦ σώματος, προέκοπτεν ἐν αὐτῷ καὶ ἡ φανέρωσις τῆς θεότητος τοῖς ὁρῶσιν· ὅσῳ δὲ ἡ θεότης ἀπεκαλύπτετο, τοσούτῳ πλεῖον ἡ χάρις ηὔξανεν ὡς ἀνθρώπῳ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις: *Sermo qâ sermo, non proficiebat, sed proficiente corpore, profecit & divinitatis in eodem se exhibentis manifestatio, coram illis qi ipsum intuebantur: qo avtem magis sese exerebat divinitas, eo amplior utiqe homini apud homines gratia accrevit.* Verum post illud alterum coactius pavlò, *proficere* dictum, cum perfectus ipse sit patris perfecti, filius, ὅτι αὐτὸς ἄλλους εἰς προκοπὴν ἀνάγει, *qia alios ad provectum pervehit*, subjungit tandem, τὸ ἐν σοφίᾳ προκόπτειν, οὐκ ἔστι τὴν σοφίαν προκόπτειν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον μᾶλλον ἐν αὐτῇ προκόπτειν. *Illud sapientiâ perficere, non est sapientiam ipsam perficere, sed humanitatem potius in ipsa perficere*: Et mox: Εἰ χρὴ δὲ καὶ πιθανῶς μετὰ τοῦ ἀληθοῦς εἰπεῖν, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ προέκοπτε. *Si disertè simul ac verè loqi velimus, ipse in sese perficiebat.* Sed de clavsulâ ista, hæc qæ sunt dicta, suffecerint.

Cæterum de voce ἡλικία ambigi potest, qo significatu istic adhibeatur: nam χάριν alibi ostendimus, non ita accipiendum, qo modo Joan. 1. 14. ubi χάριτος πλήρης idem dicitur, pro *sanctâ* scilicet *animæ affectione*; sed pro *favore, honore, existimatione*, qæ ab aliis exhibetur alicui. Vulgatus interpres (qem & Erasmus & Castellio secuti sunt) de *ætate* intelligit. qod Beza notat, tanqam supervacaneum: qum *satis intelligatur avgeri ætate, qi pergit vivere.* At verò τὸ προκόπτειν nisi si ἡλικίαν adjeceris, non designabit vel *ætate*, vel *staturâ* etiam *provehi.* Qin & προκόπτειν ἡλικίᾳ pro *ætate provehi* omnino usurpatur, in Æschinis vitâ. Προκόπτων δὲ τῇ ἡλικίᾳ, ἐπὶ τὸ πολιτεύεσθαι καὶ τὰ κοινὰ πράττειν ἀπέκλινε. *Provectus ætate ad gerendam rempublicam & negocia publica administranda se contulit.* Nec usitatè minùs dici solet, qod & Avgustinus *de Verb. Domin. Serm.* 1. observat; *Puer iste adhuc minùs sapit; accedant illi anni, prudens erit.* Notumqe est illud Senecæ, *Epist.* 69. *Qisqis ad sapientiam pervenit, annis pervenit.* Hæc ergo vult Evangelista, Christum prout *ætate*, ita & *sapientiâ* pariter *crevisse*. Proinde & codices qidam sic efferunt; προέκοπτεν ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ. Ita Ambrosius *de incarnat. Sacram. c.* 7. *Jesus proficiebat ætate & sapientiâ; qomodo proficiebat sapientia Dei? doceat te ordo verborum. profectus ætatis, & profectus sapientiæ, sed humanæ est. Ideò ætatem ante præmisit, ut secundum hominem crederes dictum. ætas enim non divinitatis, sed corporis est. Ergò si proficiebat ætate hominis, proficiebat sapientiâ hominis.* Avgustinus itidem *Epist.* 3. hunc locum ob oculos habens; *Ille in suo corpore numeros temporum mensurasqe servavit ætatum, qi sine ulla sui mutabilitate mutando contexuit ordinem seculorum: hoc enim crevit in tempore, qod cepit ex tempore.* Nec Evangelistam cepisse secus videtur Theophylactus, etiamsi scripturam magis receptam seqatur: Ὅρα δὲ πῶς ὁ εὐαγγελιστὴς ἑρμηνεύων τί ἐστι τὸ προκόπτειν, σοφίᾳ ἐπάγει καὶ ἡλικίᾳ, τὴν γὰρ τῆς σοφίας εἶναι λέγει προκοπήν. *Vide avtem, qomodo Evangelista interpretetur qid sit* τὸ προκόπτειν, *addit sapientia & ætate, sapientiæ enim dicit esse* προκοπὴν, *progressum.* Sed nec aliter Theophylactum cepit interpres. Cæterum Beza de *Statura* interpretandum statuit, qo modo sumitur, Lucæ 19. 3. ubi de Zacchæo dicitur, ὅτι τῇ ἡλικίᾳ μικρὸς ἦν: *fuisse parvum staturâ*; & qo modo cum plerisqe aliis sumendum affirmat idem Matth. 6. 27. Luc. 12. 25. ubi Dominus qærit, numqis solicitudine suâ valeat προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα· i. e. ut illi volunt; *staturæ suæ cubitum vel unum adjicere.* De qo loco festivè Tertullianus, *de Spectac. c.* 23. *Tragædos* (Diabolus) *cothurnis extulit, qia nemo potest adjicere cubitum unum ad staturam suam. mendacem facere vult Christum.* Idem ipsum & è nostris non nemo moliri prædicat mulierculas nostrates, qæ Italas imitatæ, subere calceamentis suppacto attolluntur, & mendacio staturæ adjectum eunt. Nec nova hæc sexus illius vituperatio, idem in sui temporis mulierculis tangit Alexis comicus in *Isostasio*, referente *lib.* 13. *pag.* 568. *B.* Athenæo, verbis illis;

> Τυγχάνει μικρά τις οὖσα; φελλὸς ἐν ταῖς βαυκίσιν
> Ἐγκεκάττυται ——
> *Si pusilla est aliqa, suber bavcidi insutum additur.*

Ita enim legendum, βαυκίσιν, ex Clemente *Pædagog. l.* 3. *c.* 2. & Evstathio *ad Odyss.* ι. non ut vulgò legitur, καυκίσιν. Qod eo magis moneo, qia vitiosa illa scriptura in fravdem illexit viros magnos Henricum Stephanum, & Isaacum Casavbonum: qorum ille in *Thesavro* Καυκίδας pro *calceamenti genere* qodam posuit non semel, in voce Διάβαθρον, & in Καυκίζομαι, qod inde deductum existimavit: alter *ad Athen. l.* 4. *c.* 4. βαυκίδας easdem & καυκίδας nuncupatas qandoqe censuit. adducto è veteribus (ut ait) magistris incerti poetæ versiculo,

> Ὁ φελλὸς ἐν ταῖς καυκίσιν ἐγκεκάττυται.

Et reperitur qidem sententiola illa, (dempto tantùm articulo, qem, qo senarium integrum faceret, de suo præfixit) apud Eustathium loco dicto, (sed cum scripturâ, qod supra monui, genuinâ) ex hoc ipso Alexidis dicto desumpta. Qin & Vir doctissimus καυκιζόμενον advertit pro βαυκιζόμενον perperam scriptum apud Athenæum *l.* 4. *pag.* 134. *A.* ex ejusdem comici *Tarentinis*. Id verò Stephanus; cum καυκιζόμενον legeret, τὸ καυκίζεσθαι interpretatur, *saltare*, qia saltationis mentio præcesserat; nec simpliciter id tamen, sed vel *lasciviùs saltare*, vel καυκίδας *indutum saltare*: ita error errorem progenuit, ut ansa trahit ansam. Rectiùs pavlò ex parte Casavbonus, βαυκίζεσθαι, *bavcidas* (non καυκίδας) per lasciviam ostentare. Grammatici veteres: Hesychius, Svidas, Etymolog. Βαυκίζεσθαι, θρύπτεσθαι. Βαυκίζεσθαι, *deliciis, luxu frangi.* Et rursus Hesychius, hunc ipsum forsan respiciens locum; Βαυκιζόμενον, τρυφερὸν καὶ ὡραϊστὴν· Βαυκιζόμενον, *voluptuarium, lenocinio & fuco exornatum.* &, Βαυκίσματα; τρυφερεύματα. Βαυκίσματα, *deliciæ.* Favere tamen poterat interpretationi Stephanianæ, si scripturam rectam animadvertisset, qod inter saltationis species, ab Etymologo, atqe Aristophanis Scholiaste *ad Eqites*, ponitur βαυκισμός·

& esse dicitur Hesychio, Ἰωνικὴ ὄρχησις, *saltatio Ionica.* Accedit & Pollucis, ex *lib.* 4. *c.* 14. sed malè interstincti avtoritas. Καὶ βαυκισμὸς Βαύκου ὀρχηστοῦ, κῶμος ἐπώνυμος, ἁβρά τις ὄρχησις, καὶ τὸ σῶμα ἐξυγραίνουσα. Qæ sic perperam divulsa etiam Joannes Mevrsius in *Orchestram* suam transtulit; & Rodolphus Gvalterus sic reddidit; *Et Bavcismus lasciva saltatio Bavci saltatoris. Et cognomine Comus, delicata qadam saltatio, corpus emolliens.* Ecqid est avtem, κῶμος ἐπώνυμος? avt cujusdam ἐπώνυμος est κῶμος iste? avt qid sibi vult illud, *cognomine Comus*? sed amotâ distinctione irreptitiâ, continuatim legendum, vertendumqe, *Et Bavcismus saltatio à Bavco saltatore sic dicta, delicata qadam saltatio, & corpus emolliens.* Neqe enim κῶμος ibi certam speciem designat, sed pro *saltatione* in genere, lascivâ saltem, usurpatur. Nam de *Como* peculiariter sic nuncupato eodem loci idem seorsum dixerat. Hæc igitur fuerit saltatio illa, de qâ Athenæus *l.* 14. *pag.* 629. E. Ἦν δέ τις καὶ Ἰωνικὴ ὄρχησις παροίνιος, *Erat & Jonica qadam saltatio, qam inter pocula, sive, inter vinum potandum, saltabant.* Atqe pulcrè convenit hoc cum argumento comici, apud qem popularium suorum luxum perditum deplorando qidam,

—— τοῦτο γὰρ νῦν, inqit, ἐστί σοι
Ἐν ταῖς Ἀθήναις ταῖς καλαῖς ἐπιχώριον,
Ἅπαντες ὀρχοῦντ' εὐθὺς, ἂν οἴνου μόνον
Ὀσμὴν ἴδωσιν. ——
Populare claris nunc Athenis istud est;
Simulatqe veteris vini odorem senserint,
Saltant statim omnes. ——

Mox subjicit;

Καὶ τοὺς μὲν ἀγενείους ἴσως ἔχει τις
Χάριν· ἀλλ' ὅταν δὴ τὸν γέροντα Θεόδοτον,
Ἢ τὸν παρασιτοῦντα ἴδω τὸν ἀνόσιον
Βαυκιζόμενον τὰ λευκὰ, τὸν ἄβαλον θ' ἅμα,
Ἥδιστ' ἀνασκολοπίσαιμ' ἂν αὐτὸν ἐπὶ ξύλου
Λαβών. ——
Imberbes qum sunt fortassis qandam id gratiam
Habet: at qum præstigiatorem Theodotum,
Avt impurum gulosumqe parasitum aspicio
Lascive crebro saltantem, & pueriliter gestientem,
Eum edepol suffigere in crucem pervelim mihi traditum.

Jambi qarti clavsulam vitiosissimam esse, nihil habet ambigui. De emendatione havd pariter constat; animadversor doctissimus, τὸ νάβλιον θ' ἅμα, rescribit: νάβλιον forsan voluit alioqi metrum clavdicabit. Ego tamen, βαλλίζονθ' ἅμα, malim: de qa voce consulendus Athenæus *lib.* 8. Comici mens liqet satis: hoc scilicet institutum in imberbibus, sive qi ex ephebis nondum excesserunt, tolerari qidem & gratiam aliqam habere posse agnoscit: at vero cum vetulum aliqem, puta Theodotum circulatorem avt Parasitum qendam impurum, βαυκιζόμενον τὰ λευκὰ καὶ βαλλίζοντα, viderit, carnificis munus obire promptum sese, qo arreptum ejusmodi cruci suffigat. βαυκίζεσθαι ergò, unde comico, βαυκιζόμενον, interpretor, vel τὰς βαυκίδας ἐνδύεσθαι, *crepidis illis indutum esse*, vel τὸν βαυκισμὸν ὀρχεῖσθαι, *bavcismum saltare. Bavcismum* avtem ego qidem dictum suspicer, non à *Bavco* saltatore, ut Pollux censuit; esset enim ex analogiæ ratione, sicut à *Bathyllo* Βαθύλλειος, sic à *Bavco* Βαύκειος, sed ἀπὸ τῶν βαυκίδων à *crepidis* ipsis, qibus pedes induti saltationem eam peragebant: certe qemadmodum *Bavcismus* erat *saltatio Ionica*, ita *bavcis* ista erat *calcei* sive *crepidæ Ionicæ* genus. Etymologus, Βαυκίδες, ὑποδήματα Ἰωνικὰ πολυτελῆ. Βαυκίδες, *calceamenta Jonica multi sumptus.* Et hæ forsan potius à *Bavco* inventore βαυκίδες, sicut ab *Iphicrate* Ἰφικρατίδες, Polluci *l.* 7. *c.* 22. & Svidæ. Qæ apud Hesychium perperam Ἰφικρατῆρες dicuntur. Qanqam Stephanus à βαυκὸν velit, qod *jucundum* & *delicatum* significet. Hesychius; Βαυκὰ τὰ ἡδέα· & Etymologus, Βαύκαλον, μαλακιζόμενον, τρυφερὸν, καὶ ὡραΐζον· βαυκὸν γὰρ τὸ τρυφερόν. Βαύκαλον, *molle, voluptuarium, fuco ornatum: βαυκὸν enim lenocinio ornatum.* Qo loco ambigo, an avtor non βαύκαλον, sed βαυκιζόμενον scripserit: & hoc series literarum poscere videtur.

A Vide Hesychium supra. Luxum itaqe Atticorum suorum, & senum præcipue, comicus à gestu, tum & ab indutu, perstringit Ionico. Qod saltationes Ionicas, Ionicis induti pedes crepidis imitarentur. Qidsi & inter saltandum etiam Ionicum aliqid cantillatum adjecerimus: certè, βαυκισμὸς est etiam, avtore Hesychio, εἶδος ᾠδῆς, πρὸς ὄρχησιν πεποιημένον, *cantilenæ species ad saltationem compositæ.* Ionica & hæc dubio procul; prout & illæ. Motus avtem modosqe sicut & mores Ionicos, lasciviæ ac mollitiei nomine cumprimis notatos fuisse, notissimum est. De mo-
B ribus Athenæus l. 14. p. 625. B. τὰ τῶν νῦν Ἰώνων ἤθη τρυφερώτερα. *Nostra ætate Jonum mores deliciis sunt perditissimi.* De motibus Flaccus, *l.* 3. *Ode.* 6.

Motus doceri gavdet Ionicos
Matura virgo: & fingitur artibus
Jam nunc, & incestos amores
De tenero meditatur ungvi.

De modis Maximus Tyrius *Dissertat.* 21. Οἱ ἐν Σικελίᾳ Δωριεῖς, Συβαριτικῶν αὐλημάτων ἐρασταὶ γενόμενοι, καὶ ὀρχήσει ἐπιτηδεύσαντες, εἰς ἣν ὁ αὐλὸς ἠνάγκαζεν Ἰώνων, ἀφρονέστε-
C ροι μὲν, τὸ εὐφημότατον, ἀκολαστότεροι δὲ, τὸ ἀληθέστατον ἐγένοντο. *Dores Siculi, postqam Sybariticarum tibiarum musicam affectare ceperant, & saltationi ei operam dare, qam excitare consvevit fistula Ionica, stolidiores qidem ut lenissimè dicam, neqiores verò, ut verissimè proloqar, extitere:* qo loco & αὐλοὺς Βαθύλλου καὶ ᾠδὴν Ἰωνικὴν, *Bathylli tibias cantionemqe Ionicam* conjungit.

Non possum verò viro doctissimo assentiri, qod ostentatorem ineptum aliqem duplici nomine à comico perstrictum censet; altero, qod *bavcides albas gestaret*, cum eæ ferè
D *crocei coloris* essent, ut scribit Pollux: altero, qod *eis indutus saltaret, qæ ad saltandum in totum ineptæ erant*; qum *bavcidibus solitum suber suppingi* qemadmodum eis, qæ ἀπὸ τοῦ φελλοῦ nobis hodie appellantur *Pantofellæ.* Ut enim ὕστερον πρότερον more Homerico, à posteriore ordiamur. Non seqitur, qia mulierculæ aliqæ, qæ pusillo erant corpore, subere bavcidibus suppacto staturam ibant adjutum, ideo in bavcidibus istud perpetuum fuisse, nec hoc genus ullas sine subere confectas. Contrarium potius hinc elicitur. qid enim erat opus ut pusillæ bavcidibus suis suber insui pro-
E curarent, si perpetuus hujus in bavcidibus usus fuisset. Imo *bavcidum* duo genera fuisse potiùs videatur; qorum alterum alutam solam suppactam haberet, qales sunt qas nos pumps dicimus, freqentis in saltationibus usus; alterum, qod & suber insutum; qales Italorum *Chappini*, & nostratium Pantofels. mulierculis plurimum apud gentem utramqe in usu. Muliebre calceamentum fuisse docet nos Pollux *l.* 7. *c.* 22. Αἱ δὲ βαυκίδες, πολυτελὲς μὲν ὑπόδημα, κροκοειδὲς, γυναικεῖον. *Bavcides pretiosi erant calcei, crocei & muliebres.* & Hesychius; Βαυκίδες, εἶδος ὑποδήματος γυ-
F ναικείου: *Bavcides species erant calceamenti muliebris*, qod viri propterea, nisi delicatiores fortè & effeminatiores, non gestarent. ad saltationis verò usum incommodum fuisse, qod evincat nihil est. Imo in adolescentioribus βαυκίζεσθαι, vel *saltatione illa uti*, vel *calceo illo saltantem indutum esse*, non improbat censor comicus ille; in senibus duntaxat indecorum & flagitiosum arbitratur. qia dispar utiqe ætatis hujus utriusqe ratio:

Nec omnis ætas, Lyde, ludo convenit,

ut Plavtinus ille *Bacch.* 1. 2. Ita nec saltatio illa lascivior,
G nec pedis indutus delicatior, senes illos decebat, qos gravitate insignes oportebat extitisse. Tum de colore qod dicitur, croceo reverâ plerumqe fuisse videntur bavcides istæ. Et forte an *baxa* cum bavcide eadem fuerit, & vox ista, qod usu venit, ab illâ deflexa, qanqam & apud Hesychium legas, Πάξ, ὑπόδημα εὐσύνδετον, ἢ τέλος ἔχειν. Πάξ *calceus bene subligatus, vel finem habere*, ut illo *baxam*, an *baxeam*, hoc, *Pax*, πάξ, adverbium, qo silentium indicitur, & inciditur sermo, significatum voluerit. Sic enim Terentius *Heavton.* 4. 3.

Unus est dies, dum argentum eripio, pax: nihil amplius.
Totum opus hoc sparsum, crinis. Velut Antiphila. Pax.

Sic & Avsonius *Grammaticomastigem* suum clavdit; Verum

rum βαυκὶς & *baxa* geminæ ferè videntur. πλυπελὶς illa, nec ista minus. crocea illa plerumqe avrea, deavrata saltem & ista. Septimius *de Idololatr. c. 8. soccus & baxa qotidie deavrantur.* & *de pallio c. 4. Si Philosophus in purpura, cur non in baxa? Tyrium calcari nisi avro, minimè Græcatur.* muliebris illa, muliebris & ista, si Salmasio credimus. Movere posset, qod de Alexandro Spartianus; *Baccas albas habuit, non coccineas, ut prius solebant*, si cum Lipsio *Elect. l. 1. c. 13. baxeas*, legerimus; præsertim, cum *baxa* & *baxea*, ut *caliga* & *caligea*, idem sint, astipulante etiam, *in Histor. Avg.* Salmasio. sed *braccas* legendum agnoscunt eruditi pleriqe. Movet, qod Apulejus *Miles. l. 2.* Zachlam Magum Ægyptium *palmeis baxeis* pedes indutum describit, sed & semet in *Floridis baxeas eas*, qibus indutus erat, *de sutrina præstinasse* profitetur. qanqam enim malè avt hinc, avt è Septimio colligas, *baxeas philosophis speciatim attribui*, qod & Franciscus Junius opinatur; qi & non è *bavcide* deflexum, sed ἀπὸ τῆ βαξέως derivatum, sed minus, ego si qid videam, probabiliter, nominis id avtumat: tamen viris qoqe in usu fuisse ex utroqe & avtore, & loco liqet. Cæterum colorem qod attinet, non unius duntaxat, avt *baucis*, avt *baxa* fuisse videtur, nec crocea, opinor, minùs qam alba, in viro vetulo indecora fuerit. Albos certè calceos mulierum familiares fuisse, avtor est Pollux *l. 7. c. 22.* Λευκὸν ὑπόδημα, μάλιστα ἑταιρικόν. *Albi calcei, maxime meretricii.* Et docet illud Nasonis artis *l.*

Pes malus in nivea semper celetur aluta.

Meretricum maximè, fuisse & virorum liqet ex Martialis istis, *l. 7. Ep. 32.*

Sordidior cœno cum sit toga, calceus avtem
Candidior prima sit tibi, Cinna, nive.

Sed elegantiorum ferè & delicatorum tantum, itaqe de Avreliano Vopiscus c. 49. *Calceos mulleos, & cereos, & albos, & hederacios viris omnibus tulit, mulieribus reliqit*, qem locum frustra solicitasse, dum pro *albos galbos* substitutum it, Lipsium, clarissimè revincit Salmasius. Non itaqe tam inepti arguisse videtur comicus vetulos hos, qod *baxas albas* gestarent, cum *croceas* potius debuissent, qam indecori turpisqe, qod muliercularum molliumqe calceatum æmularentur.

Atqe hæc hactenus in transitu ex occasione dicti Dominici de cubito ad staturam adjiciendo; prout & tralatores & interpretes consensu unanimi & accipiunt & accipiendum pronunciant.

Reclamat unus duntaxat Andreas Dunæus noster & ἡλικίας nomine eo loci, non *staturam*, sed *ætatem* designari contendit. qam expositionem, qo aliorum animis, ut magis probabilem insinuet, sic ratiocinatur. Cubiti, *qam Christus loqitur*, adjectio, *pro re minima habetur. Subjungit enim, Luc. 12. 26.* εἰ οὖν οὔτε ἐλάχιστον δύνασθε. *Si ne id qidem, qod minimum est, potestis, at cubitus staturæ cujuspiam adjectus, pro re minimâ vix potest commodè censeri; qum commoda hominis etiam militaris statura pedes seni, vel unciis etiam duabus minùs, habeatur*, ut Vegetius de milit. l. 1. c. 5. *maxima proceritas, summusqe adolescendi modus septem pedes statuantur; Sic Varro hebdomadib. à Gellio l. 3. c. 10. lavdatus, utpote intra qam Hercules ipse substitisse, credatur. Solinus Polyhist. c. 1. inde Burgundiones septipedes, qasi corpore procerissimo, Sidonio dicti non semel, l. 8. Ep. 9. carm. 12. Ut commoda etiam militaris viri statura partem tertiam constituat cubitus. nec pro minimo videatur haberi debere, si mensuræ suæ tertiam qis adjecerit partem.* Itaqe de *ætate* Dunæus noster sumi postulat: qo modo sumitur Joan. 9. 23. ἡλικίαν ἔχει *ætatem habet.* & Hebr. 11. 11. παρὰ καιρὸν ἡλικίας *præter ætatis rationem.* Sic enim qandoqe tempus dimetiri solemus, ut cum vulgari sermone dicimus exacto à solstitio hyemali mense, *diem passus gallinacei mensura produci*, a Cocks-stride: cum Rex vates Hymno 39. v. 5. *Palmares disposuisti dies meos.* Inde & dicta proverbialia. Σπιθαμὴ τοῦ βίου *Spithama vita.* Diogenian. *cent. 8. par. 17.* Et ex Alcæo, (non Alexide ut Andreas Schottus memoriâ lapsus *ad Zenobii collectan.*) apud Athenæum l. 11. δάκτυλος ἁμέρα *digitus est dies.* pro qo perperam, cum interpretatione geminâ, parœmiam ἡ ἡμέρα nobis substituere, (qi & Erasmo imposuerunt) Zenobius *cent. 3. par. 10.* Diogenianus *cent. 4. par. 13.* & Svidas; Δακτύλου ἡμέραν, *Datyli* (qi nullus unqam extitit) *diem.* Verum errorem hunc jam olim animadverterunt viri magni, Henricus Stephanus *ad odas Anacreont.* Hadrianus Junius *adag. cent. 9. ad. 32.* & Isaacus Casavbonus *ad Athen. l. 11. c. 8.* Inde & Alcæum imitatus nescio qis *Epigram. l. 7.* δάκτυλος ἠώς· *digitus brevis est lux.* Etiamsi avtem hyperbolicis locutionibus istiusmodi humanæ vitæ, cum æternitate compositæ, brevitatem miram exprimere satagebant: qemadmodum & moles humana & proceritas summa, ad *locustæ* modulum instar habere dicitur, si ad numinis immensitatem instituatur collatio. Esaj. 40. 22. imo nuncii Israelitici terram Cananæam perscrutatum missi, sese ajebant *pro locustis haberi* posse cum Anacidis comparatos: Num. 13. 34. qin & terræ totius ambitus pro puncto habetur, si cæli cuncta ambientis spatium ingens attenditur. Cicero *Tuscul. l. 1.* & Seneca *ad Marc. c. 20.* tamen si ævi spatium cum corporis dimensionibus committatur, minus multo notabile additamentum videbitur, si illi potiùs qam isti *cubitus* dicatur *adjectus.* Accedit scopus dictionis Dominicæ. is est, ut à solicitudine anxiâ corpusculive mole περὶ τῆ βιωτικῆ suos dehortetur. Atqi non tam de staturæ modulo attollendæ, qam de ætatis spatio protollendo, vitæqe terminum protelando, anxios habet solicitudo nimia miseros mortales. Illud forsan est voti qandoqe, sed voti tantum, hoc, non freqenter, sed jugiter ferè, consilii. nec aliam ob cavssam, adeo sunt homunculi de victu ac vestitu soliciti, qam qod ab istis adminiculis vita pendere videatur; ut si ista suppetant, ætas prorogari possit, subtractis verò decurtari necesse habeat. Proinde à mole corporis, qæ à staturâ pendet havd parum, ad ætatis spatium argumentatur Marcus Imperator *Comment. lib. 6. Sect. 48.* Μὴ δυσχεραίνεις, ὅτι ποσῶν δὲ τινῶν λιτρῶν εἶ, καὶ οὐ τριακοσίων; οὕτω δὴ καὶ ὅτι μέχρι ποσῶνδε τῶν ἐτῶν βιωτέον σοι, καὶ οὐ μέχρι πλείονος. ὥσπερ γὰρ τῆς οὐσίας ὅσον ἀφώρισταί σοι, στέργεις· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ χρόνου. *Nunqid malè te habet, qod tot vel tot librarum es, non avtem trecentarum? pari modo ne molestum tibi sit, qod tot vel tot annos, non ulterius victurus es. Sed sicut ea qæ tibi assignata est, mole contentus es; ita de tempore pariter habeas.* De mole scilicet avt staturâ minus anxii esse consveverint, qia putant frustra id fore: de ætate secus esse assolet. Atqe hæc pro Dunæi nostri sensu asserendo suffecerint.

Cæterum huic capiti anteqam colophonem imponamus, de Jesajæ vaticinio qodam dispiciemus; qod de Christi pueri incrementis interpretantur pleriqe. Extat, istud vaticiniorum illius, cap. 7. vers. 15. ubi Vulgatus Interpres; *Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum:* atqe ita prior Symmachus, εἰς τὸ γνῶναι αὐτὸν ἀποδοκιμάσαι τὸ κακὸν, καὶ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Nam LXX. qos appellant Interpretum versio hic insigniter est mendosa: qod & Hieronymus monuit. Mitto, qi de Vatis, qem secum tunc habebat filio, accipiunt; Mitto, qi coactè nimis vertit, *Butyrum & mel faciet comedere*, Junium. Domini Lavrentii Ramirezi de Prado, qam dedit loci hujus interpretationem *Pentecontarchi*, *cap. 8.* cum fundamento ejusdem, pavcis excutiemus. Primò itaqe hoc statuit, *in eadem semper mansurum sententiâ professus, unius vocis unicam esse significationem, reliqas illi per tropos accommodari.* Tum à thesi ad hypothesin descendendo, *particulam* [*ut*] *qæ apud Grammaticas variè distrahitur, unum semper intellectum habere, similitudinis duntaxat.* Itaqe eodem prorsus significatu, sumi vult particulam hanc, in illo Terentii, *Phorm. 4. 4.*

Ut te qidem omnes Dii Deæqe Superi, Inferi,
Malis exemplis perdant.

Et in Ovidii illo, *Epist. 1.*

Protinus ut venias, facta videbor anus.

Qo in Horatii isto, *lib. 1. Ep. 8. n. 17.*

Ut tu fortunam, sic te nos Celse feremus.

Interesse tantum, qod apud comicum desit, oro, vel precor; apud Nasonem, esto vel fac, vel demus.

Demus nos illi, qod primò posuit, *Unius vocis unicam esse*

esse significationem, propriam nempe, sive *primariam*. Tropicas enim plures exigit rerum qam vocum seges multò uberior. Seneca *de Benefic. lib.* 2. *c.* 34. *Ingens est copia rerum sine nomine, qas non propriis appellationibus vocamus, sed aliunde commodatis. pedem, & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis. Canem, & venaticum, & marinum, & sidus: qia non sufficimus, ut singulis singula assignemus; qoties opus est, mutuamur.* Cæterum, non est continuo vox, dictiove eadem, sive notionem, sive originem spectes, qæ eisdem exaratur literis, eodemve profertur sono. V. G. ἔδει, temporis infecti, à δεῖ, *oportet*, & ἔδει, præsentis, ab ἔδω, *comedo*, ecqis eadem esse dixerit? Sic δοκῷ, *trabi*, & δοκῶ, *duco, existimo*. qorum illud nomen, hoc verbum est: unde qæsitus Stratonico jocus dicam, an serius, sed ambiguus, sermo, cum hominem atheum oppressisse in convivio delapsa trabs, Ἄνδρες, δοκῶ, εἰσὶ Θεοὶ, εἰ δὲ μὴ εἰσὶ, δοκῷ εἰσι. *Viri, ut arbitror, sunt Dii: si vero nulli sunt, tamen trabes sunt.* Refert Athenæus *lib.* 8. *p.* 350. *D. Ventum* & tertius à *Ventus* nomine recto, qem appellant casus, & à *venio* verbo supinum, qod dicitur, prius. inde comico in *Curcul.* 2. 3. ludicra festivitas;

> —— C. *Obsecro, hercle, facite ventum ut gaudeam.*
> P. *Maximè.* C. *qid facitis? qæso.* P. *Ventum.* C. *nolo eqidem mibi*
> *Fieri ventulum.* P. *qid igitur vis?* C. *esse, ut ventum gaudeam.*

Sic *facies*, nomen, & *facies*, verbum: unde distichon joculare;

> *Qid facies, facies Veneris cum veneris ante?*
> *Ne sedeas, sed eas; ne pereas per eas.*

Color, χρῶμα, & *color*, θεραπεύομαι. *interminatus*, à *terminando*; & *interminatus* à *minando*: qod viris doctis imposuit apud Flaccum *Epod.* 5. 39. *fores*, θύρα; & *fores*, εἴης: *fio*, unde *suffio*, θύω, & *fio*, φύομαι. *Manes* pro umbris, *manes*, nomen servile, & *manes*, verbum, non à *maneo*, Indicativum, sed Subjunctivum à *mano*. *Est*, ab *edo*, & *est*, ἐστί. *Canis*, ᾅδεις, & *canis*, κύων. *qod*, Relativum, & *qod* Causale: qæ diversis orationis partibus accensentur. Idem de particulâ *ut* dictum sit. *Ut Similitudinis*, adverbium; adjunctivum, vel concessivum, conjunctionem esse, norunt & qi sub Orbilio ferulæ metuentes agunt. nec aut rogandi, qod loco altero, aut concedendi verbum, qod altero deesse præsumitur, suppletum, *similitudinis* notionem ullam, vel addit, vel prodit. Imò sententiæ istius absurditas magis fiet conspicua, si loco *ut* particulæ similitudinis notam, huic synonymam aliam aliqam substitueris. V. G. Si Terentii illud sic extulerimus,

> *Qemadmodum te qidem omnes Dii Deaqe perdant.*

Nasonis illud *Heroid.* 1. 116.

> *Protinus ut redeas, facta videbor anus.*

Nonne etiam tironibus risus ludibriumqe debebimus? Ita qi *Grammatistis* scilicet illis illudit, qi *ut* pro *qamvis* accipi dicunt, ipse Grammatistarum etiam pusionibus irridendum se propinat.

Verum observatione istâ, primo *Juvenalis loco obscuro*, tum *Esaja* etiam *alteri lucem daturum* pollicetur. Juvenalis locus est è *Satyrâ* 10. *v.* 97.

> —— *Sed qæ præclara & prospera tanti,*
> *Ut rebus lætis par sit mensura malorum.*

Scilicet *fac*. atqi, ô illustrator eximie, claro satis per se loco, sicut ille olim fenestrarum, qas condiderat tessellis vitreis singulis succo sepiæ atro inscribendo, *Fiat Lux*, non lucem, sed tenebras meras offudisti. prout codices omnes exhibent erotematicè efferendo, sensus satis proclivis est, qem & vetus scholiastes adnotavit; *qid juvat tanti æstimare bona, si cum his & mala* (pari planè mensurâ) *perveniant?* *fac* autem tuum si suppleverimus, sensus nullus qisqam futurus est.

Sed Vatis verba fælicius forsan nobis enucleaturus est. Videbimus. *Ita*, inqit, *in illo Isajæ c.* 7. *v.* 15. *Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum. Si vellem hujus loci interpretationes enumerare, nunqam finis*

A *esset.* Bene habet ergò, qod enumerando abstinueris; ne dum infinitâ interminataqe illarum tu recensione, nos relectione distinemur utriqe, ad eximiam tuam illam pervenire neutris unqam daretur: ita sagacitatis tuæ fœtus iste pretiosissimus in ipso partu periisset. Sed ulterius videamus.

Sunt, inqit, *qi qærunt, qid simile habeat butyrum cum re malâ, aut mel cum re bonâ, vel contra. qare sit analogia mellis & butyri, cum malo & bono.* Et certè sannis excipi dignì fuerant, qi ista qæsierant, & in rebus seriis sacrisqe
B tam licenter pueriliterqe luserunt. Qibus tamen ex populari ipsius Joanne Huartio de Sancto Joanne, illis aliqid responderi poterat; siqidem is in tractatu, qem de *examine ingeniorum* inscripsit, ex hoc Vatis loco probare contendit, ad indolem acuendam, solertiamqe comparandam, plurimum conducere victum, qalis istic nunc describitur, puerulis adhibitum.

Verum *ex Grammaticâ ratione facilè elucidaturum, luciqe daturum hæc se omnia* ait Pentecontarchus. Itaqe tanqam scholaribus μειδίαχος an παρθενοφόρος qis præcipien-
C do, *dic*, inqit, *deesse huic orationi.* Esto, Fac, Demus. Ut sit sensus, *Puer hic, qi nasciturus est, Deus est: Sed more puerorum educabitur, butyro scilicet & melle: ut parvuli infantuli solent educari; qamvis ipse sit perfectus, nec in sapientiâ possit crescere*: h. e. *demus ipsum jam posse reprobare malum, & eligere bonum, qod est perfectorum*; *ipse tamen, ut pueri cæteri, alendus est butyro & melle.*

Animadverti non semel magniloqum istum, ab aliis, tacito autorum nomine, explicationes mutuari; sed qas sibi non immeritò adscribat, cum referendo corrumpat, ut
D suas faciat: Ita in Pradensem nostrum verè competit, Martialis illud, *l.* 1. *Ep.* 39.

> *Qem recitas, meus est, O Fidentine, libellus;*
> *Sed male dum recitas, incipit esse tuus.*

Sic ergò Hieronymus in locum: *Ne eum putes in phantasmate nasciturum, cibis utetur infantiæ; butyrum comedet, & lac: & licet multa post secula de eo Evangelista testetur; Puer autem proficiebat sapientiâ, & ætate, & gratiâ apud Deum & homines: & hoc dicatur, ut veritas humani corporis approbetur: tamen adhuc pannis involutus, & butyro pastus ac mel-*
E *le, habebit boni maliqe judicium, ut reprobans mala, eligat bona: non qod hoc fecerit, aut reprobaverit vel elegerit; sed qod scierit reprobare & eligere; ut per hæc verba noscamus, infantiam humani corporis divinæ non præjudicasse sapientiæ.* Ita reverâ Hieronymus, à qo sumpsit, licet id dissimulaverit, Pradensis, qi vaticinium istud προφητείαν, à dictionis propheticæ mente, longiusculè recedens. Cum in textu dicatur planè, non tunc temporis fore ut bonum eligat, malum spernat, dum butyro ac melle adhuc pascitur; sed butyro ac melle pastum iri, ut enutritus hisce, &
F educatus, postea id possit. Nam Cyrillo ac Procopio Græcis venia debetur, qi commatii seqentis versionem pravam secuti, τὸ θεοπρεπὲς τῆς γνώσεως, sive *Deitatis indicium* autumant dari, ὅτι μὴ ἐκδέχεται τὸν χρόνον τῆς ἡλικίας πρὸς διάκρισιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, *qod ætatis tempus consuetum non sit expectaturus, ad boni maliqe discrimen habendum.* Veruntamen haud ita erat literarum Hebraicarum ignarus Hieronymus, ut particulam ל verbo infinito junctam, pro *licet*, vel *qamvis* sumeret, etiamsi hunc vaticinii illius sensum esse voluerat. V. G. si qis verba illa Asaphi Hymn. 78. v. 71. *A ter-*
G *go fœtarum adduxit eum, ut pasceret Jacobum populum suum;* tractando & pro concione explicando, diceret, *Davidem, etiamsi ovibus pascendis assuevisset, tamen populi Israelitici pastorem, principemqe extitisse.* aut *demus Davidem principem fuisse populi Dei; at prius tamen ovium pastor extiterat, qam ad principatum illum evectus est: uti ex hoc loco discimus.* Numqid ex istius explicatione, vel applicatione potiùs, istiusmodi, conseqetur, supplendum in textu, *Esto, Fac, Demus*, si syntaxin rectam plenamqe dare volumus. Certè qi Esajæ verba sic reddiderit, *Butyrum & mel comedet, esto ut sciat reprobare malum, & eligere bonum*; & sensum corrumpet, & syntaxin auribus Latinis absonam planè exhibebit. At enim vero, omnem superat absurditatem, particulam *ut*, qoqo modo explicare libuerit, pro *similitudi-*

nis

ris notâ istic velle haberi. Sensus verò Vatis, Grammaticus saltem, tam in proclivi, qam imber est, qando pluit. *Eodem modo, qo infantuli solent*, ut Calvinus, sive etiam *lavtè satis*, ut Ursinus, *educabitur* ille, qicunqe est de qo sermo habetur, *donec ad eam ætatem pervenerit, qâ bonum à malo discernere qeat*, sive ut vulgo dicimus, *usqe ad annos discretionis.* Firmant mentem hanc seqentia, *Nam anteqam nôrit puer iste, spernere malum, & eligere bonum, derelicta erit regio illa à regibus duobus suis.* Nec accedo tamen Piscatori, qi *ineptum* planè censet; ut ל hîc per *caussalem* reddatur: nam & in hac parte sensus satis clarus est, *ut sciat discernere inter bonum & malum*: h. e. à conseqenti, ut adolescat: qia ad ætatem adultiorem, ea vis & facultas solet conseqi. sicut infantis, puerulive ἀδιάφορος est, *qi dextram à leva havd internoscit*, Jonæ. 4. 11. Ita istic adolescentis, avt adulti jam, *qi boni maliqe discrimen novit.* Priorum illorum errorem vidit Oecolampadius; sed dum eum declinat, in alium havd minùs conspicuum incidit. *Scrutantur*, inqit, *hîc alii, ut hinc doceant de perfectâ scientiâ animæ Christi, atqi Propheta nihil aliud docere voluit, qam qod more puerili abhorruit ab amaris, appetieritqe svavia. Et in seqentibus; priusqam sciat reprobare mala*, i.e. *priusqam comedat butyrum & mel.* Havsit avtem hoc ille à Camio, qem non lavdat tamen; qi sic explicat verba illa, *malum spernere, cibum malum aliqem avt amarum oblatum, ore clavso, respuere; bonum eligere, svavem gratumqe palato, ore reserato, admittere.* Verum ista puerilis avt infantilis etiam, nimis est interpretatio. Atqe hæc tam de Evangelistæ verbis illis, qam & de Vatis Evangelici istis suffecerint.

CAPUT XXVII.

Joan. 1. 16. Χάριν ἀντὶ χάριτος, *qid velit. Varia, variorum sententiæ recensita. Dunæi reliqis prælata; Theognidis formulâ parili firmata. huic vicina eademqe ferè adjecta. Job.* 10. 17. *& Hymn.* 42. 8. *explicata. Jedajæ è* Mundi examine *dictum.* 2 Cor. 11. 20. Λαμβάνειν *qid sit. Qorundam interpretationes dilutiores rejectæ. Aliorum loci sensui genuino propiores proposita. Accipere & rapere plerumqe opposita; pro eodem qandoqe usurpata: ac* λαμβάνειν *pariter.* accipiter *unde dictus. Dunæi interpretatio probata, & locorum collatione firmata.* λαμβάνειν, qæstum facere. λῆμμα *inde, &* λῆψις qæstus.

DUnæi doctissimi τοῦ μακαρίτου qum in superioribus meminerimus, havd abs re fuerit, si alia ejusdem nonnulla havd perinde vulgata, avt vulgaria etiam, adjecerimus. Habetur locus insignis Joannis, c. 1. v. 16. in qo enarrando multum à se invicem dissident interpretes. Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. *Ex plenitudine ejus omnes accepimus & gratiam pro gratia.* χάριν ἀντὶ χάριτος qid velit, qæritur. Neqe enim ita potest accipi, qo modo illa apud Evripidem Helenâ; χάρις γὰρ ἀντὶ χάριτος ἐλθέτω. *ut beneficium beneficio rependi* intelligatur. Alii ergò volunt, χάριν ἀντὶ χάριτος, sive *gratiam pro gratiâ* dici, *gratiam sub ratione gratiæ acceptam*: atqe ita Thomas Cajetanus. Alii, *gratiam cooperantem, pro gratia operante*: atqe ita Hugo Cardinalis. Alii, *gratiæ avgmentum pro bono usu gratiæ*: atqe ita Hugo idem & Piscator. Alii, *gratiam vitæ pro gratiâ fidei*: atqe ita Avgustinus & Aqinas. sive, *gloriæ pro militiæ*; ut Bernardus *de tempor. Serm.* 88. sive, *mercedis pro justitiæ*, ut Avgustinus *de grat. & lib. arbit. c.* 8. sive, *patriæ pro viæ*; ut Hugo Cardinalis. sive, *fœlicitatis pro sanctificationis*; ut Gregorius *in Psal. pœnit.* 7. sive, *glorificationis pro justificationis*; ut Fulgentius *ad Monim. l.* 1. Alii, *gratiam apud Deum, pro Dei gratiâ erga Christum*; atqe ita Ferus, Flaccius, Hemingius, Cruciger. Alii, *gratiam ei qam Christus ipse apud se habet analogam; qo modo cera sigillum suæ geminam impertitur imaginem*; atqe ita Zacharias Constantinopolitanus, Joannes Calvinus, & Joannes Prestonus noster.

A Alii, *spiritualem pro terrestri*; atqe ita Brentius. Alii, *novam pro veteri*; τὴν νέαν ἀντὶ τῆς παλαιᾶς· sive, *Evangelicam pro eâ qæ fuit Veteris Testamenti*; atqe ita Nonnus, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Evthymius, Avgustinus, Lyranus, Jansenius, Scaliger, Heinsius, Beza. Alii, *gratiam salutarem pro originali, sive eâ qæ est homini primitus condito data*; atqe ita Ez. Culvervellus noster *tract. de fide.* Alii, *gratiam summam*; atqe ita Oecolampadius. Alii, *uberrimam, copiosissimam*; atqe ita Musculus & Aretius: sive, *gratiam gratiâ cumulatam*;

B ut Dunæus noster: qod & probat Piscator; improbat Beza; qia phrasis istiusmodi apud Græcum scriptorem idoneum nullum reperiatur exemplum, qo Hebræo חן על חן χάριν ἀντὶ χάριτος respondeat. Verum producit noster, qi id primus (opinor) animadverterat; qod & scripto prodidit Rever. vir. D. Joannes Davenantius Sarisburiensis Episcopus, in acuto atqe accurato suo illo *de justitiâ habituali & actuali* tractatu *cap.* 61. ex Theognide istud;

> Τεθναίην δ᾽, εἰ μή τι κακῶν ἄμπαυμα μεριμνῶν
> Εὑροίμην, δοίης τ᾽ ἀντ᾽ ἀνιῶν ἀνίας.

C

> *Qin moriar, si nulla datur mihi meta malorum;*
> *Tristia sed mihi pro tristibus adjicias.*

Planè ἀνίας ἀντ᾽ ἀνιῶν dixit, qo modo χάριν ἀντὶ χάριτος. *A plenitudine*, inqit, *illius accepimus nos omnes, & gratiam gratiæ accumulatam.* Liceat tamen & nostram sententiam proponere: sed qæ re ipsâ tamen cum novissimâ istâ fere est eadem. χάριν ἀντὶ χάριτος, sive *gratiam loco gratiæ*, existimo *gratiam* esse *gratiæ qasi succenturiatam & jugiter succedentem, subinde novam.* Qo modo & ἀνίας ἀντ᾽ ἀνιῶν Theognis, *tristia tristibus, mœsta mœstis, molesta molestis*

D *succedentia*, ubi scilicet ut Sophocl. Ajace v. 875.

> Πόνος πόνῳ πόνον φέρει.
> *Labor labori laborem cumulat.*

Et, (uti Senec. *Herc. Fur. Act.* 2.)

> *Finis unius mali, gradus est alterius.*

Qemadmodum de se Job. 10. 17. *Vices & exercitus sunt contra me*, i. e. afflictionum turmæ sibi invicem succedentes me oppugnant. Et David, Hymn. 42. 8. *abyssus abyssum invocat; omnes fluctus & undæ tuæ super me transeunt*, i. e. mala malis ita succedunt, ut *unda supervenit undam*, sive,

E ut *ulcus supervenit ulceri*, uti Celsus *l.* 5. *c.* 28. R. Jedajas in examine mundi aptissimè sic Hebraicè expressit, *Sect.* 17. לא יאבה השקיטני כאבות מרעות ומכאבי מכאבות חדשים יבקעי *Non vult permittere me ut qiescam, sed doloribus malis, & post eos*, vel, *pro eis, qos perpessus sum dolores, doloribus novis diffindit me.* Qod de malis & molestiis illi, de bonis donisqe gratiosis dixit Evangelista.

In illis Apostoli ad Corinth. Epist. 2. cap. 11. vers. 20. Ἀνέχεσθε γὰρ, εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, εἴ τις κατεσθίει, εἴ τις λαμβάνει, εἴ τις ἐπαίρεται, εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει. *Suf-*

F *fertis enim, si qis vos in servitutem adigit, si qis accipit, si qis attollit sese, si qis vos in faciem cedit.* Non videntur assecuti interpretes, qod τὸ λαμβάνει velit. Vetus interpres jejunè exiliter nimis, *si qis accipit.* Beza, *si qis stipendium accipit*: voce ὀψώνιον ex commatio 8. suppletâ. Castellio; *si qis dona accipit.* Atqi cum reliqa omnia, qæ Apostolus istic loqitur, atrocioris, gravioris saltem, sint criminis, dictionis vim nihil horum satis exprimere videtur. Accedit qod nihil magni avt insolentis videatur, pati aliqem, qi vel muneris obiti mercedem aliqam, vel etiam sponte data

G accipere velit. Accessit propius pavlo Primasius; *si qis devorat, si qis accipit*, i. e. *substantias vestras accipiendo vel rapiendo consumit.* Ut *accipere* hoc loco pro *diripere* sit. Gregorius itidem *in Job. l.* 33. *c.* 16. *Si qis accipit*, i. e. *si qis rapit: accipere enim aliqando dicimus avferre; unde & aves illæ qæ sunt rapiendis avibus avidæ, accipitres vocantur.* Qæ eadem Isidorus habet, *Origin. l.* 12. *c.* 7. inde de Antiocho Selevci fratre; *Hierax est cognominatus; qia non hominis, sed accipitris ritu, in alienis eripiendis, vitam sectaretur.* Qanqam *accipere* & *rapere* opponi solent plerumqe. Julianus Imperator apud Marcellinum, *l.* 16. *Rapere, non accipere, sciunt agentes in rebus.* Verum ita לקח Hebr. reddidit vetus interpres, Hosh. 4. 14. *ego capiam*, & 6. 1. *ipse cepit*, pro, *rapiam*, & *rapuit.* Qod & Drusius obser-

servavit *Miscell. l.* 2. *c.* 75. Qin & λαμβάνειν αὐτὶ τοῦ ἀφαιρεῖν A
usurpatur. Qod & Brightmannus noster monuit, Apoc. 3. 11. Ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸ στέφανόν σου, *ne qis coronam tibi auferat.* & c. 6. v. 4. λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἐκ τῆς γῆς, *pacem tollere de terrâ.* Ita potest reddi, εἴ τις λαμβάνει, *si qis tollit.* Verum optimè Dunæus noster; λαμβάνει, *qæstum facit*; id enim etiam τὸ λαμβάνειν unde λῆμμα & λῆψις qæstus. Aristoteles *Ethic. l.* 4. *c.* 1. Ἐλευθεριότης ἐστὶ μεσότης περὶ δόσιν καὶ λῆψιν· *Liberalitas est mediocritas circa largitionem & qæstum.* Æschini objicit Demosthenes, qod sit ὀξὺς πρὸς τὸ λῆμμα ῥέπων· *ad qæstum*, iniqum scilicet, qo corrumpatur, *pronus.* Et περὶ παραπρεσβείας, οὕτως ὅλος ἦν πρὸς τῷ λήμματι, *tam penitus lucro fuit intentus.* Idem κατὰ Μειδίου. *pag.* 632. *B.* Καὶ τί τοῦτο τὸ λῆμμα δι' ἔνδειαν, οὐ δι' ὕβριν λαμβάνειν ἐπεχείρησεν ἐκεῖνος. *Atqi lucellum illud sectatus est non petulanter, sed inopia coactus.* ubi τρόπος ἐπιμελητικὸς λῆμμα λαμβάνεις. Qin & idem τὸ λαβεῖν eodem sensu absolutè usurpavit περὶ τριηραρχίας. Παντελῶς πάντα περίεργα πρὸς τὸ λαβεῖν νομίζουσιν. *Superflua reliqa omnia, præterqam qæstum facere, reputant.* Idem Olynthiacâ 1. Μίαν σύνταξιν εἶναι τὴν αὐτὴν, τοῦ τε λαμβάνειν, καὶ τοῦ ποιεῖν τὰ δέοντα. *Unam eandemqe rationem esse debere & qæstum faciendi, & qæ opus sunt exeqendi.* Qin & in eadem oratione τὸ καρποῦσθαι καὶ τὸ λαμβάνειν pro eodem planè adhibentur verbis illis. Ἱκανὸν δ' ἔγωγέ φημι, εἰς οὐδὲ τῶν λιμένων· καὶ τὰς ἀγορὰς, ἔτι δεῖσθαι αὐτοὺς καρποῦσθαι· τὰ δὲ κοινὰ τὰ Θετταλῶν, οὐ τούτους δεῖν διοικεῖν, οὐ Φίλιππον λαμβάνειν. *Non concessuros, ut è foris & portubus fructus percipiat: oportere enim ut ex istis qæ opus sunt confiant, non ut Philippus qæstum faciat.* Itaqe εἴ τις λαμβάνει, sic potest περιφέρεσθαι, *si qis per technas callidas qæstum faciundo emungit vos.* Hoc avtem amplius est multo, qam *dona accipere*, qod est spontaneæ largitionis, avt *stipendium* etiam, qod est justæ mercedis; & cum reliqis qæ hoc loco congessit Apostolus, apprime convenit: isti enim personati Apostoli & prædicatores ἀδόκιμοι, non tantum prædicationis pretium à Corinthiis sumebant, sed εἰς τὰς οἰκίας ἐνδύνοντες, *in domos irrepentes*, uti alibi Apostolus, ipsos etiam excedebant. In hunc ipsum sensum qasi manu prehensû ducere nos videtur Apostolus ipse: Sic enim Corinthios hos eosdem alloqitur infra cap. 12. v. 16—18. Ἔστω δὲ, ἐγὼ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς· ἀλλ' ὑπάρχων πανοῦργος, δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον· μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; λαβεῖν dixit, qod mox πλεονεκτεῖν, hoc avtem Beza reddidit optimè, *qæstui habere*, h. e. qæstum de aliqo facere. Verto itaqe, *Esto avtem, ego non gravavi vos: at callidus forsan cum essem, per dolum vos cepi*, vel, *qæstui vos habui. Nunqid per eorum qenqam qem ad vos misi qæstui vos habui?* Angli nostri versione novissimâ. Did I make a gain of you? Sicut & ante dixerat, cap. 7. v. 2. οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν· *neminem qæstui habuimus.* Rectèqe Beza ad cap. 2. v. 10. πλεονεκτεῖν μεταβατικῶς *qis alterum dicitur, qi avaritiâ vel aliis malis artibus ex alterius damno sua comparat commoda.* Sensus est, ac si dixisset Apostolus; *Miro qodam modo affecti videmini, ô Corinthii. Siqidem alios sustinetis, etiamsi in servitutem vos redigant; exedant vos, malis artibus qæstum de vobis faciant, arroganter atqe insolenter sese efferant, contumeliosè etiam vos habeant: cum me interim insuper habeatis, vilipendatis, qi nihil à vobis exigo, nihil mihi arrogo, sed gratis vobis Evangelium annuncio, & humiliter ac dimissè me adversus vos gero.* Hoc est scilicet naturæ nostræ degeneris ingenium atqe indoles; qod & Cleon apud Thucydidem l. 3. monuit. Πέφυκεν ἄνθρωπος, τὸ μὲν θεραπεῦον ὑπερφρονεῖν, τὸ δὲ μὴ ὑπεῖκον θαυμάζειν. *Solent homines, ipsos observantes despicere, non obseqentes avtem suspicere.*

CAPUT XXVIII.

Verba Christi Joan. 3. 5. *&* 6. 53. *à priscis qibusdam exposita. Inde exitio æterno infantes bis addicti, nisi sacramenti Evangelici utriusqe participes: mitior de his Tridentini conciliabuli censura. Pius Papa Avgustino & Innocentio contrarius. Joan.* 3. 5. *sensus nostris receptior. ut* ἓν διὰ δυοῖν *dicatur.* Aqam sacramentalem *allusam videri: nec improbata Magistri interpretatio. Ad Spiritum interim restricta necessitas.* Baptismi *legales etiam Heb.* 9. 10. *Joan.* 6. 53. *ad sacrorum esum allusum.* Mensa Dominica, *altare. Baptistæ verba Matth.* 3. 11. *ignem videri prospicere, sive ignis specie spiritum, in Apostolos descensurum: firmatum id ex Act.* 1. 5. Κολυμβήθρας *dixeri domus habuit, in qâ Apostoli convenerant. Locus Act.* 19. 1,-6. *explicatus & illustratus. Baptismus alter ibi nullus. Pauli verba pro Lucæ habita.* Spiritus *eo loci, non persona ipsa, sed dona ejusdem extraordinaria. Joan.* 7. 39. *explicatus. Ea Pauli manibus, ut Petri prius, collata.* γλώσσαι ἕτεραι, καιναί, *qæ.* εἶναι καινὸς *&* νέος *qi distent.* καινὸς *esse potest, qi παλαιὸς tamen.* νέος *&* καινὸς. βρώματα καινὰ, *dapes cœlestes. Judæorum figmentum de vino ab orbis conditi origine asservato. Caroli Pinneri Matth.* 3. 11. *expositio. Baptisma pro exploratione per ignem. Ejusdem de Matth.* 3. 12. *sententia. Junius parallela facit locum hunc & Esaja.* 4. 4. *versio formulæqe Junianæ ibi notatæ.* Radices pro internodiis, rami pro stirpibus, securis pro falce, *duriuscula: excisionem, non succisionem videri designatam.*

De lavacri sacri necessitate ex antiqis qosdam in fravdem induxit, dictum illud Christi, seciùs acceptum, Joan. 3. 5. *Nisi qis fuerit regenitus ex spiritu & aqâ, non poterit ingredi regnum cœlorum.* Inde enim colligebant, uti videre est apud Avgustinum *Epist.* 28. *de Origin. Anim. l.* 2. *c.* 12. *adv. Julian. l.* 5. *c.* 8. *de peccat. mer. & remiss. l.* 1. *c.* 16, 23, 27. infantes, qi citra baptismum perceptum è vivis excesserant, regno cœlesti exclusos, in æternum perire. Nec istic etiam subsistebat dogma istud, adjecerant enim, ex verbis ejusdem Joannis c. 6. v. 53. *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, & sangvinem ejus potaveritis, vitam in vobis non habetis*; eosdem, nisi & mensæ sacræ participes forent, ad vitam æternam nunqam aspiraturos. Ita statuit Avgustinus idem, *de peccat. mer. & remiss. l.* 1. *c.* 20, 24. & *ad Epist.* 2. *Pelag. l.* 1. *c.* 22. & *l.* 4. *c.* 4. idemqe Innocentium Pontificem Romanum, non *dixisse* tantum, sed & *definivisse*, (contra planè qam in *Concilio Tridentino, Sess.* 5. *Can.* 4. Pius 4. decrevit,) idem est Avtor, *de peccat. mer. & remiss. l.* 1. *c.* 24. & *adversus Julian. lib.* 1. *cap.* 2. Huic telo qo occurrant nostri, nonnulli excipiunt, verbis illis, *ex aqâ & Spiritu*, ἓν τι διὰ δυοῖν indicari: ut sit sensus, *ex aqâ & Spiritu*, i. e. *ex Spiritu sancto exerente qasi vim aqæ*, sive *ad aqæ instar cor irrigante atqe emundante.* Ita Joannes Calvinus *Institut. lib.* 4. *cap.* 16. *sect.* 25. & *in Joan. c.* 3. *Zwinglius, Bucerus, Beza, Piscator*, alii: Huic expositioni pro tibicine subjiciunt locum illum, ut ipsi censent, parallelum ejusdemqe mentis Matth. 3. 11. *Ipse vos baptizabit Spiritu Sancto, & igni*, i. *Spiritu, qi ignis efficaciam habeat.* Mihi liceat, bonâ cum veniâ, à summis illis, qos meritissimò suspicio, heroibus, de utroqe loco dissentire. In priore ergò de *aqâ sacramentali*, cum priscis qibusqe, existimo sermonem haberi. Non tamen, ut ad lavacri externi necessitatem vitæ æternæ jus, aditumve regni cœlestis, restrictum velim; sed ad regenerationem tantùm, qæ eo symbolo adumbratur: δεῖ ἀναγεννηθῆναι, inqit Dominus ipse i. e. *omnino renasci oportet* v. 7. Ita Petrus Magister *sent. l.* 4. *dist.* 4. *sect.* 5. *Nisi qis renatus fuerit ex aqâ & spiritu, i. eâ regeneratione qæ fit per aqam & Spiritum, non salvabitur.* Per Spiritum scilicet à qo tanqam efficiente primario producitur; per aqam, qâ tanqam symbolo ac sigillo sacro operatio illa Spiritus Sancti adumbratur & obsignatur. Ita ad baptismi Evangelici aqam alluditur; forsan etiam ad Mosaicos illos ablutionis ritus, de qibus ad Hebr. 9. 10. qia cum Nicodemo, ritibus illis, aliisqe etiam rationis ejusdem superinductis, assveto, Servatori nostro sermo tunc fuerat: qomodo & in verbis Joan. 6. 53. si non ad cœnam dominicam, nondum utiqe institutam, at ad ritus illos solennes, allusum videtur, in qibus mensæ Dominicæ qodammodo participes fiebant, qando rebus sacris vescebantur, 1 Cor. 10. 18. siqidem *mensa Dominica* altare dicitur Ezek. 41. 22. & 44. 18. Malach. 1. 7, 12. hujus avtem

tem consortes sive participes fieri dicebantur Israelitæ, cum coram Domino epulum celebrantes, res sacras comedebant; qæ partim in arâ Dominicâ igne absumebantur, partim in sacerdotum sacra peragentium, partim etiam in offerentium usus, cedebant. 1 Reg. 9. 12, 13. ut sit sensus utrobiqe par ferè. Nisi Spiritu etiam corda vobis perfundantur, sicut aqâ in ritibus sacris corpora solent vestra: nisi Christi corpus ac sangvinem gustaveritis, qomodo escam potumqe corporeum in ritibus sacris consvevistis, & vitæ, & regni exortes futuri estis. Nec secus etiam, ego qidem de formula illâ, Matth. 3. 11. censuerim. *Ille baptizabit vos Spiritu Sancto & igne:* ut & *Spiritus* intelligatur, & *ignis* à Spiritu distinctus. Regnerus Prædinius *locor. difficil. enarrat.* ex Matth. 3. 11. *Hard scio an cum aqâ, qâ Joannes baptizabat, componat illum spiritum & ignem, qi die Pentecostes decidebat in fideles.* Certè, qod ambigeret, nihil erat: cum Christus ipse ad interpretationem hanc facem alluceat clarissimam. Qod & Joanni Piscatori ipsi observatum est in Matth. 3. Joannis enim procul dubio verba hæc respexit Dominus, cum diceret Act. 1. 5. *Joannes qidem baptizavit aqâ, vos avtem post dies istos havd multos Spiritu baptizabimini.* Sed nec *igne* minus: utrumqe enim est ad diem decimum in Pentecostes festo impletum; uti patet ex Actor. 2. 2, 3, 4. ubi primò dicitur, *irruente, flatus instar vehementis, spiritu, domum, in qâ agebant, impletam fuisse.* Ad qem locum Scholiastes Græcus; Ἐπλήρωσεν ὅλον οἶκον ἡ πνοή, κολυμβήθρας τάξιν ἀναπληρῶσα. ἐπεὶ καὶ ἐπήγγελτο αὐτοῖς ἐν πνεύματι βαπτισθῆναι. *Piscinæ ad instar, domum flatus implevit; qia Spiritu baptizatum iri promissum est illis.* Unde & Basilio Seleucienſi *Orat.* 17. Οἱ τῆς τοῦ πνεύματος κολυμβήθρας υἱοὶ, *Spiritus Sancti piscinæ filii*, nuncupantur Apostoli. Tum *ignis lingvarum bifidarum speciem gerens, insedisse singulorum capitibus* narratur: unde Spiritu Sancto repleti, donisqe ejusdem extraordinariis instructi perhibentur.

Hinc avtem lux datur etiam loco illi, qi tot illustres viros exercitos habuit, qemqe *tinctionis iteratæ* patroni ad partes suas obnixè trahunt, dum qæ sunt Pavli Apostoli, tanqam Lucæ historici, verba sumunt, Actor. c. 19. v. 1,-6. de qo videri poterunt V. C. Theodorus Beza *in Act.* & Joannes Drusius *qæst. l. 1. Q.* 83. Interrogat Pavlus, qos Ephesi offenderat, discipulos, *num Spiritum Sanctum, ex qo crediderant, accepissent*, negant illi nosse se, *an Spiritus Sanctus sit.* Qærit ergò *in qid fuerint baptizati*: illi, *in Joannis baptisma*, respondent. Tum Pavlus; *Joannes qidem*, inqit, *baptizabat baptismo pœnitentiæ; edicens ut crederent in eum, qi venturus erat, Christum: qi verò auditores illius erant, baptizabantur in nomen Domini nostri Jesu Christi. Pavlus verò*, ait Lucas, *cum manus eis imposuisset, supervenerat illis Spiritus Sanctus*; qo inspirante nimirum, *lingvis variis loqebantur, & prophetas agebant.* Ubi *Spiritus Sancti* nomine intelligi neqit, *Spiritus Sancti persona*, sive, *ipse Dei Spiritus.* Qomodo enim qi vel sacros codices evolverant, vel Joannem etiam avdierant, ignari esse poterant, an *Spiritus* istiusmodi aliqis existeret: sed *dona* illa *extraordinaria à Spiritu collata, Spiritus* nomine istic veniunt; qo modo, cum alibi sæpenumero, tum præsertim verbis illis, qæ loco huic facem præferunt; Joan. 7. 39. *Spiritus enim nondum erat; qia Christus nondum erat glorificatus.* De eo ergo *Spiritu* respondent illi, de qo ipsos Pavlus est percontatus. De eo avtem Pavlus eos est percontatus, qem, manus ipso imponente, postea acceperant. Porro Spiritus ille, qem, Pavlo manus imponente, acceperant, *donis illis* constabat *extraordinariis*, qæ, nisi post Christum ad cœlos translatum hinc, non sunt collata. Locus huic geminus habetur, ejusdem scripti cap. 8. v. 12, 15, 16, 17. Samariam accessit Philippus: Samaritanis Evangelium annunciavit: ad fidem conversos baptizabat. Verum ad Petri & Joannis adventum, cum *Spiritus Sanctus nondum in eos*, baptizatos licet, *illapsus* fuisset, (*i. e.* inqit Avgustinus *in Joan. tract.* 6. *Nondum sic descendisset in eos, ut lingvis loqerentur, in qos descenderet*) precati illi, ubi *manus eis imposuerant, Spiritum Sanctum*, i. e. dona illa Spiritus Sancti, acceperunt. In his *donis* ponitur, Act. 19. 6. qod γλώσσαις ἐλάλουν, *lingvis loqebantur*, prius utiqe ignotis, itaqe explicatius alibi, nunc γλώσσαις ἑτέραις, Act. 2. 4. *lingvis diversis, alteris*, aliis qam prius; nunc γλώσσαις καιναῖς. Marc. 16. 17. i. e. *novis*, dicitur. Hinc avtem viderit lector studiosus, an non verba Christi lucem accipiant, qibus ad mensam sacram suos sic est allocutus, Matth. 26. 29. Οὐ μὴ πίω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω καινὸν ἐν βασιλείᾳ τοῦ πατρός μου. *Non sum bibiturus deinceps de hoc vitis genimine, donec illud novum bibam vobiscum in regno patris mei.* Per ἀμπέλου γέννημα, *vinum* intelligi, patet satis: sed καινὸς οἶνος hic qid velit, id vero, non immerito qæritur. aliud est ergò νέος οἶνος, *vinum novum*, i. e. *mustum, nuper expressum*; qod in utres veteres indi vetatur. Matth. 9. 17. aliud καινὸς οἶνος, *vinum novitium, nuper invectum, peregrinum, extraneum, alienum ab eo qod est in usu.* Sicut καιναὶ γλῶσσαι sunt *lingvæ alienæ, extraneæ, ante ignotæ, prius eis, qi nunc utuntur, insuitatæ.* Itaqe potest etiam παλαιὸς οἶνος, *vinum vetus*, esse καινὸς tamen, sive *novitium & extraneum*, eis vel hominibus vel locis, qibus prius *ignotum* avt *insuitatum* fuerit. Sic enim Xenophon in *Lacedemon. polit.* de legibus ritibusqe Laconicis, Οὗτοι δὲ παλαιοὶ ὄντες, ἔτι καὶ νῦν τοῖς ἄλλοις καινότατοί εἰσι. *Qamvis antiqi sint admodum, aliis tamen apprime novi sunt.* i. e. peregrini, extranei, *lavdant enim; non admittunt tamen.* Sic καινὸν πόρον, *novam rationem, novum inventum* Antiphanes dixit apud Athenæum *l.* 1. sub parasiti personâ, versibus illis à Casavbono dextrè admodum restitutis:

> Μάκαρος ὁ βίος· οὐ δεῖ μ' ἀεὶ καινὸν πόρον
> Εὑρεῖν με, ὡς μάσσημα ταῖς γνάθοις ἔχω.
> *Qam lavta vita? nil opus qotidie*
> *Rationem inire, ut adsit qod comedam, novam.*

Et καινὰ εὑρήματα, sive, μηχανήματα, *inventa*, sive *commenta nova*, Xenophon *Cyri institut. l.* 8. Καὶ μὴν τά γε πέμματα ἐπὶ τράπεζαν, ὅσαπερ πρόσθεν εὑρητο, οὐδὲν αὐτῶν ἀφῄρηται, ἀλλὰ τι ἀεὶ καινὰ ἐπιμηχανῶνται. *Et eorum qidem qæ ad mensæ usum apparantur, cum prius inventorum nihil detrahitur, tum alia insuper nova excogitantur.* Hoc est ergo qod Dominus dicit; Vinum se amplius cum discipulis suis non gustaturum deinceps, donec καινὸν ἢ ἄπειρον, *vinum novum, aliusmodi, diversi planè generis ac naturæ ab eo, qod cum suis tunc sumebat*, cum illis eisdem ad cœlestes sedes translatis, ad mensam suam, in regno patris suoqe, bibat. Epuli lavtissimi imagine gavdia regni cœlestis in Scripturis adumbrari freqenter, notissimum est. Accedunt cum primis qæ huc faciunt, loca duo illa. Luc. 14. 15. *Beatus, qi panem manducaturus est in regno Dei.* Et cap. 22. v. 30. *Ego vobis assigno, ut comedatis ac bibatis ad mensam meam in regno meo.* Tunc nempe, cum καινὸς οἶνος iste potabitur. Nugas interim meras agit V. C. Gilbertus Gavlminus, *Annot. ad lib.* 3. *de Mosis vit. & mort. c.* 6. qum allusisse Dominum censet putidum illud Judæorum figmentum de vino, qod à mundi creatione fuerit asservatum; qod & Jacobo per Angelum allatum Uzielides, unde Isaaco patri potum propinaret; & qo Mosi Deum mortem detrectanti guttur rigaturum pollicitum esse Avtor scripti illius *de morte Mosis* fabulatur: de qo deniqe R. Haj in *Onirocrito*; *Qi uvas in somnis manducaverit, vitam æternam possidebit: qia indicant vinum servatum à creatione mundi.* Ejusmodi scilicet nugamenta Dominus Christus ob oculos & in animo habuit, cum veneranda vereqe verenda mysteria illa instituceret, & ad mortem illam acerbissimam jam instantem se componeret. Credat qi volet: mihi nevtiqam id probabitur.

Ista postqam in scripta miseram, dum venerandi soceri mei Caroli Pinneri τοῦ μακαρίτου chartulas qasdam excutio, in *annotationes* pavculas incidi qas is *ad Matthæi Evangelistæ loca* controversi sensus nonnulla adscripserat. In his inter alia ad illud cap. 3. vers. 11. de qo supra disseruimus, sic adnotaverat. *Baptisma pro discriminum & malorum experimento nonnunqam accipitur. Matth.* 20. 22. *Potestis poculum, qod ego bibiturus sum, bibere; & baptismate, qo ego sum baptizandus, baptizari? Hic igitur est sensus; Ego vos baptismate aqæ, i. e. leni qidem & miti, & qod ablutionem* po-

potius peccatorum, qam pœnam significet, baptizo. At veniet post me, qi nisi vos resipiscentes invenerit, longe alio usurus est baptismo, judicio nempe, & vindicta; judicio per spiritum, vindicta per ignem: judicio, ut per Spiritum Sanctum bonos à malis aperto discrimine separet; vindicta, ut igni inextingvibili de impiis supplicium sumat. Interpretationem hanc firmari existimat, cum ex prægressis, Commatio 10. tum ex adnexis qoqe Commat. 12. in qibus utriusqe ignis hujusce mentio habetur. *Hanc, inqit, baptismatis rationem illa verba seqentis versus explicant; Cujus ventilabrum in manu ipsius, & perpurgaturus est aream suam; & triticum qidem suum in horreum comportaturus, paleas verò exusturus igne nunqam extingvendo. Sed & Malachiæ illud c.3. v.2. sic dicentis; Qis sustineat diem adventus ejus? avt qis consistat, cum apparuerit? nam ipse qasi ignis conflatoris, & ut smegma fullonum est? Eodem pertinet, & qod prius dixerat, Jam verò etiam securis ad radicem arborum posita est. Omnis igitur arbor non proferens fructum bonum, excidetur, & in ignem conjicietur. Ramorum internodia & juncturas radicum appellat, per metaphoram: arborem pro ramis dicit, per synecdochen. Parabola sumpta à rusticanis operibus. Agricolæ enim, appetente vere de arboribus frondentibus ramos aridos & inutiles succidunt. Hac avtem succisio fit ad ramorum internodia. Minatur ergò Joannes, eos, qi regni cælorum instante vere, nullum suæ frugis specimen dederint, non secus ac inutiles ramos à stirpe Abrahami excisos iri, & tanqam arida sarmenta cremiaqe, in ignem mittendos.* Hæc ille; qæ ego interire prorsus nolebam. Nec improbabilis certè videtur illa de *Spiritus igne* explicatio: cui insuper firmandæ adjici potest, qod Esajas habet, cap. 4. vers. 4. qo loco *Dominus abstersurus & eluturus dicitur populi sui sordes spiritu judicii, & spiritu incendii.* Ita enim malim, vel cum Hieronymo *ardoris*; qam avt *sublationis*, cum Junio; avt *consumptionis*, cum Piscatore. Sed & Junius in Annotatis ad locum illum; *Malum, inqit, ex Ecclesia tollet, tum paleam exurendo igne inextingvibili, tum suorum peccata ventilando atqe perpurgando Spiritu Sancto & igne: ut Joannes prædicebat, Matth. 3. & alibi.* Pariare vult loca ista; licet secus pavlò exponat: nec sanè tam concinnè sonat, qod de *peccatis ventilandis & perpurgandis* dicit: neqe enim *peccata*, sed *area perpurganda*, Baptistæ perhibetur: neqe *ventilatione* illâ, qâ de Joannes loqitur, *peccata à peccatoribus*, sed à probis improbi secernendi prædicuntur. Adjici poterat, qod & Tertullianus *de Baptism. c.* 11. *In solâ se pœnitentiâ tingere profitetur; venturum mox, qi tingeret in Spiritu & igni. Scilicet, qia vera & stabilis aqa fides, qâ tingitur in salutem; simulâta avtem & infirma igni tingitur in judicium.* Cæterum expositionem hanc, qam celatum nolui, aliorum censuræ dimittam. Mihi magis placet, qod prius proposueram. Novissima verò illa, de *securi ad arborum radicem posita*, (ut qod sentio liberè prologar) minùs arrident: qum nec ῥίζαν, sive *radicem*, hoc sensu usurpatam reperiam; nec ἀξίνη, sive *securis*, ad flagella succidenda, sed ad stirpes ipsas excindendas adhiberi consveverit: sed & duriusculum videatur, *arbores* pro *ramis arborum* hic sumere. Christus reverâ de Patre suo, qem agricolam nuncupat, Joan. 15. 2. Πᾶν κλῆμα μὴ φέρον καρπὸν, αἴρει αὐτό. καὶ τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτό. *Omnem, inqit, palmitem, qi fructum non fert, tollit: omnem verò, qi fructum profert, putat & purgat.* Verùm non hoc *securi* fit, qod Hebræi קרדם Græci ἀξίνην. Hymn. 74. 7. & Jer. 46. 22. sed *falce* potiùs, qam מזמר illi, δρέπανον isti vocare solent. Esajæ cap. 2. v. 4. & c. 18. v. 5. Malim ergò de *excisione*, qam de *succisione* dictum accipere; & ad stirpes tollendas potius, qam ad ramusculos demendos alludi.

CAPUT XXIX.

De Pœnitentiæ nominibus *instituta disceptatio.* Μετάνοια & μεταμέλεια *qi plerisqe distingvuntur. Promiscuè ea usurpari, ab exteris, à nostris, à scriptoribus sacro-sanctis, attestantibus, etiam Lexicographis. Svidas castigatus. Nicephorus suppletus. Plutarchus, nec semel emaculatus; aliterqe id qam Turnebo.* Μετάνοια *an semper habet comitem, in Philosophicis* emendationem, *in Theologicis* fidem. Μετανοεῖν *qid, Matth. 11. 21.* μεταμέλεσθαι *qid, Matth. 21. 29, 39.* Μετάνοια *&* μεταμέλεια *accepta propriè utraqe, utra prior.* Μετάνοια *qid ex notione nativâ velit.* τῆς μετὰ *notio duplex. inde &* μετανοίας. *ea vel* transmentatio, *vel* postmentatio: mens mutata, *vel* mens postera. *Discussa Apostoli verba Hebr. 12. 17.* μετάνοια *ibi qa, & cujus.* αὐτὴν *eo loci, qo refeратur.* Pœnitentia *qa Deo tribuitur, ab humana qi differat.* Μετάνοια *qum* posterum *qid sonat, nunc* τῇ προνοίᾳ, *nunc* τῇ ἀνοίᾳ *opponi. sicut &* τῇ προμηθείᾳ μεταμέλεια. *Meursii lapsus memorialis.* Μεταγνῶναι, μετάγνοια, *&* μετάγνωσις. *Græci interpretes notati.* πανοῦργος *&* ערום *in partem meliorem. Prudentem rarius pœnitet: temerarios crebrò: Deum nunqam. In Deo* scientia *potius qam* præscientia. *Pigere ac pudere, qî distant.* τῇ ἀνοίᾳ μετάνοια *qa ratione opponatur. Aretii notatio rejecta.* Resipiscentia, *&* pœnitentia *vocabula ævo Ciceroniano ignota.* Desipiscere *&* resipiscere. Resipiscere *etiam de corporeis affectibus usurpatum.* ἀνασφῆλαι *&* ἀνανῆψαι *de pœnitentibus usurpata. Lapsus in Athenæo Campensis. Panis Rhodii affectus peculiaris.* σωφρονῆσαι *&* ἀναφρονῆσαι. *Dorici modi. Pythagoræ tribuit Basilius qod Damoni Galenus & Martianus.* Γνωσιμαχῆσαι *in resipiscendi notione. in eo explicando minus accurati Budæus & Perta. resipiscere* μεταφρονεῖν *potius qam* μετανοεῖν. *utrumqe Hebr.* שוב *qatenus respondeat.* ἐλθεῖν εἰς ἑαυτὸν, *& ad se redire, qi, & qa ratione, dicantur. Plutarchi codices à Grotio aliter qam à Xylandro restituti.* שוב אל־לב ad mentem & rationem redire. השיב אל־לב, *&* שום לב *sive* שות לב ad mentem revocare, advertere, animadvertere, *Græcis qomodo vertantur.* Reductio ad mentem, & reditus ad Deum, *distincti* תשובה *pro* pœnitentiâ *nusqam usurpata.* משובה aversio. Reditus ad se, reditu ad Deum *prior.* γνῶσις *&* νόησις *qatenus se extendat in sero sapientibus.* Μεταμέλεια *an* δηγμὸν *&* δυσαρέστησιν; נחם *an vindictam sonat.* μεταμελείας *origo.* μελέτης, *non* μερίμνης *notionem habet: &* μελέτης *à* μερίμνα *qî distingvatur.* μεταμέλεια *&* τῇ ἀμελείᾳ, *&* τῇ ἐπιμελείᾳ, *opponitur:* Μεταμελέτη, *&* μεταδόκησις *in pœnitendi notione.* Μεταμέλεια studii *sive* instituti posterius immutati *notionem in se habere.* βουλεύειν, *&* μεταβουλεύειν, *qod & in pœnitendi notione sumitur, qid velint: de hujus significata alius à se Stephanus. Isidorus emendatus.* μεταμέλεσθαι, ἀναθέσθαι, μεταθέσθαι, calculum revocare, restituere. μεταμέλεια, μετάθεσις. μετάβασις. *Affectuum actuumqe in pœnitendo processus.* μεταμελείαν, *μετάνοιαν non præcedere, sed subseqi.* Pœnitentia efficax, *cum reditu ad meliora conjuncta: inefficax ab emendatione sejuncta. hanc in eâ qa de malo, qâ in se malum, perpetuo conseqi. alibi haud item. id qandoqe à potestatis, qandoqe à voluntatis defectu contingere. Cicero à Lactantio reprehensus.* Pœnitentia vera *priscis qî definita.* Ignorantia, *nunc* comes, *tantum, nunc &* cavssa peccati. *ubi cavssa ad erroris agnitionem, damnationem, ac emendationem conseqi. eam partim* ἀποστροφῇ, *partim* ἐπιστροφῇ *constare.* שוב *Græcis qi reddatur.* μετάνοια ἀπὸ τοῦ κακοῦ, *&* εἰς τὸν Θεὸν, *est propriè* μεταμελείας *munus,* μετανοίας *strictè sumptæ fructus. Ab his promiscuè usurpatis, &* τοῦ שוב *notione duplice factum, ut nunc* reditui pœnitentia, *nunc* pœnitentiæ reditus *subjungatur. Explicantur hinc & conciliantur Jer. 31. 19. Act. 2. 19. Gen. 6. 6. 2 Cor. 7. 10. Celsus Origeni de scripturis depravatis injustè taxatus. Repetita series in pœnitentiâ efficaci progressus.* Μετάνοια *an* σωτηρίαν, ἀμεταμέλητος *dicatur, 2 Cor. 7. 10. rejecta eorum sententia qi ad* σωτηρίαν *referri volunt.* μετάνοια ἀμεταμέλητος *qâ ratione dicatur. rejectæ rationes assignatæ qas vel verba ipsa, vel fidei etiam analogia, non admittunt. Baptismum pœnitentiam præviam poscere.* pœnitentia pœnitentiæ. *Genuinæ vocabuli rationes definitæ. Erasmi versio Bezæ immeritò repudiata. An septem illi 2 Cor. 7. 11. sint* pœnitentiæ *efficacis effectus indicesqe. ut* doloris pii *effectus* pro-

proponi: pœnitentiæ esse omnes non posse. nihil commune pœnitentiæ *cum* apologia, *sive* defensionem, *sive* excusationem *dixeris. loci sensus genuinus, ad qid referuntur singuli.*

DE Pœnitentiæ tum *nominibus*, tum & *naturâ* nonnulla, minùs plerisque animadversa, hoc capite differemus. Græci eam, nunc μετάνοιαν, nunc μεταμέλειαν, appellant. Nam Latini veteres, qod ex Avsonio alibi indicavimus, qo affectionem hanc nuncuparent, nomen saltem nullum habebant. Ea duo nomina sic à se invicem distermınant viri docti; in qibus est V. C. Theodorus Beza, *Annotat. in Matth. c.* 3. qiqe eundem fermè transcripsit, Abrahamus Scultetus *Exercit. Evangel. lib.* 1. *cap.* 19. Franciscus Junius *Disput. de Resipisc. Thes.* 1. Daniel Heinsius in *Exercit. sacr. ad Luc. cap.* 14. ut illam nunqam nisi in bono, hanc etiam in vitio velint usurpari; istam non *mutationem in melius*, sed δυσαρέστησιν meram designari; illam σωφρονισμὸν, sive *cordis immutationem vitæqe emendationem*, semper habere conjunctam. Hoc itaqe Hebræorum τοῦ נחם qod *ultionis* & *pœnæ*; illud τοῦ שוב qod *conversionis*, sive *reversionis*, significatum obtinet, respondere. Eodem concedunt è nostris Reverendi viri Georgius Dovnamus, Gvilielmus Perkinsius, Franciscus Marburius, Daniel Dikius, aliiqe qi argumentum istud pertractarunt: Gvilielmus denique Hindius, *de officio usque Legis Moralis.*

Verum primò, reclamat *usus* communis; qi in sermone maximè dominatur. Siqidem promiscuè ista ab avtoribus qibusqe usurpantur. Itaqe Lexicographi; Hesychius; Μεταμέλειαν, μετάνοιαν. Μεταμέλειαν, *pœnitentiam.* Svidas; Μεταμέλει, μετανοεῖ, μεταμέλεται γίγνεται. Μεταμέλει, *pœnitet, mutat sententiam, pœnitentia ducitur.* Etymologus: μεταμέλομαι, τὸ μετανοῶ καὶ μεταγινώσκω. Μεταμέλομαι, *pœnitentiam ago, aliud consilium capio.* Sed avtores ipsos consulamus. Atqe ut ab exteris ordiamur. Primò, Sophoclem ipsi contra se producunt, qi in *Electrâ* dixerit v. 582.

Μὴ πῆμα σαυτῇ καὶ μετάγνοιαν τιθῇς.

Ne malum tibi ipsi & pœnitentiam arcessas.

Ubi μετάνοιαν an μετάγνοιαν, (nam pro eisdem habet & μετάνοιαν ex Æliano citans, sed contra metri legem, legit Svidas in Ὀμοῦ) eo sensu sumi fatentur, qo μεταμέλειαν ipsi sumi postulant. Huic adjici potest Aristotelis illud *Ethic. lib.* 7. *c.* 7. qo loco de *intemperante*, qi idem & ἀκόλαστος & ἄσωτος, qasi *perditus* planè & *incastigatus* dicitur, utpote qi nullâ vel castigatione, vel ratione aliâ, ad bonam frugem consveverit revocari: Ἀνάγκη γὰρ τοῦτον μὴ εἶναι μεταμελητικόν· ὥστ' ἀνίατος. Ubi μεταμέλειαν pro *emendatione* omnino posuit; saltem pro *pœnitentiâ* eâ, qæ est cum emendatione conjuncta; qam huic hominum generi competere negat, cum insanabiles pronunciat. Lucianus in lib. *de saltatione, pag.* 817. ubi Pantomimum qendam. dum Ajacem furentem agebat, furiosa verè qædam patrasse narraverat, καὶ αὐτὸν μέντοι φασίν, inqit, ἀνανήψαντα, οὕτω μετανοῆσαι, ἐφ' οἷς ἐποίησεν, ὥστε καὶ νοσῆσαι ὑπὸ λύπης. *Et sane perhibent illum, cum ad se rediisset, ita facti pœnituisse, ut præ tristitia ægrotaverit.* qo loco τὸ μετανοεῖν, qid aliud qam τὴν δυσαρέστησιν designat? At de Maximino, qum per ebrietatem atrocia ac flagitiosa multa designasset, Nicephorus *l.* 7. *cap.* 21. ait, μετὰ νῆψιν μεταμέλω χρῆσθαι [ἐπὶ] τοῖς πεπραγμένοις πικρῶς. *Per sobrietatis tempus gravi de flagitiis admissis sæpe pœnitentia est actus.* μεταμέλον dicit, qod μετάνοιαν Lucianus. Idem certè uterqe voluit. Idem voluit uterqe qod de Alexandro Cicero Tuscul. lib. 4. *Cum interemisset Clitum familiarem suum, vix à se manus abstinuit: tanta vis fuit pœnitendi.* Plutarchus de verecundia *pag.* 533. D. Τῶν παθῶν μάλιστα δὲ (lege τῷ) δυσωπεῖσθαι, τὸ μετανοεῖν οὐχ ὕστερον ἀλλ' εὐθὺς ἐν οἷς πράττει, πάρεστι. καὶ γὰρ διδόντες, ἀχθόμεθα καὶ μαρτυροῦντες, αἰσχυνόμεθα, καὶ συνεργοῦντες, ἀδοξοῦμεν. καὶ μὴ παρέχοντες, ἐλεγχόμεθα. *Neqe ullus est animi morbus, ubi pœnitentia non jam consequatur, sed statim in ipsa actione præsto sit: ut fit, qum inepto pudori indulgemus: nam dantes molestiam percipi-*

A *mus, & testimonium ferentes pudore suffundimur, & adjuvamus cum infamia, & promissa non implentes convincimur.* Ex eodem *de amic. & adulat. dignosc. pag.* 56. A. Ut illud insuper habeam, qod ipsi inde arcessunt, ubi μετανοίας nomine μεταμέλειαν intelligi volunt, qanqam reverâ non μετανοίας δηγμὸν, sed δηγμὸν καὶ μετάνοιαν avtor dixit: ὅταν δ' ἁμαρτάνωσι καὶ πλημμελῶσιν, ὁ μὲν ἐλέγχῳ καὶ ψόγῳ δηγμὸν ἐμποιῶν καὶ μετάνοιαν, ἐχθρὸς δοκεῖ καὶ κατήγορος. *Si vero qid peccaverint, avt deliqerint, pro inimico atqe accusatore habeant, qicunqe reprehensione ac vituperatio-*
B *ne mordere, & ad pœnitentiam trahere cupit.* Siqidem eo loci σωφρονισμοῦ reverâ significatus potest τῷ τῆς μετανοίας ὀνόματι commodè satis convenire. Verum ex eodem tractatu *pag.* 74. C. illud disertum satis videtur: Βέλτιον δὲ τὰς ἁμαρτίας φυλάττεσθαι, τοῖς συμβουλεύουσι πειθομένους, ἢ μετανοεῖν ἁμαρτόντας, διὰ τοὺς κακῶς λέγοντας. *Præstat vero consulentibus obtemperantem vitare peccata, qam commissa culpa pœnitentia ob maledicta affici.* Ubi μετανοεῖν est simpliciter δάκνεσθαι, καὶ δυσαρεστεῖσθαι. Cæterum μετάνοιαν καὶ μεταμέλειαν pro eodem planè habere se avtor idem havd uno
C in loco indicat clarissimè. *De tranqillit. pag.* 476. E.

Ἡ σύνεσις, ὅτι σύνοιδα, δείν' εἰργασμένος,

(Evripidis est ex *Oreste v.* 396. senarius, pro qo Stobæus *tom.* 2. *cap.* 24. τὸ συνειδὸς, posuit) οἷον ἕλκος ἐν σαρκὶ, τῇ ψυχῇ τὴν μεταμέλειαν, αἱμάσσουσαν ἀεὶ καὶ νύσσουσαν, ἐναπολείπει. τὰς μὲν γὰρ ἄλλας ἀναιρεῖ λύπας ὁ λόγος. τὴν δὲ μετάνοιαν αὐτὸς ἐξάζεται, δακνομένην σὺν αἰσχύνῃ τῆς ψυχῆς καὶ κολαζομένην ὑφ' αὐτῆς.

Conscientia, qod sum mihi conscius atrocia fecisse. Veluti ulcus in carne, in animo pœnitentiam relinqit, pungen-
D *tem subinde atqe sauciantem. Alios enim dolores ratio tollens, pœnitentiam solam efficit, à sese ob pudorem morsibus crebris vexatam pœnas dantem.* qanqam illa τῆς ψυχῆς Svidæ codicibus absunt, & irreptitia sunt forsan; sin admittantur, videatur an non potius sit δακνομένης τῆς ψυχῆς, καὶ κολαζομένης ὑφ' αὐτῆς. Et hoc eqidem malim. Idemqe *de tard. numin. vindict. pag.* 556. C. Οὐ γὰρ δή που παρακαταθήκην μὲν ἀποδοὺς, ἢ γνώριμον ἐγγυησάμενος; ἢ πατρίδι μετὰ δόξης καὶ φιλοτιμίας ἐπιδοὺς, καὶ συνθέμενος ὁ φαῦλος, εὐθύς ἐστιν ἐν μεταμελείᾳ, ἢ τοῖς πεπραγμένοις
E ἄχθεται, διὰ τὸ πάνυ ἀμετάπτωτον αὐτοῦ καὶ πλανώμενον τῆς γνώμης. (qod Septimius noster, *de pœnit. c.* 1. *Pœnitentiam, hoc genus hominum, qod & ipsi retrò fuimus, etiam in bonis factis suis adhibet, pœnitet fidei, amoris, simplicitatis, patientiæ, misericordiæ.*) οἱ δὲ καλάζοντες ἀνθρώπους ἐπὶ τυραννίσι καὶ συνωμοσίαις, ὡς Ἀπολλόδωρος, ἢ χρήματα φίλων ἀποστερήσαντες, ὡς Γλαῦκος ὁ Ἐπικύδου, οὐ μετενόησαν, οὐδ' ἐμίσησαν ἑαυτοὺς, οὐδὲ ἠνιάθησαν τοῖς γεγενημένοις. *Scilicet aliqis vitiosus homo ubi depositum reddidit, avt pro amico fidejussit, vel in patriam aliqid ambitiose impendit: statim pœ-*
F *nitentia ducitur, factumqe ei suum est molestum, ob vagam usqeqaqe animi mobilitatem. Qi vero tyrannidis & conspirationis gratia homines mactaverunt, ut Apollodorus, avt amicos pecuniis spoliaverunt, ut Glaucus Epicydi filius, credemus non mutasse factum, non in seipsos odium concepisse, nulla ob facinus affectos fuisse molestia?* Μετάνοιαν posteriore loco utrobiqe nominavit, qam μεταμέλειαν prius dixerat. Nec secus in libell. *de verecund.* extremo: qo loco ubi dixerat, Ὁ πᾶσιν ὁμοῦ πάντα τὰ πάθη χρήσιμον ἐστι. τοῦτο δεῖ μάλιστα τοῖς δυσωπητικοῖς, ὅταν ἐκβιασθέντες ὑπὸ τοῦ πάθους
G παρὰ γνώμην ἁμάρτωσι καὶ διατραπῶσιν, ἰσχυρὰς μνημονεύειν, καὶ τὰ σημεῖα τοῦ δηγμοῦ καὶ τῆς μεταμελείας θέμενος ἐν ἑαυτοῖς, ἀναλαμβάνειν καὶ φυλάττειν ἐπὶ πλεῖστον χρόνον. *Qod itaqe adversus omnes animi pravas affectiones utile est, eo maxime indigent, qi facile sibi vitiosum pudorem incuti patiuntur: ut qando victi eo vitio præter animi propositum peccaverunt atqe subversi sunt, arctè memoriæ complectantur, eiqe penitus infigant signa morsus atqe pœnitentiæ, ac plurimum temporis iis recordandis & observandis tribuant.* Subjungit mox, Οὕτως οἱ τὰ τῆς δυσωπίας αἰσχρὰ καὶ βλαβερὰ, συνεχῶς τῷ μετανοεῖν καὶ δακνομένῳ προσβάλλοντες, ἀναλήψονται πάλιν ἑαυτοὺς ἐν τοῖς ὁμοίοις, καὶ οὐ ῥᾳδίως ὑποσυρήσονται. *Ita qi vitiosi pudoris turpitudinem & damna continenter pœnitentiæ morsum sentiente animo revolvunt, in simili* re

re cohibebunt seipsos, neqe facile rursus in peccatum prolabentur. τῷ μετανοοῦντι καὶ δακρυομένῳ dicit, pro eo qod δ δηγμῷ καὶ τῆς μεταμελείας, in periochâ proximè antegressâ dixerat.

Sed nostri forsan id discriminis observant præcisè, videamus ergo. Atqe hîc unus nobis pro omnibus poterat esse Clemens Alexandrinus. Is *Stromat. l.* 6. *pag.* 673. *B.* Ἡ μετάνοια διττή· ἡ μὲν κοινή, ἐπὶ τῷ πεπλημμεληκέναι· ἡ δὲ τὴν φύσιν τῆς ἁμαρτίας καταμαθοῦσα, ἀφίστασθαι δ ἁμαρτάνειν αὐτὸ καὶ συνηγμένον λόγον πείθει· ᾧ ἕπεται τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. *Duplex est pœnitentia: una qidem communis, propterea qod peccaverit: altera vero, qum peccati naturam didicerit, persuadet ab ipso desistere peccato per principalem rationem, cui est conseqens, ut non peccet.* Et *Stromat. l.* 4. *pag.* 489. *B.* Τῆς μετανοίας τρόποι δύο· ὁ μὲν κοινότερος, φόβος ἐπὶ τοῖς πραχθεῖσιν· ὁ δὲ ἰδιαίτερος, ἡ δυσωπία ἡ πρὸς ἑαυτὴν τῆς ψυχῆς ἐκ συνειδήσεως, εἴτ' οὖν ἐνταῦθα, εἴτε καὶ ἀλλαχῆ ἐπεὶ μηδεὶς τόπος ἐρημος εὐποιίας Θεοῦ. *Duo sunt modi ejus qi dicitur pœnitentia: unus qidem communior, timor propter ea, qa facta sunt: alter avtem magis proprius, animæ apud seipsam verecundia ex conscientia. Sive ergo hîc, sive etiam alibi: qoniam nullus locus vacat Dei misericordia.* Sed saniùs idem in *hortatorio pag.* 58. *A.* Τὸ γὰρ ἔθος πονηρὸν μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν, μετάνοιαν κενὴν ἅμα τῇ τιμωρίᾳ προσεκφέρει· παθὼν δὲ τε νήπιος ἔγνω. *Mala consuetudo post excessum ex hac vita vanam pœnitentiam affert cum supplicio: passus norit qoqe stultus.* (h. e. qod Gildas noster in *Epistolâ increpatoriâ; Sera inutilisqe pœna occulta cognitio, & mali pœnitudo.*) Idem *Stromat. lib.* 2. *pag.* 385. *C.* Ἔδωκεν οὖν ἄλλην ἐπὶ τοῖς κἂν τῇ πίστει περιπίπτουσί τινι πλημμελήματι, πολυέλεος ὤν, μετάνοιαν δευτέραν ἵν' εἴ τις ἐκπειρασθείη μετὰ τὴν κλῆσιν, βιασθεὶς καὶ κατασοφισθεὶς, μίαν ἔτι μετάνοιαν ἀμεταμέλητον λάβῃ. *Dedit, cum sit multa misericordia, iis etiam qi fide in aliqod peccatum incidunt, secundam pœnitentiam, qam si tentatus fuerit post vocationem, coactus & callide circumventus, unam adhuc non pœnitendam acceperit pœnitentiam.* D. —— αἱ δὲ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι μετάνοιαι, οὐδὲν τῶν καθάπαξ μὴ πεπιστευκότων διαφέρουσι. ἢ μόνῳ τῷ συναισθέσθαι ὅτι ἁμαρτάνουσι. *Continuæ avtem & se vicissim excipientes pœnitentiæ nihil differunt ab iis qi omnino non crediderunt, præterqam in eo solo qod se peccare senserunt.* Et mox. *pag.* 386. *B.* Μελέτη γὰρ ἔμπαλιν ἁμαρτιῶν, τὸ πολλάκις μετανοεῖν, καὶ ἐπιτηδειότης εἰς εὐτρεψίαν ἐξ ἀνασκησίας. *Est enim rursus meditatio peccatorum aptitudo ex defectu exercitationis.* Subjungit reverà; Δόκησις οὖν μετανοίας, οὐ μετάνοια, τὸ πολλάκις αἰτεῖσθαι συγγνώμην, ἐφ' οἷς πλημμελοῦμεν πολλάκις. *Apparet ergo, sed non est pœnitentia, sæpe petere veniam de iis, qa sæpe peccamus.* Idem denique ejusdem operis *l.* 6. *pag.* 668. *C.* Διὰ πολλῆς οὖν παιδείας ἀπεκδυσάμενος τὰ πάθη, ὁ πιστὸς ἡμῖν μέτεισιν ἐπὶ τὴν βελτίονα τῆς προτέρας μονῆς μεγίστην κόλασιν ἐπιφερόμενος τὸ ἰδίωμα τῆς μετανοίας, ὧν ἐξήμαρτεν μετὰ τὸ βάπτισμα. ἀνιᾶται γοῦν ἔτι, τῷ μηδέπω, ἢ καὶ μηδ' ὅλως τυγχάνειν ὧν ἄλλους ὁρᾷ μετειληφότας· πρὸς δὲ καὶ ἐπαισχύνεται τοῖς πλημμεληθεῖσιν αὐτῷ· αἱ δὴ μέγισται κολάσεις εἰσὶ τῷ πιστῷ. *Qum ergo per multam disciplinam vitiis exuerit, qi est nobis fidelis, transit ad maximum supplicium, qod est melius priori mansione inferens pœnitentiæ eorum peccatorum, qa admisit post baptismum. Cruciatur ergo adhuc amplius, qum vel nondum, vel ne omnino qidem ea assegatur, qorum alios videt esse participes. Præterea avtem pudore afficitur ob ea qa deliqit, qa qidem sunt fideli maxima supplicia.* Μετάνοιαν *dolore* & *pudore*, sive verecundiâ (& *acrior semper ex verecundiâ dolor*, ut Fabius *declam.* 17.) definit: eam duplicem facit; alteram, qæ emendationem junctam habeat, alteram ab eadem sejunctam; qam & *inanem* & *frustraneam* indigetat, utpote qæ apud inferos cruciatibus æternis addictos & obstrictos jam corripiat. Atqe ubi jam est, qod vir doctissimus, μετάνοιαν *conjunctum semper habere in Philosophia* σωφρονισμὸν, *in Theologia* πίστιν? Qem enim σωφρονισμὸν habuit ea conjunctum in Apollodoro & Glavco, qibus μετάνοιαν Plutarchus tribuit? ut frustra Plutarchum advocent, qasi is μετανοίας comitem individuum statuerit τὸν σωφρονισμόν. Nihil enim minùs voluit ille verbis illis in

A *collatione terrestrium & aqatilium. pag.* 961. *B.* sub Avtobuli personâ, qi brutis etiam animantibus rationem asserebat; prolatis: Καὶ κύνας ἁμαρτάνοντας καὶ ἵππους κολάζουσιν, οὐ διακενῆς, ἀλλ' ἐπὶ σωφρονισμῷ, λύπην δι' ἀλγηδόνος ἐμποιοῦντες αὐτοῖς, ἣν μετάνοιαν ὀνομάζομεν. *Canes eqosqe peccantes plectunt, non eqidem frustra, sed castigandi gratiâ, dolore iis ægritudinem inferentes, qam pœnitentiam vocant. Castigationis finem* ait esse *emendationem*; hanc moliri nos pœnarum ac molestiarum medio ac qasi ope, dum hâc ratione ac methodo ad *dolorem* delinqentes adigimus; atqe

B *dolorem* hunc esse, qam μετάνοιαν nuncupamus. Ita μετανοίας *rationem in dolore* constituit, *dolorem* hunc *castigationis effectum* vult esse, eâ *castigatione* à castigantibus *emendationem intendi*: at nunqid hinc conseqetur, ex Plutarchi mente, avt μετάνοιαν *semper* σωφρονισμὸν *secum trahere*, avt castigationem omnem esse hac in parte efficacem? Ecqam itidem πίστιν conjunctam sibi habet ἡ μετάνοια in eis, qi apud inferos jam torqentur? de qibus etiam Clemente prior Avtor *sapientiæ Salomonis*, cap. 5. vers. 3. ἐροῦσιν ἐν αὐτοῖς μετανοοῦντες. *Dicent apud seipsos resipiscentes.*

C Nisi si fidem ejusmodi dicere voluerint, qalem dæmoniis etiam tribuit Jacobus c. 2. v. 19. cæterum ista nec Judæ defuit, cui μεταμέλειαν tantum, non & μετάνοιαν, adscribunt.

Clementi adjectus sit Gregorius Nyssenus. Is in *Dialogo de anim. & resur.* cui titulus *Macrinia. pag.* 650. *C.* Ὁ γὰρ ἅπαξ τὸ ἡδὺ κατὰ τὸν βίον ἑλόμενος, (ἑλόμενος, legendum) καὶ μὴ θεραπεύσας ἐκ μεταμελείας τὴν ἀβουλίαν, ἄβατον ἑαυτῷ μετὰ ταῦτα τὴν (τὴν legendum) τῶν ἀγαθῶν χώραν ἐργάζεται. *Nam si semel qicqid in hac vita suave est ac jucundum est elegerit, nec pœnitentia ductus stolidum ac teme-*

D *rarium consilium corrigit atqe emendat, inaccessum & invium sibi locum bonorum posthac efficit.* Qo loco μεταμέλειαν pro pœnitentiâ efficaci, qod & ὁ σωφρονισμὸς comitatur, usurpari constat. Qod ejusdem Scholiastes ad *dissert. de præmaturè abreptis pag.* 754. *B.* μετὰ τὴν πλάνην ἐκάστῳ τῶν ἡμαρτηκότων καὶ μὴ μετανοησάντων πρὸ τῆς πλάνης. *Post mortem qisqe eorum qi peccaverunt, & ante mortem pœnitentiam non egerunt.* Ita μετάνοιαν iste dicit, qod ille μεταμέλειαν. Sed & Gregorius idem in *Ecclesf. Orat.* 7. *pag.* 444. *D.* qo

E loco & vocabuli μεταμελείας rationem ex parte altera saltem subindicavit. Τὸ δὲ δι' ἐπιμελοῦς μεταμελείας ἑαυτὸν ἐκκαθᾶραι, ἔστι καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τῶν δι' ἀρετῆς λαμπρυνόντων ἰδεῖν. *Seipsum avtem per diligentem expurgare pœnitentiam, hoc qoqe licet videre in hominibus, qi seipsos illustrant virtutibus.* Habemus & istic μεταμέλειαν *pœnitentiam cum emendatione conjunctam.* Contra planè qam isti assertum eunt. Nysseno subjiciemus Epiphanium. Is adversus Catharos disputans *Heref.* 59. etiamsi statim ab initio μετάνοιαν à μεταμελείᾳ distingvere videatur verbis illis,

F Καὶ αὐτοὶ δὲ φαμὲν εἶναι μετάνοιαν μίαν, καὶ διὰ λυτροῦ παλιγγενεσίας ταύτης γίνεσθαι σωτηρίαν. *Atqi nos unam esse pœnitentiam ultro concedimus, ac per eam iteratæ generationis lotionem ad salutem perveniri.* Καὶ ἡ μὲν τελεία μετάνοια ἐν τῷ λουτρῷ τυγχάνει· εἰ δέ τις παρέπεσεν, οὐκ ἀπόλλει ὅτι ἡ ἐκκλησία. δίδωσι γὰρ καὶ ἐπάνοδον, καὶ μετὰ τὴν μετάνοιαν τὴν μεταμέλειαν. *Enimvero perfecta in Baptismo qidem pœnitentia est. Sed si qis exciderit, non illum sancta Dei Ecclesia perditum velit; imo & receptum, & post pœnitentiam mutandi consilii facultatem indulget.* Qasi μετάνοια fit de toto vitæ

G anteactæ tenore, μεταμέλεια de lapsibus specialibus avt singularibus instituta pœnitentia. Verum in seqentibus voces istas in sensum eundem promiscuè usurpat: ubi ait, *sect.* 2. Τῆς σωτηρίας οὐκ ἀπέκλεισε τοὺς ἔτι μετανοοῦντας. *Neqe tamen à salute illos excluserit, qos peccati sui pœniteret.* Et mox, ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων πλείστων μετανοοῦντας καὶ ἐπιστρέφοντας καὶ μεταμελομένους. *Qi delictorum suorum absolutam pœnitentiam capesserent, seqe adeo converterent, animumqe mutarent.* Et rursus, Οὐκ ἀθετεῖ πάντως ὁ θεῖος λόγος τὸν μισθὸν τῶν ἐν μετανοίᾳ καμνόντων. *Igitur eorum, qi in capessenda pœnitentia laborant, fructum ac præmium divinus sermo non rejicit.* Ita utrumqe & μετάνοιαν & μεταμέλειαν in lapsis agnoscit, & hanc illi, ubi dispescere videtur, subjungit. His adjectus sit *Qæstionum Orthodoxarum*, qæ Justi-

fini nomen præferunt, avtor. Is *Qæst.* 36. qærit, Διὰ τί περὶ τ̃ χρίσεως τ̃ Σαοὺλ λέγει μεταμεληθῆναι ὁ Θεὸς, καὶ περὶ τ̃ καταστροφῆς τ̃ Νινευὶ, ὅτι μετανόησεν. *Qapropter Deus de Savlis unctione dicit, se pœnitentia duci, & de eversione Niniveæ aliud statuit?* Ita τὸ μεταμέλεσθαι καὶ τὸ μετανοεῖν pro eodem prorsus habet. Neqe enim aliter de Nineves excidio, qam de inunctione Savlis in regem Deum *pœnituit*. Secutus est avtem Avtor ille Græcos Interpretes, qi in Savlis negotio verbo μεταμέλεσθαι, 1 Reg. 15. 11, 35. in Ninevitarum, verbo μετανοεῖν sunt usi, Jonæ 3. 10. qum Hebræum verbum utrobiqe sit idem plane τὸ נחם. Ita simul etiam concidit, qod τὸ μεταμέλεσθαι τῷ נחם τὸ μετανοεῖν τῷ שוב respondere volunt. Citra discrimen enim Græci interpretes τὸ נחם nunc per μετανοεῖν, nunc per μεταμέλεσθαι, & per illud crebriùs qam per istud, reddunt: at τὸ שוב per ἀναστρέφειν, ἀποστρέφειν, ἐπιστρέφειν, &c. identidem, per μετανοεῖν nunqam. Qo & illud accedit, unde discere poterant τὸ שוב καὶ τὸ μετανοεῖν non esse idem prorsus, qod in novo Instrumento τὸ μετανοεῖν καὶ τὸ ἐπιστρέφειν tanqam res duæ à se invicem distinctæ conjunguntur Act. 3. 19. & 26. 20.

Sed ad paginam sacram forsan provocabunt. Eodem illos & ipse libens seqor: nec diffiteor eqidem τάς τε μετανοεῖν καὶ τ̃ μετανοίας ῥήσεις in codicibus sacris freqentissimè eo, qo ipsi statuunt, significatu usurpari. Verùm τὸ μεταμέλεσθαι, Matth. 21. 29. Ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς ἀπῆλθε. *Postea qum resipuisset abiit.* Et denuò v. 32. Ὑμεῖς δὲ ἰδόντες οὐ μετεμελήθητε ὕστερον. *Vos avtem qi hæc vidistis, non resipuistis postea.* Eodem plane sensu sumi, nec ipsi negant. Et τὸ μετανοεῖν pro displicentiâ & dolore ipso (qod ex agnitâ culpâ oboritur, & τ̃ μεταμελείας nomine designari statuunt illi) in codice sacro qandoqe sumi, apertè indicat phrasis illa ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ μετανοεῖν. *Cum sacco & cinere resipuissent.* Matth. 11. 21. cui genina est Hebræorum illa, נחם על עפר ואפר Jobi 42. 6. Qid est enim *in sacco & cinere*; vel *in pulvere & cinere*, *pœnitere*, (neqe enim *resipiscere* hic saltem dixerim; etiamsi qo sensu commodè satis dici possit, in seqentibus ostensurus) nisi hisce anxietatis & demissionis indiciis externis internam animi de malè admissis displicentiam profiteri? Qodnam ergò illis istic subterfugium? Ad hoc scilicet confugiunt, ut dicant, μεταμέλεσθαι qandoqe pro μετανοεῖν poni: sicut à Plutarcho μετάνοιαν ἀντὶ τ̃ μεταμελείας, ubi δηγμὸν μετανοίας dixit, qod est supra disceptatum, & ab Avsonio pariter, *Epigr.* 12. ubi de *pœnitentiâ*,

> *Sum Dea, qæ facti, non factiqe exigo pœnas:*
> *Nempe ut pœniteat, sic Metanæa vocor.*

Atqe hoc forsan havserunt à Favorino Camerte: cujus in Lexico leguntur ista. Μεταμέλεια ἐστὶ λυπηρὰ αἴσθησις ἐπὶ πεπραγμένοις. καὶ μεταμέλεια, ἡ μετάνοια. Et mox: Μετάνοιά ἐστι συναίσθησις ψυχῆς ἐφ' οἷς ἔπραξεν ἀλόγως. ἡ πρὸς τὸ κρεῖσσον ἐπιστροφή. Qanqam ista forsan vel mendosa, vel mutila; legendumqe avt ἡ πρὸς, avt ἡ καὶ. Verùm cum avtorum omne genus usus ista promiscuè sumat, frustra alterum pro altero poni præscribunt, nisi ex ipsâ vocabulorum notatione atqe origine ejusmodi qippiam eruere atqe evincere potuerint. Jam verò vocabulorum ipsorum ratio nihilo magis, qam usus, distinctioni isti suffragatur; imo refragatur etiam multo magis; ordinemqe, qem affectionibus istis illi præscribunt, ut μεταμέλεια scilicet præcedat, μετάνοια seqatur, probè considerata, invertit planè. Hoc qo liqidiùs patescat, vocabuli utriusqe notationem ac natales seorsum indagabimus.

Μετάνοια igitur dupliciter potest sumi, ut τὸ μετὰ, vel *motum* sive *mutationem*, vel *ordinem*, sive *consecutionem* designet. μετὰ enim præpositio, ubi cum aliis vocibus committitur, aliqando *trans* significat, ut in μεταβολή, μετάθεσις, μεταφορά, μετάφρασις. Aliqando *post*, ut in μεταγενής, μεταδόρπιον, μεταχάρμιον, & consimilibus. Priore modo si ceperis, erit μετάνοια dicta, qasi *transmentatio* qædam, sive *mentis mutatio* ab eâ qæ prius fuerat. Ita Tertullianus *adv. Marc. lib. 2. cap. 24. In Græco sono, pœnitentiæ nomen, ex animi demutatione compositum est.* Atqe ita reverâ sumi videtur, ad Hebr. cap. 12. ver. 17. ubi de Esavo dicitur, ὅτι μετέπειτα θέλων κληρονομῆσαι τὴν εὐλογίαν, ἀπεδοκιμάσθη· μετανοίας γὰρ τόπον οὐχ εὗρε, καίπερ μετὰ δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν. *Postea, qum vellet hæreditario jure benedictionem asseqi, reprobatum fuisse: non enim repertit pœnitentiæ locum, qamvis cum lacrymis benedictionem istam exqisisset.* De qo loco multum, sed & frustrà, fatigarunt se cum antiqi Doctores, tum & recentiores nonnulli. Antiqi, qia Novatianis favere poterat videri, qasi pœnitentiæ post lapsum locus nullus relinqeretur, nec pœnitentia etiam sedulò ambienti, ac seriò expetenti, concederetur; hunc nodum qo solvant, alii *pœnitentiæ locum non invenisse* dicunt Esavum, ὅτι οὐ μετενόησεν ὃν ἔδει τρόπον· *qia non eo qo oportebat, modo pœnitebat.* Ita Chrysostomus, qi & subjungit, dolorem Esavi, non alium fuisse qam Caini: fratrem sibi prælatum, anxium habuisse utrumqe; nevtrum verè pœnituisse, qod ex eis qæ consecuta sunt, liqido constiterit, qum fratrem uterqe trucidaverit, manu ille, mente iste, Gen. cap. 4. ver. 1. & cap. 27. ver. 43. hoc secutus est, qi in Bibliis nostris *Bezæ annotationibus marginalibus* suas immiscuit. Nec abscedit multum Calvinus; *Nihil*, inqit, *perfecit avt assecutus est sera sua pœnitentia.* Avt Illyricus: *Locum pœnitentiæ non invenire est*, inqit, *pœnitendo nihil proficere, & pœnam damnumqe deprecando.* Ideò avtem *nihil perfecisse Esavum pœnitendo, qia cum pœnitentia sit duplex, culpæ, qæ sola salutaris sit, & pœnæ; Esavi pœnitentia non culpæ, sed pœnæ, non delicti, sed damni duntaxat fuerit.* Verum contextus Apostolici syntaxis interpretationem istam vix commodè admittere videtur; qum non μετάνοια in dandi casu, sed μετανοίας in gignendi sit dictum: itaqe Anglicè malè reddunt, qi vertunt, He found no place for repentance. Animadvertisse videtur hoc Theodoretus, proinde alio modo explicat, non pœnitendo nihil perfecisse, sed nec ad pœnitentiam qidem adspirasse. Μετανοίας τόπον, inqit, οὐχ εὗρεν, ἀντὶ τοῦ, οὐχ εὗρε τὴν τ̃ μετανοίας ὁδὸν, *non invenit locum pœnitentiæ*, *pro eo qod est*, *non invenit pœnitentiæ viam.* Οὐ γὰρ μετανοῶν ἐδάκρυσεν, ἀλλὰ τ̃ ἀδελφῷ φθονῶν ὠπεπαξίᾳ ἀδύρετο δὲ, οὐ τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν τ̃ Ἰακὼβ εὐλογίαν. *Neqe enim per pœnitentiam lachrymas fundebat, sed per fœlicitatis fraternæ invidentiam; nec peccatum suum, sed Jacobi sortem suâ meliorem lamentatur.* qo facit & qod Theophylactus habet, καὶ μετάνοιαν δὲ ἐζήτησεν ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ. *Etiam pœnitentiam qæsivisse Esavum*, sed non assecutum, qia *non qomodo oportebat qæsierit.* Qin & Chrysostomus qasi interpretatione priore parum sisus, huc concedere videtur, qum ait, Ἢ ὅτι μετανοίας μείζονα ἥμαρτεν. ἢ ὅτι μετάνοιαν ἀξίαν οὐκ ἀπέδειξεν. *Vel qod gravius peccaverat qam ut pœnitere posset; vel qia pœnitentiam dignam non exhibuit:* Ita τόπος μετανοίας idem istic fuerit qod apud Sirachidem c. 12. v. 10. verbis illis, ἔδωκας τόπον μετανοίας, *dedisti eis locum pœnitentiæ*; nisi qod ibi concessum dicitur, qod istic negatum. Et reverâ hæc ipsa in Epistolâ cap. 6. v. 6. eo impietatis prolabi dicuntur nonnulli, ut *per pœnitentiam restaurari neqeant.* Verum istic ejusmodi nihil qicqam insinuari, avt necesse est, avt etiam verisimile videtur. Siqidem αὐτὴν illud, qod *cum lachrymis qæsivisse* Esav perhibetur, potest vel ad εὐλογίαν referri; qod post Theophylactum, & Oecumenium, qorum ille disertim, hic ex qorundam sententiâ, sic explicat, Calvinus & Beza in *annotatis ad editionem Græcam* ipse statuit. Atqe ita Anglicana Tindali qæ nomen præfert, versio, He was put up the blessing / and found no means to come by it again / no / though he sought it with tears. Vel etiam ad μετάνοιαν referri poterit, sed Isaaki patris, non Esavi ipsius suam, à qo nullis precibus impetrare, nullis lachrymis extorqere poterat, ut eum facti sui pœniteret, avt ut benedictionem revocaret in Jacobum jam collatam. atqe ita Franciscus Junius in *Parallelis*, & Joannes Piscator in *Scholiis* suis, optimè exponunt. Sed & in Bibliis nostris Regiis, versio ad marginem adscripta. He found no way to change his [Fathers] mind. Certum est, qocunqe τὸ αὐτὴν referatur, μετάνοιαν ibi Isaaki, non Esavi existere. In qam mentem & *pœnitentiæ* vocem, & eam ipsam qæ hic habetur formulam, usurpavit Ulpianus J. C. *Digest. lib.* 40. *tit.* 7.

tit. 7. de Statu lib. leg. 3. ubi dixit, *Pœnitentia heredis locum non esse. Ubi pœnitentia* pro *mentis* sive *consilii mutatione* apertè ponitur.

Qo facit & qod Thomas *Sum. lib. 1. Qæst. 19. Art. 7.* inter eam qæ Deo tribuitur, *pœnitentiam*, eamqe qæ hominibus competit, distingvens: *Aliud est mutare voluntatem, alind velle mutationem: hominis pœnitere, est voluntatem mutare; Dei pœnitere, est mutationem velle.*

Posteriore modo si τὸ μετὰ sumpseris, erit *μετάνοια* qasi *postmentatio* (si ita loqi liceret) qædam dicta. ut partim τῇ *προνοίᾳ*, partim τῇ *ἀνοίᾳ* opponatur. Est enim *πρόνοια vis ea animi, qâ futura prospiciuntur*, seduloqe cavetur, ne qid temerè agatur, de qo postea pœniteat, qo nomine Prometheum celebrabant antiqi. Μετάνοια verò est *illa animi affectio, qâ*, qi in rebus agendis, qid ex usu foret, prospicere neglexerant, *post inconsultè rem gestam, errorem suum serius intelligunt.* Erasmus *in Mat. 3. 3.* Μετάνοια *dicta est* ἀπὸ τοῦ μετανοεῖν *i. e. à posteriùs intelligendo; ubi qis lapsus re peractâ tum demum animadvertit erratum suum.* & *in Cor. Ep. 1. c. 7. pœnitentiam* vult dictam *à pone tenendo* (qum tamen simplicius à *pœnâ* deducatur) *hoc est, ab intelligendo post factum.* Hanc Epimetheo notam inurunt veteres: hic enim, ut Hesiodus *Oper. lib. 1.*

—— Ὅτε δὴ κακὸν εἶχ', ἐνόησεν.
—— Παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω.
Malum, donec acceperat, non animadvertit,
Sed jam perpessus noverat.

Sive, ut Homerus *Iliad. ρ. v. 32. & v. 198.*

—— ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω.
Factum avtem demum stultus cognovit.

qi & ideo ὀψίνοος Pindaro dictus *Pyth. Ode 5.* qo epitheto & *μετάνοιαν* ipsam insignivit Nonnus in *Paraphr. Joan. cap. 3. v. 23.* ad qem Pindari locum monent Scholia; ἀπὸ τοῦ ὕστερον νοεῖν καὶ ὕστερον μαθεῖν sic nuncupatum: qem & Sophocles itaqe in *Prometheo*, τῆς φρονήσεως ἀντίχειρα dixerit, καὶ μὴ τῆς μεταμελείας. contra qam Epimetheus ejusdem frater, cujus filia Μεταμέλεια dicta, sicut Promethei Προμήθεια. Obiter emendandus Mevrsius, qi in *Fabularum Sophoclearum syllabo*, uti lavdat ista, memoriâ lapsus, *Olympia* pro *Pythiis* posuit. Hinc in Cleonem ὀξύμωρον comicum, cujus meminit Lucianus,

Κλέων Προμηθεύς ἐστι μετὰ τὰ πράγματα.
Rebus peractis, est Cleo Prometheus.

Indeqe *μετάνοια* ista, sicut, allusione ad Epimethei nomen habitâ, *μεταμήθεια* (Μεταμήθεια, *μετάνοια.* Hesychius) ita παρὰ τὸ *μεταγνῶναι*, *μετάγνοια* eadem est dicta. Sophocles Philoctete,

Οὔκουν ἔνεστι καὶ μεταγνῶναι πάλιν.
Ad pœnitendum nonne regressus datur?

Et Clemens, *Stromat. lib. 2. pag. 370 D.* Οὐ τῷ τέλει παραμετρεῖται μόνῳ τὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ προαιρέσει, εἰ ῥᾳδίως εἵλετο, εἰ ἐφ' οἷς ἥμαρτεν, μετενόησεν, εἰ συνεῖδεν ἔλαβεν ἐφ' οἷς ἐπταισεν, καὶ μετέγνω, ὅπερ ἐστὶ, μετὰ ταῦτα ἔγνω· βραδεῖα γὰρ γνῶσις, *μετάνοια*, vel *μετάγνοια* potiùs. *Non solus finis res dimetitur, sed etiam electio: si facile elegit, si peccatorum suorum ductus est pœnitentia, si propter ea, in qibus lapsus est, eum remordet conscientia, & errorem recognovit, qod est, postea cognovit. Est enim tarda cognitio pœnitentia.* Nisi qod rem eandem utraqe vox denotat. Facit huc celeberrimum illud ex *Militibus* Menandri, qod *tom. 2. lib. 4.* Stobæus exhibet,

Οὐδεὶς ξύνοιδεν ἐξαμαρτάνων, πάνυ
Ἁμαρτάνει τὸ μέγεθος, ὕστερον δ' ὁρᾷ.
Latet omne crimen dum fit; sed qantum fiet
Scelus, peracto scelere demum intelligunt.

Ubi scilicet qod Gregorius *in Job. l. 15. c. 22. Oculos qos clavserat culpa, aperit pœna.* De Alexandro post Clytum interfectum Curtius, *l. 8. c. 2. Malè humanis ingeniis natura consuluit, qod plerumqe non futura, sed transacta perpendimus: qippe Rex, posteaqam ira mente decesserat, etiam ebrietate discussâ, magnitudinem facinoris suâ æstimatione perspexit. — liberioremqe pœnitentiam solitudo excitebat.* Nec secus Juvenal. *Satyr. 13.*

Cum scelus admittunt, superest constantia: qid fas
Atqe nefas, tandem incipiunt sentire peractis
Criminibus. ——

Sed & qod Plavtus *Captiv. 1. 2. 39. 40.*

Tum deniqe omnes nostra intelligimus bona,
Qum qæ in potestate habuimus, ea amisimus.

Sophocleum scilicet illud in *Ajace* expressit;

Οἱ γὰρ κακοὶ γνώμαισι, τἀγαθὸν χεροῖν
Ἔχοντες, οὐκ ἴσασι, πρίν τις ἐκβάλῃ.
Qeis leva mens est, qod tenent ipsi, bonum
Non ante norunt, qam sit excussum manu.

Inde de *pœnitentiâ* Avsonius supra,

Sum Dea, qæ facti non factiqe exigo pœnas.

Itaqe *μετάνοιαν* definit Marcus Imperator *Comment. lib. 8. Sect. 8.* Ἐπίληψίν τινα ἑαυτοῦ ὡς χρήσιμόν τι παρέντος, *reprehensionem sui de utili re aliqâ neglectâ.* Qia hoc nimirum ad errorem jam animadversum solet conseqi, ut de eo qis redarguat, incuset, damnet. Qo modo idem *lib. 12. sect. 16.* Ἐπὶ τῆς φαντασίας προσχθέντος ὅτι ἥμαρτε· τί δαὶ οἶδα, εἰ τοῦτο ἁμάρτημα; εἰ δὲ καὶ ἥμαρτεν, ὅτι κατέκρινεν αὐτὸς ἑαυτόν. h. e. *Ubi hæc cogitatio se oggerit, peccasse in me aliqem: hoc apud me reputo, unde nôri, id qod admisit, an sit peccatum? tum, si peccaverit, ipsum sese damnasse. i. e. facti à se pœnituisse.* Siqidem, ut Isidorus *Pelusiota l. 4. c. 60.* Μεγίστη βοήθεια εἰς τὸ μεταγνῶναι ἡ κατάγνωσις τῆς ἁμαρτίας. *Maximum est ad pœnitentiam adminiculum, mali admissi damnatio.* Monet propterea unumqemqe Marcus idem, *ibid. sect. 2.* Καθ' ἑκάστην πρᾶξιν ἐρωτᾷν ἑαυτὸν, Πῶς μοι αὕτη ἔχει; μὴ μετανοήσω ἐπ' αὐτῇ; *ut ad singulas qasqe actiones interroget se, Qomodo habet se mihi actio ista? an non de eâ, ubi egerim, pœnitebat me?* Nec aliud voluit Rex sapientissimus Parœm. 14. 15. verbis illis; *Fatuus cuivis rei fidem adhibet:* i. ταχυπειθής ἐστι. *callidus avtem advertit ad gressum suum qemqe.* Qod Græci reddiderunt; Ἄκακος (sive νήπιος, ut Symmachus) πιστεύει παντὶ λόγῳ· πανοῦργος δὲ ἔρχεται εἰς *μετάνοιαν.* Cujus contrarium potiùs dici debuerat, & illi (credo eqidem) scripserant: πανοῦργος δὲ οὐκ ἔρχεται *εἰς μετάνοιαν. Callido*, sive *tum prudenti*, (nam in partem meliorem πανοῦργος hic sumitur; sicut ערום Hebræis, cum istic, tum & eodem cap. v. 8, 18. & c. 13. v. 17.) *non obvenit pœnitentia.* Μετάνοια γὰρ οὐκ ἐμβατεύει τῆς τοιαύτης ψυχῆς. Synesius *de regno. Pœnitentia ejusmodi hominis animam havd subit:* qod de Sapiente suo Stoici, *Sapientem nunqam facti sui pœnitere.* Senec. *de benef. l. 4. c. 34.* qia nimirum uti V. 8. dixerat, *advertit ὁ πανοῦργος ad viam suam*, & prospiciendo cavet, id ne sibi contingat, qod credulo ac temerario illi usuvenire, monent iidem *ibidem, c. 20. v. 25.* qo loco, pro eo qod Salomon dixit, *Tendicula est homini deglutire sacrum, & postqam vota fecerit, reqirere;* qi scilicet rescindi ea possint; ut rectè Piscator, illi sic habent, Παγὶς ἀνδρὶ ταχύ τι τῶν ἰδίων ἁγιάσαι. μετὰ γὰρ τὸ εὔξασθαι, τὸ μετανοεῖν γίγνεται. *Tendicula est homini è rebus suis qicqam temere usibus sacris destinare: postqam voverit enim, pœnitentia subit.* Qod cum in Jephtacho, Judic. 11. 35. tum in Ananiâ & Sapphirâ contigisse videmus. Act. 5. 1. De voto dixere, qod de judicio Mimus;

Ad pœnitendum properat, cito qi judicat.

Nec, qi temerè vovet, minus. Adjici poterat & *Ad pœnitendum properat*, sicut qi ad sententiam ferendam, ita multo magis qi ad pœnas inferendas præceps ac temerarius fertur, qô spectant Plutarchi luculenta illa in dissertatione *de vindicta divina tarditate, pag. 550. E.* Διὸ καὶ τοῖς πονηροῖς ὁ Θεὸς ἐν χρόνῳ καὶ σχολαίως τὴν δίκην ἐπιτίθησιν, οὐκ αὐτός τινα τοῦ ταχὺ κολάζειν ἁμαρτίαν δεδιὼς ἢ μετάνοιαν· ἀλλ' ἡμῶν τὸ περὶ τὰς τιμωρίας θηριῶδες καὶ λάβρον ἀφαιρῶν· καὶ διδάσκων μὴ σὺν ὀργῇ, μηδ' ὅτε μάλιστα φλέγεται καὶ σφαδάζει,

—— Πηδῶν ὁ θυμὸς τῶν φρενῶν ἀνωτέρω,

καθάπερ δίψαν ἢ πεῖναν ἀποπιμπλάντας, ἐπιπηδᾶν τοῖς λελυπηκόσιν· ἀλλὰ μιμουμένους τὴν ἐκείνου πραότητα καὶ τὴν μέλλησιν, ἐν τάξει καὶ μεταμελείᾳ, (ἐμμελείᾳ, Turnebus, ego μετ' ἐμμελείας, malim) τὴν ἥκιστα μετάνοιαν προσοισόμενον χρόνον ἔχοντας σύμβουλον, ἅπτεσθαι τῆς δίκης. *Propterea Deus malis interposita mora ac tarde pœnas infligit, non qod vereatur, ne accelerando supplicio erret avt committat, cujus pœnitentia aliqando ducatur: sed ut in vindicandis aliorum peccatis, sæ-*

vitiam & vehementiam nobis hoc exemplo suo eximat, docens non per iram, avt cum maxime fervet & palpitat

Animus, super rationem se saltu efferens,

tunc nos debere qasi famis sitisve replendæ gratia invadere in eos qi nos irritaverunt, sed imitatione ductos ejus mansuetudinis & cunctationis, ordine & accuratione adhibito temporis spatio in consilium, qod minime locum parabit pœnitentiæ, ad puniendum nos conferre. qibus verbis τῇ ἐπιμελείᾳ τὴν μετάνοιαν opponit, cum huic potius ἡ μεταμέλεια respondeat, qod infra docebimus, qia μετάνοιαν & μεταμέλειαν pro eisdem habeat, qod est superius indicatum. Nec malè igitur Epicharmus apud Stobœum, *tom. 2. tit. 1.*

Οὐ μετανοεῖν, ἀλλὰ προνοεῖν, χρὴ τὸν ἄνδρα τὸν σοφόν.

Cuncta sapiens prævidebit, pœnitebit sic nihil.

Ubi disertè τῷ προνοεῖν τὸ μετανοεῖν opponitur, qomodo & Platoni in *Gorgia* verbis illis; Ταῦτα γὰρ προνοήσασι μὲν, δυνατά, μετανοήσασι δὲ, ἀνίατα. *Hæc eis, qi præviderint, sive prius adverterint, possibilia; eis, qi non præviderint, vel providerint etiam, insanabilia.* Eaqe ratio est, cur τὸ θεῖον sit μεταμελείας, vel μετανοίας etiam, propriè loqendo, ἀμύητον, ut ille apud Svidam; cui attestatur & ariolus Balaam, Numer. 23. 19. & vates verè divinus Samuel, 1 Reg. 15. 29. qia rerum omnium eventus, actionumqe exitus qarumlibet, prospicit ipse & prænovit. Avgustinus *ad Simplic. lib. 2. Qæst. 2. Duo sunt verba, pœnitentia & præscientia, qorum qia unum congruè credimus in Deo, i. e. præscientiam, negamus in eo esse pœnitentiam.* Qo tamen loco non tam *præscientiam*, qam *scientiam*, in Deo dicendam statuit, qia *futura etiam Deo præsentia* sunt, *qi fecit jam qæ futura sunt.* Ambrosius *Epist.* 82. *Id agere debemus, ne nos arbitrii nostri pœniteat; avt facti: prudentis est enim prospicere; ne freqenter eum pœniteat sui: nunqam avtem pœnitere, solius est Dei.* Et Pelagius *ad Demetriadem*; *Consummata sapientia est nihil facere, qod fecisse pœniteat.* Epicharmeo dicto assidet cum Pythagoræ monitum in *avr. carm.*

Δειλοῦ τοι πρήσσειν λέγειν τ' ἀνόητα πρὸς ἀνδρός·

Ἀλλὰ τάδ' ἐκτελέειν, ἅ σε μὴ μετέπειτ' ἀνιήσῃ.

Est hominis facere avt improvida dicere inertis:

Tu peragas, qæ non post sint tibi cavsa doloris.

ἀνόητα pro ἀπρονόητα dixit. Tum & Plavtinum illud, in *Sticho* 1. 2.

—— qotidiè

Pridie caveat, ne faciat, qod se pigeat postridiè.

Qod Avgustinus alicubi sic extulisse dicitur; *Caveas pridiè qotidiè, ne qid agas hodiè, cujus te pœniteat postridiè.* Siqidem qem rei alicujus pœnitet, si molesta tantum ea est, *piget*, si & turpis, *pudet*. Cicero pro domo suâ; *Data merces est erroris mei magna, ut non solum pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat.* Terent. *Heavt.* 5. 4.

—— pudet

Dicere hac præsente verbum turpe: at te nullo modo

Piguit. C. Eheu; qam ego nunc totus displiceo mihi?

Qam pudet? ——

h. e. qam piget pudetqe. Itaqe lenone digna vox illa, (nam honesto qovis indignissima) in Plavti *Psevdolo*, 1. 3.

Nimio id qod pudet facilius fertur, qam id qod piget:

Non dedisse, istum pudet: me, qia non accepi, piget.

Meliùs adolescens ille ingenuus, apud eundem *Trinum.* 2. 2. qi de amico in angustiis constituto cum dixisset,

Deserere illum & dejurare in rebus adversis pudet.

Illiberaliter oggerenti Patri,

Pol pudere qam pigere, præstat totidem literis.

Respondet;

— benè si amico feceris,

Ne pigeat fecisse: at pudeat potiùs, si non feceris.

Malè enim Servius *ad Æn. lib.* 4. *Piget ad futurum spectat, pudet ad præteritum: licet pene una sit significatio.* Nec probe satis Nonius; *Pudet verecundiæ est: piget pœnitentiæ.* Meliùs & *ad Terent.* illa, Donatus, an qis alius: *Pudet, in his qæ turpiter facit: piget, in his qæ cum damno & malo. Pigere ad dolorem refertur, pudere etiam ad dedecus: Piget, qod dolet: pudet qod turpe est.* Utrumqe *pœnitentia* plerumqe assidet; alterum semper. Tavrus philosophus apud Gellium *lib. 1. cap. 26. Neqe pudenda dico avt pœnitenda,* h. e. qorum vel pudere, vel pœnitere debeat. Itaqe, *Pigere interdum pro pœnitere poni solet.* Festus. Sic Donatus *in Evnuch.* 5. 3. *— num facti piget? i. e. pœnitet.* Sic Naso, *Epist.* 12.

— facti fortasse pigebit.

Et,

— piget infido consuluisse viro.

h. e. pœnitebit, pœnitet.

Opponi diximus μετάνοιαν τῇ τε προνοίᾳ, τῇ τε ἀνοίᾳ. illud ostendimus, hoc restat. Qo modo ergò τῇ ἀμαθίᾳ ἡ ὀψιμάθεια opponitur, in Socratico illo apud Stob. *tom. 2. tit. 29.* Κρεῖττον, ὀψιμαθῆ εἶναι, ἢ ἀμαθῆ. *Sera eruditio* (sic enim ὀψιμάθειαν reddit Gellius lib. 11. cap. 7.) *præstat nulli. Stultum est* enim (ut Seneca *Epist.* 36.) *nolle discere, qia diu non didiceris.* Eodem modo & τῇ ἀνοίᾳ ἡ μετάνοια. Itaqe Benedicto Aretio in *Problem. clas. 1. loc. 3.* placuit, μετάνοιαν qasi μετὰ τὴν ἄνοιαν dictam: qod non est necesse tamen. Verùm sicut ἄνοια *imprudentiam*, sive *insipientiam* significat; ita μετάνοια, rationem vocabuli si spectes, *prudentia postera*, sive *sapientia serior*, vel *consideratio* etiam & *intelligentia serotina*, dici potest. Atqe hinc enatum videtur *resipiscentiæ* vocabulum. Ævo Tulliano, qo modo & *pœnitentia*, ignotum utrunqe, unde illud Avsonii *Epigr.* 12. de affectu hoc illud,

Sum Dea, cui nomen nec Cicero ipse dedit.

Lactant. *Institut. l. 6. c. 24. Is qem facti sui pœnitet, errorem pristinum intelligit: ideoqe Græci meliùs & significantiùs* μετάνοιαν *dicunt; qam nos possimus resipiscentiam dicere: resipiscit enim, ac mentem suam qasi ab insaniâ recipit, qem errati piget, castigatqe seipsum dementiæ.* Et Isidorus *Origin. l. 10. Resipiscens, eo qod mentem recipiat; avt qia resipit, qi sapere desierat.* Qin & Beza ipse, *Μετανοεῖν propriè significat post factum sapere, qod Latinis resipiscere dicitur.* Optime Lavrentius Valla *Elegant. l. 5. c. 3. Desipio sive desipisco significat, vel qod aliqid à commum sensu, sapientiaqe minus habeo, vel qod à meo sensu destituor: qod ferè vitium avt ex ætate venit, avt ex morbo, avt amore, avt timore, avt simili aliqo affectu. Cujus contrarium est resipiscere: & senes qidem jam dementes nunqam resipiscunt: ceteri avtem resipiscere, i. e. ad priorem mentis statum, vel ad meliorem mentem redire solent.* De Avgusto Svetonius *l. 2. c. 48. Rectorem solitus est apponere ætate parvis, ac mente lapsis, donec adolescerent ac resipiscerent.* Sed & inde qod Valla monuisse insuper habuit, etiam ad corpus ipsum est traductum. Petronius *Satyric. Resipiscunt partes veneno sopitæ.* i. e. vim pristinam recipiunt denuò. Svetonius *l. 3. c.* 73. de Tiberio; *Detractum sibi deficienti annulum mox resipiscens exqisivit.* i. e. à defectione animiqe deliqio refectus & respirans denuò. His avtem imaginibus etiam *animæ resipientis* affectionem exprimere consveverunt. Clemens *Pædag. l. 1. c. 9.* Καλὸν μὲν τὸ μὴ ἁμαρτεῖν· ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸ ἁμαρτάνοντα μετανοεῖν· ὥσπερ ἄριστον τὸ ὑγιαίνειν ἀεί· καλὸν δὲ καὶ τὸ ἀναφρῆλαι τῆς νόσου. *Pulchrum qidem certe est non peccare: bonum est etiam, ut & qi peccat, ducatur pœnitentia: qemadmodum optimum qidem est semper esse sanum: bonum avtem est etiam a morbo convalescere.* Septimius *Apologet. c. 17. Cum resipuit, ut ex crapulâ, ut ex somno, ut ex aliqâ valetudine & sanitatem suam patitur.* Hoc est qod ἀνανήφειν Græci dicunt; & cum *resipiscentiâ* conjunxit Apostolus, ad Timoth. Ep. 2. c. 2. v. 25, 26. Μή ποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας καὶ ἀνανήψωσιν. *Num aliqando daturus sit eis Deus resipiscentiam ad agnitionem veritatis, & sanitatem mentis recipiant.* Qo modo & Lucianus supra adductus, ἀνανήψαντα μετανοῆσαι. Et de Maximino tyranno, qi per ebrietatem nihil non atrox & contumeliosum designare consveverat, Nicephorus *Hist. Eccles. l. 7. c. 21.* Μετὰ νῆψιν μεταμέλῳ χρῆσθαι τοῖς πεπραγμένοις (τῶν πεπραγμένων, forsan, vel ἐπὶ τοῖς) πάλιν. *Qapropter per sobrietatis tempus gravi de flagitiis admissis sæpe pœnitentia est actus.* Nam de ebriis κυρίως verbum illud usurpatur, ad mentis, qem amiserant, usum reversis. Athenæus *lib.* 3. Ἀνανήφειν γίνεται πολλάκις τὸ μεθύειν. Qem locum pessimè accepit doctissimus interpres, qum vertit;

Mul-

Multoties accidit, ut temulentus sobrius non sit. Qasi temulenti sobrii esse consveverint, cum sobrietatem necessariò expellat temulentia, & pellat spernatqe à se procul. Hoc voluit scriptor ille, Lynceus utiqe Samius, cujus ex *Epistola* qadam lavdantur ista, contingere sæpenumerò, ut vino mersi, crapulâ excussâ, emergant rursus, vinumqe cujus oppleti ἐξ ἴσου ὄντο, reqirant denuò sitiantqe. Subjungit enim eam esse panis cujusdam apud Rhodios in usu, svavitatem, ut pari modo hoc vescentes, ubi saturati videntur, ἀπὸ τῆς ἡδονῆς ἀναπεινῆν, *satietatem deponere*, & qasi *esurientes* & impastos adhuc, *cibum denuò repetere* contingat. Hoc est ergò ἀνανήφειν, ebrietate deposita, ad statum sensumqe pristinum reverti.

Hac avtem eadem notione, sicut τὸ μελανοεῖν, & τὸ ἀνανήφειν, ita & τὸ ἀναφρονεῖν pro *pœnitere* usurpatur. Siqidem sicut τὸ σωφρονεῖν est σώφρονα ἤτοι ἔμφρονα εἶναι, *sobrium mentisqe compotem agere.* Ἔκφρονα avtem γεγενῆσθαι eum dicimus, qi *mentis statu*, sive per insaniam, sive per ebrietatem, qæ est insania spontanea, *exierit.* Ita ἀναφρονεῖν perhibetur is, qi ex animi affectu conturbato illo, *ad mentis statum compositum revertitur denuò.* Basilius Cæsariensis *Orat. ad adolesc. de Græc. script. leg.* Pythagoræ Historiam celebrem narrando, qi cum in commessatores ebrios incidisset, tibicine Dorium accinere jusso, à debacchando eos revocaverat; ait illos ἀπὸ τοῦ μέλους ἀναφρονῆσαι, *à melodiâ illâ ad mentem sanam rediisse.* Hoc avtem, ut id obiter adnotem, qod Pythagoræ Basilius, Dæmoni Musico adscribit Cl. Galenus *de Dogm. Hip. & Plat. l.* 5. *c.* 8. & pro eo qod Basilius ἀναφρονῆσαι, φρενῶν ἐμπλήκτων παύσασθαι dixit: eidem tribuit & Martianus Capella *Satyr. l.* 9. qi hac ratione Damonem ait *temulentæ perturbationis dementiam infregisse.* Cæterum hinc tractum, ut ἀναφρονῆσαι ἀντὶ τοῦ μετανοῆσαι, in *pœnitendi* significatione usurparetur. Svidas; Ἀναφρονήσαντες, ἀνανήψαντες. *Ad sobrietatem, mentisqe sanitatem reversi.* qod ille firmat ex innominato Avtore prolato exemplo; unde patere possit & τὸ γνωσιμαχῆσαι in eandem mentem adhiberi. Avtoris illius, qisqis est, verba sunt ista: Οὐκοῦν οἱ πλεῖστοι ἀναφρονήσαντες ἐγνωσιμάχουν καὶ μετεβάλλοντο. *Pleriqe igitur ad mentem saniorem reversi, à sententiâ pristinâ recesserunt, & mutati sunt.* Ita Hesychius, Γνωσιμαχῆσαι, μετανοῆσαι. Et Svidas; Γνωσιμαχῆσαι, ἀντὶ τοῦ μετανοῆσαι. Nam qæ apud Grammaticos illos ex Aristophanis Scholiaste aliisqe adjiciuntur, qibus inductus existimatur Budæus strictiorem justo verbo huic significatum assignasse, cumqe secutus Æmilius Porta, in Avtoris illius, qem lavdat Svidas, verbis vertendis licentius pavlò se gessisse; enarratorum esse Scholia & commenta videntur, non tam vocabuli ipsius vim explicantia, qam qid in eis scriptorum, qos enarrant, locis, verbo illo innuatur.

Verum, ut ad illud *resipiscendi* vocabulum revertamur, qod Græcorum, τὸ ἀναφρονεῖν examussim exprimit, & τῷ μεταφρονεῖν potius, sicubi apud istos vox ea extaret, qam τῷ μετανοεῖν responderet. *Resipiscere*, sive τὸ μετανοεῖν, ex ipsa vocabuli ratione respondet reverâ τῷ שוב Hebræorum: qatenus *resipiscentes* dicuntur ἐλθεῖν εἰς ἑαυτόν, h. e. eorum instar, qi dementiâ laborarunt cum sensu humano mentisqe usu exciderint, *ad semet redire* vel *reverti.* Flaccus *lib.* 2. *Epist.* 2. de insano, qi fuerat, sanitati restituto;

Hic ubi cognatorum opibus, curisqe refectus,
Expulit elleboro morbum, bilemqe meraco,
Et redit ad sese. ——

Et Lucretius *l.* 4. de eis qi per somnum imaginibus vanis sunt externati;

Exterrentur, & ex somno, qasi mentibu' capti,
Vix ad se redeunt, permoti corporis æstu.

Et,

Donec discussis redeant erroribus ad se.

Sic & de filio prodigo Lucæ 15. 17. Εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθών, *reversus ad se*: qasi extra se prius fuisset: qo modo de irato P. Syrus,

Homo extra corpus est suum, cum irascitur.

ὅτι ὁ θυμὸς τὰς φρένας μετῴκισεν, ut Melanthius apud Plutarchum *de iracund.* Unde Demeæ Mitio Terentianus *Adelph. Act.* 5. *Scen.* 3.

Tandem reprime iracundiam, atqe ad te redi.

Deqe ebrio Syrus idem,

Absentem lædit, cum ebrio qi litigat.

Sed & apud Menandrum ille, lavdante Plutarcho in *de Virt. Moral. pag.* 450. C.

Οἴμοι, τάλας ἔγωγε, ποῦ ποθ' αἱ φρένες
Ἡμῶν ἐκεῖνον ἦσαν ἐν τῷ σώματι
Τὸν χρόνον, ὃ ταῦτ' ἀλλ' ἐκεῖνα αἱρούμεθα.

Senarius novissimus mendum non unum habet: eum sic refingit Grotius,

Τὸν καιρὸν, οὐ ταῦτ', ἀλλ' ἐκεῖν' αἱρούμενοι.

At Xylander, leviore, qod malim, mutatione,

Τὸν χρόνον, ὅτ' οὐ ταῦτ', ἀλλ' ἐκεῖν' ᾑρούμεθα;
Ehev me miserum, qamnam in partem corporis
Mens nostra se proripuit illo tempore;
Cum nimium vecors, his ego illa prætuli?

Qod avtem in formulis istis ad se redire, idem & Hebræi phrasi pavlulum immutatâ dicere solent, שוב אל לב *ad cor*, i. e. ad mentem pristinam *reverti*; tanqam è qâ prius excesserant: qod idem ferè à Latinis, nec de furiosis solis, dicitur. Cicero *Tusc. l.* 4. *Iratos etiam dicimus exisse de potestate*, i. e. *de consilio, de ratione, de mente.* Idemqe *Orat. in Pison.* *Sua qemqe fravs, suum facinus, suum scelus, sua avdacia, de sanitate ac mente deturbant.* Sed & de eis qi affectibus abrepti sunt, Fabius *Instit. l.* 8. *cap.* 1. *Ab illo, qem ceperat impetu, ad rationem redit.* Itaqe Erasmus *ad Matth.* 3. *μετανοεῖν est resipiscere, i. e. ad mentem redire.* Et plenius adhuc in Tacito Vopiscus; *Reversis ad bonam mentem omnibus.* Sic populo veteri Moses Devt. 30. 1. *Et redibis ad cor tuum.* Et Esajas 46. 8. *Redite ad cor, prævaricatores.* Et Salomon 1 Reg. 8. 47. *Si ad cor suum redierint.* Qanqam locis illis, non est שוב simpliciter, sed השיב qod, *ad cor*, sive animum, *reducere* potius, qam *redire*, significat; prout & Devt. 4. 39. & Thren. 3. 21. qod alibi שום לב & שית לב dicitur, & Græci nunc νοῆσαι Esaj. 47. 7. nunc ἐννοηθῆναι. Ibid. c. 41. v. 20. nunc τὸ ἐπιστῆσαι. Ibid. v. 22. nunc τὴν καρδίαν τάξαι. Hagg. 1. 5. & 2. 19. nunc εἰς τὴν καρδίαν. Ezek. 44. 5. vel ἐν τῇ καρδίᾳ τάξαι. Ibid. 40. 4. nunc τῇ καρδίᾳ ἐκδέχεσθαι. Esaj. 57. 1. nunc εἰς τὴν διάνοιαν λαμβάνειν. Ibid. v. 11. nunc προσέχειν. Job. 2. 3. nunc τῇ διανοίᾳ. Ibid. 1. 8. & Exod. 9. 22. vel τῇ καρδίᾳ προσέχειν. Devt. 32. 48. nunc deniqe μετανοεῖν. Parœm. 24. 32. השיב itaqe locis istis videtur esse potius *advertere, animadvertere, animum advertere, in animum reducere ac revocare.* Sed dato etiam, *redeundi*, locis illis notionem insinuari: at alius est *reditus* iste, & ab illo distingvendus, qo *ad Deum*, qi resipiscit, *redire* perhibetur. Et distingvuntur clarissimè, in Salomonis, solenni illâ pro suis *intercessione*, 3 Reg. 8. 47. והשבו אל־לבם *Et ad cor*, sive *ad animum suum revocaverint, reduxerint*, ושבו *& reversi fuerint, supplicaverintqe tibi.* Ut nihil dicam, vocem תשובה cui illi μετάνοιαν volunt respondere, nusqam in paginâ sacrâ, vel pro *pœnitentiâ*, vel pro *conversione* istiusmodi, usurpatam deprehendi. Etiamsi משובה pro *aversione*, sive *defectione* non semel sumatur. Itaqe & de adolescente prodigo Tertullianus in lib. *de pudicitiâ*, *c.* 9. *Resipuit ad patrem reverti*, i. e. ut ad patrem reverteretur. Priusqe in Evangelio *ad se rediisse* memoratur, qam ad patrem vel *reverteretur*, vel *revertendi* etiam *consilium* secum iniret. Sed & de populo illo Moses, Devt. 30. 1. *Si, ubi ad cor tuum vel redieris, vel revocaveris ista, ad Deum fueris reversus.* Qanqam de istâ vel *conversione*, vel *reversione* Bernardum loqi non abnuerim, ubi *ad Evgenium de consider. l.* 3. *Curandum summopere tibi, & totâ vigilantiâ considerandum, qomodo & qi non sapiunt, sapiant, & qi sapiunt non desipiant, & qi desipuere, resipiscant: at nullum genus insipientiæ infidelitate insipientius: interest proinde tuâ dare operam, ut increduli convertantur ad fidem, conversi non avertantur, aversi revertantur: porrò, perversi ordinentur ad rectitudinem, subversi ad veritatem revocentur.* Verum de istis deinceps loco

suo

suo videbitur. Illud interim duntaxat adjectum sit, τὴν γνῶσιν sive νόησιν, qam μετάνοια sive μετάγνοια in se includit, non necessariò sese ulterius extendere, qam ad erroris animadversionem & dignotionem: ad correctionem aut emendationem non perpetuò pertinere; unde & piscator ictus, maloque accepto stulti, sapere dicuntur; tamqe Phryges ex Livii Equo Trojano, qam Cumani ex Strabone lib. 13. sero sapuisse; etiamsi illi nec rebus emendandis operam dederint, nec emendationi locus ullus apud istos relictus fuerit.

Hactenus vocis μετάνοια natales, & ex natalibus notionem genuinam, excussimus: ad alterum illud μεταμέλεια dispiciendum transimus. Hanc volunt δυσαρεστήσεως ἢ δήξεως ἢ χαλεπότητός τινος, i.e. displicentiæ, remorsus, contritionis, significationem habere: & τὸ μεταμέλεσθαι, post rem aliqam solicitum atque anxium esse; prout & Hebræis נחם utpote qod ultionis sive vindictæ notionem habeat: & pœna Latinis, pœnitere. Cæterum nec hîc vocabuli etymon attendunt; qod interpretationi isti fundamentum nullum suppeditat. Ut enim nihil dicam, τὸ נחם Hebræum nihil istiusmodi designare. Siqidem τὸ נקם vindictam sive ultionem denotare; at τὸ נחם consolationis potiùs significatum obtinere: ut frustra ἐκδίκησιν illam, ex ad Corinth. Ep. 2. c. 7. v. 11. huc trahant; Ἡ μεταμέλεια, non τὸ μερίμνης, qæ est anxia solicitudo sed τὸ μελέτης, sive ἐπιμελείας, qæ diligentiam ac studium significat notionem in se continet. Ista verò duo esse à se invicem disparata, havd est difficile probatu. Siqidem illa, μέριμνα nempe, qam diffidentiæ solicitudinem vocant Theologi, in vitio plerumqe ponitur, Matth. 13. 22. Luc. 8. 14. & 21. 34. passimqe prohibetur, Matth. 6. 25, 27, 28, 31, 34. Luc. 10. 41. 1 Pet. 5. 6. qin & ubi in meliorem partem sumitur, ut 2 Cor. 11. 28. anxietatem qandam ac molestiam indicat, qâ mens in varias qasi partes distrahitur. Eustath. ad Iliad. α. Μερμηρίζειν, τὸ μερίζεσθαι εἰς διαφόρους βουλάς. ἐξ οὗ καὶ ἡ μέριμνα γίνεται. Μερμηρίζειν, dividere in diversas curas, unde & solicitudo emergit. Etymologus. Μέριμνα, παρὰ τὸ μερίζειν τὸν νοῦν ἢ ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τάδε καὶ τάδε μερίζεσθαι τὴν ψυχὴν τοῦ μεριμνῶντος. Μέριμνα à mente dividenda, vel ab animo soliciti in hæc & illa dividendo. At altera hæc, μελέτη sive ἐπιμέλεια, qam diligentiæ solicitudinem vocant, in lavde plerumqe ponitur; & præcipitur etiam. Luc. 10. 34, 35. Joan. 10. 13. & 12. 6. Act. 27. 3. 1 Cor. 9. 9. 1 Pet. 5. 7. 1 Tim. 3. 5. & 4. 15. Ad illud liqidius dignoscendum, illud Christi interdictum havd parum conduxerat, qo Apostolos ille suos prohibuit, tum προμεριμνᾷν, tum & προμελετᾷν qidnam dicturi essent, cum ad tribunalia raperentur, Luc. c. 21. v. 14. Marc. c. 13. v. 11. hoc est, nec de defensione sui anxios esse, nec qid pro se dicturi essent, secum præmeditari: illud, qia securitatem illis Dominus de salute dederat. Luc. 21. 18. Ne pilus qidem à capite vestro peribit. Istud, qia de dictionis suggestione fidem fecerat, Marc. 13. 11. ad horam ipsam suggeretur vobis, qidnam sitis dicturi. At nobis nunc, ubi vel ad tribunalia trahimur, vel pro concione verba habituri sumus, προμελετᾷν μὲν δεῖ, οὐ προμεριμνᾷν δέ. Nec peccamus minus, si ἀμελέτητοι prodimus, qam si ἀμέριμνοι non processimus. Aliud ergò sonat ex vocabuli ratione τὸ μεταμέλεσθαι, qam qod illi arbitrantur. Sicut enim ἐπιμέλεια diligentiam, ἀμέλεια negligentiam; ita μεταμέλεια pro præpositionis vario significatu, curam ac diligentiam significat, vel immutatam, vel seram, post neglectam nempe pristinam adhibitam, avt denuo etiam repetitam. Qam & μεταμελέτην dici (nî vitii suspectus locus esset) ex Hesychio (qem & Favorinus transcripsit) præstaremus: apud hunc enim legimus, Μεταδόξαν, μετάνοιαν. Μελέτη, μεταμελέτη· de qibus alii viderint. Μεταδόξαν eo loco altero scripsisse suspicarer; nisi literarum series, qæ nec constanter tamen est observata, reclamaret. Μεταδοξεῖν certè ἀντὶ τοῦ μετανοεῖν, sive mentis ac sententiæ mutatione, indeqe ortâ de consilio pristino pœnitentiâ usurpari, monet Budæus ex Demosthenis adv. Leptin. illis, Μηδ' ἂν μεταδόξῃ ποτὲ, qæ ille vertit, Nec si consilii capti pœnituerit. Cui versioni favet & Ulpiani ἐξήγησις, τῇ μεταμελείᾳ λύσει τὰ πλημμελήματα. errores, sive lapsus pœnitentia solvet, di-

A luet, corriget. Sed nos dein μεταμελείας vocabulo explicando porrò pergamus. Qum igitur ἐπιμέλεια ac σπουδὴ pro eodem sumantur, (qippe qum curam, non tam anxiam, qam studiosam καὶ μετὰ μελέτης conjunctam utraqe denotet) μεταμέλεια studium immutatum, serius inchoatum, vel denuò instavratum reddi posse videtur, ut τὸ μετὰ etiam istic vel mutationis notionem habeat: qomodo apud Varronem in lege Maniâ; Ad biviram venio: cum velim ostendere qid vellem, μετάμελος inconstantiæ filius me reprehendit. Vel ordinem ac seriem rerum designet, qomodo in Synesiano illo, Epist. 4. Ἀλλὰ τῷ Ἐπιμηθεῖ, φασὶν,

B Τὸ μὲν μέλειν οὐκ ἐνῆν, τὸ δὲ μεταμέλειν ἐνῆν.

Sed Epimetheo, ut ajunt,

Curare deerat, pœnitere havd defuit.

Porrò cum ἡ βουλὴ qoqe huic affine qiddam designet, ubi eo sensu adhibetur, qo in Hesiodi illis sumendum V. Cl. Heinsius liqido demonstravit,

Οἱ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ, ἄλλῳ κακὰ τεύχων.

Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.

Sibi malum machinatur, qi machinatur alteri:

C *Malumqe consilium, ei, qi concepit, pessimum.*

Pro molimine scilicet ac machinatione consultâ. atqe etiam ubi homines sibi rebusve suis male consuluisse, pro eo, qod est, prospexisse, dicuntur. hinc factum est, ut & τὸ μεταβουλεύεσθαι ἀντὶ τοῦ μεταμέλεσθαι usurpetur. Hinc Periandri monitum illud, cujus meminit ex Sosiade Stobæus tom. 2. tit. 3. aliis Ἁμαρτάνων μετανόει; aliis, Ἁμαρτὼν μεταβουλεύου. effertur, verbis variis, sensu eodem. Sic & Lucianus dissertationem suam clavdit ad eum qi dixerat, Προμηθεὺς εἶ ἐν λόγοις. Πλὴν ἀλλὰ τί ἂν πάθοιμι; ἐμμενετέον γὰρ οἷς ἅπαξ

D προῃρημένον, ἐπεὶ τό γε μεταβουλεύεσθαι, Ἐπιμηθέως ἔργον, οὐ Προμηθέως ἐστί. Verumtamen qid facerem? persistendum enim est in iis qæ semel ceperis, qandoqidem mutare consilium Epimethei opus, non Promethei est. ubi de verbi significatu Lexicographus eruditissimus sibi non constat. alibi enim obiter μεταβουλεύεσθαι, hoc ipso loco adducto, interpretatur, μετὰ τὸ πρᾶγμα βουλεύεσθαι re jam peractâ consilium inire. ut τὸ μεταβουλεύειν contrarium sit τῷ προβουλεύειν· Thucyd. lib. 3. Προβουλεύσας δὲ ὅπως μηδὲν αὐτῶν δεήσει i.e. προνοήσας. Si alterius insidias providisset. aliud est enim eidem lib. 8. τὸ

E προβουλεύειν in illis. Ἀρχήν τινα πρεσβυτέρων ἀνδρῶν ἑλέσθαι, οἵτινες περὶ τῶν παρόντων, ὡς ἂν καιρὸς ᾖ, προβουλεύσουσι. Qendam magistratum deligere seniorum, qi de statu præsenti, dum tempus esset, præ cæteris consultarent. Istic enim τὸ προβουλεύειν est πρὸ τῶν ἄλλων, ante alios consulere; illic πρὸ τῶν ἔργων, ante opera & cœpta prospicere, consilium inire. qo modo Pythagoras in avreo carmine v. 27.

Βουλεύου δὲ πρὸ ἔργου, ὅπως μὴ μωρὰ πέληται.

Consulta ante opus, ne qid stulti committas.

Qod alludens simul & Siracidæ dictum Eccles. c. 32. v. 23.

F Ἄνευ βουλῆς μηθὲν ποιήσῃς. Sine consilio ne facias qicqam. Isidorus Pelus. l. 4. Epist. 39. sic παραφράζει· Χρὴ τὸν βουλόμενον καθαρὰν ἐν ψυχῇ γαλήνην καρποῦσθαι, πρῶτον βουλευσάμενον, (malè editur, βουλόμενον) οὕτως ἥκειν ἐπὶ τὸ λέγειν τι ἢ πράττειν. ἐπειδὴ γὰρ οὐχ οἷόν τε τὰ λεχθέντα ἢ πραχθέντα ἀνακαλέσασθαι ῥᾳδίως, τὸν μὴ βουλόμενον διὰ τῆς μεταγνώσεως ἑαυτὸν μαστίζειν πείθεσθαι τῷ παροιμιαστῇ λέγοντι, Μετὰ βουλῆς πάντα ποίει. Eum qi statum animi tranqillum perpetim obtinere velit, oportet consilio prius adhibito, tum demum ad dicendum agendumve procedere. ubi enim dicta actave revocare havd est facile, ne-

G cesse est, ut qi nolit pœnitentiâ se affligere, is parœmiastæ obseqatur, qi cum consilio, sive, consultò, facienda monet universa. Cæterum alibi idem vir doctissimus simul ac diligentissimus μεταβουλεύομαι exponit, muto consilium, pœnitet. Cui significatui firmando Luciani qoqe illud accersit. Atqe ita planè sumendum, evincit necessariò, qod præcesserat, ἐμμενετέον οἷς ἅπαξ προῃρημένον. Siqidem τῇ προαιρέσει ἐμμένειν, sive cœpto constanter insistere, & μεταβουλεύεσθαι, i.e. nova consilia inire, sive institutum mutare, sibi invicem opponuntur. Accedit huc qod Cicero Philipp. 12. Qod si est erratum spe falsâ atqe fallaci, redeamus in viam: optimus est portus pœnitenti, mutatio consilii. Nec abs re Plinius Hist. Nat. lib. 9. c. 40. de coloribus novis aliis superinductis: Pœnitentia hoc primum debet invenisse, artifice mutante

qod damnabat. Habes duos pœnitentiæ efficacis actus, instituti pristini damnationem, qod est τῆς μετανοίας, & *mutationem ejusdem,* qod est τῆς μεταμελείας. Disertius distinctiusqe Galenus *de usu part. l. 3. c.* Αἰδεσθήσεσθαι, καὶ μεταγνῶναι καὶ πρὸς τὰ βελτίω μεταθέσθαι. *Pudore suffundi, & sententiam mutare,* (nam μετάνοια & μετάγνοια sunt idem prorsus) & *ad meliora se transferre.* q. d. μεταμέλεσθαι. Avtor deniqe *qæstionum* qarundam Athanasii nomine editarum, *Qæst.* 133. Διὰ τί λέγεται μετάνοια, ὅτι μετατίθησι τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ideò μετάνοιαν *dici, qia mentem à malo ad bonum transferat.*

Ut sit idem μεταμέλεσθαι, qod μεταθέσθαι sive ἀναθέσθαι. qod à *calculorum* sive *scriptorum ludo* est translatum utrunqe. significat avtem *calculum*, collusore id concedente, ubi promoti pœnituit, *reducere, & in sedem pristinam restituere.* Svidas: Ἀναθέσθαι, τὸ μετατίθεσθαι, μεταβουλεύσασθαι, μεταγνῶναι. ἀπὸ τῶν πεττευόντων, καὶ τὰς κεκινημένας ἤδη ψήφους διορθούντων. *Mutare, consilium mutare, sententiam mutare. Ductum ab illis, qi ludunt calculis, & motos jam calculos recte disponunt.* & Hesychius. sed à V. C. Salmasio ex Svidâ restitutus: Ἀναθέσθαι ἢ ὥσπερ τὸν πεττὸν τὸν βίον οὐκ ἔστι. *Vitam, ut calculum, revocare, sive reducere, non datur.* h. e. Svidâ explicante, ἄνωθεν βιῶναι, μετανοήσαντας ἐν (ἐπὶ Salmasius: vel ἐπὶ τοῖς ἐν) τῷ προτέρῳ βίῳ. *Vitam repetere,* sive *denuo ordiri, ubi de vita priore,* sive *eis qæ in vita pristina admissa sunt, pœnitentia subierit.* Socrates itidem apud Stobæum, *tom. 2. tit.* 123. Πεττείᾳ τινὶ ἔοικεν ὁ βίος. καὶ δεῖ ὥσπερ ψῆφόν τινα τίθεσθαι τὸ συμβαῖνον. οὐ γάρ ἐστιν ἄνωθεν βαλεῖν, οὐδὲ ἀναθέσθαι τὴν ψῆφον. *Tesserarum ludo similis est vita humana: oportetqe tanqam calculum, qod contigerit, disponere. Jactum enim repetere, avt calculum reducere, non datur.* Cui finitimum Menandri illud in *Aphrodisio*;

—— ἐκφυγοῦσα δ' ἣν εἶχεν νόσον,
Οὐκ εἶχε τοὺς ῥηθέντας ἀναθέσθαι λόγους.
Verum explicata morbo, qem ægrotaverat,
Habitos neqibat sermones reducere.

Contra Plato *Hipparcho*: Ἀλλὰ μὴν καὶ ὥσπερ πεττεύων, ἐθέλω σοι ἐν τοῖς λόγοις ἀναθέσθαι ὅτι βούλει τῶν εἰρημένων, ἵνα μὴ οἴῃ ἐξαπατᾶσθαι. Et in *Gorgia*: Εἰ δέ σοι δοκεῖ μὴ καλῶς ὡμολογῆσθαι, ἀναθέσθαι ἐθέλω, ὅτι ἂν σὺ βούλῃ. Qod Tullius in *Hortensio*, Nonio referente; *Itaqe tibi concedo, qod in duodecim scriptis olim, ut calculum reducas, si te alicujus dati pœnitet.* Nec aliter τὸ μεταθέσθαι usurparunt: Pisander apud Thucydidem *lib.* 8. Ὕστερον γὰρ ἐξέσται ἡμῖν καὶ μεταθέσθαι, ἢν μή τι ἀρέσκῃ. *Postea etiam id mutare nobis liberum erit, si qid prius gestorum minùs placuerit.* Et Thrasymacho Socrates apud Platonem *Politic. lib.* 1. Ἀλλὰ πρῶτον ἃ ἂν εἴπῃς, ἔμμενε τούτοις. ἤ, ἐὰν μετατιθῇ, φανερῶς μετατίθεσο, καὶ ἡμᾶς μὴ ἐξαπάτα. *At tu, vel in eis, qæ dixisti, persistas: vel, si qid revocaveris, palam revoces, nec nos decipias:* Inde Μεταθέμενος dictus, avtore Athenæo *l.* 7. Dionysius Heracleotes, qi senex, à Stoicâ, cujus pertæsus jam fuerat, disciplinâ, ad Epicureum vitæ institutum, palam transibat. Μεταμέλεια ergò μετάθεσις, *instituti nempe pristini*, cujus jam pœnituit, *immutatio*, & *ad novam vitæ rationem ineundam transitio.* Siqidem & μετάθεσις, μετάβασις, Hesychio. Aliud est avtem *displicere qod feceris*; aliud *corrigere qod minùs placuerit*: aliud *calculi promoti pœnitere*; qod est propriè μετανοῆσαι: aliud *ad sedem pristinam eundem reducere*; qod est μεταθέσθαι, nec nisi alterius permissu licet. Optimè deniqe Lavr. Valla, μετάνοιαν & μεταμέλειαν distingvit *Annot. in ad Cor. Ep. 2. cap.* 7. cum vocabula ista sumpta dicit, *à sensu retractando*, μετάνοιαν; *à curâ in meliùs mutandâ*, μεταμέλειαν. Nec aliud, opinor, voluit vir piæ memoriæ Joannes Calvinus, cum dixit *Institut. lib. 3. cap. 3. Sect.* 5. *Pœnitentiæ nomen Græcis, est à mentis* (qod τῆς μετανοίας vocabulum) *consiliiqe* (qod τῆς μεταμελείας nomen insinuat) *mutatione*, deductum.

Recolligamus, qæ hactenus dicta sunt. Μετάνοια, originem si spectemus, *intelligentiam*, sive *prudentiam seram*; vel *mentis pristinæ mutationem* significat: ad qam utramvis necessariò seqitur δυσαρέστησις, sive *displicentia* de re prius

A gesta; ejusdemqe qædam qasi *damnatio*: μεταμέλεια verò *curam*, sive *studium serum*, vel etiam *studium ac consilium animi jam mutatum*: qod ex priori illâ affectione sæpenumerò, nec perpetuò tamen, avt necessariò, enascitur. Proinde contra planè qam pleriqe statuunt, non μεταμέλεια μετάνοιαν, sed μετάνοια μεταμέλειαν, si propriè strictèqe sumatur utraqe, naturæ ordine antecedit. Obtinent utiqe in scholis axiomata ista, *nihil esse in affectu, qod non prius fuerit in intellectu.* Post rem aliqam itaqe sive rectè, sive perperam gestam, primo loco mens sive intellectus, cu- B jusmodi sit id qod admissum est, apud se perpendit, deqe eo sententiam aliqam apud se persert. qod si malè minusve commodè factum pronunciaverit, displicere jam occipit, qod prius placuerat; cumqe τὸ ἡγεμονικὸν eâ de re jam aliter statuerit, qod est propriè τὸ μετανοεῖν, qod factum est voluntas jam infectum optat. Ab hac animi affectione, ubi locus datur corrigendi, qod fecisse jam displicet, nec obicem interjicit, vel rei ipsius difficultas, vel obstinata animi perversitas, consilium studiumqe subit, qod peractum est, revocandi, novasqe rationes ex adverso ineundi: qod C μεταμελείας vocabulo designari demonstravimus. qodqe reverâ, si præcisè rem decidere velimus, Hebræorum τῷ שוב respondere comperiemus.

Pœnitentiam itaqe *duplicem* statuere licebit; qarum altera sit *efficax*, *inefficax* altera. *Efficacem* dicimus, *qa qis & resipiscit, & revertitur. Inefficacem, qa qis resipiscit, nec revertitur. Inefficacem*, inqam, dicimus, *ubi qis resipiscit.* i. e. ad erroris sui notitiam perducitur, à qo tamen vel *recedere animus non est*, vel *revertendi* etiam reiqe jam peractæ in integrum restituendi *facultas non exstat* amplius. D Siqidem etiamsi vel maximè velis, qum qam acerrimè pœnituerit, revocare tamen, postqam egeris, qandoqe non datur. Ita Lucanis suorum qorundam fravde atqe perfidiâ deceptis, postqam Samnitibus obsides dederant, eorumqe præsidia admiserant, *ubi dilucere jam frav̄s ceperat, amissa omni de se potestate, nihil ultra qam ut pœniteret frustra restabat.* Livius *lib.* 8. juxta illud Senecæ *Hippolyt.* 1.

Serò recusat ferre, qi subiit jugum.

Et Flacci illud, de eqo, qi adversus cervum dimicaturus E hominem σύμμαχον admiserat,

Non eqitem dorso, non frænum reppulit ore.

Sic qos occasionis neglectæ, temporis (dum inutiliter & inaniter insumitur) elapsi, vitæ anteactæ perperam transactæ, jam pœnitet, qum revocare fas non est, sine fructu semet sæpenumero conficiunt. Qanqam enim (qod dici solet, ex Senecæ *Agamemnone* sumptum)

Sera nimis nunqam est ad bonos mores via.

attamen, qod non minùs verè Publius ille,

Frustra ad senectam repetes adolescentiam.

F Et qod Callistratus *imagin.* 6. οὐκ ἔστιν ὀλιγωρηθέντα λαβεῖν αὖθις τὸν καιρόν. *Neglectam occasionem resumere denuò non datur.* Sic adolescentem luxu perditum, (Diodorum puta vel Epicharidem, de qibus in *Cnidia*, & in *Phædro* Alexis comicus, referente Athenæo, *lib. 4. pag.* 165. D.

Σφαῖραν ἀπέδειξε τὴν πατρῴαν οὐσίαν,
Καὶ ταῦθ' ἱκανῶς ἅπαντα κατεμασήσατο.
Patrimonium fecit pilam,
Tanta inglurie & celeritate absorpsit omnia.

sive, uti Nicomachus apud eundem *lib.* 2.

G —οὕτω συνεστρογγύλικε ταχέως κἀκκέχυκεν,
Ἐν μησὶν ὀλίγοις ὥσπερ ᾠόν τις ῥοφῶν.
Sic corrasit & effudit
Pavcis mensibus, ut si qis ovum sorbeat.

qamvis patrimonii devorati, ac pilulæ instar deglutiti, sive ovi sorbilis modo absorpti, pœnitentia tandem ceperit: at contingit creberrimè, ut qod Plavtinus ille *Trinum.* 2. 6.

Serò atqe stultè, prius qod cavtum oportuit,
Postqam comedit rem, post rationem putet.

qum nec pœnitentia, nec putatio rem dilapidatam reparare avt restituere qeat. Ita redeundi sæpe facultas non datur; ubi datur, non raro animus deest: qod & similium collatione indicare atqe illustrare conabimur. *Reverti &*

redire

redire ab itineribus est traductum: qod & Ciceroni in *Academicorum l.* 3. referente Lactantio *Institut. l. 6. c.* 24. est observatum. *Qod si liceret*, inqit, *ut eis qi in itinere deerravissent, sic vitam deviam secutis, corrigere errorem pœnitendo, facilior esset emendatio temeritatis.* Reprehendit Lactantius, qod posse negatur: & potest qidem, sed sæpenumerò voluntas potestati non respondet. Qemadmodum enim in itinere potest usu venire, ut, cum duæ semitæ, superior altera, altera inferior; illa prolixior, sed commodior & amænior; ista compendiosior, sed commoda minùs; ad urbem, qo is iter habet, ducentes viatori se obtulerint: ille qo celeriùs iter conficiat, compendiosiorem illam eligat: sed eam ingressum, ubi mille plures-ve passus fuerit emensus, ob lamas salebrasqe identidem obsectas viæ tædium excipiat; unde instituti prioris pœnitentia licet animum subierit, erroris jam se reum peragit, qod compendii aviditate nimiâ eis sese exposuerit molestiis, alteramqe illam, licet prolixiorem, præoptasse se mallet. Cæterum cum in istâ tam longè processerit, vel qia spatium temporis non suppetit ad regrediendum, vel qia non tanti fore censet, ut iter jam emensum remetiatur, vel qia qos habet itineris comites, regredientem comitari recusant, vel qia molestias viæ qascunqe devorare, qasi de se ob factum inconsiderate vindictam sumpturus, animum jam obstinaverit, vel aliis etiam de caussis, viæ ceptæ insistit, atqe etiamsi ab errore serò jam resipiscat, eam tamen, cui per errorem se dedit, donec iter integrum absolverit, semitam non deserat. Pari modo potest fieri, ut qi malis artibus cum Balaamo assveverit, avt cum Naamane Syro, Diis falsis colendis operam dederit; etiamsi erroris sui convictus fuerit, & retro gestorum pœnitentiâ aliqâ tangatur, pravo tamen aliqo affectu obstrictus, puta, lucri cupidine, vel damni formidine, vel voluptatis illecebrâ, vel molestiæ fugâ, vel ut aliis gratificetur, vel ne inconstantiæ notam subeat, à pristino vitæ instituto neutiqam recedat. atqe hæc est, qam *pœnitentiam inefficacem* dicimus, μετάνοια χωρὶς μεταμελείας si vocabulorum proprietatem spectemus, ubi *mente mutatâ*, *studium* tamen atqe *institutum non mutatur*; sed qod de se Lajus apud tragicum, referente Plutarcho *de virt. moral.* & Clemente *Stromat. lib.*

> Λέληθε μὲν οὐδὲν τῶν δ' ἐμὲ, ὧν σὺ νουθετεῖς,
> Γνώμην δ' ἔχοντά μ' ἡ φύσις βιάζεται.
> *Sed esse vera & recta, qæ memoras, scio,*
> *Sed improbata cogit ingenium seqi.*

Et qod de incontinente Plutarchus *lib.* eodem, τῷ μὲν λόγῳ σώζει τὴν κρίσιν ὀρθὴν οὖσαν, τῷ δὲ πάθει φέρεται παρὰ κρίσιν ἰσχύοντι τοῦ λόγου μᾶλλον. ἡττᾶται γὰρ ὑπὸ πάθους ὁ λογισμός. *In mente judicium servat incorruptum; sed affectu adversus rationem prævalente, præter id, qod mens ipsa judicat, abripitur: dum ab affectu superatur ratio.* Unde scientes prudentes delinqere istiusmodi dicuntur. Eam Clemens supra κενὴν μετάνοιαν. Septimius *vanam*, meritò dicit, *de pœnit. c.* 2. *Ubi emendatio nulla, pœnitentia necessariò vana: qia caret fructu suo, cui eam Deus sevit.* i. e. *hominis saluti.*

Efficacem verò *pœnitentiam* dicimus, *qâ ubi qis errorem resciverit suum, ab agnito jam recedit, & cum mente mutatâ, vitæ qoqo rationem atqe institutum immutat simul*, atqe ita τῇ μετανοίᾳ τὴν μεταμέλειαν, *menti novæ studium* qoqe *novum adjungit.* Ita Lactantius *l. 6. c.* 24. *Resipiscit, qem errati piget, & seipsum castigat dementiæ, & confirmat ad rectius vivendum.* Μετάνοιαν avtem istam γνησίαν i. e. *genuinam* appellant, eo qod *de peccato qatenus est peccatum* Deiqe offensa, *hac pœnitet*: nam sub ratione aliâ fieri potest, ut admissi pœniteat, nec ab eo tamen recedatur: at ubi hoc nomine admissorum pœnitentiâ qis tangitur, οὐχ ὅτι κολασθήσεται μέλλει, ἀλλ' ὅτι (τὸν Θεὸν) παρώξυνεν, δεσπότην, τὸν οὕτως ἡμερον, (οὕτως ἀγαθόν) ut Joannes Chrysostomus *in Ep. 2. ad Cor. Orat.* 4. *non qia pœnas eis commeritus sit, unde supplicii malum sibi accersere possit; sed qia ea in se atqe ex se mala sunt, qaqe Dei Opt. Max. qem sanctè veretur, offensam contrahunt*, fieri non potest, qin ut mentem sic mutatam etiam novum vitæ institutum ex necessitate conseqatur. Inde Favorinus. Μετάνοια γνησία, ἐστὶ

A μισημάτων ἐπὶ τὸ ἐναντίον ἀγαθὸν ἐπιστροφή. Tertullianus etiam *pœnitentiam* hanc *maturam* vocat *de pudic. c.* 10. *Ex pœnitentiâ maturescit emendationis effectus. sed & si venia potius est pœnitentiæ fructus, hanc qoqe consistere non licet, sine cessatione delicti. ita cessatio delicti radix est veniæ, ut venia sit pœnitentiæ fructus.* Atqe hac ratione Clemens *Strom. l.* 2. dixit δόκησιν μετανοίας, οὐ μετάνοιαν εἶναι, *pœnitentiæ simulationem esse, non pœnitentiam*; & Joannes Chrysostomus *in Epist. 2. ad Corinth. orat.* Μετανοίας εἴδωλα καὶ σκιὰν μόνον, οὐ μετάνοιαν, *pœnitentiæ umbram & imaginem duntaxat, non*
B *pœnitentiam*, qam emendatio non concomitatur avt conseqitur. Siqidem ut Salvianus *de provident. divin. l.* 3. *aliud ora hominum, aliud corda agunt, cum eadem jugiter faciunt, qæ fecisse se plangunt.* Israelitis illis similes, de qibus Asaphus Hymn. 78, 27, 32–37. qo modo & *pœnitentiam non agi, sed fingi*, Avgustinus *Epist.* 54. *si ablatum, ubi restitui potest, non restituitur.* qia nimirum in talibus est *pœnitentiæ magis nomen qam fructus*, ut Salvianus idem *præfat. ad Ecclesf. Cathol.* nec est genuina & salutaris, sive Deo grata, atqe ad salutem efficax pœnitentia, nisi qæ unâ
C cum mente mores etiam immutat. hoc avtem τῷ μεταμέλεσθαι vocabulo propriè exprimitur: estqe alterum illud Hebræorum שוב non tam ad mentem errorisqe agnitionem reditus, qam ad bonum à malo prius admisso regressus. Itaqe qod Seneca in *Agamemnone*,

> *Qem pœnitet peccasse, pœne est innocens.*

Id Sidonius *l. 6. Ep.* sic extulit, *Vicinatur innocentiæ festinata correctio*, qam & *pœnitudinem celerem* supra dixerat.

Pœnitentiam efficacem hanc spectant: post Salomonis
D enunciatum, Parœm. 28. 13. *Qi delicta sua agnoscit & derelinqit, misericordiam conseqetur.* Illa, Joannis Chrysostomi, *tom. 6. orat.* 19. Ὁ μεταμελούμενος οὐκέτι τῶν αὐτῶν ἅπτεται πραγμάτων ἐφ' οἷς μετανόησεν. *Qi pœnitentiâ ducitur, non amplius tentat avt tractat opera, qorum poenitentiam egit.* Clementis *Strom. l. 2. pag.* 385. *A.* Μεταμελῶν γὰρ, ἐφ' οἷς ἔδρασεν, οὐκέτι ποιεῖ ἢ λέγει. βασανίζων δὲ ἐφ' οἷς ἥμαρτεν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀγαθοεργεῖ. *Qi enim eorum, qæ fecit, ducitur poenitentia, non amplius facit vel dicit. Propter ea avtem, qæ peccavit, torqens animam, bona facit.* Qi & *l. 4. pag.* 489. *B.* Τῆς
E μετανοίας τρόποι δύο. ὁ μὲν κοινότερος, ὁ δὲ ἰδιαίτερος. *Duo sunt modi ejus, qi ducitur poenitentia: unus qidem communior, alter avtem magis proprius.* Et explicatius adhuc *l. 6. pag.* 663. *C.* Ἡ μετάνοια διττή. ἡ μὲν κοινὴ, ἐπὶ τῷ πλημμεληκέναι. ἡ δὲ τὴν φύσιν τῆς ἁμαρτίας καταμαθοῦσα, ἀφίστασθαι ἁμαρτάνειν αὐτὴν ἐκ τοῦ προηγουμένου λόγου πείθει ᾧ ἕπεται τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. *Duplex est poenitentia: una qidem communis, propterea qod peccaverit: altera vero, cum peccati naturam didicerit, persuadet ab ipso desistere peccato per principalem rationem, cui est conseqens, ut non peccet.* Illa iti-
F dem Latinorum, Ambrosii in *serm. qadragesf.* Gregorii *in homil. æstiv. de pastor. pl. 3. admon.* 31. *& in Job. l.* 10. *c.* 17. & in *registri l. 9. Ep.* 39. qæ congesserunt Isidorus *in sentent. l. 2. c.* 13. & 16. Lombardus *sent. l. 4. dist.* 14. & Gratianus *de poenit. dist.* 3. qibus *poenitentiam verè agere & poenitere* definiunt; *Anteacta peccata deflere, & flenda non committere: mala præterita plangere, & iterum plangenda declinare: perpetrata plangere, & plangenda iterum non perpetrare.* Qibus & ulterius Gennadius de Ecclesf. dogmat. c. 54, *poenitentia vera est, poenitenda non admissa*
G *deflere satisfactio poenitentiæ est, caussas peccatorum excidere, nec earum suggestionibus aditum indulgere. Frustra enim est*, inqit Bernardus, *de consid. l.* 1. *hæc deplorare, nisi studueris emendare.* Et ex Gregorio post Isidorum, Smaragdus *in Evangel. Ille poenitentiam dignè agit, qi sic præterita mala deplorat, ut futura non committat: nam qi plangit peccata, & iterum admittit, qasi qi lavet crudum laterem, qem qo magis abluit, eo plus luti facit.* Obiter, proverbium illud, qo *Laterem lavare*, de operâ irritâ prædicatur, rectè explicavit: neqe enim de *cocto* id, sed de *crudo* sumendum est. Qod avtem *digne* dixit, Baptistæ utiqe monitum illud respexit, Matth. 3. 8. Ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας. *Fructus edite poenitentiâ dignos*; sive *resipiscentiæ congruentes*, avt *convenientes*; ut rectè Beza. Sed & hac ra-

ratione negant eos verè pœnitere, qi à malis, qorum pœnitet, non abscedunt. Gregorius ubi supra; *Qi sic alia deplorat, ut alia iterum committat, adhuc poenitentiam agere, avt ignorat, avt dissimulat.* Isidorus itidem, qem & Gratianus transcripsit: *Irrisor est, non poenitens, qi adhuc agit, qod poenitet.* Cui affine est, qod tanqam ex Avgustino Gratianus. *Pœnitentes, si tamen estis pœnitentes, & non estis irridentes, mutate vitam:* (h. e. μεταμέλεσθε) Et mox: *Si pœnitentiam agis, poenites: si non poenites, poenitens non es: si poenites, cur facis, qod malè fecisti? Si fecisse poeniteat, noli peccare: si adhuc facis, certè poenitens non es.* Certè, qod qis factum nolit, restat ut in posterum nec faciat, nec velit. Ita is qem in Plavti *Cistell.* 2.1. dati pœnituerat;

Inter novam rem, inqit, *verbum usurpabo vetus,*
Qod dedi, datum non vellem; qod reliqum est, non dabo.

Ad illud senis in Terentii Andriâ 1. 1.

Non muto factum.

Vetustè; inqit Donatus, (sed & venustè dictum) *non me pœnitet. nam si qod pœniteret, infectum velle dicebant. nemo potest factum infectum reddere. dicimus tamen, nollem hoc factum, nollem hunc exitum. Ergo, non muto factum, non pœnitet me facti.* Hinc & de per errorem admissis Salvianus *de Provid. l. 6. Qi ignorantiâ peccant, errore agnito corriguntur.* Et alicubi, ni malè memini, Septimius, *Restat ut ulterius ne sis, qod si scisses, retro non fuisses.* Proinde rectè de ejusmodi admissis distingvit Aristoteles *Ethic. Nicom. l.* 3. *c.* 1. Ἕτερον ἔοικε τὸ δι' ἄγνοιαν πράττειν, τοῦ ἀγνοοῦντα ποιεῖν. *Aliud est ignorantem, sive per ignorantiam, aliud propter ignorationem, peccare.* Qod Casuistæ, qos dicunt, & ex his Martinus Azpilcueta *Enchir. c.* 23. *Sect.* 46. sic efferunt: *Ignorantia aliqando est & comes & cavssa; aliqando est comes tantum, non & cavssa peccati. Comes & cavssa, qando actus non fieret, nisi ignoraretur; comes solum, non & cavssa, qando peccaretur; etiamsi sciretur.* Istud avtem unde dignoscatur, docet Philosophus; ab animi nempe ad errorem jam agnitum, affectu. siqidem, ubi ignorantia in cavssa fuit, ab errore jam agnito, admissi jam mox pœnitet: ubi comes duntaxat fuerit, havd itidem. itaqe invitum illum, hunc non spontaneum tantùm egisse vult. Τὸ δι' ἄγνοιαν, inqit, οὐχ ἑκούσιον μὲν ἅπαν ἐστίν· ἀκούσιον δὲ τὸ ἐπίλυπον καὶ ἐν μεταμελείᾳ, ὁ γὰρ δι' ἄγνοιαν πράξας ὁτιοῦν μηδὲν δὲ δυσχεραίνων, οὐχ ἑκὼν μὲν πέπραχεν, ὅ γε μὴ ᾔδει. οὐδ' αὖ ἄκων μὴ λυπούμενός γε. τοῦ δὴ δι' ἄγνοιαν ὁ μὲν ἐν μεταμελείᾳ ἄκων δοκεῖ· ὁ δὲ μὴ μεταμελόμενος. ἐπεὶ ἕτερος, ἔστω οὐχ ἑκών. h. e. *Non spontaneum est, qicqid per ignorantiam admittitur: invitum verò, qod dolet; & de qo pœnitet. siqidem qi per ignorantiam admisit aliqid, nec de eo omnino angitur, sponte qidem non admisit, qod nesciebat: nec invitus tamen, cum non doleat. eorum ergò qi per ignorantiam agunt, qi pœnitentia afficitur, invitus videtur egisse: qem avtem non dolet, cum ab illo diversus sit, non spontaneus dicatur.* In per ignorantiam itaqe perpetratis, ubi erroris animus coarguitur, qi est primus τῆς μετανοίας gradus, seqitur δυσαρέστησις, (τὸ δυσχεραῖνον καὶ τὸ ἐπίλυπον appellat Philosophus) δυσαρέστησις, sive *displicentia*, ea, si de delicto ipso, non de damno mero fuerit, μεταμέλειαν parit propriè sic dictam, *studii nempe, ac instituti mutationem, vitaeqe seriam ac sedulam emendationem,* qæ partim τῇ ἀποστροφῇ, sive *aversione à malo* illo, qod animus jam aversatur, partim etiam τῇ ἐπιστροφῇ, sive *adversione ad bonum* prius vel neglectim vel perperam habitum, ejusdemqe *repetitione*, continetur.

Qum enim in motu omni (ad motum avtem pertinet *regressus pœnitentiæ efficacis* omnis *comes* individuus) duo sint termini; horum ratione actus etiam hîc duplex statuitur: *aversio* à *malo*, & *ad boni studium conversio.* Proinde τὸ שוב à Græcis redditur, modo ἀναστρέφειν *reverti*, Jonæ c. 3. v. 8. modo ἀποστρέφεσθαι, *averti*, Reg. l. 4. c. 17. v. 13. modo ἐπιστρέφειν, *adverti, converti*, Jerem. c. 8. v. 4, 5. Inde & in novo instrumento formulæ illæ, μετανοεῖν ἀπὸ τῆς κακίας, Act. c. v. 22. & μετάνοια ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, Heb. 6. 2. & μετανοεῖν ἐκ πορνείας, Apoc. 2. 21. & ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν ibid. v. 22. & c. 9. v. 20. & ἐκ τῶν φόνων, v. 21. qibus ejusmodi designatur *pœnitentia, qâ à malè prius admissis receditur:* ἡ εἰς τὸν Θεὸν μετάνοια, Act. cap. 20. vers. 21. *qâ ad Deum boniqe studium acceditur.* qod utrumqe tamen est μεταμελείας propriè dictæ *munus*, μετανοίας strictè sumptæ *fructus* tantum & *effectus*: Matth. c. 3. v. 8. & Act. c. 26. v. 20.

Cæterum, cum vocabula illa μετάνοια καὶ μεταμέλεια promiscuè usurpentur: & τὸ שוב Hebræorum duplex sit: hinc fit, ut τὸ μετανοεῖν aliqando τῷ ἐπιστρέφειν *præponatur*, τὸ נחם verò τῷ שוב qandoqe *subjungatur*; aliqando *pœnitentiam dolor præcedere*, aliqando *subseqi* perhibeatur. Exempli gratiâ, Jerem. 31. 19. sub Israelitici populi personâ Propheta אחרי שובי נחמתי *postqam redii*, vel *reversus sum, pœnituit me. reversionem pœnitentiâ priorem* facit. ubi *reversionis* nomine intellexit, qod alibi dictum est, *ad se*, vel *ad cor suum reverti*, i. e. ad mentem maliqe agnitionem: sic enim commate proximo explicatur: אחרי נודעתי *postqam ostensum est mihi*. Junius *meipsum cognovi*: Castellio *agnovi me*. Piscator qod est τῆς μετανοίας, τῷ נחם vocabulo, δυσαρέστησιν, sive *displicentiam* illam, ac *dolorem* sive *tristitiam*, qæ ad errorem agnitum solet animum occupare, expressit, prout seqentia planè indicant: hoc enim volunt, *femoris percussio, verecundia, confusio*: & ad *pœnitentiam* spectat propriè sic dictam. Contra Act. c. 3. v. 19. Petrus Μετανοήσατε, inqit, καὶ ἐπιστρέψατε. & c. 26. v. 20. μετανοεῖν καὶ ἐπιστρέφειν. ubi τοῦ μετανοεῖν nomine *resipiscentia* propriè dicta intelligitur, pro qo τὸ שוב propheta dixerat. Syrusqe τῷ תוב qod idem est, utrobiqe reddidit. Syris enim familiare est *Tav* τοῦ *Shin* loco usurpare: ut in תלג pro שלג *nix*: תמה pro שמה illic: תשקל pro שקל *ponderare*, תשור unde ταῦρος: & *tavrus*, pro שור *bos*, & similibus. τὸ ἐπιστρέφειν verò *à pristino vitæ pravæ vitiosæqe instituto ad Dei veri pietatisqe cultum, reversionem* designat; ita explicante se Apostolo ipso. vers. 18. qod est μεταμέλεια strictè intellecta. Syrusqe τῷ אתפנה expressit. Rursus Gen. c. 6. v. 6. Moses ex more humano de Deo verba faciens; ונחם ויתעצב *pœnituit Deum, qod fecerat hominem, & dolore* vel *tristitiâ* avt *molestiâ affectus est in corde suo. pœnitentiam* dixit *mentis animive mutationem*, μετάνοιαν: *dolorem* sive *tristitiam*, δυσαρέστησιν illam, qæ oboriri apud homines inde consvevit. Frustra enim est Origenes qi sciscitanti Celso, πῶς δ' ἐπ' αὐτοῖς ἀχαρίστοις καὶ πονηροῖς γενομένοις μεταμέλει: *qo modo de hominibus conditis, postqam ingrati improbiqe evaserant, Deum pœnituerit*, respondet l. 6. συκοφαντεῖν καὶ ῥᾳδιουργεῖν τὰ γεγραμμένα, τὰ μὴ γεγραμμένα ἐκτιθέμενον. *scripta divina calumniari & falsare Celsum, non scripta pro scriptis exponendo*, μεταμέλειαν γὰρ ἐν τούτοις οὐκ ὠνομάσθαι Θεοῦ. *Neqe enim in eâ historiâ pœnitentiam Dei ullam prædicari.* Seniorum scilicet qæ fertur, versionem profert, ubi ἐνεθυμήθη καὶ διενοήθη, *animadvertit & consideravit*, duntaxat dicitur. Frustra item, Hæschelius, in *annotatis* ad locum illum Origenis, Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ βουλεύματα Θεοῦ. *Ea enim sunt Dei consilia, ut eorum illum nevtiqam unqam pœniteat.* Siqidem veritas Hebraica *pœnitentiæ* mentionem facit disertam; qo modo & Orosius in *Apologetico* horsum respiciens, *Peccat humanum genus: Deum qoqe pœnituit, qod hominem fecisset: Peccante homine, pœnitet te, irasceris, doles. Pœnitentiæ*, inqam, meminit, sed ἀνθρωποπαθῶς sic dictæ, ut *consilii mutati* nulla seqatur inde necessitas. Optimè Avgustinus *Confess. lib.* 1. *cap.* 4. *Qæris, cum nihil desit tibi: amas, nec æstuas: zelas, & securus es: pœnitet te, & non doles: irasceris & tranqillus es: opera mutas, nec mutas consilium, &c.* Qin & de viro sapiente Seneca *de Benefic. l.* 4. *c.* 34. *Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus, qæ erant cum sumeret. ideo nunqam illum pœnitentia subit: qia nihil melius illo tempore fieri potuit, qam qod factum est: nihil melius constitui, qam qod constitutum est.* Verum his missis, *dolori* istic *pœnitentia præmissa* reperitur. At contra ad Corinth. Ep. 2. c. 7. v. 9. ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν, *ad pœnitentiam doluistis*, vel *contristati estis*. Et mox vers. 10. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. *Tristitia qæ secundum Deum est, pœnitentiam ad salutem non pœnitendam producit.* ubi λύπης nomine pœnitentiam propriè di-

dictam expressit, i. e. δυσαρέστησιν illam, quæ ab errore agnito exoritur: μετανοίας nomine *emendationem, studiique ac instituti deinceps immutationem*, quam μεταμελείας nomine propriè censeri diximus, & τ ἐπιστρέψαι vocabulo supra indicabatur, ubi τῷ μετανοεῖν verbo subjunctum est.

Ita seriem habemus non ὁλοσχερῶς, sed ἀκριβῶς delineatam, quâ affectio ista à primâ sui origine, quasi per gradus & incrementa quædam, ad *maturitatem*, ut cum Septimio loquar, justam tandem perducitur. Primo loco *animadversio* habetur, quod שׁוּב לֵב pro שִׁית לֵב Hebræis dicitur: ab hac *erroris agnitio*, μετάνοια, *resipiscentia*, oritur. Excipit hanc δυσαρέστησις sive λύπη, *displicentia, tristitia*; τὸ נחם *pœnitentia*: hanc, ubi *efficax*, καὶ γνησία, i. e. *genuina* fuerit, consequitur τὸ שׁוב *conversio*, ἐπιστροφή, μεταμέλεια, quæ colophonem & coronidem imponit, cum *vitæ novam* planè à *pristinâ rationem* inducat.

Restant de loco illo Apostolico ad Cor. Ep. 2. v. 10, 11. ζητήματα unum & alterum. Primo quæritur, μετάνοιαν, an σωτηρίαν, ἀμεταμέλητον dixerit. Et Henricus quidem Stephanus σωτηρίαν ἀμεταμέλητον dici vult, *salutem non pœnitendam*. *Salus* autem ἀμεταμέλητος intelligi potest: vel hominis respectu; *cujus* hominem eam adeptum, non *pœniteat, aut* etiam *pœnitere nequeat*. Siquidem etiamsi salutis temporaneæ hujusce pœnitere possit quandoque, ubi ad graviora perpetienda superstes quis egerit: unde Cicero *ad Attic. l. 3. Ep. 1. Utinam illum diem videam, cum tibi agam gratias, quod me vivere coegisti, adhuc quidem valdè me pœnitet.* At salutis æternæ, quam Apostolus loquitur, pœnitere quenquam neutiquam potest. Vel respectu Dei, *cujus* nempe collatæ *Deum nunquam pœniteat*. Quomodo ἀμεταμέλητα dicuntur τὰ τ Θεοῦ χαρίσματα. Rom. 11. 29. quia nimirum illa Deus, *semel collata non revocat* denuò. Itaque haud abs re Castellio *irrevocabilia* reddidit: nimis enim coactum est, quod Beza ad Matth. 3. *Ejusmodi, ut non possint ipsi displicere, quum semel placuerint.* Quando enim poterunt Dei dona non ipsi placere? aut quomodo potest Dei donum esse, quod Deo non placeat? Ineptum autem planè, quod commentator ille, qui Ambrosii nomen ementitur, *ideò sine pœnitentia*, uti vetus interpres reddidit, dici *dona Dei, quia donum Dei gratis donat peccata in baptismo.* Nam quod *gratis* dicit, *citra pœnitentiam* intelligit ex hominis parte requisitam: quod falsissimum esse patet ex Matth. 3. 6. Marc. 1. 4. & Act. 2. 38. Recteque proinde Novato, quo ab orthodoxis adversus ipsum allata quædam eluderet, hoc ipsum præscribenti, Βάπτισμα καὶ μετάνοιαν πάνυ διεστάναι. τὸ μὲν γὰρ δωρεὰν καὶ χάριν εἶναι, καὶ ἄφεσιν ἀταλαίπωρον τῶν ἡμαρτημένων· τὴν δὲ ἐλέῳ καὶ δάκρυσι καὶ καμάτῳ τὸ οἰκεῖον ἔργον περαίνειν. h. e. *Baptismum à pœnitentiâ plurimum distare: illud enim donum gratuitum esse, & citra molestiam omnem admissorum condonationem; hanc autem miseratione lachrymisque & labore opus suum perficere.* Respondet Eulogius adversus sectatores hujus *lib. 2.* apud Photium *cod. 280.* Καὶ πρὸ βαπτίσματος, καὶ μετὰ βάπτισμα, τὸ τῆς μετανοίας ὄνομα παραλαμβάνεσθαι. *Et ante baptisma, & à baptismate pœnitentiæ mentionem fieri.* καὶ μάτην τῷ βαπτίσματι προσελθεῖν, τὸν ἀμετανοήτως ἔχοντα, *frustra ad baptismum accedere, quem vitæ pristinæ malè actæ non pœnituerit.* Quod & ex locis supra designatis confirmat. In quam eandem mentem & Tertullianus *de Pœnitent. c. 2. Domino præministrans Joannes, pœnitentiam destinabat purgandis mentibus præpositam: uti quicquid error vetus inquinasset, quicquid in corde hominis ignorantia contaminasset, id pœnitentia verrens & radens, & foras abjiciens, mundam pectoris domum superventuro Spiritui Sancto paret, quo se ille cum cælestibus donis libens inferat.* Et, *cap. 6.* de eis, quibus *cunctationis & tergiversationis erga pœnitentiam vitium, præsumptio intinctionis importabat. Quam ineptum,* (inquit) *quam iniquum, pœnitentiam non adimplere, & veniam delictorum sustinere? hoc est, pretium non exhibere, ad mercem manum emittere: hoc enim pretio Dominus veniam addicere instituit; hac pœnitentiæ compensatione redimendam proponit impunitatem.* Et mox, *Lavacrum illud obsignatio est fidei; quæ fides à pœnitentiæ fide incipitur & commendatur. Quis tibi tam infidæ pœnitentiæ viro aspergínem unam cujuslibet aquæ commodabit? furto quidem aggredi, & præpositum hujus rei asseverationibus tuis circumduci facile est. Sed Deus thesauro suo providet, nec sinit obrepere indignos.* Idemque *de Baptism. c. 16.* adversus eos, qui Apostolos negabant intinctos: *Ipse Dominus nullius pœnitentiæ debitor tinctus est; peccatoribus non fuit necesse? Ergo baptismi antecambulo necessarius est μεταμέλεια.* Nec de isto itaque, gratiave in eodem, sive collatâ, sive consignatâ, sumi possunt hoc sensu saltem verba Apostolica. Verum quædam Deus quæ contulerat, revocat; ista, de quibus Apostolus, nequaquam; ideoque ἀμεταμέλητα dicuntur. Vide Hymn. 89. 33. & 2 Reg. 7. 15. parique ratione σωτηρίαν ἀμεταμέλητον istic forsan dici voluere, tanquam inter χαρίσματα illa censeri debeat, aut ejusdem saltem hac ex parte rationis cum illis existat: quo accedit, quod *stabilem*, Vulgatus interpres; *firmam & immutabilem*, Victorinus Strigelius, reddidit: quasi ἔμπεδον, ἀμετάβλητον, ἀμετακίνητον dixeris: quo modo ἀμεταμέλητον τὸν σπουδαῖον, *virum bonum*, Aristoteles dicit *Ethic. l. 9. c. 4.* utpote ex habitu jam acquisito *firmum, constantem, nec mutationi pœnitentiæque* perinde ac alii, *obnoxium*: contra quam homines improbi; μεταμελείας γὰρ οἱ φαῦλοι γέμουσι, *pœnitentiâ siquidem abundant*, h. e. mutationibus crebris obnoxii sunt, *improbi*; ut idem *ibidem*. Verum utrumque istud, hoc quidem loco, durum nimis, nec commodum satis, videtur.

Ego proinde cum aliis plerisque ad μετάνοιαν referendum censeo. Siquidem etiam *pœnitentiæ* ipsius *pœnitentia subit* quandoque: quod & Erasmus observavit; *Mali pœnituisse sæpe pœnitet.* Quam *pœnitentiam perversam*, cum Tertulliano *de pœnitent. c. 2.* h. e. *in perversum actam*, ut Hieronymus *ad Sabin.* vel etiam *pœnitentiam pœnitentiæ*, cum eodem *ibidem c. 5.* dicere licebit. Sic enim eô loci Septimius; *Ita, qui per delictorum pœnitentiam instituerat Domino satisfacere; diabolo per aliam pœnitentiæ pœnitentiam satisfaciet.* Ita & Plinius minor, *l. 7. Ep. 10. Superest, ne rursus provinciæ, quod damnasse dicitur, placeat, agatque pœnitentiam pœnitentiæ suæ.* Curtius *l. 10. c. 7. n. 12. Nec velle, nec nolle quicquam diu poterant: pœnitebatque modo consilii, modo pœnitentiæ ipsius.* Salvianus *de Provident. l. 5. c. 9. Taliter ferme omnia agunt, ut eos non tam putes antea pœnitentiam criminum egisse, quam postea ipsius pœnitentiæ pœnitere: nec tam prius pœnituisse, quod malè vixerint, quam posteà quod se promiserint bene esse victuros.* Hinc Ambrosii monitum illud, *de Pœnitent. l. 2. c. 9. Eos qui pœnitentiam agunt, hoc solum pœnitere non debet; ne ipsius pœnitentiæ agant pœnitentiam.* Quo loco vas sincerum incrustant, qui pro *pœnitere non debet*, substituunt, *timere oportet*, quum verba satis aperta sint, *hoc solum pœnitere non debet, quod pœnitentiam* utique *egerint*; ne (contra scilicet dictamen Apostolicum) *poenitentiæ ipsius poenitentiam agere* deprehendantur. Itaque quod Apostolus μετάνοιαν ἀμεταμέλητον, Clemens *Stromat. l. 2.* μετάνοιαν ἀμετανόητον dixit. Μετάνοια autem ἀμεταμέλητος, vel etiam ἀμετανόητος (nam utrum dixeris circum haud interdum) i. e. *poenitentia non poenitenda*, quomodo dicatur, variè solet explicari. Siquidem primo Clemens μετάνοιαν ἀμετανόητον videtur dixisse, *poenitentiam non iterandam*: sive pœnitentiam, quæ semel tantum peccanti data, aut concessa sit: sicut πίστιν τὴν ἅπαξ παραδοθεῖσαν, *fidem quæ semel tradita fuerit*, Judas Epist. v. 3. Sic enim ille loco superius indicato, ubi à *poenitentiâ remissionem* peccatorum distinguere molitur; *poenitentiam duplicem* statuit: *Primam in conversione* primò peccatoris ad Deum, de delictis *fidei professionem susceptam antegressis*, *alteram* de eis, in quæ carnis infirmitate, dæmonisque impulsu, *post susceptam eam* lapsus quis fuerit: hanc Deum pro misericordiâ suâ μίαν ἔτι μετάνοιαν ἀμετανόητον, *unicam ultra poenitentiam non poenitendam* concessisse: quam idcircò *non iterandam* repetendamque sæpius, utpote quæ unica tantum indulta sit, in sequentibus contendit. Verum ista coacta nimis est interpretatio, & quam vis vocabuli neutiquam admittat.

Secundo itaque Primasius, *poenitentiam impoenitibilem*, ut ipse reddit, *perseverantem poenitentiam* interpretatur: quâ scilicet de admissis jugiter pœnitendo doletur. Ut de pœnitentiæ ipsius actu & exercitio continuato intelligatur.

Atqe hoc est, qod sub Augustini nomine *lib. de ver. & fals. poenitent. c.* 19. dicitur; *Continuò dolendum esse de peccatis declarat ipsa dictionis virtus: poenitere enim est poenam tenere, ut semper puniat in se ulciscendo, qod commisit peccando. Ille igitur poenam tenet, qi semper punit qod commisisse dolet.* Et *c.* 13. *Poenitentiæ dolor non nisi cum vitâ finiatur: ubi enim dolor finitur, deficit & poenitentia. Si autem poenitentia finitur, qid de veniâ relinqitur? poenitens ergo semper doleat, & de dolore gaudeat, & de doloris poenitentiâ, si contigerit, doleat. Nec sit satis qod doleat, sed non semper doluisse doleat.* Ita pœnitentia ἀμεταμέλητος fuerit, qâ *nunqam non poeniteat*: qo modo Cato apud Plinium *lib.* 18. *c.* 5. *Qod malè emptum est, semper poenitet.* Qod Plinius minor *l.* 1. *Ep.* 24. *Mala emptio semper ingrata est, qia exprobrare stultitiam domino videtur.* Sed & hoc à vocabuli significatu abscedit nimis.

Tertiò μετανοίας ἀμεταμελήτου nomine intelligi potest ea, *cujus nunqam qenqam possit poenitere*: qod de sapiente ex Stoicorum mente, Cicero *Tuscul, l.* 3. *Sapientis est proprium, nihil qod poenitere possit, facere.* Atqe ita Stephanum interpretatum diximus, cum ad σωτηρίαν retulisset. Ita certè de virtute & sapientiâ Seneca, *Epist.* 50. *Semel traditi boni perpetua possessio est: non dediscitur virtus; virtutes receptæ exire non possunt.* Et *Epist.* 76. *Sapientia non amittitur: in stultitiam non revolvitur.* Et *Epist.* 72. *Hoc interest inter consummatæ sapientiæ virum alium procedentis; qod inter sanum, & ex morbo gravi ac diutino emergentem, cui sanitatis loco levior accessio: hic nisi attendit, subinde gravatur, & in eadem revolvitur: sapiens recidere non potest, ne incidere qidem ampliùs. Corpori enim ad tempus bona valetudo est; qam medicus etiamsi reddidit, non præstat: animus semel in totum sanatur.* Idemqe ferè de gnostico suo Clemens *Strom. l.* 7. *pag.* 741. B. Ταύτῃ τοι ἤδη, περιστάσεως γενομένης, τῆς ἰδίας ἕξεως ὁ γνωστικὸς ἐξίσταται. ἔμπεδος γὰρ καὶ ἀμετάβλητος ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιστημονικὴ κτῆσις. *Ea facit, ut si qis casus evenerit, à proprio habitu nunqam excedat is qi est præditus cognitione: est enim solida & immutabilis boni, qæ scientiam constituit, possessio.* Verum, ut ne excipiam, etiam *pœnitentiæ poenitere* mortales qandoqe qod supra indicavimus. Non audemus de *resipiscente* nostro tantum nobis polliceri, qantum illi de *sapiente* suo: præsertim cum consummati ideam illi proponant sibi, qalem nos in terris nullum agnoscimus. Qin etiamsi concessum fuerit, qod eum qi ad veram minimeqe fucatam (*caduca sunt enim reverâ, qæ fucata sunt omnia*, ut verè Cyprianus *l.* 2. *Ep.* 2.) licet non numeris omnibus absolutam, mentis sanitatem reversus fuerit, de eo qod sit reversus, pœnitentia nulla unqam subeat seria, nec subire planè possit; at per tentationis tamen vim, desertionisve tempestatem, oboriri possunt qandoqe spectantes eò cogitationes; sed qas fides ratioqe recta refellant subinde, & revellant etiam: videantur Asaphi illa Hymno 73. 1, 2, 13, 15, 16, 22, 28. Sed nec illuc respexisse Apostolum existimo, cum *pœnitentiam* hanc ἀμεταμέλητον dixit.

Qartò itaqe μετάνοια ἀμεταμέλητος dici potest. cujus etiamsi aliqo modo possit, *nunqam* tamen futurum est *ut pœniteat*, aut ab eâ denuò recedatur. In qam mentem Cicero *ad Cælium l.* 2. *Ep.* 16. *Hujus me constantiæ puto fore, ut nunqam pœniteat.* Ex viri probi personâ Seneca *de Benef. l.* 4. *c.* 22. *Habeo qod volui, qod petii* (ubi benè me gessi) *non pœnitet, nec pœnitebit: nec ullâ iniqitate me eò fortuna perducet, ut hanc vocem audiam. Qid mihi volui? qid mihi nunc prodest bona voluntas?* Et apud Plautum ille, *Trinum.* 2. 2.

Is probus est, qem non pœnitet qam sit probus.

i. e. qi constanter probus est. Lambinus. Qanqam ulterius aliqid etiam comicus insinuasse videtur formulâ illâ; cui geminum est Ciceronianum istud in *Præf. Offic. Disces qamdiu voles; velle autem debebis, qoad te, qantum proficias, non poenitebit.* i. e. dum nondum satis adhuc profecisse te, qantumcunqe profeceris, autumabis. Atqe ita ille, qi qamtumvis probus fuerit; nunqam nimis se probum vel fuisse, vel esse, reputat. De Christianis Tertullianus *Apolog. c.* 1. *Neminem poenitet, nisi planè retro non fuisse.* Ita

A Photius; Ὅτι εἰ κατὰ Θεὸν ἐλυπήθητε, δῆλον ὅτι πάντως ὑμᾶς ἀπὸ τῆς καλῆς ἐκείνης μετανοίας ἀποστῆναι, ἢ εἰς τὸ ἐναντίον περιτραπῆναι καὶ μεταμεληθῆναι. *Proinde si secundum Deum contristati estis, hoc ipsum indicaturi estis, à poenitentiâ bonâ sive honestâ illâ nunqam recedendo, aut in contrarium circumvertendo, deqe eo qod factum est pœnitendo.* Et Occumenius; sed ut ad λύπην, sive *tristitiam*, μετανοίας caussam procreatricem referat; Οὔτε γὰρ ὁ λυπηθεὶς κατὰ Θεὸν μεταμεληθείη ποτε, ἢ καταγνῷ ἑαυτοῦ, ὅτι δή ποτε λελύπηται. ὅπερ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου λύπης συμβαίνειν εἴωθεν. *Neqe secundum Deum*

B *contristatum unqam poenituerit, neqe seipsum damnaverit, qod aliqando tristis fuerit, qod hoc in mundi poenitentia contingere consuevit.* Eodemqe concedit Theodoretus: nec non Joannes Chrysostomus, à qo Oecumenius videtur mutuatus; adjecto etiam, qid ἀμεταμέλητον dixit, respexisse Apostolum, qod prius dixerat, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην. *Qod vos tristitiâ affecerim, jam non me poenitet, etiamsi prius poenitebat.*

Qintò μετάνοια dici potest ἀμεταμέλητος, *cujus nunqam qenqam pœnitere debeat*; qâ nimirum notione *justitiam non pœnitendam*, dixit Tertullianus *adv. Marc. lib.* 2. *c.* 24. ubi sub hæretici personâ Deo detrahenti, qod de sententiâ adversus Ninivitas excidium jure commeritos prolatâ pœnituisse dicitur; *Sic qoqe*, inqit, *culpandus est, qi justitiæ non pœnitendæ, pœnitentiam gessit.* Eadem & *ad Atticum l.* Ep. Cicero. *Qare celeritas nostri reditus ἀμεταμέλητος debet esse.* Ut sicut ἀμέλητος, (qod apud Lucianum Nigrinus) sic ἀμεταμέλητος, innuatur esse debere, ἡ πρὸς τὸ χρηστὸν ὁρμή. Siqidem, ut Augustinus *Homil.*

D 28. *Qos bene fecisse & pœnitentiam egisse pœnitet, perversè fundunt, qod mulserant.* Itaqe Cicero *pro Milone*, *Viri fortis est; ne suppliciis qidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat.* In hanc mentem Tertullianus *de Pœnit, c.* 5. *Hoc dico, poenitentiam, qæ per Dei gratiam ostensa & indicta nobis, in gratiam nos Domino revocat, semel cognitam atqe susceptam, nunqam posthac iteratione delicti, resignari oportere.* Qi & ideo, *c.* 6. *Poenitentiam semel capessendam, perpetuo continuendam* suggerere se profitetur.

Ultimò deniqe μετάνοια potest esse ἀμεταμέλητος (atqe

E hoc mihi potissimum) *cujus cur* qenqam *poeniteat, nihil* qicqam *unqam futurum sit.* Qo modo ἡδονὴν ἀμεταμέλητον Menander, laudante Athenæo *l.* 12.

> Ἀγαθὸν, ἀμεταμέλητός ἐστιν ἡδονή.
> *Bonum est voluptas, cujus poenitere te*
> *Nihil opus est futurum.* ——

Et προαίρεσιν ἀμεταμέλητον Polybius in *Legat. Excerp. fragm.* 22. Ἔσεσθαι γὰρ ἀμεταμέλητον αὐτοῖς τὴν τοιαύτην προαίρεσιν. *Nunqam enim fore, cur ejus consilii ipsum pœniteat.* Qod Alexander Jadduo Judæorum Pontifici, à qo commeatum suis postulabat, eademqe sibi præstari qæ Dario ante præ-

F stiterant, οὐ μετανοήσειν ἐπὶ τούτοις. Joseph. *Antiq. l.* 11. *c.* 8. i. e. *non futurum, ut istius facti eos unqam pœniteat.* Et Didoni Troes *Æn. l.* 1.

> — *officio nec te certasse priorem*
> *Pœniteat.* ——

h. e. cur in posterum pœniteat nihil caussæ futurum esse: neqe enim adhuc benignè fecerat qicqam, cujus pœnitere jam poterat. Sic Davidi Regi Abigail, nullam fore dein-

G ceps caussam, cur *pænitentiæ* suæ, consiliive mutati, *pœniteat* se, si à vindictâ (qam in animo tunc habebat) exeqendâ sese coercuerit. 1 Reg. 25. 30, 31. Hoc est qod Epictetus apud Stob. *tom.* 2. *tit.* 2. Οὐδὲν ἄγριον δράσας, ἀμεταμέλητος καὶ ἀνεύθυνος διαγένῃ. *Qum nihil immane feceris, nunqam te pœnitebit, & rerum a te gestarum rationem nunqam reddere cogeris.* Et Basilius *Orat de irâ*: Ὁ μὲν μετανοήσει, ἐφ' οἷς ἐφθέγξατο. σὺ δὲ οὐδέποτε μεταμελήσει τῆς ἀρετῆς. *Si convitiantem patienter tuleris, convitii qidem illum pœnitebit olim; at te virtutis nunqam.* Nec fuit qod Erasmi versionem Beza repudiaret, qâ *pænitentiam non poenitendam* reddidit: ea enim est *non poenitenda poenitentia, cujus non est ut qisqam poenitere unqam vel debeat, vel opus habeat, vel meritò possit.* Qo sensu sumendum & Periandri illud apud Stobæum *tom.* 2. *tit.* 3. Πρᾶττε ἀμεταμέλητα. qod

qod apud Sosiadem, Περὶ τῆς ἀμεταμελήτως, effertur. Atqe περὶ μετανοίας ἀμεταμελήτου ista suffecerint.

Restat alterum de loco Apostolico ζήτημα, num septem illa ab Apostolo *vers.* 11. posita, σπουδὴ, ἀπολογία, ἀγανάκτησις, φόβος, ἐπιπόθησις, ζῆλος, ἐκδίκησις, *studium, defensio, indignatio, timor, vehemens desiderium, zelus, vindicatio*, sint *poenitentiæ* genuinæ τεκμήρια ἀδιάλειπτα, effectusqe necessarii. Tradiderunt hoc viri magni, inter qos agmen ducere venerandus vir Joannes Calvinus videtur; qem secuti sunt è nostris ei, qos supra memoravimus. Verum ubi ad explicationem applicationemqe singulorum devenitur, sudant satis; utqe in omnes partes se versent, rationem commodam satis qo pacto eliciant, in qibusdam non reperiunt. Ut de voce ἐκδίκησις, qæ ultionem sive vindictam significat, nihil dicam: Piget recitare, de voce ἀπολογία, qam *defensionem* vetus interpres, *excusationem* Beza reddidit, qalia argutentur. Nam Ambrosii nomen qi præfert, se planè ipse refellit, qum ait, *Excusationem. rectè. qia poenitentia non habet excusationem, sed confessionem.* Qod si verum fuerit, & verissimum esse constat, qomodo *excusatio*, sive *defensio*, *poenitentiæ* vel nota, vel pedisequa, vel comes etiam rite reputabitur? ut frustra planè fuerit Oecumenius, qi in reliqis Chrysostomum secutus, hîc, Ἀπολογήσασθε γὰρ, inqit, τῇ μετανοίᾳ. qod est *oppositum* planè, qod ajunt, *in subjecto*. Qanqam Epiphanius in *Ancorat. sect.* 38. Deum asserit de Abele fratre Cainum esse percontatum, ὅπως δώῃ αὐτῷ τόπον μετανοίας εἰς ἀπολογίαν. qod Petavius vertit, *Ut ad sui excusationem locum aliqem poenitentiæ tribueret*: at *excusationi* cum *poenitentiâ* reverâ covenire qî possit, ego nullus video. Qin & Apostolus ipse, cum eis verbis συλλογίζων istam claudit, ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγματι. *omninò comprobastis vos in negotio isto puros*, sive *insontes, esse*: apertè indicat, alio planè fine ista hoc loco commemorari, non autem tanqam pœnitentiæ indicia effectusve proponi. Nec inficior tamen, cum ex his nonnulla *poenitentiam*, qæ qidem genuina sit, jugiter conseqi, tum reliqa etiam tanqam *tristitiæ piæ effectus* fructusve in Corinthiis prædicari. Cæterum, nec *tristitia pia* est *poenitentia* solius, nec *poenitentiæ* naturæ convenire potest, qæ in his recensetur, ἀπολογία. Ut Apostoli mentem ergò paucis aperiam. Incestu contaminato favisse Corinthios suspicatus fuerat Apostolus: eâqe de re per Epistolam illos acriùs pavlò increpuerat: suspicio ista, indeqe orta increpatio Apostolica, magnam universorum, tum sontium, qam & insontium animis *tristitiam* incusserat. Porro *tristitiæ* istius qoad utrosqe *fructus*, salubres admodum, sed diversi tamen, extitere: alteri enim ad *poenitentiam* & *emendationem* sunt adducti: alteri, cum ad *studium* suum ac *desiderium* erga Apostolum uberiùs declarandum, qod & inter alia sedulâ sui *purgatione*, qo suspicio illa tolleretur, effectum est; tum ad facinoris *indignationem* ampliorem, cum *timore servoreqe* conjunctam, & *vindictam*, sed Christianam, qæ censurâ nimirum severiore constabat, de facinoroso sumendam, excitati sunt. Chrysostomus. Ἀπολογίαν, πρὸς ἐμέ. ἀγανάκτησιν, πρὸς ἐκεῖνον τὸν ἡμαρτηκότα. ἐπιπόθησιν τὴν εἰς ἐμέ. ζῆλον, τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ. ἐκδίκησιν. καὶ γὰρ ἐξεδικήσατε τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ὑβρισθέντας. Ita constat planè de septem illis, ex Apostoli mente qid sit statuendum; fuisse utiqe in Corinthiis illis *tristitiæ piæ*, non & *poenitentiæ effectus*.

CAPUT XXX.

A nominibus discitur rerum ipsarum natura. Nomen *unde dictum.* *In* Pœnitentiæ nomina *cur tam anxiè qæsitum.* Dolor, pius *etiam, non unus; nec* pœnitentiæ *solius.* *De* pœnitentiæ *propriè dictæ* objecto *peculiari instituta disqisitio.* Pœnitentiam *non esse de alienis, sed de suis cujusqe, etiamsi de illis* καταχρηστικῶς *usurpetur. Obiter, de lectione Plavtinâ suspicio: non esse de præsentibus, sed de præteritis. Ita in nonnullis abusivè usurpari, in aliis* τὸ τοῦ *cum latitudine sumi. Ciceronis locus perperam acceptus, qi supplendus. Spiritus remisus, & conscientiæ remorsus inter agendum, à poenitentiâ distingvendus: non esse de futuris. Avgustinus emendatus; locutionis impropriæ notatus. Svetonius explicatus, non esse de perpessis, sive de poenis; nec de aliunde obtingentibus. Plato à Stephano solicitatus. Non esse de affectionibus, sed de actionibus. Cicero à qorundam reprehensionibus vindicatus: an natalium poenitere qeqam possit. Locutionis impropriæ idem notatus tamen; & ratiocinationis infirmæ. Helenæ votum. Vitii nativi an poenitentia dici qeat: ab insanabilitate ratio ducta, utrinqe minus sana. Præterita revocata* εἴδωλα. *Eo magis eorundem poenitere. Solonis de luctus inanitate luctus amplior.* Habuisse, fecisse, *æternum utrumqe: non esse nisi in spontaneis. Judæorum de Lameco fabula ex Gen.* 4. 23. *de Cephalo Græcorum havd absimilis. Ludo tesserarum comparata vita humana. Non esse de spontaneis, de qibus pensi parum habemus factæ an infectæ fuerint. De eis esse solis, qæ infecta velimus. Æthræ votum. Plutarchus emendatus. Flaccus itidem Mureto. Ira insaniæ species:* dolor, *pro* ira. כעס *pro* mœstitia. *Adagium Hebraicum. Poenitentiam tam de omissis qam de commissis esse: tam de silentio, qam de sermone, tam otii qam negotii rationem reddendam.* Amyclas silentium perdidit. *Proverbium. Tam de actibus internis, qam externis, voluntate qam executione exigi poenitentiam.*

Πρὸς τὸ ὀρθῶς διδάσκειν, δεῖ πρῶτον ἐξετάζειν τὰ ὀνόματα, inqit Plato in *Cratylo. De nominibus primo loco habenda est disqisitio, qo res ipsæ rectiùs addiscantur.* Siqidem ut Diodorus apud Thucydidem, *l.* 3. Οἱ λόγοι διδάσκαλοι τῶν πραγμάτων γίγνονται. *Verba rerum magistri fiunt.* Et, ut Plato idem, Διδάσκειν δύναμιν ἴσχει. ὡς ἐπειδὰν τις τὰ ὀνόματα εἰδῇ, εἴσεται καὶ τὰ πράγματα. *Habent nomina vim res docendi: ut qi nomina rerum rite norit, res qoqe ipsas perspectas habeat.* Itaqe Isidorus *Origin. l.* 1. *c.* 6. *Nomen dictum qasi notamen* (qanqam dextrè magis hoc Julius Scaliger *de cavss. ling. Lat. c.* 76. *ut à moveo, mori, morimen, momen; sic à nosco, novi, novimen, nomen*, & Jacobus Curtius εἰκασῶν *tom.* 1. *l.* 1. *c.* 26. *Nomen à noscendo, ut stamen à stando, stramen à sternendo*: avt certè Ang. Caninius in *Hellenism.* ὄνομα *nomen*, (*ut* ὄπισθεν *post*, ἐρύω *ruo*, ὄρπηξ *ramus*) qod nobis vocabulo suo res notas efficit: *nisi enim nomen scieris, rerum cognitio perit.* Et Plutarchus in *de Iside & Osiride*, nec id ex suo solius sed ex veterum Philosophorum scito; Τοὺς μὴ μανθάνοντας ὀρθῶς ἀκούειν ὀνομάτων, κακῶς χρῆσθαι, καὶ τοῖς πράγμασιν. *Eos, qi rerum vocabula non curent intelligere, in rebus qoqe ipsis facillimè errare.* In hanc eandem ferè sententiam Julius Scaliger de Subtil. Exerc. 1. Sect. 1. *Oportet prius vocis ipsius usum cognoscere: à qo sæpenumero provehimur in rei perceptionem.* Idemqe in Theophr. de cavss. plant. lib. 5. c. 14. *Est à nominis origine rei natura sæpe manifesta.* Itaqe qo *poenitentiæ natura* fœlicius indagaretur, *nominibus*, qibus ea insignitur, discutiendis, in capite prægresso, operam aliqam, nec infœlicem avt inutilem prorsus eam (uti spes est) insumpsimus. In eadem ab *objecto* circa qod versatur, ulterius investigandâ, hoc capite cum Deo bono, progredimur.

Tristitiam piam diximus in superioribus multiplicem esse, nec eam solam qæ *poenitentiæ* est. Clarius avtem hoc fiet, si *objectum* istius distinctiùs pavlò definierimus: qod hoc capite conabimur.

Primò itaqe, *poenitentia* strictè sumpta, qatenus τῇ μετανοίᾳ ἢ τῇ μεταμελείᾳ respondet, non est *de alienis*, sed *de* cujusqe *suis* duntaxat. Appositè Naso, *Ponti. lib.* 1. *eleg.* 1.

Poenitet: & facto torqeor ipse meo.

Neqe est itaqe *poenitentiæ dolor*, is, qem ex aliorum dictis, factis, erratis, delictis, miseriis, calamitatibus, dignitatibus, percipimus. Neqe ad *poenitentiam* proinde qicqam spectant illa, qô tamen qi referant, non desunt; qæ de *dolore* suo profitentur passim in sacris codicibus viri sancti, ob *aliena*, vel suorum vel hostium etiam cum faci-

cinora, tum & calamitates propter eadem eisdem impendentes vel obtingentes etiam. Cujusmodi sunt illa, Hymn. 119. 136, 158. Esaj. 24. 16. Jerem. 9. 1. &c. Qin & *majorum delicta* etiamsi agnoscant & deprecentur etiam sæpenumero pii. Hymn. 106. 6, 7. Jerem. 3. 25. populi etiam sui, acsi sua planè essent, qod ad Malach. 1. 9. in Mose Exod. 34. 9. observat Camius: at *suorum* duntaxat *poenituisse* κυριολεκτοῦντι dicentur. Inde Scholia. *De peccatis alienis non est contritio.* Thomas *Supplem. q. 1. art. 5.* Corinthios itidem tristes admodum habuit, qod malè de ipsis fuerat suspicatus Apostolus: cæterum non *suspicionis Apostolicæ poenituisse* illos qisqam propriè loqendo dixerit: sed, qod occasionem seciùs de ipsis suspicandi dederant, eos, à qibus id est admissum. Proinde illa non nisi καταχρηστικῶς dicta intelliguntur. Ciceronis *Philippic. 2. Dignitatis tuæ non me poenitet.* Nam illud ejusdem *pro Plancio*; *Vide qam me verbi tui non poeniteat.* aliud est: Ejus rei, nempe, qam verbo illo mihi objecisti Plavt. *Milit. 3.*

Nihil me poenitet jam, qanto sumptui fuerim tibi.

qod ἐπιτιμητικῶς ego qidem legendum censuerim. Et *Pseudol. 1. 3.*

Eho, an poenitet te, qanto hic fuerit usui?

Et *Trucul. 2. 6. 52.*

Poenitet ne te, qot ancillæ sunt jam?
Qine etiam superadducas, qæ mihi comedint cibum?

Secundò, non est *de præsentibus poenitentia* strictè propriéqe dicta, sed *de præteritis* tantum. Itaqe nec *poenitendi* verbum est hoc sensu sumendum in illis formulis, qæ apud Latinos, optimæ etiam notæ, scriptores occurrunt, *Mei memet poenitet.* Cicero *de Orat. lib. 3.* Et, *Suæ qemqe fortunæ maximè poenitet, nemoqe est, qin ubivis, qam ibi ubi est, esse malit.* Idem *ad Torqat. lib. 6. Ep. 1.* Et,

Nostri nosmet poenitet.

Terent. *Phorm. 1. 3.* hoc est, nostra nobis minùs arrident, minùs placent. juxta illud P. Syri,

Aliena nobis, nostra plus aliis placent.

Et,

Me qidem hac conditio nunc non poenitet.

Plavt. *Stich. 1. 1.* Et,

Poenitet exornatæ ut simus?

idem *Pœnul. 1. 2.* pro eo qod est simpliciter, tædet, angit, displicet. Hujus generis est, qod Naso *Ponti l. 2. Eleg. 3.*

Ipse decor recti, facti si præmia desint,
Non movet, & gratis poenitet esse probum.

poenitet. i. e. piget, grave est, molestum est, qo modo idem *Ep. 14.*

——— *non est, qam piget esse piam.*

Deest ejusmodi aliqid in dicto vulgari illo à Cicerone *de finib. lib. 2. lavdato*: *Nosti credo, illud*; *Nemo pius est, qi pietatem.* Deest, non gratis colit, vel qæstui habet: Ὁ νομίζων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν· *qi rem qæstus esse pietatem existimat.* Ut Apostolus ad Timoth. Ep. 1. c. 6. v. 5. is enim est genuinus phraseos Apostolicæ sensus: qem non assecuti sunt, qi reddidere, *existimantium qæstum esse pietatem.* Qod avtem apud Oratorem legitur, *qi pietatem cavet*, à manu malâ est vocis proximæ seqentis occasione infercttum. *Cave qidqam putes esse verius.* Pertinet huc & Plinii illud, qod *lib. 1. Ep. 8. Subitæ largitionis comitem, poenitentiam* dixit: cum sit assecla potiùs; nisi cum latitudine aliqâ capiendum est. Qomodo & Plutarchi illud, qi in lib. *de verecundiâ*; Τὸ μετανοεῖν οὐχ ὕστερον, ἀλλ' εὐθὺς ἐν οἷς πράττουσι πάρεστι. *Non postea, sed statim, in eis qæ fiunt, adest poenitentia.* Hoc enim vult tantùm, ita contiguam esse rei gestæ pœnitentiam, eamqe è vestigio tam prope conseqi, ut paribus qodammodo passibus incedere simul videantur. Qo modo in tractatu *de tardâ numinis vindictâ*; *pag. 553. F.* dicendum ait, non tam, cum Platone *de legib. lib. 5.* Ἀδικίας ἀκόλουθον πάθην εἶναι τιμωρίαν. *Peccati comitem sentire ultionem esse*, sive δίκην; (sic enim ex Platone locus ille restituendus est) qam, cum Hesiodo, Ἡλικιῶτιν, ἐκ τῆς αὐτῆς ὁμόθεν χώρας καὶ ῥίζης συναναφυομένην. *Sed ultionem delicti æqalem simul eodem e*

A *loco eademqe radice enasci.* Atqe ita τὴν πονηρίαν συγγεννῶσαν τὸ λυπεῖν ἑαυτῇ καὶ κολάζον, οὐχ ὕστερον, ἀλλ' ἐν αὐτῇ καὶ τῇ ὕβρει τὴν δίκην τοῦ ἀδικεῖν διδόναι. *Malitiam simul secum gignentem id qod animum mordet atqe vexat, non subseqentem, sed in ipso malefacto præsentem poenam habere.* Qæ novissima sunt prioribus illis gemina planè geminoqe sumenda sensu.

Proinde distingvendus, à *poenitentiâ* propriè dictâ, *dolor* est ille, qi ex carnis reluctatione adversus spiritum inter benè agendum oboritur. Galat. 5. 17. Rom. 7. 23, 24.
B sicut & à *remorsu* conscientiæ, qi inter peccandum etiam pravè affectis nonnunqam sese ingerit, ubi cum veneficâ illâ;

— *vident meliora probantqe,*

Sed deteriora amplexantur & sequntur tamen. Distingvendus, & qi ex conditionis præsentis, dum à Domino peregre agimus, intuitu nos angit. 2 Cor. 5. 4, 6. Itaqe minus propriè locutus est Avgustinus *de poenitent. medicin. c. 3. Qid cupimus, nisi ita non esse ut tunc* (legendum *nunc*) *sumus? qid ingemiscimus, nisi poenitendo, qia ita sumus? poe-*
C *nitendo*, dixit, pro male habendo, ægre ferendo.

Tertiò, nec *de futuris* est *poenitentia.* v. g. Judam Iscariotem, postqam pretio accepto, Dominum prodiderat, inqe manus eorum qos capitali odio eundem proseqi norat ipse, tradiderat; fore sperans, uti conjicere est, ut is, pro eâ qâ pollebat virtute qamqe sæpius ipso coram spectante exeruerat, facilè semet è manibus illorum, si qid per vim molirentur; foret expediturus; ubi, præter expectationem suam, morti addictum rescivit, nec qo minùs sententia capitalis ea executioni daretur, qod obstaret,
D qicqam comparebat; *pænitentiâ* correptum, laqeo spiritum sibi interclusisse refert historia Evangelica. Nec tamen avt cædis Domini sui à se proditi, qam secuturam jam ariolabatur, avt suæ etiam, qam sibi consciscere apud se statuerat, avt pœnarum, qas instare sibi mens conscia dictabat, *poenitentia* hæc fuerat; cum hæc omnia tamen miserum misere torqerent; sed ante à se gestorum, potestatis aditæ, pacti initi, pretii accepti, domini proditi traditiqe, sangvinis insontis reatus contracti: qod & Evangelistæ verba clarè satis insinuant. Matth. 27. 3, 4.
E Proinde, qod de P. Vitellio Svetonius in *Vitel. c. 2. In custodiam fratri datus, scalpro librario venas incidit: nec tam mortis poenitentiâ, qam suorum obtestatione, obligari curariqe se passus, in eadem custodiâ morbo periit.* Non sic accipiendum est, qasi mortis ipsius mox secuturæ, si in cepto perstitisset, *poenitentia* diceretur; neqe enim rei futuræ, needum peractæ *poenitere* potuit. Verum hoc vult, *non poenituisse* Vitellium *mortis consultæ ceptæqe*, sive consilii, qod de morte admittendâ ceperat, ceptiqe, qo mortem sibi procurare jam ceperat, & nisi suorum importunitate im-
F peditus, omninò procuraverat.

Qartò, non est *poenitentia de iis qæ perpessi sumus*, sive qæ aliunde *contingunt nobis*: sed *qæ egimus* ipsi. Neqe enim ubi qis inter luctandum talum distorserit, *poenitere* hunc dixeris, qod talus ei distortus fuerit; sed qod luctam, per qam id est factum, inierit. Nec qi itineris celeriùs absolvendi cupidior, qum nocte adhuc intempestâ in viam se dederit, si in latrones incidendo rebus suis fuerit spoliatus, *poenitere* se dixerit, qod vel illos obvios habuerit, vel sua amiserit, sed qod tam intempestivè temerèqe iter fuerit in-
G gressus. Nec adolescens, qi sibi relictus, malè rem egerit, qod à suis sit neglectus; sed qod ipse sibi non consultiùs prospexerit. Eos etiam, qi apud inferos jam per tot annorum millia cruciatus perpessi sunt, non *poenarum* ipsarum, qas tam diu jam subierint, sed delictorum *poenitet*, qibus eas sibi accersiverint. Atqe hoc est qod in Scholâ dicitur; *De poenis peccati dolor est, non contritio.* Thomas *Supplem. q. 1. art. 2. In tesserarum ludo*, cui vitam humanam similem prædicant, Socrates apud Stobæum, adductus supra, Plato *Politic. l. 10.* Plutarchus *ad Apollon. consolatorio*, & *de tranqillitate*, Terentius *Adelphis* 4. 7. *jactus infoelicis* nemo se dixerit *poenitere*, *calculi incommodè promoti*, qod supra indicatum, *poenitere* dici poterit: qia *sortis* illud, hoc *artis* est. Terentius;

Ita

Ita vita est hominum, qasi cum ludas tesseris,
Si illud, qod est maximè opus, jactu non cadit,
Illud qod cecidit forte, id arte ut corrigas.

Illud fati est, hoc consilii: Τὸ βουλεύεσθαι περὶ τῶν πεσόντων, καὶ τιθέναι, ὅπῃ ὁ λόγος αἱρεῖ (αἱρεῖ, Stephanus) βέλτιστ' ἂν ἔχειν. *Deliberare ut, id qod acciderit, emendes & disponas, qocunqe ratio dictabit, optimum est.* Plato. illud in nostra non est potestate, istud nostri est & arbitrii & officii. Τὸ μὲν βάλλειν τὰ προσφορα οὐκ ἐφ' ἡμῖν. τὸ δὲ προσηκόντως τὰ πεσόντα δέχεσθαι, καὶ νέμειν ἑκάστῳ τόπον, ἐν ᾧ μάλιστα ὠφελήσει, ἡμέτερον ἔργον ἐστί. *Jacere qidem ea, qæ in rem nostram sint, in nobis situm non est: illa vero qæ ceciderint, decenter excipere, & unicuiqe tribuere, qo maxime prodesse poterit, locum, est nostrum.* Plutarchus. Et de vitâ vitæqe casibus pariter dictum esto. Qanqam de Plutarchi dicto infra amplius videbitur.

Qintò non est propriè *de affectionibus*, sed de *actionibus* duntaxat: v. g. Astrologus nemo *poenitere* se dicet, qod qatuor illos Jovis satellites, à Joanne Mario & Galilæo Galilæi perspicilli an prospicilli ope nuper deprehensos, hactenus ignoraverit; pœnitere dicet, qod non ante diligentiùs in istiusmodi inqisiverit: nec *poenitere* se dicet, qod de terræ-motu opinione falsâ hactenus fuerit imbutus, sed qod Copernicianas partes forsan secutus sit, vel qod de terræ-motu, vel statuentibus temerè fuerit assensus, vel etiam tam fidenter ipse pronunciaverit. Nec pariter, propriè loqendo, *poenitere* qisqam se dicet, qod Dei hactenus nescius extiterit, vel de eodem secus senserit, sed qod Deo investigando, qod factum oportuerat, Act. 17. 27. veritatiqe indagandæ, qo errore liberaretur, operam hactenus, vel nullam, vel minùs sedulam, dederit. Sed nec qod ingenii stolidi, indolisve perversæ, fuerit, sed qod ingenio excolendo, indoli corrigendæ, vel non omninò, vel non strenuè magis incubuerit. Hinc Ciceronem reprehendendi ansam arripuisse Gallum Asinium & Largium Licinium refert Gellius, *Noct. Attic. l.* 17. *c.* 1. tanqam impropriè locutum, cum in *Orat. pro Coelio* dixit, *Nam qod objectum est de pudicitiâ, qodqe omnium accusatorum, non criminibus, sed vocibus maledictisqe celebratum est: id nunqam tam acerbè feret M. Coelius, ut eum poeniteat, non deformem esse natum.* Hoc avtem ideò illi non *impropriè* tantum, sed *inepte esse dictum* ajebant: qia *poenitere tum dicere solemus cum qæ ipsi fecimus, avt qæ de nostrâ voluntate, nostroqe consilio facta sunt, ea nobis posteà incipiunt displicere, sententiamqe in eis nostram demutamus. Nemo avtem rectè ita loqitur, poenitere sese qod natus sit,* (& sic tamen Symmachus locutus est, si γνήσιος saltem est illa *lib.* 4. *Ep.* 56. qasi possit id dici; *Natum esse non poenitet.* Nec aliter ferè Flaccus *Serm. l.* 1. *Sat.* 6.

Nil me poeniteat sanum patris hujus,)

avt, poenitere qod mortalis sit, avt, qod ex offenso forte vulneratoqe corpore dolorem sentiat: qando istiusmodi rerum nec consilium sit nostrum, nec arbitrium, sed ea ingratiis nostris vi ac necessitate naturæ nobis accidant. Sic avtem non voluntarium fuit M. Coelio qali formâ nasceretur, cujus eum Cicero dixit non poenitere, tanqam in eâ cavssâ res esset, ut rationem caperet poenitendi. Hoc est, qod Helvius Lamia apud Ciceronem *de Orator. l.* 2. *Non potui mihi formam ipse fingere: ingenium potui.* Verum ita Ciceronem excusat Gellius, ut non neget, esse eam qidem, qam dicunt, verbi hujusce sententiam, & *poenitere nisi in voluntariis rebus non propriè dici, tametsi antiqiores verbo ipso alio qoqe modo usitati sint. Nec tamen idcircò ineptum hoc esse, sed festivissimum adeò & facetissimum qod Cicero dixit, sub hac eadem significatione, qæ vulgò nota est. Nam cum adversarii & obtrectatores M. Coelii, qoniam erat pulchro corpore, formam ejus & faciem in suspiciones impudicitiæ accerserent, illudens, inqit, Cicero tam absurdam criminationem, qod formam qam natura fecerat, vitio darent; eodem ipso errore, qem illudebat, sciens usus est:* & non pœnitet, inqit, M. Cœlium non deformem esse natum: *ut vel hac ipsâ re, qod ita dicebat, opprobraret adversariis, ac per facetias ostentaret, facere eos deridiculum, qod proinde Coelio formam crimini darent, qasi arbitrium ejus fuisset, qali forma nasceretur.* Hæc pro Cice-

A rone Gellius; qem tamen verbo illo minus propriè usum interdum & supra posita ostendunt, & liqet amplius ex eis *Philip.* 1. *Num hujusce, cum pro salute reipublicæ tanta gessisses, fortunæ te, num amplitudinis, num charitatis, num gloriæ pœnitebat?* Siqidem rerum gestarum *pœnitere* propriè, fortunæ, charitatis, gloriæ, inde natæ propriè non poterat. cujus commatis est, & illud Maximi Tavrinensis in *increpat. de Calend. Jan. Vir virium suarum vigore mollito, totum se frangit in fœminam, tantoqe illud ambitu atqe arte agit, qasi pœniteat illum esse qod vir est.* Sed nec firmum

B satis argumentum illud, qo iram non esse naturalem contendit, *Tuscul. lib.* 4. *Si ira naturalis esset, qomodo qenqam pœniteret, qod fecisset per iram.* Siqidem tam corporis, qam & animi vires, cum à naturâ insitas habeamus, pro arbitrio nunc commodè, nunc incommodè utimur, à qo usu, prout placuit, vel displicuit, qod gestum est, dispicientibus, *pœnitentia* sæpenumero, nec id immeritò oboritur. Interim qod de *pœnitentiæ* ratione monent illi unanimes, verissimum est. Itaqe formam suam deflere Helena poterat, optareqe plane ne tam formosa vel edita fuisset, vel etiamnum videretur, verbis illis apud tragi-

C cum,

Εἴθ' ἐξαλειφθεῖσ' ὡς ἄγαλμ', αὖθις πάλιν,
Αἴσχιον εἶδος ἔλαβον ἀντὶ τοῦ καλοῦ.
Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι διὰ τὸ κάλλος εὐτυχεῖς
Γυναῖκες, ἡμᾶς δ' αὐτὸ τοῦτ' ἀπώλεσεν.
O si obliteratâ specie mi, statua velut,
Possem in deterius denuò diffingier.
Alias fœlices namqe qæ facere solet
Mulieres, ipsa me eadem forma perdidit.

D At *pœnitere*, qod tam venusta vel nata esset, vel nunc etiam, cum ea loqeretur, existeret, non poterat. *De vitio originali* gemina planè dici qeunt: Itaqe Scholastici, qos dicimus, statuunt, *de peccato originali displicentiam ac dolorem esse, contritionem,* propriè loqendo, *non esse.* Ita Thomas *supplem. q.* 2. *ar.* 2. & Alexander Alensis, *par.* 4. *q.* 69. *in* 4. Bonaventura *in sent. lib.* 4. *dist.* 16. *divis.* 2. *Qæst.* 1. Et è nostris etiam F. Marburius *tract. De pœnitent.* disertè negat, *de peccato originali pœnitere nos propriè posse dici. Lamentari ac deflere,* inqit, *conditionem ab eo no-*

E *stram possumus:* qanqam ratio altera, qam subjungit, nevtiqam placet. *Non potest,* inqit, *pœnitere illius, qod est incorrigibile.* At verò utraqe ex parte labascit ratio ipsa. Neqe enim avt originale vitium est ἀνίατον prorsus καὶ ἀνήκεστον, qum gratiæ interventu opeqe, istic etiam ex parte sanetur: nec aliena est ab eis qoqe, qæ nullâ ratione corrigi possunt, pœnitentiæ ipsius ratio. Qid enim? *Inemendabilis est error,* inqit Valerius Maximus, *lib.* 7. *c.* 2. *qi Martis violentiâ committitur.* Ergo nulla futura est in bello admissorum pœnitentia? De præteritis qam passim avdias,

F apud exteros nostros? τὸ γενόμενον οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι. *Qod factum est impossibile non esse factum.* Aristoteles *Ethic. l.* 7. *c.* 2.

Τὸ γὰρ γεγενημένον οὐκέτ' ἄρρεκτον ἔσται.
Qod enim factum est, non item infectum erit.

Simonides apud Sophoclis Scholiasten, Ajace, & Svidam:

—— τὸ γὰρ
Φανθὲν τίς ἂν δύναιτ' ἀγένητον ποιεῖν.
—— *Nam qod*

G *Factum est id infectum fieri non potest.*

Sophocles *Trachin. v.*752. & Scholiastes ibi ex Pindaro. Τῶν δὲ πεπραγμένων ἀποίητον οὐδ' ἂν χρόνος ὁ πάντων πατὴρ δύναιτο θέμεν ἔργων τέλος. *Nihil eorum qæ facta sunt infectum tempus omnium pater potest facere operum finem,* qod contractiùs Evstathius ad *Odyss.* 9. Τὸ πεπραγμένον οὐκ ἔστιν ἀποίητον γενέσθαι, ὡς πού γνωματεύει καὶ Πίνδαρος. *Qod factum est, non potest fieri infectum, ut alibi sententiam profert Pindarus.* Lucianus de *Hist. scribend. pag.* 629. Ἀλλ' οἶμαι, τὰ μὲν πεπραγμένα οὐδὲ Κλωθὼ ἂν ἐπαναλώσειεν, οὐδ' Ἄτροπος μεταστρέψειεν. *At puto, qæ facta sunt, neqe Clotho revolvat denuo, neqe Atropos immutet.* Libanius *Orat.* 28. Ἀναλύειν τὰ πεπραγμένα, καὶ ποιῆσαι μὴ γεγενῆσθαι οὐδὲ Θεῷ τοῦτο ῥᾴδιον δύναται. *Destruere qæ facta sunt, & face-*

te

re ut non sint facta neqe deorum aliqis poterit. Agatho.

Μόνε γὰρ αὐτῦ καὶ Θεὸς στερίσκεται,
Ἀγένητα ποιεῖν ὅσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα.
Una hac potestas desit ipsi etiam Deo,
Infecta facere, facta qa jam sunt prius.

τὸ γὰρ γεγενημένον οὐδὲ Θεῷ δυνατὸν ἐστι ποιεῖν ἀγένητον. *Qod factum est neqe Deo possibile est ut non sit factum facere.* Plutarchus *ad Apollon.* Plautus *Avlul.* 4. 10.

Qod factum est, fieri infectum non potest.

Plinius *Hist. Nat. l.* 1. *c.* 7. *Ne Deum qidem posse omnia: nec facere posse, ut qi vixerit, non vixerit: nullumqe habere in præterita jus, præterqam oblivionis.* Flaccus *carm. l.* 3. *od.* 29.

— cras vel atrâ
Nube polum pater occupato,
Vel sole puro; non tamen irritum,
Qodcunqe retro est, efficiet, neqe
Diffinget, infectumqe reddet,
Qod fugiens semel hora vexit.

Basilius Cæsariensis *Epist.* 164. Τίς γὰρ γένοιτο μηχανὴ, μὴ γεγενῆσθαι τὰ πεπραγμένα. ὁ Θεὸς τὴν περιδέουσαν οὐ δύναται ποιῆσαι ποτὲ μὴ γεγενῆσθαι πόρνην. ὅτι οὐ, τὸ ψεῦδος δύναται ἀληθείαν ποιῆσαι. *Qo modo enim fieri posset, ut, qa facta sunt, facta non sint. Deus non potest facere, ut, qa scortata est, scortum non fuerit: qia mendacium non potest facere.* Cyrillus *ad Calosyr. c.* 13. Avgustin. *contr. Favst. lib.* 26. *c.* 5. *Qisqis ita dicit, si omnipotens est Deus, faciat, ut qa facta sunt, facta non fuerint; non videt hoc se dicere, si omnipotens est, faciat, ut ea qa vera sunt, eo ipso qo vera sunt, falsa sint.* Itaqe ut Bernardus *de consideral. l.* 5. *Qod factum est, factum non esse non potest.* Qid? ergo, de præteritis nulla subierit pœnitentia, cum nisi de præteritis nulla sit pœnitentia? cum hoc ipsum pœnitentiæ sit peculiare, infecta velle, qæ jam facta sunt, etiamsi id planè ἀμήχανον sit? Itaqe de Dario post Charidemum ipsius jussu è medio sublatum, Diodorus *l.* 17. *c.* 30. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀνέντος τοῦ θυμοῦ τὴν ψυχὴν, εὐθὺς μετενόησε, καὶ κατεμέμψατο ἑαυτὸν ὡς τὰ μέγιστα ἡμαρτηκότα. ἀλλ' οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν τὸ γεγονὸς διὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἀγένητον κατασκευάσαι. *Regem ubi ira jam remiserat, pœnituit, seqe errati gravissimi admissi damnabat: at ut qod factum fuerat, potestate qa pollebat regia infectum redderet, fieri non poterat.* Verum, uti Philosophus Ethic. *l.* 3. *c.* 1. Βούλησις ἐστι καὶ τῶν ἀδυνάτων. *Volunt homines etiam ea qa fieri neqeunt.* Qem avtem seriò pœnitet, *Infectum esse volet*, qod fecit, uti ex Flacco mox videbitur. Imò qo modo Solon, referente ex Dioscoridis *Commentariis* Laertio, de luctu in filii obitu vano ac frustaneo cum redargueretur, ὅτι οὐδὲν ἀνύτει, *neqe enim lugendo qicqam proficere*; respondit, Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο δακρύω, ὅτι οὐδὲν ἀνύτω, *hoc ipsum lugere se, qod lugendo nihil proficiat.* Ita à pœnitendo si qem revocare velis, eâ ratione usus, qâ ille apud tragicum in *Ajace*,

Τί δῆτ' ἂν ἀλγοίης ἐπ' ἐξειργασμένοις;
Οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν ταῦθ' ὅπως οὐχ ὧδ' ἔχειν.
Qorsum dolere de peractis attinet?
Sic namqe qin sese habeant, jam fieri neqit.

responderit ille forsan, hoc ipsum esse, qare pœniteat vehementiùs, qia peracta jam revocari, atqe in integrum restitui non possint. Sicut enim Seneca *Epist.* 98. *Habere eripitur, habuisse nunqam.* ita, peccare cessat, peccasse nunqam. atqe hac ratione Nasoni dictum *Ponti l.* 1. *eleg.* 1.

— culpa perennis erit.

qia scilicet

Ne non peccarim, mors qoqe non faciet.

Nam etsi facere in tempore tuo, sed fecisse in sempiternum manet. In æternum ergò necesse est cruciet, qod perperam egisse qis in æternum meminerit. Bernardus *de consid. l.* 5. adjicere licet, & qod in æternum non egisse voluerit; sed frustra. Eo utiqe gravior est apud inferos positis pœnitentia, qia vana ea & inefficax prorsus. Qænam enim esse poterit, vel pœna acrior, vel pœnitentia acerbior, qam, uti idem *ibidem*, *semper velle qod nunqam erit, semper nolle qod nunqam non erit.*

A Sextò itaqe, non est propriè *nisi in spontaneè admissis pœnitentia.* Nemo sagittarius pœnitere se dicet, qod signum propositum non attigerit: pœnitere dicet, qod non consultius miserit, qod arcum non validius adduxerit, nervum non accuratius strinxerit. De tesserarum ludo qod supra diximus, horsum etiam trahi non incommodè potuerit, siqidem Plutarchus ibi lavdatus, non τὸ βαλεῖν ἁπλῶς οὐκ ἐφ' ἡμῖν, *jacere* simpliciter *in nobis situm esse* negavit, sed τὸ βαλεῖν τὰ συμφέροντα, *ea jacere, qa in rem nostram sint.* Jacere, vel non jacere simpliciter, est in po-

B testate nostrâ. Itaqe jactus, sive jecisse simpliciter, sicut & ludo immiscuisse se, potest pœnitere: at Venerem Caniculamve jacere non est. Proinde hujus vel illius jactæ, sive à jactu exilientis, pœnitere κυρίως non dicitur. In vitæ communis negotiis pariter se habet. Lamechum senem, cum oculis captus, venatui tamen addictus esset, Tubal-caino, sive Vulcano, filio ductore ac directore usum, fabulantur doctores Judæi, inter qos Jairus, Cainum atavum in vepreto delitescentem, qem ex motu feram puer opinabatur, sagittâ missâ imprudentem confe-

C cisse: qod ubi factum resciverat, manus eo cum impetu invicem complosisse, ut filium tenellum propiùs, qam suspicabatur, adstantem, inscius itidem interemerit: hos avtem duos esse, virum illum, puerum istum, qos trucidasse se ajat. Genes. 4. 23. Nec dispar fabula de Cephalo illa, qam narrant Hyginus *fab.* 189. & Naso *fabul. l.* 7. Procrin conjugem, cum zelotypiâ percita, virum in saltus venatum profectum, clam fuisset prosecuta, inter virgulta latitantem, feram ratum, illam pari modo confixisse. Jam dato, ista prout narrantur, contigisse: manuum

D inconsultè complosarum alterum, teli temere missi utrumqe, cædis insecutæ nevtrum, etiamsi qam acerrimè dolere potuerit, *poenituisse* dici poterit, si propriè strictèqe loqi libuerit. Proinde minus propria est illa ex Alexandri personâ dictio Curtiana lib. 4. cap. 13. *Malo me fortuna pœniteat, qam victoria pudeat.* Nisi qod Latini in *dolendi* notione laxius sumptâ *poenitendi* verbum qandoqe usurpent: prout in aliis itidem monuimus. Pœnituit Alexandrum per ebrietatem & iram occisi Cliti: (*vix à se manus abstinuit*, inqit Cicero *Tuscul. l.* 4. *Tanta vis fuit poenitendi:*

E qod Synesius *Epist.* 143. ὡς ἰσχυρὰ μετάνοια·) at non Herculem *poenituisse* dices interfectæ per furorem Megaræ. Ajacis furiosè nimis acti Pantomimum, de qo Lucianus supra, *poenituit*, idqe tam vehementer, ut à tristitiâ eâ morbum prope letalem contraxerit: at Ajacem qem is egerat, in tantum piguit qidem puduitqe rerum per furorem gestarum, ut lucem conspectumqe amplius sustinere impotens, necem ipse consciverit sibi; qem tamen avt furoris ipsius, avt per furorem gestorum *poenituisse* qi dixerit, vix qenqam reperias.

F Septimò, nec in qibusqe *actibus* etiam *spontaneis poenitentia* hæc offenditur. Neqe enim in eis, *qa nullius nobis momenti* videntur, hoc an illo modo fiant, hunc an illum eventum sortita sint: sed in eis, qæ ita animum afficiunt, ita facta displicent, ut infecta esse omnino qis velit: qo modo Ino (sic enim Ἰνὼ, non Οἰνὼ, apud Plutarchum *de tard. num. vindict. pag.* 556. *A.* legendum) in tragœdiâ,

Φίλαι γυναῖκες, πῶς ἂν ἐξ ἀρχῆς δόμους
Ἀθάμαντος οἰκήσαιμι, τῶν πεπραγμένων
G Δράσασα μηδέν;
Qonam modo, cara mulieres, denuò
Athamantis ædes incolam, qæ sunt retrò
Factis infectis? ——

Et qod de scelestis qibusvis subdit Plutarchus; Ταῦτα ἐκάστη τῶν πονηρῶν εἰκὸς τὴν ψυχὴν ἀναπολεῖν ἐν αὐτῇ, καὶ διαλογίζεσθαι, πῶς ἂν ἐκβαλοῦσα τὴν μνήμην τῶν ἀδικημάτων, καὶ τὸ συνειδὸς ἐξ ἑαυτῆς ἐκβαλοῦσα, καὶ καθαρὰ γενομένη, βίον ἄλλον ἐξ ἀρχῆς βιώσειεν. *Nonne hæc modo etiam qævis impia anima secum versat atqe rationes init, qomodo excussa delictorum memoria, ejectaqe conscientia, puritiem nacta aliam alio ab initio vitam posset vivere?* Flaccus *lib.* 1. *Ep.* 2.

—— *qi non moderabitur iræ;*
Infectum volet esse, dolor qod svaserit & mens.

sive,

sive, ut Muretus *var. lect. l.* 18. *c.* 3. legi mavult, *amens*: qia seqitur,

Ira furor brevis est. ——

h. e. de eo, qod fecerit, pœnitebit ipsum. Qo loco etiam observare licuerit, dolorem pro irâ usurpari; sicut contra Hebræis כעס qod *iram*, sive *indignationem* propriè significat, uti patet ex dicto apud eos vulgatissimo illo, בכיס בכוס בכעס *in crumenâ*, *in calice*, *in irâ*, mores cujusqe maximè dignosci; at pro *dolore*, *moestitiâ*, *luctu* qandoqe usurpari: ut Ecclef. 7. 3. & Prov. 17. 25.

Deniqe tam *de omisso*, qam *de admisso poenitentia* est: qod Avsonianâ imagine illâ indicatur, qâ occasionem elapsam pœnitentia statim insecuta pingitur. Eaqe esse dicitur, qæ *tam non facti*, *qam facti*, *poenas exigit*. Qo modo & ἐπὶ τῷ παρέργῳ χρησίμῳ τινὶ ἐπίληψιν, *μετάνοιαν* definiisse Marcum monuimus.

Nec citra exceptionem itaqe admittendum qod Menandro tribuitur, illud,

Ἅπαντες μεταμέλειαν ἀνθρώποις φέρει.
Μονὴ σιωπὴ μεταμέλειαν οὐ φέρει.
Rei nullius non est poenitentia:
Immune constat solum ab hac silentium.

Cui concinit & Simonidis de se professio. ὅτι λαλήσας μὲν πολλάκις μετενόησε, σιωπήσας δὲ οὐδέποτε. Plutarchus *de garrul.* sive ut Stobæus, *tom.* 2. *tit.* 33. & Antonius *Melissæ lib.* 1. *cap.* 73. Μηδέποτε μὲν αὐτῷ μεταμελῆσαι σιγήσαντι, φθεγξαμένῳ δὲ πολλάκις. *Sermonis sæpe poenituisse*; *silentii nunqam.* Et qod tanqam Plutarchi, Antonius idem *ibidem* exhibet, Σιωπήσας μὲν, οὐδεὶς μετενόησε. λαλήσαντες δὲ, παμπληθεῖς. *Silentii neminem unqam poenituisse*; *at sermonis qam plurimos.* Sicut nec illud, sive Avsonii, qod Avsonio Popmæ placet; sive Dionysii Catonis, qod Josephus Scaliger mavult, nisi ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, concedendum,

Nam nulli tacuisse nocet; nocet esse locutum.

Tam enim tacuisse, qam & locutum nocuit: tamqe *Amyclas evertere silentia*, ut Silius *Bel. Punic. l.* qam *Athenas* sub Syllâ, qod Plutarchus refert, *pessundedit garrulitas*, unde ortum proverbium, Τὰς Ἀμύκλας ἀπώλεσεν ἡ σιγή. & Lucilius, *Mihi necesse est loqi: nam scio Amyclas tacendo periisse.* Videatur Servius ad illud *Æneid. l.* 10.

—— *& tacitis regnavit Amyclis.*

Periere scilicet ab hostibus inopinato occupati & oppressi, dum turmas adventantes indicare nemo, vel avsus est, vel volebat. Certè qos speculatores populo suo Deus præfecit, *in magno sunt*, *non periculo*, *sed exitio constituti*, ut Avgustinus *Homil.* 28. *si tacuerint.* Utpote qorum *silentium*, *aliis in damnum*, *ipsis in damnationem*, *cessurum sit*, ut Bernardus in *Serm. solenn.* 99. Videantur Jerem. cap. 1. vers. 17. Ezek. cap. 2. vers. 18. & cap. 33. vers. 2 — 9. & Ambros. *Epist.* 29. Æthra apud Evripidem *Supplicibus*,

Οὔτοι σιωπήσ', εἶτα μέμψομαί ποτε
Τὴν νῦν σιωπὴν, ὡς ἐσιγήθη κακῶς.
Ego igitur havd silebo, ne me in posterum
Taciturnitatis pigeat & pudeat mea.

Celebre admodum est Catonis illud ex *Origin. l.* 1. qod in *Orat. pro Plancio* posuit Cicero, *Clarorum virorum atqe magnorum*, *non minus otii*, *qam negotii rationem extare oportere.* Qod Columella *rei rustic. l.* 2. *c.* 22. latiùs etiam extulit, & ad omnes in universum, havd frustrâ, extendit; *Tam otii qam negotii rationem reddere majores censuerunt.* Itaqe Symmachus, Patri, *l.* 1. *Ep.* 1. *Libet*, *non minus otii*, *qam negotii præstare rationem.* Et Attico Cicero *l.* 5. *Ep.* 20. *Ut habeam rationem*, *non modo negotii*, *verum etiam otii tui.* Sanè tam otii qam negotii; tam *silentii* qam & *sermonis* ratio, ad tribunal cœleste est aliqando reddenda: tamqe *omissum* in utroqe officium, qam adversus id qod oportuit *admissum* qodcunqe, discrimen damnumqe etiam capitale creabit. ut de utroqe meritò *pœnitere* & possit & debeat.

Sed & tam *de animi*, qam *de corporis*, *de internis actibus*, qam de *externis pænitentia* est. Proin Petrum Magum monet Petrus Apostolus, etiam male cogitati pœnitentiam agat. Act. 8. 20. Optime Tertull. de *pænit. c.* 3. *Non minus alteri*, *qam utrique parti*, *siqid deliqerit*, *pænitentia necessitas impendet*: *communis reatus amborum est*, *communis & judex*, *Deus scilicet*: *communis igitur & pœnitentiæ medela.* *Nec facti solum*, *verum & voluntatis delicta*, *pœnitentiâ purganda sunt*, *mediocritas humana facti solum judicat*, *qia voluntatis latebris par non est.* *Deus in omnia sufficit. nihil à conspectu ejus remotum*, *unde omnino delinqitur*, *qia non ignorat*, *nec omittit qo minus in judicium decernat*, *dissimulator & prævaricator perspicaciæ suæ non est.* *Qid*, *qod voluntas facti origo est? Viderint enim*, *si qa casui*, *avt necessitati*, *avt ignorantiæ deputantur*; *qibus exceptis*, *non nisi voluntate delinqitur. qæ ne tunc qidem liberatur*, *cum aliqa difficultas perpetrationem ejus intercipit.* *Ipsa enim sibi imputatur*, *nec excusari poterit per illam perficiendi infœlicitatem*, *operata qod suum fuerat.* *Omnibus ergo delictis*, *sev carne*, *sev spiritu*, *sev facto*, *sev voluntate commissis*, *qi pœnam per judicium destinavit*, *idem & veniam per pœnitentiam spopondit.* Hæc ille, qibus ista clavdemus.

CAPUT XXXI.

Μετανοεῖν ἀπὸ τῆς κακίας, *&*, *μετάνοια εἰς τὸν Θεὸν*, *qâ ratione dicatur.* *Beza à Bellarmino sine cavsâ reprehensus.* *Pœnitentiam agere scriptoribus ævi medii Latinis qid velit.* *μετανοῆσαι ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ qid propriè designet.* *Lamentari* post Jovam, *qid.* *Qid*, flevit discedere, *Maroni*, *à Linacro in hoc discessum*; *à Junio in illo.* *Syllepsi qadam notiones plures voce unicâ comprehendi.* *Strictius agere*, *qi motum ad locum connotari.* Desertuit *Persio qid.* *Explicata hinc variæ Scripturæ loca*, 1 *Cor.* 5. 2. 2 *Tim.* 2. 26. *de qo Leifeldi argutia rejecta.* *σῶσαι*, *διασῶσαι*, *σωθῆναι*, *&* *διασωθῆναι*, *scriptoribus sacris exterisqe qomodo usurpentur.* 2 *Tim.* 2. 18. *à plerisqe minùs accuratè redditum.* *Sophocles inde à Scholiaste*, *συντείνειν Platoni in eadem syntaxi*, *qâ μετάνοια Lucæ.* *Syllepsis eadem Gen.* 12. 15. *&* 15. 10. *&* 18. 12. *&* 27. 20. 2 *Reg.* 2. 18, 22. 4 *Reg.* 9. 28. *Hymn.* 63. 9. *&* 68. 19. *&* 89. 44. *Esaj.* 1. 4. *&* 14. 12. *&* 38. 17. *Jer.* 42. 16. *Matth.* 4. 5, 8. *Marc.* 3. 3. *Luc.* 12. 17. *Cui parilis Hesiodi locus.* *τὸ λαμβάνειν usus minus observatus.* *Pietatis opera qæstui esse. de Act.* 7. 9. *&* 17. 30, 31. *à viris doctis discessum. emploce utrobiqe. qalis & Matth.* 2. 4. *& ea qanam.*

METανοεῖν ἀπὸ τῆς κακίας, i. e. *pænitere à pravitate*, à Petro apud Lucam, Act. cap. 8. v. 22. monuimus dictum, pro eo qod est τῷ μετανοεῖν, ἤ τι μετανοῆσαι, ἀποστρέφειν, vel ἀποστρέφεσθαι ἀπὸ τῆς κακίας, *pœnitendo à pravitate averti*, ibid. c. 3. v. 26. sed & Joanni pariter in eandem mentem μετανοεῖν ἐκ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν, Apoc. c. 9. v. 20. pro eo qod est *à perperam prius perpetratis pænitentem recedere.* Nec secius, τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν, *pænitentiam ad Deum*, Act. cap. 20. v. 21. ἀντὶ μετανοίας, ἤ τινος καθ' ἥν τις ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐπιστρέφεται, pro *pœnitentiâ*, qâ ad Deum qis revertitur. Ibid. c. 3. v. 19. & c. 14. v. 15. & c. 26. v. 20.

Proinde nihil erat, qod tam acriter Bezam perstringeret Bellarminus *de pænit. l.* 1. *c.* 7. qod verba Evangelistæ illa Matth. 11. v. 21. ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ μετενόησαν *absurdè* (sic ille) *reddiderit*, *cum sacco & cinere sedentes resipuissent.* *Qid enim est*, inqit, *in cilicio & cinere sedendo resipiscere?* Certè *resipiscentia* si propriè accipiatur, *saccum & cinerem* præcedit: nemo enim saccum induit, & in cinere sedet, nisi anteà resipuerit. Vult itaqe verti, *in cilicio & cinere pænitentiam egissent.* Atqi μετανοεῖν qin id significet, qod Beza dixit, negari non potest. Nec valet qicqam, qod luctus insignia & indicia illa resipiscentia ea anteverteat. actus enim gemini certè loco illo voce unâ designantur: & *mentis immutatio*, & *in cinere cum cilicio sessio*, qæ mentem proderet immutatam: sed nec si vulgatâ admissâ versione legerimus, *in cilicio & cinere pænitentiam egissent. pænitentiam agere*, qum τῷ μετανοεῖν respondere debeat, aliud qam *pænitere* significaret, qo mo-

do apud medii ævi Latinos scriptores formulam illam usurpari in prægressis ostendimus. neqe enim *cruciassent se*, avt *vindictam à semet repetiissent*, qod Jesuita eo vocabulo vult denotatum, commodè satis reddi poterat. Siqidem etiamsi *pœnitentiæ* nomen *pœnam molestiamqe animi de re perperam gestâ sibi displicentis*, manifestò præferat, at *pœnitere* tamen, sive *pœnitentiam agere*, pro *pœnam*, vel *vindictam de se sumere*; nusqam positum reperitur: mihi optio si detur, missâ utrâqe, sic verterem, *Mente mutata in cilicio & cinere consedissent.*

His non absimilis est phrasis illa Reg. l. 1. cap. 7. v. 2. *Lamentabatur domus Israël post Jovam.* De Virgiliano illo, *Eclog.* 3.

—— nam me discedere flevit.

observat Thomas Linacer noster Grammaticus sanè acutissimus, & accuratissimus, *de Emendat. structur. l.* 4. *c.* 4. *Verba per Metalepsin sæpe constructionem mutare*: ut sit *flevit* pro *doluit.* Verum hoc istic non satisfacit: Omnino enim *flevisse* poeta voluit: itaqe est *Ellipsis*, vel *Syllepsis* potius qam *Metalepsis. Flevit discedere*: i. e. *flevit dolens discedere me.* Sic, *lamentabantur post Deum*; i. e. *lamentabantur Deum reqirendo*: vel, *lamentantes Jovam qæsitum ibant*: ita malim, qam cum Junio, *lamentantes Jehovam inclamabant.* Inde colligimus verbo uno eodemqe actus, sive notiones plures sæpenumerò comprehendi. arctè siqidem nimis constringunt, qi ajunt; *Verbis qibusqe præter significatum proprium motum à loco in locum connotari.* Tale est de Ennio Persianum illud, *Sat.* 6. *v.* 10.

—— postqam destertuit esse
Mæonides.

h. e. postqam stertere, sive dormire, & inter dormiendum somniando, Homerus esse videri destitit.

Pertinet huc formula illa ad Corinth. Epist. 1. c. 5. v. 2. Ὑμεῖς οὐχὶ ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας. *Vos non luxistis*, (h. e. lugentes, sive cum luctu, operam dare ivisstis, id procurastis) *ut è medio vestri tolleretur, qi rem istam perpetrarit.* Sed & illud ad Tim. Ep. 2. c. 2. v. 26. Καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος. *Et resipiscant ex Diaboli laqeo.* i. resipiscentes è diaboli laqeo expediant sese. Et qod præcesserat ibidem vers. 25. Ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν. *Cum lenitate erudientem eos, qi adverso animo sunt affecti, num aliqando Deus illis resipiscentiam, sive mentem meliorem, sit daturus.* h. e. ut Beza, experturus, sive periculum faciendo. qam Ellipsin an Syllepsin D. Joannes Leyfildus ὁ μακαρίτης non advertens, ad participium prægressum illud μήποτε referebat, ut sensus foret, *Eos qi adverso ad hos sunt animo affecti, ne Deus ipsis mentem det meliorem*, qod à mente Apostoli, opinor, longè abit. Illa itidem Act. c. 2. v. 40. Σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. *Servamini*, sive *servate vos* (recedendo scilicet vel separando vos) *à generatione pravâ istâ.* cui affine illud, ἐκ μάχης, ἐκ πολέμου σώζεσθαι. Plato. πῶς ἐσώθης ἐκ τῆς μάχης; *qomodo è pugnâ incolumis evasisti?* Herodian. l. 7. Οἱ ἐκ τῆς μάχης σωθέντες ἐκ τῆς μάχης. & Flavius in *vitâ suâ*: τοὺς διασωθέντας ἐκ τῆς μάχης. qi è *pugnâ salvi & incolumes reversi*, vel *reducti sunt.* Et Diodorus Siculus, *lib.* 19. *cap.* 57. Τοὺς ἐκ τῆς τροπῆς διασωθέντας ἀνέλαβε. *à fugâ qi servati sunt* (i. e. incolumes evaserant) *recepit.* Jerem. cap. 30. vers. 10. *Servabo te à longinqo, & semen tuum è terrâ captivitatis ipsius.* Græcus. Ἐγὼ σώσω σε ἐκ γῆς μακρόθεν, καὶ τὸ σπέρμα σου ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας αὐτῶν. pro eo qod est, *servabo eos reducendo è terrâ*, &c. Sic Act. cap. 23. vers. 24. Κτήνη τε παραστῆσαι, ἵνα ἐπιβιβάσαντες τὸν Παῦλον, διασώσωσι πρὸς Φήλικα. *Et jumenta præbeant, qibus Pavlum impositum ad Felicem conservent*: i. e. *salvum incolumemqe perducant.* uti rectè, cum vetus interpres, tum & recentiores reddiderunt, qo modo & illud verti debuerat Pavli ad Timotheum, Epist. 2. cap. 4. vers. 18. Καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. *Salvumqe perducet me ad regnum suum cæleste.* Neqe enim clarè plenéqe satis avt Vetus, *salvum faciet*; avt Tigurinus, *servabit, in regnum suum cæleste*, sive, *regno suo cælesti*, ut Beza & Piscator; avt Castalio etiam, *ad regnum suum cæleste con-*

A *servabit.* Sic deniqe Act. cap. 27. vers. 44. Οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι εἰς τὴν γῆν. *Ita factum est, ut omnes ad terram servarentur*: i. salvi evaderent, terram incolumes pertingerent. Nec aliter exteri. Sic enim Herodotus lib. Σωθέντος ἐμεῦ ὀπίσω εἰς τὸ οἶκον τὸ ἐμόν. *ubi domum meam servatus fuero*: i. salvus rediero. Plato Gorg. Ἐὰν ἐξ Αἰγίνης δεῦρο σώσῃ. *Si ab Æginâ huc salvum perduxerit.* Apud Sophoclem Philoctetes,

—— οὐδεὶς θέλει σῶσαί μ' ἐς οἶκον ——

Ubi Schol. ἀποφέρειν εἰς τὴν πατρίδα. *in patriam hinc evehere.*
B Verùm amplius est qod verba volunt:

Incolumem nemo vehere vult istinc domum.

sive,

Servare nemo me vehendo vult domum.

qod postea pleniùs extulit verbis illis:

Ἀλλ' ἡ πρὸς οἴκους τοὺς σοὺς ἐκσῶσαί μ' ἄγων.
Ad ædes tu me serva ducendo tuas.

Isocrates in Evagora. Διαφυγὼν δὲ τὸν κίνδυνον, καὶ σωθεὶς εἰς Σόλους. *Cum periculum effugisset, Solosqe esset servatus*: i. incolumis pervenisset. Thucydid. *l.* 1. Ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν
C πορευόμενοι διὰ τῆς Λιβύης ἐς Κυρήνην διεσώθησαν. *E multis pavci per Libyam profecti in Cyrenem servati sunt.* i. salvi evaserunt. Diodorus Siculus ubi supra. Οὐκ ἀδυνατῶν εἰς Συρακούσας διασωθῆναι. *Cum Syracusas usqe servari* (i. Syracusas profectus ibi incolumis esse) *posset.* Laertius Platon. Γράψας ἐπιστολὴν πρὸς Διονύσιον, παρῃτήσατο, καὶ διέσωσεν εἰς Ἀθήνας. *Scriptâ ad Dionysium Epistolâ, exoravit eum, Platonemqe Athenas servavit.* i. ut Athenas incolumis perveniret, effecit. Plutarchus *de Socrat. genio.* Φιλόλαος μὲν εἰς Λευκανοὺς φυγών, ἐκεῖθεν ἐσώθη πρὸς τοὺς ἄλλους φίλους.
D *Philolaus qidem ad Lucanos fugiens; inde ad reliqos amicos suos servatus est.* i. salvus pervenit. Galenus de affect. dignosc. & curand. c. Ἐκείνους μὲν οὖν ἡμεῖς ἐσώσαμεν εἰς τὰς Ἀθήνας. *Illos itaqe nos Athenas servavimus.* i. salvos perduximus. Procopius Bell. *Gothic. lib.* 4. Οἱ δὲ λοιποὶ φεύγοντες. — εἰς τὰς ναῦς διεσώθησαν. *Reliqi fugâ sibi consulentes, — ad naves servati sunt.* i. salvi atqe incolumes pervenerunt. Julianus de Cynismo *Orat.* 1. Καίτοι καὶ οἱ νόμοι τούτοις διδόασι τὴν ἐλευθερίαν σωθεῖσι καὶ οἴκαδε. *Qanqam & leges bis libertatem largiuntur, ubi domum servati sint.* i. salvi pervenerint. Nec
E dispar nominis σωτηρίας Syntaxis apud Platonem, *Epist.* 3. Ταῦτα μὲν οὕτως ἐγένετο, τῆς ἐμῆς εἰς Συρακούσας ἐπιδημίας περὶ τῆς πρώτης, καὶ τῆς πάλιν οἴκαδε σωτηρίας. *Hæc ita se habent, de primo meo ad Syracusas accessu, & de domum rursus incolumitate.* h. e. reditu incolumi. Qod est geminum planè illi Apostolico τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν. Qin & apud Hebræos non minus freqentes, vel etiam crebriores sunt locutiones istiusmodi. Hujus enim ejusdem κόμματος sunt illa Genes. 18. 6. ubi Abraham Saræ, מהרי *festina tria sata*, i. e. cum festinatione apparato uti v. 7. dicitur, *festinavit apparare.* Et c. 38. v. 9. *Corrumpebat semen suum in*
F *terram.* Dejiciendo scilicet. Hymn. 89. v. 44. *prophanasti* (dejiciendo scilicet) *coronam ejus in terram.* 2 Reg. 2. 22. *Qare percuterem te ad terram?* i. percutiendo in terram dejicerem, terræ illiderem? Et c. 18. v. 11. *Cur non percussisti eum* (percutiendo dejecisti) *in terram?* Qibus geminum est illud Herodoti *l.* 9. Ἁρπάζει μέσον καὶ ἐξάρας, παίει ἐς τὴν γῆν. *Corripuit medium, & ubi sustulerat, percussit ad terram.* i. e. percutiendo dejecit ad terram, sive dejiciendo ad terram elisit. Id qod alibi *l.* 4. Προσουδίσαι
G dixit: sic Esaj. 14. 12. de Rege Babylonio, *Qomodo excisus es ad terram?* i. e. *excisus & ad terram* dejectus: ut rectè Junius. Hymn. 63. 9. דבקה Græci. Ἐκολλήθη ἡ ψυχή μου ὀπίσω σου. *Adhæret anima mea post te*, i. e. continenter seqitur, indivulsè assectatur te. Et Jerem. 42. 16. *Gladius asseqetur vos in Ægypto; & fames adhærescet vobis* (i. e. indesinenter, sive inseparabiliter perseqetur vos) *in Ægyptum.* Contra Esaj. 1. 4. *Alienati sunt retrorsum.* i. e. ut rectè Junius, *Alienarunt se recedentes retrorsum.* Et c. 38. v. 17. *Dilectione prosecutus es animam meam à foveâ.* h. e. amore prosecutus à *foveâ* reduxisti. Qo modo David Hymn. 30. 4. *Eduxisti è sepulcro animam meam.* Gen. 12. 15. *Et capta* (i. e. capta perducta est) *mulier in domum Pharaonis*: (prout Ester 2. 16. *Et assumpta est* (i. assumpta de-

delata est) *Ester in ædes regias.*) Et c. 15. v. 9. *Sume mihi* (i. sumptam afferto & offerto mihi) *vitulam triennem* &c. Et c. 27. v. 9. *Curre ad gregem, & sume mihi hædos duos.* i. e. *sumptos afferas.* Et c. 43. v. 4. *Et accepit fercula* (i. e. accepta mittebat) *ad eos.* Exod. 18. 12. *Et accepit victimas Deo.* i. e. acceptas obtulit. Et c. 27. v. 20. *Accipiant ad te oleum.* i. e. acceptum ad te afferant. Hymn. 68. 19. *Accepisti dona hominibus.* i. e. accepta dedisti. Sic enim Apostolus ad Ephes. 4. 8. Ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. at LXX. ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις. 4 Reg. 9. 28. de Achazia interfecto dicitur: *Currui imposuerunt eum* (i. e. currui impositum devexerunt) *Hierosolymam.* Sic Matth. 4. 5. Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν. *Assumpsit eum* (i. assumptum transtulit) *in civitatem sanctam.* Et v. 8. Παραλαμβάνει αὐτὸν εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν. *Assumpsit eum* (i. assumptum transtulit) *in montem excelsum.* Marc. 3. 3. Ἔγειραι εἰς μέσον. *Exurge in medium.* i. e. exurgendo in medium prodi. Sic Demosthenes *Olynth.* 1. Ὑμεῖς δ' οὕτω πῶς ἀνδρ... πραγμάτων λαμβάνετε εἰς ἑορτάς. *Vos rebus neglectis accipitis* (i. e. accepta, collecta, contributa impenditis) *in festivas solennitates.* Ubi observes licet, qod Lexicographos fugit, τὸ λαμβάνειν eodem sensu usurpatum Græcis, qo *sumo* Latinis. Plavt. *Milit.* 3. 1.

In malâ uxore atqe inimico, si qid sumas, sumptus est:
In bono hospite, atqe amico, qæstus est, qod sumitur:
Et, qod in divinis rebus sumas, sapienti lucrum est.

Ita τὸ λαμβάνειν, & *qæstum facere*, sive *acqirere*, (unde λῆμμα *qæstus* qod alibi monuimus) &, *sumptum facere*, sive *impendere* ac *insumere*, etiam qandoqe designat, utriusqe saltem notionem ex usu in se gerit. Comici dicto affine est, qod Apost. 1 Tim. 6. 6. ubi *pietatem qæstum*, & insignem qidem prædicit. Apud Luc. 12. 17. locuples ille; Οὐκ ἔχω, ποῦ συνάξω τοὺς καρπούς μου. *Non habeo, ubi cogam fructus meos*, i. coactos recondam. Et v. 18. Συνάξω ἐκεῖ πάντα τὰ γεννήματά μου, Et disertissimè Hesiodus oper. & dier. l. 2.

— τότε πάντας ἀπόδρεπε οἴκαδε βότρυς.
Tunc omnes domum, sive, in ædes, decerpito racemos.

i. e. τέμνων κόμιζε εἰς τὸν οἶκον. Proculus & Moschopulus *decerptos domum feras.* Sic Act. 7. 9. Τὸν Ἰωσὴφ ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον. *Josephum vendiderunt in Ægyptum. abducendum* scilicet inqit Theodorus Beza. nec dissentit Isaacus Casavbonus. *hæc est*, inqit, *servorum venditio ἐπ' ἐξαγωγῇ, qum eâ lege venduntur mancipia, ut in longinqas terras deportentur.* Sic Homer. *Odyss.* ο. *v.* 366.

Τὴν μὲν ἔπειτα Σάμηνδ' ἔδοσαν. —
Hanc qidem postea in Samum nuptum dederunt.

ibid. ρ. *v.* 442.

Αὐτὰρ ἐμ' εἰς Κύπρον ξείνῳ δόσαν ἀντιάσαντι.
At me in Cyprum deferendum hospiti dederunt occurrenti.

Verum aliqid hîc aliud subesse videtur. Neqe enim sub eâ lege vendiderunt fratrem suum illi, ut in Ægyptum deportaretur: avt qicqam illis curæ fuit, in Ægyptum ne, an in patriam suam, Ismaelitæ illi Josephum jam coemptum abducerent. Sed vendebant illi simpliciter fratrem suum, qi eâ occasione in Ægyptum perductus est, dum qi cum ab ipsis emerant, merces suas distracturi, eô proficiscuntur. Ergò, *Vendiderunt Josephum in Ægyptum*; brevitate in sacro codice havd infreqenti; pro eo qod est: vendiderunt Josephum, qi occasione eâ in Ægyptum perductus est. Subest enim ἐμπλοκή qædam, qâ aximota duo in resolutione distingvenda, sibi invicem qodammodo implicantur. Sic Malach. 2. 4. *Et cognoscetis me misisse ad vos mandatum istud, ut pactum meum cum Levi consisteret.* h. e. cognoscetis me misisse ad vos mandatum istud; (ubi nimirum violati pœnas lueritis) ideo avtem miseram, ut pactum meum (vobis scilicet resipiscentibus) cum Levi olim initum consisteret. Neqe enim hoc cogituri erant, *ut consisteret pactum hoc*; sed ideò missum est, qo posset constare, si violati illos pœnituisset. Sic Act. 17. 30, 31. *Deus igitur, qi ignorantiæ tempora insuper habuerat, nunc omnibus ubiqe hominibus denunciat, ut resipiscant. Eo qod diem constituit, qo est orbem terrarum justè judicaturus.* h. e. omnibus ubiqe nunc dierum (perperam enim capiunt, qi *nunc* illud ad *resipiscendi* verbum referunt, qasi citra dilationem pœnitendum innueretur) denunciat, ut resipiscant: ideò avtem eis, qibus hoc denunciatur, resipiscendi incumbit necessitas, ni in æternum perire velint, qia dies est à Deo designatus, qo mortales omnes judicandi sunt. Verba avtem illa, Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, verto ut supra, *Deus igitur, qi ignorantiæ tempora insuper habuerat.* Ut sit ὑπεριδεῖν, ὀλιγωρεῖν, ὀλιγώρως ἔχειν. Hesychius. Ὑπερορᾷ, παραβλέπει. Æschines in Timarchum, *pag.* 270. E. Καταφρονοῦντας μὲν τῶν Θεῶν, ὑπερεωρακότας δὲ τοὺς νόμους, ὀλιγώρως δ' ἔχοντας περὶ ἅπασαν αἰσχύνην. *Despicientes Deos, contemnentes leges, parvi facientes omnem prorsus verecundiam.* Metaphora ab eis ducta, qi rem aliqam, qam neglectim habent, ne aspectu qidem, nedum respectu, dignantur, sed obtutibus, vel in obliqum deflexis prætervehuntur, vel ulteriùs protelatis supermeant. Itaqe nec, temporibus istius ignorantiæ *connivendo dissimulatis*, cum Bezâ verterim: & multò minùs cum D. de Dieu: *Qum iratus esset Deus temporibus ignorantiæ hujus, seqe ab illis absconderet.* Qi vir magnus, cum qod rectum esset, pervidisset, tamen ex κακοζηλίᾳ qadam Novi Instrumenti vocabula ad eam significatuum varietatem cogendi, qâ Septuaginta, qos dicimus, Veteris interpretes sunt abusi, & istic & alibi interpretationes duras nimis longèqe petitas extundit.

CAPUT XXXII.

Iniqitas hominum de ceptis consiliisqe ex eventu judicantium: alia mens sapientibus; alia & Deo. Fieri dicitur in Scripturis, qod tentatur, qod intenditur. Pythiæ responsum Glavco datum. Peccata Deum celare *qâ ratione dicatur. Deum nec cogitata latent.* Sphæra *qalis Deus. Lux nunqam occidens.* Deum pollucre, *qi, qâqe ratione dicantur.* Sacrilegi *pœnas cur dent. Conspectus impudicus, adulterii; odium homicidii rationem habet. Cogitatio facti crimen habet. Josephi dictum minus probum. Propositi ceptiqe pœna legibus, cum divinis, tum humanis indicta. Cogitatio & conatus in qibus plectatur. In maleficiis voluntas spectatur non eventus: & punitur affectus, licet non seqatur effectus. Vulnerans tantum, occidendi animo damnatur, qum citra voluntatem occidens absolvatur. Maronis locus variè explicatur. Locus Josh. 24. 9. an huc pertineat, eô à pluribus tractus: in eo lapsus memorialis Drusii. Severi qædam sub hac notione intelligenda: & Apostoli illa ad Hebr. 11. 17. Josuæ verba aliter posse sumi, & sumenda videri. Et, pro Ut, Hebræis crebrum. Sic posse Ruth 1. 6. Devt. 13. 10, 11. qo loco à Junio & Piscatore de voculâ unâ discessum. Esse necessario Mal. 1. 9.*

EST omninò iniqum (inqit Plinius l. 5. Ep. 21.) *sed usu receptum, qod honesta consilia vel turpia, prout malè avt prosperè cedunt, ita vel probantur, vel reprehenduntur. Inde plerumqe eadem facta, modò diligentiæ, modò vanitatis, modò libertatis, modò furoris nomen accipiunt.* Penelope itaqe Nasoniana, cum ex usu humano dixisset,

Exitus acta probat. —

Subjunxit tamen, usum hunc erroris redarguendo,

— *careat successibus opto,*
Qisqis ab eventu facta notanda putat.

Cæterum apud Deum rectissimum atqe æqissimum rerum æstimatorem, non ex exitu ac eventu, sed ex intentione & conatu pensantur censenturqe actiones humanæ. Sed & apud prudentes καὶ σοφοὺς qosvis. Diodorus Siculus. Οὐκ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων κρίνειν δεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλ' ἐκ τῆς προαιρέσεως. *Ex intentionibus, non ab eventibus de viris bonis est judicandum.* Isidorus Pelusiota *l.* 3. *Ep.* 205. Οἱ σοφοὶ οὐκ ἀπὸ τῶν συμβάντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν προαιρέσεων τὰ πράγματα κρίνουσι. *Negotia non à confectione, sed ab institutione censent sapientes.* Et *l.* 5. *Ep.* 319. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐπιχειρημάτων τὰ πράγματα, ὡς τὰ

τὰ πάθη, κρίνεται. *Neqe enim ab eventibus, sed à conatibus res ut plurimum judicantur.* Hinc regula illa Scripturas sacras interpretandi, qam Franciscus Ribera dat ad Amos c. 9. v. 5. *Fieri sæpe dicitur, qod tentatur, avt intenditur.* Ita Pythia Glavco apud Herodotum *l. 6.* Τὸ πειρηθῆναι τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ποιῆσαι, ἴσον δύναται. *Deum tentare,* (an velit scilicet malè agendi copiam concedere) *& malè facere ipsum, perinde se habent.* Sic Parœm. 28. 13. *Qi peccatum suum celaverit, non prosperabitur.* i. qi celare expetierit & conatus fuerit: alioqi Deum, ut Evripides, ni Clemens, in *hortator. pag.* 45. B. fallat, Philemon; si Justino *de Monarch.* fides.

Τὸν πάνθ' ὁρῶντα, καὐτὸν οὐχ ὁρώμενον,

Qi cuncta cernit, ipse sed non cernitur.

qis qicqam celaverit? Thales interrogatus, Εἰ λήθοι Θεὸς ἄνθρωπος ἀδικῶν. *An malè agens qis Deos latere posset,* respondet, οὐδὲ διανοούμενος, *nec cogitans qidem.* Justinus *Apolog.* 2. Θεὸν ἀδύνατον λαθεῖν τι, οὐ μόνον πράττοντα, ἀλλὰ καὶ βουλευόμενον. *Deum latere impossibile est qid non solum agentem, verum etiam deliberantem.* Epictetus *Dissert. l.* 2. *c.* 14. Οὐκ ἔστι λαθεῖν αὐτὸν, οὐ μόνον ποιοῦντα, ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενον, ἢ ἐνθυμούμενον. *Ac non modo facta, sed ne cogitationes qidem ac motus animorum eum latere posse.* Socrates deniqe (avtore Xenophonte *Memoral. l.* 1. *pag.* 711. C.) Πάντα Θεοὺς εἰδέναι τά τε λεγόμενα, πραττόμενα, καὶ τὰ σιγῇ βουλευόμενα. *Deos omnia, qæ vel dicerentur, vel agerentur, vel clam deliberarentur, scire.* Sic Amos 9. 3. *Si celaverint se in Carmelis summitate.* i. celare voluerint, vel qæsierint, alioqi, qi à facie illius sese ullibi qisqam abscondèrit, qi essentiâ præsentiâqe suâ *cælum terramqe implet* universam? Jerem. 23. 25. cum sit, ut juxta Empedoclem, Trithemius *ad Cæsar. qæst.* 1. *Sphæra, cujus, centrum ubiqe, circumferentia nusqam. Cujus oculi in omni loco adsunt, tam bonos qam & malos intuentes.* Parœm. 14. 3. Itaqe Clemens *Pædag. l.* 2. *c.* 10. Λήσεται ἴσως τὸ αἰσθητὸν φῶς τις, τὸ δὲ νοητὸν, ἀδύνατόν ἐστι λαθεῖν. *Lucem sensui objectam lateat qis forsan, intellectu solo apprehensam havd potest.* Et Heraclitus, Τὸ μὴ δῦνόν ποτε πῶς ἄν τις λάθοι; *Qæ nunqam occidit lucem, eam qomodo qis lateat?* Sic *Deum polluere & profanare* dicuntur homines, Malach. 1. 7. *Polluitis me.* Et Ezek. 22. 26. *Profanant sancta mea; & ego prophanor inter eos,* sive, *in eis.* sacris scilicet sanctisve meis. Ubi Hieronymus, *Dum sacramenta violantur, ipse cujus sunt sacramenta violatur.* non qod numen divinum, cum sit extra omnem noxam positum, pollui, profanari, violari possit; sed qia homines res sacras perperam habendo, hoc ipsum, qantum in se est, admittant & perpetrent. Seneca *de Benef. l* 5. *cap.* 14. *Sacrilegi dant pœnas, qamvis nemo usqe ad Deum manus porrigat.* Et *l.* 7. *c.* 7. *Injuriam sacrilegus Deo qidem non potest facere, qem extra ictum sua divinitas posuit: sed tamen punitur, qia tanqam Deo fecit opinio illum nostra, ac sua, obligat pœnæ.* Videatur idem & *de constantiâ Sapient. c.* 4. *Ita qi uxorem alienam concupierit,* (qod est minus etiam qam conatum esse, avt intendisse) *adulterii reus tenetur.* Matth. 5. 28. *qi fratrem oderit,* (qem *oderunt* avtem, *periisse cupiunt*) *homicidii.* 1 Joan. 3. 15. *impurâ* nimirum mente, licet *purâ manu:* ut scitè Apul. in *Apolog.* Itaqe Avgustinus *de verb. Dom. serm.* 43. *Res mira, casta est mulier, tu tamen adulter es: vivit homo, tu tamen homicida es.*

Nam scelus intra se tacitè qi cogitat ullum,

Facti crimen habet. ——

Juvenalis *Sat.* 13. Ex Minutius noster *Octavio: Apud nos & cogitare, peccare est.* Maleqe Josephus *Antiqit. Judaic. l.* 12. *c.* 13. Τὸ μηκέτι ποιῆσαι τὸ ἔργον βουλευσάμενον, οὐκ ἔστι τιμωρίας ἄξιον. *Malè consultum, ni qis effectum dederit, non est supplicio dignum.* Nam propositi conatusqe rationem habent, non divinæ duntaxat, sed leges etiam humanæ. Devter. 19. 12. de eo qi falso testimonio alienis, vel facultatibus, vel vitæ, insidias struere deprehensus fuerit, *Facietis,* inqit, *illi,* (non *prout fecerat,* sed) *prout facere fratri suo cogitaverat.* Sed & Tryphonius *disp. l.* 1. *de Verb. signif. l.* 225. *Et furem, & adulterum, ex animi propositione cujusqe sola dicere qis possit etiam hunc, qi nunqam alienam rem invito Domino subtraxerit, qi nunqam alienam matrem-familias corruperit, si modo ejus mentis sit, ut occasione datâ id commissurus sit.* Verum hoc nisi ex dictis avt attentatis innotescere non potest. Itaqe cogitationis nudæ, nisi modo aliqo nudatæ pœna nulla statuitur: unde dictum vulgare, *Cogitationes esse liberas.* Glossâ *ad Cod. l.* 1. *tit.* 15. *l.* 5. ad Leonis Imperatoris illa, *His qi hoc moliri avt facere, avt nudâ saltem cogitatione atqe tractatu avsi fuerint attentare. Avt* (inqit) *est cogitatio adeò nuda, ut non transierit in aliqod conamen, & tunc non punitur.* De pœnis F. l. 48. tit. 19. l. 18. ex Ulpiano: *Cogitationis pœnam nemo patitur, avt transivit in conamen, licet non venerit in effectum, & tunc in gravioribus punitur: qia in maleficiis voluntas spectatur, non exitus.* Ex Hadriani mente Callistratus, F. ad Leg. Corn. de Sicar. l. 48. tit. 8. l. 14. *In minoribus avtem non punitur affectus, nisi seqatur effectus. Qid enim obfuit conatus,* (inqit Ulpianus ad Edict. l. 3. in F. l. 2. tit. 2. l. 1.) *cum injuria nullum habuerit effectum?* F. de pœnis, l. 16. Cl. Saturninus. *Non minus lex eum, qi occidendi hominis cavsâ cum telo fuerit, qam eum qi occidit, punit.* jure. Siqidem, ut Seneca de Benefic. l. 5. c. 14. *Latro est, etiam anteqam manus inqinet, qi ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi atqe interficiendi voluntatem: exercetur* (sive exeritur) *& aperitur opere neqitia, non incipit.* Et ad Leg. Corn. de Sicariis l. 1. Martianus, ex Hadriani rescripto: *Eum qi hominem occiderit, si non occidendi animo hoc admiserit, absolvi posse: & qi hominem non occiderit, sed vulneraverit ut occidat, pro homicidâ damnandum.* Qod Isidorus Pelus. l. 2. c. 289. Ἀπὸ τῆς γνώμης τὸ πρᾶγμα κρίνεται. διὰ τοῦτο ὁ τέλειος μὲν ἑκὼν, οὐκ ἀπεκτονὼς δὲ τὸ ἀποκτεῖναι βουλόμενος, οὐ τὸ δὲ ἀνῃρημένον, ἐλαχίστου εἶναι κρίνεται. τοῦ τὸν μὲν ἑκουσίως τραυματίσαντα πάντως κολάζεσθαι, τὸν δ' ἀκουσίως ἀποκτείναντα συγγνώμης ἀξιοῦσθαι, ὥστε ὁ ἐπιβουλεύων, κἂν μὴ εὕρῃ ἐπιτελέσθαι τὸ ἐγχείρημα, οὐκ ἂν διαφύγοι τὸ ἀνδροφόνος εἶναι. οὐ γὰρ τοῦ ἐγχειρήματος, οὐ τοῦ ἀποτελέσματος, ποιητὸς εἶναι κρίνεται. *A mente,* sive *instituto res censetur: proinde qi hominem volens vulneraverit, etsi non occiderit, eo qi occiderit qidem verum id nevtiqam instituerit, scelestior habetur: quum is qi volens vulneraverit, omninò puniatur, ei avtem qi nolens occiderit, ignoscatur: ita & qi insidiatus fuerit, etiamsi nomine non invento re infectâ abscesserit, homicidæ notam non effugerit: ex conatu enim, non ex eventu talis esse judicatur.* Trahit huc Alciatus *ad de Verb. signific.* illud Ciceronis *in Arat.*

Ut qondam Orion manibus violasse Dianam.

i. e. violare appetisse. Cui convenit qod Bartoli Glossâ habet *ad Cod. l.* 1. *tit.* 6. *leg.* 5. ubi ex Joviani *Edicto* capitalis pœna in eos decernitur, qi *virgines sacratas, non rapere,* sed *attentare* tantum, *jungendi matrimonii cavsâ, præsumpserint: Punitur affectus, licet non seqatur effectus.* Trahit & Maronianum illud Æneid. l. 8.

Galli per dumos aderant, arcemqe tenebant.

i. e. tenere affectabant. At Servius, *Deest* pene, *nam prope tenuerunt.* Trahunt & illud Josuæ, c. 24. v. 9. *Surrexit Balac Rex Moabitarum, & bellum gessit cum Israele,* cum tamen Balac Israelem nunqam fuerit adortus. Sic enim Ammonitarum Regi disertè Jephtha, Judic. 11. 27. *An unqam,* inqit, *Balac contendit cum Israele? num pugnavit unqam contra nos?* Sed ex Balaamo ad maledicendum ipsis conducto, animum id faciendi non defuisse liqidò demonstravit. Ita Andreas Masius ad Josh. 24. *Conatus illi bellum vocantur hoc loco.* Qod idem ferè & David Camius: qi ex Numer. 22. 6. probat non defuisse Balaco voluntatem, si facultas affuisset. Itaqe inqit, הַמַּחֲשָׁבָה לְמַעֲשֶׂה *cogitatio,* sive *machinatio, pro opere reputatur.* Joannes Drusius item ad illud Ruth. 1. 6. *Surrexit ipsa cum nuribus suis, & reversa est, i. e. reverti cogitavit: sicut pugnavit Israel cum Balac, i. e. pugnare cogitavit.* Forsan per memoriæ lapsum, vel incogitantiam etiam, *pugnasse Israelem cum Balaco* dixit, cum *Balacum cum Israele* vel debuisset vel voluisset. Ita certè sumendum videtur, qod Sulpitius Severus *Hist. sacr. l.* 1. de Cora, Dathane & Abiramo; *Adeo ut tabernaculum, qod erat nefas nisi sacerdotibus introire, irrumperent.* Et qod de Oziâ Rege idem, *Illicita præsumens.*

mens, incensum Deo obtulit. Cum tamen nec tabernaculum irruperint illi, nec incensum hic obtulerit: occepisse tantùm utrosqe, qod designasse prohibiti sunt, certum sit. Ita certò sumendum, qod de Abrahâ Apostolus ad Hebr. c. 11. v. 17. Προσενήνοχε τὸν Ἰσαὰκ, & τὸν μονογενῆ προσέφερεν. *Isaacum obtulit, primogenitum offerebat*: qia per eum scilicet nihil obstabat, qin mactatus, oblatus, immolatus fuisset, Gen. c. 22. v. 9. 10. Verum aliô pertinere potest dictum illud Josuæ de Balaco. *Surrexit Balac, & pugnavit cum Israele.* pro eo qod est; *Surrexit, ut cum Israele dimicaret.* Etiamsi non dimicaverit, tamen ad prælium scilicet accinxerat sese, sed Balaamiticam præstolabatur execrationem, cujus si compos fuisset, ad bellum perrexisset; impos factus, vi inferendâ abstinuit. *Et* pro *ut*; formulâ Hebræis cumprimis familiari: ita enim explicari potest & illud Ruth. c. 1. v. 6. *Surrexit, & reversa est.* i. *surrexit, ut reverteretur.* Junius. Sic Devter. c. 13. v. 10, 11. *Lapidato eum.* i. e. lapidibus cædito (ita malim, qam cum Junio, *Lapidibus obrues*; avt cum Piscatore, *obruito*: neqe enim ut lapidum acervo obruerentur opus erat facto, avt fieri etiam solenne fuit) *donec moriantur: & avdient & videbunt Israelitæ omnes, nec ulterius malum istiusmodi facient.* i. e. *ut avdiant, nec faciant*: ut rectè Junius, & Genevensis. finis enim magis qam eventus exprimitur: ut pœna ad pavcos, metus ad omnes perveniat: uti Salvianus *de provident. l.* 1. Sic certè sumendum, Malach. cap. 1. ver. 9. *Nunc avtem Deo supplices estote, & miserebitur nostri.* i. *ut misereatur.* Nihil enim sanè minùs volebat vates, qam fore ut ad ipsorum supplicationem Deus populo suo propitius fieret: subjungit enim, *hoc à nobis factum est*: (q. d. vestri cavsâ Deus succenset nobis; sive, vestrâ culpâ factum est, ut Deus nobis succensuerit.) *num vultum vestrum suscepturus est?* i. vos cum petitionibus vestris gratos habiturus, earumqe intuitu populo suo gratiam facturus? ubi interrogatio negationis vehementioris vicem habet. q. d. nullo modo id futurum est. Gregorius Romanus *l.* 1. *Ep.* 24. *Gravius formidandum, ne cum is, qi displicet, ad intercedendum mittitur, irati ad deteriora animus provocetur.*

CAPUT XXXIII.

Catonis à Paterculo elogium. Jobi de se professio. Joannis de regenito qovis assertio; hunc nec peccare, nec id posse. *ἐναντιοφανῆ ejusdem dicta qi concilientur. Conciliandi rationes minùs sanæ rejectæ.* 1. *De officio* non posse, *i.* non debere. 2. *De indecoro* non posse, *qia absurdum ut faciat.* 3. *De vitâ futurâ, & perfectionem adepto. παλιγγενεσία Matth.* 19. 26. *qo referatur, & qid velit. Variæ eâ de re sententiæ. Vox ea Stoicis familiaris. Christi verba Joan.* 14. 20. *&* 16. 13. *qomodo sumenda. Apostoli qi fuerint ab errore immunes, cum ex parte tantum scirent. Vatibus qi præcesserant qâ ratione hac in parte superiores.* 4. Renatum, qam diu talis persistat, non peccare. *Creperam, dum hic agunt, esse piis lucem.* 5. Peccato graviore non peccare. *Eadem qæ hodie, sanctorum ante Christum sors. Foliis decussis, radix superstes.* 6. Adversus charitatem non delinqi. de peccatis charitate coopertis. *Penus qid voluerit. Tractatus* de natur. & dignitat. amoris divin. *avtor qis sit.* 7. Non peccare ad mortem. 8. Peccata charitate cooperiri. 9. Non imputari. Semen Dei, *qid. Ad Demetriadem epistola cujusdam sit. Conciliationis ratio commodior.* Non peccare eo modo regenitos, qo solent irregeniti. *Discrimen qadruplex*; ante peccandum, *in proposito*: inter peccandum, *in renisu*: in peccato, *sive operam non dando*: à peccato *in regressu.* peccatum facere, *qid. Animus spiritu afflatus, stylus magnete attactus.*

PRæclarum est illud Velleji Paterculi *Hist. l.* 2. de M. Catone minore elogium; *Homo virtuti simillimus, & per omnia ingenio Diis qam hominibus propior; qi nunqam rectè fecit, ut facere videretur, sed qia aliter facere non poterat.* Nec admiratione minùs dignum, qod de se tam

A fidenter, etiam ad Deum provocatione factâ, Job pronunciasse refertur, prout tralatores Genevenses exhibent, 10. v. 7. *Ipse nôsti, non posse me improbè agere*: qanqam reverâ Hebraica veritas pavlo aliter se habeat. Cæterum nihil amplius de alterutro prædicatur utrobiqe, qam qod de *regenito* qovis *disertè* Joannes Apostolus Epist. 1. c. 3. v. 9. *Qi ex Deo genitus est, non peccat*: (qod & ipsum prius dixerat ver. 6. & inculcat denuò, c. 5. v. 18.) *qia semen Dei in ipso manet, nec potest peccare; qia genitus est ex Deo.* Cui contradicere planè videri possit, ut alia omittam, qod
B Joannes ipse Epist. ejusdem, c. 1. v. 8. *Si dixerimus, qod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, nec adest nobis veritas.* Proinde Avgustinus in Joan. Ep. 1. tract. 5. *Est hæc non parva qæstio: qid enim facturus est, qem uterqe sermo ex eadem epistolâ in medio coarctavit? si se confessus fuerit peccatorem, timetne dicatur illi, non ergo ex Deo natus es; qia scriptum est. Qi natus est ex Deo, non peccat: si avtem dixerit se justum, & non habere peccatum, accipiet ex alia parte plagam ex eâdem epistolâ: Si dixerimus, qod peccatum non habemus, seducimus nos, & veritas in nobis non est. Nec*
C *ait, non habuimus,* (sed, *non habemus,*) *ne forte de præteritâ vitâ dictum videretur: habuit peccatum homo iste, sed ex qo natus est ex Deo, cepit non habere; habuit peccatum, sed modò non habet. Positus ergo in medio, qid confiteatur, qid profiteatur, non invenit: profiteri se esse sine peccato, mendosum est, periculosum est: confiteri se peccatorem, est negare se de Deo natum. Deniqe Joannes ipse, non ex Deo natus erat? avt non ex Deo natis ista scribebat?* Hunc nodum qo solvant, alia alii afferunt.

Primò itaqe, non desunt, qi exponant; *renatus non*
D *peccat*, sive *peccare non potest*, i. e. *peccare non debet.* Ita Marcellius, an Marcellinus, nescio qis: huic enim adscribit Orosius in *Apologet.* qod refert & Avgustinus *de natur. & grat. c.* 14. nec improbandam esse interpretationem hanc, horum censet uterqe. *Qis enim*, ajunt, *insanus dicat, debere peccari, cum ideò sit peccatum, qia non debet fieri?* Atqi primò, hoc ipsum, qo subnixum eunt, interpretationem hanc cumprimis subvertit: qorsum enim tam sedulò, tam solicitè id inculcaret toties, nec simpliciter inculcaret tantùm, sed argumentis etiam variis confirmare anniteretur
E Apostolus, qod nemo, mentis impos etiam, non ultro concesserit? Tum qid fiat, avt possit etiam, non qid fieri debeat; qid sit indolis, non qid officii, monere Apostolum, luce meridianâ ipsâ clarius existit. Deniqe peccati interdictum universale est, tamqe irregenitos, qam & regenitos concludit: Qo modo avtem id regeniti peculiare censetur, qod est ei cum irregenito qovis commune?

Secundò itaqe alii, qoad *regenitos*, notione magis peculiari, referatur, exponunt, *non peccat*, nec *peccare potest à Deo natus*, i. e. *absurdum est, ut ab eo, qi à Deo*
F *est natus, id fiat.* Ita Patricius Cocburnus *de Script. Sacr. Phras. Vulg. l.* 1. *c.* 11. *Sect.* 101. *Hyperbolicâ locutione fieri non posse id dicitur, qod absurdum, si factum fuerit, & præter decorum videatur. Si pavlò fortè importunius à qopiam interpellemur, ad dicendum, avt faciendum qidqam, contra cognatum, avt eum, qem ex animo diligimus, amicum, respondemus, nos illud facere dicereve non posse: non qod omninò sit impossibile, sed qod cognationis, amicitiæ, & beneficiorum acceptorum memoria, id ne fiat, impedit; ratio dissvadet, honestum & decorum vetat. Trivialem hunc*
G *loqendi modum imitatus Joannes, ajebat, Qi natus est ex Deo, non potest peccare; qum tamen alibi dicat, Si diximus, qod peccatum non habemus, &c. Et Jacobus, In multis offendimus omnes. Et, communis est omnibus, qam præscripsit Dominus, precatio; Remitte nobis debita nostra. Attamen, non potest inqit, peccare, propterea qod semen Dei, spiritus Dei, in eo manens, illum conservat: q. d. qi potest fieri, ut is, qi persvasum habuerit, Deum sibi factum propitium, in gratiam recepisse, ultro dedisse, pro redimendo rebelli gratis, filium unigenitum, dominum sic amantem sui velit offendere, à fide & clientelâ ejus desicere, ad iracundiam provocare? absurdum est, incongruum est, ratio dissvadet, naturæ sensus abhorret, cœlum & terra detestantur. Ideò, inqit, peccare non potest; cum peccasse tamen & à fide defecisse multos Scri-*

ptura passim testetur: qemadmodum bonus filius se non posse facere dicit, qod factum benigno patri displiceret; pius pater se non posse facere qod factum nocere filio plurimum videretur. Hæc ille. In qibus havd ipse sibi constat satis: modò enim *peccandi* verbum pro *offendere* simpliciter, modò prò *à fide* prorsus *deficere*, sumit. Tum contradicere sibi videtur, qum ex his ipsis, qos *Spiritum Dei conservare* asserit, *ne peccent*, mox non *peccare* tantùm, sed & *desciscere* prorsus non pavcos præsumit. Deniqe, qod adversus solutionem priorem exceptum est; non qid cum renati officio sit conjunctum, Apostolus hic disserit, sed qodnam sit illius vitæ institutum, exponit. Nec admittit omnino istum, qem dat, sensum dictio Apostolica, prout ipse proponit, *Qi ex Deo natus est peccare non potest*, i.e. *absurdum, ut peccet, & indecorum est; propterea qod semen Dei in eo manens, ipsum conservat.* Qis enim non videt, rationem subjunctam indicare, de eo, qid fiat, vel non fiat; possit, avt ne possit qidem, sermonem institui?

Tertiò itaqe, havd multo commodè magis exponunt alii; *renatus non peccat, nec peccare potest*, h.e. *neutrum hoc admittit, qi est perfectè renatus.* Ita Ambrosius in *Esaj. c.* 1. referente Avgustino *ad Pelag. Epist. l.* 4. *c.* 11. illud, *ex Deo natum non peccare*, non de istâ, sed de vitâ futurâ vult dici; *Diversæ sunt*, inqit, *generationes: alia istic, introitus in vitam, receptor delictorum, in tantum ut spernatur etiam ille qi genuit: alia post vitæ hujus circulum, qæ delicta non recipit; regeneratio illa scilicet de qâ dictum est, In regeneratione cum sederit filius hominis in throno gloriæ suæ.* Matth. 19. 28. De qo loco Avgustinus ad Epist. easdem l. 3. c. 3. *Regenerationem hoc loco, ambigente nullo, novissimam resurrectionem vocat.* Et reverâ concedunt huc, cum antiqiores, tum & recentiores, pleriqe. Sed ut παλιγγενεσίαν istam modo non uno sumant. Siqidem alii ad hominem restringunt, qi tunc planè & ex utrâqe parte sit ὁλόκληρος renovandus. Origenes in Matth. Orat. 9. *Resurrectio mortuorum ipsa est generatio, & nova qadam nativitas constituta, qando & cœlum novum, & terra nova creatur his, qi seipsos renovaverunt. Nam secundum carnalem hanc nativitatem, nemo mundus est à sorde, Job.* 14. 4. *Hymn.* 51. 5. *Secundum regenerationem avtem baptismatis, omnis qidem est mundus à sorde, qi baptizatus fuerit ex aqâ & Spiritu; sed per speculum in ænigmate. Joan.* 3. 5. *Tit.* 3. 5. *Secundum tertiam avtem regenerationem, qando sederit filius hominis in sede gloriæ suæ, omnis qi in illam regenerationem venerit qæ est in Christo, mundissimus erit à sorde, baptizatus in Spiritu Sancto & in igne. Matth.* 3. 11. De triplici hac generatione & Bernardus de bonis deserend. *Qid est, qod dicit, in regeneratione? avt qænam est hæc nova regeneratio? neqe enim jam ignoramus, qoniam oportet hominem nasci denuò, non ex sangvinibus, neqe ex voluntate viri, sed ex aqâ & Spiritu Sancto, (Joan.* 1. 13. *&* 3. 5.) *ceterum, eum nullatenus ad eam regenerationem valeat hæc promissio pertinere, forte & alterâ regeneratione opus esse videtur: nec solum denuò, sed & tertiò hominem nasci necesse est: infelix ego homo, & miserabilis casus meus, cui non una sufficit, sed duplex est necessaria regeneratio: nimirum ex corpore & animâ constitutus, cecidi totus simul; simul totus omninò resurgere non possum, an non vero dignum est, ut ea qæ videtur potior portio, prior reparetur?* (ita enim legendum, qod perperam habetur, *potior priorqe portio, reparetur*) *At ipsam sanè animam esse nemo sanæ mentis ignorat: prior ergo reparetur, qæ & prior corruit. — regeneretur ergo jam anima: caro in spe reqiescat, hujus merito aliqando regeneranda. In regeneratione*, inqit, &c. Hæc ille. Sic & Avgustinus de Civit. Dei, l. 20. c. 5. *Qod ait, in regeneratione, proculdubio mortuorum resurrectionem nomine voluit regenerationis intelligi. Sic enim caro nostra regenerabitur per incorruptionem, qemadmodum est anima nostra regenerata per fidem.* Et de peccat. mer. & remis. l. 2. c. 7. *Corporis renovationem, qæ fiet in resurrectione, regenerationem vocat Dominus.* Hieronymus in Matth. l. 3. *In regeneratione, i.e. qando mortui de corruptione resurgent incorrupti.* Gregorius Romanus 1. in Job. l. 4. c. 26. *Si ipsa carnis nostræ resurrectio qasi qædam nativitas non esset, de eâ veritas non dixisset, In regeneratione cum sederit filius hominis in sede majestatis suæ.* Strictim Theophylactus, παλιγγενεσίαν τὴν ἀνάστασιν νοεῖ. Et Evthymius, *Regenerationem dicit à mortuis resurrectionem.* Qod & idem Lyranus, & Hugo Cajetanus, *In regeneratione, non per baptismum, sed per resurrectionem: illa enim erit verè regeneratio hominum eorundem secundum suamet corpora, qæ ante mortem habuerant; ita qod sicut modo generantur homines in esse naturali: ita tunc regenerabuntur in esse naturali. baptismus avtem est spiritualis tantùm regeneratio animæ.* Qod contractius Jansenius concord. Evang. cap. 100. *Per regenerationem intelligenda est resurrectio ex mortuis: qæ velut secunda generatio hominis erit secundum corpus; qemadmodum in baptismo est secunda hominis secundum animam generatio.* Petrus Martyr in 4 Reg. 4. *Resurrectio mortuorum nova qædam est nativitas. Nam sicuti nativitate priore homo constans animo & corpore productus est: ita in resurrectione, qæ est altera nativitas, idem reparabitur. Incipit qidem nunc regeneratio qoad animam: sed tunc qoad corpus perficietur.* Victorinus Strigelius, *Regeneratio hic significat totius naturæ instavrationem, abolito peccato & morte.* Flaccus Illyricus; *Regeneratio significat illam gloriosam vitam, ubi erit plena hominis & regni Dei instavratio.* Beza deniqe; *Die eo qo incipient electi reipsa toti novam illam vitam vivere; qum videlicet corpore & animo fruentur hæreditate illâ cælesti.*

Alii ad *creaturæ* totius *renovationem* extendunt: de qâ Petrus Ep. 2. c. 3. v. 13. Dionysius personatus *de Hierarch. Ecclesi. c.* 7. Αἱ μὲν γὰρ ἱεραὶ ψυχαὶ, πρὸς τὸ ἐπὶ τὰ χείρω κατὰ τὸν τῇδε βίον δυνάμεναι καταπίπτειν τρόπον, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τὴν ἐπὶ τὸ ἄτρεπτον ἕξουσι θεοειδεστάτην μετάταξιν. *Nam sanctæ qidem animæ qum in hac vita degentes adhuc perverti possunt, in regeneratione illa ad statum immutabilem, Deoqe maxime conformem transferentur.* Epiphanius, *l.* 1. *tom.* 3. *Hæres.* 37. *Sect.* 1. Ἔδει γὰρ τὸν ὄντως ὄντα τεχνίτην, κεραμέως δίκην, ἐπιμελόμενον τοῦ ἰδίου διὰ χειρῶν πεπλασμένου αὐτοῦ πλάσματός τε καὶ ἄγγους, ὄντος ὕστερον ἐν ἐλαττώματι γενομένου διὰ τῆς παραβάσεως, καὶ ὡς εἰπεῖν, ἔτι πηλοῦ ὄντος, καὶ ὡς ἀπὸ ῥαγάδος [καὶ Petavius] ἀπόῤῥυμα γεγονότος τοῦ ἄγγους, μὴ ἐᾶσαι οὕτως, ἀλλὰ μεταβαλεῖν εἰς τὸ ἀρχαῖον φύραμα. ἵνα αὖθις ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ ἀνασκευάσῃ τὸ ἄγγος ἐν τῇ ἀναστάσει εἰς τὴν ἀρχαίαν φαιδρότητα. *Siqidem rationi consentaneum fuit, ut ille verus artifex, figuli instar, operis ejus ac vasis, qod manibus finxerat, curam gerens, id ipsum ex præcepti violatione imminutum, qamdiu molle adhuc, ut ita dixerim, lutum erat, atqe ex fissura qadam ac rima perfluere cœperat, non ita destitueret, sed in pristinam massam redigeret: ut in instaurata illa generatione, hoc est mortuorum excitatione vas illud priorem ad pulchritudinem nitoremqe revocaret.* Basilius Cæsar. de Creat. Orat. 1. pag. 6. C. alludens, credo, qod Lucas refert Act. 17. 18. Οἱ δὲ πλατὺν γέλωτα καταχέουσιν ἡμῶν περὶ συντελείας τοῦ κόσμου τούτου καὶ παλιγγενεσίας αἰῶνος ἀπαγγελλόντων. *Ut qoties cum illis conferimus de mundi consummatione, deqe regeneratione seculi, in effusissimum risum se resolvant & laxent.* Piscator; *In regeneratione, i. e. in mundi renovatione.* Qi tamen subjicit, *potissimum intelligendum videri, de corporum restitutione & resurrectione.*

Hanc avtem mundi παλιγγενεσίαν, nec unam eam, qod agnoscimus Christiani, sed multiplicem, statis spatiis ac intervallis definitis redeuntem, statuunt etiam Stoici. Marcus Imperator *Commentar. l.* 11. *sect.* 1. de animâ humanâ; Εἰς τὴν ἀπειρίαν τοῦ αἰῶνος ἐκτείνεται, καὶ τὴν περιοδικὴν παλιγγενεσίαν τῶν ὅλων ἐμπεριλαμβάνει. *In ævi immensitatem se porrigit, & universi per intervalla certa renovationem comprehendit.* Evsebius *Præpar. Evang. l.* 15. *c.* 19. ex Numenio *de bono l.* 1. Ὅπως δοξάζουσιν οἱ Στωϊκοὶ περὶ τῆς παλιγγενεσίας τῶν ὅλων. *Qemadmodum Stoici de iterato universi ortu philosophantur.* Philo etiam Judæus eodem vocabulo de eadem re, ut Stoicis familiari, usus est non semel; lib. *de mund. immortal. pag.* 940. B. Δύναται δὲ κατὰ Στωϊκοὺς, ὁ μέν τις κόσμος ἀΐδιος, ὁ δέ τις φθαρτὸς λέγεσθαι. φθαρτὸς μὲν, ὁ κατὰ τὴν διακόσμησιν. ἀΐδιος δὲ, ὁ μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν παλιγγενεσίαις καὶ περιόδοις ἀθανατιζόμενος, οὐδέποτε ληγούσαις. *Juxta Stoicorum opinionem potest dici alter mundus sempiternus, alter corruptibilis: corruptibilis, ut nunc est ornatus & dispositus, sempiternus, post exustionem reparabilis, ut nunqam desinat.*

Et

A Et rursus de eisdem: *pag.* 951. *A.* Οἱ τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας εἰσηγούμενοι τοῦ κόσμου. *Qi mundi exustiones instaurationesqe inducunt.* Et, ex eorundem sententiâ, *pag.* 940. *B.* Τὴν ἐν τοῖς οὖσι πυρὸς δύναμιν, χρόνων μακραῖς περιόδοις ἀναλύειν τὰ πάντα εἰς ἑαυτήν. ἐξ ἧς πάλιν αὖ ἀναγέννησιν κόσμου ἔσεσθαι προμηθείᾳ τοῦ τεχνίτου. *Vim ignis rebus insitam, post longas temporum ambages absumpturam, & in semet mutaturam omnia: ex qa denuo mundum instavraturam opificis providentiam.* De eisdem Basilius *in Creat. Orat.* 3. *pag.* 41. *B.* Οἱ τὸ πᾶν ἐκπυροῦσθαι λέγοντες, καὶ ἀναβιώσεσθαι πάλιν ἐκ τῶν B σπερματικῶν λόγων τῶν ἐναπομενόντων τοῖς ἐκπυρωθεῖσιν. ὅθεν καὶ ἀπείρους φθορὰς κόσμου καὶ παλιγγενεσίας εἰσάγουσιν. *Qi mundum universum comburi, & revivescere rursum e seminalibus iis rationibus, qa remanent in ipsis rebus combustis dicunt. Unde & infinitos occasus mundi & regenerationis identidem introducunt.* Eandem hanc παλιγγενεσίαν Petrus apud Lucam Act. 3. 21. Τὴν τῶν πάντων ἀποκατάστασιν vocat (qod & Gvalterus hic observat,) qo vocabulo & Stoici in eandem mentem utebantur. Sic enim Numenius ex illorum placitis; ad annum maximum redeuntem, primo ἀνάστασιν, non *resurrectio*C*nem* illam, sed *eversionem* rerum omnium, futuram, igne utiqe absumptarum; qam tamen ἀποκατάστασις sive *restitutio* totius è vestigio sit consecutura.

Cæterum de dicti Dominici interpretatione istâ, havd videtur esse verum, qod affirmavit Avgustinus, neminem ambigere. Etiamsi enim de veteribus pleriqe eam admittant, nec refragatur recentiorum etiam pars maxima: Non desunt tamen ex utrâqe classe, qi in partem adversam discedant, dum post παλιγγενεσίᾳ στιγμῇ collocatâ, sic legunt. Ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν D καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνων, &c. Certè distinctio ista simplicior ac proclivior videtur: eamqe Græci codices pleriqe exhibent. Sed & vulgatæ Latinæ editiones qædam ita distingvunt, *Vos qi secuti estis me in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim.* Nec secus reperitur apud Gavdentium *Præfat. in Exod.* in *Bibliothecâ Patrum editionis Bignianæ tom.* 2. Hanc distinctionem qi sequntur, aliò trahunt: qanqam nec ipsi etiam sibi invicem consentientes prorsus. Hi-E larius enim *in Matth. Can.* 20. de *regeneratione, qa fit lavacro baptismi,* & *fidei sanctificatione,* interpretatur. Nec aliter ferè Avtor *operis imperfecti,* qod inter Chrysostomi scripta habetur, *in Matth. Orat.* 33. *Illud est tempus regenerationis, qando homines regenerati per baptismum facti sunt ex filiis hominum filii Dei.* Nisi qod hic distinctionem alteram seqitur, nec ad Apostolos jam initiatos; sed ad alios ipsorum operâ & ministerio initiandos refert. Illum Thomas, hunc transcripsit Hugo. E recentioribus Joannes Calvinus, *regenerationis* nomine *renovationem* illam in-F telligit, *qâ ad Christi adventum priorem, mundus ceperat renovari, & ex mortis tenebris Ecclesia in vitæ lucem emersit.* De qâ Esajas c. 65. v. 17. & c. 66. v. 22. Aretius exponit de *vocatione ad agnitionem Christi, pœnitentiâ, & professione novæ doctrinæ, qam Christus vocatis discipulis proposuit, q. d. vos qi secuti estis me in principio doctrinæ meæ, in tanta pericula, in odium & invidiam omnium mortalium, & de novo nati contempsistis omnia impedimenta, meo ductu, spiritu.* Gvaltero soli, sed ratione ipsâ refragante, *utramqe regenerationem* intelligi placuit, tam *præsentem* hanc, qam & G *futuram* illam: qod constare non potest, cum lectio altera tantùm genuina sit.

Verum de Matthæi loco illo utcunqe se habeat; Joannis verba interpretationem Ambrosianam respuunt omnino. Agit enim hic Apostolus de *indiciis* qibusdam, qibus *Dei soboles genuina, & Diaboli proles spuria,* dum istic unâ qasi confertim degunt, possint à se invicem dignosci. Itaqe in hac explicatione, qâ ad vitam futuram hoc rejicit, solitarius incedit Ambrosius: qo modo & Avgustinus, qum de promissione Dominicâ, idem avtumat, qâ Apostolis is suis pollicetur, *missurum* se eis post obitum suum *Spiritum Sanctum, qi in omnem ipsos veritatem inducturus sit.* Joan. 16. 13. sive *veritatem omnem eos edocturus sit.* Ibid. c. 14. v. 26. *Ego,* inqit, *non arbitror in hac vitâ in cujusqam mente posse compleri, ut omnem cognoscat veritatem; cum Apostolus dicat, Ex parte scimus.* 1 Cor. 13. 9. Avgustinus *in Joan. tract.* 96. Itaqe *pignus* potiùs *rei post hanc vitam futuræ, qam rem ipsam, Spiritu misso dandum* intelligit; qod & Christianis qibusqe cum Apostolis commune sit. Possimus hic Avgustino Avgustinum objicere; qi *adversus Faust. l.* 13. *c.* 17. & *de utilit. credend. c.* 3. agnoscit *promissionem hanc in Apostolis statim à Christo in cœlos recepto, peculiari qadam ratione impletam.* Verum Apostolum cum Christo, discipulum cum domino, qâ ratione conciliare poterimus, paucis dispicere, havd inutile fuerit. Neqe verò cum pollicitatione Dominicâ pugnat qicqam enunciatio illa Apostolica. Neqe enim necesse fuit, ut Spiritus Sanctus, qo in omnem Apostolos veritatem induceret, dogmatum omnium in universum notitiam semel simulqe eis impertiretur: suffecerat, ut qoties id opus erat, in ambiguâ re qaqe veritatem eis suggereret: atqe ita accipiendum, qod dictum est, *docebit vos omnia.* Non omnia tantum ad salutem vestram necessaria. Qo modo & Christianos omnes edocet. 1 Joan. 2. 27. Sed nec ea omnia tantum, qæ ad Pastoris ac prædicatoris Evangelici officium exeqendum sunt cognitu necessaria: nam & prius munus hoc executi fuerant; & utrâqe hac ratione Spiritu jam erant imbuti. *Vos,* inqit, *eum nostis, qia jam manet in vobis.* Joan. 14. 17. Sed omnia in universum, qæ ad munus Apostolicum obeundum, in Ecclesiis fundandis, ritibus instituendis, fidei morumqe dogmatibus vel verbo vel scripto tradendis, consultis qorumcunqe expediendis, dubiis qibuscunqe constituendis, ambiguis solvendis, controversiis dirimendis, necessaria futura erant; non ut universa hæc confertim simul insinuaret Spiritus Sanctus, sed ut, prout occasio ferebat, ἀδιαλείπτως suggereret, qod ad erroris discrimen omne depellendum abundè satis suppetebat. Hoc ergò distabat Apostolorum conditio cognitionis ratione, à spirituum in cœlestibus jam agentium statu. Viatori ejusmodi similes sunt isti, qi viæ totius, qam emensurus est, notitiam habet exactissimam, ut nullus vicus, nullum diverticulum, qod in itinere occurrit, hominis notitiam suffugiat: viatori illi istiusmodi, qi viæ ejusdem notitiam havd mediocrem teneat, & ejusdem cum semitas, tum & anfractus etiamsi non universos, norit tamen qam plurimos, sed itineris comitem habeat, qi ista calleat universa; & ubi ambigui qid occurrerit, qâ eundum sit, jugiter moneat: ab erroris periculo tutus esse poterit tam iste, qam & ille. Hoc etiam distabat *Spiritus Apostolicus* à *Spiritu Prophetico:* qod Apostolis Spiritus paracletus semper aderat; eundemqe præsto ad omnia disponenda habebant. At Spiritus Propheticus prophetis aliqando deerat; nec semper mentibus eorum præsto aderat. Gregorius *in Ezek. l.* 1. *homil.* 1. qi & idem in Dialog. l. 2. c. 21. *Prophetiæ Spiritus prophetarum mentes non semper irradiabat.* Et in l. 1. Reg. l. 4. c. 1. *Qi spiritum prophetiæ habebant, eundem spiritum ad omnia disponenda non habebant.* Factum hinc ut gemino errori obnoxii fierent isti qandoqe, à qo utroqe illi prorsus immunes erant. Prophetæ, cum non essent missione solenni instructi, vel etiamsi essent, præter ea qæ in mandatis jam acceperant, de re aliâ aliqâ consulti, responsa minus certa poterant referre. Gregorius in *l.* 1. *Reg. Aliqando prophetæ dum consuluntur, ex spiritu suo qædam proferunt, & se hæc ex prophetiæ spiritu dicere suspicantur: confirmatur exemplo. Nathan Davidi respondit, ut templum ædificaret, cum tamen Dominus id non jussisset, sed statim per eundem prophetam prohibuerit.* 2 Reg. 7. 3. At non sic Apostoli. Præter ea, qæ in mandatis expressa acceperant, de aliis etiam qibusqe ad fidem praxinve Christianam spectantibus consulti, poterant certò, citra erroris periculum, pronunciare, cum Spiritus, qod statuendum erat, constanter suggereret: itaqe Pavlus à Corinthiis de conjugio, cælibatu, fidelibus infidelibus junctis, &c. consultus, sententiam suam referendo, Δοκῶ, inqit, κἀγὼ πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. *Et ego me avtumo Dei Spiritum habere.* 1 Cor. 7. 40. idqe etiam, ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχων, *cum mandatum speciale à Domino* de horum nonnullis, prout ipse profitetur, *nullum haberet* Ibid. v. 25. Sed & Apostolorum

cœtus de ejusdem genii institutis qibusdam statuentes, *Visum est*, ajunt, *Spiritui Sancto & nobis.* Act. 15. 28. Deinde, poterant & prophetis qandoqe, etiam post missionem solennem & mandata accepta, ita imponi, ut revocatum suspicarentur saltem eorum aliqid, qæ in mandatis acceperant. Ita 3 Reg. 23. 18, 19. Propheta Samariam à Deo missus, cum nullis muneribus induci à rege potuisset; ut eò loci qicqam gustando, interdictum divinum violaret, prophetæ tamen mendacis, qi interdicti relaxationem divinitus datam obtendebat, officiis seductus, hoc ipsum in caput suum admittebat, qod nec prece nec pretio extorqere prior Rex poterat; qem *fallax sermo non decepisset, si prophetia Spiritum præsentem habuisset*, inqit Gregorius *in Ezech.* At non sic Apostoli; non sic Pavlus, qam sic fidenter is de eis qæ apud Galatas docuerat? *Si qis*, inqit, *non homo tantùm mortalis, sed angelus* etiam cœlitùs demissus, *eis, qæ à me accepistis, obnunciaverit qicqam*, (*iteratò id dico*) *execrabilis esto.* Galat. 1. 8, 9. Ita, qod probandum suscepimus, & Christi promissum, contra qam Avgustinus, & Joannis pronunciatum, contra qam Ambrosius, ad statum vitæ præsentis pertinet utrumqe. Et Spiritum Apostoli, adhuc in terris agentes, habuerunt, *qi veritatem eos omnem edoceret: nec avt peccare, avt peccare posse*, de *regenitis* adhuc in carne mortali constitutis, pronunciavit Apostolus: alius ergo dictionis Apostolicæ sensus est necessariò indagandus.

Qartò itaqe, alii *Qi ex Deo natus est*, inqiunt, *non peccat, qamdiu renatus est.* Hieronymus *adversus Jovinian. l. 2. q. 2. Propterea scriptum esse; Omnis qi natus est ex Deo, non peccat, ut non peccent; & tamdiu sciant se in generatione Domini permanere, qamdiu non peccaverint.* Imò, *qi in generatione Domini perseverant, peccare non posse: qia si peccaverimus, & per peccati januam ingressus fuerit Diabolus, protinus Christus recedit: unde & David post peccatum, Redde mihi, ait, lætitiam salutaris tui, scilicet qam peccando amiserat.* Hymn. 51. 12. Hæc Hieronymus: qem & Beda secutus *in 1 Joan. 5. Dicendum tamdiu nos in generatione Dei permanere, qamdiu non peccaverimus.* Verum ista ex suâ, an ex adversarii mente proponat Hieronymus, incertum est; differendo, an asserendo, laqeum nectendo, qo opponentem constringat, an scutum opponendo, qo ejusdem tela repellat: amat enim nimiopere in istis rhetoricari Hieronymus, & dissertationis seriem ita pertexere, ut qid statuat, qid rejiciat, havd expiscari sit proclive. Ambiguum magis hic facit, qod mox subjicit. *Qi dicit se in ipso manere, debet; sicut ille ambulavit, & ipse ambulare* (c. 2. v. 6.) *eligat adversarius è duobus qod vult. Optionem enim damus: manet in Christo, an non manet? si manet, ita ergò ambulet, ut Christus. Si avtem temerarium est, similitudinem virtutum illius polliceri, qi peccatum non fecit, &c. non manet in Christo, qi non ingreditur, ut Christus.* Verum utcumqe istud se habuerit, & ex cujuscunqe personâ prolatum fuerit, rigida certè nimis videtur censura, nisi explicatione aliqâ benigniore mitigetur & molliatur. Monet reverâ ad qos hæc scribit Apostolus, operam dent, ut ne peccent, i. e. à peccato se, qantum poterunt, immunes custodiant. cap. 2. v. 1. subjungit tamen è vestigio, *Si qis avtem peccaverit, advocatum habemus apud Deum Patrem Jesum Christum justum.* Cæterum nisi Dei filii, opinor, Dei filium apud Deum patrem advocatum non habent: qin & tam Filius, qam & Spiritus, interpellat uterqe pro sanctis. Joan. 17. 9. Rom. 8. 26, 27, 34. & Apoc. 8. 3. Non ergo avt Dei filii, avt sancti esse desierunt, pro qibus etiam peccantibus justus ille interpellat. Qin & Hieronymus ipse *ibidem*: *Non dicit, si qid peccaveritis, advocatum habetis, & ipse est propitiatio pro peccatis vestris. Sed, advocatum, inqit, habemus, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris; & non solum pro Joannis illorumqe peccatis, sed etiam pro totius mundi: in toto avtem mundo & Apostoli sunt, omnesqe credentes, frustra avtem habent advocatum Jesum Christum, si peccari non potest.* Peccant ergo & Apostoli, ut de reliqis credentibus nihil dicam, qos tamen è numero filiorum Dei esse unqam desiisse, nemo, opinor, pius sanusve dixerit. Certè Jacobus c. 3. v. 2. *In multis offendimus*, sive impingimus, *omnes. Non in uno, sed in multis, nec qosdam, sed omnes offendere dicit.* Avgustinus *Epist.* 29. Et Beda: *Non dixit, offenditis; sed offendimus, inqit: &, in multis, præmisit; omnes, subjunxit.* Lubricus itaqe & versatilis admodum fuerit sanctorum status, si qoties impegerint, toties generatione divinâ excidant. Nam Davidem qod attinet, etiam *spiritus* lætitiam, non tamen, avt *spiritum* ipsum *salutarem*, avt jus adoptionis, peccando amiserat. Ut ne adjiciam, Davidem, hoc cum diceret, de peccato admisso jam pœnituisse, & veniam etiam à Domino consecutum. qod & Hymni Ὑμνογράφῳ liqidò docet. Hieronymus ipse eodem in opere; *Postea tentatur à Diabolo, & post peccatum pœnitens loqitur, Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Magnum peccatum magnâ deleri vult misericordiâ.* Nolo istic disceptare, verè *renatus*, *an denascatur* unqam. Nolo cum Joanne Dunæo nostro sciscitari, *si qamdiu regenitus qis manserit, non peccet, qâ ratione tandem degener fiat, ut peccet.* Neqe enim controversiis hisce jam operam damus. Verùm Joannis mentem qod attinet, nodum ista non solvunt; sed constringunt magis. Sicut & qod Hieronymo prior Origenes *in Rom. cap. 4. Si, qi credit qod Jesus est Christus, ex Deo natus est.* (Joannes *Epist. 1. cap. vers. 1.*) *&, qi ex Deo natus est, non peccat: manifestum est, qod, qi credit Jesu Christo, non peccat. qod si peccat, certum est, qod non credit ei. Indicium igitur fidei vera est, ubi non delinqitur: Sicut è contra ubi delinqitur, infidelitatis indicium est.* Immite certè nimis hoc, si strictè absoluteqe sumatur. Nam qod præmisit ex ad Corinth. Ep. 2. c. 6. v. 14, 15. & Hieronymus pariter suis subjunxit, (unde suspicio est, hæc, ut alia havd pauca, Hieronymum ab Origene mutuatum) *Nulla pars est fidei cum infidelitate, nulla justitia cum iniqitate communio; sicut nec luci cum tenebris esse potest societas.* Ut nihil dicam de Apostoli mente, qi eo loci hoc tantum agit, ut Corinthios dehortetur à consociando sese idololatris, qibuscum degebant, in sacris ipsorum execrandis, uti patet ex Ep. 2. c. 8. v. 10. & c. 10. v. 20. iniqitatis & infidelitatis etiam reliqias in piis optimis etiam & perfectissimis, etiamsi fuerint regeniti, superesse, negari non potest: qin & lucem cum tenebris, sed in gradu remissiore utrumqe posse simul in eodem subjecto consistere, cum experientia ipsa clamat, tum & Nasonianum illud monet, *Fabul.* 4.

Jamqe dies exactus erat, tempusqe subibat,
Qod tu nec tenebras, nec posses dicere lucem;
Sed cum luce tamen dubiæ confinia noctis.

Mitto, qia ejusdem farinæ, an furfuris, est, qod Epistolarum ex concionum qarundam fragmentis concinnatarum, qæ Ambrosii nomen præferunt; Avtor habet *Epist.* 74. *Si is, qi credit, qi Jesus Christus est, de Deo natus est: &, qi de Deo natus est, non peccat; utiqe is, qi credit, qia Jesus est Christus, non peccat. Si qis avtem peccat, non credit: qi avtem non credit, non diligit: ergò non diligit, qi peccat. Charitas enim multitudinem operit peccatorum.* At verò qid operto opus est, qod non est?

Qintò, superioribus illis mitiores nonnulli *peccare* qidem *ex Deo renatum* non negant sed *non peccare graviori avt atrociore aliqo peccato*: atqe hoc esse qod Joannes voluit, dicendo, *Omnis qi ex Deo nascitur, non facit delictum*; Et, *Qi facit delictum, ex diabolo est.* Ibid. v. 8. Ita Tertullianus *de pudicitiâ, c.* 19. *Sunt qædam delicta qotidianæ incursionis, qibus omnes sumus objecti; cui enim non accidit, avt irasci iniqè, & ultra solis occasum; avt & manum immittere, avt facilè maledicere, avt temerè jurare, avt fidem pacti destruere, avt necessitate mentiri? In negotiis, in officiis, in qæstu, in victu, in visu, in avditu qanta tentamur? ut si nulla sit venia istorum, nemini salus competat. horum ergò erit venia per exoratorem Patris Christum. Sunt avtem & contraria istis, ut graviora & exitiosa, qæ veniam non capiant; homicidium, idololatria, fravs, negatio, blasphemia, utiqe & mœchia & fornicatio, & si qa alia violatio templi Dei. Horum ultra exorator non erit Christus; hæc non admittet omnino, qi natus ex Deo fuerit; non futurus Dei filius si admiserit. Ita Joannis ratio constabit diversitatis, distinctionem delictorum disponenti,* cum

cum delinqere filios Dei, nunc adnuit, nunc abnuit. Hæc ille. Verum primò, meminerimus ista scripsisse Septimium, postqam ad fæcem Montani à sana sentientibus recesserat. Tum havd accuratè satis delicta dispescuisse videtur: qantulum enim intererit, inter *pacti fidem destructam*, qam in alterâ, & *fravdem*, qam in alterâ classe constituit? avt an non *Dei templum violant; ira injusta & immodica, mendacia, maledicta & juramenta temeraria, fidei pacta destitutio, immissio manus violentæ,* &c? Denique Dei filium neminem in *fornicationem*, avt *negationem*, unqam fuisse prolapsum, avt *nec*, si fuerit prolapsus, *Christum exoratorem habere*, hæc avdire vix sustinent avres Christianæ. Qid enim Davide fiet? de qo supra diximus. Neqe suffecerit hic Septimiana illa præscriptio *ibid. cap. 6. Dignum*, inqit, *non est, peraqari nunc qoqe gratiam circa retro indulta, si de pristino aliqo exemplo venia mœchiæ vindicatur. non corpus Christi, non membra Christi, non templa Dei vocabatur, cum veniam mœchia conseqebatur.* Rectè enim Hieronymus in hoc ipso argumento *adversus Jovinian. l. 2. Qis ignorat sub alterâ dispensatione Dei, omnes retro sanctos ejusdem fuisse meriti, cujus nunc sunt Christiani?* Qid Petro? cui tamen Dominum abneganti, non dico, Domino condonante, venia concessa est, sed nec, eodem cum poscente, tum & donante, fides etiam tunc, cum Dominum negaret, defecit? *Ego*, inqit, *pro te rogavi, ne deficiat tua fides* Lucæ cap. 22. v. 32. Ubi optimè Theophylactus: Εἰ καὶ πρὸς μικρὸν μέλλεις σαλευθῆναι, ἀλλ' ἔχεις ἐναποκείμενα τὰ σπέρματα τῆς πίστεως. κἂν τὰ φύλλα ἔῤῥιψε τὸ πνεῦμα τοῦ ἐπηρεάζοντος, ἀλλ' ἡ ῥίζα ζῇ, καὶ οὐκ ἐκλείψει ἡ πίστις σου. *Qamvis ad breve tempus concutiendus sis, habes tamen recondita fidei semina; etiamsi folia dejiciat insultantis ventus, radix tamen vivet, nec deficiet fides tua.* Itaqe de Petro lapso Avgustinianum illud *in Joan. Ep. 1. tract. 9.* usurpare licuerit; *Putas, fides hic est? non potest non esse. sed latet. hyems est; intus in radice viriditas est.* Certè, si nec negante Petro, Petri fides defecerat, qæ Dei filios constituit, Joan. 1. 12. Gal. 3. 26. nec tunc qidem, cum Dominum negaret Petrus, desiterat esse Dei filius.

Sextò, alii Tertulliano adhuc etiam sanctis delinqentibus minus iniqi ad *unum* saltem aliqod *peccatum* restringunt. Ita, (sed cunctabundus) Avgustinus ad Joan. Epist. 1. tract. 5. *Fortassis non secundum omne peccatum, dixit, non peccat, sed secundum certum qoddam peccatum, qod non potest admittere homo, qi ex Deo natus est. & qo non admisso solvuntur cætera: qod est avtem hoc peccatum? facere contra mandatum novum? qod est mandatum novum? ut invicem diligamus;* Joan. c. 13. v. 35. *hoc ergo peccatum, est charitatis violatio. itaqe qi facit contra charitatem & dilectionem fraternam, non avdeat gloriari & dicere natum se esse ex Deo: qi avtem in dilectione fraternâ constitutus est, certa sunt peccata, qæ non potest admittere, & hoc maximè ne oderit fratrem;* Joan. Ep. 1. c. 2. v. 11. & c. 3. v. 15. *de cæteris peccatis, avdiat securitatem, charitas cooperit multitudinem peccatorum;* Petr. Ep. 1. c. 4. v. 8. Idemqe ibidem tract. 6. *De certo peccato dixit, non de omni, & habemus exemplum de Evangelio manifestum, qando ait Dominus, Si non venissem, peccatum non haberent:* (Joan. c. 15. v. 22.) *qid enim? ad innocentes venerat? avt si ipse non veniret, peccatum non haberet? sed certum qoddam peccatum voluit intelligi: qod in eum non crediderunt, qod præsentem contempserint. Sic & hic non omne peccatum intelligit, sed certum qoddam peccatum, qod omnis qi ex Deo natus est non facit, violationem utiqe charitatis.* Qod & Beda secutus, *Non peccat*, inqit, *peccato, qo violatur fraternitas.* Cæterum qod istic de *charitate* Avgustinus, idem alibi de *fide* dixit. Siqidem in *Joan. tract. 89.* Exponens, ut supra, Christi illud, *Si non venissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberent. Nunqid ergo*, inqit, *sine peccato erant, anteqam Christus ad eos in carne venisset? de his hoc vel stultissimus dixerit? sed magnum qoddam peccatum, non omne peccatum, qasi sub generali nomine vult intelligi: hoc est enim peccatum, qo tenentur cuncta peccata, qod unusqisqe si non habeat, dimittuntur ei cuncta peccata: hoc est avtem, qia non crediderunt in Christum, qi propterea venit ut credatur in eum: hoc peccatum; si non venisset, non utiqe haberent.* Vides idem

A ab eodem avtore, nunc *charitati* sive *dilectioni*, nunc *fidei* attribui: ut hac ratione, tam de peccato adversus fidem, qam de peccato adversus charitatem, admisso intelligi possint Apostoli verba. Tum, ut de verbis Domini apud Joannem impræsentiarum nihil dicam, Petri locus ille de *dilectione peccata cooperiente*, peccata aliena, fraterna utiqe non sua cujusqe, loqitur. Qod ex Salomone, à qo Apostolus id mutuatus est, discimus. Sic enim is Parœm. 10. 12. *Odium contentiones excitat, dilectio verò defectiones qasvis obtegit.* Hoc est, dissimulat hactenus & obvelat
B eas, ne animi offensam, unde lites possint oriri, contrahant. Porrò, qodnam, rogo, peccatum adversus qenqam admittitur, qo non *violetur charitas*? Siqidem enim tabulæ secundæ, qâ officia erga proximum continentur universa, *charitas* sit *summa*; prout Pavlus monet, Rom. 13. 9. non potest in proximum admitti qicqam, qo adversus charitatis legem non delinqatur. Denique odia etiamsi in renatis regnum non obtineant, nec dilectionis affectum, qo modo nec fidei sive fiduciæ habitum, ei unqam prorsus excutiant: tamen & ipsi non rarò charitatis leges planè
C transgrediuntur; imò in tantum qandoqe violant, ut, non apud Deum solum, sed apud hominem etiam, homicidii rei peragantur. Facit huc qod Gvilielmus de S. Theodorico (is est enim avtor scripti illius, qod Bernardi nomine circumfertur, uti ex Trithemii *Catalogo* discimus) *de natur. & dignit. divin. Amor. c. 5. Petrus cum peccavit, charitatem non amisit, qia peccavit potius in veritatem qam charitatem, cum se ejus non esse mentitus est in ore, cujus totus erat in corde: ideoqe negationem falsitatis continuò lachrymis lavit veritas charitatis: sic & David cum peccavit, charitatem
D non perdidit, sed obstupuit qodammodo in eo charitas ad vehementem tentationis ictum; & charitatis in eo neqaqam facta est abolitio, sed qasi qadam soporatio; qæ & ad vocem prophetæ arguentis mox evigilavit, & in ardentissimæ charitatis confessionem erupit.* Qanqam, qod *Petrum in charitatem peccasse* negare videtur, havd est ita veritati consentaneum: minùs enim qam oportuit; Christum diligebat, qi pro Christi confessione mortis discrimen adire non sustinebat. Nam qod Bernardus *de grat. & lib. arb. Peccavit Petrus, non spernendo avt odiendo Christum, sed se nimis amando.
E Siqidem avt negare; avt mori necesse fuit: mori nolens negavit; nolebat qidem negare; sed magis nolebat mori; & in hoc culpabilis fuit, qod mentiri qam mori maluit.* Idem planè & de Davide dici poterit; Uriam non oderat, sed sese famamqe suam nimis amabat, qam qo sartam tectam conservaret, Uriam è medio tollendum procuraverat.

Septimò, adjici potest, qod cum aliis & iidem illi suggerunt, *peccare* qidem *renatum*, sed *non peccato ad mortem*, de qo Joannes ipse c. 5. v. 16. Ita Beda in 1 *Joan.* 5. 18. *Non peccat, peccatum videlicet ad mortem.* Sic & Ter-
F tullianus loco prius indicato: *Prospiciebat clavsulam literarum suarum, & illi præstruebat hos sensus, dicturus in fine manifestiùs: Si qis scit fratrem suum delinqere delictum non ad mortem, postulabit, & dabit ei vitam Dominus, qi non ad mortem delinqit: est enim delictum ad mortem: non de eo dico, ut qis postulet: meminerat & ipse Hieremiam prohibitum à Deo deprecari pro populo mortalia delinqente. Omnis injustitia delictum est: & est delictum ad mortem: scimus avtem, qod omnis qi ex Deo natus sit, non delinqit; scilicet delictum qod ad mortem est.* At vero & in mortalia ista, qæ appel-
G lat Septimius, sanctos qoqe incidere qandoqe supra ostendimus: nec repetito hic opus est. Itaqe Beda, *de omni crimine capitali cum intelligi posse* dixisset; mox retractavit, Davidis exemplo permotus, qem *crimen mortale admisisse* agnoscit. Cæterum Avgustinus, qi & idem locum hunc adducit, *de corrept. & grat. c. 12. peccatum hoc ad mortem*, qod peccare à *Deo natus* negetur, aliter accipit. *De hoc*, inqit, *peccato, qoniam non expressum est, possunt multa & diversa sentiri: ego avtem dico id esse peccatum, fidem, qæ per dilectionem operatur, deserere usqe ad mortem.* Sed & Beda; *Peccatum ad tempora mortis protractum, diximus rectè posse intelligi, qo omnis qi natus est ex Deo, non peccat.* Verum cùm istud *non peccare*, tanqam nota & indicatura istic proponatur, qâ dignoscat se qis, an cælitùs sit regeni-

 tus

tus necne, non potest aptè satis ab eâ affectione sumi qæ nisi à vitâ jam terminatâ non poterit deprehendi.

Octavò, ideò *non peccare* qibusdam *renati* dicuntur; qia *qæ peccant charitate cooperiuntur*: hoc insinuavit Avgustinus loco prius adducto, cui suffragari videtur & Avtor *Epistola ad Demetriadem virginem* inscripta, qæ inter Ambrosianas 84. habetur. Eam Pelagii esse fidenter qidem sed temerè nimis, affirmat Baronius *Annal. tom.* 5. ad *An.* 397. *Sect.* 39. cum eo nomine Bellarminus contra *de Script. Ecclesi. ad An.* 374. Ambrosio abjudicet, qia *Pelagianorum mentionem faciat*, (qos & clarè perstringit) qi *Ambrosio noti non fuerint*. Cotterius Prosperi esse pronunciat; qem ad Demetriadem tamen scripsisse, havd verisimile videtur. Verum hujus, qicunqe fuerit, hæc sunt verba. Postqam duo illa loca Apostoli proposuisset, specie tenus pugnantia; *Utrumqe verum est; qia & nemo sine peccato est, in eo qod nemo est sine lege peccati: & qi natus est ex Deo, peccatum non facit, qia per legem mentis*, i. e. *per charitatem, qæ Dei semen est, peccatum non facit. Charitas enim operit multitudinem peccatorum: sine qâ nullum prodest bonum, & per qam deletur omne peccatum.* Verum ad hanc conciliationem rejiciendam satis, opinor, est superius dictum. Ad aliam itaqe transimus.

Nonò, ideo *non peccare* dici volunt nonnulli *renatos*, qia, *etiamsi peccent, peccata illis nevtiqam imputentur*. Inculcat hoc non uno in loco Bernardus. *In Septuagesi. Serm.* 1. *Non peccat.* i. e. *tantundem est acsi non peccet: pro eo, scilicet, qod non imputatur ei peccatum. Idemqe plenius de grat. & lib. arbitr. Dictum hoc est de prædestinatis ad vitam: non qod omninò non peccent, sed qod peccatum eis non imputetur, qod vel punitur condignâ pœnitentiâ, vel in charitate absconditur. Charitas qidem cooperit multitudinem peccatorum: &, beati qorum remissæ sunt iniqitates, & qorum tecta sunt peccata: &, beatus vir, cui non imputavit Deus peccatum:* (Hymni, 32. v. 1, 2.) Et ne charitatem intelligamus; qam superiores illi; idem explicatiùs adhuc *in Cantic. Serm.* 23. *Sufficit mihi ad omnem justitiam, solum habere propitium, cui soli peccavi. omne qod ipse mihi non imputare decreverit, sic est qasi non fuerit. Non peccare, Dei justitia est: hominis justitia, indulgentia Dei. vidi hoc, & intellexi illius sententiæ veritatem: Omnis qi natus est ex Deo, non peccat: qia generatio cœlestis servat eum. Generatio cœlestis, æterna prædestinatio est; qâ electos suos Deus dilexit & gratificavit in dilecto filio suo ante mundi constitutionem: hos ergò adverti qasi nunqam peccasse, qoniam etsi qa deliqisse videntur in tempore, non apparent in æternitate, qia charitas patris ipsorum cooperit multitudinem peccatorum: & dixi beatos, qorum remissæ sunt iniqitates, & qorum tecta sunt peccata.* Hæc ille. qi nec persuadet tamen, hanc esse veram dicti Apostolici mentem: neqe enim admittit hanc Apostoli clavsula illa, *ideo non peccare, qia semen divinum in ipsis residet*. Neqe enim *prædestinatio divina* est in prædestinatis, sive in regenitis etiam; cum sit ipsorum non regeneratione, sed generatione etiam longè antiqior. unde & Avgustinus *de corrept. & grat.* c. 9. ex Joan. c. 11. v. 52. *Præsciti, prædestinati omnes, non dico, nondum renati, etiam nondum nati, jam filii sunt Dei, in memoriali patris sui inconcussâ stabilitate conscripti.* aptiusqe multò, *semen Dei*, *Spiritum Dei* interpretatur Irenæus *Adv. Valent. l.* 4. *cap.* 51. juxta Christi dictum Joan. c. 3. v. 5, 6. qanqam nec ineptè, *verbum Dei*, Avgustinus *in Joan. Ep.* 1. *Tract.* 5. de qo Jacob. c. 1. v. 18. non scilicet qâ codicibus sacris inscriptum continetur, sed qâ fidelium cordibus insitum atqe insculptum habetur, Jacob. c. 1. v. 21. & Pet. Ep. 1. c. 1. v. 23, 25.

Ut ergò sententias recensitas hactenus & rejectas, pavcis recolligamus; nec de *renati officio*, sed de *instituto atqe exercitio* Apostolum hic loqi: nec avt *ad vitam futuram*, avt ad *præsentis exitum*, qod dixit, referendum videri: nec de *peccato*, peccative genere *peculiari* aliqo, *qod non admittatur*; avt de *admisso* qidem, sed vel *charitate obtecto*, vel *non imputato* agi, liqido satis, opinor, in præmissis ostendimus. Proinde, missis hisce sententiarum dissidiis, adjiciemus ultimò, qod Apostoli scopo mentiqe maximè consentaneum censemus. De *peccandi modo* dixisse avtumamus Apostolum: *non eo scilicet modo peccare hominem regenitum, qo irregeniti peccent, avt qo ipse etiam, nondum regenitus, peccabat.* Minus explicatum hoc forsan videtur. Discrimen vis designatum? suppeditabunt id, etiam ex eis, qos superiùs adduximus. Horum enim suffragia, licet adversus se qoqe, istic nobis non deerunt. Dispescuntur itaqe à se invicem, *peccata*, qibus obnoxii sunt utriqe, qod attinet, variis rationibus, *regeniti* & *irregeniti*.

Primò, *ante peccandum*: *non peccat regenitus*, qia *non vult peccare*. Regeniti enim voluntas, desiderium, consilium, institutum est, ne peccet. At irregeniti, in adversum ista sunt omnia: itaqe & peccato ultrò se dedit, & peccandi captat occasiones. Hoc est, qod Avgustinus de verb. Dom. Serm. 43. explicando Apostoli verba illa, Gal. c. 5. v. 17. *Caro concupiscit adversus Spiritum, Spiritus avtem adversus carnem; & hæc sibi invicem adversantur; ut non ea, qa vultis, faciatis.* & Rom. c. 7. v. 15. *Non qod volo, hoc ago; sed hoc ago, qod odi. Qid est, ut ea qæ non vultis, faciatis? &, qod non volumus, facimus? qia vultis ut non sint omnino concupiscentiæ malæ: sed non potestis: volumus ut nullæ sint concupiscentiæ, sed velimus nolimus, habemus illas.* Et de verb. Apostoli Serm. 3. *Hæc invicem adversantur, ut ea qæ vultis facere, ut nullæ sint in vobis prorsus rerum illicitarum concupiscentiæ, non possitis.* Certè, qi, ut nec concupiscentiæ stimulos sentiant; volunt, ne consentiant eisdem peccando, multo magis & enixè cupiunt & obnixè conantur. Ita Eastius noster in *scriptis posthumis*: *non peccat.* i. e. *non peccare, proponit sibi: hic illi vita ac instituti scopus est, ne peccet. Joan. Ep.* 1. *c.* 2. *v.* 1. Itaqe qod de se Seneca *Epist.* 8. *Non vaco somno, sed succumbo*; Non vacat, sed succumbit, peccato: cui irregenitus vacat, nec succumbit, sed ultro se dedit. Ephes. c. 4. v. 18.

Secundò, *inter peccandum*: *non peccat*; i. e. *non totus peccat*: *in qantum renatus est, in tantum non peccat.* Hoc est, qod ubiqe ferè Avgustinus inculcat, in Joan. Ep. 1. Tract. 4. ad cap. 3. v. 6. *Omnis qi in ipso manet, non peccat. In qantum in ipso manet, in tantum non peccat.* Et de verb. Dom. Serm. 60. *Qi credit in filium Dei, & credendo nascitur ex Deo, & fit filius Dei, in qantum adhæret illi, in tantum non peccat.* Idem de perfect. Justit. propos. 16. *Secundum id qod ex Deo nati sumus, in eo qi apparuit ut peccata tolleret*, i. e. *in Christo manemus*, & *non peccamus: hoc est avtem, qod interior homo renovatur de die in diem. Secundum avtem qod de homine illo nati sumus, per qem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, sine peccato non sumus; qia sine illius infirmitate nondum sumus, donec illâ renovatione, qæ fit de die in diem, qoniam secundum ipsam ex Deo nati sumus, infirmitas tota sanetur.* Idem contra mendac. c. 20. *Secundum hanc gratiam, qâ natus est ex Deo, non peccat: hæc enim nativitas, si sola esset, nemo peccaret; & qando sola erit, nemo peccabit. Nunc avtem adhuc trahimus, qod corruptibiles nati sumus, qamvis secundum id qod renati sumus, de die in diem renovamur ulterius.* Idem ad Pelag. Epist. lib. 3. cap. 3. *Peccant & filii Dei: sed eâ conditione peccant, qâ sunt filii adhuc hujus seculi; qâ verò gratiâ sunt filii Dei, non utiqe peccant.* Qod idem habet & de peccat. merit. & remiss. lib. 2. cap. 7. Idem de grat. Christ. lib. 21. *Charitas ex Deo est; & omnis qi diligit, ex Deo natus est.* (Joan. Ep. 1. cap. 4. v. 7.) *Secundum istam charitatem, melius intelligitur dictum; Qi natus est ex Deo, non peccat: & ideo non potest peccare, qia charitas, secundum qam natus ex Deo est, non agit perperam, nec cogitat malum.* (Cor. Epist. 1. c. 13. v. 5.) *cum ergo peccat homo, non secundum charitatem, sed secundum cupiditatem peccat, secundum qam non est natus ex Deo.* Qod idem ferè & *Epistola* illius, qæ pro *Ambrosianâ* habetur, Avtor supra lavdatus: *Qi natus est ex Deo, peccatum non facit.* i. e. *per charitatem, qæ Dei semen est, peccatum non facit.* Qamvis in mox subjectis aliô declinet. Bernardus itidem de grat. & lib. arbitr. *In qantum regnum gratiæ dilatatur, dum interior homo de die in diem renovatur, in tantum peccati potestas minuitur: In qantum verò minus est adhuc propter corpus mortis, qod aggravat animam, etiam perfectiores qi videntur, necesse habent consiteri*

&

& dicere, In multis offendimus omnes; &, si dixerimus, qia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Sed omnium clarissimè de S. Theodoric. de nat. & dign. amor. divin. cap. 6. *Infirmitas carnis ex vitio primæ originis sæpe offendit, sæpe cadit, sæpe lædit graviter, & læditur, mente interius dolente, & patiente potius qam agente, qod perperam foris geritur, nec tamen charitate perdente, sed ex charitate gemente & clamante ad Deum, Infœlix ego homo, qis me liberabit de corpore mortis hujus? unde dicit Apostolus; Ego mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.* (Rom. cap. 7. vers. 24, 25.) *& rursum, Non ego operor illud, sed qod habitat in me peccatum.* (Ibid. vers. 17.) *Itaqe qisqis ille est, secundum hoc qod natus est ex Deo,* i. e. *secundum interioris hominis rationem, in tantum non peccat, in qantum peccatum, qod corpus mortis foris operatur, odit potius qam approbat, semine spiritualis nativitatis, qo ex Deo natus est, eum interius conservante. Et notanda vis verborum: Omnis qi natus est ex Deo, peccatum non facit: Non enim peccatum facit, qod patitur potius qam facit. Verum de formulâ istâ deinceps amplius videbitur.* Hieronymus Zanchius Miscel. tom. 1. lib. 2. tract. de persever. Sanct. cap. 1. *Qi natus est ex Deo, non peccat, hoc scilicet peccato, qod fit ex toto animo & plenâ voluntate: nec potest ita peccare; qia fideles partim sunt Spiritus, partim caro: impii verò toto animo peccant, qia toti sunt caro.* Et lib. 3. de persever. cap. 3. Qæst. 2. *Qatenus renovatus & regeneratus est in Christo, malum qod facit, odit. Itaqe non tota voluntate, totove pectore peccat.* Martinus Bucerus in Matth. cap. 8. *Pii etiam dum peccant, oderunt animo qod agunt.* Rom. c. 7. v. 15. Idemqe in Rom. c. 7. *Duplex est in homine (renato) voluntas: altera, qâ consentit legi, altera, qâ facit qod detestatur.* Qod & multis disserit ibidem, illustratqe exemplis, tum Davidis, tum Petri.

Tertiò, *in peccato, sive peccati praxi. Non peccat renatus, qia non dat operam peccato;* qod Paulus dicit, *In peccato vivere, & secundum carnem ambulare & vivere* Rom. cap. 6, v. 2. *Qi mortui sumus peccato, qomodo adhuc vivemus in eo?* Et cap. 8. v. 1. *Qi sunt in Jesu Christo, non secundum carnem ambulant.* Et vers. 13. *Si secundum carnem vixeritis, morituri estis.* Itaqe rectè monet Joannes Calvinus in Joan. Ep. 1. cap. 3. *Apostolum, non de uno aliqo actu, sed de continuo vitæ tenore agere: in qâ vim gratia regenerantis facere, ne vincat, prævaleat, regnum obtineat caro, & per carnem peccatum.* Augustinus de pœnit. medicin. cap. 5. *Utrumqe verissimè scriptum est; &, Qi natus est ex Deo non peccat: &, si dixerimus, qia peccatum non habemus, &c. Illud ergò ex primitiis novi hominis; hoc ex reliqiis veteris dictum est: utrumqe enim agimus in hac vitâ. Paulatim autem novitas accedit, & paulatim, vetustate cedente, succedit. Dum verò utrumqe agitur, in stadio sumus, nec solum percutimus adversarium bonis operibus, sed etiam incautius evitando percutimur. Neqe nunc qis nostrum vicerit, sed qis crebriùs feriat, qis fortius confligat, attenditur, donec alios secum in sempiternam mortem pertrahat, qi homini stanti lapsus invidet, ab aliis de ipso in fine triumphetur.* Idem de corrept. & grat. c. 12. *Accipiunt (renati) tantam per hanc gratiam libertatem, ut qamvis, qamdiu hic vivunt, pugnent contra concupiscentias peccatorum, eisqe nonnulla surrepant, propter qæ dicunt qotidie, Dimitte nobis debita nostra; non tamen ultro serviant peccato, non primâ conditione, sicut primus Adam, liberi, sed per secundum Adam Dei gratiâ liberati, & istâ liberatione habentes liberum arbitrium, qo serviant Deo, non captiventur à Diabolo.* Claudius Taurinens. in Galat. c. 5. *Peccatum habitat, etiam ubi non regnat. aliud est enim non peccare, aliud peccatum non habere. Nam in qo peccatum non regnat; non peccat; qia non obedit desideriis ejus.* Rom. c. 6. v. 12. *In qo autem non existunt omnino ista desideria, non solùm non peccat, sed etiam peccatum non habet: qod ex omni parte non nisi in resurrectione peragetur.* Favet huic sensui phrasis Apostolica, ἁμαρτίαν ȣ̓ ποιεῖ. qod Beza optimè vertit, *non dat operam peccato; qi genitus est ex Deo.* Sicut vers. 8. ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, *Qi peccato dat operam, servus est peccati.* cui opponitur, vers. 7. ὁ ποιῶν δικαιοσύνην, *Qi dat operam justitiæ.* qod etiam vertere licuerit, *Qi justitiam facit;* qemadmodum ποιεῖν τὴν ἰατρικὴν, *medicinam facere* dicitur, qi eam profitetur, & in ejusdem praxi versatur: & *Mathematicam facere,* Lampridius alicubi dixit, pro in disciplinam eam se dare, eidemqe sedulò studere. & *schœnobaticam,* Cælius ad Ciceron. *lib.* 8. *Epist.* 1. & *præconium,* Balbus apud Cicer. *lib.* 6. *Epist.* 18. & *aruspicinam* Cicero ipse, *ibid.* & *argentariam,* idem *Verrin.* 7. & *mercaturam, ibid.* & *piraticam, Orat. pro redit. facere,* pro *exercere* dixerunt: & diverbio vulgari dicitur,

Artem pudere proloqi, qam factites.

Perinde autem justitiæ pietatiqe, non autem peccato, qod est irregenitorum, dant operam regeniti: at qum peccant, qasi alienæ, cui minus assuevere, artis operi manum admovere videntur.

Qartò, *post peccatum* admissum: *non peccat, qia non in peccato cubat.* qo modo de mundanis sive irregenitis Joannes ibid. cap. 5. vers. 19. κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. *Mundus totus in malo cubat:* at regenitus, etiamsi *in malum cadat, in malo non cubat:* qod de se senex ille in comicis Nebulis. 1. 2.

Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ μέντοι πεσών γε κείσομαι.

At non jacebo, qamvis ceciderim, tamen.

Ita Bernardus *in Septuages. Serm.* 1. *non peccat;* i. e. *non permanet in peccato.* Idemqe *Serm. de triplici cohærent. Ex his nullus peccat;* i. c. *in peccato perseverat.* Gvilielmus item à S. Theodoric. *de nat. & dignit. Amor. div. cap.* 6. *Omnis qi ex Deo natus est, non peccat: qod, etsi aliqando incursu peccati læditur & atteritur, radice tamen charitatis in altum defixâ, non perit: imò statim fœcundiùs & vivaciùs convalescit & surgit.* Et rursus; *Non potest peccare, perseverando scilicet in peccato; dum legi Dei,* cui mente servit, etiam carnem *festinat subigere, qæ tentatione & peccato incurrente legi videbatur servire.*

Hoc est ergò, qod de *regenito* qoqe Joannes; *Non peccat; vitam peccato immunem, qantum potest, sibi proponit; nec peccato unqam sponte dat operam; qod si qando præter animi propositum deliqerit, nec in peccatum totus proruit, nec in eodem persistit, sed errore agnito, ad institutum mox pristinum, qam primum qantumqe potest, festinus revertitur.* Vis vivam affectionis hujusce imaginem? Animus spiritu afflatus, stylus magnete attactus: hic, cum ad qamvis cœli plagam perinde prius se haberet, jam arcanâ qadam vi insitâ polum arcticum versus rectâ fertur; eo sponte suâ constanter inclinat; in hoc situ solo conqiescere novit. Verum, cum vel de filo subtilissimo pendeat, vel aciculæ fastigio tenuissimo insideat, concussione etiam levissimâ, à situ illo, qem solum intendit, & in qo solo conqiescit, in has vel illas partes facillimè dimovetur: qod tamen ubi contigerit, nusqam potest consistere, nusqam qiescere, sed motitatione tremulâ jugiter fluctuat, donec situm illum occupaverit denuò, in qo solo consistere & conqiescere potest. Pari planè modo ad legem divinam afficitur mens spiritu afflata afflatuqe ejusdem reformata & regenita: huc constanter collimat; huic observandæ seriò sedulòqe incumbit: interim cum in lubrico ac versatili consistat per carnis imbecillitatem tentationisqe vehementiam, si qando statu suo exciderit, qasi à situ debito depulsa, trepidare non cessat, donec pœnitentiæ intervenientis ope operâqe, in pristinum statum sese denuo restituerit. Habes exemplum in Davide, 2 Reg. 24. 10. & Hymn. 18. 22, 23. & 119. 6. cum Hymn. 32. 2, 3. & 51. 3, 4, 7, 10. 12, 17. habes in Petro, Matth. 26. 33, 35, 75.

CAPUT XXXIV.

In dramaticis personas interloqentes distingvere nonnunqam haud promptum. Illyrici in Hosio hac ratione lapsus, Bellarmino atrociter exagitatus. Ipse cum Episcopio in Epiphanio erroris ejusdem reus uterqe, dum Proclo hæretico ea tribuunt, qæ sunt Methodii: eosdem Paulum ipsum hæreseos arguere. Concupiscentiam in renatis, qâ est pars peccati originalis, peccatum formaliter dici, Cajetanus. Paulus. cum

cum Jacobo conciliatus. Concupiscentia *duplex, habitualis, actualis. A genere lupino imagine ducta, distinctio ea illustrata. Eam in regenitis manere, priscorum suffragia. Methodii in hanc rem similitudo elegantissima, à caprifico desumpta. Pauli etiam testimonio in rem eandem accersito. Methodii esse, qæ Proclo affingunt illi; ex Photii relatione, Petavii etiam confessione. Scripti Methodiani methodus.* Theophilus *in eo nomen proprium; non commune ut Petavius. Epiphanius ex conjectura suppletus. Lemma mendi Petavio frustra suspectum. Epiphanii codices mutili, vitiati etiam, ex Photio emendandi. Ex Epiphanio citari, qæ apud eum nulla sunt: ex Methodio, qæ ipsius menti planè contraria sunt.* Proclus *nomen nec Græcum, nec Latinum.* Proculus *nomen Latinum, unde* Πρόκλ☉ *corruptum Græcis: alia νόμματ☉ ejusdem. Nominis ratio. Epitaphium æditui cujusdam Germani. Seminum exiguorum vis. Caprifici monumentis innascentes. Meursii de his error. Ex oleæ nucleo oleaster, ficus papavere caprificus. Tertulliani locus à Rigaltio aliter longè, qam aliis, ante, conceptus: lapsus idem in* ficus papavere.

PRoclive nimis est, in scriptis dramaticis, ubi plures interloquntur, personas confundere, & unius pro alterius dicta accipere, ni dictionis seriem qis diligentiùs inter legendum attenderit. Atqe hoc est qod Robertus Bellarminus Cardinalis Flacco Illyrico aliisqe qibusdam objicit *præfat. ad tomi* 1. *controversiam qartam de Concil.* qod verba qædam sub Svenkfeldii hæretici personâ à Stanislao Hosio Cardinale posita in libro *de expresso Dei verbo*; in qo ipse qoqe de verbo Dei scripto parum honorificè loqitur havd semel, pro Cardinalis ipsius habuerint. Cæterùm errorem eundem planè erravit ipse Bellarminus, qi *Controversiæ ejusdem lib.* 4. *c.* 9. *Sect.* 23. *Hæres.* 5. qo nos Hæreticis priscis affines faceret, ait *Proclum hæreticum apud Epiphanium Hæres.* 64. dixisse, *peccatum in renatis semper vivere: concupiscentiam etiam verè esse peccatum, nec tolli per baptismum, sed sopiri per fidem.* Et tom. 2. controv. 2. de Bapt. l. 1. c. 13. *Ita habet*, inqit, *Proclus qidam Origenista apud Epiphanium Hæres.* 64. *ubi etiam ponit refutationem hujus hæresis ex libro qinto Methodii Martyris de resurrectione.* Sed & acriùs rem urget Gvilielmus Episcopius, qi Doctorem se Theologum indigetat, *adversus piæ memoriæ D. Gvilielmum Perkinsium* nostrum: primò in *Epistolâ ad Jacobum Regem dedicatoriâ. Proclus qidam*, inqit, *Origenista erroneus, docuit peccatum in baptismo non tolli sed tegi: prout sanctus ille antiqus Pater Epiphanius scripto prodidit.* Tum in Operis ipsius *cap.* 2. *sect.* 9. *Refert*, inqit, *antiqus ille sanctus Episcopus Epiphanius, Proclum qendam vetustum putridumqe sectarium docuisse, peccata in baptismo non tolli, sed tegi tantum, qod idem est acsi dixisset, manere qidem in homine renato, sed non eidem imputari: qod est idem prorsus Perkinsii ac Protestantium dogma.* Adeone homines ex malitiâ odioqe non cæcutire, sed insanire, ut etiam Christi Apostolo, Christianos Apostolicosqe ipsi semet professi, non mendacii, sed hæreseos etiam notam affingere atqe inurere velint? An non enim Pavlus Apostolus ipse, ad Rom. c. 7. hæc eadem affirmat, qi & peccatum in se, renato jam licet, *manere*, & vivere, (*operari* enim) disertè profitetur? & *concupiscentiam* istam *peccati* nomine decies minimùm ibidem nuncupat? unde Thomas qoqe de Vio Cajetanus, Cardinalis & ipse, fateri cogitur, *fomitem internum, sive concupiscentiam, etiam in baptizatis & justis & sanctis viris, imo in homine qantumcunqe justo manere; nec cavssaliter tantum, sed & formaliter peccatum appellari, pro qanto est pars peccati originalis*: Atqe hìc obiter Pavlum cum Jacobo, non tam committere qam conciliare, operæ pretium forsan fuerit. Pavlus ait *peccatum parere concupiscentiam* Rom. 7. 8. Jacobus vice versâ, *concupiscentiam parere peccatum.* c. 1. v. 15. Dissentire videri possunt; consentiunt tamen pulcherrimè, & adversus adversarios nostros hac in parte conspirant. Duplex est igitur *concupiscentia*, (qod & Cajetanus ipse adverterat) *habitualis* & *actualis*; illa *affectione sive dispositione* pravâ, hæc *affectu* sive *cupidine* & *desiderio* pravo defini-

A tur. Illam Pavlus *peccatum*, hanc *concupiscentiam*; at illam Jacobus *concupiscentiam*, hanc *peccatum* nuncupat: ita tam ista, qam & illa, *peccati* nomine censetur. Illustremus simili, eâ usi imagine, qam Avgustinus toties usurpavit, *de verb. Apost. Serm.* 15. & 19. & alibi; ejusdemqe nomine nescio qis, *ad frater. Eremit. serm.* 35. Zvinglius item (qem hac in parte suggillat & flagellat Bellarminus *de amis. grat. & stat. pecc. l.* 5. *c.* 2. sed immerentem, uti ex Gvalteri *Apologiâ* videre licet) *adv. Catabapt. & Epist. ad Urban. Regium.* Lupus, etiam dum in lustris delitescens & dormiens qietem agit, interim lupus est; sed & B lupi catulus, prædæ adhuc & ineptus & inscius, qia indole lupinâ, ingenio rapaci præditus uterqe. Habes affectionem sive dispositionem rapacem: Idem, ubi jam adoleverit alter, alter experrectus processerit, ovium grege conspecto, prædam appetere occipit, avet istinc aliqid rapere: habes ampliùs affectum rapacem, ex affectione sive dispositione rapaci illâ enatum. Neqe enim in bove avt eqo ovis conspecta affectum istiusmodi suscitaret avt eliceret. Itaqe scitè Avgustinus, *Etiamsi*, inqit, *qia vigilant forsan pa-* C *stores, latrant canes, qi fremens venerat, tremens redeat, tamen & fremens & tremens lupus est.* Verum pergit porro lupus idem, & ovem à grege reliqo palantem qum offenderit, corripit; habes à rapaci affectu illo actum etiam eidem congenerem productum. Pari modo in homine nondum regenito vel infante, vel etiam sopito, *affectionem sive dispositionem vitiosam* deprehendas; in adulto, vel experrecto eodem, *affectum* parilem, ubi occasio tulerit, inde provenientem: in eodem, qod jam libuerit & animo insederit, ubi nihil qod impediat, intervenerit, executo, D *actum*, qi utrumqe illum parentem agnoscat. Primam illam, in renatis ipsis, ex parte & manere, & vivere, & plus nimio aliqoties vigere, & affectus vitiosos suscitare, actus pravos etiam qandoqe producere, fateamur necesse est, ni velimus (ut Pavlum de sese id disertè fassum præteream) Joanni ac Jacobo Apostolis qoqe contradicere; qorum alter, *Si dixerimus*, inqit, *qod peccatum non habemus*, (*nec, habuimus, sed, habemus, dixit, ne qis de vitâ præteritâ dictum suspicetur*, qod & Avgustinus observavit) *nosmet ipsos fallimus, & veritas in nobis non est.* Alter, E *In multis*, inqit, *offendimus omnes.* De qo loco Avgustinus *Epist.* 29. *Non in uno, sed in multis, nec qosdam, sed omnes offendere, dicit.* Et Beda; *Non dixit, offenditis; sed offendimus, inqit: Et, in multis, præmisit; omnes subjunxit.* Adjicere his liceret, è priscis havd pavca, qale illud Avgustini *de verb. Apost. serm.* 6. *Peccatum, qantum ad sanctos attinet, in hac vitâ regnum perdit, in aliâ perit.* Et ejusdem illud *de nupt. & concupisc. l.* 1. *c.* 25. *Dimittitur in baptismo carnis concupiscentia, non ut non sit, sed ut in peccatum non imputetur.* Qo loco & *cap. proximo* ostendit, qa ratione F in qibusdam *peccatum cum transierit actu, maneat reatu; in aliis transeat reatu, etiam cum maneat actu.* Illud item Bernardi *in Psalm.* 90. *serm.* 10. *Habitat; sed non regnat: manet, sed non dominatur, avt prævalet: evulsum qodammodo, necdum tamen expulsum; dejectum sed non prorsus ejectum tamen. Eradicari enim avt extirpari è cordibus nostris omninò malitia non poterit, donec in mundo fuerimus.* Idem *in Qadrages. serm.* 6. Sed controversias jam non scribemus. Ad *Hæresin Proclianam*, qæ dicitur, redimus. Periculosa scilicet hæresis & perniciosa mirum ni, qam & Apostoli ipsi & Pa- G tres prisci illi promulgaverint, & tam pertinaciter propugnaverint. Apud Epiphanium ergò non *Proclus Origenista, qem Methodius refutat*, sed Methodius ipse, qi Proclo adversatur, ea profert & affirmat, qæ tanqam hæretica suggillant isti, qô hæreticam nobis labem vel efficaciùs vel speciosiùs saltem, affingant & appingant. Sic enim ille apud Epiphanium *Hæres.* 64. *sect.* 28. Ἐφ' ἡμῖν γὰρ οὐ τὸ ἀφανίσαι τὴν ῥίζαν τῆς πονηρίας τελείως, ἀλλὰ τὸ μὴ πρὸς ἔκτασιν αὐτὴν ἐᾶσαι φῦναι, καὶ καρποφορεῖν. ἡ μὲν γὰρ καθόλου καὶ παντελικὴ ταῖς ῥίζαις αὐτῆς ἀναίρεσίς τε καὶ ἀπώλεια, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν τοῦ σώματ☉, ὡς εἴρηται, διάλυσιν γίνεται. ἡ δὲ ἐκ μέρους, πρὸς τὸ μὴ οἷον βλαστεῖν, ὑφ' ἡμῶν. *In nobis enim est situm, non ut improbitatis radices penitus evellamus, sed ut ne excrescere ulterius & fructus edere permit-*

mittamus. Siqidem absoluta atqe universalis hujus unà cum radicibus ipsis sublatio & perditio à Deo, uti dictum est, in corporis dissolutione perficitur: qæ avtem ex parte fit, ne progerminet scilicet, à nobis procuratur. Id elegantissimâ prius imagine illustraverat, *sect.* 25. verba cum non orichalco tantum, sed avro obrusso, cara non sint, prolixiùs transcribere nevtiqam gravabor. Καθάπερ γὰρ ἐν οἰκοδομήμασι ναῶν καλῶν συκῆ γεννηθεῖσα, καὶ εἰς ἔκτασιν, καὶ μέγεθος εὐτραφήσασα, καὶ ἐπὶ πάσας τὰς ἁρμονίας πολυκλημάτοις ῥίζαις τῶν λίθων κεχυμένη, οὐ πρότερον τοῦ φύειν παύεται ἕως πᾶσα ἀποσπασθῇ, λυθέντων τῶν καθ' οὓς ἐβλάστησε τόπους τῶν λίθων. Δυνατὸν γὰρ πάλιν εἰς τοὺς ἑαυτῶν ἐναρμοσθῆναι τόπους τοὺς λίθους, τῆς συκῆς ἀφῃρημένης. ὅπως ὁ μὲν ναὸς σώζηται, μηδὲν τῶν ἀφανιζόντων αὐτὸν κακῶν ἑαυτῷ μηκέτι φέρων, ἡ δὲ συκῆ πᾶσα πρόρριζος ἀποσπασθεῖσα ἀποθάνῃ. κατὰ ταῦτα καὶ ὁ Θεὸς ὁ τεχνίτης τὸν ἑαυτοῦ ναὸν τὸν ἄνθρωπον, δίκην ἀγρίας συκῆς, τὴν ἁμαρτίαν βλαστήσαντα, διέλυσε, θανάτῳ προσκαίροις προσβολαῖς ἀποκτείνων, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ζωοποιῶν. ἵνα πάλιν τῶν αὐτῶν ἡ σὰρξ μερῶν, μετὰ τὸ ξηρανθῆναι καὶ ἀποθανεῖν τὸ ἁμάρτημα, δίκην ἀνακαινοποιηθέντος ναοῦ, ἀθάνατος, καὶ ἀπήιων (legendum ἀπήμων) ἐγερθῇ, τελείως ἐκ βάθρων ἀπολομένης τῆς ἁμαρτίας. *Sicut enim templorum avgustorum structura innascens ficus, & in amplitudinem insignem fœliciter avcta, ubi in juncturas lapidum universas radicum fibris multiplicibus immiserit sese, non potest prius supprimi prorsus, qam lapidibus eo loci, è qo prodierit, disjectis, tota penitus evulsa fuerit: possunt enim locis suis lapides restitui denuò, ficu sublatâ, ut & templum ipsum incolume servetur, cum nihil jam ex eis ferat, qæ eidem adversa, ipsum corrumpant, & ficus tota radicitùs evulsa intereat: ad eundem plane modum artifex ille Deus, hominem templum suum, ex qo peccatum, caprifici instar, progerminaverat, dissolvit, ac mortis impressionibus ad tempus occidit, & vivificat, ut Scriptura loqitur; ut rursus caro eisdem constans partibus, ubi jam exaruerit atqe intermortuum fuerit peccatum, templi instar denuò instavrati, immortalis atqe incolumis erigatur, subruto prorsus à fundamentis ipsis peccato.* Seqitur; Ζῶντος γὰρ ἔτι τοῦ σώματος πρὸ τοῦ τεθνήξεσθαι, συζῆν ἀνάγκη καὶ τὴν ἁμαρτίαν, ἔνδον τὰς ῥίζας αὐτῆς ἐν ἡμῖν ἀποκρύπτουσαν, εἰ καὶ ἔξωθεν τομαῖς ταῖς ἀπὸ τῶν σωφρονισμῶν, καὶ τῶν νουθετήσεων ἀνεστέλλετο. ἐπεὶ οὖν οὐκ ἂν μετὰ τὸ φωτισθῆναι συνέβαινεν ἀδικεῖν, ἅτε παντάπασιν εἰλικρινῶς ἀφῃρημένης ἀφ' ἡμῶν τῆς ἁμαρτίας. νῦν δὲ καὶ μετὰ τὸ πιστεῦσαι, καὶ ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἐλθεῖν τοῦ ἁγνισμοῦ, πολλάκις ἐν ἁμαρτίαις ὄντες εὑρισκόμεθα. οὐδεὶς γὰρ οὕτως ἁμαρτίας ἐκτὸς εἶναι ἑαυτὸν καυχήσεται, ὡς μηδὲ κἂν ἐνθυμηθῆναι τὸ σύνολον ὅλως τὴν ἀδικίαν. ὥστε συμβέβηκε, συστέλλεσθαι μὲν, καὶ κατευνάζεσθαι τῇ πίστει νῦν τὴν ἁμαρτίαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι καρποὺς βλαβοποιούς, οὐ μὴν ἀναιρεῖσθαι, καὶ τῶν ῥιζῶν ἄχρις. νῦν μὲν ἐνταῦθα τὰς βλάστας αὐτῆς. οἷον τὰς ἐνθυμήσεις τὰς πονηρὰς συστέλλομεν, μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύουσα ἐνοχλήσῃ μὴ ἐῶντες ἀναμύειν, καὶ διοιγνύειν τὰ μεμυκότα στόμια πρὸς τὰς ἐκφύσεις τοῦ λόγου, δίκην ἀξίνης πρὸς τὰς ῥίζας αὐτῆς τὰς κάτω φυομένας τέμνοντος. τότε δὲ καὶ τὸ ὅλως ἐνθυμηθήσεσθαι περὶ κακίας ἀφανισθήσεται. *Etenim qamdiu corpus nondum morte occupatum vixerit, etiam peccatum unà vivere necesse est, cum radices suas intra nos abditas habeat, etiamsi extrinsecus castigationum reprehensionumqe putationibus qibusdam coerceatur: alioqi post lumen* (i. Baptismum) *collatum nihil injusti perpetraremus; utpote cum peccatum à nobis planè pureqe sublatum esset: nunc verò etiam post fidem susceptam, & ad aqa sanctificantis lotionem accessum, peccatis occupati sæpenumero deprehendimur. Neqe enim ita qisqam peccato immunem semet gloriabitur, ut nihil unqam injusti prorsus vel cogitatione tenus admittat. Unde consit, coerceri qidem & sopiri nunc fidei ope peccatum, ne fructus noxios emittat, non tamen, & radicitus sublatum esse. Proinde nunc qidem germina ejus, cujusmodi sunt cogitationes improbæ, compescimus, ne qa radix amaritudinis erumpens molestiam nobis facessat, dum dehiscere, ac dehiscendo ad pullulandum aperiri oscula prohibemus, sermonis divini ope ad id usi, qi securis instar ad radices positâ germina inde identidem progerminantia excidit: tunc verò mali etiam cogitatio omnis prorsus abolebitur.*

Hæc avtem ne ἀμάρτυρος affirmet Methodius, Pavlum Apostolum in partes advocat, qi & ipse nôrit, μηδέπω τὴν ῥίζαν ἐξ ἀνθρώπων τῆς ἁμαρτίας ἀνῃρημένην, *peccati radicem nondum esse ex hominibus omnino sublatam.* Hujus de se verba in eam sententiam clarissima ex *ad Romanos cap.* 7. *v.* 18, 19, 20, 22, 23. (qæ cum in nostri omnium manibus Apostoli scripta versentur, & ubiqe præsto sint, transcribere supervacaneum fuerit.) ubi recitaverat, subjungit denuò, *sect.* 26. οὕτως οὐδέπω τῆς ἁμαρτίας αὐτόπρεμνον ἐκ ῥιζῶν διακεκλῶσαι συνέβη. οὐ γὰρ εἰς τέλος ἀπέθανεν, ἀλλὰ ζῇ. πῶς γὰρ πρὸ τοῦ &c. ἔχων ἐξεγερθῇ. *Ita nondum stirpitùs ac radicitùs excisum peccatum: neqe enim emortuum est planè, sed vivit: qomodo enim id fieret, priusqam homo morte fuerit occupatus? ut unà cum ipso marcescens ac contabescens peccatum, ipsum qidem prorsus intereat & aboleatur, ad stirpis instar, ubi solutum jam est illud, in qo abditis sese radicibus conservabat; homo verò, nullâ jam amaritudinis radice instructus, ipse denuò erigatur.* Atqe hæc qæ nostris asserentibus *heresin impuram sapiunt, hæreticam spirant pravitatem, non Proclus qidam Origenista, vetustus putridusqe sectarius,* sed *Methodius sanctus Martyrqe* idem (utriusqe ab adversariis elogia habemus) adversus Proclum illum, qisqis is fuerit, ejusdemqe σύμμαχον Aglaophontem disserendo. Id qo dilucidiùs patescat, sciendum Methodium Olympi primùm, mox Tyri Episcopum, eundemqe Martyrem, adversus Origenem, qi de resurrectione perperam senserat, scripsisse: ut Hieronymus cum in *catalogo*, tum *adv. Ruffin. Apolog.* 1. docet. Id scriptum in *dialogi* formâ concinnatum est, in qo interloquuntur, ex alterâ parte *Aglaophon & Proculus* Origeni ὑπερασπισταὶ, ex alterâ *Avxentius & Evbulius*, qo se nomine *Methodius* ipse nuncupaverat. Idqe sub *Theophilo* qodam arbitro, ad cujus censuram disputatio tota deferebatur. Sic enim *sect.*17. loqitur: δικαστὰς γὰρ ὑμᾶς τῶν λόγων, ὦ κράτιστε Θεόφιλε, καλῶ. qo loco aliqid deesse liqet; *Vos enim sermonum nostrorum judices, teqe inprimis optime Theophile pronuntio.* forsan, καὶ σὺ δὴ, ὦ κ. Θ. sic enim *sect.* 38. ὦ κράτιστε Θεόφιλε, καὶ οἱ λοιποὶ κριταὶ τῶν λόγων. *Optime Theophile, vosqe cæteri sermonum nostrorum arbitri.* Itaqe frustra est Petavius, cum *Theophili* nomen hic appellativum esse opinatur. Patet hoc ex Epiphanio *ibidem sect.* 40. & *sect.* 63. Hunc magna ex parte κατὰ λέξιν transcriptum, operi suo, laboriosissimo profectò, Epiphanius inseruit. Ac primo loco Origenis ex *commentariis in Psalmum primum* de corporum resurrectione dissertationes à Methodio recensitas proponit, à *sect.* 12. ad *sect.* 16. inclusivè. Ibi lemma hoc seqentibus præfixum reperitur. Πρόκλου τοῦ αὐτοῦ. Eam *inscriptionem mendosam* esse pronunciat Dionysius Petavius. Ego secùs sentio: sed qare mendosam esse vult? *Neqe enim*, inqit, *ex ullius Procli disputatione, qæ seqnntur, exscripta sunt, sed ex ejusdem Methodii lucubratione, in qâ loqentes introduxerat Aglaophontem, Proclum, Avxentium & semetipsum.* Bene habet: & *ex Methodii lucubratione* illâ esse nemo negaverit: nec ideo tamen minùs Procli fuerint, qi Origenis partes in hoc dialogo tutatur. Is igitur cum Origenis dicta in compendium redacta recitasset; ab hoc loco ex scripturis sacris eadem stabilire ac statuminare contendit: atqe hoc ad mediam usqe *sectionem* 17. ex professo agitur: qod Methodii ipsius esse non potest. Ista verò Procli dissertatio mutila, & magnâ ex parte, non ab avtore omissa, sed temporis injuriâ, an exscriptorum incuriâ, amissa videtur. A *mediâ sectione* (qas illi havd commodè satis statuerunt) orditur, sed ἀκέφαλος, puto, Methodii, sub Avxentii an Evbulii personâ responsio, qâ hæretica qæ pronunciantur illa comprehenduntur. Ea avtem, qæ hinc orsa, filo perpetuo ad paginas aliqam multas pertexuntur, ad *sectionem* scilicet 39. (Nam à 40. novum dictionis initium, novo itidem lemmate præfixo, habetur) Methodii ipsius adversus Origenem disserentis esse, docet Photius avtor diligentissimus, qi ex Methodii *dissertatione* hac plurima sparsim delibavit, ab hoc ipso loco *excerptorum* suorum ducto initio: uti videre est in *Myriobiblo* ejusdem, *codice* 234. unde & in Epiphanio vitiata, possunt restitui, non pavca. Verum hac in re satagere nihil opus fuerit, cum Jesuitam ipsum Petavium confitentem habeamus, hæc esse

esse *Methodii Proclum oppugnantis*, nec *posse esse Procli*, qi *Origenis caussæ patrocinatus* inducitur. Nostra igitur his consona si hæreseos damnare voluerint, eadem operâ simul & Methodium & Apostolum, qem is testem advocat, vel autorem potiùs laudat, notæ ejusdem insimulaverint: nosqe qod ille olim, apud *Plutarchum Apophth. pag.* 189. *A.* Οὐκ ἀγαπᾷς μετὰ Φωκίωνος ἀποθνήσκων; Ἀγαπῶμεν, μετὰ τούτων αἱρετικοὶ ἀποδεδειγμένοι. *Pigetne te cum Phocione mori? Non contenti sumus cum illis heretici definiti.* Interim en fidem Pontificiam. Citavit Illyricus per errorem tanqam Hosii dicta, qæ sub Svenckfeldii personâ ille enunciaverat. Sed nunqid hæretica illa, tanqam orthodoxa, probavit? nunqid aliqid adjecit, qod apud Hosium non legerat? at Doctor Pontificius, eoqe prior Jesuita Cardinalis, *de Bapt. l.* 1. *c.* 13. *Proclum hæreticum apud Epiphanium dixisse, peccata per baptismum, non tolli, sed solum tegi.* Qod apud Epiphanium non reperitur, sed è suo ipsi commenti sunt cerebro. Tum tanqam *hæretica* damnant, in odium nostri, qæ vel maximè sunt orthodoxa. Tertiò Cardinalis ipse, *hæresis* hujusce, qam confinxit ipse, *refutationem* affirmat *ab Epiphanio poni ex libro sancti Methodii Martyris de resurrectione.* Qum hæc ipsa, qæ ille pro hæreticis habet, sint Methodii ipsius ex eodem libro, nec Epiphanius eis qicqam opponat, nedum ut ex Methodio ponere potuerit, ni ipse sese, eodem in opere sibi contrarius, refutâsset. Ista ergo non sunt lapsus meri, avt errores per imprudentiam atqe incogitantiam admissi, sed fravdes manifestæ, & ex malignitate conficta consultò mendacia. Cæterum en amplius, non jam fidem, dico, Pontificiam, sed frontem Jesuiticam. Ad illa Methodii verba *sect.* 57. Οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν ὅλως τὸ ἐνθυμεῖσθαι, ἢ μὴ ἐνθυμεῖσθαι, κεῖται, τὰ ἄτοπα, ἀλλὰ τὸ χρῆσθαι ἢ μὴ χρῆσθαι τοῖς ἐνθυμήμασι. *Neqe enim in nobis ullo modo situm est abhorrentia cogitare, vel non cogitare; sed uti, vel non uti cogitatis.* Dionysius Petavius homo è societate Jesu, *Præclara*, inqit, *& catholica Apostolici illius dicti sententia, qam Methodius exponit, & adversus hodiernæ hæresis inscitiam atqe improbitatem observanda diligenter, qi concupiscentiam, & qæ ex illius contagione invitis nobis obrepunt, verè esse peccata definiunt: qo nomine non tam καθαροὺς, sed ἀκαθάρτους & impurissimos se esse meritò profitentur.* At primò bene habet, qod nihil ampliùs profiteantur hæreseos hodiernæ illius patroni, qam qod de se eis prior Apostolus ipse, qi & *concupiscentiam* illam ἁμαρτίαν, & inde enascens id, qod intra se agi qeritur, κακὸν nuncupat. Rom. 7. 17, 19. Tum nihil qicqam omninò in Methodii, vel loco isto, vel scripto etiam toto deprehenditur, qod dogmati nostro isti adversetur: qæ adfirment & patrocinentur qam plurima. Uti ex supra positis, qibus plura multo adjici poterant, liqet clarissimè. Qin & Cardinalem ex eadem societate confitentem habemus, non jam Proclum ampliùs, (hoc enim Jesuita ipse negavit) sed Methodium ipsum hac in parte paria planè nobiscum sensisse. Sed malitiâ occæcati in se invicem arietant, dum alter hæreseos hodiernæ Methodium reum peragit, alter ex eisdem ipsis ejusdem dictis hæresin (uti appellat) eandem oppugnat.

Cæterum missis illis, postqam Methodium à Proclo sejunxerimus, & ab hæreseos notâ vindicaverimus, de hæretici nomine, orthodoxi imagine, verbulum unum avt alterum subnectemus. Nec Πρόκλος Græcum nomen, nec Latinum etiam *Proclus*. Illud origine Latinum, sed contractione corruptum. Sicut *sæcula*, φήκλη, φήκλη, τεύξ. Svidas. *tabula*, τάβλα, τάβλα, ὄνομα παιδιᾶς. Hesychius. *regula*, ῥίγλα, ῥήγλαι, σίδηρος, ὡς ῥάβδος. Idem. *speculum*, σπέκλον. σπέκλον ὕαλον. Svidas. *titulus*, τίτλος, Joan. cap. 19. vers. 19. qod ἐπιγραφὴν Lucas Evang. c. 23. v. 38. Ita *Proculus*, Πρόκλος. Et contra, qem Græci Ἀσκληπιὸν, Latini *Æsculapium*; qem illi Ἡρακλῆ, hi *Herculem* appellant: itaqe rectè philosophum illum, qem *Proclum* vulgò dicunt, *Proculum* vocat Capnio *de verb. mirific. l.* 2. Et Πρόκλον Patriarcham Constantinopolitanum *Proculum* apud Zonaram Hieronymus Volphius. Qin & qem Livius, *l.* 5. *Proculum Julium*, cum Ἰούλιον Πρόκλον appellat Plutarchus in *Romulo*. Et nominis ipsius rationem qod attinet, qod Plutarchus idem in *Coriolano*, Πρόκλον καλοῦσιν, ἐὰν ἀποδημοῦντος πατρὸς γένηται. Id Festus, *Proculum inter cognomina cum dicunt, qi natus est patre peregrinante à patriâ procul.* Et Dunæus noster in *notis ad Chrysost. Proculos sunt qi credant ideò dictos, qi patribus senibus, qasi procul progressis ætate nati sunt.* Ita *Proclus* Latinis idem fuerit, qi τηλύγετος Græcis: Siqidem τηλύγετος, παῖς (ut Evstathius *ad Iliad.* ι.) ὁ πόῤῥω τῆς ἡλικίας γεννηθεὶς τοῖς τεκοῦσι. ἢ ὁ τῆλε ὄντι τῷ πατρὶ γεννηθείς. Τηλύγετος, *puer parentibus jam ætate provectis genitus: vel qi natus est patre à patria procul peregrinante.* In Germaniæ civitate qadam celebri, æditui cui nomen hoc, campanæ Sancto cognomini dicatæ pessulo in pulsantis caput delapso interfecti, & in ædis vestibulo sepulti, epitaphium hoc visitur;

Si procul à Proculo Proculi campana fuisset,
Jam procul à Proculo Proculus ipse foret.

Sed ad Methodium redimus.

Imago qam attulit, à caprifico desumpta, qæ ædificiorum parietibus, monumentorumqe structuris innasci solet, ab aliis itidem usurpata reperitur. De re ipsâ Seneca Natur. Qæst. lib. 2. c. 6. *Parvula semina, & qorum exilitas in commissurâ lapidum vix locum invenit, in tantum convalescunt, ut ingentia saxa distrahant & monumenta dissolvant, scopulos rupesqe radices minutissimæ ac tenuissimæ.* Et Cassiodorus Variar. lib. 2. Ep. 39. *Virgulta qoqe noxiâ importunitate nascentia evulsis cespitibus avferantur: ne radicum qidam capilli pavlatim turgentes, fabricarum visceribus inserantur, & more vipereo prolem sibi fœcunditate contrariâ nutriat, unde se compago casura disrumpat.* De caprifico id notissimum. Nec aliam voluit Methodius, qi qod συκῆν primo, post ἀγρίαν συκῆν dixit; qod Casavbonus non advertit. Martialis *lib.* 10. *Ep.* 2.

Marmora Messalæ findit caprificus, & ardax
Dimidios Crispi mulio ridet eqos.

Propertius *l.* 4. *Eleg.* 5.

Sit tumulus lenæ curto vetus amphora collo:
Urgeat hunc supra vis, caprifice, tua.

Aliud agebat Vir doctissimus Joannes Mevrsius, cum duo loca ista *de funere c.* 29. de *caprifici foliis* accepit, *qæ inimicos tumulis eorum, qibus erant infensi, ingerere solitos* is avtumat, *cum ea sepultis gravia esse existimarent.* Nec de ritu istiusmodi qicqam, puto, reperitur. Juvenalis *Satyr.* 10.

—— patriam obruit olim
Gloria pavcorum, & lavdis tituliqe cupido
Hæsuri saxis cinerum custodibus: ad qæ
Discutienda valent sterilis mala robora ficus.

De Canidiâ veneficâ Flaccus *Epod.* 5.

Jubet sepulchris caprificos erutas
Flammis aduri Colchicis.

Ad caprificus ejusmodi è saxeis, vel muris, vel monumentis erumpentes allusit Persius *Satyr.* 1.

Qò didicisse, nisi hoc fermentum, & qæ simul intus
Innata est, rupto jecore, exierit caprificus?

i. γνῶσις ψευδώνυμος, ut Apostolus loqitur, ad 1 Tim. 6. 20. inanis, sterilis, vana, ventosa scientia, cujus intus prurigine laboras nec continere te potes, donec tanqam è parietinis caprificum erumpentem, extrudas.

Ut avtem in hæresin, unde exorsi sumus, desinamus; hanc, sed aliâ ratione, caprifico confert Septimius *Præscript. adv. hæretic. c.* 36. *Etiam de olivæ nucleo mitis & opima & necessariæ, asper oleaster oritur: etiam de papavere ficus gratissimæ & svavissimæ, ventosa & vana caprificus exurgit. Ita & hæreses de nostro fructificaverunt, non nostræ; degeneres veritatis grano, & mendacio sylvestres.* Ut Franciscus Junius & Beatus Rhenanus legunt: sive, ut Nicolaus Rigaltius, *Ita & hæreses de nostro frutice, non nostro genere, veritatis grano, sed mendacio sylvestres.* Qi Vir eruditissimus frustra est, qum *papaveris* nomine vel *ficus pomum*, uti Cato dixit, *vel grossum* etiam, de qo Plinius, hoc loco intelligi existimavit, *Qia hujus capitibus & formâ, & colore, & seminalibus granis, & lacte, persimilis est nondum matura ficus:* qum *papaveris* nomine *granum* sive *semen* duntaxat designaverit, (*frumentum*, Plinius *l.* 15. *c.* 19.)

cui

cui *oliva nucleus* ἐκ πυρῆνος respondet: qod & Junius vidit.

CAPUT XXXV.

Græcis & Latinis usitatum, vocabula peregrina corrumpere, dum ad formulas sibi familiares inflectunt: Inde Byrsa Καρχηδὼν *&* Cartago *qid sonent. Inde* Massinissa, Xerxes, Darius, Jon; *de qo notatus Cheradamus. In terminationibus id creberrimum. Inde* Ἄννας, Ἀννίβας, Ἀσδρούβας, Helles, ἐλέφας; elephas, *de cujus origine ac deductione variæ dantur sententiæ.* Boves Lucæ *unde dictæ. Erasmi lapsus; Varronis error: Baronii ineptia.* Lucas, Antipas, Artemas, Demas, Sylas, *unde. Articulus in deductionibus qandoqe asservatus.* Aqa, temetum, avca, manacus, *an* menacus, almegiste, alembik, almanach, *unde. in novissimo Stephani argutia.* Jesus *&* Jason, *unde.* Sufes שפט *non* צופה· שופטים *&* שוגרים, *qi. In* Manis *an* Manetis *heretici nomen inqisitum. Insaniæ notionem habere frustra opinantur nonnulli.* Manes, *nomen servile. Servorum nomina, vel patria, vel à patria.* Manes *alii Phrygium nomen, alii Persicum arbitrantur, alii Babylonicum.* Apella, *unde. nec ab insaniâ servile nomen* Manes. Μανία *à* Manes, *prima producta.* Mania, *Larium mater.* Μανικὰ *qid Phrygibus sonet. Cyrilli Hiero.* Κατηχήσεις *suspectæ.* Manes *nomen Heretici non ab origine; sed* Urbicus, *vel* Cubricus *potius. Hebraice id qod sonaret: cur probrosum haberetur.* Cupa *Latinum unde.* Manes *nomen Hebraicum videri; & τῷ* מנחם *respondere.* Manaim, Manes, *ut* Joseph, Joses; Mane, *ut* Miriam, Maria. *Sic* Boanerges, Abrahas, Adas: Ἄδης, *& hoc &* Adonis *ab* Adon. *nugari qi* Ἄδην *ab* Adâ, *vel ab* Adamâ *etiam deducunt. Syrus Interpres non semel notatus. Nomen id cur sumpserit hereticus. Impostores ante Christum pro Messiâ complures venditasse. ab ascensu pro* paracleto. παράκλητος *advocatus. unde sic dictus. Ita in Talmudicis usurpatum, ubi & τῷ κατηγόρῳ opponitur. Prisci etiam* consolatorem *reddunt. Ita Hebraico* מנחם *parallelum esse* παρακαλοῦντος *in eâ notione Græcis. Id nominis sibi hereticus ille asscivit, qô pro Paracleto haberetur. De* Machmedis *an* Muchammedis *nomine hand absimilis suspicio. Fulleri de* Manichæi *an* Mannichæi *nomine ejusdem notatione, qo pro Christo ipse se venditaret, assumpto, conjectura. Et* Manes, *&* Manichæus, *à* Menachem *profluxisse videri utrumqe. Nec pro* Christo *ipso, sed pro* Christi Apostolo *&* Paracleto *impostorem illum se gessisse.*

VOcabula exotica, atqe ut ipsi censent, barbara, qam vitiosè enuncient Græci ac Latini, qo ad suas formulas flexionesqe effingant, notius est qam ut multis demonstrari necesse sit. Sic קרתא־חדתא *i. e.* καινὴ πόλις, ut Stephanus Byzantinus, sive Νεάπολις, est Græcis Καρχηδὼν, Latinis Carthago. Solinus *c.* 27. *Karthadam dixit, qod Phœnicum ore exprimit Novam civitatem.* בוצרה ἄκρα, *arx, locus munitus,* βύρσα: unde figmentum Maronianum, de vocis ratione, ac si à *byrsa*, sive *corio tavrino* nomen traxisset. מנשה Μανασσῆς Diodoro Siculo lib. 32. apud Photium *cod.* 244. qi Latinis *Massinissa.* אחשורש Ὀξυάρης, & Ξέρξης. *Xerxes.* דריוש Δαρεῖος, *Darius.* יון Ἰων. à qo *Iones.* Frustra est enim Joannes Cheradamus in *Alphab. Ling. Sanct.* qi (post Huld. Zvinglium Præfat. ad Esajam Apologet.) Hebraica in istis à Masoritis recentioribus, ut ille avtumat, depravata, ad exterorum enunciationem refingi postulat; qum & Josephus, istis antiqior multo, Ἰωνὰν nomen agnoscat. ὅθεν Ἰωνίαν Ἰωνία. *Antiqit. l.* 1. *c.* 7.

In terminationibus avtem ut plurimùm solent præcipuè peccare, literam novissimam, vel abradendo, vel in his apud assvetam magis demutando. Sic ex חנן Ἄννας procuderunt, de qo Drusius *Prœterit. lib.* 5. ex חניבעל Ἀννίβας, qod Latini originem propius *Annibal.* ex חסדרו־בעל

A Ἀσδρούβας. qod Latini *Asdrubal*: ex אל־פיל Arabico ἐλέφας. non literis transpositis, uti Casavbonus *ad Histor. August.* censuit, ut sit ἀφίλας vel ἰφίλας pro הפיל neqe enim avt *Phil* est nomen Hebraicum, avt *Ha* articulus Arabicus. Sed elisâ literâ *l.* qæ dictionem clavdit, ut rectè Drusius *Observ. l.* 9. *c.* 9. *Elephas* pro *Elphil*, vel *Alphil*; ut Ἀννίβας pro *Hannibal*, Ἀσδρούβας pro *Asdrubal*, *Helles* in Gloss. ordin. Judic. c. 12. v. 13. per *Hillel*, sive *Hellel.* Qanqem Stephanus Gvichardus, & Georgius Cruciger, ab Hebraico אלף qod *bovem significat* τὸ ἐλέφας dedu-
B cunt. qia Job. c. 40. v. 10. *fœnum elephas* dicitur *vesci, ut bos.* Idemqe priscis Latinis *Lucas bos* dictus: in qo lapsus est Erasmus, qi codice, ut videtur, non consulto, ex Varronis *de Ling. Lat. lib.* 3. (vel 6. potiùs) Ennii istud proverbiale citat *Chil.* 2. *cent.* 1. *Adag.* 89. *Prius locusta pariet lucam*: qod ipse interpretatur, *bovem.* Nam *Lucas*, inqit, *antiqi appellabant boves ob magnitudinem.* qod nec verum est, nec rationem habet probabilem, cum Lucæ nomini nulla insit notio *magnitudinis.* Sed nec Ennius *Lucam* simpliciter, sed *Lucam bovem* dixit, & Varro, *Luca*
C *bos, elephas.* ex qo emendandæ Glossæ: ἐλέφας, *Elefantus, Voluca*, (legendum *Bos Luca*,) *Barrus.* Sic Lucretius *lib.* 5.

Inde boves Lucas turrito corpore tetros,
Anguimanos, belli docuerunt volnera Pœni
Sufferre, & magnas Martis turbare catervas.

Et rursus:

Ut nunc sæpe boves Lucæ, ferro malè mactæ,
Diffugiunt, fera facta suis cum multa dedere.

unde emendandus Hieronymus *in Galat. c.* 4. *Qi lucem bo-*
D *ves crearit & culicem.* legendum vel *Lucas boves*, vel, *Lucam bovem.* Frustra avtem est Varro, qi *Lucas à luce* dictos avtumat, *qod longè relucebant propter inavratos clypeos, qibus eorum ornatæ erant turres.* Nec meliùs C. Ælius, qi *qasi Lybicas Lucas* nuncupatos censet. rectè Vergilius, an Virginius, à Varrone lavdatus, qem & Plinius secutus est, *lib.* 8. *c.* 6. à qo Solinus accepit, *c.* 25. *qod sub Pyrrho Rege in Lucaniâ Romani cum primum vidissent elephantes, nec bove majorem qadrupedem nossent, à magnitudine boves, à Lucaniâ Lucas, qasi Lucanos, nominarere.* Nec repu-
E gnat analogia; qod Varroni imposuit. nam, ut V. C. Salmasius docet in *Exercit. Plin. dictum est primo pro Lucanus Lucans, ut pro Picenus Picens, pro Campanus Campans; tum Lucans Lucas, ut prægnans prægnas.* Ineptissimè verò Baronius Cardinalis qi *ad ann. Christi* 58. commentum illud putidum qo *Lucæ Evangelistæ bovis faciem* insigne tribuunt, qia à sacerdotii sui ministerio Evangelium auspicatur, inde stabilitum it, qod *antiqâ voce in Italiâ, & Varronis avtoritate, bos Luca consreverit appellari*; qasi inde scilicet *Lucas* nomen traxerit. Neqe enim Varro id dicit, ut
F supra indicatum est: & *Lucas* est *Lucius*, qod & ipse alibi ex origene agnoscit, ut *Rufus* ῥοῦφος, *Antipater Antipas, Artemidorus Artemas, Demetrius Demas, Silvanus Silas*, &c. Proclivis itaqe ab *eleph* bove Hebraicè, τοῦ ἐλέφας deductio; sicut & τοῦ ἔλαφος, qod & inde tractum vult Gvichardus. Sed ab Arabico malim, qia eadem utrobiqe est species: nisi si à Græcis Arabes acceperint, à Pœnis Græci, ab Hebræis factâ metathesi Pœni, qod non est prorsus improbabile. Servatur avtem non raro in derivationibus articulus; qod observavit Æmilius Porta περὶ συμπεριφορᾶς,
G in ἡ χοή, *aqa*; τὸ μέθυ, *temetum*; ὁ χλοῦ *occha* Italis, & seqioris ævi scriptoribus, *avca.* Schola Salernitana *de valetud. conserv.*

Si vox sit ravca, bibe potum, qem bibit avca.

Præfigitur etiam havd rarò in aliunde traductis: sicut in his, qæ à Græcis mutuati sunt Arabes. *Almageste* Ptolomæo, ἡ μεγίστη πραγματεία. *Alembic* chymicis; unde lembick nostris: ab ἄμβιξ, cujus in eo opere mentio Dioscoridi *l.* 5. *c.* 110. אלמנח *Almanach* Astrologis. Vitruvius *l.* 9. *c.* 8. *Circulatio circuli menstrui, Manacos dicitur. Manacus*, sive *Maniacus*, Μανιακός; ut, Βαρδιαῖος, *Bardiacus*: Σπαρτιαῖος, *Spartacus.* Scaliger *ad Propert.* Porphyrius tamen in *Epist. ad Anebonem*, referente Evsebio *Preparat. l.* 3. *c.* 4. ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐν τοῖς Ἀλμενιχιακοῖς

 ci-

φέρεται. *Qorum nomina Almenichiacis continentur.* Itaqe Salmasius mavult ab Hebraico מנה *numerare, supputare* deductum: & apud Vitruvium non *Manacus*, sed *Menacus*, qod μlωαῖος sit, legi. Cæterum neqeo, Viro doctissimo Henrico Stephano calculum hîc dare, qi *expostulationis de Latinit. suspect. c. 3.* à Germanico *Als man nach* conflatum & coalitum contendit; etiamsi neminem affirmet eorum qibus hanc derivationem suam communicaverat, à se dissensisse. Verum ut ad priora illa redeamus. qod יהושע vel ישוע Hebræis. id Græcis est nostris Ἰησοῦς, exteris Ἰάσων, Latinis *Jesus*, & *Jason*. qod שופט *shophet* Hebræis; & Pœnis שופט *suphet*. (ut בוצרה בוצרה *botsrah butsrah*, βύρσα) idem Latinis est *Sufes*. Festus: *Sufes dictus Pœnorum linguâ summus magistratus* (*Consul*; Pavlus) *ut Oscorum Medix. Calidius Orat. in Q. Cæcilium: Senatus censuit referentibus Sufetis.* minùs enim dextrè hîc ariolati sunt viri magni, Josephus Scaliger *ad Festum*, & Joannes Drusius *Animad. lib. 2. c. 24.* qum à צופה sive צופה *Sufes* formatum voluere; ut *Jamre, Jambres*; *Mamre, Mambres*; qasi ἔφορον, ἐπίσκοπον, ἐπισκοπεῖν designet. fœlicius Scaliger idem ad *Evseb. Chronic. Sufetes Pœnis, qi Hebræis* שופטים *& eadem origine: scilicet præfecti, sive summi magistratus utrisqe ita dicti, qasi* κριταὶ, *judices.* Act. cap. 13. v. 20. & Devt. 16. 18. ubi שפטים *Sufetes*, κριταὶ, *judices.* שטרים *lictores*, sive *apparitores*: qi judicibus ministrabant.

Usus istius consideratio in nomen hæretici illius teterrimi, cujus dogmata pestifera populi Christiani portionem non contemnendam corrumperant, inqirendi ansam præbuit. *Manes* is dicebatur. Sed unde nominis id desumptum, ambigitur. Patres prisci, qi dogmata illius vel propalarunt, vel refutarunt, μανίας ἐπώνυμον subinde appellant. τάχα οἶμαι, inqit Epiphanius *Hæres. 65.* Ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας, τὸ μανιῶδες ἑαυτῷ ἐπισπασάμενος ὄνομα. *Ex Dei dispensatione furiosum sibi cum traxisset nomen.* Evsebius itidem *Eccles. Histor. l. 7. c. 31.* Et ex Evsebio Nicephorus *l. 6. c. 31.* Ἐν τούτῳ καὶ ὁ μανεὶς τὰς φρένας ἐπώνυμός τε τῆς δαιμονιώδους αἱρέσεως; *Iisdem temporibus ille merito dictus Manes, id est, furiosus, qi dæmoniacam hæresim nominis sui condidit.* Et mox, Τήν τε φύσιν δαιμονικός τις ὤν, καὶ μανιώδης; καὶ τυφόμενος γε ἐπὶ τῇ μανίᾳ. *Et suapte natura dæmoniacus & furiosus, præter insaniam superbia etiam elatus.* Sed & Avgustinus *de Hæres. c. 46. Manichæi à qodam Persâ extiterunt, qi vocabatur Manes. Qamvis & ipsum cum ejus insanâ doctrinâ cepisset nomen prædicari.* Vult nomen illud sumpsisse sibi, qando dogmata sua promulgare ceperat, cum alio prius vocaretur. Subjicit discipulos ejus in Græciâ, *qo nomen insaniæ vitarent, Mannichæum qasi manna fundentem, pro Manichæo, id est, insano, appellasse.* Qod & idem refert, *adversus Favst. lib. 19. c. 22.* Verum non est verisimile, nec id patres illi voluerant, nomen sibi nebulonem illum vaferrimum, qod *insaniæ* notionem haberet, consultò sibi indidisse, sed peregrino vocabulo ita nuncupatum, qod apud Græcos ejusmodi aliqid sonaret: qod à vero non divertit. Eodem enim allusisse Aristophanem Scholiastes monet, ubi dixit in *Ranis*, Μεγαινετὸς θ' ὁ Μάνης. Τὸν Μεγαίνετον Μάνην εἶπεν, οὐ πάντως βάρβαρον, ἀλλ' ἀναίσθητον καὶ μανικόν. *Meganetum Manem vocat, non omnino barbarum; sed stolidum & furiosum.* Allusit disertè versibus illis in *Avibus*.

> Οὕτως ὑμᾶς πάντες πρότερον μεγάλους ἁγνοὺς ἐνόμιζον.
> Νῦν δ' ἀνδράποδ', ἠλιθίους, μανᾶς.
> Ὥσπερ δ' ἤδη τοὺς μαινομένους,
> Βάλλουσ' ὑμᾶς, ——
> *Sic vos omnes prius magnos sanctosqe putabant,*
> *Nunc avtem mancipia, stolidos, insanos,*
> *Tanqam avtem jam furiosos*
> *Percutiunt vos.*

Ubi idem, ὄνομα δουλικὸν Μάνης, *nomen servile*, esse adnotat: Qod & aliunde satis patet. Sic enim Pherecrates ἐν Ἀγρίοις apud Athenæum *l. 6.*

> Οὐ γὰρ ἦν τότ' οὔτε Μάνης, οὔτε Σήκις οὐδενί.
> Ἀλλ' ἔδει αὐτὰς μοχθεῖν ἅπαντα τ' ἂν τῇ οἰκίᾳ.

A
> *Nullus erat tum Manes, avt Saca*: i. servus nullus;
> *Sed ipsæ sibi ancillabant matres familiæ.*

Antholog. *l. 3. c. 13.*

> Μάνης οὗτος ἀνὴρ ἦν, ζῶν ποτε. νῦν δὲ τεθνηκώς,
> Ἴσον Δαρείῳ τῷ μεγάλῳ δύναται.
> *Hic Manes* (i. e. servus) *dum vixit, erat nunc mortuus idem,*
> *Dario magno non minùs ipse valet.*

Qod personâ tantùm mutatâ, eoqe Darii loco substituto qi Darium ipsum pessundedit, Marcus Imperator *Comment. l. 6. sect. 23.* sic extulit;
B Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν καὶ ὁ ὀρεοκόμος αὐτοῦ, ἀποθανόντες εἰς τ' αὐτὸ κατέστησαν. *Alexander Macedo, ejusdemqe mulio, ubi obierant, eodem redacti sunt.* Græcis itaqe *Manes* nomen est servile: & peregrinum etiam, prout & *Manes* ipse. Siqidem Græcis, & Romanis etiam, servorum nomina pleraqe, avt gentilitia fuerunt, ut *Syrus, Davus, Saca, Geta*, avt peregrina saltem, qia è peregrinis servi plerumqe, ut *Manes, Midas, Babys, Tibius, Telus, Libanus, Apelles*, sive *Apella*. In hoc enim genere & istud censendum. Flaccus
C *Serm. l. 1. Sat. 5.*

> —— *credat Judæus Apella,*
> *Non ego.*

Nugantur verò, qi λεπόδερμον ἤτοι ἀπεψωλημένον. i. e. *verpum* sive *recutitum*, qasi *sine pelle*, designari opinantur. Frustraqe sunt pariter, ut qi *Apellis* à Latinis, sic qi *Mana* an *Manis* an *Manetis* vel *Manentis* etiam (nam tam variè enunciatur) nomen à Græcis deducunt. In qibus est Evstathius qi ad *Iliad. ε.* & rursus ad φ. Παρὰ τὸ μαίνεσθαι Μάνης ὁ δοῦλος, (qod & antiqis probatum asserit) ἔστι δὲ,
D διὰ τὸ μὴ φρενήρεις αὐτοὺς εἶναι, ὡς ἐπὶ πολύ. *Manem servum dictum* vult *ab insaniâ*: *qod ei plerunqe mente parum valeant.* Aliunde certè arcessendi sunt utriusqe natales. Proinde Μάνη affirmat Epiphanius lingvâ Babylonicâ σκεῦος, i. e. *vas* significare. Et certè Chaldæis Syrisqe מן & מאן & מאנא est σκεῦος *vas*: nec hinc tamen existimem *Manem* illum nomen sibi id adscivisse. Etiamsi ita censuerit Vir doctissimus Nicolavs Fullerus *Miscel. lib. 2. cap. 18.* At Casavbonus *ad Athen. lib. 13. cap. 5.* Phrygium esse statuit ex Machonis comici il-
E lis;

> Ἴσως δ' ἂν ἀπορήσειέ τις ὑμῶν ἅμα
> Τῶν νῦν ἀκροατῶν, ἥτις Ἀττικὴ γυνὴ
> Προσηγορεύετ' ἢ ἐνομίσθη Μανία.
> Αἰσχρὸν γὰρ ὄνομα Φρυγιακὸν γυναικ' ἔχειν,
> Καὶ ταῦθ' ἑταίραν ἐκ μέσης τῆς Ἑλλάδος.
> *Fortassis dubitaveris nec immerito qidem,*
> *Ex avditoribus qi nunc adsunt qispiam, qæ mulier Attica*
> *Est appellata & credita Mania.*
> F *Turpe namqe est Phrygium mulieris nomen,*
> *Meretricis, qæ in media sit orta Græcia.*

Μανίαν enim, α producta, cum in μανία corripiatur, tanqam à Μάνης masculo dictam: sicut & Latinis à *Manio* fœmininum *Mania*, de qo Varro Origin. l. 8. *Unde Mania Larum Mater, in carmine Saliari.* Accedit, qod Plutarchus *de Isid. & Osirid.* Phryges τὰ λαμπρὰ καὶ θαυμαστὰ τῶν ἔργων, *splendida & suspicienda qæqe*, Μανικὰ dicere à *Mane* qodam (qem & *Masden* alii) Phrygiæ Rege antiqo, qi virtute potentiâqe pollebat eximiè. Sed & Strabo *Geo-*
G *graph. lib. 7.* Ἐξ ὧν γὰρ ἐκομίζοντο, ἢ τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις ὁμωνύμους ἐκάλουν τοὺς οἰκέτας, ὡς Λυδὸν καὶ Σύρον. ἢ τοῖς ἐπιπολάζουσιν ἐκεῖ ὀνόμασι προσηγόρευον, ὡς Μάνην ἢ Μίδαν, τὸν Φρύγα, Τίβιον δὲ τὸν Παφλαγόνα. *Servis nomina imponebant, vel gentium earum unde advecti fuerant, ut Lydum, Syrum; vel apud gentes illas usitata, ut Phrygi, Manem avt Midam, Paphlagoni Tibium.* Petrus verò Siculus in *Hist. Manichæorum*, ex Catechistâ, puto, qi Cyrilli Hierosolymitani nomen, sed suspectum non immeritò, præfert, (apud hunc enim eadem verbis ferè totidem *Catech. 6.* reperiuntur) nomen Persicum esse tradit; qod eâ lingvâ ὁμιλίαν, i. e. *sermonem*, sive, *sermonis collationem ac dissertationem* significet: qasi ὁμιλητής τις ἀγαθὸς, *dialecticus bonus, & differendi peritus* haberi vellet. Danæus itidem

Per-

Persicum esse putat, in *Comment. ad August. de Hæres.* eo nixus argumento, qia *Persa Manes* ipse fuit. Qod tamen non est necessarium. Neqe enim scelesto illi ab origine suâ nomen hoc hæserat; sed ubi virus suum à Scythiano acceptum spargere ceperat, tum demum nomen sibi illud in dogmatis sui commendationem arripuit, cum alio ante nuncuparetur. De primævo nomine inter scriptores havd ita convenit. Avgustinus *Urbicum* ante vocatum refert: qod nevtiqam est vero simile, Persæ homini Latinum nomen à parentibus inditum. Sed Epiphanius, Socrates *Histor. Ecclesf. l. 1. c. 22.* Catechista superius pavlò indicatus, & Petrus Siculus in *Histor. Manich.* Κύβρικον ab origine dictum ferunt. Nam qod Theodoretus *Hæretic. Fabul. l. 1. c. 35.* indeqe (ut verisimile est) Svidas, *Scythianum*, dum servus esset, appellatum refert, vel est avtoris σφάλμα μνημονικὸν, qi qod Magistri & antecessoris erat, discipulo eidemqe successori adscripsit, vel librarii γραφικὸν ἁμάρτημα, qi pro *Cubrico Scythianum* substituerat. Ita enim præcise cum Catechista, tum & compilator ejusdem Historicus, Ἵνα μὴ τὸ τῆς δουλείας τοῦ Κυβρίκου ὄνομα ἐπονείδιστον ᾖ, ἀντὶ τοῦ Κυβρίκου, Μάνην ἑαυτὸν ὠνόμασεν. *Cubrici nomen* ἐπονείδιστον dicit, vel qia *probrosum* aliqid sonare videretur, vel qod servus adhuc cum esset, id ei nominis fuisset; unde conditionis servilis memoriam refricare videbatur: alioqi Hebraicam originem si agnosceret, poterat קבדיק vel קבריק σκεῦος κενὸν, *vas vacuum*, vel *ventrem* etiam *inanem* designare. Siqidem קב Hebræis *vas à cavitate* sic dictum, & inde mensuræ genus certum. 4 Reg. 6. 25. & קבת sive קובה & forma Syris magis familiari קובא (ut בוצרה בוצרא Βύρσα) *venter*, sicut κοιλία Græcis, eadem ratione sic dicta. Devt. 18. 3. & Num. 25. 8. Sed & כב & כובא Chaldaicè pro *vase vinario* usurpatur: & inde *cupa* Latinum promanasse vult Stephanus Gvichardus in *Harmon. lingv.* qum tamen orientales à Romanis mutuatos malit Fullerus noster; & vel ab Hebræo קיב pro *ventre* vel Chaldæo hoc pro *vase* nomen suum nebulonem istum traxisse. Babylonis certè, apud qos *Cubricus* iste, ex Socratis *Histor. l. 1. c. 22.* & natus & enutritus videtur, verisimile est familiare fuisse. Verum qamvis *Cubricus* illud Persicum esse detur, ut *Manes* etiam sit pariter, nihil est necesse. Probabile est, cum Christianis se cumprimis venditare vellet præstigiator iste, nomen aliqod adscivisse sibi, qo eis acceptum sese faceret. Nomen itaqe *Manes* ego Hebraicum esse existimo; eundemqe esse qod מנחם Judæis dicitur; qo nomine insigniti sunt, unus ex Regibus Israeliticis, 4 Reg. 15. 17. & è vatibus Evangelicis qidam, qi in Herodis avlâ educatus perhibetur. Act. 13. 1. nec non è doctoribus Judæis insignis qidam, qi in legis libros commentarios edidit. Sed & de sectâ Essæorum qidam, qem nobilem fecit regnum Herodi magno puero adhuc prædictum. Μανάημος is Josepho dicitur, *Antiq. l. 15. c. 13.* Qin & מנחם nomine Messiam insignitum iri, Judæos veteres tradidisse, ex *Talmud. cod. Beracoth*, & *Ecah Rabbathi*, sive Thren. 1. 2. monet Raymundus in *Pugion. fid. part. 2. c. 6. sect. 1.* De Rege Severus Sulpitius *Histor. sacr. l. 1.* *Mane* (vel, ut alii codices, *Manes*) *ereptum Sella imperium tenuit.* Ad qem locum Drusius; *Manaem, Manes, ut Joseph, Joses,* (Act. 4. 36. Ἰωσῆς) *avt Mane, ut Jose,* (Luc. 3. 29. Ἰωσῆ;) *sic Mariam* (מרים) *Maria: qæ & Μαριὰμ Lucæ dicitur c. 1. v. 27. Græci interpretes* Μαναὴμ, *Lucas* Μαναὴν *vocat. Syro enim fides non habenda videtur, qi* מנאיל *reddidit.* Par planè ratio vocabuli cum illo, Βοανεργὲς, Marc. 3. 17. h. e. בני רעם sive בנירעם sic enim Hieronymus *in Esaj. 62.* & in *Dan. 1.* *Benereem*, υἱοὶ βροντῆς *filii tonitrui. Græci*, inqit Drusius, *ad voces N. T. Comment. 2. c. 17. qibus nomen nullum in μ exit, vel abjectâ ultimâ, ut in* Μαρία, σ *addiderunt, vel* Mem *in* σ *mutatâ.* Nam ע *in* γ familiaris est mutatio, ut Γομόῤῥα; Ραγουήλ. Nec avdiendus Syrus, qi בני רגשי reddidit, acsi esset à רגש. Siqidem רעם aliud רגש nec hoc, sed illud *tonare* significat. Qo modo de Pericle Aristophanes *Acharn.* Ἤστραπτ', ἐβρόντα. Geminâ deniqe ratione Græci iidem ex Hebraico קרן κέρας fecere, *nun* vel abraso vel in σ verso, qod in *cornu* suo retinuere Latini. Ex *Cain*,

A Josepho Κάϊς; & *Abraham*, Ἀβραὰς, *Abrahas*, *Abrahæ*; *Adam*, *Adas*, *Ada*: adjici potest & qod in *Oraculorum* qæ Sybillis tribuuntur, *lib. 1.* Græcorum ᾍδης, ab *Adam* deformatus dicitur. Sic enim ibi legitur;

—— ἐπεὶ δ' αὖ ὑπεδέξατο ᾍδης.
Ἅδην δ' αὖτε κάλεσσαν, ἐπεὶ πρῶτος μόλεν Ἀδὰμ,
Γευσάμενος θανάτου, γαῖα δέ μιν ἀμφεκάλυψε.
Qos Orcus cepit; Grajis qi nomine dictus
Est Hades, qod eo primus descenderit Adam,
Vitâ defunctus, qando est tellure repostus.

B Sed & qod ᾍδης Græcorum esse Hebræorum אדמה *adamah*, contendit Hugo Sanfordus noster *de descens. Christi ad infer. l. 1. sect. 6. & 25.* qod luce qoqe clarius ut is esse fidentissimè asseverat, mihi tamen nondum persvasum est. Malim ab אדון *adon*, qod & אדני unde & Ἄδωνις, *Adonis*, cum eidem *ibid. sect.* 8. & 9. tum & Fullero *l. 1. c. 14.* Verum ista qomodocunqe se habeant, de usu ipso ex aliis liqidò constat. *Manes* ergò Hebræorum *Manahem*, sive *Manaem* fuerit, deflexione non insvetâ. *Hieroboam*, *Hieroboas*, *Hieroboa*, de qibus V. Cl. Grotius *ad Matth. 1.*
C 16. sed & Drusius idem *præter. l. 2.* Verum qæri potest ulteriùs, qâ de cavssâ potissimum, nomen hoc sibi impostor ille arrogaverit. Eam ex meâ mente sic habeas. Παράκλητον Christus suis missurum se pollicitus est *Spiritum* utiqe *Sanctum*, qi necessariam veritatem omnem eos esset edocturus. Joan. 14. 26. & 16. 13. Inde ansam arripiebant tenebriones vafri, qo somnia ac deliria sua Christiano populo efficaciùs obtruderent, pro *Paracleto* isto venditandi sese: qo modo ante Dei Filium carne humanâ indutum pro *Messiâ* à vatibus sacris prænunciato, atqe Deo pro-
D misso, nebulones non unus & alter tantùm se gesserant, donec fravde detectâ cum sectatoribus suis malè mali perissent. Primus enim Simon ille Samaritanus, qo apud cujusqe sectæ ac religionis homines gratiam dogmati suo conciliaret, apud Samaritanos suos pro *Deo Patre*, apud Judæos pro *Filio*; apud Christianos Helenam scortum suum pro *Spiritu Sancto* venditabat: ut avtor est Epiphanius *Hæres. 21.* Nec secùs Montanus, cum scortillis suis Priscâ & Maximillâ, pro *Paracleto* se ferebat à Christo promisso. Epiphanius *Hæres. 48.* & Avgustin. *de Hæres. c. 26.* Ter-
E tullianus etiam *de virg. veland. c. 1.* & *adv. Prax. c. 1.* & *de jejun. c. 1.* Hos ergo cum imitari in animo haberet *Cubricus* iste, ἔλεγεν ἑαυτὸν εἶναι τὸ πνεῦμα, τὸ παράκλητον, *Spiritum Paracletum* sese esse jactitabat. Epiphanius *Hæres. 65.* Et Socrates *Hist. Eccl. l. 1. c. 22.* Ἑαυτὸν Παράκλητον ὀνομάζει. *Paracletum se nuncupat.* Hieronymus adversus Vigilant. l. 1. *Sicut aliæ hæreses Paracletum in Montanum venisse contendunt, & Manichæum ipsum dicunt esse Paracletum.* Disertissimè Avgustinus Hæres. 46. *Promissionem Christi de Paracleto Spiritu Sancto in Manichæo dicunt esse completam.* Et
F contra Favst. l. 13. c. 17. *De Christo, cujus jam nomen ubiqe dulciter clarum est, Manichæum semper commendare conati, ut hoc melle scilicet venenati sui poculi labra perungerent. Cum enim Christus promiserit suis, missurum se Paracletum, i. e. consolatorem vel advocatum, Spiritum veritatis, per hanc promissionis occasionem, hunc Paracletum dicentes esse Manichæum vel in Manichæo, surrepunt in hominum mentes, ignorantes, ille à Christo promissus, qando sit missus.* Qod & idem habet de utilit. credend. c. 3. Petrus item Siculus; *Scythianum Deum patrem, Buddam Dei filium è virgine na-*
G *tum, se verò Spiritum Paracletum, esse dicebat.* Sed nec munus tantùm & potestatem, sed muneris qoqe nomen, & potestatis indicem appellationem, assumere sibi gestiebat. Ut etiam hac ratione populo simplici minùsqe cavto faciliùs imponeret. Respondet avtem τῷ παρακλήτῳ qodammodo τὸ מנחם. Nam & τὸ נחם qatenus *consolationis* significatum obtinet, Græci interpretes plerunqe per verbum παρακαλεῖν reddunt: & נחמה cum reliqis inde deductis nominibus *consolationem* significantibus, per παράκλησιν. qin & Jobi 16. 2. מנחמים *consolatores*, παρακλήτορας verterunt.

In hac avtem meâ de Hæresiarchæ illius appellatione conjecturâ non mediocriter sum confirmatus, ubi in summi illius, qod multis post ista à me scripto consignata an-

nis in publicum prodiit, elaboratissimo atqe accuratissimo opere Chronologico, Jacobi Præsulis Armachani, viri in qo eruditionis omne genus, lectionis immensæ, judiciiqe acerrimi dotes eximiæ, cum pietate, humilitate, candore, comitate unâ commissæ de primatu secum invicem contendunt, dum in amicitiæ tesseram dono liberaliter datum evolvo, ad *annum mundi* 3232. Severo utriqe prælucente, in hæc verba reperirem; *A Severo Sulpitio lib. 1. Historiæ sacræ* Manes *hic appellatur*; (Rex utiqe Israeliticus ille) *eodem qo* Manes, *vel* Manichæus *Hæresiarcha nomine: utriusqe vero nomen* paracletum *sive* consolatorem *significat.* Nec inficias tamen iverim, τὸ παράκλητος in Evangelio *Advocatum* potiùs, qam *consolatorem* sonare. Nam (qod & Majum nostrum olim monuisse memini) παράκλητος formam non ἐνεργητικὴν, sed παθητικὴν gerit: diciturqe ὁ παράκλητος, ἀπὸ τοῦ καλεῖσθαι εἰς τὸ παρίστασθαί τινι, *qi ad hoc vocatur ut assistat alicui.* Itaqe Ulpianus, ad illud Demosthenis *adversus Æschin. de malè obit. legat.* Αἱ τῶν παρακλήτων αὗται δεήσεις καὶ σπουδαὶ, τῶν ἰδίων πλεονεξιῶν ἕνεκα γίγνονται. *Advocatorum supplicationes & contentiones istæ, lucelli proprii cavssâ instituuntur.* Τῶν παρακλήτων, inqit, ἤτοι τῶν ἐκ παρακλήσεως ἐλθόντων συνηγορεῖν. *Paracletorum, sive eorum, qi ad eorum, qorum res agitur, advocationem, sive compellationem, oraturi adsunt.* Itaqe Beza qamvis *Confess. c.* 4. *sect.* 52. *Spiritum Sanctum, qasi consolatorem, Paracletum dici* tradat, curqe ita dicatur, pluribus exponat; in versione tamen, qam posteà adornavit, παράκλητον perpetuò *advocatum* reddidit. Tertullianus etiam *adversus Prax. cap.* 9. & *de Monogam. cap.* 3. qanqam *de Pudicit. cap.* 19. idem, *exoratorem.* Qin & vetus interpres *Advocatum* vertit, in Joannis Epist. 1. cap. 2. vers. 1. cum in Evangelio *Paracleti* vocem retineat: nec erat qod interpretes nostri in historiâ Evangelicâ aliter qam in Epistolâ exprimerent. Avgustinus *in Joan. tract.* 74. *ad c.* 14. *v.* 16. Qod ait, *Rogabo patrem, & alium Paracletum dabit vobis; ostendit & seipsum esse Paracletum. Paracletus enim Latinè dicitur Advocatus: & dictum est de Christo: Advocatum habemus ad patrem Jesum Christum justum.* In eundem sensum usurpant & Doctores Talmudici. In *Pirke Aboth*, sive *dictis Patrum*, *l.* 4. *c.* 11. *R. Eleazar Jacobi filius dixit*; העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד והעובר מצוה אחת קנה לו קטיגור אחד ubi Scholiastes: פרקליט מלאך מליץ טוב *Paracletum, angelum, oratorem bonum.* Et R. Judas in lib. *Musar* dictum hoc idem lavdans מליץ טוב שיליץ בערו *Oratorem bonum, qi pro ipso peroret, qi cavssam suam apud Deum dicat, agat. Qi legis*, inqit, *præceptum unum observat, is* παράκλητον *advocatum unum acqirit sibi: at qi præceptum unum violat, is* κατήγορον *accusatorem unum acqirit sibi.* Vocabula Græca utrobiqe adhibuit, & *categoro* sive *accusatori paracletum* opposuit: qo modo סניגור συνήγορον Camius in *explicatione visi Ezekieli oblati*, verbis illis, קטיגור נעשה סניגור h. e. Ὁ κατήγορος ἐγένετο συνήγορος. *Advocatus sive patronus factus est, qi accusator fuerat.* Et contra in *Vaikra Rabba*; שנעשה לו אוי קטיגורו סניגורו *Væ illi, cujus advocatus sit accusator ipsius.* Sicut & ὁ παράκλητος τῷ κατηγόρῳ opponitur passim apud Græcos oratores, Demosthenem nominatim loco superius indicato, nec secus usurpasse videtur Chaldæus Jobi 16. 20. ubi Hebraicum מליץ eadem voce reddidit. Cæterum doctores Christiani ita plerunqe acceperunt; ac si παράκλητος *consolationis* sensum in se contineret, & Hebræorum מנחם responderet: Origenes *de principiis l.* 2. *c.* 7. *Paracletus qod dicitur Spiritus Sanctus, à consolatione dicitur. Si qis namqe de Spiritu Sancto participare meruerit, cognitis ineffabilibus sacramentis, consolationem sine dubio & lætitiam cordis assumit.* Epiphanius ubi *paracleti* promissionem in Apostolis per Spiritum Sanctum, non in Manichæo, impletam ostendit; Ἐπεκάθιζε τὸ Πνεῦμα ἐφ' ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἕκαστος διὰ τοῦ Πνεύματος παρεκαλεῖτο. *Insidebat eorum unicuiqe Spiritus, & ejusdem operâ singuli consolabantur.* Joannes Chrysostomus *in Joan. Orat.* 75. Συνεχῶς δὲ παράκλητον καλεῖ, διὰ τὰς συνεχούσας αὐτοὺς τότε θλίψεις. *Paracletum subinde vocat, ob afflictiones, qæ tunc ipsos constrictos tenebant. Consolabuntur ergo Spiritu Sancto, qi maximè propterea paracletus nominatur.* i. e. *consolator.* Avgustinus de serm. Dom. in mont. lib. 1. & in Joan. tract. 94. *Consolator ergo ille, vel advocatus; utrumqe enim interpretatur qod est Græcè paracletus, Christo abscedente fuerat necessarius.* Isidorus Hispalensis Origin. l. 7. c. 3. *Spiritus Sanctus, qod dicitur paracletus, à consolatione dicitur.* παράκλησις *enim Græcè, Latinè consolatio dicitur. Christus enim eum Apostolis lugentibus misit, postqam ab eorum oculis ad cœlum ascendit: Consolator enim tristibus mittitur; item paracletus, pro eo qod consolationem præstet animabus.* qi subjungit tamen; *Alii Paracletum Latinè oratorem vel advocatum interpretantur.* Et cap. prægresso: *Paracletus Græcum est, qod Latinè dicitur advocatus: qod nomen & Christo & Spiritui Sancto tribuitur.* Ita παράκλητος nunc מליץ illis, nunc מנחם Proinde qemadmodum Jesum Christum falsò impièqe calumniabatur Marcion ille perditissimus, referente *adversus eundem, lib.* 3. *cap.* 15. Septimio) *solenne apud Judæos & familiare nomen sumpsisse, qo expectabili apud eos nomine, in ipsorum fidem irreperet.* Ita reverà, qo fucum meliùs faceret scelestus iste, Μάνης & Μανιχαῖος dici se voluit, qod utrumqe τὸ מנחם ad formulam Græcam deflexum, havd infœliciter exprimit, qo pro *paracleto* illo exciperetur fidentius, cujus nomen gerere videbatur.

Qin & aliis dispiciendum dimitto, an non tale qid & Saracenus ille Impostor machinatus sit, cum *Machmetis* an *Muchammedis* sibi nomen imposuit. Etiamsi enim מחמד Arabicè *celebrem* & *lavdabilem* significare dicatur: potuit tamen Impostor ille, qo gentibus se missum, prout Judæis Jesum, (hoc enim disertè professus est) isto nomine eo fine se insignivisse, ut videri posset is esse, qem חמדת כל הגוים *gentium omnium desiderium*, sive *gentibus universis desideratum*, vates sacri nuncupaverant. Hagg. c. 2. v. 7. Nec abscedit hinc multum Johannes Hottingerus, cujus in *Thesavr. Philolog. lib.* 1. *cap.* 1. *sect.* 9. hæc sunt: *Vox* מחמד *ab Hebræo-Arabico* חמד *desideravit, amabilis, desiderabilis fuit.* ut idem sit, איש חמודות Græce ἐράσμιος, Latine *Desiderius. Ingenium nempe præstigiosus Agyrta secutus est omnium Hæresiarcharum, qibus nominis affabilitate alios in sui admirationem pellicere solenne fuit.* Hæc ille. Interim viri doctissimi, qem supra lavdavimus, Fulleri nostri de hæretici illius nomine sententiam non celabo. Vult ergo ille non *Manis* sectatores, sed *Manem* ipsum *Manichei*, sive *Mannichei* nomen sibimet indidisse; nec id qasi *manna fundentem*, qod Avgustinus avtumavit, sed si Manichæus dicatur, qasi *vas*, sive *instrumentum vivum*: מאנא חיא qod optimè illi competat: qum servus omnis sit ὄργανον ἔμψυχον, ut Aristoteles *Polit. l.* 1. *c.* 4. vel, si *Mannichæus* per duplex [*n*] scribatur, qasi *manna vitæ*, sev *manna vivum* denotaret: hoc esse enim מנא חיא. *Cum enim*, inqit, *Agyrta execrabilis ille, non tantum pro Christo se coli vellet, qi manna verum & panem vivum se dixerat*, Joan. c. 6. v. 32, 51. *sed & tanqam Spiritum illum à Servatore promissum sese prædicaret; qi tanqam manna è cœlo depluit, & vivificandi vim insitam habet; ideo nomen istud sibi adoptavit: qod horum utriqe scilicet commodissimè competeret.* Et reverà Evsebius Hist. lib. 7. cap. 31. Χριστὸν αὐτὸν μορφάζεσθαι ἐπειρᾶτο. *Christi ipsius formam qandam sive personam induebat.* Sed hoc qâ ratione? aliqando enim *Spiritum Sanctum Paracletum esse semet prædicabat*: aliqando verò, qo modo Christus, *duodecim sibi pravitatis novitiæ consortes adsciscebat.* Christum itaqe in qibusdam imitari volebat. Sed pro *Paracleto*, non pro *Christo*, sese venditabat. Neqe consentaneum erat, ut unus idemqe *Manes*, & pro *Paracleto* à Christo promisso missoqe, & pro *Christo* qoqe ipso, à qo is & promissus fuerat & mittendus erat, haberi se affectaret. Porro *Christum* potiùs, qam *Paracletum* prædicanti sese, nominis id conveniret. Qanqam avtem Avgustinus *contr. Epist. fundam. c.* 8. suspicari se ait, *Manichæum pro Christo se coli velle.* At Manichæus ipse in *Epistolæ* illius *Epigraphe*, qo modo & apud Epiphanium, in *Epist. ad Marcellum*; non *Christum* se, sed *Jesu Christi Apostolum* indigetat. deniqe & Μανιχαῖον Græci, & *Manichæum* scribunt Latini (non

Mar-

Μανιχαῖον, avt *Mannichaeum*) qod ad מנחם Hebraicum propiùs accedit, estqe & deductio facilior, & simplicior notatio.

CAPUT XXXVI.

Epiphanius locis haud pavcis illustratus, emendatus, restitutus. ἅπτεσθαι, θιγγάνειν, ψαύειν, ψάλλειν, ἐπαφᾶσθαι, ψηλαφᾶν, *de musicis instrumentis usurpata. Latinis itidem* tangere, attingere, κρέκειν, πλήττειν, ἐπιπλήττειν, pulsare, increpare. θίξις, ἡ κρουστική, *Plutarcho qid: is ex conjecturâ emendatus.* ψηλαφητὰ, tactilia. נגינות pulsatilia. נחילות inflatilia. κελεφὸς, leprosus, elephantiacus. κελεφία, lepras, elephantiasis; ex ἐλέφας *corrupta videri.* μυογάλη, *qid. Alexidis & Laertii versus de Pythagoreâ ab animatorum esu abstinentia. Anima una eademqe rerum omnium, Manichao. Ejusdem περὶ μεταγγισμῶ, καὶ περὶ ψυχῶν διαπορθμείας, ac de* Sole ac Lunâ, deliria. *Veritatis constantia; falsitatis inconsistentia. Bajulus Manichaeorum qi terram sustineat, ut Atlas cœlum: terra-motus unde illis. Defunctorum in exeqiis ciendorum ritus.* Verba novissima, *qenam.* γνωστὸς, *&* γνωτὸς, *Epiphanio diversa. Origenis de corporis resurrectione, dogma ἑτερόδοξον. Corpora nostra in fluxu jugi.* Dentium stridor, *apud inferos qalis.* ἔκφρων, amens, ebrius; σώφρων sobrius. *Phidias qâ arte simulacro perennitatem conciliare voluerit. Saturni simulacrum oleo repletum. Granum nudum qod seritur, qâ specie resurgat.* μανθάνειν *&* διδάσκειν *tam* docere, *qam & discere, utrumqe.* Μακρὸν τῶ ἀκάνθης πλύνειν τὸ πρόσωπον; *Proverbium.* Odiosa pompa Circensibus. *Epiphanius ex Photio, Photius ex Epiphanio sæpiusculè vicissim emendati. Dicta qædam Pavlina à Methodio secius accepta.* Homo qadratus, *qis dicatur.* σκιμβῆναι, *vox proba, qid. Epiphanius ex Irenæo emendatus. Sortibus rex in symposiis designatus, & in Saturnalibus itidem.* Βασιλίνδα, *ludi genus. Marcianorum ritus.* Συμψέλιον, subsellium. Ἀμβακοῦμ, *&* Σαμψαῖοι. *Mel ictericis & febricitantibus amarum. Verba Mic. 2. 7. illustrata, ex Dione Prusæo. Nestoris dictio qalis in se, qalis Agamemnoni & Achilli.* ὡ ὑπὸ *ellipsis. Ex Job. 12. 11. & 34. 3. firmata Epiphanii lectio recepta. Casavbonus & Grotius in Epiphanio interpretando lapsus uterqe. Spanhemius itidem, illum secutus. Epiphanius optimus sui interpres. De Mariâ sortito nuptum datâ fabula, errore gemino ab Epiphanio suffulta. Coacta nimis Matth. 1. 25. ab Epiphanio data interpretatio. De Chrysippi & Cleanthis dogmate, qid Epiphanius. Cardinum, nisi verum, nullum. Hoc sapientis solius. In Imperatorum serie recensendâ corruptelis variis tollendis mutua ab Epiphanii scriptis sibi invicem collatis suppetia.* Holosphyraton. *qid:* ὁλοσφυρία, *qid. Maria in Christi concepta, ut tellus, ut vellus. In frugibus resurrectionis icon. Jupiter omnium mulierum vir.* Ancoratus *ex* Arcula, *Arcula ex Ancorato, restituta.*

EX Sectarum harumce nominumqe, qæ earum avtores primi sibi imposuerant, occasione, Epiphanii loca qædam vel illustrare, vel emendare conabimur. In *Hæresi* 48. qæ est *Montanistarum*, *sect.* 4. Montani qædam in hanc sententiam verba producit: Ἰδοὺ ἄνθρωπος ὡσεὶ λύρα, κἀγὼ ἐφίπταμαι ὡσεὶ πλῆκτρον. ὁ ἄνθρωπος κοιμᾶται, κἀγὼ γρηγορῶ. ἰδοὺ Κύριός ἐστιν ὁ ἐκστάνων (in marg. Reg. ἐκστάζων. Sed legendum ἐξιστάνων) καρδίας ἀνθρώπων, καὶ διδοὺς καρδίας ἀνθρώποις. Qæ Petavius sic vertit, *Ecce homo tanqam lyra, ego verò tanqam plectrum volo. Homo dormit; ego verò vigilo. Ecce Dominus est, qi corda hominum in stuporem vertit, & corda dat hominibus.* Et pavlo post; Τὸ γὰρ εἰπεῖν, ἐφίπταμαι, καὶ πλήσσω, καὶ γρηγορῶ, καὶ ἐξιστᾷ Κύριος καρδίας ἐκστατικοῦ ῥήματα. Petavius. *Atqe hæc ipsa verba, volo, & percutio, & vigilo, & Dominus corda in stuporem vertit, furiosi hominis verba sunt.* At tu meo periculo rescribas, ἅπτομαι, & ἐφάπτομαι. Ecqid enim cum alis

A avt volatu plectro? Vertasqe licet, *Ecce homo est instar lyræ, qam ego, plectri instar, tango.* Et, *Verbo enim illa*, Tango, *& ferio; & corda externo, sive in furorem ago, sunt externati, sive furore perciti.* Ita ille,

Assuetam digitis pollice tange lyram.

Lyram tangere eadem mente dixit, qâ Græci ἅπτεσθαι, θιγεῖν, ψηλαφᾶν. Et qâ, *pollice chordas pulsare* Statius *l. 5. Sylv. 5.* Ita planè Epictetus *Dissert. l. 3. c. 16.* Ἔχει δὲ ὑμῶν προσενεδρεύειν, οἷον ὁ κιθαριστὴς τὴν λύραν λαβὼν, ὡς ἅψηται ἀψάμενος τῶν χορδῶν, γνώσεται τὰς ἀσυμφώνους. *Citha-* B *rista peritus, lyrâ sumptâ, statim ac chordas tetigerit, qanam absonæ sint, deprehendit.* Et de Masurio Athenæus *l. 14.* Περὶ τὴν μουσικὴν ἐνδιατρίβων ἀεί. ἅπτεται καὶ τῶν ὀργάνων. *Musica operam assiduè navat; & organa fœliciter tangit tractatqe.* Evstathius ad Iliad. ζ. Τὸ ψηλαφᾶν λέξιν μουσικὴν εἶναι, καὶ κυρίως ἐπὶ χορδῶν λέγεσθαι. *Esse musicum vocabulum, & de chordis primariò usurpari.* Et rursus ad Iliad. λ. Τὸ ψηλαφᾶν κυρίως τὸ ψάλλειν ἐπαφώμενον χορδῶν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, ψαύειν χερσί. *Ψηλαφᾶν est primariò psallere chordas attingendo, vel qod idem est, manu tangendo.* Ut C τὸ ψάλλειν qoqe παρὰ τὸ ψῶ, τὸ ἅπτομαι ortum habeat; qod & alibi non semel monuit: Ψαύειν, & ἐπαφᾶσθαι, dixit, qod ἅπτεσθαι & ἐφάπτεσθαι, Montanus & Epiphanius. Idemqe Polluci, *lib. 4. c. 8.* πλήττειν & ἐπιπλήττειν. unde πλῆκτρον, *plectrum.* Naso *Epist.* 3.

—— *digitis increpuisse lyram.*

Ἐπιπλῆξαι.

Sicut avtem παρὰ τὸ ψηλαφᾶν, ψηλαφητὰ instrumenta musica, qæ vel plectro vel pollice, sive digitis tanguntur; qasi *tactilia* dixeris. Ita παρὰ τὸ ἅπτεσθαι καὶ καθάπτεσθαι D τὰ καθαπτά. qæ & ἔντατα, τῶν ὀργάνων, *tactilia organa* Athenæo *lib.* 4. qæ τῶν ἐμπνευστῶν προκρίνει, *inflatilibus præferre*, ait Aristoxenum: sed & παρὰ τὸ θιγεῖν, sive θιγγάνειν, qod idem valet; & θίξις *actio*, *qâ tanguntur* ejusmodi organa; qam θίξιν (ἀκροθιγῆ, forsan) ἢ κρουστικὴν καταφαίνεσθαι postulant Musicorum filii, avtore Plutarcho in *monitis politic.* qanqam τὸ κρέκειν, sicut & *pulsare* Latini, tam de eis usurpant, qæ bacillis cæduntur, qalia sunt *tympana*, qam & de eis qæ digitis plectroqe leniùs attinguntur: & Hebræi τὸ נגינות qasi *pulsatilia* dixeris, E genus utrumqe comprehendere videtur: à qibus distingvuntur נחילות τὰ ἐμπνευστὰ, *inflatilia*.

Ibid. sect. 12. ἡ γὰρ λέγουσα, Μὴ ἀκούετέ μου, δῆλον τὸ ἀνθρώπινον ἔλεγε. deest ὅτι. τὸ ἀ. τ. *Qæ dicit, Ne avdiatis me, patet qod humanum qiddam dicit.*

Ibid. sect. 15. τὸ μὲν ἰὸν, καὶ τὰ ἀγκιστρώδη τῶν ὀδόντων αὐτῆς φάρμακα ἐν τῷ τῆς ἀληθείας ἡ σταυρῷ ξύλῳ καταθλάσαντες, τῷ αἱμοῤῥοΐᾳ ἐχίδνῃ ἐοικυῖα, ἧς ἡ λύμη τῶν δεδηγμένων παντὸς ἡ σώματος ἐκκρίνει, καὶ οὕτως τὸν θάνατον ἐκβάλλει. Nec integra, nec sincera ista meritò censet Peta- F vius: in ne ipso secundo aliqid desiderari monet; sed qod suppleatur, nihil designat. In tertio αἷμα deesse avtumat. in novissimo, εἰς τὸν ϑ. ἐμβάλλει, legi postulat. De αἷμα interserendo, assentior planè. in novissimo εἰς interjecto nihil est opus. sufficit, οὕτως τὸν θάνατον ἐμβάλλει. peritqe dicti ex parte venustas, si εἰς τὸν θάνατον legas. *Sangvinem*, inqit, qæ est vita animantis, Gen. cap. 9. vers. 4. & Levit. cap. 17. vers. 11. 14. *exhavrit, & istius qasi vice mortem immittit.* Cæterum pro λύμη λύμη legendum, καὶ τυφλὸν δῆλον. nec in prioribus qicqam desiderabitur, si pro G καταθλάσαντες, καταθλάσαντος (nam qid facturus sit in inseqentibus, præmonet) pro ἐοικυῖα ἐοικυίας legeris. *Hujus*, inqit, (qæ seqitur, nimirum) *hæreseos virus, dentiumqe ejusdem hamata pharmaca veritatis crucis Dominicæ ligno comminuturi, hæmorrhoæ viperæ speciem gerentis, cujus pestis eorum, qos momorderit, è corpore sangvinem omnem excernit, eaqe ratione mortem immittit.*

Epiphanius idem Hæresi 66. qæ est Manichæorum, sect. 9. ζῶα ἄψυχα καὶ μεταμψύχωσιν, qas cum Pythagoricis communes habebant Manichæi, Manichæi ipsius verbis his narrat: εἴ τις, φησὶν, ἐφονευσεν ἄνθρωπον, μετὰ τὴν σωματος ἀπαλλαγὴν, αὖθις κατακρίνεσθαι τὴν αὐτοῦ ψυχὴν εἰς κελεφὸν σῶμα, ἢ εἰς μυῶν, εἰς ὄφιν, ἢ τι ποιητὸν αὐδὴς ἐσεσθαι, ὅπως καὶ ἐφονευσεν. Petavius: *Qi hominem occiderit,*

 ubi

ubi ex hac vitâ decessit, in celephi corpus demigrat, avt muris, avt serpentis, avt aliud deniqe sit ejusmodi, qale id est qod interfecerat. Vox κελεφὸς corruptelæ suspicionem istic Petavio injecerat, donec animadverteret; eandem rursus adhiberi infra, sect. 28. ubi ista reperiuntur. Ἐὰν δὲ ἡ πεφονευκυῖα ψυχὴ, εἰς κελεφῶν σῶμα μεταφέρεται. ἐὰν δὲ θερίσασα εὑρεθῇ, εἰς μογιλάλους. qæ vir doctissimus sic reddidit: *Ac si homicidium anima perpetraverit, in celephorum corpus transfertur: si messuisse deprehendatur, in balbos ac lingvâ præpeditos.* Vocem κελεφὸς retinuit, qia qid id vellet, nesciebat, donec Græcos qosdam consuluisset, à qibus didicerat vulgari Græcorum idiotismo κελεφὸν appellari τὸν λεπρὸν & κελεφίαν λέπραν; qo vocabulo itidem usus est Epiphanius hæres. 55. sect. 9. εἰς λώβησιν κελεφίας. Mihi avtem videtur, ἀπὸ τοῦ ἐλέφας corruptum utrumqe. ἐλέφας enim Græcis cum animal ipsum, tum & morbum qendam designat; qem usitatiùs ἐλεφαντίασιν, sed & ἐλεφαντίαν, avtore Celso, *l.* 3. *c.* 25. nuncupant, inde dictum, qod *elephantis corio* corpus reddat consimile. multa enim etiam magis depravata retinet Græcorum idiotismus vulgaris. Estqe *Elephantiasis* ista *lepra* qædam, eaqe omnium deterrima ac teterrima: unde & τὸν λεπρὸν nunc *leprosum*, nunc *elephantiacum* reddidit Petavius, infra sect. 57. atqe ego certè ante lectum Petavii illud existimaveram, ἐλέφαντος altero loco, ἐλεφαντίας altero restitui debere: eo magis, qia animalis genus aliqod τοῦ κελεφῶν nomine designari avtumabam: qam opinationem denuò ferè excusserat locus ille, qo οἱ κελεφοὶ καὶ οἱ μογίλαλοι in μεταγγισμῷ Manichæorum illo pariter ponuntur. Itaqe cum Petavio de hoc gemina ego planè sensissem: nisi & μογιλάλων illud nec citra cavssam id suspectum haberem. Qum havd ita multò post dicatur, ἀνάγκη αὐτοὺς (τοὺς θεριστὰς) μεταγγισθῆναι εἰς χόρτον, ἢ εἰς φασήλια, ἢ εἰς κριθὴν, ἢ εἰς στάχυν, ἢ εἰς λάχανα, ἵνα θερισθῶσι, καὶ κοπῶσι. *Messores necessariò in fœnum, vel phaseolos, vel hordeum, vel spicam, vel olera transfundi, ut metantur succidanturqe.* Etiamsi enim Manichæi dogmata, qod & Epiphanius non semel monet, sint ἀσύστατα, τῶν μὲν πρώτων τὰ δεύτερα καταλυόντων, τῶν δὲ δευτέρων παρὰ τὰ πρῶτα φθεγγομένων. *Parum sibi constent, prioribus qidem posteriora destruentibus, posterioribus avtem à prioribus diversa sonantibus.* In isto tamen vix est, ut tam subitò desultoriam egerit, avt sui oblitus fuerit, cum εἰς κελεφῶν σῶμα, ἢ εἰς μῦν, ἢ εἰς ὄφιν diceret, ut non animal aliqod κελεφῶν nomine designatum vellet. Perpendant itaqe eruditi, an non pro μογίλαλοι & μογιλάλων, μυγαλαῖ & μυγαλῶν legendum sit. μυγαλὴ enim est Dioscoridi *lib.* 2. *cap.* 72. qæ freqentiùs μυγαλέη & μυγαλῆ dicitur, *mus araneus.* Hypothesi certè Manichæanæ qam aptissimè conveniret, cum *mures agrestes* (è murium avtem genere *esse mygalen*, sive *myogalen* nomen ipsum indicat) etiam messes populari tum Plinius scribat *lib.* 10. *c.* 65. tum & experientia attestetur. ut *messores* in *mygalas* transire rationibus Manichæanis apprimè consentaneum sit. Ego itaqe in conjecturâ pristinâ persto κελεφὸν Manichæis *elephantem* denotare, & κ præfixo ab ἐλέφας deductum, qemadmodum & Græcis ipsis ab ἴω, κίω, ab ἐλεύθω κέλευθος & Latinis ab αὐλὴ *cavla.*

Cæterum de sensu ac versione verborum dictorum, est in qo Petavio assentiri non possum. Ac primò periochæ prioris verba prima sunt vitii manifestaria; novissima etiam suspecta meritò. legendum omninò, non εἴ τις ἐφόνευσεν ἄνθρωπον, neqe enim de *homicidio* agitur propriè sic dicto; sed εἴ τι ἐφόνευσεν ἄνθρωπος, *si qis homo qicqam necaverit.* hoc monere poterat, qæ præcesserant, de esu animantium, τὸν ἐσθίοντα σάρκας, ψυχὴν ἐσθίειν. καὶ εἶναι αὐτὸν ἔνοχον καὶ αὐτὸν τοιοῦτον ἢ γενέσθαι. *cum qi carnibus vescitur, etiam animam manducare: eiqe pœnæ obnoxium fieri, ut in ejusmodi qidpiam & ipse vertatur.* Ut frustra fuerit ille apud Alexin Comicum in Atticâ, qi superstitioni Pythagoricæ satis se fecisse avtumabat, qia nihil comederet, qod non priùs animâ destitutum esset. Versiculos, qia festivi sunt, prout Athenæus *lib.* 9. retulit, adscribere non pigebit. in argumento enim ridiculo ridere nevtiqam fravdi fuerit. hi sunt:

Ὁ πρῶτος εἰπὼν ὅτι σοφιστὴς οὐδὲ εἷς
Ἔμψυχον οὐδὲν ἐσθίει σοφός τις ἦν.
Ἐγὼ γὰρ ἥκω νῦν ἀγοράσας οὐδὲ ἓν
Ἔμψυχον. ἰχθῦς ἐπριάμην τεθνηκότας
Μεγάλους, κρεάδια δ᾽ ἀρνὸς εἰσί τι πίονος,
Οὐ ζῶντος. οὐχ οἷόν τε γάρ. τί δ᾽ ἄλλο; ναί.
Ἧπάρ ποτ᾽ ὀπτὸν προσέλαβον τούτων ἐὰν
Δείξῃ τις ἢ φωνήν τιν᾽ ἢ ψυχὴν ἔχον,
Ἀδικεῖν ὁμολογῶ, καὶ παραβαίνειν τὸν νόμον.
Qi primus dixit neminem sapientium
Animatis vesci, sapiens ante alios fuit.
Ego de foro nunc venio, nec qicqam affero
Animatum: pisces emi, verum mortuos,
Ingentes, deinde pingvem agninam: sed nec hæc
Vivebat. nam qi posset? nunqid præter hæc?
Aliqid, bene tostum jecinor. esse in rebus his,
Qod habeat vocem avt animam si qis docuerit,
Commisi in legem, nec supplicium deprecor.

His consentanea sunt & Laertii illa, qibus se cum aliis qibusvis Pythagoræ ejusdemqe asseclis hac in parte pares facit:

Οὐ μόνος ἐμψύχων ἀπέχες χέρας. ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς,
(Τίς γὰρ, ὃς ἐμψύχων ἥψατο;) Πυθαγόρα.
Ἀλλ᾽ ὅταν ἑψηθῇ τι, καὶ ὀπτηθῇ καὶ ἁλισθῇ,
Δὴ τότε, καὶ ψυχὴν μὴ ἔχον, ἐσθίομεν.
Nos qoqe, non solus tu animatis abstinuisti,
Pythagora. ecqis enim nostrum animata vorat?
Verum ubi qid tostum, avt elixum est, ac sale sparsum;
Tunc edimus; cum jam spiritus omnis abit.

At verò Manichæus, sapientum octavus, etiam cum mortuorum carnibus animam, qæ jam excesserat, unâ esitasse, nocte utiqe etiam illuni qavis clariùs demonstrasset. Sed ad Epiphanium, ejusdemqe interpretem redeamus. Erroris poterant monere & verba novissima, etiamsi nec illa sana prorsus videantur. ἢ τι τοιοῦτον αὐθις ἔσεσθαι, ὁποῖος καὶ ἐφόνευσεν. *Si tale qid futurus est, qale id qod necaverit;* qi *hominem occiderit*, qo modo *in murem*, vel *angvem transire* dicitur homicida? sed sensus utrobiqe clarus est satis. qem & omninò firmat, qod sect. 28. dicitur, ἐάν τις φονεύσῃ ὄρνιθα, ὄρνις ἔσται. εἴ τις φονεύσει μῦν, καὶ αὐτὸς μῦς ἔσται. *Si aviculam qis necaverit, avicula futurus est; si murem, mus & ipse erit.* tantum pro ὁποῖος, ὁποῖον legendum, ut respondeat τῷ τοιοῦτόν τι. Itaqe & in periochâ illâ posteriori, ἐὰν πεφονευκυῖα ψυχὴ non debuerat verti, *si homicidium perpetraverit*, sed *si cædem fecerit*; animantis utiqe cujusvis. qomodo in seqenti membro de *satorum messe* paria fere delirat. Nisi si *homicidium* eo sensu sumere libuerit, qo Avgustinus *de Hæres. cap.* 46. de his ipsis verba faciens: *Unde agriculturam, qæ omnium artium est innocentissima, tanqam plurium homicidiorum ream dementes accusant.* Et mox: *Ipsi electi nec in agris operantes, nec poma carpentes, nec saltem folia ulla vellentes, expectant hæc afferri usibus suis ab avditoribus suis, viventes de tot ac tantis secundum suam vanitatem homicidiis alienis.* Animam enim Manes iste unam planè eandemqe non in hominibus tantùm, sed in animantibus qoqe satisqe qibusvis somniabat. αὐτὴν εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἐν παντὶ ζώῳ, ἀλλὰ καὶ πετεινῷ, καὶ ἑρπετῷ καὶ κνωδάλῳ. οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς, &c. Epiphanius sect. 8. & sect. 33. Μίαν ἐν ἅπασι τυγχάνειν, ἔν τε ἀνθρώποις καὶ κτήνεσι, καὶ θηρσὶ, καὶ πετεινοῖς, καὶ ἑρπετοῖς, καὶ ζώοις, πλωτοῖς τε καὶ ἐναλίοις, κνωδάλοις τε καὶ ἐν σπέρμασι φυτημάτων, ἐν ξύλοις τε, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ὁρατοῖς. *Unam omnibus animam inesse, hominibus, jumentis, feris, volucribus, reptilibus, animantibus, volatilibus, aqatilibus, vermibus, plantarum seminibus, stirpibus, aliisqe visibilibus universis.*

In *eâdem* periochâ: καὶ οὕτως τὰς ψυχὰς τὰς διὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης διαπορθμευθείσας. ἐπὶ γὰρ τῶν ἐν γνώσει λέγει τῆς αὐτῶν χυδαιολογίας, ταύτης καθαρθείσας καταξιοῦσθαι τῆς διαπορθμεύσεως, &c. locum; qem non immeritò vitiatum censet, Petavius sic corrigit. ut conjunctione expunctâ, distinctione sublatâ, legatur, διαπορθμευθείσας ἐπὶ τῶν ἐν γνώσει λέγει, &c. qod minus placet, qia duo qædam distinctè ex Manichæorum commentis proponit Epiphanius.

alte-

alterum, *animas per solem lunamqe, qæ navigia esse fingebant, transvectas ad salutem pertingere.* alterum, *transvectionis istius participes fieri illorum duntaxat animas, qi dogmatum suorum cognitione eas ante præparatas & purgatas habebant.* Itaqe nihil demendum; supplendum potius aliqid existimo. καὶ οὕτω [σωθῆναι] τὰς ψυχὰς τὰς διὰ τοῦ ε. καὶ τοῦ σ. διαπεπερασμένας. Sic enim mox seqitur, πάλιν δὲ ψυχὴν οὐκέτι σώζεσθαι, εἰ μή τι ἂν τῆς γνώσεως τῆς αὐτῆς μετάσχοι. *qod nisi cognitionis illius particeps fuerit, animæ negat spem ullam salutis esse propositam.* adhæsit τῷ οὕτως sigma, ἐκ τοῦ σωθῆναι vel etiam τοῦ σώζεσθαι, qod per librariorum oscitantiam intercidit.

Supplendum aliqid etiam in præcedentibus illis. Ἔφασκε δὲ πάλιν, ὅτι ἡ σοφία ἡ ἄνωθεν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ βουλευσαμένη τὴν ψυχὴν τὴν ἐν ἅπασι διαχυθεῖσαν. qod & vidisse patet interpretem, qum vertit, *Qin hoc insuper asserebat, cælestem illam boni Dei sapientiam, cum animam per omnia dissipatam colligere vellet,* qasi συλλέγειν, & βουλομένην legendum censeret: forsan avtem & istic σώζεσθαι vel σωθῆναι interserendum: cum animam per omnia diffusam vellet salutem adipisci. similitudo in θεῖσαν & σωθῆναι literarum exscriptori supino forsan ansam dedit vocem alteram insuper habendi.

Ibid. sect. 10. Διὰ τὴν πρὸς Θεὸν πολυποίκιλον γνῶσιν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ δι᾽ ἣν προσετεθείκει παρὰ τοῦ Τύρβωνος ἀκριβῶς μεμαθηκὼς τὰ περὶ τῆς ἀνδρογοητείας τὰ πάντα. *Partim qod a multiplici divinarum rerum scientia paratissimus erat, partim qod a Tyrbone perdoctus ante fuerat, & omnes nefarii hominis præstigias accurate didicerat.* Mendum subesse animadvertit Petavius in voce προσετεθείκει. rescribendum putavit, προεισήχει. forsan προσανεθήκατο *insuper adjecit*, vel πρώην κατεθήκατο, *nuper contulerat.* Ego mendum aliud in iis τὴν πρὸς Θεὸν γνῶσιν deprehendisse videor. Qid est enim ἡ πρὸς Θεὸν γνῶσις? *rerum divinarum scientiam* vertit interpres. Ita esset, τὴν τῶν πρὸς Θεὸν γνῶσιν. certè avt τὴν περὶ Θεὸν γνῶσιν, *scientiam qæ circa Deum versatur*, avt τὴν παρὰ Θεοῦ γνῶσιν, *scientiam divinitùs datam*, sive qam à Deo adeptus fuerat, legendum videtur.

Ibid. Ἀυτοσυστάτης οὔσης τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ δυναμένης καθαιρεῖσθαι, κἄν τε ἀνθιστάτοι ἡ ἀνομία ἀναισχυντία φερομένη τῷ τῆς ἀληθείας δεσμῷ, τοῦ ψεύδους μὴ ἔχοντος ὑπόστασιν μηδὲ βάσιν, &c. forsan pro ἀναισχυντία, qod proculdubio vitiosum est, ἀναισχύντως legendum: ἀνανταγωνίστως eâ formulâ dictum, qâ ἀνακολούθητος. habet enim ejusmodi non pavca Epiphanius, qæ vix alibi reperias. Qod genus hoc ipso in loco est illud αὐτοσυστάτης. *Veritas*, inqit, *cum per se*, sive suâ vi, *consistat. nec subrui possit, etiamsi iniqitas sese opponat, dum irresistibiliter veritatis vinculo trahitur, mendacium avtem nec subsistentiam nec stabilimentum habeat,* &c. sed & mutatione leviori potest ἀναισχυντῶν legi, sicut Hæres. 69. sect. 12. de Ario dixit, ἀναισχυντῶν φερόμενος. sed distinctione interlitâ, *etiamsi improbitas obsistat impudenter, dum veritatis vinculo abripitur.*

Ibid. sect. 17. Ἅμα δὲ οὐ συγκοινωνήσει ὅλως τῇ ζωῇ, οὐδὲ ἅμα ζωῆς εὑρεθήσεται, οὔτε ἀγαθότητος. corrigit Petavius ἅμα ζωῇ, rectè: qo modo σὺν Θεῷ οὖσαν supra dixerat, *sect.* 16. Sed & ἀγαθότητι qoqe tum legendum. *Simul avtem nec vitæ communicabit omnino, nec cum vitâ ac bonitate simul deprehendetur.*

Ibid. sect. 22. Εἰ δὲ ἐκ φύσεως, ἢ κατὰ συνήθειαν οἱ σεισμοὶ ἐγίγνοντο, πολλάκις ἂν ὅτι σεισμοὶ κατὰ χώρας γίγνονται, συνέβη [δὲ] καὶ ἐπ᾽ ἐνιαυτὸν ὁλοτελῆ καθ᾽ ἑκάστην νύκτα πολλάκις σαλεύεσθαι τὴν γῆν. ἄρα γοῦν τεθρυμματισθέντων τῶν τοῦ ὠμοφόρου ὤμων, ἀφειδεστέρως ἄγεται ἐνδελεχῶς κινούμενος τὸ σάλον; sincerum vas istic incrustat Petavius, dum pro ὅτι σεισμοὶ, legendum avtumat οἵ τε σ. & δὲ particulam è contextu extrudit: continuanda tantum sententia, periodo mediâ immutatâ. fabulabantur Manichæi bajulum nescio qem humeris suis terram sustinere, qomodò Atlantem poetæ cœlum. cui cum id muneris molestiam havd modicam facessat, singulis annis tricenis ab humero altero ad alterum onus suum, qo prematur, dimovendo transferre. Sed & interim qoqe τρέμειν κάμνοντα, *sect.* 26. *Sub oneris incumbentis pondere gravi tremore concuti* qandoqe: hisce de cavsis terræ-motus existere. At, inqit Epiphanius, si ex naturâ usuqe istiusmodi, qalem vos somniatis, terræ-motus fiunt, *ergo sæpenumerò qum terræ-motus existant, (contigit verò qandoqe ut & per annum integrum singulis noctibus terra sæpè concussa fuerit;) num* (inqam) *toties bajulo vestro humeris sarciatis, cum doloris tædium ferre neqeat, motum ciet istiusmodi?* familiare est Epiphanio voces easdem in eadem periochâ repetere, sicut τὸ ἂν illic. qod in sectione hac ipsa factum non semel deprehendas.

Ibid. sect. 25. in Tyrbonis *narratione dogmatis Manichæani* ex Archelai *antilogiâ.* Μῖξιν δὲ ἤτοι σύγκρασιν τούτων λέγει γεγονέναι τὸν τρόπον — legendum τούτων τοῦτον. festinans exscriptor, avt superfluum avtumans, omisit alterum. *mistionem* sive *compositionem horum, hoc modo factam refert.*

Ibid. sect. 30. de Prophetis nostris impostor ille teterrimus, à spiritu tenebrarum profectos esse. καὶ διὰ τοῦτο, inqit, πλανηθέντες οὐκ ἐλάλησαν. ubi Petavius οὐκ expungit. Ego retinendum existimo, sed interjiciendum τἀληθῆ ante οὐκ. *Atqe hac de cavssâ errore abrepti veri nihil locuti sunt.*

Ibid. sect. 33. Ἀλλ᾽ οἶδε μὲν αὐτὸς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων σώζειν, ἣν συνέβαλεν συλλαβὼν, διὰ τοῦ αἰνίγματος ἔφη, οὐκ ἦλθεν, εἰ μὴ διὰ τὸ πρόβατον τὸ ἀπολωλὸς, ἵνα εἴπῃ πᾶσαν φύσιν ἀνθρωπείαν. vitium subesse suspicatur vir doctissimus & ὃ συνέβαλεν legendum avtumat. qod nihil est opus. ἣν enim φύσιν ἀνθρωπείαν respicit, in τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων inclusam, verbis avtem mox adjectis disertè nominatam: de Christo loqitur; *At ille animas hominum servare noverat, qorum naturam generatim comprehendit, ænigmaticè dicendo, non venisse se nisi perditam ovem servatum; qo vocabulo naturam humanam universam nuncupavit.*

Ibid. sect. 34. de Lazaro; Μετὰ δὲ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν, ἄλλα τριάκοντα ἔτη ἔζησε, καὶ οὕτω πρὸς Κύριον ἐξεδήμησε κοιμηθεὶς ἐκλήθη μετὰ σεμνοῦ ὀνόματος, καθάπερ πάντες ἕως τῆς ὥρας τῆς ἀναστάσεως. deesse καὶ ante κοιμηθεὶς rectè adnotatur. Sed vitium aliud non est animadversum. vertunt; *Qum à mortuis excitatus est, triginta aliis annis vixit atqe ita mortuus ad Dominum rediit, & cum illustri nominis summâ vocatus est, ut cæteri omnes ad ultimæ resurrectionis usqe tempus*, si de extero aliqo sermo haberetur, ferri posset κοιμηθεὶς ἐκλήθη, *fato defunctus jam vocabatur*, vel *ciebatur.* hoc enim in exterorum exeqiis solenne erat, ut defunctum nominatim cierent. Sic *Æneid. l.* 3.

— animamqe sepulcro
Condimus, & magnâ supremùm voce ciemus.

Et *ibid. lib.* 6.

— & magnâ manes ter voce vocavi.

qod ab Homero mutuatum est, apud qem *Odyss.* 1. *v.* 65. Ulysses de sociis suis à Cyclope cæsis,

Πρίν τινα τῶν δειλῶν ἑτάρων τρὶς ἕκαστον ἀῦσαι.
Priusqam horum miserorum sociorum ter unumqemqe vocassem.

Servius; *Dicimus more solemni, i. e. tertio;* (forsan, *ter*, *Tu, vel ille*, ὁ δεῖνα, nominatim defunctum compellando) *Vale: nos te ordine, qo natura permiserit* (*præmiserit*, legendum) *cuncti seqemur.* Hæc sunt ergò *novissima* illa *verba*, *ibid. l.* 6.

—— dixitqe novissima verba.

Verum apud Dei populum nullus is ritus. Itaqe omninò legendum ἐκλίθη, *Ita ad Dominum profectus est*, (animam utiqe qod attinet; corpus verò qod spectat) *sopitus decubuit, venerandâ sui relictâ memoriâ, qemadmodum & cæteri omnes, ad resurrectionis usqe tempus.*

Ibid. sect. 45. Φαντάζεται δὲ ἀπὸ τῶν ἰδίων λογισμῶν ὁ κλεινὸς ἐν οὐρανῷ τοιαῦτα εἶναι, ὁποῖα καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὑπάρχει. ἃ ἵνα οὐκ ἐπιδέχεται, (Petavius ἐνδέχεται, qod non est necesse) ὡς ὁ θεῖος λόγος πάντη διδάσκει. λέγει γὰρ, (καὶ) σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια. ἀλλ᾽ ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων. καὶ οὕτω (legendum οὔπω) ὅλως τὰ ὑπάρχοντα τῶν οὐρανῶν διηγήσατο. ἀλλὰ περὶ τῶν φαινομένων τούτων τῶν σῶμα (σωμάτων f.) ὑπαρχόντων, ἡλίου. λέγω, ἢ (καὶ) σελήνης, ἢ τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων, καὶ τῶν σωμάτων τῶν ἁγίων. ὥς γε διαγινώσκομεν τεταγμένοι ὄντες.

εἰ δὲ καὶ τῶν ὑπὲρ οὐρανὸν ἴσως λόγος, διὰ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Ἀποστόλῳ τῆς γνώσεως βαθύτατον χώρημα, οὐ πάνυ ὁριζόμεθα. ὁμῶς (f. ὅμως) πολλὰ τῶν ἐπιγείων λίλειπται (f. διαφέρειν, καὶ) πόσῳ μᾶλλον τὰ ὑπερέχοντα τῶν οὐρανῶν πόθεν δύναται τοῖς ἐπιγείοις ἀπεικάζεσθαι, ὦ οὗτος; *Et rationibus suis brutus homo talia in cœlo imaginatur, qalia & in terris existunt: qod locus ille non admittit, ut sermo divinus omninò docet: dicit enim, sunt & corpora cœlestia, sunt & terrestria; sed alia est cœlestium gloria, alia terrestrium. Nec verò de supercœlestibus disserit, sed de visibilibus hisce loqitur, qa & corpora sunt, solem, dico, & lunam, vel de eis qa in terrâ sunt, & sanctorum corporibus; qemadmodum nos pro tenuitate nostrâ utiqe intelligimus; qanqam utrum & de supercœlestibus Apostolus sermonem habeat, ob profundam in ipso cognitionis capacitatem, nihil certi statuimus: veruntamen multum ista à terrestribus distare dictum est: qanto magis ergò qanam ratione poterunt supercœlestia terrestribus, qisqis es, assimilari?*

Hæresi 64. qæ est Origeniana, *sect.* 7. adducuntur ex Origenis *in Hymnum primum commentariis*, vel *præfatione* potiùs *ad librum Hymnorum*, ista; Ἀξιοῦμεν τοίνυν, ἐπεὶ μηδὲν χωρὶς Θεοῦ καλὸν εἶναι δυνατὸν, καὶ μάλιστα νόησις γραφῶν θεοπνεύστων, ὅπως τῷ πατρὶ τῶν ὅλων Θεῷ, διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ ἀρχιερέως, γενητοῦ Θεοῦ προσιέναι, αἰτήσεις δοθῆναι ἡμῖν πρῶτον καλῶς ζητεῖν. *Qamobrem qum nihil sine Deo esse possit egregium, præsertimqe divinarum literarum intelligentia; abs te etiam atqe etiam petimus, ut parentem omnium Deum per Salvatorem nostrum ac pontificem, genitum Deum, obsecrare velis, idqe ab eo nobis impetrare, ut inprimis recte qærere possimus.* ubi Θεὸν γενητὸν Petavius *Deum genitum*, reddidit. Et mox *sect.* 8. ubi Origenis refutationem aggreditur Epiphanius, πρῶτον περὶ γενητοῦ Θεοῦ, *prima de genito Deo tractanda disputatio est.* In qo cum Origeni nimis favet; tum avtoris qem transfert, proposito adversatur. Hoc enim ille Origeni objicit, qod γενητὸν dixerit, cum γεννητὸν debuisset; perinde acsi γενητὸν, i. e. *factum*, & γεννητὸν, i. e. *genitum* idem prorsus valerent, qod Epiphanius disertissimè pernegat, Τὸ γενητὸν, inqit, Θεὸν εἰρηκέναι αὐτὸν, σαφές ἐστιν, ὅτι κτιστὸν ὁρίζεται. *Eo qod Deum factum dixit, liqet conditum esse eundem, statuisse.* Et rursus; Ὡς γάρ τινες ἡμᾶς βούλονται σοφίζεσθαι καὶ λέγειν, ἴσον τὸ γενητὸν εἶναι τῷ γεννητῷ, οὐ παραδεκτέον ἐστὶν ἐπὶ Θεοῦ λέγειν, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὰ κτίσματα μόνον. ἕτερον γάρ ἐστι γενητὸν, καὶ ἕτερον γεννητόν. *Qod enim nonnulli nos argutiis circumvenire conantur. dicentes, idem planè valere γενητὸν & γεννητὸν, factum & genitum, id verò de Deo non est admittendum, sed apud creaturas tantum: aliud enim est γενητὸν factum, aliud γεννητὸν genitum.* Perperam itaqe apud Origenem ab Epiphanio citatum γενητὸς *genitus* vertitur. Cæterum dictio Origeniana etiam manca videtur, nam illa, ὅπως τῷ Πατρὶ τῶν ὅλων Θεῷ — προσιέναι, αἰτήσεις, &c. desiderant aliqid, qod infinitum illud sustineat, scilicet θέλων προσιέναι, vel προσιέναι βουληθεὶς, nisi si (qod magis placet) τῷ geminum fuerit, qorum alterum interciderit; τῷ τῷ Πατρὶ τῶν ὅλων Θεῷ — προσιέναι, sed omninò αἰτήσεις scribendum: *Obsecramus, ut Deum Patrem per Christum adeundo, supplex petas concedi nobis, ut rite qæramus.*

Ibid. sect. 12. ex eodem Origene: Εἰς τὸ τῷ Θεῷ ποιεῖν ἃ βούλεται περιτρέχουσιν. Locus vitiatus magis qam mancus. Neqe necesse cum Petavio ἐπιτρέπειν interjicere, ut sit εἰς τὸ τῷ Θεῷ ἐπιτρέπειν ποιεῖν. cum emendatio sit proclivior, εἰς τὸ τὸν Θεὸν ποιεῖν. *ad illud confugiunt, Deum facere qa velit.* Ita mox, *sect.* 13. Ἐπὶ τὸ πάντα δυνατὰ εἶναι τῷ Θεῷ καταφεύγουσι. *Eo se referunt, ut omnia Deo possibilia esse dicant. Sect.* 12. Καὶ οὕτως εἰς βυθὸν φλυαρίας ἡμᾶς ἀλόγους συμβήσεται ἐμπίπτειν. *Ita nos velut ratione destituti in altissimas qasdam nugas atqe ineptias devolvimur.* emendant, ἀλόγως. ἀλόγου malim; ut ad φλυαρίας referatur.

Ibid. sect. 14. Χρὴ δὲ πάντα τὸν φιλαλήθη κατ' αὐτὸν τούτοις τὸν νοῦν ἐπιστήσαντα. lectionem hanc frustra solicitant, κατ' αὐτῶν adscribendo, cum scriptura sincera sit. *Oportet veri amantem qemqe apud se,* κατ' αὐτὸν vel καθ' αὑτὸν, (nam utrumvis ferri potest) *istis ubi animum adjecerit*, &c.

A *Ibid. sect.* 15. Ἴσως μὲν γὰρ ἔσται περὶ τοῦ τῶν ἁγίων διακρατούμενον ὑπὸ τοῦ ἰδιοποιοῦντός ποτε τὴν σάρκα. Locus est Petavio conclamatus: vetatqe princeps medicorum, τὰ ἀνήκεστα θεραπεύειν. tentabimus tamen medelam facere; havd dedecori futurum apud æqos qosqe sperantes, si minùs illud expediverimus, qod viri summi, qasi despondendo, deposuerunt. Sic ergò legendum suspicor; Ἴσως μὲν γὰρ περιέσται τι τῶν ἁγίων, διακρατούμενον ὑπὸ τοῦ ἰδιοποιοῦντός ποτε τὴν σάρκα. *Forsan enim supererit sanctorum aliqid, retentum obnixè ab eo, qod carnem qodammodò appropriat sibi.* Vel potiùs; B Ἴσως μὲν γὰρ περιέσται τι τοῦ γηΐνου, διακρ. ὑ. τ. ἰ. π. τ. σ. *Forsan enim supererit terrestre aliqid, ab eo obnixè retentum qod carnem olim sibi appropriabat.* Vel etiam ὑπὸ τοῦ εἰδοποιοῦντος, i. χαρακτηρίζοντος. uti mox subjicit, Σὰρξ δὲ οὐκέτι, ἀλλ' ὅπερ ποτὲ ἐχαρακτηρίζετο ἐν τῇ σαρκὶ, τοῦτο χαρακτηρισθήσεται ἐν τῷ πνευματικῷ σώματι. *Caro tamen amplius non erit, sed qod in carne velut propria qadam nota erat impressum, hoc idem in spirituali corpore consignandum erit.* ut sensus sit, *retentum ab eo, qod carnem configurabat*; sive, *figuram & speciem ei tribuebat.* Et hoc omninò rectum est. Sic enim C in superioribus *sect.* 14. dixerat, verbis illis, qæ tamen aliqâ ex parte postulant emendari. Οὐ κακῶς ποταμὸς ὠνόμασται τὸ σῶμα. διότι ὡς πρὸς τὸ ἀκριβὲς τάχα, οὐδὲ δύο ἡμερῶν τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ταυτόν ἐστιν ἐν τῷ σώματι ἡμῶν. Καὶ τοίγε τοῦ οἷον ὁ Παύλου ἢ Πέτρου ἀεὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος, οὐ τοῦ κατὰ ψυχὴν μόνη, (legendum μόνον) --τοῦ (δὲ) τὸ εἶδος τὸ χαρακτηρίζον τὸ σῶμα ταυτὸν εἶναι. ὡς καὶ τοὺς τύπους μένειν τοὺς αὐτοὺς, τοὺς τὴν ποιότητα Πέτρου καὶ Παύλου τὴν σωματικὴν παριστάντας. καθ' ἣν ποιότητα --παραμένει-- τοῦτο τὸ εἶδος, καθ' ὃ εἰδοποιεῖται ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, τὸ σωματικὸν, ὃ ἐν D τῇ ἀναστάσει περιτίθεται πάλιν τῇ ψυχῇ, ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβαλὸν. *Hard absurdè fluvium corpus dixerunt, eo qod, si accuratè rem perpendamus, prima corporis materia nec ad biduum qidem eadem existat; Petro tamen vel Pavlo puta eodem semper existente, non ratione animæ tantùm, sed eo qod species ipsa qa corpus effigiat eadem existat; adeò ut figuræ, qa Petri avt Pavli corpoream qalitatem constituunt, eadem maneant: secundum qam qalitatem species illa corporea, secundum qam Petrus avt specificatur (sive, conformatur) manet; eâdemqe in resurrectione anima denuo induitur, sed in melius* E *immutata.* Hoc omninò voluit, in resurrectione corpora habituros istis, qæ nunc gerimus, specie tantùm conformia, non tamen qæ ex eisdem qibus nunc constant, carnibus, ossibus, nervis, &c. consistant. Sic enim concludit, εἶδος ταυτὸν εἶναι τῷ μέλλοντι, πλείστης ὅσης ἐσομένης τῆς ἐπὶ κάλλιον μεταβολῆς. *Præsentem corporis speciem eandem esse cum futura: cum eo tamen, ut incredibilis in melius sit futura mutatio.* Denique Sect. 38. refertur ex Origene *in Hymn.* 65. Τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ μόνου τοῦ εἴδους σώζεσθαι δεῖ προσδοκᾶν. *Illud tantùm in resurrectione expectandum, ut corpo-* F *ris species sive effigies sola servetur.* Tum ubi imaginem pellis aqâ repletæ, qæ si sensim defluens aliâ jugiter ingestâ suppleatur, figura eadem prorsus sit mansura, proposuerat; Ὡσαύτως, inqit, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς τροφῆς ἀντεισαγόμενα, ἀντὶ τῶν ὑπεξιόντων σαρκῶν, εἰς τὸ σχῆμα τοῦ περιέχοντος εἴδους μεταβάλλονται. — ὥστε τὸ αὐτὸν ἕκαστον φαίνεσθαι, οὐκ ἐκ τῶν σαρκικῶν ἐν ταυτῷ τῶν πρώτων ὑποκειμένων, ἀλλὰ τοῦ εἴδους, καθὸ εἰδοποιοῦνται τὰ προσγινόμενα. *Eodem modo alimenta, qa carnium amissarum loco substituuntur, in continentis speciei figuram mutantur: —— unde efficitur, ut idem* G *qisqe videatur, cum tamen carnes, qa prima erant corporis materia, in eodem non persistant, sed species duntaxat, secundum qam figurantur ea qa corpori accedunt.*

Mox ad resurrectionis statum accommodans hæc omnia: Τοίνυν εἰ μὴ οἱ αὐτοὶ, κἂν ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας, τῷ σώματι, ἀλλὰ τῷ εἴδει ἐν τῷ σώματι. ὅτι γὰρ μόνον ἕστηκεν ἀπὸ γενέσεως. πολλῷ οὖν μᾶλλον, οὐδὲ τότε οἱ αὐτοὶ κατὰ τὴν αὐτὴν σάρκα ἐσόμεθα, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶδός τι καὶ νῦν ἀεὶ διασωζόμενον ἐν ἡμῖν καὶ μένον; *Proinde si non iidem, vel ad dies pavcissimos, maneamus, corpus qod attinet, sed figurâ duntaxat corporis: hoc enim unum ab ortu persistit: qanto magis ne tunc qidem carnis ejusdem ratione idem futuri sumus, sed figuræ ratione, qa nunc etiam in nobis perpetim servatur ac permanet?* Qod avtem dixit, & pavlò post inculcat denuo, ποταμὸν εἰρῆσθαι σῶ-

μα,

μα, ὅτι οὐδὲ δύο ἡμερῶν ταυτὸν εἶναι δύναται τὸ πρῶτον ὑποκείμενον. *Fluvium idcirco corpus humanum esse dictum, qod prima illius materia ne per biduum qidem una eademqe esse possit*; ab Heraclito sumptum est, cujus celebre est illud; de qo videatur *ad Marcum lib. 2. sect. 17.* Ἡ οὐσία, ῥέουσα. *materia fluida.* & τὰ τοῦ σώματος, ποταμός. *Omnia corporis qidem fluvius.* Sed & *ad l. 4. sect. 43.* Ποταμός τις καὶ ῥεῦμα βίαιον ὁ αἰών. *Flumen qoddam & torrens rapidus est avum.*

Ibid. sect. 16. Origenes, qo corpora, non qalia nunc sunt, resurrectura astruat; dum respondet locis illis, qibus dentium stridor apud inferos damnatis tribuitur; B οὕτως (i. e. ἀλληγορικῶς) ζητητέον, inqit, τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, τῆς ψυχῆς δύναμιν μασητικὴν ἐχούσης, ἥν τις ἐν καιρῷ τοῦ ἐλέγχου περὶ τῶν ἁμαρτημάτων, κατὰ τὸν συγκρουσμὸν τῶν ὀδόντων, [ὡς ἔκφρονος] βρύξει τοὺς ὀδόντας. lego, μασητικὴν οὐκ ἐχούσης, ἥν τις &c. nec ejicio illa, ὡς ἐκφρονήσει, sed distingendo scribo, ὡς ἔκφρων ὢν vel ὥσπερ ἔκφρων ὤν. *Qarendum idem* (allegoricum nempe aliqid) *in stridore dentium; qum anima utiqe mandendi vim nulla habeat; qâ qis tempore illo qo de peccatis coarguetur, prout collidi solent dentes* (inter mandendum scilicet) *acsi amens esset, dentibus stridebit.* Svidas; C Ἔκφρων, ἐξεστηκώς, παραπαίων, ἔξω φρενῶν. Ἔκφρων, *ex sano mentis statu egressus, delirans, extra mentem existens.* sicut contra, ἔμφρων, *mentis compos.* adducit ex avtore incerto exemplum. ὁ δὲ ὑπὸ μέθης ἔκφρων γενόμενος. *ille à temulentiâ amens factus.* rectè. inde ἔκφρων *ebrius*, ut σώφρων *sobrius.* Nam de *briâ* qod Grammatici ogganniunt, est plane nugatorium. qanqam potest & absqe negativâ legi, ut δύναμιν qandam μασητικὴν etiam animæ pro more suo tribuerit Origenes, unde affectio in animâ istiusmodi profluat, qalis in dentibus corporeis deprehenditur, ubi a- D cerbi aliqid degustatum fuerit. tale qid enim, sed obscuriùs, insinuare videtur, oratione qadam, qâ verba illa Matth. c. 22. v. 13. exponit.

Ibid. sect. 18. de Phidiâ. Οὗτος μετὰ τὸ κατασκευάσαι τὸ Πισαῖον εἴδωλον (ἐξ ἐλέφαντος δὲ ἦν τοῦτο) ἔλαιον ἐκχεῖσθαι προσέταξεν ἀμφὶ τοὺς πόδας ἔμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος, ἀθάνατον εἰς δύναμιν φυλάσσειν αὐτό. Petavius, φυλάσσων mavult: ut cum οὗτος conveniat. Ego, τοῦ ἀθάνατον εἰς δύναμιν φυλάσσειν αὐτό, malim. τοῦ pro ἕνεκα τοῦ, tritissimum est. Alioqi φυλάξων potius qam φυλάσσων diceretur. Accedit conje- E cturæ nostræ Photii metaphrasis, ὥστε ἀθάνατον εἰς δύναμιν αὐτὸ φυλάσσεσθαι. *Iste postqam idolum Pisæum absolverat (ex ebore avtem fiebat) oleum jussit circa pedes ante statuam effundi, qo immortalem illam, qantum poterat, efficeret.* De hoc Phidiæ machinamento nihil dum alibi offendimus. Plinius tantùm *l. 15. c. 17.* *Existimatur & oleum vindicando à carie utile esse.* Certè simulacrum Saturni Romæ intus oleo repletum est. qod & Petavius observavit.

Ibid. sect. 21. qod pro καθάπερ ἐλέχθη, ὦ Ἀθηναγόρα, F καθάπερ ἐλέχθη τῷ Ἀθηναγόρᾳ ex Leopardo Petavius legendum monet; id & ex Photio adfirmatur, qi sic habet, καθάπερ καὶ Ἀθηναγόρᾳ ἐλέχθη. mox ex eodem legendum, ὥσπερ δὴ (non δὲ) καὶ οἱ λοιποί, &c. Et rursus, prout & apud Athenagoram legitur, ἵνα τὴν παντελικὴν καὶ γενικὴν (non γεννητικὴν) ὁ Θεὸς ἔχων τῶν ὅλων πρόνοιαν, ἦ τὸ κῦρος καὶ τὸ κράτος ἁπάντων αὐτὸς ἀνῃρτημένος. *Ut nimirum communem ac generalem omnium curam susciperet Deus, qi in omnia dominatum atqe imperium obtineret.* Verum tam ἦ illud, qam & ᾗ in Epiphanii codicibus, utrumqe vitiosum G est, melius ex conjecturâ Petavianâ fuerit legere ἔχων τὴν ὅλων πρόνοιαν ἔχῃ τὸ κ. &c. ἔχων ἦ i. e. ἔχῃ.

Ibid. sect. 22. de Adæ lapsu: Εὐθὺς ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὸ φαγεῖν, τῷ διαβόλῳ δὲ δελεαζομένη ἡ σοφία ποικίλως πρὸς παρακοὴν πείσαντι, ὑπερεῖδε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ. locum corruptum monent editores, manus medicas abstinent. nos qid possimus, experiemur. lego igitur; τῷ διαβόλῳ δὲ δελεαζόμενος τῇ σοφίας ποικιλωτάτῃ πρ. παρ. πείσαντι. &c. *Inde ad vescendum inclinans, diabolique svadentis calliditate multiplici ad inobedientiam illectus, Dei mandatum nihili fecit.*

Ibid. sect. 37. Καταμάθετε τὰ σπέρματα, πῶς γυμνά, φησί, καὶ ἄσαρκα βάλλεται, εἰς τὴν γῆν, καὶ τελεσφερούμενα πάλιν ἀποδίδοται. Petavius pro φησὶ φύσει legendum suspicatur frustra. alludit enim dictum Apostolicum. *Attendite* A *semina, qam nuda, inqit, & carne destituta terræ mandantur: sed consummata denuò redduntur.* Apostolus ad Cor. Ep. 1. c. 15. v. 37. οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον. Tertullianus *de Resurr. c. 52.* *Seritur solummodo granum, sine folliculi veste, sine fundamento spica, sine munimento aristæ, sine superbiâ culmi. Exurgit avtem copia fæneratum, compagine ædificatum, ordine structum, cultu munitum, & usqeqaqe vestitum.* Qod Marcus Imperator *l. 10. sect. 25.* Ἐξ οἵων οἷον; Neqeo interim dissimulare, suspectum esse mihi ἄσαρκα illud: nisi B si forte ἀσκελῆ pro *exili* sive *gracili* sumatur. Sed nihil temerè mutarim.

Ibid. sect. 38. Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτῷ πάλιν αὐτὰς ψυχὰς ἐν τῇ κατὰ τὸν ἑξηκοστὸν ψαλμὸν προφητείᾳ καὶ πέμπτον, βεβιασμένως αὐτὴν καὶ ἀνοικείως ἐκλαβόμενον, ὡς φησί, τὴν ἀνάστασιν ἐπὶ μόνῳ τοῦ εἴδους σώζεσθαι δεῖ προσδοκᾶν. Locus conclamatus, absqe codicum ope: suspicionem tantum indicabimus nostram. Præmiserat; Λάβωμεν δὲ καὶ τὰ τέως ἐφεξῆς ἀκόλουθα, ὡς ἀφίστηκε τοῦ δέοντος μακράν. Tum C παρεντίθησι, (θήσω γὰρ αὐτοῦ πάλιν αὐτὰς τὰς φωνὰς ἐν τῇ κ. τ. ἑ. ψ. π. καὶ π. β. α. καὶ α. ἐκτιθέμενος) ὡς φησί, τὴν α. ἐ. μ. τ. εἰ. σ. δ. π. *Sumamus avtem & qæ istis proximè adjecta,* [unde pateat] *qam longè à recto discesserit: (ponam enim ipsius rursus voces ipsas in prophetia qæ Psalmo 65. continetur, coactè eam incommodèqe exponentis) qod dicit, Resurrectionem in corporis specie solâ oportet expectare.* Seqitur; Καὶ ἵνα μὴ εἴπῃς, ὅτι οὐκ ἀεὶ μανθάνει σαφέστερον. ἐκεῖνος γὰρ οὕτω διέλαβεν, ἐγὼ δέ σοι σαφέστερον ὧδε τὸν νοῦν τοῦτον εἰσηγήσομαι. Locus est havd uno modo vitiatus: & à vocibus, & ab interpunctione laborat. Petavius pro ὅτι οὐκ ἀεὶ μανθάνει D ζητοῦντ. ὅτι ἀεὶ διαλαμβάνει ζητοῦντ. substitutum ibat: non assentior; negativam inducendam nullus diffiteor. Verbo mutato nihil est opus; lego. ὅτι εἰς ἀεὶ (vel etiam οὕτως ἀεὶ) μανθάνει ζητῶν. siqidem τὸ μανθάνειν, qomodo & τὸ διδάσκειν, unde *disco* Latinum, tam *docere* significat, qam & *discere.* Evstathius *in Odyss. υ. Basil. Edit. pag. 722. v. 29.* Τὸ δίδαε μέση λέξις ἐστί. καὶ νῦν μὲν ἀντὶ τοῦ ἐδίδαξε κεῖται. ὡς τὰ πολλὰ δὲ, ἀντὶ τοῦ ἔμαθεν, ἤτοι ἔγνω ἀπὸ μαθήσεως. οὕτω καὶ τὸ μανθάνειν, μέσως ἔχει παρὰ τοῖς μεθ' Ὅμηρον. ὡς δηλοῖ τὸ, Μανθάνει γράμματα παρὰ τοῖς σοφισταῖς. *Δίδαε ex medio desum-* E *pta vox est, & nunc ponitur pro ἐδίδαξε, docuit; ut sæpius avtem pro ἔμαθεν, didicit, sive ex institutione cognovit: similiter & μανθάνειν medium vocabulum est in illis apud Homerum, ut hoc indicat...* Et in *Odyss. ζ. pag. 261. v. 31.* Ὥσπερ γὰρ δίδαεν, οὐ μόνον τὸ ἐδιδάχθη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐδίδαξεν. οὕτω καὶ τὸ μανθάνειν, ἄμφω ταῦτα δηλοῖ. *Sicut enim δίδαεν non solum doctus est, sed etiam docuit: ita etiam μανθάνειν utrumqe hoc significat.* Seqitur, ἐκεῖνος γὰρ, forsan, ἐκεῖνός γε. Cæterum post διέλαβεν, figenda nota periodica: qæ seqvuntur enim sunt Origenis ipsius verba: qod interpres F non advertit. *Et ne dicas, eum semper sic obscurè sua proponere; ipse istud edisserit. Ego, inqit, tibi clariùs hoc modo sensum istum exponam.* Seqiturqe imago, non Methodii, sed Origenis, qâ qid verbis parum perspicuis dixerat, exponit luculentiùs. Ea est, qod supra monuimus, à pelle aqâ repletâ, & cum sensim exhavstâ, tum & jugiter simul suppletâ denuò. Ea contractior pavlò facta sic habet; Δέρμα ζώου γεμισθὲν ὕδατος, ἐὰν πρὸς ὀλίγον κενούμενον, πρὸς ὀλίγον ἀναπληροῖτο, ἀεὶ τὸ εἶδος τὸ αὐτὸ δείκνυσιν. οἷον γὰρ ἂν ᾖ τὸ περιέχον, ἀνάγκη πρὸς αὐτὸ καὶ τὸ G ἐντὸς σχηματίζεσθαι. ὑποκείσθω γὰρ τοῦ ὕδατος, εἴ τις προσβάλοι τοσοῦτον, ὅσον ἐκχεῖται, μὴ ἐῶν τὸν ἀσκὸν ἀθρόως κενωθῆναι. τοῦ ὕδατος, ἀνάγκη τοιοῦτο φαίνεσθαι τὸ προστιθέμενον, οἷον καὶ τὸ πᾶν, διὰ τὸ εἶναι τὸ περιέχον τὸ αὐτὸ περιθεὶς, ῥεῖ καὶ ἀπορρεῖ τὸ ὕδωρ. Περιθεὶς vocabulum mendosum esse monet Petavius: addo, non mendosa tantùm, sed lacera novissima: εἰσρεῖ καὶ ἀπορρεῖ legendum nullus ambigo; εἰς cum prioribus coaluerat perperam; sed περὶ illo residuo, præpositione verbo suo redonatâ, qid fiet? Primò avtumabam; κἂν περιεισρεῖ etiamsi influat ac effluat aqa: jam muto sententiam, & mutatione levissimâ sic lego; περὶ, ὃ εἰσρεῖ, καὶ ἀπορρεῖ, τὸ ὕδωρ. Ita vero, *Pellis animantis aqâ repleta, si sensim exhavsta pavlatim unà impleatur, speciem semper eandem præ se fert: huic enim*

qod continet, cujuscunqe fuerit figura, configurari necesse est id qod continetur. Siqidem aqâ effluente, si qis tantundem adjecerit, qantum elabitur, nec utrem consertim exinaniri permiserit, necesse est, ut id qod adjectum fuerit, ejusdem cum toto figuræ videatur; qum id, qod continet, idem sit circa eam, qæ & influit & effluit, aqam. Seqitur apodosis, de qâ supra diximus. Cæterùm & hic etiam restituenda, qæ intercidit, particula negativa: ubi corpora qæ jam sunt, cum eis, qæ in resurrectione futura sunt, confert. Ὥσπερ οὖν νῦν τοῦ σώματος οὐκ ὄντος τοῦ αὐτοῦ, ὅμως ὁ χαρακτὴρ ὁ αὐτὸς σώζεται. οὕτως, εἰ καὶ ὄντος (lego οὐκ ὄντος) τοῦ σώματος τοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ ἐνδοξότερον τὸ εἶδος αὐξηθὲν, οὐκέτι ἐν φθαρτῷ, ἀλλ' ἐν ἀπαθεῖ καὶ πνευματικῷ δειχθήσεται σώματι. *Sicut igitur corpore jam non eodem existente, effigies tamen & figura corporis eadem servatur: ita, etiamsi non eodem existente corpore, species in statum excellentiorem evecta, in corpore, non jam ampliùs corruptibili, sed impassibili & spirituali comparebit.*

Ibid. sect. 41. Ἦ πῶς, ὦ Αὐξέντιε, ἔφην ἐγὼ, σοι ταῦτα τίθεσθαι; καὶ ὃς ἀπεκρίνατο. οὕτως καθάπερ καὶ σύ. Ubi deesse aliqid ad marginem notatur: mutandum certè syntaxis svadet, & responsionis cum qæstione commissio. Lego itaqe, Πῶς σὺ ταῦτα τίθεσαι; *Qo tu loco ista habes, ponis?* sive, *Qo modo de istis statuis?* Mox: Μακρὸν τὸ ἀκοῦσαι τοὐθῦντι τὸ προοίμιον, ἀλλὰ ὠφέλιμον, ἔφην, ὦ ἄριστε. Est proverbium, qod & vitiarunt, & locum totum malè ceperunt cum interloqentium personas dictaqe confundunt. Dixerat Evbulius, qosdam esse qi dictione picturatâ, ut facie meretrices, illiciant homines & in fravdem ac perniciem etiam inducant, Sirenum non absimiles, qæ cantus svavitate attrahunt, qos pessundare cogitant. Hac de re ubi Avxentium percontatus esset, qid censeret, iisqe annuisset; pergit Evbulius, & Sophistas hujusmodi pictoribus confert qi naves, navpegos, navicularios, pingendo imitantur, cum navem vel extruendi vel gubernandi ipsi penitùs sint ignari. Hæc avtem ille dum latiùs persegitur, & ab Avxentio qærit, velitne, ut pueris qi ad picturas istiusmodi defixis oculis obstupescunt, abrasis coloribus ostendant, non esse qod simulant, neqe navigia verè, neqe navicularios, sed parietem oblectamenti cavssâ picturâ istiusmodi obductum; nec esse pictores ipsos, qi coloribus finxerunt ista, navigii conficiendi peritos, sed simulacri tantùm navigii & gubernatoris imitatores, (ibi enim periodus, cum interrogandi notâ, figenda.) Avxentius, dictionem interrumpendo, Μακρὸν, inqit, τῷ (non τὸ) ἀκοῦσαι ποθοῦντι προοίμιον. *Longum est avdiendi avido procemium.* Ibi enim denuò figenda periodus: cui Evbulius, Ἀλλὰ ὠφέλιμον ὦ ἄριστε. *Utile tamen est, ô vir optime; etiamsi tibi forsan minùs arrideat.* At illi Avxentii verbis cum Evbulii commissis dictionis seriem, venustatemqe prorsus corruperunt. Proverbium apud Platonem reperitur *Politic. l.* 4. Μακρὸν τὸ προοίμιον τῷ ἐπιθυμοῦντι ἀκοῦσαι. Cui non dissimile illud M. Senecæ *Præfat. ad controvers. Scio qam sit odiosa Circensibus pompa, ludos ipsos utiqe spectare cupidis.*

Ibid. sect. 42. Ἀλλ' εἰς ὑπόμνησιν ἐάν τις σοι φαίνωμαι μὴ μεμνημένος. οὐδὲ νῦν ὑπομνήσεως, εἰς ἔστι δεῖν. *Tu vero, si minus recordari videor, memoriæ meæ subjicito. Nihil eare nunc qidem opus est.* Rectè emendavit Petavius. Ἀγ' εἰς ὑ. ἐάν τι σοι, &c. Verum & nota distinctionis absolutæ post μεμνημένος statui debet: indeqe exorsâ, cum adversarii verba seqantur, responsione, legendum οὐδὲν νῦν, &c. *nihil nunc eâ re opus est*; ut rectè reddidit interpres. Mox; Τί δὲ καὶ καλῶς σοι τοῦτο καὶ ὀρθῶς, ἔφην, ἥγησαι λελέχθαι; καὶ τί σοι, ἔφη, τοῦτο διαφέρει; ἀλλὰ οὐκ ἐλέγξεις τὸν λόγον. οὐδὲ ψέγων γε, ἐγώ. ἀλλὰ δι' ἃ εἴρηκας, ὅπως ἐξετάζηται ὁ λόγος. Lego, τί δή; καὶ κ, &c. & mox, διαφέρει: qod & Petavius. Et, οὐδὲ ψέγω, ἔφην, ἀλλὰ δίειμι, ἃ εἴρηκας, &c. *Qid ergo? num bellè rectèqe, inqiebam, id tibi dictum videtur? Ecqid hoc, inqit, tuâ interest? qanqam id tu neqaqam refellere poteris. Atqi nec reprehendo qidem; inqiebam; recenseo tantùm qæ dixeras, ut examini dictio subjiciatur.* Ex, οὐδ', ἔφην, ψέγω fecere, οὐδὲ ψέγων, γε ἐγώ. qod istic locum habere non potest. Et fortasse, qod Platoni est familiare, scripserat Epiphanius, οὐδὲ ψέγω, ἦν δ' ἐγώ. Qod ad vulgatam scripturam accedit propiùs; & *sect.* 41. à Methodio etiam adhibetur.

Ibid. sect. 45. Verba novissima tanqam corruptelæ manifesta notantur; & sunt qidem, sed ut medela havd difficilis existat. Λελυμένου γὰρ ἱκανῶς, καὶ ἐξεληλεγμένου τοῦ λόγου, ἐν ᾧ δεσμὸν τῆς ψυχῆς ᾠήθησαν εἶναι τὴν σάρκα, λέλυται καὶ τὸ εἶναι μὴ δεσμεῖσθαι δι' αὐτὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ φωτὸς, ἣν ἀπολαμβάνομεν ἐσόμεθα, διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσεται. Petavius τὸ εἶναι posterius delendum avtumat. Ego mutandum potiùs: λέλυται καὶ τὸ ὅτι ἵνα μὴ —— ἐσόμεθα, &c. *Hac enim sententia cum soluta fuerat, & evicta planè, qâ carnem animæ vinculum esse definiebant, etiam illud simul solvitur, non esse ideò nobis resurrectionem negandam, ne carne denuò receptâ in lucis regno captivorum instar in vinculis simus.*

Ibid. sect. 55. mendum tollemus; leviusculum id qidem, sed in qo vir tamen doctissimus operam frustra adhibuit. Ἴωμεν δὴ οὖν ἃ τὸ πρῶτον εἰς τὸν Ἀπόστολον προσηνέχθημεν εἰπεῖν. *Primum ad illa veniamus, qæ de Apostolo injecimus.* Petavius vitium subesse vidit, itaqe ἐφ' ἃ, vel εἰς ἃ legendum adnotavit: frustra: loco enim alieno, parti utiqe sanæ ac integræ, medicinam admovit; laborat vocula prima, literâ unicâ mutilâ: Scripturam germanam ex Photio Cod. 234. habemus, Ἴδωμεν.

Seqitur pavlò post locus valdè depravatus, nam mendas interjectas unam & alteram à Petavio sublatas etiam Photius confirmat. Seqentia ergo in Epiphanii codicibus sic concipiuntur; Τὸ γὰρ μὴ ἔχον διορισμὸν, καθ' ὃν δεῖ πολιτεύεσθαι, μηδὲ ἐξουσίαν αὐτοδέσποτον λογισμοῦ, ποίῳ χρῆσθαι αἱρεῖται πολιτεύματι, ἵνα ἰδίως ἢ ἐπαινεθῇ ἢ ψεχθῇ, κινδυνεύον παντὸς δεικτίον [f. δεκτικὸν Petavius] ὑπάρχειν τοῦ ἐγκλήματος. *Nam qod certa ac definita lege caret, ad qam accommodare vitam oporteat, neqe libera arbitrii facultate præditum est, ut ad qod velit se vivendi genus applicet: ex qo proprie honorem, vel vituperationem mereatur, extra omnem esse reprehensionem concedi necesse est.* At apud Photium pro ἔχον legitur ἔχειν, perperam, opinor; pro λογισμοῦ, λογίου. Qod omnino rectum avtumo, & ad ἐντολὴν priùs dictam respicere. Neqe enim hominem vult Methodius rationis usu ab origine destitutum, sed citra legem vixisse, (qo modo ille, sed ineptè satis Apostoli verba exponit,) donec mandatum illud accesserat de esu cohibendo. Itaqe λόγιον istic est oraculum, edictum divinum. Ita *sect.* 56. Ἔζων ἀμέμπτως πρὸ τῆς ἐντολῆς, οὐκ ἔχων διορισμὸν, καὶ διαταγὴν, καθ' ἣν ἔδει πολιτεύσασθαι, ἧς καὶ ὀλισθήσας ἁμαρτήσομαι. *Ego vero ante legem sine reprehensione vivebam; qum nulla mihi esset sanctio, ac regula præscripta, ad qam comparari vitam oporteret, a qa si exciderem, peccatum committerem.* Tum pro ποίῳ χρῆσθαι αἱρεῖται. Photius habet tantum, ποίῳ δεῖ χρῆσθαι. Alterum illud si retineatur, αἱρεῖσθαι legendum, ut sit ποίῳ δεῖ χρῆσθαι αἱρεῖσθαι, *qo vitæ instituto uti eligere debeat.* Adhæc pro ἰδίως, δικαίως Photius exhibet, qod omninò est admittendum. Deniqe, pro δεικτίον, ἀλλότριον. Qæ & Scriptura est genuina. Summa est. qod Apostolus ad Rom. 4. 15. Οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. & c. 5. v. 13. Ἁμαρτία οὐκ ἐλλογεῖται, μὴ ὄντος νόμου. *Peccatum non imputatur, ubi nulla est* (qæ id prohibeat) *lex: qia ubi lex non est, nec est legis transgressio:* & per conseqens, nec peccatum; qoniam scilicet ἁμαρτία ἀνομία, *peccatum* omne est *legis* alicujus *transgressio.* 1 Joan. 3. 4.

Verum *sect.* 55. Epiphanius correctionis Photio gratiam rependet. Nam qod apud Photium habetur, Διὸ δὴ τὴν ἐπιθυμίαν καλῶς οὐκ ᾔδειν ἐλέχθη, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, οὐκ ἐπιθυμήσεις. οὐδὲ ἐσθίειν, εἰ μὴ εἴρηκε, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ex Epiphanio castigatiùs sic legitur, οὐκ ἐπιθυμήσεις. ὅ δή ἐστιν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. *Præclare ergo dictum est, concupiscentiam non noram, nisi lex dixisset, non concupisces, hoc est, non comedetis ex illo.* Legem hanc ab Apostolo indicari verbis illis vult protoplastis datam, qâ arbore illâ concupiscendâ prohiberentur: qod sciolus aliqis minùs assecutus Methodii verba corruperat,

Ibid. Τί οὖν; τὸ ἀγαθὸν ἐμοὶ ἐγένετο θάνατος, ὃ τοῦ μεγίστου ὁμοίως αἴτιον ἐσόμενον ἀγαθοῦ νομοθέτημα ἐδόθη. *Qod bonum est,*

est, morti mihi atque exitio fuit, lexque illa constituta mihi est, quæ perinde ingens mihi commodum posset afferre. corrige ex Photio, ὅ τι μέγιστον μοι εἰς αἴτιον, &c.

Ibid. Νεύσας πρὸς τὸ ὑπακοῦσαι μὲν τῷ πνευματικῷ νόμῳ, οἷον τῇ ἐντολῇ, ὑπακοῦσαι δὲ τῷ ὑλικῷ, οἷον τῇ τοῦ ὄφεως τῇ συμβουλίᾳ. *Quum in id inclinassem, ut & spirituali legi, hoc est, mandato minime parerem, & terrenæ ac cum materia fece concretæ, hoc est, serpentis monitis obtemperarem.* Photius ἐπακοῦσαι, & τῇ ξυμβουλίᾳ. & hoc rectius.

Ibid. sect. 57. Κωλῦσαι μὲν γὰρ μὴ ἐμπίπτειν εἰς ἡμᾶς τοὺς λογισμοὺς οὐ δυνάμεθα, πρὸς δοκιμὴν ἡμῶν ἔξωθεν εἰσπεσομένους. *Nam ne nobis istiusmodi cogitationes obrepant, quæ probandi nostri caussa extrinsecus immittuntur, prohibere non possumus.* Photius προσδεχομένων ἡμῶν, ex Epiphanio, corrigendus.

Mox: Τὸ μὲν θέλειν αὐτὰ μηδὲ ἐνθυμεῖσθαι, ὑπάρχει ἡμῖν. τὸ δὲ κατεργάζεσθαι, ἵνα μὴ καὶ αὐθις διὰ τὸ λογισμὸν ἀνέλθωσιν, οὐκ ἐπὶ μὴ κεῖται ἔτι ἐφ' ἡμῖν, ὡς ἔφην, ἀλλὰ τὸ χρήσασθαι μόνον αὐτοῖς πῶς, ἢ μὴ χρήσασθαι. *Quocirca ejusmodi ne cogitare quidem velle potestatis est nostræ: id autem assequi, ne nobis amplius occurrant, non est facultatis, uti diximus, nostræ: sed certo modo duntaxat uti vel non uti.* pleniùs potiusque Photius ἵνα καὶ αὖθις διὰ τὸ λογισμὸν μὴ ἀνέλθωσιν, οὐκ ἐπὶ μὴ κεῖται, &c.

Post: Ἐπειδὴ ἔστι ἀγαθὸν καὶ ἄμωμον. κατὰ τὸ λεγόμενον, ἄνευ ψόγου τετυγμένον χερσί τε καὶ νόῳ τετράγωνον. *Quoniam bonum istud est, ac reprehensione caret, ut illud dictum testatur; sine vituperatione factum manibusque ac mente quadratum,* ἐνεργεῖσθαι Photius ἐπειδὴ ἔστι τὸ ἀγαθὸν παναμώμητον. Optimè, *boni perfectio, labis omnis planè expers.* Est autem quod subjunxit Simonidis dictum; Ἄνδρα ἀγαθὸν ἀληθῶς γενέσθαι, χαλεπὸν, ἄνευ ψόγου τετυγμένον, χερσί τε καὶ ποσὶ καὶ νόῳ τετράγωνον. De quo multa disserit Plato in *Protagorâ.* Simonidem verò à Pittaco accepisse, autores sunt Laertius *lib.* 1. & Plutarchus in *Symposio.* Inde natum ut vir undiquaque perfectus, consummataque virtutis, τετράγωνος, i. e. *homo quadratus* proverbialiter dicatur, quod Aristoteles monuit *Ethic. l.* 1. *c.*11. & *Rhetor. l.*3. *c.*11. De Marco Imperatore usurpavit Julianus in *Cæsaribus*; de Agapio Damascius apud Photium *cod.* 242. de viro sapiente, Sopater *Epist. ad Demetr. fratr.* apud Stobæum *tom.* 2. *tit.* 46. de justitiâ ipsâ, Methodius, si Antonii codicibus fides, *Meliss. l.* 1. *c.* 13. nam Clementi tribuitur in Maximi *Collectan. c.* 2.

Ibid. sect. 58. Οὐ τὸ ποιεῖν ἃ μὴ ἤθελε καὶ πράττειν ὑπήχθη τὰ προειρημένα, ἀλλὰ τῷ μόνον λογίζεσθαι. *Ita non agendo committendoque quæ nollet, sed cogitando solum superiora illa proposuit.* τῷ pro τὸ rectè substituit Petavius, sed addendum ex Photio, οὕτως οὐ τῷ ποιεῖν, &c.

Ibid. sect. 59. Μέμνησθε γὰρ ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὡς ὁρίζόμεθα. *Meminisse enim vos arbitror, quid à nobis supra constitutum fuerit.* M. γ. ὡς ἐν π. ε. διωρισάμεθα. Photius.

Ibid. sect. 60. Ὁ πολύπλοκος—ὄφις. πολύτροπος. Photius. Mox; Εὐεργέτει. Photius, ἀνθέλκει. Ἐπαινείας. Ἐπιτελείας. Illud potius, ut sectione proximâ εἰσπεσούμενος.

Ibid. sect. 61. Apostolus, inquit, Τρία νόμων γένη commemorat; Ἓνα μὲν τὸν κατὰ τὸ ἔμφυτον ἐν ἡμῖν ἀγαθόν. -- ἕτερον δὲ, τὸν ἐκ προσβολῆς ἐπιγενόμενον τοῦ πονηροῦ. -- καὶ ἕτερον κατὰ τὸν κατὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ἐνσωματωθέντα ἐν τῇ σαρκὶ, ὃν ἁμαρτίας νόμον οἰκοῦντα ἐν τοῖς μέλεσιν ἐκάλεσεν. *Quorum unum est insito nobis bono consentaneum —— alterum est, quod ex nequissimi impressione conflatum —— postremum, quod per peccatum ex ipsa cupiditate in carne nostra occalluit, quam ille peccati legem habitantem in membris nostris nominat.* pro ἐνσωματωθέντα, apud Photium σκιρωθέντα legitur. Quod H. Stephano suspectum habetur. At Heschœlio probatur, qui & ἀποσκληρυνθέντα interpretatur, ex Hesychio, cui σκιρωθῆναι est ἀποσκληρυνθῆναι. Unde & Justino ἡ ἐσκιρωμένη φαντασία. Et Favorino, qui σκιρωθῆναι dici monet, ἐπὶ τοῦ ῥύπου τοῦ σφόδρα ἐμμένοντος καὶ δυσεκπλύτου. Quod huc apprime quadrat. Petavius. *Ex cupiditate, quæ in carne nostra occalluit.*

Ibid. sect. 62. Leviuscula sunt illa, nec spernenda tamen. Ἐπιφέρει γοῦν εὐθέως ἀμέλει διαλεγόμενος, ὅπως θανάτου ἐγλίχετο ῥυσθῆναι. *Quamobrem subindè in eadem disputatione subjicit, cujusmodi se a morte liberari cuperet.* Ubi non διαλεγόμενος sed διαλυόμενος, Photius.

A Mox; Ἐπεὶ τί παραδοξότερον, ἢ πλέον ἀπὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐσχήκαμεν; ἐπεὶ τί παράδοξον. *Quid admirabilius, aut amplius ex illo Christi adventu consequuti sumus?* Photius tum, pro δυνάμενος ἐκ τοῦ θανάτου ὑπὸ Θεοῦ ἐλευθερωθῆναι. *à morte eripi divino beneficio.* δυνάμενος, Photius.

Denique quod τὸ [ἐξαφθῆν] tanquam furcillandum uncis incluserunt, refragatur Photius; cui & assentiendum videtur, cum interpunctione ritè habitâ sensus optimè consistat. Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ κατὰ τὴν ἐντολὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἡμᾶς
B ἀφελκομένου (ἐφελκομένου, meliùs, Photius) φυσικοῦ νόμου φανερωθῇ ἐξαφθὲν, τὸ ἀσθενῆσαν, τῆς σαρκὸς κεκρατημένης τῇ ἁμαρτίᾳ, πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, ταῖς ὑλικαῖς φροντίσιν ἐπιχωννύμενον. Frustra enim ἐπιχωννυμένου in margine legi postulant. *Ut jus legis naturalis, quod juxta præceptum ad bonum nos attrahit, redaccensum, sive exuscitatum appareat, quod infirmum fuerat, carne à peccato superatâ, ante Christi adventum, cum curis terrenis immisceretur, & cum eis quodammodo coalesceret.*

C *Hæresi* 34. quæ est *Marcosiorum, sect.* 1. Ex Irenæi *l.* 1. *c.* 8. de Marco sectæ Autore habentur ista, Γυναῖκας γὰρ καὶ ἄνδρας ὑπ' αὐτοῦ πεπλανημένα τε καὶ πεπλανημένους ἐπηγάγετο, ἐπαγγελθεὶς ὁ ἀλαζὼν διορθωτὴς εἶναι τῶν προειρημένων ἀπατεώνων, μαγικῆς ὑπάρχων κυβείας ἐμπειρότατος. ἀπατήσας δὲ τοὺς προειρημένους πάντας, καὶ τὰς προειρημένας προσέχειν αὐτῷ ὡς γνωστικωτάτῳ, καὶ δύναμιν τὴν μεγίστην ἀπὸ τῶν ἀοράτων καὶ ἀκατονομάστων τόπων ἔχοντι. Ubi Petavius, quia sententia ἀνακόλουθος videbatur, post αὐτῷ deesse vult ἐποίησε, aut ἐπῆσε. (ἐποίει, f. nam ἐπῆσε quid velit, haud assequor.)
D ideò forsan hoc interserendum autumabat, quod apud Irenæi interpretem legerat, *Alius quidam ex his qui sunt apud eos magistri emendatorem se esse glorians. Marcus est autem illi nomen, magicæ imposturæ peritissimus, per quam & viros multos, & non paucas fœminas seducens, ad se convertit, velut ad scientissimum & perfectissimum, & virtutem maximam ab invisibilibus Logis habentem fecit.* Verum nec Epiphanius in illis dictionis Irenæanæ seriem exactè tenuisse videtur, cum ad Autoris illius verba αὐτολεξεὶ ex professo laudanda nondum devenisset; & apud Interpretem Latinum,
E cujus dictio ἀσύντακτος est prorsus, *fecit*, illud quem locum habeat, nemo, opinor facilè dixerit. Apud Epiphanium certe interserto nihil opus erit; si interpunctio ea admittetur quæ genuina forsan fuerit. Illud interim observari poterit, pro eo quod ἀπὸ τῶν ἀοράτων καὶ ἀκ. τόπων in Epiphanii Græcis habetur, apud Irenæi Latinum Interpretem, *ab invisibilibus Logis,* non *locis*, exhibetur, utpote qui λόγων, non τόπων legerit. Cui lectioni favere videatur, quod apud Epiphanium sect. 4. Αἰῶνας καὶ λόγους, legimus: at priori illi, quod in sect. eadem apud Epiphanium ἀπὸ τῶν ἀοράτων
F καὶ ἀκ. λέγων, pro quo Petavius ex Irenæo τόπων substituit, cujus interpres, *ab invisibilibus locis*; quod & locus ipse postulare videtur. Istis itaque in medio relictis, Epiphanii verba absque supplemento ullo, sic distingui vertique posse existimo, Γυναῖκας γ. κ. ἄ. ὑ. α. πε. τε καὶ π. ἐπηγάγετο, (ἐπ. ὁ ἀλ. δ. ε. τῶν πρ. ἀπατεώνων, μ. ὑ. κ. ἐμπειρότατος. ἀπ. δὲ τ. πρ. π. καὶ τὰς πρ.) προσέχειν αὐτῷ &c. *Mulierculas siquidem virosque ab ipso seductas seductosque adduxit (cum impostorum ante dictorum corrector haberetur, offuciarumque magicarum peritissimus existeret, dictas autem dictosque omnes decepisset)*
G *ut sibi attenderent (prout Lucas de Simone Mago* Act. 9. 10. Ὧ προσεῖχον πάντες) *utpote qui & scientissimus esset, maximamque sive, à locis, sive, à Logis, invisitatis innominatisque vim seu virtutem obtineret.*

Ibid. sect. 1. ex Iren. *lib.* 1. *cap.* 9. ista habentur. Εἰ οὖν Μάρκος μὲν κελεύει, ἢ ἄλλος τις, ὡς εἰώθασιν ἐπὶ τοῖς δείπνοις τοῦ κλήρου ἅπαντες παίζειν, καὶ ἀλλήλοις ἐγκελεύεσθαι τὸ προφητεύειν, καὶ πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἑαυτοῖς μαντεύεσθαι, ἔσται ὁ κελεύων μείζων καὶ κυριώτερος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, ἄνθρωπος ὢν ὅπερ ἀδύνατον. Quod Vetus Irenæi interpres (neque enim Latinè scripsit) sic reddidit; *Si ergò Marcus quidem jubet, vel alius quis, sicut solent in cœnis sortibus hi omnes ludere, & sibimet ipsis invicem imperare ut prophetent, & secundum suas concupiscentias eos sibi prophetare,*

tare, erit ille qi jubet major & dominantior prophetico spiritu, cum sit homo; qod est impossibile. Unde perspicuum est, τῷ κλήρῳ legendum. Sed videtur etiam post ἐγκελεύεται distinctionem faciendam, qo dictionis series aptiùs procedat: ut sit, Εἰ οὖν Μάρκος μὲν κελεύει, ἢ ἄλλος τις, ὡς εἰώθασιν ἐπὶ τοῖς δείπνοις τῷ κλήρῳ οὗτοι πάντοτε παίζειν καὶ ἀλλήλοις ἐγκελεύειν, τὸ προφητεύειν, &c. *Si ergò Marcus jubet, vel qis alius (qomodo in cœnis sortibus solent isti semper ludere & sibi invicem imperare) prophetare, & ad ipsorum libitum sibi vaticinari, erit is qi jubet spiritu prophetico major ac præstantior, homo licet sit: qod esse non potest.* Respexit dubio procul ludum illum tam Græcis qam & Latinis familiarem, qi in conviviis, maximè Saturnalitiis, Regem sortito eligere consveverant, qi reliqis pro libitu, qicqid volebat, imperabat. Pollux *lib.* 9. *cap.* 7. Βασιλίνδα μὲν οὖν ἐστιν, ὅταν διακληρωθέντες, ὁ μὲν βασιλεὺς προστάττῃ τὸ πρακτέον. ὁ δὲ ὑπηρέτης εἶναι λαχὼν, πανταχόθεν ἀπεκπονῇ. *Basilinda dicitur, lusus ille, in qo sorti re commissâ, cui regem esse sortitò obtigit, qod faciendum sit, imperat; cui inservire, qicqid is jusserit, exeqitur.* Epictetus *Dissert. lib.* 1. *cap.* 25. Ἐν Σατουρναλίοις ἔλαχε βασιλεύς. ἔδοξε γὰρ παίζειν ταύτην τὴν παιδιάν. προστάσσει, σὺ πίε. σὺ κέρασον. σὺ ᾆσον. σὺ ἄπελθε. σὺ ἐλθέ. ὑπακούω, ἵνα μὴ παρ᾽ ἐμὲ λύηται ἡ παιδιά. *Saturnalibus rex sortito factus est: visum enim fuit eum ludere ludum. Imperat, tu bibe, tu misce, tu cane, tu discede, tu ades. Obtempero, ne per me ludus dirimatur.* Cum avtem absurda minusqe decora sæpenumero, avt molesta etiam, à rege isto larvato præciperentur, inde Saturnus apud Lucianum in *Saturnicis pag.* 609. prædicat qam insigne privilegium adipiscantur illi, qibus in sortitionibus istiusmodi favet ipse, dum ab mandatis hoc genus exeqendis sortis beneficio immunes fiunt. Ὁρᾷς ἤδη ὅσον τὸ ἀγαθὸν ἔτι καὶ βασιλέα μόνον, ἐφ᾽ ἁπάντων φαίνεσθαι, τῷ ἀστραγάλῳ κρατήσαντα. ὡς μήτε ἐπιταχθείης γελοῖα ἐπιτάγματα, καὶ αὐτὸς ἐπιτάττειν ἔχοις, τὸ μὲν αἰσχρόν τι περὶ αὑτοῦ ἀναβοῆσαι, τῷ δὲ, γυμνὸν ὀρχήσασθαι, καὶ ἀράμενον τὴν αὐλητρίδα τρὶς τὴν οἰκίαν περιελθεῖν. *Vide qantum sit bonum, qod etiam rex solus omnibus præficeris, talis victor, ut non solum ipse non feras ridicula imperata, sed etiam aliis imperare possis ipse: huic ut turpe aliqid de seipso vociferetur: illi ut saltet nudus, & sublata in humeros tibicina ter domum obambulet?* Tacitus *Annal. l.* 13. *Festis Saturno diebus inter alia æqalium ludicra, regnum lusu sortientium, evenerat ea sors Neroni. Is igitur cæteris diversa, nec ruborem illatura; ubi Brittanico jussit, exurgeret, progressusqe in medium cantum aliqem inciperet, irrisum ex eo sperans pueri, sobrios qoqe convictus, nedum temulentos, ignorantis: ille constanter exorsus est carmen, qo evolutum eum sede patriâ rebusqe summis significabatur.* Ludo itaqe isti Marci asseclarumqe ipsius imperia, qibus mulierculis (istas enim plurimum adoriebantur) prophetas agere ac vaticinari imperabant, confert Irenæus.

Hæresi 46. qæ est *Tatianorum*, *sect.* 2. Καὶ εἰ ὁ Ἀδὰμ οὐ σώζεται, τὸ φύραμα, οὐδέ τι τοῦ φυράματος σώζεται. Petavius, deest, inqit, repetitum οὐ σώζεται, vel legendum οὐδὲ τὸ φύραμα. Mihi seciùs videtur, legendumqe, ἀφ᾽ οὗ τὸ φύραμα. Itaqe, pro eo qod verterunt, *Nam si Adam salutem minimè est adeptus, hoc est, ipsa qodammodo generis massa;* (malim, *à qo massa est;*) *nec ulla massa hujus particula salutem conseqetur.* Seqentia firmant, πῶς τὰ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένα μεθέξει σωτηρίας;

Hæresi 51. qæ est *Alogorum*, *sect.* 6. Ματθαίου μὲν γὰρ κηρύξαντος τὸν Χριστὸν γεννηθέντα, —— πλάνη ποτὲ γεγένηται τοῖς μὴ νενοηκόσιν. οὐ τοῦ εὐαγγελίου αἴτιον ὄντος αὐτοῖς εἰς τὸ πλανηθῆναι, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν διανοίας πεπλανημένης, εἰς σύστασιν τῆς περὶ τῆς αὐτῶν πληροφορίας, τὰ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου κακῇ ἐπινοίᾳ ἐπινενοημένα. Deesse videri nonnihil, in margine monetur: mihi secùs videtur. Parenthesi potius includenda illa, (οὐ τοῦ εὐαγγελίου — usqe ad — πεπλανημένης) ita reliqa commodè satis cohæserint, πλάνη ποτὲ γεγένηται τοῖς μὴ νενοηκόσιν, εἰς σύστασιν τῆς περὶ τῶν αὐτῶν πληροφορίας, τὰ ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου κακῇ ἐπινοίᾳ ἐπινενοημένα. *Cum Matthæus prædicasset genitum Christum, — erroris occasio qibusdam parum intelligentibus facta est*, vel etiam, *facta sunt*, (*non qod errandi cavssa ab Evangelio fuerit, sed à mente ipsorum erroneâ*) *ad firmamentum persvasionis suæ de rebus illis, Evangelii dicta perperam intellecta.*

Ibid. ad finem *sect.* 16. qod itidem deesse nonnihil adnotatur, nihil id est necesse, si è verbis illis, ὡς πολλάκις ἔφην, καὶ ἀναγκάζομαι πολλάκις λέγειν, *Qod qum à me non semel est dictum, & cogor sæpe repetere*, illud καὶ duntaxat eximatur, qod περιττὸν videtur.

Hæresi 58. qæ est *Valesiorum*, *sect.* 1. Ἁρπάζουσι γὰρ τοὺς τοιούτους ἔνδον, καὶ ἐπὶ συμψελλίοις δήσαντες, μετ᾽ ἀνάγκης τὸ χειρόθυτον ἐργάζονται τῇ τῶν μελῶν ἀφαιρέσει. ἐπὶ συμψελλίοις *vinculis* vertit Petavius. *ad marginem, vocem istam sibi qidem obscuram*; in *Animadvers.* vel *depravatam*, vel *ignotam sibi*, professus legendum ἐπὶ συμψελλίοις. *Hosce enim intus correptos, ubi ad subsellia alligaverint, membrorum mutilationem illam manu violentâ exeqmtur.* συμψέλλιον nihil est aliud qam Latinorum *subsellium*. Latinis avtem vocabulis sæpe utitur Epiphanius, cujusmodi sunt λουδίκιον & παλλίον, *Hæres.* 68. *sect.* 3. κομήτατος *ibid. sect.* 5. κούρρον pro *curru*. *Hær.* 79. *sect.* 1. φόρον, *forum*. *Hær.* 80. *sect.* 1. *mem* avtem & *pi* Græci recentiores in vocabulis peregrinis sæpenumero interserunt, uti videre est in Ἀμβακοὺμ, Σαμψὼν, & similibus.

Hæresi 67. qæ est *Hieracitarum*, *sect.* 4. de Hieracâ sectæ hujus conditore dicitur, ὅτι οὐχ ὡς ἔχουσιν οἱ θεῖοι λόγοι, ἀλλ᾽ ὡς ἡ παρατετραμμένη αὐτοῦ ἔννοια, τὰ φωτεινὰ σκοτεινῶς διενοεῖτο. Scripturas eum adhibuisse, *non qo modo ipsæ se haberent, sed pro sensu earum adulterino, qem ille eis affingebat, qæ lucida erant tenebricose intelligentem.* Fallitur enim interpres, cum tanqam *de eorum qæ per se clara erant, dissertatione obscurâ* dictum accepit. Sed cum veritas luci, error tenebris comparari consveverint, ideo *lucida tenebricose intellecta* dici, qia qæ veritati erant consentanea, in sensum erroneum, qo dogmati suo favere viderentur, pervertebat. Patet hoc ex eis, qæ vitiata tamen, adjiciuntur, qibus imagine eleganti illustrat ista. οὐ μεμπτὸν γὰρ τὸ μέλι, ὅτι πικρότατον, οὐδὲ αἱ ἐδωδαὶ ἐκ Θεοῦ ἐκπεμφθεῖσαι αἱ καλλίους, διδόμεναι δέ τινι πυρέττοντι πικραὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν φαίνονται, οὐ τῆς ἡδίονος πεπικραμμένης, ἀλλὰ τοῦ γεύματος τοῦ πυρέττοντος πικραίνοντος τὰ αὐτῷ διδόμενα. οὕτω καὶ πᾶς τις ἀπὸ τῆς ἀληθείας πεσὼν, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἠπάτηται, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν πικροῖς διανοήμασιν ἐγεύσατο, καὶ εἰς πικρίας αὐτῷ μετεβλήθη. Verba, prout exhibentur, αὐτολεξεὶ sic sonant, ac si hoc vellet Epiphanius, *mel non esse incusandum, ne amarissimum qidem*, sive, *etiamsi amarissimum fuerit.* Cæterum ubinam gentium mel amarum? qin nec ad Epiphanii mentem qicqam hoc; ejusmodi sicubi deprehendi posset; adversum potiùs: lego igitur, οὐ μεμπτὸν γὰρ τὸ μέλι, ὅτι πικρὸν αὐτό. *neqe enim mel culpandum, neqe amarum est ipsum, neqe edulia à Deo condita lavtiora qæqe: febricitanti tamen porrecta in ore ipsius amara videntur; non qod dulcia ipsa amara sint facta, sed qod febricitantis gustus, qæ eidem porriguntur, amaritudine inficit. pari modo qicunqe à veritate excidit, non est à veritate ipsâ in fravdem illectus; sed ad veritatem degustandam sensus attulit amaros, unde in amaritudinem illi ea est conversa.* Qod de *melle* dixit Epiphanius, idem & Gregorius Stasimus *Orat. de sede Constantinopol.* Τὸ μέλι οὐ πικρόν ἐστιν, ὅτι καὶ οἷς νομίζεται, νοσοῦσί τε κακῶς διακειμένοις; *Annon qibusdam interdum hominibus mel amarum est, nempe morbo laborantibus, maleqe affectis.* qæstioni avtem à Gregorio, non tanqam qærenti tamen, sed vehementiùs affirmanti, respondebit Sextus Empiricus *Pyrrhon. Hypothes. lib.* 1. *cap.* 29. Οὐδεὶς τολμήσει ἂν εἰπεῖν, ὅτι τὸ μέλι οὐ γλυκάζει τοὺς ὑγιαίνοντας. ἢ ὅτι τοὺς ἰκτερικοὺς οὐ πικράζει. *Nemo negare avdeat, qin ex melle sani dulcedinem, icterici amarorem percipiant.* cavtiùs tamen Marcus Imperator Commentariorum *l.* 6. *sect.* 57. Ἰκτερῶσι τὸ μέλι πικρὸν φαίνεται. *Ictericis mel amarum videtur.* Neqe enim mel ictericos avt febricitantes amarore afficit, sed ipsis gustatum amarum esse videtur, qia gustus organa sunt humore amaro infecta. Ita apud Svidam avtor innominatus: Τοῖς ἰκτερῶσι πᾶς χυμὸς πικρὸς δοκεῖ. διὰ τὸ τὴν ὑγρότητα τὴν περὶ τὴν γλῶτταν τοῦτον ἔχειν τὸν χυμόν. *Ictericis omnis sapor amarus videtur, qia humor, qi est in lingva, hunc habet saporem.* Et disertiùs distinctiusqe

qe de *melle* ipso Alexander, sive is Aphrodisæus, sive Trallianus potiùs, *Problem. lib.* 1. *q.* 101. Τὸ μέλι τί πάντων γλυκύτατον, τοῖς ἰκτεριῶσι πικρὸν φαίνεται. διότι χολὴν πικρὰν ἔχει πλεονάζουσαν ἐν παντὶ τῷ σώματι, καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ. τὸ οὖν μέλι ἐσθιόμενον τὴν ἡσυχάζουσαν πικρὸν χυμὸν ἀνακινεῖ. καὶ ἡ γεῦσις λοιπὸν ἀντιλαμβανομένη τῆς πικρότητος τῆς χολῆς φαντασίαν ποιεῖ τοῦ νομίζεσθαι τὸ μέλι πικρὸν ὑπάρχειν. Optimè: *Mel* inqit *omnibus dulcissimum ictericis amarum videtur, qia abundat, flava bilis, cum in corpore toto, tum in linguâ icterici. Eam qiescentem excitat mel degustatum: tum gustus bilis amaritudine affectus, facit ut mel ipsum amarum esse videatur.*

Neqeo eqidem istic me continere, cum in argumentum istud de eloqiis divinis inciderim, qin Dionis Prusensis periochen qandam adjiciam, qâ non minùs eleganti à mellis naturâ desumptâ imagine est usus. Eo magis, qod Scripturæ sacræ locum qendam illustrare cumprimis mihi videatur. Per Vatem suum Deus, Micheæ cap. 2. vers. 7. *Annon bona sunt*, inqit, *verba mea, ei qi rectè ambulat?* Ita vetus, Genevensis, Tigurinus. minùs enim appositè, qem tamen nostri sequntur, Junius, *profutura essent*. meliùs aptiusqe Piscator, *accepta*, i. e. *grata, jucunda*: qo modo & Rex ille pietatis nomine notaqe insignissimus, *palato suo melle qovis svaviora ac dulciora fuisse* profitetur, Hym. 19. 10. & 119. v. 103.

Sed unde ergò factum, ut de Vate cognomine altero, cum tamen Dei verba sola loqeretur, Rex impius ille, *Aversor eum: nunqam enim mihi boni* (i. e. grati, *jucundi, accepti,*) *qicqam vaticinatur?* Reg. lib. 3. cap. 22. vers. 8. rationem Dione potiorem nemo assignaverit. Qærit is pari modo *Orat.* 57. cum de Nestore Homerus *Iliad.* α.

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή,

qum inqam, *orationem ab eo melle svaviorem* dicat *profluxisse*, qî factum sit tamen, ut nec Agamemnoni nec Achilli à se invicem dissidentibus accepta fuerit, respondet; Τὸ μέλι τοῖς μὲν ὑγιαίνουσιν ἥδιστον καὶ γλυκύτατον ἁπάντων. τοῖς δὲ νοσοῦσι καὶ πυρέττουσιν ἀηδέστατον. καὶ τὰ ἕλκη μὲν καὶ τὰ παιδία καθαίρει καὶ δάκνειν πέφυκε. *Melle*, inqit, *cum sanis nihil sit svavius ac dulcius; at ægrotis & febricitantibus nihil ingratius. Sed & ejus est natura, ut ulcerata & affecta mundet & mordeat.* itaqe τὰ παιδία, ὧν νέμεται τὸ στόμα καὶ διεφθαρμένον ἐστὶν ὑπὸ ἑλκῶν, ἀγανακτεῖ καὶ βοᾷ μέλιτος γευόμενα. *Pueri etiamsi mel alias avidi appetant, tamen ubi os illis ulcere aliqo depastum ac corruptum fuerit; ad mel gustatum ægerrimè ferunt, & in clamorem erumpunt.* Idem avtem heroibus illis contigerat. ὁ λόγος τοῖς ἄλλοις γλυκὺς φαινόμενος, πικρὸς ἔδοξε νοσοῦσι καὶ διεφθαρμένοις ὑπὸ τῆς ὀργῆς. *animos habuerant iracundiâ affectos & qasi exulceratos: atqe inde factum, ut Nestoris oratio, qæ aliis dulcis fuerat, eis amara videretur.* Cui attexere liceat, qod in *Homiliâ* nostrate Ecclesiasticâ *de Verbo Dei* in hæc verba habetur: *Sicut febricitantes qicqid comedunt bibuntve, etiamsi dulcissimum fuerit, eis tamen absinthii instar amarum videtur, non ratione amaritudinis alicujus qæ edulio insit, sed vitiosi ejusdemqe amari humoris, qi in ore linguâqe ipsorum versatur: ita verbi divini dulcedo amara est, non ex sese, sed eis solis, qi peccandi usu diuturno seculiqe amore affectas vitiatasqe mentes gerunt.*

Hæresi 69. qæ est *Arianorum sect.* 3. de Meletio; Οὐδὲν γὰρ ἦν διηλλαγμένος τῇ πίστει, ἢ μόνον προσχήματι ἐθελοδικαιοσύνης, ὅπερ καὶ αὐτὸς δῆθεν ἐπετηδεύσατο τῷ βίῳ, ὡς ἤδη καὶ περὶ αὐτοῦ εἴπομεν. *Qum nihil à rectâ fide alienum & abhorrens teneret, sed solâ affectatæ cujusdam justitiæ specie differret, per qam nihilominus, ut antea qum adversus eum disputaremus ostendimus.* Petavius pro ὅπερ ὥσπερ legendum conjicit, vel pro αὐτὸς αὐτό. qid si ᾧπερ rescribamus? qo, προσχήματι scilicet. at mihi suspectum est insuper illud ἐθελοδικαιοσύνης vocabulum. Siqidem aliter de Meletio ipsiusqe vel sociis vel sectatoribus Epiphanius. etenim *Hæres.* 68. *sect.* 3. Ἦν μὲν τοῦ Πέτρου ὁ λόγος ὑπὲρ ἐλέους καὶ φιλανθρωπίας. καὶ τοῦ Μελητίου καὶ τῶν ἅμα αὐτῷ, ὑπὲρ ἀληθείας καὶ ζήλου. *Petri qidem oratio ad clementiam humanitatemqe spectabat, Meletii vero ac fautorum ejus veritatis ac divini ardoris patrocinium susceperat.* Et mox; οἱ περὶ τὸν Μελήτιον, ζῆλον θεοῦ περισσοτέρως φερόμενοι. *Miletiani ardentiore divini honoris studio qod flagrarent.* Et sect. 6. οἱ αὐτοὶ οἱ τὴν ἀκριβοδικαιοσύνην τῆς ἀληθείας ἀναδεδεγμένοι Μελητιανοί. qo tamen loco ἀναδεδεγμένοι legendum arbitror; qod & interpres secutus videtur, qum vertit, *qi exactissimam justitiæ ac veritatis rationem professi fuerant.* Et mox; Οἱ καθαρεύοντες πίστει, καὶ ἀκριβεῖς τῇ πίστει Μελητιανοί. *Miletiani sinceri qondam, fideiqe tenacissimi.* itaqe istic pro ἐθελοδικαιοσύνης, vel ἀκριβοδικαιοσύνης, vel ἀκριβεστέρας δικαιοσύνης legendum existimem.

Ibid. sect. 41. καὶ ἡ φωνὴ καλεῖ ἀκοήν. Petavius, εἰς ἀκοήν. *vox aures ad ardientiam componit.* legendum καλεῖ ἀκοήν. *avdientiam invitat.*

Ibid. sect. 46. εἰδότες δὲ, καὶ ὁρῶντες ἀλλήλους ἐπεγίνωσκον. *. *. ἀλλὰ μετὰ πολὺν χρόνον, φησὶν ἡ γραφή, καὶ ἔγνω Ἀδὰμ Εὔαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Deesse aliqid monent asterisci. τοιοῦτον Petavius suggerit. vertitqe, *Et tamen: qod est aliud.* malim πῶς οὖν μ. π. χ. vult probare duplicem esse εἴδησιν. *Prius*, inqit, *norant se invicem primi parentes nostri, cum sese invicem intuerentur. qomodo ergò, longo post tempore, dicit Scriptura, & cognovit Adam Evam uxorem suam?*

Ibid. sect. 47. συναγαγεῖν τοὺς ἀσεβεῖς, ὡς ζιζάνια, δεσμάς. deest εἰς, supplendum ex Matth. 13. 30. *componere impios, ut zizania, in fasciculos.*

Ibid. sect. 52. ἐφόρεσε γὰρ τὸ σῶμα πάναγνον αὐτὸ συντηρῆσαι. Petavius ἀχραντον. forsan, πάναγνον αὐτὸ. *Ita corpus gestavit, ut puritatem ejusdem conservaret.*

Seqitur: οὐ γὰρ ὁ γέγονεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀπαρχῆς, τουτέστιν, ἐν τῷ Ἀδὰμ, εἰ τοῦτο ἐκ δημιουργοῦ τοῦ αἰτία τῆς τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτίας, τοῦ ἁμαρτεῖν γέγονε, καὶ διὰ τοῦτο ἥμαρτεν. Hæc Petavio *non satis liqida*: qi & pro ὅτι ἔστι rescribendum avtumat. Ego sic malim, πάντως ὅτι, ἐκ τοῦ δημιουργοῦ οὐ scilicet τοῦ ἁμαρτεῖν αἴτιον γέγονε, &c. de corpore loqitur, qod & Christus vitio omni immune gestavit. *Non enim, qod in primo homine, Adâ nimirum, ab initio extiterat, hoc utiqe à conditore peccati illius integro prorsus profectum, peccandi Adæ cavssa fuit, ideoqe peccavit.*

Hæresi 77. qæ est *Dimæritarum*, *sect.* 1. ὡς καί τις τῶν σοφῶν εἴρηται, ὅτι φθόνος ἀεὶ ταῖς μεγάλαις εὐπραγίαις ἀντίπαλος. *Qam ad sententiam præclare sapiens qidam dixit: invidiam magnis perpetuo successibus adversari.* gnome passim prædicata. Verum pro τῶν Petavius ὑπὸ legi vult. Potest & πρός. Potest & καί τις, tacitâ præpositione. Nam & hoc qandoqe fit. Qod & Evstathius observat ad illud *Iliad.* ε. — λελυμένος αἰχμαλώτων.

Ibid. Sect. 14. Ἡμεῖς δὲ εἰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα λέγομεν, ὅπερ καὶ αὐτὸ τὸ ἡμῶν εἴληφε παρ' αὐτῷ τὸ ἄχραντον αὐτοῦ σῶμα, ἐν ἡμῖν τοῖς πεπλημμεληκόσιν, οὐ διὰ τὸ ἀλλότριον εἶναι τὸ σῶμα, καὶ ἀλλόκοτον τὸ ὑποδεὲς, καὶ ἠλαττωμένον, ἀλλὰ διὰ τὰ ἡμῶν ἁμαρτήματα, καὶ παραπτώματα τούτου ἕνεκα. Vitium his verbis subesse monuit Petavius; amolitum havd ivit. Medelam tentabimus. Qid si sic legamus? Ἡμεῖς δὲ εἰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα λέγομεν, ὅπερ καὶ αὐτὸ τῷ ἡμῶν εἴληφε. vel αὐτὸ τῷ ἡμῶν τὸ σῶμα λ. ὅπερ καὶ αὐτὸς εἴληφε. παρ' αὐτὸ [δὲ] τὸ ἄχραντον αὐτοῦ σῶμα, ἐν ἡμῖν τοῖς πεπλημμεληκόσιν, οὐ διὰ τὸ ἀλλότριον εἶναι καὶ ἀλλόκοτον, ὑποδεὲς καὶ ἠλαττωμένον, ἀλλὰ διὰ τὰ. Ut sensus sit. *Nos avtem etiamsi idem esse cum nostro corpus illud dicimus, qod ipse suscepit; at præ illo ipsius puro corpore, in nobis qi transgressi sumus, non qod alienum avt alius sit generis, deficiens ac inferius esse, sed peccatorum ac delictorum nostrorum tantummodo respectu.*

Ibid. sect. 25. Ἐν ἀληθείᾳ δὲ σάρκα ἔχων, καὶ ψυχὴν, καὶ νοῦν. καὶ διὰ τῆς τεχνικῶν πόρων ἐν ἀληθείᾳ διαγεννώμενος. πιλούμενος, Petavius. qid si ἐκπορευόμενος vel ἐκδιδόμενος. *Verè carnem habens, animamqe, & mentem: & per meatus partui destinatos reverâ editus.*

Ibid. Sect. 27. Νοῦς μὲν γὰρ ῥήματα διακρίνει, λάρυγξ δὲ σῖτα γεύεται. Legit Petavius vertitqe, *Mentis est verba discernere, uti faucium degustare cibos.* Rejecta editione vulgata, qæ νοῦς exhibet, ex versione Græcâ Jobi c. 12. v. 11. & c. 34. vers. 3. ubi οὖς διακρίνει, *avris discernit*, disertè legitur.

Hæresi 78. qæ est *Antidicomarianitarum*, sive Mariam ἀειπαρθένον *negantium*, *sect.* 4. de Judæis, qos canibus rabiosis

biosis confert. Πέρας οὖν, ὡς μεμηνότες κύνες, ἐπανίστανται. καὶ τὰς μὲν χεῖρας περιέπηξαν, ὡς ἀεὶ μετὰ μανίας ὁ κύων, ἀνακρεμάσας αὐτοῦ τὰς χεῖρας, ἐπέρχεται καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ἰδίων αὐτοῦ δεσποτῶν καταγλύφειν οὐκ αἰσχύνεται. παρέδωκαν ἐκεῖνοι τὸν αὐτῶν Κύριον σταυρωθῆναι. *Mendosus locus*, inqit Petavius: Estqe proculdubio. Mendas, si non prorsus sustulerimus, sensum tamen pleniùs pavlò exhibituros speramus. Sic ergò ex conjecturâ legendum existimo. Καὶ τὰς μὲν χεῖρας περιέπηξαν. ὡς δ᾽ ἀεὶ μετὰ μανίας ὁ κύων ἀναχρεμέσας τὸν (vel ἀνακηλήσαντα, vel ἀνακαλλαίνοντα) αὐτὸν τὰς χεῖρας ἐπέρχεται, καὶ τ. πρ. τῶν ἰ. α. δ. καταδρύπτειν (sive καταδρύφειν) οὐκ αἰσχύνεται. παρέδωκαν ἐ. τὸν α. κ. σ. *Et manus qidem ejus confixerant: sicut avtem canis rabie affectus solet demulcentis, sive tractantis eum, manus invadere, nec dominorum suorum faciem lacerare veretur: ita & illi dominum suum crucifigendum tradiderunt.* Atqe hanc fuisse Epiphanii mentem (verba enim ipsa præstare non avsim) nihil ambigo.

Ibid. sect. 6. de Mariâ. Πῶς τολμῶσι τὴν ἄχραντον παρθένον, καὶ τὸ οἰκητήριον καταξιωθεῖσαν γενέσθαι τοῦ υἱοῦ, τὴν εἰς ταῦτα ἐκλεχθεῖσαν, ἐκ τῶν μυριάδων τοῦ Ἰσραὴλ ὅπως σκεῦος καὶ οἰκητήριον ἠξιωμένος εἰς ζημίαν μόνον ὑπάρξῃ τοκετῶν. *Qanam vero fronte incorruptam illam virginem aggrediuntur, qæ Dei filii domicilium esse meruit? qæ ex infinito Israelitarum numero ad id unum est electa, ut vas qoddam, & habitatio uni esset divino partui consecrata.* Locus & defectus & depravatus. primò deest verbum aliqod infinitum, in qod illud τολμῶσι transeat, ἐπέρχεσθαι puta, vel ejusmodi aliqod. Vidit id interpres, qi vertit, *Qanam fronte aggreditur?* novissima sic ex parte refingit Petavius; Εἰς θεῖον μόνον ὑπάρξῃ τοκετόν. Sed τῷ ἠξιωμένος, qid fiet? forsan, ἠξιωμένη τῶν ζημιῶν μόνον ὑπάρξῃ τοκετῶν. vel ἀξιωτάτη εἰς ζημίας μόνης ὑπάρξῃ τοκετόν. Sic enim post *sect.* 8. Ὑποδεξαμένη τοιοῦτον μυστήριον σημείου ἐπ᾽ ἐγερσιν.

Ibid. sect. 7. dicitur ea Josepho παραδεδόσθαι, κλήρων εἰς τοῦτο ἀναγκαζόντων αὐτὸν ἥκειν. qæ verba sic accepit V. C. Casavbonus, *adv. Baron. Exerc.* 1. *sect.* 13. acsi hoc ideo diceretur, qia virgo esset ἐπίκληρος, *cui extra cognationem nubere non licuerit.* Itaqe vertit, *cum jura hæreditatis, qam possidebat, eo ipsam adegissent.* Concedit eodem & Vir πολυμαθέστατος Hugo Grotius in *Annotatis ad Matth. c.* 1. *v.* 16. & *Lucæ c.* 3. *v.*23. ubi Domini nostri Jesu Christi stemma enarrat. Atqi nec hæreditatem ullam habuisse, avt potest probari, avt est etiam probabile: & aliud planè voluit Epiphanius, qi optimus ipse sui interpres. sorte nempe missâ Josepho virginem obvenisse; *sortiumqe necessitate adactam* virginem, ut Josepho nuberet. Sic enim idem in *ancorato sect.* 60. ex traditione nescio qâ, figmento non minùs frivolo suffultâ. Οὗτος ὁ Ἰωσὴφ γέρων ὢν καὶ χῆρος, καὶ ἀνάγκῃ τῶν κλήρων βαλλομένων ἐπὶ χήρους καὶ ἀγάμους καθ᾽ ἑκάστην φυλὴν εἰς τὰς ἀπὸ ναοῦ παρθένους, ἤτοι τὰ ἀφιερωθεῖσαι ἐν τῷ ναῷ ἀπὸ πρωτοτόκους παῖδας, ἄρρενάς τε καὶ θηλείας, ἔλαβε κατὰ κλῆρον τὴν ἁγίαν παρθένον Μαρίαν. *Joseph iste jam senex viduusqe, vi sortium qæ in viduos cælibes tribus cujusqe jaciebantur, de virginibus qæ in templo asservabantur; eo qod primogeniti qiqe liberi tam mares qam & fœminæ in templo consecrari consveverant; virginem sanctam Mariam sortitò ceperat.* Sunt ista reverâ mera nugamenta; neqe enim primogenituræ ratione nisi mares soli erant Deo sacri. neqe qi erant Deo sacri, in templo educabantur; sed redemptione ex jure usuqe peractâ, ad suos liberi referebantur. nec avt virgines ullas in loco sacro asservari solitas, avt de nupturientibus sortitiones istiusmodi institutas, historia ulla, monumentumve fide dignum denarrat. Veruntamen patet hinc eam fuisse in loco altero illo Epiphanii mentem, etiamsi tam à rei veritate alienam eam, qàm mente ipsius fuit viri doctissimi utriusqe opinatio. Qod ego eo magis monui, qia V. Clar. Fridericus Spanheimius in *Dub. Evangel.* 14. *sect.* 5. Casavbonum in hac opinatione falsâ secutus, idem ex Epiphanio probare contendit.

Ibid. sect. 8. Θαυμάσαι δέ ἐστιν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς αἱ προφάσεις θηρῶνται αἱ πονηραί, καὶ ὧν οὐκ ἔστι χρεία ἐρευνᾶν τὰς αἰτίας. καὶ ζητεῖν τὰ μὴ ζητούμενα, ἀπὸ δὲ τῶν ἀναγκαίων τρέπεσθαι ἐπὶ μωρὰς ζητήσεις, &c. in margine Petavius *Cor.* οἱ πονηροί. at in versione, *pravas qasdam occasiones ac species captantes.* forsan, ὡς αἱ πρ. Itaqe verto, non ut Petavius. *Subit verò illos omnes admirari, qi &c.* Sed, *Cumprimis avtem,* sive, *Omnium verò maximè, id admiratione dignum est, qo modo pravæ captantur occasiones, qodqe eorum cavssas scrutantur homines qorum nullus est usus, & in ea inqirunt, qæ inqirenda non sunt; & à necessariis ad stolidas qæstiunculas avertuntur.* Sic *sect.* 15. Εἴασαν δὲ οἱ ἄνθρωποι τὰ ἀναγκαῖα, τὰ περὶ πίστεως ἀληθείας, τὰ ἐν δοξολογίᾳ Θεοῦ, καὶ ὅθεν δ᾽ ἂν δύνωνται, ἑαυτοῖς προσπορίζονται πρὸς βλάβην. *At homines necessariis relictis, iis, qæ cum fidei veritate, ac Dei prædicatione conjuncta sunt, perniciosa sibi qæqe, undecunqe potuerint, excogitare contendunt.*

Ibid. sect. 21. Τὸ δὲ πρωτότοκον, ἐπειδὴ πρωτότοκός ἐστι, πρὶν ἢ τὰς κτίσεις εἶναι, καὶ πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, οὐ κατὰ τῶν ἐκ Μαρίας, ὡς ἄλλων υἱῶν ἀπ᾽ αὐτῆς ὄντων. *Primogenitum vero nominat, eo qod ante creatas res omnes genitus est, & ut ait Apostolus, primogenitus in multis fratribus: non respectu ad Mariæ liberos habito, qasi alios illa pepererit.* Petavius *For.* κατὰ τὸν ἐκ M. qod constare non potest. legendum κατὰ τοῦ. vult Epiphanius qod & supra *sect.* 17. latius est prosecutus in Matthæi verbis illis, τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, τὸ πρωτότοκον, non ad Mariam, avt Christum, qâ ab eâ editus, referri, sed eam filii, qâ Dei, à Patre generationem respicere, qæ ab æterno fuerat. coactè nimis.

Hæresi 79. qæ est *Collyridianorum sect.* 1. Κουρικόν τινα ἤτοι δίφρον τετράγωνον. *Currum, sive sellam qadratam.* Petavius *forsan* τετράορον. *qadrijugam. Maro Æn.*

Qadrijugo vehitur curru.

i. τετραόρῳ ἅρματι.

In *expositione fidei, sect.* 9. dicitur Chrysippus statuisse, τὸ τέλος πάντων τὸ ἡδυπαθὲς εἶναι. qod est Stoico dogmati, cujus primipilus Chrysippus, ex diametro adversum: itaqe verba illa, avt sunt vitiata, & pro ἡδυπαθὲς legendum τὸ ἀπαθὲς, vel sunt loco mota, & ad Diogenem Rhodium, qi proximè subjungitur, pertinent. hujus enim dogma eodem loci commemoratur, τὰ σύμπαντα συνίστασθαι ἐξ ἡδονῆς. *voluptate constare universa.* Nam qod de Cleanthe Stoico itidem supra retulerat, τὸ ἀγαθὸν καὶ καλὸν λέγει εἶναι τὰς ἡδονάς. ita posse exponi opinatur Petavius, ut sensus sit, *Nullam nisi in honestate voluptatem inesse.* qô spectat, Marci Imperatoris illa, *lib.* 6. *sect.* 7. Ἑνὶ τέρπου καὶ προσαναπαύου, τῷ ἀπὸ πράξεως κοινωνικῆς μεταβαίνειν ἐπὶ πρᾶξιν κοινωνικὴν σὺν μνήμῃ Θεοῦ. *Hoc uno te oblecta, in eoqe acqiesce, ut ab una, qæ communitatem juvet, actione ad alteram transeas, numinis memor.* Et *lib.* 8. *sect.* 26. Εὐφροσύνη ἀνθρώπου, ποιεῖν τὰ ἴδια ἀνθρώπου. *Homini volupe est, qæ hominis propria sunt, facere.* Et *lib.* 10. *sect.* 33. Οὐ πρότερον παύσῃ στένων, πρὶν ἢ τοῦτο πάθῃς, ὅτι οἷόν ἐστι τοῖς ἡδυπαθοῦσιν ἡ τρυφή, τοῦτό σοι ποιεῖν τὰ οἰκεῖα τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ. ἀπόλαυσιν γὰρ δεῖ ὑπολαμβάνειν, πᾶν ὃ ἔξεστι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐνεργεῖν. *Ante ingemiscere non desinas, qam eo te adegeris, ut qod voluptuariis hominibus est luxu diffluere, hoc tibi fuerit ea facere, qæ humanæ constitutioni conveniant: etenim pro oblectamento tibi esse debet, qicqid secundum naturam tuam agere tibi datur.* Accedit, qod Stoici, *Sapienti soli gavdium contingere* statuebant; *nec esse gavdium, nisi bonum;* utpote *qod sola virtus præstat:* ut Seneca *Epist.* 59. & 27. Verum nec de Chrysippo illa mentem istam admittunt; & *voluptatis* nomen ipsum abhorrebant Stoici.

Imperatorum Romanorum series apud eundem bis posita reperitur: in *ancorato sect.* 60. & in *de mensur. & ponder. sect.* 13. 16. 18. utrobiqe pessimè depravata: Sed ita tamen ut mendæ non pavcæ ex collatione locorum mutuâ tolli posse videantur. *v. g.* In tractatu posteriore, *sect.* 16. hæc reperiuntur. Τοῦτον (Antoninum Pium loqitur) διαδέχεται Καράκαλλος ὁ καὶ Γέτας, ὃς καὶ Μάρκος Αὐρήλιος Σευῆρος ἐλέγετο, καὶ βασιλεύει ἔτη ζ. *Hunc excipit Caracalla, qi & Geta, & Marcus Aurelius Verus dicebatur, annos septem.* Post *sect.* 18. Τελευτήσαντος δὲ Σευήρου διαδέχεται τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ Ἀντωνῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ καὶ Γέτας ἄλλος, ὁ καὶ Καράκαλλος ἐπικληθεὶς, καὶ ποιεῖ ἔτη ζ. *Mortuo Severo succedit Antoninus ejus filius, qi & Geta & Caracalla nominatur. Imperavit annos septem.* At in priore *sect.* 60. Μετὰ

Ἀν-

Ἀντωνῖνος (Pius is) Μάρκος Αὐρηλιανὸς, ὁ καὶ Οὐῆρος, ἔτη ιθ. *Post Antoninum Marcus Aurelius, qi & Verus annos novendecim.* Et mox, Σεβῆρος ἔτη ιη. Ἀντωνῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ζ. *Severus annos octodecim, Antoninus filius annos septem.* In primo loco itaqe inducenda illa Καρακάλλος ὁ καὶ Γέτας. Cum sint planè irreptitia. Tum rescribendum, τούτω διαδέχεται Μάρκος Αὐρήλιος (qod & in *Ancorato* substituendum pro Αὐρηλιανὸς) ὃς καὶ Οὐῆρος λέγεται, καὶ βασιλεύει ἔτη ιθ.

At *sect.* 18. legendum, Τ. δ. Σ. δ. τ. α. α. Ἀντωνῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ καὶ Καράκαλλος, καὶ ἄλλος (alius filius ejus) ὁ καὶ Γέτας ἐπικληθεὶς, vel ὁ καὶ Κ. ε. καὶ α. ὁ καὶ Γ. nam ad tempus aliqod imperium gesserant unà. Qod etiam in *Ancorato* legitur, Περτίναξ ἔτη ϛ', *Pertinax annos sex*, ex scripto altero corrigendum est, μῆνας ϛ'. *menses sex.* Sic enim ibi, Κόμοδον δὲ τὸν διαδέχεται Περτίναξ ἄλλος, καὶ βασιλεύει μῆνας ἕξ. *Commodo succedit Pertinax, imperavit menses sex.* qanqam reverà nec tot etiam menses imperavit, neqe enim, Capitolino avtore, ultra duos menses & 25. dies.

In *Ancorato sect.* 35. Παρὰ δὲ τὸ νοήσωμεν ἔστι εἶναι ὁλοσφύρηλον τὸν ἄνθρωπον, &c. ὁλοσφύρηλον illud vitiosum esse constat. Petavius ὁλοσφύρητον vult, vertitqe, *Qare utrum tandem totum hominem, velut molem qandam malleo ductilem ac solidam fuisse putabimus?* &c, rectè. sed legendum, ὁλοσφύρατον, non ὁλοσφύρητον. Hesychius. ὁλοσφυρεῖ, ὁλοσφύρατοι. Plinius *l.* 33. *c.* 4. *Aurea statua prima omnium nullâ inanitate, — qam vocant holosphyraton, in templo Anaitidos posita dicitur.*

Ibid. sect. 39. Εἰ γὰρ ἠγνόει ποῦ ἐστιν, οὐκ ἂν ἔλεγεν, ἐγέλασεν δὲ ἡ Σάῤῥα ἔνδον οὖσα, βούλεται αὐτοῦ ὑποδεῖξαι τὴν σεμνότητα ὑπογραμμὸν τοῖς θέλουσιν βιοτεύειν ἐν ἀληθείᾳ. deesse qippiam monet Petavius. qod ut suppleat, vertit: *Nam si ubi esset ignoraret, non diceret, Risit ergò Sara intra domum. Qibus verbis modestiam illius & gravitatem ostendere voluit, & ad earum, qæ ex animo pietatem seqi volunt, exemplum proponere.* Ego post οὖσα periodi absolutæ indice punctiunculâ adscriptâ, subjecerim tantum, ἀλλὰ βούλεται, &c. *Nam si ubi esset nesciret, non dixisset, Risit ergò,* &c. *Verum modestiam illius indicare voluit* (non verbis istis, sed interrogando ubi esset Sara) *qæ pietatis verè studiosis in exemplum cederet.* qanqam argumento parum valido usus est Epiphanius, qum verbis istis, qæ Mosis sunt historici, non Angeli hospitio excepti, ignorantiæ suspicione Angelum, an Dei filium, liberare conatur.

Ibid. sect. 40. Τὸ δὲ προέκοπτεν ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ, ἡ σοφία ἐστὶ δὲ Θεοῦ, οὐκ ἐνδεὴς σοφίας. sensus mancus est. Itaqe pro ἡ σοφία Petavius ἡ σοφία. Ego minore mutatione, ἡ σοφία &c. *qæ est Dei sapientia, sapientiâ non indiget.* vult illud Luc. 2. 52. de Christo dictum, *sapientiâ profecisse*, Christo, qâ homo, non qâ Deus, competere.

Ibid. sect. 55. Οὔτε μέρος Θεοῦ λέγομεν εἶναι τὴν ψυχὴν, οὔτε ἀλλότριον δὲ ἐμφυσήματος. legendum ἐμφυσήσαντος. *Nec partem Dei dicimus animam esse, nec ab eo tamen qi insufflavit alienam.*

Ibid. sect. 62. Μὴ γὰρ ὁ Θεὸς βυρσοδέψης ἦν, ἵνα βυρσεύσας δέρματα, χιτῶνας ἐργάσηται τῷ Ἀδὰμ, καὶ τῇ Εὔᾳ; Origenes loqitur; *Num coriarius Deus erat, ut pellibus maceratis Adæ atqe Evæ tunicas conficeret?* pro βυρσοδέψης, βυρσοδέψης substitutum eunt. frustra. est enim βυρσοδέψης, ὁ τὰς βύρσας δέψων, τρίβων, ἐμβρέχων, *qi pelles macerat, irrigat.* qod est δὲ βυρσοδέψειν. βυρσεύς, οὐκ δὲ ἐμβρέχειν τὰ δέρματα. Svidas. nihil itaqe hic mutato est opus. avt siqid mutandum, pro βυρσεύσας, βυρσώσας legendum, à βυρσόω. βυρσοῦν, βυρσοῦν; (ut βασιλεὺς, βασιλεύω) coriarii more pelles apparo. unde ἀβύρσευτος δορά. *pellis nondum apparata.*

Ibid. Πότε γὰρ τὰ θαυμαστὰ αὐτοῦ θέλων οὐκ εἰργάσατο, καὶ ἄψυχα εἰς ἔμψυχα μεταβαλών; πότε δὲ δεδύνηται τὴν μὲν ῥάβδον Μωϋσέως ξηρὰν οὖσαν, καὶ ξυλίνην, ὄφιν ἔμψυχον ἐποίησε. &c. deesse nonnihil monent: at nihil deest, nisi interpunctio genuina. Πότε γὰρ τὰ θ. α. θ. οὐκ εἰργάσατο; καὶ ἀ. εἰς ἐ. μεταβαλὼν, πότε δ' ἐδύνηται; τὴν μὲν ῥ. &c. nisi forsan qis pro μεταβαλὼν, μεταβαλεῖν voluerit. *Mirabilia sua,*

A *cum vellet, qando non confecit? Inanimata in animata mutandi qando illum potestas destituit? Qando Moysis virgam aridam ac ligneam non in vivum spirantemqe colubrum commutare potuit?*

Ibid. Cum Christus, inqit, in monumento linteamina reliqisset; γυμνὸς ἄρα ἐφαίνετο τοῖς μαθηταῖς &c. negativam interjici postulant: vertuntqe, *nudus utiqe discipulis videndum se non præbuit.* Et Scripturam vitiant, & sententiam corrumpunt. lego cum interrogatione, *num nudus ideò discipulis apparuit?*

B *Ibid. sect.* 63. Ἵνα δὲ ἀσφαλέστερον εἰς εὐφραξίαν, καὶ ἀσφάλειαν, καὶ πληροφορίαν τῶν πιστῶν ἀσφάλισηται στοιχάσωμεν. pro εὐφραξίαν Petavius εὐφροσύνην substituendum suspicatur. Vertit tamen, *ad uberiorem fidelium cavtionem & salutem institutionemqe,* &c. Ego, si qid mutandum videretur, εὐπραξίαν malim, & *successum, prosperitatem, provectionem* verterim. εὐφροσύνη enim istic qidem locum non habet. Verum, cum avtor ipse, qod & alibi monuimus, vocabula multa insolentiora usurpet, nihil temerè hic mutarim. Siqidem tam à φράττω *munio*, εὐφραξία, qam à

C πράττω *ago*, εὐπραξία, ἀναλόγως satis profluit. Verto itaqe, *ad uberiorem fidelium munitionem, tutelam & stabilimentum.*

Ibid. sect. 66. Γῆ δὲ δεχομένη τὸν ὑετὸν, αὔξει καρπὸν προστάγματι κυρίου, προσδίδωσι τὴν φύσιν προθυμοτέρως. τὸ δὲ λαμβάνειν παρ' αὐτοῦ πλεῖον ἔχει σπουδήν. Ista in *Hæres.* 74. *sect.* 3. avctiora, sed perperam, censente Petavio, sic leguntur: Γῆ δὲ δεχομένη τὸν ἐλπίδος γεωργὸν ὑετὸν, αὔξει καρπὸν τὸ δέχεσθαι προστάγματι Κυρίου, προσδίδωσι τὴν φύσιν προθύμως; τῷ δὲ λαμβάνειν παρ' αὐτοῦ πλεῖον

D ἔχει σπουδήν. Petavius ad *Hæresin* illam pro τὸ & τῷ τῷ & δὲ substituit: hoc rectè; incertum illud. vertit utrobiqe; *Terra* [*velut spei qendam cultorem & agricolam*] *pluviam excipiens, fructum ad maturitatem perducit, eaqe perfusa ex imperio Domini naturales fruges promptè ac libenter emittit, & ab eodem rursus accipiendi majori desiderio tenetur:* mihi illud τῷ δέχεσθαι suspectum est: si retinere visum, malim, τῷ δέχεσθαι πρόσταγμά τι δεσπότε, *imperium Domini qoddam excipiendo.* Sicut Seneca *Epist.* 61. *qi imperia libens excipit.* Sin ejiciendum videatur, qod & ipse avtumem, legerim

E προστάγματι δεσπότε προσδίδωσι τὴν φύσιν προθύμως. *Adjectâ promptè Domini imperio naturâ, fructus producit, & ab eodem plus accipiendi studium,* sive *desiderium habet*: ut πλεῖον ad λαμβάνειν, non ad σπουδὴν ἔχει referatur. ὑετὸν, sive *pluviam, spei cultorem* appellavit, qia messis uberioris agricolæ spem facit: atqe retinendum hoc omninò, qicqid censuerit Petavius, qia mox ἀποδόσει subjiciendo, ὁ τῆς ἀληθοῦς ἐλπίδος καρπὸς dixit, in eis qæ seqnuntur: qæ cum in hæresibus parum integrè habeantur, istinc poterunt emendari: ibi sic leguntur; Καὶ Μαρία μὲν ἀνιμᾶται τὸν λόγον

F εἰς σύλληψιν, ὡς ὑετὸν ἡ γῆ. ἑαυτὸν δὲ καρπὸν ἅγιον ἀποδείκνυσι, προσλαμβανόμενος θνητοῦ φύσιν, οὕτος ὢν ἐξ αὐτῆς ἀνιμώσης. ὡς γῆ καὶ πόκος, ὁ τῆς ἀληθοῦς ἐλπίδος καρπὸς ἁγίοις ἐν προσδοκίᾳ. supplendum enim hinc, ὁ δὲ Θεοῦ λόγος προσλαμβ. & pro οὕτος ὢν, οὕτως ὤν, vel etiam, οὕτως ὢν ἐγ. & forsan etiam, ἡ τῶν ἁγίων προσδοκία. *Et Maria qidem sermonem Dei, ut concipiat, havrit & attrahit, ut pluviam tellus, ipse avtem Dei sermo fructum sanctum ostendit sese, assumptâ mortalis hominis naturâ, hoc modo igitur, ex attrahente illâ, ut tellus, ut vellus solet, extitit vera spei fructus*

G *ille, & sanctorum expectatio*, vel etiam, *sanctis tantopere expectatus & expetitus.* Mutuas avtem operas istic sponte locant sibi invicem scripta duo ista; cum nunc ex *Ancorato Arcula*, nunc ex *Arculâ Ancoratus* restitui possit. Qod si diligentius attendisset Petavius, nec in *Ancor.* illud *sect.* 67. ἐν δὲ γραφαῖς ἁγίαις τελείως ἡμῖν καταγγέλλεται, καὶ πιστεύεται, ἀπεριέργως, ἀφιλονείκως συνθημάτων ἀκοῆς. in *Animadvers.* sic emendasset, σύνθημα τῆς ἀκοῆς. Syntaxeos ratione spretâ prorsus; cum ex *Arculâ* veram lectionem promptum esset depromere, συνθημάτων ἀκοαῖς. Nec in *Panario* sustinuisset, ἀπεριέργως, & ἀφιλονείκως legendo, sententiam planè corrumpi. *Trinitas*, inqit, *in sacris Scripturis traditur, & symbolorum relationibus citra curiositatem avt contentionis libidinem creditur.*

Ibid.

Ibid. sect. 74. Εἰ γὰρ ἦν χρόνος πρὸ υἱοῦ, ζητηθήσεται ἄρα πάλιν, δι' οὗ καὶ ὁ πρὸ τοῦ υἱοῦ χρόνος ἦν, καὶ μυρία λοιπὸν εἰς φαντασίαν ἐνδεμυχῆσαι ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ὑπολήψει τρέψει τὸν ἡμέτερον λογισμόν; &c. pro μυρία μωρία substituunt. Sine cavssa. *Si*, inqit, *dederimus ante filium tempus aliqod fuisse, qæstio futura est, per qem fuerit tempus illud qod filium præcessit, & innumerabilia ejusmodi subinde emergentia ratiocinationem nostram adigent ad imaginationem vanam in humanis sitam opinionibus.*

Ibid. sect. 84. Δύνει γὰρ ἡ ἡμέρα, καὶ νεκρῶν ἀνειλούμεθα τὸν τρόπον, κοιμισμὸν ἀνατιθέμενοι. Post ascriptam conjecturam, ἀνατίθεται *forsan legendum. Locum leviter corruptum* submonuisse sat habens, deposuit Petavius. nec qâ parte tamen indicatum; Ego verò havd leviter corruptum avtumo. Sic restitui posse existimo. Δύνει γὰρ ἡ ἡμέρα, καὶ νεκρῶν ἐντυλιττόμεθα τὸν τρόπον, κοιμισμὸν ἀντιτιθέμενοι. *Nam & dies occidit, & mortuorum in morem involvimur, mortis soporationem repræsentantes.* Κοιμισμὸν dixit, qod κοίμησιν dicere consveverunt. Ἐντυλίττεσθαι verò, tam de defunctis, qi fasciis & linteaminibus, Matth. 27. 59. qam de dormientibus, qi stragulis jacent involuti, usurpatur.

Seqitur *ibid.* Δρέπονται οἱ καρποί, καὶ ἡ στάσις τῶν ὄντων ἐκτέμνεται, τὸ ἡμῶν ἐκ τοῦ ἀπαθαγῆς ὁριζομένου τοῦ προσώπου. σπείρεται ἡ γῆ, καὶ βλαστάνει, ὅτι τὰ τεθλιμμένα μετὰ τὴν τομὴν ἀναστήσεται. pro προσώπου legi volunt τρόπου, pro τεθλιμμένα τετμημένα. Istud probem; illud havd item. Sed periochæ membra luxata suspicor, ita forsan collocanda. Σπείρεται ἡ γ. βλ. δρέπονται οἱ κ. καὶ ἡ σ. τ. ο. ἐ. τὸ ἡ. ἐ. α. ὁ. τ. π. ὅτι τὰ τετμημένα μ. τ. τ. α. *Seminatur terra & germinat, decerpuntur fructus, rerumqe status exciditur, indicante obitus nostri larvâ istâ, excisa etiam post excisionem esse resurrectura.*

Ibid. sect. 107. Εὐγενῶν δὲ γονέων ὑπάρχων, [ἵνα οὕτως] ὁ τούτου παῖς, Ζεὺς τούτῳ ὄνομα, ἐκινδύνευσε πασῶν τῶν γυναικῶν ἀνὴρ γίνεσθαι. Hæc depravata nonnihil; uncisqe inclusa, tanqam superflua, furcillanda, censet Petavius. mihi aliqid potius interserendum: Ἵνα οὕτως εἴπω. *Hujus verò filius, cui nomen Jupiter, nobilium, ut sic dicam, parentum cum esset omnium propemodum mulierum vir factus est.* Allusit Curionis illud, qi Jul. Cæsarem, *omnium mulierum virum, & omnium virorum mulierem* appellavit. Svet. *l.* 1. *c.* 52.

Ibid. sect. 109. Τά τε βαθύτατα τοῦ νόμου —— ἀνακρινόμενοι ἃ οὐ νοοῦσι, μάτην βλασφημοῦσι. legendum ἀνακρινόμενοι, ἃ οὐ νοοῦσι, μ. β. *Profundissima legis—mysteria examini subjicientes, qæ non intelligunt, eis frustra obloquuntur.*

CAPUT XXXVII.

Lucæ verba cap. 2. *ver.* 52. *denuò expensa.* χάρις gratia, favor, existimatio, acceptatio grata, *Luc.* 2. 40. gratia super Christum, *qenam. Vulgata versio minus recta. De* habituali, infusâ, inhærente, *qi accipiant.* Sapientiam *&* gratiam *isti qi distingvant.* Spiritus super Simeonem, *qomodo, ibid. v.* 25. *De* gratiâ astante, dirigente, fovente, *Cajetanus. De* gratiâ, qæ gratiosum *apud alios, aliisqe* acceptum faceret, *alii.* Gratia παρὰ Θεοῦ, *&* παρὰ Θεῷ. Gratia συστατική, *&* προσδεκτική, *Hymn.* 45. 2. *& Luc.* 4. 22. *loca parallela. itidem Luc.* 2. 40. *& Act.* 4. 33. *Erasmi ἀμφιβολία sublatum.* Gratiâ profecisse *Christum hominem, qia gratior & acceptior Patri factus. Christus homo an perpessionibus suis sibi qicqam meruerit. Locus Heb.* 2. 9. *expensus.* διὰ τὸ πάθημα, *an* meritum passionis *designet.* διὰ *tam* per, *qam* propter, *significare. ad seqentia ista qi referant.* Gloria, *aliis beatitas cælestis, aliis nominis celebritas. Athanasio & Ambrosio scripta falsò tributa. Chrysostomiana qædam aliis asscripta. Gagnæi distinctio nova rejecta. Ad antegressa qi referant. hi qo sensu accipiunt. Angelis minoratus Christus, carnem assumendo, crucem patiendo, an utroqe.* אלהים Deus, *an* Angeli. βραχύ τι, pavlulum, *an* pavlisper. *Bezam optimè & vertisse & explicasse. Hyperbata non infreqentia. Verba Apostoli Phil.* 2. 9. *discussa.* Διὸ *an* meritum *designet. Qi sic exponunt, qosnam huc accersant. Anselmo tribuitur, qod est Hervæi. idqe à Bellarmino qi hujus esse agnoscit.* διὸ, *&* propterea *qandoqe non* cavssæ *sed conseqentiæ. huc inclinare Anselmum & Calvinum.* Merito *rejecto,* præmium *tamen admitti.* Merendi *&* meriti *vocabula qâ notione priscis usurpata. De loci Evangelici, Luc.* 2. 52. *sensu ex prius disceptatis conclusio.*

VErba Lucæ Evangelistæ, cap. 2. vers. 52. qibus Christum hominem dicit, σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. *Sapientiâ & ætate*, sive *staturâ, & gratiâ apud Deum hominesqe profecisse*, alibi non semel expendimus; & de prioribus duobus membris fusiùs pavlò disseruimus: novissimum (neqe enim necessarium videbatur pluribus tunc agere) leviter tantùm, sed locis duobus attigimus. χάριν, sive *gratiam*, utrobiqe pro *favore, æstimatione, acceptatione gratâ* sumi, ex locorum geminorum, Histor. Reg. lib. 1. cap. 2. ver. 26. & Act. cap. 2. ver. 47. collatione factâ ostendimus. Respexisse videtur Evangelista, qod supra dixerat, ver. 40. *Crevit puer, & Spiritu corroborabatur, implebaturqe sapientiâ*; καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό, *& gratia Dei erat super illum.* Verum de hoc loco morantur nos interpretes pleriqe: Siqidem vulgata versio; *& gratia Dei erat in illo:* qam qi seqûntur, de *gratiâ habituali*, ut loquntur, sive *infusâ, inditâ, immanente, inhærente* necessariò accipiunt. Qin & è nostris Piscator, *Gratiæ nomine intelligitur benedictio ex gratiâ sev favore profecta, & in Christum collata.* Et Calvinus; *generalior est*, inqit, *qæ seqitur, locatio, gratiam Domini fuisse super eum. comprehendit enim, qicqid in ipso excellentiæ resplenduit.* Ita *sapientiam* etiam sub *gratiæ* vocabulo concludit. At Chemnitius *Harmon. Evang. cap.* 15. ita distingvit, ut σοφία significet *dona in mente, & intellectu*; χάρις verò *in reliqis animæ viribus, in sermonibus, gestibus, actionibus.* Nevtri accedo. Accersunt qod dictum est vers. 25. de Simeone, πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐπ' αὐτόν. h. e. *Donum prophetandi erat in illo.* Piscator. *Spiritu Sancto præditus erat.* Castellio. nec abnuerim posse hoc de Simeone dici, qomodo de Christo ipso dictum est, Esajæ cap. 61. v. 1. רוח אדני עלי *Spiritus Domini est super me*; qanqam & aliter qoqe sumi qeat. q. d. *Spiritus Sanctus eo tempore aderat illi*, vel etiam, *illi supervenerat*: qia seqitur, *Spiritus impulsu templum intrasse*, ver. 27. Verùm hoc loco aliter sumendum videtur, qod *Dei gratiam super Jesum puerum* extitisse perhibetur. Nec verò probare possum, qod Cajetanus, qi & vulgatæ errorem animadvertit, *Gratia Dei erat super illum, tanqam superintendens, gubernans, & fovens illum.* Veritatem propiùs accessisse videtur Gvalterus: *Qia*, inqit, *dilectus ille Dei erat, & ex Patris decreto homo factus fuerat, fieri non potuit, qin assumptum qoqe ab illo hominem, Pater singulari gratiâ donaret, qæ illum omnibus gratiosum atqe acceptum faceret.* Chemnitius verò in sensum genuinum imprudens illapsus, ubi supra lavdatis subjunxit; *sermonibus, gestibus, actibus Christi adhuc pueri omnibus* (manarunt avtem ista, tam à *sapientiâ*, qæ & menti & intellectui, qam à *gratiâ* illâ, qæ aliis animæ facultatibus insidet) *additam fuisse peculiarem qandam gratiam divinam*: sensum hunc esse; *qod puer hic omnium oculos & animos in favorem, in gratiam sui converterit, non vulgaribus humanis dotibus, sicut aliqando in puerili ætate fieri solet, sed ob divinam qandam gratiam in sermonibus, gestibus, & actibus pueri hujus supra ætatem effulgentem: unde puer hic amabilis, gratus, & acceptus fuit, non tantum cognatis & notis; nec tantum qod in templo sapientiâ qæstionum & responsionum, omnes Doctores in admirationem, imo qasi in stuporem convertit; sed qod inde animadvertebatur, puerum hunc divinâ gratiâ ipsi Deo singulari ratione gratum & acceptum esse.* Qibus verbis novissimis Evangelistæ mentem qasi acu, qod dicitur, qanqam aliud agens tetigisse videtur. *Gratia Dei erat super eum.* h. e. *singulari qadam ratione Deo gratus acceptusqe fuit*: ut χάρις Θεοῦ istic non tam sit χάρις παρὰ Θεοῦ, *gratia à Deo*, qam χάρις παρὰ Θεῷ, *gratia apud Deum.* potestqe commodum hîc ita distingvi χάρις

sive

sive *gratia*: est χάρις συστατική, *gratia*, sive *dispositio* ejusmodi, *qæ hominum animos affectusqe conciliet. & gratum, amabilem, acceptum apud alios faciat.* de qâ Hymno 45 ver. 2. הוצק חן בשפתותיך Græc. ἐξεχύθη χάρις ἐν χείλεσί σου. Latinus *diffusa est gratia in labiis tuis: infusa est labiis tuis.* Junius. *effusa est in labia tua.* Tigurinus. Optimè Castellio, *labra habes gratiâ perfusa.* sub Salomonis typo Christum loqitur, de qo pari mente dictum legimus; Luc. cap. 4. ver. 22. Ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος. *Stupebant ad sermones gratiæ ipsius.* i. e. *ad sermones gratiosos*, sive istiusmodi *gratiâ tinctos.* Est & χάρις προσδεκτική

B *gratia qâ qis alium gratum acceptumqe habet*: qæ est prioris illius effectus familiaris: hanc loquntur loci illi, qos supra indicavimus. Reg. lib. 1. cap. 2. ver. 6. & Act. c. 2. v. 47. nec minùs donum Dei ista, qàm superior illa, qod agnoscit Moses, Exod. cap. 11. ver. 3. David. Hymn. 106. v. 46. Et Salomon, Parœm. c. 3. v. 34. *humilibus*, sive *mansuetis*, *dat gratiam*; de qo loco alibi diximus. De illâ sumunt Gvalterus & Chemnitius; de istâ ego malim. Eâ planè formulâ à Lucâ de Christo hic dicitur, καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτόν, qâ de Christianis alibi ab eodem dictum est.

C Act. c. 4. v. 33. Χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. *Et gratia magna erat super eos omnes.* i. e. *magna fuit omnium gratia apud populum.* Piscator gratiosos acceptosqe admodum dicit fuisse, hos *apud homines*, illum *apud Deum*: hac avtem *gratiosâ existimatione atqe acceptatione profecisse*, *ampliusqe provectum* Christum subjungit ver. 52. *tam apud homines qam & apud Deum.* Qod enim Erasmus in hunc locum *anceps* esse ait, *an Christum Evangelista sentiat profecisse dotibus divinitùs infusis, an gratiosiorem fuisse factum commendatione virtutum in eo sese proferentium.* Tollit planè

D τὸ ἀμφίβολον, & huc trahit necessariò clavsula illa, παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, *apud Deum & homines*: qæ sensum priorem omninò respuit. Itaqe rectè Illyricus in *Glossâ*; *Qotidie fiebat probatior Deo & hominibus.* Et in *Clave* adhuc luculentius; *Qotidie gratior & acceptior factus est Deo & hominibus; ex eis nempe qæ gerebat.* Ita Theophylactus, καὶ τῷ Θεῷ ἐνάρεστα ἔπραττε, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐπαινετά. *ea agebat, qæ & Deo grata erant, & ab hominibus collavdata*: de se ipse, Joan. c. 8. v. 29. Ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάν-

E τοτε. *Ea semper facio, qæ patri sunt grata.* Atqe ita Jansenius *Concord. Evang. c.* 12. *Nomen gratiæ hic accipitur rectè pro acceptatione Dei, & favore, qo filium suum, nosqe per illum sibi gratos habet.*

Potest avtem forsan hinc lux aliqa accedere dogmati cuidam, qod à Theologis magni nominis, nostris etiam, in utramqe partem disceptatur, clariùs pavlo explicando & definiendo. Qæritur, Christus an obedientiâ, ad mortem usqe præstitâ, sive perpessionibus suis, sibi ipsi qicqam meruerit.

Affirmativam qi tuentur, duobus præcipuè locis innituntur: prior est ex epistolâ ad Hebræos c. 2. v. 9. Τὸν δὲ

F βραχύ τι παρ' Ἀγγέλους ἠλαττωμένον, βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον. Vulgata versio, *Eum avtem qi modico qam Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloriâ & honore coronatum*: h. e. *ex merito passionis exaltatum.* Hugo Barchinonensis & Nicolaus Lyranus. Sed & Thomas Cajetanus, cum tamen aliter qam illi, textum exponat ipse; *Exponit, inqit, hic avtor, minorationem ab Angelis fuisse meritum gloriæ & honoris.*

G Verùm locus iste nihil hujusmodi insinuare videtur: potestqe explicationi huic ratione duplici occurri: vel ut dicatur διὰ istic non necessariò *propter* significare; vel necesse non esse, ut ad seqentia referatur. Primò itaqe respondere licuerit, præpositionem διὰ etiam accusativo junctam, *per*, non *propter*, sæpenumerò significare. Qo modo, ut alia taceam, havd pavca; apud Demosthenem ipsum in Olynthiacâ 1. Ἀεὶ γε λογίζεταί τις ἐκεῖνον καὶ θαυμάζει τῆς τύχης, δι' ἣν μέγας γέγονεν, ἀσθενὴς ὢν τὸ κατ' ἀρχάς, Φίλιππος; *modum, qo, vel per qem, (non propter qem) imbecillis primò, magnus evasit.* Eundemqe pro coronâ; Φωκικὸς συστάντος πολέμου, οὐ δι' ἐμὲ, οὐ γὰρ ἔγωγε ἐπολιτευόμην πω- πότε. *Conflato Phocensi bello, non per me, sive meâ culpâ;*

A *nondum enim ad rem publicam accesseram.* Dionysium itidem Halicarnasseum l. 8. Ὅτι τῆς καθόδου δι' ἐκείνου τυχὼν οὐ τὰ πρὸς ἡδονὴν αὐτοῦ βούλομαι. *Qod reditum per eum, sive ejus operâ consecutus, cupiditatibus tamen ejus obseqi nolim.* Apud Joannem deniqe Apoc. 12. 11. Καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν αὐτὸν διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου, καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν. *Vicerunt eum ipsi per sangvinem agni, & per sermonem testimonii sui.*

Atqe ita sumpsisse videntur istic, cum veteres qiqe, tum & novitii etiam pleriqe; qanqam non eadem omnes ratio-

B ne: Qidam enim, imò ipsi aliqando, qi seciùs alibi explicarunt, ad seqentia ita referunt, ut *gloria & honor* iste, non *præmium cæleste*, intelligatur, qod *crucis merito* compararetur, sed *nominis celebritas*, qæ Christo obvenerit, *per mortem* illam infamem, ad suorum salutem sponte susceptam. Ita Joannes Chrysostomus, ἐπιδεικνὺς, ὅτι δόξα καὶ τιμὴ ὁ σταυρός ἐστιν. *tum ostendit crucem esse honorem & gloriam.* Qo trahit & illud Joannis c. 12. v. 23. ubi Christus morti vicinus, *venit hora*, sive *tempus instat*, ἵνα δοξασθῇ, *ut glorificetur* filius hominis. A Chrysostomo idem sumpserunt Oecumenius, & Avtor ignobilis, qi Athanasii

C nomen præfert, *ad Antiochum Qæst.* 128. Sed & in *Commentarios* transcripsere, qos ex Chrysostomianis *orationibus* consarcinatos, sub Ambrosii, Primasii, Haymonisqe, nomine evulgarunt: & favere possit videri, qod commatio subjungitur, Christum salutis nostræ avtorem διὰ παθημάτων τελειωθῆναι. Verum istud minùs solidum videtur; nec avt cum scopo Apostolico, avt verbis etiam satis convenit: nam qod Gagnæus, qo sensum hunc non tam cliceret, qam exprimeret, distinctionem novam molitus est, ut sic legeret, *Eum qi modico qam Angeli minoratus est,*

D *videmus Jesum propter passionem mortis, gloriâ & honore coronatum*: vis est nimia contextui immeritò facta.

Proinde & istorum nonnulli, & alii pleriqe aliò concedunt, & ad antegressa referunt clavsulam hanc. Secundò itaqe responderi potest, non esse necessarium, ut verba illa, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, *propter mortis perpessionem*, ad incisum posterius pertineant; qum ad antegressum referri & posse & debere etiam videantur; ut Christus nimirum *Angelis inferior factus* dicatur *propter mortis perpessionem.* Atqe huc concedunt prisci pleriqe; sed & recentiorum

E turba non contemnenda. Joannes Chrysostomus ipse; Τὸν δὲ βραχύ τι ἠλαττωμένον βλέπομεν, φησὶ, Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου. εἶτα τὸ χρηστὸν πάλιν, Δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον. Theophylactus; Ὁ μὲν τρεῖς ἡμέρας γεγονὼς ἐν τῷ ᾅδῃ, ὡς ἄνθρωπος, βραχύ τι ἠλάττωται τῶν Ἀγγέλων, ἀπὸ μηδόλως θανάτῳ ὑποκειμένων ἐκείνων. Qod & idem ferè Oecumenius. Theodoretus itidem; Οὐ τῇ φύσει τῆς θεότητος τῶν ἀγγέλων ἠλάττωται, ἀλλὰ τῷ πάθει τῆς ἀνθρωπότητος. *Non naturâ divinitatis factus est Angelis minor, sed perpessione humanitatis.* Eodem modo citat & Maximus

F *adversus Anomæos Dialog.* 2. qod sub Athanasii nomine prodiit, & prostat. Avgustinus (& ex Avgustino, Beda, & Glossa) *adversus Maximin. l.* 3. *c.* 25. *Eum avtem modico minus qam Angelos minoratum videmus Jesum, propter passionem mortis: non ergò propter naturam humanam, sed propter passionem mortis.* Thomas pariter uterqe. Aqinas; *Nos videmus Jesum eum, qi per passionem mortis modico minoratus est qam Angeli, cum gloriâ & honore coronatum, q. d. hac minoratio non est intelligenda nisi propter passionem mortis.*

G Cajetanus; *Qoad illud, minoratus est pavlò minùs ab Angelis, subjungit, propter passionem mortis: & jungendo aliam particulam subdit, Gloriâ & honore coronatum.* Qanqam secius pavlò qam Avgustinus, Sedulius; *Minorasti eum pavlò minùs ab Angelis; assumendo carnem, patiendo crucem.* Hervæus deniqe qi Anselmi nomen præfert, utramqe interpretationem conjunxit; *Videmus eum, qi factus est parum minor Angelis, propter passionem mortis; qia pati & mori potuit, qod beati Angeli non possunt, eum, inqam, qi talis factus est, Jesum scilicet videmus, oculis fidei, coronatum gloriâ & honore secundum animam & corpus: qi coronatus est propter passionem mortis: i. qia usqe ad mortem fuit obediens patri.* Verum utrumqe istud consistere non potest, cum Apostolus semel tantum, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, non iterato dixerit.

 Sen-

Sensum superiorem & patres prisci, & nostrum pleriqe dedere. Et omninò ad prægressa clavsulam illam referendam, qæ sequntur, evincunt: uti mox clariùs indicabitur. Itaqe commodiùs reddidit Theodorus Beza; *Sed Jesum illum videmus gloriâ & honore coronatum, qi parumper fuerat inferior Angelis factus, propter mortis perpessionem, ut beneficio Dei pro omnibus mortem gustaret.* Qam Jacobus Faber; *Videmus Jesum, qi pavlò minùs à Deo minoratus est, gloriâ & honore coronatum, propter passionem mortis, ut per gratiam Dei pro omnibus mortem gustaret.* Avt qam Castellio, *Sed pavlò geniis minorem factum videmus Jesum, propter necis supplicium, gloriâ & honore coronatum, ut Dei beneficio pro cunctis pateretur mortem.* Frustraqe reclamat Franciscus Ribera, *Hyperbaton durum, nec necessarium, in verbis Apostoli admitti.* Qod qum rejecerit, incassum se torqet, nec extricat tamen, in clavsulæ adjectæ explicatione, cujus commoda cum antegressis connexio, nisi eo qo diximus, modo, nulla comparet: nec verò adeò est durum avt insolens hyperbaton, qin ejusmodi havd pavca, in scriptis tum sacris, tum & avtorum optimorum qoqe profanis deprehendantur. Discrepantiam versionis, *à Deo*, & *ab Angelis*, de qâ serram reciprocant Erasmus & Faber, qos, cui otium & animus est consulere, poterit, mitto; qia non tanti videtur ut in eâ immoremur. Sed nec magni est momenti, qod מעט & βραχύ τι, Erasmus ad *diminutionis vel gradum, vel tempus* etiam referri posse monet, ut vel *pavlò*, vel *pavlisper* reddatur: Faber contra, illo, non & isto modo, posse sumi contendit; qum tamen Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius, huc potiùs inclinent, *moraqe sub morte brevitatem* respici velint. Sed & Beza *pavlisper* reddidit, & ad *vitæ* istic *in servi formâ transactæ curriculum* refert. Qi & istic ampliùs aliqid ipsum prægressis perspexisse videtur, & Apostoli cum verba dexterrimè expressisse, tum & mentem optimè assecutum. Siqidem, prout illi interpretantur, τὸ διὰ, hîc non *propter*, sed *per* significaret; qo modo & Aqinatem reddidisse, imprudentem, puto, vidimus. Nec ex eorum explicationibus per *propter* commodè redditur. Itaqe cum Avgustinus, *mortis, non & incarnationis*, Sedulius verò *utriusqe ratione, diminutum præ Angelis* Christum dici existiment, acutè Beza, *hujus, non illius ratione, sed illius tamen cavssâ, diminutionem eam factam* hoc loci dictum avtumat: hoc vult; διὰ hîc *finem*, sive *cavssam finalem*, ut loquntur, designare: ut *diminutio in naturæ humanæ assumptione facta* prædicetur, sicut Philip. 2. 7. Διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, *propter mortis perpessionem*, sive *propter mortem perpetiendam*, h. e. *qo in ea utiqe mortem* (qod statim subjungitur) *Dei beneficio pro omnibus gustaret*, h. e. subire & perpeti posset. Qâ qidem explicatione nihil verius, nihil certius, nihil qod cum contextus serie scopoqe Apostolico fœliciùs conveniat. Porro cum ad *diminutionem* ista *mortis perpessio*, non ad evectionem referatur, ut illius *cavssa impellens*, non *procurans* hujus, consideretur, non potest ad *passionis meritum* stabiliendum qicqam istinc concludi.

Restat locus alter, qi ad cavssam hanc plus facere, non immeritò forsan videatur. Habetur is ad Philippens. cap. 2. v. 9. Ubi sic legitur, Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε. Vulgata. *Propter qod & Deus exaltavit eum.* sive ut Beza, *Qapropter etiam Deus ipsum in summam extulit sublimitatem: summopere extulit.* Castellio. Cum præcessisset, Christum *demisisse se, obedientem factum ad ipsam usqe, eamqe crucis, mortem.* Hinc Lombardus, qem confertim seqitur scholasticorum, qi dicuntur, turba, Sent. *l.* 3. *dist.* 18. *Concludit passione suâ meruisse Christum animæ impassibilitatem, carnis immortalitatem, nominis exaltationem: & aptè, inqit, dicit Apostolus, Christum exaltatum per impassibilitatis gloriam, qia est humiliatus per mortis obedientiam. Humilitas ergo passionis, meritum fuit exaltationis.* Et Cajetanus, *Hæc meruit Christus homo, propter ejusdem obedientiam. Sed & è nostris* Zanchius, *Hæc particula, διὸ, sive* propter qod, *merita Christi denotat; qibus & sibi suam exaltationem, & nobis totam salutem promeruit.* Accersit Avgustinum, qem & Beda transcripsit in Joan. tract. 104. *Ut Christus resurrectione clarificaretur, priùs humiliatus est passione; humilitas claritatis est meritum: claritas humilitatis est præmium.* Et adv. Maximin. l. 2. c. 6. *Cum dicitur, propter qod eum exaltavit; satis apparet, propter qid exaltaverit.* i. e. *propter obedientiam usqe ad mortem crucis.* qibus gemina habet ibidem *l.* 3. *c.* 2. Nec secus Basilius *adv. Evnom. l.* 4. *c.* 5. & ex Basilio Oecumenius; διὰ τὴν ὑπακοὴν, *propter obedientiam.* Accersunt & Ambrosium, sed supposititium; *qid & qantum humilitas mereatur, hic ostenditur, ut magis hanc appeteremus, calcatâ jactantiâ.* Accersunt &, sed frustra (nihil qicqam enim proloquntur accersiti) Cyrillum, *thesavr. l.* 3. *c.* 2. *Chrysostomum, Theophylactum, Primasium.* Accersit deniqe Bellarminus, post hos omnes, *de Christo l.* 5. *c.* 9. qem subticuisse satius fuerat, Anselmum. Anselmus enim hic, qem advocat, spurius est plane; nec Anselmus, sed Hervæus, si Fontano Minoritæ credimus; cujus etiam rei cum fidem qæ faciant, argumenta suppetunt idonea, tum & Bellarminus ipse in *scriptorib. Ecclesiast.* hujus non avtem illius esse agnoscit. Verùm nec Anselmus ὑποβολιμαῖος iste, testimonium satis clarum exhibet. *Ipse*, inqit, *se tantùm humiliavit, ut ultra non posset: propter qod & Deus tantùm exaltavit illum, ut ultra non posset.* Et Anselmus ipse verus & indubitatus in adversum plane contendit; *Cur Deus homo*, l. 1. c. 9. *Qod avtem Apostolus cum dixisset, Humiliavit semetipsum factus obediens usqe ad mortem, mortem avtem crucis; subdidit, propter qod & Deus illum exaltavit: non ita dictum est, qasi nullatenus potuisset pervenire ad hanc exaltationem, nisi per hanc mortis obedientiam, & hæc exaltatio non nisi in retributionem hujus obedientiæ collata sit. Prius qàm pateretur dixit, Matth. c.* 11. *v.* 27. *Omnia sibi esse tradita à Patre; & iterum, Joan. c.* 16. *v.* 15. *Omnia Patris esse sua. Sed qomodo ipse cum Patre Sanctoqe Spiritu disposuerat se non aliter qàm per mortem celsitudinem omnipotentiæ suæ ostensurum mundo: qippe qod nisi per illam mortem fieri dispositum est; cum per illam fit, non incongruè dicitur propter illam fieri. Si enim intendimus aliqid facere: sed proponimus nos priùs aliud facturos, per qod illud fiat; cum jam factum est qod volumus præcedere, si fit qod intendimus: rectè dicitur, propterea fieri, qoniam factum est propter qod differebatur; qia non nisi per illud fieri dispositum erat. Nam si flurium* [accedo] *qem eqo vel navi transire possum, & propono me non nisi navi transiturum, & ideò differo me transmeare, qia navis abest: cum jam præsto est navis, si transeo; rectè de me dicitur, navis parata fuit, ideò transivit: Et non solum ita loqimur, qando per illud qod præcedere volumus; sed etiam qando non per illud, sed tantummodò post illud facere aliud aliqid statuimus. Si qis enim differt cibum sumere, propterea, qia nondum eâ die missæ celebrationi affuit: peracto qod priùs facere volebat, non incongruè dicitur illi: jam sume cibum, propterea qia jam fecisti propter qod sumere differebas.* Idem planè vult esse cum illo Lucæ, c. 24. v. 26. *Oportebat Christum ista pati, & in gloriam suam intrare.* Accedit qod Ribera ad illud Hebr. c. 1. v. 9. *Ideo unxit te Deus*, &c. *Thomas ait, Non meritum designari, sed finem; ut haberes hæc qæ dicta sunt, thronum æternitatis, sceptrum æqitatis, dilectionem justitiæ, odium iniqitatis. Et sæpe certe cavssa qæ redditur, non ad seqentia, sed ad præcedentia referenda est*, ut *Luc. c.* 4. *v.* 43. *Verum hoc etiam dicendum est, propterea sæpe poni Hebræorum more, ita ut cavssa nulla reddatur; sed ita ut redundet, & tantum præcedentia continuet cum seqentibus; sicut & qia & qoniam.* Luc. 1. 61. Jerem. 30. 16. Hosh. 2. 14. Joan. 7. 22. Hoc ergo sensu, tantum ratione *conseqentiæ* diceretur; cum dictionis Apostolicæ series scopusqe ampliùs aliqid exigere videatur. Itaqe Calvinus suspenso qasi pede hîc incedens, *Dictio illativa conseqentiam hîc magis sonat, qam cavssam.* Ego nevtri prorsùs accedo: Nec *meritum*, nec meram conseqentiam agnosco. Meruit nobis morte suâ, ac perpessionibus suis, sive obedientiâ ad mortem usqe præstita, Christus, peccatorum remissionem, cum patre reconciliationem, salutem, vitam æternam: qia hac obedientiâ suâ, pro nobis debitoqe nostro, Deo patri satisfecit. Hæc avtem obedientia, qâ ista nobis promeruit, cum ex patris ipsius voluntate, & suscepta, & exhibita fuerit, adeo eidem grata acceptaqe fuit,

ut etiam hac de cavssâ Christum hominem tantoperè evexerit, qâ qam gratam acceptamqe haberet eam, hac ratione ostenderet. Faciunt huc illa Christi ipsius verba, Joan. 10. 17. *Ideo diligit me pater, qia animam meam pono pro ovibus meis.* *Præmium* itaqe agnosco: atqe ita Piscator; *Hvmiliationi Christi opponit ejusdem exaltationem, tanqam modestiæ præmium.* Nec aliud qicqam Basilius, avt Anselmus ille putatitius: imò nihil aliud avt Avgustinus, avt Psevdo-Ambrosius ille: nam *merendi* verbum, *meriti* nomen, qo sensu usurpent passim illi, nec est opus monitu, & ipsi agnoscunt adversarii. Bellarminus ipse de grat. & lib. arbitr. l. 1. c. 14. *Solet Avgustinus meritum appellare, qemlibet actum bonum, ratione cujus aliqid aliud accipimus.* Ambrosius verus, non fictitius ille, cum *super Lucam. l. 10. c. 22.* dixit de aqâ ad usus sacros sepositâ; *O aqa, qæ sacramentum Christi esse meruisti.* Idemqe *de fugâ seculi c. 7.* ubi de serpente antiqo illo, cujus prudentiam imitari à Christo monemur, prout ipse exponit, Matth. 10. 16. *Ut & ille*, inqit, *spolietur suo, & qi alios exuere voluit, amittat qæ sunt ipsius non venena, sed merita, naturæ.* Non tamen *aqæ elemento*, opinor, & *diabolo* multo minus, *meritum* ullum proprie dictum tribuere in animo habebat. *Præmium* itaqe admitto; qod particula διὸ insinuat, *meritum* non agnosco: qod & verbum ἐχαρίσατο ab Apostolo usurpatum excludit planè. Si qis, e. g. qo ære alieno obstrictum, vel carceris periculo subtrahat, vel etiam vinculis eximat, de suo, sponte suâ creditori satisfecerit, is hoc facto à debitore gratiam, debitori liberationem & exsolutionem, at à creditore sibi nihil qicqam promeruerit: potest tamen ex facto istoc perspecta mens hominis liberalis & benefica, creditorem ita afficere, ut hac ratione hominem in amicorum numerum cooptet, & amplius illi aliqid gratificetur. Debuit multum Tyndaro, Philocrates Plavtinus, qod istius suscepto nomine in vinculis detinendum, & graviori etiam periculo exponendum se præbuit, qo libertate ille potiretur, nec tamen ab Hegione, cui hac ratione imposuit, commeruit qicqam. Atqi qæ nostri cavssâ sunt à Christo præstita, eo insuper magis Deo grata fuisse necesse est; qia ad ipsius præstitutum suscepta, ad ipsius voluntatem implendam præstita, ad ipsius gloriam dilatandam destinata sunt. In hoc ergo munere exeqendo, qo majores progressus fecerat Christus, eò patri acceptiorem factum, cum ipsum, tum ea qæ ageret, testari Spiritum Sanctum, nihil habet ἀσύμφωνον, avt de qo multum ambigi possit.

CAPUT XXXVIII.

Verba Legis Mosaicæ, Devt. 23. 18. discussa. Canis & pretium, & permutationem *prohibitam.* Canis decollatio & suillæ carnis oblatio, *pari loco habita.* *In asino licuisse, qod in* cane *non licebat.* Canis, *animal immundum, & vilissimum.* Canis *nomen per contemptum.* Canis mortuus, *Proverbiale.* Canis caput, *itidem.* *Id 2 Reg. 3. 8. variè à variis expositum.* Caput, *pro* persona, *pro* præfecto. ל *pro* על, adversus, contra. Canis, *catamitus, scortum masculum.* κύνες *qi, Apoc. 22. 15.* *De talibus Chrysostomi censura.* Canis & porcus, *in impuritatis notione.* Canis *in sævitiæ etiam ac immanitatis.* *Verba Pavli Philip. 3. 2. perpensa.* κατατομή *eo loci qid sit, qidqe respiciat.* Canes *qâ ratione seductores illos appellet.* Canina facundia. Cave canem, *Proverbium unde tractum, à canibus ædium custodibus, an à rabidis.* Canis *ad fores in vinculis; etiam in pariete depictus.* Ostiarii & Janitores *qandoqe etiam vincti.* Θύρας & πύλας *qid intersit.* *Gavlmini in Artemidoro lapsus, unde enatus.* *Dona ferentibus canis etiam blandus, nil ferenti Cerberus.* *Talmudistarum figmentum de leonibus ad Pharaonis avlam, canum vice custodibus, qi Mosi & Aaroni adblanditi sint.* *Par fabula Homerica de canibus avreis ad Alcinoi ædes.* *Canis* τὸ λαθραιοδηκτεῖν. A cane muto, aqâ silente cavendum, *Proverbium Gallicum.* Canem timidum latrare magis qam mordere. *Bactrianorum.* *Odia qo tectiora, magis periculosa: Præsertim sub officiorum specie delitescentia.*

Canis nomen in literis sacris, nunc *immunditiæ*, nunc *sævitiæ* notam & notionem habet. Priore sensu usurpatur Devter. 23. 18. ubi *scorti merces, & canis pretium, ne in Dei sacrarium inferantur*, lege latâ cavetur. Qod Doctores Hebræi, non de *pretio* tantùm, qod *pro cane venali datum* est, sed de *permutatione* qoqe (sic enim Chaldæus) puta, *ubi canis ove permutatur*, inqit Jairus, intelligunt; qia *canis* nimirum, lege Mosaicâ *immundus* habebatur. Unde Esajæ c. 66. v. 3. *canis decollatio*, & *carnis suillæ immolatio* pari loco habentur: & utriqe confertur *ab impuris profecta oblatio.* Verum *porcus* & *asinus*, & alia havd pavca sunt animalia pro *immundis* habita, de qibus tamen nihil ejusmodi sancitur. Aliam itaqe rationem adjecit Abraham Esdræ: qia *canis* nomen *per contemptum* solet adhiberi. Qod & Avgustinus monet *in Qæst. 37.* *Canis* certè pro *vilissimo* animali habetur: unde παροιμιῶδες illud Eccles. 9. 4. *Melius est cani* (h. e. abjectissimo animanti) *vivo, qam leoni* (animalium generosissimo) *inanimi*: *canisqe* nomen non nisi de *homine contemptissimo atqe abjectissimo* usurpatur. Hebræi verò, qo rei alioqi per se vilis satis, vilitatem vehementius exprimant, *mortuum* etiam adjiciunt: de se David Savli Regi, 1 Reg. 24. 15. *Canem mortuum insectatur Rex Israel?* Ubi *canis* etiam & *pulex* ἐκ παραλλήλου ponuntur. Et Davidi Mephibosheth. l. 2. c. 9. vers. 8. *Respicis ad canem mortuum, qalis sum ego.* Et de Shimæo Abishæus, c. 16. v. 9. *Cur maledicit Domino Regi canis mortuus iste?* Sed & ibid. l. 2. c. 3. v. 8. Abner Ishbosheto; הראש כלב אנכי κεφαλὴ κυνὸς ἐγώ εἰμι; Græcus. *Num caput canis ego sum?* Vulgatus Interpres, *caput caninum, i. e. persona canina.* Junius, *caput* pro *homine* toto; sive *personâ* ipsâ. Terentius *Evnucho.*

O lepidum caput.

Hieronymus *ad Theodosium, Obsessum omne crimine caput.* Neqe aliter Græci. Sophocles *Antigone*,

Ὦ κοινὸν αὐτάδελφον Ἰσμήνης κάρα.

Sororis ô mi Ismenes germanum caput.

i. e. ὦ ἀδελφὴ Ἰσμήνη. Scholia. *ô soror Ismene!* Demosthenes *adversus Midiam.* Τί λέγεις, ὦ μιαρὰ κεφαλή; *qid ais, ô caput impurum!* i. homo impurissime. Xenænetus Laco, referente Plutarcho in *monit. Polit.* objicientibus qod è prælio fugisset; Μεθ' ὑμῶν γε, ὦ φίλαι κεφαλαί. *at vobiscum factum est, ô chara capita!*

Accedit eodem & Jairi expositio, qi aliter tamen explicandum censet, Chaldæo etiam in partes advocato, qi גבר הדיות *virum vilem, abjectum, idiotam* interpretatur, vocabulo à Græcorum ἰδιώτης depravato. *Potius est mihi ut sim canis, h. e. abjectissimum mancipium in domo Davidis, qam caput, i. e. præfectus principalis in domo tuâ.* Verum verba qî hæc admittant, ipse non video.

Probabilior hac interpretatio, qam Jairus idem proponit, & post Camium & Esajam probat Vatablus, Drusius etiam tuetur, *Proverb. clas. 2. lib. 3. Prov. 88.* ראש כלב i. e. שומר כלבים *caput canis, i. e. custos canum*, sive ממנה על הכלבים *canibus præfectus.* Qo modo Job. 30. 1. *Qorum patres sprevissem apponere canibus gregis mei*: i. e. *inter opiliones abjectissimos & custodes gregis mei habere.* Junius. *Custodiendis gregum meorum canibus præponere.* Mercerus. Ut *caput* pro *præfecto, præposito, Principe* ponatur. Sicut Esajæ 7. 8. & Num. 7. 2. *præfectus canis*, pro *præfectus canibus.* Ut רב החבל *magister navtæ*, pro *navtarum.* Jonæ 1. 6. Adjiciunt isti, subjici etiam אשר ליהודה qo contemptus abjectioqe vehementiùs exprimatur, q. d. *num ego sum custos sive præfectus canibus tribus Judæ, sive Davidis, qi è tribu eâ extitit*; h. e. inimici tui sive eorum qos tu odisti. Verum ego non satis asseqor, qare apud istos potiùs qam apud alios qosvis munus ejusmodi obire, ignominiosum habeatur.

Torsit interim Syntaxis hic magnos viros. Græci dissimularunt prorsus. Junius, *Qi fuerim Jehudæ? i. e. qi defecerim à te cum tribu Judæ?* Piscator: Ut interrogando neget. At vetus interpres, *adversum Judam*; sed ut ad

priora referat; Tigurinus. *qi contra Judam hodie beneficiis proseqor domum Saulis*, &c. Eodemqe Pagninus, Castellio, Genevenses, nostri concedunt. Ut ad seqentia pertineat; & hoc modo aptiùs procedit dictionis series: לך pro על *adversus*, *contra*; ut Hymn. 51. 6. לך חטאתי *adversus te peccavi*. Et Hymn. 56. 3. לחמים לי *pugnantes adversus me*. Et Hymn. 79. 8. אל תזכור לנו *ne recorderis adversus nos*. Job. 8. 4. חטאו לו *si filii tui peccaverint adversus illum*. Et cap. 20. v. 27. *terra insurget* לו *adversus ipsum*.

De *canis capite* sensus prior simplicior videtur, ut *caput caninum* pro *homuncione* sive *mancipio vilissimo* habeatur. *Canis* itaqe *pretium*, sive *permutationem* etiam, in Dei sacrarium inferri, vetitum putant, partim *immunditiæ*, partim *vilitatis* nomine, qæ utraqe nota *canis* appellatione designatur: atqe ita etiam Calvinus.

At Vatablus *canis* nomine *scortum masculum*, sive *puerum meritorium* designari censet: qem sequntur Junius, Piscator, & Dunæus noster: ut sicut *meretricis*, sic & *catamiti merces*, pro sacro allata interdicatur. Confirmant partim ex commatio prægresso, qo sancitur, *ne qa meretrix*, *ne qis cinædus*, *in Dei populo habeatur*. Partim ex Apocalypseos c. 22. v. 15. ubi à civitate sanctâ, Hierosolymis cœlestibus, excludendi perhibentur οἱ κύνες καὶ οἱ πόρνοι, *canes & scortatores*; uti constanter vertunt. Cum tamen πόρνοι sint potiùs *cinædi*, *pueri meritorii*. Xenophon, *Memoral. l.* 1. Τὴν ὥραν ἐάν τις ἀργυρίου πωλῇ τῷ βουλομένῳ, πόρνον αὐτὸν ἀποκαλοῦσι. *Qi ætatis florem mercede prostituerit, hunc* πόρνον *appellamus*. Qo pertinet qod Joannes Chrysostomus *in Rom.* 1. 27. *Orat.* 4. Ἵνα μάθῃς, ἡλίκον τοῦτό ἐστιν. εἴ τις ἐλθὼν ἐπηγγέλλετο ἐξ ἀνθρώπου κύνα ποιεῖν, ἆρα οὐκ ἂν ὡς λυμεῶνα ἔφυγες; ἀλλ' ἰδοὺ, οὐ κύνα ἐξ ἀνθρώπου σεαυτὸν ἐποίησας, ἀλλὰ τὸ τούτου ζῶον ἀτιμότερον. ἐκεῖνο μὲν γὰρ χρήσιμον ἐπιτήδειον. ὁ δὲ ἡταιρηκὼς οὐδαμοῦ χρήσιμος. Τί δὲ, εἰπέ μοι, εἴ τις ἠπείλει ποιεῖν τίκτειν ἄνδρας καὶ λοχεύεσθαι, οὐκ ἂν ἐπλήσθημεν θυμοῦ; ἀλλ' ἰδοὺ νῦν χαλεπώτερα ἑαυτῶν κατειργάσαντο οἱ τὰ τοιαῦτα λυττῶντες. οὐ γάρ ἐστιν ἴσον εἰς γυναικείαν μεταβαλεῖν φύσιν, καὶ μένοντα ἄνδρα γενέσθαι γυναῖκα. μᾶλλον δὲ μήτε τοῦτο, μήτε ἐκεῖνο. *Ut discas qam grande flagitium hoc sit: si qis ex homine canem facere te profiteatur, an non ut pestiferum aversferis & fugias? ecce autem, non canem temet ipse fecisti, sed qoddam cane etiam vilius animal. canis enim ad usum aliqem utilem idoneus est: scortum avtem hujusmodi nullius est usus: qin & si qis minitet facturum se, ut viri parturirent ac parerent, an non animi nobis adversus hunc bile turgerent? at graviora sibi infligunt ipsi, rabie istiusmodi perciti. Neqe est enim par scelus, in naturam muliebrem virum transire, ac virum manentem mulierem fieri, vel potius nec istud, nec illud etiam.* Canibus scilicet propudia hujusmodi confert & canibus etiam rabiosis. In hac avtem *immunditiæ* & *impuritatis* notione, *canem* & *porcum* sæpiusculè conjungi deprehendas. Sic Christus Matth. 7. 6. *Ne detis qod sanctum est canibus*; *nec porcis margaritas projiciatis*. Et 2 Petr. 2. 22. *Canis ad vomitum reversus, & sus ad luti volutabrum*. De qo loco alibi diximus. Et Flaccus, *Ep.* 2. *l.* 1. de Ulysse, qi Circes pocula respuerat,

Qæ si cum sociis stultus cupidusqe bibisset,
Sub Dominâ meretrice fuisset turpis, & excors,
Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.

Qemadmodum avtem *immunditiæ* & *impuritatis*; ita *sævitiæ* & *immanitatis* notione vocabulum *canis* adhibetur. Elisæo Hazael, qam atrocia Rex factus designaturus esset, prædicenti, 4 Reg. 8. 13. *Numqid canis est servus tuus, ut facinora ejusmodi perpetret?* Inde Hymno 22. David hostes suos, *roboris* & *ferocitatis* nomine, *tavris* confert, vers. 12. *immanitatis* & *sævitiæ*, *canibus*, vers. 16. *Canes circumdederunt me*; *perfoderunt manus pedesqe meos*. Et vers. 20. *Eripe unicam*, sive *dilectam meam*, animam nempe, *à manu*, sive potestate, *canis*: De qo & alibi dictum aliqid. Sic Lucilius apud Varronem *de Lingv. Lat. l.* 6.

Neqam magnus homo, laniorum immani' canes ut.

Ita videtur usurpasse Apostolus, ad Philip. 3. 2. cum dixit, βλέπετε τοὺς κύνας, *cavete canes*. Malè enim vetus interpres, *videte canes*: facit huc qod seqitur, βλέπετε τὴν κατατομήν, *cavete concisionem*: περιτομὴν allusisse liqet ex proximè adjectis: ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή, *nos enim circumcisio*, vera scilicet *sumus*. Περιτομὴ *circumcisio*, ut alibi sæpè, pro circumcisis. Rom. 15. 8. Galat. 2. 7, 8, 9. Ephes. 2. 11. qos avtem hic notat Apostolus, cum ipsi circumcisione suâ plurimum gloriabantur, tum & sub salutis necessitate, ritus id urgebant, & ab aliis exigebant. At verò Apostolus κατατομῆς potius qam περιτομῆς nomine istos voluit insignitos. Appellationis rationem non omnes unam reddunt. Camerarius, κατατομὴν, inqit, καθ' ὑπαλλαγὴν vocari, i. e. *recisos sive concisos, qia jam tantùm lacerarent, secando corpora sua, sublatâ, post Christi adventum, circumcisione legitimâ*. In qo præeuntem habeat Joannem Chrysostomum; Οὐδὲ τοῦ ὀνόματος καὶ αὐτῇ μεταδίδωσιν. τί φησιν; ἡ περιτομὴ ἐκείνη κατατομή ἐστιν. διὰ τί; οὐδὲν γὰρ ἄλλο ποιοῦσιν, ἢ τὴν σάρκα κατατέμνουσιν. ὅταν γὰρ μὴ ᾖ νόμιμον τὸ γινόμενον, οὐδὲν ἄλλο, ἢ σαρκὸς τομή ἐστι καὶ κατατομή. *Ne nomine qidem ipsam impartit: & qid inqit? circumcisio illa concisio est: qapropter? nihil enim aliud faciunt, qam qod carnem concidunt. Qando enim qod fit, legitimum non est; nihil aliud qam carnis sectio est & concisio.* Eodemqe refert idem, qod dixit, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, *cavete malos operarios*: Καὶ ἡμεῖς δὲ κατατομὴν λέγομεν, ἐπὶ τῶν εἰκῇ καὶ ἁπλῶς καὶ ἄνευ τέχνης τοῦτο ποιούντων. *Et nos vocabulum hoc de eis usurpamus, qi temerè, simpliciter, citra artem aliqid concidunt.* Explicatiùs ad Camerarii mentem Theophylactus; Μέγα καὶ τίμιον ἦν ποτὲ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἡ περιτομὴ, ὅπουγε καὶ τὸ σάββατον διὰ ταύτην ἐλύετο. ἐπεὶ δὲ νῦν ἤργησεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ κατατομή ἐστιν. ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι νόμιμον τὸ γινόμενον, τὴν σάρκα μόνον κατατέμνουσιν. *Circumcisio apud Judæos olim magnum qid erat, & in pretio habebatur, qum propter illam sabbatum dissolveretur: postqam vero nunc cessavit, nihil aliud est qam concisio; qoniam qod fit, legitimum non est, solam carnem concidunt.* Et in eandem planè sententiam Oecumenius; Τὴν κατατομὴν τοὺς περιτετμημένους φησίν. ἀλλ' ἐπειδὰν οὐκ ἔτι νομίμως ἐγίνετο παρὰ Ἰουδαίοις ἡ περιτομή (ἡ γὰρ νόμιμος νῦν ἐστι τῷ πνεύματι περιτέμνεσθαι τὴν ψυχὴν) κατατομὴν αὐτὴν ἐκάλεσεν. δηλῶν, ὅτι οὐδὲν ἱερὸν ἐστιν ἡ περιτομὴ, οὐ σώματος κατατομή. τῆς γὰρ ἀληθείας ἐλθούσης, ἀνάγκη τοὺς τύπους ἀργεῖν. *Concisionem circumcisos dicit, qia nondum facta erat apud Judæos vera & legitima circumcisio (legitima enim nunc est animam spiritualiter circumcidi) concisionem illam vocavit, declarans: circumcisionem nihil aliud esse qam carnis concisionem. Veritate enim veniente necesse est typos cessare.* Ubi perperam interpres, *qia nondum facta erat apud Judæos vera & legitima circumcisio*; pro eo qod esset, *qum jam non ampliùs apud Judæos legitima administraretur circumcisio*. Facit eodem qod Beza suspicatur, allusum ad *prophanas* illas *incisiones* prohibitas Levit. 19. 18. & 21. 6. ut non alio loco haberi velit horum *circumcisionem*, qam qo *prophanam incisionem* illam. Verum aliam appellationis hujus rationem subjungunt iidem avtores; ὅτι τὴν ἐκκλησίαν ἐπειρῶντο κατατέμνειν. *qia nimirum lacerabant & conscindebant Ecclesiam*. Atqe hunc sensum Beza repræsentavit. Notum avtem satis est canibus insitum ingenium, obvium qidvis discerpendi & dilacerandi. Qin & Evripidem, & Lucianum, ut de Jezabele defunctâ dicam nihil, vivos à canibus discerptos tradunt. Cæterum cur Apostolus *canes* illos dixerit, alias insuper rationes afferunt interpretes, vel *impietatis* nomine, qod à Christo alieni, qo modo exteri *canes* dicti Matth. 15. 16. qod à Deo vero alieni: vel *ingratitudinis*, qod largientem etiam allatrarent; vel *maledicentiæ*, qod in Apostolum invehererentur, unde *canina facundia* in diverbium abierit. Et *Caninum studium præstantissimum qemqe allatrandi*. Columella *de re rustic. l.* 1. vel *impudentiæ*; Ὁ γὰρ ἀναιδὴς κύων προσαγορεύεται, Basilius *in Psalm.* 44. vel *impuritatis*, qia canis instar ad vomitum reverterentur; vel deniqe διὰ τὸ λαθροδηκτεῖν qod *clanculum admorderent*: unde nisi sedulò observarentur, incavtioribus nocumentum havd contemnendum accresceret. Ita Ignatii nomen qi præfert, Epist. ad Ephes. Οὓς δεῖ ὑμᾶς ὡς θηρία ἐκκλίνειν. εἰσὶ γὰρ κύνες λυσσῶντες, λαθροδῆκται. *Qos vestrum est, tanqam feras*

vas declinare: sunt enim canes rabidi, qi clanculum mordent. Atqe hoc novissimum cumprimis arridet: videtur enim παροιμιώδης fuisse, qod Varro Satyræ cuidam titulum dedit, βλέπε κύνα, *cave canem*. Tractum à canibus ædium custodibus, qibus catenâ revinctis propè januam locus assignabatur, programmate propè posito, neqis temerè accedens noxam in se attraheret, *Cave canem*. Varro idem *Evmenidibus*; *Qod eâ die mea erat prabitio, in januam, cave canem, inscribi jubeo.* Hoc vult, qo convivas, qos ex condicto excepturus erat, arceret, caverent canem, januæ inscribendum curavit. Ita Aristophanea Lysistrata;

> *Πρός γε μέντοι τὴν θύραν*
> *Προαγορεύω μὴ βαδίζειν τὴν ἐμὴν,*
> *Ἀλλ' εὐλαβεῖσθαι τὴν κύνα.*
> *Hoc tamen denuncio,*
> *Patere ut nemo postulet portam meam.*
> *Sed si sapit, caveat canem.*

Et de Vitellio Svetonius. *c.* 16. *Confugit in cellulam janitoris, religato pro foribus cane.* Programmati adjecta qandoqe canis effigies, picta sculptave, qo cavtio uberior daretur. Petronius de Trimalcionis ædibus; *Ad sinistram intrantibus non longè ab ostiarii cellâ, canis ingens catenâ vinctus, in pariete erat pictus, superqe qadratâ literâ scriptum, Cave, cave canem.* De canibus istiusmodi citat Gavlminus *ad libr. de vitâ Mosis, c.* 8. ex Artemidori *l.* 3. Τῶν κυνῶν οἱ μὲν ἐπὶ θύραν τρέφονται. qasi *ad fores*, sive *ad limina custodes*, ut Maro loqitur, Artemidoro dicantur. Verum imposuit illi anonymus qidam *ad Petronium animadversionum* avtor, apud qem sic legerat Artemidorus *l.* 3. Τῶν κυνῶν οἱ μὲν ἐπὶ θύραν τρέφονται, οἱ δὲ ἐπὶ φυλακῇ τῶν κτημάτων, ὡς οἰκουροὶ καὶ δεσμίοι λεγόμενοι. Verum Artemidori ὀνειροκριτικῶν non *l.* 3. sed, *l.* 2. *c.* 11. ista habentur, neqe ἐπὶ θύραν, sed ἐπὶ θύρας ibi legitur, & omninò legendum est. Nec animadversoris, sed impressoris vitium fuisse videtur, qod secùs exhibetur: alioqi unum idemqe bis poneretur. *Canes alii ad venatum aluntur, alii ad rei familiaris custodiam: qos domus custodes & catenarios dicimus.* Geminam plane *canum* distributionem habemus in *venaticos* & *custodes*, apud Columellam, *l.* 7. *c.* 12. sed de *rusticis* ille, nos de *urbicis* agimus. Hinc qod Naso *artis l.* 2.

> *Avrea sunt verè nunc secula, plurimus avro*
> *Venit honos: avro conciliatur amor.*
> *Ipse licet venias Musis comitatus, Homere,*
> *Si nihil attuleris, ibis Homere foras.*

Id Antipater Thessalonicensis sic extulit, *Antholog. l.* 7.

> Πάντα καλῶς, τὸ τιμὴν χρυσῆν εἶπε τὴν Ἀφροδίτην
> Ἔξοχα καὶ πάντων εἶπεν ὁ Μαιονίδης.
> Ἢν μὲν γὰρ τὸ χάραγμα φέρῃς, φίλος, οὔτε θυρωρὸς
> Ἔνδον, οὔτε κύων ἐν προθύροις δέδεται.
> Ἢν δ' ἑτέρως ἔλθῃς, καὶ ὁ Κέρβερος —
> *Omnia Maonida (qi non?) praclara; sed illud*
> *Summè pra reliqis, avrea dicta Venus.*
> *Hoc qi gestat, amicus adest; non janitor illum,*
> *Avt canis in foribus, qi arceat, ullus adest.*
> *Nil tulerit; prasto qoqe Cerberus.* —

Apud Homerum pariter. *Iliad.* χ. Priamus ait aluisse se,

> Κύνας πυλαωροὺς ἐν προθύροισι κέμηλους.
> *Canes porta custodes, qi pro foribus excubabant.*

Ubi Evstathius, Ἔθος ἦν τὰς αὐλείους θύρας τηρεῖσθαι ὑπὸ κυνῶν. *Moris fuisse, ut fores atrienses à canibus custodirentur.* Qin & criticos qosdam apud Poetas θυραωροὺς malle; θύρας γὰρ ἐπὶ οἴκου, πύλας ἐπὶ πόλεως λέγεσθαι. Qia θύραι sive *fores*, *domus* dicuntur; πύλαι sive *porta*, *urbis*. Canes hujusmodi respexit Æschylus *Agamemnone*, ubi speculatorem inducit conqerentem, κυνὸς δίκην κοιμᾶσθαι, *canis in morem perpetim excubare se.* Sicut avtem *canes*, sic & *ostiarii* sive *janitores* in vinculis ac catenis habebantur. Naso, *Amor. l.* 1. *Eleg.* 6.

> *Janitor, indignè dura religate catenâ.*

Et, *à catenato repulsum janitore*; Columella, *lib.* 1. Et Svetonius, an qis alius, *de claris Rhetor. c.* 3. *L. Otacilius servisse dicitur, atqe etiam ostiarius veteri more, in catenâ fuisse.* Inde Afranius *Vopisco*,

> *Tintinnire janitoris impedimenta avdio.*

Itaqe utrumqe conjunxit Seneca, de Irâ, lib. 3. cap. 37. *Iratum vidisti amicum tuum ostiario cavssidici alicujus, avt divitis, qod intrantem submoverat; & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti: irasceris ergò catenario cani? & hic, cum multum latravit, objecto cibo mansvescit.* Unum forsan eundemqe dicit: eodem saltem loco utrumqe habet. At verò avtor fabulosus *vita Mosis*, ad Pharaonis Ægyptii fores, non *canes*, sed *leones* duos statuit custodes, qi cum, custodibus ipsorum ministris absentibus, in adeuntes desævire consvessent, in Mosen tamen & Araonem ex Balaami consilio vinculis exolutis immissi, Mosis virgâ utiqe sapphirinâ deliniti, obvios summisse exceperint, catulorum instar, qi hero suo ex agro redeunti adblandiuntur: qo modo de leonibus Circæis fabulatur Poeta, *Odyss.* κ. *v.* 214.

> Οὐδ' οἵ γ' ὡρμήθησαν ἐπ' ἀνδράσιν, ἀλλ' ἄρα τοί γε
> Οὐρῇσι μακρῇσι περισσαίνοντες ἀνέσταν.
> Ὡς δ' ὅταν ἀμφὶ ἄνακτα κύνες δαίτηθεν ἰόντα
> Σαίνωσι. ——
> *Neqe illi irruerant in viros, sed certe ipsi*
> *Caudis longis adblandientes assurgebant:*
> *Qemadmodum qoties dominum canes è convivio proficiscentem,*
> *Circumblandiuntur.* ——

Nec dispar fabula, qâ *Odyss.* η. Alcinoi ædibus tutandis pro foribus statuuntur utrinqe *canes* qidem, sed ex avro argentoqe Vulcani arte confecti, spirantes nihilominus, & immortales etiam. Ut cum Pharaonis *leonibus*, Alcinoi *canes* custodes meritò possint componi, nec minori hi qam illi miraculo deputari.

Cæterum Turnebus *Adversar. lib.* 15. *cap.* 4. *canes*, non *custodes* hos, sed *rabiosos* adagio illo, respici avtumat; & ex horum metu, aliosqe monentium vocibus, periculum vitarent, enatum proverbium, *Cave canem*.

Urbis incommoda recensens Flaccus, *l.* 2. *Epist.* 2.

> *Hac rabiosa canis fugit; hac lutulenta ruit sus.*

Canis igitur cum sic affectus occurreret, *Cave canem*, sibi invicem occlamare consveverant. Nec in illos minus hoc convenit, qos *canum* nomine insignivit Apostolus; qum tanqam rabie qadam acti, Christi, & Apostolos impeterent, & corpus etiam convellerent.

Meminit & alterius adagii apud Gallos usitati Petrus Godofredus *in Proverbiis num.* 29. *Cave tibi à cane muto, & ab aqâ silente.* Qo monemur cavendos hostes taciturnos magis qam loqaces & jactabundos: periculosissima enim esse qæ latent. Hoc est qod Oecumenius τὸ λαθροδήκτην, *latenter mordentem*, dixit. Gobares *apud Curtium, lib.* 7. *sect.* 4. à Bactrianis vulgò dici, *Canem timidum vehementiùs latrare qam mordere. Altissima qaeqe flumina minimo sono labi.* Certe latratu qi produnt, qid moliantur, qod intentatur cavere, ac cavendo vitare, monent ipsi. Qo modo ad Commodum ingressus, qem trucidandum susceperat, Cl. Pompejanus, *cum ferire potuisset, in hac verba prorumpendo, Hunc tibi pugionem Senatus mittit, detexit facinus fatuus, nec implevit*, narrant Herodianus. *l.* 1. & Lampridius in *Commodo*. Certiùs ab eis periculum, qi qæ intra se coqunt consilia, silentio tegunt. Qomodo Absalom cum Ammonis fratris vitæ strueret insidias. Reg. l. 2. c. 13. v. 22. siqidem ut Seneca in *Med.* 2.

> *Professa perdunt odia vindicta locum.*

Proinde hoc ipso argumento, sicut discipulos suos Christus Matth. cap. 10. vers. 17. προσέχετε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. *cavere ab hominibus.* Idem Lucilium suum monet. *Epist.* 103. ab hominibus maximè cavendum. *Ab homine*, inqit, *homini qotidianum periculum: adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. nullum enim malum freqentius, nullum blandius: tempestas minatur, anteqam surgat; crepant ædificia, anteqam corruant: pranunciat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, & eo diligentiùs tegitur, qo propius accedit.* Et hac ratione cavendi fuerant, qos *canum* nomine designavit Apostolus, siqidem nihil illi minus profitebantur & præ se ferebant, qam qod clanculum agebant: qippe cum sub Christi prædicandi prætextu, Christi & cruci

ci adversabantur, & Apostolis derogabant, & ovile diripiebant. Phil. cap. I. v. 15, 16. & c. 3. v. 18. *Nemo avtem cavtiùs malus est, qam qi absconditur sub appellatione pietatis. tutum est iniqitatis exercitium, qod honestatis tegitur indumento.* Ennodius *declam.* & Cicero *Verrin.* 3. *Nullæ sunt occultiores insidiæ, qam hæ qæ latent in simulatione officii, avt in aliqo necessitudinis nomine. Nam eum qi palam est adversarius, facile cavendo vitare possis; hoc verò occultum, intestinum, ac domesticum malum, non modo existit, verum etiam opprimit, anteqam perspicere atqe explorare possis.* Vide sis Davidis qerimoniam Hymno 55. vers. 14, 15, 16.

CAPUT XXXIX.

De verbis Christi, Joan. 8. 25. cum Pentecontarcho Pradensi congressus. De versione vulgatâ cum eodem velitatio. Ea Pradensi commendata & collavdata à perfectione, à fide, à dictione Grammaticæ consonâ, purè Latinâ. Versionis istius elegantiæ è multis pavculæ. Omissiones havd contemnendæ. à contextu Græco aberrationes fœdæ. Versionem parum fidam esse sæpenumerò, ubi verbum verbo redditur. Extare talia in versione vulgatâ, qibus sensus vel corrumpatur, vel non compareat. Exempla hujusce rei ex Bonfini Philostrato complura. Non esse continuò Latinum, qicqid Græcæ dictioni αὐτολεξεὶ respondet. Formulas esse lingvæ cujusqe suas. In versione vulgatâ plurima non Latina, cum vocabula, tum & syntaxes deprehendi. Aliud Grammaticè, aliud Latinè loqi. Merlini Coccaji poemata qalia. Ejusdem esse, nihil barbarum in versione vulgata. Et obscænum in Martiale nihil dejerare. Versionis vulgatæ censura, à viris doctis, etiam Pontificiis profecta. In Joan. 8. 25. vertendo, nec Latinam esse, Græcis ad amussim respondere. Qid ex Pradensis mente Latinum esse cupierit vulgatæ avtor. An qod esse cupierit, id & fuerit. τ᾽ Ἀρχὴν, primo, τέλος tandem, deniqe, *Græcis. At non itidem* principium avt finem, *Latinis. Voces & Syntaxes ad normam Græcam præcisè ritu Latio efformatæ, nec Latinæ tamen. Verba illa,* qi & loqor vobis, *an ad amussim Græcis respondeant.* Qi *illud unde sit, Brugensem frustra qærere.* τὸ ὅτι *istic an περιττὸν, qod omitti debeat. Nonnum à Pradensi contra se advocatum.* τὸ ὅτι *adverbium emphaticum; & ὅτι conjunctionem ἀποφάσεως cavsâ adhibitum, confundere Pradensem, sicut & alibi ut similitudinis adverbium, cum ut conjunctione finis intentionisve indice. Sed &* ergò, *ab ἄρα γε, illativam, cum* ergò, *à Græco ἔργῳ, qod τοῦ ἕνεκα, vel τοῦ χάριν respondeat. Thucydidis à se adducta verba Pradensem non cepisse.* Ὅτι *per* qia, *&* qoniam, *&* qod, in vulgaribus translationibus imperitissimè reddi, *Pradensis censet, cum in versione vulgatâ perpetim ferè id fiat.* Ὅτι *in mimesibus περιττὸν sic sæpe in vulgatâ redditum; sensu etiam qandoqe corrupto.* Ὅτι *conjunctio alioqi etiam Ciceroni, aliisqe classicis Scriptoribus per* qod *redditum; nunqam non avt expressum, avt in verbo inclusum. Pradensis ποσοπροληψία. in aliis ei fatere, qæ in vulgatâ nec sordent. Ejusdem supercilium. De loci sensu statuere, qod nec Græca ferant, nec versio Latina sonet.* Ὅτι *relativum hic esse, ex Nonno discere potuisse; sensum genuinum ex Camerario & Bezâ.*

DOn *Lavrentius Ramirez de Prado* (titulis enim amplissimis, pro gentis ingenio, nomen suum lectori commendatum voluit) in *Pentecontarcho* suo (neqe enim operi etiam titulum speciosum ac splendidum deesse voluit) *cap.* 32. ad verba Domini, Joannis c. 8. v. 25. fœliciùs explicanda, post alias omnium interpretationes, novi aliqid allaturum se cùm spem havd vanam, uti ipsi videbatur, concepisset; ad explicationem suam, viam munire voluit apparatu satis magnifico; partim *versionis vulgatæ*, qum avthenticam eam fieri conciliabuli Tridentini convenis placuerit, qæ hîc barbarum tinniebat, defensionem instituendo; partim interpretum præcedentium explicationes varias elevando ac suggillando.

Primò itaqe stomachatur, *nec posse non seriò indignari* profitetur, *qod in Novi Testamenti versione vulgatâ qicqam desideretur, qodqe rationes* nescio qas, à nescio qibus, *ad scriptionis modum excusandum, reddtas videat: sic enim ad amussim omnia esse è Græco-Latinè conversa, ut Patrono & Curione non egeant: & qamvis Gregorius indignum vehementer existimarit, ut sacrum eloqium regulis Donati subjiceretur; ita tamen Latinè transcriptum esse, ut Grammaticorum normam non desugiat, si periti & strenui viri in lingvâ Latinâ de eo judicent.*

At næ tu verò, vir splendidissime, (ut ad te dictionis seriem dirigamus) avt non ex animo ista prolocutus es, sed qod liberè & ingenuè de scripto suo qodam (Erasmus ad Ludovicum Vivem *Epist. lib.* 19. inserta) Roterodamensis ille, *aliud tibi suggerebat animus, aliud calamus exarabat;* avt si ex animi sententiâ istud protulisti, ego sanè vel fascino aliqo correptum, vel φιλίας saltem καὶ πειθοῦς corruptum, fidenter pronunciaverim; unde factum, ut qæ minimè pulchra & concinna, imò sordida, barbara, solœca existant, tibi tamen Helenæ hujus Pontificiæ amasio, polita satis & elegantia admodum sint visa. Qalia enim qæso sunt illa? Lucæ, c. 11. v. 40. *Nonne qi fecit qod deforis est, etiam id qod de intus est fecit?* Ibidem c. 21. v. 36. *Et omnis populus manicabat ad eum in templo, avdire eum,* Matth. c. 13. v. 13. *Incrassatum est cor populi hujus.* Gal. c. 3. v. 1. *O insensati Galatæ.* Jacob. c. 1. v. 13. *Deus intentator malorum est.* Corinth. Ep. 1. c. 11. v. 5. *Unum est acsi decalvetur.* Ibid. c. 15. v. 50. *Neqe corruptio incorruptelam possidebit.* Ad eosdem Ep. 2. c. 4. v. 8. *Aporiamur; sed non destituimur.* Joannis c. 6. v. 45. *Et erunt omnes docibiles Dei.* Act. c. 9. v. 25. *Demiserunt eum, submittentes in sportâ.* Et cap. 10. v. 11. *qatuor initiis submitti de cœlo in terram.* Et c. 20. v. 5. *sustinuerunt nos Troade.* Thessal. Ep. 2. c. 1. v. 3. *qoniam supercrescit fides vestra.* Hebr. c. 5. v. 11. *Grandis sermo & interpretabilis ad dicendum,* ibid. c. 10. v. 23. *Teneamus confessionem indeclinabilem.* ibid. c. 13. v. 13. *improperium ejus portantes,* & ver. 16. *Talibus hostiis promeretur Deus.* Jacob. c. 5. v. 16. *Et alleviabit eum Deus.* Petri Epist. 1. c. 4. v. 12. *Nolite peregrinari in fervore.* Joannis Ep. 1. cap. 1. v. 8. & 10. *Si dixerimus, qoniam peccatum non habemus; & qoniam non peccavimus.* Verùm de hâc formulâ censorem Pradensem ipsum mox habebimus. Ejusdem Epist. 2. v. 4. *Majorem horum non habeo gratiam.*

Sed *ad amussim,* inqit, *omnia sunt è Græco Latinè conversa.* Itane vero! ut de eis nihil dicam qæ omisit prorsus interpres iste, nec voculas tantum, sed sententias integras, cum in Græco haberentur: è qo genere sunt Lucæ cap. 11. vers. 2. in orationis Dominicæ exordio; ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. in ipso orationis corpore, incisum integrum, benè longum; Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. in exitu, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Et Rom. 11. 6. Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις. ἐπεὶ τὸ ἔργον οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον.

Qam *ad amussim,* qæso, *ex Græco* ista? Lucæ 2. 15. Ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. *In terrâ pax hominibus bonæ voluntatis. Rom.* 11. 32. Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν. *Conclusit enim Deus omnia in incredulitatem. Ibidem c.* 13. *v.* 5. Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι. *Ideo necessitate subditi estote.* Et, *c.* 14. *v.* 5. Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. *Unusqisqe in suo sensu abundet.* 1 *Cor.* 14. 38. Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω. *Si qis avtem ignorat, ignorabitur. Ibid. c.* 15. *v.* 51. Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. *Omnes qidem resurgemus; sed non omnes immutabimur.* 2 *Cor.* 1. 11. Ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. *Ut ex multarum personis facierum, ejus qæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis. Ibid. c.* 11. *v.* 1. Ἀνέχεσθέ μου, *supportate me. Ephes.* 5. 32. Μυστήριον τοῦτο μέγα. *Sacramentum hoc magnum est. Philip.* 1. 13. Ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, *in omni Prætorio.* Acsi de pluribus prætoriis loqeretur. 2 *Tim.* 2. 24. Διδακτικὸν *docibilem. Heb.* 11. 21. Προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. *Adoravit fastigium virgæ ejus.*

Tum

Tum nec si qid *ad amussim*, verba ipsa qod attinet, Græco respondeat, avt sensum statim fideliter exprimit; avt si exprimat, continuò Latinum est, vel qod Grammaticæ Latinæ leges ferant. Non statim, inqam, sensum fideliter, vel etiam commodè satis refert, qicqid Græcæ voculæ, formulævæ *ad amussim* respondet. V. g. Lucæ 11. 17. *Οἶκος ἐπὶ οἶκον πίπτει, domus supra domum cadit.* Verba verbis respondent, at non sensus sensui; ἐπὶ & *supra*, & *adversus*, significat: hoc avtem loco, *adversus*, non *supra*. Et repetendum, οἶκ ὃ κατὰ διαμερισθεὶς, *domus adversus domum*, h. e. adversus sese, *dissidens*. Qod docere poterat interpretem Matthæus cum Marco collatus. Πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ὀ σαθήσε). *Nec civitas, nec domus ulla adversus se dissidens, consistet.* Matth. 12. 25. sensus ergo, verbis interim nihilominus *ad amussim respondentibus*, corrumpitur. Sic Rom. 1. 31. cum ἀσυνθέτους, *incompositos* reddidit, an non αὐτολεξεὶ vertisse videtur? Nemo tamen, hinc qid voluerit Apostolus, intelliget. *Fœdifragos* potius dicere debuerat. 2 Cor. 11. 1. Ὄφελον ἀνείχεσθέ μου μικρόν τι τῆς ἀφροσύνης. *Utinam sustineretis modicum qid insipientiæ meæ.* Verbo sanè verbum reddidit, velut fidus interpres; nec tamen Apostoli mentem expressit, qi non *modicum qid insipientiæ suæ*, sed *parumper*, sive *pavlisper etiam sustinerent ipsum* Corinthii, postulat, qamvis *insipienter* qodammodo se gerere videretur. Ephes. 2. 10. Κτισθέντες ἐν Χριστῷ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς. *Creati in Christo in operibus bonis.* Cum, *ad opera bona*, vellet Apostolus.

Sed nec ideò etiam *Latinum* est, avt *ad lingvæ Latinæ leges deformatum*, qicqid αὐτολεξεὶ Græcum repræsentat. qis est enim in istis tam peregrinus, ut nesciat lingvas qasqe consvetudines, rationes, legesqe habere suas, qibus ab aliis plurimùm discrepent? Antonius qidam Bonsinus Sophistarum vitas à Philostrato Græcè conscriptas Latinè, nec Latinè, vertit: cum enim Græca Latinis, qæ eisdem prorsus responderent, vocabula exprimere studio habuerit, tum à mente Avtoris creberrimè qam longissimè recessit, tum nec Latinitatis sæpenumerò rationem ullam habuit; e. g. Qod de Favorino Philostratus; Θερμὸς δὲ οὕτως ἦν τὰ ἐρωτικὰ, ὡς καὶ μοιχοῦ λαβεῖν αἰτίαν ἐξ ἀνδρὸς ὑπάτου. Interpres; *Item in rebus amatoriis usqe adeò calidus, ut adulteri cavssam è consule viro reciperet.* Vides vocabula planè Latina, sed qæ inanem dant sine mente sonum. Et mox; Τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ φιλότιμον ἀγήρων ἡγουμένης. *Humana natura in insenescentem introducit gloriæ cupiditatem.* In Nicetâ; Ἀπέπεμψε δὲ οὐκ ἄτρωτον μόνον, ἀλλὰ καὶ περίβλεπτον ἐν τοῖς ζηλωταῖς Σμυρναίων. *Non modo illæsum, sed Smyrnæis æmulatoribus circumspectum dimisit.* In *Scopiliano*; Γυναῖκα ὁ πρεσβύτης ἠγάγετο ἡμίγαμόν τι καὶ παρὰ νόμους. *Mulierem semigamiam, & illegitimam senex duxit.* Et mox; Τὸ τῆς δὲ ἐξώρους ἀηδές. *Qod qidem intempestivis injucundum.* Ibidem; Παρῄει δὲ ἐς τὸν δῆμον ἀνειμένῳ τῷ προσώπῳ. *In populum solutâ personâ prodibat.* Ibid. Καί τινος τῶν ἀμφὶ Πολέμωνα τυμπανίζειν αὐτὸν φήσαντος, λαβόμενος ὁ Σκοπελιανὸς τοῦ σκώμματος, τυμπανίζειν μὲν εἶπεν, ἀλλὰ τῇ Αἴαντος ἀσπίδι. *Et dicente qodam se circa Polemonem tympanizare, Scopelianus tali cavillatione tactus, tympanizo, inqit, sed Ajacis scuto.* In *Hippiâ*; Ὁ Νέστωρ ὑποτίθεται τῷ Νεοπτολέμῳ ἃ χρὴ ἐπιτηδεύοντ' ἄνδρ' ἀγαθὸν φαίνεσθαι. *Nestor Neoptolemo ea supponebat, qæ exerceri opus est, ut vir bonus aliqis esse videatur.* Meliùs vertit, ubi ab avtoris phrasi discessit, qam ubi verbum verbo reddere voluit. In *Critiâ*; Εἰ γὰρ μὴ ὁμολογήσει ὁ λόγος τῷ ἤθει, ἀλλοτρίᾳ γλώττῃ δόξομεν φθέγγεσθαι, ὥσπερ οἱ αὐλοί. *Nam qamvis oratio mores plerumqe non fatetur, à lingvâ tamen videmur alienâ loqi, qemadmodum tibiâ canentes.* Qam egregiam sententiam, qam fœdè depravavit, dum ὁμολογεῖν pro fateri sumit? In *Isocrate*; Ἡ σειρὴν ἡ ἐφεστηκυῖα τῷ Ἰσοκράτους σήματι, ἐφέστηκε δὲ ᾄδουσα, πειθὼ κατηγορεῖ τοῦ ἀνδρός. *Siren Isocratis ori prominens, qasi canens institit, & hominis rhetorices persvasionis accusavit.* Ibid. Μετὰ τὰ ἐν Χαιρωνείᾳ ἐτελεύτα, μὴ καρτερήσας τὴν ἀκρόασιν τοῦ Ἀθηναίων πταίσματος. *Erroris Atheniensium avscultationem tolerare non potuit.* Habes verba accuratè reddita, sed ut mens avtoris nulla compareat. Innumera in illo scripto istiusmodi offendas: sed nihil opus *extra oleas* divagari. Hujus κόμματος copiam amplam satis suppeditabit interpres vulgatus. *Manicare* illud Lucæ 21. 36. τῷ ὀρθρίζειν Græcorum respondet exactè: Nec Latinum est tamen. Illud, *gratificavit nos*, Ephes. 1. 6. responderet aptè satis Græco illi, ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς, si id Latinè diceretur: verùm *gratificare aliqem*, pro *gratum facere*, sive *acceptum habere*, Latinis avribus insolens est. Galat. 3. 15. *Hominis confirmatum testamentum nemo spernit, avt superordinat:* ἐπιδιατάσσεται hoc sonare videtur. Nec tamen *superordinare testamentum*, avres Latinæ facilè ferent; qomodo nec *panem supersubstantialem*, licet τῷ ἐπιουσίῳ, Matth. 6. 12. respondere videatur. Luc. 21. 24. *Cadent in ore gladii:* πεσοῦνται στόματι μαχαίρας. inseruit *in*, qod in Græco non invenerat. Sed 2 Petr. 2. 18. *Pellicientes in desideriis carnis:* omninò Græca verbatim expressit; δελεάζοντες ἐν ἐπιθυμίαις σαρκός. Nevtrum tamen Latinè elatum est. Neqe enim præpositionis istius usum hunc Latini agnoscunt: Matth. 20. 25. *Principes gentium dominantur eorum.* Et Rom. 14. 9. *Ut mortuorum & vivorum dominetur.* Atqe ita reverâ Græcè, κατακυριεύουσιν αὐτῶν, &, ἵνα καὶ νεκρῶν κυριεύσῃ. verùm non admittit syntaxin hanc Latina locutio.

At nihil comparet, *qod Grammaticorum normam defugiat, si periti saltem, & strenui viri in Lingvâ Latinâ judicent.*

Primò, havd sufficit ad dictionis puritatem si qid *Grammaticorum normam*, sive *regulas Grammaticas, non defugiat.* Nec invenustè dictum censet Fabius *Instit. l. 6. c. 6. Aliud esse Latinè, aliud Grammaticè loqi.* Scilicet de analogiâ & syntaxi solâ solicita est Grammatica: verba ipsa, verborumve significatus non præscribit. Merlini Coccaji poemata, analogiam & Syntaxin observant plerumqe: nec dimidia tamen ferè pars horum Latina est, sed Itala. *Manicabat ad eum*, pro eo qod est, *manè eum conveniebat*; nec in verbi formâ peccat, & Syntaxin habet non respuendam: nec tamen *manico* ideò Latinum est: *Unum est ac si decalvetur*; nihil analogiæ avt Syntaxi adversum habet; nec Latina tamen locutio est.

Tum nova nobis procudenda fuerit Grammatici systematis fabrica, cujus *normam non defugiant* multa in versione hac deprehensa, cum à Donati, & Prisciani etiam regulis abscedant procul. Avt qænam Grammaticorum norma hactenus recepta admittet (præter superiùs allata illa, *dominantur eorum*, &, *docibiles Dei*) ista, Matth. c. 20. v. 28. *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.* Et c. 22. v. 30. *In resurrectione neqe nubent, neqe nubentur?* Et ejusdem furfuris havd pavca. Ut ejusdem planè fuerit, nihil in vulgatâ versione barbarum offendi obnixè velle tueri; qi prior in Martiale nihil obscœnum occurrere, capite etiam obstricto, sustinuerit dejerare. *Dispeream*, inqit, *ad lib. 1. Ep. 21. Si qid in eo obscœnum offendi.*

At verò, *si peritos & strenuos in Lingvâ Latinâ viros judices habuerit*, cavssam scilicet obtinebit versio vulgata.

Num ergò imperiti, avt instrenui Pradensi nostro, Desiderius Erasmus, Jacobus Faber, Lavrentius Valla, Isidorus Clarius, Sixtus Senensis, Gvilielmus Lindanus? atqi istis sententiam ferentibus, de versionis istius, non elegantiâ, dico, avt concinnitate, sed fide, commoditate, puritate, Latinitate actum est prorsus. Senensem unum avdiamus *Bibliothecæ sanctæ l. 8. extremo: Ingenuè fatemur, in hac nostrâ novâ similiter* (editionem, non versionem, *novam* dicit) *nonnullas inveniri mendas, solæcismos, barbarismos, hyperbata, & multa parùm accommodatè versa, minùs Latinè expressa, obscurè & ambiguè interpretata; itemqe nonnulla superaddita, aliqa omissa, qædam transposita, immutata, ac vitio scriptorum depravata, qæ Sanctus Pagninus, Thomas Cajetanus, Franciscus Forerius, & Hieronymus Oleastrius, viri ex Dominicanorum ordine eruditissimi indicarunt.* Qin Lindanus eo processit, *de optimo genere interpretandi.* lib. 3. ut *dubitari jure posse* censeat, *versionis hujus avtor anne Latinista qidem fuerit, sed sciolus aliqis duntaxat Græculus.*

Sed nemo horum forsan fuit *Pentecontarchus.* Strenuè tamen

tamen rem gerere necesse habet, qi vel istos statione suâ depellere, vel versionem vulgatam adversus eos propugnare, voluerit.

Cæterùm, ne in limine diutiùs hæreamus, qid de loci, qi in manibus est, versione statuemus? Græca sunt, τὴν ἀρχὴν, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. qæ interpres ille vertit, *Principium, qi & loqor vobis.* Num *Latinè* istud? num *ad amussim è Græco*, redditum? ita prorsus, si Domino Pradensi credimus. Primò enim *τὴν ἀρχὴν accusativus est, & subintelligitur præpositio κατὰ* i. e. *ἐξ ἀρχῆς prout & Nonnus interpretatur.* Et hoc te prior Beza vidit, scripsit: verùm hunc si nominasses, nec novum videretur commentum tuum, & novatori aliqid tribuisses. Sed pergamus: *Vertit ergo interpres accuratè*, principium, *eadem præpositione suppressâ; cupiens eodem modo intelligere apud Latinos*, Principium, *qo apud Græcos*, τὴν ἀρχὴν. Bene habet: rescivimus tandem, indicante Pradensi, qid *cupierit Latinum esse* interpres ille. Verum nondum avtoritatis hunc tantæ, tamqe latè patentis, vel in lingvâ Latinâ, vel in arte Grammaticâ censemus, ut qicqid illi allibuerit, pro Latino confestim habendum sit. esto, Græco accuratè respondeat, at non statim avt Latinum, avt Grammaticum est etiam, qicqid Græcæ dictioni, αὐτολεξεὶ respondeat: alioqi Latinum fuerit, *insensatus, insuspicabilis, insubsidiatus, contenebror, conjucundor, condulcor, spuria vitulamina*; qibus tanqam gemmis qibusdam versionem suam exornavit interpres vulgatus, Sap. c. 3. v. 12. & alibi passim. Sirac. c. 11. v. 5. Esdr. l. 3. c. 9. v. 11. Num. c. 14. v. 44. & alibi. Sirac. c. 37. v. 4. & c. 40. v. 32. Sap. c. 4. v. 3. qia respondent scilicet exactè satis Græcis istis, ἀναίσθητος, ἀνυπονόητος, ἀβοήθητος, συσκοτάζομαι, συνευφραίνομαι, γλυκαίνομαι, μοσχεύματα. Latina fuerint & *contraoculare*, pro *adversum contueri, oleriffare*, pro *langvere*, cujus loco *betissare* Avgustus usurpabat. Sveton. l. 2. c. 87. *Parimentare, testicolor*, qod Gaza avsus est; *avdit tui*, pro *te*; *sentio alicujus*, pro *aliqid*; *misereor te*; *gusto carnium*, &c. qia nimirum respondent accuratè ista Græcis illis, ἀντοφθαλμεῖν, λαχανίζειν, ἐδαφίζειν, ὁλόχρυσ, ἀκούω σου, αἰσθάνομαί τινος, ἐλεῶ σε, γεύομαι κρεῶν. Verùm missis istis in rem præsentem veniamus. Exhibeat nobis ex classico avtore, locum unum saltem Pradensis, ubi *Principium* adverbialiter hoc sensu sumitur, Latinum esse dabimus. Sed non faciet opinor. Vel sic habeat; Græci qo modò ἀρχὴν pro *primò*, ita τέλος pro *tandem*, sive *deniqe*, usurpant. Ostendat ubi *finem* pari modo Latinus qispiam adhibuerit, & de vocabulo, *Principium*, pariter sumpto, non erimus illi ampliùs molesti.

Sed qæ seqquntur, num *ad amussim Græcis respondent?* ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. *qi & loqor vobis: ad amussim*, inqit. *Siqidem vocem ὅτι, qæ in translatione Latinâ omittenda fuit, rectè omisit. Nam ubi opponitur affirmandi cavssâ, ex Græci sermonis idiomate, aliqoties, ut hîc, non transfertur.* in Thucydide, ὅτι ἐν βραχυτάτῳ, *in brevissimo tempore*; Et ὅτι ἐπ' ἐλάχιστον, pro *minimo: qæ vox in vulgaribus translationibus, non solum cum omitti debuit, non omittitur; sed etiam imperitissimè versa est*, in qia, *vel* qoniam, vel qod. *Cicero multa vertit ex Platone, & aliis, in qibus sæpissimè apparet vox ὅτι, qæ in Cicerone nunqam; sed cum Græcè dicitur*, dico qod verum est, *Cicero dicit*, dico verum esse. *pessimè etiam aliqi Latinorum, in capitibus librorum sic loquntur*, Qod bella non sint justa: Qod Romani plures habeant Deos: Qod tria sint genera cavssarum; hæc & similia longè fœtent Latinis avtoribus, avribus forsan. Superciliosè satis ista *Pentecontarchus* noster. Sed in rem qam agebat, pessimè prorsus, excutiamus pavlisper.

Mitto qærere, unde qi illud: de qo tantopere se torqet Lucas Brugensis, dum hæret ambiguus, interpres ὅς legerit, an *qia* scripserit; qod sive ὅτι, sive ὅ,τι scriptum sit, qi esse non possit.

Verùm, *qod omittendum fuerat*, inqit, *rectè omisit.* Qid illud? τὸ ὅτι. Qare avtem omittendum fuerat? qia nimirum ὅτι, *qando apponitur affirmandi cavssâ, aliqoties non transfertur.* At qænam ista consecutio? in usu aliqoties non transfertur, ergo istic omittendum fuerat: Tum qæ-

A ritur, qem istic usum habeat τὸ ὅτι: non enim, opinor, qem ipse vult. Nonnus certè, qem supra advocaverat, pro relativo habet. Sic enim ille, ὅ,τι περ ὑμῖν) non ὅτι περ ὑμῖν, ut Pradensis metri etiam lege violatâ lavdavit)

Ἐξ ἀρχῆς ὀάριζον.

atqe ita Nonnum vertit, cum Heinsius, tum & Nansius; *qod vobis ab initio dixi.* nec aliter avt Nonnum intellexit Lucas Brugensis, avt Evangelistam cepit Nonnus, & rectè qidem. Porro perperam confundit dictator noster particulam ὅτι ἀποφάσεως

B cavssâ appositam, cum ὅτι αὐξήσεως gratiâ usurpatâ, illa enim *conjunctio* est sæpenumerò αἰτιολογική, & Latinorum τῷ *qod* respondet; hæc avtem est *adverbium*, nec est merè superfluum, & Latinè per *qam* exprimitur. qemadmodum in Thucydideis illis, qæ ex H. Stephani ille mutuatus est *Thesavro*, ὅτι ἐν βραχυτάτῳ, est, *qam brevissimè*: ὅτι ἐπ' ἐλάχιστον, *qam minimo.* Non est itaqe ὅτι, illic *affirmandi cavssâ* positum, nec qod omitti ex usu sit. Cæterùm non est hoc insolens Pradensi nostro, voces diversas, & significatus diversi, tanqam idem

C sint sonentqe, confundere. Sic enim idem *ad Martialem, lib. 4. Epist. 27. ergò* conjunctionem illativam, (à Græco ἄρ, pro ἄρα, ut Caninius, vel ab ἄργυ potius deductum) confundit, cum ergô, qod ab ἔργῳ, dativo τοῦ ἔργον profluxit, & τῷ ἕνεκα, sive χάριν respondet, ac *reapse* significare vult. qam sententiam nec refutatione dignam, merito censet V. C. Joannes Gerardus Vossius *de Analog. l. 4. c. 26.* sic *ut*, conjunctionem finis intentionisqe, cum *ut*, similitudinis indice adverbio, eandem facit, in *Pentecont. c. 8.* qod alibi indicamus.

D Sed *in vulgaribus translationibus*, inqit, τὸ ὅτι (non hoc, cujus exempla dederat, sed illud, qod ipse voluit) *cum omitti deberet, imperitissimè versum est per* qia, *vel* qoniam, *vel* qod. En qantum affectus valeat? ὡς ἐκτυφλοῦται τὸ φιλοῦν περὶ τὸ φιλούμενον, *cæcus est rei amatæ cognitor qi amat*, ut ex Platone *de Legib. l. 5.* non semel Plutarchus *de discrim. adulat. & amic. pag. 48. E.* & alibi. *In vulgaribus scilicet translationibus imperitè per* qia, *vel* qoniam *vertitur.* qid ergò in novi instrumenti versione vulgatâ? peritè, putas, an imperitè? Qam freqentes enim ibi formulæ istæ? *Avdivistis, qia dictum est antiqis*: Matth. cap. 5. v. 33. Et,

E *Ego dico vobis, qia nisi abundaverit justitia vestra*, &c. v. 20. Et, *qia omnis qi irascitur*, &c. v. 22. Et, *Scio qia homo durus es*, c. 25. v. 24. Et, *Si dixero, qia non scio eum*, Joan. cap. 8. v. 55. Sed &, *videns, qoniam illusus esset*, Matth. 2. 16. Et, *dico vobis, qoniam potens est Deus.* c. 3. v. 9. & Luc. 21. 30. *Scitis, qoniam propè est æstas.* Qin & scabie ista, adeò scatet versio illa, ut vix ullum extet in totâ historiâ Evangelicâ caput, in qo non elegantiæ istæ crebriùs occurrant.

F Illud verò qod ὅτι dicit modò *imperitissimè*, modò *pessimè*, per *qod* exprimi; atqe *apud Ciceronem, qum ex Græcis multa verterit, in qibus sæpissimè apparet vox ὅτι, eam nunqam comparere.* Primò usum τοῦ ὅτι *affirmantis*, vel sententias potiùs conjungentis, varium non advertit satis censor iste: qandoqe enim ad mimesin inducendam adhibetur, ubi aliorum verba citantur, dictionemqe qæ per mimesin enunciatur, orditur: Et tunc vacat planè. qod interpres iste, qem propugnat iste, non observavit; sed qod omittendum Latinè loqenti fuerat, expressit, nunc bar-

G barè per *qia*, vel *qoniam*; sed ut sensus tamen integer maneret: Marc. 13. 16. λέγοντες, ὅτι ἐγώ εἰμι. *Dicentes, qia ego sum*, & cap. 5. vers. 23. λέγων, ὅτι τὸ θυγάτριόν μου ἐσχάτως ἔχει. *Dicens, qoniam filia mea in extremis est*, nunc ut sensus etiam prorsus corrumpatur, per *qod*; Apoc. c. 3. v. 17. ὅτι λέγεις, ὅτι πλούσιός εἰμι. *qia dicis, qod dives sum*, qasi Christum, qi per epistolam ipsum alloqitur, angelus, non avtem semetipsum divitem dicat. Hic avtem usus τοῦ ὅτι, vix avt ne vix qidem in eis offenditur, qæ ex Græcis Cicero transtulit. aliâs avtem τὸ ὅτι istud, seqentia prægressis conjungit, ubi continuâ serie, citra personæ alterius introductionem, contexitur oratio: nec tum vacat, sed omninò exprimi debet, ut integra sit dictio: qanqam non est necesse, ut per particulam *qod* exprimatur. Nec omisit

itaqe

itaqe Cicero, licet aliis formulis expresserit, ubicunqe occurrebat. V. G. qod Xenophon *Institut. Cyri. l.* 8. Ἐννοήσατε, ὅτι ἐγγύτερον τῷ ἀνθρωπίνῳ θανάτῳ ὐδὲν ἐστὶν ὕπνυ. Cicero *de Senect. Videtis, morti nihil esse tam simile, qam somnum.* qod Plato Timæo: Παντὶ δὴ σαφὲς, ὅτι πρὸς τὸ ἀΐδιον. Cicero *de univers. Non igitur dubium, qin æternitatem maluerit.* Etenim virtute sive potestate continetur formulis istis τῷ ὅτι: siqidem *nihil esse*, idem valet atqe, *qod nihil est: non dubium qin*, idem ac, *certum qod.* Nec abhorret Cicero etiam à formulis istis, qæ Pradensi nostro, non *sordent*, tantùm, sed *longè fœtent* etiam. *De Divinat. l.* 1. *Cato mirari se dicebat, qod non rideret aruspex, aruspicem cum vidisset.* Ad Attic. l. 10. Ep. 4. *cum scripsisset, qod cuperet me ad urbem venire.* De Legib. l. 1. *Illud extremum est, qod rectè vivendi ratio meliores efficit.* Ibid. l. 2. qi, *gavdeo, jura nostra ad naturam accommodari*; idem dixit *gavdeo qod te interpellari.* deniqe, Tuscul. l. 3. *Sed se videre, qod pavcis annis magna accessio facta esset.* His citra numerum alia adjici poterant, cum ex Tullio, tum ex Plavto, Senecâ, Plinio, Flacco, Martiale, Clavdiano, Ulpiano, &c. qorum etiam segetem satis amplam exhibuit, post Henricum Stephanum *de falsò suspectâ Latinitate cap.* 6. *part.* 2. πολυμαθέστατος Joannes Vossius in rei *Grammaticæ thesavro* suo illo, omnium locupletissimo, *de constructione cap.* 20. & 62. ut cum Rhinocerote de naso contendere meritò possit, cui Tulliana etiam, ut alios taceam, tantopere *fœtent*: mira interim hominem habet προσωποληψία, cui cum in aliis *fœteant* ista tantopere, nec *sordent* qidem interpretis vulgati barbarismi putidissimi.

Verum hactenus de loci Evangelici versione vidimus, deqe usu particulæ ὅτι in genere dispeximus: ad interpretationem conseqens est ut transeamus. atqe hic novos rursus nobis in simpulo fluctus ciet Pradensis. *Qas turbas,* inqit, *dedit hujusce tempestatis avtoribus locus iste? qorum opiniones recensere, nimis longum esset; qas, ne videar navseam movere, missas facio.*

Faciunt næ intelligendo, ut nihil intelligant.

Scilicet qod ille apud Strattidem Comicum in *Phœnissis,*

> Συνιετ' ὐδὲν, πᾶσα Θηβαίων πόλις,
> ὐδέν ποτε ——
> *Nihil intelligitis, tota turba interpretum,*
> *Nîl prorsus; turbas incassum tantùm datis.*

Pradensis, εἷς πάντων, solus, qod res est vidit. Verum meminisse debuerat, Pentecontarchus noster, *turbas* illas, & interpretationum *dissidia*, bene magnam partem, à versionis, qam is tantopere prædicat, barbarie, vitiositateqe profluxisse. nec minorem forsan, qod non adverterint interpretes, in qo & ipse hallucinatus est, qum à Nonno tamen discere potuerint, τὸ ὅτι istic non *affirmandi particulam*, sed *relationis notam* existere. Cæterum qo fœliciter compescantur turbæ istæ, Palæmonis nostri tandem interpretationem avdiamus, cui vel constituendæ, vel statuminandæ tanto opus fuit molimine.

Verba, inqit, *sunt in Græco textu*, τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. *in translatione Latinâ. Principium, qi & loqor vobis.* i. e. *Ego, qi sum ipsa veritas, loqor vobis ea, qæ à Patre, qi verax est, avdivi. Olim, ut ait D. Pavlus ad Hebr. c.* 1. *Deus loqens Patribus in Prophetis; novissimè diebus istis locutus est nobis in filio:* Hæc ille. Habet certe σύμμαχον λίαν ἐρρωμένον, qi ad ista non navseat; multò verò etiam valentiorem, qi admittere, ac concoqere qeat. qî enim ista, avt cum Græcis qicqam conveniunt, avt è versione etiam Latinâ elici possunt? Certè, qi sic intelligi postulat verba Christi; *facit ipse sic intelligendo, nihil ut intelligamus*, qod textus loqitur. Ita hiatu tanto tumens mons iste, murem nobis tandem ridiculum emisit. Consuluisset, qos pro imperitis & indoctis habet, vel Joachimum Camerarium, vel Theodorum Bezam; tum sensum genuinum, qem ex Nonno imprudens exhibuit ipse, non expositum nudè, sed firmatum uberrimè habere, tum & explicationes minùs sanas deprehendere poterat rejectas ac refutatas. Suam verò si nevtiqam apud illos offendisset, qod miraretur non erat, qum nihil sit miri, sensum à verbis ipsis tam longè discrepantem nemini antè cuiqam in mentem venisse.

CAPUT XL.

Hymni 51. *versiculi* 2. *syntaxis varia. Aliter cum ibi, tum & alibi lectum olim qam nunc legatur. Verba sic sæpe juncta, ut alterum notionem habeat adverbialem.* 1 *Reg.* 2. 3. *Hosh.* 1. 6. & 9. 9. *Prov.* 23. 35. *Eccl.* 10. 1. *Esaj.* 47. 1. *Verbum infinitum finito adjectum,* ל *intercedente, nunc suppresso, nunc expresso,* 2 *Annal.* 33. 6. *Hymn.* 78. 38. *Esaj.* 55. 7. *Joel.* 2. 20. *de qo loco à Junio & Piscatore discessum.* כי qamvis *Gen.* 8. 21. & *alibi. Verbum infinitum adverbialiter sumptum,* 2 *Reg.* 1. 4. 4 *Reg.* 10. 18. *Eccl.* 5. 11. *Lotione sedulâ ac numerosâ esse opus, innui. Peccatum in animâ, ut lepra in carne, macula in veste, aqis nullis elui potis. De verme contrectato Talmudici qid. De mari qid prisci; aqæ marinæ vis. Explicata Esaj.* 1. 15. & 23. 13. *Jer.* 2. 22. Multiplicare smegma, *qi dicatur.* נכתם *ibi qid velit.* כתם avrum lectissimum *Hebrais;* macula, nota inusta, *Syris. Vitium animæ qam altè insideat, pertinaciter inhæreat. Deo detergente nihil non facilè elui. Deo voluisse fecisse. Consvetudinis vis. Natura an usus plus polleat. Conjuncta qantum valeant. Nec juncta virtuti divinæ non cedere. Lapsi in versione Basilii Tilmannus, Procopii Curterius. Cyrillus à Pontificiis purgatus. Esajæ verba c.* 1. *v.* 18. *expensa. Rejectæ de his Basilii, Procopii, Tertulliani argutiæ. Lepram colorem album, non rubrum inducere. Color* russus, russeus, & roseus. Russeum, *cum* purpureo *nunc confundi, nunc ab eodem distingvi: rubrum utrunqe.* Lana, *pro* lanâ purâ, *candidâ. Defectus adjuncti, ut Hymn.* 147. 16. *nonnullis,* velleri *qa ratione similis* nix. *Mal.* 1. 14. *ellipsis adjuncti Camio observata, & Esajæ* 5. 2, 4. באשים *ibi qid.* Labruscas, *avt* ὄμφακας *malè reddunt. Ad verbum* putridæ, fœtidæ, *ita Syrus, ubi Græcè* σαπρὸς *Matth.* 12. 33. *Luc.* 6. 43. באשה *Job.* 31. 40. *qod* ζιζάνια *Matth.* 13. 25. *Subjecti ellipsis, ut Exod.* 12. 8. *Num.* 9. 11. 1 *Sam.* 17. 28. *Nehem.* 9. 38. *Hymn.* 73. 10. *Gen.* 49. 22. *Esaj.* 17. 5, 6. *Jud.* 15. 5. 2 *Reg.* 2. 24. *Jer.* 4. 30. *Paræm.* 31. 21. *De qo loco variæ variorum sententiæ. Vestes geminas an duplicatas intelligi. Aliter in Davidis threnodiâ usurpari.* שנים & תולעת *an, & qomodò, discrepant. Camii patris argutia rejecta: filii inconstantia notata. Juncta plerunqe reperiri; sed ordine diverso: in Vestitu Pontificio & Tabernaculi instructurâ, istud praire, in expiationibus & lustrationibus istud.* תולע *seorsum Esaj.* 1. 18. & *Thren.* 4. 5. שני *seorsum Gen.* 38. 28. *Josh.* 2. 18, 21. *Cant.* 4. 3. שנים 2 *Reg.* 1. 24. *Paræm.* 31. 21. תולעת *vermiculus: cocco innatus cum commendet, an corrumpat:* σκώληξ, vermis. Chermes, & Alchermes *Arabibus unde.* Chermesinus *color,* crimsin *nostrum.* תכלת & חלזון. *Marino* תולעת sericum, *malè.* שנים dibapha *non videri. Inventio ea recentior multo; serò Romanis in usu; in priscis Græcis mentio rara. Camius* תולעת *colorem eundem cum* שני *sed intensiorem vult denotare. Camium Ursinus non rite cepit. Camio favet Vatis methodus.* שני coccus; תולעת vermiculus. הלכיש צור *ut* תולעת שני & שני תולעת & צור הלכיש *Nec Camio, nec Esdraidæ in nonnullis assensum.* כרמיל *pro* coccino. *An inde* כרמן ἐλέφας *unde:* κόκκυ ἐρυθρότερον. *Peccata coccino qare collata. Basilii Camiiqe ratio rejecta. Junii atqe Ursini admissa.* Κατὰ φοινίκια *qæ. Oecolampadi opinationes rejectæ.* Cædes, *& sangvinem fusum alludi.* דם & נשים *unde:* πορφύρεος θάνατος *qid. Theocriti & Diogenis joci inde arrepti. Ex Æliano qorundam argutiæ rejectæ. Evstathii explicatio probata.* Purpurea anima, *Maroni qid.* Sangvis purpuræ *collatus.* Purpuræ *sangvinis concreti color.* Αἷμα φοινίκεον. Φοῖνιξ, Φοινὸς, Pœnus, *unde. Salmasii, Scaligeri, Junii dissensus.* Σμώδιγγες αἱματόεσσαι. ῥώδιγγες *Hesychio.* Σμῶδιξ *vox à Stephano prætermissa.* Φοινικίδες *in bello qorsum. Colores diversi,* coccus, & purpura,

ra, vermis, & ostrum, puniceus, & purpureus, *affines tamen: unde usurpatio promiscua. Camius perperam confundit.* ארגמן *R. Jonæ* lacca. Lacca *unde.* דמים cædes. *Sangvinis reatus qam gravis. Gavlmini tumida de interpretibus universis censura. Buxtorfio affingit. qæ nullus dicit.* Lingva coccinea *capri* ἀποπομπαίου *capiti affixa. De eâ deliria Judaica. Talmudicorum ex hoc Esajæ loco elicita commenta putida. Gallos rubros peccati refertos, albos immunes.* Esav Edom *unde dictus.* Lebanon *unde, & an domus sanctuarii Mosi sic dicta.* Cocci, & hyssopi *in aspersionibus qis usus. De Gen. 38. 28. Paræm. 31. 21. Oleastrii sententia. Coccinum in lustrationibus Messiæ sangvinem potius designasse qam peccati rubedinem. Eodem trahere freqentes funis colorem, qo à Rachabe demissi exploratores. Coccineum fuisse non videri. De eo Judæorum qorundam sententia. Sangvinis Christi virtus & efficacia, ex Apoc. 7. 14. 1 Joan. 1. 7.*

IN solenni exomologesi illâ, qam post Uriæ conjugem usurpatam, cœdem procuratam, pœnitentiæ suæ monumentum perenne extare voluit Rex piissimus, Hymn. 51. 2. Sic Deum alloqitur הרבה כבסני מעוני Qo loco tradit David Camius, contra qam codices nunc exhibent, הרב esse כתיב sive *scripturam*, הרבה verò קרי sive *lecturam*. Analysin Grammaticam qod attinet, Camius idem *verbum* utrumqe הרב & כבס vult esse לשון צווי h. e. modo *imperativo* enunciatum; הרבה avtem dictum ut הרפה Devt. 9. 14. ubi tamen הרף non הרפה nunc legitur. Itaqe *ellipsin* subesse existimat, & post הרבה subintelligi חסדיך vel רחמיך ut sit sensus, *Multiplica benignitates*, sive *misericordias tuas; & ablue iniqitates meas.* qanqam nihil est necesse ut contextui ejusmodi qid inferciatur: qum possit esse הרבה כבסני *multiplica lava me.* i.e. *multopere*, (liceat cum Plavto loqi) sive *identidem, me proluas.* eadem planè Syntaxi, qâ dictum est, Hos. c. 9. v. 9. העמיקו שחתו *profundarunt, corruperunt.* pro eo qod est *profundè corruperunt se*; sive *profundè peccaverunt*, ut Hieronymus. Et ejusdem vatis, c. 1. v. 6. לא אוסיף עוד ארחם *Non addam adhuc miserebor.* h. e. *non addam ultra misereri*, ut Hieronymus, *non alterius miserebor.* Prov. c. 23. v. 35. אוסיף אבקשנו עוד *adjiciam reqiram.* i. *adjiciam reqirere illud ulterius.* Esajæ c. 47. v. 1. לא תוסיפי יקראו לך *non adjicies vocabunt te.* sive, *non adjicies ut vocent te.* i. e. *non ultra vocaberis.* Hieronymus. Et Eccles. c. 10. v. 1. יבאיש יביע *fœtidum reddet, eructare faciet*; sive *fœtere eructare faciet*, h. e. *faciet ut fœtorem*, sive *fœtidum odorem eructet*, sive *exhalet, emittat.* Deniqe Reg. lib. 1. cap. 2. ver. 3. אל תרבו תרבה *Ne multiplicetis loqamini.* i. e. *Ne multis loqamini.* Junius. vel, *Ne loqamini multa*, vel *multum.*

De priore, Camio consentit Abraham Esdræ: הרב nempe esse *imperativum*, prout הרף Reg. l. 1. c. 15. v. 16. sed posterius existimat esse שם הפעל h. e. *infinitivi*, qem appellant, modi; ut sit Ellipsis particulæ ל pro לכבסני כבסני *multiplica lavare me.* h. e. *sæpius laves.* cui gemina syntaxis illa Annal. l. 2. c. 33. v. 6. הרבה לעשות *multiplicavit facere*, i. *sæpius fecit.* Et Hymn. 78. ver. 38. הרבה להשיב *multiplicavit revocare.* i. *sæpius revocavit.* Et Esajæ c. 55. v. 7. ירבה לסלוח *multiplicabit condonare*, i. *largiter & abunde condonabit.* Et Joel. c. 2. v. 20. הגדיל לעשות *magnificavit agere.* i. e. *magnificè egit.* Ubi Junius, *qia magnificè agit, aget*, Piscator. *Jehova scilicet* uterqe: at ego malim, *qamvis magna gesserit*, locustarum scilicet agmen illud. exterminabitur tamen, & intercidet, sive internecioni dabitur, fœtore solo pone relicto. כי pro *qamvis*, ut Gen. c. 8. v. 21. Josh. c. 17. v. 18. Hymn. 23. 4. Verum istud obiter. Ad locum, qi est in manibus, revertamur. Alteram conjecturam subjungit dictus Doctor uterqe: fieri utiqe posse, ut הרב sive הרבה sit *infinitivum*, qod & *adverbialiter* solet usurpari: ut sit הרבה כבסני *multiplicando lava*, vel *multum me prolue.* מאד כבסני Camius: atqe ita Græcus Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με. Latinus, *Lava me plurimùm.* Ita Reg. l. 2. c. 1. v. 4. הרבה נפל *multiplicando cecidit è populo.* i. e. *populi plurimum*, sive, *plurimi è populo.* Et l. 4. c. 10. v. 18. יעבדנו הרבה *Jehu plurimum, amplius serviet illi, colet illum.* & Eccles. 5. 11. אם מעט ואם הרבה יאכל *sive parum, sive multum comedat.* Qomodocunqe ceperis, sensus idem futurus est. Vult sordes suas, à peccatis pridem admissis contractas, tam altè insedisse, tam pertinaciter inhærere, ut non unâ, sed numerosâ sæpiusqe repetitâ lotione sit opus, qâ possint efficaciter elui, ut munditiæ pristinæ anima sua restituatur.

Ad hunc itaqe hymnum scitè David Camius, העון בנפש כמו כתם בבגד או נגע צלעת בגוף *Iniqitas in animâ, ut macula in veste, vel ut plaga lepræ in corpore.* Estqe reverâ peccati labes, non tantum ῥύπος δυσέκνιπτος, ut Cercides apud Stobæum, *tom. 2. tit. 4.* sive ῥύπος δυσέκπλυτος, ut Philo *de mundi immortalit.*; *fax notave ejusmodi qæ havd facilè eluatur*; sed κηλὶς ἀνέκπλυτος *macula* talis, ut *nullâ arte, opeve merè humanâ possit elui & expurgari.* Joannes Chrysostomus in *Matth. Orat. 36.* Ἡ ἁμαρτία τοσαύτην ἐνίησι κηλῖδα, ὥστε μηδὲ μυρίαις πηγαῖς ἐκκαθαίρειν ταύτην δύνασθαι. *Tantam animæ maculam indit peccatum, ut nec fontibus innumeris ea qeat emundari.* Proinde de animâ vitio inqinatâ, usurpare licet, qod de familiâ suâ Oedipus Sophocleus v. 1216.

Οἶμαι γὰρ, οὔτ' ἂν Ἴστρον, οὔτε Φᾶσιν ἂν
Νίψαι καθαρμῷ τήνδε στέγην ὅσα
Κεύθει.
Existimo enim, neqe Istrum, nec Phasin
Abluere atqe expiare posse facinora, qæ in hac domo
Latent.

Qod de se, post furorem agnitum, & per eum gesta, apud Senecam Hercules:

Qis Tanais? avt qis Nilus? avt qis Persicâ
Violentus unda Tigris, avt Rhenus ferox,
Tagusve Iberâ turbidus gazâ fluens,
Abluere mî animam poterit? Arctoum licet
Mæotis in me gelida transfundat mare,
Et tota Tethys per meas currat manus;
Hærebit altum facinus. ——

Qod deniqe de vermis contactu Targum Hierosolymitanum; referente Brugtono nostro in disceptatione *de veste sacerdotali*; *Si qis in manu suâ vermem continuerit, etiamsi se aqis Siloamiticis abluerit, vel universis etiam, qas Deus creavit, munditiem tamen integram havd est assecuturus.* Ita, qamvis de mari Evripides, in *Iphigen. Tavric.*

Θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.
Mortalium mare abluit mala omnia.

Unde & *Iliad. α. v. 314.*

Οἱ δ' ἀπελυμαίνοντο, εἰς ἅλα λύματα βάλλον,

qi lustrarant ac expurgaverant se, in mare sordes & purgamenta projicere feruntur: διὰ τὸ φύσει ῥυπτικὸν εἶναι τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ. *qia purgandi sordesqe eluendi vim aqa marina obtineat.* Evstathius: de qo tamen videatur Plutarchus *Sympos. l. 1. c. 9.* At qod Justinus in *Collat. cum Tryph.* Ἁμαρτίας οὐδὲ τὸ τῆς θαλάσσης ἱκανὸν πᾶν ὕδωρ καθαρίσαι. i. *animæ mala, peccata*, nempe,

—— non ultima Tethys
Non genitor Nympharum abluat Oceanus,

ut cum Catullo loqamur; *Ne omnis qidem, qam mare totum exhibet, aqa, contractam inde notam, noxamqe emundare avt expiare poterit.* De se Job. cap. 9. v. 30. *etiamsi lavero me aqis nivalibus, & emundavero smegmate manus meas: tamen in foveâ lutosâ demersum me habebis, & contaminabunt me tantopere, ut abominabilem faciant, vestes meæ.* Deusqe populo suo peccatis contaminato, Jerem. cap. 2. v. 22. *Etiamsi ablueris te nitro, & smegma copiosum adhibueris tibi*; Hebraicè, תרבי ברית *multiplices smegma*; qemadmodum, הרבי שיר *multiplica cantilenam*, Esajæ c. 23. v. 13. & תרבו תפלה *multiplicabitis orationem.* ibid. c. 1. v. 15.) *tamen insigniter maculosa est apud me neqitia tua.* Ubi occurrit verbum נכתם qod est in paginâ sacrâ τῶν ἅπαξ λεγομένων. Itaqe de versione, & interpretatione non satis conveniunt. Camius in *Comment.* qem & Vatablus seqitur מגלה *revelata, nota, manifesta est*, at in radicibus נרשם *notata, impressa, signata est*, à כתם qod *notam*, sive στίγμα *inustum* significet; qomodo Syrus usurpavit.

Ga-

Galat. c. 6. v. 17. Sive *insculpta*, *descripta est* qo modo Esajæ c. 65. v. 6. כתובה *Ecce coram me descripta est.* Calvinus & Pagninus, qos & nostri sequuntur, *signata est.* Castellio, *notata*: Tigurinus, *altiùs impressa*, scilicet qam ut dilui ac deleri qeat. Piscator; *nitet*, *sive splendet iniqitas tua. scilicet instar avri.* ut sit à כתם qo *avrum optimum* significatur, deductum: qod & Junio priori placuit; sed aliter explicanti; *etiamsi obducat se avro insigni iniqitas tua.* Mentem Vatis propiùs, puto, accesserunt; Chaldæus, qem & Jairus probat, כרשם כתמא *tanqam nota maculæ*; sive *macula impressa & insigniter inusta.* LXX. κεκηλίδωσαι ἐν ταῖς ἀδικίαις σου. Syntaxi mutatâ. Et Hieronymus, *maculata es in iniqitate tuâ.* Proximè Oecolampadius; *maculam servat iniqitas tua.* כתם & Chaldæus כתמא κηλὶς σπῖλος, *nota insignior, macula*: inde כתם *maculare.* Syrus, Jacob. cap. 3. v. 6. de lingva מכתם σπιλοῦσα *commaculans corpus totum.* & נכתם *insigni aliqâ alicujsqe impressâ notâ maculâre insigniri.* Ita vertο, *insigniter maculosa est iniqitas tua.* qod Simocat. Epist. 25. Μεγάλαις γὰρ κηλῖσι τὸ βασιλικὸν τῆς ψυχῆς ἡμῖν καταισχύνεται. *Magnis enim maculis hinc anima ista majestas inqinatur.* Itaqe perinde est, ac si dixisset Vates: *Omnia cum feceris, abluendiqe te omnes rationes, etiam efficacissimas, adhibueris; insignes tamen & conspicuæ nimis mansuræ sunt, & apud te deprehenduntur iniqitatis tuæ maculæ.* Ita nec aqa universa, nec smegma ullum, peccati maculas eluendi atqe expurgandi vim habent. Imò, qod *ad Evgen. de considerat. l. 5.* Bernardus; *Peccatum in animâ, atramentum in chartâ bibulâ: faciliùs charta deteritur; qam scriptura eraditur.*

Nec tamen, istud qum probè nosset, emundationem ideò desperat David; *Tu me expiato* (inqit, vers. 9.) *ut mundus sim*, vel, *& mundus ero*: *abluito me, ut præ nive albescam; & nive ipsâ candidior futurus sum.* Deum posse norat: qod homines neqeunt. Marc. 10. 27. qod leprâ infectus ille Christo, Matth. 8. 1. *Si volueris, Domine, mundare me potes.* Appositè Simon de Cassiâ *de relig. Christian. l. 5. c. 11. Si vult, potest; qi nihil vult, qod non possit*, Hymn. 115. 3. *cui voluisse fecisse est.* Ambros. *de bon. Mort. c. 12.* Ψιλῷ γὰρ τῷ βούλεσθαι δημιουργεῖ. καὶ τοῦ μόνον ἐθελῆσαι αὐτὸν, ἕπεται τὸ γεγενῆσθαι. *Sola voluntate operatur, & ejus solum velle factum esse conseqvitur.* Clemens Alexandrinus in *Hortator.* Itaqe post Cyrillum *ad Esaj. c. 1.* Procopius, Ἀνεπικαλύπτον οὐδὲν, Θεοῦ ἀποσμήχοντος. *Detergente Deo, nil difficulter eluitur.* Hippocrates ipse lib. *de morb. sacr.* Τά γε μέγιστα τῶν ἁμαρτημάτων καὶ ἀνοσιώτατα, τὸ θεῖόν ἐστι τὸ καθαῖρον καὶ ἁγνίζον. *Peccata utiqe maxima & sceleratissima, numen divinum est, qod emundat & expiat.* Alludit avtem ὁ ὑμνῳδὸς ad lepræ expiationem, Levit. 14. 6, 7. qâ *hyssopo*, cum aliis qibusdam, aviculæ sangvini, aqæ fontanæ immisso, intinctis, à leprâ mundandus aspergebatur. Qod & Camius & Esdræ filius monuerunt.

Qod avtem de se sibi pollicetur David, si Deus gratiam hanc illi facere dignatus fuerit; idem populo suo ubi resipiscere, & ad mentem moremqe meliorem reverti voluerint, præstiturum se, qaliacunqe fuerint ipsorum facinora, Deus ipse per Vatem suum profitetur, Esaj. 1. 18.

De populo qidem suo Jeremias cap. 13. v. 23. *Si mutare poterit Æthiops cutem suam, avt Pardus maculas suas; & vos poteritis benè facere, qi malè facere edocti estis.* i. e. assveti. Hieronymus; *Qicqid enim*, inqit, *discitur, non natura est, sed studii & voluntatis: qæ nimiâ consvetudine & amore peccandi qodammodo in naturam convertitur.* Hoc ergo vult vates, havd fieri posse, ut in melius mutentur, qi malis inoleverint, & assveverint diutiùs. Et certè *usus* ac *consvetudinis* in utramqe partem vim ineluctabilem & invictam prædicant pleriqe qiqe. Gregorius Nyssenus *de Virgin. c. 9.* Ἄμαχόν ἐστιν ἐπὶ πάντων ἡ συνήθεια. *In omni re difficilis est, qæ expugnetur, consvetudo.* Joannes Chrysostomus *in Ep. 2. ad Tim. Orat. 6.* Μεγάλη καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ ἐν τοῖς κακοῖς τῆς συνηθείας ἡ τυραννίς. *Multum & in bonis, & in malis valet consuetudinis vis.* Idemqe *Orat. Catech. 1.* Χαλεπὸν ἡ συνήθεια, καὶ δύσκολον ἀποστῆναι? *Gravis est consve-*

A *tudo, & labefactari difficilis.* Et mox; Μέγα γὰρ ὄντως συνήθεια. καὶ φύσεως ἰσχὺν δύναμιν. Διὰ δὲ ἔστι καὶ ἵνες τῶν ἔξωθεν δευτέραν φύσιν, τὴν συνήθειαν ἐκάλεσαν. *Magna enim est consvetudo, & naturæ vim habet: qapropter & exterorum qidam consvetudinem alteram naturam vocaverunt.* Idem in *Epist. 1. ad Cor. Orat. 7.* Ita Theophrast. *de cavssis plant. l. 2. c. 7. & l. 3. c. 9. & l. 4. c. 12.* Τὸ γὰρ ἔθος οἷον φύσις γίνεται χρονισθέντων. *Consuetudo enim facta est qasi natura rerum, qæ longo tempore duraverunt.* Et Julianus in *Misopogon.* Ἔθος, φασὶ, δευτέρα φύσις. *Consuetudo, inqit, altera est natu-*
B *ra.* Cicer. *Tusc. l. 2. Consvetudinis magna vis est.* Et de Amic. *Maxima est vis vetustatis & consvetudinis. Consvetudo enim est altera natura.* Idem de finib. l. 5. Et Macrobius Saturn. l. 7. c. 9. *Consvetudinem secundam naturam pronunciavit usus.* Avgustinus de Music. l. 6. c. 7. *Non enim frustrà consvetudo qasi secunda, & qasi affabricata natura dicitur.* Joannes Sarisber. *Policrat. lib. 3. cap. 8. Usus enim agre dediscitur; & consvetudo alteri naturæ assistit.*

Qam licet expellant furcâ tamen usqe recurret.

Flaccus *lib. 1. Epist. 10.* Aristoteles *Rhetor. l. 1. c. 11.* Τὸ εἰθισ-
C μένον ὥσπερ πεφυκὸς ἤδη γίνεται. *Consvetum qasi natura insitum jam fit.* Et Avgustinus de Civit. Dei, l. 12. c. 3. *Vitium consvetudine nimiore progressu velut naturaliter inolevit.* Proin Basilius Cæsarius, an Evstathius Sebastiensis in *Ascet. Reg. Lat. 6.* Οὐ μικρὸς ὁ ἀγὼν, τὸ ἑαυτοῦ συνηθείας περιγενέσθαι. ἔθος γὰρ διὰ μακροῦ χρόνου βεβαιωθὲν, φύσεως ἰσχὺν λαμβάνει. *Non mediocri hoc eget contentione, ut consvetudinem suam aliqis pervincat. Consvetudo enim vetustate firmata naturæ vim solet nancisci.* Et Avgust. in Psal. 30. *Vincere consvetudinem dura est pugna.* Et de Serm. Dom. in Mont.
D l. 1. *Consvetudinem vincere difficillimum est.* Qi & videndus *de verb. Dom. Serm. 44.* Dinarch. *adv. Aristogit.* Πονηρίαν ἀρχομένην μὲν κωλύειν τάχα τις ἰσχύσειεν ἂν δυνηθῆναι, ἐγκαταγηρασκυῖαν δ' ἀδύνατον εἶναι, λέγουσι. Qod Seneca ad Marc. c. 1. *Omnia vitia penitùs insidunt, nisi dum surgunt oppressa sint. Leviore medicinâ fuisset oriens adhuc restringenda mali vis: vehementiùs contra inveterata pugnandum est: nam vulnerum qoqe sanitas facilior est dum à sangvine recentia sunt: ubi corrupta in malum ulcus se verterunt difficiliùs curantur.* Et Avgustin. de Civit. Dei, l. 21. c. 16. *Siqi-*
E *dem nondum victoriarum consvetudine roborata sunt, faciliùs vincuntur & cadunt: si avtem vincere atqe imperare consveverint, laboriosâ difficultate superantur.* Qin & Seneca idem, Epist. 39. *Ob hoc miserrimi sunt, qod eò pervenerint, ut in consvetudinem adductis carere non possint: ita illis qæ supervacua fuerant, facta sunt necessaria. Tum avtem consummata est infœlicitas, & desinit esse remedio locus, ubi qæ fuerant vitia, mores sunt.* (*Qod Naso* Metam. l. 2.

— *nam morem fecerat usus.*)

Fiunt enim, sicut conjunctione & sangvine, sic usu & consve-
F *tudine longâ, ubi animus sibi applicuit, usqe adeò chara, ut ab illis qam à vitâ divelli; gravius existimet.* Idem de Benefic. l. 1. c. 11. Bernardus de diverf. Serm. 14. *Misera nimium & miserabilis, humana fragilitas, etiam sine pruritu concupiscentiæ, avt impetu desiderii, solâ consvetudine ipsâ ad illicita trahitur. Est avtem consvetudo hæc gravis qædam & periculosa catena, solvenda utiqe faciliùs qam rumpenda: alioqin si forte violentiam qæras, & castigatione corporis speres consvetudini prævalere, timendum omninò est, ne perniciosus sit labor & prius ipsa substantia deficiat, qam inolita concupi-*
G *scentia.* Hoc est qod Georgius Buchananus noster in *Baptist.*

Longo qod usu in pejus usqe induruit,
Multo faciliùs fregeris, qam flexeris.

Et qod Salvianus de Provident. l. 6. c. 14. *Inveteratâ in nobis malorum omnium labe, aliter jam vitiosi esse non possumus, qam ut omninò non simus. Ita prius est interire qam corrigi, prius ipsos qam in ipsis vitia non esse. Ibid. c. 12.* Qod avtem *catenam* dixit *consvetudinem*, respicere potuit Avgustini illud, Confess. l. 8. c. 5. *Ex voluntate facta est libido; & dum servitur libidini, facta est consvetudo; & dum consvetudini non resistitur, facta est necessitas, qibus qasi catenæ ansulis* (*an annulis*) *sibimet innexis constrictus tenebar.* Qod Juvenalis *Sat. 7.*

—te-

— tenet ambitiosi
Consvetudo mali. —

Et Gregorius Romanus *in Job.* 4. 28. *Cum culpa in usum venerit, ei jam animus, etiamsi appetat, debiliùs resistit: qia qot vicibus pravæ freqentationis astringitur, qasi tot vinculis ad mentem ligatur. Tenent enim pravæ consvetudines, qem semel ceperunt atqe qotidiè duriores existunt; nec nisi cum vitâ ipsâ finiuntur.* Ibid. l. 15. c. 4. Qin & eadem usus, qâ Hymnodus sacer, imagine, Seneca *Epist.* 59. *Diu in istis vitiis jacuimus: elui difficile est: non enim inqinati sumus, sed infecti.* Et latiusculè Synesius *Epist.* 44. Ἄρτι βαφῆς οὔσης ἡ ψυχὴ τάχιστα ἀπλύνεται. πολλοῖς δὲ ὁ ῥύπος οὕτως ἐνίζει σφόδρα διὰ τοῦ βάθους ὡς ἀνέκπλυτος εἶναι, καὶ φθάσαι διαφθαρεῖσαν πρὶν εἰς τὴν φύσιν ἐπανελθεῖν. ὅτι τὸ πάθος αὐτοῖς γέγονε φύσις, ἢ διὰ χρόνου πλῆθος ἢ διὰ μέγεθος. οὕτω δὲ ἰσχύσῃ ψυχῇ καλῶς ἂν εἶχεν εἶναι φθαρτῇ. νῦν δὲ, τὰ μὲν ἁμαρτήματα λόγον ἔχει πρὸς τὰς ἀνεκπλύτους κηλῖδας. Ἡ ψυχὴ δὲ οὐκέτι πρὸς θοιμάτιον ἐκεῖνο τὸ παρόντι καὶ οὐκ ἀντέχον, ἀλλ᾽ ἀθάνατος οὖσα, τίνει δίκην ἀθάνατον, ὅταν ἁμάρτῃ δυσέκνιπτά τε καὶ ἀνεκπλύτως. h. e. *Recens qidem tincta anima celeriùs eluitur: verum multis tam altè penitus insedere sordes, ut eximi non sit, sed intercidant priùs, qam ad puritatem genuinam redeant: siqidem affectio vitiosa eis in naturam jam transiit, vel temporis diuturnitate, vel mali vehementiâ. Expediret animæ sic habenti, si prorsus interire posset. Cæterum cum peccata jam macularum sint instar, qæ elui neqeunt; anima verò non sit similis vesti sordidæ, qæ defricando deteratur, sed immortalis existat; pœnas ea jam æternas luit, ubi incocta & elui nescia peccaverit.* Hæc ille. Porrò prædicatur qidem, ut Juvenalis *Sat.* 10. non custode tantùm & cura, sed etiam

Usu ac culturâ, natura potentior omni.

Qod & ex hoc ipso colligit ac confirmat Philosophus, propterea qod ideò *consvetudinis* vis tanta censetur, qia *naturæ vicem, & instar* habeat. Sic enim is *Ethic. Magn. l.* 2. *c.* 6. Δυσκινητότερα τὰ φυσικὰ τῶν ἐξ ἔθους γινομένων. καὶ γὰρ τὸ ἔθος διὰ τοῦτο δοκεῖ ἰσχυρὸν εἶναι, ὅτι εἰς φύσιν καθίστησι. *Curatu difficiliora qæ naturalia qam qæ ex consvetudine gignuntur. Ob hoc siqidem valida esse videtur consvetudo, qod naturæ insideat.* Nec desunt tamen, qi usum naturâ potiorem, naturam usui succumbere contendant. Qod enim de *arte*, Heliodorus *Hist. Æthiop. l.* 3.

Τέχνη καὶ φύσιν οἶδε βιάζεσθαι.
Ars etiam naturæ vim facere novit.

Idem de *usu* Philo apud Antonium *Melissæ lib.* 2. *cap.* 80. Ἐγχρονίζον ἔθος φύσεως κραταιότερόν ἐστι. *Mos diuturnus naturâ valentior existit.* Q. Curtius *lib.* 5. *Consvetudo naturâ potentior.* Et Clavdianus *in Coss. Mallii, v.* 184.

— naturâ fortior usus.

Verum, qod in populo, qem Vates hîc allocutus est, usu venerat, cum duo ista, tum prævalidum, tum mutari nescium utrumqe, convenerint & conspiraverint; eveniat necesse est, ut qod Avgust. *ad Simplic. l.* 1. *q.* 1. *Natura & consvetudo* (conjunctæ) *robustissimam faciant & invictissimam cupiditatem.*

Nec sortis certè melioris erant, qos alter ille compellabat. Et hos nihilominus, *si acqieverint sibi, emundatum iri*, pollicetur numen cœleste. In eam planè mentem Basilius Cæsar. *in Esaj. c.* 2. *v.* 18. Ἐπειδὰν τὸ μὲν φοινικοῦν ὑδαρῶς πεφοίνικται. τὸ δὲ κόκκινον βαθύτερόν ἐστι καὶ κατακόρως ἐρυθρόν. τὸ μὲν πρὸς χιόνα τὸ δὲ πρὸς ἔριον λευκὸν ἀναλογίαν ἔχει ἐκεῖθεν. ἐρυθρᾷ μὲν οὖν χρόᾳ παρεικάζονται αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν, διὰ τὸ φοινικᾶν εἶναι τῶν ψυχῶν. καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς βάμμασι, τὸ μὲν πολλάκις καὶ φιλοπόνως καταβαφὲν, μονιμώτερον πως καὶ ἀνέκπλυτον τὴν βαφὴν καταδέχεται, τὸ δὲ ἐπιπολαίως καὶ ἐκ τοῦ παρατυχόντος ἐπιχρωσθὲν, εὐκίνητον ἔχει, καὶ εὐαπόπλυτον τὴν βαφήν. οὕτω καὶ ψυχὴ πεποθεῖσα ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἐν ἕξει τοῦ κακοῦ γινομένη, δυσέκνιπτον καὶ οἱονεὶ ἐγκεκαυμένον τὸν ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν ἀπεμάξατο σπῖλον. ἐπ᾽ ἔλαττον δὲ, καὶ οἱονεὶ ἐπιπολαιότερον προσδιατρίψασα τῷ κακῷ, ὑδαρέστερον ἐχρώσθη καὶ κατεπλύθη τῷ ἁμαρτήματι. h. e. *Qandoqidem dilutiùs inficitur, qod puniceum est; coccinum avtem altiùs & saturatiùs rubescit; idcircò ad nivem illud, ad lanam albam istud proportionem gerere*

A *perhibetur: rubro nempe colori conferuntur peccata, qia animas nostras qasi rubedine qadam tingunt.* (Ita enim malo reddere, qam cum Galfrido Tilmanno, *qod sint rubri colores* (*coloris* f.) *piæ animarum.* Qod avtoris verba non admittunt: φοινικοῖ fortasse scripserat tanqam à φοινίσσω qod *colore illo tingere ac inficere* sonat. (*Et sicut in tincturis, qod repetitis vicibus multâqe sedulitate* (πολυπόνως f.) *intinctum est, tincturam firmiorem eluiqe nesciam excipit; qod avtem superficie tenus & perfunctoriè infectum est, tincturam habet mutari eluiqe facilem: ita & anima peccato infecta,* (πεποθεῖσα à ποιῶ. B nam Tilmannus πυωθεῖσα legisse videtur, qum vertit, *peccatorum sanie suppurata*) *cum vitiositatis habitum jam contraxerit, impressam altiùs & inustam qodammodò gerit peccatorum maculam, qæ vix avt ne vix qidem eluatur. Ea verò qæ minùs diu leviùsqe malo assverit, dilutiùs infecta ac conspurcata est labe peccati.* Utrâvis ergò ratione infecta mens fuerit, emundationem & accuratissimam planè Dominus pollicetur. Id qod Cyrillus qoqe Alexandrinus observavit verbis illis, qæ qia Protestantium dogma tinniunt, in D. Lavrentii Humfredi nostri versione deleri jubent C Indicis Expurgatorii Hispani Avtores; Ὅτι δὲ τοῖς εἰσάγαν μεμολυσμένοις, καὶ τοῖς ἐπ᾽ ἔλαττον τοῦτο νενοσηκόσιν, ἀρκέσει πρὸς ἀποκάθαρσιν ἡ διὰ πίστεως χάρις, ἀναπείθει. *Fidei avtem gratiam, cum his qi valdè inqinati sunt, tum etiam morbo minùs affectis, satis ad emundationem valituram esse, fidem facit.* Procopius itidem, qi Basilii non pavca in compendium redacta in *Commentarios* suos convectavit: inter qæ & illa. Τοῦ φοινικοῦ τὸ κόκκινόν ἐστιν ἐρυθρότερον. ὅθεν ἀναλογεῖ τὸ μὲν πρὸς χιόνα, τὸ δὲ πρὸς ἔριον. ἐρυθρῷ δὲ χρώματι τὰς ἁμαρτίας ἀπείκασεν, ὡς φοίνικας ἡμετέρων D ψυχῶν. ἀλλ᾽ ἡ μὲν ἐστι δυσέκπλυτος, ὡς ἐν χρώματι καὶ ἀνέκπλυτος. ἡ δὲ τὴν ἐπιπολῆς ἔχουσα τάξιν, εὐχερῶς ἀποπλύνεται. κατὰ λόγον τῶν ἁμαρτημάτων, τῆς ψυχῆς ῥᾷον ἢ δυσκόλως καθαιρομένης. Ubi Joannes Curterius (qi & clavsulam extremam, interpunctionem vitiosam secutus, minùs commodè reddendo, dictionis seriem obturbavit,) illud, ὡς φοίνικας ἡμετέρων ψυχῶν, (pro qo φοινικᾶς apud Basilium legitur) vertit, *qod ad animas nostras lepræ instar se habeant.* Qod nec vocabulo Græco respondet; nec cum rei ipsius naturâ satis convenit: qum lepræ morbus, non *pur-* E *puræ rubedine*, sed *nivis albedine* affectorum corpora inficiat. Regum Histor. l. 2. c. 5. v. 27. Itaqe & istic φοινικᾶς legendum existimo: eo magis, qia in sensum eum τοῦ φοινίττεσθαι verbo superiùs pavlò Avtor ipse est usus, verbis illis, αἵματι πεφοινιγμένους καθαίρων ἡμᾶς διὰ τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας. *sangvine contaminatos lavacri renovatione expians.* Cæterum qæ de *nive lanâqe* argutatur uterqe, Basilius utiqe (si hujus genuinus iste sit fœtus, qod Erasmo minùs arridet) & ex eodem Procopius, argutiora mihi qam solidiora videntur. Qo modo & Septimiana illa *in* F *Scorpiac. c.* 12. ubi Joannis illa ex Apocal. cap. 7. vers. 14. Ἔπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν, καὶ ἐλεύκαναν αὐτὰς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου. *Laverunt stolas suas, & candidaverunt eas in sangvine agni.* Qæ his gemina vult esse; explicando: *Sordes qidem*, inqit, *baptismate abluuntur; maculæ verò martyrio candidantur; qia & Esajas ex russeo & coccino, niveum & laneum repromittit.* Et *advers. Marc. l.* 4. *cap.* 10. *Etsi fuerint delicta vestra, tanqam roseum, velut nivem exalbabo: etsi tanqam coccinum, velut lanam exalbabo: in roseo sangvinem ostendens prophetarum; in coccino Domini, ut* G *clariorem.* Scilicet alterâ imagine scelus populi illius depingi vult in prophetis mactandis, Matth. 23. 34, 37. alterâ in filio ipso interficiendo, Matth. 21. 38, 39. qæ cum superiùs allatis de baptismate & martyrio parum commodè consistunt: nam qod *roseum* hîc scribitur, qod *russeum* supra; id librariorum incuriâ, an consvetudine tunc inolitâ, crebriùs contigisse multis ostendit V. Cl. Salmasius ad Historiam Avgustam: sed & *russeum* pro vero *purpureo*, & *purpureum* pro *russo* sive *russeo* havd raro usurpari: unde *purpurea vestis*, Vopisco in Avreliano, φοινικίδες, *tunicæ russeæ*; & *gregem purpureum* Martialis dixit, *l.* 14. *Epigr.* 55. pro *factione russatâ*: qia πυῤῥὸν, sive *rubrum* utrunqe: qod & apud Evstathium forsan ῥόσεον, sive ῥούσεον fuit, qod nunc ῥόδεον legitur, loco infra repræsentando: alio-

alioqi color *russeus*, sicut & *roseus*, à *purpureo* vero alius est. Qod & ex Capitolini *Albino* videre est, qi huic *omen imperii futuri* habitum refert, qod qum forte *lotæ atqe udæ essent russulæ fasciolæ*, qas nasci uro mater prægnans paraverat, *purpureâ* matris illigatus est *fasciâ*: unde illi joco nutricis etiam *Porphyrii* nomen inditum est.

Sed ad vatem nostrum redeamus: hujusqe verba (locus enim est insignitè insignissimus) accuratius pavlò pensitemus, fusiusqe proseqamur: *Etiamsi fuerint* כשנים *ut coccina* (ὡς φοινικοῦν, Græcus,) *peccata vestra, ut nix tamen albescent: etiamsi* כתולע *vermiculi instar rubra fuerint, ut lana tamen futura sunt.* וצמר *Lanam* dixit, pro *lanâ* purâ, עמר נקא ut Dan. 7. 9. & apud Chaldæum Paraphrastem Cant. 4. 3. dicitur: h. e. nondum infectâ: qæ nivem candore imitatur. Qo modo Joannes, Apoc. cap. 1. v. 14. Αἱ τρίχες ὡσεὶ ἔριον λευκὸν ὡς χιών, *capilli erant candidi ut lana alba tanqam nix*, est itaqe ellipsis epitheti. Cui geminam planè Camius deprehendisse se opinatur, Hymn. 147. 16. in verbis illis; *Edit nivem, sicut lanam*, i. e. *sicut lanam candidam*, qalis nix est: cum lana alioqi etiam furva & fusca sit. Qanqam non tam colorem Hymnographus respexisse eo loci videtur, qam levitatem qoqe; unde *plumea nivis crustula*, Arnobio l. 2. dictæ; speciemqe ac formam velleris, qam nivis exhibent, dum terram cooperiunt, eisqe qali vellere qodam illam Deus convestit: qum subjungat statim, *pruinam, tanqam cinerem spargit.* Inde & Græcos veteres vatem sacrum imitatos τὴν χιόνα ἐριώδες ὕδωρ, *nivem aqam lanatam*, sive *vellus aqosum*, dixisse, monet *ad Dionysium* περιηγητὴν Evstathius. Sed & Martialis *l. 4. Ep. 3.*

— densum tacitarum vellus aqarum,

pro *nive* περιφραστικῶς usurpavit: qod & Pradensis, tum *ad Martial.* tum & in *Pentecontarch. c.* 24. suggerit. Gildas itidem noster, in *Epist.* suorum increpatoriâ, ratione havd absimili, *nubium vellera* dixit; qorum speciem eæ scilicet referre videntur. Parem certè Camius idem ellipsin observat, Malac. 1. 14. in illis; *Maledictus machinator*, sive *impostor, qi cum marem* (integrum nempe) *in grege suo habeat, corruptum Deo, pro voto exolvendo, mactat.* Sed & mihi gemina videtur illa, Esaj. 5. 2, 4. ubi dicitur Dominus expectasse ut vinea sua ענבים *uvas* proferret, h. e. uvas bonas, nobiles, insignes, salubres. ענבים טובים ut rectè Camius. At illam באשים *fœtidas*, uvas scilicet protulisse: uti ex Saadiæ avtoritate Camius. Qod Matth. 12. 33. & Lucas 6. 43. καρπὸν σαπρὸν uterqe dixit. Syrus utrobiqe, פארא בישא *fructum fœtidum.* Neqe est opus, cum Jairo & Chajia, plantæ vitisve sylvestris genus novum comminisci. Avt cum Mercero, ὄμφακας; cum Junio, *labruscas* reddere. Qo loco notandum & illud, qemadmodum attributum qandoqe omittitur; ita & subjectum ipsum sæpenumerò subavdiendum relinqi siqidem באשים *fœtidas*, pro *uvis fœtidis* est dictum. Nec secus Job. 31. 40. באשה *fœda, fœtida*; herba utiqe: sed collectivè sumpta, pro herbis ejusmodi vilibus, qalia ζιζάνια dicta Matth. 13. 25. de qo alibi agimus: sed nec dispari modo in Paschæ solennibus, Exod. 12. 8. & Num. 9. 11. מרורים *amara*, ἀντὶ τοῦ עשבים מרורים pro *herbis amaris* legitur. Sed & קלי *tostum*; pro *frumento tosto*, 2 Reg. 17. 28. & אמנה *firmum*; pro *pacto firmo*, Nehem. 9. 38. & מלא *plenum*; pro *poculo pleno*, Hymn. 73. 10. & פרת *ferax*; *vitis*, scilicet Gen. 49. 22. & פריח qod idem valet, *arbor*, scilicet vel, *olea*, Esaj. 17. 6. & ibid. vers. 5. קמה *stans*; pro segete adhuc *consistente*, nondum demessâ, uti & Judic. 15. 5. pari avtem ratione etiam in vocabulo שני qod istic usurpatur, & *dibaphum* reddi solet, factum videre est 2 Reg. 1. 24. qo loco de Savle David in Threnodiâ, המלבישכם שני *qi coccino*, (i. e. *veste*, sive *panno coccino*) *vos amicivit.* Et Jerem. 4. 30. כי תלבשי שני *etiamsi coccino* (i. e. amictu coccineo) *te amiciveris.* Et Parœm. 31. 21. כל ביתה לבש שנים qo tamen loco LXX. שנים non *coccina* avt *dibapha*, sed διπλᾶς χλαίνας, reddidere. Et Latinus *omnes domestici ejus vestiti sunt duplicibus.* Firmat, qod præcesserat; *non timet familiæ suæ à nive*, sive à brumali frigore. Eodemqe modo exponunt Joseph, & alius nescio qis à Jajro lavdatus, כפל (ineptum est enim qod Jajrus ipse de *circumcisionis sangvine* nugatur) hos Pagninus, Junius, Piscator, Tigurinus sequntur. Licet Chaldæus והירות & Abraham; qod Mercerus probat; & Castellio, nostriqe retinuere, *coccineis.* Sed prius illud magis placet. Qod etiam duplici ratione intelligi potest: vel ut *amictu gemino* instructi dicantur, ad æstatem altero, qi levior, ac tenuior; altero ad hyemem, qi crassior, frigoriqe depellendo commodior existat: ac tunc שנים idem hic fuerit, qod חליפות שמלות Genes. 45. 22. Εἵματα ἐπημοιβά. sive ἐξαμοιβά, Homero *Odyss.* ξ. & Evstathio ibidem. Vel ut *indumentis duplicibus*, h. e. tanto pluribus brumali tempore muniti significentur, qam per æstatem gestare ex usu erat: sive etiam, qod eodem redit, ut *vestibus duplicatis* per id tempus amicti ferantur, qo modo Moses *avlæum*, sive *velum, complicare*, duplicare, jussus est. וכפלת Exod. 26. 9. Et *tunicam* poscentem, avtore Laertio, πτύξαι θοἰμάτιον, sive διπλῶσαι τὸν τρίβωνα, *complicare*, sive *duplicare, pallium* Diogenem jussit Antisthenes; qi & inde διπλοείματος est Cercidæ dictus. Ita שני idem fuerit cum כפול qod de pectorali sacro-sancto Moses usurpavit. Exod. 28. 16. & 39. 9. qo accedit & qod *pallia, togæqe*, qibus hyeme saltem utimur, ita panno altero aliqo perpetim subsuto compingi consveverunt, ut *duplex* planè, vel *pallium*, vel *toga*, esse videatur. Nec placet tamen, qod שנים Oleastrius, in Davidis de Savlis obitu superius dictâ θρηνῳδίᾳ, huc trahit: cum ibi decoris, & speciositatis, hic commoditatis & munimenti tantùm, ratio habeatur. Ubi locum habet Columellæ illud *l. 11. c. 1. Cultam vestitamqe familiam utiliter magis habeant qam delicatè*; id est, munitam diligenter à frigoribus & imbribus. Et Flacci illud *serm. l. 1. Sat. 3.*

— togaqæ defendere frigus,
Qamvis crassa, qeat. ——

Sed ut ad Esajam redeamus; frigidum nimis est, & qod bonitatis divinæ amplitudinem ac redundantiam imminuit, qod argutatur istic Joseph Camius, tanqam si Deus dixisset; *si peccata vestra fuerint instar* שנים *qi est cocco color dilutior, instar nivis albescent, at si instar* תולע *fuerint, qi est rubentior & saturatior color, instar velleris qod nivi candore cedit, futura sunt.* Qasi minùs aliqid istic, qam illic promitteretur; & pro peccatorum gradibus, benignitas itidem divina, illis ampliùs, restrictiùs hisce, fuerit dispensanda. Qanqam & ejusmodi tinnire videantur, cum Procopii, tum & Basilii illa, superius allata. Meliùs David filius, qi eodem loco utrumqe habet. Qanqam תולעת qod *chermesinum* sive *crimasin* esse censet, שנים rubedine superare itidem velit; (prout & è nostris illi) idqe eo adjectum, qo significaretur qantumcunqe ruberent eorum peccata, fore tamen ut prorsus emundarentur. Verum in *radicibus* utrumqe pro eodem sumi dicit; uti mox videbitur: de mente nihil ambigo: de vocabulorum significatu ambiguus hæsito. Siqidem in sacris literis שני & תולעת passim de uno eodemqe creberrimè usurpantur; & simul plerumqe ita adhibentur, ut nunc תולעת שני & השני dicatur. Exod. 28. 5, 6. Et alibi constanter in *vestibus* atqe *involucris* sacris; nunc שני התולעת & תולעת (cum שני semper in regiminis formâ contractiore) & hoc in *emundationibus* atqe *expiationibus* duntaxat. Levit. 14. 4, 49. Num. 19. 6. qod Apostolus ἔριον κόκκινον dixit, Heb. 9. 19. Seorsum rarò deprehenduntur; in formâ masculeâ, תולע Thren. 4. 5. qo modo & istic usurpatur. Et inde in formâ *Pual* enatum participium מתלעים *coccino* induti. Nahum. 2. 4. שני avtem Genes. 38. 28. in partu Tamaris. Ubi obstetrix gemellorum alterius manui alligasse fertur שני i. e. חוט השני *filum* שני *coccineum* ut pleriqe sumunt. Josuæ c. 2. in exploratorum historiâ. ubi nunc תקות חוט השני *funiculus è filo* שני v. 18. nunc תקות השני *funiculus* שני v. 21. dicitur. Et Cant. 4. 3. כחוט השני *coccinei instar fili*, sive vittæ è filis contextæ, *labia tua.* Qo loco ad historiam illam Rahabicam respectum fuisse Jairus opinatur. In plurali verò שנים 2 Reg. 1. 24. sicut & hoc loco. Et Parœm. c. 31. in Bathshebæ monitis. De qibus supra dictum est; & post denuò videbitur.

Porrò תולע & תולעת inde dictum putant *coccinum*,

qod

qod in *granis* five *baccis*, unde color is confiebat, תולעת i. e. *vermiculi* qidam deprehenderentur. Qod & Jairus hic adnotavit; & Camius in *radic*. Pausanias itidem de *cocco baphico* in *Phocic*. Γίνεται δέ τι ἐν τῷ καρπῷ τῆς κόκκου βραχὺ ζῷον. τοῦτο, εἰ ἀφίκοιτο ἐς τὸν ἀέρα, πεπανθέντος τοῦ καρποῦ, πέτεται αὐτίκα, καὶ ἐοικὸς κώνωπι φαίνοιτο ἄν. τὸν δὲ πρότερον, πρὶν ἢ τὸ ζῷον κινηθῆναι, συλλέγουσι τῆς κόκκου τὸν καρπόν. καὶ ἔστι τοῖς ἐρίοις ἡ βαφή, τὸ αἷμα τοῦ ζῴου. *Cocci stirpis fructui innascitur animalculum: qod si fructu maturato, in aerem evaserit, volucre fit statim, culici non absimile: Proinde granum ante colligunt, qam proruperit animalculum: ita hujus sangvine tinguntur lanæ.* At Plinius *l*. 24. *c*. 4. coccum, unde vermiculi oriuntur, ait improbari. *Est*, inqit, *genus ex eo in Atticâ ferè & Asiâ nascens, celerrimè in vermiculum se mutans; qod ideò Scolecion* (σκωλήκιον) *vocant, improbantqe*. Sed & hinc σκώληξ Græcis junioribus, & *vermis* five *vermiculus* Latinis, pro ipso *cocco*, five *tincturâ* etiam inde confectâ. Inde σκώληξ ὁ Γαλατίας, & ὁ ἀπφύγματος, in suppositivo Democriti opere *de tingendâ purpurâ*: qod Vir Cl. Salmasius monuit. Et Glossar. Κόκκος, *vermiculus*; κόκκος βάμμα, *vermicula*: &, *Fucus, vermiculus, unde vermi tinctum*. Qin & inde vir idem σκωληκοβάμματος Arabes censet fecisse suum *Gvermes*, five *Chermes*. Unde & antidotum illis, è cocco isto, *Alchermes* dictum. His adjici potest, qod & תכלת qod ὑάκινθον Græci; Latini *Hyacinthum*, & *Hyacinthinum* reddidere, Jairus tingi tradit *sanie vermiculi* cujusdam, qi *flavi coloris* sit, & חלזון nuncupetur. Nec placet tamen qod Marinus in *Arcâ Noa* תולעת pro *Serico* sumi, qia ex *bombycis telâ* conficiebatur.

שני *dibaphum* Junius constanter reddidit: atqe ita à plerisqe exponi solet, ut a שנה *iterare* nomen habeat. Itaqe *coccum iteratum* Castellio. Qod duplici ratione poterit intelligi, vel qod primò in vellere ipso, five lanâ rudi, imbutum, tum in texto secundò tinctim dicatur; vel qod avt vellus avt textum ipsum eodem pharmaco bis fuerit intinctum, qo saturatior color fieret. Ego verò vix possum adduci ut existimem, tam antiqam fuisse istam tingendi rationem, ut non Mosis tantùm, sed & Jacobi temporibus *dibaphorum* istiusmodi usus familiaris extiterit; (qod de שני liqidò satis constare videtur) sed ætatibus seqioribus & longè post secutis, gliscente jam luxuriâ, excogitatam fuisse. Idqe svadet vocabuli ipsius, Græcum cum sit, apud Græcos priscos raritas. De seculo certè multò recentiore, Plinius *l*. 9. *c*. 39. *Dibapha tunc* (h.e. *anno urbis conditæ septingentesimo*) *dicebatur, qæ bis tincta esset, veluti magnifico impendio; qaliter nunc omnes penè commodiores purpuræ tinguntur.* Scilicet Ciceronis ævo apud Romanos horum usum cepisse, rariùs saltem habitum fuisse affirmat; qod suo freqens & familiare evaserat. Et videtur revera Ciceronis tempore magistratuum præcipuorum peculiare fuisse: unde illud istius in Vatinium dicterium, *ad Attic. l*. 2. *Ep*. 10. *Deniqe etiam Vatinii strumam sacerdotii* διβάφῳ *vestiant*. Et de Curtio jocus ejusdem, *ad Famil. l*.2. *Ep*.16. *Nam Curtius noster dibaphum cogitat, sed eum infector moratur.*

Camius uterqe qod supra monuimus, שני & תולעת ita distingvunt, ut hunc, illo colorem intensiorem existiment: non avtem qod Zacharias Ursinus opinatus est; תולעת cum seorsim à שני sumitur, five ut ille loqitur, *vermiculus sine cocco* ponitur, *coloris excellentiam* notari: qod nec Camius dixit, nec est verisimile, ubi enim tincturam nobilissimam usurpatam avtumemus, nisi in Pontificis maximi amictu sacro & solenni? atqi de eis qotiescunqe sermo habetur, utrumqe simul nusqam non ponitur.

Camii verò sententiæ (ut de Tertulliano ac Basilio nihil repetam) astipulari videtur, dictionis propheticæ methodus. Neqe enim loco secundo תולע posuisset, si colorem intensiorem שני designaret, qod primo loco posuerat: hinc saltem, dato *coccinum* esse תולע evincitur שני non esse *dibaphum*, five *coccinum* idem *iteratò tinctum*. Frigidum enim nimis esset, cum de *bis infecto* dixisset, de eodem simplici subjungere.

Mihi (si conjecturæ locus, & errori, si qis fuerit, venia dabitur) שני *coccum*, תולעת *vermiculum*, existimem; ut nihil sit aliud תולעת שני qam *vermiculus cocci*, five *vermiculus coccinus*, qi cocco scilicet innascitur. שני תולעת qam *coccus vermiculi*, five κόκκος ὁ σκωληκιος. *coccum vermiferum* dixeris. Itaqe Esajæ verba sic reddiderim; *Etiamsi fuerint cocco tinctorum instar peccata vestra, nivis instar albescent: etiamsi vermiculo infecti instar rubra fuerint, lanæ instar futura sunt*. Facit huc qod Ezræ filius *ad Exod. c*. 25. *v*. 4. תולעת השני & שני התולעת perinde dici vult, æqe צור החלמיש *rupem silicis*, five *siliceum*, è silice. Devt. c. 8. v. 15. & חלמיש צור *silicem rupis*; ex qo rupes utiqe constabat. Ibid. c. 32. v. 13. Minùs enim probabile videtur, qod Camius in *radic*. suspicatur; עין תולעת i. e. *colorem* significare; ארום שני i. e. *rubedinem*: ut תולעת שני dictum sit ארום עין *color ruber*. שני תולעת sicut עין ארום *ruber color*, five *rubedo coloris*. Certè unum ferè idemqe utroqe designare, ubi de coloribus agitur, liqido constare videtur: nam de alio שני usu, infra videbitur. Nec dissentit Camius ipse. Sic enim in *radice*, השני הוא הכרמז *Shani est carmez*: idemqe תולעת *tolahath*, *a vermiculis dicitur*. Et in *Esajam*, תולעת השני שהוא צבע קרימאזין *Tolahath shani est, qo crimazin*, five *color chermesinus, tingitur*. Qin & in Josh. 2. 6. Esdraidæ ferè συνώνυμα, asserit פשתי העץ & עץ הפשתים perinde dici, ac שני תולעת ac תולעת שני qanqam illa duo an sint συνώνυμα ambigi jure potest; & in istis Camius parum constat sibi; uti denuò etiam mox videbitur.

Illud interim observatu non indignum, qod Mosi in Tabernaculi apparatu describendo תולעת שני dictum est, id avtori Annalium sacrorum lib. 2. cap. 2. ver. 7, 14. & c. 3. v. 14. כרמיל appellatum videri. Unde & Cantic. c. 7. v. 6. *caput tuum est* ככרמל *ut coccinum*; *& vitta capitis tui* כארגמן *ut purpura*. nec כרמיל istud à כרמז multum abludit: & fortean, ut Græcis ab אִלְפִיל *Elphil* (si id rectè conjiciunt) ἐλέφας, (qod ab אלף ego malim, prout alibi indicatum) ab חַנִּיבַעל (citra controversiam) Ἀννίβας, ab Hillel הלל *Helles*; ita à *carmil*, vitiatâ ultimâ, factum sit *carmez*.

Cæterum voce תולעת *rubri coloris tincturam* designari, contextus ipsius verba disertè docent. Et *cocci* certe color is: unde κόκκου ἐρυθρότερον: i. e. *cocco rubicundiorem*, dixit, Dromo Comicus in *Psaltriâ*, referente lib. 6. Athenæo. Cur avtem tincturæ istiusmodi, peccata, eaqe atrociora, conferantur, ambigitur. Basilius, & ex Basilio Procopius, ideò, uti videtur, *rubedini* censent assimilari, qia animam, ὡς φοίνικι ἐλέφαντα μιαινόμενον, *velut ebur purpurâ intinctum*, five *contaminatum*, ut Poeta loqitur, inficiunt, & candore nativo privant. Camius vult, qia color iste validus & notabilis admodum, atqe è longinqo conspicuus existat, tum qod maculæ à tincturâ hâc panno vestive illitæ, nullâ arte possint elui. Hieronymus *ad Lætam*; *Lanarum conchylia* (h. e. ut Maro, *Georg. l*. 3.

—— Tyrios incocta rubores
Vellera. ——

à conchis ita, qo modo *coccinea* à *cocco* dicta) *qis in pristinum candorem revocet?* Et Fabius Institut. l. 1. c. 1. *Nec lanarum colores, qibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt*. At Franciscus Junius, & Zacharias Ursinus, ad *sangvinem* & *cruorem* potiùs respici censent, qo *manus* horum *pollutas* & *contaminatas* qestus fuerat, supra, v. 15. *Sangvine*, vel *cruoribus* etiam, *oppletæ sunt manus vestræ*. Qô & Tertullianum alicubi trahere supra ostendimus. Eodemqe Hieronymus inclinare videtur. *Peccata*, inqit, *qæ prius, in modum coccini, sangvinea fuerant, dimittentur; & opera cruoris ac sangvinis veste Domini mutabuntur, qæ de agni confecta est vellere.* Ita *peccata purpurea* fuerint, qo modo κακὰ φοινικᾶ, *mala punicea*, Aristophani in Pace, τὰ αἱματώδη, *cruenta*, five *sangvinea*, à *cruoris* five *sangvinis colore* sic dicta, uti Scholiastes *ibidem*. Nec probare tamen possum, qod Joannes Oecolampadius, *Peccata, qia rubro filo & coccino comparantur, ideò sangvinem dici*. Neqe id evincunt loca adducta ex Hymn. 51. 14. & Oseæ 4. 2. cum *sangvinis reatus* five *effusio*, & *cædes* ipsa, utroqe loco designetur. Et multo minùs, qod *Adami nomen* allusum

sum opinatur; qasi *de rubrâ terrâ* factus, hoc nomen acceperit *præsagio* qodam, *qod futurus esset peccator. Cædes* potius, & *sangvinis effusiones*, qas priùs fuerat conqestus, & alibi sæpè populo suo exprobrat, spectari existimo. דם enim *sangvis* ab אדם *rubere*, detritâ primâ; ut נשים *fœmina*, ab אנשים qod *viros* significat. Inde Homero *Iliad. ε. v.* 83. & *π. v.* 334. Πορφύρε@ θάνατ@, *mors purpurea*, i. e. *sangvinolenta*. Unde jocus, havd impune tamen, Theocrito Sophistæ qæsitus; qi cum Alexander Rex, in reditum suum ab Asiâ subactâ *purpureas vestes* suis parari imperasset, qibus ἐπινίκια celebrarent, ajebat, *jam tandem intellexisse se qid Homero vellet mors purpurea*: refert Plutarchus *de puer. instit.* nec sine amarulentiâ aliqâ ex eodem lusit Diogenes, avtore Laertio, εἰς πορφυροκλέπτην πεφωραμένον, *in hominem in purpura furto deprehensum*, ἔλλαβε πορφύρε@ θάνατ@, &c. *Purpurea hunc mors corripuit.* Sed & in Ablabium, qi sub Constantio ab emissariis sublatus est, literis priùs ab Imperatore traditis, per qas ad purpuram sumendam evocaretur, Evnapius in *Ædesio*, Ἀντὶ τῆ ἁλουργίδ@, inqit, ὑπῆγεν αὐτῷ τὸν πορφύρεον θάνατον. *Purpura*, qam prætolabatur, *loco mortem illi purpuream intulerunt*. Πορφύρε@ *Homero* θάνατ@, ὁ ἐξ αἵματ@, ut rectè Evstathius. Unde & Mæonidem imitatus Maro, *Æneid. l.* 9.

Purpuream vomit ille animam; —

pro eo qod dixerat *l.* 2.

— *Vitam cum sangvine fudit.*

Facit eodem, & de Menelao savciato imago illa, *Iliad. δ. v.* 141.

Ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ.

v. 146.

Τοῖοί τοι Μενέλαε μιάνθην αἵματι μηροί.

Perinde ac ebur purpura tinxerit mulier aliqa,

Talia tibi, Menelae, fœdata sunt cruore femora.

Sangvine tincta & attaminata Menelâi *femora*, confert *ebori purpurâ artificiose infecto*. Qale in Thetidis pulvinari geniali canit Catullus *Epigr.* 60.

— *Indo qod dente politum*

Tincta tegit roseo conchylis purpura fuco.

(i. κογχυλίδ@, an *conchyli*, pro *conchylii*, qod Scaliger mavult)

Nugas enim meras agunt Grammatici, qi Æliano *Hist. Animal. l.* 16. *c.* 1. referente, *purpuream mortem* dici volunt, *uno ictu peractam*; qo modo *murices, qi tinctura gratiâ venantur interficere* consveverunt, ne qid cruori illi pretioso decedat. Rectè Plinius *l.* 9. *c.* 38. *de purpurâ, Laus ei summa color sangvinis concreti, nigricans aspectu, idemqe suspectu refulgens.* Qæ Plinii verba sunt Evripidis illis in *Hecubâ* consentanea, ubi de Polyxenâ ad Achillis tumulum mactatâ Chorus;

Τύμβε προπετῆ φοινισσομέναν

Αἵματι παρθένον, ἐκ χρυσοφόρε

Δέρης, νασμῷ μελαναυγεῖ.

Ad tumulum procidentem, purpurascentem

Sangvine virginem, ex avrifero

Collo, fulgidè nigricante rivo.

Sangvini nempe colorem *purpureum* tribuit, hunc avtem *cum fulgore nigricantem* depingit. Subjicit Plinius: *unde & Homero purpureus dicitur sangvis.* Et reverâ Homero, non *mors* tantum *purpurea*, sed & *sangvis* ipse *purpureus* dicitur. *Iliad. ρ. v.* 370.

— αἵματι δὲ χθὼν

Δεῦετο πορφυρέῳ. —

— *purpureoqe cruore*

Terra rigabatur. —

Qin & ἀπὸ τῆ φόνε, sive *à cruore*, φοινικῦν Græcis indeqe *puniceum* colorem Latinis, dictum, multis contendit confirmatqe Vir Cl. in *Plinianis Exercitationibus* Cl. Salmasius: qod nec Julio Scaligero displicet. Hesychius; φοινὸν πυῤῥόν. Svidas; φοινὸς, πυῤῥὸς, φόνι@. Rursus Hesychius; φοινὸν, πυῤῥὸν, ἐρυθρόν. ἀ φοινὸς, φοινίσσω, *cruento, sangvine inficio.* Homerus,

— φοινίσσετο δ' αἵματι γαῖα.

Qod apud Homerum tamen nondum invenio. Verum sic

A de Ulysse, qem penes se habere avtumabat Ajax Sophocleus,

Μάστιγι πρῶτον νῶτα φοινιχθεὶς θάνῃ.

Dorsum cruentatus flagellis occidet.

Et sicut αἵματι φοινήεις, — *Sangvine cruentatus, sive rubefactus*, (sic enim Evstathius *ad Iliad. π.* φοινήεις, ὁ ἐστιν ἐρυθρός) de Marte in *Scuto* Hesiodus: Ita de lupis cervum discerpentibus, Homerus, *Iliad. π. v.* 159.

— πᾶσιν δὲ παρήϊον αἵματι φοινόν.

— *malæ sunt sangvine cuiqe cruentæ.*

B Et de eqis, *Iliad. ψ. v.* 717.

Πυκναὶ δὲ σμώδιγγες ἀνὰ πλευράς τε καὶ ὤμους

Αἵματι φοινικόεσσαι ἀνέδραμον, —

Sangvine per latera atqe humeros hinc inde rubentes

Exurgebant vibices. —

Hoc est, qod Daphitas Grammaticus in disticho qodam, qo Reges Pergamenos, tanqam qi *Lysimachi mancipia* extitissent, (qod illi fatale fuit) Πορφύρεοι μώλωπες, *purpureæ*, sive *purpuratæ*, *vibices*. Allusit enim, ambiguo ludens, tam ad plagarum notas, qibus servulorum terga

C depingi solent, qam & ad amictus, qibus iidem induti jam incedebant, regios. Refert Strabo *l.* 14. Ad Homeri avtem locum illum Evstathius; Τὸ δὲ φοινικόεσσαι, σαφῶς δηλοῖ καὶ φοίνικα ἵππον περὶ μικρῷ ῥηθῆναι, τὸν τοιούτε χρόον, ἤγεν τὸν κατακόρως πυῤῥόν, ἢ ὡς οἷον ῥόδεον, ἢ αἱμοβαφῆ. ὅθεν καὶ τὸ φοινικοῦν παρωνύμως χρῶμα. ἀπὸ τῆ φόνε γὰρ, ὅ ἐστιν ὅτι τὸ αἷμα δηλοῖ. *Illud* φοινικόεσσαι *clarè indicat, & φοίνικα, qem paulò ante dixerat, eqvum hujusmodi coloris fuisse, nempe ad saturitatem rubrum, & qasi roseum* (de qo supra diximus) *vel etiam sangvine tinctum; unde &*

D φοινικοῦν, *sive puniceus color ille nuncupatus est: à* φόν@ *si idem deducitur, qod & sangvinem qandoqe significat.* Qin & pro eo qod istic σμώδιγγες αἵματι φοινικόεσσαι, supra *Il. β. v.* 267. σμῶδιξ αἱματόεσσα, *vibex cruenta*, dixerat: qod vocabulum cum nec Hesychius, nec Svidas omiserit, mirum fit Lexicographum diligentissimum æqè ac doctissimum subterfugisse. Qid tamen de illo Ῥώδιγγες statuendum sit hæreo, qod Hesychio eidem idem sonare dicitur. Ῥώδιγγες, πληγαὶ ὕφαιμοι διακεκομμένοι οἱ δὲ μώλωπες. Aristophan. in *Acharn.*

E Μή ἐ χαλάζαινέ τὸν ἄνδρα ἕως εἰς φοινικίδα.

Carminare ne pergamus hominem hunc usqe in purpuram.

Hoc est, ut Scholiastes. Μὴ ἕως λίθοις αὐτὸν αἱμάσσειν, ὥστε φοινικοῦν αὐτῷ ποιῆσαι τὸ σῶμα. Qi & ex Aristotele *de Laconum repub.* subjicit, χρῆσθαι Λακεδαιμονίες φοινικίδι πρὸς πόλεμον. ὅτι τὸ τῆ χρώματ@ αἱματῶδες τὸ τῆ αἵματ@ φανέντ@ ἐθίζει καταφρονεῖν. h. e. *Lacedæmonios in bellis puniceo uti amictu; ut color is, cum sangvineus existat, sangvinis fusi contemptui assvescat.* De bello deniqe Libanius,

F *declam.* 22. Ἔνθα πολλοὶ μὲν νεκροὶ, πολὺ δὲ αἷμα, γῆν φοινίττον, καὶ χρωννύον ποταμούς. *Ubi multa qidem cadavera, sangvis avtem copiosus, terramqe tingens rubedine, & flumina inficiens.* Itaqe Svidas; φοινίξω αἱμάξω, βάψω πυῤῥώσω ἀπὸ τῆ φόνε, ἢ ἀπὸ τῆ φοίνικ@, ὅ ἐστι πυῤῥός. Φοινίξω, *cruentabo, sangvine tingam, incendam.* ἀπὸ τῆ φόνε *cæde, vel à palma, qa est rufa.* probat illud ὁ πάνυ, rejicit istud. Et à φοινίσσω, φοινίξω, inqit, φοῖνιξ. ut ἁρμόσσω, ἁρμόξω, ἅρμοξ. φυλάσσω, φυλάξω, φύλαξ. χαράσσω, χαράξω, χάραξ. à φοινὸς avtem φοινοὶ *Pœni*. Ita φοινὸς

G & φοῖνιξ idem fuerint planè, ejusdemqe originis: contra qam vir illustrissimus Josephus Scaliger ad Evsebium; qi φοῖνιξ vult esse Hebræorum פנחס qamqe Franciscus Junius, qi פנג Ezech. 27. 17. putat esse *Phœniciam*. Sed extra oleas.

Etiamsi avtem *purpura* sive *ostrum*, & *vermiculus* sive *coccinum*, tincturæ sint à se invicem diversæ: unde ארגמן sive ארגון & תולעת השני sive כרמיל se invicem distingvantur Exod. 25. 4. & 2 Annal. 2. 7. qo modo & φοινικοῦν καὶ κόκκινον. Apoc. 18. 16. sed & Plinius *purpuram à cocco* dispescit, *lib.* 35. *c.* 9. de Lychnite gemma; *Unam esse, qæ purpurâ radiet; alteram, qæ cocco.* Tertullianus etiam *de cult. fœmin. l.* 2. *c.* 10. *Exciderat ei* (Deo utiqe) *cum universa nasci juberet, purpureas & coccineas oves mandare.*

dare. Et *puniceum* rursus *purpureumqe.* Xenophon *institut. Cyri*, *lib.* 1. ubi τὰς πορφυρίδας ἀπὸ τῶν φοινικίδων, *Purpureas à puniceis* discrevit. Et Tibullus itidem, *lib.* 2. *Eleg.* 6.

Illi selectos certent præbere colores,
Africa puniceum, purpureumqe Tyrus.

Utpote qæ cum regionibus, tum & originibus dispararentur: qum alterum Africa, alterum mitteret Phœnicia; stirpis alterum fructus, piscis alterum daret sanies: qin & alterum alteri superinduci solitum qandoqe. Plinius *lib.* 9. *c.* 41. *Cocco tinctum Tyrio tingi, ut fiat hysginum.* Tamen adeo sunt affines colores isti ut pro eisdem promiscuè sæpenumerò habeantur. Agnoscit hoc Julius Scaliger ὁ πάνυ, *de subtil. exercit.* 325. *sect.* 13. *Puniceus*, inqit, *affinis ostri, sive purpuræ, est adeò, ut ob naturæ confinia, sangvinem, tum puniceum, tum purpureum, legamus.* Et Hesychius; Φοινικοῦν, πυῤῥὸν, κόκκινον. Hinc qod Matthæus Evangelista c. 27. v. 28. Χλαμύδα κοκκίνην, *chlamydem coccineam*, idem πορφύραν, *purpuram*, Marcus dixit, c. 15. v. 17. Nec tamen culpâ liberat hoc Camium, qi in *radicibus*, ubi distinctiùs ista fuerant explicanda, confudit. Siqidem ibi ארגמן ait esse *colorem rubrum*, *qi* קרימז *crimez dicitur*, qod idem & de תולעת השני dixerat. Mox Saadiam refert dicere, תולעת השני esse כרמז *carmez*; *hoc avtem si verum fuerit, aliud rubri coloris genus* ארגמן *esse*; *nec deesse* (inter qos & *R. Jonas* sit) *qi velint esse qod* לקא *laccam nuncupant.* Λάκχαν avtem Græcos recentiores, transpositis literis, pro κάλχαν sive κάλχην dixisse, avtor est Salmasius. Cujus pigmentum *rubræ purpuræ* similitudinem habere ostendit, idem ex *Ara* Dosiadæ illis,

Ὅλος οὐ με λιβρὸς ἱρῶν
Λιβάδεσσιν οἷα κάλχης
Ὑπὸ φοίνιξι τέγγει.
Non me victimarum niger sangvis imbuit,
Ut purpura, vel sangvineo purpuræ liqore vestis tingitur.

qibus ille *sangvinem victimarum in arâ effusum* comparat. Rectè Esdræ filius, rubri coloris tincturam, diversam tamen, utramqe.

Porro דמים sive *sangvines*, pro *cæde* usurpari, & איש־דמים *virum sangvinum*, pro *viro sangvinolento*. h. e. *sangvini fundendo assveto*, deditoqe, vel *sangvine* etiam, sive *cæde polluto*, norunt satis, qicumqe literas Hebraicas vel à limine salutarunt. peccata avtem atrocissima semper habita fuisse, qibus *sangvinis fusi reatus* contrahebatur, ostendunt, tum communis hominum, etiam exterorum, sensus; qi *homicidas furiis* exagitari constanter crediderunt, donec ritibus variis, & religione multiplici expiationem procurassent: (qo facit, & qod Rex religiosissimus, *peccatum suum cæde perpetratâ admissum*, ob oculos sibi jugiter observari conqeritur. Hymno 51. v. 3.) tum & illa ejusdem supplicatio vehementissima, Ibid. v. 14. *A sangvinis reatu libera me, O Deus; O Deus mi salutifer.* deniqe qod *sangvine fuso, terra tota pollui* dicitur, *nec posse nisi sangvine homicidæ pariter fuso expiari.* Numer. 35. 33. Optimè Musculus; *Etiamsi fuerint peccata vestra, qorum plenæ sunt manus vestræ, usqe adeò cruenta, ut sangvinis qoqe ruborem superent, velut nix tamen albescent.*

Verum *interpretum tota turba hîc* ἀλλοσκοπίαν ἔχει, *cæcam speculationem habet*, si Gilberto Gavlmino credimus. sic enim is pronunciat, *notarum in libros de Mosis vitâ & morte fabulosissimos*, l. 3. c. 5. *solus eruditissimus Buxtorfius rem vidit & docuit.*

Avdiamus ergo qid, qi reliqos universos hîc cæcutire pronunciat, solusqe sed Buxtorfio scilicet præeunte, id qod res est vidit, qo σκότωμα, *vertiginem*, ab oculis nostris dispellat, Gavlminus ipse nobis repræsentet. *Hirci*, inqit, *de qo Levit. c. 16, v. 10. emittendi inter cornua ponebatur particula coccinea: qæ si post hircum emissum albesceret, summum in populo gavdium fuit, qi hoc remissionis peccatorum signum arbitrabatur: ad hoc allusit Propheta. De panno qidem coccineo* istiusmodi, qem & לשון והורית sive *lingvam coccineam*, nuncupant, & miraculo ejusmodi in eodem exhiberi solito, qod 40 annis ante templum eversum cessasse ajunt, multa Moses Maimonides *de die expiat. cap.* 3. *sect.* 4. & Talmudici Doctores *in Joma c.* 4. *sect.* 2. Qin & eodem allusum Cant. 4. v. 3. verbis illis, qæ supra dedimus, Chaldæo placet Paraphrastæ. Rarusqe est in scriptis Talmudicis vel levissimè versatus, cui commenta istiusmodi nota non sint. Verum apud Mosen Dei mystam & amanuensem, tum de ritu isto, tum & de miraculo eidem adjecto, ne γρῦ qidem reperitur. Proinde illud inter Judaicas ἐθελοθρησκείας & nugamenta, hoc inter ματαιολογίας & figmenta mera, jure merito censeri debet. Interim nugantur planè ipsi, qi nugamenta & figmenta istiusmodi respexisse volunt vatem sacrum, qæ ipsius sæculo nec extitisse qidem est verisimile. imò nasum ei deesse non injuriâ dixeris, cui non statim suboluerit, ex vatis sacri verbis perperam habitis ritum illum commentitium originem sumpsisse. præsertim si gentis illius vanissimæ consvetudinem adverterit; cui familiare nimis est, è literis sacris pro libitu suo hac illac petulanter detortis, miseréqe vexatis, commenta putidissima, & miracula nihilo minus portentosa procudere. Nec aliud qicqam Vir præclarus in Lexico suo luculentissimo atqe elaboratissimo, hac de re habet, qam qod ex titulis *Joma* & *Rosh Hasihanah* Talmudicorum commenta hæc, adscripto, ex qo firmatum ibant, loco hoc ipso, denarrat: nihilo amplius interim fidei avt firmitatis nugis hisce tribuens, qam ritui alteri illi superstitioso ac ridiculo, cujus meminit *Synagoga Judaica cap.* 20. Ubi ex אורח חיים sive *semitâ vitæ* (scripti Rabbinici nomen id) *sect.* 602. narrat Judæum patremfamilias qemqe pridiè *festi propitiationis* diei solennis *gallum* sibi comparare, qo mortis genere non uno mactato, peccata sua suorumqe expiet. hujus *intestina super tectum porrici*, qo corvi ea diripientes, unà cum eis familiæ totius peccata, ad hirci ἀποπομπαίου instar, in desertum deferant. curare illos sedulò, *gallus* iste ut sit *albus. peccatum* namqe cum *rubrum* sit, qod ex hoc Esajæ loco colligunt, *gallum rubrum* censent esse ipsum *peccatis refertum*; nec idoneum ideò, qi ipsorum peccata perferat. *album* verò, cum sit peccati expers, ad hoc muneris aptum natum esse. Hæc ibi Buxtorfius. Alibi tamen apud nescio qem legisse memini, ideò *gallum rubrum* illis peccati plenum censeri, qia Esavum referat, qi *à rubedine Edomi* nomen acqisiverit. qanqam etiam aliam appellationis hujusce rationem Moses assignet. Gen. c. 25. v. 30.

Commento avtem huic havd est absimile, qod Jairus, *montem Lebanon* in Mosis voto Devt. c. 3. v. 25. *domum sanctuarii* interpretatur; inde sic dictam, ut fabularum sator sartorqe ille, qi de Mosis morte scripsit, ex Talmudicis suis, qia *in ea albescerent populi peccata* (*albedinis* enim significatum *Lebanon* habet) qod etiam ex Esajæ verbis hisce pro more suo acceptis eliciunt. Cum tamen Deus hâc ipsâ dissertatione testatum faciat, tantùm abesse ab hoc, ut domum eam adeundo, victimasqe ibi mactando, id conseqerentur, ut è contrario, aditu cultuqe minus casto sanoqe delictorum reatum ampliùs adhuc contraherent. Nos verò unà cum nugamentis his, tanqam κόμματος ejusdem, planè & illud, Judæis cæculis, cumqe illis pariter ἀλλοσκοποῦντι Gavlmino relinqimus.

Fit reverâ *coccini* mentio in leprosi, qi fuerat, expiatione. Levit. c. 14. v. 4, 6. qo loco adhiberi jubentur ad expiationem peragendam, *Lignum Cedrinum*, *Hyssopum*, & שני תולעת qod Salomon Jairus vult *Lanam* esse *cocco tinctam*: cui suffragari videtur, qod Apostolus Heb. 9. v. 19. in populo lustrando ἐρίου κοκκίνου, *lanæ coccineæ* meminit. Moses avtem Maimonides, (sed nullo è paginâ sacrâ fundamento) ait *lanam hanc sicli*, sive *semunciæ*, *ponderis fuisse.* Genevenses nostri, Scarlet-lace. i. e. *vittam coccineam*, vertere. At Hieronymus ab Oleastro vult esse *filum duplicatum coccinei coloris*: ut sit שני à שנה *duplicare*: qo modo idem accipi censet, & Genes. c. 38. v. 28. qo loco obstetrix narratur geminorum alterius, qam exeruerat, manui שני i. e. *filum duplicatum* alligasse: ut coloris ibi mentio nulla sit facta. idemqe confirmatum it ex Bathshebæ dictatis. in qibus *mulieris strenuæ seduleqe familia* שנים *duplicibus*, sive *duplicatis vestibus*, adversus frigus

hyemale

hyemale *munita* perhibetur, de qo superiùs pavlò diximus. Favetqe huic interpretationi, primò qod Græcus *κεκλωσμένον κόκκινον*, i. e. *coccinum retortum* verterit: tum usus, ad qem id adhibitum à plerisqe creditur. existimant enim, ad lustrationem aspersione peragendam, *hyssopum baculo* sive *ramulo cedrino*, *coccini* istius, qodcunqe fuerit, *adminiculo constrictum atqe alligatum* fuisse. Hunc avtem usum optimè aptissiméqe præstat, vel *vitta coccinea*, vel *filum* etiam *coccinum*: qanqam de eo, qod Apostolus retulit, ambigi potest, an non *lanam infectam*, sive *vellus* ipsum, cum *hyssopo*, in populo lustrando adhibitam voluerit; ut tam *vellere* ipso *sangvini intincto*, qam & *hyssopo*, *cujus* solius *fasciculo ad postes agni Paschalis cruore tingendos* in Ægypto utebantur, Exod. 12. 22. populus fuerit aspersus. Ita שני ambigui significatus vox fuerit, qæ modò *filum*, modò *coccum baphicum* designet: de qo viderint eruditi.

Cæterum *coccineus* in istis, qas diximus, lustrationibus, *color*, non *peccati ruborem*, sed *Messiæ sangvinem*, qo ea abolentur, delineabat. Trahunt eodem veteres, Justinus *in Disput. cum Tryphon.* Irenæus *l.* 4. *c.*37. Origenes *in Jos. Orat.* 2. Hieronymus *ad Nepot.* Prudentius in *enchirid.* qomodo & è recentioribus Andreas Masius, Martinus Roa *singular. l.* 1. *c.* 3. & alii. *funiculum*, sive *funem coccinum*, uti vertere solent, h. e. *sangvinei coloris*, illum qo exploratores ex ædibus suis Raab cavpona demisisse narratur. Jos. c. 2. v. 15, 18, 21. Verum non video, cur non & illic שני *conduplicatum*, *contortum*, sive ut Plavtino verbo utar, *contortuplicatum* significet: qod Moses Exod. c. 26. ver. 1. משזר dixit ut *funis* intelligatur *filis duplicibus* חוטין שזרין ut Rabbini loquntur, (nos twined, vel twisted thred diceremus) *contextus*. tali enim opus erat, qi non facilè rumperetur, (qod de *filo triplicato* Salomon Eccles. c. 4. v. 12.) ad viros illos è loco tam excelso, qam urbis murus meritò fuisse creditur (ex Devt. c. 1. v. 28.) ad terram subjacentem citra discrimen demittendos. Certè *coccineum* ejusmodi apud se habuisse tenuioris, ut jure suspicemur, fortunæ mulierculam, vix fidem mereatur; & *Diphabum* etiam multò minùs. Ut Chaldæum mittam, qi תורא h. e *fimbriam*, sive *panni particulam*, *è filis coccineis confectam*, interpretatur; non desunt è doctoribus Judæis, qi non חבל sive *funem*, qo demissi dicuntur viri illi, ver. 15. sed *chordulam* aliqam *è coccinei coloris filo contextam* qam in hospitis suæ ædibus conspiciebant, designari istic avtumant, eamqe ad fenestram illam illigandam, per qam demissi perhibentur: ut relativum hoc loco, non ad demissionis instrumentum, sed ad eam ædium partem, qâ exitus in demittendo patebat, referatur: Sed & istud eruditiores arbitrentur. At verò *Christi sangvinem*, *lanâ* illâ *coccineâ*, qi ad expiationem respersum populum refert Apostolus, aptissimè designari havd gravatim (credo) concesserit, qi Joannis periochen illam ex Apocal. c. 7. v. 14. superiùs allatam, sedulò perpenderit. Siqidem ut rectè Beda ad locum illum, *sangvis* alius qivis qum *contaminet* & *polluat* iste solus *emundat* & *eluit*. Eoqe *macerata*, ut Jacobus Genuensis *de Sanct. serm.* 52. *lactis instar dealbantur.* Nec mirum, si *atrocissimis sceleribus*, qibusqe *coccinum* æmulantur, *infectæ animæ*, *lanæ instar nivisve candefiant*, ubi *sangvine* illo *intinctæ* fuerint, qi *ab immunditie nullâ non purgare* penitùs perhibetur. Joannis Ep. 1. c. 1. v. 7. & Apoc. c. 1. v. 5.

CAPUT XLI.

Glossemata nunc esse qæ olim vocabula familiaria. Glossemata *qid. Xylandri lapsus. Cadunt foliorum instar, vocabula.* Ἀρνεύεσθαι, urinari, *olim in usu: inde* ἀρνευτὴς, *&* ἀρνευτὴς, urinator. ἀρνεύεσθαι *unde.* Βαττολογεῖν *Matth.* 6. 7. *qid sit, & unde.* Batti *tres.* ἐγκομβώσασθαι 1 *Pet.* 5. 5. *&* ἐγκόμβωμα, *in priscorum scriptis jam vix comparere.* 2 *Pet.* 2. 22. *Parœmiæ duæ, senariis duobus comprehensæ.* Ἐξέραμα, ἀντὶ τοῦ ἐμέτου *vox nusqam alibi reperta.* Ἐξερᾶν vomere *apud Hippocratem & Dioscoridem minus hactenus observatum.* Pharicon, *venenum præsentaneum.* Καπεξερᾶν exscreare *in aliqem.* Διερᾶν percolare *unde* διέραμα colus, *sive* colatura. *Vox Lexicographis omissa.* Ἀπερᾶν, effundere, egerere. *Casavbonus* solo illidere, *perperam.* καπερᾶν infundere, *in qo & Casavboni par lapsus.* *item* defundere. *Dioscoridi restituta vox ea.* *καταπυτίζειν qid. Pollucis interpres in eo lapsus.* Ἐράσαι, χεῦαι, fundere; ἐνερᾶν infundere, καπερᾶν defundere, ἐξερᾶν effundere, διερᾶν transfundere. ἐρᾶν *propriè* humi *fundere*, *unde.* Ἔρανος *unde: ab* ἐρᾶν amare, *frustra deduci.* συνερᾶν, συμφέρειν. *Evstathius ex Athenæo restitutus. Athenæus interpolatus.* συμβολή, *qid, & unde.* זלל *Hebræis qis. Esajas* 46. 6. *explicatus.* Ἐράσαι *non tam* deplere, *qam* educere. *Ita passim usurpari. apud Strabonem* egerere *melius reddi qam* evomere. Aqam egerere: *&* dapes egerere. Ejectio, *&* dejectio, *medicis qi distingvantur.* Ἐξέραμα egeries. *Act.* 13. 18. Τροποφορεῖν, *qid. Hesychius Drusio depravatus, non emendatus.* τροφοφορεῖν *ubi reperiatur, qid velit. An* τροφοφορεῖν *apud Lucam legendum. An* τροποφορεῖν *idem saltem velit. Junius & Beza à Diersio immeritò reprehensi. An sit* τροφὸν δίκην φορεῖν, *ex Num.* 11. 12. *Devt.* 32. 11. *an* τροφὴν φέρειν. *Græcis bis usurpatum Devt.* 1. 21. *pro* נשא *Heb.* gestare. τροποφορεῖν, qasi τρόπους φορεῖν, *Lucæ. Ita Græci: & Origines ab Hoeschelio restitutus. Historiæ id consentire.* אקוט *qid, Psal.* 95. 10. Φέρειν, *&* φορεῖν *in* δυσφορεῖν, βιοφορεῖν, ἀχθοφορεῖν *qid sonent: syntaxis perpensa.* τροποφορεῖν *hoc sensu Ciceroni usurpatum; item Aristophanis Scholiastæ. Val. Maximi* σφάλμα μνημονικόν. *De conjugum mutuâ tolerantiâ Varronis dictum; de amicorum, Syri; de divinâ Lutheri:* σκάνδαλον, *&* σκανδαλίζεσθαι, *apud V. T. interpretes, N. scriptores, freqentius; in priscorum scriptis jam non deprehendi.* τὸ σκῶλον, *in eadem notione, pariter habere. ab Hebr.* כשל *ductum utrumqe videri.* σκῶλος *Homero qid; &* σκολοβατίζειν Epicharmo. *Svidas emendatus.* σκῶλον *&* σκάνδαλον *pro* laqeo *unde habuerint.* σκανδάληθρον, muscipula. *Hesychius restitutus.*

AI πάλαι συνήθεις λέξεις, γλωσσήματα νῦν. inqit M. Antoninus Imperator *Comment. lib.* 4. *sect* 27. Qod vir doctus ac diligens Gvilielmus Xylander non est assecutus qum vertit. *Usitata qondam vocabula, nunc interpretationis loco sunt:* imò, *interpretamento nunc opus habent* qia scilicet ἀσυνήθη, ut Galenus in *Glossario Hippocratico*, i. e. *insveta* jam facta sunt. Ita enim *glossemata* Fabius *institut. lib.* 1. *cap.* 14. *voces minùs usitatas*, interpretatur. Idem nimirum voluit Marcus, qod olim in *arte poeticâ* Flaccus:

> *Ut sylvæ foliis pronos mutantur in annos;*
> *Prima cadunt: ita verborum vetus interit ætas;*
> *Et, juvenum ritu, florent modo nata vigentqe.*
> *Multa renascentur, qæ nunc cecidere, cadentqe*
> *Qæ nunc sunt in honore, vocabula, si volet usus,*
> *Qem penes arbitrium est, & jus, & norma loqendi.*

Cæterum verborum qorundam, qorum usus jam evanuit, nec in veterum scriptis extat ampliùs, vestigia tamen adhuc residua, sunt, ex qibus olim familiaria fuisse, liqido possit deprehendi. Verbi gratiâ: τὸ ἀρνεύεσθαι ἀντὶ τοῦ δύνειν, ἢ κολυμβᾶν, ἢ κυβιστᾶν, nusqam jam extare videtur. Eorum certè qi his investigandis dant operam, deprehendisse se hactenus nemo professus est. In usu tamen familiari fuisse docent, cum Latinum *urinari*: qod inde deductum vix qisqam, opinor, notationum peritus negaverit: tum vocabula apud Græcos ab eodem derivata ἀρνευτὴς, καὶ ἀρνευτήρ. qorum utrumqe δύτην, κυβιστῆρα, κολυμβητὴν, i. e. *urinatorem* designat, ὃς ἐπὶ κεφαλὴν εἰς θάλασσαν δυόμενος, *qi capite preno in mare provolutus*, τὴν τῶν ἀρνῶν πορείαν μιμεῖται, *agnorum petulcorum morem motumqe imitatur*, (unde & vocabuli originem petunt) οἱ σκιρτῶντες, τοῖς μὲν ὀπισθίοις ποσὶν ἅλλονται, τὴν δὲ κεφαλὴν τῇ γῇ πελάζουσι, *qi dum exultim ludunt, pedes posteriores in aerem sursum efferunt, capitibus interim in terram pronis*, ut Evstathius. Alterum nobis ex Numenii ἁλιευτικῷ exhibet Athenæus

Dipnosoph. lib. 7. qi hippurum piscem χρύσωτιν dixit, versu illo

Ἠὲ μέγαν συνόδοντα, ἢ χρύσωτιν ἵππουρον.

Aut magnum synodonta, aut arneuten hippurum.

qibus ille verbis (qod & Casavbonus monuit *cap.* 15.) non *hippurum* piscem *arneuten* etiam nuncupari voluit, (qod Gesnerus & Stephanus perperam censuere) sed hippurum piscem ℥ χρύσωτε. i. e. *urinatoris* epitheto insignivit, διὰ τὸ συνεχὲς αὐτὸν ἐξάλλεσθαι, *propterea qod crebrò subsilire*, seseqe denuò, *urinatoris* more, in undas demittere consveverit, uti *ibidem* Athenæus: alterum Homerus usurpasse havd semel deprehenditur. *Iliad. μ. v.* 385. de Epicle ab Ajace saxo ingenti percusso.

— ὁ δ' ἄρ', χρύσωτῆρι ἐοικὼς,
Κάππεσ' ἀφ' ὑψηλῦ πύργου. —
—— *hic autem urinatori similis*
Decidit ab excelsa turri.

rursus *Iliad. π. v.* 742. de Crobrionâ Hectoris avrigâ à Patroclo pariter cæso,

— ὁ δ' ἄρ', χρύσωτῆρι ἐοικὼς,
Κάππεσ' ἀπ' εὐεργέ@ δίφρυ. —
— *ille vero urinatori similis*
Decidit ab artificiose facto curru.

denique *Odyss. μ. v.* 413. de Ulyssis gubernatore mali casu excusso,

— ὁ δ' ἄρ', χρύσωτῆρι ἐοικὼς,
Κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν. ——
— *ipse avtem urinatori similis*
Decidit à tabulatis.

Pari modo & apud paginæ sacræ exaratores occurrunt vocabula nonnulla, qæ etiamsi in Græcorum veterum, qæ nunc extant, scriptis nullibi habeantur, tamen apud priscos Grajos in usu fuisse, certò satis constare videatur. Nos aliqot istic adnotabimus. Matth. cap. 6. ver. 7. Προσευχόμϑμοι ℥ μὴ βαττολογήσητε. etiamsi enim τὸ βαττολογεῖν, vel ἡ βαττολογία apud idoneum avtorem Græcum ullum nusqam jam compareat: patet tamen ista παροιμιώδη usque communi trita fuisse, nec à sacro sermone, sed ab historiâ exoticâ desumpta: Sive à Batto illo Cyrenæo, qem τραυλὸν fuisse, refert Herodotus *l.* 4. vocisqe corrigendæ gratiâ oraculum adiisse. Balbis avtem solenne est eadem identidem iterare. Unde & τὸ βατταρίζειν dictum esse qi velint, monet Hesychius; cum ipse tamen κτ̃ μίμησιν τ̃ φωνῆς πεποιῆσθαι, *ad imitationem vocis factum esse* existimet: sive à *Batto* qodam poetâ ignobili ac inepto, qi hymnos prolixos sui similes condere solebat, ταυτολογίαις καὶ ἀκαιρολογίαις, *idem iisdem verbis dicentibus & intempestivis sermonibus* crebris refertos; qod Suidæ placet. Sive à rustico illo vetulo, Nelei armentario, qem vitio parili laborasse notat Naso *Fabul. lib.* 2. dum Mercurium, de bobus amissis reqisitum, sic alloqentem inducit;

— *sub illis*
Montibus, inqit, erant, & erant sub montibus illis.

Et huic denuò regerentem, ad ejusmodi imitationem, Mercurium;

— *Me mihi perfide, prodis?*
Me mihi prodis? ait. —

Certè πολυλογίαν ineptam eo vocabulo designari, verbis proximè adjectis Dominus ipse nos docet.

Περὶ ℥ ἐγκομβώσασθε, qod Petrus Ep. 1. c. 5. v. 5. habet, alibi dictum est. Id verò verbi, prout & verbale nomen ἐγκόμβωμα inde deductum, absqe ruderibus qibusdam antiqitatis collapsæ, qæ Grammaticorum nobis asservavit industria, in Græcorum veterum scriptis frustrà utrumqe qæreremus.

Petri ejusdem Epist. 2. c. 2. v. 22. habentur ex communi sermone depromptæ parœmiæ duæ, eæqe disticho, uti videri possit, jambico comprehensæ. Siqidem & poeticum spirant, & leviculâ deflexione jambus uterqe est integer.

Κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα.
Ὗς δ' ἡ λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρυ.
Suum est reversus denuò ad vomitum canis:
Et lota jam sus ad volutabrum luti.

A Reperitur prior in Salomonis parœmiis c. 26. v. 11. Verum ibi ἔμετ@, qæ est vox usitatissima, habetur pro eo qod illic ἐξέραμα vocabulo insolentiore dicitur. qod licet apud Græcum priscum avtorem aliqem frustra qæsieris, etiamsi ruspando te fatiges, donec ramices tibi ruperis, tamen nec fuisse priscis illis ignotum prorsus, inde colligi potest, qod τὸ ἐξερᾶν verbum hoc ipso sensu apud Hippocratem reperitur *de morbis l.* 4. Καὶ ἐξερᾷ, καὶ πυρετήνει. *Et vomit, & febricitat.* Eodem modo ego sanè ceperim & apud Dioscoridem *l.* 6. *c.* 19. (licet interpretes Ruellius &

B Marcellus aliò abeant) ubi præscribit methodum, eis medendi qi pharicum venenum sumpserint: Δεῖ ℥, inqit, μετὰ τὸ ἐξεράσαι αὐτὸν, ποτίζειν οἶνον ἀψινθίτην. *Oportet, illis, postqam vomuerint, vinum absinthio conditum potandum dare.* certè vix est ut credere possim, *evacuationem*, *qæ dejectione fit*, expectari voluisse Dioscoridem in veneno tam præsentaneo, qale pharicon istud à Nicandro *lib.* 2. describitur,

—— ἐν ℥ μονήρει
Ἠριδίως ἀκλινῆ βαρὺν καταναίεται ἄνδρα,

C utpote qod

— *intra diecula unius spatium*
Hominem facilè qamvis robustum conficiat.

priusqam alexipharmaci qicqam præberet. Sed de hoc medici viderint. Arrianus verò in *Epicteti dissertationibus l.* 3. *c.* 13. composito κατεξερᾶν usus est. Μὴ κατεξέρα αὐτῶν τὸ σαυτῦ φλέγμα. *Noli pituitam tuam in eos evomere, excreare, egerere.* Atqe hæc περὶ ℥ ἐξερᾶν, qod hoc sensu usurpatum Lexicographorum turba hactenus nusqam observavit.

D Sicut avtem τὸ ἐξερᾶν *vomendi*, ita τὸ διερᾶν *percolandi* significatum habuisse videtur; de qo tamen altum est qoqe apud eosdem silentium. Inde enim διέραμα apud Plutarchum *adversus Epicureos*, qos διεράματι ℥ σώματ@ ait χρῆσθαι τῇ ψυχῇ, καθάπερ οἶνον ἐκ πονηρῦ καὶ μὴ στέγοντ@ ἀγγείυ τὴν ἡδονὴν διαχέοντας ἐνταῦθα καὶ παλαιῦντας, οἴεσθαι (ὤστε, Xylander) τιμιώτερόν τι ποιεῖν καὶ τιμιώτερον. h. e. *Animam pro corporis colo qodam habere, qo voluptatem tanqam vinum inde velut ex vase qasso perfluoqe defundant, ætatemqe eidem concilient, ut honestius ac honorificentius qiddam red-*

E *datur.*

Ejusdem cum istis originis sunt ἀπεράω qoqe & κατεράω. qorum illud apud Strabonem *lib.* 1. reperitur. Ubi de mari Evxino agens, qod in Mediterraneum profluit, Μέχρι μὲν ἡ αὐτὴ ἦν, μὴ βιάζεσθαι περὶ τὴν ἔκρυσιν. — ἐπειδὴ ℥ ὑπερεπλάσατο ἡ ἐντὸς, βιάζεσθαι καὶ ἀπεράσαι τὸ πλεονάζον. *Ut qamdiu eadem manebat* (utriusqe superficies) *non cogeretur aqa ad effluxum.* --- *postqam avtem interior facta est elatior, ibi demum vi erupit, & qod abundabat evomuit.* Ita, nec malè prorsus, reddidit Xylander: ut ἀπερᾶν sit idem

F qod ἐξερᾶν denotare supra ostendimus. At Casavbonus; ἀπεράσαι, inqit, *elegans vox, significat solo illidere*; & à cottaborum ritu sumptum avtumat: qæ vocis notio Strabonis dictioni mentiqe eò loci nevtiqam convenit. Alterum illud κατερᾶν scilicet apud Avtorem eundem *lib.* 17. habetur, ubi de crocodilo, qem sacrum habebant Ægyptii colendo curandoqe, Οἱ ἱερεῖς, οἱ μὲν διέστησαν αὐτῦ τὸ στόμα, ὁ ℥ ἐνέθηκε τὸ πέμμα, καὶ πάλιν τὸ κρέας, εἶτα τὸ μελίκρατον κατέρασε. Ubi denuò ὁ σοφὸς, κατερᾶν *est solo illidere.* Perperam planè, contraqe rei gestæ ac narratæ veritatem. Re-

G ctiùs Xylander; *Sacerdotum alii belluæ os diducebant, alius placentam ingessit, posteaqe carnem, deinde mulsum infudit.* Apud Dioscoridem etiam vocabulum hoc crebriùs occurrit. *lib.* 2. *cap.* 87. Græc. 65. Lat. Ὅταν ℥ παγῇ ἅπαν, κατεράσας εἰς ὕδωρ καὶ ψύξας, -- ἐκ δευτέρυ πῆξε. *Ubi totum liqatum fuerit, in aqam defusum refrigeratumqe, iterum liqato.* Restituenda vox eadem apud eundem *lib.* 5. *cap.* 100. Græc. 56. Lat. ubi κατεράσας εἰς θυίαν, & καὶ ἐράσας εἰς λοπάδα κεραμίαν, *in mortarium, & in ollam fictilem, defundens*; pro καὶ ἐράσας bis legitur. Hujus avtem usum ex scripto isto in *Thesavrum* suum contulit Lexicographorum princeps: sed nec Pollux tacuit, qi *l.* 7. *c.* 33. Καταοινίζειν τὸ οἶνον ἀντὶ ℥ καὶ ἐρᾷν, in comœdiâ mediâ dictum monet. qod *vinum appetere*, frustra reddidisse interpretem, cum

cum *defundere* debuisset, Salmasius *ad Solinum* docet. Originem vocabuli eodem loci Vir Cl. idem sic dedit, Ἐράσαι est κενῶσαι. inde καθεράν, ἀπεράν, ἐξεράν, *effundere* & *infundere*. Qin & idem Vir summus in *Observat. ad Jus Attic. & Rom. c. 2.* Ubi vocis Ἔρανος natales investigat; τὸ ἐρᾶν monet esse verbum Græcum antiqum pro *fundere*, unde ἐνεράν *infundere*, καθεράν *defundere*, ἐξεράν *effundere*, qibus & διεράν, *transfundere*, sive *percolare*, adjicere licuerit. Huic suffragantur, cum Anutius Fœsius in *Lexico Hippocratico*, tum & Henricus Stephanus in *Thesavro* suo *lingvæ Græcæ* locupletissimo. Qi & uterqe, Aristophanis *ad Vespas* Scholiaste præeunte, verbi ἐρᾶν originem ἀπὸ τῆς ἔρας τῆς γῆς arcessunt: ut ex ratione primigenia sit *humi fundere*. Qod avtem Vir Cl. ἐράσαι esse κενῶσαι, id ab Hesychio habet, cui ἐράσαι est κενῶν. Unde & ἐρᾶν sive ἐράσαι colligit esse *profundere*, sive *expendere*: sicut & συνεράν, sive συνεράσαι, *conferre*: (unde ἔρανος *cœna ex symbolis collatitia*) sed & *symbola*, sive id qod viritim eo fine confertur. Unde illud Eubuli *Oedipode*, apud Athenæum *lib. 6.*

> Εἰ δέ τις ἐπὶ δεῖπνον ἢ φίλον τιν' ἢ ξένον
> Καλέσας, ἔπειτα συμβολὰς ἐπράξατο,
> Φυγὰς γένοιτο, μηδὲν οἴκοθεν λαβών.
> *At si qis ad cœnam avt amicum avt hospitem*
> *Ubi vocavit, symbolas exegerit,*
> *Is exul abeat, nil domo secum ferens.*

Alexis itidem in *Mandragorizomenâ*, apud eundem, *l. 8.*

> Ἥξω φέρουσα συμβολὰς πίνειν ἅμα.
> *Veniam, feramqe symbolas mecum simul.*

Qâ voce utuntur etiam Latini. Terentius *Andria*, 1. 1.

> — *symbolam dedit, cœnavit.*

Et in Evnucho,

> — *ut de symbolis essemus.*

i. ederemus, epularemur simul. Ἔρανος ergò τὸ ἀπὸ συμβολῶν δεῖπνον, & ἔρανοι, αἱ ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων εἰσαγωγαί. Ἔρανοι *vero sunt hominum ad epulas conventus collata pecunia facti.* Uti Athen. *lib. 8. pag.* 362. E. qibus novissimis etiam τῆς συμβολῆς καὶ τῶν συμβολῶν notationem indicavit, ἀπὸ τοῦ συμβάλλειν utiqe cui τὸ συνερᾶν respondeat, qod utrunqe *conferre*, *impendere*, vel *profundere* etiam *simul* possis dicere. In cœnas enim epulasqe collatitias istiusmodi profundere solent creberrimè facultates suas helluones prodigi, qos זוללים appellant Hebræi, Devt. 21. 20. Parœm. 23. 20, 21. à qibus eleganti ductâ metaphorâ usus, de idololatris, qi in idolis suis adornandis nullis parcunt sumptibus, Vates sacer Esajas c. 46. v. 6. הזלים זהב מכיס *Qi è sacculo avrum profundunt*, vel *prodigunt*: οἱ ἐρίσαντες, sive ἀπερίσαντες. Hoc avtem idem & de verbi ἐρᾶν, & nominis ἔρανος inde deducti notione confirmat & dictus ὁ κοινὸς ex Evstathio *ad Odyss.* α. sed ex Athenæi codicibus *lib.* 8. restituto. Qo loco Athenæus τὸ συνερᾶν καὶ τὸ συμφέρειν ἐκ παραλλήλου tanqam συνώνυμα usurpavit. Qod & Budæo est observatum, nam qod τὸ ἐρᾶν τὸ ἐπιθυμεῖν in τοῦ ἐράνου notatione, de qâ eo loci sermo habetur, Etymologus interpretatur; sed & Casavbonus τὸ συνερᾶν apud Athenæum *amoris mutui* notionem habere existimavit, id à verâ vocabuli ratione alienum esse videtur. *Etymologici*, sicut & *Veteris Lexici*, qem Stephanus lavdat, compilator cum τὸ συνερᾶν apud Δειπνοσοφιστῶν Avtorem qid vellet, minus asseqerentur, dictionem genuinam interpolarunt; & pro eo qod ille ἀπὸ τοῦ συνερᾶν καὶ συμφέρειν dixerat, alter ἀπὸ τοῦ συνερᾶν καὶ ἐπιθυμεῖν καὶ συνεισφέρειν, alter cum minus commodè ea cohærere advertebat, ἀπὸ τοῦ συνερᾶν καὶ ἐπιθυμεῖν συνεισφέρειν, posuit, (qod & Stephano potius visum est) sed perperam uterqe. Rationem veram nec Casavbonus repudiasset, nec Stephanus insuper habuisset, si verbi istius usum in aliis ejusdem familiæ vocabulis familiarem satis accuratiùs perpendissent. Qanqam qod Hesychio ἐράσαι κενῶν dicitur in exemplis certè, qæ ἐλθὼν τῷ φυλάκῳ Lexicographus diligentissimus ex Scriptoribus variis congessit τὸ ἐξερᾶν non tam *deplendi* sive *evacuandi*, qam *educendi extrahendive* significationem habere videatur. Etiamsi avtem illud ad istud necessario, nec prorsus tamen conseqi non abnuam, notiones tamen

A distinctæ ac diversæ sunt. Siqidem non *evacuatur* prorsus Evxinum Pelagus, qando in Mediterraneum τὸ πλεονάζον ἀπερᾷ, aqarum *qod superat egerit*. Ita enim malim, qam cum Xylandro, *evomit*. Qod modo Plinius minor *l. 9. Ep. 6. Fons egerit aqam & recipit; nam expulsa in altum in se cadit.* Qin & apud Hippocratem τὸ ἐξερᾷ, *egerit*, reddi poterat. Qo modo Naso *Fabul. l. 6. v.* 663. de Tereo,

> — *reserato pectore diras*
> *Egerere inde dapes.* —

B Nisi qod vocabulum istud ambiguum est, & tam de *dejectione* qam de *ejectione*, uti distingvit hæc Celsus *l. 1. c. 3.* & *l. 2. c. 12.* dum loco altero illos notat, *qi qotidiè ejiciendo vorandi facultatem moliuntur*; altero, *dejectionem antiqos crebrâ alvi ductione omnibus ferè morbis molitos*, refert. Sed & ἐξέραμα reddi poterat *egeries*: qâ voce de fimo à Bonaso emisso usus est *Solinus c.* 40. Certè strictè loqendo, ἐξαιρεῖσθαι id dicitur, qod *educitur*, *egeritur*, *effunditur*; κενοῦσθαι id, qicqid est, unde vel *educi*, vel *egeri*, vel *effundi* qid perhibetur. V. gr. Ubi apud Laertium, à me-

C dicis qærit Heraclitus, Εἰ τις δύναιτο ἐντέρα ταπεινώσας, ὑγρὸν ἐξερᾶσαι, sive ut Stephanus legit, ἐξερᾶσαι, *nunqis depressis, an compressis, intestinis, humorem educere posset.* Ventrem qidem *evacuatum*, at humorem, non intestina ipsa, *eductum* volebat. Sed ad alia transeamus.

Actorum Apostolicorum, c. 13. v. 18. Ὡς τεσσαρακονταετῆ χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ. Et de Scripturâ, & de sensu ambigitur. Nonnulli Scripturam mutandam censent: eo qod apud Hesychium, qem locum hunc ob oculos habuisse opinantur, ἐτροφοφόρησεν, ἔθρε-

D ψεν, legant. ita enim legendum, non ἔτρεψεν. qod mirum Cl. Drusio non suboluisse, qi corrigere neglexit qod correctum oportuerat, mutavit qod mutatu opus non erat: frustra enim, qod & D. de Dieu prior monuit, pro ἐτροφοφόρησεν, ἐτροποφόρησεν rescripsit: hoc avtem verbi apud Maccabaicon Scriptorem, alterum, cap. 7. vers. 27. reperitur (qem locum & Hesychius respicere potuit:) Ubi mater filio, sua circa illum officia commendans, (qemadmodum de Penelope matre suâ Telemachus, *Odyss.* β. v. 131.

E
> Ἥ μ' ἔτεχ', ἥ μ' ἔθρεψε —
> *Qæ me peperit, qæ me enutrivit.*)

Ἐλέησόν με, inqit, τὴν ἐν γαστρὶ περιενεγκοῦσάν σε μῆνας ἐννέα, καὶ θηλάσασάν σε ἔτη τρία, καὶ ἀγαγοῦσαν εἰς ἡλικίαν ταύτην, καὶ τροφοφορήσασαν. *Miserere mei matris tuæ, qæ te in utero novem menses circumgestavi, qæ te per triennium lactavi, qæ ad hanc usqe ætatem eduxi*, sive *provexi*, *qæ educavi*, ut Tigurinus, sive *educationis molestias pertuli*, ut Junius. Ut τὸ τροφοφορεῖν sit τὸ τῆς ἀνατροφῆς τὸν πόνον καὶ τὰς δυσχερείας φέρειν. *nutricationis* sive *educationis labores*

F *molestiasqe perferre.* Alii Scripturam retinent; sed de sensu nihil demutant; putant enim τροποφορεῖν, εὐφωνίας caussâ, ἀντὶ τοῦ τροφοφορεῖν dictum: huc concedunt è nostris Andreas Dunæus in *Comment. ad Chrysostomum*, & Joannes Luidus, qi eruditis Græcorum exemplis (qæ utinam nobis vir magnus ille non invidisset) idem in suis ad se literis comprobasse refert V. C. Franciscus Junius. Syrus, qod & Drusius monuit, reddit simpliciter, ותרסי *& nutrivit eos.* Qomodo & Arabs & Æthiops interpretati perhibentur: nec secus Syrum vertit, vel Boderianus, vel

G Drusio qoqe attestante Tremellius, qi & interpretem eum ita vertisse monet, acsi ἔθρεψεν legisset; vel Junius etiam, à D. Ludovico de Diev frustrà, cum Bezâ (qem eâdem notâ simul involvit) notatus, qasi verterit, *& duxit*; qum & αὐτολεξεὶ reddiderit, *& nutrivit*, & τὸ τροποφορεῖν adnotarit insuper accipi posse pro eo qod est, *nutricis instar ferre atqe educare.* Syrum avtem ita vertendo Beza avtumat respexisse verba Mosis, Num. 11. 12. ubi Deum interrogat, utrum ipse *populum illum numerosum gestare possit*, כאשר ישא האמן את־הינק ὥσεὶ ἄραι τιθηνὸς τὸν θηλάζοντα, *perinde ac puellum lactentem alumnus bajulaverit*: vel illa etiam Devt. 32. 11. ubi *Deus populum* eundem *gestasse* dicitur, *ad aqilæ instar, qæ pullos* nondum volare potes *super alas bajulat*: qasi scilicet τροποφορεῖν, sit, qod.

& Junius supra, τροφοῦ δίκην φορεῖν, *ad nutricis instar gestare*; qod tamen aliud est qam *pascere*, sive *enutrire*. Ad qod propiùs accessit Dunæus noster, qi vult τροφοφορεῖν, sive τροποφορεῖν, ad sonum elegantiorem, dictum, qasi sit, τὴν τροφὴν φορεῖν, vel φέρειν, *cibum & alimentum alicui ferre ac subministrare*; instar avis illius Homericæ *Iliad. ι.v.* 323.

> Ὡς δ' ὄρνις ἀπτῆσι νεοσσοῖσι προφέρῃσι
> Μάστακ', ἐπεί κε λάβῃσι, κακῶς δ' ἄρα οἱ πέλει αὐτῇ.
> *Sicut avtem avis nondum volucribus pullis affert*
> *Escam, postqam acqisierit: male avtem ei est ipsi.*

Verbum ipsum apud Græcos interpretes reperitur bis positum, Devteron. 1.31. ubi Moses de populo Israelitico, Ἐτροποφόρησέ σε Κύριος ὁ Θεός σου, ὡς εἴ τις τροποφορήσαι ἄνθρωπος τὸν υἱόν. ubi Hebræi נשאך יהוה אלהך כאשר ישא איש את־בנו *tulit*, avt *gestavit*, *te Jova Deus tuus, perinde acsi gestaret qis filium suum.*

Cæterum aliò trahunt in concione Apostolicâ pleriqe: itaqe vetus interpres, ἐτροποφόρησεν vertit, *Mores eorum sustinuit*: nec aliò Beza abscessit, qi reddit, *mores eorum pertulit*. Masius item *in Josh. c.* 24. *morositatem ipsorum patienter tulit*. Eodem ferè concedunt, Græci pleriqe, Origenem secuti. Nam Chrysostomum qod Junius refert priore modo legisse, is, sicut & Theophylactus, qi Joannem κατὰ πόδα seqi assolet, de voce istâ nihil qicqam habet, unde possit, qomodo is ceperit, dignosci. Verum Origenes *adversus Celsum l.* 4. cum verba illa ex Græcis Mosaica retulisset, ubi rectè V. C. David Heschælius pro ἐτροφοφόρησεν, ἐτροποφόρησεν & τροποφορήσαι restituit; subjungit, οἱονεὶ ἀνθρώπων τρόπους πρὸς τὸ ἀνθρώποις λυσιτελὲς φορῶν. Acsi *Deus homines alloqendo eorum mores in se suscipiat, eorumqe moribus ac captibus, in ipsorum utilitatem, se accommodet*. Ita verbi compositionem hanc agnoscit planè, licet à sensu supra posito deflectere videatur. Tum Athanasius, sive qis alius fuerit avtor, *Orationis de Blasphem. in Sp. Sanctum*: Ἕως μὲν κακεῖνοι δι' ἄρτους καὶ ὕδωρ ἐγόγγυζον, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοὺς οὗτος ἔφερεν, ὡς εἴ τις τροφὸς τροποφορήσοι τὸν ἑαυτοῦ υἱόν. *Qamdiu ob panes & aqam tantùm obmurmurabant, tamdiu ille ferebat eos, perinde ac nutritius aliqis filium suum ferret.* Procopius deniqe apud Mosen ait, τὸ τροποφορεῖν κυρίως σημαίνειν, τὸ παῖδας δυσκολαίνοντας τρέπειν καὶ μεταφέρειν διὰ συμψελλισμοῦ καὶ συγκαταβάσεως. τροποφορεῖν *esse propriè, pueros morosè affectos unà balbutiendo, seseqe ipsis accommodando, circumducere & sedare.*

Cæterum insurgit adversus interpretationem hanc Dunæus noster; variisqe eam rationibus convellere conatur. Primò: *historiæ prius illud*, inqit, *meliùs convenit. Qid enim? cum illis manna de cœlo pluit, coturnices attulit, nonne ἐτροφοφόρησεν, & cibum qasi præmansum in os qodammodo inseruit, qo modo de ave illâ ex Iliade dictum est?* At primò Mosis verba, qæ respexisse vult Apostolum, Devt. c. 1. v. 31. non admittunt hunc sensum, *tulit*, inqit, sive *gestavit vos Dominus per totam hanc viam*. atqe ita Symmachus, teste Procopio, rectè reddidit, ἐβάστασε. Tum; esto, historiæ consentiat sensus iste. at nec ille prior eidem qicqam adversatur. Imò, inqit, *adversatur qam maximè: qomodo enim Deus mores eorum in eremo pertulit, qos præter unum atqe alterum omnes prostravit in eremo.* κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. 1 Cor. 10.5. In proclivi responsio est, Deum, etsi partim eos turmatim exitio dederit, cum in impietatis havd ferendæ facinora prorumperent, partim etiam ob defectiones crebras pavlatim absumpserit, diu tamen mirandâ planè patientiâ ac lenitate morosos ipsorum mores pertulisse, & murmurantibus qoqe, Deumqe ac ministros ejus tantùm non jugiter inculantibus & allatrantibus; necessaria semper suppeditasse, & adversus hostes suos, prout occasio fuerat, eosdem jugiter protexisse. Certè insignem numinis in populum illum sustinendo tolerantiam, multis prædicant post Mosen Devter. cap. 32. Vates Sacri Hymno præsertim 78. & 106. tangit strictim avtor Hymni 95. v. 10. ubi Deum de eo verbis illis conqerentem inducit, qæ & Apostolus respexisse havd immeritò censet Camerarius, *Qadraginta annis à populo isto vexa-*

A *tus sum.* אקוט metaphora est ab eis ducta, *qi qod fastidiunt & aversantur planè, ferre coguntur*, vel *ad sustinendum* saltem *animum obfirmant suum.* Sed ἀναλογία, inqit, *non fert ut τὸ τροποφορεῖν significet pravos aliorum mores ferre ac pati. φορεῖν enim non est perpeti, sed portare, gestare, ut* ἐκφορεῖν, συμφορεῖν, *exportare, comportare*, & δορυφορεῖν, ἀχθοφορεῖν, καρποφορεῖν. Ac certè, cum τὸ φορεῖν hoc sensu sit freqentissimum, qid ni & τὸ φέρειν hoc inde enatum eundem possit obtinere? qin & obtinere qandoqe satis clarum est. Sic enim cum δυς particulâ commissum

B τὸ δυσφορεῖν significat *agrè, molestè aliqid ferre*. Maccabaicon avtor. l. 2. c. 4. v. 35. ἐδυσφόρουν ἐπὶ τῷ τοῦ ἀνδρὸς ἀδίκῳ φόνῳ. *viri cædem iniqam agrè ferebant.* & cap. 13. v. 25. ἐδυσφόρουν περὶ τῶν συνθηκῶν, *pacta graviter ferebant.* Herodianus *lib.* 3. Δυσφοροῦντα ἐπὶ τῷ μὴ ὡς ἐβούλετο τὰ τῆς πολιορκίας αὐτῷ προκεχωρηκέναι. *agrè ferentem, qod non pro animo ei obsidio procederet.* Et l. 5. οἱ στρατιῶται ἤχθοντο καὶ ἐδυσφόρουν. *milites angebantur & molestè ferebant*, ubi ἄχθεσθαι καὶ δυσφορεῖν ἐκ παραλλήλου ponuntur. Qin & τὸ βιοφορεῖσθαι pro *agrè, molestè, gravatim* aliqid *ferre* usurpatum,

C licet Lexicographi id minùs adverterint, deprehendimus. De Athanasio Epiphanius *Heres.* 68. *sect.* 6. Ἐντεῦθεν ἄρχεται βιοφορεῖσθαι καὶ λυπεῖσθαι διὰ τὸν μερισμὸν τῆς ἐκκλησίας. *Cepit inde molestè ferre & contristari ob Ecclesiæ dividuam.* Et Hæres. 69. *sect.* 10. de Alexandro: Κἀκείνου μὴ βουλομένου μετ' αὐτοῦ συναχθῆναι μήτε εἰς κοινωνίαν αὐτοῦ ἐλθεῖν, καὶ βιοφορουμένου καὶ στένοντος. *Cum avtem nollet cum illo unà conventus facere, avt communionem ullam habere, sed agre ferret, & ingemisceret.* Qin & si ἀχθοφορεῖν de *onere portando* analogicè dicatur, certe moribus pravis, qi oneri

D portantibus ac ferentibus gravi satis ac molesto fuerint, τὸ τοῦ φορεῖν ῥῆμα non minùs conveniat. Accedit qod Apostolus horsum respexit, qum Christianos homines hortatus est, Galat. 6. 2. ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζειν, ut *suorum invicem onera portarent, bajularent*, i.e. mores suos invicem parum commodos sustinerent ac ferrent. Porrò si opposuerit vir doctus, τὸ δυσφορεῖν, non à δὺς & φορέω verbo coalitum, sed à δύσφορος nomine deductum, ut τὸ δυσφορεῖν sit δυσφόρως ἔχειν. neqe Syntaxin eandem admittere τὸ δυσφορεῖν, qam τὸ τροποφορεῖν istic obtinet: Pos-

E set ex adverso regeri, nec avem illam Homericam νεοσσοὺς, sed νεοσσοῖσι προφέρειν dictam: τροφὴν utiqe sive μάστακα, *cibum, qo nutricat*, non νεοσσοὺς *pullos, qos nutricat*, φέρειν sive προφέρειν dicitur: ut nec hoc sensu sumptum τὸ τροφοφορεῖν personæ cui id munus præstatur accusativum admittat. Verum deniqe τὸ τροποφορεῖν istud, est *verbum inusitatum & qod nusqam legisse meminerit.* At fuisse in usu probat, qod Cicero *ad Attic. l.* 13. *Ep.* 29. usurpaverit; idqe cum syntaxi eadem qâ est usus Apostolus verbis illis;

F *In hoc τὸ τῦφον μου, πρὸς Θεῶν, τροποφόρησον, i.e. ambitionem, elationem meam, per Deos obtestor te, sustineas, perferas.* Itaqe enim malim, qam avt cum Budæo, *indulgeas*; avt cum Victorino Strigelio, *eleganter feras*: qi uterqe Ciceronis illud adnotavit. Accedit qod Aristophanis Scholiastes *ad Ranas Act.* 5. *sc.* 4. atqe ex eodem Svidas in Σκύμνος, Æschyli effatum illud,

> Οὐ χρὴ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν.
> *Catulum leonis alere in urbe non decet.*

istis, tanqam alius cujuspiam, componens;

> Μάλιστα μὲν λέοντα μὴ 'ν πόλει τρέφειν.

G

> Ἢν δ' ἐκτραφῇ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν.
> *Alere leonem in urbe primo havd convenit:*
> *Sin nutriatur, mores ferre convenit.*

Ὁ μὲν, inqit, συμβουλεύει μὴ δέξασθαι. ὁ δὲ, ἢ μὴ καταδέξασθαι, ἢ καταδεξαμένους τροποφορεῖν. *Alter nec recipere omninò consulit: alter vel non recipere, vel recepti mores ferre.* Τροποφορεῖν, dixit, qod Poeta τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν, *moribus inservire*, sive ut Valerius Maximus, *obseqi*. Sic enim is extulit *l.* 7. *c.* 2. *Non oportere in urbe nutriri leonem: sin avtem sit alitus, obseqi ei convenire.* Verum memoriâ lapsus hic à Pericle prolatum id refert, cujus nulla in illo dramate persona: Qod & Leopardus monuit *Emend. l.* 8. *c.* 12. Et verò, nec Æschylo etiam, sed comico ipsi tribuit Plutarchus, apud qem etiam pro ἢν δ' ἐκτραφῇ ἐκτρέφῃ, *si qis enutrierit*,

sed

sed minùs commodè, opinor, legitur. Optimè, locum hunc explicans, Lutherus *in Psalm.* 130. *Deum tulisse dicit Apostolus mores eorum, sicut bonus maritus fert mores uxoris, preceptor discipulorum, princeps suorum avlicorum: qod si hac vita civilis opus habet istâ ἐπιεικείᾳ, ut non summo jure homines omnia inter se agant, qantò magis necesse est, Deum esse τροποφόρον in hac nostrâ tum imbecillitate, tum pravitate?* Respexit vir sanctus forsan, cum de marito diceret, qod Varro apud Gellium *l.* 1. *c.* 17. (cum eodem saltem convenit probè) *Vitium uxoris avt tollendum, avt ferendum est: qi tollit vitium, uxorem commodiorem præstat; qi fert, sese meliorem facit.* Certe qod Cicero *Famil. l.* 9. *Ep.* 6. *Non est idem ferre, si qid ferendum est; & probare, si qid probandum non est.* Siqidem ferre possumus in aliis multa, qæ non probamus tamen. Qin & illud Syri, qod vulgo concipitur.

Amici vitia si feras, facis tua.

Gruterus invertit, legiqe postulat,

Amici vitia ni feras, facis tua.

In eandem hanc classem redigi potest τὸ ζκάνδαλον; qod apud antiqos Græcæ linguæ avtores deprehendere hactenus neqiverunt, qi sunt rerum istarum indagatores diligentissimi atqe acerrimi. Verum apud Hellenistas, qos nuncupant, crebrum est atqe admodum familiare. Siqidem veteris Instrumenti Interpretes Græcanici, qi Septuaginta nomen præferunt, (à qibus & Novi Scriptores videntur sumpsisse, apud qos non minùs freqenter occurrit) nunc דפי Hymn. 50. 21. nunc מוקש Josh. 23. 13. Judic. 2. 3. & 8. 27. 1 Reg. 18. 21. Hymn. 69. 27. & 106. 34. & 140. 6. & 141. 10. nunc כסל Hymn. 49. 13. (qo loco tamen כשל legisse videntur) nunc מכשול Levit. 19. 14. 1 Reg. 25. 31. Hymn. 119. 164. ζκάνδαλον reddiderunt. Nec minùs freqens in scriptis Evangelicis atqe Apostolicis est, cum nomen ζκάνδαλον, tum & inde deductum verbum σκανδαλίζειν. Propterea Origenes *adversus Celsum lib.* 5. Ἀληθῶς δὲ, inqit, τὸ τοῦ ζκανδάλου ὄνομα πολὺ ἐν τοῖς γράμμασι τέτακται. *Freqens est in scriptis hisce scandali nomen.* Posset forsan & τὸ ζκῶλον his eisdem accenseri, qod interpretes iidem itidem, nunc pro מכשול usurpant, 2 Annal. 28. 23. & Esajæ 57. 14. nunc pro מוקש Exod. 10. 7. & Devt. 7. 16. nunc pro עכר Judic. 11. 35. Etiamsi ex Homeri *Iliad. v. v.* 564. ζκῶλον περίκαυστον, sed formâ masculinâ adducunt Hesychius & Etymologus, pro *sude adusto*, atqe *igne indurato*, qo jaculi avt sagittæ vice utebantur: à qo scriptores posteri, avtore Evstathio, τὸ ζκῶλον μεταπλασθὲν, ἀντὶ τοῦ ἐμπόδιον, *pro offendiculo sive impedimento traduxerunt.* Svidas etiam ex poetâ innominato ζκώλους ἐμπῆξαι, *sudes præacutas insigere*;

Τοῦ μὲν ἐγὼ καὶ ζῶντος ἀναιδέστου ἐμπήξαιμι
Σκώλους ὀφθαλμοῖς, καὶ εἰ θέμις, ὠμὰ πασαίμην.
Hujus qidem ego viventis impudentis insigerem
Spinas oculis, & si fas, carnes crudas devorarem.

Ubi pro ἀναιδέστου, qæ vox nihili est, malim cum Henrico Stephano, ἀναιδέος, qam cum Æmilio Porto, ἀναιδέος, ut ζῶντος ad hominem, ἀναιδέος ad oculos referatur. Sed & ὀφθαλμοῖσι legendum, (qod illi insuper habuerunt) clarum satis videtur. Nam qod subjungit idem ex fabulis Æsopicis, in qibus asinus lupo,

Ἔκ μοι ζκῶλον ἔρυσον, ὅ μοι κακὸν ἔμπεσεν ὁπλῇ.
Mihi spinam extrahe, qod mihi malum incidit in ungulam.

Seqioris est ævi. Verum inde compositum τὸ σκωλοβατίζειν, *qasi per sudes præacutos & offendicula incedere*, ex Epicharmi *Persis* itidem Etymologus. Qanqam havd familiare priscis fuisse videtur, in eo sensu præsertim, in qo veteris Instrumenti interpretes sint usi; & τὸ ζκάνδαλον multo minùs, cujus vocabuli ex priscis avtoribus nullum hactenus exemplum à qoqam adductum comparet hactenus. Qin & originem exoticam sapere utrumqe videatur כשל sive מכשול ζκῶλον, & inde ζκάνδαλον, inmutatione leviusculâ. Inde enim malim, qam à Græcorum ζκάζω, qanqam & hoc ab Hebræâ radice illâ Georgius Cruciger & Stephanus Gvichardus in *lingvarum harmoniâ* deducunt. Cæterum mirari qis possit, qare τὸ מוקש qod *laqeum* sive *tendiculam* propriè significat, per ζκῶλον & σκάνδαλον toties reddiderunt: Id verò à prisco vocabuli hujus usu tractum videtur, unde etiam non insolens prorsùs antiqis illis fuisse τὸ τοῦ ζκανδάλου ὄνομα meritò qis suspicetur. Siqidem cognatum huic τὸ ζκανδάληθρον, pro *muscipulâ* sumptum reperitur, vel pro *perticâ* saltem *ligneâ* in decipulis ita positâ, ut dum inclinando corruit, bestiolam incidentem intercipiat. Aristophanes *Acharnens.*

Κᾆτ' ἀντιλογίοις ἐρωτᾷ, ζκανδάληθρ' ἱστὰς ἐπῶν.
Dictionum interrogat retractos captiunculis.

Ἐπῶν ζκανδάληθρα, dixit *verborum decipula*, qibus homines simplices & technarum ejusmodi ignari ab astutis captari, circumveniri, atqe irretiri consveverunt. Eodem avtem sensu & τὸ ζκάνδαλον, cui ortum suum τὸ ζκανδάληθρον debere nemo non viderit, usurpatum monet τῶν γλωσσογράφων princeps (si eruditis credimus) Hesychius, cujus ista, sed perperam habita, sunt. Σκανδαληθείσας καὶ ζκάνδαλον, τὸ ἐν ταῖς μυάγραις. Forsan sic restituenda, Σκανδάληθρ' ἱστάς. ζκανδάληθρον καὶ ζκάνδαλον τὸ ἐν μυάγραις. Et illo potuit Aristophaneum, qod protulimus, dictum, isto interpretum sacrorum usum, qod Grammatico illi havd est infreqens, respexisse. Nam de lectione alterâ, qæ Aristophanis interpres nugatur solens, nec navci sunt.

CAPUT XLII.

Hypocritas simiis *compares. Ab imitatione affectatâ nominis id multis hæsisse. Adulatorem officiorum specie amicum genuinum; hypocritas hæreticosqe ritibus externis sæpenumerò Christianos veros superare.* Diabolum Dei simium, *hujus* sacramenta *execramentis suis imitari.* Circumcisionem *hinc à Judæis ad exteros traductam. Ab Ægyptiis eam didicisse Judæos, Herodoto & Juliano falsò affirmatum. Josepho idem falsissimè à Pradensi affingi. Polliceri scriptores nonnunqam, qæ non præstant. Præstasse &, qæ jam non comparent: in Herodoto id ex Aristotele probari. Plinius dixisse ait, qæ apud illum jam non leguntur.* Christianorum sacramenta *æmulatum Satanam. Judæorum ritus etiam, sacrificia cumprimis affectasse. Ea temporibus Judaicis longè antiqiora. Ante Mosem à Deo non fuisse instituta, perperam pseudo-Justinus. Nec rectiùs antiqos illos, qi sacrificia eo fine instituta, qo ab Ægyptiâ superstitione, Ethnicâ dæmonolatriâ, cui populus assveverat, ad se cum traduceret, cum alioqi non probaret.* Mundorum atqe immundorum *distinctio Mosis seculo antiqior. Non esse superstitionis æmulam religionem, sed hujus illam affectatricem. Diabolum sacrificia arrogasse sibi, qo pro Deo vero haberetur. Spiritualium ea symbola, Christi in cruce immolandi prænuncia fuisse. Objecta ex Hymn.* 50. *& Esaj.* 1. *diluta. Rabbinorum error parilis. Judæorum de Mose Maimonide elogium. Jer.* 7. 22. *explicatus.* Ἐκ τοῦ κοινοῦ *suppleta Esaj.* 58. 13. 1 *Tim.* 2. 14. Sacrificia esse sacramenta. *Rationes in adversum refutatæ. Esse ritus, gratiæ spiritualis signa, pactorum conventorum Deum inter hominemqe sigilla. Eis vicissim sibi obsignare illos. Exod.* 24. 8. *Psalm.* 50. 5. *Ritus peculiaris. Qo Deus Abrahæ. Gen.* 15. 9.–18. *& an ex ritu Chaldaico illud Deo usurpatum. Qo Judæi Deo. Jer.* 34. 18. *Qod vitulo illi; idem porco Ethnici in pactis pangendis: canc in lustrationibus Bœoti ac Macedones. An huc respiciant Devt.* 29. 12. 2 *Annal.* 15. 12. *Nehem.* 10. 30. *Jer.* 34. 10. *non videri. Immanis ritus illius imitatio, in Pythei filio Xerxis, in Astydamiâ Pelei.*

HYpocritas, nominis Christiani professores, Gregorius Nyssenus *Orat. de professione Christiana* simiis confert, qi gestus humanos imitantur, cum hominis tamen nihil habeant, sed sint bestiolæ contemptissimæ. Qemadmodum itaqe Rusticum Regulus referente Plinio minore *Epist.* 5. *lib.* 1. *Stoicorum simiam*: Et Poetam nescio qem, *Calvi & Catulli*, qos ineptè imitari conatus

natus est, *simium*, Flaccus nuncupat. *Sat.* 10. *lib.* 1. Et Cestius Rhetor. Argentarium, *simium suum*; cujus avditor erat & imitator: ut M. Seneca, *Controv.* 26. & Cyprianus Novatianum, *Ecclesiæ Catholicæ simiam*, cujus ritus æmulabatur, *Epist.* 73. Et Tatianum Sophistam *sui temporis simiam* dictum testatur Capitolinus in *Maximino minore*, qod cuncta imitaretur: qod de Alcibiade Plutarchus *pag.* 203. C. Ἀλκιβιάδης δὲ διὰ χρηστῶν ἰόντι καὶ πονηρῶν ὁμοίως, οὐδὲν ἦν ἀμίμητον. *Alcibiades vero juxta inter bonos versans & pravos nihil non imitari volebat.* Sed & Adulatorem *simiam* Plutarchus idem *lib. de discrim. adulat. & amic.* qod amici munera & officia imitetur; idqe qandoqe tam artificiose & studiose, ut qamvis affectu benevolo omni destitutus, amicum tamen genuinum sedulitate officiosâ & obseqiis externis, multis etiam parasangis anteeat: ita istos nomine specieqe tenus tantum Christianos, cum μόρφωσιν εὐσεβείας externam tantum ferant, veritate avtem virtuteqe destituantur internâ, non Christianos ille, sed *simios* horum censet, qos reverâ ritibus actibusqe externis non imitantur duntaxat, sed aliqandò etiam exuperant. Id qod in Montanistis est videre, qos rigido vitæ instituto, jejuniis statis, xerophagiis crebris, nuptiis secundis abrogatis, lapsis veniâ abnegatâ, à persecutione fugâ damnatâ, Christianos orthodoxos tantopere antecessisse, ut hos pro *Psychicis* ac *choicis* præ semet ipsis habuerint, ex Tertulliani dissertationibus, postqam ad eam sectam descivérat scriptis, liqidò patet. Qemadmodum avtem hosce ille *Christianorum simios*; ita diabolum *Dei simium* non ineptè qis dixerit. Sicut enim illi piorum ritus, sic Dei cultus iste est studiose æmulatus. Qum enim Deum animadverteret *sacramenta* qædam instituisse, qibus tanqam symbolis tesserisqe qibusdam, cultores sui illi se obstrictos profiterentur; & ipse non tam *sacramenta*, qam *execramenta*, ut Avgustinus loqitur, habere voluit, qibus rituum illorum religionem perverse imitaretur. Hoc est qod Tertullianus *Exhort. castit. c.* 11. *Dei sacramenta satanas affectat.* Et in *Præscript. Hæretic. c.* 40. *Diabolus ipsas qoqe res sacramentorum divinorum mysteriis æmulatur.*

Ita *circumcisionem* à Deo Judæis præceptam & ipse ad exteras qasdam gentes sui asseclas traduxit. Frustra enim Herodotus est, qi *lib.* 2. *Syros* Palæstinæ incolas, hoc est, *Judæos*, qi ex Palæstinæ incolis soli hoc faciebant, uti rectè Josephus *adversus Appionem*, *l.* 1. *ab Ægyptiis* ritum cum tradit havsisse. Frustrà & Julianus Christiani nominis desertor perfidus & impugnator acerrimus; qi in suo illo adversus religionem nostram scripto, *Judæos* asserit, *Chaldæi cum forent*, περιτομὴν μαθεῖν Αἰγυπτίοις ἐπιξενωθέντας. *Qum apud Ægyptios peregrinarentur circumcisionem ab illis didicisse.*

Cæterum insignem facit Josepho injuriam Ramirezius in *Pentecontarch. c.* 4. qem in eadem vult cum Herodoto sententiâ fuisse, rationes avtem, qas reddit, calumniæ istius, futiles sunt planè: altera est qia Herodoti illud refert, *nullo de circumcisione addito verbo.* Qod nec verùm est prorsus; addit enim de suo, qod supra retulimus. Nec necessarium fuerat, qum hoc tantùm fine Herodotum adduxisset, qo ostenderet, historicum illum non fuisse Gentis Judaicæ penitus ignarum; sed τρόπῳ τινὶ aliqo modo saltem eorum meminisse. Idqe ex *Syrorum qi Palæstinam incolebant circumcisione* eidem commemoratâ constare; licet hoc de eadem *ab Ægyptiis acceptâ*, nec verum sit, nec vel verbulo probare Josephus se insinuet. Altera ratio est, qia *cum Antiqit. l.* 11. *c.* 3. *de circumcisionis cavssâ alibi acturum se polliceatur, nusqam alibi fidem persolvat, nisi eo in loco.* Qæ ratio plumâ certè levior est. Josephus reverâ *Antiq. l.* 1. *c.* 11. *Circumcisionis originem* primam narrat, his verbis, Προστάζει τὸ ἀπ᾽ αὐτοῦ γένος, βουλόμενος μένειν τοῖς ἄλλοις μὴ συμφυρόμενον, περιτέμνεσθαι τὰ αἰδοῖα. *Mandavit Deus genus Abrahæ, qo ab aliis distingveretur, circumcidi.* Rationem avtem sive cavssam præcepti hujus (qam ex parte hîc attigerat) *pollicetur alibi se manifestè ostensurum*: ἐν ἄλλοις δηλώσω. Qid avtem si hoc alibi nusqam deprehendatur præstitisse? multa facturos se promittunt mortales, qæ posteà vel per oblivionem, vel per necessitatem aliqam

A non præstant. Tum, an in aliqo opere præstiterit, qod jam non extat, incertum est. Scilicet Herodotus *lib.* 1. cum *Ninum* urbem *à Cyaxare repugnatam* retulisset, *modum expugnationis fusius alibi narraturum se* pollicetur. Qod in eis tamen qæ extant nusqam præstasse deprehenditur, & præstasse tamen docent, qæ ex Aristotelis *Hist. Anim. l.* 8. *c.* 18. alibi lavdamus. Plinius avtem *Hist. Nat. l.* 24. *c.* 10. *de hypocisthide inter hederas dixisse se* affirmat; cum de eâ nihil qicqam comperiatur dixisse, ubi *de hederis* verba habet. Verum qalis est ista conseqentia? *nusqam alibi de circumcisionis cavssâ, qod pollicitus est implevit*; *ergo ibi implevit*, *ubi de cavssâ ejusdem nihil dicit.* Vel etiam, *ideò Herodoto assentitur*, *& in ejusdem sententiam manibus pedibusqe ire se innuit*, (Pradensis sunt verba) *qod Judæos ab Ægyptiis eam refert accepisse.* Qum Josephus disertè loco ab ipso indicato, narret, *Abrahamum de eâ pro se stirpeqe suâ mandatum à Deo accepisse*: idqe hoc fine ab eo institutum, *qo hoc tanqam Symbolo, ab exteris qibusqe dignoscerentur.* Qin & capite proximo extremo, ubi *Isaaci circumcisionem* retulerat, *inde ait circumcisionis octiduæ consvetudinem ad gentem eam dimanâsse.* Qi ergo potuit cum Herodoto sentire, qi verbis disertissimis Herodoto contradicit. Non ergò ab exterâ gente aliqâ pervenit circumcisio ad Judæos; nec ejusmodi aliqid unqam dixit Josephus, sensitve; sed horum æmulatione pravâ ritum illum gentes aliæ susceperunt.

Qo modò avtem populi veteris, sic & Christiani sacros ritus æmulatus est hostis ille generis humani. Tertullianus *Præscript. c.* 40. *Ipsas res, de qibus sacramenta Christi administrantur, æmulanter affectavit exprimere in negotiis idololatriæ.* At qasnam illas? ea nimirum, qæ in Baptismo Christiano, & in sacrâ Cœnâ adhibentur, elementa. *Tingit enim, inqit, & ipse qosdam, utiqe credentes & fideles suos: celebrat & panis oblationem.*

D Porrò inter alia *sacramenta*, nulla magis, qam *sacrificia* Judæorum illa affectavit. Tertullianus ibid. *Cæterum si Numæ Pompilii superstitiones revolvamus, si sacerdotalia officia, insignia, & privilegia, si sacrificalia ministeria, & instrumenta; & vasa ipsorum sacrificiorum ac piaculorum, & votorum curiositates consideremus, nonne manifeste Diabolus morositatem illam Judaicæ legis imitatus est?* Qanqam Judaicis temporibus antiqior etiam longè fuerat sacrificiorum immolandi ritus, ab initio ipso statim post lapsum hominem à Deo ipso institutus. Qod cum ex fratrum duorum immolationibus liqet, à Mose scripto traditis, Genes. 4. 4. tum & ex victimis, cum mactandi ratione, à Noacho post diluvium jam desitum repetitâ, Ibid. c. 8. v. 20. & ab Abrahæ ejusqe posteris ante populum Israeliticum ex Ægypto liberatum per ætates inde decurrentes continuatâ. Nec avdiendus, qem pro Justino gratis extruserunt, Avthor *ad ab Orthodoxis qæsita responsorum Qæst.* 84. qum affirmat, Οὐδένα τῶν θυσάντων τῷ ἀλόγῳ θυσίαν τῷ Θεῷ πρὸ τοῦ νόμου κατὰ τὴν θείαν διάταξιν θῦσαι. *Neminem eorum, qi ante legem per Mosen latam ex animantibus hostiam Deo mactaverant, ex Dei præcepto ac præscripto id executum esse.* Unde enim, nisi edicto divino edocti ac muniti ejusmodi aliqid moliri avsi fuissent?

Qemadmodum itaqe erravit manifesto Herodotus, cum *Circumcisionem ab Ægyptiis ad Judæos derivatam* prodidit; ita non minùs à vero recesserunt è priscis nostris nonnulli, qum pecudum immolandi ritum, non qidem ab Ægyptiis traxisse Judæos, sed Ægyptiacæ superstitionis ratione apud populum Judaicum à Deo constitutum censuere. In his Theodoretus *in Levit.* cujus hæc sunt, *Qæst.* 1. Ἐπειδὴ χρόνον συχνὸν ἐν Αἰγύπτῳ διατρίψας ὁ λαὸς, θύειν δαίμοσιν ἐδιδάχθη· συνεχώρησε τὰς θυσίας ἵνα τῆς δεισιδαιμονίας (τῆς δεισιδαιμονίας, legendum) ἀποθεραπεύσῃ. *Qoniam populus in Ægypto diu commoratus, dæmonibus immolare didicerat, ideò sacrificia Deus eis concesserat, qo à dæmonum cultu ac superstitione illâ averteret.* Subjungit & hæc de cavssâ *animantia*, qorum plurima colebant Ægyptii, in duas illas *mundorum & immundorum* classes Deum dispescuisse, ἵνα τὰ μὲν ὡς ἀκάθαρτα βδελυττόμενοι μὴ προσκυνῶσι, τὰ δὲ ὡς θύοντες, μὴ θεὰ ὑπολάβωσιν. *Ut ista tanqam impura aversati, Deos ne facerent; illa cum mactarent, nec Deos*

esse

A *esse reputarent.* Non advertit utique seculis etiam Ægyptiacam transmigrationem longè antegressis, *mundorum immundorumqe distinctionem* illam obtinuisse. Genes. 7. 2. & 8. 20. Cæterum obiter ex periochâ istâ docemur Theodoretum hunc (contra qam statuit Robertus Coqus noster, in *Patrum qorundam censurâ*) eundem ipsum esse, qi *adversus Græcos*, Clementem Alexandrinum æmulatus, scripsit, & *de horum affectibus curandis* opus suum inscripsit; qum de hoc ipso argumento, tum alibi locorum, tum,
B ἐν τοῖς πρὸς Ἕλληνας συγγεγραμμένοις, tractavisse se profiteatur. Gemina enim his habentur, qæ repetere nihil opus est, operis illius *libro*, an *sermone*, *septimo*. Idem Theodoreto prior tradiderat Epiphanius *adversus hæreticos*, *lib. 2. tom. 2. Hæresi 66.* qæ est *Manichæorum*. In eadem sententiâ est Avtor *operis imperfecti*, qod Chrysostomo qidam tribuunt, *in Matth. Orat. 32.* ubi *sacrificiorum ritum* cum *divortii libello* contendens, *Freqenter*, inqit, *Moses propter populi duritiam, injustitiam qasi justitiam præcipit; ut in eremo hostias offerre Deo: qia & de Ægypto egressi erant,*
C *corpore, non animo; nam totam Ægyptum secum in moribus bajulabant; videns itaqe Moses propter dilectionem carnalem circa studia sacrificiorum eos esse inclinatos, si mandasset eos recedere à sacrificiis non fuerat ardiendus, qia annosa passio medicamento momentaneo non curatur: jussis eos sacrificare qidem, sed jam non dæmonibus, sicut in Ægypto, sed Deo vivo. Dimidium mali permisit, ne totum perderet bonum.* Mosi scilicet adscribit, qod Dei erat: & abjectè ac profanè nimis de institutis sacro-sanctis loqitur. Qin & Chrysostomus ipse, etiamsi ab initio hæc divinitùs instituta agnoscat; tamen ideò *permissa* potius à Deo qàm *præcepta* vult ista, qo
D deis falsis immolare promptum hominis ingenium hac ratione contineret, *in Genes. Orat. 27.* Idemqe *in Psalm. 49.* συγχωρήσει θυσίας, ἵνα ἀνέλῃ θυσίας. *Sacrificia concessit, ut sacrificia tolleret.* Hieronymus itidem *in Esajæ c. 1. Porro juxta Hebraicum, nunqam se Deus hostias Judæorum voluisse demonstrat: qod & in xlix. Psalmo legimus. Hostiæ ergo & immolatio victimarum, non principaliter à Deo qæsita sunt, sed ne Idolis offerentur.* Qi subdit tamen; *Et ut de carnalibus victimis qasi per typum & imaginem ad spirituales hostias transiremus.* Eodem inclinat alicubi & Tertullianus,
E ipse sibi hac in parte adversatus. Sic enim disserit, *adversus Marcionem, l. 2. c. 18. Sacrificiorum onera, & operationum, & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendat, qasi Deus talia sibi propriè desideraverit, qi tam manifestè exclamat, Qo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? &, qis exqisivit ista de manibus vestris? sed illam Dei industriam sentiat, qà populum pronum in idololatriam & transgressionem, ejusmodi officiis religioni suæ voluit astringere, qibus superstitio seculi agebatur; ut ab eâ avocaret illos, sibi*
F *jubens fieri qasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqeret.* Et rursus *c. 22. Diximus de sacrificiorum rationali institutione; avocante scilicet ab idolis ad Deum officia ea; qæ si rursus ejecerit dicens, Qo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? Voluit intelligi, qod non sibi ea propriè exegisset.* Ita *superstitionis æmulam* facit hîc *religionem*, cujus illam prius *imitatricem* statuerat. Et hoc verius rectiusqe. Siqidem, qod Avgustinus non uno loco monuit. *Epist. 49. Qæst. 3.* &, *de Trinit. l. 4. c. 13.* &, *de Civit. Dei. l. 10. c. 19.* &, *contr. adv. leg. & prophet. l. 1. c. 14.* Dæmones cum *sacrificiorum cultum Deum* verum *sibi soli* sub sanctione severissimâ asseruisse adverterent, Exod. 22. 20. *divinitatis* avtem
G *opinionem* cum primis affectarent, ideò eundem sibi à *sui cultoribus* arrogarunt, qo *Dei veri loco* apud illos haberentur. Verum alio fine instituebantur sacrificia, qod & Origenes *adv. Celsum. l. 4.* & Avgustinus in locis supra adnotatis inculcat, *ut rerum spiritualium & cælestium symbola* existerent; *Significativa*, inqit Epist. 49. *fuerunt sacrificia illa, & qarundam rerum similitudines, qibus admonentur ad ea ipsa qorum similitudines sunt, sive scrutanda, sive noscenda, sive recolenda.* Præcipuè avtem *sacrificium unicum consummatissimum* illud *præfigurabant* à Christo Domino immolandum: qod Hieronymus supra attigerat. Et fusiùs Avgustinus *contr. adv. leg.* loco adnotato prosequitur. *Sicut,* inqit, *res una multis locutionibus & multis linguis significari*

potest: sic unum verum & singulare sacrificium multis est antea sacrificiorum significatum figuris. Unde & *adversus Faustum* idem *l. 20. c. 21. Hujus sacrificii caro & sangvis ante adventum Christi per victimas similitudinum promittebatur; in passione Christi per ipsam veritatem reddebatur; post ascensum Christi per sacramentum memoriæ celebratur.* Nam qod ad loca illa attinet ex Hymno 50. & Esajæ c. 1. ab illis adducta. Priore loco, qod & Avgustinus monuit, docet Deus duntaxat populum suum, sacrificia se exigere, *non qod eis egeat, avt propter se expetat. Nobis enim colere prodest Deum, non ipsi Deo: qi tam non sacrificiis, qam nec laudibus nostris eget.* Posteriore verò, qod & Judæi apud Chrysostomum *adversus Jud. Orat. 4.* Οὐκ ἔστι τῶν θυσιῶν κατηγορία ἀλλὰ τῆς τῶν προσαγόντων πονηρίας ἔγκλημα. διὰ τοῦτο οὐκ ἐδέχετο τὰς θυσίας, ἐπειδὴ μιαραῖς αὐτὰς προσῆγον χερσί. *Non est sacrificiorum ipsorum criminatio, sed hostias adducentium improbitatis accusatio: propterea non fuerunt victimæ illæ Deo acceptæ, qia manibus impuris eas admovebant.* Sed & qod de *Sabbatis* eodem loci Tertullianus *operis dicti l. 4. c. 12. Vestra, dicendo, hominum ea deputat, non sua, qæ sine timore Dei celebrat populus plenus delictis.* Idem & de *sacrificiis* dicere licebit; ingrata pariter utraqe Deo fuerunt; non qia cultus ejusmodi nollet, sed qod nollet ab ejusmodi coli.

Qin nec ab errore nostrorum nonnullorum illo immunes prorsus sunt Doctores Hebræi: qem religionis, opinor, Christianæ odio magis, qam judicio certo, amplexati sunt, ne Messiæ cædem mortemqe cruentam cogerentur agnoscere sacrificiis illis præfiguratam. Siqidem, qi inter illos, doctorum omnium ferè suffragiis, principatum tenet, utpote de qo dicere consveverunt, avtore Eliâ in *præfatione Thisbi*; *A Mose ad Mosem non surrexit similis Mosi*, Moses Ægyptius Maimonis filius, in מורה נבוכים sive *Perplexorum Doctore*, *l. 3. c. 32.* rituum sacrorum originem & occasionem sic tradit. *Cum Tsabiorum superstitio, qi corpora cælestia, Deos arbitrati, templis conditis, altaribus victimisqe mactatis & immolatis colebant, per orbem terrarum longe lateqe diffusa diu obtinuisset; nec fieri posset, ut natura humana ab eis protinus abduceretur prorsus, qibus longo tempore jam assrevisset; idcircò Deum, non ab istiusmodi ritibus externis ad meram rerum spiritualium contemplationem populum suum traduxisse; sed cultus illos à rebus creatis fictitiisqe numinibus ad venerandum nomen suum transtulisse.* Proinde Jeremiæ verba illa exponens, ex c. 7. v. 22. qibus Deus negat se *de holocavstis & hostiis patribus mandasse, qum è terrâ Ægyptiacâ eos educeret*, Primo omnium ferè, ut ait, aliorum sententiam rejicit, qi ista *non præcepta*, *sed permissa*, tantum, avtumant, qod & Camius commemorat, & inde colligi refert, qod *in legibus de holocavstis hostiisqe non jubeantur ea offerri, sed si qis ea obtulerit, ut sic apparentur.* Levit. 1. 2. Tum duplicem ipse affert interpretationem: alteram, ut dicat, (qod & Jairus habet) *Non fuisse primo loco datum, post eductionem ex Ægypto, mandatum de sacrificiis, sed de voce suâ avdiendâ, sivè obedientiâ sibi præstandâ*, Exod. 15. 26. atqe hoc *fuisse præceptionum suarum principium.* Ita sensus fuerit, *Non sum locutus*, h. e. *non sum primo locutus de victimis.* Qo modo Piscator illud Pauli ad Timoth. cap. 2. vers. 14. *Adam non est deceptus*, i. e. *non est primus deceptus.* Verum ibi ἐκ δευτέρου, *primus*, è versu proximo suppletur: sicut Esajæ c. 28. v. 13. in interdicto Sabbatico, *Neqe verbum locutus fueris. Tuum*, utiqe, ex incisis antegressis: qod & Camius insinuat. Alteram dat, qam & *potiorem* ducit; ut dicatur, *Non intentione primariâ & principali datum illud de sacrificiis exhibendis mandatum*; qod Camius, *radicem sive fundamentum præceptis in istis non esse. Siqidem primariam suam intentionem esse, ut ipsum apprehendant, nec alii cuiqam serviant, sitqe ipse eis in Deum, illi ipsi in populum. Secundariâ avtem intentione de oblationibus præceptum datum, ut hoc ipsum inde addiscerent.* Certè, qod apud Homerum illud *Iliad. ι. v. 55.*

Οὔτις τοι τὸν μῦθον ὀνόσσεται.
Nemo tibi hunc sermonem vituperabit.

ô doctorum præstantissime;

Ἀλλ' οὐ τέλος ἵκεο μύθων.

Sed non ad finem pervenisti consiliorum.

Havd malè prorsus ista, etiamsi plenè minus, dixisti. Sed qod subjungis, in vitio planè cubat. *Hæc* scilicet *de cavsâ ritus illos Deum ab exterorum more ad nomen suum transtulisse.* Ita scilicet falsus cultus vero prior extiterit; & ab exterorum *superstitionibus*, qas odisse & abominari se passim profitetur, *religiones* suas Deus fuerit mutuatus. Qod nec *veritati*, nec *pietati*, nec *rationi* est consentaneum.

Cæterum in *sacramentorum* censu meritò statuit *sacrificia* Tertullianus: frustraqe sunt qi ab illis secludunt ista. Etiamsi enim *sacramenta* omnia *sacrificia* non sint; at *sacrificia* tamen omnia sunt & *sacramenta*, & hoc tanqam genere continentur. Nec sunt momenti alicujus, qæ in contrarium adduci solent: qale est illud Bellarmini de Missâ l. 1. c. 22. *Sacramentis omnibus hoc esse commune, ut ab alio dentur, ab alio accipiantur; neqe ullus sibi ipsi sacramentum administret. Cum sacrificium etiam pro se qis offerre qeat.* Heb. 5.3. Neqe enim illud in *sacramentum* perpetuum est; qod ex *agni paschalis* esu patet; ut de *Cœnâ dominicâ* nihil dicam. Nec aliusmodi Melanchthonis illud in loc. Commun. 13. sect. 9. *Sacramenta esse signa & notas promissionum, in qibus Deus nobis aliqid exhibet: sacrificia non esse propriè signa promissionum, sed opera qæ nos Deo reddimus.* Sive, ut *in eundem* Steckelius; *Per sacramenta Deum nobiscum agere; per sacrificia nos cum Deo.* Siqidem tam *sacrificia*, qam & *sacramenta*, notæ & signa erant rerum à Deo promissarum; tam *pecudis immolatio*, *reatus remissi*, Levit. 6. 6, 7. qam *præputii præcisio*, *vitii expurgandi.* Devter. 30. 6. Deinde tam *per sacrificia nobiscum Deus agit*; qam & *per sacramenta nos cum Deo.* Siqidem *per sacrificia*, sicut & *per sacramenta* reliqa, *pacta conventa*, *& Deus hominibus obsignat*: ita enim de *victimæ* sangvine Moses Exod. 24. 8. *Sangvis est fœderis, qod vobiscum Deus pepigit*: Et *homines* vicissim *obsignant Deo.* Sic enim Psaltes Hymn. 50. 5. *Conveniant apud me sancti mei, qi sacrificio fœdus pepigere mecum.* Certè qomodocunqe sacramentum definire libuerit; sive *ritum sacrum* hoc nomine designari voluerimus, qomodo prisci sæpenumero sumunt, sive *signum visibile gratiæ invisibilis*; qomodo ex Avgustino pleriqe delineant; sive cum Apostolo, qod potissimum & exactissimum fuerit, *sigillum fœderis gratiosi*; qod enim de uno ille, *circumcisione* nempe, Rom. 4. 11. qam *σημεῖον καὶ σφραγῖδα* nuncupat, est reliqis omnibus commune: qocunqe, inqam, istorum modo *sacramentum* sumere placuerit, non excludetur à sacramenti ratione *sacrificium* qodqe legitimum; cum sit & *ritus sacer*, & *gratiæ invisitatæ symbolum*, & *fœderis inter Deum hominemqe gratiosi obsignatorium sigillum.*

Qod vicissim *sibi invicem Deum hominemqe sacrificio interveniente*, *pacta conventa obsignare* dixi, liqidò patebit ex ritu solenni, cujus in paginâ sacrâ duobus tantum locis mentio reperitur: qorum ex altero alteri lux mutua accedet. Prior habetur Genes. 15. qo loco *de terrâ Canaanitide in possessionem posteris suis cessurâ*, *cum Abrahâ stipulaturus Deus*, præcepit eidem, ut *vitulum*, *capram*, *arietem*, *triennem qemqe*, sumeret, & *per medium dissectorum partes cujusqe dimidiatas*, *alteram è regione alterius collocaret.* Qod ubi factum est, dicitur sole jam condito *fumi ardentis cum face accensâ species*, qæ *Dei* nempe *stipulantis* vicem obiret, *per segmenta sic disposita pertransiisse*; qo significaretur *Deum pactum cum Abrahâ iniisse*, qod isto qasi *signo* aspectabili *obsignasset*, vers. 9, 10, 17, 18. Rectè itaqe locum illum enarrans Cyrillus *adversus Julian. l.* 10. σχεδὸν ἐπίϑῃ, (τὰ διχοτομήματα) ὡς αὐτίκα μάλα διὰ μέσου διάττειν μέλλοντος Θεοῦ. *Ita positas ex opposito sibi invicem partes illas discissas, tanqam Deo ipso per eas mox permeaturo.* At non pariter rectè, qod jubjungit, Ἦν ἐν ἔθει Χαλδαίοις τὴν ἀσφαλεστάτην ποιεῖσθαι τῶν ὅρκων, διὰ μέσων ἰέναι τῶν διχοτομημάτων. *Chaldæis in more positum erat, juramentorum firmissima transigendo, per segmenta dimidia ritu tali transire.* Vult Deum scilicet κατὰ τὸ ἐντεῦθεν Χαλδαίοις συνήθειαν τὸν ὅρκον οἰκονομικῶς, *ritum Chaldæis familiarem ac usitatum secutum in juramento administrando*, qod nec liqere, nec verisimile qidem esse mihi videtur. Alter locus est huic geminus (qod

A & post Camium Theodoretus observat) Jeremiæ c. 34. Ibi populus *pactorum conventorum cum Deo* religionis violatæ nomine à vate sacro conventus; cum admissi pœnitentiam profiteretur, ad pacta denuò statuenda ritum hunc usurpasse legitur. *Vitulum assumptum medium pariter dissecabant, & per partes è diverso positas permeabant: ita fœdus cum Deo sanxisse* perhibentur, *transeundo per partes vituli illius dimidias, qem in duo dissecuerant.* vers. 18. Sicut ergo apud exteros in fœderibus pangendis *porcum* adhibebant, *qem post recitatas fœderis leges, silice feriebat*, cujus id munus erat;
B *votis unà conceptis*, *ut eum qi prior fidem fefellisset, Jupiter eodem modo feriret, qo ille porcum, & tanto magis, qanto magis potest pollet qe*; ut notum est ex Livii *Hist. l.* 1. Ita isti *vitulum* usurpabant, qo, ut dictum est, *dissecto*, qasi *signo* qodam aspectabili *pactum sanciebant*, & tanqam διχοτομηθῆναι pariter (ut Evangelista loqitur, Matth. 24. 51.) dignos, *exitio* ejusmodi, *eo facto sese tacite devovebant*, *si pactum cum Deo initum*, & *hac ratione ex parte suâ obsignatum violarent.* Ut rectè Jairus explicat. Ad hunc ritum refert David Camius, qod Devt. 29. 12. לעברך בברית
C *Ut transeas in fœdus Domini*, h. e. *ut fœdus ineas cum Domino: qia per animantium partes divisas transeundo fœdera qasi obsignabantur.* Eodem & Piscator, qod 2 Annal. 15. 12. de populo sub Asa Rege dicitur, ויבאו בברית *Et introiverunt*, sive *ingressi sunt*, *in fœdus*, *i. e.* inqit ille, *in medium partium vituli dissecti ad fœderis confirmationem.* Sed & qod de eis qi sub Nehemiâ à captivitate Babylonicâ reduces agebant, Nehem. 10. 30. באים באלה ושבועה *ineuntes*, sive *ingredientes in execrationem & juramentum*, i. e. *in spatium interjectum inter duo segmenta vituli, qem disse-*
D *cuerant in conf. fœd. atqe ita sese execrabantur, si juramentum in fœdere factum violarent.* Ita reverà sumenda videri posset formula illa in Jeremiæ loco supra adducto, Commat. 10. אשר באי בברית *qi fœdus ingressi sunt*; qum fœdus illud hoc ritu obsignatum narretur. Qo tamen loco Scholiastes doctissimus pariter ac diligentissimus ille nihil ejusmodi adnotavit. Verum בא בברית *fœdus ingredi*, sicut *inire* Latinis simpliciter sumitur pro *pactum cum aliqo contrahere*, etiam citra ritum talem intervenientem: qo modo in Historiâ Jonathæ ac Davidis videre licet. 1 Reg. 20. 8.
E Nec hunc avtem ritum insuper habuit hostis generis humani, qin ad se suosqe etiam transferret, animantis duntaxat adhibiti specie mutatâ. Sic enim Plutarchus de Bœotiis in *problem. Roman. Quæst.* 111. Βοιωτοῖς δημοσίᾳ καθαρμός ἐστι, κυνὸς διχοτομηθέντος τῶν μερῶν διεξελθεῖν. *Apud Bœotos expiationis publicæ ritus est, per canis in duas partes dissecti segmenta pertransire.* De Macedonibus pariter Q. Curtius, *l.* 10. *c.* 9. *Macedonum Reges ita lustrare soliti erant milites, ut discissæ canis viscera ultimo in campo, in qem deduceretur exercitus; ab utraqe abjicerentur parte; intra id*
F *spatium armati omnes starent, hinc eqites, illinc phalanx.* Et explicatiùs pavlò Livius *l.* 40. *Exercitus lustrandi solenne est tale. Caput mediæ canis præcisæ & prior pars ad dextram cum extis, posterior ad levam viæ ponitur: inter hanc hostiam copiæ divisæ traducuntur: præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultimâ origine Macedoniæ Regum: Deinde Rex ipse cum liberis seqitur: proxima est regia cohors, custodesqe corporis: postremum agmen Macedonum cætera multitudo clavdit.* Eodem planè modo apud Vatem sacrum refertur; *Judæorum principes, avlicos, Præsules, totumqe populum inter*
G *vituli dissecti partes traductos.* Jerem. 34. 19. qos omnes ob pactum, qod eo ritu obsignaverant, violatum, Deus exitio non uni diris disertissimis devovet. Ibid. vers. 17, 20. Interesse tamen inter hunc Macedonum & Judæorum ritum illum videtur, qod ibi *vitulus* per dorsi spinam, qomodo lanii pecudes dissecare consveverunt, à capite ad cavdam usqe discissus videtur; cum hic *canis* per illa transversim divisus dicitur, qomodo serrâ dissectos qosdam retulisse plerisqe censetur Apostolus, Hebr. 11. 37. qanqam & de istis ambigi potest, prout alibi docebimus. Qin & Cyrillus suo etiam καὶ εἰς δεῦρο apud barbaros qosdam ritu parili juramenta consvevisse transigi testatur *adversus Jul. l.* 10. Porrò lustrationis genus hoc immanitate insigni imitatus Persarum Rex Xerxes perhibetur. Seneca, *de irâ. l.* 3.

l. 3. c. 17. *Xerxes Pythio qinqe filiorum patri, unius vacationem petenti, qem vellet eligere permisit; deinde qem elegerat, in partes duas distractum ab utroqe viæ latere posuit; & hac victimâ lustravit exercitum.* Id avtem ab Herodoto habet, qi l. 7. his verbis facinus id extulit, Ἐκέλευε τοῖσι προστέτακτο ταῦτα πρήσσειν, τῶν Πυθίεω παίδων ἐξευρόντας τὸν πρεσβύτατον μέσον διαταμεῖν. διαταμόντας δὲ, τὰ ἡμίτομα διαθεῖναι, τὸ μὲν ἐπὶ τὰ δεξιὰ τῆς ὁδοῦ, τὸ δ᾽ ἐπ᾽ ἀριστερά. ταύτῃ διεξιέναι τὸν στρατόν. *Conqiri jussit ab eis, qibus id exeqi injunctum est, Pythii filium natu maximum, inventumqe dissecari, & dissecti partes dimidias, ad viæ dextras alteram, ad sinistras alteram, collocari, qâ exercitus pertransiret.* Qin & justiore de cavssâ Astydamiam Acasti conjugem supplicio parili affecisse Peleum, avtor est Apollodorus *Bibliothec. l. 3.* cum enim Peleum illa, qem de concubitu frustra interpellaverat, pudicitiæ tentatæ apud maritum, qomodo *Josephum Domina*, Genes. 39. *Hippolytum noverca*, insimulasset, ille, re agnitâ, comprehensam eam trucidavit, καὶ διελὼν μέλη διήγαγε δι᾽ αὐτῆς τὸν στρατὸν εἰς τὴν πόλιν, *perqe membra ejusdem à se invicem divisa, exercitum in urbem, cui Arastus præfuerat, qasi hostiâ istiusmodi lustratum expiatumqe, perduxit.*

CAPUT XLIII.

Vocabulis perperam vel junctis, vel divulsis sensum sæpè corrumpi. Hinc οὔδαλα apud Homerum. qid eo significatum velint. Σκύβαλα, Phil. 3. 8. Pavlo qid. Σκύβαλον, stercus, caninum *propriè.* σκύβαλα, excrementa. σκυβαλίζειν, ruspinare. *Glossarium restitutum.* ἀποσκυβαλίζειν, excernere. σκύβαλον, retrimentum, fæx. retrimentum, *sive* recrementum, *urinam etiam comprehendere. Varro restitutus.* σκύβαλον, scoria. *Inde nummi* σκυβαλικοί. σκύβαλα frugum purgamenta. Inde σκυβαλίζειν ἀθερίζειν. Ἀθερίζειν, *qid & unde. Stephani in eo lapsus.* πῦον ἀθερηλοιγόν, *unde* ἀθηροβρωτόν; ἀθηρηλοιγόν, *item* ἀθηρόλοιγον, *idem.* ἀποσκυβαλίζειν, *de capillorum defluvio usurpatum.* σκύβαλα, *qasi* κυσίβαλα, furfures, aptudæ, ἀποβερίσματα, canicæ, *eadem unde. &* panis canicaceus, *qi* πιτυρίας *&* πιτυρίτης *Græcis.* Μαγδαλιά, *qid; qid eâ pastum esse. Synesius emendatus & explicatus.* κρίμνον, *&* κρῖ hordeum. σκύβαλα stirpium decidua, qisqiliæ. Homo qisqiliæ; *ut* homo nec navci. qisqilia, *unde.* Cicatrix *unde.* σκύβαλα *qasi* κυσίβαλα mensarum decidua. σκυβαλίζειν, *ut* σκορακίζειν, *Duneo. Osse canes committi. ossa pisces.* Ossa canibus ostendere, *Proverbium unde acceptum. Plato apud Laertium & Apulejum restitutus. Ab Apulejo havd rite redditus. Antoninus emendatus.* Cani paleas dare, asinæ ossa, *Proverbium. Hyrcani festiva responsio.* σκύβαλα micæ. *Item* φλογίσματα, φλύκταιναι. Ἀπλάριγγες, hettæ. ψωθία *an cum his eadem. Etymologus per* ἀντίφρασιν *plerumqe sic dictus.* Hettæ *unde dictæ. Festi an Pavli ineptia. Callimachus restitutus,* σκύβαλα λείψανα, *mensarum reliqiæ,* ἐκφατνίσματα. φάτνη pro mensa. *Parasiti canibus similes.* αἰκάλλειν *qid. Ælianus explicatus.* ἀπομαγδαλιά *qid. Hesychius emendatus; & Aristophanis scholiastes.* μαγδαλιά, *eadem* ἀπομαγδαλὶς *&* ἀπομαγδαλιά. Mappæ *loco ad mensam; ad qam conviræ secum tulerint, & discedentes avferebant. hoc qo fine fieri solitum.* κυνάδας *dictas easdem, non, ut Casavbonus* κύνας. *nominis ratio. Svidas & scholiastes restituti. pro tesseris eadem in Phiditiis usurpata. In culinis earundem usus.* Magdaliâ pastus. *&*, canis è magdaliâ vivens; *Proverbia, qid velint. Theophylactus emendatus. Attali imago lepida à cane voraci. Canes mensarum asseclæ Græcis qî nuncupati.* σκυβάλισμα τραπέζης. σκύβαλα, *vocabulum qam aptum ad Apostoli institutum. Antisthenis dictum: in qo lapsi nonnulli. & Stilponis geminum. Homeri locus expensus, illustratus, ex conjecturâ reformatus.* ἐπαιτέοντι *ibi qid.* οὐδ᾽ ἅλα δοίης, *παροιμιῶδες. Sal tennioribus pulmenti loco.* ἅλα καὶ δύο κρίμνα. Sal *&* acetum. Sal *&* cepe. Sal *&* thymus. Sal *&* cuminum. *Plutarchus explicatus. in qo lapsus Erasmus, dum parœmiographos devios seqitur.* ἅλα λείχειν, salem lingere. *&* ἅλιαν τρυπᾶν, terebrare salinum, *qid. in qo frustra qi fuerint.* Ἅλς *pro* sale *an in singulari reperiatur. H. Stephano negatum id, mirum.* pro mari, *plurali carere; prout &* γῆ *sive* γαῖα terra. *Latinis &* maria; *&* terras *dici.* ἅλες *ut* πυρὸς ἅλα θεῖον, *&* ἅλα φιλοθεώτατον *cur dixerint. Sal obsonium svavissimum.* χαρίτων *nomen* sali *inditum. Plutarchus Budæo ac Stephano parum rite acceptus.* Ἅλμη *pro eis qos Latini* sales. *Proverbium inde tractum, Zenobio perperam habitum.* Ἅλμη salsitas *in diverbio illo, non* maria. *Fabius restitutus: à Brodæo immeritò vapulans.* Ridicula *&* salsa *non esse* ἀντιστρέφοντα. Chia *qalis. Sales Attici, Romani. Nihil palato sine sale non insipidum.* δυσβρωτον *qid. apud Plutarchum frustra mutatum iri.* Elpistici *philosophi.* ἡδυντῆρες *qid. Pollux emendatus. ejusdem versio reformata. Plutarchi hiatus suppleti.* φίλτρον, amatorium, lenocinium, conciliatura, *de sale usurpatum, qâ notione lenocinium dici qeat.* Pisces sale indigere, *qâ ratione dictum sit. In hoc lapsus Erasmus. Vera etiam minus verisimilia.* fraces oleo indigere, *ut pisces sale.* cepe *potus condimentum; nec salem minus. Sal condiendo carnes & cadavera conservat. Ægyptiorum ritus. Sal animæ instar. nec id sui soli. cœnum suillo generi gratissimum. Plutarchus restitutus & explicatus.* κρέα, carnes; *unde* carnifex, *&* κρεουργία. *Evsebius emendatus.* Viscera, *&* Exta, *qi distingvantur.* Pactum salis, *qid. in hoc frustra fuisse è Rabbinis. Salem sterilitatem inducere. Sale sata loca qorsum.* aratrum inducendi *naribus dirutis, solumqe* sale conserendi *ritus.* כלחים *qid, & unde.* נמלח *qid Esaje 51. 6.* כן *ibidem* pediculus. Salem vehens indormis. *&* sal eodem rediit, unde exierat. *Adagia unde tracta. Salem alia corrumpere, alia conservare: humido cedere. Solis ignisqe effectus disparati.* Nihil utilius sale & sole. Lux mundi, sal terræ, *Matth. 5. 13, 14. ministri verbi qâ ratione dicti. Rejecta hic veterum qorundam argutiæ. De discipulis, non Apostolis solis id dictum: Gratia divina sal dicta Marc. 9 30.* Σαπρὸν *qicqid non inde prodit. Sal cur* θεοφιλέστατον *τι dictum. Victimis qibusqe salem adhibitum. Verba Christi, Marc. 9. 29. expensa & explicata; à Scaligero frustra solicitata.* πυρὶ βαπτίζεσθαι, *Matth. 3. 11. De vino qod Jud. 9. 13. Sal in exterorum sacris.* οὐλόχυται, *&* mola salsa, *qid. Epiroticis qibusdam, aliisqe ante salis usum inventum, id nertiqam observatum. Mensa sine salino profana.* Salem & mensam transgredi. Sal, panis, mensa communis, *amicitiæ symbola.* Panem non frangendum; *&*, panem frangere, *qid velit utrumqe. Locus 1 Cor. 16. 17. explicatus. Item Ezr. 4. 14. Vulgata versio reformata.* Salarium *unde. Rabbinorum ineptiæ.* Salis modius unâ comestus, *qid velit. Proverbium qoddam hinc ab Apostolio confictum videri.*

VOcabula librariorum incuriâ, vel in partes discerpta, vel in unum plura coalita, novos sensus nothosqe, in avtorum etiam nobilium scripta sæpenumero invexere. Ita qod apud Homerum dixerat Antinoum perstringendo Ulysses, *Odyss. ρ. v. 455.*

> Οὐ σύ γ᾽ ἂν ἐξ οἴκου σῷ ἐπαιτέτῃ οὐδ᾽ ἅλα δοίης,
>
> *Non tu enim ex tua domo ei qi a te petierit neqe salem dares.*

Callistratus, teste Evstathio, cum in codicibus qibusdam οὔδαλα conjunctim scriptum offendisset, (reclamante licet Aristarcho, qi mendum id & animadverterat, & sustulerat) pro genuino asseruit: spurioqe, qod Poetæ supposuerat, partui, interpretamentum prole suâ stercorariâ havd indignum adjecit. Siqidem οὔδαλα interpretatus est κόπρια, *stercora*, vel λύματα, *ædium purgamenta*, τὰ παρὰ τὸ οὖδας κείμενα, *qæ in pavimento jacentia scopis everri consveverunt.*

Proinde, Callistratum si avdimus, id Poetæ fuerint τὰ οὔδαλα, qod τὰ σκύβαλα Apostolo ad Philip. c. 3. v. 8. qo loco τὰ πάντα, inqit, ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι; *omnia præ Christo esse sibi* σκύβαλα profitetur. Ubi Syrus זבלא *stercora*: qemadmodum & vulgata versio Latina cum reliqis plerisqe.

A risque. Qanqam & hoc alii aliter interpretantur Grammatici. Horum enim nonnulli qidem *stercora* itidem exponunt. Glossarium σκύβαλον, *stercus*. à qâ mente, opinor, ibidem σκυβαλίζειν inde ductum, *ruspinare*, exponitur. Glossarii verba, qia corrupta sunt, dabimus, medelam insuper, qantum possumus daturi. *Ruspinat*, χειρεπίβει. *Rutilat*, ἱερώνει, σκυβαλίζει. Emendat ad Festum Scaliger, *Ruspat*, ἱερᾷ. aliud nihil movet. Ego malim. *Rutilat*, κεραυνιᾷ. *Ruspinat*, σκυβαλίζει, vel potius, qia ob vocabulorum affinitatem alterum omissum videatur. *Ruspinat*, χειροτεῖβει, ἱερᾷ, σκυβαλίζει. *Rutilat*, κεραυνιᾷ. *Ruspo*, *ruspino*, ut *ago*, *agino*; *nego*, *negino*, & alia permulta.
B σκυβαλίζειν, ergo est *ruspari*, qo modo in *sterqilinio* gallinæ assolent. Sed & σκύβαλα, κόπρος. Hesychius & Etymologus, Ἀπόπατημα, τὸ σκύβαλον. &, σκύβαλον, τὸ δὲ τοῖς κυσὶ βαλλόμενον, κυσίβαλον τι ὄν. tanqam si propriè ac primario sit *stercus caninum*. Sed qod latius tamen laxiusqe sumi docet, cum illud Avtoris innominati à Suidâ in κλυστὴρ lavdatum, Κλυστῆρι προσθέμενος (προσθέμενος, opinor) ἐξήγαγε τῆς ἑαυτοῦ γαστρὸς τὰ σκύβαλα. *Clystere adhibito, è ventre suo excrementa eduxit*: tum & Alexander, Aphrodisæus an Trallianus potiùs, qi in *problematibus* ita sæpe usurpat. Etenim *l.* 2. *Qæst.* 63. inter τὰ τῆς φύσεως πεψάσης περιττώματα, *naturâ à coctione peractâ excrementa*, recenset, πτύαλον, σκύβαλον, οὖρον, βλένναν, *salivam*, *stercus*, *urinam*, *mucum*. *l.* 1. *Q.* 90. qærit, διὰ τί λευκὸν ἴσχει τὸ σκύβαλον οἱ ἰκτερικοί. *Cur stercus album habeant icterici. ibid. Qæst.* 18. de senibus; ἀπροαιρέτως ἐξιᾶσι σκύβαλον καὶ οὖρον, *stercus urinamqe temere emittunt.* Inde ἀποσκυβαλίζεσθαι *excerni*, Epicteto, apud Stobæum *tom.* 2. *tit.* 5. ubi ea qæ in ventrem concedunt, ait ἀποσκυβαλίζεσθαι καὶ συντήκειν.
D & Zonaræ *Annal. tom.* 3. in *Constantio*, de Ario, ἀποσκυβαλίσασθαι τὸ περίττευμα. Hoc itaqe sensu, idem Apostolus, ex censu sensuqe suo, de rebus qibusqe mundanis dixerit, si cum Christo componantur, qod de amantium facultatibus Geta Plavtinus *Trucul.* 2. 7.

Amator bona sua pro stercore habet.

qod de Cratete Apulejus in *florid.* 2. *rem familiarem abjecisse*, *velut onus stercoris*, *magis labori*, *qam usui*.

Ab hoc avtem significatu tractum avtumo, qod & pro
E *fæce*, sive *scoria*, & *crassamento* τὸ σκύβαλον usurpatur. Glossarium σκύβαλον. *Retrimentum.* qod est *olei sedimentum*, *fæx crassior*. Varro, *de re rustic. l.* 1. *c.* 64. *Amurca cum ex olea est expressa*, *qi est humor aqatilis*, *ac retrimentum*: qanqam *retrimentum* de *stercore* qoqe usurpavit Varro idem *Prometheo* 2. unde citat Nonius: *Retrimenta cibi*, *qa exierint* (*qâ exirent*, legendum) *per posticum vallem fecerunt.* al. feci. At Salmasius *ad Solinum. Retrimenta ubi qa exierant per posticum è valle fecerunt.* Sed & Macrobius *Saturn. lib.* 7. *cap.* 15. qi *urinam* qoqe hoc nomine comprehendit. *Poterat*, inqit, *utriusqe rei stomachus retrimenta tradere*, *cui*
F *nunc solius cibi tradit.* Et mox: *In urinâ*, *qa est retrimentum potus*, *nullum cibi vestigium reperitur*: *sed nec aliqâ qalitate illorum retrimentorum*, *vel coloris*, *vel odoris inficitur. Retrimentum* dixit, qod Plutarchus *Sympos. Probl. l.* 7. *c.* 1. unde ista mutuatus est, περίττωμα: pro qo apud Gellium, qi & Plutarchum lavdat. *l.* 17. *c.* 11. *recrementum* legitur. Sed ad σκύβαλον redimus. Ad metalla etiam id vocabuli transfertur. Discorides *l.* 5. *c.* 85. de cadmiâ ad medicinæ usum parandâ; τὸ σκύβαλον πᾶν ἐν τῷ ὀθονίῳ μενεῖ. *crassamentum omne in linteolo manebit.* atqe inde τὸ σκυβαλικὸν,
G *scoriâ permistum.* Timocreon apud Plutarchum, Themistoclem conqeritur fidem sibi de reditu in patriam datam fefellisse, ἀργυρίοισι σκυβαλικοῖσι πεισθέντα, *nummis non tam argenteis, qàm è scoriâ confectis*, avt *scoriâ* saltem *vitiatis*, *corruptum*. Et σκυβαλῶδες pro *faculento*. Maximus *Schol. in Dionysium*. τὸ σκυβαλῶδες καὶ παχὺ τῆς ὕλης μέρος. *qod faculenti crassiqe materia inest.* Excoqitur enim & excernitur, ut *stercus* ab animante, ita *fæx* & *scoria* ab inanimatis.

Alii σκύβαλα interpretantur, *purgamenta frugum*, paleas, aceres, aristas; qæ inter frumenta purganda, vel cribro excidunt, vel vanno excutiuntur. Priscianus *l.* 5. *Acus*, *aceris*, qod Græci σκύβαλον vocant, id est, *purgamentum frumenti.* Hesychius: σκυβαλισμὸς, ἐκφαύλισμα, καὶ τὸ ἀδόκιμον. ἐκ μεταφορᾶς τῶν σκυβάλων, τῶν ἀχύρων. Σκυβαλισμὸς, *contemptus*, *reprobatio*, *metaphora petita à frugum purgamentis*, *à paleis.*

Allusit & Sirachides c. 27. v. 4. ἐν σείσματι κοσκίνου διαμένει κοπρία. οὕτω σκύβαλα ἀνθρώπου ἐν λογισμῷ αὐτοῦ. *Sicut in cribri concussione remanent sordes*; *ita hominis in cogitatione suâ*, *purgamenta* qædam; palearum, sordium, fæcum instar. ubi tamen Junius *exuvias* maluit. Disertè Joannes Chrysostomus ad hunc locum; σκύβαλον τὸ ἄχυρον. Theophylactus. σκύβαλα, ὃ σῖτος τὰ ἄχυρα, ἤτοι ἡ καλάμη. qod posterius & Photius in *Scholiis*: σκύβαλα, ὃ σῖτος ἡ καλάμη. Et Oecumenius; τὸ σκύβαλον κτηνώδης ἐστὶ τροφή. est *jumentorum cibus*: qæ tam *paleâ* utiqe qam & *stipulâ* pascuntur. Inde σκυβαλίζειν, *purgamenta* istiusmodi *excutere*. Hesychius: Ἀθερίζειν, ἀποδοκιμάζειν, σκυβαλίζειν. ubi prior significatio est metaphorica & figurata; qo modo & Suidæ illud; Ἀθερίσει, ἀποδοκιμάσει. Nec possum satis mirari, qod Lexicographus incomparabilis, *Ad ungvem exige*, *Exactè examina*, (tanqam ab ἀθέρος, qod
C Hesychio est ἀκριβὲς, deductum sit) reddere voluerit. qum τὸ ἀποδοκιμάσαι, *improbare*, sive *rejicere* significet. Unde & Etymologus, qi hoc idem habet, sed in modo diverso, metaphoricum esse monet, ἀπὸ τῶν ἀθέρων, τῶν ἐκ τοῦ ἅλω ἀπορριπτομένων. qanqam ἀθέρας *spicas* is *inutiles cassasqe* interpretatur: apud qem & ἀθερίζειν exponitur, ἀγειν, καταφρονεῖν, ἀφροντιστεῖν. (forsan, ἄγαν καταφρονεῖν vel etiam ἀτιμάζειν, qod & apud Hesychium legitur.) Et, Ἀθερίσαι, ὀλιγωρῆσαι. Posterior propria est, ἀθέρας, sive σκύβαλα *secernere*, *semovere*, *excutere*, *evannare*. qod
D τῷ πτύῳ, sive *ventilabro* fieri solet. qod & inde Homero, *Odyss.* λ. v. 127. ἀθηρηλοιγὸν, Sophocli, Evstathio referente, ἀθηρόβρωτον, aliis, Hesychio monente, ἀθηρολοιγὸν, ὡς τὸ τῶν ἀθέρων ὀλεθρευτικὸν, qasi *purgamentorum* istiusmodi *pernicies*, dicitur. *Siqidem*, inqit Evstathius, ἐν τῷ λικμᾶσθαι, σῖτος μὲν ἀποτίθεται, καὶ ἄχυρον ἐπιμελείας, ἀθέρες δὲ οὐδαμοῦ εἰσιν, ἅτε λεπτυνθέντες καὶ ῥιπισθέντες ἀνέμοις. h. e. *Inter ventilandum*, *frumentum qidem seponitur*; *palearum etiam cura aliqa habetur*, (habent enim χρήσιμόν τι, *usum aliqem*, sive *utibile aliqid*, inqit Chrysostomus)
E *arista verò nusqam consistit*, *ut qa comminuta vento abripiatur.* At Etymologus ἀθηρολόγον idem dici tradit, unde &, Orione avtore, ἀθηρολοιγὸν, istud enatum sit, τὸ τὰς ἀθέρας διαλέγον καὶ διαχωρίζον, *qod purgamenta ea secernat & separet.* qo modo Xenophon, τὸ πτύον τὰς ἀθέρας διαλικμᾷ. *secernit aristas ventilabrum.* Et Lucianus *Anacharside*; Οἱ λικμῶντες τὸν πυρὸν τὴν ἄχνην καὶ τὰς ἀθέρας ἀποφυσῶσι. *Frumentum ventilantes*, *aceres aristasqe flatu excutiunt.* Hinc emendandus Hesychius: Ἀθέριξα, ἀπεφύλησα, legendum, ἀπεφύσησα. A σκυβαλίζειν *purgamenta* istiusmodi *abjicere*,
F est & ἀποσκυβαλίζειν Synesio usurpatum in *Calvitiei encomio*: Ἀλλ' οὔτε ἀκρόδρυον ἐν τῷ φυτῷ πρὶν ἀπανθῆσαι. οὔτε τι σὺν ἂν προσγένοιτο κεφαλῇ, πρὶν τελεσθεῖσαν ἀποσκυβαλίσαι τὰ περιττά. καθάπερ ὑπὸ πτύου, ὃ χρόνος. *Sed nec fructus stirpi*, *priusqam defloruerit*; *nec mens capiti accesserit*, *donec perfectionem jam adeptum*, *superflua qeqe*, *temporis*, *veluti ventilabri*, *ope operaqe excusserit.*

Qin & σκύβαλα *furfures*, sive *apludas* exponunt, pelliculas eas qæ vel ubi moluntur pinsunturve farra, abscedunt, vel inter farinam cribrandam, à polline secretæ,
G in cribro manent. Etymologus: Ἀπεβράσαι, τὸ διαπτύσαι πυρὸς ἢ ἄλευρα. ὅθεν καὶ ἀποβράσματα, σκύβαλα πυρῶν. Ἀπεβράσαι *tundere frumenta*, *sive farinam*: *unde & ἀποβράσματα furfures frumenti.* Et Hesychius: Ἀποβράσματα, τὰ σκύβαλα τῶν πυρῶν. pro qo Svidas, τὰ πίτυρα τῶν πυρῶν, *furfures tritici*, adductis Callimachi verbis illis,

— οὐδὲν ἀπέβρασε φαῦλον ἀλετρίς.
— *nihil mali molitrix à tritico secrevit.*

i. e. *pistrix* uti ex Lucilio Varro & Festus; cui hinc deductum Scybales nomen in *Moreti*, qisqis is fuit avtore; uti ex Cod. M. S. Scaliger restituit. Πίτυρα avtem, Hesychio explicante, sunt τὰ τῶν σίτων ἢ κριθῶν φλοιά. lege φλοιάρια. *frumenti hordeive pellicula sive tunicula.* Accedit

dit si Grammaticis fides, à notatione argumentum. sicut enim σκύβαλα qasi κυσίβαλα Græcis, ita *canicæ*, eædem Latinis à *canibus* dictæ, qibus in escam cedebant. Festus: *Canicæ, furfures de farre; à cibo canum sic dictæ.* Inde *panes canicacei.* qos πιτυρίτας Græci: ut ex Philemone nescio qo Athenæus *lib.* 2. & πιτυρίας, ut Pollux *l.* 6. *c.* 11. qi & φαυλοτέρους, h. e. *viliores* esse hos ait. Pacuvius:

Qi apud te tanqam servos, est canicaceum panem.

Canicaceum dicebant; qod è *canicis*, sive *farre* fieret. Juvenalis Sat. 4.

— *& sordes farris mordere canini.*

Sed & Aristophanis *ad eqites* Scholiastes: Μαγδαλιά, τὸ τῶν ἀλφίτων ἀπόβλημα, ἡ τῶν κυνῶν τροφή. *Magdalia, hordei rejectamenta, sive furfures, qibus canes pascebantur.* Unde opinatur is, sed falsus, proverbiale illud, ἀπὸ μαγδαλιᾶς σιτούμενος, à comico dici, qasi ἀπὸ ἁπλῆς τροφῆς ὁρμώμενος, *à victu tenui vilique profectus* diceretur, cum is *pingui offâ* se *pastum* vellet. uti mox videbitur.

Huc pertinere avtumo, qod ex Oraculo nescio qo producit Synesius in *dissertatione de insomniis*; de animâ humanâ ad superiora enitente;

Ου τῷ τῆς ὕλης κρημνῷ σκύβαλον καταλείψει.

ubi ὕλης κρημνὸς qid faciat, avt qid velit, nullus video: sed nec qid τῇ ὕλῃ καὶ τῷ κρημνῷ, avt τῷ κρημνῷ καὶ τῷ σκυβάλῳ. ecqid enim ad *materiam præcipitium*, avt ad *præcipitium* σκύβαλον? nec hanc tamen lectionem, qæ mihi qidem absurdissima videtur, repudiavere, avt suspectam etiam habuere, vel Dionysius Petavius, qi Latinè vertit, vel qi Synesium commentariis havd prorsus contemnendis illustravit, Nicephorus Gregoras. sed legendum omninò κρίμνῳ, vel etiam κριμνῷ. Hesychius. Κριμνὸς, ἡ κριθή. Svidas. Κρίμνον, ἡ κριθή, *hordeum*: unde κρῖ Homericum: &, κρίμνον, τὸ παχὺ τῶν ἀλεύρων, *farinæ pars crassior*, qæ *pollini* opponitur. atqe ita sumi à medicis docet Dioscorides *l.* 2. *c.* 112. Galenus *de simplic. medic. l.* 7. *in Prognost. comment.* 2. & alibi sæpe. materiam itaqe *farinæ crassiori* confert cujus ne σκύβαλον, h. e. *ne pelliculam* qidem *relictura sit anima, qam non expurgatam dederit*, ubi inferioribus istis subducens se, in altiora enisa fuerit.

Porrò σκύβαλα etiam *surculorum, sarmentorum, cremiorum decidua* dicuntur; Charisius *l.* 1. *Qisqiliæ*, φρυγάνων χαίτη, σκύβαλα. qanqam in excusis, sed distinctione, credo, perperam collocatâ, σκύβαλα *reliqiæ*, legitur. Philoxeni *glossæ*. *Qisqilia*, σκύβαλα, qod ambigit Vossius *de Analog. l.* 2. *c.* 43. nevtrum sit, an fœmineum. sed hoc potiùs esse svadet illud Nævii, an Novii, in *Tegulariâ*, an *Tegulariâ*,

Abi, abi, deturbate saxo; homo non qisqiliæ.

dictum est, qod Scaliger monuit, *homo non qisqiliæ*, in gignendi casu singulari; ut, *homo non navci*, Plavti *Trucul.* 2. 7. h. e. ut ibidem eidem, *homo nihili*. Festus: *Qisqiliæ dici putantur, qicqid ex arboribus minutis surculorum foliorumve cadit, velut qicqidcadia.* Qid si potius à Græco deducimus? σκύβαλα, *sqilia*, & reduplicatione factâ *qisqiliæ*, ut ἐσχάρα, ἐσχαρίς *catrix*, & literâ primâ repetitâ, *cicatrix*. qanqam Julius Scaliger *de cavss. Ling. Lat. cap.* 139. & *ad Aristot. Hist. Animal. lib.* 5. *Qisqilias*, à *qisqis* dici vult; ut sit τὸ τυχὸν, *vile & obvium*: & *homo qisqiliæ*, ὁ τυχὼν, *qilibet, qisqis es, vulgus* ἀνώνυμον. sed hoc alii viderint.

Deniqe σκύβαλα alii exponunt *mensarum decidua, manuumqe purgamenta, qæ canibus projiciuntur*, eisve in partem concedunt. Svidas: σκύβαλον κυρίως, κυσίβαλόν τι ὄν, τὸ τοῖς κυσὶ βαλλόμενον. Σκύβαλον *proprie vocatur id, qod canibus est projectum.* unde & Dunæus noster in *notis ad Chrysost.* suspicatur τὸ σκυβαλίζειν ἀπὸ τοῦ ἐς κύνας factum esse; sicut τὸ σκορακίζειν καὶ ἀποσκορακίζειν, ab eo qod dici solet, ἐς κόρακας. Ita σκυβάλων nomine veniunt ossa. panis carnisve frustula, aliaqe ejusmodi, qæ solent *canibus projici*, ac de qibus illi secum invicem rixari consveverunt. Siqidem, ut Gregorius Nazianzenus *Epist.* 22. Κυσὶ βρῶμα ῥιφὲν ἐν μέσῳ, κατ᾽ ἀλλήλων ὁπλίζει. Ejusmodi aliqid

A *in medio projectum, canes inter se committit.* Ita Epictetus *Dissert. l.* 2. *c.* 21. Κυνάρια οὐδέποτ᾽ εἶδες σαίνοντα καὶ προσπαίζοντα ἀλλήλοις, ἵν᾽ εἴπῃς οὐδὲν φιλικώτερον; ἀλλ᾽ ὅπως (ὡς ἂν, f.) ἴδῃς τί (τίς f.) ἐστι φιλία, βάλε κρέας εἰς μέσον, καὶ γνώσῃ. *Nunqam ne vidisti catulos ita secum invicem colludentes sibiqe invicem adblandientes; ut nihil amantius, avt amicum magis videretur? Verùm ut noris qænam ea amicitia existat, offam in medium projicias, mox videbis:* scilicet, qod proverbio dici solet vulgari;

Dum canis os rodit, socium qem diligit, odit.

B Respexit huc Julianus Ægypti præfectus, in *Epigrammate* illo, qod ex *Anthologiæ, lib.* 7. retulit Hadrianus Junius *cent.* 9. *adag.* 33. ubi postqam amicam suam multis celebraverat, his tandem verbis se revocat, sibiqe silentium indicit:

Ἀλλὰ τί μηνύεις κύσιν ὀστέα;

Sed canibus cur monstras ossa.

q. d. qid prædicatione tuâ amicam tuam aliis prodis qi hac ratione invitentur & irritentur, ut osse canes? Platonem utiqe imitatus is est, qi *Epigrammate* illo (qod Hadria-
C nus Junius, si tunc in animo habuisset, ad fontem primum sive ἀρχέτυπον adagium retulisset) *in Alexin* amasium suum Laertio & Apulejo referentibus, sic lusit,

Νῦν ὅτε μηδὲν, Ἄλεξις, ὅσον μόνον, εἶφ᾽, ὅτι καλὸς
Ὤπται, καὶ πάντῃ πᾶς τις ἐπιστρέφεται.
Θυμὲ, τί μηνύεις κυσὶν ὀστέον; εἶτ᾽ ἀνιήσει
Ὕστερον; οὐχ οὕτω Φαῖδρον ἀπωλέσαμεν;

i. e. vertente *in Apologiâ* Apulejo; (nam Ambrosius Camaldunus Laertii interpres nihil planè hic vidit:)

Dixerat hic tantùm cum nil nisi, pulcher Alexis
D *Extitit; & vertunt qilibet in te oculos.*
Cur, anime, os canibus monstras, angisqe dolore
Postmodo? non Phædro sic prius excidimus.

Eò libentius integrum posui, ut integritati, qam pavci forsan desiderabant, restituam. Idem enim est passus in hoc epigrammate Plato, qod Poetarum princeps in versiculo illo, cujus occasione in argumentum istud incidimus. Coaluerunt librariorum incuriâ, qæ erant à se invicem dispescenda. Ego itaqe (condonet Apulejus mihi) sic vertisse præoptarim.

E *Dixeram ego tantùm, Pulcher mihi visus Alexis:*
Mox certatim omnes vertere in hunc oculos.
Cur, anime, os canibus monstras? tibi deinde creabit
Mæstitiam hoc. Phædrum non ita perdidimus?

Primò se, non Alexin, alloqitur Plato; & loqitur de se. Itaqe εἶφ᾽ illud, est εἶπα, non εἶπε. tum legendum, ἀνιήσει σ᾽ ὕστερον. h. e. ἀνιήσει σε ὕστερον. neqe enim τὸ ἀνιήσαι unqam passivè sumitur. Pythagoras in avreo carmine;

Ἀλλὰ τάδ᾽ ἐκτελέειν, ἅ σε μὴ μετέπειτ᾽ ἀνιήσει.

F *Hæc peragas, qæ non post sint tibi cavssa doloris.*

sese, non alios illos, ægrè dicit id habiturum, qi Alexin forsan hac ratione amissurus sit, qo modo Phædrum prius amiserat; avt rivales saltem habiturus havd pavcos, qi canum ritu, de Alexide, tanqam de osse objecto, sint inter se concertaturi; par mendum apud Marcum Imperatorem *comment. l.* 12. *c.* 3. obiter sustuleris.

Ὅσα ὡς μέλλοντα ταράσσει.

pro ταράσσει σε. *qæcunqe tanqam futura, te perturbant.* In *Anthologiâ* verò *l.* 3. *c.* 33. pro πᾶς τις ἐπιστρέφεται, legi-
G tur, πᾶσι περιβλέπεται. qod eodem tamen recidit. Sed & Marcus Imperator *l.* 7. *sect.* 3. inter ea, qibus res humanas confert, de qibus, tanqam eximiis qibusdam & studio singulari dignis, tam acriter inter se digladiantur miseri mortales, ponit, κυνιδίοις ὀστάριον ἐρριμμένον, ψωμίον εἰς τὰς τῶν ἰχθύων δεξαμενάς, *ossiculum canibus objectum, offulam in piscinam missam*, qam pisces scilicet certatim rapiant, ut canes illud. qod latius explicantem fusiusqe prosecutum videsis Epictetum loco supra memorato. Et ea omnia σκύβαλα pariter Apostolo. Inde & proverbium in eos qi munera præpostere ac incongruè largiuntur, Κυνὶ δίδως ἄχυρα, ὄνῳ δὲ ὀστέα. *Cani das paleas, asino ossa.* Cum illa *asinorum*, ista *canum* sint esca. Spectat horsum & Luciani illud *de mercede conductis, ut apud divites degant, stu-*

 dio-

diosis: Κατάκεισαι μάρτυς μόνον τ̃ παρεφθαρμένων, τὰ ὀσᾶ, εἰ ἀφίκοιτο μέχρι σε, ὥσπερ οἱ κύνες, παρεσθίων, *Accumbis huc illuc transvolantium spectator, ossa sola, si usque ad te pertigerint, canum instar, arrodens.* Spectat eodem & Hyrcani facetum illud Ptolomæo Regi redditum. Cum enim ad mensam regiam convivæ reliqi, carnibus absumptis, ossa coram Hyrcano deposuerant, Tryphoqe scurra, arreptâ inde Hyrcanum perstringendi ansâ, Regi dixisset, posse ipsum inde conjecturam facere, qo modo pater Hyrcani Syriam totam denudasset, perinde planè ac carnibus ossa illa Hyrcanus. Rex avtem cum risu ab Hyrcano qæreret, unde coram ipso tot ossa: respondit: Εἰκότως, τὰς μὲν γὰρ κύνας τὰ ὀσᾶ τοῖς κρέασι κατεσθίειν, ὥσπερ ὄντι. οἱ δὲ ἄνθρωποι τὰ μὲν κρέας ἐσθίουσι, τὰ δὲ ὀσᾶ ῥίπτουσι. ὥσπερ ἄνθρωπος ὢν κἀγὼ πεποίηκα. *Havd mirum id: canes enim ossa unà cum carnibus absumunt: qod & isti faciunt: homines verò carnibus absumptis ossa projiciunt: qod & ipse facio, homo cum sim.* Svidas ex Josepho *Antiq. lib.* 12. *c.* 4. Sed & qo Cynicos ille apud Athenæum, *l.* 3. alloqitur: Τὰς ἡσυχίας οὐκ ἄγετε, ἕως ἄν τις ὑμῖν, ὡς κυνιδίοις ἄρτων ἢ ὀστῶν παραρρίψῃ. *Non qiescitis, & latrare cessatis, donec, velut catulis, vobis panem vel ossa projiciat.* Σκύβαλα itidem fuerint, *mica*, qæ à mensâ inter vescendum decidunt, & canibus sive catulis familiaribus in escam cedunt. Matth. 15. 26. & Marc. 7. 28. Καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τ̃ πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τ̃ κυρίων αὐτ̃. *Etiam catelli vescuntur de micis, qæ cadunt è mensa dominorum suorum.* Atqe hinc forsan Pythagoræ præceptum illud; Τὰ πεσόντα μὴ ἀναιρεῖσθαι, sive, Μὴ γεύεσθ' ἀπ' ἂν καταπίπτῃ τ̃ τραπέζης ἐστίν. *Mensæ decidua non tollenda.* Ut etiam canibus scilicet aliqid concederetur. Qemadmodum Romanis moris erat, Τὴν τράπεζαν οὐκ ἀναιρεῖσθαι κενὴν, ἀλλὰ πάντως τινὸς ἐπόντος. *In mensâ semper aliqid relinqere; qod servis cederet.* Plutarchus in *Roman. consvetud. Qæst.* 64. Et *Sympos. l.* 7. *c.* 4. qo loco, & de servis subjungit illud, Χαίρουσι γὰρ οὐχ οὕτως λαμβάνοντες, ὡς μεταλαμβάνοντες. *Non tam accipere eis volupe est, qam participare.* Qo facit & qod de Cyro Xenophon *Instit. lib.* 8. Ἔπεμπε δὲ καὶ τ̃ οἰκετ̃ ἀπὸ τ̃ τραπέζης, ὅπότε τινὰ ἐπαινέσειε. καὶ τ̃ σιτία δὲ σίτων τ̃ οἰκετ̃ ἐπὶ τὴν αὐτ̃ τράπεζαν ἐπετίθετο, οἰόμενος ὥσπερ καὶ τοῖς κυσὶν, ἐμποιεῖν τινα καὶ τ̃ο εὔνοιαν. Qo loco qod Philelphus pro κυσὶ, μυσὶ substitutum iret, nihil erat; avt qod Leunclavius in versione istud potius seqeretur. *A mensâ suâ, inqit, missis è famulis honorabat illum, qacumqe collavdaret: qin & famulorum commeatum omnem mensa sua apponi volebat; cum hoc benevolentiam qandam eis ingenerare existimaret, prout & canibus assolet.* Περὶ τ̃ῶν τ̃ σκυβάλων, Leonides Epigrammatarius; qi *Antholog. l.* 1. *c.* 33. murem in ædibus suis conspectum sic affatur;

Τῶ, τί μελαθρίδιε τῦτον μυχὸν, ὦ φιλολίχνε,
Ὀυδ' ἀπὸ δίκτυδίκ γεύσμενος σκυβάλων;
Ecqid in hoc gurgustiolo rimare, Ligurra,
Nil σκυβάλων reliqum cœnula nostra dabit.

Vel,

Nec micam reliqam, ψιχίον.

Qo eodem loco & Aristo Epigrammatarius alter murem pariter monet è casâ suâ ad divitis alicujus ædes commigrare, in qibus caveat δεῖπνον συχνὸν ἀπὸ σκυβάλων, *Cœnam freqentem & amplam satis à mensarum deciduis reliqiisqe.* Hoc genus sunt qæ in ὕδ' ἄλα Hesychius, sed depravatus, opinor, ἄρτων τὰ φλογίσματα, & Ægyptiis ὕδαλα nuncupari monet, si scriptura eâ ex parte integra sit. Qod Casavbono *ad Theocrit. c.* 21. minùs videtur. Callistrati dubio procul lectionem eam in animo habuit. Sunt avtem ἄρτων φλογίσματα, qæ Latinis *bettæ* dicuntur, Græcis ἀττάραγοι, an ἀττάραχοι, utrumqe enim legitur; sed hoc, opinor, mendosè: unde & Latinum illud per apocopen enatum videtur. Nam ludit nos hîc de notatione Festus, an Festi mutilator & vitiator Paulus; qo modo & de vocis Græcæ origine, Etymologus, per antiphrasin plerunqe sic dictus. Hesychius; Ἀττάραχος, τὸ ἐλάχιστον. οἱ δὲ τὰς τῶν ἄρτων φλυκταίνας. οἱ δὲ τὰς καλυμμένας ψύχας. legendum ψίχας. Ἀττάραχος, *minimum qid: nonnullis panum sunt pustu-*

A *læ, nonnullis dictæ micæ.* Sic enim Etymologus, sed vocum transpositione vitiatus: Ἀττάραγος, παρὰ τὸ ἀττάραχός τις εἶναι, ἢ ἐπὶ τῶν ἄρτων, ἃ ἀπὸ τ̃ φλογὸς γινομένη ῥῆξις. οἱ δὲ τῶν κλωμένων ἄρτων τὰ ψιχία, τίθεται ἡ λέξις ἐπὶ τῶν ἐλαχίστων. Athenæus verò *l.* 14. ex Apollodoro Atheniense, & Theodoro in *Glossis Atticis*, τὰ ἄρτων ἀποψαυσματα, aliis ψαθία, aliis ἀτταράγους dici. Qæ eadem & Eustathius habet ad *Odyss.* ι. Qanqam distingvit ἀπὸ τῶν ψαθίων τ̃ῶν ἀτταράγους, Pollux *l.* 7. *c.* 5. Τ̃ γε μὴν ἄρτου, αἱ μὲν ἐν τῷ ἄνω μέρει οἷονεὶ φλύκταιναι, ἀττάραγοι. αἱ δὲ

B ἐκ τ̃ κάτω ψαθία. *Panis itaqe in parte superiore veluti pustulæ dicuntur bettæ: inferiores vero contostæ.* Sed legendum cum Sylburgio ψαθία, qasi in *superiore parte panis* ἀττάραγοι dicantur, qæ *inferiore* ψαθία. At Eustathius ad Odyss. ι. ex Pausaniâ, ψαθία esse ὑπερόπτων ἄρτων θραύσματα. ἢ τὰ ὑποκάτω τ̃ ἀρτ̃. qæ eadem & aliis ἀττάραγους dici: ut utraqe in panum *parte inferiore* existant; qod minùs probabile videtur. Cæterum *pustulas* qasdam *bullarum instar, in panibus plus justo coctis eminentes* esse volunt ἀτταράγους, *qæ inter frangendum dissilire & in mi-*

C *cas discedere solent.* Nec aliud *bettæ* Latinis. Gloss. vet. *Ecta*, φλοκτὶς ἄρτου. Festus; *Hetta res minimi pretii; qasi hieta, id est, hiatus hominis: alii pusulam dixerunt esse, qæ in coqendo pane solet adsurgere: à qâ accipimus rem nullius pretii, cum dicimus, non hette te facio:* legendum *bettæ.* ut sit casus gignendi, qomodo supra *qisqiliæ.* Inde natum, ut pro re minimâ vilique qavis usurpetur: itaqe qod Theocritus iis est; Ὀυδ' ἅλα δοίης, id Callimachus, referente Etymologo, dixit,

— ὐδὲ τὸν ἀττάραγον τι ἔδωκεν.

D Ita enim restituit Casavbonus, qod vitiosè legitur, *ἐν δίδωκεν*, vel forsan ad formulam proverbialem propiùs accedendo,

—— ὐδὲ τ̃ ἀττάραγον κέ τις δοίη.
—— *est tibi nec micam ille daturus.*

Huc facere videtur, qod ex *Onomastico Veteri* adducit Vossius *de Analog. l.* 1. *c.* 43. *Minutia*, λεπτὸν, σκύβαλον.

Ad σκύβαλα ista pertinent, mensarum non *decidua* tantum, sed & *reliqa*, τὰ λείψανα, τὰ ἀναλεκτὰ, sive *reliqia-*

E *rum frustula*, ad mensam, vel tollendam, vel sublatam everri solita; unde & ἐκφατνίσματα dicta sunt. Sunt ἐκφατνίσματα, ἀπὸ τ̃ φάτνης propriè primarioqe sic nuncupata, qod & Hesychius monet, τὰ ἐκβαλλόμενα, ὅτι καθαίρουσι τὰς φάτνας. *Ea qæ everruntur & abjiciuntur purgamenta, ubi jumentorum emundantur præsepia.* Verum, sicut ἡ φάτνη, ita & τὰ ἐκφατνίσματα de mensâ victuqe ac convictu humano, qandoqe usurpatur utrumqe. Hesychius; Φάτνη, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ τ̃ κτηνῶν, καὶ εἴ τι τ̃ τοιῦτον. *Φάτνη & mensa, & præsepe jumentorum, & si qid talium.*

F Et Svidas, Φάτνη, ἡ τράπεζα. Qod & firmat is locis ex Æliano duobus; qorum altero Messenii dicuntur, τ̃ς ἐκ τ̃ αὐτῆς φάτνης οἱονεὶ ἐνδεδωκότας (Epicureos designans) ἐξελάσαι, *eos qi ex præsepi eodem qodammodo esitarant*, h. e. convictu ejusmodi usi fuerant, expulisse. Qanqam Æliani ipsius ea sint verba, an alius cujuspiam scriptoris, ex Æliano (qi de grege Epicureis à Messeniis expulso, rem simpliciter refert *Hist. Var. lib.* 9. *cap.* 12.) id suis verbis narrantis, ambigi potest. Altero nescio qis dicitur, Antonini Imperatoris, θεραπεύειν καὶ αἰκάλλειν τὴν φάτνην, *men-*

G *sam assectari adblandiendo & adulando, canis instar.* Siqidem τὸ αἰκάλλειν, qod monet Scholiastes *ad comici in Eqitibus* verba illa,

Ἔσαιν', ἐθώπευ', ἐκόλακευ', ἐξηπάτα.
Blandiendo, demulcendo, adulandoqe ceperat.

κυνός ἐστι, τὸ σαίνειν καὶ τῇ οὐρᾷ σαίνοντος τῇ ἡδονῇ, *canum est, qi avribus cavdaqe motitatis familiaribus adblandiuntur.* Qorum & idem *ad Aves ejusdem* observat esse, αἰκάλλειν μὲν τ̃ς γνωρίμους, ὑλακτεῖν δὲ τ̃ς ξένους, *notis adblandiri, ignotos allatrare.* Tam parasitorum avtem, qam canum est, ad mensam eis, qos mensæ cavssâ colunt & assectantur, adblandiri. Nec alienum prorsus hîc fuerit, qod Theron parasitus apud Menandrum gloriatur, ὅτι μόνος ἀνθρώπων, φάτνην αὐτ̃ οἰκείαν ἔχει, narrat Ælianus, *Hist. Animal. l.* 9.

l. 9. c. 7. qod cum homines, i.e. opes fortunasqe eorum, attereret, (ita reddidit Gesnerus, tanqam a *piry lima* deductum sit) vel, *cum derideat nasoqe suspendat*, (ut Grotius mavult) *eosdem tamen ipsos pro præsepi habeat*: dum è mensis utiqe illorum victitat. Inde igitur ἐκφατνίζω, *è mensâ reliqias collige, analecta tollo*. Qod & Evstathius observat *ad Odyss. μ.* unde Athenæo *lib. 4.* Ἐκφατνιζόμενα σωρεύματα, *reliqiarum, qas converrerant, acervi*. Atqe hinc tandem ἐκφατνίσματα, qæ *reliqiæ converritor* (ut Apulejus in *Apologiâ* loqitur) *è mensâ*, post convivas dapibus satiatos, *colligebat*. Hæc famulis qandoqe in commeatum cedebant; qod Athenæus *libro* prædicto havd semel monet: sed *catellis canibusqe* etiam inde *frustula offulæqe* accedebant: qod & eodem avtore liqet. Apud hunc enim *lib. 6.* Cynicos perstringens Ulpianus, è ministris aliqem sic alloqitur, Λεύκε, κἂν ἐκφατνίσματά τινα ἄρτων ἔχῃς, δὸς τοῖς κυσίν. *Luci, si qid frustulorum panis inter mensæ reliqias habes, canibus his des, obsecro.* Et *lib. 3.* Τοῖς δὲ Κυνικοῖς ἤδη παρακελεύω, σιωπᾶν κεχορτασμένοις ἀφειδῶς. πλὴν εἰ μὴ καὶ τῶν σιαγόνων καὶ τῶν κεφαλῶν κατατρῶξαι βούλονται καὶ τὰ ὀστᾶ, ὧν οὐδεὶς φθόνος αὐτοῖς ἀπολαύειν, ὡς κυσί, ἤδη γάρ εἰσι καὶ εὔχονται καλεῖσθαι. —— νόμος δὲ λείψαν' ἐκβάλλειν κυσί, ἐν Κρήσσαις ὁ Εὐριπίδης ἔφη. *Cynicos verò istos exatiatos largiter qiescere jubeo, nisi forte maxillarum capitumve ossa arrodere libuerit, ista siqidem, qum canes sint, eoqe nomine glorientur, nemo illis inviderit. — Mos canibus autem reliqias concedere.* Ut Evripides in *Cressis*.

Sed & inter ἐκβόλα habetur *offula* illa, qâ ubi *manus* à mensâ surgentes *absterserant, canibus* eam *projicere* moris habebant. Ea, ab usu hoc, ἀπομαγδαλία, dicta. Hesychius; Ἀπομαγδαλία, στέαρ ἐν ᾧ τὰς χεῖρας ἀπομάττοντο ἐν τοῖς δείπνοις, βαλόντες δὲ τοῖς κυσίν, ἀπολύοντες ἀπὸ δείπνου. Ἀπομαγδαλία, *furfur, qo manus purgabant in conviviis, id projiciebant canibus, à cœna discedentes.* Qæ Grammatici verba parum sincera videntur, forsan legendum pro στέαρ σταῖς, & ἔβαλλόν τε δὴ τ. κ. Sic enim Svidas; ex qo Aristophanis *ad Eqit.* Scholiastes emendandus; Ἡ τῶν κυνῶν τροφή. ἥτις ἦν σταῖς καὶ λίπος. μετὰ γὰρ τὸ δεῖπνον εἰς τὸ σταῖς ἀπέψων τὸ λίπος, καὶ τοῖς κυσὶν ἐρρίπτουν. *Canum cibus, qi erat furfur & adeps: post convivium enim in furfures adipem abradebant, & canibus projiciebant.* Qod avtem ἀπολύοντες ἀπὸ δείπνου, *à cœnâ discedentes sive redeuntes* dixit, respexit Homericum illud. *Odyss. κ.*

> Ὡς δ' ὅταν ἀμφὶ ἄνακτα κύνες δαιτηθεν ἰόντα
> Σαίνωσ'· αἰεὶ γάρ τε φέρει μειλίγματα θυμοῦ.
> *Sicut hero catulus redeunti blandus adulat*
> *A cœnâ: fert namqe aliqid qod leniat iram.*

Ubi Evstathius, μειλίγματα θυμοῦ, κρέα τινά, ἢ μαγδαλιαὶ μειλίσσουσαι κύνας. Μειλίγματα θυμοῦ, *carnes qædam & furfures demulcentes canes.* Clarius Pollux. *lib. 6. c. 14.* Οἱ δὲ πάλαι, ταῖς καλουμέναις ἀπομαγδαλίαις (ἀντὶ τῶν χειρομάκτρων) ἐχρῶντο, αἳ ἦσαν τὸ ἐν τῷ ἄρτῳ μαλακὸν καὶ σταιτῶδες, εἰς ὃ ἀποψώμενοι, τοῖς κυσὶν αὐτὸ παρέβαλλον. *Prisci verò (mapparum* sive *mantilium loco) apomagdaliis utebantur, erant avtem hæ pars panis mollior & farinosa, qâ ubi manus absterserant, canibus eam projiciebant.* Addit eandem hac de cavssâ κυνάδα Lacedæmoniis dici. Qin & μαγδαλία eadem dicta. Evstathius *ad Iliad. δ.* ἡ μαγδαλία, ζύμωμά τι, ἐν ᾧ ἀποματτόμενοι τὰ ἐκ τῶν βρωμάτων λιπαρὰ ῥύπη οἱ παλαιοί, ἐρρίπτουν κυσίν. ἡ μαγδαλία, *farina fermento subacta, qam, cum illa ciborum crassiores sordes abstersissent, canibus projiciebant.* Idem in *Odyss. τ.* Μαγδαλιὰ παρὰ κωμικῷ, παρὰ δὲ ἄλλοις ἀπομαγδαλιὰ καὶ ἀπομαγδαλίς, ψωμὸς εἰς ὃν ἐκματτόμενοι μετὰ τὸ δεῖπνον, ἐρρίπτουν κυσί. *Μαγδαλιὰ comico, aliis ἀπομαγδαλιὰ & ἀπομαγδαλίς, panis massa, qam post convivium illa purgati canibus projiciebant.* Et ad lib. seq. ζύμη ἀπέματτε χεῖρας λιπώσας ἀπὸ συσσιτίας, καὶ ἐρρίπτετο κυσί, καὶ ἐλέγετο αὕτη μαγδαλία. *Panis massa purgabat manus unguine repletas a convivio, & projiciebatur canibus, & dicebatur* μαγδαλία. Pavsanias ad cœnam secum convivas attulisse avtor est. Sic enim is apud eundem; Ἀπομαγδαλιά, σταῖς ὃ ἔφερον ἐπὶ τὸ δεῖπνον, εἰς ὃ τὰς χεῖρας ἀποματτόμενοι, εἶτα κυσὶν ἔβαλλον. Ἀπομαγδαλιά, *farina triticea, qam in convivium delatam, cum illa manus abstersissent, deinde canibus projiciebant.* Unde & Dioscoridem eandem tradit κύνα dixisse. Verum ex Polluce κυνάδα omnino legendum. Etenim Dioscorides ille *de politiâ Laconicâ* scripsit, ut ex Athenæo discere est, *lib. 4.* qi & ipse *lib. 9.* ἀπομαγδαλίας Lacedæmoniis κυνάδας dictas, ex Polemone *de nominibus obscuris*, testatur. Nec assentiri possum V. Cl. Casavbono, qi κύνας qoqe vult dictas; Evstathii, puto, loco illo, parum sano subnixus. Hisce avtem *apomagdaliis calculorum* etiam, sive *tesserarum* vice, in advenis ad *Phiditia* admitti poscentibus, usos Lacedæmonios, refert in *Lycurgo* Plutarchus. Qin & cœnâ peractâ secum abstulisse & Homerus supra docet, & monet Evstathius *ad Odyss. υ.* ex scriptore antiqo. is Harmodius Lepreates esse noscitur ex Athenæo, qo avtore *Dipnosoph. l. 4.* de Phigaliæ civitatis Arcadicæ civibus hoc ille scripto tradidit. Μετὰ τὸ δεῖπνον, inqit, σπονδὰς ἐποιοῦντο, οὐκ ἀπονιψάμενοι τὰς χεῖρας, ἀλλ' ἀποματτόμενοι τοῖς ψωμοῖς. καὶ τὴν ἀπομαγδαλίαν ἕκαστος ἀπέφερε. *A cœnâ libabant, non manus lavantes, sed offulis abstergentes: suamqe secum qilibet apomagdaliam avferebat.* Id avtem ait, ex superstitione qadam factitatum, adversus nocturnos, qos ab Hecate metuebant, terrores. Sed videtur potius, vel ad *canes* in viâ obvios alienos, vel ad suos domi præstolantes, demitigandos, istud fieri consvevisse. Allusit eô festivè, sed lascivius pavlò, Plavtus *Pœnulo. act. 5. sc. 4. n. 64.* Ubi cum puellis qidam,

> *Etiam me meæ allatrant canes?*

respondet altera;

> *— at tu herclè alludiato:*
> *Dato mihi pro offe savium, pro offe lingvam objicito:*
> *Ita hanc canem faciam tibi oleo tranqilliorem.*

Offulâ istiusmodi abstergebant etiam se coqi, qæ *canibus culinariis* mox in victum cedebat. Svidas, & comici Scholiastes ex Svidâ denuò restituendus: Ἀπομαγδαλιά, τὸ σταῖς, ᾧ ἀπομάττονται οἱ μάγειροι, ὅπερ ἐκάλουν χειρόμακτρον, καὶ μετὰ τὴν ἐργασίαν, ἀπερρίπτουν τοῖς κυσίν. Ἀπομαγδαλιά, *furfur, qo coqi manus abstergent, qod vocabant manuum purgamentum, & post opus absolutum canibus projiciebant.* Inde ortum habuere diverbium, ἀπὸ μαγδαλίας σιτούμενος, ἐπὶ τῶν ζώντων ῥυπαρῶς, *Magdaliâ pastus, de eis qi sordidè victitant*, ut Evstathius *ad Odyss. υ.* Et Κύων ζῶν ἀπὸ μαγδαλίας, ἐπὶ τῶν λιχνῶν καὶ παρασίτων. *Canis è magdaliâ vivens, de gulonibus & parasitis.* Allusit ad *canes* istiusmodi comicus *in Eqitibus*; ubi Cleoni Allantopola Agoracritus,

> Ὑπερβαλεῖσθαί σ' οἴομαι τούτοισιν, ἢ μάτην γ' ἂν
> Ἀπὸ μαγδαλιᾶς σιτούμενος, τοσοῦτος ἐκτραφείην.
> *Ego me superaturum te rebus confido ejusmodi, avt jam*
> *Frustra videbor tam bene pastus magdaliæ saginâ.*

Et huic vicissim Cleon,

> Ἀπὸ μαγδαλιᾶς, ὥσπερ κύων, ὦ παμπόνηρε, πῶς ἂν
> Κυνὸς βορὰν σιτούμενος, μαχεῖ σὺ κυνοκεφάλῳ;
> *Dape magdaliæ, tanqam canis, scelestè, qomodo ergò*
> *Tu, qi canis escâ victitas canicipiti repugnes?*

Allusit eodem & Theophylactus Bulgar. qi *Epist. 41.* Lazarum qendam, hominem improbum & cupiditatis inexplebilis, confert, Τῶν κυνῶν τῶν τραπεζίων καὶ (συνομόρων lege συνομόρων) τινί, πρὸς ἓν μόνον ὁρῶντι, ὃ ἂν ἐπιρριφείη αὐτῷ, καὶ καθυλακτοῦντι μὲν πρότερον, ἐπιφυλακτοῦντι δὲ ὕστερον. *E canibus mensæ assvetis, & nocere tantùm peritis, alicui; utpote qi hoc unum respiciat, nunqid ipsi projiciatur, & ante projiciendum allatret, nec post projectum etiam latratu desistat.* Qâ eadem imagine usus est & Attalus Stoicus apud Senecam, Epist. 72. *Vidisti aliqando canem missa à Domino frusta panis avt carnis aperto ore captantem? qicqid excepit, protinus integrum devorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis: qicqid expectantibus fortuna projecit, id sine ullâ voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti.* Canes hujusmodi *mensarum asseclæ* τραπεζῆες dicuntur Homero *Iliad. χ. v. 69.* & *ψ. v. 173.* Hesychius; Τραπεζῆες, οἱ πρὸς ταῖς τραπέζαις λιχνεύοντες. *Τραπεζῆες ad mensas avide qærentes.* Et, Τραπεζίας, περὶ τῇ τραπέζῃ τρεφομένας, legendum τραπεζῆας, παρά. Iidem, monente Evstathio, Τραπεζῶται, ἐπιτραπέζιοι, & τραπεζολοιχοὶ dicti.

Svidas, Τραπεζίτης κύων, ὁ ὑποκάτω τραπέζης. *Τραπεζίτης canis, sub mensa jacens.* Respexit eodem Phocylides, *alienâ qadrâ vivere* dehortando.

> *Μηδ' ἄλλης παρὰ δαιτὸς ἔδοις σκυβάλισμα τραπέζης.*
>
> *Relliqias ne gusta epularum à mensâ alienâ.*

Nam σκύβαλα etiam λείψανα *reliqiæ.* Vel etiam,

> *Offam ne dapis avt mensæ comedas alienæ.*

Nam σκύβαλον, ἀπομαγδαλιά, & hæc ζωμός, ψωμός, ζύμωμα, *offa*; uti supra vidimus. Hoc est avtem *parasitis* cum *canibus* illis, qos supra diximus, commune, unde & τραπεζεῖς, & ἐντραπεζίται, &, ἐπιτραπεζίδιοι iidem dicti: qod ex Hesychio & Svidâ discimus: *mensarum assecla*, ut Ciceronis nomine Latro, sive qis alius declamator *in Salustium.*

Τὸ *σκύβαλον* ergò cum *vile* qodvis *rejectamentum* designet; qalia sunt *excrementa* animantium, liqorum *faces* & *fraces*, metallorum *scoria*, stirpium *deciduæ*, frugum *purgamenta*, farinæ *furfures*, mensarum *analecta*, manuum *apomaktra*, qæ *canibus* destinantur, unde τὸ σκυβαλίζεσθαι, ἀντὶ τοῦ ὡς σκύβαλον ἀποδεκιμάζεσθαι, ἀτιμάζεσθαι, περιφρονεῖσθαι, ἐξουθενεῖσθαι, ut Hesychius & Svidas, pro *rejici, sperni, abjici, vilipendi, pro nihilo haberi*, usurpatur: qo pertinet illud Sirachidæ c. 26. v. 35. effatum, ubi inter res indignatione summâ dignas ponit, *ἄνδρες συνετοὶ ἐὰν σκυβαλισθῶσι, viri intelligentes si flocci fiunt*: uti Junius reddidit. Patet hinc qam signato usus fuerit vocabulo Apostolus, qo reliqa omnia, præ Christo, Christiqe notitiâ, tanqam *reculas*, planè *reiculas*, nihili facere se profitetur. Atqe ἄδαλα, si cum Callistrato geminâ ferè, sed non genuinâ credo, notione sumamus, sensus poetæ futurus fuerit ex Ulyssis personâ, Antinoum egeno cuiqam, qod Lazaro olim dives ille, Luc 16. 21. nec ea *mensæ deciduæ* dilargiturum esse, qæ *canibus* etiam *conceduntur.*

Verum Callistratus hic idem passus videtur, qod eruditis nonnullis in Antisthenis dicto qodam usu venit. Cum enim is adolescenti, qi in disciplinam ipsi dare se desiderabat, ecqid opus esset, sciscitanti, ex ambiguo sciens volens ludendo responderit, *Βιβλιαρίου καὶ νοῦ, καὶ γραφείου καὶ νοῦ, καὶ πινακιδίου καὶ νοῦ. τὸν νοῦν παρεμφαίνων*, uti subjunxit, qi refert lib. 6. Laertius. ita id repræsentarunt codices Laertiani, acsi καινοῦ conjunctim, non καὶ νοῦ divisim protulisset, unde & Ambrosius interpretando, & recensendo Erasmus, vir illo multò major, perperam reddiderunt uterqe ac si *libello novo, & stylo novo, novaqe tabellâ, opus* illi fore dixisset; qum, *libello* & *mente, stylo ac mente, tabellâ menteqe* is voluerit. Qod & Diogenes monuit, & Isaacus Casavbonus in Annot. tum & Pavlus Leopardus in Emendat. l. 2. c. 4. observarunt. Cui geminum est planè Stilponis illud, qi Cratetem, qem per hyemem frigore rigentem conspicabatur, sic est allocutus, Ὦ Κράτης. *δοκεῖς μοι χρείαν ἔχειν ἱματίου καινοῦ.* qasi *veste novâ opus habere* diceret, cum *ἱματίου καὶ νοῦ, veste menteqe* vellet, qod & Laertius lib. 2. ubi hoc retulisset, statim suggessit.

Sed ad Poetam redeamus. Pro eo itaqe qod perperam committendo ἄδαλα Callistratus legendum censuerat, rectiùs extulit, distinctione restitutâ Aristarchus, prout & apud Dionem Prusæum in *Evboico*, sive *Venatore* legitur, — *οὐδ' ἅλα δοίης, nec salis*, qomodo nec panis dives in parabolâ Evangelicâ ille, *micam de tuo daturus esses*, qi cibum alienum & ab aliis datum egeno invides. Sed locum integrum, qo pleniùs pavlò excutiamus, repræsentare non pigebit.

> *Οὐ σύ γ' ἂν ἐξ οἴκου σῷ ἐπιστάτῃ οὐδ' ἅλα δοίης,*
>
> *Ὃς νῦν ἀλλοτρίοισι παρήμενος, οὔτι μοι ἔτλης*
>
> *Σίτου ἀπὸ προελὼν δόμεναι. τὰ δὲ πολλὰ πάρεστιν.*

Qæritur qid velit hic σῷ ἐπιστάτῃ. Et Hadrianus Junius qidem *Centur.* 8. *Adag.* 10. *opilionem* interpretatur. Qi nempe ideò dictus sit ἐπιστάτης ὅτι τοῖς προβάτοις, ἢ τοῖς ποιμνίοις ἐφίσταται, *qod pecori gregibusve præficiatur.* Cui interpretationi favet, qod Sophocles in Ajace, *ποιμνίων ἐπιστάτας*, pro *pastoribus* dixit. Scholia. ἐπιστάτας, τοὺς ποιμένας. Sed & Plato in *Apolog.* *μόσχων ἢ πώλων ἐπιστάτην* pro, *vitulorum pullorumve custode, & curatore.* Siqidem ἐπιστάτης, dicitur, *ὁ ἐφεστηκὼς τῷ πράγματι ὁτῳοῦν, qi rei cujuslibet curam gerit*, ut Etymologus; non tantum ἐν τοῖς κοινοῖς, *qi rei publicæ* alicujus, ut Svidas. Qum pro *mendico* nusqam alibi lectum compareat. Accedit qod σῷ ἐπιστάτῃ dictum est, *opilioni tuo, nec salis micam concessurus esses*; & alieno multò minùs. Verum in diversum abeunt interpretes pleriqe, & *mendicum* exponunt. Evstathius; Ἐπιστάτην τὸν ἐπαίτην λέγει, παρὰ τὸ ἐφίστασθαι. Moxqe ex Aristophane Grammatico, ἐπιστάτην, ἀντὶ τοῦ μεταιτητοῦ, παρ' Ὁμήρῳ, παρίστασθαι. Hesychius; ἐπιστάτης, ἐφέτης ἢ ἐπαίτης. ἀπὸ τοῦ ἐφίστασθαι. Et pleniùs adhuc; ἐπιστάτῃ, μεταίτῃ, ἀπὸ τοῦ ἐφίστασθαι τῇ τραπέζῃ. Etymologus deniqe; ἐπιστάτης, καὶ ὁ ἐπαίτης. Adducto hoc ipso Homeri loco, qem & illi dubio procul respexerunt. In hanc ergo partem concedit tota Grammaticorum turba, ut *mendicum* ἐπιστάτου nomine designatum, contra qam Junius, omninò statuant. Verum hoc dato, qid erit σῷ ἐπιστάτῃ, *mendico tuo*? qasi mendicos is, avt alius qisqam sibi peculiares habere consveverit: & sicut *opilionem suum* dicere poterat, ita & *mendicum tuum* pariter dicere voluerit: qod certè minùs commodè enunciatum videatur. Contra consensum sanè cum codicum, tum & interpretum tam universalem hiscere vix avsim. Aliis tamen, suspicionem meam cum prodiderim, censendam relinqam: ea avtem gemina fuerit, τῷ ἐπιστάτῃ, an οἴκου σοῦ, legendum sit: ut vel mendicus simpliciter qivis intelligatur, vel alieno *suum* ipsius qod detur opponatur. Et hoc malim; qia eo seqentia collineant. Sic itaqe reddiderim;

> *Mendico, ipse tuis ex ædibus havd salis unqam*
>
> *Vel micam dederis, dape qi nunc ex alienâ*
>
> *Nil impertiris, cum copia suppetat ampla.*

Οὐδ' ἅλα, *nec salem*, sive *nec micam salis*, περὶ τοῦ ἐλαχίστου καὶ εὐτελεστάτου, *de re minimâ & vilissimâ*, usurpari monet Evstathius. Accedit Theocriti, an Moschi, (nam huic vindicat Heinsius) avtoritas; apud qem in *Colloqio*, Daphnidi proco multa pollicitanti Puella,

> *Φῂς μοι πάντα δόμεν. τάχα δ' ὕστερον οὐδ' ἅλα δοίης.*

Hesychius; Οὐδ' ἅλα, οὐδὲ τὸ ψυχρὸν καὶ ἄφθονον εἰς χρῆσιν. Proverbiale esse vult, *de re frigidâ, jejunâ, tenui, qæqe cum copiosa plerumqe suppetat, nemini soleat negari.* Hinc Leonides Epigrammate supra memorato sibi ad victum superesse & sufficere etiam ait, ἅλα καὶ δύο κρίμνα, *micam salis*; & *hordei granula duo.* Sic enim exponit Evstathius *ad Iliad. ι.* *Salem* certè *pulmentarii* vice usos veteres, (tenuioris præsertim sortis qi fuerant) avtor est ex Varrone Plinius *Hist. Nat. l. 31. c. 7.* *Esitasse enim*, inqit, *salem cum pane*, ex proverbio apparet. Proverbium qodnam velit, ambigitur. Unum suggerit Erasmus, *Salem cum caseo edere.* Qia codices nonnulli legunt, *Salem cum pane & caseo esitasse*: *Unde conjicere*, inqit, *licet tale fuisse dictum; Nihil convivio deerat: habuimus salem, panem, & caseum*: avt, *Ne sis solicitus, qo me apparatu accipias: præter salem, panem, & caseum, nihil reqiram.* Sed hæ meræ conjecturæ sunt. Alia duo Campensis adnotat; alterum, Ἅλα καὶ τράπεζαν μὴ παραβαίνειν, *Salem & mensam ne transgrediaris.* De qo infra videbitur: alterum, ἅλα λείχειν, *salem lingere. atqe hoc magis putem.* Usus est Diogenes, referente *lib.* 6. Laertio, cum ad se evocanti Cratero respondit, Βούλομαι ἐν Ἀθήναις ἅλα λείχειν, ἢ παρὰ Κρατέρῳ τῆς πολυτελοῦς τραπέζης ἀπολαύειν. *Malim Athenis salem lingere, qam apud Craterum mensâ etiam Lavtissimâ frui.* Servulo petulanti leno apud Plavtum *Persâ*. 3. 3.

> *Referunda ego natam lingvam habeo gratiæ,*
>
> *Eodem mihi pretio sal perhibetur, qo tibi.*
>
> *Nisi me hæc defendet, nunqam delinget salem.*

Hoc vult, lingvæ suæ nisi maledicta maledicenti regerere prompta sit, ne salem qidem concessum iri, qi servulo, qod suum est facienti, concedi solet. Sed & militi advenæ leno alter, *Curcul.* 4. 4.

> — *hic hodie apud me nunqam delinges salem.*

Ne micam qidem salis apud me gustabis, nedum ut cœnâ adventoriâ excipiaris. *Sali* idem *acetum* addit. *Rudent.* 4. 2.

> *Sed hic rex cum aceto pransurus est & sale, sine bono pulmento.*

Cepe, Persius, *Satyr.* 3.

— *in*

— tunicatum cum sale mordens
Cepe. —

Thymum Lucianus, *de mercede conductis*; Τοῦτο μὲν δὴ ὅτι τὸ πρῶτον, ὦ ἑταῖρε, καὶ ἥδιστον ἐκεῖνο δεῖπνον. οὐκ ἐμοί γε τοῦ θύμου καὶ τῶν λευκῶν ἁλῶν ἥδιον, ὁπηνίκα βούλομαι, καὶ ὁπόσον, ἐλευθέρως ἐσθιομένων. Ait se *majore cum lubentiâ thymo saléqe candido libere vesci, qam conductum illum cœnâ locupletis alicujus lavtissimâ.* *Cuminum* Plutarchus *Sympos. l.* 5. *c.* 10. ex Proverbio Græco, Οἱ περὶ ἅλα καὶ κύμινον. *Qi circa salem & cuminum versantur*: sive. *Qibus cum sale & cumino res est.* Qo Apollophanes Grammaticus ibi designari vult, Τοὺς οὕτω συνήθεις τῶν φίλων, ὥστε καὶ περὶ ἅλα δειπνεῖν καὶ κύμινον. *Amicos adeò sibi invicem familiares, ut etiam sale & cumino cœnitent simul.* Qanqam apud eundem *l.*4. *c.*1. legatur, Οἱ καὶ περὶ ἅλα καὶ κύαμον. *Qi sale & fabâ victitant.* Qod Erasmus *Chil.* 1. *cent. adag.* 12. vitiose sic extulit, Ἐκεῖνο δέ πως ὑμᾶς λέληθε τοὺς περὶ ἅλα καὶ κύμινον, ὅτι τὸ μὲν ποικίλον ἐστὶ, τὸ δὲ ἥδιον. Vertitqe, *At illud fortasse vos fugit, qod ajunt, qi juxta salem & cuminum, qod illud qidem lavtius, hoc svavius.* Non jam qæro κύαμον, an κύμινον legi debeat: hoc enim H. Stephano magis arridet. Qæro tantùm, qid *lavti* in *sale*, qid *svavis* in *cumino*. Verba novissima apud Plutarchum aliud sonant, Ὅτι τὸ μὲν ποικίλον ἥδιόν ἐστι. τὸ δὲ ἥδιον ὀρεκτικώτερον, ἂν τὴν ὑπερβολὴν ἀφέλῃς: adversus eos disserit, qi victum simplicem vario prælatum ibant: hos appellat τοὺς περὶ ἅλα, καὶ κύαμον, an κύμινον, non contendo; parùm enim interrit; utpote qi tenui admodum diætæ assvescerent. Itaqe, *Vos*, inqit, *qi sale ac fabâ*, an *cumino*, *victitatis, nescio qo modo latet, victum varium svaviorem esse: appetitus avtem excitandi potius esse, qod svavius est, modus duntaxat ne excedatur.* Frustra enim sunt Zenobius & Diogenianus, qos & Erasmus secutus est, qi κύαμον legentes, ad *vatum ritum*, nescio qem, trahunt, deqe eis intelligunt, *qi scire se simulant ea qæ nesciunt.* Finitimum huic de sale lingendo aliud est item Græcorum, ἁλίαν τρυπᾶν, *salinum terebrare.* Apollonius *ad Evphratem, Epist.* 7. Πάντα φασὶ δεῖν τὸν ἔμπορον κάλων σείειν. ἐμοὶ δὲ εἴη τὴν ἁλίαν τρυπᾶν ἐν Θέμιδος οἴκῳ. *Mercatori, ajunt, omnis movendus est rudens: mihi verò liceat in Themidis æde vel salinum terebrare.* h. e. mihi jus fasqe colenti, vel pavperrimè degere ac parcissimè victitare contingat. Idem est prorsus qod Persius *Satyr.* 5.

Verte aliqid; jura: sed Jupiter avdiet, eheu.

Verte aliqid, jura: verba sunt ad mercaturam exercendam hortantis. Hoc est, qod ille, proverbiali itidem locutione, Πάντα κάλων σεῖε, *Versuram facito*, nihilqe interim spernas, nec *perjurium* etiam; qod ad rem faciendam conducat. Excipit is, qem alloqitur, *at Jupiter avdiet*, & succensebit. Regerit ille,

Varo; regustatum digito terebrare salinum
Contentus perages, si cum Jove vivere tendis.

At tu stolide, in summâ egestate vitam transigas oportet, duobus digitis primoribus salis pavxillum sat habens delibare, si vitam piè sanctéqe instituere volueris. Qod ille apud Plavtum *Rudente* 4. 7.

Istò tu pavper es, cum nimis sanctè pius.

Salinum ergò *terebrare*, est *sali digitorum vestigia imprimere*, sive, *digito sali impresso vestigium facere.* Ut post Casavbonum, Marcilius: non ut Psevdo-Cornutus, *discum digito terendo pertundere.* Sive, ut Tomorupæus, *Propter salis inopiam, ut micas & reliqias qasdam ejus conchæ tenaciter inhærentes revellat, digitis salinum penè terebrare.* Nec rite avt Apollonium, avt Persium cepit Joannes Mevrsius, *Mantissæ c.* 2. qum *salinum terebrare*, pro *pavperem esse*, ideò positum censuit, *qod tales nimirum essent, qi isto opere vitam tolerarent*: qasi artificium avt opificium aliqod intelligeretur.

Cæterum istic mirari satis non possum, cur vir rei Græcæ peritissimus Henricus Stephanus, Ἅλς *numero singulari pro sale, apud vetustum aliqem Scriptorem legere se neget meminisse; nisi qum dicitur*, Ἅλς Ἰνδικὸς, *Sal Indicum*; ἁλὸς ἄνθος, *flos salis, & si qæ appellationes hujusmodi.* Itaqe in plurali tantum posuit; Ἅλες, ἁλῶν, ἁλσὶ, ἅλας, *Sal. Ut* πυροὶ, inqit, *pro tritico, & alia nonnulla.* Ἅλς certè pro mari poetis usurpatum numerum singularem non excedere negat Evstathius, *Odyss.* λ. sicut & γῆ sive γαῖα pro *terrâ*. Cum Latinis tamen & *maria* & *terræ* dicantur. Sed & de recto singulari τοῦ ἅλς pro *sale* si locutus esset vir eruditissimus, aliud forsan fuisset. Jam miraculi mihi ferè loco existit, ut loca veterum alia præteream, illa Homeri hominem diligentissimum, & memoriæ planè stupendæ, eô loci fugisse, qæ ipse alibi lavdaverat; istud, οὐδ' ἅλα δοίης, in ὀδύσσ. & ex *Iliad.* 1. *v.* 214. Πάσσε δ' ἁλὸς θείοιο. *Inspersit dio sale*; in Πάσσω. De qo loco multis disseruit Plutarchus *Problem. l.* 5. *c.* 1. ubi qærit qare ἅλα θεῖον, *salem dium*, sive *divinum*, Poeta nuncupaverit; Plato etiam in *Timæo*, Κατὰ νόμον, θεοφιλέστατον, *Legis ratione, Deo gratissimum*, prædicaverit. Cujus ille rei varias assignat rationes: qas, cum in *salis* mentionem inciderimus, dispicere non pigebit.

Primò igitur, *saporis* ratione sic dictum censet: qia *edulis* scilicet qibusqe *saporem conciliat.* Proinde hinc colligit ὄψον ἥδιστον, *obsonium svavissimum salem* esse, ὅτι τῶν ἄλλων ὄψων καὶ ἥδυσμα οἱ ἅλες. *Qia obsoniorum cæterorum obsonium qoddam & qasi condimentum sal ipsum sit.* Unde & οἱ ἅλες sint vulgo χάριτες nuncupati: hoc enim est qod dixit, χαρίτων nomen ab aliqibus *Salis* inditum, qod & Cælius Rhodiginus *Antiq. Lect. l.* 27. *c.* 24. animadvertit, διὸ καὶ ἔνιοι χάριτας προσαγορεύουσιν αὐτούς. τοὺς ἅλας, utiqe, i. e. *salem.* Qod idem & *l.* 7. in *præfat.* repetit. Τὸν ἅλα θεῖον Ὅμηρος, οἱ δὲ πολλοὶ καὶ χάριτας καλοῦσιν, adjectâ etiam nuncupationis ratione, ὅτι τοῖς πλείστοις μιγνύμενος, ἐνάρμοστα τῇ γεύσει καὶ προσφιλῆ ποιεῖ καὶ κεχαρισμένα. *Qod edulis plerisqe immistus, gustui ea conciliet, & palato amica gratáqe faciat.* *Salem*, inqam, vult χαρίτων vocabulo; non avtem *sermonis lepores*; & *venustatem speciei salis nomine designari*; qod avtumarunt viri magni Henricus Stephanus, & Gvilielmus Budæus; qanqam apud Græcos iste id reperisse se negat.

Ἅλμην reverâ sic qandoqe sumi, docet Proverbium illud, Ἅλμη οὐκ ἔνεστ' αὐτῷ. de qo tamen Parœmiographis inter se non convenit. Siqidem Zenobius vult εἰρωνικῶς dici, περὶ ἁλικοῦ καὶ ἀηδοῦς, *de re, sive personâ, salsâ & insvavi.* Qem locum V. C. Andreas Schottus, tanqam mendosum, frustra sollicitat: proqe ἁλικοῦ vult ἀγλαΐκοῦ ex Svidâ rescribi. Subest error, fateor; sed avtoris is, non exscriptoris, est: qi εἰρωνικῶς, & tanqam per ἀντίφρασιν, dictum existimavit, ἅλμην οὐκ ἐνεῖναι alicui, cum ea etiam qam maximè insit. Itaqe ex Zenobii mente ἅλμη istic male sonaret, & *muria* vertendum fuerit. Plavtus *Pœnul.* 1. 2.

Soror, cogita, amabo, item nos perhiberi,
Qasi salsa muriatica esse avtumantur,
Sine omni lepore, & sine svavitate.
Nisi multâ aqâ usqe & diu macerantur,
Olent, salsa sunt, tangere ut non velis: item nos sumus
Ejus seminis mulieres: sunt insulsæ admodum
Atqe invenustæ sine munditiâ & sumptu.

Ἁλικὸν, dixit Zenobius, qo modo *salsum* hic de *muriaticis* Plavtus, qæ tamen insulsa sint adeò & insvavia, ut nec tangere qisqam velit. Cæterum rectius reliqi, non εἰρωνικῶς, sed ἁπλῶς dictum accipiunt. Ἅλμη οὐκ ἔνεστιν αὐτῷ. *Salsitudo, sive salsitas, illi nulla inest*: h. e. nihil in se *salsi*, in mentem meliorem accepti, habet; ἐπὶ τοῦ ἀηδοῦς καὶ ἀναρτύτου *de insvavi atqe insipido, nullo sale condito*: inqit Diogenianus. Qem transcripsit Apostolius. ἐπὶ τοῦ ἀγλαΐκοῦς καὶ ἀηδοῦς, *de injucundo & insvavi*; Svidas. ἐπὶ ἀηδοῦς, *de insvavi*; Gregorius Cyprius.

Ἅλμην ergò, sive *salsitudinem*, hoc sensu sumi, adagium hoc argumento esse satis claro videtur. An & ἅλες, sive *sales* Græcis, nondum satis comperi. Verum *sales* Latinos sic usurpare, avtorem habemus idoneum satis Plinium majorem. Sic enim is *Hist. Nat. l.* 3. *c.* 7. *Sal pulmentarii vicem implet, excitans aviditatem, invitansqe in omnibus cibis; ita ut sit peculiaris ex eo intellectus inter innumera condimenta; ergò hercule vita humanior sine sale neqit degere: adeoqe*

deoqe necessarium elementum est, ut transierit intellectus ad voluptates animi qoqe. Nam ita sales appellantur: omnisqe vitæ lepos, & summa hilaritas, laborumqe reqies non alio magis vocabulo constat. Attestatur & usus. Fabius *Institut. l. 6. c. 3.* Sed vitiatus, & vitii illati occasione à Brodæo vapulans immerenter, *Miscell. l. 6. c. 12. Salsum in consvetudine pro ridiculo tantùm accipimus: naturâ non utiqe hoc est; qanqam & ridicula oportet esse salsa. Nam & Cicero (de Oratore lib. 2.) omne qod salsum sit, ait esse Atticorum: non qia sunt maximè ad risum compositi: & Catullus cum dicit,*

Nulla in tam magno est corpore mica salis,

hoc dicit, nihil in corpore ejus esse ridiculum. Ubi qis non primo statim intuitu intercidisse negativam advertat? *salsum* omne ait *ridiculum* haberi, nec esse tamen. Neqe enim ista ἀντιστρέφεται, *ridiculum* qidem omne *salsum* esse debere; at non *salsum omne* statim & *ridiculum* esse. Instat in Atticis qorum peculiaris dictio *salsa* Ciceroni censeatur; cum tamen risui illi minus indulgeant. Instat in Catullo, qi cum *nec micam salis* esse *in magno corpore* dixerit, non hoc voluit, *nihil* esse in illius corpore *ridiculi*. Legendum itaqe, *non hoc dicit*. Et seqentia confirmant; *Salsum igitur erit, qod non erit insulsum; velut qoddam simplex orationis condimentum, qod sentitur latente judicio, velut palato, excitatqe & à tædio defendit orationem.* Scilicet orationi salsum hoc planè præstat qod sales ipsi cibis. Non ergò Catullum exponit Fabius, qod Joannes Brodæus & Robertus Stephanus opinati sunt, acsi *nihil ridiculi* Qintiæ inesse dixisset, sed negat prorsus id voluisse Poetam. Hæc ubi chartis illeveram, vitium istud & à Mureto inter alia *Var. lect. l. 19. c. 6.* animadversum deprehendi: qi strictim tangendo, *Vulgò*, inqit, *detracta negatio, Fabium ipsum ridiculum facit.* Idemqe aliud ibidem & indicat & tollit mendum, ubi *salsum* pro *falsum* in *ridiculi* argumento irrepserat; qo loco Fabius, *Ridiculum dictum plerumqe falsum est, semper humile, sæpe ex industriâ depravatum.* Constat interim ex Catulli loco illo, tam de corpore, qam & de oratione, *salis* vocabulum in *leporis* ac *venustatis* sensu usurpari. Itaqe qod de Qintiæ corpore Catullus, idem planè de insulsi cujusdam poematibus Martialis. Sed utrumqe integrum proponere havd abs re fuerit, qo possint meliùs invicem contendi. Catullus *Epigram. 82.*

Qintia formosa est multis: mihi candida, longa,
Recta est. Hæc ego. Sic singula confiteor.
Totum illud, formosa, nego. Nam nulla venustas,
Nulla in tam magno est corpore mica salis.

Martialis avtem, *lib. 7. Epigr. 24.*

Dulcia cum tantum scribas Epigrammata semper,
Et cerussatâ candidiora cute;
Nullaqe mica salis, nec amari fellis in illis
Gutta sit; ô demens, vis tamen illa legi?
Nec cibus ipse juvat morsu fravdatus aceti;
Nec grata est facies, cui gelasinus abest.
Infanti melimela dato, fatuasqe mariscas:
Nam mihi, qæ novit pungere, chia sapit.

Chiam verò sapere cur dicat, alibi docet, *l. 13. Ep. 23.*

Chia seni similis Baccho, qem Setia misit,
Ipsa merum secum portat, & ipsa salem.

Cicero deniqe summus ille dicendi magister, *de Oratore l. 1. Libandus est omni genere urbanitatis, facetiarum qidam lepos; qo tanqam sale perspergatur omnis oratio. Ei qidem sales, in dicendo nimirum qantum valent.* Idem de Orat. perfect. Qi & licet *Atticos* præ cæteris, qos prius dixerat, *Siculis, Rhodiis, Byzantiis, excellere in hoc genere* affirmet, *de Orat. l. 2.* Suos tamen & hisce præponere est avsus, *Famil. ad Petum, lib. 9. Ep. 15. Accedunt non Attici, sed salsiores, qam illi Atticorum, Romani veteres atqe urbani sales.* Ut Martialis etiam sibi non defuisse videatur, cum *Canio* amico *lepore tinctos Attico sales, lib. 3. Epist. 20.* sibi *Romano lepidos sale libellos,* tribuit, *lib. 8. Ep. 3.*

Sed ut ad *salem* ipsum redeamus. Hanc ejusdem dotem Plutarchus idem *ejusdem operis, l. 4. c. 4.* dissertatione benè longâ, sed miserè mutilatâ sub Symmachi personâ latiùs proseqitur. Qam ex parte aliqa saltem restituere conabimur. *Salem* ergò qo *optimum* esse probet *obsonium*, sic

A argumentatur. Εἰ ὄψον ἐστὶ τὸ τὴν τροφὴν ἐφηδύνον, ἄριστον ἂν ὄψον εἴη τὸ μάλιστα τὴν ὄρεξιν ἐπὶ τοῦ σίτου κατασχεῖν δυνάμενον. *Si obsonium est, qod cibum svavem facit, optimum futurum est obsonium, qod appetitum in edulio diutissimè contineat.* Pergit collatione similium ostendere qid sit qod appetitum in vescendo contineat maximè. Locus est valdè mancus, qi sic poterit restitui, Xylandro aliqâ ex parte præeunte. Ὥσπερ οὖν οἱ προσαγορευθέντες ἐλπιστικοὶ φιλόσοφοι συνεκτικώτατον εἶναι τοῦ βίου τὸ ἐλπίζειν ἀποφαίνονται, τῇ παύσει ἐλπίδος οὐχ ἡδυσμένης — νεκτὸν (lego, τῇ ἀπούσῃ τῆς
B ἐλπίδος τῆς ἡδυνούσης, οὐχὶ ἀνεκτὸν) εἶναι τὸν βίον. οὕτω καὶ τὸ ἐπὶ τὴν τροφὴν ὀρέξεως συνεκτικὸν θετέον, οὗ μὴ παρόντος ἄχαρις γίνεται τροφὴ πᾶσα, καὶ δύσβρωτος. Vocem novissimam solicitant & suspectam habent. Itaqe alii ex veteri codice, δυσπρόσιτος, qod istic nullâ ratione qadrat; δυσπρόσιτος potiùs foret, περὶ τὸ προσπίνειν, si id vocabuli legeretur: alii ex conjecturâ, δυσπρόσοιστος, qod cum isto idem valeret, & admissu difficilem significaret. Verum mihi nihil qicqam, mutatu opus videtur. Sicut enim ἄβρωτος cibus, *qi non comeditur,* avtori nostro hoc ipso in
C opere *l. 8. c. 9.* Πολλὰ γὰρ τῶν ἀγεύστων καὶ ἀβρώτων πρότερον, ἥδιστα νῦν γεγόνει. *Multa eorum, qæ olim nec gustabantur, nec comedebantur, nunc gratissima evaserunt.* Ita δύσβρωτος, *qi ægrè nec facile comeditur.* Hoc itaqe dicit: *Qemadmodum Philosophi Elpistici nuncupati, spem esse, qæ vitam maximè contineat, inde colligunt, qod absqe hac, qæ eam condiat, vita nec vitalis sit: eodem modo illud statuendum est ad escæ appetitum continendum plurimum conducere, à cujus absentiâ cibus omnis ingratus fiat, & qi vix gustari sive comedi possit.* Hoc avtem *salem* esse subjungit, Οὗ χωρὶς, οὐδὲν, ὡς ἔπος
D εἰπεῖν, ἐστὶν ἐδώδιμον. *Sine qo nihil ferè est esui idoneum. Ne panis qidem,* qem ἐμμιγνύμενος συνηδύνει, *immistus etiam svavem sapidumqe facit.* Cui adjici poterat, qod inde ἅλες ἡδυντῆρες dicti Eratostheni. Sic enim Hesychius, ἡδυντῆρες, οἱ ἅλες. Ἐρατοσθένης, ex qo emendandus Pollux, apud qem *l. 6. c. 10. sect. 2.* vitiosè legitur, ἐκαλοῦντο δὲ καὶ οἱ ἄλλες (ἅλες, legendum) ἡδυντῆρες, διὰ τὸ ἡδύνειν. Qod Gvalterum interpretem in fravdem illexit; ut verteret, *Tum & haleces conditores à condiendo dixerunt.* Sed pergit avtor noster; Τῶν ἄλλων ὄψων οἱ ἅλες ἥδιον ὀψωνοῦσι. *Obsoniorum*
E *omnium sal obsonium est gratissimum.* Καὶ τῶν ὄψων μόνον ἀπαραίτητον. *Et ejusmodi, qo solo carere neqeas, etiamsi qam tenuissimè & parcissimè victum instituas.* Ὡς γὰρ τὰ χρώματα ... τὸς, οὕτως οἱ χυμοὶ ... λος δέονται πρὸς τὸ ... σαι τὴν αἴσθησιν. legendum lacunis & contractioribus factis & suppletis: ὡς γὰρ τὰ χρώματα φωτός. οὕτως οἱ χυμοὶ ἁλὸς δέονται πρὸς τὸ κινῆσαι τὴν αἴσθησιν. Ita enim malim, qam cum Stephano πρὸς τὸ ἕσαι. vel etiam; qo & lacunæ intervallo & inciso seqenti pleniùs respondeat; ὡς γὰρ τὰ χρώματα πρὸς τὸ ἐνφέρεσθαι τὴν ὄψιν φωτός. *Sicut colo-*
F *res, ut visum afficiant, lumine; ita sapores, qo sensum moveant gustumqe irritent, sale indigent; molesti alioqi huic & ingrati futuri.* Ita enim distinctione factâ legendum, εἰ δὲ μὴ, βαρεῖς τῇ γεύσει προσπίπτουσι καὶ ναυτιώδεις. Qâ non animadversâ Xylander, & parum commodè vertit, *nisi graves etiam & molesti accidant.* Et loco sincero vitii suspecti indicem asteriscum affixit. Deniqe *salem* ait esse πρὸς τὰ ἄλλα ὄψα, *ad alias qasvis lavtitias* φίλτρον καὶ δέλεαρ. qæ verba cum signatissima sint, qi Latinè exprimam, nondum invenio. Siqidem φίλτρον, sive *amatorium* verterim, qod
G Seneca in Hecatonis dicto Epist. 9. *Ego tibi monstrabo amatorium sine medicamento; si vis amari, ama:* sive *lenocinium.* Qo modo idem *de Benefic. l. 1. c. 11. Lenocinium est muneri, antecedens metus.* Sive honestiore, sed idem pollente vocabulo, ex eodem. *Epist. 97. conciliaturam;* nihil horum hoc qidem loco satisfacit, δέλεαρ forsan faciliùs fœliciùsqe pavlò licebit, *illecebram,* sive *illicium.* Hoc vult, *salem* esse, *qi ad escam omnem etiam lavtissimam gustandam illiciat, eamqe appetitui qasi conciliet,* vel *huic* etiam *appetitum.* Qanqam non malè qis *sali* etiam *lenocinium* tribuerit. Celebre est Socratis illud, qod ex Xenophonte *Commentar. l. 1.* lavdant Plutarchus in *Præcept. salubr. de garrul. de curios.* & *Sympos. l. 4. c. 1.* Clemens *Pædag. l. 2. c. 1.* & Theodoretus *Therapevt. l. 12.* Φυλάττεσθαι δεῖν τὰ πείθοντα μὴ πεινῶντας

πάντας ἐσθίειν, μηδὲ διψῶντας πίνειν. *Cavenda, qæ non esurientes comedere, nec sitientes svadeant bibere.* Γοητεύοντα τὰς ὀρέξεις, *appetitiones nostras veluti præstigiis qibusdam fallentia*, ut scitè Clemens. hoc avtem in utroqe genere *salsa* plurimum præstare clarissimè comprobat usus assiduus. Nihil itaqe est edulii, qod non *sale* indigeat; cum ut Job. c. 6. v. 6. התפל מבלי מלח *insipidum* sit, qicqid *insulsum*: *insulsum* enim qid est, nisi qod *sine sale*?

Salis avtem in eduliis condiendis usum dum refero, mentem subit dictio proverbialis qædam, καὶ ἰχθύες ἁλὸς δέονται, *etiam pisces indigent sale.* Usus est Clemens Strom. *l.* 1. Οὐ πᾶσιν εἴρηται, Ὑμεῖς ἐστὲ οἱ ἅλες τῆς γῆς. εἰσὶ γάρ τινες τῶν καὶ λόγων ἐπακουόντων, τοῖς ἰχθύσι τοῖς θαλασσίοις ἐοικότες, οἳ ἐν ἅλμῃ ἐκ γενετῆς τρεφόμενοι. ἁλῶν ὅμως πρὸς σκευασίαν δέονται. *Non est illud omnibus dictum*, Vos estis sal terræ (Matth. c. 5. v. 13.) *sunt enim & è sermonis avditoribus qidam piscibus marinis similes, qi qamvis ab ortu in mari salso enutriti sint, ad condituram tamen sale opus habent.* Et Clementem imitatus Theodoretus *therapeutic. l.* 2. Πάντων γὰρ ἄμεινον εἰδέναι νομίζουσι τὴν ἀλήθειαν. ἐπειδὴ τοῖς τῶν ἐλλογίμων ἀνδρῶν μαθήμασιν ἐντεθράφησαν. καὶ συνιδεῖν οὐκ ἐθέλουσιν, ὡς οἱ θαλάττιοι ἰχθύες, ἐν ἅλμῃ μὲν τρέφονται ὅτι μάλιστα πλείστῃ, ἁλῶν δὲ ὅμως εἰς σκευασίαν προσδέονται. *Omnium optimè nosse se veritatem existimant: ut qi disertorum hominum institutis fuerint innutriti, nec advertunt, pisces marinos, licet in aqâ salsâ freqentissimâ qam maximè nutriantur, sale tamen, qo condiantur, opus habere.* Ortum habuisse videtur adagialis locutio, ab Androclis Pitthei dicto, qod Paroemiographi havd ritè cepere. Ἰχθὺς δεῖται ἁλός. i. e. *Piscis indiget sale. de re absurdâ & incredibili*, inqit Erasmus. *Neqe enim verisimile est, pisces in mari agentes opus habere sale.* qi & subjungit; *hoc videtur à populo reclamatum Androcli Pitensi, qum legem qandam reprehendens dixisset*, δέονται οἱ νόμοι νόμου διορθώσοντος. i. e. *egent leges lege correctrice*. καὶ γὰρ ἰχθύες ἁλός. *Nam & pisces sale. Leges enim in hoc data sunt, ut ad harum regulam corrigantur hominum actiones. qod si ipsæ leges indigent correctione, leges non sunt. Idqe non minùs absurdum sit, qam si pisces marini dicerentur egere sale.* Verum aliter planè narrat Aristoteles *Rhetor. l.* 2. *c.* 24. à qo etiam hoc adductum est, qo argumenti istius exemplum daret, ὅτι εἰ ἄπιστον καὶ μὴ εἰκὸς, ἀληθὲς ἂν εἴη. *Verum posse esse etiam qod incredibile minusqe verisimile videtur.* qod primò Poetarum duorum testimoniis firmat. qorum alterum est Agathonis istud;

> Τάχ' ἄν τις εἰκὸς αὐτὸ τοῦτ' εἶναι λέγοι,
> Βροτοῖσι πολλὰ τυγχάνειν οὐκ εἰκότα.
> *Benè fortè dicas esse & hoc probabile,*
> *Sæpè evenire qod nec sit probabile.*

ignoti istud alterum:

> Ἀλλ' εἴπερ ἐστὶν ἐν βροτοῖς ψευδηγορεῖν
> Πιθανὸν, νομίζειν χρή σε καὶ τοὐναντίον
> Ἄπιστ' ἀληθῆ πολλὰ συμβαίνειν βροτοῖς.
> *Nam si inter homines est freqens mendacium*
> *Credibile, qid ni eveniat è contrario,*
> *Verum esse & illud qod fidem vix invenit?*

qod ipse contractius sic extulit *Poetic. c.* 17. Εἰκὸς γὰρ, γίνεσθαι πολλὰ, καὶ παρὰ τὸ εἰκός. Et concisiùs adhuc *c.* 24. Εἰκὸς, καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς γίνεσθαι. Demum exemplis qibusdam illustrat. In qibus est Androclis istud, qi cum legis alicujus abrogationem svadendo dixisset, *etiam leges opus habere lege aliqâ qa ipsas, ubi perperam habent, corrigat*, & ad dictum id, tanqam qod absurdum saperet, tumultuaretur concio, subjecit ipse, καὶ γὰρ οἱ ἰχθύες ἁλός. καίτοι οὐκ εἰκὸς, οὐδὲ πιθανὸν ἐν ἅλμῃ τρεφομένους δεῖσθαι ἁλός. καὶ τὰ στέμφυλα ἐλαίου, καίτοι ἄπιστον, ἐξ ὧν ἔλαιον γίνεται, ταῦτα δεῖσθαι ἐλαίου. Nihil hoc absurdi habere; siqidem *& pisces sale indigere*: qod tamen neutiqam verisimile avt probabile videatur, eos qi in salsâ aluntur, sale indigere: *& fraces oleo; qum tamen* vix fidem mereri videatur, ea oleo indigere, ex qibus oleum exprimitur. Non fuit itaqe istud populi dictum oratorem dictionis absurdæ arguentis; sed oratoris ipsius dictionem suam, qæ absurda videbatur, adversus censuram iniqam illam & à ratione omni alienam defendentis. *Pisces* avtem *sale indigere*, non qidem dum in mari degunt, sed πρὸς σκευασίαν, ut rectè Clemens & Theodoretus explicant, *dum ad hominum usum esumqe apparantur*, ex re culinariâ

A nemini non est notissimum. qin nec, dum in culinâ apparantur tantùm, sed & dum in mensâ gustantur, ni eum è culinâ vel è conditorio etiam, secum attulerint. Cum itaqe τὸ ὄψον, qod Athenæus *l.* 7. & Plutarchus prior monuerunt, in genere qidem πᾶν τὸ προσόψημα, sive πᾶν τὸ μετὰ ἄρτου ἐσθιόμενον, ut Heracleo *Schol.* id omne dicatur, *qod cum pane comeditur*; Sed qia in istis à rerum harum peritis avidisqe primas ferre censebantur, obtinuerit ut pisces peculiariter & præcipuè præ aliis hoc nomine insignirentur; ea tamen habetur *salis* prærogativa, ut etiam *pisces* qi ὄψα

B nomen reliqis præreptum ierint, hoc ὄψον, ingrati alioqi futuri, & ipsi desiderent. Deniqe, qod Eustathius ad illud *Iliad. λ. v.* 629.

> —— κρόμυον ποτῷ ὄψον.

Ἰχθύες μὲν καὶ κρέας, ὄψον εἰσὶν ἄρτου. ὁ δὲ ἅλς, καὶ ἄρτου καὶ τοῖς ἄλλοις ἐδεστοῖς. κρόμυα δὲ τῷ ποτῷ. Ὄψον sive *condimentum* esse *pani* qidem *pisces carnesqe*; *pani verò reliqisqe eduliis, salem*; *potui avtem cepe.* Nec hinc sali derogari sustinet Plutarchus, Οὐ πρὸς τὴν τροφὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ποτὸν ὄψον, τοὺς ἅλας, *Salem contendens non cibi solius, sed &*

C *potus condimentum esse.* Ita enim qoqe ὄψον vertere liceat: cum sit βρώσεως ἥδυσμα, τὸ ὄψον, ut ex Athenæo Eustathius.

Atqe hæc de *salis* usu *in condiendo*, seqitur de ejusdem dote *in conservando*; cujus itidem ratione, *dium* sive *divinum* Poetæ *salem* dictum avtumat avtor idem. Et utroqe respectu animæ vicem habere, munusqe præstare *salem*, contendit. Siqidem primò, *Sympos. l.* 4. *c.* 4. cum juxta dictum Heracliti, inqit, Νέκυες κοπρίων ἐκβλητότεροι. *Cadavera sterqiliniis sint abjectiora*: κρέας δὲ πᾶν νεκρόν ἐστιν, ἢ νεκροῦ μέρος. *caro avtem omnis, vel cadaver sit ipsum, vel ca-*

D *daveris saltem pars qædam*: (unde & Marcus Imperator *Comment. lib.* 6. *sect.* 12. monet, ἐπὶ τῶν ὄψων καὶ τῶν τοιούτων ἐδωδίμων φαντασίαν λαμβάνειν, ὅτι νεκρὸς μὲν οὗτος ἰχθύος, οὗτος δὲ νεκρὸς ὄρνιθος, *ut de eduliis qibusvis sic cogitemus, cadaver istud piscis, istud alitis est*) ἡ τῶν ἁλῶν δύναμις, ὥσπερ ψυχὴ παραγινομένη, χάριν αὐτῷ καὶ ἡδονὴν προστίθησι. *vis salis, animæ instar, accedens, gratiam eidem saporemqe conciliat.* Atqe hoc primum *conditura* ratione sal præstat: tum conditis insuper *diuturnitatem* & perennitatem propemodum qandam largitur. Sic enim idem *l.* 5. *c.* 10. Τῶν

E σωμάτων τὰ νεκρὰ διατηρῶν ἄσηπτα καὶ μόνιμα πολὺν χρόνον, ἀντιτάσσεται τῷ θανάτῳ, καὶ οὐκ ἐᾷ παντελῶς ἐξολέσθαι καὶ ἀφανισθῆναι τὸ θνητόν. ἀλλ' ὥσπερ ἡ ψυχὴ, θειότατον οὖσα τῶν ἡμετέρων, τὰ ζῷα συνέχει, καὶ ζῇν οὐκ ἐᾷ τὸ ἔγχος. οὕτως ἡ τῶν ἁλῶν φύσις τὰ νεκρὰ παραλαμβάνουσα, καὶ μιμουμένη τὸ τῆς ψυχῆς ἔργον, ἀντιλαμβάνεται φερομένων ἐπὶ τὴν φθορὰν, καὶ κρατεῖ, καὶ ἵστησιν, ἁρμονίαν παρέχουσα καὶ φιλίαν πρὸς ἄλληλα τοῖς μέρεσι. *Sal mortuorum cadavera putredine immunia ac durabilia diu conservando, morti resistit, nec disperire & aboleri prorsus id qod mortuum est patitur. Sed velut anima,*

F *qâ nihil in nobis divinius, animantia continet, nec molem corporis diffluere permittit: ita salis natura, animæ opus hac in parte imitata, ad corruptionem tendentibus suppetias fert, dum accepta cadavera constringit & cohibet, & inter partes secum invicem compagem amicam firmamqe constituit.* De cadaveribus Ægyptio ritu conditis Plato in *Phædone*; Συμπεσὸν τὸ σῶμα καὶ ταριχευθὲν, ὥσπερ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ταριχευθέντες, ὀλίγου ὅλον μένει ἀμήχανον ὅσον χρόνον. *Corpus ipsum ubi conciderit, sale tamen conditum, qo modo condire suos Ægyptii solent, integrum ferè immensum qantum temporis perdurat.*

G A corporis perduratione istâ salis ope procuratâ, ad animæ perennitatem svadendam argumentum mutuatur. Plinius itidem *l.* 3. *c.* 9. *Sal corpora astringit, siccat, alligat: defuncta etiam à putredine vindicat, ut durent ista per secula.* Subjicit Plutarchus lepidum illud, ut & Plinius *Hist. Nat. l.* 8. *c.* 51. de *genere suillo* dictum, qod veteribus qibusdam, Varro *Rei Rust. l.* 2. *c.* 4. Stoicorum aliqibus, Plutarchus ipse; Chrysippo, Cicero *de Nat. Deor. l.* 2. Et Porphyrius *de abstinent. l.* 3. Cleanthi, Clemens Alex. *Strom. l.* 7. adscribunt; Ἀντὶ ἁλῶν αὐτοῖς ἔχειν τὴν ψυχὴν, ἵνα μὴ σαπῇ τὰ κρέα. Ita enim Clemens extulit. *Sui animam pro sale datam, ne carnes putiscerent.* Ideò de *suibus* dictum, qia in cœno lutoqe perpetim agant. Τίς γὰρ, φασιν. ἥδεται βορβόρῳ μᾶλλον, ἢ καθαρῷ ὕδατι, καὶ ἐπὶ φορυτῷ μαργαίνουσι, κατὰ Δημόκριτον. Clemens in *Protrept.* & *Stromat.*

Stromat. l. 1. Καὶ οὐδὲν ἄλλο θρέμμα βορβόρῳ χαίρειν οὕτω καὶ τόποις ῥυπαροῖς καὶ ἀκαθάρτοις ὁρῶμεν. Plutarchus noster *Sympos. l.* 4. *c.* 5. *Siqidem sues, ajunt, cœno magis delectantur qam fonte puro, & in sterqiliniis insanum qantum volutantur; ut Democritus loqitur. Nec ullum animal cernimus luto locisqe sordidis & immundis gavdere magis.* Itaqe Plinius *l.* 8. *c.* 51. *Suillo generi volutatio grata.* Imò, *gratissima. lib.* 7. *cap.* 9. Columella. Et, *illorum est reqies, ut lavatio hominis.* Varro. *lib.* 2. *c.* 4. *Sues enim cœno lavari, ut cortales aves pulvere & cinere, dixit Heraclitus.* Columella idem *lib.* 8. *cap.* 4. *Heraclito* videtur tribuere, qod *Democrito* Clemens. Verum in dicti istius mentione vitiati sunt Plutarchi codices. τῆς ὗν σάρκα κρέα γεγονέναι λέγουσι, τῆς ψυχῆς, ὥσπερ ἁλῶν, παρεσπαρμένης ὑπὲρ τοῦ διαμένειν. Porphyrius, τῇ σαρκὶ τὴν ψυχὴν ὁ Θεὸς οἷον ἅλας ἐνέμιξεν. *Deum suis carni animam, tanqam salem immiscuisse*: qod & Plutarchi novissima sonant. Sed verbis primoribus vitium subest: in qibus cum ex aliorum sententiâ explicandis, tum & ex conjecturâ suâ emaculandis, sudat multum V. C. H. Stephanus, nec sibi satisfacit tamen. lego, τῆς ὑός, vel etiam, τῶν ὑῶν, (ut à lectione receptâ qam minimo recedatur) σάρκα κρέα γεγονέναι. inest dicto lepor festivus, qem Latinè havd facilè exprimas. De cadavere mortuo κρέα magis qam σάρκα usurpare assolent; nisi cum distinctionis causâ σαρκὸς vocabulo utuntur, qo ab ossibus aliisve partibus in animante, à nucleo sive osse etiam in fructibus, partes σαρκώδεις ἢ σαρκοειδεῖς dispescant. Itaqe in sacrâ paginâ ubi de *carne viventis* adhuc sermo habetur, σαρκὸς vocabulum adhibetur. Jacobi c. 5. v. 3. Καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ. *Et tanqam ignis exedet carnes vestras.* at ubi de inanimis loqitur Pavlus, Rom. c. 14. v. 21. Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα. *Bonum est carnes non comedere.* Et, *carnes nullas unqam comedam.* Inde κρέα νέμειν, ἔδειν, δαίνυσθαι, *Carnes distribuere, comedere, epulari*, passim apud Poetarum Principem. Unde & κρεωνομίας τῶν φόνων, *cæsarum carnium divulsionem*, dixit Clemens *Protrept. pag.* 9. D. pro qo apud Evsebium *Præpar. l.* 2. *c.* 3. legitur κρεανομίας τῶν φόνων. Arnobius verò, qem Canterus ea Clementis respexisse avtumat, *caprorum viscera dissipata* reddidit; tanqam si ἐρίφων legerit; qod & Vigerus observavit. κρεανομίας enim, an κρεωνομίας, an κρεονομίας etiam, qod apud Athenæum reperitur, legas, parum interest; cum possit κρεωνομία dici, sicut κρεωδοσία, & κρεωδαισία, ὁ μερισμὸς τῶν κρεῶν. Svidas: qod Latini *viscerationem*. Eodem enim sensu, *viscus* & *viscera* usurparunt isti, qo Græci κρέα. Naso, sub Pythagoræ personâ, adversus eos qi animantium carnibus vescebantur, declamans, *Metamorph. l.* 15.

Hev qantum scelus est in viscere viscera condi;
Congestoqe avidum pingvescere corpore corpus;
Alterinsqe animantem animantis vivere leto?

Et mox:

—— de putri viscere passim
Florigeræ nascuntur apes —

Servius ad illud Maronis: *Æn. l.* 3.

Visceribus miserorum, & sangvine vescitur atro.

Viscera propriè carnes sunt. rursusqe ad illud *l.* 6.

Et solida imponit tavrorum viscera flammis.

Non exta dicit, sed carnes: nam viscera sunt, qicqid inter ossa & cutem est. Inde & τρία κρέα. Xenophonti *Cyri Institut. l.* 2. & τέτταρα κρέα, Athenæo *l.* 4. non pro *tribus carnis generibus*, sed pro *tribus carnium portionibus*, sive *frustis*. Inde & κρεουργὸς, *lanius*, qi in carnibus conficiendis & concidendis versatur. Sed & hinc Latinis *Carnificis* nomen. Donatus, an qis alius, *in Terent. Phorm. Carnifex, qia ex hominibus carnes facit.* & *in Andr. Carnifex, carnifice dignus: vel dignus qi caro sive carnes fiat. qo modo, carcer, vir carcere dignus.* Contra ergô planè, qam illi, qi, avtore Stephano, alii, σάρκα νῦν *carnem nunc mortuam, factam fuisse* κρέας. i. e. *carnem animatam, dum anima salis instar aspersa fuerat*; alii, *suillam tum demum esse veram carnem, qando anima salis instar, per eam diffusa, facit ut consistat & permaneat*: hoc potiùs dicit avtor, τῶν ὑῶν σάρκα, *carnem suillam*, κρέα γεγονέναι, *qasi morticinum qiddam, sive cadaveris alicujus carnes, existere, qibus anima, salis instar, in-*

A *spersa accesserit, qo diutiùs perdurarent.* Accedit huc qod Philo habet *Orat. de mundi structurâ*: qod enim illi de *porcis*, iste de *piscibus*. πρὸς αὐτὴν μόνον τὴν τῶν σωμάτων διαμονὴν, παρασπαρῆναι αὐτοῖς τὸ ψυχοειδὲς, καθάπερ φασὶ τοὺς ἅλας τοῖς κρέασιν, ἵνα μὴ ῥᾳδίως φθείρωνται. Ubi κρεῶν nomine, *mactatorum ad usum humanum carnes* intelligit.

Cum avtem, τὰ ἁλίπαστα ἐπὶ πολὺ διαμένειν ποιεῖ τὸ ἅλας ut Evstathius *ad Iliad.* 1. *Sal faciat, ut eo conspersa & condita qam diutissimè incorrupta perdurent*; inde natum est ut
B ברית מלח *pactum*, sive *fœdus*, *salis*, h. e. *salitum, sale conditum*, & qasi obsignatum, pro *incorruptibili*, *inviolabili*, *firmatissimo*, *perpetuo*, *in ævum omne permansuro*, in sacris literis usurpetur. Sic enim habemus, Numer. c. 18. v. 19. & Annal. *l.* 2. *c.* 13. *v.* 5. ubi LXX. διαθήκην αἰώνιον, *pactum æternum*, vertere. Jairus, בקיום ואמנה *stabilitum & firmatum*. Camius in *radic.* בגזר שלא תספק *decisum, qod terminum finemve non sit habiturum.* Cæterum argutius pavlò qam solidius, qod cum Jairus idem, tum & Abraham Esdræ filius, alludi volunt sententiam di-
C vinam, de terris qibusdam latam, qas frugiferæ fertilesqe cum prius extitissent, *salsitudini* ac *vastitati* Deus ita devoverit, ut nihil deinceps in perpetuum proferre avt progerminare qeant. qo fine lavdant loca illa ex Hymno 107. v. 34. Devter. c. 29. v. 23. Zeph. c. 2. v. 9. qibus accedit, qod Pliniùs, *l.* 31. *c.* 7. *Omnis locus, in qo reperitur sal sponte nascens, sterilis est, nihilqe profert in totum.* Sic enim ex cod. vet. Campensis avtoris verba reconcinnat. Legimus & Abimelechum, ubi Sichemitarum urbem vi cepisset, civibus internecioni datis, *civitatis dirutæ solum sale*
D *conseviisse; ut ne esset deinceps unqam tellus ibi idonea vel frugibus serendis, vel vitibus conserendis*, inqit Levi Gersomides: vel potius, εἰς ἀκαρπίας δήλωσιν, ut Theodoretus; *in devastationis & detestationis perpetuæ symbolum*, ut Junius. Neqe enim efficere planè potis erat, qod vel effectum dare, vel designatum saltem eo ritu, volebat. non magis qam Fridericus Ænobarbus, qum *Mediolano everso aratrum induxit*, & *sale* itidem *consevit*. Qod ex *Annalibus Svevicis* refert Calvisius in *Chronic.* Et Petrus Martyr ad eam Abimelechi historiam. Aliud est reverâ, qod aut Deus
E potest, aut natura ipsa loci alicujus non patitur. Cæterum non est verisimile, Deum in *pacto gratioso* ineundo, ad *execrationes* diras, & *vastitates* ingratas atqe infœlices, respectum aliqem habuisse.

Cæterum, qod obiter observasse, non piguerit, tametsi carnes *conservare* natum sit, *sal pannos* tamen, *vestesqe* tam lineas qam & laneas idem corrumpit. Inde Hebræis מלחים Jerem. 38. v. 11, 12. *panni obsoleti usqe diuturno detriti, ac evanidi qodammodo* effecti, tanqam qi *sale corrupti* sint, à מלח, qod *salem* illis significat, sic dicti. A
F qâ eadem radice & נמלח verbo pro *corrumpi*, *evanidum fieri*, usus est Esajas, 51. 6. *Cœli, nubis instar,* נמלחו *evanescent, terraqe vestis instar, veterascet*, (qod posterius de utroqe Lyrodus extulit Hymn. 102. 27.) *& incolæ istius interibunt*, sive *defungentur* כמוכן qod reddunt, *sicut hac*, Hieronymus, *in eundem modum*, Tigurinus, *similiter*, Junius. at Ludovicus Dievsius (cui ego calculum lubens concedo meum) in *Annot. Posthum. ut pediculus*: sive, *pediculi instar.* certè כן est *pediculus*; unde כנים *pediculi*, Exod. c. 8. v. 16, 17, 18. Tractus avtem videtur verbi illius usus
G iste, vel à *pannis, qi sale admisso corrumpuntur*, vel à *sale* ipso, qi *humore* qovis *admisso* facilè *dissolvitur*. Inde Parœmias apud Zenobium 23. & 120. Ἅλας ἄγων καθεύδεις. *Salem vehens indormis.* Et,

Ἁλῶν δὲ φόρτος ἔνθεν ἦλθεν, ἐνθ' ἔβη.

lege ὅθεν περ, ut Jambus erigatur.

Sal abiit illuc, unde dimanaverat.

Sive,

Sal abiit illuc denuò, unde & extitit.

Ortas ferunt ex navcleri infortunio, cui sal, qem vehebat, per navtarum somno indulgentium incuriam, mari irrumpente dissipatus est. Nota satis est & ex Plutarcho *de animantium terrestrium atqe aqatilium collatâ invicem solertiâ*, muli historia, qi sale onustus, à lapsu in amnis transitu for-

fortuito resurgenti, onus minui cum sensisset, eodem loci deinceps sponte procumbere consveverat, donec ex Thaletis consilio spongiis salis loco onustus, rem contra qam expectaverat, deprehenderet evenisse. Ita qemadmodum ut Theodoretus *in Exod. Qest.* 12. Ὁ ἥλιος τὸν μὲν κηρὸν ὑγραίνει, τὸν δὲ πηλὸν ξηραίνει, καὶ τὸν μὲν μαλάττει, τὸν δὲ σκληρύνει. *Sol ceram qidem liqefacit, lutum vero exsiccat: & illam qidem emollit, hoc avtem indurat.* Et Aristoteles *Problem. l.* 1. 417. Τὸ πῦρ καὶ τήκει τὸν κρύσταλλον, καὶ πήγνυσι τοὺς ἅλας. hoc est, ut Gregorius *in Ezek. Homil.* 17. *Sol & lutum durat, & ceram liqat: Ignisqe idem & glaciem liqefacit, & salem constringit.* Unde Maro, *Eclog.* 8.

Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liqescit.

ad eundem modum & *sal*, cum alia constringat, & conservet, alia tamen dissolvit atqe corrumpit; qumqe alia complura à dissolutione conservare natum sit, adversus humidum, qo minus ab eo dissolvatur, tueri semetipsum non potest.

Verum hoc misso, à salis usu gemino illo, qo & *edulia condire*, & *corpora conservare* consveverit, liqere poterit, & amplius etiam si adjecerimus, qod è *sermone communi* Plinius refert, *l.* 31. *c.* 9. *nihil esse corporibus utilius sale & sole*; qasi de utilitate etiam cum *sole* contendere *sal* qeat; qam aptè Christus Dominus Christianos homines, ut τὸ φῶς τοῦ κόσμου, i. e. *mundi lucem*: sic τὸ ἅλας τῆς γῆς, *terræ salem* appellaverit, in concione celeberrimâ illâ, qam Matthæus scripto tradidit, *cap.* 5. *v.* 13, 14. neqe enim ad *sermonis Evangelici præcones* solos restringendæ sunt appellationes illæ, prout pleriqe interpretes explicare solent; cum ad *totum populi Christiani cœtum* pertineant. Ad *Apostolos* reverà peculiariter refert Jo. Chrysostomus *in Matth. Orat.* 15. & argutatur à naturâ *salis*, qod *putrida non restituit*, sed à *putore* tantùm, *integra qæ sunt, conservat*; (οὐ γὰρ δυνατὸν τὰ διεφθαρμένα ἤδη ἐπανασώζειν ἅλας ὠφελεῖν) *Apostolorum non fuisse munus*, τὰ σαπέντα διορθῶσαι, *eos, qi in peccatis computruerant, corrigere*, (hoc enim *Christi solius* esse) sed ἀνανεωθέντα πρότερον, καὶ δυσωδίας ἀπαλλαγέντα, ἐν τῇ νεαρότητι κατέχειν καὶ διατηρεῖν, *restituta jam & putore pristino exempta, in eo statu continere & conservare.* Atqi ut nihil dicam, non fuisse necesse, ut per omnia planè similitudo illa conveniret: & hanc dici posse *salis spiritualis* prærogativam, ut non tantùm, qod sal vulgaris solet, à putore integra conservet, sed &, qod sali illi negatum est, putrida qoqe integritati sanitatiqe pristinæ restituat. qo facit, qod Avgustinus *de Serm. Domin. in mont. l.* 1. *Peccatoribus condiendis & extingvendis putoribus, Apostolicum salem Dominum misisse.* Ut hoc, inqam, missum faciam, Apostolis certè Christi tributa est potestas tam peccatorum sordibus & putredine mortales miseros eximendi, qam exemptos eosdem in posterum ab eisdem sartos tectos conservandi. qanqam tam ad hoc munus exeqendum, qam ad illud præstandum Christi ope operâqe interveniente indigebant. Proinde etiam ulteriùs hic argutando progressus avtor *operis* (qod inter Chrysostomiana scripta prostat) in Matth. Orat. 10. imperfecti. *Sali comparatos vult Apostolos, respectu populi Christiani, qem in agnitione Dei, & sanctitate conservabant. qia sal carnem tenet ne putrescat, putridam avtem restituere non potest. Luci verò, respectu gentium, qas ad scientiæ lucem producunt. qia lucis opus est, & tenebras solvere, & in tenebris posita illustrare.* Cæterum & idem ipse Chrysostomus ista latiùs diducit, & ad *Christiani nominis professores* pios omnes extendit, *in Evangelistam eundem Orat.* 15. Τὸν γὰρ πιστὸν, inqit, οὐκ ἀπὸ τῆς δωρεᾶς χρὴ φαίνεσθαι μόνον, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς ζωῆς τῆς καινῆς. τὸν πιστὸν φωστῆρα δεῖ εἶναι τοῦ κόσμου καὶ ἅλας. *Fidelem oportet non à dono tantùm* (sive à Baptismo, qem illi δωρεὰν appellabant) *sed à vitæ novitate dignosci. fidelem oportet esse mundi lucem salemqe.* Et Chrysostomi nomen præferens, sed alius, opinor, à Chrysostomo, *in Hymn.* 97. novam à salis epitheto captans argutiolam; *Non jam timeo serpentem terram comedentem: non enim sum ultra terra, sed sal. ante Christi advertum terra eram: ubi avtem venit Dominus, in salem me mutavit. Sal enim ex aqâ fit & vento. Salem itaqe meritò appellavit nos Dominus, qoniam ex aqâ & Spiritu regeneravit.*

Nec aliter Chrysostomo priores, Clemens, qem supra dedimus; & Origenes *adversus Celsum l.* 8. qi & ipse aliam qoqe ex salis imagine argutiolam elicit. Ἅλες γάρ εἰσι τηρητικοὶ τῶν ἐπὶ γῆς συστάσεως τοῦ κόσμου, οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι. *Dei cultores sinceri*, dum manent tales; *sunt sal terræ, qia genus humanum in terris agentium, ipsamqe mundi istius fabricam*, absqe illis foret, mox ruituram, *salis instar ipsi continent ac conservant*; qo modo justi qinqaginta civitates qinqe ab interitu vindicassent. Genes. c. 18. v. 26. cui favere videatur, qod Philo, *de Sacrific.* Οἱ ἅλες διαμονῆς τῶν συμπάντων σύμβολον, οἷς καὶ ἂν περιπασθῶσι, διατηροῦσι. *Salem in sacris stabilitatis universi symbolum esse; qia hoc aspersa conservantur.*

Sed ad Christi verba revertamur. Ad omnes ea in universum *Christianos* pertinere meritò affirmamus. Neqe enim *Apostolos* solos, qos ad ministerium sacrum illud nondum designaverat, sed μαθητὰς *discipulos* suos, qod & Isidorus Pelusiota monuit, *l.* 1. *Ep.* 16. qi tunc aderant universos, eâ oratione allocutus est Christus, vers. 1, 2. Nec sunt aliusmodi præcepta ea omnia, vel qæ præcesserant, de *pavpertate spirituali, tristitiâ secundum Deum, justitiæ esurie sitiqe, mansvetâ ac pacificâ conversatione, opprobriis damnisqe pietatis cavssâ æqanimiter sustinendis*; vel qæ seqvuntur etiam, de *operibus bonis ad Dei gloriam jugiter exeqendis*, de *præceptis divinis qibusqe etiam ad affectuum intimorum puritatem ac munditiem studiose accurateqe observandis*, de *juramentorum religione*, *inimicorum dilectione*, *in eleemosynis largiendis*, *officiisqe divinis præstandis intentionis piæ curâ*, *vanitatis cavtelâ*, cæterisqe *vitæ piè probèqe instituendæ monitis*; qam qæ tam Christianos spectant, obligantqe universos, qam Ecclesiæ Dei ministros gregiqe Dominico præfectos. Tam sunt illi ergò *professionis*, qam isti *prædicationis* ratione, *lux mundi*, ὡς φωστῆρες φαινόμενοι ἐν τῷ κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, *laternarum instar in mundo collucentes*, dum *vitâ*, qi & *lucis* est, *sermonem prætendunt*, Phil. cap. 2. vers. 15, 16. Tam & *sal terræ*, soli scilicet gratiæ divinæ *sale conditi*; absqe qibus foret, ut mundus universus, instar carnis morticinæ tabidæqe putisceret.

Aptissimè itidem *gratia divina*, menti humanæ indita, *salis* nomine insignitur. Marci, cap. 9. v. 50. Ἔχετε ἐν αὐτοῖς ἅλας. *Salem in vobis habetote.* Ea est enim, qæ ἀπὸ τῆς ἐν κόσμῳ φθορᾶς, ut Petrus Ep. 2. c. 1. v. 4. loqitur, *à corruptela, qæ in mundo grassatur, tabe vindicat animam conservatqe*; qæqe hoc est *animæ*, qod *anima corpori*, qod *sal carnibus*. Ea est deniqe, qæcum animam ipsam, tum & omnia qæ ab eâ prodeunt ac profluunt, facit Deo hominibusqe bonis grata acceptaqe: & sine qâ putidum & ingratum est prorsus, qicqid à qoqam proficiscitur: unde & *sermo* omnis hac destitutus, σαπρὸς, h. e. *putidus* vocatur, Ephes. cap. 4. v. 29. sicut & contra hac tinctus, ἅλατι ἠρτυμένος, *sale conditus* dicitur; Coloss. cap. 4. vers. 6. qi saporem utiqe gratum conciliet, faciatqe ut avribus sorde mundatis acceptus svavisqe accidat. *Avris enim sermones, ut cibos palatum percipit & probat.* Elihu apud Jobum, c. 33. vers. 3. & Pythio Lydo Xerxes apud Herodotum, *lib.* 7. ἐν τοῖσι ὠσὶ τῶν ἀνθρώπων οἰκέει ὁ θυμός. ὃς χρηστὰ μὲν ἀκούσας, τέρψιος ἐμπιπλέει τὸ σῶμα. ὑπεναντία δὲ τούτοισι ἀκούσας, ἀνοιδέει. *Habitat in avribus hominum animus: qi ubi bona acceperit, corpus* (sive *hominem*) *voluptate perfundit; ubi his adversa, intumescit & succenset.*

Muniunt avtem hæc viam & ad illud, qod ex Platone subjunxerat Plutarchus; *salem* nimirum, ut Homero θεῖον *divinum*, ita Platoni θεοφιλέστατον *Deo gratissimum* dici. & Plato qidem in Timæo, κατὰ νόμον ἀνθρώπων, *ex lege* sive *instituto humano*, talem esse *salem* dixit. poterat & κατὰ θεῖον νόμον, *ex lege ac instituto divino*, esse eundem, dixisse. Siqidem ex lege divinâ Mosis ministerio promulgatâ, *nihil sacri sine sale* peragebatur. Levit. cap. 2. v. 13. *Omnem muneris tui oblationem sale condito: nec desit unqam muneri tuo sal fœderis Dei tui; sed cum omni oblatione tuâ salem simul fac admoveas.* Qô alludens Christus, Marci cap. 9. vers. 49. Πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθήσεται, καὶ πᾶσα θυσία ἁλὶ ἁλισθήσεται. *Unusqisqe enim igne salietur: & victima omnis sale con-*

condietur, sive *salietur*. Qem locum Josephus Scaliger mendi, non suspectum sed manifestum habet: censetqe legendum πᾶσα γὰρ πυρία. ut sic vertatur, *omne sacrificium & holocavstum salietur, & omnis oblatio sale salietur*. qod movere forsan posset, si vocabulum πυρία apud ullum avtorem idoneum hoc sensu positum compareret. mihi sedulò ruspanti nondum qicqam occurrit, qod huc facere possit, excepto hoc, ex *dissertatione secundâ*, qæ *de carnium esu* prostat sub Plutarchi nomine; Τὰ γὰρ Πυθαγόρου καὶ Ἐμπεδοκλέους δόγματα, νόμοι τῶν παλαιῶν ἦσαν Ἑλλήνων, καὶ πυρίαι καὶ δίαιτ. ubi videri possit avtor hic, qisqis is est, dicere; *Pythagoræ atqe Empedoclis dogmata, de cæde animantium non admittendâ, nihil esse aliud, qam Græcorum veterum leges, sacrificia, vitæ qoad victum instituta.* Utpote qi nihil, vel ad aram, vel ad mensam, animatum mactârint. Verum vocem eam eô loci mendosam esse non dubitat Henricus Stephanus: & Xylander in versione prorsus omisit: Scaligero verò se opponit Ludovicus Dievsius & præter codicum omnium ac interpretum etiam consensum, argumentis & ἀνακολουθήμασι, & κατασκευάσμασι, rem agit: i. *non esse magis portentosum loqendi genus*, πυρὶ ἁλίζεσθαι, qam πυρὶ βαπτίζεσθαι, Matth. c. 3. v. 11. *Unam idemqe utrobiqe insinuari; ibi aqam spiritualem, qâ baptizantur, istic salem spiritualem, qo condiuntur fideles, vim ignis obtinere: qo nisi affectus suos pravos expurgari patiantur, gehennæ ignem, de qo proximè dixerat, experiendum fore aliqando. omnem enim hominem igne saliendum, si non jam divinâ gratiâ, certè aliqando igne divinæ iræ.* & certè idem est ignis metallis, qod aqa vestibus, corporibusqe animantium. Scoriam illorum exurit ignis; sordes horum aqa eluit. Sed & *salis* ac *ignis* eadem purgandi & excoqendi natura; qod Calvinus monuit. adjici potest, qod *sali* vulgô tribui solet, id *igni*, sive à Prodico, ut Plutarchus *de valetud. conserv.* sive ab Eveno, ut idem *Sympos. l. 7.* & *Platon. Qæst. 9.* sive ab utroqe, ὅτι τῶν ἡδυσμάτων ἄριστον καὶ ἥδιστον ἐστὶ τὸ πῦρ. *Condimentum omnium præstantissimum & svavissimum, ignem esse.*

Verum eo magis *ignem* hic in inciso priore posuit, qia de *igne gehennali* ante dixerat, in qem mittendi sint, qi â scoriâ istic expurgati non fuerint: salem in altero, qia de *sale insulso* subjecturus erat, sed & de *sterqilinio* ex Matth. 5. 13. & Luc. 14. 35. cui insulsa & putida qæqe destinantur. Tum, si πυρία legatur, *defore, qod τῷ ἁλὶ in membro altero respondeat. cum si* πυρὶ *retineatur, conferri inter se duos saliendi modos, qorum alter sit* τῷ πυρὶ, *alter* τῷ ἁλὶ, *sicut* Matth. c. 3. *duo proponuntur baptizandi modi, alter* τῷ ὕδατι, *alter* τῷ πυρί. *Et qomodo ibi baptizandi, ita istic condiendi modum utrumqe conjungi debere. Saliendum enim hominem & sale & igne, si Deo acceptus esse, ignemqe æternum effugere velit; sicut in sacrificiis olim utrumqe & sal & ignis adhibebatur.*

Ex Dei itaqe præcepto *victimis* muneribusqe *sal* adjiciebatur: indeqe θεοφιλὴς dici merito poterat; qia sicut *cibos hominibus*, ita *hostias* immolatas, *Deo* gratas reddebat. qo modo *vinum* propterea Jothamo dicitur, *non homines tantùm, sed & Deum* ipsum *exhilarare*; Judic. 9. 13. qod Maro Georg. l. 2.

—— *mensis, & Diis accepta.*

qia utiqe *ad oblationes legales adhibebatur*, ut rectè David Camius & Levi Gersomides; nec, si Salomoni Jairo credimus, *ante fusum libamen*, *hymnum ordiri solenne fuerat.* ad victimam enim unamqamqe, sicut nec *molam salsam*, qod prius dictum; sic nec *vini libamen*, qod alibi monemus, deesse fas erat. Num. 15. 5. Nec admittendum, qod Piscator, Junium in hoc Martyremqe prævios deferens, *Deos hominesqe*, vertendum, *principes ac plebejos pariter*, interpretandum arbitratur: qum & de *oleo*, perinde ac de *vino* sit dictum, commatio 9. Deum hominesqe eodem honorari: propterea qod *oleo* etiam (ut usus ejusdem reliqos impræsentiarum omittamus) qotqot ex frugibus, sive farre, sive farinâ, confectæ erant oblationes, hoc vel intinctæ ac delibutæ, vel immistæ etiam, Deo admovebantur. Levit. c. 2. v. 1, 4. & Num. c. 15. v. 4, 6. qod & Doctores Judæi adnotarunt. Ita nec *cibus* ferè ullus *sine sale ho-*

A *mini gratus*: nec accepta *Deo sine sale oblatio* ulla: qæ & ipsa in sacrâ paginâ *Dei cibus* dicitur, Malac. 1. 12. Sicut & *altare mensa* ejusdem. Ezek. 41. 22. & 44. 16.

Sed & apud exteros ad *sacrificia* qæqe *sal* adjungebatur: nec citra hunc rite procurata habebantur. Hinc οὐλόχυται, Græcis, *mola salsa* Latinis. Svidas: Ὀλαὶ καὶ οὐλαί, αἱ μεθ' ἁλῶν μεμιγμέναι κριθαί, καὶ τοῖς θύμασιν ἐπιβαλλόμεναι. Ὀλαὶ & οὐλαί, *hordeum sale mixtum, qod victimis injicitur.* Et inde οὐλόχυται, qas & κριθὰς μεθ' ἁλῶν, ἃς ἐπέχεον τοῖς βωμοῖς πρὸ τῆς ἱερουργίας, exponit Evstathius. B *Hordea cum sale, qæ victimis adjiciebant; qæqe anteqam sacris operarentur, altaribus inspergebant.* Nec aliud *mola salsa*. Festus: *Mola; far tostum, & sale sparsum. qod eo molito hostiæ aspergantur.* Servius ad illud Maronis *Eclog.* 8. *Sparge molam: far & salem: qod alibi, salsæ fruges. Æneid.* scilicet *l.* 12. ad qem locum Servius idem: *Salsæ fruges, sal & far; qod dicitur mola salsa: qâ & frons victimæ, & foci aspergebantur, & cultri. fiebant avtem de hornâ fruge, & horno sale.* Spectat horsum Flacci illud insigne sanè *Carm. l.* 3. *Od.* 23.

C *Immunis aram si tetigit manus*
Non sumptuosa blandior hostia,
Mollibit adversos Penates,
Thure pio & saliente micâ.

Nec non Plinii in *Præfat. ad Vespasianum Imperatorem. Et molâ tantùm salsâ litant, qi non habent Thura.* Cui finitimum est qod de tenuiorum oblationibus Deus ipse edixit. Levit. 5. 11. Negat revera apud Athenionem comicum in *Samothracibus* coqus referente *lib.* 14. Athenæo, *Salem primis temporibus, victimis inspersum*, cum hu- D jus usus nondum esset repertus. Regionumqe intra continentem à mari longiùs dissitarum incolas, *salis usu diu caruisse* verisimile est; qales illi, qos Tiresias *Odyss.* λ. v. 121. loqitur,

— οἳ οὐκ ἴσασι θάλασσαν,
Ἀνέρες, οὐδέ θ' ἅλεσσι μεμιγμένον εἶδαρ ἔδουσιν.
— *qi non sciunt mare,*
Viri, neqe sale conditum cibum comedunt.

qod de Epirotis Pavsanias in *Atticis*, οἳ μηδὲ ἀκούοντες Ἴλιον θάλασσαν οἱ πολλοί, μηδὲ ἁλσὶν ἠπίσταντό που χρῆσθαι. *qorum ad* E *Ilium captam, nec mare, nec salis usum multi norant.* apud qos idcirco ritus iste tunc temporis obtinere neqibat. Cæterum ubi *salis usus* innotuit, qod & comicus ille monet, sicut, cibis, sic & sacris adhiberi ceperat. Sed Athenionem ipsum avdiamus.

Ὅθεν ἔτι καὶ νῦν, inqit, τῶν πρότερον μεμνημένοι,
Τὰ σπλάγχνα τοῖς θεοῖσιν ὀπτῶσι φλογί,
Ἅλας οὐ προσάγοντες. οὐ γὰρ ἦσαν οὐδέπω
Εἰς τὴν τοιαύτην χρῆσιν ἐξευρημένοι.
Ὡς δ' ἤρεσ' αὐτοῖς ὕστερον, καὶ τοὺς ἅλας
F Προσάγουσιν ἤδη τῶν ἱερῶν, γεγραμμένα
Τὰ πάτρια διατηροῦντες.
Unde & nunc memores morum qi fuerant priùs,
Qæ Diis sacrantur, exta tradunt ignibus,
Sale non adhibito: nam principio non erat
Usus saliendi ad conditurans cognitus.
Sed ut hoc postilla placuit, tunc etiam salem,
Nunc patrio ex præscripto sacris admovent.

Qin nec animantium illorum corporibus, qorum exta citra salem torrebantur, *molam salsam* defuisse verisimi- G le fit. Plinius, *lib.* 31. *cap.* 8. *Salis maximè in sacris intelligitur avtoritas; qando nulla conficiuntur sine molâ salsâ.*

Qin & *mensam privatam sine salino profanam* habitam, docet Justus Lipsius *Saturnal. lib. 1. cap. 2.* ex Arnobii illis. *Sacras facitis mensas salinorum appositu.* Et Pythagoram suis mandasse refert, *lib.* 8. Laertius, Ἅλας παρατίθεσθαι, πρὸς ὑπόμνησιν τοῦ δικαίου. οἱ γὰρ ἅλες πᾶν σώζουσιν, ὅ τι ἂν παραλάβωσι. *Salem mensæ apponerent; qi juris justiqe observandi admoneret: propterea qod salis natura ea est, ut qicqid acceperit conservet.* Inde monitum proverbiale, Ἅλα καὶ τράπεζαν, ut Zenobius; sive ἅλας καὶ τράπεζαν, ut Diogenianus, & Apostolius exhibent, μὴ παραβαίνειν, *salem & mensam ne transgrediare*: qo vetamur *amicitiæ jura* vio-

violare. Siqidem *mensa communis amicitiam conciliat.* Unde Theocritus *Idyll.*

> Οἱ μίαν ἄμφω ἑταῖροι ἀεὶ δαινύντο τράπεζαν.
>
> *Mensam epulabantur socii qi semper ad unam.*

Et de Polymnestore apud Evripidem Hecuba;

> Κοινῆς τραπέζης πολλάκις τυχὼν ἐμοί.
>
> *Exceptus mensa sæpè communi mihi.*

Sub Domini Christi personâ de Judâ proditore Rex Psalmodus Hymno 40. 9. qo perfidiam hominis traduceret magis; *Etiam familiaris*, inqit, *amicus meus*, *qi pane meo vescebatur*, *adversus me calcaneum sustulit.* Sed & Pythagoras suos, ἄρτον οὐ καταγνύειν, *panem frangere* vetuit. Cujus interdicti rationem hanc assignat Laertius; Ὅτι ἐπὶ ἕνα οἱ πάλαι τῶν φίλων ἐφοίτων, καθάπερ καὶ νῦν οἱ βάρβαροι. μηδὲ διαιρεῖν, ὃς συνάγει αὐτούς. *Qia ad panem unum eundemqe sumendum convenire solebant amici; prout & adhuc moris est barbaris: nec dividi oportere, qod ipsos invicem compingit.* Cæterum, nisi frangatur panis, qo modo usui, avt participationi futurus est? itaqe in sacrâ paginâ, tam *panem comedere*, Luc. 14. 1. qam & eundem *frangere*, ibid. cap, 24. vers. 35. & Act. 20. 7. pro eo qod est *cibum simul sumere* usurpatur. Curtius certè, *l.* 8. *c.* 4. tradit, *Macedones ritu patrio fœdus, qod sanctissimum vellent haberi, sic inire solitos, ut panem gladio divisum uterqe libaret.* Nec abscedunt religionis Christianæ mysteria veneranda, qæ ex Christi instituto, *pane* ritu solenni *fracto* & communicantium singulis *distributo* conficiuntur. Matth. 26. 26. & 1 Corinth. 11. 23, 24. Disertissimè καὶ ἐμφατικώτατα Apostolus mysterium id explicans, ad 1 Cor. 10. 16, 17. Τὸν ἄρτον, ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν; *Qem frangimus panem, annon communicatio est corporis Christi?* Et subjicit statim; Ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν. qod vulgo vertunt, *Qoniam unus panis, unum corpus multi sumus.* Minùs clarè, involutè nimis. Meliùs clariusqe Theodorus Beza, *Qoniam unus est panis, unum corpus multi sumus: qum eodem pane vescimur omnes.* H. e. nos, qi multi sumus, unum corpus conficimus; Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν. Qod hinc tanqam signo qodam aspectabili, rituqe sacro testamur in unum nos utiqe corpus, qasi coaluisse. Col. 3. 15. Bezæ interpretationem probat firmatqe amplius Vir Cl. Petrus Picherellus in *Expos. verb. Cœn. Qoniam*, inqit, *unus panis* [*est*] (*in cœnâ*, supp. Nam à cœnâ exemplum adducitur, & seqentia hoc satis arguunt) *unum corpus multi sumus: omnes enim ex uno pane participamus.* Dicit Pavlus unum panem in cœna de qo participamus, significare nos esse unum corpus mysticum in Christo, ut Rom. c. 12. vers. 4. qi caput sit: & singula fracti illius panis frusta qæ singuli sumimus, nos singulos, qi etiam ejus corporis singula membra sumus. Hanc interpretationem comprobare videtur Damascenus l. 4. sub finem c. 14. & *Sermo de Cœnâ* apud Cyprianum. Sic Avgustinus in *exposit.* Psalm. 147. *Ergo*, inqit, *si unus panis totum corpus Christi*, *membra Christi frusta panis sunt.* Qia ergò à sanctificato pane adducitur exemplum, panem in cœnâ necesse est esse. Hæc ille: de qo hocqe ipso Apostoli loco, nos alibi plura.

Mensa itaqe *communis*, sicut & *contubernium*, *amicitiæ* erat *tessera*: inde verò contractum *amicitiæ fœdus sacrosanctum* etiam haberi, *salis usus* faciebat. Proinde & cum *contubernio salem* conjunxit Demosthenes *adversus Midiam*: ἁλῶν κοινωνήσας, καὶ ὁμωρόφιος γενόμενος, *salem communem esitans, & sub eodem tecto degens*: Sed & pro *pane*, qem Hymnodus posuit, *salem* poterat usurpare. Origenes certè non tacuit *adversus Celsum l.* 2. ubi cum is dixisset de proditore illo historiam suggillando, Ἀνθρώπῳ μὲν ὁ κοινωνήσας τραπέζης, οὐκ ἂν αὐτῷ ἐπιβουλεύσειε. πολλῷ πλέον ὁ Θεῷ συνευωχηθεὶς, οὐκ ἂν αὐτῷ ἐπίβουλος ἐγένετο. *Hominis cujusqam mensæ qi particeps factus fuerit, havd eidem insidiaretur: multò minus, qi Dei conviva extiterit, insidias illi strueret.* regerit Origenes: Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι πολλοὶ κοινωνήσαντες ἁλῶν καὶ τραπέζης, ἐπεβούλευσαν τοῖς συνεστίοις; *Ecqis nescit, multos, qi salis mensæqe ejusdem fuerint participes, eis qibuscum convivati fuerant, insidiatos.* Mox subjungit, Lycambem, objiciente id Archilocho, μετὰ ἅλας καὶ τράπεζαν συνθήκας ἀθετῆσαι, *post salem & mensam fœdera violasse*: ipsiusqe Poetæ verba repræsentat.

> Ὅρκον δ᾽ ἐνοσφίσθης μέγαν, ἅλας τε καὶ τράπεζαν.
>
> *Transgressus es jus grande jurandum, mensam salemqe.*

Idemqe in *Matth. Serm.* 35. de Judâ; *Neqe salis ejusdem, neqe mensæ, neqe panis communicati memor est factus.* Sed nec Joannes ὁ χρυσορρήμων *salis* mentionem omisit, de eodem isto agens in *Joan. Orat.* 72. Οὔτε τὴν τράπεζαν ᾐδέσθη, οὐ αὐτοῦ ἄρτου κοινωνήσας. ἡ κοινωνία τῶν ἁλῶν οὐκ ἐνέτρεψε. *Nec mensam est reveritus, panis ejusdem factus particeps: nec salis communio pudore injecto cohibuit.*

Huc pertineret illud Toparcharum Regis Persæ, Esdræ, c. 4. v. 14. si versioni veteri ratio justa constaret, qæ sic reddidit; *Nos avtem memores salis, qod in Palatio comedimus; & qia læsiones regis videre nefas ducimus.* Ita de Palatii *sale* dicerent, qod de *Civitatis*, Æschines *Orat.* περὶ παραπρεσβείας: σὺ γὰρ τῆς πόλεως ἅλας καὶ δημοσίαν τράπεζαν περὶ πλείστου δή φησι ποιεῖσθαι. *Civitatis salem, mensamqe publicam plurimùm facere profitetur.* Verum ad verbum sic habet, *propterea qod palatii salem salimus*, vel etiam *sale salimus.* h. e. ut rectè Junius, *salarium de Regis palatio percipimus.* Plinius *l.* 37. *c.* 7. *Honoribus etiam militiæqe sal interponitur; salariis inde dictis, magnâ apud antiqos avtoritate.* Ineptiunt enim planè & istic, Doctores Hebræi Jairus & Camius, cum exponunt, *eo quod Templum, Hierosolymitanum nempe, vastavimus, & in salsilaginem*, i. e. *solitudinem redegimus*: & ad verborum sensum istum firmandum adscribunt Vatum verba, Esajæ, c. 51. v. 6. & Jerem. c. 17. v. 6. qoqo enim modo contextus verba versaverint, mentem qam volunt ipsi, nunqam elicient.

Aliò itidem spectat, qod habet Tullius in *Lælio*, *Verum esse qod vulgò dicitur, Multos modios salis edendos esse, ut amicitiæ munus expletum sit.* Monet enim hoc, qod & Aristoteles docet *Ethic. Nicomach. l.* 8. *c.* 3. Ὅτι προσδεῖται χρόνου καὶ συνηθείας, *temporis spatio diuturno, & consvetudine mutuâ multâ, opus esse, ad eorum mores nimirum & ingenia dignoscenda qibuscum amicitiam sumus contracturi*: eo qod, οὐκ ἔστιν εἰδῆσαι ἀλλήλους πρὶν λεγομένους ἅλας συναναλῶσαι. *Non possunt homines se invicem perspectos habere, priusqam salis, qæ proverbio fertur, mensuram simul esitarint.* Ea qæ sit, narrat idem *Evdem. l.* 7. *c.* 2. ubi, adducto Poetæ innominati hemistichio,

> —— οὐδ᾽ ἄνευ χρόνου φίλος.
>
> *Neqe sit amicus absqe spatio temporis.*

διὸ, inquit, εἰς παροιμίαν ἐλήλυθεν ὁ μέδιμνος τῶν ἁλῶν. *inde salis modius in proverbium devenit.* Plutarchus itaqe, περὶ πολυφιλίας. Τηλύγετός τις καὶ ὀψίγονος ἔστω, τὸν θρυλούμενον ἐκεῖνον χρόνῳ τῶν ἁλῶν συνεδηδοκὼς μέδιμνον. *Tanqam seni jam serò genitus gnatus, amicus esto, qocum salis vulgò decantatum modium per temporis diuturnitatem unà esitaveris.* Qi & idem περὶ φιλαδελφίας, τοὺς οὐκ ἀναμείναντας τὸν θρυλούμενον τῶν ἁλῶν μέδιμνον, *eos*, notat, *qi salis modium istum non expectantes, amicitias temerè contrahunt.*

Huc tamen spectabit, si Apostolius fide dignus habeatur, ἐπὶ τῶν ἀχαρίστων, *de ingratis*, ut ille refert, usurpatum proverbium, Ἁλῶν μέδιμνον ἀποφαγών, *qi salis modium absumpsit.* Malè enim Petrus Pantinus reddidit, *salis medimnum devorans.* Sensus enim hic subsit necesse est, ut *salis medimnum*, sive *modium*, *apud eum qis esitaverit*, qocum tamen parùm amicè jam agat. Qomodo de Judâ supra conqestus est Hymnodus; de Polymestore Hecuba, & de Gnathonide Parasito festivè apud Lucianum Timon, Ὁ πρώην ἔναγχος αἰτήσαντί μοι ὀρέξας βρόχον, πίθους ὅλους παρ᾽ ἐμοὶ πολλάκις ἐμημεκώς. *Qi cum dolia integra apud me aliqandò evomuisset, nuper symbolam petenti laqeum porrexerat.* At me habet suspicio absqe avtore idoneo, de suo ipsius cerebro proverbium istud commentum Apostolium. Vix enim qisqam de ingrato diverbium eis verbis conceperit, ut dicat, nihil aliud adjiciens, *Qi salis modium esitavit.* Itaque tradentis fidei, legentis censuræ relinqo. Mihi interim verendum qis forsan censuerit, ne loco proverbii antiqi, ἅλις δρυός, à lectoribus, ἅλις ἁλός, avdiam. Proinde manum de tabulâ, & de sale qidem, ne tœdio nimio affectus insulsi habeamur, ista suffecerint: ad alia digredimur.

CAPUT XLIV.

Mendas in scriptis tam sacris qam profanis extare, qæ codicis vix ullius ope tolli qeant. Id unde natum sit, doctorum sententia. E rituali nostro exemplum unum & alterum. In codicibus sacris, eorumqe versionibus, idem à Jacobo Cappello demonstratum. Ex hoc genere videri ἐπειράσθησαν *illud Heb. 11. 37.* πεῖραν λαβεῖν, *qid ibid. v. 36. in eo lapsi post Delænum, Tigurinus & Hentenius*, explorati sunt, *vertendo.* πεῖραν λαβεῖν, *idem qod Sophocles,* ἁρπάζειν, πειρᾶσαι, *non* πειρασθῆναι. πειρᾶσθαι itidem explorare. πειρᾶσαι *etiam* experiri: *&* πεῖραν λαβεῖν, *Devt. 28. 56. Inter suppliciorum species peculiares* τὸ πειρασθῆναι *vix locum tueri. Retinendum qi censeant; & qo sensu.* πειράζειν *an de* calamitate *qavis absolutè usurpetur Hellenistis, &* πειράζειν ἐν φόνῳ μαχαίρας, gladio tollere, *eisdem. Exemplum usus hujusce desiderari. Surreptitium qi censuerint: & unde surripuisse. Supposititium qi; & cujus loco suppositum.* πυράζειν *an legatur.* πύρασον *Homero nomen proprium, non verbum.* Ustulare, *qid; & an Apostoli loco conveniat.* πυρῶσαι, accendere, incendere: *in Herodiano Lapsi Bassus, & Stephanus.* Axiochi *qis avtor. Furiarum tæda angvesque. Serrani inadvertentia.* πυρῶσαι *etiam* urere, cremare. *Apud V. T. interpretes respondere* τῷ צרף explorare, expurgare. πειρᾶσαι *&* πυρῶσαι *juncta Hymn. 26. 2. alterum pro altero suppositum Hymn. 16. 2.* per ignem traducere *qid.* ἐπρήσθησαν *apud Apostolum legendum videri. Vocum assonantiis delectatum Apostolum.* πρῆσαι, ἐμπρῆσαι, καταπρῆσαι, *idem qod* πυρῶσαι; *& inde deductum.* Vivicomburium, *suppliciorum atrocissimum, &* τὴν διὰ πυρὸς δοκιμὴν, *in fidelium certaminibus adeò freqentem, ab Apostolo prætermissam non videri.* τηγανίζειν *qid. Inde* ἀποτηγανίζειν, *notione non unâ. Phrynichus aliter qam Casavbono reconcinnatus. Josephi interpretis licentia. Josephi à Jasonis abbreviatore dissensus. Juvenalis explicatus.* Tunica incendialis, *qæ &* molesta, *qam gravis. Senecæ & Chrysostomi de justitiæ cavssa ejusmodi perferentibus dicta consemanea.*

REctè observavit jam pridem Vir doctissimus Jacobus Cappellus in *Historiâ sacrâ & exoticâ ad annum* 2311. *Mendas quasdam* (in scriptis tam sacris, qam & profanis) *esse tam vetustæ indolis; ut nullius codicis avtoritate possint tolli.* Mali hujusce rationem redditam habemus à Ludovico Vive, *de cavssis corruptarum artium l.* 1. *Fuerunt,* inqit, *semper librarii homines imperiti, qi libris transcribendis tenuitatem suam sustentarent; qi si vel minimum cogitationem aliò divertissent, mendum inducebant unum atqe alterum, imò permulta penitus inextricabilia. Ea in plurimos codices transfundebantur, qi ex codice illo exscribebantur, velut ab exemplari. Factum inde, cum exemplar illud haberi ampliùs desiisset, ut nullâ codicis forsan cujusqam avtoritate mendum hoc vel illud tolli posset.* Qæ avtem secutis post seculis emersit, ars typographica, sicut codicum copiam plurimum avxit, ita mendas cum eis pariter longè lateqe propalavit. Nec id Vivem fugiebat, *Qod nunc,* inqit, *crebrius fit in libris impressis, in qibus nullum est mendum, qod non in mille codicibus incidere sit necesse.* Qid avtem mirum, ubi scripti alicujus editio prima (qod non raro contingere videmus) mendarum ferax fuerit, si manuscriptis priscis tandem vel nullis, vel pavcis oppido relictis, nec eis qidem à vitio multiplici puris, in seqentibus ita fuerint propagatæ harum havd pavcæ, ut nullus codex à qibusdam saltem integer haberetur. Qin & illud magis mirandum, potuisse hoc usu venire, qod & Cappellus monuit, & experientia confirmat, in codicibus eis, qi communiter in Ecclesiâ leguntur. In Rituali nostro, ne longiùs abeam, mendum unum & alterum istiusmodi animadverti. In formulâ sponsalium matrimonialium, spondent contrahentes alter alteri sese invicem nevtiqam deserturos, till death us de part, h. e. *donec mors nos decesserit*, sensu planè nullo; cum certum sit, ab avtoribus primis conceptum conscriptumqe fuisse, till death us do part, h. e. *donec mors nos separaverit.* In Hymni verò 119. metricè concinnati, versu 39. prece supplice à Deo petitur, Rebuke and shame from me expel, *Opprobrium & ignominiam à me expellas.* Qod nemo, qi attentiùs saltem animum adverterit, non statim intelligat, ab initio fuisse, repel, *repellas.* Nec tamen codex, opinor, ullus reperietur, qi à mendis istis immunis sit. Qod si in eis scriptis obtinere potuerit, qæ nec altioris sunt ævi, & hominum omne genus manibus assiduò teruntur qæqe in cœtibus sacris creberrimè vel recitantur vel decantantur; qid in aliis par est usu venire, qæ cum ævi remotioris sunt; tum qia in usu minùs freqenti sint, ideo minus perpenduntur? Qin nec codices ipsos sacrosanctos à Spiritu Sancto dictatos, mendas istiusmodi effugisse, tam in versionibus, qam & in fontibus ipsis, Cappellus idem clarè satis demonstrasse videtur, suffragantibus, non Pontificiis tantùm, sed & religionis reformatæ viris eruditissimis.

Ex locis tam antiquitùs, tam generaliter vitiatis videtur posse censeri Apostoli illud ad Hebræos c. 11. v. 37. qo loco varia necis genera, viris piis, qi divinæ veritati sangvine suo litarunt, illata, verbis istis denarrantur: Ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον. Vulgatus. *Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt.* Beza; *Lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, gladio cæsi sunt.* At quis non statim advertit illud, *tentati sunt*, istic locum non habere? Nolo præscribere, priùs dictum fuisse, vers. 26. Ἕτεροι δὲ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πεῖραν ἔλαβον. Qod Galterus Delænus Henrici Regis 8. biblioscopus (cujus versionem, qi Regis ipsius codex fuerat, penes me habeo) reddidit, *Alii ludibriis & flagris explorati sunt.* Qod & secuti sunt, cum Tigurinus & Hentenius Oecumenii interpres, tum & Genevenses nostri; qi sic reddunt, Others have been tried by mockings and scourgings. Tanqam si *ludibriis ac flagellis tentati atqe explorati* dicerentur: idem avtem continuò de *tentatione* sive *exploratione* rursus inculcari, minus existat verisimile. Verum enimvero, aliud illud πεῖραν ἔλαβον, sonat; nec πεῖραν ibi *tentationem*, avt *explorationem*, sed *experientiam* & *perpessionem* significat: alioqi πεῖραν λαβεῖν, est *periculum facere*, sive *sumere*; qod πεῖραν ἁρπάζειν Sophocles dixit in *Ajace*; atqe ita Triclinius exponit; πειρᾶσαι, non πειρασθῆναι, *explorare*, non *explorari.* Qomodo Xenophon, Τῶν θεῶν πεῖραν λαμβάνειν, εἴ τι σοι ἐθελήσουσι συμβουλεύειν. *Deos tentare*, sive *explorare*, *nunqid consulere tibi velint.* Et Herodianus *l.* 1. Πεῖραν τῆς γνώμης τῶν στρατιωτῶν λαβεῖν. *Militum animos pertentare*, sive *explorare.* Qo modo & τὸ πειρᾶσθαι ipsum Thucydidi freqenter usurpatur; *lib.* 4. Μᾶλλον ἐπιθυμήσειν αὐτοὺς, πειρασαμένους. *Magis expetituros, ubi periculum fecissent.* Et, Ὅ τι ἐργάσειαν ἔμελλον πειρᾶσθαι. h. e. πεῖραν λήψεσθαι πολεμεῖν ἄγαν ἐπιθυμοῦντες, ut rectè Æm. Portus. Et ne longiùs abeamus, avtor ipse istic commat. 29. Ἧς πεῖραν λαβόντες Αἰγύπτιοι, *qod tentantes Ægyptii, absorpti sunt.* Istic verò πεῖραν λαβεῖν nihil est aliud, qam πειρᾶσαι, experiri, perpetiendo, scilicet. Svidas; Πείρησαν, (πείρασαν legendum docet locus subjunctus) ἀπόπειραν ἔλαβον. Πείρασαν, *tentarunt, periculum fecerunt, experti sunt.*

> Τὴν δὲ χάριν δώρων πείρασαν ἐν θανάτῳ.
>
> *Donorum gratiam, qanam ea esset, in morte experti sunt.*

De Ajace ac Hectore sermo est, qorum ille huic balteum, qo postqam ab Achille cæsus est, bigis raptandus alligabatur; iste illi ensem, dono dederat, qo se ipse post interfecit. Habetur in *Epigram. Antholog. lib.* 3. *cap.* 14. Ita Devter. c. 28. v. 56. Græci interpretes, Ἡ ἁπαλὴ καὶ ἡ τρυφερὰ σφόδρα, ἧς οὐχὶ πεῖραν ἔλαβεν ὁ ποὺς αὐτῆς βαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. *Mulier tenera & delicata, cujus pes non est gressum in solo expertus:* h. e. *qæ pede*, sive *plantâ pedis*, (uti Hebraicè habetur) *terram nunqam attigerat.* Et in *Salomonis*, qæ fertur, *Sapient. c.* 18. *v.* 20. Ἥψατο καὶ τῶν δικαίων πεῖρα θανάτου. *Justi qoqe mortem experti sunt.* Et Dionysius pariter Alex. *in Epist. ad Fabium Antioch.* apud Evseb. *l.* 6. *c.* 41. Μηκέτι βασάνων πεῖραν λαβοῦσαι. *Nondum tormenta expertæ*, i. *perpessæ.* Proin ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πεῖ-

πειραν λαβεῖν, est *ludibria ac flagella experiri, sustinere, perpeti.* Recteqe Vetus Interpres reddidit, *Ludibria & verbera experti.* Nec Beza secus; *Ludibria & flagella sunt experti.* Castalio itidem; *Ludibria & scuticas experti sunt.* Istud itaque, tanqam qod nihil huc faciat, mitto: de versione qorundam minùs idoneâ monuisse tantùm contentus.

Cæterum, cum varia pœnarum suppliciorumqe capitalium genera in commatio hoc ipso recenseat Apostolus, qibus ad necem usque divexati sint servi Dei fidissimi testesqe constantissimi; ἐπειράσθησαν illud, qod nec fati genus certum & peculiare aliqod, imò verò nec ullum etiam omninò designat, sed *tentationis* duntaxat, sive *explorationis* significatum habet, qam sit hîc loco alieno infertum, nemo statim non advertat. Nec certè utrinqe stipantia mortium acerbiorum genera locum illi facilè sunt istic concessura. Viderunt hoc viri summi; varieqe de negotio hoc pronunciavere.

Retinendum censet Vir πολυμαθέστατος Daniel Heinsius; qia πεῖρα, πειρασμὸς & πειράζειν, *Hellenistis*, qos appellat, *de calamitate qavis absolutè usurpetur.* Qo sensu & istic sumendum censet: adjecto tamen, *nisi qis distingvere malit, ut* ἐπειράσθησαν ἐν φόνῳ μαχαίρας *conjungatur, ac deinde* ἀπέθανον *seqatur; hoc modo,* ἐπειράσθησαν ἐν φόνῳ μαχαίρας, ἀπέθανον. *gladiis minacibus tentati sunt; cum artem non deficerent, sublati sunt.* Subjungit demum, *eâdem lingvâ* (Hellenisticam qam vocat) πειράζειν ἐν φόνῳ μαχαίρας, *idem esse simpliciter, qod* ἀναιρεῖν μαχαίρᾳ *vel* ἐν μαχαίρᾳ, *gladio tollere.* Ita foret simpliciter, *gladio sublati sunt, mortui sunt.*

Verum vereor, ut ista aliis persvadere possit Vir Cl. siqidem, 1. generalis illa verbi significatio illud est ipsum qod obstat, qo minùs inter certa ac specialia suppliciorum genera utrinqe sita locum istic facilè tueatur. Tum hiulca ac defecta videtur futura dictio Apostolica, si de *gladio objecto exploratione factâ* intelligatur, quâ nihil territi sese morti objecerint. 3. Repetitio futura est minùs necessaria illius qod supra clariùs fuerat elocutus, vers. 35. de liberatione, cum ea proponeretur, rejectâ. 4. Formulæ istius πειράζειν ἐν φόνῳ μαχαίρας *pro gladio tollere* usurpatæ exemplum aliqod jure desideratur. Deniqe, etiamsi dari posset, istic tamen admitti commodè neqiret, cum ἀπέθανον illud, qod seqitur, tunc planè redundaret.

Alii contra non retinendum, sed furcillandum ac rejiciendum existimant; utpote qod à calamo Apostolico nevtiqam profluxerit. Sed & isti in partes diversas abeunt. Siqidem alii surreptitium planè, alii suppositiium suspicantur.

Ex priorum numero est Vir doctissimus pariter ac diligentissimus Theodorus Beza. Is enim omninò *ex margine* censet *in contextum irrepsisse*: ubi qispiam pro ἐπρίσθησαν perperam ἐπειράσθησαν annotarat. *Nec posse aliter statuere* profitetur, *Qorsum enim*, inqit, *istud de tentatione post acerbissimarum pœnarum commemorationem posteà subjicit?* Qin & *Syrum Interpretem non agnoscere monet.* Idem planè prior suspicatus fuerat Erasmus: qi & ideò magis adjectitium statuit, qia *apud Chrysostomum & Theophylactum particulæ hujus mentio nulla fiat.* Qanqam *in Theodoreti commentariis* habetur. Istis accedit in *Annotationibus* Hugo Grotius, qi *ex διττογραφίας in textum irrepsisse* monet; *nec inter mortium genera hic locum habere.*

Evsebius certè *Præparat. Evangel. lib.* 12. *cap.* 10. omisit planè, dum Apostoli locum hunc in hæc verba recenset, ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον. Ut non sine ratione probabili suspicandum sit, apud Clementem Alexandrinum *Stromat. l.* 4. *c.* 6. ubi eadem illa sic repræsentantur; ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον. ἐπειράσθησαν istud ἢ ἐπρίσθησαν vice à scioli alicujus manu malâ haberi; omissum enim à Clemente τὸ ἐπειράσθησαν, vix est ut possit à qoqam credi.

Ex posteriore classe est Vir sagacissimus Franciscus Junius. Huic *vitiatum* suboluit, qod in contextu extiterat. Itaque in *Parallel. lib.* 3. sibi profitetur *omnium maximè probari, non ut expungatur, sed ut levissimâ potius mutatione, pro* ἐπειράσθησαν *legatur* ἐπυράσθησαν. *qod verbum ne ipse qidem Homerus ignoraverit.* Hunc, qem & transcripsit, Joannes Piscator κατὰ πόδα secutus est. At mihi, qanqam sedulò ruspanti, apud Homerum nec verbum istud occurrit, nec vestigium qidem ejusdem ullum: nisi si forte τὸ Πυράσων, qod *Iliad.* λ. *vers.* 491. legitur, sed est viri cujusdam nomen proprium, viro occupatissimo aliud agenti impositum. Qin nec alibi uspiam id vocabuli, vel in Græcæ lingvæ avtoribus, vel in vocabulariis, repertum iri existimo.

Itaqe D. Beza, si qid substituendum videatur, & conjecturæ locus detur, legendum putat ἐπυρώθησαν. qod vertit, *ustulati sunt.* Qanqam exilius qiddam hoc sonat, qam pro rei subjectæ atrocitate, qæ & necem illatam intelligi necessariò postulat. Atqe est τὸ πυρῶσαι sanè vocabulum satis usitatum. Qod *accendere*, sive *incendere* significat, unde Herodianus *lib.* 8. Aqilejenses Maximini copiis obsessos narrat, vasa qædam sulphure, bitumine piceqe referta πυρώσαντας, ἅμα τῷ προσπελάζειν τοῖς τείχεσι τὸ στρατόν, διασκεδάσαι, *ubi accenderant, in exercitum, simulac mœnibus successerat, dispersisse.* Qem locum, nec Angelus Bassus, nec Henricus Stephanus, rectè cepere, cum *exercitum ignibus injectis dissiparunt*, reddidere. Idemqe mox ibidem, Maximini milites refert, τοὺς θώρακας πεπυρωμένους ἀπορρίψαι, *thoraces suos hac ratione incensos sive ignitos*, cum ignis vim non sustinerent, *abjecisse.* Significat idem & *ustulare*, sive *torrere.* Æschines, uti ex Laertii fide creditur, in *Axiocho*, de impiis improbisqe apud inferos admissorum hic pœnas luentibus: Ἔνθα θηρσὶ περιλιχμώμενοι, καὶ λαμπάσιν ἐμπιμπράμενοι Ποινῶν. — αἰδίοις τιμωρίαις τρύχονται. *Ubi angvium lingvis circumlambentibus exerciti, & Furiarum tædis perpetim ustulati, suppliciis divexantur æternis.* Notæ sunt Furiarum *tædæ*, sive *lampades*; ut de angvibus nihil dicam. Qibus Serranus istic non animadversis, dictionis & venustatem & vim etiam imminuit. Huc pertinet, qod de Martyribus Theodoretus *Therapeut. l.* 8. Προστείνας λαμπάσι καὶ ὄνυξι τὰς πλευράς. *Objicere tædis ungulisqe latera.* Illis utiqe *ustulanda*, istis *descobinanda*, ut cum Septimio loquamur. Significat & simpliciter, *urere, cremare.* Svidas; Πυρῶν, φλέγων, ἢ καίων. Et Evstath. ad *Iliad.* λ. ex avtore innominato, πυρώσω πόλιν, ἀντὶ καύσω. *Urbem incendam.* sive, *comburam.* Ut de *Vivicomburio* qoqe τὸ πυρῶσαι accipi qeat, vel de qovis supplicii genere, qo per ignis flammarumve vim vita excluditur.

Verum premit hîc *interpretem recentiorem* (uti solens nuncupat) vir clarissimus; instatqe, *nihil in his emendandum non consultis*, qos appellitat, *Hellenistis.* Et hos ergò consulamus, an suppeditent qicqam, qod emendationi isti suffragetur. Apud Græcos itaqe Vet. Test. interpretes verbum istud τὸ πυρῶσαι ita sumitur creberrimè, ut τῷ צרף Hebræorum respondeat, & *urendo*, sive *conflando explorare*, atqe etiam *expurgare* significet. Ita usurpant, Hymno 66. 10. Ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. *Qasi igne explorasti nos; prout argentum igne exploratur.* Et mox, vers. 12. Διήλθομεν διὰ πυρός, *per ignem transivimus.* Qod de eis qoqe usurpatur, qi ignibus immissi, in eis animam exhalarunt. Siqidem qod de Achazo Rege dicitur, Histor. Reg. l. 2. c. 16. v. 3. *filium suum*, διῆγεν ἐν πυρί, *per ignem transire fecit, traduxit.* Idem 2 Annal. 28. 3. sic narratur; *Filios suos igne cremavit*, sive *combussit.* ויבער Hebr. qanqam Græci hîc qoqe, ἦγαγε διὰ πυρός. qasi literis transpositis ויעבר legerint. Sed qod in Hymno ibi πυρῶσαι dictum est, id in Parœmiis δοκιμάσαι dicitur c. 17. v. 3. Ὥσπερ δοκιμάζεται ἐν καμίνῳ ἄργυρος καὶ χρυσός. οὕτω καὶ δοκιμάζων καρδίας ὁ Κύριος. Ita enim incisum posterius reddidere Aqila, Symmachus & Theodotion Triumviri, ad Hebraica propiùs rectiusqe qam LXX. qi vocantur, *Sicut in fornace argentum avrumqe exploratur: ita corda explorat Dominus.* Et c. 27. v. 21. Δοκίμιον ἀργυρίῳ, καὶ χρυσῷ πύρωσις. *Examen argento, & conflatio*, sive *exploratio igne facta, avro.* Inde Hesychius; Πύρωσις, δοκιμασία. Et Petrus Apost. Ep. 1. c. 4. v. 12. Μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει, &c. qo loco τὴν πυρώσεως, qam & πρὸς πειρασμὸν, *ad explorationem* ait institui, nomine, varias illas genus omne tribulationes, qibus exponebantur atqe exer-

exercebantur sui temporis fideles, designat. Inde & idem ibid. c. 1. v. 7. Ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολὺ τιμιώτερον χρυσίου διὰ πυρὸς δοκιμαζομένου. h. e. *Ut exploratio fidei vestra, qæ est avro multo majoris pretii*, &c. ubi χρυσίου διὰ πυρὸς δοκιμαζόμενον, idem est, cum eo qod Apoc. 3. 18. Joanni dicitur, ἐκ πυρὸς πεπυρωμένον, *avrum igni excoctum*; nec *exploratum* tantum, sed & *expurgatum & defæcatum*, sicut & τὰ λόγια Κυρίου, *eloqia divina*, πεπυρωμένα dicuntur, Hymn. 18. 31. Reg. Hist. l. 2. c. 22. v. 31. & Parœm. c. 30. v. 5. qod plenius planiusqe (& adhuc etiam clariùs, si Hebraica adeantur, futurum) effertur Hymn. 11. 7. Τὰ λόγια Κυρίου, λόγια ἁγνά. ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῇ, κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως. Eloqia Dei, *pura eloqia: argenti instar in catino testaceo conflati, septiesqe expurgati*, sive *recocti*, ut Maronis ex *Æneid.* 8. verbo utar. Ita τὸ πυρῶσαι, *ignire*, tam *expurgare*, qam & *explorare* significat. Siqidem ignis ope non dignoscitur tantùm metallorum τὸ γνήσιον καὶ τὸ τίμιον, sint ne reverá qod videntur esse, an speciem faciemqe ementitam ferant; sed & fæce eliqatâ & semotâ, puriora præstantioraqe, ea qæ genuina sunt, evadunt. Qo modo sumendum qod Zachar. 13. 9. dicitur; Διάξω διὰ πυρὸς, καὶ πυρώσω αὐτοὺς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. καὶ δοκιμῶ αὐτοὺς, ὡς δοκιμάζεται τὸ χρυσίον. *Per ignem traducam, & conflabo eos, sicut argentum conflatur: & probabo*, sive *probum reddam, sicut avrum probatur.* Et Daniel. 11. 31. Τοῦ πυρῶσαι αὐτούς. qod c. 12. v. 9. ἵνα πυρωθῶσι. *Ut tribulationum qasi igne qodam*, (sicut & *afflictionum catinus* dicitur, Esajæ 48. 10.) *conflati* qodammodo, *expurgentur.* Et disertissimè Esajæ 1. 25. Καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρόν. *Et excoqam te, donec purus fias.* Ubi etiam Symmachus, Πυρώσω εἰς καθαρὸν τὴν σκωρίαν σου. *Excoqam, donec purus sis, scoriam tuam.* Sed ut ad significatum priorem illum redeamus, qo *exploratio* designatur. Sicut Hymn. 26. 2. hæc tria, δοκιμάσαι, πειράσαι, πυρῶσαι, tanqam συνώνυμα idemqe pollentia conjunguntur, verbis illis; Δοκίμασόν με, καὶ πείρασόν με, πύρωσον τοὺς νεφρούς μου, καὶ τὴν καρδίαν μου. *Proba me, & explora me, ureqe*, sive *igne adhibito, examina renes meos & cor meum.* Ita Hymn. 16. 2. ubi in eandem planè mentem dicitur, Ἐδοκίμασας τὴν καρδίαν μου, ἐπύρωσάς με. Non desunt, (qod & Kircherus submonuit) qi pro ἐπύρωσας legant ἐπείρασάς με qo modo interpres eruditissimus vice versâ hoc loco, pro ἐπειράσθησαν ἐπυρώθησαν substituendum ariolatur. Qod si admittatur, verti possit, ex vocabuli usu creberrimo, *igne explorati sunt*, sive *igneam*, & qidem propriè ac peculiariter sic dictam, *explorationem subiere.* Qo modo & de Sereno ex Origenis discipulis Evseb. *Hist. Eccles. l.* 6. *c.* 4. Διὰ πυρὸς τὴν δοκιμὴν ἧς παρείληφε πίστεως παρεσχημένος. *Fidem, qam perceperat, igne dedisse exploratam.* Ut vel ad trium Dei servorum historiam alludatur, qui in caminum accensum & incensum Tyranni Babylonii mandato sunt conjecti. Dan. 3. 19. 20. vel ad aliorum etiam certamina celeberrima referatur, qi ab igne cruciatus ad mortem usqe sunt perpessi: mirariqe subeat, cur hac ratione *recentioris*, uti vocat, *interpretis*, emendationem hanc submotum eat Vir Clariss. qasi *Hellenistis*, qos nuncupat, *inconsultis* prolatam. Qum ei, qos hoc nomine vult designatos, scriptores, non minùs vocabuli hujus τοῦ πυρῶσαι usui isti, qi tam familiaris atqe adeò peculiaris est illis, qam τοῦ πειράζειν eo, qo ipse sumi postulat, sensu adhibito, favere, ex locis supra lavdatis liqido satis comperiantur.

Verum, ut ipse qoqe, post tot summorum virorum conjecturas, meam animi vel sententiam vel suspicionem saltem, proferam. Ego mutatione havd minùs proclivi, non ἐπυρώθησαν, sed qod huic finitimum, qodqe ad lectionem vulgatam etiam pavlò propiùs accedit, ἐπρήσθησαν legerim: atqe ita scripsisse Apostolum ipsum existimo. Notum est satis, qam crebræ apud Apostolum nostrum παρονομασίαι passim occurrant: in qo Esajam prophetam imitatus videtur. Observatum hoc Joanni Piscatori *ad Ephes.* 5. 1. *Apparet*, inqit, *Apostolum delectatum fuisse istâ vocum assonantiâ, qam παρήχησιν & παρονομασίαν Græci Rhetores appellitant.* Ista è multis id adfirmant ad Rom. 1. 29. Πεπληρωμένους — πορνείᾳ, πονηρίᾳ. *Oppletos injustitia, scortatione.* Mox ibid. μεστοὺς φθόνου, φόνου, *plenos invidia, cæde.* (sicut & ad Galat. cap. 5. vers. 21. φθόνοι, φόνοι.) rursusqe ibid. v. 31. Ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, *despientes, fædifragos.* ad Tim. Ep. 2. cap. 3. vers. 2. Φίλαυτοι, φιλάργυροι, *sui amantes, avari.* & vers. 4. Φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, *voluptatum amantes potius qam amantes Dei.* ad Rom. cap. 2. vers. 1. Ἐν ᾧ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις, *hoc ipso qod damnas alterum, teipsum condemnas.* ad Corinth. Epist. 1. cap. 11. vers. 31. Εἰ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα, *si nos ipsos dijudicaremus, non judicaremur.* ad Rom. c. 11. v. 19. Ἐξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι, *defracti sunt rami.* ibid. c. 12. v. 3. Μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, *ne supra modum sapiat, ultra qam oportet sapere, sed sapiat ad sobrietatem.* ad Corinth. Epist. 1. cap. 9. vers. 21. Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος. μὴ ὢν ἄνομος Χριστῷ. *Exlegibus ut exlex, non tamen exlex Christo.* & cap. 12. vers. 26. Εἰ πάσχει ἓν, συμπάσχει πάντα. *Sive patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra.* & cap. 13. vers. 6. Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ. *Non gavdet injustitia, gratulatur avtem veritati.* ad eosdem Epist. 2. cap. 5. vers. 8. Ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. *Adesse in corpore, peregre abesse à Domino.* ad 2 Thess. 3. 11. Μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους, *Nihil agentes, sed inaniter satagentes.* ad Philem. v. 11. Τόν ποτέ σοι ἄχρηστον. νῦν δὲ σοι εὔχρηστον, *qondam tibi inutilem, nunc vero tibi perutilem.* ad Philip. 3. 2, 3. Βλέπετε τὴν κατατομήν. ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή. *Cavete concisionem, nos enim sumus circumcisio.* In hac ipsa Epistolâ, cap. 2. vers. 10. Δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, *per qem & propter qem sunt omnia.* c. 3. v. 12. Καρδία πονηρὰ ἀπιστίας ἐν τῷ ἀποστῆναι. *Cor malum incredulum desciscendo à Deo.* cap. 5. vers. 8. Ἔμαθεν ἐξ ὧν ἔπαθεν, *didicit ex iis qa passus est.* & v. 14. Καλοῦ τε καὶ κακοῦ, *boni ac mali.* c. 7. v. 3. Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, *sine patre, sine matre.* c. 9. v. 10. Ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι, *in cibo & potu.* Hoc ipso deniqe capite v. 27. Τὸν ἀόρατον, ὡς ὁρῶν, *ut qi videret eum qi est invisibilis.* Poterant alia havd pavca adjici; sed ad ista forsan navseabunt nonnulli. Pari ergò modo, hoc in loco, eadem dictionis figurâ usum, scripsisse avtumo Apostolum, ἐπρίσθησαν, ἐπρήσθησαν, *serrati sunt, cremati sunt.* Hesychius πρῆσαι, (malè codices excusi, πρῆξαι) φλέξαι, ἐμπρῆσαι. Et ἔπρησεν, ἔκαυσεν. Et rursus, πρῆσεν, ἐνέπρησεν, ἔφλεξεν. Et Svidas, πρῆσαι, καῦσαι, Et, Καταπρησθῇ, κατακαυθῇ. Κελεύσαντος Κύρου, ἵνα καταπρησθῇ ζῶν. *Cum jussisset Cyrus, ut vivus cremaretur.* Significatum certè qod attinet, hoc, an illud dixeris, parum interest. Siqidem qod πρῆσαι πυρὸς, sive διὰ πυρὸς, Homerus dixit, *Iliad.* β. v. 415. id alius nescio qis, πάλιν πυρῶσαι, monet Evstathius; qi & ab hoc illud deducit, πυρῶ, πρῶ, πρήθω. qod istic malim, qia παρονομασίαις delectari Apostolum video, qæ hic sponte suâ sese oggerebat.

Certè *viricomburium*, (liceat cum Septimio loqi) pœnarumqe ac suppliciorum species multiformes, in qibus ignis flammarumqe vis, faces accensæ, laminæ candentes, craticulæ, sartagines, ad Dei servos cruciandos adhibebantur, qum tam freqentia fuerint, nec istis immaniora ferè ulla existant, non est verisimile ea siluisse prorsus Apostolum, cum minus atrocia pleraqe recensuerit. Hoc cruciatus genere in Judæos, sub Maccabæorum tempora, desævisse Antiochum illum ἐπιμανῆ, testatur Jasonis Cyrenæi abbreviator ille, *c.* 7. *v.* 5. Qo loco, tyrannum narrat, ubi τήγανα καὶ λέβητας ἐκπυρωθῆναι sartagines & lebetes succendi jusserat, primum è septem illis fratribus celeberrimis, qos & Ecclesia Christiana in Martyrum suorum laterculum admisit, lingvâ prius excisâ, corpore toto scuticis excoriato artubusqe extremis qibusqe confractis, mandasse, τῇ πυρᾷ προσάγειν ἔμπνουν ἔτι, καὶ τηγανίζειν, *pyræ admoveri spirantem adhuc, & torreri in sartagine.* Qod avtem ille τηγανίζειν dixit, id LXX. Interpretes, supplicium idem designantes, ἀποτηγανίζειν dixere. Jerem. 29. 22. Siqidem qod de Achabo & Sedechiâ psevdoprophetis scriptum est ibi, קלם באש *igne eos torruit Rex Babylonicus*, id illi reddidere, ἀπετηγάνισεν ἐν πυρί, *in sartagine ad necem usqe igne torruit*: eam enim vim habere avtumo particulam

lam ἀπὸ in ἀποτηγανίζειν, qam & in ἀποτυμπανίζειν. de qo posteà videbitur. Aliter enim usurpatur à Phrynicho comico, referente Athenæo *l. 6.* & Evstathio *ad Iliad.* τ. ubi dicit,

'Ηδὺ δ' ἀποτηγανίζειν αὐδὲ ζυμβολῶν,

Vel, ut Casavbono magis placet,

—— ἡδύ γε

'Αποτηγανίζειν ἐςὶ ζυμβολῶν ἄνευ.

At qid si (mutandum siqid videbitur) legerimus?

'Ηδὺ δ' ἀποτηγανίσαι ζυμβολῶν ἄνευ.

Qam svave, gratis vivere ex sartagine.

Parasitorum scilicet vitam alludit, qorum privilegium habebatur, epulari ζυμβολὰς ἢ καταλῦσιας. ut comicorum apud Athenæum *ibidem* non unus. Ita disertè Parasitus ille in Timoclis *Dracontio*, qo nomine *Athletis* suppares facit *Parasitos*,

Χαίρουσι δείπνων ἡδοναῖς ἀσυμβόλοις.

Epulis fruuntur lætis absqe symbolâ.

'Ασυμβόλως forsan. Qo modo Ctesibius Cynicus, qi qærenti cuidam, ecqid è Philosophiâ emolumenti perciperet, respondit, τὸ ἀσυμβόλως δειπνεῖν, *qod citra symbolam cœnitaret.* Refert idem *lib. 4.* Athenæus.

Sed hæc obiter: qo materiâ festiviore aliqà, argumenti, non severioris, sed sævioris & truculentioris tristitiam leniamus. Ad Maccabæica revertimur. Athletarum fortissimorum matrem, post filios Martyrii coronam adeptos narrat Josephus *de Maccabæis c. 17.* 'Εαυτὴν ῥῖψαι κατὰ τῆς πυρᾶς, cum in eo esset, ut satellitum manibus prehenderetur, neqis eorum corpus attingeret suum, *in pyram accensam sponte semet conjecisse.* Qo modo Evsebius *l. 6. c. 41.* ex Dionysii Alexandrini *ad Fabium Epistolâ*, Qintam qandam, εἰς πῦρ πηδήσασαν καταπεφλέχθαι, *in igneus, qo cremata est, insiluisse.* Cæterum Latinus Josephi interpres, longè secus narrat de matre illud. Siqidem dum tragœdiam protollere est avidus, eam *tyrannicè raptam, teneris artubus nudatam, in altum manibus alligatis, sævis illisam flagellis, læsis mœrentem uberibus, ac flammivomæ addictam sartagini, ambustos tandem ultrò filios concomitatam in pœnas,* refert. Magnam scilicet sibi usurpant interpretes in avtoribus transferendis libertatem. Qin & Josephus idem *operis ejusdem cap. 6. igne subjecto torrefactum* refert Eleazarum illum: qem aliâ ratione interiisse tradit Avtor ἀπόκρυφος ille, *c. 6. v. 30.*

Ejusdem generis cruciatus varios, Christiani nominis professores, à tyrannis eorumqe satellitio, pertulisse, Historiæ testantur Ecclesiasticæ, veterumqe monumenta scriptorum. De sui temporis fidelibus Tertullianus *Apologet. c. 12. Ignibus urimur.* Et *c. 49. Judicatur in nos gladiis, & ignibus, & crucibus, & bestiis.* Et mox, *c. 50. Sarmentitios & Semaxios appellatis, qia ad stipitem dimidii axis revincti, sarmentorum ambitu exurimur.* Id certè sub Nerone tantâ cum immanitate designatum, ut Christiani nominis osoribus qoqe miserationem extorqeret, narrat, eidem infensissimus ipse, Tacitus *Annal. l. 15. Pereuntibus,* inqit, *addita ludibria; ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent; avt crucibus affixi; avt flammandi, atqe ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.* Respexit horsum Juvenalis *Sat. 1.* verbis illis;

— *tedâ lucebis in illâ,*

Qa stantes ardent, qi fixo gutture fumant.

Veste scilicet *pice, sulphure, bitumine, ignium alimentis, & illitâ & intextâ*, uti Seneca *Epist. 14.* qam *tunicam incendialem*, Tertullianus *ad Nation. l. 1. c. 18. molestam*, appellabat vulgus ludibundum, (qod ex Juvenale *Sat. 1.* aliisqe discimus) miseros illos ipsi miseriores induebant. Tum ad palum defixum alligatos, unco gutturi supposito, qo arrecto capite consisterent, vel admotis facibus, vel subjectis sarmentis, urebant. Qod qidem supplicii genus qam immanes intolerandosqe cieret cruciatus, intelligendum dat *Epigrammate* illo *lib. 10. 25.* Martialis.

In matutinâ nuper spectatus arenâ
Mutius, imposuit qi sua membra focis,
Si patiens, fortisqe tibi, durusqe videtur;
Abderitanæ pectora plebis habes.
Nam cum dicatur, tunicâ præsente molestâ,
Ure manum; plus est, dicere, Non facio.

Hoc vult, leviculum qid videri, cum eo qi Mutii partes agebat, qod de Mutio narrat *l. 2.* Livius, (licet Dionysius Halicarnasseus nihil ejusmodi commemoret) foco ardenti manum exurendam immittere, qo tunicæ istiusmodi cruciatus suffugias.

Legimus apud Evsebium *Histor. Eccles. l. 5. c. 1.* in *Lugdunensium ac Viennensium ad fratres Asiaticos Epistolâ*, Sanctum Diaconum, χαλκαῖς λεπίσι διαπύροις, *æreis sqamis*, sive *laminis corpori undiqe affixis ustulatum*; post pavlò, qod & in aliis qibusdam perpetratum) ἐπὶ σιδηρᾶς καθέδρας τηγανιζόμενον, *cathedra ferrea insidentem, fuisse torrefactum.* Blandinamqe mulierem τὸ τήγανον, sive *sartaginem, expertam.* Legimus apud Prudentium *de Coronis, carm. 5.* Vincentium in grabato ferreo collocatum; & apud eundem *ibid. c. 2.* Lavrentium diaconum, apud Evsebium *l. 8. c. 6.* Petrum qendam avlicum, craticulæ ferreæ impositos, qo ad necem usqe igne lento urerentur. Antiochiæ itidem havd pavcos ἐσχάραις κατοπτωμένους, sive *craticulis assatos*, refert Evsebius idem *ibid. c. 12.* Occurrunt apud eundem passim, ut de aliis nihil dicam, fideles Christi martyres pyris accensis cremati, & vivicomburio ex hâc vitâ sublati. Nec alio genere cruciatus in veritatis divinæ professores & propugnatores Dei famulos, sub Antichristi Romulei regimine tyrannico, sævitum crebriùs, abundè probant temporum recentiorum, nostræqe cum primis, Britanniarum, historiæ. Deniqe nullus ferè est scriptor, qi carnificinæ sævitiæqe instrumenta recensendo, ignium disertè non meminerit: nec est vero simile, qod in suppliciis, immanioribus præsertim, locum nusqam propè non obtinet, præcipuum plerumqe ac principalem occupat, id omittere ac silere prorsus Apostolum voluisse. Hoc avtem inter cætera hoc loco cum recensuisse videatur, vicini vocabuli sono affini illectum, probabile satis est, pro more suo, id verbo à continenter antegresso havd multum abludente, cum tam commodè se offerret, havd invitum designasse. Qo eodem & Theodoretus, sed composito, in argumento eodem est usus, *Therapevt. lib. 8.* verbis illis, ἀποτυμπανισθῆναι σφενδόνας, καὶ ἀνασκινδαλευθῆναι, καὶ μέντοι καὶ ἐμπρησθῆναι. qo loco & *exustionem tympano, cruciqe arrecta* subjicit, tanqam illis etiam crudelius perpessuqe difficilius. Qin igitur Apostolus, ἐπειράσθησαν, ἐπρήσθησαν, scripserit, vix est ut possim ambigere. Hanc avtem de servis Dei illis, Domino suo fidissimis, qi τὸ διὰ πυρὸς βάπτισμα λαβόντες, διὰ πυρὸς ἐτελειώθησαν, *ignis baptismate intincti, per ignem sunt consummati*, (uti Origenes apud Evsebium *l. 6. c. 4.*) dissertationem meliùs clavdere non possum, qam Senecæ illis, *de benefic. l. 4. c. 22. Prodest & in igne pietas: qi si singulis membris admoveatur, & pavlatim vivum corpus circumeat, licet ipsum bonâ conscientiâ plenum stillet; placebit illi ignis, per qem fides collucebat.* id qod in sanctis illis luculentissimè liqebat. Hoc est enim qod Joannes Chrysostomus *ad Ep. 2. Corinth. Orat. 1.* Τί πυρὸς χεῖρον; τί βασάνων διηνεκῶν ὀδυνηρότερον, ἃ πάντων τυραννικώτερον εἰς ὀδύνης λόγον ἐςί. καὶ οὐδὲν ἂν γένοιτο ὀδυνῶν χαλεπώτερον. ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ τῇ ἀκοῇ ἀφόρητα, ταῦτα φορητὰ καὶ ποθεινὰ διὰ τὴν κατὰ Θεὸν ἡδονὴν γίνεται. κἂν ἀγάγῃς τὸν μάρτυρα ἔτι ἐμπνέοντα μικρὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἢ ἀπὸ τοῦ τηγάνου, πολλὴν εὑρήσεις τὴν χαρμονὴν αὐτῷ χαρὰν, ὅσην οὐδὲ εἰπεῖν ἔνι. *Qid igne gravius? qid tormentis jugibus ærumnosius? omnium istud, dolorem qod attinet, tyrannidem maximam obtinet: nec potest dolor ullus intolerabilior esse, qam qi inde accedit. Veruntamen, qa auditu etiam intolerabilia sunt, ea & tolerabilia & desiderabilia qoqe fiunt per eam qa secundum Deum est, voluptatem. martyremqe spirantem adhuc si à palo avt sartagine pavlisper abduxeris, lætitiam penes eum tantam deprehendes, qanta verbis nec exprimi qeat.*

CAPUT XLV.

Serræ *supplicium Heb. 11. 37.* Serrare, *Hieronymo usurpatum; in Silio reperiri frustra existimatum.* Ad *Esajam referri,*

ferri, ex traditione Judaicâ. Plurale de uno aliqo sæpenumerò usurpari. Evangelistæ hac ratione non semel, conciliati. Ambrosius mendo liberatus. Haimonis videri qedam, qæ Primasio tribuuntur. Esajam sub Manasse vaticinatum non videri. De fugâ vatis in truncum cavum, in qo serrâ ligneâ dissectus sit, fabula. Nec hunc, & hunc solum multò minus, id supplicii passum, constare. Serræ ferreæ *in hoc supplicii genere usus orientalibus, aliisqe freqens. De eo locus 2 Reg. 12. 31. ex 1 Annal. 20. 3. explicatus.* Magæræ *nomen hinc Casavbono frustra deductum; cum Græcum planè sit. Crebra vocum in lingvis variis similitudo, qibus originis nulla communio. Amos 1. 3. explicatus. Historiola de Susannâ unde Hebraicè scripta Affricano negatur. Valenti, & Cajo exercitum* serræ *supplicium. Eô an Christus respexerit Matth. 24. 51. variæ de eo loco sententiæ. De modo hujus supplicii qæsitum; transversim per ilia, an divisim per spinam dorsi dissecuerint. qâ methodo in viâ hac alterâ usi, à summis, an ab imis orsi. Platonica de Protoplastis fabula. Zonaræ relatio haud verisimilis. Locus Esdr. 6. 11. à Dievsio, minus probabiliter explicatus. Σκόλοψις & ἀνασκολοψις qid. Hesychio parum accuratè delineata: à Senecâ accuratius.* Crux acuta, *qid.* Crux *unde dicta. Notationes de eâ vulgares rejectæ. Διαπρισθέντες qid. Loci Esdræ versiones variæ rejectæ. Supplicium in eo capitale designatum. Jairum sensum genuinum proximè accessisse.* זקף *Chaldaicè ac Syriacè* suffigere, suspendere, crucifigere. זקיפא crux. מחא delere, *è medio tollere. Paraphrasis tam Syriaca, qam Chaldaica, Targum dici poterit. Ex Targum Esdras explicatus.*

IN capite prægresso de verbulo uno apud Apostolum ad Hebr. c. 11. v. 37. deflexione leviculâ ac proclivi admodum immutato, post alios viros insignissimos, conjecturam nostram exposuimus. Eâ occasione de suppliciorum genere uno & altero ab Apostolo eodem loci commemorato dispiciemus ulterius.

Inter alia ergò pœnarum genera, qas pertulisse narrantur Dei famuli, dum fidei veritatiqe testimonium tulere, *serræ* supplicium recensetur ἐπρίσθησαν; qod vetus interpres reddidit; *secti sunt.* Beza: *dissecti sunt.* Ad verbum, *serrâ dissecti sunt, serrati sunt*, ut Hieronymus. qo verbo & Silius usus Lexicographis, sed falsis, dicitur: apud hunc enim *belli Punic. l.* 6. non *serravit*, qod nullo sensu ipsi legunt, sed *servavit* legendum, & in libris emendatioribus legitur, verbis illis,

— qalisqe comantes
Avro servavit ramos Junonius angvis.

De Esajâ Vate dictum intelligunt, qem a Manasse tradunt πρισθῆναι εἰς δύο, ut Epiphanius in *vitis Prophet. medium serrâ dissectum*, sive, ut Dorotheus in *Synopsi, sectum in duas partes.* Addunt Theophylactus & Oecumenius, ξυλίνῳ πρίονι, *serrâ ligneâ divisum*, qo pœna magis protolleretur. Qod ex Justino *adversus Tryphonem* accepisse videntur; à suis, ille. Hieronymus *in Esajam lib.* 15. *extremo, ad initium cap.* 57. *Esajam putant Judæi de suâ prophetare morte, qod serrandus sit à Manasse serrâ ligneâ; qæ apud eos certissima traditio est: unde & nostrorum plurimi illud qod de passione sanctorum ad Hebræos ponitur, serrati sunt, ad Esajæ referunt passionem.* Tertulliani etiam nomen qi præfert, *carminis adversus Marcionem l.* 3. de Esajâ,

Qem sectum ligno crudeli morte peremit.

Qod is tamen populo, non Manassi, tribuit. Septimius ipse *de Patient. c.* 14. *His patientiæ viribus secatur Esajas, & de Domino non tacet: lapidatur Stephanus, & veniam hostibus suis postulat.* Plurali numero dictum avtumant, cum Esajas unus intelligatur, sicut *latrones*, pro *latronum altero.* Matth. 27. 44. *in Prophetis*, pro *in uno aliqo Prophetarum.* Esajâ scilicet Joan. 6. 45. Ex Esajæ 54. 13. *filios suos.* Annal. sacr. l. 2. c. 28. v. 3. i.e. *unum è filiis suis.* Reg. Hist. l. 2. c. 16. v. 3. uti supra monuimus. Et Annal. lib. eod. c. 24. v. 25. *propter cædem filiorum Jojadæ*, cum Zacarias unus occisus narretur, *ibid. supr.* vers. 20, 22. Ita Hieronymus *in Matth. l.* 4. *ad c.* 26. *v.* 8. Matthæum scribere, *indignatos Apostolos*, cum Joannes c. 12. v. 4. *Judam solum contristatum*, dixerit; *per Syllepsin tropum, qo & pro uno omnes, & pro multis unus appellari soleat. Sicut Apostolus ad Hebræos, serrati sunt, dixit, cum unum tantummodò Esajam sectum Judæi avtument.* Ambrosius *in Lucam l.* 10. *ad c.* 23. *v.* 39. de latronibus unà cum Christo suffixis agens; *Potuit de uno pluraliter dicere; sicut ad Hebræos habes, In caprinis pellibus ambulabant, secti sunt, & leonum molas (malas, legendum) obstruxerunt: cum solus Elias melotem habuisse, Esajas sectus esse, Daniel à leonibus intactus mansisse doceatur.* Qi & idem *de Jacob & vitâ beatâ l.* 2. *c.* 9. *Neget beatum, Esajam, cum medius secaretur; Jeremiam, cum mergeretur.* Qanqam *lapidibus* obrutum interiisse hunc tradunt. Avgustinus itidem *de consens. Evangel. l.* 3. *c.* 26. *Matthæus & Marcus, latrones dicendo, pluralem numerum pro singulari posuerunt: sicut in Epist. ad Hebræos legimus pluraliter dictum: clavserunt ora leonum, cum solus Daniel significari intelligatur: & secti sunt, cum de solo Esajâ tradatur.* Avtor deniqe *Commentariorum in hanc Epistolam*, qos alii Primasio, alii Haymoni tribuunt, & hujus ego potiùs qam illius (licet aliô abeat vir summus, qem meritissimò veneror) censuerim, cum prolixiores sint multo qam qi Primasio tribuuntur reliqi, & ad eos propiùs accedunt, tum & stylo modoqe tractandi, qi Haymonis esse existimantur; *Hic*, inqit, *pluralis numerus pro singulari positus est: neminem enim legimus sanctorum in Veteri Testamento sectum, nisi Esajam Prophetam; qem fecit secari serrâ ligneâ Manasses Rex, qi filiam ejus habebat in uxorem.* De traditione ipsâ nihil statuo. Cui tamen eo minùs fidem adhibeo, qia ante Manassem in solio regni constitutum per novissima Regis Ezekiæ tempora Esajas vaticinio unâ cum vitâ defunctus videtur, cum ultra hunc sub qo id muneris obierit, Regis nullius, in eis recensendis, mentio ulla compareat: & de serrâ ligneâ multo minùs; cui repugnat etiam altera ex eadem fabularum officinâ traditio, qâ vatem hunc narrant, cum à Manasse proseqente fugiens in arborem qandam se abdidisset; ad Regis mandatum, unâ cum arboris trunco, in qo delitescebat, medium serrâ dissectum. Ligna avtem crassa arborumqe truncos totos tam grandes, ut hominem integrum admittere & in se possint continere, *serris ligneis* dissecari posse, fidem apud me certè nullam planè meretur. Cæterum nihil prohibet, qo minùs de pluribus dictum intelligatur, & in pluribus id perpetratum fuerit, cum nullum non tormenti genus ad Dei sanctos vexandos cruciandosqe adhibuerint Tyranni immanes, sub qibus illi agebant; familiare verò orientalibus fuerit, (qod & Casavbonus ad Svetonii Cajum monuit) sed & aliis qoqe usurpatum, istud *serrâ ferreâ* (de *ligneâ* enim, qod supra dictum, qis credat?) dissecandi trucidandiqe supplicium. In Davidis historiâ 2 Reg. 12. 31. narratur is Ammonitas, inter alia, במגרות הברזל *serris ferreis supposuisse.* Qod, 1 Annal. 20. 3. explicatiùs dicitur, וישר במגרה Græcus διέπρισε πρίονι, *serrâ dissecuit.* Nec assentior tamen viro doctissimo, qi *Megaræ* Furiarum ultricum uni nomen hinc tractum vult, qia מגרה Hebræis *serram* designat; qum notatio ad manum, sit Græca, à μεγαίρω *invideo*: Invidia avtem, qâ

— Siculos non invenisse tyrannos
Tormentum majus —

Persium agnoscentem habemus, in Furiarum numero meritò possit censeri, ex Nasone *Metamor. l.* 2. ut meritò possit hic viro τῷ πάνυ suggeri, qod ipse *de Satyr. Rom. l.* 2. *c.* 4. observavit, *in omnibus lingvis inveniri voces consimiles, qæ nullâ tamen originis communione junguntur*; ita, inqit, *Hebrais* סותר *est qi tegit; Græcis* σωτὴρ, *qi protegit.* משורה *est mensura.* אצילה μασχάλη, *axilla.* Nec tamen avt Græca hæc, avt Latina, ab Hebraicis illis deducta, qum *certas apud suos* habeant *notationes.* Cæterum ut ad *serræ* supplicium redeamus, idem spectavit & Græcus interpres Amos. c. 1. v. 3. apud qem Damascenorum adversus Gileaditas sævitia sic describitur ἀνθ' ὧν ἔπριζον πρίοσι σιδηροῖς. *qia serris ferreis dissecuerant Gileaditas.* qanqam Hebraica aliud exhibent, על דושם בחריצות הברזל eo qod *tribu-*

lis

lis ferreis trituraverint eos. In historiâ Susannæ v. 55. & 59. Daniel inducitur, senum, qi in necem illius conspiraverant, & adulterii admissi ream peragere nitebantur, alteri, qi ὑπὸ πρῖνον, *sub ilice*, compressam vidisse affirmaverat, ad arboris nomen alludendo interminatus, *πρίσειν αὐτὸν τὸν ἄγγελον, Serrâ dissecturum eum Angelum Dei*; alteri, qi ὑπὸ σχῖνον, *sub lentisco*, *σχισθῆναι αὐτὸν, fore ut diffinderetur*. qo argumento Africanus in *Epistolâ ad Origenem* contendit, historiam illam fuisse à Græculo aliqo confictam & confectam, cum in lingvâ sacrâ, *ὀνομάτων γενέσεις, notationes*, sive *cognominationes illæ*, nullæ deprehendantur. De Valente Nicephorus Callisti *Hist. l.* 11. *c.* 4. *Τοὺς μὲν πρίοσιν ἀπηνῶς διελὼν, ἀπέκτεινεν, qosdam serris dissectos crudeliter trucidavit*. De Cajo Svetonius *l.* 4. *c.* 27. *Multos honesti ordinis medios serrâ dissecabat*. Respexisse videtur hoc supplicii genus Dominus Christus, apud Matthæum c. 24. v. 51. cum servo neqam interminatur, *διχοτομήσει αὐτὸν ὁ Κύριος medium dissecturum eum Dominum suum*: Vulg. *dividet eum*. qo modo & Syrus נפלג *dividet*, in duas scilicet partes, sicut Joan. c. 7. v. 14. כד דין פלג *cum divisi essent*, in duas scilicet partes, sive *dimidiati essent dies festi*, pro eo qod Græcè dictum est, *τῆς ἑορτῆς μεσούσης*. Latine *die festo mediante*, vel, *festo*, potius, sine *die*. Arabs, ישקה ומסטה *medium dissecabit*. Hebræus יבקע *findet*, Erasmus, *dissecabit*. Disertissimè Camerarius; *secabit medium, in duas partes discindet*: *qod*, inqit, *supplicium nunc etiam apud Barbaros usurpari traditur*: additqe qod de Esajâ Justinus. Poterat & qod Sabacum Æthiopem narrat Herodotus *l.* 6. viso nocturno jussum sacerdotes Ægyptios μέσους διατεμεῖν. Longiusculè verò petitum videtur, qod Hieronymus, (qem tamen Theodorus Beza, Franciscus Junius, & Joannes Piscator sequntur) *separabit illum à sanctorum consortio*. ut διχοτομεῖν sit, *αὐτὸ τὸ ἀφορίζειν*. Et longiùs adhuc, qod Origenes *de principiis l.* 2. & *in ad Roman. c.* 2. *de spiritu ab animâ separando, ex Hebr. c.* 4. *v.* 12. qi *spiritus*, vel *Spiritus Sanctus*, vel *spiritus Angelicus*, vel *mens humana*, superior animæ pars, intelligatur. Præ qo malim ego de animâ à corpore per mortem disjungendâ sumere: per eam siqidem structuræ humanæ compages, qâ partes duæ illæ ita prius coaluerant, ut unum ὑποκείμενον, unam personam constituerent, *εἰς δύο τέμνεται*, qasi *dissecatur*, & *in duo* seorsum jam *ὑφεστάμενα dividitur*; homo avtem qi ex eis conjunctis constabat, διχοτομεῖται qodammodo, dum horum alterum ab altero separatur. Qô facit, qod mortem Tertullianus definivit *discidium carnis & animæ*; *de resurrect. carn.* c. 19. Habet Christi dicto παραπλήσιον & Epictetus *dissertat. l.* 3. *c.* 22. *Οὐ γὰρ ἐν οἰκίᾳ καλῶς οἰκουμένῃ παρελθών τις αὐτὸς ἑαυτῷ λέγει, ἐμὲ δεῖ οἰκονόμον εἶναι. εἰ δὲ μή, ἐπιστραφεὶς ὁ Κύριος, καὶ ἰδὼν αὐτὸν σοβαρῶς διατασσόμενον, ἑλκύσας ἔτεμε. Neqe enim in familiâ probè constitutâ, dicit apud se in medium prodiens qisqam, Me esse oportet dispensatorem: alioqi Dominus reversus, ubi fastuosè se gerentem deprehenderit, tractum dissecturus*, vel etiam, *concisurus est*. qo modo Daniel c. 3. v. 29. qod & nonnulli huc trahunt, in Chaldæi Regis edicto, הדמין יתעבר *frusta fiet*, membratim discerpetur. & Homerus *Odyss.* σ. v. 338.

— *ἵνα καί σε διαμελεϊστὶ τάμῃσι.*
— *ut te illic membratim incidat.*

Sed Epicteti illud generalius; hoc aliud est. Casavbonus verò, qi de sensu Bezam secutus videtur, Matthæi illud Hebraismum merum esse avtumat, cum ob seqentia, tum ob loca similia, Joan. c. 13. v. 8. & Apoc. cap. 21. v. 8. Qem avtem Hebraismum voluerit, indicatum optat Ludovicus de Diev. Camerarius certè, qem forsan ob oculos habebat; sed aliud agens minùs forsan advertebat vir doctissimus, post superiùs exhibita subjungit: *Et referet eum inter vanos & simulatores. Hebraicâ phrasi, qâ pars communitatem & societatem & conjunctionem denotat*: qod ad seqentia pertinet, *τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει*. eodemqe spectant loca illa à viro doctissimo designata. Optimè Dievsius *à victimis piacularibus translatum* putat, qæ διχοτομεῖσθαι solebant. qod & nos alibi indicavimus. Certè in *victimarum* negotio LXX. qi dicuntur interpretes, pro verbo נתח qod *dissecare*, sive *membratim concidere*, significat, διχοτομῆσαι usurpant: Exod. 29. vers. 17. & pro נתחים qod *partes*, *membra*, διχοτομήματα. Exod. c. 29. v. 17. & Levit. 1. 8. laxiore scilicet significatu. qod & Hesychius observasse videtur, cum διχοτομήματα, τμήματα exponit: qum alioqi non nisi *in partes duas divisa* intelligantur.

Cæterum de immani illo, per sævitiam, an ludibrium, an utrumqe junctim, corpora humana, *serrâ dissecandi* facinore, duo qæri possunt. Alterum, hominesne medios transversim per ilia dissecarint; *ὥσπερ οἱ τὰ ᾠὰ ταῖς θριξὶ τέμνοντες, qo modo ova pilis intersecant*, ut Plato loqitur in Symposio; qoqe modo canem in *ritu lustratorio* Macedones, qod ex Q. Curtio discimus; & Vinidium Flaccianum, *Serm. l.* 1. *Sat.* 1. *Liberta securi divisit medium*; sed & Bithynos multos à curribus falcatis, in *bello Mithridatico*, narrat Appianus: an verô per cervicem spinamqe dorsi diffiderint, qo modo pecudes plerumqe victimarii & lanii; qoqe modo ἀνδρογύνους illos, sive *Hermaphroditos*, geminis corporibus instructos, *δίχα διατετμῆσθαι, ὥσπερ λίσπαι καὶ ψῆτται, discidisse* Jovem fabulatur sub Aristophanis nomine Plato, *tanqam vermes* qosdam *passeresve marinos*, qi ex uno in duos divisi videntur; unde illud mulierculæ in comici illius *Lysistratâ* execramentum,

Ἐγὼ δὲ γ' ἂν, κἂν ὥσπερ ἡ ψῆττα, δοκῶ
Δοῦναι ἂν ἐμαυτῆς παρταμοῦσα θ' ἥμισυ.
Ego velut passer dividi in partes duas
Nunqam recusem.

Alterum, si detur istud, qæsitum est: à capite ne ac cervice dissecandi initium fecerint; ut caput primo loco diffissum dederint, *ὥσπερ τοῖς ἐν ταῖς στήλαις ἐκτετυπωμένοις, τοῖς κατὰ τὰς ῥῖνας διαπεπρισμένοις, qo modo videre est in simulacris hominum columnis insculptis*, & *Regum veterum imaginibus in nummis eorum expressis, qæ per nares faciemqe qasi serrâ dissecta exhibentur*, tum per cervicem ad dorsum descenderint; qod *victimariis* solenne fuisse putant; eoqe spectare τετραχηλίζεσθαι verbum ab Apostolo usurpatum, Heb. c. 4. v. 12. de qo Beza ibi videatur: ad qem modum & Sclerum Joannis Tzimiscæ Imperatorem, Zonaras *tom.* 3. narrat, in barbari cujusdam caput ea vehementiâ gladium suum impegisse, *ὡς δίχα τμηθῆναι βάρβαρον, καὶ ἡμίτομα τὰ μέρη αὐτοῦ τοῦ ἵππου ἐκπεσεῖν, ut dissecto in duas partes corpore, medietates ex utroqe latere ab eqo delaberentur*. fabulæ, puto, qam historiæ propior narratio. an à partibus infimis orsi, in superiora delierint; qo modo lanii apud nos nunc dierum assolent, qi ubi pecudem mactatam à pedibus posterioribus suspenderint, à cavdâ inchoant dissectionem: qaqe ratione Esajas serrâ dissectus in *Adrichomii tabulis* pingitur.

Horum priore modo egisse in *serræ* supplicio censet ad Svetonium Vir Clarissimus. Cui sententiæ favet Dionis Nicæi illud *l.* 68. in Xiphilini *epitome*, de rebellantibus, qi Cyrenen incolebant, sub Trajano, Judæis; *Πολλοὺς δὲ καὶ μέσους ἀπὸ κορυφῆς διέπριον. Multos etiam à vertice medios serrâ dissecabant*. Favet & mulieris illa havd muliebris vox apud tragicum incertum à Clemente *Stromat. l.* 4. lavdatum.

Ἃ δ' ἐκπυθέσθαι τῆς ἐμῆς χρῄζεις φρενὸς,
Οὔτ' ἂν καταίθων, οὔτε κρατὸς ἐξ ἄκρου
Διεὶς καθ' εἰς πρίονας εἰς ἄκρους πόδας,
Πύθοιο ἄν.
Qæ sciscitari de meo vis pectore,
Non si cremes me, sive serris asperis
Seces ad imos vertice à summo pedes,
Rescisces unqam.

Qanqam fieri potest nihilominùs, ut transversos etiam dissecuerint. Certè ludibrio magis qam cruciatui indulgebant, qi à capite ordiebantur, cum fisso semel capite, mali sensus omnis non potuerit non protinus cessasse.

Neqe verò facilè possum induci, ut V. Cl. Domino Ludovico Dievsio assensum præbeam, qi illud Esdræ c. 6. v. 11. וזקיף יתמחא עלוהי reddit, *Lignum elevatum percutiatur super ipsum*: qod & interpretatur, acsi *palus ipse sursum elevatus ictibus crebris corpori humano ita infigendus* dicatur, *ut à capite summo per nates ipsos transadigatur*. ideoqe, עלוהי *dictum, qia à summo corpore incipiebant. qæ crude-*

crudelis, inqit, *mors erat*, *& orientalibus satis usitata.* Cæterum nec me memini supplicii istiusmodi exemplum uspiam legisse. mihiqe acerbior multo immitiorqe videtur, si à partibus inferioribus immissus infixusqe palus ille foret, homine utiqe in cruciatu diro diutius detento. Certè ἐν τῇ σκολόψει (sive ἀνασκόλοψιν cum Herodoto aliisqe dicere libuerit) hac utebantur methodo. Σκόλοψις avtem qid sit, docebit Hesychius verbis hisce: Σκόλοψιν; ὡς ὀπτησιν. τὸ γὰρ παλαιὸν τοὺς κακουργοῦντας ἀνεσκολόπιζον, ὀξύνοντες ξύλον διὰ τῆς ῥάχεως καὶ τοῦ νώτου, καθάπερ τοὺς ὀπτωμένους ἰχθῦς ἐπὶ ὀβελίσκων. hoc est, (vertente Lipsio, *de cruce*, *l.* 1. *c.* 6.) *Suffixionem* dixeris, qasi *assationem. nam antiqitus maleficos sudi insigebant, acuto ligno penetrantes spinam & dorsum, sicuti assos in verubus pisces. assos*, vel *assandos* potiùs. assandi enim figuntur verubus illi, non jam assi. itaqe nos mallemus dicere, a spitting of men. sed & *assationem* minus accuratè avtor ille. neqe enim eo fine malefici illi suffigebantur, qo ad ignem versati torrerentur; sed qo per cruciatus gravissimos supplicio illo tollerentur. Cæterum, rem ipsam qod attinet, qid in genere fieri solitum, indicavit satis Hesychius. de modo procedendi Seneca plenius edocebit. Is *Epist.* 23. *Cogita*, inqit, *hoc loco carcerem & cruces, & adactum per medium hominem, qi per os emergat, stipitem.* Idemqe in *Consol. ad Marc. c.* 20. *Video istic cruces, nec unius generis, sed aliter ab aliis fabricatas. alii capite conversos in terram suspendêre; alii per obscæna stipitem egerunt.* Eodem facit & Mecænatis illud de *acutâ cruce* apud eundem *Epist.* 101.

Hanc mihi, vel acutâ
Si sedeam cruce, sustine.

ita Lipsio defingente: qæ tamen ego cum Acidalio sic legere malim,

Vita dum superest, bene est,
Hanc mihi; vel acutam
Subde, sustineo, crucem.

Ea παραφράζων Seneca; *Suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas: est tanti vulnus suum premere, & patibulo pendere districtum, dum differat id qod est in malis optimum, supplicii finem. Crucem* appellat, qam & à *patibulo* distingvit, *sudem surumve*, avt *palum stipitemve*, qem σκόλοπα Græci dicunt, & χάρακα, unde *crucis* nomen Latinis, ut rectè Fullerus noster, *miscel.* non à *cruribus*, ut Franciscus Junius, qasi sit primario *palus bifidatus*, sive *furca*, *cujus in diversum aguntur crura*; nec à *cruciatu*, ut Avgustinus *de Dialect. c.* 6. & Isidorus, *Origin. l.* 5. *c.* 17. qos confertim seqitur Grammaticorum turba; qum hoc potius ab illo dictum sit. In *Heliogabalo* Lampridius de propudii illius asseclis, *qum alios ab imâ parte perfoderent, ut mors esset vita consentiens*, hoc ipsum supplicii genus planè designatum volebat.

Sed nec dispar hac in parte ab *anascolopsi* τῆς διασφενδονήσεως qam appellant ratio, qâ cruribus diductis, corpus ab inferioribus inchoando in partes geminas diffindebatur. Eam nobis sic depingit Plutarchus *in Alexandro*, qi Bessum Darii Domini sui proditorem atqe interfectorem hoc supplicio sustulit. Ὀρθίων δένδρων εἰς ταὐτὸ καμφθέντων ἑκατέρῳ μέρος προσαρτήσας τοῦ σώματος, εἶτα μεθεὶς ἑκάτερον, ὡς ὥρμητο ῥύμῃ φερόμενον, τὸ προσῆκον μέρος, νείμασθαι. *Arborum directarum duarum cacuminibus in unum uti coirent inflexis, earum utriqe corporis partem illigavit; qæ mox denuò à se invicem soluta, cum impetu magno in sedes situsqe pristinos ferrentur, partem sibi annexam utraqe secum simul corripiendo, hominem medium diffcidit.* Vopiscus itidem in *Avreliano*, qi militem in hospitis uxore adulterum supplicio parili affecit; *Ita punivit, ut duarum arborum capita inflecteret, & ad pedes militis deligaret, eademqe subitò dimitteret, ut scissus ille utrinqe penderet.*

Sed ad Esdræ locum regredimur: qem qo clariùs dispiciatur, integrum exhibebimus. Verba sic habent: *Qisqis verbum hoc, sive rem istam mutaverit, tollatur lignum ex domo ejus*, וזקיף יתמחא עלהי *domusqe illius sterqilinium ob istud fiat.* De medio duntaxat inciso, qid velit; qæritur. Et זקיף qidem, qod *erectum* sonare videtur, ad *lignum* pleriqe referunt. Huc propendere videtur Abraham Esdræ filius; involutiùs interim sensum suum sic proferens; *Et lignum ad suspendendum illum, sit elatum, sive elevatum, super illum, ut super lignum suspendatur.* Clariùs pavlò vetus interpres Latinus; *Tollatur lignum de domo ipsius, & erigatur, & configatur in illo.* Pagninus: *Diruatur lignum è domo ejus, & erectum suspendatur in eo.* Ex qo sensum commodum per leges Grammaticas expiscari vix licuerit. Disertiùs versio Tigurina; *Tollatur trabs de domo ejus, in qam erectam suspendatur.* Nec abscedit Itala. Nostræ versiones antiqiores pariter; There shall bee a beam taken from his house and set up / and he shall be hanged thereon. Nec aliter multo recentiores: Genevensis, The wood shall be pulled down from his house / and shall be set up / and he shall be hanged thereon. Novissima verò; Let timber be pulled down from his house / and being set up let him be hanged thereon. Etiamsi avtem Syntaxis qam sequntur isti duriuscula videatur; (qod & ex Pagnini versione patet) ea tamen concinnari havd incommodè qeat, si dixerimus, וזקיף עלהי dictum ἀντὶ τοῦ על אשר זקיף *super qo erecto*: qæ forma est freqentissima.

Verùm יתמחא pro *suspendi*, ubi legatur, avt qî dicatur, ratio nulla profertur. Proinde alio hîc abeunt alii havd incelebres viri. Tremellius & Junius; *Amoveatur lignum à domo ejus, qo erecto aboleatur in eo.* nec aliter Piscator; nisi qod pro *aboleatur*, *deleatur* reponit. qo modo & Buxtorfius, *& in erecto* (ligno) *deleatur.* i. e. *suspendatur*: Ut ne cum alteris illis non conspiret. Isti scilicet ad vocabuli Hebraici usum respexerunt. Apud Hebræos siqidem freqenter admodum usurpatum id reperitur, pro *delere*, *abolere*, *destruere*, *è medio tollere.* Gen. cap. 6. vers. 7. & cap. 7. vers. 4. Exod. cap. 17. vers. 14. Ezek. cap. 6. vers. 6. & alibi. In qo ego calculum illis havd gravatim meum concesserim, etiamsi de voce alterâ in diversum discedam.

Hi siqidem omnes זקיף ad *lignum* referunt: at non desunt, qos hic seqi malim, qi ad hominem potiùs referendum existiment. Schindlerus in *Pentaglosso*; *Et erectus cædatur in eo.* Id qod avidè arripuit, Ludovicus Dievsius, cum locum vellet *de virgarum plagis potiùs accipi, qam de suspendio*: qia in *percutiendi* significatu vocabulum istud est Chaldæis Syrisqe usitatum. Dan. cap. 2. vers. 34, 35. Matth. cap. 5. vers. 39. & cap. 26. vers. 31. *Erectus*, inqit, *unà cum ligno, virgarum plagis cædatur ad illud. Ita moris erat, ut delinqentes erecti ad palum cæderentur.* Et Græcus istis interpres favere videatur; apud qem legitur, καὶ ὀρθωμένος πληγήσεται ἐπ᾽ αὐτοῦ. Ita enim, qæ & Romanam seqi profitetur, editio Parisina exhibet: adnotato tamen in qibusdam codicibus παγήσεται haberi. Cæterum vir doctissimus, dum ea qæ sequntur penitiùs perpe… , de hominis *domicilio in latrinam vertendo*, à sententiâ istâ discedere coactus, *& exterminii pœnam necessariam intelligendam* agnoscens, ad superiùs allatam interpretationem dilabitur; qæ mihi qidem omnium, qas hactenus viderim, probabilitatis minimum obtinere videtur.

Verborum sensum genuinum proximè accessit Salomon Jairus. זקיף inqit, *affine est illi Hymni* 145. *vers.* 14. & 146. *vers.* 8. ubi זקף significat *erigere*, *facere ut stet*, sive *consistat*: itaqe sic intelligenda verba censet, *stans*, sive *consistens*, (h. e. erectus) *super ligno destruatur.* Mihi deniqe planissimè ac simplicissimè verti posse videtur, *& in eo suffixus è medio tollatur.* Utriusqe vocabuli notio ea qam dedimus locis mox allatis clarissimè comprobabitur: זקף itaqe Chaldæis Syrisqe non *erigere* tantum, sed & *suffigere*, sive *cruci affigere*, & *in patibulo* etiam *suspendere*, significat: id qod, cum tam obvium existat, mirum fit mihi, interpretum nemini hîc in mentem venisse. Ester c. 9. v. 13. ubi Hebraicè habetur יתלו על־העץ *suspenderunt in ligno.* Targum יזקפו על־צליבא *suspenderunt in patibulo.* In Syriacâ Novi Instrumenti versione in *crucifigendi* sensu passim usurpatur, Matth. 27. 35. וזקפוהי *crucifixerunt eum.* Ib. v. 23. נזדקף *crucifigatur.* & vers. 38. ואזדקפו *& crucifigebant*: qin & nusqam, loco uno excepto, per totam versionem illam usurpari vocem hanc viri docti

docti observarunt. זְקִיף ergô, cum sit passivæ notionis participium, ex familiari lingvæ Syriacæ, quâ Esdræ illa concepta & conscripta sunt, est, *suspensus*, *suffixus*, *affixus*, *crucifixus*. Unde & זְקִיפָא pro *cruce*, sive *patibulo*, Matth. 16. 24. 1 Corinth. 1. 18. & alibi passim. At τὸ מְחָא sive מחה Chaldaicè & Syriacè qid? certè, non est tantum *cædere*, sive *percutere*, sed *occidere* qoqe, & *è medio tollere*. Ita enim usurpatur, non in contextu tantum Hebraico, uti est superiùs uberrimè demonstratum sed & in Targum, sive paraphrasi, qam Chaldaicam appellant, Syriacam poterant, (cum characteris ejusdem cum Esdræ his & Danielis ejusdem planè sit;) ut videre est Gen. 6. 7. & 7. 23. Devt. 9. 14. & 25. 19. 4 Reg. 14. 27. Nec diffitentur hoc interpretum pleriqe etiam illi, qi in alia hîc à nobis eunt. Adjiciam duntaxat, eadem ipsa qæ hîc habentur in Targum Ester ad c. 7. v. 9. de Hamane ita usurpata deprehendi, ut alium, qam qem eis nos sensum dedimus, verba nevtiqam admittant.

CAPUT XLVI.

Περὶ τοῦ τυμπανίζεσθαι, καὶ τοῦ τυμπανισμοῦ dissertatio. Τυμπανίζεσθαι qibusdam ἐκδέρεσθαι, excoriari. *Aliis κρεμασθῆναι, ἀνασκολοπίζεσθαι,* suffigi, suspendi: *Utrumqe hoc τοῦ τυμπανισμοῦ forsan vel antecedens, vel conseqens fuerit. Apud Hesychium loco mota complura. τύμπανον,* palus, *vel* patibulum. *Lucilii in Astrologos Scomma. Σφαιρίζεσθαι qid: Σφαῖραι,* cestus, uncos, *malè Langius. Σφαιρομαχία Laconum qalis. Apud Lexicographos vocabulis ea sapè tribuuntur, qæ sunt rei significatæ vel antecedentia, vel concomitantia. τυμπανισμὸς an sit ἀποκεφαλισμός. Id unde profluxerit, Stephano ignotum, mox indicandum. Ita Theodoreto usurpatum: non & Apostolo.* Equleum *&* fidiculas *intendi, velle nonnullos. Plutarchus emendatus.* Fustuarium *alii. Svidas emaculatus.* A tympano, qod cæditur, *Erasmus;* qo cæditur *potius, alii. Prælia fustibus primo inita & exacta.* Fustuarii *pœna, in Legib. βάκλα,* bacula; *ut* tabula, *τάβλα, & similia. Scholiastes ex Svidâ emendatus, Svidas ex Scholiaste suppletus. Hesychius restitutus.* Fustibus cædi, *ignominiosum. Eo modo sublati Dionysii emissarii. Praxiteles itidem Athenis, qi arietem vivum excoriaverat. In hoc exprimendo dilutior Schottus. τυμπανίζειν* fustibus cædere; *ἀποτυμπανίζειν, id ad necem usqe exeqi; ut ἀποτηγανίζειν.* Distentionem *&* fustigationem *τοῦ τυμπανισμοῦ nomine comprehendi qi velint: ab eis cur discessum. Evsebius & Nicephorus, alter ex altero restitutus uterqe. τυμπανίζειν, & ἀποτυμπανίζειν, de nece violentâ usurpata, qacunqe id ratione fieret: pari modo usurpata δῃοτομεῖν, Græcis:* jugulare, *Latinis,* to maɴʟacer / *nostris. Regulus qalis: in eum salsum Plinii dictum. De Baltasari cæde minus probabilia Scaliger. Evsebius suppletus. Evstathii error, ad qem alii impegerant, Casavbono frustrà comprobatus.* Ad gladium se, an ad cultrum locare, *Seneca qid.*

IN capite antegresso de *serræ* supplicio, cujus mentio ad Hebræos c. 11. v. 37. aliisqe qibusdam dispunximus. In hoc, qo legentium tædio consulatur, novo sumpto initio, de alio supplicii genere, qod eodem loci reperitur, cum Deo bono, dispiciemus. Is est ἀποτυμπανισμός, sic enim *ibidem commatio* 35. Apostolus, Ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν, inqit: qod ab interpretibus variè exponitur.

Sunt enim, Oecumenio referente, qi τυμπανίζεσθαι, ἐκδέρεσθαι exponunt: h. e. *excoriari*. Qo supplicio affecti narrantur fratres illi, in *Maccabæorum Historiâ l.* 2. *c.* 7. cute viventibus detracta. Hesychius certè inter alia, Τυμπανίζεται, ἐκδέρεται interpretatur.

Alii *suspendium*, vel *suffixionem*, designari existimant. Et conjunxit reverâ duo ista Theodoretus *Therapertica l.* 3. Τὰς ἀνδροφόνους ἀνασκολοπίζοντες καὶ ἀποτυμπανίζοντες. Sed ita, ut pro diversis habuisse videatur. Qod & patet clariùs, cum ex eis, qæ de pœnis Martyrum *lib.* 8. supra repræsentavimus, tum ex eis etiam, qæ de eisdem rursus habet. *lib.* 9. Ἐυεργέτας γάρτοι ὄντας, καὶ σωτῆρας καὶ ἰατρὰς, ὡς ἐπιβούλους καὶ πολεμίους, οἱ μὲν ἐξήλαυνον, οἱ δὲ καὶ κατέλευον, οἱ δὲ πέδαις καὶ ποδοκάκαις ἐδέσμευν. καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν ἀπετυμπάνισαν, τοὺς δὲ ἀνεσκολόπισαν, τοὺς δὲ θηρίοις παρέδοσαν. *Eos qi benefici ac servatores & medici fuerant, pro insidiatoribus hostibusqe habentes, alii pellebant, alii lapidabant, alii pedicis cippisqe obstringebant: horumqe alios tympanis tollebant, alios suffigebant, alios bestiis objiciebant.* At Hesychius, ἐτυμπανίσθησαν, ἐκρεμάσθησαν, ἐσφαιρίσθησαν. qo & retrahendum avtumo, qod loco dubio procul motum, (provt in avtore illo havd pavca) ad calcem fere literæ Α rejectum offenditur, ἐτυμπανίσθησαν, ἐπρίσθησαν. non qod alterum altero explicare voluerit; sed qod locum hunc Apostoli animo tunc obversatum designare visum esset, in qo verba illa repeuiuntur. Potest avtem de *suspendio* illud, non tam ipsum τοῦ τυμπανισμοῦ supplicium, qam vel antegressa, vel conseqentia spectare.

Antegressa spectare potuit, qia suspendi consveverant, sive machinæ alicui affigi, qibus vel pelle direptâ, vel plagis illatis, pœnæ erant irrogandæ. Qin & τύμπανον qandoqe dicitur, *palus*, *patibulum*, sive machina illa, ad qam devincti plagis afficiebantur. in *Maccab. Histor. l.* 2. *c.* 6. de Eleazaro, ταῖς πληγαῖς πλεονάζειν μέλλοντι, qi *plagis conficiendus* erat; (sic enim vers. 30. dicitur) αὐθαιρέτως ἐπὶ τὸ τύμπανον προσῆγε, *ad tympanum sponte suâ processit*. v. 19. & rursus, v. 28. ἐπὶ τὸ τύμπανον εὐθέως ἦλθε. *ad tympanum statim*, sive *rectâ*, *accessit*. Eodem forsan fecerit & qod apud Lucianum in *Cataplo* Clotho; Τοὺς ἐκ δικαστηρίων δήπου παράγαγε. λέγω δὲ τοὺς ἐκ τυμπάνου, καὶ τοὺς ἀνασκολοπισμένους. *Cedo istuc eos, qi à tribunalibus veniunt: eos dico, qi à tympano, eosqe qi suffixi sunt.* Sed & qod Lucilius de Astrologis, in *Antholog. l.* 2. *c.* 6. *Epigram.* 1.

> Ἄξιοι εἰσι τυχεῖν πάντες ἑνὸς τυμπάνου.
> *Uno sunt omnes tympano,* sive *palo,* avt *patibulo, digni.*

docent enim seqentia *palum* sive *stipitem* designari, ad qem deligari solebant, qi bestiis objiciebantur. *ita*, inqit, tandem *videbimus eos verè nosse*, jam expertos scilicet *qid tavrus, qid leo possit*. allusit signa cælestia ab his denominata, qorum scientiam illi profitebantur, qalem in inferiora ista efficaciam qasqe vires obtinerent.

Sed qid illo ἐσφαιρίσθησαν apud Hesychium faciemus? avt qid illo sibi verbo voluit Grammaticus? conjecturam meam proferam: judicent alii. & illud forsan ad hoc, de qo agimus, pertineat. Siqidem σφαῖραι sunt *cestus*, *pilæ plumbeæ*, vel & *ænea*, *corio insuta*, qibus corpora malè mulctabantur. Pollux *l.* 3. *c.* 30. *sect.* 5. de pugilatu. σφαῖραι τὰ ὅπλα, ἀφ᾽ ὧν καὶ τὸ σφαιρομαχεῖν, καὶ σφαιρομαχία, apud Aristomenem in *Hercule exercitatore*, de eis, non qi *pilâ lusoriâ*, sed qi *cestibus* concertabant, usurpata. nec aliunde, opinor, τὰ σφαιρομάχια, exercitium Spartanis peculiare; ut Evstathius *ad Odyss.* θ. ita σφαιρισθῆναι, *cestibus cædi* fuerit. eadem scilicet analogiâ, σφαιρίζειν est σφαίραις πλήττειν, *cestibus cædere*, qâ τυμπανίζειν, τυμπάνοις πλήττειν, *fustibus ferire*, & *plectere*, uti mox videbitur. σφαῖραι ejusmodi fuerint μολιβδίδες illæ, qibus μαστιζόμενος, *flagellatus cæsusve* narratur diaconus orthodoxus, in Petri Alexandrini *Epistolâ*, apud Nicephorum *lib.* 11. *cap.* 28. frustra enim est Joannes Langius, qi *uncos plumbeos* reddidit.

Potest & de *suspendio* illud, ad ea qæ τὸν τυμπανισμὸν subseqebantur pertinere. Siqidem corpora eorum etiam, qibus vel cutis detracta, vel plagæ illatæ fuerant, suffigi suspendiqe solebant. De Cleomene Plutarchus, ex Ptolomæi Regis mandato, κρεμάσαι καταβυρσώσαντας, *direptâ pelle corpus suspendio datum*. Atqe hoc forsan volunt Grammaticorum illa apud Suidam & Etymologum, τυμπανίζεται, ξύλῳ πλήττεται, ἐκδέρεται καὶ κρεμᾶται. *Tympanizatur, fuste cæditur, excoriatur, & suspenditur*: non qod verbum illud ista omnia significet; sed qod in supplicio illo affectis ista sæpenumero convenirent, usqe veniret ut fu-

ste cæsorum corpora eis etiam modis exciperentur. alioqi τῷ τυμπανίζεσθαι vocabulo nevtrum horum designari, avt ortus vocabuli, avt usus evincit. Hoc est avtem Lexicographis illis familiare, ea sub eodem vocabulo, licet dispata, comprehendere & repræsentare, qæ illud qod idipsum peculiariter designat, vel conseqi, vel concomitari consvevere. Ita Hesychius: Τυπείς, πληγεὶς ἐκ χειρὸς, καὶ πεσὼν, ἢ τρωθείς. cum tamen τὸ τύπτεσθαι, nec *vulnerari*, nec *cadere* significet. Et rursus; τύψον, ἔκχεε, ἐκκένωσον, πτῶσον, δάμασον. qum τύπτειν tamen, nec *effundere*, nec *domare* significet.

Alii ἐτυμπανίσθησαν exponunt ἀπετμήθησαν, sive ἀπεκεφαλίσθησαν, *gladio occisi*, *capite truncati sunt*: Ita Theophylactus & Oecumenius. Sed & disertissimè, illis prior, Joannes Chrysostomus, *in ad Hebr. Orat.* 11. Ἀποτυμπανισμὸς λέγεται ὁ ἀποκεφαλισμός. h.e. ut Hugo Cardinalis expressit, *Tympanismus est decollatio*: sive, verbum istud ἀποτυμπανισμὸς, *decollationem* designat. Fortè, inqit Illyricus, *qod capite truncati speciem qandam tympani habent.* Verum hanc in illis ego nullam video. Accedit Varinus Favorinus; Ἀποτυμπανισθῆναι ταυτόν ἐστι τῷ τὴν κεφαλὴν ἀποκοπῆναι. qod is unde habuerit, nescire se Henricus Stephanus profitetur. habuit avtem ab Evstathio: iste ab Athenæo, sed minus dextrè accepto; uti mox indicabitur. Concedit eodem & Victorinus Strigelius, adductis ex Plutarchi *Dione*, verbis istis de Dionysii emissariis, οὗτοι μὲν οὖν πρῶτον δίκην ἐδίδοσαν, ὑπὸ τῶν προστυγχανόντων τυμπανιζόμενοι. qæ ille vertit, *hi primum persolverunt pœnam*, *capite truncati*. Cæterum nec Plutarchi verba sunt necessario sic interpretanda, & aliud aliqid voluisse Apostolum patet, cum commatio penè proximo, τῶν ἐν μαχαίρας φόνῳ ἀποθανόντων. *eorum qi gladio sunt cæsi*, ab his seorsum meminerit. Cæterum ita planè usurpavit Theodoretus *in Devter. Qæst.* 42. Τὸν μὲν καλλίνικον κατέλευσαν Στέφανον. ξύλῳ δὲ τὸν μέγαν ἀνεῖλον Ἰάκωβον. εἰς θεραπείαν δὲ αὐτῶν καὶ τὸν ἕτερον Ἰάκωβον Ἡρώδης ἀπετυμπάνισε. *Victorem eximium Stephanum lapidarunt: Jacobum verò majorem fuste sustulerunt: sed & in ipsorum gratiam Jacobum alterum Herodes*, ἀνεῖλε μαχαίρᾳ, *gladio sustulit.* Sic enim habetur, Act. cap. 12. vers. 2.

Alii *equlei* supplicium intelligunt. Vetus interpres, qem & Beza seqitur, hoc loco, *distenti sunt.* Sed Jacobus Faber, *distensi sunt*, mavult: ut à *distendor*, non à *distineor*, venire dignoscatur. *Funibus enim*, inqit, *& nervis artus & membra extensi fuere nonnullis ad supplicia, ut tympana extendi solent. qo modo & postea martyres in catastis pro Christi nomine trochleis funibus & nervis alligati, crudelissimè distracti sunt.* Ita à *tympano* bellico vocabulum hoc sumptum fuerit, sive, ut Erasmus, *à corio, qod in tympano distenditur.* Thomas uterqe, Aqinas, & Cajetanus, *distenti sunt in equleis*: Sed & Acciaolus apud Theodoretum in *Therapevticâ*, τυμπανισθῆναι, vertit, *fidiculis distendi.* Castellio, generaliùs, *cruciati sunt.* Syrus; בשׁנגרא מיתו *in cruciatu mortui sunt.* Camerarius; *supplicio affecti sunt ultimo per cruciatus: ut de uno*, inqit, *omnia intelligantur. nam* τυμπανίζεσθαι *pulsationis & jactationis erat supplicium.* Atqe huc forsan spectare possit, qod de Ptolemæo Rege Plutarchus in *lib. de adulatoris & amici discrimine*: οὕτως δὲ καὶ Πτολεμαίῳ φιλομαθεῖν δοκοῦντι, περὶ γλώττης καὶ στιχιδίου καὶ ἱστορίας, μαχόμενοι, μέχρι μέσων νυκτῶν ἀπέτεινον. ὠμότητι δὲ χρωμένῳ καὶ ὕβρει, καὶ τυμπανίζοντι καὶ πλοῦντι, οὐδεὶς ἐνίστη τῶν τοιούτων. ubi suspecta mihi vox τὸ πλοῦντι. nec satisfacit, qod Erasmus, *vectigalibus populum onerante*, vertit. M. S. Xylandro teste, πλεῦντι. rescribo, στρεβλοῦντι. Ista enim duo apud Origenem etiam junctim posita deprehendo, *adversus Celsum l* 8. verbis illis. Ἀλλ᾽ οὐδ᾽ εἰκῆ παρέχομεν τὸ σῶμα στρεβλοῦν καὶ ἀποτυμπανίζειν. *Sed nec temerè corpus torqendum, tympanoqe cruciandum*, vel *cædendum* (*verberandum*, Gelenius) *præbemus.* Et rursus: Καὶ θεοφιλές γε τὸ δι᾽ ἀρετὴν ἀποτυμπανίζεσθαι, καὶ δι᾽ εὐσέβειαν στρεβλοῦσθαι, καὶ δι᾽ ὁσιότητα ἀποθνήσκειν, εὐλόγως εἶναι νενομίκαμεν. *Gratum esse Deo, virtutis cavsâ tympana sustinere*, (*verberari*, Gelenius) *& religionis gratiâ torqeri, & pietatis ratione occumbere, non sine cavssâ justâ censemus.* Sed ad Plutarchum revertamur. *Ptolemæum*, inqit, *qi affectabantur*, *viri eruditi, cum literarum studiosus Rex videretur, de glossâ aliqâ, avt versiculo, avt historiolâ, disceptationes ad mediam usqe noctem protrahebant. Verum crudeliter ac contumeliosè adversus suos se gerenti, cruciatusqe atqe tormenta adhibenti, nemo illorum ex adverso se opponere sustinebat.* Cæterum tam generatim hic locutum Apostolum, havd fit verisimile; cum tot perpessionum genera sigillatim recenseat.

Alii deniqe ad *fustuarium* referunt. Theophylactus, ex qorundam sententiâ, τυμπανισθῆναι esse ῥοπάλοις τυφθῆναι, *fustibus cædi*: & Oecumenius, ἐτυμπανίσθησαν, διὰ ῥοπάλων, (Favorinus; εἰς ῥόπαλα) ἀπέθανον, *fustibus interierunt*: qo modo de Olympio, qi Stiliconi insidias struxerat, Olympiodorus *Histor. l.* 1. apud Photium *Bibliothec. cod.* 80. Ῥοπάλοις παιόμενος ἀναιρεῖται. *Fustibus cæsus interiit.* Eademqe mente de Persis Herodotus. Καὶ τοῖσι σκυτάλοισι ἔπαιον τοὺς Πέρσας. pro qo in Svidæ codicibus Frobenianis vitiosè τοῖς σκυτάλησι legitur, nec sinceriùs in à Porto editis, ταῖς σκυτάλησι. vitii Svidas ipse monere poterat, qi σκύταλον non σκυτάλην, eo loci dicit, apud Herodotum & Aristophanem esse ῥόπαλον sive βακτηρίαν ἀκροπαχῆ, *fustem*, *clavam.* Unde & apud Hesychium, Σκυταλισμένη, ξύλῳ τυπωμένη: legendum τυπτομένη. *fustigata*, *fuste cæsa.* De Chosroâ Persarum Rege Zonaras *tom.* 3. in *Mavritii Historiâ*: Ῥοπάλοις ἐκέλευσε κατὰ τῶν λαγόνων τυπτόμενον τὸν πατέρα ἀποθανεῖν. *Patrem ad mortem usqe per ilia fustibus cædi jusserat.*

Ita, inqit Erasmus, *à tympano fuerit, qod ictibus crebris caditur.* Atqe ita Hemmingius, *crebris ictibus cæsi, ut tympanum.* Verum de notatione vocabuli aliô abscedunt Grammatici: nec à *tympano*, *qod caditur*, sed à *tympano*, *qo cæditur*, tractum volunt. Etymologus; Ἀποτυμπανίσαι, οὐχ ἁπλῶς τὸ ἀποκτεῖναι, ἀλλὰ τυμπανίῳ. ἀπὸ τυμπάνου, ὅ ἐστι ξύλον, ὅπερ σκυτάλην καλοῦσι. Τὸ γὰρ παλαιὸν ξύλοις ἀνῄρουν τοὺς πολεμίους. ὕστερον δὲ τῷ ξίφει. Ἀποτυμπανίσαι, *non est simpliciter occidere, sed fuste id exeqi*: *à* τύμπανον, *qod baculum fustemve significat: antiqitus enim fustibus in bello hostes tollebant; qos eosdem post ense.* Ita Plinius, *l.* 7. *c.* 56. *Prælium Afri contra Ægyptios primi fecere fustibus, qos vocant phalangas.* Et Horatius *Sat.* 3.

—primo
Ungvibus & pugnis, dein fustibus, atqe ita porrò
Pugnabant armis.—

Sed & in maleficis, vel castigandis, vel necandis etiam, *fuste* utebantur. De hoc genere supplicii Polybius l. 6. in disciplinâ, qæ apud Romanos obtinebat, militari; Τοὺς λαχόντας ξυλοκοπεῖ. *Ex eis, qi stationem deseruerant, sorte ductos fuste necat*, ut Tacitus *l.* 3. Livius itidem *l.* 5. *Fustuarium meretur, qi signa relinqit, avt præsidio decedit.* Inde in *Jure Civili l.* 48. tit. *de Pœnis*, *leg.* 7. ex Callistrato; *Fustium admonitio.* Et *leg.* 10. ex Marcello; *Ex qibus cavssis liber fustibus cæditur.* Tam enim *liberos* qandoqe, qam *& servos fustibus cædebant*: κἂν δοῦλός τις ᾖ, κἄν τις ἐλεύθερος. Favorinus. Sed & Christi famulos ob nominis Christiani professionem *fustuarium* passos, ξύλοις παιομένους, patet ex Dionysii Alexandrini *ad Fabium Antioch.* Et Phileæ Ægyptii *ad Thenuitas* suos *Epistolis*, apud Evsebium *l.* 6. *c.* 41. & *l.* 8. *c.* 10. & Niceph. *l.* 5. *c.* 30. & *l.* 7. *c.* 9. De Jacobo fratre Domini, cum Theodoretus supra allatus, tum & Evsebius (eumqe secuti historiæ Ecclesiasticæ scriptores) ex Clementis Alex. *Hypotypos. l.* 7. *Histor. Eccles. l.* 2. *c.* 1. & ex Hegesippi avtoritate *Comment. l.* 5. *ibid. c.* 23. (qo tamen loco in Græcis Evsebii codicibus pro *Hegesippi Josephi* nomen irrepsit) & Epiphanius *Hæres.* 66. *sect.* 20. ξύλῳ πληγέντα, *fuste percussum*, interiisse, constanter tradunt. Timotheum etiam Ephesi Episcopum, qem & *Apostolum* nuncupat, narrat Photius *cod.* 254. ex libro *de ejusdem Martyrio* conscripto, ῥοπάλοις ἀναιρεθῆναι, fustibus è medio fuisse sublatum. Ex Martyrum actis sub Diocletiano passorum, Qintum & Felicem qendam *fustibus exploratos*: Felices alios duos eisdem cognomines *ad necem usqe cæsos*, habemus apud Baronium *Annal. tom.* 2. *ann.* 303. Valens etiam Imperator, lege latâ, ut monachi militarent,

rent, nolentes *fustibus jussit occidi. Chronic. ætat. 6. ann.* 364. Huc spectant, qæ suggerunt nobis Grammatici. Hesychius; Τύμπανον, εἶδος τιμωρίας. Et Etymologus; Παρὰ τὸ τύπτω τύπανον, καὶ πλεονασμῷ τοῦ μ τύμπανον, τὸ τοῦ δημίου ξύλον, ᾧ τοὺς παραδιδομένους μεταχειρίζεται. *Tympanum, carnificis lignum, qo traditos sibi mulctat malè.* Et Svidas; Τύμπανα, βάκλα, παρὰ τὸ τύπτειν. ξύλα, ἐν οἷς ἐτυμπάνιζον. ἐχρῶντο γὰρ ταύτῃ τῇ τιμωρίᾳ. *Tympana sunt bacula* (βάκλα, *bacula*; ut φάκλη, *facula*; τάβλα, *tabula*, σύβλα, *subula*) *à tundendo sic dicta: ligna, qibus tympanismum exeqebantur: hoc enim supplicii genere utebantur.* Qæ eadem & Scholiastes habet, *ad* illud *Aristophanis Pluto act. 2. scen. 4.*

Ὦ τύμπανα, καὶ κύφωνες, οὐκ ἀρήξετε;

O tympana, & cyphones, non succurritis?

Sed ex Svidâ emendandus Scholiastes, qi pro ἐν οἷς malè ἐφ' οἷς exhibet; Svidas vicissim è Scholiaste supplendus; Ἡ βάκλα, inqit, παρὰ τὸ τύπτειν. ἤγουν ξύλα, οἷς τύπτονται ἐν τοῖς δικαστηρίοις οἱ τιμωρούμενοι. *Vel bacula simpliciter, vel fustes. qibus coram tribunali cæduntur, qi supplicio sunt afficiendi.* Eodem pertinet, qod Svidas idem, Τυπαῖς, πληγαῖς. εἶχον γὰρ τύμπανα καὶ τυπάς. τυπάς, πληγάς. *Τυπαῖς, plagis, habentes tympana & τυπάς, hoc est, plagas, percussiones.* Apud Photium *cod.* 242. de Juliano Damascius in *vitâ Isidori*; Σιωπῇ ἐδέξατο καρτερῶν τὰς πολλὰς ἐπὶ τοῦ νώτου διὰ τῶν τυμπάνων πληγάς. καὶ γὰρ πολλαῖς ἐπαίετο βακτηρίαις. μηδὲν ὅλως φθεγξάμενος. *Multas silentio excepit tergo plagas tympanis illatas; baculis enim multis cædebatur; nihil qicqam prolocutus.* Τύμπανον itaqe est ξύλον, σκυτάλη, βακτηρία. Gallicè, *massaculum*, & *billot*; nostris, a cudgel, an handspich, a batte, a club; (qanqam ista aliqatenus à se invicem distingvuntur) *fustis, clava, baculus*, qo cæduntur, vel qæstioni subjecti, vel plagis addicti, vel è medio etiam tollendi. Atqe inde τυμπανίζειν dictum & ἀποτυμπανίζειν, qod Latini, *fustigare*, & *fuste cædere*, Græci ξυλοκοπεῖν, Galli *assommer, massacrer*, & *massaculare*: & τυμπανισμός, qod Siculi & Argivi σκυταλισμόν, Polybius ξυλοκοπίαν, Galli *massaculamentum*: qod & monuit Illustrissimus Josephus Scaliger *ad Berosi fragmenta*; & in *Canon. Isagog. l. 3. part. 2. c. 1.* suffragantur Grammatici. Hesychius; Τυμπανίζεται, πλήσσεται ἰσχυρῶς τύπτεται, Et, Ἀποτυμπανίσωσι, ξύλα ἀνῃρήκασι. ἀποτυμπανίσαν legendum svadet series; ξύλῳ, sensus. Svidas itidem: ἀποτυμπανίσαι, ἀκλεῶς φονεῦσαι, *ignominiosè occidere.* Qia fuste, qam ense tolli fœdius videbatur: qum fuste desertores, servuli, abjectissimi qiqe, canes qoqe cæderentur: nec aliter ceperim apud Plutarchum *Dione*, qod supra adductum est, & in *lib. de Curiositate* eisdem ferè verbis repetitum, de tyranni emissariis, ὑπὸ τῶν προσυγγανόντων τυμπανιζόμενοι, & συλλαμβάνοντες ἀπετυμπάνιζον. *Ut obvium qemqe habuit vulgus promiscuum, fustibus baculisve correptum prosternebant.* Nec diceremus, they knockt them down. Ita usurpasse videtur Aristoteles *Rhetor. l. 2. c. 6.* ubi de eis agens, qi adversus metum ulteriorem jam obduruerunt: Οὔτε οἱ ἤδη πεπονθέναι νομίζοντες τὰ δεινά, καὶ ἀπεψυγμένοι πρὸς τὸ μέλλον, ὥσπερ οἱ ἀποτυμπανιζόμενοι ἤδη. *Nec ei metuunt, qi dira jam perpessos se putant, & de futuro animam jam desponderunt, ut qi fustuario jam pene sint enecti.* Et ibid. *c.* 8. Ἀντιφῶν ὁ ποιητὴς μέλλων ἀποτυμπανίζεσθαι ὑπὸ Διονυσίου, ἰδὼν τοὺς συναποθνήσκειν μέλλοντας ἐγκαλυπτομένους, ὡς ᾔεσαν διὰ τῶν πυλῶν. Τί ἐγκαλύπτεσθε; ἔφη. ἢ μὴ αὔριόν τις ὑμᾶς ἴδῃ τούτων; *Antiphon Poeta cum Dionysii jussu fustuario necandus duceretur, videretqe eos qi una morituri erant, dum per portam exibant, capita obnubere, Qorsum, inqit, capita obnubitis? an ne horum qis cras vos videat.* Neqe enim placet, qod interpres eruditissimus, τὸ ἀποτυμπανίζεσθαι, illic *fidiculis cruciari*, istic *torqeri*, reddiderit. Apud Photium in *Biblioth. cod.* 279. ex Helladii *Chrestomathion l. 4.* narratur Athenienses Praxitelem qendam, ὀργισθέντας ἀποτυμπανίσαι, ὅτι κριὸν ἐξέδειρε ζῶντα, *eo qod arietem vivum excoriasset, crudelitatem detestatos fustibus occidisse.* Dilutè siqidem nimis V. C. Andreas Schottus, *fustibus cædentes puniebant.* Imò, *trucidarunt* planè, τὸν ἄνδρα μισήσαντες, ὡς τυραννικὸν ἔχοντα φρόνημα, *tanqam qi tyrannico præditus es-*

A *set ingenio, hominem illum aversati.* Qin & ibidem refertur, per seditionem qandam, qæ ideò σκυταλισμὸς est dicta, παίοντας ἀλλήλους *fustibus sese cædentes invicem mille qingentos homines Argis occubuisse.* Ita σκυταλισμὸς & τυμπανισμὸς idem fuerint. Τυμπανίζειν ergò est *fustibus cædere*; ἀποτυμπανίζειν, *eisdem, ad necem usqe cædere, occidere.* Qod de τηγανίζειν & ἀποτηγανίζειν supra monuimus. Atqe hoc ego qidem sensu usurpasse Apostolum censuerim, qum supplicii crudeliter exacti, sive carnificinæ immanis genus qoddam, à reliqis, qæ recenset plura, distin-
B ctum insinuet. Atqe ita Henricus Stephanus, ἐτυμπανίσθησαν, *fustuario mulctati sunt, fustibus cæsi sunt.*

Cæterum Franciscus Ribera utrumqe comprehendi censet, & *distentionem* corporis & *fustigationem. Tympanum*, inqit, *tormenti genus est, qo homines distendebantur, & plagis multis feriebantur, instar tympanorum.* Qod Eleazari adductâ superiùs historiâ it confirmatum. Eodem ferè concedit & Franciscus Junius. Verba viri clarissimi, qæ qia disertiora sunt, describere non gravabor, *Parallelorum l. 3.* leguntur ista: *Nomen Græcum* τύμπανον, *di-*
C *ctum* παρὰ τὸ τύπτειν, *qod est verberare, modo instrumentum illud significat, qod pulsatur, vel in qod pulsatur: modo instrumentum pulsans, i. e. fustem, ad pulsationem, cujuscunqe ea sit generis, accommodum. Instrumentum qod pulsatur, duobus modis accipitur: nam aut lusionis est, cujus artifices tympanistæ & tympanotribæ appellantur; aut tormenti est, qo utebantur carnifices. Erat autem hoc tormentum ejusmodi, ut reorum corpora distenderentur gravissimè, machinâ tractoriâ, qam Græci etiam γέρανον appellaverunt, adeò ut miseri nullam corporis sui partem vel latum ungvem movere*
D *possent, sed fustigantium & pulsantium plagis, in omnes partes essent expositi: qapropter etiam illud instrumentum à Græcis* τύμπανον *fuit nominatum. Eo autem tormenti genere veteres utebantur, sive ad qæstionem, ut docent Juris consulti; sive ad necem, ut exemplum est 2 Maccab. 6. sive ad extorqendam παλινῳδίαν & abnegationem fidei, ut testis est Historia Ecclesiastica.* Hæc ille. Cui favere videntur, qæ de Eleazaro, qæqe ex Luciano, supra adducta sunt. Pertinet huc qod apud Eusebium *l. 8. c.* 10. & Nicephorum *l. 7. c.* 9. ex Phileæ *Epistolâ* prius etiam memoratâ refertur. Οἱ
E μὲν ὀπίσω τὼ χεῖρε δεθέντες περὶ τῷ ξύλῳ ἐξήρτηντο. καὶ μαγγάνοις τισὶ διετείνοντο πᾶν μέλος. εἶθ' οὕτως διὰ παντὸς τοῦ σώματος, ἐπῆγον ἐκ κελεύσεως οἱ βασανισταὶ, οὐ καθάπερ τοῖς φονεῦσιν ἐπὶ τῶν πλευρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς γαστρὸς, καὶ τῶν κνημῶν, καὶ παρειῶν, ταῖς ἀμυντηρίαις κολάσεις. Ita ex utroqe concinnavi, alterius ex alterius codicibus alternatim restitutis: meliùs enim apud Eusebium διετείνοντο, qam apud Nicephorum διέτεινον, legitur: contra rectiùs apud Nicephorum κολάσεις, qam apud Eusebium ἐκόλαζον. nam, τὸ ξύλον cum Eusebio, an τῷ ξύλῳ cum Nicephoro
F legas, nihil interest. *Qidam manibus post terga revinctis, circa lignum qoddam pendentes, machinis qibusdam per membra omnia distendebantur: tum corpori toti, id jussi tortores, non lateribus solis, qod homicidis fieri solet, sed ventri etiam, surisqe & maxillis, tormenta crudelitatis instrumentis, irrogabant.* Machinam ejusmodi, qalem V. Cl. vult, planè describit: qanqam in Historiâ Ecclesiasticâ *tympani* nomine designatam machinam eam nusqam deprehendo. Nec ab eâ τὸ τυμπανίζειν, dictum existimo, qum extra ritum aut machinæ usum ejusmodi, pro *fustibus cædere*, idqe ex
G notione primariâ, sumi videatur; & à *fuste qo cæditur*, dici; qod & Grammaticorum filiis omninò probatur. Machina autem illa non hinc nomen traxisse videtur, qod *timpani instar pulsaretur*; neqe enim machina ipsa cædebatur; sed inde potius, qod *tympano*, sive *fusti*, destinarentur corpora ad eam deligata.

Illud adjicere, non abs usu fuerit, τὸ ἀποτυμπανίζεσθαι latiori etiam significatu non rarò usurpari. Qum enim modus iste tollendi miseros mortales, utpote qi promptus nimis & proclivis esset, freqentiùs adhiberetur, inde natum est ut τυμπανίζεσθαι & ἀποτυμπανίζεσθαι dicerentur, οἱ μόρῳ βιαίῳ ἀποθανόντες, *qi vi aliqâ è medio tollebantur*, sive *fuste*, sive *reste*, sive *ferro* id fieret. Qod idem & in aliis cum vocabulis, tum lingvis usu venire deprehenditur. Sic enim

enim δειροτομεῖν & ἀποδειροτομεῖν, cum *decollare*, sive *cervicem incidere*, propriè significet, &, ex consequenti, *peculiari hac ratione perimere*; generaliùs tamen de cæde usurpatur qovis modo perpetratâ: ita Achilli Lycaon de se ac Polydoro germano suo, *Iliad.* φ. v. 89.

—— σὺ δ' ἄμφω δειροτομήσεις.

—— *tu decollabis utrumqe.*

Cum tamen & Polydorus, non *ense cervice casâ*, sed *jaculo ventrem transfixus* interiisset, & incertum foret, qo mortis genere ipsum Achilles esset affecturus. Sic *jugulare* Latinis, qod vox ipsa docet, est primariò *jugulo inciso necare*: unde Regulo illi, qem Plinius min. *l.* 1. *Epist.* 5. *bipedum omnium neqissimum* Modestus; ibid. *l.* 4. *Epist.* 24. *Virum malum dicendi imperitum*, dixit Senecio, jactanti, *in caussis agendis se jugulum statim petere, hunc premere*; respondit salsè Plinius, ibid. *l.* 1. *Epist.* 20. *posse fieri, ut genu esset, avt tibia, avt talus, ubi ille jugulum putaret.* Et tamen *jugulatum* dicimus, hominem qoqo modo interemptum.

Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones.

inqit Flaccus *l.* 1. *Epist.* 2. Sed & de morbo Celsus *l.* 3. *c.* 15. *Qartana neminem jugulat.* Et de vino aqâ infusâ vitiato ac corrupto Martialis *l.* 1. *Epist.* 19.

—— *scelus est jugulare Falernum.*

Qi & *curas mero jugulari* dixit, *l.* 8. *Epist.* 51.

Ut jugulem curas, nomen utrumqe bibam.

Et *pudorem*, *l.* 1. *Epist.* 107.

Et durum jugules mero pudorem.

Qin & nos vocabulo à Gallis mutuato, dicimus to massacre, pro *occidere*; & massacred, qasi *massaculatum*, h. e. *massacula*, sive *fuste sublatum de medio*, etiam qi *pugione perfossus*, vel *cultris* etiam *concisus* fuerit. Pari ergò ratione τὸ τυμπανίζειν, tam simplex qam & compositum, pro *qoqo modo cruciare* & *trucidare* usurpatur. Inde Theodoreti Scholiastes, Τυμπανισθῆναι exponit ἀπηνῶς φονευθῆναι, *immaniter trucidari*. Et Hesychius; ἡμιτυμπανιστὸς, ἡμιθανής. Itaqe qod ex Megasthenis *Indicorum l.* 4. Abydenus *l.* 1. *de rebus Assyriis* ab Evsebio *Preparat. Evangel. l.* 9. *c.* 41. lavdatus, de Laborosoarchodo Rege Babylonio, βιαίῳ μόρῳ ἀποθανόντος, i. e. *morte violentâ sublato*, dixit: idem de eodem narrans, Josepho *adversus Apionem lib.* 1. lavdante, Megasthene posterior Berosus *Chaldaic. l.* 3. Ἐπιβουλευθεὶς δὲ διὰ τὸ πολλὰ ἐμφαίνειν κακοήθη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀπετυμπανίσθη. *Cum prava indolis indicia multa daret, ab amicis per insidias interemptus est.* Neqe enim necessarium est, ut cum viro illustrissimo statuamus, *amicos qi in convivium scilicet inermes venerant*, τῷ τυχόντι ξύλῳ, *qod fors objecit, ligno avt scamno, avt tali id genus, miserum illum adolescentem oppressisse.* Prætergam enim qod præsumit gratis, in convivio occisum fuisse, eumqe esse qi Baltasar Danieli dicitur; qid lignis & scamnis tantoqe molimine opus fuit ad peragendum, qod pugione unico, vel fasciolâ etiam transigi poterat? Sed & qod Danielis c. 7. v. 11. Hebraicè, קטילת חיותא & in LXX. qæ fertur versione, dictum est. ἀνῃρέθη τὸ θηρίον καὶ ἀπώλετο. *sublata est periitqe bestia illa.* Idem Justinus *adversus Tryphonem*, proferens, ἀπετυμπανίσθη, inqit, τὸ θηρίον. καὶ ἀπώλετο. Ita sumendum existimo, qod Demosthenes *Philippic.* 4. Πρῶτον μὲν γινώσκειν καὶ τοὺς παρεχόντας αὐτοὺς ἐκείνῳ φανερῶς μισεῖν καὶ ἀποτυμπανίζειν. *Eos qi se Philippo vendidere, odio apertè habere, & supplicio capitali tollere, sciscendum est.* Qodqe idem *adversus Æschinem de legat. malè obit.* Ἀπετυμπανισμένος ἐπέπειτο ἂν ταυτὶ τῷ βασιλεῖ. *Effecisset hoc, ut à Rege capitali supplicio afficeremur.* Eodem planè modo sumere licuerit & apud Plutarchum *de superstitione*, ubi superstitiosulorum pravas de Deis opiniones exagitans, ait malle se opinari aliqem Plutarchum nec fuisse, qam ita fuisse affectum, ut si qis cum vicinus vel non invitaverit, vel non compellaverit, ἐφίσταται τὸ σῶμα περιφὺς καὶ συλλαβὼν ἀποτυμπανιεῖ τὸ παιδίον, *hominem mordicus prehensum, comesturus sit, vel filiolum correptum interempturus*, ad terram, puta, illidendo: qo modo de elephante idem *lib. de Animal. terrest. & aqat. Solert.* ὃς συνέλαβε μετέωρον ἐξάρας, ἐπίδοξος ἦν ἀποτυμπα-

A νίζειν, *è pueris*, qi per lasciviam stylis eum pungebant, *unum correptum sublimem extulit, & illidendo interempturus videbatur.* Idemqe rursus *de Stoic. contradict. c.* 29. *Jupiter*, inqit, *ex Stoicorum placitis*, φύσας αὐτὸς καὶ αὐξήσας ἀποτυμπανίζει, φθορέας καὶ ὀλέθρου μηχανώμενος προφάσεις. *qos genuit & educavit ipse, liberos suos interficit, perdendi occasiones commentus.* Pertinet huc & qod apud Evsebium *Hist. Eccles. l.* 5. *c.* 1. reperitur in *Epistolâ Viennensium ac Lugdunensium piorum nomine ad fratres Asiaticos* conscriptâ: ubi cum Cæsarem, dictum fuerat, ad Galliarum

B præfectum in mandatis dedisse, τοὺς μὲν [ὁμολογοῦντας, forsan; deest enim aliqid] ἀποτυμπανισθῆναι. εἰ δέ τινες ἀρνοῖντο, τούτους ἀπολυθῆναι, ut *negantes dimitteret: reliqos tympano tolleret*: ut verba sonant. Subjungitur mox de præfecto; Ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολιτείαν Ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλάς. τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεμπεν εἰς θηρία. *qotqot cives Romanos esse deprehendebat; eis capita amputavit: reliqos avtem bestiis objecit.* Ita tam gladiis cæsi, qam & à bestiis dilaniati, ἀποτυμπανισθῆναι dicuntur utriqe. Facit eodem & qod apud Athenæum *Dipnosoph. l.* 4. Evphorion

C Chalcidensis in *Commentariis Historicis*: Παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις προτίθεσθαι πέντε μνᾶς τοῖς ὑπομένουσι βουλομένοις τὴν κεφαλὴν ἀποκοπῆναι πελέκει, ὥστε τοὺς κληρονόμους κομίσασθαι τὸ ἆθλον. καὶ πολλάκις ἀπογραφομένους πλείους δικαιολογεῖσθαι, καθὸ δικαιότατός ἐστιν ἕκαστος αὐτῶν ἀποτυμπανισθῆναι. *Apud Romanos moris fuisse, ut qinqe minæ eis præmium, ad heredes perventurum, proponeretur, qi securi caput amputandum præberent: datisqe nominibus plures sæpenumero secum invicem contendisse, ecqis eorum potissimum deberet eo fato defungi.* Ubi posteriore inciso ἀποτυμπανισθῆναι qod priore

D τὴν κεφαλὴν ἀποκοπῆναι dixerat: ut & hoc sub illo comprehendatur, non idem prorsus cum illo existat. Qod Evstathium fefellit, qi doctè qidem, censente ad Athenæum Casavbono, qod mihi tamen minùs videtur, postqam Evphorionis ex Athenæo illa adduxerat, Ὅρα, inqit, ὅτι τὸ ἀποτυμπανισθῆναι ταυτόν ἐστι τῷ τὴν κεφαλὴν ἀποκοπῆναι. *Vide*, inqit, ἀποτυμπανισθῆναι *idem esse atqe decollari*, sive *capite truncari*. Cum tamen Evphorionis verba istud nevtiqam evincant. Hæc avtem Evstathii Favorinus, qod supra monuimus, in *Lexicon* suum transtulit: ut Grammati-

E cis ac Lexicographis, nisi tabulis obsignatis agant, non sit semper fidendum. Interim qod Evphorion dixit, de *capite securi tollendo*, qid ni & de *jugulo cultro incidendo*, in usu fuerit? ut tam de hoc necis genere, qam de illo, sponte subeundo pacta inierint homines malè feriati illi, sangvinisqe sui prodigi. Certè ex Posidonio *Hist. l.* 23. disertè narrat avtor idem, non defuisse apud Celtas, qi avro argentoqe, vel vini etiam cadis aliqot, conducti, postqam ista inter familiares ac necessarios distribuerant, supino super scutis corpore jacerent, ἕως παραστάς τις ξίφει τὸν λαιμὸν διακόψῃ, *donec accedens qispiam gladio* (qid ni avtem

F avt cultro?) *gulam eis dissecaret.* Itaqe illud Senecæ *Epist.* 87. de homine incerto, *utrum se ad gladium locet, an ad cultrum.* In qo ambiguus hæret Lipsius, & cum *pulpitum* ante pro *cultro* substitutum iret, post, voce retentâ, qia *gladius gladiatorum* est, *culter venatorum*, deliberare vult hominem desperabundum, *gladiatorem* an *bestiarium* se faciat. *Saturnal. l.* 2. *c.* 3. Et *ad Senec. Epist. potest forsan*, inqit, *& huc trahi. dubitare nimirum utiqe, ad pugnam gladiatoriam, an ad necem à cultro spontaneam se locet.*

G Cæterum etiamsi ex eis qæ allata sunt, constet, laxiore significatu τὸ τυμπανίζειν καὶ τὸ ἀποτυμπανίζειν usurpari, ut nullum ferè non mortis cruciabilis vi illatæ genus comprehendat apud Apostolum tamen restrictiùs sumendum, dictionis series contextusqe compages evincit.

CAPUT XLVII.

Iram insaniæ assidere, proclivem esse ad insaniam viam. Imò insaniam esse meram. insaniam iræ florem, qis, & qi dixerit. ab insaniâ iram, non tam excessu qam tempore distare; leviorem, qâ brevior; graviorem, qâ spontanea. Iræ

atqe

atqe insaniæ indicia communia. Ex eis est πρισμὸς ὀδόντων, *dentium cum stridore collisio.* Insaniæ, *& fatalis, indicium, Hippocrati. In Iracundia gestus idem Senecæ graphicè depictus. Ab hoc minus animadverso novum tormenti genus,* dentium serratura, *Libanii interpreti procusum.* ὀδόντας πρίειν, *&* διαπρίειν, *idem.* σιαγόνας *etiam apud eum, qi fabulas Æsopicas Jambis ligatas dedit.* Βρύχειν, *sive* βρύχειν *idem.* Πρίεσθαι *&* διαπρίεσθαι ταῖς καρδίαις, *qid. in qo vertendo Beza minus constans.* Fremere, frendere, findi, *qi distingvantur.* ῥήγνυσθαι, *&* διαῤῥήγνυσθαι, *rumpi. à Veemesio ista perperam confundi. Iræ symptomata utraqe, sed notionis, originis, sedis diversæ.* Βρυγμὸς ὀδόντων *in cruciatibus gehennalibus ad frigoris rationem ridiculè traduci. Jobi dictum ineptissime huc trahi. Gehennæ* ignes *prædicare paginam sacram,* nives *non agnoscere.*

IRatus *insano* assidet. Id sensere, opinor, qibus, avtore Plutarcho, dicta est, Μανίας σύστοιχος ἡ ὀργή. Proclivis certè, nec infreqens, lapsus ab istâ in illam. Seneca *de irâ, l. 2. c. 36. Nulla celerior ad insaniam via est. multi continuaverunt iræ furorem; nec qam expulerant, mentem unqam receperunt.* Disertè Philemon comicus,

> Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζόμεθα.
>
> *Furiamur omnes, ira nos qoties rapit.*

Et Galenus *de affect. cur. c. 5.* Ὁ θυμὸς οὐδὲν ἀποδεῖ μανίας. *Iracundia insaniâ distat nihil.* Qin & *ad Demetriadem* Pelagius; (qod ex Avgustino & Orosio discimus, non Hieronymus, inter cujus opera reperitur) *Qid iracundo furor suus confert; qem ira ita ab omni consilio ac mente deturbat, ut dum irascitur, insanire credatur? & in Galat. c. 5.* Hieronymus ipse; *Ira species est furoris.* Distat certè ab insaniâ iracundia, non tam intensionis & vehementiæ ratione; qod Apollonius *ad Macedonem* vult, qi τῆς ὀξυθυμίας τὸ ἄνθος, μανίαν, *insaniam appellavit iracundiæ florem.* qo modo πυρὸς ἄνθος, *flammam,* Æschylus; & *Liberi florem* Plautus dixit, pro vino præstantissimo: ut iræ excessus & vehementia summa esse intelligatur *insania*: qum insaniam aliqam exuperet etiam qandoqe excandescentia; leviorqe ac lenior sit excandescentiâ insania aliqa. Distat tantùm tractu temporis, actuqe voluntatis: qarum illa insaniâ leviorem iram, hæc etiam graviorem qadantenus facit. Illius intuitu, μανία ὀλιγοχρόνιος, ὁ θυμὸς, Basilio, ἡ ὀργή, Themistio; &, *ira furor brevis,* est Flacco dicta: Catoqe Censor, τὸν ὀργιζόμενον τοῦ μαινομένου χρόνῳ διαφέρειν. *Iratum ab insano tempore duntaxat distare* dixit. Istius, μανία αὐθαίρετος, ἡ ὀργή. *Ira furor spontaneus.* Joanni Chrysostomo est definita, *Orat. de mansuetudine*: & Plutarchus, illorum corrigendo sententiam, qi μανίᾳ ὁμόστιχον τὴν ὀργὴν. *Iram unâ cum insania pari passu incedere,* dixerant, μᾶλλον δὲ μανία, τῷ μὲν χρόνῳ ἧττον, τῷ δὲ ἐκουσίῳ μεῖζον, ὅτι τὸ αὐθαίρετον αὐτῇ πρόσεστι. *Imò potiùs,* inqit, *insania qædam & ipsa est, temporis qidem protractu levior, ex voluntatis tamen assensu gravior; qia sponte nostrâ nos arripit.* Utriusqe certè συμπτώματα καὶ τεκμήρια eadem habentur pleraqe. De irâ Seneca *l. 1. c. 1. Ut furentium certa indicia sunt: ita irascentium eadem indicia sunt*: qod Galenus qoqe loco superius designato ostendit. Inter alia πρίσεις ὀδόντων sive *dentium cum stridore collisio,* & hujus & illius nota datur. *Furoris & fatalis,* signum facit Hippocrates in *prognostico*: Ὀδόντας δὲ πρίειν ἐν πυρετοῖσιν, ὁκόσοισι μὴ ξυνηθές ἐστιν ἀπὸ παίδων, μανικὸν καὶ θανατῶδες. *In febribus, dentibus stridere, sive dentes collidere, qibus id à puero non consveverit, insania mortisqe indicium est.* Qod Celsus, *l. 2. c. 6.* secus pavlo dixit; *In propinqo mors est, ubi is qi mentis suæ non est, neqe id facere sanus solet, dentibus stridet.* Nisi forsan illud ejusdem respexit, *Prorrhetic. l. 1. sect. 48.* Ὀδόντων πρίσις ὀλέθριος, οἷσι μὴ συνηθὲς καὶ ὑγιαίνουσι. *Dentium stridor, qibus is per sanitatem non est usitatus, mortis est index.* At apud Plutarchum *de irâ coercendâ,* inter indicia ea qibus se prodit iracundia, recensentur, δήγματα χειλῶν, καὶ πρίσεις ὀδόντων. *labiorum admorsus, dentiumqe stridores.* Et Hieronymus *in Joel. c. 1. Ira furori*

A *proxima, mentis suæ impotem facit in tantùm, ut labia tremant, dentes concrepent.* &c. Sed γραφικώτατα Seneca *de Irâ lib. 3. cap. 4. Adjice dentium inter se arietatorum, ut aliqem esse cupientium, non alium sonum, qam est apris tela sua attritu acuentibus.* Dexterrimè & *collisionem dentium* & *stridorem* inde enatum expressit.

Istud minùs advertentes, nova de suo cerebro commenti sunt nonnulli suppliciorum & pœnarum genera; alii in cognitionibus, qæ habentur istic judiciariis, alii apud inferos, in eis torqendis, qi cruciatibus æternis addicti fuerint.
B Ex illis est Fredericus Morellius, an qis alius (qod magis avtumem, qi sub hujus nomine sese venditat) orationum Libanianarum interpres. Libanius in *vitâ suâ* qæstionem à Limenio Heracleæ præfecto habitam his verbis descripsit; Ἀρχὴν ἐποιεῖτο τῆς κρίσεως, τὸ πολλαχόθεν τὴν βάσανον. — ἐν ᾗ πρῶτον ἤκεσαν βασανισταὶ ἀπειπεῖν. πρίων δὴ τοὺς ὀδόντας, καὶ τῷ γε δευτέρῳ σώματος ἀποκεκλεισμένῳ ἀξιώματι, πῦρ ἐπῆλθε τῷ καταπιμπραμένῳ. φάσκων, οὐ λήξειν πρὶν αὐτῷ φίλον ῥημάτων. Ea interpres ille, qisqis est, sic reddidit;
C *Initium judicii statuit ab ærumnosi qæstione & torturâ; in quâ primum tortores, animum despondisse avditi, dum serrâ dentes secuit: deinde reliqi corporis decore mutilato, ignem minitatur conciso; dictitans se non cessaturum, ante chara sibi vocabula.* Qæ certè, prout & alia in eodem opere freqentia, sunt, ut liberè dicam, non tam interpretationes, qam interpretationum monstra qædam: ut enim à novissimis illis ordiar, qænam qæso sunt, illa chara vocabula, qæ à torto avdire volebat is, qi qæstioni præsedit? Οὐ λήξειν πρὶν τὰ αὐτῷ φίλα ῥημάτων, est, *Non ante cessaturum se, qam qæ ipse vellet ab illo avdiret,* h. e. priusqam ea protulisset,
D ad qæ extorqenda miserum hominem qæstioni subjecerat. Tum τῷ γε δευτέρῳ σώματος ἀποκεκλεισμένῳ ἀξιώματι, aliud longè sonat, qam qod interpres est opinatus; nempe, *à secundo,* vel *secundi* etiam, *corpore, hominis dignitate depulsus.* Sistebantur scilicet judicio duo: horum alter tenuioris fortunæ homuncio statim tortoribus objiciebatur; qi cum animo obfirmato tormenta admitteret, nec lassatis carnificibus qicqam eloqi sustineret, qod extundere præfectus cuperet, *fremebat ille frendebatqe,* qasi consilio frustratus; cumqe alterum, qi dignitate ampliore pollebat,
E arripere avt attingere hac ratione subvereretur, cum priore illo denuò agere cœpit, post ferri carnificinam, examen ab igne minitans, ni animo suo obseqeretur. Ita πρίειν τοὺς ὀδόντας Aristophani usurpatum, *Ranis.* 4. 1.

> Μὴ πρῖε τοὺς ὀδόντας. —
>
> *Dentibus frendere noli.* —

Et διαπρίειν τοὺς ὀδόντας, Lucianus *lib. de calumniâ*; Προσγελᾷ μὲν καὶ προσμειδιᾷ τοῖς χείλεσι. μισεῖ δὲ καὶ λάθρα τοὺς ὀδόντας διαπρίει. *Excipit amice, labiisqe abblanditur: odit tamen, clanculumqe dentibus frendet.* Licentiùs pavlò Ba-
F brius an Gabrias, in *fabulis Æsopicis,* pro ὀδόντας πρίειν, *dentibus frendere,* σιαγόνας πρίειν, *maxillis frendere* dixit.

> Κἀκεῖνος εἶπε, τὰς σιαγόνας πρίων.
>
> *At ille malis mox stridendo dixerat.*

Qod Svidas exponit, βρύχων. hoc avtem Hesychius, συγκρούων τοὺς ὀδόντας μετὰ ψόφου. *Cum stridore dentes collidens.* Ita πρίειν τοὺς ὀδόντας, καὶ βρύχειν ἤτοι βρύχειν, idem prorsus fuerint.

Aliud interim est à πρίειν dicto τὸ διαπρίεσθαι: cum *ad animi affectum* internum istud, illud ad *corporis gestum* ex-
G ternum referatur: sed ut iræ flagrantioris sive doloris etiam vehementioris communis uterqe effectum existat. Distingvit planè Lucas, *Act. Apost. c. 7. v. 54.* ubi de Stephani adversariis ad viri pii παρρησίαν animo exulceratis, idqe claris indiciis palam facientibus; Διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας. *Findebantur cordibus suis, & frendebant dentibus in eum.* Ita enim malo, *findebantur,* cum Bezâ; vel *dissecabantur,* cum vulgato interprete, qam avt *urebantur,* cum Castellione; avt cum Henrico Stephano & Piscatore, *frendebant.* Qod tamen secutus est Beza ejusdem libri c. 5. v. 33. ubi vox eadem reperitur. Οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρίοντο. *His avditis findebantur illi.* Qod ibi διεπρίοντο ταῖς καρδίαις, idem istic διεπρίοντο simpliciter dixit: qomodo & Viennenses ac Lugdunenses pii in

Epistolâ ad fratres Asiaticos, Eusebius *Hist. Eccles. l.* 5. *c.* 1. Μεγάλως ἐχαλέπαινον καὶ διεπρίοντο καθ' ἡμῶν. *Vehementer excandescebant, & adversus nos findebantur.* Qo loco, seqitur etiam, ἐνεβριμῶντο καὶ ἔβρυχον τοῖς ὀδοῦσι, *fremebant, dentibusqe frendebant.* Qorum illud ad internam animi affectionem spectat, hoc ad indicia ejusdem exterius sese exerentia, in *oris fremitu, dentiumqe stridere.* Sed & Dionysius Alexandrinus in *Epist. ad Fabium Antioch.* apud Eusebium *l.* 6. *c.* 41. de Martyribus dolore atqe indignatione acerbissimâ percitis, cum defectionem spectare è suis qendam animadverterent, Κρινομένου δέ τινος ὡς Χριστιανοῦ, καὶ πρὸς ἄρνησιν ἤδη ῥέποντος, ἐτρίζοντο τοὺς παρεστηκότας. *Et cum qidam ob Christianam religionem, in judicium inductus, jam jamqe negaturus Christum videretur, illi adstantes dentibus striderunt.* Qod idem narrans Nicephorus *lib.* 5. *cap.* 31. Ἀγανακτοῦντες ἦσαν, καὶ διεπρίοντο. *Indignationem præ se ferentes ringebant.* ita πρίεσθαι & διαπρίεσθαι dicitur Græcis, qo modo *findi* Latinis. Persius *Satyr.* 3.

— *turgescit vitrea bilis:*
Finder. —

h. e. ῥήγνυμαι τῇ χολῇ καὶ λακῶ. ut optimè Casaubonus. Siqidem eodem sensu, ῥήγνυσθαι etiam & διαῤῥήγνυσθαι dicitur. Arrianus in *Epicteti Dissertat. l.* 1. *c.* 13. Ὅταν δὲ θερμὸν αἰτήσαντός σου μὴ ὑπακούσῃ ὁ παῖς, ἢ ὑπακούσας χλιαρώτερον εἰσενέγκῃ, μὴ χαλεπαίνειν, μηδὲ ῥήγνυσθαι. *Ne agrè feras, neve rumpare, ubi calidum poscente te, servulus vel non attulerit, vel tepidiorem obtulerit.* Dio Prus. *Orat.* 39. διεῤῥήγνυντο καὶ χαλεπῶς ἔφερον, *rumpebantur molesteqe ferebant.* De ebrio Basilius Cæsar. *Orat. de jejunio* 1. Λοιδορεῖται, τύπτει, ἀπειλεῖ, διόμνυται, διαῤῥήγνυται. *Conviciatur, tundit, comminatur, execratur, rumpitur.* Hoc est qod Flaccus *Sermon. l.* 1. *Sat.* 3.

Rumperis & latras. —

Cui geminum & qod idem *Orat. de irâ*; Ἔασον αὐτὸν ἀπαρεγκτί σε καθυλακτεῖν. ἐφ' ἑαυτοῦ διαῤῥηγνύσθω. *Patere illum adversus te incassum oblatrare, apud se findatur & disrumpatur.* Marcus Imperator *Commentar. l.* 8. *sect.* 4. Ὅτι οὐδὲν ἧττον τὰ αὐτὰ ποιήσουσι κἂν σὺ διαῤῥαγῇς. *Qod eadem nihilo minus facturi sunt, etiamsi tu te ruperis.* Ad qem de hac formulâ plura diximus. Malè itaqe Veemesius noster apud Lucam τὸ διαπρίεσθαι ταῖς καρδίαις καὶ τὸ βρύχειν, qod est τρίζειν τοὺς ὀδόντας, pro eodem habet, qum illa sit *cordium*, hæc *dentium* affectio: hæc à *serra ligna secantis strepitu*; illa ab eis qæ *serrâ discinduntur* mutuatam metaphoram habeat, qod de altero isto rectè monuit Camerarius. Sed ab interiore affectu illo, qo dissecantur qodammodo & rumpuntur homines irâ flagrantes, enascitur proditqe se exterius gestus ille rabiosus dentium cum sono stridulo arietantium; à spiritu nimirum acriore, & impetu intensiore, *rupturo se, nisi eruperit*; ut scitè Seneca *de irâ lib.* 2. *cap.* 35.

Qod autem in formulâ istâ τρισμὸς ὀδόντων, idem alio vocabulo huic Synonymo βρυγμὸς ὀδόντων dicitur. Qum verò βρυγμὸς ὀδόντων, apud inferos cruciatis passim tribuatur, Luc. 13. 28. Matth. 8. 12. & 13. 42. 50. & 22. 13. & 24. 51. & 25. 30. Et *dentium cum stridere collisio* frigore vexatos invadere consueverit; (Hesychius, Βρυγμὸς ἀπὸ τοῦ βρύχειν. ὁ ἐκ τῶν ὀδόντων ψόφος ἀποτελῶν, ὡς ἐν ῥίγει συμβαίνει. Βρυγμὸς à βρύχειν, *qod est dentibus compressis* sive *collisis striderem edere; prout in frigore usu venit:*) ansam hinc arripuerunt havd pauci, novum apud inferos cruciatus genus procudendi, qod à frigore utiqe intensissimo proveniat. At verò inferorum *ignes* ac calores passim, in sacris literis, *frigora* nusqam prædicantur. Matth. 5. 22. & 13. 42. 50. & 18. 8, 9. & 25. 41. Marc. 9. 33—48. Judæ v. 7. Apoc. 14. 10. & 19. 20. & 20. 10, 14, 15. & 21. 8. Beda tamen *in Matth. c.* 24. *Qod dicit illic esse fletum & stridorem dentium, duplicem pœnam gehennæ exprimit, ignis & frigoris.* Qod & confirmatum it, Jobi verbis *c.* 24. *v.* 19. prout vetus interpres reddidit, *Ad calorem ignis transit ab aqis nivium.* Qod & Albertus *lib. de Sacramentis*, de pœnis infernalibus exponit; *Non qasi transitus fiat de loco in locum, sed qantum ad sensum; sicut febricitans priùs torqetur frigore, posteà calore.* Qin & Hieronymus *in Matth. c.* 10. *Duplicem esse gehennam, nimirum ignis & frigoris in Job plenissimè legimus.* Atqe ita Jobum enarrat, sed ambiguus tamen, qi Hieronymi nomen ementitur. Verum aliud sonant Jobi verba, scilicet. *Siccitas atqe æstus abripiunt aqas nivales.* Alioqi trahit, prout οἱ ἀλληγοροῦντες pro suo qisqe libitu, Jobi dictum Gregorius; qem consulere poterit, cui tempus operamqe inutiliter terere otium & lubido est. Sed *Glossæ* itidem *ordinariæ* consarcinator *in Matth. c.* 8. *Stridor dentium de frigore solet excitari: qia ibi transibunt ab aqis nivium ad calorem nimium.* Hos seqél Rabanus, Remigius, Haymo, Hugo, alii confertim. Verum βρυγμὸς ὀδόντων iste, sive *dentium collisio*, sicut & τρισμὸς ὀδόντων illa, de qâ superius diximus, non *frigoris*, sed *indignationis* & *impatientiæ* indicium præfert, vel etiam *doloris & horroris*, ut non incommodè Cornelius Jansenius *Concordant. Evang.* Maneat ergò, cui testimonium dat Spiritus Sanctus, *ignis gebennalis ardor*; *nix cum frigore* suo, commentum vel delirium potiùs cerebri humani, à *spiritus igne* colliqescat.

CAPUT XLVIII.

De Tikkun Sophrim variantes doctorum sententiæ. Locus Ezek. 8. 17. *qi eò refertur expensus.* זמורה *in* fœtoris *notione qi sumpserint. Et qam variè explicarint. Biblia Buxtorfiana mendo liberata.* עשׂו *duplex. Fœdus qorundam in Peoris cultu ritus. Crepitum emissum sacris vitium facere Romanis existimatum. Qâ ratione Scribarum correctio loco isto opportuna habita fuerit. Adversus interpretationes illas exceptiones.* זמורה ramum, *sive* palmitem *ubiqe denotare. Metaphoricè qi sumant.* אף nasus, *in* iracundiæ *notione: qia in naribus ira se prodit.* Ramum, *sive* palmitem *simpliciter qi sumant. De ritibus idololatricis minus verisimilia nonnulla. De palmitis manusve inter adorandum osculo. Verba Job.* 31. 27. *explicata.* נשק *qid propriè designet. unde amphibolia Gen.* 41. 40. Adorare, *unde dictum.* Adorare, *enixe orare.* Laurus *capiti suppositæ, ad somnia qid faciat.* Junii *expositio, qam primò dederat, post demutata. Ad* εἰρεσιώνην *Atticam retulisse videri. Ea qanam fuerit. De eâ Clemens cum Porphyrio collatus. Senarius secundus aliter Casaubono conceptus: tertius à Grotio qi deformatus.* Ὄλαι, *sive* Ὀλαί, *qid.* παγκαρπία *in eresione, cum grano salis sumenda. De* εἰρεσιώνης *origine sententiæ variantes. Liber idem cum* Sole. Ὄσχη, *unde* Ὀσχοφόρια, *qid.* זמורה *D. Bootio thyrsus. Qis is, unde constiterit, qomodo usurpatus fuerit.*

DE *Tikkun Sophrim*, sive *Scribarum correctione*, qam dicunt, Doctores Hebræi, varii variè senserunt & scripserunt. E nostris Petrus Galatinus *de arcan. Catholic. veritat. l.* 1. *c.* 8. & *l.* 8. *c.* 19. affirmat, *sacræ scripturæ verba ipsa eis in locis*, qibus ista adhibita refertur, *fuisse à Scribis illis depravata.* Itaqe refingi & reformari debere. Huic ex adverso opposuit se Salomon Glassius *Philologia sacra l.* 1. *tr.* 2. *part.* 2. *sect.* 1. *art.* 1. contenditqe, loca illa *nertiqam esse depravata*; sed *correctionem aliqam*, si qa saltem facta fuerit mutatio, *ubi vitium prius suberat, necessario adhibitam.* Joannes verò Buxtorfius in *literis ad Glassium datis*, *Nihil qicqam ab eo, qod Spiritus Sancti amanuenses ipsi scripserant, immutatum locis illis haberi; sed sapientes Hebræorum nasutiores, animadversâ inconvenientiâ (uti ipsi censebant) qadam in locis illis, scripsisse; aliter autores ipsos loqi debuisse, & secundum coharentiam propositi textus sic vel sic scribere; sed pro eo maluisse sic scribere, & id sic efferre, ut illud hodiè in textu est; ob rationes qasdam, qas assignant ipsi, vanas certè frivolasqe illas; qod & Abraham Esdræ filius aliqoties monuerit.*

Nos, controversiâ istâ in medio sic relictâ, ut ad Buxtorfii tamen sententiam accedere liberè profiteamur: unum ex eis locis, qibus correctio hæc adhibita perhibetur, discutiemus

cutiemus hoc capite; interpretationes varias, & discrepantes plurimum, secum invicem committentes. Verba sunt Ezekielis cap. 8. vers. 17. והנם שלחים את־הזמורה אל־אפם ubi difficultas maxima in verbo זמורה interpretando consistit. A זמר verbo deductum, claret satis. Verum hoc alii aliter accipiunt. Qidam enim in *fœtoris* significatu sumunt. Itaqe Chald. בהתא reddit; qod *pudendi* sive *opprobrii* notionem habet. Camius in *Lexico*, הריח הרע *odorem malum* interpretatur: nec aliter Jairus in *Commentariis*: qod & Genevenses nostri admiserunt. Variè tamen & hi exponunt. Jairus; זמורה *malum odorem, qem illi spiritu, sive flatu à parte posticâ prodeunte,* מזמרים *cantantes emittunt.* Manahem verò, sive Manes, eodem lavdante, *Vatem* ait *horum thymiamata, sive suffitus, qos adolebant, nidoremqe à victimis eorum proficiscentem, rei turpi ac pudendæ comparare, stercori scilicet ejusdemqe fœtori.* Idemqe ferè Camius; qi זמורה exponit עטוש מלמטה (ita enim legendum, qod in *Bibliis Buxtorfianis* עטט perperam habetur) *flatum inferiorem*, sive qi *deorsum sonat*, ut ille loqitur. Siqidem עטוש qod propriè *sternutationem* significat, duplicem faciunt, עטוש מלמעלה sive *sternutationem de parte superiore, qæ è naribus procedit*; & עטוש מלמטה sive *sternutationem* (sic enim honestiore pavlò vocabulo nuncupant) *de parte inferiori, qæ à natibus prodit.* Additqe idem דרך כנוי hic sumi זמורה acsi esset זמור cum affixo *provocabulo fœmineo*, qod ad קטרת i. e. *suffitum* referretur: qod non persvadet tamen. Sed & in *Radicibus* secùs ipse. Ita hic ad munera & suffimenta refert, qasi gravem tetrumqe ea, non gratum svavemqe spirare dicerentur odorem: qo modo Esajæ 1. 13. pronunciat Dominus, impiorum adolentium suffitus, abominabiles esse sibi. Eodemqe concedit Ludovicus Lavaterus, in hoc parum constans sibi: *fœtorem malum*, inqit, *suffitum idolothytum intelligit, qo piis naribus nihil est graveolentius.* Ille ad *cantiones* retulisse videtur; qasi *modulationes* illorum pari loco ac *ventris crepitus* fœdos fœtidosqe habeat: qo modo apud Senecam *Epist.* 91. de hominum vulgo Cynicè satis Demetrius Cynicus; *Eodem loco sibi esse voces imperitorum, qo ventre redditos crepitus: nihil enim referre, sursum illi an deorsum sonent.* Qam interpretationem alludens Hieronymus; *Hæreticos*, ait, *qando lavdare voluerint Deum, magis turpi sonitu blasphemare atqe irridere æstimandos.* Ita à זמר qi *psallendi* notionem habet, sed abusive nimis sumpto, זמורה hic deductum foret. Atqe ita Symmachus reddidit; *Qasi emittentes sonitum per similitudinem cantici in naribus suis.* *Qæ interpretatio*, inqit Hieronymus, *fœdum ravcumqe sonum de naribus procedentem in Dei contemptum significat.* Qasi consulto Deum subsannando, de nare loqerentur: qod LXX. interpretes μυκτηρίζοντες, reddidere. Verum & alio modo intelligi potest, qod Jairus Manesqe dixere: etiam *parte posticâ* impios hosce *Deum verum salutasse*: eodemqe spectare, qod dictum est vers. 16. *posteriora sua habuisse templo obversa.* Ita certè cepisse eos Vatablus videtur, qi ex Rabbinorum qorundam sententiâ exponit, *Mittunt crepitum ventris in faciem meam. q. d. videntur mihi in faciem oppedere.* Sed & Oecolampadius, qi ex eorundem, sed in re seriâ ludentium, mente, *nudatis natibus adversus templum & sanctuarium pepedisse.* Ut de his dictum sit à Vate, qod Flacco ille *lib.* 1. *satyr.* 9. *Vin' tu curtis Judæis oppedere?* Neqe enim fidem meretur ullam, qod nonnulli, narrante Calvino, *in honorem Solis* scilicet *oppedere solitos.* Nisi si forsan *Solem* Deum suum in eadem cum illo sententiâ credebant fuisse, qi (referente Erasmo in *convivio fabuloso*) *eam qâ sedemus corporis humani partem honestissimam honoratissimamqe censebat*; ratione adjectâ, *qia pro honoris dignitatisqe ratione consessus disponi soleat.* Qem idcirco obviam factum Antonius qidam, non *oris affatu*, sed partis illius, cui honorem ille ampliorem asseruerat, qo honestiùs exciperet, *crepitu claro salutavit.* Qanqam *in Peoris idoli cultu* (qem cum *Priapo* eundem nostri complures putant) solenne fuisse, *coram imagine ipsius* ut Gemara Hierosolymitana, *nates nudare*, ut Babylonica *crepitum* etiam *emittere*, avtor est V. Cl. Const. Imperatorius in *Middoth. cap.* 3. *sect.* 4. Cæterum salutationes istiusmodi, tantùm abest ab eo qod Deis suis gratas opinati sunt Romani veteres, ut eis casu humano intervenientibus sacra vitiari etiam censuerint. Cato apud Festum, *Orat. in L. Veturium*; *Domi cum avspicamus, honorem me Deûm immortalium velim habuisse: servi, ancillæ, si qis eorum sub centone crepuit, qod ego non sensi, nullum mihi vitium facit.* Faceret ergô, si vel sensisset, vel fecisset ipse temerè.

Juxta dictas avtem plerasqe doctorum interpretationes, qod & Camius monuit, & Lyranus itidem animadvertit, admittenda esset illa *Scribarum correctio*: qum enim parum honestum videretur, ad Dei nares odorem halitumqe istiusmodi emitti, visum scilicet nasutioribus istis, avt Vatem ipsum, avt Scribas saltem, qod Vates parum honestè extulerat, honestiùs definxisse, & pro *naribus meis*, Dei utiqe loqentis, *nares ipsorum* substituisse. Qod Jairus rursus ita ὀσφρίζει, ut *fœtorem istum, qem in Dei contumeliam & opprobrium emittunt, ad nares ipsorum rediturum* denuncietur. Qo modo apud Malachiam c. 2. v. 3. victimariis profanis interminatur Dominus, *Victimarum suarum stercora, semet in eorum ora rejecturum.* Eodemqe facit qod Lavaterus refert ex *Germanorum diverbio*, qibus *odorem tetrum sibi facere* perhibentur, *qi ingratos sese & odiosos reddunt.* Pagninus verò, qem & Genevenses secuti sunt, *emittunt fœtorem ad nares suas.* & Castellio, *odorem emittunt in nares illorum.*

Verùm nec avt istiusmodi qicqam comminisci est opus, avt interpretationes etiam admittere, qæ istiusmodi qicqam postulent: nec avt in *fœtendi* significatu verbum זמר usqam reperitur; avt deniqe pro *cantu* זמורה uspiam, sed זמרה passim, usurpatur. A זמר verò, qod *putare*, & *putando purgare* significat, זמורה pro *ramo* sive *palmite*, cum apud vatem hunc ipsum, cap. 15. v. 3. tum & alibi non semel occurrit. Num. c. 13. v. 23. & Esajæ, c. 17. v. 10. atqe ita hic vertisse Theodotionem, ex qo in editionem τῶν ἑβδομήκοντα translatum sit, ἐκτείνουσι τὸ κλῆμα, *extendunt ramum*, avtor est Hieronymus; qi & ipse reddidit; *Adhibent ramum naribus suis.* nec abscedunt nostrates.

Cæterum & qi זמורה *ramum* vertunt, alii propriè, alii figuratè sumunt. Figuratè sumit Joannes Oecolampadius, & de *gloriatione in impietatibus* interpretatur: *Palmam*, inqit, *sibi asserunt, tanqam victoribus, gavdentqe in illis, tanqam in odoribus rosarum, qæ naribus adhibentur.* Figuratè sumit & Joannes Calvinus: qi *emittere eos ramum in iracundiam suam*, (sic enim reddidit) ita interpretatur, acsi dictum sit, *eos mala malis cumulando, in perniciem suam Deum adversus se provocare.* itaqe *enallagen* esse vult *numeri*; & singularem pro plurali positum. *Cum ita ramos emiserit & pullularit eorum improbitas, non adversus secundam tantùm legis tabulam, sed adversus priorem etiam longè lateqe grassando, fore tandem, ut in perniciem suam excandescentiæ divinæ furorem experiantur.* Cui geminum videri possit, qod c. 7. v. 10, 11. denunciatur, *eodem ipso die*, vel *mane* etiam, *fore ut properè adveniat & efflorescat virga furoris divini, eo qod superbia germinaverit, & violentia in virgam improbitatis adoleverit.* Sed & *nasus*, sive *naris*, pro *iracundiâ* passim; qia index ejusdem habetur ea, in eaqe plurimum se prodit. Theocritus *Idyll.* 1.

— ἔστι γε πικρός.
Καί οἱ ἀεὶ δριμεῖα χολὰ ποτὶ ῥινὶ κάθηται.
— *asper habetur:*
Illiusqe gravis sub naribus æstuat ira.

Verum loci hujus ista non sunt. Præivisse reverâ hic Calvino Theodoretus videtur. Sic enim ille; Ἐξέτειναν τὸ τῆς ἀσεβείας τὸ κλῆμα, ὥστε πᾶσαν λοιπὸν γῆν ἀνομίας πλήρη γενέσθαι. *Extendunt palmitem*, i. e. *propagarunt ramos impietatis suæ; ut terra tota tandem iniqitate referta fuerit.* Sed coacta nimis videtur ista interpretatio. Sumit deniqe figuratè & Ludovicus Lavaterus, qi παροιμιῶδες vult fuisse dictum hoc, ejusdem cum illis mentis. *Suo jumento sibi malum accersit, Turdus sibi malum cacat, &c. qo significetur, qod suis sceleribus sibi ipsis pœnam accersant. adhibent naso suo ramnm. h. e. sceleribus suis, hostes suos armant, & qasi ramos eis præbent, qibus feriant faciem eorum.* Nos certè pro-

 verbio

verbio vernaculo dicimus, *Virgam natibus propriis concinnasse* aliqem, qi id molitus sit, qod in malum pœnamqe sibi ipsi cesserit. Verum מטה i. e. *virgam* sive *baculum*, hac notione usurpatum in sacris legimus; Esajæ c. 10. v. 5. & c. 9. v. 4. & cap. 30. ver. 31, 32. & alibi; זמורה *i. e. ramum*, sive *palmitem* non item.

Alii ergò plerique propriè & simpliciter *ramum* sive *palmitem* intelligunt. Hieronymus obscuriùs pavlò, qia corruptus opinor, *Significat* 25. *viros illos, non solùm templum habere post tergum, sed instar (in honorem, f.) idolorum applicare ramum ad nares suas; havd dubium qin palmarum, qa Græco sermone τὰ βαΐα vocant: ut per hoc eos idola adorare significet.* Clarius Vatablus; *Videtur adorationis qoddam fuisse genus, ut ramo aliqo idola tangerent; deinde eum ori suo admoverent.* Strictiùs Piscator; *Adhibent palmitem ad nasum suum: scilicet in honorem solis.* Fusiùs Hugo Barchin. *Per hoc notat idololatriam; qia sacrificantes idolis, superponebant capitibus suis, coronas de ramis palmarum, ita qod rami descendebant usqe ad nares: vel de lavro potest intelligi cujus ramum postqam sacrificaverant superponebant capitibus suis, qi descendebat usqe ad nares; ut sic somnia vera viderent: vel poterat esse, qod cum idola sua erant in eminenti posita, qia non poterant illuc attingere, ramis tangebant, & tunc osculabantur ramos. Item consuetudo fuit gentilium, qod qando remoti erant à loco idolorum suorum, manus extendebant versus locum illum, & ea qa tenebant; & tunc in veneratione idolorum manus osculabantur & ea qa tenebant.* unde habetur Job. cap. 31. v. 27. *Si osculatus sum manum meam.* Novissima hæc, qæ & Lyranus habet, & cum Hieronymo ferè consentiunt, aliqid verisimile continere videntur. De loco illo Jobi, qem & istic lavdavit Hieronymus, sic idem ipse *Apolog. adversus Ruffin.* 1. *Qi adorant, solent deosculari manum, & capita summittere, qod se B. Job elementis ac idolis fecisse negat, dicens; si vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clarè, & osculatus sum manum meam ore.* Ubi Drusius *Observat. l.* 1. *c.* 20. Pagninum reprehendit, qod vertit, *& osculatum est manum meam os meum.* Sed & Junium Piscator, qod reddiderit, *Et osculatum est os meum & manus mea*; qasi לפי esset, *cum ore meo*: qod secus est. Ipse versionem tuetur, qam Drusius prior exhibuit, *Et osculata est manus mea os meum*, argumento à Syntaxi ducto, qâ particula ל *osculationis subjecto*, sive *rei qam qis osculatur, præponi* consvevit. Prov. c. 7. v. 13. Reg. l. 2. c. 15. v. 5. & l. 3. c. 19. v. 18. Ubi vulgatus interpres, *Omne os, qod non adoravit eum*, Baalem scilicet *osculans manum*: qod ultimum *glossema* merum esse, sed à ritu hoc enatum, certum est; cum nec Hebræi codices, nec Græci etiam agnoscant. Syntaxeos rationem adjungit, a verbi נשק significatione primariâ qâ ingenere *applicare* significet; unde pro *armis, vel qia corpori induentis applicantur, ut galea, thorax, tibialia, vel corpori illius, qi illis feritur, ut lancea, telum, sagitta, gladius.* Unde & orta ἀμφιβολία Genes. 41. v. 40. dictum Pharaonis *ad osculum* hoc aliis, aliis *ad armaturam* trahentibus. Itaqe verti potuit, *Si manus mea applicuit se ori meo.* Hanc avtem sive *oris ad manum demissionem*, sive *manus ad os applicationem*, *cultus & venerationis indicium* fuisse docent; cum illud Hymni 2. v. 12. *Osculamini filium*: qod Hieronymus, *Adorate*, vertit: tum exterorum etiam praxis, & scripta. Plinius, *l.* 28. *c.* 2. *In adorando dextram ad os referimus, totum corpus circumagimus: qod in lævum fecisse Galliæ religiosius credunt.* Apulejus *Apolog.* 1. *Si fanum aliqod prætereat, nefas habet, adorandi gratiâ manum labris admovere.* Minutius noster in *Octavio*: *Cæcilius simulacro Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens, osculum labiis pressit*: qod ad amussim versioni Drusianæ competit. Hinc & ipsum *adorandi* verbum profluxisse avtumant Criticorum primarii, Lipsius *Elect. l.* 2. *c.* 6. Et Pithæus *Advers. l.* 1. *c.* 7. Qin & Gvilielmus Turnerus noster in *vulpeculæ venatu part.* 1. *adorare* Latinum monet τῷ προσκυνεῖν Græcorum respondere, qod *osculandi* notionem palam præferat. qanqam *adoro* qandoqe etiam pro enixè oro rogoqe sumi videtur, ut in Propertiano illo, *l.* 1. *eleg.* 4.

—— maneat sic semper, adoro.

A i. e. *valde & vehementer oro.* ut Lipsius *var. lect. l.* 3. *c.* 7. sed & *adorare* qandoqe etiam pro *exeqi, agere*, qod ex XII. Tab. in illis apud Festum, *Si furtum adorat, nec manifestum erit*; observat Jacobus Rævardus *c.* 26. atqe ita Minutius; *Exeqias adoramus eadem tranqillitate qâ vivimus.* Atqe hæc in transitu ex occasione interpretationis illius, qam loco ultimo Cardinalis, non Hieronymus, sed Hugo proposuit. Cæterum de *coronis è palmâ* confectis, (qæ *manu*, qod & Hieronymus, potius qam *capite*, *soluta* magis, qam *serta* gestari consveverat) vel de *lavro* etiam *ad nares* B *demissâ*, qo *somnia*, vel *certiora*, vel *feliciora*, obvenirent; (qanqam & Fulgentius *mytholog. l.* 1. *onirocriticos Scriptores promittere* refert, *lavrum si dormienti ad caput posuerit qis, vera somnia visurum*;) qæ apud Hugonem præmissa sunt; inepta & nugatoria planè videntur, nec qæ ad locum hunc qicqam facere possint. Tremellius & Junius in editionibus prægressis; *Admittunt palmitem ante faciem suam.* h. e. *in cavssâ idololatriæ tantoperè æstuant & feruntur in superstitionem præcipites, ut vel ineptissimum qodqe lignum occupent in fabricandis idolis, potiùs qam ut idolo careant. est enim vitis* C *sarmentum omnium ad fabricationem incommodissimum ineptissimumqe, c.* 15. *v.* 2. Ita reverâ de suis Flaccus, *l.* 1. *Sat.* 8.

Olim truncus eram ficulnus inutile lignum,
Cum faber incertus scamnum faceretne, Priapum
Maluit esse Deum ——

certè qum tam vile reptile nullum fuerit qod in Deorum suorum numerum non admiserint; ut patet ex vers. 10. nimirum fuerit, si ex sarmento qovis simulacra conficerent, qibus Deos istiusmodi colerent. Verum in solium divinum postqam abjectissima ista evexerant, par erat ut honorificentiùs jam haberent, qod Ægyptius ille suâ olim D matulâ in Deorum alicujus formam effictâ monuit: Et Ægyptii ipsi templis avgustissimis, animanti vilissimo alicui, puta feli, vel ichnevmoni, dedicatis, ostenderunt: nec verisimile videtur, viros hosce è suis primarios, non in idolorum suorum cultu curiosos satis & sumptuosos etiam extitisse. Cæterum interpretationem istam refellere nihil opus fuerit, cum eam qi prodiderunt primò, postea rejecerint ipsi; & in cogitationibus curisqe secundis, aliam hujus amotæ loco substituerint. Sic enim in editione postre- E mâ Junius; *præmittunt plantarum surculos ante faciem suam.* h. c. *ramos omni ferè fructu τῆς ὀπώρας onustos, qasi primitias, soli idolisqe suis offerunt.* εἰρεσιώνην respexisse nemo parlò eruditior non statim deprehendet, qam Clemens *Stromat. l.* 4. ἀπηνθισμένην προσφορὰν, i. e. *oblationem floridam* vocat. Erat is, uti Plutarchus in *Theseo* depingit, κλάδος ἐλαίας ἱερᾷ μὲν ἐστεμμένος, παντοδαπῶν δὲ ἀναπλέως καταργμάτων. i. *oleæ ramus lanâ* (unde & nomen) *obvolutus, fructuum primitiis omne genus onustus.* Verum non *oleæ* solius, sed & *lavri* ramus εἰρεσιώνην constituebat. Ari- F stophanis *ad Plutum* Scholiastes & Svidas. Εἰρεσιώνη θαλλὸς ἐλαίας ἢ δάφνης, ἐξ ἐρίων καὶ θαλλῷ συμπεπλεγμένος, ἔχων ἄρτον ἐξηρτημένον, καὶ κοτύλην, καὶ σῦκα, καὶ πάντα τὰ ἀγαθά. *Eiresione ramus erat oleæ vel lavri, ex lana ramoqe complicatis, à qo dependebant panis, cotyla, ficus, bona qaqe.* Unde carmen in rami istius circumgestatione accini solitum;

Εἰρεσιώνη σῦκα φέρει, καὶ πίονας ἄρτους,
Καὶ μέλι ἐν κοτύλῃ, καὶ ἔλαιον ἀναψήσασθαι,
Καὶ κύλικ' εὔζωρον, ὡς ἂν μεθύουσα καθεύδῃ.
Fert ficus, panes fert pingves Eiresione,
G *Et mella in cotylâ, atqe oleum qo te ungere possis,*
Facundam & calicem, qo somnus concilietur.

Sophocles itidem, in Polyide, (qod ex Porphyrio *de abstinent. l.* 2. discimus) à Clemente *Stromat. l.* 4. & Evripidis *ad Phæniss.* Scholiaste, lavdatus;

Ἦν μὲν γὰρ οἰὸς μαλλὸς, ἦν δ' ἀμπέλου
Σπονδή τε, καὶ ῥὰξ εὖ τεθησαυρισμένη.
Ἐνῆν δὲ παγκάρπεια συμμιγὴς ἐλαίῳ,
Λίπος τ' ἐλαίας, καὶ τὸ ποικιλώτατον
Ξουθῆς μελίσσης κηρόπλαστον ὄργανον.
Huic inerat ovium vellus: inerat vitium
Latex & uva, cui suus perstat vigor;
Et fructuum omne frugibus mistum genus;

Et pingvis olea sudor; & flavens, apis
Qod multiforme struxit è ceris, opus.

Senarium tertium aliter pavlò, sed verbis eisdem conceptum, dedit Clemens, (qem & Casavbonus in notis ad Strabonem seqitur; licet versu secundo, ab utroqe discedens, Clementem dico Porphyriumqe, ἐπιπεπαυσμένη, legat)

Ἐνῆν δ' ὁμμιγὴς ὀλαῖς παγκαρπία.

qem Grotius in excerptis cur sic defingere maluerit,

Ἐν τῷ δ' παγκάρπεια συμμιγὴς ὀλαῖς.

Curqe versionem suam ab eis verbis ordiatur, *Vesti inerat, &c.* non satis intelligo, neqe enim ὀλαῖς qid hîc velit, video. Et ὀλαῖς ab avtore ipso esse videtur: siqidem, Ὀλαί, κριθαί, ἀπαρχαί. Hesychius. qod Plutarchus, κατάργματα, *frugum fructuumqe primitiæ.* Svidas item, sed rejecto in ultimam accentu, ὀλαὶ καὶ οὐλαί, αἱ μεθ' ἁλῶν μεμιγμέναι κριθαί, καὶ τοῖς θύμασιν ἐπιβαλλόμεναι. *Hordea sale permista, sive mola salsa: qæ victimis injiciebantur.* Unde οὐλοχύται dictæ. Nec hæc *Eiresione* abfuisse est verisimile. Etenim εἰρεσιώνη etiam θυσία habita est, ut monet Porphyrius. Hinc apud Timoclem comicum, Clemente itidem referente, cum dixisset qidam, qos ex agri colendi studio fructus perciperet, recensendo, σῦκ', ἔλαιον, ἰσχάδας, μέλι, *ficus, oleum, caricas, mel*; subjicit alteris, cui narrat ista,

Σὺ μὲν εἰρεσιώνην, οὐ γεωργίαν λέγεις.
At tu eiresionen, non agri cultum refers.

Παγκαρπίαν qod dixit Poeta, cum salis grano, uti Jurisperiti loqi amant, est accipiendum: neqe enim ea erat εἰρεσιώνη, qæ nonnulla ferre poterat. Non *poma*, non *pyra* sic enim apud Strabonem *l.* 1. Hipparchus, & ex Hipparcho Geographus ipse. Τὸ μὲν ἂν ἅπαντα ζητεῖν περιάπτειν αὐτῷ, πρὸς ἐκπίπτοντος ἄλλος θείη τῇ φιλοτιμίᾳ. ὡς ἂν εἴποι, φησὶν ὁ Ἵππαρχος, Ἀττικῆς εἰρεσιώνης κατηγορεῖν, καὶ ἃ μὴ δύναται φέρειν, μῆλα καὶ ὄχνας, οὕτως ἐκεῖνον πᾶν μάθημα, καὶ πᾶσαν τέχνην. *Proinde omnia illi* (*Homero*) *si qis arrogare voluerit, ambitioni addictum nimis hunc jure qis censeat. Perinde siqidem est, ut Hipparchus ait, ac si qis Attica erisiona etiam qæ ferre neqit, mala, pyraqe adesse dicat, ita disciplinas omnes artesqe omnes poetæ tribuere.* Ita enim locum illum Casavbonus & emendat & explicat. De ritus origine havd perinde consentiunt. Alii enim, è qibus est Plutarchus, ad Thesei è Creta reditum referunt; qi ex voto Apollini eam consecraverit, & ad templi ejusdem vestibulum collocaverit. Alii aliâ de cavssâ primò usurpatum tradunt; idqe ex oraculi monitu, οἱ μὲν λιμοῦ, οἱ δὲ λοιμοῦ, τὴν εἰκεσίαν καταχόντος, *alii ad famem, alii*

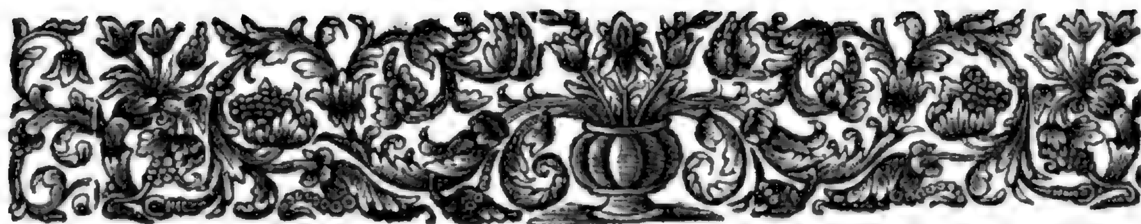
A *ad pestem, qæ tunc orbem occupaverat, depellendam.* Qæ apud Svidam, Evstathium ad *Il.* χ. & Aristophanis scholiastem *ad Plut.* & *Nub.* legas licet. Svidas avtem nunc ex Cratete Apollini, nunc ex aliis Apollini & Horis, mox ex aliis & Cereri, consecratam refert. At reliqi omnes constanter, Apollini dicatam. Potest tamen ut utriqe sacra fuerit, & Apollini qidem ob pestem, Cereri ob sterilitatem ἀφορίας vel averruncatam vel averruncandam. Qanqam & hac ratione utriqe communis esse potuerit, qum & Ceres frugibus, & Apollo, qi idem & Sol Horis, qæ eisdem producendis inser-
B viunt, præsideat. Hujusmodi ergò ritum aliqem à Judæis hisce idololatris usurpatum avtumat V. C. in *solis*, qem & ipsi colebant, honorem. Alia verò fuit ὄσχη qam in *Oscophoris* gestabant in Liberi Patris venerationem. Erat enim is *palmes uvis onustus.* Ὄσχη, κλῆμα βότρυς ἐξηρτημένας ἔχον. Svidas ex Harpocratione & Hesychius, Ὄσχαι, κλήματα βοτρύων γέμοντα.

Denige vir doctissimus mihiqe amicissimus Arnoldus Bootius, qem solum ferè habeo qi cum studia ista communicem, de hoc loco consultus, non tam *Phœbi* qam *Bacchi*
C sacra respici hîc putat (qanqam & *Liberum* patrem cum *Sole* qi eundem faciant non desunt) non tam εἰρεσιώνην qam *thyrsum* intelligi. Ipsa viri eruditissimi verba (qi enim meliùs qeam) repræsentabo. *Puto*, inqit, זמורה *significare thyrsum, qem Bacchi festo in honorem ejus gestare Idololatræ solebant, atqe his verbis* שלחים אל־אפם *denotari certum gestum, qo concussus inter saltandum vel adorandum thyrsus faciei ac naribus admoveretur. In Græciâ qidem atqe alibi, ubi hederæ copia, ex eâ & viteis palmitibus inter se implexis, tum capiti coronas, tum hastis velamenta, atqe sic thyrsos, concin-*
D *nare solebant. Sed qum in Syriâ nullam fuisse hederam, illis saltem temporibus, discamus ex Theophrasto, l. 4. Hist. c. 4.) puto, ibi cultores Bacchi solis vitis frondibus usos, ac fortasse non hastas iis vestitas, sed firmiora per se flagella vitea gestasse. Uti* זמורה *idem hic, qod & alibi semper, significet. Posse avtem solos per se palmites, hastis non inductos, thyrsos appellari; percipere ex Josepho licet, qi ramos illos, in festo scenopegiorum gestari solitos à Judæis, qos Rabini* הושענא *vocant, hoc nomine donat lib. 13. Antiq. c. 21. & Hesychius inter alias thyrsi explicationes etiam κλάδον ponit. Solere av-*
E *tem Orgiastas illos, non tenere thyrsos tantùm, sed & variè qatere atqe agitare, satis constat: atqe ex Evripidis tragœdia, cui Bacchæ nomen, aliqam multis locis doceri potest.* Et verò ista mihi cum simplicissima, tum & verissima, videtur interpretatio: cui insuper explicandæ, qum clarissima existat, nec verbulo adjecto opus fuerit.

F I N I S.

INDEX

Locorum Sacræ Scripturæ, qæ in Scriptis his citantur, explicantur, illustrantur.

Cap.

Cap.

Cap. 9.

v. 19

v. 6.

v. 1.

v. 2.

v. 8.

Cap.

v. 31.

Cap.

Cap.

I N D E X

Avtorum, qi extra Sacros Scriptores in Scriptis his citantur, notantur, explicantur, illustrantur, emendantur.

25.

Κέρατα

Ὅλως

in

Sup-

cap.

Grotius

Mal-

Hymn.

Νεανία

Plavtus.

Antonio.

l. 2.

Platon,

Epist.

Οὐδ᾽

Κόμψευσθαι

Τὸν

I N D E X

Rerum, regularum, legum, figurarum, dictorum, fabularum, historiarum notatu maximè dignarum.

Aqarum

Con-

Vvv

Marty-

I N D E X

Vocum & formularum Hebraicarum, Chaldaicarum, & Syriacarum, de qibus in Scriptis his agitur.

צנה

I N D E X

Vocum Græcarum.

Βρύχειν

Ἐρᾶν

I N D E X

Vocum Latinarum.

Canis

Palue

Tu

INDEX

Vocum Anglicanarum.

INDEX

Proverbialium locutionum, qæ in hoc libro il-ſtrantur avt explicantur.

Hebraicæ.

Græcæ.

Latinæ.

Anglicanæ.

